Иван Михайлов

СПОМЕНИ

Иванъ Михайловъ

СПОМЕНИ

IV

ОСВОБОДИТЕЛНА БОРБА

1924 - 1934 г.

(ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Copyright 1973
by
Ivan Mihailoff
All Rights Reserved
Всички права запазени отъ автора

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

Съдържание 5
Дарители по отпечатване споменитѣ на Иванъ Михайловъ . 9
Предговоръ 17
ГЛАВА ПЪРВА — **МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ЯРЕМА НА БѢЛГРАДЪ**
I. Денационализаторски мѣрки на културна, пропагандна и обществена основа
Основни сръбски планове. — Сърбия е денационализатора. — Фалшификации. — Училището. — Научни лъжи. — Ролята на Сръбската църква. — Мрежа отъ шовинистически организации. — Праздненства. — Издигане на паметници. — Сръбски вестници въ Македония. — Премахване на български гробове. — Война противъ каскетитѣ. — Градежи на казарми. — Разни конференции. — Колонизация. — Казармено обучение. — Вестницитѣ отъ Сърбия. — Сръбски навици. — Изкуствени бановини. — Търсятъ сръбски стилъ. — Бѣлградската пропаганда въ чужбина. — Забранена връзка съ България 19
II. Икономически гнетъ
Умишлено обедняване на народа. — Грабежи на тютюна. — Монополъ върху житото. — Ангарии. — Държание на колонизиранитѣ. — Гладъ. — Занемарено народно здраве. — Лоши съобщения 53
III. Непрестанна военно-полицейска диктатура
Полицията господарь на положението. — Покварено чиновничество. — Какъ ставаха изборитѣ. Примѣри за полицейски произволи 65
IV. Тероризмътъ на властьта
„По-обикновени“ военно-полицейски насилия. — Ликътъ на сръбската тирания. — Проявени съ черните си дѣла въ Македония сърби. — Поведението на попъ Корошецъ. — Цифри за терора 74
V. Невъзможна легална дейность
Протести предъ Обществото на народитѣ
Апели и мемоари на лица, нарочно излѣзнали отъ Македония, предъ международни организации, правителства и общественото мнение 122
VI. Отношението къмъ другитѣ малцинства въ Македония 148
VII. Свидетелства за положението въ Македония подъ югославска власть
ГЛАВА ВТОРА — **РЕЖИМЪТЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ГРЪЦКА ВЛАСТЬ**
Натискъ срещу българското население. — „Споразумения“ за изселването на българитѣ отъ Южна Македония. — Поведението на Бѣлградъ. — „Ликвидацията“ на българскитѣ имоти. — Неприложенъ и отъ Гърция договорътъ за защита на националнитѣ малцинства. — Икономическо тегло. — Физически и мораленъ натискъ.

Стр.

— Редица гръцки признания, че македонскитѣ славяни сж българи. — Боязънь въ Гърция отъ идеята за независима Македония. — ВМРО и Гърция. — Отношение къмъ другитѣ национални малцинства 163

ГЛАВА ТРЕТА — **НОВЪ ФРОНТЪ ПРОТИВЪ МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ**

Ал. Протогеровъ се страхува отъ конгреса на ВМРО. — Решение за свикване на конгреса. — Протогеровъ заявява, че напуска ВМРО. — Изборностьта на Задграничното представителство. — Протогеровъ се стреми да забавя конгреса. — Опити за погазване правата на конгреса. — ВМРО предварва готвения срещу нея ударъ. — Седмиятъ общъ конгресъ на ВМРО. — Резолюция на седмия редовенъ конгресъ на ВМРО по наказанието на Протогеровъ. — Кого имаха съ себе си „протогеровиститѣ". — Преценката на емиграцията. — Чужди отзиви. — Амнистиитѣ на ВМРО. — Отношението на така наречените звенари, на сърбитѣ, Коста Тодоровъ и комуниститѣ къмъ „протогеровиститѣ". — Българската общественость и тъй наречените „македонски убийства". — Борбата срещу робството продължава . 211

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА — **ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ ПИРИНСКА МАКЕДОНИЯ**

Спомагателна организация. Обществен редъ. Чужди отзиви. — Устройство на спомагателната организация. — Културно-стопанска дейность. — Общински и депутатски избори.— Афери 375

ГЛАВА ПЕТА — **ДѢЛОТО НА ЕМИГРАЦИЯТА**

Братствата. — Младежкиятъ македонски съюзъ въ България. — Организация „Илиндень". — Женски съюзъ. — Македонски студентски съюзъ въ чужбина. — Македонски научен институтъ. — Вестникъ „Ла Маседоанъ". Великиятъ съборъ въ Горна-Джумая. — Делегация отъ духовници въ чужбина. — Апелъ на учени, писатели, артисти и пр. отъ Македония. — Представители въ чужбина, македонски банки и пр. — Бѣгли бележки за емиграцията въ Америка 419

ГЛАВА ШЕСТА — **ПРЕВРАТЪТЪ ОТЪ 19 МАЙ 1934 ГОД. ВЪ БЪЛГАРИЯ** 491

ГЛАВА СЕДМА — **СЪБИТИЕТО ВЪ МАРСИЛИЯ** . . . 507

ГЛАВА ОСМА — **РЕВИЗИОНИЗМЪТЪ** 549

Приложения 561

Показалецъ за имената 977

СПИСЪКЪ НА ПРИЛОЖЕНИЯТА

№ 1 Какъ сръбската власть съсипваше по-заможнитѣ българи 563

№ 2 Инструкция за сръбскитѣ чети въ случай на война . 566

№ 3 Данни за терора на сръбския (югосласки) режимъ отъ 1918 до 1934 година (два списъка) 568

№ 4 Петицията на Д. Шалевъ, Гр. Анастасовъ и Д. Илиевъ . 628

№ 5 Апелътъ на г-ца Гена Велева 651

№ 6 Апелътъ на г-жа Марта д-ръ Асѣнъ Татарчева . . 656

№ 7 Мемоарътъ на инж. Иванъ Петровъ и съпругата му Жер-

		Стр.
	менъ	659
№ 8	Свидетелства за положението въ Македония подъ югославска власть (чужди)	666
№ 9	Изложението отъ Националния комитетъ на македонската емиграция до министъръ-председателя на България по продаванитѣ имоти въ Южна Македония . . .	707
№ 10	Протестъ по сѫщия въпросъ до Обществото на народитѣ и до българското правителство	709
№ 11	Списъкъ за терора подъ гръцка власть	712
№ 12	Четири снимки за клетва на български селяни, че нѣма да говорятъ майчиния си български езикъ	728
№ 13	Изложение отъ д-ръ Мезанъ за положението на солунскитѣ евреи подъ гръцка власть	732
№ 14	Гръцки обвинения срещу солунскитѣ евреи . . .	733
№ 15	Писмо отъ Г. п. Христовъ до Радко (Ив. Михайловъ) .	735
№ 16	Протоколъ на ЦК на ВМРО по свикване на конгреса .	736
№ 17	Писмо отъ Ал. Протогеровъ до ЦК и ЗП на ВМРО; уведомява, че напуска ВМРО	737
№ 18	Писмо отъ Ив. Михайловъ и Г. п. Христовъ до Ал. Протогеровъ	738
№ 19	Писмо отъ Г. п. Христовъ до Радко	739
№ 20	Писмо до Ал. Протогеровъ, отправено му отъ Ив. Михайловъ и Г. п. Христовъ заедно съ трите члена на Задграничното представителство. Запитватъ Протогерова ще присѫтствува ли на конгреса на ВМРО . . .	740
№ 21	Ал. Протогеровъ пише до колегитѣ си отъ ЦК на ВМРО	741
№ 22	Писмо отъ Г. п. Христовъ до Радко	741
№ 23	Писмо отъ Г. п. Христовъ до Радко. Пише, че Протогеровъ не знае що прави	742
№ 24	Писмо отъ Г. п. Христовъ до Радко. Пише: дано Протогеровъ се излъже да дойде на конгреса	743
№ 25	Писмо отъ Протогеровъ до Деяновъ (Ив. Михайловъ) и Форовъ (Г. п. Христовъ). Известява, че получилъ за подписъ протокола и окрѫжното по свикването на конгреса	744
№ 26	Писмо до Протогеровъ, изпратено му отъ Г. п. Христовъ и Иванъ Михайловъ	744
№ 27	Писмо отъ Ив. Михайловъ и г. п. Христовъ до Веригинъ, Пламеновъ и Йосифъ (псевдоними на Ив. Караджовъ, П. Шандановъ и Йорданъ Гюрковъ)	745
№ 28	Писмо отъ Перо Шандановъ до Брѣзовъ (Ив. Михайловъ). Пише срещу нѣкои намѣрения на Протогеровъ .	746
№ 29	Писмо отъ П. Пламеновъ (Шандановъ) до Брѣзовъ. Препорѫчва кои съучастници въ убийството на Т. Александровъ трѣбва да бѫдатъ заловени и наказани . . .	747
№ 30	Деяния на „протогеровиститѣ“ следъ конгреса на ВМРО	749
№ 31	Списъкъ на македонскитѣ братства въ София, които не се подчиниха на желанията на властитѣ въ 1934 г. . .	755
№ 32	Освѣтления дадени отъ Симеонъ Кавракировъ относно „протогеровиститѣ“	756
№ 33	Чужди свидетелства, че протогеровиститѣ не сѫ били никакво крило въ ВМРО	764
№ 34	Кои бѣха Кирилъ Караджовъ, Христо Даскаловъ и д-ръ Константинъ Терзиевъ	772
№ 35	Какво казва нѣкогашниятъ солунски валия Кязимъ-Бей за Яне Сандански и Тодоръ Паница	778

Стр.

№ 36 Снимка на Яне Сандански съ младотурския деятель Нурединъ-Бей 781
№ 37 Снимка на Яне Сандански съ Енверъ Паша, Талаатъ-Бей и Халилъ-Бей 782
№ 38 Фалшификация въ комунистически писания относно македонското освободително движение 783
№ 39 Павелъ Шатевъ и П. Чаулевъ презъ Първата свѣтовна война 789
№ 40 Фалшификации въ вестникъ „Работническо дѣло“ отъ 23 септемврий 1948 год. 792
№ 41 Писмо отъ Ал. Цанковъ. Признание, че братъ му Тончо е укривалъ у дома си протогеровисти 793
№ 42 „Протогеровиститѣ“ убиватъ легални македонски деятели; убиватъ близки на ВМРО лица или смѣтани за такива. Отбраната на македонското освободително движение 794
№ 43 Списъкъ на нѣкои участници въ спомагателната организация въ Пиринска Македония 855
№ 44 Списъкъ на македонскитѣ братства въ България . . 864
№ 45 Непълненъ списъкъ на македонски младежки организации въ България 868
№ 46 Речи на Георги Кондовъ и Марко Дошенъ предъ Великия македонски съборъ въ Горна-Джумая. Часть отъ привѣтствието на ВМРО 869
№ 47 Сведения за македонската духовна делегация, която подаде мемоаръ до Обществото на народитѣ и пр. . . 873
№ 48 Списъкъ на учени, писатели и пр. отъ Македония, които отправиха апелъ до общественото мнение въ полза на Македония 877
№ 49 Снимка отъ чекъ на Македонската банка въ България . 879
№ 50 Непълненъ списъкъ на подадени мемоари отъ македонската емиграция въ България до Обществото на народитѣ и прочее 880
№ 51 Обстойно разяснение относно военния превратъ въ България на 19 май 1934 год. 883
№ 52 Окржжно отъ 22 августъ 1922 г. на Т. Александровъ по създаването на спомагателната организация въ Пиринския край 916
№ 53 Списъкъ на български политици и общественици, които сж се изказвали за автономна и независима Македония 917
№ 54 Беззакония, насилия и други подобни прояви на звенарската власть въ България 921
№ 55 Саморжчно освѣтление отъ Ал. Цанковъ относно авторитѣ и инспираторитѣ на превратa отъ 19 май 1934 г. . 938
№ 56 Списъкъ на пострадали отъ звенарската власть лица въ Пиринския край 940
№ 57 Знаци на пораженство и следъ пропадането на Югославия въ 1941 година 948
№ 58 Снимки отъ Черноземски 965
№ 59 Извадки отъ чуждата преса въ връзка съ Македонския въпросъ подиръ събитието въ Марсилия 968

ДАРИТЕЛИ ЗА ОТПЕЧАТВАНЕ НАСТОЯЩАТА КНИГА ОТЪ СПОМЕНИТѢ НА ИВАНЪ МИХАЙЛОВЪ

И тукъ, съ похвала за родолюбието имъ, отбелязваме имената на всички, които подариха суми за издаването на тази книга.

Долари

1. Анастасовъ Петъръ отъ с. Турйе, Костурско, въ паметь на баща си Атанасъ Лазаровъ, който начело на селска чета участвува въ сражението на Бигла и при завземането на гр. Клисура, Костурско, въ 1903 г.; живущъ въ Сентъ Луисъ, Мисури, Съединенитѣ щати . . 150
2. Анастасова Ева, живуща въ Сентъ Луисъ, Мисури, С. щати 75
3. Анастасовъ Христо отъ с. Турйе, Костурско; живущъ въ Сентъ Луисъ, Мисури, Съединенитѣ щати 75
4. Андоновъ д-ръ Никола отъ Башино-село, Велешко, а житель на Скопйе; установенъ въ Бризбенъ, Австралия. Съобщилъ, че ще изпрати четиристотинъ долара, но се помина следъ като изпрати първитѣ 40 австралийски долара 40
5. Андреевъ Мичо отъ с. Дупени, Ресенско; живущъ въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. щати 60
6. Аргилови Андонъ и Борисъ съ семействата си, отъ Петричъ; живущи въ гр. Торонто, Канада 130
7. Ацеви Димитъръ и Фана отъ с. Брѣзница, Светиврачко; живущи въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 50
8. Ацевъ Петъръ отъ Скопйе; живущъ въ Фортъ Уейнъ, Индиана, Съединенитѣ щати 100
9. Безевъ Ангелъ отъ с. Копривленъ, Неврокопско; живущъ въ гр. Бъфало, Ню-Йоркъ, Съед. щати 10
10. Бекташъ Миланъ отъ Прилепъ; живущъ въ Гери, Индиана, Съединенитѣ щати 10
11. Битови Никола и Вана отъ с. Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Онтарио, Канада 25
12. Бояджиеви Никола и Лимонка съ децата си, отъ с. Смилянци, Радовишко; живущи въ Торонто, Онт., Канада . . 100
13. Василевъ Василъ отъ с. Костурино, Струмишко; живущъ въ гр. Ирвингтонъ, Ню-Джерси, Съед. щати 10
14. Василевъ Киро отъ с. Дрѣновени, Костурско; живущъ въ Гранитъ Сити, Илиноисъ, Съед. щати 100
15. Василеви Коста и Динка отъ с. Сребрени, Костурско; живущи въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 10
16. Весовъ Георги съ семейството си отъ с. Баница, Леринско; живущъ въ гр. Торонто, Онт. Канада 5
17. Велевъ Атанасъ отъ Лорейнъ, Охайо, Съед. щати; по родители отъ Тиквени, Костурско и Покровеникъ, Ресенско 5
18. Велевъ Кирилъ отъ с. Тиквени, Костурско; живущъ въ Лорейнъ, Охайо, Съединенитѣ щати 10
19. Велкови Димитъръ и Свобода отъ с. Куклишъ, Струмишко; живущи въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 10
20. Гаджевъ Иванъ отъ Неврокопъ; живущъ въ Детроитъ, Мичиганъ, Съединенитѣ щати 100

Долари

21. Говъ Трайко отъ с. Костурино, Струмишко; живущъ въ Ирвингтонъ, Ню-Джерси, Съед. щати 80
(Пропустнато е било да се отбележи своевременно, че той е внесълъ по 50 долара и за книги II и III)
22. Григоровъ Михаилъ отъ с. Богданци, Гевгелийско; живущъ въ Синсинати, Охайо, Съединенитѣ щати 10
23. Гроздановъ Кръстьо и Веса Папазова отъ с. Врѣбникъ, Костурско; живущи въ Торонто, Канада, въ паметь на покойния си баща илинденеца Нако Гроздановъ . . . 25
24. Гулинъ Атанасъ и Магда съ децата си, отъ с. Неволяни, Леринско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 10
25. Гулинъ Гиче и Митра отъ с. Неволяни, Леринско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 20
26. Далкалъчевъ Георги отъ с. Владово, Воденско, съ съпругата си; живущи въ Кьртисвилъ, Пенсилвания, Съед. щати 50
(Пропустнато е било да се отбележи своевременно, че той е внесълъ по 25 долара и за книги II и III)
27. Далкалъчевъ Илия отъ с. Владово, Воденско; живущъ въ Браунсвилъ, Пенсилвания, Съед. щати 50
(Пропустнато е било да се отбележи своевременно, че той е внесълъ 25 долара за книга II)
28. Дамяновъ Славе живущъ въ Ню-Йоркъ, Н. Й., Съед. щати 20
29. Дворчанецъ Борисъ отъ Прилепъ; живущъ въ Детроитъ, Мичиганъ, Съединенитѣ щати 100
30. Диловски Шондорферъ Иванъ; живущъ въ Салсбургъ, Австрия 20
31. Димитровъ Кирилъ отъ Зелениче, Леринско (покойникъ); живѣлъ въ Синсинати, Охайо, Съед. щати 5
32. Димитрови Никола и Стела отъ с. Смърдешъ, Костурско; живущи въ гр. Торонто, Онт., Канада 10
33. Димовъ Германъ отъ с. Германъ, Прѣспанско; живущъ въ Лорейнъ, Охайо, Съед. щати 2
34. Домусчиеви Трифонъ и Стефанъ съ семействата си, отъ село Зелениче, Леринско; живущи въ Торонто, Канада . . 50
35. Дорева Христина (Крумъ) отъ с. Янковецъ, Ресенско; живуща въ Торонто, Онт., Канада 2
36. Дурато Майкълъ отъ село Гопешъ, Битолско; живущъ въ Сентъ Луисъ, Мисури, Съединенитѣ щати 100
37. Дърводелски Александъръ, инженеръ, отъ София; живущъ въ Чикаго, Илиноисъ, Съед. щати 25
38. Ейковъ Вельо (покойникъ) отъ с. Корница, Неврокопско; живѣлъ въ Торонто, Онт., Канада 25
39. Ефтимовъ Димитъръ отъ Ресенъ; съ съпругата си живущи въ Гранитъ Сити, Илиноисъ, Съед. щати 10
40. Златаревъ Робертъ, докторъ, отъ гр. Охридъ; живущъ въ Римъ, Италия 100
41. Золумовъ Никола съ семейството си, отъ с. Габрешъ, Костурско; живущъ въ Торонто, Онт., Канада 25
42. Ивановъ Алексъ отъ Глъмбочани, Мала Прѣспа; живущъ въ Лорейнъ, Охайо, Съед. щати 2
43. Икономови Атанасъ и Мария отъ с. Каракьой, Драмско, респективно с. Покровникъ, Горноджумайско; живущи въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 25
44. Илиевъ Ставро отъ село Габрешъ, Костурско; живущъ въ Торонто, Онт., Канада 5

Долари

45. Илковъ Коста и Катерина отъ с. Вишени, Костурско; живущи въ Торонто, Онтарио, Канада 10
46. п. Исаковъ Аспарухъ д-ръ, по родители отъ Емборе, Кайлярско; живущъ въ Чикаго, Илиноисъ, Съед. щати . . 100
47. Каранджевъ Хенри отъ с. Смърдешъ, Костурско; живущъ въ Гранитъ Сити, Илиноисъ, Съед. щати 100
48. Каранфиловъ Илия Георгиевъ отъ с. Боища, Битолско; (покойникъ) живѣлъ въ Торонто, Онт., Канада* 1,000
49. Карговъ Андонъ отъ с. Екши-Су, Леринско; живущъ въ Дирборнъ (Детроитъ), Мичиганъ, Съед. щати 200
50. Каролевъ Кръсто отъ с. Дрѣновени, Костурско; живущъ въ Дирборнъ, Мичиганъ, Съед. щати 25
51. Кизови Кръстьо и Райна съ децата си, отъ с. Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 50
52. Киркова Томия отъ с. Баница, Леринско; живуща въ Гранитъ Сити, Илиноисъ, Съед. щати 100
53. Ковачеви Петъръ (покойникъ) и Луизъ отъ Акронъ; по родители отъ с. Владово, Воденско 25
54. Коларови Никола и Лина съ децата си, отъ гр. Петричъ; живущи въ Торонто, Онт., Канада 15
55. Константиновъ Илия, даритель отъ България 50
56. Королови Лазаръ и Ламбро отъ с. Дрѣновени, Костурско; живущи въ гр. Торонто, Онт., Канада 25
57. Короловъ Пандо (покойникъ) отъ с. Дрѣновени, Костурско; живѣлъ въ Торонто, Онт., Канада 25
58. Костовъ Димитъръ отъ с. Смърдешъ, Костурско; живущъ въ Торонто, Онт., Канада 5
59. Краевъ Бориславъ, свещеникъ, отъ с. Екши-Су, Леринско; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. щати 50
60. Кръстеви Стефанъ и Поликсена отъ с. Дупени, Ресенско; живущи въ Колумбусъ, Охайо, Съед. щати 20
61. Кръстовски Димитъръ и Веса отъ с. Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Онт. Канада; въ паметъ на вуйчо си Ламбро Тенекевъ 125
62. Лазаровъ Якимъ отъ с. Желѣзница, Крушевско; живущъ въ Чикаго, Илиноисъ, Съед. щати 20
63. Лазарова Менка отъ с. Шушлинъ, Прѣспанско; живуща въ Лорейнъ, Охайо, Съединенитѣ щати 10
64. Лазаровъ Насто отъ с. Глжмбочани, Прѣспанско; живущъ въ Лорейнъ, Охайо, Съед. щати 25
65. Ламбровъ Христо отъ с. Черешница, Костурско; живущъ въ Детроитъ, Мичиганъ, Съед. щати 25
66. Ламбовъ Илия съ семейството си, отъ с. Любойно, Ресенско; живущи въ гр. Торонто, Онт., Канада 10
67. Лафазановъ Никола съ семейството си, отъ с. Лобаница, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 10
68. Маджировъ Георги и Веса отъ с. Богданци, Гевгелийско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 50
69. Мангъровъ Радко отъ Радовишъ; живущъ въ Брандфортъ, Онтарио, Канада 200

---

* Отбелязвамъ тукъ, че Илия Каранфиловъ е внесълъ и други три хиляди долара, за да се употрѣбятъ въ полза на македонската кауза по мое усмотрение. Примѣрътъ на този крайно скроменъ българинъ, участникъ въ нашето освободително движение отъ младини, по занятие работникъ, е много поучителенъ.

Авторътъ

Долари

70. Манова София отъ с. Мокрени, Костурско; живуща въ Синсинати, Охайо, Съед. щати 10
71. Марковъ хаджи Благой съ съпругата си Лоза отъ село Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Канада; въ паметь на бащитѣ си Георги Марковъ и Ламбро Филевъ 250 долара, въ паметь на Менча Кърничева Михайлова 250, въ паметь на Асѣнъ Аврамовъ 250 и въ паметь на Любенъ Димитровъ 250 — 1,000
72. Маркови Георги и Цвѣта отъ с. Олевани, Битолско; живущи въ гр. Торонто, Онт., Канада 5
73. Маркови Спасъ и Лена съ децата си, отъ с. Брѣзница, Свети-врачко; живущи въ Торонто, Онт., Канада 50
74. Мелановъ Никола отъ с. Кономлади, Костурско; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. щати 100
75. Михайловъ Асѣнъ, инженеръ, Родфелдъ, Зап. Германия . . 50
76. Михайловъ Василъ Фотовски (покойникъ) отъ с. Дрѣновени, Костурско; живѣлъ въ Торонто, Онт., Канада 5
77. Михайловъ Василъ, протоиерей, и Райна съ дъщеря имъ Милка, по родители отъ Битоля; живущи въ Торонто, Онтарио, Канада 75
78. Михайловъ Никола Фотовски съ семейството си, отъ с. Дрѣновени, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада . 100
79. Михалушевъ Киро отъ Петричъ, живущъ въ гр. Маркамъ, Онтарио., Канада 10
80. х. Мицевъ Христо отъ с. Суровичево, Леринско; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. щати 25
81. х. Мицевъ Стоянъ отъ с. Суровичево, Леринско; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. щати 25
82. Мишевъ Стефчо и Парговъ Никола, скопяни; отъ Флинтъ, Мичиганъ и Елъ Кайонъ, Калифорния; въ паметь на Менча Кърничева и братята Йорданъ и Димче Чкатрови . 100
83. Младеновъ Георги и Алдона отъ с. Мосомище, Неврокопско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 1,000
84. Младенови Илия и Христина отъ с. Ощима, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 25
85. Младенови Пандо и Василка съ синоветѣ си Иванъ и Никола, отъ с. Мосомище, Неврокопско; живущи въ Торонто, Онтарио, Канада 100
86. Моровъ Александъръ отъ Скопйе; живущъ въ Торонто, Онт., Канада 25
87. Македоно-българската източно-православна църква „Свети Георги“ въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 250
88. МПО (Македонска патриотическа организация) „Бащинъ край“, Гранитъ Сити, Илиноисъ, Съединенитѣ щати . 300
89. МПО „Бистрица“, Синсинати, Охайо, Съед. щати 100
90. МПО „Дамянъ Груевъ“, Индианаполисъ, Индиана, Съед щати 25
91. МПО „Иванъ Михайловъ“, Чикаго, Илиноисъ, Съед. щати . 50
92. МПО „Костуръ“, Фортъ Уейнъ, Индиана, Съед. щати . . . 500
93. МП Организации отъ Торонто, Канада, заедно съ Женскитѣ и Младежкитѣ секции при тѣхъ 2,500
94. МПО „Пелистеръ“, Акронъ, Охайо, Съед. щати 100
95. МПО „Родина“, Гери, Индиана, Съед. щати 390
96. МПО „Струмишката Петорка“, Ирвингтонъ, Ню-Джерси, Съединенитѣ щати 50
97. МПО „Татковина“, Детроитъ, Мичиганъ, Съед. щати . . . 50

Долари

98. МПО „Татковина“ — Женската секция — Детроитъ Мич. . 150
99. Найдовъ Пецо съ семейството си, отъ с. Прѣспа, Битолско; живущи въ гр. Торонто, Онт., Канада 5
100. Накеви Димитъръ и Вана отъ с. Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 10
101. Накеви Ламбро и Дана съ децата си, отъ с. Поздивища, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 15
102. Наумовъ Василъ отъ Кономлади, Костурско; живущъ въ Детроитъ, Мичиганъ, Съед. щати 50
103. Нечовъ Никола отъ с. Болно, Ресенско; живущъ въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. щати 20
104. Низамовъ Христо отъ с. Янковецъ, Ресенско; живущъ въ Индианаполисъ, Индиана, Съед. щати 50
105. Николовъ Георги, свещеноикономъ, отъ Крушево; живущъ въ Детроитъ, Мичиганъ, Съед. щати 50
106. Николовъ Живко отъ Леорѣка, Ресенско; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. щати 200
107. Николовъ Иванъ отъ с. Търсйе, Леринско; живущъ въ гр. Торонто, Онт., Канада 5
108. Николовъ Климентъ отъ Детроитъ, Мичиганъ, Съед. щати; по родители отъ Крушево и Тетово 50
109. Новачкови Василъ и Милка съ дъщеря си Мария, отъ село Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Канада . . 10
110. Новачкова Мария (Пенчо) отъ с. Габрешъ, Костурско; живуща въ Торонто, Онт., Канада 2
111. Павловъ Иванъ отъ Крива Паланка; живущъ въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 25
112. Павловски Корунъ отъ с. Езерени, Ресенско; живущъ въ Синсинати, Охайо, Съед. щати 10
113. Пайляре Норманъ и Нада отъ с. Търсйе, Леринско; живущи въ Торонто, Онтарио, Канада 10
114. Панови Томи и Никола отъ с. Брѣзница; Костурско; живущи въ Детроитъ, Мичиганъ, Съед. щати 100
115. Папазовъ Божинъ и Веса отъ с. Желево, Костурско; живущи въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 25
116. Паприковъ Георги д-ръ, отъ София — редакторъ на списание „Борба“, органъ на Българския националенъ фронтъ; живущъ въ Чикаго, Ил. Съед. щати 100
117. Парговъ Никола отъ Скопйе; живущъ въ Елъ Кайонъ, Калифорния, Съединенитѣ щати 25
118. Переловъ Пандо Христовъ съ семейството си, отъ с. Дрѣновени, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада . . 100
119. Петрови Фоти (покойникъ) и Спаса отъ с. Зелениче, Леринско; настанени въ Синсинати, Охайо, Съед. щати . . 10
120. Радевъ Данче и Нада съ децата си, отъ с. Съпотско, Ресенско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 10
121. Ралеви Лазаръ (покойникъ) и Цвѣта отъ с. Габрешъ, Костурско; живуща въ Торонто, Онт. Канада 5
122. Симеоновъ Михаилъ Димитровъ отъ с. Тресонче, Дебърско; живущъ въ Торонто, Онт., Канада 15
123. Скендеровъ Иванъ отъ Неврокопъ; живущъ въ Западна Европа 500
124. Скендерови Трайко, Тами, Благой, Борисъ и Христо отъ с. Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Канада; въ паметь на покойнитѣ си братъ и снаха, баща и майка То-

Долари

лью и Митра Скендерови 50
125. Спиртови Коста и Рози отъ Мокрени, Костурско и Зелениче, Леринско; живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. щати . 10
126. Ставревъ Иванъ отъ с. Дупени, Ресенско; живущъ въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. щати 30
127. Ставрова Цвѣта съ синоветѣ си Кръстьо и Манолъ отъ село Габрешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Канада; въ паметь на покойния си съпругъ и баща Атанасъ Ставровъ 100
128. Стояновъ Пандели отъ с. Барбарево, Струмишко; живущъ въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 50
129. Таневъ Кирилъ, живущъ въ Австралия 50
130. Тенекева Ляца (Ламбро) отъ с. Габрешъ, Костурско; живуща въ Торонто, Онтарио, Канада 5
131. Тесови Кирилъ и Катерина отъ Мокрени, Костурско; живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. щати 10
132. Тодоровъ Митко отъ Крива Паланка; живущъ въ Йонгстаунъ, Охайо, Съед. щати 250
133. Трайковъ Стоянъ отъ с. Нередъ, Леринско; живущъ въ Гери, Индиана, Съединенитѣ щати 10
134. Филевъ Анастасъ отъ Чикаго, Илиноисъ, Съед. щати; по родители отъ Охридъ 25
135. Филева Вѣра (покойница) отъ София, по родители отъ Македония; живѣла въ Чикаго, Илиноисъ, Съед. щати . . 25
136. Филевъ Илия отъ Охридъ; живущъ въ Чикаго, Ил., С. щати 25
137. Филева Тони отъ Чикаго, Ил., С.Щ.; по родители отъ Охридъ 25
138. Флоринови Лазаръ и София съ дъщеря си Кели, отъ с. Черешница, Костурско; живущи въ Торонто, Онт. Канада 60
139. Флорови Пандо и Пара отъ с. Габрешъ, Костурско; живущи въ гр. Торонто, Онт. Канада 10
140. Христовъ Методи отъ с. Прекопана, Костурско; живущъ въ Дирборнъ (Детроитъ), Мичиганъ, Съед. щати . . . 30
141. Христовъ Никола (покойникъ) отъ Ресенъ; живѣлъ въ Торонто, Онтарио, Канада 5
142. Цаковъ Александъръ отъ гр. Банско; живущъ въ Дирборнъ (Детроитъ), Мичиганъ, Съед. щати 50
143. Цафарови Лазаръ и Живка отъ с. Смърдешъ, Костурско; живущи въ гр. Торонто, Онт., Канада 50
144. Чаневъ Методи отъ с. Острово, Воденско; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. щати 50
145. Чачови Филипъ и Нада отъ Синсинати, Охайо, Съед. щати; по родители отъ Кондороби и Мокрени, Костурско . . 10
146. Чачови Христо и Дана отъ с. Кондороби, Костурско; живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. щати 10
147. Чукалевъ Тодоръ отъ Ресенъ; живущъ въ Алтонъ, Илиноисъ, Съединенитѣ щати 1,100
148. Чурлинови Блаже и Кристина отъ с. Баница, Леринско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 5
149. Шайковъ Никола отъ с. Дѣлчево, Неврокопско; живущъ въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 25
150. Шамандуровъ Ставро и Мария отъ с. Смърдешъ, Костурско; живущи въ Торонто, Онт., Канада 10
151. Шинковъ Атанасъ отъ с. Косинецъ, Костурско; живущъ въ Ню-Йоркъ, Н. Й., Съединенитѣ щати 20
152. Янковъ Василъ отъ с. Търсйе, Леринско; живущъ въ гр. Торонто, Онтарио, Канада 35

	Долари
153. Ярловски Василъ и Милка отъ Роквилъ, Мериландъ, С. щати	15
154. Анонименъ даритель чрезъ в. „Македонска Трибуна“ . .	20
155. Анонименъ даритель чрезъ в. „Македонска Трибуна“ . . .	25
156. Анонименъ даритель чрезъ в. „Македонска Трибуна“ . . .	40
157. Анонименъ даритель отъ Скопйе	200
158. Двама родолюбци	500
159. Родолюбецъ отъ Торонто, Канада	5
160. Родолюбецъ отъ Торонто, Канада	5
161. Родолюбецъ отъ Алтонъ, Илиноисъ, Съед. щати	500

ОТЪ ДРУЖЕСТВОТО „Т. АЛЕКСАНДРОВЪ“ ВЪ БРЮКСЕЛЪ

162. Ангеловъ Ристо отъ Струмица; живущъ въ Шатлено, Белгия	12
163. Атанасова Роза отъ Добри Лаки, Светиврачко; живуща въ Брюкселъ, Белгия	12
164. Борисъ Георгиевъ отъ с. Голешево, Светиврачко; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	10
165. Вансевенантъ Мария, белгийка отъ Ла Панъ; живуща въ Брюкселъ, Белгия	12
166. Годжировъ Христо отъ Моноспитово, Струмишко; живущъ въ Маршенъ-О-Понтъ, Белгия	50
167. Гуджаловъ Никола отъ Велюса, Струмишко; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	12
168. Дамяновъ Василъ отъ Раково, Кюстендилско; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	5
169. Даневъ Георги отъ Петричъ; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	25
170. Димовъ Методи отъ Битоля живущъ въ Брюкселъ, Белгия	25
171. Йовановски Младенъ отъ Кюстендилско; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	10
172. Карагьозова Катерина по баща отъ Ново-Село (Щипъ); живуща въ Брюкселъ, Белгия	10
173. Карагьозовъ Христо отъ Ново-Село (Щипъ); живущъ въ Брюкселъ, Белгия	12
174. Костовъ Филипъ отъ Кромидово, Светиврачко; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	5
175. Марковъ Марко отъ Серменинъ, Гевгелийско; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	25
176. Митревски Киро отъ Ерековци, Битолско; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	95
177. Михайловъ Анастасъ отъ Битоля; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	25
178. Михайловъ Борисъ отъ Велюса, Струмишко; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	25
179. Михайловъ Иванъ по баща отъ Струмишко; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	10
180. Михайловъ Петре отъ Велюса, Струмишко; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	12
181. Николова Николина отъ Дърмени, Прѣспанско; живуща въ Брюкселъ, Белгия	5
182. Николовъ Траянъ отъ Шурленци, Прѣспанско; живущъ въ Брюкселъ, Белгия	10

183. Парговъ Христо отъ Полчища, Мариово, Прилепско;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 25
184. Проевски Стефанъ отъ Ресенъ;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 12
185. Ристовски Йованъ отъ Полчище, Мариово, Прилепско;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 35
186. Смичковъ Бранко отъ Прилепъ;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 25
187. Спекаертъ Жоржетъ отъ Брюкселъ;
живуща въ Брюкселъ, Белгия 12
188. Томелаковъ Мите отъ с. Моноспитово, Струмишко;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 50
189. Трайковски Трайче отъ Полчища, Мариово, Прилепско;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 25
190. Турновъ Георги отъ Петричъ;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 25
191. Утковъ Йорданъ отъ Карамани, Битолско;
живущъ въ Шатлено, Белгия 5
192. Утковъ Тоде, отъ с. Карамани, Битолско;
живущъ въ Шатлено, Белгия 7
193. Щеревъ Йорданъ отъ Хасково, България;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 12
194. Родолюбецъ отъ Щипъ;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 12
195. Родолюбецъ отъ Горничево, Леринско;
живущъ въ Брюкселъ, Белгия 10

ИВАНЪ МИХАЙЛОВЪ

И съ настоящата книга не се изчерпва всичко отъ моитѣ спомени, което би могло да допринася за изрисуване образа на Македонския въпросъ въ епохата между двѣтѣ свѣтовни войни.

Както казахъ въ предговора на книга трета, тукъ по-обстойно се спирамъ върху поробителскитѣ режими на Югославия и Гърция. Това смѣтнахъ наложително при несигурностьта, че нѣкой другъ въ бждеще би се заелъ и би успѣлъ да събере поне толкова данни по тази точка, колкото азъ съмъ изнесълъ въ тия книги.

По-подробно описвамъ и борбата за запазване самостойностьта на освободителното дѣло, върху която по единъ или другъ начинъ се посѣгаше отъ разни страни, които използуваха за това слабоститѣ на единични лица и отъ редоветѣ на Македонското движение.

Много фалшификации сж писани отъ разни срѣди въ вреда на нашата народна кауза. Като пиша за наложенитѣ ни борби, старахъ се да предамъ не само фактитѣ, но и настроенията на нашето общество и организации въ съответнитѣ моменти.

За жалость, пораженството срѣдъ българския народъ се показа по-дълготрайно отколкото бѣ времето на Възраждането. Ако бѣха живи Груевъ, Дѣлчевъ, Хр. Матовъ, М. Развигоровъ, Хр. Узуновъ, Тодоръ Лазаровъ, Яворовъ, Тод. Александровъ и прочее, напълно съмъ увѣренъ, че не биха дали различна отъ изнесената тукъ преценка за фактитѣ, които засѣгатъ Македонското движение следъ 1918 година. Не би билъ на друго мнение и Левски, който заради народната борба не се колебаеше да се разправя и съ духовници.

За да се получи по-цѣлостна картина за отпора на македонскитѣ българи срещу безправията, изтъкнахъ ролята, която се падаше на Пиринската область, както и дѣлото на македонската емиграция въ България. Сбито макаръ, засѣгамъ проявата и на нашата емиграция въ Новия свѣтъ.

По липса на мѣсто не можехъ тукъ да се простря по-специално върху отношенията между македонското дѣло и българската държавна политика.

Съ много жертви и трудъ Македонското движение — ще повторя и тукъ — успѣ да държи открить Македонския въпросъ. И Албертъ Сониксенъ, американски писатель и журналистъ, доброволецъ-четникъ въ редоветѣ на ВМРО презъ 1905—1906 г. изтъква, че следъ 1919 година тая организация е поставила Македонския въпросъ предъ вниманието

на политическия свѣтъ по-шумно отъ всѣки другъ пѫть (Въ енциклопедията за социални знания, издадена презъ 1930 година отъ Edwin R. A. Seligman & Alvin Johnson, въ Ню-Йоркъ, стр. 675—678). Той потвърждава, че срѣдъ ВМРО българщината е имала първата дума, тъй като мнозинството въ Македония съставляватъ българитѣ. Впрочемъ, на сѫщото мнение сѫ и днесъ всички обективни познавачи на нашата народность, нейната етнография, езикъ и минало, като напримѣръ професоръ Алдо Дами отъ Женевския университетъ, проф. Хайнрихъ Щамлеръ отъ университета въ Канзасъ, нѣмскиятъ писатель Ерикъ фонъ Кюнелтъ — Леддинъ, френскиятъ специалистъ по въпроса за националноститѣ въ Европа — проф. Ги Еро отъ университета въ Стразбургъ, и други. Фалшификатори сѫ всички, които следъ втората голѣма война разправятъ, че македонскитѣ славяни били отъ нѣкаква друга народность — „македонска", закривайки се задъ географското име на страната — Македония. По тази логика следва да се приеме, че сѫ отъ сѫщата новоизмислена и декретирана отъ Бѣлградъ народность и турцитѣ, албанцитѣ, румънитѣ и гърцитѣ въ нашата родина. Толкозъ казвамъ тукъ по този въпросъ; съ него не се занимавамъ въ споменитѣ ми, тъй като и въ македонската освободителна борба нийде не се срѣща нѣкаква македонска народность, както и изобщо не е сѫществувала такава въ Македония.

Ив. Михайловъ

ГЛАВА ПЪРВА

МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ЯРЕМА НА БѢЛГРАДЪ

I. ДЕНАЦИОНАЛИЗАТОРСКИ МѢРКИ НА КУЛТУРНА, ПРОПАГАНДНА И ОБЩЕСТВЕНА ОСНОВА

Основни сръбски планове

Характеристиката, която вече* дадохме на „югославския“ (тоестъ сръбския) режимъ въ Македония, важи за него до 1941 година, т. е. до когато така наречената Югославия биде разгромена отъ германскитѣ войски. Нищо не биде промѣнено къмъ по-добро за народа ни, както ще покажатъ следващитѣ страници.

Налага се да подчертая, че безправието подъ югославска власть обгръщаше цѣлата область, наричана въ последно време Вардарска Македония; досѣгаше всѣки нейнъ жителъ, и най-малкитѣ деца, както въздуха засѣга всички ни. Плановетѣ на окупатора разрушаваха всичко, което е било или се опитваше наново да бѫде обществена проява на народа ни; тѣ атакуваха съвестьта, интереситѣ, настоящето и бѫдещето на нашата македонска българщина.

Настоящата глава ще даде по-пълна представа за въведения режимъ, особено на ония, които биха искали да узнаятъ повече подробности за денационализаторската машина, обслужването на която бѣше главна задача на всички държавни органи, почвайки отъ краля и стигайки до пѫдаря и до уличния метачъ.

Сръбскитѣ първенци продължаваха да стоятъ на своитѣ шовинистически, назадничави и агресивни позиции. Привеждамъ нѣколко примѣри отъ безбройнитѣ имъ изявления, писания въ тѣхни книги и вестници, приказки предъ чужди срѣди и пр.

Колкото е близка до истината старата латинска поговорка „Инъ вино веритасъ“, почти толкова вѣрно сѫ отразени интимнитѣ стремежи на една власть въ даваното на войницитѣ й възпитание. „Идеалитѣ“ на Сърбия бѣха ясно изразени въ книгата на подполковникъ В. Костичъ „Какво трѣбва да знамъ като войникъ“, препоръчана отъ пехотната инспекция при Министерството на войната и маринатa въ Бѣлградъ, 23 августъ 1922 година. Ето единъ цитатъ отъ тази книга, който бѣ предаденъ отъ вестникъ „Джорнале д' Италия“; сѫщо така и отъ „Ню-Йоркъ Таймсъ“ отъ 28 януарий 1928 година:

„Не всички наши (значи сръбски — б. н.) територии сѫ освободени подъ нашия флагъ. Цѣла Истрия съ Триестъ до рѣката Изонцо, града Зара и областьта, нѣколко острови по Истрийското крайбрѣжие; Югоизточна Словения, която сега е подъ Италия; Северна подъ Австрия; нѣколко области, които сега сѫ подъ Унгария; източния Банатъ, който е подъ Румъния; областитѣ съ Видинъ и София, които сѫ подъ България, и Скутари — всички тия земи трѣбва да влѣзнатъ въ състава на нашето кралство.

Тази задача лежи за изпълнение въ наши дни.“

Вестникъ „Свобода или Смъртъ“, органъ на ВМРО, въ брой 129 отъ месецъ юлий 1931 г. писа въ връзка съ тая книга:

„Въ главата за „Отечеството“, Костичъ твърди, че „въ държавата на обединенитѣ три народа: сърби, хървати и словенци, не се включватъ и една голѣма часть наши братя, които се намиратъ подъ чужда власть. Тѣ стенатъ въ робство и очакватъ отъ насъ да имъ донесемъ спасение и свобода. Неприятелтъ е от-

* Вижъ книга втора съ мои спомени.

нелъ тамъ всички орѫжия и тѣ не могатъ сами да се освободатъ. Тѣ сѫ затваряни, бесени и убивани. Ние не трѣбва никога да допуснемъ, щото тѣ да останатъ въ робство, докато ние сме свободни; нашата свещена длъжность е да ги освободимъ . . . . Никога ние не трѣбва да забравяме, че се намиратъ повече отъ 500 хиляди наши най-добри словенци подъ италианско господство; че много сръбски мѣста се намиратъ подъ маджаритѣ, румънитѣ и българитѣ — тия звѣрове . . . . Въ 1885 година сърбитѣ водиха война съ българитѣ за освобождението на братята, които се намиратъ въ робство у последнитѣ. Обаче, Австрия наложи спиране на войната, поради което Сърбия не можа да ги освободи. Но въ 1912 —1913 г. сърбитѣ водиха война съ турцитѣ и освободиха старосърбианцитѣ и македонцитѣ, следъ което тѣ скоро се приготвиха за освобождението на хърватитѣ и словенцитѣ."

Вънъ отъ смѣшнитѣ намѣрения за заграбване на Видинския, Врачанския и Софийския окрѫзи отъ България, въ горния цитатъ виждаме какъ Костичъ (което значи и сръбския Генераленъ щабъ) представя като „освободителна" войната отъ 1885 година, която е въ сѫщность едно обикновено престѫпно, грабителско нападение надъ българитѣ, осѫдено отъ всички здравомислящи и почтени хора. А въ Балканската война пакъ Сърбия била освободила македонцитѣ, и се готвила да освобождава и хърватитѣ...

Въ Македония до 1912 г. поне 75% отъ българското население не бѣ нито чуло за сѫществуването на Сърбия; останалиятъ процентъ я мразѣше заради завоевателнитѣ ѝ попълзновения. Добре си спомнямъ — ще кажа и тукъ, — че когато въ нашия ученически пансионъ въ Солунъ се разнесе слухъ за товарване на кораби сръбска войска, за да отива на помощь на черногорцитѣ въ биткитѣ имъ при Шкодра, въ Балканската война, голѣмъ брой мои другари изтичаха къмъ пристанището да видятъ какво нѣщо е сърбинъ; очакваха да зърнатъ едва ли не нѣкакви чудовища, като пигмеитѣ отъ Африка, или нѣщо подобно. До такава степень за Македония бѣ чуждо сръбството.

Вестникъ „Самоуправа", органъ на Пашичевата партия, писа на 13 май 1928 година:

„Въпросътъ за старата класическа гръцка Дардания, на която, поради търпимостьта на нѣкогашната турска администрация, е било прикачено името Македония противно на географскитѣ и исторически факти, е решенъ предъ великия международенъ форумъ и решенъ единъ пѫть за винаги.

Всѣки опитъ на българитѣ да подновятъ тоя старъ разрешенъ споръ трѣбва да срещне дълбокото възмущение на сръбския народъ, и въ никой случай подобни опити отъ българска страна не могатъ да се смѣтатъ като изразъ на искрено желание за сближение на балканскитѣ народи."

Безъ да се стѣснява, „Самоуправа" твърди, че името Македония било измислено презъ време на турската администрация. Въ сѫщность, това име се срѣща даже въ Евангелието на повече отъ петнадесеть мѣста.

Въ сѫщия духъ пише цѣлата сръбска преса, твърде често даже тая, която се счита за социалистическа. И органътъ на сръбскитѣ емигранти въ Америка „Сърбобранъ" заяви на 21 февруарий 1928 г., че Македония днесъ е „по-щастлива отъ когато и да било", наричайки сърби и всички намиращи се въ новия свѣтъ македонски българи.

Сѫщото потвърждаваше и бѣлградския вестникъ „Правда", цитиранъ отъ „Македонска Трибуна" на 7 априлъ 1927 година:

„Да се говори днесъ за нѣкакъвъ македонски въпросъ е анахронизъмъ. Населението на нашитѣ южни покрайнини не се различава отъ населението на другитѣ ни покрайнини."

Имаше наивни хора, които се надѣваха, че демократическата партия въ Сърбия начело съ Люба Давидовичъ, за разлика отъ Пашичевата радикална партия, щѣла да подобри положението на Македония,

едва ли не и да възвърне погазенитѣ права на македонскитѣ българи. Истината е, че между тия две партии, както и между останалитѣ сръбски партии, нѣма разлика въ отношението имъ къмъ македонския въпросъ. При взаимнитѣ тѣхни боричкания, обаче, нѣкои тѣхни вестници правѣха пълни признания за насадената отъ Сърбия тирания въ нашето отечество. Всички сж еднакво завоеватели и шовинисти. Въ конгреса на демократическата партия презъ февруарий 1928 г. Давидовичъ и Маринковичъ отправиха еднакво закани спрямо българитѣ, заплашвайки и съ война всѣкиго, който би поискалъ да откжсне Македония отъ сръбската държава. Единствената „мѣрка", която този конгресъ бѣ препоржчалъ въ връзка съ Македония, бѣ създаването на нѣкакъвъ държавенъ секретариатъ, чиято задача не би била друга освенъ поефикасно да допринесе за посърбяването на нашия народъ.

Вестникъ „Свобода или Смърть" отъ 22 май 1928 г. съобщи, че министърътъ на просвѣтата въ Бѣлградъ, Миланъ Гролъ, който изхождаше отъ демократическата партия, препоржчалъ да се изпратятъ въ Македония книги на сръбски езикъ съ художествено съдържание, които да събуждатъ интересъ къмъ сръбството.

Ето какви лъжи разправяше самиятъ сръбски краль Александъръ. Въ интервю предъ парижкия вестникъ „Льо Матенъ" отъ 19 юний 1928 година той каза:

„Различията въ езика и религията не засѣгатъ ни най-малко дълбокото единство на югославския народъ. Политическитѣ разисквания целятъ единствено методитѣ, а не общия идеалъ на тритѣ съединени нации. Ако нѣкой би си въобразилъ, че ние представляваме единъ центъръ на най-слабото съпротивление, той би извършилъ голѣма грѣшка. Ако нашиятъ народъ биималъ впечатлението, че искатъ да парализиратъ, да обкржжатъ или унижатъ страната, всички съставни нации ще се наредятъ около краля като единъ човѣкъ, готови на всички жертви. Обаче, ние сме решително миролюбиви и твърде заети съ преуспѣване на страната. Ние не искаме нищо друго, освенъ да се посветимъ на миролюбива работа, и ние знаемъ, че нашето желание е еднакво съ желанието на нашата велика съюзница Франция, на която дължимъ всичко."

А предъ кореспондента на вестникъ „Пети Журналъ" г-нъ Жакъ Куврьоръ кралътъ бѣ казалъ:

„Въ странство много се говори за наша смѣтка. Толкозъ много се говори, че най-подиръ чужденцитѣ почватъ да вѣрватъ. Между това ние никому не запрещаваме да дойде тукъ да види какво става. Трѣбва да се знае, че ние нѣмаме що да криемъ. Ние сме здрава, яка раса. Народътъ не възприема озлоблението на нѣколцина недоволници. Още по-малко той слуша съветитѣ на неприятелитѣ си въ чужбина."

И въ двата случая кралътъ скри истината. Годината 1941 показа колко народитѣ на Югославия държатъ за нея. Дори и убийството на Радичъ въ самата Скупщина доказа „миролюбието" на сръбскитѣ шовинисти.

А знае се, че югославската полиция изгонваше вънъ отъ държавата и журналисти, и депутати, които отъ чужбина отиваха да провѣрятъ положението, особено въ Македония. Въ настоящата книга посочваме такива факти.

Когато целятъ да заблуждаватъ неосведоменитѣ хора, сръбскитѣ политици и пропагандисти говорятъ за „югославско братство". А интимното имъ желание е да заграбятъ всички земи на Балкана, кждето живѣятъ други славянски народи, пъкъ и неславянски. Заради тая задача се сдружаватъ съ когото имъ попадне. Ето коя е била тактиката напримѣръ на Йованъ Кирковичъ, виденъ сръбски агентъ въ Македония още при турския режимъ, споредъ бѣлградския вестникъ „Политика":

„Йованъ Кирковичъ показа явно, че е лудость за насъ сърбитѣ, да се боримъ едновременно съ турцитѣ и съ българитѣ. Той следваше два пжтя:

Да си добре съ турцитѣ, като започнешъ отъ чауша въ Порѣчието и свър-

шишъ съ Хилми Паша въ Солунъ. Той винаги съветваше турцитѣ да се защитяватъ общо съ насъ противъ българитѣ, и изтъкваше, че българитѣ трѣбва да бѫдатъ отслабени.

Той спечели приятели за насъ много висши турски чиновници, които ни помагаха съ съзнанието, че не действуватъ по тоя начинъ противъ интереситѣ на Турция. Такъвъ приятель бѣше, напримѣръ, секретарьтъ на Хилми Паша, полицейскиятъ комисарь въ Скопйе и много други."

(Цитирано отъ „Македонска Трибуна" 21 юний 1928 г.)

Вестникъ „Ла Маседоанъ", излизащъ въ Женева, въ броя си отъ 12 януарий 1928 г. съобщи, че бѣлградското бюро по печата е предупредило хърватскитѣ вестници, че ще се забрани да се внасятъ въ Македония, ако продължаватъ да наричатъ тая страна Македония, а не Южна Сърбия, и ако продължаватъ изобщо да говорятъ въ колонитѣ си за македонцитѣ като за несърби.

Пакъ вестникъ „Ла Маседоанъ" отъ 30 януарий 1932 година съобщи, че сръбски професоръ по история въ бѣлградския университетъ е написалъ книга подъ заглавие „Нашата Южна Сърбия", въ която твърди, че въ цѣлия Балкански полуостровъ има само 600,000 българи, потомци на едно монголско племе и живѣещи между Искъръ и Черно море, между Балкана и Дунава. Цѣлото останало славянско население на България, на западъ отъ Искъръ и на югъ отъ веригата на Балкана, въ Тракия и Македония, сж, значи, споредъ професора „чисти сърби".

Вестникъ „Народна Одбрана", органъ на най-шовинистическата сръбска организация подъ сжщото име, въ броя си отъ 17 януарий 1932 г. издаде съвсемъ открито тъмнитѣ сръбски замисли:

„Народна Одбрана" смѣта, че българскиятъ въпросъ може да бѫде разрешенъ само въ духа на югославянската политика на краля-обединитель (Александъръ Карагьоргевичъ — б. н.); ние признаваме само една национална култура отъ Триглавъ до Черно море; само една нация. Следователно, ние знаемъ за югославянско малцинство въ България, но никакъ не и за българско малцинство на наша територия."

Не сж нужни повече сръбски свидетелства, за да се изтъкнатъ наново тукъ крайнитѣ стремежи на бѣлградската политика, така добре начертана още отъ Илия Гарашанинъ.

Не остава освенъ да минемъ къмъ посочване на срѣдствата, чрезъ които Сърбия (маскирана съ име Югославия) се зае да реализирва въ Македония тия свои планове.

Сърбия е денационализатора

Говоря само за Сърбия, защото тя именно имаше планъ да посърбява македонскитѣ българи, а — доколкото може — и другитѣ народности въ Македония. Държавата носѣше отначало име „Държава на сърби, хървати и словенци", подиръ това „Югославия"; но нито хървати, нито словенци сж мислили да се занимаватъ съ такава антибългарска акция. Сжщото може да се каже за другитѣ народности, подчинени отъ Бѣлградъ —албанци, нѣмци, унгарци. И за тѣхъ, както и за хърватитѣ, бѣ една заплаха въпросната денационализаторска политика.

Подъ денационализация разбираме старание да бѫде промѣненъ духовния образъ на една народность — въ нашия случай — цѣлостното му приобщаване къмъ сръбството; а успоредно съ това заличаване, или фалшифициране, на всѣка следа отъ миналото на потиснатата народность.

На друго мѣсто* посочихъ (а и съ чужди свидетелства подкрепихъ

* Вижъ книга втора съ мои спомени.

казаното) какви сѫ били формитѣ и размѣра на моралния, икономическия и физическия тероръ, чрезъ който Сърбия се зае още въ 1912 г. да въвежда на дѣло своя планъ. И въ следващитѣ страници читателтъ ще срещне редица конкретни примѣри за терора.

По-надолу сѫ отбелязани нѣкои отъ по-главнитѣ срѣдства (методи) на сръбската денационализаторска система, практикувани до 1941 година. Нѣкои отъ тѣхъ „Югославия" усвои и подиръ 1944 г., тоестъ при комунистическия режимъ, като къмъ тѣхъ прибави и нови изобретения. Но по това, ако ми се удаде възможность, ще се спра въ друга книга.

Фалшификации

На първо мѣсто трѣбва да изтъкнемъ фалшификациитѣ, лъжитѣ съ които Сърбия излизаше предъ чуждия свѣтъ, налагаше ги силомъ на нашия народъ, а заблуждаваше съ тѣхъ и собствения си народъ. Лъжа бѣ, че Македония била „Южна Сърбия". Лъжа бѣ, че славянското население въ Македония било сръбско.

За да представятъ лъжитѣ си като истина, сръбскитѣ шовинисти прибѣгнаха до неописуеми насилия. Едно отъ най-флагрантнитѣ бѣ промѣната на собственитѣ имена въ Македония, наложено на всички тамошни жители. Подиръ това вече всѣка наша народна проява бѣ представяна като сръбска — като се почне отъ народнитѣ пѣсни, народната носия, цѣлия мѣстенъ фолклоръ.

По едно време бѣха издадени марки въ споменъ на „голѣмото сръбско Илинденско възстание". Продаваха и билети за събиране пари, като на билетитѣ бѣ написано „за повдигане на градъ Крушево, разрушенъ поради сръбското възстание въ 1903 година."

Докато Тодоръ Александровъ бѣ живъ непрекѫснато го нападаха, защото се борѣше срещу тиранията имъ. Но следъ смъртьта му видѣхме едно бѣлградско списание да помѣства портрета му между редица снимки на видни хора въ свѣта, починали презъ 1924 година. Не би било никакъ за учудване ако, следъ известно число години, биха прогласили Александрова за сръбски националенъ герой. Въ фалшификациитѣ могатъ да имъ конкурират, може би, само комуниститѣ.

Като заеха Македония, веднага забраниха празнуването деня на Св. св. Кирилъ и Методий. Но по-късно промѣниха тактиката: прогласиха тоя празникъ за държавенъ, макаръ да бѣха забранени нѣкогашнитѣ български народни тържества.

Не се свѣнѣха да излизатъ отъ името на Македония публично съ всевъзможни декларации, мнения и искания. А всичко бѣ съчинявано отъ полицията. Напримѣръ, въ отговоръ на софийскитѣ студенти, които сѫ устроили презъ зимата на 1932 г. демонстрации противъ Ньойския договоръ, въ Бѣлградъ публикуваха резолюция на „южносърбианскитѣ студенти" въ полза на този договоръ. Никакъвъ македонски студентъ не е ималъ участие въ тая постѫпка.

Презъ 1928 г. бѣха свикали студентско събрание въ Бѣлградъ, кѫдето да се вземе резолюция противъ „българскитѣ комитаджии въ Южна Сърбия". Предъ събранието, на което присѫтствуваха главно шумадийци, единъ доблестенъ черногорски студентъ гръмко изобличава инициаторитѣ, заявявайки, че народа въ Македония изнемогва подъ страшно робство; че не безъ основание синове на Македония сѫ прибѣгнали до оръжието; казалъ, че резолюцията е приготвена отъ сърби; и подчерталъ колко е лошо положението и въ Черна Гора. Настѫпилъ смутъ въ събранието и то се разтурило безъ гласуване на ре-

золюцията. Сетне черногорецътъ е билъ интерниранъ.

Така, безъ спиръ, съ десетилѣтия, Сърбия лъжеше свѣта, че е „освободила“ Македония.

Училището

Естествено, главната роля за посърбяването бѣ повѣрена на училището. Всичко, включая молитвитѣ, се преподаваше на сръбски езикъ. Така учеха даже „лѣвичаритѣ“ учители, като известниятъ Моша Пияде, който по произходъ бѣ израилтянинъ, но въ Охридъ сърбизираше българскитѣ деца като учитель подиръ Балканската война. При комунистическия режимъ въ Югославия той бѣ единъ измежду най-важнитѣ фактори на държавата. Никога Пияде не каза истината — че въ Охридъ народа бѣ български. Отъ тамъ можеше да се схване колко шовинисти сж и сръбскитѣ марксисти.

Обикновено явление бѣ учительтъ да запитва децата, преди почване на урока: „Шта си ти?“ и да очаква отговоръ „Сърбинъ съмъ“. Но много пжти децата отговаряха: „Бугаринъ съмъ“. Следъ това — бой, други наказания, натискъ върху родителитѣ имъ и пр.

Въ с. Богданци, Гевгелийско, като чува такъвъ отговоръ отъ ученика отъ второ отдѣление Илия Ив. Арнаутчевъ, сръбскиятъ учитель Даничъ взелъ да бие жестоко детето съ пръчка, до разкървяване. Сжщото се повтаря съ ученика Георги Поцевъ — и нему главата разкървавена. Но подиръ обѣдъ въ сжщия день майката на битото дете, Славка Ив. Арнаутчева, идва въ училището и причаква учителя; почва да го бие съ пржтъ безмилостно. Притекла му се на помощь прислугата. Жената е била арестувана и много бита въ жандармерийската „станица“.

Тия „народни просвѣтители“ — сръбскитѣ учители, бѣха най-ревностнитѣ подслушвачи и доносчици на полицията. Тѣ най-често държеха публични сказки, кждето близкитѣ на ученицитѣ трѣбваше да присжтствуватъ. Директорътъ на гимназията въ Скопйе, Алексо Йовановичъ, при една негова беседа въ „просвѣтния домъ“, направо се заканилъ: „Всички тия немирни бугараши ще отидатъ на бесило, или съ вериги на краката ще гниятъ изъ затворитѣ. Всички!“ Случаятъ бѣ изнесенъ въ вестникъ „Свобода или Смърть“, органъ на ВМРО, отъ 5 мартъ 1928 г. Ако така постжпваха въ Скопйе, ясно е какъ безотговорно сж се отнасяли по малкитѣ градове и селата.

Сжщо така обикновено явление бѣ възхвалата на сръбството въ училищата. Децата трѣбваше да знаятъ, че на земята има само единъ важенъ, заслужилъ и безсмъртенъ народъ — сръбския. Когато въ гимназиитѣ се изброяваха имената на голѣмитѣ свѣтовни писатели и поети, най-често се изтъкваха три чужди имена — Данте, Шекспиръ и Гьоте. Но къмъ тѣхъ се прибавяше и името на сръбския незначителенъ поетъ-шовинистъ Иличъ — сжщиятъ, който следъ подвига на Мара Бунева написа отъ злъчь стихотворение противъ българитѣ, призовавайки небесата за отмжщение.

Практикуваха и развеждането на ученицитѣ изъ „Сърбия — майката отечество“. И азъ лично съмъ участвувалъ въ такава една екскурзия, за която дадохъ кратко описание*. Екскурзиантитѣ биваха посрѣщани съ музики и разни други примамки.

Опредѣляха награди за ученицитѣ, които биха написали нѣщо издържано на национална сръбска тема. Но и тоя похватъ, както и екскурзиитѣ, не даваха желанитѣ отъ властьта резултати. Най-често сръб-

---

* Въ първата книга съ мои спомени — „Младини“.

четата, деца на шумадийскитѣ чиновници изъ Македония, развиваха желанитѣ теми. Така въ Охридъ презъ 1926 г. — за примѣръ — директорътъ на гимназията Стефанъ Симичъ, положи усилия да намѣри мѣстенъ ученикъ за развиване на темата „Македония е сръбска“. Никой не се зае. На края темата написа и получи хилядата динари награда дъщерята на околийския началникъ Цвѣтко Джорджевичъ. Естествено, сръбкинята-ученичка пише, че всичко въ Македония, отначало докрай, е сръбско.

Другъ учитель въ Охридъ пожела да бѫде развита отъ ученицитѣ му мисъльта, „че въ Македония сѫ оставили следи и паметници всички народи, които сѫ я владѣли; само българитѣ не сѫ оставили нищо, а обратно — унищожили сѫ каквото сѫ намѣрили.“ Ученицитѣ не знаеха такива работи, та затова остана самъ учительтъ да развие темата си.

Най-фанатизираниятъ учитель въ охридската гимназия бѣ Лазаръ Йовановичъ. Той основа тамъ нѣкакво дружество „Биляна“ съ намѣрение да задуши българската народна пѣсень и я замѣни съ сръбска. Нарочно въведе въ гимназията често пѣене на „светосавски“ и „видовдански“ сръбски пѣсни; а на ученицитѣ забрани да посещаватъ сватби. Въпрѣки това, българскитѣ пѣсни се разнасяха по вечеринки, по улици, по сватби, навсѣкѫде.

Раздаваха стипендии. Но почти всички стипендианти останаха отдалечени отъ сръбството. На пръсти се броеха младитѣ хора, които въ едно или друго отношение се повлияха — нѣкои станаха, напримѣръ, „лѣвичари“; въ този случай може да се подчертае пакъ шовинизма на сръбската комунистическа партия.

На мѣста като напримѣръ въ Струмица — дружеството на „сръбскитѣ сестри“ основаваше „ученически домове“ за бедни деца. Цельта бѣ все сѫщата: посърбяване.

Изключвани биваха отъ училището децата на родители, които по нѣкоя причина сѫ станали неприятни на властьта. Пакъ само за примѣръ посочвамъ, че Иванъ Анастасовъ отъ Тиквешъ, студентъ по право въ Бѣлградъ, и Благой Анастасовъ — студентъ тамъ по медицина, бѣха изключени отъ университетитѣ въ държавата. Причината бѣ, че Григоръ Анастасовъ бѣ подалъ оплакване до Обществото на народитѣ срещу сръбския режимъ въ Македония. По това ще стане дума по-късно. Студентътъ Иванъ бѣше синъ, а Благой — внукъ на Григора.

Ето една картина за сръбската училищна политика до 1928 година, която отговаря точно на истината*:

„Програмата на тази политика бѣ да се откриватъ колкото се може повече основни, срѣдни и висши училища. Така, споредъ статистическитѣ данни на м-ръ Драголюбъ Обрадовичъ въ Македония е имало 2,020 основни училища, 22 гимназии, 15 специални училища и философски факултетъ въ Скопйе.

Въ училищата не се плащаха никакви такси, а въ специалнитѣ училища ученицитѣ бѣха обличани и хранени безплатно. Такива специални училища имаше въ Прилепъ, Битоля, Охридъ, Тетово, Кавадарци и Гевгели.

Колко ученици е имало въ Македония? — Въ Скопйе надъ 4,000 въ основнитѣ училища, 1,650 въ гимназиитѣ, 600 въ Учителския институтъ, 500 въ Търговската академия, 300 въ Търговското училище, 1,000 въ Занаятчийското училище, 380 студенти въ Философския факултетъ и 500 въ Женското професионално училище.

Въ Кумановската гимназия — надъ 800 ученици, въ Велешката — 600, въ Прилепската — 800 плюсъ 400 въ Учителския институтъ, въ Битолската — надъ 1,080 плюсъ 400 въ Търговската академия и 300 въ Земедѣлското училище. Въ

* Изъ статията на Т. Крайничанецъ — „Училищната политика на сърбитѣ въ Македония“, помѣстена въ в-къ „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ, 16 ноември 1933 година.

Ресенъ 250 ученика, въ Охридъ 800, въ Струга 300, Щипъ 1,000, Струмица 300, Гевгели 240, Св. Никола 300, Тетово 800, Кочани 250, Дебъръ 130. Всички гимназии не сѫ пълни. Пълни гимназии имаше само въ Скопйе, Куманово, Велесъ, Прилепъ, Охридъ, Щипъ, Битоля и Тетово.

Понеже видѣха, че не сѫ успѣли да асимилиратъ македонския духъ по рецептата на Жика Лазичъ и м-ра на просвѣтата Божидаръ Максимовичъ, единъ отъ днешнитѣ диктатори на Югославия, съ единъ актъ закриха около 18 гимназии и почти всички специални училища въ Македония.

Гимназии останаха само въ Скопйе, Битоля и Тетово, а прогимназии въ Прилепъ, Охридъ, Велесъ и Щипъ. Съ този актъ около 5—6,000 ученици останаха насрѣдъ пѫтя.

По-рано за македонцитѣ нѣмаше никакви такси. Тѣ бѣха освободени отъ всѣкакви такси. Днесъ македонецътъ не може да изпраща своето дете, завършило основно училище, въ прогимназията, защото бедниятъ македонецъ икономически и политически е толкова сразенъ, че едва може да спечели за прехраната на своята кѫща. На македонцитѣ, и да свършатъ нѣкое училище, не се дава вече мѣсто докато не ги компрометиратъ политически предъ народа.

За какво служи факултетътъ въ Скопйе? Този факултетъ е единъ националенъ просвѣтенъ институтъ за разширение на сръбската асимилация надъ македонцитѣ. Въ него има повече професори отколкото студенти. Защо — Защото реномето на този факултетъ е паднало; професоритѣ въ него сѫ бивши гимназиални учители. Въ него нѣма наука. Той е училище за висша асимилаторска политика . . . .“

Но висшата асимилаторска политика не засегна народната маса. Не засегна и младежьта, която бѣ принудена да минава презъ сръбски училища. Докоснати бѣха само отдѣлни, съвсемъ малко на брой единици измежду онѣзи, които отидоха да учатъ и въ Бѣлградъ. За примѣръ посочвамъ трима мои съграждани.

Единиятъ е Любчо Арсовъ, който хвърли петно върху фамилията си, която бѣ, до неговото юношество, една измежду най-изтъкнатитѣ български фамилии въ Щипъ презъ епохата на Възраждането и тая на революционнитѣ борби презъ турския режимъ и между двете свѣтовни войни.

Другиятъ е Миялче Апостоловъ, който се преименува по сръбски на „Михайло“, а за да се отличава и отъ бащиното си име се нарече Апостолски. Сигурно не е знаелъ, че окончанието „ски“ много често се срѣща срѣдъ българщината даже и въ родния му градъ, а специално между селянитѣ въ долинитѣ на Брѣгалница и Струма, както и срѣдъ цѣлия шоплукъ на четири окрѫга въ Западна България. Когато той се приближи къмъ сърбитѣ изъ Вардарска Македония беснѣеше страхотния държавенъ тероръ на „югославското“ управление. Какви ужаси конкретно се вършеха въ нашата родина, читателътъ може да види въ книга втора съ мои спомени. Още като се явиха сръбскитѣ власти въ 1912 г., започнаха своя духовенъ, мораленъ, но на първо мѣсто физически натискъ върху македонската българщина. Азъ посочвамъ поименно стотици избити наши братя, както и хиляди изтезавани, арестувани, ограбвани и пр., само съ цель чрезъ това да се изплаши народа ни и да побърза да се посърбява. Рапортътъ на знаменитата Карнегиева анкетна комисия потвърждава съ много повече доказателства това, което азъ съмъ посочилъ. Дете въ майка бѣ пропищяло, споредъ народния изразъ.

И тъкмо тогава „Михайло“ Апостолски се хвана на въдицата на сръбската стипендия, когато множество негови връстници се залавяха за пушката, за да види потисника, че Македония не е село безъ кучета, т. е. за да отговорятъ въ защита на българския си родъ и на страхотно угнетенитѣ наши селяни и граждани. А други отъ неговитѣ другари гниеха по тъмницитѣ, нѣкои бѣха разстрелвани или увисваха на бесилкитѣ, все въ името на своята българщина.

Михайло гълташе въ Бѣлградъ антибългарскитѣ проповѣди на неговитѣ учители. Ако Югославия не бѣ се сгромолясала въ 1944 г. той би си останалъ стопроцентовъ сръбски офицеръ, съ присѫщата отровна сръбска омраза противъ нашата народность и би обучавалъ нашата младежь за борба срещу тая народность. Впрочемъ, той и до днесъ върши сѫщото; нѣма значение дали това преследва подъ знака на посърбения българинъ Никола Пашичъ, или чрезъ формулата на Стоянъ Новаковичъ, изобретателтъ на „македонската народность“ като противоядие срещу хилядолѣтната българщина въ Македония. Михайло подаде молба до българската военна власть презъ 1941 г. да бѫделъ приетъ въ българската армия като генералъ-щабенъ офицеръ. Това му е било отказано, но му предложили служба въ друга офицерска категория. Той, обаче, не приелъ. Или смѣталъ, че службата му въ българския щабъ единствено би могла да го реабилитира за срамното му подхлъзване къмъ сръбщината; или пъкъ е смѣталъ, че само отъ щабоветѣ може да узнава по-важнитѣ тайни, за да ги съобщава Богъ знае кому. Не мина много време и той се озова при фронта на възстаналитѣ сърби, които представляваха главното ядро на така наричанитѣ Титови партизани. И до днесъ този човѣкъ, съ всички срѣдства на Югославия задъ гърба му, работи противъ българщината, отъ която произлизатъ родителитѣ му, дѣдитѣ и прадѣдитѣ му.

Третиятъ е Киро Глигоровъ. И той попадна въ сръбскитѣ училища и се извъди отъ тамъ като оформенъ българомразецъ, макаръ да е синъ на отлична българска фамилия. Пѫтьтъ му къмъ позора започва въ сѫщото време, успоредно съ „Михайло“. Народътъ въ Кумановския, Скопския, а особено въ Брѣгалнишкия и Струмишкия окрѫзи бѣ подложенъ на нечувани тегла отстрана на сръбската войска и полиция, но на първо мѣсто отъ специалнитѣ държавни банди, включени въ така нареченото по сръбски „удруженье противъ бугарскихъ бандита“. Начело на това зловещо сдружение стоеха ренегатитѣ Стоянъ Мишевъ и Миялче Каламатиевъ. Отправямъ читателя пакъ къмъ книга втора съ мои спомени, за да прочете поне списъка на терора между годинитѣ 1918 и 1924; но може да се узнае много нѣщо и въ списъцитѣ приложени къмъ настоящата книга. Името на Стоянъ Мишевъ бѣ проклинано въ цѣлата область между Вардара и границата съ България по това време. Мрачната слава на този мизерникъ надмина тая на който и да е другъ предатель презъ цѣлото време на македонската освободителна борба. Младиятъ Кирчо Григоровъ Келешовъ го застреля посрѣдъ пладне въ самия центъръ на Щипъ; и посрещна съ горда усмивка залпа на сръбскитѣ пушки срещу гърдитѣ си.

Но какво извърши Киро Глигоровъ, който и днесъ е голѣмецъ въ Бѣлградъ? Точно когато нашиятъ народъ се гнусѣше отъ Стоянъ Мишевъ и мрачния споменъ на неговото дѣло, Киро Глигоровъ стана зетъ на Стоянъ Мишевъ, ожени се за гиздавата му щерка. Чрезъ тази си постѫпка демонстративно стѫпи въ бѣлградската политика, за да й служи, както й служеше и дѣдо му по жена Стоянъ Мишевъ. И той, както Михайло и Любчо Арсовъ, посвети живота си въ трудъ срещу бащината си и дѣдовата си българщина, и по линията на Пашичъ, и по тая на Стоянъ Новаковичъ. Но Бѣлградъ сѫщо ги възнаграждаваше за труда имъ. Единиятъ бѣ произведенъ генералъ, а другитѣ двама станаха и министри въ Бѣлградъ при сърбокомунистическото управление.

Тия трима, и още десетина души по-маловажни отъ тѣхъ изъ другитѣ околии, сѫ главнитѣ агенти на Бѣлградъ за прокарване разколъ между българщината чрезъ хитрото злоупотрѣбление съ географското име на Македония. Не заради способноститѣ имъ ги поставяше Бѣл-

градъ на високи постове, а заради долната измѣна къмъ българската имъ народность.

Научни лъжи

По тази точка въ едно писмо отъ Скопйе, изнесено въ „Свобода или Смърть“ отъ 20 септемврий 1928 г. между другото сѫ дадени и следнитѣ пъстри описания:

„Видѣли, че не може съ бой да се придобие народа, сърбитѣ употрѣбяватъ и едно друго старо свое срѣдство — научнитѣ лъжи! Отъ Бѣлградъ се изпращатъ най-добритѣ професори, за да държатъ сказки на населението; дано го измамятъ нѣкакъ. Разбира се, залитѣ биха били празни, ако то не е карано на сила да ги посещава. Но населението отговаря по свой начинъ на всичко: съ смѣхъ и закачки.

Колко е интересно да се присѫтствува на нѣкоя такава сказка . . . Много често изнасятъ предъ народа „мотиви изъ Южне Сърбие“ — изопачени народни пѣсни, съ сръбски колоритъ — както въ текста, така и въ тактъ и мелодия . . .

И колко често ще чуешъ да се обажда нѣкой нашенецъ отъ публиката съ нѣкой епитетъ или съ възклицания подобни на следнитѣ: „Е-е-е! . . . Така ли е, мори, тая пѣсень“?, или „Я сто пѫти по-хубаво ке я изпѣямъ!“, или пъкъ: „Не ни разсипувайте пѣснитѣ, бре!“. Това страшно ядосва сърбитѣ, а нашитѣ пъкъ биватъ много доволни.

Понѣкога „многоученитѣ“ имъ професори споменаватъ за „свободна търговия“ или „свободно движение“. Нѣкой отъ публиката се обажда посрѣдъ общото мълчание: „Свободното движение въ търговията е отъ стая до . . . .“. Наоколо почва смѣхъ, който заразява мнозина, подклажданъ отъ допълненията и духовитоститѣ на другитѣ; и въ залата се шири сподавенъ кикотъ, напукъ на сериозния сказчикъ.

Но шпиони има срѣдъ публиката; записватъ имената на всички, които по единъ или другъ начинъ реагиратъ противъ изнасяното въ сказкитѣ. На другия день се зареждатъ призовки по участъцитѣ и глоби. А понѣкога и затворъ.“

Кѫдето можеха, особено по градоветѣ, властитѣ отваряха и читалища. Всичкитѣ имъ книги бѣха на сръбски езикъ и между тѣхъ най-много съ шовинистическо съдържание. Общо взето, читалищата бѣха бойкотирани отъ мѣстната публика; посещаваха ги главно сръбскитѣ чиновници.

Понѣкога се представяха пиеси отъ сръбски автори. И почти винаги съ националистически мотиви. Избираха обикновено по-важни сръбски празници — като рождения день на краля, „освобождението“ на Македония и пр., —за да подканятъ народа, комуто предварително сѫ се натрапили съ продажба на билетитѣ за театъръ.

Ролята на Сръбската църква

Въ Сърбия два сѫ били главнитѣ стълбове, на които се е опиралъ шовинизмътъ и агресивниятъ духъ — Генералниятъ щабъ на армията и Църквата. Но докато Генералниятъ щабъ се е проявявалъ предимно въ държавнитѣ граници, Църквата е действувала навсѣкѫде всрѣдъ сръбството, и преди още да има сръбска държава. Основателно познавачитѣ на сръбското национално развитие си служатъ съ думитѣ „Светосавски духъ“, тоестъ визиратъ името на единъ срѣдновѣковенъ сръбски църковенъ глава, прогласенъ и за светия, когато искатъ да изтъкнатъ именно шовинизма, завоевателнитѣ стремежи, денационализаторскитѣ намѣрения на бѣлградската политика, а и на цѣлото национално възпитание всрѣдъ тоя народъ, въ което голѣмо участие винаги е имала Църквата.

Познато бѣ още отъ турския режимъ, че сръбското духовенство маневрирайки хитро предъ султанскитѣ власти, целѣше да си пробие пѫть въ граничнитѣ околии като Кумановско, Паланечко. Позната е ролята на първия сръбски владика въ Скопйе, Фирмилианъ, поставенъ

тамъ безъ да има въ Скопйе сърби. Още по-ярки сѫ споменитѣ отъ антибългарската дейность въ онова време на Варнава, който по-късно стана сръбски патриархъ. Тогава тѣхната акция се развиваше успоредно съ тая на изпращанитѣ отъ Сърбия въоръжени чети, както около Балканската война вървѣше въ хармония съ дѣлата на военнитѣ и полицейски власти; това добре е посочено отъ Карнегиевата анкета.

При заграбването на Македония Сръбската църква се намѣри въ ролята на сърбизаторъ еднакво както и училището. Но — ако е нужно да повтарямъ — и двата тѣзи института —училище и църква— бѣха въ пълно сътрудничество съ полицията. Съвсемъ основателно обществото въ Македония сочеше владиката Варнава дори като главенъ съветникъ при избора на по-виднитѣ българи въ Скопйе и други градове, които биваха обричани на избиване. Варнава бѣ запознатъ съ положението на българщината въ Македония отдавна преди балканскитѣ войни. Цѣло Скопйе имаше убеждение, че познатия българинъ, аптекаря Миланъ Геновъ*, не е убитъ безъ знанието на Варнава. На погребението присѫтствуваха по заповѣдь много войници, офицери и жандарми, за да се придаде нѣкаква официалность и изрази „почить“ къмъ видния гражданинъ Геновъ. Но тоя прахъ не можеше да замрежи очитѣ на никого — защото се знаеше откѫде сѫ пратени убийцитѣ Владиката Варнава се осмѣли дори да държи речь за покойника, когото обрисува като „добъръ християнинъ“.

На друго мѣсто е казано, че въ изгонването на българското духовенство отъ Македония, още докато продължаваше войната срещу Турция въ 1912 г., пакъ духовници като Варнава играха важна роля. Тѣ смѣтаха за достатъчно да обявятъ нашия народъ като сръбски. Нѣмаха нужда да промѣнятъ вѣроизповѣданието му, като напримѣръ при опитъ да посърбяватъ единъ хърватъ-католикъ. Както народа ни, така и нашитѣ свещеници Варнава и компания веднага обявиха за чисти сърби.

Варнава разпореждаше и съ храмоветѣ въ Македония като съ свое имущество. Много предмети отъ тѣхъ, които сѫ му изглеждали по-интересни, ги е изпращалъ въ Сърбия. Бѣлградскиятъ вестникъ „Време“ отъ 11 октомврий 1931 г. съобщи, че отъ известната скопска черква „Свети Спасъ“ сѫ били изпратени въ Бѣлградъ следнитѣ ценни нѣща:

а) Колекция отъ стари икони, между които била и една икона-скулптура, представляваща голѣма рѣдкость;

б) Двадесеть стари кандила, изработени въ разни времена отъ миналото;

в) Единъ голѣмъ полюлей, работенъ презъ XIV или XV вѣкъ, съ ценни украшения по него;

г) Много пръстени, които мѣстното население е оставяло предъ иконата на Свети Иванъ при вѣнчавка;

д) Кадилница отъ миналото столѣтие;

е) Разни други сребърни или посребрени предмети.

Презъ 1927 година въ Велесъ се появиха силни критики задето властьта е решила да изпрати въ Бѣлградъ дветѣ камбани отъ черквата „Свети Пантелеймонъ“. Сръбски агенти сѫ говорили, че звънътъ на тия камбани билъ „български“.

Цвѣтущитѣ нѣкога български манастири изъ Македония бидоха материално разнебитени. На нѣкои отъ тѣхъ, като напримѣръ „Свети

---

* Геновъ бѣ убитъ отъ полицията, чрезъ подставени наемници. Той бѣше възпитанъ, издигнатъ човѣкъ. Фамилията се ползуваше съ уважение всрѣдъ гражданството. Баща му Арсо Геновъ е отъ Щипъ. За това, а и за други убийства ще стане дума по-нататъкъ.

Димитрий“ при Велесъ, имотитѣ сѫ били отнети, а приходитѣ прибралъ сръбскиятъ „прота“, т. е. задига ги отъ манастира. За игуменъ въ „Свети Иоакимъ Осоговски“ е билъ поставенъ единъ сърбинъ, вдовецъ съ двама синове, пияници. Каквото сѫ могли, грабили сѫ отъ манастирскитѣ приходи. Въ сѫщото окаяно положение е докаранъ манастира „Свети Атанасъ“ при с. Лешокъ, Тетовско. Тамъ сѫ се събирали на гуляй сръбски чиновници и офицери и заедно съ монаха-сърбинъ разпилявали приходитѣ.

Въ задачата си да сърбизира народа, духовната власть бѣ окачила при всѣка черква списъкъ на имена, които могатъ да се даватъ на новороденитѣ деца. Всички тия имена бѣха сръбски.

Забранено бѣ — пакъ по препоржка на Църквата — да се празнува именъ день. А се налагаше сръбския обичай — „славене слава“. Свещеницитѣ-сърби трѣбваше да следятъ дали се изпълняватъ тѣзи заповѣди. Въпрѣки глобитѣ и разнитѣ други неприятности, населението не възприе тоя сръбски обичай.

При всѣка денационализаторска инициатива на властитѣ, Църквата бързаше да даде благословията си. Тя бързаше да изказва съчувствия за палачи и тиранични управници, когато тѣ биваха наказвани отстрана на македонскитѣ борци. Тя забраняваше всѣкиму да притежава Светото писание на български езикъ. Напразно органътъ на българскитѣ свещенически братства „Пастирско дѣло“* се запитваше: Нима и Библията е комитаджия, та не е допускана на български езикъ въ Македония и Западнитѣ Покрайнини?

При такова положение съвсемъ излишна и безсмислена етикеция бѣше участието на делегация отстрана на Българската църква при прогласяването на Варнава за сръбски патриархъ презъ 1930 година. Въ произнесената по случая отъ него речь той бѣ казалъ, че е нужно „колкото се може по-голѣмо приближаване между православната Сръбска и Българската църква.“ Но въ великденския брой на вестникъ „Правда“, презъ сѫщата година, бѣ помѣстилъ статия, въ която третира Македония неизмѣнно като „Южна Сърбия“. „Сближаването“ той го е искалъ, както и краль Александъръ, само въ полза на сръбската политика.

Мрежа отъ шовинистически организации

Тия организации, както полицията, войската и Църквата, сѫ органи — и то на предна линия — на денационализаторския планъ. Следващитѣ редове даватъ добра представа за похватитѣ имъ.

Въ вестникъ „Нувелъ Маседониенъ“, органъ на ВМРО, отъ 25 юлий 1926 г., е помѣстена кореспонденция отъ гр. Велесъ, въ която се казва:

„Вследствие наводненията, причинени отъ покачването на рѣката Вардаръ, малкиятъ мостъ, който съединява двѣтѣ части на града, е билъ срутенъ и завлеченъ отъ водитѣ. Сѫщо сѫ били наводнени зеленчуковитѣ градини около града. Загубитѣ сѫ значителни.

Една компания отъ трудовата сръбска войска построила, на мѣстото на разрушения мостъ, другъ временень такъвъ. Веднага следъ това властитѣ издали и окачили една наредба, съгласно която иматъ право да минатъ презъ моста само притежаващитѣ карта, че принадлежатъ на една отъ шовинистическитѣ сръбски организации „Сърнао**“, „Аероклубъ“, „Клуба на Соколитѣ“, „Ядранска стража“ и др. Цельта е ясна: да се накаратъ гражданитѣ и специално младежьта да се запишатъ въ тѣзи организации, което ще улесни сърбизацията на града. Трѣбва да се забележи, че до сега нито единъ гражданинъ отъ Велесъ не е билъ членъ на такива организации.“

---

* Вестникъ „Пастирско дѣло“, брой 46, въ уводна статия, 1928 година.

** „Сърнао“ — значи „Сръбска национална организация“.

Кореспондентътъ ни отъ Велесъ заключава:

„Следъ като бѣ издадена заповѣдьта нарочно се настанихъ на единъ прозорецъ срещу моста, въ една кѫща, за да видя какво ще стане. И можахъ да видя, че тамъ бѣха само жандаритѣ, командантa, замѣстникъ-префекта, нѣколцина чиновници и семействата имъ, но нито единъ отъ нашитѣ."

А въ другия органъ на ВМРО — „Свобода или Смъртъ" — отъ 3 декемврий 1928 г. бѣ съобщено:

„Старанията на властьта сѫ за заздравяване на сръбскитѣ националистически дружества като „Сърнао", „Соколско дружество" и пр. Успѣхи нѣматъ никакви.

а) Въ Радовишъ бѣха направили соколско тържество. Свирѣше военна музика. Присѫтствуваше щипскиятъ жупанъ. Слабо посетено и имаше сръбски официаленъ характеръ.

б) За да накаратъ населението да постѫпва въ тия дружества, правятъ прѣчки въ частнитѣ работи, не даватъ „дозволи" за пѫтуване на нѣкои граждани.

в) Който се запише членъ въ тия дружества, свободенъ е цѣла нощь да скита по кафенетата и локалитѣ, да буйствува, да пиянствува.

г) Цельта на властьта е да компрометира предъ населението такива записали се членове, последното да ги намрази и така да се създадатъ орѫдия на сръбската власть."

Пакъ въ „Свобода или Смъртъ", презъ началото на 1928 г. намираме следнитѣ сведения за възпитанието на сръбската младежь:

„Сръбската младежь до пети класъ не знае нищо отъ свѣтовната история, а учи само сръбскитѣ юнаци, крале и царь Душанъ и се въодушевлява само отъ идеята за неговото царство. Ето тя е носитель днесъ на идеята за „югославско обединение". Разбираемо е, че тя и тукъ ще се вдъхновява отъ идеята за една „Велика Сърбия". Създадена е една организация „Орюна" (организация на югославскитѣ националисти), която има за цель стопяването на югославянскитѣ нации въ една. Въ рѫцетѣ на сръбската интелигенция тази организация се е превърнала въ сѫщность на „великосръбска", защото води борба съ хърватския и словенския елементи, приемайки за култъ само сръбството.

Преди две години още въ Скопйе и по треновετѣ бѣха разлепени картонени плакати отъ страна на сръбското студентство, което участвува въ „Орюната" съ надписъ: „Говори сръбски, говори хърватски, говори словенски". — На въпроса: значи ли това — не говори руски или френски? — отговаряха: „Не, не значи! Но значи — не говори български!"

На първо мѣсто, казахъ вече, трѣбва да поставимъ организацията „Народна Отбрана". Въ нея влизатъ висши запасни офицери, бивши членове на известната „Черна рѫка". По начало тя е терористическа организация. Хората, които устройваха убийствата въ Македония, а и редица политически убийства въ самата Сърбия — принадлежатъ къмъ нея. Всички нѣкогашни сръбски агенти, още отъ турския режимъ, се числятъ тамъ. Каквото тя каже, това за членоветѣ й минава като национална догма. Начело на „Народна Отбрана" въ Македония стоеше запасниятъ генералъ Милорадъ Ристичъ. Тя имаше окрѫжни съвети въ Битоля, Щипъ, Призрѣнъ. Клонове имаше въ всѣки градъ, а и въ поголѣмитѣ села — кѫдето биха се намирали вѣрни нейни хора отъ Шумадия.

Основната задача на „Народна Отбрана" въ Македония бѣ: асимилирането на будния български елементъ чрезъ убийства, заплахи, шовинистическа литература, филми и прочее. Имало е въ македонската область четири инспектори на организацията, тридесеть околийски организации и надъ хиляда селски клонове. Споредъ печатаната въ списание „Народна Отбрана" статистика, членоветѣ се разпредѣляли така: въ Скопска околия — 3800, Битолска — 5200, Кавадарска — 2400, Прилепска — 2800, Преспанска —1400, Радовишка 2400, Царевоселска — 1380, Гевгелийска — 980, Кумановска — 3500, и пр. Ядрото на тия околийски сдружения се състои обикновено отъ офицери, чиновници сър-

би, разни агенти на полицията и обикновени катили. А останалитѣ членове сѫ насила записвани македонски българи, които трѣбва да внасятъ по десеть динара месеченъ прилогъ.

По този начинъ „Народна Отбрана“ ограбва отъ Македония месечно по 847,400 динара, или десеть и половина милиони динара годишно.

Освенъ Ристичъ, въ Централния комитетъ на организацията сѫ влизали Жика Лазичъ — всепознатиятъ и омразенъ шефъ на полицията; генералъ Миланъ Недичъ — командующъ на армията въ Скопйе; Красаевичъ; митрополитъ Йосифъ Скопски; епископъ Николай Охридски. Между по-виднитѣ членове сѫ и хора като войводата Коста Пекянецъ и нему подобни насилници.

На второ мѣсто по значение би дошла „Соколската организация“, която работи главно всрѣдъ младитѣ хора. Нейниятъ уставъ предвижда членуване на цѣлата македонска младежь. Ученицитѣ сѫ задължени да участвуватъ.

Организацията носи име „Кралевичъ Марко“. Тя има четири съвета, петдесеть и осемь чиновници и стотина души други служители. Записала е принудително къмъ двадесеть и петь хиляди ученици отъ основнитѣ училища за свои членове, петнадесеть хиляди гимназисти въ Македония и Косово — заедно съ ученици отъ занаятчийски училища. Месечната вноска е петь динара, което прави надъ два милиона динари годишно. Издавани сѫ отъ организацията книги въ повече отъ триста хиляди екземпляра, отъ които — пакъ чрезъ принудителна продажба — сѫ получавали къмъ единъ милионъ и шестстотинъ хиляди динара.

Въ цѣла Югославия соколската организация наброяваше единъ милионъ и двесте и петдесеть хиляди членове. Приходитѣ й сѫ възлизали на деветь милиона динара месечно, или надъ сто милиона годишно. Въ тая сума не влизатъ приходи отъ подаръци, завещания, печатни издания и др.

Тази организация имаше свои домове въ Скопйе, Куманово, Велесъ, Щипъ, Прилепъ, Битоля, Гевгели и пр. И въ повече отъ сто села сѫ били построени соколски домове. Запасниятъ полковникъ Тодоръ Живковичъ е билъ председатель на организацията въ годинитѣ преди Втората свѣтовна война. А членоветѣ пакъ сѫ тамъ Жика Лазичъ, генералъ Миланъ Недичъ, началницитѣ на бановинитѣ, професори отъ университета.

Задачата е, нагледъ, практикуване на спорта. А въ сѫщность — посърбяване.

Друга организация, имаща за задача да вдълбочава въ Македония сръбската национална идеология, а успоредно съ това да „пази морето на Сърбия“, бѣ „Ядранска Стража“ (Адриатическа стража). Организаторитѣ й въ нашитѣ мѣста сѫ пакъ армейскиятъ генералъ, владиката, вардарскиятъ банъ. Въ редоветѣ й сѫ зачислени всички пришълци-колонисти, всички сръбски чиновници и, доколкото сѫ успѣли, записали сѫ като членове мѣстни хора, които нѣма какъ да се противопоставятъ.

Участницитѣ въ „Ядранска стража“ доста сѫ се отличавали съ своеволия и престѫпни акции. Бедековичъ, познатъ хърватски ренегатъ и чиновникъ на Жика Лазичъ, бѣ заявилъ, че необузданитѣ елементи тъкмо отъ тази организация сѫ увеличили въ Македония престѫпностьта неимовѣрно. По неговитѣ данни между 1926 и 1929 г. отбелязани сѫ били тѣзи престѫпления: въ Скопйе — 425, въ Велесъ — 75, въ Щипъ — 588, въ Прилепъ — 26, Царево село — 300, Битоля — 160, Охридъ — 230, Гевгели — 33, Гостиваръ — 45, Качаникъ — 150, Ресенъ — 15.

Автори на злочинствата сѫ и участницитѣ въ другитѣ две организации, споменати по-горе.

За да привличатъ младежитѣ, на мѣста сръбскитѣ агенти разправяха, че който е членувалъ три години въ соколската организация, ще служи въ казармата деветь месеца по-малко; обещавани сѫ и разни помощи, награди за проявление въ сръбския „Червенъ кръстъ", въ футболнитѣ тимове. Подбирани биваха девойки и момчета за участие въ театрални представления, за устройване на „Матине"-та, вечеринки по кафенетата и така нататъкъ. Залъгваха ги съ музики, танци, празни беседи и пр.

Създавани биваха пѣвчески дружества. Така, въ Гевгели на 25 ноември 1928 г. турнаха начало на „Певачко друштво престолонаследникъ Петъръ". Кумуваше кърволокътъ Добрица Матковичъ. Двама владици сѫ присѫтствували при освещаването; произнесени сѫ речи. Не бѣ нужно кумътъ да е Матковичъ, за да се разбере, че дружеството не цели да изкалъпи пѣвци, а сръбски агенти, насилници и ренегати.

Когато не успѣваха да се създадатъ на мѣстна почва, женски дружества се проявяваха отъ Шумадия. Така, „Коло сръпскихъ сестара" отъ Бѣлградъ бѣ подарило на скопското село Ращакъ камбана, тежеща сто килограма. Кѫдето имъ бѣ възможно, сръбскитѣ жени подпомагаха антибългарската програма на властитѣ.

На много мѣста, обаче, дружествата си оставаха само на книга. Затова виждаме бѣлградския вестникъ „Политика" отъ 7 октомврий 1931 г. да се оплаква, че дружеството „Наши криле" въ Крива-Паланка фактически и не сѫществувало:

„Не ставатъ никога събрания; не се правятъ сбирки; не може да се заключи, че въобще сѫществува сдружение . . . Такава сѫдба е претърпѣло паланечкото дружество, както и всички дружества за култура и благотворителность въ тоя градъ . . . . Защо трѣбваше да се образува това дружество, следъ като има толкова други, които сѫ само на книга?"

Вестникътъ е казалъ истината. Шовинистическитѣ организации, съ разнитѣ увеселителни тѣхни отдѣли, тържествени декларации и парадности, идваха като престѫпна ирония при сѫществуващето въ Македония мрачно настроение. Само обираха и безъ туй обеднѣлия народъ и го караха да се смѣе и играе, когато скръбь и омраза притискаха гърлото му.

Разбира се, не липсваха клонове на четническитѣ сръбски сдружения. Презъ лѣтото на 1932 г. за председатель на общата имъ организация въ държавата бѣ избранъ Коста Пекянецъ. Въ тия сдружения все още се числѣха нѣкои отъ старитѣ сръбски четници, които, подъ закрилата и съ явната помощь на султановитѣ органи, нападаха българскитѣ селяни въ селата край северната македонска граница, близо до Сърбия.

Вестницитѣ въ Сърбия не пропускаха да публикуватъ преувеличени, понѣкога съвсемъ противни на истината, новини за проявленията на казанитѣ организации въ Македония. Пишеха така, както на тѣхъ имъ се харесва. Така, вестникъ „Политика" отъ 13 юлий 1927 г. помѣства дописка, озаглавена „Съ пѣсень и смѣхъ отъ Скопйе до Охридъ"; и разправя за посещенията на бѣлградския хоръ „Обиличъ" въ градоветѣ Гостиваръ, Кичево, Охридъ. Пише между другото, че била пѣта и „сръбската" пѣсень „Биляна платно бѣлѣше..."

Празненства

Изобилни поводи намираха властитѣ, за да отегчаватъ населението съ разни празненства и тържества. Но поводитѣ бѣха винаги „патриотични". Изброяваме нѣколко случаи, колкото да дадемъ предста-

ва на читателитѣ.

Презъ пролѣтьта на 1928 година въ Скопйе стана четническо тържество, при което нѣкои организации прогласиха своето обединение. Вмѣсто „Сърнао“, „Орюна“ и други — сега се появи на сцената обща организация подъ името „Отбрана“. По съдържание тя не е друго освенъ познатата „Църна рука“.

Тържеството се ржководи отъ скопския жупанъ и владиката Варнава, който държа речь. Възхвали четницитѣ и каза, че цѣла Европа се е развълнувала по македонския въпросъ, но никой нищо нѣма да може да направи срещу сръбството, докато то имало тѣзи четници, които стоятъ предъ него...

Всѣки може да си представи скуката и безразличието на публиката, свикана по случая за свидетель; мнозинството й се състои отъ мѣстнитѣ българи, турци и албанци.

Презъ есеньта на 1928 година въ Бѣлградъ си устроиха тържества по случай десетгодишнината отъ пробива на Солунския фронтъ. Като говорятъ за това военно събитие сърбитѣ обикновено го означаватъ като тѣхна победа, при която била разгромена българската армия. А много добре е известно, че на Солунския фронтъ нѣмаше повече отъ четиридесеть — до петдесеть хиляди сръбски войници; докато българската армия наброяваше сигурно петстотинъ хиляди души. Самъ генералъ Миланъ Недичъ, като комендантъ на армията въ Скопйе, написа книга за въпросния пробивъ и изнесе въ нея, че нападателитѣ при Добро-Поле имали артилерия седемь пѫти по-силна, по число и мощь на топоветѣ, отколкото е била българската артилерия. На Солунския фронтъ срещу българската армия участвуваха френски дивизии, английски, италиански, голѣмъ брой гръцки дивизии и разни други съюзнически части, наброяващи повече отъ половинъ милионъ души. Българската армия въ течение на четири години се противопоставяше на тѣзи сили. Почти въ сѫщото време, когато ставаха боевете при Добро-Поле, българската Девета плевенска дивизия изнесе героичната защита срещу англичанитѣ на позициитѣ около Дойранъ. Английскитѣ официални военни истории съобщаватъ, че въ тия боеве, които — доколкото помня — не сѫ продължили повече отъ два дни, англичанитѣ сѫ оставили на бойното поле около десеть хиляди души свои убити войници.

Премълчавайки цѣлата героична и дълготрайна история на Солунския фронтъ отъ Първата свѣтовна война, глашатаитѣ на сръбския национализъмъ при всѣки сгоденъ случай тржбятъ само за нѣкакво българско поражение — и то по начинъ да оставятъ впечатление, че не другъ, а миниатюрната тогавашна сръбска войска е победила българитѣ. Премълчаватъ всичко, за да втълпяватъ въ главитѣ на младото българско поколѣние каква колосална сила е била Сърбия. И безъ да се свѣнятъ, предъ мѣстнитѣ слушатели, разнитѣ орюнаши, сърнаовци и четници пѣеха изъ македонскитѣ кръчми и улици наивната и дори комична пѣсень за краль Петъръ, който яхалъ на бѣлъ конь, а Америка маршировала следъ него: „Чика Пера яше коня бела, за нимъ иде Америка цела...“

Ето защо при споменатото тържество, за да покажатъ, че и македонското население се радва за пробива при Добро-Поле, властитѣ разпоредиха да бѫдатъ събрани отъ разни мѣста на Македония селяни, които бѣха безплатно заведени въ Бѣлградъ, да присѫтствуватъ на увеселенията и зрелищата. Всички селяни е трѣбвало да носятъ на главитѣ си шайкачи, за да изглеждатъ като сърби. А загребскиятъ вестникъ „Хърватъ“ отъ 7 октомврий с. г. съобщи, че между тия селяни сѫ били преоблечени много сръбски полицаи въ селски дрехи, та броятъ

на манифестиращитѣ македонци да изглежда по-голѣмъ.

Нареждаха да се празнува „освобождението“ на всѣки македонски градъ — въ деня, когато сръбски войници наново сж влѣзнали следъ Първата свѣтовна война въ града, за да му наметнатъ за втори пжть сръбското робство. Въ по-голѣмитѣ градове винаги пристигаха въ такива случаи голѣмцитѣ — Жика Лазичъ, жупанътъ Матковичъ, който се прочу съ жестокоститѣ въ Щипско, началникътъ на жандармерията Томичъ и прочее.

Тържества правѣха и при освещаване знамената на разнитѣ дружества отъ рода на споменатитѣ. За примѣръ, на 15 ноември 1931 г. въ Тетово направиха голѣма дандания при освещаване знамето на сръбскитѣ четници, намиращи се въ тоя градъ. Специална делегация отъ сръбски комитаджии е била приета отъ краля, патриарха Варнава и генералъ Пера Живковичъ, които заковали гвоздеи върху дръжката на знамето. Естествено, населението е принуждавано да присжтствува и при тѣзи тържества, макаръ повече отъ всичко да презираше тъкмо сръбската четническа проява въ Македония.

Презъ ноември 1930 година Жика Лазичъ устрои посещение на Скопйе отъ страна на „хърватски селяни“. Населението слабо се отзовало при посещението. Но присжтствували мнозина отъ сръбскитѣ чиновници, офицери, полицаи и фамилиитѣ имъ. При размѣненитѣ поздравителни възгласи бързо се установило, че не се касае до никакви хърватски гости, а до националисти сръбски селяни отъ бившитѣ австрийски провинции на Югославия. Отъ името на „Южна Сърбия“ гоститѣ били поздравени отъ струмишкия кметъ, ренегата Тома Фиданчевъ. Хората въ Скопйе се смѣеха на тѣзи плитки маневри, каквито Жика Лазичъ неуморно практикуваше.

На 15 априлъ 1934 година въ Скопйе се устрои съборъ отъ цѣла Югославия, за да се празнува „освобождението на Македония“. Дойдоха много офицери и попове, начело съ патриарха Варнава отъ Бѣлградъ. Присжтствуваше и полуписмения Коста Пекянецъ, председателя на сръбското четничество. Докараха и много македонски селяни, за да гледатъ какъ се слави подарената имъ отъ Сърбия „свобода“...

Това тържество бѣ последвано отъ нѣкакъвъ юбилей на първия войнишки наборъ отъ „Южна Сърбия“. Взелъ е участие и министъръ-председателя на Югославия Узуновичъ. Вмѣсто да си мълчатъ, сърбитѣ правѣха юбилей за първитѣ македонски новобранци. Като да бѣха забравили какъ тѣзи новобранци отказаха шумно да дадатъ клетва за вѣрность на сръбския краль презъ 1914 година; и какъ цѣлото гражданство на Крагуевацъ, начело съ владиката и поповетѣ, се разбѣга когато около хиляда души македонски момци влѣзнаха въ ржкопашенъ бой съ сръбскитѣ офицери. Почтенитѣ хора нито следъ двеста години не биха желали открито да говорятъ за първитѣ македонски новобранци, — ако тия почтени хора ги потърсимъ всрѣдъ други народи. Но за почтеность между сръбскитѣ шовинисти не може и дума да става. Ето защо тѣ съ нѣкаква тжпа гордость празнуваха двадесетгодишнината на своето опозоряване въ Крагуевацъ, — и то въ присжтствието на самитѣ македонци.

Издигане на паметници

Паметници обикновено се издигатъ, за да се помнятъ образа и дѣлата на дадена личность всрѣдъ обществото, кждето тя се е проявила; а понѣкога като изразъ на признание и къмъ отдалечени по мѣсто и време заслуги.

Бѣлградъ, обаче, разпореди да се съграждатъ въ Македония па-

метници, които можеха да припомнятъ на народа само извършенитѣ къмъ него неправди и жестокости. Ето конкретни факти.

Презъ месецъ октомврий 1924 година властьта организира въ гр. Велесъ тържествено откриване паметникъ въ честь на Йованъ Бабунски, — единъ измежду най-ужаснитѣ кърволоци, за чиито насилия вече сме говорили*. Измежду Вардаръ и границата на България къмъ истокъ нѣма село, нито селска махала, кждето Бабунски да не бѣ подлагалъ на масови изтезания мжжетѣ, а често и жени, презъ 1913 година. Тогава, а и по-късно, той —може да се каже — посѣя македонскитѣ околии съ трупове на невинно избити отъ бандата му българи, а остави и осакатени множество хора. Името на Бабунски бѣ станало синонимъ на безчовѣчие, безправие и садизъмъ. При откриване на паметника присжтствуваше и сръбскиятъ агентъ д-ръ Райсъ.

Презъ 1926 година започнаха да събиратъ — по нареждане на полицията — пари всрѣдъ гражданството въ Щипъ, за да се построелъ паметникъ на сръбскитѣ войници, паднали въ околноститѣ на тоя градъ въ време на войната отъ 1913 г. А какво бѣ настроението и сърдечното желание на народа въ този градъ по време на споменатата война, азъ съмъ описалъ накратко въ първата книга съ мои спомени**. Всички въ Щипъ, както и въ цѣла Македония —ако говоримъ за тамошното славянско, т.е. българско население — молѣха Бога за победата на българското оржжие. Всичко живо виждаше въ лицето на сърбитѣ врагъ и насилникъ, чужденецъ.

Презъ 1928 г. женското сръбско дружество въ Скопйе, съ членки сръбкинитѣ, съпруги, сестри и дъщери на пришълци сърби, повдигнаха въпросъ за издигане тамъ сжщо такъвъ паметникъ. Негодуваха македонкитѣ, които бѣха задължени да се запишатъ въ това дружество, казвайки помежду си: „Защо да не се подигне паметникъ за хилядитѣ наши братя, които изгинаха въ борбитѣ за свобода на Македония? А трѣбва да даваме пари за паметници на поробителитѣ ни.“

На 21 ноември 1930 г. бѣлградскиятъ вестникъ „Югословенски гласникъ“ съобщи, че въ Куманово билъ образуванъ комитетъ за издигане паметникъ на сръбскитѣ офицери и войници, които загинали презъ 1912 г. при с. Младо Нагоричане. „Доброволни“ помощи щѣли да бждатъ събирани въ града и селата. Паметникътъ щѣлъ да свидетелствува за „признателностьта на македонцитѣ къмъ освободителитѣ имъ сърби . . .“ Това бѣ отвратителна гавра съ чувствата на македонското население.

Въ Щипъ властьта построи мавзолей за коститѣ на умрѣли тамъ отъ тифусъ презъ 1915 г. сръбски войници. Надъ вратата на мавзолея стоеше надписъ „Паметникъ-костница на падналитѣ за отечеството 1915-1918 година“. Голѣма часть отъ паритѣ за мавзолея се измъкнаха отъ кесиитѣ на щипяни. Отправенъ бѣ и „прогласъ“ до населението да присжтствувало при освещаването на костницата на 1 декември, деня на „обединението“, тоестъ деня на второто македонско робство подъ Сърбия.

По нареждане на щипския гарнизоненъ началникъ генералъ Ковачевичъ улицата край гимназията въ този градъ бѣ наименувана „Улица великогъ жупана Добрице Матковичъ“. А името на Матковичъ бѣ най-много проклинато въ Македонйя. Той бѣ, който заповѣда да бждатъ избити съ картечница близо тридесеть души невинни селяни въ с. Гарванъ. На мизернитѣ му деяния конкурираха само Жика Лазичъ и Йованъ Бабунски.

---

* Въ книга втора съ мои спомени.

** Спомени I — Младини.

На 1 ноември 1931 г. откриха паметникъ на споменатия по-горе генералъ Ковачевичъ*. Заповѣдано е било на селскитѣ общини да изпратятъ делегации при откриването на паметника. На единъ гражданинъ бѣ възложено да държи речь, чието съдържание написаха властитѣ. Въ нея бѣ казано между другото:

„Убийството на генералъ Ковачевичъ предизвика въ цѣлото население на Брѣгалница болка и омраза. Болка, защото е убитъ най-голѣмиятъ герой на нашето освобождение, и омраза спрямо неговитѣ убийци, платени отъ българитѣ, които следъ Брѣгалница и Каймакъ-Чаланъ не преставатъ съ опититѣ си да нарушаватъ спокойствието и добрия животъ, който дължимъ на нашитѣ юнаци отъ Брѣгалница и Каймакъ-Чаланъ."

Нищо по-цинично, по-противоречиво на идеалитѣ на македонското население не може да се измисли отъ тая речь.

И за тоя паметникъ пари се събираха отъ нашия народъ. Когато „Югославия" бѣ сгромолясана въ 1941 г. първата работа на щипяни бѣ да съборятъ до основи този паметникъ.

Сръбски вестници въ Македония

И това не липсваше. Въ Скопйе издаваха вестникъ „Вардаръ". Но бѣ бойкотиранъ отъ мѣстното население. Четѣха го само чиновницитѣ -сърби. Наскоро бѣ принуденъ да спре.

Въ Щипъ започнаха да издаватъ вестникъ „Брѣгалница". Отъ дюкянъ на дюкянъ отиваше комисия, назначена отъ жупана, да записва гражданитѣ като абонати, да иска и доброволни други помощи. Въ единъ отъ броеветѣ на този вестникъ бѣ отправено заплашване до хърватския народенъ водачъ Стйепанъ Радичъ „отъ името на македонското население". Въ сѫщность най-много на Радича бѣ благодарно това население, заради неговитѣ смели думи, произнасяни въ самия бѣлградски Парламентъ, въ защита на потисната Македония.

Презъ 1927 г. се появи въ Скопйе вестникъ „Югославия", седмичникъ. Мотото му бѣ: „Нацията преди всичко. Отечеството надъ всичко". Но редакторитѣ му подъ нация и отечество разбираха Сърбия.

Органътъ на македонската емиграция въ Америка, „Македонска Трибуна" бѣ далъ отзивъ за тоя вестникъ. Възраженията на сърбитѣ бѣха такива:

а) Защо „Македонска Трибуна" се списва на български езикъ, а не на нѣкакво македонско наречие?

б) Коя е народностьта на тѣзи, които списватъ „Македонска Трибуна"? Защото споредъ вестникъ „Югославия" — македонецътъ не може абсолютно да опредѣли и обясни къмъ кое племе припада."

Виждаме съвсемъ ясно „теориитѣ", които Бѣлградъ сетне ще прокарва чрезъ своята комунистическа власть. Смѣтнаха, че по-добре ще се служи на сръбството ако се пледира за „македонско нѣкое наречие" и се отрича българщината. Подчертавамъ, че тая тактика е опредѣлена още отъ времето на кралска Югославия, отъ самитѣ сръбски висши полицаи и вестникаритѣ на краля. Смѣтката не е правена за добро на Македония, а въ полза на Сърбия.

Въ Бѣлградъ пъкъ започна презъ 1929 година да излиза вестникъ „Нашъ югъ". Издателитѣ му се представяха за македонци, но — естествено — подъ име „южносърбианци". Директоръ на вестника бѣше Боголюбъ Йовановичъ. Прокламирваха, че вестникътъ ще се бори „за югославската идея". Но трѣбва да си припомнимъ, че това ставаше ко-

* Вече говорихме за неговото наказание и развилата се въ връзка съ това афера въ Щипъ.

гато вилнѣеше диктатурата на краля и на Пера Живковичъ. Тѣ бѣха забранили всѣка свободна мисъль, всѣка критика въ цѣлата държава. На тоя вестникъ даваха пълна свобода...да хвали краля, да му изразява вѣрноподаность отъ името на „тѣхния югъ“ и пр.

А презъ цѣлото време на кралското робство, до 1941 г., нито единъ вестникъ на български езикъ, или поне на мѣстенъ български диалектъ, не се позволи въ Македония. Впрочемъ, излишно е дори да изтъкваме това.

Митинги

Откакто се е появило Македонското освободително движение, т.е. отъ края на миналия вѣкъ насамъ, то си е служило съ публични протести срещу тиранията. Тѣ се изразяваха въ резолюции на конгреси, въ изявления на ржководещи лица, но понѣкога и въ многолюдни митинги — тамъ, кждето бѣше възможно да се свикватъ. Подчертавамъ и нека всѣки добросъвѣстенъ изследвачъ на Македонския въпросъ го запомни: не единъ пжть и при турския режимъ нашиятъ народъ публично и съ многолюдно участие въ събрания, манифестации и митинги е заявявалъ, че е български народъ; и е изнасялъ на всеуслишание какво иска, отъ какво има нужда за развитието на неговата народность, както и за своето обществено добруване. Записани сж въ книги и на чужденци, а подробно и въ турскитѣ държавни архиви, множеството народни български вълнения въ Македония и въ самия Цариградъ срещу гръцкото духовенство. Записано е какъ гръцкитѣ владици бѣха изхвърлени отъ черквитѣ при всенародно участие — всѣкжде, кждето изъ Македония се намираше гръцки архиерей надъ паство, което говори български. Записани сж и бурнитѣ протести на цѣли градове срещу изпращанитѣ изъ Македония сръбски пропагандисти при турския режимъ.

Лично азъ — макаръ смжтно — си спомнямъ какъ цѣлиятъ градъ Щипъ се раздвижи, сякашъ да бѣ избухнала нѣкаква революция, при появяването въ града на Йорданъ Бабамовичъ. Тоя младежъ се продалъ нейде на сръбската пропаганда; свършилъ гимназия въ Сърбия; и съ мълчаливото покровителство на турската власть идва въ родния си градъ да става сръбски учитель на деца, които тепърва се надѣвалъ да намѣри за свои ученици чрезъ богати подкупи на родители — ако намѣри хора да подкупи съ сръбски пари.

Голѣмъ бѣ гнѣвътъ на щипяни. Ето какво бѣ станало въ дома на тетинъ ми Мише Суруджиевъ.

Той и леля ми Мария тихичко си разговарятъ седнали върху миндеря, и наблюдаватъ отъ прозорцитѣ какъ децата си играятъ въ съседния училищенъ дворъ на Ново-село. Изъ единъ пжть се зачуватъ мжжки и женски викове „цапъ, цапъ“! Тая дума, но изговаряна съ истински ревове, два-три дни преди това се е разнасяла въ щипската чаршия, когато презъ нея случайно минавалъ споменатия Йорданъ Бабамовичъ, придруженъ отъ заптия. Не е имало дюкянъ, отъ който да не сж излѣзнали и господаритѣ и слугитѣ; всички викатъ колкото имъ гласъ държи и се заканватъ съ юмруци срещу сръбското даскалче. Така сега, когато тетинъ ми дочува сжщитѣ викове, добре познати и нему, поглежда къмъ прозореца; но бързо го отваря, грабва мангала, който стоелъ близо до миндера и го запраща къмъ улицата. Забелязалъ, че Бабамовичъ минава наблизо и пожелава да го удари съ мангала. Не го улучва; Бабамовичъ вече бѣга накъмъ суходолината Отиня, а къмъ прозорцитѣ вече се е дигналъ прахъ отъ изсипаната пепель и въглищата. Високиятъ мангалъ сигурно тежеше десетина килограма. Ако бѣ погодилъ учителя по главата, тетинъ ми сигурно би отишълъ въ затвора,

защото въ случая е направенъ фактически опитъ за убийство. При бѣгството на Бабамовичъ се чуватъ викове и отъ съседнитѣ кѫщи, и нѣкакъвъ тропотъ; тъй като мнозина слизатъ по стълбитѣ си, за да изсипятъ яда си върху тоя нахаленъ посърбеникъ. И до сега не ми е известно защо срещу сърбитѣ въ Македония, или поне въ нашия градъ само, като парола се надаваше викътъ „цапъ, цапъ!“

Накрая, колкото и да му е било неприятно, че политиката на Хилми Паша не успѣ въ Щипъ нито съ единъ грамъ да разслаби българщината чрезъ сръбска инфилтрация, каймакаминътъ е принуденъ съ заптийска охрана да изпрати Бабамовича благополучно презъ Велесъ за Сърбия.

Ето, тоя бѣ народътъ, който свободно показваше и чувствата и схващанията си при турския режимъ, докато още султанитѣ управляваха абсолютически.

А подиръ 1918 година, Сърбия, настанила се съ армия, полиция, терористически банди въ часть отъ Македония, запретна се да устройва и трагикомични „митинги“, чрезъ които сѫщиятъ народъ трѣбваше да гласува резолюции и да надава заповѣдани повици...противъ себе си, противъ своята освободителна идея и борба. Ако не прибѣгнеше и до такива срѣдства противъ чуждитѣ народи, Сърбия не би била и достойна за своето име.

Въ редица македонски градове полицията разпореждаше да се събиратъ хората по площадитѣ; четѣха имъ се тамъ приготвени нападки противъ македонскитѣ борци, противъ македонскитѣ идеали, и се отпечатваха тѣзи резолюции въ сръбската преса.

Ето какво писа органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ“ на 1 априлъ 1930 година за тѣзи сръбски мѣрки:

„Но тия въ Бѣлградъ, които не преставатъ да каратъ съ камшикъ тълпи селяни отъ разни краища на страната да вършатъ поклонничества предъ краля и управницитѣ, сѫ способни да импровизиратъ и тия позорни за тѣхното упразление „митинги“. Въ днешния вѣкъ на радиото и печатната мисъль, срѣдновѣковнитѣ умове на бѣлградскитѣ диктатори никого не могатъ да излъжатъ. Тѣхнитѣ машинации сѫ парализирани, преди да бѫдатъ монтирани. И днесъ общественото мнение въ Европа и Америка не се интересува вече само за атентатитѣ и „митингитѣ“, а за общото положение на поробена Македония, което заплашва мира на Балканитѣ, поради лудостьта на бѣлградскитѣ потисници.

Безспорно, за всѣки просвѣтенъ политикъ събитията на Балканитѣ, особено тия въ най-размирната имъ часть — Македония — представляватъ едно цѣло. Тѣ не могатъ да се разглеждатъ изолирано. Цѣлъ единъ народъ биде хвърленъ въ черна робия и биде осѫденъ на загиване. Тоя народъ е решенъ да живѣе свободно или да умре. Оттамъ и отчаяната и беззаветна борба на вѣрнитѣ му синове. Ето смисъла на тази борба, която днесъ се изразява въ отчаяни дѣла на саможертва, утре въ протести предъ съвѣстьта на Европа, други день въ чудни подвизи, достойни за свѣтлитѣ страници отъ историята на всички културни народи, които сѫ се борили за свобода и човѣшки права.“

Въ броя 115 отъ месецъ май с. г. пакъ вестникъ „Свобода или Смъртъ“ пише въ връзка съ единъ такъвъ „митингъ“ въ гр. Скопйе:

„Цѣлиятъ градъ Скопйе е обсаденъ отъ войска, полиция и тайни агенти. Нѣма уличка въ Скопйе, по която да не се движи жандарь. На всѣки жгълъ, на всѣки кръстопѫть, при всѣка извивка има стражарь. Това никога не е бивало.

Такава е картината и на другитѣ градове: оставете Щипъ; отидете въ Куманово, Кратово, Струмица, Велесъ, Прилепъ — навсѣкѫде първиятъ човѣкъ, когото ще срещнете е стражарьтъ. Единъ сърбинъ въ Велесъ каза: „Македония е заприличала на Испания подъ владичеството на Бонапарта. Задъ всѣки храстъ, задъ всѣки камъкъ трѣбва да очаквашъ гръмъ“.

Сърбитѣ пакъ прибѣгнаха къмъ митинги като къмъ последно срѣдство. Но

който е присѫтствувалъ на такива митинги, е чувствувалъ, че присѫтствува на погребение. Всички нашенци мълчатъ, само нѣкаква организирана шайка се обажда. Ораторитѣ нашенци съ треперящъ гласъ четатъ написанитѣ речи. Въ единъ градъ имахме случай да видимъ какъ единъ такъвъ нещастенъ „ораторъ" не можа да прочете написаното на листа, който държи съ треперяща ржка.

На скопския „митингъ" нѣмаше скопяни. Скопянитѣ използуваха единъ концертъ симфонически, който се даваше по това време, та отидоха тамъ. На митинга силомъ докараха селяни, които унили си шепнѣха: „Защо не дотераха денеска тука?"

Нѣщо подобно на митингитѣ бѣха и подаванитѣ отъ Македония телеграми до властницитѣ въ Бѣлградъ за изразъ на вѣрноподанически чувства. Особено бѣха тѣ зачестили откакто краль Александъръ обяви презъ 1929 година своята официална диктатура. Въ една такава телеграма отъ името на „скопската младежь", по случай рождения день на краля, се даваха увѣрения до генералъ Пера Живковичъ, че въпросната младежь щѣла да стегне редоветѣ си за по-голѣма дейность въ духа на диктаторскитѣ кралски декрети. Много бѣха „доволни" македонскитѣ младежи въобще отъ сръбското присѫтствие въ родината имъ, та оставаше да изразятъ възторга си отъ самата диктатура. Въ вестникъ „Свобода или Смърть" бѣ помѣстенъ подходящъ коментаръ по този случай презъ февруарий 1931 година.

Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика" помѣсти еднажъ снимки на група „битолчанки" въ хубави народни носии, които направили посещение въ сръбската столица. Но се оказа, че въ тая манифестация сѫ участвували само сръбкини, които сѫ живѣли въ Битоля като пришелци, отъ чиновнически и офицерски семейства. Въ групата не е имало повече отъ петь-шесть мѣстни битолчанки, замъкнати заедно съ другитѣ, на които не сѫ знаели какъ да откажатъ.

Премахване на български гробове

Кѫдето успѣваха да откриятъ гробове на паднали по време на войнитѣ български офицери и войници, сръбскитѣ власти бързаха да ги премахнатъ. А населението скриваше каквито и да било останки отъ тѣзи гробове. На много мѣста бѣха прикрити чрезъ мазилка и старитѣ надписи на българскитѣ училища. Въ моя роденъ градъ Щипъ, по-точно въ махалата Ново-село, така бѣ прикритъ българския надписъ на училището, кѫдето нѣкога бѣха преподавали Гоце Дѣлчевъ, Тодоръ Александровъ, Ефремъ Чучковъ, и цѣла друга редица учители-борци. Черковниятъ клисарь Спиро успѣлъ майсторски да закрие съ варь този скѫпъ надписъ. Когато сръбската власть е била прогонена, за общо учудване и радость, надписътъ наново се явилъ предъ очитѣ на гражданството.

Въ черквата „Св. Пантелеймонъ" въ гр. Велесъ сѫ били погребани осемь души български офицери. При идването на сърбитѣ, въ края на 1918 година, гробоветѣ били сринати, изравнени съ земята. Но нѣкой прибралъ кръстоветѣ отъ тия гробове въ черквата, за да се запазятъ. На 11 май 1927 година пристигналъ въ града сръбскиятъ владика Варнава и съгледалъ тѣзи кръстове. Ядосанъ започналъ да вика, като заповѣдалъ да бѫдатъ махнати кръстоветѣ, и да му се посочи виновника, който ги е внесълъ въ храма. Идва и околийскиятъ началникъ. Посъвещавали се съ владиката и оставили кръстоветѣ на мѣстото имъ. Обаче, на 25 май презъ нощьта капитанътъ отъ Двадесеть и осми пехотенъ полкъ Боривой Коичъ, и дванадесеть войници съ него дигнали кръстоветѣ неизвестно кѫде. При своята сръдня Варнава е разпореждалъ да бѫдатъ хвърлени въ Вардара.

Банътъ на Вардарската бановина, въ която бѣ включена македон-

ската область — Жика Лазичъ, — се бѣ подплашилъ отъ обаянието, излѫчваще се отъ гроба на легендарния полковникъ Борисъ Дранговъ и реши да вдигне тоя гробъ отъ скопската черква „Св. Димитъръ“ и го пренесе въ общитѣ скопски гробища.

Съпругата на покойния герой, госпожа Райна Дрангова, която живѣеше съ семейството си въ София, подаде заявление до българското правителство, молейки го да стори възможното, за да не се извърши посегателството, което Жика Лазичъ бѣ намислилъ.

Дранговъ бѣше презъ Първата свѣтовна война командиръ на Пети македонски полкъ, отъ състава на 11-та македонска дивизия. Войницитѣ отъ сѫщата дивизия въ мнозинството си бѣха избѣгали отъ сръбската армия въ надвечерието на Първата свѣтовна война. По цѣла Македония се пѣеше задъ гърба на сърбитѣ пѣсеньта „Съ насъ е подполковникъ Дранговъ, прочутиятъ и славенъ вождъ...“. Войницитѣ отъ петия полкъ и отъ цѣлата дивизия (това бѣха не по-малко отъ двадесеть и петь хиляди млади хора) бѣха разнесли пѣсеньта, както и славата на Дранговъ, по всички градове и села. Много пѫти сърбитѣ даваха нареждане за глобяване специално на онѣзи, които пѣятъ тази пѣсень.

Гонитбата на подобни пѣсни, премахването на българскитѣ юнашки гробове, заличаването на надписитѣ по училищата и прочее, бѣха само отдѣлни моменти отъ генералната програма за унищожаване на всѣка следа отъ българското минало и всѣки обектъ, който би послужилъ за поддържане на българския духъ всрѣдъ народа.

Война противъ каскетитѣ

Забраниха носенето на каскети. Много пѫти повториха тая забрана. Каскета обявиха за българска шапка. А хората носѣха него, защото бѣ евтинъ; и защото предпазваше отъ слънцето. Населението носѣше не само каскета, но често обвиваха около него и кърпа, за да си правятъ по-голѣма сѣнка. Забраниха и този начинъ. Комититѣ така си прикривали лицата, и по-лесно се придвижвали преоблѣчени. Много селяни и еснафи ядоха бой, за да се откажатъ отъ носене на каскетъ. Старецътъ Гоно Топаловъ въ Богданци бѣ жестоко битъ на Петковата мелница, защото ималъ увита шервета (кърпа) около каскета.

Гонитбата противъ каскетитѣ бѣ повсемѣстна. Въ гр. Велесъ нѣколко пѫти се проведе хайка противъ тая невинна шапка. Всѣки, който носи каскетъ бѣше смѣтанъ отъ полицията за „автономистъ“, тоестъ привърженикъ на ВМРО и радетель на откѫсването на Македония изподъ властьта на Бѣлградъ.

Въ Кочани, на пазара преди Великдень въ 1928 г., жандаритѣ се впуснаха да събиратъ каскетитѣ отъ главитѣ на народа. Всички бѣха изпокѫсани и хора оставаха гологлави. Задължавани бидоха да си купятъ шайкачи.

Глобата за носене на каскетъ бѣ отъ сто до петстотинъ динара.

Въ Щипъ околийскиятъ началникъ Драгачевичъ лично обикаляше по пазарищата, за да кѫса каскетитѣ и да удря шамари на притежателитѣ имъ.

Мнозина биваха обвинявани, че сѫ комунисти, когато ги виждаха да отиватъ гологлави, следъ като каскетитѣ имъ бѣха отнети.

Официални заповѣди се издаваха противъ каскета, до всички административни учреждения.

Властьта вѣрваше, че когато чужденцитѣ, които изрѣдко минаваха презъ Македония, видятъ шайкача на главитѣ на всички, ще повѣрватъ, че това е сръбски народъ. Особено се радваха на такова зрелище бѣлградскитѣ националистически срѣди. Затова именно тамъ пращаха ма-

кедонски селяни при дадени тържества — за да бѫдатъ видени съ шайкачи, които предварително имъ бѣха налагани преди заминаването къмъ столицата.

„Нувелъ Маседониенъ“ отъ 25 мартъ 1926 година предаде известието на германския вестникъ „Дойчесъ Фолксблатъ“ (отъ 27 февруарий с. г.), което гласи:

„Съюзътъ на запаснитѣ офицери въ Сърбия е поискалъ отъ Министерството на войната да нареди щото шивачитѣ на разнитѣ корпуси да ушиятъ шапки за деца отъ 8 до 14 годишна възрасть. Така приготвенитѣ шапки щѣли да бѫдатъ на разположение на Съюза на офицеритѣ; щѣли да бѫдатъ раздадени на децата въ Македония, които носятъ български калпаци или турски фесове . . .“

Градежи на казарми

Македония изнемогваше при политическия гнетъ, съпроводенъ и съ страшна стопанска и финансова криза. Сърбия въ буквален смисълъ на думата обираше населението чрезъ разни способи, вънъ отъ пладнешкитѣ грабежи на държавнитѣ банди по селата. Тя не намираше за потрѣбно да подобрява благосъстоянието на народа. Но считаше за необходимо да издига казарми и други военни сгради, защото и вѣрваше, че единствено съ сила може да се задържи въ македонскитѣ области. Бѣлградскитѣ вестници като че ли изпитваха гордость при съобщенията за такива постройки. Вестникъ „Политика“ отъ 29 августъ 1928 г. извести, че въ Прилепъ била издигната казарма, за която сѫ похарчени много стотици хиляди динари; въ Скопйе нови 594 хиляди динара като прибавка къмъ изхарченитѣ вече нѣколко милиона динари; а въ Куманово, пакъ за военни нужди, била построена друга сграда, струваща 369,000 динара. Вѣроятно шовинистическитѣ сръбски редактори смѣтаха, че въ далечното бѫдаще и тия градежи ще послужатъ като доказателство за „сръбския“ характеръ на Македония, както тѣ и бѣлградскитѣ учени идватъ до сѫщото заключение посочвайки разни стари черквици, които били „задужбини“, издигнати при ефимерното сръбско срѣдновѣковно владичество въ Македония. Следъ горнитѣ цифри сѫщиятъ вестникъ посочи решението на правителството да отпусне новъ единъ милионъ и 247 хиляди динара за построяване на друга казарма, а сѫщо така 688,000 динара за още една военна постройка въ Скопйе.

Разни конференции

Възнамѣрявайки да приобщатъ македонцитѣ къмъ сръбския общественъ животъ, бѣлградскитѣ рѫководители — било управляващи, било опозиционери, било културни и други сдружения, намираха за умѣстно да се събиратъ на конференции по-често въ Македония; и то предимно въ Скопйе, наричано отъ всички сърби „Душаново Скопйе“!

Презъ лѣтото на 1925 година краль Александъръ прие въ Бледъ представителитѣ на сръбския журналистически съюзъ, който решилъ да направи конгреса си въ Скопйе. Кралътъ обещалъ пълната си подкрепа и подчерталъ съгласието си съ журналиститѣ, че тѣ трѣбва да насочатъ вниманието си повече къмъ Македония, която слабо познаватъ. Вестницитѣ съобщиха тогава, че най-добритѣ сръбски журналисти щѣли да сътрудничатъ въ онѣзи печатни органи, които излизатъ въ Македония. Но, както посочихме по-горе, тъкмо тия издания не четеше македонското население, което отбѣгваше и сръбската книга изобщо.

И партиитѣ свикваха понѣкога свои конгреси въ Скопйе; по-често правѣше това партията, която държи властьта.

Голѣма гласность се даваше и на конференциитѣ, които административнитѣ органи правѣха въ Бѣлградъ, но въ връзка съ положението въ Македония. Главната тема при разисквания на тѣзи конференции бѣ въдворяването на миръ и редъ въ „Южна Сърбия". Въ резолюциитѣ се виждаха понѣкога и точки, които предвиждатъ засилване на кредититѣ, покровителство на мѣстнитѣ производства; но това бѣ само прахъ въ очитѣ на обществото. Властитѣ полагаха на практика само грижи за обедняване на нашето население, а не за неговото материално съвземане.

Вестникъ „Свобода или Смърть" отъ 20 януарий 1928 година бѣ далъ подробни сведения за решенията на така наречената жупанска конференция, свикана наскоро преди тази дата въ Бѣлградъ. Жупанитѣ отъ Македония сж се съвещавали съ началствата имъ въ столицата и бѣха дошли до заключение, че за Македония сж нужни следнитѣ мѣрки:

1. Ограничаване на партийната борба (между сръбскитѣ партии — б. н.), а засилване на националната.

Това означаваше, че трѣбва да се затвори устата на опозицията, която — макаръ отъ егоистически подбуди, — изнасяше често истината за положението въ Македония. А концепцията на Пашичъ бѣ: „единъ народъ — една партия" за Македония.

Вмѣсто партийни борби — да се засили сърбизаторската пропаганда чрезъ училища, църква, колонизация, насилно и мирно проникване въ народнитѣ маси.

2. На отговорнитѣ мѣста да не се назначаватъ партийни хора, а „национални дейци", което значи изпитани и изпечени сръбски агенти.

3. Чиновническиятъ апаратъ въ Македония да се организира и приспособи за водене на всестранна акция, конспиративна или легална.

4. Жупанитѣ, помощницитѣ имъ и околийскитѣ началници да бждатъ офицери, които да организирватъ населението за контра-акции по всички посоки. Става дума за акции срещу мѣстнитѣ народности въ Македония.

5. Върховното ржководство за всичко отъ Македония да има така наречената „Народна Отбрана" (това е заклетото офицерство). Съ други думи да се засили сжществуващия полувоененъ режимъ и Македония да се постави подъ чисто военна диктатура. „Народна Отбрана" тамъ да бжде независима и съ неограничени права.

6. Да се засили шпионската мрежа по градоветѣ и селата.

7. Да има отдѣлна телефонна полицейска мрежа, възможно найгжста по границата.

8. Четничеството, милицията и жандармерията да бждатъ годни за партизанска война.

9. Да се въведе строга цензура за всички пратки и писма, отъ кждето и да сж.

10. Да се следи движението на гражданитѣ.

11. Добре да се контролира материалното състояние на гражданитѣ.

12. Въ Македония и въ чужбина да се поддържатъ студенти, които да организирватъ специални дружества въ услуга на властитѣ — особено за разпространяването на вести, които властьта смѣта полезни; и за прокарване на правителствени опровержения.

13. Да се преследватъ родителитѣ и роднинитѣ на македонскитѣ революционери.

Колонизация

Другаде вече* говорихме и пакъ ще говоримъ за колонизацията, на която Бѣлградъ възлагаше голѣми надежди. Но общо взето, колонизацията не успѣ много въ Македония. Сърбия не успѣ да намѣри желаещи свои хора, които да пресели отъ севернитѣ области на държавата на югъ. Тия, които бѣха настанени въ нашитѣ мѣста, не бѣха доволни, — ту защото климата не имъ понасялъ, ту защото водата не била достатъчна. А въ голѣма степень имъ повлияваше несигурното положение въ Македония, т. е. опасението отъ борящитѣ се македонци и ненавистьта на мѣстното население, което не искаше земята му да се раздава на пришълци и да бѫде денационализирвано чрезъ тѣхъ.

Казармено обучение

Ако за младитѣ училището бѣ смѣтано най-подходящъ инкубаторъ, отъ който да се извъждатъ отлични сърби въ Македония, казармата бѣ предназначена за повлияване на по-възрастнитѣ, но все пакъ младежи. Но нито училището създаде сърби между дветѣ свѣтовни войни, нито казармата, макаръ мнозина да научиха —едни по-добре, други по-зле — да говорятъ сръбски.

Въ решителнитѣ моменти Бѣлградъ видѣ, че македонскитѣ българи бѣгатъ отъ редоветѣ на неговата армия съ оржжие въ ржка. Така стана въ 1915 г.; сѫщото се повтори въ 1941 година.

Не е излишно да прибавя, че и презъ втория сръбски режимъ (1918 -1941 г.) младежитѣ отъ Македония бѣха пращани за военна служба предимно въ Шумадия; много по-малко въ другитѣ области на държавата, а най-малко въ Хърватско. Така военното командуване разчиташе повече да ги приближи до сръбството; а отъ друга страна, по-безопасно му изглеждаше като се държатъ тия въоржжени хора всрѣдъ чисто сръбско общество.

На пръсти се броеха македонцитѣ, които приеха да ставатъ сръбски офицери. Но и всрѣдъ тѣхъ не се намираха лица, които да се посърбяватъ безвъзвратно.

Сръбската преса

Идващитѣ отъ Сърбия вестници съвсемъ слабо влияние упражниха върху духа на македонцитѣ. Преди всичко — защото веднага се схващаше, че тоя писменъ езикъ не е нашъ, нито по граматиката си, нито въ речника си. Сетне, тия вестници бѣха пълни съ противобългарски статии; а най-често бѣха нападани македонскитѣ борци за свобода, които бѣха излѣзнали отъ срѣдата на сѫщия нашъ поробенъ народъ.

Окупаторътъ на Македония бѣ народенъ неприятель; следователно, вестницитѣ му не могатъ да бѫдатъ наши приятели — това бѣ убеждението въ Македония, всрѣдъ цѣлата маса, а още повече всрѣдъ оня слой, който можеше да чете вестници.

Сръбски навици

До известна степень бидоха усвоени, но не масово, нѣкои сръбски навици — главно отъ млади хора въ Македония. Напримѣръ, склонностьта да слушатъ пѣвачици, дохождащи откъмъ Сърбия; да танцуватъ до късно вечерно време, когато имъ се удаваше възможность; да

---

* Въ книга втора съ мои спомени.

употрѣбяватъ нѣкои изрази, които нашето общество не бѣ свикнало да търпи. По-прибрана, по-хрисима бѣ македонската младежь до балканскитѣ войни; сърбитѣ сж внесли малко разпуснатость. Такива бѣха впечатленията на по-старитѣ. Но всички тия знаци ни най-малко не означаваха успѣхъ на сръбскитѣ денационализаторски планове.

Нашето общество въ Македония предпочиташе да има повече връзки съ хърватитѣ. Доколкото му бѣ възможно, Бѣлградъ попрѣчваше на това желание. Не му бѣше приятно, че мнозина македонци забѣгваха къмъ Загребъ и тамъ търсѣха работа. Полицията старателно е наблюдавала държанието на тия хора, боейки се отъ контакта имъ съ хърватитѣ.

Но тамъ между хърватското общество, нашитѣ прокудениции сж се чувствували винаги като всрѣдъ братя.

Изкуствени бановини

Следъ официално обявената диктатура на краль Александъръ, на 11 ноември 1929 г. влѣзна въ сила реформата за новитѣ бановини. Цельта на реформата бѣ очевидна: услуга на великосърбизма, асимилиране на македонскитѣ българи, а по възможность и на другитѣ несръбски народности въ държавата.

Англичанинътъ г. Сетонъ Уатсонъ, голѣмъ приятель на сръбския краль и на сърбитѣ, помѣсти въ лондонския вестникъ „Таймсъ“ статия по този въпросъ. Споредъ софийския вестникъ „Зора“ отъ 19 декември 1929 година Сетонъ Уатсонъ е казалъ въ статията си:

„. . . Тази реформа не е никакво усвояване на децентрализаторски методи, а само едно „покриване на старата пансръбска програма съ едно прозрачно за всѣкиго югославянско було“. Банствата сж изкуствени създания, преследващи долни цели. Сърбия южно отъ Нишъ, напримѣръ, е прибавена къмъ Македония, за да се засили сръбския срещу „българогласния“ елементъ въ тази область. Босна и Херцеговина сж разпокжсани въ три банства, за да може по-лесно да се асимилира отъ сърбитѣ мохамеданския елементъ, който е вече зле ударенъ икономически . . . Но може да се твърди съ увѣреность, че вѣроятно Бѣлградъ дори по-малко и отъ Цариградъ, Будапеща или Виена, ще намѣри разрешение на югославянския въпросъ, ако не възстанови историческитѣ области въ тѣхната истинска воля, като единици на едно по-голѣмо цѣло и ако не остави югославянитѣ свободни сами да изработятъ своята политическа сждба върху демократична основа.“

Споредъ г. Уатсонъ реформата за банствата не ще може да уцѣлее безъ по-нататъшна значителна ревизия. Той смѣта, че Бѣлградъ е влагалъ свои антихърватски смѣтки а не само антимакедонски и антибосненски, при тая реформа. И предвижда, че хърватитѣ ще покажатъ голѣма пасивна съпротива.

Отъ факта, че мнозина нишлии, вранчани и пр. щѣха да слизатъ въ Скопйе, за да уреждатъ нѣкои свои работи съ учрежденията, влиянието на сръбския езикъ или „култура“ никакъ не се увеличи въ Македония.

Търсятъ сръбски стилъ

Характерни сж за мечтитѣ на Сърбия следващитѣ редове, които бѣлградскиятъ вестникъ „Тръговински Гласникъ“ написа на 5 априлъ 1925 година:

„Да изградимъ въ Македония наши градове, защото напразно е да търсимъ въ бездництѣ на вѣковетѣ и въ безбройнитѣ развалини следитѣ на една национална сръбска култура . . .

Министърътъ на общественитѣ работи трѣбва да приготви единъ планъ за акция и да намѣри съответната техническа формула. Той трѣбва да наложи на компетентнитѣ фактори постройката въ единъ националенъ стилъ на обществени сгради, и на първо мѣсто училища и църкви. Би могло да се задоволимъ сега

съ украсяването на фасадитѣ съ барелефи и сръбски фрески. Старитѣ кѫщи трѣбва да бѫдатъ съборени, за да бѫдатъ замѣстени съ други въ сръбски стилъ. Отъ развалинитѣ ние трѣбва да създадемъ национални градове. Архитекти, дайте ни единъ националенъ стилъ и постройте наши градове."

Пропагандата въ чужбина

Предназначена главно за заблуждаване на чуждото общественo мнение, сръбската пропаганда разчиташе, че съ нея може да се въздействува и на македонското население. Бѣлградскитѣ вестници винаги препечатваха каквото се е появило въ платенитѣ статии на чуждестранни вестници.Касаеше се почти неизмѣнно до нападки върху ВМРО.

Резултатътъ бѣ, обаче, благоприятенъ за самата ВМРО — защото народътъ ни се радваше когато се заговарва за Македонския въпросъ въ чужбина. И когато на ВМРО се приписваха несѫществуващи връзки съ тая или оная европейска държава — тя повече порастваше въ очитѣ на тоя измѫченъ народъ; поднасянитѣ му отъ сърбитѣ новини подигаха надеждитѣ му за бѫдащето; успокояваха го до голѣма степень — щомъ като, споредъ самитѣ бѣлградски вестници, Сърбия имала въ свѣта едни или други врагове въ лицето на голѣми държави.

Вестникъ „Свобода или Смърть" писа на 22 априлъ 1928 година:

„Въ последно време сърбитѣ се запретнаха да убеждаватъ съ всички срѣдства и по всички пѫтища, че ВМРО е въ пленъ на италианската политика на Балканитѣ.

Когато една измислица, една клевета, омръзнатъ на свѣта, изобретяватъ нова, колкото за да поддържатъ своята кампания срещу Македонското освободително движение. Повтарятъ я, и най-усърдно сърбофилскитѣ срѣди въ чужбина, особено въ Франция. Това е съвсемъ естествено и обяснимо.

Сръбскитѣ телеграфни агенции не се уморяватъ да измислюватъ срещи между представители на ВМРО съ Мусолини; суми, които тия представители получаватъ, за да устройватъ съ тѣхъ атентати срещу сръбската власть въ Македония.

И лѣвиятъ печатъ съ готовность печати сръбскитѣ измислици; отъ омраза къмъ фашизма на Италия, той не се спира никакъ на много по-страшното робство на сърбитѣ въ Македония."

И лѣвичарскиятъ печатъ, донасяйки измислици като сръбскитѣ, въ сѫщность много пѫти въокуражително информирваше нашето население; независимо, че оставаше слѣпъ и глухъ предъ тиранията въ Македония.

Измежду интригитѣ, пускани отъ сръбската пропаганда, бѣ и тая, че ВМРО имала намѣрение да извърши атентатъ противъ Обществото на народитѣ въ Женева, защото то се е показало безчувствено къмъ оплакванията на македонцитѣ. Съответнитѣ македонски институти открито опровергаваха сръбскитѣ измислици и подчертаваха, че ВМРО се бори срещу непосрѣдственитѣ поробители, които угнетяватъ Македония.

Забранена връзка съ България

Една отъ най-сѫществените мѣрки, при това и най-старателно спазвана, бѣ забраната на всѣкакви връзки между македонското население и България. Затова бѣ винаги въ сила цензурата на писмата. Затова бѣха строгитѣ ограничения на пѫтуванията въ едната или другата посока. Затова бѣ невъзможно да се получи каквато и да е книга или вестникъ отъ България, написана на български езикъ, макаръ и да би

съдържала само похвали за Сърбия.

При това Бѣлградъ нареждаше пълно затваряне на границата и по най-малки поводи. Така, презъ лѣтото на 1925 година, защото въ България билъ изчезналъ нѣкакъвъ бозаджия-албанецъ, който билъ отъ „югославски" произходъ. България би трѣбвало пъкъ никога да не отвори границата, ако се вземѣха предвидъ безбройнитѣ золуми въ Македония.

Продължаваше систематично и укрепването на границата къмъ българската държава, за което и другаде сме говорили*. За копаенето на окопитѣ и за другитѣ постройки бѣха използувани много отъ войницитѣ, които повикаха на служба въ Македония. Но работило е „ангария" и мѣстното население.

Даваме по-долу нѣкои отзиви на чужденци за тая чудновата граница, единствена въ Европа.

Подъ заглавие „Кървавата сръбска граница" берлинскиятъ вестникъ „Деръ Ангрифъ" отъ 4 мартъ 1931 г. публикува една статия по поводъ Деветия конгресъ на македонската емиграция, въ която се казва:

„Не трѣбва да се забравя, че състоянието на война сѫществува винаги на Балканитѣ. За да се убеди човѣкъ, достатъчно е да се погледнатъ теленитѣ мрежи, които сърбитѣ сѫ простнали по цѣлата българо-югославска граница, т. е. въ сърдцето на Македония.

Отъ сръбска страна, границата е една линия отъ непрекѫснати окопи подсилени отъ телени мрежи, вълчи ями и пр., построени отъ македонското население съ ангария подъ натиска на сръбскитѣ жандари . . .

Отговорностьта за непоносимитѣ условия, които царуватъ сега на Балканитѣ и специално въ македонскитѣ територии, присъединени отъ сърбитѣ и гърцитѣ, пада върху сѫщитѣ сили, които създадоха въ Източна и Югоизточна Европа огнището на една нова свѣтовна война съ договоритѣ за „миръ" отъ Версайлъ, Сенъ Жерменъ, Трианонъ и Ньойи, наложени съ сила."

Полскиятъ журналистъ г. Янушъ Макарчикъ е посетилъ Македония. Въ вестникъ „А. Б. С.", излизащъ въ Варшава, броя му отъ 15 септемврий 1931 г., той пише за македонската борба, за Скопйе и за черната сръбско-българска граница:

„Въ Скопйе, градъ македонски, всѣки день по обѣдъ, по главната улица се движатъ много чиновници. Мѣстниятъ референтъ по печата увѣрява, че всички тѣ сѫ сърби, а нѣма причина да не му вѣрваме. Сѫщиятъ референтъ твърди, че околнитѣ села не сѫ македонски. Тукъ вече довѣрието въ неговата искреность не може да се поддържа . . .

Трѣбва, следователно, да се приеме, че има други причини, поради които още продължава военното положение и се намира работа за 6,000 тайни агенти, които бдятъ неуморно надъ всичко, което става въ Македония . . .

Отъ време на време човѣкъ се научава, че „бандити" отъ България сѫ нападнали югославската територия. Въ края на краищата може да се допустне, че презъ прелезитѣ на бодливата тель, презъ вълчитѣ ями и четиритѣ отбранителни линии, могатъ да минатъ единъ-двама на всичко готови хора; обаче, абсурдъ е да се твърди, че презъ тая граница могатъ да минатъ по-голѣми чети. Остава, значи, фактътъ, че комититѣ не се внасятъ въ Македония, а сѫ жители на тая земя, които ще се върнатъ по кѫщитѣ си само тогава, когато въ отечеството имъ зацарува редъ и спокойствие, а това не зависи отъ тѣхъ, а отъ централнитѣ власти въ Бѣлградъ . . .

Днесъ, когато детето въ училище проговори на български, наказватъ го. Това е голѣмо огорчение, особено за насъ, поляцитѣ, които помнимъ подобни положения въ нашата история. Дѣлото на „кървожаднитѣ комити", наистина не е добре познато въ Европа и за него се ширятъ превратни сѫждения. Наистина въ революционната организация може да има жестоки работи, има убийства и

* По това стана дума накратко и въ книга втора съ мои спомени.

насилия, обаче, сѫщностьта и двигателътъ на комититѣ е борбата съ лозунга: Всичко за Македония."

За посещението си на сръбско-българската граница въ сѫщия вестникъ отъ 12 септемврий 1931 година той писа следното:

„Широкъ поясъ отъ бодлива тель, поддържана отъ желѣзни колове, цементирани въ земята, се разстила, колкото достига окото, налѣво и надѣсно. Задъ бодливата тель се виждатъ ровове. Такива има много. Въ всѣка яма е забитъ заостренъ колъ, а на всѣки сто метра има землянка, въ която презъ нощьта бдятъ двама войници и едно полицейско куче. На всѣки триста метра има бетонирана кѫща съ кула, въ която денонощно бди войникъ. Задъ първата линия идатъ още три, между които въ шахматенъ редъ сѫ бетонирани други кѫщички, дето бди пехота и жандармерия. Наоколо се издигатъ величествени планини, чиито върхове сѫ насочени къмъ небесата. На зелената морава овчарь пасе овци и тананика своята пѣсень. Но щомъ стадото се доближи до телената мрежа, кучетата започватъ да лаятъ; този лай се предава отъ ехото; обаждатъ се и другитѣ кучета. И тъй по цѣлата граница се знае, че нѣкой се е доближилъ до телената мрежа, която дѣли два славянски народа — България и Югославия.

Откъмъ България, въ малка и мизерна землянка живѣятъ петима войници, а малобройнитѣ постове сѫ отдалечени понѣкога на нѣколко километри. Съ чудна граница Сърбия се е отдѣлила отъ България. Да не би тукъ войната да се е свършила вчера, та не е имало време да се свалятъ теленитѣ мрежи? Не, войната е вече въ миналото, а сръбскитѣ укрепления — следъ слкючването на мира."

Г-нъ Хари Франкъ е пропѫтувалъ въ всички части на свѣта. Върналъ се въ Америка отъ една своя обиколка, която продължила две години и осемь месеца. Вестникъ „Индианаполисъ Старъ" пише въ връзка съ посещението му на Балканитѣ:

„Всичко това, което г. Франкъ заяви по поводъ на своитѣ пѫтувания вдъхва незадоволство и песимизъмъ . . . Това е особено вѣрно що се касае до Балканитѣ. Той избра единъ главенъ пѫть отъ Югославия за България, но когато той достигна границата, намѣри една редица отъ телени мрежи, висока 40 стѫпки, по продължение на границата. Следъ като е чакалъ два дни позволение отъ властитѣ за минаване, той е трѣбвало да пѫтува още четири дни по единъ неизползуваемъ пѫть, за да достигне на единствения пунктъ за минаване на границата.

Г-нъ Франкъ описва своето пѫтуване на Балканитѣ, кѫдето, казва той, Македонскиятъ въпросъ е едно барутно буре, което има повече отъ всѣкога шансъ да направи една експлозия."

(Изъ в-къ „Ла Маседоанъ" — Женева, 1 априлъ 1932 г.)

Кореспондентътъ на вестникъ „Берлинеръ Илюстрийрте Нахтаусгабе" така описва сръбско-българската граница:

„При една обиколка на българо-югославската граница може да се види найдобре какъ изглежда „мира" на Балканитѣ. На разстояние отъ два до три километра се намиратъ български постове, които иматъ по двама или трима войници, подпомогнати въ своята тежка служба само отъ нѣколко вѣрни кучета. За всѣки български постъ има срещу него три югославски поста съ 15 до 20 войници въ всѣки. Югославскитѣ постове иматъ високи кули и сѫ заградени съ телена мрежа и съ окопи. Телената мрежа, вълчитѣ ями, бетоннитѣ картечни гнѣзда, напълно готови артилерийски позиции, широки пѫтища отъ единъ постъ до другъ, характеризиратъ тази неспокойна граница, кѫдето не липсватъ кървави схватки. Задъ първата линия на границата, на 5 до 7 километра, има една втора гранична линия готова и сѫщо една трета на нѣкои мѣста."

(Изъ в-къ „Ла Маседоанъ", Женева, 17 май 1932 г.)

Къмъ 1929 година сърбитѣ усилено работиха по укрепване на границата покрай Пиринска Македония, като се почне откъмъ Дупнишко и се свърши до планината Бѣласица. А отъ Горноджумайско къмъ Босилеградско, минавайки по билото на Осоговската планина, укрепената линия бѣ още въ по-голѣма изправность, като при окопната война.

Даваме снимка отъ тѣзи гранични укрепления.

По цѣлото протежение на българската граница съ поробена Македония Югославия бѣ издигнала непрекъсната укрепена линия отъ окопи, съ гъсти телени мрежи, вълчи ями, електрически тайни сигнали. На всѣки 500 метра въ тая линия се издигаха малки желѣзобетонни крепости, заети отъ войници. Задъ линията следваха много други военни постове и приспособления. По този начинъ Югославия се стремѣше да раздѣля свободнитѣ отъ поробенитѣ въ нейнитѣ граници българи и да попрѣчва преминаването на бѣжанци къмъ България, или на борци срещу югославската тирания.

Съ думитѣ „желѣзна завеса", приписвани на Уинстонъ Чърчилъ, се означи символично, подиръ Втората свѣтовна война, строгия контролъ край границитѣ между западния свѣтъ и болшевишкия блокъ отъ държави. Но една завеса, направена наистина отъ желѣзо и бетонъ, отъ окопи и вълчи ями, снабдена съ електрически звънци и други сигнали, съ отлично оръжие, имаше по-отрано само около границитѣ на Югославия. Тая ограда не бѣ издигната за отбрана на държавата отъ външни врагове, а предимно за да се попречи на нейнитѣ поданици да бѣгатъ отъ гнета ѝ, както и да се направи невъзможно каквото и да е общение — и на първо мѣсто духовно —между синоветѣ на единъ и

сѫщъ народъ отъ дветѣ страни на границата.

Колкото и зловещо явление да бѣ съграждането отъ комунистическитѣ власти на известната стена въ Берлинъ следъ втората голѣма война, раздѣляща гражданитѣ на единъ и сѫщъ градъ, тя не можеше да доведе такова културно и духовно отдѣляне на берлинчани едни отъ други, каквото целѣше да установи завинаги сръбската укрепена граница. Защото и въ дветѣ части на Берлинъ хората свободно продължаваха да говорятъ и пишатъ на сѫщия книжовенъ нѣмски езикъ; издаваха книги на него; имаха огромни библиотеки съ книги, написани на него. Въ всички училища и университети, въ всички учреждения, въ казармитѣ, въ вестницитѣ, по радиото и пр. — налице бѣ все нѣмския литературенъ езикъ. Сѫществуваха начини за минаване на печатни издания отъ едната часть на града въ другата; стената бѣ издигната главно, за да спира бѣгствата отъ източната часть на бившата германска столица къмъ западъ.

А що се отнася до режима, подъ който живѣятъ източнитѣ берлинчани, и отъ него по-лошъ бѣше режимътъ, наложенъ надъ македонскитѣ българи въ Югославия, за която говоримъ.

II. ИКОНОМИЧЕСКИ ГНЕТЪ

Доста разпространено е схващането, че икономически потиснатото общество, обеднѣло, по-лесно може да се командува и по-невѣроятно е да намѣри то възможности и желание за духовна съпротива.

Владичеството на Сърбия въ македонскитѣ области, обаче, навежда къмъ размишление върху обратната мисъль: дали Бѣлградъ нѣмаше да успѣе повече да привърже къмъ себе си македонскитѣ българи ако се бѣше старалъ да имъ осигури материално благосъстояние? Или — дали не би намалилъ омразата имъ, ако не бѣ се заелъ — покрай всичко останало — и да ги осиромашава?

Нашиятъ народъ и при султанския режимъ бѣ доведенъ, общо взето, до положението на ратай, въ своето мнозинство. И затова, при първата възможность тъкмо беднитѣ селяни въ Македония се наредиха въ съзаклятието на ВМРО; и съ десетилѣтия останаха тамъ твърди като скала.

Сърбитѣ пожелаха да постигнатъ обедняването на македонската народна маса, до степень да не може тя никога да се съвземе. И си спечелиха презрението й. Макаръ тя да бѣ по езикъ (славянски) близка на тѣхъ, и да изповѣдваше сѫщата религия, до край остана съ убеждение, че сърбинътъ е за нея чужденецъ и потисникъ. Нито национално, нито политически Бѣлградъ не можа да се справи съ македонския българинъ, независимо отъ всички взети мѣрки противъ него.

Тукъ се спирамъ наново* върху икономическия гнетъ, обмислено прилаганъ отъ сръбскитѣ завоеватели въ Македония.

*

Много сръбски чиновници и открито говорѣха, че щѣли да превиятъ врата на българитѣ чрезъ икономическа съсипия. Тя бѣ налице и въ градоветѣ, но особено тежко се чувствуваше по селата.

При тогавашното примитивно земедѣлие, съ беденъ инвентаръ, при сѫществуващитѣ административни ограничения и липса на държавна помощь чрезъ кредити, народътъ пакъ би живѣлъ по-радостно ако поне се оставѣха на негово разположение ония блага, които му даваше земята. Споредъ сръбския „Югословенски гласникъ“ отъ 7 октомврий 1930 год. за икономическото положение въ македонската область подъ югославска власть може да се сѫди по реколтата отъ сѫщата година:

Жито — 233,365,000 килограма; ечмикъ — 112,301,000 кгр.; ръжъ — 96,986,300 кгр.; овесъ — 27,191,200 кгр.; царевица —121,859,500 кгр.; афионъ — 150,000 кгр.; тютюнъ — десеть милиона кгр.; пашкули — 230 вагона.

Добитъкъ: овци — 1,829,971; кози — 532,850; рогатъ едъръ добитъкъ — 482,482 глави; свини — 131,910; коне — 93,387; магарета — 61,010.

Не сѫ споменати другитѣ природни богатства, подземнитѣ, а сѫщо тъй и нѣкои други индустриални растения — сусамъ, анасонъ и оризъ. Въ съответното министерство въ Бѣлградъ бѣ на лице дълъгъ списъкъ на разнитѣ руди въ Македония. Презъ 1929 г. бѣлградскиятъ вестникъ

---

* И въ книга втора съ мои спомени стана дума за материалното разоряване на нашия народъ подъ сръбското и гръцкото управление.

„Време“ съобщи, че сѫ били открити много мини, които били дори въ експлоатация, а въ Велешко сѫ открити дебели до 40 метра пластове кварцовъ пѣсъкъ, годенъ за фабрикация на стъкло.

*

Но Сърбия измъкваше отъ Македония каквото можеше. Споредъ даннитѣ на Скопската търговско-индустриална камара, презъ 1930-1931 година е опредѣлено да бѫдатъ изнесени следнитѣ продукти, изчислени въ динари:

Пшеница и брашно — 1,500 вагона на стойность 22,500,000 динара
Ръжь, овесъ и ечмикъ — 500 вагона на стойность 10,000,000 дин.
Фасулъ 900 вагона за 36,000,000 дин.
Картофи 200 вагона за 2,000,000 дин.
Ябълки и круши 50 вагона за 500,000 дин.
Орѣхи 50 вагона за 2,500,000 дин.
Коне 3,000 глави за 10,000,000 дин.
Жребци 400 глави за 1,000,000 дин.
Говеда 9,000 глави за 27,000,000 дин.
Дребенъ добитъкъ 1,000,000 глави за 200,000,000 дин.
Масло, сирене и пр. 310,000 кгр. за 8,400,000 дин.
Месо 25 вагона за 1,350,000 дин.
Яйца 10 вагона за 1,000,000 дин.
Говежди кожи 40 вагона за 10,000,000 дин.
Овчи и кози кожи 14 вагона за 3,150,000 дин.
Агнешки кожи 50 вагона за 15,000,000 дин.
Дърва за гориво 800 вагона за 2,500,000 дин.
Дървени въглища 150 вагона за 1,500,000 дин.
Хромови руди за 29,340,000 дин.
Афионъ за 75,000,000 дин.
Пашкули за 16,000,000 дин.
Тютюнъ за 10,000,000 динара.

Тия стотици милиони динари не съставляватъ нѣкакъвъ излишекъ за кесията на народа, а сѫ изтръгнати съ насилие. Сръбскитѣ търговци закупваха много работи на безценица. Държавнитѣ органи събираха по „узаконенъ“ редъ реколтата, а сетне продаваха на сѫщото население собственитѣ му производства на най-високи цени. Къмъ три хиляди вагона жито се изнасяше вънъ отъ Македония, когато на много мѣста мѣстното население гладуваше.

*

За опропастяването на народа извънредно много допринасяха непоносимитѣ данъци. Имало е случаи по селата държавни бирници да взиматъ военененъ данъкъ и за хора, които сѫ умрѣли нѣколко години по-рано.

На много мѣста бѣ нужно да се подава предварително молба до властитѣ, за да се започне оране на собствената нива. При това се плаща и голѣма такса.

Коситѣ настръхваха на хората когато получаваха известие за плащане на данъкъ. Не го ли плащатъ, прибираха имъ покѫщнината.

Имаше пространства земя около много села, която загради държавата, даже и когато селянитѣ притежаваха тапии за нея. Но все още биваха принуждавани да плащатъ и за тая земя данъци.

Въ множество случаи селянитѣ трѣбваше да подаватъ заявление и да получатъ разрешение, за да се снабдятъ съ дърва отъ гората, като плащаха 20 динара такса за кубиченъ метъръ. Разрешения се даваха обикновено за насичане на дърва въ по-недостѫпни мѣста на планинитѣ, кѫдето съ голѣма мѫка можеше да се изкачи добитъка.

За да платятъ на време данъка си, селянитѣ бързаха да продаватъ житото и другитѣ свои продукти на низки цени, като се боеха да не се

посѣгне на покжщнината имъ при закъснение.

Поради тежкитѣ данъци много дюкяни въ градоветѣ почваха да затварятъ вратитѣ си, фалираха. До тоя край се стигаше особено по липса на кредитъ. Търговскитѣ банки даваха заеми само при декларация, че си чистъ сърбинъ или ако си далъ обещание да бждешъ предатель на народа си. Полицията и банковитѣ фактори бѣха въ невидими връзки.

За издръжка на бановинитѣ се разхвърляха и извънредни данъци. Налагаха голѣмъ данъкъ за електрическото освѣтление по домоветѣ. Вънъ отъ общинския налогъ, кжщитѣ, предъ които има на улицата електрическа лампа, плащаха отдѣлни такси.

Въ едно сбито описание*, направено отъ Т. Крайничанецъ, който на самото мѣсто е проучвалъ и събиралъ фактитѣ, нагледно е посочено по какъвъ начинъ сж съсипвани заможнитѣ македонски фамилии. Заслужава внимателно да се прочете това приложение[1].

Бѣлградскиятъ вестникъ „Правда“ публикува на 29 мартъ 1931 г. рапорта за търговия и индустрия въ „Южна Сърбия“, въ който между другото се казва:

„Фактътъ, че тя (Македония) е претоварена съ данъци, предизвиква така една грижа за Камарата. Въ течение на последнитѣ осемь месеца само, Камарата е получила много депутации отъ градоветѣ Охридъ, Прилепъ, Тетово и други, които сж били представени на бана и на директора въ Дирекцията на финанситѣ на Вардарската бановина. Но писменитѣ оплаквания сж още по-многобройни, особено отъ страна на търговцитѣ и на сдруженията на търговцитѣ въ тѣзи градове . . . .

Безполезно е да се напомнятъ другитѣ оплаквания, идващи отъ вжтрешността (на Македония); тѣзи оплаквания сж едно достатъчно доказателство за недоволството на търговската класа . . .

Причината се крие въ отслабването все повече и повече на покупателната способность на консуматоритѣ . . .“

Положението е било все сжщото презъ всички години на сръбското владение между дветѣ свѣтовни войни. Но повечето данни, които привеждамъ, се отнасятъ до срѣдата на този периодъ, за да се види, че и следъ десетина години свое господство, сърбитѣ въ Македония не само не сж подобрили условията на живота, но систематически сж ги влошавали.

Относно данъцитѣ „Свобода или Смърть“ писа на 2 юлий 1928 г.:

„Данъцитѣ: — докато си изплатилъ едни, дошли други да искатъ. Даже едни и сжщи данъци се плащатъ нѣколко пжти. Ако си неграмотенъ, вписва ти се въ данъчната книжка половината отъ четвъртината на платеното. Другата половина отива въ джоба на чиновника. „Нали си бугарашъ? Плащай тогава задето съмъ те освободилъ!“. И това сж го правили всички чиновници, отъ най-голѣмия до най-малкия.

М. Матеевичъ, чиновникътъ въ Тетовското финансово управление, по такъвъ начинъ злоупотрѣби за една година надъ 200,000 динара, безъ да бжде изобщо наказанъ, макаръ да е била установена кражбата отъ страна на висшитѣ органи и отъ страна на самото ограбено население.“

*

За да се осигури поне малка взаимопомощь, около 1921 година се появиха въ Македония нѣкои банки, по инициатива на по-будни мѣстни хора. Съ по единъ милионъ динара капиталъ имаше банки въ Велесъ, Щипъ, Охридъ, Тетово, Куманово, Битоля; а въ Струмица и Скопйе съ капиталъ два и половина милиона. Получаваха се добри резултати. Въ течение на три години мѣстното население вложи спестявания 58

* Цифритѣ, които стоятъ до дадена дума въ текста, означаватъ номера на приложението, което трѣбва да се търси къмъ края на книгата.

милиона динари — все пакъ знакъ, че то прояви известно довѣрие къмъ тия институти, макаръ при сръбско управление.

Но официалната власть започна да се намѣсва, за да спре „материалното съвземане“ на македонцитѣ. Наредено бѣ до държавнитѣ банки да не даватъ никакви кредити. А въ създаденитѣ частни македонски банки поставиха за директори хора, на които жупанитѣ имаха довѣрие, като Алтипармаковъ, Джорджевичъ, Пуздерлиевъ, Петърногичъ, Лайтмановичъ, Арие, Чемерикичъ; така направиха тия банки свои мушии. И капиталитѣ на тия мѣстни банки бидоха въ кратко време пропилѣни.

Съ членъ пети на прокарания земедѣлски законъ, който забраняваше изтегляне на влоговетѣ отъ банкитѣ, пропаднаха спестенитѣ народни 58 милиона.

Презъ 1929 година Ипотекарната банка отпусна четиридесеть милиона динари кредитъ за производителитѣ на афионъ. Но поради безчестието на директоритѣ, тия заеми сж били изплатени отъ търговцитѣ и селянитѣ нѣколкократно. Заведени сж били дѣла срещу Земедѣлската банка и афионскитѣ кооперации въ Виница, Скопйе и Велесъ. Въ тия афери властьта е пожелала да забърка и видни граждани на Македония, но безуспѣшно. Македонскитѣ търговци живѣеха съ стария моралъ и се пазѣха отъ мошеничества. А никой въ страната не вѣрваше въ морала на хората, които властитѣ бѣха поставили начело на банкови и други подобни начинания, като Сава Обрадовичъ, секретарь на Министерството на търговията, проводникъ на колонизаторската политика и довѣренъ агентъ на Жика Лазичъ; Йоцо Джорджевичъ, директоръ на Велешката банка; Драганъ Милиевичъ, секретарь на Индустриалната камара; Йосифъ Михайловичъ, кметъ на Скопйе; Тодоръ Весовичъ бившъ директоръ на Народната банка въ Скопйе и пр. Тия и тѣмъ подобни хора си издигнаха голѣми кжщи въ Бѣлградъ и се осигуриха материално, предчувствувайки, може би, че и безъ туй стоенето имъ въ Македония е временно.

Забранена бѣ вече всѣка мѣстна инициатива за създаване на каквито и да е стопански институти съ цель за взаимопомощь всрѣдъ македонското население. Доколкото нѣщо се появяваше съ намѣрение за „повдигане“ на търговията, земедѣлието и занаятчийството, то бѣ само по нареждане на централната власть и се нагласяваше само чрезъ сърби.

Когато Народната банка даваше заемъ на македонци, опредѣляше имъ лихва по 30, дори до 45 на сто. Но на сръбскитѣ търговци лихвата бѣ обикновено 6 на сто. Не всѣки македонски търговецъ можеше, както се спомена, да получи заемъ; а само оня, който е считанъ „благонадеженъ“. Затова и търговията замираше. Банкитѣ се стараеха да запазятъ капиталитѣ си. Къмъ 1932 година тѣ отпуснаха и чиновницитѣ си. Система бѣ станало фалирането на старитѣ македонски фирми, известни изъ всички краища на страната още отъ турския режимъ.

Какви ли не игри устройваше властьта на тия фирми, за да ги доведе до съсипия. Напримѣръ, не се дава вагонъ, ако се поиска за преносъ на стока. Ако се обещае, ще трѣбва да се чака цѣлъ месецъ; при това трѣбва да се плати голѣмъ рушветъ. Следъ като е натоварена стоката, ще минатъ седмици докато тя пристигне на мѣстоназначението си; а случва се и да пропадне или да бжде доста нѣщо откраднато отъ нея по пжтя. Затова мѣстнитѣ български търговци сж прибѣгвали до услуги на сърби, за да пренесатъ стокитѣ си; разбира се, много пжти това е ставало при богато възнаграждение.

Сетне, прѣчки се правѣха и при изискването на легитимации. Защото безъ такъвъ документъ не може да се пжтува; иначе се отива въ затвора.

За да могатъ да вематъ производството на опиума въ свои ржце, на колонистить-пришълци бѣ отпуснатъ заемъ отъ Ипотекарната банка въ размѣръ осемдесеть милиона динара. Голѣмъ резултатъ отъ това не получи властьта; но и тая мѣрка бѣ характерна за програмата на държавата.

Случваха се и скандални афери съ банкитѣ. Презъ 1934 година фалира Скопската земедѣлска банка. Обвинени сж били управителнитѣ съвети на тая банка и на Ипотекарната, а на първо мѣсто лицата Раде Лайтмановичъ, Вучковичъ и Рокничъ. Срещу фиктивно депозиране на афионъ, тѣ сж отпускали заеми на свои приятели, нѣколко десетки милиони динари. Оттамъ идва фалита на банката. На 13 февруарий сжщата година на публична продажба сж изнесени движимитѣ вещи — столове, маси, шкафове, пердета и прочее отъ банката; полученъ билъ приходъ къмъ двадесеть хиляди динара; докато пасива е билъ на края къмъ петнадесеть милиона динара.

Още презъ 1927 година въ Брѣгалнишката область, само въ течение на нѣколко седмици, бидоха затворени около двесте работилници. Занаятчийството стремглаво пропадаше. Множество магазини се затваряха и въ другитѣ градове, а не само въ Скопйе.

Западаха самитѣ градове, изобщо. Въ лондонския „Морнингъ Постъ“ бѣ публикувана следната дописка отъ Охридъ, която препечати и вестникъ „Ню-Йоркъ Таймсъ“ отъ 15 августъ 1932 година:

„Битоля, известенъ подъ името Монастиръ на хиляди наши войници, пише специалниятъ кореспондентъ на лондонскиятъ вестникъ, ималъ е нещастието да претърпи една небивала промѣна презъ последнитѣ 20 години. Неговото население отъ около 90,000 души днесъ е дошло до 30,000 и цѣлиятъ просперитетъ, който следъ Цариградъ и Солунъ го правѣше най-блѣстящиятъ градъ, въ една сбирка отъ колиби; хиляди хора сж отивали съ своитѣ коне на пазаръ въ Битоля. Тѣзи търговци, както показватъ и днесъ старитѣ улици и здания на града, сж идвали отъ Дурацо, Елбасанъ и Корча въ Албания, идвали сж отъ Янина, Воденъ и други мѣста, отъ Солунското поле, та дори чакъ отъ гр. Нишъ. Сѣнката на стария пазаръ е още тамъ съ своитѣ стада овце и едъръ добитъкъ, жени въ разноцвѣтни носии и цѣли сергии съ овощия и цвѣтя.

За своето богатство градътъ трѣбва да благодари на своето мѣстоположение на стария римски пжть, който водѣше отъ Дурацо до Цариградъ, който пжть доколкото историята помни, се е простиралъ отъ Адриатическото море до Бѣлото море. Всичко туй се измѣни по силата на договоритѣ, подписани следъ двете балкански войни. Откжснатъ отъ всички свои главни търговски центрове, Битоля бѣше вече на смъртно легло при избухването на голѣмата война. Полуразрушенъ отъ продължителното бомбардиране, неговата последна надежда за добро бждаще се разклати отъ сръбската политика за създаването на единъ голѣмъ градъ отъ Скопйе. Хиляди християни напуснаха града, както що бѣха направили турцитѣ осемь години преди това, и днесъ отъ него нищо не е останало освенъ единъ окаянъ скелетъ. Даже последнитѣ две години сж видѣли една промѣна къмъ полошо, понеже правителствената политика на икономически натискъ се е отразила повече върху този търговски градъ, отколкото върху другитѣ градове. Този е наистина единъ градъ на ужасна нощь, кждето полицейски доносчици сноватъ по улицитѣ и около изоставенитѣ джамии, или пъкъ се навъртватъ изъ празднитѣ кафенета, кждето харчатъ своитѣ кървави пари, защото Битоля винаги е била македонскиятъ политически центъръ, и властитѣ се страхуватъ отъ всѣки единъ, даже отъ последния напънъ, за да изкара човѣкъ прехраната си въ този, единъ отъ най-красивитѣ градове въ Европа.“

Въ вестникъ „Сърбобранъ“, излизащъ въ Америка, на 29 януарий 1931 г. единъ ренегатъ на име Ташко Силяновичъ, бившъ архиварь въ битолската жупания, написа похвали за положението въ Югославия. Въ отговоръ на неговитѣ измислици се обади въ „Македонска Трибуна“ отъ 19 февруарий с.г. съгражданинътъ му Димитрия „Поповичъ“, бившъ архиварь въ битолската дивизионна область, по следния начинъ:

„Той пише, че е много добре тамъ. Но защо не пише какво е доброто? Дали града Битоля, който още стои разрушенъ отъ войната? Или чаршията, която по-

ловината е затворена и е заприличала на пустиня? Или гладнитѣ и боси хора, които скитатъ по улицитѣ да просятъ милостиня? Или хилядитѣ бити и затворени? Сигурно доброто, за което Силяновичъ говори, е хотелъ „Босна" и кафана „Югославия", кѫдето пѣятъ „лепе сръбске певачице" и кѫдето блудствуватъ сръбскитѣ офицери и чиновници. Това е „доброто", което сърбитѣ сѫ докарали въ Македония наедно съ робството.

Чувствувамъ се щастливъ, че мога да работя за свободата на родината си. И предпочитамъ да бѫда говедарь въ една свободна Македония, отколкото въ Сърбия висшъ чиновникъ — ренегатъ. Предпочетохъ да напустна, отколкото да продамъ душата си."

А за Скопйе бѣлградскиятъ вестникъ „Правда" отъ 23 декемврий 1930 година писа:

„Скопйе е безъ съмнение единъ отъ най-важнитѣ центрове на нашето кралство. Той е не по-малко важенъ като културенъ центъръ на Южна Сърбия. Но нуждитѣ на Скопйе сѫ твърде голѣми и още повече различни. Трѣбватъ голѣми суми, за да се задоволятъ нуждитѣ на града. Населението не желае по никакъвъ начинъ само да си набави тѣзи срѣдства. Защото трѣбва да се знае, че Скопйе е най-бедниятъ градъ на нашето кралство между градоветѣ отъ сѫщата важность. Въ Скопйе 40 на сто отъ населението не може да плаща никакъвъ данъкъ, защото то може едва да спечели своя мизеренъ животъ и неговата работа му донася много по-малко отъ това, което трѣбва да задоволи първичнитѣ нужди. Този минимумъ за сѫществуване е сѫщо най-низъкъ въ Скопйе въ сравнение съ който и да е другъ градъ на кралството. Така напримѣръ: отъ 80,000 жители (цѣлостното население на Скопйе) 75,000 консумиратъ 60,000 килограма месо на месецъ, т. е. по 800 грама на житель месо на месецъ или по-малко отъ 30 грама на день. И би било една грѣшка да се вѣрва, че това е резултатъ на единъ нередовенъ животъ, защото Скопйе (и Южна Сърбия изобщо) изразходватъ най-малко за пиене на алкохолни напитки. Освенъ това 40 на сто отъ населението не може да подпомогне задоволяването нуждитѣ на града — 30 на сто сѫ съставени отъ различни функционери на държавата, на бановината и общината. Остава 20 до 30 на сто отъ населението, имащо една независима и свободна професия, но отъ което не може да се очакватъ голѣми нѣща, защото стопанската криза му позволява едва да свързва двата края."

*

Една въпиюща неправда се вършеше съ покупката на тютюна. Само държавата можеше да го откупи, никой другъ. Като поговорка бѣха станали думитѣ „Тютюна е по-евтинъ отъ спанака".

Равносмѣтката за приходитѣ отъ монопола по тютюна показва, че презъ 1927 г. чистата печалба, реализирана отъ тоя монополъ, е възлизала на единъ милиардъ и четиристотинъ милиона динара. Тия данни се изнесоха въ сръбскитѣ вестници. Печалбата идва отъ това, че тютюна се плащаше на македонскитѣ производители на крайно низки цени. Съ течение на време количеството на тютюна се уголѣмяваше, което значи, че монопола печелѣше много повече отъ посочената сума.

Известно бѣ на властитѣ, че повечето отъ производителитѣ нѣмаха удобни помѣщения, за да предпазватъ тютюна си отъ влагата. И бързаха да го продадатъ. Но управителитѣ на тютюневитѣ складове (хората на монопола, значи) предпочитаха да закупятъ тютюнитѣ отъ оная община, която обещаеше по единъ динаръ на килограмъ подаръкъ. По такъвъ начинъ тия господа обираха десеть милиона динара — когато производството е десеть милиона килограма.

Що се отнася до работницитѣ въ тютюневитѣ складове, тѣ бѣха повече жени и деца, които работѣха по 12 и 14 часа дневно; а получаваха най много 20 динара възрастнитѣ и 15 динара децата; приблизително единъ динаръ на трудовъ часъ. Съ такава заплата можеше да се живѣе до толко, колкото да не се умре отъ гладъ.

Всѣка година монополътъ обявяваше, че ще заплаща тютюна отъ 20 до 100 динара килограма. А при самото заплащане ценитѣ се движеха отъ единъ до двадесеть динара. Търсѣха винаги първокачественъ

тютюнъ.

Неизбѣжно бѣ да се дава подкупъ на комисията, която идва да откупва тютюна, за да се получи цена поне равна на една четвъртъ отъ действителната стойность на стоката. Години подъ редъ сж давани протести за тия нищожни цени. Споменато е другаде колко пжти Стйепанъ Радичъ публично е издигалъ гласъ въ полза на македонскитѣ тютюнопроизводители. Никой не се трогваше. Държавата продължаваше пладнешки да обира народа. Можеше да се каже, че разходитѣ по обработката на тютюна не можеха да се покриятъ отъ приходитѣ; и мнозина не желаеха вече да се занимаватъ съ това производство. Така се съсипваше най-доходната земедѣлска култура въ Македония. Повече отъ тридесеть хиляди семейства се занимаваха съ нея.

Когато диктаторътъ генералъ Живковичъ, замѣстника на истинския диктаторъ — краля, посети Македония, и до него се отправиха редица молби за отмѣняване или намаляване на нѣкои данъци, както и за свободно производство и износъ на тютюнъ, той отговори ясно и категорично: „Невъзможно!“

Чрезъ обиритѣ, вършени отъ монопола, се влошаваше цѣлото стопанско положение въ областьта. Защото селянинътъ не успѣваше да изплати вересиитѣ, които презъ годината е направилъ. А малкитѣ търговци, като не получатъ паритѣ си отъ клиентитѣ-селяни, не могатъ да се издължатъ къмъ по-голѣмитѣ търговци. Така цѣлата чаршия замираше. Вестникъ „Политика“ писа на 11 мартъ 1932 г., че до лѣтото може да се очакватъ до три хиляди фалита въ Македония, която е една отъ най-беднитѣ области на държавата; ценитѣ на тютюна били намалени съ 25 до 40 на сто презъ годината. Селското население, което съставлявало три четвърти отъ народа въ цѣлата страна, се намирало въ извънредно тежко положение, казва вестникътъ.

Въ Бѣлградъ Миланъ Чемерикичъ, директоръ на Скопската банка, държалъ конференция; вестникъ „Ла Маседоанъ“ отъ 11 априлъ 1932 г., който черпи сведенията си отъ сръбската преса, писа:

„На 11 априлъ 1932 г. въ Бѣлградъ е станала една конференция отъ сърбина Миланъ Чемерикичъ, директоръ на Скопската банка, върху икономическитѣ перспективи на Македония. Той е казалъ:

„Икономическата мощь на Македония намалява бързо. Реколтата отъ тютюна отъ 1931 г. е платена много малко . . .“

„Картината е мрачна. Азъ бихъ желалъ да бжде по-успокоителна. Въ Южна Сърбия хората се страхуватъ, че нѣма да могатъ да устоятъ. Тѣхното мълчание не трѣбва да се тълкува като единъ знакъ, че това положение може да продължава.“

Макаръ и да продаваха тютюнитѣ си на такава безценица, производителитѣ бѣха натоварени съ различни такси — за осигуровки, за тантиеми, десеть на сто „шкарто“ и пр.

Съ искрено убеждение или за демагогия, отиде да протестира въ Бѣлградъ и известниятъ Василъ Тръбичъ, като депутатъ отъ Македония, задето монополътъ не се придържа нито къмъ обявенитѣ низки цени. Известна часть отъ тютюна — обявенъ за долнокачественъ — е била изгаряна отъ монопола, безъ да се плати нито единъ грошъ на стопанитѣ.

Презъ 1933 година се произведоха само четири милиона килограма тютюнъ. А е установено, че македонската область подъ сръбско робство е въ състояние да изкара до двадесеть милиона килограма.

Най-добритѣ тютюни по това време излизаха въ Струмишко, Прилепско и Скопско.

Държавата откупваше не само тютюнитѣ, а и ориза, афиона и пашкулитѣ. И пакъ ограбваше населението чрезъ низки цени.

Пашкулитѣ отначало се продаваха докъмъ 120 български лева. Следъ идване на сърбитѣ —платени бѣха по 80 лева; а къмъ 1929 год. вече даваха 15 до 20 динара за килограмъ.

*

Къмъ 1931 година настжпи общо оплакване всрѣдъ македонското общество, защото държавата установи монопола си и върху житото. На мѣста настжпи истинска паника. У когото се намѣреше повече отъ двесте килограма жито или брашно, трѣбваше да плати десеть хиляди динара глоба. Държавата закупваше тия основни храни, за да ги продава въ чужбина и така да оправя разклатеното си финансово положение.

Който имаше малко повече пари бързаше да си купи тайничко жито. Но мелницитѣ бѣха сжщо подъ контролъ, и то не можеше да бжде смлѣно. Огромната часть отъ народа нѣмаше възможность да прибѣгва до тая мѣрка, поради бедностия.

На сръбски търговци, обаче, се даде възможность да откупватъ жито на старитѣ цени, тоестъ безъ да заплащатъ седемдесеть динара за всѣки сто килограма държавна такса — каквато се опредѣли за мѣстнитѣ търговци — следъ като, подиръ нѣкое време, наново бѣха позволили и на частни лица да вършатъ такава търговия.

Въ 1934 година грабежа бѣ легализиранъ съ законъ. Държавата създаде аграрно дружество, имащо за задача да закупва главно зърненитѣ храни, но сжщо така опиума, пашкулитѣ и афионовото семе. Дирекцията на дружеството въ Скопйе бѣ повѣрена на единъ пропадналъ бѣлградски търговецъ, Давидовичъ; на сърбоманина отъ Призренъ Патрониевичъ; Чемерикичъ, Любобратичъ — сърби; поставиха въ управата и двама мѣстни хора, които нѣмаха решаваща функция — Димитъръ Крайничанецъ и Стефанъ Настевъ отъ Скопйе.

Тогава опиумътъ струваше 1500 динара килограмъ, а бѣ плащанъ на производителя по двесте, максимумъ триста динара. Презъ месецитѣ мартъ и априлъ сжщата година въ Скопйе бѣ откупенъ къмъ 12 хиляди килограма афионъ; сжщо известно количество пашкули и жито. Но на хората дадоха само по единъ купонъ, съ който да си платятъ данъцитѣ. Никакви пари на ржка не имъ дадоха. Чрезъ това дружество се измъкнаха вънъ отъ Македония къмъ петь хиляди вагона жито, къмъ 90,000 килограма пашкули и пр.

*

Ангариитѣ бѣха ежедневно явление. Другаде казахме, че маса селяни и граждани бѣха карани съ месеци да събиратъ по македонскитѣ планини парчета отъ гранати и други военни остатъци отъ времето на Първата свѣтовна война. Нито грошъ и въ този случай не плащаше държавата за тоя трудъ, откжсвайки хората отъ собственитѣ имъ работи и отъ семействата.

Говорихме за копаенето на окопи по границитѣ къмъ България и Албания; за пазенето съ месеци и години на тунели, мостове, желѣзопжтни линии; за градежа на казарми, полицейски кули, стратегически пжтища и какво ли не още.

Презъ 1929, 1930 и 1931 год. започнаха усилено да пазятъ линията Удово—гръцката граница, южно отъ Гевгели. Отъ селата Богданци, Гявато, Стояково, Богородица и други села западно отъ Вардара дигаха по нѣколко десетки мжже отъ 22 до 50-годишна възрасть; рано сутриньта тръгваха пеша, а предъ тѣхъ язди на конь стражарь. Това ставаше и презъ зимата, когато Вардаръ и богданската Стара рѣка сж придошли. Хората газѣха студената вода и измокрени „пазѣха“ желѣзопжтната

линия и нощно време. Мнозина се разболѣха.

По такъвъ начинъ нареждаха да се пазятъ и много села; специални жандармерийски групи обикаляха да провѣрятъ дали всички пѫтища за влизане и излизане отъ селото се охраняватъ добре.

Мѫки отъ този сортъ понесоха хиляди селяни покрай българската граница. Но подиръ 1930 г. съ ангария се правѣха пѫтища срещу Албания, откакто се разнесоха слухове, че Италия се обявява за ревизия на договоритѣ. Считайки Албания за италианска съюзница, сръбскитѣ военни намѣриха за благоразумно да поизмѫчатъ народа и въ тая посока. Правиха пѫтища и по Галичица планина, по камениститѣ и голи върхове. Сѫщо така въ планината Бигла. И тамъ на повиканитѣ за работа хора не даваха нито хлѣбъ. Но измѫченитѣ селяни се успокояваха донейде съ мисъльта, че по тия пѫтища, отъ истокъ и отъ западъ, може да дойде нѣкога и пропастьта на Югославия, и че ще послужатъ — при свобода — за по-лесно използуване на земята.

Тукъ трѣбва да прибавимъ и пладнешкитѣ грабежи на чиновницитѣ, вършени въ форма на вересии по македонскитѣ дюкяни. Касапи, бакали, зарзаватчии, знаеха и поговорката „Шта е вересия, ни йе скупо“; чували я бѣха отъ „клиентитѣ“ имъ пришълци. Тия неплатени вересии приличаха на открититѣ обири, така често повтаряни отъ хвърчащитѣ бандитски отряди по селата лѣво отъ Вардара — кѫдето задигаха и чеизитѣ на момитѣ, както и масло, сирене, ягнета, вълна, кокошки и пр.

Множество пройдохи идваха на служба въ Македония. Найнищожния сърбинъ отъ Херцеговина, Лика, Шумадия, Босна, можеше да се настани въ нашата родина, да получи земя и да живѣе добре. Всрѣдъ тия хора се срѣщаха първокласни разбойници, които крадѣха снопи отъ нивитѣ, задигаха сѣно, слама, каквото могатъ отъ имота на българитѣ.

Единъ отъ бандитѣ на Коста Пекянецъ, слуга въ просвѣтно заведение въ Скопйе, като се е хвалилъ, че има земя, запитанъ е билъ защо не я обработва. — „Хе, дао самъ йе йедномъ македонцу да онъ ради за мене на пола. Защо бихъ я радио?“ — отговаря.

Разнитѣ полицейски началници на своя глава нареждаха ангарии. Така, на околийския началникъ въ Ресенъ бѣ скимнало презъ 1931 г. да поиска отъ всѣко село въ околията да му се донесатъ по 20 — 25 коли дърва.

Слугитѣ и слугинитѣ въ Скопския университетъ бѣха сърби. Идваха по Македония и разни цигулари, цигани откъмъ Шумадия, за да печелятъ; влизаха нахално въ двороветѣ, пѣеха по мостоветѣ, по пазаритѣ; обикаляха навсѣкѫде.

*

Къмъ икономическия гнетъ спада, естествено, и колонизацията, чрезъ която се отнимаше земята въ Македония, за да се дава на пришълци. Посочихме вече какъ тя не успѣ въ Овче-поле, кѫдето Бѣлградъ се надѣваше да настани голѣмо сръбско ядро.

Презъ 1927 г. министритѣ Влада Андричъ и Светозаръ Станковичъ посетиха Македония за запознаване съ условията на колонизацията. Андричъ заяви:

> „Най-богатата и най-хубава наша страна е Македония. Тя представлява въ умаленъ видъ цѣлата наша държава. Тя е не само люлка на нашитѣ прадѣди, но и надежда за бѫдещето ни. Въ тоя край цѣлия ни народъ може съ пълни шепи да черпи отъ неговото богатство.“

Но вестникъ „Самоуправа“ отъ 18 февруарий следващата година призна, че колонизацията не дала очакванитѣ резултати, а въ Овче-поле временно била преустановена.

Вестникъ „Политика“ отъ 30 юлий 1928 г., по сведения отъ Щипъ, писа, че въ селата Нова Батаня, Ерджелия, Муставино, Кадрафаково колонистите постоявали малко, а сетне бързо се завръщали къмъ Северна Сърбия. Специална правителствена комисия установила, че въ Овче-поле нѣмало добри условия за животъ.

Най-много колонисти установиха въ Скопско и Кумановско. Въ самия градъ Куманово имаше 150 кѫщи пришълци. Сѫщо въ Тиквешко, Гевгелийско и Дойранско придойдоха сърби отъ северъ. Смѣташе се, че общо къмъ 15 хиляди семейства сѫ пръснати изъ Македония. За да ги привлекатъ повече, властитѣ обещаваха на колонистите безплатенъ превозъ по желѣзницитѣ, построяване на кѫща, ефтини кредити и пр. А на онѣзи, които биха се решили да се установятъ въ Брѣгалнишката область, даваха и възнаграждения до 15 хиляди динара.

На семейство отъ мѫжъ и жена се даваха 50 декара земя. На всѣки членъ отъ фамилията, по-старъ отъ 16 години, прибавяха още 30 декара. А на така наричанитѣ „национални ратници“ се опредѣляха сто декара, независимо дали сѫ земедѣлци или не.

Отпусканата земя бѣ собственость главно на бегове и аги. Обещавано имъ бѣ обезщетение, но повечето отъ обещанията останаха на книга. Въ Кумановско хаджи Махмудъ Бегъ хаджи Еминбеговъ е далъ двесте лири рушветъ, за да получи обезщетението; но като не получилъ нито стотинка, отъ мѫка се поминалъ. Сѫщото се случило съ Али Риза Джавидъ Бегъ. Споредъ сръбския писатель Григорие Бежевичъ, въ Новопазарския санджакъ нѣкогашнитѣ бегове и аги буквално умирали отъ гладъ.

Мнозинството отъ колонистите бѣха лентяи и нехранимайковци.

Не само никаква земя не даваха на нашитѣ селяни, но на много мѣста колонистите имъ взимаха и собственитѣ ниви, макаръ за тѣхъ да имаха тапии. Това се случи, напримѣръ, въ с. Пирава, Дойранско; на неговитѣ жители пришълцитѣ отъ новопостроеното село Карагеоргьево, при Удово, отнѣха доста земя.

На македонцитѣ не позволяваха да закупватъ земята отъ ония турци, които се изселваха; макаръ тя да не попадаше подъ удара на аграрната реформа. Държавата туряше рѫка и на нея. И я заплащаше двадесеть пѫти по-ефтино, отколкото се плащаше земята въ Сърбия. На нея тя смѣташе да докара пакъ „будни стражи на сръбството.“

Съ право отбелязваха вестницитѣ на Македонското движение, че самото докарване на сърби въ Македония показва най-добре липсата на сръбско население тамъ.

Презъ 1928 година се състоя конгресъ на колонистите въ Скопйе. Тѣ изказаха недоволството си и нападаха правителството задето ги било оставило безъ кредити, безъ кѫщи, дори и безъ хлѣбъ. Така, и това срѣдство за сърбизиране на Македония се показа неефикасно. То още повече наостри македонското селячество противъ Сърбия. Това бѣ въ сѫщность и най-неоспоримия резултатъ отъ бѣлградската колонизаторска политика.

Нѣмскиятъ вестникъ „Дойчесъ Фолксблатъ“ съобщава:

„Въ бѣлградското Министерство на земедѣлието се работело върху единъ законопроектъ за преселването въ Македония на безимотнитѣ нѣмци и маджари отъ Войводина, които щѣли да бѫдатъ настанени на изоставенитѣ турски имоти у насъ. Съ това размѣстване се цели да се парализира влиянието на народностнитѣ малцинства, като се разредятъ тѣхнитѣ компактни маси.“

(Изъ „Свобода или Смъртъ“, 3 януарий 1929 година.)

Краль Александъръ издаде на 12 юний 1931 г. за трети пѫть законъ за колонизацията въ Македония. Увеличиха се и държавнитѣ помощи.

На нѣкои мѣста колониститѣ създаваха млѣкарски, аграрни дружества и прочее, все съ намѣрение да вематъ хлѣба на нашия селянинъ. Винаги задъ тѣхъ стоеха полицията и сръбскитѣ банки.

Антипатията на мѣстното население къмъ тия пришълци се увеличаваше и поради неморалността имъ. Злодеянията, които сж извършили презъ 1932 година, за примѣръ, сж тѣзи: въ Велешко — 18 тѣхни насилия, 5 убийства и 4 детеубийства; въ Скопско 35 насилия, 15 убийства и 10 детеубийства; въ Щипско — 80 насилия, 50 убийства и 15 детеубийства; въ Кавадарско — 5 насилия, 2 убийства и 4 детеубийства; въ Кумановско — 16 убийства, 8 насилия и 2 детеубийства. И прочее.

Мнозина отъ пришълцитѣ, поради мързелъ, даваха земята си за обработване на македонскитѣ селяни, първоначалнитѣ й притежатели или орачи; въ замѣна имъ се плащаше отъ работливитѣ наши селяни въ натура или въ пари. Така се стигаше до системата, позната отъ турско време и упражнявана отъ беговетѣ.

Между най-изпаренитѣ сръбски надежди бѣ тая, че върху мѣстното население ще могатъ да повлияятъ съ своята „култура“ и обичаи изпратенитѣ тукъ-таме колонисти, пришълци откъмъ бившитѣ австрийски провинции на Югославия. Но повечето отъ тия колонисти носѣха цървули отъ свинска кожа; мнозина не знаеха за други дрехи освенъ потури отъ козина, а женитѣ имъ бѣха загърнати съ нѣкаква черга. До 1941 година тия хора си живѣеха отдѣлно отъ мѣстното население.

*

Презъ турския режимъ не бѣхме нито видѣли, нито отъ по-стари чули да е имало гладъ въ Македония. Голѣма часть отъ селянитѣ бѣха ратаи; имаше множество бедни хора и по градоветѣ. Но не се знаеше за страхъ отъ недостигъ на храни, за гладъ всрѣдъ обществото. При сръбския режимъ, и то въ проширена „Югославия“, дори най-плодородни македонски околии като Кумановско, Струмишко бѣха застрашени отъ гладъ. Причината не е въ слаба жетва, а само въ политиката на сръбската власть. Следъ 1925 г. започнаха да се появяватъ знацитѣ на тая опасность; а къмъ 1928 г., голѣма часть отъ населението оставаше недохранено. Сръбскитѣ вестници не можеха да скриятъ истината.

Вестникъ „Политика“ отъ 7 априлъ 1932 г. съобщи, че въ градъ Струга гладували 40 семейства. Гражданитѣ създали комитетъ, за да събира помощи; постигнати били добри резултати.

Десеть дена преди това сжщиятъ вестникъ извести, че въ Струмица много хора нѣмали хлѣбъ за ядене. Тютюневитѣ работници тамъ дали забава въ полза на гладуващитѣ; отъ прихода купили 1,200 килограма брашно, което раздали на 60 гладуващи семейства.

Въ Куманово сжщо стана нужда да се образува комитетъ, който да се погрижи за гладуващитѣ въ града. Населението е дошло на голѣмо гражданско събрание за обмисляне на необходимитѣ мѣрки.

Нищо чудно нѣмаше въ тия явления, следъ като видѣхме каква е стопанската политика на Бѣлградъ за Македония; и не само тя, но и цѣлото отношение къмъ мѣстния народъ.

*

Слаба бѣ грижата и за народното здраве; а на нѣкои мѣста никакъ я нѣмаше. Когато се появи епидемия всрѣдъ децата на село Любанци, Скопско, селянитѣ помолиха да имъ се изпрати лѣкарь. Околийскиятъ началникъ се провикналъ: „Нека цръкнатъ! Тѣ сж комитаджии . . . “ Случаятъ бѣ изнесенъ отъ „Свобода или Смърть“ на 5 януарий 1928 г.

Вестникъ „Правда“ отъ Бѣлградъ съобщи на 18 декемврий с. г., че

въ Царево-село и въ близкото село Габрово вече трети месецъ какъ върлува шарка по децата. Числото на жертвитѣ било огромно, особено между беднитѣ. Лѣкаритѣ не искали безъ пари да се помръднатъ. Вестникътъ предава думитѣ, пропити отъ егоизъмъ, на единъ лѣкарь, до когото се обърнали родителитѣ на заболѣли деца.

Вестникъ „Свобода или Смърть“ отъ 15 септемврий 1929 г. даде нѣкои сведения за болеститѣ и смъртностьта между децата въ Кочанско: въ с. Драгобраща нѣколко кжщи съвсемъ запустѣли, измрѣли всички членове на семействата отъ болести; въ с. Ильово нѣмало кжща, кждето да не е умрѣло нѣкое дете; въ с. Цѣра сж измрѣли отъ дифтеритъ 70 души; въ с. Млащица — 50 души, и така нататъкъ.

*

Нека добавя на края, че и съобщенията въ македонската область не бѣха уредени. Пжтищата си оставаха такива, каквито ги бѣ направилъ нѣкога турскиятъ султанъ.

Нито една рѣка не бѣ обърнала внимание на властитѣ, за да бжде регулирано теченнето ѝ. Рѣкитѣ заливаха и много плодородна земя; вършеха сжщитѣ опустошения при наводнение, както преди столѣтия.

За да се контролира цѣлото движение изъ страната, Жика Лазичъ разпореди да бждатъ монополизирани и автомобилнитѣ пжтни съобщения. Дружеството, на което се възложи тази служба, бѣ въ ржцетѣ на сърби; тѣ имаха кредити отъ банката, въ услуга имъ бѣ полицията, както и тѣ бѣха въ нейна услуга. Търговцитѣ бѣха задължени да пренасятъ стокитѣ си само съ автомобили на това дружество. Частни пжтнически автомобили нѣмаше.

III. НЕПРЕСТАННА ВОЕННО-ПОЛИЦЕЙСКА ДИКТАТУРА

Македония подъ „югославска“ власть продължаваше да бѫде въ положение, което напълно отговаря за земя, която е окупиралъ нейнъ врагъ. Пропорционално на населението и територията й, въ тая область се намираше най-многобройна армия, състояща се главно отъ сърби и черногорци. Рѣдки бѣха случаитѣ македонски българинъ да отслужва военната си тегоба въ Македония.

Осигурена задъ гърба си съ тая военна сила, жандармерията бѣ въ сѫщность господарь на положението. Стражарьтъ бѣ всичко. Още около 1927 година на генералъ Томичъ съ специаленъ указъ бѣ дадена власть съ неограничени права, като се подчиняваха нему и всички органи на властьта. Цельта му трѣбвало да бѫде — да изкорени четничеството; но задъ тѣзи думи трѣбва да се разбира друго — сърбизирането на македонскитѣ българи. Томичъ бѣ началникъ на жандармерията.

Светозаръ Прибичевичъ, водачъ на независимитѣ демократи, отъ чистъ сръбски произходъ, говорейки въ Скупщината по бюджета на Министерството на изповѣданията и народното здраве, осѫди строго предпочитанието, давано отъ Бѣлградъ на Шумадия предъ другитѣ части на кралството; като се спира на училищното дѣло въ Македония, той каза:

„Тамъ има нужда отъ друго нѣщо. Нужна е свобода въ Македония. Защото отъ седемнадесеть хиляди стражари въ нашето кралство, десеть хиляди се намиратъ въ Македония. Какво е това равенство? Ние се намираме предъ единъ бѣсъ за хегемония на сърбитѣ.“

Тѣзи думи на Прибичевича се намиратъ въ дописка на загребския вестникъ „Хърватъ“ отъ месецъ януарий 1928 година.

Въ новия бюджетъ на правителството се предвиждаха нови осемстотинъ стражари за Македония, които трѣбвало да пазятъ желѣзопѫтнитѣ линии, тъй като „народната милиция“ не могла успѣшно да ги пази. Къмъ 1930 г. броятъ на стражаритѣ въ македонската область достигна двадесеть хиляди души. На всѣки кръстопѫть бѣха уредени постоянни постове.

*

Не стигаше войската и полицията, нито хвърчащитѣ държавни четнически отдѣления. Създадоха — чрезъ заплашвания, насилия, подкупи и пр. — нѣкаква „народна милиция“, начело на която формално стоеха ренегатитѣ Михайло Каламатиевичъ и Стоянъ Мишевъ, фактически ржководена отъ сръбскитѣ жупани и гарнизонни началници, както и отъ шефа на жандармерията — споредъ случая.

Бѣлградскиятъ в-къ „Политика“ отъ 22 октомврий 1927 г. съобщи, че жупанитѣ, по нареждане на Жика Лазичъ, щѣли да направятъ фотографии на ония селяни и граждани, които биха се отличили въ „поддържането на реда и мира“. Това значи, че сѫ се отличили — заедно съ сръбскитѣ бандити — въ злодеяния срещу собствения си народъ. Имаше и такива лица, колкото и да бѣха малко на брой. Вестникътъ добавяше, че „тия портрети ще се изискватъ отъ гражданитѣ живущи откъмъ лѣвата страна на Вардара, понеже сѫ въ непосрѣдствена близость до границата и сѫ най-много изложени на нападения по гонене и сражаване съ чети.“

И тази мѣрка може да се причисли къмъ многото други, насочени специално къмъ сърбизиране тъкмо на българитѣ между Вардара и границитѣ на България. Постигнато това — разсѫждаваха сръбскитѣ ржководители — лесно ще бѫде нататъкъ да се сърбизира Западна Македония.

Загребскиятъ вестникъ „Хърватско право“ отъ 7 януарий 1928 г. даде извадки отъ статия на Адамъ Прибичевичъ, братъ на споменатия Светозаръ Прибичевичъ, помѣстена въ вестникъ „Речь“, излизащъ въ Бѣлградъ, върху така наричаната отъ сърбитѣ „народна милиция“. Въ нея се казва:

„Не може и дума да става за народна милиция, защото полицията силомъ събира въ нея само гладнитѣ, измѫчени селяни. То не е народна милиция, а селска робия, както казватъ самитѣ селяни. Какво не мина презъ главата на тоя измѫченъ свѣтъ отъ 1918 година до днесъ! Училища изгради безъ помощьта на държавата; съ ангария издигна навсѣкѫде жандарски караули; нѣкѫде цѣли казарми; после общински сѫдилища, безброй домове за кървопийци, кметове, секретарь-бирници, касиери, пристави, дори и на кметскитѣ помощници.

Съ ангария гради нови пѫтища, и цѣли хълмове дърва мъкне не само за училището и общината, а и за жандармитѣ, околийскитѣ управления и кому ли не. Съ години губи дни и нощи въ потери съ качаци и комити; пази желѣзницитѣ съ свои дрехи, съ храна, безъ да получи дори и тютюнъ отъ държавата.

Храни и приютява летѣщи чети на жандарми и бюлюкъ чиновници. Отгоре на това на единъ висшъ чиновникъ отъ администрацията хрумнало съ ангария да разрежда горитѣ. Прибавете къмъ това и грабежа на безсъвестнитѣ чиновници, адвокати и пристави — и богатия американски народъ би просѣлъ, камо ли тоя и безъ това беденъ край!

А Бѣлградъ продължава безкрайно да лъже, че македонското население гонѣло „комититѣ“!“

*

Заграбила въ време на война чужди земи, Сърбия очакваше, че при друга война рискува да изгуби плячката си. Затова се готвѣше да посрѣщне тая евентуалность. И особено внимание обръщаше на своитѣ така наречени „четници“. Истината е, че тия хора не се борѣха за освобождение на нѣкоя поробена сръбска покрайнина, а бѣха съвсемъ безотговорни банди, чиито дѣла не подлежеха на сѫдъ и на наказание, а само на държавна подкрепа и похвала — макаръ отъ тѣхъ да настръхваха коситѣ на хората още като ги споменатъ. Всички тѣ се кълнѣха въ името на краля и се считаха като най-вѣрна нему гвардия.

В-къ „Свобода или Смърть“ отъ 1 юний 1929 г. изнесе инструкцията за действията на сръбскитѣ чети въ случай на война, цитирайки я отъ италианския вестникъ „Илъ Джорнале д' Италия“. Тя визира повече западнитѣ и севернитѣ фронтове на Сърбия, но заслужава да бѫде проучвана отъ всѣки, който се интересува за работитѣ на тогавашна „Югославия“. Даваме извадки отъ инструкцията като приложение[2]. Славата на четницитѣ трѣбва да се гради съ кама, кръвь и разрушение — това се препоржчва като основа на сръбската четническа идеология. При прочита на тая инструкция съвсемъ ясно става всѣкиму защо сръбската полиция е поддържала хора като Тодоръ Паница и други комунисти противъ българщината.

Тия сѫ именно четницитѣ, които избиха толкова невинни и прекрасни българи особено лѣво отъ Вардара — по селата и градоветѣ.

*

Въ желѣзната верига, която стѣгаше македонеца морално, икономически и физически, важна брънка бѣ покварено чиновничество.

Всички служби бѣха заети отъ сърби, дошли отъ Шумадия. Като видѣха по едно време, че мнозина македонци свършватъ гимназиитѣ, които самата сръбска власть отвори въ Македония съ надежда да

сърбизирва народа чрезъ образование, и че тия хора се стремятъ да заематъ и държавни служби — безъ да сѫ се посърбили, държавата нареди закриването на повечето отъ гимназиитѣ, както вече изтъкнахме. А мнозина отъ македонцитѣ чиновници бидоха премѣстени изъ Шумадия. Едва ли остана единъ на стотѣ въ родината си. Даже пѫдари, слуги въ гимназиитѣ, малки чиновници по желѣзопѫтнитѣ линии — всички бѣха сърби.

Тия чиновници идваха тамъ за кражби, за забогатяване. Хиляди сѫ случаитѣ на такива прояви. Още около 1920 г. желѣзничаритѣ, съ знание на полицаитѣ, спираха влаковетѣ по линията Охридъ-Кичево-Скопйе и взимаха за себе си по 20, 30 или 50 динара, за да се съгласятъ да возятъ по-нататъкъ. Претекстъ — имало опасность отъ албански разбойници. Като че ли опасността бѣ само за желѣзничаритѣ, ако въобще я имаше; или — динаритѣ можеха да я отстранятъ . . . По това се писа въ сръбската преса.

Чиновникъ при Околийското управление въ Крива-Паланка извършилъ сто и петдесеть парични злоупотрѣбления; и по това се писа въ вестницитѣ.

Началникътъ на жандармерийската станция въ Богданци заплаши семейството на Мицо Цилевъ, че ще пострадатъ ако не му дадатъ за жена дъщеря си Магда. Отъ страхъ родителитѣ се съгласили да я сгодятъ за него. Завежда началникътъ Магда въ Скопйе, за да се „вѣнчаятъ“. Но скоро той изчезналъ, а тя се завръща въ селото съ отрѣзана — по негово желание — коса. А той е билъ спокойно премѣстенъ за околийски началникъ другаде въ Югославия. Такава история се е случила и съ Люба Хр. попъ Янева отъ с. Богданци.

Бѣлградскиятъ в. „Време“ отъ 27 юлий 1929 г. изнесе, че писарьтъ въ Битолската община Василйе Милковичъ давалъ фалшиви удостовѣрения за паспорти. Арестуванъ билъ заедно съ съучастницитѣ му.

Бѣлградскиятъ в. „Правда“ печати писмо, възпроизведено въ броя отъ 16 августъ 1928 г. на в-къ „Македонска Трибуна“, въ което е казано:

„Още въ началото на м. августъ. единъ аграренъ шефъ въ Македония е взелъ отъ финансовата управа сумата 30,000 динара срещу разни земедѣлски работи. Отъ тази сума той далъ 12,000 динара на чиновницитѣ, а остатъка отъ 18,000 динара задържалъ у себе си. Щомъ като настѫпилъ срока чиновницитѣ оправдали заетитѣ 12,000 динара. Обаче тѣхниятъ шефъ и до днесъ не е могълъ да оправдае сумата отъ 18,000 динара. Знае се само, че веднажъ, въ нетрезвено състояние, той показвалъ хилядарки на окрѫжаващитѣ го лица. Трѣбва да се изтъкне, казва „Правда“, че тоя шефъ е единъ отъ онния „културни чиновници и добри организатори“, които сѫ изпратени въ Македония, за да „реформиратъ управлението на страната“.“

В-къ „Свобода или Смъртъ“, органъ на ВМРО, отъ 2 юлий 1928 г. писа:

„Въ скопския затворъ се намиратъ бивши жупани, околийски началници, шефове на полицията, полицейски пристави и разни други държавни чиновници. Тѣ всички сѫ обвинени за кражби и фалшификации. Въ миналото тѣзи „държавни служители“ деребействуваха и когато, освенъ това, което обираха отъ народа, ограбваха и държавната каса, намѣриха си мѣстото при разбойницитѣ, отъ която срѣда бѣха излѣзли. Такива сѫ администраторитѣ, които днесъ управляватъ съ камшикъ и нажежено желѣзо въ рѫка.“

Сѫщиятъ вестникъ презъ юлий 1930 година писа:

„Въ Мариово доскоро вилнѣеше единъ началникъ на ж. п. станция. Развратникъ, пияница и грабитель, той бѣ върховниятъ господарь на околията. Не позволяваше да стане вѣнчавка или кръщавка преди да му донесе самата невѣста подаръци и разни гощавки. Преди да бѫде поканенъ нищо не можеше да се върши. Измѫчваше цѣлото население.“

Водачътъ на Сръбската демократическа партия Люба Давидовичъ — както бѣ изнесено въ „Свобода или Смъртъ“ отъ 22 юний 1928 г. — се е възмущавалъ отъ кражбитѣ на чиновницитѣ въ Македония. Той е кръстилъ кочанския околийски началникъ съ името „Лира“ — понеже тоя администраторъ постоянно е обиралъ златнитѣ лири, които нещастнитѣ македонци сѫ скѫтали за най-черни дни.

Все въ органа на ВМРО бѣ писано на 7 юний с. г., че преди да избиятъ дадени лица, сръбскитѣ палачи ги обиратъ. А получаватъ и награди за извършенитѣ убийства, като по кръчмитѣ разправятъ за своитѣ злодеяния.

Водачътъ на хърватския народъ по онова време Стйепанъ Радичъ много пѫти нападна сръбското чиновничество въ Македония. Органътъ на неговата земедѣлска партия вестникъ „Домъ“ на 1 юлий 1927 г. бѣ помѣстилъ следната красноречива бележка:

„Цѣла Македония трѣбва да знае и почувствува, че се е вдигналъ не само хърватскиятъ народъ, но и всичко, което е почтено и разумно въ тая държава, за да се тури край на золумитѣ на ония чиновници, които за своитѣ престѫпления трѣбва да бѫдатъ въ затвора, а не да уреждатъ държавата.“

*

Когато бѣ обявена отъ краль Александъръ диктатурата му на 5 срещу 6 януарий 1929 г. въ Македония не настѫпи нищо ново. Тамъ и безъ туй царуваше не само диктатура, но сатрапия. Никога въ Македония не е имало самоуправление на общинитѣ, което кралътъ премахна въ другитѣ области на държавата. Никога не е имало партии въ истинската смисъль на думата, каквито той ликвидира изъ другитѣ области. Промѣни се само името на бановината — Скопйе стана центъръ на Вардарска бановина. Но това не измѣсти названието „Южна Сърбия“.

Кралътъ направи нѣкои посещения на градове въ Югославия. Като отиде въ Загребъ маса студенти, между които и много македончета, бидоха арестувани. Множество полиция пазѣше главнитѣ улици. Но все пакъ избухнаха бомби, хвърлени отъ хърватски борци.

Въ Скопйе банътъ Жика Лазичъ и другитѣ висши началници пѣеха постоянно вѣнцехваления за краля. Понѣкога имъ пригласяха лица ненавиждани отъ народа, като познатитѣ Алтипармаковичъ и Стрѣзовъ.

Понѣкога идваха и министри да разказватъ на населението въ Македония за голѣмата кралска обичь къмъ него. Въ това отношение се отличиха презъ 1930 г. министритѣ Франгешъ и Узуновичъ.

Но опозиционерътъ Драголюбъ Йовановичъ — съ огледъ на партийни смѣтки — открито заяви въ Велесъ, че сѫществува голѣма стопанска криза и че само въ този градъ безработнитѣ сѫ къмъ три хиляди души.

Както по-рано, така и при диктатурата, властитѣ вършеха каквото пожелаятъ, съ всѣкиго, даже ако той е „избранъ“ отъ народа за кметъ въ даденъ градъ. Така, за примѣръ, щипскиятъ кметъ инж. Димитъръ Караджовъ биде замѣненъ съ ренегата Каламатиевичъ, въ началото на 1928 г.; независимо, че — както изнесе бѣлградскиятъ в-къ „Политика“ — бѣ държалъ речь при едно сръбско тържество, въ която — по неизбѣжность—подчерта какъ сръбската „сяйна“ войска ни е освободила.

*

Бѣлградъ, обаче, разпореждаше да се произвеждатъ и избори въ Македония — за общинитѣ и за Парламента. Какъ ставаше това ще покажатъ следнитѣ редове.

Намѣсата на полицията, налагането на нейната воля, предизборнитѣ

побоища по селата и пр. биваха изнасяни въ сръбски вестници още при първитѣ избори подиръ края на Първата свѣтовна война. Бившиятъ министъръ отъ кабинета на Давидовичъ — Настасъ Петровичъ — открито призна злоупотрѣбленията при изборната „борба“ въ Македония.

Става дума за законодателни избори. Ето какъ сж описани тѣ въ дописка отъ Скопйе до женевския вестникъ „Ла Маседоанъ“ отъ 25 февруарий 1925 година:

„Изборитѣ се състояха въ Скопйе при единъ нечуванъ тероръ. Въ надвечерието на изборния день, въоржжени банди отъ около 500 души пристигнаха въ града, идвайки отъ разни мѣстности. Мисията имъ бѣше да допринесатъ за успѣха на правителствената листа. Затова тѣ бѣха разпредѣлени между кварталитѣ. Тероръ̀тъ и насилието вър̀луваха презъ цѣлия този день. Излишно е да изброяваме побоищата, понеже тѣ бѣха правилото.

Мюсюлманитѣ отъ квартала на джамията бѣха решили да гласуватъ за Настасъ Петровичъ. Но това можа да стане само до обѣдъ, понеже следъ това влѣзна въ квартала една въоржжена банда и никой отъ мюсюлманитѣ не посмѣ вече да излѣзе на улицата докато се стъмни.

Побоищата надъ населението почнаха още въ надвечерието на изборния день, за да се отдалечи населението отъ урнитѣ, тъй като се знае за омразата му къмъ правителството на Пашича.

Въ селата властитѣ даже не си направили труда да поставятъ други кутии за гласуване, освенъ тѣзи на партията на Пашичъ, така че селянитѣ били заставени, искатъ не искатъ, да гласуватъ за радикалитѣ . . .“

Двама представители на демократическата партия, Тимотиевичъ и Михайловичъ — сж направили анкета за терора въ надвечерието на изборитѣ. Ето извадка отъ тѣхния докладъ, изнесенъ въ „Ла Маседоанъ“ отъ 15 мартъ сжщата година:

„Нашето впечатление върху това което видѣхме и чухме въ тази область е, че било е напълно премахнато почитането на правата и свободитѣ на гражданитѣ. Населението е въ ржцетѣ на полицейскитѣ власти и на агентитѣ, които подкрепятъ партизанитѣ на радикалитѣ. Всички се отнасятъ като въ една окупирана страна, чието население е смѣтано като неприятель. Тероръ̀тъ цари навсѣкжде и никой не се чувствува сигуренъ за утрешния день, не знаейки къмъ кжде да се обърне.

„Сдружението противъ българскитѣ банди“ е една организация, която найжестоко отъ всѣки другъ се нахвърля срещу населението. Тази организация бѣ съставена, за да се бори срещу комититѣ, но тя дегенерира въ една бандитска организация подъ ржководството на голѣмия жупанъ, който си служи съ нея за своитѣ партийни цели.“

Шефътъ на демократическата партия Люба Давидовичъ отправи въ вестницитѣ писмо до Никола Пашичъ, което сжщо бѣ публикувано въ „Ла Маседоанъ“ отъ 5 мартъ с. г. Въ него се казва:

„Ние направихме всичко възможно, за да отидемъ на помощь на нещастното население на Брѣгалнишкия окржг̀ъ, но нищо не стана. Нито нашитѣ молби, адресирани направо до краля, нито нашитѣ оплаквания до министъра на вжтрешнитѣ работи, имаха нѣкакъвъ ефектъ. Министерскитѣ обещания останаха такива и всичко продължи като преди. Вашитѣ власти унищожаватъ населението съ ваше съгласие.

Арестува се, малтретира се, изтезава се. Навсѣкжде се вика: удри, значи убий! Голѣмиятъ жупанъ е начело на това варварско дѣло. „Ако нѣкой се оплаква — свърши го“ — поржчва по телефона този герой, който не смѣе да излѣзе на улицата следъ 6 часа вечерьта.

Голѣмата грѣшка на преследванитѣ е, че гласуваха за демократическата партия.

Сжщевременно съ слугитѣ, привършва писмото, трѣбва да отговаря и господарьтъ. Тази отговорность е и ваша, г. Пашичъ. За да не претендирате, както ви е обичай, че не сте знаели нищо, знайте, че при насъ човѣкъ не може да си позволи да убива безнаказано. Вие ще трѣбва да отговаряте за вашитѣ деяния единъ день, не го забравяйте.

Азъ не се моля, азъ протестирамъ и дигамъ гласъ въ защита на невиннитѣ.

Пазете се отъ тѣхнитѣ проклятия. Тѣ сѫ жестоки, когато падатъ върху невинни хора, но тѣ сѫ безмилостни когато успѣятъ да ударятъ луди потисници."

На 25 с. м. казаниятъ вестникъ даде и тѣзи подробности:

„Въ Скупщината радикалната партия е инсценирала истинска комедия предъ „провѣрителната комисия" по поводъ нередноститѣ презъ време на изборитѣ.

Тимотиевичъ, демократъ, иска да бѫде направена анкета, за да се узнае истината за насилията въ Скопско отъ страна на контрареволюционнитѣ организации по време на изборитѣ. Бора Миловановичъ, радикалъ, се противопоставя на каквато и да е анкета и декларира, че никакъвъ тероръ не е билъ произвежданъ върху избирателитѣ.

Г-нъ Йоакимовичъ, демократъ, се оплаква отъ своеволията на властитѣ по време на изборитѣ въ Охридско и припомня, че радикалния кандидатъ Ранко Трифуновичъ не е ималъ право да се кандидатира, тъй като изисквания отъ закона срокъ отъ една година отъ оставката му на службата не е билъ изминалъ. Следъ дълги дебати изборитѣ се конвалидирали."

Бѣлградскиятъ вестникъ „Балканъ" писа:

„Днесъ комисията за провѣрка ще трѣбва да се произнесе върху изборитѣ въ Брѣгалнишко. Цѣлата страна, а сѫщо и България чака съ голѣмъ интересъ решението на комисията, която ще реши дали населението на Брѣгалница ще повѣрва на фалшивитѣ обещания на демократитѣ, подпомагани отъ Македонския комитетъ въ агитацията си презъ време на изборната кампания, или на нераздѣлностьта на нашето мощно царство. Нѣма съмнение, че сѫ намѣрени „конкретни" доказателства за сътрудничеството между демократитѣ и Македонския комитетъ по време на изборитѣ, и за прѣчкитѣ, правени на националния блокъ въ Брѣгалнишко. Затова е необходимо да се инвалидиратъ избори като този на Шуменковичъ.

Изборитѣ бѣха наистина инвалидирани."

По изборитѣ на 8 февруарий 1925 година Опозиционниятъ блокъ е издалъ на 13 с. м. съобщение до пресата, което е помѣстено и въ в-къ „Новости" отъ 14 сѫщия месецъ.

Въ съобщението е казано:

„Представителитѣ на опозиционнитѣ листи сѫ били възпрепятствувани съ заплахи и съ сила, за да не могатъ да пазятъ кутиитѣ на опозиционния блокъ. Тѣ не сѫ били допуснати въ изборнитѣ мѣста, или, въ течение на изборитѣ, сѫ изхвърляни и подгонвани, за да не присѫтствуватъ при преброяването на топчицитѣ. Онѣзи, които не сѫ се подчинявали на силата, просто сѫ пребивани или убивани.

Не сѫ пуснати да гласуватъ маса избиратели. Много сѫ били изгонвани отъ изборнитѣ мѣста чрезъ нападения отъ нарочно приготвени разбойнически чети, отъ платени правителствени хора. Въ южнитѣ краища (тоестъ въ Македония) избирателитѣ сѫ насилвани да гласуватъ открито за правителственитѣ кандидати, чрезъ нареждане да отварятъ шепата си следъ като извадятъ ржката си отъ радикалската кутия, за да се види, че тя е вече праздна . . . ."

Вестникъ „Ла Маседоанъ" цитира за чуждестранното обществено мнение сръбския вестникъ „Балканъ".

Казаното до тукъ дава ясно картината на изборитѣ, които се правѣха въ Македония. Но това се повтаряше години подъ редъ, при всички избори. Вече говорихме за стотицитѣ и хилядитѣ пребити хора въ окржзитѣ Брѣгалнишки, Струмишки и Кумановски; посочихме и множество имена на пострадалитѣ*.

„Ню-Йоркъ Таймсъ" публикува телеграма за една сцена въ Бѣлградската скупщина: доведенъ билъ единъ голъ човѣкъ въ заседателната зала, покритъ съ рани и плюващъ кръвь. Името му било Йованъ Ристичъ. Довели го опозиционнитѣ депутати, за да посочатъ терора презъ последнитѣ избори. Битиятъ билъ чиновникъ въ бѣлградската община. Всѣки може да си представи какво е ставало въ Македония,ако

* Вижъ специалнитѣ списъци въ книга втора съ мои спомени.

такива случаи сж отбелязани дори въ Бѣлградъ.

За страхотниятъ побой надъ селянитѣ въ скопскитѣ села Булачани и Любанци, извършенъ на 25 юлий 1926 г., като предизборна мѣрка, демократитѣ Давидовичъ, Куюнджичъ и други се явиха като свидетели въ пресата, при публични речи, постжпки предъ краля. Заведенъ бѣ процесъ и дѣлото се гледа въ Скопйе на 25—27 май 1927 г. Явиха се четиридесеть души свидетели, представени бѣха медицински свидетелства; но сждътъ отложи дѣлото съ намѣрение да го обрече на забвение, не искайки да осжди тиранический режимъ.

За да агитиратъ предъ изборитѣ, насрочени за 11 септемврий 1927 година, представители на Хърватската селска партия, начело съ д-ръ Аугустъ Кошутичъ, зетъ на Стйепанъ Радичъ и подпредседатель на партията, посетиха македонскитѣ градове Куманово, Велесъ, Охридъ, Битоля и Струга. Но полицията имъ устрои въ Скопйе скандално нападение съ прѣсни яйца, домати и пр. Поставени бѣха цигани и всевъзможни други агенти на властьта, за да обезсърдчатъ хърватскитѣ първенци въ намѣрението имъ да подровятъ позициитѣ на сръбскитѣ шовинисти, крепени въ Македония само чрезъ тероръ.

Въ Скопйе биде арестуванъ хърватскиятъ журналистъ Винко Мандекичъ, защото билъ привърженикъ на Радичевата партия. Можалъ е да упознае какво става въ затворитѣ на Скопйе и Бѣлградъ.

Радикалната партия кандидатираше изъ Македония бившитѣ сръбски четници отъ турския режимъ, разни кървопийци и разбойници, които и сега продължаваха да си служатъ съ ножъ и бомби противъ населението.

Сръбскитѣ вестници изнасяха и документи, за да докажатъ по какъвъ начинъ властитѣ фалшифицират народната воля.

В-къ „Свобода или Смърть“ отъ 5 мартъ 1928 г. изнесе кратъкъ списъкъ на „избранитѣ“ въ Македония депутати, за да се види и чрезъ имената имъ, че тѣ нѣматъ нищо общо съ Македония — всички бѣха сърби отъ Шумадия. Ето тоя списъкъ:

Бесарабичъ отъ Бѣлградъ — „избранъ“ въ Струмица и околията;

Василие Тръбичъ — „избранъ“ въ Прилепъ; сръбски войвода отъ времето на турския режимъ;

Кумануди и Кирковичъ — „избраници“ на Битоля;

М. Куюнджичъ, Бора Миловановичъ, Веля Вукичевичъ — избрани по сжщия начинъ въ Скопйе;

Шуменковичъ, Влайко Коцичъ — въ Щипъ;

Игнатъ Стефановичъ — въ Кавадарци;

Обрадовичъ — въ Тетово.

Когато положението на Никола Узуновичъ почна да става колебливо въ избирателното му мѣсто — Нишъ, — радикалитѣ го поканиха „да направелъ честь на Скопйе и да се кандидатира тамъ.“ Би направилъ честь на полицията, а не на скопяни, които за него не даваха нито счупена пара.

Въ в-къ „Свобода или Смърть“ отъ споменатата по-горе дата е помѣстена следната бележка за демагогията на В. Тръбичъ:

„Когато се случи да не помогне силата, сърбинътъ прави опитъ да запѣе „македонска пѣсень“. Така биде принуденъ да проговори сръбскиятъ войвода-разбойникъ Тръбичъ. Занимателенъ е неговиятъ случай въ Прилепъ. Той на времето бѣше свикалъ събрание на прилепскитѣ граждани и имъ се заканвалъ съ следнитѣ думи: „Вие трѣбва да ме изберете за народенъ представитель! Ако не ме изберете — мислете му! Азъ ще бжда избранъ отъ околията, но и вие трѣбва да направите това!“ Тръбичъ видѣ, че не може така. Той много добре знаеше, какво чувствува прилепчанеца и не може да не му заговори съгласно това чувство. И ето какво каза на прилепчани въ борбата си съ Кирковичъ — на чистъ прилепски говоръ, предъ едно множество:

„Слушайте бракя, македонци!

Уще ке и търпите овие свинари отъ Сърбия, що дошле да ве оплачкаатъ? Зъръ затоо вашитѣ бракьа, синой и татковци умирале едно време по планинено Мариоски, за да ве яваатъ овие грабачи!“ „Види го, види го, како зборува“ — развеселватъ се прилепчани и — използувайки случая — цѣлата тълпа вика: „Така йетъ, така йетъ господине! Свинари сетъ . . . опинчари! Со опинци дойдоо, со чевли и кондури си отидоо . . . Грабачи, опинчари!“ И тия думи дълго време се чуваха на събранието.“

При кралската диктатура сѫщо се правиха избори. Ето какви лица бидоха „избрани“ въ Македония презъ 1931 година:

Въ Кратово — нѣкой си Лазаревичъ, сърбинъ; въ Овчеполско — докторъ Стоядиновичъ, помощникъ-кметъ на Бѣлградъ; Гевгелийско — сърбоманинътъ Д. Бешировичъ; Струмишко — доказаниятъ ренегатъ Т. Фиданчевъ; Кумановско — сръбскиятъ войвода Довезенски; Стружко сърбоманинътъ Илия Шуменковичъ, сръбски представитель при Обществото на народитѣ; Скопско и Кочанско — инж. Велковичъ отъ Бѣлградъ; градъ Скопйе — сърбоманинътъ Буквичъ; Тетовско — сърбоманинътъ Марко Петровичъ, сръбски учитель; Дебърско и Галичнишко — сърбоманинътъ „професоръ“ Силяничъ, учитель въ Скопската търговска гимназия; Крушевско — сърбинътъ Душань Антониевичъ; Порѣчко — сърбинътъ адвокатъ Поповичъ; Кичевско — сърбоманинътъ и подпредседатель на „Удруженйе сърбиянаца“ Ставро Тръпковичъ; Кавадарско — сърбинътъ Игнатъ Стефановичъ, който въ качеството си на окржженъ управитель бѣ облѣкълъ много майки въ черно, въ сѫщата околия; Кривопаланечко — сърбинътъ Стоиичъ; Гостиварско — Фотличъ, рентиеръ отъ Бѣлградъ; Преспанско — Димитриевичъ; Неготинско и Радовишко — Методи Ципушевъ, търговецъ; Малешевско — сърбоманинътъ Йорданъ Бабамовичъ; Босилеградско — ренегатътъ Борисъ Христовъ; Прилепско — македоноядецътъ В. Тръбичъ.

Въ Скопйе, както и въ други градове, свикваха по-познатитѣ граждани, за да подпишатъ заявления, че сѫ за политиката и кандидатурата на генералъ Пера Живковичъ като „носилацъ земалске листе“ (носитель на мѣстната листа . . .).

Все пакъ въ 1935 г. пролѣтьта въ Македония, както по-рано при изборитѣ за „Уставотворната Скупщина“*, народътъ успѣ до известна степень да манифестира опозиционното си настроение. Това се вижда отъ съпоставката на цифритѣ:

Въ Битолско за Йефтичъ, човѣка на краля и радикалитѣ, сѫ дадени 6703 гласа, а за хърватския лидеръ д-ръ Владко Мачекъ 4502;

Въ Велешко — за Йефтичъ — 6991, а за Мачекъ — 1212;

Въ Гевгелийско — за Йефтичъ 2463, а за Мачекъ — 799;

Въ Кавадарско — за Йефтичъ — 3204, а за Мачекъ — 1716;

Въ Кратовско — за Йефтичъ — 4251, а за Мачекъ — 480;

Въ Овчеполско — за Йефтичъ 2426, а за Мачекъ — 2373;

Въ Прилепско —за Йефтичъ 4852, а за Мачекъ — 4780;

Въ градъ Скопйе — Йефтичъ — около 7000, Мачекъ 2000;

Въ Щипско — Йефтичъ — къмъ 3000, Мачекъ — къмъ 1000.

Само който познаваше положението, би могълъ да схване точното значение на тѣзи опозиционни гласове въ Македония, кѫдето всѣки неприятенъ за властьта жестъ означаваше рискъ за живота. Който не гласуваше за властвуващата партия — считанъ бѣ за антидържавенъ

* По това се говори въ книга втора съ мои спомени. Населението, въ знакъ на протестъ, задето е оставено подъ властьта на Сърбия и подиръ 1919 г., даде много гласове за комунистическитѣ кандидати, които никакъ не познаваше и които бѣха всички отъ Сърбия.

елементъ.

Излишно е да се говори каквото и да е друго по „изборитѣ“ въ потисната Македония подъ сръбска власть.

*

Кралската камарила не си взимаше бележка отъ разкритията на опозиционнитѣ партии, както и отъ появяващитѣ се въ чуждестранната преса критики срещу режима въ Македония. Доколкото се занимаваха съ тамошното положение, управляващитѣ — като въ омагьосанъ кржгъ — се въртѣха все около двата въпроса — посърбяването на мѣстното население и въдворяване на „редъ и миръ“. Всичкитѣ конференции на министри, жупани, военни лица имаха за предметъ обмислянето на мѣрки за по-успѣшното постигане на тѣзи две задачи. Естествено, мѣркитѣ събуждаха все повече омразата на македонцитѣ къмъ режима, доколкото не биваха взимани на присмѣхъ. Грижата за македонската область бѣ предоставена главно на полицията и войската, каквито и други „специалисти“ да участвуваха въ съвещанията на управницитѣ.

Къмъ срѣдата на 1928 година съ участието на министъръ-председателя, на Корошецъ и други бѣ решено, напр., че чиновничеството въ Македония трѣбвало да се „деполитизира“, както и другаде споменахме. То не можеше да бжде деполитизирано преди всичко поради мисията, която му се възлагаше — да денационализирва единъ чуждъ народъ, или по-точно — нѣколко народности. За да отговори на мисията си, то трѣбваше да погазва всѣки день и всѣки часъ гражданскитѣ и човѣшки права на хората. Въ сжщность, пакъ ще повторя, целѣше се да се отстраняватъ чиновници, които не принадлежатъ на управляващата партия.

Бѣлградскиятъ в-къ „Новости“ излѣзна презъ пролѣтьта на 1928 г. съ едно известие, на което искаше да придаде сякашъ стойность на пророческо откровение; а то бѣ приповторение на всеизвестнитѣ вече банални разпоредби, които будѣха и досада. Съ надутъ тонъ се съобщаваше:

„Настжпилъ е момента, когато сждбата на Македония трѣбва да се повѣри на единъ губернаторъ, вѣроятно военно лице, който ще концентрира въ ржцетѣ си всичката власть и всички пълномощия, за да се попрѣчи съ енергични мѣрки отъ вънъ и отъ вжтре на акцията на неприятелскитѣ организации.“

IV. ТЕРОРИЗМЪТЪ НА ВЛАСТЬТА

„По-обикновени“ полицейски насилия

Започвамъ съ примѣри за по-дребни нагледъ беззакония, ограничения и тормози, които бѣха постоянно явление. За Скопйе вестникъ „Свобода или Смъртъ“ отъ 20 септемврий 1928 година пише:

„Градътъ е пъленъ и съ финансови стражари, та каквото пропустнатъ еднитѣ — да наваксатъ другитѣ . . . Между това грамадно число стражари гражданитѣ се движатъ и вършатъ всѣкидневнитѣ си работи — спирани често, при най-малкото съмнение, и пускани следъ като се легитимиратъ споредъ всички предписания на властьта. Ако прибавимъ и огромния брой тайни полицаи и всевъзможни шпиони, които сж страшна напасть за населението — всѣки ще си представи обсадното положение, въ което е не само цѣло Скопйе изобщо, ами и всѣка почти кжща. Сега когато е день-година, въ чаршията е заповѣдана 9-часова работа. Всѣкакво движение вънъ отъ опредѣленото време спира и чаршията млъква. Тежко на оногова, когото заварятъ вънъ отъ града следъ 8 часа вечерьта или преди 3 часа зараньта. Много сиромаси, особено селянитѣ, сж пострадали поради това — затваряни, глобявани бити.“

За Щипъ сжщиятъ вестникъ отъ 3 декемврий с. г. разказва:

„За всѣко лице, което отъ вънъ посети Щипъ, веднага се искатъ двама души граждани, които да го познаватъ и да гарантиратъ съ подписи за него, че е благонадеженъ.

За отиване до най-близкото село, винаги търсятъ легитимация; взиматъ сведения за цельта на пжтуването и точно отбелязватъ колко дни лицето ще се бави въ селото.

Въ селата има жандармерийски „станции“, въ които квартируватъ по нѣколко стражари. Тѣ напомнятъ за едновремешнитѣ застави и караулници въ Турско, обитавани отъ арнаути. Като пристигнете въ селото, непремѣнно трѣбва да се обадите на станцията, за да си завѣрите листа. Върнете ли се въ града, наново трѣбва да се обадите на полицията, за да знаятъ, че сте пристигнали . . . Въведени сж полицейски формалности, прилични на тия, които сж нужни за минаване отъ една държава въ друга.“

Не бѣ рѣдко въ градоветѣ, особено лѣво отъ Вардаръ, да нахлуватъ войски отъ други гарнизони, поради тревога въ командднитѣ учреждения, че щѣли да нападатъ комити. Ограничителнитѣ мѣрки за гражданството, както и по околията, въ такива дни и седмици се утрояватъ.

Претърсванията по кжщитѣ въ Македония бѣха нѣщо обикновено, за което не се изискватъ никакви специални разрешения отъ по-върховна власть. Оная прословута неприкосновеность на жилището, която се знае отъ всѣкиго въ културнитѣ страни, за сръбската власть е нѣщо непознато и дори смѣшно.

Десетки пжти въ всѣка околия сж отбелязвани случаи на повикване въ полицията цѣли групи граждани, за да бждатъ предупреждавани съ закани, че тѣ ще бждатъ държани отговорни ако „нѣщо се случи“, т.е. ако нѣкоя чета или отдѣленъ борецъ стори нѣщо противъ властитѣ; макаръ че за подобна акция повиканитѣ хора толкова биха знаяли

предварително, колкото самата власть.

Подъ зорко наблюдение бѣха непрекжснато гражданитѣ и селянитѣ, които въ миналото по-активно сж се проявявали въ борбитѣ срещу турската власть; особено ако тия лица сж свършили българско училище. Но следенитѣ бѣха и неграмотни хора, между които се срѣщаха отлични деятели отъ миналото.

Продължаваха да обикалятъ по селата и да вилнѣятъ бандитѣ на Дане Църнилищки, Григоръ Циклевъ и тѣмъ подобни. Много кжщи, колиби, кошари и пр. изгориха тѣ въ граничнитѣ околии. Държавата не се притичаше въ помощь на пострадалитѣ нито съ счупена пара; тѣ оставаха въ истинска мизерия. Тия банди често забраняваха да се изкарва добитъка за паша въ полето; отъ гладъ много добичета пропаднаха.

„Хвърчащитѣ" отряди бѣха хранени безплатно отъ селянитѣ. Казали сме и другаде какъ тия „контра-чети" гонятъ революционнитѣ групи на ВМРО. Но нека тукъ посоча още единъ примѣръ.

Околийскиятъ началникъ Иванчевичъ, сърбинъ, ренегатътъ попъ Шакйо, голѣмъ развратникъ, Блажо Саздовъ, познатъ развратникъ, сръбски войникъ отъ Солунския фронтъ и Ставра Филиповичъ, човѣкъ безъ работа, но който живѣе богато отъ грабежи, образуватъ водителството на контра-четата. Често чрезъ нея устройватъ масовъ грабежъ. Така, заповѣдали на една жена отъ с. Куманичево да отиде въ Кавадарци и съобщи, че презъ селото е минала комитска чета. Веднага околийскиятъ началникъ, ведно съ гореказанитѣ свои приятели, далъ нареждане за свикването на градското мжжко население въ контра-чета, като съобщилъ, че който не иска да участвува въ преследването на комититѣ, трѣбва да заплати 200 динара откупъ.

Гражданитѣ предпочели да заплатятъ исканата сума, нежели да затворятъ дюкянитѣ си и да вървятъ въ неизвестность. Мафията на околийския началникъ съ събраната сума накупила две коли провизии и вина и цѣла недѣля пиянствувала. Гражданитѣ сж се оплакали на Жика Лазичъ за измамата, но не последвало никакво наказание на провиненитѣ.

Живущиятъ въ Канада Я. Лазаровъ, въ обширна дописка въ в-къ „Македонска Трибуна" отъ 23 октомврий 1930 година за виденото при посещението му въ Македония, казва между другото:

> „Народа го събиратъ и го турятъ стража, да ги пази отъ комититѣ, понеже знаятъ, че комититѣ на македонци нѣма да стрелятъ. И понеже не могатъ да видятъ комити, пращатъ селянитѣ по кръчмитѣ да имъ носятъ бира и вино и да разнасятъ писма и колети до развратнитѣ сръбкини, дошли отъ Шумадия като даскалици. Азъ видѣхъ хора извикани за стража, а сръбскитѣ пандури сж ги накарали да носятъ синя земя отъ 25 клм., за да мажатъ станциитѣ."

Нѣмаше македонска околия, кждето полицията да се отличава съ зачитане на човѣшката личность, съ страхъ отъ нѣкакъвъ законъ, или съ моралъ. Каквото бѣ въ източната часть на македонската область, такова бѣ и западно отъ Вардара. Въ Дебърско дюкянитѣ се затваряха рано и хората бързаха да се прибиратъ у дома си. Жандаритѣ често сж се преобличали въ цивилни дрехи и нападали за обиръ изъ пжтищата. Селянитѣ лѣте и зиме се измжчваха да пазятъ мостове, да услужватъ на караулницитѣ и да изнасятъ разни други ангарии. Тамъ къмъ 1927 г. се бѣ прочулъ съ насилията си поручикъ Терзичъ. Много пжти е тропалъ по портитѣ, преструвайки се на комита, който търси подслонъ; сетне е пребивалъ хората, като имъ заграбвалъ пари и каквото му хареса. Единъ стражарь е каралъ срещнати по пжтя селяни да лѣгатъ на пжтя,

за да ги прескача съ коня си.

Селянитѣ бѣха карани да държатъ кучетата си вързани въ своя дворъ и затворени, за да не лаели когато минаватъ патрулитѣ. Не еднажъ бѣха бити селяни задето кучето имъ лаело. Бити имаше и защото въ торбата имъ, като сѫ орѣли нивитѣ си, е намѣренъ хлѣбъ; хората нѣмаха време да се връщатъ у дома си за обѣдъ. Хлѣбътъ билъ „пазенъ за комити“ . . .

Споменатиятъ вече щипски околийски началникъ Драгачевацъ е отнималъ личнитѣ карти на гражданитѣ ако не приказватъ сръбски предъ него. Малко подиръ това е нареждалъ да бѫдатъ претърсени и имъ налагалъ глоба, защото „нѣматъ лични карти“. За получаване на легитимацията бѣ нужно заявление; а поставенитѣ сръбски адвокатчета сѫ взимали голѣми такси за написване заявленията. Така се обогатяваха и най-обикновенитѣ прошенописци.

Постоянни кражби ставаха въ административнитѣ учреждения. Въ Крива-Паланка последователно бидоха разкрити злоупотрѣбленията на трима чиновници при Околийското управление: Чедо Йовановичъ, Атанасие Мушицки и Сава Станковичъ; последниятъ бѣ задигналъ тридесеть хиляди динара, събрани като такси отъ гражданитѣ.

Спиро хаджи Ристичъ, сенаторъ отъ Скопйе, сърбинъ, въ началото на 1934 г. изнесе въ Парламента, че покрай другитѣ тежести, селянитѣ трѣбвало да издържатъ и петима чиновници, наричани отъ населението „пѫдари“. Споредъ х. Ристичъ това сѫ обикновени кокошкари, които живѣятъ на гърба на осиромашелия народъ. За да се обогатяватъ тия „пѫдари“ често подхвърляли въ кѫщитѣ тютюнъ; и за да не имъ съставятъ актове, взимали сѫ отъ домакинитѣ голѣми рушвети. Т. Крайничанецъ изнесе въ „Македонска Трибуна“ отъ 1 мартъ 1934 година какъ финансовиятъ агентъ М. Милошевичъ въ с. Ханриево, Скопско, съ трима полицаи подхвърлили сто грама тютюнъ въ дома на Стоянъ Петровъ. И почнали да правятъ обискъ; „намѣрили“ тоя тютюнъ. Въ кѫщи била само дъщерята на Петровъ, най-красивото момиче въ селото. Вързана, била подкарана тя въ канцеларията на Милошевичъ, кѫдето той я изнасилилъ. Сетне повикалъ бащата, глобилъ го съ три хиляди динара заради намѣрения тютюнъ и пусналъ дъщерята. Бащата е останалъ като полулудъ.

При събирането на данъцитѣ сѫ вършени всевъзможни произволи и престѫпления. Едно съобщение отъ Кавадарци, отъ месецъ декемврий 1932 год., гласи, че властьта туря „забрана“ надъ житото, сѣното или други продукти на селянина, защото не е могълъ навреме да плати данъка си. Но държавата не бърза да продаде нищо, докато житото и сѣното изгниватъ. Селянинътъ не смѣе да се докосне до тоя свой имотъ. Когато дойде день за продажбата, нищо не е останало, освенъ боклукъ. Дългътъ си остава да виси върху стопанина; а властитѣ почватъ да изкарватъ отъ кѫщата му дрехи, котли, волове, овци, за да ги продадатъ.

Такива процедури сѫ прилагани и когато се чака решението на сѫда за нѣкоя полица и пр. Но бавенето е измислено само срещу българитѣ; ако се касае до нѣкой сърбинъ-пришълецъ, сѫда взима решението си въ единъ или два дни.

Множество села бѣха въ истинско окаяно положение. Заради познатото му минало, нека спомена само село Смилево, Битолско. Неговото мѫжко население отиваше на работа, като майстори, въ други села и околии. При безработицата особено засилена къмъ 1932 година, жителитѣ на Смилево мизеруватъ. Държавата и общината имъ даватъ по 10 - 15 килограма царевица; но за изплащане на този „подаръкъ“ хората сѫ повиквани да работятъ ангария толко дни, колкото кила

царевица сѫ получили.

Полицията въ Крушево забрани на гражданитѣ да си правятъ визити на Илиндень. А на тоя день въ 1903 година въ Крушево се развиха най-драматични и величествени сражения, при възстанието. Независимо, че сърбитѣ се мѫчеха да изкаратъ събитието като „първи сръбски устанакъ“ въ Македония, визититѣ не се позволяваха.

Измежду неравенството нека спомена, че колониститѣ сърби свободно можеха да носятъ оръжие. Затова си и позволиха толкова своеволия. Единъ измежду тѣхъ, черногорецъ, се оказа убиецъ на Хр. Григоровъ въ Гевгели; арестуванъ е билъ когато скрито се похвалилъ за подвига си предъ мнозина граждани и вече е билъ обвиненъ въ редица кражби. За забелязване е, че на нѣкои мѣста тия колонисти научиха мѣстния говоръ и си служеха съ него вмѣсто да „сърбизиратъ“ македонцитѣ. Такива явления имаше, напримѣръ, въ Прилепско.

Полицията побѣсняваше при всѣки знакъ, че народътъ се показва съ български чувства. Презъ месецъ май 1933 година въ Прилепъ стана освещаване на германскитѣ и български военни гробища. Не можеха да ги разоратъ, защото бѣха много и защото се касаеше и до нѣмски гробища. Когато гоститѣ нѣмци и българи сѫ заминали за Охридъ, цѣлиятъ градъ, мало и голѣмо, българи и турци, ги изпратило съ ентусиазъмъ. Авомобилътъ на българския делегатъ Краевъ е билъ заобиколенъ отъ народа и стражаритѣ едва сѫ успѣли да му отворятъ пѫть. Стотици шапки сѫ хвърчели въ въздуха и мощно „ура“ изпроводило гоститѣ. Следъ нѣколко дни полицията арестувала една група прилепчани, между които и Миро Мърмевъ, братъ на народния представитель въ София Петъръ Мърмевъ, членъ въ Македонската парламентарна група и бившъ гимназиаленъ учитель въ Солунъ.

Спънки се правѣха и на идващитѣ отъ Америка наши емигранти, пожелали да посетятъ следъ дълги години своитѣ близки. Вестникъ „Македонска Трибуна“ е помѣствалъ множество впечатления на такива пѫтници. Устройвани сѫ имъ отъ полицията чести прегледи на багажа; забавяни сѫ имъ паспортитѣ за прегледъ; следени сѫ отъ детективи; понѣкога и насила изгонвани.

Рѣдко нѣкой чужденецъ можеше да посети Македония и да се запознае отблизо съ положението. Въ пролѣтьта на 1934 година единъ нѣмски туристъ, въ сѫщность журналистъ, се озовалъ въ Щипъ тъкмо когато се е празнувало „освобождението“ на града. Срещналъ се съ студента Вангеловъ и поразучилъ какъ живѣе българското население. Но когато минавалъ границата къмъ Гевгели, на пѫть за Солунъ, полицията му взела бележника. А въ Щипъ сѫ били арестувани лицата, съ които се е срѣщалъ. Не е само тоя случай; другаде сѫщо споменавамъ за изгонвани чужденци.

За изборнитѣ насилия вече говорихме. Тѣ започватъ още веднага подиръ първата голѣма война. И не е вѣрно, че само въ Брѣгалнишката область, или лѣво отъ Вардара, е имало насилия, защото най-много тамъ била действувала ВМРО. Специално за изборитѣ полицията се стараеше навсѣкѫде да налага волята си. Въ „Нувелъ Маседониенъ“, органъ на ВМРО, отъ 25 мартъ 1925 година срѣщаме съобщение отъ Крушево, споредъ което М. Талевъ е платилъ глоба 400 динара, защото билъ агитиралъ за демократическата партия въ планинскитѣ села. Василие Тръбичъ и помагачътъ му, сръбскиятъ войвода Боге, сѫ тероризирали цѣлата область въ връзка съ изборитѣ. Насилия сѫ упражнени и върху мюсюлманското население въ селата Алданци, Норово, Пресилъ и др. въ Крушевската околия — задето по-рано тия села сѫ гласували за „Джемиета“, а не за радикалната партия.

Жика Лазичъ нареди да бѫдатъ на много мѣста анулирани общин-

скитѣ избори, които станаха около началото на 1934 година, защото били избрани мнозина македонци.

Деловогитѣ (секретарь-бирници) и учителитѣ по селата трѣбваше да провеждатъ всички пропагандаторски мѣрки. И затова тѣхнитѣ вилнения бѣха изобилни. Презирани бѣха повече и отъ стражаритѣ.

И въ градоветѣ учителитѣ не успѣха да спечелятъ уважението на гражданството. Между учителитѣ имаше и комарджии, и пияници. Въ Щипъ се бѣ прочулъ съ такива качества директорътъ на гимназията Милованъ Арсеновичъ. Всѣка вечерь е пиелъ и играелъ на карти до три часа подиръ полунощь. Опитвалъ се и да закача ученички, като ги е повиквалъ въ канцеларията си. Изключилъ е нѣкои, които сж имали куражъ да го наругаятъ. Безподобенъ рушветчия е билъ. Умишлено е кжсалъ ученици, за да имъ предава сетне за повторителенъ изпитъ и взималъ по 500, дори 2000 динара за частнитѣ уроци. Оплаквания сж били отправени и до министъра на Просвѣтата, но безрезултатно.

А учительтъ Вучковичъ въ Щипъ е внасялъ револверъ въ класната стая; често го поставялъ и върху масата си. Съ това е станалъ пословиченъ въ цѣлия градъ. Неговитѣ скандали сж многобройни.

Жика Лазичъ бѣ разпоредилъ да се закупватъ старитѣ тефтери отъ македонскитѣ фамилии. Ако полицията бѣ подушила, че нѣкой притежава такъвъ тефтеръ, мжчно е могло да се оттърве — трѣбвало е да го „продаде“. Цельта е ясна — да се унищожатъ и въ тая посока следитѣ за българското минало на народа.

А за да се даде сръбски печатъ на народния битъ, отъ Шумадия сж донасяни и по селата продавани сръбски шарени чорапи. Сжщо както налагаха шайкача.

Цѣлата „културтрегерска“ работа на сърбитѣ въ Македония бѣ опрѣна на насилието въ неговата пълнота. Презъ пролѣтьта на 1928 г. въ Охридъ бѣ дошелъ бѣлградскиятъ студентски хоръ „Обиличъ“, правейки обиколка изъ „Южна Сърбия“. Единъ отъ хориститѣ нанесе побой на едно охридско дете, задето то отговорило, че е българинъ, когато било запитано отъ група хористи. Тази случка напомня плѣсницата, ударена отъ престолонаследника Александъръ на малката Зойчева въ Скопйе, тъкмо когато той — презъ 1912 г. — е влизалъ въ града, подиръ Кумановската битка.

Около 1932 г. полицията си науми да интернирва цѣли македонски фамилии. Пращаше ги въ Шумадия. Отъ Щипско бѣха прогонени хора и къмъ 1927-1928 год. Не се държеше никаква смѣтка за семейното състояние на тия хора.

Въ италианския вестникъ „Лаворо Фашиста“ отъ 14 мартъ 1933 г. се появи дописка по въпроса, отговаряща точно на истината:

> „Д'Аняно съобщава отъ Бѣлградъ: Отъ Македония и Хърватско продължаватъ да пристигатъ все по-страховити сведения за варварскитѣ и насилнически методи, прилагани отъ сръбскитѣ власти, за да потискатъ и задушватъ подъ своето иго въжделенията за свобода и независимость на македонското и хърватското население. Напоследъкъ сръбскиятъ режимъ е заповѣдалъ редица интернирвания на по-културни българи отъ Македония, които сега сж осждени да живѣятъ въ сърдцето на Шумадия. До сега сж интернирани надъ 150 души. Тѣ са главно родомъ отъ Щипъ, Кратово, Крива-Паланка, Гевгели, Струмица и прочее. Безъ да държатъ смѣтка за тѣхнитѣ занятия, нито за положението на семействата имъ, сърбитѣ грабватъ жертвитѣ си отъ тѣхната катадневна работа, принуждаватъ ги да си изоставятъ нивитѣ, работилницитѣ и дюкянитѣ, и ги отправятъ къмъ едно неизвестно мѣстонахождение (обикновено въ Стара Сърбия).“

Въ споразумение съ Сръбската църква властитѣ усвоиха и друга една жестока мѣрка, насочена срещу женитѣ на съпрузи, които сж били принудени да станатъ нелегални или да избѣгатъ въ България. Тая мѣрка бѣ най-много приложена въ Брѣгалнишката область. Държав-

нитѣ банди посещаваха въ селата такива жени; насилваха ги да подпишатъ единъ формуляръ за искане на разводъ. Следъ това представятъ формуляра предъ църковнитѣ власти, шефъ на които бѣше епископътъ-престѫпникъ Варнава; и работата е уредена. Въ селата настѫпва трепетъ и възмущение; женитѣ си скубятъ коситѣ и проклинатъ, но нищо не помага. Камшицитѣ и насоченитѣ щикове ги принуждаватъ да подпишатъ искането на разводъ съ съпрузитѣ, — нѣщо, което никога доброволно не биха приели; тѣ не сѫ забравили нито мѫжетѣ си, нито децата и споменитѣ си. При отказъ да се подпише формуляра, бандититѣ като Мино Станковичъ, безъ да имъ трепне окото, могатъ да обесятъ съ главата надолу жената за нѣкое дърво и публично да я биятъ по срамнитѣ части.

Това е първото насилие, следъ което идва второ — принуждаватъ тѣзи жени да се оженватъ за сръбски стражари.

На нито една отъ споменатитѣ нещастни съпруги не бѣ позволено да замине за България и да търси мѫжа си.

За да не бѫдемъ голословни, и по тоя пунктъ посочваме десетина имена на съпрузи отъ Кратовско, чиито бракъ бѣ разкѫсанъ по гореописания начинъ: отъ с. Кнежево — Нако Георгиевъ, а съпругата му Тофа; Салтиръ Илиевъ, съпругата му Стана; Салтиръ Ананиевъ, съпругата му Тодора; отъ с. Добрево — Авксенти Митовъ, съпругата му Петра; Миладинъ Тачевъ, съпругата му Костадина; отъ с. Приковци — Ангелъ Ивановъ, съпругата му Ристана; отъ с. Куново — Миланъ Кировъ, съпругата му Ката; отъ с. Кундино — Лазаръ Нуневъ, съпругата му Тана; отъ с. Калнище — Георги С. Ангеловъ, съпругата му Таса; отъ с. Кавракъ — Якимъ Илиевъ, съпругата му Илинка.

Националниятъ комитетъ на Македонската емиграция въ България уведоми Секретариата на Обществото на народитѣ и за тия деяния на сръбскитѣ власти; и получи уведомление № 4 (9657) 166 отъ 28 януарий 1929 г., че изложението му е стигнало въ Секретариата.

Въпрѣки старателнитѣ и планомѣрни опити на сръбската администрация да насърчава и бракоразводитѣ, както и да подмамва за развратнитѣ сръбски домове македонски девойки, общественият моралъ въ Македония остана на добра висота, което открито призна и бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 11 май 1931 г. Той изнесе, че въ течение на десеть години (1921 - 1930) въ Скопската епархия, въ която влизаха три околии — Скопска, Кумановска и Тетовска, общиятъ брой на разводитѣ е билъ 777. Това значи, че за една околия годишно се падатъ къмъ 26 развода. Но трѣбва да вземемъ предъ видъ, че въ този именно край най-лесно можеха да повлияватъ сръбскитѣ нрави, тъй като Скопйе бѣ препълненъ съ сръбски учреждения, офицери, чиновници, пропагандни институции; а вънъ отъ това въ тоя районъ се намираха и сърбоманитѣ отъ турско време, повече податливи на шумадийскитѣ схващания.

Вестникъ „Македонска Трибуна“ отъ 24 мартъ 1932 година изнесе следнитѣ факти, подъ които се бѣ подписалъ, като личенъ свидетель, Костадинъ Андоновъ отъ с. Наколецъ, Прѣспанско:

„Презъ 1927 г. дойде въ нашето село сръбскиятъ стражарь Чедомиръ Гуковичъ отъ Шумадия (Стара Сърбия) на служба въ нашата община Любойно, Преспанско. Той започна съ прилагането на единъ начинъ, който, казваше той, е опиталъ още отъ време на потушаването на бунта въ Черна-Гора.

Единъ день съ револверъ въ ржка той накара селянина Цвѣтко Кожовъ отъ село Брайчино, Преспанско, да изпие петь оки вода на единъ дъхъ. Нещастникътъ, за да спаси своя животъ, направи това, но веднага следъ туй падна боленъ и въ нѣколко месеци почина.

Следъ моето заминаване въ Америка, сѫщиятъ човѣкъ, когото сърбитѣ изпратиха, за да накара да почитаме „свободата“, която сѫ ни дали, е ходилъ нѣ-

колко пѫти въ кѫщи, като е заплашвалъ че ще убие жена ми, ако тя му е откажела да се ожени за него. Тероризирана непрекѫснато, тя бѣше решила да избѣга, но единъ день Гуковичъ я взема насила и въпрѣки черковнитѣ канони, бива оженен за нея отъ свещеникъ Жозефъ, който не е нищо друго освенъ единъ бившъ сръбски комитаджия въ нашата страна.

Секретарьтъ на нашата община, Драгутинъ Ристичъ, задигна насила жената на моя братовчедъ Василъ Вангеловъ отъ с. Наколецъ и следъ като я бѣ държалъ нѣколко дни въ своята стая, оставяйки на улицата дветѣ й деца — едното на деветь години, а другото на три години — я остави да си иде опозорена. Моятъ братовчедъ се намира въ Америка и не смѣе да се върне въ Македония."

По нареждане на църковната власть се направиха пребоядисвания на много македонски черкви, за да заличатъ знаци, които не бѣха угодни на сръбската пропаганда. Заличаваха се особено надписи, премахваха се плочи и икони, кѫдето проличаваше българското минало на страната.

Сърбитѣ се стараеха да премахнатъ българскитѣ следи специално въ старинитѣ на Охридъ. Тѣ прикриха всички български надписи въ черквата „Св. Богородица"; а около черквата „Св. Климентъ" сѫ изпочупили плочи върху гробоветѣ.

Зографисвайки наново черквитѣ, старали сѫ се да изписватъ свои короновани заробители на Македония. За да умъртвятъ, или поне да разводнятъ българскитѣ чувства на народа, неговитѣ исторически и църковни традиции, близо до манастира „Св. Наумъ" при Охридъ построиха нова камбанария, за която потрошиха 700 хиляди динара. За освещаването й се събраха битолския, охридския и скопския владици. Обявено бѣ, че тя се построява по изрично желание на краль Александъръ. Освещаването извършиха въ самия день на „Св. Наумъ", когато се събира много народъ отъ околностьта; така можеше нѣкому да изглежда, че населението е дошло да изрази радостьта си задето се изгражда сръбска черква.

Въ Радовишъ изгорѣ протестанската черква, която полицията означаваше като „свърталище на най-опаснитѣ бугараши". Когато гражданитѣ изтичали да гасятъ пожара, намѣрили заграденъ отъ стражари бунара, който е близо до черквата. Това стана презъ лѣтото на 1930 година. Всички подозираха, че въ тази „богуугодна" акция има пръстъ сръбската църковна управа, съ други думи владиката Варнава.

Прилепскиятъ манастиръ „Трѣскавецъ" бѣ повѣренъ на калугера сърбинъ, Жика, бившъ четникъ, развратникъ, редовенъ посетитель на кафенетата, кѫдето има проститутки. Негови приятели сѫ били познатитѣ членове на така наричаната прилепска чека — Милошъ Йовановичъ и Павле Наумовичъ. Начело на чеката стоеше жандармерийскиятъ офицеръ Жаца. Откакто Жика стана игуменъ на манастира, масовитѣ посещения отъ страна на народа престанаха. Самиятъ игуменъ разгонваше посетителитѣ, като забраняваха да се готви за тѣхъ на Мала Богородица, манастирския праздникъ. Но споменатата чека посещава манастира и нощно време. Сѫщото е било позволено и на офицеритѣ отъ гарнизона, както и на проститутките отъ кафенетата. Тѣ често сѫ бивали гости на манастира и заедно съ игумена Жика по цѣли нощи сѫ гуляели и развратничели. Игуменътъ ималъ и своя готвачка, съ която живѣелъ.

При въведената отъ краля официална диктатура, обществото въ Македония бѣ доволно само по една точка: че липсата на партии отстранява всѣка възможность за всѣване вражди между населението. Макаръ да сѫществуваха антагонизми между сръбскитѣ партии, макаръ опозицията винаги да изнасяше открито злоупотрѣбитѣ на властьта, интимното шовинистическо намѣрение на партийнитѣ хора бѣ еднакво — да разкѫсватъ поробения нашъ народъ на партийна почва; по този

начинъ, при спорове, изострени амбиции, засѣгнати честолюбия и пр., едни отъ мѣстнитѣ хора да се приближатъ къмъ една или друга сръбска партийна срѣда, до степень, да се отчуждатъ духовно отъ братята си, които сж се запристрастили въ полза на друга партия.

Фактически на огромната маса отъ населението бѣ омръзнало да слуша празнитѣ речи на заслѣпени партизани, еднакво шовинисти и българомразци.

Презъ цѣлото време на кралския режимъ македонското общество бѣ свикнало съ известни наредби, които не сж вписани въ засѣгащитѣ Македония „закони", но по-редовно се прилагаха и отъ самитѣ закони. Напримѣръ, продаваха се често портретитѣ на краля и кралицата, и на децата имъ; който не ги купи, забелязванъ е отъ полицията. Изискваха отъ стопанитѣ на дюкянитѣ щото портретитѣ да бждели поставени и въ рамка.

Жика Лазичъ забраняваше въ „Южна Сърбия" хората да притежаватъ радио. Разрешение получаваха само кжщитѣ, спрямо които Лазичъ и неговитѣ органи имаха нѣкакво благоволение.

Свикнали бѣха хората и съ гонитбитѣ на мѣстната интелигенция. Тя бѣ подъ полицейско око особено лѣво отъ Вардара. Презъ 1928 г. околийскиятъ началникъ въ Кратово забрани всѣкакви групови срещи на младежьта; забрани всѣкаква приятелска вечеринка, ако не присжтствува нѣкой сърбинъ. Началникътъ имаше обичай лично да спира по улицитѣ младитѣ хора и да ги запитва какъ се казватъ, съ какво се занимаватъ, кжде отиватъ и прочее. Цензурата надъ писмата въ Кратово бѣ много строга.

Обикновено нѣщо бѣха станали и насилственитѣ поклонения. Изпращаха се делегации отъ Македония въ Бѣлградъ; тамъ изразяваха „преданностьта" си къмъ правителството или краля. По едно време наредиха да се устройватъ екскурзии изъ Шумадия; главниятъ моментъ бѣ поклонението предъ гроба на краль Петъръ въ Опленацъ.

Но най-много хората бѣха свикнали да слушатъ цвѣтиститѣ сръбски псувни. И смѣхъ и възмущение изпитваха мѣстнитѣ хора когато слушаха отъ устата и на сръбски жени най-невѣроятни псувни по адресъ на Бога, Света Богородица, Свѣтиитѣ, вънъ отъ псувнитѣ срещу майка, жена, баща и пр.

Поради омразата имъ къмъ мѣстнитѣ народни пѣсни, сръбскитѣ власти предизвикаха къмъ края на 1927 година и една афера съ грамофонни плочи, за която писа и бѣлградскиятъ вестникъ „Правда" отъ 5 януарий 1928 г. Търговецътъ Христо Пѣевъ отъ Скопйе, и съдружницитѣ му, бѣха арестувани, защото имали представителство на грамофонни плочи. Намѣрени били 60 плочи съ български пѣсни, между които и стари революционни. Полицията смѣтна, че Пѣевъ е вършилъ умишлено антисръбско дѣло. Вестникъ „Правда" казваше, че той е продавалъ плочитѣ изъ цѣла „Южна Сърбия", като най-добро срѣдство за пропаганда."

Излизащиятъ въ Суботица „Хърватски гласъ" писа на 12 с. м.:

> „Сръбската полиция, следъ като е заловила „опаснитѣ" за сръбската държава грамофонни плочи съ комитско съдържание, арестувала скопския търговецъ Христо Пѣевъ, задето си е позволилъ да ги продава въ Македония, е направила обискъ въ Суботица, въ склада за грамофонни плочи на представителя на една голѣма фирма въ Англия, съ цель да намѣри опаснитѣ грамофонни плочи."

Конфискували въ тоя складъ само 70 плочи, но не съобщиха какви сж били. Намѣренитѣ при Пѣевъ плочи сж идвали, наистина, отъ Англия чрезъ Суботица.

Вънъ отъ изтезанията му въ подземията на жупанията Пѣевъ биде и материално съсипанъ; принуденъ бѣ да избѣга въ България като

кржгълъ сиромахъ.

Подъ заглавие „Македония е адътъ на Европа“ многоизвестниятъ виенски бюлетинъ за международна политика „Политишъ Виртшафтлихеръ Пресединстъ“ помѣства една много интересна статия за Македония отъ главния си редакторъ, г. Плифка, въ която е казано:

„Не е ли днешна Македония адътъ на Европа; би ли се намѣрила друга страна въ свѣта, въ която законность и право да не сжществуватъ за едно население, което отъ стотици години я населява, както въ Македония? Да, Македония е адътъ на Европа, защото тамъ единъ ужасенъ тероръ на деспотична власть забранява на единъ цѣлъ народъ употрѣбата на майчиния езикъ; тамъ се преследва най-жестоко притежателя на случайно забравена въ жгъла на нѣкой долапъ българска библия, останала отъ дѣди и бащи. Нѣщо повече, въ Македония се откжсватъ невръстнитѣ деца отъ майчина грижа, за да бждатъ денационализирани. Наистина въ днешно време такова покровителство на малцинствата звучи като единъ фарсъ.

Имало ли е случай въ свѣта единъ търговецъ да бжде осжжданъ затова, че въ своя магазинъ ималъ единъ малъкъ запасъ отъ грамофонни плочи съ български народни пѣсни, както това стана неотдавна въ македонския градъ Скопйе?

Лошото икономическо положение на Македония не се поддава на описание. Македонскиятъ селянинъ е натоваренъ съ данъци, които нѣколко пжти надминаватъ оскждния приходъ на неговото бедно стопанство и тежко и горко на оня данъкоплатецъ, който не може да си плати данъцитѣ. Още по-лошо е положението на мѣстното население въ оная часть на Македония подъ сръбска власть, която неотдавна пострада отъ едно катастрофално земетресение. Но що представляватъ материалнитѣ нужди предъ политическия тероръ, който се упражнява надъ нещастния народъ? Не минава денъ, въ който безъ всѣкаква вина да не се арестуватъ десетки мѣстни жители и затворитѣ въ Македония много отдавна сж станали тѣсни да побератъ всички ония нещастници, които за властьта сж станали съмнителни.“

Ликътъ на сръбската тирания

Още въ началото на втората окупация на Македония отстрана на сърбитѣ, подиръ Първата свѣтовна война, тѣхниятъ режимъ изрисува самъ портрета си чрезъ редица признания на бѣлградскитѣ вестници. Този портретъ читательтъ може да го види въ приложенитѣ извадки къмъ втората книга съ мои спомени. Тамъ сръбскитѣ вестници, описвайки положението въ Македония, говорятъ открито за „изоставеното на изтрѣбление и подложено на тегла население въ Южна Сърбия“; за „корумпиранитѣ и безскруполни чиновници, които отиватъ тамъ на ловъ за турски лири“; пишатъ, че „Македонскиятъ въпросъ не може да се решава безъ македонцитѣ“; че „полицията върши атентатъ върху личната и политическа гаранция“; че отъ най-голѣмия до най-малкия сръбски чиновникъ третиратъ Македония като „колония на диваци или на врагове, които биха имали право да живѣятъ само доколкото и докато тѣ представляватъ предметъ за печалба и експлоатация“; признаватъ, че „прикладътъ и камшикътъ тамъ замѣстватъ конституцията и законитѣ“; че хората тамъ „спятъ и се събуждатъ въ страхъ“; че „кражбата е единственото занимание на властьта“; че не е добре нѣкой новъ Тодоръ Александровъ да се роди и да почне нови акции; че „сръбската администрация е събрана отъ утайката на сръбското общество“; и пр.

Сжщитѣ характеристики за режима се срѣщаха много често и въ чуждестранната преса, както е посочено и въ другитѣ глави на настоящата книга. Привеждамъ тукъ писаното въ вестникъ „Мюнхенеръ Нойесте Нахрихтенъ“, отъ 9 октомврий 1924 година.

„Резултатитѣ отъ изборитѣ въ Македония сж били винаги последствие на срамни машинации. Гласоветѣ отиватъ на сжществуващитѣ партии, които тероризирватъ беззащитното население съ убийства и всѣкакъвъ видъ насилия. Споредъ официални сръбски и гръцки данни, не се признава въ държавата никакъвъ елементъ несръбски или негръцки. На болшинството на македонското население,

което се нарича българско, се отказва да се признаятъ връзкитѣ му, роднински, съ българитѣ. Сърбитѣ смѣтатъ македонцитѣ като „старо-сърби“, а гърцитѣ ги считатъ като „българофони“, т. е. гърци, които говорятъ български. Въ Сърбия, както въ Гърция, е строго забранено да се говори български. Тази политика на денационализиране е отишла толкова надалече, че даже на новороденитѣ имената родителитѣ не могатъ да ги избератъ по своя воля, но тѣзи имена трѣбва да се избератъ отъ единъ списъкъ, вънъ отъ който никое име не може да бѫде прието.

Само губене на време е да се говори за свобода — тя не сѫществува . . .

Сръбската администрация е съставена отъ най-долнитѣ елементи: тя е събрана отъ утайката на сръбското общество. Чрезъ всѣкакви насилия върху населението, тѣзи индивиди се стремятъ да натрупатъ голѣми богатства. Никакъвъ законъ не сѫществува; всички срѣдства сѫ добри, за да се тероризира населението. Сърбитѣ сѫ направили да се гласува единъ законъ за защита на държавата, който засѣга всички онѣзи, които иматъ нещастието да не се харесватъ на префектитѣ. Той служи, за да се заглуши всѣкакъвъ гласъ на която и да е националность. Присѫдитѣ сѫ многобройни. Обвиненията не може да се изтръгне отъ рѫцетѣ на палачитѣ си, освенъ съ пари. Така, корупцията царува навсѣкѫде изъ Македония.

Положението въ македонскитѣ територии, окупирани отъ Гърция, е сѫщо както това въ македонскитѣ територии дадени на Сърбия . . . .

Духовниятъ животъ на Македония не може открито да се манифестира, нито да прогресира. Ето защо това ни позволява да разберемъ привързаностьта на населението къмъ ВМРО, име съ което то си служи, за да посочи своето тайно единство. Организацията му дава съдействието си за защита на неговитѣ най-елементарни права. Така покровителствувайки правата на населението, Организацията се бори срещу произвола на административнитѣ власти . . . .“

Следватъ изявленията, направени отъ Т. Александровъ малко преди да бѫде убитъ, за условията, при които Организацията би прекратила въоръжената борба; подиръ което мюнхенския вестникъ продължава:

„Ние германцитѣ, които сѫщо имаме подъ чуждо робство една доста голѣма часть отъ нашата територия, можемъ прекрасно да разберемъ македонското движение, което отъ години се бори напразно срещу единъ отъ най-бруталнитѣ режими. Борба до край е водена не отъ бандитски групи, но отъ хора, които жертвуватъ живота си за свободата на тѣхното отечество. Арогантнитѣ натрапници се мѫчатъ напразно да накаратъ населението да забрави своята свещена клетва. Идеята за свобода има въ Македония по-дълбоки корени отколкото навсѣкѫде другаде.

Ние трѣбва да дадемъ нашата пълна опора на този народъ, който заслужава най-голѣмия респектъ.“

Органътъ на ВМРО „Нувелъ Маседониенъ“ отъ 5 декемврий 1924 г. изнесе колко много сърбитѣ сѫ били ядосани задето многоизвестниятъ белгийски социалистически лидеръ Вандервелде държа въ Парижъ сказка предъ събрание отъ избрани учени и въ нея изнесе какво е политическото положение въ Югославия, подчертавайки и правдивитѣ искания на македонското население.

Светозаръ Прибичевичъ, който бѣ и министъръ въ югославското правителство, отначало приятель на краля, а сетне неговъ противникъ, въ речьта си на 6 януарий 1928 г., произнесена въ бѣлградската Скупщина, заяви:

„Режимътъ, царуващъ въ Македония, е по-лошъ отъ единъ азиатски режимъ.“

Ще дадемъ нататъкъ и други преценки за сръбския насилнически режимъ. Тукъ прибавямъ още писаното въ италианското списание „Еки е коменти“ отъ 15 мартъ 1929 година:

„Има и други малцинства — ония на македонцитѣ, попаднали подъ сръбското иго, чието положение е много тежко. Жестокоститѣ надъ жертвитѣ не могатъ да не разкѫсатъ този заговоръ на мълчание на часть отъ европейския печатъ и да не повдигнатъ сѫщия викъ на ужасъ въ цивилизования свѣтъ, както това бѣше когато великиятъ старецъ Гладстонъ издаде прочутата си брошура.“

Минаваме тукъ къмъ конкретни факти, които оправдаватъ стократно горнитѣ преценки.

*

Вестникъ „Београдске новости“ отъ 16 декемврий 1924 година бѣ известилъ, че въ обсега на Струмишкия сѫдъ има четиристотинъ души арестувани, отъ които 250 отъ Струмишко, до 60 души отъ Малешевско, 107 души отъ Дойранъ и около 30 души отъ Радовишъ. Сѫдътъ отъ първа инстанция въ Струмица билъ съставенъ отъ единъ единственъ членъ — бѣ подчертано въ вестника . . .

*

Презъ лѣтото, на властитѣ въ Щипъ, начело съ жупана Матковичъ, скимна да арестуватъ редица граждани и ги подложатъ на насилия. Водачътъ на Сръбската демократическа партия Л. Давидовичъ отправи по този поводъ до министъра на Вѫтрешнитѣ работи и до тоя на Правосѫдието, г-нъ Павле Радичъ, представитель на Хърватската селска партия въ правителството, писма.

Въ писмо до министъра на Вѫтрешнитѣ работи се казва:

„Получихъ отъ депутата Арса Лазичъ отъ Щипъ тази сутринь долното съобщение:

Презъ нощьта, полицията и комитаджиитѣ (бандититѣ на „удружението“ — б. н.) сѫ извели вънъ отъ града затворницитѣ Крумъ Бабамовичъ, търговецъ, Мита Бораниевичъ и Аврамъ Леви, всички отъ Щипъ, които сѫ подложени на безмилостенъ побой. Живота на нещастнитѣ затворници е въ опасность. Съмнителенъ е единъ трагиченъ край.

Това съобщение, идваще отъ единъ сериозенъ човѣкъ, какъвто е г. Лазичъ, нѣма нужда отъ коментарии. Бихте ли могли вие въ качеството ви на отговоренъ шефъ на сигурностьта, да пренебрегнете разпоредбитѣ на закона?“

Най-после на г. Павле Радичъ, г. Давидовичъ е изпратилъ следното съобщение:

„Господинъ Министре,

Азъ отправихъ до министъра на вѫтрешнитѣ работи, по поводъ на извършенитѣ арести въ областьта на Брѣгалница, едно писмо, отъ което Ви изпращамъ копието.

Бихъ искалъ да привлека Вашето внимание върху този случай, защото Вие повече отъ всѣки другъ знаете това, което единъ агентъ на властьта може да покрие подъ покривката за преследване на предатели и неприятели на държавата.“

Горнитѣ писма позволяватъ да се добие представа за тежкото положение въ Щипъ.

Окончанията на „ичъ“ при имената на тримата изтезавани щипяни е поставилъ г. Давидовичъ. Сѫщото е сторилъ и съ името на Арсо Лазаровъ.

*

Въ органа на ВМРО „Нувелъ Маседониенъ“ отъ 25 септемврий 1925 година сѫ помѣстени следващитѣ сведения за насилия въ Струмишко и Валандовско:

„Голѣми преследвания сѫ станали въ Струмишко и Валандовско подъ претекстъ, че била открита революционна организация. Извършени сѫ повече отъ 200 ареста и тѣ още продължаватъ . . .

Въ Струмишко анкетата била водена отъ окрѫжния жупанъ на Битоля, Будасавлиевичъ, единъ сатрапъ, който надминава по жестокостьта си прословутия Матковичъ. Какъ е била водена анкетата човѣкъ лесно ще си представи имайки предъ видъ, че Вѫтрешното министерство въ Бѣлградъ е било принудено да делегира единъ свой високъ чиновникъ, Ивановичъ, съ мисията да проучи при какви условия е била водена анкетата. По време на едно интервю съ журналиститѣ делегатътъ на министерството на вѫтрешнитѣ работи не е скрилъ въ сѫщность, че неговото отдѣление е извънредно недоволно за прекаляването по отношение числото на аресттитѣ.“

Селянинътъ Божинъ Георгиевъ отъ струмишкото село Барбарево, подгоненъ отъ сръбскитѣ банди, е успѣлъ да избѣга въ България. Той разказва следното, предадено отъ казания вестникъ съ дата 15 декември 1925 година:

„На 1 ноември къмъ приближаването на нощьта, една сръбска банда, водена отъ криминала Мането, придруженъ отъ жандари, обискирали селото. Нѣколцина отъ селото отишли въ кѫщата на Б. Георгиевъ, откѫдето взели синъ му Стойчо Божиновъ, който е билъ жестоко измѫчванъ. Като стигнали до село Босилево, не се държалъ вече на краката си. Следъ това билъ заведенъ къмъ полунощь въ с. Босилево, кѫдето е билъ измѫчванъ три дена, за да го накаратъ да каже кѫде се намира революционната чета и кои сѫ шефоветѣ на ВМРО. Следъ това по заповѣдь отъ Струмица бандата завела Стойчо въ с. Илиовица, кѫдето Стойчо е билъ освободенъ съ заповѣдь въ три дена да намѣри четата. Следъ три дена Стойчо казалъ, че нищо не намѣрилъ. Наново вързанъ. Доведенъ и братъ му Митко Божиновъ. Заведени и двамата въ с. Барбарево и отъ тамъ въ с. Илиовица. По пѫтя двамата избѣгали. Разярени, бандититѣ се върнали въ с. Барбарево и обрали кѫщата на Божиновци, взимайки 200 овни. 120 овни сѫ били взети и на Панталей Ангеловъ. Така женитѣ на двамата братя и 11-тѣ деца въ пълна зима сѫ останали голи и безъ подслонъ.

Отъ Барбарево бандититѣ отишли въ с. Дървошъ, кѫдето убили овчаря Атанасъ Делиевъ. Завлекли 200 овни отъ Атанасъ Илиевъ отъ с. Барбарево.

Следъ това арестували Иванъ Терзийски отъ Колиби и го убили, като скрили трупа му. На малкитѣ деца, като питали где е баща имъ, било имъ отговорено: „Забѣгналъ е съ комититѣ".

Задигнатитѣ овни — 520 — били разпредѣлени въ жандармерийскитѣ постове Илиовица, Босилево, Барбарево и Банско."

Отъ селата Муртино, Три Води, Суково и Куклишъ бѣха арестувани маса селяни, почти всички бити, презъ лѣтото на 1925 година. Нѣкакво предателство извършилъ противъ тѣхъ Георги С. Цвѣтановъ отъ село Барбарево. На 23 януарий следващата година Струмишкиятъ сѫдъ разгледа дѣлото противъ 48 души арестувани. Обвинението е неизмѣнно — имали връзки съ комити. Адвокатътъ-защитникъ казалъ, че ако се осѫдятъ всички обвинени, селото Три Води ще остане безъ мѫжко население, защото цѣлото било обвинено като съучастникъ на македонскитѣ четници. Селянитѣ сѫ отказали приписваната имъ вина. Повечето бидоха осѫдени на затворъ отъ 6 месеца до 16 години.

По аферата въ с. Валандово, раздухана отъ властитѣ, „Нувелъ Македониенъ" отъ 25 януарий 1926 година дава тия сведения:

„Вестникъ „Време" отъ Бѣлградъ публикува присѫдата, произнесена отъ Струмишкия сѫдъ по аферата въ Валандово. 27 души сѫ били осѫдени отъ една до десеть години затворъ. Нѣкои сѫ били освободени. Между най-първитѣ подсѫдими сѫ трима селяни, обвинени като автори на едно писмо, адресирано до населението, за да го подканятъ да подкрепи комититѣ; и други трима селяни, обвинени като главни инспиратори на комитската акция въ Струмишко.

Писмото не било намѣрено. Значи, не е имало никакво доказателство. И въпрѣки това 27 души били осѫдени. Очевидно аферата въ Валандово е монтирана отъ властитѣ."

А съ дата 5 априлъ с. г. сѫщиятъ вестникъ съобщава тия подробности:

„Презъ миналия септемврий сръбскитѣ власти бѣха изправили предъ Струмишкия сѫдъ жителитѣ на Валандово, обвинени въ предателство и повече отъ 200 души бѣха осѫдени, мнозина на дългогодишенъ затворъ, за връзка съ революционеритѣ.

На 15 мартъ т. г. аферата въ Валандово бѣ донесена до Апелативния сѫдъ въ Скопйе. Споредъ вестникъ „Политика" отъ 16 априлъ, Скопскиятъ сѫдъ е анулиралъ присѫдитѣ на Струмишкия сѫдъ, следъ като е констатирано, че не сѫ били взети подъ внимание медицинскитѣ документи, които показватъ, че обвиненитѣ сѫ били подложени на малтретирания въ време на превентивния затворъ. Процесътъ, значи, ще се върне въ първия сѫдъ. Защитата поддържа, че признанията по време на първото следствие сѫ били изтръгнати съ насилие. Въ-

прѣки това, само 8 отъ обвиненитѣ сѫ били освободени. За останалитѣ, сѫдътъ е намѣрилъ, че признанията имъ предъ сѫдебнитѣ власти сѫ едно доказателство за виновността имъ, и е потвърдилъ присѫдитѣ."

Ето какво пише за този случай вестникъ „Рийечь" отъ 27 мартъ:

„Вестницитѣ съобщиха, че мнозина жители отъ Валандово е трѣбвало да се явятъ предъ сѫда за тѣхнитѣ сношения съ комитаджиитѣ. Като единствено доказателство противъ тѣхъ презъ време на сѫдебното изследване, било е отдадено внимание само на самитѣ тѣхни признания предъ сѫдебния изследователь. Защитата твърди, че признанията сѫ имъ били изтръгнати съ насилие, и е показала ранитѣ, които обвиненитѣ имали на тѣлото си. Но, сѫдътъ не е смѣтналъ необходимо да се твърди, че тѣзи рани сѫ доказателство за противното, понеже нищо не доказва, че тѣ сѫ направени по време на изследването; докато тѣхнитѣ признания, бидейки направени въ изисканата форма, били въ сила . . . Затова обвиненитѣ отъ Валандово сѫ осѫдени . . . ."

Арестуванитѣ по „Валандовската афера" бѣха отъ нѣколко села — Костурино, Казандовали, Пирава, Реброво, Злешево, Валандово и Струмица. Почти за всички обвинението бѣ, че поддържали връзки съ комититѣ и имъ помагали. Между задържанитѣ мнозина бѣха турци. Всички обвиняеми — между тѣхъ имаше и деца на десетгодишна възрасть — отрекоха даденитѣ предъ полицията показания, защото сѫ били изтезавани. Представени сѫ били медицински свидетелства предъ сѫда. Но сѫдиитѣ въ този случай слабо внимание обръщали на лѣкарскитѣ документи; тѣ, по начало, даваха довѣрие на насилницитѣ-полицаи.

Такава афера се инспирира и въ с. Смилянци, Радовишко, съпроводена съ насилия; съ незачитане на медицинскитѣ свидетелства; съ задържане на обвиненитѣ по цѣли месеци въ затвора; и на края съ присѫди за мнозина.

*

Въ органитѣ на ВМРО се изнасяха данни за терора въ разни македонски околии въ връзка съ изборитѣ. „Нувелъ Маседониенъ" отъ 15 мартъ 1925 год. говори за законодателнитѣ избори въ областьта на Брѣгалница и особено въ Царевоселска околия. Подиръ обявения резултатъ бандата на Дане Църнилищки е тръгнала отъ село на село, за да наказва онѣзи, които не сѫ гласували за Пашичъ. Въ село Гърлено бѣха подложени на жестокъ бой всички селяни; едничката имъ вина бѣ, че гласували за демократитѣ. Между изтезаванитѣ бѣха и Гошо Ивановъ на 65 годишна възрасть, и Янкулъ Петровъ, 90-годишенъ.

Населението отъ селата Бигла, Търсино, Ильово и прочее имаше сѫщата участь. Янкулъ Матцулевски въ Царево-село бѣ смазанъ отъ бой, защото казалъ на бандититѣ: „Ние сме видѣли много, и страдали много. Ще понесемъ и вашитѣ насилия; но вие нищо нѣма да постигнете."

Бити бѣха и много турци въ Царевоселска околия; все по сѫщитѣ съображения.

Споменатиятъ вестникъ съобщи и за убийството на Бойчо Ефремовъ отъ с. Лѫки. Той е избѣгалъ презъ 1925 г. въ България, защото властитѣ го обвинявали, че далъ приемъ на комити. Когато сърбитѣ обявиха амнистия, Бойчо се завърналъ въ селото си. Носилъ съ себе си и писмото, което отъ Царево-село му е било отпратено въ България. Трѣбвало при завръщането си да покаже това писмо на полицията. Наивниятъ Бойчо е билъ, обаче, веднага вързанъ и го повели ужъ за Кочани. По пѫтя е билъ застрелянъ. Погребанъ е отъ селянитѣ при селцето Шопитѣ.

Презъ 1928 година мнозина сѫ избити въ сѫщата околия. И винаги безъ вина, безъ сѫдъ и безъ да се издирятъ убийцитѣ, за да отговарятъ предъ законитѣ. Въ сѫщность, убийствата вършеха неотговорнитѣ

държавни хвърчащи отряди.

Презъ лѣтото на 1925 година сърбитѣ запалиха кѫщитѣ на Деспотъ Тахански, Величко Марковъ и др. въ Царево-село. Всички постройки по пѫтя за с. Градъ, въ близость съ българската граница, бидоха изгорени.

Властитѣ заповѣдаха на отдѣлни семейства да напуснатъ домоветѣ си и да се преселватъ въ други села. Такива бѣха напр. случаитѣ съ фамилиитѣ на Панайотъ Ивановъ и споменатия Величко Марковъ; тѣ трѣбваше да се пренесатъ въ с. Градъ. Помощникъ-околийскиятъ началникъ въ Царево-село заповѣда на жителя Златанъ и родителитѣ му да отидатъ въ с. Габрово, изоставяйки имота си. Така е изгоненъ отъ дома му и старецътъ Начо и братъ му Мито.

Изгориха и всички жилища въ близость съ мѣстностьта Черната Скала.

*

Въ „Нувелъ Маседониенъ“ отъ 25 юлий 1926 г. бѣ съобщено, че Свобода Арнаудова Казанджиева отъ Щипъ, 17-годишна, е била изнасилена отъ сръбския капитанъ Ивковичъ, намиращъ се на служба въ сѫщия градъ. На 23 юний той завлѣкълъ момичето въ мѣстностьта задъ „Хисаря“ и го накаралъ да изпие чаша разтворъ отъ сублиматъ, а сетне полумъртва я бутналъ въ водитѣ на Брѣгалница. Спасена е била отъ нѣколцина месари, които били въ недалечната щипска кланица; тѣ я занесли въ болницата.

*

Въ прилепското село Вранче селянинътъ Ангелъ билъ наруганъ отъ единъ стражарь, задето не поставилъ въ рамка портрета на краль Александъръ, а го окачилъ на единъ пиронъ. Ангелъ обяснилъ, че на село обикновено така окачватъ картинитѣ. По докладъ на стражаря селянинътъ билъ арестуванъ, заедно съ сина си Иванъ.

Подиръ нѣколко дни сѫщиятъ стражарь застрелялъ Ангела въ двора му, а ранилъ сина. И никакво наказание не е последвало за убиеца. Случката е описана въ броя отъ 5 юлий 1926 година на „Нувелъ Маседониенъ“.

*

На 25 юлий 1926 година бѣха съсипани отъ бой 60 души селяни въ Скопско, за да се всѣе страхъ всрѣдъ населението. 27 души сѫ били изтезавани крайно жестоко. Въ „Нувелъ Маседониенъ“ отъ 5 и 15 августъ с. г. сѫ дадени повече подробности по тая случка; отъ тѣхъ привеждамъ следващитѣ извадки:

„Сръбскитѣ вестници ни даватъ страшни детайли за кървавитѣ деяния на бѣлградскитѣ сатрапи върху македонското население:

На 25 юлий следъ обѣдъ въ с. Любанци, въ областьта наречена Черна-гора, Скопско, пристигналъ единъ подофицеръ отъ жандармерията, Симо Обаръ, начело на една група жандари.

Подъ претекстъ, че трѣбвало да преследватъ български комити, подофицерътъ наредилъ да му повикатъ Ангелъ Чуревъ и кмета на селото Илия Георгиевъ. Веднага щомъ пристигнали, по заповѣдь на подофицера сѫ бити до безсъзнание. На нещастния Чуревъ сѫ издърпали мустацитѣ косъмъ по косъмъ.

Следъ това е почналъ ловъ на селяни, както въ самитѣ имъ кѫщи, така и изъ околнитѣ ниви. Населението на селата Любанци и Булачани почнало да бѣга; нѣколко селяни успѣли да стигнатъ до Скопйе и да информиратъ компетентнитѣ власти за това, което ставало. Капитанъ Босичъ отъ жандармерията и демократическиятъ депутатъ Куюнджичъ побързали да отидатъ на мѣстото. Жандаритѣ и подофицерътъ ги нѣмало вече. Бѣха намѣрени само жертвитѣ и около тѣхъ женитѣ, които се мѫчеха да облекчатъ и лѣкуватъ ранитѣ.

По настояване на Куюнджичъ 28 души отъ пострадалитѣ били заведени въ болницата. Къмъ 70 души не сѫ посмѣли даже да се оплачатъ. Даже по-тежкитѣ случаи не сѫ били оставени въ болницата да оздравеятъ, а само сѫ имъ били превързани ранитѣ. Между бититѣ хора имало старци отъ 60 и 70 години. Споредъ сръбскитѣ вестници най-много пострадали сѫ лицата: Илия Георгиевъ — кметъ,

Ангелко Чуревъ, Станьо Стайновъ, Георги Раевъ, Милошевъ, Димитъръ Кожаровъ, Стоилко Спасеновъ, Петко Ганчевъ, Стоилко Повинковъ, Никола Чункуловъ, Венко Стояновъ, Стоилко Бадаревъ, Кръсто Кьосевъ (глухонѣмъ), Ангелъ Бойковъ.

Тѣзи подвизи на подофицера и жандаритѣ биха останали неизвестни, ако не се намирахме въ надвечерието на избирателна кампания. За демократитѣ, които водятъ силна борба противъ радикалитѣ, тѣ бѣха добре дошли, понеже имъ послужиха противъ кабинета, който е на власть.

Въ едно официално комюнике даже и властитѣ признаватъ фактитѣ, но се мжчатъ да ги омаловажатъ, като обвинятъ опозицията, че иска да използува единъ незначителенъ инцидентъ, станалъ защото хората отъ „групитѣ за преследване" сж искали да накажатъ селянитѣ укриващи комити!

Отъ друга страна в. „Политика" отъ 30 юлий намира, че е смѣшно да се говори за български комити въ скопска Черна-гора.

Радикалитѣ, страхувайки се за ефекта върху изборитѣ, наредили анкета, която сигурно нѣма да отиде надалече.

Истината ни дава в. „Търговски Гласникъ" отъ 29 юлий: „Отъ дветѣ едно: или сръбскитѣ (!) селяни отъ скопска Черна-гора сж измѣнили вѣрата си, за да криятъ български комити, както е казано въ официалното комюнике; или властитѣ ги гонятъ по политически причини, споредъ твърденията на опозицията; или най-просто имаме своеволие, което почва да става общо явление въ администрацията. Тази последната възможность ни изглежда най-вѣроятна". И това е самата истина."

*

Въпросната анкета се приключва съ твърдение, че сж бити само дванадесетина души; че само трима били отведени въ болницата и следъ петь дни я напустнали; че не се установило кой е виновникътъ за побоя; че нѣмало никакви достовѣрни свидетели въ полза на селянитѣ; че били укривали комити.

*

Диме Митревъ отъ с. Судикъ, Щипско, македонски българинъ, е убитъ на 24 юний 1927 г. въ градъ Щипъ. Убийството е въ изпълнение на „смъртна присжда".

Четири години по-рано при неговото село, въ сражение съ македонска чета, паднаха убити нѣколко сръбски жандари и тѣхниятъ капитанъ. Четата се изгубила следъ сражението, безъ да пострада.

Митревъ е жертвата на това сражение. Сърбитѣ скроили обвинение срещу него. Предъ сжда всички свидетели отрекли обвинението. Въпрѣки това Митревъ, следъ като два пжти е билъ затварянъ по това обвинение, е билъ осжденъ невиненъ и така убитъ.

Органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ" отъ 1 октомврий 1927 г. описва следното злодеяние на битолския жупанъ Добрица Матковичъ.

Матковичъ ималъ донесение, че селянинътъ Алексо отъ с. Преторъ, Ресенско, билъ въ контактъ съ ВМРО и затова решилъ да го премахне.

Една вечерь той пратилъ нѣколко жандари съ единъ подофицеръ отъ Ресенъ да изведатъ Алексо отъ дома му, ужъ да причакатъ разбойници. Съ него извели и братовчеда му Пандо, кмета на селото.

Въ една колиба, вънъ отъ Ресенъ, легнали да спятъ Пандо, Алексо, тримата жандари и подофицерътъ. Когато Пандо и Алексо заспали, отъ покрива на колибата се разнесълъ залпъ отъ четири пушки и нѣколко куршуми се забиватъ въ тѣлото на Пандо, който хуква да бѣга, но на нѣколко километри пада изнемощѣлъ отъ ранитѣ си и издъхва. Алексо съ счупени колѣна се престорилъ на убитъ.

Когато подофицерътъ и жандаритѣ — сжщитѣ, съ които легнали да спятъ — влезли въ колибата да провѣрятъ резултата на своето подло злодеяние, подофицерътъ ритналъ съ крака си ранения, напсувалъ го на майка бугарашка и, мислейки го за мъртавъ, обърналъ гръбъ да си излезе отъ колибата. Съ него тръгнали и жандаритѣ.

Тогава Алексо измъква револвера си и стреля. Единъ жандарь пада убитъ, а подофицерътъ раненъ въ крака; другитѣ двама жандари

бѣгатъ. При бѣгството задигнали трупа на Пандо.

Алексо се примъкналъ до пѫтя, спрѣлъ единъ случайно минаващъ автомобилъ и казалъ да го закара у дома.

Следъ нѣколко часа, обаче, въ дома му пристигатъ представители на властьта съ жупана Матковичъ, който заповѣдалъ да закаратъ Алексо въ държавната болница.

Разбралъ, че му се готви гибель, Алексо се възпротивилъ и се обърналъ съ следнитѣ думи къмъ жупана:

— Защо заповѣдвате по такъвъ коваренъ начинъ да ни убиятъ? Ако бѣхме виновни, да ни осѫдите и предъ общината да бѣхме обесени.

Алексо, по заповѣдь на Матковичъ, все пакъ билъ закаранъ насила въ болницата и следъ десетина дни отровенъ.

*

Презъ есеньта на 1927 година въ разни вестници се появи следното съобщение на Задграничното представителство на ВМРО:

„Началото на текущата година се ознаменува съ засилването терора въ Македония отъ страна на сръбскитѣ власти. Този тероръ продължава съ сѫщата жестокость и сега. Ще приведемъ нѣкои отъ фактитѣ за това.

Презъ месецъ февруарий бѣ убитъ отъ сръбскитѣ жандари изъ засада Блаже отъ с. Завой, Охридско, и бѣ тежко раненъ Яковче, кметъ на с. Коселъ — въ с. Долно Лакочери, въ сѫщата околия. По-късно, пакъ стражари убиха Пандо, кметъ на с. Преторъ и раниха тежко Алексо отъ сѫщото село. Алексо въ последствие е отровенъ въ Битоля въ болницата, гдето билъ занесенъ на лѣкуване. Тѣзи убийства сѫ извършени по заповѣдь на жупана Добрица Матковичъ, сѫщия онзи, който въ 1923 година презъ пролѣтьта заповѣда да бѫдатъ застреляни 29 души отъ с. Гарванъ, Радовишко, между които жени и деца.

Арестувани сѫ въ Битоля и инквизаторски изтезавани следнитѣ лица: свещеникътъ отъ с. Дърмени, Никола; свещ. Софроний отъ с. Перово; Наумъ Мавровъ отъ с. Златари; Христо Поповъ отъ с. Кривени; Илия Василевъ отъ с. Избища; д-ръ Асѣнъ Татарчевъ и Василъ Пиринтиевъ отъ гр. Ресенъ; Вангелъ и Стефанъ отъ с. Гявато; Щерю Граматиковъ отъ с. Смилево; Толе Цвѣтковъ отъ Сопотско; Хр. Ефтимовъ отъ Битоля. Тѣ и сега, ето вече 7 месеца, сѫ въ затвора, безъ да бѫдатъ още сѫдени; и понеже липсватъ доказателства за виновността имъ, сръбскитѣ административни власти сѫ ги изтезавали, за да изтръгнатъ признания за участие въ революционната организация.

На 29 май с. г. бѣ арестуванъ въ Скопйе Димитъръ Гюзелевъ, току-що свършилъ по философия въ тамошния историко-филологически факултетъ. Гюзелевъ е билъ подложенъ на страшни мѫчения, за да каже по какъвъ начинъ се разпространяватъ въ Македония македоно-български вестници и книги и кои сѫ съучастницитѣ. По сѫщия поводъ въ началото на юний бѣха арестувани македонскитѣ студенти въ Загребъ и Любляна, ала полицията следъ щателенъ обискъ, като не намѣри нищо компрометиращо, ги освободи следъ нѣколко дена. Въ втората половина на сѫщия месецъ, обаче, сръбската полиция извърши нови арести на македонски студенти въ Загребъ, Любляна, Бѣлградъ и Скопйе и ги хвърли въ затвора въ Скопйе. Числото на арестуванитѣ студенти е надъ 35. Мнозина, а може би и всички, сѫ били подложени на мѫчения, предъ които бледнѣятъ тѣзи на срѣдновѣковната инквизиция. Така, Борисъ Андреевъ, студентъ по ветеринарна медицина, родомъ отъ Велесъ, билъ горенъ съ нажежени желѣза по гърдитѣ и ржцетѣ, а нощно време е билъ изкарванъ вънъ отъ града и предъ изкопанъ гробъ, съ насочени въ него револвери, е билъ насилванъ да даде показания за участие въ революционната организация; Кирилъ Вангеловъ, студентъ по фармация и Хр. х. Кимовъ, родомъ отъ Щипъ, сѫ изгубили умственитѣ си способности поради непоносимитѣ мѫчения. Тома Петровъ, студентъ по правото въ Скопйе, е на смъртно легло отъ бой. Петъръ х. Панзовъ, свършилъ по философия и учитель въ Ипекъ, родомъ отъ Велесъ, е съ изпокапани отъ бой меса. Тодоръ п. Йордановъ, отъ Кочани, студентъ въ Бѣлградъ, като разбралъ, че ще бѫде арестуванъ, за да избѣгне мѫченията, се хвърлилъ въ релситѣ когато минавалъ бързия влакъ предъ гарата Земунъ, срещу Бѣлградъ.

Участьта и на останалитѣ арестувани студенти, както и на други арестувани граждани, занаятчии въ Скопйе, не ще да е по-добра. Сръбскитѣ шовинисти смѣтаха, че ако не могатъ да сърбизиратъ възрастнитѣ македонски българи, ще успѣятъ това да сторятъ поне съ младежитѣ, като минатъ презъ сръбски училища и университети. И когато виждатъ, че младежитѣ сѫ запазили своя националенъ

духъ, въ изстжпленията отъ ярость вършатъ жестокости, противни на съвременната правна съвѣсть и на елементарната хуманность.

Въ отговоръ на този сръбски тероръ, нѣкои отъ бойнитѣ сили на ВМРО сжщо прибѣгнаха къмъ терора: атентатитѣ по желѣзопжтната линия Скопйе—Солунъ, по-рано при Пчиня, а напослѣдъкъ при Удово; атентатитѣ въ Кочани и Гевгели; въоржженитѣ стълкновения съ сръбската жандармерия въ Кумановско, Малешевско, Радовишко и Гевгелийско, сж тѣхно дѣло. И понеже полицията, жандармерията и войсковитѣ отдѣления не могатъ да се справятъ съ хвъркатитѣ малочислени отряди, озлобенитѣ властници сж се нахвърлили пакъ възъ мирното население, защото това е най-лесното. Сръбскитѣ вестници донасятъ, че въ Гевгели сж били арестувани 15 души граждани, които били противници на депутата Игнатъ Стефановичъ, избранъ отъ полицията, презъ последнитѣ гласувания. Въ сжщность атентата въ Гевгели е билъ насоченъ противъ всичко сръбско, а не противъ този или онзи, а арестуванитѣ лица сж съвсемъ непричастни въ тази акция.

Както въ турско време, така и сега, македонцитѣ се борятъ за национални права и самоуправление, автономия. И понеже всички легални пжтища за тази борба — каквито сж събранията, сдруженията, печата, свободни избори — сж задръстени, тѣ сж принудени да отговарятъ на терора съ тероръ."

Относно студентската афера, ресенската, както и отговорътъ, даденъ отъ ВМРО на сърбитѣ чрезъ оржжие, подробности сж изнесени въ главата за революционнитѣ акции, въ книга трета.

*

Арестуванъ е презъ януарий 1927 год. въ Бѣлградъ Василъ Сеизовъ, родомъ отъ Кавадарци, студентъ въ „Висшата педагошка школа". Закаранъ е билъ въ родното му село и държанъ тамъ 5 месеца въ затвора, а сжденъ на 20 май и 11 юний 1927 г. На края е билъ освободенъ като невиненъ.

„Вината" му била въ туй, че на Коледа с. г. въ кафене „Београдъ" въ Кавадарци билъ говорилъ за автономна Македония. Свидетели противъ него излѣзнали само сръбски чиновници, отъ които никой не е билъ въ кафенето. Разбира се, Сеизовъ е билъ изтезаванъ нощно време, за да се самопризнае, че е виновенъ.

А работата е била съвсемъ проста. Въ кафенето била изсвирена пѣсеньта на Гоце Дѣлчевъ, а Сеизовъ накратко очерталъ предъ присжтствуващитѣ дейностьта и заслугитѣ на Дѣлчева.

Отлаганиятъ на два пжти процесъ е билъ следенъ съ голѣмъ интересъ отъ гражданството, а идвали и селяни да слушатъ. Прокурорътъ е искалъ 20 години затворъ за Сеизова.

Запитанъ дали е сърбинъ, подсждимиятъ отговорилъ, че не е. Предъ сжда той изложилъ развитието на Македонското движение като изтъкналъ, че Дѣлчевъ е светецъ за Македония. Казалъ, че е привърженикъ на принципа „Македония на македонцитѣ", който може да бжде отъ полза и за създаване на Балканска федерация.

Сеизовъ е билъ държанъ и въ подземна килия, самичъкъ, цѣли два месеца. Не сж му давали никакви вестници и книги. Неговото освобождение се дължало главно на съвестния сждия — сърбинъ-пречанинъ д-ръ Бранко Кларичъ. Но, докато е билъ въ затвора още, професорскиятъ съветъ на „Висшата педагошка школа" го е изключилъ отъ списъка на ученицитѣ. Ректорътъ Максимовичъ лично казалъ на Сеизова, че това е станало, защото той се наричалъ македонски югославянинъ, а не сърбинъ.

Въ връзка съ тая скрита афера е лежалъ въ затвора 20 дни и студентътъ Иванъ Митковъ; разсилниятъ при Околийското управление Тодоръ Габевъ сжщо билъ затворенъ за нѣколко дни и уволненъ отъ служба; ковачътъ Благой Падиковъ и съдържателтъ на кафенето Пешо Гроздановъ лежали по нѣколко дни въ затвора. Всички тия лица не сж имали никаква вина.

*

На 30 октомврий 1927 година къмъ осемь часа надвечерь бѣха убити Мише Гавриловъ 65-годишенъ и синъ му Христо 36-годишенъ, жители на Ново-село, махала отъ гр. Щипъ. Убити сж на моста на рѣка Отиня, който е непосрѣдствено до Ново-село, когато се връщали отъ града. Двамата сж били съвършено мирни граждани. Свидетель на злодеянието е билъ свещеникъ Андовъ, живущъ до моста. Отъ вълнение той е починалъ следъ нѣколко дни.

Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 2 ноември с.г. съобщи по следния начинъ за станалото:

„Една тройка отъ Софийския комитетъ уби снощи познатия търговецъ Мише Гавриловъ (ичъ) и тежко рани сина му Христо. Казва се, че силни потери се дигнали, но не успѣли да заловятъ убийцитѣ.“

Какъ биха ги заловили, когато тѣ бѣха пратени отъ властьта и прикрити отъ нея? Като косвенъ участникъ въ злодеянието е посочванъ отъ щипското общество сърбина Сърняковичъ, който е изпълнявалъ нареждания на Жика Лазичъ; а физически извършители на нападението сж смѣтани ренегатитѣ и бандити Стоянъ отъ с. Судикъ и Санде Долянеца.

Мише Гавриловъ
отъ щипско Ново-село

За да се внесе заблуждение въ града, жандаритѣ сж дали нѣколко изстрели на обратния край на Ново-село, къмъ банята Кежовица — ужъ

забелязали комити. А нѣмаше живъ човѣкъ въ Щипъ, за когото да не е ясно, че тия двама невинни хора сѫ избити, защото сѫ баща и братъ на Иванъ Михайловъ, членъ въ Централния комитетъ на ВМРО. Мнозина даже смѣтнаха убийството като отмъщение за наказанието, което Македонското освободително движение бѣ наложило малко преди това на генералъ Ковачевичъ въ Щипъ.

На 9 ноември с. г. Задграничното представителство на ВМРО съобщи следното:

„По убийството на Михаилъ Гавриловъ и Христо Михайловъ, баща и братъ на Иванъ Михайловъ, въ Щипъ, ЗП е въ положение да съобщи следния фактъ:

Божковичъ, инспекторъ при Министерството на вѫтрешнитѣ работи въ Бѣлградъ, командированъ на занятие по-рано въ сръбската легация въ Парижъ, а сега въ сръбската легация въ Виена, въ първата половина на месецъ октомврий е повикалъ студента Страхилъ х. Панзовъ отъ Велесъ, въ връзка съ обвинението противъ него по студентската афера. Между другото Божковичъ въ разговора си съ х. Панзовъ си е послужилъ съ закани като тази:

„Ще отмѫщаваме на родителитѣ ви; тѣ сѫ въ рѫцетѣ ни. Какво мисли Иванъ Михайловъ? Като убиемъ баща му, ще видимъ що ще прави."

Следъ десетина дена гази закана е изпълнена — убиха бащата и брата на Иванъ Михайловъ."

Сръбската власть пусна и мълвата, че убийството било дѣло на нѣкакви „федералисти", отцепници отъ ВМРО. Подъ това име минаваха намиращитѣ се на служба и въ тѣсни връзки съ тая власть хора като Тод. Паница, Вянето, Циклевъ и други; а сѫщо тъй лицата като Дим. Влаховъ, живущи въ Виена като органи на Комунистическата централа. Но въ случая виновникътъ е сръбската власть.

Христо Михайловъ е билъ наистина тежко раненъ, но е казалъ предъ насъбралитѣ се граждани кои хора е забелязалъ на моста преди да бѫде стреляно. Бързо пристигнали жандари и офицери и го отвели въ болницата. Всички смѣтаха въ града, че тамъ сѫ го отровили, а не че е умрѣлъ отъ ранитѣ си.

Съ дата 12 ноември с. г. Централниятъ комитетъ на ВМРО излѣзна съ следната публична декларация, носеща № 172:

„Въ борбата между Македония и нейнитѣ поробители-сърби, биде зарегистриранъ и съ кръвьта на невинни хора единъ новъ фактъ, който е уникумъ въ историята на освободителнитѣ национални движения изобщо и на македонското освободително движение въ частность. На 30 октомврий вечерьта сѫ били убити въ градъ Щипъ Михаилъ Гавриловъ на 65 годишна възрасть, баща на члена на Централния комитетъ на Вѫтрешната македонска революционна организация, Иванъ Михайловъ, и брата на последния — Христо Михайловъ, 36 годишенъ, Опититѣ на сръбската преса да отдаде това престѫпление веднажъ на нѣкаква си македонска федеративна фракция, другъ пѫть на самата ВМРО, сѫ тъй забъркани, плитко скроени, гузно измислени, щото не заслужаватъ никакво внимание. За всички, а най-много за насъ, е ясно, че това покушение е замислено, организирано отъ самата сръбска власть и извършено отъ лица на сръбска държавна служба.

Съобщението, че било наредено преследването и залавянето на убийцитѣ, сигурно е предизвикало горчива ирония у сведущитѣ хора и тѣ сѫ се запитали: не сѫ ли самитѣ убийци между „преследвачитѣ"?

Убийството на Михаилъ Гавриловъ и сина му Христо Михайловъ е извършено като отмѫщение за революционнитѣ акции на ВМРО; сръбската власть, безсилна да унищожи членоветѣ на Централния комитетъ, е счела за най-лесно да убие бащата и брата на едного отъ тѣхъ.

Ние познаваме най-добре манталитета на сръбскитѣ властници и на сръбската шовинистическа интелигенция. Известно освѣтление ще дадатъ следващитѣ редове:

Още въ началото на първата сръбска окупация въ Македония презъ зимата на 1912 година, Църната рѫка — сѫщата тая организация, която уби краль Александъръ Обреновичъ и кралица Драга, за да възкачи на опръскания съ кръвь престолъ Петъръ Карагеоргевичъ и следъ него сина му Александъръ, сегашния краль, — затри интелигентни българи, за да сплаши македонскитѣ славяни да не се наричатъ българи, а да се казватъ сърби. Пакъ тогазъ, презъ Балканската

война, сръбската армия изби масово съ картеченъ огънь много албанци въ Тетовско, подъ предлогъ, че сѫ се бунтували. Примѣри за сръбскитѣ жестокости презъ това време има въ доклада на анкетната комисия отъ Карнегиевата фондация за международенъ миръ — 1914 година. Оправданието тогава бѣ — положението на война!

Отъ сключването на мира следъ свѣтовната война (1919 г.) сръбската власть продължи системата на тероръ въ Македония. Арестувани и бити бѣха македонци, защото не пращали децата си въ сръбскитѣ училища или защото не сѫ гласували за официалнитѣ кандидати при изборитѣ за скупщината.

Избивани отъ засада биваха македонци, защото били подозрени, че сѫ членове на ВМРО.

Безследно изчезнали македонци има, защото били уличени въ пропаганда противъ сръбския режимъ.

Избити македонци групово има, защото не знаели да кажатъ где сѫ „комитаджиитѣ" — както е съ 29-тѣ жители на с. Гарванъ, Радовишко, мартъ 1923.

Опожарявани кѫщи и цѣли села има, защото въ тѣхъ се криели македонскитѣ революционери.

Но да се убиятъ предумишлено — организирано отъ властьта — македонци, мирни, лоялни, безоржжни граждани, само защото сѫ роднини на македонски революционери, това е най-новото за курса на сръбската терористическа политика.

Правителството на краль Александъръ Карагеоргевичъ надмина правителството на Абдулъ Хамида, който бѣ жигосанъ отъ велики трибуни на европейската демокрация, като Жоресъ, Пресансе и др. съ прозвището червениятъ султанъ!

Правителството на червения султанъ арестуваше, изтезаваше, осѫждаше на затворъ, заточение, смъртъ заловенитѣ въ конспирация македонски революционери.

Правителството на червения султанъ следѣше, арестуваше, биеше роднинитѣ на македонскитѣ революционери, за да кажатъ где сѫ, — но не ги убиваше, само защото сѫ роднини на членове на Централния комитетъ, на войводи или четници.

Правителството на червения султанъ заповѣда да бѫде изгорена кѫщата на Тодоръ Александровъ, — стария македонски вождъ и бившъ членъ на Централния комитетъ — но не посегна на майка му, сестритѣ му, мирнитѣ му роднини.

Правителството на Абдулъ Хамида горѣше цѣли села, турскитѣ башибозуци вършеха и клането, но презъ време на масови възстания или непосрѣдствено следъ възбуждението на нѣкой голѣмъ атентатъ; но това се оправдаваше предъ свѣта, че се върши отъ неотговорни фанатизирани тълпи въ момента на възбуждението и то спрямо кого се падне — борба на завоеватели спрямо непокорни завоювани; — органитѣ на червения султанъ, обаче, не посегнаха на единични лица безъ сѫдъ, макаръ и привиденъ.

Правителството на краль Александъръ Карагеоргевичъ надмина правителството на червения султанъ: то самото организира убийства надъ мирни граждани, въ нищо неподозрени, безъ следствие, безъ сѫдъ, само защото сѫ роднини на македонски революционери!

Великата френска революция съ декларацията за правата на човѣка и гражданина призна правото на народа да възстава противъ тираническата власть. Революциитѣ въ Германия, Австрия, Унгария, Италия и пр. презъ 19-ия вѣкъ осветиха това право на народитѣ. Освободителнитѣ борби на балканскитѣ народи презъ сѫщия вѣкъ бѣха оправдани, подпомогнати отъ правителствата на европейскитѣ държави, даже и отъ това на автократична Русия. ВМРО, т. е. боряща се Македония — върви по сѫщия пѫть.

Акциитѣ на ВМРО иматъ всѣкога дълбокъ политически смисълъ и сѫ продиктувани отъ неудържимъ стремежъ къмъ свободата. ВМРО не е държава — тя се бори, за да създаде отъ Македония държава, автономна или напълно независима, което й се удаде, но се води по своитѣ закони и по общоприетия човѣшки моралъ. Тя е въ правото си да счита всѣки дошелъ отъ Сърбия въ Македония за неприятель и да го унищожава, но не прави това. ВМРО подигна голѣмо масово възстание, каквото бѣ Илинденското отъ 1903 година, но съ специална наредба се забраняваше посѣгането върху живота на невинното турско население. И ако се случва понѣкога да загиватъ и невинни хора въ вихъра на борбата, то не е въ методитѣ на ВМРО, а защото е било неизбѣжно и тя най-много съжалява за това. ВМРО нѣма редовна войска съ всичкитѣ родове модерни оржжия и жандармерия; тя нѣма явни сѫдилища, — и при все това тя зачита своитѣ закони и тачи повеленията на човѣшката съвѣсть при борбата съ сръбската държавна власть.

Съ организираното въ Щипъ убийство, сръбската държава потжпка своитѣ закони, потжпка и общочовѣшкия моралъ. Сръбската власть иска да ни убеди,

че безправието и лъжата сѫ ржководящитѣ принципи на човѣчеството. Македонското освободително движение чрезъ крайната си победа ще докаже, колко сръбската власть се мами.

Централниятъ комитетъ на ВМРО, като изнася това предъ свѣтовната съвѣсть, заявява, че взима актъ отъ най-новия курсъ на сръбската терористическа политика и приема цивилизованото човѣчество за сѫдия между поробителитѣ на Македония и насъ въ неравната ни борба за свобода и самоуправление.

Централенъ комитетъ на
Вѫтрешната македонска революционна организация
А. Протогеровъ, Ив. Михайловъ, Г. п. Христовъ"

Христо М. Гавриловъ
отъ щипско Ново-село

Въ броя отъ 15 ноември с. г. в-къ „Свобода или Смъртъ", органъ на ВМРО, помѣсти следното известие на Задграничното представителство:

„Съобщението на Бѣлградската телеграфна агенция „Авала", че бащата и брата на Иванъ Михайловъ, членъ на ЦК на ВМРО, сѫ убити въ Щипъ отъ нѣкаква федеративна македонска организация за отмъщение, е невѣрно. Не може да има никакво съмнение, че убийството на тѣзи невинни мѫже е организирано отъ сръбската власть. Даже Хамидова Турция не посегна върху живота на хора, които бѣха роднини на македонскитѣ революционери, но непричастни въ революционната борба. Подобно чудовищно престѫпление — да се убива бащата и брата зарадъ дѣла на синъ и братъ, не е записано въ историята на никоя освободителна борба между завоеватели и завоювани. За лишенъ пѫть Сърбия иде да докаже, че тя е държава на безогледния тероръ."

Въ сѫщия брой на „Свобода или Смъртъ" бѣ помѣстена и тая

статия:

„Важно условие при една борба е да познавашъ противника си. Ние ми слимъ, че добре познаваме днешна Сърбия. Тя е, която следъ голѣмата война прилича най-много на бившата австрийска империя, надминавайки последната, обаче, въ жестокостьта на методитѣ си за потискане заграбенитѣ чужди земи. Тя е, която неминуемо ще сподѣли и сѫдбата на австрийската империя. Специално по отношение на Македония, Сърбия замѣсти Хамидовска Турция, съ всичката бруталность на администрацията си, съ ежедневнитѣ свободолюбиви напори на поробеното население, съ непрестаннитѣ изгледи за подпалване на балкански и европейски пожаръ. Сърбия не ще остане въ Македония, както не остана тамъ и Хамидовска Турция.

Ние знаемъ, че въ цивилизования Западъ все още има нѣкои мѣста, кѫдето вѣрватъ въ нѣкаква напредничава мисия на Сърбия. Наистина, презъ последнитѣ седемь-осемь години тѣзи срѣди чувствуваха какъ постепенно се разклаща вѣрата имъ въ достойнството и мисията на сръбската държава, но нѣматъ куражъ открито да признаятъ това; или по-право, интереситѣ имъ ги каратъ да го прикриватъ. А броя на мѣстата и лицата, които взиматъ вече Сърбия за примѣръ на потиснически безправие, расте ежедневно. Въ съвѣстьта на човѣчеството все по-настойчиво залѣга въпросътъ за Македония; погледитѣ на свѣта все по-често се отправятъ къмъ тиранический Бѣлградъ. Въ близъкъ день ще се признае отъ всички, че Македония и нейнитѣ борци стоятъ високо надъ противника си, така както стоеха надъ азиатския деспотизъмъ на нѣкогашна Турция. Моралниятъ пробивъ ще стане пъленъ.

Както е съ отдѣлнитѣ лица, така е често и съ държавитѣ — по дѣлата имъ ги познаватъ. Сръбската власть почва да обезумява. Типично указание за това е злодеянието въ Щипъ. Толкозъ по-добре е за македонската кауза и по-зле за Сърбия. Народната поговорка казва: „Когато Господъ иска да вземе нѣкому богатството, взима му първо ума“.“

Въ коментара около убийството на бащата и синъ Гаврилови (Мише и Христо) в. „Свобода или Смърть“ отъ сѫщата дата казваше между другото, че злодеянието е замислено въ Бѣлградъ, въ управляващата клика около коронования убиецъ Александъръ и неговата „Бела рука“. Вестникътъ по-нататъкъ заявява, че ВМРО не ще се подаде на провокацията и нито за мигъ ще изгуби самообладанието си и своята прѣка цель; че тя не ще отмѫщава на невинни сръбски старци, жени и деца, при все че ржката на Организацията би могла да ги намѣри когато пожелае, въ всѣки кѫтъ на Македония, доведени тамъ отъ тѣхнитѣ близки — представителитѣ на бѣлградската сатрапия. Не е било никога въ традициитѣ на Организацията да отмѫщава на непричастни, невинни хора. Нейното достойнство и рицарска традиция й забраняватъ това. И днесъ, предъ гроба на двете невинни жертви въ Щипъ — заключаваше коментарътъ — ние ще останемъ вѣрни на миналото.

Френскиятъ в-къ „Демократъ“ въ броя си отъ 4 декември с. г. на видно мѣсто публикува следната статия:

„На парижкитѣ вестници отъ 9 ноември се съобщаваше отъ Бѣлградъ за едно двойно убийство въ Щипъ (Македония). Бѣха убити старият баща и младиятъ братъ на Иванъ Михайловъ, членъ на Централния комитетъ на Македонската революционна организация.

При все че следъ избора му въ Централния комитетъ Иванъ Михайловъ бѣ станалъ една отъ най-влиятелнитѣ личности въ Македонското движение, той бѣ оставилъ домашнитѣ да живѣятъ въ Щипъ, тѣхния роденъ градъ, вѣрвайки, че сърбитѣ не ще ги преследватъ, задето иматъ синъ революционеръ. Очевидно той се излъга. Убиха ги и двамата — бащата, който имаше къмъ 70 години и брата на 36 години.

Въ коментара на телеграмата сърбитѣ поддържатъ, че убийството трѣбва да е актъ на отмъщение отъ страна на приятелитѣ на Паница, който преди три години бѣ убитъ въ Виена отъ Менча Кърничева и че, следователно, то трѣбва да се отдаде на вѫтрешнитѣ борби въ самия Македонски комитетъ. Нищо полъжливо и по-цинично отъ това. Самата редакция на телеграмата показва ясно, че това двойно убийство въ Щипъ е актъ на отмъщение отъ страна на самитѣ официални власти.

Не е мѫчно да си въобрази човѣкъ, следъ това убийство паниката, въ която ще изпаднатъ въ Македония всички близки, които иматъ синове или братя, които

се борятъ за свободата на тѣхната родина. Въ времето на султанитѣ, което се смѣташе като време на най-кървавъ тероръ, никога бащитѣ не се държеха отговорни за дѣлата на тѣхнитѣ синове. Сега, когато Македония е окупирана отъ християнски власти, които се назоваватъ „освободителки", самата полиция убива бащитѣ заради деянията на синоветѣ, нѣщо, което е най-голѣмо посегателство върху правата на човѣка и гражданина.

Ние искаме да донесемъ всичко това до знанието на ония, които сѫ се натоварили съ защитата на човѣшкитѣ права, до приятелитѣ на истината, справедливостьта и мира, а сѫщо така и до ония, които направляватъ общественото мнение въ Франция."

Миланскиятъ „Кориерре делла Сера" отъ 27 декември 1927 год. помѣства статия за Македонския въпросъ, въ която между другото се казва:

„ Македонцитѣ искатъ едно много просто нѣщо: независимость, единство, свобода. Всички съседни държави, съ изключение на България, и много далечни държави, отричатъ това. Всички съседни държави сѫ имали и иматъ териториални аспирации надъ Македония. Що се отнася до далечнитѣ държави, тѣ или не познаватъ действителнитѣ рамки на Македонския въпросъ, или ги познаватъ много добре, за да искатъ, занимавайки се съ единъ тъй романтиченъ въпросъ, какъвто е свободата на единъ потиснатъ народъ, да рискуватъ да компрометиратъ полезни приятелства и съюзи.

Днесъ населението е толкова много решено да се бори за своята свобода, колкото и презъ време на турцитѣ; само че сега то е станало по-досетливо и умѣе да се въздържа отъ безполезни възстания. Но то продължава да се готви за нови голѣми сражения за своята свобода. Духоветѣ не сѫ се разоржжили. Тѣзи скопски студенти, които се научиха да конспириратъ за македонската независимость, бѣха деца когато се започна прилагането на програмата на Пашича; тѣ сѫ излѣзли отъ сръбскитѣ училища, следвали сѫ сръбски университети, бѣха въ пълно съприкосновение съ сръбската душа. При все това тѣ си останаха македонци, способни да съзаклятничатъ и да се жертвуватъ.

Македонскиятъ българинъ живущъ въ Сърбия, чувствува силно задължението да не напуща своето боево мѣсто, да се съпротивява до край въ родната земя. Това не сѫ хиперболични фрази. Бащата и братътъ на Ив. Михайловъ знаеха риска, на който се излагаха като оставаха въ Щипъ, тогава, когато тѣхниятъ родственикъ ржководѣше, неуловимъ и невидимъ, действията на революционнитѣ тройки. При всѣки новъ подвигъ имаше нови заплашвания съ репресалии отъ страна на сръбскитѣ власти или сръбскитѣ националистически сдружения. Отъ много мѣста тѣ сѫ получавали съвети да забѣгнатъ въ България. Но тѣ не искаха, защото имъ се струваше, че да изоставятъ своя домъ и своя имотъ означава дезертиране. И тѣ бидоха убити.

Впрочемъ, животътъ не е лесенъ нито за ония сръбски семейства, нито за ония бошняци и черногорци, които встжпватъ въ притежание на иззетитѣ земи; 24 бошняшки семейства бѣха настанени въ Кадрафаково, близо до Щипъ, въ именията на толкова пропждени македонски семейства. ВМРО ги предупреди благосклонно, че тѣ сѫ оржджия на многооката тирания; че земитѣ, въ които сѫ настанени, не сѫ свободни; и да напуснатъ, въ опредѣленъ срокъ, тия мѣста, ако не искатъ да си навлекатъ гнѣва на Организацията. Съветвани зле, бошнящитѣ нѐ напуснаха тия земи. Следъ изтичане на срока, единъ комитски патрулъ отиде въ Кадрафаково, за да се справи съ бошняцитѣ съ пушки и бомби. Бошняшката колония въ Кадрафаково не сѫществуваше вече."

Голѣмо смущение, уплаха и засилена ненависть къмъ сърбитѣ настжпи въ Щипъ и неговата область подиръ извършеното престжпление на моста на Отиня. Покрай всевъзможнитѣ ограничителни мѣрки, които властитѣ взеха срещу народа, въведена бѣ и най-строга цензура на писмата.

За семейството на Иванъ Михайловъ настжпиха крайно тежки дни. Хората въ града се боеха дори да го поздравятъ. На края старата майка, двамата й по-млади синове и дъщеря й се принудиха да напуснатъ града и отидоха да живѣятъ въ градъ Лѣсковецъ, въ Моравската область. Тамъ единствено можа да намѣри работа, като помощникъ въ една аптека Анастасъ, единиятъ отъ братята. Тѣ останаха тамъ до 1941 год., когато Югославия се сгромоляса. Подиръ двадесеть и три годишна раздѣла видѣхъ майка ми, братята и сестрата въ Загребъ, презъ 1942

година. Нѣколко пѫти запитвахъ специално майка ми — какъ се е разбирала съ съседкитѣ сръбкини въ Лѣсковецъ.

— Е па, они си зборатъ по наше — отговаряше тя най-непринудено. Тя самата приказваше на съвършенъ щипски диалектъ; и смѣташе, че лѣсковчани сѫ приказвали съ нея както въ Кюстендилъ приказвалъ народа, или както въ Щипъ. По стоенето имъ въ Лѣсковецъ ще стане на кратко дума и въ една отъ следващитѣ глави.

Писаното въ „Кориерре делла Сера“ отговаря на истината. По тайни канали на ВМРО, а и чрезъ дошли въ София щипяни стигнаха поржчки отъ патриоти въ родния ни градъ, че трѣбвало да изтегля домашнитѣ ми отъ Щипъ. Заканитѣ на сръбскитѣ полицаи и поставилитѣ се въ тѣхна услуга ренегати били премного насочени срещу моитѣ близки. Не можехъ да се съглася съ тия доброжелателни съвети, когато цѣлиятъ ни народъ подъ робство е изложенъ на рискове. Не можехъ да се съглася особено като стоехъ на отговорно мѣсто въ ВМРО. Всичко това добре сѫ разбирали и загиналитѣ мои баща и братъ.

Нищо чудно нѣма въ това, че сърбитѣ посѣгнаха върху живота на моитѣ близки. Нека читателтъ погледне въ списъцитѣ за терора, които давамъ въ настоящата, а и въ втората моя книга съ спомени. Множество отъ пострадалитѣ, означени тамъ поименно лица, сѫ понасяли страдания или сѫ избити само защото сѫ роднини на нѣкои борци; за нищо друго. Нали сръбската власть арестува и бащата на Менча Кърничева въ Царибродъ, защото неговата дъщеря стреляла срещу Тодоръ Паница въ Виена! . . . Ако старецътъ е знаелъ какво ще върши дъщеря му, би ли отивалъ въ Царибродъ, подъ носа на сръбската полиция? Нѣмайки какво друго отмѫщение да направятъ заради загубата на тѣхното орждие Паница, държаха бащата на Менча четири месеца, като му обраха всичкитѣ пари въ форма на подкупи, докато го пуснатъ.

Втората голѣма война домашнитѣ ми прекараха въ Щипъ, а къмъ края на войната заминали за Кюстендилъ; опасявали се, че сърбитѣ може да заематъ наново Вардарска Македония. Българската комунистическа власть години подъ редъ е държала подъ контролъ моитѣ домашни въ Кюстендилъ; не имъ е позволила да се премѣстятъ отъ мизерната кѫща, въ която сѫ се установили при пристигането имъ. Тамъ се помина майка ми (Костадинка, по баща Панова Бърдарова, отъ Ридарската махала въ Ново-село). Помина се тамъ и синътъ на убития ми братъ, — Кирчо, доста младъ. До този моментъ сѫ живи по-малкитѣ отъ мене братъ Анастасъ и сестра Зорка, заедно съ внучката отъ убития братъ — Райна.

Спомнямъ си подробности отъ уединения животъ на семейството ми въ Лѣсковецъ. Анастасъ единъ день е билъ много изненаданъ, когато въ аптеката влѣзнали, да купятъ ужъ аспиринъ, двама души преоблечени въ селски дрехи наши четници отъ Кочанско. Издебнали време когато нѣма клиенти въ аптеката. Веднага го познали поради приликата му съ мене. Мигналъ му единиятъ и му казалъ само тия думи: „Много ти здраве отъ Ванчо.“ Братъ ми се задоволилъ само любезно да ги погледа, не знаейки дали не сѫ провокатори. Тия четници следъ това извършиха атентатъ по желѣзопѫтната линия за Бѣлградъ.

Другиятъ ми братъ, Павелъ, най-малъкъ между всички ни, се помина въ Австрия късно следъ втората голѣма война. А съпругата на убития ми братъ се е поминала въ Скопйе, пакъ следъ втората война, следъ като е поживѣла тамъ доста мизерно, нѣмайки никакви доходи.

Известието за убийството на моитѣ баща и братъ получихъ когато при мене бѣ дошелъ за свиждане американскиятъ журналистъ и писатель Стоянъ Христовъ, роденъ въ Костурско. Съ него бѣха старитѣ ми другари Кръсто Веляновъ отъ Крушево и Йорданъ Чкатровъ отъ При-

лепъ. Въ момента като тръгвали за срещата съ мене, прочели известията за станалото въ Щипъ убийство. И предъ тѣхъ казахъ, че ВМРО никога нѣма да падне до нивото на сръбската държава — да избива невинни хора; а ще върши само това, което е въ интереса на нашата народна кауза, стояща много по-високо отъ завоевателнитѣ планове и методи на Бѣлградъ.

Въ Щипска область презъ 1927 год. бѣха избити мнозина българи, все невинни хора.

*

По сжщия начинъ бѣ убитъ, тоестъ като куче на улицата, на 27 ноември с. г. гевгелийскиятъ гражданинъ Христо Григоровъ.

*

Все така, невиненъ, бѣ погубенъ на 12 декември с. г. Тома Куюмджиевъ въ Струмица, 25-годишенъ, жененъ, баща на едно дете.

Чрезъ задграничното си представителство ВМРО опровергa сръбскитѣ лъжи, че Куюмджиевъ е убитъ при опитъ на бѣгство. Билъ е арестуванъ произволно следъ атентата въ Струмица, станалъ на 4 декември с. г. Изваденъ е билъ отъ затвора и убитъ отъ единъ ефрейторъ по нареждане на по-горното му началство.

*

Христо Григоровъ отъ Гевгели

Следъ Тома Куюмджиевъ въ Стумица бѣ убитъ и другъ единъ младежъ презъ сѫщата година.

*

На 25 декемврий с. г. бѣ убитъ Георги Ангюшевъ въ Неготино, Тиквешко. Той бѣ хлѣбарь. Загина предъ дома си, излизайки да отиде на фурната си.

*

На 31 януарий 1928 г. убиха въ Тетово адвоката Борисъ Стояновъ Андрѣйчинъ.

*

Тома Куюмджиевъ отъ Струмица

На 15 февруарий убиха аптекаря Миланъ Геновъ, единъ измежду най-виднитѣ граждани на Скопйе. Тежко раненъ бѣ помощникътъ му Д. Михайловъ. Софийскиятъ в. „Македония“ изнесе на 21 февруарий с. г., че Геновъ е получилъ заплашително писмо — че ще бѫде убитъ. Такива писма сѫ получили Тодоръ Дранговъ, братъ на известния полковникъ Дранговъ, както и търговецътъ Кирилъ Ризовъ. По това убийство казахме вече нѣколко думи по-рано. Въ връзка съ него ВМРО, чрезъ своето задгранично представителство излѣзна съ следното съобщение:

„На 15 февруарий 1928 година около 7 часа вечерьта е билъ убитъ

въ аптеката си въ Скопйе тамошниятъ гражданинъ Миланъ Геновъ. Сръбскиятъ печатъ по внушение отъ правителствена страна приписа това покушение на ВМРО.

Задграничното представителство на ВМРО е въ положение да знае, че както убийството на Михаилъ Гавриловъ и Христо Михайловъ, на Христо Григоровъ въ Гевгели, на Тома Куюмджиевъ въ Струмица, на Георги Ангюшевъ въ Неготино на Вардаръ, на Борисъ Стояновъ Андрѣйчинъ въ Тетово, така и убийството на Миланъ Геновъ въ Скопйе сѫ извършени отъ органи на сръбската държавна власть и по нейно нареждане. Убититѣ сѫ всички българи. Никой отъ убийцитѣ на изброенитѣ лица не е заловенъ, поради простата причина, че всички тѣ сѫ изпратени отъ тѣзи, на които длъжность е да намиратъ и залавятъ престѫпницитѣ.

Отъ Задграничното представителство на ВМРО“

Тѣзи избивания по градоветѣ се направиха почти по единъ и сѫщъ начинъ, демонстративно, за да се всѣва паника всрѣдъ обществото.

*

На 14 февруарий с. г. сръбската полиция отне въ Скопйе живота и на Кяни Бегъ Алилъ.

*

Предъ сръбския сѫдъ въ Кавадарци бѣха извадени на 15 декемврий 1927 година младежитѣ:

1. Трайко Поповъ отъ с. Гявато, Гевгелийско, завършилъ осми класъ на Щипската гимназия;
2. Тодоръ Ставровъ отъ Кавадарци, писарь въ Кавадарския сѫдъ;
3. Георги Василевъ, свършилъ осми класъ, родомъ отъ Струмица;
4. Антонъ Георгиевъ отъ Струмица, артистъ въ Бѣлградъ.

Обвинението е било, че разпространявали книгата „Илиндень“, намѣрена при Трайко Поповъ; работили за отцепването на Македония отъ Югославия, което се доказвало отъ писмата, които Ставровъ и Георгиевъ писали на Трайко Поповъ.

Предъ сѫда Поповъ е изявилъ, че въпросната книга намѣрилъ въ влака по пѫтя отъ Велесъ за Гевгели и е увѣренъ, че съ това не е извършилъ престѫпление.

Запитанъ, Тодоръ Ставровъ поддържалъ въ показанията си, че подъ националенъ езикъ разбира езика на македонския диалектъ. Въ едно отъ писмата му имало изразъ: „Слънцето у насъ не свѣти както трѣбва. Повече сме подъ облакъ . . . Трѣбва всѣки отъ насъ да работи. Времето е лошо.“ Обяснилъ, че се касае до положението около изборитѣ; че трѣбвало да се работи за демократическата партия; и че било лошо като не е спечелила тази партия. Тя му обещала стипендия, ако победи.

При първия разпитъ въ Бѣлградъ Антонъ Георгиевъ заявилъ, че Македония трѣбва да се обедини въ отдѣлна единица, като се отдѣли отъ Югославия; а сетне може да дойде къмъ нея, като и България се придружи въ тая комбинация. Писалъ билъ до свои приятели да му събиратъ народни пѣсни, но така както ги пѣе народа.

При втория разпитъ заявилъ, че не билъ работилъ за отцепването на Македония отъ Югославия, а за присъединяването къмъ нея на дѣловетѣ, които се намиратъ подъ гръцка и българска власть. Изяснявалъ, че разпокѫсана Македония прѣчи за сближението на българи и сърби.

Прокуроръ̀тъ искалъ наказание за обвиняемитѣ, защото книгата „Илиндень“ била забранена въ Югославия. Но сѫдътъ ги е освободилъ. Очевидно бѣ тогава старанието на Жика Лазичъ, до колкото може,

младежьта да се щади, за да бѫде привлечена къмъ сръбството. Но не можа да издържи въ тая посока, а прибѣгна къмъ изтезания на арестувани студенти и къмъ затвори, като нѣкои отъ тѣхъ принуди дори да се самоубиятъ. Много младежи попаднаха въ затворитѣ. А възрастнитѣ арестувани бѣха многократно повече. Сръбски депутати публично заявиха, че по това време изъ затворитѣ е имало къмъ седемь хиляди и петстотинъ души задържани.

*

Георги Ангюшевъ отъ Неготино

В-къ „Македония“, въ София, отъ 4 януарий 1928 г. помѣсти писмо, получено по околни пѫтища отъ Кратово. Въ него се даватъ и следнитѣ сведения за теглата на кратовчани:

1. Ренегатътъ и разбойникъ Мино Станковъ, когото сърбитѣ за „заслуги“ произведоха въ офицерски чинъ, деребействува по всички линии.

Следъ атентата при гара Аджелари (Александрово) вдигна насила на кракъ цѣлото мѫжко население въ Кратовско. Нещастнитѣ хора мръзнатъ по ридищата цѣли 27 дена, да чакатъ комити; и понеже не ги дочакаха, на 6 декемврий 1927 г. Мино строи селянитѣ, а той на бѣлъ конь обикаляше редицитѣ и съ единъ бичъ удряше, който му попадне подъ ржка.

2. Убийствата на мирни селяни, само за това, че имали роднини и братя въ България, не сѫ рѣдкость.

*

Презъ пролѣтьта на 1928 година арестуваха въ Бѣлградъ Йорданъ Сапунджиевъ, който малко преди това бѣ освободенъ отъ Скопския сѫдъ, следъ като му бѣха приписвани лъжливи обвинения. Единствената причина за ареста на тоя скопянинъ въ сръбската столица е билъ факта, че той разговарялъ съ другъ единъ македонецъ близо до кѫщата на скопския жупанъ полковникъ Наумовичъ, безъ и да подозира, че тая кѫща е била на жупана. Арестуванъ е билъ и събеседникътъ му.

*

Презъ априлъ 1928 година въ Прилепъ околийскиятъ началникъ инсценiралъ „атентатъ“ противъ себе си. Арестувани сѫ били по поводъ на това нѣколцина прилепчани. На Илия Антоновъ Даскала и на кмета отъ с. Бучинъ сѫ поставили окови тежки по 40 килограма. Обвинявали ги, че тѣ сѫ устроили атентата по нареждане на ВМРО. Всички задържани сѫ били съвършено невинни хора. Сѫдътъ не можеше да намѣри никакво основание да ги сѫди, камо ли да ги осѫди.

*

Презъ лѣтото на сѫщата година бѣ убитъ Мицко Солаковъ, председатель на общината въ с. Бачъ, Битолско.

*

Въ Прилепъ се знаеше, че сѫществува въ града сръбски „националенъ отборъ“, който има грижата да се разправя съ „противодържавнитѣ елементи“. Свърталището на отбора бѣ кафенето на братя Заричъ, сърбомани отъ Порѣче. Като членове на тая „чека“ сѫ посочвани стариятъ сърбоманинъ попъ Даме; запасниятъ офицеръ отъ Шумадия Йорданъ Николичъ; бившиятъ областенъ инспекторъ Воя Дамяновичъ — отъ Шумадия; бившиятъ околийски началникъ Стефановичъ — сѫщо шумадиецъ, който бѣ заграбилъ цѣлата мѣстность „Аличаиръ“; Джамбазовичъ и ренегатътъ Насто Комитата отъ с. Никодимъ.

Жертва на тоя „отборъ“ — по общо мнение въ града — се смѣта и прилепчанинътъ Бояджиевъ, търговецъ, убитъ презъ 1928 година. Убийството е извършилъ единъ жандармерийски поручикъ. Но властьта е пожелала да прехвърли престѫплението върху единъ мѣстенъ човѣкъ, напълно невиненъ, когото и арестувала; той се казва Данаилъ Варошанецотъ. Въ затвора сѫ го много били.

„Атентатътъ“, за който по-горе споменахме, бѣ нагласенъ отъ сѫщия отборъ.

*

Следъ атентата, за който е писано въ книга трета, противъ Жика Лазичъ въ Бѣлградъ, арестувани сѫ били въ Прилепъ Коста Милчиновъ и дветѣ му сестри. Причината е, че Григоръ Милчиновъ, братъ на арестуванитѣ, е билъ близъкъ на атентатора Момчиловъ, който стреля върху Жика. Коста е билъ съсипанъ отъ бой.

*

За ареститѣ и побоищата въ Скопско презъ 1928 година сведения сѫ дадени другаде. Но такива арести на десетки лица ставаха и въ Кумановско. Навсѣкѫде върху арестуванитѣ се стоварваха жестоки мѫчения.

*

Презъ лѣтото на 1928 година Касационниятъ сѫдъ въ Бѣлградъ потвърди присѫдата на Щипския сѫдъ, споредъ която бившиятъ кметъ на с. Соколарци, Кочанско, Харалампи Давидковъ и бирникътъ на сѫщата община Методи Агапиевъ, вършили държавно предателство.

И двамата получиха по осемь години затворъ въ окови. Взели били — споредъ обвинението — мобилизационнитѣ списъци на общината съ намѣрение „да ги предадатъ на българитѣ“.

*

В-къ „Политика“ отъ Бѣлградъ съобщи на 11 февруарий 1928 г., че по членъ 1, точка втора, отъ Закона за защита на държавата, въ Скопйе ще бѫдатъ дадени подъ сѫдъ следнитѣ лица: Славе Панковъ Начевъ, касапинъ; Пано Шошолчевъ, кроячъ; Тома Петровъ, студентъ-юристъ; Лазаръ Малезановъ, дърводѣлецъ; Димитъръ Шалевъ, помощникъ-кметъ на Скопйе; Борисъ Петровъ, печатарь; Петъръ Тодоровъ, чиновникъ въ пощата; Коце Миховъ, търговецъ; Филипъ Алексовъ, вѫжарь; Христо Трайковъ, търговецъ; Миланъ х. Панзовъ „фантомътъ“; Сута Димкова Звезданова, вдовица; Георги Георчевъ, хотелиеръ; Ангелъ Георчевъ, хотелиеръ; Йорданъ Миновъ, служитель въ общината въ Велесъ.

Обвинението е, че тия хора били въ връзки съ ВМРО. Това бѣ опашатата лъжа. Но много граждани въ Скопйе, както и хървати, вѣрваха, че ареститѣ сѫ станали защото преди изборитѣ нѣкои отъ задържанитѣ се срѣщали съ хърватскитѣ депутати, които посетиха града.

В-къ „Политика“ бѣ писалъ, че това е втората партида отъ виновници въ връзка съ откриването на ММТРО (Македонската младежка тайна революционна организация). Д. Шалевъ бѣ малко по-отдавна арестуванъ вече. Всички задържани — споредъ бѣлградския вестникъ — били „агенти на чуждата пропаганда.“ А в. „Време“ твърдѣше, че арестуванитѣ давали възможность на разни опасни лица да получаватъ паспорти.

Вестникъ „Правда“ писа:

„Лазаръ Малезановъ се обвинява, че е билъ влѣзналъ въ връзка съ Македонския революционенъ комитетъ, който му далъ упѫтване за основаване на революционна организация въ Скопйе. Една вечерь той съ други скопски граждани се събрали и започнали работа. И Д. Шалевъ билъ тамъ; и той се поставилъ въ услугитѣ на Комитета. Тогава дошелъ въ Овче-поле и комитетскиятъ войвода хаджи Панзовъ, наричанъ „фантомътъ“. Той билъ влѣзълъ въ връзка съ братя Георчеви и чрезъ тѣхъ — съ други. Когато се готвѣлъ да заминава за Виена, подпомогнатъ въ изкарване на паспортъ и други удостовѣрения отъ студента Петровъ, Димитъръ Шалевъ и други, полицията го заловила и работата се разкрила. Това се установявало отъ даннитѣ на полицейското изследване.

Този процесъ възбуждалъ много голѣмъ интересъ всрѣдъ гражданитѣ, пише „Правда“, понеже ще се сѫдятъ все видни скопски граждани. Случаятъ съ Д. Шалевъ билъ още по-интересенъ, като се знае, че той достигналъ до положението на пръвъ подпредседатель на Окрѫжното бюро.“

По твърдението на властитѣ, горепосоченитѣ лица влѣзнали като членове на ВМРО още презъ 1923 год; старали сѫ се да разширяватъ нейното влияние, събирайки и нови членове; поддържали връзки съ Ив. Михайловъ и Протогеровъ, а по-рано съ Т. Александровъ.

Процесътъ се е гледалъ отъ 20 до 26 мартъ с. г. Сѫдебната зала била изпълнена съ народъ. Пръвъ е разпитанъ Славко Начевъ, който отказалъ да е членъ въ ВМРО. А Тома Петровъ посочилъ въ сѫда, че великиятъ жупанъ Вилдовичъ го е увещавалъ да говори работи, съ които да бѫдатъ обвинени други отъ затворенитѣ; при това го заплашвалъ, че ще арестува майка му и баща му, ако не стори това.

Д. Шалевъ заявилъ: „Смѣтамъ цѣлото обвинение като политически актъ противъ мене, понеже съмъ по-виденъ гражданинъ на Скопйе и кметъ въ общината. Азъ бѣхъ въ България, за да доведа баща ми, който — за да ме изучи — изхарчи цѣлото си състояние. Цѣлото ми нещастие е, че спадамъ къмъ една екзархийска фамилия и че съмъ свършилъ турска гимназия и български университетъ . . .“

В-къ „Време“ отъ 28 мартъ писа:

Миланъ Геновъ отъ Скопйе

„Подсѫдимиятъ Борисъ Петровъ заявилъ, че е битъ отъ следственитѣ власти и че признанията му сѫ изнудени. Другиятъ обвиняемъ, Георги Георчевъ, кафеджия отъ Велесъ, заявилъ, че не билъ битъ, но сѫ го мѫчили. Извели сѫ го босъ и гологлавъ и така три часа наредъ го държали на дъжда. Всички обвиняеми сѫ заявили, че сѫ били измѫчвани и принуждавани да правятъ „признания“, угодни за властьта.

— Нощемъ ме водѣха на Гази Баба (гробищата въ Скопйе), — заявилъ въ сѫда подсѫдимиятъ Славко Начевъ — гдето ми посочиха изкопанъ гробъ и ми казаха, че ще ме закопаятъ живъ, ако не подпиша показанията, които нито ми прочетоха“. При тия думи, съобщава „Правда“ — подсѫдимиятъ заплака.

На въпроса отъ защитника му Глигоревичъ:

— Боледувалъ ли си презъ време на следствието?

— Бѣхъ битъ, каза Начевъ — и едва следъ 16 дена можахъ да отида въ болница, но следъ нѣколко дена ме върнаха отъ болницата.

— Една вечерь — казалъ обвиняемиятъ Шошолчевъ — ме взеха отъ затвора и ме заведоха на Гази Баба. Тукъ единъ старши и нѣколцина стражари ме удряха съ прикладитѣ на пушкитѣ си по корема и подъ такива болки трѣбваше да подпиша полицейското дознание. При подписването нѣмаше граждани.

Тома Петровъ заявява, че не е битъ, но че е мѫченъ душевно.

При разпита му еднажъ приготвили очна ставка между него и двама отъ

обвиняемитѣ. Но когато тия двама били докарани въ стаята, паднали въ безсъзнание отъ ударитѣ, които преди това сѫ получили. И така очната ставка не могла да стане — е заявилъ Т. Петровъ.

— Затвориха ме въ килия и ме държаха цѣли петь месеци, презъ които предишниятъ жупанъ Вилдовичъ ме заплашваше.

Защитникътъ на Славчо Начевъ, адвокатътъ Воя Джукичъ, казалъ, споредъ в. „Политика“ отъ 28 мартъ: „Единъ отъ обвиняемитѣ заяви въ своята защита, че бившиятъ жупанъ на скопската область рекълъ: „Двама безъ душа, единъ безъ глава“. Господа сѫдии, ако въ Южна Сърбия би имало петима като г. Вилдовичъ, тогава би имало петима безъ глави и нашата държава — безъ Македония“.

— Вие защищавате вашия клиентъ, забелязва председателтъ, и не обиждайте другитѣ.

На това Джукичъ отговаря, че такива политически процеси се създаватъ изъ цѣла „Южна Сърбия“ и затова толкозъ по-необходимо е да се освѣтли това, което стои задъ тѣхъ.

Въ последния день на сѫда бившиятъ скопски пом. кметъ, Шалевъ, между другото заявилъ:

„Вилдовичъ винаги казваше на скопяни: „Азъ съмъ вашъ законъ“.

— Господа, — казалъ по-нататъкъ Шалевъ, — за да бѫда още по-ясенъ, защо не съмъ вървѣлъ съ политиката и личностьта на Вилдовичъ, казвамъ, че моятъ роденъ моралъ не може да ми позволи щото моята жена безъ своя мѫжъ да пѫтува въ затворенъ автомобилъ съ Вилдовичъ до Качаникъ.

Споредъ сръбскитѣ вестници присѫдата се очаквала съ голѣмъ интересъ отъ скопяни и отъ македонцитѣ отъ другитѣ краища на страната. Сградата на сѫда била обкрѫжена съ много народъ. А когато довѣли подсѫдимитѣ, народътъ тъй се е натискалъ къмъ сѫдебната зала, че се счупили стъклата на вратитѣ.

Миланъ Панзовъ Фантомътъ е осѫденъ на 10 години строгъ тъмниченъ затворъ, а Георги Георгиевъ на 5 години. Славко Начевъ е осѫденъ да заплати 500 динара глоба за носене на орѫжие. Всички останали обвиняеми сѫдътъ призналъ за невинни и ги освобождава.“

Всички задържани по този процесъ сѫ заявили предъ сѫда, че сѫ тормозени и бити. Главниятъ, въ сѫщность единственъ обвинитель срещу задържанитѣ е билъ Славко А. Мутафчиевъ. За него стариятъ му баща е заявилъ предъ сѫда, че го смѣта нехранимайко и че отъ преди четири години се е отрекълъ отъ него.

По-висшата сѫдебна инстанция отъ Бѣлградъ бѣ наложила второ разглеждане на дѣлото. Но резултатътъ бѣ сѫщия.

*

На 19 мартъ 1928 год. бѣ убитъ свещеникъ Александъръ Петровъ, познатъ въ цѣло Овче-поле съ името „попъ Сандо“. Връщалъ се е за Свети-Николе отъ едно близко село и тамъ причаканъ отъ убийцитѣ.

Загребскиятъ в. „Хърватъ“ отъ 25 мартъ с. г. писа по тая трагична случка:

„Завчера вечерьта е убитъ при Св. Николе свещеникътъ Александъръ Петровъ. Макаръ че бѣ почти на 60 години, убийцитѣ сѫ го заклали и просто садистически сѫ го изболи съ ножове, а следъ това „липсали“, безъ да оставятъ следа отъ себе си. Арестуванъ е билъ единъ селянинъ, който нѣма нищо общо съ убийството.

Бѣлградскиятъ печатъ писа за това убийство съвсемъ накратко, но не забрави да изтъкне, че убийцитѣ не сѫ намѣрени, и че по всѣка вѣроятность сѫ изпратени отъ страна на Македонския комитетъ. Той всѣкога пише така, когато се отнася до жертви като Михайловъ, Глигоровъ, Андрейчинъ, Геновъ, т. е. жертви, за които народътъ държи отговорни известни органи.

Знае се до сега кого е убилъ Македонскиятъ комитетъ.

И свещеникъ Петровъ вѣроятно е убитъ отъ хора съ манталитета „За око — глава, за зѫбъ — челюсть“. Покойниятъ е убитъ, за да се сплаши още повече народа отъ Овче-поле, особено сега, когато много се шушука за нѣкаква пролѣтна комитска акция.

Цѣла Македония се зарадва на дохождането на д-ръ Корошецъ, който е отлично запознатъ съ условията на югъ; хората очакваха, че ще направи нѣщо, поне малко да се поправи положението и да не се убиватъ невинни хора по улицитѣ. И ето става убийството на свещеникъ Александъръ Петровъ, за да изоставятъ македонцитѣ и тая надежда.

Съ това убийство, което е първо отъ времето на новия министъръ на вѫтрешнитѣ работи, като да се иска да се убие въ тукашния народъ и последната надежда за възстановяване правното положение."

„Елефтеронъ Вима", атински вестникъ, помѣства дописка на специалния си кореспондентъ отъ градъ Скопйе, въ която между другото се казва:

„Назначаването на полковникъ Наумовичъ, който замѣсти бившия г. Ан. Вилдовичъ, съставлява най-ясниятъ изразъ на новата тактика, която югославското правителство биде принудено да прилага въ македонскитѣ провинции. Полковникъ Наумовичъ е единъ отъ виднитѣ членове на „Бела Рука" и довѣрено лице на краль Александъръ.

Той е пристигналъ въ Скопйе съ диктаторска власть и си присвоява качеството на представитель на негово величество краля."

Дописникътъ като споменава за убийството на аптекаря Геновъ въ Скопйе продължава:

„Следъ това убийство по-видни българи напустнаха Скопйе и едни се установиха въ Бѣлградъ, а други въ Солунъ. Сѫщото се забелязва и въ широкитѣ народни маси въ околията. Народътъ е обхванатъ отъ страхъ и престана да се движи. Азъ лично се увѣрихъ въ това на скопския пазаръ, кѫдето не видѣхъ жива душа отъ околноститѣ. Виденъ търговецъ ме увѣряваше вчера, че сѫ престанали да се извършватъ каквито и да сѫ търговски сдѣлки, защото околнитѣ престанали да идватъ въ Скопйе вследствие формалноститѣ, които се изискватъ за движение отъ единъ въ другъ пунктъ. Единъ селянинъ, за да пѫтува отъ едно въ друго село, е потрѣбно да притежава полицейско удостовѣрение, редовно визирано и пр. На много мѣста по пѫтищата се върши контролъ надъ пѫтницитѣ отъ полицейскитѣ власти, и тежко на този, комуто не е редовенъ пѫтния листъ...

Не може човѣкъ да не види въ убийството на Геновъ политическия пръстъ, който се вижда и въ другитѣ убийства. Следователно, за сѫществуването на сръбска организация не може и споръ да става.

Безспорно е, че сръбската държава се намира въ едно неблагоприятно положение. Убива се генералъ Ковачевичъ, убийцитѣ се самоунищожаватъ; ученици и студенти свършватъ висши и нисши сръбски учебни заведения и предъ сѫда заявяватъ, че сѫ българи; кметове и общински съветници работятъ въ ущърбъ на Сърбия. Такива били щипскиятъ кметъ Д. Караджовъ, който биде уволненъ; кметътъ Хар. Давидовъ, който бѣ осѫденъ на 15 години затворъ; скопскиятъ адвокатъ и помощникъ-кметъ Шалевъ, и той биде обвиненъ въ противодържавна дейность. Сръбскитѣ власти иматъ доказателства и за още много други градски и селски кметове, които работятъ за смѣтка на Македонския комитетъ."

(Изъ „Македонска Трибуна", Индианаполисъ, 5. 4. 1928 г.)

•

Софийскиятъ вестникъ „Македония" отъ 16 мартъ 1928 г. печати писмо отъ Щипъ, въ което се изнасятъ потресающи факти за сръбскитѣ звѣрства въ Щипско.

„Следъ като говори за насилственото разтурване на щипската община и замѣняването на досегашния кметъ Димитъръ Караджовъ съ разбойника Каламатиевъ, „побратимъ на Мишевци и Циклевци", авторътъ на това писмо пише, че сега Караджовъ билъ интерниранъ въ Валйево.

Въ Босна — пише дописникътъ — и въ Шумадия, особено въ Валйево има затворени много македонци. Има и цѣли семейства отъ Щипъ, Велесъ, Прилепъ, Скопйе и Тетово, които сѫ „доброволно изселени" по сѫщитѣ мѣста. Такива „изселени" семейства въ Валйево само отъ Скопйе сѫ около 20.

Споредъ едно нареждане отъ Бѣлградъ до „Народна Отбрана", въ Щипъ трѣбвало да бѫдатъ убити още шестима видни граждани. Подобно нареждане е било дадено и за други градове въ Македония. Поради тази причина нѣкои граждани въ Щипъ почнаха да се криятъ, а други напуснаха Македония. Д-ръ Ципушевъ, отъ Радовишъ, който бѣ на свободна практика въ Велесъ, следъ заплашване отъ властьта е избѣгалъ въ Босна.

Тукъ се очакватъ нови интернирвания и убийства и всѣки се пита кому е вече реда.

Въ Беровско има сѫщо убийства. Наскоро въ Царевоселския затворъ сѫ убити четирима мѫже и една жена. За много други убийства не може нищо да се узнае поради страшната шпионска мрежа, която не дава човѣкъ съ човѣкъ да приказва.

Всички убийства се подготвятъ и извършватъ отъ агенти на „Народна Отбрана“ въ споразумение съ официалната сръбска власть.“

*

Въ едно писмо отъ Щипъ отъ края на месецъ априлъ 1928 година, обнародвано въ софийския в. „Македония“ отъ 11 май 1928 г., се казва:

„Преди една седмица бѣха изклани въ Брѣгалнишко, между селата Оризари и Виница, четирима селяни. Въ Царевоселско сж избити повече отъ 25 селяни. Въ с. Гарванъ има сжщо убитъ единъ селянинъ. На пжтя между Щипъ и Струмица е убитъ единъ младежъ отъ Кочани, а въ Щипъ сж убити Добри Паликрушевъ и двама младежи на 19 и 21 години. Това можахъ да науча, а онова, което не се знае, сигурно е още по-ужасно.

Околийскиятъ началникъ Драгачевацъ се хвали предъ всички, че ако стане още единъ атентатъ въ Щипъ, той ще запали Ново-село (предградие на Щипъ). Преди единъ месецъ той направи опитъ да запали кжщата на Гавриловци (бащината кжща на Ив. Михайловъ, членъ на ЦК на ВМРО), но не сполучи.

Въ черния списъкъ въ Щипъ стоятъ имената на 80 души граждани, които сж единъ видъ заложници за всѣки случай.

Отъ день на день положението на турцитѣ се влошава. И тѣ почнаха да чувствуватъ все по-често ударитѣ на подлудѣлия врагъ.“

*

На 22 май 1928 година е билъ намѣренъ звѣрски убитъ общинския касиеръ на село Троолъ, Александъръ Шекериновъ. Той е билъ изподупченъ съ ножове на повече отъ 70 мѣста по главата и тѣлото, обезобразенъ до неузнаваемость, когато се връщалъ самъ отъ Свети-Николе въ селото си. Сръбскитѣ вестници пръснаха слухъ, че той е убитъ или отъ троолския кметъ (който пръвъ се натъкналъ на трупа му), или отъ Македонския комитетъ и че властьта била наредила „енергично следствие“ за откриване на убийцитѣ. Шекериновъ се е ползувалъ съ добро име въ цѣлото Брѣгалнишко.

Той оставя жена и две деца.

Убитиятъ е синъ на попъ Христо Шекериновъ, чието многочленно семейство се ползуваше съ почить въ Ново-село. По-малкиятъ братъ на Александъръ, Борисъ, загина презъ Първата свѣтовна война, като български войникъ, при Тутраканъ. Той бѣ мой съученикъ; хрисимъ, милъ и буденъ момъкъ. Шекеринови бѣха отлични българи. Убитиятъ Александъръ бѣ сжщо крайно почтенъ, трудолюбивъ човѣкъ.

*

Единъ „четникъ“ отъ „Удруженйе противъ бугарскихъ бандита“ удари шамаръ на всеуважавания щипски гражданинъ Арсо Лазаровъ, депутатъ въ бѣлградската Скупщина. За да се прекрати скандала, ренегатътъ Каламатиевичъ обявилъ „четника“ за душевно боленъ. Фактитѣ бѣха изнесени въ „Свобода или Смърть“ отъ 22 юний 1928 г.

*

Къмъ края на августъ 1928 година бѣха арестувани въ Кавадарци лицата Петъръ Ташковъ, Стефанъ Ташковъ, Стефанъ Ценовъ, Наце Костовъ, Петъръ Георгиевъ и Тома Кузевъ, обвинени за убийството на кмета на с. Радобилъ Атанасъ Нововъ. Предъ сжда бѣха докарани на 27 декемврий с. г.

Нововъ бѣше кандидатъ за народенъ представитель; убиха го на 26 августь.

Двама сърби, адвокатътъ Д. Джорджевичъ и лѣкарьтъ Джорджевичъ сж свидетелствували, че Нововъ имъ се оплаквалъ преди да загине, че е билъ заплашванъ отъ стражаритѣ съ убийство и затова се преселва въ града.

Изнесено е било предъ сжда какъ единъ стражарь отъ радобилския участъкъ е признавалъ, че командирътъ му го каралъ да си избере още единъ другарь и да убиятъ Нововъ, който бѣ измежду най-събуденитѣ

и смѣли българи въ селото.

Нито единъ измежду арестуванитѣ нѣмаше каквато и да е вина. Тѣ бѣха задържани само за да се заблуждава обществото — една напраздна илюзия на сръбската власть.

*

Излизащиятъ въ Женева в-къ „Ла Маседоанъ“ отъ 16 ноември 1928 година съобщи следното като извадка отъ писмо:

„Жертвитѣ на кървавия джелатинъ Мино Станковичъ надминаватъ вече тридесеть. Вдовицитѣ и сирацитѣ на „изчезналитѣ безследно“ търсятъ гробоветѣ имъ и откриватъ въ лозята тѣхнитѣ разложени и полуразложени трупове. Тазгодишнитѣ гроздобери бѣха въ сѫщность едно масово погребение, защото много прѣсни гробове бѣха открити въ лозята. „Изчезналитѣ безследно“ или жертвитѣ, за които джелатинътъ Мино Станковичъ казваше на близкитѣ имъ съ циниченъ смѣхъ, че „сѫ избѣгали въ България“, сѫ намѣрени полуразровени въ лозята.

Никой не смѣе да протестира, защото ще го постигне сѫщата участь. Мино Станковичъ е безотговорния господарь на живота, честьта и имота на населението. Вмѣсто да го накажатъ и за безбройнитѣ пожари, сърбитѣ го отличиха и повишиха.

Неговиятъ бѣсъ напоследъкъ е достигналъ най-високата си точка. Мино Станковичъ публично бие старци и жени, докато почнатъ да имъ капятъ месата, за да „сплаши“ укривателитѣ на „лоповитѣ“ (така наричатъ сърбитѣ нашитѣ герои).“

*

Така властьта успѣваше да всѣе страхъ навсѣкѫде изъ Македония. Чаршиитѣ изъ градоветѣ бѣха като мъртви; изъ много дюкяни оставаха само жени, защото мѫжетѣ предпочитаха да не се явяватъ предъ очитѣ на жандаритѣ и бандититѣ. Хората се прибираха у дома си още докато слънцето грѣе; чаршията често се затваря съвсемъ рано следъ обѣдъ. По селата напрежението бѣ голѣмо и постоянно.

В-къ „Свобода или Смърть“ отъ 22 априлъ 1928 г. публикува дълго писмо, което граждани отъ Македония сѫ отправили до редица общественици, вестници, списания, ректори на университети и прочее въ Югославия. Въ него се рисува сѫществуващето положение, като се изброяватъ редица факти. На края въ писмото се казва:

„Ние пакъ повтаряме, че не търсимъ виновницитѣ, ние дори не искаме да обвиняваме, макаръ да имаме право за това. Ние искаме да ни се осигури живота, да ни се даде поне толкова сигурность, та да не бѫдемъ утре по кефа на полицията затворени или дори да почиваме подъ земята следъ всички понесени мѫки.

Или ако нѣма друга помощь, тогава нека се заповѣда общо клане, нека се изтрѣбятъ всички македонци, за да се свършатъ веднъжъ за винаги всички ужаси, които преживѣваме.

Накрая нека кажемъ, че отначало мислѣхме да образуваме една депутация, която да съобщи на скупщината всички тия факти. Но съзнавайки, че следъ това едва ли нѣкой отъ депутацията би останалъ живъ, за да се върне тукъ, ние избрахме тоя пѫть и начинъ, вѣрвайки, че ще се застѫпите и ще действувате, за да престане това непоносимо положение у насъ.“

Само единъ хърватски вестникъ изнесе това писмо.

Тукъ наново трѣбва да си спомнимъ заканата, която жупанътъ Наумовичъ отправи къмъ събранитѣ видни граждани на Скопйе, въ началото на 1928 г.: „Вие сте виновни за всичко, което става тукъ! Вие поддържате атентаторитѣ! Но трѣбва да знаете, че нѣма да простя никому; и за око ще взимамъ глава, за зѫбъ — челюсть.“

Думитѣ му нѣматъ нужда отъ тълкуване. Тѣ съвсемъ ясно и кратко изчерпваха цѣлата политика на Бѣлградъ: никакви национални, граждански и дори човѣшки права нѣма да се дадатъ на македонскитѣ българи; а ако нѣкой изрази по какъвто и да е начинъ протестъ срещу това положение — ние ще избиваме сѫщия този български народъ въ Македония!

И тая държава, по-точно тая столица Бѣлградъ — се намираше въ европейския континентъ! Тя бѣ поддържана и отъ западни нѣкои голѣми държави!

*

Единъ извънреденъ сѫдъ започна въ Бѣлградъ на 28 януарий 1930 година да разглежда дѣлото противъ следнитѣ кумановски граждани: Никола Таневъ, Ангелъ Чировъ, Цвѣтко Миленковъ, Авксенти Стояновъ, Спиро Алексовъ, Спиро Бурмазовъ, Спиро Младеновъ, К. Поповъ, Наумовъ, Трайко Стаменовъ (студентъ по право), Миланъ С. Спасовъ, Страхилъ Байловски, Трифонъ Трайковъ, Миланъ Миялковъ. Обвиняваха ги по Закона за защита на държавата, но безъ основание.

*

Презъ лѣтото на 1930 година биде осѫденъ на петь години затворъ бившиятъ български учитель Панко Брашнаровъ въ Велесъ. Обвиняванитѣ заедно съ него други лица, все за противодържавна дейность, бѣха оправдани.

*

За да отмъстятъ на македонския революционеръ Кръсто Припорски отъ кочанското село Припоръ, въ течение на четири-петь години сърбитѣ избиха — между 1926 и 1930 год. — петнадесеть души негови най-близки роднини, между които стария му баща и братъ му. И това не е само изолиранъ случай.

Въ Кочанско извлеченитѣ отъ кѫщи и избити невинни хора сѫ повече отъ сто и двадесеть души.

*

Презъ есеньта на 1930 г. биде убитъ младежътъ Дуле Брашнарчето отъ Охридъ. Убийството е дѣло на единъ сръбски пандуръ, който започналъ безразборно да стреля съ револвера си срещу една седемчленна група работници, които поправяли пѫтя недалече отъ Ресенъ.

*

Трима селски бирници въ Охридско — Владимиръ Пирузевъ, Аца Костовичъ (шумадиецъ) и А. Огняновъ сѫ подали молба презъ пролѣтьта на 1933 г. до властитѣ, съ искане да се свика публично събрание въ Охридъ, на което да се обмислятъ нѣкои мѣрки за подобряване бедственото положение въ околията. За тая имъ дързость трима сѫ били арестувани и бити. Пирузевъ е побѣгналъ въ Албания, оставяйки семейството си въ мизерия.

А владиката Николай е унижилъ въ самия черковенъ олтаръ старитѣ свещеници Георги Снѣгаровъ — 76-годишенъ, Атанасъ Автовъ — 70-годишенъ и Иванъ Савевъ — 76-годишенъ въ Охридъ. Искалъ да ги бие, защото проговорили помежду си по български въ време на богослужението.

*

Презъ лѣтото на 1933 г. скопскиятъ гражданинъ Панчо Младеновъ Димитровъ е билъ арестуванъ и закаранъ въ бѣлградския затворъ „Главняча“, кѫдето е изтезаванъ. Сетне е отправенъ въ затвора на гр. Шабацъ.

Така, до 1941 година, въ селата и градоветѣ на Македония, срещу селянитѣ, еснафитѣ, студентитѣ, работницитѣ; срещу заможнитѣ фамилии отъ миналото; срещу свършилитѣ български училища; срещу нѣкогашнитѣ български учители и свещеници — властьта намираше всевъзможни начини за потискане или примамване. Почвайки отъ промѣната на собственитѣ имена и свършвайки съ заривaнето на живи хора въ гробове, които сами тѣ трѣбваше силомъ да изкопаватъ, наброихме до сега цѣлъ арсеналъ отъ тиранически мѣрки за посърбяването на

македонския българинъ.

И тукъ дължа да кажа, че всички примѣри за упражнено насилие, дадени въ настоящата и предшествуващата я моя книга, сѫ нищожна часть отъ повсемѣстния тероръ, упражненъ въ нашата родина отъ сръбското управление. Шумадийскитѣ натрапници се готвѣха така да продължатъ докато всичко живо въ Македония се признае за вѣренъ сърбинъ. Когато Югославия бѣ прегазена отъ германцитѣ въ 1941 г. и Скопйе освободено, въ канцелариитѣ на Жупанството е била намѣрена грамадна книга съ обозначени стотици македонски синове, млади и стари, които полицията е считала за опасни българи; всички тия хора биха били постепенно избити, при подходящи моменти — споредъ преценката на жупанитѣ, сръбскитѣ владици и бандитскитѣ главатари.

На 8 декември 1929 година въ Берлинъ е била устроена графическа изложба, съ картини, фотографии и статистики за терористическитѣ акции въ Югославия надъ несръбскитѣ народи. Въ десеттѣ изминали до тогава години, споредъ статистиката, имало е 3,964 политически убийства и осѫждания на смърть; извършени сѫ били 40 хиляди политически арести; станали сѫ 103,500 емигрирания.

Въ Македония презъ сѫщитѣ десеть години жертва на тероръ, измѫчвания и преследвания сѫ били повече отъ сто хиляди; извършени сѫ били шестстотинъ политически убийства. Тия данни се изнесоха и въ в-къ „Ла Маседоанъ“, въ Женева, на 27 декември с. г.

Проявени съ чернитѣ си дѣла въ Македония сърби

Черно дѣло въ Македония се вършеше и чрезъ училището, насила наложено, както и другаде казахъ. Цѣлото присѫтствие на Сърбия въ нашата земя бѣ едно престѫпление спрямо народа ни, едно погазване на елементарната правда.

Но тукъ ще приповторя нѣкои имена на злосторници сърби, срещу които сѫ отправяни най-много клетви отъ страна на потиснатитѣ македонски жители. Иначе, злосторницитѣ сѫ цѣлъ легионъ.

За всички беззакония съ основание като главенъ отговорникъ бѣ посочванъ отъ разнитѣ народности краля. И преди да обяви официално диктатурата си, той бѣ главниятъ факторъ, облегнатъ на армията, въ която тонъ даваха тайни офицерски съзаклятия, признаващи пакъ за свой върховенъ господарь него. Нийде на Европейския континентъ не се намираше коронованъ държавенъ глава съ толкова сатрапска власть въ рѫцетѣ си.

*

На второ мѣсто отговорность може да се припише на Никола Пашичъ, главниятъ политически деятель въ Сърбия подиръ Първата свѣтовна война, както и следъ балканскитѣ войни. Премного антибългарски сѫ неговитѣ прояви, може би за да избѣгне въ сръбската срѣда всѣко подозрение, че е благосклоненъ спрямо българщината, отъ която произхожда рода му и самиятъ той.

*

Генералъ Пера Живковичъ, който провеждаше кралската политика при прокламираната диктатура, има въ сѫщность чиновническа отговорность макаръ тя да бѣ отъ голѣмъ калибъръ. Нищо не е вършилъ Пера, безъ да е било заповѣдано или одобрено отъ краля. Неговата отговорность къмъ Македония не носи нѣкакъвъ специаленъ знакъ.

*

Всенародно презрено име въ Македония е името на Жика (Живоинъ)

Лазичъ. Той бѣ отначало шефъ на Обществената безопасность; сетне бѣше помощникъ-министъръ на Вжтрешнитѣ работи; презъ 1929 година стана банъ на Вардарската бановина, съ седалище Скопйе.

Най-много този човѣкъ е разпореждалъ когато въ Македония се вършеше безогледенъ тероръ; когато тамъ господаруваха двадесеть хиляди стражари; когато бѣха докарани двесте вагона бодлива тель и петдесеть вагона желѣзни колове за укрепване на границата къмъ България. Въ всички полицейски, икономически и други насилия той имаше главната роля. Той най-много се погрижи за основаването на редицата шовинистически сдружения, за които другаде говорихме.

Жика разпореждаше и при шпионскитѣ планове на Сърбия противъ българщината; той пращаше въоржжени чети къмъ България; той поддържаше връзкитѣ съ разнитѣ ренегати и предатели въ Македония. Той се прояви и при познатата студентска афера, презъ 1927 година.

Колкото се отличаваше съ жестокость, толкова Жика бѣше демагогъ, съумѣваше да надене върху лицето си безброй маски, споредъ случая. Когато нѣкой откажеше да приеме дадена обществена служба, Жика прибѣгваше и до наказанието му. Така, въ Тетово всички на него отдаваха убийството на Христо Стоичковъ, задето отказалъ да приеме кметското мѣсто въ града.

На края Лазичъ стана и министъръ на вжтрешнитѣ работи.

*

Добрица Матковичъ, сжщо синъ на Шумадия, както и Жика. Бивалъ е жупанъ въ Щипъ, въ Битоля, а сетне въ Бачка.

Безбройни сж престжпленията му въ областьта лѣво отъ Вардара. Най-познатото му дѣло е избиването на 29-тѣ души селяни въ радовишкото село Гарванъ. Такива постжпки той сигурно считаше като знакъ на добра администрация, когато бѣ казалъ на англичанката госпожа Маккормикъ:

„Не мога да се съглася, че така нареченото насилствено посърбяване е една жестока или погрѣшна политика. Националностьта тукъ не е расова, а политическа проява. Нека да имаме десеть години добра администрация и всички въпроси за малцинствата ще изчезнатъ . . .“ Съ други думи, въ Македония не би останалъ никакъвъ българинъ, никакъвъ албанецъ или турчинъ; всичко би било посърбено.

Измежду жупанитѣ въ Македония тия двама души — Матковичъ и Лазичъ сж оставили всрѣдъ народа безкрайно по-зловещъ споменъ отъ оня, който всрѣдъ миналото наше поколѣние сжществуваше за Дервишъ-Ефенди, следователтъ по прочутата Винишка афера.

*

Презъ 1928 година дойде за жупанъ въ Скопйе подполковникъ Наумовичъ. Нищо добро не можеха да очакватъ отъ него жителитѣ на Македония. Но той остана запомненъ чрезъ заканата му, за която вече стана дума, и споредъ която за сръбската власть не бѣ достатъчна Мойсеевата препоржка „око за око, зжбъ за зжбъ“.

*

Генералъ Томичъ, началникъ на жандармерията. И той се прослави съ преследването на българи въ Македония; много майки разплака.

*

Генералъ Ковачевичъ се прояви главно въ Щипската область. Въ Щипъ получи и наказанието си.

*

Жупанътъ подполковникъ Михайловичъ въ Щипъ, не по-малъкъ

шовинисть отъ Ковачевичъ. Следваше сжщата политика; но не придоби сжщата „популярность“.

*

Велимиръ Преличъ, юристконсулътъ при Скопската бановина. Отвратителенъ садистъ. За него въ броя отъ 18 януарий 1929 година на в-къ „Свобода или Смъртъ“ бѣ казано следното:

„Преличъ бѣше адска сила, прикрита задъ злобната фигура на жупана Вилдовичъ и задъ онова котило отъ людоядци, което му служеше. Въ сжщность той бѣше вдъхновителя на всички замисли противъ всичко македонско въ Скопйе и широмъ по скопската жупания, па даже и вънъ отъ нея, предлагайки сътрудничеството си и на другитѣ жупани при всѣка афера, както напримѣръ при Валандовската преди две години, когато другиятъ джелатинъ Матковичъ се съвещаваше съ него въ Гевгели.

Преличъ бѣше нѣщо безподобно по злото, което правѣше и щѣше да прави все повече и въ бждеще. Въ него се бѣха дяволски съчетали дълбокото познаване на македонеца, и специално на скопянеца, съ омразата, която питаеше къмъ тѣхъ и съ неимовѣрната енергия, която придружаваше тази омраза.

Преличъ бѣше старо зло. Той не е отъ ония, които донесе катастрофата следъ войнитѣ. Не, той е отровна билка, посадена въ Македония — специално въ Скопйе — отдавна, още въ турско време, преди повече отъ 25 години. Дошелъ отъ Косовско, още тогава, заедно съ всички ония сърби главорѣзи, стекли се отъ Сърбия въ Македония въ най-тежкитѣ дни на македонското освободително движение, той заработва противъ българитѣ въ помощь на турцитѣ, като главенъ помощникъ на скопския сръбски митрополитъ. Бивалъ е и сръбски комита въ Македония, имайки като най-главна задача, разбира се, тормоза, насилието, избиването на българското население.

Упражненъ отъ тогава въ борбата противъ българщината, познаващъ всички дейци въ величавата македонска борба — бидейки при това и самъ зритель и противникъ на нейния разгаръ, днесъ той вървѣше следъ всѣка стжпка на мѣстнитѣ граждани и изнамираше всички срѣдства, за да задуши и последната надежда въ българското сърдце, което той основно познаваше и чувствуваше, че продължава да тупти упорито.

За тая цель той имаше на разположение всички срѣдства, бидейки начело на властьта; и ето защо докрай остана чума за мѣстното население. Затова зачестиха всички ония грозотии въ Скопско, съ които той спечели своята тъмна слава. Нѣма злодейство противъ българитѣ въ Скопйе и Скопско, на което той да не е билъ вдъхновитель или защитникъ. Нѣма планъ за гонение на мѣстното население, на който да не е билъ той авторъ или единъ отъ авторитѣ. Жупанътъ е бивалъ винаги много по-назадъ отъ него въ това отношение.

Отначало комита; после съветникъ въ скопската сръбска митрополия въ турско време; следъ това околийски началникъ още отъ 1913 г. и следъ войнитѣ, той стига до поста юристконсултъ въ скопската жупания, оставяйки незаменимъ и постояненъ на мѣстото, което заемаше. Всичко се мѣнѣше около него — окржжни управители, и жупани, а само той оставаше несмѣненъ, винаги и на всички власти необходимъ, нѣмайки равенъ на себе си, винаги напредващъ въ македоноядското си дѣло. Ще останатъ въ паметьта на цѣло Скопско побоищата, които преди две години се извършиха въ селата на Скопска Черна Гора. При сжденето на физическитѣ джелати въ тия побоища нито се спомена името на истинския злодеецъ. А той се криеше въ лицето на „кьория вампиръ“, както се изразяватъ всички скопяни, характеризирайки мрачната фигура съ замижали очи на Преличъ. Това добре знаятъ пребититѣ селяни, викани преди това отъ него, псувани и обсипани съ закани, които въ последствие така жестоко се изпълниха. Още по-добре знае това „поднаредникътъ“, който е получавалъ заповѣди за побоища отъ Преличъ и всѣки два деня му му се явяватъ на докладъ. Ето защо виновницитѣ джелати добиваха повишение въ чина си, вмѣсто да бждатъ осждени.

Но Преличъ бѣ неуморимъ. Той създаде втората афера въ Любанци и разплака толкова деца и майки. Мнозина селяни въ Скопско, осакатени и съ изюдени отъ мжчения лица, ще се движатъ, като живи паметници на неговата жестокость. Црешевчани и Любанчани особено ще го помнятъ, понеже сж бити предъ него самия до смъртъ въ избитѣ на жупанията, поставяни зимно време голи върху леда; тъпчени отъ жандаритѣ по гърдитѣ, докато проплюятъ кръвь; стѣгани съ забити пръсти въ мекатa костъ задъ ухото, докато жертвата падне съ облещени очи и окървавени бузи отъ кръвьта, която е текла отъ ушитѣ имъ.

Заклетъ гонитель на българитѣ, той по цѣли нощи е седѣлъ буденъ въ жупанията презъ времето, когато отцепилитѣ се отъ демократическата партия скопяни заговорили въ защита на мѣстнитѣ интереси; и е очаквалъ донесенията на

своитѣ агенти, които сѫ следѣли невинното движение на тѣзи граждани, винаги готовъ да ги арестува масово, при най-малъкъ поводъ (както впрочемъ по-късно направи съ Китинчевъ, Шалевъ и пр.). Рѣдко има обискъ въ Скопйе, при който той да не е присѫтствувалъ, боейки се отъ недостатъчната ревность на своитѣ подчинени.

Старъ познавачъ на скопяни, той бѣ и единствения авторитетъ въ раздаването на кредититѣ отъ банкитѣ. Само ако Преличъ позволи, скопянецътъ може да получи кредитъ. Ето защо толкова стари български фирми пропаднаха, сразени отъ него.

Най-голѣмата си тъмна слава въ Македония Преличъ спечели съ инквизицията надъ македонскитѣ студенти. Той бѣ нейниятъ авторъ; и надали безсърдечието въ наши дни е взимало по-грозенъ видъ отъ оня на Преличъ. Дълбоко въ нощьта, често пѫти до зори, той е седѣлъ въ стаичкитѣ на „Вардарския квартъ" (полицейски участъкъ), въ стария хюкюматъ и други подобни мѫчилища, и чакалъ инквизицията надъ отдѣлнитѣ студенти да стигне до своя връхъ, за да пристѫпи самъ той къмъ изтръгването на „признанията". Защото Преличъ се бѣ отдалъ всецѣло на голѣмото си пъклено дѣло — студентската афера, — влѣлъ всичкия си зълъ гений въ него, както художникътъ дарбата си въ своето най-голѣмо творение. Никога той не е бивалъ по-голѣмъ людоядецъ. Студентитѣ и въобще македонската младежь, бѣха станали прицелъ, на който той отдаде цѣлото си сѫщество, не изпускайки го никога отъ око. Само затворенитѣ въ зандана нещастници могатъ да знаятъ най-добре за тази негова ревность около тѣхъ, която ги ужасявала, когато отъ далечъ сѫ дочували пронизващия душата звукъ на пищалката на неговия автомобилъ, съ който е отивалъ въ затвора, винаги нощно време, за да ги разпитва и изтръгва „признания". Отъ дѣлото му сякашъ бѣше се уплашилъ и самъ Жика Лазичъ, който съветвалъ да се спре аферата, боейки се отъ свѣта поради жестокоститѣ и ефекта. Но Преличъ е останалъ непреклоненъ, надминавайки всички съ садизма си. Едно въплощение на сръбското зло!"

*

Измежду омразнитѣ на Скопйе сърби трѣбва да споменемъ и тия: жупана Вилдовичъ; джелатитѣ Пузичъ и Будимировичъ; министъръ Обрадовичъ; Куюмджичъ; Сапунджичъ; Мирославъ Йеличъ, запасенъ майоръ.

За Йеличъ в-къ „Свобода или Смърть" писа на 1 ноември 1927 г. между другото следното:

„Престѫпната му съвѣсть е вѣчно неспокойна. Като копой той се мушка навсѣкѫде, не би ли дочулъ потайния шепотъ на скопяни. Той основава в. „Вардаръ" въ Скопйе, въ който удря съ всичкитѣ си сили върху всѣко мѣстно движение, или по-добре помръдване. И когато нѣкои скопяни се отцепиха отъ партиитѣ и заговориха за самостойна група, за да се спасятъ отъ крадцитѣ чужденци, на мѣстни начала, и вече населението задръстваше улицитѣ, за да ги слуша, — тогава грозния „чернорукацъ" се провикна ударенъ въ сърдцето: „Защо спи властьта!? Ето ги македонствуващитѣ подъ маската на тукашни. Добре е, че сега ги знаемъ, та нѣма да ги мѣсимъ съ невинни и по-леко ще ги имаме на око". Или: „Ей ги, шушукатъ по махлитѣ или по таванитѣ и хвърлятъ сепаратични пароли". Така той насъскваше всички тъмни сили противъ „освободеното" клето македонско население и тогава, когато то направи опитъ да издигне гласъ за залъкъ хлѣбъ. Защото навсѣкѫде сѫ сърби — и слуги по гимназиитѣ и университетитѣ, и желѣзничаритѣ по всички линии, и пѫдари, и какво ли не. Въ общината сѫ се напъхали вълци гърци и сърби.

Само Йеличъ колко пѫти се кандидатира за кметъ на града, за да дере още повече Скопйе съ цѣлата паплачь . . . Но пропадна на изборитѣ. Пропадна и вестникътъ му, защото никой освенъ сърбитѣ не го четѣше . . . И ето го днесъ пакъ тържествува надъ нашата беда и се провиква въ стаята си: „Следъ четничеството, мина се на легална акция. Но и на нея се хванаха вече концитѣ!" Каква истина, неволно призната и отъ самия демонъ! Не е възможна мирна, законна борба. И тя биде унищожена още въ най-невинната си форма, защото людоядцитѣ я именуваха веднага като дѣло на „македонствуващитѣ", за да могатъ по-леко да я унищожатъ.

Той билъ замѣсенъ въ солунския процесъ.

После, когато стана революцията на Ахмедъ Зогу, той командуваше единъ отрядъ, преоблеченъ въ арнаутско облекло, сръбска войска противъ Фанъ Ноли.

Той постоянно е ревѣлъ въ вестницитѣ за гѫста колонизация въ Македония."

*

Янко Бедековичъ, известенъ ренегатъ-хърватинъ, който загина отъ ржката на хърватскитѣ борци. Бѣше известно време шефъ на полицията въ Македония. По-рано е служилъ на Австрия противъ своя народъ. Сетне — на новитѣ господари, сърбитѣ — пакъ противъ своя народъ.

Въ Македония дойде, за да помогне на сръбската полиция чрезъ познанията си по полицейско дѣло, които бѣ добилъ въ Виена.

*

Миле Степановичъ, бивалъ е шефъ на полицията въ Скопйе, преди Бедековича.

Степановичъ има голѣмо участие при разследванията по студентската афера, както и при други по-важни афери въ нашата страна.

*

Капитанъ Босичъ, прочутъ главорѣзъ, произведенъ майоръ. Суровъ, безчувственъ пияница; той не познаваше милость и човѣщина — истински звѣръ, слѣзналъ отъ гората.

*

Прица, шефъ на полицията въ Битоля.

*

Владиката Варнава, който сетне стана сръбски патриархъ. За него говорихме накратко другаде.

Добре познатъ на македонскитѣ българи още отъ турския режимъ, като проводникъ на сръбската завоевателна политика и антибългарско дѣло. Описанъ е добре отъ дебърския български владика Козма въ единъ докладъ до Светия Синодъ въ София по време на Балканската война.

Въ митрополията на Варнава въ Скопйе се събираше оная група отъ разпоредители съ живота, честьта и имота на македонския българинъ.

*

Йованъ Бабунски е всепознато чудовище въ Македония. Кървавитѣ му подвизи всрѣдъ невинния народъ отъ Вардара до Огражденъ и Малешевско сж незабравими. Бѣше „войвода“ на чело на държавна банда, която отъ село на село биеше редомъ млади и стари, убиваше по своя прищевка. Проявилъ се е още при турския режимъ.

*

Въ Щипъ между администрацията най-запомненъ е околийскиятъ началникъ Драгачевацъ, като не смѣтаме Матковичъ.

*

Въ Велесъ като околийски началници се знаятъ имената на Диличъ, Углеша Поповичъ, баджанакъ на Василие Тръбичъ.

Диличъ правѣше нощни обиски и биеше безразборно гражданитѣ.

*

Всѣка македонска околия, всѣко населено мѣсто бѣ запознато съ нѣкои отъ тоя сортъ администратори, прокарващи политиката на краля, Пашича и Генералния щабъ на сръбската армия. Безчинствата, безправията се възнаграждаваха, вмѣсто да се преследватъ отъ закона. Пладнешкитѣ разбойници, убийцитѣ свободно се разхождаха като органи на властьта. Въ Скопйе, напр., всѣки знаеше, че убиецътъ на Миланъ Геновъ, стражаря Милутинъ, е повишенъ като цивиленъ агентъ при Жупанията. Тия, които стреляха върху бащата и синъ Гаврилови въ Щипъ, бѣха най-близки хора на полицията и на Каламатиевичъ; и така бѣ редомъ съ всички извършители на убийства по градове и села.

Броещитѣ се на пръсти ренегати и продажници оставаха единстве-

нитѣ привърженици на сръбството. Тѣ бѣха на почить предъ всички степени на властьта. Единъ янкеседжия като Мино Станковичъ биваше приеманъ дори отъ краля и награждаванъ съ ордени. Албанскиятъ ренегатъ Смайо Ферович бѣше издиганъ едва ли не като сръбски националенъ герой. Той бѣ убитъ въ едно скопско кафене презъ 1929 г. Погребаха го съ военна музика, военни почести, съ представители на цивилната власть и четническото сръбско сдружение. А Смайо бѣ извършилъ редица убийства на българи и албански патриоти въ Косовско. Награденъ билъ съ звездата на Карагеоргевичитѣ и други медали за „заслуги спрямо сръбската идея."

Бѣлградскиятъ в-къ „Време" отъ 27 юний 1929 год. писа за него, че е билъ въ пълна услуга на сърбитѣ и му посвещаваше много похвални думи.

Ферович стреля презъ февруарий 1928 г. срещу видния албанецъ Гяни Бегъ, бившъ депутатъ и лидеръ на мюсюлманската партия „Джемиетъ", която бѣ разтурена отъ сърбитѣ въ 1924 г. Споменатиятъ вестникъ „Време" бѣ писалъ на 15 февруарий с. г.: „Следъ войната Смайо Ферович се занимаваше съ политика. Той винаги е работилъ противъ „Джемиета", макаръ самъ мюсюлманинъ по религия, но отличенъ сърбинъ по националность."

Поведението на попъ Корошецъ

За свещеникъ Корошецъ, словенецъ, говоря тукъ, веднага подиръ сръбскитѣ главорѣзи и бандити, защото той не само не ги осѫди, а ги взе подъ моралната си закрила.

Корошецъ бѣше водачъ на словенска партия. Стана министъръ на вѫтрешнитѣ работи въ Бѣлградъ, а сетне министъръ-председатель Знаеха се подбудитѣ на много словенци за близкото имъ сътрудничество съ сърбитѣ; боеха се отъ силнитѣ свои съседи нѣмци и италианци, та разчитаха, че въ даденъ опасенъ моментъ сръбската войска ще може да ги защити. Въ 1941 година сигурно се убедиха, че сѫ си правѣли илюзии. Въ всѣки случай, тѣ най-добре прекараха въ кралска Югославия, отъ всѣко гледище.

Компромиситѣ, обаче, които Корошецъ направи, прехвърлиха всѣка граница на допустимото. Затова той бѣ осѫденъ и отъ словенски вестници, както ще видимъ по-надоле.

Като министъръ на вѫтрешнитѣ работи той направи обиколка въ Македония презъ месецъ май 1928 година. Нека първо спомена, че по време на неговото министерствуване бѣха извършени въ Македония редица убийства — Миланъ Геновъ бѣ убитъ въ Скопйе, свещеникъ Александъръ Петровъ при Свети-Николе, Мицко Ташковъ въ Мариовско, Иванъ Бояджиевъ въ Прилепъ и пр.

При обиколката си е билъ придружаванъ отъ жупанитѣ полковникъ Наумовичъ, Жика Лазичъ и Михайловичъ. Въ тѣхно присѫтствие е запитвалъ хората въ Велесъ и други градове — има ли нѣщо, отъ което да се оплачатъ. Разбира се, никой не му е казалъ нищо.

Въ Щипъ е билъ посрещнатъ отъ Михаилъ Каламатиевичъ, кметъ на града, натрапенъ отъ властитѣ, следъ като избраниятъ кметъ Д. Караджовъ бѣ заставенъ да си подаде оставката и бѣ интерниранъ въ Валйево. Истинско унижение бѣ за Корошецъ да бѫде посрещнатъ отъ Каламатиевичъ и отъ него — всенародно презрения ренегатъ и убиецъ — да се информирва за настроението и желанието на народа . . .

Бѣлградскиятъ вестникъ „Новости" отъ 25 априлъ 1928 г. писа:

„Депутатитѣ отъ Македония не вѣрватъ, че мисията на д-ръ Корошецъ, който се придружава отъ шефа на безопасността Жика Лазичъ, ще бѫде увѣнчана съ успѣхъ. Министърътъ на вѫтрешнитѣ работи не ще може да се запознае

съ истинското положение въ страната, защото народътъ се опасява да изнесе оплакванията си досежно действията на полицейскитѣ органи. Д-ръ Корошецъ наистина, ако е искалъ да направи нѣщо за Македония и да получи сведения за истинското положение на страната, трѣбвало е да обиколи тия краища заедно съ видни граждани отъ югъ".

Навсѣкѫде министърътъ на вѫтрешнитѣ работи бѣше посрѣщанъ отъ шпионитѣ и отъ сръбскитѣ чиновници. Тѣ го „освѣтляваха" за болкитѣ на Македония.

Като се прибра въ Бѣлградъ Корошецъ, за още по-голѣмъ неговъ срамъ, направи изявления въ смисълъ, че е доволенъ отъ това, което видѣлъ въ Македония; населението било добре разположено и патриотично; чулъ само похвали за чиновничеството тамъ; безопасността била добре уредена. Изявленията му бѣха публикувани и въ органа на неговата партия въ Любляна.

Следъ обиколката си той внесълъ предложение за добавки къмъ заплатата на ония чиновници въ Македония, които били „изложени на комитска пропаганда и дейность". Поискалъ е възнаграждение за:

а) Юристконсултитѣ въ Скопйе, Щипъ и Битоля; и за градоначалницитѣ на сѫщитѣ градове — по 500 динара месечно. Нека си припомнимъ, че юристконсултъ бѣ и описаниятъ по-горе Велимиръ Преличъ.

б) На дипломиранитѣ околийски началници въ: Босилеградъ, Крива-Паланка, Кратово, Куманово, Скопйе, Велесъ, Свети-Николе, Щипъ, Кочани, Царево-село, Струмица, Берово, Валандово, Радовишъ, Гевгели, Неготино, Кавадарци, Прилепъ, Кичево, Крушово, Битоля, Ресенъ, Охридъ, Струга, Ростуше, Дебъръ, Гостиваръ и Тетово — по 1,000 динара месечно;

в) На приставитѣ въ сѫщитѣ мѣста — по 300 динара месечно.

Похвалитѣ изказани отъ сѫщия свещеникъ, ужъ културенъ европеецъ, къмъ сръбската полиция, го излагаха въ очитѣ на обществото. Хърватскитѣ депутати съ право го нарекоха агентъ на сръбската полиция и на убийцитѣ въ Македония отъ „Бѣла ржка".

Попъ Корошецъ имаше дългъ да чуе отъ народа, че сръбскитѣ чиновници се обръщатъ къмъ него твърде често съ думитѣ: „Оди вамо, ти робе"; а околийскитѣ началници обясняваха на сѫщия народъ, че колониститѣ се изпращатъ въ Македония за „да го газятъ".

Незавидна бѣ ролята на тоя словенецъ министъръ, който понѣкога се намираше между 15 души все сърби министри. Сигурно бѣ повѣрвалъ на думитѣ на Жика Лазичъ, че Македония скоро щѣла да достигне другитѣ провинции въ стопанско и икономическо отношение. Достигнала би ги, по методитѣ на Лазичъ, само когато Хърватско и другитѣ области бѫдѣха така оголени отъ сърбитѣ, че да се изравнятъ съ македонското положение.

Вестникъ „Словенски народъ" отъ 3 май 1928 год., излизащъ въ Любляна, писа:

„Изявленията на г. Корошецъ за положението въ Македония сѫ съвсемъ неистинни и искатъ да скриятъ причинитѣ на недоволството и безпорядъка. Противъ изявленията на г. Корошецъ трѣбва да протестиратъ всички, които мислятъ честно."

Загребскиятъ вестникъ „Обзоръ" отъ 7 май 1928 г. съобщи, че въ самата „Словенска людска странка" (партия) не били доволни отъ изявленията на Корошецъ. Въ дописка отъ Любляна тоя вестникъ пише, че „въ Словенско такива изявления не извикватъ добро впечатление, защото изъ Словенско има мнозина, които отъ личенъ опитъ добре познаватъ македонскитѣ условия."

Вестникъ „Хърватски гласъ" отъ 3 май 1928 година писа:

„Д-ръ Корошецъ е очарованъ, а народътъ — разочарованъ. За общо учудване д-ръ Корошецъ сочи Македония за най-уреденъ край въ държавата."

А въ следващия си брой отъ 4 май 1928 година сѫщиятъ вестникъ („Хърватски гласъ“) писа:

„Жика Лазичъ води своя министъръ, за да му показва своето дѣло. Води го отъ учреждение въ учреждение, отъ община въ община и всички тия учреждения сѫ знаели кой, кога и защо идва.“

Въ този брой на вестника е помѣстено пакъ по сѫщия случай ново изявление на депутата отъ Македония, радикалътъ В. Тръбичъ, който пита:

„Заповѣдалъ ли е г. д-ръ Корошецъ да се хванатъ убийцитѣ на аптекаря Геновъ, на адвоката Стояновъ, на Миланъ Сташинковъ и Бояджиевъ; да се затвори стражаря Кръсто Бейовичъ, който е стрелялъ на кмета на с. Витолища, Димовъ; заповѣдалъ ли е да се затвори сѫдебния кандидатъ въ Кичево, който е стрелялъ на Георги Поповъ; и всички ония, които има да отговарятъ за подобни дѣла, и които посрѣщаха д-ръ Корошецъ по градоветѣ на Македония, правиха му компания и разиграваха по-виднитѣ граждани, които ужъ желаели да не се закача сегашното чиновничество?“

Вестникъ „Новости“, излизащъ въ Бѣлградъ отъ 5 май 1928 год., помѣства изявления на единъ депутатъ въ Скупщината, избранъ въ Македония:

„Стига да се види съ кого министърътъ е дошелъ въ Македония и какъ е влизалъ той въ съприкосновение съ мѣстното население, за да се разбере значението на това пѫтуване и разочарованието отъ него. Изявленията му за положението въ Македония показватъ до колко той е билъ въ пленъ на тия, които го заобикаляха презъ време на пѫтуването. Какво може да се очаква отъ единъ човѣкъ, който не смѣе да приеме въ кабинета си никакъвъ посетитель, безъ присѫтствието и контрола на сѫщитѣ чиновници, които, още презъ времето на Максимовичъ, сѫ навикнали да управляватъ сѫщото министерство както си искатъ.“

А органътъ на Радичевата хърватска земедѣлска партия „Домъ“ обнародва статия отъ депутата Шивичъ, въ която е казано:

„Спомнямъ си какъ тази пролѣть въ Бѣлградския парламентъ водительтъ на модернитѣ фарисеи и садукеи, Корошецъ, хвалѣше отъ стола на министъра на полицията, мнимия редъ въ Главняча; а Македония представляваше като земя, гдето тече медъ и масло. Възъ основа на тия лъжливи съобщения на единъ свещеникъ, който е наистина достоенъ наследникъ на великия свещеникъ Кайафа, всички бѣлградски управници и днесъ твърдятъ сѫщото и показватъ Македония на чужденцитѣ, като цвѣтуща страна. А между това, и ние депутатитѣ по нѣщо знаемъ, а най-вече Адамъ Прибичевичъ, който работи между народа въ Вучитрънъ и заявява, че въ Македония е истински пъкълъ . . .

Корошецъ подражава на руския генералъ Потемкинъ, който е показалъ на Екатерина Велика цвѣтущи села, за да обрисува положението въ цѣла една страна. Обаче, следъ убийството на нашия учитель Стйепанъ Радичъ, четири милиони хървати поеха духа на последния. Хърватскиятъ народъ самъ иска да решава сѫдбата си. Той не се бои отъ никого, освенъ отъ Бога, а най-малко отъ днешното кърваво правителство, защото знае, че последното е немощно и съ кѫси дни. Просвѣтениятъ и организиранъ народъ усѣща днесъ грамадна политическа мощь и силна воля. Той се счита самъ господарь на сѫдбинитѣ си.

Не е далечъ деня на освобождението на Хърватско. Нашето народно съзнание, което иска свобода и правда, ще блесне скоро като силно слънце, отъ което ще се пръсне тежката мъгла на бѣлградскитѣ насилия и грабежи.“

Вестникъ „Свобода или Смъртъ“, органъ на ВМРО отъ 22 юний 1928 г. бѣ писалъ по посещението на Корошецъ въ Македония:

„Когато д-ръ Корошецъ пое министерството на полицията, готови бѣхме да повѣрваме, че ще настѫпи все нѣкаква промѣна за добро и въ полицейския режимъ въ земята ни. Корошецъ не е дивъ шумадиецъ, а словенецъ, съ европейска култура; той е вождъ на една партия, която се смѣта народна; народътъ му се бори самъ за равноправие на сърбитѣ — кой другъ, ако не оня, който самъ страда и се бори, ще разбере нашитѣ страдания?

Но какво стана? Министъръ Корошецъ тръгна за „анкета“ изъ Македония. Тръгна . . . съ Жика Лазичъ и съ жупанъ Наумовича; тръгна да бърше сълзи, да лѣкува рани и да въдворява миръ съ тия, отъ които е пропищѣло мало и

голѣмо. Ясно бѣ кѫде щѣха да го заведатъ тия палачи и какво трѣбваше да види. И ясно бѣ, още когато си избра водачитѣ, че европейски културниятъ и религиозно възпитаниятъ кюре не е нищо друго, освенъ маша въ ржцетѣ на Вукичевичъ и съдружие, за да имъ вади кестенитѣ отъ огъня, който гори въ Македония."

Преди да тръгне за Македония Корошецъ знаеше какво става тамъ. Чулъ бѣ и отъ депутатитѣ на „Селско-демократическата заедница" (коалицията на Радичевата партия съ тая на Прибичевичъ) въ началото на сѫщата 1928 година редица факти, посочени предъ Скупщината, доказващи, че сръбската власть е извършила всевъзможни други престѫпления и убийства въ Македония.

Достатъчно е, смѣтамъ, да се посочи поведението дори на единъ попъ Корошецъ, за да се види каква неправда и тирания е царувала въ Македония подъ сръбска власть.

Цифри за терора

Не е излишно ако спомена и тукъ, че сведенията, които давамъ за сръбскитѣ, югославскитѣ и гръцкитѣ власти, сѫ само една часть отъ цѣлостния размѣръ на злочинствата, извършени върху българи, а и върху албанци и турци. Даннитѣ биха били много по-пълни ако разполагахъ въ чужбина съ всичко, което въ съответно време бѣ грижливо записвано. Посоченото отъ мене все пакъ е достатъчно за да даде представа за теглата на народа ни подъ споменатитѣ християнски власти.

1) Въ текста на настоящата книга четвърта, разказвайки за разни сръбски терористически експедиции по нашитѣ села, за разни афери (въ повечето случаи провокирани чрезъ лукавости на властитѣ) и пр., посочилъ съмъ: убити — 89 души; арестувани 692; изтезавани 145; изнасилени жени — 4.

2) Въ текста на книга втора сѫ споменати: убити 61; измѫчвани 230 души; изнасилени жени 55; сѫдени и осѫдени — 198.

3) Въ книга трета съмъ посочилъ, пакъ въ текста: убити 10 души; арестувани 87; бити до смърть 28 .

4) Въ книга втора има (за времето отъ 1918 до 1924 г.) приложенъ подробенъ списъкъ съ имена за: убити — 342 души; безследно изчезнали 47 души; арестувани и изтезавани 2,900 души; изнасилени жени 85.

5) Приложени сѫ въ настоящата книга два списъка[3] — единиятъ съ допълнителни сведения за периода отъ 1918 до 1924 г., а другиятъ за времето отъ 1924 до 1934 г., съ следнитѣ указания, общо за двата списъка: убити — 426 души; безследно изчезнали 72; арестувани и изтезавани 3,156; изнасилени жени — 34. Въ края на списъцитѣ следва една скица съ цифри по тия два списъка за всѣка околия. Въ нея се виждатъ данни и за други нѣкои видове беззакония и насилия.

6) До тукъ посоченитѣ злодеяния сѫ извършени въ така наричаната Югославия. Ето сбора имъ:

Убити — 928
Безследно изчезнали — 119
Арестувани и изтезавани — 7,238
Изнасилени жени — 180
Сѫдени и осѫдени — 462

7) Въ книга втора е помѣстенъ, обаче, и списъкъ на жестокитѣ насилия, извършени отъ сръбскитѣ власти, войска и държавни банди надъ невинното българско население, както и (около една трета отъ посоченитѣ тамъ данни) надъ албанци и турци. Тогава, тоестъ отъ 1912 до 1915 г. не бѣ на лице Югославия, а сѫществуваше само кралство Сърбия. Ето тия сведения: убити — 1,854 души; безследно изчезнали

— 285; арестувани и изтезавани — 1,091; изнасилени жени — 20. И тукъ не посочвамъ другитѣ видове беззакония и золуми; има ги отбелязани въ казаната книга.

8) Значи, откакто една часть отъ Македония попадна подъ властьта на Бѣлградъ, т. е. отъ 1912 до 1934 год., посочилъ съмъ (въ повечето случаи съ имената на пострадалитѣ лица, както и на нападателитѣ и други подробности) следния брой на извършени насилия:

Убити — 2,782 души
Безследно изчезнали — 404
Арестувани, изтезавани — 8,527
Изнасилени жени — 200

9) Къмъ този брой трѣбва да се прибавятъ и посоченитѣ въ книга трета злочинства въ Западнитѣ български покрайнини между двете голѣми свѣтовни войни: убити — 77 души; арестувани и изтезавани — 69; изнасилени жени — 2; сждени и осждени — 17.

*

Презъ периода 1918—1934 г. отъ безчинствата въ Македония подъ гръцка власть съмъ отбелязълъ:

а) Въ книга трета: убити — 25; арестувани и изтезавани — 486; пратени по островитѣ на заточение — 28 души.

б) Въ приложенитѣ списъци (за времето отъ 1918—1934 г.) покрай другитѣ видове насилия, сж отбелязани: убити — 52; безследно изчезнали — 5; арестувани и изтезавани — 1,004; изнасилени жени — 3.

Или общо за гръцкия режимъ между двете голѣми войни:

убити — 77 д.; безследно изчезнали — 5; арестувани и изтезавани — 1,490; изнасилени жени — 3.

*

Читательтъ трѣбва да има предвидъ и следнитѣ пояснения:

1) Въ книга втора, следъ общия сборъ на насилията въ всѣка околия, сж дадени и нѣкои поучителни подробности, както и неозначени въ списъка злодеяния.

2) Ясна представа за ужаситѣ на сръбския и гръцки режимъ, още отъ първитѣ дни на неговото установяване въ нашата родина, дава станалия прословутъ Докладъ на Карнегиевата анкетна комисия отъ 1914 г. Вънъ отъ множеството изнесени съвсемъ конкретно случаи, тоя докладъ е необоримо свидетелство и за българщината на македонскитѣ славяни.

3) И тукъ подчертавамъ, че бититѣ отъ сръбски държавни органи въ Македония наши братя, както и албанци, често и турци, не ще да сж помалко отъ сто хиляди души.

4) Изгаряни сж понѣкога цѣли села. Нѣкои сведения за това сж дадени въ списъцитѣ и въ самия текстъ, кждето се описва тиранията.

5) Много отъ посоченитѣ отъ мене сведения сж потвърждавани отъ сръбски вестници, а понѣкога и отъ депутати въ бѣлградската Скупщина. Михайло Куюнджичъ, бившъ подпредседатель на Скупщината открито призна, че до 1924 г. презъ затворитѣ въ Македония сж минали седемь хиляди и петстотинъ души.

6) Въ текста на книгитѣ сж посочвани грабежи на покжщнина, добитъкъ, насилствени оженвания на наши моми за сръбски стражари, разни садизми и пр. И това рисува картината на черната действителность.

7) Маса хора сж лежали изъ сръбскитѣ затвори съ месеци за нищо и никакво и безъ да бждатъ сждени сж били освобождавани.

8) Изтъкнато е на съответно мѣсто, че цѣли села бѣха дигани посрѣдъ зима или всрѣдъ лѣтния работенъ сезонъ да „гонятъ комититѣ“. Множество лица измръзваха отъ студъ и губѣха мизерния си доходъ за прехрана.

9) Често явление бѣха — подчертавамъ — интернирванията за дълго време къмъ Шумадия на по-събудени лица и особено на учители отъ Македония; цельта бѣ — да липсватъ домашни хора съ образование между народа ни.
10) Получаваха се заплахи за убийства. Често биваха подпалвани кжщи, пакъ за застрашаване. Запалена бѣ и моята бащина кжща въ Ново-село до Щипъ, но не изгорѣ. Събориха я до основи сърбокомуниститѣ, като поеха властьта въ 1944 година.
11) Въ много околии имаше набелязани отъ полицията българи, които при тревоженъ моментъ биха били задигнати и избити, както Сърбия постжпи съ десетки такива наши здрави родолюбци въ 1915 година, при отстжплението на сръбскитѣ войски и чиновници къмъ Албания.
12) Нашето движение имаше записани поименно много повече пострадали. Но тия сведения се изгубиха по време на войната и при комунистическия режимъ. Спомнямъ си, че само за Кочанска околия имаше единъ списъкъ съ около сто и двадесеть имена на избити българи. Нито едно име отъ тия мжченици не се намира въ страницитѣ на моитѣ книги.
13) Презъ декември 1929 година въ Берлинъ една графическа изложба изнесе редица статистически данни за югославския тероръ надъ несръбскитѣ народности. Посоченитѣ числа много надминаваха това, което тукъ изнасямъ. Нищо преувеличено нѣмаше въ изложбата що се отнася до Македония.
14) Изнесеното отъ д-ръ Асѣнъ Татарчевъ (въ петицията му до Обществото на народитѣ) число — 251 — на затворени въ „Лепоглава" македонски българи, не е вписано тукъ. Не сж вписани и показанитѣ отъ него албански жертви, както и седемтѣ умрѣли въ затвора българи.
15) Овци, кози и другъ добитъкъ, ограбенъ отъ сърбитѣ, е посоченъ твърде малко въ моитѣ списъци и въ текста. Сжщото е и съ ограбенитѣ домашни вещи, момински чеизи и пр.
16) Въ затворитѣ понѣкога бѣха изпращани и деца на десетгодишна възрасть.
17) Въ Западнитѣ български покрайнини тероръ е много по-обширенъ, отколкото азъ го посочвамъ чрезъ поименни сведения. Само презъ юний 1929 г., както се изнесе въ българския печатъ и отъ страна на полицията, арестувани сж нѣколко стотинъ лица. Навързани съ синджири и вжжета селяни сж закарвани за разпитъ въ село Долна Любата.

— И въ Западнитѣ покрайнини сърбитѣ почнаха да разстрелватъ българи още като стжпиха тамъ; сжщо както постжпиха и въ Македония презъ 1912-1913 г. Разстрелвания имаше особено въ селата Врабча, Сѣнокосъ, Каменица, Долна-Невля, Стрезимировци.

— „Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ" въ Бостонъ, отъ 29 юний 1929 г., посочи, че сж избити двадесеть души българи отъ Западнитѣ покрайнини, между които жени и деца, отъ началото на годината до лѣтото, край границата. Сърбитѣ признавали убийствата, но твърдѣли, че тия лица ужъ искали да минаватъ границата безъ паспортъ. Българското обществено мнение искаше международна анкета.
18) Що се отнася до Гърция, казано е и въ Карнегиевата анкета, че самъ престолонаследникътъ Константинъ бѣ насърдчавалъ изтрѣблението на българщината въ Македония, казвайки „Българинъ да не остане".
19) При влизането имъ въ Критъ и други острови (1941 г.) германскитѣ военни власти освободиха къмъ две хиляди души интернирани българи, които можеха тамъ съ години още да стоятъ и дори да измратъ. Изпратени бѣха на заточение само защото бѣха българи.

— Гръцки държавни банди още въ 1912 год. почнаха да тормозятъ

нашето население съ цель да се реши то да напусне хилядолѣтнитѣ си огнища, та страната да остане само на гърцитѣ.

20) Даденитѣ отъ мене сведения за гръцкия тероръ сѫ съвсемъ оскъдни, все поради липса на сведения, каквито нѣкога систематично се събираха; но се изгубиха въ вихъра на всичко, което стана въ нашата родина и по-специално въ България.

21) Насилията на сръбската (югославска) и гръцка власть въ Македония не могатъ да се изразятъ въ цифри само. Важни — отъ гледище на потиснатитѣ народности — прояви на режима не се поддаватъ на изброяване. Напримѣръ, мѣркитѣ за денационализиране, които засѣгатъ всички жители, безъ изключение на нито едного; безбройнитѣ оскърбления и унижения; насилственото налагане на сръбския и гръцкия езикъ; коренната фалшификация на историята; налагане на сръбски и гръцки имена; самото присѫтствие на нашественика въ нашата земя — съ войската му, полицията, училището, църквата му, бѣ за народа ни тежъкъ знакъ на робство.

Всички тия посегателства не докосваха само физиката на българина или кесията му; тѣ жестоко, интегрално посѣгаха върху традициитѣ му, идеитѣ и душата му.

Да съкруши българщината въ Македония—съ тая задача бѣ дошелъ завоевателтъ отъ Сърбия и Гърция. Иначе не може да се обяснятъ неговитѣ зловещи проявления още като стѫпи на наша земя въ 1912 г., докато българската армия (неговъ съюзникъ) още се сражаваше срещу Турция изъ тракийскитѣ полета — прояви, за които тъй красноречиво говори Карнегиевата анкетна комисия. Срещу тѣхъ бѣ отпорътъ на нашия народъ. Всички обяснения на този отпоръ, изхождащи отъ поробителя и негови заинтересовани приятели, сѫ недостойна подигравка съ човѣщината и съ самата идея за свобода.

V. НЕВЪЗМОЖНА ЛЕГАЛНА ДЕЙНОСТЬ ВЪ МАКЕДОНИЯ. ПРОТЕСТИ ПРЕДЪ ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТѢ

На съответно мѣсто казахме, че преди да започне своята нелегална дейность, Тодоръ Александровъ се опита да насърдчи създаването на легална партия въ Македония. Конституцията на Югославия (наричана тогава Кралство на сърби, хървати и словенци) позволяваше партиитѣ. Всички опити бѣха напразни. Мнозина измежду тѣзи, които приеха риска да завѣряватъ изборни документи въ полза на мѣстнитѣ хора, трѣбваше да станатъ нелегални. Неминуемо Македония мина къмъ революционнитѣ акции, за да чуе свѣтътъ, че тя сѫществува и че не е сръбска, нито гръцка земя.

Името на Македония никой не посмѣваше да спомене нито въ Парламента на Югославия. Това не бѣ позволено и на стария Арсо Лазаровъ, избранъ въ Щипъ съ листата на сръбска партия. Македония можеше да минава само подъ име „Южна Сърбия", или пъкъ трѣбваше да се премълчава името й.

Мѣстнитѣ хора, които биха желали да се движатъ свободно по улицитѣ на градоветѣ или въ селата, не смѣеха нито да протестиратъ срещу порядкитѣ въ нашата родина. Като извънредно събитие бѣше посрещнатъ протеста на депутата Владо Пуздерлиевъ отъ Щипъ, когато въ Брѣгалнишката область, а особено въ самия този градъ, бѣха извършени маса арести презъ 1925 год., съпроводени съ редица насилия. Той отправи остра критика за поведението на подкупенитѣ ренегати, отдали се на страховито вилнение всрѣдъ народа, подкрепвани открито отъ властитѣ. Опозиционнитѣ сръбски групи изнесоха потресаващи факти следъ извършената анкета за деянията на властьта въ Щипско.

Когато — презъ 1927 г. — нѣкои скопяни се отцепиха отъ разни сръбски партии и замислиха да създадатъ нѣщо като самостоятелна група, единъ заслѣпенъ сръбски шовинистъ — споменахме вече — открито писа въ вестника си: „Ето ги македонствуващитѣ подъ маска на тукашни. Сега ги знаемъ, та нѣма да ги смѣсваме съ невинни хора и по-лесно ще ги имаме подъ око. Следъ четничеството, минава се къмъ легална акция. Но и на нея сѫ хванати нишкитѣ . . ."

Когато студентитѣ отъ Македония се опитаха въ Бѣлградъ да създадатъ свое културно дружество, изплашиха се отъ такава мисъль даже колегитѣ имъ сърби. Последнитѣ не желаеха дружеството да бѫде на македонски студенти, а на „студенти отъ Македония"; по този начинъ въ него щѣха да нахълтатъ установилитѣ се въ Македония шумадийци и черногорци, синове и братя на чиновници, офицери и пр. По този начинъ отъ името на Македония биха издигнали гласъ пакъ сърби.

Разбира се, списъкътъ на инициаторитѣ македонци отиде въ полицията.

Можеше да бѫдешъ членъ на Орюната, на Аероклуба, на Соколитѣ и пр.; но никакво сдружение съ македонско име и съдържание не бѣ позволено. Въ самия университетъ биваха считани като „антидържавни елементи" македонцитѣ; изключение се правѣше за гърцитѣ и нѣкои други. А подъ форма на полушега, полузакана, често по кафенета и улици на македончетата се отправяше наименованието „бугараши".

*

Въ чужбина се намираха отдавна стотици хиляди македонски българи, установени предимно въ България, Съединенитѣ американски

щати и Канада. Тѣ отправяха протести до разни отговорни мѣста въ свѣта за онова, което става въ Македония. Но се намираха заинтересовани политически срѣди въ западнитѣ държави, които се стремѣха да подценяватъ тия протести по единъ или другъ начинъ; най-често ги таксуваха като инспирирани отъ България. И гласътъ на нашата американска емиграция игнорираха, макаръ той да имаше сѫщото значение, каквото нѣкога представляваше протестътъ на ирландскитѣ емигранти отъ новия свѣтъ въ полза на старото имъ отечество.

Сѫществуваха, естествено, и по-обективни, дори благоприятно разположени срѣди въ чужбина, които отлично преценяваха идващитѣ отъ страна на нашата емиграция свидетелствува за тиранията въ Македония. Нашата емиграция не бѣ друго освенъ часть отъ народа, който бѣ останалъ до роднитѣ огнища. Нѣма никакви основания да се мисли другояче.

И все пакъ, за да се изобличи още по-нагледно тиранията, както и да се нанесе ударъ върху спекулациитѣ на нейнитѣ защитници въ Запада, яви се една малка серия протести изъ срѣдата на самото поробено население. За тѣхъ освѣтление даватъ следващитѣ редове.

Петицията на Димитъръ Шалевъ,
Григоръ Анастасовъ и Димитъръ Илиевъ

Трима македонски българи напуснаха Югославия и подадоха на 14 януарий 1930 година до Обществото на народитѣ въ Женева мемоаръ и петиция, която бѣ съставена въ Скопйе презъ месецъ декемврий 1929 г. Цѣлото съдържание на петицията читателътъ ще намѣри въ приложението [4].

*

Димитъръ Шалевъ бѣше помощникъ-кметъ на Скопйе. За неговото разкарване по затвори и предъ сѫдилища стана дума вече; той произхожда отъ познато скопско семейство. Григоръ Анастасовъ отъ градъ Кавадарци е сѫщо така много известенъ въ родния му Тиквешки край. По професия е адвокатъ. Бивалъ е народенъ представитель въ бѣлградския Парламентъ. Димитъръ Илиевъ е сѫщо адвокатъ въ Прилепъ.

Тѣ останаха нѣколко месеци въ Женева, за да чакатъ резултата отъ петицията. На 9 май 1930 година подадоха добре аргументиранъ мемоаръ до силитѣ, които бѣха подписали Сенжерменския договоръ, както и до Обществото на народитѣ. Мемоарътъ допълваше тѣхната петиция, рисувайки съ повече подробности правното, политическо, социално и културно положение на македонското население подъ югославска властъ. Понеже американското правителство сѫщо бѣ подписало споменатия договоръ, мемоарътъ бѣ изпратенъ и до него.

Къмъ мемоара сѫ прибавени осемь изложения:

а) За политическото положение на българското население въ Югославия;

б) Списъкъ на 222 убити въ Македония българи, безъ присѫда, отъ органи на сръбската власть, съ пояснение, че жертвитѣ сѫ много повече;

в) Списъкъ на редица жестокости и притѣснения;

г) Списъкъ на изнасилени жени и момичета;

д) Списъкъ на опожарявания;

е) Списъкъ на побоища;

ж) Списъкъ на грабежи и оплячкосвания;

з) Списъкъ на опити за убийства.

Тримата отправиха до Главния секретарь на Обществото на народитѣ и едно оплакване — съ дата 1 мартъ 1930 г. — за преследванията,

които сръбскитѣ власти предприеха срещу българи въ Македония въ връзка съ подадената петиция.

Синътъ на Григоръ Анастасовъ — Иванъ, който следваше право въ Бѣлградския университетъ, както и неговиятъ братовчедъ Благой Анастасовъ бѣха изключени отъ югославскитѣ университети, — задето Григоръ е действувалъ въ Женева да се дадатъ права на българитѣ. Понеже отговорътъ отъ Обществото на народитѣ се забавяше, тримата отправиха запитване до Главния секретарь съръ Ерикъ Дръмондъ, който на 25 юлий отговори както следва:

„Петицията биде подложена на предписаната процедура; обаче, до сега нито единъ членъ на Съвета не е взелъ инициативата да привлече вниманието на Съвета възъ основа на договора за малцинствата върху изложения споръ въ вашата жалба."

На 17 февруарий 1930 г. Обществото на народитѣ е изпратило преписъ отъ петицията до бѣлградското правителство, за да каже то своята дума по нея. А то отговорило, че въ Югославия нѣма българско малцинство. Вънъ отъ това, споредъ сръбското твърдение, тримата петиционери били въ връзка съ Македонския комитетъ . . .

Първиятъ сръбски доводъ можеше съвсемъ лесно да се сгромоляса, ако Обществото на народитѣ би наредило една анкета, при международна гаранция. А вториятъ доводъ е твърде смѣшенъ; защото Обществото на народитѣ имаше дългъ да разгледа и провѣри изнасянитѣ въ петицията и въ мемоара факти, а не да се подчинява на бѣлградскитѣ извъртания. Анастасовъ и Шалевъ бѣха хора, които заемаха високи обществени служби въ Югославия, а не сж били въ Македонския комитетъ. Вънъ отъ това — ясно е, че македонски комитетъ не би и имало, ако Обществото на народитѣ изпълняваше своитѣ задължения къмъ потиснатитѣ народи.

Приели били господата въ Обществото на народитѣ, че трѣбва да бжде отхвърлена всѣка молба, всѣки мемоаръ и пр., които изхождатъ отъ ВМРО. Въ връзка съ това трѣбва да установимъ следнитѣ истини:

а) Че това е станало по искане на онѣзи държави, които сж поробили Македония, а именно Сърбия (Югославия) и Гърция.

Могло би да се допусне подобно нѣщо ако Обществото на народитѣ носѣше друго име, напр. „Клубъ на победителитѣ" или „Съюзъ на победителитѣ отъ Първата свѣтовна война", макаръ и отъ тоя съюзъ да бѣха излѣзнали нѣкои измежду първоначалнитѣ участници.

Но когато въпросното Общество е „на народитѣ" и когато си бѣ поставило за задача да бжде гарантъ по прилагане на договора за защита на националнитѣ малцинства — смѣшно и унизително за него се явяваше казаното решение за отбиване евентуалнитѣ петиции на ВМРО и други такива национални борчески движения.

б) Очевидно е, че участницитѣ, по-точно разпоредителитѣ въ „Обществото на народитѣ" сж си въобразявали, че вѣчно ще живѣе желания отъ тѣхъ миръ и редъ, установенъ следъ войната; и че въ името на него ще трѣбва да бжде потушавана всѣка опозиция, явила се въ защита на човѣшката правда.

в) Чудното бѣ — както и на друго мѣсто имахъ случай да отбележа, — че съ тезитѣ на сръбската и гръцка тирания сж се съгласявали и голѣми западни държави, всрѣдъ които въ сжщность се роди мисъльта за личната, гражданска и национална свобода. Въ сжщитѣ държави само петь-шесть години преди това цѣлото обществено мнение бѣ на страната тъкмо на ВМРО, когато се водѣше борба противъ султанския режимъ. Излишно е и тукъ да цитирамъ мненията на най-виднитѣ обществени отъ Запада, като Уйнстонъ Чърчилъ, Лойдъ Джорджъ,

Де Пресансе, Жюстенъ Годаръ и цѣлъ легионъ други политици и журналисти, че славянитѣ въ Македония сѫ българи; оставяйки на край друга редица учени, дипломати, пѫтешественици отъ тия страни, които сѫ твърдѣли сѫщото подиръ личенъ допиръ съ Македония.

г) При турския режимъ мемоаритѣ на ВМРО съ най-голѣмъ интересъ се четѣха въ политическитѣ канцеларии на западнитѣ държави. Сѫщото бѣ, увѣрени сме, и между двѣтѣ свѣтовни войни, при борбата на ВМРО срещу Сърбия и Гърция.

Но разглеждането на такива мемоари отъ Обществото на народитѣ не могло да се допусне — очевидно поради опасение, че то може да бѫде напуснато отъ по-малкитѣ държави, които бѣха заграбили чужди населения подиръ 1918 година и които тъкмо нанасяха голѣмо петно и върху самото Общество на народитѣ, чрезъ присѫтствието си въ него и чрезъ спъването му да изпълни най-важната си мисия.

д) ВМРО „заплашвала мира“ — имаше и такива обвинения налице, измислени преди всичко отъ потисницитѣ на Македония. Но Обществото на народитѣ и на първо мѣсто най-авторитетнитѣ негови членове-държави имаха дългъ да съзрятъ, че мирътъ се застрашава не отъ тѣзи, които се борятъ за правда, а отъ онѣзи, които вършатъ неправдитѣ. Самото Общество на народитѣ вършеше неправда, когато избѣгваше да изпълни мисията, възложена му още при неговото създаване — да бди за прилагане на договоритѣ по защита на националнитѣ малцинства.

е) Далече би ни отвело едно изброяване на безбройнитѣ случаи, така ясно доловими особено презъ двѣтѣ голѣми войни, когато голѣми и малки държави — и то тъкмо отъ редицата на тѣзи, които отхвърляха мемоаритѣ на ВМРО — не само приемаха мемоари отъ бунтуващи се групи всрѣдъ дадени държави, но даже всячески насърдчаваха бунтоветѣ, прибѣгването къмъ оръжие и разорения.

При единъ съвършено неоснователенъ претекстъ комитетътъ на Съвета при Обществото на народитѣ (Полша, Великобритания, Финландия) отби петицията на трима македонски общественици. Претекстътъ бѣше, че петицията не давала достатъчни гаранции за нейния източникъ . . .

Щомъ като е на лице източника (сръбската власть) на изброенитѣ убийства и други насилия, можеше ли Обществото на народитѣ по този начинъ да отговори на петицията? Очевидно, че не можеше. Но тогава политическата слѣпота бѣ се впрѣгнала въ услуга на всичко онова, което докара Втората свѣтовна война.

Всрѣдъ населението въ поробена Македония постѫпката на тримата бѣ посрещната съ голѣма радость. Вестникъ „Тръговински гласникъ“, който пръвъ извести за петицията, е билъ разграбенъ отъ мѣстнитѣ хора.

Сърбитѣ бѣха извънредно изненадани — следъ като десеть години подъ редъ разгласяваха, че въ Македония нѣмало никакви българи, изведнажъ въ Женева се озовавать трима души, — и то хора, които сѫ играли важна обществена роля въ държавата имъ, и заявяватъ, че не само тѣ самитѣ сѫ българи, но че и цѣлото славянско население въ Македония е българско. Вънъ отъ туй, тримата изнасяха золумитѣ на сръбската власть, съ която сѫ били въ близъкъ контактъ и, следователно, явяваха се като най-достовѣрни свидетели.

Властитѣ се заеха да устройватъ изъ Македония митинги противъ постѫпката на тримата петиционери. Заставяха мѣстни граждани да държатъ речи, съ които порицаватъ авторитѣ на петицията и изтъкватъ колко хубаво се живѣело подъ сръбската власть. Изказваха се публични адмирации къмъ краль Александъръ, съ подчертани вѣрноподанически чувства къмъ него „отъ страна на народа“.

Но не се задоволиха само съ това. А тръгнаха по селата и градоветѣ съ заплахи и бой да взиматъ подписи отъ хората за една петиция на френски езикъ, насочена срещу петицията на трима пратеници. Повечето отъ подписалитѣ лица нито знаеха съдържанието на сръбската петиция-протестъ. Но и тия, които схващаха добре какво е писано въ нея, нѣмаха възможность да сторятъ друго, освенъ да подпишатъ — иначе мракътъ можеше да ги погълне.

*

Тая македонска делегация посети и Лондонъ, срещна се съ приятели на македонската кауза, обрисува имъ какъ стоятъ работитѣ въ Македония.

Македонската емиграция въ България, чрезъ своя Националенъ комитетъ, предупреди Обществото на народитѣ до кои методи ще прибегне Бѣлградъ противъ петицията. Изпратени бѣха много телеграми отъ емиграцията до Секретариата на Обществото на народитѣ съ апелъ да се уважатъ исканията на трима делегати.

Въ началото на 1930 г., по инициативата на съюза „Отецъ Паисий" въ България, се изпратиха стотици молби въ подкрепа на акцията на трима; и пакъ съ предупреждение, че отъ сръбска страна може да се очакватъ всевъзможни диверсии.

*

На 6 септемврий 1930 година се откри въ Женева конгресътъ на националнитѣ малцинства. Шалевъ, Илиевъ и Анастасовъ направиха нужнитѣ постѫпки да бѫдатъ приети като представители на българското малцинство въ Югославия (Македония). Но за преголѣмо учудване, не бидоха приети въ конгреса. Кой дърпаше концитѣ въ тия международни сдружения по това време не е и много важно. Интересното бѣ, че най-отреченото национално малцинство, българското, въ Европа, намираше затворени вратитѣ на тия конгреси за себе си. На друго мѣсто по-подробно разглеждамъ проблема за малцинствата; но тукъ подчертавамъ, че дори излѣзналитѣ наскоро отъ срѣдата на потиснатото българско население лица, заемащи и обществени длъжности въ „югославската" държава, не бидоха допуснати въ казанитѣ конгреси. Сѫщо така, както не бѣха допуснати много пѫти и представителитѣ на македонската емиграция въ България. Трима дадоха протестъ по тоя случай.

Протестътъ захваща съ едно предисловие, въ което делегацията утвърдява историческия фактъ, че населението на Македония, въ неговото мнозинство, е българско; че неговитѣ права като малцинство въ Югославия сѫ гарантирани отъ Сенжерменския договоръ и че то по природната си склонность е миролюбиво, което се доказва отъ блѣстящия умственъ и материаленъ напредъкъ, който то постигна подъ турско управление, признаващо неговото народностно сѫществуване въ държавата . . .

Следъ това делегацията излага направеното до сега отъ нея предъ ОН и завършва така:

„Надеждитѣ за една лоялна и миролюбива работа, които нашето малцинство се стараеше да поддържа въпрѣки прѣчкитѣ, които му поставяха отъ създаването на конгреса насамъ, получаватъ единъ силенъ ударъ отъ решението на бюрото на конгреса да откаже приемането на нашата делегация.

Въ речьта си при откриването на конгреса, г-нъ председателтъ даде следнитѣ мотиви за тоя отказъ:

1. Защото ние не сме притежавали личнитѣ качества, изискуеми за делегатитѣ на конгреса.

2. Защото нашето народностно малцинство не притежава една народностна организация въ Югославия.

Оспорвайки основателностьта на тия мотиви както отъ тѣсното гледище на статутитѣ, така и отъ това на добрата воля, ние искаме да изнесемъ следнитѣ възражения:

1. Нашитѣ лични качества произхождатъ отъ съответнитѣ длъжности, които ние сме изпълнявали въ Югославия, а именно: депутатъ отъ Парламента, кметъ на Скопйе и сждия и адвокатъ. Тия длъжности, бидейки изборни и тѣхното изпълнение бидейки подчинено на предусловието за лоялность спрямо държавата, отъ горното става очевидно, че ние изпълняваме основнитѣ изисквания на статутитѣ относно довѣрието на нашето народностно малцинство спрямо насъ и относно нашитѣ чувства на лоялность спрямо нашата държава. Следователно, ние си позволяваме правото да поставимъ следния въпросъ на всички ония, които повдигнаха казанитѣ възражения: ако, благодарение на това довѣрие, ние бѣхме достойни да представляваме нашето малцинство съ нашето многократно избиране отъ него въ Парламента и въ изборнитѣ автономни учреждения, на какво основание ние не бихме могли да го представляваме и предъ конгресъ? Това толкова повече, защото прецедентитѣ отъ допущането на други делегации въ конгреса говорятъ въ наша полза . . .

. . . Както е познато на цѣлия свѣтъ, югославското правителство не само не търпи никаква организация или българско народностно учреждение отъ духовенъ и просвѣтенъ характеръ, но то смѣта всѣка българска народна проява — даже най-невинната, каквато е пѣенето на народни пѣсни по улицата — като държавно предателство, което или се наказва отъ углавнитѣ сждилища, или съ смърть отъ засада, устроена отъ самитѣ власти. Мемоарътъ, който ние имаме честьта да поднесемъ на ОН, както отчаянитѣ викове на свѣтовния печатъ по тия поводи съставляватъ достатъчно доказателство.

Отъ горното следва, че ако има едно малцинство, най-нещастно и най-измжчвано въ неговата съвѣсть и въ неговия материаленъ животъ, това е безспорно нашето. То е, следователно, и най-достойно за защита чрезъ допущането му въ конгреса . . .

. . . Кжде, тукъ долу на земята, нашето малцинство може и трѣбва да дири човѣшка и божествена правда? . . .

Недопущането на едно малцинство достойно за защита на конгреса, съставлява флагрантна солидарность съ неговитѣ потисници. Едно учреждение като конгреса може да напредва само при предпоставката на следнитѣ две условия: първо, като спазва точно устава въ една смисъль, отъ която се вдъхновяваше римскиятъ преторъ въ периода на развитието на римското право и второ, като се вдъхновява отъ здравитѣ начала на демокрация, лоялность, свобода и особено добра воля. Ние благодаримъ на ония отъ г. г. делегатитѣ, които презъ време на разисквания по нашия въпросъ се ржководѣха отъ казанитѣ начала и протестираме най-живо срещу ония, които се отказаха отъ тия начала и особено отъ онова за добрата воля.

Въ името на представителството на българското народно малцинство: Подписали: Гр. Анастасовъ, Д. Шалевъ и Д. Илиевъ“

*

Въ приложение читательтъ ще намѣри и други подробности около тая акция, която и проф. Павелъ Милюковъ означи като особено важна.

Документитѣ, доказателствата, които тримата представиха предъ вниманието на Обществото на народитѣ потвърждаваха изцѣло онова, което ВМРО и легалнитѣ македонски организации бѣха съобщавали на разни международни организации, на правителства и на общественото мнение. Тримата делегати идваха чрезъ описание на личнитѣ имъ наблюдения, опити за легална дейность, епизоди отъ тѣхни лични преслед-

вания отъ страна на сръбскитѣ власти, да допълнятъ картината на сръбския потиснически режимъ.

Въ края на краищата тѣхната постжпка предъ Обществото на народитѣ не донесе никаква промѣна въ тоя режимъ, нито ревизира поведението на самото Общество на народитѣ спрямо страдаща Македония. Но постжпката имаше голѣма морална тежесть предъ съвѣстьта на всички почтени хора, които следѣха положението на Балканитѣ.

*

Въ чуждестранната преса проникнаха много статии и бележки въ връзка съ тая македонска петиция. Вънъ отъ приложенитѣ други отзиви, даваме тукъ нѣкои цитати, колкото за бѣгла ориентация.

На заседанието отъ 12 февруарий 1930 година на английската Камара на общинитѣ Чарлсъ Бъкстонъ е запиталъ държавния секретарь г-нъ А. Хендерсонъ:

„Дали генералниятъ секретарь на Обществото на народитѣ е изпратилъ на правителството на Негово Величество една петиция, отправена на Обществото на народитѣ въ връзка съ българското население въ Македония; дали знае сжщо, че петицията е била представена отъ двама* видни граждани отъ самата Македония, и че тѣ искатъ щото клаузитѣ за покровителството на малцинствата, включени въ договора отъ Сенъ-Жерменъ—анъ-Лаи отъ 10 септемврий 1919 г. да бждатъ приложени въ рамкитѣ на югославската държава така както е тя сега; и дали ще направи постжпки, за да се вземе въ съображение това отъ Съвета на ОН?

А. Хендерсонъ: Генералниятъ секретарь не е изпратилъ до сега копие отъ петицията до правителството на Негово Величество. Обаче, копия сж получени отъ страна на авторитѣ на петицията и отъ министъра на Негово Величество въ София. Петицията ще бжде изследвана съобразно съ обикновената процедура отъ ОН и азъ не мога да изкажа едно мнение преди тя да е дошла до мене въ качеството ми на членъ на Съвета.

Г-нъ Бъкстонъ: Почитаеми господине, ще вземете ли въ съображение, че петициитѣ, третиращи този въпросъ произлизаха отъ бѣжанци вънъ отъ самата страна; но че на тази петиция трѣбва да се даде специално внимание, понеже тя е отправена прѣко отъ малцинството въ страната.

Г-нъ Хендерсонъ: Ще имаме предъ видъ този фактъ."

(Изнесено въ в. „Ла Маседоанъ", Женева, 28 февр. 1930 г.)

Вестникъ „Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ" отъ 24 юлий 1930 година обнародва едно съобщение отъ София за протеста, молбата и меморандума, които тримата представители на македонскитѣ българи въ Югославия вржчиха на ОН, на членоветѣ на ОН и на представителя на Съединенитѣ американски щати:

„Презъ годинитѣ следъ свѣтовната война — казва се въ съобщението — тримата македонски петиционери бѣха лоялни поданици на югославското кралство и се надѣваха, че положението въ Македония може би ще се подобри; но напоследъкъ, убедили се, че режимътъ е непоносимъ, тѣ рискуваха всичко и избѣгаха отъ отечеството си, за да убедятъ ОН да проучи условията, при които се намира българското малцинство въ Югославия. Никой отъ подалитѣ петицията не е билъ ангажиранъ съ революционна дейность. Нито пъкъ сж тѣ подъ прѣко влияние на българската държава."

Телеграфиратъ отъ Бѣлградъ, 21 августъ 1930 г., до „Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ:

„Следвайки петициитѣ, отправени до ОН отъ албанското, българското и хърватското малцинства въ Югославия, представители на унгарското малцинство въ тая страна сжщо представиха една петиция до Обществото на народитѣ.

Тѣ твърдятъ, че унгарското малцинство въ Югославия е лишено отъ културни права, които му се гарантиратъ отъ договоритѣ за миръ, вследствие на

---

* Господинъ Бъкстонъ говори за двама, тъй като третиятъ участникъ въ тая делегация — Григоръ Анастасовъ — пристигна въ Женева нѣколко дни по-късно и се присъедини къмъ петицията чрезъ писмо отправено до Обществото на народитѣ.

което тѣ искатъ щото ОН да се намѣси съгласно правата си, дадени му отъ самитѣ статути и отъ договоритѣ за миръ. Петицията е подписана отъ известенъ брой унгарци, избѣгали отъ Югославия, поради това че билъ непоносимъ диктаторскиятъ режимъ.

Македонската петиция бѣ подписана отъ трима, избѣгали отъ македонски градове, намиращи се сега въ Сърбия; албанската петиция биде приготвена и представена отъ трима албанци, свещеници, които избѣгаха отъ оная часть на Югославия, която се населява отъ албанци; а хърватската петиция бѣ подписана отъ видни хърватски водители, избѣгали отъ Загребъ. Бѣлградското правителство казва, че даннитѣ, които се съдържатъ въ тия петиции, не отговарятъ на фактитѣ."

*

Споменахъ, че фактитѣ въ изложенията на тримата делегати напълно потвърждаватъ изнасянитѣ отъ ВМРО безправия и насилия, вършени отъ поробителитѣ на Македония. Съ огледъ на това смѣтнахъ за излишно да давамъ въ приложение всички изложения за сръбскитѣ насилия, които се споменаватъ въ петицията на тримата. Фактитѣ сѫ споменати въ тая и предшествуващата я книга.

Споменавайки за пребиваването на тримата делегати въ Женева, за изработването и подаването отъ тѣхна страна на петицията, мемоара и редицата други постѫпки предъ обществени мѣста въ чужбина, дължа да отбележа неуморимата грижа на Симеонъ Евтимовъ, по това време редакторъ въ Женева на вестникъ „Ла Маседоанъ", за по-успѣшното провеждане на цѣлата акция на тримата.

Петицията не биде разгледана отъ Обществото на народитѣ, тоестъ и този пѫть то се показа безразлично къмъ сѫдбата на поробена Македония. Но онеправданитѣ народи не престанаха заради това да се борятъ за правата си и за своето освобождение.

На 4 юний 1930 година, по случай десетгодишнината отъ подписването на Трианонския договоръ, въ Секретариата на Обществото на народитѣ сѫ получени двадесеть хиляди петиции-протести отъ всички унгарски села и градове, отъ учебни заведения, дружества, институти, съюзи и пр., съ които се искаше защитата на унгарскитѣ малцинства и ревизията на Трианонския договоръ.

Нека отбележимъ, че нѣкои вестници въ Европа, поддали се на сръбскитѣ внушения, или пъкъ направо служещи на сръбската политика, писаха, че тримата делегати избѣгали безъ паспорти отъ Македония. Отъ името на тримата Григоръ Анастасовъ опровергa тия твърдения.

Но тукъ наново трѣбва да се спремъ съ нѣколко думи върху единъ въпросъ, който е старъ колкото е старо човѣшкото общество съ политически борби и традиции. Въпросътъ е: за пръвъ пѫть ли въ историята напускатъ дадена държава лица даже безъ паспорти, по политически причини? И когато едно такова лице се намѣри вънъ отъ родината си, поробена или по другъ начинъ потисната, намалява ли се съ нѣщо неговата стойность само поради факта, че тъкмо тираническата власть не е пожелала да му даде паспортъ, и понеже то е спасило главата си чрезъ тайно напускане тероризираната страна?

Вмѣсто да се спиратъ върху условията, които царуватъ въ съответната нещастна земя, дадени журналисти на двадесетото столѣтие, безъ да се свѣнятъ отъ нищо, давали сѫ морална „подкрепа" на насилническитѣ режими и често сѫ дори обругвали жертвитѣ на тия режими, борцитѣ противъ тѣхъ.

Излишно е да посочваме поединични примѣри за бѣгствата презъ границата на политически лица, национални борци, на защитници на свободата; такива примѣри изобилствуватъ особено отъ миналото столѣтие насамъ, тоестъ откакто за свободата, за националнитѣ права, за достойнството и правата на отдѣлния индивидъ се започна ясна и неотстѫпна защита по всички краища на свѣта, а на първо мѣсто въ

Европа и Америка.

Въ нашия случай тримата македонски делегати бѣха съ паспорти, издадени имъ отъ югославскитѣ власти. Така легитимирани тѣ се явиха и на събрание предъ познавачи на балканскитѣ въпроси, въ една отъ залитѣ на английската Камара на общинитѣ. Тамъ говориха предъ Балканския комитетъ. Между присѫствуващитѣ лица бѣха г. г. Едуардъ Бойлъ, Ноелъ Бъкстонъ, Чарлсъ Бъкстонъ, депутатътъ Бенъ Райли и др.

А относно отбиването на петицията отстрана на Обществото на народитѣ вестникъ „Свобода или Смъртъ", органъ на ВМРО, брой 120 отъ месецъ октомврий 1930 година писа:

„Комитетътъ на Съвета (Полша, Велика-Британия и Финландия), натоваренъ да проучи две петиции на г. г. Шалевъ, Илиевъ и Анастасовъ, както и отговора на Бѣлградското правителство, представилъ рапорта си на Съвета на 15 май 1930 година.

Той реши да отбие петициитѣ по причина на недаване достатъчно гаранции, относно тѣхния произходъ*. При все това той си взе добра бележка отъ обясненията на югославското правителство, изказвайки убеждението си, че това правителство не ще пренебрегне да употрѣби всички срѣдства, които ще зависятъ отъ него, съ цель да се избегнатъ мѫчнотиитѣ, които биха могли да сѫществуватъ въ южната область на югославското кралство.

Що значи това решение? Комитетътъ на тримата решилъ да отбие дветѣ петиции, защото не давали достатъчно гаранции за своя произходъ; тая причина е изяснена въ бележката: връзката между петиционеритѣ и ВМРО. Ние считаме тоя мотивъ на комитета за съвсемъ несъстоятеленъ: комитетътъ не е ималъ абсолютно никакви основания да подозира петиционеритѣ въ нѣкаква връзка съ ВМРО; ако имаше такива основания, комитетътъ не би се въздържалъ да ги наведе. Отъ друга страна, той ималъ всички основания за легалния характеръ на тѣзи петиционери: г. г. Шалевъ, Илиевъ и Анастасовъ сѫ отишли въ Женева съ редовни паспорти отъ бѣлградското правителство, като легални граждани и поданици на Югославия; за всичкото време, презъ което тѣ сѫ били въ Македония, действували сѫ легално и като личности и като обществеици, заемайки общински и държавни длъжности; нито върху едного отъ тѣхъ сръбското правителство не е хвърлило обвинения отъ нелегаленъ характеръ. При това положение на нѣщата, комитетътъ на тримата не е ималъ основания да отбие петициитѣ имъ по мотивъ за нѣкаква несѫществуваща връзка между петиционеритѣ и ВМРО. Можеше да се допустне въ случая само едно предположение, а именно, че бѣлградското правителство въ своето обяснение до комитета на тримата е обвинило гражданитѣ си Шалевъ, Илиевъ и Анастасовъ въ връзка съ ВМРО, но комитетътъ е билъ длъженъ въ този случай да изисква отъ това правителство факти за обвинението му противъ петиционеритѣ. И понеже комитетътъ не е изпълнилъ тоя свой дългъ, трѣбва да допустнемъ като най-вѣроятно заключение, че нему, на комитета, „политическитѣ моменти" сѫ му наложили мотиви, за да отбие македонскитѣ петиции.

Това наше заключение се подкрепя и отъ останалото съдържание на решението: първо, комитетътъ решилъ да отбие македонскитѣ петиции, защото не давали достатъчни гаранции, че петиционеритѣ не сѫ въ връзка съ ВМРО; отъ друга страна, обаче, комитетътъ си взелъ добра бележка отъ обясненията на бѣлградското правителство и е изказалъ убеждението си, че то не ще манкира да употрѣби всички срѣдства, за да отстрани мѫчнотиитѣ, които биха могли да сѫществуватъ въ южната часть на кралството; а това значи, че комитетътъ признава положението на българското население въ Македония за лошо и на единъ дипломатически езикъ предупреждава Бѣлградъ, самъ да отстрани причинитѣ за това положение, а тия причини сѫ изложени въ македонскитѣ петиции; второ, че ако и да е отбилъ македонскитѣ петиции подъ тоя страненъ и недоказанъ „сръбски мотивъ", все пакъ не е приелъ и сръбската теза, споредъ която „славянското население въ Южна Сърбия" не могло да се третира като малцинство, което ще рече, че за комитета въпросътъ за това българско малцинство въ Юго-

---

* Връзката между петиционеритѣ и революционната организация въ Македония. Обаче, Комитетътъ на Съвета не се произнесе напълно ясно и върху тезата на югославското правителство, споредъ която „Славянското население въ Южна Сърбия, понеже не е малцинство ни по езикъ, ни по раса и религия и не се различава отъ другитѣ сърби въ кралството, не може да сѫществува по отношение на него въпросъ за покровителството на малцинствата".

(Настоящата бележка е наша, на автора).

славия не е решенъ, както се иска на Бѣлградъ съ едното му игнориране отъ югославското правителство; следователно, по тоя въпросъ комитетътъ оставя отворени врата, оставя въпроса на едно, бихме казали, по-друго време, когато и Бѣлградъ и тия, които днесъ го поддържатъ, ще говорятъ и ще действуватъ така, както го изисква истината.

Нашето заключение за решението на комитета на тримата е, че това решение не туря точка на въпроса за българското малцинство въ Югославия; че комитетътъ и при днешния политически моментъ не признава сръбската теза и предупреждава Бѣлградъ, самъ да отстрани мжчнотиитѣ въ Македония. Политическата гъвкавость на представителитѣ въ комитета все пакъ е намѣрила една формула да удовлетвори донейде моралното чувство на българското население въ Македония и на неговитѣ представители; но тия членове на комитета морално сж отстжпили на сръбската интрига, като сж приели безосновното сръбско обвинение за връзка между г. г. Шалевъ, Илиевъ и Анастасовъ и ВМРО. Поради това и тая първа, материална, да я наречемъ, часть отъ решението на комитета — отбиването на петициитѣ — губи всѣкаква фактическа, логическа и морална основа, а това за излишенъ пжть иде да убеди всички непредубедени умове въ Европа, че методитѣ, съ които си служатъ въ ОН, все повече и повече затвърдяватъ у поробенитѣ и онеправданитѣ песимизма, че ОН ще разреши тѣхната справедлива кауза."

Апелътъ на Гена Велева

На 12 декемврий 1930 година се появи апелътъ на госпожица Гена Велева отъ Скопйе, която успѣ да избѣга отъ тъмницата наречена Югославия.

Апелътъ е билъ изпратенъ до редица сдружения, вестници, общественици, правителства и прочее въ културния свѣтъ, съ специално писмо. Ето неговото съдържание:

„Въ името на правдата, човѣколюбието и международната солидарность азъ почтително Ви моля да имате добрината да разгледате приключения апелъ, който азъ отправямъ до всички човѣколюбиви сдружения и общественото мнение, въ изпълнение на моя дългъ къмъ моя народъ и мисията, която ми е била повѣрена отъ моитѣ сестри. Азъ усърдно вѣрвамъ, че нещастията и страданията на моята родина ще възбудятъ сърдцата на всички цивилизовани народи, отъ които македонскиятъ народъ очаква морална подкрепа.

Азъ Ви моля сжщевременно да отворите щедро сърдцата си за апела на македонскитѣ жени и да имате добрината да го донесете до вниманието на общественото мнение въ Вашата страна, чрезъ дружеството, на което Вие принадлежите или пъкъ чрезъ пресата.

Благодарейки Ви отъ името на моитѣ поробени братя за всичко, което Вашата съвѣсть ще Ви подбуди да направите за тѣхна полза,

Оставамъ Ваша съ почитание:

Гена Велева"

*

Бѣлградъ се почувствува сякашъ по-ужиленъ отъ този апелъ, който даваме въ приложение [5], отколкото отъ петицията, за която говорихме. Полицията не престана да гледа съ криво око близкитѣ и приятелитѣ на Гена Велева и на семейството й. Още въ началото бѣ викана за разпитъ Васа Иванова, която е спомената въ апела; но повикванията й продължиха нѣколко пжти. Близо година и половина подиръ появата на апела братята на Гена — Миланъ и Тома — бѣха задигнати отъ кжщи и интернирани. Съ тѣхъ заедно бѣ задигнатъ и нейния вуйчо Петъръ Павловъ, отъ Велесъ. Той е работилъ като предприемачъ на мостове въ Царевоселско. Съ него полицията е замъкнала и двама роднини на загиналия по-рано революционеръ Митко Паликрушевъ.

Особено бѣ наблюдавана младежьта въ Скопйе. Подозиранъ, че ималъ познанство съ Велева и нейнитѣ близки, задържанъ е билъ отъ полицията младежътъ Андрѣй Алексовъ, и изтезаванъ, за да признае, че съ него и други е билъ на екскурзия и Петъръ Прокопиевъ, който ржководѣше аптеката на убития отъ властитѣ Миланъ Геновъ.

Задържана е била и госпожа Павлова, вуйна на Гена Велева, жена на 60-годишна възраст, майка на четири деца. Никой не е могълъ да си обясни причината за този арестъ; предположението е било, че искатъ да тормозятъ майката на двама синове, които учеха въ чужбина и се чувствуваха българи.

Другарката на Гена Велева, Донка Иванова — бѣ смазана отъ бой; а вуйчото на Гена — Павловъ, не се завърна никога живъ. Неговата вдовица постоянно бѣ държана подъ окото на тайната полиция.

*

Голѣмъ интересъ събуди апелътъ въ европейската преса. Мнозина измежду представителитѣ на важнитѣ телеграфни агенции въ Женева сж търсили телефонна връзка съ редакцията на вестникъ „Ла Маседоанъ“ — специално г. г. Баронъ фонъ Хафъ отъ германската агенция „Телеграфенъ Юнионъ“; Онисъ и Зия Хюсни отъ анадолската телеграфна агенция и други — съ настояване да получатъ по-голѣми подробности около личността и изложението на Гена Велева. А швейцарската телеграфна агенция публикува специално комюнике въ всички швейцарски вестници, помѣстено подъ внушителни заглавия. Дори вестници съ сърбофилски тенденции като „Трибюнъ дьо Женевъ“ не пропустнаха да предадатъ съобщението за апела на Велева. Общо взето, моралниятъ резултатъ отъ постжпката на Гена бѣше твърде благоприятенъ за македонската кауза.

Следватъ тукъ нѣкои измежду отзивитѣ на чуждия печатъ.

Вестникъ „Кьолнеръ Тагеблатъ“ отъ 24 декември 1930 година преди да цитира голѣма часть отъ апела на Гена Велева пише:

„Тя (г-ца Велева) се обръща отъ името на българското малцинство въ Македония къмъ международната съвѣсть, защото единъ апелъ до Обществото на народитѣ, тази „упорито нѣма институция“, ще остане винаги безплоденъ. Тя описва после денационализаторската политика, прилагана отъ сърбитѣ надъ македонцитѣ, главно въ училищата, и разкрива ужасяващи подробности по поводъ на държанието на югославската администрация.“

Въ връзка съ апела на Гена Велева каталонскиятъ вестникъ „Вьо дьо Каталуния“ отъ 19 декември 1930 година пише следното:

„Това е единъ значителенъ документъ, който излага неокачествимитѣ жестокости, на които сж подложени македонскитѣ студенти, които упорствуватъ на асимилаторската акция на югославското правителство. Нито мѣстото, съ което разполагаме, нито естеството на изнесенитѣ факти, не ни позволява да възпроизведемъ документа. Но това не ни прѣчи да заявимъ: всѣка човѣшка и цивилизована съвѣсть трѣбва да порицае тѣзи факти, които ние считаме истински. Ние трѣбва сжщо да кажемъ, че всѣки духъ, приятель на свободата на народитѣ и на правдата, трѣбва да се почувствува потиснатъ предъ изнасянето на подобни факти въ една страна, която е подписала международнитѣ договори за покровителство на малцинствата и предъ пасивността на Обществото на народитѣ, натоварено съ изпълнението на международнитѣ договори.“

Въ връзка съ апела на Гена Велева вестникъ „Берлинеръ Тагеблатъ“ публикува следната статия:

„Обвиненията отправени въ апела срещу югославскитѣ власти сж отъ извънредно тежъкъ характеръ. Откато градъ Скопйе е станалъ югославски, десеть първоначални български училища, две гимназии, една семинария, едно девическо училище, много черкви, библиотеки и печатници сж били затворени. Единъ систематиченъ тероръ е упражняванъ срещу университетската македонска младежь. Братътъ на г-ца Велева и други младежи сж станали жертва на него. Шефътъ на политическия отдѣлъ, Петровичъ, се е опиталъ да я изнасили въ канцеларията си при едно повикване. Единъ неговъ колега е убилъ сжщо една млада девойка, следъ като се е опиталъ да я изнасили. Една македонка е била измжчвана докато нейното тѣло е било покрито съ рани и тя почнала да повръща кръвь, така че нейното здраве е напълно разрушено. Принуждаватъ се македонскитѣ жени да подписватъ молби за разводъ. Сръбскиятъ владика после произнася развода и тѣзи жени сж насилвани да се омжжатъ за сръбски жандари. Апелътъ дава броя на едно голѣмо число жени, които сж претърпѣли това насилие. За да се предиз-

викатъ бракове между македонки и сръбски имигранти, функционеритѣ и жандаритѣ изнасилватъ младитѣ девойки, за да ги принудятъ да се оженятъ за тѣхъ. Забранено е на близкитѣ на убититѣ отъ сръбскитѣ жандарми лица да носятъ трауръ. Бащата на единъ младежъ, който е разказвалъ какъ сръбскитѣ жандари сж убили неговия синъ, е билъ арестуванъ и не се е чуло нищо повече за него. Жандаритѣ сж заклали единъ студентъ въ килията на полицията. Следъ подаването на петицията до ОН отъ трима граждани на Скопйе, принуденъ е съ смъртна заплаха единъ отъ братята на подалитѣ петицията да отрече последния.

Авторката на апела заявява, че тя избрала изложенитѣ факти между хиляди други. Тя описва систематичната денационализация, прилагана по отношение на училищната македоно-българска младежь, и свършва отправяйки единъ апелъ къмъ всички хуманитарни организации въ свѣта, къмъ всички женски организации, университетски организации и почтени хора, молейки ги да вематъ въ защита българитѣ отъ Македония. Трѣбва да се отбележи по този поводъ, че българитѣ съставляватъ 52 на сто отъ населението въ Македония и че имъ е забранено да създадатъ една малцинствена организация."

(Изъ вестникъ „Ла Маседоанъ", Женева, 23 януарий 1931 г.)

Единъ голѣмъ брой швейцарски вестници сжщо сж отбелязали апела на г-ца Гена Велева. Между тѣхъ сж и „Журналъ дьо Женевъ", „Газетъ дьо Лозанъ", „Ла Трибюнъ дьо Женевъ", „Куриеръ дьо Женевъ" и пр. Всички тѣзи вестници публикуватъ следната телеграма отъ Виена:

„Г-ца Гена Велева, която е успѣла да избѣга отъ Скопйе, отправи до общественото мнение единъ апелъ, разкриващъ насилията, упражнявани отъ югославскитѣ власти срещу македонската университетска младежь, за да ги принуди да подпишатъ декларации за лоялность къмъ държавата и да вематъ участие въ манифестациитѣ, които сърбитѣ организираха за 17 декември 1930 година въ Скопйе по случай годишнината отъ раждането на краль Александъръ.

Г-ца Велева поканва международнитѣ организации и общественото мнение да се притекатъ на помощь на македонската университетска младежь."

Вестникъ „Дж Глоубъ" отъ Торонто, Канада, отъ 28 януарий 1931 година публикува едно дълго резюме, въ две колони, на апела на Гена Велева, озаглавено „Единъ чувственъ и драматиченъ мемоаръ къмъ свободнитѣ народи и свѣтовната съвѣсть срещу югославското господство и насилие."

Вестникъ „Кориере делла Сера" отъ 16 февруарий побликува дълга статия отъ своя виенски кореспондентъ, който е посетилъ г-ца Гена Велева и излага своето вълнуващо изложение върху положението въ Македония подъ сръбското господство.

Вестникъ „Л' Амитие Франсезъ" отъ Парижъ публикува резолюцията на Македоно-българското дружество на женитѣ и нѣколко мнения на чужди вестници по поводъ изложението на Гена Велева, обнародвано и въ вестникъ „Ла Маседоанъ" отъ 27 февруарий 1931 година.

Ето и други вестници занимали се до края на месецъ февруарий 1931 година съ изложението на Гена Велева: каталунскитѣ — „Ла Публикатъ", „Елъ Мати", „Ла Ньо", „Елъ Диари де Висъ", „Елъ Диари де Тарасса", „Ла Вьо де Сабаделъ" и прочее, всички публикуващи извадки отъ изложението на Велева съ коментари, съ симпатия за страданията на народа въ Македония подъ сръбско робство.

„Ле Докюманъ Политикъ, Дипломатикъ е Финансиеръ" отъ Парижъ публикува въ броя си отъ януарий 1931 година цѣлостно изложението на г-ца Гена Велева подъ заглавието „Македонскиятъ въпросъ".

Американското списание „Ню Репъбликъ" излизащо въ Ню-Йоркъ, отъ 11 февруарий коментира неотдавнашния апелъ на г-ца Велева:

„Силнитѣ обвинения, които често се отправятъ срещу югославския режимъ въ Македония се съдържатъ сжщо въ вълнуващото изложение на една македонска бѣжанка, г-ца Гена Велева.

Тя излага отново всички обвинения, които се повтарятъ непрекжснато и които не сж били никога опровергани съ успѣхъ срещу проявитѣ на югославско-

то правителство въ новитѣ територии: официални убийства, профанация на българскитѣ гробища, затваряне на българскитѣ училища, църкви, библиотеки, читалища, и една обща политика на тероръ.

Може все още да се разисква, разбира се, дали югославцитѣ иматъ или не право върху македонскитѣ земи, но тѣзи прояви показватъ малко, че югославската власть е въ съгласие съ волята на населението. Докато югославската диктатура ще забранява свободната преса и свободата на словото, нейната окупация е открита на най-голѣми съмнения. Това, което е наистина необходимо, това е една международна анкета. Всички откази на югославцитѣ да приематъ една така необходима мѣрка ще покажатъ, че тя предпочита да си служи съ старитѣ приоми отъ преди войната на хабсбургската династия, съ още едно Сараево, може би, като тѣхно естествено последствие."

Американскитѣ вестници „Глобусъ" и други, отъ 9 мартъ 1931 год. публикуватъ цѣлостно апела на г-ца Гена Велева.

Сериозното американско седмично списание „Юнити", редактирано отъ най-видни американски общественици, писатели и журналисти, — както съобщава „Македонска Трибуна" отъ 19 мартъ 1931 година — помѣства изцѣло апела на Гена Велева. Това списание се получава и се чете отъ най-виднитѣ американски общественици и писатели. Апелътъ на г-ца Велева е помѣстенъ на видно мѣсто въ списанието. Съ появяването му въ това списание и въ много други европейски вестници и списания, той е вече добилъ всесвѣтска известность. Дѣлото на Гена Велева заслужава адмирацията на цѣлия македонски народъ.

На 22 януарий 1931 г., въ Бостонъ, предъ Масачузетсъ Институтъ овъ Технолоджи, г-нъ Джанъ Бейклесъ е държалъ нова сказка върху македонския въпросъ. Предъ отбрана публика, г. Бейклесъ изнесълъ сѫщностьта на нашата борба, като се спрѣлъ и на нѣкои отъ последнитѣ разкрития за терора въ Македония, направени отъ студентката Гена Велева:

„Подобно на всички балкански въпроси, македонскиятъ въпросъ е крайно сложенъ въ неговитѣ подробности. Но въ неговата сѫщность той е при все това много простъ: ако държавитѣ, които сега владѣятъ македонската територия чувствуватъ, че тѣ управляватъ тамъ съ желанието на народа, тѣ не ще се поколебаятъ да позволятъ едно безпристрастно изследване, единъ плебисцитъ, свобода на словото и една свободна преса. Всѣко правителство, което въ една територия отрича тѣзи елементарни права, подразбираемо допуска своето съмнение, че то нѣма никакво право да бѫде тамъ кѫдето е."

Международната федерация на Лигата за защита правата на човѣка и гражданина, седалището на която е въ Парижъ, е отправила до ОН едно писмено изложение подписано отъ председателя й г-нъ Викторъ Башъ и отъ секретаря й Жакъ Кайзеръ, въ подкрепа на апела на г-ца Гена Велева.

Въ това свое писмено изложение Международната федерация за защита правата на човѣка, като обръща внимание на женевския институтъ върху изнесенитѣ отъ г-ца Велева факти, които рисуватъ тежкото положение на българитѣ въ Македония подъ сръбска власть, се застѫпва въ подкрепа на апела и настоява енергично, щото ОН да вземе подъ сериозно внимание неговото съдържание и да стори всичко потрѣбно въ връзка съ него за облекчение на положението на българитѣ въ Македония.

Известието за тая постѫпка проникна въ чужди вестници. Намираме го и въ „Македонска Трибуна" отъ 25 юний 1931 година.

*

Силно е било вълнението всрѣдъ македонската емиграция подиръ прочитането на апела, отправенъ отъ Гена Велева. Навсѣкѫде македонскитѣ дружества сѫ се присъединили морално къмъ нейния протестъ.

Въ Женева Македонското женско дружество е свикало събрание на

14 януарий 1931 година подъ председателството на госпожа Бурдийонъ и е взело следната резолюция:

„Протестира срещу действията на сръбскитѣ власти, които целятъ да асимилиратъ насилствено македонскитѣ българи;

Апелира къмъ ОН, молейки да вземе подъ свое покровителство българското население въ Македония и да наложи на югославското правителство изпълнението на поетитѣ задължения чрезъ договора за покровителство на малцинствата, който остана мъртва буква що се отнася до нашитѣ братя въ Македония;

Апелира къмъ общественото мнение въ Швейцария, изразяващо волята на една свободна и безпристрастна страна, образецъ на религиозна и национална търпимость, молейки го да издигне гласъ въ защита на тѣзи християни и граждани на Европа, които сж преследвани само защото искатъ да останатъ вѣрни на своето национално чувство и на своитѣ традиции."

Женскиятъ македонски съюзъ въ България е участвувалъ въ голѣмото събрание на емиграцията, кждето председателката Вела Панова е казала въ речьта си между другото:

„Македонката нѣма да скръсти ржце, нѣма да превие вратъ, предъ пъкленитѣ сръбски помисли, що целятъ духовна смъртъ на нейното дете. Съ майчиното млѣко тя ще вкърми смъртна омраза къмъ врага, като ще приспива своята рожба съ български пѣсни, що възпѣватъ славни подвизи на борци за свобода; ще събужда своето дете съ тжжни разкази за герои, паднали за честь и родина; ще вдъхновява беззаветна любовь къмъ отечеството и ще го научи да живѣе, да се бори и да мре за Македония, както прави сега македонската академическа младежь. И ние тръпнемъ предъ героизма, съ който тия младежи носятъ тежкия кръстъ на страданието, прекланяме се предъ смѣлостьта, съ която вървятъ къмъ македонската Голгота, възхищаваме се отъ спокойствието, съ което отиватъ къмъ смъртьта."

На сжщото събрание е говорилъ председателтъ на Илинденската организация Димитъръ Ивановъ, който е изразилъ адмирация къмъ борцитѣ срещу сръбския и гръцки режимъ.

Следъ него отъ името на организираната македонска младежь въ България е взелъ думата Любенъ Димитровъ, организаторъ на Младежкия съюзъ. Той е завършилъ речьта си така:

„Отъ 12 години младежьта на Македония е толкова измжчена, колкото никоя друга младежь. А всѣки день ни носи нови неволи и нова скръбь. За насъ, македонскитѣ младежи, има само единъ лозунгъ — борба за животъ и смъртъ. Ние сме безсилни да изразимъ всичкитѣ страдания, които преживѣва македонскиятъ народъ. Трѣбва вие сами да почувствувате и разберете страшната трагедия, трѣбва да разберете кървавата пѣсень на Македония."

Подиръ това е говорилъ секретарьтъ на Националния комитетъ Василъ Василевъ, чиито последни думи сж били:

„Тази граница, която ни раздѣля съ телени мрежи, вълчи ями, граничарски кучета и маса други укрепителни линии, — тази граница ще трѣбва да се вдигне, да падне."

(Изъ „Македонска Трибуна", Индианаполисъ, 20 януарий 1931 г.)

Органътъ на ВМРО „Свобода или Смърть" отъ януарий с. г. брой 123, писа между другото:

„Онова, което съобщава г-ца Велева на свѣта, е много добре известно по цѣлата македонска земя, която се кжпе въ кръвьта и страданията си, затворена като въ крепость, въ която отдавна не може да надникне никое външно безпристрастно око. Но издигнатитѣ отъ тиранията китайски стени около Македония още единъ пжть сж разрушени съ позива на македонската млада емигрантка. На западъ още единъ пжть научиха ужаситѣ отъ непрекжснатата инквизиция, на която е подложено всичко македонско въ собствената му страна.

Въ изложението на г-ца Велева македонскиятъ адъ не е обрисуванъ напълно, македонскитѣ страдания едвамъ сж зачекнати, негодуванието на населението едвамъ е отбелязано. Пълната картина на онова, което днесъ характеризира сръбския режимъ въ Македония, е нѣщо страшно и невъобразимо и напълно непонятно за всички, които сж далечъ и нѣматъ възможность сами да го провѣрятъ. Но и онова, което е казано въ позива на младата скопянка, е достатъчно

страшно и вънъ отъ човѣшкитѣ закони и норми, за да остави нераздвижена всѣка съвѣсть и незатрогнато и най-студеното сърдце.

Поради това общественото мнение на западъ е отново развълнувано, телеграфнитѣ агенции и вестницитѣ отново се занимаватъ съ положението въ Македония и искатъ да се тури край на единъ варварски режимъ, за да се премахне едно петно, което стои върху европейската съвѣсть.

Раздвижването, предизвикано отъ разкритията на г-ца Велева, е още посилно отъ онова, което причиниха разкритията на Анастасовъ, Шалевъ и Илиевъ, защото всѣки новъ день носи нови ужаси, защото онова, което бѣше преди месеци, днесъ е много по-страшно и непоносимо.

Изложението на г-ца Велева донесе нова голѣма морална придобивка за каузата на Македония. Още единъ пѫть международни организации и благородни общественици издигатъ гласъ въ полза на похитената македонска правда. Тоя фактъ не е безъ значение за насъ и той радва всѣки македонецъ. Но моралнитѣ успѣхи не носятъ никакво облекчение за ония, които гинатъ всѣки день, и за ония, които всѣки день чакатъ да бѫдатъ затрити.

Достатъчни сѫ вече моралнитѣ придобивки. Свѣтътъ знае що става въ Македония и какво трѣбва да се направи за спасението ѝ отъ една напасть, която нѣма равна на себе си. Македония съ право вече чака решения и изпълнението имъ.

Изложението на г-ца Велева е предизвикало живо вълнение и въ Женева. Това вълнение не трѣбва да спре предъ вратитѣ на Обществото на народитѣ или да заглъхне въ неговитѣ зали. Защото въ края на краищата гласътъ, воплитѣ на младата македонка сѫ гласъ и вопли на цѣлата страна, които сѫ единъ укоръ за Женевския институтъ.

Ще продължатъ ли тамъ да мълчатъ и да запушватъ уши, или най-после ще разбератъ, че е невъзможно всѣко по-нататъшно бездействие заради мира, ако не заради правдата?

Македония изпрати въ лицето на младата македонка новъ вестителъ предъ свѣтовната съвѣсть и предъ женевскитѣ миротворци, за да имъ каже, че е крайно, съвсемъ крайно време. И тя чака решения, а не морални съчувствия само. Чака решения, които да турятъ край на едно безпримѣрно по своята жестока циничность робство.

Инакъ, нека никѫде не се самоизмамватъ. Мирътъ и безъ това агонизира. Ония, които иматъ интересъ отъ запазването му, нека побързатъ. Утре ще бѫде късно. И да не се забравя: ония, които нѣматъ нищо, нищо не ще изгубятъ; но ония, които иматъ всичко, всичко ще изгубятъ . . .“

Много вестници въ България изразиха негодуванието си противъ сръбския режимъ и удобриха постѫпката на Гена Велева.

Апелътъ на д-ръ Асѣнъ Татарчевъ и съпругата му Марта

Въ началото на 1933 година свѣтовниятъ печатъ извести, че въ Женева сѫ пристигнали лѣкарьтъ д-ръ Асѣнъ Татарчевъ отъ Ресенъ и съпругата му Марта, швейцарка отъ французки произходъ, по фамилно име Тибо.

Д-ръ Татарчевъ произхожда отъ твърде известна въ Македония българска фамилия. Неговиятъ чичо д-ръ Христо Татарчевъ, сѫщо лѣкарь, е билъ първиятъ председатель на Централния комитетъ на ВМРО, когато тя бѣ основана въ Солунъ. Асѣнъ бѣ свършилъ медицина въ Женева презъ 1922 година.

Освенъ една петиция, той подаде и мемоаръ до Обществото на народитѣ, съдържащъ конкретни страховити сведения за сръбския терористически режимъ въ Македония. А съпругата му отправи единъ вълнуващъ апелъ до общественото мнение, до всички свободни народи, за да обърнатъ внимание на това, което се върши въ нашето отечество надъ единъ обезорѫженъ и невиненъ народъ, лишенъ отъ всички права, включително тѣзи, които сѫ били гарантирани чрезъ международни договори.

Въ самитѣ документи, изхождащи отъ Татарчеви, се вижда защо това семейство, заедно съ децата си, е било принудено нелегално да

напустне Югославия. Д-ръ Асѣнъ Татарчевъ не бѣ оставенъ на мира отъ сръбскитѣ власти дори следъ като бѣ лежалъ четири години въ затвора*.

Редица вестници въ чужбина се спрѣха и върху тая македонска легална постжпка, направена въ унисонъ съ чувствата и мненията на всички поробени македонски българи. Емиграцията посрещна Татарчеви съ ентусиазъмъ и топла симпатия.

Ето съдържанието на петицията, подписана на 28 януарий 1933 г. отъ д-ръ Асѣнъ Татарчевъ:

„Женева 28 януарий 1933 г.

Ваше Превъзходителство,

Чрезъ договора отъ Сенъ-Жерменъ правителството на сръбско-хърватско-словенската държава, сега преименувана Югославия, се ангажира тържествено да изпълни повеленията на казания договоръ, отнасящи се до протекцията на малцинствата (расово, езиково и религиозно), включващи се въ границитѣ на Югославия.

Позовавайки се на този договоръ и въ качеството ми на югославски поданикъ, членъ на българското малцинство въ Югославия, отъ името на жителитѣ българи въ Югославия и отъ мое собствено име, азъ имамъ честьта да донеса до Вашето знание следнитѣ факти:

1. — Югославското правителство, респективно неговитѣ органи, ни забраниха свободното употрѣбление на нашия роденъ български езикъ. Тѣзи между насъ, които сж заловени, че говорятъ публично този езикъ, сж наказвани съ глоба и затворъ само чрезъ нареждането на полицията и въ противоречие дори съ законитѣ въ страната.

2. — Югославското правителство, респективно неговитѣ органи, затвориха и завзѣха всички български училища, създадени отъ населението, и забраниха преподаването на родния български езикъ на славянскитѣ жители отъ Македония.

3. — Югославското правителство, респективно неговитѣ органи, забраниха свободното изповѣдване на нашата религия, завзимайки източно-православнитѣ (екзархийски) български черкви, създадени отъ нашитѣ бащи съ много жертви и прогонвайки свещенослужителитѣ, избрани отъ населението. Понастоящемъ югославското правителство позволява служенето само на Сръбската православна църква, на която предостави задигнатитѣ български черкви.

4. — Югославското правителство, респективно неговитѣ органи, не зачитатъ свободата на движението на българскитѣ малцинства въ вжтрешностьта на Югославия. Само чрезъ едно полицейско нареждане, безъ никакво решение на компетентния сждъ, македонскитѣ българи сж интернирвани въ затънтенитѣ мѣстности на Югославия и сж заставени да изоставятъ своитѣ фамилии и деца, безъ да могатъ да смогнатъ на своитѣ нужди. Такъвъ бѣше именно моятъ случай, отъ 18 августъ до края на декември 1932 г., датата, когато сполучихъ да прехвърля границата и да се отзова въ Женева.

5. — Югославското правителство, специално неговитѣ органи, наказва строго всѣко манифестиране на българската национална съвѣсть, било устно или писмено. Внасянето или издаването българска книга или периодично издание сж строго забранени и всѣки нарушитель се излага на жестоки мѣрки отъ страна на органитѣ на властьта.

6. — Югославското правителство, респективно неговитѣ органи,

---

* Въ книга трета съ мои спомени се намиратъ подробности по осжждането на д-ръ Татарчевъ и на други лица заедно съ него.

прилагатъ къмъ насъ една политика на морално и физическо притѣснение, съ цель да ни принудятъ да се отречемъ отъ нашето българско съзнание и пасивно да ни подложатъ на една денационализация и насилствена сърбизация. За да се илюстрира тази истина, азъ си позволявамъ да привлека вниманието на Ваше Превъзходителство върху фактитѣ, изложени въ приложения къмъ тази петиция мемоаръ.

Считайки, че долеизложенитѣ факти съдържатъ едно грубо нарушение на постановленията на договора отъ Сенъ-Жерменъ, специално чл. 2 и алинея трета на чл. 9 на казания договоръ, и имайки предъ видъ факта, че прилагането на разпорежданията на този договоръ, отнасящи се до протекцията на расовитѣ, езикови и религиозни малцинства, бѣ възложено на грижата и гаранцията на почитаемото Общество на народитѣ, азъ имамъ честьта да моля Ваше Превъзходителство, отъ мое име и отъ името на моитѣ български съграждани въ Югославия, да имате добрината да направите необходимото, за да се тури край на този редъ на нѣщата, които съдържатъ не само едно нарушение на договора за протекцията на малцинствата, но сѫщо така и една опасность за идеала на мира, следванъ отъ почитаемото Общество на народитѣ, идеалъ, който е сѫщевременно такъвъ и на българскитѣ малцинства въ Югославия.

Моля да приемете, Ваше Превъзходителство, израза на моето най-високо почитание.

Асѣнъ Татарчевъ,
докторъ по медицина, Женева“

Апелътъ на госпожа д-ръ А. Татарчева, отправенъ сѫщо презъ месецъ януарий сѫщата година, го има въ приложение[6]. Той дава отлични подробности за методитѣ, съ които си служи сръбскиятъ режимъ въ Македония.

Мемоарътъ на д-ръ Асѣнъ Татарчевъ е едно внушително свидетелство, установяваще по кой начинъ сърбитѣ постѫпватъ съ затворницитѣ, следъ като сѫдътъ, т. е. „законътъ“ въ Югославия е казалъ думата си.

Страховитото описание на д-ръ Татарчевъ ви оставя съ впечатление, че кралскитѣ сръбски затвори сѫ били нѣщо срѣдно между лудница и кланица. Ето съдържанието му:

„Мѫчно е да се даде една картина на терора и жестокоститѣ, които вършатъ сръбскитѣ власти надъ македонското население. Така много сѫ политическитѣ процеси въ Македония подъ сръбска власть и така многобройни сѫ тѣхнитѣ жертви.

Но политическитѣ процеси повдигатъ шумъ, тѣ откриватъ гнилитѣ основи, на които почива сръбското владичество въ Македония и ето защо сърбитѣ ги избѣгватъ, употрѣбявайки другъ начинъ, за да унищожатъ по-виднитѣ българи; този начинъ не би билъ употрѣбенъ отъ никоя цивилизована страна: безъ сѫдъ, безъ присѫда, подозрителнитѣ хора, или по-право по-виднитѣ българи отъ градоветѣ и селата на Македония, сѫ просто убивани отъ сръбскитѣ жандарми и войници. Избраната жертва е убивана на улицата или изъ полето, кѫдето изчезва нѣкой день, безъ да остави следа; следъ известно време тѣлото бива разкѫсано отъ кучетата или пъкъ завлечено отъ рѣката.

Често пѫти дълги списъци, които съдържатъ имената на македонци, които сѫ били убити безъ сѫдъ и присѫда, сѫ били публикувани. Но ето единъ примѣръ, който доказва размѣритѣ, които е взелъ този режимъ на небивалъ теръръ и колко многобройни сѫ неговитѣ жертви: въ разстояние на 5 години 13 мѫже и една жена отъ една голѣ-

ма фамилия въ Кочани бѣха убити. Цитираме тукъ тѣхнитѣ имена, отбелязвайки какви роднински връзки ги свързваха. Сърбитѣ, подозирайки Кръсто Митевъ Припорски, че е революционеръ и не можейки да го хванатъ и убиятъ, убиха единъ следъ другъ 14 души отъ неговитѣ най-близки роднини:

1. Мите Николовъ отъ с. Градче, Кочанско, баща на Кръсто Митевъ, убитъ отъ жандармитѣ на 19 февруарий 1930 година.
2. Кольо Митевъ отъ с. Градче, братъ на Кръсто Митевъ, убитъ на 19 февруарий 1930 година.
3. Китанъ Мишовъ, братовчедъ на Кръсто, убитъ на 28 декемврий 1924 година.
4. Стоилко Стояновъ, братовчедъ на Кръсто, убитъ на сѫщата дата като предишния.
5. Мито Зашовъ, братовчедъ на Кръсто, убитъ на 26 февр. 1926 г.
6. Кръсто Зоневъ, дѣдо на Кръсто, убитъ на 28 декемврий 1924 г.
7. Миланъ Зоневъ, шурей на Кръсто, обесенъ отъ сръбскитѣ жандарми на сѫщата дата.
8. Евтимъ Ангеловъ, зетъ на Кръсто, убитъ на 26 февр. 1926 г.
9. Арсени Левковъ, сѫщо.
10. Стаменъ Левковъ, сѫщо.
11. Стоименка Левкова, жена на Арсени Левковъ, убита на сѫщата дата.
12. Димитъръ Пауновъ
13. Никола Пауновъ
14. Григоръ Пауновъ, и тримата роднини по жена на Кръсто Митевъ. Тримата братя бѣха убити на 16 февруарий 1926 година.

Въ околноститѣ на Ресенъ сръбскитѣ жандарми убиха по нареждане на властитѣ следнитѣ лица:

15. Никола Стрезовъ, 30 годишенъ отъ с. Подмочани, секретарь на община, убитъ на 2 юлий 1923 година.
16. Наумъ Йовковъ, кметъ на с. Любойно, убитъ на 20. I. 1926 г.
17. Блаже Георгиевъ отъ с. Завой, убитъ на 15 октомврий 1926 г.
18. Гоше Глобочки, съветникъ на общината въ с. Подмочани, убитъ на 22 мартъ 1927 година.
19. Панде Ивановъ, кметъ на с. Подмочани, убитъ на 22 мартъ 1927.
20. Апостолъ Стояновъ, отъ с. Преторъ, убитъ на 22 мартъ 1927 г.

Последнитѣ две жертви бѣха взети отъ жандармитѣ, за да засилятъ единъ нощенъ патрулъ, назначенъ, както казваха, да преследва македонскитѣ революционери, които въ сѫщность не сѫществуваха въ околността на Ресенъ. Презъ нощьта жандармитѣ сѫ стреляли на нещастнитѣ селяни. Стояновъ пада убитъ моментално, но Ивановъ, само раненъ, се отбранявалъ и убилъ двама жандарми. За да избѣгнатъ дигане шумъ около това престѫпление, властитѣ пренесоха ранения въ болницата въ Битоля, кѫдето окончателно оздравѣ следъ 6 седмично лѣкуване. Но нѣколко дни преди да напустне, сръбскиятъ лѣкарь д-ръ Петъръ Аврамовичъ му инжектира безъ никакви причини, по нареждане на властитѣ, силна доза морфинъ, отъ която почина. Върху акта на смъртьта сръбскиятъ лѣкарь писа като причина на неговата смъртъ нѣкаква си пневмония.

21. Мицко Бачки, кметъ на с. Бачъ, Битолско, убитъ на 28. III. 1928.

Тежкитѣ мѫчения въ затворитѣ

Варварството и чудовищната жестокость, упражнявани отъ сръбскитѣ власти, за да се смаже българското национално съзнание на македонското население, сѫ доказани, между другото и съ режима, на който сѫ подложени македонскитѣ политически затворници. Сръб-

скитѣ затвори, както и прилаганиятъ режимъ къмъ политическитѣ затворници, сѫ отрицанието на всѣка идея за култура, за моралъ и на най-елементарнитѣ права на човѣка, въ защита на които цивилизованата хуманность така дълго се бори и полага толкова много жертви.

Политическитѣ македонски затворници (българи, албанци, турци) изпълватъ затворитѣ не само въ Македония и Стара Сърбия, но и тѣзи въ севернитѣ и най-отдалеченитѣ области на страната. Стотици македонци лежатъ въ затворитѣ на Лепа Глава, Сремска Митровица, Зеница, Мариборъ и др.

Ние ще се задоволимъ да опишемъ тукъ режима въ една отъ тѣзи

Кѫщи на смъртьта,

за да покажемъ сѫдбата на хилядитѣ македонци, които сѫ загинали, или пъкъ които страдатъ въ този моментъ въ сръбскитѣ затвори.

Въ затворитѣ на „Лепа Глава“ (Вараждинска околия) бѣха изпратени въ последнитѣ 6-7 години голѣми групи македонци (повечето българи), обвинени въ политически престѫпления: първата група имаше 251 души (българи и албанци), втората 35 души (повечето българи отъ Щипско).

Всички македонски затворници носятъ окови около 18 килограма тежки. Въ затворитѣ тѣ сѫ съвършено изолирани отъ тѣхнитѣ близки и отъ свѣта изобщо: писмата, които имъ пращатъ тѣхнитѣ семейства, живѣещи въ Македония, никога не имъ се връчватъ. Като изключение, презъ една или две години удостояватъ нѣкои затворници да получатъ едно писмо отъ тѣхнитѣ фамилии. Писмата, изпращани отъ затворницитѣ до тѣхнитѣ близки, не сѫ сѫщо предавани, тѣ сѫ унищожавани отъ сръбскитѣ власти.

Въ продължение на цѣлото време, когато сѫ затворени, македонскитѣ политически затворници не могатъ да бѫдатъ посетени отъ никого, не могатъ да видятъ никого отъ своитѣ близки.

Затворницитѣ получаватъ храна веднажъ въ 24 часа (на обѣдъ). Хлѣбътъ е горчивъ, смѣсенъ съ земя.

На всѣки затворникъ даватъ всѣкидневна работа извънъ силитѣ му; (напримѣръ да полира 12,000 перодръжки, да оплете 5 модерни стола на день). Крайното изтощение и честитѣ болести на затворницитѣ правятъ изпълнението на възложената имъ работа почти невъзможно. Болнитѣ, отпадналитѣ, които, въпрѣки тѣхнитѣ усилия, не могатъ да привършатъ възложената имъ дневна работа, вечерь сѫ изкарвани отъ тѣхнитѣ килии и подлагани на небивали мѫчения.

Едно отъ наказанията, прилагано най-често поради това, или пъкъ за друго, е следното: дѣсната ржка на затворника се връзва за лѣвата пета на крака, а лѣвата ржка — на дѣсната пета. Така обвързанъ на кълбо, съ опънати мускули, при невъзможностьта да направи най-малкото движение, затворникътъ е хвърлянъ въ подземието на затвора и оставянъ тамъ да стои 6 часа, а понѣкога, и то твърде често, и цѣла нощь, когато стражаритѣ се успиватъ. Това положение на тѣлото е такова мѫчение, че нѣкои не могатъ да го издържатъ дори и нѣколко минути; сѫщо голѣма часть отъ измѫчванитѣ издъхватъ презъ нощьта, или малко следъ като сѫ били подложени на това мѫчение.

Болнитѣ или слабитѣ македонци, които не могатъ да напустнатъ леглото, не сѫ никога преглеждани отъ лѣкарь, макаръ и да има такъвъ въ затвора.

Напротивъ, сутринь, когато здравитѣ затворници отиватъ на работа, жандармитѣ изкарватъ болнитѣ и слабитѣ отъ тѣхнитѣ легла, хващатъ ги за краката и ги влечатъ така по коридоритѣ и стълбитѣ, удрайки главитѣ имъ по пода.

Ударитѣ съ прикладитѣ на пушката, юмруцитѣ, ритницитѣ и други груби обноски сѫ сцени, които стават всѣки день при най-малката причина, и презъ време на работа.

Отъ първата група македонци въ затвора „Лепа Глава“ (251 души) 185 бѣха освободени поради благородната намѣса на шефа на хърватитѣ Стйепанъ Радичъ, тогава министъръ, като отъ останалитѣ 66 души въ затвора, 7 сѫ вече умрѣли вследствие на страданията и лошото третиране.

Ето нѣкои случаи на македонски българи, измѫчвани въ сръбскитѣ затвори:

1. Христо Ангеловъ, отъ с. Дупени, Ресенско, полудѣ вследствие на продължителнитѣ мѫчения въ затвора. До днесъ той не е още въ съзнание.

2. Христо Лазаровъ, бившъ кметъ на село Кривени, Ресенско, се парализира въ лѣвата страна, вследствие на сѫщитѣ мѫчения. Жена му умрѣ отъ ужасъ.

3. Мице Гошевъ, отъ с. Златари, Ресенско, има пробитъ черепъ и разчупени преднитѣ зѫби.

4. Отецъ Софроний Андрѣевъ, отъ с. Перово, оскубана му бѣ брадата отчасти, а отчасти изгорена следъ като бѣ полѣтъ съ бензинъ.

5. Марко Илиевъ, 32 годишенъ, отъ с. Приковци, Кратовско — осѫденъ на 25 години затворъ като „четникъ“, членъ на революционна група въ Турско. Женененъ, баща на две деца. Починалъ вследствие на бой и други мѫчения. Съблеченъ голъ, рѫцетѣ кръстосани, краката стегнати съ желѣза, така той бѣ хвърленъ въ подземния затворъ. Умрѣ презъ 1925 година.

6. Ефремъ Кралевъ, 45-годишенъ, отъ с. Дренъкъ, Кратовско, обвиненъ, че е далъ приютъ на революционни групи, осѫденъ на 20 години затворъ. Женененъ, баща на 4 деца. Почина вследствие мѫченията въ затвора: една сутринь, бидейки боленъ и поради това неможейки да отиде на работа, жандармитѣ го взеха отъ леглото му, повлѣкоха го по коридоритѣ и стълбитѣ съ главата надолу. Почина презъ 1924 година.

7. Тасе Гюровъ, 70-годишенъ, отъ с. Кундино, Кратовско, обвиненъ, че е далъ приютъ на революционери, осѫденъ на 20 години затворъ. Глава на многочленно семейство. Почина вследствие на бой и мѫченията въ затвора: свързаха му рѫцетѣ и така бѣ жестоко битъ. Умрѣ презъ 1924 година.

8. Петре Костовъ, отъ с. Дивля, Скопско, обвиненъ, че е далъ приютъ на революционери, осѫденъ на 20 години затворъ. Измѫчванъ и битъ до смърть. Умрѣ въ затвора вследствие на мѫченията презъ 1929 година.

9. Стоянъ Лековъ, 65-годишенъ, отъ с. Булачани, Скопско, осѫденъ на 20 години затворъ като членъ на Организацията презъ Турско. Глава на многобройно семейство. Умрѣ вследствие на бой и мѫченията въ затвора презъ 1925 година.

10. Стойчо, 60-годишенъ, отъ с. Кадино, Скопско, обвиненъ, че е далъ подслонъ на революционери, осѫденъ на 20 години затворъ. Глава на многобройно семейство. Умрѣ вследствие на бой и мѫченията въ затвора презъ 1930 година.

11. Стойчо Куклечки отъ Кратовско, въ продължение на 20 години е билъ кметъ на родното си село. Обвиненъ като укриватель и осѫденъ на 20 години затворъ. Умрѣ вследствие боя и мѫченията въ затвора презъ 1924 година, и т. н. (всичко 47 души).

Презъ време на разпита — преди да е произнесена каквато и да е присѫда — затворницитѣ сѫ подлагани на такива мѫчения, че мно-

го отъ тѣхъ умрѣха, преди да бѫдатъ сѫдени. Такъвъ е случая съ лицата, означени по-долу, които спадатъ къмъ сѫщата група затворници:

12. Петко Ивановъ, 39-годишенъ, отъ с. Ораовъ-долъ, Велешко. Умрѣ въ Велесъ вследствие на боя и мѫченията при разследването.

13. Нуше Андовъ, 35-годишенъ, отъ с. Бучище, Кратовско. Умрѣ въ Куманово вследствие на мѫченията презъ време на разпита.

14. Гьошо Саздовъ, 40-годишенъ, отъ с. Ораовъ-долъ, Велешко. Отровенъ въ Битолския затворъ преди да бѫде сѫденъ.

15. Сорде отъ с. Секулица, Кратовско. Умрѣ въ Куманово вследствие на мѫченията презъ време на изследването му и т. н.

Следващъ ние даваме единъ списъкъ на имената на другитѣ македонци, които се намиратъ понастоящемъ въ затвора „Лепа Глава“ като политически затворници:

1. Янчо Николовъ, 35- годишенъ, отъ Кратовско, осѫденъ на 25 години затворъ, обвиненъ като членъ на ВМРО презъ турско време и при време на първия сръбски режимъ. Женененъ, баща на две деца. Излежалъ е вече въ затвора 12 години.

2. Стефанъ Велковъ, 40-годишенъ, отъ Кратово, осѫденъ на 25 години затворъ като четникъ отъ турско време и отъ времето на първия сръбски режимъ. Женененъ, баща на едно дете. Излежалъ е вече въ затвора 12 години.

3. Симеонъ Станковъ, 45-годишенъ, отъ с. Маричино, Кратовско, осѫденъ на 25 години затворъ по сѫщитѣ причини. Женененъ и баща на три деца. Излежалъ вече 12 години въ затвора.

4. Арсе Димитровъ, 40-годишенъ, отъ с. Търновци, Кратовско, осѫденъ на 25 години по сѫщитѣ причини. Женененъ, баща на 4 деца. До днесъ е излежалъ 12 години.

5. Ефремъ Йосифовъ, 45-годишенъ, отъ с. Петришино, Кратовско, осѫденъ на 25 години по сѫщитѣ причини. Женененъ, баща на две деца. Въ затвора е отъ 12 години.

6. Ефтимъ Васовъ, 60-годишенъ, отъ с. Подрешъ, Радовишко, осѫденъ на 20 години затворъ, обвиненъ като членъ на ВМРО. Женененъ. Въ затвора е отъ 12 години.

7. Мане Атанасовъ, 55-годишенъ, отъ Радовишко, осѫденъ на 20 години затворъ като членъ на ВМРО. Женененъ. Въ затвора е отъ 12 години.

8. Траянъ Коцевъ, 55-годишенъ, отъ Радовишко, осѫденъ на 20 години като членъ на ВМРО. Женененъ, баща на четири деца. Въ затвора е отъ 12 години.

9. Камче отъ с. Танатарци, Радовишко, 50-годишенъ. Осѫденъ на 20 години като членъ на ВМРО. Женененъ. Въ затвора е отъ 12 години, безъ да бѫде сѫденъ.

10. Наче Трифуновъ, 70-годишенъ, отъ с. Булачани, Скопско, осѫденъ на 25 години затворъ задето е участвувалъ въ мѣстната милиция, която въ 1915 г. подпомогна на българската армия. Отъ 12 години е въ затвора. Сега е слѣпъ.

11. Панчо Николовъ, отъ с. Черешово, Скопско, 40-годишенъ, осѫденъ на 20 години задето е участвувалъ презъ 1915 година въ мѣстната милиция. Женененъ, баща на три деца.

12. Гьошо Давковъ, 35-годишенъ, отъ с. Дивля, Скопско, осѫденъ на 20 години като членъ на ВМРО. Женененъ, баща на две деца. Въ затвора е отъ 12 години.

13. Тимчо Станковъ, 70-годишенъ, отъ Гевгели, осѫденъ на 20 години затворъ като членъ на ВМРО. Женененъ, баща на едно дете. Въ затвора е отъ 12 години.

14. Григоръ Пановъ, 35-годишенъ, отъ Кавадарци, осѫденъ на 20 години затворъ затова, че е билъ български войникъ. Следъ примирието той се завърна въ кѫщи и бѣ арестуванъ. Неженен. Отъ 12 години е въ затворъ.

15. Павелъ Петровъ Лопата, 60-годишенъ, отъ Велесъ, осѫденъ на 20 години затова, че е взелъ участие въ мѣстната милиция, която помага на българската армия презъ 1915 година. Въ затвора е отъ 12 години.

16. Йорданъ Марулецъ, отъ Прилепъ, 32-годишенъ, осѫденъ на 20 години като членъ на ВМРО.

17. Мише Дервишовъ, 30-годишенъ, отъ Щипъ, осѫденъ на 20 години затворъ като членъ на ВМРО (обвиненъ въ участие въ убийството на Стоянъ Мишевъ). Неженен.

18. Добре Кукушовъ, 26-годишенъ, отъ Щипъ, осѫденъ на 20 години затворъ по сѫщото обвинение като горния. Неженен. Принуденъ да работи въ затвора на една машина, отъ която нищо не е разбиралъ, той си е прерѣзалъ петтѣ пръста на дѣсната ржка.

19. Гьошо, отъ Щипъ, 60-годишенъ, осѫденъ на 20 години затворъ като членъ на ВМРО. Женен, баща на нѣколко деца.

20. Иванъ отъ с. Рашецъ, осѫденъ на 20 години затворъ, обвиненъ въ прикриване на оржжие. Женен.

21. Дане Николовъ, 45-годишенъ, отъ Папрадище, осѫденъ на 20 години, защото взелъ участие въ милицията, която презъ 1915 година помогна на българската армия.

22. Дончо Войвода, съ осемь души отъ неговата революционна чета.

Въ сѫщия затворъ се намиратъ десетки още македонци (турци и албанци) — еднитѣ обвинени, че сѫ взели участие въ милицията, която помагаше на българската армия презъ 1915 г., а другитѣ обвинени като членове на ВМРО.

Между другитѣ сѫ:

Османъ, отъ Призрѣнъ, 50-годишенъ, осѫденъ на 20 години затворъ.

Шабанъ, отъ Ипекъ, 40-годишенъ.

Безитъ, отъ Прилепъ, осѫденъ като членъ на ВМРО, четникъ на Дончо войвода.

Балюшъ, отъ Ипекъ, осѫденъ на 20 години затворъ.

Садри, отъ Ипекъ, осѫденъ на 20 години затворъ.

Числото на умрѣлитѣ турци и албанци въ затвора е сѫщо както това на българитѣ. До сега отъ 30 до 40 албанци, 15-16 сѫ мъртви.

Управитель на затвора „Лепа Глава“ е Шаксъ Вукачичъ. Въ затвора има 130 жандарми, вънъ отъ другитѣ служители.

. . . Между жандармитѣ онѣзи, които най-много сѫ били измжчвали затворницитѣ сѫ: Медведъ, Тзиглеръ, Веровски, Джероморски, Тсапекъ, Кезнеръ, Загорчекъ, Шанталавъ (който уби съ бой затворника Марко Илиевъ отъ Кратовско), братътъ на този Шанталавъ — началникъ на жандармитѣ, Фунда и др.

Икономическа експлоатация на българитѣ отъ данъчнитѣ власти

Икономическата експлоатация на македонцитѣ върви наравно съ убийствата и тя се упражнява въ видъ на тежки данъци, прѣки, или косвени съ отказа на банковъ кредитъ на българитѣ въ страната, и чрезъ фаворизация на търговцитѣ дошли отъ Стара Сърбия да се настанятъ въ Македония.

Данъчнитѣ власти въ Македония иматъ заповѣдь да не правятъ

никакво улеснение или отсрочка за плащане на данъцитѣ. При случай, че данъка не е платенъ на опредѣления день, предприема се взимането и разпродажбата на най-необходимитѣ нѣща. Ето нѣколко примѣри:

1. Василъ Чаушевъ, отъ Ресенъ, обущарь, бѣ принуденъ да затвори своя дюкянъ, защото данъчнитѣ власти му бѣха взели всичкитѣ инструменти.

2. Никола Чаушевъ, отъ Ресенъ, шивачъ, сѫщо така затвори дюкяна си, защото данъчнитѣ власти му бѣха взели машината.

3. Димитъръ Котовчевъ, отъ Ресенъ, хлѣбарь, затвори сѫщо така хлѣбарницата си, защото данъчнитѣ власти му бѣха взели всички прибори за работа. Отъ мѫка жена му се хвърли въ кладенеца и се удави.

4. Траянъ Пазарджиевъ, отъ Ресенъ, кафеджия, бѣше обложенъ съ тежки глоби и бѣ принуденъ да затвори своя дюкянъ.

Корумпирани и покварени чиновници

Правителството изпраща въ Македония като чиновници най-нечестнитѣ и корумпирани хора. Най-беднитѣ отъ тѣхъ забогатяватъ следъ едно кратко пребиваване въ тази страна, чрезъ кражбитѣ и обирничеството. И за да се отърватъ отъ по-голѣми неприятности и нещастия, търговцитѣ сѫ принудени да даватъ своята стока на тѣхъ на кредитъ, знаейки предварително, че никога не ще имъ бѫде платена. Долниятъ примѣръ показва какви загуби може да има единъ македонски българинъ, който отказва да даде рушветъ, исканъ отъ сръбски чиновникъ: Александъръ Низамовъ, търговецъ отъ Ресенъ, бѣ обложенъ съ 1 милионъ динара, защото бѣ отказалъ да услужи съ 60,000 динара на единъ сръбски чиновникъ.“

*

Секретарьтъ на Секцията за малцинствата при Обществото на народитѣ задържа г. д-ръ Татарчева — при подаването на петицията — на разговоръ и въ течение на три-четири часа можа да чуе редица подробности за положението въ Македония.

Представителитѣ на почти всички вестникарски агенции по това време въ Женева, както и мнозина представители на делегациитѣ къмъ Обществото на народитѣ, поискаха да се събератъ лично сведения отъ семейството Татарчеви. Разпратиха се телеграми до множество вестници изъ свѣта.

Д-ръ Татарчевъ получи и много съчувствени писма; между тѣхъ едно бѣ отъ г. Едуардъ Ерио, бившъ министъръ-председатель на Франция; и друго отъ г. Делюсъ, професоръ по международно право въ Лилъ.

Семейство Татарчеви оставиха свои близки въ Ресенъ, които бѣха викани на разпити отъ сръбската полиция. Тя много се интересуваше да узнае по кой начинъ д-ръ Асѣнъ, съпругата и децата му сѫ успѣли да избѣгатъ отъ Югославия. Следъ това доста български първенци въ Ресенъ сѫ били подложени на по-строго следене отъ страна на полицейскитѣ власти; между тѣхъ сѫ Чукалеви, Низамови, Стрезови, свещеникъ Александъръ попъ Евтимовъ, бившиятъ кметъ Илия Димитровъ, Христо Радевъ, Александъръ Думовъ, Н. Турановъ, Н. Чаушовъ отъ с. Янковецъ и др. На тия хора сѫ правени прѣчки въ ежедневнитѣ имъ работи; а за ония помежду имъ, които сѫ се занимавали съ търговия, нареденъ е билъ икономически бойкотъ.

Като емигрантъ въ България, Татарчевъ, както и съпругата му, не престанаха да изпълняватъ дълга си, считайки, че сѫ поели морално

задължение предъ потиснатитѣ македонски българи да работятъ за подобрение на тѣхната участь.

Протеста на инженеръ Иванъ Петровъ и съпругата му

На 14 февруарий 1934 година инж. Иванъ Петровъ отъ Скопйе и съпругата му, белгийка, Жерменъ, по баща Вилерсъ, пададоха новъ апелъ до Обществото на народитѣ.

Ив. Петровъ отправи една петиция, придружена отъ подробенъ мемоаръ, въ който — като примѣръ за насилническитѣ методи на сръбската власть — е описалъ какъ тая власть се отнасяла къмъ него и семейството му. Отъ своя страна госпожа Жерменъ Петрова е описала безчовѣчния режимъ, обръщайки се къмъ съвѣстьта на цивилизования свѣтъ.

Петицията има следното съдържание:

„До Негово Превъзходителство
Главния секретарь на Обществото на народитѣ
въ Женева

Ваше Превъзходителство,

Чрезъ членове 8, 9 и 11 отъ Сенъ-Жерменския договоръ правителството на сърбо-хърватско-словенската държава, наречена по-късно Югославия, се обвърза да приложи правата, предвидени въ тоя договоръ, спрямо сърбо-хърватско-словенскитѣ граждани, които сж малцинство по раса, езикъ и религия. Почитаемото Общество на народитѣ бѣ отъ своя страна натоварено да бди за приложението на казания договоръ що се отнася до защитата на малцинствата.

Българското население въ Югославия, и особено въ македонската територрия, поставена подъ суверенитета на Сърбия, представлява едно малцинство отъ тройно гледище — отъ расово, езиково и религиозно гледище. Обаче, въпрѣки яснитѣ постановления на Сенъ-Жерменския договоръ, югославското правителство упорито отказва да му признае правата по тоя договоръ. Нѣщо повече: югославското правителство, т. е. неговитѣ отговорни чиновници, прилагатъ по отношение на българското малцинство една политика на морално и физическо насилие, преследваща цельта — да денационализира и сърбизира чрезъ всички срѣдства едно население, което има високо национално съзнание и български традиции.

Тая политика на югославското правителство се е изразила въ една серия притѣснителни мѣрки, които правятъ невъзможенъ живота на българското малцинство. Между тѣзи мѣрки азъ ще посоча забраната на нашия майчинъ български езикъ; забраната да притежаваме или да четемъ каквато и да е българска книга или вестникъ, даже Библията на български езикъ; произволнитѣ решения на сръбскитѣ власти, които безъ никакъвъ сждъ и присжда на компетентнитѣ сждилища, хвърлятъ въ затворитѣ български граждани, чиято почтеность е надъ всѣко съмнение; вилненията, понѣкога смъртоносни, упражнявани противъ граждани, чиято едничка вина е, че сж българи; невъзможностьта, въ която сме поставени да изповѣдваме нашата българска православна вѣра, вследствие на конфискуването и заграбването на българскитѣ черкви и изгонването на духовницитѣ, избрани отъ народа; произволнитѣ интернирвания въ най-отдалеченитѣ краища на Югославия; затварянето на българскитѣ училища и задължаването на всички родители да изпращатъ децата си въ сръбско училище; произволнитѣ решения на сръбскитѣ данъчни власти, които претоварватъ съ незаконни данъци гражданитѣ отъ българска народность; икономически бойкотъ, упражняванъ спрямо български кжщи по заповѣдь на министъра на вжтрешнитѣ работи, както посочва снимката на единъ документъ, който имамъ честьта да приложа къмъ мемоара, и пр.

Считайки, че всички тѣзи мѣрки съставляватъ едно флагрантно нарушение на прецизнитѣ постановления на договора отъ Сенъ-Жерменъ за защита на националнитѣ малцинства, честь имамъ да помоля Ваше Превъзходителство, въ мое име и въ името на моитѣ български съграждани, югославски поданици, да се турне край на това положение, съставляващо тежка заплаха на мира и спокойствието въ тая часть на Европа. Азъ не се съмнявамъ, че почитаемото Общество на народитѣ ще вземе присърдце изпълнението на своя дългъ по отношение на

българското малцинство, угнетявано въ Югославия, и ще отговори така на мисията, която му е повѣрена още когато то бѣ създадено.

Благоволете да приемете, Ваше Превъзходителство, израза на моето високо почитание.

Инж. Иванъ Петровъ

София, 14 февр. 1934 г."

Въ приложение [7] даваме мемоара на инж. Петровъ и апела на съпругата му. И двата документа съдържатъ ценни, много характеристични данни.

Двамата тѣ избѣгаха по тайни пѫтища отъ Югославия. Македонскитѣ печатни издания, както и легалнитѣ емигрантски сдружения, посрѣщнаха съ голѣмъ интересъ и тая постѫпка на наши сънародници, идващи отъ срѣдата на поробения народъ. Предъ конгреса на емиграцията ни въ България —презъ м. мартъ с. г. — инж. Петровъ държа кратко слово, за което „Македонска Трибуна" отъ 29 с. м. пише следното:

„Избѣгалиятъ отъ сръбския тероръ въ Македония инж. Петровъ поздравява най-напредъ конгреса. Предъ представителитѣ на македонската емиграция въ България той желае да подчертае първо: че духътъ на македонскитѣ българи, въпрѣки терора на сърби и гърци, остава несъкрушимъ. Децата въ Македония по принуда говорятъ сръбски и гръцки въ училищата — но на улицата и въ кѫщи тѣ говорятъ езика на своитѣ бащи и живѣятъ въ историята на своето отечество. Второ: българитѣ въ Македония следятъ всички усилия за освобождение. За тѣхъ сѫществува една революционна организация, намираща се въ морални връзки съ организациитѣ на прогонените ни братя въ Европа и Америка и по останалитѣ части на свѣта. Това морално единство трѣбва да се запази на всѣка цена. Трето: по поводъ за нѣкакво си сръбско-българско сближение, за което се говори напоследъкъ въ България, Петровъ заявява, че сръбскиятъ режимъ въ Македония се е проявилъ само въ едно отношение следъ станалитѣ взаимни визити между български и сръбски отговорни лица, а именно: тероръ̀тъ надъ македонскитѣ българи е засиленъ съ нови арести на 45 наши момчета отъ Велесъ, Скопйе и Тетово. Четвърто: въ Македония не сѫществува разлика между различнитѣ националности по преценката на днешното имъ положение и по политическата имъ цель, която трѣбва да преследватъ. Българи, турци, евреи, арумъни и пр., всички сѫ еднакви противници на днешния режимъ и сѫ сторонници на идеята за свободна, самостоятелна Македония."

Въ Камарата на депутатитѣ въ Лондонъ и тоя пѫть се чу единъ гласъ въ връзка съ петицията на инж. Петровъ. Единъ отъ депутатитѣ поиска сведения досежно тая петиция, отнасяща се до моралния и физически тормозъ надъ българското малцинство въ Югославия.

*

По тоя начинъ, поробенитѣ българи, цѣлото македонско общество, съ чиста съвѣсть можаха да кажатъ, че сѫ сторили всичко възможно отъ тѣхна страна, за да бѫде обърнато вниманието на Обществото на народитѣ и на отговорнитѣ голѣми държави върху безправията въ Македония, върху нарушенията на договоритѣ, върху тиранията въ Югославия, а еднакво и въ Гърция.

Падаха, като обикновени безсмислици, всички възражения на враговетѣ, че нашитѣ свидетелства за терора въ Югославия били невѣрни; че тѣ били плодъ на заинтересована нѣкаква пропаганда, инспирирана ту отъ България, ту отъ нѣкого другиго.

Разбира се, нелогични и неморални бѣха приказкитѣ, че и 500 хиляди души емигранти отъ Македония не могли да говорятъ въ името на тѣхнитѣ поробени братя.

Чрезъ своята неактивность въ полза на македонскитѣ българи, най-отреченитѣ отъ поробенитѣ въ Европа хора, Обществото на народитѣ наистина заслужаваше прозвището „Акционерно дружество на победи-

телитѣ“, което често му приписваха негови критици. Както безславно постжпваше, така и безславно загина това Общество. А нашиятъ обезправенъ народъ продължава да живѣе, макаръ все още съ надежди само, че единъ день и той ще дочака пълната си свобода и независимость.

VI. ОТНОШЕНИЕТО КЪМЪ ДРУГИТѢ МАЛЦИНСТВА ВЪ МАКЕДОНИЯ

Държанието на Бѣлградъ спрямо властитѣ, албанцитѣ и турцитѣ въ Македония остана непромѣнено — отъ Първата до Втората свѣтовна война. Не позволиха на никоя отъ тѣзи национални групи да напредне културно, политически или икономически. Сръбското държавно ржководство се опитваше понѣкога да използува мюсюлманитѣ за генералния си планъ — потискането на всички останали народности въ полза на сръбството, но когато се убеди, че не е отъ полза тѣхното оформяване въ мѣстни партийни организации, намѣри най-лесния начинъ да му попрѣчи. Следъ разтурянето на „Джемиета“ всѣки албанецъ или турчинъ, чието избиране за кметъ или депутатъ властьта намираше за подходяще, трѣбваше да се избира подъ знака на нѣкоя отъ сръбскитѣ партии — сжщо както бѣ установено за мѣстнитѣ българи.

Държавата не се интересуваше за учебното дѣло на албанцитѣ и турцитѣ. Тя намираше по-удобно за себе си мюсюлманската маса да тъне въ невежество. Едвамъ въ 1927 г. Бѣлградъ се реши да отвори едно медресе въ Скопйе.

Колко добре се чувствуваха турцитѣ показваше факта, че въ Брѣгалнишката область се явиха и турски четнишки отдѣления, въ редоветѣ на ВМРО. Мнозина турци бѣха подложени на бой и всѣкакви други мжчения въ тая область. Но пострадаха и въ други околии, напримѣръ въ Дойранско, кждето свирепо се проявиха сръбскитѣ банди и полицията. Обвинението и за това турско население бѣ, че съдействувало на ВМРО. Не можейки да понасятъ режима и беззаконията му, мнозина мѣстни турци се изселиха въ Турция.

Говорихме вече за неправдитѣ, вършени отъ властитѣ въ връзка съ турскитѣ имоти. Посочихме другаде и изложенията на видни турци, въ които се рисува — и за областитѣ подъ сръбска власть, както и подъ гръцка — какво е било положението на мюсюлманитѣ.

При всѣки поводъ властьта показваше интимното си разположение къмъ мюсюлманитѣ. Имаше случаи въ сръбскитѣ училища да каратъ малкитѣ турчета да учатъ християнския Законъ Божи.

Презъ 1925 г., въ време на избори, на единъ турчинъ въ Скопйе домжчнѣва терора на „орюнашитѣ“; и той мушва съ ножъ едного отъ тѣхъ смъртоносно. Председателтъ на „Орюната“ Милосавъ Йеличъ събира всички младежи и студенти сърби, въоржжава ги съ ками, револвери и сопи; тръгва съ тѣхъ изъ скопската чаршия, чупейки витринитѣ на турскитѣ дюкяни, млѣкарници и бозаджийници. Беднитѣ турци се чудѣха на „подвига“ на тая глутница, пѣеща сръбския националенъ химнъ.

Подобно убийство винаги можеше да се случи и въ срѣдата напр. на бѣлградскитѣ сърби. Защо тамъ националистическа тълпа не тръгваше да чупи витринитѣ и прозорцитѣ на сръбскитѣ кжщи и магазини, следъ като провиненията е въ ржцетѣ на правосждието?

Албанцитѣ бѣха винаги гледани съ криво око отъ властитѣ. Често се явяваха обявления за повикване на доброволци, които да отиватъ къмъ албанската граница, за да се борятъ съ чети или да отблъскватъ очаквани нападения откъмъ Албания. Обещаваха по нѣколко хиляди динари награда за доброволцитѣ. Отъ българитѣ се явяваха въ такива

случаи само известнитѣ ренегати въ помощь на полицията. Особено настойчиво търсене на доброволци за тая цель имаше презъ 1927 г.

Ходжитѣ бѣха най-много подозирани въ невѣрность къмъ държавата: причината бѣ, че тъкмо ходжитѣ имаха най-голѣмо влияние срѣдъ мюсюлманитѣ, специално всрѣдъ албанцитѣ. Но не бѣха пощадени и католическитѣ албански свещеници. „Пресъ-агенцията“ отъ Тирана издаде следното съобщение презъ месецъ януарий 1930 година:

„Петь католически свещеници отъ албанска националность сѫ пристигнали вчера, идващи отъ Югославия. Тѣ е трѣбвало да напуснатъ страната следствие на заплахитѣ съ смъртъ, които имъ сѫ отправени отъ сръбската терористическа организация „„Народна Отбрана“. Тѣ сѫ напуснали своитѣ мѣста следъ като сѫ изпратили едно оплакване до централнитѣ власти въ Бѣлградъ. Свещеницитѣ-бѣгълци сѫ поискали подкрепа отъ албанското правителство.“

Вестникъ „Ла Нувелъ Албани“ отъ 26 януарий 1930 г., излизащъ въ Кюстенджа, Румъния, публикува следното изложение за положението на албанцитѣ въ Югославия:

„По протежение на албанската граница цѣли села сѫ евакуирани по заповѣдь на правителството и населението разпръснато въ вѫтрешностьта на страната. Въ цѣла Югославия нѣма нито едно албанско училище, въпрѣки факта, че една компактна маса отъ повече отъ единъ милионъ албанци живѣятъ подъ сръбско иго. За да маскиратъ това недостойно злоупотрѣбление, сърбитѣ насилватъ албанското население да каже, че то не желае албански училища, но религиозни мюсюлмански семинарии.

Четенето на единъ албански вестникъ се смѣта отъ сръбскитѣ власти като държавна измѣна и виновникътъ за това е застрелванъ отъ жандаритѣ, безъ никаква форма на процесъ, подъ твърде прочутия претекстъ „опитъ за бѣгство“. Много лица сѫ били застреляни по този начинъ. За да избегнатъ да бѫдатъ застреляни, както свещеникъ С. Гешови, католическитѣ свещеници албанци сѫ принудени да бѣгатъ отъ югославска територия . . . .

Банътъ на Вардарската бановина (Македония), фамозниятъ Жика Лазичъ, е единъ краенъ албанофобъ. По негова заповѣдь мюсюлманитѣ албанци сѫ били принудени да замѣнятъ своитѣ национални кечета съ сръбския „шайкачъ“.

Националното шосе отъ Призрѣнъ до Бродъ е било построено съ ангария отъ албанското население, подъ камшика на представители на властитѣ.

Въ Македония и въ областьта на Косово, населението е било принудено да плаща данъцитѣ отъ 1930 година дори преди да свърши 1929 година.“

В-къ „Ла Маседоанъ“ въ Женева, отъ 20 априлъ 1932 г., съобщава, че по поводъ на клането на албанци, извършено въ с. Ресторецъ, близо до Дяково, въ Косовската область, албанската организация „Дашира“ въ България, гласувала резолюция-протестъ срещу това престѫпление, отправяйки апелъ къмъ хуманитарнитѣ срѣди въ Европа, къмъ европейскитѣ демократически партии и чуждитѣ правителства, за „да направятъ необходимитѣ постѫпки предъ югославското правителство за спиране еднажъ за винаги на жестокоститѣ и на злодеянията, извършвани срещу мирното албанско население въ Югославия.“

Италианскиятъ в-къ „Ресто делъ Карлино“ още презъ 1927 година бѣ съобщилъ какъ албанцитѣ разбиратъ балканското братство. Той напечати изявленията на бившия албански министъръ-председатель Хасанъ-Бей Прищина, пребиваващъ въ Виена, по въпроса за сръбско-българското сближение и изобщо за балканското споразумение. Между другото Хасанъ-Бей е подчерталъ следното:

„Сръбскиятъ печатъ си противоречи, когато безспиръ повтаря формулата: „Балканитѣ за балканскитѣ народи“ и проповѣдва братство между тия народи. Вмѣсто да ни пѣятъ постоянно тая пѣсень, сръбскитѣ вестници ще направятъ по-добре да посъветватъ правителството си да зачита правата на малцинствата, които сѫ подложени на всевъзможни жестоки преследвания отъ страна на властитѣ.

Ако единъ албанецъ напримѣръ каже, че албанското население въ Югославия иска свои, албански училища, той — сигурно е — ще изчезне завинаги. Македонцитѣ, сѫщо и черногорцитѣ, изпитватъ сѫщата участь. Докато сърбитѣ не изоставятъ своитѣ начини на мислене по тия въпроси, никога не може да се до-

стигне до побратимяване на балканскитѣ народи."

(Справка: „Македонска Трибуна", 11 авг. 1927 г.)

Излизащиятъ въ Румъния албански вестникъ „Шкиперия Ре" отъ 11 мартъ 1928 година ясно бѣ изразилъ подъ какво безправие живѣятъ въ Македония българитѣ и арумънитѣ. Ето извадка отъ статията му:

„Около единъ милионъ албанци пъшкатъ подъ чуждо иго. Ние, поробенитѣ албанци, както нашитѣ братя по тегло, българитѣ отъ Македония, сме считани отъ общественото мнение на западъ като вѣчни смутители на Балканитѣ. Това е лъжа и се дължи на непознаването на истинското положение на Балканитѣ. Ние, както и българскитѣ и румънскитѣ малцинства, всички сме лишени отъ най- елементарнитѣ права. Клаузитѣ на договоритѣ си оставатъ мъртви букви. На насъ е забранено не само да имаме национална организация или политическа партия въ кржга на югославскитѣ закони, но не ни се позволява даже да си отворимъ едно училище на майчиния ни езикъ."

Както нашитѣ легални организации, така и албанцитѣ подаваха меморандуми до правителствата на голѣмитѣ държави и до Обществото на народитѣ; оплакванията и исканията имъ не се различаваха отъ българскитѣ. Презъ 1930 година единъ тѣхенъ меморандумъ изтъкваше, че въ Югославия живѣятъ 800 хиляди албанци, които нѣматъ нито едно свое училище; нито пъкъ има нѣкой класъ въ сръбско училище, въ който да се преподава албански езикъ за децата на албански родители. Въ Югославия не се позволяваше никакъвъ албански вестникъ или книга. Забраненъ бѣ изрично и вестникъ „Косово", който излизаше въ Румъния.

Много често се съобщаваше за сблъсквания между албанци и сърби въ Косовската область. Поводитѣ бѣха винаги злосторствата на сръбската власть.

Отношението на Македонското движение спрямо албанцитѣ е било всѣкога съчувствено и приятелско. Въ духа на нашата освободителна задача, съ убеждение, че изразявамъ гледището на всички наши борци за национална свобода, за равноправие между македонскитѣ народности, както и за независимость на Македония, на друго мѣсто* азъ бѣхъ изразилъ една преценка и за сключенитѣ между България и Сърбия споразумения преди да почне войната срещу Турция въ 1912 година, доколкото въ тѣхъ се засѣгаше сждбата на албанцитѣ, по следния начинъ:

„Въ връзка съ подаряването на Сърбия почти цѣлата албанска земя, умѣстно е да се забележи, че отъ страна на България е извършена една политическа постжпка въ пълна дисхармония съ оня духъ, отъ който сж пропити всички български борби отъ Възраждането до днесъ. Българинътъ се е борилъ и е апелиралъ само за правда и свобода. Съ договора отъ 1912 година България е признала като право на Сърбия да си подчини около единъ милионъ албанци. Би ли забравилъ албанскиятъ народъ, че участьта му на робъ щѣше да се дължи главно на българското оржжие, което на 1912 г. измѣсти Турция отъ Балканитѣ? Ние и до день днешенъ не преставаме да сипемъ проклятия върху всички държави, които прѣко или косвено допринесоха за попадането на българи подъ робство, като не прощаваме и на Русия, освободителката на България . . . .

Албанцитѣ къмъ началото на този вѣкъ бѣха почнали да си изработватъ по-здраво национално съзнание, все по-често дигаха бунтове противъ султана, борѣха се вече за своя автономия. Тѣхни водачи бѣха замисляли и предлагали съвмѣстна борба съ ВМРО за извоюване свободата на Албания и Македония. Въ чужбина имаше видни защитници на албанската кауза; предъ видъ на тия известни нѣща, още по-странно е, че българското правителство е сложило подписа си върху смъртната присжда не само на албанскитѣ надежди за самоопредѣление, но може да се каже, до голѣма степень и върху физическото сжществуване на този народъ. Едва ли сърбитѣ биха помислили да дадатъ нѣкакви привилегии на

* „По трънливия пжть на македонското освободително дѣло", 1939 г. отъ Брѣгалнишки (псевдонимъ на Иванъ Михайловъ)

албанцитѣ, да имъ признаятъ свобода на национално и културно развитие. Постановленията на сръбско-българския договоръ относно Албания нанасятъ петно върху предприетата освободителна акция и това петно би отишло, повтаряме, повече за смѣтка на България, която бѣ силна и която наистина тръгна много повече да освобождава, докато Сърбия фактически бѣ тръгнала повече да завладява. Намъ се струва, че ако поне по този въпросъ малко повече биха помислили въ София, може би и договорътъ би билъ съставенъ другояче, та сетне нѣмаше да се яви и споръ поради лишаването на сърбитѣ отъ албанскитѣ земи. И понеже допускаме, че правителството даже на народняцитѣ, начело съ Гешова, не би си позволило да обещава на сърбитѣ като възнаграждение Македония до Вардара и Брѣгалница, допустимо е да вѣрваме, че, щатъ нещатъ, въ такъвъ случай щѣха да се спратъ на автономията на Македония. Достатъчно убедително е подчертанъ фактътъ, че две велики сили, както казахме, рѣзко се противопоставятъ на основата, върху която е съставенъ съюзниятъ договоръ."

Трѣбва да отбележа, че между македонскитѣ българи съ скрѣбь се посрещна факта за изселването на близо 600 наши сънародници (българи) отъ село Горица, въ албанска територия. Маликъ Бей Фрашери дълго време бѣ водилъ борба срещу тия селяни, за да отнеме имотитѣ имъ. Претенциитѣ му сж познати отъ времето на турския режимъ. Албанската власть се е намѣсила сурово срещу селянитѣ и тѣ сж били принудени да заминатъ другаде. Обърнали се къмъ българския Шарже д' Аферъ въ Тирана, по онова време — къмъ 1933 год., — но той имъ казалъ: „Въ България нѣма повече мѣста за македонци." Тогава властитѣ отправили тия хора къмъ Косово, вмѣсто да ги подпомогнатъ да се заселятъ поне въ Македония подъ сръбска власть. Обречени сж били, съ други думи, на сигурно посърбяване.

И Македонскитѣ арумъни останаха въ сжщото положение, каквото е посочено въ друга моя книга*. Не помогнаха протеститѣ на букурещкитѣ официални и неофициални срѣди. Никакво румънско училище не се отвори за македонскитѣ власи. И тѣ въ това отношение бѣха много подоволни при турския режимъ. В-къ „Македония", органъ на македонскитѣ емигранти-арумъни, излизащъ въ Букурещъ, публикува — като ново припомняне за сръбската политика — следното официално писмо на Никола Пашичъ, за да изтъкне ангажимента, който сърбитѣ сж поели, но сж забравили:

„Негово Превъзходителство Г-нъ Т. Майореско,
Председатель на Министерския съветъ;
министъръ на външнитѣ работи на Румъния,
Букурещъ

Бѣлградъ, 25 юлий 1913 г.

Господинъ Министъръ-председателю,

Въ отговоръ на нотата, която Ваше Превъзходителство е ималъ добрината да ми изпрати съ дата 23 т. м. № 17276, азъ имамъ честьта да Ви информирамъ, че Сърбия приема да даде автономия за училищата и черквитѣ на куцовласитѣ, намиращи се въ бждещитѣ сръбски владения и да позволи създаването на единъ Епископатъ за сжщитѣ куцовласи, съ възможностьта за румънското правителство да подпомага парично, подъ наблюдението на сръбското правителство, споменатитѣ културни институции, сегашни и за въ бждеще. Съ почить . . .

(п) Ник. П. Пашичъ"

Отъ македонскитѣ арумъни Сърбия искаше да създаде сжщо такива сърби, каквито бѣха отдавна посърбенитѣ влашки фамилии въ Бѣлградъ.

Накратко, договорътъ за покровителството на националнитѣ малцинства остана безъ всѣкаква стойность, обикновенъ кжсъ хартия по отношение на всички македонски народности, не само за българитѣ.

---

* Въ книга втора съ мои спомени.

VII. СВИДЕТЕЛСТВА ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ЮГОСЛАВСКА ВЛАСТЬ

Въ Хърватско и други области на Югославия, когато хората пожелаваха да изтъкнатъ, че дадени полицейски мѣрки сж преминали границата на всѣки мислимъ произволъ, служеха си съ изрази като тѣзи: „положението се македонизира", „ . . . сжщо както въ Македония" и пр.

Ако се касаеше до сръбска земя — както и другаде съмъ отбелязалъ — Бѣлградъ нѣмаше да въвежда въ Македония своята терористическа политика. Въ своята книга „Ла грандъ геръ данъ ле Балканъ"*, комендантъ М. Ларшеръ писа: „Сръбската мобилизация бѣ трудна. Шестнадесеть полка пехота, отъ двадесеть отъ действуващата армия, бѣха оставени да пазятъ Македония."

Духътъ на сръбската политика и манталитета на бѣлградскитѣ политици бѣ добре проученъ отъ г. Уинстонъ Чърчилъ, който изтъкна, че „две хегемонически стремления има въ Европа, които трѣбва да бждатъ унищожени въ интереса на мира — пруското и сръбското стремление."** За пруския агресивенъ духъ нека други свидетелствуватъ, които го познаватъ. Но за сръбския цѣлиятъ нашъ народъ е меродавенъ свидетель.

Нищо чудно нѣма въ това, че сърбитѣ не търпятъ дори критиката на чужденцитѣ относно своята завоевателна и насилническа система. Единъ измежду многото примѣри за сръбскитѣ начини на действие ни дава проф. Иванъ Георговъ въ своята речь произнесена въ Виена***:

> „Образецъ отъ тая метода на сплашване видѣхме дори и въ самата София, когато учениятъ кореспондентъ на „Народни Листи", Владимиръ Сисъ, който отъ едно учено дружество въ Чехия бѣ изпратенъ въ Палестина и Египетъ, за да проучи стари документи на арабски езикъ, и по пжтя бѣ се спрѣлъ въ София и отъ тука бѣ разкритикувалъ сръбската политика на посърбяване въ Македония, една вечерь презъ миналия месецъ юний (1913 г.) бѣ нападнатъ отъ трима сърби съ ками и тежко раненъ, следъ като по-преди бѣ получилъ отъ Бѣлградъ заплашителни писма заради неговото поведение."

Нищо чудно сжщо, че въ Югославия бѣ забраненъ вноса на редица чуждестранни вестници. Само презъ 1929 година бѣха забранени следнитѣ: френскиятъ хумористиченъ вестникъ „Льо Ириъ"; „Ди Кемпферъ" — Берлинъ; „Ди Полерпличъ" — Темешваръ; „Ла Дефансъ" — Парижъ; „Дасъ Нойе Русландъ" — Берлинъ; „Ди Велтъ" — Американскитѣ съединени щати; „Геваартшафтлишеръ Бюлетинъ" — Москва; „Хайматъ Боте" — Чикаго; френскиятъ илюстрованъ вестникъ „Ла Ви"; „Канадски гласъ" и „Хърватска слога" — първиятъ излизащъ въ Канада, а

---

* Стр. 30 на посочената книга. Дума става за мобилизацията на сръбската армия при Първата свѣтовна война.

** Тия думи г. Чърчилъ е казалъ въ разговоръ съ Божидаръ Пуричъ следъ Техеранската конференция. Г-нъ Пуричъ, сърбинъ, бѣ пръвъ министъръ на югославското емигрантско правителство въ Лондонъ.

За този разговоръ свидетелствува г. Илия Юкичъ, членъ на Хърватската селска партия и бившъ помощникъ-министъръ на външнитѣ работи въ Бѣлградъ, въ парижкото издание на в-къ „Ню-Йоркъ Хералдъ Трибюнъ" отъ 12 априлъ 1949 г., въ статия подъ заглавие „Югославия, минало и настояще".

*** Професоръ Георговъ е говорилъ предъ общественици въ австрийската столица на 22 августъ 1913 г. По това той пише въ сборникъ „Илиндень", издание на македонското студентско дружество „Вардаръ" въ София; 1926 година.

вториятъ въ Аржентина. Къмъ тѣхъ трѣбва да се прибавятъ нѣколко унгарски вестници и всички български вестници.

Нищо чудно, че полицейскитѣ мѣрки заставяха чуждестраннитѣ посетители — като напримѣръ английскитѣ депутати Бенъ Райли и Р. Дейвисъ, американския професоръ Джанъ Бейклесъ и други — да напускатъ преждевременно югославската територия.

Доста шумъ дигна на времето изгонването на нѣмския кореспондентъ Теодоръ Беркесъ вънъ отъ Югославия. Въ броя си отъ 18 юлий 1929 година в-къ „Берлинеръ Тагеблатъ“ обнародва кореспонденция отъ София за случая, въ която бѣ казано:

„Първиятъ день на пребиваването ми въ България, следъ изгонването ми отъ Югославия, ми даде достатъчно възможность да констатирамъ, че дипломатическата дейность, която бѣ наложена отъ кървавитѣ събития по сръбско-българската граница, още не е утихнала. При това, на първо мѣсто характерно и очебийно е, че българскитѣ вестници могатъ да се изказватъ нашироко, независимо и критически по събитията; докато на бѣлградския печатъ, който е подложенъ на една непоносима отъ гледище за сръбскитѣ държавни интереси предварителна цензура, не се позволява да пише, макаръ и подъ давление на правителството, по събитията и дори не смѣе да отбележи постжпкитѣ, които чуждитѣ дипломати правятъ отъ Бѣлградъ въ връзка съ тѣзи събития.“

Изгонването на г. Беркесъ стана поради това, че билъ писалъ колко кръвь е пролѣта на черната граница между България и Сърбия, при Западнитѣ български покрайнини.

Данскиятъ ежедневникъ „Политикенъ“ отъ 23 януарий с. г. публикува една информация, споредъ която младиятъ дански филологъ Фолмеръ Висти и неговата съпруга сж били изгонени отъ Югославия.

Отъ три месеца младиятъ дански филологъ и неговата жена изучаваха филологията на южнитѣ славяни. Въ началото югославскитѣ власти имъ направиха различни услуги, давайки имъ дори една безплатна карта за тримесечно пжтуване по сръбскитѣ ж. п. линии.

Фолмеръ Висти публикува нѣколко статии и въ нѣколко дански провинциални вестници върху положението въ Югославия и се осмѣли да каже истината, потвърждавайки сжществуването на едно българско население въ границитѣ на Югославия и преследванията на които е подложено това население отъ властитѣ. Тѣзи статии, преведени на сръбски отъ едно лице въ тѣсни връзки съ сръбския консулъ въ Копенхагенъ, бѣха препратени на сръбскитѣ власти въ Бѣлградъ. Въ единъ специаленъ рапортъ по този случай, филологътъ бѣ обвиненъ, че е единъ български пропагандаторъ.

Презъ януарий Висти и неговата жена пжтуваха отъ Сараево за Нишъ, но тѣ бѣха задържани въ трена до Цариброд. Тамъ бѣха претърсени и имъ бѣха взети всички книжа. После, придружени отъ трима въоржжени стражари и единъ детективъ, бѣха отведени на унгарската граница и изгонени.

Престжплението на този младъ филологъ е, че той е билъ „злоупотрѣбилъ съ гостоприемството на Югославия“. Фолмеръ Висти е пристигналъ въ Дания, въ своята родина, живъ свидетель на сръбската жестокость.

Ако така се постжпва съ чужденцитѣ, които се осмѣляватъ да кажатъ истината, лесно е да се предвиди това, което сърбитѣ правятъ срещу „националнитѣ малцинства въ Югославия“.

Ето приключението на хърватския журналистъ В. Мандекичъ, описано отъ самия него въ вестникъ „Ютарни Листъ“ отъ 3 юлий 1927 г.:

„Следъ идването на радичевцитѣ въ Скопйе и следъ живата имъ агитация изъ далечнитѣ краища на Македония, цѣлиятъ тамошенъ свѣтъ се възбуди. Джемиетътъ повдигна глава, македонцитѣ се внезапно събудиха. И безъ това мът-

ното предизборно положение въ Македония съ това се само усложни и всемогъщата власть, която и до тогава будно следѣше и не пропускаше всѣко движение, почна изведнъжъ да провежда своитѣ така обикнати и познати методи. Разпититѣ и обискитѣ на най-виднитѣ хора се вършеха систематически и непрекъснато. Аресититѣ, които не съ съ нищо оправдани, ставаха групово. Лишаваха се веднага отъ свобода всички, които направо или чрезъ други бѣха дошли въ допиръ съ радичевци."

Сѫщиятъ журналистъ описва какъ самъ той е билъ арестуванъ. Дошелъ въ Скопйе презъ 1926 г., месецъ декемврий. Отъ идването му въ Скопйе, писмата му отъ хърватскитѣ редакции съ бивали задържани, телефоннитѣ му разговори подслушвани, цѣлата кореспонденция отъ Загребъ до него и дори вестницитѣ, въ които пише, отваряни и задържани. Той е арестуванъ на 24 юний въ петъ ч. следъ обѣдъ на улицата; закаранъ въ градоначалството и задържанъ въ стражарската казарма до 8 ч. вечерьта. Тукъ той намира арестувани дописникътъ на „Правда" и редакторътъ на скопския вестникъ „Наша Стара Сърбия", и съ последния бива отведенъ въ участъка край Вардаръ. Редакторътъ на „Наша Стара Сърбия" билъ арестуванъ, защото билъ посетенъ отъ радичевица Бошковичъ.

На другия день срещу Мандекича било издадено решение да бѫде затворенъ за 5 дни и прогоненъ въ Загребъ като скитникъ безъ документи (макаръ че ималъ редакционни легитимации). На втория денъ билъ заведенъ пакъ въ градоначалството; после въ централния затворъ, пеша въ окови на три клм. вънъ отъ града. Отъ тамъ съ окови пренесенъ въ Нишъ. Въ нишкия затворъ намѣрилъ единъ желѣзничарь българинъ, арестуванъ въ Царибродъ и страхотно битъ; държанъ до тогава 20 дни безъ да е разследванъ. Следъ два дни затворъ тамъ билъ наново окованъ и пратенъ за Бѣлградъ, кѫдето го оставятъ въ затвора 3 дни. На третия день окованъ го пращатъ въ Загребъ, кѫдето билъ освободенъ. Така пѫтуването му траяло 8 дни."

(Изъ „Македонска Трибуна", Индианаполисъ, 28 юлий 1927 г.)

Обикновено явление бѣ за югославскитѣ власти да забраняватъ посещаването на Македония отстрана на чужденци, даже когато последнитѣ сѫ гости на страната. Ето какво пише в-къ „Македонска Трибуна" отъ 22 юний 1933 г.:

„Въ Дубровникъ се състоя международниятъ конгресъ на организацията Пенъ-Клубъ, въ която влизатъ като членове поетитѣ, есеиститѣ, и новелисти. Отъ Дубровникъ тѣ отидоха въ Скопйе. Тамъ сѫ били посрещнати отъ кмета на града, който имъ държалъ речь. Отговорилъ му френскиятъ делегатъ, писателтъ Жюлъ Роменъ. Гоститѣ сѫ разгледали черквата Свети Спасъ, музеитѣ, Куршумли-ханъ и т. н. Следъ това български делегати и нѣкои чужди делегати сѫ поискали да посетятъ други градове въ Македония Сърбитѣ имъ отговорили, че това не влиза въ програмата и още сѫщата нощь къмъ 12 ч. качили ги на единъ влакъ и ги върнали обратно."

На много мѣста вече дадохме описание на сръбския режимъ чрезъ признанията на самата сръбска преса и на чужденцитѣ. Но и тукъ заслужава — следъ като сме излагали редица факти за неговитѣ прояви — да посочимъ автопортрета на тоя режимъ, отразенъ въ сръбскитѣ вестници. А следъ това наново привеждаме свидетелствата на чуждестранни наблюдения и вестникарски съобщения. По-голѣмата часть, обаче, отъ сръбскитѣ признания, както и свидетелствата за чужденци, се намиратъ въ приложенията.

Бѣлградскиятъ вестникъ „Правда", органъ на демократическата партия, въ броя си отъ 22 декемврий 1924 година въ кореспонденция отъ Щипъ пише:

„Вашата статия върху терора, упражняванъ въ областьта на Брѣгалница, дава само една слаба идея за ужаситѣ, въ които ние живѣемъ, причинявани отъ агентитѣ на радикалитѣ, които сѫ способни на този вандализъмъ. Връщането на Добрица Матковичъ въ качеството му на жупанъ е едно достатъчно указание за мѣркитѣ, които смѣта да вземе, защото не се е забравилъ инквизиторския духъ, на който той е привърженикъ."

Кореспондентътъ на бѣлградския вестникъ изброява следъ това цѣла серия отъ ексцеси, извършени отъ властитѣ върху мирното насе-

ление, благодарение и на помощьта на познатия ренегатъ Стоянъ Мишевъ, и добавя:

„Но всичко това ще има своя край; последният ще дойде на близкия 8 февруарий (дата на изборитѣ) и ние викаме въ лицето на Матковичъ:

Палитель, убиецъ, не забравяй, че твоя край ще дойде! Нека да се твърди, че народътъ отъ областьта на Щипъ обожава кръвожадната банда на Стоянъ Мишевъ, както и всички съпѫтници, които придружаватъ преследвателнитѣ групи! Този народъ аспирира за законность; той има нужда отъ орало и миръ. Но жупани отъ категорията на Матковичъ и палачи като Стоянъ Мишевъ нѣма да имъ го донесатъ; последнитѣ не сѫ способни на друго освенъ на насилия и убийства.“

*

Брѣгалнишкиятъ депутатъ въ Скупщината, Глигоръ Дракаловичъ, е публикувалъ въ в-къ „Новости“ едно отворено писмо, адресирано до министъра на вѫтрешнитѣ работи:

„Г-нъ Министре,

Отъ деня на законодателнитѣ избори както съ редъ мемоари, писмени и устни протести, депутации, петиции и молби, така и съ всѣкакъвъ видъ постѫпки, се бѣха направили усилия да се обърне вниманието ви върху абсолютно невъзможното положение установено въ Брѣгалнишкия окрѫгъ, отъ кѫдето сигурностьта, свободата и легалностьта бѣха прокудени.

Било ви е казано и повторено, че злото произлиза отъ горе — отъ висшитѣ власти — т. е. отъ голѣмия жупанъ Матковичъ, чиято неспособность го прави недостоенъ за високитѣ функции, съ които е натоваренъ. Благодарение на неговитѣ грѣшки, гози жупанъ е провокиралъ около себе си единъ такъвъ хаосъ, че Брѣгалнишката область не познава вече що е законъ, конституция, свобода, право. Народътъ е подложенъ на всѣкакъвъ видъ таксации, които го държатъ непрекѫснато въ напрежение и страхъ, тъй като неговитѣ законни права сѫ потѫпкани, въпрѣки че извършва най-лоялно своитѣ задължения спрямо държавата.“

Следъ това въ седемь точки г. Дракаловичъ резюмира терора, на който е подложено населението въ Брѣгалнишко. Първитѣ две обвинителни точки засѣгатъ лично извършенитѣ произволия отъ жупана Матковичъ, върху когото авторътъ на това отворено писмо стоварва цѣлата отговорность за абсолютната липса на сигурность и за икономическата криза въ казания окрѫгъ. Неговата административна неспособность го прави вреденъ за държавата и за населението. По негова заповѣдь добитъкътъ въ Малешевско и въ часть отъ Радовишко и Кочанско е трѣбвало да слезне отъ планинитѣ въ селата, кѫдето е обреченъ на сигурна смъртъ отъ гладъ; а сѫщо и населението, не смеейки да излиза безъ позволение отъ селата, не може да върши полска работа, поради което е застрашено отъ гладъ.

Третата, четвъртата и седмата обвинителни точки сѫ единъ истински обвинителенъ актъ срещу сръбскитѣ банди за преследване, основани за да се борятъ ужъ срещу македонскитѣ революционери, а въ сѫщность, казва Дракаловичъ, сѫ вредни на първо мѣсто на самата държава, понеже сѫ съставени отъ най-долнитѣ елементи отъ обществото. „Тѣзи хора, които толкова претенциозно деклариратъ, че гонятъ комити, казва Дракаловичъ, никога не сѫ убили нито единъ (комита), а напротивъ много отъ нашитѣ загинаха отъ тѣхната криминална ржка“. Тѣ сѫ и войводитѣ имъ, които въ с. Русиново, Малешевско, запалиха 10 кѫщи и 55 колиби, пълни съ мобили и храни. Въ с. Полаки, Кочанско, сѫ били изгорени 200 кѫщи, въ Царевоселско 20 колиби, въ Радовишко 90 кошари. Селянитѣ отъ с. Владимирово и отъ с. Будинарци, Малешевско, сѫ били малтретирани, защото сръбскитѣ банди намѣрили въ една яма оржжие, старо и неупотребимо.

Петата и шестата обвинителни точки разглеждатъ изолирани случаи за побоища и други насилия отъ страна на агенти отъ жандармерията на поста въ Манастирище. Цитиранъ е случая за убийство на Иванъ Терзиевъ отъ с. Дворища, който е билъ изтезаванъ отъ една група сръбски бандити и единъ капларь, и следъ като умрѣлъ, заровенъ не се знае кѫде. Единъ старши подофицеръ и единъ жандарь сѫ взели въ с. Дворища 2-тѣ жени Гюргина Ангелова и Вангя Масларова и ги окачили вързани съ вѫже, за да ги биятъ така, както сѫ били малкитѣ имъ деца.

„Нувелъ Маседониенъ“ 15 ноември 1925 г.

*

Въ една речь въ Пиротъ, лидерътъ на демократическата партия Давидовичъ, говорейки за режима царуващъ въ Македония казва:

„На югъ се употрѣбяватъ методи отъ преди 500 години. Хората тамъ сѫ, не ще кажа убивани, но подложени на нѣщо подобно. Въ Щипъ умрѣ единъ гражданинъ, който 4 дена преди бѣше излѣзълъ отъ затвора. Той е билъ затворенъ безъ никаква причина, само за да бѫде подложенъ на едно третиране, което му е костувало дезинтеграцията на месата му . . .“

(„Нувелъ Маседониенъ“ отъ 5 априлъ 1926 г.)

*

Още презъ 1920 година Йованъ Кирковичъ събра битолскитѣ първенци-българи и имъ каза: „Ние знаемъ добре, че вие сте българи и не си правимъ илюзии, че ще станете сърби. Но ние не искаме това отъ васъ, а само да мирувате. Оставете ни вашитѣ деца — ние на тѣхъ се надѣваме и отъ тѣхъ ще направимъ чисти сърби“ . . .

Хърватскиятъ поетъ Иванъ Мажураничъ — заявяваме ние — е казалъ въ своята поема „Смъртьта на Смаилъ-ага Ченгичъ“: „Бой се отъ оногова, който е навикналъ да мре безъ голѣма скръбь за себе си.“

(Изъ „Свобода или Смъртъ“, органъ на ВМРО отъ 20 мартъ 1928 г.)

Кирковичъ е познатъ сръбски пропагандаторъ още отъ турския режимъ.

*

На 16 августъ 1928 г. Светозаръ Прибичевичъ е направилъ нови изявления предъ журналиститѣ въ Загребъ.

Споредъ вестникъ „Правда“, Бѣлградъ 17 августъ 1928 г., между другото той е казалъ следното:

„Сърбитѣ пречани не искатъ вече да играятъ жандарска роля противъ хърватитѣ. Не само хърватитѣ, но и сърбитѣ-пречани не искатъ пречанскитѣ краища да се считатъ за завоювани и покорени, като напримѣръ Македония.“

*

Въ бѣлградския вестникъ „Политика“ владиката Николай (въ Охридъ) въ броя отъ 25 февруарий 1930 година пише следното въ полемика съ бѣлградски шовинисти:

„Въ много отъ васъ, господа, човѣкъ слуша опасната илюзия, че този народъ (македонскиятъ народъ — бел. на преводача) билъ безъ цивилизация и че той е трѣбвало да копира и да приеме бързо една чужда цивилизация. Ето защо азъ излизамъ съ открита глава предъ васъ, за да ви кажа, че този народъ има една чудесна и фина цивилизация, съ една рѣдка чистота и логика, вкоренени въ всички части на живота, една цивилизация не на насилието и на гордостьта, а на мира, на милостьта, на човѣчностьта, и съ една голѣма морална дълбочина.“

Владиката д-ръ Николай Велимировичъ така продължава въ вестникъ „Политика“:

„Тоя скроменъ народъ, който, мълчаливъ и нажаленъ, изработва своитѣ ржчни творби отъ най-простъ материалъ, зида кжщи отъ камъни, кирпичъ и дърво, везе съ ситни бодове по изтъканото отъ него платно, играе подъ ритъма на вокалната музика, свири на свой инструментъ, управлява се по простия народенъ законъ, моли се Богу съ страхъ и трепетъ, безъ ехтенията на хорове и органи. И все пакъ всичкото това е сведено въ единъ духъ, всичкото е основано на единъ моралъ, всичкото е изработено въ единъ стилъ. А тоя стилъ е изразъ на неговата велика цивилизация.

Попитайте когото искате отъ културнитѣ европейци, кое най-вече му се харесва въ тая земя; дали това, което сме донесли и копирали, или онова, което е сътворено върху темела на духа и морала на тоя народъ? И ще получите несъмнено отговора, че симпатичното, значимото е само това, което е поникнало и сътворено самостойно тукъ. Не виждате върху тѣхнитѣ лица тѣхната ирониична усмивка, когато забележатъ нашето блѣдо копие на тѣхната цивилизация? И истинската радость, когато съзиратъ нѣкоя самостойна творба, въ която бие ритъмътъ, духътъ и моралътъ на строгия Балканъ — неговата собствена цивилизация? Единъ бившъ председатель на французката власть (Ерио), недавна, когато посети Балкана, на що се спрѣ? Обходи нѣколко манастири въ стара Сърбия и отиде на югъ, да се спре именно на тия старинни градове, които го стжписаха съ своитѣ изненади. Действително въ Охридъ, Скопйе, Тетово и Битоля, както и навсѣкжде по Южна Сърбия (Македония) постройкитѣ сж повече отъ камъкъ, чамъ, кедъръ и кирпичъ, и вече изложени на похабяване и разрушаване. Ала все пакъ, тѣ сж въ стилъ; тоя стилъ е изразъ на една велика цивилизация.“

Признания на чужденци

Гръцкиятъ вестникъ „Хроника“ отъ 15 юлий 1927 година пише:

„Сърбитѣ, следъ като си присвоиха всички гръцки училища и черкви въ тая часть отъ Македония, която завладѣха следъ войната, сега сж се обърнали и къмъ гръцкитѣ гробища; тѣ започнали да заличаватъ надписитѣ по гробоветѣ на гръцки.“

*

Международниятъ комитетъ за политически затворници на 27 февруарий 1928 година устройва банкетъ въ салонитѣ на Сивикъ Клъбъ въ градъ Ню-Йоркъ, последванъ отъ събрание въ честь на току-що завърналия се отъ Европа директоръ на Американския юнионъ за гражданскитѣ права на човѣка, г. Рожеръ Н. Балдуинъ, изпратенъ съ специална мисия да проучи положението на политическитѣ затворници въ всички европейски страни и да имъ раздаде помощитѣ, събрани отъ горния комитетъ.

Събранието се откри отъ председателя на комитета г-нъ Джонъ Хайнесъ Холмсъ, а главенъ говоритель бѣ г. Балдуинъ.

Той направи изчерпателно изложение върху мисията си въ Европа.

Разглеждайки положението на Балканитѣ, г. Балдуинъ на нѣколко пжти засѣгна Македонския въпросъ и Македония, която нарече „Ирландия на Балканитѣ“ и „най-болното мѣсто въ свѣта“. Между многото ценни мисли, които той изнесе, каза:

„Следъ всичко, което видѣхъ и констатирахъ, азъ се страхувамъ да кажа, че положението е най-лошо въ Македония подъ сръбско и гръцко владичество. Точното число на политическитѣ затворници въ Македония не се знае, защото както гърцитѣ, така и сърбитѣ, не позволяватъ никому да надникне въ тѣхнитѣ стари и нехигиенични тъмници, които сж изпълнени съ невинни македонци. Обаче, сигурно е, че само въ сръбскитѣ затвори се намиратъ много повече отъ хиляда македонци, много отъ които даже не сж били осждени. Македония е населена съ българи, които сж подхвърлени на най-страшни мжки и изтезания. Сръб-

ското и гръцкото правителства не се спиратъ предъ нищо, за да задушатъ свободолюбивия духъ на македонеца и да отнематъ неговата националность. Понеже предвиденитѣ въ договоритѣ за миръ права за малцинствата не сѫ приложени, населението на тази страна е повело една отчаяна революционна борба за свобода или смъртъ, твърдо решено да продължи докрай. Допреди моето отиване на Балканитѣ, азъ много малко знаехъ за Македония и за македонската борба, но следъ направенитѣ отъ менъ проучвания и то на самото мѣсто, за менъ стана ясно, че македонцитѣ сѫ едни истински патриоти, които не се задоволяватъ само съ говорене за граждански права и свободи, но съ готовность мратъ за тѣхъ."

(„Македонска Трибуна", 15 мартъ 1928 година)

*

Подъ заглавие „Ефектитѣ отъ хегемонията на Велика Сърбия на Балканитѣ" румънскиятъ писатель Н. Тачитъ, по произходъ отъ Македония, пише статия въ „Алманахулъ Арумънескъ", 1928 г., стр. 93—101. Ето извадки отъ статията:

„По поводъ на последнитѣ събития ьъ Македония подъ сръбска власть, много голѣми европейски журналисти и американци извършватъ на самото мѣсто едно задълбочено изучаване на политическото положение, което е отъ естество да смути спокойствието на свѣтовния миръ. Изучаванията на тѣзи кореспонденти, дълбоки познавачи на балканскитѣ въпроси, сѫ били публикувани подъ различни заглавия: „Македония е страната на мѫченицитѣ", Македония е единъ истински адъ", „Македония є единъ гробъ", „Сегашна Македония е Сибиръ за 20-я вѣкъ", „Македония е долината на сълзитѣ" и прочее.

Самитѣ заглавия на тѣзи статии сѫ, сами за себе си, най-ужасниятъ актъ на обвинения срещу сегашнитѣ господари на Македония. За нещастие, тѣзи констатации сѫ били потвърдени по единъ най-тържественъ начинъ въ Скупщината отъ шефоветѣ на две политически партии, демократическата и селската, г. г. Прибичевичъ и Стйепанъ Радичъ, които сѫ признали, че сръбската тирания въ Македония е надминала далечъ прочутата тирания на Абдулъ Хамидъ.

И наистина чужденци и нечужденци признаватъ единодушно, че сегашниятъ режимъ, на който сѫ подложени националнитѣ малцинства въ Македония подъ сръбско господство, е повече отъ инквизиторски, защото никакъвъ законъ — божественъ или човѣшки — не е зачитанъ по отношение на тѣхъ.

Отъ първия день на установяването си въ Македония, кѫдето сръбскиятъ елементъ е „рара ависъ инъ террисъ", сърбитѣ вземаха най-драконическитѣ мѣрки за бързото денационализиране на националнитѣ малцинства.

На първо мѣсто тѣ побързаха да се освободятъ отъ консулствата на балканскитѣ държави, не отбѣгвайки дори и румънското; тѣ унищожиха всички християнски общини; тѣ затвориха всички политически клубове, така както всички училища и други културни институции, отъ социаленъ характеръ, артистиченъ и икономически характеръ; тѣ превърнаха въ сръбски черкви всички български, гръцки и румънски черкви, конфискувайки всички тѣхни имущества; тѣ изгориха публично всички книги отъ българскитѣ библиотеки, отъ черквитѣ и отъ другитѣ български политически и културни институции; тѣ забраниха внасянето на книги, вестници, списания и други публикации български, гръцки, румънски и албански; тѣ забраниха на македонцитѣ събрания и сдружения отъ какъвто и да е характеръ; тѣ изгониха учителитѣ, свещеницитѣ и всички водачи и първенци отъ предишнитѣ общини, клубове и занаятчийски сдружения, не пощадявайки дори прочутитѣ трубадури, които пѣеха презъ време на мѣстнитѣ праздници несръбски пѣсни въ честь на своитѣ македонски хайдути и войводи; тѣ забраниха на населението съ заплаха за тежки глоби, да си служатъ съ майчиния езикъ дори въ частнитѣ отношения и да следватъ своитѣ обичаи; и много други мѣрки, сѫщо така идиотски, колкото и смѣшни, и недостойни за единъ народъ, който, какъвто и да е, е игралъ една важна роля въ свѣтовната война, водена за „освобождението на поробенитѣ народи и за повече свобода и правда."

Поради своето родство съ сърбитѣ, българското население трѣбваше да претърпи една нова сѫдба: да бѫде организирано въ общества съ сръбски етикетъ и да подписва единъ официаленъ документъ, написанъ на сръбски, съ който „новитѣ сърби" отричаха тържествено, подъ клетва, въ присѫтствието на владика или на неговъ представитель, Българската схизматична църква* и влизаха

* Автокефалнитѣ православни църкви въ Румъния, Сърбия и Карловецъ не призчаха никога българската схизма; Сръбската православна църква, изглежда, не се бѣ

въ лоното на Сръбската църква, църква на истинскитѣ сръбски предшественици, изразявайки въ сѫщото време пламенното желание да бѫдатъ вписани въ държавнитѣ книжа подъ името на тѣхното истинско (!) национално произхождение — като сърби и не като българи — и най-после, за да отговарятъ на сръбския националенъ произходъ, името на тѣхното отечество бѣ промѣнено, при новото административно дѣление, отъ Македония въ Южна Сърбия.

Прилагането на тѣзи мѣрки, целещо да унищожи едно вѣковно състояние на нѣщата, и да изличи всѣкаква следа отъ гръцка, българска и румънска цивилизация и култура, давайки на страната единъ сръбски етнически видъ паръ екселансъ, бѣ повѣрено на Сръбската църква и на сдруженията „Народна Отбрана", „Бѣла Рука" и „Черна Рука", ржководени отъ бивши иредентисти, хора решени и обучени въ изкуството да сърбизиратъ народитѣ . . .

Срѣдствата на насилие, използувани отъ сърбитѣ за денационализация на българското малцинство, се натъкнаха още отъ началото на една непреодолима съпротива на македонскитѣ организации, които действуваха противъ сърбитѣ, противопоставяйки имъ въ дейността си сѫщитѣ срѣдства на борба, ако не и по-крайни . . . .

Всички македонски организации, било въ вѫтрешността на Македония, било въ вѫтрешността на България, така както всички македонски комитети въ чужбина, сѫ изразъ на волята на населението въ Македония . . . .

Не е българското правителство, което е изгонило македонцитѣ отъ тѣхното отечество и ги е настанило въ България, но терористическиятъ режимъ, осветенъ най-напредъ отъ султанъ Абдулъ Хамидъ и последванъ съ единъ още по-голѣмъ бѣсъ отъ сръбскитѣ шовинисти. Знае се сѫщо, че македонцитѣ сѫ сѫщо — и твърде правилно — и противъ българскитѣ ржководители, защото само благодарение на слѣпата политика на българскитѣ освободители македонцитѣ загубиха своята родина, следъ като се бѣха освободили отъ двойното робство на Абдулъ Хамидъ и на Фенеръ, еднакво мразенъ, защото българската дипломация я предаде на новитѣ тирани, още по-ненаситни . . .

Заговоритѣ следватъ единъ следъ другъ и политическитѣ убийства сѫ станали по-чести отколкото подъ режима на Абдулъ Хамидъ . . . .

По отношение на нашитѣ братя румъни, които имаха нещастието да останатъ въ границитѣ на тройното кралство, сърбитѣ се отнасяха и се отнасятъ много по-лошо, отколкото тѣхнитѣ истински неприятели, въпрѣки договоритѣ и специалния румъно-сръбски съюзъ. Безполезно е да говоримъ за Македония, защото тамъ е изтрито съ моливъ румънското консулство, унищожени сѫ всички общини, затворени сѫ всички първоначални и по-висши румънски училища, и сѫ конфискувани всички румънски черкви. По отношение на нашитѣ братя отъ Банатъ, продължава да се налага единъ режимъ напълно непримиримъ съ категоричнитѣ клаузи на договора на Обществото на народитѣ и съ тѣзи отъ спогодбата, произлизаща отъ нашия съюзъ отъ 1921 г., на която ние прилагаме отъ седемь години клаузитѣ съ най-голѣма свобода по отношение на сръбскитѣ малцинства въ румънски Банатъ. Тѣзи сръбски малцинства се радватъ на най-широка автономия, училищна, религиозна и общинска, ползуващи се на равна нога съ румънцитѣ отъ аграрната реформа. Презъ сѫщото това време, нашитѣ братя отъ сръбския Банатъ сѫ подложени отново на истинска калвария отъ една нова колонизация отъ фанатизирани славяни, доведени отъ Далмация, за да засилятъ денационализаторската пропаганда на мѣстното население. Нещастнитѣ румъни сѫ прогонвани отъ своитѣ кѫщи, отчуждени, и принудени да ги напуснатъ и да избѣгатъ въ Румъния или да се декларираатъ сърби.

Ние сме сигурни и нашата сигурность се основава на факти, които никой не е опровергалъ до сега, че сърбитѣ не ще приложатъ никога договора за покровителство на румънскитѣ малцинства. Тѣ не се стѣсняватъ да заявятъ, че „нищо въ свѣта не ги дразни повече отъ румънския езикъ". И наистина, нашитѣ

*

произнесла по този въпросъ, но знаеше се, че българския екзархъ получи отъ нея освещаването, което му се отказа отъ фанариотския патриархъ.

Българитѣ македонци никога не сѫ зависели отъ сърбитѣ отъ религиозна гледна точка, дори въ епохата на великия сръбски царь Стефанъ Душанъ. Истината е, че падането на българското царство (1393 г.) предизвика сѫщо падането на националната църква, но Охридскиятъ архиепископъ остана да поддържа своя особенъ характеръ подъ всички режими: византийската империя, сърбитѣ и най-после отоманската империя, и да запази непрекѫснато титлата на Екзархъ на България. Напротивъ, следъ идването на турцитѣ, сръбскиятъ патриархъ въ Ипекъ загуби своята автономия и се подчини на новия архиепископъ въ Охридъ.

Джорджъ Юнгъ, „Корпъ дьо Дроа Отоманъ", томъ 2, стр. 58-67.

приятели сърби прилагатъ най-голѣмитѣ насилнически срѣдства, за да сърбизиратъ цѣлостно нашитѣ братя въ Банатъ."

*

„Както всички балкански въпроси, така и македонскиятъ е извънредно много сложенъ въ своитѣ подробности. Но въ своята сѫщность, той е преди всичко твърде простъ. Ако държавитѣ, владѣещи сега македонски земи, чувствуватъ, че тѣ ги управляватъ по волята на населението, тѣ не ще се колебаятъ да се съгласятъ на една безпристрастна анкета, на единъ плебисцитъ, свободна речь и свободна преса. Всѣко правителство, което откаже тѣзи елементарни права на която и да е область, безусловно призовава своето собствено съмнение, че то нѣма право да стои тамъ, кѫдето се намира.

Джанъ Бейклесъ"

(„Мак. Трибуна", 20 ноември 1930 г.)

*

Презъ месецъ септември 1932 година английскитѣ депутати Бенъ Райли и Р. Дейвисъ направиха посещение въ Македония, следъ като били и въ Хърватско. Въ изложението, което тѣ напечатиха въ форма на брошура за впечатленията си отъ тая визита казватъ, между другото:

„Ние бѣхме извънредно учудени отъ контраста между нашия опитъ въ Хърватско и Македония. Независимо отъ диктатурата, лидеритѣ на хърватитѣ ни приветствуваха публично и открито. Тѣ наредиха събрания на тѣхнитѣ последователи, за да ни срещнатъ въ Загребъ, и ходѣха съ насъ по селата безъ страхъ.

Въ Скопйе атмосферата е съвършено различна. Ние срѣщахме най-голѣмата мѫчнотия да видимъ когото и да е, даже за да се говори върху положението. Обяснението на този контрастъ съ нашия опитъ въ Хърватско бѣ, безъ съмнение, отчасти факта, че хърватитѣ знаеха за нашето пристигане. Македонцитѣ въ Скопйе не знаеха.

Ние имахме имена на добре познати промакедонци, но бѣхме посъветвани преди това да не имъ пишемъ; една предпазливость която, ние намѣрихме, за крайно оправдана. Тамъ, официалнитѣ лица отъ правителственото пресъ-бюро бѣха явно решени да ни предотвратятъ ако е възможно, отъ среща или говорене съ когото и да е, който е познатъ, че е противъ диктатурата.

Ние трѣбва да направимъ комплименти на властитѣ въ Бѣлградъ: върху цельта и бдителностьта на официалнитѣ лица отъ правителственото пресъ-бюро. Както и очаквахме, при нашето пристигане въ Скопйе, на гарата бѣхме посрещнати отъ мѣстния представитель на пресъ-бюрото, който сѫщо е редакторъ на правителствения вестникъ „Вардаръ". Преди ние да пристигнемъ въ града той бѣ решилъ хотела, въ който ние да престоимъ и за два дни ни наблюдаваше съ най-голѣмо внимание . . . .

Отъ Нишъ до Скопйе и отъ Нишъ къмъ Цариброд, войници съ пушки стационираха на всѣки километъръ по дължината на линията. Въ нѣколко станции нашето купе бѣ посетено отъ войници, които търсѣха бомби подъ седлата . . .

Има явни признаци, че Бѣлградъ безспирно преследва политика на сърбизиране на Македония. Въ Скопйе — единъ есенциално македонски градъ — сърбитѣ сѫ явно навсѣкѫде, въ общинската служба, въ училищата, колежитѣ, въ публичнитѣ институции. По главнитѣ улици сръбски офицери въ униформи се намиратъ навсѣкѫде, специално въ открититѣ на въздухъ кафенета и концертнитѣ мѣста. Македонцитѣ сѫ били заставени да промѣнятъ даже имената си по сръбски образецъ. И всички български книги и вестници сѫ забранени. Тази политика за сърбизиране какъвъ ефектъ има надъ македонцитѣ, е невъзможно да се каже.

Презъ време на нашия престой въ Скопйе, ние бѣхме взети отъ локалното официално лице на пресъ-бюрото, за да посетимъ единъ манастиръ. По пѫтя ние забелязахме, че всички негови опити да предизвика единъ поздравъ отъ многото селяни, които срещнахме изъ селата, напълно пропаднаха . . .

Нашиятъ престой въ Македония бѣ твърде кѫсъ. Мѫчнотиитѣ съ езика и въ постигане контактъ съ македонцитѣ направи нашето разучване почти невъзможна работа. Този рапортъ, следователно, е по необходимостъ кѫсъ."

Свидетелствата на безпристрастнитѣ чужденци, на хората, които имаха неподкупна съвѣсть и наистина можеха да правятъ честь на сво-

бодния свѣтъ, сѫ ясни и категорични. Тѣ установяватъ безапелационно, че Бѣлградъ си бѣ поставилъ отдавна черната, антикултурна и античовѣшка задача — да денационализирва народа ни, като си послужи за това съ всички срѣдства. Не единъ измежду тия чужденци заяви, че македонскитѣ българи имаха пълно право да се заловятъ за оръжие, въ отбрана на народностьта си, а и на честьта си като хора. Не ВМРО предизвика борбата, а сръбската политика, сръбското насилие я наложи.

Отбранителната борба, която Македония води, а заедно съ нея и братята ни отъ Западнитѣ покрайнини, ще бѫде гордость за бѫдещитѣ наши поколѣния. А насилието и безправието, което Сърбия донесе въ нашата родина, ще остави въ историята незаличима и позорна следа за сръбството. Точно както казва знаменитиятъ черногорски поетъ Петъръ Петровичъ Нйегошъ:

„Коме законъ у топузу лежи,
трагови му смърде нечовйештвомъ.“

(На когото закона лежи въ боздугана,
следитѣ му смърдятъ на безчовѣчность.)

Срѣдъ сърбитѣ е твърде добре познато и едно пророчество на анонимния народенъ пѣвецъ, изразяваще мечтата за изчезването на нѣкогашното турско господство:

„Друмови че зажелйетъ турака,
алъ турака нигде бити нече.“

(Пѫтищата ще потърсятъ турчина,
но турчина нийде нѣма да го има.)

Въ съвѣстьта на Македония, въ нейнитѣ мечти, името на турчина е замѣстено съ това на сърбина.

*

Тукъ е мѣстото да изтъкна колко печално бѣ, че българскиятъ режимъ отъ 1941-1944 г. нито се сѣти, нито пожела да събере, до влакно, всички данни за антибългарското дѣло на сръбската — а и на гръцката — власть въ Македония, развивано чрезъ страховити методи въ течение на двадесеть и три години, безъ да смѣтаме първото имъ владичество подиръ Балканската война.

Но ако за българския държавенъ режимъ може донейде да се намѣри нѣкакво обяснение (а не оправдание) въ туй, че условията сѫ били полувоенни и че времето е било кратко, много повече осѫдително е, че комунистическата власть въ Скопйе, тъй много претендираща че била „народна и освободителна“, сѫщо не се зае да опише, до последната подробность, какво извърши срещу народа ни кралската сръбска власть. Тя не само не се зае съ подобно нѣщо, но обратно — всячески се старае да прикрива страхотиитѣ на сръбския режимъ. Така постѫпва, защото тя е органъ, подъ друга форма, на сѫщия антибългарски и денационализаторски Бѣлградъ. Въ училищата на комунистическия режимъ, въ Вардарска Македония, не се дори споменава за македонското тегло презъ казанитѣ двадесеть и три години, а още по-малко за водената срещу сръбскитѣ потисници борба отстрана на ВМРО.

*

Въ приложение[8] сѫ дадени цитати отъ чужди вестници въ връзка съ положението въ Македония и списъкъ на вестници, които презъ 1927 и 1928 г. сѫ се произнасяли за македонскитѣ българи, за оправданата тѣхна борба, за насилническия режимъ на Югославия. Не само презъ тѣзи две години, но презъ цѣлото време между двете войни подобни отзиви сѫ често явление. Този списъкъ е даденъ само като примѣръ за читателя — да има по-сигурна представа колко нашироко е билъ поставенъ предъ общественото мнение Македонскиятъ въпросъ.

ГЛАВА ВТОРА

РЕЖИМЪТЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ГРЪЦКА ВЛАСТЬ

I. ГРЪЦКАТА ДЪРЖАВНА ЦЕЛ — ПРЕМАХВАНЕ НА МАКЕДОНСКИТЪ БЪЛГАРИ

Инороднитѣ национални групи въ Южна Македония следъ 1912 година — тоестъ подъ гръцко управление — бѣха осѫдени на гибель. На първо мѣсто тамошнитѣ българи, както изтъкнахъ още въ втората книга съ мои спомени.

Впрочемъ, за премахването дори на цѣлата българщина гръцкитѣ рѫководни фактори сѫ действували вѣкове подъ редъ. Докато на Балканитѣ владѣеше Турция, тая грижа бѣ взела върху себе си цариградската гръцка Патриаршия, на която султанитѣ бѣха дали право да се счита върховенъ настойникъ, въ религиозно отношение, на всички християни въ границитѣ на Отоманската империя. Така гръцкото духовенство бързо заживѣ съ мисъльта, че всѣки православенъ християнинъ е гръкъ. Обиритѣ, безправията, вилненията на това духовенство изъ българскитѣ земи отдавна и на много мѣста сѫ описани. Но заслужава тукъ да си припомнимъ какво каза атинскиятъ вестникъ „Мелонъ“ още въ 1872 година:

„Деспотизмътъ на цариградското духовенство е породилъ и подхранвалъ българския въпросъ. Ние прекарахме първитѣ си години въ Турция и видѣхме и познаваме този деспотизъмъ. Ние видѣхме неговия външенъ блѣсъкъ и неговата вѫтрешна стойность. Ние видѣхме и познаваме блѣсъка и парадирането на владици на коне, съ орѫжие и знамена, блѣсъкъ много по-голѣмъ и по-импозантенъ, отколкото тоя на пашитѣ и сатрапитѣ въ тоя нещастенъ Ориентъ. Ние видѣхме християни и свещеници да треперятъ и да се прекланятъ много по-низко предъ единъ владика, отколкото предъ единъ паша, заобиколенъ отъ блѣскавата си конница и отъ шума на тръби и барабани. Ние видѣхме владици съ камшикъ въ рѫка да удрятъ налѣво и надѣсно миряни и духовници за най-малката грѣшка. Ние ги видѣхме да обиждатъ, да отлѫчватъ отъ черквата, да затварятъ черкви, да забраняватъ на свещеници да изпълняватъ свещената служба безъ никакъвъ поводъ, освенъ съ мисъль за експлоатация. Ние ги видѣхме безгрижни, безразлични къмъ всичко, освенъ къмъ златото. Ние забелязахме, че тѣ посещаватъ паството си само, за да го доятъ до кръвь и да го стрижатъ до кожа. Ние видѣхме и познаваме този деспотизъмъ, печално и отвратително наследство отъ византийскитѣ времена. Тази тирания е била сигурно много по-жестока и много по-непоносима въ България; въ това не се съмняваме.

Ето кое е подготвило и породило българския въпросъ.“

Гнѣвътъ и планътъ на Гръцката патриаршия бѣ за нашия народъ по-опасенъ, отколкото назадничавата тогавашна турска власть. Планътъ предвиждаше нашето пълно погърчване. Ето защо тия християнски духовници унищожаваха всѣка българска книга, исторически документъ или реликва, напомнящи за българското минало или за бѫдеще наше национално съвземане.

А когато все пакъ, презъ XIX вѣкъ, дойде Българското възраждане, подиръ туй възкръсването на българската държава, а започна и македонската освободителна борба, рѫководнитѣ гръцки срѣди сякашъ изгубиха душевното си равновесие.

Обявиха възродената Национална българска църква за схизматична. Съ това въ сѫщность направиха и една услуга — разграничиха българитѣ още по-ясно отъ гръцката народность, както и отъ съседнитѣ сърби.

Съюзяваха се въ Македония съ султанскитѣ власти, за да подравятъ освободителното движение на македонскитѣ българи, съ които рамо до рамо вървѣха и мѣстнитѣ румъни, еднакво застрашени отъ Патриар-

шията въ народностното имъ сѫществуване. Съ това си поведение се излагаха предъ очитѣ на свободолюбивитѣ културни общества. Познатиятъ френски елинистъ Викторъ Бераръ, по поводъ на антибългарскитѣ имъ прекалености и сервилность къмъ султана, основателно заяви публично, че елинизмътъ морално фалира. Английскиятъ общественикъ д-ръ Х. Н. Брайлсфордъ изнесе флагрантни доказателства за некултурно, шовинистическо отношение на гръцкитѣ владици спрямо поробенитѣ българи. Но не само тия издигнати чужденци се възмутиха и открито изразиха негодуванието си противъ Атина.

Ако въ границитѣ на чужда държава, Турция, така постѫпваха, всѣки може да си представи какъ ще действуватъ гръцкитѣ държавни власти ако сами биха стѫпили на македонска земя. Имаме и за това безброй неопровержими свидетелства. Едно отъ тѣхъ е рапорта на знаменитата Карнегиева анкетна комисия, отъ която доста извадки дадохъ въ книга втора на споменитѣ ми. Тя описа противобългарскитѣ изстѫпления на гръцкитѣ административни и военни власти още като сѫ заемали Южна Македония презъ 1912 година. И даде съкрушително свидетелство, че тамошното славянско население е българско.

Основната цель на гръцката държава бѣ поставена още преди тя да включи въ границитѣ си македонски области: да се промѣни етническия образъ на Македония въ полза на гърцизма. Да се прогонятъ или погърчатъ на първо мѣсто македонскитѣ българи. Това дължа да подчертая и тукъ.

Затова безброй невинни българи биваха пращани по егейскитѣ острови и затворитѣ на Гърция. Затова съ огънь и мечъ се преследваше българската книга и говоръ на народа ни. Затова се измисляха разни конвенции за преселване на населението. Затова бѣха и продължаватъ всички нечовѣшки и некултурни мѣрки противъ българитѣ въ Южна Македония. Часть отъ тия мѣрки читательтъ ще узнае отъ следващитѣ страници.

Но робското тегло на българина подъ гръцка власть не може да се изрисува съ изброяването на отдѣлни насилия и безправия. То е непрекѫснато душевно страдание, духовно насилие, материално опропастяване, гражданско унижение, национално потисничество и отричане, което продължава цѣли петдесеть и две години до днесъ, когато нахвърлямъ тия страници, безъ никакъвъ изгледъ да бѫде спрено поне чрезъ намѣсата на цивилизованитѣ протектори на Гърция.

Всѣка следа отъ българска история по тия мѣста трѣбва да бѫде заличена. Така се обяснява, че напримѣръ въ с. Зелениче, Леринска околия, властитѣ сѫ разкопали основитѣ на построеното презъ турския режимъ българско училище, за да унищожатъ акта, зазиданъ въ основитѣ. Поставили новъ актъ, написанъ на гръцки езикъ, а изхвърлили стария съ имената на българитѣ — инициатори за постройката на училището. Но този примѣръ не е нѣщо изолирано; а е само указание за начина, по който се действува срещу всичко българско.

Англичанинътъ В. Хилдъ, който е пѫтувалъ изъ Егейска Македония презъ 1928 г., пише:

> „Гърцитѣ гонятъ не само живитѣ славяни, които еднъжъ ги наричатъ „българогласни", други пѫть „славяногласни", но и всички мъртви славяни, чиито гробове сѫ разтурени по цѣла Македония. Тѣ дори въ гробоветѣ не имъ даватъ миръ. Изличватъ славянскитѣ надписи по кръстоветѣ, вадятъ коститѣ отъ гробоветѣ и ги изгарятъ."

Въ какъвъ режимъ живѣе българинътъ въ Южна Македония ни показватъ редоветѣ, които въ атинския вестникъ „Елиникосъ Тахиндромосъ" отъ 20 априлъ 1928 година написа г. Стаматиусъ Стамату, бившъ

административенъ чиновникъ изъ разни мѣста на тая область:

„Петнадесеть годишно лошо управление, безумията, глупоститѣ, шпионажътъ, изсмукванията, преследванията, завиститѣ, безчестията, експлоатациитѣ, презиранията и разни други низости създадоха въ населението въ Македония подъ Гръцко безсърдечие, отчаяние, пъленъ отпадъкъ на националния (?) духъ, негодуване всрѣдъ мѣстното население, дѣлежъ, индиферентность спрямо всѣко добро държавно дѣло, омраза къмъ всичко новогръцко. Всичко това завършва и ще завърши съ взимане връхъ на отрицателното, съ подготовяване почвата за промъкване на чужди пропаганди, обръщането на много сърдца и души къмъ чужди насоки. Така нареченото лъжливо настаняване на бѣжанци, съдържаще зародиши на голѣми социални въпроси и недоволства, катастрофи и всевъзможни разложения, създаде положение и настроение, което още повече влоши работата. Съ така наречентѣ патриотически пѣсни на войницитѣ, и на ученицитѣ гърци, не се създаватъ патриоти въ единъ день, когато народътъ страда мжченически отъ държавата. Народътъ се вгледа добре въ това, което става съ него и видѣ, че изпжди отъ Македония единъ господарь, за да придобие десеть; изгони единъ глупавъ, но добъръ тиранинъ, когото използуваше както си искаше, за да спечели дузина апаши, безжалостни, неумолими управници, които не се насищатъ, нѣматъ страхъ и срамъ нито отъ Бога, нито отъ човѣцитѣ.“

Въ другъ атински вестникъ, „Акрополисъ“, отъ 26 февруарий 1929 година, въ уводна статия бѣ казано следното:

„Когато презъ 1912 година Македония се освободи за пръвъ пжть, ние се нахвърлихме върху нея като вълци и като Атиловци. За населенитѣ (сегашнитѣ гърци отъ стара Гърция) това бѣше една истинска завоювана страна, гдето завоевателитѣ упражниха всички права на срѣдновѣковно и диво завладяване.

Стражарьтъ почна да бие; полицията да произволничи и да върши гадости; касиерътъ да събира пари и да арестува. Некадърници окржжни управители, въ много отношения крайно безсъвѣстни, бѣха изпратени да управляватъ части на тази злощастна страна. Чиновници съ изпадналъ моралъ, невежи и престжпници, безъ ни най-малко професионално честолюбие . . .

Това положение продължи много години. Способнитѣ, годнитѣ, добритѣ чиновници отбѣгваха да отидатъ въ Македония, защото я считаха като мѣсто на заточение, защото нѣмаше мѣста за забавки и развлечения. Ние ограбихме богатитѣ здания на тази страна, гдето се помѣщаваха канцелариитѣ на администрацията и които турцитѣ ни предадоха блѣстящи отъ чистота, богати по мобилировка и обзавеждане. Величественитѣ правителствени домове въ Солунъ и Сѣресъ бидоха разграбени, твърде скжпитѣ имъ килими изкрадени, мобилитѣ имъ задигнати. Даже и печкитѣ имъ не бѣха пощадени.

Вандалитѣ хуни, нахлули въ нѣкоя страна, бѣха причинили по-малко пакости отъ тѣзи, що причинихме ние, гърцитѣ, въ Македония, за която се гордѣемъ, че сме я освободили отъ варваритѣ.

Експлоатацията бушуваше, упражнявана отъ нѣкои безсъвѣстни държавни органи, а кражбата се ширѣше безпрепятствено налѣво и надѣсно. Тази нещастна страна се таксува, по правило, на мѣсто, гдето може лесно и бързо да се забогатява.

Презъ всичкото това време официалната държава вдига ржка отъ нея, оставя я на произвола на сждбата й; безъ никаква състрадателна, честна и кадърна администрация, безъ никаква сигурность, съобщения, пжтища, безъ училища и земедѣлие, безъ никаква грижа за нейното търговско и индустриално развитие. Нейнитѣ земи останаха необработени, а блатата й разнасятъ болести, недъгавости и смърть. Какъвъ позоръ, наистина!“

А „Елефтеронъ Вима“, единъ отъ най-влиятелнитѣ гръцки вестници, въ броя си отъ 20 май 1929 г., дава една бѣгла картина, но характерна за порядкитѣ подъ гръцка власть:

„Инцидентътъ на полицейския приставъ въ гр. Драма, който стреляйки безъ причина съ револвера си всрѣдъ улицата, наранилъ мирни граждани, които си отивали на работа, не е нито пръвъ, нито пъкъ ще остане последенъ случай за яничарството, което се проявява въ новитѣ земи, особено отъ страна на нисшитѣ органи на администрацията и на реда. Наистина, поведението на нѣкои отъ тѣхъ въ новитѣ земи още отъ времето, откогато Македония и Тракия минаха въ наши ржце, е било всѣкога систематически лошо спрямо населението, което на много мѣста се изтезава, измжчва . . . .“

На друго мѣсто споменахме какво е било положението на турското население подъ гръцкия режимъ; сжщо така — на какви безправия

бидоха изложени и мѣстнитѣ арумъни.*

Всичко това се вършеше отстрана на Гърция и въпрѣки факта, че тя бѣ подписала договора за защита на националнитѣ чужди малцинства въ своя територия. Но постарала се бѣ бързо да уговори съ България и една конвенция за взаимно преселване на народностнитѣ малцинства, съ явното намѣрение да се направи безпредметенъ казания договоръ за защита на сѫщитѣ малцинства.**

Върху всички тия договорни маневри на Гърция заслужава и тукъ да кажемъ нѣколко думи, особено бидейки така очевидно, че Гърция се е стремила и чрезъ такива методи да достига винаги неизмѣнната си задача — да обезбългари Южна Македония.

*

Мисъльта на Конвенцията относно размѣната на населенията — това дължа всѣкога да подчертая — изхожда отъ Елефтериосъ Венизелосъ. Нейнъ съчинитель билъ Никола Политисъ, който и настоялъ, че се налага и изплащане на имотитѣ на изселенитѣ лица, защото — споредъ думитѣ му „само по такъвъ начинъ тѣ можеха да изоставятъ всѣкаква надежда, както и всѣкаква мисъль за връщане въ старитѣ имъ огнища . . .“

Чудно е това разсѫждение на гръцкия патриотъ Политисъ, който сигурно е единъ отъ онѣзи, които сѫ мечтали, или още не сѫ се простили отъ идеята за възстановяване на старата Византия, макаръ гърцитѣ въ Елада да сѫ отдѣлени отъ Цариградъ чрезъ много стотици километри земя, населена отъ други народности, всрѣдъ които тукъ-таме имаше по нѣкой оазисъ гръцко население. И много други обстоятелства правѣха тая гръцка мечта съвсемъ фантастична; докато българитѣ въ Македония почвайки отъ брѣга на Егейско море, съставляваха компактна маса, съвсемъ живо свързана, като едно тѣло, съ цѣлата българщина дори до Дунава и Черно море.

Още по-чудно е какъ умниятъ Политисъ е можалъ да повѣрва, че разписката, взета отъ нѣкого срещу насила отнетия му имотъ, ще представлява по-голѣма стойность отъ погазеното вѣковно право на тоя човѣкъ, или че платената му сума ще е нѣкаква солидна гаранция за бѫдещото спокойствие на Гърция, авторка на едно посегателство върху чужда народность, върху нейнитѣ огнища, нейнитѣ вѣковни спомени и идеали.

Политисъ е твърдѣлъ, че цельта на Конвенцията е да се запазелъ мира. А въ сѫщность подобни неправди сѫ тъкмо заплаха за мира. Събитията отъ Втората свѣтовна война дойдоха да покажатъ това. Но биха го показали и други събития, подиръ други тридесеть, или петдесеть години, споредъ както свидетелствува досегашната история на свѣта.

Колко „доброволно“ ставаше изселването показаха редица примѣри, най-флагрантенъ отъ които е клането на българскитѣ селяни въ село

---

* Въ книга втора на моитѣ спомени е дадено изложението на Адилъ-Бей, бившъ ректоръ на Юридическия солунски факултетъ, относно отношението на гръцката власть къмъ турцитѣ въ Македония. Стр. 77-78.

Сѫщо тамъ сѫ дадени извадки отъ румънската преса въ връзка съ насилията надъ арумънитѣ.

Дадени сѫ и редица извадки отъ гръцки вестници, въ които има ясни признания за лошия гръцки режимъ и за антибългарскитѣ му прояви.

** Въ сѫщата книга втора се говори за договора относно защитата на националнитѣ малцинства, както и за Конвенцията по преселването. Стр. 54; 73-75; 697-698.

Относно цѣлия въпросъ за неприложенитѣ договори относно защитата на националнитѣ малцинства, по липса на мѣсто, не ще мога да се спра въ настоящата книга.

Търлисъ*. Не е никаква случайность, че Политисъ подписва протокола съ Калфовъ тъкмо подиръ престжплението на гръцката власть въ село Търлисъ, т. е. когато и делегатитѣ на Обществото на народитѣ установиха това престжпление. Подписаха протокола съ прикрито намѣрение да позалъжатъ общественото мнение за момента, а сетне да се откажатъ отъ подписа си. Следъ малко ще стане дума за този протоколъ.

Отначало представителитѣ на България сж заели правилна позиция — искайки да се завърнатъ по домоветѣ си старитѣ наши бѣжанци отъ Македония, намиращи се въ границитѣ на българската държава; а не да се агитира за изселване на други българи отъ Македония. Но въ тая посока не се вижда сетне настойчивость нито въ постжпкитѣ на партии, на обществени организации, вънъ отъ правителството.

Че България е могла да не се съгласява за продължаване на сроковетѣ за изселване, сж поддържали предъ мене нѣколцина български дипломати, съ които съмъ ималъ случай да разговарямъ. Отговорни за продължението на сроковетѣ ставатъ съответнитѣ министри отъ партията на Демократическия сговоръ, която държеше по това време властьта въ София.

Що се отнася до самитѣ поробени българи, презъ първата година съвсемъ малцина сж изявили желание, пакъ поради морална принуда, да се изселватъ. Въ това време българското правителство е намѣрило за удобно да прати свои агитатори, упълномощени, които заедно съ гръцки чиновници сж отивали отъ село на село въ Южна Македония и увещавали хората да се изселватъ въ България.

Идеята за продаване на имотитѣ, включая църковнитѣ и училищнитѣ, даже чужденци я означаваха като продаване на националната ни история срещу разписка.

Тукъ е подходяще да припомнимъ, че до 1912 г., както и въ 1918 г., маса бѣжанци отъ Македония приждаха въ България, безъ да водятъ смѣтка за останалия имотъ — даже и когато бѣжанцитѣ нѣмаха никой свой въ напустнатия домъ, а нивитѣ имъ запустѣваха.

Дѣсно отъ Вардара народътъ ни остана по мѣстата си. Тамъ не се явиха и агитаторитѣ на българското правителство. Самата Гърция вѣроятно считаше, че по-лесно ще погърчи българскитѣ села въ Костурско, Леринско и пр., щомъ като тия мѣста се намираха по-близо до Тесалия. А отъ друга страна, може би, и не е имала голѣмо опасение отъ евентуално напиране на Сърбия къмъ Солунъ. Но самото обстоятелство, че българитѣ въ тѣзи околии останаха по мѣстата си показва, че изселването действително е трѣбвало отстрана на българското правителство да се схваща като доброволно; а не да се увещава настоятелно населението да се изселва. Доколкото му бѣ възможно, Македонското движение си послужи съ обратната агитация. Но официалнитѣ представители на България до такава степень сж се показвали ревностни въ заповѣданата имъ агитация, че отъ много страни въ македонското общество се чуха гласове за налагане наказание на тия платени агитатори за изкореняване на българщината въ близость до южното море.

Отстрана на българскитѣ отговорни тогавашни фактори слабо се държеше смѣтка за националнитѣ ни интереси въ Македония. Отъ гръцка страна ето какъ се разсжждаваше, споредъ писаното въ вестникъ „Елефтеросъ Логосъ“ отъ 29 ноември 1924 година:

„Може би мнозина отъ насъ не знаятъ, че славянскиятъ езикъ се предава много лесно на гръцкитѣ населения и че цѣли народи е могло да бждатъ славизирани въ древностьта, както бѣ случаятъ съ тракитѣ, съ илирийцитѣ, съ бъл-

* Събитието е описано въ книга втора съ мои спомени. Стр. 74-77.

гаритѣ, които възприели славянския езикъ, уголѣмявайки славянската маса на Балканския полуостровъ. Въ днешно време бѣжанцитѣ и гърцитѣ отъ Македония научаватъ лесно славянския езикъ като несложенъ езикъ и понеже тѣ знаятъ, благодарение на търговския имъ духъ, да се приспособятъ къмъ изискванията на амбиента. Напротивъ, славофонитѣ не знаятъ да се приспособятъ къмъ нашата култура и съ голѣма мѫчнотия успѣватъ да научатъ езика ни, много побогатъ и по-мѫченъ отъ тѣхния. Ето вече десеть години откакъ Гърция притежава севернитѣ области и въпрѣки това гръцкитѣ власти не сѫ успѣли да наложатъ нашия езикъ. Ясно е тогава, че десетки години ще сѫ нужни за да се организира една система за общо употрѣбление на гръцкия езикъ. А презъ това време чуждоговорящи ще иматъ време да повдигнатъ нескончаеми въпроси и опасни намѣси отвънъ. Полезно е затова да не се изгуби изпредвидъ действителностьта и да се разбере, че не ще имаме време да еленизираме населението отъ севернитѣ ни области. Тази цель нѣма да се постигне чрезъ смѣшнитѣ мѣрки, съ които сега си служиме. Да се признае обратното, значи да не се познава историята на Балканитѣ въ миналото и въ по-нови времена.

Имайки предъ видъ всички тѣзи обстоятелства и постоянното приижданe на гръцки бѣжанци, ние стигаме до заключението, че държавата трѣбва да разреши този проблемъ. Чужденцитѣ и чуждоговорящитѣ, които не искатъ да приематъ отчуждаването на имуществата имъ въ полза на нашитѣ сънародници, ще трѣбва да напуснатъ страната и отидатъ тамъ, кѫдето ще могатъ да намѣрятъ симпатии, за да имаме ние мѣсто, кѫде да настаниме нашитѣ бѣжанци, изложени на студъ и на гладъ. Турко-албанцитѣ въ Епиръ, евреитѣ въ Солунъ, арменцитѣ въ Тракия, славофонитѣ въ Македония, всички тѣ трѣбва да си отидатъ другаде, за да можемъ ние да настанимъ нашитѣ бѣжанци, идващи отъ Цариградъ, Египетъ, България и Кавказъ. Страшната катастрофа, която ни се случи въ Мала-Азия дано да ни събере и да послужи за съединяването на елинизма, понеже това е единствената надежда, която трѣбва да ни води къмъ бѫдещето . . .“

*

И следъ изселването на десетки хиляди българи отъ южнитѣ предѣли на Македония подъ гръцка власть, останаха тамъ пакъ надъ двесте и четиридесеть хиляди души наши сънародници. На лице бѣ договорътъ за защита на националнитѣ малцинства. Гърция се съгласи презъ 1924 година да подпише единъ протоколъ, споредъ който правителството на Атина се ангажира да спазва клаузитѣ на тоя договоръ относно българското население подъ гръцка власть. Протокола подписа споменатиятъ Политисъ. А чрезъ подписа на българския министъръ на външнитѣ работи Хр. Калфовъ България поемаше сѫщото задължение въ полза на гръцкитѣ малцинства на българска територия.

Месеци минаваха и нищо не бѣ сторено въ Атина за прилагането въ практика на подписанитѣ протоколи. Въ това време гръцката преса се нахвърли противъ това споразумение, станало въ Женева съ знанието и настояването на срѣдитѣ около Обществото на народитѣ. Атинското правителство се опитваше да се скрива задъ опозицията у дома си, за да избѣгне поетото задължение. На края гръцкиятъ Парламентъ отхвърли спогодбата. Последва една морална присѫда противъ Гърция отстрана на Обществото на народитѣ и всичко спрѣ до тамъ.

Атинскитѣ политици се опитваха сетне да залъгватъ обществото съ празни ефекти, единъ измежду които бѣ така наречения „Абецедаръ“ — нѣщо като буквaръ съ латински букви, предназначенъ за българското население въ Южна Македония. Но нито той бѣ пуснатъ въ обръщение всрѣдъ обезправенитѣ българи.

*

Бѣлградъ, обаче, много се изненада отъ протокола, подписанъ между Калфовъ и Политисъ. И веднага протестира. Ето какво е писано по това въ една английска книга, излѣзнала подиръ Втората свѣтовна война*:

* Вижъ книгата „Мяпсъ ендъ политиксъ“ отъ Х. Р. Уилкинсонъ, стр. 258-259. Ци-

„. . . При случая на югославския протестъ върху гръцко-българския протоколъ отъ септемврий 1924 г., който постави „българското“ малцинство въ Гърция подъ протекцията на Обществото на народитѣ, югославскиятъ външенъ министъръ, М. Маринковичъ, заяви категорично на гръцкия министъръ въ Бѣлградъ: „Ние не желаемъ, нито можемъ да желаемъ да се осланяме единствено на оржжието за отбраната на сръбска Македония. За насъ сжществено е щото никоя трета сила да не е способна да оспорва сръбския характеръ на тази територия. Затова, догмата, че славянитѣ жители на Македония сж сърби, е основенъ принципъ въ нашата политика.

Ние не можемъ да допуснемъ, че на северъ отъ границата тѣзи славяни сж сърби, докато задъ тази граница сжщитѣ тѣзи хора ставатъ българи. Да се признае, че славянитѣ отъ Воденъ и Леринъ сж българи, би значило да се разрушатъ главнитѣ основания на нашата политика по отношение на сръбска Македония. Това е основата на нашата политика и ако Гърция не би желала да ни подкрепи, тогава ние ще бждемъ принудени, съ съжаление, да промѣнимъ тази база и да търсимъ едно споразумение съ България чрезъ раздѣлянето на гръцка Македония на сфери на влияние.“

Горнитѣ цитирани думи сж били казани на гръцкия пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ лично отъ г. Маринковичъ, югославски министъръ на външнитѣ работи.

Унгарскиятъ вестникъ „Пестеръ Ллойдъ“ отъ 1 декемврий 1924 г., като говори за отказа на Югославия — въ знакъ на протестъ — отъ съюзнишкия сръбско-гръцки договоръ отъ 1913 г., дава следнитѣ пояснения:

„Слабостьта на Гърция поради вжтрешнитѣ борби за монархия или република, улесни извънредно много бѣлградското правителство . . . . Когато се узна, че Италия и Югославия кроеха нѣщо задъ кулиситѣ, Гърция се постара да се приближи до България, за да си осигури сърба, но, за да си послужимъ съ израза на единъ бѣлградски вестникъ, тя направи една политика „бастарда“, която доведе до конвенция за покровителството на малцинствата.

Това бѣ единъ добъръ претекстъ за Пашичъ, който реши да денонсира пакта за сърбо-гръцко съюзничество. Отъ югославска страна се обвини Гърция, че признала сжществуването въ Македония на българско малцинство. Така бѣ се създалъ единъ прецедентъ и Гърция ще трѣбва да признае по силата на една нова конвенция, че това население е сръбско. Гърция ще отстжпи и ще може да се възстанови предишното статукво. Това ще бжде едно поражение за атинската външна политика, която ще понесе упрѣцитѣ на сръбската преса, че е искала да българизира Македония, за да може да издигне една бариера срещу сръбското протежение къмъ Солунъ . . . .“

Но Бѣлградъ не се задоволи съ това. Той открито изяви претенции, че българското население въ Егейска Македония било сръбско; и започна да го защищава срещу гръцкитѣ насилия. Въ Битоля сръбската власть устрои даже нѣкакъвъ митингъ въ тоя смисълъ. Започна да издава въ сжщия градъ вестникъ „Южна Звезда“, чиято задача бѣ между другото да застжпва сръбскитѣ претенции къмъ Солунъ.

Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 24 юний 1925 година въ уводна статия подъ заглавие „Гръцката нелоялность“ заяви:

„Гръцкото правителство не може да ни обвини, че й обръщаме внимание на факта, че македонското население въ Западна Македония — 250—300,000 души — е най-нещастното национално и езиково малцинство въ свѣта; затова че покрай имотната сигурность, която е сведена на нула, покрай личната сигурность, която е сжщо така застрашена, тази компактна маса днесъ нѣма ни една църква и ни едно училище на своя майчинъ езикъ, макаръ да ги имаше и подъ турцитѣ.“

Сжщиятъ вестникъ бѣ писалъ на 1 юний с. г.:

„Отъ какво се плашатъ гърцитѣ? Каква е тая боязнь отъ въпроса за малцинствата? На насъ ни се струва, че тая боязнь ни най-малко не е на мѣстото си. Какво въ сжщность искатъ нашитѣ делегати? Нищо повече отъ онова, което

тирано тамъ отъ Н. Пипинелисъ —„История на гръцката политика 1923-1941 г.“.

Поради политическата важность на този цитатъ, давамъ го и тукъ, макаръ да е вече посоченъ въ книга трета съ мои спомени.

Гърция по международнитѣ договори е длъжна да направи. Сѫществуватъ положителни договори за малцинствата, подъ гаранцията на Обществото на народитѣ. Отъ Гърция не се иска нищо повече отъ прилагането на тия договори. Това е всичко. Защо гърцитѣ се плашатъ отъ прилагането на тия договори? Защо отричатъ онѣзи права, които нашитѣ сънародници имаха и подъ турцитѣ преди Хуриета? Защо и когато и самитѣ тѣ могатъ да си послужатъ съ тия договори за своитѣ малцинства на наша територия?"

Трѣбва да се запитаме: сѫщиятъ договоръ за защита на народностнитѣ малцинства бѣ ли изпълненъ отъ Югославия? Никакъ. Въпрѣки това, тя си устройва въ Битоля митингъ, за да протестира противъ Гърция, че не изпълнила този договоръ.

Къмъ 1931 година виждаме вече сърбитѣ да приспособяватъ хотелъ „Акрополисъ" въ Солунъ, за да отворятъ сръбско училище. Въ него щѣха да прибератъ децата на чиновницитѣ и работницитѣ отъ сръбската зона въ солунското пристанище, сръбското тамошно консулство и отъ търговскитѣ имъ кантори. Гърцитѣ виждаха добре цельта, която се преследва; нѣкои тѣхни вестници започнаха да биятъ тревога.

А до каква степень нашиятъ народъ не искаше да изоставя вѣковнитѣ си огнища свидетелствува следниятъ кратъкъ цитатъ отъ гръцкия вестникъ „Тахиндромосъ", излизащъ въ Солунъ, съ дата 15 февруарий 1931 година:

„По решение на Министерството на външнитѣ работи, отъ онзи день тукашната служба на обществената безопасность започва да изселва българитѣ, които сѫ подали декларации за изселване въ България, по силата на съответната конвенция за доброволно изселване. Такива българи се залавятъ и подъ стража се довеждатъ до границата и тамъ се предаватъ на българскитѣ гранични власти."

Значи, ставаше нужда да бѫдатъ залавяни и подъ стража закарвани българи, за да се изселватъ „доброволно" въ България . . .

Но въпрѣки това спогодбата за изселването оставаше въ сила. Като нейно допълнение се яви друга спогодба, подписана отъ гръцкия министъръ Кафандарисъ и българския Молловъ. Тя се отнасяше повече до въпроса за изплащането на имотитѣ, които изселенитѣ лица биха оставили респективно въ гръцка територия и въ България. И тя бѣ подписана въ Женева подъ закрилата на Обществото на народитѣ. Българското правителство я ратифицира още презъ пролѣтьта на 1927 година, а Гърция едва на 12 декември 1928 година. Очакванията сѫ били, че имотитѣ на лицата, които сѫ се съгласили да ги ликвидиратъ, ще бѫдатъ заплатени малко по-справедливо отъ гръцката власть. Нейната интимна надежда пъкъ е била, че може да се мине евентуално и безъ такава спогодба, а изплащането да си остане праздно обещание, т. е. българскитѣ имоти да бѫдатъ чисто и просто заграбени. Подъ натиска на нѣкои тогавашни политически съображения Атина подписа тази спогодба, а Венизелосъ дори заяви, че се надѣвалъ по тоя начинъ да се отвори по-широкъ пѫть за сближение и сприятеляване съ България. Както всѣкога, той намираше звучни думи за прикриване на потайни свои политически смѣтки.

Какъ вървѣше самото ликвидиране на имотитѣ — почувствуваха го на гърба си и множество емигранти въ България, които посетиха роднитѣ си села подъ гръцка власть. Бѣгло нека спомена какво разказва Илия Тодоровъ Яневъ отъ с. Куманичъ, Драмско*:

„Отидохъ въ Гърция съ паспортъ, за да ликвидирамъ моитѣ имоти въ село Куманичъ. На 22 януарий бѣхъ арестуванъ въ моето село отъ гръцки войници и закаранъ въ Зърнево. На следния день бѣхъ настигнатъ тукъ отъ Василъ Кръс-

* Разказътъ е помѣстенъ въ в-къ „Нувелъ Маседониенъ", органъ на ВМРО, отъ 25 февруарий 1925 г., брой 43.

тевъ отъ с. Куманичъ, понастоящемъ намиращъ се въ Неврокопъ; Атанасъ Великовъ; Симеоновъ; Стоянъ Даскаловъ, придруженъ отъ една жена; и другъ единъ селянинъ, чието име не ми идва на умъ. Всички сж имали моята участь. Тѣ сж отъ с. Везме, Драмско, а понастоящемъ живѣятъ въ с. Копривленъ, Неврокопско. Тѣхното пжтуване до Гърция е мотивирано по сжщитѣ причини, както моето.

Следъ като ни държаха четири дни, гръцкитѣ власти ни закараха въ Драма, откждето азъ и Атанасъ успѣхме да избѣгаме въ България. Не знамъ какво е станало съ тѣзи, които останаха въ Драма."

Въ сжщия брой на „Нувелъ Маседониенъ" се съобщава и следниятъ случай, типиченъ за постоянния тормозъ надъ мѣстното българско население, упражняванъ съ намѣрение да се принуди то да изостави земята си и да бѣга въ България:

„Тего Глушковъ отъ с. Бѣлотинци, Драмско, свидетель на убийствата, извършени неотдавна отъ гръцкитѣ власти въ Налково и Бѣлотинци, разказва следното:

На 28 януарий майоръ Папагеоргиу, командуващъ баталиона на граничнитѣ войски при Зърнево, е наредилъ по телефона на коменданта на гарнизона при Бѣлотинци, капитанъ Мараптисъ, да арестува селянитѣ и да ги изпрати подъ стража въ Зърнево. Вследствие тази заповѣдь сж били арестувани: Манолъ Тодоровъ, Георги Пѣйчевъ, П. Веселиновъ, Ангелъ и Тодоръ Апостолови и Коста Малевъ. Други селяни сж били търсени, но не били намѣрени. Между тѣхъ: Тего Глушковъ, Коста Георгиевъ, Ивановъ, Георги Влаховъ, Поповъ, Михайлъ Михайловъ, А. Ламбинъ. Имената на други двама забѣгнали сж неизвестни. Арестуванитѣ сж били по-късно освободени, за да търсятъ избѣгалитѣ."

Другъ примѣръ за безправие, помѣстенъ въ броя отъ 25 августъ 1925 година на „Нувелъ Маседониенъ":

„Бѣжанцитѣ идващи отъ Мала-Азия, биватъ настанявани по селата въ Южна Македония; тѣ започватъ да събиратъ реколтата отъ нивитѣ на мѣстнитѣ жители, безъ да се интересуватъ за нищо. Селянитѣ не могатъ да реагиратъ на този грабежъ, защото властьта е задъ идващитѣ малоазийски гърци.

Въ този грабежъ участвуватъ и самитѣ властници.

Кметътъ на с. Петраци, което има централна община въ Върбени, придруженъ отъ нѣколко бѣжанци, сж отишли презъ нощьта въ нивата на Дзоле Стефовски отъ с. Върбени и сж му задигнали 210 снопи жито, което сж раздѣлили помежду си. Кметътъ е вземалъ 60 снопи; другитѣ сж раздѣлени между бѣжанцитѣ.

Гърцитѣ, било дошлитѣ отъ стара Гърция, било идващитѣ отъ Турция бѣжанци, сж абсолютни господари, и мѣстното население е принудено да имъ прави всѣкакви услуги.

Въ с. Биралци, Кайлярско, сж настанени бѣжанци отъ Мала-Азия; смѣта се, че за тѣхъ ще сж необходими около 300 декара. Цѣлата земя на селото не е голѣма. Но бѣжанцитѣ взиматъ земята на мѣстнитѣ българи, безъ да се грижатъ за закони и право. Българитѣ се оплакватъ на гръцко-българската комисия въ Солунъ, но резултатътъ никакъвъ."

Голѣмъ брой отъ бѣжанцитѣ въ България не пожелаха да ликвидиратъ имота си. За примѣръ посочвамъ тия отъ село Скрижево, Драмско. Около 80 на сто отъ неговитѣ жители не приеха да продаватъ имотитѣ си на гръцката държава. Но този примѣръ не е изолиранъ; има и други такива.

Голѣми спорове се водиха между гръцки и български срѣди около ценитѣ на имотитѣ, около изплащането и пр. А когато — презъ 1931 г. — американскиятъ президентъ Хувъръ направи предложение, щото победенитѣ въ Първата свѣтовна война държави да престанатъ да плащатъ репарации, Гърция побърза да заяви, че нѣмало да изплаща сумитѣ, които дължи по конвенцията Молловъ-Кафандарисъ. На 17 юлий с. г. Михалакопулосъ, гръцкия министъръ на външнитѣ работи, е казалъ на българския пълномощенъ министъръ въ Атина, че това решение е взело гръцкото правителство. По това време Венизелосъ бѣ

пѫтувалъ до Лондонъ; смѣташе се, че тамъ е искалъ да убеждава финансовитѣ експерти какъ Гърция щѣла да разстрои финансовото си положение ако продължи да плаща сумитѣ по споменатата конвенция.

Впрочемъ, и другъ пѫть сѫ били правени опити отъ гръцка страна за отбѣгване отъ обезщетяване на лицата, които самата гръцка власть бѣ изгонила отъ домоветѣ имъ.

Въ връзка съ „ликвидацията" на имотитѣ въ Южна Македония, органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ", въ броя си отъ 3 септемврий 1927 година писа, подъ заглавие „Грабежъ" следното:

„Ликвидацията" на имотитѣ, оставени отъ бѣжанцитѣ отъ Македония подъ гръцко иго, става, ето година вече, по плановетѣ и смѣткитѣ на атинскитѣ лукавци: следъ като изгониха населението, да могатъ да заграбятъ имотитѣ му, като узаконятъ този грабежъ чрезъ разнитѣ комисии и подкомисии, създадени, за да приведатъ въ изпълнение чудовищната конвенция за „доброволно" изселване.

Оценкитѣ, които даватъ тѣ, сѫ извикали голѣмо негодувание срѣдъ всички бѣжанци и срѣдъ цѣлата македонска емиграция въ България и Америка.

Тамъ вече се надига гласъ за отказъ отъ всѣкаква ликвидация, за да се отнеме поне възможностьта на грабителитѣ да поддържатъ заблудата, че владѣятъ тѣзи имоти чрезъ нѣкакво придобито „право".

За да се стигне до това положение — голи, обездомени, гладни и изтерзани физически и морално бѣжанци да се решатъ на подобна крайна стѫпка, когато, следъ изгонването имъ отъ родни огнища, едничката имъ, колкото и малка надежда — да се спасятъ отъ гибель, бѣше именно възможностьта да получатъ поне нѣщо срещу заграбенитѣ имоти — това значи, че е мината всѣка граница и на най-невъзможния цинизъмъ, на какъвто сѫ способни поробителитѣ на Македония.

Това насъ че ни учудва, защото знаемъ тѣхния манталитетъ, знаемъ на какво сѫ способни, когато се касае да нанесатъ ударъ на нашия народъ, за да го омаломощятъ въ борбата му за освобождение.

Не ни учудва сѫщо и поведението на нѣкои „неутрални" чужденци, представители въ разнитѣ комисии и подкомисии, които участвуватъ въ това неокачествимо престѫпление и се стараятъ да го облекатъ съ авторитета на единъ международенъ институтъ, чиято задача е по-друга отъ тази — да санкционира престѫпления отъ този родъ.

Но много ни учудва и ни възмущава въ тази свръхскандална история поведението на българското правителство, което до днесъ не е счело за нужно да мръдне и пръстъ даже, за да даде да се разбере и отъ Гърция и отъ ОН, че българската държава държи за правата и интереситѣ на прогонената по най-варварски начинъ македонска българщина. Трѣбва ли да се заключи, особено следъ неокачествимия и дързъкъ опитъ, на сѫщото правителство да подготви и „ликвидацията" на българскитѣ народни имоти въ Македония подъ гръцко иго въ името на „добросъседството", че преследвайки своята „реална" политика, то е решило да я осѫществи за смѣтка на най-жизненитѣ интереси на македонската българщина?

Учудва ни и ни възмущава поведението и на представителитѣ на България въ Смѣсената комисия и въ подкомисиитѣ, защото ние не чухме нито единъ отъ тѣхъ да протестира противъ готвения грабежъ на бѣжанскитѣ имоти и да направи известенъ свой протестъ и мотивитѣ му на общественото мнение. Трѣбва ли да заключимъ отъ мълчанието имъ, че тѣ държатъ повече на своитѣ мѣста и служби, които поставятъ по-горе отъ интереситѣ на обруганата и изтерзана бѣжания?

Но срѣдъ тѣзи представители на българската държава има и македонци. Ние тѣхъ искаме да попитаме, какво направиха до днесъ, за да защитятъ морално поне правата на своитѣ съотечественици и сънародници и честьта на своето поробено отечество?

Нищо. Или по-право тѣ направиха всичко съ престѫпното си мълчание, за да стигнатъ работитѣ до днешното състояние, което може да радва и да ползува само враговетѣ на отечеството ни.

Тѣхното поведение е неокачествимо, а тѣхната отговорность не се поддава на преценка, защото тѣ поставиха своитѣ лични интереси по-горе отъ тѣзи на своитѣ поробени братя, въ дни когато Македония се бори на животъ и смъртъ, и когато най-добритѣ нейни синове слагатъ и главитѣ си за нейната свобода.

Престѫпникъ е всѣки македонецъ, който за смѣтка на народното бедствие иска да прави кариера и да се подсигурява материално.

Такива престжпници отговарятъ не само предъ историята и обществената съвѣсть, но и предъ сжда на собствения си народъ!"

*

Огромно възмущение предизвика всрѣдъ македонското общество намѣрението на дветѣ правителства — гръцкото и българското — да включатъ въ покупко-продажбата черквитѣ, училищнитѣ мѣста и гробищата въ селата, откждето биваха изгонвани българитѣ въ Бѣломорската область. Становището на македонската емиграция въ България и Америка бѣ и по този въпросъ еднакво съ това на ВМРО. Ето го изразено въ изложението[9], което Националният к-тъ на нашата емиграция въ България подаде до министъръ-председателя въ София Андрѣй Ляпчевъ, следъ като на два пжти презъ месецъ мартъ с. г. председателтъ на Македонската парламентарна група Иванъ Каранджуловъ бѣ отправилъ въпроси до министъра на външнитѣ работи Ат. Буровъ и не бѣ получилъ удовлетворителенъ отговоръ.

Свикано бѣ въ София голѣмо протестно събрание отъ страна на организираната македонска емиграция, на което бѣ взета резолюция по сжщия въпросъ. Националният комитетъ на емиграцията отправи изложение и до главния секретарь на Обществото на народитѣ. Резолюцията и това изложение, както и протеста на нашата емиграция отъ Америка до българското правителство даваме като приложение[10].

Заслужава да посочимъ, че гръцката преса съ удоволствие посрещна становището на българското правителство за продажбата на черквитѣ, училищнитѣ имоти и гробищата на изгонения ни народъ. Ето думитѣ на единъ гръцки вестникъ — „Елефтеронъ Вима" — писани въ уводна статия на 14 априлъ 1927 г.:

> Много право забеляза българскиятъ министъръ на външнитѣ работи, че следъ изселването на по-голѣмата часть отъ населението, оставянето на черковнитѣ и училищнитѣ имоти може да съставлява само една сантиментална глупость."

Съ Буровъ бѣ съгласенъ и Ляпчевъ.

Редица многолюдни събрания се направиха всрѣдъ емиграцията въ България и Америка, за да се изрази негодуванието на македонското общество. Появиха се съобщения по този въпросъ въ много чуждестранни вестници. Въ Америка писаха и „Ню-Йоркъ Таймсъ" и „Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ".

Опредѣленъ бѣ срокъ, до който собственицитѣ на имоти въ Гърция трѣбвало да ги ликвидиратъ, тоестъ да ги продадатъ на гръцката държава. Подиръ неговото изтичане имотитѣ автоматически припадали на Гърция.

Въ връзка съ този пунктъ нека отбележимъ и следното. Когато въ 1941 година Гърция бѣ сразена отъ германцитѣ, а България окупира Югоизточна Македония до морето, старитѣ собственици-българи се явиха на много мѣста, за да си вематъ заграбенитѣ отъ Гърция имоти. Особено на това имаха право онѣзи фамилии, които изобщо не бѣха ликвидирали собствеността си и — следователно — не бѣха получили нито единъ левъ. За тѣхно голѣмо учудване и възмущение, българскитѣ власти имъ заявили, че имотътъ имъ принадлежи сега на българската държава, както до скоро е билъ притежание на гръцката държава.

При министъра на вжтрешнитѣ работи П. Габровски презъ време на Втората свѣтовна война се яви, за да иска обяснение по този въпросъ македонскиятъ общественикъ Асѣнъ Аврамовъ. Министърътъ му каза следното: „По силата на конвенцията имотитѣ на тия изселили се българи, които не сж ги ликвидирали, сж гръцка държавна собственость.

Сега пъкъ сѫ собственость на българската държава, защото тя е наследница тамъ на гръцката."

Но още по-знаменателни сѫ тѣзи думи на министъръ Габровски: „Ние предпочитаме въ Южна Македония да не се връщатъ бѣжанцитѣ, за да не се създава тамъ втора провинция съ автономистически тенденции." (Едната е вардарската часть на Македония, въ неговата мисъль).

Едва ли може да се търси по-ясна декларация, която да установи истинската политика на върховизма. Въ сѫщность, думитѣ на Габровски рисуватъ не само какъ върховизма е осуетявалъ да се получи свобода на поробенитѣ българи чрезъ автономия; но доказватъ и какъ подобна държавна политика разпродава българскитѣ земи. Ако нѣкаква черна сѫдба би наложила въ даденъ моментъ границитѣ на българската държава да бѫдатъ само до рѣката Янтра и на югъ до Стара-планина, „държавници" като Габровски сигурно ще почнатъ да се боятъ и отъ българскитѣ чувства на всички българи, останали вънъ отъ границитѣ на така намалената България, макаръ, че тѣ биха представлявали 75% отъ цѣлата българщина.

Що се отнася до неликвидиранитѣ имоти, българската държава трѣбваше веднага да ги върне на старитѣ имъ собственици, като даже имъ изкаже похвала за упорития патриотизъмъ. Но подобни примѣри на национална затѫпеность ще посочимъ и на друго мѣсто; на много мѣста изъ Македония българското население ги видѣ и чу съ собственитѣ си очи и уши.

Тукъ ще приповторя нѣколкото думи, които писахъ въ книгата „По трънливия пѫть на македонското освободително дѣло" (псевдонимъ Брѣгалнишки).

Българскитѣ правителства не изпълниха дълга си въ връзка съ договора за покровителство на малцинствата, който имъ даваше възможность за защита на поробенитѣ българи.

Даже и ако не бѣ сѫществувалъ тоя договоръ, България трѣбваше да се застѫпва за своитѣ братя. Простичкитѣ еснафи отъ епохата на Възраждането, които не се спираха на договори, когато започнаха борбата за правдинитѣ на българската нация, могатъ да служатъ като примѣръ и изобличение на днешното интелигентно българско общество.

Вѣрно е, че България не е много силна държава. Но въпросното застѫпничество не изискваше обявяване на война.

Българскитѣ правителства не си дадоха трудъ да уредятъ и една сериозна защита на националната кауза въ чужбина; не намѣриха срѣдства за издаване вестници поне въ три-четири важни центрове на Европа, кѫдето се създава общественото мнение. Може би смѣтаха, че даденитѣ за пропаганда пари сѫ хвърлени на вѣтъра, или пъкъ нищо не смѣтаха. Нѣкои отъ министритѣ въобще не се замисляха, а други забравяха, че презъ 1913 година сърби и гърци бѣха спечелили общественото мнение, преди още да избухне Междусъюзническата война. Забравяше се и следъ толкова горчиви поучения, че не е достатъчно да се чувствувашъ правъ, а е нужно и другитѣ да разбератъ, че правдата е на твоя страна. Правителствата изхождащи отъ тъй наричанитѣ буржоазни партии, не сториха повече отъ земедѣлското правителство, което е обвинявано въ пораженство; презъ дадени години тѣ стоеха и по-долу отъ него. Сякашъ само на бойното поле българинътъ трѣбва да се застѫпва за своето право.

За разлика отъ България, други държави, по-зле поставени отъ нея следъ войната, направиха отъ проблема за малцинствата единъ централенъ въпросъ на свѣтовната политика. Българскиятъ дѣлъ въ изтъкване остротата на този проблемъ се пада предимно на македонско-

то движение. Държанието на българскитѣ правителства има и лоша възпитателна страна, тъй като народътъ, особено интелигенцията, се приучваше къмъ примирение предъ най-жестоки неправди.

Безгрижие прояви и българскиятъ Парламентъ. Депутатската група отъ Петричкия окржгъ непрестанно настояваше да се вписва въ отговоритѣ на Тронното слово, че България се интересува за поробенитѣ българи и да се напомня за даденитѣ въ договора обещания. Освенъ отдѣлни депутати, никоя партия не подкрепи това искане . . .

Отъ първия день следъ приключване на войната започна тероръ въ поробенитѣ български земи. Хиляди българи бидоха арестувани, неправилно сждени, невинно осжждани; други хиляди бидоха ограбвани, обезчестявани, интернирвани; трети изтезавани, избивани изъ улицитѣ като кучета, заравяни бидоха живи хора изъ селата, станаха и масови избивания въ нѣкои мѣста. България, общо взето, остана глуха, като да не сжществуваше. Не се подаваха срещу тѣзи безчинства и варварства протести предъ великитѣ сили, Обществото на народитѣ и предъ свѣта. Македония можеше да бжде денационализирана, унищожена — историята щѣше да отбележи пакъ само гробното мълчание на официална България. Тукъ поне не се касае до искане нѣщо отъ поробителя по сила на договора; искаше се да се протестира само, за да се покаже, ако не друго, то поне елементарно чувство на достойнство.

България е страна, въ която изобилствуватъ всевъзможни дружества. Но малко отъ тѣхъ проявиха интересъ къмъ националния въпросъ. Сжществуватъ дори организации на адвокати, лѣкари, учители, еснафи, работници; има сдружения на писатели, журналисти, художници. Всѣки може да провѣри колко пжти тия организации сж протестирали срещу тиранческия режимъ въ Македония, Добруджа, Западнитѣ покрайнини и Тракия. Голѣма часть отъ въпроснитѣ сдружения иматъ връзки съ международни съюзи, та биха могли да заинтересуватъ и чуждестранни срѣди за българската участь.

Недостатъченъ е билъ интересътъ и на организациитѣ, наричани родолюбиви. Помѣстванитѣ свѣнливо нѣколко думи въ годишнитѣ имъ конгресни резолюции, като приветъ къмъ поробенитѣ българи, не изчерпватъ дължимитѣ за тѣхната защита широка пропаганда и систематична обществена дейность.

Малко по-добре сж работили нѣкои женски и студентски сдружения . . .

Обезбългаряването на Южна Македония и Бѣломорието — безспорно — стана съ участието на български правителства, които се съгласяваха да бждатъ продължавани следъ 1922 година сроковетѣ за изселване на българитѣ отъ тѣзи области. Чрезъ свои чиновници, български правителства проагитирваха на самото мѣсто изселването, което само гърцитѣ имаха интересъ да се представи за доброволно.

*

Докато съ месеци и години продължаваха обяснения, разпри между София и Атина относно ценитѣ, начинитѣ на изплащане на манастири, гробища и друго, дълги колони отъ изнемощѣли бѣжанци-българи се точеха къмъ България, напуснали съ неописуема мжка огнищата си, въ които се бѣха установили дѣдитѣ имъ преди повече отъ хиляда и двесте години.

Въ единъ позивъ на Българския червенъ кръстъ бѣ казано за тия бѣжанци:

„Всѣки день на вратитѣ ни въ Свиленградъ и Свети Врачъ хлопатъ стотици семейства отъ всички части на Македония и Тракия. Нова вълна отъ стотици хи-

ляди бѣжанци е вече на пѫть, за да се излѣзе върху нашата южна граница. Безкрайни редици се движатъ дори и при сегашното лошо време, къмъ неизвестна цель: старци, жени и деца, вкоченясали отъ студъ, мълчаливи въ безкрайната си тѫга за родна стрѣха, съ наведени глави. Пропѫдени отъ дългогодишното си бащино огнище и отъ скѫпото отечество, снабдени съ последнитѣ дрипи отъ своя имотъ, които коравосърдечнитѣ имъ господари сѫ оставили отъ милость и които тѣ возятъ върху коли, теглени отъ изморенъ добитъкъ, тия нещастници крачатъ насълзени къмъ изгнанието. Тѣ криятъ мълчаливо въ душата си само една надежда: тукъ въ скѫпата имъ България да намѣрятъ братска любезность и живо съчувствие къмъ своята зла орись. Виковетѣ на треперещитѣ, болни и изтощени изгнаници ставатъ все по-покъртителни. До ушитѣ ни достигатъ виковетѣ за помощь на невинни деца и старци; тѣ протѣгатъ ржце къмъ насъ. Ние, тѣхнитѣ по-честити братя, не можемъ да останемъ мълчализи и безучастни зрители; нашъ върховенъ дългъ е да имъ се притечемъ на помощь съ любещо сърдце.

Моментътъ ни повелява да потърсимъ сила и срѣдства преди всичко въ насъ самитѣ и веднага да подадемъ братска помощь, въ крещящето нещастие, за да не оставимъ на смъртьта да покоси последнитѣ надежди на ония, които търсятъ тая помощь въ името на отечеството и на родния езикъ."

А Елефтериосъ Венизелосъ — както съобщава органа на ВМРО „Свобода или Смърть" отъ 24 февруарий 1929 г. — държеше речь предъ академическата младежь въ Атина, че Гърция била единствената държава въ Европа, въ която не сѫществували инородни малцинства . . . На такова дебелоочие бѣ способенъ Венизелосъ. Цѣли двадесеть и петь даватъ броя на останалитѣ въ Южна Македония българи, както на съотгодини следъ тая му речь гръцкитѣ вестници ще продължаватъ да ветно мѣсто посочваме. Нѣма значение, че тѣ ги изкарватъ десетки хиляди, когато въ сѫщность сѫ стотици хиляди. Важно е да се изтъкне колко Венизелосъ бѣ способенъ на лъжи.

II. ИКОНОМИЧЕСКО ТЕГЛО

Ако бихме започнали съ рисуване на материалната нищета, въ която властитѣ оставяха да тъне българина, трѣбвало би да почнемъ съ безгрижието относно неговото здраве. Въ в-къ „Елефтеросъ Антропосъ" г-нъ Н. Сириосъ бѣ писалъ презъ 1932 година за Леринския окржгъ:

„Би казалъ човѣкъ, че всички текущи води на Гърция се изливатъ въ Леринския окржгъ. Пребройте само колко езера сж: Преспанско, Костурско, Руднишко, Петърско, Островско. Близо една четвъртъ отъ повърхнината на окржга сж езера. При това венизелистката държава не е отдѣлила нито 5 драхми за пресушване и оздравяване на Леринския окржгъ, за борба противъ върлуващата блатна треска."

Когато въ Леринъ се появи скарлатина — въ 1929 г. — избухнаха истински безредия въ града, защото родителитѣ не искаха да дадатъ децата си за наблъскването имъ въ една съвсемъ непригодна кжща. Нѣмаше никаква болница въ града. Полицията насила нахлуваше въ кжщитѣ и грабваше брутално децата. Единъ баща бѣше стрелялъ срещу полицаитѣ. Отправени бѣха телеграфически оплаквания до правителството въ Атина, а нѣкои граждани заведоха процеси срещу причинителитѣ на варварскитѣ сцени.

Икономическата съсипия на народа бѣ считана и отъ гръцкитѣ управници — както и отъ сръбскитѣ — удобно срѣдство за духовното му смазване. Затова Гърция изсмукваше каквото можеше отъ българскитѣ околии. Въ Атина бѣха издигнали като аксиома една формула, която не се оправдаваше отъ миналото на Гърция; казваха, че безъ македонскитѣ области Гърция не могла да живѣе. А въ сжщность цѣли сто години тя живѣеше безъ тѣхъ. Като се настани въ Южна Македония, гръцката държава не постигна никакви стопански чудеса за себе си; но докара почти до просешка тояга нашата народность тамъ.

Лошата стопанска политика доведе до общо недоволство въ областьта. Презъ есеньта на 1930 година земедѣлцитѣ въ Солунско бѣха принудени да правятъ митингъ, на който присжтствуваха хиляди селяни отъ цѣлата Южна Македония. Искани сж били отъ протестиращия народъ земи и семена за беднитѣ земедѣлци; поискано е да се примѣсва жито съ ечмикъ за хлѣба въ цѣлата държава; освобождаване отъ нѣкои данъци и пр.

Нѣкои вестници изнасяха, че при отдаването на концесия новитѣ работни земи, добити отъ пресушването на разни блата въ долинитѣ на Вардара и Струма (което стана съ помощьта на чуждестранни капитали), сж извършени грамадни гешефти отъ страна на лица близки на правителството.

Върху положението въ Македония и Тракия писа бившиятъ генераленъ губернаторъ въ Солунъ г. А. Калеврасъ, въ в-къ „Пройа" презъ 1933 година. Той казваше:

„Нѣма, може би, въ този моментъ нищо по-трагично въ Гърция отъ бедностьта, мизерията, които върлуватъ немилостиво въ градоветѣ и селата на Македония и Тракия. Въ нѣкои градове, като Ксанти и Кавала, положението е такова, като че тѣзи мѣста се намиратъ на другия день следъ една опустошителна война. Кой гръкъ, посещаващъ севернитѣ области на Гърция, изчерпани отъ непоносимитѣ финансови тежести, не би могълъ да познае, че нѣма нѣщо по-тъжно отъ бавното замиране на нѣкога цъвтѣщитѣ градове? Падането на ценитѣ на земедѣлскитѣ произведения и по-специално на тютюна, порази македонцитѣ и

гракийцитѣ. Населението е тукъ твърде гѫсто. Какъ ще живѣе излишъка отъ населението? Постигнати ли сѫ по-голѣмитѣ цели, отъ тѣзи, преследвани съ настаняването въ Тракия и въ Македония най-голѣмата часть отъ бѣжанцитѣ? Владѣещитѣ сега условия тамъ сѫ създали една генерация слаба и изтощена, съ духъ и душа анархистически, жертва на една неизкоренима омраза. Кое население, борещо се срещу лишенията и за своя всѣкидневенъ хлѣбъ, е поддържало силно своето национално съзнание? Може ли да се твърди, че въ нѣкои мѣста на държавата духътъ на населението не е точно обратното на това, което нѣкои добри гърци мечтаеха нѣколко години преди? Първитѣ указания, дръзки и методични, за едно революционно състояние на духа въ Северна Гърция сѫ занапредъ видими."

А за това, което градъ Солунъ представляваше по това време, кореспондентътъ на в-къ „Елефтеросъ Антропосъ" писа презъ пролѣтьта на 1932 година:

„Нищо не е останало отъ нѣкогашния животъ на града. Улицитѣ му сѫ запустѣли, на пристанището нѣма никакъвъ животъ, търговскиятъ му животъ изглежда съвсемъ анеменченъ, духовното му движение е бедно и жителитѣ му носятъ на челата си отпечатъка отъ разочарованието. Гладъ и мизерия — ето днешниятъ животъ на града. Не могатъ да се събератъ никакви данъци. Хората се разкарватъ отъ стражари, за да платятъ полици отъ изтекълъ отдавна падежъ и много закъснѣли данъци. Съ хиляди изпълнителни листове стоятъ висящи, тѣхното изпълнение не се довършва, и съ стотици граждани се мъкнатъ отъ стражаритѣ за дългове къмъ държавата. Складоветѣ, които сѫществуваха сѫ изчерпани. Почти нищо не се внася, но и нищо нѣма за износъ. Така замрѣ шумната и нѣкога напредваща Солунска митница."

Недоволството все повече обхващаше и тютюноработницитѣ. Понѣкога съ хиляди отъ тѣхъ оставаха за дълги седмици безъ работа. Въ едно писмо, изнесено въ в-къ „Македонска Трибуна" отъ 3 септемврий 1931 година се казва между другото, че една делегация отъ работници е заявила на губернатора:

„Гладни сме; дрехитѣ, които носимъ, се стопиха вече върху насъ и ние сами вече започнахме да се отвращаваме отъ себе си. Обвзели сѫ ни мѫка и тѫга, гледайки какъ се изтезаватъ децата ни и полека-лека умиратъ отъ гладъ. Ние не искаме отъ държавата помощь, пари, благодеяния, а искаме отъ нея само да ни намѣри работа, па каквато ще да бѫде тя, за да можемъ да осигуримъ хлѣба на децата си."

Дим. Цангарикисъ, работникъ-строитель казалъ: „Преди нѣколко дена ми умрѣ отъ гладъ и нѣмогия едно 6 годишно момченце и, за да го погреба, продадохъ единствения си панталонъ. Тѣзи дни умиратъ по сѫщитѣ причини и други 2 мои момченца — на 3 и 5 годишна възраст. Тѣ сѫ гладни и болни отъ една седмица насамъ безъ лѣкарь, безъ цѣрове, безъ млѣко."

Честата безработица бѣ опасна язва за гръцката държава. Тя допринасяше за ширене и на комунизма между гърцитѣ.

Между мѣркитѣ, които властитѣ взимаха за справяне съ стопанскитѣ несгоди, бѣ и забраната да търсятъ работа въ Гърция на повече отъ хиляда души наши сънародници, които идваха като дюлгери, бозаджии и пр. отъ Македония подъ сръбска власть, за да изкарватъ прехраната си въ Солунъ и други градове на югъ.

До известна степень българинътъ въ югозападнитѣ околии се чувствуваше по-добре съ това, че пришълцитѣ-малоазиатци сѫ хора мързеливи и даватъ земята си за обработване — на изполица — на българскитѣ селяни. Но отъ гроздето си нашиятъ селянинъ нѣмаше полза, защото въ Солунъ идваше грозде отъ стара Гърция. Дървениятъ материалъ въ тамошнитѣ гори не можеше да се използува доходно, тъй като бѣ нужно специално разрешение за всѣко отиване въ гората; а отиването пъкъ се считаше подозрително. Данъцитѣ бѣха тежки даже за гъркоманитѣ.

Солунскиятъ в-къ „Прогресъ" бѣ писалъ на 10 януарий 1930 г.:

„Въ Кожани, Леринъ, Гребена, търговията е незначителна, въ упадъкъ. Покупателната способность на населението е силно намалена.

Селянитѣ не сѫ повече въ състояние да отиватъ въ градоветѣ да правятъ своитѣ покупки. Тѣ живѣятъ съ крайна пестеливость. Тѣ нѣматъ дори съ какво да се обличатъ. Голѣмата часть отъ тѣхнитѣ доходи отива, за да задоволи исканията на лихваритѣ. Селянитѣ работятъ день и нощь само за да бѫдатъ обезсърдчени отъ лошитѣ резултати.

Данъци, лихви, наводнения, тифусъ, малария, пренебрежение — всичко това сѫ причини, допринасящи за съсипването на земедѣлието. Причинитѣ за кризата сѫ наистина много и сложни. Но липсата на една подходяща земедѣлска политика е основния факторъ."

Свидетелства отъ този родъ бихме могли да наведемъ за цѣлото време между двѣтѣ свѣтовни войни. Рѣдко се получаваше каквото и да било сведение отъ дадено село или градъ, безъ да се подчертае сѫществуващата оскъдица, беднотия и мизерия всрѣдъ онеправданитѣ българи. Такива съобщения често проникваха и въ печатнитѣ издания на македонскитѣ организации.

III. ФИЗИЧЕСКИ И МОРАЛЕНЪ НАТИСКЪ

Съвършено излишно е да правя встжпление съ мои доводи, за да убеждавамъ — особено българитѣ — до каква степень гръцката власть презира нашия народъ, ненавижда присжтствието му въ Македония и прибѣгва до най-жестоки, невѣроятни мѣрки, за да го изкорени отъ тамъ. За читателитѣ е достатъчно да понадникнатъ поне въ ония извадки отъ Карнегиевата анкета, които съмъ посочилъ вече*, да си спомнятъ името на с. Търлисъ, за да не привеждамъ факти още отъ времето на турския режимъ.

Фактитѣ именно сж най-добритѣ свидетели и проповѣдници. Затова започвамъ съ следното описание, помѣстено въ в-къ „Устремъ", органъ на Младежкия македонски съюзъ въ България, на 25 мартъ 1926 г.:

„Първиятъ день на Великдень 1925 г. гръцки войници влѣзнаха въ село Долно-Броди, за да търсятъ „комитаджии". Вънъ отъ селото, тѣ заловиха Георги Димитровъ Коджабашевъ, 15 годишенъ, който е пасѣлъ магарето си на полянатa и искаха да го принудятъ да ги отведе при комитаджиитѣ. Георги имъ отговори, че той не е видѣлъ никой и нищо. Недоволни отъ неговия отговоръ, гърцитѣ го удариха съ една тояга по главата, натрупаха дърва и слама, които запалиха и въ пламъцитѣ хвърлиха Георги.

Нещастното дете, страхувайки се да не бжде изложенъ на нови мжчения, остава заровенъ живъ по срѣдата на огъня, безъ да посмѣе да вика за помощь. Това му и спаси живота. Гръцкитѣ войници, не чувайки повече гласа му, го повѣрваха мъртавъ и си отиватъ.

Георги щомъ се е осигурилъ, че тѣ сж си отишли, се измъква лазешкомъ и влачейки се успѣва да стигне до селото. Тамъ стари жени лѣкуватъ ранитѣ му съ треви и успѣватъ да ги заздравятъ; обаче единия кракъ остава вдървенъ и сакатъ.

Позаздравявайки отъ ранитѣ си, Георги се качва на магарето си и избѣгва въ България заедно съ други свои съселяни. Сега е настаненъ въ Александровската болница, кждето лѣкаритѣ правятъ всички усилия, за да облекчатъ жестокитѣ болки. Въ ужаса отъ тѣзи страдания той вика, изплашенъ отъ гърцитѣ.

Георги е сиракъ, нѣма нито майка, нито баща; последниятъ е избѣгалъ отъ дълго време отъ гръцкия тероръ; братътъ на Георги е изчезналъ безследно."

Другъ фактъ. На 26 февруарий 1926 година бандата на прословутия българоубиецъ капитанъ Стефо влѣзнала въ с. Айватово и подложила на бой мнозина селяни. Между тѣхъ най-пострадалиятъ е бакалинътъ Коста.

Третъ фактъ. Гръцкитѣ власти забраняватъ на българчетата-ученици да говорятъ на майчиния си езикъ. Единъ случай ни напомня Срѣдновѣковието.

„Въ с. Кономлади, Костурско, 12-годишниятъ синъ на Георги Поповъ, който посещавалъ отдѣлението въ гръцкото училище въ селото, играелъ съ другаритѣ си въ междучасието, въ двора на училището. Залисано въ играта, детето забравило забраната да се говори български и почнало да говори на майчиния си езикъ. За нещастие, билъ е чутъ отъ гръцкия учитель, който билъ слѣзълъ въ двора да контролира дали забраната е изпълнявана. „Учительтъ" хваналъ веднага детето и предъ всичкитѣ си колеги съ единъ бръсначъ направилъ на главата на детето дълбоки нарѣзвания. Облѣто въ кръвьта си детето е трѣбвало да се върне при родителитѣ си. Ранитѣ следъ това сж направили инфекция и детето умрѣло."

Капитанъ Стефо се бѣше проявилъ съ насилията си особено въ Леринско. Сжществуваше и организация „Гръцки юмрукъ", на която

* Въ книга втора съ мои спомени.

държавата бѣ предоставила главната грижа за унищожението или изгонването на българитѣ. Главатаритѣ на „Гръцки юмрукъ“ въ Македония бѣха капитанъ Стефо, Каравидисъ и Мавро Матисъ.

На 27 януарий 1926 година тая терористическа държавна организация отправи предупреждение до населението, че се забранява български езикъ въ търговскитѣ отношения, въ събранията, на обѣди, сватби, вечеринки и така нататъкъ. Нарушителитѣ на тая заповѣдь щѣли да бѫдатъ наказвани като предатели на отечеството. „Гръцки юмрукъ“ отправяше позивъ до всички държавни и частни чиновници, до военнитѣ и цивилни власти — да не приематъ никакви книжа, никакви сведения и молби на другъ езикъ, освенъ на гръцки.

Тормозътъ надъ българитѣ бѣ разновиденъ. Поради неокачествимата му низость, заслужава и на това мѣсто изрично да споменемъ заплашването, което непрекѫснато се практикуваше спрямо малкитѣ деца въ училищата — да не говорили майчиния си български езикъ, и даже да донасяли на учителитѣ дали у дома имъ нѣкой го говори. Не еднажъ, и не само въ едно село, учители и учителки казваха на малкитѣ деца, че езикътъ имъ ще бѫде боденъ съ игла ако говорятъ български. Дори подиръ Втората свѣтовна война стари емигранти отъ Америка, когато посещаваха домашнитѣ си подъ гръцка власть, установяваха, че тази зловеща практика не е престанала. Запитвайки внучетата си за едно или друго на български езикъ, такива гости-емигранти сѫ наблюдавали съ учудване какъ детето се укрива подъ масата, покрива се съ чаршафа, и отъ тамъ отговаря на зададения му въпросъ. Запитвано защо така се крие — наивниятъ му отговоръ е бивалъ:

— Да не ме види учителката . . . , ще ми боде езика съ игла.

И въ тази околия, както и въ останалитѣ, административнитѣ органи заставяха българитѣ да подписватъ декларации, че сѫ доволни отъ режима и че сѫ гърци. Съ тия похвати се започна още въ 1912 г., когато гръцката армия завзе Югозападна Македония. Околийскиятъ началникъ въ Леринъ особено старателно се зае съ изтръгване на декларации презъ априлъ и май 1927 г., като разпрати за тая задача свои органи по всички села на околията.

Гъркоманитѣ имаха развързани ръце — да вършатъ каквото искатъ. На мѣста сѫ грабѣли и отъ селскитѣ произведения на българитѣ. Тѣ най-много сѫ донасяли до полицията кои родители не пращали децата си на гръцко училище.

Въ Леринъ сѫ били настанени къмъ осемстотинъ гъркомани отъ Битолския край. Макаръ да знаеха отлично българския езикъ, избѣгваха да го говорятъ. На тѣхъ сѫ били раздавани важни постове въ града и околията. Тѣ сѫ бивали въ помощь на властитѣ когато сѫ превеждани на гръцки мѣстнитѣ български лазарски пѣсни; искало се е да бѫдатъ пѣти съ старата мелодия, но като „гръцки“ пѣсни.

Освенъ споменатия другаде „капитанъ“ Стефо, съ своитѣ злосторства се прояви и попъ Петре отъ с. Горничево. Двамата съ Стефо обикаляха селата, биеха, глобяваха, особено изъ селата около албанската граница и въ близость до „югославската“. Бандитѣ на Стефо и попъ Петре се движеха съ войници; хранѣха се безплатно изъ селата. Попъ Петре вървѣше открито съ препасанъ на кръста револверъ. За него населението знаеше, че презъ 1916 година е избилъ въ Леринско мнозина добри българи, въ Пѫтеле, Суровичево и други села.

Много пѫти въ Леринско селянитѣ не сѫ могли да заминатъ за града ако не получатъ специално удостовѣрение отъ своя селски кметъ. Трѣбвало е предварително да заявятъ въ кой хотелъ или кѫща въ града ще отседнатъ.

— За „капитанъ“ Стефо се разправяше, че презъ Първата свѣтовна война е билъ андартъ и действувалъ съ група гъркомани отъ Битолско. Въ с. Олища е изгорѣлъ кѫщата на свещеникъ Лука Аргировъ; самиятъ попъ Лука едва се е спасилъ. А за Лозана Аргирова се знаеше, че е умрѣла като интернирана на островъ Критъ; вината ѝ била тази, че синъ ѝ Ильо избѣгалъ отъ гръцката армия. Другъ нейнъ синъ участвувалъ въ наказанието на сръбското орѫдие хаджи Поповичъ въ Битоля.

При гръцкия режимъ въ Южна Македония, сѫщо както и въ сръбския режимъ по-на северъ, гнетътъ, упражняванъ чрезъ сѫдилищата и затворитѣ, бледнѣе по размѣръ предъ онова, което вършеха безотговорнитѣ банди подъ закрила пакъ на властитѣ.

— Много села понасяха тежкото присѫтствие на войска. Между изпатилитѣ трѣбва да споменемъ особено с. Смърдешъ.

— За да държатъ подъ мораленъ натискъ българското население официалнитѣ учреждения изискватъ отъ него всевъзможни обещания, клетви-декларации. Така, презъ февруарий 1927 год., по нареждане на Вѫтрешното министерство отъ Атина, всички „българогласни“ села трѣбваше да заявятъ съ клетва — при цѣлуване на Евангелието — че нѣма да гласуватъ за друга партия, освенъ за управлението. Хората подписваха и протоколъ, въ присѫтствието на мировия сѫдия.

— Както Сърбия, така и Гърция взимаше и войници отъ срѣдата на тоя обезправенъ български народъ. Мнозина отъ тѣхъ побѣгваха къмъ България. Нѣкои напустнаха войсковитѣ си части и се предадоха на турцитѣ, когато Гърция се намѣри въ война съ Турция презъ 1922 г.

— Въ органа на македонската емиграция въ Америка, както и на тая въ София, често се явяваха сведения, че гръцката поща връща обратно на емигрантитѣ писмата, които сѫ пратили до свои близки подъ гръцка власть. При нѣкои случаи доста шумъ се повдигаше въ връзка съ това беззаконие.

— Чести бѣха оплакванията и срещу произволитѣ на малоазиатскитѣ бѣжанци, установявани на български и турски имоти. Срещу тѣхъ се явяваха понѣкога и гласове на гърци. Така, въ в-къ „Катимарини“ г. Д. К. Сволопулосъ отпечати резултата отъ своя анкета и писа покрай другото:

„Новиятъ бѣжански типъ, който се формира горе, въ Северна Гърция (Македония и Тракия — б. р.) е по принципъ врагъ на държавата. И това не е съвсемъ безъ основание. Въ неговото съзнание държавата е виновна за днешното състояние. Тя му даде кѫща, която е на срутване, вмѣсто да му даде отечество. Тя му даде пари, вмѣсто да му даде работа. Тя го тласна въ политиката, вмѣсто да го държи настрана, докато се съвземе отъ катастрофата и се ориентира. Тя го направи насила земедѣлецъ, когато той е билъ рибарь. Тя го доведе въ градоветѣ и направи отъ него дребенъ занаятчия, когато нещастникътъ е билъ селянинъ. Тя направи отъ него факторъ, когато той е билъ само робъ. Държавата, съ други думи, го унищожи първо икономически, понеже му изчерпи и икономиитѣ, които бѣ донесълъ съ себе си, и обезщетенията, които му е дала отъ заемитѣ, сключени за смѣтка на всички гърци. Тя го унищожи после и морално, понеже, следъ като го ангажира въ единъ новъ пѫть и го използува, изостави го. Може ли новиятъ бѣжанецъ, бѣжанецътъ на днешния день да не счита такава една държава за свой врагъ?

Днешниятъ бѣжанецъ е врагъ на мѣстото кѫдето пребивава.“

(Взето отъ „Мак. Трибуна“, Индианаполисъ, 12 ноември 1931 г.)

Заслужава да отбележимъ, че не бѣха оставени на спокойствие нито манастиритѣ въ Света-Гора. Въ в-къ „Македонска Трибуна“ отъ 20 августъ 1930 година се появи следното съобщение:

„Споредъ полученитѣ напоследъкъ известия узнаваме, че официалнитѣ власти въ Солунъ и Халкидическия полуостровъ сѫ заявили на българскитѣ и рускитѣ манастири въ Света-Гора, че тѣ трѣбвало да се освободятъ отъ всѣко славянско присѫтствие и влияние. Къмъ братята отъ Св. Зографска обитель и къмъ тия

отъ многото руски манастири се прилагали драконовски мѣрки.

Въ Зографския манастиръ не се допускали никакви млади калугери. Тоя български манастиръ е избиралъ бѫдещитѣ си калугери измежду послушницитѣ въ Германския манастиръ. Такива въ Зографъ сѫ били изпратени наскоро. Гръцката власть, научила за присѫтствието имъ, наредила Зографския манастиръ да бѫде претърсенъ. На игумена на манастира било заповѣдано да върне въ България дошлитѣ въ манастира послушници. Всѣкой, който излизалъ отъ манастира, се претърсвалъ най-грижливо, за да не изнасялъ ценности или старини.

Въпросътъ за това третиране на българскитѣ и рускитѣ манастири въ Света-Гора е билъ отнесенъ отъ самитѣ тѣхъ до ОН, откѫдето се чакало разрешението му."

Напразно гръцкитѣ общественици, вестникари и автори на книги се хвалятъ съ своята стара култура. Отъ нея тѣ сѫ отдѣлени съ хилядолѣтия. Впрочемъ, на лице сѫ свидетелствата на исторически личности като Цицерона, доказващи, че и въ древни времена — за съжаление — гърцитѣ не сѫ се отличавали съ характеръ. Неговата характеристика е съкрушителна за тѣхъ.

Нито на умъ не ни минава да всаждаме расова омраза. Но съ огледъ на садизма, който влагатъ въ гонитбата на всѣко българско и негрѣцко, заслужава да прочетемъ какво е мнението на американскитѣ официални власти за гърка. Намираме го въ вестникъ „Македонска Трибуна", излизащъ въ Индианаполисъ, съ дата 24 септемврий 1931 година.

„Комисията начело съ сенаторъ Уикършамъ, натоварена да изследва престѫпленията въ Съединенитѣ щати, е привършила своята работа и е представила на президента Хувъръ единъ обширенъ докладъ отъ 365 страници съ най-подробни и автентични данни и статистики.

Различнитѣ расови групи и народности сѫ били предметъ на изучаване и въ доклада се даватъ факти съ цифри и статистика, за да се илюстрира коя раса или народность колко престѫпления върши. Отъ тоя докладъ се вижда, че отъ американцитѣ, родени въ Америка, най-много престѫпления вършатъ негритѣ, а отъ бѣлата раса най-много престѫпления вършатъ гърцитѣ, надминавайки всички други бѣли народности пропорционално съ числеността имъ.

Така напримѣръ, комисията взима единъ голѣмъ типиченъ градъ съ разнообразно население, като Детроитъ, Мичиганъ. Негритѣ единъ на десеть били престѫпници. Втори следъ това били гърцитѣ, отъ които единъ на 35 билъ престѫпникъ срещу законитѣ на страната."

Ядътъ на гръцкитѣ власти, както и страданията на нашето население идваха предимно поради това, че то бѣ българско население. Всичко останало, което Атина посочваше като претекстъ — като напримѣръ спасението отъ български комити, за което ще стане дума по-нататъкъ — сѫ само обикновени лъжи. Ето нѣкои признания на гръцки вестници, доказващи колко много тежеше на гръцкия поробитель това именно обстоятелство — че народътъ ни говори български, че е изобщо български народъ.

Солунскиятъ в-къ „Македония" въ броя си отъ 4 декемврий 1928 година пише:

„Съ систематическото избѣгване да говорятъ гръцки, тѣ принуждаватъ бѣжанцитѣ да учатъ български езикъ, и така, подъ защитата на гръцката управа, единственият и най-разпространеният езикъ, който се говори особено между туркофонитѣ бѣжанци, ще бѫде българскиятъ; а това ще бѫде възможность, която ще дава поводъ на българитѣ и на европейската дипломация постоянно да изтъкватъ българския характеръ на тия области. Време е вече да се разбудимъ и да вземемъ съответни мѣрки за изкореняването на българската опасность съ изселване; всѣки, който говори български, трѣбва да се вземе за пропагандистъ и да се замѣства съ бѣжанци, които ще могатъ да се противопоставятъ на всѣко чуждо навлизане и налагане."

Преди това атинскиятъ „Борсовъ вестникъ" отъ 25 ноември с. г. писа следното:

„Българската пропаганда работи безшумно, тайно и съ програма въ момента, когато разнитѣ наши правителства спятъ сладъкъ сънь. Така въ крайгранич-

нитѣ области на Леринъ, Костуръ, Суровичъ, Караджово, Воденъ и Енидже-Вардарско, съгласно тайнитѣ нареждания на Македонския комитетъ, българското население въ горнитѣ области на всѣка цена отбѣгва да говори гръцки езикъ въ своитѣ сдѣлки съ настаненитѣ тамъ бѣжанци, подъ предлогъ, че не знае гръцки; за свое оправдание и за да избѣгне преследвания, казва, че говори македонски, и по тоя начинъ прави първата стѫпка къмъ автономията на Македония, за да отвори пѫть на българското завоевание."

Въ атинския в-къ „Акрополисъ" помѣсти статия г. С. Кардаросъ. въ която авторътъ дава впечатленията си отъ негово пѫтуване изъ стара Гърция и Македония подъ гръцка власть. Той казва:

„Преди нѣколко дни посѣтихъ, пѫтувайки съ тренъ, по свои частни работи, градоветѣ Тива, Ламня, Кардица, Трикала, Волосъ, Лариса, Катерина, Солинъ, Беръ (Карафере), Нѣгушъ (Несуе), Воденъ (Едеса), Суровичъ и Леринъ. Презъ цѣлия този пропѫтуванъ отъ мене пѫть, азъ имахъ нещастието да констатирамъ, че въ Гърция се говорятъ всички чужди езици и че гръцкия езикъ е изоставенъ. Така: 1) отъ Атина до градчето Левадия се говори на албански езикъ, 2) отъ гефира Фарсалонъ до гр. Трикала — влашки, 3) отъ Катерина до Солунъ — влашки или турски, 4) въ Солунъ — испано-еврейски и 5) отъ Солунъ до Леринъ — славянски (сиречъ български). Моето негодуване достигна своя връхъ, когато видѣхъ въ Леринъ, освенъ народа, тълпата, да говорятъ славянски езикъ (български езикъ) и интелигентни хора. Говорейки сѫщия този славянски диалектъ, тѣзи хора казваха, за да прикриятъ своя срамъ и позоръ, че говорѣли на македонски езикъ. Но не стигаше за изненадата ми само това. Разни бѣжанци отъ селищата, които сѫ построени край желѣзопѫтната линия Солунъ-Леринъ, ми заявиха и осведомиха, че, вмѣсто бѣжанцитѣ да наложатъ на мѣстното население да научи гръцки езикъ, самитѣ бѣжанци се видѣли принудени да изучатъ славянски (български) езикъ. Не зная какво ще сторятъ отъ това гледище и въ това отношение училищата, учителитѣ и учителкитѣ, но смѣтамъ, че държавата е въ правото си, има задължение да запрети съ законъ тѣзи непонятни и никому ненужни диалекти, които въ очитѣ на чужденцитѣ ни представляватъ като смѣсица отъ разни народностни произходи, но никога не и като гърци, щомъ гръцкиятъ езикъ изобщо се слуша малко и въ твърде малко случаи. Този въпросъ е отъ капитално значение за Гърция и г. Венизелосъ би трѣбвало да отдѣли въ случай на нужда, отъ своето скѫпоценно време, отъ спокойствието и отъ популярностьта си, за да настѫпи най-сетне този много желанъ отъ всички ни день, въ който, ние гърцитѣ, така сѫщо и чужденцитѣ, ще чуваме да се говори въ Гърция само единъ единственъ езикъ, гръцкиятъ. Това е единъ върховенъ, повелителенъ дългъ на гръцкитѣ управници и на гръцкото племе. Този въпросъ засѣга върховни, жизнени интереси на племето и на държавата ни, защото не е достатъчно само съ статистически цифри на вѫтрешното ни министерство и на колонизационната ни служба да твърдимъ, че Гърция била населена съ чисто гръцко население; че новитѣ ни земи били вече напълно еленизирани, когато чужденцитѣ, когато обикалятъ страната ни и влѣзатъ въ контактъ съ самото население, ще видятъ за голѣма своя изненада, че това население не говори гръцки езикъ, а се разправя на разни чужди езици.

Надѣвамъ се, завършва писмото си този гръкъ, че в. „Акрополисъ" ще стане знаменосецъ на кръстоносния походъ въ този случай."

Въ духа на този походъ се предприемаха всевъзможни мѣрки, та дано Македония заприлича на Елада . . . Въ много села брутално бѣ забранено на женитѣ да пѣятъ изъ полето българскитѣ си пѣсни. Така, на Великдень 1933 г., въ с. Арменско, Леринско, биде дадена такава заповѣдь. Посоченъ е билъ и единъ аргументъ: шосето, което води за Корча, минавало презъ българскитѣ ниви; така че, минаващитѣ по него европейци можели да чуятъ, че пѣснитѣ не сѫ гръцки. Забранено бѣ и на селския протогеръ да вика всрѣдъ село на български езикъ.

На мѣста старитѣ български училища бѣха изгорѣни. Така бѣ постѫпено съ училището и пансиона при него въ Костуръ, съ които при турския режимъ българското население се гордѣеше. Костурскиятъ гръцки владика даде строга заповѣдь да бѫдатъ премахнати всички надписи въ училища, черкви, върху гробове и пр. Църковнитѣ книги бидоха изгорени. Изкъртиха надписитѣ по черковнитѣ стени; на много мѣста изкопаха очитѣ на светиитѣ, кѫдето имаше български букви.

Известното братско гробище въ с. Апоскепъ, въ което почиваха коститѣ на старитѣ костурски революционери, бѣ разрушено, за да не напомня за героичнитѣ имъ дѣла.

Презъ 1926 г., пакъ по нареждане на костурския владика, биде разрушена още една българска светиня — параклиса въ Хрупища, най-южното българско селище. Отначало параклиса бѣ употрѣбенъ отъ гърцитѣ за конюшна. Но като го изоставиха за известно време, българитѣ наново почнаха да се молятъ въ него. Думата е за параклиса „Свети Врачъ". Виждайки това, властьта обяви продажбата на параклиса на търгъ — за градивния му материалъ. Лицето, което го купи, не се реши да разруши параклиса; конфискуваха му десеттѣ хиляди драхми — залога. При вторъ търгъ материала оставаше да използуватъ х. Аргирови. Но когато тѣ дигнаха вече материала, единиятъ отъ братята имъ остана съ единъ кракъ парализиранъ. Българското население тълкуваше това като Божие наказание.

За свещеници се изпращаха по българскитѣ села обикновено гърци отъ други мѣста; но тѣ мжчно се справяха съ паството си, защото не знаеха езика му. Мѣстнитѣ българи отбѣгваха да ставатъ гръцки свещеници.

Независимо отъ всичко, българитѣ продължаваха да говорятъ своя езикъ дори на пазаритѣ. Въ Костуръ, Леринъ, Воденъ и пр. въ пазаренъ день се слушаше главно български езикъ.

Измежду мѣркитѣ за елинизиране на нашия народъ бѣ постоянното обругаване на българитѣ предъ децата въ училище. Затова — между другото — стоеше винаги, дори до надвечерието на Втората свѣтовна война, окачена въ училищнитѣ стаи оная отвратителна картина отъ 1913 година, изобразяваща единъ гръцки войникъ, който съ зжбитѣ си гризе окото на български войникъ; и друга една, кждето съ ножъ се изкопава окото на българинъ.

Минали бѣха осемнадесеть години отъ Балканската война, тоестъ откакъ Гърция завладѣ българскитѣ околии въ Македония. И все пакъ и на 1 февруарий 1930 година се издаде наредба-законъ, споредъ която българитѣ трѣбвало да поставятъ на края на името си буквата „съ", за да заприлича то на гръцко име. Заставяха хората така да се подписватъ и въ писмата, които отправятъ до свои близки въ България или Америка.

Създаваха учителски кржжоци, които да се грижатъ по-старателно за асимилиране на населението. В-къ „Кастория" отъ 6 мартъ 1927 год. даваше такива напжтствия за цельта, съ подписа на П. Мициадисъ:

„Ония, които се случиха да служатъ въ чуждогласнитѣ училища въ околията ни, трѣбва да познаватъ по-добре детето, както и срѣдата, отъ която произлиза и въ която се движи, за да могатъ да повлияятъ на него.

Споредъ устава на буфското учителско дружество, на малкия ученикъ се налага да наложи въ кжщи да говорятъ езика, който не знае майката, сестрата, лелята и пр.

Възпитани въ своя езикъ въ кжщи, по пжтя, въ градината, на увеселението, на хорото въ село, на пазара въ града, въ държавнитѣ канцеларии (съ адвокатитѣ), децата естествено се намиратъ подъ по-силно въздействие на това възпитание, що имъ иде още отъ прадѣдитѣ, на възпитанието извънъ училището. Всичко, което детето ще научи въ училището, ще изчезне въ минутата, когато види какъ родителитѣ не се грижатъ (да не кажа, че се съпротивляватъ), за това, що се говори въ училището.

Трѣбва да се спечели приятелството и довѣрието на родителитѣ. Не трѣбва съ идиотщини и съ нахалство, а съ препоржчвания и съветъ, които целятъ асимилирането. Родителитѣ да отворятъ сърдцата си и да се явятъ помощници на работата на учителя."

Все въ желанието си да направятъ отъ българитѣ гърци, редакторитѣ на в-къ „Врадини" отъ Атина, въ броя отъ 1 окт. 1927 г. писаха:

„Нашиятъ македонски въпросъ не е нито въпросъ за езика на населението, нито на Българския македонски комитетъ, нито на сръбския империализъмъ, нито пъкъ на военната ни слабость въ Македония. Той е въпросъ за приспособяването на мѣстното македонско население къмъ гръцкия организъмъ — въпросъ за неговото официално асимилиране. За да катурнемъ българскитѣ символи въ Македония, трѣбва да създадемъ вѫтре въ самата Македония, отъ македонското население други символи, които да бѫдатъ гръцки и то по-висши или най-малко равни на българскитѣ. Има ли другъ начинъ, съ помощьта на който да се омиротвори трайно и да се осигури за всѣкога Македония отъ гръцко гледище? Ние поне тукъ не виждаме другъ нѣкой начинъ, освенъ ако речемъ да разчистимъ положението съ сила, изпѫждайки отъ селата му нещастното чуждогласно население."

Въ помощь на елинизацията пише и атинския в-къ „Акрополисъ", чиито редове цитираме отъ в. „Македонска Трибуна" отъ 27 ноември 1930 година.

„Въ Воденъ квартирува цѣлъ полкъ, гдето войницитѣ се обучаватъ отлично. Нека не забравяме, че тукъ се намираме предъ единъ пограниченъ районъ отъ особена важность. Ако престои и проучи човѣкъ положението на леринския и воденския окрѫзи, ще може да представи гдето трѣбва обширенъ докладъ, но кой ще обърне внимание на това? Въ тѣзи два голѣми погранични района националната ни колонизация е равна на нула, а това е непростителна грѣшка, която отива до престѫпление. Слава Богу, че държавата е открила и тука, както и въ всички другоезически селища „националенъ пансионъ за бедни момчета". Това е една, наистина, твърде практична мѣрка, защото въ тия национални пансиони се подготвятъ усилено и грижливо пропагандатори на елинския езикъ и на гръцко национално чувство и съзнание. Тукъ въ Леринско и Воденско трѣбва да се чува само гръцка речь, а не населението да се разправя на нѣкакво си македонско наречие, за да не се създава у чужденцитѣ и проходещитѣ впечатлението, че тукъ и следъ седемнадесеть годишно гръцко управление населението не е научило езика на държавата."

Важна стѫпка къмъ гърцизирането на страната смѣтнаха промѣната на имената на всички села и градове. Въ в. „Ефимерисъ тисъ кивернесеосъ" (вестникъ на правителството), брой 332 отъ 21 ноември 1926 година бѣ обявенъ закона, съ който се въвеждаха нови имена на населенитѣ мѣста въ Южна Македония. А самитѣ нови имена се публикуваха въ брой 346 на сѫщия вестникъ.

Обаче, в-къ „Македония", излизащъ въ Солунъ, въ броя си отъ 25 юлий 1953 г., тоестъ двадесеть и седемь години следъ излизането на тоя задължителенъ законъ, наново се спира върху въпроса за чуждитѣ имена и писа:

„На мнение сме щото отговорнитѣ лица трѣбва по-сериозно да се заловятъ съ промѣната на имената на много езера, рѣки, планини, градове, села и пр. Въ Стара Гърция, дори въ Пелопонесъ, нека не се срамуваме, има български и турски имена, като Търново, Змоково, Добрена, Царичена, Простова, Варибомби, Демирли и др. Така както следъ освобождението на Тракия и Македония отъ турското робство започна една много сериозна работа за измѣняване на чуждитѣ имена, така и сега е време съ нова акция напълно да се ликвидиратъ чуждитѣ варварски имена."

Признанията на чужденцитѣ и на самитѣ гърци, обаче, за българската принадлежность на славянското население въ Южна Македония продължаваха да се появяватъ постоянно. Давамъ и тукъ нѣколко извадки.

Подъ заглавие „Една чудна и нещастна земя. Какво се научава минавайки презъ Македония", г. Филипъ отъ Зара публикува една кореспонденция въ в. „Пти Марсейе" отъ 12 августъ 1924 г. Авторътъ изнася положението въ Македония, методитѣ за насилствена емиграция, употрѣбявани отъ гръцкитѣ власти, които се стремятъ да изгонятъ българското население отъ тѣзи земи, и тенденциитѣ на сърби и гърци да денационализиратъ жителитѣ. Той пише между другото:

„Разбира се, гърци и сърби не сѫ на сѫщото мнение, и обвиняватъ македонцитѣ, че били истински бандити, българи, които нѣматъ друга грижа освенъ да държатъ страната въ анархия и бандитизъмъ, толкова подходящи на тѣхнитѣ мрачни позиции. Значи, Сърбия и Гърция иматъ намѣрението да прекратятъ тѣзи безредици и да „възстановятъ“ легалността. (Да ми се позволи да кажа, че „установятъ“ би било по-правилно, понеже до день днешенъ легалността въобще е непозната въ Македония) . . .“

Кореспондентътъ на голѣмия Бостонски в-къ „Крисчънъ Сайансъ Мониторъ“, г. Р. Х. Маркъмъ, който много добре познава българския езикъ, праща отъ столицата на Македония, Солунъ, една дописка до своя вестникъ, помѣстена въ броя му отъ 7 априлъ 1931 година. Въ тая дописка той излага впечатленията си, добити отъ едно пѫтуване съ автомобилъ презъ Македония. Г-нъ Маркъмъ не можелъ да не забележи, че въпрѣки усилията на гърцитѣ, македонското население си е запазило своето българско чувство и съзнание, а самиятъ той издига гласъ за даване права на македонскитѣ българи. Поради интереса, който представлява неговото описание, по-доле предаваме по-важнитѣ части отъ него.

„ . . . Ние пѫтувахме отъ Корча до Солунъ съ автомобилъ. Преминавайки отъ Албания въ Гърция ние се намѣрихме не между гърци, но между македонски българи и сѫщевременно въ сърдцето на най-голѣмата балканска проблема. Селата, презъ които минахме, сѫ български, хората що срещнахме на пѫтя, работницитѣ, що видѣхме по нивята, женитѣ, които перѣха покрай рѣкитѣ и носѣха стомни съ вода отъ селскитѣ чешми, бѣха българи. Това не можеше да не се забележи. Тѣхнитѣ лица, тѣхнитѣ характеристични народни носии, тѣхнитѣ кѫщи и езика имъ сѫ български. Следъ като пристигнахме въ Леринъ, ние смѣнихме автомобилитѣ и тръгнахме за Солунъ. Новиятъ шофьоръ ми говорѣше на български. Той ми казваше имената на градоветѣ и селата, презъ които минавахме — тѣ сѫ всички македоно-български. Но имената, които той ми ги казваше, сѫ старитѣ, не новитѣ официални имена. Сега всѣко мѣсто е наново прекръстено. Сѫщо така всѣки човѣкъ носи гръцко име и писма, които не сѫ адресирани на гръцки и не носятъ гръцкото име на селото или града, се връщатъ. Напр. Иванка Михайловска на гръцки става Янула Михайлакопулу. И това е името, което трѣбва да се употрѣбява. Десеть мили на северъ, въ Македония подъ сръбска власть, тази жена трѣбва да се нарича Йована Михайловичъ. Наистина, тукъ има не по-малко отъ сто хиляди българи, а нито едно българско училище. На публични събрания български езикъ не се употрѣбява; но шофьора ми каза, че при разни веселия български пѣсни могло да се пѣятъ. Голѣмо облекчение е сѫщо така, че по пѫтя не бѣхме спирани отъ полицейски инспектори, както това става въ сръбска Македония.

Тази область е часть отъ бившата Европейска Турция, но сега тукъ нѣма фесове и се забелязватъ само нѣколко минарета. Полята сѫ добре обработени, хората изглеждатъ работни и пестеливи. По пѫтя ние срещнахме нѣколко камили и много камиони. Камилитѣ постепенно се замѣстватъ съ американски автомобили. Турцитѣ сѫ си отишли и сѫ дошли гърцитѣ. Това е новиятъ Балканъ, нови граници, нови господари. Но старитѣ долини, естественитѣ начини за съобщения, икономическитѣ нужди и македонскиятъ народъ ще си останатъ.

Гледайки тия простодушни и работливи хора, които искатъ миръ и напредъкъ, да обработватъ нивята си, азъ не мога освенъ да се надѣвамъ, че тия малцинства ще получатъ достатъчно свобода, за да се задоволятъ тѣхнитѣ културни нужди и основнитѣ национални аспирации и да се създаде достатъчно добра воля, която да преодолѣе и държавнитѣ граници. Тогава за пръвъ пѫть презъ цѣли вѣкове ще има спокойствие и напредъкъ на Балкана . . . .“

Гръцкиятъ вестникъ „Неа Империя“ пише за единъ докладъ, направенъ отъ началника на службата за движението на чужденцитѣ въ Солунъ и областьта до Министерството на вѫтрешнитѣ работи въ Атина. Въ този докладъ между другото се казва, че държавнитѣ гръцки училища въ Македония и Тракия сѫ се изродили до толкова, че учителитѣ сѫ престанали да си служатъ съ гръцкия езикъ, а го замѣнили съ „македонски диалектъ“, т. е. съ български езикъ.

„Министерството на просвѣщението — се казва въ доклада — би трѣбвало да трепне предъ това печално положение, защото туй е предвестникъ на други

по-страшни и по-грозни работи."

„Неа Алития" въ броя си отъ юний 1929 година опредѣля броя на българитѣ въ Егейска Македония на 70,000 души.

В-къ „Детроитъ Нюзъ" отъ 21 май 1930 година печати следната извадка отъ атинския вестникъ „Патрисъ":

„Положението, що се отнася до майчиния езикъ въ ония части на Гърция, които бѣха придобити отъ нея при разпредѣлението на територии следъ войната, не е много окуражително. Народътъ въ тия части намѣсто да учи гръцки, продължава да говори езика на своята националность.

Но не е това всичко. Гръцки семейства, дошли въ тия нови области на страната, вмѣсто да продължаватъ да говорятъ гръцки и да употрѣбяватъ тоя езикъ съ съседитѣ си, усвояватъ бързо езика на дадената на Гърция територия. Това нѣщо не би трѣбвало да се допуска отъ властитѣ. Никакъвъ другъ езикъ освенъ гръцки, не трѣбва да се позволява да се говори отъ гръцкитѣ граждани, били тѣ по рождение гърци или натурализирани.

Има около 150,000 бивши българи въ Леринъ и Костуръ, които не си правятъ трудъ да научатъ гръцки езикъ, а обратно — тѣ научаватъ гърцитѣ въ тая область да говорятъ български, и това безъ помощьта на каквито и да сж български училища, каквито не се позволяватъ въ тази область."

Гръцкиятъ ежедневникъ „Атлантисъ" отъ 1 юний 1931 година предава следната телеграма:

„Парижъ, 1 юний. — Съобщаватъ отъ Женева, че директорътъ на секцията за малцинствата при Обществото на народитѣ, г. Аскарате, ще замине за Македония и Епиръ, кждето ще разучи, по какъвъ начинъ се третиратъ българското и албанското малцинство подъ гръцко управление."

Гръцкиятъ журналистъ М. Н. Пирасъ е намислилъ да обиколи Западна Македония, специално околноститѣ на Леринъ и Костуръ. Впечатленията си отъ тази обиколка той предава въ нѣколко броя на гръцкия вестникъ „Елефтеросъ Антропосъ". Следъ като говори за настаняването и положението на малоазиатскитѣ гърци-бѣжанци въ Македония, г. Пирасъ, който отишелъ тамъ съ предположението, че всичко е вече погърчено, останалъ изненаданъ отъ обратния резултатъ, що е дала до сега гръцката асимилаторска политика.

„Не само гръцкитѣ бѣжанци отъ Мала-Азия, пише той, но сжщо така жителитѣ, които сж дошли отъ Стара Гърция и сж се установили въ чисти „славянофонски" села — а броя на тѣзи села е доста голѣмъ — говорятъ сега славянското наречие, за да могатъ да се разбератъ съ славянското население. Славянската идеология за асимилация е дала резултати противоположни на тѣзи, които се желаеха. Ние знаемъ села, жителитѣ на които отбѣгватъ да пращатъ децата си на общинскитѣ държавни училища.

Методътъ за прогресивна асимилация не е далъ никакъвъ резултатъ. Винаги се е очаквало сжщото нѣщо: че по-младото поколѣние ще бжде асимилирано. Но какъ, когато децата помнятъ гръцкия езикъ само въ училището и го употрѣбяватъ само помежду четиритѣ училищни стени? Изъ всички други мѣста, по кжщитѣ, пазаритѣ и пр. тѣ употрѣбяватъ другъ езикъ.

Този езикъ е добилъ такова надмощие, че човѣкъ остава учуденъ, защо всички държавни и общински документи не се списватъ на него. Въ всички общински и обществени канцеларии, на пазара, въ кореспонденцията, въ канцелариитѣ на доктори и адвокати, никжде гръцкия езикъ не се употрѣбява . . . Гръцкиятъ езикъ не е напредналъ въ тѣзи области, освенъ въ книжата на бюрокрацията."

(Изъ в. „Македонска Трибуна" — Индианаполисъ, отъ 4 юний 1931 г.)

В-къ „И Македоники", излизащъ въ гр. Леринъ, пише:

„Нека паролата за езиковото асимилиране на славяногласното население въ нашитѣ мѣста (гърцитѣ не желаейки да признаятъ, че има българи въ Македония, наричатъ българския елементъ тамъ „славяногласенъ" — б. р.) стане искрата, която ще предаде огъня, съ помощьта на който ще можемъ да изхвърлимъ говорената днесъ въ нашитѣ чисто гръцки земи онази езикова смѣсица, езиковъ позоръ и срамъ, ако щете, и отъ който огънь ще блесне езика на нашитѣ дѣди,

езика на Александъръ Велики. За да добавя и азъ нѣщо къмъ езиковия срамъ, който се забелязва днесъ у насъ, излагамъ тукъ единъ разговоръ, който стана тѣзи дни предъ кафенето „Етнико“:

Попътъ на селото: „Коуко сакашъ, бре дете, да ме занесешъ дуръ до селото?“

Шофьорътъ: „Ти попъ ке даишъ само сто и пейсе драхми. Да благусловишъ.“

Попътъ: Ногу са, бре дете.“

Сега се намѣсва и единъ важенъ господинъ въ разискванията, който взема длъжность тукъ, има пари и, сякашъ, иска да помири странитѣ, да имъ помогне да се пазарятъ и имъ казва: „Бре шофьоръ, арно ти дава попо.“

Ето това е действителностьта, това е истинското положение на нѣщата. Попътъ на селото, видниятъ, богатиятъ леринчанецъ и шофьоръ̀тъ, т. е. всички почти наши класи не искатъ да разбератъ, че оттукъ минаватъ всѣкакъвъ видъ чужденци и че съ говоренето на тази македонска смѣсица ще изнесатъ за нашия край най-лошо впечатление. Тѣ ще си съставятъ понятие за нашия градъ и за околията ни неблагоприятно за гръцката кауза.“

(Изъ в. „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ — 9 юлий 1931 год.)

„Въ единъ отъ неотдавнашнитѣ броеве на гръцкия в. „Врадини“ атинскиятъ професоръ К. Амандосъ, пише голѣма статия върху етническия съставъ на балканскитѣ народности. Статията му е интересна защото въ нея се изнасятъ важни истини, които гърцитѣ криятъ или отричатъ.

Проф. Амандосъ съ ужасъ и негодувание установява, че българскиятъ народностенъ елементъ дава навредъ доказателства за своята духовна жилавость и че „славянобългарскиятъ“ езикъ се радва на лесно разпространение между останалитѣ народи, като допринася за побългаряването на последнитѣ. Гръцкото население настанено въ Македония, споредъ професора, познало асимилаторската сила на тамошнитѣ „славянофили“, като, благодарение на това опасно съседство се е „пославянчило“ и изоставило езика на великитѣ елински дѣди.

Въоржженъ съ тѣзи съкрушителни за националното единство на Гърция факти, Амандосъ подканя гръцкото правителство да вземе мѣрки срещу този опасенъ „бацилъ“, запазвайки по тоя начинъ елинския елементъ отъ „славянофилската напасть.“

(Изъ в. „Мак. Трибуна“, Индианаполисъ — 26. IV. 1934.)

*

Да се прогони българското население и откъмъ Костурско, Леринско и пр. — тая мисъль е отдавнашна всрѣдъ гръцкитѣ националисти. Ето какво писа роялистическиятъ вестникъ „Врадини“ отъ 2 януарий 1929 година:

„Оставянето на гърцитѣ въ България е вече абсолютно невъзможно. Гръцката държава сериозно трѣбва да помисли за размѣна на останалитѣ въ България гърци. Въ Сѣрско и Драмско има още много славягласни семейства, които сж заявили, че ще си отидатъ, но, които още не сж отишли. Тѣзи семейства трѣбва да си отидатъ веднага, а на тѣхнитѣ имоти да се настанятъ гърцитѣ изъ България. Особено пъкъ въ Леринско и Костурско, въ числено отношение гръцкиятъ елементъ е по-малоброенъ отъ славягласния. Тѣзи краища трѣбва да се колонизиратъ съ гжсти гръцки бѣжански маси. Тукъ трѣбва да се настанятъ именно гръцкитѣ изселници отъ България. Въ земитѣ и имотитѣ, които ще оставятъ изселващитѣ се гърци изъ България, трѣбва да се настанятъ българогласнитѣ и българомислящитѣ жители на Леринско и Костурско, които зле стоятъ въ Гърция още защото известни сж тѣхнитѣ чисто български чувства. Гърция трѣбва да събере въ предѣлитѣ си своитѣ разпръснати въ чужди земи синове. Ако не направи това днесъ, докато е време и се налага, Гърция ще го стори утре, безъ да може, обаче, може би, да разреши този въпросъ сполучливо, защото ще бжде вече доста късно.“

Дори подиръ Втората свѣтовна война гръцкитѣ държавни ржководители се опитаха да изкоренятъ българското население отъ Южна Македония — и то отъ областитѣ, кждето то не бѣ засѣгнато между двете голѣми войни, а именно къмъ Костурско, Леринско, Воденско и прочее.

Като една отъ последицитѣ на развилата се въ Гърция гражданска

война* — въ времето отъ 1947 до къмъ 1949 г. — заедно съ многото хиляди чисти гърци отъ разни краища на Елада, забѣгнаха въ съседнитѣ държави Албания, Югославия и България, тъкмо отъ споменатитѣ погоре околии и близки на тѣхъ мѣста, и българи.

Упорити боеве се бѣха развили въ тая область. Много български села се опустошаваха. Участието на българи въ гражданската война противъ гръцкитѣ националисти може да се обясни само съ тия мотиви: а) тридесеть и петь годишно неописуемо потисничество подъ дотогавашнитѣ режими на Гърция, съ цѣлостно отричане на българската народность; б) липса на всѣкакви правдини, тоесть запазваше се въ тия краища положението каквото бѣ до избухването на втората голѣма война, независимо че бѣха прокламирани въ течение на нея блѣстящи принципи за правда и свобода; в) надделяването на партизанскитѣ (комунистически) въоржжени групи, които започнаха да мобилизиратъ и българското население въ своитѣ редове. Така че, то — доколкото взе участие въ борбитѣ — фактически бѣ повече заставено, отколкото увлечено.

А общо въ Гърция противомонархическиятъ бунтъ, въ сжщность комунистическата партия, бѣ поставила подъ свой контролъ две трети отъ цѣлата страна. За доказателство голѣмитѣ американски вестници, като „Ню-Йоркъ Хералдъ Трибюнъ", даваха нагледни карти съ означение на така наречените „освободени територии", тоестъ заети отъ партизанитѣ на комунизма.

Напразно, и доста смѣшно, гръцки вестници продължиха дълго време следъ тия събития да настояватъ за изгонване на българското население, понеже било „комунистическо". Това твърдение бѣ съвсемъ далече отъ истината. Най-малко разбираха отъ комунизъмъ и най-мжчно биха го възприели тъкмо българскитѣ селяни-собственици въ Южна Македония. Сетне — ако трѣбваше да бждатъ изгонвани вънъ отъ границитѣ на Гърция тия, които сж взели участие въ редоветѣ на комуниститѣ, трѣбваше да бжде изгонена поне 65 на сто отъ цѣлата гръцка нация.

Гръцки политици и вестници наново затржбиха, че никакво българско малцинство, или изобщо славянско, не сжществувало въ предѣлитѣ на Гърция. Но въ сжщото време се препоржчваха публично редица мѣрки, за да се ликвидира това негръцко, а тъкмо славянско — и още поточно, българско население въ „Северна Гърция". Побързаха да изработятъ и законъ съ благовидното заглавие „За колонизация на пограничнитѣ области и помощьта на тѣхното население". Въ сжщность тоя законъ постановяваше, че се отниматъ отъ държавата имотитѣ на онѣзи лица, които сж забѣгнали следъ гражданската война; независимо, че отъ сжщата фамилия сж останали членове въ даденъ домъ и продължаватъ да обработватъ собствената си земя. Сжщата замисъль се вижда и тукъ, както при Н. Политисъ двадесеть години по-рано: като се отнеме имота на българитѣ, да се пресекатъ съ това и надеждитѣ имъ за връщане въ родния край, завинаги. Когато останалитѣ при старитѣ си огнища български фамилии биха били пръснати изъ разни мѣста на Гърция —

---

* За цѣлия свѣтъ е неоспоримо, че тая гражданска война бѣ инспирирана и подкрепвана отъ Съветска Русия, като налице — чрезъ разни помощи и съдействия — излизаха намиращитѣ се подъ руско-съветски контролъ Югославия, България и Албания.

За неуспѣшния край на борбата допринесе американската и английска помощъ, дадена на гръцкитѣ националисти. Въ комунистическия лагеръ обвиниха югославския диктаторъ Тито въ предателство. Задачата ни тукъ не е да влизаме въ разборъ на тоя въпросъ. Подчертаваме само факта, че тия комунистически опити разориха Югозападна Македония, специално тамошнитѣ българи, много по-тежко, отколкото я засегна Илинденското възстание.

асимилацията имъ въ гръцкото национално тѣсто ще е пълна — това бѣ смѣтката на инспираторитѣ на споменатия законъ.

В-къ „Неа Алития“ отъ 9 септември 1952 година писа: „Когато, следъ разбиването на бандитизма, направихме инспекция на нашата погранична територия, съгледахме катастрофалното дѣло на тия българи; но сжщо така въздъхнахме съ задоволство поради тѣхното бѣгство . . . Положението въ нѣкои наши погранични територии бѣше толко ненормално, че и най-компетентнитѣ често се питаха не би ли било най-реално да се извърши масово преселване на тѣзи хора къмъ южнитѣ краища на страната.

. . . Тия славяни изгубиха правото за тѣхното оставане въ Гърция. Оставането имъ въ Гърция би било до известна степень позволено, но подъ изричното и категорично условие--да бждатъ преселени на Егейскитѣ острови или въ Пелопонезъ.“

Казаниятъ законъ носи име „Декретъ №2536“ отъ 23 августъ 1953 г. Гласуванъ е отъ Постоянната комисия на гръцкия Парламентъ, която е имала право да издава декрети съ законна сила, когато Парламентътъ не заседава.

Споредъ единъ законъ отъ 21 януарий 1948 година даденъ бѣ десетгодишенъ срокъ за връщането на лицата, които сж напустнали Гърция, следъ като сж били участници въ гражданската война. А декретътъ №2536 нарочно намаляваше тоя срокъ на три години.

Но декретътъ засѣгаше и турцитѣ въ Западна Тракия; съ други думи — целѣше и тѣхното прогонване. Затова почти цѣлата турска преса го осжди безъ никакви церемонии спрямо Гърция, независимо че тя — заедно съ Турция — бѣ по това време членка въ така наречения Балкански пактъ (Югославия, Турция и Гърция). Вестникъ „Йени Сабахъ“ отъ 26 августъ 1953 година писа, че гърцитѣ „искатъ да си осигурятъ мнозинство на гръцкия елементъ“ въ визиранитѣ области — Македония и Тракия. Турци отъ Западна Тракия бѣха почнали масово да бѣгатъ поради малтретирането имъ отъ страна на гръцкитѣ власти, грабенето на имотитѣ имъ и редъ други несгоди и насилия, но особено предвидъ на онова, което виждаха, че ги очаква следъ влизане въ сила на декрета №2536.

„Западна Тракия и Македония бѣха подъ турска окупация петь вѣка. Гърци, българи и власи живѣеха свободно. Никой нѣмаше право да имъ взима имота. Въ Отоманската държава не сжществуваха никакви ограничения. Дори имотитѣ на онѣзи, които отиваха на печалба, ги взимаха тѣхнитѣ роднини, тѣхнитѣ упълномощени лица и ги продаваха както искаха тѣхнитѣ собственици“. Статията е подписана отъ Кадирджанъ Кефли.

Вследствие на намѣсата на Турция гърцитѣ омекнаха, и така този прословутъ декретъ оставаше да тежи само върху българското население въ Югозападна Македония.

Въ флагрантно противоречие съ всичкитѣ й твърдения, че не е имало никога въ Южна Македония българи, или че тѣ сж вече изселени, официална Гърция си позволи и една мѣрка, каквато рѣдко се срѣща — а много вѣроятно е и нийде да не е била прилагана — въ Европа, а именно — взимане отъ населението въ българскитѣ села клетва, въ присжтствие на свещеникъ и на административни органи, че то нѣмало вече да говори на своя майчинъ български езикъ, а щѣло да си служи занапредъ само съ гръцкия езикъ.

Тази нечувана мѣрка Гърция взе при това късно следъ Втората свѣтовна война, следъ като бѣ изподписала, за да се подиграе съ тѣхъ, нѣколко международни документи за протекция на чуждитѣ народности.

за уважаване на човѣшкитѣ права и пр.

Даваме въ приложение снимки отъ гръцкитѣ вестници, които публикуваха съобщенията за тѣзи клетви, противоречещи на всѣка цивилизация и на всѣки християнски духъ. Ето и преводитѣ на тѣзи гръцки вестникарски писания.

Гръцкиятъ вестникъ „Елиники Фони", публикуванъ въ Флорина (Леринъ), въ броя отъ 8 августъ 1959 година дава следното съобщение:

„Утре населението на Атрапосъ (Атрапосъ е новото гръцко име на едно старо българско село, познато на населението отъ Леринския окржгъ отъ вѣкове като Крапешино) ще даде клетва предъ Бога и предъ народа презъ време на една официална церемония, че отъ сега нататъкъ то обещава, че нѣма да говори славянския диалектъ, който въ ржцетѣ на славянски пропагандисти, е станалъ едно орждие насочено срещу националното съзнание на македонцитѣ. Храброто население отъ с. Атрапосъ ще положи клетва, че ще говори само гръцки, за да затвърди по този начинъ неговия гръцки произходъ и неговото гръцко съзнание."

Атинскиятъ в-къ „Сфера" отъ 1 септемврий 1959 година дава подробни сведения за церемонията въ с. Атрапосъ (Крапешино), публикува снимка отъ момента на клетвата и предава думитѣ на самата клетва. Ето думитѣ:

„Азъ обещавамъ предъ Бога, предъ народа и предъ официалнитѣ държавни власти, че отъ днесъ нататъкъ азъ ще престана да говоря славянския диалектъ, който дава поводъ за недоразумения на враговетѣ на нашата страна — българитѣ — и че азъ ще говоря винаги и навсѣкжде официалния езикъ на нашето отечество, гръцкия езикъ, на който е писано светото Евангелие."

Гръцкиятъ вестникъ „Фони тисъ Касториасъ" отъ 4 октомврий 1959 година препечатва статия отъ солунския в-къ „Македония", която започва така:

„Презъ последнитѣ два месеца жителитѣ на нѣколко села отъ Северна Гърция (Македония) презъ време на официални масови церемонии заявиха, че тѣ ще престанатъ да употрѣбяватъ славянския диалектъ, и че за въ бждеще ще говорятъ само гръцки езикъ. Първата церемония се състоя въ село Требено, Кожанска околия, което има, споредъ преброяването отъ 1952 г. 692 жители. То бѣ последвано отъ други села като Брещени, Костурска околия (41 жители); с. Атрапосъ (Крапешино), Леринска околия (466 жители) и т. н."

По поводъ на тия клетви, които въ сжщность сж едно атинско клетвопрестжпничество предъ повеленията на християнството и — повтаряме — на цивилизацията, македонската емиграция въ Америка подаде до отговорни мѣста въ свѣта специаленъ мемоаръ презъ юний 1960 г., излагайки въ него и всички нарушения и пренебрежения на международнитѣ договори и конвенции, които Гърция е подписала.

Въ приложение [11] даваме непъленъ списъкъ за терора надъ българското население въ Южна Македония подъ гръцка власть.

Сжщо тъй приложена [12] е снимка отъ церемонията за „даване клетва" противъ българския езикъ отъ страна на българскитѣ селяни.

*

Огромна литература има въ Гърция по македонския въпросъ. Въ отпечатанитѣ тамъ повече отъ шесть хиляди книги, брошури и статии на тая тема, безброй пжти сж признали сжществуването на българи въ Македония и още по-точно — въ областитѣ, които заграбиха въ 1912 - 1913 г. Но гръцки вестници и политици не изпитватъ стѣснение, когато, обхванати отъ страхъ или омраза, започватъ да говорятъ безсмислици — че нѣмало славяни, нѣмало българи въ Македония.

Ако нѣмаше българи въ Македония — защо Гърция поемаше ангажименти съ международни договори да гарантира правата и развитието имъ?

Защо протоколътъ Калфовъ-Политисъ носѣше название „за права-

та на българското малцинство въ Гърция и на гръцкото малцинство въ България"? При това протоколътъ бѣ приподписванъ и отъ Секретаря на Обществото на народитѣ въ Женева.

Защо въ заседанията на Обществото на народитѣ еднажъ-дважъ открито се признаваше сѫществуването на българи въ Южна Македония?

Защо гръцката преса стотици пѫти и подиръ 1912 година е писала за тия българи? А да не говоримъ за турския режимъ, когато тя съ години подъ редъ ежедневно пишеше за тѣхъ, за напредъка имъ, който билъ застрашителенъ за елинизма, за освободителнитѣ имъ борби?

Защо на времето се пращаха чети дори отъ Елада и Критъ за борба противъ революционизираното вече тамошно население, подело борба за освобождението си отъ турското иго?

Защо тия гръцки чети колѣха българското население, като напримѣръ, въ село Загоричани, ако го считаха гръцко?

Ако нѣмаше инородни малцинства въ Южна Македония, защо великитѣ сили подписваха договора за защита на малцинствата заедно съ Гърция? Тѣ отлично знаеха особено за компактнитѣ българска и турска, а сѫщо и за румънска маса отъ население въ тия области. Малцинствата бѣха на лице; а договоритѣ се подписваха за осигуряване условия, при които тѣ да се развиватъ при свобода и благоденствие.

Когато Бѣлградъ се подплаши отъ признаването на българското малцинство чрезъ протокола Политисъ-Калфовъ, и започна да прави натискъ надъ Гърция, почти цѣлата гръцка преса заявяваше, че не само въ Южна Македония има българи, но дори и славянското население въ така наричаната „Южна Сърбия" е българско.

Привеждаме и две-три гръцки свидетелства, които се отнасятъ до времето подиръ Втората свѣтовна война. Въ случая сѫщо не играе роля опитътъ на гръцкитѣ вестници да намалятъ броя на българитѣ въ Южна Македония; или старанието имъ понѣкога думата българинъ да я замѣняватъ съ „славянинъ". Важно е признанието, че тамъ живѣе население отъ българска народность — и то, отъ вѣкове насамъ.

*

Атинскиятъ вестникъ „Етникосъ Кириксъ" въ броя си отъ 21 май 1946 година опредѣля броя на „славомакедонцитѣ" на 80,000 души.

*

Въ броя си отъ 9 септемврий 1952 г. „Неа Алития", като резюмира цѣлия споръ около сѫществуването или несѫществуването на българитѣ въ Егейска Македония, и покрай редицата противоречиви изказвания, които сѫ изразени въ колонитѣ на този вестникъ, казва:

„Нито съседитѣ, нито нѣкои трети чужденци, нито пъкъ самитѣ ние не пренебрегваме сѫществуването на известенъ брой славяни въ известнитѣ северни части на страната, които останаха по измѣненъ начинъ и следъ доброволната размѣна на населението отъ 1925 година. Тѣзи българи, понеже се касае за българи, независимо, че днесъ по разбираеми причини се представятъ като Титови поданици, заявиха, че искатъ като гърци да останатъ на своето огнище. Не бѣха повече отъ 70,000 души, и отъ 1925 година до избухването на Втората свѣтовна война изглеждаха мирни."

IV. ПОЛИТИЧЕСКИТѢ СТРАХОВЕ НА АТИНА. БОЯЗЪНЬ ОТЪ НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ

Както вече казахме, цельта на гръцкитѣ управници бѣ да изгонятъ отъ Южна Македония и всички други народности. Но най-много ги занимаваше българското население — и то, защото то е славянско.

Атина живѣе съ голѣмъ страхъ отъ славянството, което се простира като огромно море въ непосрѣдствена близость до Гърция. Този страхъ е сѫществувалъ и преди 1912 г., но се увеличи извънредно откакто до гръцката граница допрѣха две славянски държави — България и Сърбия (Югославия). И ще го има докато има на лице славяни и докато сѫществува Атина, съ нейната досегашна политика.

Съвсемъ погрѣшно повѣрваха политицитѣ въ гръцката столица, че ще се успокоятъ като изпѫдятъ българското население или го погърчатъ. Съ тия мѣрки тѣ си спечелиха само по-голѣмата омраза на българитѣ. А нито най-малко намалиха стремежа имъ да слѣзнатъ единъ день наново въ старитѣ си огнища близо до морето. Отъ друга страна, не сѫ успѣли да премахнатъ и потайното — често пѫти и открито изявявано желание на Сърбия да се добере до Солунъ.

Много по-сигуренъ методъ за собствено успокояване, и за прегражданe на натиска отъ северъ, би било осигуряването на пълно национално развитие за българското население и другитѣ малцинства. А за трайно умиротворяване на Балканитѣ, за спасяване на самата Гърция отъ кошмара на едно вѣроятно нейно цѣлостно разклащане като държава, за гарантиране на живота, напредъка и мира на самото гръцко население въ Македония — единственото срѣдство е създаването на независима Македония, уредена по образеца на Швейцария.

Това отдавна е проповѣдвано отъ Македонското освободително движение. Но въ Атина се намиратъ едва ли не най-върлитѣ негови противници. Тамъ се надѣватъ, че вѣчно нѣкой отъ западъ или истокъ ще се явява да бѫде стражарь за границитѣ на Гърция, уголѣмена за смѣтка на изгоненитѣ чужди народности. Нѣкога тя се смѣташе като важна позиция за осигуряване на английскитѣ морски пѫтища къмъ Индия; но сега вече има аероплани, които въ голѣма степень намалиха значението на Суецкия каналъ, който вече и не е подъ английска власть. Въ най-ново време Атина разчита на други политически комбинации; но и всички тѣ — и не само за Гърция — сѫ подчинени на най-модернитѣ оръжия, предъ които избледнѣватъ твърде много старитѣ смѣтки за стратегическата важность на гръцкитѣ брѣгове.

Въ това време, обаче, славянскиятъ свѣтъ, отъ който Атина трепери, надминава по население четиридесеть пѫти Гърция. Разбира се, славянитѣ иматъ сѫщо голѣми противници. Но тъкмо въ Атина не бива да забравятъ, че въ единъ не много отдаленъ отъ днешната епоха моментъ дори Англия — прононсираниятъ противникъ на Русия — обеща Цариградъ да стане руско владение*. Така че, стражаруването на далечни държави край гръцкитѣ граници — ще повторимъ — се явява по-

* Презъ Първата свѣтовна война западнитѣ съюзници на Русия обещаха да й оставятъ Цариградъ като нейно владение; независимо отъ факта, че Англия винаги дотогава се бѣ противила на всѣко излизане на руската държава къмъ топлитѣ морета, особено къмъ Срѣдиземно море.

неефикасно, отколкото гарантираната свобода на народноститѣ въ Гърция, или сѫществуването на една независима Македония, международно гарантирана. Тогава не би имало прогонено славянско население; не би имало славянски погазени права; не би имало страхове между гръцкитѣ срѣди; обратно — самитѣ мѣстни българи въ Южна Македония биха били на една позиция, солидарни съ съотечественицитѣ си гърци. Това е становището на Македонското движение, което се бори срещу извършванитѣ отъ Атина неправди и злочинства.

Но че Атина се бои отъ това щастливо решение на въпроса, показватъ множество писания на гръцки вестници, изявления на гръцки политици, сѫждения въ гръцки книги. Борейки се срещу всѣка проява на македонскитѣ организации; поддържайки цѣлата си антимакедонска пропаганда въ чужбина; изтрѣбвайки народа ни въ самата наша родина; правейки съюзи съ други държави; подписвайки международни договори съ намѣрение да не ги зачита — Атина се е ржководила главно отъ мисъльта: да се отбива идеята за независима Македония.

Вѣчниятъ страхъ на атинскитѣ управници е, че сѫществуването на българско (понѣкога само го наричатъ и славянско) население въ Южна Македония, може да доведе или до завладѣването на тая область отъ съседнитѣ славянски държави, или — отъ това и повече се боятъ — до създаването на независима Македония. Не еднажъ този страхъ е писанъ и въ тѣхни книги, като оставимъ на край вестницитѣ имъ. Така напр. въ книгата на Коста Браму* се разправя дори за среща на Ванчо Михайловъ съ Тито въ Нишъ презъ 1944 година и уговаряне създаването на независима Македония. Сѫщо така се изнася още по-фантастичната новина, че В. Михайловъ се е срѣщалъ съ Дража Михайловичъ все въ връзка съ такъвъ планъ.

А въ една или друга форма тъкмо идеята за обособяване на Македония, като нѣщо отдѣлно отъ Гърция, намираше почва и всрѣдъ самото гръцко население.

Гръцкитѣ вестници доста сериозно се спираха презъ 1929 година върху общото недоволство на населението въ Южна Македония заради индеферентността на Атина спрямо въпроситѣ, които интересуваха това население. „Врадини“ писа:

> „. . . Всичко това, както и нѣкои други по-дълбоки причини, сѫ създали една натегната атмосфера, чиито прояви вече започватъ да взиматъ обезпокоителенъ характеръ. Има налице признаци, които показватъ, че това пакостно движение за самоуправление и децентрализация ще вземе връхъ въ най-непродължително време и ще се простре въ всички слоеве на гражданството, безъ разлика на политически убеждения, за да може да се постигне едно разрешение на всички въпроси, които така живо интересуватъ Солунъ и Македония.“

(За справка в. „Мак. Трибуна“, Индианаполисъ, 27 юний 1929.)

Презъ 1934 година въ солунския в-къ „Ла Волонте“ общинскиятъ съветникъ Стаматисъ даде изявления, чрезъ които иска Солунъ, а заедно съ него и цѣла Македония подъ гръцка власть, да се отдѣли отъ Атина, която мисли само за себе си, и да се образува отъ Македония отдѣлно губернаторство, което да се управлява по парламентаренъ начинъ самостоятелно. Само така смѣта Стаматисъ, че Македония ще се отърве отъ игото на гръцката столица Атина.

Въ връзка съ тѣзи изявления на Стаматисъ, друго едно лице на име Маргаропулосъ, изпрати на сѫщия вестникъ писмо, въ което казва, че Македония трѣбва непременно да получи децентрализация, защото само

---

* Коста Браму — „Славо-комунистически организации въ Македония“, Солунъ, 1953 г., стр. 156.

по такъвъ начинъ ще се спаси тя. Той казва, че е създаденъ вече Македонски съюзъ, който работи въ това направление и има хиляди привърженици, идеала на който е „Македония за македонцитѣ". (За справка вижъ в. „Мак. Трибуна", Индианаполисъ, отъ 17 май 1934 г.)

Интересно е какво се писа въ атинския в-къ „Елефтеронъ Вима" отъ 26 юлий 1932 г., но особено е важно признанието въ края на статията, която е публикувалъ професоръть въ Атина г. К. Амантосъ за една негова обиколка въ българскитѣ области на Югозападна Македония. Ето статията:

„Този, който пѫтува въ Западна Македония, забелязва една радикална разлика между двѣ линии, Воденъ-Леринъ и Костуръ-Кераферия. Азъ ще се постарая да поясня тази разлика. Съ своитѣ изобилни води и своитѣ водопади, съ своята изобилна растителность и своята зеленина, Воденъ е единъ единственъ градъ въ Гърция. Земедѣлието и скотовъдството сѫ цъфтящи въ тази область, но населението говори единъ чуждъ езикъ и е отъ чужда раса.

Леринъ е единъ хубавъ градъ сѫщо. Тамъ сѫ построени хубави и голѣми сгради съ паритѣ на бѣжанцитѣ. Областьта на Леринъ е единъ благословенъ кѫтъ на държавата. Но безъ да желае, посетителъть на града се натъква на въпроса за езика. Чуждогласнитѣ знаятъ отчасти гръцки, но едни по навикъ, други отъ омраза не си служатъ съ гръцкия езикъ. Куриозно е да се констатира, че държавата е настанила въ областьта на Леринъ многобройни бѣжанци гърци-туркофони, които сѫ научили много добре български и че утре българската пропаганда ще ни ги оспорва като да сѫ българи. Може да се каже, че отъ освобождението на областьта на Леринъ, българскиятъ езикъ е прогресиралъ много повече отъ гръцкия езикъ, освенъ, може би, въ града, кѫдето, обаче, чуждогласнитѣ водятъ една упорита борба. Когато азъ писахъ нѣкога въ нѣкои отъ моитѣ студии, че въ миналото, въ Македония и другаде, гърцитѣ като търговци, научаваха лесно славянския езикъ, много считаха моето мнение като предателство. Азъ ги поканвамъ да дойдатъ въ Македония и да си отворятъ очитѣ. Тѣ ще видятъ, че сега още, подъ властьта на гръцката държава, гърцитѣ се славизиратъ отъ езикова гледна точка, докато чуждогласнитѣ не се оставятъ да се гърцизиратъ лесно.

Общото впечатление отъ моята обиколка въ Западна Македония е, че държавата не преследва още една логична и обмислена политика. Промѣната на правителствата, на министритѣ и на функционеритѣ влече сѫщо промѣна на политиката, до тамъ, че пѫтникътъ остава съ впечатлението, че държавата се колебае и не знае дали трѣбва да защищава границитѣ или да ги изостави на милостьта на първата инвазия. Не е може би безполезно да напомнимъ, че има гърци, които сѫ искали автономията на Македония."

Страхътъ отъ автономията на Македония се чете и въ редоветѣ, писани отъ атинския в. „Естия":

„Известни честолюбци, ако не и професионални българо-македонци, събиратъ пари отъ работещитѣ въ чужбина, и специално въ Америка, свои съотечественици и отправятъ отъ тамъ горещи апели, стараейки се да убедятъ българитѣ въ Гърция да започнатъ пакъ изоставеното отдавна автономно движение."

Сѫщото опасение виждаме и въ една специална телеграма отъ Атина до излизащия въ Ню-Йоркъ гръцки вестникъ „Етники Кири" отъ 19 януарий 1931 година:

„Гръцкото правителство следи съ особено внимание енергичната дейность на българската организация въ Америка, която поддържа свои агенти въ Албания, събира волни помощи и гласува лъжливи петиции за ужъ непоносимото положение на българскитѣ малцинства въ гръцка Македония. На тази дейность на българската организация, малкото число българогласни, които останаха въ Македония, не обръщатъ внимание, защото нѣматъ никаква причина да се оплакватъ отъ гръцкото управление."

А ето какво добавя по сѫщия въпросъ в. „Естия" отъ 17 януарий 1931 година:

„Споредъ наши сведения правителството (гръцкото — б. н.) има данни, които убеждаватъ, че напоследъкъ се върши системна и усилена пропаганда отъ страна на изселилитѣ се въ Америка българо-македонци, които целейки да съз-

дадатъ македонски въпросъ, сж образували специални организации, които събиратъ на устройвани празднични и при други случаи пари за подкрепа на своитѣ агенти. Тѣзи организации сжщо така се намиратъ въ постоянна връзка съ Македонския комитетъ и координиратъ пропагандитѣ си акции съ подкрепата даже и на България. Напоследъкъ отъ тѣзи организации сж изпратени писма до разни лица въ Македония, съ които имъ се препоржчва да подписватъ протестни резолюции за мними изтезания върху българитѣ въ Македония отъ гръцкитѣ власти и оспорвайки гръцкия характеръ на Македония да аспирираатъ за автономията й.

На 22 май 1931 година въ гръцкия Парламентъ сж се разглеждали разни въпроси. Народниятъ представитель Муцаридисъ заявилъ, че България вършела усилена пропаганда въ Македония и Тракия. Това, казвалъ Муцаридисъ, „накърнява честьта на гръцката държава".

Взимайки думата по въпроса, г. Венизелосъ заявилъ, че той до сега нѣмалъ никакви сведения за тази пропаганда. Но запитвачътъ извадилъ отъ джоба си в-къ „Ла Маседоанъ" и заявилъ, че „този вестникъ, който се издава отъ българската пропаганда въ Женева, се пълни съ лъжи и клевети, които не трѣбва да останатъ безъ отговоръ отъ гръцка страна."

Следъ него, по сжщия въпросъ, взелъ думата министърътъ на Войната, г. Катериакисъ, който заявилъ, че правителството имало известие за българската пропаганда въ Македония. „Министерскиятъ съветъ реши, продължилъ Катериакисъ, да образува една комисия, председателствувана отъ председателя на Министерския съветъ, за да посочи необходимитѣ мѣрки, които трѣбва да се вематъ, за да се неутрализира пропагандаторската дейность, отбелязана напоследъкъ. До тоя моментъ комисията е имала две заседания и е взела опредѣлени решения, които да бждатъ приложени отъ Министерството на народното просвѣщение, Вжтрешнитѣ работи и Войната, подъ чиято юрисдикция попадатъ компетентнитѣ власти за борба съ тая пропаганда.

Въ своя брой 658 отъ 1930 година леринскиятъ гръцки вестникъ „Фони ту Лау" дава обширни сведения за работата на македонската емиграция въ България и казва:

„Пръснати изъ разни части на България, българо-македонцитѣ, съобразно своето имотно състояние, работятъ усилено за постигане автономизирането на Македония. Тази съблазнителна идея, силно вкоренена въ душитѣ не само на възрастнитѣ, но и на малкитѣ българо-македонци, винаги доминира надъ действията и мислитѣ имъ."

Бившиятъ депутатъ отъ Кожани г. Василиосъ Визасъ написа дълга статия въ в. „Епархиаки Вoти", излизащъ въ Кайляри, съ дата 16 и 23 ноември 1930 г. Авторътъ се бунтува задето населението въ Югозападна Македония говорѣло български, макаръ да сж изминали осемнадесеть години откакъ то е въ гръцка държава. И заключава:

„Следъ като излагамъ горното вѣрвамъ, че днешното правителство ще помисли, за да премахне най-опасния въпросъ, та да не би близкото бждеще да докара едно уреждане на малцинственитѣ въпроси на Балкана и тогава да бждемъ изправени предъ неприятни народни изненади."

Гръцкитѣ шовинистически организации като „Стоманенитѣ шлемове", „Павлосъ Меласъ", Организацията на запаснитѣ офицери и пр. често се спираха на опасността отъ идеята за автономна Македония. Презъ 1931 г., а именно на 21 юний, Дружеството на запаснитѣ офицери въ Солунъ имаше специално събрание, въ което ораторитѣ изказаха учудването си задето еврейската организация „Макаби" била поздравила македонския емигрантски конгресъ. Еврейскиятъ делегатъ билъ заявилъ, че тѣ — евреитѣ — заставатъ на страната на Македонския коми-

тетъ за автономизирането на Македония.

Въ събранието било изнесено още и това, че въ манастира на френскитѣ калугери-лазаристи въ Солунъ били дошли мнозина българи-калугери; и че последнитѣ вършили пропаганда въ полза на македонската автономия всрѣдъ католическитѣ училища, а и между населението.

И самиятъ Елефтеросъ Венизелосъ доста се плашеше отъ мисъльта за независима Македония. Презъ януарий 1931 г. той обиколи нѣкои срѣдноевропейски столици. Въ Виена, на приема на Англо-американското дружество, той е отговорилъ на два зададени му въпроса:

а) За измѣнението на унгарската граница казалъ: симпатизира на Унгария; никой народъ не може да търпи своето осакатяване.

б) Второто запитване, зададено му отъ български журналистъ — да каже що мисли по Македонския въпросъ — раздразнило Венизелоса, който отсѣчено казалъ:

„Нѣма македонски народъ. Македония е само географическо понятие. Да се отвори този въпросъ — това ще е причина само за нова война . . . “

Когато журналистътъ казалъ, че се иска автономията на Македония, Венизелосъ заявилъ: „Вие желаете война? Има сърби, гърци, албанци, турци, българи; но македонска нация нѣма! Това е една абсурдность . . .“

Страхътъ на Венизелосъ е отъ автономна или независима Македония. Срещу тази идея той е намѣрилъ само едно възражение — че нѣмало македонски народъ (народность) и следователно нѣма защо да се иска отдѣлна държава за такава нация. Този си страхъ той е издалъ преди изобщо да му се спомене думата автономия. А е билъ само запитанъ какво мисли по Македонския въпросъ.

Когато, обаче, журналистътъ ясно му е заявилъ, че сѫществуватъ искания за автономия на Македония, Венизелосъ наново е отрекълъ (съ голѣмо основание), че не сѫществува македонска нация. По това ние сме напълно съгласни съ него, тъй като това е познато на цѣлия свѣтъ и въ цѣлата история. Тукъ Венизелосъ си е далъ трудъ да изброява народноститѣ, които живѣятъ на Балканитѣ и повечето отъ които се срѣщатъ и въ Македония.

Личи си, че Венизелосъ е забравилъ въ момента, че сѫществува една Белгия, или една Швейцария, съ повече отъ една народность*.

При една среща съ покойния Христо Силяновъ, познатиятъ авторъ на историята на македонскитѣ освободителни борби презъ турския режимъ, той ми спомена сѫщо, че Венизелосъ се разгнѣвява като се спомене автономия за Македония. Силяновъ знаеше добре гръцки и лично е разговарялъ съ него, когато еднажъ е отишелъ въ Атина, за да присѫтствува на така наречената „Балканска конференция“, свикваща се всѣка година. Силяновъ загатналъ за правата на българското малцинство. И на него Венизелосъ отговорилъ: „Договоритѣ ме задължаватъ да покровителствувамъ малцинствата, но не да имъ отварямъ азъ самия училища. Никой не ми ги е поискалъ . . . “ И добавилъ натъртено: „Да не би да искате да ставамъ агентъ на Иванъ Михайловъ за създаване на независима Македония? . . . “ Силяновъ изрично ми подчерта учудването си, че лично Венизелосъ счита като независима Македония даването на български училища, за което Гърция бѣ задължена и по договори.

---

* Венизелосъ знаеше при това, че Македония би имала много по-добри стопански условия за животъ отколкото и Швейцария. Много държави има въ свѣта, които сѫ и по-бедни или по-малки отъ нея: Панама, Уругвай, Коста-Рика, Гватемала, Хондурасъ, Никарагуа, Швейцария, Белгия. Около 25 отъ щатитѣ въ голѣмата северо-американска република сѫ по-малки по население отъ Македония.

А въ сжщность по македонския въпросъ имаме сжщото осакатяване на единъ народъ (българския), каквото е станало съ унгарския.

За г. Венизелоса г. Робертъ Лансингъ, държавенъ секретарь въ кабинета на председателя Уйлсонъ бѣ казалъ:

„Още въ първата си среща съ него разбрахъ, че той е извънредно много добъръ, за да бжде искренъ; и е твърде любезенъ, за да бжде честенъ."

Въ връзка съ твърдението на Венизелосъ, че българитѣ подъ гръцка власть нѣмали училища и черкви, защото тѣ не ги поискали, Централниятъ комитетъ на Македонскитѣ политически организации въ Америка изтъкна въ специално изложение противоречията между думитѣ на тоя гръцки държавникъ . . . Заедно съ това се протестираше задето властитѣ въ Гърция връщаха обратно на подателитѣ писмата, които тѣ изпращаха до свои близки въ Южна Македония.

Взимайки поводъ отъ изложението на македонската емиграция въ Америка, Международниятъ комитетъ за политически затворници въ Ню-Йоркъ направи на 5 ноември 1930 година постжпки предъ гръцкия пълномощенъ министъръ въ Вашингтонъ. Отговоръ̀тъ на министъра не е задоволилъ Комитета за политически затворници. Затова последниятъ е отправилъ второ писмо на 19 с. м. до гръцкия министъръ, публикувано и въ американската преса. Писмото е било подписано отъ председателя на Комитета г. Роджеръ Балдуинъ, добъръ приятель на македонцитѣ. Ето съдържанието на това писмо:

„Международенъ комитетъ за политически затворници
70, Пето Авеню, Ню-Йоркъ — 19 януарий 1931 г., Рф. № 2033

До г-нъ Хараламбосъ Симопулосъ,
гръцки пълномощенъ министъръ —
Гръцката легация, Вашингтонъ, Д. С.

Господине,

Благодаримъ Ви, задето препратихте писмото ни отъ 5 ноември 1930 г., до отговорнитѣ гръцки власти. Ние не сме доволни отъ общитѣ възражения, които правите и бихме предпочели прави отговори на въпроситѣ, които Ви зададохме относно обещанието на г. Венизелосъ, че българскитѣ училища въ Македония подъ гръцка власть ще бждатъ отворени, ако за това се предяви искане.

По-нататъкъ ние не се съгласяваме съ казаното отъ Васъ, че „въпроса за малцинствата въ Гърция се е третиралъ по единъ най-либераленъ начинъ", и че „общопризнатиятъ фактъ е, че третирането на малцинствата отъ дълго време насамъ е до висша степень либерално". Споредъ информациитѣ, които притежаваме, македонското малцинство подъ гръцка власть се третира по начинъ, който въ никой случай не е либераленъ. Ще ли ни дадете отговоръ на следнитѣ нѣколко обвинения, които иначе, ние ще смѣтаме, че сж безпогрѣшни?

1) Отъ 1918 година насамъ, годината въ която гърцитѣ преокупираха Македония, всички български училища, черкви, библиотеки и други български народни институти продължаватъ да сж затворени. Не се позволява публикуването на нито единъ български вестникъ, или списание. Употрѣбяването на българския езикъ въ кжщи, или по улицитѣ, е строго забранено.

2) Българскитѣ имена на селата и градоветѣ, които сж били употрѣбявани презъ вѣкове, по силата на единъ специаленъ законъ, сж били замѣнени съ гръцки имена.

3) Всички македонци сж заставени да приематъ гръцко окончание на първитѣ си и последни имена.

4) Писма изпратени до македонци, живущи въ Македония, отъ тѣхни близки въ Съединенитѣ щати и Канада, не се предаватъ и се унищожаватъ, а препоржчанитѣ се връщатъ съ бележка „непознатъ", когато името на адреса на писмото свършва съ българско окончание. Даже гръцкитѣ вестници сж осждили тази политика . . . .

5) Протоколътъ подписанъ отъ г. Политисъ, отъ Гърция, и г. Калфовъ, отъ България, презъ 1925 г., съ съдействието и покровителството на ОН, бѣше отхвърленъ отъ гръцкия парламентъ. Този протоколъ целѣше разрешението на малцинствения въпросъ, но очевидно гръцкитѣ депутати предпочетоха да го

пренебрегнатъ.

6) Смѣсената комисия, назначена отъ Съвета на ОН презъ 1924 г. да анкетира нападението върху 27 жители на македонското село Търлисъ, арестувани на 26 и 27 юлий 1924 г. (десеть отъ които бѣха убити) намѣри Гърция за виновна въ лошо третиране на малцинствата.

Ние можемъ да изброимъ още много други примѣри, целящи да опровергаятъ вашето твърдение, че „третирането на малцинствата отъ дълго време насамъ е до висша степень либерално", но ние мислимъ, че гореизброенитѣ примѣри сѫ достатъчни и ще бѫдемъ признателни на единъ отговоръ отъ ваша страна.

Ние искаме да Ви заявимъ сѫщо така, че желанието на този комитетъ е да спомогне за постигането на едно благоприятно разрешение на въпроса за малцинствата. Не се прави разлика отъ наша страна, коя народность се засѣга, или къмъ коя държава принадлежатъ малцинствата. Ние Ви обръщаме вниманието къмъ нещастната сѫдба на българитѣ въ Македония, защото ние имаме факти, въ необоримостьта на които вѣрваме, че тѣ сѫ потѫпкани. Това писмо ще се изпрати до пресата и ние вѣрваме, че Вие ще го препратите на отговорнитѣ власти въ Гърция.

Относно последния параграфъ на нашето писмо, ние ще Ви бѫдемъ благодарни, ако ни изпратите информации за третирането на гръцкитѣ малцинства вънъ отъ границитѣ на Гърция. Ние еднакво се интересуваме за тѣхъ."

Можемъ съ сигурность да смѣтаме, че по-голѣмата часть отъ сумитѣ, които Гърция харчеше въ чужбина за лъжливата ѝ пропаганда, отиваха поради безпокойството отъ македонския нерешенъ въпросъ. И въ гръцката преса се появиха сведения за пилѣенето на тия суми. Така, атинскиятъ вестникъ „Елефтеросъ Антропосъ" отъ 14 май 1931 г. писа:

„За всички суми се позоваваме на документи, които се намиратъ въ Министерството на външнитѣ работи.

На името на г. Политисъ въ Парижъ е имало издадени два чека за 1,802,456 драхми. Издаденъ е чекъ подъ № 2549 на самия Венизелосъ за 2 милиона драхми за известни атински вестници. Другъ единъ чекъ на стойность 3 милиона драхми подъ № 2017 е издаденъ за французкия печатъ и за парижкитѣ кореспонденти на атинскитѣ вестници. Издаденъ е чекъ № 2043 за 2,175.000 на името на Едгаръ Роелсъ на „Балканската агенция" за новини и критики. Съ една обикновена разписка на единъ нашъ сънародникъ сѫ дадени 7 и половина милиона драхми за журналистическо използуване. На единъ известенъ френски вестникъ, който величае Венизелоса, сѫ дадени 1,860,000 драхми. На единъ гръцки вестникъ въ чужбина сѫ дадени 528,675 драхми, а на името на единъ английски журналистъ е издаденъ чекъ за 300 английски лири."

Разбираемо е, че споменатитѣ по-горе цифри сѫ само малка часть отъ това, което ежедневно Гърция пръскаше за подкупи на чужди вестници, и за „спечелване" адвокати на своята грабителска и назадничава политика.

V. ВМРО И ГЪРЦИЯ

Могло би да се каже, че и за Гърция ВМРО бѣ заплаха, макаръ не въ сѫщия размѣръ, както за Югославия. Истината е, обаче, че Гърция повече се опасяваше отъ програмата на ВМРО — и на цѣлото македонско движение, — отколкото отъ революционнитѣ й прояви. Защото самата ВМРО бѣ решила да избѣгва акциитѣ съ оръжие въ Южна Македония, по съображения, за които на друго мѣсто сме споменали. До колкото на гръцка територия сѫ ставали сблъсквания на нелегални лица отъ ВМРО съ органи на властитѣ, това сѫ само случайности, нежелани отъ македонскитѣ борци.

Независимо отъ това, гръцката преса често се занимаваше съ действията на македонскитѣ чети, съ избухващитѣ на югославска територия бомби, съ воденитѣ процеси и развили се афери северно отъ гръцката граница, дори съ преценкитѣ въ чужбина за ВМРО. Ето за примѣръ, какво пише атинскиятъ в-къ „Пройа“ отъ 19 декември 1930 година за ВМРО и за Иванъ Михайловъ:

„Не сѫществува балканецъ, който да не знае името на Иванъ Михайловъ. И ако нѣкой случайно го забрави, то телеграфътъ се помѫчва да му напомни съ редовнитѣ съобщения за убийственитѣ му акции и атентати.

Невъзможно е човѣкъ да се приближи до Иванъ Михайловъ, вожда на Вѫтрешната революционна организация. Много отъ неговитѣ противници биха му отсекли главата съ благодарность и биха я занесли въ Бѣлградъ, кѫдето много скѫпо е оценена. Иванъ Михайловъ е действителниятъ водитель на своитѣ заклети последователи герои, които сѫ дали клетва отъ години, за да работятъ за свободата на Македония. Измѫчвани отъ планински вѣтъръ, гладъ и студъ, и преследвани отъ сръбската, българската и гръцката администрации, при грамадни неудобства, живѣятъ, само за осѫществяването на своята цель.

Иванъ Михайловъ съ патосъ говорилъ на американския кореспондентъ, г. Джонъ Бейклесъ, койтоималъ възможностьта да се срещне съ него. „За свободата борбата ще продължи, казалъ Иванъ Михайловъ, дотогава, докато има македонецъ. А когато всички македонци измратъ, тогава плочитѣ отъ гробоветѣ ни ще се вдигнатъ и духоветѣ ни ще възстанатъ и ще продължатъ борбата по сѫщия пѫть, съ бомба и пушка“. Борбата на тия борци е известна въ всички балкански държави. Една часть отъ измѫчената имъ бащина земя е въ тѣхни ржце и имъ служи като база за действия за постигане на крайната имъ цель. Както България, така Югославия, както Югославия, така Гърция се мѫчатъ да турнатъ ржка на тия хора, фанатици за свободата си. Не минава день, въ който да не се чуе за убитъ или арестуванъ македонецъ. Но и тѣ не оставатъ назадъ, безъ да не отмъстятъ и безъ да не направятъ нѣкой атентатъ като отплата . . .“

Органътъ на македонската емигрантска организация въ Америка „Македонска Трибуна“, въ броя си отъ 27 августъ 1931 година даде следнитѣ извадки отъ в. „Неа Алития“ за борбата на ВМРО:

„Българомакедонскиятъ комитетъ не миряса. Било поради чисто националистични причини, било пъкъ поради причини отъ чисто вѫтрешенъ характеръ и естество, този комитетъ напоследъкъ започва да проявява новъ животъ и дейность. Днесъ за днесъ неговата прицелна точка е Югославия, но утре такава може да стане Гърция. На всички гърци въ Македония е много добре известно какво нѣщо е Българомакедонскиятъ комитетъ, какво представлява той отъ себе си, каква е неговата нѣкогашна дейность, какви цели преследва той, какви сѫ блѣноветѣ и идеалитѣ му, какви сѫ надеждитѣ и очакванията му въ бѫдеще. Сѫщо така много добре е известно на всички неговото прословуто упорство въ старитѣ му блѣнове, неизмѣнностьта на надеждитѣ му въ бѫдещето, неизмѣнната му вѣра въ идеалитѣ за завладяване на Македония — югославска и гръцка. Българомакедонскиятъ комитетъ е една отъ най-голѣмитѣ и най-съвършената въ система и устройство организация, съ желѣзна дисциплина и подчинение. На тази органи-

зация никога нищо не е липсвало. Отличното ѝ пропагандно устройство, заедно съ силата и упорството, сѫ съставлявали нейното отличително свойство и преимущество предъ всички други ней подобни организации. Училището, катехизацията не сѫ били чужди ней. Ножътъ, пушката и бомбата сѫ били нейното срѣдство за вразумяване и постигане идеалитѣ . . . Блѣноветѣ ѝ сѫ твърде дълбоко врѣзани въ душата и сърдцата на потомцитѣ на онѣзи, които сѫ жертвували всичко за македонската идея . . .

Ние трѣбва да се страхуваме, да се боимъ отъ разширяването на тази дейность въ по-широки граници . . . Съживяването на македонската организация не трѣбва да ни оставя спокойни, унили, заспали . . . Нейнитѣ цели не се измѣниха. Цѣлата съвокупность отъ нейнитѣ блѣнове не се измѣни нито съ йота. Националниятъ духъ доминира надъ нейнитѣ членове, надъ кадритѣ ѝ. Тѣхниятъ духъ, устремъ и копнежъ, непрестанниятъ имъ взоръ е насоченъ, устременъ къмъ Македония. Въ противовесъ на тѣзи тѣхни блѣнове и копнежи, ние трѣбва да внимаваме на нашата граница и да следимъ зорко движенията и целитѣ имъ. Трѣбва и ние да се сдобиемъ съ едно силно противодействие, мощно по патриотизъмъ, духъ и себеотрицание, силно отъ гледището на налагане волята и решението ни. Нека мислимъ, обмислимъ и преценимъ добре, спокойно и прецизно положението. Нека всички се съберемъ и концентрираме около идеята за отечеството и неговата цѣлость, макаръ то днесъ за днесъ да не е изложено на опасность прѣко. За сега немедлена опасность за отечеството не сѫществува. Това е ясно и известно. Приготовлението, подготовката и отбраната на отечеството не става само съ материално снабдяване и съ принудителни мобилизирания. Преди всичко и най-много трѣбва да се възобнови и засили въ душитѣ на гърцитѣ идеята за отечеството, за Гърция. Нека прогледнемъ, нека се пробудимъ, нека се стреснемъ, дорде има още време, защото по-сетне, може би, ще стане вече късно."

„Македонска Трибуна" отъ 26 ноември 1931 година предаде извадки и отъ едно писмо, изнесено въ софийския в. „Македония", кѫдето сѫ разказани следнитѣ нѣща:

„По всичко личи, че най-голѣмиятъ кошмаръ за гърцитѣ въ Македония и Западна Тракия е комитаджията. Печатътъ е най-живиятъ изразитель на това чувство. Така, стане ли нѣкѫде нѣкой обикновенъ обиръ, извършенъ въ село, градъ или по пѫтя въ селища, кадето още сѫ останали да живѣятъ и българи, всички гръцки вестници, като по даденъ отъ нѣкѫде знакъ, започватъ да пишатъ съ едри букви „българскитѣ комитаджии нападатъ, злодействуватъ" и пр. Не се минаватъ, обаче, два-три дни и сѫщитѣ вестници съобщаватъ, че този обиръ не билъ дѣло на комитаджии, а на мѣстнитѣ злосторници, които били вече заловени и щѣли да отговарятъ за злосторностьта си.

Напоследъкъ близо до село Ангисти, Драмско, злосторници влѣзли въ една воденица близо до селото, малтретирали и обрали воденичаря и семейството му, извършили и убийство тамъ и си отишли. Гръцкитѣ вестници пакъ загърмѣха: „Българскитѣ комитаджии, въоръжени отъ глава до пети, нападнали". Следъ една седмица сѫщитѣ вестници, безъ да се срамуватъ, оповестиха съвсемъ спокойно, че злодеянието било извършено отъ двама пѫдари на две близки села, гърци по народность; и тѣзи злодейци били заловени вече отъ органитѣ на властьта . . . .

Презъ лѣтото тази година на гевгелийската гара открили скрнти подъ влака двама пѫтници. Веднага гръцкитѣ вестници закрещѣха: „Български комитаджии скрити подъ влака, правятъ опити да навлѣзатъ въ гръцка територия, за да вършатъ пакостното си дѣло". . . . , а на следния день сѫщитѣ вестници побързаха да съобщатъ, че това не били никакви български комитаджии, а двама бедни и нещастни германци, които прибѣгнали до тази хитрость защото нѣмали пари да платятъ стойностьта на билета си до Германия."

В-къ „Етникосъ Кириксъ", излизащъ въ Ню-Йоркъ — споредъ даденитѣ въ „Македонска Трибуна" отъ 19 априлъ 1934 година извадки е писалъ:

„Не е възможно този македонски българинъ, който е единъ страшенъ комита, да забрави така лесно борбитѣ си и безбройнитѣ си жертви. Нито той, нито децата му, които се намиратъ далечъ отъ родното имъ мѣсто въ Северна Америка, не ще могатъ да забравятъ така лесно недавнашната си славна история и героичнитѣ си борби въ Македония. Тия борби ще останатъ за тѣхъ винаги нѣщо свето и ще предизвикватъ по-голѣмъ фанатизъмъ, както всички борби за освобождение."

Гръцкиятъ в-къ „Империсиосъ Кириксъ“ отъ 5 май 1934 година взимайки поводъ отъ раздвижването на комити изъ Драмско, напада гръцкото правителство, че не е взело грижи за да премахнело „комитското зло“. Коренътъ на това зло, споредъ вестника, били българогласнитѣ семейства въ пограничната область. Имайки чисто българско съзнание, тия български семейства служатъ за връзка на Македонския революционенъ комитетъ съ гръцка Македония. Тѣ подкрепятъ комититѣ, ржководени отъ националистични чувства. Българогласнитѣ знаятъ предварително кога ще нахлуе комитска чета и следятъ движенията на военнитѣ власти, за да държатъ комититѣ въ течение на дейностьта на военнитѣ.

В-къ „Елефтеронъ Вима“ отъ 6 май с. г. въ дописка отъ Бѣлградъ пише, че Македонскиятъ комитетъ възнамѣрявалъ въ скоро време да организира комитски нападения въ гръцка и сръбска територии.

В-къ „Естия“ отъ 6 май спирайки се на писаното за Македонския комитетъ, казва, че презъ последнитѣ години въ гръцка Македония, чрезъ една систематична и неотслабваща работа, се е създала удобна психологическа атмосфера за успѣха на тия опити на македонскитѣ българи. По-нататъкъ вестникътъ съобщава, че Македонскиятъ комитетъ еималъ успѣхъ главно поради факта, че въ Македония отъ Атина сж били изпращани само най-лошитѣ чиновници, офицери и учители.

„При тия условия, продължава вестникътъ, презъ последнитѣ 5 или 6 години, не само не се отбелязва никакъвъ напредъкъ за елинизирането на Македония, но напротивъ, има едно значително връщане назадъ, особено като се вземе предвидъ, че презъ последнитѣ общински избори, българитѣ — не просто българогласнитѣ — жители на пограничнитѣ мѣста, осигуриха за себе си важни мѣста въ селскитѣ и градскитѣ общински управления.

Прочее, може да се смѣта предварително за сигурно, че дѣлото на гръцкитѣ военни сили за отблъскване на едно евентуално нахлуване на комититѣ ще бжде спънато отъ подкрепата, която сжщитѣ комити ще намѣрятъ у своитѣ приятели и сътрудници на гръцка територия.

В-къ „Акрополисъ“ отъ 8 май с. г. дава статия на Хр. Еп. Ангеломатисъ, който между другото пише: „Намирайки се въ Леринъ преди 3 месеца по случай общинскитѣ избори, азъ останахъ изненаданъ когато прочетохъ въ мѣстния вестникъ програмата на единъ отъ кандидатитѣ, подъ чието име се четѣха думитѣ: „Да живѣе Леринъ“. Подъ самитѣ очи на властитѣ, предъ очитѣ на окржжния управитель се водѣше една открита, поне за българогласнитѣ, пропаганда. Защото тия думи не означаваха нищо друго, освенъ „гласувайте за тия, които искатъ български Леринъ.“

А въ селата, дето има учители, като напримѣръ тия отъ околиитѣ Костурска, Леринска и Воденска, последнитѣ сж мѣстни хора, повечето отъ които познаватъ българския езикъ; така че ученицитѣ въ кжщи и въ училище говорятъ езика, който имаме всички основания да изпждимъ.“

Безъ никакво съмнение, страховетѣ на Гърция ще продължаватъ даже ако въ нейна територия не остане нито единъ българинъ. Тѣ ще продължаватъ и когато северната си граница Атина укрепи по най-модеренъ начинъ, харчейки на вѣтъра милиарди. Преди всичко съзнанието за извършената неправда буди страхъ въ ржководнитѣ хора на Гърция. Ако бѣха постжпили справедливо спрямо другитѣ народности, много по-спокойни щѣха да бждатъ и безъ укрепени граници.

VI. ОТНОШЕНИЕ КЪМЪ ДРУГИТѢ НАЦИОНАЛНИ МАЛЦИНСТВА

Известно е, че до 1912 година въ Южна Македония имаше 298 хиляди души българи; 300 хиляди турци; 40 хиляди власи; 22 хиляди албанци, къмъ 85 хиляди евреи и други — общо 745 хиляди души срещу 250 хиляди души гръцко население (като гърци сѫ и гъркоманитѣ).

Споредъ извършеното отъ французитѣ въ Западна Тракия преброяване — докато тая область бѣ подъ тѣхенъ контролъ следъ Първата свѣтовна война — имало е 69 хиляди българи, 73 хиляди турци, 12 хиляди помаци, 3 хиляди евреи, 2 хиляди арменци, къмъ 2 хиляди цигани — тоестъ общо 161 хиляди срещу 52 хиляди гръцко население.

Когато Гърция се настани въ Южна Македония и Западна Тракия, тя замисли да ликвидира по единъ или другъ начинъ присѫтствието на близо единъ милионъ жители въ дветѣ области. Говорихме по какъвъ начинъ се провеждаше ликвидацията.

За положението на турското малцинство дадохме свидетелствата на компетентни турци* на друго мѣсто. Тамъ изтъкнахме, че Гърция отказа да признае и румънскитѣ училища, макаръ да е обещала това тържествено на Румъния, като на нейна съюзница.

Албанцитѣ и до день днешенъ протестиратъ за нанесенитѣ имъ щети и неправди отъ страна на Атина. На мѣста тѣ биваха физически изкоренявани отъ органи на гръцката държава и неотговорни фактори. Още въ началото на окупацията въ областьта Чамурия (южния Епиръ) сѫ били задигнати 72 видни албанци, за да бѫдатъ ужъ закарани въ Янина, а сѫ били избити. Притежаването на албанската азбука се преследвало като държавно престѫпление.

Следъ гръцкото поражение въ 1922 г., когато е ставала размѣна на турско и гръцко населения, албанцитѣ въ Чамурия сѫ били насила заставени отъ гръцкитѣ власти да се декларират за турци и така да се изселятъ. Ония, които сѫ се противили, карани сѫ били да доказватъ, че сѫ албанци, макаръ отъ вѣкове да сѫ били такива. А Венизелосъ и въ тоя случай е направилъ декларация, че се касаело до размѣна само на турско население, но не и на албанци. Правителството на Албания е протестирало предъ Обществото на народитѣ, но множество албанци отъ Янина, Превеза, Коница, Филипидесъ и пр. сѫ били изгонени.

Въ Първата свѣтовна война Гърция окупира и Корча отъ северния Епиръ. Опита се отъ тамъ да изпрати и депутати въ атинския Парламентъ. Но великитѣ сили сѫ стояли на решението отъ 1913 година и не допустнали Корча да се смѣта въ гръцка територия.

Венизелосъ е посочвалъ, че въ северния Епиръ имало 120 хиляди гърци и 80 хиляди албанци. Видни албанци, като Мехди Фрашери, пъкъ доказваха, че албанцитѣ тамъ сѫ били 160 хиляди, а не е имало нито единъ гръкъ — споредъ статистиката отъ 1931 година. Половината отъ населението било, споредъ Фрашери, мюсюлманско, а другата половина християнско. Само 35 хиляди души били гъркофони, но отъ албански произходъ. Отъ тѣхъ — гъркофонитѣ, 15 хиляди души били преселени въ Америка и никога нѣмало да се завърнатъ въ роднитѣ си мѣста.

Намиращитѣ се въ Гърция албанци сѫ били обезправени точно

---

* Въ книга втора съ мои спомени.

както и българитѣ.

Познатъ е сѫщо факта, че гръцката власть затвори френскитѣ училища, въ които се обучаваха предимно младежи отъ българска народность. Министерството на просвѣтата правѣше често ограничения въ изучаването на френски езикъ въ частнитѣ училища.

Особена, мрачна глава за гръцкия режимъ въ Южна Македония представлява и неговото отношение къмъ евреитѣ.

Въ началото на двадесетия вѣкъ, споредъ аргументираната студия на д-ръ С. Мезанъ*, въ Македония е имало 90,840 души евреи. Следъ подѣлбата на Македония въ 1912-1913 г. отъ това число — безъ да взимаме предвидъ естествения приръстъ — подъ гръцка власть сѫ останали 81,480 души еврейско население, подъ сръбска власть — 9,150 души, а подъ българска власть — само 210 души.

Въ границитѣ на българската държава евреитѣ, като вѣрско и народностно малцинство, не се оплакваха отъ нищо. Подъ сръбска власть ги очакваше сѫщата сѫдба, каквато имаха и въ самата Сърбия — тоестъ да станатъ сърби „Мойсеевске вере".

Даваме въ приложение[13] какво е писалъ за положението на солунскитѣ евреи г. д-ръ Мезанъ въ споменатата своя студия.

Но враждебностьта на гръцката власть и мѣстното гръцко население противъ евреитѣ въ градъ Солунъ бѣ очевидна още отъ първитѣ дни на военната окупация въ 1912 година. Тогава още по-подчертано се прояви симпатията на еврейското общество къмъ българитѣ. Тѣ нѣмаха желание да приематъ по домоветѣ си гръцки военни лица, докато съ удоволствие чакаха да покажатъ гостоприемството си къмъ българскитѣ офицери и войници.

Солунското еврейство отдавна имаше връзки съ българското население въ Македония, което изпълваше цѣлия хинтерландъ на Солунъ; съ други думи, производителната народна маса въ Македония бѣха българскитѣ селяни и еснафи; а отъ това зависѣше въ най-голѣма степень и търговията въ Солунъ. Винаги се е зловидѣло на гръцкитѣ фирми въ града, че българскитѣ търговци отъ вѫтрешностьта на страната имаха за свои комисионери не тия гърци, а солунскитѣ евреи, преди да се появатъ и български комисионерски кѫщи тамъ.

Сетне, солунскитѣ евреи много добре знаеха какъ свободно живѣеха и се развиваха евреитѣ въ България.

Нищо по-естествено нѣмаше — като се знаеше какъвъ е манталитета на гръцкитѣ шовинисти — отъ враждата, която се появи между евреи и гърци. В-къ „Свобода или Смъртъ", органъ на ВМРО, въ броя си отъ 17 юний 1927 година предаде следната извадка отъ гръцкия в-къ „Ембросъ":

> „Ние имаме въ Солунъ едно внушително число граждани, които сѫ твърде враждебно настроени спрямо сегашния строй и работятъ рамо до рамо съ враговетѣ на гръцкото отечество, като чужди орждия. Ние искаме отъ тѣзи наши съотечественици да не сѫ чужди на нашитѣ национални чувства, да не използуватъ безпристрастието и незлобението ни противъ насъ; да не си служатъ съ срѣдства, които застрашаватъ нашето национално сѫществуване. Признаваме, че въ Солунъ има и евреи, които сѫ лоялни и отечественолюбиви, но, за нещастие, тѣхниятъ брой е много малъкъ. Тѣ сѫ едвамъ достатъчни, за да заематъ онѣзи обществени длъжности, които имъ даватъ възможность всѣки день да влизатъ въ постояненъ контактъ съ официалнитѣ власти за задоволяване нуждитѣ на общината имъ. Всички останали евреи въ Солунъ сѫ се събрали около враговетѣ на

---

* Д-ръ С. Мезанъ, по народность евреинъ, публикува въ списанието „Македонски прегледъ", год. 6, книги 1 и 2, обширна студия върху еврейството въ Македония отъ началото на срѣднитѣ вѣкове до наши дни. Въпросното списание бѣ издавано отъ Македонския научен институтъ въ София.

Гърция, подкопавайки непрестанно устоитѣ на държавата."

Споредъ свидетелството на г. д-ръ Мезанъ, въ началото на 20-то столѣтие, евреитѣ сж били установени както следва въ македонскитѣ градове: Драма — 380 души, Щипъ — 500, Кавала — 2,000, Беръ-Караферия — 500, Костуръ — 1,600, Битоля — 6,000, Неврокопъ — 110, Солунъ — 75,000, Сѣръ — 2,000, Горна-Джумая — 50 до 100 души, Струмица — 650, Скопйе — 1,700 до 2,000.

В-къ „Реначензия Джудиа", органъ на Ф. С. Г., тоестъ ционистически органъ, посвети уводна статия на тежкия еврейски проблемъ въ Солунъ. Следъ като го излага въ всичката му широта, иска намѣсата на еврейския общински съветъ, за да се опита той да спре, съ помощьта на компетентни лица, чрезъ мждри и подходящи мѣрки, икономическото пропадане на евреитѣ въ македонската столица. Части отъ тая статия бѣха публикувани въ органа на Македонското движение за свобода „Ла Маседоанъ" въ Женева, въ броя му отъ 31 май 1929 година.

На сжщата дата в-къ „Фламбо" публикува статия подъ заглавие „Единъ тревоженъ викъ", която сжщо бѣ цитирана отъ „Ла Маседоанъ". Въ нея се казва:

„Отъ нѣколко месеци ние присжтствуваме на едно истинско изселване на евреитѣ отъ Солунъ. Това не сж вече изолирани лица, които напускатъ нашия градъ, но десетки и десетки цѣлостни фамилии. И, изглежда, това движение за изселване едва е започнало. То върви къмъ усилване и интензификация отъ день на день. Ще се каже, че единъ въздухъ на паника владѣе надъ солунското еврейско население и го изгонва отъ единъ градъ, който му дължи, въ частность, своето величие и своето развитие."

Но два месеца преди това атинскиятъ в. „Акрополисъ" писа дълга статия — нѣщо като обвинителенъ актъ срещу евреитѣ, отъ който въ сжщность проличава какъ еврейското общество се е старало да се противопоставя на „елинизирането" на Солунъ. Цитираме статията въ приложение[14] така, както е предадена въ в-къ „Ла Маседоанъ" отъ 22 мартъ 1929 година.

Заключението на тая статия е красноречиво: или „приспособяване", тоестъ погърчване, или напускане на Солунъ и на Македония подъ гръцка власть — това сж алтернативитѣ въ рамкитѣ на гръцката политика.

Женевскиятъ „Ла Маседоанъ" отъ 23 май 1930 година съобщава и тѣзи подробности:

„Евреитѣ отъ Солунъ сж наново раздразнени отъ воденатa напоследъкъ кампания отъ гръцката преса срещу тѣхъ. Първо започна тази кампания списанието за научни разисквания „Ергасиа". То публикува три статии, въ които авторътъ показва, че евреитѣ мразятъ гърцитѣ и че не е недостатъчния брой гръцки училища, който пречи на евреитѣ да изпращатъ въ тѣхъ децата си, а отвращението, което изпитватъ тѣ отъ гръцката история и езикъ.

„Евреитѣ не обичатъ нито гърцитѣ, нито Гърция, пише г. Раптарисъ . . . . Трудно може да се задуши несправедливата антипатия, която се чувствува за гърка . . . ."

Г-нъ Раптарисъ разказва, че еврейскитѣ деца сж му заявили, че „тѣ считатъ Гърция като една лудница, и гърцитѣ като крадци и идиоти".

Еврейската преса отъ Солунъ протестира силно противъ тѣзи статии, които сж били предназначени да събудятъ антисемитски чувства."

Малко по-горе споменахме, че запаснитѣ гръцки офицери въ Солунъ бѣха изразили недоволство задето еврейското дружество „Макаби" чрезъ свой делегатъ ужъ изявило солидарность съ единъ македонски конгресъ въ София, въ името на автономията на Македония. „Свобода или Смъртъ", органъ на ВМРО отъ юний 1931 година изнесе следващитѣ подробности въ връзка съ сжщия въпросъ:

„На 23 юний 1931 г. сж станали сериозни безредици срещу мѣстното еврейско население въ Солунъ. Поводъ за това е дало едно известие на солунския в. „Македония", споредъ което еврейското спортно дружество „Макаби" е из-

пратило миналата година делегатъ на конгреса на македонцитѣ въ София и тоя делегатъ ужъ билъ заявилъ, че неговото дружество работи за автономията на Македония.

Отъ еврейска страна това съобщение на гръцкия вестникъ било опровергано. Въпрѣки това, гръцкитѣ шовинистически и студентски дружества предприели една акция срещу солунскитѣ евреи. Пръснати били позиви, съ които се канело населението да бойкотира евреитѣ. Евреитѣ били обвинени, че работѣли срещу гръцкитѣ идеали; че евреи били влачили тѣлото на гръцкия патриархъ Григорий 5-ти изъ цариградскитѣ улици презъ 1821 година; че евреитѣ като комунисти и сътрудници на комититѣ, изкопавали пропастьта, която трѣбвало да погълне гръцката раса. Още много други обвинения били отправени срещу солунскитѣ евреи и се искало тѣхното преследване.

Обвиненията предизвикали голѣмо възбуждение всрѣдъ еврейскитѣ маси въ Солунъ.

Четиринадесеть еврейски организации протестирали предъ губернатора, министъръ-председателя, министерския съветъ, министерствата на вжтрешнитѣ работи и правосѫдието, и представителствата на Сената и Камарата, за измисленитѣ обвинения и недостойната кампания на гръцкия печатъ, и искали анкета, и да се вематъ мѣрки срещу скрититѣ антиеврейски агитации.

Губернаторътъ заявилъ, следъ обясненията съ представителитѣ на еврейската община, че той се е убедилъ какво представителтъ на дружеството „Макаби“ не е взелъ участие въ конгреса на македонцитѣ въ София.“

Гръцкитѣ студенти пръскаха слухове, че и презъ тая година — 1931 — дружеството „Макаби“ изпратило свой делегатъ въ София, за да поздрави конгреса на Македонската младежка организация.

Въпрѣки изявленията на Венизелосъ, който, запитанъ отъ единъ гръцки депутатъ въ Парламента, осѫдилъ акцията на студентитѣ въ Солунъ, като ги нарекълъ „престѫпници, които заслужаватъ най-строго наказание“ и заявилъ, че властитѣ имали пъленъ контролъ и нѣмало да позволятъ за въ бѫдеще подобни противоеврейски нападения, на 30 юний гръцкитѣ студенти и шовиниститѣ гърци въ Солунъ нападнали повторно евреитѣ и подпалили еврейския кварталъ. Около 200 еврейски кѫщи били разрушени отъ пожара. Духоветѣ били възбудени и правителството планирало да обяви военно положение въ града, за да се въдвори редъ и спокойствие.

Нѣкои евреи и пострадаха отъ нападенията на мѣстнитѣ гърци.

По сведения на в. „Македонска Трибуна“ отъ 16 юлий 1931 година цѣлиятъ еврейски свѣтъ се възмути и протестира противъ гръцката вандалщина. Платоническитѣ увѣрения на г-нъ Симопулосъ, гръцкиятъ министъръ въ Вашингтонъ, не можаха да успокоятъ евреитѣ въ Америка. Затова тѣ напоследъкъ сѫ имали конгресъ въ Вашингтонъ и се занимали съ звѣрствата, проявени отъ гръцката власть въ Солунъ. Екзекутивниятъ секретарь на конгреса г. Бернардъ Ричардсъ на 1 юлий отправилъ писмо до гръцкия министъръ г. Симопулосъ, подчертавайки, че безредицитѣ въ Солунъ сѫ причинили дълбока загриженость всрѣдъ еврейскитѣ срѣди въ Америка.

Г-нъ Симопулосъ е билъ принуденъ да отговори на г. Ричардсъ, като на 6 т. м. му писалъ, че „съответни мѣрки били взети и че виновницитѣ щѣли да бѫдатъ наказани“.

Ето какви сѫ обясненията на премиера Венизелосъ: „Безредицитѣ въ Солунъ сѫ били нещастно причинени отъ неоправдани протести на гръцкитѣ студенти националисти и ветеранитѣ отъ войната срещу членоветѣ на еврейската организация „Макаби“ въ Солунъ, и участието ѝ въ праздненството на сѫщата организация, държано въ София, на което българскитѣ членове на „Макаби“ говорили въ полза на териториалнитѣ претенции на тѣхната собствена страна. Ето защо, нѣма защо еврейския народъ да бѫде въ безпокойство.“

Много неприятно е било за гръцкитѣ националистически срѣди всѣко старание на чуждитѣ малцинства да защищаватъ правата си предъ

международни организации. Затова в. „Елефтеронъ Вима“ отъ 13 септемврий 1931 година съ недоволство писа следващитѣ думи въ връзка съ участието на солунски евреи въ конгреса на националнитѣ малцинства въ Женева:

„Какво търсѣше този евреинъ Коенъ и други, които сж се представили на Конгреса на малцинствата отъ името на . . . . Солунъ? Имали ли сж тѣ нѣкаква нарочна мисия или единъ мандатъ, или пъкъ тѣ сж се представили като клеветници? Еврейското общество въ Солунъ има задължението да поясни безъ закъснение това малко неразбирателство. Следъ последнитѣ събития, които смутиха македонската столица, би било една дръзка провокация да се изпращатъ подобни делегати. Ние не смѣемъ да вѣрваме, че се касае до истински делегати или пълномощници като се знае леснотата, съ която тѣ сж се оттеглили. Въ всѣки случай ржководителитѣ на еврейското общество въ Солунъ сж задължени да разсѣятъ всѣко неразбирателство, за да не натоварватъ всичкитѣ отговорности на гръцкитѣ националисти.“

Цѣли петь дни — съ подстрекателството на властитѣ — гръцки фанатици палиха, грабиха и физически нападаха евреитѣ въ Солунъ. И въпрѣки това, и въпрѣки явната асимилаторска, насилствена политика на Атина, евреитѣ нѣмали право да изнасятъ истината и да се оплачатъ предъ международни общества . . .

А че се касае до изгонване или елинизиране на евреитѣ, самъ Венизелосъ го призна предъ директора на в. „Воа д'Ориентъ“. Думитѣ на тоя най-популяренъ гръцки държавникъ изнесе в. „Ла Маседоанъ“ отъ 23 октомврий 1931 г.; тѣ гласятъ:

„Колкото за гръцкото еврейство, ние го смѣтаме, моето правителство и азъ, като единъ ценен факторъ за икономическото издигане на нашата страна, която е сжществено толерантна и кждето никой не се пита дали е евреинъ или гръкъ. Що се отнася до бждещето, азъ не се съмнявамъ, че то ще бжде задоволително отъ всички гледни точки, особено когато еврейския елементъ отъ новитѣ гръцки територии, като Солунъ, който брои едно многобройно гръцко население, се елинизира, както евреитѣ отъ Стара Гърция.“

Подиръ споменатитѣ погроми надъ евреитѣ въ Солунъ, още по-енергично започнаха да се проявяватъ гръцкитѣ ултра-националистически сдружения отъ типа на клуба „Халевдокрони“ (стоманени шапки). Членуватъ въ този клубъ предимно запасни офицери, като ржководители; основна задача на клуба бѣ — преследване и смазване на всичко негръцко.

Притѣсненията отъ различенъ характеръ заставиха солунскитѣ евреи масово да се изселватъ — къмъ Палестина, Турция, Испания, Австрия, Унгария, Германия, Франция, Италия и пр.

Изселванията и на властитѣ зачестиха. Много тѣхни семейства отъ Леринско, Воденско, Нѣгушко, Караферско, Енидже-Вардарско, Кожанско, Катеринско, Сѣрско, Драмско, Солунско заминаваха за Румъния.

Обвиненията на гръцкитѣ вестници срещу евреитѣ не пропускаха да изтъкнатъ, че тѣ — евреитѣ — били привърженици на македонската автономия. При процеса между редактора на в. „Македония“ отъ Солунъ и еврейското дружество „Макаби“, за който сведения дадоха гръцкитѣ вестници отъ 9 ян. 1932 г., редакторътъ на казания вестникъ г. Фардисъ потвърди въ статиитѣ си дори, че „евреитѣ биха мечтали да видятъ българското знаме да се вѣе на върха на Беязъ-куле“*. Разбира се, сждътъ е издалъ оправдателна присжда за г. Фардисъ. Сведения по споменатия процесъ даде в. „Ла Маседоанъ“ въ Женева, въ броя си отъ 15 януарий 1932 година.

---

* Беязъ-куле е известната кула въ Солунъ, построена отъ венецианцитѣ, въ която сж били затваряни стотици македонски борци презъ турския режимъ: а много по-голѣми страдания сж изпитали въ нея безброй българи при гръцкото управление.

При произвеждането на избори въ Гърция, правило бѣ станало венизелисткитѣ вестници да нападатъ солунскитѣ евреи. Последнитѣ отговориха спокойно и съ достойнство, въпрѣки заплахитѣ на разнитѣ шовинистически организации, че окончателно щѣлъ да бжде унищоженъ еврейския елементъ.

Наистина, не само евреитѣ отъ Южна Македония, но сжщо тъй турцитѣ, българитѣ, власитѣ бидоха разредени, на мѣста изцѣло преселени или прогонени. Гърция е доволна отъ тоя „свършенъ фактъ". Но и тукъ повтаряме, че гърцизма и специално държавата Гърция много повече щѣше да спечели ако се бѣ показала справедлива къмъ другитѣ народности. Защото, ако е въпросъ до свършени факти — не само Гърция знае да създава такива, но и другитѣ могатъ да ги мечтаятъ, да ги подготвятъ и да ги реализиратъ въ подходящи моменти; и съ много по-голѣмо основание, когато се касае да се възстановятъ народни права и интереси, които Гърция по такъвъ варварски начинъ е потжпквала.

Що се отнася до албанцитѣ подъ гръцка власть читательтъ ще се ориентира до известна степень отъ следващитѣ кратки редове, които се отнасятъ до едно споразумение между България и Албания относно тѣхнитѣ малцинства. Гърция бѣ недоволна отъ това споразумение и поради факта, че тя интегрално потискаше и албанското население подъ нейна власть.

Следъ Втората свѣтовна война въ в. „Македонска Трибуна", органъ на нашата организирана емиграция въ Америка, бѣ помѣстено следното разяснение по въпросната албано-българска спогодба:

„Известно е споразумението между Гърция и България, което се подписа отъ Политисъ и Калфовъ между дветѣ свѣтовни войни. Съ него гръцката държава пое задължение да проведе на практика онова, което предписваше договора за покровителството на националнитѣ малцинства. Естествено, съ подписа си признаваше, че въ Южна Македония живѣятъ българи и заяви, че ще гарантира тѣхнитѣ права. Но намѣси се Югославия и заплаши, че ще се откаже отъ приятелския си договоръ съ Гърция, ако последната признае българи въ своя територия. Подъ тая заплаха гръцкиятъ парламентъ отказа да потвърди споразумението. А Обществото на народитѣ, което се явяваше като гарантъ за спогодбата, официално порица гръцкото правителство.

Презъ 1932 г. се сключи споразумение между албанската делегация въ Втората балканска конференция, и българската делегация, за прилагане договорнитѣ клаузи относно малцинствата — българското въ Албания и албанското въ България.

Съ две думи да обяснимъ коя е тази Балканска втора конференция. По инициатива на гръцки и румънски политици балканскитѣ държави приеха да изпращатъ свои делегации, които въ общи съвещания (конференции) да обмислятъ въпроси, засѣгащи доброто съседство и целящи да доведатъ до едно пълно съгласие между държавитѣ на полуострова. Прикритата цель на инициаторитѣ бѣше тая: да се признае отъ страна на България и Албания светостьта на границитѣ, които се начертаха за Балканитѣ подиръ Първата свѣтовна война. Затова никой въ България и не вѣрваше, че ще се стигне до поправяне на извършенитѣ политически грѣшки въ 1919 г. и премахване на денационализаторскитѣ мѣрки въ Гърция и Югославия. Но все пакъ всѣка година и България изпращаше делегация на тия конференции.

На 11 януарий 1932 г. вестницитѣ (между тѣхъ и органътъ на македонската емиграция въ България — в. „Македония") помѣстиха следното съобщение:

„Въ изпълнение резолюцията на Втората балканска конференция, въ Цариградъ, напоследъкъ се събраха въ София албанската делегация, състояща се отъ Мехмедъ-Бей Коница, д-ръ Фуадъ-Бей Аслани и Искендеръ Коница, и българската, състояща се отъ г. г. Янко Сакжзовъ, Андрей Тошевъ, проф. Георги Геновъ, Димитъръ Милевъ и проф. Иванъ Георгиевъ, — и следъ нѣколко срещи останаха съгласни да изявятъ желание предъ респективнитѣ си правителства, щото и въ дветѣ страни да бждатъ широко приложени договорнитѣ клаузи досежно малцинствата — българското въ Албания и албанското въ България.

Съставеният и надлежно подписанъ за целта заключителенъ протоколъ ще бжде обнародванъ, следъ като се вржчи на съответнитѣ две правителства."

На 22 сжщия месецъ в. „Македония" въ София публикува следното съоб-

щение:

„Отъ албанския съюзъ „Джшира“ получихме следната декларация съ молба за публикуване:

„По случай подписания протоколъ между албанската и българската делегации, съгласно който и двете се задължаватъ да работятъ за прилагане договорнитѣ клаузи за защита на малцинствата, бѣлградскиятъ и атинскиятъ печатъ се изказватъ много недружелюбно, въпрѣки, че и двете тия държави — Югославия и Гърция, взеха участие въ конференциитѣ въ Атина и Цариградъ, съ цель да се постигне братство между балканскитѣ държави.

Въпрѣки това, обаче, нѣкои вестници въ Бѣлградъ и Атина пишатъ, че въобще въ България нѣма албанци, нито въ Албания — българи.

По този поводъ съюзътъ на албанскитѣ културни дружества въ България „Джшира“, който е представитель на всички албанци, живущи въ България, счита за нужно да декларира, че въ България има нѣколко десетки хиляди албанци, а така сжщо и въ Албания понастоящемъ има нѣколко хиляди славяни, които албанскиятъ народъ нарича българи.

Албанцитѣ, живущи въ България, приветствуватъ това добро начинание съ подписването на този протоколъ и се надѣватъ, че въ най-скоро време ще бждатъ дадени права на албанскитѣ малцинства въ Югославия и Гърция, кждето живѣятъ не десетки, а стотици хиляди албанци, безъ най-елементарни права. Въпросътъ за малцинствата е първата крачка въ пжтя на балканското споразумение.

Председателъ: Лазаръ Янковъ Грабова.“

Въ броя на сжщия в. „Македония“ отъ 8 мартъ 1932 година д-ръ Борисъ П. Петковъ, изтъквайки значението на албано-българския протоколъ, изнесе и факта, че къмъ тридесеть български селища се намиратъ на албанска територия съ 7,500 души население; а къмъ двадесеть хиляди души българи помаци, говорещи чисто български езикъ, съ развито национално съзнание, сжщо живѣятъ въ територията на албанската държава, въ граничнитѣ до Македония области. Общо въ Албания д-ръ Петковъ посочва къмъ 40 хиляди души българско малцинство.

Въ броя отъ 10 мартъ 1932 г. Андрей Тошевъ помѣсти, все въ сжщия вестникъ „Македония“, обширна статия противъ тенденциозното писание въ френския вестникъ „Журналъ де Деба“ отъ 24 февруарий с. г. Така зле е билъ информиранъ този вестникъ, че дори нарече подписания албано-български протоколъ „интрига, която щѣла да стане причина за разтурянето на организма, създаденъ въ полза на балканския съюзъ“.

Г-нъ Тошевъ изтъква какъ бѣлградскиятъ в. „Време“ е нарекълъ разговоритѣ между албанци и българи „задкулисни и съмнителни“; а гръцкиятъ „Месаже д'Атенъ“ нарекълъ протокола „лукавство, шито съ бѣли конци“. И основателно г. Тошевъ заключава, че тъкмо това възбуждение и опити за омаловажаване на протокола потвърждава важността на постигнатото споразумение между българската и албанската делегация.

Когато протоколътъ е билъ вржченъ на председателя на съвета, на тая конференция въ Цариградъ, сърбитѣ протестирали съ писмо до президиума, като оспорвали дори правото на албанци и българи да взиматъ такива решения, каквито сж взели. Съ намѣсата на турската делегация се намѣрило компромисно съгласие — протоколътъ трѣбва да бжде оттегленъ отъ конференцията, защото интересува само българи и албанци, а сърбитѣ да оттеглятъ своето протестно писмо.

Но на двете правителства (албанско и българско) протоколътъ е билъ поднесенъ. Фактически той не е трѣбвало да бжде въобще разискванъ въ Цариградската конференция.

„Журналъ де Деба“ писалъ, че презъ октомврий 1931 г. не било взето решение за установяване непрѣки отношения между албанци и българи, а само между югославци и българи. Г-нъ Тошевъ заявява, че това не отговаря на истината. Даденията отъ конференцията съветъ се отнася до всички национални групи.

Френскиятъ вестникъ засегналъ и въпроса за балканския пактъ, така много желанъ отъ гръцкитѣ делегати. Г-нъ Тошевъ разяснява, че такъвъ пактъ е възможенъ следъ като предварително бжде уреденъ въпросътъ за националнитѣ малцинства и българскиятъ елементъ бжде не само признатъ въ Гърция и Югославия, но му се възвърнатъ и силомъ отнетитѣ културни и други права. Въ своята статия г-нъ Тошевъ дава цѣлия текстъ на тая българска резерва, съпроводена съ изрично изразено българско съгласие относно принципитѣ върху които да почива пактътъ. Следъ израза на принципното свое съгласие, българската делегация е депозирала и следнитѣ пасажи въ своето писмено изложение до президиума на съвета въ Цариградъ, презъ януарий 1931 година:

„ . . . При това, обаче, нашата делегация поставя като сжществено условие за ратификацията на казания пактъ, приложението къмъ българскитѣ малцинства,

обитаващи всички балкански държави, включенитѣ клаузи въ международнитѣ договори, досежно малцинствата.

Сѫщевременно българската делегация дължи да заяви, че тя се задължава да действува за интегралното приложение на сѫщитѣ договорни клаузи, отнасящи се до малцинствата въ България."

Нека отбележимъ, че делегациитѣ отиваха на тия конференции съ пълното знание, удобрение и финансова подкрепа отъ съответнитѣ държави. Така и албанската делегация идваше отъ Албания. Г-нъ Коница е бивалъ и министъръ въ Албания. Г-нъ Тошевъ — отбелязваме за нашитѣ читатели — е бивалъ при турския режимъ дълго време консулъ на България въ Битоля. Заемалъ е и други важни дипломатически постове въ разни държави. Две години следъ споменаваната тукъ Цариградска конференция той стана министъръ-председатель въ България. Авторъ е на най-изчерпателната политическа история въ връзка съ балканскитѣ войни. Още преди почването на войната противъ Турция той е поддържалъ становището за избѣгване на всѣкакъвъ дѣлежъ на Македония и поддържане на нейното политическо автономизиране. Въ голѣмата му книга сѫ дадени докладитѣ му до българското правителство, които е правилъ въ този смисълъ.

Отъ гореказаното се вижда съвсемъ ясно, че и Албания е считала македонското славянско население за българско.

Подобенъ договоръ Гърция никога не би се съгласила да сключи съ Албания, защото гръцкото правителство изобщо отричаше сѫществуването на албанци въ гръцката държава; а кѫдето ги имаше, и то въ не малъкъ брой, Гърция всячески се стараеше да ги изгони или по-бързо да ги погърчи."

ГЛАВА ТРЕТА

НОВЪ ФРОНТЪ ПРОТИВЪ МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

ПРОТОГЕРОВЪ СЕ СТРАХУВА ОТЪ КОНГРЕСА НА ВМРО

Македонското движение трѣбваше да води една нова борба срещу фронтъ, на който се бѣха наредили, коя по-открито, коя прикрито, почти всички вражески срѣди, които бѣха си показали рогата и по времето когато падна убитъ Тодоръ Александровъ.

Тѣ разполагаха съ възможности да надуватъ предъ общественото мнение тая борба, а не само да я предизвикватъ, като при това ширѣха маса измислици за нейнитѣ причини и нейното развитие. До днесъ още фалшификациитѣ не сж спрѣли, а сигурно ще продължаватъ и въ бждеще. Тая борба е сжщо часть отъ моитѣ спомени. Дългътъ ми къмъ нашата народна кауза налага да се спра върху нея възможно по-подробно, за да не останатъ процепи, презъ които враговетѣ да промъкватъ лъжитѣ си, използувайки неосведомеността на много хора.

ВМРО трѣбваше да се отбранява главно по следнитѣ три посоки: а) срещу нѣкои остатъци отъ върховизма, на които Протогеровъ искаше наново да се облѣгне; б) срещу „югославянитѣ" въ София, идейно възглавявани отъ нѣколцина безпризорни общественици и задъ тѣхъ известенъ — не голѣмъ — брой български офицери; в) срещу комуниститѣ, целѣщи още отъ 1918 година да вематъ въ своя ржка Македонското освободително движение или, ако това не успѣятъ, да го разяждатъ или унищожатъ.

За всички тия срѣди и за домогванията имъ срещу независимостьта на Македонското освободително дѣло готовъ троянски конь бѣ Ал. Протогеровъ; точно така, както бѣ готовъ въ 1924 г., когато съ неговото цѣлостно морално участие биде посѣгнато върху живота на Тодоръ Александровъ. За суетата на тоя колкото ненуженъ въ дѣлото на ВМРО, толкова парадиращъ съ нейното име човѣкъ, убийството на единъ Тод. Александровъ, или насъскването за разколничество, или потайно облѣгане върху външни фактори противъ ВМРО, бѣха най-приемливи срѣдства. Както въ 1924 година преди свикването на общъ конгресъ, така и сега — въ 1928 г. — при подготовката на следващия конгресъ на революционната организация, троянскиятъ конь повѣрва, че настжпва моментъ за проява и на неговитѣ „дарби", съ нови съдружници отъ редоветѣ на самата организация, както въ 1924 година бѣха му съюзници Алеко Василевъ и подполковникъ Георги Атанасовъ. Цѣлиятъ отпоръ на Македонското движение срещу показалитѣ се наново домогвания съ стара марка, не бѣ нищо друго освенъ защита на самостойността на движението и на борбата срещу поробителя.

Читательтъ ще проследи какъ се развиха — въ течение на шесть месеца (отъ края на 1927 до лѣтото на 1928 г.) спороветѣ всрѣдъ ВМРО; и защо се наложи Протогеровъ да бжде наказанъ преди да се свика конгреса, който и безъ туй е дълго отлаганъ заради игритѣ на виновника и съюзницитѣ му. И тукъ ще повторя, че когато се явява пожаръ, винаги е предпочтително да се пресече единъ апартаментъ, а да се спасятъ останалитѣ петь или десеть въ едно здание; и пояснявамъ, че — за щастие — въ нашия случай трѣбваше да се разруши само тавана на сградата, кждето бѣха натрупани не особено ценни вещи.

За по-наблюдателнитѣ българи и чужденци, съвсемъ ясно стана съ кого сж били и какви цели сж преследвали така нареклитѣ се „протогеровисти", когато тѣ се озоваха на най-видни държавни постове следъ

идването на комунистическата власть въ България подиръ 1944 г.; нѣкои отъ тѣхъ станаха дори министри и членове въ Президиума на Народното събрание, а други бѣха награждавани съ ордени като „герои на социалистическия трудъ“ — трудъ, изразенъ единствено въ лъжи и прѣчки противъ Македонското освободително дѣло.

Често е задаванъ въпроса: „Не се ли засѣгаше престижа на българската държава чрезъ заредилитѣ се убийства на нейна територия?“ Наймного за тоя престижъ сж скърбили хората отъ македонското движение. Но най-малко за това се интересуваха тъкмо онѣзи, въ България, а и външнитѣ вражески фактори, които именно подклаждаха убийствата, подкрѣпваха разколницитѣ. Тѣ именно най-много искаха да страда престижа на българската държава, която искаха и да вематъ подъ своя команда.

А че въпроснитѣ убийства биваха кръщавани „македонски“, читателтъ ще срещне по-нататъкъ нѣколко разяснителни думи, съ които бѣше съгласно цѣлото родолюбиво общество на македонскитѣ българи.

Минавамъ къмъ разказа на самитѣ факти.

*

Презъ лѣтото на 1928 година шумно се показа единъ конфликтъ въ редоветѣ на ВМРО. Но той бавно бѣ назрѣвалъ въ течение на седемьосемь месеци. И сега на дъното на неприятноститѣ бѣ Ал. Протогеровъ.

Въ книга трета съ мои спомени е изнесена огромната негова вина по убийството на Тодоръ Александровъ. Посочено е тамъ какъ бѣ допуснато да бжде оставенъ ненаказанъ още на 12 септемврий 1924 г., и че въ Централния комитетъ на ВМРО биде вмъкнатъ съ цель да бжде по-отблизо контролиранъ.

Предоставено му бѣ да завежда ужъ работитѣ на Струмишки и Сѣрски революционни окржзи, съгласно едно решение на Централния комитетъ. Но лесно е да си представимъ какъ можеше да борави съ хора, които още при погребението на Тодоръ Александровъ бѣха разбрали, че той е главниятъ виновникъ за смъртьта на голѣмия борецъ.

Затова най-често, ако не изключително, Протогеровъ се занимаваше съ систематизиране на сведенията за режима въ поробена Македония, получавани отъ разни източници. А водѣше и контрола надъ счетоводството. Тази дейность го поставяше въ досѣгъ главно съ лица, които нищо не знаеха за прегрѣшенията му; така че разговора му съ тѣхъ можеше да минава безъ сѣнка отъ негово и тѣхно притѣснение.

Знаехъ, че интимнитѣ му приятели бѣха нѣкои върховисти, стари негови другари.

Като колега въ Централния комитетъ често го виждахъ. Сѣнката на Александровъ винаги бѣ между насъ и поради това взаимната ни връзка не можеше да бжде сърдечна, а само формална.

Казалъ съмъ другаде, че при съвсемъ случайна среща, неговъ много близъкъ човѣкъ, запасниятъ полковникъ Василъ Петковъ, ме запита:

— А бе, Михайловъ, какво има между тебе и Протогеровъ? На кого е сърдитъ — на покойния Александровъ или на тебе? Щомъ се спомене твоето име, току направи гримаса и ще каже:

— Остави го тоя ученикъ на Тодоръ Александровъ . . . .

— Не ми е ясно, казахъ на полковника. Съ Тодора имаха понѣкога дрязги.

Еднажъ и сериозно се спрѣчкахъ съ него, както загатнахъ и другаде. Той се противопостави на промѣнитѣ въ бойната тактика на ВМРО, които споредъ мене се налагаха; особено се възпротиви на атентатитѣ. А тъкмо тѣ ми изглеждаха най-подходящето за епохата срѣдство — съ огледъ на нашата основна задача — поддържане на македонския въ-

просъ открытъ предъ общественото мнение, безъ да ангажирваме народа ни много въ напрежения и жертви. Този родъ акции зачестиха, независимо отъ гледището на Протогеровъ. Всички наши борци ги одобряваха безрезервно.

Убеденъ съмъ, че въ случая Протогеровъ не изразяваше лично мнение, а повече бѣше проводникъ на преценкитѣ всрѣдъ известни фактори въ България.

Читателътъ ще си спомни въ какво мизерно състояние на духа бѣше той при конгреса следъ убийството на Т. Александровъ; и какъ чувствуваше липсата на почва подъ краката си поради общото подозрение въ ВМРО за неговата вина по това убийство.

Знаехъ колко зловещо би му звучила думата „конгресъ", която по дългъ трѣбваше да спомена презъ зимата на 1927 година. Следъ това, той стана още по-омърлушенъ. Не можеше и съмнение да има, че отъ всички решения на миналия, шести конгресъ на ВМРО, той бѣ запомнилъ най-добре решението, че трѣбва до край да се издирватъ всички виновници за смъртьта на Александровъ и да получатъ наказанието си. Изминалитѣ три години не можеха да заличатъ следитѣ на виновницитѣ; обратно — и онѣзи, които на времето отъ страхъ сж прикривали нѣкои тайни, можеха вече свободно да кажатъ каквото бѣха видѣли, чули и подозрѣли. Това е било ясно и за Протогерова, както му е било ясно и друго нѣщо — че ние не ще пренебрегнемъ ни най-малката подробность, която се отнася до злодеянието отъ 31 августъ 1924 година.

Накратко, нашиятъ тригодишенъ мандатъ изтичаше; нѣмаше никакви извънредни прѣчки, за да отлагаме конгреса. Протогеровъ се съгласи, когато подигнахъ този въпросъ, процеждайки тѣзи кратки думи:

— Да, трѣбва да помислимъ по това . . . .

*

Азъ споменахъ за появяване на новъ конфликтъ, на дъното на който е Протогеровъ. И сега, обаче, той намѣри за съюзници лица отъ срѣдата на ВМРО, както въ 1924 година. И сега мнозинството отъ „върховетѣ„ на организацията се оказа съ него — противъ единъ членъ на Централния комитетъ. Тогава противъ Тодора бѣха — всѣки по свои мотиви — Протогеровъ, Чаулевъ, Алеко Василевъ, Георги Атанасовъ; сега противъ Иванъ Михайловъ се наредиха Протогеровъ, попъ Христовъ, Баждаровъ, Пърличевъ, Томалевски.*

Той, Протогеровъ, живѣеше съ върховистки концепции, а още повече отъ това — съ върховистки склонности и манталитетъ.** Георги попъ Христовъ и самъ не разбра защо се озова съ него. Задграничнитѣ представители не се ржководѣха отъ никакви идеи, а само отъ лични домогвания въ тази борба.

Съ тѣхъ, общо взето, до тогава азъ се намирахъ въ добри отношения. Вѣрно е, и азъ, както и мнозина другари, отначало допускахъ да видя въ тѣхно лице енергични деятели. Оказаха се тромави, безъ фантазия, безъ стремежъ да създадатъ по-широки и по-солидни връзки съ българската свободна общественость; до голѣма степень съ застарѣли разбирания относно пропагандата за каузата; не импонираха на младитѣ, всрѣдъ които трѣбваше да се подбиратъ бждещитѣ общественици и борци. Идваха до мене нѣкои преценки отстрана на будни емигранти, че диктаторски се налагали въ емигрантскитѣ работи, доколкото е трѣб-

---

* Последнитѣ трима — нека и тукъ припомня — бѣха задгранични представители на ВМРО.

** Но надъ всичко у него стоеше суетата му, за която вече съмъ говорилъ и може би пакъ ще спомена въ следващитѣ страници.

вало понѣкога да изразятъ мнения на ВМРО по общонароднитѣ въпроси.

Единъ пѫтъ имахъ и азъ случай да установя до каква степень тримата си бѣха присвоили правото, или по-точно добили навикъ, да считатъ гледищата си задължителни за нашето движение. Специално Баждаровъ си въобразяваше, че е нѣкакъвъ Катонъ въ македонското дѣло.

Бѣха дошли на среща само съ мене. Поставихъ въпросъ, че по-енергично трѣбва да се действува предъ българското и чуждестранното обществено мнение срещу изгонването на българскитѣ селяни отъ Южна Македония подъ гръцка власть; и че по този начинъ страната се обезбългарява. Нѣкои наши хора — между тѣхъ бѣ особено настойчивъ Иванъ Караджовъ — искаха дори да се прибѣгне до убийство на нѣкого отъ българскитѣ министри, които премного лекомислено гледатъ на тоя въпросъ, при който българина се изкоренявaше отъ огнищата му, създадени отпреди повече отъ хиляда години. При разгорещения споръ Баждаровъ ми възрази твърдо:

— Когато му дойде деня, ще изхвърлимъ гърчулята въ морето съ щикове! . . . Той имаше предвидъ нѣкаква война въ бѫдещето, съ участието на българската армия.

— Винаги е най-сигурно ако имашъ на мѣстото свой народъ, му казахъ азъ. Ако нѣмахме свой народъ на мѣстото, нѣмаше да възкръсне дори България до Дунава, Родопитѣ, Осогово, Черно-море. Руситѣ биха ли тръгнали да освобождаватъ „българи“ южно отъ Дунава, ако тамъ всичко бѣше потурчено — както сега въ Южна Македония всичко може да бѫде погърчено, или всичко българско прогонено? Ако ние чакаме само войната, тогава нека скръстимъ рѫце и нека не водимъ никаква борба. Нито единъ народъ не постѫпва така, както ни проповѣдва г. Баждаровъ.

Този споръ ми даде да разбера, че и Баждаровци бѣха интимно съ доста чудни разбирания, макаръ нѣкога ужъ да сѫ взимали страната на централиститѣ.

Значението на Баждарова всрѣдъ революционния кадъръ на нашето движение бѣше равно почти на нула. Той не бѣ извършилъ нищо особено, което да бѣ обърнало вниманието на нашето общество. Доколкото пишеше статии въ наши вестници, такива прекрасно можеха да пишатъ цѣла редица македонски общественици. Бѣше написалъ една-две книги, самъ или въ сътрудничество съ други, и нѣколко брошури. Но имаше македонски автори, които бѣха написали много по-голѣми и ценни книги.

Ако не бѣше факта, че той и Пърличевъ бѣха натоварвани отъ време на време да се явяватъ предъ едного или другиго, за да известятъ нѣщо отъ името на ВМРО или да разяснятъ даденъ въпросъ, не биха имали повече кредитъ отъ тоя що го имаше всѣки по-културенъ македонски общественикъ въ България. Тѣ се явяваха — да си послужа съ единъ познатъ изразъ — като „чиновници за поржчки“. Но фактически всички поржчки на ВМРО, които изискваха рискъ, бързина, енергия, пробивность, въображение, вършеха ги други.

Много отдавна, при турския режимъ, за кратко сѫ бивали четници и двамата; били сѫ въ редоветѣ на ВМРО, както бѣха и всички наши учители и свещеници изъ Македония. Каквато мисия имъ е била възлагана, въ рамкитѣ на тѣхнитѣ възможности, изпълнявали сѫ я добросъвестно. Но двигателна сила въ нашето движение никога не сѫ били и нѣмаха качества за подобно нѣщо.

Очевидно, тѣ сѫ се почувствували твърде порастнали въ собственитѣ си очи отъ момента когато ги избрахме въ конгресъ за задгранични представители. А истината е, че нѣматъ участие и заслуга по спасяването на ВМРО следъ смъртьта на Т. Александровъ. Вмѣсто тѣхъ, ВМРО

можеше да си избере или назначи за задгранични представители когото би желала, измежду хилядитѣ хора съ образование всрѣдъ емиграцията.

Централниятъ комитетъ на ВМРО бѣше имъ предложилъ, следъ смъртьта на Т. Александровъ, да си дадатъ оставкитѣ като учители, за да се заематъ сериозно съ задачитѣ на задгранични представители. Правили сме си излишни илюзии, безъ да познаваме енергията, организаторската имъ сила и инициатива.

Наумъ Томалевски стоеше на много по-низко стѫпало въ сравнение съ Баждаровъ и Пърличевъ — и като нескроменъ, и като опартизанянъ до известна степень въ България, и като позьоръ, и много по-малко отъ тѣхъ знаеше за миналото на нашето движение.

Единъ единственъ пѫть видѣхъ тия хора да развиятъ енергия, каквато се изискваше въ полза на освободителното дѣло — това бѣ тогава, когато решиха да му пакостятъ.

За Н. Томалевски критики и оплаквания получавахъ често. Рисуваха го като надутъ; понѣкога и не поздравлявалъ, или пъкъ много извисоко поздравлявалъ довчерашнитѣ си приятели журналисти и артисти; въ тия срѣди той имаше познанства. Нѣколко пѫти ми писаха добри патриоти, че добилъ навикъ важно-важно да слиза и се качва въ автомобилъ тъкмо предъ централното кафене на София, „Панахъ"; въ обществото мнозина шушукали неблагоприятно заради тия негови необмислености. А е могло всѣка работа да свърши незабелязано. Като го познавамъ добре, мисля, че повечето пѫти той е отивалъ тамъ безъ да има въобще нѣкаква работа, а само за да се мѣрка като паша*. Той бѣше мързеливъ човѣкъ. Фалшивъ; колкото повече комплименти прави, толкова по-малко трѣбваше да му се вѣрва. Слабостьта му бѣ да изпада въ сантиментални настроения; и така да пилѣе огромна часть отъ времето си. Имаше право Симеонъ Радевъ, старият български дипломатъ и политически писатель, да негодува противъ него:

— Толкова време стоя въ Виена и не научи нѣмски езикъ поне колкото да си напише най-обикновено писмо .... Но за артисти, за артистки, не е пропустналъ да научи разни подробности.

Стоенето му въ Виена, което продължи — ако не се лъжа — повече отъ две години, нищо не допринесе въ пропагандно отношение за нашата кауза. Неговиятъ твърде близъкъ приятель, Йорданъ Бадевъ, който за известно време бѣ нашъ представитель въ Парижъ, надълго ми говори за слабоститѣ на Томалевски, за суетнитѣ му позирания, за повърхностно гледане на нашитѣ въпроси, за мързела му и пр. И привърши

---

* Склонностьта му да продава „пашалъкъ" установихъ и при срещи съ хора вънъ отъ нашата срѣда. Той бързаше да намѣри най-широкото и удобно канапе въ стаята; изтѣгаше се на него почти полулегналъ, поставилъ кракъ върху кракъ. И приказваше по начинъ, който за всѣки (стига да би могълъ да надзърне и да подслушва презъ нѣкой прозорецъ) подсказваше, че тукъ нѣкой голѣмъ бей разговаря съ чифлигаритѣ си. А понѣкога събеседницитѣ ни бѣха хора по-стари отъ него и по възрасть и по участие въ обществени работи.

„Най-много бихъ желалъ да мога да се пренеса въ Стара Русия и често да съмъ „на дача", както е описано въ рускитѣ романи ...." — чухъ го два-три пѫти да се изповѣдва предъ мене случайно. Тия думи свидетелствуваха за онова, което духътъ и душата му предпочитаха.

Нѣколко души наши хора, особено четници и войводи, които се е случвало да го посетятъ у дома му, излизали сѫ съ неприятно впечатление, защото презъ цѣлото време на разговора той е билъ съ мрежа на главата, притискваща намазанитѣ му съ нѣкакво масло или парфюмъ коси, и по пижама. Тѣ не можеха да повѣрватъ, че такъвъ човѣкъ ще върши нѣщо полезно за Македония, когато до пладне не е поставилъ обуща на краката си. Преценяваха го чисто и просто като нѣкакъвъ чужденецъ за нашитѣ работи и болки. Впрочемъ, и срѣдъ нашата интелигенция имаше недоволство отъ нѣкои негови навици. А не се изискваше много грижа отъ негова страна, за да не отблъсква чрезъ маниеритѣ си най-вѣрни и ценни наши дейци.

разказа си съ настоятеленъ апелъ предъ мене да бѫдатъ взети мѣрки, за да се турне край на такива прояви.

Следъ едно кратко мое пѫтуване въ чужбина бѣхъ решилъ да поддържамъ предъ приятели, че не трѣбва да се допускатъ тамъ подобни мързеливци. А нашитѣ задгранични представители се считаха сякашъ незаменими. Затова и не можеха да посочатъ лице, което да поеме издаването на нашъ вестникъ на чужди езици нейде въ Западна Европа. Нѣмало подходящъ човѣкъ . . . А истината бѣ, че всрѣдъ емиграцията въ България се намираше нашъ кадъръ съ образование въ изобилие, дори за уреждане управата на една независима Македония. Когато имъ посочихъ Симеонъ Евтимовъ, останаха изненадани, нѣкои сконфузени.

Но да продължа за Томалевски. Неговиятъ „бейлъкъ" бѣ отишелъ до тамъ, че да скрива изявенитѣ желания отъ български общественици да се срѣщатъ съ членове отъ Централния комитетъ на ВМРО. Лично констатирахъ това въ два случая.

Кирилъ Пърличевъ ми писа, че желаелъ да се запознае съ мене Александъръ Малиновъ, водачътъ на демократическата партия въ България. Пристигамъ тайно на уреченото мѣсто и заедно съ Пърличева отиваме при стария държавникъ. Следъ като привършихме разговора ни на общи теми, Малиновъ се обърна къмъ мене:

— Драго ми е, г. Михайловъ, че най-сетне и съ Васъ се видѣхъ. Азъ познавахъ всички по-изтъкнати хора на Македонското движение, още отъ времето на Груевъ и Дѣлчевъ. Не съмъ настоявалъ да Ви видя заради нѣщо неотложно, но просто да се запознаемъ. И да призная, учудвахъ се защо моето искане биде оставено тъй дълго безъ внимание, макаръ да съмъ говорилъ нѣколко пѫти на Наумъ Томалевски за такава една среща. Него по-често съмъ срѣщалъ, понеже се знаемъ отдавна; той е бившъ демократъ . . .

Не бѣ възможно да скривамъ истината предъ Малинова, за да оправдавамъ Томалевски. Ако срещата е била искана само единъ пѫть, още бихъ могълъ да се опитвамъ да го извиня нѣкакъ. Но понеже нѣколко пѫти Малиновъ настоявалъ за свиждане, отговорихъ му:

— Никой не ми е известявалъ, че сте имали желание да се видимъ. Ще запитамъ Томалевски какъ се е случило това опущение. Заявявамъ Ви, че искрено съжалявамъ. Занапредъ подобно нѣщо нѣма да се случи; стига да бѫде уведоменъ г. Пърличевъ.

Нѣмаше какво друго да възрази и Пърличевъ. Само поклати утвърдително глава. А Малиновъ остана доста изненаданъ отъ отговора ми. Може би и той като мене мълкомъ се е запитвалъ: кои сѫ могли да бѫдатъ мотивитѣ на Томалевски да замълчава тѣзи искания?

Минали бѣха много месеци. Въ едно писмо Димитъръ Ляповъ — Гуринъ ми извести, че Симеонъ Радевъ желаелъ да ме види. И прибавяше, че много се учудвалъ Радевъ защо не му е дадена среща, когато вече толкова пѫти е говорилъ на Томалевски да ми съобщи. Известихъ на Ляпова, че за пръвъ пѫть слушамъ за такова желание на Радева и че непремѣнно ще го срещна. Така и стана подиръ две-три седмици. Разкри се сѫщата изненада у Радева, както и при Малинова. Но Радевъ направо заяви:

— Познавамъ го добре. Той си представлява, че факторствува по македонското дѣло.

Но тия два случая хвърляха върху мързеливеца и позьора Наумъ и една по-особена свѣтлина. И въ този случай ми мина наумъ, че Ангелъ Узуновъ ще да еималъ право когато преди три години даже съ ревове настояваше да не се даватъ много права на задграничнитѣ представители. Защото винаги може да бѫдатъ и зле употрѣбени.

Значи, и въ случая съ Симеонъ Радевъ и въ тоя съ Малиновъ, той

не е водилъ смѣтка не само за себе си — че се излага като представитель на ВМРО; но не се е интересувалъ и за заключенията, съ които тѣ сѫ останали презъ дълго време и за мене, — щомъ не имъ отговарямъ. Следъ като узнаха пъкъ, че господинътъ нищо не е съобщавалъ до мене, ясно е какво можеха да мислятъ тия двама видни хора за отношенията между лицата по върховетѣ на ВМРО.

Но много пѫти съмъ си казвалъ, че това сѫ дефекти на характера му, които може да бѫдатъ отминати и простени.

Наумъ Томалевски си бѣ запазилъ сякашъ привилегия да критикува Протогерова налѣво-надѣсно, наричайки го „убиецъ на Т. Александровъ", „злото въ македонското движение" и пр. Той го кръщаваше и съ разни други имена, въ които влагаше подценяване и презрение. Едно отъ тѣхъ доби разпространение всрѣдъ почти всички деятели на ВМРО, а и всрѣдъ множество близки тѣмъ емигранти изъ България — името „Хралупа". Спомнямъ си и кѫде бѣ измислено. Една надвечерь минавахъ съ Томалевски край с. Калково, Самоковско. Той се загледа въ дебелитѣ стъбла на стари върби край шосето, почти всички изгнили; въ всѣка отъ тия грамадни цилиндрически кори можеше да влѣзне преспокойно човѣкъ, даже двама души. Едва по нѣкое клонче съ листя стърчеше отгоре надъ цилиндъра.

— Знаешъ ли кой прилича на такава хралупа? — обръща се къмъ мене съпѫтника ми.

— Не съмъ мислилъ по това, казвамъ.

— Протогеровъ е сѫщинска хралупа — пояснява Томалевски и се смѣе презглава, а смѣхътъ му заразява и мене.

Томалевски изсипваше върху Протогерова всичкия си антивърховистки ядъ. Но и независимо отъ това нѣмаше високо мнение за него, нито каква да е почить. Той знаеше, че за виновността на Протогерова по самото убийство на Александрова има на лице мнозина свидетели и че сѫ събрани документи, които биха могли да бѫдатъ изнесени предъ единъ конгресъ. Не се побираше въ себе си отъ мѫка когато научи, че тия документи бѣха изчезнали; наистина, тѣ бѣха оставени при приятели, които забравили кѫде сѫ ги скривали, заедно съ други нѣща. Едва подиръ нѣколко месеци се намѣриха*.

РЕШЕНИЕ ЗА СВИКВАНЕ НА КОНГРЕСА

Презъ месецитѣ, които предшествуваха Седмия редовенъ конгресъ на ВМРО, преценката за зловредното влияние на Протогеровъ бѣше обща и мнозина размишляваха въ себе си какъ ВМРО да се отърве отъ него. Но, всичко се обмисляше съ огледъ на едно неопредѣлено бѫдеще, и, така да се каже, съ абстракции, защото никой отъ отговорнитѣ лич-

* Не бѣ изключено Томалевски да е влагалъ срещу Протогерова и старитѣ си лоши чувства, още отъ времето когато е билъ нѣщо като социалистъ и нѣщо като сприятеленъ съ санданиститѣ. Чувахъ го понѣкога да изговаря името на Чудомиръ Кантарджиевъ; заедно ли бѣха учителствували на младини, или заедно сѫ посещавали нѣкакъвъ социалистически клубъ — не помня добре. Поради тия му връзки Христо Матовъ, тогавашенъ задграниченъ представитель на ВМРО, съ голѣмо подозрение е гледалъ на Томалевски. „Отъ този домъ ще излѣзне нѣкакво зло" — е говорилъ на своя тѣлохранитель Ангелъ Бузалаковъ, но и на други свои по-интимни хора. Срѣщнахъ еднажъ въ Неврокопско Бузалакова и го запитахъ какво знае отъ миналото за нашия сегашенъ задграниченъ представитель Н. Томалевски. Той ми отговори приблизително въ следния смисълъ: „Може да сте го преценили сега като добъръ. Но Матовъ смѣташе нѣкога, че въ неговия домъ може да сѫ се укривали санданисти — когато се водѣше съ тѣхъ борба преди балканскитѣ войни". Но когато Чудомиръ Кантарджиевъ и други като него получиха наказанието си поради участието имъ въ заговора противъ Тодоръ Александровъ — Томалевски тържествуваше. Малко по-късно пъкъ наново ще се намѣри въ до-

ности въ Организацията не бѣ заговорилъ конкретно за конгреса, който можеше да се занимава съ тия въпроси. А датата за свикването на конгреса наближаваше и трѣбваше да се помисли вече за подготовката му.

Когато проговорихъ предъ задграничнитѣ представители, че е време да се готвимъ за общия конгресъ на организацията, направи ми впечатление, че тѣ, особено Баждаровъ и Пърличевъ, неохотно слушаха, като да не се касаеше за нѣщо, което бѣхме длъжни да извършимъ.

Споменалъ бѣхъ за сѫщото и предъ Ангелъ Узуновъ, дългогодишниятъ ни пунктовъ началникъ въ Кюстендилъ. Той, изглежда, бѣ разговарялъ съ своя роднина Кирилъ Пърличевъ. Като го видѣхъ наново, започна да ме увещава, че не е нужно свикване на конгреса; че никаква причина не виждалъ да се бърза.

— Защо ти трѣбва конгресъ? Всичко си върви правилно. Първата дума въ движението е твоя. Карай си работата и гледай си кефа . . .

— Първата дума трѣбва да има конгреса, му отговорихъ. Ако ние речемъ да го отлагаме, бѫди сигуренъ, че отначало потайно, сетне пооткрито, ще се яватъ критики по нашъ адресъ, независимо кой помежду ни има по-малъкъ или по-голѣмъ авторитетъ. Вънъ отъ това, има въпроси насъбрали се презъ тия години, които само конгресътъ може да урежда.

Презъ месецъ октомврий 1927 година отправихъ бележки до другаритѣ си отъ Централния комитетъ и хората на Задграничното представителство, съ които ги питахъ: не смѣтатъ ли, че е нужно да се съберемъ, за да поговоримъ около подготовката на конгреса, който, споредъ устава, се свиква на всѣки три години.

Георги п. Христовъ бѣше твърде далечъ и не отговори.

Протогеровъ до края на месецъ декемврий не намѣри за нужно да отговори на тая бележка.

Задграничнитѣ представители сѫщо въ продължение на два месеца нищо не отговориха. Вмѣсто това, обаче, единъ день между мене и твърде близкия на Баждаровъ и Пърличевъ приятель — Ангелъ Д. Узуновъ, пакъ се поведе разговоръ по въпроса за конгреса. Узуновъ се чудѣше на акъла ми, задето съмъ поискалъ да свиквамъ конгресъ, изтъквайки ми следнитѣ доводи: а) ти си господарь въ цѣлото движение; Протогеровъ безъ тебе нищо не е въ състояние да стори; б) и въ миналото конгреситѣ сѫ били отлагани години наредъ; в) има опасность отъ сътресения, които могатъ да дойдатъ откъмъ Протогерова, или поради апетити на нѣкои други лица.

Тѣзи съображения не могатъ да не възмутятъ всѣки съвестенъ членъ, или съчувственикъ на ВМРО, който знае голѣмото значение за нейния правиленъ развой на конгреситѣ, които и безъ това сѫ рѣдки. Това възмущение бѣ обвзело и мене, и азъ го сподѣлихъ съ нѣкои отъ по-виднитѣ лица въ Организацията; и то бѣ толкова по-оправдано, като се знаеха отношенията на Ангелъ Узуновъ съ споменатитѣ двама членове на Задграничното представителство, на чието мнение въ сѫщность, по обща преценка, Ангелъ Узуновъ бѣ станалъ проводникъ.

Отговорихъ му, че на мене лично Организацията не е нужна, за да бѫда доволенъ, когато съмъ или ме считатъ господарь въ нея; за мене постоветѣ въ Македонското движение не сѫ „меснети“, за да искамъ да

бри отношения съ остатъка отъ санданисти, подъ стрѣхата на комунистическото покровителство.

Очевидно поради споменатитѣ стари връзки съ санданиститѣ, по-младиятъ братъ на Н. Томалевски — Димитъръ, раздаваше следъ Първата свѣтовна война на македонски младежи вестничето, което пишеше Димо хаджи Димовъ, познатиятъ комунистъ-санданистъ. Две години по-късно и двамата братя бѣха доволни, че Димо х. Димовъ е наказанъ отъ ВМРО заради виновность по убийството на Т. Александровъ.

бѫда увѣковѣченъ, когато се добера до нѣкой постъ. Тъкмо обратното — онѣзи, които като менъ сѫ дошли въ Организацията отъ идеализъмъ и които заемаме известни постове въ нея, чувствувайки ги като изпълнение на тежъкъ дългъ къмъ Родината — сме наклонни да се боримъ противъ онѣзи, които искатъ да схванатъ службата си въ ВМРО като раздавани „меснети".

При това Организацията не бѣ проспала мъртвешки сънь, та да нѣма нужда отъ единъ прегледъ на миналото. Въ момента Организацията е на мѣстото си, му заявихъ, но ако не стане единъ конгресъ, може да настѫпи едно морално разтлѣние.

И следъ този разговоръ съ Узунова, отговоръ отъ съответнитѣ мѣста пакъ не се получи. Трѣбваше при една обща среща да се издебне моментъ и предъ всички да се запита Протогеровъ, дали е получилъ бележка и какво мисли по конгреса. Той едва промънка презъ носа си, че е получилъ бележката и че би трѣбвало да се поговори по въпроса. Тогава нѣкои и отъ Задграничното представителство промълвиха, че не е зле да се поговори. И, наистина, 7-8 дни следъ тази среща получихъ едно писъмце отъ Баждаровъ, който ме запитваше дали ще може да се уреди една среща, на която да се поговори около конгреса.

Въ писмото се казваше,че задграничнитѣ представители желаятъ първо съ менъ да поговорятъ, преди да говорятъ общо, защото — както отъ после се узна — Протогеровъ ги билъ поканилъ на подобна среща (макаръ, че на моята бележка още не бѣ отговорилъ), но тѣ сѫ предпочели да се срещнатъ съ менъ, преди да се отзоватъ на поканата на Протогеровъ.

Тази среща стана. Преди всичко, отъ името на ЗП, Баждаровъ зададе въпроса: може ли да имъ се изясни, по какви съображения трѣбва непремѣнно да се свика конгресъ. Срещата продължи около три часа, въ течение на които изложихъ сподѣленото въ организационнитѣ срѣди становище по следния начинъ:

а) Конгресътъ трѣбва да се свика, защото така предписва Правилникътъ;

б) Конгресътъ трѣбва да се свика още затуй, защото, ако продължимъ да управляваме ВМРО безъ конгресъ, ще се яватъ критики по нашъ адресъ — по адресъ на Централния комитетъ и Задграничното представителство, че сме узурпатори. И въ такъвъ случай сигурно е, че преди всичко паднали личности, на чийто кефъ не бихме могли да угодимъ, ще издигнатъ такава критика. Не е изключено, носители, или даже автори на подобни критики да се окажатъ и хора иначе сериозни, но които евентуално могатъ да смѣтатъ, че е време Организацията да претърпи контролъ и промѣна, или пъкъ че е време лично тѣ да осѫществятъ нѣкои свои въжделения за влизане въ Централния комитетъ или Представителството;

в) Свикването се налага още и за това, защото Организацията презъ изтеклитѣ три години прекара единъ интересенъ животъ, отъ гледище на тактика и методъ, че тя живѣ единъ буренъ животъ при прегазвания на много застарѣли ценности. Всѣки, който чувствува, че самъ е живѣлъ съ пулса на борбата, който е почувствувалъ годното и негодното измежду срѣдствата и възможноститѣ ни, ще желае да има конгресъ, за да допринесе малко или много въ интереса на Движението. Организацията ще трѣбва да промѣни и Устава, изработенъ за условията презъ турско време. Да се отърве отъ всевъзможни излишества, да стегне и да провѣри редоветѣ си. Ако ние самитѣ не бихме имали що да кажемъ върху нѣкои моменти отъ живота на ВМРО презъ тѣзи три години, не можемъ да отнемемъ правото на другитѣ организационни хора да си кажатъ мнението.

Членовете на Задграничното представителство най-после се убедиха въ необходимостьта отъ свикването на конгреса.

На 3 мартъ 1928 година тримата членове на Централния комитетъ се събрахме, за да размѣнимъ мисли върху най-законния начинъ, по който би могло да се избератъ делегати за общия конгресъ, съобразявайки се съ духа на Устава.

При разискванията ни се изтъкнаха три различни тези или пѫтища, по които може да се достигне до единъ общъ конгресъ. И тримата членове на ЦК констатирахме тия три положения, които се разгледаха всестранно съ решение да се докладватъ въ една обща среща, на която трѣбваше да бѫдатъ извикани и членовете на ЗП, за да се изслушатъ бележкитѣ и мненията и на последнитѣ, та следъ това Централниятъ комитетъ да се спре окончателно на най-законното и моралното отъ тия три положения, за да го възприеме като база за делегатството при предстоящия конгресъ.

Всички членове на Централния комитетъ бѣхме единодушни, що се отнася до правото на Централния комитетъ, както е предвидено въ Устава, самъ да урежда конгреса. Александъръ Протогеровъ, който писмено подробно разгледа въ свое изложение тритѣ основи за произвеждане на изборитѣ за делегати заключи: „При така всестранно разгледания въпросъ нека да си каже думата Централния комитетъ върху начина на избирането на делегатитѣ за общия конгресъ на ВМРО". Тримата членове на Централния комитетъ приехме да се свика конгресъ възъ основа на чл. 170 отъ Правилника и числото на делегатитѣ, въ духа на този членъ, да се опредѣли отъ фактическото положение на ВМРО и развитата революционна дейность.

Протогеровъ, обаче, даваше изразъ на своето желание да се осуети свикването на конгреса. Не намирайки други причини за това — той, за да спечели време, пожела „да си помисли малко" върху разгледанитѣ въпроси.

Нѣколко дни по-късно представи едно писмено изложение, въ което даваше мнение, че свикването на конгреса е наложително и трѣбва да стане между 10 и 20 априлъ 1928 г. Но отъ друга страна прави такива запитвания, отъ които проличаваше, че много голѣмо удоволствие би било за него, ако въобще конгресътъ не се свика.

Не другъ, а Георги п. Христовъ, следъ като е прочелъ изложението на Протогеровъ, бърза да ми пише:

„Др. Радко,

Вѣрвамъ и ти да имашъ на ржка мнението на Ангелъ по конгреса. Сега се разбира какво е било неговото помислуване. Моето заключение е, че той иска да осуети конгреса. Азъ въ нищо нѣма да отстѫпя и съмъ се установилъ за Битолско какъ да се избератъ делегати и точно съгласно чл. 170 отъ правилника. Вѣтъръ работи приказва той. Да го запитаме преди 3 г. когато бѣха съвсемъ условията други, какъ стана общия конгресъ, въ който той бѣ избранъ за ЦК. Ами следъ три и неопредѣлено число години споредъ него, какъ мисли да направи конгресъ.[15]

6. 3. 928 г. Съ поздравъ, Форовъ."*

---

* Фотографии (като приложения) ще бѫдатъ тукъ дадени само отъ най-важнитѣ писма. Но всички писма, които сѫ цитирани въ тая глава, бѣха изнесени и фотографирани въ книгата „Защо бѣ убитъ Ал. Протогеровъ", както и въ отдѣлни броеве на в-къ „Свобода или Смъртъ" по времето, когато се водѣха споровете и борбата срещу визиранитѣ господа.

Следъ тая среща на Централния комитетъ, направихъ предложение разискванитѣ въпроси да бѫдатъ изнесени и предъ членоветѣ на ЗП и запаснитѣ, за да се освѣтлятъ всестранно и тогава чакъ Централниятъ комитетъ да вземе окончателно решение. Ако не бѣхъ направилъ подобно предложение — среща съ ЗП въобще не щѣше да има и Централниятъ комитетъ щѣше да реши въпроса, безъ да сондира мненията на други лица.

Уговорената среща се състоя на 6 мартъ въ присѫтствието на членоветѣ на ЦК, членоветѣ на ЗП и запаснитѣ членове — Гюрковъ, Шандановъ и А. Узуновъ. На тая среща докладвахъ констатациитѣ на ЦК по въпроса за конгреса и делегатството. Съобщихъ, че конгреса неминуемо трѣбва да се свика, следъ което изложихъ законната база, както я бѣ възприелъ Централниятъ комитетъ. Всички се изказаха върху поставения въпросъ утвърдително. Въ подкрепа на възприетата база най-блестяще се аргументираха Георги Баждаровъ и Кирилъ Пърличевъ. Първиятъ прибѣгна и къмъ примѣри отъ английската история, за да докаже нейната законность и моралность. Централниятъ комитетъ си взе бележка и опредѣли за 8 мартъ нова среща, само за членоветѣ на Централния комитетъ, които да установятъ окончателно подробноститѣ върху избора на делегати за Седмия общъ редовенъ конгресъ на ВМРО.

На срещата на 8 мартъ, въ разговора се приповториха ония главни линии, които Централниятъ комитетъ въ присѫтствието на членоветѣ на ЗП, възприе на 6 мартъ по въпроса за свикването на конгреса. Следъ проучване подробноститѣ, и тримата членове на Централния комитетъ се установихме единодушно върху съдържанието на протокола за свикване на конгреса и върху текста на писмото до окрѫжнитѣ комитети за избиране на делегати. За цельта на менъ бѣ възложено да напиша протоколъ, който веднага да бѫде изпратенъ за подписъ на другитѣ членове на Централния комитетъ. Ето и самия протоколъ:

Протоколъ № 8

Днесъ 8 мартъ 1928 г. Централниятъ комитетъ на Вѫтрешната македонска революционна организация, въ присѫтствието на всички членове: Александъръ Протогеровъ, Георги п. Христовъ и Иванъ Михайловъ, се събра на специално заседание, за да размѣни мисли и вземе решение по свикването на Общия конгресъ на ВМРО, който съгласно членъ 7 отъ Правилника на Организацията се свиква всѣки три години. Мандатътъ на настоящия Централенъ комитетъ въ срѣдата на миналия месецъ февруарий изтече. Свикването на конгреса не можеше да стане до месецъ февруарий или презъ сѫщия месецъ, поради технически причини. Понеже съгласно чл. 145 отъ Правилника на ВМРО, свикването на конгресъ е работа на Централния комитетъ, ние счетохме, че сме длъжни, преди всичко, да се установимъ върху оная най-законна база, върху която свикването може да стане, имайки на умъ всички прѣчки за едно абсолютно изпълнение на постановленията на Правилника по свикване на конгресъ, произхождащи отъ условията, въ които се намира цѣла Македония и при които трѣбваше да се развива революционното освободително движение. Следъ най-подробно разискване, и прибѣгвайки до провѣряване предварително и мненията на най-близки и отговорни другари, Централниятъ комитетъ счете за най-близка до Правилника следната база за свикване на Общия конгресъ:

Базирайки се на чл. 170 отъ Правилника, подчертава се изрично следното:

1) Че въ окрѫжнитѣ конгреси, свикани за изборъ на делегати, иматъ право да присѫтствуватъ ония членове на Окрѫжния комитетъ

и околийски войводи, които сѫ били и сѫ работили въ окрѫзитѣ и околиитѣ си.

2) Че броятъ на делегатитѣ въ всѣки окрѫгъ не може да надминава числото на ония околии, въ които е проявена нелегална революционна дейность. Тукъ заслужава да се приведе дословно мотивировката на членоветѣ отъ Централния комитетъ:

Тази нелегална дейность и нейнитѣ представители за всѣка околия, и отъ тамъ за цѣлия окрѫгъ, сѫ онова законно начало, което по духа и буквата на Устава дава възможность на делегатство. Стремейки се непременно да тръгнемъ отъ едно начало, което да има максимумъ законни основания при днешнитѣ условия, ние се спрѣхме на изтъкнатата до тукъ база за избиране делегати на предстоящия конгресъ;

3) Сѫщевременно намираме, че е най-редовно и законно за делегати да бѫдатъ избираеми всички дейци, които презъ последнитѣ три години сѫ действували като нелегални въ Македония. Вънъ отъ тѣхъ избираеми могатъ да бѫдатъ и лица отъ ония категории, за които на съответно мѣсто въ Правилника се говори;

4) Възъ основа на горното окрѫзитѣ ще трѣбва да бѫдатъ представени въ предстоящия конгресъ съ следния брой делегати: а) Скопския окрѫгъ (8) осемь делегати; б) Битолския (6) шесть делегати; в) Сѣрския окрѫгъ (1) единъ делегатъ; г) Солунския окрѫгъ (2) двама делегата; д) Струмишкия окрѫгъ (4) четири делегати. Отъ общата изборна колегия, съставена отъ Струмишкия и Сѣрския революционни окрѫзи, сѫ били избрани въ последния конгресъ на тая часть на Македония делегати; тия делегати формално се числятъ къмъ съответнитѣ Сѣрски и Струмишки окрѫзи споредъ Правилника . . . .

Централенъ комитетъ на ВМРО:
Ив. Михайловъ, Г. п. Христовъ, А. Протогеровъ (при особено мнение).

Оставамъ при особено мнение върху следното:

1) Възъ основа на принципитѣ, които по-горе се възприематъ отъ Центр. к-тъ, Поройска околия трѣбва да има сѫщо свой делегатъ, понеже и въ нея е работилъ респективниятъ войвода, а сѫщо (сѫ работили) и групи на нѣколко пѫти отъ сѫщата окол. чета, така че Струмишкиятъ револ. окрѫгъ трѣбва да има петь, а не четири делегати.

2) Възъ основа на сѫщитѣ принципи и Солунскиятъ революц. окрѫгъ трѣбва да се представлява отъ три, а не отъ два делегата.

А. Протогеровъ, Чл. на ЦК на ВМРО [16]

Както ще забележатъ читателитѣ ни, членоветѣ на Централния комитетъ на ВМРО не само не сѫ пренебрегнали Правилника и Устава на Организацията, но своето решение обосноваватъ изключително върху тѣхъ. Това обосноваване е толкова повече отъ значение, че е изградено още и върху разискванията на три последователни срещи и върху мненията на мнозина сведущи другари.

Съставянето на протокола е било резултатъ на зрѣло и всестранно обмисляне, а не на прибързано слагане на подписи. Отдѣлнитѣ членове на Централния комитетъ сѫ разгледали и обмислили всички подробности и ние виждаме Протогеровъ да подписва при особено мнение, съ което иска двама делегата повече, безъ да направи нѣкаква бележка върху принципитѣ и законната база, възъ основа на които Централниятъ комитетъ дава своитѣ нареждания.

АЛ. ПРОТОГЕРОВЪ ИЗВЕСТЯВА,ЧЕ НАПУСКА ВМРО ПРЕДИ ДА СЕ Е ЯВИЛЪ ПРЕДЪ КОНГРЕСА

Вмѣсто да върне протокола, препратенъ му отъ Г. п. Христовъ за подписване, Протогеровъ отправи до членоветѣ на Централния комитетъ и Задграничното представителство едно обширно писмо, отъ което предаваме сѫществените пасажи, говорещи ясно за разбиранията и настроенията на Протогеровъ:

(„Прочели Н. Дрѣновски, К. Пандовъ,
Петьофи, 16. 3. 1928 г.)*

До другаритѣ отъ ЦК и ЗП на ВМРО

Днесъ на общата среща на членоветѣ на ЦК и на ЗП ще се размѣнятъ мисли по измѣненията, които трѣбва да се направятъ въ устава и правилника на ВМРО.

Понеже съмъ боленъ, на тая среща не ще мога да присѫтствувамъ. Отъ друга страна моето присѫтствие считамъ за излишно, понеже, както заявихъ устно въ заседанието на сѫщитѣ другари на 6-и т. м., азъ напускамъ редоветѣ на ВМРО.

Ако ви интересува моето мнение ще кажа следното:

1) Новитѣ условия налагатъ нови цели, нови задачи и нови срѣдства за борба; като така, и устава трѣбва да се пригоди къмъ тѣзи нови условия.

Опитътъ ни показа, че сегашниятъ уставъ и правилникъ на ВМРО съвсемъ не отговарятъ на новитѣ условия за борба.

2) Досегашниятъ уставъ и правилникъ сѫ безсистемни, безъ ясни основни принципи, а има много излишенъ баластъ.

Конгресътъ да изработи уставъ, който да дава само директиви, само целитѣ, принципитѣ на борбата, безъ да дава норми, принципитѣ на които трѣбва да почива управлението на ВМРО.

3) Върховното ржководство на ВМРО да се остави само на едно тѣло, а не на две, както бѣ досега — Ц.К. и З. П.

4) Върховното ржководно тѣло — Ц. К. да обгръща всички функции на Освободителната борба, достигащи и до последния деецъ, та да нѣма прекѫсване между Ц. К. и промеждутъчнитѣ тѣла въ нѣкои функции.

Богъ да ви даде отличенъ успѣхъ и да бѫдете щастливи да извоювате „Свободна и Независима Македония“.

Съ другарски поздравъ, А. Протогеровъ[17]
14 мартъ 1928 г.“

Протогеровъ заявява, че напуща редоветѣ на ВМРО. Това е резултатъ на предчувствието, че неговото оставане тамъ не се желае отъ никого, както и отъ страха да не се повдигне въпросътъ за неговата виновность въ убийството на Т. Александровъ. Въ единъ отъ пасажитѣ на това писмо Протогеровъ заявява, че „напуща Организацията, макаръ да чувствува, че има още сили да работи за нея“. Следъ тази дата вече той многократно е викалъ при себе си свои познати, на които е челъ писмото за подаване на оставката, но въ разговора си винаги е влагалъ тенденция да се разбере, че това върши съ скрѣбь и като че ли е чакалъ нѣкой да му каже: „Аманъ, Дѣдо Ангеле, какво правишъ ти? Организацията какво ще стане безъ тебе?“

---

* Въ лѣвия жгълъ на това писмо сѫ се подписали — съ псевдонимитѣ си — Томалевски, Пърличевъ и Баждаровъ — за осведомление, че сѫ чели писмото.

Но понеже никой не е изрекълъ подобно съжаление, а наопаки — всички сѫ го похвалили за това му решение, понеже е билъ вече старъ и уморенъ, той вижда, че нѣма другъ изходъ, освенъ да се оттегли, давайки да се разбере, че доброволно върши това, макаръ и съ болка . . .

Симптоматичното въ това писмо е онзи заключителенъ пасажъ, който показва, че Протогеровъ има намѣрение веднага да се оттегли, безъ да се интересува отъ подготовката на конгреса, а не както би било редно — това да стори, следъ като се отчете и бѫде освободенъ отъ отговорность. „Богъ да ви даде отличенъ успѣхъ и да бѫдете щастливи . . . “ Понеже въ срещата, за която се говори въ писмото — щѣше не да се освобождава Македония, а да се решава за подготвителнитѣ работи по конгреса — този успѣхъ, който пожелава Протогеровъ, не може да се отнася освенъ за тѣзи именно работи, отъ които се отдръпва. Това се вижда и отъ пасажа въ който казва: „Отъ друга страна моето присѫтствие считамъ за излишно, понеже, както заявихъ устно въ заседанието на сѫщитѣ другари на 6 т. м., азъ напускамъ редоветѣ на ВМРО . . . “

Значи, Протогеровъ счита за излишно да присѫтствува на сбиркитѣ и нека повторимъ още веднажъ, за да не се забрави, оттегля се веднага отъ работа. Повтарямъ — бои се отъ конгреса, знаейки вината си по убийството на Тодоръ Александровъ.

ГЛЕДИЩА ПО ИЗБОРНОСТЬТА НА ЗАДГРАНИЧНОТО ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО

Срещата на 14 мартъ се състоя въ отсѫтствието на Ал. Протогеровъ, който съобщаваше, че се е разболѣлъ (цитираното негово писмо още не бѣше получено). На нея присѫтствуваха всички останали, които участвуваха въ срещата на 6 мартъ.

Разисквания̀та върху измѣненията на Устава почнаха съ прочитането отъ менъ на нѣкои бележки, които по-специално засѣгаха института на Задграничното представителство и съкращението на Правилника.

Застѫпихъ мотивирано гледището за назначавано, а не изборно Задгранично представителство, както бѣше презъ последнитѣ години. Баждаровъ, безъ да се спре на моята аргументация, настоя за запазване на старото положение, твърдейки, че безъ задгранично представителство щѣло да настѫпи хаосъ въ работитѣ на революционната организация.

Той настояваше ЗП да си остане, защото службитѣ задъ граница изисквали това и привеждаше известни аргументи изъ миналото, за да докаже, че ЗП винаги е сѫществувало.

Баждаровъ, обаче, забравяше, че не става дума да сѫществува ли или не задгранично представителство, а само да не сѫществува изборно задгранично представителство, и членоветѣ му, които ще изпълняватъ задгранична служба, да бѫдатъ назначавани.

За премахването на изборното Задгранично представителство изтъквахъ следното: а) Не е вѣрно твърдението на Баждаровъ, че ЗП е сѫществувало винаги. Вѣрното е, че отъ 1893 до 1897 г. въобще не е имало никакво ЗП; че отъ 1897 до 1905 г. е имало ЗП само назначавано отъ Централния комитетъ; че отъ 1905 до 1912 г. е имало изборно ЗП, но съ права неимовѣрно по-малки отколкото сега фигуриратъ въ Правилника. Отъ 1912 до 1925 г. не сѫществува никакво ЗП, а има или непостоянни съветници, числото на които се движи отъ единъ до петнадесеть души, или пъкъ упълномощени отъ Александровъ и Протогеровъ лица, като Пърличевъ и Баждаровъ, които въ очитѣ на никого не сѫ минавали нито за ЗП, нито даже за редовни пунктови началници; следователно, излиза, че 25 години наредъ или нѣма никакво ЗП, или има

назначени хора, или съветници; а само седемь години имаме изборно ЗП и то съ малки права; б) Колкото се отнася до твърдението на Баждаровъ, че Централниятъ комитетъ може да извърши грѣшки, ако не е контролиранъ отъ изборно Задгранично представителство, заявихъ имъ, че грѣшки могатъ винаги да бѫдатъ извършени, но тѣхното предотвратяване не може да се гарантира отъ никакво изборно ЗП. Гаранцията въ това отношение не може да се подири въ нѣкакви прилепвани институти, а само въ здравия разумъ на ржководещитѣ хора. За да се види, че и когато сѫ избрани нѣкои хора може да сгрѣшатъ, достатъчно е да се посочи примѣра съ избрания въ Централния комитетъ Чаулевъ. А ако вземемъ примѣра съ Влаховъ, ще видимъ, че той изневѣри не само съ пълномощното, което му бѣше далъ Александровъ, но още по-добре би изневѣрилъ, и съ по-голѣма тежесть щѣше да се яви предъ болшевикитѣ, ако би билъ избранъ отъ конгреса като членъ на ЗП. Или трѣбва лично да бѫдатъ посочени помазанитѣ и предопредѣлени безгрѣшници, за да бѫдатъ непрестанно избирани въ ЗП, та да избѣгва Организацията голѣми грѣшки, или пъкъ да се съгласимъ върху следното, за което недвусмислено подканихъ „безгрѣшницитѣ“: да отидатъ, ако бѫдатъ избрани отъ конгреса, въ най-върховния институтъ, Централния комитетъ, кѫдето сѫ дадени всички права, но се понасятъ и всички отговорности, а не да останатъ настрана, въ Задграничното представителство; в) Заблуждение е да се мисли, че поради премахването на изборното ЗП щѣло да настѫпи раздвоение на емиграцията, както се мѫчеше да изтъкне Баждаровъ. Раздвоение имаше въ миналото, но за да се премахне, та да настѫпи единство, задграничнитѣ представители нѣматъ никаква заслуга. Единството не се осигури, защото излѣзнало на яве Задграничното представителство. То излѣзна на мегданъ следъ 1925 г., а борбитѣ до тогава въ България бѣха водени съ други срѣдства и отъ хора съвсемъ различни по темпераментъ и по качества, отколкото сѫ хората на доскорошното ЗП.

Тъкмо хората на емиграцията се питаха, какъ е било възможно сѫществуването на една аномалия, като оная за раздѣлянето на една и сѫща власть отъ два института — Централния комитетъ и Задграничното представителство, отговорни предъ конгреса. Това не само, че не се срѣща въ много по-пригодни за подобно раздвоение организации, но въ сегашния правилникъ на ВМРО има нѣщо, което е уникумъ по своя замисълъ. Споредъ днешния правилникъ ЗП изпълнява външнитѣ служби на Организацията, безъ да пита Централния комитетъ и безъ да отговаря предъ него, а дава отчетъ само предъ конгреса; отъ друга страна, обаче, Централниятъ комитетъ отговаря за цѣлата вѫтрешна и външна дейность на Организацията. Излиза, че Централниятъ комитетъ трѣбва да отговаря за дейността на задграничнитѣ представители, безъ последнитѣ да сѫ длъжни да го питатъ, какво възнамѣряватъ да правятъ, и безъ той да има право да имъ забрани евентуално известна постѫпка.

Отъ последвалитѣ разисквания се разясни, че има две оформени гледища. Когато Баждаровъ покани да сме се съгласили на едно мнение, отговори му се, че тукъ решение не се взима, защото въпросътъ е отъ компетенцията на конгреса, кѫдето могатъ да се представятъ два или повече проекта. Това веднага потвърди и Шандановъ, който изтъкна, че даже и въпроса по начина за свикването на конгреса, както бѣ заявилъ и по-рано, ще бѫде подигнатъ отъ него въ самия конгресъ.

Тукъ е мѣстото да изтъкнемъ безхарактерността на Петъръ Шандановъ и Георги п. Христовъ. На тази среща тѣ неочаквано за присѫтствуващитѣ се изказаха — безъ да се аргументиратъ — за изборно задгранично представителство, макаръ до тогава и двамата да бѣха опре-

дѣлени и рѣзки противници на избираемостьта на задграничнитѣ представители. Противоречието между новото имъ „мнение“ и поддържаното по-рано отъ тѣхъ становище бѣше толкова по-скандално, като се знае, че цѣли години наредъ тѣ пледираха за премахването на изборно Задгранично представителство. Тази идея ги е занимавала още въ 1923 година и още тогава Георги п. Христовъ и Перо Шандановъ, заедно съ другитѣ делегати на Битолския окржгъ, сж гласували една резолюция, отправена до Централния комитетъ, съ която искатъ измѣнение на Устава, за да се премахне ЗП и да се учреди едно Централно бюро, „представитель на което да бжде единъ членъ отъ ЦК“. Въ точка 7-ма на тая резолюция, подписана отъ Георги п. Христовъ — председатель и Перо Шандановъ — секретарь, се казва дословно:

„Ролята на бившето Задгранично представителство се включва въ тая на Централното бюро, на което се дава правото да назначава представители съ разни мисии, гдето стане нужда.“

Следъ една подобна резолюция и следъ като въ продължение на четири години, та и до надвечерието на самата среща, Георги п. Христовъ и П. Шандановъ поддържаха мнението за премахване изборно задгранично представителство, тѣхното отмѣтане на последната среща, наистина носи признацитѣ на една безхарактерность. Затова обяснимо е раздразнението имъ, когато сетне публично имъ се припомни за това тѣхно салтомортале.

Жалкото въ тая среща бѣше това, че членоветѣ на Задграничното представителство всичко свеждаха къмъ своитѣ лични интереси и, пледирайки каузата за изборно ЗП, тѣ очакваха, че непремѣнно дадени лица ще влѣзнатъ въ тоя институтъ. Въпрѣки това несъгласие, обаче, хората на бившето ЗП се надѣваха да ме „убедятъ“ да не се закача института имъ и да ги оставимъ да си гледатъ рахатлъка.

Редица други доводи сжщо имъ се изнесоха въ едно мое изложение отъ тридесеть страници. Поканени бѣха да приематъ разискване по въпроса предъ едно събрание отъ около шестдесеть македонски общественици, които да се събератъ на опредѣлено мѣсто. Заявихъ, че отъ свиканитѣ лица азъ ще посоча имената само на около двадесеть души; а ЗП нека избере всички останали. Не се съгласиха, макаръ отначало да бѣха дали ужъ полусъгласие предъ хората, които ги подканиха. Само че предъ тѣхъ още бѣха зачеркнали предложенитѣ отъ мене Иванъ Каранджуловъ и Михаилъ Моневъ. Каранджуловъ, както се знае, е една отъ най-значителнитѣ личности въ срѣдата на македонската емиграция и между високата — така да се изразя — интелигенция на българщината; билъ е седемь-осемь години подъ редъ председатель на емиграцията; всеизвестенъ въ България правникъ, многогодишенъ главенъ прокуроръ на Касационния сждъ. А Моневъ е билъ отъ младини още въ Македонското движение; въвелъ е въ него — като ученикъ въ Цариградската българска семинария — мнозина, които по-сетне се проявиха въ качествата си на войводи и прикрити цивилни ржководители на околии въ Тракия и Македония.

Каранджулова изхвърлиха отъ списъка единствено поради решителното влияние, което неговото мнение можеше да има върху слушателитѣ, бидейки той първокласенъ юристъ. А чули при това, че споредъ него неприемливо било да бжде изобщо избиранъ отъ конгресъ на една фирма онзи, който въ сжщность е само упълномощенъ по дадени въпроси нейнъ представитель; и че Задграничното представителство винаги трѣбва да отговаря предъ Централния комитетъ.

А Монева отхвърляха поради нѣкаква лична злоба.

Нѣкои отъ точкитѣ на изложението, което бихъ челъ при проектираната среща сж засегнати тукъ.

АЛ. ПРОТОГЕРОВЪ СЕ СТРЕМИ ДА ЗАБАВЯ КОНГРЕСА

А. Протогеровъ, който на два пѫти си бѣ вече подалъ оставката, продължаваше да задържа протокола за делегатството и писмата до Окрѫжнитѣ комитети, които трѣбваше да върне седмица преди това, за да имъ се даде ходъ, защото работитѣ и безъ това бѣха закъснѣли.

Г. п. Христовъ на 19 мартъ пише по този поводъ до менъ:

„Драги Радко,

Още завчера писахъ на Ангелъ за черновкитѣ и чудно ми е, че още не ги е изпратилъ. Ето сега пакъ му пиша. Той, споредъ както се научавамъ, писмено си далъ оставката отъ ЦК. Ти не си ли получилъ такъво писмо? Имало такъво до З. П. и Ц. К., потърси го ако не си го получилъ до сега и веднага ми го прати. Трѣбва да се видимъ по това преди срещата двамата, за да размѣнимъ нѣкоя дума. Утре вечерь кажи кѫде да дойда.

Изпращамъ ти данни за Битолския окрѫгъ по отчета.

19. 3. 1928 г. Съ поздравъ, Форовъ"*

А Протогеровъ все още не се обаждаше и бавѣше протокола и писмата. Отъ друга страна, тайно, още на 13 мартъ, следъ като е получилъ черновкитѣ, той наредилъ да се свикатъ сбирки, на които да се избератъ делегати, каквито иска той, макаръ да бѣ решено, че никакви избори нѣма да се произвеждатъ, докато не се изпратятъ писмата до окрѫзитѣ. На тайната сбирка той е довелъ свои хора, които нѣмаха качествата на избиратели и съ фалшификация се е опиталъ да ги прокара. На това, обаче, се е противопоставилъ председателтъ на Струмишкия революционенъ окрѫгъ, Г. Въндевъ, който е разбралъ играта на Протогеровъ и е съобразилъ, че той урежда сбирката тайно отъ другаритѣ си въ Централния комитетъ.

„Още тогазъ, пише Г. Въндевъ въ единъ свой докладъ до ЦК — азъ си направихъ заключение, че всичко, което се върши, е тайно отъ останалитѣ членове на Централния комитетъ, а може би съ цель за разцепление, и решихъ внимателно да следя всичко и да чакамъ докрай какъ ще се развиятъ събитията."

Протогеровъ е билъ много любезенъ съ Въндева, съ надежда, че ще успѣе да го спечели за себе си, но когато и при избора е предложилъ да се избере единъ неговъ приближенъ, когото незаконно бѣ довелъ на сбирката, като избиратель, Въндевъ открито му се противопоставилъ, изискалъ лицето и другитѣ доведени Протогерови хора да напустнатъ събранието, за да останатъ само тия, които иматъ право. Протогеровъ се разгнѣвилъ, развикалъ се и заплашвалъ, но нищо не помогнало. Избрани сѫ били делегати противъ неговата воля.

Узнавайки тѣзи негови машинации, които никакъ не хармонираха съ декларацията му, че ужъ се оттегля отъ ВМРО, и се дезинтересира отъ работитѣ по подготовката на конгреса и пожелава „отличенъ успѣхъ" на останалитѣ си другари отъ ЦК и ЗП, Георги п. Христовъ и азъ му отправихме писмо № 173 отъ 21 мартъ с. г., за да го подканимъ да върне най-после протокола и да изясни поведението си около това:

---

* Всички писма, които тукъ се даватъ, било придружени съ фотографирания тѣхенъ оригиналъ, било безъ такова приложение, сѫ помѣстени съ снимки въ книгата „Защо бѣ убитъ Ал. Протогеровъ", издадена презъ 1929 г. въ много екземпляри. Нѣма съмнение, че тамъ, кѫдето днесъ е настанена комунистическата власть, тая книга е преследвана.

„ № 173

До другаря ни отъ Центр. к-тъ на В. М. Р. О. — Лѣтовъ

1. Въ заседанието на трима ни, на 8 того, установихме всичко, което трѣбва да се извърши отъ насъ за свикването на общия конгресъ на ВМРО. Спрѣхме се и върху съдържанието на протокола за заседанието, който остана да бѫде написанъ отъ другаря ни Дѣяновъ* и да ни се прати отъ него, за да нанесатъ Лѣтовъ и Форовъ своитѣ евентуални малки поправки въ текста. Сѫщевременно Дѣяновъ трѣбваше да приготви и черновката за писмата, съ които да покани Окр. комитети да пристѫпятъ къмъ процедурата по избиране на делегати за конгреса.

Форовъ Ви е изпратилъ тия книжа преди десетина дни и до сега не сте ги повърнали, нито сте обадили, че сте ги получили, макаръ Форовъ да Ви е писалъ допълнително писма, съ които запитва получени ли сѫ писмата и защо не отговаряте.

Молимъ най-настоятелно да се върнатъ книжата или съ Вашите малки поправки или направо подписани, за да почнемъ да привеждаме въ изпълнение решенията на Центр. к-тъ, взети въ неговото общо заседание на 8 т. м.

2. Научаваме се отъ друга страна, че сте пристѫпили къмъ събиране на сбирки за изборъ на делегати. Питаме се защо сте почнали това, безъ да върнете подписани писмата за Окр. к-тети. Даже да не сте получили черновкитѣ, не биваше да се правятъ сбирки, защото Вие знаете, че ЦК имаше решение, взето заедно съ Васъ, че ще се прати писмо до всѣки Окр. комитетъ.

Съ поздравъ, Чл. на Ц. К. на ВМРО:
Ив. Михайловъ, Г. п. Христовъ [18]
21 мартъ 1928 година.“

Но Протогеровъ на 22 мартъ назначава новъ изборъ, на който Вълдевъ не е присѫтствувалъ, а на отправенитѣ му покани отговорилъ, че ще отиде на сбирка за изборъ, само ако има официално нареждане отъ ЦК, подписано отъ членоветѣ му, както е установено отъ практиката. Тамъ, споредъ донесенията на свиканитѣ хора, Протогеровъ, съ увещания и заплашвания, ги накаралъ да напишатъ и подпишатъ другъ протоколъ.

Това бѣше известно на Г. п. Христовъ, комуто устно е докладвалъ Вълдевъ на 22 мартъ и той внушава и азъ да го видя, за да го изслушамъ.

Ето какво ми съобщи п. Христовъ:

„Драги Радко,

1. Вълдевъ отзарань дойде при менъ и разправи ми подробно за станалото този день. Тоя човѣкъ Лѣтовъ съвсемъ пощурелъ!

Въ сбирката челъ имъ протоколното решение и говорѣлъ не врели не кипели, на всѣка цена стараелъ се и още не е отказалъ да води агитация за болшинство делегати да изкара. Добре е и ти да го изслушашъ Вълдева, защото той пожела това . . .

Прати ми по-скоро писмото да го подпиша и да го изпратимъ на тоя полудѣлъ човѣкъ. Страхъ ме е, че и съ сѣрчани сѫщата глупость ще я прави. Филиповъ трѣбва да се предупреди.

22. 3. 1928 г. Съ поздравъ, Форовъ“ [19]

---

* Дѣяновъ, или Радко Дѣяновъ — е псевдонимъ на Ив. Михайловъ; Форовъ — псевдонимъ на Г. п. Христовъ; Лѣтовъ — на Ал. Протогеровъ, а сѫщо неговъ псевдонимъ е и „Дѣдо Ангелъ“.

(Касае се до цитираното писмо, пратено на Протогеровъ съ дата 21 мартъ, но което Г. п. Христовъ до момента, когато пише писмото си, още не бѣ получилъ, за да подпише. Това именно писмо п. Христовъ изисква да се изпрати на Протогеровъ). Наистина „тоя пощурѣлъ човѣкъ Лѣтовъ (Протогеровъ) не се спира предъ нищо. Протоколитѣ продължаваха да си стоятъ въ него, и той продължаваше да води агитация по незаконнитѣ сбирки, които криеше отъ своитѣ другари. А че Г. п. Христовъ е ималъ пълно основание да се обезпокои отъ агитациитѣ на Протогеровъ, свидетелствува и рапорта на Г. Въндевъ, който той бѣ челъ и въ който се казва:

„Следъ всичко, което стана, за менъ бѣше вече ясно, че всичко това, което стана е самоволно отъ г. Протогеровъ съ цель да може да си осигури вѣрни делегати на конгреса, съ недобри замисли къмъ народното ни дѣло, а отъ друга страна и насилията, които се употрѣбяваха надъ членоветѣ отъ сбирката ме възмутиха . . . .

. . . . Горното донасямъ до васъ, почитаеми другари, съ молба да разгледате обстойно въпроса и въ интересъ на отечеството ни да направите всичко възможно да се отстраняватъ на време подобни порядки, които разстройватъ нашитѣ редове."

*

Тъкмо единъ день преди това — на 21 мартъ — се състоя срещата съ ЗП, въ която, по въпроса за премахването на изборния институтъ ЗП се развиха отъ едната и другата страна все сжщитѣ аргументи, само че този пжть при доста нажежена атмосфера. На настояванията да отстжпя отъ становището си, заявихъ, че не се касае до нѣкой въпросъ, който да засѣга лично менъ, та да мога да направя другарска концесия, но се касае до единъ принципаленъ въпросъ за Организацията, по който нѣмамъ право да правя лични споразумения. Отново заявихъ, че конгресътъ ще има да се занимае съ него, а сега ще трѣбва да се обмислятъ другитѣ измѣнения на Устава. Членоветѣ на ЗП, всецѣло заети съ тоя въпросъ, който ги засѣгаше отблизо, не се показаха наклонни да разговарятъ по други въпроси и срещата се приключи пакъ безъ никакви резултати. Но тукъ стана дума за играта и машинациитѣ на Протогеровъ и се реши да му се отправи едно общо писмо отъ името на ЦК и ЗП, за да се види какво ще отговори.

Въ това време — тоестъ, когато се стараеше да осуетява отъ една страна конгреса, а отъ друга да си осигурява предани нему лица за делегати въ него — узнахме, че се е снабдилъ и съ паспортъ за избѣгване въ чужбина. За да не събужда съмнение, не бѣше изтеглилъ пари отъ касата на ВМРО, а ги е взелъ нейде отъ другаде.

*

Докато той въ ония седмици дава редица доказателства, че иска съ машинации да разиграва ВМРО, друга тжжна картина представляватъ тримата задгранични представители.

Било по свикването на конгреса, било по всичко друго, което се отнася до организационни въпроси, които само конгресътъ ще решава, Централниятъ комитетъ не е задълженъ и нѣма право да ги решава съ когото и да е другиго; нито даже е задълженъ да сподѣля мнения. Другарскитѣ отношения, обаче, и предполагаемото общо желание да се достигатъ повече успѣхи за освободителната кауза смѣтахъ, че ми диктуваха да бжда откровенъ като разговаряхъ съ представителитѣ относно нашето дѣло. Затова и при една среща споменахъ, че е по-практично и целесъобразно ако Задграничното представителство е назначавано, а не избирано отъ конгреса. Така е било презъ повечето години на миналото.

Но не можехъ и на сънь да допусна, че тази моя мисъль просто ще подлудѣе тримата приятели. Безъ никакво смущение Баждаровъ ми заяви, че ако азъ не оттегля това си гледище, тѣ щѣли да настояватъ щото конгреса да не се свика на установената отъ Централния комитетъ база, и въобще да се отложи. Самата тая закана показваше колко на Баждаровъ му се е искало да разпорежда дори за свикването или не на конгреситѣ на ВМРО. Изъ единъ пѫть ми стана още по-ясно, че Узуновъ еималъ право преди три години, когато истерически протестираше задето на Задграничното представителство се даватъ голѣми права; и привеждаше тогава гледището на Хр. Матовъ, който — ако би билъ живъ, споредъ Узунова — до край щѣлъ да се бори противъ това нововъведение. Два централни комитета не може да сѫществуватъ — провикваше се тогава Узуновъ. Но — що се отнася до мене — не обърнахъ внимание на острия му споръ съ Баждаровъ-Пърличевъ, тъй като по онова време имахме по-важна задача — спасяването на ВМРО и Македонското движение, следъ загубата на Тод. Александровъ.

Баждаровъ се провали въ очитѣ ми за една минута, като го чухъ да изговаря подобна интересчийска фраза. Подобно отношение къмъ най-висшата инстанция на нашето дѣло — конгреса — не би трѣбвало да си позволи и единъ съвсемъ необразованъ нашъ членъ, камо ли дългогодишенъ общественикъ, познавачъ на нашето движение, учитель по история като Баждаровъ. Ако не съмъ се откажелъ отъ гледището си, щѣлъ да работи за осуетяването на конгреса . . . Значи, той и двамата му колеги сѫ се помислили несмѣняеми отъ постоветѣ имъ; при това, даже конгреситѣ на ВМРО ще трѣбвало да правятъ каквото тѣ заповѣдатъ . . .

Съ него по този въпросъ бѣха единодушни двамата му колеги.

Питахъ се: отъ този моментъ нататъкъ мога ли да виждамъ въ лицето на тия хора истински дейци, идеално предани на нашата кауза? Не сѫ ли това обикновени себелюбци, суетници и кариеристи?

Азъ можехъ и съвсемъ да не казвамъ мнения предъ тѣхъ. Можехъ и да не ги уведомявамъ за свикването на конгреса, като предоставя това други да направятъ. А тримата тѣ бѣха длъжни да се яватъ тамъ, за да дадатъ отчета си. Но ги считахъ сериозни хора, съ характеръ. Очевидно, заемането на такова положение въ нашето движение, бѣ допринесло, за да се засили у тѣхъ нѣкакво самомнение, да помислятъ, че сѫ незаменими, да се разглезятъ обществено. Такива хора не би трѣбвало да стоятъ на отговорни мѣста въ освободителното дѣло, а да имъ се възлагатъ само опредѣлени технически задачи — ако иматъ способность за едно или друго.

Впрочемъ, не само азъ съмъ дошелъ до убеждение, че два равноправни института въ ВМРО само спѫватъ работата. И Протогеровъ еималъ сѫщото убеждение. Въ едно изложение до насъ, колегитѣ му отъ Централния комитетъ и тримата представители, което читателтъ преди малко прочете, той изрично изтъкваше това и препоръчваше да се избѣгва за въ бѫдеще.

Черновката на писмото, дадено по-долу, написа Н. Томалевски до Протогеровъ и то се изпрати на другия день, т. е. въ деня, когато Г. п. Христовъ се оплаква на мене отъ агитациитѣ на тоя „пощурѣлъ човѣкъ“. Писмото на ЦК и ЗП гласи следното:

„№174, 22. 3. 1928 год.

До члена на Централния комитетъ на ВМРО
— Ал. Протогеровъ — следа

Центр. к-тъ и Задгр. предст-во получиха на 18 т. м. писмото Ви отъ 11 с. м., въ което между другото съобщавате, че се оттегляте отъ

редоветѣ на ВМРО и минавате въ редоветѣ на македонската емиграция.

Центр. к-тъ и Задгр. пр-во иматъ положителни сведения, че следъ като сте написали това писмо, съ което се оттегляте отъ ВМРО, вършите функции на членъ на ЦК — правите сбирки за избиране делегати за общия конгресъ на Организацията и пр.

ЦК и ЗП, за да си изяснятъ точно Вашата мисъль, намиратъ за необходимо да Ви питатъ и настоятелно молятъ да отговорите пакъ писмено: 1) отъ кога се оттегляте отъ редоветѣ на ВМРО и 2) ще присѫтствувате ли въ общия конгресъ, който е решено, заедно съ Васъ, да стане, за да дадете и Вие заедно съ насъ отчетъ за деятелностьта презъ дадения ни отъ миналия конгресъ мандатъ.

Съ поздравъ,

Членове на Центр. к-тъ на ВМРО
Ив. Михайловъ, Г. п. Христовъ
Задгр. пр-во на ВМРО:
К. Пърличевъ, Г. Баждаровъ, Н. Томалевски“ [20]

Поставенъ на тѣсно предъ изричнитѣ въпроси, които се съдържатъ въ горното писмо, както и въ писмото, отправено му единъ день преди това отъ членоветѣ на Централния комитетъ, Г. п. Христовъ и Ив. Михайловъ, Протогеровъ решава да лъже и да играе ролята на възмутенъ крадецъ, уловенъ на мѣстопрестѫплението.

До другаритѣ си отъ ЦК той пише:

„До другаритѣ отъ Ц. К.

Писмото ви отъ 21 т. м. № 173 получихъ вчера 23 т. м. 10 часа вечерьта, а проектитѣ отъ протокола и окрѫжното, за които става дума, на 18 т. м.

При избора на делегати, съмъ се рѫководѣлъ споредъ взетото решение, както и е писано въ протокола-проектъ.

24. 3. 28 г. Съ поздравъ, Лѣтовъ“ [21]

Твърдейки, че протоколитѣ и окрѫжното е получилъ на 18 т. м. Протогеровъ явно лъже. Нека се запомни тази дата, 18 мартъ, когато Протогеровъ твърди, че е получилъ протокола, защото по-нататъкъ той ще забрави и нея и ще твърди, че го е получилъ много по-късно. А що се отнася до произвеждането на изборитѣ, при които се е „рѫководилъ споредъ взетото решение, както е писано въ протокола-проектъ“ — това е само една фраза, измислена, за да се каже нѣщо, защото той знаеше, че никакви избори не могатъ да се произвеждатъ преди окрѫзитѣ да получатъ писмата отъ ЦК.

Но, макаръ самъ Протогеровъ да твърди, че е получилъ протокола на 18 мартъ (а въ сѫщность получилъ го е къмъ 10 с. м.), отговаряйки на 24 с. м. — значи 6 дни по-късно — той пакъ не връща протокола и писмата до окрѫзитѣ, въпрѣки че е нѣмало причина да ги задържа нито единъ день дори.

Г. п. Христовъ се възмущава отъ тѣзи игри на Протогеровъ. На 24 мартъ той пише до мене:

„Драги Радко,

Лѣтовъ ни поставя въ безизходно положение съ това като не дава ходъ на работата. Най-после трѣбва да го заставимъ поне да отговори или тъй, или тъй. Още единъ опитъ да сторимъ като му пишемъ, после да се кара работата отъ двама ни.

24. 3. 928 г. Съ поздравъ, Форовъ“ [22]

И малко по-късно, на сѫщата дата следъ като е билъ челъ вече изпратения по-горе отговоръ отъ Протогеровъ, Г. п. Христовъ бърза отново да ми се обади, за да изрази още единъ пѫть възмущението и учудването си отъ потайнитѣ действия на тоя „забърканъ човѣкъ“:

„Драги Радко,

1. Изпращамъ ти отговора на Лѣтовъ. Право да ти кажа отъ тоя отговоръ и онова писмо, съ което си дава оставка, азъ не мога нищо да разбера. Следъ като единъ пѫть си далъ оставката, пакъ дава мнение по протокола и преди туй прави избори и пр. Той съвсемъ се забъркалъ. Интересенъ ще е отговора на общото ни писмо отъ Ц. К. и З. П.? Най на края пише, както ти е известно, избрани сѫ делегати за 2 окрѫга, отъ кого и на кое основание? Както схващамъ той иска да ни разбърка и да всѣе единъ смутъ, но лъжи се или по-право както казахме снощи, не знае що прави. Не остава друго освенъ да си следва работата.

24. 3. 928 г. Съ поздравъ, Форовъ“ [23]

*

Уви, горкия попъ Христовъ! Той не можеше да предвиди, че малко по-късно, подъ вдъхновението на бившето ЗП, той не само ще „разбере маневритѣ“ на „пощурѣлия“ човѣкъ, но ще застане на единъ фронтъ съ него, за да стане онова, което самъ п. Христовъ смѣташе, че е невъзможно. Протогеровъ и Баждаревци наистина „разбъркаха“ и „всѣха смутъ“, а най-позорното въ това е, че сѫщиятъ този Г. п. Христовъ измѣни още единъ пѫть на разбиранията си, за да се озове при тѣхъ.

Знаейки интимното желание на Протогерова да се отлага или изобщо да не се свиква конгреса, тримата започватъ любезности съ него и общо се заематъ да пречатъ за свикването.

Протогеровъ пъкъ, въпрѣки мнението му за назначавано отъ Централния комитетъ представителство, веднага се солидаризира съ тѣхъ по всички линии. И така започнаха спорове и преговори относно свикването на конгреса, които продължиха нѣколко месеци. Всички по-първи хора и всрѣдъ емиграцията въ България узнаха за негативното положение въ ВМРО. Доколкото можахъ да схвана още тогава, огромното мнозинство между посветенитѣ въ тия спорове емигранти сподѣляше моето становище.

Но нека оставимъ това за по-късно, а сега да проследимъ последователно развитието на събитията.

Отговорътъ на общото писмо на ЦК и ЗП не закъснѣ. Протогеровъ е разсърденъ, че му се задаватъ ясно въпроситѣ. Той мислѣше, че ще може да „играе“ и да продължава въ тъмнината да подготвя „фронтове“, безъ да го усетятъ другитѣ. Затова съ гневенъ тонъ прави намекъ за събиране сведения странично, когато въ сѫщность самъ Въндевъ се яви да докладва за онова, което станало подъ дирижировката и въ присѫтствието на Протогеровъ.

Както ще се види отъ писмото му, което цитираме по-долу, Протогеровъ търси аргументи въ другитѣ, за да докаже своето намѣрение да стои въ Организацията.

Ето какво пише той:

„На № 174 отъ 22. 3. 1928 год.

До ЦК на ЗП на ВМРО

Писмото ви отъ вчерашна дата получихъ днесъ 10 часа преди пладне.

И безъ да се събиратъ сведения странично, вамъ е известно, че върша функциитѣ на членъ отъ ЦК, защото и следъ писмото ми отъ

14 т. м. имате редъ мои писма, по поводъ на ваши запитвания, отъ които се вижда, че азъ изпълнявамъ тази си функция, като приготовлявамъ както отчетитѣ за окржзитѣ, които ржководя, така и специалнитѣ служби по финансовата часть и разузнаването.

Въ писмото ми отъ 14 т. м. както и при устнитѣ ми заявления съмъ казвалъ, че ще се оттегля окончателно отъ редоветѣ на ВМРО и това е мое окончателно решение за да ви подчертая, че общия конгресъ не ме интересува или ме интересува дотолкова до колкото влиза въ мое задължение досегашно.

Отъ присжтствието ми въ общия конгресъ не съмъ се отказвалъ, нито това се съдържа въ моето писмо отъ 14 т. м. въ което казвамъ само, че се оттеглямъ; това показватъ и моитѣ дѣла и усилията ми да работя за конгреса, обаче какви измѣнения ще се правятъ въ устава и правилника на ВМРО и какъвъ ще бжде бждещия съставъ на ЦК и ЗП не ме интересува.

Факта, че члена на ЦК Иванъ Михайловъ и следъ моето писмо отъ 14. 3. т. г. ме запитваше кога ще бжда готовъ съ отчетитѣ за общия конгресъ показва, че вий не сте смѣтали че съмъ миналъ въ редоветѣ на емиграцията, а сте ме считали, че изпълнявамъ още функцииитѣ на членъ отъ ЦК, а следъ това кое е дало поводъ да ми се пише това писмо не ми е известно.

Съ поздравъ,
Ал. Протогеровъ, чл. на Ц. К.

23. 3. 928 г.“

„Хитриятъ“ Протогеровъ! Разбира се, че никой не би допустналъ, че е „миналъ въ редоветѣ на емиграцията“, защото трѣбваше да дойде на конгресъ, да отговаря за дѣлата си презъ изтеклитѣ три години, както и да отговаря по единъ другъ, страшенъ за него въпросъ.

Но Протогеровъ не обяснява, защо продължава да свиква тайни сбирки съ ржководителитѣ на революционнитѣ окржзи, следъ като е отказалъ да се яви дори на обикновена среща на ЦК, защото се билъ оттеглилъ отъ ВМРО.

Макаръ въ писмото си той да твърди, че има намѣрение да се яви на конгреса (както би трѣбвало да бжде), общо бѣше убеждението, че нѣма да стори това. Съ действията си само тормозѣше останалитѣ членове на ЦК и правѣше опити дали ще може да прокара свои делегати, или не, и, съобразно съ това тепърва да реши дали да се яви на конгреса, или не. Георги п. Христовъ, следъ като е прочелъ отговора на Протогеровъ, пише до мене следното:

„Драги Радко,

Сега прочетохъ отговора на общото ни писмо, отъ което се заключава, че той не се отказва и на конгреса ще присжтствува. Въ такъвъ случай азъ мисля окржжното да му се прати да го подпише и дано се излъже да дойде на конгреса, въ което слабо вѣрвамъ. Ужасенъ тормозъ ни създава.

24. 3. 1928 г. Съ поздравъ, Форовъ[24]

П. П. Въ всѣки случай да се помисли по отговора му, добре е.
Сжщия“

Значи, Георги п. Христовъ още презъ мартъ бѣше абсолютно убеденъ, че Протогеровъ нѣма да се яви на конгресъ. Малко по-късно — както казахъ — се узна, че Протогеровъ се е снабдилъ тайно съ паспортъ, а срѣдствата за пжтуването си е поискалъ отъ други мѣста. Ако това негово заминаване е било въ реда на нѣщата, ако той е нѣмалъ лоши намѣрения спрямо Организацията и нейната работа, защо това

си заминаване е гласилъ въ пълна тайна и срѣдства за пѫтуването дори не е поискалъ отъ Организацията? Въ свѣтлината на тия факти, неговитѣ тайни сбирки, задържането на протокола и писмата, неявяването му на срещитѣ и заседанията и пр. и пр. разкриваха истинския си смисълъ.

Размѣнената между мене и Георги п. Христовъ кореспонденция при всички описани тукъ истории му дава отлична фотография.

„Дано се излъже да дойде на конгреса . . . ", казва п. Христовъ за Протогерова. Съ тия нѣколко думи е изразилъ наново мнението, което сигурно двадесеть пѫти преди това е изразявалъ, — че виновника за убийството на Александровъ е именно Протогеровъ и затова трѣбва да си получи наказанието.

Но и като ми пише писмото, той — вѣренъ на характера си — не се показваше твърдъ, а отъ друга страна все е билъ въ съмнение — дали пъкъ Протогеровъ нѣма да „победи", та и той — т. е. п. Христовъ — да се нареди пакъ като „голѣмецъ" заедно съ него. Точно това бѣ ми казалъ следъ Първата свѣтовна война за него Т. Александровъ — че е добрякъ, но е слабъ и интересчия.

Близо три седмици бѣха изтекли откакъ протокола за избора на делегати му бѣше изпратенъ за прегледъ и одобрение, или евентуално корегиране, а той още го задържаше, макаръ да знаеше, че съ това спъва работата за подготовката на конгреса, който и безъ това бѣше значително закъснѣлъ. На едно ново подканване да върне протокола и писмата до окрѫжитѣ, той отговаря следното. Даваме първитѣ пасажи на писмото:

„До другаритѣ Дѣяновъ и Форовъ, членове на ЦК на ВМРО

Протокола и окрѫжното за подписъ по избора на делегати за Общия конгресъ на ВМРО получихъ ги днесъ на 27-й въ 1 и половина часа следъ пладне и веднага ги връщамъ.

Протокола подписвамъ при особено мнение, изложено въ самия протоколъ подъ подписа ми, че Струмишкия окрѫгъ трѣбва да се представлява отъ петь, а не отъ четири делегати и Солунския отъ три, а не отъ двама делегати.

Както съобщихъ и по-рано въ Струмишкия и Сѣрския окрѫзи конгреситѣ вече се състояха и делегати сѫ избрани споредъ решението ни отъ 8 мартъ като въ самитѣ протоколи на тия конгреси е вписано това, което азъ съмъ имъ съобщилъ, като решение на ЦК. Отъ Струмишкия окрѫгъ сѫ избрани петь, а не четири делегати, понеже самитѣ делегати дадоха доказателства, че и петтѣхъ околии иматъ право на делегати.

27. 3., 2 ч. сл. об. Съ поздравъ, Лѣтовъ" [25]

Както вижда читательтъ, най-после той връща протокола. Но понеже дългото му задържане издава нечиститѣ му намѣрения и престѫпнитѣ му замисли, Протогеровъ още единъ пѫть лъже, твърдейки, че „Протокола и окрѫжното за подписъ по избора на делегати за Общия конгресъ на ВМРО . . . получихъ ги днесъ на 27 въ 1 и половина часа и веднага ги връщамъ" (въ писмото е отбелязано 2 ч. сл. об.). Колко е загриженъ и колко е лояленъ и акуратенъ! На 27 мартъ получава протокола въ 1 и половина часа, а го връща въ 2 часа. Точность! Кой знае кѫде е билъ залутанъ този фамозенъ протоколъ отъ 10 до 27 мартъ! За това не е виновенъ той — Протогеровъ. Но този нещастникъ, който така често въ живота бѣ лъгалъ, не съобрази, че по сѫщия въпросъ бѣ вече излъгалъ веднажъ съ писмото си отъ 24 мартъ, въ което казваше — че протокола и окрѫжното получилъ на 18 мартъ. А сега твърди, че го е получилъ на 27 мартъ и то точно въ 1 и половина ч. следъ пладне . . .

Важното е, че не се прави никаква бележка, никакво особено мнение

върху базата на избора на делегати, чиято законность и хармония съ духа на Правилника бѣ обезоржжила дори и доказани противници и лица заинтересувани въ неговото осуетяване. Напротивъ — Протогеровъ съобщава, че върху тая база е станалъ изборътъ.

Въ всѣки случай до Протогерова Георги п. Христовъ и азъ бѣхме отправили и следното писмо, отъ което следва, че не може да се признаятъ за законни никакви избори на делегати, ако не сж спазени посоченитѣ въ самото писмо условия:

„До другаря отъ Ц. К. — Лѣтовъ —

Избори на делегати могатъ да станатъ само следъ като нашето писмо бжде пратено до окр. комитети.

Писмата препращаме до окр. комитети и последнитѣ съ войводитѣ ще трѣбва да пристжпятъ къмъ изборъ.

Кждето желае да присжтствува членъ отъ Ц. К. въ събранието за делегати — може да присжтствува.

Съ поздравъ, Чл. Чл. отъ ЦК на ВМРО

23 мартъ 928 г. Ив. Михайловъ, Г. п. Христовъ“‘ [28]

Когато Протогеровъ получава това писмо и вижда,че неговитѣ машинации нѣма да бждатъ утвърдени, а ще се пристжпи къмъ нови избори, той пакъ се стреми да си осигурява мнозинства чрезъ вѣрни нему делегати. И уволнява Вълдева съ писмо, на което поставя дата 25 мартъ, — дата по-стара, та да не се установи, че уволнението е извършено следъ горепосоченото наше писмо. Вълдевъ е получилъ уволнението едва на 6 априлъ. Познавахме тия навици на Протогерова да си служи съ фалшификации; нали на времето бѣ писалъ, заедно съ Алеко Василевъ, писмо до Тод. Александровъ, че го кани на Струмишкия окржженъ конгресъ, а писмото стига до Тодора десеть дни по-късно, когато всичко е било вече свършено.

Вълдевъ отговаря на Протогерова, че докато не получи заповѣдь, подписана отъ тримата членове на Централния комитетъ, ще продължава да изпълнява работата си като членъ въ ВМРО. Това становище възприехме Г. п. Христовъ и азъ.

ОПИТИ ЗА ПОГАЗВАНЕ ПРАВАТА НА КОНГРЕСА

Докато Протогеровъ се въокуражаваше отъ разногласието ни съ ЗП и кроеше плановетѣ си, снабдилъ се бѣ — подчертавамъ — и съ паспортъ за чужбина. Ние пъкъ започнахме съ конкретнитѣ мѣрки около свикването на конгреса. Съгласихме се да се избере една комисия, която да нахвърли подходящитѣ измѣнения въ Устава, които да се изнесатъ предъ конгреса за одобрение или отхвърляне. Георги п. Христовъ писа три писма, настоявайки въ комисията да влезне и Шандановъ. Баждаровци настояваха за предварително решаване на важнитѣ въпроси, които влизаха въ компетенцията на конгреса. Значи, въпрѣки мнението на Баждаровъ и другаритѣ му отъ ЗП, и Г. п. Христовъ назначаваше, заедно съ мене, комисия по проекто-измѣненията, но не за окончателно решаване на едно или друго измѣнение въ Устава и Правилника. Това се вижда въ следното писмо.

„До другаритѣ Веригинъ, Пламеновъ и Йосифъ* — следа

Драги другари,

Гледайте да отдѣлите време и въ тия нѣколко дни да приготвите единъ проектъ за съкращение или промѣни въ Устава и Правилника

---

* Веригинъ, Пламеновъ и Йосифъ — това сж псевдоними на Иванъ Караджовъ, П. Шандановъ и Йорданъ Гюрковъ.

на ВМРО, който да бѫде изнесенъ предъ Общия конгресъ, за да се икономиса на последния, доколкото е възможно, време и грижи по въпроса за промѣнитѣ и съкращенията, които сѫ належащи да станатъ въ нашитѣ основни организационни наредби.

Съ друг. поздрави, Чл. въ Ц. К. на ВМРО

Ив. Михайловъ, Г. п. Христовъ

27 мартъ 928 год." [27]

Отъ това писмо е ясно, че за никакво „предварително решаване" на въпроситѣ отъ нѣкаква група не е ставало дума въ Централния комитетъ, а е трѣбвало само да се изготвятъ проекти, които да се изнесатъ предъ Общия конгресъ и тамъ всѣки да има право да ги приеме или отхвърли.

А че другояче не сѫ могли да разсѫждаватъ Георги п. Христовъ и Перо Шандановъ, свидетелствува и резолюцията на Битолския революционенъ конгресъ отъ 1923 год., въ която п. Христовъ е подписалъ като председатель, а Перо Шандановъ като секретарь. Въ нея се казва: „на специална комисия се възлага да приготви проекто-уставъ и правилникъ за разглеждане отъ общия конгресъ."

Ние не знаемъ въобще обществена група или организация, която сѫществува възъ основа на устави и правилници, въ която последнитѣ да се измѣнятъ не отъ Общия конгресъ по предложение на който и да е делегатъ, а отъ една група привилегировани хора, както претендиратъ Баждаровъ и Пърличевъ. Последнитѣ, докато не бѣ засегната тѣхната собствена черга, т. е. въпросътъ за ЗП, бѣха напълно съгласни съ здравия разумъ, устройваха и се явяваха на срещи, кѫдето се говорѣше за измѣнения на Устава, които трѣбваше да се систематизиратъ и се представятъ на конгреса за разглеждане. Но щомъ се засегна въпроса за ЗП и видѣха, че инициаторитѣ, които повдигнаха тоя въпросъ, нѣма да отстѫпятъ, господата измислиха нѣкаква теория за предрешаване въпроситѣ по „болшинство" въ тѣхния кръжокъ. Когато не можаха да ме убедятъ въ правотата на своята теза, и когато имъ заявихъ, че въпросътъ ще се реши отъ конгреса, Баждаровъ-Пърличевъ и С-ие гракнаха съ едно гърло и изискваха отъ менъ да се подчиня на „болшинството", позовавайки се на нѣкакво решение на Шестия редовенъ конгресъ, споредъ което въпроситѣ трѣбвало да се решаватъ въ общо заседание на ЦК и ЗП.

Вѣрно е, че отъ 1925 год. бѣ възприета практиката — нѣкои поважни решения да се взиматъ следъ съвещание съ членоветѣ на ЗП. На тази практика сега се позоваватъ Баждаровъ и Пърличевъ. Но тѣ забравятъ, че подобна практика дори и да е била законна за обикновени решения по въпроси отъ текущъ административенъ характеръ, тя спокойно може да се нарече престѫпна, когато цели предрешаването на въпроси, които сѫ изключително отъ компетенцията на Общия конгресъ. Никакво предварително споразумение, никакво болшинство отъ членове — действителни и запасни — на ЦК и ЗП не може да лиши най-висшия организационенъ институтъ, Конгреса, отъ правото му да се занимава съ всички въпроси, а най-вече съ въпроситѣ, които сѫ изключително отъ негова компетентность, какъвто е въпросътъ за измѣнението на Устава. Групица отъ 5-6 заинтересовани лица, отъ върха на управлението, не може да забрани на който и да е делегатъ да повдигне предъ конгреса единъ въпросъ, по който тѣ сѫ се били „споразумѣли". Баждаровци се почувствуваха на тѣсно отъ подобни възражения, затова се сѣтиха — пакъ много късно — за друга „теория": Конгресътъ, съ установения отъ протокола съставъ, е билъ компетентенъ да разглежда други въпроси, но не и да прави измѣнения на Устава . . .

Защо докато не бѣ повдигнатъ въпроса за ЗП, който лично ги засегна, тѣ смѣтаха за „най-законенъ, най-мораленъ и най-много отговарящъ на духа на правилника“ такъвъ именно конгресъ, а следъ като видѣха, че ще се засегнатъ постоветѣ имъ, се обявиха противъ неговата компетентность?

Може ли подобно падение да обхване хора, които смѣтатъ себе си за общественици и то въ едно движение, чийто капиталъ, наистина, въ тритѣ си четвърти е моралътъ?

Хората отъ ЗП прекрасно знаеха, че съставътъ на конгреса на ВМРО не може да се мѣнява споредъ въпроситѣ, които ще му се наложатъ за разглеждане. Конгресътъ е абсолютна величина и такъвъ, какъвто ще се приеме като най-законенъ и мораленъ, той има право да се занимава съ всички въпроси. Еднажъ приетъ отъ Баждаровъ и приятелитѣ му съ съставъ съгласно протокола — той оставаше властенъ да реши всички въпроси. Въ устава на ВМРО не се предвижда, както въ конституцията на нѣкои държави, напримѣръ, единъ видъ конгреси за обикновената организационна работа, а другъ видъ за измѣнения на устави и правилници. Още когато се аргументираха въ полза на такъвъ конгресъ, Баждаровци знаеха това. Знаеха го и Шандановъ и п. Христовъ, които въ споменатата вече резолюция, подписана отъ тѣхъ, предлагаха да се представятъ редица измѣнения въ Устава, и допущаха, че тѣ могатъ да се прокаратъ и отъ единъ конгресъ съ намаленъ съставъ, свиканъ по решение на Централния комитетъ. Ето какво се казва въ тѣхната резолюция:

„Окржжният извънреденъ конгресъ избра и делегати за Общия конгресъ, като взе за норма по единъ делегатъ за всѣка околия. Въ случай, че другитѣ окржзи или Централният комитетъ реши въ Общия конгресъ да се изпратятъ по-малко делегати, то избранитѣ делегати се номериратъ, за да се изпратятъ въ конгреса по старшинство на номерата толкова колкото се опредѣли.“

Кога бѣха честни хора г. г. п. Христовъ-Шандановъ: когато подписваха тая резолюция, когато и по-късно, знаейки състава на конгреса, назначаваха и влизаха въ комисии за измѣнение на Устава, или по-късно, когато твърдѣха, че този конгресъ не може да прави измѣнения? Кога бѣха честни хора Баждаровци-Пърличевци: когато съ исторически примѣри доказваха, че единствено законенъ, възможенъ и мораленъ конгресъ е онзи по протоколъ № 8, и когато отиваха на срещи за изработване проекто-измѣнения на Устава, които щѣха да се обсжждатъ отъ сжщия конгресъ, или по-късно, когато поддържаха чудовищната теория за „решаване по болшинство“ отъ насъ нѣколцина, които трѣбва да се отчитаме предъ конгреса, отричайки на тоя конгресъ правото да има върховна и последна дума по всички въпроси?

А щомъ въобще сж признавали правото на този конгресъ да се занимава съ измѣненията на Устава, защо да му отказватъ това право тъкмо тогава, когато се засѣга сждбата на ЗП — т. е. тѣхната собствена суета и „кариера“?

*

Никога Македонската революционна организация не е била така унижавана, когато нейното съдържание се смъква до нивото на личнитѣ интереси на нѣколко късно открити, но добре очертани кариеристи. Никога ВМРО не е преживѣла по-голѣмъ срамъ, когато нейни доскорошни първи хора изнасятъ на публична продань, срещу паница леща, нейната чистота и недокоснатия до сега моралъ. Има ли наказание, което да изкупи подобни престжпления?

Когато въпросътъ за бждещата форма и устройство на Задгранич-

ното представителство трѣбваше да се отнесе за разисквания въ конгреса, Баждаровци решиха да се възползуватъ отъ изложенитѣ вече търкания и разправии съ Протогеровъ. Тѣ решиха на всѣка цена да осуетятъ конгреса. Но понеже по устава свикването на конгреса е право на Централния комитетъ и, като така, ЗП не може да се бърка въ него, Баждаровци решиха да вематъ въ своя подкрепа, или по-скоро, за своя маша хората отъ Централния комитетъ. Протогеровъ е готовъ, но е неудобенъ, поради известнитѣ му стари и нови престжпления, за които и самото ЗП всичко знаеше. На всѣки случай той е готовъ и до него ще се дойде, но по-добре е предварително да се спечели Г. п. Христовъ. Неговата мекушавость и безхарактерность сж сигурна гаранция, че не е трудна задачата за спечелването му. Щомъ се спечели той и се накара да се откаже отъ подписа си върху протокола за изборъ на делегати — Протогеровъ самъ ще се присжедини къмъ него. Отъ друга страна Баждаровци знаятъ, че има и нѣкои хора съ честолюбия между нелегалнитѣ, че има хора, чиито апетити за влизане въ ЦК не ще се задоволятъ, пъкъ и по собствено тѣхно мнение не бива да се задоволятъ; но добре е за плана имъ, ако тия хора се насочатъ противъ Иванъ Михайловъ. Словеснитѣ занятия съ Г. п. Христовъ сж почнали и първитѣ признаци се проявяватъ на 27 мартъ 1928 година. Попъ Христовъ, който нѣма понятие отъ философията за авторитета на личноститѣ и институтитѣ, почва да развива вече разбъркани теории, каквито е чулъ, но не е разбралъ. Говори за „слаба обосновка“ по въпроса за протокола. Протогеровъ, окураженъ, върши всичко, за „да се забърка всичко наопаки“, както казва самъ п. Христовъ.

Но нека прочетемъ първо писмото:

„Драги Радко,

За предварителнитѣ работи по конгреса голѣмо значение давахъ и пакъ сега не се отказвамъ да давамъ, защото докато стигнемъ до тамъ на сума пречки ще се натъкнемъ. Както виждашъ: 1) Лѣтовъ нито се отказа категорично, нито пъкъ дава ходъ на работата, като че ли иска да се забърка всичко наопъки. 2) Взетото решение за числото на делегатитѣ не вървамъ да се изпълни точно, защото ни е слаба обосновката и не сме тъй силно уставно закрепени и 3) Различието по измѣнение Устава и Правилника, особено института З. П., въ срещитѣ ни не можа да се намали, съ други думи, да се дойде до едно разбирателство. Най-важната роля въ нашето дѣло играятъ института и авторитета на личностьта. Тѣ трѣбва на равно да се почитатъ и уважаватъ, за да може да запази самостоятелностьта и равномѣрностьта въ своитѣ действия В. М. Р. О. По такъвъ начинъ тя ще си остане дѣло на народа, а не лична. Когато е чисто народна, както си е била, тя ще бжде дълготрайна въ борбата си. До колкото е възможно да запазимъ създаденото отъ години обаяние, което сжществува въ по-простата маса. Не е желателно на двубой да се излиза при единъ револ. конгресъ, когато солидарностьта, а най-главно другарството друго изисква, предварително разбиране по всички въпроси, а тамъ само формалната и техническа работа да се свърши. Всѣки проникнатъ отъ идеализъмъ само така би трѣбвало да постжпва, а не иначе. Ти си правъ въ твоитѣ разбирания, но и другата страна не е крива, тогава трѣбва да се търси златната срѣда, за да не се дойде до разривъ, което не е желателно. Да се откажемъ нищо по-лесно отъ това нѣма, но последствията какви могатъ да бждатъ? Като ги нахвърлямъ бѣгло тѣзи мои мисли, моля, недей протълкувай, че не съмъ те разбралъ, но пакъ другарски припомнувамъ ти да направишъ една рекогнозцировка на положението. Азъ право да ти кажа виждамъ, че един-

ството нѣма да се запази. Отъ конгреса не очаквамъ много нѣщо, а особено за това единство, което е изкупено съ скжпи жертви, пъкъ сега да го изгубимъ. Това е ужасъ!

27. 3. 928 г. Съ другарски поздравъ, Форовъ"

Георги попъ Христовъ подписа известния вече протоколъ, въ който се говори, че усвоената база за конгреса най-много отговаря на духа на Устава.

Макаръ сега въ писмото си да е поставилъ едно „особено" за института ЗП, въ сжщность само то бѣше единственото различие, тъй като никакви други различия нѣмаше и фактътъ, че бѣ подписалъ писмото за назначаване комисия по измѣненията на Устава — говори най-красноречиво, че е било така.

„Разсжжденията" на п. Христовъ за народния и масовъ характеръ на Организацията нѣматъ значение, защото никой не е спорилъ върху това, а най-малко въпросътъ за ЗП можеше да засѣгне този характеръ на ВМРО. А това неграмотно свързване „авторитета на личността", като необходимо за запазване самостоятелността и особено запазването народния характеръ на Организацията? . . . А това нещастно свидетелство за ограниченость: „Ти си правъ, но и другитѣ не сж криви?" Води се споръ по единъ въпросъ отъ толкова време, гледищата сж непримирими, а Георги п. Христовъ намира, че и еднитѣ и другитѣ сж прави!! . . . Но тѣзи фрази подсказватъ за демагогията, съ която Баждаровъ си е послужилъ, за да го уплете въ мрежата на своитѣ егоистични планове.

Въ своя листъ Баждаровци писаха, че тѣ се отказвали отъ подписа си, когато Ив. Михайловъ свалилъ маската си . . . Той „свали маската си", когато каза на Баждаровъ и Пърличевъ, че по негово мнение — ЗП трѣбва да бжде назначавано, а не избрано!

Действително, не е желателно да се излиза на двубой отъ любовь къмъ изкуството; но този двубой неминуемо се налага, когато се касае за голѣми принципални въпроси, какъвто е този за изборностьта на единъ институтъ, който може да върши и престжпления, безъ върховната управа на ВМРО — Централниятъ комитетъ — да е въ състояние да го спира, защото отговаря само предъ конгреса. И когато въ тоя институтъ се случатъ хора като Баждаровъ и Пърличевъ, които не желаятъ да се свика конгресъ, следъ изтичането на установенитѣ три години, а го отлагатъ, да речемъ съ десетилѣтия — тѣзи евентуални грѣшки и произволи да не могатъ другояче да се изправятъ, освенъ чрезъ куршума, понеже нѣма конгресъ. „Солидарностьта и най-главното другарството" въ името на което се иска да се погребатъ подобни разногласия, не само не сж добродетели, а сж престжпления. Който не се солидаризира съ известни решения на своитѣ другари, считайки ги вредни за Организацията, не може да се лиши отъ правото да повдига тѣзи въпроси предъ конгреса и последниятъ да отмени или удобри апелираното решение.

Когато предъ господата отъ бившето ЗП се развиха тѣзи мисли — тѣ пренебрежително се усмихваха и заявяваха: „Вие говорите за галерията! Какъвъ конгресъ? Ние тукъ каквото решимъ — това ще бжде!"

Предъ подобенъ цинизъмъ човѣкъ наистина би трѣбвало да има нерви отъ вжже, за да продължи да приказва съ тия хора. Но знаейки здравото и единодушно разбиране на масата борци, продължихъ цѣли месеци разправитѣ въ този духъ.

Избѣгвамъ да претоварвамъ тукъ изложението съ повече цитати и коментари върху софистикитѣ на задграничнитѣ представители; да посочвамъ какъ уплитатъ въ играта си мекушавия и не много проницателенъ Георги п. Христовъ; какъ измислятъ, че ужъ имало на лице нѣ-

каква „борба между стари и млади"; какъ все още п. Христовъ отбелязва съмнителнитѣ намѣрения на Протогеровъ; какъ нѣкои отъ революционнитѣ окржзи вече подканватъ Централния комитетъ бързо да свика общия конгресъ; какъ се появява помирителна комисия, но чрезъ нея ЗП се старае да прокарва своя планъ; какъ най-сетне Протогеровъ, п. Христовъ и тримата отъ ЗП си съставятъ Акционенъ комитетъ, предоставяйки му отъ тѣхно име да разговаря, преговаря и прочее. Акционенъ комитетъ — нѣщо като ржководенъ щабъ за воюване.

Тѣзи истории сж изнесени въ книгата „Защо бѣ убитъ Ал. Протогеровъ", издадена презъ 1929 г., съ всички размѣнени писма. Писмата бѣха изнесени, фотографирани, и въ органа на ВМРО „Свобода или Смъртъ" презъ 1928-1929 г. Впрочемъ, като приложения тукъ сж дадени важни страници отъ тая борба въ защита не само на независимостьта, а и на самото сжществуване на Македонското освободително движение.

Тия мжчителни дни, изпълнени съ грижи за бждещето на Организацията, се нижеха презъ много месеци. Протогеровъ продължаваше да конспирира, да раздвоява, да насъсква. Всѣки нелегаленъ, който се е опитвалъ да се противопостави на неговитѣ престжпни опити за създаване борба въ редоветѣ на ВМРО — бивалъ е обиждан и заплашванъ. Следъ Въндева, околийскиятъ войвода Хр. Андоновъ и Д. Аладжовъ се оплакватъ отъ тия похвати на Протогеровъ. Говорейки за писмата на тѣзи двама предани организационни работници, самъ Георги п. Христовъ не скрива голѣмитѣ си опасения и пише:

„Драги Радко,

. . . . 2. По писмата на Хр. Андоновъ и Д. Аладжовъ тогава ще си кажа мнението, па и сега ти казвамъ, че тѣ сж прави въ своитѣ схващания. И по това трѣбва да му се даде да разбере Лѣтовъ, че подкрепва анархичното положение съ своитѣ криви разбирания на въпроситѣ. Той се такъвъ си е. Мнителенъ дойде и все такъвъ ще си отиде, само дано ние се вразумимъ и ВМРО единъ часъ по-скоро се освободи отъ такивато хора.

30. 4. 928 г. Съ поздравъ, Бистровъ "

ВМРО ПРЕДВАРВА ГОТВЕНИЯ СРЕЩУ НЕЯ УДАРЪ

На кжде тикаха Организацията болнитѣ амбиции на нѣколко души, които смѣтаха, че безъ тѣхъ тя не може да диша? Съ закани, съ подготовляване на борба, която да разцепи силитѣ на Организацията, се внасяше елементъ на анархия въ нейнитѣ редове; това застрашаваше нейното развитие повече, отколкото заканитѣ за „ликвидиране", или „разчистване" на този, или онзи. А че и мисъльта за ликвидиране специално е занимавала Протогерова свидетелствува и членътъ на първата помирителна комисия, Драмски,* предъ когото Протогеровъ предпазливо е пристжпилъ и попиталъ „не счита ли, че младитѣ сж голѣма опасность за Организацията, която водятъ къмъ катастрофа." Но това встжпление е било прекжснато отъ една рѣзка покана отъ страна на Драмски, да държи на решението си за оттегляне. А предъ единъ отъ членоветѣ на втората помирителна комисия, Протогеровъ е билъ толкова несдържанъ, че ме е нарекълъ „по-опасенъ отъ Жика Лазичъ и по-лошъ отъ всѣки сърбинъ за македонското дѣло". При тая негова психика, мисъльта за комплота се е явила само като една техническа подробность.

Че Протогеровъ е комплотиралъ свидетелствува още едно призна-

---

* Драмски — псевдонимъ на Стоянъ Филиповъ.

ние на самия Баждаровъ предъ Симеонъ Евтимовъ. Когато единъ день следъ убийството на Протогеровъ той се е срещналъ съ Баждарова за нѣкои освѣтления въ връзка съ събитията, последниятъ му заявилъ: „Азъ се чувствувамъ виновенъ за убийството на Протогеровъ, защото азъ му бѣхъ внушилъ, че нѣма да се посегне на живота му, та той не се охраняваше силно. Още по-виновенъ се считамъ за неговото убийство затова, че азъ го разубедихъ отъ намѣрението му да организира нѣщо, съ което да превари Михайлова."

Значи, не само че Протогеровъ е комплотиралъ, за което имахме положителни данни и по други пжтища, но той е сподѣлялъ своитѣ планове и съ Баждарова. Дали последниятъ наистина го е разубеждавалъ и дали въобще е успѣлъ да го разубеди — това е отъ второстепенно значение. Важното е, че дори и по признанието на Баждаровъ, Протогеровъ е гласилъ комплотъ и върху това е сподѣлялъ мисли съ него.

А че не само Протогеровъ се е занимавалъ съ мисъльта за „ликвидиране съ Михайлова" свидетелствуватъ и нѣкои стенограми, държани върху разискванията въ общи заседания на ЗП въ присжтствието на нѣкои запасни членове и други нѣкои лица, които следъ това искаха да минаватъ ужъ като „неутрални".

Безъ да подозиратъ нищо, въ стаята, въ която правѣха събранията си господата отъ ЗП и тѣхнитѣ приятели, наши вѣрни хора инсталираха единъ приемателенъ микрофонъ отъ радио-апаратъ. Единъ стенографъ, съ слушалка до ухото си, въ своята стая редовно записваше разговоритѣ, водени въ заседанията имъ. Въ една отъ тия стенограми се чете следната въздишка на Перо Шандановъ: „Ахъ, единъ човѣкъ да падне и всичко ще се уреди — Иванъ Михайловъ само да се премахне!"

Материалитѣ отъ инсталацията на радио-апарата въ стаята на бившето ЗП си стояха дълго време на мѣстото.

Тая престжпна мисъль бѣше обвзела разгорещенитѣ мозъци на тия борци за запазване на меснети и тѣ биха я реализирали, ако намѣренията имъ не бѣха се узнали.

Ако тѣ не се считаха длъжни да щадятъ моя животъ, който, като на всѣка личность е преходенъ, длъжни бѣха поне да държатъ смѣтка за онова, което би настжпило следъ моето убийство за Организацията, като се имаше предвидъ тогавашното фактическо положение въ нейнитѣ редове.

За това Протогеровъ своевременно бѣ помислилъ да се осигури съ външна подкрепа за борбата си противъ ВМРО. Въ плановетѣ си да търси „бойни сили" Протогеровъ бѣ извършилъ и други истински предателства спрямо интереситѣ на Македонското освободително движение.

Упоритиятъ отказъ на Баждаровци да се яватъ на конгреса ставаше толкова по-нахаленъ, колкото повече напредваше стѣгането на „единния фронтъ" и организирането на „бойнитѣ сили".

Клеветитѣ и заканитѣ по мой адресъ се ширѣха; лудитѣ замисли на Протогерова трупаха все повече и повече избухливи материали. Единственият изходъ отъ това положение можеше да се намѣри само въ бързото свикване на Общия конгресъ, който да разгледа всички висящи въпроси, да разреши всички спорове, да потърси смѣтка отъ Протогерова за неговитѣ престжпни действия, извършени презъ последнитѣ месеци, както и да го сжди за убийството на Т. Александровъ.

Единъ новъ отказъ за свикването на конгреса би значилъ последното доказателство за умишленото и преднамѣрено отбѣгване отъ отговорности, задъ което се криеха плановетѣ на „единния фронтъ".

За да се тури край на тази трагична неизвестность решихъ да направя последенъ опитъ, като отправихъ ново писмо до колегитѣ си отъ ЦК да свикаме Общия редовенъ конгресъ. Ето това писмо:

„До г. г. Ал. Протогеровъ и Г. п. Христовъ,
членове на Ц. К. на ВМРО

Отъ нѣколко месеци насамъ ВМРО преживѣва една криза, която уронва въ висша степень нейния престижъ и унищожава дисциплината й.

Нѣма нужда да се изтъква, че ние трѣбваше отдавна да свикаме редовния конгресъ, защото нашиятъ мандатъ изтече още презъ м. февруарий т. г., когато Организацията, въ лицето на своя най-висшъ институтъ, Конгреса, трѣбваше да изслуша отчетитѣ на досегашния Ц.К. и З. П., да произнесе своята присѫда по тѣхъ, да начертае директиви за бѫдещото развитие на движението, както и да избере нови управителни тѣла на ВМРО. За свикването на конгреса се взе и съответното решение отъ насъ съ протоколъ № 8 отъ 8 мартъ 1928 г., като се издаде и окрѫжно за избиране на делегати. Конгреса, обаче, незаконно се отлагаше до сега въ връзка съ въпроси, чието разрешение е изключително отъ неговата компетенция. Презъ туй време вие се отказахте отъ подписитѣ си, които сложихте подъ гореспоменатия протоколъ.

Водимъ отъ голѣмото желание да се избѣгнатъ и най-малкитѣ сътресения въ живота на Организацията, азъ се съгласихъ да приема посрѣдничеството на нѣкои лица и комисии, които си предложиха услугитѣ, да изгладятъ създаденитѣ различия помежду ни.

Отъ всички досегашни преговори и разговори се констатира следното:

1) Че по въпроса за бѫдещото устройство на ЗП за насъ е постигнато споразумение.

2) Че всички ние държимъ конгреса да се свика възъ основа на протокола, подписанъ отъ тримата, като се поставя отъ васъ, обаче, това свикване въ зависимость отъ предварителното ни споразумение по състава на бѫдещия ЦК и ЗП.

Понеже азъ смѣтамъ, че е неморално и опасно за правилния развой на народното ни движение да се държи за опредѣляне състава на бѫдещитѣ управителни тѣла на ВМРО и въ зависимость отъ това да се свиква или не конгресъ; понеже смѣтамъ, че по този въпросъ ще има конгресъ, а не да се взиматъ предварителни решения, които да лишаватъ последния отъ едно свещено негово право; понеже намирамъ като първа длъжность, за себе си и за досегашнитѣ си другари отъ ЦК и ЗП, да се отчетемъ предъ конгреса за дейностьта си презъ дадения ни мандатъ, който изтече още преди петь месеца, моля ви да ми отговорите дали сте съгласни да се съберемъ за опредѣляне датата и дневния редъ на конгреса и за издаване на окрѫжно за неговото свикване.

Считамъ за необходимо сѫщо така да допълня, че що се отнася до менъ, азъ не желая да поставямъ своята кандидатура за бѫдещитѣ рѫководни тѣла на Организацията, нито пъкъ следователно, мога да водя разговори за тѣхния съставъ; че азъ съмъ готовъ да бѫда най-обикновенъ и най-послушенъ членъ на Движението и че предоставямъ пълна свобода на досегашнитѣ членове на ЦК и ЗП да се споразумяватъ върху лицата, като изключатъ мене отъ всѣкаква комбинация.

Най-важното за мене е да се свика конгреса ВЪ НАЙ-БЛИЗКИ ДНИ, за да се отчетемъ предъ него и да престане днешната убийствена анархия на В. М. Р. О.

Моля да ми се изпрати отговора, ако е възможно още днесъ, или

най-късно утре, дали сте съгласни съ горното мое предложение.

2. 7. 928 г. Съ поздравъ, Чл. на ЦК на ВМРО,
Ив. Михайловъ“

Нито на 2, нито на 3, нито на 4 юлий до обѣдъ отговоръ на този последенъ апелъ не се получи. Ясно бѣше, че „единниятъ фронтъ“ не желаеше да свиква конгресъ, безъ да се унижи ВМРО, и да приеме тя, щото нейниятъ най-висшъ институтъ да се обърне въ обикновенъ инструментъ за „оформяване“ на решения, въ които не интереситѣ на ВМРО, а личнитѣ дертове на нѣкои нейни хора сѫ диктували. Макаръ да не бѣ полученъ отговоръ, сигурно бѣше, че условието за предварителното съставяне на листитѣ за ЦК и ЗП ще държи първо мѣсто; а това значеше невъзможность да се свика конгреса, невъзможность да се изправятъ предъ него длъжностнитѣ лица да даватъ отчетъ; невъзможность да се искатъ отговорности за вършени грѣшки и престѫпления отъ първитѣ организационни хора. Нѣщо повече: съ невъзможностьта да се свика конгресъ, опасностьта отъ организирането и разширяването комплотитѣ на Протогеровъ бѣше явна. Единството и самостойностьта на Организацията всѣки день рискуваха да бѫдатъ провалени; всѣки день носѣше смъртна неизвестность за бѫдещето на Организацията, поставена вече въ зависимость отъ по-ранното или по-късно реализиране на познатитѣ планове на Протогеровъ.

И понеже знаехъ колко неотстѫпчиви сѫ по този въпросъ отъ противната страна, заявихъ имъ, че тѣ сѫ свободни да се споразумяватъ и да изготвятъ листитѣ, само че мене трѣбваше да изключатъ отъ тия комбинации. Съ това цѣлата отговорность за тия действия трѣбваше да поематъ онѣзи, които считаха, че предварителнитѣ решения сѫ въ интереса на Организацията. Освобождавайки себе си отъ тая отговорность, на Баждаровци нищо не пречеше да се споразумеятъ върху листитѣ и върху всичко, което пожелаятъ и така да се яватъ на конгреса. Тѣ, обаче, не желаеха да сторятъ това, следъ като азъ се отказахъ да имъ дамъ една морална полица, която да представятъ на конгреса за изплащане. Ето защо и на това мое предложение не отговориха, чувствувайки се толкова по-добре, колкото по-далечъ бѣ конгресътъ.

При наличностьта на всичко изложено до тукъ, предъ рѫководнитѣ хора на ВМРО се слагаше страшната дилема: или да турятъ край на смъртната опасность, която бѣ надвиснала надъ ВМРО отъ плановетѣ на Протогеровъ за разрушаване единството и продаване самостойностьта на Организацията — като екзекутиратъ веднага виновника за това, поемайки всичката отговорность предъ общия конгресъ; или да не се прибѣгва къмъ наказание безъ предварителната присѫда на конгреса и съ това да поематъ още по-страшна отговорность предъ народа и историята за неминуемата катастрофа, която би последвала за Организацията, понеже въ последния случай Протогеровъ би ималъ време да реализира своитѣ престѫпни замисли.

Заедно съ новитѣ престѫпления на Протогеровъ — на сцената излизаше и старото му престѫпление за убийството на Тодоръ Александровъ, по което имаше единъ видъ условна присѫда отъ Шестия конгресъ. И тази присѫда се слагаше за изпълнение, понеже по всичко бѣ явно, че Протогеровъ нѣма да се яви на конгреса, за да бѫде сѫденъ.

Предварителното екзекутиране можеше да се избѣгне само въ единъ случай: ако имаше изгледи бързо да се свика конгресъ и той да произнесе присѫдата. Но ние видѣхме, че такъвъ не можеше да се свика отъ ЦК, защото членоветѣ му не искаха да сторятъ това. Делегатитѣ сѫщо така можеха да свикатъ конгресъ, както и стана после. Но въ такъвъ случай Протогеровъ или щѣше да превари и нанесе удара, като хвърли

въ борбата подготвенитѣ вече „бойни сили“, или щѣше да избѣга веднага въ чужбина, понеже въ джоба му бѣше готовъ паспортъ за заминаване.

Въ първия случай грѣшката би била сждбоносна, защото много десетки глави биха паднали отъ дветѣ страни. А въ случай, че се озовеще въ чужбина, не само би избѣгналъ отъ едно законно отчитане и приемане на заслуженото наказание, но би вършилъ неизмѣримо по-голѣми пакости, отколкото изневѣрилиятъ Чаулевъ вършеше на времето, или продаденията Влаховъ вършеше по това време.

При това положение дадена бѣ заповѣдь да бжде наказанъ Протогеровъ.

*

Единъ день следъ екзекуцията получихъ отговоръ на писмото ми отъ 2 юлий. Това Пърличево съчинение, подписано обаче отъ Протогеровъ и п. Христовъ и което носѣше фалшива дата 3 юлий, когато въ сжщность, ще да бѣ подписано най-рано къмъ 5 юлий (поставянето на стари дати, както видѣхме, бѣ старъ занаятъ на Протогеровци), това писмо, повтаряме, напомва приказката за „бричето и стриженото“. Вмѣсто да кажатъ открито дали въпроситѣ, съ които тѣ пречеха на свикването на конгреса, сж морални и законни отъ гледището на Устава и Правилника, тѣ спорятъ кой е станалъ, споредъ тѣхъ, причина, за да се повдигнатъ тия въпроси. Ето какво пишеха тѣ:

„До члена на Ц. К. Иванъ Михайловъ

Преди всичко ние трѣбва да заявимъ въ отговоръ на една точка отъ писмото ти, че причинитѣ за незаконното отлагане на конгреса сж вънъ отъ насъ двамата. И въпроситѣ, които ти считашъ за изключителна компетенция на самия конгресъ и които по твоему сж били като причина за неговото отлагане бѣха, спомни си това, въпроси повдигнати най-напредъ отъ самия тебе. А единъ пжть поставени на разискване, ние трѣбваше да изкажемъ мнението си по тѣхъ.

Ние не смѣтаме изключена твоята кандидатура въ листитѣ за предстоящия конгресъ. Декларацията ти е продиктувана отъ твои лични съображения, а ония, които ще посочватъ ржководнитѣ тѣла, и тѣ ще иматъ своитѣ съображения и едно право при този изборъ . . . Не може да се намѣри сполучливъ и желателенъ отъ гледна точка на македонскитѣ интереси изходъ вънъ отъ алтернативата: или конгресъ по протокола отъ 8 мартъ т. г. при предварително споразумение по всички важни организационни въпроси, начало практикувано не единъ пжть у насъ, па и на всѣкжде, приложено съ успѣхъ и въ последния нашъ конгресъ, или конгресъ съ пълно число делегати както повелява и Правилника.

Промѣната на становището по протокола, приетъ, както знаешъ (!!) условно и при дадена психологическа обстановка, бѣ неминуемо последствие на нещастно измѣнило се по твоя вина положение и като слабъ протестъ, че единъ документъ, какъвто е протокола, може да замѣсти сплотеността и единодушието, които трѣбва да сжществуватъ въ една организация, на която тритѣ четвърти капиталъ представлява моралътъ . . . .

3 юлий 1928 г. Съ другарски поздравъ,
Ал. Протогеровъ, Г. п. Христовъ“

Какъвъ хитъръ софистъ бѣ този Пърличевъ, който е диктувалъ писмото . . . Не само софистъ, но и лъжецъ: „Протоколътъ, приетъ, както знаешъ, условно . . .“ Какъ да не знае, че е приетъ „условно“! Само че господата много късно се сѣтиха за това „условно“, а въ обемистата кореспонденция, размѣнена въ продължение на четири месеци, не бѣше

имъ дошло на умъ да споменатъ за това „условно“ приемане (което, впрочемъ, се узнаваше за пръвъ пѫть отъ горното писмо). Но виждайки, че концитѣ сѫ съвсемъ бѣли, Пърличевъ бърза да замаже съ софистически доводи, че „при дадена психологическа обстановка“ протоколътъ е билъ приетъ, но че „промѣната на становището по протокола бѣ неминуемо последствие на нещастно измѣнилото се положение“. И още — тая промѣна станала „като слабъ протестъ срещу мисъльта, че единъ документъ, какъвто е протокола, може да замѣсти сплотеностьта и единодушието, които трѣбва да сѫществуватъ въ една организация, на която тритѣ четвърти капиталъ представлява моралътъ“! Хубавъ протестъ!

По-голѣма софистика може ли да има?

Протоколътъ не може да замѣсти сплотеностьта и единодушието — това е вѣрно; но Пърличевъ и ония, които сѫ подписали писмото, не искатъ да кажатъ, съ цената на какво беззаконие и морално падение тѣ искатъ да запазятъ тая сплотеность и това единодушие, и то не въ редоветѣ на ВМРО, а въ единъ тѣсенъ кржгъ отъ приятели, болшинството отъ които сѫ решили да експлоатиратъ една народна организация за свои лични интереси. Кой ще пледира за сплотеность и единодушие въ името на едно престѫпление? А защо тая сплотеность и единодушие да не се постигне възъ основа на подписания протоколъ? . . .

И после ще говорятъ за моралъ!

Но най-подлото въ това писмо е, че господата не отстѫпватъ отъ своето неморално и унизително предложение за предварителното си преизбиране въ рѫководнитѣ тѣла (което трѣбваше да имъ гарантирамъ и азъ съ протоколъ), а сѫщевременно се държатъ за моята яка и не ми признаватъ правото да остана обикновенъ редникъ въ Организацията. Съ други думи нито се отказватъ отъ намѣрението си да извършатъ едно престѫпление противъ Организацията, нито пъкъ ми позволяватъ да не участвувамъ въ това престѫпление. Моето присѫтствие имъ е нужно, за да вършатъ онова, противъ което се боря съ всички сили. Възможно ли е по-голѣмо насилие и по-цинично експлоатиране личното положение на другитѣ?

Не само да ограбишъ нѣкого, но да искашъ съвсемъ чистосърдечно да ти подпише писмо, въ което те моли непремѣнно да го ограбишъ!

И на края казватъ въ писмото си една лъжа по-голѣма отъ ръста имъ: че при миналия конгресъ било постѫпено така, както тѣ искатъ относно избора на членоветѣ въ Централния комитетъ и въ Задграничното представителство. Никакъвъ протоколъ не е билъ подписванъ предварително. Изказвали сѫ се само мнения за лицата. А въ конгреса всѣки е гласувалъ по своя съвѣсть.

Мѣрката, заповѣдана и изпълнена на 7 юлий бѣ напълно оправдана.

Предъ обществото излѣзнахъ съ следното кратко комюнике:

„ КОМЮНИКЕ

Миналиятъ конгресъ на ВМРО даде мандатъ на новия Централенъ комитетъ, избранъ отъ него, да издирва и накаже останалитѣ виновници по убийството на Т. Александровъ. Въ прѣка връзка съ това решение е извършеното на 7 т. м. убийство на Ал. Протогеровъ. И други висши интереси на македонското дѣло направиха наложително взетата на 7 т. м. наказателна мѣрка.

Последната е аналогична съ наказанието на бившия членъ отъ Ц. К. П. Чаулевъ, което бѣ заповѣдано да се извърши отъ Ал. Протогеровъ даже безъ да е имало каквото и да е конгресно решение за това.

За стореното на 7 т. м. ще се даде мотивирано обяснение на конгреса на ВМРО, който единственъ е властенъ да сѫди деяния отъ тоя

родъ, прѣко засѣгащи най-върховни интереси на Организацията.

Членъ въ Централния комитетъ на ВМРО:

Иванъ Михайловъ“

СЕДМИЯТЪ ОБЩЪ КОНГРЕСЪ НА ВМРО

Избранитѣ делегати отново се обадиха и подканиха за конгресъ. Баждаровци побързаха да заявятъ, че само Централниятъ комитетъ можелъ да свиква конгреси. И понеже Централниятъ комитетъ не можелъ да го свика — значи не трѣбва да има конгресъ.

Когато биваха запитвани какво ще стане, ако Централниятъ комитетъ въ продължение, напримѣръ, на двадесеть години не пожелае да свика конгресъ, защото, да речемъ, неговитѣ членове добре сж се чувствували на мѣстата си и не биха желали да ги рискуватъ и да ги изгубятъ при единъ новъ изборъ, — господата отъ ЗП дигнаха рамене:“Е, така е, Централниятъ комитетъ свиква конгреса.“

Но делегатитѣ не желаеха да се водятъ по тая неиздържана теория. Тѣ, избрани възъ основа на едно окржжно, подписано отъ тримата членове на Централния комитетъ и неотмѣнено, отъ момента на избирането имъ сж били законни представители на организираното население и като такива тѣ взимаха въ ржцетѣ си сждбата на ВМРО; и съ толкова поголѣмо право като се знае, че Централниятъ комитетъ фактически бѣше разстроенъ и неговиятъ мандатъ, както и мандатътъ на ЗП, отдавна изтекълъ.

Делегатитѣ напълно законно пожелаха да вематъ инициативата за свикването на конгреса.

Това е ставало навсѣкжде и въ всички епохи; достатъчно бѣ на историка Баждаровъ да се напомни епохата на Френската революция, когато парламентаризмътъ се налагаше на кралския абсолютизъмъ. А че болшинството отъ окржзитѣ може да свика конгресъ и да решава върху управлението и бждещето на Организацията, достатъчно е да споменемъ за конгреса на тритѣ окржга, свиканъ презъ 1907 година. На сжщото мнение бѣше и самиятъ Протогеровъ още въ 1924 г., когато пише на Тодора: „Ами и безъ общъ конгресъ три окржга, които сж си избрали окржжни ржководни тѣла, могатъ да ни бламиратъ и да си избератъ Центр. комитетъ.“ *

На тѣзи основания делегатитѣ на Общата избирателна колегия на Струмишкия и Сѣрския окржзи взеха инициативата за свикване на конгреса и отправиха писмо до членоветѣ на ЦК и до делегатитѣ отъ другитѣ окржзи, което гласи:

„До членоветѣ на ЦК, Ив. Михайловъ и Г. п. Христовъ

Другари,

Още преди петь месеца изтече мандата на досегашнитѣ ЦК и ЗП на ВМРО. На 28 мартъ т. г. биде дадено официално нареждане отъ ЦК за избиране делегати за VII-я общъ конгресъ на Организацията. Макаръ, че делегатитѣ отъ всички окржзи своевременно сж били избрани, ЦК, по едни или други причини не разпореди за свикването на конгреса. Ние, делегатитѣ отъ общата изборна колегия на частитѣ отъ Струмишкия и Сѣрския револ. окржзи, взимаме инициативата и ви поканваме да се съберемъ на общъ конгресъ, като се ржководимъ отъ съдържанието на горепоменатото окржжно на ЦК отъ 28 мартъ,

* Вижъ първото фотографирано писмо на Протогерова до Тодора съ дата 20 августъ 1924 г., книга II съ мои спомени.

отправено до окржзитѣ и опредѣляще начина за свикването на конгреса и неговия съставъ. Едновременно съ настоящето отправяме покана до делегатитѣ отъ всички революционни окржзи да се явятъ на конгресъ.

Очакваме най-бързия ви отговоръ чрезъ приносителя.

12 юлий 1928 г.“

На тази покана отъ страна на делегатитѣ отговорихъ съ следното писмо:

„Другари,

Получихъ писмото отъ 12 т. м. Напълно съмъ съгласенъ да се свика VII-я общъ конгресъ на ВМРО.

На вашето писмо отъ 29 май т. г., съ което поканвате ЦК да свика незабавно конгреса, ви отговорихъ, както знаете, съ писмо отъ 1 юний 1928 г., излагайки ви причинитѣ за несвикването на конгреса и посочвайки ясно отъ кжде идватъ тия прѣчки. Постжпкитѣ, които отъ тогава насамъ съмъ правилъ предъ колегитѣ си за свикването на конгреса, останаха сжщо безрезултатни. Надѣвамъ се, че ще мога предъ васъ и предъ другитѣ делегати да изнеса допълнително и подробно всички по-нови перипетии, които ще илюстриратъ пълната беззаконность и неоснователность на мотивитѣ, които моитѣ колеги отъ ЦК имаха, за да не се съгласятъ и до сега за свикването на конгреса.

15. 7. 28 г. Съ другарски поздравъ,
Членъ на ЦК на ВМРО, Ив. Михайловъ“

Г. п. Христовъ и хората отъ ЗП не отговориха на писмото на делегатитѣ, както не благоволиха да отговорятъ на писмото и на другитѣ окржзи по-рано. Вмѣсто да даде отговоръ, К. Пърличевъ е запиталъ пратеника: „Защо делегатитѣ не сж изказали въ писмото си преди всичко съболезнования по случай убийството на Ал. Протогеровъ?“ И въ ония сждбоносни моменти той не можа да надхвърли физическия си ръстъ, за да разбере, че делегатитѣ правѣха апелъ и отправяха покана за нѣщо несравнено по-важно, отколкото съболезнованието по убийството на стария грѣшникъ.

Пратеникътъ се прибра и окржзитѣ стжпиха формално въ своето право. На 18 юлий делегатитѣ на Скопския, Струмишкия и Сѣрския окржзи и на Общата избирателна колегия, съставена отъ части на Сѣрския и Струмишкия революционни окржзи, представящи повече отъ две трети отъ избранитѣ делегати възъ основа на протокола и окржжното на Централния комитетъ, подписани отъ тримата му членове, се бѣха събрали за откриване на конгреса. Съгласно чл. 56 отъ правилника на ВМРО, който постановява, че конгресътъ е законенъ, ако присжтствуватъ две трети отъ избранитѣ делегати, събранитѣ можеха веднага да се конституиратъ въ редовенъ конгресъ. Но, отговаряйки на апела на една нова помирителна комисия, тѣ решиха да отложатъ за два дни откриването му, за да поканятъ още единъ пжть, отъ името на тритѣ окржзи, делегатитѣ отъ Битолския и Солунския окржзи да се явятъ да заседаватъ въ конгреса, а членътъ отъ ЦК, Г. п. Христовъ и членоветѣ отъ ЗП — да дадатъ отчетъ за миналата си дейность.

За тая цель трима редовно упълномощени лица се явиха предъ посоченитѣ съ формално предложение въ този смисълъ. Но и на това предложение нито Г. п. Христовъ, нито членоветѣ на ЗП не благоволиха да отговорятъ. Делегатитѣ-пълномощници се завърнаха и на 21 юлий Седмиятъ общъ редовенъ конгресъ на ВМРО откри законно своитѣ заседания.

Чувствувайки гнилостьта на своята теория за правото на ЦК да

свиква конгресъ при всички случаи, знаейки добре, че всѣки разуменъ и отъ малко-малко запознатъ съ общественитѣ работи човѣкъ, възъ основа на сѫществуващата практика и традиция, ще признае абсолютното право на болшинството отъ окрѫзитѣ да свикатъ конгресъ, Баждаровци се опитаха да докажатъ, че на Седмия редовенъ конгресъ не присѫтствували две трети отъ избранитѣ делегати, които съгласно чл. 56 отъ Правилника — могатъ да съставляватъ редовенъ конгресъ.

Единъ писачъ отъ Баждаровото лагерче се опитва да прибавя отъ себе си двама повече отъ общото число на избранитѣ, а намалява единъ отъ числото на явилитѣ се на конгреса, та по този начинъ изкарва, че сѫ били 29 избрани, отъ които 18 сѫ се били явили на конгреса, и пита: Осемнадесеть правятъ ли две трети отъ 29?

Ето какъ стоеше въпросътъ: избрани делегати съгласно протоколъ №8 е имало не 29, а само 27 и то: отъ Скопския окрѫгъ 8, отъ Битолския —6, отъ Сѣрския — 1, отъ Солунския — 2, отъ Струмишкия — 5, отъ колегията на Сѣрско-Струмишкия — 5, — всичко 27. (За Струмишкия окрѫгъ по протокола се признаваха 4 делегати; обаче възъ основа на казаното отъ самия Протогеровъ „особено мнение“ проучи се и се установи, че окрѫгътъ има право на още единъ делегатъ, съ което числото на избранитѣ тамъ става 5).

Отъ тѣзи избрани делегати на конгресъ присѫтствуваха 19, а именно: отъ Скопския окрѫгъ — 8, отъ Струмишкия — 5, отъ Сѣрския — 1, отъ Струмишко-Сѣрския — 5, а всичко — 19 делегати.

Две трети отъ числото 27 — на избранитѣ делегати — е 18, а на конгреса сѫ присѫтствували 19, значи присѫтствуваха повече отъ две трети на избранитѣ делегати и като така опитътъ на Баждаровци да опорочатъ конгреса става яловъ.

Тѣзи две трети, обаче, представляваха въ сѫщность повече отъ 95-тѣ процента отъ онова, което бѣ действително способно и съ желание да продължи освободителната борба срещу поробителя. Останалата една трета отъ делегати фактически представляваше само нѣщо като споменъ отъ миналото. Тѣхнитѣ два-три опита за нелегална борба останаха само опити и не се повториха. Никога вече нѣмаше да се озоватъ за нелегална работа нито Г. п. Христовъ, нито Шандановъ, нито другитѣ посочени за делегати отъ Битолско. А по-старитѣ по години или помлади хора отъ Битолския окрѫгъ, които бѣха съ повече склонность да нарамятъ пушката или даже безъ колебание я нарамваха, независимо отъ делегатскитѣ спекулации на Баждаровци, бѣха пакъ при огромното мнозинство отъ активни борци. За примѣръ посочвамъ нѣкогашниятъ демирхисарски войвода (въ Битолско) Алексо Стефановъ; бившиятъ леринси войвода Пандилъ Шишковъ; ресенскиятъ войвода Славе Чавчето; отличниятъ борецъ още отъ турския режимъ битолчанинътъ Миле Каранфиловъ Кучкаро; охридчанинътъ младежъ Пешо Гребенаровъ, Сашо Поповъ отъ Струга и пр.

За разлика отъ делегатитѣ въ пенсия като Шандановъ и пр., тия войводи, които въ конгреса представляваха Скопския, Струмишкия и Сѣрския окрѫзи, бѣха на бойна нога — и въ Струмишко, и въ Дойранско, Гевгелийско, Скопско, Щипско, Кратовско, Малешевско, Кумановско, Паланечко, Светиниколско, Радовишко, Царевоселско, Сѣрско и пр. Тѣхнитѣ акции смущаваха поробителскитѣ власти; тѣ занимаваха общественото мнение въ чужбина и политическитѣ канцеларии; тѣ вълнуваха надеждно духа на потиснатия народъ и на емиграцията, докато Шандановци си губѣха времето въ пиянствуване изъ България или животуваха съ самочувство, че сѫ били нѣкога революционери.

Не само по съдържание, но — така да се каже — и технически работитѣ се развиваха въ голѣма прилика съ свикания въ село Жабокрътъ

(Кюстендилско) конгресъ на ВМРО, подиръ убийството на Сарафовъ и Гарвановъ. Тогава отъ конгреса отсѫтствуваха така наречените сандански, които бѣха и осѫдени отъ конгреса, както сега бѣха осѫдени Протогеровъ и Баждаровци. Тогава сандануститѣ бѣха хвалени отъ младотурската власть, както сега ще бѫдатъ хвалени отъ сръбската протогеровиститѣ. Тогава сандануститѣ започнаха да осѫждатъ борбата на ВМРО, както ще почнатъ да я отричатъ „по начало" протогеровиститѣ. Тогава сандануститѣ скѫсаха въобще съ македонската освободителна борба и се явяваха подъ разни чужди стрѣхи — почвайки отъ партийни въ България, и свършвайки сетне въ болшевишкитѣ агентури и дори съ сръбската и гръцката полиции. Сега протогеровиститѣ почваха съ сѫщо такъвъ свой мизеренъ кадрилъ.

Разликата е само въ това, че въ нѣкои източно-македонски околии имаше значително число селяни и граждани, кръщавани съ име „сандански", поради присѫтствието между тѣхъ на нѣкои войводи отъ антуража на Сандански, по време на турския режимъ. Този антуражъ се пръсна по разни посоки, както казахъ. А народната маса изцѣло си остана готова да поддържа освободителното дѣло начело съ онѣзи, които докрай оставаха вѣрни на него и готови за борба. Тоестъ, останаха съ ВМРО. Докато сега протогеровиститѣ се изчерпваха въ антуража на Протогеровъ и Баждаровци; нѣмаше задъ тѣхъ народъ, като изключимъ частично заблудените две емигрантски братства измежду около седемстотинъ такива македонски сдружения въ България.

Конгресътъ, взимайки въ съображение факта за убийството на члена отъ Централния комитетъ Ал. Протогеровъ, конституира се въ сѫдъ и поиска обяснения отъ менъ.

Изложението ми по този въпросъ продължи близо два дни, подкрепено съ редица факти и документи, нѣкои отъ които се даватъ въ споменитѣ ми, избѣгвайки онѣзи, които по своя характеръ не могатъ да се направятъ публично достояние, защото биха увредили общитѣ интереси на освободителното движение.

Следъ като конгресътъ изслуша моя обстоенъ докладъ, напустнахъ залата на заседанията и делегатитѣ въ мое отсѫтствие, преценявайки изнесенитѣ факти и документи, разглеждайки причинитѣ, които сѫ наложили наказанието на Протогеровъ, единодушно гласуваха следната резолюция:

„РЕЗОЛЮЦИЯ НА VII-Я РЕДОВЕНЪ КОНГРЕСЪ НА ВМРО ПО НАКАЗАНИЕТО НА АЛЕКСАНДЪРЪ ПРОТОГЕРОВЪ

VII-ятъ общъ редовенъ конгресъ на ВМРО, следъ като изслуша подробното изложение на члена отъ ЦК Иванъ Михайловъ, за всичката досегашна дейность на Ал. Протогеровъ, а сѫщо и обясненията на много отъ делегатитѣ на конгреса, установява:

1) Ал. Протогеровъ още преди м. септември 1924 г., служейки си съ заблуди и интриги, непрестанно се е стремилъ да опетни чистия ликъ на Т. Александровъ и, разколебавайки вѣрата въ способноститѣ, силитѣ и достойнството на великия вождъ, открито е създавалъ настроение противъ него. Това настроение донесе раздвоение въ Организацията и поощрение на престѫпната мисъль за премахването на Тодора.

2) Отъ събранитѣ следъ VII-я редовенъ конгресъ данни и автентични документи, представени на сегашния конгресъ, доказано е най-безсъмнено, че Ал. Протогеровъ е съучастникъ, както въ подготовката за убийството, така сѫщо и въ самото устройство на това убийство.

3) Следъ общия конгресъ въ 1925 г., до деня на убийството му, Ал. Протогеровъ съ своитѣ престѫпни действия е внасялъ разколъ

въ Организацията и винаги е застрашавалъ нейната цѣлость и самостойность. Съ най-непростени срѣдства той се е стремѣлъ да осуети днешния конгресъ, за да избегне отговорноститѣ, които неминуемо щѣше да понесе за престжпленията си.

Протогеровъ не само не се е замислилъ, че съ тия си действия подготвя провалянето на македонската освободителна борба, а напротивъ, въ това проваляне е виждалъ тържеството си и е очаквалъ спасението си.

Предъ видъ на гореизложеното, конгресътъ намира, че членътъ на ЦК Ив. Михайловъ, изпълнявайки решението на миналия VI-и общъ редовенъ конгресъ за издирване и наказване на всички съучастници въ убийството на Т. Александровъ, съзнавайки още абсолютната необходимость отъ запазване на застрашената цѣлость и самостойность на ВМРО, изпълнилъ е свой повелителенъ дългъ, като е решилъ и заповѣдалъ Ал. Протогеровъ да бжде убитъ.

Конгресътъ единодушно одобрява решението на члена отъ ЦК Иванъ Михайловъ за екзекутирането на Ал. Протогеровъ и признава, че съ това свое действие той е запазилъ най-върховнитѣ интереси на Организацията и изказва благодарность отъ името на поробената Родина както на него, защото е ималъ доблестьта да реши и заповѣда екзекуцията, така сжщо и на изпълнителитѣ й."

Оригиналната резолюция бѣ подписана отъ бюрото на конгреса и отъ всички делегати.

Онѣзи, които видѣха бурнитѣ одобрения на резолюцията, при чието прочитане бѣхъ поканенъ и азъ да влезна въ залата на конгреса; които чуха съ какъвъ ентусиазъмъ бѣ изпѣтъ революционния маршъ подиръ това; и които узнаха постжпкитѣ на Протогерова и Баждаровци, не биха могли да четатъ безъ възмущение умуванията имъ около „споветѣ" и „злодеянието" отъ 7 юлий.

Най-важниятъ институтъ на ВМРО — нейниятъ Общъ редовенъ конгресъ — каза своята тежка и авторитетна дума върху събитията.

Предъ тази тежка дума крѣсъцитѣ на Баждаровъ и Пърличевъ бѣха жалко свидетелство за падението, до което могатъ да достигнатъ заслѣпени отъ лични интереси хора.

Предъ конгреса дадохъ, сжщо така, обстоенъ отчетъ върху дейностьта на Централния комитетъ презъ изтеклия периодъ. Конгресътъ ме освободи отъ отговорность, а върху дейностьта на останалитѣ членове отъ ЦК и членоветѣ на ЗП не се произнесе, понеже не можа да чус отчета имъ, поради което бѣ гласувана резолюция, упълномощаваща бждещия Централенъ комитетъ да ги покани и приеме отчета отъ името на конгреса.

Вмѣсто да дадатъ отчета си, обаче, хората отъ бившето Задгранично представителство и Георги п. Христовъ продължиха да тровятъ обществото съ измислици и да вредятъ на интереситѣ на поробена Македония.

Организацията, въ желанието си да не дава материалъ за клюки по нейнъ адресъ, и за да избѣгне проливането на кръвь — се отказа да вземе мѣркитѣ, на които имаше право, за да се изиска законно възмездие за престжпната борба, която бившитѣ членове на ЗП и самозвания ЦК бѣха поели срещу нея. Но нейното търпение имаше граници, които не можеха да се прехвърлятъ. За да дадемъ доказателства за крайната търпимость и примиримость, до които стигна ВМРО, излагаме престжпнитѣ акции на Баждаровци и Пърличевци, които съгласно уставитѣ ни заслужаватъ смъртно наказание. Ако Организацията, съзнаваща своята сила, не прибѣгна веднага до наказването на виновницитѣ, това тя стори и отъ желание да докаже, че нейнитѣ акции се диктуватъ не отъ чувство

за мъсть, а отъ върховната необходимость да брани интереситѣ си отъ чужди посегателства, ползувайки се отъ правото си на законна самозащита.

*

Вънъ отъ другитѣ въпроси, влизащи въ дневния редъ на конгреса, по които делегатитѣ разискваха съ живъ интересъ, тѣ пожелаха да узнаятъ колко може повече подробности по разпритѣ съ Протогеровъ и задграничнитѣ представители; запитваха мнозина за държанието имъ презъ изминалитѣ три години и за редица други нѣща. Било предъ всички делегати, било въ отдѣлни разговори съ тѣхъ и поканенитѣ да присѫтствуватъ на конгреса заслужили дейци, дадоха се редица обяснения и отговори на поставени въпроси, като напр. следнитѣ.

1. Изнесено бѣ какъ самъ Протогеровъ писмено бѣ изтъкналъ неудобството отъ два върховни института въ ВМРО. Задграничното представителство и споредъ него трѣбваше да бѫде подчинено на Централния комитетъ.

За задграничнитѣ представители конгресътъ реши да бѫдатъ занапредъ назначавани. Изтъкнато бѣ и отъ мене и отъ други присѫтствуващи, че досегашнитѣ трима души се оказаха безъ починъ, доста неподвижни. Раздвижиха се едва когато заедно съ Протогерова трѣбваше да правятъ прѣчки на ВМРО и да осуетяватъ конгреса й.

2. За Протогерова се изнесе и факта, че лично е насърдчилъ запасния генералъ Шкойновъ да прави опитъ за създаване на организация „Родна защита“ въ Неврокопско, което предполагаше разпокѫсването на тамошното общество и предизвикване на стълкновения между братя. Въ личенъ разговоръ съ Шкойновъ, въ присѫтствието на д-ръ Петъръ Кушевъ — неговъ старъ приятель отъ младини — разбрахъ, че той запиталъ Протогерова и последниятъ му казалъ да почне тамъ своята агитация. Извини се за фалшивата си постѫпка ген. Шкойновъ и даде обещание, че ще турне край на своитѣ опити. Така и постѫпи.

Тая националистическа българска организация имаше, естествено, политически идеи, относно Македония, диаметрално противоположни на нашето движение; тя бѣ — съ други думи — чисто върховистка, а и съ твърдо опредѣлени тоталитарни разбирания. Така че, чрезъ авторитета си като членъ на ВМРО, Протогеровъ работѣше тъкмо за подравянето на ВМРО.

Установено бѣ чрезъ много факти, че той развращава хора, които могатъ да бѫдатъ добри борци, чрезъ раздаване на пари. Сѫщо — че прекомѣрно е разпращалъ по разни държавни канцеларии въ България свои препоръки за настаняване на служби свои познати нѣмащи нищо общо съ Македонското движение, създавайки по тоя начинъ всрѣдъ множество хора неблагоприятни тълкувания за ВМРО. Набърквалъ се е често съ такива свои намѣси и за услужване на комарджийници.

Навикътъ на Протогерова да се харесва на нелегални хора чрезъ ласкателства и угодничества деморализира ценни работници. Тая му „политика“ правѣше неблагоприятно впечатление даже и на по-прости хора, които не обичатъ лигавенето, а предпочитатъ да виждатъ началството си въ по-достоенъ видъ. Твърде често Протогеровъ умишлено избѣгваше да порицава грѣшки на нелегални хора, за да имъ се хареса и да ги привързва лично къмъ себе си.

На работници, които вършатъ грѣшки и провинения, той съобщаваше „повѣрително“, че този или онзи членъ отъ Централния комитетъ е искалъ наказанието имъ; съ това целѣше да ги отчужди отъ другаритѣ си и да ги привърже къмъ себе си. Разбира се, по тоя начинъ изпадаше твърде низко въ очитѣ даже и на самитѣ провинени, мнозина отъ които, сами съзнаващи прегрешенията си — схващаха, че началникъ като него

може по-скоро да ги окачи на вѫжето, отколкото да ги насочи по правия пѫть.

За Протогеровъ бѣ правило да се смѣта, че всички, които случаятъ бѣ поставилъ въ контактъ съ него по революционното дѣло, както въобще и въ Македонското движение, трѣбва да бѫдатъ безпрекословно предани лично нему, и доколкото би му се удало, непремѣнно да ги постави въ положение да сѫ чужди на неговитѣ колеги, или да ги насочи противъ последнитѣ, а особено противъ Иванъ Михайловъ.

Чрезъ свои необмислени постѫпки, Протогеровъ не веднажъ изложи името на ВМРО, като постави подъ съмнение нейната независимость и становището й да не се намѣсва въ чужди за нея разпри. Смѣтайки се предопредѣленъ отъ Бога да бѫде навсѣкѫде „пръвъ", презъ миналитѣ три години той въ нѣколко трудни моменти забрави, че бѣ членъ на най-висшата управа на Македонската революционна организация и извърши гафове, които срамъ ни е да опишемъ и които биха изложили името не само на ВМРО . . .

Протогеровъ не знаеше и не искаше да прокара разграничителна линия между службитѣ отъ разно естество, които презъ живота му се бѣ случвало да изпълнява.

Излишно е при това да подчертаваме, че тъкмо Протогеровъ имаше основание и най-голѣмия дългъ да измѣрва думитѣ и постѫпкитѣ си, защото не е тайна за никого фактътъ, крупниятъ и неопровержимъ фактъ, че тъкмо поради неговата личность, прекарала една непостоянна въ идейно и политическо отношение кариера, Македонското движение биваше тъй често обругавано, македонскитѣ политически лозунги биваха тъй често оспорвани, а отъ чужди и наши срѣди биваше поставяна подъ съмнение искреностьта въ идеитѣ, на чиито криле въодушевено се носѣха и славно умираха толкова незабравими герои. Той именно трѣбваше най-много да се пази отъ подозрение върху дѣлата му. Томалевски съ раздразнение бѣ разправилъ на десетки приятели, какъ, напримѣръ, сѫ се срещали въ странство, той и Протогеровъ, съ видния болшевишки деятель Кръсто Раковски и какви ужасни гафове е направилъ Протогеровъ отъ името на Организацията, когато последната не само никога не би могла да мисли съ ума на Протогеровъ, но се срамува дори да повтори, макаръ и като куриозъ онова, което е говорилъ този ограниченъ маниякъ. Впрочемъ, той не е билъ по-способенъ и въ коя и да е друга область. Напраздно въ писмото, което е писалъ десеть дни преди убийството на Александровъ, той се сърди на последния, за гдето го счита годенъ само за калугеръ.

Само онѣзи, които въ продължение на три и половина години трѣбваше да работятъ съ този безхарактерникъ, облеченъ въ най-висшата власть на Организацията, могатъ да кажатъ, наистина, какъвъ подвигъ е било да го понасятъ.

Протогеровъ играеше ролята на мършавъ конь впрегнатъ въ колата до други здрави коне. Той не само не помагаше на другаритѣ си въ носене на тежкия товаръ, но имъ пречеше непрекѫснато, защото покрай другия товаръ трѣбваше да мъкнатъ и неговата тромавость.

3. Въ всѣки случай, Протогеровъ — като оставимъ на страна всички останали негови мизерии, суети и вината му по убийството на Александровъ — се явяваше много повече последователенъ на себе си— такъвъ, какъвто го познавахме вече, отколкото господата отъ Задграничното представителство. Бѣха вече неузнаваеми. Водѣха се отъ най-тѫпо лично честолюбие, суета. Конгресъ на ВМРО или каквото и да било — за тѣхъ не представляваше нищо; важното бѣха тѣхнитѣ особи. Ако въ лицето на Протогерова отстранявахме върховизма, то въ тѣхно лице гонѣхме кариеризма, който се опитваше да хваща почва въ Македон-

ското движение.

И като трѣбваше — по необходимость — да заговорятъ за конгреса, по мое настояване, не чухъ отъ тѣхна страна нито една мисъль, нито една идея относно нашата борба — даже за пропагандата въ чужбина, която спадаше ужъ въ тѣхната грижа.

4. Особено внимание се обърна отъ страна на мнозина присѫтствуващи въ конгреса върху подлото действие на Баждаровъ и другаритѣ му.

Азъ напълно приятелски бѣхъ сподѣлилъ съ тѣхъ схващанията си относно по-правилната уредба въ управлението на ВМРО. По сѫщия начинъ Тодоръ бѣ довѣрилъ три години по-рано на Протогерова мисъльта си, че на Струмишкия и Сѣрски окрѫжни конгреси ще трѣбва да се поставятъ въ редъ много нѣща, които не е трѣбвало да се допускатъ отъ страна на Алеко и Георги Атанасовъ.

Баждаровци сега постѫпиха спрямо моята другарска довѣрчивость по сѫщия начинъ, както тогава Протогеровъ постѫпи спрямо Тодора. За да си спечели съюзници за потайнитѣ замисли противъ своя колега, Протогеровъ отиде да се съюзява съ Алеко и Атанасовъ, макаръ да знаеше прегрѣшенията имъ. А Баждаровъ и компания потърсиха съюза на Протогерова сега противъ мене, макаръ да имъ бѣха известни проявитѣ му и особено престѫплението му спрямо Тодора, което значеше — спрямо цѣлата ВМРО.

Ония измежду делегатитѣ, които отъ миналото знаеха какъ Баждаровъ и Пърличевъ сѫ се явявали тукъ-таме само като упълномощени отъ Т. Александровъ; и какъ сѫ минавали за вѣрни нему приятели, не можеха да повѣрватъ на моралното имъ обръщение. Не можеха да имъ простятъ, задето сѫ занемарили резолюцията на миналия конгресъ относно издирването на виновницитѣ по смъртьта на легендарния нашъ водачъ. И се чудѣха на амбицията имъ да управляватъ ВМРО, безъ да поематъ отговорноститѣ и безъ да сѫ годни въобще да сторятъ нѣщо за самата борба.

Що се отнася до Баждарова, допускахъ, че може до известна степень той да бѣ запазилъ лошо чувство къмъ Тодора поради една неприятна случка следъ военния превратъ въ България, презъ юний 1923 год. Установено бѣ, че той е укрилъ въ кѫщата си едного измежду хората, които сѫ пакостили на нашето движение по време на земедѣлския режимъ. Писано е било на Тодора, който най-строго е наредилъ до Баждарова да освободи дома си отъ тоя човѣкъ. Сподѣлихъ съ Бадевъ, интименъ приятель на Баждаровъ, колко строга бѣ заповѣдьта на Тодора. Той прехапа устни и каза:

— Страшенъ човѣкъ е Тодоръ. И на баща си не би простилъ едно подобно прегрѣшение.

Въ всѣки случай, Баждаровъ много се бѣ смутилъ и се почувствува сконфузенъ предъ нѣколко души измежду насъ.

5. Моментътъ налагаше да съобща една подробность, която засѣгаше Кирилъ Пърличева и която — ако лично не бѣхъ установилъ, а я бихъ чулъ отъ другиго, не бихъ я повѣрвалъ. Никога не можехъ да вѣрвамъ, че той е способенъ на такава подлость. Ето въ що се състои работата.

Въ София държеше комарджийско заведение Кръстанъ попъ Тодоровъ, по произходъ отъ Сѣрско. Бидейки съвсемъ младъ още, преди Балканската война, отивалъ е за малко четникъ въ Македония. Обичаше да помага на нашето движение. Не може да се отрече нему смѣлость, похватность и предприемчивость. Нѣмаше достатъчно образование, но бѣ бистъръ човѣкъ. Години подъ редъ се е занимавалъ съ частната си работа. Но всрѣдъ значителенъ кръгъ хора въ София минаваше за ма-

кедонствуващъ.

При една среща съ колегитѣ отъ Централния комитетъ и Задграничното представителство — тъкмо когато почваха разискванията ни около свикването на конгреса — Пърличевъ съобщи, че отъ две-три мѣста дочулъ критики по отношение на Кръстана задето билъ безпокоилъ малолѣтни момчета. Имало вѣроятность полицията въ София да се намѣси и заради този „македонствуващъ“ да се появятъ неблагоприятни отзиви изобщо за нашитѣ дейци. Налагало се бързо да се дръпнатъ ушитѣ на Кръстанъ попъ Тодоровъ. Описвайки по-картинно какво точно билъ научилъ, Пърличевъ заяви: „Азъ се срамувамъ да участвувамъ въ движение, къмъ което обществото смѣта, че принадлежи и Кръстанъ попъ Тодоровъ . . .“

Съгласихме се, че е умѣстно да бѫде посъветванъ — и да се откаже отъ тая си слабость, а и да престане да се самоизтъква като македонски деецъ по кафенета и предъ свои познати. И се изказа мнение, че Задграничнитѣ представители не бива да отлагатъ тая постѫпка.

— Азъ смѣтамъ, че по-добре е Михайловъ да го извика и да му каже необходимитѣ думи. Кръстанъ ще има повече респектъ предъ него. Сетне, признавамъ си, че той — Михайловъ — намира по-съответствуващъ начинъ да се разправя съ такива немирни елементи.

Нѣмамъ нищо противъ, казахъ азъ, макаръ че въпросътъ влиза въ кръга на вашата задача, т. е. на Представителството.

И пратихъ известие на Кръстана да се яви при мене заедно съ другъ единъ неговъ другарь, къмъ когото се отправяли сѫщитѣ обвинения. Известихъ имъ какви съобщения сѫ дошли до насъ. И на края изрично имъ подчертахъ, че — ако не се откажатъ отъ въпросния порокъ — нѣма да се търпи тѣхното самопрепорѫчване за македонски деятели. Разбира се, не имъ казахъ отъ кого е дошло до мене съобщението за деянията имъ, макаръ да полюбопитствуваха да узнаятъ това.

Не минаха нито два месеца и сѫщиятъ Кръстанъ попъ Тодоровъ биде повиканъ отъ задграничнитѣ представители като боенъ главатарь за вършене убийства по София. Трѣбва да прибавя, че подиръ други нѣколко месеци Пърличевъ-Баждаровъ го третираха едва ли не като главната тѣхна надежда, за да „победятъ“ ВМРО. Естествено е, че тѣ подобре отъ всѣки другъ знаеха защо тоя човѣкъ се е озлобилъ срещу мене, безъ да му признаятъ, че тѣ сѫ искали — ужъ за доброто на македонското дѣло — да го „морализирвамъ“.

Наистина, по-оригинално морално преметане на Пърличева отъ това мѫчно можехъ да си представя. Ако бѣхъ казалъ на Кръстанъ попъ Тодоровъ кой е подигналъ въпросъ за неговитѣ авантюри съ млади момчета, едва ли Пърличевъ би останалъ живъ повече отъ три дни следъ това. Но подобно нѣщо не можехъ да си позволя. Отъ този мой „пасивъ“ оставихъ да се възползува Пърличевъ съ другаритѣ си. Така тѣ отбелязаха единъ свой голѣмъ „активъ“ въ борбата си срещу ВМРО, падайки още по-низко предъ очитѣ ни.

6. Изтъкна се и до каква степень нашитѣ задгранични представители не сѫ познавали настроението и всрѣдъ македонската емиграция въ България. Тѣ бѣха убедени — може би искрено, — че Протогеровъ ималъ голѣмъ авторитетъ. Но нѣкои сухи факти трѣбваше да имъ изяснятъ колко сѫ се заблуждавали. Отъ около седемстотинтѣ легални македонски дружества изъ България, нито две — ще повторя — не се явиха въ защита на тѣхнитѣ тези, нито взеха страната на Протогерова, било докато бѣ още живъ и спорѣше съ насъ, било следъ като падна.

Авторитетъ имаше името на Тодоръ Александровъ, а следъ него — въ една или друга степень — онѣзи, които продължаваха неговото дѣло. Очевидно стана за Протогерова и Баждаровци, че споредъ емиграцията

не сѫ тѣ, които фактически продължиха Дѣлото. Това бѣше най-меродавната народна присѫда за тѣхъ, тъй като голѣмата наша емиграция свободно можеше да изрази мнението си, докато поробения народъ не можеше това да стори открито. Вънъ отъ факта, че самата ВМРО ги отрече, тая морална плесница отъ страна на народа вбѣси влюбенитѣ въ себе си четири-петь души около Протогеровъ-Баждаровъ до степень, че — наистина като полудѣли — дигнаха, както ще видимъ, револвера срещу най-легални лица всрѣдъ емиграцията.

7. Протогеровъ не се спираше предъ нищо въ подбора на хората, които имаше намѣрение да тласне единъ день срещу ВМРО. Всѣки нехранимайко, избѣгалъ откъмъ Пиринска Македония къмъ България; всѣки провиненъ въ нѣщо и недоволенъ задето го чака наказание; даже всѣки разбойникъ бѣ нему добре дошелъ.

Анкетата, която бѣ наредена отъ самото Задгранично представителство нѣколко месеци преди да почнатъ споветѣ и въ която влизаха освенъ секретаря на Представителството Асѣнъ Аврамовъ, още Иванъ Караджовъ и Пецо Трайковъ, установи редица нападки отъ страна на Протогерова предъ разни лица въ села и градове противъ Иванъ Михайловъ, критики противъ Т. Александровъ, и всевъзможни недопустими клюкарства и насъсквания. Установено бѣ отъ анкетата, че той е насърдчавалъ къмъ своеволия и непокорство хора, които ВМРО заслужено бѣ отстранила отъ редоветѣ си и бѣха се установили на частни работи. На нѣкои отъ тия лица Протогеровъ е раздавалъ револвери. Мнозина отъ тѣхъ бѣха псували предъ граждани и селяни ту Михайлова, ту покойния Александровъ, ту други деятели, като даже сѫ се заканвали, че наближава нѣкаква разплата . . . Всички тия подробности анкетната комисия подписа въ протоколъ, който бѣ представенъ на Задграничното представителство. При разпита нѣкои сѫ признали откровено, че се е касаело до нѣкаква замисъль, която не бивало да изнасятъ предъ наши хора.

Слушайки тѣзи подробности въ конгреса, хората се запитваха — дали Баждаровъ и Пърличевъ още въ 1925 г., когато сѫ настоявали да бѫде преизбранъ въ Централния комитетъ Протогеровъ, не сѫ се водили отъ далечни разчети, че могатъ да си послужатъ съ него за лични планове, ако имъ бѫде нужно.

Анкетната комисия установи, че е билъ приетъ отъ Протогерова съ ласки, съ парични помощи и обещания и Димитъръ Димашевъ, добре познатъ съ бандитскитѣ си склонности. Този човѣкъ бѣ иначе смѣлъ. Но нелегалната работа той не можеше да разбере другояче освенъ като обири, своеволни насилия и всѣване страхъ. ВМРО не гонѣше никого заради престѫпления, които е извършилъ преди тя да организира населението. Но държеше смѣтка за миналото на всѣки. Ето нѣкои отъ подвизитѣ на Мито Димашевъ, когото Протогеровъ бѣ избралъ за свой евентуаленъ съратникъ противъ ВМРО. За тия подвизи по-подробно писа в. „Свобода или Смърть“ отъ 20 октомврий 1928 г. Отъ тамъ взимамъ подробноститѣ.

Презъ 1921 година въ софийскитѣ хали е билъ убитъ търговеца Крушаровъ. Въ убийството му сѫ участвували Мито Димашевъ и Борисъ Изворски, който сѫщо бѣ вербуванъ отъ Протогеровъ, макаръ ВМРО да го бѣ отхвърлила настрана поради разбойническитѣ му инстинкти.

Като членъ на разбойническа банда въ Пиринска Македония Димашевъ е нападналъ на 7 юлий 1919 година кѫщата на Василъ Ивановъ Домазетовъ въ с. Сариево, Струмишко, и чрезъ мѫчения надъ домакина и жена му е задигналъ всичкитѣ имъ пари и нанизи.

Презъ м. октомврий 1919 г. въ мѣстностьта „Сѣкирничка“, Стру-

мишко, Димашевъ е ограбилъ двама власи и ги е убилъ.

Презъ юний 1920 г. заловилъ петричкия гражданинъ Михо Василевъ Анговъ, който се намиралъ на бачилото си въ Бѣласица. Поискалъ 150 хиляди лева, но на края се съгласилъ да го освободи срещу внесени петдесеть хиляди лева.

Презъ м. августъ с. г. заловилъ въ банята на с. Банско, Струмишко, децата на Илия Каратаневъ отъ Струмица, бившъ народенъ представитель въ София по време на Първата свѣтовна война. Задигнатитѣ бѣха Кочо и Афродита. За освобождението имъ Димашевъ поискалъ голѣма сума пари. И понеже бащата не е могълъ да събере такава сума — Димашевъ заклалъ двамата млади хора.

Презъ пролѣтьта на 1922 година Димашевъ подкаралъ добитъка на село Игуменецъ, Петричко, и по контрабанденъ начинъ го продалъ въ Гърция.

Въ землището на с. Бистрица, въ южнитѣ поли на Рила, сж били задигнати за откупъ двама власи, но сж убити, понеже близкитѣ имъ нѣ сж могли да внесатъ исканата сума. Гробоветѣ на убититѣ се намѣриха презъ 1926 година.

Презъ 1922 г. въ една горноджумайска кжща насмалко полицията щѣше да залови другаря на Димашева по обирничество — Туше Скачковъ, сжщо отъ Кукушко, като него. Скачковъ избѣга, като уби единъ български войникъ.

Следъ малко влахътъ Димче Кехая получи известие да брои на тая банда четиридесеть хиляди лева, но той се оплака на военнитѣ и не даде паритѣ. Въ с. Брѣзница, обаче, бандититѣ го заловиха и го убиха заедно съ единъ другъ влахъ, който случайно е билъ при него.

Наскоро подиръ това сжщата тайфа задигна отъ с. Тремошница, въ Пирина, други власи и успѣ да имъ изтръгне сто хиляди лева.

Презъ лѣтото на 1922 г. разбойницитѣ попаднаха на засада при Шайтанъ-Дере въ Кресна, при която Скачковъ се откжсна и изчезна безследно. Другарьтъ му Иванъ Пальошъ съ петима свои сподвижници побѣгна въ Гърция и сетне се озова при сърбитѣ като откритъ ренегатъ и потераджия, чиито золуми още се помнятъ всрѣдъ населението въ Гевгелийско и околни мѣста.

Когато Алеко Василевъ започна да се проявява като „Паша“ въ Пиринска Македония, той прибра при себе си и типове като Димашевъ и Изворски. И тъкмо за да бжде прочистена Спомагателната организация въ Пиринска Македония отъ такива елементи Тод. Александровъ сериозно настояваше предъ Алеко Василевъ и Георги Атанасовъ.

Но Протогеровъ сѐ бѣ завърналъ вече отъ чужбина (подиръ падането на кабинета Стамболийски) и веднага се съюзи съ Алеко и неговия антуражъ отъ изпечени харамии, по нравъ много повече разбойници, отколкото революционери.

Когато Алеко насочи еднажъ Димашева противъ гръцката власть, съ него бѣ и заслужилия борецъ отъ Кукушко — Ванчо Морарски, познатъ на Тод. Александровъ още отъ турския режимъ. Но за да се отърве отъ контрола на единъ идеенъ човѣкъ, Димашевъ уби Вано Морарски, заявявайки сетне, че билъ загиналъ при гръцка засада. Анкета не можа да се проведе поради дошлото наскоро убийство на Тод. Александровъ. Шестиятъ конгресъ на ВМРО бѣ решилъ тая анкета да се изкара докрай. Но Протогеровъ презъ цѣлото време — като завеждащъ работитѣ на Солунския окржгъ — намираше начини да взима си насъбрали се презъ тия години, които само конгресътъ може да бѣше подсещанъ нѣколко пжти да изпълни решението на конгреса за анкета. Обаче, Димашевъ бѣше вече отстраненъ отъ редоветѣ на ВМРО. Пакъ Протогеровъ го зачисли на издръжка, когато почна да си създава

„кржжоци", за да ги има подъ ржка противъ ВМРО при наближаване на конгреса — тоестъ когато ще се поиска смѣтка и за самото убийство на Тодора. Тогава Димашевъ по софийскитѣ кафенета налѣво-надѣсно псуваше Александрова и всички, които оставаха вѣрни на паметьта му.

Преди въобще да се мерне къмъ Пиринска Македония, подиръ Първата свѣтовна война, Димашевъ е билъ сподвижникъ къмъ Хасково на известния бандитъ Мито Ганевъ, отъ когото бѣха затреперили нѣколко околии въ Южна България. Много отъ „подвизитѣ", приписвани на Мито Ганевъ, сж били въ сжщность дѣло на Димашевъ. Това сж разправяли съ подробности негови другари.

Задоволство имаше у всички, че все пакъ на време е премахната една голѣма опасность съ огледъ на факта, че Протогеровъ е започналъ да въоржжава хора, които нѣмаха нищо общо съ освободителната борба, — и само съ цель да повтори нѣкогашнитѣ въоржжени набѣги на върховизма.

8. Всички добре схващаха друга една прилика съ положението отпреди убийството на Тодора. И тогава ставаха предконгресни спорове по върховетѣ на Организацията; и тогава се забави свикването на общъ конгресъ, а въ това време Протогеровъ бързаше да си послужи съ примкитѣ на своята измѣна.

Нито единъ отъ присжтствувашитѣ на конгреса не смѣташе, че чие сме дали поводъ за убийство. Обратно — абсолютно убедени бѣха всички, че е наложено наказание тъкмо на оногова, който е прибѣгналъ до убийството на Тод. Александровъ. Нека спомена, че въ конгреса бързо стигна новината за подвига на Ив. Момчиловъ въ Бѣлградъ.

9. Докато конгресътъ заседаваше пристигна известие, че въоржжена група — за която вече нѣщо споменахме — се е появила къмъ Юндола въ Родопитѣ, съ намѣрение да навлиза нелегално въ Пиринска Македония. За нейното приготовляване и пристигане къмъ Бѣлово имахме своевременно сведения.

Бързо се взеха мѣрки. Замина нататъкъ, за да ржководи отблъскването на групата, охридчанина Жоро Настевъ, който се намираше всрѣдъ конгресиститѣ. Нѣколко десетки души отъ тайната милиция, между които мнозина помаци, своевременно сж заели подходящи мѣста, за да дочакатъ групата северно отъ Бабякъ и Якоруда. Милицията я напада при Юндола, като убива едного. Установи се, че начело на групата сж били Мишо Шкартовъ и Перо Шандановъ. Но като чули пукота на пушкитѣ, укрили се въ дъскорѣзницата на Бояджиеви, намираща се на самата поляна при Юндола. Така безславно се изпариха всичкитѣ имъ планове да почватъ нѣкакво „четничество" срещу ВМРО. По-точно, тръгнали бѣха по стжпкитѣ на Стоянъ Мишевъ и Паница, избирайки даже и сжщата географска посока — презъ Юндола. Тѣ ще се опитатъ още веднъжъ да пратятъ нелегална група въ тая посока; но по това ще говоримъ на съответно мѣсто.

10. Ясно бѣ за делегатитѣ, че създалото се положение приличаше на онова отъ турския режимъ. Тогава имахме борба съ върховизма и съ едно своего рода лѣвичарство (санданизма). Сега имаме насреща пакъ върховистки домогвания, а мѣстото на санданиститѣ е заето направо отъ комунизма.

Може да очакваме наново и даже по-интимно сътрудничество на разколницитѣ около Протогерова съ комуниститѣ. По тази линия вървѣше Протогеровъ още преди да убиятъ Т. Александрова въ 1924 г.

Силно впечатление направи на слушателитѣ фактътъ, че Протогеровъ е настоявалъ за влизане въ връзка съ болшевикитѣ и при самата среща въ Горна-Джумая — когато падна Алеко Василевъ. Още повече

порастна възмущението на нѣкои отъ слушателитѣ, които не сѫ знаели до тогава, че Протогеровъ е конспиралъ заедно съ комунизирани елементи противъ живота на Тодора; че се е срѣщалъ съ физическитѣ му убийци въ гората веднага подиръ убийството и е търсилъ начинъ какъ да нагласи оправданието имъ отъ заседаващия въ тия часове Сѣрски революционенъ конгресъ; че следъ това пъкъ е подписалъ смъртната присѫда на Алеко и Атанасовъ, съ които бѣ готвилъ премахването на Тодора и заграбване на ржководството въ ВМРО.

11. Въ връзка съ участието на дадени лица въ помирителни комисии и споменаване на името имъ при други поводи, за тия лица — по искане на нѣкои конгресисти — се дадоха сѫщо освѣтления, както следва.

Георги Кулишевъ, отъ Дойранъ, бѣ интименъ приятель на Баждаровъ и Пърличевъ още отъ Солунъ, преди Балканската война. По тѣхно настояване той бѣ назначенъ за редакторъ на в-къ „Македония", органътъ на емиграцията, съ пълна заплата даже когато бѣше — пакъ по тѣхно ходатайствуване — и депутатъ въ софийския Парламентъ отъ името на една изборна колегия въ Пиринска Македония. На основателна критика се изложиха предъ множество културни хора Баждаровци като допустнаха подобни султански благоволения къмъ личния си приятель Кулишевъ — да получава две заплати отъ името на Македонското движение.

Като редакторъ на вестника Кулишевъ съ нищо не се отличи. Въ статиитѣ му често се отразяваше духа на единъ мазенъ човѣкъ, ако мога да си послужа съ тоя популяренъ изразъ всрѣдъ българското общество. И азъ бѣхъ съ впечатление още отъ 1919 г., когато го виждахъ да стжпва понѣкога въ канцеларията на улица „Гурко" № 22, че въ него сѫществува византийщина. По-сетне сѫщото свое впечатление сѫ ми довѣрявали най-малко десетина македонски общественици.

Когато се спомена името му въ конгреса, старият — и до днесъ не забравенъ въ Македония — войвода Аргиръ Манасиевъ ми повтори презрението си къмъ тоя доленъ човѣкъ — както той го наричаше, — което и други пжть ми бѣ казвалъ. Преценката си той основаваше на едно свое наблюдение когато българската войска е отстжпвала откъмъ Дойранско въ 1913 година.

При появилитѣ се спорове въ ВМРО Кулишевъ си остана съ своитѣ покровители. Ако тѣ биха заели мѣстото на Юда, пакъ не би се отдѣлилъ отъ тѣхъ. Никакви идеи, никакви народни интереси — само личнитѣ му приятелства опредѣлиха поведението му. И постави писалката си на разположение на протогеровиститѣ и тѣхнитѣ бѫдещи съюзници отъ различенъ антимакедонски колоритъ.

По-късно той стана единъ отъ най-близкитѣ на известния Кимонъ Георгиевъ и орѫдие на комуниститѣ. По подлость и кариеризъмъ въ България — може би ще го конкурира само Димо Казасовъ, измежду общественицитѣ въ съответната епоха.

12. Другъ такъвъ интелектуалецъ и личенъ приятель на Баждаровъ и Пърличевъ бѣ Йорданъ Бадевъ, гимназиаленъ учитель въ София. Понѣкога той пишеше статии за в. „Свобода или Смърть". Той е, както вече съмъ казалъ, авторъ на книгата по убийството на Тод. Александровъ. Вината на Протогеровъ за загиването на Александрова му бѣ ясна колкото е ясна на мене. Доста старания положи той при пишенето на тая книга, за да прикрие — при използуване на документитѣ — флагрантно установената виновность на Протогерова.

Близъкъ роднина бѣше съ Наумъ Томалевски, но въпрѣки това презъ началото на 1928 г. най-картинно ми обрисува леностьта, немарливостьта и въ много случаи нетактичностьта на Томалевски при вършене на работата му като представитель на ВМРО.

— Ако не му се дръпнатъ юздитѣ, може да извърши пакостни дѣла за Организацията. До сега е пропускалъ да свърши доста добри работи; и всичко се е свършвало съ малки грѣшки. Това бѣха думитѣ на Бадева, който очакваше тъкмо отъ мене да се погрижа, за да се постави въ релси Томалевски. Най-много наблюдения той билъ направилъ надъ него въ чужбина. Бадевъ бѣ известно време представитель на Македонското движение въ Парижъ.

Но когато изникнаха споветѣ не другъ, а Бадевъ именно дойде при мене да ме моли — за какво мислите? — да съмъ се застжпилъ предъ конгреса на ВМРО щото тримата дотогавашни представители пакъ да бждатъ преизбрани, съ сжщитѣ права. А по-рано бѣше настоявалъ предъ мене специално за усвояване на обратната позиция — тоестъ да има само назначавано задгранично представителство. Не можехъ да се начудя на куража му — да се представя съ такова главоломно противоречие. И все по сжщитѣ мотиви, както Кулишевъ — личното приятелство, а не нуждитѣ, интереситѣ на общото народно дѣло.

Фактически той остана до край съ тайфата на ЗП. Нашитѣ разузнавания установяваха, че не еднажъ и въ канцеларията му при Народния театъръ въ София, кждето заемаше служба, сж се правили съвещания на тая група. Данаилъ Крапчевъ, неговъ приятель, се стараеше да го представи като „неутраленъ", безъ самъ да вѣрва въ това. Той идва при мене да ме увѣрява и да иска защита за Бадева при развилитѣ се борби. Обещахъ му, че никой нѣма да го закача и то — защото го смѣтаме подлецъ, готовъ да напустне приятелитѣ си; не го смѣтаме опасенъ въ самата борба, колкото и пакостна роля да е изигралъ въ нейното подпалване. Крапчевъ ме питаше дали нѣма погрѣшно да изтълкуваме едно привличане на Бадевъ окончателно въ в. „Зора", а сжщо — дали ще тълкуваме зле ако и К. Пърличевъ би се прибралъ на работа при тоя вестникъ. Отговорихъ на Крапчева, че никой отъ насъ не би ималъ нѣщо противъ едното, нито противъ другото.

13. Явилъ се бѣ като членъ въ „помирителна комисия" другъ отдавнашенъ приятель на Пърличевъ и Баждаровъ, сжщо гимназиаленъ учитель въ България — Димитъръ Мирчевъ. Той бѣ съвършено непознатъ на македонското общество, а особено на по-младото поколѣние. Проявявалъ се е — както мнозина учители при турския режимъ — въ Солунъ, когато се е създавала ВМРО, и то — като нейнъ противникъ съ върховистки идеи. Той е единъ отъ онѣзи, които въ Солунъ сж замисляли да убиятъ Дамянъ Груевъ, за да наложатъ своитѣ мнения. Много наскоро, обаче, сж възприели гледищата на Груева и започнали да работятъ въ унисонъ съ революционната организация. Както посочватъ споменитѣ на стари деятели, отказали сж се да всѣватъ разколъ само защото не сж намѣрили подкрепа въ официалнитѣ български срѣди въ София, кждето тѣ сж потърсили опора. Този фактъ е живо свидетелство, че смутове, разцепления и домашни борби всрѣдъ ВМРО сж се появявали предимно — ако не и изключително — когато откъмъ България нѣкоя обществена или официална срѣда явно или тайно е давала подкрепа на самолюбци, прегрешили или даже разбойнически елементи.

Понеже споменатиятъ Мирчевъ започналъ да отбранява тезитѣ на Баждарова, лишени отъ моралъ и логика, при една случайна среща на улицата проф. Люб. Милетичъ направо му казалъ:

— Г-нъ Мирчевъ, Вие имате старъ обичай да подхранвате раздори въ освободителното дѣло. Спомняте си, че щѣхте да убивате Дамянъ Груева въ Солунъ. Азъ нарочно съмъ премълчавалъ този фактъ въ записванитѣ отъ мене спомени на голѣми дейци — за да не посочвамъ на поколѣнията този сраменъ планъ; пъкъ съмъ искалъ да икономисвамъ и Вамъ лично едно опозоряване. Предполагахъ, че миналитѣ Ви грешки

сѫ Ви поучили . . . “ *

14. Измежду шепата копиеносци на злополучното Задгранично представителство бѣ Ангелъ Узуновъ, който три години по-рано, въ надвечерието на Шестия общъ конгресъ на ВМРО, произнесе — това и за трети пѫть споменавамъ — сѫщинска бойна речь противъ изборностьта на Задграничното представителство. Толкова пламъкъ и страсть вложи тогава той въ аргументацията си, че оставаше да се нахвърли съ юмруци противъ Баждаровъ и Пърличевъ, задето държеха обратна позиция. Той не говорѣше, а викаше съ гласа на телялинъ: „Господа, ако Христо Матовъ би могълъ да стане отъ гроба, ще ни заплюе като приемаме такива предложения. Имате ли представа какво може да стане утре или други день когато ще има на лице нѣщо като два централни комитета? Задграничното представителство е само представителство и нищо повече; то трѣбва да работи по указания на Централния комитетъ и да отговаря главно предъ него, а само донейде предъ конгреса. Ако се приеме предложението, което тукъ се изнася отъ г. Баждаровъ, ще се извърши истинско престѫпление спрямо Организацията . . . . “

Христо Матова той споменаваше като признатъ авторитетъ — идеологъ на Македонското движение при турския режимъ; а измежду неговитѣ почитатели бѣха Пърличевъ и Баждаровъ.

Да бѣше могълъ да стане, наистина, Матовъ отъ гроба си сега, въ 1928 г., заплюлъ би първо Узунова, задето отиде да подкрепва дори разцепление въ ВМРО въ името на онова схващане, което три години порано така разгорещено атакуваше.

Сега той се обявява не само за изборно представителство, но се съгласи съ всичко, което личнитѣ прищевки на Баждаровци му посочваха като необходимо; стана подръжникъ и на Протогерова, чиято виновность за смъртьта на Тодора искаше писмено да установява въ долината надъ градъ Мелникъ — когато еднажъ отивахме двама съ него къмъ гроба му. Селянинътъ, който ни служеше за куриеръ по пѫтя, взе да разправя какъ сѫ се държали помежду си безгрижно, какъ сѫ тършували въ раницата на що-току погребания Александровъ и пр., Алеко и Протогеровъ.

— Веднага да запише човѣка тия си показания — настояваше Узуновъ. Да спремъ въ селото и да разкаже всичко най-подробно!

Мѫчно би могълъ нѣкой отъ македонската емиграция да претендира предъ Узунова, че е по-голѣмъ поклонникъ на Тодора и по-вѣренъ последователь, отколкото той.

Съ споменатото си огромно противоречие стана за смѣхъ. Кочанскитѣ четници започнаха да го наричатъ „Попъ Иванъ“ и разказваха за единъ свещеникъ съ това име въ Брѣгалнишката область, който отъ време на време изяждалъ по малко бой ту отъ сръбскитѣ потери, ту отъ хората на ВМРО; защото и еднитѣ и другитѣ го улавяли въ противоречия, въ непостоянства, и еднакво се съмнявали у него.

Не е възможно да се открие друга причина за поведението на Узу-

---

* Трѣбва да отбележа, че хората отъ ЗП се постараха да изровятъ отъ архивитѣ на миналото нѣкои тѣхни стари познати, които да ги подпомогнатъ въ нападкитѣ имъ срещу Иванъ Михайловъ и всички дѣлови участници въ ВМРО. Но не успѣха да намерятъ други лица освенъ споменатия Мирчевъ и Христо Коцевъ, който отъ много години живѣеше въ Варна и името му бѣ забравено още отъ времето следъ Илинденското възстание, дори и между дейцитѣ отъ онова поколѣние. Единъ кржгъ отъ деятели знаеше, че нѣкога въ Солунъ той бѣ злоупотрѣбилъ съ довѣрието на единъ домъ, който го е укривалъ при една революционна афера. Следъ това никога вече не се е появилъ въ Солунъ, а изобщо се бѣ отдалечилъ отъ Македонското движение. Най-честитѣ настоявания на Коцевъ предъ Баждаровци бѣха по единъ пунктъ: че по-скоро трѣбвало да бѫде убитъ Иванъ Михайловъ; иначе борбата имъ била за вѣтъра. Заловено бѣ неговото писмо до ЗП съ такива съвети и бѣ публикувано въ „Свобода или Смъртъ“.

нова освенъ това, че Протогеровъ и Пърличевъ му бѣха съграждани, а — ако не се лъжа — съ последния имаха и нѣкаква роднинска връзка.

Отъ сърдце се смѣхме съ Владо Куртевъ за посещението, което Узуновъ му направилъ въ затвора. Минали бѣха нѣколко години вече отъ наказанието на Протогерова; следъ сърбофилския воененъ превратъ въ България — отъ 1934 г. — нѣкои македонски деятели бѣха арестувани. Още като се явилъ предъ решетката на затвора и видѣлъ Куртева, Узуновъ съ широкъ приятелски жестъ пристжпилъ да го поздрави и първитѣ му думи били:

— Владо, правъ бѣше Радко! *

Въ тая кжса фраза е поискалъ да включи цѣлото си извинение за проявената безхарактерность. Буквално сжщото признание бѣ направилъ въ Америка и Георги попъ Христовъ за себе си, както споменавамъ другаде.

Ангелъ бѣ присторено добросърдеченъ човѣкъ. Слабоватъ духовно. Най-подобаваща за вкуса му бѣ церемониалната часть въ Македонското движение — устройване на вечеринки, произнасяне на речи, импониране предъ другитѣ чрезъ връзки и приятелства съ видни деятели. Бѣше наблюдателенъ, енергиченъ. Но най-много се пазѣше да не поеме каквато и да е отговорность за нѣщо. Не скриваше, че му липсва куражъ. И другаде съмъ споменалъ бѣгло какъ чисто и просто избѣга отъ Кюстендилъ, напускайки мѣстото си като пунктовъ началникъ. Избѣга когато бѣха започнали опасни борби съ въоржжената полицейско-ренегатска банда, половината отъ която се предаде сетне на сърбитѣ. А като падна земедѣлското правителство, нѣмаше срамъ и наново се върна въ Кюстендилъ да държи гръмогласни речи при разни патриотични тържества. Тодоръ Александровъ пакъ го назначи за пунктовъ началникъ, заради името на братъ му Христо, отъ почитъ къмъ прекрасната му майка, почитана отъ всички заради характера й, и понеже го биваше за чиновническа работа. Поради това и азъ дадохъ идеята да стане народенъ представитель, но не намирахъ за нужно това да съобщавамъ нему. Той пъкъ си представляваше, че това дължи на Задграничното представителство, което му съобщи за взетото решение.

Може да се каже, че съ тия имена се изчерпва емигрантската свита около Баждаровъ-Пърличевъ. Задъ Протогерова потайно стоеха, както е споменато и другаде, стари нѣкои върховисти.

15. Измежду хората, които бѣха считани за революционни дейци, трѣбва да спомена Мишо Шкартовъ и Перо Шандановъ. Тѣ въ сжщность не бѣха никакви нелегални деятели, а обикновени жители на София, които поради позитѣ имъ може най-правилно да се нарекатъ македонствуващи. По тефтера на издръжкитѣ, давани отъ ВМРО, бѣха ужъ въ борческия кадъръ. Но нищо борческо не бѣха извършили съ години подъ редъ. За да покажатъ, че нѣщо стрували, запретнаха се да минатъ като боева команда около Протогеровъ и Баждаровци. Повече отъ два-три дни не сж били въ поробена Македония. Презъ турския режимъ Шкартовъ може да е билъ по-дълго време тамъ.

Ако не бѣше Протогеровъ едва ли Мишо Шкартовъ би могълъ да получава грѣшни народни пари отъ касата на Македонското движение презъ тия дълги години. Нищо друго не вършеше той освенъ да получава издръжката си. Но по убеждението на голѣмъ брой наши приятели, тоя потаенъ човѣкъ е служилъ нейде другаде — може би и на повече отъ едно мѣсто, вънъ отъ туй, че бѣ доносчикъ и на българската полиция за всѣка дреболия, която научи. Нѣкои приятели го наричаха „Азевъ“. Но той нѣмаше нито културата на известния двуличенъ агентъ

* Радко — псевдонимъ на Ив. Михайловъ

на царската руска полиция, нито имаше възможность да устройва интриги и провокации отъ такъвъ голѣмъ мащабъ както истинския Азевъ въ Русия.

Шкартовъ бѣше послужилъ като посрѣдникъ между санданиста-лѣвичарь Чудомиръ Кантарджиевъ и Протогеровъ въ днитѣ преди убийството на Т. Александровъ — когато Протогеровъ ругаеше Тодора и му отправяше закани предъ комунистувацитѣ нѣколцина санданисти. Но това не бѣ голѣмъ подвигъ, тъй като подобенъ куриеръ можеше да бѫде и всѣки другъ човѣкъ безъ способности, отъ категорията на Мишо Шкартовъ. Отъ тогава именно започна интимностьта на Протогерова съ него. Но все пакъ хитъръ бѣ той; защото непрекѫснато чуваше тъкмо отъ Протогерова какви сѫ отношенията по върховетѣ на ВМРО и всичко е докладвалъ на комуниститѣ, които — информирвани отъ тоя и други източници — съответно нагласяваха конспирацията си противъ Александровъ, успоредно съ вражескитѣ намѣрения на Протогерова спрямо Тодора.

Единъ съгражданинъ на Шкартовъ, високо културенъ човѣкъ, повѣрително ми каза какво му е довѣрявалъ той въ приятелски разговори. Между другото казалъ му бѣ, че най-сѫществениятъ въпросъ е човѣкъ да има пари; и не било важно по кой начинъ може да се набавятъ. Неговиятъ приятель искаше да ме предупреди — да внимаваме, защото Мишо заради пари може да издава и организационни тайни.

Сѫщото лице ми каза по-късно, че Мишо Шкартовъ считалъ като подходяще едно убийство на нѣкой пълномощенъ министъръ въ София, по възможность такъвъ отъ велика сила. Убийството щѣло да се припише на ВМРО и да й се създадатъ голѣми неприятности съ българската държава. Удобенъ поводъ били постѫпкитѣ на нѣкои велики сили въ София и съветитѣ имъ да бѫдела ударена отъ българската власть ВМРО, тъкмо когато се появили всрѣдъ нея разправиитѣ съ Протогеровъ и Баждаровци.

Нищо чудно, че единъ индивидъ като Мишо Шкартовъ, отъ лакомия за пари, се бѣ замѣсилъ и въ единъ толкова мизеренъ проектъ, какъвто бѣ тоя за обирането на единъ женски манастиръ въ околноститѣ на София. Хора на Македонското движение бѣха заловили и вѫжето, съ което калугеркитѣ е трѣбвало да бѫдатъ навързани ако рекатъ да дигатъ врѣва. Цѣлиятъ планъ е билъ издаденъ отъ едно младо момче, битолчанче, поканено да участвува въ обира. За изненада бѣ факта, че като инспираторъ на тоя зловещъ планъ се е оказалъ и нѣкогашниятъ войвода отъ струмишкото село Моноспитово, Костадинъ Мишевъ, протестантъ. Еднакво отговоренъ съ него е билъ Мишо Шкартовъ. Но Перо Шандановъ, нераздѣлниятъ му приятель на ракиджийска основа, се е разтичалъ да го спасява отъ заслуженото наказание, служейки си съ довода, че името на ВМРО се опетнявало ако излѣзнатъ двама „войводи“ забъркани въ такава каша. Така Мишо спасява кожата си. А ВМРО въ сѫщность само се издига когато преследва престѫпленията. Винаги може да се вмъкне въ нейнитѣ редове нѣкой не добре провѣренъ типъ, особено при по-масово организиране на села и градове.

Лице, което нѣколко години подредъ квартируваше въ една кѫща съ него, свидетелствуваше, че Мишо е хранилъ голѣма омраза къмъ загиналия въ Малешевско Василъ Ихчиевъ, младъ и издигнатъ човѣкъ. Той само падна отъ цѣлата чета, която се опитваше да мине къмъ Тиквешко, съ войвода именно Шкартовъ, който правѣше единствения си опитъ да действува нелегално. Съквартирантътъ му вѣрваше, че Ихчиевъ е загиналъ поради конспирация на Мишо, поради лична, притаена ненависть, прикривана чрезъ манифестираното му голѣмо приятелство къмъ Васката.

Тоя човѣкъ, подозиранъ отъ почти всички наши добри дейци, намѣри въ лицето на Протогерова приятель и закрилникъ. Сближаваше ги общото имъ чувство, че не имъ вѣрва и ги мрази огромното мнозинство на борцитѣ и че и двамата заслужаватъ наказание за дѣлата си.

16. Отъ запаснитѣ членове на Централния комитетъ Йорданъ Гюрковъ взе изцѣло моя страна. Колегата ми Георги п. Христовъ прояви присжщата му слабохарактерность. Той бѣ добрякъ, но съвършено податливъ на чужди внушения. И до сега ми е необяснимо какъ се е подлъгалъ по приказкитѣ на Томалевски и Пърличевъ. Отиде да се нареди на единъ фронтъ съ Протогерова, за когото до вчера ми пишеше осждителни писма. Допускамъ нѣкой отъ задграничнитѣ представители или самиятъ Протогеровъ да му е внушилъ, че съ тѣхъ сж висши фактори въ България. Попъ Христовъ не бѣ човѣкъ, който не се повлиява отъ такива доводи. Може да си е правилъ смѣтка, че Пртогеровъ, понеже е билъ генералъ, ще победи.

За Георги п. Христовъ въ конгреса се изнесе мнението на Тодоръ Александровъ — че Георги е билъ интересчия. Много-много за идеи, за убеждения и за ефекти отъ тѣхъ не държеше.

Като знакъ на духовната му неподвижность си тълкувахъ факта, че докато бѣ членъ въ Централния комитетъ на ВМРО, той си служеше съ своя визитна картичка, на която стоеше напечатано, че е билъ български околийски началникъ въ Струга, по време на Първата свѣтовна война. Прекарваше една тънка линия върху тая си титла и съ сжщата картичка си служеше за честитявания и при други случаи. Не бѣ въ състояние, значи, да схване дори неудобството на такава картичка, когато е влѣзналъ въ ржководството на едно движение, което се бори за независима Македония. До известна степень и отъ скжперничество не е искалъ да си отпечати друга картичка, ако не желаеше да си служи съ бѣла хартия.

17. Много смѣшно бѣ, че съ Протогеровъ стана интименъ и Наумъ Томалевски, който бѣ фиксиранъ на базата на ругатни противъ него.

Така постжпи и другиятъ неуморенъ ругатель на Протогерова, Петъръ Шандановъ. За него не е ставало тукъ дума откакто споменахме какъ въ Шестия конгресъ на ВМРО открито нападаше Протогерова като убиецъ на Александрова.

Ето какво бѣ изнесено за отношението на Баждаровци и Шандановъ къмъ Протогерова въ брой 98, отъ 1 августъ 1929 година на вестникъ „Свобода или Смърть“:

„Нѣколко пжти вече сме повтаряли, че Баждаровъ, Пърличевъ, Шандановъ и пр. — новородени почитатели на Протогерова — сж имали за него най-долно мнение. Това го знаятъ, преди всичко, стотици членове на ВМРО, които въ течение на 4-5 години можаха въ всевъзможни случаи да чуятъ тѣхната преценка за Протогерова и да сждятъ за отношенията имъ къмъ него. Знаятъ го и много български общественици, съ които тия господа сж сподѣляли мнението си за Протогерова. Знае го грамадната часть отъ македонската интелигенция срѣдъ емиграцията и пр. Но, самооплюли се веднажъ и погазили всѣкакъвъ срамъ и достойнство въ себе си, тѣзи господа сж готови всѣки день по сто пжти да излъжатъ.

„Изтъквали сме въ вестника и другъ пжть факти, които показватъ, че въпроснитѣ господа — толкова колкото и ние — сж смѣтали Протогерова като виновникъ за смъртьта на Александрова. Само за подсещане ще посочимъ нѣкои отъ най-типичнитѣ:

а) Веднага следъ Шестия конгресъ презъ м. февруарий 1925 год., Баждаровъ, Пърличевъ и Томалевски, следъ като се прибраха въ София, въ качеството си на задгранични представители на ВМРО, издадоха ко-

мюнике, съ което известяваха, че се е състоялъ революционния конгресъ и че тамъ е билъ избранъ съ гласоветѣ на всички делегати за членъ въ Централния комитетъ Иванъ Михайловъ. Ето и текста на самото комюнике:

„Задграничното представителство на ВМРО съобщава, че въ първата половина на м. февруарий въ Македония се е състоялъ Шестиятъ редовенъ общъ конгресъ на революционеритѣ. Представени сѫ били всички революционни окрѫзи съ пълното число делегати.

Конгресътъ, следъ като изслушалъ отчета за дейностьта на бившия Централенъ комитетъ, разисквалъ по тая дейность, одобрилъ я и взелъ резолюция за бѫдещата работа и е избралъ новъ Централенъ комитетъ въ съставъ: Иванъ Михайловъ отъ Щипъ, получилъ всички гласове, Георги попъ Христовъ отъ Битоля и Александъръ Протогеровъ отъ Охридъ, получили гласоветѣ на голѣмо мнозинство отъ делегатитѣ.

Конгресътъ се е закрилъ при общо задоволство отъ извършеното и при голѣмъ ентусиазъмъ за предстоящитѣ борби."

„Запитани отъ нѣкои общественици, защо съ подобно комюнике умишлено хвърлятъ въ сѣнка Протогерова, Баждаровъ и другитѣ бивши задгранични представители сѫ отговаряли, че отъ гледище на Македонското освободително движение било необходимо, Протогеровъ постепенно да бѫде хвърленъ въ забвение. Иванъ Михайловъ не е и подозиралъ, че такова комюнике ще бѫде издадено. Ако господата сѫ били почитатели на Протогерова толкозъ много, колкото сетне искаха да минатъ, щѣха ли по този начинъ да го унизятъ, още въ първия день следъ избора му въ Централния комитетъ? Ако тѣ наистина сѫ считали Протогерова ценен и достоенъ щѣха ли умишлено да подчертаятъ, че ВМРО е отритнала Протогерова на заденъ планъ чрезъ вота на своя конгресъ?

б) Сѫщитѣ господа прочетоха всички документи и показания, които установяватъ виновностьта на Протогерова, и съ тѣхно знание тия документи бѣха скрити, за да не узнае той, че сѫ събрани доказателства противъ него и за да не се приготви за нѣкакъвъ отпоръ. По-надолу въ настоящата статия читателтъ ще намѣри доказателства, че тѣ сѫ знаяли тия документи.

в) Не други, а хора отъ тройката на бившето Задгранично представителство кръщаваха Протогерова съ имена като „хралупа" и др. За голѣмъ позоръ на тѣзи кръстници, тѣ се кичатъ даже съ сѫщитѣ псевдоними, които Протогеровъ носѣше: Томалевски се подписваше съ името „Лѣтникъ", по подражание на Протогерова, единъ отъ псевдонимитѣ на когото бѣше „Лѣтовъ".

„Факти отъ този родъ могатъ да се посочатъ безброй, но това не пречи на господата да твърдятъ, че били оклеветявани отъ насъ; не имъ пречи да се тупатъ по гърдитѣ и оглушително да викатъ, че тѣ никога не сѫ подозирали Протогерова, а сѫ го считали невиненъ и достоенъ „вождъ" и „другарь".

„Може би вече за излишенъ пѫть, но ще трѣбва и сега да изобличимъ тия лица, които заради жалки лични интереси се опитватъ да мамятъ обществото, мислейки, че хората ще имъ повѣрватъ, безъ да се замислятъ.

„За да се види, какво сѫ мислили за Протогерова днешнитѣ му „приятели", даваме въ факсимиле извадки отъ едно писмо на Петъръ Шандановъ до Иванъ Михайловъ, писано на 20 октомврий 1924 г., когато въ Централния комитетъ на ВМРО влизаше само Протогеровъ:

„Драги Брѣзовъ,

По въпроса за Левтеровъ ето какво има да се каже:

1) Нито единъ отъ нашитѣ тукъ не е съгласенъ да му се даде на Левтерова даже едно село, а камо ли околия или окржгъ.

2) За да избѣгнешъ ти неприятностьта, въ която си поставенъ сега вследствие натиска на Илия (Протогеровъ — наша бележка) за Левтерова, отговори му следното. „Най-добре ще бжде този въпросъ да се разреши съ знанието и съгласието и на другитѣ другари. Пъкъ понеже ти си членъ отъ Ц-я к-тъ, ако мислишъ, че Левтеровъ е необходимъ, извикай го, обаче не ме ангажирай въ тая работа, защото азъ не представлявамъ нищо въ ор-ята и на другитѣ ще имъ бжде мжчно, че азъ съмъ давалъ мнение по въпроси отъ чисто нелегаленъ характеръ, безъ да съмъ самъ такъвъ". По такъвъ начинъ ти ще избѣгнешъ ангажимента при повикването на Левтерова. Обаче, ако той реши на своя отговорность да го извика, веднага ще ми телеграфирашъ или телефонирашъ, за да взема тукъ нужнитѣ мѣрки и осуетя неговото идване.

Принципа — никакви хора, съ които смѣта да се обгражда Илия (Протогеровъ — бележка наша) — не трѣбва да се допускатъ въ нашитѣ редове.

Азъ не знамъ какво мисли тоя глупакъ.

. . . . . .

20. X. 924 г. Много сърдечни поздрави:
тв. Перо" [28]

Това писмо бѣ писано до мене преди да бжда членъ въ Централния комитетъ, т. е. следъ убийството на Т. Александровъ. Не се стеснявамъ да кажа, че особено тогава върху мене тежеше огроменъ товаръ отъ работа. А Шандановъ, общо взето, се разхождаше по София, опиваше се и се смѣташе „нелегаленъ".

„Вѣрно е, се казва по-нататъкъ въ „Свобода или Смърть", че веднага следъ смъртьта на Тодора и последвалитѣ я събития, по-първитѣ хора на Организацията, въ това число и самитѣ Шандановъ, Баждаровъ и пр., както и Иванъ Михайловъ, преценявайки основно поведението на Протогерова и изгледитѣ за бждещето, се установиха по принципъ да не се допуска, щото Протогеровъ да се обгражда съ свои хора, а винаги да бжде държанъ подъ надзоръ.

„Питаме Шанданова и неговитѣ приятели въ престжпленията: 1. Защо „по принципъ" трѣбваше да не се допуска Протогеровъ да се обгражда съ свои хора? 2. Защо самиятъ Протогеровъ е смѣталъ да се огради съ свои хора? 3. Защо Шандановъ е готовъ да осуети лично идването на Левтерова, ако Иванъ Михайловъ не би успѣлъ да убеди Протогерова да се откаже отъ повикването на Левтерова въ Организацията? Кои сж тѣзи голѣми причини, които сж дали основание на Шанданова да се противопостави срещу едно нареждане на Протогерова, който по онова време бѣ единственъ членъ въ Ц. К.? 4. Какво значи въпросътъ въ писмото на Шанданова, отнасящъ се до Протогерова (Илия): „Азъ не знамъ, какво мисли този глупакъ"? Като не се спираме на самия епитетъ — глупакъ, който достатъчно говори за чувствата на Шанданова къмъ Протогерова, смѣтаме, че всѣки ще си отговори, защо Шандановъ си задава този въпросъ.

„Ето защо Шандановъ, както и всички ние тогава, се страхувахме да не би Протогеровъ да се заобиколи съ предани нему орждия и по този начинъ, ако не би успѣлъ да ни избие своевременно (изнесохме въ миналитѣ броеве, че Протогеровъ и Алеко имаха намѣрение да ликвидиратъ и вѣрнитѣ на Александровъ хора), то поне да се закрепи тъй въ ВМРО, щото да стане невъзможно сжденето и наказването му въ последствие. Нека и сега заявимъ, че наказанието му за насъ всички бѣше единъ обетъ, даденъ предъ Македония и гроба на Александрова. Каса-

еше се само до време и съответенъ моментъ. Господата Шандановци и пр., обаче, сега забравиха клетвитѣ си, както забравиха и интереситѣ на Освободителното дѣло. Все пакъ, познавайки основно тѣзи приятели, ние твърдимъ, че нито за мигъ тѣ не тѫжатъ за Протогерова, а всичкиятъ шумъ, що дигатъ, има само една много прозрачна цель — да се облегнатъ върху симпатиитѣ на нѣколцина лични приятели на Протогерова въ България, съ които до вчера не сѫ желаели да иматъ нищо общо. Импулсътъ пъкъ за всичко туй е безграничното имъ желание, на всѣка цена да бѫдатъ „водачи“ въ македонското дѣло, което съвсемъ заслужено имъ посочи вратата.

„А за да видятъ читателитѣ съвсемъ нагледно, до какво безсрамие сѫ достигнали Шандановци въ постояннитѣ си лъжи и клевети, нека сравнятъ това писмо, което съдържа толкова ясно обвинение срещу Протогерова, съ заявлението на сѫщия Шандановъ въ брой 76 (отъ 1 августъ 1928 г.) на тѣхния вестникъ, че никога не е подозиралъ Протогерова.

„Шандановъ заявява, че не знаелъ никакъвъ документъ, който да уличава Протогерова като виновникъ за убийството на Тодора. Това твърдятъ и другаритѣ му — Баждаровъ и пр. Лъжа — безсрамна лъжа, каквото е всичко, което тѣзи господа пишатъ и говорятъ напоследъкъ. Всѣки може да си направи тази справка. Въ книгата „Заговорътъ противъ Тодоръ Александровъ“, написана отъ самитѣ тѣхъ и издадена презъ 1924 година, сѫ използувани и документи, които, взети изцѣло, съдържатъ категорични обвинения противъ Протогерова, но сѫ отпечатани отъ тѣхъ само такива части, които се отнасятъ до други лица, а пасажитѣ съ обвинения за Протогерова сѫ изхвърлени. Напримѣръ, показанието на Петъръ Говедаровъ, отъ което въ въпросната книга е отпечатана само една часть, а другата, въ която се изтъква виновността на Протогерова, е изхвърлена. Тая часть ние я дадохме вече въ брой 96 на нашия вестникъ.

„Но вънъ отъ това — ако Шандановъ не е ималъ на ржка обвинения срещу Протогерова, кое му е продиктувало тогава тая категорична фраза „Принципа — никакви хора, съ които смѣта да се обгражда Илия, не трѣбва да се допускатъ въ нашитѣ редове“?“

Ето писмо на Шандановъ до мене, което взимаме отъ сѫщия брой на „Свобода или Смъртъ“. То показва до каква степень Шандановъ е билъ не само осведоменъ за наличността на документи, но и се е стараелъ да се събератъ повече такива, за да установятъ още по-неопровержимо вината на Протогерова:

„Драги Брѣзовъ,

Получихъ писмото ти отъ 27-IX. Радватъ ни всичкитѣ ти успѣхи. По въпроса за действията ти нѣма нужда да питашъ никого. Знай, че ние предварително сме съгласни съ всичко направено до сега и онова, което трѣбва да се направи. Мнението на Мирчо и на всички насъ е да се ликвидира часъ по-скоро. Нѣма нужда отъ много аргументирани присѫди. Значи — коли!

Говедарчето и Гоце сѫ били главнитѣ комисионери по продажбата на турскитѣ имоти и сѫ взели (278,000) лева отъ единъ турчинъ за продажбата на единъ чифликъ. Да се питатъ съ кого сѫ ги дѣлили въпроснитѣ пари?

2) Ортаклъка имъ съ тютюнитѣ, вината и говедата.

3) Какво да правимъ съ Василъ п. Стояновъ? Азъ мисля, че трѣбва да ти го изпратя тамъ, за да ликвидирашъ и съ него, следъ като го разпиташъ още единъ пѫть най-щателно.

4) Да се има предвидъ Бизевъ.

5) Чаковъ разправялъ, че къмъ 4-5 т. м. нѣкой си Цвѣтко отъ

Роженъ донесълъ писмо до Занкова отъ Щерю и Динчо, въ което му съобщавали за „успѣшно свършената работа“. Да се залови веднага въпросния Цвѣтко отъ Роженъ и разпита.

6) Да се залови Балкански и Сугарчето — куриери при убийството на М. Христовъ (Тодоръ Александровъ — бел. наша) и разпитатъ. Предполага се, че и тѣ сѫ били посветени.

7) Тая вечерь или утре най-късно ще ликвидирамъ съ Ан. попъ Василевъ (Ангелъ попъ Василевъ — бел. наша).

8) Наредихъ веднага да се вземе отъ тамъ, за да го прекарамъ презъ моята инквизиция.

9) Ще се пръсна отъ мѫка, че Занковъ още не е хванатъ.

Гледай по-скоро да се приберешъ, защото има и други по-важни работи тукъ. Всичко останало е отлично. Горе главата! Пращамъ (хиляда) парчета отъ позивитѣ за разпространяване въ оня край по села и градове.

Много здраве на приятели и тебъ.

28. IX. 1924 г. Цѣлува те твой П. Пламеновъ (Петъръ Шандановъ — бележка наша)“ [29]

Тукъ е дадена пълната снимка отъ писмото на Шандановъ. Цѣлъцѣленичъкъ се е фотографиралъ манталитетътъ му въ препоржката до Михайловъ — коли . . .

Нито единъ виновникъ ВМРО не е наказвала безъ доказателства за вината му. Ако така би постѫпвала, както Перо Шандановъ препоржчва, щѣха да бѫдатъ лесно избити Баждаровци, включая Шандановъ, още като проявиха първитѣ знаци на безхарактерность и доста подозрително „преориентирване“ къмъ Протогеровъ. Но ВМРО нищо не предприе противъ живота имъ, докато не бѣха консумирали неоспорими престѫпления. Дори срещу поробителитѣ ни сърби ВМРО не е практикувала безогледни нападения върху невинни хора. Единъ единственъ пѫть тя нападна колониститѣ въ село Кадрафаково — както е обяснено въ книга втора съ мои спомени — и то, следъ като тия колонисти, а и самитѣ сръбски власти въ Щипъ, нееднократно бѣха предупреждавани да напуснатъ Македония.

Що се отнася до споменатия въ писмото на Шандановъ спекулантъ и крадецъ Василъ попъ Стояновъ, натоварентѣ съ неговото разследване лица не е имало нужда да прибѣгватъ до никакви „инквизиции“, за каквито Шандановъ говори. Съдружничеството на п. Стояновъ въ кражбитѣ на Алеко е било тъй ясно и веднага признато отъ него, че не сѫ били необходими никакви насилия.

Повече отъ странно е, обаче, защо Шандановъ не представи никакви показания и признания отъ Ангелъ попъ Василевъ, неговъ съгражданинъ, когото е наказалъ. А и не се знаеха никакви конкретни престѫпни дѣла на тоя човѣкъ. Чухъ тогава гласове, че Шандановъ иска премахването на п. Василева, защото не желае да има конкурентъ въ хоризонта на Охридско. Попъ Василевъ е притежавалъ качества на агитаторъ и нагонъ за дѣлова работа всрѣдъ народа. Попъ Василевъ сигурно не би и желалъ да прави конкуренции на Шанданова изъ софийскитѣ механи.

Вестникъ „Свобода или Смъртъ“ продължава:

„Въ точка 7 съобщава, че ще убие охридчанина Ангелъ попъ Василевъ. Тѣзи, които, въпрѣки толкова убедителни документи, се мѫчатъ да оправдаятъ Протогерова, съ какво ще мотивиратъ убийството на Ангелъ попъ Василева, за когото Шандановъ казва, че ще ликвидира още сѫщата вечерь? Може ли да ни увѣри Шандановъ, че Ангелъ попъ Василевъ има по-голѣма вина отъ Протогерова? Добре ще е, Шандановъ да изнесе обвинителния материалъ срещу Ангелъ попъ Василевъ

и тогава обществото само ще сѫди за престѫпленията и на единия и на другия.

„Въ сѫщность, нито противъ едного отъ наказанитѣ виновници нѣма толкова обвинителенъ материалъ, колкото противъ Протогерова, комуто само стеклитѣ се обстоятелства — добре известни на Шандановци и Баждаровци — продължиха живота.

„Въ точка 6 на писмото си, Шандановъ пише да се заловятъ Балкански и Сугарчето, за които се предполагало, че сѫ посветени въ заговора противъ Тодора. Тѣзи двама души бѣха заловени и безъ подканата на Шанданова. Часть отъ тѣхнитѣ показания сѫ помѣстени въ книгата „Заговорътъ противъ Тодоръ Александровъ“, но умишлено сѫ изоставени пасажитѣ, въ които се обвинява Протогеровъ. Има ли безсрамието Шандановъ да каже днесъ, че не е прочелъ и тѣхнитѣ показания, макаръ изрично да настоява да бѫдатъ заловени и разпитани тѣзи хора?

„Писаха Баждаровци въ газетата си, че показанията на Георги Пенковъ били „подложни“(!) и че Иванъ Михайловъ му далъ паспортъ за Виена срещу тия показания. Сигурно и Петъръ Шандановъ е получилъ отъ Иванъ Михайловъ нѣкакъвъ паспортъ (напримѣръ, за нѣкоя страна съ хубави вина!), та се е съгласилъ да напише тѣзи две писма, които сѫ твърде важни обвинителни документи срещу Протогерова и които въ сѫщото време твърде красноречиво говорятъ и за нравствения ликъ на автора имъ“.

Ако Шандановъ и Томалевски биха рекли да изпишатъ на книга ругатнитѣ и долнитѣ имъ мнения за Протогерова, не биха стигнали нито сто печатни страници.

Искрено вѣрвахъ три години по-рано, че Шандановъ ще бѫде отличенъ деятель. Изглеждаше идеалистъ. Бѣше голѣмъ почитатель на Тодоръ Александровъ; участвува и въ акцията въ Горна-Джумая противъ Алеко Василевъ—Г. Атанасовъ—Протогеровъ, независимо, че безъ пристигането тамъ на единъ по-младъ другарь мѫчно можеше да се очаква сполучливото й завършване. Въ изминалитѣ три години, обаче, ето какъвъ се показа Шандановъ.

Неудържимъ пияница. Безброй пѫти устно и писмено сѫ ми съобщавали приятели — неуки и културни хора, — че той прекалява съ своето пиене. Пропилѣваше времето главно въ журналистическия клубъ въ София, кѫдето много пѫти е оставалъ и до зори съ артисти, артистки и други свои познати. Внушаваше си, че е пѣвецъ; често е изпѣвалъ пѣсеньта: Прощавай, войводо, не си ти последенъ . . .“. Като я изпѣе, все едно, че е водилъ сражение съ поробителя на Македония. Когато не е въ журналистическия клубъ — а това е било рѣдко — до късно следъ полунощь е прекарвалъ въ игра на покеръ при едно познато нему семейство. Денемъ до късно е почивалъ и сетне бездействувалъ. И така години подъ редъ.

Една вечерь моята съпруга отишла на годежа на Кръсто Веляновъ, кѫдето сѫ били поканени мнозина другари, между които и Шандановъ. Опилъ се и каченъ на една маса, опитвалъ се да пѣе. Лиги течели отъ устата му върху палтото и жена ми е била много неприятно изненадана отъ тази картина. Докато билъ още полупиянъ, седналъ до нея и й се изповѣдалъ, че иска да има годеница, която да знае да носи и комитска пелерина. Но се оплаквалъ, че бащата на неговата годеница не позволявалъ брака докато той не си изяснилъ отношенията съ Иванъ Михайловъ. На въпроса на моята жена за какви отношения става дума и че тя не знае той да е скаранъ съ Михайловъ, отговорилъ:

— Не джанамъ, но баща й иска да е сигуренъ, че ще влѣзна въ Централния комитетъ.

Значи, не му давали момата, ако Михайловъ не го вкара въ Централ-

ния комитетъ . . .

Предавайки ми този разговоръ, жена ми се чудѣше, че той й е повѣрилъ такова бламираще го положение — че момата ще се жени за титлата му, а не за него. Съ тия приказки е искалъ да ми подскаже колко силно желае да влѣзне въ Централния комитетъ.

Колкото се отнася до дѣдо му, живущия въ Пловдивъ Крапчевъ, допускамъ, че се е калебаелъ да даде дъщеря си на единъ пияница като Перо. Но тая случка живо ми припомни последнитѣ думи на Петъръ Станчевъ, когато заминаваше нелегаленъ за Велешко:

— Имай наумъ, че Перо гори отъ желание да бѫде членъ въ Централния комитетъ. Знаешъ моето приятелство съ него. Но съвестьта ми диктува да те моля най-искрено: въ никой случай да не му се повѣрява рѫководна роля въ Дѣлото; защото не е за такова мѣсто, а е робъ на виното.

Тѣзи думи на беззаветния Станчевъ бѣха настойчиво порѫчение. И подчертавамъ, че той имаше най-добри чувства къмъ Перо, съ когото бѣха се сприятелили още по време на Първата свѣтовна война.

Но случи се и азъ да го видя въ нетрезвено състояние. Намирайки се еднажъ въ София, поканихъ него и годеницата му да отидемъ нощно време до с. Панчарево. Влизаме тамъ въ една тайнствена кръчма съ градина. Азъ и жена ми не пиехме нищо; мисля и годеницата му не пиеше. Но той още въ първитѣ моменти започва да изпразва чаша подиръ чаша. Следъ единъ часъ бѣше вече съвършено пиянъ. Лиги излизаха отъ устата му; думитѣ му бѣха несвързани; жестоветѣ като на човѣкъ, който нѣма никаква способность да ги владѣе. Не знамъ колко е страдала годеницата му, виждайки го толко деформиранъ.

За срамъ, Перо се е показалъ въ такава унизителна форма десетки пѫти предъ публиката на софийския журналистически клубъ. Пѣелъ е и разправялъ за „комитлъци", каквито не е правилъ.

Поканванъ бѣ да се заеме съ една или друга полезна за нашата кауза задача; той винаги отбѣгваше. Имаше маса работи, които можеше да свърши и всрѣдъ емиграцията, и въ Пиринска Македония. Той се считаше — ще кажа пакъ — „нелегаленъ", но акциитѣ си проявяваше въ пиене и пѣсни.

Еднажъ-дважъ се мѣрна съ други кандидати за четници, въ Албания, за да мине въ поробена Македония. Минаването му не продължи нито една седмица. Но затова пъкъ прекарваше дълго въ близкото до Римъ градче Фраскати, кѫдето — по думитѣ му — имало прекрасно вино. И сега съ съжаление си спомнямъ за стотицитѣ хиляди лева народни пари, които напраздно се пропилѣваха въ тия екскурзии, наричани „комитски експедиции", въ които не бѣ отбелязана абсолютно нито една революционна акция, не бѣ организирано нито едно село или махаличка, не бѣ престояно между народа нито десеть дни.

Сприятелилъ се бѣ, — казахъ вече — Перо съ другъ единъ любитель на ракията — мистериозниятъ Мишо Шкартовъ, нѣкогашенъ „сандanистъ", който се бѣ прилепилъ при нѣкогашния върховистъ Протогеровъ.

Когато се появиха въпроснитѣ спорове около конгреса, Перо си е намислилъ, че е дошелъ момента за неговото революционно възшествие, тоестъ да става „голѣмецъ", да се прочуе макаръ по нѣкой херостратовски начинъ.

18. Баждаровци, значи, като се сдружиха съ Протогерова, възприеха тезата, че той не е виновенъ за убийството на Тодоръ Александровъ. На такава позиция застанаха само поради срама имъ, че сѫ погазили паметьта на ужъ толкова ценния и почитанъ отъ тѣхъ Тодоръ Александровъ. Намѣриха въ себе си дързость да казватъ даже, че не знаели за

сѫществуването на документи, установяващи неговата вина. А истината бѣ, че знаеха отлично. Тѣхният приятель Иорданъ Бадевъ пишеше книгата по убийството на Тодоръ Александровъ. Не еднажъ бѣ се оплаквалъ предъ всички ни, че перото му едва върви, когато трѣбва да прескача така често името на най-голѣмия виновникъ за убийството — името на Протогерова. Наумъ Томалевски — повтарямъ — бѣше като боленъ отъ мѫка въ ония дни, когато въпроснитѣ документи случайно се бѣха загубили при едно премѣстване на архива. Но сетне се намѣриха. Забравяха, че имаше и живи хора, които бѣха свидетели на срещитѣ, които Протогеровъ бѣ правилъ въ Пирина съ самитѣ физически убийци на Тодора. „Забравяха", че хора като Шандановъ и Пецо Трайковъ — бѣха разследвали виновницитѣ по заговора противъ Тодора и взимали показанията имъ.*

19. Както и можеше да се очаква, конгресиститѣ се заинтересуваха да знаятъ дали отъ касата на ВМРО пари сѫ останали въ рѫцетѣ на Протогеровъ и неговата компания. Обяснено биде, че при тѣхъ има една съвсемъ незначителна сума. Тогава самъ по себе си се постави въпроса:

— Ако тѣ продължаватъ да упорствуватъ и да вършатъ каквито и да е противоорганизационни работи — отъ кѫде биха имали срѣдства?

Логически заключаваме, че като се сѫди по дотогавашнитѣ постѫпки на Протогерова и пълното морално проваляне на тримата отъ Представителството, тѣ ще потърсятъ срѣдства първо отъ всички противнически на македонското движение срѣди въ България. А понеже Протогеровъ настояваше за споразумяване съ болшевикитѣ, никакъ не е изключено и отъ тѣхъ да взематъ пари за борба противъ ВМРО, така както бѣха постѫпили Паница и Влаховъ. Така че, още на конгреса за всички ни бѣ ясно, че ще има борба съ всички фактори, които по едни или други съображения сѫ готови да пакостятъ на македонското освободително дѣло. Протогеровъ и Баждаровци ще даватъ само македонско прикритие на тѣзи външни домогвания.

Въ приложението [30] е показано какво вършиха провиненитѣ подиръ наказанието на Протогеровъ, облѣгнати на странични срѣди, и какъ ВМРО имъ отговори.

---

*Посочихъ вече какъ въпроснитѣ нѣколко души, които неуморно наричаха Протогерова престѫпникъ, убиецъ на Тод. Александрова, подлецъ и пр., си дадоха най-лошото свидѣтелство като се нарекоха сетне „протогеровисти". Заеха се съ всевъзможни софистики, всички изсмукани отъ пръститѣ имъ, да доказватъ по-късно, че Протогеровъ не билъ виновенъ за смъртьта на Тодора. А откато дойдоха въ България на власть, като опашка на комунистическата партия, нѣколкото души отъ сорта на Г. Кулишевъ, Анг. Узуновъ, Шандановъ и пр. усилено твърдятъ, че виновника за убийството на Александровъ било тогавашното българско правителство (презъ 1924 г.).

Азъ съмъ изтъкналъ на съответно мѣсто неблагоразположението на нѣкои измежду офицеритѣ (главно запасни), които играха нѣкаква роля при превратa отъ 9 юний 1923 г., а сетне станаха звенари-републиканци, привърженици на нѣкаква интегрална Югославия до Черно-море. Но тъкмо съ тия офицери и звенари станаха най-интимни така наричащитѣ се протогеровисти. Това бѣ известно и на децата. Така че — и тукъ подчертавамъ — протогеровиститѣ бѣха съ единия си кракъ и въ този кръгъ, а не само сприятелени вече и съ комуниститѣ потайно.

Ако речемъ да смѣтаме виновникъ правителството отъ 1924 год. за смъртьта на Александровъ, — то пакъ Протогеровъ е лицето, чрезъ което въпроснитѣ офицери (които бѣха фактически двигателитѣ на правителството) прокарваха злитѣ си настроения срещу ВМРО и Тодора. Протогеровъ отъ своя страна си остана най-интименъ съ надменния и суетенъ подполковникъ Георги Атанасовъ, и преди и подиръ убийството на Тодора, тоестъ и презъ ония дванадесеть дни следъ 31 августъ 1924 г., докато Атанасовъ получи наказанието си предъ очитѣ на Протогеровъ.

Подчертавамъ, че никога въ течение на тритѣ години между двата общи конгреси на ВМРО (отъ 1925 до 1928 г.), нито презъ месецитѣ отъ септемврий 1924 до февруарий 1925 година Протогеровъ, или който и да е отъ неговитѣ посмъртни „последователи", не е споменалъ, че смѣта тогавашното българско правителство за участникъ въ убийството на Тодора. Ако сѫ знаели наистина нѣщо въ този смисълъ, а сѫ го скривали — вършили сѫ, значи, и друго престѫпление спрямо ВМРО и нашия народъ.

КОГО ИМАХА СЪ СЕБЕ СИ „ПРОТОГЕРОВИСТИТѢ“

Протогеровъ и приятелитѣ му сигурно си бѣха помислили, че много по-лесна ще бѫде разправата съ Иванъ Михайловъ, отколкото съ Тодоръ Александровъ, когото убиха подло.

Кого и какво имаше съ себе си свикания отъ насъ Седми общъ конгресъ на ВМРО?

Имаше съ себе си всички борци, които и до тогава водѣха истинската революционна борба. Изключение правѣха не повече отъ двадесеть души, повечето отъ половината на които фактически бѣха доказали презъ изтеклото време, че не сѫ въ състояние да прибавятъ нищо къмъ борческия капиталъ на Движението.

Имаше съ себе си името, паметьта и завета на Тодоръ Александровъ, зачитани въ цѣла Македония. Нѣколцината самолюбци показаха, че имъ е била по-важна нѣкаква кариерична въ нашето движение, отколкото великото дѣло на Тодора и неговото измѣнническо убийство. Тѣ се наредиха съ най-голѣмия виновникъ за смъртьта на Тодора, макаръ години подъ редъ да бѣха ругали тоя виновникъ.

Моралътъ на ВМРО остана на страната на конгреса. Престѫпленията, особено пъкъ отъ калибъра на Тодоровото убийство, не можеха да бѫдатъ оставяни безъ наказание. Още по-малко бѣ позволено да бѫдатъ възнаграждавани съ командни положения въ Движението.

Съ ВМРО остана морално цѣлата македонска емиграция, която имаше надъ седемстотинъ братства, младежки, женски, илинденски организации. Само части отъ две или три братства останаха съ „протогеровиститѣ“, до голѣма степень поради роднински връзки.

Цѣла Пиринска Македония, безъ изключение нито на едно село, остана съ становището на ВМРО, т. е. на станалия конгресъ.

Цѣлата организирана македонска младежь зае открито позиция противъ „протогеровиститѣ“. Въ нейнитѣ печатни издания, — както, впрочемъ, и въ тия на другитѣ емигрантски организации, се явиха открити и официални осѫждания на разколницитѣ. Даже емигрантскитѣ конгреси се произнесоха въ тоя смисъль; отъ 1928 до 1934 година бѣха станали не по-малко отъ петнадесеть конгреси.

Съ станалия конгресъ на ВМРО бѣ и волята на миналия отпреди три години, който бѣ решилъ да се доиздирватъ участницитѣ въ съзаклятието противъ Т. Александровъ.

Съ него бѣ цѣлата воля на нашия народъ — на македонска територия и вънъ отъ нея — за продължаване борбата срещу поробителитѣ.

*

А кого и какво имаха съ себе си „протогеровиститѣ“?

Повтарямъ — всрѣдъ емиграцията въ България непълни две-три братства.

Следъ това — съюзничеството на по-запалени върховисти — приятели на Протогерова, които отъ десетилѣтия вече спокойно си живѣеха изъ България; потайното насърдчение на малобройната група „звенари“ въ България, съ която бѣха въ връзка нѣкои запасни и действуващи офицери около Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ; сѫщо потайното насърдчение на нѣкои членове отъ земедѣлското крило въ България, познато подъ името „Пладне“, чийто вдъхновитель тогава бѣ Коста Тодоровъ, всеизвестенъ агентъ на сръбския краль.

Като свой „съюзникъ“ считаха шума, който би се дигалъ отъ време на време, благодарение на пресилванитѣ и тенденциозни писания въ сръбски, въ нѣкои български и чуждестранни вестници.

Съ протогеровиститѣ — трѣбва да добавя — бѣ и фалшифицирания печатъ на ВМРО. Понеже тѣ, за предъ софийската публика, и за предъ сръбскитѣ вестници, които почваха открито да ги хвалятъ, намѣриха за потрѣбно — споменахъ вече — да си поржчатъ и печатъ за нѣкакъвъ „Централенъ комитетъ", самопосоченъ измежду тѣхъ.

Тѣ имаха и потайното съчувствие и сътрудничество на комуниститѣ, които въ нѣкои моменти имъ поставиха на разположение и свои терористи. Тихо-мълкомъ имаха и насърдчение на сръбскитѣ агенти.

НАПАДКИТѢ ПРОТИВЪ ИВАНЪ МИХАЙЛОВЪ

Нападкитѣ си тая група съсрѣдоточи главно противъ Иванъ Михайловъ. А централното имъ обвинение бѣ: Михайловъ иска да диктаторствува. Но мжчно бѣше да докажатъ това, като бѣха на лице следнитѣ обстоятелства: — че години подъ редъ тѣ сж го хвалили предъ когото имъ попадне, безъ да изтъкнатъ каквато и да е негова склонность къмъ диктаторствуване. Тия хвалебствия мнозина отъ емиграцията и дейцитѣ на ВМРО сж имъ припомняли често по време на споровете, за които става дума тукъ; чудили сж се какъ да се измъкнатъ отъ безизходното положение;

че до вчера тоя „диктаторъ" ги молѣше, и то цѣли месеци, да се яватъ на конгресъ, а тѣ избѣгваха;

че до вчера заедно съ него подписваха общо писмо до Протогерова, канейки го на сжщия конгресъ;

че не той, а тѣ настояваха да проявелъ той поне малко диктаторски жестове, като „нареди" — споредъ израза на приятеля имъ Йорданъ Бадевъ, или „си мръдне само пръста", пакъ по неговъ изразъ — за да бждели тѣ избрани именно отъ конгреса за задгранични представители;

че, ако биималъ намѣрение да си гледа „кефа" и да диктаторствува, както му препоржчваше другъ тѣхенъ портъ-паролъ, Ангелъ Узуновъ, нѣмаше да чака съ всички останали другари цѣли шесть месеци въ спорове, преговори и излагания предъ обществото, а щѣше да настои за бързо свикване на конгреса и за изхвърлянето имъ отъ ВМРО;

че можеше даже да се изхитри, да свика конгреса при обещание, че Задграничното представителство ще се избира тамъ; а въ сжщото време да внуши на хората да промѣнятъ Устава и сетне да бждатъ назначени други за представители. Или, за да се убедѣха по-осезателно кжде е ВМРО, да ги върже още на конгреса заедно съ Протогерова и да ги изпрати у дома имъ, за да си гледатъ учителството;

че можеше — както и мнозина сж ми казвали — да ги върже още при затѣгането на спорове отъ тѣхна страна — и така да ги докара на конгреса, да дадатъ отчета си. Но „диктаторътъ" предпочете, съ другаритѣ си, дълго търпение даже по отношение на Протогеровъ; а на тѣхъ, докато не бѣха консумирали явни престжпления, не пожелаваше да падне нито прахъ на главата имъ.

Тѣ знаеха отлично, че каквито и сбирки, или срещи за разговори да си устройватъ, и да ги кръщаватъ съ името „конгреси"; каквито и „присжди" да биха взели тамъ противъ Михайлова, никакво македонско дѣло срещу поробителя не биха могли да продължатъ; не би имъ оставало друго, освенъ да се прибератъ у дома си. Защото фактически — всички борци бѣха съ Михайловъ. Защо е било така, нека тѣ го обяснятъ. Ето нѣкои конкретни указания.

За тритѣ години на мандата ни, т. е. отъ февруарий 1925 докъмъ зимата на 1927 година сж посочени нѣколко десетки сражения на наши чети съ поробителски потери. Следъ скжсването съ протогеровиститѣ, докъмъ 1934 г., при промѣнена наша тактика, сж станали други нѣколко

десетки сражения; докато протогеровиститѣ (за времето отъ 1928 до 1934 г.) не могатъ да посочатъ буквално нито едно сражение, водено отъ тѣхни последователи. Това показва съ кого сѫ били истинскитѣ борци и до 1928 година.

Отъ 1925 до 1934 г., посочени сѫ 85 атентати. Само въ нападението надъ Спасойе хаджи Поповичъ има инспирация отъ Г. п. Христовъ. А Протогеровъ е внушилъ нѣщо по несполучливата акция въ Солунъ, съ Кулелията и Нановъ. Всичко останало сѫ извършили борци, които не сѫ били съ господата отъ отцепническата групица.

Сѫщото може да се каже и за инспирацията на всевъзможни пропагандни, политически и пр. инициативи.

Ето защо — като искаха да минатъ за нѣкакви борци, а главно да угодятъ на вражескитѣ на Македония срѣди, които ги подкрепваха — не намѣриха друго освенъ да вършатъ нападения надъ емигрантитѣ въ България.

Позволиха си да кажатъ дори, че Михайловъ билъ изтръгналъ подписитѣ на двамата си колеги отъ Централния комитетъ (Протогеровъ и Г. п. Христовъ) върху протокола по свикването на конгреса. Не казватъ по кой начинъ е станало това изтръгване — дали чрезъ оржжие или нѣкакъ другояче. Но бидейки главитѣ имъ премного обременени съ лъжи, пропустнали сѫ да обяснятъ по какъвъ начинъ Михайловъ е изтръгналъ и тѣхнитѣ собствени подписи върху писмата, съ които Протогеровъ се призовава да присѫтствува на конгреса точно възъ основа на въпросния протоколъ. И такива писма сѫ приложени тукъ фотографирани.

Михайловъ не би се чувствувалъ добре въ единъ Централенъ комитетъ съ Шандановъ, та затова не го искалъ — това е друга тѣхна басня, но недоизяснена. Тѣ знаеха отлично, че Михайловъ имаше въ началото голѣма симпатия къмъ Шандановъ. Но откакто се убеди, че тоя пропадналъ пияница не би правилъ никаква честь на Централния комитетъ, борилъ би се такива хора да не заставатъ начело на Движението. Михайловъ никога не е „искалъ“ или „не искалъ“ по лична прищевка; но е казвалъ искрено мнението си когато е познавалъ добре дадено лице — за какво го бива и за какво не го бива.

Въ Бѣлградъ си били казали — умуватъ господата въ писанията си — че македонската опасность е отстранена щомъ като падналъ Протогеровъ; единъ видъ — ВМРО пропаднала. Пишеха детински работи. Бѣлградъ твърде добре знаеше колко Протогеровъ струваше въ Македонското движение; а и много бързо почувствуваха дали ВМРО отслабна или се яви съ по-голѣмъ полетъ тъкмо следъ наказанието на тоя старъ грѣшникъ. А що се отнася до протогеровиститѣ, сръбската преса — и тукъ ще подчертая — открито взе да ги хвали.

Излъгали бѣха запасния генералъ Жостовъ, че Иванъ Михайловъ ималъ вила въ с. Банки край София. Вѣрно е, че родителитѣ на моята съпруга сѫ имали тамъ една вила, която сѫ давали подъ наемъ; така, както сѫ имали апартаментъ въ София и кѫща въ Царибродъ. Почти всичко това моята съпруга изостави въ полза на македонската кауза. Но тоя г. Жостовъ си позволи да пише въпроснитѣ, внушени му, глупости и въ вестникъ. И то защо? — За да се отблагодари на Протогерова, че го е посочилъ за македонски народенъ представитель отъ Пиринския край. Простата истина пъкъ е, че азъ го посочихъ, безъ и да го познавамъ лично. Сѫдейки по фейлетонитѣ му, които писа по време на земедѣлското управление въ България, повѣрвалъ бѣхъ, че той е добъръ съчувственикъ на македонското дѣло. И казахъ на моитѣ колеги, че нѣма да бѫде лошо впечатлението, ако между депутатитѣ въ тая область се намира и единъ познатъ воененъ. И посочихъ тъкмо името

на Жостова. Протогеровъ, обаче, веднага побързалъ да го види лично и да му се похвали, че Македонското движение го поканва да се кандидатира. Сжщо така бѣха постжпили задграничнитѣ представители и съ Ангелъ Узуновъ, когото пакъ азъ бѣхъ посочилъ като подходящъ за народенъ представитель отъ казаната область. Никога не ми е влизало въ смѣткитѣ и нравитѣ да припечелвамъ хора като лични мои приятели чрезъ такива обещания за постове. Отъ това, изглежда, имаха нужда моитѣ критикари, които се оказаха доста способнички въ такива шарлатанско-партизански похвати. Нека кажа и друга истина — че ако азъ се противопоставѣхъ на дадена кандидатура въ пиринската область, никой не би могълъ да я наложи; защото завеждахъ и Спомагателната организация на ВМРО въ тоя край; и поради много други причини, свеждащи се до простия фактъ, че въпроснитѣ мои колеги изобщо се въртѣха около периферията на нашитѣ работи, а фактическата сила на нашето движение остана съ мене, така както по-рано бѣ съ Тодоръ Александровъ. Безъ никакви скруполи, считамъ се дължденъ да изтъкна това. Така, бедниятъ генералъ Жостовъ се зае да разнася по кафенетата клюки, че съмъ си построилъ вила съ народни пари, безъ да се постарае да запита нѣкога дали е вѣрно каквото бѣ чулъ отъ протогеровиститѣ. Така ми се бѣ отблагодарилъ, че го направихъ депутатъ.

„Михайловъ е ходилъ — презъ 1927 г. — въ странство, безъ да ни каже. Похарчилъ организационни пари за нищо“ — шушукаха и сетне писаха открито. Първо, лъжатъ твърдейки, че не съмъ имъ казалъ кжде отивамъ. Второ, тѣ забравятъ, че членоветѣ отъ Централния комитетъ сж равноотговорни и равноправни. Значи — за всѣко свое дѣло отговарятъ предъ общия конгресъ, а не предъ другиго.

Тѣ сж си помислили, обаче, че ходенето въ чужбина е тѣхна привилегия и периметъръ. Михайловъ отиде, за да узнае на самото мѣсто, че трѣбва да се турне край на тѣхнитѣ безплодни странствувания. Той отиде, за да констатира колко хубаво сж „организирали“ задграничната ни мрежа и пропаганда; тамъ именно, въ чужбина, той узна, че нѣкои отъ нашитѣ пратеници, стоящи вече отъ две-три години въ различни европейски столици, не си знаеха още адреситѣ помежду си. Това е фактъ абсолютно вѣренъ.

Между другото, заминахъ за кратко въ чужбина, за да добия на мѣстото впечатления по нѣкои въпроси, за които нашето Задгранично представителство не само не би могло да ми даде указания, но по които то въобще не мислѣше и не посмѣваше да мисли. По-рано, разбира се, не си позволиха да критикуватъ Тодоръ Александрова, задето бѣ ходилъ въ чужбина; нито Протогерова, който стоя тамъ къмъ две години, само за да е далече отъ борбата и да не й пречи.

Трѣбваше нещастнитѣ зепевци* да изсмукватъ отъ пръститѣ си нѣкаква критика противъ оня, който ги измѣства отъ тѣхното дембелхане.**

Моето излизане въ чужбина действително ми даде възможность да си съставя по-ясно мнение за нуждитѣ на нашето дѣло всрѣдъ чуждия свѣтъ. Тогава научихъ колко и каква „работа“ е свършилъ въ чужбина и Томалевски, който престоя вънъ, главно въ Австрия, ако помня добре, не по малко отъ две години. Работа, и то крупна — за която цѣлото наше общество имъ дължеше благодарность — свършиха въ чужбина Симеонъ Евтимовъ и помощника му Димитъръ Цилевъ; но тѣхъ посочихъ азъ, а не задграничнитѣ представители. Свършваха добра работа и нѣкои измежду македонскитѣ студенти въ чужбина, но безъ да е имало

* Зепевци — отъ първитѣ букви на думитѣ задгранични представители.

** Дембелхане — турска дума, която значи домъ за мързеливци.

нужда да бѫдатъ подтиквани отъ трима̀та наши представители.

Тромави и безъ фантазия хора бѣха тия трима представители — и тукъ го изтъквамъ. Даже Македонскиятъ научен институтъ въ София се създаде безъ тѣхно знание и инициатива. Така бѣ и съ Младежкия съюзъ. Така и съ македонскитѣ две банки въ София. Така и съ създаването на Женския съюзъ. Сѫщото бѣ и съ изпращането на важнитѣ делегации въ чужбина да застѫпятъ правата на Македония — напримѣръ и делегацията на духовницитѣ отъ православно и католическо изповѣдание; или изпращането мемоара на македонскитѣ учени, артисти, писатели и пр.; или идеята за събиране споменитѣ за революционната дейность въ всички македонски околии. Всички тия инициативи биваха подсказвани, дори въ голѣма степень и организирани, по съответенъ начинъ, отъ насъ.

Задграничното представителство се явяваше — такова, каквото се показа — съ огледъ на най-важната му задача, пропагандата за нашата кауза, просто единъ излишенъ институтъ.

Чухъ между другитѣ имъ критики, че Михайловъ не билъ правилъ комитлъци, не е водилъ сражения срещу сръбски и гръцки потери.

Щомъ видѣха заплаха за службицитѣ имъ въ ВМРО, називаемитѣ „протогеровисти“ съжалиха, че не се е случило въ миналото Михайловъ да се намѣри срещу пушката на нѣкой сръбски пандуръ и да останеше мъртавъ въ нѣкой долъ. Въ озлоблението не имъ минаваше наумъ, че имаше мнозина, които бѣха носили пушка на рамо, пъкъ не само не бѣха загинали, но дори не имъ се бѣ случило да влѣзнатъ въ бой, въпрѣки дългото имъ четникуване.

Кои по-точно правѣха тая критика? Първо, хората отъ ЗП, които искаха да иматъ всички привилегии и права на командни лица — безъ да носятъ, разбира се, никаква фактическа отговорность, като си водятъ и най-нормаленъ граждански животъ. Тѣхната критика е смѣшна.

Сетне, правиха я хора — отъ категорията на Мишо Шкартовъ и Перо Шандановъ, които години подъ редъ се препоржчваха за войводи, а или не бѣха влѣзнали въ Македония (Шкартовъ), или бѣха тамъ само единъ пѫть и тъй „дълготрайно“, колкото бѣ нужно време за отиване до Щипско и връщане назадъ до българската граница (Шандановъ). Трѣбваше да се срамуватъ когато е ставало дума за „нелегалностьта“ имъ. Докато тѣ си пиеха ракийката цѣли години подъ редъ изъ механитѣ на София, мнозинството нелегални борци водѣха сражения, изнасяха уморителни походи, посещаваха села и планински колиби, влизаха въ градове по Македония, вършеха и смѣли лични акции. Шандановъ — налага се да повторя това — направи една-две екскурзии презъ централна Европа, за да стигне ужъ въ Западна Македония като комита. Но следъ като прахосваха по тоя начинъ стотици хиляди лева народни пари, и следъ престояване два-три дни край албанската граница на Македония, връщаше се само съ констатацията, че въ Фраскати край Римъ имало прекрасно вино. Това не сѫ думи за украса на казаното: това е гола истина, която винаги е събуждала у мене и другаритѣ ми истинско съжаление за потрошенитѣ срѣдства. И когато е трѣбвало да престоява въ албанска територия, при съчувственици на македонското дѣло албанци, Шандановъ не се е отказвалъ отъ прекаленото пиене. Това сѫ разказвали на наши другари — малко за смѣхъ, малко съ ирония — и хората, които сѫ били съ него, като напримѣръ Никола Гушлевъ отъ село Косинецъ, който сѫщо опитваше съ тая група да минава въ Македония. Постоянно сѫ пристигали — по думитѣ на Гушлева — стомни съ вино до Шанданова. Подобна картина не ми е описвана за никоя друга наша нелегална група, нито за който и да е нашъ борецъ, тръгналъ ужъ съ намѣрение да войводствува. При разговоръ Георги попъ Христовъ

еднажъ съ съжаление ми признаваше, че страстьта на Перо къмъ виното е неизлѣчима. Дългогодишниятъ сътрудникъ на македонската борба, житель на Корча, но родомъ охридчанинъ, Иванъ Златаревъ, основателно е казвалъ, че Перо Шандановъ е единъ търтей въ македонското дѣло. Той отлично го е опозналъ, когато въ собствения му домъ съ седмици е наблюдавалъ и пиянството му. Само за една позитивна работа се е озовалъ, въ течение на шесть години Шандановъ — думата е за акцията въ Горна-Джумая, която пакъ друго лице свърши.

Азъ настоявахъ още презъ 1922 година предъ Александрова да замина въ нѣкоя чета, предпочтително Щипската. На два пѫти той категорически ми отговори, че това е невъзможно; имало много други кандидати за комити, а моята задача нѣмало на кого другиго да се повѣри. Но въ тия две и половина години — отъ 1921 до срѣдата на 1923 г. — понасяхъ опасни рискове.

Въ книга втора съ мои спомени съмъ разказалъ нѣщо за криенето ми въ София. Съвсемъ ясно изтъквамъ, че тогава въ София бѣше толкова рисковано за тия, които се борѣха съ българската полиция, колкото и за ония, които бѣха съ чета въ поробена Македония. Азъ самичъкъ се движехъ нощно време, както вече съмъ описалъ. Мнозина паднаха убити въ българската столица. Други бѣха задигнати отъ полицията да бѫдатъ убити и случайно се спасиха. Наложи се да се скрие за кратко и Баждаровъ, както и Йорданъ Бадевъ, които нищо нелегално, нищо конспиративно не сѫ вършили. Редица македонски общественици бидоха закарани въ Сливенския затворъ; никой не изключваше вѣроятностьта да бѫдатъ погубени. Ако азъ бѣхъ случайно открить въ нѣкой домъ, даже да бѣхъ юнакъ като Крали Марко и да избиехъ сто души, непременно бихъ загиналъ. Много пѫти само на влакно бѣхъ далече отъ опасностьта да бѫда убитъ. И кога ли въ моя животъ тая вѣроятность е изчезнала?

Нелегални отъ Македония, идващи по това време въ София, искрено признаваха, че не могатъ да удържатъ условията, при които азъ се намирахъ. Въ това време Шанданова нито познавахъ; той не се бѣ явилъ още въ редоветѣ на ВМРО. Допускамъ, че и тогава е киснелъ главно въ познатата „Широка механа“ въ София, както по-сетне въ клуба на артиститѣ.

Когато замисляхъ, следъ като бѣхъ избранъ въ Централния комитетъ, да замина съ чета въ единъ доста обикалянъ отъ потери македонски районъ, не другъ, а Перо Шандановъ — научилъ намѣрението ми отъ Ангелъ Узуновъ — ми писа собственоржчно, че ако сторя това, той щѣлъ да дойде — убеденъ, че ще загина за нищо и никакво — да ме изрови отъ гроба и въ трупа ми отъ ядъ щѣлъ да изпразни цѣла пачка отъ парабела си. Понѣкога Перо съумѣваше да нареди такива трагическо-героически фрази. Впрочемъ, това бѣ чувството и мнението на всички отъ главатарската групица на протогеровиститѣ. Съжалявамъ, че не съмъ запазилъ и това писмо, както случайно намѣрихъ друго писмо отъ Шандановъ, което давамъ на съответно мѣсто фотографирано; и неговото съдържание не е по-малко характеристично за морала на тоя човѣкъ.

Тукъ поставямъ въпроса: защо тия господа, заедно съ всички други наши делегати, почти насила ме тикаха да стана членъ въ Централния комитетъ на ВМРО? И защо тъкмо Баждаровъ и Пърличевъ издадоха комюнике, което изтъкваше, че азъ съмъ билъ избранъ съ всички гласове на конгреса, докато Протогеровъ и Г. п. Христовъ сѫ получили просто мнозинството при избора, макаръ да сѫ бивали презъ турския режимъ комити, първиятъ съвсемъ кратко, а вториятъ дори е участникъ въ Илинденското възстание?

И сетне: какъ да се обясни, че тъкмо тоя Михайловъ, който не е ималъ случай да се сражава съ сърби и гърци, на три пѫти биваше избиранъ въ Централния комитетъ, като — безъ никакъвъ споръ — всички негови избиратели вѣрваха и желаеха щото той именно да бѫде централния двигатель въ нашето движение? А избирателитѣ бѣха главно войводи. Защо не избираха другиго на мое мѣсто?

Следъ времето, въ което Михайловъ бѣ молилъ Тодора да бѫде приетъ въ нѣкоя чета, „критицитѣ" въобще не сѫ се мѣркали въ Македония, да постоеха тамъ поне три дни, и то безъ да водятъ боеве. И никаква друга полезна работа не сѫ свършили — специално Шандановъ, Мишо Шкартовъ и десетина души като тѣхъ.*

Тукъ засѣгамъ и друга една страна на въпроса.

Знаменититѣ наши нелегални борци, за примѣръ Груевъ, Дѣлчевъ, Развигоровъ, Чучковъ, Александровъ и пр., преди да станатъ нелегални, вършили сѫ прекрасна революционна работа като съвсемъ легализирани учители; така и подготвиха народа за борба. Само когато ставаше невъзможно да се движатъ повече свободно изъ градоветѣ и селата, минаваха въ нелегалность. Нима ще дръзнемъ да отречемъ заслугата на тия, и безброй други борци, за времето докато сѫ били още легални предъ властьта?

Имало е всрѣдъ много народни революции и борци, които не познаватъ борба като нашето четникуване. Имената на нѣкои такива борци сѫ добре известни, — напримѣръ: Дантонъ, Робеспиеръ, Мацини, Кошутъ, Херценъ, Ленинъ, Стйепанъ Радичъ, д-ръ Анте Павеличъ, Светозаръ Прибичевичъ и пр.

На българска почва нека посоча Бозвелията, Любенъ Каравеловъ, Христо Матовъ, Иванъ Гарвановъ, Тодоръ Лазаровъ и пр. Въ сѫщность между тѣхъ сѫ и хора, които сѫ движили духоветѣ, давали тонъ било при Възраждането, било при революционнитѣ борби въ България и Македония.

Презъ времената, за които говоримъ, К. Пърличевъ, Г. Баждаровъ, Г. Кулишевъ, П. Шандановъ, В. Пундевъ, Йорданъ Бадевъ, не само въ Македония не сѫ правили комитлъци, но даже въ България не сѫ се излагали на рискове и не сѫ поемали за каквото и да е отговорность. Но имъ се искаше да командуватъ на Македонското движение, че дори на ВМРО. Македонското общество, обаче, не имъ призна качества за това. А пъкъ Ив. Михайлова тѣ хвалѣха налѣво-надѣсно отдавна преди да е членъ въ Централния комитетъ на ВМРО, когато трѣбваше да стане нелегаленъ въ България, бидейки още студентъ. Цѣли шесть години бѣха минали до 1928 г., и нито се сещаха да искатъ отъ него да става комита; знаеха, че е заетъ съ борба. Казахме кога почнаха смѣшната си „критика".

Понеже терминитѣ легалность и нелегалность се свързватъ и съ въпроса за правото на делегатство въ конгреса, за който говорихме тукъ, ще припомня и за друга една категория борци. Това сѫ хората, които скромно, безшумно, безпретенциозно сѫ служили на освободителното дѣло, даже сѫ рискували живота си, но не сѫ бивали четници и войводи, което значи, че не сѫ предвиждани отъ нашия Уставъ като

---

* Въпроснитѣ службогонци и суетници забравиха нѣкогашната си почить и къмъ Тодоръ Александровъ. Нали Тодоръ бѣше нѣколко години подъ редъ нелегаленъ четникъ и войвода въ Македония при турския режимъ, а отъ 1920 до 1924 год. при югославския режимъ . . . Защо тия господа се наредиха съ най-голѣмия виновникъ за убийството на Тодора — Ал. Протогеровъ, а станаха орждия и на доказанитѣ врагове на македонската освободителна борба? Причинитѣ сѫ сѫщитѣ, които ги караха да нападатъ и Ив. Михайлова, когото преди това сѫ хвалили години подъ редъ.

избиратели. Думата е за лица, които стоятъ сто пѫти по-високо отъ нашитѣ критикари. Нека спомена имената на Мара Бунева, Менча Кърничева, Кирчо Григоровъ, Йорданъ Цицонковъ, Илия Лилинковъ, Иванъ Момчиловъ и пр. и пр. Тѣ най-много прославиха ВМРО и разтрепераха душманитѣ на Македония.

Ще спомена и хора като Жоро Настевъ, който се яви съ пушка въ ржка въ Юндола, за да посрещне групата на Мишо Шкартовъ и Перо Шандановъ, наумила си да навлиза въ Пиринска Македония и да я „превзима". Шандановъ и Шкартовъ въ това време сѫ се скривали отъ страхъ въ дъскорѣзната фабрика на Бояджиеви, на сѫщото мѣсто, Юндола. Ето, тоя Настевъ отъ Охридъ, не билъ комита преди това, но пияницитѣ „войводи" като Перо Шандановъ не посмѣха да му се изпречатъ предъ очитѣ. И не само Жоро, а стотици, ще кажа хиляди хора бѣха въ дѣлото за освобождението, безъ претенции за голѣмства, за войводства, делегатства и представителства, а само готови да изпълнятъ дълга си. Мнозина отъ тия хора се сражаваха срещу войницитѣ на генералъ Пангалосъ, когато той насочи гръцки полкове срещу Пиринска Македония и България изобщо.*

За колко полезни акции на ВМРО сѫ помогнали съвсемъ непознати хора, и то пакъ съ рискъ на главата си — безъ дори протогеровиститѣ да знаятъ имената имъ! . . .

Тукъ трѣбва да спомена преди всичко за онѣзи нѣколко хиляди души, които въ Пиринския край се числѣха било въ мѣстни селски чети било въ селската или градска милиция. Тѣ имаха оржжие и униформи. Като завеждащъ работитѣ и въ тоя край, подъ мое ведомство минаваха всички тия хора, всрѣдъ които имаше множество храбреци. Измежду тѣхъ една малка часть се сражаваха срещу нахлулитѣ презъ 1925 година гръцки войски въ граничната зона на Мелнишко, Петричко и Неврокопско.

Нима тоя юначенъ народъ ще трѣбва да поставимъ по-долу отъ посоченитѣ безполезни разсипници на народни пари, каквито бѣха почти всѣкога Мишо Шкартовъ, Перо Шандановъ и компания?

И завършвамъ съ повторение на въпроса: Защо поробителя само Михайлова нападаше? Защо Шанданова даже хвалѣше въ вестницитѣ си? Защо нелегалнитѣ борци именно Михайлова избираха три пѫти въ Централния комитетъ, знаейки, че той не е заетъ съ комитлъкъ, какъвто бѣ познатъ отъ времето на Филипъ Тотю?

Намерилъ се на отговорно мѣсто въ ВМРО, действувалъ съмъ така, както най-добре може да бжде уязвенъ поробителя. За ничие удоволствие не бихъ постжпвалъ другояче, т. е. въ различие отъ тая цель.

А дали е билъ уязвяванъ противника, показва всичко казано въ книга трета съ мои спомени, както и много нѣща въ другитѣ книги.

---

* Българскитѣ комунисти много често сѫ писали противъ Ив. Михайловъ въ връзка съ положението въ Пиринска Македония. Пригласяха имъ винаги „протогеровиститѣ". Но истината е, че — покрай другитѣ му задължения — Михайловъ завеждаше спомагателната организация въ този край по решение на Ц. к-тъ на ВМРО. Нѣма случай Протогеровъ, Г. п. Христовъ, Шандановъ или членоветѣ на Задграничното представителство да сѫ изказали несъгласие за каквото и да било, дори и за една сламка, по работитѣ въ казаната область. Солидарни сѫ били съ всичко, което върши спомагателната организация; затова и никой отъ тѣхъ не си бѣ подалъ оставката, ако не е билъ съгласенъ. До лѣтото на 1928 година сѫ носили и отговорностьта за всичко въ ВМРО, съгласно дотогавашния уставъ.

Не само това. Протогеровъ, п. Христовъ, Шандановъ и задграничнитѣ представители водиха борба тъкмо за да може и занапредъ да остане сѫщото положение въ ВМРО, както бѣ до 1928 година.

ПРЕЦЕНКАТА НА ЕМИГРАЦИЯТА ЗА ПРОТОГЕРОВИСТИТѢ

Видѣхме цѣлостната вина на Протогерова по убийството на Тод Александровъ.* Видѣхме тукъ и празнословнитѣ критики на „пр геровиститѣ“ противъ Ив. Михайловъ. Посочихме бѣгло и злодеяни които започнаха да вършатъ следъ като не посмѣха да се яватъ пр конгреса на ВМРО. Тѣ ще продължатъ съ злодеянията си, както нататъкъ читателтъ ще види. И ще се осланятъ на срѣди и факт вражески настроени къмъ македонското освободително движение, ка читателтъ сѫщо ще узнае по-нататъкъ. Съ помощьта на тия, страни и неприятелски на освободителната наша борба срѣди, ще бѫде съз дена и оглушителна врѣва срещу „македонскитѣ убийства“ — назва умишлено изковано, съ цель и по този начинъ да се увреждa наш народна кауза отъ страна на всички, които бѣха противъ нея, а се г жеха за свои интереси и политики.

И въ настоящето изложение ще се придържаме къмъ фактитѣ, к то сѫ най-меродавнитѣ оратори и обвинители.

На първо мѣсто нека се запитаме какво мислѣше и какво станови взе родолюбивото македонско общество (имаме предвидъ главно кедонскитѣ българи) относно наказанието на Протогеровъ, както и отношение писанията и злосторствата на ония, които се нарекоха „п тогеровисти“. Що се отнася до ВМРО, посочихме вече решението нейния конгресъ. А що се отнася до многобройната македонска еми ция въ България, казаното по-надолу ще даде достатъчна представ

Нека най-напредъ чуемъ мнението на домашнитѣ на Тодоръ Ал сандровъ, помѣстено и въ органа на ВМРО „Свобода или Смърт брой 75 отъ 20 юлий 1928 г.:

„Въ произнесената речь отъ г. Кирилъ Пърличевъ, при опел на покойния Ал. Протогеровъ въ черквата „Св. Седмочислени представитель на Задграничното представителство на ВМРО, се оп да подчертае на нѣколко пѫти особеното „другарство“ и „сътруд чество“, което е сѫществувало между нашия скѫпъ и незабрави покойникъ Тодоръ Александровъ и Протогеровъ.

„Ние не бихме излѣзли съ настоящето обяснение, нито пък редно да се говори лошо за умрѣлитѣ, ако г. Пърличевъ не бѣ изв шилъ едно светотатство съ паметьта на Тодора. Ние сме въ състоя да заявимъ най-категорически, а и господата отъ Задграничното пр ставителство не сѫ чужди на тая истина, че между Тодоръ и Про герова далечъ не сѫществуваше това „другарство“ и „сътрудниче во“, което нѣкои заинтересовани страни искатъ да експлоатиратъ и за насъ — майката, съпругата и сестритѣ на Тодоръ Александровъ нѣма никакво съмнение, че единъ отъ най-голѣмитѣ съучастници убийството на Тодора бѣ Александъръ Протогеровъ, заедно съ Але Василевъ и Георги Атанасовъ, и че елементарната честь и предано къмъ освободителното дѣло на Македония, и къмъ паметьта на Тодоръ Александровъ, налагаше на господата отъ Задграничното пр ставителство да мълчатъ въ горния случай и да не вършатъ ед

---

* Въ книга трета съ мои спомени сѫ изброени редица факти, установяващи тая на. Споменато е тамъ, че къмъ 15 души юристи, на които по отдѣлно е билъ даденъ прегледъ обвинителния материалъ, единодушно сѫ се произнесли, че дори всѣки д жавенъ сѫдъ, възъ основа на тия факти и документи, би отредилъ за Протогерова и тежко наказание.

съзнателно кощунство.

Майка: Мария Александрова
Съпруга: Евангелия Т. Александрова
Сестри: Катерина Александрова Ципушева, София Александрова Монева, Василка Ал. Панушева, Елена Ал. Зафирова, Кира Александрова и Костадина Александрова "

*

Органътъ на Македонскитѣ патриотически организации въ Америка — вестникъ „Македонска Трибуна" — въ брой 94 отъ 22 ноември 1928 година помѣсти статия подъ заглавие „За запазване на пълно единодушие", въ която между другото се казва:

„Националниятъ комитетъ на Македонскитѣ емигрантски организации въ България, преди двадесеть дни е отстранилъ отъ редакцията на вестникъ „Македония" директора на вестника и неговитѣ помощници и е повѣрилъ редактирането му въ ржцетѣ на редакционенъ комитетъ.

Трима отъ отстраненитѣ редактори, именно: Георги Кулишевъ, Никола Джеровъ и В. Пундевъ сж издали на 29 октомврий 1928 година една притурка къмъ вестникъ „Македония", въ която изнасятъ нѣкои отъ причинитѣ, заради които Националниятъ комитетъ ги отстранилъ.

По поводъ на тая притурка Националниятъ комитетъ излиза съ следното съобщение, печатано въ брой 617 отъ 30 октомврий 1928 г.:

„Господинъ Георги Кулишевъ, директоръ на в. „Македония", излага въ единъ хвърчащъ листъ мотиви, поради които Националниятъ комитетъ е решилъ да го отстрани отъ редакцията на вестника, преди тѣ да му бѣха съобщени. Това показва, че тѣ или сж недоразбрани, или сж измислени отъ него и съчинени така, както нему се вижда най-сгодно да защити личната си кауза предъ емиграцията и българското общество.

Националниятъ комитетъ, който е билъ всѣкога единодушенъ и съ единодушие и възмущение е порицавалъ борбитѣ и убийствата въ македонскитѣ срѣди, съ не по-малко възмущение се отнася и къмъ „притурката" на г. Г. Кулишевъ, който и въ тази „притурка" цели да изложи недосегаемия престижъ на върховната емигрантска институция и създаде разцепление въ македонскитѣ емигрантски срѣди.

Комитетътъ ще даде нужнитѣ освѣтления по въпроса тамъ, кждето трѣбва и тъй както организационната дисциплина го изисква."

*

Органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ", брой 87 отъ 12 февруарий 1929 г., помѣсти появилата се въ голѣмия английски вестникъ „Манчестеръ Гардианъ" дописка отъ неговъ кореспондентъ по поводъ Седмия общъ конгресъ на Македонскитѣ емигрантски организации въ България. Въ дописката на английския вестникъ е казано следното:

„Седмиятъ годишенъ конгресъ на Македонскитѣ братства, който току-що се състоя въ София и въ който участвуваха повече отъ четиристотинъ делегати, представляващи сто и шестдесеть дружества, сжществуващи въ всички части на България, може да се смѣта за най-важенъ въ недавната история на Македонското движение и за едно събитие отъ голѣмо значение за бждещето на Балканитѣ. Дветѣ при-

чини за особената важность сѫ убийството на генералъ Протогеровъ и учредяването на диктатурата въ Югославия.

Следъ смъртьта на генералъ Протогеровъ мнозина въ България и вънъ отъ нея мислѣха, че Македонското движение ще отслабне много и предвидъ заплашващото разцепление въ македонскитѣ редове този седми конгресъ на братствата бѣше очакванъ съ тревога, защото всички смѣтаха, че сериозни несъгласия сега биха били фатални за Движението.

Докладътъ на Националния комитетъ, — органъ, който ржководи работитѣ на обединенитѣ братства, бѣше одобренъ въодушевено съ голѣмо мнозинство и повечето отъ членоветѣ на Комитета бѣха преизбрани. По такъвъ начинъ конгресътъ показа, че македонцитѣ въ България сѫ обединени. Тѣ сѫ по-въодушевени, пълни съ надежди и решени повече отъ когато и да било отъ войната насамъ.

Второто обстоятелство, което направи този конгресъ особено важенъ, бѣ положението, създадено отъ диктатурата въ Югославия."

*

Предъ обществото не можеше да се скрива на коя позиция е емиграцията и съ кои водачи е. По случай „День на Македония", на 24 юний 1929 година изъ цѣла България емиграцията направи, както всѣка година, голѣми манифестации. За отпразнуването въ София столичниятъ вестникъ „Празднични новини" (26. VI. сѫщата година) съобщи: „Устрои се внушителна манифестация, начело съ знамената на братствата. Повече отъ двадесеть хиляди души взеха участие въ нея."

Вестникъ „София" отъ сѫщата дата писа: „Манифестацията трая часъ и половина. Броятъ й се изчисляваше надъ двадесеть хиляди души. Закри се съ речь отъ председателя д-ръ К. Станишевъ."

Вестникъ „Последна поща" съобщава сѫщото число и пише възторжена статия, като подчертава единодушието на емиграцията, отъ чиито редици е лъхала вѣра. Вестникътъ казва: „Тази увѣреность въ близката победа заразяваше всички столичани, които срещнаха многохилядната македонска манифестация."

Все съ възторгъ писаха и вестницитѣ „Камбана", „Заря", „Независимость", „Народъ", „Подофицерска защита" и др.

Разбира се, въ тая манифестация ги нѣмаше шепата „протогеровисти". Тѣ сѫ били еднакво недоволни отъ нея, както сръбската легация.

*

На 12 и 13 юлий 1929 година се състоя въ София Петиятъ редовенъ конгресъ на Илинденската организация, въ която се числятъ бившитѣ участници въ ВМРО презъ турския режимъ, повечето отъ които сѫ бивали нелегални борци или сѫ влизали въ тайнитѣ революционни тѣла въ градове и села на Македония.

Покрай другитѣ резолюции конгресътъ е взелъ и следната:

„Приветствува всички македонски легални организации въ България, Америка и Европа; подчертава единодушието у всички и имъ пожелава най-голѣми успѣхи въ тѣхната родолюбива дейность; приветствува борцитѣ на македонското освободително движение, които подъ знамето на ВМРО продължаватъ борбата въ Македония за освобождението й и имъ пожелава най-скорошно осѫществяване на тоя общъ на всички македонци идеалъ; осѫжда поведението на отдѣлни личности съ бивша принадлежность на ВМРО, които продължаватъ съ печатни и други срѣдства да пакостятъ на Македонското освободително движение и да подхранватъ сепаратистични тенденции въ редоветѣ на ВМРО; преценявайки така положението, илинденци вѣр-

ватъ, че тѣзи личности ще намѣрятъ още сили въ себе си да се откажатъ отъ тази пакостна дейность, която излага македонската честь и ползува само враговетѣ на македонската кауза."

Цитирайки тази резолюция органътъ на ВМРО „Свобода или Смърть", брой 97 отъ 15 юлий 1929 година, писа: „Борцитѣ отъ редоветѣ на ВМРО, иска ни се да вѣрваме, сѫ се почувствували трогнати и поласкани отъ единодушното приветствие, което конгресътъ на илинденци имъ отправи съ своята резолюция. За тѣхъ това приветствие е особено ценно, като идва отъ ветеранитѣ на македонскитѣ освободителни борби, чиито коси сѫ вече побѣлѣли, но чиито нѣкогашни дѣла и подвизи нито сѫ избѣлѣли, нито ще избѣлѣятъ. Отъ тия тѣхни дѣла и подвизи днешнитѣ борци винаги сѫ черпили и винаги ще черпятъ поуки, вдъхновение и напѫтствие въ борбитѣ, които водятъ срещу новитѣ народни тирани. И ще се стараятъ да оправдаятъ надеждитѣ, които възлагатъ на тѣхъ и старитѣ илинденци и борческата Родина".

*

Националниятъ комитетъ на Македонскитѣ братства въ България отправи на 16 августъ 1929 година дълго окрѫжно писмо до всички братства. То бѣ помѣстено, за сведение и на македонскитѣ борци, отъ органа на ВМРО „Свобода или Смърть", брой 102 отъ 1 октомврий с. г. По-долу следватъ извадки отъ това важно окрѫжно писмо:

„Развилитѣ се събития презъ месецъ юлий миналата година въ редоветѣ на ВМРО дадоха поводъ на нѣколко личности, счели себе си за обидени, въ своя лична защита, да отпочнатъ издаването на единъ печатенъ листъ „Македонски гласъ", който въ нѣколкото си само излѣзли броеве се нахвърляше стръвно върху Националния комитетъ, неговитѣ членове и други македонски деятели. Не намѣрили приемъ между емиграцията чрезъ него, той биде спрѣнъ, за да бѫде замѣненъ съ издаденитѣ въ изобилие брошури и други печатни произведения, гонещи все една и сѫща цель: убиване престижа на македонскитѣ институти (Националенъ комитетъ, Илинденска организация, Младежки съюзъ и др.); понижение и очерняване личноститѣ на тѣхнитѣ членове предъ обществото, като имъ приписваха явно тенденциозни, неморални и престѫпни деяния, или участие въ такива и по този начинъ искаха да всѣятъ разколъ въ емиграцията. За щастие, обаче, злата помисъль на тѣзи господа не можа да постигне своята цель и тя се разби като сапуненъ мехуръ о стената, която здравата организационна дисциплина й противопостави.

Вѣрни на себе си, обаче, и убедени привърженици на разсипническото дѣло, тѣзи господа напоследъкъ оповестиха, чрезъ разлепени афиши и отдѣлни анонимни писма, пратени до нѣкои членове на братствата, че отъ срѣдата на текущия месецъ ще отпочнатъ издаването на новъ вестникъ подъ надсловъ „Вардаръ", като за причина на неговото появяване сочатъ крайно несъстоятелния и не издържащъ никаква критика мотивъ, че Националниятъ комитетъ и в. „Македония" напустнали яснитѣ и честни позиции, които тѣ били взели следъ случката отъ 7 юлий 1929 година.

Този актъ на лицата около вестникъ „Вардаръ" Националниятъ комитетъ счита за пакостенъ и противенъ:

1. На разпоредбитѣ на устава и конгреснитѣ решения,
2. На съюзната дисциплина и
3. Изобщо на македонското дѣло.

Дейностьта на рѫководнитѣ органи и фактитѣ изъ живота на организациитѣ не могатъ и не бива нито да се критикуватъ, нито да

се изнасятъ въ публичния печатъ, а това трѣбва да стане по реда и въ мѣстата, отредени отъ уставитѣ.

Излизайки отъ това положение и единствено въ интереса на светото македонско дѣло, Националниятъ комитетъ се обръща къмъ организираната македонска емиграция и я приканва, въ тѣзи сюблимни моменти на борбата за освобождение на родината, да не указва никакъвъ пріемъ на вестникъ „Вардаръ“ у себе си, като му откаже всѣка морална и материална подкрепа, защото тази акция е явно пакостна за нашето дѣло.

Настоящето да се прочете въ събрания на братственитѣ членове.

Съ другарски поздравъ,

Председатель: Д-ръ К. Д. Станишевъ
Подпредседатель: Н. Якимовъ
Членове: Борисъ Антоновъ
Георги Кондовъ
Иванъ Хаджовъ
Манолъ Димитровъ
Станимиръ Топуковъ
Сотиръ Наневъ
Секретари: Велко Думевъ
Никола Габровски
Василъ Василевъ *

Въ Комитета сж получени и се получаватъ всѣки день резолюции отъ братствата, съ които се порицава единодушно появяването на вестникъ „Вардаръ.“

*

Къмъ широкото българско общество сжщиятъ Националенъ комитетъ отправи писмено освѣтление, отъ което, за краткость, правимъ пакъ само малки извадки:

„Националниятъ комитетъ, като управително тѣло на този съюзъ (на братствата — бел. наша) никога не е допускалъ вмешателство въ своята дейность на други организации, преследващи сжщата цель съ други срѣдства. Това най-добре знаятъ хората, които днесъ стоятъ задъ вестникъ „Вардаръ“.

Отъ повече отъ една година, обаче, сжщитѣ тѣзи хора, за да оправдаятъ своето поведение и действия, въ името на нѣкакъвъ „моралъ“ на ВМРО, търсятъ на всѣка цена, въ борбата имъ съ сжщата тази организация, подкрепата на организираната македонска емиграция. Националниятъ комитетъ не допуска това, оценявайки всичката пакость за дѣлото ни отъ пренасянето на подобни борби въ редоветѣ на емиграцията.

Ето защо, споменатитѣ господа употрѣбиха всички позволени и непозволени срѣдства — памфлети, подписани и неподписани брошури, клевети, интриги, лъжи, разнасяни и проповѣдвани чрезъ специални агенти изъ цѣлата страна, за да деморализиратъ емиграцията, та ако не друго, поне въ часть отъ нея да намѣрятъ морална подкрепа

---

* Осемтѣ души измежду тия единадесеть члена на ржководното тѣло на емиграцията въ България бѣха родомъ отъ Западна Македония, а именно: Н. Якимовъ — отъ Охридъ; Г. Кондовъ — отъ Прилепъ; Ив. Хаджовъ — отъ Струга; Манчо Димитровъ — отъ Емборе; Сотиръ Наневъ — отъ Прилепъ; Ник. Габровски — отъ Крушево; Вас. Василевъ — отъ Емборе; Велко Думевъ — отъ Воденъ.

Тъкмо хората отъ Западна Македония бѣха осждили „протогеровиститѣ“. Само две отъ всички западно-македонски братства, и то не напълно, бѣха повлияни отъ роднински и приятелски връзки съ Протогеровци. Както и другаде ще бжде споменато, и всички дѣлови хора, годни за революционна работа, отъ Западна Македония, се обявиха срещу „протогеровиститѣ“.

за борбата, която тѣ водятъ и чиято цель остава непонятна за емиграцията . . .

Последниятъ съюзенъ конгресъ каза своята тежка дума. Господата, обаче, не взеха актъ и отъ това. Тѣ пакъ продължиха своята пакостна борба, понѣкога подмолно, понѣкога открито. Появата на вестникъ „Вардаръ“ е едно отъ срѣдствата на тази борба . . .

Апелираме къмъ всички български публицисти, литератори и общественици, които сътрудничатъ въ списването на в. „Вардаръ“ и които македонската емиграция високо цени като приятели на македонското дѣло, да проучатъ по-добре замисліитѣ на в. „Вардаръ“, за да не допринасятъ неволно за рушенето на нашата организация.

Ние знаемъ, че тѣзи наши редове ще предизвикатъ озлоблението на „Вардаръ“ и на редакторитѣ му; най-невъздържани хули и всевъзможни клевети ще се изсипятъ върху насъ, но тѣ не ни засѣгатъ и си оставатъ само за смѣтка на авторитѣ имъ, съ които ние нѣмаме нито време, нито желание да се занимаваме.“

И горното писмо е препечатено въ органа на ВМРО „Свобода или Смърть“ отъ 1 октомврий 1929 година.

На 23 и 24 декемврий 1928 година бѣ свикана въ София обща конференция на Младежкия македонски съюзъ въ България. Въ взетата резолюция се подчертаватъ възторжени чувства спрямо ВМРО и се казва:

„Конференцията осѫжда най-рѣзко разколническата дейность на нѣкои бивши дейци отъ ВМРО, които — увлечени отъ най-лоши страсти — игнорирайки скѫпитѣ интереси на Македония, безъ всѣкакъвъ разумъ се опитватъ да разрушаватъ и свещеното единство на организираната македонска емиграция.“

Публикувана бѣ и декларация, въ която се заявява:

„Делегатитѣ отъ Петричкия окрѫгъ, ведно съ всички останали делегати, взимайки поводъ отъ тенденциозно пръсканитѣ слухове, че въ Петричкия окрѫгъ царувало нѣкакво „безредие“ и тероръ, считатъ за свой върховенъ дългъ да заявятъ, че въ Македония подъ българска власть царува пъленъ редъ и спокойствие, на които биха даже завидѣли много други окрѫзи и които гарантиратъ на населението пълна и абсолютна свобода.“

*

Въ списанието „Родина“ (год. III, брой 20, отъ месецъ септемврий 1929 г.), органъ на Съюза на македонскитѣ младежки организации въ България, който наброяваше надъ двадесеть хиляди души редовни членове, бѣха отправени сѫщо протестни думи срещу групичката „протогеровисти“ и тѣхния органъ „Вардаръ“. Ето поне само нѣколко фрази отъ писаното въ споменатия брой:

„Насъ ни е срамъ да наречемъ съ истинското име дейностьта на тѣзи нѣколко македонци около вестникъ „Вардаръ“, които искатъ да внесатъ смутъ и разединение въ редоветѣ на македонската емиграция, която манифестира чрезъ своитѣ конгреси своето пълно единодушие и своето дълбоко презрение къмъ всѣка разколническа дейность отъ рода на тази, която развиватъ хората около в. „Вардаръ“.

Ние знаемъ, че тъкмо единството на македонската емиграция е, което смущава нѣколкото хора около вестникъ „Вардаръ“, заели се съ дѣлото на разколничеството.“

*

Вториятъ конгресъ на македонскитѣ студенти въ чужбина, състоялъ се на 29 и 30 юлий 1929 година въ Мюнхенъ, въ своята резолюция е казалъ и следното:

„Македонската академическа младежь не може на никаква цена да оправдае, безъ да влезе въ противовесъ съ своята съвесть, безогледната дейность на нѣколцина македонци, които въ своето ревниво желание да удовлетворятъ личнитѣ си амбиции, се мжчатъ съ всички сили да смутятъ единството на емиграцията и да рушатъ освободителното дѣло. Деяния отъ този родъ могатъ да бждатъ квалифицирани като едно грубо отричане на моралнитѣ ценности на човѣка, безъ които службата на Македония остава въ най-добрия случай, подценена до нивото на едно низко самолюбие."

Конгресътъ е избралъ секретариатъ въ този съставъ: Никола Коларовъ, Мирчевъ и Живко Гелевъ.

*

Както по-нататъкъ ще посочимъ, така нареклитѣ се протогеровисти, играещи ролята на параванъ въ полза на единъ чуждъ фронтъ срещу македонското освободително дѣло, отъ писания и измислици срещу легалнитѣ македонски организации минаха къмъ употрѣба на куршуми срещу по-познати хора всрѣдъ тая легална емиграция. Въ връзка съ посѣгателството върху живота на Василъ Василевъ отъ Емборе, секретарь на Националния комитетъ на емиграцията, въ печатния органъ на последната — в. „Македония" — се появиха десетки протести отъ страна на разнитѣ македонски легални сдружения. Протеститѣ бѣха пълни съ възмущение и присжда срещу нападателитѣ и тѣхнитѣ инспиратори. За примѣръ, въ броя на в. „Македония" отъ 21 октомврий 1929 година намираме протести отъ софийското студентско дружество „Вардаръ"; отъ Кратовското братство; отъ Енидже-Вардарското и Гюмедженското братства; отъ братството въ Елисейна; отъ братството въ с. Склаве, Мелнишко; отъ братствата въ Станимака, Стара-Загора, с. Дѣлчево, Мелнишко; отъ гр. Плевенъ, отъ Горна-Джумая, отъ гр. Шуменъ, отъ младежката организация въ Плевенъ, отъ младежката организация въ Месемврия, отъ младежката организация въ Станимака. Всички протести сж подписани отъ добре познати срѣдъ цѣлата емиграция, или въ съответнитѣ градове и села, личности. Пакъ само като примѣръ предаваме тукъ текста на телеграмата, която отъ името на Горноджумайското братство е подписалъ легендарниятъ бившъ гевгелийски войвода Аргиръ Манасиевъ: „Честито избавление. Проклета да е ржката, която посегна на тебе и дважъ устата, която произнесе твоята присжда."

Въ връзка съ нападението надъ В. Василевъ вестникъ „Македония" отъ сжщата дата въ уводна бележка писа:

„По поводъ безумния атентатъ противъ живота на секретаря на Националния комитетъ г. В. Василевъ, разколническиятъ вестникъ „Вардаръ", редактиранъ отъ хора, които съвсемъ случайно се забъркаха въ македонската освободителна борба, въ вчерашния си брой не само продължаватъ съ тонъ на побѣснѣли хора да провокиратъ македонската емиграция и да тровятъ душата й, но и по съвсемъ своеобразенъ начинъ тълкуватъ кървавата драма на улица „Узунджовска" . . . .

Македонската емиграция е отвратена отъ безумното и разколническо дѣло на редакторитѣ на вестникъ „Вардаръ". Нейното велико търпение се изчерпва и тя се вече пита: кои сж тия самозванци, които обявиха себе си за „авторитети" по македонскитѣ борби и всѣка седмица бѣснуваще тровятъ душата й? Кога единъ Кулишевъ, който продължава до гуша да тъне въ чуждо блато и който самъ нѣкога

заяви, че съ единия си само кракъ е въ македонското дѣло, кога и единъ Пундевъ, случайна рожба на лични приятели, станаха „авторитети", та така високопарно приказватъ отъ името на македонската емиграция, която ги презира и която се отвращава отъ тѣхъ?"

Македонскиятъ женски съюзъ е изпратилъ, по поводъ посѣгателството върху В. Василевъ, следното писмо, публикувано въ в. „Македония" отъ 28 октомврий 1929 година:

„Уважаеми Господинъ Председателю, отъ името на македонскитѣ майки, съпруги и сестри, обединени подъ знамето на Македонския женски съюзъ въ България, поднасяме чрезъ васъ топли майчини и сестрински съчувствия къмъ ранения Василъ Василевъ . . . .

На дръзкитѣ посѣгатели нашето майчино проклятие!"

*

Все въ връзка съ едно предсмъртно писмо на Г. Баждаровъ, на уводно мѣсто въ в. „Македония" отъ 28 октомврий 1929 година д-ръ К. Д. Станишевъ е написалъ обстойна статия, въ която между другото е казано и следното:

„За Баждарова предъ представителитѣ на печата подчертахъ и факта, че на едно събрание, свикано по негово желание, самъ каза, говорейки за разпритѣ въ ВМРО — „кажете ни най-после, че трѣбва да отстжпимъ, за да се оттеглимъ".

Съобщихъ още, че и на други събрания и мѣста негови приятели и привърженици сж настоявали да се направи нему и на неговитѣ другари предложение, за да отстжпятъ въ борбата си съ ВМРО, и че за това има подписани отъ тѣхъ протоколи."

*

Софийскиятъ в-къ „Македония", органъ на емиграцията въ България, брой 930 отъ 19 ноември 1929 г. помѣства писмо отъ председателя и секретаря на американската наша емиграция (Пандилъ Г. Шаневъ и А. Аврамовъ), въ връзка съ стрелбата противъ В. Василевъ, въ което е казано между другото: „Македонската емиграция въ Америка изпитва голѣмо огорчение, задето безразсждни типове сж могли да посегнатъ върху живота на младия нашъ общественикъ".

*

Въ сжщия брой на в. „Македония" е помѣстена бележка, която отговаря на протогеровисткия (по-точно антимакедонския, защото се касае въ сжщность до вестникъ, който служи на цѣлъ антимакедонски фронтъ, съставенъ отъ разни срѣди, движени отъ чужди централи) в-къ „Вардаръ". Този вестникъ е писалъ, че въ предстоящия конгресъ на македонската емиграция въ България щѣли да присжтствуватъ делегати, които сж изпратени по заповѣдь отъ ВМРО и ще бждатъ послушни, т. е. касаело се до делегати отъ Петричката (пиринската) область, кждето имаше спомагателна ВМРО.

В-къ „Македония" напомня, че миналиятъ конгресъ, станалъ подиръ наказанието на Протогерова, еималъ следния съставъ: отъ стара България (т. е. отъ братства въ старата територия на България) 234 делегати, отъ градъ София — 141 делегати, а отъ Петричката область 70 (седемдесеть) делегати. Така че, голѣмото мнозинство — 375 делегати — значи надъ 80% идватъ отъ мѣста, кждето никой не може да имъ заповѣдва, даже ако приемемъ, че въ Петричко хората сж послушни като войници.

*

Въ нѣколко броя подъ редъ в. „Македония“ изнасяше протестни съобщения изъ разни мѣста на Пиринската область (Петричкия окржгъ тогава), въ които се иска щото Георги Кулишевъ да напустне депутатското мѣсто въ българския Парламентъ, тъй като съ поведението си е доказалъ, че е недостоенъ за довѣрието на народа, който го е избралъ. Логично е да отбележимъ, че ако Кулишевъ възрази — или приятелитѣ му — по усвоения тѣхенъ маниеръ, т. е., че той е билъ избранъ отъ Централния комитетъ на ВМРО, въпроснитѣ протести пакъ сж основателни; защото и ВМРО бламира Кулишева.

Въ броя отъ 19 ноември 1929 година сж помѣстени протести отъ Разложка околия. Така, отъ гр. Разлогъ е писано:

„Високо протестираме противъ поведението на избрания отъ околията ни народенъ представитель Георги Кулишевъ. Всички негови деяния сж пакостни за македонското освободително движение, защото той сътрудничи въ вестницитѣ, служещи явно противъ Македония и подкрепва убийцитѣ, а самъ пита защо ставатъ убийства. Като народенъ представитель нищо не е направилъ за околията. Порицаваме неговото поведение и дигаме нашето довѣрие.

Разложки общински съветъ: Астиновъ, И. Парапуновъ, К. Г. Тумбевъ, Ат. Грънчаровъ, Сп. Филимоновъ, Ив. Вакановъ, С. Х. Димитровъ, Б. З. Вълкановъ, Т. Г. Заховъ“

Въ протестното писмо отъ с. Елешница е казано, че Кулишевъ е единъ отъ подбудителитѣ за изпращането на въоржжената експедиция (разбита отъ милицията на мѣстното население — бел. наша) къмъ Юндола и Обидимъ. Писмото е подписано отъ: общинскитѣ съветници Томановъ, Кр. Семерджиевъ, Г. Тиховъ, Юр. Чоревъ, Ив. Чаневъ, Ив. Чанковъ, Муса Пашовъ, Г. Васевъ, Юр. Бакалски, Г. Помитовъ.

Въ протеста отъ с. Годлево се казва, че Г. Кулишевъ не представлява вече народа, а самъ себе си. Подписанъ е общинския съветъ: Тодоровъ, п. Ивановъ, Партенлиевъ, Гешовъ, Бележковъ, Петъръ Нестеровъ, Шаламановъ, Лазаровъ, Л. Досевъ.

Отъ село Добринище протеста е подписанъ пакъ отъ цѣлия общински съветъ: Мунинъ, Алексовъ, Глигоровъ, Калайджийски, Тонинъ, Власевъ, Поповъ, Козаревъ, Мартонинъ, Симидчиевъ, Прътевъ.

Отъ с. Баня е подписалъ протестъ председателътъ на общинския съветъ Ив. Найденовъ.

*

Органътъ на емиграцията въ България в-къ „Македония“ отъ 18 ноември 1929 година помѣства уводна статия отъ Георги Кондовъ, който въ течение на нѣколко години бѣше и председатель на Националния комитетъ на тая емиграция. Между другото Кондовъ пише относно редакторитѣ на вестникъ „Вардаръ“:

„. . . . Днесъ и най-несведущитѣ разбраха, че Националниятъ комитетъ е билъ много правъ, като ги е обвинилъ въ разколъ, зла воля, да рушатъ това, което цѣлъ народъ съ скжпи морални и материални жертви е изградилъ . . . .

„Волътъ рови, но пада по главата му“, казватъ по насъ. И въ случая е сжщото, защото господата около „Вардаръ“, не само, че не изнесоха истината, а стараейки се да я забулятъ, и чрезъ софизми да възведатъ лъжата въ истина, дадоха да разбератъ всички, че ги е страхъ отъ нея.

Вбѣсени отъ факта, че въ името на единъ моралъ и здравия разумъ, поставиха тѣхъ и приятелитѣ имъ извънъ вратата (тоестъ изгони ги ВМРО — бел. наша), тѣ съ една нескрита злоба се нахвърлятъ върху отдѣлна личность ту отъ легалната, ту отъ революционната

организация и, идентифицирайки ги, приписватъ имъ деяния, въ които не тѣхна воля, а тази на ВМРО е проявена. Така тѣ сочатъ като убиецъ на десетки бивши македонски деятели Ив. Михайловъ, а д-ръ Станишевци и Каранджуловци като помагачи; старателно избѣгватъ, обаче, да посочатъ кѫде той ги е намѣрилъ (тѣзи избити хора — бел. наша), при каква обстановка и намѣрения, и най-главното — кой ги е пратилъ. Знаятъ тѣ добре, че ВМРО е наказала бивши свои членове, защото се опълчиха срещу нея и защото тя не може и не бива да търпи у себе си бацила на разложението. Отъ тука ще се разбере и до колко и каква вина могатъ да иматъ въ тия събития д-ръ Станишевци и Каранджуловци, а още повече ще се разбере защо г. Георги Кулишевъ иска да се осѫдели само убийствата, безъ да се влиза въ разбиране на причинитѣ, чиято последица сѫ тѣ . . . .

Циници по натура, каквито сѫ, безхарактерници и страхливци, тѣ нѣматъ дори куража да признаятъ своитѣ и на приятелитѣ си злодеяния . . .

Списвачитѣ на „Вардаръ“ сериозно мислятъ, ако и да пишатъ инакъ, че обществото въ България и емиграцията сѫ стадо овци и че всѣко пуснато злословие може да мине за чиста монета. Горчиво се лъжатъ тѣзи приятели, ако лежатъ на това ухо . . . . Че това е така най-добре сведочи положението, въ което сѫ тѣ — безъ приятели, презрени. Боятъ се тѣ отъ всички и всичко. Ужасъ ги обхваща отъ мисъльта, че може при нѣкои случай да се каже истината, да се чуе тя, да се разбере тя отъ обществото . . . .

Имате ли куражъ да допущате, че нѣкой ви вѣрва? Не чувствувате ли вие, че каузата ви е пропаднала . . . .; че всички ваши действия се ценятъ като такива на безсилния, на умиращия?“

*

И въ броя на в. „Македония“ отъ 18 ноември 1929 год. сѫ дадени протести отъ Разложка околия, въ които Георги Кулишевъ е подканванъ да напусне Надодното събрание въ София, тъй като избирателитѣ му дигатъ довѣрието си отъ него и го осѫждатъ за разколническата му деятелность.

Наричайки го измѣнникъ къмъ македонската кауза, общинскиятъ съветъ на село Бачево, Разложко, се е подписалъ въ цѣлия си съставъ: Кръстю Кулинчевъ, Поповъ, Даневъ, Топковъ, Завариновъ, Новъ, Радевъ, Стояновъ.

Общинскиятъ съветъ отъ Якоруда подчертава, че Кулишевъ се е отдалъ само на разколническа и пакостна за Македония дейность, а нито единъ пѫть не е посетилъ избирателната си колегия. Подписали: Христо Талевъ, Масларовъ, Бръдошиковъ, Хаджи Сюлиманъ, Мола Алиски, Петъръ Чакъровъ, Александъръ Гърковъ, М. Кунгювъ.

Изтъквайки, че намиратъ за оскърбително Г. Кулишевъ да ги представлява въ Парламента, подписали сѫ се всички отъ общинския съветъ въ село Бѣлица, Разложко: Коновъ, Ташовъ, Тилевъ, Самарджиевъ, Падаревъ, Сърбиновъ, П. Ив. Китинъ.

Съобщението отъ градъ Банско казва, че тамошното население е погнусено отъ провокаторската дейность на народния представитель Георги Кулишевъ. Подписалъ е общинския съветъ: Колчаговъ, Цаковъ, Голевъ, Младеновъ, Радоновъ, Ваканъ Вакановъ, Улевиновъ, Чакъровъ, Д. Голевъ, А. Доювъ, Пиришанчинъ, Радоновъ.

Отъ градъ Горна-Джумая (сега наименуванъ Благоевградъ — бел. наша) е отправенъ остъръ протестъ, въ който се казва, че провокациитѣ на Кулишевъ достигатъ до предателство. Подканенъ е да напусне Парламента, за да не петни въ него свещеното име на Македония. Подписали

сѫ настоятелитѣ на мѣстното благотворително македонско братство: Г. Попангеловъ, Иванъ Илиевъ, Иванъ Клифовъ, Георги Т. Московъ, Иванъ Марковъ, Миланъ Делко Кировъ.

*

„Свобода или Смърть“, органъ на ВМРО, отъ 1 декемврий 1929 г. известява, че отъ 24 до 27 сѫщия месецъ въ София е заседавалъ годишния конгресъ на македонската емиграция, по-точно съюза на македонскитѣ братства. Представени били 169 братства съ четиристотинъ седемдесеть и петь делегати. Не сѫ били представени само Охридското и Крушевското братства отъ София. Но това не означава, че не е имало охридчани и крушовчани, които сѫ били противъ разколническата акция на така наречените „протогеровисти“.

Въ конгреса нѣкой струмишки делегатъ (отъ Струмишкото братство) прочелъ една резолюция, която е била отхвърлена отъ конгреса.

На щателна критика и преценка наново е била подложена пакостната дейность на групата, която вдъхновява и издава вестникъ „Вардаръ“. При абсолютно единодушие делегатитѣ сѫ осѫдили въпросната група и нейнитѣ деяния. Нито единъ делегатъ не се явилъ въ защита на херостратовцитѣ, които сквернѣха и се опитваха да рушатъ македонското освободително дѣло.

Въ резолюцията на конгреса е казано и следното:

„Осмиятъ редовенъ конгресъ на македонската емиграция въ България, състоялъ се на 24, 25, 26 и 27 ноември 1929 година . . . .

2. Констатира съ дълбоко съжаление, че при изпълнение на своитѣ прѣки задачи Националниятъ комитетъ е билъ систематически спъванъ отъ разрушителната акция на лица съ бивша принадлежность къмъ Македонската революционна организация, които следъ несполучливитѣ си опити да използуватъ легалнитѣ организации като орѫдия въ борбата си срещу ВМРО, прибѣгнаха до най-безогледни срѣдства, за да уязвятъ престижа както на Македонския националенъ комитетъ, така и на представляваното отъ него Македонско легално движение. По пѫтя на тая открита борба срещу македонската емиграция и нейното дѣло, сѫщитѣ лица, следъ като залѣха обществото съ една клеветническа литература, достигнаха до едно безумие, не допускано отъ никого: пратиха убийци срещу членове на Националния комитетъ, нараниха тежко единъ отъ секретаритѣ му и убиха члена на Варненското македонско братство Пандилъ Шишковъ.

Конгресътъ констатира, сѫщо съ дълбоко възмущение, че въ пълно съгласие съ разрушителната дейность на тѣзи лица работятъ и други около вестникъ „Вардаръ“, чиито роли досега сѫ били — явно или прикрито, съ недостойни лъжи и клевети — да създадатъ смутъ въ редоветѣ на македонската емиграция, да я обезвѣряватъ и да разпалватъ вражди и нови борби.

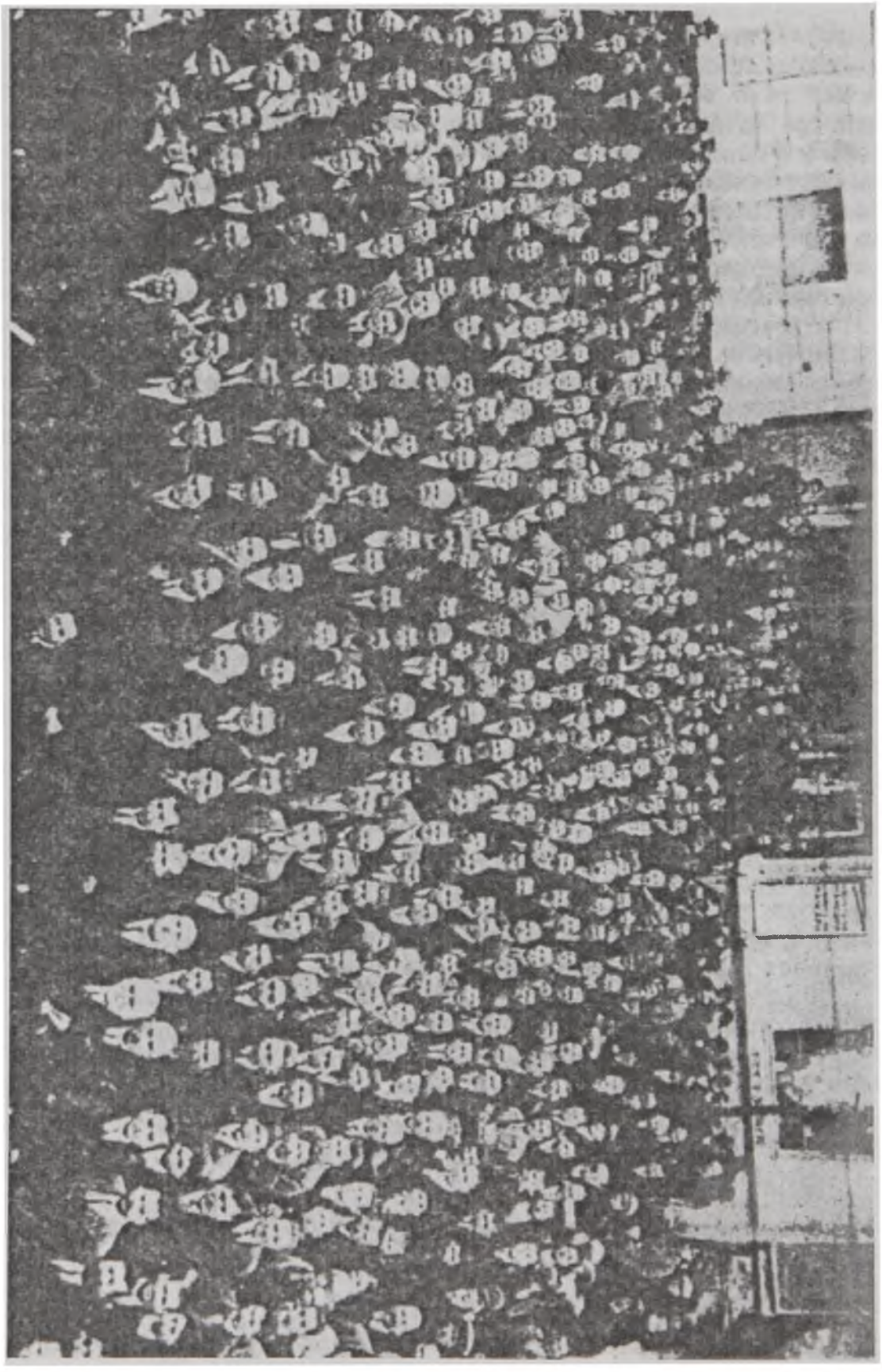
Имайки предвидъ всичко това, конгресътъ осѫжда разколническата дейность на поменатитѣ лица и заявява предъ обществото, че тѣ не говорятъ отъ ничие име и не представляватъ никого — освенъ себе си.“

*

Въ органа на ВМРО „Свобода или Смърть“ отъ 1 януарий 1930 г. е помѣстена статия за станалия на 15, 16 и 17 декемврий 1929 година въ София конгресъ на Македонския младежки съюзъ. Между другото въ статията е казано:

„Следъ конгреса на братствата, който мина при рѣдко единодушие и повишено съзнание за дългъ и отговорность, конгресътъ на Маке-

донскитѣ младежки културно-просвѣтни организации въ България дойде не само да затвърди това единодушие по всички посоки, но и да засили още повече вѣрата въ подетата борба и нейнитѣ положителни резултати . . . .

Делегатитѣ на Македонскитѣ братства въ България за състоялия се отъ 24 до 27 ноември 1929 година конгресъ въ София

На конгреса бѣха представени, въпрѣки лошото време, 150 организации съ 420 души делегати. Презъ време на тридневнитѣ заседания подчертана бѣ желѣзната дисциплина, която сжществува срѣдъ македонската младежь, както и нейната сериозна загриженость около

разрешаването на всички въпроси, които сѫ въ връзка съ дѣлото на Македония . . . .

Въ преценката на отчета, даденъ отъ Секретариата на Съюза, многобройнитѣ говорители, вишисти и прости селянчета, съ еднакво спокойствие, обективность и мѫдрость отбелязаха пълното му одобрение, като не забравиха да подчертаятъ и многобройнитѣ прѣчки, които загубилитѣ всѣка мѣрка на общественость тъмни съвести, около разкапаното вече ЗП, създадоха въ развоя на македонското младежко движение . . . .

Въ тоя свой пъкленъ планъ бухалитѣ около в. „Вардаръ", съ всичкия цинизъмъ на своитѣ продадени души, не пощадиха и свѣтлия възходъ на македонската младежь. Тѣ я похулиха по единъ най-престѫпенъ начинъ."

И младежкиятъ конгресъ привърши съ изрази на живи симпатии къмъ борцитѣ на ВМРО.

Органътъ на македонската емиграция въ Америка, в. „Македонска Трибуна" отъ 13 ноември 1930 год., публикува статия подъ заглавие „Провокация, лъжи и злоупотрѣбления съ името на ВМРО".

Вестникътъ съобщава, че Н. Томалевски и К. Пърличевъ изпратили до вестникъ „Народенъ Гласъ" въ Америка нѣкаква статия, като представили, че статията имъ изхожда отъ ВМРО.

„Македонска Трибуна" изяснява, че тия две лица сѫ изключени отъ редоветѣ на ВМРО, защото сѫ прегрѣшили и не сѫ посмѣли да се яватъ на конгреса; задето сѫ злоупотрѣбили съ македонски революционни срѣдства; задигнали сѫ революционни архиви и печати; и задето сѫ организирали убийства надъ легални и нелегални македонски дейци.

„Македонска Трибуна" по-нататъкъ казва:

„Всички македонски организации сѫ се отвратили отъ противоотечествената имъ дейность и съ специални конгресни резолюции сѫ ги порицали. Понеже цѣлокупната македонска емиграция е единодушна въ схващането си по отношение на тѣхъ, тѣ сѫ предприели съ срѣдства отъ неизвестенъ източникъ една крайно раздорническа и противомакедонска борба срещу нея въ лицето на македонскитѣ братства въ България, водени отъ Македонския националенъ комитетъ; срещу Илинденската организация, Македонския женски съюзъ, Македонския научен институтъ, Македонския младежки съюзъ, Съюза на македонскитѣ студенти въ Европа, — съ една дума противъ всички македонски организации. Като не можаха абсолютно никакъ да подействуватъ всрѣдъ македонската емиграция въ Европа, сега насочватъ отровното си жило въ Америка противъ Македонскитѣ политически организации, тѣхния конгресъ и Централния ни комитетъ.

Ние отминаваме съ презрение неокачествимата провокация на озлобенитѣ г-да Н. Томалевски и К. Пърличевъ, изхвърлени отъ Македонското освободително движение заради изброенитѣ престѫпления."

Органътъ на македонската емиграция въ България в. „Македония" отъ 23 февруарий 1931 година, въ връзка съ убийството на Йорданъ Гюрковъ (за което по-нататъкъ ще стане дума, както и за други подобни дѣла, извършени отъ антимакедонския фронтъ, закритъ задъ фирмата „протогеровисти") — помѣства писмо отъ Македонското студентско дружество въ градъ Нанси — Франция, въ което между другото е казано: „На предателитѣ, на тѣзи нищожни хора, всички съ низки чела, достойни да се търкалятъ въ калта, ние македонскитѣ студенти въ

Нанси, изпращаме нашитѣ презрения.“

*

Въ сѫщия брой в. „Македония“ помѣства курсивна бележка, въ която е казано следното:

„По настояването и изричната молба на така наречената помирителна комисия, въ завчерашния брой ние дадохме мѣсто на нейното съобщение, съ което тя известява на македонската емиграция и българското общество, че е „завършила благополучно своята мисия“ въ смисълъ, какво групата на Г. п. Христовъ и К. Пърличевъ „престава да действува и, като се разформира, спира каквато и да е борба съ оръжие, перо и слово“ . . . .

Вѣрно е, че групата на Г. п. Христовъ и К. Пърличевъ се разформирува, обаче, само до толкова, до колкото тя бѣше призната отъ нѣкои отдѣлни лица и срѣди като нѣкаква си отдѣлна ВМРО, което име незаконно си бѣ присвоила възъ основа на бившитѣ качества на Попъ Христовъ и Пърличевъ. Съ оттеглянето на последнитѣ отъ тая група вече пада каквото и да е основание да бѫде тя таксувана отъ когото и да било като нѣкаква си ВМРО.

Декларацията на Георги п. Христовъ и Кирилъ Пърличевъ е тѣхна лична и се отнася само до тѣхното поведение спрямо ВМРО за въ бѫдеще. До колкото ни е известно, тѣ и предъ членоветѣ на комисията сѫ подчертали тоя смисълъ на декларацията имъ отъ 17 тоя месецъ; следователно, тя не е дадена отъ името на цѣлата група, въ която влизаха сѫщо Перо Шандановъ, Кръстанъ попъ Тодоровъ, Пецо Трайковъ и още нѣколцина други.

Сѫществуватъ доста признаци, по които ясно се вижда, че Кръстанъ попъ Тодоровъ, Перо Шандановъ и нѣколцината имъ другари не само, че не сѫ се отказали отъ престѫпната си досегашна дейность срещу дѣлото на Македония, но се готвятъ за нови злодеяния, може би съ още по-голѣма настървеность.

Предъ видъ на всичко това, налагаше се една пълна обективность въ завчерашното съобщение на почитаемата комисия. Общественото мнение, което, по понятни причини, и безъ това е склонно къмъ една прибързаность, въ случая не бива да бѫде, макаръ и неволно, приспивано тъкмо въ момента, когато е нужно по-енергично въздействие върху останалитѣ нѣколцина измѣнници, които въпрѣки всичко не искатъ да спратъ съ своето престѫпно безумие.“

*

Все въ сѫщия брой на в. „Македония“, тоестъ отъ 23 февруарий 1931 година на уводно мѣсто е помѣстена статия отъ твърде познатия и авторитетенъ професоръ Любомиръ Милетичъ, председатель на Българската академия на наукитѣ, подъ заглавие „Българскиятъ печатъ и македонското дѣло“.

Проф. Милетичъ е родомъ отъ Щипъ; той бѣ главниятъ двигатель и участникъ съ перото си въ всички печатни издания на Македонския научен институтъ въ София. Следователно и неговото гледище може стопроцентно да се смѣта като съставенъ дѣлъ отъ становището на македонската емиграция въ България спрямо акцията на занимаващитѣ ни тукъ разколници. Ето извадки отъ статията на голѣмия професоръ:

„Криво ни става, когато чуждото обществено мнение, зле уведомено по българскитѣ работи, несправедливо ни сѫди и вмѣсто да ни съчувствува, дори неприязнено ни посрѣща . . . .

Но можемъ ли съ нѣщо да извинимъ себе си — българския пе-

чатъ, когато той сѫщо така повърхностно и необективно преценява много важни и за външния свѣтъ обществени прояви отъ българския животъ?! А неоспоримо е, че българскитѣ публицисти съ нѣкои похвални изключения, отъ две години насамъ явно си затваряха очитѣ предъ главния поводъ на току-що утихналата тѣзи дни кървава разпра, която се водѣше отъ името на малка група македонски разколници противъ най-виднитѣ представители на македонскитѣ организации. И когато понѣкога и заговорѣха на тая тема, все си даваха видъ на менторъ къмъ намѣрилитѣ „гостоприемство“ македонски българи, на които четѣха общи укорителни нотации безъ да криятъ, че въ сѫщность не искатъ и да знаятъ кой е кривъ и кой е правъ . . . .

И въпрѣки, че цѣлата македонска емиграция начело съ най-виднитѣ си представители, почти безъ изключение, явно и нееднократно манифестира пълното си довѣрие къмъ рѫководителитѣ на единната македонска вѫтрешна организация начело съ Иванъ Михайловъ и двамата му другари, — всичко това не стигаше на нашия печатъ, за да се отнесе съ дължимия респектъ къмъ това общо довѣрие и споредъ това да вземе опредѣлено становище въ името на общонароднитѣ интереси. А фактъ е, че напротивъ, съ своето безразлично отнасяне къмъ причинителитѣ на раздора, поставяйки ги наравно съ грамадната маса идейно сплотени около своята ВМРО, българскиятъ печатъ и повлияната отъ него часть отъ българското общество не малко насърдчаваха първитѣ да продължаватъ пакостното си дѣло. Та и безъ това исконнитѣ врагове на всичко българско въ туй време умѣло се грижеха да убедятъ свѣта, че македонскитѣ българи били раздвоени на два враждебни лагера и че Македонското освободително движение скоро ще се провали.

А въ действителность, както се видѣ и сега, когато наистина се туря край на злощастната крамола, нѣмаше сериозно идейно разцепление въ македонскитѣ редове; имаше само недоволници, лично засегнати, изгубили довѣрието на Вѫтрешната организация, на която бѣха довчерашни служители. Въ своитѣ уязвени амбиции тѣ отидоха до тамъ, че дигнаха рѫка противъ самата нея, обсебиха си нейното име, издигнаха срещу ѝ прикритъ фронтъ удобенъ да затуля и разни знайни и незнайни орѫдия на външнитѣ български врагове, да не говоримъ тукъ и за наши пораженци. Най-сетне стигнахме до последната, дадена отъ героичния Щипъ скѫпа македонска жертва. Кой посегна на Гюркова?! За пръвъ пѫть по този мѫчителенъ въпросъ видѣхме нашия печатъ по-трезвено да погледне и да прозре, где е голѣмото зло. А организиранитѣ и сплотени македонци отдавна подозираха, че задъ гърба на отцепницитѣ боравятъ и чужди нечестиви рѫце.

Бранейки себе си, ВМРО бранѣше и България, чиито интереси македонскитѣ българи винаги сѫ имали присърдце, на всѣки случай не по-малко отколкото онѣзи, които не пропускатъ случай да имъ припомнятъ да не забравяли жизненитѣ интереси на страната, която имъ е дала гостоприемство.“

*

Отъ 24 до 26 януарий 1932 година се свика наново годишния конгресъ на македонскитѣ братства, все така импозантенъ, както и всички конгреси на тая главна емигрантска наша организация. Председатель на Конгресното бюро е билъ Панчо Тошевъ, адвокатъ отъ Щипъ (синъ на Доне Тошевъ, прославения щипски кираджия, комуто турската власть залови въ Битоля бомби въ чувалитѣ съ оризъ и който — заради непоколебимата му твърдость при изтезанията — биде назованъ „баща на македонската твърдость“); членове на Бюрото сѫ били: Филипъ Нико-

ловъ, Емануилъ Ляпчевъ, Г. Чочковъ, Илия Георгиевъ, Д. Марковски.

Конгресътъ е билъ поздравенъ отъ мнозина представители на български обществени организации. Отъ името на запаснитѣ български офицери генералъ Велизаръ Лазаровъ е казалъ въ поздрава си между другото:

„Централното настоятелство на запаснитѣ офицери ме упълномощи да ви поздравя и да ви пожелая ползотворна дейность, и да ви засвидетелствувамъ, че то е винаги съ васъ, докато се дойде до великия день на свободата."

За конгреса сж писали вестницитѣ: „Знаме", „Миръ", „Демократически Сговоръ", „Независимость", „Дневникъ", „Независимость — 2", „Зора", „Свободна Речь", „Време", „Изгрѣвъ", „Слово".

Само вестникъ „Пладне" бѣше писалъ, „че конгресътъ не билъ много добре посетенъ", което е пълна измислица. А чудно бѣ за мнозина, че Димо Казасовъ, познатиятъ сърбофилъ и пораженецъ, писа въ „Изгрѣвъ" на уводно мѣсто:

„Фактътъ на това масово движение, което числи въ редоветѣ си хиляди и хиляди българи отъ всички краища на Македония — тоя фактъ по-силно и по-красноречиво отъ всичкитѣ филологически и исторически спорове и трактати прави силна каузата на това движение."

Относно „протогеровиститѣ" и този конгресъ подчерта изтъкнатото вече становище на емиграцията, осжждайки тая престжпна група.

*

Органътъ на македонската емиграция въ Америка, в. „Македонска Трибуна" отъ 23 априлъ 1931 г., сжщо бѣ смѣтналъ за подходяще да цитира статията на проф. Милетичъ. Основателно „Македонска Трибуна" е взела и пасажа отъ статията на професора, изпуснатъ по-горе отъ насъ — както и други пасажи, заради краткость, но който е изразилъ една тжжна истина:

„ . . . . Това странно поведение на органитѣ на българското обществено мнение, ако и често мотивирано съ плачливи фрази на възмутено родолюбие, въ сжщность е печално доказателство на липса у вдъхновителитѣ имъ на онова широко родолюбие, което не може еднакво да не милѣе за всичко българско отсамъ и оттатъкъ държавнитѣ ни граници, и което е длъжно отблизо и въ подробности да изучава източницитѣ на подобенъ родъ обществени събития, ако и тѣ на гледъ да засѣгатъ главно Македонския въпросъ."

*

Въ вестникъ „Македонска Трибуна" отъ 5 януарий 1933 година е помѣстенъ следващия общъ протестъ на македонскитѣ легални организации въ Европа до министъръ-председателя на България:

„Господинъ Министъръ-Председателю,

Управителнитѣ тѣла на Македонскитѣ организации въ България — на Съюза на македонскитѣ благотворителни братства, на Съюза на бившитѣ македонски революционери „Илиндень", на Македонския женски съюзъ, на Македонскитѣ младежки организации, на Съюза на македонскитѣ студенти въ чужбина, както и членоветѣ на Македонската парламентарна група — ржководими отъ еднаквото чувство на преданость къмъ Македонското освободително движение, както и къмъ страната, кждето сме намѣрили братско гостоприемство и

прибѣжище, поднасяме настоящия протестъ предъ българското правителство и посочваме на едно непоносимо положение, което създава неизмѣрими злини на българската нация и внася разстройство въ духовното единство на свободни и поробени българи.

Известно Ви е, че на 25 ноември бѣ извършено покушение върху неврокопския народенъ представитель Стоянъ Филиповъ, когато той, напущайки българското Народно събрание, се прибираше въ своя домъ. Филиповъ по едно чудо остана спасенъ, а неговиятъ другарь, Анчо Соколовъ, загина отъ куршумитѣ на една противонародна конспирация.

На 30 юний н. г. се направи опитъ да бѫде убитъ горноджумайския народенъ представитель Петъръ Мърмевъ, а на 16 май загина трагично благородния и голѣмъ български родолюбецъ Димитъръ Михайловъ, председатель на Националния комитетъ на македонската емиграция въ България.

За всички македонски организации е установено по единъ абсолютенъ начинъ, че поменатитѣ покушения, както и редица други, сѫ дѣло на една престѫпна група въ София, която нѣма нищо общо съ македонската борба за освобождението на поробеното ни отечество, а служи непосрѣдствено на чужди интереси и създава неизмѣнно провокация въ столицата на царство България.

Дейностьта на тази престѫпна група е отречена единодушно отъ конгреситѣ на всички легални македонски организации въ Европа и Америка, които осѫдиха посѣгателството върху народното единство и порицаха нѣколцината народни измѣнници . . . . "

Следъ като сѫ дадени цитати отъ конгреситѣ на емигрантскитѣ организации въ България, които по-горе посочихме, протестътъ продължава:

„ . . . . За насъ е безсъмнено сѫщо така, че въпросната престѫпна група, особено отъ една година насамъ, е въ услуга на сръбската държава, която въ отношенията ѝ къмъ България и македонскитѣ организация се ржководи отъ следнитѣ две начала: да внася разединение въ духовното единство на свободни и поробени българи и да се създаватъ изкуствено условия за разстройство и унищожение на македонскитѣ легални организации.

Тази група е въ връзка, сѫщо така, и съ виенската „македонска" комунистическа централа, която въ отношенията ѝ къмъ нашето народно движение не се различава отъ Бѣлградъ.

Ние съ болка трѣбва да подчертаемъ, че тая политика на нашитѣ врагове, благодарение на продадената шпионска група и на лекотата въ известнитѣ български срѣди, постигна значителни резултати. Мнозина български общественици не виждатъ създаванитѣ провокации на българска почва срещу Македонското освободително движение и, взимайки поводъ отъ печалнитѣ събития, които се развиватъ мимо волята на македонскитѣ организирани сили, и за които ние най-много съжаляваме, неразумно чернятъ македонското име и нанасятъ жестоки поражения въ душата на свободния и поробенъ българинъ.

Ние съ още по-голѣма болка констатираме, че българската официална власть волно или неволно съдействува на тази разрушителна антибългарска акция. Миналото ни посочва редица примѣри на противомакедонска деятелность, която, за нещастие, костува скѫпо и на българската държава. Известни сѫ действията на българското правителство въ периода отъ 1920 до половината на 1923 година, което изпращаше организирани чети срещу македонскитѣ революционери и вѫтре въ нашето отечество, и съ това се унищожаваше бор-

ческия духъ на нашитѣ поробени братя и се помагаше асимилационната политика на поробителитѣ имъ.

Печатътъ изнесе потресни факти за официално насърдчение и подкрепа, давани отъ режима преди 21 юний 1931 година на сегашната предателска група, която върши убийства и предизвиква убийства въ България. Мнозина представители на днешната власть продължаватъ това тъмно и противобългарско дѣло. Българската полиция и въ този моментъ знае кои сѫ фактическитѣ автори на посѣгателството срещу Стоянъ Филиповъ, на опита да се убие Мърмевъ, на убийството на нашия скѫпъ и непрежалимъ председатель Димитъръ Михайловъ и на редица още злодеяния. Тѣзи платени орѫдия на чужди държави сѫ въ София и иматъ единствена задача да спъватъ нормалния ходъ на Македонското освободително движение, да разединяватъ българи отъ българи и да опорочватъ легалния характеръ на македонскитѣ организации въ България, като ги представятъ единни по срѣдства въ Вѫтрешната македонска революционна организация.

Ние никога не сме отричали общия ни мораленъ фронтъ съ поробена Македония, която по принуда е прибѣгнала къмъ срѣдствата на революцията. Но ние никога не сме работили освенъ въ рамкитѣ на законитѣ въ страната, въ която живѣемъ, стремейки се да бѫдемъ полезни съ всички сили на своята злочеста татковина. И ако това е нѣкакъвъ поводъ да бѫдемъ изложени на предателски удари на една шпионска банда, и то предъ очитѣ на българската полиция, ние сме готови да понесемъ съ гордость всички жертви и да продължимъ македонското легално дѣло.

Въ качеството си на български граждани и на македонски легални общественици, ние поднесохме на Вашия замѣстникъ, г. министъра на вѫтрешнитѣ работи, едно изложение презъ м. юлий н. г., подчертавайки своя енергиченъ протестъ срещу чудовищната пасивность на българската официална власть по отношение на една предателска група, точното мѣстопребиваване и действията на която, както и връзкитѣ ѝ съ чужди държави сѫ известни на българската полиция.

Отъ името на цѣлокупната организирана македонска емиграция въ България ние сме длъжни да Ви обърнемъ още единъ пѫть вниманието, Господинъ Министъръ-Председателю, че ние сме възпрепятствувани въ своята легална дейность отъ една група отъ чужди орѫдия въ София, която открито заявява, че ще посѣга върху членоветѣ на Националния комитетъ и останалитѣ легални македонски организации (последниятъ брой на „Революционенъ Листъ“) и която иска да отождестви и представляванитѣ отъ насъ организации съ Вѫтрешната македонска революционна организация — нѣщо, което отдавна се твърди и желае отъ покровителитѣ на тази група — сърбитѣ. Ние искаме да отхвърлимъ съ възмущение — предъ българското правителство и предъ българското общество — обвинението, че македонскитѣ българи въ царството не държатъ смѣтка за престижа на държавата, въ която живѣятъ, както и да отхвърлимъ легендата за сѫществуването на „Македонска фракция“ и „Македонски самоизтрѣбления“. Всички македонски сили сѫ единни и съсрѣдоточени въ борба съ поробителитѣ на Македония.

Единственитѣ виновници за печалнитѣ събития, които се развиватъ въ България, и които така жестоко чернятъ хубавото име на тази страна и на нашата свещена освободителна борба сѫ престѫпната група въ София и онѣзи, които ги толериратъ, подкрепватъ и насърдчаватъ въ тѣхното рушително дѣло. Като български граждани ние посочваме тѣзи факти и се надѣваме, че българската власть ще осигури най-после спокойствието на македонскитѣ легални организации

въ България, които сѫществуватъ съгласно и подъ закрилата на законитѣ въ тази страна.

Ние дължимъ да подчертаемъ още, Господинъ Министъръ-Председателю, че продължаването на днешното положение неминуемо ще доведе до събития, отговорността за които не ще бѫде наша и които сигурно не ще можемъ да предотвратимъ.

Македонската борба не ще загине отъ ударитѣ на една шепа предатели, както не е загинала отъ много и неимовѣрно по-могѫщи прѣчки. Нито пъкъ ще се намѣрятъ сили въ тази страна, които ще отклонятъ нашитѣ сънародници отъ изпълнение, по пѫтя на законитѣ и легалността, на своя синовенъ и националенъ дългъ.

Македонската борба ще се води съ цената на всички жертви до крайна победа и ние сме убедени, че въ тази борба ние ще имаме пълната и братска подкрепа на цѣлия български народъ.

Приемете, Господинъ Министъръ-Председателю, израза на нашитѣ дълбоки почитания къмъ Васъ.

София, 6 декември 1932 година

Подписали:

Македонския националенъ комитетъ: Председатель — г. Кондовъ, подпредседатели — Д. Попандовъ, д-ръ Ф. Маноловъ; секретари — Н. Габровски, К. Георгиевъ, Хр. Зографовъ; членове — Ст. Димитровъ, Щ. Божиновъ, Анд. Пиперевски, Г. Николовъ, Дим. Марковски.

Македонската парламентарна група: Д-ръ К. Станишевъ, д-ръ П. Кушевъ, Петъръ Мърмевъ, В. Ив. Василевъ, Ив. Ингилизовъ, В. п. Димитровъ.

Илинденската организация: К. Христовъ, Л. Томовъ, Хр. Шалдевъ, Ант. Кецкаровъ, Л. Гошевъ, П. Мърмевъ, Б. Груевъ.

Македонския женски съюзъ: Вела Карайовова, Ел. Джерова, Ел. Шалдева, Д. Албанска, Ал. Паскалева, д-ръ З. Сарафова, Ст. Христова, К. Александрова, Р. Руменова, Ирма Б. Иванова.

Секретариатъ на Младежкия македонски съюзъ: Д. Михайловъ, К. Минджовъ, Д. Р. Рафаиловъ, Д. Атанасовъ, Бор. Ив. Динковъ, П. В. Думевъ.

Македонския студентски съюзъ въ чужбина: Н Моневъ.

*

За читателитѣ на тѣзи редове, които сѫ отдалечени съ десетилѣтия отъ описванитѣ събития, нека кажа какво образование, минало и професия имаха поне онѣзи измежду гореподписанитѣ членове на легалнитѣ управителни тѣла всрѣдъ емиграцията, за които добре си спомнямъ. За Г. Кондовъ, Хр. Зографовъ, Н. Габровски и Ст. Димитровъ ще стане дума подиръ две-три страници. А за останалитѣ ще спомена само следното.

Д. Попандовъ отъ Тиквешко бѣше дългогодишенъ гимназиаленъ учитель и винаги близъкъ до освободителното движение; Д-ръ Филипъ Маноловъ отъ Южна Македония (ако се не лъжа отъ Емборе) бѣше дългогодишенъ секретарь въ Министерството на просвѣтата въ София; К. (Козма) Георгиевъ отъ с. Смилево, Битолско, бѣше гимназиаленъ учитель въ Солунъ и въ България — той е синъ на селския рѫководитель въ Смилево при избухване на Илинденското възстание, Георги Чурановъ; Щерю Божиновъ отъ Солунъ бѣше чиновникъ и търговецъ, свършилъ Солунската българска реална гимназия, прекрасенъ човѣкъ и родолюбецъ; Антонъ Пиперевски отъ Щипъ, виденъ търговецъ, нѣкогашенъ касиеръ на ВМРО въ Солунъ, самообразованъ и редко разу-

менъ човѣкъ; Д-ръ К. Д. Станишевъ отъ Кукушъ, близъкъ на македонското дѣло още отъ Солунъ, тактиченъ, отлично възпитанъ и благъ човѣкъ, много подходящъ за връзки съ чуждестранни срѣди; Д-ръ Петъръ Кушевъ отъ Велесъ, членъ отъ видната велешка революционна фамилия Кушеви, здравъ стълбъ на ВМРО въ Велесъ при турския режимъ, прекаралъ дълго време на заточение въ Родосъ заедно съ Тодоръ Лазаровъ; Петъръ Мърмевъ, гимназиаленъ учитель нѣкога въ Солунъ, сетне въ България, бившъ градски ржководитель на ВМРО въ гр. Прилепъ, отъ кждето бѣ родомъ; В. Ив. Василевъ отъ Емборе, синъ на познатия въ Костурско училищенъ деятель Иванъ Василевъ; Иванъ Ингилизовъ отъ Малешевско, деятель още отъ турския режимъ, адвокатъ; Кирилъ Христовъ, отъ Битоля, баща на станалия знаменитъ пѣвецъ Борисъ Христовъ, бившъ учитель въ Македония, въ течение на години председатель на старитѣ илинденски борци; Лазаръ Томовъ отъ Разлогъ, гимназиаленъ учитель, нелегаленъ борецъ още по време на Илинденското възстание; Хр. Шалдевъ отъ Гюмендже, гимназиаленъ учитель въ Солунъ и въ България, нелегаленъ при турския режимъ, заемалъ рисковани постове въ Македонското движение следъ Първата свѣтовна война, безъ шумъ и пози; Антонъ Кецкаровъ отъ Охридъ, родолюбецъ и добъръ деятель въ ВМРО още отъ турския режимъ; Вела Карайовова отъ Папрадище, Велешко, гимназиална учителка; Ел. Джерова отъ Охридъ, съпруга на покойния полковникъ Джеровъ; Д. Албанска, съпруга на Атанасъ Албански отъ Гостиварско, влиятеленъ българинъ въ цѣлата негова родна околия; Ал. Паскалева, съпруга на Т. Паскалевъ отъ Сѣрско, а тя отъ видната българска фамилия Божкови въ Скопйе, съпругътъ й адвокатъ и деятель отъ миналото; Д-ръ Злата Сарафова, сестра на Борисъ Сарафовъ; К. Александрова, сестра на Тодоръ Александровъ; Р. Руменова отъ семейството на Д-ръ Вл. Руменовъ, просвѣтенъ и авторитетенъ членъ всрѣдъ българитѣ отъ гр. Крушово.

Съюзътъ на Македонскитѣ патриотически организации въ Америка изпрати сжщо протестъ до българския министъръ-председатель. Въ броя отъ 12 януарий 1933 година на вестникъ „Македонска Трибуна“ е даденъ цѣлиятъ текстъ на протеста, отъ който тукъ правимъ следващата извадка:

. . . . „Ставайки изразители на чувствата на членоветѣ на Македонскитѣ политически (по-сетне наречени патриотически — бел. наша) организации въ Съединенитѣ щати и Канада, проклели отдавна нѣколкото нещастни наши братя въ София, които сж си прикачили за по-удобно прикритие фирмата „протогеровисти“, ние не можемъ да скриемъ безграничното си възмущение и огорчение отъ равнодушието, съ което почитаемото Ви правителство се отнася къмъ престжпната роля, която играятъ въпроснитѣ шпиони, жертва на които станаха досега: благородниятъ македонски ратникъ Йорданъ Гюрковъ, непрежалимия водачъ на Македонскитѣ братства въ България — Димитъръ Михайловъ, македонскитѣ ратници — Нанчо Витларовъ, Димитъръ Джузданов, Тодоръ Гущеровъ, Тома Дуровъ, Пандилъ Шишковъ, Анчо Соколовъ, художникътъ Тодоровъ — убитъ вмѣсто народниятъ представитель Петъръ Мърмевъ, и други.

Ние считаме за излишно, Господинъ Министъръ-Председателю, да Ви излагаме останалитѣ многобройни престжпни факти за мизерната роля на комарджийската групичка около шпионитѣ Кръстанъ попъ Тодоровъ и Шандановъ, защото не допускаме, че тѣ не сж известни на Вашия колега г. Гиргиновъ. Но ние не можемъ да си обяснимъ въ името на какво и въ защита на чии интереси негови висши и нисши полицейски органи могатъ да служатъ като покровители, а въ нѣкои случаи и ятаци на гореспоменатитѣ престжпници . . . .

Синоветѣ на Македония, както и всички разумни хора, не могатъ да смѣтатъ справедливата самоотбрана срещу една доказана шпионска групичка за македонска междуособица . . . .

Солидаризирайки се съ възмущението на братскитѣ намъ македонски организации задъ океана, ние искаме само да подчертаемъ тежката отговорность, която Вие поемате, ако продължите и за въ бѫдеще да се отнасяте къмъ шпионитѣ въ София съ сѫщото досегашно Ваше равнодушие.

Индианаполисъ, Инд. 7 януарий 1933г.

Следватъ подписитѣ на Централния комитетъ на МПО“

*

На 12 февруарий 1933 година въ гр. Горна-Джумая се събра Великиятъ македонски съборъ. Това име заслужено му бѣ дадено, тъй като той е единственъ по рода си въ цѣлата история на Македонското освободително движение до този моментъ.

Хилядното множество на Великия македонски съборъ

Дори сръбскиятъ печатъ не можа да скрие, че Съборътъ е билъ грандиозенъ; че на него се проявило абсолютно единодушие въ македонското движение; а сѫщо така се проявила и солидарностьта между борещитѣ се за свобода Македония и Хърватско.

Гръцкиятъ печатъ подчерта необикновеното значение на Събора, но намѣри за нужно да изтъкне, че искането на свободна и независима Македония означавало провокация и било равносилно на война между Гърция и България. Вестникъ „Политика“ заяви: „При една такава необявена война, Гърция нѣма да се намѣри неподготвена“. Писаха и други гръцки вестници, особено „Катимарини“ и „Етносъ“. Последниятъ вестникъ обръща вниманието на великитѣ сили върху „много сериознитѣ последици, които евентуално могатъ да настѫпятъ отъ акцията на Македонския комитетъ“.

Писа се по случая и въ вестницитѣ на другитѣ балкански страни; а и печатътъ на великитѣ сили изтъкна голѣмата политическа важность на този съборъ.

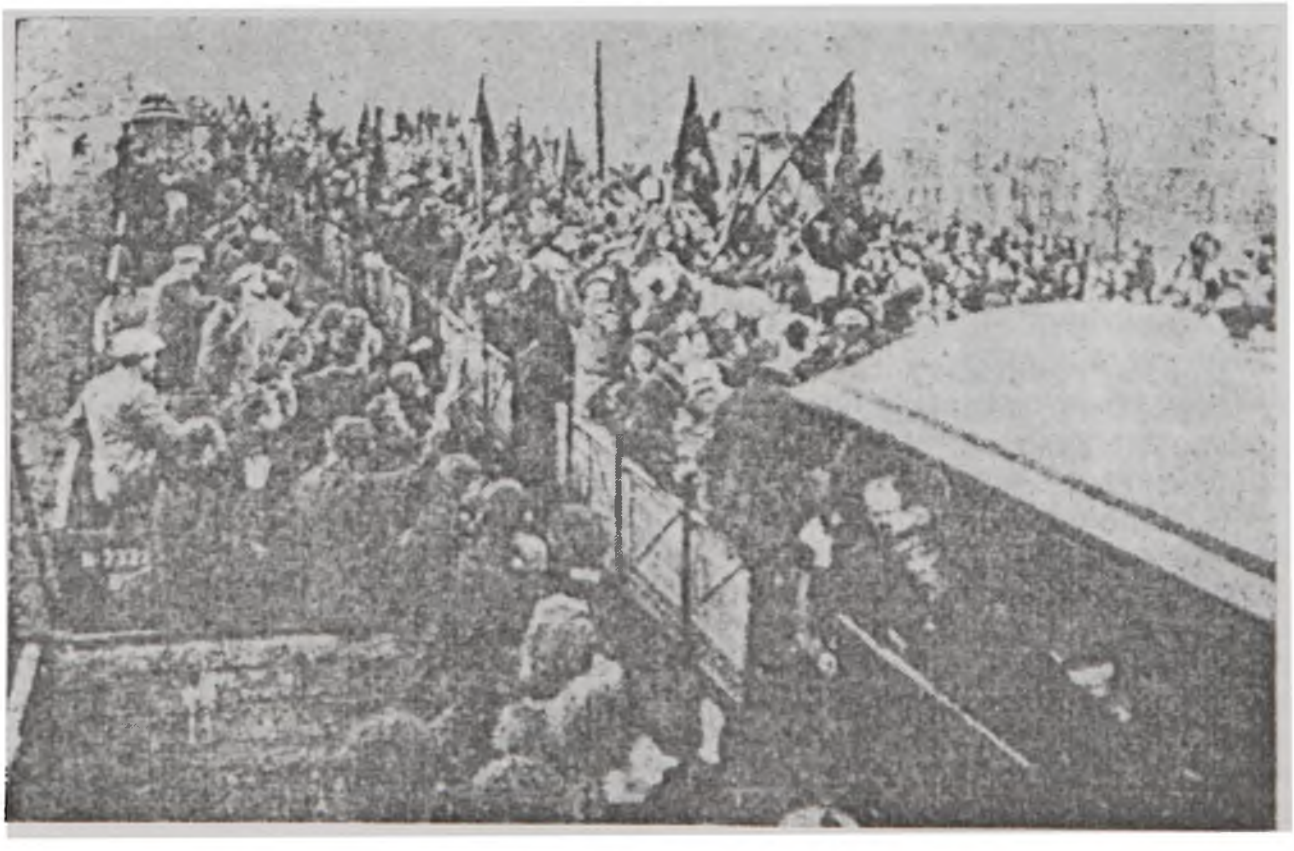
Естествено, въ Горна-Джумая бѣ подчертана съвсемъ ясно идеята за цѣлокупна и независима Македония. Но ударението бѣ особено силно върху вниманието, което Съборътъ обръщаше къмъ пораженскитѣ опити въ България за побратимяване съ тиранична Югославия, когато отъ страна на българската държава почти изцѣло се забравяха задълженията на Югославия да приложи предвиденитѣ отъ договоритѣ права за националнитѣ малцинства въ Македония.

На Събора присѫтствуваха близо двадесеть хиляди души посетители отъ цѣлата македонска емиграция въ България, както и отъ Пиринска Македония.

Съ свои делегати бѣха представени всички македонски братства, всички дружества „Илиндень“ на бившитѣ македонски революционери, македонскитѣ женски дружби, македонскитѣ младежки дружества, управителнитѣ тѣла на Македонския студентски съюзъ, на Македонския научен институтъ, Македонската парламентарна група въ цѣлия си съставъ, всички общински съвети отъ Македония подъ българска власть. Получена бѣ и телеграма отъ американската емиграция, организирана въ МПО. По този начинъ действително цѣлото Македонско освободително движение бѣ представено на Събора, предъ който бѣ прочетено и специално послание отъ Централния комитетъ на ВМРО, за да се подчертае единодушното мнение и воля на всички сѫществуващи родолюбиви македонски организации въ свѣта.

На друго мѣсто ще бѫдатъ дадени повече сведения за работата на този съборъ. Но тукъ цитирамъ отъ декларацията на Събора само онова, което се отнася до споменатата по-горе тема:

„. . . Сѫщо така съ прискърбие Съборътъ констатира, че рушители и престѫпници спрямо македонското дѣло, както въ миналото така и сега, намиратъ подкрепа и съдействие въ български официални срѣди и политически кржгове.“

Делегати и гости отъ всички краища на България на пѫть за Събора

Великиятъ съборъ въ Горна-Джумая бѣше най-нагледното и убедително доказателство, че софийската шайка отъ злосторници нѣма нищо общо съ Македонското движение, а е само едно орѫдие на срѣди, които сѫ врагове на Македония.

*

Македонскитѣ легални организации продължаваха редовно своята дейность до военния превратъ въ България, извършенъ на 19 май 1934 година съ всеизвестната негова сърбофилска окраска и поддръжка. До тогава тѣзи организации свикваха редовно и годишнитѣ конгреси. Значи, въ течение на цѣли шесть години групичката, задъ която се скриваха и по-далечни македонски врагове, въпрѣки, че прибѣгна и до убийства на легални дейци изъ България, не успѣ ни най-малко да разклати организационния животъ на емиграцията, нито да измѣни съ нѣщо идеитѣ й.

Последниятъ годишенъ конгресъ на Македонскитѣ братства се състоя отъ 25 до 27 февруарий 1934 година.

Между резолюциитѣ на конгреса една бѣ наново отправена до общественото мнение въ България.

Въ новоизбрания Националенъ комитетъ влизаха: Георги Кондовъ отъ Прилепъ, адвокатъ; Стефанъ Димитровъ отъ Емборе, директоръ на една отъ софийскитѣ девически гимназии; Никола Габровски отъ Крушево, запасенъ полковникъ; Христо Зографовъ отъ Велесъ, учитель по литература въ една софийска гимназия; Никола Коларовъ отъ Царевоселско, младъ журналистъ и доскорошенъ деятель всрѣдъ съюза на македонскитѣ младежи; Коста Георгиевъ, търговецъ; Георги Османковъ отъ Щипъ, търговецъ. Преизбрани сѫ и стари членове.

*

До тукъ посочвахме решенията на легалнитѣ конгреси, тоестъ колективното мнение и чувство на емиграцията, въ връзка съ така наричанитѣ „македонски убийства“. Но бихме могли да изредимъ и множество други преценки на отдѣлни видни македонски деятели, както цитираме по-горе мнението на проф. Л. Милетичъ. Мнозина сѫ изказвали гледището си и безъ да пишатъ статии.

Измежду тѣзи деятели имаше, както вече бѣгло загатнахъ, и лица, които бѣха отъ Охридъ и Крушево. Макаръ дветѣ братства — Охридското и Крушевското официално да стоеха на страна отъ конгреса на емиграцията, тѣхни членове изцѣло осѫждаха „протогеровиститѣ“. Напримѣръ, крушовчанитѣ д-ръ Владимиръ Руменовъ и проф. Баджовъ решително застанаха срещу шепата самолюбци и злосторници. А не си спомнямъ всрѣдъ Крушевското братство да имаше по-авторитетни отъ посоченитѣ двама души.

Отъ срѣдата на охридчани останаха съ емиграцията и съ ВМРО тъкмо лица, които имаха желание активно да подпомагатъ освободителното дѣло. Моятъ колега отъ Централния комитетъ на ВМРО Георги Настевъ бѣше охридчанинъ; отличниятъ младъ борецъ Петъръ Гребенаровъ бѣше охридчанинъ — той, съ единъ борецъ отъ Кочанско хвърли бомби въ самия Охридъ; младиятъ охридчанинъ Кръсто Маджаровъ до смъртьта си остана вѣренъ на Революционната организация; бившиятъ войвода Наумче Йосифовъ, отначало заблуденъ, побърза публично да се откаже отъ протогеровиститѣ — и той бѣ отъ Охридъ.

Бившиятъ дългогодишенъ съратникъ на Протогеровъ, нѣкогашенъ върховистъ и участникъ въ Горноджумайското възстание въ 1902 год., Георги Бѣлевъ, сѫщо бѣ отъ Охридъ. Той бѣше директоръ на Солунската българска гимназия преди Балканската война. Независимо отъ старитѣ му другарски връзки съ Протогерова, той излѣзна съ брошура

презъ 1929 година срещу протогеровиститѣ. Брошурата му бѣ отговоръ на единъ докладъ, който е билъ четенъ презъ декемврий 1928 година предъ Охридското братство.

Логично и твърдо Г. Бѣлевъ е опровергалъ всички неистини, помѣстени въ въпросния докладъ.

Делегатътъ на хърватското освободително движение Марко Дошенъ поздравлява Великия съборъ. До него е председателтъ на събора архитектъ Христо Станишевъ.

Понеже протогеровиститѣ съвсемъ произволно бѣха приписали на ВМРО убийството на неговъ роднина (Н. З. Бѣлевъ), г. Георги Бѣлевъ отхвърля тази клевета. Никой нищо не узна за това убийство, което остана мистериозно. Г. Бѣлевъ допуска, че роднината му вѣроятно е станалъ жертва на разбойническа банда, която е изнудвала богати евреи; Н. Бѣлевъ билъ убитъ въ еврейска кантора, въ моментъ когато съ своитѣ сътрудници, богати евреи, уреждалъ свои смѣтки. Лично азъ всѣкога съмъ допускалъ, че този Н. Бѣлевъ може да е убитъ отъ групата на Шандановци, ако евентуално е направилъ нѣкаква критика неблагоприятна за тѣхъ, тъй като виждаме и Георги Бѣлевъ дори открито да пише срещу протогеровиститѣ.

Въ брошурата си г. Бѣлевъ постави и този въпросъ: „Защо Ал. Протогеровъ се отказа отъ дадена дума предъ стотици свои близки и познати, отказа се и отъ дадена своя писмена декларация, че се оттегля отъ ВМРО и се съюзи съ лукаваго и съ него образува решителенъ фронтъ — заговоръ срещу свой равноправенъ членъ въ ВМРО?“

Съгражданинътъ и старъ другарь на Протогерова, г. Георги Бѣлевъ изрично посочва какъ хората отъ бившето Задгранично представителство сж ругаели и злословили срещу Протогерова; какъ сж го игнорирвали, дезавуирвали, а подиръ смъртьта му сж си нахлузили траурна мантия за него. Относно характера на Протогерова пише: „ . . . . Той бѣ съ много слабъ ангелъ, та много лесно се влияеше отъ близки и далечни, които майсторски го използуваха за обществени, партийни и лични свои цели и облаги, нѣщо което докара и неговата насилствена смърть, наложена въ момента по силата на най-голѣмата необходимость — само-

защитата, както и да се запази ВМРО и Македонското освободително движение отъ страшни междуособици."

Виждаме отъ Г. Бѣлевъ статия и въ вестникъ „Време" отъ 27 януарий 1930 г., подъ заглавие „Дано Господъ ги вразуми!" Ето нѣкои извадки отъ статията:

„. . . . Водими отъ девиза „или ние — или по врага всичко", тия рафинирани хулители, клеветници и злосторници, отъ всѣка сламка правятъ отровна стрела, най-обикновената случка я надуватъ и я труфатъ до най-фантастични, до най-страхотни размѣри, изобщо — не се спиратъ предъ нищо, само да уязвятъ и да дискредитиратъ вожда на ВМРО Иванъ Михайловъ и всички по-видни македонски дейци, които не пригласятъ на тѣхната спукана гайда . . . .

Изгубили всѣко чувство на срамъ и доблесть, водими изключително отъ грубъ егоизъмъ и лично благо, тия господа не се спиратъ предъ нищо, дори тогава, когато цѣлата македонска емиграция се отвращава отъ тѣхъ . . . .

На отправенитѣ отъ конгреситѣ апели — да спратъ своитѣ провокации и пакостничества, изворъ на толкова люти ежби и свидни жертви, Пърличевъ-Томалевски, Кулишевъ-Пундевъ въ своитѣ печатни издания, безъ срамъ и безъ свѣнъ, безъ гризене на съвесть, отговарятъ съ нови провокации, съ нови клевети, съ нови хули и съ преповтаряне и предъвкване на всичко старо до втръсване.

Това пъкъ, що тѣ напоследъкъ пишатъ въ своитѣ печатни издания за Петричкия окржгъ, за ВМРО, за българската власть и за всичко що не е по тѣхната воля, надминава всѣка граница. Такива измислици и клевети, такива дебели и груби лъжи не биха дръзнали да пишатъ дори най-голѣмитѣ, най-върлитѣ врагове на Македония и на българското племе.

А това показва, че умопомрачението у тия хора е стигнало до лудость, паденето имъ — до гибель."

На мнението на Георги Бѣлевъ, бившия членъ отъ нѣкогашния Върховенъ комитетъ и върховистки нѣкогашенъ боенъ другарь на Протогеровъ, бѣха и множеството други нѣкогашни върховисти, които кавалерски бѣха свили знамето на своята борба и вървѣха съ идеитѣ на ВМРО.

Възмущението и омразата срещу протогеровиститѣ нѣмаха край всрѣдъ нашето родолюбиво общество. Спомнямъ си думитѣ, които Димитъръ Талевъ, тогавашенъ редакторъ на в-къ „Македония" въ София, ми писа: „Ако не се заемешъ ефикасно да ликвидирашъ тази банда, приятелски ти заявявамъ, че ще престана да те признавамъ за водачъ на нашето движение. Протогеровиститѣ трѣбва да бждатъ изтребени до кракъ!" Тѣзи думи Талевъ ми писа веднага следъ убийството на Йорданъ Гюрковъ, когото той много обичаше и никога не можа да го прежали.

*

Въ излизащия въ Женева в-къ „Ла Маседоанъ", неговиятъ редакторъ Симеонъ Евтимовъ, подъ заглавие „Това, което видѣхъ . . . ", писа дълга статия, отъ която цитираме следното:

„Активнитѣ сили на Организацията не бѣха даже покжтнати отъ убийството на Протогеровъ и бждещето на Организацията далече не е поставено въ опасность, както нѣкои искаха да кажатъ. Ржководството на Организацията остава въ сжщитѣ ржце, въ които се намираше фактически и преди смъртьта на Протогеровъ . . . .

Тѣзи сили продължаватъ да живѣятъ и групиратъ около себе си всички предани синове на Македония, готови повече отъ всѣкога за борба противъ потисницитѣ на нашето отечество . . .

Българското правителство и неговитѣ официални органи започнаха една нечувана печатна кампания противъ Македонската организация въ връзка съ последнитѣ събития, подхранвайки по този начинъ още повече атакитѣ на чуждата пропаганда. Цельта на тази заинтересована кампания бѣше да подготви общественото мнение върху мѣркитѣ, които правителството мислѣше да предприеме, за да смаже македонскитѣ емигрантски организации въ България, разчитайки на едно разслабване въ тѣхнитѣ редове вследствие на психологическия ефектъ, който можеше да има повдигнатия шумъ около убийството на Протогеровъ . . . .

Наложеното наказание на нѣкои стари членове, компрометирани въ комплоти съ външни хора, далечъ не съставлява едно отслабване на революционното движение. Напротивъ, чрезъ тѣхното изтръгване Революционната организация стегна още повече своитѣ редове. Повече отъ всѣкога тя е въ състояние да води борба противъ потисницитѣ на Македония.“

НѢКОИ ЧУЖДИ ОТЗИВИ

Следъ наказателната мѣрка на ВМРО срещу Протогеровъ, нѣкои чужди срѣди бѣха повѣрвали, че Македонското движение е отслабнало и че — съобразно плановетѣ на тѣхнитѣ политики — моментътъ се явява сгоденъ за нови постѫпки отъ страна на Парижъ и Лондонъ предъ българското правителство противъ Македонското движение.

На 7 септемврий 1928 г., обаче, лондонскиятъ вестникъ „Таймсъ“ писа:

„Създаденото положение е мѫчно и може би английското и френското правителства да съжаляватъ, че то е ускорено отъ тѣхната съвмѣстна постѫпка. Тѣхнитѣ съвети къмъ българското правителство бѣха продиктувани отъ най-добри намѣрения, но сега изглежда, че тѣ сѫ били основани на неточнитѣ предпоставки, че Македонската революционна организация е раздѣлена на две враждебни групи съ повече или по-малко равна сила.“

*

Германскиятъ вестникъ „Кьолнише Фолксцайтунгъ“ отъ 8 октомврий 1928 година публикува дописка отъ своя балкански сътрудникъ, въ която се казва:

„На 31 августъ 1924 г. най-голѣмиятъ революционеръ на последното десетилѣтие Тод. Александровъ, по пѫтя за тайния конгресъ, биде убитъ, презъ време на обѣдната почивка, отъ съпѫтницитѣ си. Конгресътъ, възмутенъ отъ убийството, което бѣше толкова по-непонятно отъ това, че колегата отъ комитета на Александровъ, старият генералъ Протогеровъ, е присѫтствувалъ при нападението и не е могълъ да защити приятеля си, — избра на мѣстото на убития неговия секретарь и приятель Иванъ Михайловъ. . . . . Спокойствието и единството, обаче, въ организацията чрезъ това не можаха да бѫдатъ възстановени. На мнозина тежеше неуяснения въпросъ, защо Протогеровъ, бившъ офицеръ, не бѣше се притекълъ на помощь на прия-

теля си Александровъ или защо и той не биде убитъ. Отговорътъ на тоя въпросъ, отъ който зависѣше може би сждбата на Организацията, се намѣри по-късно, но основателно.

На 7 юлий 1928 година биде застрелянъ въ София генералъ Протогеровъ.

Като се излѣзне отъ предположението, че Протогеровъ е ималъ известни връзки съ българското правителство, което, въ интереса на мирнитѣ му отношения съ съседнитѣ държави, е искало чрезъ Протогерова да действува успокоително върху ВМРО, явно е, че насилственото отстраняване на Протогеровъ отъ Михайловъ би довело до заключение, че сега Михайловъ ще започне една неограничена терористична дейность въ Македония. Това заключение доведе до англофренската постжпка и до българската министерска криза.

Рѣдко решителната роля на ВМРО е била така ярко изразена като днесъ."

*

Италианскиятъ вестникъ „Илъ Тевере" е писалъ следното, което цитираме отъ брой 88, отъ 24 февруарий 1929 година:

„Великолепниятъ успѣхъ на македонския конгресъ, събралъ се презъ тия дни въ София, ще послужи за окончателното разбиване на една кампания на лъжи, която презъ последнитѣ месеци се бѣ засилила, за да опетни най-благородното движение за независимость и свобода въ Европа . . . .

Иванъ Михайловъ има днесъ въ ржцетѣ си цѣлото движение, трептящо отъ жарь и самопожертвувание за много тежкитѣ и дълги боеве, които го очакватъ още."

*

Бостонскиятъ вестникъ „Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ" отъ 3 февруарий 1931 година като се занимава, въ една своя кореспонденция отъ София, съ декларацията на Централния комитетъ на ВМРО по поводъ наказанието на Н. Томалевски, заключава съ думитѣ:

„Не може да се отрече, че тази организация се подкрепва отъ едно деятелно и силно обществено мнение."

Органътъ на македонската емиграция въ Америка „Македонска Трибуна" отъ 2 февруарий 1933 г., като се спира върху писанията на чужди вестници относно „македонскитѣ междуособици", пише:

„Отъ изнесеното въ чуждия печатъ ясно личи, че днесъ ВМРО е въплощение на надеждитѣ и борческитѣ настроения на народа въ Македония. Тази ВМРО има за свой водитель Иванъ Михайловъ. Набедената група „протогеровисти" не представлява народа, защото въ нея влизатъ само нѣколцина. Вестницитѣ пишатъ, че тази групичка се е продала на сърбитѣ и комуниститѣ за пари, съ цель на всѣка цена да пречи на Македонското освободително движение . . . Убийството на Симеонъ Евтимовъ е плодъ именно на този коваренъ заговоръ между предатели и враговетѣ на Македония.

Изразитѣ, съ които си служатъ чуждитѣ вестници, сж много силни и ясни. Категоричностьта пъкъ, съ която съобщаватъ фактитѣ, говори за голѣмата имъ увѣреность, че всичко, което изнасятъ е вѣрно. Иначе, нито единъ отъ тия вестници, както и голѣмата германска телеграфна агенция, не биха изложили престижа си да изнасятъ неистини."

Нѣмското издание на хърватския бюлетинъ „Гричъ" помѣсти увод-

на статия по въпроса за така наричанитѣ „македонски братоубийства“. В-къ „Македонска Трибуна“ въ Индианаполисъ, отъ 2 февруарий 1933 г., цитира дълги пасажи отъ писаното въ „Гричъ“. Часть отъ тоя цитатъ предаваме тукъ:

„. . . . Първо трѣбва да кажемъ, че дума не може да става за сѫществуването на две фракции . . . Крилото на „протогеровиститѣ“ се състои отъ две лица: Кръстанъ попъ Тодоровъ, роденъ въ стара България и македонеца-емигрантъ Шандановъ. И двамата за свои тъмни цели, които изпълняватъ подъ чужда поржчка, сѫ наели най-различни, пъстри, повечето комунистически настроени елементи, съ помощьта на изобилно поставени имъ на разположение срѣдства . . . .

Бѣлградъ потърси да отслаби ВМРО съ помощьта на наемници, които посѣгатъ върху видни македонски дейци. Тѣзи убийства и следващитѣ подиръ туй реакции на ВМРО Бѣлградъ назовава следъ туй „братоубийства“.“

*

Подъ заглавие „Истината за Македония“ германскиятъ вестникъ „Фьолкишеръ Беобахтеръ“ въ броя си отъ 4 януарий 1933 година писа, че ония, които пишатъ за македонски „братоубийства“, не си даватъ трудъ да проучатъ истината. Следъ туй вестникътъ продължава:

„Каква е, значи, истината? Грамадното мнозинство отъ македонскитѣ българи е отъ тридесеть години организирано въ ВМРО. Само една малка комунистическа часть отъ македонцитѣ се числи къмъ така наречените македонски федералисти, които на кѫсо се наричатъ „протогеровисти“. Задъ тѣхъ не стоятъ народни маси, както задъ ВМРО, но една тайна сила, която ги снабдява съ всичко, отъ каквото се нуждаятъ подобни болшевишки начинания, преди всичко пари и оржжие. Въ Югославия се застѫпва отъ години схващането, че сръбската идея за хегемония предполага сгрупирането на всички славяни на Балканския полуостровъ, което би значило и присъединяването на България. Срещу подобни великосръбски хегемонистически планове се отбраняватъ македонцитѣ . . . . При тая борба, се касае, значи, до борба между националното движение за свобода и платената организация за убийства.“

*

Италианскиятъ вестникъ „Ресто делъ Карлино“ отъ 5 януарий 1933 година изтъква, че Бѣлградъ денонощно, явно и тайно, идейно и терористично, работи за тържеството на пансърбизма. Споменава за плановетѣ на краль Александъръ да простре скиптъра си отъ Адриатика до Черно море. Спирайки се на борбата, която ВМРО води срещу измѣнницитѣ, вестникътъ казва:

„. . . . Фракцията на Протогеровъ сѫществува само чрезъ своята престѫпна дейность, и инспирирана и финансирана отъ Сърбия, и въ нея се числятъ нѣколцина убийци и двама водачи — Кръстанъ попъ Тодоровъ и Шандановъ. Въ България емигрантитѣ отъ Македония (область изцѣло българска, но угнетявана отъ Сърбия съ единъ колониаленъ режимъ) сѫ обединени въ една единствена легална организация. ВМРО се идетифицира съ самата националность и нейнъ шефъ е Иванъ Михайловъ. Предъ очитѣ на Бѣлградъ ВМРО представлява невъзможностьта да се развива въ България една дейность на пансръбската пропаганда.“

*

Голѣмата германска телеграфна агенция „Телеграфенъ Юнионъ“ отъ 6 януарий 1933 година казва между другото:

„На фронта противъ ВМРО стоятъ нѣколко родени македонци, работещи като терористи. Тѣ получаватъ пари и оржжие отъ странство. И въ лицето на Македонското движение, на ВМРО, виждатъ една голѣма опасность за югославянската държава. Отъ известно време и мощниятъ Коминтернъ има пръстъ въ това отвратително дѣло."

*

В-къ „Македонска Трибуна" отъ 8 юний 1933 година предава цитатъ отъ римския ежедневникъ „Джорнале д'Италия, който гласи така:

„Убийцитѣ на представителитѣ отъ организацията на Михайловъ, която е въ сжщность единственото освободително движение на Македония, би трѣбвало да се потърсятъ между групата, поддържана отъ Югославия, която продължава да развива въ България една активность на разрушение и анархия. Още прѣсното и шумно убийство на Евтимовъ, директоръ на вестникъ „Ла Маседоанъ", който броеше малко неприятели въ София, подчерта, че престжплението е било подготвено въ Югославия, и извършено отъ платени орждия на сжщата държава."

*

Въ брой 144 отъ месецъ ноември 1933 година органътъ на ВМРО „Свобода или Смърть" известява, че известниятъ френски държавникъ Едуардъ Ерио е посетилъ София и направилъ обиколка изъ нѣкои градове въ България. Отъ наблюденията си можалъ да се убеди, че Македония е жива и че трѣбва да се побърза съ разрешението на Македонския въпросъ.

Следователно, дейностьта на ВМРО и на еднакво сплотенитѣ легални македонски организации въ България сж оставили и у г. Ерио тъкмо онова впечатление, което бѣше най-неприятно на „протогеровиститѣ" и стоящиятъ задъ гърба имъ антимакедонски фронтъ.

АМНИСТИИТѢ НА ВМРО

Веднага следъ Седмия конгресъ на ВМРО публично бѣ известено отъ Централния комитетъ, че спокойно могатъ да се върнатъ въ редоветѣ на Организацията ония дейци, които сж били заблудени отъ ЗП.

Въ „Свобода или Смърть" отъ месецъ декември 1930 година (брой 122) бѣ публикувано друго подобно съобщение. На 1 май 1932 г., пакъ чрезъ печатния органъ на ВМРО, наново бѣ известено, че разкаялитѣ се и заблудени лица нѣма да бждатъ преследвани отъ Организацията и че могатъ или да се върнатъ въ редоветѣ й, или да се установятъ на частна работа.

Много често отъ срѣдата на легалнитѣ наши сдружения въ България се отправяха молби и внушения до насъ да повтаряме подканата ни къмъ добритѣ нѣколцина бивши борци, случайно намѣрили се около Протогеровъ и ЗП, но които показвали знаци на колебание и безпжтица. Никога ВМРО не отказа да уважи тѣзи настоявания.

В-къ „Свобода или Смърть", брой 143 отъ августъ 1933 година публикува следната декларация: „Централниятъ комитетъ на ВМРО, взимайки поводъ отъ всички апели, които се отправиха въ последно време отъ разни страни, и за да даде още веднъжъ доказателство за своята най-добра воля, заявява, че е готовъ да спре преследването на провиненитѣ предъ ВМРО лица, стига тѣ да престанатъ да конспиратъ занапредъ противъ нея и срещу единството на Македонското освободително дѣло. Вѣрваме, че единъ срокъ отъ 15 дни е предостатъченъ, за да дадатъ визиранитѣ лица нужнитѣ увѣрения.

Ние се надѣваме, сѫщо тъй, че горната наша декларация ще бѫде добре оценена и отъ всички онѣзи фактори, като кржжокътъ „Звено“, комуниститѣ и нѣкои управляващи срѣди въ България, които подпомагатъ борбата противъ македонскитѣ организации по различни пѫтища и съ различни срѣдства.

Ако, въпрѣки всички наши очаквания, обаче, посѣгателствата върху живота на македонски деятели и върху единството на Македонското освободително движение продължатъ, ВМРО ще бѫде принудена, противъ волята си, да опредѣли наново своето поведение, отхвърляйки всѣка отговорность отъ себе си за всичко, което може да последва.

8 юлий 1933 година
Отъ Централния комитетъ на ВМРО“

*

Отбелязваме, че нито една покана или внушение, отъ която и да било македонска и изобщо българска срѣда, не е била отправена до ВМРО въ смисълъ, че тя, тоестъ ВМРО, трѣбва да се оттегли отъ борбата. Всички сѫ настоявали само върху едно: че така наричанитѣ „протогеровисти“ трѣбва да турнатъ край на своитѣ деяния, а ВМРО само да обещае, че нѣма да ги преследва, заради извършенитѣ пакости.

*

Действително нѣкои лица схванаха заблужденията си и напуснаха вражеския фронтъ. Заслужава да отбележимъ две отъ декларациитѣ на разкаялитѣ се. Едната е отъ Наумъ Йосифовъ отъ Охридъ, участникъ въ Илинденското възстание, а следъ това презъ дълго време борецъ въ четата на Иванъ Наумовъ Алябака; следъ Хуриета е билъ войвода въ Гяватъ-колъ въ Битолски окржгъ. Войвода е билъ и презъ Балканската война, както и срещу сръбския режимъ. Неговиятъ братъ Илия биде убитъ отъ сърбитѣ, следъ като доблестно се бѣ борилъ срещу турския режимъ. Декларацията на Наумъ Йосифовъ бѣ публикувана въ брой 111 отъ 15 февруарий 1930 година на в-къ „Свобода или Смърть“ и гласи така:

„Заявявамъ чистосърдечно, че скжсвамъ всички връзки съ хората отъ бившето ЗП, съ бившия членъ на ЦК на ВМРО Георги п. Христовъ, и съ Перо Шандановъ, защото се убедихъ отъ дѣлата имъ и отъ живота имъ, че тѣ не служатъ на Македония.

Допълнително ще дамъ данни съ които по единъ най-безспоренъ начинъ ще докажа на македонския свѣтъ, че бившитѣ членове на ЗП, Георги п. Христовъ и Перо Шандановъ, цѣлата група около в. „Вардаръ“, не само не служатъ на Македония, ами й пакостятъ.

Дължа да заявя, че между момчетата имъ има и нѣкои добри, честни и предани на дѣлото, но заблудени.

Като правя тази декларация и като заявявамъ, че признавамъ за ЦК на ВМРО редовно избрания такъвъ въ конгреса презъ 1928 година моля да бѫда прибранъ въ редоветѣ на ВМРО, за да изпълня клетвата, която съмъ далъ, да работя за освобождението на Македония и да умра за нея.

5 февруарий 1930 г. Съ отлични почитания:
Н. Йосифовъ“

Научилъ за намѣрението на Наумъ Йосифовъ, „протогеровистътъ“ Георги попъ Христовъ бѣ отправилъ до него писмо, което самъ Йосифовъ е предалъ за публикуване въ органа на ВМРО „Свобода или Смърть“, брой 112 отъ 1 мартъ с. г. То има следното съдържание:

„Драги Наумче,

Предаде ми се, че си искалъ да се видимъ и азъ тамамъ се тъкмѣхъ да те видя тѣзи дни. Изненаданъ останахъ като се научихъ нѣщо за тебе, че си билъ съ намѣрение да идешъ на оная страна. Не искамъ да вѣрвамъ подобно нѣщо. Това е срамно, ако не и позорно! За Никола трѣбва ли да пострада и Свети Никола? Недей избързва да туришъ едно петно на миналото ти и на завета на твоя братъ и всички наши другари, които умрѣха идеално за родината ни. Много по-предпочитително е човѣкъ ако не може да направи добро, да не прави зло. Моля, вслушай се въ моя другарски съветъ пропитъ отъ искреность и не бързай да направишъ тази постѫпка, сиречь да се отдѣлишъ отъ насъ. Азъ добре те познавамъ и вѣрвамъ както въ себе си, че не си способенъ да измѣнишъ на честната дума толкозъ повече, че ти си отъ оня край, който най-много държи за морала и за истинската борба. Каквото речешъ да вършишъ нѣщо не забравяй че си последователь на Даме, Узуновъ, Сугаревъ и прочее и прочее, а не софийски революционеръ. Искамъ да ми отговоришъ, за да бѫда чистъ предъ съвестьта и да мога да си запазя мнението за тебъ такъво каквото винаги съмъ гоималъ по отношение борбата ни вѫтре.

Моля, следъ като прочетешъ унищожи го писмото, а особено, ако не намѣришъ за нужно да отговоришъ.

6 / II 930 г. Съ другарски поздравъ
Бистровъ“

Писмото на Георги п. Христовъ предаваме тукъ точно тъй, както е написано. Нѣма нужда да подчертаваме неговата неграмотность, защото въ него сѫ казани още по-смѣшни, но и жалки за попъ Христова работи. Има право той да моли Йосифова — да унищожелъ писмото, защото то е наистина красноречивъ документъ за духовната кухость на автора му. Съжаление буди тая умствена бездарность, която е продиктувала на Георги п. Христовъ да пише, че нѣкой край отъ Македония (очевидно той има предвидъ Битолско) най-много държелъ за морала и за истинската борба. Попъ Христовъ, Шандановъ, Томалевски и Пърличевъ трѣбва — споредъ автора на писмото — да идентифицираме съ морала и истинската борба . . . . Оставаме на край каквото и да било друго възражение за характеризиране на изреченатa глупость; а се спираме само на трагикомичния фактъ, че Георги п. Христовъ и споменатитѣ негови приятели имаха въ тайфата си и хора точно отъ противоположенъ географски дѣлъ на Македония: Кръстанъ попъ Тодоровъ, Георги Баждаровъ, Христо попъ Коцевъ, Георги Кулишевъ и други. Всички тѣ — по географски причини, споредъ Г. попъ Христовъ — следва, че сѫ хора, които не държатъ за морала и за истинската борба.

Преди още да получи какъвто и да е отговоръ отъ Наумъ Йосифовъ, Г. попъ Христовъ е прочелъ какъ сѫщиятъ Йосифовъ публично заявява това, което бѣ самата истина. а именно — че самиятъ попъ Христовъ и бившето ЗП не служатъ на Македония, но й пакостятъ.

*

Въ брой 114 отъ 1 априлъ 1930 година на „Свобода или Смърть“ се появи следното съобщение:

„Централниятъ комитетъ на ВМРО е получилъ следната декларация отъ Крумъ Петишевъ — заблуденъ доскоро отъ шайката около бившето ЗП, съ която заявява, че напуска последнитѣ и се отказва отъ всѣкаква революционна дейность.

По този поводъ ЦК на ВМРО, който се е вдъхновявалъ винаги отъ желанието да съсрѣдоточи всичкото си внимание и всичкитѣ си-

ли на Организацията срещу непосрѣдственитѣ врагове на Македония, заявява, че взима актъ отъ декларацията на Крумъ Петишевъ и го освобождава отъ отговорность предъ Организацията."

Петишевъ е отъ стара България. Скроменъ, преданъ членъ на ВМРО е билъ още отпреди Балканската война. Опита се, заедно съ Г. попъ Христовъ и други да действува въ Западна Македония подиръ Първата свѣтовна война, но отъ тѣзи опити нищо не излѣзна, както вече другаде съмъ споменалъ. Фактически той бѣ се отдавна оттеглилъ, защото години подъ редъ съ нищо революционно не се бѣ занимавалъ. Чрезъ декларацията си той целѣше да изтъкне, че не желае да бѫде считанъ отъ кржга на протогеровиститѣ и да бѫде отговоренъ съ нѣщо за тѣхнитѣ дѣла.

*

Нѣкои, при това — може да се каже — най-заслужили въ борбата лица, отъ Битолския окржгъ, изобщо не се приближиха къмъ ЗП и Г. попъ Христовъ следъ като бѣ наказанъ Протогеровъ. Между тѣхъ бѣ и Алексо Стефановъ, тъй добре известенъ въ Битолска околия, специално въ тамошния Демирхисарски районъ, още отъ времето на Илинденското възстание. Заслужава да споменемъ изрично и познатия въ Леринско нѣкогашенъ войвода Пандилъ Шишковъ; „протогеровиститѣ" го убиха само защото не е пожелалъ да имъ прави компания, за да си послужватъ и съ неговото име въ нападкитѣ и злосторствата имъ срещу ВМРО. Името на Пандилъ Шишковъ се срѣща въ споменитѣ на дейцитѣ изъ Битолския окржгъ, за времето на турския режимъ. А споменитѣ на Алексо Стефановъ сѫ издадени въ специална книга отъ Македонския научен институтъ.

Опитаха се да вематъ на своя страна и сина на многозаслужилия Арсо Локвички, за когото съмъ писалъ въ втората книга съ мои спомени. Но той — Димитъръ Арсовъ — не пожела нито да погледне пакостницитѣ.

Не само чрезъ бившитѣ нелегални борци отъ Битолския окржгъ, но и чрезъ легалнитѣ организации отъ този край, на първо мѣсто отъ самото Битолско братство, бѣха бламирани и осждени протогеровиститѣ. На сѫщото мнение бѣха и Дебърското, Рѣканското, Кичевското, Ресенското, Прилепското, Стружкото, Демирхисарското братства, но и мнозина отъ Охридското и Крушевското, както вече е споменато другаде.

СЪЮЗЪТЪ НА „ПРОТОГЕРОВИСТИТѢ" СЪ ЗВЕНАРИТѢ

Кои сѫ звенаритѣ?

Това бѣха група цивилни и нѣкои бивши военни лица, повечето отъ които не сѫ успѣли да се пласиратъ въ българския обществен животъ, въпрѣки желанието имъ да играятъ политически роли. Почти всички тѣ бѣха срещу политиката на Стамболийски, въ която главната точка бѣше югославизма и до голѣма степень републиканството. Но като се появиха съ име „звенари", тѣ се обявиха за република въ България, а сѫщо така за създаването на голѣма Югославия до Черно море.

Относно управлението на България тѣхната програма не бѣ друго освенъ приспособенъ къмъ българската действителность фашизъмъ. Все пакъ, интимниятъ имъ двигатель бѣше на първо мѣсто властогонството.

Димо Казасовъ, най-афишираниятъ звенаръ, въ книгата си „Видяно и преживяно", която отпечати така наричаниятъ „Националенъ съветъ на Отечествения фронтъ" (тоестъ Комунистическата партия) презъ 1969

година, открито признава, че въ цѣла България звенаритѣ не сѫ наброявали повече отъ сто души. И по тая причина сигурно тѣ чакаха да се добератъ до власть само чрезъ военененъ превратъ. Така и стана, първиятъ пѫть на 19 май 1934 година, а вториятъ пѫть на 9 септемврий 1944 година, тоестъ когато комуниститѣ бидоха поставени на власть въ България чрезъ победата на руската армия.

На страница 384 въ споменатата по-горе книга, самиятъ Редакционенъ комитетъ е отбелязалъ подъ линия точно това, което твърдимъ: че програмата на тая групичка безпризорни властогонци е била фашистка, и че на края съвсемъ сѫ се приобщили къмъ комунистическата партия.

Въ името на своя югославизъмъ звенаритѣ още отъ начало се показаха толкова бѣсни срещу Македонското освободително движение, колкото бѣ и поробителската югославска власть, потискаща не само българитѣ въ Вардарския край, но и Хърватско, косовскитѣ албанци, и нѣколко други народности.

„Протогеровиститѣ“ много скоро следъ наказването на Протогеровъ се приближиха къмъ крѫжока „Звено“. Нѣкои измежду тѣхъ постепенно се изтъкнаха и въ първата редица на по-виднитѣ звенари. Това ни потвърждава сѫщата книга, за която що-току загатнахме. На страница 460, подъ линия, е казано отъ Редакционния комитетъ на книгата: „Както е известно, следъ 19-то-майския превратъ и особено следъ проваляне то на 19-то-майския режимъ и последвалитѣ събития отъ втората половина на 30-тѣ години, редица рѫководни дейци отъ „Звено“ начело съ Кимонъ Георгиевъ, Иванъ Харизановъ, Петъръ Тодоровъ, Георги Кулишевъ, Петъръ Попзлатевъ и др. преоцениха политическитѣ си концепции, поеха рѫката на партията (комунистическата — бел. наша) и участвуваха въ нейнитѣ усилия за сплотяването на всички нефашистки, демократически партии, обществени слоеве и групи въ единенъ народенъ антифашистки фронтъ“.

Ако въ 1924 година Протогеровъ, подполковникъ Георги Атанасовъ и Алеко Василевъ не бѣха сигурни, че задъ гърба си иматъ външни и зле настроени къмъ македонското дѣло фактори, пръста си нѣмаше да мръднатъ противъ Тодоръ Александровъ, нито едно престѫпление нѣмаше да извършатъ, никакво домогване за разстройване, или нѣкакво завладяване на ВМРО нѣмаше да проявятъ.

Сѫщото може да се каже за Протогеровъ и компанията му въ 1928 година. Първитѣ тѣхни странични съюзници бѣха именно ония нѣколко души цивилни или военни лица, които следъ падането на Стамболийски отъ власть направиха свои тъкмо онѣзи идеи, заради които мразѣха Стамболийски. Тия именно хора отидоха открито и съ комуниститѣ.

Много наскоро още следъ военния превратъ отъ 1923 година бѫдещиятъ протогеровистъ Перо Шандановъ бѣше чулъ отъ устата на единъ отъ тѣзи донейде вече „югославизирани“ и „републиканизирани“ офицери остри закани срещу Тодоръ Александровъ, задето поддържалъ революционни акции срещу Югославия. Офицерътъ дори се бѣ заканилъ, че тѣ (мислящитѣ като него) ще се разправятъ даже съ оръжие ако тѣзи революционни акции не бѫдатъ спрени. Шандановъ бѣше далъ дума, че ще продължава да следи настроенията и приказкитѣ на тоя офицеръ и на неговитѣ другари. Но не устоя на думата си; а не следъ дълго време самиятъ той, Шандановъ, стана орѫдие на звенаритѣ и бѣ хваленъ отъ сръбскитѣ вестници. По този въпросъ повече подробности се намиратъ въ книга трета съ мои спомени.

Когато звенаритѣ се почувствуваха на власть при превратa отъ 19 май 1934 година, „протогеровиститѣ“ действуваха, доколкото бѣха насъбрали нѣкои наемници, като хвърчаще полицейско отдѣление, за

заплашване и тормозене хора отъ срѣдата на македонската емиграция. Толкова вилнѣеха изъ България, че генералъ Златевъ, единъ отъ най-виднитѣ извършители на превратa отъ 19 май 1934 година, публично изнесе тогавашната полицейска роля на протогеровиститѣ, изразявайки и своето негодувание срещу това явление.

По заповѣдь на звенаритѣ, между които — посочихме вече — Георги Кулишевъ е измежду първитѣ — неизмѣнниятъ кръчмарски клиентъ въ София, П. Шандановъ, който самъ се бѣ кръстилъ съ титлата „членъ отъ Централния комитетъ на ВМРО", издаде съобщение въ вестницитѣ на новата власть, че „ВМРО се саморазтуря", защото трѣбвало да се работи за приятелство съ Югославия. Разбира се, цѣлото македонско общество, а и множество родолюбиви хора отъ стара България разбраха кѫде сѫ се цанили на служба протогеровиститѣ. Заедно съ Димо Казасовци тѣ бѣха окончателно забравили робството на Македония, а се запретваха да помагатъ и за изчезването на България и поставянето ѝ подъ скиптъра на сръбския краль.

Излишно е тукъ да доказваме, че звенаритѣ и близкитѣ на тѣхъ „югославизирани" група български офицери бѣха въ интимна връзка съ сръбски фактори. Казасовъ отъ по-рано се бѣ сприятелилъ съ бѣлградски срѣди. Звенарьтъ Петко Пенчевъ бѣ отивалъ съ тайни мисии въ Бѣлградъ преди да се извърши превратa отъ 19 май. А когато голѣмото мнозинство на българското офицерство взе да се раздвижва, главниятъ устроитель на споменатия превратъ, Дамянъ Велчевъ, се озова въ сръбската столица. Тамъ отиде и неговиятъ интименъ приятель, бившиятъ майоръ Владимиръ Начевъ, който бѣше станалъ директоръ на българската полиция следъ превратa отъ 19 май и по много работи направо влизаше въ връзки съ югославската легация въ София, безъ да търси посрѣдството на българското Външно министерство, както за известни случаи това е изрично необходимо. Дамянъ Велчевъ бѣ уговорилъ сръбската политическа помощь за извършване на другъ воененъ превратъ въ България, за да вземе наново въ своя ржка командата въ българската политика, която така трагикомично изпусна нѣколко месеци следъ въпросния 19 май 1934 година.

Дълги страници би могло да се изпълнятъ съ факти, които рисуватъ антимакедонската и сърбофилска политика на правителството, което се създаде въ София на 19 май 1934 година, и чийто шефъ бѣ Кимонъ Георгиевъ, а опора му бѣ Дамянъ Велчевъ съ неговитѣ съзаклятници-офицери, наивно увлечени въ подкрепа на бѣлградската антинародна политика. Най-напредъ биде спрѣнъ вестникъ „Македония", органъ на македонската емиграция, подъ претекстъ, че саботиралъ правителството и неговата програма. Заредиха се следъ туй арести, гонитби, закриване на всички легални македонски организации; десетки, а сетне стотици обиски въ македонски кѫщи въ София, както и безброй други претърсвания въ Кюстендилския и Петричкия окржзи; извършиха се множество насилия въ Пиринския край, като дори органитѣ на властьта направиха нѣколко убийства на невинни хора. Цѣла книга може да се изпише относно тѣзи зулуми. Официално бѣ заличено името Македония" въ този край; областьта по долината на рѣка Мѣста бѣ нарочно причислена къмъ Пловдивъ въ административно отношение, а долината на Струма биде присъединена къмъ Софийската область. Ако обемътъ на настоящата книга позволи, ще се спремъ съ повече подробности върху антимакедонскитѣ деяния на сърбофилската власть, която все пакъ — само подиръ нѣколко месеци — се сгромоляса подъ тежестьта на общобългарското народно презрение.

Полицията на Кимонъ Георгиевъ се опита да си постави новъ чаціоналенъ комитетъ на македонската емиграция, съ съдействието на

протогеровиститѣ. Но този комитетъ биде основно бламиранъ отъ страна на всички македонски легални организации. А протести срещу проявленията на звенарската власть се изпратиха въ изобилие отъ македонската емиграция въ Америка, тъй като въ България се въведе жестока цензура и никой — не само македонскитѣ емигранти — въ страната не би могълъ да подигне гласа си.

На 2 септемврий 1934 година властьта бѣ повикала представители отъ македонскитѣ братства, за да изберели новия Националенъ комитетъ. Полицията бѣ допуснала да присѫтствуватъ въ събранието и хора, които нѣматъ нищо общо съ Македонското движение, а сѫщо тъй и лица, които сѫ били подозирани въ убийството на председателя на Националния комитетъ Димитъръ Михайловъ и на отличния македонски родолюбецъ Накашевъ, аптекарь въ Варна. Когато въ салона сѫ се явили д-ръ К. Станишевъ, дългогодишенъ председатель на македонската емиграция, почитаниятъ д-ръ Владимиръ Руменовъ и други познати легални деятели, тѣ сѫ били изгонени отъ полицията. Възмутенитѣ представители на емиграцията сѫ подписали протоколъ за беззаконията, които полицията на Кимонъ Георгиевъ върши спрямо македонското дѣло, бламирайки и оня „македонски“ комитетъ, който е билъ желанъ отъ правителството. Конференцията е била напусната отъ свиканитѣ софийски братства, а протоколътъ е билъ подписанъ отъ тѣхнитѣ представители; вижъ приложението [31]. Почти всички тѣзи представители бѣха самитѣ председатели на братствата въ София. Къмъ този протоколъ се присъединиха и всички провинциални братства въ България. По този начинъ цѣлата македонска емиграция отхвърли намѣсата на диктаторската полиция въ вѫтрешния животъ на македонскитѣ легални организации.

И понеже законниятъ Националенъ комитетъ на емиграцията е билъ интерниранъ отъ полицията, емиграцията посочи като временен комитетъ, одобренъ отъ нея, следнитѣ лица: Коста Николовъ, Петъръ Дървинговъ, Божинъ Танчевъ, Иванъ Хаджовъ, Божинъ Димитровъ, Ангелъ Атанасовъ, Миланъ Дамяновъ, Марко Григоровъ, Якимъ Цвѣтановъ, Христо Силяновъ, Лазаръ Киселинчевъ, д-ръ Владимиръ Руменовъ, Наумъ Христовъ, Ангелъ Тодоровъ, Александъръ Йосифовъ, Петъръ Станиковъ.

Отъ тѣзи лица емиграцията е пожелала да се избере временен истински Националенъ комитетъ. Но полицията наново се намѣсва и опредѣля за такъвъ комитетъ свои хора. Това именно предизвиква общомакедонския протестъ и негодувание.

При обискитѣ въ София бѣха арестувани къмъ петдесеть души, повечето отъ които бѣха младежи, между които и Управителното тѣло на Младежкия съюзъ. Задържани сѫ били и жени, между които доста тормозена е била г-жа Райна Драгова, съпругата на легендарния български военачалникъ Борисъ Дранговъ.

Членоветѣ на законния Националенъ комитетъ бѣха затворени въ казарменитѣ подземия въ градъ Ломъ, кѫдето бѣха изпратени и редица други македонски обществени. Въ Ловечъ, Карлово, Стара Загора бѣха изпратени и задържани като интернирани, презъ много месеци, голѣмъ брой македонски българи отъ Пиринска Македония и отъ срѣдата на самата емиграция.

Въ това време продажниятъ вестникъ „Македонско Слово“, списванъ отъ протогеровисти, пишеше хвалебствия за убития въ Марсилия сръбски краль Александъръ. Въ своя брой 4 тоя листъ каза следното: „Краль Александъръ бѣше оная централна личность, която символизираше обединена Югославия; той работѣше за по-нататъшното нейно консолидиране; направляваше лично и на своя отговорность вѫтрешна-

та и външна нейна политика; и се ползуваше съ авторитетъ въ по-голѣмата часть на чуждия свѣтъ."

Цѣлиятъ почти американски печатъ и много голѣма часть отъ европейския бѣха изтъкнали тираничната натура и политика на краль Александъръ. А се намѣриха нѣколко изчадия срѣдъ македонската емиграция да хвалятъ потисника на редица народи въ Югославия. За хилядитѣ мѫченици и множеството избити отъ органитѣ на въпросния краль въ Македония, писачитѣ на в. „Македонско Слово" нито мислѣха.

По това време известниятъ политически хамелеонъ Димо Казасовъ наново* се бѣше поразходилъ изъ Югославия; посетилъ и Македония. Разправялъ е, че билъ плакалъ предъ срещнати въ Скопйе българи. На свои близки бѣ заявилъ: „Отидохъ въ Македония югославянинъ, върнахъ се отъ тамъ българинъ". Обаче, никога не престана и подиръ това да пише и да работи срещу македонската българщина.

Затворенитѣ въ Ломъ бѣха зле третирани. Особено просташки и сърбофилски се е държалъ спрямо тѣхъ звенарьтъ полковникъ Марко Атанасовъ. Тамъ народниятъ представитель Петъръ Мърмевъ сериозно се е разболѣлъ. А и нѣколко души други затворници много сѫ страдали поради лошитѣ условия, които сѫ ги обкрѫжавали. Въ София арестуваниятъ Христо Тасевъ отъ Дебъръ е билъ жестоко измѫчванъ отъ полицията. Направилъ е опитъ да се хвърли отъ четвъртия етажъ въ Дирекцията на полицията, но на време е билъ задържанъ. Законниятъ секретарь на Националния комитетъ на емиграцията, гимназиалниятъ учитель по литература Христо Зографовъ отъ Велесъ, като е билъ каранъ за интерниране въ провинцията, не можейки да си обясни и да понесе паденията на българската власть, хвърлилъ се бѣ отъ влака; но следъ нѣкое време се е съвзелъ здравословно.

Презъ октомврий 1934 година македонскитѣ братства въ Русе, Плѣвенъ и Горна Орѣховица съ свои резолюции осѫдиха полицейския националенъ комитетъ и заявиха, че поддържатъ комитета, който е затворенъ въ Ломскитѣ казарми.

Властьта се опита да създаде свои братства въ Пиринска Македония, но безуспѣшно, въпрѣки, че е въведено и обсадно положение въ тоя край.

---

* Първото посещение на Казасова въ Югославия бѣ свързано съ една случка, при която блесна нищетата на неговото българско „родолюбие"; но която бѣ и огледало за идейното въжеиграчество, показано малко по-късно отъ протогеровиститѣ, когато тѣ се сдружиха съ звенаритѣ и секретаря имъ Казасовъ.

На 15 юний 1927 г. въ салона на „Славянска беседа" въ София, Казасовъ свика публично събрание, за да сподѣли съ софийската публика впечатленията си отъ Бѣлградъ. Той се опита открито да осѫди борбата на македонскитѣ българи и да оправдае терора на сръбскитѣ власти срещу тѣхъ чрезъ следната съпоставка: „Ако турското население въ България почне да прави атентати срещу властьта, нѣма ли противъ него да бѫдатъ взети репресивни мѣрки отъ страна на българската власть?" Но всѣки знаеше, че турцитѣ въ България имаха свои училища, джамии, духовни лица и учители, свои вестници и книги, участвуваха най-свободно въ изборитѣ, тѣхнитѣ депутати понѣкога решително повлияваха и върху външната политика на България (напримѣръ въ надвечерието на влизането на България въ Първата свѣтовна война).

Буря отъ протести и нападки се е надигнала въ салона, когато Казасовъ е произнесълъ посоченитѣ думи. Между публиката е имало и мнозина отъ македонската емиграция. Тамъ е билъ и Наумъ Томалевски, старъ приятель на Казасова; тамъ е билъ до колкото помня, и редакторътъ на вестникъ „Македония" Георги Кулишевъ. Заедно съ множество други присѫтствуващи, и тѣ високо сѫ нападали оратора за тая осѫдителна съпоставка. Само подкупенъ човѣкъ, или крайно незапознатъ съ положението въ Македония, можеше по такъвъ начинъ да оправдава сръбската тирания, а да сравнява потиснатата македонска българщина съ положението на турското население въ България.

Онова, обаче, което трѣбва да се подчертае тукъ е фактътъ, че не бѣха минали и две години, и кариериститѣ Томалевски, Кулишевъ и компания застанаха на позициитѣ, които Казасовъ бѣ заелъ въ полза на Югославия.

Арестуванъ и интерниранъ е билъ и д-ръ П. Джидровъ, бившъ министъръ и виденъ адвокатъ, защото е билъ председатель на Управителния съветъ на Македонската народна банка.

На 1 ноември 1934 година въ София е отпразнуванъ „Деньтъ на народнитѣ будители". Когато дългата редица български студенти минава край диктатора Кимонъ Георгиевъ, по даденъ знакъ всички запѣватъ гръмко македонския маршъ „Изгрей зора на свободата . . . . " и пѣсеньта „Да знаятъ нашитѣ мръсни врагове, сърбитѣ . . . ." Министритѣ сѫ останали смаяни, а отъ страна на народа се е подело мощно „ура". Презъ нѣколко дни цѣла България е приказвала за този случай, а на вестницитѣ е било забранено да се пише за него.

Агентътъ на полицейския националенъ комитетъ, Димитъръ Спространовъ, бѣ отишелъ да устройва събрания въ нѣкои провинциални градове изъ България. Навсѣкѫде е билъ бойкотиранъ, а на нѣкои мѣста е билъ чисто и просто изгоненъ и оплютъ отъ емиграцията. Въ Станимака една група къмъ шестдесеть македонски младежи сѫ го изгонили отъ клуба на организацията имъ. Когато е чулъ нападкитѣ срещу полицейския националенъ комитетъ, смутилъ се и не е знаялъ какво да отговори. Последвали сѫ викове: „Вънъ, предатель народенъ!", „Позоръ на сръбскитѣ шпиони!"

При антимакедонския вѣтъръ, завѣялъ откъмъ Министерския съветъ, уволнени сѫ били отъ служби мнозина само защото сѫ родомъ отъ Македония; между тѣхъ е имало и познати висши чиновници и дипломати: Панчо Доревъ, пълномощенъ министъръ въ Прага; Никола Стояновъ, директоръ на Държавнитѣ дългове; Драндаръ, секретарь на царь Борисъ; дипломатитѣ Хаджи Мишевъ и Гоце Радевъ, и други. А на важенъ постъ е билъ поставенъ полицая Никола Ниновъ, сръбски приятель и замѣсенъ въ една отвратителна шпионска афера.

Вследствие на моралнитѣ тормози и физически несгоди, свързани съ аресититѣ му, заболѣ и се помина председателя на законния Националенъ комитетъ Георги Кондовъ. Погребанъ е билъ на 2 априлъ 1935 г., въ присѫтствие на нѣколко хиляди души.

Презъ юлий 1935 година въ Горна-Джумая сѫ арестувани близо двесте души ученички и ученици отъ гимназията, задето въ „День на Македония" сѫ поставили венецъ предъ паметника на незнайния четникъ. Нѣкои отъ тия млади хора сѫ били задържани въ полицията въ течение на три-четири дни. Цѣлиятъ градъ е протестиралъ срещу това насилие на сърбофилската власть. Мнозина отъ ученицитѣ сѫ бити. Арестуванъ е билъ фотографътъ, който искалъ да снеме тѣзи сцени. Манифестации и протести отъ страна на младежьта сѫ станали и въ разни други селища на Пиринския край, винаги придружени отъ полицейски насилия.

На мѣста, но специално въ София и Кюстендилъ, полицията е взела строги мѣрки, за да се забрани отпразнуването на „День на Македония".

Арестуванъ и интерниранъ бѣ инженеръ Христо Станишевъ, председателя на Великия македонски съборъ въ Горна-Джумая. Причината за ареста била следната: той представилъ до правителството изложение съ имената на около триста души македонски българи, които сѫ били малтретирани отъ българската полиция и военнитѣ подиръ превратa отъ 19 май 1934 година. Особено нахаленъ се е показалъ директорътъ на софийската полиция полковникъ Бакърджиевъ.

Когато сръбскиятъ краль направи посещение въ София, десетина дни преди да загине въ Марсилия, преданата нему българска власть е интернирала отъ София и отъ други мѣста надъ две хиляди души македонски българи, за да „осигури" живота на краля.

Въ голѣмото село Павелъ-баня, въ Тракия, е била дадена заповѣдь

да се отслужи панихида въ честь на убития въ Марсилия краль Александъръ. Впрочемъ, това нареждане се е отнасяло до всички села и градове въ България, както и заповѣдьта до всички български офицери да носятъ на ржката си въ течение на нѣколко дни черенъ трауренъ знакъ. Въ Павелъ-баня, обаче, свещеникътъ Дачевъ, родомъ отъ Щипъ, вмѣсто да запѣе обичайнитѣ думи за упокоение духътъ на загиналия краль, възторжено е изпѣлъ тая молитва въ името на Владо Черноземски, който извърши подвига въ Марсилия. Военнитѣ, които били въ черквата, наредили веднага да бжде арестуванъ свещеникъ Дачевъ и откаранъ въ Стара Загора. Тамъ, обаче, митрополитскиятъ протосингелъ Пименъ го е освободилъ, като предварително си е устроилъ приятна вечеря съ свещеника, но въ присжтствието и на интернирания тамъ македонски деецъ Асѣнъ Аврамовъ, съ когото добре е билъ познатъ и Пименъ.

*

За разлика отъ мнението и чувството на огромното мнозинство на българския народъ относно военния превратъ отъ 19 май и неговата вжтрешна и външна политика, ето какво писаха протогеровиститѣ въ тѣхния вестникъ „Македонско Слово“ отъ 13 октомврий 1934 година:

19 Май ще остане Великдень, както за цѣлокупния български народъ и държавата, така и за македонската емиграция . . . Емиграцията е сплотена около знамето на 19 Май, което е дѣло на елита на българския народъ, на възроденатa и обединена духовно българщина.“

Тѣзи брътвежи имаха толкова общо съ истината, колкото биха имали общо съ нея и приказкитѣ като следнитѣ: „На полунощь у насъ грѣе прекрасно слънце и на Коледа въ двора ни зрѣятъ прекрасни лубеници . . . “

*

Къмъ началото на 1935 година съзаклятницитѣ офицери се сритаха; кабинетътъ на Кимонъ Георгиевъ си подаде оставката; Дамянъ Велчевъ биде поставенъ подъ полицейско наблюдение; новиятъ кабинетъ биде съставенъ отъ генералъ Пенчо Златевъ, който бѣше военененъ министъръ въ падналия кабинетъ.

Въ речьта си предъ софийското гражданство генералъ Златевъ бѣше заявилъ за ролята на протогеровиститѣ подиръ превратa отъ 19 май:

„ . . . . Следъ самоpазтурянето на протогеровисткото крило, привърженицитѣ на последното се оставиха на свобода и почнаха да проявяватъ дейность, каквато бѣше забранена на членоветѣ отъ другото крило. Нѣщо повече, на тѣхъ се позволи носене на оржжие, даваше имъ се такова, отдѣлни личности се назначаваха на служба, отпущаха имъ се държавни автомобили и съ открити листове почнаха да се явяватъ ту въ Ломъ, около помѣщенията на арестуванитѣ михайловисти, ту въ Петричко, Светиврачко и Неврокопско, за формиране и възобновяване на ужъ разтурената протогеровистка организация.

Дойде се до положението, че самозабравили се функционери отъ тая група почнаха да вадятъ пистолети изъ софийскитѣ локали и да ги насочватъ срещу органи на полицейската и военна власть и да ги заплашватъ съ убийство и разни дързости.

Доживѣхме да видимъ спасенитѣ отъ гонения и преследване отъ хората на едното крило да вадятъ пистолети, да заплашватъ съ убийство и да псуватъ своитѣ спасители въ лицето на армията и полицейската стража.

Ясно изпъкваше стремление да се формиратъ терористически гру-

пи, последнитѣ открито се толерираха, въоръжаваха и поддържаха и се достигна до тамъ, че се заплашваше добрия редъ и спокойствието на държавата."

Очевидно е, че генералъ Златевъ не е билъ осведомяванъ отъ Дамянъ Велчевци, нито отъ звенаритѣ, че тѣ отдавна бѣха давали подслонъ и всѣкаква друга помощь на протогеровиститѣ, като ги насърдчаваха да вършатъ убийства, та чрезъ това българското общество да се настройва срещу Македонското движение, Бѣлградъ да бѫде задоволяванъ и да стане все по-голѣмъ приятель на звенаритѣ, но заедно съ туй да се угажда и на по-далечни чужди централи. Фактътъ, че говори за нѣкакви македонски крила, и за нѣкаква ужъ разтурена протогеровистка организация въ околиитѣ на Пиринска Македония, показва, че генералъ Златевъ почти никакъ не е билъ ориентиранъ за работитѣ въ Македонското движение.

Следъ падането на Кимонъ Георгиевъ властьта арестува нѣкои протогеровисти, но никой отъ тѣхъ не биде осѫденъ, а всички останаха свободни. Гонитбитѣ, обаче, срещу ВМРО, както и срещу всички македонски легални организации, продължиха до избухването на Втората свѣтовна война, тоестъ още цѣли шесть години. Българскитѣ власти, безъ изключение на тѣхната политическа окраска, продължаваха да се вдъхновяватъ спрямо македонската освободителна кауза отъ една явна или притаена македонофобия, все съ огледъ на приятелството имъ къмъ Бѣлградъ за смѣтка на Македония. Но това е вече отдѣлна тема, върху която следва по-подробно да се спремъ, ако мѣстото въ тая книга ни позволи.

ОТНОШЕНИЕТО НА СЪРБИТѢ КЪМЪ ПРОТОГЕРОВИСТИТѢ

Отъ начало до край Бѣлградъ остана доволенъ отъ дѣлото на протогеровиститѣ. Той бѣше предоволенъ още когато Протогеровъ, въ 1924 година, тъй много напакости съ убийството на Тодоръ Александровъ. Дори излишно би било потънко да се изброяватъ печалбитѣ за Бѣлградъ отъ всичко, което се вършеше отъ самитѣ нѣколко души протогеровисти или подъ маската на протогеровизъмъ.

Сръбската полиция отлично знаеше, че тая прегрѣшила групица цѣли години подъ редъ съ нищо не бѣ увредила спокойствието и интереситѣ на бѣлградската тирания, — нито даже съ нѣкаква пропаганда. Тази полиция повече отъ всички други антимакедонски фактори бѣше признателна на протогеровиститѣ, задето ангажирватъ време, енергия, пари на ВМРО; задето безпокоятъ и легалнитѣ македонски сдружения; задето увреждатъ доброто име и авторитета на македонското дѣло; и главно — задето вършатъ убийства.

За да прикриватъ чисто разрушителната си задача, протогеровиститѣ изединъ пѫть се прогласиха привърженици на интегрална Югославия, но успоредно съ това взеха да предъвкватъ и старата идея за балканска федерация, отъ която ВМРО никога не е бѣгала. Читателитѣ (ако си спомнятъ какво е описано въ книга втора съ мои спомени) виждатъ, че нѣкои хора чувствуваха нужда да посочатъ на обществото нѣкакво свое различие съ ВМРО и го намѣриха именно въ формулата за федеративна Югославия, докато Македонското движение въобще отричаше Югославия, а се застѫпваше за независимость на отдѣлнитѣ народности. Така и ренегатитѣ, за които говоря въ моята книга втора, и които се рѫководѣха отъ най-долни инстинкти, си прикачиха сѫщата „идейна" мантия; разликата бѣше само въ туй, че — бидейки тѣ, общо взето, простички хора — наричаха се „ведералисти". Иначе и тѣ, както и про-

словутия Коста Тодоровъ, и протогеровиститѣ — заедно съ звенаритѣ, се опираха политически на сръбския краль. Това е голѣмата истина, а всички останали приказки по този въпросъ бѣха отъ тѣхна страна само за наивницитѣ.

И въ нѣкои комунистически писания отъ онова време бѣ подхвърляно, че протогеровиститѣ трѣбва да се подозиратъ въ връзки съ сръбски срѣди. Но достатъчна бѣ само посрѣдническата връзка съ звенаритѣ.

Вестникъ „Свобода или Смърть“ отъ 20 октомврий 1928 година бѣ писалъ следното:

„Въ комарджийския домъ въ София, който държи Кръстанъ попъ Тодоровъ, най-довѣрениятъ човѣкъ на г. г. Пърличевъ, Баждаровъ и Томалевски, играелъ напоследъкъ комаръ Джорджевичъ — ржководитель на сръбския шпионажъ въ България и чиновникъ въ сръбската легация въ София.

Въ последно време Джорджевичъ почналъ да „губи“ съ стотици хиляди лева, които „спечелвалъ“ Кръстанъ попъ Тодоровъ. Знае се, че Кръстанъ услужваше и съ пари на г-да Баждаровци, за да водятъ борбата си срещу ВМРО. Питаме: знаятъ ли Пърличевъ, Баждаровъ и Томалевски отъ де идватъ „печалбитѣ“ на Кръстанъ попъ Тодоровъ? Или това нѣма значение?“

Органътъ на емиграцията въ България — в. „Македония“ — изнесе презъ лѣтото на 1933 година разкрития отъ Богданъ Кьртевъ, който преди това е билъ единъ отъ активнитѣ членове въ групата на Кръстанъ попъ Тодоровъ, тоестъ на ЗП. Говорейки за връзката между сърбитѣ и тази група Кьртевъ казва:

„Къмъ признацитѣ за близость на Кръстанъ съ сръбската власть трѣбва да се прибави и следния случай: Въ дома на Лиловъ на улица „Ивайло“ въ София, преди две години, тѣ се бѣха събрали на гуляй и на разговоръ. Следъ тази среща заявиха, че сѫ имали „конгресъ“ и сѫ избрали Централенъ комитетъ. Единъ отъ избранитѣ бѣше и охридчанина д-ръ Наумовъ, който живѣеше въ Петричъ. Не много време подиръ избора му замина съ знанието на сръбската легация въ Охридъ. Сега този човѣкъ е на сръбска държавна служба — лѣкарь въ Горни Милановецъ. Очевидно е, че Наумовъ е отишелъ въ Сърбия, за да поддържа връзка съ ренегатитѣ въ Македония; да агитира всрѣдъ македонското население противъ ВМРО; да открива по-важни лица съ добъръ български духъ и да ги съобщава на сръбскитѣ власти. Наумовъ, веднага съ пристигането си при сърбитѣ, излѣзналъ съ изявление противъ ВМРО и Македонското освободително дѣло.

Д-ръ Наумовъ бѣше се фотографиралъ съ лицето Григоръ Петровъ, което изпълнява длъжностьта пунктовъ началникъ на Кръстанъ попъ Тодоровъ въ София. Азъ притежавамъ една подобна снимка, но въ момента не се сещамъ кѫде я оставихъ. Обещавамъ предъ обществото да я изнеса, когато успѣя да я намѣря. Щомъ като членоветѣ отъ ЦК на Кръстановата банда сѫ при Жика Лазичъ, задачата и програмата на тази банда трѣбва изцѣло да сѫ написани отъ сѫщия Лазичъ.

Както известни единици, наричани „федералисти“, презъ годинитѣ 1921 — 1927 се опираха едновременно на болшевикитѣ и на сърбитѣ, по сѫщия начинъ днесъ на тѣзи двама съюзника се опира бандата на Кръстанъ. Новото е само туй, че Кръстановата банда сѫщевременно се опира и на нѣкои „интегралски“ срѣди въ София.“

Въ другъ пасажъ на показанията Богданъ Кьртевъ, следъ като посочва имената на убийцитѣ, които застреляха председателя на Нацио-

налния комитетъ Димитъръ Михайловъ, разказва:

„Много пѫти сме питали Кръстана защо Пундевъ дружи съ нѣкои чиновници отъ сръбската легация. Отговаряше ни, че Пундевъ билъ дипломатъ и трѣбвало да дружи съ всѣкакви хора отъ разни легации. Отивайки еднъжъ при Кръстана, пакъ въ кѫщата на Пундевъ, видѣхъ да излиза едно лице, което — това научихъ по-после, когато влѣзохъ въ кѫщата — се е наричало Чичеровичъ. Дали се е срѣщалъ съ Кръстана не зная. Правило ми е, обаче, впечатление, че Кръстанъ разполагаше съ много пари, чийто източникъ не казваше."

Тукъ става дума за Михаилъ Пундевъ, когото много хора въ София смѣтаха за сръбски агентъ. Характерно е, че Кръстанъ попъ Тодоровъ и Пундевъ сѫ били, и споредъ Богданъ Къртевъ, въ честа връзка, като сѫ правили свиждания и съ сърби.

*

Сръбската преса е била винаги внимателна къмъ проявитѣ на протогеровиститѣ. В-къ „Свобода или Смърть" отъ 15 мартъ 1929 година помѣсти писмо съ новини отъ поробена Македония. Единъ пасажъ на това писмо гласи така:

„Голѣма бѣ изненадата ни, когато видѣхме въ единъ отъ бѣлградскитѣ парцали лика на единъ нашъ съгражданинъ, който билъ водитель на опозицията въ конгреса! . . . . Наистина, странни нѣща ставатъ на този свѣтъ! . . . Брата на нашия великанъ на нашия край, и светецъ, брата на нашия Дуле, билъ между противницитѣ на Организацията.

Срамъ покри лицата ни, тѫга стегна сърдцата ни, когато видѣхме лика му изнесенъ въ сѫщия парцалъ. Никога не сме допускали, никога не сме предполагали, че хилавото братче на великана Христо, което отдавна напуснало роденъ край и тука едвамъ го помнятъ, че този храненикъ на Организацията, ще стигне до тамъ, че да забива ножа си въ живото тѣло на измѫчена Македония.

Нека се радва, ако не друго, спечели едно: ликътъ му ще бѫде поставенъ наредъ съ тия на нашитѣ ренегати и ще краси канцелариитѣ на жупани и поглавари и жандармерийскитѣ кули въ Македония . . . ."

Писмото визира Ангелъ Узуновъ, за когото на друго мѣсто сме говорили. Но неговитѣ странни авантюри не спрѣха и следъ Втората свѣтовна война. Титовитѣ поддържници на „македонската нация" бѣха си устроили тържество, при което да прославятъ „македонеца" Христо Узуновъ, тоестъ великиятъ българинъ, който при турския режимъ се самоуби едновременно съ цѣлата си чета. За изненада на охридчани, неговиятъ братъ Ангелъ се дигналъ отъ София и отишелъ да присѫтствува на това ренегатско тържество. Титовци го установили на квартира въ познатия хотелъ „Паласъ" край езерото. Но при тържеството Ангелъ никому не е пожелалъ нито съ две думи да обясни, че великиятъ му братъ Христо бѣше българинъ по народность, а не македонецъ. Но, излишно е да сравняваме просеното зърно съ една планина.

Когато Георги попъ Христовъ и Кирилъ Пърличевъ напуснаха този вражески фронтъ презъ 1931 година, бѣлградскитѣ вестници „Време", „Политика" и „Югославия" се пълнѣха съ измислици. Крайно недоволни, тия сръбски вестници се нахвърлиха съ ярость и дива злоба срещу ВМРО. Нападаха и България, задето давала приемъ на македонцитѣ и позволявала да се организиратъ. Очевидно, сърбитѣ много ги заболѣ капитулацията на Георги попъ Христовъ и К. Пърличевъ. Бѣлградъ би

искалъ щото тия покаяни двама злосторници до край да служеха по такъвъ начинъ „на македонското дѣло“, както ще е полезно на Сърбия.

*

Когато Дамянъ Велчевъ, при тайното му идване отъ Сърбия да прави новъ воененъ превратъ, биде заловенъ въ Сливница отъ колегитѣ му български офицери и бѣ изведенъ предъ сждъ, бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 6 октомврий 1935 година по следния начинъ изказа симпатиитѣ си за Велчевци и за протогеровиститѣ:

„Нима случайно се намиратъ въ затвора всички онѣзи български политици и обществени ратници, които сж работили за сближението съ насъ? Въ затвора сж вѣрнитѣ привърженици на покойния Ал. Стамболийски; въ затвора сж звенаритѣ, а съ тѣхъ и всички ония протогеровисти, които осждиха „злочиначку акцию“ на Ив. Михайловъ и открито се изясниха за сближението на двата братски народа. По всичко изглежда, че днешната власть не може да прости на земедѣлцитѣ отъ групата „Пладне“ (последователитѣ на Коста Тодоровъ — б. н.), че тѣ първи унищожиха моралния престижъ на ВМРО, съ своята решителна борба срещу Иванъ Михайловъ. Тя не може да прости на Д. Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ, че следъ поемането на управлението на 19 май миналата година, съ единъ ударъ унищожиха, безъ проливане на кръвь, тая фамозна организация. Властьта не може да прости и на протогеровиститѣ, защото съ своята борба срещу Иванъ Михайловъ, тѣ осуетяваха неговата дейность, насочена срещу Югославия.“

*

Обяснима е мжката на сръбскитѣ вестници и стоящитѣ задъ тѣхъ фактори въ Бѣлградъ. Знаемъ и другата имъ мжка, че Иванъ Михайловъ и другаритѣ му не позволиха да бжде повдигнато кърваво възстание въ Пиринска Македония следъ превратa отъ 19 май 1934 година. Ако биха извършили тази фатална грѣшка хората на ВМРО, дали биха съ това възможность на сърбитѣ да поддържатъ до безкрай, че народътъ въ Пиринския край не е български. А що се отнася до самитѣ протогеровисти, тѣ съ нищо не сж успѣли да попречатъ на акциитѣ на ВМРО срещу тиранията въ Югославия.

„ПРОТОГЕРОВИСТИТѢ“ ВЪ ВРЪЗКА СЪ КОСТА ТОДОРОВЪ

Неизбѣжно е тукъ да се посочи, макаръ сбито, кой е Коста Тодоровъ.

Той е единственiятъ българинъ, за когото нашироко се е казвало и писало всрѣдъ българското общество, че е международенъ шпионинъ. Би следвало еднакво да бжде означенъ и като авантюристъ. Той, обаче, всѣкога е искалъ да минава като политикъ и държавникъ . . .

Чувалъ съмъ, че е синъ на емигрантъ и е роденъ въ Москва. На младини е билъ анархистъ. Съвсемъ за кратко време, при турския режимъ, заминава като четникъ въ Македония; но авантюристическата му натура не успѣва да се приспособи къмъ постоянна и вѣрна, идейна служба на народа; затова напуска редоветѣ на македонскитѣ борци. Заминалъ за Русия и работилъ съ тамошни социалъ-революционери. Арестуванъ билъ въ Одеса, осжденъ на дългогодишенъ затворъ, а следъ седемь години помилванъ.Но постепенно се превръща въ шпионинъ.

Като е билъ студентъ въ Белгия, обявява се Първата свѣтовна война. Той се записва доброволецъ въ чуждестранния легионъ и на Солунския фронтъ шпионира въ полза на френската армия, като дори преми-

нава фронта задъ гърба на българскитѣ войски. Заловенъ е билъ и пратенъ въ затвора. Негови познати успѣли да издействуватъ освобождението му съ условие да се завърне въ Солунъ и да разузнава въ полза на българската армия. Пристига въ Солунъ, кѫдето дълго се е бавилъ, та загубва довѣрието на българитѣ. Когато стѫпва отново на българска територия презъ фронта, сѫденъ е билъ вече като чуждъ шпионинъ. Въ софийския затворъ се запознава съ Александъръ Стамболийски. Следъ изгубената война на власть въ България идва Стамболийски, който изпраща Коста Тодорова за пълномощенъ министъръ въ Югославия. Значи, ясно е, че за българското земедѣлско движение К. Тодоровъ не е сторилъ нищо; никога и съ нищо не се погрижилъ за нуждитѣ на българския селянинъ.

Но у него сѫ имали довѣрие нѣкои чужди срѣди. Въ Парижъ, презъ 1919 година, всички български делегати за мира сѫ били изолирани въ апартаментитѣ си подъ най-строгъ полицейски надзоръ; единственъ Коста Тодоровъ, отъ състава на делегацията, се е разхождалъ напълно свободенъ.

Следъ загиването на Стамболийски, К. Тодоровъ самъ се провъзгласява за водачъ на голѣмата българска земедѣлска партия. На особена почитъ е предъ сръбскитѣ политици Пашичъ и Нинчичъ, които го използуватъ за едно или друго въ вреда на България. Влиза въ лична връзка съ сръбския краль Александъръ и му е послушенъ като войникъ.

Посоченитѣ до тукъ сведения бѣха изнесени въ комунистическото списание „Ла Федерасионъ Балканикъ“; но отговарятъ на истината.

Естествено, огромното мнозинство на Българския земедѣлски съюзъ не само не е признавало нѣкакво водачество на Коста Тодоровъ, но точно обратното — смѣтало го е чуждъ на партията, а сѫщо така го е преценявало като чуждъ агентъ.

Доколкото азъ зная, въ България не сѫществуваше политическа партия, която да е казала добра дума за този човѣкъ. Безъ изключение партийнитѣ рѫководства сѫ гледали въ негово лице, наистина, само чуждъ агентъ. Органътъ на радикалната партия, излизащиятъ въ София вестникъ „Радикалъ“, отъ 7 юлий 1927 година изнесе, че К. Тодоровъ заедно съ негови другари е основалъ нѣкакво представителство отъ името на българската земедѣлска партия въ Солунъ. Цельта била да се организиратъ отъ тамъ канали за групи (вестникътъ ги нарича разбойници), които чрезъ Югославия да бѫдатъ прехвърляни въ България за саботажни акции. К. Тодоровъ и другаритѣ му получили отъ Гърция петь милиона драхми, като поели ангажиментъ да се откажатъ — когато станатъ управници въ България — отъ всѣкакви български претенции върху Егея.

Софийскиятъ вестникъ „Свободна Речь“ писа на 14 мартъ 1925 г. за К. Тодоровъ сѫщо като за агентъ, въ чужда разузнавателна служба, противъ България.

Излизащиятъ въ София вестникъ „Понедѣлникъ“ направи извадки отъ статията на бѣлградското списание „Политически Гласникъ“, книжка втора, отъ 17 февруарий 1922 г., която на свой редъ е била взета отъ бѣлградскиятъ в. „Политика“ съ дата 12 с. м. Тази статия била печатана и въ чешкия в-къ „Лидове Новини“, предшествувана отъ френския документъ, издаденъ въ София на 8 май 1919 година отъ поручикъ Бренъ, шефъ на разузнавателната служба. Тогава България бѣше окупирана отъ френски войски. На името на Коста Тодоровъ, „служитель на френската полиция“, поручикъ Бренъ издава документъ за свободно движение, денемъ и нощемъ, изъ цѣла България. Военно-полицейскитѣ власти се умоляватъ да оказватъ помощь на носителя на тази карта въ случай на нужда.

Този документъ биде доста разпространенъ изъ България, цѣлостно фотографиранъ, и съ прилепения и подпечатанъ въ документа портретъ на К. Тодоровъ.

Имало е случаи когато Коста Тодоровъ се е явявалъ предъ публични събрания, устройвани отъ македонската емиграция въ Америка, на сръбски езикъ да брани каузата на кралска Югославия срещу Македония. Явявалъ се е и въ Парижъ на едно събрание, устроено отъ македонски българи за френската публика, на сръбски езикъ да защищава тезата, че положението на българитѣ въ Македония било отлично при кралския сръбски режимъ.

Мнозина отъ по-виднитѣ членове на Сръбската селска партия сж се предпазвали да говорятъ искрено съ Коста Тодоровъ, защото сж го считали доносчикъ на кралската полиция. Точно такъвъ го смѣтаха и водачитѣ на хърватската селска партия; на друго мѣсто азъ съмъ писалъ вече какво ми е говорилъ лично по този въпросъ инженеръ Августъ Кошутичъ, зетъ на Стйепанъ Радичъ и единъ отъ първенцитѣ въ Хърватската селска партия.

Българското общество, полицейскитѣ и сждебни власти преди Втората свѣтовна война, отлично знаеха за първенствуващата роля на Коста Тодоровъ при организирането и изпращането, съ сръбски срѣдства, на въоржжени групи въ България, които извършваха редица престжпления.

По едно време дори емигрантитѣ — българи въ Югославия — сж взели резолюция, че К. Тодоровъ се изключва завинаги отъ земедѣлскитѣ емигрантски срѣди.

Вестникъ „Ла Бюлгари“ цитира следното отъ в-къ „Земедѣлско Знаме“ отъ 29 априлъ 1925 година: “Постоянното присжтствие на Българския земедѣлски народенъ съюзъ заявява, че не може да има никакво представителство въ чужбина и че БЗНС е организация, която се развива и действува само въ недрата на българския народъ. Емигрантитѣ, намирайки се въ чужбина, не могатъ съ никакво свое действие или изявление да заангажиратъ БЗНС, отъ момента когато сж напуснали българската земя . . . .

Ние държимъ особено да заявимъ, че бившиятъ пълномощенъ министъръ г. Коста Тодоровъ не е билъ никога членъ на БЗНС и че неговата деятелность не може да ангажирва никого, освенъ самия него.“

Независимо отъ всичко туй, К. Тодоровъ бѣше добре дошелъ за всички чуждестранни разузнавателни централи, които имаха интересъ, или за които се явяватъ като занимателно четиво всевъзможнитѣ измислици противъ България и особено противъ Македонското освободително движение. А въ Югославия и Чехословакия той намираше всѣкаква подкрепа, специално — ще повторимъ — ако се касаеше да се прави нѣкакво зло на македонското дѣло.

*

Ето какво самъ Коста Тодоровъ пише въ книгата си, която презъ 1943 година издаде въ Америка* :

„Презъ януарий 1929 година бѣ ми казано, че единъ отъ ржководнитѣ хора отъ Протогеровото крило на ВМРО желаелъ да ме срещне въ Мюнхенъ . . . Когато Протогеровъ бѣ живъ, този човѣкъ бѣ ме отбелязалъ да бжда убитъ. Сега хората на Ванчо Михайловъ го гонѣха. Ние се срѣщнахме въ хола на хотелъ Вителсбахъ . . . Вой-

* Коста Тодоровъ — въ книгата му на английски “Balkan Firebrand”, 1943, Chicago — New York, Zift-Davis Publishing Company. Стр. 230; 244.

водата ми каза, че неговата организация била готова да работи заедно съ насъ за едно българо-югославско сдружение. Единственото негово условие бѣ ние да добавимъ оржжие на хората имъ . . . Ние притежавахме още въ София револвери, отъ които нѣмахме нужда, и азъ му казахъ кжде да ги вематъ . . . Хората на Протогеровъ бѣха сега наши съюзници . . . Съ помощьта на единъ митнически чиновникъ азъ успѣхъ да имъ прекарамъ сто и петдесеть револвера отъ Прага . . . Убийствата продължиха. Но сега падаха повече привърженици на Ванчо Михайловъ."

Съвсемъ логично е да бждатъ на единъ фронтъ Коста Тодоровци и протогеровиститѣ. Цѣлото наше общество, безъ никакви умувания, ги опредѣли като „идейни братя", особено когато Перо Шандановъ обявяваше за предатель всѣки, който се борѣлъ срещу кралска Югославия; и когато сръбскитѣ вестници взеха да хвалятъ него и компанията му.

За всички национално мислещи и чувствуващи българи Коста Тодоровъ бѣше най-близъкъ приятелъ, по-точно оржджие на сръбския краль. Чрезъ револверитѣ на Коста Тодоровъ по-ясно ставаше кой бѣ наредень въ фронта срещу македонското освободително дѣло.

Следъ Втората свѣтовна война точно ми бѣха преведени думитѣ на Мацанкиевъ, който минаваше за виденъ последователь на Коста Тодоровъ. Мацанкиевъ, въ разговоръ съ мой старъ приятель, бѣ запиталъ: „Дали познавашъ Перо Шандановъ, Пецо Трайковъ, Левъ Главинчевъ и други измежду тѣхъ? И непринудено е добавилъ: „Азъ мислѣхъ, че тѣ се водятъ отъ нѣкакъвъ идеализъмъ въ борбата имъ; затова имъ помагахме материално отъ съюза (земедѣлския); но сме се лъгали много. Тѣ сж били оржджия на комуниститѣ; получаваха парични помощи и отъ „Звено" съ цель да избиватъ приближенитѣ около двореца политици и прочее . . . ." Никога не би могълъ да се досети Мацанкиевъ, че е приказвалъ съ лице, което е предано на Македонското движение.

„ПРОТОГЕРОВИСТИТѢ" И КОМУНИСТИТѢ

Въ вестникъ „Народъ", органъ на Българската социалдемократическа партия, отъ 21 октомврий 1924 година, е публикувано писмо отъ г. Емилъ Вандервелдъ, познатиятъ въ свѣта социалистически белгийски водачъ, писано въ парахода следъ напускането на България.* Въ писмото Вандервелдъ споменава за Алеко Василевъ и Георги Атанасовъ, като изтъква, че тѣ сж били за единенъ фронтъ съ комуниститѣ. Отбелязвайки убийството и на Сл. Ковачевъ, той и него означава като „болшевизиранъ македонецъ". Обаче, голѣмиятъ социалистъ, очевидно освѣтляванъ отъ обществениците, които е срещналъ въ България, а преди всичко отъ българскитѣ социалисти, пише, че „не бѣха хората на Тодоръ Александровъ, които почнаха тази червена серия" на убийства. Тодоръ Александрова той нарича „неотстжпимъ противникъ на всѣкакво споразумение съ комуниститѣ" и подчертава, че е билъ убитъ отъ болшевизирани лица.

Вандервелдъ не се бѣше срѣщалъ съ хора отъ ВМРО. Така че, въ България почти всеобщо бѣ убеждението, че Александровъ е жертва преди всичко на комунистически комплотъ. А Протогеровъ бѣше найинтименъ приятель съ тия, които приведоха въ изпълнение комплота, както това подробно е изяснено въ книга трета на моитѣ спомени. Тамъ

* Цѣлиятъ текстъ на това писмо се намира на стр. 54 въ книга трета съ мои спомени.

е посочено, че петь минути преди да падне Алеко Василевъ, Протогеровъ пледираше предъ изпратенитѣ (безъ той да знае, разбира се) за наказанието на Алеко и Атанасовъ наши другари, че ВМРО непременно трѣбва да се споразумѣе съ болшевикитѣ.*

Все въ сѫщата книга е разказано кѫде и предъ кои лица Протогеровъ се заканваше, че къмъ това споразумение трѣбва да се върви, даже ако трѣбва да се мине презъ трупове. Заканата е била насочена срещу Тодоръ Александровъ, който наскоро следъ туй биде убитъ.

Следователно, така нареклитѣ се „протогеровисти", още като си нахлузиха това название, очертаваха се като склонни да отидатъ съ комуниститѣ.

Приближавайки се къмъ звенаритѣ, тѣ още повече ставаха близки на комуниститѣ, поне до толкова колкото Кимонъ Георгиевъ бѣ тръгналъ по болшевишка линия; всички знаемъ, че когато на 19 май 1934 г. той стана министъръ-председатель, единствената по-важна негова политическа стѫпка бѣше завръзването на дипломатически отношения съ Съветска Русия. Преди всичко по тая причина — може да се вѣрва — той биде държанъ около двадесеть години наредъ като министъръ въ комунистическитѣ правителства въ София; това бѣ наградата му. Така ще се обясни и факта, че въ течение на дълги години, преди и следъ идването имъ на власть, българскитѣ комунисти не нападаха въ пресата си Кимонъ Георгиевъ, макаръ че въ сѫщность той и близкитѣ му, като Дамянъ Велчевъ, бѣха фактически факторитѣ при потушаване на комунистическото възстание презъ месецъ септемврий 1923 г., а не повикания отъ университета Александъръ Цанковъ, задъ който не стоеше никаква сила; а задъ Кимона и Дамянъ Велчевъ стоеше армията.

Прилепенъ отлично къмъ Кимонъ Георгиевъ, каква друга линия можеше да следва протогеровиста Георги Кулишевъ, заедно съ нѣколцината си другари, освенъ да изповѣдватъ прокомунистически идеи?

*

Обяснимо е защо, въ връзка съ разпрата между ВМРО и протогеровиститѣ, последнитѣ бѣха взети подъ явна защита отъ страна на ко-

---

*Случаятъ, който тукъ бѣгло ще спомена, даде поводъ на мнозина наши дейци да затвърдятъ убеждението си, че Протогеровъ много удобно би се чувствувалъ въ една срѣда на лѣвичари или комунистуващи, каквито бѣха и окръжаващитѣ го преди убийството на Т. Александровъ нѣколцина, провинени по това убийство.

Ето случаятъ. Запита ме единъ день Протогеровъ дали бихъ ималъ нѣщо противъ ако той прибере около себе си, за да му помагалъ въ работата, доскорошниятъ офицеръ Константинъ (Коце) Атанасовъ отъ Разложко. Не си спомнямъ родното село на този капитанъ, а може да бѣше и майоръ. Узнали бѣхме отъ наши хора въ Разлога, че тамъ сѫщиятъ Атанасовъ е доставилъ на мѣстни комунисти десетина манлихерови пушки съ нужното число патрони. Но за тази тайна услуга узнали и офицери-националисти, колеги на Атанасова. Това е станало причина той да напустне редоветѣ на армията, следъ 1924 година.

Нѣмамъ нищо да кажа противъ този бившъ офицеръ, следъ като той е свободенъ гражданинъ — отговорихъ на Протогерова. И ясно ми бѣ, че Атанасовъ съ нищо не ще може да напакости на нашата работа, защото времето му фактически ще се погълне почти изцѣло само въ разговори и дребни поржчки на Протогерова. Но и азъ и мои другари се запитахме — какъ така заподозрениятъ въ комунизъмъ и напусналъ армията офицеръ е намѣрилъ тъкмо Протогерова за свой покровитель . . .

Опита се еднажъ той (Протогеровъ) да влѣзне като нелегаленъ въ Малешевско, придруженъ отъ малка група четници, между които и Коце Атанасовъ. Но следъ два дни се върнаха. Оказало се, че Протогеровъ не може да издържи похода и изобщо комитския животъ. Съ това се свърши и участието на К. Атанасовъ въ революционнитѣ дѣла на ВМРО. Наскоро подиръ това Протогеровъ бѣше му издействувалъ нѣкакво чиновническо мѣсто въ българското консулство въ Ню-Йоркъ и за тамъ заминалъ.

Безъ съмнение, при идването на комунистическата власть въ България, този човѣкъ е ималъ предъ нея две полезни легитимации — и като „протогеровистъ", и като нѣкогашенъ дѣлови сътрудникъ на комуниститѣ въ Разложко.

мунистическитѣ вестници и писатели. Вестникъ „Македония“ съ право помѣсти статия срещу червения писатель Людмилъ Стояновъ на 13 януарий 1930 г. Статията бѣ подписана отъ прилепчанина П. Мърмевъ, бившъ ржководитель на ВМРО въ родния си градъ, сетне учитель въ Солунската българска гимназия, а въ момента народенъ представитель. Между другото въ статията бѣ казано за Людмилъ Стояновъ:

„Той ни сочи примѣра отъ френската и руската емиграции, които и по форма и по сжщность нѣматъ нищо общо съ македонската емиграция; но премълчава да каже за арменската, чешката, полската емиграции до преди Общоевропейската война, и за хърватската и черногорската емиграции следъ войната, и да ги сравни съ македонската . . . Полската, чешката, арменската, хърватската и пр. емиграции, които не бранѣха съсловни и класови интереси, а се борѣха за човѣшки права, за свобода, за културенъ напредъкъ, „поетътъ“-манякъ всички тѣзи емигрантски движения, заедно съ македонското емигрантско движение, нарича пораженски. И всичко това се благославя отъ групата около в. „Вардаръ“ (протогеровиститѣ — бел. наша), която до вчера правѣше метани на тая емиграция, перчеше се на нейнитѣ първи редове подъ разни етикети.“

*

Много белези посочваха, че протогеровиститѣ ставатъ инструментъ на комунизма. Ще посочимъ само нѣколко.

На 27 май 1933 година в. „Македония“, органъ на емиграцията, помѣсти признанието-изложение на доскорошнитѣ нелегални борци въ ВМРО — Пандо Цилевъ и Симо Костовъ, ако си спомнямъ добре и двамата отъ Костурско. Отначало сж били подмамени отъ протогеровиститѣ, но въ изложението си казватъ: „Убедихме се, обаче, че въ тази срѣда се върши всичко, което е въ вреда на македонското дѣло, а не се върши нищо противъ сърби и гърци“.

Следъ туй двамата подробно разказватъ какъ протогеровиститѣ ги извикали отъ Станимака и ги съветвали да бждатъ свидетели по дѣлото за убийството на Йорданъ Гюрковъ. Адвокатътъ Драголовъ, довѣрено лице на протогеровиста Кръстанъ попъ Тодоровъ, ги каралъ да говорятъ само лоши работи за Гюркова, а нищо добро. Когато му възразили, че тѣ не знаятъ нищо лошо за Гюркова, нервиралъ се и ги изпждилъ. Следъ това били заведени при Пецо Трайковъ и Кръстанъ. И двамата ги упрѣкнали, задето не се съгласили да свидетелствуватъ както е искалъ адвоката. Следъ туй Пецо и Кръстанъ имъ дали в-къ „Македонско Единство“, който започналъ да излиза въ Варна, за да го раздаватъ въ Станимака. Но Симо и Пандо отказали да го приематъ заявявайки, че този вестникъ е федералистки. Подиръ това Кръстанъ имъ далъ в-къ „Студентски Листъ“; но тѣ го упрѣкнали, че това е съвсемъ комунистическа работа и че тѣ „нѣматъ суратъ дори да го покажатъ нѣкому“. Въ този моментъ Кръстанъ казалъ разнервиранъ: „За насъ не е важно това. Ние и съ дявола ще трѣбва да станемъ ортаци, а и змията за опашката ще хванемъ, защото иначе сме изгубени“.

Разправилъ имъ Кръстанъ, че добре се разбирали съ комунистиѣ. А следъ всичко туй въ Станимака отишелъ да ги посети Левъ Главинчевъ, комуто заявили, че не могатъ да работятъ заедно съ комунистиѣ. Запитали го какво търси комунистътъ Христо Трайковъ да пише статии въ протогеровисткия „Революционенъ Листъ“.

Въ изложението Цилевъ и Костовъ пишатъ:

„Що се отнася до връзкитѣ на Кръстанъ попъ Тодоровъ и Шандановъ съ комунистиѣ, тѣзи връзки сжществуватъ. Кръстановата

група изцѣло разчита на комуниститѣ. Затова никому да не е чудно, че комунистъ е стрелялъ срещу Симеонъ Евтимовъ, че сѫщо така комунистъ е стрелялъ срещу Мино Пържоловъ, а напоследъкъ и срещу Ване Параспуровъ. Хората, които се подвизаватъ въ Пловдивъ отъ името на Кръстанъ попъ Тодоровъ, сѫ все известни комунисти. Това положение трѣбва да го знае цѣлата емиграция и българското общество. Ние свидетелствуваме, че е така. Главната причина, за да скѫсаме окончателно съ Кръстановци и Шандановци, е именно тази, че тѣ тръгнаха съ комуниститѣ. За насъ най-ярко доказателство е онова, което гледаме въ Станимака. Тамъ най-вѣрнитѣ приятели на Кръстана сѫ най-отявлени комунисти. Напримѣръ: Коста Андоновъ, Полимеровъ и Иванъ Малиновъ — и децата ги знаятъ, че сѫ комунисти. Полимеровъ е комунистъ-гъркоманъ, избранъ като общински съветникъ съ листата на комуниститѣ.

Сѫщо така вѣрно е и това, че предателската група на Кръстанъ попъ Тодоровъ и Шандановъ извънредно много разчитатъ на днешната власть и специално на демократическата партия, чиновницитѣ на която сѫ въ пълна услуга на тѣхнитѣ хора . . . .“

Следъ като изброяватъ имената на разни демократически чиновници въ Варна, Егри-Дере, Станимака и прочее, които сѫ въ услуга на протогеровиститѣ, Цилевъ и Костовъ заключаватъ така: „Всичко туй — ортаклъка на Кръстановци и Шандановци съ комуниститѣ и демократическитѣ стражари и околийски началници, сега още повече ни отвраща отъ гнуснитѣ имъ деяния.“

*

На 8 юлий 1933 година полицията е заобиколила една кѫща въ Красно село до София и арестувала Перо Шандановъ, Мише Шкартовъ, Мицо Чегански, Иванъ Д. Трайковъ (посочванъ като убиецъ на стария македонски борецъ Мино Пържоловъ) и други лица. Въ кѫщата сѫ били намѣрени пушки и бомби.

Ясно става, че прикритиятъ комунистъ Мишо Шкартовъ е знаялъ и скривалищата на Перо Шандановъ. А споменатиятъ Ив. Д. Трайковъ сѫщо е билъ известенъ като комунистъ. И той е билъ изненаданъ отъ полицията въ скривалището на Шандановъ.

*

Виждаме, че дори титовистътъ, „македонецъ“ по народность, минаващъ за професоръ въ Скопйе, Димитъръ Митревъ критикува комуниститѣ (прикрити подъ фирмата „ВМРО-обединена“), задето сѫ взели подъ защита протогеровистката група. * Той посочва, че въ Варна и Пловдивъ комуниститѣ сѫ сътрудничили съ протогеровиститѣ.

*

Нека сега минемъ къмъ освѣтленията, които ни дава единъ доказанъ комунистъ, на когото виенската централа, тоестъ Димитъръ Влаховъ и неговитѣ съветници комунисти, бѣха възложили важна мисия — да бѫде главенъ факторъ на „ВМРО-обединена“ въ България, особено пъкъ въ Пиринския край. Този комунистъ — Симеонъ Кавракировъ, умѣло е прикривалъ своята комунистическа дейность като хористъ при Софийската опера.

Презъ 1932 година, по-точно на 14 юлий, той собственоржчно и най-спокойно е написалъ тѣзи освѣтления, които даваме и фотографирани

* Д. Митревъ — „Пиринска Македония во борба за национално ослободуванье“, стр. 240—250.

като приложение [32]. Читателтъ ще ги прочете по-надолу, но подходяще е да кажемъ предварително нѣколко думи за самия Кавракировъ.

Знаейки разрушителната негова задача по отношение на македонското дѣло, ВМРО нареди да бѫде заловенъ живъ. Една надвечерь това успѣшно е било извършено и той е билъ закаранъ въ Пиринска Македония. Наредено е било да не се посѣга върху живота му, а да му се осигурятъ удобства, доколкото селската обстановка е позволявала. Презъ цѣлото време, докато е билъ въ ржцетѣ на ВМРО, еималъ на разположение книги и вестници. Хранилъ се е най-задоволително, че дори наддалъ нѣколко килограми.

Следъ военния превратъ отъ 19 май 1934 г. извършено е било нѣкакво предателство; група войници, начело съ единъ офицеръ, заграждатъ мѣстото, кѫдето Кавракировъ се е намиралъ, въ компания на трима-четирма четници. Хубавото лѣтно време е позволявало тоя день да прекарватъ въ гората, въ южнитѣ склонове на Рила, въ Разложка околия. Войницитѣ тихо сѫ се приближили до почиващата група и внезапно стреляли. Убити сѫ паднали четникътъ Гьошо Ивановъ отъ щипското село Трогерци, и Симеонъ Кавракировъ. Другитѣ лица сѫ се предали веднага, бидейки и безъ това отъ всички страни заобиколени съ войници. Обаче, тѣ сѫ имали и нареждане — въ никой случай да не стрелятъ ако случайно бѫдатъ открити отъ полиция или войска. Това нареждане е било дадено само съ огледъ да не се случи нещастие съ пленения Кавракировъ. Сѫществували сѫ съображения да се постѫпва по този начинъ.

Когато Кавракировъ е билъ запитанъ какво знае относно дейността и връзкитѣ на протогеровистката група, той безъ никаква принуда е написалъ изложението, което тукъ предаваме:

„Питате ме какви сѫ нашитѣ връзки съ групата на така наречените протогеровисти и какъ гледаме ние на събитията, които станаха въ ВМРО презъ 1928 год. По това мога да кажа следното:

По наша преценка разцеплението, което стана презъ 1928 година въ първитѣ хора на ВМРО, не се дължеше на нѣкакви идейни различия; за насъ бѣше ясно още презъ 1924 година, че главниятъ виновникъ за убийството на Тодоръ Александровъ бѣ генералъ Протогеровъ. Въ този духъ сѫ всички писания на комунистическата партия и ВМРО(обединена); за доказателство бѣ издадена и книгата „Измѣнницитѣ на македонското дѣло“.

Когато презъ лѣтото на 1928 година стана убийството на генералъ Протогеровъ, ние преценихме новосъздаденото положение и констатирахме, че за насъ настѫпватъ благоприятни условия за работа всрѣдъ македонската емиграция и македонскитѣ революционери.

Инструкциитѣ, които получаваме отъ чужбина чрезъ Григоръ, бѣха въ сѫщия смисълъ. Нашитѣ отношения къмъ дветѣ враждуващи страни въ ВМРО бѣха еднакви. Ние ги третирахме като фашисти, отъ влиянието на които трѣбваше да се освободи македонската емиграция и да се възпитава последната въ националъ-революционенъ духъ за единна борба съ работницитѣ. Но нашитѣ главни атаки бѣха насочени срещу Иванъ Михайловъ по простата причина, че около него застанаха почти всички революционни сили на ВМРО, както и македонската емиграция.* Той трѣбваше да се дискредитира въ всички македонски срѣди, като се използуватъ косвено самитѣ протогеровисти и онова, което ставаше между враждуващитѣ срѣди. Въ това

---

* Въ приложение № 33 бѣгло сѫ посочени примѣри, които показватъ какъ и чужденцитѣ, по-специално самитѣ наши народни врагове, смѣтатъ ВМРО само движението, кѫдето се числѣше Иванъ Михайловъ.

отношение ние успѣшно манипулирахме съ лозунга „долу убийствата“, който правѣше силно впечатление както на македонската емиграция, така и на българското общество и на външния свѣтъ. Групата на протогеровиститѣ мина презъ различни колебания, следъ като тя остана изолирана въ конгреситѣ на македонскитѣ братства, и особено следъ несполучливитѣ експедиции въ Петричко; тя потърси подкрепата на българскитѣ буржоазни срѣди, разчитайки особено на фашисткия кржгъ „Лжчъ“, който на времето издаваше и едноимененъ вестникъ. Но още отъ тогава не липсваха опити отъ страна на П. Шандановъ да влѣзне въ връзка съ комунистическата партия и хората на ВМРО (обединена). Ние се държахме резервирано, защото протогеровиститѣ поддържаха и намираха подкрепа въ фашисткитѣ срѣди въ България, сами изповѣдваха подобна идеология, а отъ друга страна за нѣкои отъ тѣхъ се твърдѣше, че поддържатъ връзки съ сърбитѣ.

Следъ залавянето на Георги попъ Христовъ, оттеглянето на нѣкои тѣхни хора, върху протогеровиститѣ се нанесе новъ ударъ, който ги накара решително да потърсятъ нашата подкрепа. Въ срещата, която е станала между наши хора и П. Шандановъ въ странство, последниятъ е обещалъ да скжса съ миналото, като осждятъ върховистическата политика на македонскитѣ организации, като престанатъ да пишатъ хвалебствия за Тодоръ Александровъ, а го представятъ като водачъ на върховиститѣ презъ своя животъ, и като поддържатъ фактически единенъ фронтъ съ ВМРО (обединена). Последното е било невъзприемчиво за нашитѣ хора, първо поради близкото минало на Шандановци; второ, поради връзкитѣ имъ съ фашисткия кржгъ „Звено“, които тѣ не сж скривали въ чужбина, и трето — поради едно друго съображение, което бѣ особено полезно за насъ, а именно: за насъ бѣ за предпочитане Шандановци да сжществуватъ като отдѣлна ВМРО отъ Михайлова, и тѣ да водятъ взаимно борба, отколкото да станатъ явни привърженици на ВМРО (обединена) и като такива да водятъ борба съ Михайлова. Въ последния случай ударитѣ на Михайловата ВМРО щѣха да се съсрѣдоточатъ върху наши хора, а това нито бѣше желателно, нито пъкъ бѣше полезно за нашата кауза.

На горната база се е постигнало споразумение между нашитѣ хора и П. Шандановъ.

Точно дали сж дадени пари на Шанданова и каква сума е дадена не ми е известно, но отъ тогава протогеровиститѣ промѣниха тона на своя вестникъ. Тамъ се пише срещу върховиститѣ, публикува се декларацията на нашия народенъ представитель Христо Трайковъ, атакува се фашисткия македонски съюзъ въ Америка, като се подкрепя комунистическия народенъ съюзъ на македонскитѣ народни организации и прочее. На нѣкои мѣста даже употрѣбляваха чисто наша терминология.

Презъ последно време, обаче, ние получихме нареждане да бждемъ особено внимателни съ протогеровиститѣ, поради връзкитѣ, които тѣ сж поддържали съ сърбитѣ.

Сръбската комунистическа партия е предупредила нашитѣ приятели въ чужбина, че протогеровиститѣ сж въ връзка и сж издържани и отъ сръбската полиция въ Бѣлградъ. Бѣлградъ съ всички срѣдства искалъ да създава раздвоение въ македонскитѣ организации и да ги омаломощи по този начинъ. Освенъ това ние научихме и за срещата, която тайно е ималъ П. Шандановъ съ Шантичъ въ Парижъ. Шантичъ е познатъ сръбски шпионинъ и той е билъ натоваренъ съ задачата да види Шандановъ въ Парижъ и да уговорятъ подробности по взаимната имъ дейность.

Отъ нашитѣ разследвания се установява, по безспоренъ начинъ,

че сръбското военно аташе въ София е поддържало връзки съ Кръстанъ попъ Тодоровъ чрезъ Михаилъ Пундевъ. По-рано Кръстанъ е билъ въ връзка съ Джорджевичъ, отъ когото не единъ пѫть е получавалъ срѣдства. Пундевъ е билъ главенъ доносчикъ на сръбската легация въ София. За туй Пундевъ е поддържалъ постоянни връзки съ Кръстанъ попъ Тодоровъ. Всичко това ни накара да бѫдемъ порезервирани въ отношенията съ протогеровиститѣ; но по инструкциитѣ отъ Влахова не биваше да се скѫсва, защото въ края на краищата пакъ тѣ бѣха полезни въ борбата ни срещу ВМРО Михайловата, Националния комитетъ и останалитѣ македонски организации и подобни на тѣхъ."

Изложението на Кавракировъ ни увѣрява, че комуниститѣ сѫ насърдчавали протогеровистката група не само да върши убийства, но и да продължава да се нарича ВМРО. Сѫщото, впрочемъ, сѫ желаели и Коста Тодоровъ, и сръбската полиция, и звенаритѣ, пъкъ и нѣкои измежду демократическата партия въ България.

Споразумението между комуниститѣ и протогеровиститѣ е фактъ.

Близостьта на протогеровиститѣ съ сръбскитѣ срѣди се потвърждава и чрезъ предупреждение на сръбскитѣ комунисти до българскитѣ имъ колеги. Споменатиятъ Шантичъ е братовчедъ на Перо Шандановъ и издаваше съ сръбски пари въ Парижъ седмичника „Ле Балканъ". Той бѣ означенъ въ този вестникъ като директоръ и главенъ редакторъ подъ име „К. С. Шантичъ-Шанданъ".

Между скоба и тукъ ще кажа, че азъ имахъ всичката възможность да узная отъ Шантича въ подробности какво е вършилъ съ сръбската полиция противъ македонската освободителна борба, противъ своя народъ; а сѫщо тъй въ подробности да узная всичко, което е уговаряно съ Перо Шандановъ за общото имъ сътрудничество съ сръбски фактори. Когато Югославия бѣ прегазена презъ 1941 година азъ се озовахъ въ Загребъ, преди още да бѣха минали два месеца отъ прогласяването на хърватската държава.

Наскоро приятели хървати въ Загребъ ми съобщиха, че въ Далмация, ако се не лъжа въ Дубровникъ, се намиралъ нѣкой Шантичъ, родомъ отъ Македония, когото мѣстнитѣ хърватски родолюбци считали за близъкъ на бившата кралска полиция. Питаха ме тия хървати има ли да кажа нѣщо въ връзка съ този човѣкъ. Отговорихъ, че нѣмамъ какво да кажа. Така бѣхъ постѫпилъ и при три други случаи, когато хърватитѣ ми посочиха кѫде се намирали, на хърватска територия, лица отъ Македония, посочвани като орѫдия на бившата сръбска полиция. Азъ бѣхъ твърдо решилъ презъ цѣлото мое стоене въ Хърватско да си остана само гостъ; и не се набъркватъ въ никакви въпроси. Затова и нищо не предприемахъ срещу тия четворима доказани предатели на нашето отечество. Вижъ приложението.[34]

Отбелязвамъ, че и до днесъ бившитѣ звенари, станали вече отдавна комунисти, както и самата комунистическа партия, а сѫщо така и нѣкои отъ последователитѣ на Коста Тодоровъ и прочее, преследватъ отдавнашната си задача — съ всички срѣдства да дискредитиратъ Иванъ Михайлова, както Кавракировъ изтъква въ изложението си.

Връзката на протогеровиститѣ съ звенаритѣ никакъ не е била тайна за Българската комунистическа партия; това ни потвърждава и Кавракировъ.

А що се отнася до ролята на Михаилъ Пундевъ, тя сѫщо е била известна на комуниститѣ — точно такава, каквато е била споменавана въ печатнитѣ издания на македонската емиграция и на ВМРО.

*

Въ брой 143 отъ августъ 1933 година въ в. „Свобода или Смърть“ е казано следното:

„Въ последно време комунистите излѣзоха открито въ фронтъ противъ бореща се за свобода Македония. Безъ да сѫ се отказали отъ всички досегашни свои начини на действие, тѣ вече стрелятъ противъ насъ, въ откритъ съюзъ сѫ съ предателитѣ, отцепницитѣ, извергнатитѣ отъ нашата срѣда. Бивши членове отъ бандата на Перо Шандановъ и Кръстанъ попъ Тодоровъ публично заявиха, че найглавната опора на въпросната банда въ България се явяватъ българскитѣ комунисти. Цѣлото общество знае, че срещу Симеонъ Евтимовъ, Иванъ Параспуровъ, Мино Пържоловъ, Щерьо Божиновъ, Атанасъ Михайловъ, Михаилъ Кочевъ въ Станимака, двамата младежи въ Пловдивъ, Накашевъ и други македонски деятели стреляха активни комунисти.“

*

Ако все още въ България умишлено или неумишлено нѣкои лица и срѣди си даваха видъ, че не вѣрватъ протогеровиститѣ да сѫ станали орждия на комунистическата партия, дойде 9 септември 1944 година. Тогава всичко излѣзна на яве. Перо Шандановъ се явяваше почти като свидетель д'офисъ въ процеситѣ, които комунистическитѣ „сѫдилища“ устройваха срещу македонски младежи, както и срещу български общественици. Протогеровистътъ Левъ Главинчевъ стана известенъ и презиранъ въ цѣла България като комунистически главорѣзъ. Георги Кулишевъ стана министъръ на външнитѣ работи, а по-късно стана подпредседатель на Президиума на Народното събрание. Твърде близкиятъ на протогеровиститѣ Георги Трайковъ (братъ на познатия протогеровистъ Пецо Трайковъ) бѣ поставенъ години подъ редъ за председатель на Президиума. Редица други протогеровисти бидоха настанени на държавни служби.

А въ това време хората отъ легалното македонско движение и отъ ВМРО бѣха гонени, затваряни, пращани въ концентрационни лагери, и избивани. На стотици „михайловисти“ гробоветѣ останаха неизвестни, както — впрочемъ — и на много хиляди братя българи отъ разнитѣ градове и села на България.

Презъ 1964 година на Перо Шандановъ биде даденъ отъ комуниститѣ официално и медалъ. По този поводъ вестникъ „Работническо дѣло“ съобщи следното:

„Президиумътъ на Народното събрание награждава другаря Петъръ Димитровъ Шандановъ съ орденъ „9 септември 1944 година“, първа степень, по случай 70-годишнината отъ рождението му, за активното му участие въ борбата противъ фашизма и капитализма и въ строителството на социализма.“

Участието на Шандановъ „въ борбата противъ фашизма и капитализма“ се състои изключително въ устройване на убийства срещу родолюбци македонски българи, които никога не сѫ били нито фашисти, нито капиталисти; въ сътрудничество съ звенаритѣ, които целѣха да заличатъ името на България и да я вмъкнатъ въ границитѣ на кралска Югославия; въ сътрудничество и съ сръбската полиция. Неговото „строителство на социализма“ сигурно се е състояло само въ изпразването на шишета съ ракия.

Съгражданинътъ на Шандановъ, садистътъ и софийски гаменъ Левъ Главинчевъ биде произведенъ отъ комуниститѣ въ чинъ полковникъ. Не ни е известно дали той въобще е бивалъ войникъ въ казармата.

*

Истината за държанието на комуниститѣ спрямо македонската освободителна борба нарочно е изопачавана; и така осакатена е поднасяна и днесъ, а ще бѫде поднасяна и утре предъ публиката, която не е осведомена и особено тамъ, кѫдето днесъ сѫ забранени всѣкакви други източници за информация.

Колко много комуниститѣ желаеха не само да се набъркватъ въ македонскитѣ работи, но чисто и просто да завладѣятъ македонското движение, показва факта, че тѣ побързаха да си създадатъ и фирма „ВМРО-обединена", съ команда отъ Виена, а инспирация отъ още подалече.

Въ убийствата на легални македонски деятели и на нѣкои членове отъ ВМРО участвуваха комунисти или тѣхни оръдия. Това бѣ на лице още при убийството на Тодоръ Александровъ. Когото не успѣха отъ македонското движение да убиятъ подъ маската на „протогеровизъмъ", тѣ го убиха когато взеха властьта въ България. Впрочемъ, и тогава „протогеровиститѣ" бѣха въ ролята на катраница, закачена за колата на комунистическата партия. Отъ тѣхната срѣда се намѣриха и обикновени палачи, като споменатия, спечелилъ омразата на цѣлото българско общество, Левъ Главинчевъ.

Ще се спремъ на два момента, които установяватъ безапелационно насоченото срещу македонското освободително дѣло вражество и борба отъ страна на Българската комунистическа партия.

А) Въ Америка, нѣколко години следъ Първата свѣтовна война, се появи едно сдружение подъ название „Македонски народенъ съюзъ". Фактически се касаеше до емигранти подъ ръководството на Българската комунистическа партия. Като по-изтъкнатъ ръководитель въ тоя „съюзъ" минаваше нѣкой си Георги Пиринski отъ Разложка околия, когото американската власть изгони. Една измежду важнитѣ задачи на това сдружение, може би и най-важната, бѣше тази: да се агитира и действува по всѣки начинъ за разнищването на МПО (Македонскитѣ политически организации, по-късно наречени патриотически), които добре бѣха организирани и вървѣха въ пълна идейна хармония съ цѣлото македонско движение. Много пѫти групички отъ комунистическия съюзъ сѫ се опитвали да смущаватъ събранията на МПО. Стигало се е и до по-остри боричкания, при които срещу македонскитѣ българи отъ МПО сѫ се явявали и сърбомани, гъркомани, негри и прочее, чиято „грижа" за македонската свобода и независимость съ нищо друго не е отбелязана, освенъ съ ревоветѣ и заканитѣ имъ срещу МПО. На книга, обаче, „съюзътъ" претендираше, че се бори за обединена и независима Македония. Ако нѣкога се пише нѣщо като история на МПО, сигурно нѣколко страници тамъ могатъ да бѫдатъ изпълнени както съ веселость, така и съ осѫдителни инциденти, свързани съ агресията на комуниститѣ противъ родолюбивитѣ македонски българи, тѣхнитѣ организации и ръководители.

До този именно съюзъ Георги Димитровъ отправи отъ Москва, съ дата 13 май 1934 година поздравително писмо, пълно съ неистини и съ омраза къмъ Македонското освободително движение. Изброявамъ тѣзи неистини, прибавяйки необходимитѣ разяснения:

а) Основната препоръка на Димитровъ е, че нашиятъ народъ въ Македония ще получи правата си само ако възприеме комунистическата програма. Той посочва Македонското освободително движение като оръдие на български фашизъмъ и монархизъмъ, а специално като агентъ на българската буржоазия, за да укрепвала тя своята диктатура надъ трудящия се народъ въ България. Нарича ВМРО „бандата на Иванъ Михайловъ" и я посочва като вѫтрешенъ врагъ на македонското движение.

Съ други думи, Г. Димитровъ препоржчва на Македонското движение да приеме комунизма като свой „вжтрешенъ“ приятель.

Трѣбва да отбележимъ, че себе си Димитровъ изтъква като българинъ, по произходъ отъ Разлога. Обаче, на шесть мѣста въ писмото си говори само за „македонски народъ“, но нийде не споменава за македонскитѣ българи, които фактически бѣха най-отреченитѣ, потискани и чрезъ всички държавни срѣдства денационализирвани въ Югославия и Гърция. Изразътъ му „македонски народъ“ е крайно мъгливъ; подъ понятието „народъ“ основателно може да бждатъ причислени и сръбскитѣ колонисти, и гръцкитѣ преселници отъ Анадола, както и сърбоманитѣ и гръцкитѣ шовинисти, които имаха всички права и всѣкакъ ощетяваха мѣстната българщина въ Македония.

„Интернационалистическото“ избѣгване да се посочатъ съ точни названия истинскитѣ неправди, както и истинското национално име на най-онеправданитѣ въ Македония, очевидно подготвяше почва за онова, което Г. Димитровъ желаеше да настжпи и което най-флагрантно, дръзко бѣ изразено въ резолюцията на сжщия „Македонски народенъ съюзъ“. Съ нея се изказва благодарность на Г. Димитровъ и се развиватъ подробно тезитѣ на комуниститѣ срещу българската народность въ Македония. Като българинъ, избѣгвамъ да цитирамъ тукъ това безчестно отричане на българската народность и фалшифициране на нейната история и езикъ. Нека нашитѣ народни врагове отъ друго мѣсто цитиратъ въпросната резолюция-декларация на родоостжпничество.

Следователно, или само слѣпи хора, или пъкъ наистина откжснали се отъ своята българщина, можеха да повѣрватъ на Г. Димитровъ, че неговиятъ комунизъмъ носи спасение за нашата народность.

б) Българската комунистическа партия се борѣла за премахването на всѣко национално робство — казва въ писмото си Г. Димитровъ. Но цѣлиятъ свѣтъ видѣ въ 1944 година какъ, съ живо съдействие на тази партия, комунистическата власть закачи върху врата на македонскитѣ българи друго едно робство, което идваше да замѣсти сръбското и въ национално отношение.

в) Димитровъ говори отъ името на работницитѣ и селянитѣ въ България. Първо, имаше работници, които бѣха и съ други партии; а селянитѣ поне въ 95% бѣха вънъ отъ комунистическата партия. Сжщото положение бѣше и въ други балкански държави, специално пъкъ въ славянскитѣ — Хърватско, Сърбия, Словения. Но Димитровъ има стремежъ да мине сякашъ представитель и на всички балкански селяни и работници.

г) Измислица е, че ВМРО е свалила правителството на Стамболийски отъ власть; свали го армията. Вѣрно е само туй, че ВМРО защищаваше себе си и Македонското движение отъ нападенията, които тая власть предприемаше срещу тѣхъ.

д) Измислица е сжщо, че ВМРО е взимала участие въ борби срещу селяни и работници при превратa отъ 9 юний 1923 година и при септемврийското комунистическо възстание презъ сжщата година. Въ книга втора съ мои спомени точно сж посочени ограниченитѣ размѣри, въ които ВМРО реагира срещу въоржженитѣ провокации на нѣкои комунисти, които сигурно сж имали нареждане да заплетатъ ВМРО въ вредни за македонската кауза акции.

е) Никакъ не отговаря на истината, че презъ 1924 г., месецъ септември, ВМРО изтребила нѣкакви стари и независими македонски революционери въ Горна-Джумая. Тамъ бидоха наказани само Алеко Василевъ, Георги Атанасовъ и по необходимость още двама тѣхни привърженици, задето бѣха прѣки виновници за убийството на Тодоръ Александровъ. Тия хора не бѣха никакви стари революционери; а отъ друга страна, се

намираха наполовина подъ комунистическо влияние, а наполовина подъ влияние на нѣкои софийски върховисти. Димитровъ въ случая говори съвсемъ празни работи.

ж) Изцѣло е измислено твърдението, че хора на ВМРО имали участие въ избиването на нѣкакви две хиляди души работници, селяни и интелигенти въ връзка съ „провокаторския" атентатъ въ софийската черква „Света Недѣля". Необорима истина е, че ВМРО не е участвувала въ убийството дори на една мравка въ връзка съ този атентатъ, който не е никакъ провокаторски, а дѣло на български комунисти.

з) Комунистътъ Димо хаджи Димовъ и още десетина души стари негови приятели — изцѣло или наполовина комунизирани, бидоха наказани отъ ВМРО само като виновници — съзаклятници по убийството на Т. Александровъ. Никакъвъ български фашизъмъ тукъ нѣма нито знание, нито участие. На първо мѣсто комуниститѣ сж, които разправятъ, че ВМРО била фашистка, или орждие на буржоазията, на Германия, на Италия, на американския капитализъмъ и прочее. Тя винаги си е оставала на своитѣ стари позиции, съ всички свои помисли и деяния. И винаги е пазила своята самостоятелность, като при тази защита често е давала скжпи жертви отъ своитѣ редове.

и) Депутатътъ Христо Трайковъ, безъ никакво съмнение, е билъ наказанъ защото се е набъркалъ въ борбата, отпочната срещу Македонското движение подъ маската на „протогеровизъмъ". Той е помѣствалъ свои статии въ протогеровисткия „Революционенъ Листъ".

й) Никаква юдинска роля въ българския общественъ животъ не е играла ВМРО, както иска да каже въ писмото си Г. Димитровъ. Тя само е отстоявала идеала за независима Македония и за свобода на българската народность, заедно съ другитѣ народности въ нашата родина. И тукъ твърдя, че ВМРО винаги е била въ отбрана, даже и при борбата съ поробителя.

к) Георги Димитровъ е изредилъ редъ функции на Иванъ Михайловъ — нарича го агентъ на българския империализъмъ, монархизъмъ и фашизъмъ. Въ сжщность Михайловъ е стоялъ на съвсемъ обратна позиция; посоченитѣ концепции (български „империализъмъ", монархизъмъ и фашизъмъ) не застжпватъ нашата идея за независима Македония; а на тази идея ние, ще повторя, не сме изневѣрявали, както е правила Българската комунистическа партия.

Да служишъ нѣкому, това значи да получавашъ отъ него нареждания и срѣдства. Има такива български партии и течения, които сж служили или и сега служатъ на близки или далечни чужди централи. Но не е такъвъ случая съ Македонското движение.

Нѣкой би помислилъ, че комуниститѣ, и на първо мѣсто между тѣхъ Г. Димитровъ — за пръвъ пжть сж нападнали Михайлова съ това писмо. Нищо подобно. Нападенията имъ започватъ още отъ 1924 г., тоестъ десеть години преди това писмо, — когато откриха барабаненъ огънь срещу Михайлова, задето е попрѣчилъ на плана за превземане на Македонското движение отъ страна на комунистическата партия чрезъ Алеко Василевъ, Г. Атанасовъ и Протогеровъ.* Нападенията имъ бѣха налице и когато бѣ наказанъ Тодоръ Паница, който бѣше въ най-любезна връзка съ полицейскитѣ канцеларии въ Бѣлградъ и съ гръцкитѣ въ Солунъ. Дори въ енциклопедията, която издадоха въ София презъ 1963

---

* Въ томъ трети съ мои спомени, стр. 742—753 подробно е разяснено недоумението срѣдъ инспираторитѣ на Българската комунистическа партия относно истинското поведение на Протогеровъ, когото тѣ съ основание смѣтаха за приспособилъ се къмъ тѣхъ, но на 12 септември 1924 г. съ изненада бѣха повѣрвали, че имъ е изневѣрилъ. Тамъ е посочено какъ се е развила конспирацията срещу живота на Т. Александровъ.

година сѫ вмъкнали своитѣ вражески настроения срещу ВМРО, единствено защото тая организация не пожела да имъ стане орѫдие. Така че, нѣма нищо чудно, че въ писмото си до „Македонския народенъ съюзъ“ въ Америка Димитровъ говори срещу Иванъ Михайловъ съ пѣна на устата. И открито пише, че „бандата на Иванъ Михайловъ трѣбвало да бѫде премахната“.

Свѣтътъ отдавна познаваше бруталния, дори хулигански езикъ, употрѣбляванъ отъ комуниститѣ срещу онѣзи, които имаха различни отъ тѣхнитѣ гледища. На мене лично не сѫ правили впечатление тона и измислицитѣ въ казаното писмо, насочени противъ моята личность. Но и до днесъ не съмъ разбралъ по какви причини българскитѣ комунистически водачи се нахвърлиха срещу нашата народность въ Македония. Десетилѣтия бѣха минали и Г. Димитровъ никога не опроверга, не отхвърли и въпросната антибългарска резолюция на онѣзи, които той поздравляваше въ Америка.

Всички лѣвичарски агенции въ свѣта бѣха получили нареждане да пишатъ противъ Македонското движение. На първо мѣсто виенската централа. Вестникъ „Свобода или Смъртъ“, броятъ 88 отъ 30 мартъ 1929 година, предаде следната статия на женевския вестникъ „Ла Маседоанъ“, която рисува неопровержими факти:

„Отъ шесть години насамъ въ Виена сѫществува единъ болшевишки центъръ, чиято грижа е да спечели Балканитѣ за московския Интернационалъ. За тази цель погледитѣ на болшевицитѣ сѫ били винаги обърнати къмъ Вѫтрешната македонска революционна организация като организирана сила. Следъ като ВМРО отблъсна тѣзи издевателства и следъ като на комплотитѣ отговори съ репресалии, комунистическиятъ центъръ въ Виена не престана, отъ шесть години насамъ, да измисля най-чудовищни и безсмислени обвинения срещу ВМРО и срещу Македонското освободително движение, за да ги дискредитира въ очитѣ на прогресивното мнение въ Европа. За да успѣе по-лесно, въ тази тъмна и неудачна дейность, този центъръ, който издава списанието „Балканска федерация“, се мѫчи да маскира своя чисто комунистически характеръ, като си прикачва качеството ту на „Балкански комитетъ“, ту на „Македонски комитетъ“ или на така наречената „Обединена ВМРО“. Той даже използува услугитѣ на нѣколко празноскитници отъ разни балкански народности. Специално въ качеството на „представитель“ на Македония този центъръ е ангажиралъ единъ мизеренъ човѣкъ — Дим. Влаховъ, бившъ шпионинъ на служба при младотурцитѣ, бившъ консулъ на Фердинандъ Кобурготски въ Одеса, бившъ окрѫженъ управитель въ Прищина на Радославовото правителство, кѫдето заповѣда убийствата на възстанали албанци, бившъ генераленъ консулъ на „диктатора Цанковъ“ въ Виена, съ една дума единъ човѣкъ, който се приспособява къмъ всички режими и се поставя въ услуга на тѣзи, които най-добре плащатъ. Днесъ болшевикитѣ сѫ го взели на своя служба, преценявайки, може би, че неговитѣ титли, които му изброихме по-горе, сѫ твърде съвмѣстими съ крѣсъцитѣ му срещу диктатурата, реакцията и терора . . .

Напоследъкъ комунистическиятъ центъръ въ Виена напечати въ своя органъ, както и въ други комунистически органи, единъ апелъ срещу „фашистката“ ВМРО, който апелъ съдържа обиди, пълни съ омраза срещу Македонската революционна организация, като разправя, че 1000 (!!) души били убити презъ тъй наречените вѫтрешни борби следъ убийството на Протогеровъ; лъжейки най-безсрамно, че македонскитѣ революционери били взели участие въ избиването на 25000 души въ България отъ 1913 до 1928 г. и пр. и .пр. Цѣлъ купъ мръсни клевети, каквито само единъ Влаховъ може да измисли.

Мжката на този човѣкъ и на болшевикитѣ, които го окржжаватъ, изпъква много ясно въ статията, която той посвещава на конгреса на Македонскитѣ братства въ България, въздишайки загдето, противно на болшевишкитѣ очаквания, македонската емиграция се показа единодушна и сплотена около общия освободителенъ идеалъ, изразявайки още веднъжъ своята омраза срещу ренегатитѣ на своя духъ и характеръ.

Този конгресъ, въ който взеха участие 438 делегати, отъ които 85% сж съ университетско или срѣдно образование, не е билъ никакъ по вкуса на това болшевишко орждие и затова, не можейки да стори друго, той е написалъ апелъ и една статия пълна съ лъжи. Всичко това, разбира се, не пречи на Македонското освободително движение все повече и повече да прогресира и да се развива. Напротивъ, отъ тогава, когато виенскитѣ болшевики започнаха да атакуватъ нашето движение, последното се засили, както никога по-рано. Такъвъ е отговора на македонския народъ на тѣзи, които чакатъ да го клеветятъ.

Единственото съжаление, което бихме искали да изкажемъ е това, че наредъ съ комуниститѣ, повече или по-малко маскирани, известни уважавани европейски демократи, заблудени и въведени въ грѣшка отъ Влахова, който най-нескромно е злоупотрѣбилъ съ тѣхнитѣ симпатии къмъ нещастнитѣ и онеправданитѣ, сж подписали този апелъ.

Нашъ дългъ е да ги предупредимъ за гдето единъ доказанъ мизерникъ си служи съ тѣхнитѣ щедри чувства, за да клевети най-чудовищно едно народно освободително движение, и то само, за да събере повече пари."

Б) Другиятъ моментъ, който ще спомена тукъ като характеристиченъ за вражеството на българскитѣ комунистически водачи спрямо Македонското освободително движение, а едновременно и за неблагоразположението имъ къмъ българската нация въ Македония, е самото имъ идване на власть въ София. Тогава тѣ насочиха цѣлата българска армия къмъ една война, имаща за цель — погледнато съ български очи — да установи въ Скопйе едни идейни братя на Българската комунистическа партия. И тѣзи имъ братя се заеха съ огънь и мечъ да унищожаватъ, ако е възможно, всѣки знакъ на българщина въ цѣла Вардарска Македония. Отъ София тази зловеща акция бѣ всячески подпомагана. Отнесени бидоха въ Скопйе и коститѣ на Гоце Дѣлчевъ. Предадена бѣ тамъ и цѣлата библиотека на Македонския научен институтъ, за да може — съ помощьта и на сръбскитѣ професори — да бжде фалшифицирано по-бързо всичко, което казаниятъ институтъ бѣше изнесълъ въ своитѣ научни изследвания въ приносъ на българщината. Цѣлата тая библиотека години подъ редъ бѣ събирана благодарение помощьта, която идваше отъ страна на Македонското освободително движение; по-точно казано — на ВМРО.

Вмѣсто забележителното списание „Македонски Прегледъ", редактирано отъ проф. Милетичъ и зачитано отъ множество чужди научни срѣди, комуниститѣ въ София започнаха да издаватъ — като органъ ужъ пакъ на Македонския научен институтъ — едно мизерно пропагандно списанийце подъ име „Македонска Мисъль"; и още въ първия си брой това жалко издание започна проповѣди въ полза на нѣкаква „македонска народность", съ желание напълно да се избрише всѣка следа отъ българщина въ Македония. Излишно е да се спирамъ на тази унизителна история, която женевскиятъ професоръ Алдо Дами, специалистъ по националнитѣ въпроси въ Европа, публично означи като единствена въ свѣта! А другиятъ специалистъ по въпроса за народноститѣ въ нашия континентъ, френскиятъ професоръ въ Стразбургъ г. Ги Еро,

въ книгата си „Народи и езици въ Европа“, писа, че декретираният въ Скопйе „македонски езикъ“ е измислянъ само съ цель да се объркватъ понятията на хората.

Тукъ е мѣстото да прибавя, че така наричанитѣ „протогеровисти“ безукорно следваха заповѣдитѣ на комунистическата партия и въ тази унизителна история. Чуха се тогава решителнитѣ протести на първенци отъ земедѣлската партия, като Никола Петковъ; явиха се статии и протести отъ страна на демократическата партия и на широкитѣ социалисти; чуха се недоумяващи гласове на депутати отъ опозицията въ Парламента * — на какво основание и съ какви цели комуниститѣ отричатъ сѫществуването на българи въ Македония? „Протогеровиститѣ“, обаче, пишеха и въ списанието „Македонска Мисъль“, за да доказватъ, че сме били не българи, а македонска народность.

Протогеровистътъ Георги Кулишевъ, като министъръ на външнитѣ работи въ кабинета на Кимонъ Георгиевъ, поддържаше сѫщата политика. Единъ день той и въ вестницитѣ съобщи, че презъ гръцката граница сѫ минали въ Пиринска Македония около осемь хиляди души македонци и къмъ хиляда души българи; значи признаваше, че нейде откъмъ Сѣрски окржгъ дошли тъй голѣма група отъ непознатата до тогава народность (македонска), а едва една десета измежду тѣхъ българи.

Докато — пакъ ще кажа — тъй наричанитѣ михайловисти, тоестъ хората отъ Македонското освободително движение, биваха арестувани, осѫждани и избивани въ България, „протогеровиститѣ“ заемаха всевъзможни държавни служби, за „да строятъ социализма“.

Комунистическата партия се бѣ запретнала да отчужди отъ българската народность едно национално ядро, което бѣ по-многобройно отъ моравското българско ядро, а и отъ ядрото на помацитѣ.

Презъ ноември 1968 година Института за история при Българската академия на наукитѣ издаде брошура: „Македонскиятъ въпросъ, историко-политическа справка“. Чрезъ това комунистическата партия се върна къмъ становището, което истината и историята казватъ за македонската българщина. Въ брошурата се говори, че партията е допуснала по-рано една голѣма грѣшка. Но никому другиму тази грѣшка не може да се припише толкова основателно, колкото на Георги Димитровъ. Нужно ли е да доказваме това? Достатъчно говори мавзолея, подигнатъ на Г. Димитровъ отъ партията въ София; той не биде затворенъ даже следъ като Сталинъ биде изваденъ вънъ отъ мавзолея въ Москва.

По този начинъ Г. Димитровъ биде бламиранъ отъ собствената си партия, независимо, че следъ 1948 година бѣше изгонилъ отъ Пиринска Македония онѣзи учители, които самъ бѣше повикалъ да запознаватъ населението въ тоя край съ „македонския литературенъ езикъ“.

Специално по народностния въпросъ Михайловъ и другаритѣ му стоятъ тамъ, кждето сѫ стояли дѣдитѣ имъ. И никога не сѫ си служили съ Македонския въпросъ като съ нѣкаква размѣнна монета.

Въ последни времена и нѣкои измежду бившитѣ протогеровисти — както отдавна и комуниститѣ — разправятъ, че Тодоръ Александровъ билъ убитъ отъ тогавашното българско правителство. Но логически се поставятъ тия въпроси:

а) Защо три години подъ редъ, когато съ Протогеровъ бѣхме „колеги“ въ Централния комитетъ на ВМРО, той не проговори нито една дума относно отговорноститѣ по убийството на Тодора? Не проговори

---

* Измежду социалдемократическитѣ депутати особено ясно становище въ защита на македонската българщина зае Кръстю Пастуховъ; но и други негови другари говориха смело въ тоя духъ. Измежду демократитѣ пакъ така твърдо говориха и писаха Н. Мушановъ и други негови партийни съидейници.

и съ никой нашъ другарь.

б) Защо презъ сжщитѣ години Г. попъ Христовъ, Баждаровъ и Пърличевъ не казаха нито една дума за нѣкаква отговорность на правителството?

в) Защо Узуновъ, Томалевски, Шандановъ настояваха да се събератъ повече данни за вината на Протогерова по това убийство? И защо и на тѣхъ не бѣ минало презъ умъ да посочватъ за виновникъ правителството?

г) Ако приемемъ, че споменатия вече полковникъ Цаневъ* е изразявалъ настроенията срещу Т. Александровъ и на военни като Кимонъ Георгиевъ, Дамянъ Велчевъ и други — нали тъкмо съ тѣзи военни хора отидоха протогеровиститѣ? Тъкмо тия военни сж приятели на подполковникъ Георги Атанасовъ. Тѣ бѣха и фактическата сила на правителството по онова време.** Безъ тѣхъ кои хора (цивилни представители отъ партиитѣ) биха могли да решаватъ убийството на Тодоръ Александровъ? Тия военни, заедно съ своя протогеровистки багажъ, отидоха съ комуниститѣ.

Напраздно нѣкои лични приятели на Протогерова се напъватъ да го очистятъ отъ най-позорното му петно, което съставлява и единствения му „активъ“ въ редоветѣ на Македонското движение. Но ако за моментъ речемъ да направимъ удоволствие на „протогеровиститѣ“ и приемемъ, че Т. Александровъ билъ убитъ отъ тогавашното българско правителство, никакво съмнение нѣма, че най-голѣмиятъ мораленъ участникъ въ злодеянието е пакъ Протогеровъ. И затова, преди всичко друго, получи наказанието си. И ако бѣше действувалъ само съ комуниститѣ — сжщото наказание му се падаше.

Протогеровъ бѣше съ враговетѣ на македонското дѣло както на 31 августъ, така и на 12 септемврий 1924 година; а „протогеровиститѣ“ бѣха съ тия врагове на 19 май 1934 г., както и на 9 септемврий 1944 год.

Българската комунистическа партия е дала насърдчение и подкрепа на „протогеровиститѣ“ — въ пъкленото имъ дѣло — повече отколкото всѣка друга срѣда въ българската общественость. Или, съвсемъ точно казано, „протогеровиститѣ“ бѣха обикновенъ инструментъ въ ржката на Българската комунистическа партия, така както бѣ групата „Освобождение“ на Хаджи Димовъ и тъй наречената „ВМРО-Обединена“ начело съ Димитъръ Влаховъ и Тодоръ Паница.***

До каква степень — и по мнението на други срѣди — протогеровиститѣ не представляваха фактически нищо въ борческитѣ редове на Македонското движение, ни посочва приложението.[33]

А колко малко важеха тѣ и за емиграцията показва и списъка на софийскитѣ македонски братства, които протестираха противъ властьта на Кимонъ Георгиевъ, когато тя се опита да си прави свое ржководно тѣло за емиграцията. Съ изключение на две, всички западно-македонски братства сж въ този списъкъ. А „протогеровиститѣ“ искаха да мамятъ свѣта, че тѣ представлявали Западна Македония . . . въ софийскитѣ кафенета.

И съвсемъ естествено е при такова положение, че остатъцитѣ отъ „протогеровиститѣ“ нѣматъ друга роля освенъ да казватъ „наздраве“ при всѣко кихане на комунистическата партия, да държатъ исо при всѣка изговорена отъ нея дума.

А ето какво поддържаха нѣколкото души по-издигнати хора срѣдъ

---

* Въ книга трета съ мои спомени.

** Следъ превратa отъ 19 май 1934 г.

*** За групицата на Хаджи Димовъ и за ролята на Дим. Влаховъ и Паница подробности се намиратъ въ моитѣ спомени — книга втора и трета.

означилитѣ се като „протогеровисти“, — хора, които не само до убийството на Т. Александровъ, но и цѣли три години следъ това обичаха да се представятъ за горещи поклонници именно на Т. Александровъ и идейни привърженици на ВМРО. Нѣколкото цитати, които по-надолу следватъ, взимаме отъ книгата „Заговорътъ срещу Тодоръ Александровъ“, която написа Йорданъ Бадевъ, съ когото пъкъ бѣха най-интимни приятели Георги Баждаровъ, Кирилъ Пърличевъ, Наумъ Томалевски, Василъ Пундевъ, Перо Шандановъ, Ангелъ Узуновъ, Георги Кулишевъ. Каквото писа въ своята книга Бадевъ сто пѫти бѣха готови да го подпишатъ всички тѣ.

Твърдо бѣха тѣ убедени, а и навсѣкѫде поддържаха, че участието на комуниститѣ въ заговора срещу Т. Александровъ не подлежи на никакво съмнение. Минаваме сега къмъ самитѣ цитати.

На страница 74 въ „Заговорътъ срещу Т. Александровъ“ Бадевъ пише: „ . . . Болшевикитѣ се убедиха, че и по традицията си, и по самосъзнанието си, и по морала си ВМРО е една крепость, която едва ли би могло да се превземе безъ да бѫде премахнатъ поне единъ отъ главнитѣ й защитници. А да се превземе тази крепость значеше, по тѣхната преценка, да се улесни твърде много настѫплението на съветизма къмъ Югоизточна Европа. И се запретнаха да я превзиматъ именно по тоя начинъ: чрезъ очистване на защитницитѣ й. Удобни орѫдия за това тѣ вече имаха на умъ . . . една тайфа отъ престѫпници, всѣкой отъ които жадува прикритие за престѫпленията си: Алеко, Атанасовъ, съ по-малкитѣ около тѣхъ, Йовковъ, Занковъ. Остава да се намѣри спойката между тия престѫпници. Търсенето й се възлага предимно на комунистическия депутатъ Д. х. Димовъ.“

На страница 75 е казано: „Обикновена история изглежда за „идеалиста“ Д. х. Димовъ да влѣзе въ съюзъ съ най-тъмни и престѫпни фигури, чиито безчестия самъ той е ругалъ най-нечестиво, една година само преди да му кимнатъ отъ Москва за разбирателство съ тѣхъ . . .

Михаилъ Чаковъ, членъ отъ рѫководното тѣло на Илинденската организация съобщава: „Първата среща между Алеко и Хаджидимовъ въ моята кѫща трая петь часа. Следъ единъ-два дена (очевидно подиръ нови инструкции) имъ се устрои друга среща пакъ въ моята кѫща. Срещитѣ имъ ставаха въ отдѣлна стая.“

На стр. 78 Бадевъ цитира показанията на Методи Алексиевъ, споредъ когото несполучливиятъ опитъ на Москва да болшевизира ВМРО (чрезъ игритѣ на Влаховъ, който най-много си послужи съ П. Чаулевъ, и не малко съ Протогеровъ, въ своитѣ виенски игри — бел. наша), я накаралъ да потърси други незаконни представители на Организацията въ лицето на Алеко Василевъ и Георги Атанасовъ; и че връзката съ тия двама е ставала чрезъ Д. х. Димовъ. Алексиевъ твърди, че на тия влияния сѫ се поддали и членоветѣ на Илинденската организация Занковъ и Арсений Йовковъ. Бадевъ цитира и следнитѣ думи на Методи Алексиевъ: „Лозунгътъ на комуниститѣ въ тоя моментъ бѣше: навлизане на всички комунисти въ редоветѣ на ВМРО. Следъ уговарянето на плана за болшевизирането Алеко се е вече предпазвалъ — отивайки за София се е страхувалъ да не го убиятъ. Това ми казаха Г. Пенковъ и Щерю Влаховъ“.

Казаното отъ Алексиевъ за предпазване на Алеко и лично азъ го констатирахъ. Презъ лѣтото на 1924 година мои другари, въ чиито домове въ София Алеко и Атанасовъ идваха, съ учудване и повѣрително ми съобщиха, че тия двама господа сѫ ги запитвали преди да си отпѫтуватъ — дали азъ съмъ научилъ, че заминаватъ и дали е ставало дума въ коя посока тръгватъ. Другаритѣ ми сѫ били изненадани, защото никога по-рано такива запитвания не сѫ имъ били отправяни нито отъ

Алеко, нито отъ Атанасовъ.

На стр. 79 Бадевъ пише: „Следъ всичко това има ли нужда отъ повече доказателства, за да се прозратъ намѣренията на болшевикитѣ и прѣкия предметъ на срещитѣ на х. Димовъ съ цѣлата тая разбойническа тайфа?“

Разглеждайки разни противоречиви писания на вестникъ „Работническо дѣло“, органъ на Българската комунистическа партия, кѫдето се редуватъ ту едни, ту други размишления и тълкувания около убийството на Т. Александровъ, Йорданъ Бадевъ направо поставя следния въпросъ къмъ сѫщата партия: „Ако е вѣрно, че Т. Александровъ се е отказалъ отъ болшевикитѣ въ полза на Цанкова, кой има интересъ да го убие, Цанковъ или болшевикитѣ? („Работническо дѣло“ твърди, че Цанковъ го е убилъ).

Българската комунистическа партия и нейниятъ отдавнашенъ членъ Димитъръ Влаховъ дори до сега изразяватъ фалшиви симпатии, както често сѫ проливали крокодилски сълзи, за Алеко Василевъ и подполковникъ Г. Атанасовъ, наричайки ги честни македонски деятели. На стр. 99 Бадевъ казва: „За хармония и единство съ ЦК на Българската комунистическа партия Димитъръ Влаховъ върху цѣлото това купище отъ предположения, лукавства и измислици е изрекълъ едно издевателство съ истинската святость на македонската борба: „прекланяме се предъ светата паметь на заслужилитѣ честни македонски деятели“. Не чувствувате ли, че единъ македонски Юда се прекланя предъ паметьта на една банда пладнешки злодеи и гробари на Македония, защото сѫ отъ части негови послушници, отчасти негови рожби? . . .

Двама-трима търгаши „революционери“ около Алеко, двама-трима партизанствуващи користолюбци около Г. Занковъ и нѣколцина продадени македонствуващи комунисти и комуниствуващи македонци около Чаулевъ, Влаховъ и Димо х. Димовъ, ето тайфата, която по хитрото и златно внушение на Москва устрои и изпълни на 31 августъ т. г. пъклення заговоръ противъ Т. Александровъ.“

Ето, това е било дълбокото убеждение на „протогеровиститѣ“ относно комунистическото участие въ заговора срещу Т. Александровъ. Никога — нека повторя — тѣ не сѫ говорили въ миналото за каквото и да е участие на тогавашното българско правителство въ злодеянието отъ 31 августъ 1924 год. Но днесъ, когато сѫ на високи служби и даже седятъ на министерски кресла при комунистическото управление въ България, поддържатъ съвършено обратна теза. Нищо чудно, че сѫ показали изневѣра къмъ истината по това злодеяние и къмъ паметьта на Александрова, следъ като изневѣриха даже на българската народность.

Налага се дебело да подчертая, че Българската комунистическа партия — за разлика отъ другитѣ партии въ България — всѣкога се е стремѣла да завладява Македонското освободително движение. Въ съвсемъ скромния размѣръ на нейната грижа за свободата на македонскитѣ българи, тя е влагала стопроцентно комунистическо съдържание, противъ което нашиятъ народъ е билъ решително, особено селянитѣ. Никоя друга българска политическа партия, даже когато е проявявала много поголѣми симпатии спрямо Македонското движение, не се е старала да му препорѫчва, открито или потайно, своята идеология, камо ли пъкъ и да му я налага чрезъ конспирации.

Още докато Македония бѣ подъ турското управление, рѫководството на Българската комунистическа партия имаше не особено ласкаво отношение, а по-скоро негативно, къмъ огромното мнозинство на войводитѣ, къмъ водачитѣ на Илинденското възстание, а почти и спрямо цѣлата народноосвободителна борба. За това рѫководство добри бѣха само онѣзи войводи, като Яне Сандански и Тодоръ Паница, които бѣха

готови да се водятъ по ума на комуниститѣ, независимо, че се бѣха продали на младотурцитѣ. Впрочемъ, въ приложението[35] читателитѣ ще видятъ какво казва самиятъ солунски валия Кязимъ-Бей; неговитѣ думи сѫ най-необоримо доказателство, че обвиненията на ВМРО противъ Сандански и Паница сѫ били съвсемъ основателни още по времето на турския режимъ.

Сама по себе говори и снимката на Сандански съ младотурския деятель Нурединъ-Бей.[36] Какъ сѫ гледали младотурцитѣ на Сандански ясно опредѣля депутатътъ въ турския Парламентъ Хабибъ-Бей. Въ произнесена отъ него на 19 януарий 1909 година речь, спирайки се бѣгло върху ВМРО, той казва:

„Една фракция (въ ВМРО — бел. наша) полага значителни условия на Младотурския комитетъ, когато другата съ всичката си сила се труди да стане отоманска. Ето тази последната е фракцията на Сандански. Тази фракция изцѣло е отоманска и вѣчно ще си остане такава. Нека се разпространяватъ нейнитѣ публикации и нека се разширяватъ нейнитѣ желания, та да може да привърже всички българи искрено къмъ насъ." Тѣзи думи сѫ произнесени въ XI-то заседание на Парламента. Взимаме ги отъ издадената на български езикъ брошура подъ заглавие „Отоманскиятъ парламентъ за положението въ Македония".

Читательтъ ще си спомни, че Сандански бѣше получилъ като подаръкъ отъ самия султанъ Мехмедъ Пети едно арабско конче отъ много скѫпа порода; сѫщо — както е изнесено въ книга трета съ мои спомени — получавалъ е и петдесеть турски лири месечно отъ младотурцитѣ, по свидетелството на единъ турски капитанъ въ написана отъ него книга. Въ приложение[37] даваме и снимката на Сандански заедно съ Енверъ-Паша, който бѣше станалъ министъръ на войната подиръ Хуриета, съ Талаатъ-Паша — министъръ на вѫтрешнитѣ работи, и съ Халилъ-Бей — председателя на цариградския тогавашенъ Парламентъ. Въ турския надписъ подъ снимката е казано, че тя е направена при посещението на Сандански за учредяването на турско-българското разбирателство. Но знаеше се, че Сандански нѣмаше никакво законно право да говори отъ името на ВМРО преди и по време на Хуриета (1908 г.), защото той бѣ само единъ разколникъ въ революционната организация, осѫденъ отъ нейнъ конгресъ за дѣлата му. Следъ Хуриета пъкъ сѫщо нѣмаше право да представлява предъ когото и да било македонската българщина, защото неговата фракция едва ли бѣ поддържана отъ една десета измежду македонското българско население. Хабибъ-Бей правилно е посочилъ, че ВМРО е поставяла известни условия предъ младотурцитѣ (както правѣха и легалнитѣ конституционни клубове следъ 1908 г., тоестъ легалната българска партия въ Македония), докато сданиститѣ безусловно сѫ вървѣли съ младотурската власть, възприемайки отоманизма, който до известна степень приличаше на днешния „югославизъмъ". Снимката на Сандански съ тримата видни младотурски водачи е взета отъ месечното списание „Тарихъ конушуйоръ", брой втори отъ месецъ мартъ 1964 година.

И като бѣха опозиционери въ България, а и като взеха властьта въ нея, българскитѣ комунистически ръководители премълчаватъ борбата на ВМРО, която следъ „Хуриета" биде наново подета срещу турската власть и продължи до Балканската война. Не споменаватъ нищо и за борбата срещу сръбския и гръцкия режимъ, водена отъ ВМРО между 1913 и 1915 година, — време, презъ което въ Македония бѣ изгонена цѣлата българска интелигенция, избивани бѣха съ стотици българи, турци и албанци, забранено бѣ българското име и обърнати въ сръбски и гръцки всички български черкви и училища. Но не споменаватъ нищо и за водената между дветѣ свѣтовни войни борба на ВМРО срещу тѣзи

два режима, за която и Албертъ Сониксенъ, нѣкогашенъ доброволецъ-четникъ въ редоветѣ на нашитѣ борци, отбелязва въ една американска енциклопедия, че свѣтовниятъ печатъ пишеше едва ли не повече, отколкото за нашата борческа епоха около Илинденското възстание.

Успоредно съ това смѣшно, но и срамотно премълчаване, българскитѣ комунистически водачи отъ шестдесеть и петь години насамъ сѫ се запретнали неуморно да възхваляватъ споменатитѣ Сандански и Паница. Това свое отношение къмъ освободителното дѣло на Македония тѣ прокарватъ не само въ вестници или въ памфлети, но и въ съчинения, които искатъ да минатъ за най-научни и обективни трудове. Вижъ приложението.[38]

Когато даватъ преценки и за българската държавна политика отъ преди 1944 г., много пѫти комунистическитѣ голѣмци сѫ бързали да внушаватъ, че ВМРО, или цѣлото македонско движение, е било съюзникъ или орѫдие на нѣкакъвъ буржоазенъ български империализъмъ, като за империализъмъ сѫ смѣтали евентуалното присъединяване на Македония къмъ България. И другаде азъ съмъ поддържалъ, че отъ гледище на националния принципъ присъединението на Македония къмъ България не е империализъмъ. Или, въ всѣки случай, той е много по-малъкъ империализъмъ въ сравнение съ оня, който докара въ границитѣ на другитѣ балкански държави територии съ значително по-голѣмъ процентъ чужди населения. Грѣшкитѣ на българската държавна политика ние сме опредѣляли само като грѣшки отъ политическо естество, но никога не сме ги означавали като империализъмъ.

Фактически тъкмо българскитѣ комунисти сѫ услужвали на чуждия империализъмъ. Нима тѣхниятъ агентъ Тодоръ Паница не подпомагаше сръбския империализъмъ въ вреда на българитѣ и другитѣ народности въ Македония, както и въ вреда на хърватитѣ, когато сътрудничеше съ шефа на сръбската полиция Жика Лазичъ? А на чий империализъмъ услужваха тѣ презъ есеньта и зимата на 1944 година, когато не само безропотно приемаха наново делѣжа на Македония, но и докарваха на власть въ Скопйе свои другари по идея, за да бѫде отричана и заличавана хилядолѣтната българска народность въ Македония?

Ако и сега тѣ биха искали да кажатъ, че въ 1915 година ВМРО била въ съгласие съ българската държавна политика, поставя се въпросъ: съ Сърбия и Гърция ли трѣбваше да отиде, въ бой срещу България, ВМРО и българското население въ поробена Македония? И защо тогава българскиятъ комунистъ Димитъръ Влаховъ приемаше да бѫде царски български консулъ, а сетне окрѫженъ управитель въ заетата отъ българскитѣ войски Прищина? И има ли на лице нѣкакви протести — ще питамъ и тукъ — отъ страна на така наречените другари на Сандански, или отъ страна на Гьорче Петровъ, противъ неминуемото по онова време братско сътрудничество на поробения българинъ съ идващата да го освободи българска армия? И тукъ дължа да припомня, че титулуващитѣ се нѣколцина „сѣрски борци“ (които следъ 1912 година бѣха вече изъ софийскитѣ кафенета, както преди тая година бѣха въ солунскитѣ) презъ време на Първата свѣтовна война често се отбиваха при Тодоръ Александровъ, за да получаватъ отъ касата на ВМРО парични помощи. И понеже следъ несполучливия край на войната тѣ именно се заеха най-гръмогласно да критикуватъ Т. Александрова, въ една специална брошура бѣха отблъснати, като несъстоятелни, критикитѣ имъ и бидоха фотографирани въ нея разпискитѣ имъ за получаванитѣ отъ Тодора пари. Брошурата, както и на друго мѣсто съмъ посочилъ бѣ написана отъ Георги Кулишевъ, последователь по онова време, а и до 1928 година, на Тодоръ Александровъ.

Понастоящемъ, по-точно още отъ 1934 година, и Кулишевъ, и рѣд-

китѣ остатъци отъ сандинизма, както и „протогеровиститѣ“, се намѣриха подъ крилото на Българската комунистическа партия.

Въ приложение читателътъ ще прочете какъ комуниститѣ „преценяватъ“ събитията и характеризиратъ лица, безъ да държатъ никаква смѣтка за истината, тоестъ за противоречията въ преценкитѣ имъ. Давамъ тамъ примѣра съ три лица, които нѣкога бѣха въ Македонското движение[39]. Следъ туй въ друго приложение идва изобличително самопризнание на вестникъ „Работническо дѣло“, органъ на Българската комунистическа партия.[40]

Самопризнанието се състои въ факта, че комуниститѣ въ Разложка околия, а предимно въ село Бѣлица, се дигнаха на възстание презъ септемврий 1923 година. Оржжието имъ бѣ дадено отъ ВМРО много порано, когато цѣлото население въ Пиринска Македония бѣше организирано въ спомагателната на ВМРО организация. Вмѣсто да бждатъ лоялни членове на тая организация, съгласно устава и специалнитѣ наредби на ВМРО за този край, тѣ като клетвопрестжпници предприеха своята лудория. Но не казватъ, че именно така сж постжпили. А лъжатъ, че ВМРО „започнала обграждането на Разложка околия“. Нима за забавление ще вземе ВМРО да обгражда тая околия? Въ сжщность не се бѣ повдигнала никаква Разложка околия, а само комуниститѣ отъ село Бѣлица и съвсемъ малъкъ брой лица отъ 2-3 околни села.

Тая случка съмъ описалъ накратко въ книга втора съ мои спомени.

Въ другъ пасажъ на приложението познатиятъ комунистъ отъ село Бѣлица Мадолевъ вече признава, че сж разпращали въ нѣкои посоки свои въоржжени хора и че сж капитулирали предъ ВМРО. Много пжти, обаче, българскитѣ комунисти сж се опитвали да заблуждаватъ обществото твърдейки, че не се били опитвали да правятъ какъвто и да било бунтъ въ Разложко.

Пълна измислица е твърдението, че ВМРО била уговаряла съ Хаджидимовъ да бжде неутрална когато комуниститѣ ще подигнатъ възстание въ България (1923 г.). Възможно е Хаджидимовъ лично съ Алеко Василевъ да си е приказвалъ тайно. Той бѣше приказвалъ много пжти тайно съ сжщия Алеко и противъ Т. Александровъ. Истината е, че ВМРО нито е знаяла, че комуниститѣ ще повдигатъ възстание въ България. И когато то се повдигна, потушено биде отъ българскитѣ граждани-антикомунисти и отъ българската армия, както това съмъ изяснилъ въ книга втора съ мои спомени. ВМРО въ лицето на Тодоръ Александровъ никога и нищо не е разговаряла съ българскитѣ комунисти относно тѣхното проектирано възстание.

СВОБОДНАТА БЪЛГАРСКА ОБЩЕСТВЕНОСТЬ И ТЪЙ НАРЕЧЕНИТѢ „МАКЕДОНСКИ УБИЙСТВА“

„Македонски убийства“ — това бѣше названието, което се споменаваше всрѣдъ българското общество за борбата, която тукъ описваме. По това дължимъ нѣкои разяснения.

а) Въ първитѣ години следъ освобождението на България, при режима на Стамболовъ и следъ него, станаха редица убийства. Но никой не е дръзналъ да ги нарича „български убийства“.

б) При турския режимъ бѣше на лице върховистката агресия срещу ВМРО, започната, може да се каже безумно, само за да се пилѣе на вѣтъра българската енергия, да се пролива българска кръвь, да се доставя радость на султана, да се компрометирва предъ външния свѣтъ освободителното дѣло, а и да се дава добъръ претекстъ на съседнитѣ балкански държави да почнатъ по-системно свой „върховизъмъ“ спрямо Македония. ВМРО трѣбваше да реагира. Паднаха стотици селяни, които тя

отдавна бѣше организирала и въоръжила; но загинаха и четници и войводи. Обвинението отъ страна на ВМРО, въ което взеха участие и множество наши братя отъ стара България, а и перото на поета-борецъ П. К. Яворовъ, бѣше, че върховисткото нападение се вдъхновява отъ най-високо мѣсто въ София. На края ВМРО победи, но съ цената на скъпи жертви.

Никому въ България тогава не мина презъ умъ да кръщава този въоръженъ конфликтъ съ име „македонски убийства".

в) При самия край на Първата свѣтовна война се случиха познатитѣ „Владайски събития", при които загинаха мнозина българи. Но тѣ си останаха подъ същото наименование и никой не имъ прибави прилагателното „български".

г) При режима на Стамболийски се отбелязаха пакъ редица убийства, които никой не е таксувалъ съ име „български".

д) Презъ 1923 година, месецъ септемврий, въ България избухна комунистическо възстание. Паднаха доста хора; споредъ едни две или три хиляди души, а споредъ други — къмъ десеть хиляди души. Но и въ този случай никой не нарече тѣзи кървави събития съ име „български убийства". Най-малко ние, македонскитѣ българи, бихме си позволили да измисляме подобно наименование. И до днесъ се пише и говори само за „Септемврийски събития" или за „Комунистическо възстание".

е) При бомбардирането отъ комуниститѣ на катедралата „Света Недѣля" загинаха къмъ сто и петдесеть души напълно невинни хора; а следъ това — споредъ писанията на комунистическата партия — въ България били избити хиляда лица (което изглежда много невѣроятно). Въ всѣки случай никоя чужда централа, и никоя българска срѣда, не намѣри за основателно да пропагандира и въ този случай за нѣкакви „български убийства".

ж) Даже страховититѣ кланета на българи, настъпили следъ септемврий 1944 година въ България, се означаватъ по всѣкакъвъ другъ начинъ, но не съ думитѣ „български убийства".

Запитватъ ли се мислящитѣ българи: защо вършенитѣ отъ „протогеровиститѣ" убийства (началото на които — не бива да се забравя — бѣше турнато съ посѣгателството върху Тодоръ Александровъ), и предизвиканитѣ контра-удари на ВМРО, бидоха систематически, настойчиво таксувани като „македонски убийства"?

Отговорътъ е много простъ: македонскитѣ врагове чрезъ този терминъ се стараеха толкова да напакостяватъ на македонското движение, колкото и съ самитѣ убийства. Банално ще бъде да посочимъ наново кои бѣха въ случая македонскитѣ врагове.

Но нѣма да е банално да подчертаемъ, че въ самата България най-много пишеха за „македонски убийства" и най-много ревѣха „Стига убийства!" тъкмо тѣзи срѣди, които инспирираха тия трагични факти.

Въ признанията си Симеонъ Кавракировъ точно опредѣля, че и тѣхната (комунистическата) пропаганда успѣшно е създавала антимакедонски настроения чрезъ повикътъ „стига убийства" и чрезъ разпространението въ обществото на убеждението, че съ на лице „македонски убийства".

Не може да се отрече, че на второ мѣсто, следъ комуниститѣ, подобна пропаганда старателно водѣха така наричанитѣ пладняри, звенари и на югославска база заблуденитѣ, не особено голѣмъ брой, офицери. А следъ туй, кои по-малко, кои повече, съ същата гайда свирѣха отдѣлни сектори при българскитѣ партии или партийни редакции, като изключимъ известенъ брой между тѣхъ.

*

Страничнитѣ борби, които се наложиха на Македонското освободително движение между двѣтѣ свѣтовни войни, представляватъ интересъ за всѣки, който има стремежъ да проучва по-обстойно обществено-националнитѣ явления всрѣдъ българитѣ въ тая епоха. Затуй се спирамъ тукъ-таме и на нѣкои на гледъ не така крупни моменти, но които сѫ въ сѫщность указателни за по-добро разбиране на описванитѣ събития. Изброявамъ и тукъ такива нѣкои моменти и факти.

1) Читателтъ не бива да забравя заканата на полковникъ Цаневъ, за която накратко пиша и въ книга трета съ мои спомени. Тая закана бѣ отправена наскоро следъ като Ал. Стамболийски бѣ сваленъ отъ власть чрезъ военененъ превратъ. Перо Шандановъ ми съобщи, че лично на него Цаневъ е заявилъ: ако Т. Александровъ не спрѣ революционнитѣ акции противъ Югославия, тѣ — Цаневъ и приятелитѣ му — щѣли да се разправятъ съ оржжие . . . А до скоро и Цаневъ, както и приятеля му Дамянъ Велчевъ и всички съзаклятници-офицери, които обвиняваха Стамболийски въ югославизъмъ, бѣха ржкоплѣскали на революционнитѣ акции, даже когато на ВМРО тѣ се налагаха и въ българска държавна територия.

Съмнение не може да има, че тая група офицери, всрѣдъ които Кимонъ Георгиевъ сѫщо развиваше хитра игра, още тогава тръгнаха много по-заслѣпено по онази политика, заради която ужъ бѣха свалили отъ власть Стамболийски. Казалъ съмъ и другаде, че Шандановъ, който бѣ изтичалъ да ми съобщава политическата ересь на полковникъ Цаневъ, самъ стана оржди на Кимонъ Георгиевци.

2) Въ вестникъ „Свобода или Смъртъ", брой 140 отъ м. февруарий 1933 г., се съобщава, че предъ хора на ВМРО и отъ името на българското запасно офицерство сѫ се явили запаснитѣ генерали Сирмановъ и Мидилевъ, съ апелъ къмъ Организацията да спре преследването на протогеровистката група, която тѣ изрично сѫ нарекли предателска. Въ замѣна на това сѫ обещали, че ще сторятъ всичко възможно за пълното оттегляне на тази група. А ако не успѣятъ въ това, щѣли да излѣзнатъ предъ българското общество съ комюнике и ще заявятъ, че въпросната шайка не представлява никаква македонска организация и нѣма никакво право на сѫществуване.

Подчертали, че организацията на запаснитѣ офицери, както и други родолюбиви организации въ България, ще подкрепятъ Македонското освободително движение срещу казаната провокаторска група, която е намѣрила приютъ въ София.

ВМРО се е съгласила съ предложеното и обещала да не наказва предателитѣ, стига да се оттеглятъ отъ противонародния фронтъ и да престанатъ да се занимаватъ съ каквато и да е „македонска" дейность. Организацията е получила и декларациитѣ на господа генералитѣ, че и шайката ще се въздържа да посѣга върху хора отъ Македонското движение.

Въпрѣки това, въ промеждутъка отъ време, сѫ били убити Мане Накашевъ и Мино Пържоловъ; а освенъ това шайката е заплашвала д-ръ Вл. Руменовъ, проф. Баджовъ и други.

В-къ „Свобода или Смъртъ" помѣсти съобщение на ВМРО отъ м. мартъ 1933 г., което потвърждава фактитѣ относно акцията на г. г. Сирмановъ—Мидилевъ. Въ съобщението е казано и това: "Историческата отговорность лежи еднакво върху шпионската група въ София, както и върху нейнитѣ крепители въ България."

Предъ приятели на ВМРО — на единъ конгресъ въ Кюстендилъ — генералъ Сирмановъ сѫщо нарече предатели хората отъ протогеровистката група. Но на края какво излѣзна? Дамянъ Велчевъ, Кимонъ Георгиевъ и съдружието имъ, сѫ се срѣщали съ двамата генерали и сѫ ги

„убедили“ да не предприематъ замислената отъ тѣхъ акция въ името на запасното офицерство. Наскоро видѣхме кой е билъ хонорара, обещанъ на генералъ Мидилевъ. На 19 май 1934 година стана сърбофилския воененъ превратъ въ България. Въ новосъставения министерски кабинетъ влизаше и генералъ Мидилевъ. Очевидно е, че съ обещанието за министерски постъ, Мидилевъ се бѣ продалъ и изоставилъ замислената задача, тъй полезна отъ българско гледище. Трѣбва да прибавимъ, че Мидилевъ бѣше най-главната личность въ срѣдата на българскитѣ масони . . .

3) Антимакедонската атмосфера на звенари и „интелектуалци-югославяни“ въ София бѣ заразила и брата на Ал. Цанковъ, бившъ министъръ-председатель. Така Перо Шандановъ е намѣрилъ прибѣжище въ дома на Тончо Цанковъ, брата на Александъръ.

Разбира се, известно влияние сигурно сж оказали върху него думитѣ, произнесени отъ Ал. Цанковъ, и то публично, противъ ВМРО следъ наказанието на Протогеровъ, неговъ личенъ приятель още отъ времето на Първата свѣтовна война. Писалъ съмъ вече на друго мѣсто, че Цанковъ негодуваше, задето въ лицето на Протогеровъ билъ убитъ български генералъ; забравяше, че членоветѣ на ВМРО не сж генерали, а само нейни членове. Забравилъ бѣ сжщо да осжди бившитѣ военни Протогеровъ и Георги Атанасовъ, които устроиха убийството на Тодоръ Александровъ.

На 12 априлъ 1929 година и въ София Ал. Цанковъ, говорейки публично върху партийни работи, намѣсилъ бѣ и Македонското движение. В-къ „Свобода или Смъртъ“ отъ 30 с. м. писа по този поводъ:

„Въ сжщата речь г. Цанковъ е говорилъ и за убийства на български генерали. Очевидно той е ималъ предвидъ убийството на генералъ Протогеровъ и, отъ свое гледище, го е таксувалъ като престжпление, считайки, може би, че това му е побъркало на нѣкакви смѣтки. Г-нъ Цанковъ не е да не знае, че Ал. Протогеровъ още като е станалъ чрезъ клетва членъ на ВМРО, фактически е престаналъ да бжде генералъ. Протогеровъ за дѣлата си отговаряше предъ ВМРО и тя не може да гледа на него другояче, освенъ като на нейнъ членъ. Ако пъкъ г. Цанковъ не може да понася насилствената смъртъ на лица, които нѣкога сж носили генералска титла, ще му припомнимъ, че тъкмо презъ неговото управление бидоха избити генерали, напр. Личевъ и Топалджиковъ. Ясно е, че г. Цанковъ колкото хитро и провокаторски, толкозъ и неоснователно иска да създава настроения срещу македонското дѣло.“

Тия факти, а и самото обстоятелство, че Тончо Цанковъ укрива у дома си Шанданова, безспорно сж давали известенъ мораленъ куражъ на протогеровиститѣ.

На 12 октомврий 1956 година Ал. Цанковъ писа отъ Аржентина, че той нищо не е знаялъ когато Тончо е започналъ да укрива Шанданова. Но когато узналъ, енергично предупредилъ брата си да прекжсне връзкитѣ си съ Шандановъ, да не се забърква въ тия истории и „да не взима страна“. Тончо се подчинилъ. Прилагамъ[41] саморжчнитѣ редове отъ това писмо на Ал. Цанковъ.*

---

*Нѣма съмнение, че Тончо Цанковъ, за да укрива у дома си Шанданова, почерпвалъ е куражъ и отъ антимакедонското настроение на офицери като споменатия Цаневъ, Кимонъ Георгиевъ, Дамянъ Велчевъ и пр. Но тия факти не намаляватъ съ нищо вината на комуниститѣ по убийството на Тод. Александровъ. Никога не е излишно да подчертавамъ, че това убийство е плодъ на единъ антимакедонски фронтъ, въ който комуниститѣ иматъ твърде голѣма роля.

4) В-къ „Свобода или Смърть“, брой 135 отъ месецъ юлий 1932 г. писа:

„ . . . Изнесохме позорната роля на нѣкои общественици и обществени групировки, които подкрепиха материално и морално познатата шайка отъ сръбски шпиони въ София, за да рушатъ освободителното дѣло на нашия поробенъ народъ.

Тѣзи безумници не бѣха въ състояние да преценятъ какво злодеяние вършатъ къмъ Македония, къмъ България и общо къмъ интереситѣ на българската нация.

Въ отговоръ на нашата статия единственъ вестникъ „Демократически Сговоръ“ отрече, че Атанасъ Буровъ е давалъ нѣкога пари.

Това не убеждава никого. Ние твърдимъ, че Атанасъ Буровъ, въ качеството си на министъръ на външнитѣ работи въ България, даде пари на познатата банда, които пари се използуваха противъ интереситѣ на македонското освободително движение. Ако това не е вѣрно, защо Буровъ не даде подъ съдъ в. „Македония“, който препечати нашата статия и го подкани нѣколко пъти да обясни своето позорно деяние?

Обясненията на Тончо Цанковъ, сжщо така не обясняватъ нищо. Революционната организация има точни данни за цѣлия нанизъ отъ престжпления, които този господинъ е извършилъ къмъ нея . . . .“

Умѣстно е да споменемъ, че Атанасъ Буровъ по свой починъ, безъ никой да го е търсилъ и подканвалъ, бѣше съобщилъ на ВМРО, чрезъ свои познати — когато Македонското движение се намѣри въ конфликтъ съ властитѣ на Стамболийски, — че ще внесе една парична помощь въ полза на освободителната македонска борба. Обаче, минаха месеци, Стамболийски падна отъ власть, а Буровъ и негови приятели дойдоха на власть. Никога той не се сети за обещанието, което бѣ далъ и не внесе нито счупена пара въ полза на Македония.

Научихме, че следъ 1944 година комунистическата власть му конфискувала всички богатства, та билъ принуденъ дори съ овехтѣли селски цървули да се явява изъ софийскитѣ улици. Никаква злоба не влагаме изнасяйки това, което сме чули отъ сериозни хора. Но истината е, че Буровъ и нему подобни премного мислѣха за запазване и уголѣмяване на богатствата си, а твърде лекомислено поглеждаха върху редица национални въпроси.

Всрѣдъ така наречената народняшка партия, известна още между народа и съ название чорбаджийска партия, мнозина имаха лошо чувство къмъ македонското дѣло, задето неговитѣ водачи жестоко сж нападали тая именно партия, която прие въ 1911 година северозападнитѣ области на Македония да бждатъ обявени за „спорна зона“.

Традиция бѣ всрѣдъ народняцитѣ да се напада Македонското движение; съ нейния органъ, в-къ „Миръ“, още въ 1905-1906 г. полемики води списанието „Македоно-Одрински прегледъ“.

При разпритѣ на Македонското движение съ полицията на земедѣлската власть, народняшката партия мълчаливо бѣше изцѣло на страната на ВМРО; но само докато земедѣлската власть биде съборена съ превратъ. Веднага следъ туй в. „Миръ“ показа неразположението си къмъ Революционната организация. Но неговитѣ редактори показваха и учудваще, дори престжпно незнание, относно робския режимъ въ Македония. Единъ измежду тѣхъ публично препоржча на ВМРО да хвърлела настрана пушкитѣ, а да се заемела съ . . . . отваряне на български книжарници въ Скопйе, Битоля и прочее. Тия господа, очевидно, нѣмаха представа или не вѣрваха, че сръбската власть убиваше хората изъ Македония само ако се нарекатъ българи; и смѣтаха, че български книжар-

ници при сръбска власть така лесно може да се отварятъ въ Македония, както това става въ София и Пловдивъ. В-къ „Македония“ имъ предложи тѣ да отидатъ и да отворятъ въ Вардарския край такива книжарници, капитала за които е готова да достави македонската емиграция. Не посмѣха да отговорятъ, нито тръгнаха къмъ Македония да отварятъ книжарницитѣ.

Рецептата на народняшката партия по външната политика на България между двете свѣтовни войни се придържаше — повече отъ всички други партии — къмъ две лѣкарства — замръзналость и челобитие предъ победителитѣ.

Вестникъ „Свобода или Смърть“ отъ 1 ноември 1927 година бѣше далъ извадки отъ отзивитѣ на българскитѣ вестници по поводъ речьта на Атанасъ Буровъ, която той бѣ произнесълъ, въ качеството си на министъръ на външнитѣ работи, предъ Народното събрание, за да защити декрета на правителството по обявяване на военно положение въ Петричкия и Кюстендилския окржзи. Основната препоржка на Бурова бѣ: „само добросъвестно изпълнение на договоритѣ за миръ“ отъ страна на България. Но държавата да не повдига въпросъ за правата, които договоритѣ предвиждатъ за защита на националнитѣ малцинства, и за които България съ пълно основание може да се застжпва. Никога, въ течение на десетилѣтия, отъ страна на българската държава не се подигна официално въпросъ за тая обещана защита. Никога по това не се вписаха нито две думи въ отговоритѣ на Тронното слово.

Ето нѣкои отъ отзивитѣ по въпросната речь на Буровъ:

„Знаме“, органъ на демократическата партия, писа между другото:

„Цѣлата му речь, произнесена вчера, бѣ хубава фраза, задъ която се крие безсилие, безвѣрие къмъ по-енергична дейность.

Въ Народното събрание се повдигна въпросъ не за ревизия на договоритѣ, а за тѣхното приложение, особено въ разпоредбитѣ имъ относно правата на малцинствата. А нашиятъ министъръ на външнитѣ работи не благоволи да каже по този въпросъ нито една дума. Той се отплесна да ни убеждава, че . . . трѣбвало да чакаме, да чакаме, да чакаме.

Е добре. Чака се онова що има да идва, не се чака онова що е дошло. На малцинствата въ Сърбия сж признати права по договоритѣ. Сръбското правителство не имъ ги дава. Води се борба. Тя се разширява. Отношенията между насъ и Сърбия се влошаватъ. Що има да чака г. министъра на външнитѣ работи?

Представительтъ на българската външна политика нѣма що да чака, а има що да иска. Да иска осжществяване на правата ни, да иска тържеството на правдата; неговъ дългъ е да иска. Ако мълчи, той върши повече отъ престжпление, той грѣши.“

„Независимость“, органъ на националъ-либералната партия (редакторъ Даскаловъ), подъ заглавие „Венцехваления на дефетизма — една срамна речь на Бурова“, пише:

„Възпитанъ въ традицията на една политика, която никога не е имала вѣра въ вжтрешнитѣ сили на българския народъ и която въ челобитието вижда най-голѣмата мждрость, г. Буровъ вчера изплете венци на единъ дефетизъмъ . . ., но противъ който българскиятъ народъ издига гордо глава . . .

„Г-нъ Буровъ не иска и не желае да води политика, освенъ за угода на съседитѣ и великитѣ сили. Безъ да се иска военно положение, той го обявява . . .

Г-нъ Буровъ даде доказателства, че отъ две години чорбаджийски

е спалъ на министерския си столъ. Нищо не знае и не е чулъ за борбата на австрийцитѣ — сѫщо тъй паднали следъ войната въ девето, ако не и въ деветнадесето дъно на ада — противъ репарациитѣ, въ която борба успѣха да отложатъ за 20 години изплащането имъ. Нищо не знае и не е чулъ за борбата противъ репарациитѣ на унгарцитѣ и за борбата имъ да се ревизира Трианонския договоръ . . .

Това, което г. Буровъ знае и което е негова политика, оповестена въ вчерашната му срамна речь, то е България да лежи повалена и да чака. Въ речьта си самъ г. Буровъ призна, че тая политика още нѣма резултати."

Вестникъ „Народъ", органъ на социалъ-демократическата партия каза:

„Подигнатото отъ опозиционнитѣ оратори искане да се пледира за изпълнение правата, дадени ни отъ договоритѣ, за покровителството на малцинствата и за ревизия на договоритѣ, министърътъ счете за „прибързано" и заяви, че трѣбва, „да се чака търпеливо".

Речьта на народняшкия банковъ и миненъ магнатъ, изтъкана само отъ обичайнитѣ дипломатически декларации и фрази, остави впечатление на пустословие."

Вестникъ „Независимость", органъ на националъ-либералната партия (редакторъ Смиловъ) заяви следното:

„Г-нъ Буровъ, министъръ на външнитѣ работи, въ вчерашната си речь констатиралъ, че всички оратори на опозицията осѫдили атентатитѣ като срѣдство за борба.

Но той забравилъ да спомене, че всички оратори подчертаха, че събитията въ Македония сѫ последица на режима тамъ и се отнесоха съ съчувствие и голѣма почитъ къмъ борбата, която македонското население води за свобода и права, а така сѫщо отхвърлиха съ презрение упрека, че македонскитѣ революционери сѫ бандити . . . .

Но като иска г-нъ Буровъ да каже, че революционната борба е пакостна, той туря въ устата на опозиционнитѣ оратори думи, които никой не е изрекълъ. Затова пъкъ въ сѫщото време, когато той е произнасялъ речьта си, в. „Слово" излиза съ статия отъ единъ съпартизанинъ, съподвижникъ на г-нъ Бурова, В. Т. Велчевъ. Статията носи голѣмото и съ значение заглавие: „Македония".

Г-нъ Буровъ правѣше изявления, че правителството и цѣлиятъ народъ осѫждали действията на македонскитѣ революционери. А г-нъ Велчевъ казва, че тия действия се посрѣщатъ съ съчувствие, въпрѣки всички опасности."

Вестникъ „Радикалъ", органъ на радикалната партия, се произнесе по следния начинъ:

„Вчерашната речь на м-ръ Буровъ въ Народното събрание остави тягостно впечатление — по-тягостно дори и отъ онова, което Ньойския договоръ на времето предизвика. Вчера отъ българския м-ръ на външнитѣ работи бѣха отречени на България и ония малки морални права, които договоритѣ и чужденцитѣ й дадоха. Омръзна ни и ние сме сити вече да слушаме раболепния тонъ на българскитѣ министри. Защото ние не разбираме каква опасность има за България ако, осланяйки се на договоритѣ, тя каже на свѣта, че въ Югославия има единъ милионъ македонски българи, на които трѣбва да се дадатъ човѣшки, културни права."

Правата на македонскитѣ българи, потиснати въ Югославия и Гърция, бѣха тѣзи, за които ораторитѣ въ Народното събрание сѫ говорили

въ края на 1927 г. Отпоръ̀тъ на македонскитѣ организации си оставаше сѫщия и въ следващата година. Тия български партии и вестници знаеха за борби съ оръжие, къмъ които ВМРО бѣ принудена да прибѣгне дори срещу една българска власть, при земедѣлския режимъ; нѣма да се уморя да повтарямъ, че тогава ВМРО превзе и два града въ България, за по единъ-два дни, за да се справя съ разколници и предатели. Партиитѣ и вестницитѣ въ България мълчаливо или гласно одобряваха постѫпкитѣ на ВМРО. Но като се явиха продължители на пъкленото дѣло, което бѣха започнали тия, които убиха Т. Александровъ, нѣкои отъ партийнитѣ срѣди, и нѣкои отъ вестницитѣ, се показаха пораженци и македономразци, и косвени помагачи на чуждитѣ антибългарски централи. Това е истината.

Вестникъ „Миръ“, органъ на банкера Ат. Буровъ и компанията му, не пропускаше случай да хвърли вина върху македонскитѣ организации — както посочихме — и задето . . . не отваряли български книжарници въ Македония подъ сръбска власть! Той писа и друго подобно нѣщо, което звучи пакъ като оправдаване на сръбскитѣ власти. Подадена бѣ до Обществото на народитѣ известната петиция отъ трима души македонски общественици, избѣгали отъ поробения край — депутата въ Бѣлградската скупщина Григоръ Анастасовъ, избранъ съ листата на една сръбска партия; помощникъ-кмета на Скопйе Димитъръ Шалевъ и адвоката Илиевъ. Разбира се, Сърбия не биде заставена (понеже Обществото на народитѣ бѣше нѣщо като акционерно дружество на победителитѣ отъ Първата свѣтовна война) да възвърне ограбенитѣ права на народа ни. Но вестникъ „Миръ“ посочи като виновни за това . . . . тримата, които подписаха петицията.

По този въпросъ известниятъ български общественикъ Д. Мишевъ помѣсти въ в. „Македония“, отъ 11 августъ 1930 година, статия подъ заглавие „Македонската петиция и в. „Миръ“. Предаваме извадки отъ тая статия:

„Главна вина за неуспѣха на петицията било това, че „тримата македонски деятели не били се показали достатъчно солидарни и достатъчно сплотени въ всички постѫпки“, както и че „по главната и сѫществена точка на своето поведение въ Женева били раздѣлени на две“. Тия грозни обвинения сѫ съчинени. Конкретната истина е противъ тѣхъ. Между тримата македонски деятели има пълно единодушие, солидарность и сплотеность по дѣлото, което тѣхнитѣ сънародници въ Югославия сѫ имъ възложили. За това сведочатъ самитѣ подписи на делегатитѣ въ петицията и въ мемоара, който я допълня . . . .

Авторътъ на статиитѣ въ в. „Миръ“, утъналъ въ противоречия, се солидаризира съ некоректностьта и упорството на Бѣлградъ, за да обвини македонскитѣ делегати за несполука на петицията, като отдава тая несполука на „тѣхната несолидарность и несплотеность“! Когато обвинява македонскитѣ деятели, той пропуска най-очебийното и най-сѫщественото: не схваща, че Бѣлградъ не само е най-голѣмъ и безскруполенъ виновникъ за неприлагане на Сенъ-Жерменския договоръ, но и най-голѣмъ врагъ на мира въ Балканския полуостровъ. Единъ въпросъ къмъ автора на статиитѣ въ в. „Миръ“: Ако за сегашното неприлагане клаузитѣ на Сенъ-Жерменския договоръ за правата на малцинствата и за несполуката на петицията сѫ виновни тримата македонски делегати, кой е виновенъ за тѣхното неприлагане до подаването на петицията? . . .

Днесъ нѣма по-злочеста страна отъ Македония, както и население по-онеправдано и по-отчаяно отъ нейното. Излѣзло имъ е най-лошо име: Македония наричатъ огнище на размирици и на комитаджийство,

а македонцитѣ — смутители на мира и комитаджии. Това сѫ най-грозни клевети. Комитаджийството не е създание на македонцитѣ, но на несправедливитѣ международни договори. Когато се клеймятъ Македония и македонцитѣ, забравя се историята и човѣшката душа. Откакъ свѣтъ свѣтува, не е имало онеправдано и потиснато население, което да не е излизало срещу потисничеството и да не се е борило срещу потисницитѣ. Историята е пълна съ примѣри за това. Знаятъ се и примѣритѣ на най-новата история на Италия, Гърция, Сърбия и пр. Въ Италия борцитѣ срещу потисничеството се наричали карбонари, въ Гърция — хетеристи и завѣраджии, а въ Сърбия — устанци. Берлинскиятъ договоръ съ неприлагане 23-я му членъ, който предвиждаше автономни народностни права за населенията въ Македония, даде душа на комитаджийството въ Турция. Той го възкреси изъ гроба, въ който бѣ го заровилъ завинаги Санъ-Стефанския договоръ. Букурещкия договоръ въ 1913 година и парижкитѣ договори въ 1919 година влѣха въ него новъ жизненъ елексиръ.

Днесъ злото на Балканския полуостровъ иде отъ неприлагането клаузитѣ на парижкитѣ договори за народностнитѣ права на малцинствата. Това е обезвѣрило и отчаяло последнитѣ. Отъ всички народностни малцинства най-онеправдани, най-безчовѣчно преследвани и изтрѣбвани сѫ българитѣ въ Югославия. Интелигентнитѣ и заможнитѣ българи сѫ обречени на смъртъ, а масата — на претопяване и на обезнародяване. Брѫкнато е най-дълбоко въ нейната народностна съвесть. Всичко това е изнесено въ македонската петиция. Съ нея тримата македонски делегати . . . молятъ въ име на справедливостьта, човѣчностьта и мира да се приложатъ часъ напредъ правата за малцинствата въ Югославия. Тѣ искатъ това прилагане да стане подъ надзора на самото Общество на народитѣ отъ специална комисия, назначена отъ него.

Какви по-справедливи искания отъ изложенитѣ въ петицията? Какви по-законни постѫпки предъ Обществото на народитѣ отъ тия на тримата македонски делегати? Какво и по-изправно (по-коректно) държане къмъ югославското правителство отъ тѣхното? Не сѫ ли тия искания, тия постѫпки, и това изправно държане най-силно опровержение на обвиненията срещу тримата македонски делегати — обвинения, на които е дадено мѣсто въ безропотнитѣ колони на в-къ „Миръ“.“

И тукъ подчертавамъ нашето убеждение, че партийнитѣ щабове въ България въ много случаи стоеха отдалечени отъ народното чувство. Независимо отъ становищата и разположенията на народняшкитѣ партийни водачи, ВМРО намираше приемъ и много симпатии всрѣдъ селяни, които по старъ навикъ гласуваха за тая партия, при избори.

5) Говорихме вече за подкрепата, която протогеровиститѣ намираха всрѣдъ единъ секторъ отъ демократическата партия. Тази подкрепа бѣ по-сѫществена, докато народняшката бѣше главно морална и поприкрита. За протогеровиститѣ бѣ особено важно, че ги подкрепватъ хора на властьта; а това бѣха предимно чиновници и полицаи, подчинени на министъръ Гергиновъ, демократъ. Когато властьта пожела да помръдне пръста си - проявитѣ на протогеровизма изчезнаха като сапуненъ мехуръ. И фактически цѣла една година преди да дойде военния превратъ отъ месецъ май 1934 година, нищо не се чуваше вече за злосторническата шайка. Този превратъ на сърбофилитѣ се опита всячески да я съживява.

Когато Гергиновъ пое вѫтрешното министерство въ София (следъ като на изборитѣ победи „Блока“, а изгуби „Демократическия сговоръ“), зае се да възобновява партийното дѣление въ Пиринска Маке-

дония, особено въ Неврокопско. В-къ „Свобода или Смърть“, брой 140 отъ февруарий 1933 г., цитира следнитѣ думи на полковникъ Илия Стояновъ, казани предъ сѫда:

„Съ идването на новото правителство („Блока“ — бел. наша) се създадоха партизански брожения. Тенденцията бѣше да поникнатъ партийни организации. Тая тенденция се засили съ идването на околийския началникъ Минчевъ. Партизанскитѣ групички получиха подкрепата на администрацията. Минчевъ стана опора на тия домогвания.“

Следователно, къмъ другитѣ мотиви всрѣдъ нѣкои демократи за създаване пречки на Македонското движение, прибавяше се и партизанското стремление за раздробяване на обществената енергия въ Пиринския край. Спечелването евентуално на единъ депутатъ повече за партията, Гергиновци поставяха много по-високо отъ националнитѣ идеи, които бранѣше Македонското движение, и въ името на които не препоржчваше партизанско раздѣление всрѣдъ македонскитѣ българи въ петтѣ околии около Пирина.

Необходимо е и следното малко разяснение — защо нѣкои срѣди отъ демократическата партия вършеха услуги на хора, които се борятъ срещу ВМРО.

а) Шефътъ на партията Александъръ Малиновъ, както другаде съмъ разказвалъ, бѣ искалъ отъ ВМРО щото Петко Пенчевъ да бѫделъ избранъ за депутатъ въ Пиринска Македония. ВМРО отказа, защото Пенчевъ бѣше прононсиранъ партиенъ човѣкъ; той се прибра при демократическата партия и следъ като бѣше далъ публична декларация. че я напуска. Такава декларация обяви публично, когато пожела да отиде въ Македония като нелегаленъ, при режима на Стамболийски. Отиде за малко до Скопско и се завърна въ България. Веднага следъ падането на Стамболийски отъ власть Пенчевъ наново стана редакторъ на демократическия партиенъ вестникъ. Нѣма съмнение, че той е повлиявалъ налѣво-надѣсно всрѣдъ негови приятели демократи противъ ВМРО, задето тя не го избра за депутатъ.

б) Още преди Балканската война видниятъ демократъ и богаташъ Крумъ Чапрашиковъ бѣше приятель на Яне Сандански. Чрезъ тая и други подобни връзки Сандански повлияваше, доколкото му бѣ възможно, въ Неврокопско и Разложко да се гласува за демократическата партия при изборитѣ. Сандански и приятелитѣ му, които следъ Хуриета въобще не се занимаваха съ революционна работа, бѣха забравили, че по-голѣмата часть отъ „тѣхния“ ужъ Сѣрски окржгъ бѣ останала подъ чуждо робство; на умъ не имъ минаваше да продължатъ борбата срещу това робство. Отдадоха се само на партизанство и лични кариери въ Пиринския край и изъ България изобщо.

И понеже всрѣдъ бившитѣ сандanисти имаше мнозина, които отидоха съ комуниститѣ, тия бивши „сандanисти“ — демократо-комунисти успѣваха или лично, или чрезъ свои приятели, да услужватъ на протогеровиститѣ срещу ВМРО, която основателно бѣше наказала Сандански. А измежду тия, на които е било криво за това наказание, бѣха и хора като Крумъ Чапрашиковъ.

в) Единиятъ членъ отъ прегрѣшилото ЗП, именно Наумъ Томалевски, нѣколко години подъ редъ е билъ членъ въ демократическата партия, а отъ младини сѫщо приятель на нѣкои отъ сандanиститѣ, станали сѫщо демократи.

г) Партията на Александъръ Малиновъ интимно се смѣташе уязвена отъ безпартийностьта, която Македонското движение прокара въ Пиринския край. Тази партия погрѣшно си правѣше илюзия, че цѣлата

тази область би гласувала за нейни кандидати. Истината е, че земедѣлската партия, нѣкогашнитѣ радослависти и социалиститѣ биха взели най-малко 75% отъ гласоветѣ тамъ, ако се правѣха избори.

Въ тѣзи рамки трѣбва да се търси обяснението за безразсѫдната и неродолюбива подкрепа, която нѣкои демократи даваха на една измѣническа група, влѣзнала въ съюзъ съ антибългарски централи.

*

Въ брой 139 отъ януарий 1933 г. в-къ „Свобода или Смърть", органъ на ВМРО, писа следното относно държанието на първенцитѣ въ демократическата партия:

„Вестникътъ на демократическата партия въ България много сърдито пише, че ВМРО не се интересува отъ спокойствието, отъ законитѣ и отъ доброто на свободното българско царство. Ние нѣма да се спираме и да привеждаме много доводи отъ близкото и далечно минало, за да изтъкваме истината по този въпросъ. Ако заговоримъ, сигурно ще бѫде любопитно, особено за българското общество, да узнае колко пѫти, съ каква жарь, тъкмо виднитѣ демократи сѫ молили Македонската революционна организация да извърши въ България работи, които именно отъ гледище на законитѣ изглеждатъ съвсемъ незаконни. Бихме могли да докажемъ на демократическитѣ писачи, че въ България сѫ готови да се отнасятъ най-макиавелистически съ законитѣ тъкмо нѣкои отъ демократическитѣ величия. Вѣрно е, че и ние понѣкога приемаме за неизбѣжно нарушението на законитѣ въ свободната българска държава, но разликата между споменатитѣ величия и насъ е тази, че тѣ сѫ готови да захвърлятъ тия закони на боклука обикновено въ интереса на партийката имъ, а ние само съ голѣма болка приемаме заобикалянето или нарушаването на закона и то винаги въ името на най-висши национални интереси, бидейки съ убеждение, че ако не се запази нацията — нѣма да сѫществува и държавата. Поради разликата между демократическитѣ величия и насъ, ние отъ десетки години насамъ си оставаме вѣрни на високитѣ народни идеали, които ни рѫководятъ, докато за тѣхъ всички политики сѫ се свеждали до това — партията имъ да бѫде на власть. Затуй македонската освободителна борба не се свърши за насъ на 9 юний 1923 г., а за тѣхъ тя не само се свърши на тази дата, но и никога тая борба не имъ е била необходима, освенъ за да се катурнатъ отъ власть въ България партийнитѣ имъ противници или да бѫдатъ избити тия имъ противници, ако е възможно, чрезъ македонското дѣло. И понеже последното съвсемъ не желае да върви по гайдата на демократитѣ и други като тѣхъ, които се скриватъ подъ булото на „държавническитѣ съображения, законностьта на държавата" и други подобни максими, които сами тѣ винаги сѫ готови да стѫпкатъ, и понеже, казахме, македонското дѣло никога не ще се впрегне да оправя тѣхнитѣ партизански смѣтки — тѣ сѫ готови да го сравняватъ съ една престѫпна шайка, като въ сѫщото време прикрито злорадствуватъ, че все пакъ на „непослушното" македонско дѣло се създаватъ , чрезъ разни злодейски шайки, грижи и безпокойства.

Величията на Българската демократическа партия може би вѣчно ще клеветятъ, че македонското дѣло и софийската шайка на Кръстанъ и Скекичъ сѫ едно и сѫщо нѣщо. Ние, обаче, имъ заявяваме, че на вѣчни времена македонскитѣ организации ще си останатъ чисти, съ кристаленъ патриотизъмъ, крайни врагове на разколницитѣ и предателитѣ, вѣрни на българщината и, ако за това тѣхно вѣрую ще трѣбва да понасятъ жертви, ще ги понасятъ съ стоицизъмъ. Нека българскитѣ демократи и подобнитѣ имъ въ България се приготвятъ за

борбата, нека вематъ всички мѣрки, защото тѣ ще иматъ нужда да побеждаватъ поробена Македония и нейнитѣ защитници. Ние, обаче, нѣмаме нужда отъ никакви подготовки за тази борба, защото всички до единъ се смѣтаме за борци още отъ момента, когато сме влѣзнали въ македонскитѣ организации; защото на нашето знаме е написано „Свобода или Смъртъ“, а не фрази на политически фокусничества и властогонство.

Ние много добре разбираме и това, което г. Александъръ Малиновъ е казалъ въ българското Народно събрание. Ние никога не сме допускали, че г. Малиновъ ще нарече предатели Кръстанъ попъ Тодоровъ и другаритѣ му, следъ като органитѣ на тази банда сѫ подъ закрила на демократическитѣ окрѫжни управители, околийски началници и пристави.

Нѣкои въ България може би сѫ въ възторгъ отъ речьта на г-нъ Малиновъ въ софийското Народно събрание. Ние, обаче, следъ тая речь, още единъ пѫть се запитваме: накѫде върви свободното българско царство и докѫде може да стигне то? Изобщо, съ своята неотдавнашна речь въ българското Народно събрание, по поводъ убийствата въ България, Александъръ Малиновъ съвсемъ не изразява волята на свободния български народъ, а самъ себе си за лишенъ пѫть очертава като представитель на ония български общественици, които, безъ да сѫ въ състояние да помогнатъ съ нѣщо на Македония — способни сѫ да доразрушатъ България.

Връщаме се върху писанията на органа на демократитѣ въ България, в. „Знаме“, и главно върху една негова статия, която току-що прочетохме. Казва тоя вестникъ, че софийскитѣ бандити не сѫ били предатели, защото самитѣ ние сме ги наричали сѫщевременно и болшевишки орѫдия, а отъ това следвало, че тѣ сѫ фракция. „Знаме“, обаче, забравя, че и Тодоръ Паница съ неговата тайфа бѣха едновременно и гръцки, и сръбски, и болшевишки орѫдия. „Знаме“, освенъ туй, споменава въ статията си и нѣкои наказани разколници, които, споредъ тоя вестникъ, били добри патриоти. Забравя, обаче, вестникътъ на Българската демократическа партия да посочи, че тъкмо тѣзи „патриоти“ убиха по единъ подълъ начинъ Тодоръ Александровъ и извършиха и други страшни престѫпления. „Знаме“ говори за законность и пр., и , скривайки се задъ тоя параванъ, все избѣгва да се произнесе какво представлява софийската предателска шайка въ числено отношение спрямо македонския народъ. Очевидно, тоя вестникъ не иска да признае истината по тоя пунктъ, защото ще си даде много лоша атестация, като закрилникъ на шепа разбойници и като врагъ на организирания македонски народъ.“ *

---

* На 13 юлий 1933 год. в-къ „Македонска Трибуна“, органъ на македонската емиграция въ Америка и Канада, писа следното:

„Преди две седмици софийското правителство предприе въ българската столица масови обиски. Две кратки и непълни телеграми, публикувани по това време въ американскитѣ вестници, съобщиха за станалото на 25 м. м. съ откѫслечни сведения. Отъ новинитѣ, които получихме напоследъкъ, може съ положителность да се каже, че софийскитѣ обиски сѫ били предприети вследствие на силно възбудено обществено мнение въ България по поводъ неоправданото бездействие на днешната българска власть къмъ сръбскитѣ агенти въ София, жертва на които станаха скѫпи и незабравими македонски ратници. Това негодувание е било подчертано особено силно при станалитѣ разисквания по интерпелацията на македонския народенъ представитель П. Мърмевъ и тѣзи на бившитѣ министри: Рашко Маджаровъ и Кръстю Пастуховъ. По този поводъ представителитѣ на всички опозиционни партии, безъ изключение, сѫ протестирали срещу престѫпното нехайство на министъра на полицията, известния вече на всички македонофобъ Гиргиновъ. Нѣкои отъ тѣхъ ясно и недвусмислено сѫ подчертали, че причината за станалитѣ презъ последнитѣ месеци убийства се крие не въ нѣкакви македонски междуособици, а въ желанието на ма-

И все пакъ, всрѣдъ кадритѣ на демократическата партия македонското дѣло имаше много съчувственици и приятели.

6) Стана дума по-рано за земедѣлската фракция „Пладне“, която (не самитѣ селяни, а ядрото отъ ржководещитѣ личности) особено много почиташе прословутия Коста Тодоровъ.

Ето едно отъ многото падения на тоя „българинъ“:

В-къ „Свобода или Смърть“ отъ юлий 1931 година писа:

„Познатиятъ сръбски шпионинъ Коста Тодоровъ, който често се подвизава въ колонитѣ на сръбския печатъ, напоследъкъ обнародва въ бѣлградския вестникъ „Политика“ две статии, дето описва своя „комитлъкъ“ . . .

Споредъ ренегата Тодоровъ, едни отъ комититѣ се подреждали подъ знамето на революцията отъ гладъ, други отъ чувство на отмъщение, трети отъ любопитство, четвърти отъ амбиция да станатъ войводи, а други отъ тайно желание за грабежъ!

Една подла душа, която е изгубила всѣкакво човѣшко достойнство, не можеше да измисли по-други аргументи, за да заклейми духовнитѣ пориви на цвѣта на нашия народъ, който е гинелъ цѣли десетилѣтия изъ македонскитѣ планини и долини за възтържествуване на свѣтлия македонски идеалъ за свободата . . .

Тия, които сж загинали за народа и за неговото освобождение и сж почитани като светци презъ всички времена и у всички народи, биватъ наричани отъ критския гръкъ Коста Тодоровъ „занаятчии“. Една мерзка, тѣсна и изродена душа не може да има по-друго схващане за ролята на беззаветнитѣ борци, които страдатъ и умиратъ, за да гарантиратъ едно по-добро бждеще на своя народъ.

Но престжпната фигура на продажника на сръбскитѣ диктатори едва ли заслужава тия редове. Ние ги пишемъ не за неговата жалка фигура, а за да посочимъ каква духовна храна се поднася на читателитѣ на сръбскитѣ вестници и каква предателска роля играе единъ отъ първитѣ хора на задграничнитѣ представители на „земедѣлческото“ движение въ България.

Всѣки, който носи българско сърдце трѣбва да се погнуси отъ тоя изроденъ типъ, който търгува съ най-свещенитѣ чувства на нацията, за да се хареса, като сжщински юда, на тия, що му хвърлятъ шепи злато въ ржцетѣ.“

В-къ „Македонска Трибуна“ отъ 11 августъ 1932 година цитира една остра статия отъ „Свобода или Смърть“ насочена срещу вестницитѣ „Пладне“ и „Изгревъ“, органъ на звенаритѣ.

Но както и въ други партийни ржководства, така и въ миниатюрния звенарски крржокъ, се намираха лица, които бѣха на по-друго мнение по нѣкои основни български въпроси, за разлика напримѣръ отъ Димо Казасовъ, чиито писания почти по всичко се харесваха на югославската (по-точно сръбската) легация въ София. За примѣръ, докато той твърдѣше, че Македонскиятъ въпросъ е държавенъ и че „на волята и на интереситѣ на държавата трѣбва да бждатъ подчинени всички“, защото

кедонскитѣ поробители да уязвятъ македонското дѣло. Особено силна въ това отношение е била речьта на представителя на Македонската парламентарна група група г. Мърмевъ. Той съ необорими факти е подчерталъ срамното и престжпно сътрудничество между орждията на шпионската банда „Кръстанъ—Шкечичъ“, плащана и поддържана отъ Бѣлградъ, Москва и отъ органитѣ на министъръ Гергиновъ, какъвто е случаятъ съ известния ятакъ, покровитель на Кръстановитѣ орждия, вулгарния партизанинъ, мастанлийския окржженъ управитель и единъ отъ полицаитѣ му, членъ отъ злополучната Обидимска експедиция, изпратена въ Разложко преди петъ години, която тогава бѣ разбита и унищожена отъ мѣстното, предано на народното ни дѣло население.“

„действията принадлежатъ само на държавата и на никого другиго вънъ отъ нея“, звенарьтъ Иванъ Харизановъ, внукъ на Яне Сандански, писа въ вестникъ „Изгрѣвъ“ отъ 3 януарий 1932 година:

„Идеята на нѣкои, че Македонскиятъ въпросъ е въпросъ на българската държава, е пакостна идея; той е билъ и си остава въпросъ, преди всичко, на македонското население. Като българи, ние имаме само едно право спрямо Македонската организация — да не вреди тя на интереситѣ на българската държава, но заедно съ това и една длъжность — да бѫде тя независима въ своето развитие.“ Това и другаде е изтъкнато.

Споредъ насъ, преди всичко на интереситѣ на българската нация трѣбва да бѫдатъ подчинени всички, включая държавата. Казасовитѣ писания и намѣрения се подчиняваха само на единъ планъ — да дойде на власть едно правителство (дори напълно противъ волята на българския свободенъ народъ, както и стана на 19 май 1934 година), което — идентифицирайки се съ понятието „държава“ — да се заеме, заедно съ Бѣлградъ, за окончателното ликвидиране на Македонския въпросъ.

Цѣлата замисъль, стремления — признавани или прикривани — на всички изброявани тукъ срѣди, които насърдчаваха бандата отъ посѣгатели върху Македонското движение, съвсемъ не означаваше зачитане на неговата самостоятелность; обратно — тя или целѣше, или безразсѫдно допринасяше за неговото разстройство. И когато Македонското движение се самоотбраняваше, въ София продължаваха да укриватъ вредителитѣ на освободителната кауза, заедно съ това и на българщината.

7) Да минемъ къмъ държанието на българскитѣ вестници.

а)Имаше вестникари въ България, които между дветѣ свѣтовни войни бѣха не само облъхани, но овладени отъ духа на пораженството. За тоя духъ казахъ малко повече въ книга втора съ мои спомени. Пораженцитѣ, въ която сфера на свободното българско общество и да се намираха, интимно предпочитаха повече да нѣма македонска освободителна борба, отколкото да я има. Ако нѣкой пораженецъ се занимаваше съ журналистика, най-малко за него би останало неизвестно, че борбата — легална или нелегална — въ връзка съ Македония, я представляватъ и водятъ емигрантскитѣ наши организации и ВМРО. Така че, и поради своето умозрение и поради омърлушения си духъ, пораженецътъ би ржкоплѣскалъ не на македонскитѣ борчески организации, а на всѣки, който би ги спъвалъ и евентуално унищожилъ. Прикрититѣ и явни пораженци въ българската журналистика, следователно, намираха начинъ да кадятъ тамянъ предъ деянията на „протогеровиститѣ“, макаръ и чрезъ едва забележими изопачения на фактитѣ.

По-горе посочихме имената на нѣкои вестници, които и за цѣлото общество бѣха известни като помощници на сръбската политика въ България. Такива бѣха, ще повторя и тукъ, печатнитѣ издания на крѫжока „Звено“ и вестникъ „Пладне“.

б) Намираха се и журналисти озлобени срещу Македонското движение. Имаше ги въ редакцията на вестникъ „Миръ“, органъ на народняшката партия. Намираше се единъ и срѣдъ широкитѣ социалисти, и то добре познатъ — Григоръ Чешмеджиевъ. Той бѣ запазилъ лошо чувство още откато въ Пиринския край Македонското движение прецени, че е по-полезно да се избѣгнатъ партийнитѣ дѣления. Внушилъ си, че социалистическата партия ще има голѣмъ успѣхъ при избори въ тази область, Чешмеджиевъ бѣ написалъ, ако се не лъжа, още презъ 1923 г. необуздана статия срещу ВМРО.

Вражески настроенъ, по съвсемъ лични причини, срещу ВМРО си

остана Петко Пенчевъ, за когото и на друго мѣсто говорихме. Той не можеше да забрави факта, че единъ деятель отъ Революционната организация, редовно упълномощенъ, се бѣ явилъ и при него, за да му поиска обратно револвера-парабелъ, даденъ му когато бѣше тръгналъ нелегаленъ въ Македония. На мнозина сж били дадени револвери, но когато напускаха редоветѣ на Организацията, връщаха назадъ цѣлото оржжие.

Следъ това бѣ дошелъ и отказа отъ страна на Македонското движение да даде подкрепа на П. Пенчевъ за избирането му депутатъ въ Пиринския край. Отказътъ бѣше логиченъ, както и другаде е споменато; въ Парламентарната група отъ тоя край не бѣше удобно да влизатъ прононсирани партийни хора, какъвто именно бѣше Пенчевъ, познатъ като редакторъ на демократическия партиенъ органъ. Тѣзи лични мотиви въ значителна степень опредѣлиха понататашното вражеско държание на Пенчева особено срещу ВМРО.

в) Намѣриха се и журналисти, които проявяваха колебливость поради лични познанства съ нѣкои протогеровисти. За примѣръ посочвамъ редактора на вестникъ „Слово“ Тодоръ Кожухаровъ. Негови добри познати бѣха тъкмо протогеровисткитѣ писачи Георги Кулишевъ и Василъ Пундевъ, които непрестанно нападаха ВМРО и македонската емиграция чрезъ измислици. По време на борбитѣ в. „Слово“ на нѣколко пжти мѣняваше поведението си. Когато Кожухаровъ бѣ видѣлъ погребението на Йорданъ Гюрковъ въ София въ присжтствието на хиляди души, ето — ще повторя — какво писа на 11 февруарий 1931 г. въ вестника си:

„Отъ вчера не може да има споръ, кой има право да представлява македонската емиграция и кой носи знамето на нейнитѣ идеи. Всички борчески сили на Македония бѣха надъ гроба на Гюркова, и провокаторъ ще бжде занапредъ този, който ги предизвика . . . .“

Но въпрѣки това, в. „Слово“ наскоро пакъ започна да пише ту мъгливо, ту снизходително за групата на Баждаровъ—Кръстанъ попъ Тодоровъ.

Неопредѣленото държание, което и в. „Слово“ проявяваше, ме подсети да се запозная съ неговия редакторъ, когото и безъ това отдавна имахъ желание да срещна. Разправяно ми е било, че той като офицеръ юнашки се е държалъ. Много пжти пишеше бележки, които се харесваха всрѣдъ българската интелигенция. Но азъ си намислихъ да го видя съ намѣрение да му поставя единъ по-специаленъ въпросъ.

Разговаряхме на разни теми около четири часа въ едно село. Неочаквано за него го запитахъ: „Какъ би се посрещнала срѣдъ българското общество една декларация отъ страна на ВМРО, че тя се саморазтуря?“

— Какво говорите? — извика крайно изненаданъ Кожухаровъ. — Това би било катастрофа отъ национално гледище; и ще означава, че българщината въ Македония доброволно капитулира предъ сръбското владичество. Много зле ще се отрази и върху духа на свободнитѣ българи.

Въ разговора по тая точка той спомена и други доводи противъ всѣка мисъль за самозакриване на революционната организация.

— Но отъ държанието на българската преса, съ малки изключения — възразихъ азъ, се заключава, че българското общество нѣма много да се замисли, а още по-малко ще съжалява при подобна декларация отъ наша страна. Въ България се шири пораженството; забелязва се безразличие спрямо македонската българщина . . . .

—Това, което се пише въ вестницитѣ, не е чувството на българския

народъ. Това сѫ апетититѣ за власть на партийнитѣ ржководства и копнежа на правителствата колкото може по-спокойно да властвуватъ, безъ да има търкания съ съседитѣ, взе да ми обяснява моя събеседникъ. И подчерта: Нито за секунда не бива да се спирате на мисъль за разтуряне на ВМРО. Нейниятъ девизъ е идеаленъ — Свобода или Смърть! Азъ съмъ смутенъ като чухъ отъ Васъ въпроса, който ми зададохте. Дано да е само една провѣрка за моето гледище, а не нѣкакво ваше решение.

Кожухаровъ на края разбра, че азъ наистина искахъ само да провѣря какво е мнението му за ВМРО, но и за ония, които се титулуваха „протогеровисти". Той изговори предъ менъ най-пренебрежителни и осждителни думи за тѣхъ. Но и следъ разговора му съ мене в. „Слово" пакъ продължи да накуцва.

На 20 май 1932 г. тоя вестникъ помѣсти статия отъ македономразеца Коста Д. Списаревски подъ заглавие „Убийствата между македонцитѣ".

Той не одобрява тактиката на нѣкои отъ борцитѣ на ВМРО — че нападали и бѣгали следъ това. Следвало би, споредъ него, Организацията да не пести никакъ силитѣ си. Но по тая „теория" нашитѣ четници и войводи би трѣбвало да се предаватъ веднага и на сръбскитѣ стражари, следъ като сѫ имъ нанесли нѣкое наказание за вършенитѣ престѫпления. Нима македонскитѣ революционери ще бѫдатъ вманиячени бабаити? Много пѫти, обаче, ВМРО — когато се е налагало — открито е заявявала, че дадено деяние е заповѣдано отъ нея. Така тя постѫпи и когато бѣ наказанъ Протогеровъ.

Вестникъ „Свобода или Смърть" отъ юлий 1932 г., като се връща върху тая статия, писа: „Въ всѣки редъ отъ нея личи злоба и най-лошо чувство къмъ македонскитѣ революционери. И въ ония пасажи, гдето авторътъ й лицемѣрно се вайка за участьта на Македонското движение. Що друго, ако не една дива злоба го е накарало да хвърли срещу македонската емиграция подлото обвинение, че тя именно е виновна за недовѣрието на чужденцитѣ спрямо България, за неуспѣха на българската държава дори въ нейната стопанска дейность . . . .

. . . Той открито признава, че не се интересува, че „не иска да се впуща въ мотивитѣ" на тия убийства. А всѣки истински нашъ доброжелатель точно отъ тия мотиви най-напредъ би се заинтересувалъ, за да види кои сѫ предизвикателитѣ на убийствата . . . .

Списаревски и подобнитѣ нему се интересуватъ само отъ убийствата като изолиранъ фактъ и то дотолкова, доколкото могатъ да ги използуватъ, за да хвърлятъ каль срещу честното име на македонския революционеръ и доколкото „изстрелитѣ въ тъмно не смущаватъ спокойния имъ сънь, не дразнятъ слуха имъ . . . " Коста Д. Списаревски и нему подобнитѣ не даватъ пукната пара за „интереса на националностьта ни", а още по-малко за „интереса на освободителното македонско движение. Тѣ сѫ лицемѣри, злобни клеветници, които заслужаватъ само нашето презрение."

И това накуцване на български вестници се явяваше ако не съюзникъ, поне удобенъ помагачъ на антибългарскитѣ замисли въ България, особено на антимакедонскитѣ.

Тодоръ Кожухаровъ бѣше симпатиченъ и културенъ човѣкъ. Доколкото знаемъ и той е билъ измежду голѣмата група застреляни на Софийскитѣ гробища български общественици, между които — за жалость — имаше мнозина, които на времето или поради безразличие, или по нѣкакви лични или партийни съображения, не пожелаха да разбератъ, че „протогеровиститѣ" бѣха орждия на онѣзи, които извършиха въпросната стрелба. А никакъ не е чудно ако и протогеровиститѣ сѫ участвували въ стрелбата. Подчертавамъ, че държанието на повечето

отъ българскитѣ вестници въ описваното тукъ време, бѣ изразъ на една жалка слепота.

8) Почти сѫщото може да се каже и за известенъ брой измежду българскитѣ писатели. И всрѣдъ тѣхъ имаше разни веяния, разни настроения, дори и пораженски. Писатели считамъ въ случая не само авторитѣ на романи и разкази. Имаше и историци, и поети, и професори. Посочвамъ професоръ Д. Михалчевъ, авторъ на философски книги. Той именно се появи съ предълги статии да внушава, че трѣбвало да се създаде интегрална Югославия до Черно море. Той изтъкваше, че сърбитѣ били водили три войни заради Македония; но не отбелязваше, че тия войни бѣха отъ сръбска страна водени за грабежъ на чужда земя. Писанията на хора като Михалчевъ допринасяха за духовно разяждане на българската нация. А като политически резултатъ докараха: първо, военния превратъ отъ 19 май 1934 г., извършенъ въ много голѣма степень подъ патронажа на сръбския краль; второ, по-солидното сприятеляване между Гърция и Турция; трето, по-системното засилване отъ турска страна на Одринската крепость. За отрицателния ефектъ срѣдъ поробенитѣ въ Македония българи, отъ тия югославско-интегралски брътвежи въ България, всѣки самъ може да се досети.

Срѣдъ писателитѣ, специално подиръ 1918 г., значително влияние имаха пораженскитѣ срѣди и крайната лѣвица. И въ сѫщность тия два фактора тикаха писателитѣ къмъ постѫпки, които не бѣха основно, всестранно обмислени.

Една подобна постѫпка бѣ апелътъ, излѣзналъ отъ името на писателитѣ следъ наказанието на Василъ Пундевъ. Ето какво писа за този апелъ органътъ на ВМРО „Свобода или Смърть“, брой 114 отъ 1 априлъ 1930 година:

„Който е съчинилъ този апелъ, допусналъ е една важна неточность, съ която е злепоставилъ и всички подписали апела. Не е вѣрно, че се „унищожаватъ личности и характери, само защото сѫ имали дързостьта да упражнятъ едно свое свещено право — правото да мислятъ и да изказватъ свободно своето убеждение“. Тая фраза, сигурно, се отнася за убития Василъ Пундевъ. „Убеждение“ ли бѣше това, що пишеше Пундевъ? Съвсемъ не! Това бѣше бѣсъ, това бѣше злъчь и отрова, това бѣше дързъкъ кървавъ походъ за унищожаване на ВМРО. Господа „писателитѣ“ едва ли сѫ чели писанията на Пундева въ в. „Вардаръ“; иначе не може да се обясни какъ сѫ сложили подписитѣ си на единъ апелъ, въ който се твърди, че Пундевъ билъ убитъ за „убеждения“. Само малцина отъ тѣхъ сѫ следили това, що е писалъ Пундевъ, и тѣзи малцина ясно сѫ виждали лошия пѫть, по който бѣше тръгналъ той; виждали сѫ неминуемата му гибель и сѫ го съветвали да не бѫде бѣсенъ. Но не бѣха само писанията. Пундевъ е още конспирираль; той е подготвялъ и изпращалъ убийци да убиватъ водачи на ВМРО. Това не могатъ да знаятъ „писателитѣ“, но го знаятъ неговитѣ котерийни другари, знае го и ВМРО по найнесъмнени данни. Какъ мислятъ „писателитѣ“? ВМРО може ли да се остави да бѫде „унищожавана“ или пъкъ нейнитѣ деятели да бѫдатъ убивани отъ „ценната“ личность Пундевъ, за да остане той като „ценность“, заедно съ „ценноститѣ“ Нуне Томалевски, Кръстанъ попъ Тодоровъ и подобнитѣ имъ?

ВМРО има свещенъ дългъ да запази своята несъмнена ценность — правото си за сѫществуване и спокойствие за творческа работа. Тая ценность е брилянтътъ, който смачка пѣсъчното зърно Пундевъ.

При тази корекция и ние решително и твърдо слагаме подписа си на този апелъ. „Безумието“ трѣбва да бѫде спрѣно. „Широката обществена мисъль“ и „всички ония, които иматъ право, възмож-

ность и дългъ", трѣбва най-сетне да внушатъ на тия четири-петь души окончателно обезумели хора, около Томалевски—Пърличевъ, да престанатъ съ престѫпнитѣ си провокации да предизвикватъ ВМРО и да я принуждаватъ съ крути мѣрки да брани своята цѣлость и сигурность."

Ако „писателитѣ" и „протогеровиститѣ" смѣтаха, че въпросниятъ апелъ посочва какъ обществото е съ тѣхъ, лъжели сѫ се. По-скоро двесте и седемтѣ адвокати, които се явяваха доброволно да бѫдатъ обвинители на Пундевци предъ сѫда, представляваха гласа на родолюбивото българско общество.*

Още на 15 ноември 1929 г., предвидъ на появяващитѣ се въ вестницитѣ разни мнения, органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ" бѣше помѣстилъ следнитѣ редове:

„Мнозина отъ ония, които отправиха съвети и апели, имаха възможность да проучатъ фактитѣ, които наложиха последнитѣ мѣрки на ВМРО. Едно безпристрастно отнасяне къмъ тия събития имъ налагаше дълга да ги вематъ въ съображение, преди да поднесатъ на обществото сведения и съвети. Но, за съжаление, тѣ не сториха това.

Доказателства?

Нека ни посочатъ, кога и съ колко думи осѫдиха разколническата групичка, когато тя пращаше въоръжени чети срещу ВМРО. Нека ни кажатъ, кога и какъ осѫдиха убийствата на Христо Антонова, Тодоръ Георгиевъ — Гущера и Мито Джузданова, организирани и изпълнени отъ сѫщата групичка; кога и съ колко реда изразиха възмущението си отъ оная клеветническа „революционна" литература, която се пръска изъ кръчмитѣ и кафенетата на София; кога и какъ осѫдиха долнопробното клеветничество въ единъ махзаръ, подаденъ до българското правителство и чуждитѣ легации.

Ние знаемъ причинитѣ и подбудитѣ за това поведение. Знаемъ и изворитѣ на „скрѣбьта" на нѣкои партизански срѣди въ връзка съ последнитѣ събития. Знаемъ и източницитѣ, отъ които черпятъ куражъ нѣколцината изхвърлени отъ Организацията бивши нейни функционери. Следъ като въ ВМРО удариха на камъкъ, разколницитѣ се опитаха да хванатъ коренъ въ други македонски срѣди. Патриотичното чувство на македонската емиграция, обаче, се издигна като твърда скала срещу престѫпнитѣ имъ амбиции. Ако други, не македонски фактори, имъ даватъ кредитъ и ги крепятъ — да знаятъ, че съ това рушатъ македонското дѣло и ВМРО си взима актъ отъ това."

9) Въ заключение по тоя пунктъ трѣбва да припомнимъ, че българскитѣ вестникари (и партийни щабове) отлично знаеха вината на Протогеровъ по убийството на Тодоръ Александровъ. Тѣ, почти всички бѣха чели и сведенията, които органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ" изнесе по това, включая размѣненитѣ между Александровъ и Протогеровъ писма, рисуващи отношенията имъ.

Вестникъ „Нова България" отъ 10 юний 1929 г. писа:

„Отъ тѣзи писма става ясно и се потвърждава тезата, какво Александъръ Протогеровъ е интелектуалния убиецъ на Тодоръ Александровъ и, следователно, законно и справедливо е изкупилъ своето престѫпление. Кореспонденцията, за която е дума, изяснява по единъ недвусмисленъ начинъ сѫществуването на единенъ фронтъ между

---

* Читателтъ ще прочете подиръ нѣколко страници за кои двеста и седемь адвокати става дума, които сѫ се явили доброволно, отъ срѣдата на почти всички политически партии въ България, както и на безпартийнитѣ срѣди, за да защищаватъ Иванъ Михайловъ предъ сѫда.

фамозния Алеко „Паша“ и Александъръ Протогеровъ срещу Тодоръ Александровъ, на която конспирация последния стана жертва. И безъ тѣзи писма, за мнозина не бѣше тайна, че Александъръ Протогеровъ не е чуждъ на убийството на своя другарь. Дори ако не сѫществуваше никакъвъ документъ, то и тогава това заключение идеше отъ самата обстановка, при която бѣше извършено убийството.

Най-интересното е, че Александъръ Протогеровъ, следъ като е убилъ Тодоръ Александровъ, санкционiралъ е убийството по-късно и на нѣкои отъ своитѣ другари конспиратори . . . .“

Но поради множество ситни и съвсемъ отдалечени отъ националнитѣ въпроси съображения, вестници, партийни нѣкои срѣди, както и неосведомени отдѣлни лица, нито искаха да се спиратъ върху значението на Т. Александровъ и на неговото убийство; нито си даваха трудъ да вникнатъ въ плановетѣ на ония, които подбуждаха така наричанитѣ „македонски убийства“ следъ 1928 г., които въ основата си бѣха сѫщитѣ планове отъ 1924 г. И само блѣеха: „Стига убийства“! . . .“

Мнозина и срѣдъ тая разнолика срѣда, обаче, сѫ привърженици и на убийството, специално когато то е по тѣхенъ вкусъ, въ интересъ на партията имъ или даже на личното настроение. Какъ иначе ще си обяснимъ, че единъ Димо Казасовъ бѣ тръгналъ презъ 1923 година да убеждава македонскитѣ младежи, че само изтреблението на всички земедѣлски министри могло да докара спасението на България? . . . Подчертавамъ, че не своята партийна срѣда търсѣше за тая цель, а тъкмо македонскитѣ борци. Защо именно тѣхъ, които не би следвало да бѫдатъ отклонявани отъ важната имъ народна задача — борбата противъ поробителя на Македония?

Дванадесеть години следъ като бѣ наказанъ Протогеровъ, въ Загребъ, при единъ разговоръ съ българския пълномощенъ министъръ Йорданъ Мечкаровъ, доста симпатиченъ българинъ, спомена се за „македонскитѣ убийства“. Той напълно убедено ми каза:

— Драги Г-нъ Михайловъ, трѣбва да Ви изтъкна, че много български патриоти ви приписватъ единъ минусъ — че не ликвидирахте Коста Тодоровъ, доказаниятъ предателъ на българщината . . . .

Отговорихъ му въ този смисълъ:

Че нали въ България толко много протестираха нѣкои, задето станаха убийства . . . . И сетне: Коста Тодоровъ сигурно минава повече за предатель въ очитѣ на родолюбивата общественость въ България, отколкото всрѣдъ народната маса въ Македония. Въ България има надъ петнадесеть хиляди запасни офицери; много повече подофицери; има хиляди студенти, а и безброй други млади хора. Защо се чака отъ Македонското движение да премахва Коста Тодорова? Нима до такава степень е изгнило понятието срѣдъ българското общество за светостьта на една народна освободителна борба, та нейнитѣ самоотвержени участници се смѣтатъ нѣщо като професионални палачи? Видите ли колко много е промѣнена идейната атмосфера въ България следъ 1918 г., въ сравнение съ онази до 1912 г.? Ако нѣмаше пораженство въ България, нѣмаше да сѫществува и повикътъ за „македонски убийства“, а щѣше да има само рѫкоплѣскане когато се наказватъ предателитѣ и разколницитѣ.

Мечкаровъ намѣри основателна моята забележка.

*

Въ приложение[42] се намиратъ подробности за загиналитѣ отъ рѫката на антимакедонския фронтъ легални деятели изъ срѣдата на нашата емиграция въ България; за жертвитѣ отъ срѣдата на ВМРО; както и за

отбранителнитѣ удари на Македонското освободително движение срещу казания фронтъ въ защита на самото освободително движение и неговата самостоятелность.

БОРБАТА СРЕЩУ РОБСТВОТО ПРОДЪЛЖАВА

ВМРО и македонската емиграция нито единъ день не изоставиха борбата срещу поробителя. Това бѣ върховниятъ имъ дългъ.

Налага се и тукъ да си спомнимъ, че нѣмаше въ Европа друго национално малцинство така потискано, отричано отъ завоевателитѣ, както бѣ българското население въ Македония, кѫдето то — специално въ Югославия — представляваше въ сѫщность мнозинството въ окрѫзитѣ Скопски, Кумановски, Брѣгалнишки, Струмишки и Битолски, но като малцинство можеше да се означава само спрямо цѣлото население на държавата.

Между двѣтѣ свѣтовни войни се наброяваха къмъ петдесеть милиона национални малцинства. Повтарямъ, нито едно измежду тѣхъ не бѣше тъй обезправено, както нашия народъ подъ югославска и гръцка власть.

И въпрѣки това свободнитѣ братя на тия малцинства, които имаха свои държави, непрестанно се грижеха въ полза на сънародницитѣ си. Да вземемъ примѣра съ Германия, която, макаръ изгубила войната, си оставаше най-голѣмата държава въ Европа, изключвайки Русия.

Въ Полша имаше германско малцинство. Полскиятъ министъръ на външнитѣ работи Залески бѣ нападналъ съюза на нѣмцитѣ въ Южна Силезия заради честитѣ имъ оплаквания предъ Обществото на народитѣ срещу режима въ Полша. Мнението на Залески бѣше, че цельта на защитата, която трѣбва да се оказва на малцинствата, трѣбвало да бѫде тази: най-бързата имъ асимилация отъ господствуващата народность; и затуй правата имъ трѣбвало да се тълкуватъ ограничително, а не да се подхранватъ тѣхнитѣ оплаквания.

В-къ „Свобода или Смърть“ отъ 3 януарий 1929 година предаде думитѣ на германския министъръ на външнитѣ работи Щреземанъ, който се противопостави срещу тезата на Залески. Ето тѣзи знаменателни думи:

> „Забравенитѣ отъ Женева „малцинства“ не трѣбва да забравятъ сами себе си; и не трѣбва да чакатъ чудо отъ небето. Сѫдбата имъ е въ собственитѣ имъ рѫце. Предъ сигурната смърть подъ рѫката на тиранитѣ, тѣ нищо не ще изгубятъ ако избератъ пѫтя на бунта и освобождението. Защото додето се намѫдруватъ женевскитѣ хитреци, поробителитѣ ще иматъ възможность да си свършатъ работата, ако бѫдатъ оставени да направятъ това.“

Ако Щреземанъ препоръчваше твърдость и борба на своитѣ поробени сънародници, които при това бѣха навсѣкѫде припознати пакъ за нѣмци и имаха свои училища и книги, какъ трѣбваше да постѫпватъ поробенитѣ българи, които бѣха обявени отъ потисника за сърби или гърци и на които преди всичко националното име бѣше изхвърлено отъ завоевателя? Отговорътъ отдавна бѣше даденъ отъ македонскитѣ организации. Предателствата, пораженствата и кѫсогледствата на едни или други българи, не можеха нито да разубедятъ, нито да уплашатъ тия организации. Напразна се оказа и радостьта на Бѣлградъ, че ВМРО щѣла да се разпадне следъ като бѣ премахнатъ Протогеровъ. Стана обратното — ВМРО се засили въ борбата си срещу бѣлградската тирания. Въ лицето на Протогерова ВМРО бѣ се отървала само отъ едно зло и

една вѫтрешна пречка, вънъ отъ туй, че се даде наказание на единъ доказанъ виновникъ; вънъ и отъ туй, че така ВМРО спаси морала и честьта си.

Обществото бѣше чуло, че почти въ деня, когато Протогеровъ бѣ наказанъ, въ собствената му канцелария въ Бѣлградъ получи наказанието си и върховниятъ шефъ на югославската полиция Жика Лазичъ.* И никога следъ това работата на емиграцията и на революционната организация не биде преустановена. Съобразно обстоятелствата тя продължава и до днесъ, въ размѣри и съ методи, които да не увреждатъ нашия народъ, а да изобличаватъ тиранията въ Македония.

Години подъ редъ, следъ като бидоха изхвърлени отъ ВМРО презъ 1928 г., „протогеровиститѣ" не изстреляха нито единъ куршумъ, а не подадоха и нито единъ мемоаръ срещу поробителитѣ на тѣхната родина. Не сториха това, защото не бѣха въ състояние да го сторятъ и защото не имъ бѣ позволено отъ чуждитѣ централи, на които служеха.

Единственото, което вършеха, пакъ преди всичко подъ чужда инспирация, бѣха извършванитѣ отъ тѣхъ убийства въ София, предимно срещу мирнитѣ наши емигранти. Тѣзи имъ акции целѣха да помрачаватъ всѣки успѣхъ и всѣка радость на Македонското движение и на българщината. Така, когато представителитѣ на братския хърватски народъ, д-ръ Анте Павеличъ и Густавъ Перчецъ, дойдоха въ София и подписаха историческото споразумение за обща борба срещу сръбското варварство, тази банда уби Мито Джузданова; въ момента, когато трима видни общественици отъ Македония отидоха въ Женева и подадоха прочутата петиция за изпълнение договорнитѣ права на македонскитѣ българи, тя стреля срещу Йорданъ Чкатровъ; въ надвечерието, когато българскиятъ народъ се готвѣше да посрѣщне царската двойка въ София, бѣ убитъ Нанчо Витларовъ, а нѣколко дни подиръ това бѣше тежко раненъ Гьошо попъ Яневъ. Изобщо, винаги, когато българското общество и македонската емиграция сѫ забравяли за сѫществуването на тая банда, тя е напомнювала за себе си съ нѣкое убийство.

Схващайки сами колко сѫ смѣшни и жалки наричайки се „революционна организация", а нито единъ грамъ дѣло не показватъ срещу поробителя, изхитриха се да пишатъ въ памфлетитѣ си, че тѣ били за „масово движение" . . . Докато бѣха търпѣни въ македонското дѣло на умъ не бѣше имъ идвало да разправятъ за масово движение. Бѣха вече отдалечени отъ ВМРО следъ 1928 г., но лесно можеха да виждатъ предъ очитѣ си поне какъ македонскитѣ българи въ Пиринската область и въ емиграция сѫ наистина масово движение. Обаче, започнаха да си служатъ съ този тъменъ за тѣхъ изразъ едва следъ като простора имъ се сведе до нѣколко софийски тавани и до кръчмарницата на крушовчанина Мате Гърдановъ, кѫдето по цѣли часове имаше обичай да убива времето си Георги Баждаровъ. Но най-сигурно е, че за „масово движение" взеха да пишатъ откакто се присламчиха при комуниститѣ. Обичай иматъ именно комуниститѣ да говорятъ за масови движения,

---

* И за тази акция Протогеровъ би могълъ да научи само отъ вестницитѣ, когато тѣ писаха за нея. За подготовката и замисъла на нито една важна акция той не знаеше предварително нищо. А между тѣхъ имаше нѣкои, за които пишеше цѣлата свѣтовна преса, понѣкога и дни наредъ — като, напримѣръ, убийството на генералъ Ковачевичъ въ Щипъ, наказанието на Велимиръ Преличъ въ Скопйе и самоубийството на Мара Бунева, наказанието на Тодоръ Паница въ виенския „Бургтеатъръ" отъ страна на Менча Кърничева, наказанието на Петъръ Чаулевъ въ Милано, наказанието на Стоянъ Мишевъ въ Щипъ, атентатитѣ въ Бѣлградъ и пр. Преди всичко нѣмахме никаква гаранция, че той — водимъ отъ завистъ къмъ колегитѣ си — нѣма да осуети дадена акция чрезъ противопоставяне съ огледъ на измислени опасности за България. Но още посигурно бѣ, че ще побърза да сподѣля всѣка по-интересна тайна съ негови лични приятели.

макаръ всѣкога да сѫ били малцинство всрѣдъ народа, а успоредно съ това сѫ вършили изолирани терористически акции надъ лица и други обекти, включително и пълни съ богомолци черкви.

Тукъ между скоба ще подчертая, че борбата на комуниститѣ срещу поробителя на Македония трѣбва да се търси съ микроскопъ. А колко много сѫ услужили на поробителя, читателитѣ сѫ узнали донейде поне отъ писаното въ моитѣ спомени. Нека си спомнимъ само предателското дѣло на Тодоръ Паница, който въ кабинета на Жика Лазичъ се чувствуваше като у дома си; а биваше посетитель и въ кабинетитѣ на гръцката полиция и солунския началникъ на гарнизона. Антибългарското сътрудничество съ сръбскитѣ власти на Паница е посочено по-подробно въ книга втора и трета съ мои спомени, и специално въ разказа на Менча Кърничева. Комуниститѣ бѣха създали емигрантска македонска групица подъ името „Освобождение", съ цель да разтройватъ нашата голѣма емиграция въ България; по това съмъ казалъ въ книга втора. Тамъ е посочена и другата имъ проява срещу Македонското освободително движение — злоупотрѣбата съ довѣрието на ВМРО въ Разложко и Горна-Джумая, при Септемврийското комунистическо възстание въ България.

Главната „акция" на комуниститѣ „на македонска почва" се състои въ честото и неоснователно посочване на Яне Сандански и Т. Паница като нѣкакви решаващи фактори въ Македонското движение. Но никога не изтъкнаха, че тия двама души напуснаха освободителното дѣло още въ 1908 година и се приключиха къмъ политиката на младотурцитѣ; лично се почувствуваха като на власть въ Турция.

Както при турския режимъ и следъ 1918 г., така и подиръ 1928 г., значи, комуниститѣ — сѫщо и протогеровиститѣ — отсѫтствуваха отъ борбата за освобождението на Македония.*

Разбира се — ще спомена може би за десети пѫть — инсталирали бѣха въ Виена комуниститѣ една канцелария за пропаганда въ полза на нѣкакви „федералисти". Казалъ съмъ какво представляваха тѣ. Но ето и мнението за тѣхъ, изказано въ „Изгрѣвъ", органъ на звенаритѣ (интимни приятели на „протогеровиститѣ", на комуниститѣ и на „федералиститѣ), и цитирано на 26 януарий 1932 година въ в. „Македония", органъ на нашата емиграция въ България:

---

* Докато Тодоръ Александровъ бѣ живъ навсѣкѫде революционната борба се почти идентифицираше съ неговото име и авторитетъ. Следъ като той загина, тукъ-таме нѣкой случайно заблуденъ човѣкъ можеше да вѣрва, че борбата се вдъхновява или води отъ Протогеровъ. Въ сѫщность Протогеровъ бѣше само една сѣнка въ Македонското движение. И поради това завистьта му и прикритото озлобление срещу Иванъ Михайловъ и неговитѣ другари непрекѫснато растѣше.

Кои сѫ водили и вдъхновявали борбата следъ като загина Александровъ, познато бѣ на цѣлото македонско общество. Въ България, т. е. срѣдъ тамошното мѣстно общество, единъ малъкъ процентъ хора живѣеха съ заблуждение относно ролята на Протогеровъ въ македонското дѣло само поради факта, че той имаше генералска титла. Чуждиятъ свѣтъ, обаче, много по-добре съумѣваше да узнава какво е точното положение въ ВМРО и срѣдъ нашата емиграция.

А що се отнася до поробена Македония, тамъ въобще хората не знаеха нищо за протогеровизъмъ и за водена отъ него борба. Едно отъ най-очевиднитѣ доказателства, че това бѣше истината, е и следниятъ фактъ: когато комуниститѣ заеха властьта въ Югославия, почти въ всички гимназии въ македонската область (подъ югославска власть) се разкриха съзаклятнически ядра; множество ученици и други по-будни млади хора бидоха арестувани. И самитѣ тѣ предъ властитѣ се наричаха „ванчовисти" (по името на Иванъ Михайловъ), а и югославската преса така ги наричаше. Самиятъ министъръ на вѫтрешнитѣ работи по това време въ Бѣлградъ, сръбскиятъ комунистъ Сретенъ Жуйовичъ, открито говорѣше за тѣзи „ванчовисти", а и Тито направи изявления въ тоя смисълъ при една разкрита афера въ Велесъ; и той имаше предъ видъ „ванчовиститѣ". Никой въ Македония изобщо не бѣ чулъ нѣщо за протогеровисти при борбата срещу поробителя, дължа да подчертая.

„Отъ десетилѣтия въ България сѫществува движението на македонскитѣ българи. Имаше една федералистична идея, която се стремѣше да събере за обща работа всички македонци, безъ разлика на тѣхния националенъ произходъ, но тя не успѣ. Завчера се откри десетиятъ конгресъ на българскитѣ македонски братства, които образуватъ корпуса на легалното движение на македонскитѣ българи. Фактътъ на това масово движение, което числи въ редоветѣ си хиляди и хиляди българи отъ всички краища на Македония — тоя фактъ по-силно и по-красноречиво отъ всичкитѣ теоретични и исторически спорове и трактати прави силна каузата на това движение. По съставъ това движение е само на македонскитѣ българи, но по съзнание и духъ то е движение на всичкитѣ българи, които въ тоя моментъ отъ сърдце му желаятъ да преследва своитѣ цели сплотено, единно и одухотворено.“

Комуниститѣ, обаче, които бѣха още отъ времето на турския режимъ ревностни пропагандатори на идеята за независима Македония, която би била звено между балканскитѣ държави, за тѣхното помирение и спокоенъ напредъкъ, напълно капитулираха идейно. Четвъртиятъ разширенъ пленумъ на Българската комунистическа партия взе резолюция, въ която се казваше:

„Особено въ днешния моментъ своя основенъ лозунгъ за правото на националното самоопредѣление, чакъ до държавно отдѣляне, нашата партия трѣбва решително да противопостави на лозунга на националфашистката ВМРО (Ив. Михайловъ) за свободна и независима Македония, разобличавайки неговия измамнически и по сѫщество анексионистически характеръ. Партията трѣбва окончателно да ликвидира съ лозунга за Балканска федерация, разяснявайки неговата неправилность като лозунгъ, който замъглява и отрича лозунга за национално самоопредѣляне.“

Тази резолюция бѣ помѣстена и въ брошурата „Текущия моментъ и задачитѣ на Българската комунистическа партия“. Съобщение по това се намира въ в. „Македонска Трибуна“ отъ 3 май 1934 г. Мнозина биха се запитали какво означаваше това политическо салтомортале отъ страна на комуниститѣ, които още като се наричаха социалисти, тоестъ отъ времето на Илинденското възстание, въ течение на половинъ столѣтие, бѣха поддържали дори съ крѣсъци тъкмо идеята за независима Македония и Балканска федерация. Отговоръ трѣбва да се търси въ нѣкакви смѣтки на свѣтовната комунистическа централа.

Ако независима Македония означава нѣкакъвъ фашизъмъ, излиза, че българскитѣ комунисти сѫ били фашисти още когато Иванъ Михайловъ е билъ въ забавачницата. Никога, впрочемъ, Македонското движение не е имало нѣщо общо съ фашизма. То е създадено двадесеть и деветь години преди свѣтътъ да бѣше чулъ думата фашизъмъ. По уставъ, по концепции, по всичко ВМРО и легалнитѣ македонски организации си останаха такива, каквито се създадоха къмъ края на миналото столѣтие. Фашисти се обявяваха разни слуги на Българската комунистическа партия отъ категорията на Димо Казасовъ; тѣ писаха и книги въ полза на фашизма и ги разпространяваха въ България.

Нека отбележа, че Българската комунистическа партия не одобряваше изявленията на Тодоръ Александровъ отъ 1924 г., че ВМРО би възприела легална борба въ Югославия, при условие, че ще се отворятъ български черкви и училища въ тая държава и се признаятъ всички права по договора за защита на националнитѣ малцинства. Необяснимо бѣ и това поведение на комунистическата пропаганда, като се има наумъ,

че тя напълно одобряваше обещанията на младотурцитѣ за свободни и легални борби въ Турция, а дори и сега защищава въ много отношения антибългарското дѣло на Сандански въ сътрудничество съ комитета на младотурската партия.

Що се отнася до ВМРО, тя и следъ смъртьта на Т. Александровъ повтори сѫщата декларация. В-къ „Ню-Йоркъ Таймсъ отъ 21 януарий 1934 г., предавайки кореспонденцията на своя пратеникъ въ Прага г-нъ Емилъ Ванди, относно работата на свиканата въ Загребъ конференция на Малкото съглашение (Югославия, Румъния и Чехословакия), писа:

„Проблемътъ за сключването на единъ балкански пактъ доминира въ югославската и румънската политика и д-ръ Бенешъ (чехословашкия министъръ на външнитѣ работи) се опитва да склони България да се присъедини. Обаче София до днесъ отказва да стори това.

Последниятъ миролюбивъ манифестъ отправенъ отъ лидера на Вѫтрешната македонска революционна организация, Иванъ Михайловъ, който приема сключването на единъ балкански пактъ, ако той гарантира политическитѣ и културни права на македонскитѣ малцинства въ Югославия и Гърция, дава надеждень изгледъ на преговоритѣ."

Много шумъ дигаха българскитѣ комунисти въ тоя смисълъ: че Т. Александровъ се билъ споразумѣвалъ съ тѣхъ за сътрудничество, но не устоялъ на думата си. Отбелязвамъ и тукъ, че въ книга втора съ мои спомени е помѣстено какво казва самиятъ Александровъ. Напълно изключено е той да се е съгласявалъ щото въ Централния комитетъ на ВМРО да влизатъ разбойници като Стоянъ Мишевъ или стари престѫпници като Т. Паница, както се е искало на комуниститѣ. Нито пъкъ изобщо Александровъ би продавалъ нѣкому самостойностьта на ВМРО. А че разговарялъ съ комуниститѣ (по тѣхна покана), това влиза въ дълга му — да говори съ всѣкиго, за да знае кой какъ мисли и какъ би се отнасялъ спрямо македонската освободителна борба.

Умѣстно е да отбележа сѫщо, че възприетата въ България политика (за сприятеляване съ Бѣлградъ и гонитби на Македонското освободително движение) се оказа доста полезна за пропагандата на комуниститѣ и въ самата България, а до известна степень и въ срѣдата на нѣкои студенти въ поробена Македония. Това следъ 1944 година признаватъ открито Титовскитѣ комунисти въ Скопйе.

Македонското освободително движение, обаче, продължаваше своята борба. Безброй чужди писания отбелязваха неговитѣ проявления срещу нашия народенъ врагъ, на първо мѣсто срещу Югославия. Десетки познати вестници въ чужбина, както и обществени отъ разни страни, взимаха подъ защита нашата народна кауза и борба. Отбелязвамъ, че и за решенията на нашитѣ емигрантски конгреси срещу „протогеровиститѣ", много по-ясно и по-често писаха меродавни чужди вестници, отколкото мнозина български вестникари. И много по-вѣрно чужденцитѣ схванаха и открито изнесоха, че задъ „протогеровиститѣ" стоятъ подалечни чужди фактори, отколкото ония, които претендираха да изразяватъ българското обществено мнение. Такива български срѣди представяха, че македонскитѣ родолюбци се избиватъ помежду си; а се боеха да посочатъ истината, че именно родолюбци бѣха избивани отъ коварни чужди политики, които използуваха македонския произходъ на нѣкои предатели. Такова използуване започна още отъ края на Първата свѣтовна война и флагрантно се бѣ показало при убийството на Тодоръ Александровъ.

Въ България доста се бѣха навъдили колебливи, страхливи, но властолюбиви националисти. Имаше основание органътъ на македонската

емиграция в. „Македония“ отъ 1 юний 1930 година да каже, съ подписа на главния си редакторъ Димитъръ Талевъ следното:

„Задушнитѣ партизански клубове въ България, гдето не рѣдко партийното знаме се е издигало надъ светото народно знаме, сѫ излѫчвали политици и общественици, които въ своята тѫпа партизанска злоба и поради непроходимата си глупость, въ освободителното македонско дѣло сѫ виждали и виждатъ една голѣма спънка за преуспѣването на днешната българска държава . . . .

За успѣха на македонското дѣло, за неговитѣ свѣтли начала, колкото и да не се харесватъ на нѣкои, ние, македонцитѣ, гдето и да сме, ще се боримъ до сетни сили. Наредъ съ нашитѣ поробени братя, които стоятъ непоколебимо срещу дивитѣ пристѫпи на варваритѣ отъ Бѣлградъ и Атина, ние, македонскитѣ прокудениці въ България, ще продължимъ неуклонно борбата по начертания й пѫть, съ всички ония орѫжия, що ни дава правото на свободни български граждани, като заедно съ това, разчитаме на братската подкрепа на всички честни български патриоти — подкрепа, която до сега не ни е била отказана.“

Въпрѣки всички прѣчки, ВМРО поставяше на сцената Македонския въпросъ дори съ повече привлечено свѣтовно внимание, отколкото до 1912 г., както отбелязва въ една американска енциклопедия Албертъ Сониксенъ, доброволеца-американецъ. Презъ турския режимъ той бѣше обиколилъ като четникъ източна, южна и западна Македония въ течение на повече отъ една година; неговитѣ думи изтъкнахъ още въ предговора на тая книга.

При атмосферата, която съмъ обрисувалъ въ книга трета съ мои спомени, а въ известна степень въ книга втора, както и въ настоящата книга; при толкова удари върху Македонското движение, идващи чрезъ българска рѫка, не бѣ възможно да остане съвсемъ незасѣгнатъ духа на поробения българинъ. И ако сѫ натрупани много мотиви за наличностьта днесъ на известни скрѣбни знаци тъкмо въ обсега на поробената българщина, не сѫ ВМРО и легалнитѣ македонски организации, които трѣбва да се срамуватъ; защото тѣ докрай поддържатъ българската правда, оставайки логични по отношение на първоначалната политическа цель на борбата. Най-много трѣбва да се срамуватъ редица лица срѣдъ българскитѣ правителства и партийни рѫководства, които въ важни моменти буквално дремѣха предъ националнитѣ опасности; други измежду тѣхъ години подъ редъ създаваха прѣчки и сѣеха измислици за освободителното дѣло; а трети дори съдействуваха на антибългарскитѣ съзаклятия.

Чувалъ съмъ този въпросъ: Ако Протогеровъ бѣ наказанъ още на 12 септември 1924 година въ Горна-Джумая, заедно съ Алеко Василевъ и подполковникъ Атанасовъ, не биха ли се избѣгнали неприятноститѣ, които той по сетне създаде?“

Отговарямъ: правилно бѣше да получи наказанието си заедно съ посоченитѣ двама виновници. Но не може да се мисли, че визиранитѣ въ настоящата книга странични фактори биха престанали съ ровенията си срещу нашето движение. Преди всичко на лице си оставаха вражескитѣ държави, въ чиито очи бѣ трънъ македонската освободителна борба. А посочихъ колко срѣди срѣдъ българското общество — било самостоятелно, било въ една или друга форма на хармония съ тия държави или по-далечни политики — сѫщо се очертаваха като явни или прикрити врагове не само на македонскитѣ организации, а на самата македонска кауза. По-рано или по-късно дѣлото на Македония за освобождение би било атакувано.

Дължа да прибавя и тукъ, че като споменавамъ за български срѣди не правя никаква разлика между българитѣ съобразно роднитѣ имъ мѣста, а имамъ предвидъ само идеитѣ и дѣлата имъ.

И ако би се намѣрилъ нѣкой да ми каже, че имало срѣдъ Македонското движение грѣшници, отговарямъ, че то никога не имъ е ржкоплѣскало: обратно — изхвърляло ги е отъ редоветѣ си или ги е наказвало. Затова на 20 юлий 1928 г. в-къ „Свобода или Смърть“ писа:

„На 7 срещу 8 т. м. бѣ отмъстена най-голѣмата жертва на революционна Македония, която падна отъ наеменъ куршумъ на 31 августъ 1924 г. Отъ този злокобенъ последенъ день на августъ, до днесъ, една черна сѣнка легна върху чистотата на македонското освободително дѣло, върху нравственитѣ основи на които почива то, върху ума и съвестьта на революционна Македония . . . .

Остана едно черно петно въ историята на събитията около убийството на Т. Александровъ. Остана да влачи своето позорно сжществуване „другаря“ на Тодора отъ Ц. Комитетъ на ВМРО, върху когото бѣ насоченъ пръста на цѣлъ единъ народъ. Защото всички вече знаемъ обстоятелствата, при които загина Тодоръ и фактитѣ, които предшествуваха 31 августъ 1924 година.

На 7 срещу 8 т. м. ВМРО защити себе си, реабилитира честьта на македонското освободително дѣло.“

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ ПИРИНСКА МАКЕДОНИЯ

СПОМАГАТЕЛНА ОРГАНИЗАЦИЯ

Петтѣ околии около Пиринъ планина (Горноджумайска, Разложка, Неврокопска, Петричка и Светиврачка) имаха до 1934 год. общо къмъ 180 хиляди души население, отъ които 18 хиляди души бѣха помаци, къмъ три хиляди турци и съвсемъ малко власи и евреи.

Въ книгата „Спомени-II“ съмъ описалъ сбито защо се създаде тамъ спомагателната на ВМРО организация и какви събития се разиграха до 1924 година. Тая обществена сплотеность продължи до 1934 г. Но, както ще се види отъ следващитѣ редове, всички мѣрки се взимаха, за да се върви къмъ все по-ясенъ изразъ на мѣстната народна воля, безъ да се стига до раздроблението, което въ стара България премного парализираше или деформираше тъкмо народната воля.

Въ Пиринския край сжществуваше въоржжена селска милиция. Впрочемъ, никоя селска община не би могла да остане безъ известенъ брой въоржжени хора, дори въ най-нормални времена. При обстановката, посочена въ книга втора съ мои спомени, и при дългата граница, срещу две поробителски държави, налагаше се да има и по-силна милиция. Нѣкои факти отъ по-голѣмъ размѣръ, (гръцкото нападение въ 1925 година) оправдаваха това и следъ 1924 г. А при евентуално по-друго развитие на политическитѣ събития, за които Македонското движение бѣ длъжно да води смѣтка, въпросната милиция щѣше да се покаже и крайно необходима. Тукъ именно трѣбва наново да си припомнимъ какъ поляцитѣ разполагаха съ известна свобода на действие въ Галиция, т. е. въ територията на Австрийската империя; какъ нашитѣ стари емигранти — въ времето на Раковски, Каравеловъ, Ботевъ, Левски, Дѣдо Ильо — имаха известна свобода въ базитѣ си въ Румъния и Сърбия.

Имаше, естествено, известни критики срещу това положение. Тѣ идваха най-остро отъ лицата, които изцѣло бѣха готови да подкопаватъ България, работѣха въ унисонъ, по-точно въ сътрудничество и съ исконнитѣ външни врагове на българщината. И другаде сме подчертали, че тъкмо подобни лица бѣха „най-загрижени“ за суверенитета на България, който въ Пиринския край билъ накърненъ. Една групица отъ подобни опозиционери се намираше, напримѣръ, въ разложкото село Бѣлица, подстрекавана главно отъ Владо п. Томовъ, когото Македонското движение остави живъ и здравъ, спокойно да рови. Той накрая се озова и въ Съветска Русия, която го постави сетне и министъръ на външнитѣ работи въ София. Байрактарьтъ на една друга категория „критици“ противъ положението въ Пиринска Македония пъкъ бѣ не другъ, а Коста Тодоровъ, който се намираше въ най-близки отношения съ сръбския краль и заедно съ него и полицията му обмисляше какъ би могло този край да се окупира отъ сръбскитѣ войски, заедно съ мината Перникъ. Отъ Сърбия, съ сръбски пари и оржжия, нѣкои отъ компанията на Коста Тодоровъ се опитваха да минаватъ нелегално въ граничнитѣ мѣста на Горноджумайска и Петричка околия.

Третата категория недоволници се намираха около нѣкои партийни клубове въ България, на които много се искаше партията имъ да получи — при свободни избори — поне единъ или двама депутати повече. Заради такива проблематични надежди, партийнитѣ бюра не водѣха смѣтка на какво разноезичие, разномислие и взаимно озлобяване обричаха народа около Пирина, т. е. въ свободната часть на Македония, когато

цѣла останала Македония пъшкаше подъ страховито робство.

Случи се еднажъ — както вече съмъ споменалъ — въ тоя край, специално въ Неврокопска околия, да се появи агитация въ полза на българската организация „Родна защита“, която имаше нѣщо много близко съ появилитѣ се вече въ Европа тоталитаристически идеи за обществено развитие и държавно управление. Подобна агитация, водена подъ националистично знаме, се яви като добъръ параванъ за ония, които отъ миналото таеха по нѣкоя своя злоба срещу Македонското движение — нѣкогашни нѣколко санданисти, анархисти, прикрити единици комунисти, службогонци, закоравѣли отъ миналото партийни функционери; раздразнени егоисти, задето имъ сж припомняни задълженията имъ къмъ освободителната кауза; спекуланти и прочее. Спрямо голѣмата маса на населението, което въ тази околия бѣ къмъ 50 хиляди души, тия елементи — живущи предимно въ града — не представляваха нищо. Но генералъ Шкойновъ, шефътъ на „Родна защита“, бѣ наредилъ да се води агитацията, чийто резултатъ, въ най-добрия случай, би билъ, макаръ въ миниатюръ, сжщиятъ, какъвто нѣкога даде върховизмътъ: раздѣляне на хората, които бѣха вече обединени и въоржжени въ името на македонското освобождение.

Смѣтнахъ за целесъобразно да срещна лично генералъ Шкойнова. Срещата ни устрои д-ръ Петъръ Кушевъ, който нѣкога, отъ младини, билъ приятель съ него. Следъ като развихъ на генерала безмислицата отъ такива агитации, на които ние можехме незабавно да се противопоставимъ по разни начини, но смѣтнахме първо, че е желателно лично отъ него да се осведомимъ какви цели той преследва въ тоя македонски край, казахъ му открито, че противъ крайно необузданитѣ ругатели на македонското дѣло нѣма да се поколебаемъ да си послужимъ и съ сила.

Генералътъ чистосърдечно, по войнишки, заяви предъ д-ръ Кушева и мене, че — преди да препоръча на свои приятели въпросната агитация — той се съвещавалъ съ генералъ Ал. Протогеровъ; и че последниятъ го въокуражилъ да започне акцията си.

Протогеровъ бѣ по това време мой колега въ Централния комитетъ на ВМРО. Той бѣ одобрилъ и приподписвалъ наредбитѣ за работата на Македонското движение въ тази область. Подписалъ бѣ и сждебната и наказателна наредби и пр.

Д-ръ Кушевъ остана поразенъ отъ тая безхарактерность и противоречие на Протогерова. Самъ генералъ Шкойновъ не можеше да се начуди и веднага заяви, че ще даде нареждане да се спре всѣкаква агитация на негови приятели въ Пиринската область. Така и стори. На Протогерова нищо не споменахме; достатъчно бѣше да си вземемъ бележка и за това му безчестие, което стана причина да изгуби живота си нѣкой Нарлиевъ, когото мѣстнитѣ хора на Македонското движение въ Неврокопско сж били принудени да накажатъ съ смърть.

Вънъ отъ неговитѣ неизцѣрими върховистически блуждения въ случая Протогерова сж движили, безъ никакво съмнение, и побуждения пакъ отъ суетна злоба: понеже азъ завеждахъ работи и въ Пиринския край, нему се струваше приятно да се създаватъ тамъ по кой и да е начинъ смущения. Слабо го занимаваше ефекта отъ такива нѣща за цѣлото македонско дѣло.

*

Ако не бѣ Спомагателната организация въ този край, много села биха пострадали преди всичко отъ бандитѣ, които минаваха съ знанието и помощьта на сръбскитѣ и гръцки власти. Много кжщи щѣха да бждатъ ограбени и изгорени; много лица избити. Щомъ се бѣ появила въпросната Спомагателна организация, като съ магическа пржчка преставаха тия опасности.

Редътъ и мирътъ въ тоя край станаха пословични изъ България. Най-обикновенитѣ колари, които пренасяха стоки откъмъ София и други градове къмъ Петричкия окржгъ, дори до Неврокопъ, на всеуслишание говорѣха, че — щомъ минатъ Бараково къмъ югъ, лѣгатъ да спятъ въ колитѣ си и не се пробуждатъ съ часове, защото никаква опасность не ги грози и презъ нощьта. Докато въ територията на стара България постоянно били на щрекъ.

Имахъ случай еднажъ — следъ Втората свѣтовна война — да запитамъ едного, членъ на семейство, отъ което единъ бѣ наказанъ преди 1923 година отъ четата на Алеко Василевъ — каква разлика намира между въведения отъ комуниститѣ режимъ въ тоя край и положението отпреди 1934 г., т. е. когато сжществуваше спомагателната на ВМРО организация. Запитаното лице бѣ интелигентно, но бидейки младъ човѣкъ, не можеше да познава какво е било тамъ преди 1934 г. Вънъ отъ туй, то не можеше— очевидно да се освободи отъ настроението срещу Алеко, а отъ тамъ у него действуваше и настроение противъ ВМРО; макаръ сжщиятъ Алеко да бѣше виновникъ и за убийството на Т. Александровъ и да бѣ наказанъ отъ ВМРО. Накратко, лицето ми отговори, че нѣмало много разлика между режима на комуниститѣ и оня на спомагателната организация на ВМРО. Тоя отговоръ ми дава добъръ случай да спомена поне нѣкои отъ разликитѣ, които и самитѣ комунисти никога не признаватъ, а въздигатъ до небесата своя „демократиченъ режимъ“.

Преди всичко — Македонското движение не посѣгаше на частната собственость. А комуниститѣ турнаха ржка надъ нея и направиха всѣкиго слуга, който за ежедневния си хлѣбъ зависи отъ режима.

Комуниститѣ забраниха всѣки другъ печатъ, на първо мѣсто вестницитѣ. Македонското движение не е забранявало българскитѣ партийни вестници да се четатъ отъ когото и да било въ оня край.

Комунистическата власть контролираше, дори забраняваше движението на хората отъ единъ край на България къмъ другъ. Това продължи съ години. Подобно нѣщо Спомагателната ВМРО нито е помисльвала да прави.

Цѣли двадесеть години комуниститѣ не позволяваха никому да излиза въ чужбина. Следъ това почнаха да позволяватъ, но пакъ контролирано. Такива работи ВМРО изобщо не е имала въ програмата си. Точно обратно. Тя се е радвала особено пъкъ ако млади хора отиваха да учатъ въ чужбина.

При Спомагателната организация всѣки можеше да избира материята, по която иска да учи — кждето и да било. Не се е спирала на такъвъ въпросъ, изобщо; партията на комуниститѣ презъ дълго време не позволяваше на млади хора въ България да учатъ въ университета, считайки, че не мислятъ по комунистически.

Македонското движение никога не се е набърквало въ театрални въпроси, въ кино-програми, научни, филосовски, литературни работи. Обратното е съ комуниститѣ — въ цѣлата тази материя тѣ единствени опредѣляха кое е позволено и кое е забранено, подъ страхъ на тежки наказания.

При Спомагателната организация на ВМРО всѣко лице бѣ свободно да заема каквато държавна служба пожелае и кждето иска. При комунистическия режимъ нито за метачъ не можеше да бжде нѣкой назначенъ ако нѣма одобрение отъ партията. Сжщото важи и при избора на свободнитѣ професии.

За Македонското движение фамилията означава основна крепость на цѣлия обществен и националенъ животъ. Комуниститѣ отначало имаха сериозни намѣрения да разстроятъ фамилията. Но като видѣха, че това е трудно, задоволиха се съ установяването на шпионажъ въ сами-

тѣ фамилии: децата шпионуватъ родителитѣ си, родителитѣ да доносничатъ срещу децата си.

Учителството при Спомагателната организация не получаваше никакви нареждания за каквото и да било. Тая организация само до известна степень водѣше смѣтка дали нѣкои учители не развиватъ подривна комунистическа деятелность. Но и при тоя привиденъ контролъ имаше дори директори на гимназии въ Пиринския край запалени комунисти. Никой отъ тѣхъ не пострада. А всѣки знае какъ комунистическата партия полага усилия да направи преди всичко отъ учителството свой фанатично вѣренъ инструментъ. Почти всички учители трѣбва да бждатъ шпиони на комунистическата партия и полиция.

Комунистическата власть си позволи да преселва къмъ стара България нѣколко хиляди семейства отъ Пиринска Македония, подозирайки ги, че били националисти и нѣмало да играятъ споредъ гайдата на комунизма. При сжществуването на Спомагателната организация само нѣколко семейства отъ Неврокопско избѣгаха въ стара България по свой починъ, страхувайки се, че може да се разкриятъ връзкитѣ имъ съ лицата, които сж влѣзнали въ услуга на Тодоръ Паница за устройване срещу Пиринска Македония конспирации съ гръцка помощь. Побѣгнаха четири-петь лица и защото не желаеха да дадатъ никаква парична помощь за македонското освободително дѣло, което тѣхъ изобщо не интересуваше. А ако не бѣше Спомагателната ВМРО, такива лица можеха да изгубятъ не само паритѣ си, но и главитѣ си отъ разбойници, съ които българската власть не успѣваше да се справи следъ 1919 година.

Комунистическата власть създаде лагери, кждето масово интернираше хора и отъ Пиринска Македония. Пращаше ги въ затвори, инсценираше имъ и сждебни процеси, безъ да има на лице извършени престжпления. Никой не може да посочи подобни нѣща за времето на Спомагателната организация.

Организираниятъ народъ въ тоя край и особено селянитѣ, идеално бѣ гарантиралъ собствената си сигурность, редъ и моралъ. Всѣки селянинъ бѣ получилъ отъ Спомагателната организация пушка и патрони. А комунистическата власть пребиваше отъ бой, или убиваше на мѣсто, всѣки гражданинъ и селянинъ, въ когото намѣреше оржжие.

Ако хората на Спомагателната организация бѣха нежелани отъ народа, той можеше въ всѣки моментъ да ги залови или дори да ги избие. Тѣ се движеха съвсемъ свободно между него. Но нито единъ подобенъ фактъ не биде регистриранъ. Защо? — Защото тая спомагателна организация бѣ въ абсолютна смисъль на думата народна и масова. Оржжието бѣше, както казахъ, въ ржцетѣ на народа. И до такава степень тая организация гарантираше всичко, което е законно и национално, че държавнитѣ власти постоянно констатираха какъ данъцитѣ въ този краи сж се изплащали по-редовно, отколкото въ всѣки другъ окржгъ на България; и какъ националниятъ духъ въ този край е много по-високъ, отколкото въ всѣка друга часть на държавата.

По тия причини стражаритѣ въ Пиринска Македония, по десетина-двадесеть души въ всѣки околийски градъ, може да се каже, че се излежаваха, нѣмайки друга работа. А при комунистическата власть само въ градъ Неврокопъ имаше надъ триста и петдесеть души униформени стражари, надъ петдесеть души тайни полицаи, а отгоре на туй къмъ двесте души социална „охрана“ за борба срещу евентуално появили се нелегални лица. Разбира се, въ града имаше и гарнизонъ съ повече отъ хиляда души войници. Горе-доле сжщото бѣше и въ всѣки отъ останалитѣ градове на тази область.

Насилие Спомагателната организация си допускаше само срещу открити разбойници, доказани крадци, навлизащи отъ Сърбия и Гърция

шпионски групички. Въ нищо друго.

Комунистическата власть взе мѣрки даже да денационализирва българския народъ въ Пиринска Македония. За тази цель тя повика голѣмъ брой учители отъ комунистическа Югославия. При това заповѣда на народа да промѣни документитѣ си, за да бѫде вписанъ въ тѣхъ като друга народность — македонска. Докато спомагателната на ВМРО организация всичкитѣ си грижи полагаше за укрепване и просвѣтляване на вѣковното българско съзнание на нашия народъ.

Предъ страхъ отъ Спомагателната организация въ Сърбия и Гърция побѣгнаха не повече отъ двадесеть души, които бѣха увлечени въ даване подслонъ на предателски банди, пращани отъ казанитѣ две държави. Семействата на тия избѣгали отъ Пиринска Македония лица не бѣха съ нищо притѣснени отъ ВМРО. Обратно — комунистическиятъ режимъ принуди много хора отъ този край да избѣгатъ къмъ Запада, дори съ рискъ да понасятъ голѣми лишения и тормози въ предварителнитѣ гръцки лагери. Мнозина такива бѣгалци комунистическата българска стража изби на границата, а други изгниха въ затвори и концентрационни лагери. Ако не бѣше тая заплаха, при силно охраняваната граница, щѣха да избѣгатъ хиляди хора отъ тоя край и отъ цѣла България.

Въ такава свѣтлина се явяватъ „обвиненията“ отъ разни страни противъ обществената сплотеность въ Пиринска Македония, когато бѣ на лице спомагателната на ВМРО организация. Тѣзи сѫ, съвсемъ бѣгло изредени, възраженията, които имъ отправя Македонското движение.

*

Къмъ туй трѣбва да прибавимъ, че Спомагателната организация не правѣше никаква разлика между народноститѣ въ този край, т. е. зачиташе правата на всички еднакво, както и имъ припомняше еднакви-тѣ задължения. Колкото българитѣ бѣха въоржжени, толкова бѣха и турцитѣ и помацитѣ. И тѣ имаха свои селски чети, съ свои началници; и тѣ имаха своитѣ селски ржководители; и тѣ на самото мѣсто решаваха редица домашни свои въпроси. Мога дори да кажа, че на много мѣста милиционеритѣ помаци се показваха по-дисциплинирани отъ българитѣ. Това впечатление имаха всички, които сѫ ги обучавали или сѫ имали други работи съ тѣхъ. Понеже тѣ все още се смѣтаха всецѣло като турци, никакво противно становище не бѣ позволено да развива предъ тѣхъ който и да е организационенъ деецъ.

Спомнямъ си единъ веселъ моментъ, описванъ ми отъ Аспарухъ Ганчевъ, който отлично бѣ разучавалъ нравитѣ и обичаитѣ на помашкото население, поминъка му, преданията му и прочее. За да бѫде прелояленъ съ своитѣ милиционери, съ които една нощь правелъ бойно упражнение, на една тѣхна група далъ като парола турската дума „куртъ“ (вълкъ), а на друга — думата „коюнъ“ (овца). Тъкмо дветѣ „противнически“ групи трѣбвало да се срещнатъ, единъ отъ групата съ Аспаруха извикалъ „куртъ“; отсрещниятъ помакъ замълчалъ, позабавилъ се и на края изтърсилъ — „овца“! Не се сетилъ, че трѣбваше да изговори по турски „коюнъ“. Така се постѫпваше съ тѣхъ, и затова помежду имъ нѣмаше никакво недоволство отъ ВМРО, а обратно — дълго ще помнятъ онова време на абсолютна свобода и сигурность.

Нека въ скоба кажа, че еднъжъ-дважъ и азъ се намѣрихъ въ тѣхната срѣда, заедно съ съпругата ми Менча. Предъ насъ спокойно излизаха и ханъмитѣ имъ.

Описаха ми по-старитѣ какъ е ставало онова прибързано масово покръстване на помацитѣ, въ Балканската война. Следъ нѣколко месеци всички наново се върнаха къмъ мохамеданството, щомъ България политически се сближи съ Турция.

Това бѣ въ едно родопско село. А въ с. Осеново, надъ Горна-Джумая, нѣколко приятни часове прекарахъ еднъжъ въ разговоръ съ мѣстния селски първенецъ Ибрахимъ Ботушъ, когото следъ 19 май 1934 г. българскитѣ военни власти страхотно сж били, понеже билъ вѣренъ на ВМРО. Той ми припомняше, че като младъ турски войникъ е тичалъ да вземе участие въ сражението срещу четата на Варналиевъ, въ с. Карбинци, Щипско. Но докато стигне неговата група, четата била вече разбита.

— Ние минахме презъ ваше Ново-село, казваше той. Имахме чувство, че тамъ и керемидитѣ сж организирани въ ВМРО.

*

Многобройни бѣха похвалитѣ, които се чуваха, отъ страна на хора незаинтересовани, за реда, спокойствието и морала въ този край въ течение на цѣли дванадесеть години. Тѣ идѣха отъ чужденци и отъ българи.

Еднъжъ бѣ обходилъ разни мѣста на областьта шефътъ на радикалната партия Стоянъ Костурковъ. Следъ като се прибра въ София, неочаквано за всички се появиха напечатани негови впечатления въ вестницитѣ. Потвърждаваше, че тамъ, около Пирина, нѣма партийни вражди, има редъ и творчество. Изказалъ бѣ възхищението си и отъ грамадната прогимназия въ с. Бѣлица, Разложко, построена съ доброволенъ трудъ на народа и безъ да се срещнатъ никакви финансови мжчнотии. Тая постройка, снабдена и съ хубавъ театраленъ салонъ, съ бани и други приспособления, можеше да служи и за гимназия на околнитѣ селища.

„Македонска Трибуна“ отъ 13 октомврий 1932 година помѣсти следното съобщение относно преценката на г. Костурковъ:

„Преди известно време българскиятъ министъръ на желѣзницитѣ г. Стоянъ Костурковъ е обходилъ Македония подъ българска власть — Петричкия окржгъ. Въ единъ разговоръ съ представителитѣ на печата, той между другото е казалъ следното за този край: „Преди всичко направи ми впечатление фактътъ, че населението е единно, когато се касае до обществени въпроси — нѣщо, което въ старитѣ предѣли на царството не се констатира.

Прави ми силно впечатление и страшната упоритость, съ която се преследва резултата на поставената задача.

Третиятъ фактъ за отбелязване е голѣмиятъ замахъ, съ който се подхваща разрешението на общественитѣ въпроси, което характеризира психиката на населението на новитѣ земи. Това се отразява не само въ общественото устройство на населението, но и въ новитѣ постройки. Бързото преобразяване на тѣзи краища се хвърля особено въ очи.“

Като една отъ главнитѣ причини за успѣха въ Петричко, министъръ Костурковъ е изтъкналъ „единодушието между населението, сплотеността, съгласуваната дейность на общинитѣ, преданостьта къмъ общитѣ интереси и още, че тамъ населението е морално непокварено и политически недезорганизирано“.

Сжщиятъ вестникъ („Македон. Трибуна“) отъ 22 юний 1933 година предава впечатленията на проф. Богданъ Филовъ, тогавашенъ ректоръ на Софийския университетъ, както сж били изказани предъ вестникъ „Македония“ въ София:

„Билъ съмъ въ Петричкия край преди 13 години, между дветѣ войни. Имахъ опредѣлени впечатления за тоя край и бѣхъ твърде изненаданъ отъ това, което видѣхъ. По-изненадани отъ мене бѣха другитѣ екскурзианти (194 души), отъ които малцина познаватъ тоя край и живота въ него. На първо мѣсто се хвърля въ очи голѣмиятъ, грандиозенъ стопански подемъ и строителство. Горна-Джумая, тоя старъ турски градъ е преобразенъ. Посрещнаха ни официалнитѣ власти, гражданството и учащата се младежъ съ непознатъ за насъ, непринуденъ ентусиазъмъ. Бѣше излѣзла и военната музика вънъ отъ града. Бѣхме предметъ на топло и сърдечно внимание. Имаше утро. Единъ отъ учителитѣ екскурзианти държа сказка.

Навсѣкжде, дето минахме, бѣхме посрещнати все така сърдечно и топло. Направи ни силно впечатление Свети Врачъ съ модерния си строежъ и каналитѣ

за напояване, както и другитѣ стопански мероприятия.

Личи, че тамъ се работи и твори. Творческиятъ духъ, който движи живота, се е проявилъ въ всички посоки. Животътъ тамъ е миренъ и спокоенъ. Една естествена сплотеность и обществена дисциплина се хвърлятъ на очи. Редътъ е напълно запазенъ. Предъ Мелникъ оставихме автомобилитѣ далечъ отъ града. Съ насъ дойдоха и шофьоритѣ. Когато се завърнахме намѣрихме багажа си непокътнатъ.

Бѣхме на гроба на Тодоръ Александровъ. Величествено красива гледка въ подножието на Пирина.

Носимъ силни впечатления, тежки спомени отъ границата, която посетихме на три мѣста: при Гюешево, при Клисура и при Ключъ. Колкото и да чувахме и да четѣхме за черната граница, това, което видѣхме надмина най-дръзкитѣ представи, които можехме да имаме.

Всичко, което можехме да видимъ и да преживѣемъ въ Петричкия край, е чудесенъ споменъ. Културниятъ и стопански подемъ, редътъ, непринудената дисциплина и радушното гостоприемство, вниманието, съ което се отнесоха къмъ насъ жителитѣ на тоя край, извиква у всички искрени възторзи. Единъ отъ екскурзиантитѣ много сполучливо каза: „Като че ли умѣстно е да се присъедини Стара България къмъ Петричкия край, отколкото да считаме Петричкия край присъединенъ къмъ България".

Догодина осмата конференция на географитѣ и историцитѣ ще бжде въ новитѣ земи къмъ Кърджали. Тогава ще можемъ да направимъ сравнение за това, което е направено въ дветѣ нови части на днешна България" —завършва любезниятъ професоръ."

Генералъ Никола Жековъ, бившиятъ главнокомандващъ на българската армия презъ Първата свѣтовна война, обиколилъ въ течение на десетина дни разнитѣ околии на Петричкия окржгъ; присжтствувалъ на конференции въ села и градове, кждето се обмисляли и решавали мѣрки отъ стопанско и културно естество; разпитвалъ разни лица относно сигурностьта въ този край. При завръщане къмъ София пожелалъ да се срещне и съ мене. И когато се сбогуваше ми заяви: „Г-нъ Михайловъ, не мога друго да Ви кажа освенъ пожеланието ми: да може поскоро цѣла България да бжде така устроена, вжтрешно сигурна, заета съ творчество, както е този родолюбивъ край."

Следъ него чухъ лично думи отъ генералъ Бояджиевъ и полковникъ Дървинговъ, които не може да се обвиняватъ въ никакво партизанско пристрастие.

Нѣмскиятъ журналистъ Рихардъ Ана, кореспондентъ на „Салцбургеръ Фолксблатъ" писа за честностьта на тамошното население, каквато нийде не билъ срещналъ. Съ часове той и съпжтницитѣ му оставяли автомобилитѣ си по пжтищата и се отклонявали въ разни посоки, а нищо не имъ изчезвало („Македонска Трибуна" отъ 16 юлий 1931 г.).

Известниятъ български деятель въ полето на туризма и ученъ, г. В. А. Радевъ, предава въ в. „Македония" впечатленията си отъ една негова обиколка въ Петричкия окржгъ. Между другото той пише:

„Ето първото ми впечатление отъ българска Македония: бурниятъ устремъ на едно съзнателно, работливо, дисциплинирано и неопартизанено население къмъ максимално творчество, за всеобщо благо и добруване.

Друго, което ми направи много силно впечатление: ще предамъ дословно случката. Изкачвайки се една вечерь късно отъ Банско за хижата Бъндерица, единъ нашъ другарь, туристъ, бива срещнатъ отъ мечка. Оставя раницата си и избѣгва запъхтенъ до хижата. На другия день — раницата я нѣма. Заявяваме въ Банско. И ето — вжтре въ два дни раницата се намира и повръща на другаря ни. Този фактъ достойнство ли е, та ми прави впечатление? Открито признавамъ, че ако раницата по сжщия начинъ бѣше загубена изъ рилскитѣ или изъ балканскитѣ села — нѣмаше да се намѣри."

(„Македонска Трибуна", 5 октомврий 1933 год.)

Азъ лично имахъ случай да констатирамъ нѣщо такова. Изъ Пирина бѣхме тръгнали нѣколко другари, заедно съ полковникъ Алфредъ Нойманъ Фуряковичъ, който бѣ дошелъ на гости отъ Виена. Залутани

изъ долинитѣ и по разни височини, по едно време гостенина забелязалъ, че отъ седлото на коня му се изплъзналъ и падналъ нейде хубавия му коженъ пуловеръ. Той бѣ убеденъ, че пуловера е безвъзвратно изгубенъ и не се интересуваше повече отъ него. Но азъ му казахъ:

Нека почакаме до утре или другидень, пъкъ тогава ще се помиримъ съ загубата. Когато следъ два дни бѣхме обратно въ Банско, въ квартирата, кѫдето бѣ, Фуряковичъ намѣри донесенъ пуловера. Нѣкой селянинъ-дърварь го намѣрилъ край нѣкаква пѫтека и го занесълъ на своя организационенъ десетарь. Полковникътъ не можеше да се начуди и нѣколко пѫти ми повтори:

— Австрия е културна държава. Но крайно съмнително е, че бихъ могълъ да получа наново пуловера си, ако го бѣхъ изгубилъ изъ горитѣ на Алпитѣ. Подиръ петнадесеть години наново срещнахъ въ Виена тоя човѣкъ — не бѣ забравилъ случката; и взе да я описва предъ приятели, съ сѫщото възхищение.

Нѣкой чуждъ журналистъ миналъ пакъ изъ Пирина съ конь, като носилъ и хубавия си бичъ, съ художествено изработена сребърна дръжка. Но безъ да се усети изгубилъ бича. Това схваналъ като минали часове. Продължилъ пѫтя презъ цѣлата планина, накъмъ гроба на Тодоръ Александровъ въ Мелнишко. Но като се прибралъ въ София, бичътъ му билъ предаденъ въ канцеларията на Националния комитетъ на емиграцията. Тамъ билъ препратенъ отъ Разложко, кѫдето го донесълъ единъ овчарь.

Много такива факти се разказваха отъ уста на уста десетина години подъ редъ; за нѣкои, както споменахъ, се писа и въ вестници. Нѣкои започнаха да казватъ, че въ това отношение Пиринската область може спокойно да конкурира на Финландия.

Нѣмаше отъ нийде оплаквания да сѫ откраднати овци или кози, каквито имаше всѣка селска кѫща и пасѣха безгрижно. Така бѣ и съ младитѣ кончета, които презъ хубавитѣ сезони на воля тичаха изъ просторнитѣ пирински високи поляни. Околийскиятъ началникъ отъ Мелнишко бѣ рапортиралъ до Министерството на вѫтрешнитѣ работи, че презъ една година въ околията му е имало само едно произшествие: откраднати били два празни чувала; но на другия день и тѣ били намѣрени.

Тая околия нѣкога мнозина назоваваха „царството“ на Сандански. Тя бѣ образцова по редъ и дисциплина, по преданость къмъ ВМРО. Сѫщата преценка ми даваше запасниятъ полковникъ П. Дървинговъ за оня широкъ районъ дѣсно отъ р. Струма, срещу Мелнишко, който достигаше до границата на Югославия. Тамъ пъкъ нѣкога бѣ „царството“ на дѣдо Дончо Златковъ, известенъ върховистки войвода. Обикалялъ бѣ тамъ презъ турския режимъ като върховистки войвода и самиятъ Дървинговъ, който не намираше думи да ми изкаже възхищението си отъ реда и видимия напредъкъ въ много отношения. Вие нѣмате представа колко назадъ бѣше тамошното население, когато азъ бѣхъ комита — казваше той.

И нека отбележа, че за да се въведе такъвъ редъ и общественъ моралъ, не бѣха приложени никакви наказания. Знаеше се само едно, още отъ турския режимъ: че ВМРО мрази кражбитѣ, предателствата и посегателствата върху жени. Знаеше се и това: че още съ появяването на Спомагателната организация, както вече е казано другаде, побѣгнаха при сърбитѣ ония две-три разбойнишки групички, начело на които стоеха Бучковъ, Иванъ Палйошъ и нѣкой другъ. Узна се, че биде наказанъ въ поробена Македония и Илия Пандурски, който безпокоеше съ сръбска шайка нѣкои гранични колиби и селца.

Въ градоветѣ Петричъ и Горна-Джумая се състояха по единъ пѫть

конгреситѣ на българскитѣ запасни офицери и подофицери. Мнозина делегати сѫ имали възможность да посетятъ сѫщо различни мѣста на тази область и да разговарятъ най-свободно съ хората. На края и двата конгреса взеха резолюции, съ които изказваха възхищението си отъ положението въ този край.

Срещу многобройнитѣ свидетелства отъ този сортъ, които самиятъ народъ би потвърдилъ предъ една обективна международна анкета, се явяваха дрѣзгавитѣ гласове на ония изолирани отъ народа срѣди, за които по-горе стана дума, и които отъ всичко друго може да се интересуваха, но само не отъ интереситѣ на българщината и на обществения моралъ.

Панче Тошевъ, за когото ще стане дума по-нататъкъ, бѣше запазилъ голѣма сбирка отъ благоприятни отзиви на отдѣлни лица, на български и чужди вестници, на обществени организации, за положението въ Пиринска Македония по онова време. Нѣмамъ ги на ржка; но и да ги имамъ, не бихъ могълъ да ангажирамъ сто или двеста страници въ тая книга, за да ги цитирамъ.

Завършвамъ чуждитѣ мнения съ следния цитатъ отъ една кореспонденция до „Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ“ въ Бостонъ, отъ 30 априлъ 1931 г., на г. Р. Маркъмъ, отличния познавачъ на България и Македония. Извадката взимаме отъ в. „Македонска Трибуна“ отъ 22 май с. г. Ето какво казва г. Маркъмъ:

„Тази малка часть отъ Македония (Петричкия край — б. р.) има около 150 хиляди души жители и е откжсната отъ всичкитѣ си търговски пжтища. Всички жители сѫ българи и тя наистина принадлежи на България. А откато България освободи тази область отъ Турция, тя е направила единъ много решителенъ прогресъ, въпрѣки търговската си изостаналость. Цѣлиятъ Петричъ е наново построенъ. Азъ бѣхъ тукъ следъ Балканската война, когато той бѣше единъ отъ най-затънтенитѣ и оскъдни бѣжански центрове, каквито могатъ да сѫществуватъ. Тѣснитѣ улици едвамъ бѣха проходими, въ града нѣмаше нито едно добро здание, докато пъкъ околностьта му бѣше населена съ бедни бѣжански селца.

Но днесъ градътъ има единъ съвършено другъ видъ. Улицитѣ сѫ прави, широки и павирани, построени сѫ добри кжщи и солидни здания, намиратъ се добри хотели, а въ търговската часть на града има много нови магазини. Свободата е докарала активность. Това малко градче, почти скрито въ крайния жгълъ на България, много рѣдко навестяванъ отъ пжтници, понеже е непознато и далечъ отъ столицитѣ на балканскитѣ държави, е познато изъ цѣла Европа като главната квартира на Ив. Михайловъ. Тукъ, казва се, че Ив. Михайловъ е всесиленъ. Оттукъ той направлява невидимото управление на българска Македония. На окржжнитѣ, общинскитѣ и парламентарнитѣ избори излиза се само съ една листа.

Въ цѣла Европа нѣма по-тихо градче. Редъ и спокойствие преобладаватъ и всѣки изглежда да е спокоенъ, въпрѣки факта, че най-мощната и бодра революционна организация въ Европа владѣе тукъ. Македонската революционна организация е, която се надѣва да освободи тия части отъ Македония, които сѫ анексирани отъ Гърция и Югославия. Революционеритѣ поддържатъ, че когато турцитѣ бѣха прогонени отъ Европа, земята, която тѣ оставиха, бѣше неправилно подраздѣлена и тѣ искатъ повторно да прекроятъ цѣлата географическа карта.

Тукъ, въ Петричъ, човѣкъ най-добре може да види, колко мжчно е да се разчистятъ работитѣ, които въ разстояние на петь вѣка Турция така много ги е размешала.

Веднъжъ имаше една Балканска федерация. Преди сто години цѣлиятъ Балкански полуостровъ бѣше една държава, съ една парична система и безъ никакви вжтрешни граници. Половинъ дузина народи живѣеха и търгуваха задружно. Но Турция ги управляваше така лошо и така ги потискаше, щото различнитѣ народи се разбунтуваха и образуваха четири свободни независими държави, раздѣлени една отъ друга съ повече или по-малко непроходими стени. А въ това раздѣление на размешанитѣ националности, българитѣ изгубиха много. Много отъ тѣхнитѣ сънародници останаха подъ чужда държава. Революционеритѣ искатъ едно ново изравняване. Важно е, че цѣлиятъ български народъ одобрява тѣхнитѣ искания, въпрѣки, че не одобрява методитѣ имъ. Така че, съграждането на едно балканско споразумение, при днешнитѣ граници като негова основа, е може би, изключено.“

Б. Р. Отъ цѣлата дейность на ВМРО ние правимъ заключението,

че ВМРО е навсѣкѫде изъ Македония, и въ тритѣ й части, защото навсѣкѫде се проявява.“

*

Отъ 1927 година нататъкъ, до 1934 година Петричкиятъ окрѫгъ се намираше въ военно положение. Така бѣше постановила властьта следъ нотитѣ, които България получи отъ тримата си балкански съседи — Румъния, Гърция и Югославия. Това стана подиръ сражението при „Червенио каменъ“ въ Кочанско, кѫдето сръбската потера бѣ претърпѣла голѣмъ ударъ отъ страна на 11-членна чета, съставена отъ щипски и кочански четници.

Често бѣ протестирано противъ това военно положение. Нека припомня протеста и на Окрѫжния съветъ на тоя окрѫгъ, поднесенъ отъ делегация въ съставъ Ал. Димчевъ, председатель на Петричката постоянна комисия, и депутатитѣ отъ тоя край Иванъ Ингилизовъ и д-ръ Вл. Руменовъ. Тѣ сѫ се явили предъ министритѣ Д. Христовъ (на земедѣлието), генералъ Бакърджиевъ (на войната), Бобошевски (на търговията), Р. Маджаровъ (на желѣзницитѣ), за да изтъкнатъ неоснователностьта на това военно положение.

Презъ месецъ октомврий 1931 година народниятъ представитель Иванъ Г. Лѣкарски, кюстендилецъ, отправи до министъръ-председателя Ал. Малиновъ писмо, въ което между другото изтъкваше, че обявеното на 8 октомврий 1927 г. военно положение въ Петричкия и Кюстендилския окрѫзи ги поставя въ изключителенъ режимъ, при който дори за обикновени нарушения населението подпада подъ ударитѣ на особена подсѫдимость, съгласно военно-сѫдебния законъ.

Въ пиринската область, обаче, нѣмаше и нарушения отъ страна на народа. Тамъ всичко се развиваше мирно, тихо, свободно. Само крѣсъцитѣ на сръбската и комунистическата пропаганда въ чужбина се стараеха да създаватъ фалшиви представи срещу непорицаеми факти.

Устройство на Спомагателната организация

Тайната спомагателна организация на ВМРО се ржководѣше споредъ наредби: една относно сѫдебно-наказателната дейность, друга относно бойнитѣ задачи на прикритата милиция, трета — засѣгаща други проблеми въ областьта.

Както споменахъ, азъ завеждахъ работитѣ въ Пиринска Македония. Обаче назначаванъ бѣ пълномощникъ за цѣлия край. И той се движеше все пакъ предпазливо, и прокарваше получаванитѣ нареждания. Край него сѫществуваше окрѫженъ комитетъ, избиранъ тайно и по сѫщата процедура, както предвиждаше по начало уставътъ на ВМРО, но съ известни видоизмѣнения, диктувани отъ по-специалното положение въ тази македонска область. Въ Окрѫжния комитетъ попадаха авторитетни хора, мнозина заслужили въ миналата освободителна епоха, презъ турския режимъ.

За примѣръ, нека спомена имената на Аргиръ Манасиевъ, знаменитиятъ бившъ гевгелийски войвода, установенъ като легаленъ гражданинъ въ Горна-Джумая; Никола Георгиевъ отъ Радовишъ, адвокатъ, вѣренъ деятель отъ турския режимъ, установенъ въ градъ Петричъ; Стоянъ Филиповъ отъ с. Старчища, Драмско, бившъ учитель и нелегаленъ борецъ въ Сѣрския окрѫгъ, крайно мораленъ и неуморимъ македонски деятель презъ цѣлия си животъ, и други подобни лица.

Сѫществуваха и околийски комитети, избирани отъ представители на цѣлата околия; последнитѣ бѣха посочвани отъ десеткитѣ, въ каквито влизаха членоветѣ на Спомагателната организация въ всѣко насе-

лено мѣсто.

Въ всѣка околия биваше предлаганъ отъ члена на Централния комитетъ, комуто бѣ повѣрена грижата за цѣлия край, околийски пълномощникъ. Този пълномощникъ съсрѣдоточаваше при себе си всички въпроси относно околията; но изпълнението на разнитѣ нареждания вървѣше по две посоки — милицията отъ една страна, а въ всички други работи, да ги наречемъ, легални, мѣстни ржководни тѣла.

Тайната милиция обхващаше преди всичко мѣстнитѣ селски и градски чети. Въ тѣхъ участвуваха по-избрани смѣли хора. Всѣка мѣстна чета имаше своя началникъ. Ако тя бѣ по-многобройна, подѣлена бѣше на групи отъ по 30 души. Въ всѣка околия имаше по нѣколко души районни началници за милицията, като въ района влизаха по десетина села.

Вънъ отъ мѣстнитѣ чети, при нужда можеше да бжде свикана и останалата милиция. Въ цѣлия Пиринский край бѣха на лице около петнадесеть хиляди пушки, съ достатъченъ брой патрони и известно количество бомби.

Отговаряше ли тази милиция или не на бойната задача, която е взимана предъ видъ?

Нѣкои моменти отъ следващитѣ страници даватъ положителенъ отговоръ на този въпросъ. Но спомнямъ си, че два-три пжти бѣха направени и неочаквани повиквания на части отъ мѣстнитѣ чети въ по едно село отъ петтѣ околии. Никой въ тия села не бѣ предизвестенъ, че ще получи бързо повикване. Явяваше се въ селото, тайно, съответно упълномощено лице; свикваше се мѣстната чета възможно по-неусѣтно за другитѣ селяни; прочиташе имъ бързия позивъ да се озове — който желае — доброволно за крайно необходима бойна задача въ поробена Македония. Посочваше се и броя на нужнитѣ отъ даденото село бойци.

При всички такива пробни изненади, въ никоя отъ петтѣ околии не се получи разочарование. Обратно — моментално се явяваха за походъ по-голѣмъ брой лица, отколкото се искаше. Помня, че въ нѣкои села бѣха взели пушкитѣ и мжже надъ 60-годишна възрасть, следъ като бѣха научили отъ братята си или синоветѣ си за какво се касае.

*

Тукъ мимоходомъ се спирамъ наново върху подхвърлянитѣ оттукъ-оттамъ критики за Спомагателната организация. Казваха нѣкои злобнички езици, че населението я поддържало само поради страхъ. Другаде съмъ отбелязвалъ, че и за легалнитѣ наши организации въ България имаше клюки, че сжществували поради страхъ отъ ВМРО. Но на въпроса: защо презъ половинъ столѣтие дори въ Америка сж на лице легални македонски организации? — „критицитѣ“ не знаятъ що да отговорятъ.

Нито единъ случай не помня презъ десеттѣ години, когато покрай другото водѣхъ контрола и за тоя край, въ нѣкой градъ, село или отдалечена планинска махала хората да сж се дигнали срещу селски ржководитель, мѣстенъ войвода и пр. Не се дигнаха, защото тѣ избираха тѣзи свои хора; на мѣстата на тия, които тѣ си избираха, утре идваха самитѣ тѣ, съ сжщитѣ отговорности и права. Така че, никакво внимание не заслужаватъ споменатитѣ злоезичия.

Гдето ми се бѣ удала възможность да срѣщамъ ржководни лица, било отъ кржга на бойцитѣ, било отъ тоя на културно-стопанскитѣ комитети, виждахъ само разумни, здрави родолюбци, отъ които можеше да се почерпи поука и въ чиято вѣра да се намѣри опора. Мнозина измежду тѣхъ още помнѣха борбата презъ турския режимъ, а участието си въ нея считаха за своя най-интимна гордость, която повече се четѣше въ очитѣ имъ, отколкото да я чуете отъ устата имъ. Много отъ тѣзи хо-

ра бѣха братски загрижени за поробенитѣ краища.

Где би могълъ човѣкъ да изброи по редъ впечатленията си отъ десетки или стотици срещнати лица, които съ една или друга своя черта се врѣзваха въ паметьта за дълги години? Не се и опитвамъ да правя подобно нѣщо. Но въ приложение [43] припомнямъ нѣкои имена на деятели въ Пиринския край, взети на посоки отъ разни околии. За тѣхното родолюбие и почтеность сведения могатъ да се събиратъ дори и следъ едно поколѣние отъ днесъ нататъкъ, т. е. шестдесеть години следъ като тѣ сѫ действували като организирани членове на Македонското движение. Доброто или лошото за дадено лице не се забравя лесно, особено въ селскитѣ родове. Тоя кратъкъ списъкъ нека служи като знакъ на признание спрямо цѣлата Спомагателна организация, чрезъ която Пиринска Македония въ течение на близо четиринадесеть години даваше своя приносъ въ полза на братята си въ поробена Македония.

*

Следъ злополучната война презъ 1913 г., между многото забѣгнали отъ гръцкия тероръ българи, установиха се и въ Пиринския край мнозина активни, още отъ турския режимъ, борци. Имамъ предъ видъ бившитѣ войводи и по-видни ржководители по селата и градоветѣ въ егейскитѣ околии. Иначе, цѣлата българска народна маса тамъ бѣше въ редоветѣ на революционната организация. Всѣки отъ тия нелегални деятели би могълъ да даде увлекателни подробности за своето борческо минало. Нѣкои нѣща бѣха записвани на времето, но и тѣ се изгубиха при смутнитѣ времена, настѫпили въ България следъ 1934 година.

Съжалявамъ, че не успѣхъ да намѣря снимки на повече измежду тѣзи заслужили хора, нито можехъ да възстановя по-точни сведения за тѣхъ. Доволенъ съмъ, че поне за едного имамъ и снимка и нѣкои данни, — за Михаилъ Скендеровъ, войвода, роденъ презъ 1885 година въ чисто българското село Горно-Броди (Сѣрско).

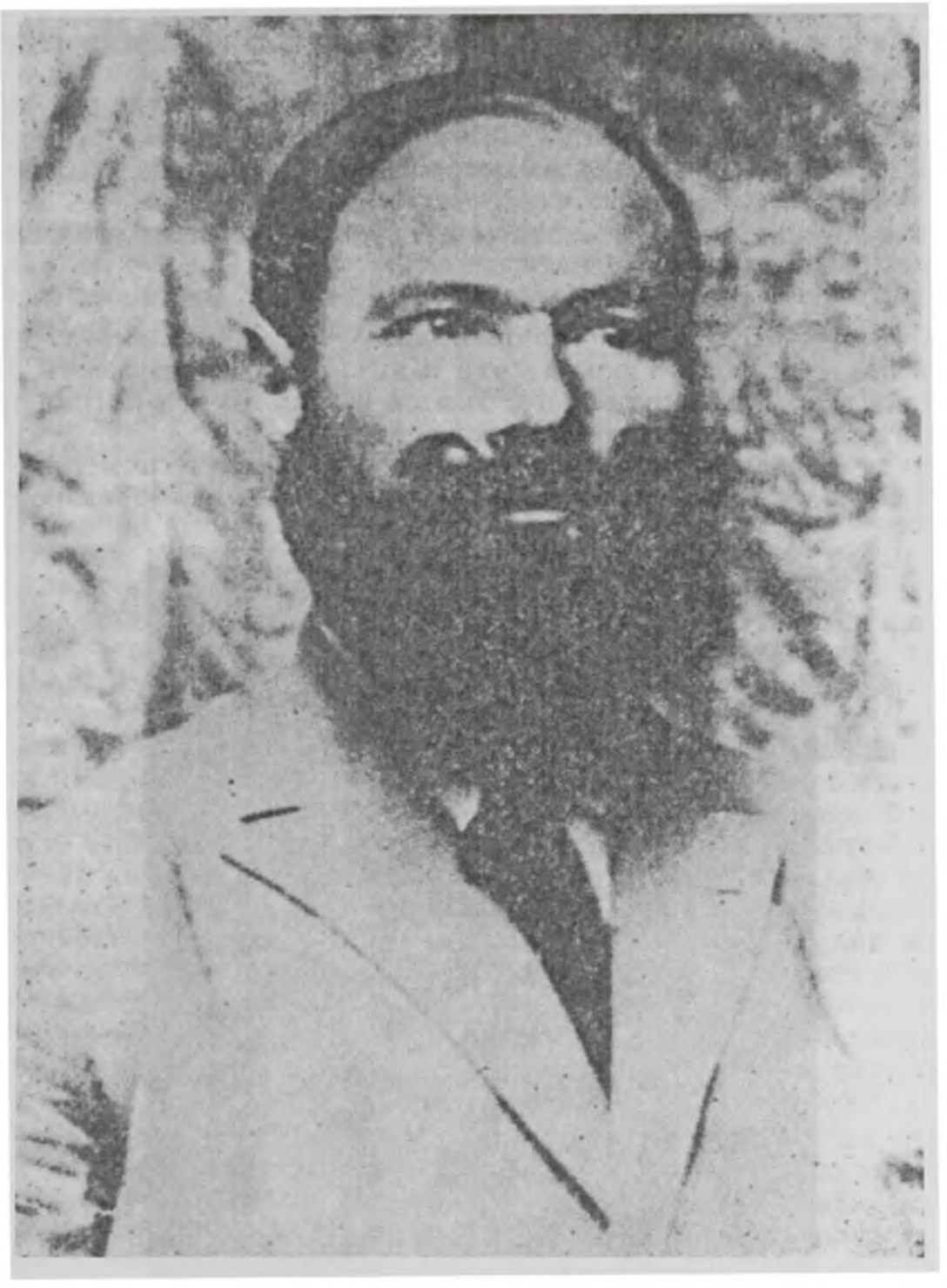
Още при първата ми среща съ него разбрахъ, че имамъ работа съ енергиченъ и прямъ човѣкъ, беззаветно преданъ на ВМРО, съ борчески устременъ духъ.

Въ крѣхката си младость, почти дете, той изпълнява куриерски услуги, когато и четата на Дѣлчевъ обикаля въ околиитѣ на Сѣрския окржгъ. Всичко около него го подготвя и въодушевлява за борба. Чичо му Ив. Жилевъ е обесенъ отъ султанската власть като активенъ участникъ въ революционнитѣ работи на споменатия окржгъ. Пострадали сѫ и други българи съ него. Организацията решава да отмъсти, а Михайлъ Скендеровъ се явява доброволецъ и хвърля бомба въ офицерския клубъ въ Сѣръ.

По това време Сандански и нѣколцината му другари сѫ били вече въ прикрити връзки съ турцитѣ. Насочили четника Василъ Посеровъ отъ Горно-Броди да убие Скендерова. Когато четата на Скендеровъ е спала, а Василъ е билъ на постъ, той стреля, наранява го въ дѣсната страна на лицето, разбивайки зѫбитѣ му и разцепвайки бузата му. Скендеровъ, обаче, грабва карабината си бързо и убива нападателя. Борисъ Сарафовъ е изпратилъ добри лѣкари и следъ шесть седмици Скендеровъ поема наново нелегалната си работа. Той е измежду онѣзи дейци въ Сѣрски окржгъ, които не прекѫснаха борбата противъ турския режимъ до 1912 г. Презъ Балканската война влиза съ четата си въ Сѣръ. Наскоро е билъ натоваренъ да бѫде околийски началникъ въ тоя градъ. Следъ Първата свѣтовна война се установява въ Пловдивъ.

Когато Тодоръ Александровъ възобновява ВМРО следъ 1919 г., при пръвъ позивъ М. Скендеровъ се явява пакъ като войвода въ Сѣрско. Единъ отъ най-добритѣ му бойни другари е войводата Дончо Качар-

ковъ, съ когото отъ детинство сѫ били близки. Презъ 1922 година участвува въ превземането на Неврокопъ, кѫдето се бѣ загнѣздила, подъ покровителството на властьта, бандата на Тодоръ Паница. Предъ Скендеровъ пада убитъ другарьтъ му Христо Карамановъ, преданъ членъ на борческото движение.

Михаилъ Скендеровъ

Подиръ гръцкото злочинство въ с. Търлисъ, Скендеровъ и Качарковъ нѣколко пѫти водятъ сражения срещу гръцки войски, така произволно избиващи българскитѣ селяни, както стана и въ Търлисъ. Въ четата на Скендеровъ бѣше четникъ и споменатия другаде Аспарухъ Ганчевъ.

Прямотата на Скендеровъ бѣ почувствувана и отъ Ал. Протогеровъ, който — макаръ да бѣ противъ атентатитѣ, както другаде съмъ изяс-

нилъ — е намѣрилъ за умѣстно да обяснява на Скендеровъ и Качарковъ, при една среща съ тѣхъ, какъ се приготовлявали адски машини.

— Това азъ знамъ много добре и нѣма нужда да ми го обяснявате, рѣзко отговаря Скендеровъ. Знамъ го още отъ времето на Сарафовъ, Дѣлчевъ и Чернопѣевъ.

Много недоволенъ, Протогеровъ прекжсва разговора и си тръгва, безъ да се сбогува отъ двамата. Качарковъ казва на другаря си:

— Михале, какъ можа да държишъ такъвъ езикъ предъ генерала, не те ли е страхъ? . . .

— Ако би се опиталъ да ме заплашва, щѣхъ да му тегля и куршума. Това трѣбваше да направимъ още при гроба на Тодора, но Ванчо не позволи да се пролива кръвь на погребението, защото щѣла да се замъгли за обществото вината на Протогеровъ.

Такъвъ бѣше Михаилъ Скендеровъ, безкомпромисенъ, безрезервно вѣренъ на освободителната идея.

*

Въ течение на нѣколко години главенъ пълномощникъ за цѣлата область бѣше Йорданъ Гюрковъ отъ Щипъ, запасенъ капитанъ, за когото стана дума и въ друга глава. Тамъ е казано въ кои посоки той се прояви въ служба на Македония и какъ загина.

Между пълномощницитѣ въ разнитѣ околии нека спомена и слѣднитѣ отлични родолюбци. Въ Горноджумайско бѣ Ив. Мотикаровъ, за-

Иванъ Мотикаровъ

пасенъ капитанъ. Той бѣ заможенъ човѣкъ, ако се мѣри съ аршина на

нашето общество. Край Радомиръ, кждето е роденъ, имаше въ с. Върба пространно имение (чифликъ). Всички условия бѣха на лице, за да се счита доволенъ и щастливъ отъ гледище на материална сигурность. Но това щастие за него бѣ смѣшна работа; и тжжна следъ крушенията, които нашата народность преживѣ до 1918 година.

Така че, съвсемъ естествено бѣ Мотикаровъ да се сближи съ македонскитѣ деятели, които продължиха борбата и следъ тази злочеста година. Сприятели се той съ тѣхъ, съедини духа си съ македонската освободителна идея, и на тази линия остана повече отъ тридесеть и петь години, безъ ни най-малко колебание, до минутата на смъртьта си.

Неговата преданость не се показваше съ думи, а само съ дѣла. Той и по натура бѣ врагъ на празднитѣ приказки. И много мразѣше парадиранията. Скроменъ бѣ до себезаличване, въ всѣко отношение. Впрочемъ, неточно би било да се каже за него, че е билъ само приятель на македонската кауза; той бѣ нейнъ служитель, защитникъ, войникъ. По всѣко време зарѣзваше своитѣ работи и имота си, и се притичваше въ услуга на нашето движение. А подиръ загубата на Тодоръ Александровъ фактически бѣ повече заетъ въ македонскитѣ борчески редове, отколкото въ всичко друго. И носѣше отговорности. Явяваше се гдето може да го очаква и смърть.

Такива бѣха и други доброволци отъ стара България, които работиха и въ този край, а и — когато бѣ нужно — въ другитѣ македонски области, като нелегални. За примѣръ — Аспарухъ Ганчевъ, Добри Бумбаловъ и пр.

За разлика отъ времето преди Балканската война, броятъ на доброволцитѣ отъ България въ Македонската организация следъ 1919 година бѣ по-малъкъ, както и четнишкото движение бѣ по-ограничено. Но почти всички тѣ — сякашъ нарочно избирани — се оказаха хора съ здравъ характеръ, мълчаливци, съ голѣмъ куражъ, дошли да водятъ борба и да мратъ въ името на свободата, а не като прелетни птици, колкото да си прикачатъ етикетъ на македонски дейци. Едни отъ тѣхъ оставиха задъ себе си сигурни кариери, други зарѣзаха имущества. Зовѣше ги дългътъ къмъ потиснатитѣ братя; подтикваше ги омразата имъ срещу мракобесието на тиранитѣ. Тия хора въ наши очи представляваха най-ценниятъ елитъ въ България. Тѣ именно най-много допринасяха, за да чувствува нашиятъ борецъ, а и селянина и гражданина въ македонското общество, по неоспоренъ начинъ, духовната и кръвна общность съ свободнитѣ братя, отдѣляни съ телени мрежи и бетонни кули отъ Македония. Хвала Богу, отъ тѣхъ все още има живи. Тѣ и до сега чувствуватъ нея като истинско тѣхно отечество; и ние ги чувствуваме като наши скжпи братя.

Въ Разложко дълго работи като пълномощникъ Георги Настевъ, съ срѣдно образование, членъ на живуща въ София охридска фамилия. И за него може да се каже, че изцѣло бѣ дѣлови човѣкъ; съ напълно установени убеждения. Добъръ другарь, работливъ и точенъ; преданъ и смѣлъ. Изчезна безследно когато комунистическата партия въ България биде настанена на власть. Помощникъ му бѣ Костадинъ (Динката) Василевъ отъ Емборе, и той съ сжщото образование. Убитъ отъ комунистическата власть.

Въ Петричка околия добре се прояви като околийски пълномощникъ Сашо Поповъ отъ Струга. Буденъ, тактиченъ, съ образование. Той по едно време бѣше секретарь въ нелегалната струмишка чета на Георги Въндевъ, съ която е участвувалъ и въ сражения. Въ Петричко е оставилъ добъръ споменъ. Следъ него тамъ като пълномощникъ отиде Атанасъ Албански, единъ измежду най-здравитѣ български учители и дейци въ

Гостиварска околия презъ турския режимъ и по-късно. Албански имаше характеръ непоклатимъ като скала. И той бѣ мълчаливъ, но съ наблюдателно око. Когато въ България заеха властьта (презъ 1934 г.) групата сърбофилски настроени офицери, противъ волята на огромното мнозинство отъ българското офицерство, Албански е билъ подложенъ на гадни унижения отъ страна на единъ-двама отъ младитѣ офицерчета.

Впрочемъ, множество лица отъ цѣла Пиринска Македония пострадаха само защото ВМРО имъ забрани да се заловятъ за пушкитѣ си и не само да се отбраняватъ, но и да нападатъ като нелегални. Представлявамъ си какво би било впечатлението всрѣдъ здравото българско население въ Гостиварско, ако би могло съ очитѣ си да види на какви патила е билъ излаганъ тѣхниятъ Атанасъ Албански, въ чието лице неговото поколѣние въ родния му край е виждало духа на просвѣтената българщина и надеждитѣ за утрешното освобождение. Съмнявамъ се, дали въпроснитѣ офицерчета въ Петричъ знаеха изобщо, че въ Гостиварско имаше българи, които стоически сѫ се противопоставяли срещу сръбската пропаганда и сѫ устоявали на толкова своеволия отъ страна на отдѣлни албански байрактари. До край Албански си остана гордъ българинъ, съ непреклонна вѣра въ крайната свобода на Македония. Помина се въ София въ време на Втората свѣтовна война.

Въ Мелнишко като пълномощникъ за известно време бѣ добриятъ приятель на Албански, сѫщо нѣкогашенъ екзархийски учитель въ Македония, Захари Новевъ. И той бѣ отъ Гостиварско, сѫщо съ влияние въ тая най-северозападна македонска околия при изворитѣ на Вардаръ. И той бѣ еднакво честенъ, вѣренъ и съ добре оформенъ характеръ.

Въ Мелнишко известно време работи като пълномощникъ и Страхилъ Развигоровъ, отъ Щипъ, запасенъ офицеръ. Той бѣше синъ на знаменития борецъ отъ турския режимъ Мише Развигоровъ, чието име и днесъ се чува изъ Северна Македония, като име на истински легендаренъ народенъ закрилникъ. Страхилъ изчезна безследно когато болшевикитѣ установиха на власть комунистическата партия въ България.

Всеотдайно и презъ по-дълго време е работилъ въ Мелнишко, като организаторъ и инструкторъ Стефанъ Карайордановъ по произходъ отъ Велесъ. Той имаше срѣдно образование. Бѣше скроменъ, вѣренъ и идеалистъ.

Въ тая и други околии съ успѣхъ е обикалялъ съ задачи по организиране и особено въ връзка съ легалнитѣ младежки организации, Кръсто Маджаровъ отъ Охридъ. Той имаше срѣдно образование; мълчаливъ и преданъ на народното дѣло младежъ. Като него бѣ и Сашо Димитровъ сѫщо съ срѣдно образование; най-често той работѣше въ Неврокопско; по произходъ бѣ отъ Битоля.

Въ Неврокопско бѣ известно време споменатиятъ по-горе Мотикаровъ. Бидейки тази околия по-пространна, понѣкога въ нея се явяваха и сътрудници на околийския пълномощникъ, вънъ отъ разнитѣ други мѣстни тѣла. Измежду тия дейци, работили по-кратко или по-дълго време, ще спомена:

а) Добри Бумбаловъ отъ гр. Лѣсковецъ, Търновско, учитель, сетне бивалъ и нелегаленъ; краенъ идеалистъ, смѣлъ и беззаветно преданъ на освободителната кауза, въ полза на която не е отстѫпвалъ предъ никакъвъ рискъ и трудъ — човѣкъ съ широко сърдце, но и съ проницателно око. Живъ примѣръ бѣ и той, за да си спомняме за оня легионъ доброволци отъ България, които презъ турския режимъ извършиха толкова блѣстящи дѣла и оставиха коститѣ си въ Македония. Заслужава да подчертая и достойното му държание предъ сѫдебнитѣ власти въ България следъ сърбофилския превратъ въ 1934 година.

б) Паланкалиевъ отъ Скопйе, запасенъ офицеръ;

в) Стоянъ Катошевъ отъ София, въ сѫщность отъ Малешевско, бившъ адвокатъ и доста смѣлъ човѣкъ, бившъ авиаторъ;

г) Кирилъ Мълчанковъ, синъ на познатия въ Сѣрския окрѫгъ учитель и нѣкогашенъ войвода Стоянъ Мълчанковъ;

д) Атанасъ Тимевъ отъ с. Плѣвна — Драмско, свършилъ Солунската реална гимназия и следвалъ въ Военното училище;

е) Аспарухъ (Ванко) Ганчевъ отъ Бердянскъ въ Русия, учитель въ Петричката гимназия, поставилъ се на разположение на македонското дѣло. За него съмъ споменалъ и другаде; извънредно работливъ, дисциплиниранъ, точенъ, юначенъ и буденъ човѣкъ. Кѫдето се мѣрнѣше по работа изъ разнитѣ околии, Ганчевъ не пропускаше възможно по-

Добри Бумбаловъ

изчерпателно да се запознае съ условията, да проучи повече факти за миналото на селото или града, за поминъка на народа, за фолклора, преданията и пр. Той е бивалъ и нелегаленъ. Участвувалъ е въ сражения срещу гръцки потери въ Сѣрско и Драмско.

Презъ Втората свѣтовна война ме посети въ Загребъ, за да сподѣли съ мене една важна идея: въ случай, че войната се свърши неблагоприятно за Русия, мнозина отъ тѣхъ щѣли да се преселятъ. Неговото желание бѣше да бѫдатъ тѣ установени непремѣнно въ Македония и искаше да получи увѣрението ми, че азъ ще се заема съ приятели, за да бѫде осѫщественъ въ даденъ моментъ този планъ. Разбира се, обещахъ му, като му подчертахъ, че споредъ мене най-добре ще бѫде ако тѣ бѫдатъ заселени въ Кумановско и Сѣрско, кѫдето полетата ще имъ приличатъ на рускитѣ, а сигурно ще имъ се видятъ и по-плодородни. Ако биха пожелали да не се дѣлятъ, всички биха могли да се установятъ въ едната отъ

тия две околии. Но имаше да мине много време, докато се стигне до осжществяването на такъвъ проектъ; твърде неясенъ бѣ, на първо мѣсто, изхода на войната, когато ние разговаряхме съ Ганчева. Въ всѣки случай, той си замина много доволенъ. И до сега не съмъ чулъ нищо опредѣлено за него; допускамъ, че е загиналъ при безразборнитѣ убийства, които комунистическата партия извърши срѣдъ българския народъ.

За кратко сътрудничеше въ Горноджумайско Василъ Шалдевъ отъ Гюмендже; сетне преданъ участникъ всрѣдъ македонската младежка организация въ България, а преди това въ студентското дружество „Вардаръ".

Особено полезенъ бѣ въ Неврокопско Асѣнъ Аврамовъ, фактически легаленъ представитель на Спомагателната организация въ този край.

Асѣнъ Аврамовъ

„Запознахъ се съ него презъ 1923 г. До днесъ сме били неизмѣнно въ идейна връзка, а презъ дълги периоди и въ непосрѣдствена близость.

Преди още да го срещна лично, той бѣше въ срѣдата на организиранитѣ и деятелни младежи всрѣдъ нашата емиграция въ България. Тази му дейность го поставя въ връзка съ редица обществени организации и групи, а му спечелва и множество приятелства, за което допринасятъ личнитѣ му качества. Бивалъ е делегатъ въ редица конгреси на нашата емиграция въ България; участвувалъ е въ конгреси на Македонския студентски съюзъ между дветѣ голѣми войни, и прочее.

Случи му се нѣколко години подъ редъ да живѣе и въ Пиринския край, първо въ Мелнишко, а сетне въ Неврокопско. Тамъ навсѣкѫде оставилъ отлично впечатление всрѣдъ народа, — както между българитѣ, така и между мохамеданитѣ турци и помаци. Това великолепно се удостовѣри следъ сърбофилския превратъ въ България презъ 1934 г., когато диктаторската власть произведе „избори". Следвало би въ отдѣлна брошура да се изрисуватъ мѣркитѣ на тази власть срещу Аврамовъ, за да се осуети избирането му за народенъ представитель въ Неврокопска околия. Такава книжка, обаче, би могла да ни даде вѣрна картина само ако би била написана отъ перото на единъ Алеко Константиновъ, знаменитиятъ авторъ на „Бай Ганьо". Следъ флагрантни насилия и фалшификации, авторитѣ на споменатия превратъ изкалъпиха свои депутати за Неврокопско. Но всички въ околията разбраха, че истинскиятъ победитель бѣше Аврамовъ. Полицията не единъ пѫть го е разкарвала изъ разни мѣста на България като интерниранъ. Но той съумѣваше да спечелва и тамъ симпатиитѣ на мѣстни граждани за Македонската кауза.

До самото надвечерие на Втората свѣтовна война Асѣнъ бѣше подъ полицейско око, тъй като отдавна Македонското движение въ България — за угода на Бѣлградъ — се намираше подъ възбрана. А подиръ войната емигрантъ въ Срѣдна Европа. Презъ 1952 година посети нашата емиграция въ Америка. Години преди това той бѣше секретарь на МПО. Бивалъ е и ржководитель на вестникъ „Македонска Трибуна". По-късно — презъ 1959 и 1964 година — наново престоя въ Америка съ месеци, все като гостъ на тамошнитѣ организирани наши братя.

Съ извършеното отъ Асѣна за нашата родина може да се гордѣятъ не само родното му село и Сѣрския край, но и всички наши легални организации и родолюбци.

Той считаше за свое родно село Скрижево, въ Драмско, откѫдето е роденъ баща му, макаръ самиятъ той да е видѣлъ Божия свѣтъ въ София, презъ 1900 година. Отъ най-крѣхка възрасть се е почувствувалъ като българинъ отъ Македония.

Бащата на Асѣна е познатиятъ въ миналото гимназиаленъ учитель Константинъ Аврамовъ, който е билъ въ приятелски връзки съ голѣмитѣ наши борци — Груевъ, Дѣлчевъ, Матовъ, Гарвановъ и други. Отъ тѣхъ бащата е запазилъ ценни писма и документи. Часть отъ тѣхъ Асѣнъ бѣше далъ на нашитѣ легални организации; и бѣха публикувани между дветѣ свѣтовни войни.

Всички, които сѫ го срещнали, ще потвърдятъ, че той бѣше много приятенъ събеседникъ. Отъ него повѣваше нѣщо топло и приветливо. Хората оценяваха неговата скромность. Никога, презъ толкова години на обществена служба, не е проявилъ суетни стремежи; никога не е помислювалъ да прокарва нѣщо лично за смѣтка на общото, на народното.

За хора, които изпълняватъ дълга си въ максималнитѣ граници на тѣхнитѣ възможности, основателно се казва, че наистина сѫ изпълнили дълга си. Асѣнъ Аврамовъ бѣ отъ категорията на тѣзи хора.

Не помня случай той да е влѣзналъ въ противоречие или конфликтъ съ основнитѣ изисквания на нашата народна борба: идейна твърдость, вѣрность и дисциплина; ясенъ погледъ и спокойно преценяване успѣхитѣ или неуспѣхитѣ на нашата народна борба. Ако би се намѣрилъ нѣкой да каже, че Асѣнъ се е престаралъ, макаръ и съ единъ градусъ, въ нѣщо — то ще бѫде само въ обичьта му къмъ българската народность.

Съ тѣзи думи азъ казахъ съвсемъ малко отъ многото, което може да се каже за скромния, но многозаслужилъ Асѣнъ Аврамовъ."

Тѣзи нѣколко реда бѣхъ публикувалъ въ „Македонска Трибуна"

следъ като Асѣнъ Аврамовъ се помина на 26 мартъ 1968 година въ чужбина.

*

Въ всѣка отъ петтѣ околии се намираха по нѣколко души, които въ даденъ моментъ като нелегални биваха натоварвани съ задачата да контролиратъ състоянието на мѣстни чети, и по специално да се притичватъ къмъ граничнитѣ мѣста, кѫдето би се забелязало нѣщо подозрително. Както казахъ, откъмъ съседнитѣ държави, главно отъ югославска страна, понѣкога се мѣркаха провокаторски единици или групички.

Случваше ми се да се придружа изрѣдко къмъ нѣкоя отъ тия нелегални наши групи. Незаличимъ е въ паметьта ми следния случай. Една нощь, презъ 1925 г., посетихъ нелегалната група на Стефанъ Караджата отъ кочанското село Пантелей. Той неотдавна бѣ дошелъ отъ поробена Македония кѫдето бѣ помощникъ-войвода, и прекарваше вече нѣколко месеци въ граничнитѣ села на Пиринска Македония, близо до Малешевско. Тръгнахме презъ нощьта съ седемь-осемь души другари; пѫтувахме 4-5 часа край нѣколко села и се спрѣхме да поспимъ въ една отъ уединенитѣ кѫщи на с. Падешъ. Стефанъ нареди нужното наблюдение и се отдѣли за спане въ друга стаичка на кѫщата; а на мене поржчаха да не оставамъ самичъкъ, а да взема въ другата стая единъ отъ четницитѣ, доста високъ на ръстъ, жилавъ човѣкъ; името му бѣ Стоянъ, отъ горноджумайското село Бучино. Полѣгнахме, но не ми се спѣше, а заприказвахме тихо за едно, за друго.

— Отъ кога си нелегаленъ? — го запитахъ.

— Ехъ, моята история е малко чудновата, започна да ми разказва Стоянъ. Нѣмахъ намѣрение да сторя зло, но така се случи. Башъ като свърши войната занимавахъ се малко съ контрабанда. Тогава мнозина така работѣха. Откъмъ Солунъ въ колитѣ си докарваха различна стока италианскитѣ войници; а пъкъ народа имаше нужда отъ много работи. Започна се една силна търговия на скришно. И азъ рекохъ да спечеля нѣкоя пара. Една вечерь разтоварихме нѣкои материали въ едно дюкянче, не много далеко отъ казармитѣ въ Горна-Джумая. Добре но, още докато нареждахъ пакетитѣ, отвънка войници започнаха да удрятъ съ приклади на вратата и да викатъ: Отваряй! Бѣха двама-трима. За мене нѣмаше друго спасение. Стреляхъ съ малкото ми револверче накъмъ вратата, колкото да подплаша тия войници и веднага побѣгнахъ презъ задния отворъ на дюкянчето. Въ тъмнината успѣхъ да се отскубна, скрихъ се при мои познати. Арно ама, закона ме търсѣше. Така се крихъ доста време. Па като се появи борбата срещу управлението на Стамболийски и ВМРО почна да организира селата, азъ се явихъ доброволно въ нейнитѣ редове, готовъ за сѣкаква рискована работа. Научихъ бързо, че моя куршумъ бѣ ударилъ точно офицера, който билъ съ войницитѣ. Ранилъ съмъ го въ главата и подиръ две-три седмици той се поминалъ въ болницата. Билъ капитанъ. Азъ и безъ това съмъ мераклия за комитлъкъ, но ето тая причина ме направи отъ сефтето нелегаленъ.

Слушахъ Стояна и не вѣрвахъ като че ли на слуха си. Убитиятъ офицеръ бѣше моятъ най-близъкъ и до сега непрежаленъ другарь отъ детинството ми, моятъ съседъ отъ Ново-село Стефчо Алексиевъ Ушиновъ. Тѣхната бедна кѫщица бѣ непосрѣдствено до кѫщата на Тодоръ Александровъ. Нѣмаше день, въ който да не сме били заедно съ Стефчо; нѣмаше игра, въ която да не сме били заедно съ него и другаритѣ ни отъ нашата махала, докато израстнахме; и пакъ заедно се озовахме ученици въ Солунската българска реална гимназия. Раздѣлихме се едва когато презъ 1913 година той избѣга въ България, и бѣ постжпилъ тамъ въ Военното училище. Презъ цѣлото време на Първата свѣтовна война бѣше офицеръ въ 11-та македонска дивизия. Стигналъ бѣ до чинъ ка-

питанъ. Отъ много мѣста бѣхъ чулъ за проявената отъ него голѣма храбрость на фронта. Въ течение на войната два-три пѫти дойде на отпуска въ Щипъ и повече прекарваше въ нашия домъ, а по-малко при единствената му сестра, омѫжена въ града Щипъ. Останалитѣ му домашни бѣха вече покойници. Въ Солунската гимназия той бѣше пъленъ стипендиантъ, защото бѣше крайно беденъ.

Слушайки думитѣ на Стояна, нѣколко пѫти ми мина презъ ума тая мисъль: Ако би могла въ тоя моментъ да ме види добрата сестра на Стефчо, Стойка, или нѣкой отъ моитѣ домашни, че разговарямъ съ неговия убиецъ — какво биха казали? . . .

Но продължихъ разговора си съ тоя човѣкъ почти до зори, когато и двама ни налегна сънъ. Съ нищо не дадохъ, разбира се, на Стояна да разбере колко близъкъ мой другарь, нека кажа истински братъ, бѣ убилъ. Не можахъ да си позволя да му кажа нѣщо — по много причини. Преди всичко деянието е извършено когато не се бѣ появила изъ този край Спомагателната организация. А отдавна преди мене други го бѣха приели въ ВМРО, за която той е понесълъ и рискове. Сетне — той не е ималъ намѣрение да убие нѣкого, а е стрелялъ на посоки, за да всѣе суматоха между войницитѣ отвънъ, та да може да избѣга. Никому не казахъ нищо по въпроса. Така и моитѣ роднини въ София, които сѫщо обичаха като свой братъ загиналия Стефчо, а на първо мѣсто сестра му, и зетъ му, не узнаха, че тъкмо съ мене се движи и работи тоя, който е погубилъ най-милия ми другарь. ВМРО бѣ амнистирала и други подобни деяния, въ които не се е очертавалъ признакъ на неоспорима престѫпность. Споменавамъ този случай, считайки го интересенъ въ моитѣ лични спомени.

Прибавямъ, че за борбитѣ срещу сръбската тирания, които отпочнаха следъ Първата свѣтовна война, покойниятъ капитанъ, Стефчо Ушиновъ можеше да бѫде най-подходящъ войвода; защото бѣ въ пълната смисъль на думата народенъ синъ, излѣзналъ отъ крайно бедна кѫща и познаващъ нуждитѣ на народа; бѣше физически здравъ, подвиженъ и работливъ; много предприемчивъ и юначенъ; никога не би желалъ да стои далече отъ Македония и да прави кариера когато родината му пъшка подъ робство.

Другаде съмъ загатналъ бѣгло, че отличенъ войвода и двигатель можеше да бѫде и другъ единъ измежду моитѣ другари, сѫщо съ еднадве години по-старъ отъ мене, Мише Аксевъ. И той юнашки се бѣ държалъ на фронта въ течение на цѣлата Първа свѣтовна война. Свършилъ бѣше Българската семинария въ Цариградъ. Тѣхната кѫща въ Новосело изгорѣ при сражението на Сандо Малиновъ, за което има кратко описание въ първата книга съ мои спомени.

Всрѣдъ мнозината мои съграждани-връстници, или другари отъ гимназията (говоря само за покойницитѣ), наистина не намирахъ, особено за Овчеполията, по-подходящи културни войводи отъ споменатитѣ двама. Много мѫжество и юнашина вѣеше отъ тѣхъ. Можеха да станатъ положително и рѫководни личности въ нашето движение.

*

Презъ месецъ априлъ сѫщата година, и то пакъ въ сѫщата селска кѫща, чухъ нѣщо, което никога не забравихъ вече, но което на мнозина ще се види може би и странно, че го споменавамъ. И за мене случката бѣ и невѣроятна и странна, защото азъ не вѣрвахъ въ сънища. Но не се касае точно само до единъ сънъ.

Следъ обѣдъ бѣхъ полегналъ да почина и съмъ заспалъ. Щипянинътъ Ване Параспуровъ отъ нѣколко дни се намираше съ мене. За тоя неукъ, но забележителенъ по досетливость, работливость и вѣрность

нашъ деятель, съмъ казалъ нѣколко думи въ „Спомени-II“. И той бѣше полегналъ. Като се пробудихъ наскоро, виждамъ го седналъ на миндерчето и вперилъ очи къмъ мене, като да е следилъ дишането ми. Познахъ, че е разтревоженъ. Но той не чака нито да се изправя и ми заговори най-възбудено:

— Нѣщо голѣмо трѣбва да е станало! Сънувахъ ужасенъ сънъ. Дигна се димъ и пламенъ до небето; събуди ме трѣсъкъ като земетресение. Трѣбва да чакаме нѣкой страховитъ хаберъ.

— Бай Ване, му отговорихъ, остави тия старовремски суевѣрия. Азъ на сънища не съмъ обръщалъ внимание.

— Не, не! Такова чудо никога въ живота си не съмъ сънувалъ. Още не мога да дойда на себе си отъ картината, що видѣхъ. Да знаешъ, оти нѣщо страховито е станало. Я не сумъ ученъ човѣкъ, ама не сумъ и като старитѣ баби да разкажувамъ всѣка сутринь, що сумъ сънувалъ. Това бѣше нѣщо страшно, вѣрвай ми. И непремѣнно ке дойде нѣкой хаберъ . . .

Едва Ване завършваше последнитѣ си думи и домакинътъ влѣзна да ни съобщи, че отъ далече препускалъ нѣкакъвъ човѣкъ съ конь и хваналъ пѫтя, който води къмъ насъ. Излѣзнахъ и съ бинокъла познахъ лицето, което не бѣ по-далече отъ два километра. Тоя житель на Горна-Джумая никога не би взелъ да измѫчва коня си изъ тия кривуличещи пѫтеки по нагорнището, за да бърза, ако не биималъ нѣкаква важна работа. И съ просто око го позна домакинътъ, а и нѣкои отъ четницитѣ. следъ четири-петь минути. Преди още да слѣзне отъ заморения конь, държейки въ рѫката си писмо, изрече запъхтенъ:

— Въ София днесъ е станалъ атентатъ въ черквата. Убитъ е царя, всичкитѣ министри и много хора. Писмото е отъ бай Аргиръ Манасиевъ — чака бързо да занеса нареждане, какви мѣрки да се вематъ за всѣки случай. Каза ми, че сме предъ голѣми сътресения въ България.

Ване бришеше съ кърпа запотеното си чело и два-три пѫти повтори: видѣ ли . . . съня не ме излъга . . .

Куриерътъ си почина малко, взе писмото ми до Аргиръ и тръгна съ коня си обратно. Наредено бѣ всички началници на въоръжени групи по селата и градоветѣ въ Пиринска Македония да бѫдатъ въ очакване на специална заповѣдь. А Аргиръ бѣ помоленъ веднага да ми съобщи всички по-точни подробности, които би могълъ да узнае откъмъ Дупница и София. Второто му писмо бѣ по-успокоително относно положението въ страната.

Въ всѣки случай сънътъ на Ване, а особено неговото непоколебимо убеждение, че е станало нѣщо голѣмо, ми направиха силно впечатление. Така, както той описваше сънуваната картина, изненада всички въ селската кѫща, домакини и гости.

Културно-стопанска дейность

Сѫществуваше въ цѣлата область, въ течение на нѣколко години, и другъ единъ главенъ пълномощникъ, който да провежда културно-стопанското повдигане на цѣлия край. Спомнямъ си, че на тази идея попаднахъ при едно пѫтуване отъ Кадиинъ-мостъ, между Дупница и Кюстендилъ, по посока на Черната скала, заедно съ Панчо Тошевъ. Той бѣ синъ на известния Доне Тошевъ, комуто, като кираджия, турскитѣ колджии бѣха открили, въ пренасянитѣ отъ Кочани за Битоля чували съ оризъ, бомби. Това се бѣ случило презъ 1895 г. Доне не е издалъ нищо, макаръ бомбитѣ да сѫ му били дадени откъмъ Шипско, да ги занесе на Битолския комитетъ. Страховити сѫ били изтезанията, които той бѣ понесълъ, безъ да издаде нищо. Тогава именно, Гьорче Петровъ го бѣ

нарекълъ „баща на македонската твърдость“. И до днесъ, следъ 70 години, младежитѣ изъ Битолско знаятъ за „Доне Щипянецо“. Той се бѣ преселилъ въ Кюстендилъ; едва ли въ тоя градъ биха се намѣрили още десетина души толкова скромни хора като него. Прекупуваше плодове отъ Кюстендилско и ги продаваше. Нѣколко пѫти съмъ билъ на гости въ дома му. Той бѣ толкова стѣснителенъ, че не си спомнямъ да съмъ разговарялъ съ него поне петнадесеть минути. Синътъ му Панчо бѣше културенъ човѣкъ, по занятие адвокатъ, запасенъ капитанъ. При споменатото пѫтуване съ него го поканихъ да се заеме съ въпросната задача; т. е. ще внушимъ да се създадатъ въ всѣки градъ и село на Пиринска Македония културно-стопански съвети, въ които ще се ангажира енергията на хиляди млади хора, жадни за творчество. Панчо прие съ ентусиазъмъ и години подъ редъ вършеше работата си неуморно, съ голѣмъ тактъ и достойнство. Мога да го причисля измежду най-експедитивнитѣ и точни хора, които съмъ срещналъ въ нашето движение. Между другото, помагаше му неговото юридическо образование, дотогавашната му практика като адвокатъ; но заедно съ туй съвършеното владѣене на стенографията. И до сега скърбя, че Панчо се помина твърде рано, въ надвечерието на Втората свѣтовна война. Азъ и моята съпруга не можахме да забравимъ съ каква обичь бѣхме приемани, при рѣдкитѣ ни посещения, отъ цѣлото семейство на дѣдо Доне Тошевъ.

Панчо Д. Тошевъ

Цѣлото си детство Панчо бѣ прекаралъ въ Кюстендилъ, но Македония и Щипъ бѣха въ сърдцето му. Приятели сж ми разказвали въ Загребъ презъ пролѣтьта на 1941 г., че той миналъ съ войсковата си часть презъ моето родно Ново-село. Спрѣлъ войницитѣ на площада при „Явора“ и отъ балкона на моята родна кжща държалъ пламенна речь предъ

събралото се множество новоселци. Вървамъ, че това е била най-възторжената и вълнуваща го речь измежду многото на брой, които бѣ ималъ случай да произнася въ България при наши емигрантски събрания. И сигурно този споменъ е останалъ най-скжпъ въ живота му, който се прекжсна преждевременно поради болесть.

Множество инициативи излѣзнаха отъ културно-стопанскитѣ съвети. Каквото се решаваше, веднага биваше прилагано на практика, безъ губене на време въ излишни дискусии. Така че, покрай споменатитѣ редъ, сигурность и моралъ въ тия околии, Спомагателната организация донасяше и материаленъ напредъкъ. Основателно софийскиятъ вестникъ „Миръ", органъ на Народната партия — която можеше да се нарече, общо взето, македонофобска — бѣ писалъ отдавна преди 1934 г.: че, влиянието на ВМРО въ този македонски край не може да се измѣсти чрезъ сила, а само чрезъ благодеяния за народа, ако нѣкой другъ може да ги създаде въ по-голѣмъ размѣръ, отколкото ги донася ВМРО.

Идеалната задача на културно-стопанскитѣ съвети се свеждаше до формулата, която нѣкога прогласяваше въ Франция знаменития писатель Викторъ Хюго: никой поради бедность да не си лѣга гладенъ; никой боленъ да не остане безъ медицинска помощь; никой да не остане безъ покривъ надъ главата си; никой да не остане безъ необходимото образование. Азъ съмъ дълбоко убеденъ, че ако културно-стопанскитѣ съвети, и изобщо плана на ВМРО, можеше да бжде провежданъ спокойно само още презъ седемь-осемь години, тая програма щѣше да бжде изцѣло проведена на дѣло около Пирина. Нашата амбиция бѣше — а това е въ хармония и съ основнитѣ идеи на ВМРО, — отъ Пиринска Македония да се създаде образеца за бждещата обединена Македония, т. е да стане въ миниатюръ зачатъка на Швейцария на Балканитѣ.

Нека бѣгло наброя нѣкои отъ работитѣ, които вършеха културно-стопанскитѣ съвети, посрещнати навсѣкжде въ областьта съ ентусиазъмъ.

1)Много пжти младежитѣ по селата се събираха да прокарватъ необходими нови пжтища и пжтеки, като при почивкитѣ играеха народни хора. А се хранѣха отъ общъ казанъ. Но това бѣха само отдѣлни моменти.

2) Тѣ създадоха въ много села читалища и библиотеки.

3) На мѣста прокараха по-модерни чешми.

4) Издигнаха изъ Пирина туристически хижи.

5) Търсѣха съвети на компетентни лица въ връзка съ земедѣлието.

6) Съ помощьта на ВМРО се създадоха синдикати за напояване на голѣми пространства, особено въ неврокопското и петричкото полета Спомнямъ си, че само за Неврокопския воденъ синдикатъ ВМРО внесе тайно отъ своята каса къмъ 800,000 лева, за да даде тласъкъ на работата, срещу която тукъ-таме се срѣщаха отначало противни мнения отъ страна на назадничави и заинтересовани хора.

Нѣколко души малко по-едри собственици въ Мелнишко упорствуваха срещу създаването на водния синдикатъ и се постараха да спъватъ работата му. Но една кратка заповѣдь ги направи сътрудници на това благородно предприятие; съобщено имъ бѣ тайно, че въ 24 часа или ще се запишатъ за членове въ синдиката. или съ семействата си ще трѣбва да сж вече заминали на северъ отъ границитѣ на Пиринска Македония. безъ право да се връщатъ назадъ. Следъ една или две години, когато каналитѣ съ вода изъ тѣхното поле започнаха да напояватъ голѣми пространства, сжщитѣ тѣзи хора, заедно съ жителитѣ на всички околни села, не сж могли да прикриятъ радостьта си. Производството на тия земи донасяше вече удвоенъ и утроенъ приходъ на селскитѣ домакинства.

Нека спомена между скоба, че сърбофилската власть, която се установи въ България следъ месецъ май 1934 г., побърза да мами българското общество, че тия синдикати и други полезни начинания били нейно дѣло. И направи опитъ да въведе културно-стопанскитѣ съвети въ цѣла България.

Построеното отъ водния синдикатъ въ Мелнишко бѣ осветено следъ военния превратъ отъ 19 май 1934 г. Новиятъ окржженъ управитель бѣ побързалъ да се фотографира при това тържество; снимката се появи въ вестницитѣ на новата власть, за да заблуждава широката публика, че въ нѣколко дни тая власть е успѣла да снабди народа въ казаната околия съ напоителни резервоари и канали. Въ сжщность, абсолютно всичко бѣ построено съ настояването и усилието на Спомагателната организация, и съ много трудъ въ течение на нѣколко години.

Властьта отъ 19 май 1934 година се опита да осуети работата, която бѣ започната вече, за водния синдикатъ въ Неврокопско. Тя разпореди да бжде конфискувана депозираната въ Земедѣлската банка сума, обявявайки я за принадлежаща на ВМРО. Инженеритѣ въ Министерството на земедѣлието сж целили да осуетятъ това истински вандалско дѣло на звенарската власть. Така, плановетѣ се изработиха окончателно, и водния синдикатъ тамъ се постави на здрави начала. И въпрѣки усилията на казаната власть, въ управителния съветъ на тоя крупенъ синдикатъ всѣка година се избираха лица, които бѣха близки на Македонското движение, на чело съ енергичния Никола Атанасовъ. Така продължи докато комуниститѣ заеха властьта. Тоя фактъ самъ по себе си говори колко правилно населението оцени и ползата отъ синдиката, и добритѣ старания на организационнитѣ срѣди (т. е. хората на Македонското движение).

7) Постепенно се разхубавяваха градоветѣ въ тоя край. Намѣриха се решителни и прозорливи кметове, които подновиха цѣли квартали, построиха общински домове, създадоха малки градски паркове, снабдиха градоветѣ съ редица обществено необходими приспособления. Заслужено е да спомена нѣколкогодишния кметъ на Горна-Джумая Василъ Мечкуевски, запасенъ капитанъ. Като нѣмаше на лице партийни интриги и завистн, които да спънатъ посрѣдъ пжть изработения планъ за подновяване на града, Мечкуевски въ кратко време промѣни физиономията на Горна-Джумая; поменъ не остана въ центъра отъ притиснатитѣ една до друга тѣсни улички, сжществуващи вѣроятно от преди двесте-триста години.

Съ добъръ замахъ действуваше и волевия кметъ на градъ Петричъ и особено Свети Врачъ. Строителни нововъведения не се правѣха въ градъ Банско, защото по-ценно бѣ да се запази неговата типична стара физиономия.

Имаше, естествено, изолирани критики и за тия усилени мѣрки по разхубавяването на пиринскитѣ градчета. Но това бѣха приказки не заслужаващи никакво внимание. Азъ чухъ нѣкои да изказватъ незадоволство и затуй, че въ градскитѣ градини билъ поставенъ навсѣкжде бюстътъ на поета Пею Яворовъ. Ясно бѣ, че ще бждатъ поставени бюстове и на други видни българи, когато тѣ бждѣха изработени отъ добри майстори.

Чрезъ мълчаливото насърдчение на Македонското движение градоустройственитѣ планове, одобрени отъ държавнитѣ власти, можаха найспокойно, безъ никакви сътресения, да бждатъ приложени на практика отъ страна на общинскитѣ съвети.

Градоустройството засегна всичкитѣ шесть града на областьта. Само за нѣколко години бѣха прорѣзани и изградени новитѣ улици и площади. Издигнаха се нови училища, читалища, общински сгради.

8) Прокарваха се вече подходящи планове и по селата, като се започваше първо съ строежъ на училище. Добри работи се извършиха за примѣръ въ селата Добринище, Бѣлица, Якоруда, Елешница и Гулина баня въ Разложко; въ селата Склаве, Петрово, Левуново, Катунци, Светиврачко; въ Копривленъ, Садово, Гърменъ, Доленъ, Парилъ, Тешово, Брѣзница, Жостово — въ Неврокопско; и прочее.

При новитѣ училища бѣха създадени и зеленчукови и овощни градини. Въ много села училищата се издигнаха главно чрезъ труда и срѣдствата на самото село. Рѣдко получаваха странична помощь.

9) Въ градоветѣ и въ по-голѣмитѣ села се създадоха популярни банки; тютюнени, горски и други кооперации. Тѣ дадоха чувствителенъ тласъкъ за развитието на селскитѣ и градски стопанства.

10) Забранено бѣ развъждането на козитѣ. Това бѣ тежъкъ проблемъ. Множество селски фамилии бѣха недоволни отъ подобно решение, считайки, че безъ козитѣ е застрашена семейната прехрана изобщо. На едно мѣсто въ Горноджумайско селянитѣ даже убиха единъ органъ на агрономската власть. Но не можеше този край да се остави и за въ бѫдеще съ голи планински склонове и бърда, които напомнятъ нѣкакъвъ пустошъ; вънъ отъ туй, че цѣлиятъ край все повече щѣше да има въ бѫдеще нужда отъ дървенъ материалъ. Въ десетина години много пространства започнаха вече да се раззеленяватъ; това правѣше впечатление особено на посетители, които не бѣха минавали презъ тия краища отъ време на Първата свѣтовна война. Новата власть въ България — сърбофилската, отъ 1934 година — за да покаже на селянитѣ, че е привърженикъ на тѣхната свобода, започна на много мѣста да дава свобода и на козитѣ. Но бѣ неизбѣжно тѣхното намаление по брой, или пълното имъ унищожение, за доброто на цѣлата область.

11) Създаде се за цѣлия край горски съюзъ, който въ кратко време стана единъ отъ най-здравитѣ въ цѣла България.

12) Въ Пиринъ планина се построи нова хижа въ мѣстностьта „Суходолскитѣ поляни“. Това бѣ една масивна сграда, за чието издигане старателно работи разложкото туристическо дружество.

13) Съ подкрепа на Спомагателната организация туристическитѣ дружества въ Банско и Разлогъ построиха въ Пирина хижитѣ „П. К. Яворовъ“ и „Дамяница“; а стѣгнаха за използуване отъ туриститѣ сградата при Бъндерица.

14) Изключително съ свои срѣдства Спомагателната организация изгради голѣмата хижа „Велебитъ“, въ мѣстностьта „Тритѣ рѣки“ въ Пирина. Тя бѣ обзаведена съ всичкия нуженъ инвентаръ и оставаше само да бѫде осветена. Но дойде споменатата сърбофилска власть, която разграби и унищожи инвентара й (кревати и пр.; изпочупи прозорцитѣ).

15) Организацията бѣ дала вече да се изработи планъ за голѣмъ туристически хотелъ въ Пирина, надъ гр. Банско. Градежа трѣбваше да почне презъ лѣтото на 1934 г. А пѫтьтъ до хотела бѣ вече въ изграждане, пакъ по инициатива на Организацията.

16) Недалече отъ Банско бѣ построенъ хубавъ почивенъ домъ „Йорданъ Гюрковъ“; снабденъ бѣ и съ необходимитѣ мебели и пособия, като бѣ предоставенъ за използуване отъ Младежкия съюзъ, за почивка на младежи отъ България и чужбина. Всичко въ връзка съ тоя домъ се извърши съ срѣдствата на Организацията.

17) Положени бѣха грижи за водоснабдяване на редица села и градове. Презъ 1934 година се привеждаха вече въ изпълнение плановетѣ въ Якоруда, Бѣлица, Годлево, Елешница, Бачево, гр. Разлогъ — всички въ Разложка околия. Въ Петричка околия сѫщото трѣбваше да се постигне въ селата: Хърсово, Каменица, Долна Рибница, Марикостенскитѣ бани, Мендово, Габрене, гр. Петричъ. Въ Неврокопско: селата Обидимъ,

Гайтаниново, Сатовча, Тешово, Марчево, Скребатно, и самия градъ. Въ Светиврачко: селата Припечани, Капатово, Бѣлица, Горни Орманъ, Джигурово, Плоски, Храсна, Кромидово, Манджово, Лехово, Враня, Пиперица и самото градче. Въ Горноджумайско: селото Делиамзино и града.

18) Съ огледъ на благоустройството въ нѣкои мохамедански села трѣбваше да се премѣстятъ старигѣ гробища. Съ тактъ и подходящи разяснения селянитѣ, които бѣха крайно религиозни и почти съ фанатизъмъ отбиваха отначало всѣко докосване до гробищата, възприехъ на края проектитѣ съ пълно одобряване. До тогава тѣ не си даваха смѣтка, че въ самата столица на султана такива проекти сж се прилагали.

По сжщия начинъ мохамеданитѣ-селяни биваха осведомявани, че въ тѣхното село може евентуално да се построи и християнска черква за прииждащитѣ бѣжанци — така както въ много градове на турската империя е имало едновременно джамии и черкви; а ги имаше и въ смѣсени села изъ останалитѣ македонски области. Хората възприемаха тия „новаторства“ дори съ удоволствие, но винаги бѣше нуженъ тактъ и искрено приятелство къмъ тѣхъ, а не сухи заповѣди и насилия.

19) Основни модерни училища се откриха въ помашкитѣ и турскитѣ села.

20) За постройка на читалището и театралния салонъ въ Горна-Джумая Спомагателната организация намѣри начинъ какъ да помогне поефикасно.

21) Въ много отъ селата младежкитѣ мѣстни организации построиха свои клубове, като между помощитѣ пакъ най-крупна бѣше тази отъ страна на Спомагателната организация.

Тия клубове станаха малки центрове за просвѣта. Тамъ често се уреждаха сказки върху стопански, здравни, научни и културни въпроси. Тамъ се даваха и театрални представления; водѣха се курсове за неграмотни.

Младежкитѣ организации бързаха да се снабдятъ съ духови и други музики; създадоха се и театрални групи. Кждето смогнѣше, Спомагателната организация и по това помагаше материално.

22) Въ нѣкои отъ градоветѣ офицеритѣ се постараха да бждатъ построени офицерски клубове. Спомагателната организация направи всички внушения предъ населението, предъ отдѣлни лица отъ общинскитѣ съвети и разнитѣ обществени сдружения, да подпомогнатъ офицеритѣ, които — както е известно — не сж много богати хора, за да дадатъ отъ джоба си голѣми приноси. Спомагателната организация намѣри околни пжтища, по които подпомогна съ нѣколко стотинъ хиляди лева постройката на клубоветѣ въ Горна-Джумая и Петричъ. Никой отъ офицеритѣ тогава не можеше да помисли, че тази помощь се дава отъ страна на „разбойническа“ организация, каквато нѣкои заблудени тѣхни колеги наричаха за известно време следъ 1934 година Македонското движение.

23) Съ грижитѣ и на Спомагателната организация Пиринска Македония се снабди съ добри чиновници и учители. Голѣмъ брой отъ тѣхъ съ идеализъмъ изпълняваха службитѣ си и засилваха ентусиазма на мѣстното население къмъ работа и строителство.

24) Популярнитѣ банки доста улесняваха кредитирането въ областьта на мѣстната търговия, земедѣлие, скотовъдство и други полезни инициативи.

25) Още съ създаването си Македонската народна банка отвори свои клонове въ петтѣ града на областьта, за да улесни кредитирането на частни лица и обществени предприятия.

26) Поникнаха голѣми тютюневи кооперации и въ петтѣ околии. Голѣма часть отъ населението членуваше въ тѣхъ. Отначало си построиха

голѣми тютюневи складове, а по-късно имаха вече и свои фабрики за цигари въ София. По този начинъ населението се явяваше само като търговецъ на своитѣ тютюни.

27) Но Спомагателната организация съумяваше успѣшно да интервенира, за да се избѣгне спекулативната конкуренция на разни търговски фирми, които желаеха да закупватъ тютюна на мѣстното население. Производителитѣ, безъ и да подозиратъ това, имаха голѣма печалба отъ тази интервенция.

28) Горскитѣ околийски съюзи въ тази область си построиха собствени гатери и чаркове; създадоха свои кооперативни магазини за доставяне на всичко, което бѣ потрѣбно за домашния животъ и за нуждитѣ на селското стопанство. Неврокопскиятъ и Разложкиятъ горски съюзи се оказаха полезни регулатори на ценитѣ въ цѣлата търговия на тѣзи околии.

29) Въ стопанско отношение като най-важно постижение на Спомагателната организация може да се смѣта оросяването на полетата, което се постигна чрезъ воднитѣ синдикати. На второ мѣсто осуетяването на спекулациитѣ съ ценитѣ на тютюна, каквито частнитѣ фирми нашироко можеха да прокарватъ, ако не бѣ бдението на Спомагателната организация.

30) Светиврачка околия имаше голѣмо производство на вина. Тамъ се организираха лозарски кооперации. Нѣкои отъ тѣхъ успѣха да си построятъ и кооперативни изби.

31) Спомагателната организация подканваше агрономи, лесовъди, инженери, лѣкари и прочее възможно по-често да бѫдатъ всрѣдъ населението и да го упѫтватъ въ крѫга на тѣхната специалность. Може да се каже, че никѫде въ България не бѣ постигнато такова взаимодействие между населението и споменатитѣ държавни, общински и окрѫжни специалисти.

До Спомагателната организация, специално чрезъ културно-стопанскитѣ съвети, специалиститѣ често се обръщаха за помощь въ връзка съ горски, земедѣлски, просвѣтни, строителни инициативи, за поддържане на пѫтищата, за засилване на мѣркитѣ по хигиената и прочее.

32) Замисляше се планъ за електрифицирането на цѣлата Пиринска Македония, като се издигнатъ електрически централи кѫдето условията позволяваха.

33) На много мѣста чрезъ подтикъ на културно-стопанскитѣ съвети бѣха залесени празни пространства отъ общинскитѣ мери. Близо до нѣкои села, като напримѣръ Мосомище, Неврокопско, селянитѣ засадиха три хиляди орѣхови фиданки надъ Тополница. Следъ превратa отъ 1934 г. новата власть унищожи всички тия засаждания, съ нескриваната цель — да не остане нищо, което Спомагателната организация е създала. Всички тия фиданки ги бѣше доставила тая организация.

34) На много мѣста изъ областьта се създадоха легални македонски организации — младежки, женски, илинденски дружества, както и братства.

35) Сѫществуваха ловни, туристически, спортни, учителски, свещенически дружества, както и такива на запасни офицери и подофицери.

Въ Петричъ и Горна-Джумая се съградиха ловни домове, а се проектираха и за други градове.

36) До самия градъ Горна-Джумая мѣстнитѣ младежи се заеха да си построятъ спортно игрище. Съ ентусиазъмъ изкопаваха съ стотици тонове земя.

37) Имаше планъ за постройка на нѣкои по-модерни бани, напримѣръ въ Горна-Джумая, Симитли и другаде; предприемаше се вече каптирането на минерални извори.

38) Организацията настойчиво мислѣше за постройката на болници въ градоветѣ. Съ свои срѣдства пристжпи къмъ построяването на голѣма болница въ Свети Врачъ, въ паметь на убития вождъ на борческа Македония Тодоръ Александровъ. Сградата бѣ издигната и покрита, но превратa отъ 19 май 1934 г. попрѣчи да бжде окончателно завършена.

39) Организацията окуражи и подпомогна постройката на минералната баня въ с. Огняново, Неврокопско, която — макаръ и малка, бѣ достатъчна за селскитѣ нужди.

Изработенъ бѣ планъ да се изгради басейнъ отъ водитѣ на Тополница при с. Мосомище, за нуждитѣ на селото и на града Неврокопъ. Басейна трѣбваше да бжде привършенъ презъ 1934 г. Но и това се осуети поради споменатия вече превратъ.

40) И въ помощь на църковното развитие се явяваше Организацията, безъ да дава никакви предпочитания на една или друга вѣра, когато трѣбваше да се въокуражаватъ и подпомагатъ полезни инициативи. Организацията окуражи и малката еврейска колония въ Неврокопъ да построи свой храмъ.

41) Престжпностьта въ тоя край — казано е вече ,— споредъ държавнитѣ статистики, бѣ най-малка за цѣлата българска държава. Пакъ споредъ тѣхъ, държавнитѣ и общински данъци въ най-голѣмъ процентъ сж били изплащани отъ населението на тоя край.

Излишно е да изтъкваме, че то бѣ винаги готово да се яви въ подкрепа на граничнитѣ власти при всѣка опасность отъ външно нападение. Войската на България въ ония години бѣ тъй малка, по силата на договоритѣ, че тя въобще не успѣваше сама да се справя съ пращанитѣ откъмъ Сърбия банди.

42) Естествено, Организацията имаше желание, щото всички обществени прояви въ този край да се вдъхновяватъ на първо мѣсто отъ родолюбие.

43) Презъ май 1933 година въ Горна-Джумая започна да излиза вестникъ „Македонско Огнище“, но на следващата година сърбофилската власть го забрани. Тя, впрочемъ, забрани да се нарича „Македония“ цѣлия този край, а да влѣзнело въ сила името „Югозападна България“; съ други думи, подражаваше се примера на сърбитѣ, които пъкъ си служеха съ термина „Южна Сърбия“, пакъ съ намѣрение да се заличи названието „Македония“.

Въ духа на своя политически планъ, тази нова власть присъедини околиитѣ Разложка и Неврокопска административно къмъ областьта на Пловдивъ, а къмъ Софийската область бѣха приключени другитѣ околии — Мелнишка, Петричка и Горноджумайска.

44) Презъ месецъ февруарий 1934 година станаха изъ всички околии стопански конференции, цельта на които бѣше да се обмислятъ още повече мѣрки за издигането на окржга.

На тѣзи конференции участвуваха кметоветѣ на селата, секретарь-бирницитѣ, секретаритѣ на селскитѣ културно-просвѣтни съвети, директоритѣ на прогимназиитѣ, главнитѣ учители, шефоветѣ на разнитѣ служби и членоветѣ на околийскитѣ и градскитѣ културно-стопански съвети въ пълния имъ съставъ. Всичко 720 души културни работници.

Всѣки даде своя докладъ. Изъ отчетитѣ, отъ селата на първо мѣсто, се констатира направата на нови училищни, модерни сгради, поправка на стари училища, прокарване на модерни водопроводи, нови чешми, направи на горски пжтища, въвеждане чистота по добитъка, хигиена на населението; държани сж сказки по културни и политически въпроси; поддържани вечерни училища и прочее.

45) Между другитѣ проекти, спомнямъ си, че културно-стопанскиятъ окржженъ съветъ предвиждаше и следнитѣ мѣроприятия:

а) създаване въ шесттѣ града на областьта по единъ пансионъ, кѫдето или напълно безплатно, или съ малки такси да се приематъ ученици отъ околията, за да завършатъ гимназиитѣ. Подобни пансиони въ Солунъ и други градове на Македония презъ турския режимъ изиграха голѣма роля отъ гледище на родолюбие;

б) устройване на ученически екскурзии до различни пунктове по протежение на цѣлата граница, която обграждаше Пиринска Македония, като се почне отъ Родопитѣ и се свърши до Осогово. Но сѫщо тъй екскурзии около границата на България, дори до Видинъ. Твърде нагледно младитѣ хора биха могли да узнаятъ полезни нѣща изъ областьта на българската история, география и наложени отъ чужда агресия неправди върху българщината, ако можеха — придружени отъ подходящи учители — да видятъ Али-ботушъ и село Голешево, кѫдето се е сражавалъ срещу турска потера поетътъ Яворовъ, да се качатъ на билото на Бѣласица, да зърнатъ Дойранското езеро, а при изгревъ или залѣзъ дори Солунския заливъ; да видятъ въ подножието на тая планина крепостьта на Самуила и мѣстностьта, кѫдето се е развила знаменитата нещастна битка преди вѣкове; да погледнатъ откъмъ Огражденъ по посока на Малешевскитѣ гори, кѫдето наблизо е усамотениятъ гробъ на Даме Груевъ; да видятъ мѣстата на Кресненското възстание; да се възкачатъ на Осогово по сѫщитѣ пѫтеки, кѫдето сѫ минали хиляди четници за поробена Македония. Да хвърлятъ погледъ оттамъ къмъ славното Султанъ-тепе и въ лѣво отъ него къмъ долината на Брѣгалница, кѫдето се намира още по-знаменитото Калиманско поле; да съгледатъ надвечерь дори силуета на Бабуна задъ Вардара; да се възкачатъ на върха Руй; да посетятъ Петроханъ, за да видятъ хубавата область, кѫдето протича Нишава и се простира заграбеното ни Моравско.

Отъ подобни живи опознавания на родината, миналото и идеалитѣ ѝ, нашата младежь има повече нужда, отколкото отъ безсъдържателни филмове и премного губене на време въ безсистемни спортове;

в) организиране на сказки, придружени съ картини;

г) младежьта да поеме грижата да постави здрави възпоменателни плочи при всички мѣста въ Пиринска Македония, кѫдето въ миналото наши борци сѫ водили сражения; кѫдето е падналъ нѣкой герой, кѫдето се е родилъ нѣкой заслужилъ деятель въ близкото или по-далечно минало.

46) Съ каквото можеше, Организацията услужваше на прииждащитѣ отъ Южна Македония бѣжанци. Тя бѣ въ тѣхна услуга било като минаваха презъ тоя край накъмъ стара България, било когато трѣбваше да се установятъ и оземлятъ въ Пиринска Македония.

47) Въ работата на културно-стопанскитѣ съвети участвуваха множество мѣстни жители. Подпомогнаха я редица учители, самитѣ общински власти и окрѫжната постоянна комисия. Често идваха, по покана отъ едно или друго легално сдружение, просвѣтени хора и отъ стара България, за да четатъ сказки на разни теми.

*

Нѣкой ще запита: следъ като Спомагателната организация тъй много е помогнала и материално въ тоя край, следъ като ВМРО е намирала срѣдства срѣдъ поробения народъ, не търсѣше ли нѣкаква подкрепа и отъ страна на народа въ Пиринска Македония, който е билъ привлеченъ да работи за свободата на цѣла Македония по силата на старата клетва?

Отговарямъ: този македонски край помагаше, но тамъ имаше възможности помощьта да се взима по начинъ безъ да се почувствува това отъ кесията на селяни и граждани. За жалость, подобно нѣщо твърде мѫчно се постигаше въ поробенитѣ околии. Тамъ и материалната по-

мощь народътъ я даваше непосрѣдствено отъ джоба си, което не бѣ никакъ по вкуса на ВМРО. Но казахъ, нѣмаше другъ изходъ. Пиринска Македония значително помогна презъ редица години, но никой тамошенъ житель не почувствува въ това отношение тежесть. Като изключение бѣха само единичнитѣ случаи, при които заслужено трѣбваше да се наложи нѣкому нарочна парична глоба, като наказание.

Общински и депутатски избори

Какъ се избираха кметове, общински съветници и прочее въ Пиринска Македония до 1934 година?

По мое дълбоко убеждение, изборътъ имъ много повече хармонираше съ волята на огромното мнозинство селяни и граждани, отколкото ако биха се състезавали партии, ако биха се създавали чрезъ това вражески групи, често пѫти лоши настроения и между членове на отдѣлни семейства. Не може да се отрече, че партийнитѣ агитатори внасяха и известно развращаване срѣдъ народа, като си служеха съ обещания дори за неумѣстни лични услуги, а понѣкога прибѣгваха и до тайни подкупи на гласоподаватели и агитатори. При това само случайно можеше, при партийни състезания и раздѣления, единъ общински съветъ да обхване най-подходящитѣ лица въ селото или града.

При Спомагателната организация избирателитѣ въ селото се събираха и по болшинство посочваха кои да бѫдатъ съветници въ общината. Но предварително на черната дъска въ училището бѣха написвани имената на двадесеть-тридесеть души, които по обща преценка притежаваха най-добри качества да рѫководятъ общинскитѣ дѣла. Селянитѣ, значи, по своя воля можеха да си избератъ измежду тѣзи лица общински съветъ. Разбира се, между посоченитѣ се намираха хора отъ всички нѣкогашни партии, доколкото въ селото сѫществуваха очертани партийци отъ миналото.

Лично съмъ посещавалъ села изъ цѣлата область; и случваше се да чуя разни мнения по единъ или другъ въпросъ отъ мѣстенъ характеръ; често пѫти и критики срещу известни мѣрки, взети отъ страна на нѣкое отговорно лице. Грѣшкитѣ бързо се поправяха. Но не срещнахъ протести задето по споменатия начинъ се избираха общинскитѣ съвети. Селянитѣ чувствуваха, че по-добри хора отъ предложенитѣ не се намиратъ помежду имъ. Или можеше да има и други еднакво добри, които пъкъ при следващитѣ избори сѫщо можеха лесно да влѣзнатъ въ съвета.

Презъ повечето години до 1934 така ставаше избора и на народнитѣ представители. Обяснявано бѣ, че въ Парламента трѣбва да влѣзнатъ и нѣкои лица съ политическа и обществена подготовка, които да изхождатъ отъ поробенитѣ краища.

Лондонскиятъ вестникъ „Таймсъ“ писа: „Самото присѫтствие на отдѣлна македонска група въ българския парламентъ е едно доказателство, че Македонския въпросъ стои откритъ“.

(В-къ „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ, 21 юлий 1927)

Тая мисъль добре бѣ разбирана отъ народа. Но не се пренебрегваше и желанието на хората да избиратъ за депутати и мѣстни хора, или такива, които изобщо не бѣха препоръчвани отъ никого отъ страна, а само отъ мѣстнитѣ жители. За примѣръ посочвамъ Иванъ Ингилизовъ отъ Малешевско, адвокатъ, практиченъ човѣкъ, съ широки връзки всрѣдъ селянитѣ въ Горноджумайска околия. Спомагателната организация не желаеше да бѫде той избранъ, защото премного критики сѫществуваха за негови спекулации при продажба на турски имоти и дру-

ги подобни сдѣлки. Но понеже хората въ много села вѣрваха, че той най-бързо и лесно съумѣвалъ да урежда мѣстни въпроси въ връзка съ държавнитѣ власти, да имъ прави изобщо услуги, и неговото име биде написано на черната дъска покрай нѣколко други имена. Селянитѣ пожелаха него и никой не му попрѣчи да стане депутатъ въ Македонската парламентарна група. Иначе, Ингилизовъ бѣ човѣкъ съ преизобилна енергия, и съ боякъ духъ. Спомнямъ си, че при борбата срещу режима на Стамболийски, когато Пиринска Македония, заедно съ милицията въ съседнитѣ поробени околии, се готвѣше и за една по-сериозна отбрана срещу заканитѣ на правителството, тъкмо Ингилизовъ биде опредѣленъ като стопански координаторъ за цѣлата область. Първата му работа, като действително практиченъ човѣкъ, бѣше да натрупа въ Пиринска Македония, по разни пжтища, колкото може повече брашно и други хранителни припаси.

— Патрони можете да имате; но ако се свърши брашното, немислима е всѣкаква борба и отбрана — е заявявалъ Ингилизовъ. И всички бѣха готови да се подчиняватъ на неговитѣ разпореждания отъ този характеръ. Въпрѣки това, сърбофилската власть следъ 1934 година го бѣше изпратила въ затвора, безъ да има основание да го обвинява въ нѣщо. Когато азъ се намѣрихъ въ Турция, спомнямъ си, заедно съ други затворници и той ми се обади отъ килията си съ нѣколко възторжени редове.

Повече отъ убеденъ съмъ, че при партийнитѣ състезания никога не биха проникнали въ Парламента по-подбрани хора отъ тия, които Петричкиятъ окржгъ изпращаше по време на Спомагателната организация. Впрочемъ, при партийно разпокжсване въобще не можеше да се мисли за македонска отдѣлна парламентарна група, нито за онова нейно национално-политическо значение, което така сполучливо и сбито опредѣляше вестникъ „Таймсъ“.

Въпросната парламентарна група нѣмаше задача да управлява България. По редица текущи въпроси отъ живота на страната, тя гласуваше по свое усмотрение; често пжти — за разумни предложения и на опозицията. Нейната важна мисия се изчерпваше преди всичко въ самото й присжтствие въ Парламента. Нѣкога въ България хора като писателитѣ Стоянъ Михайловски и Алеко Константиновъ, като професоръ Йосифъ Ковачевъ, а заедно съ тѣхъ редица видни хора на науката, неутрални въ политическитѣ борби военни лица и прочее, сж правели апели предъ българското общество да избиратъ депутати лица, които въ Народното събрание ще повдигнатъ Македонския въпросъ. Имаме примѣра на турцитѣ, които преди балканскитѣ войни създадоха въ Парламента си специална група отъ тѣхни сънародници, които бѣха дошли като бѣжанци отъ Босна и други балкански страни. Въ най-ново време имаме примѣра на германскитѣ бѣжанци отъ източнитѣ области, които въ Западна Германия създадоха даже своя партия. На преденъ планъ и при тѣзи случаи се издигатъ, отъ избиранитѣ депутати, само голѣмитѣ национални въпроси.

Но, ще повторя, твърде често въ България зле бѣ схващана или въобще не бѣше разбрана ролята на Македонската парламентарна група. Случи се да узная, че не бѣше я разбралъ и Александъръ Цанковъ, който стана министъръ-председатель следъ събарянето отъ власть на Стамболийски.

Единъ день получихъ отъ приятели много бързо известие, че искалъ да ме види г. Цанковъ. Пристигнахъ нощно време въ София, като своевременно бѣ уведоменъ депутатътъ Иванъ Харизановъ, че му идвамъ на гости. Той ме дочака любезно и го помолихъ сутриньта да извести на г. Цанковъ, че съмъ у дома му. Преди обѣдъ Цанковъ при-

стигна. Веднага започна да ми говори възбудено, че ние, македонцитѣ, сме искали да го сваляме отъ власть.

— Признавамъ, че нищо не разбирамъ отъ това, което ми говорите, му казахъ.

— Ето, Каранджуловъ отъ името на македонската група прави открит въпросъ, че въ отговора на Тронното слово трѣбвало да се вмъкне пасажъ за защита на българскитѣ малцинства въ Македония. Това днесъ е труденъ въпросъ, който ще ни създаде търкания съ съседитѣ. Азъ съмъ поставенъ въ деликатно положение, а опозицията надига глава като вижда държанието на македонцитѣ . . .

— Г-нъ Цанковъ, моля Ви да схванете следнитѣ две ясни положения, му отговорихъ. Първото е, че тѣзи десетина македонски депутати не сѫ отишли въ Парламента нито отъ суета, нито пъкъ за да си изкаратъ хлѣба. Всички тѣ сѫ съ добро обществено положение, а въ Парламента сѫ отишли само за да изпълнятъ единъ дългъ. Второто нѣщо, което изтъквамъ е именно този дългъ: да подсѣщатъ отъ време на време общественото мнение, че има единъ неуреденъ македонски въпросъ, и че стоятъ още неизпълнени поетитѣ отъ съседитѣ на България задължения по договора за малцинствата. Ако и това нѣщо би трѣбвало да се премълчава, тази група веднага трѣбва да си отиде по домоветѣ. Но тогава пъкъ ефектътъ, въ ваша вреда, съ огледъ на вѫтрешното положение въ България, ще бѫде още по-неблагоприятенъ. По това Вие помислете. Но Македонската парламентарна група не може да държи друго поведение по малцинствата, освенъ това, което вече е заела.

Следъ около половинъ часъ разяснения, г. Цанковъ си отиде. Но неговото възбуждение бѣ забелязано отъ домакина, който бързо дойде да ме разпитва какво се е случило. Обяснихъ му и той се съгласи съ мене по всичко.

Презъ 1930 година Македонската парламентарна група предложи да бѫде създадено при Българското министерство на външнитѣ работи специално отдѣление за българскитѣ малцинства, намиращи се подъ чужда власть. Г-нъ Атанасъ Буровъ, министъръ на външнитѣ работи, се обяви противъ предложението и заяви, че неговото министерство усилено работѣло за обезпечаване правата на българскитѣ малцинства; и че имало надежда въ скоро време правата на нашитѣ малцинства да бѫдатъ гарантирани. В-къ „Македония“, органъ на емиграцията, отъ 1 май 1930 година казва: „Дано да е така“. А въ сѫщность не бѣше така.

Думитѣ на английския вестникъ идатъ да покажатъ и голѣмината на престѫплението, което различнитѣ български правителства сѫ извършвали като сѫ възпрепятствували, или изцѣло забранявали, дейностьта на 700-тѣ хиляди македонски българи въ границитѣ на българската държава.

Покрай другото тая парламентарна група подсказваше на поробенитѣ ни братя, че — колкото и да имъ бѣ нужно тактизиране — трѣбва да избѣгватъ разпокѫсването си изъ партиитѣ на поробителя. Затова и въ свободна България Македонското движение препоржчваше безпартийность и единство. Иначе, при сѫществуващата въ България свобода, твърде лесно можеха македонскитѣ българи и въ Пиринска Македония да си останатъ разпокѫсани въ разнитѣ партии, т. е. нахвърлени единъ срещу други, — както и другаде вече сме говорили за това.

Самиятъ народъ въ свободна България не би казалъ нито дума противъ сѫществуването на Македонската парламентарна група.

*

Тая група, избирана въ петтѣ околии на Пиринската область, се състоеше отначало отъ единадесеть души, а по-късно отъ деветь. Въ

книга втора съ мои спомени е разяснено защо Македонското движение не пожела да се създава въ България македонска партия, нито пъкъ поставяше свои кандидати въ изборнитѣ колегии на стара България, кѫдето се намираше голѣмата македонска емиграция.

При първитѣ законодателни избори следъ 9 юний 1923 година депутатитѣ въ казаната область (тогава позната предимно съ име Петрички окрѫгъ) се избраха съ листитѣ на различни български партии, а при откриването на Парламента, по точно известно време следъ туй, обявиха, че се оформяватъ като македонска група. На съответно мѣсто е поясненo сѫщо коя бѣ цельта за това оформяване.

И когато Андрей Ляпчевъ прави избори, подиръ оставката на Ал. Цанковъ като министъръ-председатель, пакъ съ листитѣ на различнитѣ партии стана избора на въпросната македонска група.

До 1934 година, когато известниятъ сърбофилски военененъ превратъ закри всички партии и обяви диктатура въ България, следнитѣ лица, всички родомъ отъ Македония, влизаха въ съставитѣ на Парламентарната македонска група. Нарочно не биваха избирани — казахъ вече — само хора родени въ Пиринския край; повечето отъ тѣхъ бѣха отъ поробенитѣ области. Чрезъ това сѫщо се манифестираше не само идейнополитическата единодушность всрѣдъ македонското движение, но биваше подчертавана истината, че отъ Доспатъ до Костуръ, Охридъ и Шаръ планина славянитѣ сѫ българи.

Възможно е да съмъ забравилъ нѣкое лице, но тия, които помня, сѫ следнитѣ:

1) Иванъ Каранджуловъ отъ Прилепъ, който бѣше и председатель на групата въ Парламента. Казалъ съмъ и другаде, че той бѣше повече отъ двадесеть години главенъ прокуроръ на Върховния касационенъ сѫдъ въ България. Училъ е въ Англия. Ползуваше се съ голѣмъ авторитетъ, особено всрѣдъ юриститѣ въ България. Думитѣ му въ Парламента бѣха слушани винаги съ голѣмо внимание, макаръ — поради старостьта му — да приказваше много тихо.

2) Докторъ Константинъ Д. Станишевъ отъ Кукушъ. За него читателтъ ще прочете повече въ следващата глава.

3) Д-ръ Петъръ Кушевъ отъ Велесъ, по професия лѣкарь. Самъ ми е разправялъ, че Дамянъ Груевъ го е съветвалъ да свърши медицина, за да може така по-затвърдено да се установи въ родния си градъ. И наистина, дълго време той е игралъ значителна роля въ революционното дѣло, ценна не само за Велесъ, но и за близки до тоя градъ околии. Фамилията Кушеви даде трима убити въ името на българщината и на Македония: презъ турския режимъ биде убитъ Бано Кушевъ, виденъ и зачитанъ общественъ борецъ; а при сръбския режимъ като нелегални загинаха двамата негови синове — Илия, велешки войвода, съ висше образование, и Тодоръ, четникъ съ войводата Петъръ Станчевъ; и Тодоръ имаше висше образование.

Д-ръ Петъръ Кушевъ е билъ заточаванъ къмъ Мала-Азия преди Хуриета, заедно съ вѣрния му приятель Тодоръ Лазаровъ отъ Щипъ. Убежденията на д-ръ П. Кушевъ по македонското движение бѣха гранитно здрави. До край си остана на линията, която е държалъ Дамянъ Груевъ, а следъ него Хр. Матовъ, Мише Развигоровъ и Тодоръ Александровъ.

4) Д-ръ Владимиръ Руменовъ отъ Крушево. Училъ е въ Русия. Въ духа му, въ разбиранията му, споредъ мнозина негови приятели, се чувствуваха белезитѣ на нѣкогашното руско народничество. Искрено бѣше убеденъ, че най-доброто и безболезнено решение на Македонския въпросъ е създаването на независима, цѣлокупна Македония; дълбоко скърбѣше за извършената презъ 1912 година грѣшка отъ страна на бъл-

гарската държавна политика. Бѣше чувствителенъ човѣкъ; съ това си обяснявамъ, че къмъ края на 1918 година бѣше доста отчаянъ относно перспективитѣ на македонското бѫдеще; но много скоро се отдаде на обществена работа съ присѫщия му ентусиазъмъ.

5) Димитъръ Попандовъ отъ Тиквешко, дългогодишенъ гимназиаленъ учитель.

6) Иванъ Ингилизовъ отъ Малешевско, установенъ въ Горна-Джумая. Крайно енергиченъ човѣкъ, съ рѣдка способность, както споменахме, да поддържа връзки съ селянитѣ.

Ингилизовъ не винаги е билъ въ редицитѣ на македонското дѣло. Той е единъ измежду онѣзи малцина, които участвуваха въ Солунския конгресъ, кѫдето се реши да се подигне Илинденското възстание.

7) Генералъ Жостовъ отъ Неврокопско. На друго мѣсто съмъ казалъ нѣколко думи за него.

8) Димитъръ Голевъ отъ Банско, адвокатъ.

9) Михаилъ Моневъ отъ Кратово. Винаги е билъ активенъ въ Македонското движение. Още като ученикъ въ Цариградската българска семинария е привлекълъ мнозина свои другари въ редоветѣ на Революционната организация. По-късно бѣше задграниченъ представитель на ВМРО.

10) Хаджиевъ отъ Мелнишко, прошенописецъ. Желанъ отъ мѣстнитѣ хора.

11) Сребренъ попъ Петровъ отъ Екши-Су. Бившъ учитель по литература въ Солунската българска гимназия; бившъ окрѫженъ управитель въ Битоля при Първата свѣтовна война.

12) Добри Даневъ, кюстендилски гражданинъ по произходъ отъ Щипъ.

13) Ангелъ Узуновъ отъ Охридъ, адвокатъ.

14) Цвѣтковъ отъ градъ Разлогъ, книжарь.

15) Василъ Ив. Василевъ отъ Емборе, добъръ ораторъ, преданъ деятель въ редоветѣ на македонската младежь въ България. За него съмъ казалъ повече на друго мѣсто.

16) Петъръ Мърмевъ отъ Прилепъ; бившъ рѫководитель на ВМРО въ родния му градъ; бившъ гимназиаленъ учитель въ Солунъ и Свищовъ. Никога не се е отдалечавалъ отъ Македонското освободително движение. До известна степень буренъ темпераментъ, надделяващъ въ характера му. Всѣкога съ ясни и решителни мнения.

17) Георги Кулишевъ отъ Дойранъ, нѣкогашенъ учитель въ Македония. Бивалъ е редакторъ на печатния органъ на македонската емиграция въ България за известно време. Въ статиитѣ му редко се виждаше динамика, а много често обвита съ заобиколки мисъль. Тактътъ му въ деветдесеть на сто бѣше хитрость. За него повече е казано въ една отъ предидущитѣ глави.

18) Владимиръ Кусевъ отъ Прилепъ, юристъ, добъръ родолюбецъ, бивалъ е членъ въ Националния комитетъ на македонскитѣ братства въ България.

19) Стоянъ Филиповъ, родомъ отъ село Старчища. Драмско, но установенъ въ Неврокопъ следъ балканскитѣ войни. Изтъкнатъ борецъ въ Сѣрския окрѫгъ, решителенъ противникъ на санданизма. При турския режимъ два пѫти е билъ осѫжданъ на смъртъ, но е останалъ живъ благодарение на амнистиитѣ, които султанътъ бѣ принуденъ често да дава. Съ голѣмо влияние въ Неврокопска околия. Човѣкъ съ стоманени убеждения; добросърдеченъ, лояленъ, честенъ и вѣренъ.

20) Таско Стоилковъ отъ село Кочериново, Дупнишко. Почти винаги свързанъ съ Македонското освободително движение и затова отъ мнозина смѣтанъ като македонски българинъ. Той бѣше оригиналенъ чо-

вѣкъ, затова ще кажа нѣколко думи за него.

Мисля, че не бѣше свършилъ повече отъ основно училище. Прочелъ бѣше доста книги, но и доста безразборно; като нѣкогашенъ пунктовъ началникъ въ селото си, за сектора на ВМРО къмъ областитѣ около Рила и Пиринъ, презъ неговата ржка сж минавали книги къмъ тѣзи поробени области. Бидейки любознателенъ, прелиствалъ е всѣка книга, която му се е виждала по-интересна; затова оставаше впечатление у събеседницитѣ си, че има по-голѣмо образование. Съ удоволствие произнасяше речи, малко помпозни, като често се отклоняваше отъ главната си тема. Но и при речитѣ му, както и при разговоритѣ му, бѣше приятенъ и симпатиченъ за слушателитѣ.

Измежду всички изброени Таско остана най-дълго време депутатъ — отъ 1924 година до идването на комунистическата власть въ 1944 г. По време на така наричания личенъ режимъ на царь Борисъ, следъ 1934 година, и той е билъ избиранъ съ подкрепа на полицията, по-точно съ нейно съгласие; но въ Мелнишко той си имаше и лични връзки, а си бѣ спечелилъ симпатии въ много тамошни села.

Таско Стоилковъ подъ стража биде докаранъ въ попрището му народенъ представитель, и подъ стража трѣбваше да го завърши; спомнямъ си съ добро чувство къмъ него тази дефиниция, която съпругата ми Менча винаги ми припомняше, когато ставаше дума за него, къмъ когото и тя бѣше много добре разположена. Неговитѣ остроумия, анекдоти сж премного, за да ги изброявамъ тукъ. Но нека изтъкна кое бѣше първото му повикване подъ стража.

Следъ превратa отъ 9 юний въ България Т. Александровъ се бѣше прехвърлилъ въ едно село въ Горноджумайска околия. Около него се намираха нѣколко скопски четници на чело съ войводата имъ Величко Веляновъ, колкото юначенъ и преданъ, толкова и неукъ човѣкъ, крайно дисциплиниранъ. Александровъ му казва единъ день, че около полунощь трѣбва да отиде съ единъ свой другарь въ село Кочериново и да доведе по околни пжтища Таско Стоилкова, чиято кжща Величко е знаелъ отъ по-рано.

Сутриньта Тодоръ, както бѣ правилото му, се събужда по-рано, и следъ като се е омилъ и приготвилъ, запитва Величко дали е намѣрилъ Таско. Отговорътъ на Величко е кратъкъ: „Въ долната кжща е, въ стаята“. Упжтва се Александровъ къмъ съседната по-долна кжща, изкачва се по стълбата на втория етажъ и изненаданъ вижда до вратата на една стая четникъ съ щикъ на пушката. Но влиза въ стаята и за още по-голѣма изненада вижда въ нея правъ Таско Стоилковъ. Схваналъ веднага недоразумението, Тодоръ, съ обяснимото стеснение, се извинява предъ Таско, изтъквайки му, че Величко съвсемъ погрѣшно е разбралъ нареждането. Вмѣсто само да доведе съ себе си Стоилкова, Величко го е докаралъ въ селото и го оставилъ като арестантъ въ стаята, съ въоржженъ пазачъ предъ затворената врата. Въ стаята не е имало никакъвъ столъ или миндеръ; гола селска стая, каквито много често съмъ виждалъ по селата. Около два часа Таско е трѣбвало да стои правъ, или разхождайки се отъ прозорцитѣ до вратата.

Все пакъ недоразумението за Таско се е свършило съ друга изненада, по-приятна: Тодоръ го е запиталъ — дали ще приеме да бжде кандидатиранъ за депутатъ въ Мелнишка околия. Отговорътъ е билъ:„Каквото ми се заповѣда, стига да е по силитѣ ми, ще го направя“. А когато дойдоха на власть комуниститѣ, както цѣлиятъ Парламентъ, така и Таско е билъ лишенъ отъ депутатски мандатъ чрезъ нареждане на полицията. Следъ туй е билъ изведенъ и предъ така наричания „народенъ сжд“. Но е получилъ най-малкото наказание измежду всички депутати — само една година затворъ. Мнозина сж се и чудили, че така е станало.

Азъ намирамъ обяснението въ факта, че той все пакъ минаваше за нѣкогашенъ санданистъ; а комунистическата партия — безъ и самата да може добре да обясни защо си прави реклама съ санданизма — смѣтнала е за умѣстно да бжде снизходителна и къмъ Таско. Слушалъ съмъ и за единъ случай, който ужъ билъ направилъ впечатление дори на Молотовъ въ Москва, когато му е билъ съобщенъ отъ нѣкого. Ето случаятъ.

Преди втората голѣма война група депутати отъ българския Парламентъ посетили Русия. Но когато стжпили на руска земя, Таско Стоилковъ моментално се изпружилъ върху земята, викайки разплаканъ: „Охъ, света майчице Русио! Охъ, майчице . . .“ По брадата и мустацитѣ му, и по бърнитѣ му, се налепила пръсть, а той бършелъ съ ржка сълзитѣ си. Безъ съмнение, тая сцена е направила силно впечатление на наблюдаващитѣ руси. Възможно е отговорнитѣ български комунисти да сж знаяли за всичко туй и да не сж пожелали да застрелятъ и тоя, толкова показалъ се влюбенъ въ Русия, български народенъ човѣкъ, станалъ известенъ и на Молотовъ.

21) Атанасъ Маджаровъ, братъ на известния войвода въ Тракия Лазаръ Маджаровъ; бившъ учитель още отъ турския режимъ. Отъ Солунско.

22) Василъ попъ Димитровъ отъ Пиринския край.

Афери въ Пиринска Македония

Като „афери“ ще означа нѣколко случки, които бидоха отбелязани въ тоя край презъ десеттѣ години, т. е. отъ 1924 до 1934 г. Читателтъ самъ ще прецени до колко тѣ могатъ да се считатъ за афери. Повечето отъ тѣхъ сж произшествия отъ различенъ видъ.

1) Въ друга книга е отбелязано вече наказанието, което получи ренегатътъ-разбойникъ Илия Пандурски, изпращанъ отъ сръбската власть да тормози крайграничнитѣ колибари, овчари и пр. въ Горноджумайско, донейде и Петричко. Споменатa бѣ тамъ голѣмата радость на селянитѣ като чуха, че е намѣрилъ заслужения си край този пропадналъ типъ.

2) Въ друга книга сжщо се споменава и за голѣмото вълнение, което не само въ тази область, но и изъ цѣла България, настжпи поради загубата на Тодоръ Александровъ. Само нѣколко дни продължи издирването на виновницитѣ за неговата смърть; нѣкои отъ тѣхъ веднага получиха наказанието си, а други го получиха следъ четири години.

3) На 2 мартъ 1928 година една сръбска банда избива следнитѣ лица отъ с. Добри Лжки, което не е далеко отъ границата: Елена Мишева, 70-годишна старица; Ката Георгиева, 30-годишна; Петъръ Георгиевъ, 22-годишенъ; Стоянъ Георгиевъ, дете на две години.

По сжщото време пакъ сръбски банди, т. е. поставили се въ сръбска услуга българи отъ комунистическата партия, отъ лѣвото крило на земедѣлската партия, а тукъ-таме и нѣкой недоуравновесенъ анархистъ, убиха Георги Ст. Църкаровъ отъ с. Лешко, Горноджумайско, на 29 мартъ с. г., убиха сжщо Т. Динковъ отъ с. Гореме, Петричко, — на 5 май с. г.

4) Банда отъ сръбски стражари и ренегати въ тѣхна служба сж нападнали на 24 юлий 1928 година Стефанъ Тошковъ отъ с. Гореме, Светиврачко; измжчвали го, за да научатъ отъ него сведения, интересуващи сръбската власть.

Съ сжщата цель бандата е заловила и изтезавала Стойчо Георгиевъ и другъ единъ селянинъ отъ сжщото село, на сжщата дата.

На 7 септември с. г., такава банда е заловила жителя на с. Вракукуповица, Петричка околия, пакъ за разузнавания чрезъ изтезание.

На 8 с. м. това се е повторило съ селянина отъ петричкото село Сливница — Дамянъ Петровъ.

На 10 септемврий с. г. е отвлеченъ и разпитванъ пакъ отъ сръбскоренегатската група Кольо Христовъ отъ с. Гореме, както и Атанасъ Панковъ и Гаврилъ Илиевъ отъ с. Сухострелъ.

5) Една такава сръбска група, на чело, ако не се лъжа съ нѣкой си Георги Манчевъ, попадна на засада, поставена отъ селската милиция къмъ Огражденъ и цѣлата — състояща се отъ 6 души — бѣ избита. Още единъ-два пѫти загинаха двама или трима души сръбски разузнавачи, пратени на българска територия. Единиятъ е ималъ намѣрение презъ Рила да прехвърли къмъ Южна България.

6) На 28 януарий 1933 година влакчето, което пѫтува отъ Петричъ къмъ Горна-Джумая, е спрѣло на гара Бѣлица, Светиврачко. Въ този моментъ десетина въоръжени лица влизатъ въ вагона, кѫдето стражари пазѣли трима арестанти — Димитъръ Чифчиевъ, Илия Гюровъ и Никола Червенковъ; обезоръжаватъ стражата и подкарватъ съ себе си арестантитѣ въ тъмнината. Малко подиръ това тримата сѫ намѣрени избити въ близката околность.

Тия трима презъ миналата година бѣха нападнали пунктовия учитель въ с. Петрово, Мелнишко, Даскаловъ; ограбили паритѣ, които той е носилъ за раздаване на учителитѣ въ околнитѣ села; и следъ това звѣрски го убили. Тримата виновници сѫ били държани въ Горноджумайския затворъ съ месеци, очаквайки да се яватъ предъ сѫда, кѫдето да ги защищаватъ адвокати, за да минатъ съ по-малко наказание, пъкъ, може би и да се изкарватъ невинни. Тия, които сѫ ги задигнали отъ влака, сѫ били убедени, че сѫ приложили онова бързо и заслужено наказание, което народътъ въ цѣлия тамошенъ край е желаелъ.

7) Цѣли години минаваха при пълно спокойствие. Неочаквано една нощь между Свети Врачъ и дефилето на Кресна единъ автомобилъ съ нѣколко души търговци-българи, които се връщали отъ Гърция, бива нападнатъ на шосето около с. Долна Бѣлица. Отъ с. Микрево, което отстои на около 3 километра дѣсно отъ р. Струма, нѣкои лица забелязали, че внезапно фароветѣ на автомобила сѫ угаснали и колата не тръгнала къмъ северъ. Твърде бързо милиционеритѣ се явили на мѣстото и видѣли търговцитѣ навързани и наблъскани въ единъ трапъ край пѫтя. Тѣ заявили, че една група отъ 5-6 души полумаскирани хора сѫ ограбили всичкитѣ имъ пари. Въ цѣлата околность до границата всички селяни съ оръжие незабавно сѫ се дигнали, и независимо, че сѫ се укрили изъ разни мѣста, всички нападатели бидоха заловени. Единъ или двама отъ тѣхъ не сѫ имали време да се скриятъ по-далече, а се потопили въ водитѣ на Струма почти до устата си, като съ една ржка се подкрепвали за клонитѣ на надвисналитѣ надъ рѣката върби. И тѣ бързо сѫ били заловени. Всички сѫ получили наказанието си моментално. И това бѣше единствената добра поука за всички отъ тоя сортъ, които биха пожелали да си опитатъ щастието съ обири, чрезъ които можеше да пострада търговския обмѣнъ на югъ къмъ Гърция.

8) Опитали се бѣха български емигранти въ Сърбия да вербуватъ свои доносчици и евентуално ятаци къмъ селата Крупникъ и Градево — Горноджумайско. Но всичко на време е било разкрито отъ мѣстнитѣ органи на Спомагателната организация и виновницитѣ заслужено наказани.

9) Съ пълно съдействие на гръцкитѣ военни и цивилни власти Тодоръ Паница правѣше опити да организира свои нѣкогашни сътрудници, отъ времето на земедѣлския режимъ, чиито прояви въ Пиринска Македония достатъчно, макаръ и не напълно изчерпателно (защото за това биха били нужни много страници) сѫ описани въ книга втора съ

мои спомени. Човѣкъ се пита: какво въ сѫщность целѣше Паница като въвличаше въ опасна авантюра тия хора? Окупацията на гр. Неврокопъ съ помощьта на преоблечени гръцки полицаи и войници, а и на малоазиатски гръцки бѣжанци, не би му дала не само нѣкаква крайна победа, но и никакъвъ по-ограниченъ резултатъ. Защото още когато се бѣха явили при границата неговитѣ банди, преди да стигнатъ до Неврокопъ, щѣха да бѫдатъ посрещнати чрезъ сражения отъ страна на много десетки селски милиционери. А и въ самия градъ биха се дигнали хора, за да не говоримъ за гарнизона, който при подобно външно нашествие не би стоялъ съ скръстени рѫце.

Ако пъкъ би искалъ, съ една шепа свои привърженици отъ миналото, да прогласява евентуално комунистическа революция и власть въ Неврокопска околия, проекта става още по-смѣшенъ. Комуниститѣ потайничко си поддържаха връзки съ нѣкои отдѣлни лица въ околията, като имъ пращаха по нѣкое кратко позивче или рѣдко по нѣкой брой отъ виенската „Балканска федерация". И това — поне по моя преценка — имъ бѣ достатъчно, за да живѣеха дори сто години съ своитѣ химери, ако на 19 май 1934 година отчасти, а презъ септемврѝий 1944 година изцѣло не бѣ се установила въ България дирижираната отъ вънъ диктатура. Така че, истинска лудория вършеше Паница, като поставяше тия хора въ връзка съ гръцки канали, като имъ изпращаше тайни мастила и нѣкакви други химикали въ връзка съ проектирани конспирации.

Комунистическата централа не би означила като предателство и злочинство, а като подвигъ едно навлизане на гръцки черкези въ Неврокопъ и сигурно избиване на невинни хора. Така, както за нея е героиченъ подвигъ и избиването на около сто и петдесеть души съвсемъ невинни хора въ софийската катедрала Света Недѣля презъ априлъ 1925 година. Впрочемъ, въ тѣхнитѣ теории влиза, че моралътъ не е нищо друго освенъ единъ буржоазенъ предразсъдъкъ и глупость. И затова комуниститѣ смѣтатъ престѫпление, че сѫ били наказани по-главнитѣ виновници въ тая Паницова и гръцка конспиративна мрежа, които сѫ били открити, направили сѫ пълни признания, а сѫ имъ били намѣрени и шифритѣ, тайнитѣ мастила и прочее. Който чуе за комунистическитѣ дандании около наказанитѣ въ село Дъбница, добре е да узнае изложенитѣ съвсемъ накратко по-горе факти, за да просѫди обективно. ВМРО показа добра воля като направо освободи, макаръ да имаха голѣма вина, повече отъ десеть души измежду заловенитѣ. Но тя не би могла да освободи всички, а и нѣмаше свои затвори — както и другаде сме казали — кѫдето да държи провиненитѣ.

Управата на Българската комунистическа партия е наредила да се отбележи чрезъ възпоменателна плоча, или нѣщо подобно, наказанието на въпроснитѣ конспиратори — сътрудници на Паница. Това е една обида къмъ българското родолюбие.

Не плоча, а паметникъ трѣбва да се направи до черквата Света Недѣля, въ центъра на София, или самата тя да се обърне на светилище-музей; защото комуниститѣ въ тая черква отнеха презъ априлъ 1925 г. живота на споменатитѣ сто и петдесеть съвършено невинни българи, и още повече на брой раниха, като събориха храма съ предварително зареденъ динамитъ. Има ли по-подходящъ поводъ за обявяване на едно светилище?

Това бѣха, казахъ, напълно невинни хора, които нищо общо не сѫ имали съ нѣкаква антикомунистическа борба. А наказанитѣ въ с. Дъбница приятели на Паница бѣха въ чужда, антибългарска услуга.

Стои като светилище-музей черквицата въ гр. Батакъ, кѫдето убийцитѣ на невинни лица се скриваха задъ факта, че имало подигнато възстание срещу тогавашната Турция. Въ случая съ Света Недѣля нѣма

нито такъвъ параванъ, задъ който да се скриватъ злодейцитѣ.

Въ книга трета съ мои спомени е разказа на Менча Кърничева, съ редица данни, че Паница бѣше като у дома си въ канцеларитѣ на висшитѣ полицейски и военни власти въ Солунъ и Бѣлградъ. А ето какво ни казва въ книгата си „Повеля на дълга" (1972 г.) известната българска комунистка Цола Драгойчева:

„Оржжие пристигаше чрезъ други „входни врати" — Гърция и Югославия: прекарваха го презъ границитѣ нелегално наши политически емигранти и дейци на ВМРО. Разбира се, касае се до дейци отъ лѣвицата на тая революционна организация, хората около легендарния Тодоръ Паница . . .; на тѣхъ партията бѣ повѣрила доставкитѣ на оржжия откъмъ Гърция (Солунъ) — презъ долинитѣ на Мѣста и Струма и презъ пиринскитѣ усои . . . Презъ западната граница оржжието бѣ пренасяно отъ политическитѣ емигранти, настанени по това време въ граничнитѣ райони на Югославия . . . ."

Цола не ни казва: сами ли си позволиха да се настанятъ край границитѣ на България въпроснитѣ емигранти, на гръцка и югославска територия? Безъ знанието на гръцкитѣ и югославскитѣ власти ли тия емигранти търсѣха по Гърция и Югославия оржжие и го донасяха до границата и сетне сж го прекарвали къмъ България? Или пъкъ самитѣ тия власти имъ го доставяха за борба противъ ВМРО и самата България? Отлично признание за дѣлата на предателя Паница!

10) Въ друга глава, въ настоящата книга, е разказано вече за аферата съ Симеонъ Кавракировъ, важенъ функционеръ на Българската комунистическа партия, т. е. въ нейния секторъ именуванъ „ВМРО—Обединена".

11) Въ друга глава сжщо се говори за аферата, чийто „герой" е Иванъ (Йонката) Вапцаровъ отъ градъ Банско.

12) Нападението на гръцката армия и навлизането й въ територията на България (предимно въ Петричка и Мелнишка околии) е споменато накратко въ книга трета съ мои спомени. Това бѣ важно събитие отъ международно значение.

ГЛАВА ПЕТА

ДЪЛОТО НА ЕМИГРАЦИЯТА

ОРГАНИЗИРАНАТА ЕМИГРАЦИЯ — Братства

Въ България живѣятъ около единъ милионъ македонски българи; следователно, логично е тамъ всѣкога да се развива голѣма дейность въ полза на македонската освободителна кауза.

— „Станете само граждани на България!“ — така говорятъ нѣкои на македонскитѣ емигранти.

Тѣ никога не сж били лоши граждани на българската държава.

Ние даваме, обаче, другъ съветъ: „Останете си всѣкога предимно емигранти отъ Македония! Това значи да останете съ вашето свежо чувство къмъ нея, съ съзнание, че трѣбва да се борите, незабравяйки, че тя е въ робство.“

Въ Америка македонцитѣ още по-лесно могатъ да кажатъ, че ще си бждатъ само граждани на тая богата страна.

Искатъ нѣкои въ сжщность да внушатъ на македонцитѣ, че трѣбва да станатъ партизани, или, съ една дума, да се погълнатъ въ мѣстния животъ.

А не могатъ ли така да се погълнатъ само отъ свои лични грижи и македонцитѣ въ самата поробена земя, като виждатъ подобенъ примѣръ отъ страна на тия тѣхни братя, които иматъ пълна възможность да се борятъ? Или само отъ потиснатитѣ ще се иска борба?

Та тъкмо съ такива съвети, съ такива разбирания сж се сплули безъ време мнозина македонци въ България, прости и учени, бедни и богати. Мнозина и не искатъ да имъ се каже, че сж отъ Македония. Има и такива, колкото и малко на брой, що сж побѣгнали отъ поробената страна, тъкмо за да не изпълнятъ дълга си като българи.

Необходимо е точно обратното — чрезъ постоянни прояви емиграцията да се хвърля въ очитѣ на наблюдателя винаги, като нѣщо съзнателно, действуваще, самостойно. Разбира се, тая обособеность съ нищо не би засегнала братскитѣ отношения съ мѣстнитѣ българи.

Следъ Балканската война и нови съображения диктуватъ подобно развитие. Въ Македония биде забранена всѣка българска проява. Ако и емиграцията се обезличи обществено, като часть отъ македонското българско население, очевидно е, че вънъ отъ далечната наша емиграция въ Америка, нѣма да има на лице никаква македонска легална обществена групировка, която да напомнюва за Македония, да я представлява, да издига открито нѣкакъвъ идеалъ, да предявява нѣкакви искания предъ свѣта. Сжщитѣ причини, които по неизбѣжность наложиха революционната борба въ Македония следъ 1912 и 1918 г., налагатъ още повече на емиграцията да развива своя организационна деятелность. Докато Македония бѣ подъ турския режимъ, все още македонскитѣ емигранти можеха по-бледо да се проявяватъ, понѣкога и съвсемъ да заспиватъ. Македонската емиграция не може да копира, както нѣкои могатъ да мислятъ, поведението на емигриралитѣ въ Германия или Унгария нѣмци и маджари* отъ територитѣ на другитѣ държави, — като се приеме, че тѣ сж политически неактивни. Когато българитѣ въ Македония ще получатъ поне 10 на сто отъ правата, що иматъ нѣмскитѣ и унгарскитѣ малцинства, тогазъ нашата емиграция може да гледа малко по-безгрижно на своята задача, макаръ това да не се смѣта

* Имаме предъ видъ нѣмски и унгарски бѣжанци следъ Първата свѣтовна война.

никога достойно за единъ народъ съ неизвоювана още национална свобода.

Нѣкогашнитѣ емигранти отъ Моравско се изгубиха въ свободния животъ на България, не се бориха, не издигнаха единъ моравски въпросъ, който трѣбваше да предадатъ открить на своитѣ деца, макаръ родени въ България. Разпиляването изъ партиитѣ означава пилѣене на енергия единъ срещу другъ, взаимно отчуждаване и пълно обезсилване. Но има и нѣщо по-важно: наредени подъ партийнитѣ знамена, върху които сж написани и разни програми за външна политика, емигрантитѣ оставатъ безъ свое общо знаме. А нѣма ли на лице едно общо знаме, една обща политическа идея за всички македонци, въ и вънъ отъ Македония, това въ очитѣ на свѣта ще означава, че не сжществува общонародно дѣло, че нѣма македонски въпросъ. Накратко, само безпартийностьта осигурява дълготрайность на освободителното дѣло. Тоя нагледъ второстепененъ въпросъ е въ сжщность капиталенъ: не се касае до временна тактика, а за едно начало, засѣгащо правилния развой и самото сжществуване на едно сериозно освободително движение.

Емигрантитѣ могатъ да бждатъ сплотявани само въ името на освободителния идеалъ. И най-подходяще е да бждатъ призовани за работа въ името на тоя идеалъ само отъ институти, чиято единствена задача е да се грижатъ за Македония, ако щете, чийто манталитетъ е по-близко до тѣхния, като такъвъ на хора еднакво живо чувствуващи нуждата отъ завръщане въ свободенъ роденъ край. Македонскитѣ институти въ съзнанието на емиграцията трѣбва да бждатъ нѣщо като задгранично правителство на Македония. Съ пълно право тѣ сж поне дотолкова едно македонско правителство, доколкото нѣкога Централниятъ комитетъ на българскитѣ революционери въ Румъния се е наричалъ „Привременно българско правителство“.

Миналото ни учи, че когато нѣкои правителства въ София сж искали да правятъ държавна македонска организация, успѣвали сж да направятъ само услуга на поробителя.

Въ рамкитѣ на всичко казано до тукъ, всѣки българинъ може да схване и спази въ говорене, писане и действие нуждната граница. Тя не бива да се надхвърля въ вреда нито на българското всенародно духовно единство, нито на възможноститѣ за спасяване на поробената българщина чрезъ политическо обособяване на Македония. Последствията, естествено, ще бждатъ лоши, ако остане само на поробенитѣ българи да се грижатъ за тази полезна граница.

Горнитѣ думи взимамъ отъ една моя книга, която е съвършено изчерпана.* Тѣ изразяватъ почти напълно становището и постжпкитѣ на нашата емиграция между дветѣ голѣми войни, доколкото нейната дейность не бѣ спжвана отъ държавнитѣ власти въ България. Защото — за жалость, но и за срамъ — такива прѣчки имаше премного. Отъ 1893 година, когато емигрирали въ България македонски българи започватъ да се организирватъ, до днесъ, когато пиша тия редове, сж изминали седемдесеть и осемь години. Презъ тридесеть и шесть години отъ този периодъ (т. е. следъ 1934 г.) емиграцията ни бѣ абсолютно възпрепятствувана въ България да развива деятелность въ защита на Македония — било при царски, било при републикански режими. Това значи, че Конституцията на България е била потжпквана отъ страна на нейнитѣ правителства. Обратно, въ Америка никога животътъ на емиграцията

---

* Брѣгалнишки — „По трънливия пжть на македонското освободително дѣло“, 1939 г., стр. 412-416. Тя бѣ отпечатана въ десеть хиляди екземпляри, но преди още да бжде разпространена всички екземпляри се изгубиха въ хаоса на последнитѣ седмици отъ Втората свѣтовна война. Запазени бѣха само стотина екземпляри.

не бѣ възпрепятствуванъ отъ тамошнитѣ власти. И въ книга трета съмъ споменалъ по това.

Като прибавимъ къмъ казаното четири години сериозни смущения и гонитби при режима на Стамболийски срещу легалнитѣ македонски организации, сетне около шесть години прикривани задъ македонски маскировки конспирации на звенарско-сръбски машинации срещу македонското дѣло, а и поне четири години смущения отъ страна на стария върховизъмъ, излиза че презъ 52 години емиграцията е била спъвана отъ българи; едва презъ 26 години е била спокойна, за да върши каквото злочеста Македония е очаквала отъ нея и каквото националнитѣ повеления сж й налагали.

Тая емиграция е, значи, доста стара. За дѣлото й ще се споменава въ нашата история така, както не може да се забрави и ролята на нѣкогашната българска емиграция въ Румъния, донейде въ Русия и Сърбия, преди освобождението на България. Като се вземе предвидъ броя на македонската емиграция, нейната роля би следвало да е и по-голѣма. Фактически тя не е малка; но би била и по-плодоносна, ако не бѣха поне споменатитѣ препятствия. Защото известни смущения идваха и отъ други страни, като плодъ на „новитѣ времена", които донесоха много идеенъ хаосъ и политически бъркотии въ Европа и свѣта следъ Първата и Втората световна война.*

Нѣкои македонски българи намѣриха прибѣжище въ България веднага подиръ нейното освобождение поради печалбарски стремления; но най-голѣмо бѣ ядрото, което се озова тамъ въ името на освободителната идея; то бѣ прокудено, защото се е старало, рискувайки, да подпомогне тържеството на тази идея. Съ привързаность къмъ Македония останаха и ония много и много десетки хиляди души, които брутално бѣха изгонени отъ вѣковната имъ родина — особено отъ бѣломорскитѣ области, само защото бѣха българи. Не забравиха прадѣдовскитѣ огнища и онѣзи, които веднага следъ освобождението на България се бѣха прехвърлили да живѣятъ на нейна територия, въ близость съ напуснатитѣ домове въ Царевоселско, Паланечко, Кочанско, Малешевско, считайки, че установената граница нѣма да е дълговѣчна. Но имаше такива емигранти и отъ други македонски краища.

За прояви на емиграцията до 1924 г., при съвземането й следъ Първата свѣтовна война, вече съмъ загатналъ въ книга втора съ мои спомени. Но нейната работа продължи безпрепятствено още десеть години следъ това. Подробна и цѣлостна история на емигрантската деятелность може нѣкога да бжде написана отъ другиго, който биималъ възможность да използува материалитѣ въ Българската народна библиотека въ София и други недостжпни днесъ за мене източници. Каквото тукъ и въ приложение ще кажа за нея, е по-скоро една скица.

Нѣкои обичатъ прибързано да подценяватъ значението на емиграцията. Но грѣшатъ. За старата българска емиграция достатъчно е да споменемъ само имената Браила, Букурещъ, Одеса, Цариградъ, Бѣлградъ, та да се сетимъ и за услугата, която отъ тамъ принесоха на националната ни идея редица анонимни или станали знаменити български синове, между които бѣха и Раковски, Каравеловъ, Ботевъ, Филипъ Тотю, Стефанъ Караджата, дѣдо Ильо Малешевски. Нужно ли е да подсещамъ, че емигранти биваха понѣкога и Дамянъ Груевъ, Гоце Дѣлчевъ, Хр. Матовъ, Т. Александровъ, Т. Лазаровъ, Борисъ Сарафовъ, Мише Развигоровъ, Чакаларовъ, д-ръ Татарчевъ, Пито Гулевъ, Пере Тошевъ,

---

* Въ книга втора съ мои спомени, глава първа, е казано сбито за състоянието и работата на нашата емиграция въ България подиръ Първата свѣтовна война.

Сандански, Гьорче Петровъ и пр. А отъ вънъ дойдоха — отъ България — Чернопѣевъ, Пѣйо Яворовъ, Тома Давидовъ, Лука Ивановъ, Герджиковъ, Гарвановъ, Атанасъ Бабата, и редица други като тѣхъ. Спирайки се на тоя въпросъ, трѣбва да оставимъ на край идейнитѣ течения, разногласия и спорове въ освободителното движение. Установяваме само, че не може да се подценява, особено пъкъ изцѣло да се отхвърля, значението на нѣкого задето е билъ емигрантъ, или дошелъ отъ далече въ редоветѣ на борцитѣ за свобода. Другаде съмъ казалъ че нѣмаше значение и родното мѣсто на бореца; почти всички върховистки войводи, напримѣръ, бѣха македонци; а множество привърженици на ВМРО бѣха хора отъ България. Гарибалди нѣкога се борѣше за свобода дори въ Бразилия и Уругуай, макаръ да бѣ италианецъ; а Тадеушъ Косцюшко, полякъ и временен емигрантъ, се слави въ борбата за освобождението на Американскитѣ съединени щати. Байронъ пъкъ отиде отъ Англия да умрѣ за освобождението на Гърция. Ипсиланти тръгна отъ Румъния, за да освобождава Гърция.

Значи, емиграциитѣ на разни поробени народи сж давали и кадъръ за революционни борби, когато другояче тия народи не сж могли да си помогнатъ, или поне да обърнатъ вниманието на свѣта къмъ тѣхната сждба. Но вънъ отъ това, главната задача на организиранитѣ емигранти се е състояла въ тѣхната легална борба, въ тѣхната защита на истината и правдата, които сж бивали така често погазвани за смѣтка на народитѣ. Въ това отношение сжщо могатъ да се посочатъ много чужди примѣри; но нека се ограничимъ само съ тоя на ирландцитѣ, които живѣеха въ далечна чужбина и толкова ефикасно помагаха на каузата на своето старо отечество.

Относно епохата между двете свѣтовни войни нашата емиграция може да бжде възторжено поздравена заради нейната идейна сплотеность. Много шумъ дигнаха известни групички или отдѣлни лица отъ нейната срѣда, съ намѣрение да я разцепватъ. Но тѣхната зла воля бързо биваше долавяна отъ всичко, което бѣ по-будно и активно. Ставаше ясно, че се е касаело до опити да се впрѣга емиграцията въ чужда кола, което тя не допусна.

Важно обстоятелство — ако въобще е нужно да го изтъкваме — е това, че тая голѣма маса хора бѣха напуснали кжщитѣ си и бѣха дошли именно въ България; а не отидоха въ Гърция, нито въ Сърбия, които за по-голѣмата часть отъ македонската територия се явяватъ и поблизо географски. Въ България отиваха тия бѣжанци, защото бѣха българи; за нищо друго. Ако отидѣха въ Сърбия или Гърция, сигурно тамъ държавнитѣ власти и обществото би ги улеснило повече материално. Но тѣ не се водѣха отъ такива стремежи; иначе нѣмаше и да излагатъ на рискъ имота си и живота си въ турския режимъ.

На десетия конгресъ на македонскитѣ братства,[44] станалъ въ София презъ януарий 1932 година Софийскиятъ митрополитъ Стефанъ, следъ извършения отъ него молебенъ, въ високопатриотична речь каза и следнитѣ думи, изразяващи чиста истина:

„Въ качеството ми на председатель на Изпълнителния комитетъ на бѣжанцитѣ, азъ имахъ наново осезателни доказателства чия е била Македония въ миналото, когато е нѣмало още Екзархията. И когато нѣкои възразяватъ, че Македония се е опредѣлила като българска благодарение на Екзархията, ние ще кажемъ: Македония създаде Екзархията.

Шестстотинъ хиляди бѣжанци! Това не е число безъ значение, не е фактъ за пренебрѣгване. Тѣхното число не говори ли за единъ страшенъ гнетъ? Ние, които най-много ценимъ мира, искаме да се премахне причината, която създаде бѣжанството.“

Грамадната българска емиграция въ България, както и населението въ Пиринския край, не пожела да признае като своя онази „македонска република“ въ границитѣ на Югославия, кѫдето се прогонва българското име, изопачава се българския езикъ и насила се насажда нѣкакво ново „национално“ съзнание надъ нашитѣ братя. Не пожелаха тия македонски българи — на брой сега надъ осемстотинъ хиляди души вече — да признаятъ подобно нѣщо дори когато комунистическото управление въ България имъ смѣняваше документитѣ, вписвайки ги като „македонци по народность“; и когато си послужи съ побоища надъ тѣхъ, за да се признаятъ за принадлежащи на такава народность.

Безброй насилия изсипаха върху македонската емиграция комунистическитѣ полицаи, но обичьта й къмъ старитѣ български огнища въ Македония, и скритото нейно борческо чувство, не сѫ намалѣли.

Бидейки ржководими отъ силна идея, емигрантитѣ не можеха да не станатъ и единъ факторъ, доста важенъ, въ развоя на Македонския въпросъ. Още повече порастна значението на македонската българщина въ границитѣ на България следъ 1912 г., когато въ тѣхъ се приключи и Пиринската область съ около двеста хиляди души българско население, между което имаше известенъ — малъкъ, обаче, — брой мохамедани, власи и евреи.

Естествено бѣ, значи, нашитѣ емигранти да се организиратъ възможно по-стегнато. Така, до 1934 година тѣ иматъ къмъ седемстотинъ легални дружества — градски и селски. Отъ тѣхъ къмъ 250 сѫ братства, начело съ Националния комитетъ, който води политическата дейность на цѣлата емиграция. Къмъ 250 младежки организации съ двадесеть хиляди редовни членове, дадоха повече устремъ на цѣлата македонска акция задъ граница. Прибавиха се надъ шестдесеть женски дружества, обединени въ свой съюзъ. Наскоро следъ Първата свѣтовна война се създаде съюза на дружествата „Илиндень“, въ които членуваха нѣкогашни участници въ революционното движение, намиращи се като емигранти въ България; задачата на тая организация е сѫщо благотворителна и взаимоспомагателна, но моралното й значение е очевидно. Другаде говоримъ и за студентската организация „Вардаръ“ и бѣгло загатваме за съюза на студентскитѣ македонски дружества въ Европа. Споменахме на друго мѣсто и за Парламентарната македонска група, появила се подиръ 1923 г.; нейнитѣ членове се избираха въ Пиринския край. Поникнаха и кредитни македонски институти — въ лицето на Македонската народна банка и Кооперативната банка. Пакъ следъ 1923 година започна своята дейность и Македонскиятъ научен институтъ, който въ известна смисъль може да се смѣта като македонска академия на наукитѣ; издаваното отъ Института списание „Македонски прегледъ“ завинаги ще прави честь на Македонското движение.

Работата на тия организации се развиваше съ завидна дисциплина, като всѣка отъ тѣхъ съумяваше да се държи въ рамкитѣ на нейната задача, а всички допринасяха, за да изпъква македонския въпросъ предъ общественото мнение като живъ, остъръ, очакващъ справедливото си уреждане чрезъ въздигането на Македония въ самостоятелна държава.

Въ течение на шестнадесеть години — отъ 1919 до 1934 г. — казанитѣ сдружения свикваха неизмѣнно годишнитѣ си конгреси, на които сѫ присѫтствували като зрители хиляди мѣстни българи. Тамъ сѫ се чували въодушевенитѣ поздрави на редица български организации, произлизащи отъ разнитѣ категории на обществото — като почнемъ отъ духовенството и свършимъ съ инвалидитѣ отъ войнитѣ.

Може би стотици пѫти се чуха въ чуждестранния печатъ — включая въ този на поробителитѣ — отзиви за проявитѣ на емиграцията ни, за нейнитѣ конгреси и стремежи. Колкото за бѣгла ориентация привеждамъ

тукъ нѣкои цитати.

Посетилъ македонскитѣ бѣжанци въ Месемврия, началникътъ на шведската мисия за подпомагане, д-ръ Баръ, помѣсти въ шведскитѣ вестници статия, въ която между другото заяви:

„Силно впечатление ми направи обстоятелството, че въ всѣка кжща на македонскитѣ бѣжанци, на стената, стоеше окаченъ календаръ съ изрисувани по него мѣстности отъ напуснатата родина и съ портрета на Тодоръ Александровъ, македонски герой. Отъ туй азъ разбрахъ, че Македонския въпросъ стои откритъ. Защото бѣжанцитѣ отъ тази страна винаги мислятъ за свободата на своето отечество."

(Цитирано отъ „Македонска Трибуна", 16 юний 1927 г.)

Едно съобщение отъ София до в. „Крисчанъ Сайънсъ Мониторъ" въ Бостонъ (2 декемврий 1929 г.) известява:

„ Осмиятъ конгресъ на делегатитѣ на македонскитѣ братства въ България, свикани отъ Националния комитетъ да изразятъ отношението на 500,000-тѣ бѣжанци спрямо дейностьта на една малка група на незадоволени македонски дейци, току-що се приключи.

Конгресътъ бѣше едно извънредно доказателство за единството и преданостьта на македонския народъ и отъ мнозина се описва като най-ярка манифестация на македонския ентусиазъмъ, каквато нѣкога е виждана въ България. Заседанията бѣха всички спокойни и се отличаваха съ пълна свобода за изказване и бѣха пропити отъ такава една атмосфера, която характеризира религиознитѣ събрания. Пѣсни често бѣха пѣти, напомнящи черковни химни.

Изповедитѣ, които се направиха въ последното заседание отъ страна на нѣколцина отъ опозиционната група и заявленията за посвещаване отново на общото македонско дѣло, дадоха на конгреса видъ на събрание отъ кръстоносци, жертвуващи себе си за една свещена мисия. Македонското чувство за ревизия на днешното балканско положение е по-силно отъ всѣкога."

Голѣмиятъ английски вестникъ „Манчестеръ Гардиянъ" е напечталъ дописка отъ своя кореспондентъ по поводъ 8-я общъ конгресъ на македонскитѣ емигрантски организации въ България, въ която пише:

„Годишниятъ конгресъ на македонскитѣ братства, който токущо се състоя въ София и въ който участвуваха повече отъ 400 делегати, представляващи 160 дружества, сжществуващи въ всички части на България, може да се смѣта за най-важенъ въ недавната история на Македонското движение, и за едно събитие отъ голѣмо значение за бждещето на Балканитѣ. Дветѣ причини за особената важность сж убийството на генералъ Протогеровъ и учредяването на диктатурата въ Югославия.

Следъ смъртьта на генералъ Протогеровъ мнозина въ България и вънъ отъ нея мислѣха, че Македонското движение ще отслабне много; и предъ видъ заплашващето разцепление въ македонскитѣ редове, този конгресъ на братствата бѣше очакванъ съ интересъ, защото всички смѣтаха, че сериозни несъгласия сега биха били фатални за Движението.*

---

* Кореспондентътъ на голѣмия английски вестникъ е ималъ предъ видъ опититѣ на оня фронтъ отъ редица врагове на Македонското движение прикритъ задъ така наречените „протогеровисти", който имаше интимното, но твърдо желание да разстрои македонската борба за свобода. Това бѣ вториятъ подобенъ опитъ; първиятъ бѣ направенъ въ 1924 г., чрезъ убийството на Тод. Александровъ. Опититѣ, обаче, и въ двата случая мизерно пропаднаха.

Докладътъ на Националния комитетъ, органъ, който ржководи работитѣ на обединенитѣ братства, бѣше одобренъ въодушевено съ голѣмо мнозинство и повечето отъ членоветѣ на Комитета бѣха преизбрани. По такъвъ начинъ конгресътъ показа, че македонцитѣ въ България сж обединени. Тѣ сж по-въодушевени, пълни съ надежди и решени, повече отъ когато и да било отъ войната насамъ.

Второто обстоятелство, което направи този конгресъ особено важенъ, бѣ положението, създадено отъ диктатурата въ Югославия. Македонцитѣ чувствуватъ, че важни събития сж предстоящи на Балканитѣ.

Тѣ очакватъ, че всички несръбски народи въ Югославия ще започнатъ, рано или късно, една ожесточена борба срещу владичеството на Бѣлградъ. Тѣ се надѣватъ да участвуватъ много активно въ тази борба. Тѣ сж въодушевени отъ вѣрата, че тѣхното време е близко и смѣтатъ, че началото на края се вижда.

Затова конгресътъ бѣ проникнатъ отъ една атмосфера на очакване, въодушевление и надежда. Най-горещи сѫчувствия бѣха официално изразени къмъ хърватитѣ, които македонцитѣ сега смѣтатъ за съюзници. Бѣха изработени проекти за по-активна пропаганда въ чужбина и за тази цель бѣ записана една голѣма сума. Никога македонцитѣ не сж давали така щедро. Тѣ искатъ да коватъ желѣзото докато е горещо."

(Цитирано отъ „Свобода или Смъртъ", отъ 12 февр. 1929 г.)

Италианскиятъ вестникъ „Илъ Тевере" пише (цитирано вече):

„Великолепниятъ успѣхъ на македонския конгресъ, събралъ се презъ тия дни въ София, ще послужи за окончателното разбиване на една кампания на лъжи, която презъ последнитѣ месеци се бѣ засилила, за да опетни най-благородното движение за независимость и свобода въ Европа.

Убийството на Протогеровъ и нѣкои инциденти бѣха използувани ловко отъ пансръбската пропаганда, която, въпрѣки очевидностьта, иска да отрече Македонския въпросъ. Борбата на македонскитѣ революционери бѣ представена като агонизираща. Споредъ мнението на Бѣлградъ, сподѣляно повече или по-малко добросъвестно и отъ Парижъ, единъ силенъ натискъ въ София би билъ достатъченъ и за Македонския въпросъ не би се приказвало вече.

Не знаемъ доколко убедена, Англия се вмъква трета въ комплота, и ето зародиша на оная англо-френска постжпка въ София, презъ юлий м. г., която съставлява истински атентатъ срещу суверенитета на единъ независимъ народъ.

Англо-френското съглашение нѣма ограничени дипломатически фронтове; то се проявява навсѣкжде солидарно, чрезъ взаимни компенсации. Вжтрешниятъ животъ на едно движение, принудено да действува чрезъ единъ необходимъ тероризъмъ, не може да бжде сжденъ чрезъ обикновени преценки. Има неумолими вжтрешни закони като безспирната борба противъ потисника.

Сжществено е, че Иванъ Михайловъ има днесъ въ ржцетѣ си цѣлото движение, трептящо отъ жарь и самопожертвуване за много тежкитѣ и дълги битки, които го очакватъ още."

(Взето отъ „Свобода или Смъртъ", 24 февр. 1929 г.)

Вестникъ „Бундъ" отъ Бернъ, отъ 12 мартъ 1931 година публикува редакторска статия, въ която се казва:

„Отъ времето едва на единъ човѣшки животъ, отъ голѣмото възстание на Св. Илия срещу жестокия режимъ на султанъ Абдулъ Ха-

мидъ, македонската емиграция въ България е достигнала числото на почти шестстотинъ хиляди души. Повече отъ половинъ милионъ мѫже и жени сѫ напуснали тѣхнитѣ огнища, тѣхнитѣ фамилии, тѣхнитѣ родни мѣста, защото тѣ се чувствуватъ заплашени въ тѣхния животъ и въ тѣхното имане, и защото е нѣмало отъ кого тѣ да очакватъ получаване на тѣхното право. Тѣзи шестстотинъ хиляди души сѫ обединени въ чужбина съ една света идея, която може да се нарече фанатизма на любовьта къмъ родината. Нѣма никой другъ народъ, който държи за своята земя съ толко любовь и привързаность . . . .

Отъ тридесеть и петь години македонскитѣ емигранти иматъ своя обща организация. Тя е рѫководена отъ Македонския националенъ комитетъ, чието рѫководство се намира отъ години въ рѫцетѣ на д-ръ К. Д. Станишевъ, единъ човѣкъ съ напълно европейски манталитетъ и висока интелигентность. Този политически съюзъ е допълненъ съ други институции: съ Македонския наученъ институтъ, съ Македонския женски съюзъ, съ Съюза на бившитѣ македонски революционери отъ епохата на героичнитѣ борби отъ Илинденъ, отъ Македонския младежки съюзъ и пр.“

По поводъ на конгреса на македонската емиграция въ България вестникъ „Хамбургеръ Нахрихтенъ“ отъ 13 февр. 1931 год. следъ като помѣства конгреснитѣ резолюции, изследва въ подробности, за да освѣтли македонската борба за свобода, апела на г-ца Велева, и впечатлението, което той е направилъ въ Европа. Статията заключава правейки апелъ, къмъ Европа и къмъ защитницитѣ на свѣтовния миръ, да дадатъ едно справедливо решение на Македонския въпросъ, защото въ противенъ случай Македония ще бѫде отново врѣщия кратеръ, отъ кѫдето ще излѣзе една ужасна експлозия.

По поводъ на сѫщия конгресъ вестникъ „Саарбрюкеръ Цайтунгъ“ отъ 7 мартъ 1931 г. въ една статия казва следното:

„Македонскиятъ парламентъ се е събралъ наново напоследъкъ, за да разгледа събитията отъ изтеклата година и за да опредѣли насокитѣ за бѫдещето. Той изслуша рапорта на Националния комитетъ, който въ своитѣ подробности, както въ своята цѣлость, дава едно вълнуващо табло за трагедията на цѣлъ единъ народъ. Той изрази следъ това своята воля въ една серия отъ резолюции и посочи пѫтя водещъ къмъ освобождението. Първото и най-важното решение е отправено до правителствата на голѣмитѣ сили. То описва нетърпимостьта на договоритѣ за миръ, които сѫ създали на Балканитѣ една нова смъртна омраза между различнитѣ народи, защото крещящитѣ неправди, които сѫ санкционирани, не могатъ да бѫдатъ поддържани освенъ съ груба сила . . . .

Ще се намѣрятъ може би хора, които ще смѣтнатъ просто като една политическа фантазия тази неукротима воля за свобода на единъ потиснатъ народъ отъ вѣкове. Но тѣ не могатъ сѫщо да отрекатъ това движение, най-жарко отъ всички движения за свобода, и не могатъ да откажатъ респекта си на единъ народъ, който вѣрва въ своето бѫдеще съ едно детско сърдце и всичката честность на единъ естественъ темпераментъ. Единъ народъ, най-после, който не иска отъ Европа освенъ малко човѣчность и политическа мѫдрость.“

Въ броя си отъ 23 юлий 1931 г. французкиятъ бюлетинъ „Кореспондансъ Юниверселъ“ публикува една твърде интересна статия отъ г. Ж. Рейналдъ, озаглавена „Македонскитѣ организации“.

Спирайки се на македонскитѣ организации и тѣхната мощь г. Ж. Рейналдъ пише:

„Повече отъ 500 хиляди македонци преминаха българската граница. Веднага тѣ образуваха много организации, които се нарекоха братства; днесъ тѣ сѫ стигнали 210 на брой; на чело е Македонскиятъ националенъ комитетъ, който ржководи Македонското движение и централизира мисъльта на емигрантитѣ.

50 организации, наречени илинденски, поради спомена на голѣмия устремъ за освобождение отъ 2 августъ 1903 г., Илиндень, обединяватъ старитѣ и упорити революционери, които взеха участие въ тоя бунтъ.

Македонската младежь брои 220 организации, Макед. жени — 52.

Това множество на организации и дружества, което е на българска територия има своитѣ институти: сиропиталище „Битоля“ въ София, Македонска кооперативна банка, която съ многобройнитѣ си членове има 22 милиона лева капиталъ; Македонска народна банка съ 40 милиона лева капиталъ.

Македонскиятъ научен институтъ събира македонския елитъ — професори, артисти, писатели и публицисти. Вестници и списания сѫ органи на всички тѣзи сдружения.

На тая сила съответствува и външна сила: Съюзътъ на македонскитѣ студентски дружества съ седалище въ Парижъ и мѣстни клонове въ по-главнитѣ университети на Франция и Европа. Въ Америка около 30 политически организации увеличаватъ силата на македонската борба. Тѣ иматъ създаденъ органъ „Македонска Трибуна“.

Това сѫ факти, заключава г. Рейналдъ, които не бива да бѫдатъ пренебрегнати.“

Конгреситѣ, за които до тукъ стана дума, сѫ тѣзи на главната емигрантска организация — тоестъ тая на старитѣ братства, начало на които е поставено още къмъ края на миналото столѣтие. Ржководното тѣло на цѣлия съюзъ на братствата нѣколко години следъ Първата свѣтовна война се наричаше Изпълнителенъ комитетъ.

Отъ редакторитѣ на печатния органъ на емиграцията въ България (отначало „Независима Македония“, а сетне „Македония“) отбелязвамъ следнитѣ: Христо Шалдевъ отъ Гюмендже, гимназиаленъ учитель, бившъ четникъ и винаги участникъ въ Македонското движение; Велко Думевъ отъ Воденъ, бившъ гимназиаленъ учитель, виденъ революционенъ деецъ въ Тракия, училищенъ инспекторъ; Георги Кулишевъ отъ Дойранъ, бившъ учитель, измѣнникъ следъ 1928 г.; Симеонъ Евтимовъ отъ Емборе, преди това редакторъ на в-къ „Ла Маседоанъ“ въ Женева, убитъ отъ единния фронтъ на „протогеровисти“-комунисти-звенари; Петъръ Мърмевъ отъ Прилепъ; Димитъръ Талевъ отъ Прилепъ, писатель. Макаръ да дойде въ редакцията подиръ убийството на Евтимовъ, Талевъ показа неотстжпна последователность въ идеитѣ, които въодушевляваха цѣлото македонско движение, както и смѣло държание срещу всички негови врагове-чужденци или отъ български произходъ.

Младежкиятъ македонски съюзъ въ България

Младежкиятъ съюзъ въ България се създаде на 24 май 1923 година, обединявайки отдѣлнитѣ дружества, сжществуващи въ разни мѣста.

Излишно е да пояснявамъ, че въ младежкитѣ организации участвуваха лица отъ всички обществени, или да ги наречемъ социални категории — студенти, ученици, работници, чиновници, селяни, еснафи. Сжщото бѣ и въ Организацията на старитѣ братства, въ Женския съюзъ, Илинденското сдружение, както бѣ — впрочемъ — и въ ВМРО.

Дружествата имаха хорове, оркестри, юнашки групи, спортни, ска-

утски, просвѣтни; имаха клубове и читалища. Устройваха често сказки, беседи, срещи, вечерни и недѣлни курсове за неграмотни. Притежаваха и свои библиотеки.

И Младежкиятъ съюзъ свикваше всѣка година своя конгресъ, който избираше ржководното тѣло.

Следъ 1925 година македонскитѣ младежи издаваха списание „Родина".

Както благотворителнитѣ братства, така и младежкитѣ организации се създаваха въ разни градове и села на България, включително въ Пиринска Македония.

Нѣкои измежду селскитѣ младежки организации бѣха твърде активни. Само като примѣръ посочвамъ организациитѣ въ с. Бачево, Разложко; с. Равда, Бургаско; с. Копривленъ, Неврокопско. Но не бѣха само тѣ, а и много други се надпреварваха въ дейностьта си.

Преди Първата свѣтовна война само въ Варна имаше едно добре организирано младежко дружество, за чието създаване заслуга има стариятъ учитель и легаленъ деецъ отъ Емборе, Иванъ Василевъ.

Младежкитѣ конгреси се свикваха въ разни градове на Пиринска Македония и изобщо въ България, докато конгреситѣ на братствата се свикваха само въ София. Така за примѣръ, на 2 октомврий 1932 година младежкиятъ конгресъ се състоя въ Горна-Джумая, при стечение на цѣлото гражданство.

На конгреса на Младежкия съюзъ презъ 1927 година сж били представени 151 организации, отъ които 106 селски, съ общо 17,000 членове.

Презъ 1927 година въ секретариата на Младежкия съюзъ въ България влизатъ: Петъръ Г. Ацевъ (Скопйе), Пано Попандовъ (Тиквешъ), Живко Гелевъ (Скопйе), Страхилъ Топуковъ (Кратово), Георги Николовъ (Крушево), Кирилъ Мирчевъ, Кирилъ Сотировъ. Запасни членове: Йосифъ Марковъ (с. Загоричани, Костурско), Никола Крапчевъ (Прилепъ), Кирилъ Аневъ (Щипъ). Организатори: Димитъръ Титизовъ (Кратово), Любенъ Димитровъ (Битоля). Редакторъ: Любенъ Крапчевъ (Прилепъ).

Презъ 1929 година Младежкиятъ съюзъ е ималъ 10 областни конференции, 431 сказки и публични събрания, 442 организационни събрания. Членоветѣ на Секретариата сж устроили презъ сжщата година 775 сказки въ разни мѣста на България.

Въ отчетитѣ на Секретариата за сжщата година е казано, че въ локалнитѣ организации сж имали вече, за библиотекитѣ имъ, къмъ петнадесеть хиляди книги, предимно по Македонския въпросъ. Изнесени сж били 420 реферати срѣдъ членството, засѣгащи въпроси отъ нашата народна история, литература, география, идеологията на освободителното движение. Рефератитѣ сж писани главно отъ членове на Младежкия съюзъ.

Предъ свикания въ София седми младежки конгресъ, въ м. октомврий 1931 г., е съобщено, че броятъ на младежкитѣ организации до тая дата е билъ 225. Организациитѣ сж имали 32 свои оркестри. На лице сж били 65 театрални трупи и 150 библиотеки съ 20 хиляди книги. Презъ годината били устроени 225 публични събрания.

Както посочва в. „Македония" отъ 6 с. м., младежкитѣ организации сж имали презъ годината 2,300 настоятелствени заседания, 1,655 общи събрания, 415 утра, вечеринки и представления; имали сж 180 вечерни училища, 30 хорове.

Конгресътъ е билъ поздравенъ отъ Василъ Ив. Василевъ (отъ името на Македонския националенъ комитетъ); Кирилъ Христовъ (отъ Илинденци); г-жа Вела Панова (отъ името на Женския съюзъ, като негова председателка); Никола Коларовъ (отъ името на Студентския съ-

юзъ въ чужбина); г-ца Лидия Ачкова (отъ Задругата на македонскитѣ девойки); Петъръ Думевъ (отъ името на студентското дружество „Вардаръ"); отъ установения отдавна въ гр. Дупница старъ македонски деятель дѣдо Никола Малешевски, пръвъ почетенъ членъ на Съюза.

Младежка македонска сбирка
въ Горна-Джумая

Броятъ на делегатитѣ въ тоя конгресъ е билъ 388 души. Въ Секретариата сѫ избрани при пълно единодушие: Димитъръ Михайловъ (Битоля), Христо Тасевъ (Дебъръ), Кирилъ Сотировъ (Охридъ), Боне Мирчевъ (Битоля), Димитъръ Ярановъ (Кукушъ), Борисъ Димитровъ (Порой), Благой Динковъ (Кукушъ). Подгласници: Георги Атанасовъ (с. Куфалово, Солунско), Дамянъ Василевъ (Галичникъ). Контролна комисия: Георги п. Георгиевъ, Тасе Серафимовъ (Дебъръ), Тодоръ Ангеловъ (Прилепъ). Подгласникъ — Рафаилъ Бояджиевъ (Дебъръ). Организатори: Георги Николовъ (Крушево), Миле Симеоновъ (село Тресонче, Дебърско).

Въ вечерното училище, което младежитѣ откриха въ Банско, сѫ се учили 780 младежи.

Съюзътъ е ималъ 47 училища за неграмотни възрастни хора, посещавани отъ 1,243 души.

Младежкиятъ съюзъ въ България винаги е взималъ конгресни резолюции въ връзка съ положението на поробена Македония. Изпращалъ е протести до Обществото на народитѣ. Свиквалъ е многолюдни събрания въ връзка съ терора на сръбскитѣ и гръцкитѣ власти въ Македония. Устройвалъ е траурни срещи въ голѣми софийски салони, въ паметь на загинали младежи въ борбата срещу поробителя. Безъ колебание, решително е изразявалъ своитѣ симпатии спрямо борбата въ Македония, осѫждалъ е ония, които сѫ пожелавали да прокарватъ разколъ въ Ма-

кедонското движение, услужвайки по тоя начинъ на поробителя и на разни чужди фактори.

На конгреса презъ 1931 година организиранитѣ македонски девойки сѫ подарили знаме на Младежкия съюзъ. Кръстникъ на знамето е билъ председателя на емиграцията д-ръ Константинъ Д. Станишевъ, който по случая е произнесълъ отлична речь.

Конгресътъ е билъ приветствуванъ отъ много организации, между които и отъ г. Ардити, представитель на ционистическитѣ юнашки организации „Макаби“. Неговото слово е било прочувствено и прекѫсвано често съ акламации.

Презъ втория день на конгреса е присѫтствувалъ г. Бернаръ де Бънзенъ, внукъ на г. Ноелъ Бъкстонъ, който е заявилъ, че храни къмъ Македония сѫщитѣ симпатии, каквито е ималъ неговиятъ чичо.

Смѣсениятъ хоръ при Бургаската организация

Секретарьтъ на Съюза Петъръ Г. Ацевъ е произнесълъ голѣма речь, въ която между другото е заявилъ:

„На ония, които ни викатъ — „стига съ вашитѣ борби и атентати“, ние отговаряме: Ние не искаме да знаемъ нищо за вашия миръ и за вашата правда; миръ, въ името на който единъ народъ може да бѫде кланъ като стадо добитъкъ. И запомнете, въпрѣки вашитѣ апели, ние, които минахме презъ стихиитѣ на една 35-годишна неравна борба, които минахме и се калихме въ пламъцитѣ на Илиндень, никога и за нищо нѣма да се откажемъ отъ нашата борба, велика и свещена . . . Господа Буровъ, Цанковъ, Стайновъ и Михаилъ Маджаровъ могатъ да водятъ всѣкаква политика; но тѣ не могатъ да ни забранятъ да обичаме родната ни земя; не могатъ най-после да ни накаратъ да не обичаме онѣзи, които днесъ съ капки кръвь отъ собственитѣ си сърдца бележатъ границитѣ на утрешната ни свободна родина. Никой и съ нищо не може да ни спре да служимъ на Македония въ рамкитѣ на законитѣ . . . За Буровъ, за Маджаровъ, за Жика Лазичъ, за Пера Живковичъ, Иванъ Михайловъ може да е всѣкакъвъ, но за насъ, за цѣла Македония, за всички честни патриоти, за всички искрени правдоборци, той днесъ е любимиятъ вождъ не само на революционна Македония, но и на цѣлата ни татковина.“ Тия думи на оратора били последвани отъ викове „вѣрно“ и продължителни, оглушителни ржкоплѣскания.

Гръцкиятъ вестникъ „Кастория“, излизащъ въ гр. Костуръ писа по поводъ на младежкия конгресъ, че нѣмало македонски въпросъ; но че

такъвъ билъ повдиганъ отъ Македонския комитетъ, за да се разрушава мира на Балканитѣ. Писа сѫщо, че Комитетътъ подкупилъ дори внука на Ноелъ Бъкстонъ . . . Когото гърцитѣ не успѣваха да подкупятъ, наричаха го подкупенъ.

Македонскитѣ младежи всѣка година правѣха посещения на гробоветѣ на Христо Ботевъ и Тодоръ Александровъ.

Случваше се понѣкога на младежкитѣ конгреси да присѫтствуватъ и чужденци, а обикновено идваха и младежи отъ чужбина, които проявяваха интересъ за нашия националенъ въпросъ. Презъ априлъ 1927 г. той посрещна сърдечно сто души младежи отъ Полша. На дадената имъ вечеря е говорилъ Василъ Ив. Василевъ. Посрѣщани сѫ били и нѣмски младежи.

Македонската младежь бойкотираше редица инициативи, които бѣха въ дисхармония съ това, което става въ поробената ни родина. Презъ февруарий 1927 г. освиркаха познатата българска пѣвица г-жа Христина Морфова, задето се срамуваше македонскитѣ пѣсни да нарече български; и задето на19 ноември 1926 г., следъ като изпѣ две-три македонски пѣсни, започна да пѣе чешки пѣсни, за да не й се разсърдятъ чехитѣ, сръбски приятели. Отказаха сѫщо да присѫтствуватъ и на вечеринката, която на 9 априлъ 1927 г. даде софийското дружество „Единение на младитѣ славяни“. Причинитѣ за неучастието бѣха изяснени въ статия отъ Кръсто Веляновъ, помѣстена въ в. „Македония“ на 11 априлъ сѫщата година.

Българската женска лига за миръ и свобода бѣ поканила на 21 октомврий 1932 г. да говори въ София г-жа Зорка Караджичъ Каснерь, делегатка на сръбскитѣ женски организации. Салонътъ е билъ залетъ съ позивчета, въ които се казвало: „Ако сказчицата се грижи за мира и свободата, нека признае, че Сърбия се управлява отъ тирани и убийци, които унищожаватъ всичко българско въ Македония!“ Младежитѣ, членове на Съюза гръмогласно запѣли македонския маршъ; сръбкинята Караджичъ се е отказала отъ сказката подъ претекстъ, че й прилошало.

Въ много легални важни акции младежьта бѣ на първа линия. Тя никакъ не се стесняваше да излиза на улицата съ плакарди, речи и — ако трѣбва — викове срещу неправдитѣ.

Ученическата секция при Мак. млад. организация „Пиринъ“ въ Станимака

Презъ 1933 година въ Секретариата на Младежкия съюзъ сѫ вли-

зали: Димитъръ Михайловъ (отъ Битоля), Миле Симеоновъ (отъ Тресонче, Дебърско), Петъръ Думевъ (по произходъ отъ Воденъ), Христо Огняновъ (отъ с. Тресонче, Дебърско), Иванъ Захариевъ, Борисъ Димитровъ, Дамянъ Рафаеловъ. Контролна комисия: Кирилъ Сотировъ (отъ Охридъ), Христо Тасевъ (отъ Дебърско), Благой Динковъ. Съюзни агитатори: Гошо Николовъ (отъ Крушево) и Александъръ Димитровъ (отъ Битоля).

Измежду деятелитѣ въ Македонския младежки съюзъ въ България бѣха и следнитѣ лица: Страхилъ Развигоровъ (Щипъ); Петъръ Колищърковъ; Кръсто Веляновъ; Йорданъ Чкатровъ, Сотиръ Наневъ (Прилепъ); Страхилъ Топуковъ (Кратово) Асѣнъ Аврамовъ (с. Скрижево, Драмско); Димитъръ Титизовъ (Кратово); Митко Михайловъ (Битоля); Кирилъ Минджовъ (Охридъ); Гошо Атанасовъ (Костурско); Никола Коларовъ (Царевоселско); Боянъ Мирчевъ (Битоля);

Къмъ началото на 1934 г. Съюзътъ е наброявал 237 организации съ надъ двадесеть хиляди души членове; съ 65 театрални групи, 32 оркестра. Всѣка година неговата численость се увеличаваше. Още на 25 мартъ 1929 г. — споредъ младежкитѣ печатни издания — виждаме при една сбирка на членове отъ Мелнишка околия, въ Свети Врачъ, надъ две хиляди души.

Сѫществуваше и една отдѣлна „Задруга на македонскитѣ девойки“ въ София.

Приложенъ е единъ непълненъ списъкъ на младежки организации.[45]

Организация „Илиндень“

Дружествата на нѣкогашнитѣ участници въ ВМРО, установени въ България, бѣха къмъ сто и петдесеть.

Издаваното отъ Илинденската организация списание-илюстрация „Илиндень“ е единъ пребогатъ изворъ за сведения около Македонското движение. Маса снимки на чети и отдѣлни революционни, а и легални деятели бидоха помѣстени въ списанието. То спрѣ да излиза когато въ България настѫпиха твърде тежки условия за развиване дори на легална дейность, и даже за издаване на исторически спомени по освободителната борба на Македония.

Голѣма заслуга при издаването на тази илюстрация има Димитъръ Ляповъ—Гуринъ, за когото другаде говоримъ.

Презъ 1927 година въ рѫководното тѣло на „Илиндень“ влизатъ: Димитъръ Ивановъ (отъ Крушово), Лазаръ Томовъ (отъ Разложко), Славчо Абазовъ (отъ Златово), Д. Саракиновъ (отъ Воденско), Иванъ Нелчиновъ (отъ Охридъ). Запасни членове: Стефанъ Аврамовъ (отъ България), Иванъ Битраковъ (отъ Охридъ), Проданъ Христовъ, Вл. Лазаровъ, Лазаръ Бицановъ. Контролна комисия: П. Мърмевъ (отъ Прилепъ), Дамянъ Наумовъ, Александъръ Сапунджиевъ.

Рѫководното тѣло на Илинденската организация се преизбираше всѣка година. Ето кратки сведения, напримѣръ, за Шестия редовенъ конгресъ на тая организация станалъ на 12, 13 и 14 юлий 1931 година въ София, съобщени въ в. „Македонска Трибуна“ отъ 6 августъ с. г.

Следъ като сѫ докладвали избранитѣ комисии, конгресътъ е решилъ съ явно гласоподаване да се избере ново рѫководно тѣло. Избрана била 12-членна комисия, която е предложила следната листа, приета съ акламации: Кирилъ Христовъ (Битоля), Петъръ Мърмевъ (Прилепъ), Тодоръ Станковъ (Прилепъ), Дамянъ Наумовъ (Смилево), Александъръ Джиковъ (Охридъ).

Следъ стихване на аплодисментитѣ Петъръ Ацевъ, познатъ отъ миналото прилепски войвода, председатель на Постоянното бюро, е

закрилъ конгреса съ следнитѣ думи:

„Господа делегати, отъ три дни насамъ ние разглеждахме въпситѣ, които засѣгатъ бѫдещето на нашата организация. Ние направихме измѣнения на устава, гласувахме правилника на посмъртната каса, най-обективно разгледахме и преценихме отчета на ржководното тѣло, и мѫдро и при рѣдко единодушие разрешихме всички въпроси. При така завършената работа ние сме увѣрени, че новоизбранитѣ ще почерпятъ урокъ и куражъ за непосилната работа, която имъ предстои. Отъ името на Бюрото и делегатитѣ на конгреса, азъ имъ пожелавамъ ползотворна дейность.

Сега, когато трѣбва да си кажемъ „сбогомъ“ и да отидемъ при своитѣ дружества, азъ се пренасямъ въ онова минало, което ни даде качеството на илинденци. Предъ менъ сѫ ликоветѣ на онѣзи, които сложиха своитѣ кости за дѣлото на родината, високо носейки знамето на ВМРО. Предъ менъ сѫ сѣнкитѣ на онѣзи, които ни водиха въ неравната борба съ такъвъ устремъ, съ такава голѣма увѣреность. И ние, които по една щастлива случайность останахме живи, за да бѫдемъ живъ примѣръ на младото поколѣние, увѣренъ съмъ, че нѣма да дадемъ поводъ за съмнение, че идеалътъ, на който посветихме нашитѣ младини, може да бѫде забравенъ. Тоя великъ идеалъ е подетъ днесъ отъ по-самоотвержени младежи, които сѫ гордостьта на народа ни.

Приветъ, млади юнаци, ние ви изпращаме нашето „дерзайте!“. . . Знамето, което днесъ носитѣ вие, а вчера ние, вѣрвайте, вѣрваме и ние, ще бѫде огрѣно отъ свободата на родината ни. Вие сте светцитѣ, които носите идеала и заветитѣ на Гоце, Даме и много още великани, чиито гробове сѫ тамъ, въ родната земя. Нека всички извикаме: „Да живѣятъ младежитѣ — нашитѣ достойни последователи! Да живѣятъ новитѣ герои на Македония! (Цѣлиятъ конгресъ ехтѣлъ отъ възгласи „Да живѣятъ“). Дерзайте млади хора! Само чрезъ борбата ще видите свободна родината ни. И ние ще правимъ всичко, за да подкрепимъ тая борба. Да живѣе свободна Македония!“

Презъ декемврий 1933 година въ ржководното тѣло на „Илиндень“ сѫ били избрани: Христо Шалдевъ (отъ Гюменджа), Лазаръ Томовъ, Антонъ Кецкаровъ (отъ Охридъ), Димитъръ п. Пандовъ (отъ Тиквешъ), Борисъ Груевъ. Контролна комисия: Георги Бѣлевъ (отъ Охридъ), Аристидъ Дамяновъ, Лука Групчевъ (отъ Охридъ). Дотогавашниятъ председатель Кирилъ Христовъ (отъ Битоля, баща на известния пѣвецъ Борисъ Христовъ) единодушно е билъ прогласенъ за почетенъ председатель на Илинденската организация.

Македонски женски съюзъ

Идеята за създаване на женски съюзъ въ емиграция, който да се заеме съ по-сериозна обществена работа въ полза на Македония, като организира и повече дружества, се роди въ дома на моята съпруга Менча Кърничева. Еднажъ, презъ началото на 1926 година, бѣхъ отишелъ тайно да видя нея и родителитѣ ѝ. Дойде при насъ и г-ца Елена Бащавелова, бѫдеща съпруга на моя колега отъ Централния комитетъ на ВМРО Георги Настевъ. Разговаряйки съ нея, попаднахме на мисъльта, че трѣбва и нашитѣ жени, поне въ емиграция, по-широко да се организиратъ въ единъ съюзъ, както виждаме сръбскитѣ жени да развиватъ пропаганда, макаръ тѣхното отечество да е свободно и да е поробило чужди земи.

Наскоро следъ това се стигна до създаването на Женския съюзъ.

Спомнямъ си, че Менча бѣше влѣзнала въ връзка съ нѣкои млади македонки въ София, които създадоха „Задругата на македонскитѣ девойки“. Но съюзътъ трѣбваше да обхване повече обществени прояви на македонскитѣ жени.

Учредителниятъ конгресъ на женскитѣ дружества е станалъ на 30 и 31 май 1926 година.

На първиятъ редовенъ конгресъ презъ лѣтото на 1927 година Македонскитѣ женски дружества избраха следното свое ржководно тѣло: г-жа Олга Радева (Битоля), председателка; подпредседателки: г-житѣ Райна Драгова (Паланка-Ломъ) и Зора Лазарова (Солунъ). Секретарки: г-жа Вела Панова (с. Папрадище, Велешко) и г-ца М. Антонова (Охридъ). Касиерка г-жа Елена Томалевска (по родители отъ Солунъ). Съветнички: г-жа Вангелия Т. Александрова (съпруга на Тодоръ Александровъ, по родители отъ Гевгели); Л. Иванова (Прилепъ); Стефана Христова (Струга), М. Антонова (Щипъ).

Съюзътъ на женитѣ откри две трапезарии въ Пиринска Македония, въ които се хранѣха къмъ сто бедни деца.

Презъ лѣтото на 1927 година ржководното тѣло избра като почетна председателка заслужилата спрямо македонската кауза англичанка Леди Гроганъ, която е отговорила съ следното писмо:

„Изказвамъ дълбока признателность къмъ Васъ и дружеството, загдето сте си спомнили за менъ и за малкото, което съмъ могла да направя за страдащитѣ въ Македония. Съ удоволствие приемамъ да бжда членка на организацията ви.

Трѣбва да кажа истината, че всѣки день азъ си спомнямъ съ сърдце и въ молитвитѣ си македонцитѣ, както бѣжанцитѣ, така и тия, които сж въ тая нещастна страна, и при моитѣ лични тжги мога да сподѣля тѣхнитѣ страдания.“

Презъ ноември 1928 година вториятъ редовенъ конгресъ е избралъ въ ржководното си тѣло: Олга Радева (Битоля), Райна Драгова, Вела Панова, Мара Антонова, Мита Юрукова (Костурско), Стефана Христова, Елена Томалевска, Марийка Антонова, Люба Иванова (Прилепъ), Александра Тошева. Сътрудници: Маслина Грънчарова, Райна Руменова (Крушево), Райна Мецгеръ (Щипъ), Свобода Думева (Воденъ), Донка Стършинова. Подгласнички: Ирма Иванова (французойка, съпругътъ й отъ Прилепъ), Елена Дамянова (Кичево), Александра Димова, Мария Масларова. Контролна комисия: Елена Янишлиева, Елена Димчева, Зорка Весова, Огнена Клисурова.

Между членкитѣ на Съюза живо се проявяваше г-жа Захария Шумлянска, която още преди балканскитѣ войни твърде добре бѣ позната на солунското общество.

На 16 октомврий 1930 година се основа македонско женско дружество въ гр. Женева, Швейцария, въ присжтствие на председателката на Съюза г-жа Радева. Настоятелството е имало следния съставъ: председателка г-жа д-ръ Бурдийонъ (отъ Велесъ); подпредседателка г-жа Шалева; секретарка д-ръ Вартманъ; касиерка д-ръ Оберъ. Съветнички: г-жа Кацаркова, г-жа д-ръ Немска, г-жа Георгиева и г-жа д-ръ Сиклунова. Контролна комисия: г-ца Бурдийонъ, г-ца Кацаркова и г-ца Джамджиева.

Презъ 1928 година Женскиятъ съюзъ е ималъ 45 дружества съ около 4,500 членки. По това време председателка е била г-жа Радева. Конгресътъ е билъ поздравенъ отъ всички македонски легални организации.

Презъ 1928 година бюджетътъ на Женския съюзъ е билъ отъ 487,000 лева.

Женскиятъ съюзъ устрои изложба на македонскитѣ шевици въ Же-

нева презъ есеньта на 1930 г., въ единъ отъ най-голѣмитѣ държавни музеи въ Женева („Мюзе д'Артъ е д'Истоаръ"). При откриване на изложбата сж присжтствували видни женевски граждани, журналисти и пр. Дошли сж да видятъ шевицитѣ и делегати на разни държави — членки въ Обществото на народитѣ, чието общо събрание заседаваше по това време. Цѣлата женевска преса е отбелязала оргиналностьта и красотата на македонскитѣ шевици. Техническото ржководство е било повѣрено на г-ца Райна Руменова, преподавателка по приложно изкуство въ Софийската художествена академия.

На 29, 30 и 31 май 1931 година се състоя петия конгресъ на Женския съюзъ. Въ една отъ резолюциитѣ му се искаше отъ Обществото на народитѣ да създаде специаленъ органъ, който на самото мѣсто да наблюдава изпълненията на договоритѣ относно защитата на националнитѣ малцинства; връщане на многобройнитѣ бѣжанци по домоветѣ имъ, съ гаранция за личната имъ сигурность; даване на гражданскитѣ имъ и политически права; амнистия на политическитѣ престжпления и пр.

Предъ конгреса бѣ прочетено писмо, получено отъ Скопйе, съ пожелание идущиятъ конгресъ на Съюза да стане въ освободена Македония.

И Женскиятъ съюзъ свикваше конгреситѣ си въ разни градове. Така, въ края на м-цъ май 1933 година конгресътъ бѣ свиканъ въ градъ Петричъ. Въ управата на Съюза тогава бѣха избрани: г-жа д-ръ Злата Сарафова за председателка; членки: Слава Герова, Люба Томова, Иванова, Стефана Христова, Н. Соколова, Александра Паскалева (отъ Скопйе), Шишкова, В. Киселинчева (отъ Костурско), Константина генералъ Бояджиева, Панкова и Димова.

Женитѣ устройваха сжщо срещи, събрания и сказки; участвуваха въ общонародни легални акции — при протести, праздници, манифестации; стараеха се да поддържатъ връзки съ международни организации.

Съюзътъ на женитѣ поддържаше връзки съ различни женски организации, развиваше по силитѣ си благотворителна работа, правеше често изложби на македонското женско изкуство и пр.

Последниятъ конгресъ на Женския съюзъ се е състоялъ на 17, 18 и 19 май 1934 година въ гр. Варна. Участвували сж общо 163 делегатки. Напълно изправни сж били представени 58 дружества; останалитѣ не сж били напълно отчетени. Конгресътъ миналъ при извънредно добъръ успѣхъ. Събрани били 25,000 лева и за фондъ „Македонска шевица". Избрано е следното управително тѣло: д-ръ Злата Сарафова, Славка Джерова, Стефанка Христова, Люба Иванова (отъ Прилепъ), Мария Божинова (отъ Солунъ), Мара Сакъова, М. Гюркова (Щипъ), Павлина Иванова, Александра Димова и Коцка Александрова (Щипъ).

Измежду по-проявенитѣ въ Женския съюзъ деятелки може да споменемъ: г-жа Вела Панова, която нѣколко пжти бѣ председателка на Съюза; д-ръ Злата Сарафова (отъ с. Либяхово, Неврокопско, сестра на Борисъ и Кръстю Сарафовъ), г-жа Райна Драгова, съпруга на знаменития полковникъ Борисъ Дранговъ; г-ца Стефана Христова (отъ Струга); г-ца Марийка Антонова (отъ Охридъ); г-жа Каранджулова, съпруга на д-ръ Иванъ Каранджуловъ; г-жа Славка Джерова (отъ Охридъ), съпруга на покойния полковникъ Джеровъ; г-жа Стоянова. Организаторки: г-ца София Ефремова (отъ Щипъ) и г-ца Марика Антонова (отъ Щипъ); Олга Радева (Битоля).

Женскитѣ дружества станаха на брой почти сто. Всички тѣ бѣха напълно забранени когато комуниститѣ заеха властьта въ България. Но почти сжщото стана и при идването на сърбофилската власть презъ 1934 година.

Македонски студентски съюзъ
въ чужбина

Добра пропагандна дейность вършеше въ чужбина Македонскиятъ студентски съюзъ, т. е. неговитѣ отдѣлни дружества и централата му въ Виена. Тѣ отпечатваха и разпращаха до вестници, отдѣлни лица и отговорни фактори, между другото, и малки осведомителни бележки относно положението въ поробена Македония, развиващата се тамъ борба, терора на поробителя; сжщо така изящно приготвени снимки на наши заслужили борци, придружени съ кратки биографически сведения.

Презъ май 1923 година въ Варна се събраха представители на 11 студентски дружества, за да турятъ начало на съюзяване.

Съюзътъ въ чужбина се основа при учредителния му конгресъ въ Лайпцигъ презъ м. януарий 1925 година. Първиятъ редовенъ конгресъ стана презъ м. февруарий 1928 година въ Франкфуртъ на Майнъ. Вториятъ конгресъ се състоя въ Мюнхенъ. А третиятъ въ София презъ 1932 година.

Въ чужбина имаше въ течение на нѣколко години студентски македонски дружества въ следнитѣ европейски градове: Парижъ, Монпелие, Стразбургъ, Лиежъ, Берлинъ, Франкфуртъ на Майнъ, Дармщатъ, Мюнхенъ, Виена, Инсбрукъ, Грацъ, Римъ, София, Варна и Свищовъ.

Почетни членове на съюза бѣха: проф. Густавъ Вайгандъ — Лайпцигъ, проф. Луборъ Нидерле и Лудвигъ Куба — Прага, проф. П. Н. Милюковъ — Парижъ, проф. Люб. Милетичъ — София и д-ръ Анте Павеличъ.

Между по-главнитѣ задачи на Съюза бѣ и тая: студенството да се приучи къмъ народополезна служба, като се възпитава въ духъ на родолюбие и развива обществена деятелность.

Между по-изтъкнатитѣ деятели въ македонскитѣ студентски дружества бѣха: Никола Велевъ (Крушово), Крумъ Николовъ и Петъръ Маневъ (Охридъ), Йорданъ Гюрковъ (Щипъ), Димитъръ Цилевъ (Солунъ), Никола Коларовъ (Царевоселско), Кръстю Веляновъ (Крушево), Василъ Шалдевъ (Гюмендже), Йорданъ Чкатровъ (Прилепъ), Кирилъ Дранговъ (Скопйе), Асѣнъ Аврамовъ (с. Скрижево, Драмско), Любенъ Димитровъ (Битоля), Петъръ Ацевъ (Скопйе), Иванъ Бояджиевъ (Велесъ), Коста Църнушановъ (Прилепъ), Живко Гелевъ (Скопйе) и много други.

Поради засилена деятелность на споменатитѣ дружества, бѣлградската власть започна да забранява на младежи отъ Македония да следватъ въ западнитѣ университети. Когато комуниститѣ заеха властьта въ България и Югославия, дейностьта на дружествата постепенно намалѣ, защото всѣкакви връзки на народа ни съ чужбина бѣха забранени. Мнозина отъ студентитѣ въ България бидоха малтретирани, а нѣкои и избити отъ комунистическата власть.

Въ нѣкои отъ западнитѣ страни нашитѣ студенти издаваха и седмични бюлетини на чуждъ езикъ за положението въ Македония. За примѣръ посочвамъ бюлетина на дружеството въ Лиежъ.

Много заблуди и фалшификации на идващата отъ Атина—Бѣлградъ и отъ комунизма пропаганда, насочена срещу Македонското освободително движение, биваха атакувани отъ дейностьта на македонскитѣ студенти предъ чуждия свѣтъ.

Сжществуваше и единъ международенъ студентски съюзъ, въ който членуваха студенти отъ разнитѣ държави. И тамъ обикновено се налагаше волята на така наречените държави-победителки. Но въ конгреситѣ на тоя съюзъ понѣкога ставаха бурни разисквания. Така, въ конгреса презъ августъ 1930 година, станалъ въ Брюкселъ, следъ остри де-

бати, напуснаха заседанията италианската, германската и хърватската делегации. Разисквано бѣ главно върху приемането на Македонския студентски съюзъ като членъ въ този общъ Международенъ студентски съюзъ. Разгледанъ бѣ сжщо въпроса за самостоятелното представляване на хърватскитѣ студенти, а не чрезъ така наречения южнославянски съюзъ.

Сръбскитѣ студенти претендираха, че тѣ представлявали хърватскитѣ, а и македонскитѣ студенти, които били отъ Южна Сърбия. При заплаха на сръбския делегатъ, че ако не се приеме на конгреса становището му, той щѣлъ да напусне конгреса, отговорено му бѣ правилно, че чужденцитѣ могатъ лесно да си представятъ какво върши Сърбия изъ Македония, щомъ като и на този конгресъ искатъ да наложатъ признаването на македонскитѣ българи като сърби.

Шефътъ на английската делегация г. Коенъ е атакувалъ сърбофилския докладъ на белгиеца Кутюрие. Англичанинътъ билъ подкрепенъ отъ делегатитѣ на Американскитѣ съединени щати, Южна Африка, Унгария, България и други. Председателтъ на германския студентски съюзъ г. Херманъ Прьобстъ е поискалъ да направи докладъ за истинското положение на студентитѣ въ Хърватско и Македония. Но само съ три гласа мнозинство предложението било отхвърлено. Противопоставили сж се предимно французитѣ, студентитѣ отъ Малкото съглашение (Чехия, Румъния и Югославия) и тѣхнитѣ приятели. На края 32 гласа се обявили за приемането на Македонския студентски съюзъ, а 34 противъ. Все пакъ, при тия интересни дебати, сърбитѣ сж били доста изобличени, а македонскитѣ студенти сж спечелили симпатии.

Нѣкои отъ нашитѣ студентски дружества, на първо мѣсто онова въ Парижъ, устройваха успѣшни събрания, на които говорѣха видни общественици. Така, на една вечеринка презъ февруарий 1929 г. отлична речь е произнесълъ г. Жоржъ Десбонъ. Следъ него говорилъ г. Жоржъ Райналдъ, подпредседатель на комисията по външнитѣ работи въ Сената. На края е взелъ думата бившиятъ сенаторъ и министъръ г. Жюстенъ Годаръ.

Една отъ успѣшнитѣ вечеринки бѣ и устроената отъ дружеството въ Лиежъ презъ декемврий 1928 г.; присжтствувалъ е г. Луи д'Бругеръ, сенаторъ и представитель на Белгия въ Обществото на Народитѣ; секретаря на г. Вандервелдъ, известния водачъ на Белгийската социалдемокрация, единъ професоръ и кмета на Лиежъ.

При едно събрание въ Лиежъ е присжтствувалъ депутатътъ г. Трокле; а сж говорили господа Мойо, професоръ въ Лиежкото висше училище, помощникъ кмета на града и д-ръ Вандергистъ, главенъ секретарь на сдружението Панъ—Европа. Лиежкитѣ вестници съобщиха за успѣха на това събрание.

На 23 май 1930 г., по случай празника на Свети Кирилъ и Методий, дружеството въ Парижъ е имало вечеринка, председателствувана отъ г. Анри Герню, който бѣ министъръ на просвѣтата въ Франция и главенъ секретарь на общото сдружение за правата на човѣка и гражданина. Вечеринката стана въ салона на „Л'Еколъ де-з-от-з-Етюдъ Сосиалъ".

Г-нъ Герню е говорилъ въ полза на независима Македония. Но особено интересна, поучителна, е произнесената отъ г. Робертъ Пелетие речь, на тема „Културната роля на македонцитѣ". Часть отъ тази голѣма речь се намира въ книга трета отъ моитѣ спомени (стр. 844-848).

Много пжти въ чуждата преса се явяваха съобщения въ връзка съ дейностьта на нашитѣ студенти. Понѣкога тѣхниятъ съюзъ отправяше апели и протести до академическата младежь въ свѣта и до Обществото на народитѣ въ връзка съ сръбския тероръ.

Списанието „Млада Македония", като издание на Съюза на студен-

титѣ, започна да излиза на френски въ началото на 1931 г., въ Парижъ.

Не е възможно да се отбелязватъ тукъ всички почини и акции на нашитѣ студенти въ чужбина. Нѣкои сѫ споменати въ моитѣ други книги съ спомени, безъ да се посочва изрично студентската инициатива. Други въобще не сѫ изтъквани специално.

На 28 февруарий 1933 година въ амфитеатъра на Сорбоната — „Тюриго“ се състоя интересно събрание, устроено отъ известната тукъ организация „Ла Трибюнъ Ентернасионалъ“, на което се дебатира върху темата: „Застрашенъ ли е мира на Балканитѣ?“.

Главниятъ докладчикъ г. Елсе отсѫтствуваше. Председателтъ на събранието Жакъ Шабанъ покани като докладчици, измежду публиката, Леонъ Ламушъ, когото той нарече превъзходенъ познавачъ на балканскитѣ проблеми и наскоро завърналия се отъ Балканитѣ виденъ френски публицистъ Де Ла Фаръ.

Председателтъ, припомняйки темата, върху която ще се дебатира, подчерта, че разисквания та следва да бѫдатъ насочени преди всичко къмъ положението въ Югославия. Излагайки впечатленията си отъ своето неотдавнашно пѫтуване, той каза и думитѣ, съ които д-ръ Мачекъ го посрещна: „Ние не можемъ вече да въвримъ съ Бѣлградъ“. А отъ краткото и ясно изложение пролича, че и други не сѫ въвѣли и не ще въвятъ съ Бѣлградъ. „Не може да настѫпи миръ на Балканитѣ, докато Македонскиятъ въпросъ не получи своето правилно разрешение“ бѣха неговитѣ заключителни слова.

Председателтъ на Македонскитѣ студенти Живко Гелевъ произнася при пълна тишина една речь, прекѫсната само отъ всеобщитѣ одобрения. Посочва какъ Македония може да стане умиротворителна връзка за тритѣ балкански държави, между които е раздѣлена понастоящемъ. За това е необходимо обединението на Македония въ нейнитѣ географически граници, съ което ще ѝ се даде възможность да влѣзе като равноправенъ членъ въ бѫдещата Балканска федерация. Гелевъ завършва съ думитѣ: „Застрашаватъ мира на Балканитѣ онѣзи, които направиха отъ народностния, политически и економически гнетъ една система на управление. Обявили сѫ се срещу тая система, борейки се за свобода и самоуправление въ своитѣ родни земи и македонци, и хървати, и словенци, и мюсюлмани отъ Босна. На кои ще принадлежи бѫдещето? На онѣзи, които работятъ за свободата, мира и демокрацията!“

Полезна работа свърши въ Прага студентътъ Борисъ Дамяновъ, родомъ отъ с. Тресонче, Дебърско. Той бѣ изпъкналъ всрѣдъ младежитѣ въ Стара-Загора и се очерта като единъ измежду най-ценнитѣ участници въ младежкото движение всрѣдъ емиграцията ни въ България.

Борисъ бѣше закрѫгленъ образецъ отъ оня прекрасенъ типъ българи, познати подъ вѣковното имъ название мияци, чиито нрави, моралъ, характеръ, както и пѣснитѣ, хубавитѣ имъ носии и легенди, останаха презъ низа столѣтия тъй чисти, непромѣнени, както бистритѣ води на рѣкитѣ около Шаръ, Корабъ и Бистра планина.

И въ походката на Бориса виждате, че имате работа съ сериозенъ човѣкъ. Мисъльта му се движеше въ границитѣ на нѣща възможни, постижими. Думитѣ му, особено обещанията му, обхващаха само това, което наистина може да се свърши, което даже той лично е въ състояние да изпълни. Но имаше широка представа и за онова, което би било още по-желано, още по-хубаво за нашата кауза. Разумъ, фантазия и дѣло уравновесени — това ви разкрива още първия разговоръ съ него.

За да учи архитектура Дамяновъ замина за Чехия. Но тамъ не се отклони отъ дълга си спрямо Македония. Съ редица инициативи, въ сътрудничество и съ други наши студенти, допринася за запознаване на чуждото общество съ нашия народенъ въпросъ. Най-крупната му заслу-

га отъ това време е неговото сприятеляване съ Людвигъ Куба, добре познатия специалистъ по народната музика всрѣдъ всички славянски народи, авторъ на книги върху тази материя. Връзкитѣ си съ Куба Борисъ е поддържалъ съ отличенъ тактъ. Сторилъ е всичко, за да се реши Куба да замине въ Македония подъ сръбска власть и на самото мѣсто да проучи народната ни музика. Съ него тръгва и самиятъ Дамяновъ.

Борисъ Дамяновъ

Задържатъ се въ Македония много седмици. Следъ това Куба издаде книга съ македонски пѣсни — текстове и ноти. Тя ще остане като рѣдъкъ наученъ трудъ, завѣренъ съ авторитета на единъ тъй известенъ майсторъ и изследвачъ. Независимо, че тогава Чехословакия (по-точно Прага) поддържаше сърбофилска политика, явно насочена въ вреда на българщината, ученията Куба не се повлия отъ такива факти. Както други чешки деятели отъ голѣмъ калибъръ и Лудвигъ Куба каза истината. Македонскитѣ пѣсни той означи като български — и по езикъ, и по музикалнитѣ имъ особености.

Бѣлградъ бѣ много ядосанъ заради труда на Куба. Добралъ се и до други „доказателства“, че Дамяновъ подравя чрезъ младежьта Югославия, Бѣлградъ успѣ да предизвика неговото изгонване отъ Чехословакия. Образованието си Борисъ завърши въ Германия.

Отдаденъ, следъ завършване на наукитѣ си, на частна работа, оста-

на неизмѣнно преданъ на освободителната кауза. Съ скрѫбь и отвращение следѣше пораженскитѣ политики, които царуваха въ България преди Втората свѣтовна война.

Въ 1941 година пропадна Югославия и той се установи въ Скопйе като архитектъ. Спечелва тамъ уважението на добритѣ българи и на разумнитѣ хора, които сѫ имали случай да се запознаятъ съ него. Много почитанъ бѣ всрѣдъ своитѣ земляци — мияцитѣ откъмъ Дебърско и Галичко. Тѣ бѣха принудени на голѣми групи да бѣгатъ отъ непоносимитѣ условия за животъ, настѫпили въ течение на войната изъ роднитѣ имъ краища. Едва ли нѣкой измежду тѣхъ, както и другитѣ му приятели, сѫ искали да повѣрватъ, че Борисъ е загиналъ. Мѫчно се забравя неговата доброта, сърдечность и услужливость, както и всичкитѣ му качества, които правѣха отъ него не само крайно полезенъ членъ въ нашето общество, но и истинско негово украшение.

Той загина като герой на дълга. Доброволно се нагърби — напускайки архитектурната си работа — да замине въ най-южнитѣ предѣли на нашето отечество, кѫдето народа ни къмъ края на войната можеше да изпадне въ безпѫтица и да понесе още по-голѣми отъ даденитѣ вече жертви. Тамъ имаше нужда поне отъ кратко появяване на хора тактични, мѫдри и съ себеотрицание.

Връщайки се отъ Костурско за Скопйе невидимъ врагъ изъ засада покосява живота на Борисъ, въ Костурския край. Но покоси физическия му животъ. Чрезъ саможертвата и чрезъ образа му на прекрасенъ и заслужилъ човѣкъ той ще живѣе дълго.

Софийското македонско студентско дружество „Вардаръ“

За създаването на дружество „Вардаръ“ говорихме вече въ книга втора съ мои спомени. То сѫществуваше спокойно до сърбофилския воененъ превратъ въ България презъ 1934 година. Сетне по необходимость е промѣнило името си и се е наричало дружество „Шаръ“.

Настоятелството на „Вардаръ“, избрано презъ 1930 година е имало следния съставъ: Петъръ Думевъ (Воденъ), Владимиръ Паскалевъ (Скопйе), Деньо Дранговъ (Скопйе), Борисъ Димитровъ, Злата Панева.

При това събрание сѫ били приети нови двадесеть членове. Въ отчета се споменава за шесть публични сказки върху Македонския въпросъ, изнесени отъ видни български професори по инициатива на дружеството, както и за реферати отъ страна на дружествени членове. Издадени били презъ годината две нови книги относно македонската кауза. Поддържани били връзки съ разни обществеици — приятели на Македония. Уреждани били другарски срещи, съ сказки и литературно-музикални програми. Разходътъ на дружеството презъ сѫщата година възлизалъ на двесте и три хиляди лева.

Презъ тая година дружеството е поканило на чай г. Жоржъ Десбонъ, въ присѫтствие на Македонския националенъ комитетъ и управителнитѣ тѣла на младежкия и женски съюзи. Г-нъ Десбонъ е държалъ сказка на тема: „Македонскиятъ въпросъ и общественото мнение въ Франция“.

Всѣка година както въ „Вардаръ“, така и въ „Шаръ“ се записваха нови, подбрани по идеи и родолюбие, членове и членки. Измежду тѣхъ при Втората свѣтовна война загинаха буднитѣ и енергични възпитаници на „Шаръ“ (ако така мога да се изразя) Атанасъ Пашковъ отъ Неврокопъ и Гошо Атанасовъ отъ Костурско.

Убитъ бѣ отъ комуниститѣ и Коста Ризовъ отъ Свети Врачъ (сега

преименуванъ на името на разколника Сандански). Ризовъ бѣ осѫденъ задочно на смъртъ точно два месеца следъ като бѣ арестуванъ презъ августъ 1946 г. Само цинизма на тогавашното червено правосѫдие на България можеше да поддържа, че той билъ въ неизвестность и да произнесе смъртната си присѫда надъ убития вече младежъ.

Коста Ризовъ отъ Свети Врачъ,
последенъ председатель на студентското македонско дружество „Шаръ“ въ София (бившето дружество „Вардаръ“)
убитъ отъ комуниститѣ следъ 1944 година въ България.

Ризовъ бѣше отъ ония народни синове, за когото може смѣло да се каже, че е синъ на поробена Македония, макаръ да бѣше роденъ на свобода, въ Свети Врачъ, и израстналъ въ срѣдата на своята заможна фамилия. Като ученикъ въ гимназията той се отличи съ будния си умъ и изключителна любовь къмъ поробенитѣ. Изучаваше развитието на Македонския въпросъ; изненадваше по-възрастнитѣ съ познанията си около нашата народна борба. Издирваше младежитѣ избѣгали отъ гръцка и югославска Македония; стоплюваше ги съ приятелството си и ги обединяваше около голѣмата идея на свободата. Презъ ваканциитѣ обикаляше младитѣ другари въ пиринската область, за да създава единство въ мисъль и държание по Македонския въпросъ.

При сърбофилскитѣ управления въ България той взе живо участие въ организирането на тайни македонски ученически мрежи въ цѣлата страна. Когато постѫпи въ Софийския университетъ да следва право, бѣше вече широко познатъ на нашата учаща се младежь. Естествено и непринудено той зае централно мѣсто срѣдъ македонскитѣ студенти въ България. По това време още бѣше забраненъ всѣкакъвъ животъ на македонскитѣ легални организации. Въпрѣки това Ризовъ, като пред-

седатель на студентското дружество „Шаръ“ осѫществи смѣли за момента проекти. Безъ каквито и да е срѣдства организира менза за македонскитѣ студенти, която въ скоро време стана най-богатата и най-добрата при софийскитѣ висши училища. Тая менза бѣ едновременно македонски студентски клубъ, фактически обществено-политически университетъ за нашитѣ студенти. Следъ сгромолясването на Гърция и Югославия презъ 1941 г., тамъ намѣриха своето мѣсто и много студенти отъ Егейска и Вардарска Македония. Съ братски обноски къмъ всички, винаги засмѣнъ и предразполагащъ, Ризовъ успѣ да създаде истинско родно огнище за македонскитѣ студенти, израстнали при различни политически условия въ разпокѫсаната родина.

Младиятъ Коста Ризовъ не се поддаде на увлечения, за да смѣта, че не сѫществувалъ македонски въпросъ следъ 6 априлъ 1941 година. Напротивъ, той убедително поддържаше срѣдъ младежьта, че този въпросъ продължава да бѫде неразрешенъ, защото още не е постигнатъ освободителниятъ идеалъ.

Презъ 1942 година той демонстративно наруши заповѣдьта на българскитѣ правителства (явила се следъ 1934 г.) да не се правятъ панихиди на гроба на Тодоръ Александровъ. Лично той организира народно поклонение при тая македонска светиня. Виждайки, че българската държавна власть пречи да се споменаватъ първоапостолитѣ на нашата освободителна борба, той уреди, заедно съ енергични като него другари, студентско поклонение и на гроба на Дамянъ Груевъ при село Русиново, Малешевско, макаръ да знаеше, че може да дойдатъ неприятни последици отъ това.

Когато, по сѫщото време, наши младежи започнаха да разпространяватъ свое тайно циклостилно издание, като зовъ за организиране и подготвяне за борба, той е измежду първитѣ, които действуваха въ тая посока.

Македонски научен институтъ

Възъ основа на запазенитѣ въ македонскитѣ печатни издания сведения, създаването на този институтъ е станало както следва.

На 23 септемврий 1923 година Щипското благотворително братство, по инициатива на своитѣ членове и съграждани г. г. Спиро Константиновъ и Диаманди Николовъ, свика общо събрание на македонската интелигенция въ София, което се състоя въ университета, аудитория № 45. Предъ това събрание г. Спиро Константиновъ разви една своя идея, която отъ нѣколко години го е занимавала: идеята за основаване на единъ Македонски културенъ институтъ. Следъ четения отъ него рефератъ станаха обстойни разисквания, въ които взеха участие мнозина отъ присѫтствуващитѣ: професори, учени, писатели, публицисти и общественици. На края събранието единодушно реши да се основе институтъ, като избра първия му 12-члененъ временен управителенъ съветъ.

На Управителния съветъ бѣ възложено да изработи устава въ духа на развититѣ отъ г. Константиновъ идеи и изказанитѣ отъ проф. Милетичъ мисли, както и да избере лицата за действителнитѣ членове, основатели на Института, и да свика учредително събрание.

Временниятъ управителенъ съветъ, въ редъ заседания, обмисли всички основни въпроси и избра отъ срѣдата си една четиричленна комисия отъ проф. Милетичъ, проф. Балабановъ, Г. Баждаровъ и Сп. Константиновъ, която подъ председателството на проф. Милетичъ и по неговия проектъ изработи устава на „Македонския научен институтъ“. Уставътъ получи одобрението на Пленума и биде отпечатанъ. Въ по

следнитѣ нѣколко заседания на Управителния съветъ взе участие и професоръ Арнаудовъ. Следъ това Временниятъ управителенъ съветъ изработи списъка на действителнитѣ членове, основатели на Института, и опредѣли датата на Учредителното събрание: 21 декемврий с. г., 18 часътъ, въ аудитория № 10 на университета.

На Учредителното събрание присѫтствуваха почти всички находящи се въ София членове-основатели. Председателствуващиятъ събранието Спиро Константиновъ направи прегледъ на извършената предварителна работа за основаването на Института и поясни задачата на събранието: да одобри проекто-устава и да избере първия Постояненъ управителенъ съветъ. Следъ разисквания, въ които участвуваха мнозина отъ присѫтствуващитѣ и въ които се изтъкна необходимостьта отъ единъ такъвъ институтъ, събранието единодушно прие проекто-устава и пристѫпи съ тайно гласоподаване къмъ изборъ на управителенъ съветъ. За избрани бидоха прогласени г. г. проф. Ал. Балабановъ, проф. д-ръ Ив. Георговъ, проф. Никола Милевъ, проф. д-ръ Л. Милетичъ, проф. М. Арнаудовъ, Йорданъ Бадевъ, Георги Баждаровъ, Данаилъ Крапчевъ, Спиро Константиновъ, Д. Николовъ, Василъ Пасковъ и А. П. Стоиловъ.

Управителниятъ съветъ съобразно съ чл. 3 отъ устава избра изъ срѣдата си Изпълнителния съветъ на Института въ съставъ: г. проф. д-ръ Ив. Георговъ, I подпредседатель проф. Ал. Балабановъ, II подпредседатель проф. М. Арнаудовъ, секретарь Спиро Константиновъ и касиеръ Д. Николовъ.

Въ изпълнение на чл. 1 отъ устава Управителниятъ съветъ реши Институтътъ да издава научно-литературно списание „Македонски Прегледъ“.

Въ устава на Научния институтъ цельта е опредѣлена по следния начинъ:

1. Македонскиятъ научен институтъ има за цель:

а) да спомага за проучването на историята, етнографията, географията и стопанския животъ на Македония;

б) да събира исторически материали по освободителнитѣ борби на македонскитѣ българи и да подготви една системна и подробна история на тия борби;

в) да издава едно научно-литературно списание, както и други трудове съ огледъ къмъ целитѣ, посочени въ точки а. и б.

Забележка. Въ по-далечнитѣ цели на Института влиза още и грижата да се учреди единъ Македонски културенъ домъ, въ който да намѣри мѣсто между другото и единъ Македонски етнографско-исторически музей.

Ето списъка на действителнитѣ членове-основатели на Македонския научен институтъ: Арнаудовъ М., професоръ; Бадевъ Йорданъ, писатель; Баджовъ Ст., професоръ въ Художествената академия; Баждаровъ Г., писатель; Балабановъ Ал., професоръ; Баласчевъ Г., историкъ-археологъ; Бульовъ Вл., писатель; Влаховъ Д., публицистъ; Георговъ Ив., професоръ; Жостовъ Д., писатель; Завоевъ П., публицистъ; Зографовъ Б., писатель; Ивановъ Йорданъ, професоръ; Карайововъ Тома, публицистъ; Каранджуловъ Ив., публицистъ; Киселинчевъ П., скулпторъ; Константиновъ Спиро, публицистъ; Крапчевъ Данаилъ, публицистъ; Кулишевъ Г., публицистъ; Кусевъ Вл., публицистъ; Ляпчевъ Андрей, публицистъ; Милевъ Никола, професоръ; Милетичъ Любомиръ, професоръ; Михайловъ Т., публицистъ; Мишайковъ Дим., професоръ; Мушмовъ Н., археологъ-нумизматъ; Мърмевъ Петъръ, публицистъ; Николовъ Диаманди, публицистъ; Николовъ Коста, публицистъ; Павловъ

Тодоръ, публицистъ; Палашевъ Г., художникъ и публицистъ; Пасковъ Василъ, писатель; Протичъ Андрей, писатель; Пърличевъ Кир., публицистъ; Радевъ Симеонъ, писатель; Развигоровъ Стр., публицистъ; Руменовъ д-ръ Вл., публицистъ; Сарафовъ Кр., драматически артистъ; Силяновъ Христо, писатель; Симеоновъ Ст., публицистъ; Снѣгаровъ Ив., публицистъ; Спространовъ Евт., етнографъ; Станишевъ д-ръ Ал., професоръ; Станишевъ д-ръ К., публицистъ; Стоиловъ А. П., етнографъ; Стояновъ К. Вълкановъ, историкъ; Стояновъ д-ръ Н., финансистъ, професоръ; Стрѣзовъ д-ръ Г., публицистъ; Томалевски Наумъ, публицистъ; Траяновъ Тодоръ, писатель; Чилевъ П., писатель; Ярановъ Ат., публицистъ.

Покрай сериозното списание „Македонски Прегледъ", Научниятъ институтъ, по-точно неговиятъ главенъ ржководитель проф. Л. Милетичъ, има голѣмата заслуга, че отпечати споменитѣ на редица борци отъ ВМРО, проявили се въ разни околии или въ цѣла Македония презъ турския режимъ.

Що се отнася до финансирането на списанието „Македонски Прегледъ" и изобщо на Института, тѣ не биха могли да сѫществуватъ безъ щедрата помощь отъ страна на ВМРО. Наскоро преди да загине, Тодоръ Александровъ се срещна съ проф. Никола Милевъ, въ мое присѫтствие. Между другото Милевъ се обърна къмъ Тодора съ тия думи:

— Създава се научен институтъ. Азъ нѣмамъ никаква представа какъ ще може да се развива той, при поставенитѣ му широки задачи, безъ да има на лице нѣкакъвъ изгледъ, че материално ще е осигуренъ. . .

Тодоръ се насмѣ излеко и отговори:

— Ако азъ съмъ много далече, приятели нека се обръщатъ по този въпросъ къмъ Михайлова, — и посочи мене. Така и бѣше до край. Революционната организация подпомогна съ много срѣдства прекрасното дѣло на Института.

Между другитѣ, така полезни, издания на Института изрично отбелязвамъ и издаването, въ 1933 г., на една хубава карта на Македония. Върху нея особено много работи Дим. Ярановъ отъ Кукушъ, който бѣше измежду най-обещаващитѣ млади български професори.

Следъ като почина проф. Л. Милетичъ, за председатель на Института бѣ избранъ проф. Никола Стояновъ отъ Дойранъ.

Споменавамъ тукъ, при Научния институтъ, едно голѣмо опущение, което обаче, по-скоро се отнася до цѣлата емиграция. То се състои въ следното: не се събраха за всѣка македонска околия необходимитѣ данни за всестраннитѣ прояви на мѣстната българщина. Даннитѣ трѣбваше да обхванатъ Възраждането, както и легалнитѣ и революционни борби при турския, гръцкия и сръбския режими; да обхванатъ участието на хората отъ всѣка околия и въ войнитѣ.

Ако тази работа бѣше своевременно извършена, щѣше сега да имаме около четиридесеть голѣми тома, съ размѣра на крупнитѣ чуждестранни енциклопедии; т. е. за всѣка македонска околия по единъ такъвъ голѣмъ томъ. Следъ това тѣ можеха лесно да бѫдатъ преведени на два-три отъ езицитѣ на голѣмитѣ нации въ свѣта.

Материалитѣ можеха лесно да бѫдатъ провѣрени отъ специални комисии — първо отъ обективни и компетентни лица за всѣка околия, а сетне отъ подготвени наши общественици и учени.

Македонското движение можеше лесно да намѣри срѣдствата за тази значителна акция. И до днесъ дълбоко съжалявамъ, че азъ лично късно се сетихъ за тая голѣма нужда на нашия народъ и история. Известенъ брой лица (между тѣхъ и добри стенографи) бѣха тръгнали да разпитватъ на първо мѣсто по-проявени отъ миналото легални и революционни дейци. Бѣха вече събрани подробнитѣ показания на нѣкол-

ко десетки лица. Но дойде сърбофилскиятъ превратъ отъ 1934 година въ България; появиха се доста препятствия, за да може успѣшно да бѫде завършено това голѣмо дѣло, чиято стойность е неоценима отъ историческо и национално българско гледище.

По инициативата на Македонския научен институтъ биде построенъ въ София Македонски културенъ домъ, въ центъра на града, съ около седемдесеть широки стаи, два голѣми салона и други приспособления. Въ този домъ се помѣсти Научния институтъ, както и канцелариитѣ на другитѣ македонски сдружения. При идването на комунистическата власть Домътъ бѣ заграбенъ отъ нея; съ него разпорежда следъ това по свой вкусъ комунистическата партия.

Разбираемо е съ какво чувство отбелязвамъ, че наскоро следъ идването си на власть Българската комунистическа партия предаде (на дошлата въ Скопйе да управлява филиала отъ Югославската комунистическа партия) цѣлата богата библиотека, която години подъ редъ Научниятъ институтъ грижливо събираше. Предаде и разни други книжовни ценности, а заедно съ всичко туй и ковчега съ коститѣ на Гоце Дѣлчевъ, когото ренегатската нова власть въ Скопйе обяви за „македонецъ“ по народность.

Вестникъ „Ла Маседоанъ“

Разбира се, най-важната пропагандна работа предъ чуждия свѣтъ между двете свѣтовни войни извърши в-къ „Ла Маседоанъ“, чийто пръвъ брой излѣзна на 13 юний 1927 година. Отъ началото и до край той бѣ списванъ и уреждан отъ Симеонъ Евтимовъ и Димитъръ Цилевъ. Много чужденци, познати като журналисти, политици, учени и общественици, писаха статии въ този вестникъ или даваха изявления въ него, взимайки подъ защита македонската кауза.

Стана дума и въ друга книга за създаването на тоя вестникъ; но и тукъ мога да кажа, че бѣхъ крайно разочарованъ задето Задграничното представителство на ВМРО* около две години подъ редъ протакаше тоя въпросъ, чието уреждане спадаше въ неговитѣ обязаности.

Нѣма подходящъ човѣкъ за тая работа — това бѣ отговорътъ на моитѣ чести запитвания. Въ поробена Македония се водѣше оживена борба, поникваха много афери, изсипаха се върху гърба на народа страхотни издевателства, а ние нѣмахме печатенъ органъ, който да известява на чуждия свѣтъ фактитѣ, да поставя до стената насилницитѣ, да брани изобщо каузата, за която давахме скжпи жертви.

За да покажа на нашитѣ задгранични представители, че всрѣдъ емиграцията имаме хора не за единъ, а и за десеть вестника въ чужбина, повикахъ Симеонъ Евтимовъ, който до тогава бѣше поддиректоръ, или нѣщо подобно, въ една тютюнева фирма въ гр. Дупница. Той е родомъ отъ Емборе, синъ на крайно бедни родители. Баща му е починалъ на островъ Критъ по време на Илинденското възстание.

Евтимовъ не бѣше се занимавалъ съ журналистика. Но достатъчно бѣ да разговаряте само единъ часъ съ него върху политика и върху Македонския въпросъ, или да прочетете само едно негово писмо отъ две-три страници, за да се убедите, че би могълъ и отлични статии да пише, и вестникъ добре да организира, и пропаганда да ржководи. Повтарямъ, биха се намѣрили срѣдъ нашата голѣма емиграция и други хора, поне само за пишенето на вестника.

Евтимовъ отначало се поколеба, боейки се, че нѣма да даде отъ

---

* Задгранични представители бѣха тогава: Г. Баждаровъ, К. Пърличевъ и Н. Томалевски.

себе си толко, колкото е необходимо за подобна задача.

— Стига да дадешъ само толкова, колкото съмъ убеденъ, че можешъ да дадешъ. Смѣтай, че се повдига възстание или се отваря война; по дългъ ще тръгнешъ и за Женева. Бѫди сигуренъ, че следъ 3-4 месеци цѣлата емиграция ще се възхищава отъ твоята работа — му казахъ.

И тръгна. Въ Дупница и Пловдивъ получаваше петнадесеть пѫти по-голѣма заплата отъ сумата, която Македонското движение можеше да му отдѣли месечно за храна, квартира и най-необходимитѣ нужди за него и съпругата му. Естествено, разходитѣ за вестника и пропагандата бѣха нѣщо отдѣлно. Но Евтимовъ бѣ измежду онѣзи, които изобщо не се интересуватъ за паритѣ, спокойствието и живота си, когато се касае за Македония. Ако не бѣ заминалъ за Женева, следъ нѣколко месеци му предстоеше да стане и съдружникъ съ богати тютюнотърговци; и щѣше да спечели много милиони. Всичко това за него, повтарямъ, нѣмаше никакво значение.

Наистина, следъ нѣколко месеци не само въ нашитѣ македонски срѣди, и не само срѣдъ журналиститѣ въ България, се чуха комплименти за вестникъ „Ла Маседоанъ“.

Симеонъ Евтимовъ

Казахъ и другаде, че Евтимовъ бѣ готовъ и на рискове. Само единъ примѣръ: Когато единъ чуждестраненъ журналистъ и добъръ приятель на нашата кауза пожела да направи обиколка, по съвсемъ легаленъ начинъ, въ Македония подъ сръбска и гръцка власть, и се наложи да го придружава единъ нашъ човѣкъ — добре запознатъ съ македонскитѣ области и проблеми, Евтимовъ остави вестника на другаря си Димитъръ

Цилевъ, пусна си брада, постави си очила, и бѣше готовъ да тръгне, макаръ че при най-малкото съмнение сръбската или гръцката власть можеше да го открие кой е; и не се знае дали би могълъ да се отскубне отъ затворитѣ имъ. Впрочемъ, затворитѣ биха били най-малко нѣщо.

Нашето Задгранично представителство остана сконфузено. А негова задача бѣ тъкмо да издирва и дори да създава Евтимовци. Този и други нѣкои случаи показваха, че най-слаба пропаганда за нашата кауза можа да направи задъ граница тъкмо онзи органъ, който бѣ опредѣленъ за нея — задграничното ни представителство.

Евтимовъ бѣ убитъ отъ врагове на македонското дѣло. Читательтъ вече е узналъ всичко по това.

Вториятъ отличенъ деятель въ редакцията на „Ла Маседоанъ“ бѣше Димитъръ Цилевъ отъ Солунъ (по произходъ отъ Кукушъ), който загина на 10 септември 1944 г. Голѣми сж заслугитѣ му спрямо македонското освободително дѣло. Животътъ му угасна най-неочаквано, въ бъркотията на събитията по това време, при изтегляне отъ Македония къмъ Западъ.

Цилевъ бѣ рѣдъкъ образецъ на анонименъ македонски деятель. Неговата скромность привързваше, будеше почить. Най-малко го интересуваше дали нѣкой ще каже нѣщо за него, дали „ще се прочуе“. Но бѣ готовъ да извърши всичко, което е по силитѣ му, за да спечели нѣщо каузата на поробена Македония, да се чуе нейното име.

Способноститѣ му бѣха блѣстящи. Притежаваше и качеството, което не се постига съ желание и старание — интуицията. Безъ нея много пжти като въ мъгла ще се движи човѣкъ, който иска да се занимава съ обществена работа. Истинско удоволствие бѣ да следите какъ Цилевъ бѣ наблюдателенъ, какъ бързо схваща сърцевината на даденъ въпросъ; и колко бѣ остроуменъ, каква точна характеристика даваше за хора и за разни ситуации. Имаше рѣдка паметь, която съхраняваше богатството на голѣмата му култура.

Въоржженъ бѣ и съ знание на чужди езици. Френски владѣеше като французинъ; образованието си до гимназия бѣ получилъ въ Солунъ, въ френско училище, следъ като Гърция бѣ затворила българскитѣ училища въ 1913 година. Нѣмски усвои въ Виена като студентъ, кждето бѣ единъ измежду най-полезнитѣ членове на нашето студентско дружество. Ползуваше се добре отъ английски и италиански. Научилъ бѣ доста и унгарски езикъ подиръ 1934 г., когато бѣ напусналъ България, поради извършения въ нея сърбофилски превратъ.

Цилевъ работи нѣколко години съ покойния Симеонъ Евтимовъ въ списването на вестникъ „Ла Маседоанъ“, въ Женева. Познаваше чуждото общество, съ плюсоветѣ и минуситѣ му. Борѣше се за идеали и самъ бѣ идеалистъ, съ чисти стремления и благородни подбуди при всѣка своя стжпка. Преценкитѣ му, обаче, бѣха реалистични. Той бѣ човѣкъ съ широта на духа, съ изработенъ и непоклатимъ мирогледъ.

Притежаваше нежно сърдце. Нѣкакъ прикрито отъ другитѣ въ него намираше откликъ всичко, което е отъ естество да раздвижи душата, да повлияе на въображението. Скърбитѣ и радоститѣ изживяваше самъ.

Съ знанията и дарбитѣ си Цилевъ можеше да направи голѣма кариера. Но не я търсѣше. Лични съображения никога не постави надъ народната кауза. До последната минута служи на Македония. Вѣрностьта му къмъ нея и освободителната борба не се поколеба предъ нищо.

Той не преставаше да мечтае за връщане въ свободенъ Солунъ, кждето бѣ израстналъ. Предъ очитѣ му не изчезваха очертанията на Хортанъ и Олимпъ, и синиятъ просторъ на залива.

Неговото другарство бѣ дълбоко, неподправено. Доброта лъхаше отъ бистритѣ му очи и цѣлиятъ му свѣтълъ изразъ, който и къмъ чети-

ридесеть-годишна възрасть бѣ юношески.

Цилевъ умѣеше да брани Македония, познавайки отлично Македонския въпросъ. Подиръ смъртьта на Евтимова той пое редактирането на „Ла Маседоанъ“. Бѣ твърдъ българинъ. А малцина отъ приятелитѣ му подозираха, че легалниятъ, културниятъ деецъ Цилевъ, бѣше и смѣлъ човѣкъ.

Димитъръ Цилевъ

За хора като него, стига да ги познавате, често и неволно ще въздъхвате: „Да можеше да възкръсне, и да се озове между насъ! . . .“

Г-нъ Едуардъ Бойлъ, председатель на познатия Балкански комитетъ въ Англия, писа писмо до редакцията на в. „Ла Маседоанъ“ (помѣстена въ брой 172 отъ 29 май 1931 г. на тоя вестникъ) съ следното съдържание:

„Статиитѣ на френски, на наглийски и на нѣмски правятъ отъ „Ла Маседоанъ“ едно периодическо издание отъ единъ нароченъ интересъ; подходящо е да се поздравятъ директора и неговитѣ отговорни сътрудници за поддържаното забележително усилие, което тѣ правятъ въ областьта на политическата пропаганда.

По мое мнение „Ла Маседоанъ“ прави силна каузата, която защищава.

Така както тя е представена — силна и при все това съ умѣреность — не ще се пропустне да се убеди навсѣкжде общественото мне-

ние, че едно щастливо решение на Македонския въпросъ е едно условие сине ква нонъ за мира и за просперитета на Балканитѣ.

Когато едно решение ще дойде за Македония, Югоизточна Европа ще може да се надѣва съ право за една нова ера на добри чувства между народитѣ и за икономическо развитие, което може далечъ да надмине днешнитѣ най-голѣми надежди. Македония е прѣчката, която обръща всичко въ нищо. Нека усилията на „Ла Маседоанъ", да могатъ да допринесатъ за ускоряването на започването на една нова ера."

Въ Парижъ полезна работа извърши Никола Коларовъ, отъ Царевоселско, но прекаралъ младежкитѣ си години въ Дупница. Бързо усвои и той френския езикъ. Съ тактъ, съ завидна способность да завързва връзки, оказа се твърде пробивенъ духъ. Работливъ, енергиченъ, убедителенъ събеседникъ, много добъръ ораторъ, успѣваше да се запознава съ видни френски общественици. Нѣколцина измежду тѣхъ държаха прекрасни беседи за Македония и предъ мѣстна културна публика. Оказа се и способенъ журналистъ. Загина при комунистическия тираниченъ режимъ въ България.

Въ сравнение съ времето на борбата при турския режимъ, пропагандата на справедливата наша народна кауза бѣ следъ 1918 година много по-настойчиво и системно водена. При турския режимъ много повече наши борци сж вѣрвали, че свѣтътъ ще ни подкрепи, защото истината е на наша страна. Оказа се, а и днесъ ясно се вижда, че — както вече съмъ споменалъ и другаде — необходимо се налага пропаганда, изяснение, доказване предъ мислящитѣ хора въ свѣта, че наистина дадена кауза е права. Иначе, може да мине за права тъкмо фалшивата кауза така, както на пазаря нѣкой, чрезъ подбрани викове и жестове, успѣва да продаде червясалото си сирене, а да остане по-малко продадено тъкмо първокачественото сирене на съседния му продавачъ.

Великиятъ съборъ въ Горна-Джумая

Той се състоя презъ месецъ февруарий 1933 година.

Никога до тогава не бѣха свиквали общъ съборъ всички македонски организации. Тия, както ВМРО или далечната МПО въ Америка, които — по една или друга причина не можеха да присжтствуватъ съ свои делегати, изразиха своята солидарность чрезъ изпратенитѣ приветствия.

Площадътъ срѣдъ Горна-Джумая бѣ препълненъ отъ народъ, надъ двадесеть хиляди души делегати* и гости.

Председателтъ на Националния комитетъ на емиграцията Георги Кондовъ откри Събора съ съдържателна речь. Тя, заедно съ други речи, се намира въ приложение.[46]

Избра се Бюро на събора въ съставъ: председатель: инженеръ Христо Станишевъ; подпредседатели: запасниятъ генералъ Симеонъ Добревски, д-ръ Владимиръ Руменовъ и Александъръ Димчевъ, председатель на Петричката окржжна постоянна комисия; секретари: Павелъ Димитровъ, подпредседатель на Старозагорския окржженъ сждъ; г-жа Славова, председателка на Женската дружба въ Варна; Иванъ Димитровъ, председатель на братството въ Пловдивъ и д-ръ Владимиръ Бъчваровъ отъ Горна-Джумая.

---

* Делегатитѣ бѣха отъ Македонскитѣ братства, Младежкия съюзъ, Илинденската организация, Женския съюзъ, Студентскитѣ дружества, Македонската парламентарна група, както и представители отъ всички селски и градски общини въ Пиринска Македония.

Следъ това председателтъ на Събора, г-нъ инженеръ Станишевъ, произнесе следното слово:

„На днешния съборъ виждамъ, че участвува единната мисъль и воля на Македония. Тукъ е нейната безгранична любовь къмъ отечеството, тукъ е нейниятъ български духъ, тукъ е душата на Македония. Тукъ е тая душа, която нашитѣ поробители искатъ да изтръгнатъ отъ нашитѣ гърди, за да ни обезличатъ като народность, за да унищожатъ нашето духовно единство съ братята ни въ Добруджа, Мизия и Тракия. Но тая душа живѣе, тоя български духъ на Македония е несъкрушимъ. Той ще победи.

Днесъ сме събрани тукъ, за да потвърдимъ още единъ пѫть и всенародно, че обединението на разпокѫсана Македония и създаването отъ нея на една самостоятелна държавна единица ще бѫде найдобрата и единствена гаранция за обединението на останалитѣ балкански народи въ единъ федеративенъ съюзъ. Идеята за самостоятелность на Македония, издигната като знаме въ зародиша на революционната борба, не е сепаратизъмъ на македонскитѣ българи по отношение на своитѣ братя въ Добруджа, Мизия и Тракия. Напротивъ, нейното осѫществяване е само отъ полза за общитѣ интереси на всички българи, защото тя — Македония — ще запази духовното си единство съ всичкитѣ си братя, гдето и да сѫ тѣ, и сѫщевременно ще притѫпи вѣковнитѣ борби между българи, гърци и сърби, за да настане единъ пълenъ миръ въ вѣчно размирния Балканъ, а може би и въ цѣла Европа.

Трѣбва да подчертаемъ съ болка, че въ братската страна, кѫдето сме намѣрили прибѣжище, загинаха скѫпи български родолюбци и първенци на македонската легална организация.

Тѣ паднаха подъ ударитѣ на едно предателство, отстоявайки интереситѣ на своитѣ поробени братя. Ние протестираме предъ българското правосѫдие и настояваме да вразуми то ония обществени кръгове и лица, които прѣко или косвено насърдчаватъ това предателство.

Ние се надѣваме, че гласътъ, който днесъ се издига отъ всички македонски организации, събрани въ Горна-Джумая, ще бѫде единъ мощенъ подтикъ за успѣха на Македонското освободително движение, като очебиещо и последно доказателство, че македонскитѣ организации сѫ единни и готови да продължатъ — всѣка по свой пѫть — съ всички сили борбата за освобождението на нашето отечество.

Да живѣе единна и свободна Македония!“

Отъ страна на ЦК на ВМРО бѣ отправено приветствие, което бѣ прочетено отъ Йорданъ Чкатровъ. Тукъ предаваме една часть отъ него:

„Ние не се боримъ само съ нашитѣ поробители. Много сѫ факторитѣ, които отъ страна се мѫчатъ да смутятъ победоносния ходъ на нашето движение. На първо мѣсто стои комунизмътъ. Неговитѣ престѫпни попълзновения да разрушава нашето надкласово народно дѣло и да направи отъ народа ни свой инструментъ сѫ постоянни. Набѣгитѣ на комунизма, неговитѣ коварни развращаващи срѣдства за постижение на тази му задача не отстѫпватъ на похватитѣ на сърби и гърци. Срещу тази напасть трѣбва да бѫдемъ готови да се боримъ и занапредъ съ слово, перо, съ събрания и на улицата — навсѣкѫде. Можемъ да бѫдемъ сигурни, че победата на този фронтъ ще бѫде наша. Следъ многогодишни усилия комуниститѣ едва сѫ успѣли да увлѣкатъ противъ Македония, противъ собственото си отечество, само отдѣлни слаби и продажни единици, часть отъ които сѫщевременно сѫ на служба и на сръбската полиция.

Съ дълбоко възмущение ние се спираме върху страницата, въ която презъ годинитѣ на най-голѣмото македонско напрежение за самозапазване се записаха толкова факти на вражество и злорадство, на спънки и подли удари отъ страна на известни български общественици противъ македонското освободително дѣло, за срамъ предъ историята на нашия народъ и предъ свѣта. ВМРО и всички македонци трѣбваше да създаватъ отбранителенъ фронтъ и спрямо идещитѣ отъ София удари. Докато въ масата на свободнитѣ българи сѫществува една жива братска обичь къмъ Македония и нейната кауза, въ сѫщото време отъ страна на българскитѣ общественици и на официална България се създаватъ само прѣчки за успѣха на македонското дѣло. Всички наченки на разрушителни тенденции, всички проявления на изхвърлени отъ нашитѣ редове лица сѫ намѣрили насърдчение и подкрепа въ София. Партизанскитѣ смѣтки, които се правятъ тамъ по отношение на Македонското движение, представляватъ вече не по-малка опасность за Македония, отколкото тъмницитѣ на Бѣлградъ и Атина. Почти никой отъ управляващитѣ въ София не схваща, че тази игра съ нашето дѣло може да се окаже по-опасна за духовното развитие на българското племе, отколкото теленитѣ мрежи по границитѣ; никой тамъ не вижда, че сърбитѣ съ своитѣ козни въ София могатъ да постигнатъ тъкмо туй, което напразно се мѫчатъ да постигнатъ чрезъ своя режимъ въ Македония.

Въ партизанскитѣ порядки на България има егоизъмъ и кѫсогледство, но има и сериозни опити за спечелване на теренъ въ София за едно сърбоманство, на което като трънъ въ очитѣ се явяватъ македонскитѣ организации. Въ резултатъ на тази странна действителность паднаха най-видни представители на македонското легално движение. За тѣзи жертви плаче цѣла Македония; тя нѣма да ги забрави никога, както нѣма да забрави злорадството, съ което известни намъ софийски срѣди гледатъ на тѣзи жертви. Колкото и да е странно, и най-отговорни хора въ България не скриватъ, че отношението си къмъ македонското освободително дѣло опредѣлятъ съобразно съ своя тѣсноразбранъ партиенъ интересъ.

Предъ видъ на всичко това Централниятъ комитетъ на Вѫтрешната македонска революционна организация пожелава на своитѣ братя въ България да прояватъ, при нужда, и тамъ сѫщия борчески стоицизъмъ, сѫщата готовность за жертви, които сѫ проявявали презъ турския Хамидовски режимъ; да проявяватъ онази твърдость и куражъ, които ежедневно сѫ проявявани отъ братята ни подъ сръбско и гръцко робства. Най-свикналъ на жертви е македонецътъ. Щомъ е нужно за защита на македонското дѣло и за освобождението на Македония, той ще ги даде и въ България срещу кознитѣ на продадени български общественици или затѫпѣли управници, козни, които не могатъ да иматъ нищо общо съ отношението на българския народъ къмъ злочеста Македония.

Отъ името на поробеното македонско население ние призоваваме всички наши братя емигранти и всички родолюбиви българи да бѫдатъ нащрекъ. Сърбоманството не успѣ въ Македония, а сега се мѫчи да хване коренъ въ София. Ние, обаче, имаме дългъ да се боримъ и тамъ противъ него."

Писмото на ВМРО бѣ подписано отъ тримата членове на Централния комитетъ: Ив. Михайловъ, Владимиръ Куртевъ и Георги Настевъ.

На естрадата се явиха д-ръ Асѣнъ Татарчевъ отъ Ресенъ и съпругата му Марта, които наскоро бѣха избѣгали отъ Югославия заедно съ децата си. Д-ръ Татарчевъ произнесе следното приветствие:

„Драги братя,

Идвайки отъ нашето поробено отечество, моята жена и азъ сме щастливи да приветствуваме братски Великия съборъ на македонската емиграция въ България.

За насъ е особена радость да бѫдемъ въ срѣдата на прогонените наши братя въ България, които работятъ съ толкова ентусиазъмъ и съ такава вѣра за освобождението на Македония.

Вамъ е известно, че моята жена и азъ, напускайки по принуда предѣлитѣ на нашата прекрасна Родина, отидохме въ Женева да подадемъ отъ името на македонското население една петиция предъ Обществото на народитѣ и да изпълнимъ единъ човѣшки и отечественъ дългъ.

Азъ съмъ щастливъ да заявя предъ васъ, Великия съборъ на македонската емиграция въ България, че робството въ Македония не е успѣло да съкруши борческия духъ на нашия поробенъ народъ.

Не само това. Въ Македония никога не е била по-силна вѣрата въ близкото ни освобождение, отколкото днесъ.

Азъ съмъ щастливъ сѫщо така да заявя, че ние, живѣещитѣ въ границитѣ на кървавото сръбско кралство, сме единни въ борбата ни за свобода и политическа самостоятелность съ другитѣ поробени народи, които не могатъ да останатъ равнодушни къмъ жестокоститѣ на Бѣлградъ. Напразно Бѣлградъ увѣрява свѣта, че въ Югославия живѣе единенъ югославски народъ. Всички народи въ Югославия иматъ гордото съзнание за своята история, за своето културно и морално надмощие надъ сърбитѣ и за своето право да бѫдатъ господари въ собствената си земя.

Нашъ дългъ е, драги братя, да продължимъ борбата съ сѫщото постоянство, съ което сѫ я водили нашитѣ предшественици; нашъ дългъ е да държимъ здраво за единството на всички македонски сили, което сѫществува така щастливо между македонцитѣ отъ Солунъ и Охридъ до Чикаго и Торонто.

Приветствувайки ви още единъ пѫть отъ името на жена ми и отъ свое име, извиквамъ: Да живѣе Великия съборъ на македонската емиграция въ България! Да живѣе нашия поробенъ и героиченъ народъ, който ще извоюва свободата и независимостьта на Македония!“

А госпожа Татарчева заяви:

„Швейцарка по рождение, моята сѫдба ме свърза съ македонски българинъ. Седемь години живѣхъ въ Ресенъ и тамъ, както и при другитѣ си обиколки въ Македония, се убедихъ, че тамъ живѣятъ българи. Това могатъ да отричатъ само хора, които не желаятъ да видятъ истината.

Моятъ мѫжъ и азъ отидохме въ Женева, за да защитимъ Македония. Азъ защищавахъ нея, защото имахъ пълното убеждение, че защищавамъ правдата.

Вашето дѣло, госпожи и господа, е право. То ще победи, въпрѣки жертвитѣ и страданията. Моятъ мѫжъ лежа 4 години въ затвора, но азъ, като майка на две деца, заявявамъ съ гордость, че съмъ готова винаги да възпитавамъ своитѣ деца въ любовь къмъ Македония и къмъ нейната борба за освобождение. Пожелавамъ на всички единство и работа, работа и работа за Македония. Вие можете да бѫдете сигурни, че правдата ще възтържествува и че Македония ще бѫде свободна и независима.“

Председательтъ даде следъ туй думата на г-нъ Марко Дошенъ, който прочете отправеното до Събора поздравление отъ председателя на

Върховното старейшинство на „Хърватски Домобранъ“, г-нъ д-ръ Анте Павеличъ:

„Мили братя, сестри, синове и дъщери на поробена Македония!

Идвамъ при васъ като хърватинъ отъ моето мило Хърватско, което е, както и вашата Македония, поробено.

Ще ви прочета поздрава на Хърватската революционна организация.

(Чете): До братския Съборъ на македонскитѣ народни организации въ Горна-Джумая

Драги братя,

Върховното старейшинство на „Хърватски Домобранъ“ поздравлява днешния Съборъ, на който сж се събрали представителитѣ на родолюбивитѣ македонски организации, за да манифестиратъ още единъ пжть въ тѣзи критически часове силата и единството между всички македонски организации въ борбата за самостоятелность на Македония и да вематъ важни решения съ огледъ на бждещата работа и борба.

Ние искаме да подчертаемъ, че общиятъ ни неприятель е осжденъ отъ безпристрастното обществено мнение, което се отвращава отъ грубитѣ и безчовѣчни постжпки на Бѣлградъ, т. е. отъ желанието на сърбитѣ да затриятъ, да унищожатъ както македонския, така и хърватския народи. Свѣтовното обществено мнение е схванало, че всѣки борецъ противъ бѣлградското звѣрство е единъ борецъ за погазенитѣ и отнети народни права, а сжщевременно е борецъ и за найсвещенитѣ права на човѣка, потисканъ отъ Бѣлградъ.

Върховната управа на „Хърватски Домобранъ“, като поздравлява това тържество и този борчески Съборъ, още единъ пжть подчертава затвърденото сътрудничество между хървати и македонци въ борбата срещу общия неприятель, която борба ще водимъ рамо до рамо до тогава, докато се постигне най-голѣмия македонски и хърватски идеалъ — свободна и независима македонска държава и свободна и независима хърватска държава.

Да живѣе независима Македония!

Да живѣе независимо Хърватско! Ура, ура!

Съ братски поздравъ:

Председатель: Анте Павеличъ; Секретарь: Милковичъ“

Г-нъ Марко Дошенъ отъ своя страна отправи съдържателно приветствие, което сжщо се намира въ приложението, въ което сж посочени и други поздрави до Конгреса.

Дневниятъ редъ бѣ обявенъ отъ г-нъ инженеръ Станишевъ; докладъ отъ секретаря на Националния комитетъ, разисквания и декларация. Комисия за изработване на декларацията бѣ опредѣлена въ следния съставъ: д-ръ Конст. Д. Станишевъ, протоиерей Димитъръ Ташевъ, Емануилъ Ляпчевъ, проф. Георги Баджовъ, Христо Гюрковъ, Георги попъ Апостоловъ, Ваканъ Вакановъ, Владимиръ Казанджиевъ.

Секретарьтъ на Националния комитетъ г. Христо Зографовъ прочете обстойно изложение за 15-годишната дейность на македонската емиграция въ България.

Присжтствуващитѣ сж изслушали съ затаенъ дъхъ следната декларация на Събора:

„Великиятъ македонски съборъ, въ който участвуватъ делегатитѣ на македонскитѣ благотворителни братства, на дружествата на бившитѣ македонски революционери „Илиндень“, на македонскитѣ женски дружби, на македонскитѣ младежки дружества, заедно съ върхов-

нитѣ управителни тѣла на Македонския студентски съюзъ, на Македонския научен институтъ, на Македонската парламентарна група въ цѣлия си съставъ и на делегати отъ всички общински съвети въ Македония подъ българска власть, на 12 февруарий 1933 год., въ гр. Горна-Джумая, гласува при пълно единодушие следната декларация:

Съборътъ, отъ името на всички организации, представени въ него, взимайки предъ видъ непоносимитѣ страдания на македонското население подъ робство и царуващия между балканскитѣ народи постояненъ и опасенъ антагонизъмъ, смѣта за необходимо да подчертае предъ свѣта, че единственото правилно разрешение на Македонския въпросъ, както и най-сѫщественото условие за премахване враждитѣ и недовѣрието между балканскитѣ народи, е обособяването на Македония, която днесъ е разпокѫсана между тритѣ държави: Югославия, Гърция и България, въ една отдѣлна самостоятелна политическа единица, въ нейнитѣ естествени географски граници.

Съ голѣмо задоволство Съборътъ констатира пълното единодушие въ преследването на този идеалъ между легалнитѣ македонски организации и поробеното македонско население, борещо се подъ знамето на Вѫтрешната македонска революционна организация. Съборътъ изказва своята увѣреность, че рѫководителитѣ на Македонското движение и занапредъ съ прозорливость и твърдость ще намиратъ най-сигурнитѣ пѫтища за постигане нашия идеалъ — Македония за македонцитѣ, използувайки всички исторически възможности.

Съборътъ констатира, че Обществото на народитѣ не изпълни своя дългъ къмъ поробеното македонско население, даже въ рамкитѣ на ония задължения, които се съдържатъ въ сѫществуващитѣ международни договори, и съ това допринесе за създаване на това толкова тревожно и опасно за мира положение на Балканитѣ. Оставайки безъ последствие всички оплаквания на нашитѣ поробени братя, Обществото на народитѣ насърдчи косвено оня откритъ и безкраенъ тероръ, който се упражнява въ Македония подъ сръбско и гръцко иго.

Сѫщо така съ прискърбие Съборътъ констатира, че рушители и престѫпници спрямо македонското дѣло, както въ миналото, така и сега, намиратъ подкрепа и съдействие въ български официални срѣди и политически кръгове.

Съборътъ призовава всички македонци, кѫдето и да живѣятъ тѣ, съ нови усилия и постоянство да продължатъ борбата за постигане на македонския идеалъ.

Съборътъ се прекланя предъ всички жертви, дадени отъ народа ни въ борбата за освобождение и счита тѣхната паметь свещена за насъ и за бѫдещитѣ македонски поколѣния. Съборътъ отдава благоговейна почить на жертвитѣ, дадени отъ братския хърватски народъ въ задружната ни борба срещу общия врагъ.

Накрай, Първиятъ великъ македонски съборъ поздравлява отъ македонска земя съ топли надежди зрѣещото въ свѣта съзнание за поправяне неправдитѣ, извършени съ мирнитѣ договори отъ 1919 година и декларира, че всички усилия на Македония сѫ на страната на борещитѣ се за възстановяване на справедливостьта и мира между народитѣ."

За Горна-Джумая този день бѣ и ще остане като незабравимъ, а за Македонското движение като твърде важенъ моментъ, въ който всенародно се подчертаха исканията на Македония.

На нѣколко мѣста въ града бѣха издигнати арки въ честь на гоститѣ, съ разни лозунги, надписани върху тѣхъ. Единъ отъ тѣхъ гласѣше: „Македонци, разчитайте преди всичко на себе си". Посрещането на де-

легатитѣ ставаше главно на Горноджумайската гара, кѫдето пристигаха препълнени влакове съ възторжени гости.

Всрѣдъ присѫтствуващитѣ имаше хиляди представители на македонски легални организации, въ които членуватъ хора отъ поробена Македония, отъ разнитѣ нейни околии. Пиринската область, казахъ вече, бѣ представена чрезъ своитѣ общински делегати.

Декларацията, преведена на разни езици, бѣ изпратена до редица отговорни чуждестранни мѣста.

Председателтъ на Събора г. инженеръ Станишевъ изпрати телеграма до г. Пандилъ Шаневъ, въ Америка, подчертавайки пълното братско единство съ тамошната емиграция въ борбата за независима Македония.

*

Относно ехото на Събора въ Сърбия и Гърция в-къ „Свобода или Смърть“, брой 141 отъ априлъ с. г. помѣсти следната бележка:

„Сръбскиятъ печатъ даде доста подробни сведения по Македонския съборъ въ Горна-Джумая. Тия сведения бѣха, разбира се, прошарени съ извъртвания на истината, твърде явни, та не се нуждаятъ отъ особено опровержение.

Сърбитѣ писаха, че Съборътъ се е състоялъ въ Горна-Джумая, защото, ако билъ свиканъ въ София, щѣли да станатъ голѣми размирици. При несъмнения фактъ, че презъ последната година освободителното движение срѣдъ емиграцията въ София въ организационно, идейно и въ всѣко отношение е засилено въ висока степень, сръбската интрига пада сама по себе.

Сърбитѣ писаха още, че освенъ духовенството, активно участие въ събора взема и българската армия. Присѫтствието на началника на Горноджумайския гарнизонъ при тържественото откриване на събора, се представя като участие на военнитѣ власти, на самото правителство въ работитѣ на Събора. Очевидна нелепость.

Другъ сръбски вестникъ, излизащъ въ Загребъ, „Новости“, писа, че българската армия въ Горна-Джумая била пазѣла съборянитѣ отъ враждебностьта на мѣстното население! Значи, докато едни сръбски вестникари представяха, че Съборътъ билъ свиканъ въ Горна-Джумая, като въ най-сигурно мѣсто за „македонствуващитѣ“ (това е схващането и на фамозния Коста Тодоровъ), други, напротивъ, дори въ Горноджумайско виждатъ вражда срещу Движението.

Нещастната централа на диктаторския печатъ! Тя се е съвсемъ забъркала отъ изненадата, която представяше съборътъ въ Горна-Джумая и за нея и за всичко сръбско.

Трѣбва, обаче, да признаемъ, че въпрѣки старанията си да омаловажи събора, сръбскиятъ печатъ не можа да скрие, че Горноджумайскиятъ съборъ билъ грандиозенъ, че на него се е проявило абсолютното единодушие на дейцитѣ въ Освободителното движение, а сѫщо тъй и солидарностьта между борещата се Македония и борещо се Хърватско.

Гръцкиятъ печатъ подчерта необикновеното значение на Събора, но се хвърли въ друга крайность. Той смѣтна прокламирането на лозунга Свободна и независима Македония, за равносилно на една провокация за война отъ България къмъ Гърция. В-къ „Политика“, прочее, смѣтна за дългъ да заяви: „При една такава необявена война, Гърция нѣма да се намѣри неподготвена“. „Катимерини“ пише, че Гърция трѣбва да обърне сериозно вниманието на правителството въ София върху извършеното въ Горна-Джумая и че „този пѫть застрашаващитѣ условия били по-сериозни и дългътъ на българското правителство

по-повелителенъ". „Етносъ" сѫщо препоръчва да се направятъ постѫпки въ София, задето „свиканиятъ въ Горна-Джумая конгресъ на 15 хиляди комити прокламиралъ автономията на гръцката, сръбската и българската части на Македония". Вестникътъ обръща вниманието на великитѣ сили върху „много сериознитѣ последици, които евентуално могатъ да настѫпятъ отъ акцията на Комитета". Впрочемъ, и ние сме съгласни съ гръцкия вестникъ, че великитѣ сили трѣбва да се заинтересуватъ по-живо, отколкото до сега, за по-скорошното разрешение на Македонския въпросъ."

Отзвукътъ отъ събора въ Горна-Джумая бѣ голѣмъ и въ печата на другитѣ балкански страни. И печатътъ на великитѣ сили сѫщо посвети колони на Събора и подчерта голѣмата му политическа важность.

Излизащиятъ въ Милано в-къ „Кориерре делла Сера" отъ 14 февруарий 1933 година помѣсти обширна дописка отъ Горна-Джумая за откриването на Македонския съборъ. Въ нея между другото се казва: „Значението, което придоби тоя македонски конгресъ, откритъ при една атмосфера на високо въодушевление и превърналъ се поради импулси на народа въ сѫщинско Народно събрание, е такова, че Европа и Съвета на ОН не ще могатъ да се приструватъ вече, че не виждатъ сериозния въпросъ, известенъ до сега подъ името Македонски въпросъ. Най-важното събитие на вчерашния день е официалното признаване на Македонската революционна организация, чийто шефъ и вдъхновитель е Иванъ Михайловъ. За ВМРО се говорѣше повече или по-малко тайно, съ респектъ, който означаваше страхъ. Днесъ за ВМРО се говорѣха похвали. Въ сѫщность само оня, който живѣе на Балканитѣ знае какви лишения, опасности и жертви и какъвъ неизвестенъ край сѫ резервирани за смѣлитѣ комити, които съ пълна всеотдайность и любовь къмъ родината сѫ се наели съ мисията да държатъ будно националното чувство и да се борятъ противъ сръбския противникъ. Официалното признаване на ВМРО е предметъ на въодушевено задоволство. Не може да има съмнение въ спонтанността на това чувство, защото цѣлиятъ народъ стои около младитѣ шефове на комититѣ."

Сѫщата кореспонденция се възпроизвежда и отъ „Трибуна" (14. II.) и „Лаворо Фашиста" (14. II.).

В-къ „Секоло Сера" отъ 15 февр. с. г. преценява македонския съборъ като новъ тласъкъ къмъ ревизия на договоритѣ и пише: „Поенергиченъ е билъ въ това отношение македонскиятъ конгресъ. Македония иска да бѫде обединена и независима. На конгреса въ Горна-Джумая страшното македонско положение е било изложено предъ свѣтовното обществено мнение. Македонскиятъ въпросъ е назрѣлъ за разрешение. И внушителниятъ брой на македонцитѣ отишли на конгреса, 30,000 души, показва какъ тѣ сѫ компактни и решителни да извоюватъ свободата. После, въ конгреса участвуваха и хървати. Това хърватско участие въ македонския конгресъ е отъ голѣма политическа важность. Югославскиятъ режимъ се отрича и осѫжда отъ всички страни. Народноститѣ, потиснати отъ Сърбия, започватъ да се обединяватъ противъ общия неприятель. Дори подъ свѣтлината на македонския конгресъ постройката на Версайлския договоръ и на по-малкитѣ договори, които го обкрѫжаватъ, се оказва дефектна и нуждаеща се отъ бързи измѣнения."

Гръцкиятъ вестникъ „Катимерини" казва, че Събора „става достоенъ за внимание поради голѣмия брой на представителитѣ, които участвуватъ въ него."

Атинскиятъ в-къ „Политика" обръщаше внимание, че македонцитѣ може да се опитатъ да автономизиратъ Южна Македония.

Сърбитѣ подадоха нота до българското правителство, съ която го обвиниха, че покровителствувало македонскитѣ революционери. И отъ чуждия печатъ тя се посрещна съ неодобрение. Италианскиятъ вестникъ „Пополо д'Италия" въ броя си отъ 1 мартъ пише следното: „Македонскиятъ въпросъ се подхранва сѫщо и преди всичко отъ скотското третиране, наложено отъ сърбитѣ на македонцитѣ, които сѫ имали нещастието да попаднатъ подъ югославско поданство; това е вече нѣщо повече отъ известно на всички, освенъ на самитѣ сърби. Съ най-спокойно безсрамие вчера югославскиятъ пълномощенъ министъръ въ София връчилъ на българския замѣстникъ министъръ-председатель Гиргиновъ една протестна нота противъ македонския съборъ въ Горна-Джумая. Както се вижда, Югославия следва своята система на заплашване, стилъ 1914 г., и вѣрва да може да си приготви картитѣ за въ бѫдеще" . . .

Египетскиятъ английски вестникъ „Кайро" въ броя си отъ 23 мартъ 1933 година се спира на уводно мѣсто върху Македонския въпросъ и между другото пише:

„Македонскиятъ въпросъ, този вѣченъ изворъ на неспокойства на Балканитѣ, изпъкна пакъ на сцената презъ последнитѣ събития. Преди нѣколко седмици македонскитѣ организации имаха своя пръвъ Великъ народенъ съборъ въ Горна-Джумая, онази часть на Македония, която понастоящемъ е къмъ България. Съборътъ извести на свѣта, че най-подходящето разрешение на Македонския въпросъ и най-добриятъ начинъ за премахването на омразата и подозренията между балканскитѣ страни, е образуването отъ Македония, която сега е раздѣлена между Югославия, Гърция и България, на една отдѣлна политическа единица. Съборътъ декларира, че ОН не е изпълнило своитѣ задължения спрямо македонския народъ, а е посрѣдствено окуражило единъ явенъ тероръ въ гръцка и сръбска Македония."

По-нататъкъ вестникътъ се спира върху славянското население въ Македония и подчертава борбата, която сѫществува между българи и сърби. На края отбелязва апела, който г-жа Марта д-ръ Татарчева отправи къмъ свѣтовната съвесть за положението въ Македония.

Въ българския отговоръ на сръбската нота се изтъква, че „казаният съборъ е билъ македонски дотолкова, доколкото въ него сѫ участвували всички легално сѫществуващи у насъ македонски дружества. Отъ факта, че на събора е било прочетено поздравление отъ Централния комитетъ на ВМРО не следва, че тоя съборъ е усвоилъ като своя програма всичко съдържаще се въ това поздравително писмо и че легалнитѣ македонски дружества сѫ се поставили подъ ржководството на ВМРО. Гледището на Събора по Македонския въпросъ е изразено въ неговата декларация, въ която не се говори за нѣкаква борба съ пушки и бомби."

Въ българския отговоръ се отхвърля сѫщо така и твърдението, че органи на българскитѣ власти участвували въ събора. Обстоятелството, че неврокопскиятъ митрополитъ отслужилъ молебенъ и че горноджумайскиятъ кметъ, който е изборно лице, свободно въ своитѣ действия, а не държавенъ органъ, е далъ банкетъ, не може да се смѣта като участие на правителствени органи въ събора. Следователно, не може да се твърди, че по случай събора се е проявила нѣкаква благосклонность на български държавни органи спрямо нѣкаква нелегална организация."

Делегацията на духовницитѣ

Важна постжпка въ полза на поробена Македония отъ страна на емиграцията ни въ България бѣше изпращането на делегацията отъ духовници предъ меродавни мѣста въ Европа. Ето нѣкои подробности по нейната акция, както бѣха изнесени въ тогавашнитѣ македонски вестници.

Женевскиятъ вестникъ „Ла Маседоанъ“ въ броя си отъ 25 септември 1931 година съобщи комюникето на делегацията, което имаше следното съдържание:

„Една делегация, съставена отъ Негово Високопреосвещенство Нишавскиятъ митрополитъ Иларионъ, архимандритъ Кирилъ и свещеницитѣ Стояновъ и Буцевъ отъ Българската православна църква, както и иеромонахъ д-ръ Иеронимъ Стамовъ отъ Католическата църква съ източенъ ритъ, бѣше приета отъ Главния секретарь на Обществото на народитѣ Съръ Ерикъ Дръмондъ, комуто тя вржчи две петиции, едната относно положението на Българската църква въ Югославия, а другата за положението на сжщата Църква въ Гърция.

Тѣзи петиции, подписани отъ двама архиепископи, петь владици и 256 архимандрити и свещеници — всички произхождащи отъ Македония, кждето тѣ упражняваха своята духовна мисия презъ дълги години — излагатъ тежкото положение на Българската църква въ Македония подъ югославско и гръцко владение. Сетне, следъ като изнася факта, че всички подписници на петициитѣ — архиепископи, владици и свещеници — бѣха подгонени отъ югославскитѣ и гръцкитѣ власти следъ окупирането на Македония отъ тия две държави, делегацията моли Съвета на Обществото на народитѣ да благоволи да се намѣси, по силата на договоритѣ за защита на малцинствата, за да имъ гарантира възвръщането въ тѣхнитѣ епархии и енории, за възстановяване на българскитѣ религиозни общини, разтурени отъ югославскитѣ и гръцкитѣ власти, и за въвеждане наново български езикъ — матеренъ на тѣхнитѣ пасоми — въ черквитѣ и училищата, кждето той биде изхвърленъ, противно на постановленията на договоритѣ за малцинствата.“

„Ла Маседоанъ“ прибавя:

„За отбелязване е, че подписалитѣ тѣзи петиции сж не само религиозни шефове, но сжщо истински духовни водачи на българското население, тъй като цѣлата училищна и културна работа въ Македония бѣше водена отъ Българската екзархия, чрезъ посрѣдството на религиознитѣ общини — съставени отъ духовници и миряни, — чиито председатели бѣха почти изключително избирани между духовницитѣ. Отъ друга страна, всички прелати и свещеници бѣха избирани отъ населението, съобразно канонитѣ на нашата църква и народнитѣ обичаи.

Подписалитѣ петициитѣ сж, следователно, оторизирани представители, тъй като сж избирани отъ българското население въ Югославия и Гърция; и като такива, тѣхната постжпка предъ Обществото на народитѣ придобива едно съвсемъ специално значение.“

И дветѣ петиции бѣха отлично аргументирани, съ приложени къмъ тѣхъ исторически документи за правата на Българската църква въ Македония. Приложено е и факсимиле отъ фермана, издаденъ въ 1870 г. отъ турския султанъ, съ който се учреди самостоятелната Българска църква. Въ фермана сж изброени нѣколко църковни епархии, които се обхващатъ отъ новосъздадената Българска църква, между които личатъ

названията и на нѣкои епархии и въ Македония. За останалитѣ български епархии, както е известно, бѣ предвиденъ народенъ плебисцитъ, който малко по-късно се проведе, и така се учредиха и другитѣ български епархии.

Делегацията бѣ приета и отъ председателя на Съвета на ОН г-нъ Леру. Той, както и главниятъ секретаръ, обещаха на делегацията, че ще обърнатъ сериозно внимание върху исканията й и ще й дадатъ своята подкрепа.

Делегацията отъ духовници — македонски българи, която подаде до Обществото на народитѣ въ Женева петиция, подписана отъ 263 архиепископи, епископи и свещеници, съ искане да се възвърнатъ правата на Българската църква въ Югославия и Гърция.

Следъ като се срещна и съ други политически лица въ Женева, делегацията замина за Римъ, кѫдето бѣ приета отъ Негово Светейшество Папа Пий XI. Той изслуша делегацията благосклонно и й даде благословията си. Следъ това тя е била приета отъ държавния подсекретарь на Ватикана.

Отъ Италия делегацията замина за Парижъ, кѫдето бѣ приета отъ тамошния архиепископъ Кардиналъ Вердие, комуто сѫщо е вржчила меморандумъ въ връзка съ плачевното положение на българитѣ въ Югославия и Гърция. Делегацията е останала предоволна отъ сърдечния и съчувственъ приемъ на Кардинала.

Следъ туй тя отива въ Лондонъ. Тамъ е вржчила петициитѣ си на Кентерберийското архиепископство и на председателя на Балканския комитетъ Съръ Едуардъ Бойлъ. Подиръ това се е срещнала съ Лордъ Бъкстонъ. Навсѣкѫде приемътъ е билъ най-радушенъ и е била обещана подкрепа.

Отъ Лондонъ делегацията е заминала за Берлинъ, кѫдето е стигнала на 9 октомврий 1931 г. Преписъ отъ петициитѣ е дала на Висшия

съветъ на евангелскитѣ църкви, който й е обещалъ съдействие. Дала е преписъ и на германското Министерство на външнитѣ работи.

Появяването й въ голѣмитѣ европейски градове бѣ добре отбелязано въ чуждестранния печатъ, който и по този поводъ помѣсти вѣрни бележки за положението въ Македония.

Въ плана на делегацията влизаше да посети Коптската църква въ Абисиния. Но поради технически неудобства тя се задоволи само съ изпращане до тая църква своя мемоаръ.

Комитетътъ за националнитѣ малцинства при ОН разгледа петицията на нашето духовенство. Разбира се, не се получи никакъвъ положителенъ резултатъ. Македонскитѣ българи и не си правѣха илюзии, че ще го получатъ, бидейки по-добре отъ много други народи запознати какви задкулисни мизерии опредѣляха, общо взето, политическата насока на Обществото на народитѣ. Факторитѣ — и тукъ ще кажа, — отъ които изхождаха тѣзи мизерии, съ нокти копаеха, за да докарать свѣта до Втората свѣтовна война.

Отбелязваме, че европейскиятъ печатъ дълго време коментираше петицията на нашата духовна делегация. Отъ страна на ОН и този пѫть отправяха запитвания до бѣлградското правителство, което бѣ принудено да дава отговори. Така нареченията Комитетъ на тримата при ОН, следъ като получи отговора на Бѣлградъ, поиска му нови обяснения. По това време въ комитета имаше по единъ представитель на Франция, Германия и Перу. Презъ есеньта на 1932 година този комитетъ за трети пѫть разглеждаше подаденитѣ петиции. Френскиятъ делегатъ бѣ взелъ изцѣло сръбска страна, а германскиятъ е възразилъ, че македонскитѣ българи сѫ едно малцинство, отговарящо напълно на дефиницията, която се дава въ договора за покровителството на малцинствата. Представительтъ на Перу се е държалъ резервирано, тъй като за пръвъ пѫть участвувалъ въ заседанията на комитета. Поради това се дойде до отлагане на въпроса. Твърдѣше се, че тоя комитетъ е отправилъ, въ всѣки случай, едно писмо до югославското правителство съ съвети относно третирането на македонскитѣ българи.

Швейцарското списание „Ревю де Насионалите“ обнародва въ ноемврийския си брой отъ 1931 година интересна бележка върху петицията на нашето духовенство. Следъ като изтъква числото на духовницитѣ, отъ чието име тя изхожда, въ бележката е казано:

> Доколкото знаемъ, тази е двадесеть и първата петиция на македонцитѣ, подадена до Секретариата на ОН. Тѣзи петиции отговарятъ на всички изисквания на процедурата на ОН. Обаче нѣма нито една отъ тѣхъ, която да е била до сега взета подъ внимание и да е била разгледана отъ Съвета. А оплакващитѣ се лица, чиито брой и качество тоя пѫть сѫ твърде импозантни, твърдо се надѣватъ, че тѣхната молба ще бѫде най-после взета подъ внимание.“

Следъ туй списанието дава дълга извадка отъ самата петиция, подчертавайки особено исканията за връщане на духовницитѣ и епархитѣ имъ въ Македония, предаване въ ржцетѣ на мѣстното българско население заграбенитѣ черковни имоти, признаване на българския езикъ въ училищата и черквитѣ и, най-после, гарантиране правото и свободата за изборъ на родно духовенство съгласно каноницитѣ и обичаитѣ на Източно-православната църква.

Парижкиятъ вестникъ „Ла Кроа“ отъ 14 априлъ 1932 г. писа:

> „Като последствие отъ войната, владицитѣ и свещеници българи сѫ напуснали Македония, както частьта окупирана отъ Югославия, така и тази, която е била дадена на Гърция. Може да се каже, че отъ тогава това македонско духовенство не престава да настоява, да му се позволи да се върне отново въ своитѣ

огнища.Сѫщото искане е направено и отъ събранието на бѣжанцитѣ.

Македонцитѣ разсѫждаватъ така: едно голѣмо число отъ вѣрни на Българската църква сѫ останали въ Югославия. При това Българската църква е раздѣлена отъ Сръбската църква; освенъ това, тѣзи вѣрващи искатъ щото тѣхното духовенство да говори тѣхния езикъ — българския. Тѣ искатъ за това да се позволи на изгоненитѣ свещеници да се върнатъ между своето паство. Освенъ това, това население съ български езикъ съставлява едно мнозинство, което споредъ договоритѣ има право да има свои църкви и училища."

Известниятъ французки публицистъ и адвокатъ г. Жоржъ Десбонъ, който е единъ отъ незамѣнимитѣ приятели на Македония и нейното справедливо дѣло, писа следното въ връзка съ петицията на македонското духовенство, връчена презъ месецъ септември 1931 година на секретаря на ОН:

„Четири пѫти петицията бѣ разглеждана отъ Комитета на тримата, който се състои отъ 1 французинъ, 1 нѣмецъ и 1 мексиканецъ. Всѣки единъ отъ тѣхъ изказва свое мнение по повдигнатия въпросъ. Французинътъ предложи да се вземе мнението на Белградъ преди да се даде ходъ по-нататъкъ на петицията по предвидената процедура. Нѣмскиятъ членъ се обяви за привърженикъ на идеята **да се признае сѫществуването на българско малцинство въ Югославия** и като такова да се ползува отъ разпорежданията на договоритѣ за покровителството на малцинствата. По всичко изглежда при тия условия, че петицията ще трѣбва да се разглежда за пети пѫть. Това положение се коментира твърде неблагоприятно отъ македонскитѣ срѣди, които виждатъ въ това едно доказателство за непреодолими мѫчнотии, които се изпречватъ предъ малцинствата, когато се оплакватъ предъ Женевската институция. Изглежда, че както въ интереса на едно омиротворение, така и въ интереса на едно успокоение на духоветѣ, ще бѫде полезно да се измѣни въ нѣщо процедурата на петициитѣ на малцинствата, подавани до ОН.

Да остане впечатлението, че вратата на Сѫдилището остава систематически затворена — е една опасна игра."

(„Македонска Трибуна" 2. II. 1933 г.)

Въ връзка съ делегацията на духовницитѣ се чу гласа и на Българския Свети Синодъ, който — нека мимоходомъ кажа — следъ 1918 г. се бѣ доста замълчалъ; оставаше впечатление, че е нѣкаква празна работа да се отправятъ протести въ полза на поробената българщина. Това, което Синодътъ бѣ сторилъ и казалъ презъ изтеклитѣ до тогава дванадесеть години е твърде малко и твърде слабо като се има предъ видъ тежината на въведеното надъ българи робство, а и като си спомнимъ колко активни сѫ били винаги, — въ защита на грѣшни позиции — Сръбската и Гръцката църкви.

Органътъ на Българския Свети Синодъ „Църковенъ вестникъ" отъ 19 септември 1931 г. помѣсти дълга, хубава статия. Припомняйки мѫдри пасажи отъ Светото Писание, давайки примѣри и отъ проповѣдитѣ на Исуса Христа, вестникътъ между другото писа:

„. . . Дигни високо страдалческото си чело: то е бронирано съ вѣра въ правдата — отъ какво има да се боишъ? Продължавай да хлопашъ — непременно ще ти отворятъ . . . .

Благодарение на тая именно вѣра въ правдата, и Македония, отъ 18 години влачеща тежкитѣ вериги на новото двойно робство, е бодра, не пада духомъ. Грозни сѫ нейнитѣ мѫчители, неописуеми сѫ нейнитѣ страдания. Нейното черно робство е срамъ за просвѣтена и християнска Европа . . . ."

Изтъквайки какво изпитание е издържала Македония, вестникътъ казва:

„Други на нейно мѣсто отдавна биха изгубили всѣкаква вѣра и надежда, биха се примирили съ окаяното си положение, но тя има силна вѣра въ правдата и нито за минута не губи надежда въ нейното възтържествуване.

Плодъ и свидетелство на тая силна нейна вѣра е и новата делегация — делегация отъ духовни лица, — която миналата недѣля тя изпрати въ Европа". Тукъ вестникътъ цитира думитѣ отъ Светото Писание: „Какво ще сторя? — каза

си тя, следъ като толкова пѫти бѣха отхвърлени и оскърбени нейнитѣ пратеници. Ще изпратя моитѣ обични пастири; може би, като ги видятъ, ще се засрамятъ". (Лука 20, 13).

Статията свършва съ тѣзи думи: „Но ще се вслуша ли Европа въ тоя плачъ? Непреклоннитѣ сѫдии ще бѫдатъ ли, най-после, преклонени? Всичко е възможно. Отъ где знаемъ, че Женевскиятъ върховенъ сѫдникъ, който безмѣрно, но съвсемъ несправедливо и незаслужено, е щедъръ въ своитѣ милости и благоволения къмъ нѣкои лукавци и хитреци, държещи се предъ него съ истинска безочливость и безсрамие, отъ где знаемъ, че той, подобно на евангелския неправеденъ сѫдия, нѣма най-после да си каже: „Макаръ и отъ Бога да не се боя и отъ човѣци да не се срамувамъ, но понеже тая вдовица не ми дава мира, ще я защитя, та да не дохожда вече да ми додѣва!"

Повтаряме, Женевскиятъ сѫдия не се оказа като Евангелския.

Но случи се тъкмо по това време нѣщо, което самоизобличи, постави въ смѣшно положение официална Гърция.

Едновременно съ делегацията на македонското духовенство, въ Женева се появи и една гръцка делегация отъ Додеканеза, предвождана отъ д-ръ Скевосъ Зервосъ. Тая делегация изложила положението на гръцкото население подъ италианска власть, искайки да бѫдатъ приложени спрямо това население задълженията по договора за защита на националнитѣ малцинства.

Следваше отъ тая постѫпка, че Гърция трѣбва да се нареди при ония държави и народи, които действително молѣха и желаеха приложението на договорнитѣ клаузи относно малцинствата. А какво виждаме? Тъкмо гръцкото правителство се бори срещу тия клаузи. Позовава се на тѣхъ само когато иска да защити гръцко население. Въ сѫщность на много мѣста по свѣта — като напримѣръ въ Египетъ, Цариградъ и пр. — гърцитѣ се ползуваха отъ много правдини; на първо мѣсто признавани бѣха като гърци. Само въ Югославия бѣха премахнати правата на гръцкитѣ църковно-училищни общини.

Въ приложение [47] се намиратъ още нѣкои подробности около петицията на македонското българско духовенство.

Учени, писатели, артисти, художници отъ Македония апелиратъ къмъ свѣтовното обществено мнение

Презъ есеньта на 1933 година до свѣтовното обществено мнение биде отправенъ апелъ отъ страна на голѣма група учени, писатели, артисти, художници, всички македонски българи, но установени въ България. По технически причини не се е успѣло на време да се поднесе апела за подписъ отъ страна на други тѣхни колеги отъ Македония, намиращи се пакъ въ границитѣ на българската държава.

Ето текста на този апелъ — списъка на подписалитѣ го лица се намира въ приложение [48] —:

„Знае се, че до Балканската война отъ 1912 година македонскитѣ българи героически се бориха за правото на политическа автономия, предвидено въ чл. 23 на Берлинския договоръ. Презъ време на Балканската война, вдъхновени отъ сѫщия политически идеалъ, македонскитѣ доброволчески отреди се биха храбро срещу турцитѣ. Сѫщо презъ 1913 г., когато Сърбия и Гърция се съюзиха срещу България, за да си раздѣлятъ Македония, въпрѣки съюзническия договоръ, подписанъ отъ последната, македонцитѣ се бориха наново срещу новитѣ завоеватели на тѣхното отечество. За нещастие, вмѣсто да получатъ очакваната свобода, македонскитѣ българи попаднаха подъ единъ новъ гнетъ, по-тежъкъ отъ турския. Съгласно Букурещкия договоръ отъ 1913 година тѣ попаднаха подъ владичеството на Сърбия и Гърция.

Свѣтовната война, въ която македонцитѣ наново взеха живо участие съ надежда да видятъ Македония свободна, има още единъ нещастенъ край за тѣхъ. Сѫдбата имъ стана още по-трагична, защото новитѣ господари — сърбитѣ и гърцитѣ — не само не зачетоха минималнитѣ културни права, гарантирани съ дого-

воритѣ за протекцията на малцинствата, но ги подложиха още повече на единъ систематически мораленъ и физически тероръ, съ явната цель да ги посърбятъ и погърчатъ скоро, да убиятъ у тѣхъ вѣковното национално българско съзнание, тѣхната националность, въ защита на която македонскитѣ българи понесоха въ продължение на вѣковетѣ и понасятъ и сега неописуеми страдания.

И ако въпрѣки страданията, на които сж подложени, тѣ иматъ още моралната и физическа сила да се противопоставятъ на гнета, това се дължи единствено на тѣхното неотклонно убеждение, че правото ще възтържествува неминуемо, че великиятъ день на свободата ще дойде скоро, че клаузитѣ въ полза на малцинствата отъ парижкитѣ договори, засѣгащи Македония, които не бѣха и не ще бждатъ приложени отъ сърбитѣ и гърцитѣ, ще бждатъ изцѣло замѣнени отъ правата за политическа автономия на Македония, съобразно свещения принципъ за самоопредѣлението на народитѣ и въ името на вѣчната правда и хуманность.

Въ своето неотклонно желание да видятъ този день, македонскитѣ българи не се отчайватъ. Съ всички срѣдства, които иматъ на разположение, тѣ се стремятъ щото тѣхниятъ гласъ да бжде чутъ, да раздвижатъ най-сетне общата съвѣсть на цивилизованитѣ народи, за да получатъ, при една ревизия на договоритѣ, въ полза на Македония независимо управление, изцѣло въ нейнитѣ естествени географически граници.

Това върховно желание на македонскитѣ българи бѣше напоследъкъ тържествено декларирано на Великия народенъ съборъ въ Горна-Джумая. Възъ основа на тази декларация македонскитѣ интелектуалци, които сж часть отъ половинмилионната македонска емиграция въ България, се присъединяватъ сега, отправяйки горещъ апелъ къмъ държавницитѣ, къмъ представителитѣ на науката и цивилизацията въ свѣта, молейки ги да направятъ всичко, което зависи отъ тѣхъ, чрезъ слово и печатъ, и да окажатъ своето влияние, когато многоочаквания день на ревизията на всички договори дойде, щото Македония да не бжде изоставена, като не се забравя, че отъ спокойния и свободенъ животъ на нейнитѣ жители зависи до голѣма степень умиротворението на Балканитѣ и въобще на Европа."

Представители въ чужбина
Опълченци отъ 1912 г.
Македонски банки
Сиропиталище

Едва ли мина нѣкоя година следъ Първата свѣтовна война безъ да бжде изпратенъ представитель на македонскитѣ легални организации на нѣкакъвъ международенъ конгресъ въ чужбина. Най-често делегати отиваха за конгреса на така наречените Дружества на националнитѣ малцинства; сетне — въ конгреситѣ на дружествата за Обществото на народитѣ; при нѣкои по-специални конгреси на учени и прочее. Измежду изпращанитѣ делегати отъ македонска страна най-често се явяваха въ такива конгреси проф. Л. Милетичъ, проф. Иванъ Георговъ, д-ръ К. Д. Станишевъ.

Конгресиститѣ се събираха въ различни европейски градове — Лондонъ, Парижъ, Виена, Прага и други.

Особено старателно, съ преданость, предъ международни конгреси се е застжпвалъ за поробената македонска българщина г. д-ръ Таджеръ, отъ София, по народность евреинъ, запасенъ полковникъ.

Въ така начертаната „Балканска конференция", създадена предимно по инициатива на гръцки политици, македонскитѣ организации не пожелаха да изпращатъ свои представители. Цельта на тази конференция, която се събираше въ разнитѣ балкански столици, вънъ отъ София, бѣше да се запазятъ установенитѣ презъ 1919 година въ Парижъ държавни граници, а отъ друга страна, чрезъ празни декларации, да се отбѣгва прилагането на договора за защита на националнитѣ малцинства. Една грѣшка бѣ, че българската държава изпращаше делегати при ония, които искаха само да залъгватъ общественото мнение.

Единъ пжть тѣзи български делегати особено настояха да заминатъ и делегати отъ македонска страна. За тая цель стариятъ шефъ на

Българската социалистическа партия г. Янко Сакъзовъ поиска среща и съ мене, за да съмъ повлияелъ нѣкакъ за македонско участие въ конференцията. Когато ме запита какви условия трѣбва българскитѣ делегати да изнесатъ предъ другитѣ балкански държави, азъ му отговорихъ следното:

„Поискайте само въ едно село въ Македония подъ сръбска власть, и въ едно друго село въ заетата отъ Гърция Южна Македония, да се отвори само по едно основно училище. Абсолютно нищо друго недейте иска. Когато ще видите, че и това искане ще бжде отхвърлено, вѣрвамъ да се убедите, че е безполезно да отивате на тия конференции."

Г-нъ Сакъзовъ остана много учуденъ, че поставяме такива минимални условия за македонското участие въ конференцията. Но му бѣ казано, че това участие ще бжде осигурено само следъ като тия две училища бждатъ отворени въ Македония.

Чрезъ приятели малко по-късно чухъ, че царь Борисъ казалъ следното мнение, когато научилъ отъ Сакъзовъ и други за нашия разговоръ:

„Най-младиятъ български участникъ въ тия разговори е посочилъ най-подходящата българска позиция за конференцията и изобщо за предъ нашитѣ съседни държави". Визиралъ е съ тия думи моето мнение. Но жалко е, че самиятъ той се е съгласявалъ да се пилѣятъ презъ нѣколко години подъ редъ за нищо и никакво пари по тия конференции; а вънъ отъ туй и той, и българскитѣ правителства, не настояваха дори за споменатитѣ две училища въ Македония.

ВМРО презъ нѣкои години изпращаше за постоянно свои негласни наблюдатели въ чужбина, за да изнасятъ нашия въпросъ предъ видни чужденци и официални срѣди.

Такива представители Македонското освободително движение е имало въ Парижъ, Берлинъ, Виена, Римъ. Но временни, за ограничени мисии ВМРО е пращала отдѣлни лица — напримѣръ за поднасяне мемоаръ до Обществото на народитѣ, при Лозанската конференция, при конференцията въ Генуа и прочее.

Между двете свѣтовни войни излѣзнаха редица книги отъ чужденци, занимаващи се съ Македонския въпросъ. Заслужава специално да отбележимъ тия две книги: а) „Юридическото положение на македонцитѣ въ Югославия" отъ проф. Карлъ Щрупъ. Авторътъ е професоръ по Международно право въ университета въ Франкфуртъ. Неговото име е познато на всички сериозни юристи въ свѣта; членъ или почетенъ членъ е на редица университети и правни сдружения въ много държави. Книгата е отпечатана на нѣмски, а сетне преведена на френски езикъ; б) г-нъ Жоржъ Досбонъ издаде на френски отлично аргументирана и голѣма книга — „България следъ Ньойския договоръ". Вънъ отъ туй, многобройни сж неговитѣ статии и сказки предъ френското общество въ полза на Македония. При едно негово посещение въ България, предъ първенци на нашата емиграция той заяви: „Дойдохъ между васъ македонофилъ, върнахъ се македонецъ."

Сдружението на участницитѣ въ Македоно-одринското опълчение

Умѣстно е да бжде отбелязано, че споменътъ за опълчението, състояще се отъ 15 доброволчески дружини, участвували юнашки въ войната презъ 1912 година срещу Турция и въ 1913 година срещу Сърбия и Гърция, всрѣдъ македонската емиграция бѣ живъ и на почить. Докато българскитѣ власти не се противѣха, сжществуваше и сдружение на останалитѣ живи участници въ това знаменито за насъ опълчение. Въ редоветѣ му влизаха и мозина тракийски българи.

По случай 20-годишнината отъ създаването на Македоно-одринското опълчение, свиканъ бѣ на 4 декемврий 1932 година конгресъ, въ който участвуваха къмъ три хиляди души. Когато се формираха презъ 1912 година споменатитѣ дружини, въ тѣхъ се зачислиха доброволци, които пристигнаха дори отъ Америка, а други отъ Румъния, Гърция, Сърбия, Срѣдна и Западна Европа, Египетъ и прочее. Мнозина отъ доброволцитѣ загинаха въ тия войни.

Македонски банки

Въ Управителното тѣло на Народната македонска банка, за която говорихъ въ книга трета съ мои спомени, на 24 мартъ 1929 година Учредителното събрание избра следнитѣ лица: Иванъ Каранджуловъ (Прилепъ), Крумъ Чапрашиковъ (отъ Дупница, по произходъ отъ Македония), Тодоръ Пиперевски (Щипъ), Лазаръ Киселинчевъ (с. Косинецъ, Костурско), Борисъ Антоновъ (Паланка), Аврамъ Чельовски (Галичникъ), Якимъ Цвѣтановъ (Паланка), Недѣлко Недѣлковъ (Крушово), Тома х. Димовъ; подгласници: Димитъръ Ставревъ, Никола Божиновъ (Крушово), Наумъ Христовъ; Контроленъ съветъ: Георги Николовъ, Димитъръ Деяновъ и Никола Габровски.

Акционери въ тая банка можеха да бѫдатъ само македонски българи. Въ първия день още бѣха записани 20 милиона лева. При откриването, на 23 юний 1929 г., на банката, г. Иванъ Каранджуловъ е казалъ между другото: „Бидейки народна и македонска, тая банка ще трѣбва единъ день да бѫде пренесена въ свободна Македония". Казахме вече, че комунистическата власть въ България бѣ на друго мнение и затова разтури банката. Въ приложение [49] е даденъ чекъ отъ банката.

Въ София сѫществуваше и Кооперативна македонска банка, основана презъ октомврий 1925 г. Тя развиваше полезна дейность. И отъ нейната каса понѣкога се отпускаха суми въ помощь на легалнитѣ организации. Така напримѣръ презъ 1928 година тя отпусна 50 хиляди лева на Македонския научен институтъ; 30 хиляди лева на Студентския младежки съюзъ въ чужбина; 75 хиляди лева за сиропиталище „Битоля".

Македонско сиропиталище

Сиропиталището „Битоля" бѣ основано отъ Македонското женско дружество въ Битоля още презъ 1903 година, за приютяване бедни деца следъ Илинденското възстание. Когато стана невъзможно неговото сѫществуване тамъ, то бѣ пренесено въ София. Поддържано бѣ чрезъ дарения отъ легалнитѣ организации и отдѣлни лица. Доста грижи за това сиропиталище полагаше г-жа Каранджулова. Сиропиталището имаше въ София собствено здание.

Още нѣкои бележки за емиграцията

Къмъ казаното вече нека имаме наумъ и следното, за да се даде на читателя по-пълна снимка относно дейностьта на македонската емиграция въ България.

1. Отъ 1919 до 1934 г. се събираше годишенъ конгресъ на емиграцията. Отчетитѣ за дейностьта презъ изтеклата година се отпечатваха като брошура. Дебатитѣ се водѣха най-демократично, както ставаше и избора на новъ Националенъ комитетъ. Конгреситѣ всѣкога излизаха съ съответни резолюции, рисуващи положението въ поробена Македония, и отбелязващи по-важнитѣ факти въ теглото на народа ни. Неизмѣнно се искаше намѣсата на Обществото на народитѣ за прилагане

обещанитѣ по договора права и свободи за националнитѣ малцинства.

2. Относно редакторитѣ на органа на емиграцията вестникъ „Независима Македония“, сетне станалъ ежедневникъ и преименуванъ на „Македония“, съмъ казалъ по-рано.

3. Уставитѣ на всички легални македонски организации въ емиграция предвиждаха като политическа цель — създаването на независима Македония въ нейнитѣ географски граници.

4. По-подробни сведения за дейеостьта на емиграцията и за нейни проявени личности се намиратъ въ „Албума — Алманахъ Македония“, печатанъ като частно издание презъ 1931 год. въ София. Алманахътъ съдържа и редица други документи и данни по македонската народна борба за просвѣта и свобода.

5. Мнозина чужденци, приятели на македонската кауза, посещаваха нашата емиграция въ България и биваха най-радушно приемани отъ нея. Повечето отъ тѣхъ посещаваха и Пиринска Македония. За примѣръ: идвалъ е тамъ г. Едуардъ Бойлъ, председатель на английския „Балкански комитетъ“; Жоржъ Десбонъ, ентусиазиранъ защитникъ на македонското освободително дѣло и противникъ на робството въ Македония; Лордъ и Леди Гладстонъ, синъ и снаха на знаменития Уилямъ Гладстонъ, въ чиято честь — на 9 октомврий 1927 г. — на площада „Ал. Невски“ въ София е била устроена манифестация отъ четиридесеть хиляди души, отъ които половината македонски българи; полковникъ Леонъ Ламушъ, авторъ на книги въ полза на Македония, съ която той бѣ запознатъ основно още отъ турския режимъ въ качеството си на френски офицеръ въ чуждестранната военна мисия, наложена отъ великитѣ сили за реорганизиране на турската жандармерия. Идвали сж и редица чуждестранни журналисти.

*

Много прояви отъ общественъ, социаленъ, благотворителенъ и пропагандненъ характеръ е имало всрѣдъ македонската емиграция въ течение на много години. Колкото да дадемъ една представа за характера на тѣзи прояви споменаваме следното:

1. Чести протести предъ чужди легации въ деня когато се подписа Ньойския договоръ, отъ страна на студенството и членове на братствата.

2. Чести споразумявания за общи демонстрации или други акции съ емигрантитѣ отъ Тракия, Добруджа и Западнитѣ покрайнини. А понѣкога и съ други български обществени организации, които имаха присърце националнитѣ въпроси.

3. Решително становище противъ изселването на българитѣ отъ Южна Македония, въ което България до голѣма степень бѣ заставена отъ договора за миръ да участвува, но при което отъ друга страна пъкъ нейнитѣ правителства показаха слаба воля и настойчивость да задържатъ българщината край Бѣло море.

Имаше случаи, като напр. тоя въ Варна, когато отъ десетки хиляди емигранти се подаваха протести срещу тая политика и срещу заграбването на безценица тѣхнитѣ имоти отъ страна на гръцката държава. Въ Варна на 21 февр. 1929 г. бѣ издигнатъ протестъ отъ страна на десеть хиляди българи.

4. Взимане становище по редица въпроси които сж изниквали внезапно и сж имали връзка съ Македония. За примѣръ, когато презъ 1933 година сръбски владици посетиха България, т. е. когато фактически натрапенитѣ въ Македония сръбски митрополити се признаваха отъ български духовници и власти, македонскитѣ институти открито изясняваха, че народа въ Македония е избралъ на времето по свободна воля свои владици; но че тѣ сж насила изгонени. По този случай Замѣстникъ-Екзарха, Охридскиятъ митрополитъ Борисъ изяви между другото:

„Нека не бѫдемъ обвинени въ излишна подозрителность като твърдимъ, че решението на сръбскитѣ владици да дойдатъ тъкмо сега е внушено отъ лукаваго. Защото въ сѫщото време, когато тѣзи „братя“ изкусително сѫ отпуснали своятъ методиченъ езикъ за сближение на двата братски народа въ столицата на България, предъ очитѣ на цѣлъ свѣтъ се хвърля декларацията на главния комитетъ на югославската група за балканскитѣ конференции, съ която най-дръзко се заявява, че: сърби, българи, хървати и словенци сѫ югославянски племена.

Както излѣзе, сръбскитѣ делегати презъ всичкото време на срещитѣ не споменаха нищо за нашитѣ братя въ Македония. Напротивъ, присвоявайки си българския светецъ и просвѣтитель Климентъ Охридски, заявиха, че сѫ дошли да донесатъ поздравъ отъ него, като милостиво оставятъ намъ да се задоволимъ съ трите юнаци: Св. царь Борисъ, Св. Ив. Рилски и Патриархъ Евтимий.“

Нашъ дългъ е, е казалъ дѣдо Борисъ, да заявимъ, че сближение между двете църкви ще стане не когато узурпаторитѣ на македонскитѣ български епархии идватъ въ България, но когато каноническитѣ архиереи на тѣзи епархии се завърнатъ въ Македония.

5. Даване изявления отъ легалнитѣ отговорни деятели предъ различни чуждестранни лица по Македонския въпросъ.

6. Отпечатване позиви, брошури и книги на български, а понѣкога и на чужди езици.

7. Поддържане връзка съ представителитѣ на разни български обществени организации, както и осведомителни срещи съ мѣстни партийни водачи, съ журналисти, хора на науката и изкуството и пр.

8. Редовно празднуване, често пѫти съ голѣми манифестации „Денътъ на Македония“ опредѣленъ символично на Духовъ день.

9. Ежегодно устройване панихиди по случай смъртьта на Тодоръ Александровъ и на други голѣми борци. Ежегодно бѣха правени посещения при гроба на Тодоръ Александровъ особено отъ младежьта.

10. Подпомагане на идващи отъ Македония нови бѣжанци; намиране работа за тѣхъ. Осигуряване безплатна лѣкарска помощь на бедни изгнаници.

11. Много често вечеринки, седѣнки, сказки, екскурзии, представления отъ страна на различнитѣ легални организации.

Тържествени посрещания, устройване банкети, развеждане изъ Пиринска Македония, запознаване съ емигрантскитѣ институти, библиотеки и пр. на пристигащи чужденци—приятели на Македония отъ различни страни.

12. Редовни областни сбирки на младежкитѣ организации. Изработване и пръскане срѣдъ емиграцията на възпоменателни значки и картички въ връзка съ важни дати изъ борбата на нашия народъ за свобода.

13. Ежегодно тържествено отпразднуване на деня Свети Илия, въ паметь на Илинденското възстание. Противопоставяне съ легални срѣдства, срещу сръбски и други вражески фалшиви манифестации въ България.

Подходящи надписи върху платно посрещнаха и сръбскитѣ владици по пѫтя имъ къмъ Рилския манастиръ. Надписитѣ подсещаха, че безъ правда за Македония не може да има сближение между сърби и българи.

14. Направени бѣха два паметника: единиятъ на Тодоръ Александровъ въ градъ Кюстендилъ, а другиятъ въ гр. Горна-Джумая — за незнайния четникъ. Основниятъ камъкъ за паметника на Александровъ (изработенъ отъ скулптора Андрей Николовъ) бѣ положенъ отъ д-ръ

К. Д. Станишевъ, като председатель на емиграцията. А паметникътъ на незнайния четникъ бѣ осветенъ на Илиндень 1933 г. Откриването на този паметникъ стана много тържествено, съ участие на представители отъ всички емигрантски организации. Следъ всички други оратори говори стариятъ и многозаслужилъ революционеръ Андонъ Кьосето. Паметникътъ бѣ изработенъ отъ скулпторитѣ Пандо Киселинчевъ и Кирилъ Шиваровъ.

Когато въ България управлението попадна въ антибългарски власти, разрушени бѣха споменатитѣ два паметника, както и гробоветѣ на Т. Александровъ и Симеонъ Евтимовъ въ Пирина.

*

Умѣстно е тукъ да споменемъ, макаръ съвсемъ накратко, кои бѣха начело на македонската емиграция (т. е. на Националния комитетъ) следъ Първата свѣтовна война.

1. Иванъ Каранджуловъ бѣше първиятъ председатель отъ 1918 — 1922 година. Избиранъ бѣ за народенъ представитель отъ Неврокопска околия презъ 1923 г. За него казахъ вече нѣщо въ миналата глава.

Роденъ е въ Прилепъ презъ 1856 година. Основното и прогимназиално образование е получилъ въ българскитѣ училища въ Битоля. Билъ е петь години български учитель въ родния си градъ, следъ което е следвалъ въ цариградския „Робертъ Колежъ“. Въ 1884 година заминава за Франция, а следъ това въ Англия да учи по право. Въ България заема сѫдийска служба и достига до чинъ главенъ прокуроръ въ Върховния касационенъ сѫдъ. Презъ 1907 година взима участие въ Хагската конференция за миръ.

2. Докторъ Константинъ Д. Станишевъ отъ Кукушъ, роденъ въ 1877 година, е билъ председатель въ течение на шесть години; за пръвъ пѫть избранъ презъ 1924 г. Той е билъ лѣкарь въ родния си градъ, като постоянно еималъ връзки съ българскитѣ обществени организации въ Македония. Следъ 1913 г. се преселва въ България и тамъ непрекѫснато участвува въ работитѣ на емиграцията.

Д-ръ Станишевъ произхожда отъ многозаслужила българска фамилия въ Кукушъ. Нако Станишевъ е познатъ възрожденски деятель въ тоя градъ.

Съ особенъ тактъ и умение д-ръ Станишевъ поддържа връзки съ чужденци. Отлично говорѣше френски. Участвуваше въ редица международни конференции въ Европа, бранейки правата на Македония.

3. Владимиръ Кусевъ отъ Прилепъ, роденъ презъ 1867 г. Бѣ председатель следъ Иванъ Каранджуловъ, презъ 1923 година. Той е бивалъ презъ много години адвокатъ и сѫдия въ София.

4. Георги Кондовъ е роденъ на 23 януарий 1888 год. въ София отъ родители прилепчани. Помагалъ му е, за да свърши срѣдното си образование, неговиятъ братъ Коста Кондовъ, дългогодишенъ участникъ въ ВМРО. Право свършилъ въ Лозана, Швейцария. Отдава се на адвокатство въ София. Въ войнитѣ взима участие като офицеръ отъ българската армия. Следъ 1918 година живо се интересува отъ македонската кауза и преди сърбофилския воененъ превратъ въ България бѣше вече председатель на емиграцията. Помина се отъ разривъ на сърдцето на 47-годишна възрасть, следъ като премина презъ много терзания, наложени му отъ авторитѣ на споменатия превратъ.

5. Димитъръ Михайловъ отъ Битоля, роденъ на 13 октомврий 1873 година. Следвалъ е въ Софийския университетъ, а висшето си образование довършилъ въ Мюнхенъ. Учителствувалъ е 20 години въ Софийската духовна семинария. Бивалъ е инспекторъ на българскитѣ училища

въ Македония и петь години секретарь на Българската екзархия въ Цариградъ.

Димитъръ Михайловъ бѣ скроменъ човѣкъ, но съ широки погледи, тактъ и забележителна воля.

Презъ 1932 г., като председатель на Македонския националенъ комитетъ, този абсолютно легаленъ, примирителенъ и далновиденъ общественикъ биде убитъ въ София отъ фронта на онѣзи фактори, които си бѣха поставили за цель да създаватъ въ свѣта негативни впечатления относно Македонското движение. Едно отъ срѣдствата имъ за тази пъклена цель бѣ посегателството върху легални македонски дейци всрѣдъ емиграцията.

Презъ краткото време докато бѣ председатель, отъ всички се почувствува, че на чело на емиграцията стои човѣкъ, съ подходяща система въ работата, енергиченъ, колкото последователенъ и твърдъ, толкова и съ качества да изглажда недоразумения и да привлича. Тия му черти сж, може би, и най-важната подбуда на враговетѣ, за да го лишатъ отъ животъ. Той имаше много връзки въ България.

6. Инженеръ Христо Станишевъ. Той бѣ председатель на Великия македонски съборъ въ Горна-Джумая. Роденъ въ Кукушъ презъ 1863 г.; тамъ получава и основното си българско образование. Въ София е свършилъ класическа гимназия, а за инженерство е училъ въ Белгия.

Презъ 1896 година е касиеръ на Македонската емигрантска организация въ България, а отъ тогава до 1899 година е председатель на Върховния комитетъ въ София, който най-много подъ негово влияние взе страната на ВМРО. Презъ 1902 година сжщо е участникъ въ Върховното тѣло на македонската емиграция. Никога не престана да се интересува за македонската кауза до края на живота си.

7. Колкото за ориентация, ето съставитѣ на Националния комитетъ за нѣколко години:

а) Презъ януарий 1926 година сж били избрани: председатель — д-ръ Конст. Д. Станишевъ; подпредседатели — Велко Думевъ отъ Воденъ и Лазаръ Киселинчевъ отъ с. Косиноцъ, Костурско; секретари — Никола Якимовъ отъ Охридъ, Георги Кондовъ отъ Прилепъ, Никола Габровски отъ Крушево, запасенъ полковникъ; членове — Хр. п. Антовъ, Димитъръ Яневъ, Петъръ Ачковъ отъ Прилепъ, Манчо Димитровъ отъ Емборе, Кр. Теодосиевъ, Спиро Константиновъ отъ Щипъ.

б) Презъ февруарий 1928 година сж избрани: председатель — д-ръ К. Д. Станишевъ; за останалитѣ длъжности: Йорданъ Мирчевъ отъ Велесъ, Велко Думевъ, Н. Габровски, Ефтимъ Спространовъ отъ Охридъ, Наумъ Якимовъ отъ Охридъ, Г. Кондовъ, Василъ Ив. Василевъ отъ Емборе, Иванъ Хаджовъ отъ Струга, Ман. Димитровъ, Георги Апостоловъ отъ Паланка, Благой Димитровъ отъ Емборе, Йосифъ Кондовъ отъ Солунъ, Никола Гацевъ.

в) Презъ ноември 1929 година единъ ускоренъ конгресъ избра този съставъ: председатель — д-ръ К. Д. Станишевъ, В. Ив. Василевъ, Велко Думевъ, Г. Кондовъ, Г. п. Апостоловъ, Н. Габровски, М. Димитровъ, Козма Георгиевъ отъ с. Смилево, С. Паневъ отъ Прилепъ, Иванъ Трифоновъ отъ с. Бабчоръ, Костурско, Спиро Гайдарджиевъ отъ Скопйе, Т. Х. Стояновъ отъ Велесъ.

Този конгресъ, очакванъ съ голѣмъ интересъ отъ цѣлото общество, открито заяви, че сжществува само една ВМРО, начело съ Ив. Михайловъ и другаритѣ му и, следователно, съ тая революционна организация, а не съ нѣкои разколници, македонската цѣлокупна емиграция е политически и морално солидарна.

г) Съставътъ на Националния комитетъ презъ 1931 година е този: д-ръ К. Д. Станишевъ, Димитъръ Михайловъ отъ Битоля, Йорданъ Ач-

ковъ отъ Прилепъ, В. Ив. Василевъ, Козма Георгиевъ, М. Димитровъ, Г. Апостоловъ, Ив. Трифоновъ, Щерю Божиновъ отъ Солунъ, Благой Димитровъ отъ Емборе, Н. Гоцевъ отъ Щипъ, Станимиръ Топуковъ отъ Кратово.

д) Въ 1932 година Националниятъ комитетъ има този съставъ: председатель Дим. Михайловъ отъ Битоля, Г. Кондовъ, Димитъръ попъ Пандовъ отъ Тиквешъ, д-ръ Филипъ Маноловъ отъ Дебрецъ, Н. Габровски, Андонъ Пиперевски отъ Щипъ, Христо Зографовъ отъ Велесъ, Козма Георгиевъ, Щерю Божиновъ, Атанасъ Димитровъ отъ с. Черешово, Драмско, Георги Николовъ отъ Костурско, Благой Димитровъ, Георги Савичановъ, Марковъ, Димитъръ Томчевъ. Тукъ сѫ посочени и запаснитѣ членове, както и тия отъ Контролната комисия.

е) Презъ 1933 година председатель е Георги Кондовъ, а другитѣ служби сѫ повѣрени на тия членове: Козма Георгиевъ, Хр. Зографовъ, Н. Габровски, Павелъ Димитровъ отъ Прилепъ, Стефанъ Димитровъ отъ Емборе, Щ. Божиновъ, Георги Османковъ отъ Щипъ, Иванъ Дореѣъ отъ с. Пѫтеле, Леринско, Петъръ Марковъ отъ с. Загоричани, Костурско.

ж) Въ 1934 година Националниятъ комитетъ има тия нови членове: Никола Коларовъ отъ Царевоселско, Георги Бѣлевъ отъ Охридъ, Владимиръ Мавродиевъ, Величко Стояновъ, Христо Лисичковъ, А. Кожухаровъ.

Както и другаде казахъ, повечето отъ членоветѣ на Националния комитетъ сѫ гимназиални учители или директори (Козма Георгиевъ, Христо Зографовъ, Стефанъ Димитровъ, Велко Думевъ, Иванъ Хаджовъ, Благой Димитровъ, Димитъръ Михайловъ, Георги Апостоловъ, Димитъръ попъ Пандовъ, Георги Бѣлевъ), адвокати (Г. Кондовъ, Владимиръ Мавродиевъ, П. Ачковъ, Манчо Димитровъ), и отъ разни свободни професии останалитѣ — лѣкари, търговци, журналисти, банкови деятели и пр.

8. На 10 октомврий 1926 година започна да излиза вестникъ „Македония“, като общъ за цѣлата емиграция. Спрѣха тогава да излизатъ в-къ „Устремъ“, издаванъ отъ младежката организация и в „Илиндень“.

Вѣроятно стотина души трѣбва да сѫ минали въ течение на 16 години като действителни членове и подгласници въ Националния комитетъ, включая сѫщото и за контролнитѣ му комисии.

*

Относно Екзархията единадесетиятъ конгресъ на емиграцията взе резолюция презъ месецъ мартъ 1933 година, въ която е казано:

„11-ятъ редовенъ конгресъ на Съюза на македонскитѣ културно-просвѣтни и благотворителни братства въ България се смѣта задъленъ да напомни на всички, че Екзархията е рожба на борбата и усилията на цѣлокупния нашъ народъ и символъ на неговото духовно единство. Първата искра на тая борба пламна въ поробено днесъ Скопйе, а и после най-горещитѣ борби за народно име и обособление се водиха тъкмо въ днесъ поробена Македония. Затова Конгресътъ високо заявява, че Македония държи близо до сърдцето си въпроса за Екзархията; че и днесъ въ настѫпателния ходъ на македонската борба признаването и осѫществяването на извоюваното въ борбата за Екзархията право да се учимъ и молимъ на свой езикъ, въ свои училища и черкви, е една отъ първитѣ стѫпки на нашето освобождение. Ето защо Конгресътъ заявява на всички фактори — духовни и свѣтски, че **Екзархията трѣбва да бѫде тамъ, дето е, че въпросътъ за нейното бѫдеще е въпросъ преди всичко и тъкмо на поробенитѣ българи. Конгресътъ обръща сериозно вниманието на всички, що искатъ**

да наложатъ едно разрешение, което не може да се приеме отъ поробенитѣ българи, че всички тѣ поематъ върху себе си тежката историческа отговорность, защото такова едно разрешение ще застраши народното единство, за което трѣбва да бѫдатъ понесени всички жертви.

Тъкмо за да се закрѫгли и заякчи това единство, Конгресътъ иска отъ различнитѣ фактори да сторятъ всичко, **щото нашитѣ сънародници въ Албания да получатъ и официално своето културно-национално признание и свързаното съ него и обществено право на свои училища и черкви съ свой езикъ и свои учители и свещеници въ тѣхъ; толкова повече, че албанскитѣ печалбари и изгнанници въ миналото и днесъ се ползуватъ — и съ право — съ всички културни и национални права въ България.**

Възлага на бѫдещия Националенъ комитетъ да заработи дейно за осѫществяването на тѣзи искания."

(„Македонска Трибуна", 16 мартъ 1933 г.)

*

Деньтъ на Македония е отпразнуванъ всѣка година въ около 200 села и градове въ България. Повече отъ 150 хиляди македонци-емигранти сѫ взимали участие въ тържествата, като въ това число не влиза Пиринска Македония.

По случай отпразнуването софийскиятъ в. „Независимость" пише:

„Единодушна и обединена, македонската емиграция въ София отговори масово на апела на Македонския националенъ комитетъ за отпразнуването на Деньтъ на Македония. Тази година сѫщо, отпразнуването на този праздникъ бѣ тържествено и импозантно и още едно доказателство, че македонцитѣ не ще забравятъ нещастна и разпокѫсана Македония, и че тѣ нѣма да престанатъ да се борятъ за нейната свобода и независимость. Въ очитѣ на бѣжанцитѣ, жени, деца, мѫже и старци, блестѣше пламъка на свещената преданость къмъ идеалитѣ на майката родина.

Тържеството бѣ единъ пъленъ успѣхъ. Споредъ опредѣлената програма, всички братства въ столицата пристигнаха въ стегнати редици, на чело съ знамена, къмъ деветь и половина часа, на площада Ал. Невски.

Къмъ десеть и половина часа, огромния площадъ бѣше черенъ отъ народъ. Къмъ 11 часа бѣ отслуженъ молебенъ. Следъ службата, членътъ на Националния комитетъ, г. Г. Кондовъ, произнесе речь, която предизвика аплодисментитѣ на тълпата.

Една импозантна манифестация се образува после, предшествувана отъ знамето на организацията „Илиндень" и отъ знамената на 45 братства. Следъ тѣхъ маршируваха членоветѣ на Националния комитетъ и на организацията „Илиндень", членоветѣ на младежката организация и на студентското дружество „Вардаръ" всички съ подходящи черни капчета на главитѣ. Младежитѣ бѣха често акламирани отъ зрителитѣ. Членкитѣ на Македонския женски съюзъ следваха младежитѣ. Първитѣ сто по четири на редица, бѣха облечени въ великолепни македонски народни носии.

Манифестацията направи най-добро впечатление съ своя редъ и дисциплина. Тя мина предъ паметника на Левски, кѫдето бѣ поставенъ венецъ, презъ булевардъ Царь Освободитель и се спрѣ на площадъ Света Недѣля. Манифестацията продължи единъ часъ и половина. Повече отъ 20 хиляди души вземаха участие. Тя бѣ приключена предъ Македонската народна банка съ речь отъ председателя на На-

ционалния комитетъ г. д-ръ Станишевъ, който каза буквално:

„Братя македонци, никой езикъ не може да говори повече отъ това, което говори нашата манифестация въ полза на нашата кауза.

Има ли нѣкой между насъ, който може да повѣрва, че ние не ще достигнемъ нашия идеалъ, бидейки така единодушни и вслушвайки се помежду си като единъ човѣкъ?

Братя македонци, позволете ми отъ името на Македонския националенъ комитетъ, да апелирамъ къмъ васъ да бѫдете винаги така обединени и единодушни. Нашитѣ братя отвъдъ планинитѣ, отвъдъ границата, сѫ въодушевени и намиратъ нови сили въ борбата срещу неприятеля, когато ни виждатъ единодушни.

Братя, будната свѣтовна съвесть ще говори смело въ полза на нашата кауза, когато ни вижда единодушни, решени и предани на нашата родина.

Дано Богъ даде щото следващия „День на Македония“ да бѫде празднуванъ въ свободна Македония.“

(„Ла Маседоанъ“, 5. 7. 1929 г.)

*

(Специална кореспонденция до „Македонска Трибуна“)

София, декември 1931 г.

„На 27 ноември 1931 г., деньтъ, когато биде сключенъ Ньойския договоръ, станаха тукъ голѣми демонстрации, въ които взеха участие студентитѣ, гражданството и много родолюбиви организации . . .

Следъ събранието, което стана въ театъръ „Роялъ“ гѫсти маси отъ студенти и граждани започнаха да манифестиратъ по улицитѣ. Полицията на нѣколко пѫти се опита да спре манифестиращитѣ, но студентскитѣ редици си пробиха пѫть навсѣкѫде съ пѣсни и протести. Покрай многото пѣсни гърмѣше и македонскиятъ маршъ, чуваха се възгласи: „Дайте автономията на Македония!“

Отправени къмъ югославското консулство и при опита на полицията и тукъ да разпръсне манифестантитѣ, бѣха хвърлени камъни къмъ прозорцитѣ на консулството, чиито прозорци бѣха счупени. Друга група около двеста студенти предъ самата югославска легация протестираше, въпрѣки грубитѣ обноски на стражаритѣ.

Този день мина при много оживени коментарии между всички граждани. Родолюбието на студентитѣ допадна на всички, въпрѣки протеститѣ и негодуванието на отговорнитѣ фактори . . .

Колонитѣ на сръбскитѣ вестници „Време“ и „Политика“ бѣха пълни съ най-разнообразни закани и лъжливи съобщения. Така напримѣръ „Време“ нарича демонстрациитѣ „тежъкъ международенъ инцидентъ, чиито последици още не могатъ да бѫдатъ предвидени въ тѣхната цѣлость . . .“

Разбира се, както винаги, така и сега името на македонцитѣ не бѣ оставено на мира. Въ двата поменати вестници съобщаватъ, че органътъ на ВМРО — „Свобода или Смъртъ“ излѣзълъ съ призивъ къмъ гражданството да вземе участие въ демонстрациитѣ. Една нагла и глупава лъжа. Вървейки по този пѫть на разсѫждение сръбскитѣ вестници на края изкараха, че цѣлата демонстрация била подготвена отъ македонцитѣ, които искали да докажатъ, че сѫ били по-силни отъ новото българско правителство.

Пишейки въ тоя духъ сръбскитѣ вестникари докараха работата до тамъ, че писаха: за да се запазѣлъ миръ, трѣбвало да бѫдатъ разтурени „неотговорнитѣ“ организации, разбирайки подъ това Маке-

донския националенъ комитетъ и Македонския младежки съюзъ."

*

Македонската емиграция намираше много съчувствие, често и съдействие отъ страна на български организации, които бѣха сродни на нея по духъ и идеи. На първо мѣсто трѣбва да посочимъ организациитѣ на тракийскитѣ емигранти, на добруджанци и на принуденитѣ да избѣгатъ отъ Цариброд, Босилеградъ и други мѣста въ Западнитѣ покрайнини.

Що се отнася до защита на националнитѣ малцинства, къмъ 1932 г. се постигна съгласие между албанската и българската делегации да действуватъ въ съгласие по този въпросъ предъ така наречената „Балканска конференция", за която вече говорихме.

До голѣма степень подъ влиянието на неуморнитѣ настоявания на македонската, добруджанската и другитѣ емиграции, българското правителство, макаръ твърде рѣдко, но все пакъ се решаваше понѣкога да отправи до Обществото на народитѣ оплакване въ полза на българскитѣ потиснати малцинства. Сжщо тъй се чуваше гласа, отъ време на време, и на български общественици по тоя проблемъ, било въ България, било при чуждестранни конференции.

Националниятъ комитетъ на емиграцията въ България не пропускаше нито единъ случай, за да иска правата на Македония и изнася вършенитѣ отъ страна на Сърбия и Гърция неправди и злодеяния.

Приложенъ е — макаръ и непъленъ — списъкъ[50] на изпратени до Обществото на народитѣ мемоари отъ страна на Националния комитетъ публикуванъ въ женевския в-къ „Ла Маседоанъ" на 11 юлий 1933 год.

*

На редакторитѣ Сим. Евтимовъ и дошлия подиръ него Димитъръ Талевъ отъ Прилепъ, се падна да работятъ въ време, което бѣ пълно съ рискове. Но и двамата се държаха еднакво смѣло и достойно срещу съюзенитѣ зложелатели на македонската кауза. Така, впрочемъ, се държаха и всички македонски общественици, освенъ ония нѣколко души, които се впрегнаха въ услуга на чужди политики, включая на поддръжницитѣ на робството въ нашето отечество.

Приложенъ е единъ непъленъ списъкъ на благотворителнитѣ македонски братства въ България, който се отнася до времето около 1927 година.

*

При нѣкои случаи всрѣдъ емиграцията бѣха издавани специални вестници. За примѣръ, младежитѣ въ Кюстендилъ издадоха презъ месецъ априлъ 1933 година вестникъ „Зовъ на Поробенитѣ".

Между другия интересенъ материалъ, тамъ бѣ помѣстена и една правилна преценка за голѣмия македонски деецъ Хр. Матовъ, роденъ презъ 1872 година въ Струга, а починалъ на 10 февруарий 1922 година въ София. Въ споменатата преценка бѣ казано и следното:

„Дѣлото на Матова не познава нито патоса на революционната проповѣдь, нито безумието на революционния подвигъ. Защото той нѣмаше нито темперамента на бунтовнишки апостолъ, нито кипящата кръвь на героя. Съ писмо и речь Матовъ вършеше това, което другитѣ не можеха да вършатъ като него: той убеждаваше. Той разбираше, че дѣлото на Македония, за да успѣе, трѣбва да бжде толкова на любовь, ентусиазъмъ и себеотрицание, колкото на здраво и дълбоко убеждение. Матовъ бѣше отъ творцитѣ на убеждението. Бавенъ и спокоенъ въ разсжжденията си, той бѣше всѣкога сигуренъ въ из-

водитѣ си. Като беззаветно честенъ мислитель, той никога въ нищо не се опитваше да убеди, преди самъ да се е убедилъ . . .

Матовъ не чакаше събитията, за да ги констатира и освѣтли — той ги предвиждаше и се мжчеше да ги насочи по единъ предначертанъ и добре обмисленъ пжть, като отъ всѣки завой на миналото извличаше съответната поука. Затова мждростьта му получаваше понѣкога характеръ на ясновидство.

Безъ никога да е преживѣлъ непосрѣдно нито едно отъ увлеченията, нито една отъ несгодитѣ на въоржената четническа борба, той изработи единъ превъзходенъ планъ за всенароденъ възстанически подемъ."

*

Въ Цариградъ сжществуваше между дветѣ свѣтовни войни македонско благотворително дружество, съ име „Подкрепа". Въ него влизаха почти всички намиращи се тамъ македонски българи. На 25 декември 1931 година въ неговото настоятелство влизаха: председатель — Пандо Сеферовъ отъ с. Блаца; подпредседатель — Иванъ Кировъ отъ с. Бобища; секретарь — Методи Погончевъ отъ с. Загоричани; касиеръ — Михаилъ Атанасовъ отъ с. Кондороби; съветници: Кон. Темчевъ отъ с. Загоричани; Пет. Чунчуровъ отъ с. Прекопана; Вас. Петричковъ отъ с. Загоричани; контролна комисия: Пандо Анастасовъ отъ с. Прекопана; Василъ Ивановъ отъ с. Кондороби; Григоръ Люзовъ отъ с. Загоричани. Всички сж отъ Костурско.

Въ Цариградъ имаше и женско благотворително дружество, въ което влизаха повече македонски българки.

*

Невъзможно е да се изброятъ множеството други обществени прояви — манифестациитѣ при разни поводи; ежегоднитѣ посещения отъ страна на стотици хора при гроба на Тод. Александровъ въ Пиринъ планина; разнитѣ книги, които бидоха издадени отъ приятели чужденци въ полза на поробенитѣ българи; възпоменателнитѣ събрания по случай смъртьта на видни приятели въ чужбина; груповитѣ екскурзии на младежи и студенти изъ Пиринския край, всѣкога съпроводени съ патриотични срещи, събрания и прочее въ села или градове; много телеграми, писма и съобщения до Обществото на народитѣ по разни поводи; изброяване на всички делегации въ международни конгреси за защита на поробенитѣ братя; издаванитѣ разни значки отъ страна на отдѣлнитѣ легални организации при редица случаи; освещаване паметника на незнайния македонски четникъ въ Горна-Джумая съ почетна стража отъ стари илинденци, съ участието на български военни части — въ знакъ на почить, съ молебенъ, поздрави отъ името на Българското запасно войнство; конгресътъ на Македоно-одринци (доброволци презъ балканскитѣ войни 1912-1913) съ участие на около три хиляди души отъ самитѣ доброволци, а голѣмъ брой измежду македонскитѣ и тракийскитѣ емигранти въ България (4 декември 1932 г.) и прочее.

За много отъ тия прояви чуждата преса е давала отзиви. Ето кратки цитати отъ гръцкия вестникъ „Акрополисъ" (13 юний 1929 г.) относно „День на Македония":

„Всички българи работятъ за Македония, живѣятъ за нея, блѣнуватъ я и, безъ да взиматъ подъ внимание създаденото отъ войнитѣ статукво, не преставатъ да се надѣватъ, че ще я освободятъ . . . Този манталитетъ иматъ не само българитѣ отъ Македония . . . За нея особено работи Революционниятъ комитетъ, както и заседаващиятъ въ София Националенъ комитетъ, който действува съ легални срѣдства

— чрезъ печата, пропагандата, организиране на емиграцията въ България. За да докажатъ, че единъ день ще станатъ господари на Македония, установили сж 24 юний за „День на Македония“. Въ този день всички македонци, които сж членове на организациитѣ въ страната, се явяватъ съ женитѣ и децата си на тържеството . . . Презъ време на праздника София представляваше първо по рода си зрелище за чужденцитѣ, особено пъкъ за онѣзи отъ тѣхъ, които не сж проследили другъ пѫть нейния животъ (на емиграцията — б. н.).“

Каквото бѣ по силитѣ му, Националниятъ комитетъ на емиграцията правѣше за запознаване на чуждото общество съ нашия народенъ въпросъ. Но не смѣтамъ, че върша зло, а само добро за този въпросъ ако кажа, че емиграцията въ България, както и тая въ Америка, можеха винаги да пожертвуватъ повече трудъ и срѣдства, отколкото дадоха; съ други думи, не всички всрѣдъ нашитѣ емиграции правилно разбираха значението на пропагандата, която е нужна даже и за най-свѣтла цель, каквато е проповѣдваната и отъ Евангелието, ненадминатата по светость и сюблимность. Виждаме, че чрезъ пропаганди успѣватъ твърде често лоши планове, каквито сж тия на нашитѣ потисници-завоеватели. Привеждамъ тукъ думитѣ, които Жоржъ Десбонъ каза при дадената му отъ Националния комитетъ вечеря въ салона „Батембергъ“ въ София, въ присѫтствие на сто и петдесеть видни наши легални дейци:

„Понеже съмъ вашъ приятель, азъ имамъ правото да ви кажа истината. Ако общественото мнение въ Франция не е настроено въ ваша полза, то се дължи на това, че френскиятъ народъ не ви познава. Васъ днесъ ви обвиняватъ, че сте били комитаджии, че сте държали въ ржцетѣ си револвери, че рушите свѣтовния миръ; но срещу тѣзи дръзки обвинения вие имате едно мощно оржжие: вашето право да живѣете свободно. И ако вие днесъ сте такива, то е затова, защото въ двадесетия вѣкъ сѫществуватъ положения, които сж срамъ за културното човѣчество.“

Разбираемо е, че г. Десбонъ има предъ видъ само революционната организация, взимана за прицель отъ неосведоменитѣ или платени вестници въ Франция. Но отлично може тъкмо френскитѣ лозунги за свобода да оправдаятъ нашата народна борба. Истина е, че пропагандата ни би могла да бѫде много по-широка, отколкото е била.

Полезно и посрещнато съ голѣмо любопитство и симпатии отъ страна на емиграцията бѣше гостуването на Марко Дошенъ като нейнъ гостъ. Дошенъ е отъ гр. Госпичъ, въ Лика, подъ планината Велебитъ, точно подъ северния склонъ на тая планинска верига, която отъ другата страна се спуща до Адриатическо море. Тогава той бѣ на възрасть къмъ 65 години, но много енергиченъ. Идеалистъ и националистъ, за самостоятелно Хърватско.

Той стоя въ България една година. Обиколи къмъ петнадесеть града и държа сказки, посетени масово и аплодирани съ силенъ ентусиазъмъ. Посрещнатъ бѣ въ всички градчета и на Пиринския край.

Основната мисъль въ сказкитѣ му бѣ следната: какъ нѣкои българи недоглеждатъ колко много усилия и жертви даваме ние, хърватитѣ, за да се отървемъ отъ Югославия, а тѣ — тия българи — имайки своя държава и монолитна нация — желаятъ да заличатъ името на България и да станатъ поданици на Бѣлградъ? Югославската идея е мъртва за Хърватско. Хървати и българи трѣбва да бѫдатъ съюзници срещу сръбскитѣ домогвания. Бѣлградъ много разчита на домашни дѣления между българитѣ. Българскиятъ народъ не трѣбва да се самоубива, заличвайки независимостьта на своята държава. Нужно е все по-голѣмо опозна-

ване между българи и хървати.

Брошура бѣ напечатана и пръсната въ много екземпляри изъ България и срѣдъ македонското общество, съ сказката.

Спомнямъ си съ колко изненада и тжга Марко Дошенъ погледна къмъ Пирина отъ височинитѣ на Рила, къмъ които заедно се възкачвахме откъмъ Самоковъ.

— „Като да виждамъ Велебитъ!“, извика той; и нѣколко минути наблюдавахме прекрасната панорама на Разложко, заградена отъ синьото било на Пиринъ. Подиръ десетина години азъ сжщо така се спрѣхъ съ изненада и възторгъ да гледамъ Велебитъ, на почти сжщото разстояние, навлизайки въ Лика съ Дошенъ и семейството му. Извънредно голѣма прилика съ картината на Пиринъ. А и Госпичъ се оказа въ много отношения като Банско — особено съ чиститѣ потоци, минаващи презъ него и идващи отъ планината, а и сжщитѣ дъсчени огради отъ борови дъски около кжщи и дворове. Тая екскурзия направихме съ моята съпруга презъ май 1941 година.

*

Всрѣдъ емиграцията, споменавалъ съмъ другаде, бѣхъ завързалъ връзки съ хора отъ разни съсловия. По липса на мѣсто не мога да се впускамъ по-нашироко за впечатленията ми отъ по-голѣмъ брой измежду издигнатитѣ, културни наши емигранти. Обаче ще спомена тукъ нѣколко думи още за трима, които сж ми правили силно впечатление.

Единиятъ бѣ проф. Любомиръ Милетичъ.

Неговиятъ баща е билъ учитель въ Щипъ дълго преди освобождението на България. Една утринь презъ януарий 1863 година той влиза въ класа радостно развълнуванъ и веднага се похвалилъ на невръстнитѣ си ученици, че му се е родило момче. Колкото мило, толкозъ и символично е това искрено сподѣляне на радость съ малкитѣ ученици; като да е предчувствувалъ старияътъ учитель, че неговиятъ синъ ще стане гордость тъкмо на българската наука, и то за презъ вѣкове. Съ чудно хубава простота ни е описвалъ тая малка сцена покойниятъ Арсо Лазаровъ, който на български езикъ откри законодателната Скупщина въ Бѣлградъ преди петь десетилѣтия, като депутатъ отъ Македония. Той е билъ единъ отъ ученицитѣ на Георги Милетичъ, когато на Божия свѣтъ е пристигналъ малкиятъ Любомиръ.

Твърде младъ още, бждещиятъ голѣмъ професоръ е заминалъ съ баща си за България. Живо разказваше той за това свое ранно пжтешествие съ конь презъ турско-българската граница.

Следъ нѣколко години той е вече професоръ. Името му — докато бѣ живъ — не можеше да се отдѣли отъ представата за Софийския университетъ. Голѣмината на неговото научно дѣло, а еднакво и авторитета на личностьта му — затвърденъ чрезъ гранитна воля и всѣкога солидни убеждения — го издигнаха като първожрецъ, старейшина не само въ българската наука, но и въ цѣлия интелектуаленъ и общественъ животъ на нашата нация. Който що-годе е познавалъ професоръ Милетичъ, бързо е забелязалъ, че въ този рѣдъкъ човѣкъ имаше нѣщо катоновско.

Никой не е равенъ нему като защитникъ на българщината чрезъ научни трудове. Но успоредно съ туй проф. Милетичъ разви жива деятелность и съ участието си въ международни конференции, чрезъ връзки съ чужди учени, чрезъ множество културно-обществени инициативи на българска почва. Надаренъ съ проницателенъ погледъ, захраненъ съ неугасимо родолюбие, той разбираше правилно значението и на единъ голѣмъ наученъ трудъ върху българския езикъ, и на простичко записанитѣ — почти съ самитѣ думи на разказвача — спомени на отдѣлни участници въ народнитѣ борби за освобождение. Нашата исто-

рия има на ржка такива непосрѣдствени разкази отъ мнозина македонски борци, по заслуга главно на проф. Милетичъ; той е намиралъ време, въ разговори следъ вечеря или при други свободни часове, да запише тѣзи дѣла на македонскитѣ апостоли за свобода, които ще стават все по-ценни съ всѣко изминато десетилѣтие.

Все сжщитѣ пориви го подтикватъ следъ балканскитѣ войни да събере сведения върху разорението на тракийскитѣ българи и на тия въ Югоизточна Македония. Бидейки гранитно твърдъ патриотъ, той съумяваше да запази непоклатима научна обективность. Нито една страница, нито единъ редъ отъ всичко, което е написалъ, не може да бжде оборено, нито даже поставено подъ съмнение като неистинно. За да събере въпроснитѣ сведения, обикалялъ е на самитѣ мѣста, разпитвалъ е стотици пострадали бѣжанци, правилъ е снимки на ранитѣ имъ. Тѣзи данни той отпечати въ специални книги, които сж не само оправдателенъ документъ срещу сръбско-гръцкитѣ пропагандни обвинения, но и тежъкъ обвинителенъ актъ противъ властитѣ на Сърбия и Гърция. Не е малъкъ фактъ туй, че Карнегиевата анкета на Балканитѣ взе събранитѣ отъ професоръ Милетичъ материали като провѣрени доказателства; въ доклада на анкетната комисия това е изрично написано. А участницитѣ въ комисията бѣха хора, които наистина не можеха да бждатъ надминати по обективность отъ който и да е тѣхенъ съвременникъ. Ясно е до каква степень бѣ порастналъ моралниятъ кредитъ на проф. Милетичъ срѣдъ ученитѣ въ чужбина; а заедно съ туй — какво бѣ значението на защитата, която той правѣше на българската кауза. Професоръ Ал. Балабановъ имаше пълно основание като писа, че Милетичъ по-успѣшно брани българщината, отколкото би я бранила една голѣма армия въ течение на петдесеть години.

И въ научнитѣ и въ общественитѣ работи проф. Милетичъ бѣ взискателенъ. Това е разбираемо като еималъ за образецъ качествата, които е изисквалъ и за всѣки свой трудъ. Затова гордъ е бивалъ оня, който е получавалъ неговата похвала. Спомнямъ си пакъ едно свидетелство на проф. Балабановъ, всепризнатъ български литераторъ и майсторъ на езика. Той описва въ единъ споменъ следъ смъртьта на проф. Милетичъ — какъ се е зарадвалъ като дете еднъжъ, при случайна среща на улицата съ него, — когато той му изказалъ възхищението отъ стила и езика, съ който Балабановъ билъ написалъ нѣкои разкази или статии.

Проф. Милетичъ се отличаваше съ голѣма прямота. Мнозина слабохарактерници въ България имаха страхъ отъ него, защото имъ казваше истината направо въ очитѣ. Единъ примѣръ: следъ като е челъ нѣкаква статия отъ Димо Казасовъ, срещналъ го случайно на улицата и безъ заобикалки му казва: „Виждамъ, че сте се загрижили много за държавата. Но късно сте се сѣтили за нея. Вие цѣлъ животъ работихте за нейното отслабване . . .“. Прямъ и неумолимъ бѣ той спрямо рушителитѣ и поробителитѣ на българщината. На единъ конгресъ на учени въ Прага, домакинитѣ пожелали да му представятъ единъ нѣмецъ, който дълго време се изтъквалъ за „ученъ“, понеже бѣ публикувалъ нѣкои книги върху етнографски въпроси, — но почти лишени напълно отъ научна стойность и обилно лъхащи съ сръбски пропагандень мирисъ. Въ момента, когато вече този „ученъ“ е протегналъ ржката си къмъ проф. Милетичъ, последниятъ се отдръпва съ ржце задъ гърба си, казвайки гласно: „Господинътъ не е никакъвъ ученъ, и неговото мѣсто не е тукъ между насъ . . .“. А на сръбски делегати въ международни конгреси, въ присжтствието на други чужденци, бѣ заявилъ: „Вие сте обикновени органи на сръбската полиция, която упражнява тероръ въ Македония . . . Съ васъ не мога да разговарямъ . . .“

Връзкитѣ му съ учени отъ първа величина никога не се прекжснаха.

И въ кореспонденцията му съ тѣхъ — какъвто е случаятъ съ писма и отъ проф. Ватрославъ Ягичъ, първенецъ между славиститѣ въ свѣта — българската правда е намирала признание.

Между заслугитѣ му отъ най-последния периодъ на живота му е участието въ създаването на Македонския научен институтъ, и особено редактирането на „Македонски Прегледъ", което бѣ най-сериозното списание на български езикъ по това време — отъ гледище на етнография, езикознание и национална политика, както е вече споменато и другаде. Двигателтъ на института бѣше проф. Милетичъ.

Презъ цѣлия си животъ професоръ Милетичъ бѣ близъкъ на македонскитѣ борци, както и преданъ на освободителната кауза. Затова полицията въ София грубо се намѣси въ деня на неговото погребение — да попречи да се даде отъ страна на македонската емиграция и мѣстнитѣ български родолюбци оня изразъ на възхвала и преклонение, които бликаха въ сърдцето на всички здрави българи.

Изминаха повече отъ десеть години откакъ професоръ Милетичъ склопи очи. Надъ българското небе не грѣе българско слънце. Затова тамъ нищо изчерпателно и правдиво не е още написано върху неговата деятелность като защитникъ на българската нация. И отъ гроба си, обаче, проф. Милетичъ се изправя като български великанъ.

Нашиятъ народъ ще бѫде щастливъ — въ това дълбоко вѣрвамъ — и занапредъ да ражда, при свобода, крупни деятели и учени. Той би билъ дълбоко признателенъ на Провидението, ако въ всѣко столѣтие бѫде даруванъ поне само съ единъ ученъ отъ ръста на проф. Милетичъ.

Казвамъ това като имамъ предъ видъ не само учения, но и общественика и борeца Милетичъ, а заедно съ това и неговия характеръ, цѣлата му духовна фигура.*

Незамѣнима скѫпоценность считамъ въ моитѣ спомени онія нѣколко срещи, които имахъ съ него. Три-четири пѫти отивахме тайно, азъ и съпругата ми Менча, у дома му, щомъ се стъмнѣше. Тия наши визити ставаха единъ пѫть въ една или две години. Цѣлата нощь, до съмване, разговаряхме и се учудвахме всички, че нощьта е отлетѣла. Присѫтствуваше винаги до зори и много милата госпожа Милетичъ. Спомени отъ тѣхнитѣ младини, отъ учението имъ въ Хърватско; епизоди отъ успѣшната борба на университета — чийто ректоръ тогава бѣ Милетичъ — съ земедѣлския министъръ на просвѣтата Омарчевски; впечатления отъ негови съприкосновения съ простичкия народъ въ връзка съ научната му работа по езика; редица въпроси около плановетѣ на нашитѣ поробители; духовното състояние на българската интелигенция, шансоветѣ на македонската освободителна борба; пораженството въ България; спомени за по-старитѣ македонски борци — лично познати на професора — нижеха се тема подиръ тема при тѣзи тъй дълги, и все пакъ тъй незавършени наши беседи. Всѣкога той имаше да ни разкаже по нѣщо и за впечатленията си отъ нѣкое по-ново негово пѫтуване въ чужбина, кѫдето обикновено отиваше за международни конференции. Споменавалъ ни е и за отговора, който е далъ на сръбския професоръ Ибровацъ предъ много чужди делегати.

— Въ Македония народа е сръбски. Ето, и името на професоръ Милетичъ е сръбско — заявилъ Ибровацъ.

— И азъ, „сърбинътъ" Милетичъ, твърдя, че славянското население въ Македония е българско.

Раздѣляхме се сърдечно, като че ли съ намѣрение утре вечерь да продължимъ. А минаваше най-малко година докато наново се срещнемъ.

---

* Казаното до тукъ за професоръ Милетичъ бѣхъ публикувалъ анонимно въ вестникъ „Македонска Трибуна", излизащъ въ Индианаполисъ, 6 априлъ 1950 год.

Еднъжъ съ него и госпожата му, пакъ четиримата, посетихме гроба на Тодоръ Александровъ. Считахъ за голѣма честь, че въ мое лице и въ лицето на другаритѣ ми той виждаше нѣкакво упование, което успокоява болката му отъ загубата на Тодора.

Преди да посетимъ гроба, прекарали бѣхме общо въ Пирина две денонощия, въ района на Разложко. Тамъ пристигна и проф. Александъръ Станишевъ съ съпругата си. Приятно минаха тия два дни, каквито рѣдко се случваха за мене и Менча въ течение на много години.

*

Особено интересна фигура представляваше, както това бѣ познато на цѣла тогавашна културна България, другиятъ мой съгражданинъ, проф. Александъръ Балабановъ, членъ-основатель на Македонския научен институтъ. За него сигурно има много да каже всѣки студентъ и студентка отъ многобройнитѣ слушатели въ университета по неговия предметъ — класическата гръцка литература.

Съ него, като се срѣщахме, понѣкога разговаряхме на щипския ни диалектъ, тукъ-таме примѣсенъ съ по нѣкоя турска дума, както се практикуваше отъ по-старото поколѣние на града ни; примѣсването на чуждия езикъ даваше повече картинность на разговора и добро разположение на събеседницитѣ.

Не можеше Балабановъ да води дълъгъ разговоръ, безъ да има предъ него вино. Доста си попийнуваше; но никога не видѣхъ да се опие. Обратно, ако глътне повече чаши — ставаше много по-увлекателенъ въ разказа си. Неизчерпаеми бѣха темитѣ, които той засѣгаше. И всичко бѣ интересно, отъ високо ниво, смислено, духовито.

Той много почиташе проф. Милетича; но смѣташе, че е съ вродени диктаторски качества, властна натура. Чувствуваше, че Милетичъ не много харесва известни негови — на Балабанова — волности, които въ сѫщность бѣха безобидни, дори привлекателни. Милетичъ винаги искаше сериозность.

Затова, при всѣка моя среща Балабановъ шеговито, но съ ясно доловима почитъ, ме запитваше относно Милетича:

— Срещна ли се съ старотурчина?*

— Разбира се, че го видѣхъ, му отговаряхъ.

Но и Милетичъ отъ своя страна ме запитваше:

— Видѣхте ли оня пияница? — Обаче, ценѣше го. Споменахъ вече какви думи писа за Милетичъ проф. Балабановъ, когато старият професоръ се помина. Ако би се намѣрилъ подготвенъ, проницателенъ писатель, който добре да ги познава, могълъ би да състави твърде съдържателна пиеса съ главни герои двамата професори и съграждани. Тя би будила колкото искренъ смѣхъ, толкова и сериозни размишления.

Когато се случеше да се видимъ, неминуемо попадаше на разговоръ за сърбитѣ. И той не пропускаше да повтори следната разлика между сърбина и българина: когато сърбитѣ извършатъ нѣкоя глупость, ние, българитѣ, имъ казваме „Ехъ, какви глупци сте вие!“; а когато глупость се извърши отъ българска страна, сърбитѣ ни казватъ: „Браво, умни хора сте вие българитѣ“. Съвсемъ вѣрно бѣ това негово наблюдение и преценка, отъ която трѣбва да се почерпи добра поука.

Балабановъ бѣ една отъ най-внушителнитѣ личности на българския културенъ животъ. Между всички професори, които сѫ се явявали на катедритѣ на Софийския университетъ, едва ли има другъ, който да е билъ по-интересенъ за слушателитѣ-студенти. Той привличаше внима-

---

* Както е известно, старотурци бѣха наричани привърженицитѣ на султана; а младотурци ония, които го свалиха отъ престола, главно младитѣ турски офицери.

нието съ особения начинъ на говорене, съ външния си изгледъ, съ неговото не съвсемъ обикновено отношение къмъ предмета що предава и къмъ самитѣ слушатели. Лекциитѣ му по литература, и специално върху гръцката древна трагедия, привличаше много пжти и публика, която не бѣ студентска.

Стилътъ на Александъръ Балабановъ, въ неговитѣ писания — пъкъ и въ говора му — бѣ оригиналенъ; сякашъ лесенъ, простъ, а въ сжщность мжчно подражаемъ; живъ, като самия животъ, пъстъръ, съ бързо промѣнящи се свѣтлини и сѣнки, увлекателенъ.

Както е известно, бѣ голѣмъ познавачъ на чужди езици. Старогръцки и новогръцки владѣеше до съвършенство. Сжщото бѣ съ нѣмски езикъ, отъ който преведе на български Гьотевия „Фаустъ". Много добре знаеше френски, английски. Говорѣше отлично арменски и турски.

Пишелъ е въ разни вестници и списания, предимно по литературни въпроси. Паметно си остава списанието, което преди Балканската война, той, критикътъ д-ръ Кръстевъ и Симеонъ Радевъ издаваха. Следъ първата голѣма война самъ редактираше литературния вестникъ „Развигоръ". Отъ него има и стихотворения. Всрѣдъ всички българи бѣше доста известно, а и до сега не е забравено стихотворението му: „Азъ знамъ единъ жезълъ край Охрида синь . . .". За него бѣ съставена и мелодия, та се пѣеше отъ Добруджа до Солунъ.

Много хиляди културни българи съ мжка ще си спомнятъ за Балабанова и ще съжаляватъ, че българскиятъ интелектуаленъ свѣтъ е лишенъ отъ неговата просвѣтена, оригинална и симпатична личность. Въ една книга, писана отъ англичанинъ, литераторъ и пжтешественикъ, бѣхме чели преди двадесетина години, че между срещнатитѣ отъ автора къмъ шестдесеть видни личности изъ Европа най-силно впечатление сж му направили арабскиятъ краль Фейсалъ и проф. Балабановъ.

Презъ последнитѣ години на живота си, естествено, и Балабановъ е билъ изпълненъ отъ мжка, задето българскиятъ духъ и мисъль сж оковани.

Заедно съ проф. Милетичъ, Балабановъ представляваше гордость за родния имъ градъ Щипъ, откждето тѣ доста рано заминаха за България и тамъ, при свобода, допринесоха много за обогатяване на българската култура и влияеха на две поколѣния всрѣдъ нашата нация чрезъ перото си.

Балабановъ не бѣ винаги активенъ по Македонския въпросъ, но постоянно го следѣше. Заедно съ професоритѣ Милетичъ и Георговъ пращанъ е билъ въ чужбина, за да брани македонската кауза предъ меродавни фактори.*

*

Третиятъ приятель за когото искамъ тукъ да спомена, бѣше Димитъръ Ляповъ Гуринъ отъ с. Бобища, Костурско. Въ книга втора и трета съ мои спомени посочихъ неговата младежка енергия, експедитивность, силната му учудваща паметь и пр. Тукъ ще се задоволя съ два-три примѣра за неговата духовитость, всепризната отъ всички, които сж го чували да говори.

Следъ сърбофилския воененъ превратъ въ България въ 1934 г., полицията и него интернирала въ гр. Бургасъ. Но наскоро властьта на Кимонъ Георгиевъ и Дамянъ Велчевъ е съборена отъ царя и мнозинството на офицерството. Ляповъ чува единъ день отъ познати въ Бургасъ, че тамъ ще пристигне съ влака Кимонъ Георгиевъ, доскорошниятъ министъръ-председатель, интерниранъ. Веднага се упжтва за гарата, до-

---

* Часть отъ тия редове бѣхъ писалъ анонимно въ в-къ „Македонска Трибуна" наскоро следъ като Балабановъ бѣ починалъ въ България.

чаква тамъ трена, научилъ въ кой вагонъ е Кимонъ и се втурва въ купето му. Стражарьтъ, който придружавалъ Кимона, нито се опиталъ да спрѣ възрастния човѣкъ, смѣтайки го, може би, за нѣкакво началство. А Ляповъ, застаналъ на вратата на купето, дигналъ високо ржце отъ почуда, извикалъ въ лицето на Кимона:

— Боже, Боже! Каква картина . . . Диктаторътъ на България, тътренъ отъ собствената му полиция . . . .

Кимонъ го гледалъ като волъ отъ вагонъ, не знаейки какво да възрази. Ляповъ си излѣзналъ веднага. Но отправения къмъ Кимона ироиченъ поздравъ бързо се разнася изъ града, стигналъ и до София.

Наблизо до черноморския брѣгъ край Бургасъ се намира островчето Света Анастасия. Тамъ царската диктатура следъ туй е изпратила на заточение за нѣкое време редица български общественици отъ срѣдата на забраненитѣ вече политически партии. Между тѣхъ сж били и бивши министъръ-председатели — Никола Мушановъ, Алекс. Цанковъ, Кимонъ Георгиевъ. Единъ день на острова се получава едно живо агне, заедно съ кратко писъмце отъ Димитъръ Ляповъ, когото всички тия политици познаватъ добре. Въ бележката имъ пишелъ:

— Изпращамъ ви това агне, за да го пасете, понеже нѣмате друго забавление . . .

А наскоро следъ превратa отъ 19 май 1934 година Алекс. Цанковъ забелязалъ Ляпова, който вървѣлъ по другия тротоаръ на улица „Витошка“. Извиква му отдалече:

— Димитрий, какъ сж дейцитѣ? . . . Явно, искалъ е да го подкачи въ връзка съ гонитбитѣ, предприети тогава противъ Македонското движение и деятели.

Ляповъ отъ своя страна още по-високо му извиква, така че мнозина отъ пешеходцитѣ чули думитѣ му:

— Александре, чуй: въ Англия има държавници умни, по-умни и най-умни. Въ България има глупави, по-глупави и най-глупави . . .

Предоставилъ, значи, на Цанкова да избере въ коя категория да постави „държавницитѣ“ отъ 19 май 1934 г., пъкъ евентуално и себе си.

Когато Ляповъ се помина презъ Втората свѣтовна война, катедралната черква „Света Недѣля“ не е могла да побере голѣмото мнозинство посетители, надъ петь хиляди души, както разправяха очевидци. Половината отъ тия хора сж били изъ срѣдата на българската интелигенция; между тѣхъ и всички споменати министри. Всѣки що го познаваше, бѣше съ уважение къмъ тоя български Диогенъ.

Клисарьтъ на „Света Недѣля“ билъ, обаче, доста загриженъ, когато донесли въ черквата тѣлото на починалия Ляповъ. Чудѣлъ се кой ще плати разходитѣ за опелото, понеже знаелъ, че тоя Ляповъ е крайно беденъ човѣкъ. Сетне пъкъ казвалъ: „Ако въ месеца по еднъжъ има подобно погребение, смѣткитѣ на черквата ще бждатъ въ отлично състояние“. Защото сж били продадени много свещи.

Македонската емиграция въ Америка

Както за другитѣ наши легални организации — относно времето до 1934 г. — така и за емиграцията ни въ Америка съвсемъ бѣгло загатнахъ и въ втората книга съ мои спомени. Единъ день сигурно ще се напише подробно история за работата на тая емиграция въ полза на Македония.

Разбираемо е, че като говоря за нашата емиграция — кждето и да е тя, — имамъ предъ видъ само проявитѣ й, които сж свързани съ нейни старания за подпомагане на поробената българщина и на политическитѣ

позиции, посочени въ Устава на МПО. Тия задачи сѫ застѫпвани и отъ цѣлото Македонско освободително движение. Всѣкакви други занимания, лични или групови, на заселили се въ Америка, Канада и пр. нѣматъ нищо общо съ Македонското движение; затова тѣхъ отминавамъ.

Първото ядро наши емигранти се явяватъ въ Северна Америка следъ Илинденското възстание. Следъ туй значителна вълна увеличава броя имъ между 1906 и 1908 година. До тогава мнозинството на тия емигранти се състои отъ хора бекяри. Но настѫпилото следъ Балканската война сръбско-гръцко робство въ Македония става причина въ по-голѣмъ брой да се преселватъ задъ океана цѣли семейства; бекяритѣ постепенно се задомяватъ за нашенки. Така се стабилизирва въ Новия свѣтъ значителна маса, произлизаща най-вече отъ Югозападна Македония. Между двете свѣтовни войни нейниятъ брой достига докъмъ 40 или 50 хиляди души.

Огромното мнозинство отъ емигрантитѣ задъ океана македонски славяни бѣха корави българи; малъкъ брой имаше отъ старитѣ гъркомани.

Всрѣдъ тия българи имаше лица, които отлично познаваха турския режимъ и можеха да правятъ разлика между него и новонатрапения тежъкъ сръбско-гръцки и югославски режимъ. За по-младитѣ членове на МПО тия хора бѣха най-вѣрния образъ на старата родина. Тѣхната преданость къмъ българщината излъчваше нѣкакъвъ духъ на месианство. Чрезъ книжнината, която старателно си набавяха отъ България, продължаваха да бѫдатъ въ живъ контактъ съ народа ни. Като примѣръ само посочвамъ скопянина Стефчо Мишевъ, често избиранъ въ Контролната комисия на МПО. Той е притежавалъ цѣла библиотека съ български книги, отъ които значителенъ брой бѣ изпратилъ въ Европа като подаръкъ до мене и Асѣнъ Аврамовъ, та можахъ да се възползувамъ отъ тѣхъ за разни справки. Въ евентуално по-обширно печатно изложение относно развоя на МПО, за мнозина изпитани патриоти всрѣдъ нея следва да се дадатъ макаръ бѣгли сведения.

Отдѣлни дружества на македонски българи, съ взаимно-спомагателни и родолюбиви цели, сѫ се явявали тамъ и преди балканскитѣ войни; но скоро сѫ изчезвали, защото — общо взето — членоветѣ имъ не сѫ били все още съ установено мѣстожителство.

На 1 октомврий 1922 година се събиратъ вече на конгресъ сѫществуващитѣ деветь дружества. Този Учредителенъ конгресъ на МПО избира първия Централенъ комитетъ, въ съставъ: председатель А. Стефановъ, отъ Фортъ Уейнъ, кѫдето е заседавалъ и конгреса; подпредседатель Траянъ Николовъ, отъ Индианаполисъ; временен секретарь Михаилъ Николовъ, отъ Фортъ Уейнъ; касиеръ — Атанасъ Лебамовъ, отъ Фортъ Уейнъ; съветникъ — Павелъ Ангеловъ, отъ Чикаго. Въ Контролната комисия: Петъръ Досевъ, Миланъ Недевъ и Ст. Лазаровъ.

Съюзътъ на МПО си поставя следнитѣ основни цели:

1. Да се бори и работи по легаленъ начинъ за издигане на Македония въ една независима република, въ нейнитѣ географски и икономически граници, която да гарантира най-ревностно демократическитѣ, социални и икономически права и свободи, задължения и привилегии за всѣки гражданинъ.

2. Да работи за издигането на емиграцията въ просвѣтно отношение, както и за събуждане политическа и социална съзнателность у нея.

Третиятъ редовенъ конгресъ е станалъ въ Фортъ Уейнъ, пакъ въ първитѣ дни на месецъ септемврий 1924 година. Тамъ присѫтствуваше и пристигналиятъ отъ България Йорданъ Чкатровъ, като представитель на Националния комитетъ на македонската емиграция, която следъ Първата свѣтовна война започна своето сериозно организиране.

Между подходящитѣ по възрасть, идейно оформени и сравнително добре вече проявени младежи всрѣдъ македонската емиграция въ България около 1924 година, Чкатровъ се явяваше наистина като много подходящъ за възложената му мисия. Имаше опитъ въ организирането на младежи въ София; да говори публично бѣ вече напълно свикналъ; речитѣ му, при това, бѣха отлични, харесваха на всички. Особено важно е да се заеме човѣкъ съ задача, която му е присърдце. Да бѫде говоритель — това бѣ най-приемливо за Йордана; този приносъ къмъ обществения активъ на нашитѣ организации му бѣ напълно по вкуса, по-драгъ отъ всѣка друга негова проява. А тъкмо това бѣ сякашъ най-потребно за емиграцията ни въ Америка, която трѣбваше да се раздруса малко, да се събуди за по-живо дѣло когато Македонскиятъ въпросъ наново излизаше на сцената следъ Първата свѣтовна война.

Йорданъ Чкатровъ

Когато Тод. Александровъ ме запита кой отъ моитѣ другари би билъ подходящъ да организира нашата американска емиграция, веднага му отговорихъ, че за тая работа е много пригоденъ Чкатровъ.

Третиятъ конгресъ избра за секретарь на МПО Чкатрова; а за председатель Пандилъ Г. Шаневъ отъ Екши-Су, Леринско, който остана на този постъ дълги години. Подиръ това пакъ презъ дълги години сѫ били председатели Коста Поповъ отъ с. Владово, Воденско и Методи Д. Чаневъ отъ с. Острово, Воденско.

Вестникъ „Македонска Трибуна“ започва да излиза на 10 февруарий 1927 година. Редакторъ е Чкатровъ.

Най-ефикасното, ползотворно, системно организиране на емиграцията ни въ Америка се постигна съ отиването тамъ на Чкатрова.

И като се бѣ прибралъ отъ Америка — следъ около три години престояване тамъ, Чкатровъ често се явяваше да държи речи предъ голѣми събрания въ София, винаги бурно акламиранъ.

Следъ 1934 година го видѣхъ само за кратко, на два пѫти, въ чужбина; еднъжъ въ Полша, не много преди втората голѣма война; втори пѫть въ Хърватско, по време на войната. Той пожела да се прибере въ България; установилъ се бѣ въ Скопйе, което бѣ вече въ границитѣ на българската държава. Неразбираемо остана за другаритѣ му защо той не се изтегли къмъ Запада, когато имаше всичката възможность да стори това. Животътъ му угасна въ комунистическия затворъ въ Скопйе.

Следъ Чкатрова съюзенъ секретарь става и Асѣнъ Аврамовъ. Въ България той се прибра презъ 1932 година.

За Асѣнъ Аврамовъ съмъ говорилъ другаде въ настоящата книга.

Подиръ него идва Любенъ Димитровъ. Той редактираше —започвайки отъ 1931 г. — „Македонска Трибуна“ цели тридесеть години, като дълго време бѣше при това и секретарь на МПО.

Смъртьта завари Любена на бойната, идейно-защитна линия въ нашето освободително движение. Той държа високо знамето на Македония предъ явни и подмолни бури, които засѣгаха нашето отечество и на хиляди километри далече отъ неговитѣ граници. Сражаваше се подъ това знаме достойно, вѣренъ на народнитѣ стремления.

Легалниятъ фронтъ е билъ винаги отъ огромно значение за нашата народна кауза. А отъ 1934 година насамъ той е пѫтеуказатель за всѣки, който се интересува по Македонския въпросъ.

Своитѣ герои има и легалниятъ фронтъ на нашата народность — и то какви! Легални борци бѣха и Отецъ Паисий, и Неофитъ Бозвели, и Братя Миладинови, ако споменемъ само тѣхъ измежду първоучителитѣ.

Любенъ Димитровъ познаваше отлично каузата на Македония; познаваше историята на Освободителното движение. И той бѣше работилъ между нашата младежь въ България. Служи на народния идеалъ съ перото си, съ ораторската си дарба, съ воля и широко сърце.*

МПО неизмѣнно свиква годишния си конгресъ, на който се е случвало понѣкога да присѫтствуватъ по три, четири хиляди, а понѣкога и повече наши емигранти. Конгреситѣ сѫ най-важното събитие за емиграцията ни въ Америка. Между другото тѣ иматъ, за духа и сплотеностьта на тамошната емиграция, едно значение, което сѫ имали въ старата родина нѣкога съборитѣ при манастиритѣ. Конгреситѣ на МПО сѫ изнасяни по най-демократиченъ начинъ. Делегатитѣ сѫ се занимавали не само съ затвърдяването и напредъка на самата МПО, но и съ положението на поробена Македония, съ обмисляне на разни легални начини, за да й се помогне. Резолюциитѣ и декларациитѣ на конгреситѣ сѫ винаги разпращани до отговорни политически мѣста, до видни общественици, до познати вестници и прочее. Конгреситѣ ставатъ обикновено въ най-голѣмитѣ хотели, защото само тамъ могатъ да се побератъ хилядитѣ конгресисти. Главенъ говоритель на конгреса всѣкога е нѣкой виденъ американецъ-общественикъ, професоръ, сенаторъ и пр. За примѣръ посочвамъ тукъ нѣкои отъ главнитѣ говорители на тия конгреси: Джанъ Бейклесъ, професоръ по журналистика въ Ню-Йоркския уни-

* Тѣзи нѣколко реда бѣхъ изпратилъ и бѣха публикувани въ в. „Македонска Трибуна“ отъ 25 октомврий 1965 год.

верситетъ, бившъ редакторъ на „Дж Форумъ“ и „Дж Ливингъ Ейджъ“, авторъ на доста книги и статии, между които такива и върху Македонския въпросъ; д-ръ Роландъ А. Люменъ, академикъ-духовникъ, познатъ сказчикъ изъ Съединенитѣ щати, членъ на голѣми американски и хуманитарни организации, сътрудникъ на списания и вестници; професоръ д-ръ Харри Й. О'Нейлъ, шефъ на отдѣла за икономика въ университета въ Сентъ Луисъ, Ил.; професоръ Йосифъ С. Русекъ, председатель на департамента за политически науки и социология въ Ховстра Калиджъ, авторъ на доста книги, между които такива върху проблема за националнитѣ малцинства, върху Балканитѣ и пр.; професоръ д-ръ Е. Й. Фишеръ, докторъ по история и политическа наука отъ университета Колумбия, бившъ професоръ въ Робертъ Колежъ въ Цариградъ, лекторъ и въ различни американски университети; професоръ Василъ Сугаревъ, отъ Битоля, братъ на прочутия македонски революционеръ Георги Сугаревъ, завършилъ Харвардския университетъ и сетне професоръ по европейска история въ Уестъ Вирджиния, Тексасъ и Охайо, — писалъ е доста статии и по Македонския въпросъ; професоръ д-ръ А. Х. Лайберъ, изтъкнатъ ученъ и авторъ на книги по балкански проблеми, преподавалъ история въ университета въ Илиноисъ, презъ 1918 година членъ въ американската комисия по изучаване условията за миръ, заемалъ и други важни постове въ Съединенитѣ щати; професоръ д-ръ Ф. К. Крюгеръ, — специалистъ по международно право и американска дипломация въ университета Колумбия. Той е придружавалъ понѣкога делегациитѣ на МПО въ Обединенитѣ народи и въ Вашингтонъ следъ Втората свѣтовна война като юридически съветникъ на тѣзи делегации; добъръ познавачъ на Македонския въпросъ; писалъ е статии въ полза на нашата родина. Между говорителитѣ на нашитѣ конгреси ще споменемъ още: професоръ д-ръ Артюръ Й. Андрюсъ, бившъ преподаватель по дипломация въ Пражкия университетъ въ Чехия, познавачъ на Югоизточна Европа, сътрудникъ на разни исторически списания; Р. Х. Маркъмъ, съ право смѣтанъ за най-добрия американски познавачъ на Балканитѣ, специално на България и Македония и дългогодишенъ кореспондентъ на известния бостонски вестникъ „Крисчънъ Сайансъ Мониторъ“, авторъ на трудове върху балканскитѣ въпроси и върху Македонското движение, заемалъ отговорни и повѣрителни длъжности презъ време на войната, въ отдѣлитѣ на Балкана и Срѣдна Европа, на американскитѣ министерства; професоръ Джеймсъ Франклинъ Кларкъ, роденъ въ Битоля отъ родители американски религиозни мисионери преди Балканската война, дългогодишенъ чиновникъ въ външното министерство въ Вашингтонъ — въ отдѣла за европейски проучвания, професоръ по история на балканскитѣ народи въ университета Индиана; професоръ д-ръ Куртъ фонъ Шушнигъ, известенъ въ свѣта австрийски държавникъ, бившъ канцлеръ на Австрия, сега професоръ въ университета въ Сентъ Луисъ, Мисури. Темата на която г. Шушнигъ говори предъ конгреса на нашата емиграция бѣ „Македония като изходенъ пунктъ за една федерация на Югоизточна Европа“; г-нъ Хенри Д. Каранджевъ, родомъ отъ с. Смърдешъ, Костурско, Южна Македония (сега подъ гръцка власть), заемащъ положение въ банковия свѣтъ на нѣколко американски щати, виденъ членъ на много американски организации; професоръ Хайнрихъ А. Щамлеръ, професоръ въ университета на Канзасъ, въ отдѣла за славянски езици и литература. Г-нъ Щамлеръ говори на 50-я юбилеенъ конгресъ на МПО (септемврий 1971 г.). Той си служи отлично съ българския езикъ; познава България и Македония.

На конгреситѣ сж присжтствували като гости американски и канадийски сенатори, депутати, журналисти, кметове на градове, въ които

сѫ ставали конгреситѣ. Често тѣ сѫ произнасяли насърдчителни за нашата борба речи. Американскитѣ търговски камари не еднъжъ сѫ отправяли специални покани до МПО — конгреситѣ й да заседаватъ въ тѣхнитѣ градове.

Откриването на конгреситѣ става тържествено, въ присѫтствието на всички дошли отъ разни краища на Съединенитѣ щати и Канада. Отслужва се първо божествена служба отъ свещеницитѣ на тамошнитѣ наши черкви; панихида за всички паднали въ борбата за освобождението на Македония нейни синове, както и молебенъ за преуспѣване на освободителната борба.

Презъ нѣкои години МПО имаше свое осведомително „Пресъ Бюро", което разпращаше до много мѣста сведения относно македонската освободителна борба срещу потиснические режими.

Похвално е, че нашата емиграция въ Новия свѣтъ и до сега е запазила много отъ старитѣ обичаи, народни пѣсни и пр., каквито сѫ сѫществували въ селата на дѣдитѣ й.

За запазване на българския си духъ и споменъ емиграцията е построила въ нѣколко градове на Американскитѣ съединени щати, както и въ гр. Торонто (Канада) български черкви. При тѣхъ обикновено има и салони за представления и събрания. Въ нѣкои градове, като напримѣръ Детроитъ и Торонто, сѫ сѫществували презъ много години и български недѣлни училища за деца.

Емиграцията ни въ Америка е била всѣкога въ пълна идейна хармония съ македонскитѣ легални организации въ България и другаде по свѣта; но сѫщо тъй и морално солидарна съ политическитѣ идеи на ВМРО, подъ чието знаме е водилъ борбата си самиятъ поробенъ народъ. Заслугата на МПО, обаче, става още по-очертана и ценна като се знае, че нейниятъ гласъ въ полза на Македония не престана и въ времената, когато българската нация въ самата България се намѣри подъ ярема на потиснически власти и на чужди политики.

Нашата емиграция минава предъ американското общество като една измежду най-изправнитѣ въ всѣко отношение — въ трудолюбие, почтеность, обществена дисциплина и пр. До голѣма степень и съ това може да се обясни факта, че самиятъ председатель на Американскитѣ съединени щати, Господинъ Линдонъ Джонсонъ прие да бѫде поздравенъ отъ една делегация, изхождаща отъ конгреса на МПО презъ септемврий 1964 година, въ сѫщия хотелъ въ Детроитъ, кѫдето се бѣха събрали нѣколко хиляди души македонски българи.

Много пѫти МПО е издавала брошури, обемисти календари, списания, а да не говоримъ за голѣмия брой на разни осведомителни хвърчащи листове и пр.

Както читательтъ вижда, нашата емиграция въ Америка помага за издаването на моитѣ спомени, които въ сѫщность представляватъ въ голѣма степень и нѣщо като история на Македонското освободително движение за времето между дветѣ свѣтовни войни.

Споредъ Македонския алманахъ отъ 1940 година ето списъка на македонскитѣ политически организации въ Съединенитѣ щати, Канада и Австралия:

1. Въ Съединенитѣ щати:

МПО „Пелистеръ" въ гр. Акронъ, Охайо; МПО „Аргиръ Манасиевъ" — Албани, Н. Й.; МПО „Борисъ Сарафовъ" — Кентонъ, Охайо; МПО „Вардаръ" — Кливеландъ, Охайо; МПО „Бистрица" — Синсинати, О.; МПО „Свобода" — Колумбусъ, О.: МПО „Пиринъ" — Дейтонъ, Охайо; МПО „Татковина" — Детроитъ, Мичиганъ; МПО „Независимость" — Дукейнъ, Пенсилвания; МПО „Дзоле Гергевъ" — Елвудъ, Индиана; МПО „Мара Бунева" — Елвудъ Сити, Пенс.; МПО „Дим. Михайловъ" — Фордъ

Сити, Пенс.; МПО „Родина“ — Гери, Индиана; МПО „Бащинъ край“ — Гранитъ Сити, Ил.; МПО „Дамянъ Груевъ“ — Индианаполисъ, Индиана; МПО „3-ти Августъ“ — Джексонъ, Мичиганъ; МПО „Пере Тошевъ“ — Джанстаунъ, Пенс.; МПО „Балкански миръ“ — Ленсингъ, Мич.; МПО Йорданъ Гюрковъ“ — Лакавана, Н. Й.; МПО „Александъръ Велики“ — Лорейнъ, Охайо; МПО „Братя Миладинови“ — Лосъ Анжелесъ; МПО „Илиндень“ — Ню-Йоркъ, Н. Й.; МПО „Охридъ“ — Менсфилдъ,, Охайо; МПО „Христо Матовъ“ — Масилонъ, О.; МПО „Симеонъ Евтимовъ“ — Рочестеръ, Н. Й.; МПО „Пиринъ“ — Санъ Франциско, Калифорния; МПО „Македония“ — Сиятълъ, Вашингтонъ; МПО „Солунъ“ — Спрингфилдъ, Охайо; МПО „Бѣлица“ — Сентъ Луисъ, Мизури; МПО „Прилепъ“ — Стилтонъ, Пенс.; МПО „Независима Македония“ — Сиракюзъ, Н. Й.; МПО „Тодоръ Александровъ“ — Йонгстаунъ, О.; МПО „Василъ Чакаларовъ“ — Толидо, Охайо.

2. Въ Канада

МПО „Правда“ — Торонто, Канада; МПО Владо Черноземски“ — Уиндзоръ, Канада; МПО „Любенъ Димитровъ“ и МПО „Победа“ въ Торонто.

3. Въ Австралия

МПО „Тр. Китанчевъ“ — Бриджтаунъ, Австралия; МПО Т. Александровъ“ — Н. Фицрой; МПО „Владо Черноземски“ — Шепъртонъ.

Много сж легалнитѣ акции, които МПО е предприемала въ различни посоки. Затова и не се опитвамъ тукъ да ги изброявамъ.

Съ право много българи сж се учудвали за непоклатимата вѣрность на МПО къмъ нашето народно минало. Едни измежду най-изненаданитѣ бѣха групата артисти отъ Софийския народенъ театъръ, които преди тридесеть и петь години (юлий 1937 г.) гостуваха на тая емиграция. Групата бѣ водена отъ голѣмия артистъ Кръстьо Сарафовъ и другаря му Г. Стаматовъ. Заради искреното братимление на тия гости съ нашата емиграция въ Америка, при връщането имъ въ България нѣкои отъ артиститѣ, на чело съ Сарафовъ и Стаматовъ, бидоха изгонени отъ Софийския народенъ театъръ и трѣбваше чрезъ представления въ провинциалнитѣ градове на България да се погрижатъ за прехраната си. Тая недостойна постжпка спрямо най-прославенитѣ български артисти бѣ въ духа на политиката за сближение съ Бѣлградъ, която царь Борисъ бѣ отпочналъ при абсолютно пренебрежение на поробена Македония.

Като се прибраха въ България артиститѣ бѣха разпитвани отъ анкетна комисия. Георги Стаматовъ предвождаше групата. Въ своитѣ писмени обяснения предъ анкетната комисия при Министерството на народната просвѣта подчерта и следното:

„Сълзи, искрящи очи, неизказана радость, силно туптящи български братски сърдца, приемъ съ гостоприемство, каквото отдавна сме забравили, ненамиране думи да се изкаже възторга, радостьта за посрещането ни, поклонъ предъ езика български и изкуството ни, съ една речь: вълнение съ каквото човѣкъ едва ли се раздвижва повече отъ единъ-два пжти презъ живота си. Оценката на това и подробноститѣ около него предоставяме на бждещето, когато други обширно ще го разкажатъ, а трети ще преценятъ значението му.

Въ Америка и Канада има македонски политически организации накратко отбелязани като МПО. Не му е тукъ мѣстото да излагамъ тѣхното кредо, но съмъ длъженъ да загатна само, че това е напълно легална организация, извънредно много тачена отъ граждани и власти въ Америка. Вѣрно е, че нѣкои отъ водачитѣ на МПО протестираха въ наше лице срещу политиката на официална България, политика

Часть отъ артиститѣ на Софийския народенъ театъръ, които посетиха емиграцията въ Америка, заедно съ нѣкои отъ хората на МПО. Отъ лѣво на дѣсно: Лазаръ Короловъ отъ МПО въ Торонто, артистътъ Г. Стаматовъ, Тольо Тенекевъ отъ МПО въ Торонто, артистътъ Кр. Сарафовъ, Петъръ Г. Ацевъ отъ МПО, артистътъ Ник. Балабановъ, артистътъ Борозановъ, Иванъ Рапацевъ отъ МПО въ Торонто, артистътъ Кисимовъ.

на сближение съ враговетѣ ни (както тѣ се изразяватъ) и порицаха представителитѣ на официална България въ дадения моментъ, които сѫ подписали пакта за вѣчно приятелство съ сърбитѣ, като сѫ признали, че въ Македония нѣма българи. Това е точно и това е всичко казано отъ тѣхъ предъ насъ, но безъ грубость въ изразитѣ, каквито имаше въ изобилие въ позивитѣ на тѣхнитѣ противници (б. н. — нѣколцина комунизирани българи)."

Стаматовъ говори за начина, по който членството на МПО посрещна артиститѣ отъ българския народенъ театъръ и за прекрасния български духъ на МПО.

Твърде малко сѫ били грижитѣ и вниманието на правителства и партии въ България къмъ живота и дѣлото на нашата американска емиграция. Но голѣми сѫ били усилията, които сѫ полагани, отъ специални пратеници на нѣкои софийски правителства, за омаломощаване на организациитѣ и начинанията имъ. Що се отнася специално до комунистическата власть въ София, тя може да се „похвали" съ туй, че много повече отъ Бѣлградъ и Атина е положила грижи за подкопаване, разстройство и унищожаване на МПО, което значи за увѣхване на българския духъ срѣдъ тази емиграция и за впрѣгането й въ служба на интернационални планове, срѣдъ които македонската народна кауза напълно би се обезличила.

Все пакъ, въ срѣдата на българския народъ сѫществуватъ много симпатии спрямо МПО.

И днесъ всрѣдъ нейнитѣ редове се намиратъ отлични патриоти. По-старото нейно поколѣние даде отличенъ примѣръ за вѣрность къмъ старата родина, съчетана — естествено — съ привързаность и лоялность къмъ новата. На по-младото поколѣние остава повелителенъ дългъ не само да не забрави отечеството на бащитѣ и дѣдитѣ си, но и да работи срещу неговитѣ потисници. Дано това по-младо сегашно поколѣние бѫде щастливо да дочака и деня, въ който Македония ще стане единна, независима и истински свободна. Но и подиръ туй завинаги остава открито едно морално задължение — да не се забравя старото отечество; да бѫде жива симпатията къмъ него; да му се помага въ зло. Добъръ примѣръ ни даватъ разни други групи срѣдъ населението на Америка, които и следъ нѣколко поколѣния ги виждаме привързани къмъ каузата на нѣкогашната имъ стара родина, дори когато тя е свободна и независима държава. Излишни сѫ примѣри. Но все пакъ ще посоча живущитѣ въ Америка гърци, или американскитѣ поданици евреи.

ГЛАВА ШЕСТА

ПРЕВРАТЪТЪ ОТЪ 19 МАЙ 1934 ГОДИНА ВЪ БЪЛГАРИЯ

ЕДИНЪ ПОРАЖЕНСКИ ПРЕВРАТЪ

Презъ 1934 година въ България стана едно събитие, което я поставяше въ подчинено положение спрямо Сърбия, точно така както нѣкога, презъ Срѣдновѣковието, е изпадала спрямо Византия. Думата е за военния превратъ отъ 19 май с. г.*

Политиката, която той насади въ България — предизвика голѣмо смущение и сериозно замисляне всрѣдъ македонската българщина. А България, като държава, я обезличаваше политически така, както покъсно ще я обезличи комунистическото владичество.

Въ македонското общество не бѣ изчезналъ напълно лошия споменъ и отъ нѣкогашния върховизъмъ. Десетина години подиръ него — пакъ по вина на държавната политика — дойде дѣлежа на Македония въ 1912 г., който сжщо остави сериозни следи въ настроението на поробенитѣ българи.

Не бѣха изтекли нито седемь години отъ дѣлежа, имаме борба на българската власть противъ македонскитѣ организации — при режима на Стамболийски. А 19 май 1934 г. се яви като кулминационна точка на онова пренебрежително отнасяне по Македонския въпросъ, което се очерта съ върховизма и споменатия дѣлежъ.**

Никога преди 19 Май не е било така ясно изразено намѣрението на българскитѣ официални фактори да третиратъ Македония като разменна монета въ своитѣ политически хрумвания. Превратаджиитѣ тръгнаха по този пжть преследвайки главно лични цели — да си осигурятъ властвуване, макаръ и съ помощьта на сръбския краль. България нищо не получи отъ тая политика, освенъ моралния си минусъ. Личнитѣ планове, за които говоря, се изплащаха съ единъ срамотенъ хонораръ — гонитба на Македонското движение, подпомагане на Бѣлградъ въ антибългарското му дѣло.

Въ университетитѣ учимъ какво значи нация, кои елементи я съставляватъ. Но учебницитѣ недостатъчно се спиратъ върху най-сжщественния елементъ, който е отъ психологическо естество. И общиятъ езикъ не помага ако настжпи всрѣдъ единъ народъ душевно отчуждаване. Излишни сж примѣри за доказателства. Ето защо трѣбва да бждемъ много внимателни къмъ братята ни подъ чужда власть, които и безъ туй съ десетилѣтия сж подложени на всевъзможни насилия, заблуждения, а и съблазни за по-слабитѣ.

Такъвъ апелъ е излишенъ, разбира се, за хора като авторитѣ на казания превратъ; защото тѣхниятъ планъ бѣ ясенъ: България да се откаже отъ всѣка мисъль за Македония и за тамошни българи; да помогне за посърбяването имъ, та така да си гарантира спокойствие относно Македонския въпросъ, еднъжъ за винаги.

Почти едни и сжщи хора бѣха извършили превратa отъ 9 юний 1923 година. Това още повече диктува едно сравнение.

Превратътъ отъ 1923 г. бѣ насоченъ противъ югославската тенденция въ политиката на земедѣлското правителство; но той бѣ извършенъ

---

* Свалено бѣ насилствено правителството, въ което участвуваха демократическата партия и земедѣлския съюзъ (неговото огромно мнозинство), съ министъръ-председатель Никола Мушановъ.

** По тѣзи и други грешки на българската държавна политика по-подробно е казано въ книга трета съ мои спомени (стр. 753-759).

преди всичко за спасяване на монархията въ България; тая мисъль ржководѣше офицерството; тя се явяваше като най-ясна и належаща програма за него. Превратътъ отъ 19 май 1934 г. целѣше да подчини на чужденци България и всички български пориви. Задъ него потайно може да се е мѣркала сѣнката на Франция или на друга сила; на пръвъ планъ излизаше фигурата на сръбския краль. Тия, които бѣха двигатели и въ двата преврата, трѣбва по съвесть да си отговорятъ на въпроса: защо убиха Александъръ Стамболийски, щомъ като не само усвоиха неговата политика, но даже я надминаха?

Да отбранявамъ македонската освободителна кауза отъ обвиненията на звенаритѣ* и групата наивни офицери, значило би да я оскърблявамъ. Ако се спирамъ по-подробно върху преврата и политиката му, това правя, за да разясня какъ се развиха тия събития, които и въ бждаще ще бждатъ фалшифицирвани отъ македонофоби; и съ надежда, че все може нѣкои съвестни българи да научатъ нѣщо отъ тѣзи редове.

*

Нашироко разтржбиха, че взимали мѣрки противъ ВМРО, която се проявявала и на българска територия, забравяйки, че жителитѣ на тоя край още въ турския режимъ бѣха дали клетва, че ще се борятъ за освобождението на цѣла Македония. Но истината е, че тѣ се обявиха противъ самата освободителна кауза; затова забраниха и легалнитѣ македонски организации, на брой повече отъ седемстотинъ, въ България.

Приповториха въ вестницитѣ си всички клевети, лъжи и ругатни по адресъ на Македонското движение, които бѣха намирали мѣсто въ сръбскитѣ, гръцкитѣ и комунистическитѣ вестници.

Опитаха се да създадатъ нѣкакво ржководство на емиграцията, което да имъ ржкоплѣска за антимакедонскитѣ деяния; но не успѣха.

Правиха обиски въ стотици македонски домове изъ България, а още повече изъ Пиринска Македония. Конфискуваха — случайно намѣрени въ нѣкои кжщи — и архиви на Македонското движение.

Всячески искаха да убедятъ обществото, че турнали край на така наричанитѣ „македонски убийства“, по които читательтъ на съответно мѣсто въ тая книга е осведоменъ и които — това изрично подчертавамъ — бѣха желани отъ самитѣ звенари и отъ онѣзи, които считаха, че иматъ изгода отъ преврата. Но тукъ специално отбелязвамъ, че тѣзи убийства бѣха напълно престанали цѣла година преди преврата отъ 19 май. Достатъчно бѣ българската полиция да се пораздвижи, както на съответно мѣсто пояснявамъ, и убийствата спрѣха.

Агитираха — главно всрѣдъ офицерството, че сърбитѣ били готови да отстжпятъ на България Западнитѣ покрайнини и нѣкои македонски околии, както и да я подкрепятъ за взимане на Тракия и излизане на Бѣло море. Но за всичко това прѣчка били македонцитѣ, които не позволявали да се постигне сближение съ Сърбия. Въ столицата звенаритѣ държаха публични събрания, рисувайки като сигурни горнитѣ териториални постижения. Не всѣка българска душа може да се купува съ пари. Тѣзи обещания бѣха достатъчни, за да бждатъ приспани мнозина наивници и да не могатъ да схванатъ, че Сърбия само спекулира съ своитѣ влияния въ София, за да повдига цената си предъ съюзницитѣ

---

* Това е названието на една група българи, които нѣмаха влияние въ никоя политическа партия; нѣмаха обществен кредитъ. Ако биха се кандидатирали при напълно свободни избори, едва ли нѣкой измежду тѣхъ би получилъ и двеста гласа всрѣдъ българското общество. Бранѣха въ свои писания една или друга политика на чужда държава, но не защищаваха никакъвъ български интересъ. Влюбени въ собствените си амбиции, служещи на чужди за българщината планове, тѣ сами се кръщаваха съ прозвището „елитъ на българската нация“ . . .

отъ Балканското съглашение и изобщо въ международната политика.

Въ Пиринска Македония въведоха режимъ, който български вестници основателно уприличиха съ кърджалийскитѣ времена.

Димо Казасовъ, редакторъ на списание „Звено", около шесть години преди превратa започна въ публични сказки да оправдава сръбския тероръ въ Македония съ обстоятелството, че македонцитѣ се бунтували. И правѣше сравнение съ единъ евентуаленъ бунтъ на живущитѣ въ България турци и натиска, който българската власть ще упражни за потушаването му. Бившиятъ социалистъ Казасовъ не се срамуваше да защищава сръбската тирания и забравяше, че положението на македонскитѣ българи въ нищо не прилича на това на турцитѣ въ България, които притежаватъ пълна свобода за национално развитие, иматъ свои джамии, училища, депутати и пр.

Желаейки да представятъ, че имало и македонци, които сж на тѣхното мнение, превратаджиитѣ си послужиха съ споменатата другаде група „протогеровисти". Тя вършеше каквото тѣ й диктуваха. Ето какво писаха за превратa протогеровиститѣ:

„19 Май ще остане Великдень, както за цѣлокупния български народъ, така и за македонската емиграция . . . Емиграцията е сплотена около знамето на 19 Май, което е дѣло на елита на българския народъ, на възроденатa и обединена духовно българщина."*

А какво бѣ мнението на българския народъ правилно изтъкна Стоянъ Омарчевски, бившъ министъръ на просвѣтата въ кабинета на Александъръ Стамболийски. Той каза:

„ . . . и сжществуването на цѣлата държава е било поставено на карта на 19 май 1934 г. Азъ съмъ дълженъ да подчертая, че както никога 19 Май сложи на карта сжществуването на българската държава. И тогава цѣлиятъ народъ изтръпна." **

*

Авторитѣ на превратa нетърпеливо очакваха въоржжена съпротива отъ страна на ВМРО, специално въ Пиринския край. Много провокации извършиха, за да ни предизвикатъ. По този въпросъ вече говорихъ въ друга глава.

Доколкото звенари и тѣмъ подобни представяха въздържанието на ВМРО като знакъ, че народътъ въ Пиринския край билъ доволенъ отъ превратa, достатъчно е да припомнимъ, че сжщо тъй и въ България никой не реагира противъ превратa; но и никога една власть въ България не се е проваляла така, подъ тежестьта на народното мълчание и презрение, както се провали звенарската власть.

Нито за една минута ВМРО не забрави въ онѣзи дни, че задъ превратa стоятъ въ България срѣди, които искаха да ставатъ съюзници на сърбитѣ; и че Бѣлградъ много съжаляваше за пропустнатия добъръ случай — презъ 1923 г., когато бѣ съборена властьта на Стамболийски — да се навлѣзе въ българска територия и да се заеме на първо мѣсто Пиринска Македония. Въ бѣлградския парламентъ Свѣтозаръ Прибичевичъ открито изказа тогава съжаленията си за този пропускъ. Мнозина въ България допускаха, че въ 1934 год. можеше да се случи това, което сърбитѣ не сториха десеть години по-рано, независимо, че международното положение въ 1934 година бѣ по-неблагоприятно за сърбитѣ,

---

* В-къ „Македонско слово", брой 4 отъ 13 октомврий 1934 г.

** Изъ речьта му въ Народното събрание, на 21 юний 1938 г. Вижъ вестникъ „Зора", брой 5698.

отколкото въ 1923 година.

Не всички схванаха другия грѣхъ на звенаритѣ — че плуваха въ водитѣ на комуниститѣ. Дойде време, въ 1944 г., да се увѣрятъ въ това — уви! — съ сълзи на очитѣ си.

Подиръ превратa азъ прекарахъ петь месеци въ България. Движехъ се изъ мѣста, кѫдето полицията не предполагаше да бѫда. Тя бѣ претърсила голѣмъ брой македонски домове да ме намѣри. Всички поизтъкнати мои другари настояваха да излѣзна въ чужбина, за да почувствуватъ звенаритѣ, че не сѫ ме намѣрили и да си правятъ смѣтка съ този фактъ. Така и сторихъ.* Но непредвидени обстоятелства попрѣчиха на по-нататашнитѣ ми планове. Като се озовахъ въ турска територия, тамошнитѣ власти не ми позволиха да замина другаде. Така останахъ четири години пленникъ на Балканското съглашение. Може би и други нѣкои „любители на мира“ да сѫ действували предъ турското правителство за моето задържане.

*

---

* Докато сърбофилската полиция полагаше старания да ме открие нейде въ Петрички, Кюстендилски и Софийски окрѫжи, азъ, придруженъ отъ жена ми, нарочно се прехвърлихъ къмъ Северна България. На разни мѣста тамъ прекарахъ повече отъ три месеци, поддържайки незабелязано връзка съ нашитѣ хора въ посоченитѣ окрѫжи. Когато четѣхъ единъ софийски вестникъ, въ който бѣ помѣстено съобщение отъ новата власть, че всѣки въ България можелъ да ме залови или убие, намирахъ се въ една селска бръснарница, въ едно голѣмо село недалече отъ Дунава. Помѣстена бѣше въ вестника и една не много сполучлива моя снимка. Сигурно и други, които въ тоя часъ четѣха вестници въ бръснарницата, бѣха обърнали внимание на това съобщение; но никой нито подозираше, че този, когото властьта посочва като опасенъ човѣкъ, седѣше предъ бръснарското огледало, за да оправи коситѣ си.

На 12 септемврий 1934 година минахъ нелегално турската граница северно отъ Лозенградъ. Властьта арестува нѣколко души родолюбци въ Бургасъ, държа ги цѣли месеци въ затвора и ги изведе предъ сѫдъ подъ обвинение, че били ми услужили, за да мина на турска територия. Истината е, че ми услужи само д-ръ Бърдаровъ, съ когото за пръвъ пѫть се запознахъ въ Бургасъ, като престояхъ у дома му нѣколко часа. Той бѣше прилепчанинъ. Другото лице, което ми услужи и което сѫщо за пръвъ пѫть срѣщахъ, бѣше Никола Ивановъ отъ Костурско, отличенъ патриотъ и той. Не можехъ да разбера защо двама-трима измежду членоветѣ на македонското братство въ тоя градъ сѫ смѣтали, че този преданъ, решителенъ човѣкъ билъ протогеровистъ. Той ни придружи десетина километри вънъ отъ Бургасъ.

Близо една година следъ злополучния воененъ превратъ бѣ гледано дѣлото на задържанитѣ Манолъ Чальовски, Янаки Королевъ и Никола Ив. Яневъ. На 13 априлъ 1935 год. Апелативниятъ сѫдъ въ Пловдивъ ги освободилъ като невиновни. Нито едно отъ тѣзи лица азъ не бѣхъ срещналъ като минахъ така набързо презъ Бургасъ.

А другитѣ арестувани — Василъ Стумбовъ отъ с. Вишени, Костурско, Вангелъ Голевъ отъ Солунско и Гошо Атанасовъ отъ Костурско бѣха сѫдени презъ месецъ августъ сѫщата година въ градъ Бургасъ. Многобройна публика е следила какъ се развива процесътъ. Буря отъ одобрения е имало когато е прочетена оправдателната присѫда. Прокурорътъ е държалъ отлично аргументирана речь и оттеглилъ обвинението. Защитници сѫ били адвокатитѣ Павелъ Димитровъ, Г. Стояновъ, Манчо Димитровъ и Георги Черноковъ. Тѣ сѫ изтъкнали, че не сѫществуватъ елементи на престѫпление, даже ако нѣкое лице се е срѣщало съ Иванъ Михайловъ и е пѫтувало съ него; тъй като не е констатирано Михайловъ да е извършилъ нѣкакво престѫпно деяние, поради което приемането му отъ когото и да било да се смѣта укривателство по закона.

Истината е, че и тѣзи обвиняеми не сѫ имали никакво участие въ моето минаване презъ турската граница; и само едного измежду тѣхъ бѣхъ успѣлъ да видя преди още да влѣзна въ Бургасъ.

Приятели сѫ ми описвали какви смѣшни спорове сѫ се явили измежду членове на гражданския сѫдъ и на военния. Поставилитѣ се подъ нѣкаква протекция на сръбския краль звенарски офицери много сѫ настоявали щото арестуванитѣ лица да бѫдатъ сѫдени и непремѣнно осѫдени отъ военния сѫдъ.

Отбелязвамъ тукъ накратко тия подробности съ похвала къмъ посоченитѣ наши сънародници, които въ затвора и предъ сѫда сѫ се държали достойно.

Арестуванъ и затворенъ, ако не се лъжа и уволненъ отъ служба, е билъ капитанъ Стилиянъ Тошевъ, началникъ на граничната застава въ с. Факия, задето въ района на този участъкъ Михайловъ и жена му сѫ минали границата, а той не е успѣлъ да ги залови.

Много повече за този преврат, отколкото за оня отъ 9 юний 1923 година, е умѣстенъ въпроса: какво е било отношението на царь Борисъ къмъ тази акция? И то предимно по две причини: първо, защото никаква значителна обществена срѣда не бѣ показала къмъ демократическоземедѣлското правителство такава опозиция, каквато нѣкога се бѣ очертала противъ управлението на Стамболийски и, значи, превратътъ нѣмаше обществена опора; и второ — поради факта, че установената отъ царя диктатура — следъ арестуването на Дамянъ Велчевъ и другаритѣ му — продължи сѫщата политика, която имаха звенаритѣ и близкитѣ имъ офицери.

Специално спрямо Македонското освободително движение съ тази смѣна не настѫпи никаква разлика, както въ поробена Македония нѣмаше разлика между режима на Пашичъ и Люба Давидовичъ.

Изключено е царьтъ да не е знаелъ, че отдавна имаше ровения въ войската и се подготвяше нѣщо. Тѣзи ровения бѣха публична тайна въ България. Ето какво писа и органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ“ презъ августъ 1932 г., тоестъ двадесеть месеци преди превратa:

„Въ София има една полуконспиративна, полуоткрита политическа група, която се отличава отъ останалитѣ политически групи по това, че претендира най-много за честь и почтеность, за привързаность къмъ интереситѣ на българската държава и нация, но която въ действителность винаги е пораждала известни съмнения и подозрения, а днесъ за днесъ е установено, че е една противобългарска котерия.

Основатели на групата сѫ бивши деветоюнци. Тѣ участвуваха въ превратa на 9 юний и бѣха отъ онѣзи, които смѣтаха, че режимътъ на Стамболийски трѣбва да се премахне още и за това, че е проявявалъ известни слабости къмъ чуждофилството и поставялъ на карта независимостьта на България.

По една или друга причина деветоюнцитѣ звенари, бивши социалисти, бивши военни, бивши патриоти, бивши отчаяни чуждофоби и бивши монархисти, отдѣлиха се отъ демократическия сговоръ и съставиха отдѣленъ политически кръгъ.

На лице отъ тоя политически кръгъ се явяватъ двама-трима. Останалитѣ му деятели обичатъ тъмнината, обичатъ нощнитѣ съвещания, подозрителнитѣ срещи, непозволенитѣ връзки.

Като говоримъ за звенаритѣ, смѣтаме за свой дългъ на това мѣсто да обърнемъ внимание и върху друга една тѣхна дейность, за която имаме най-положителни сведения.

Тая звенарска дейность е пакъ подмолна. Тя се върши отъ особени пратеници, добре платени — не разбира се, отъ частнитѣ срѣдства на „кръжока“, а отъ обилнитѣ срѣдства на чужбина. Звенари сѫ плъзнали да подготвятъ недоволни въ полза на своето предателско дѣло дори въ срѣди, които по своето призвание, трѣбва да стоятъ далечъ отъ всѣка политика.

Не сме длъжни да сочимъ имена и факти. Който трѣбва да знае фактитѣ и имената, той ще може да ги научи.“

Кои можеха да бѫдатъ съображенията, за да не се вематъ никакви мѣрки срещу разяждането въ армията? Ако бѣха взети, 19 Май не можеше да стане, тъй като и безъ туй голѣмото мнозинство на офицеритѣ не участвуваше въ плана на Дамянъ Велчевъ.

Знаелъ ли е царя за предстоящето извършване на превратa? Положително е знаелъ. Предупреденъ е билъ отъ нѣколко мѣста, включая отъ министъръ-председателя Н. Мушановъ. Това ми потвърди Ал. Цанковъ, когато го видѣхъ въ Австрия презъ есеньта на 1945 година.

Ето какво той казва и отъ Буеносъ-Айресъ съ дата 15. 6. 1956 г., въ отговоръ на мое писмо:

„Първо, по преврата отъ 19 май 1934 г. царь Борисъ не бѣ съучастникъ, защото превратътъ бѣше републикански — насоченъ срещу династията и трона. Въ последствие, както винаги, той се възползува отъ развоя на събитията. Относително преврата на 19 май, бѣ предупреденъ отъ менъ и цѣли две недѣли порано. Русевъ и Молловъ бѣха проектирани — мимо моето съгласие — за министри и ме държеха въ течение на работата. Царьтъ не пожела да предотврати преврата, защото не бѣ въ неговата природа да поема какъвто и да е рискъ въ борбата. Той разчиташе, че военния министъръ генералъ Ватевъ ще подеме борбата и ще ликвидира съзаклятието. Превратътъ бѣ форсиранъ съ назначаването на генералъ Атанасъ Ватевъ, до момента председатель на Лигата, и на генералъ Михаилъ Йововъ началникъ-щаба на армията“ . . . .

Александъръ Цанковъ писа и следното въ в. „Македонска Трибуна“, излизащъ въ Индианаполисъ, бр. 1374, отъ 18 юний 1953 г. Той пише дълга статия около преврата отъ 19 май 1934 г. и между другото казва:

„ . . . Нѣколко дни преди насрочването на преврата, чрезъ личния лѣкарь на царь Борисъ, покойния докторъ Маринъ Русевъ, чрезъ другъ господинъ, чието име сега не мога да цитирамъ, уведомихъ държавния глава за това, което се готви. Министъръ Мушановъ бѣше осведоменъ за това, което се готви, отъ менъ и отъ министъра на финансиитѣ, покойния Стефанъ Стефановъ; но военниятъ министъръ, бившиятъ формаленъ председатель на Лигата, генералъ Атанасъ Ватевъ, го успокоилъ, че той знае, но армията е здраво въ негови ржце.

Мѣрникътъ на лигаритѣ и звенаритѣ на 19 май 1934 г. бѣше насоченъ срещу конституционно-парламентарната монархия. Главниятъ лигарски елементъ и цивилнитѣ звенари бѣха републиканци. Външнополитически, тѣ намѣриха опора и съчувствие въ сръбската военна лига — „Бѣлата ржка“.

Нѣколко седмици следъ преврата Георги Кьосеивановъ, по това време пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ, пристигна въ София. Струва ми се, че сжщия день на пристигането му, се срещнахме съвсемъ случайно предъ главния входъ на Външното министерство. Поиска пжтьомъ да поприказва съ мене. Идвамъ, започна той, нарочно, за да предупредя правителството и да направя достояние на по-първитѣ политически мжже, между които г. Александъръ Малиновъ, Васъ, че на дворцовитѣ срѣди въ Югославия не е безразлично какъвъ е режима въ България — републикански или монархически. Като му благодарихъ за вниманието добавихъ: кажете това на правителството. Току-що говорихъ, каза той, на тая тема съ нашия шефъ министъръ К. Батоловъ, а подиръ обѣдъ ще срещна г. Малиновъ и министъръ-председателя г. Кимонъ Георгиевъ. Кьосеивановъ е живъ и здравъ, живѣе като емигрантъ невъзвращенецъ въ Мадридъ, и сега се позовавамъ на неговитѣ свидетелски показания. Въ Югославия „Бѣлата ржка“ подскоросваше Стамболийски. Тя насърдчаваше и нашитѣ лигари и звенари.

Известно време следъ преврата въ София пристигна и Коста Тодоровъ; и той бѣше дошелъ съ нѣкаква мисия, но биде заставенъ бързо да напусне столицата. Принудиха го оная часть отъ лигата, която много скоро разбра играта, на която бѣха жертва, и все пакъ още бѣше монархически настроена.

Най-сжществени доказателства за републиканскитѣ намѣрения на лигаритѣ ни даватъ указанията на Г. Кьосеивановъ; и колкото това да е чудно нѣкому, краль Александъръ сръбски два-три месеци следъ 19-майския превратъ направи първото си официално посещение на българския царски дворъ. Той дойде, казваше ми царь Борисъ още на тържествения приемъ на краля въ царския дворецъ, „да подчертае нашата професионална солидарность“ — думи на царь Бориса. Въпросътъ е много ясенъ и много лесно може да се обясни. Република България може да бжде единъ заразителенъ примѣръ. А ако и България се приобщи като равноправенъ членъ на интегрална Югославия, това което бѣше въжделенъ идеалъ на сръбскитѣ военни, на нѣкои дружбаши, напримѣръ пладняритѣ, и на нашитѣ звенари и лигари, при една република България, републиканско Хърватско и несигурна Македония, какво става съ Пиемонта на Югославия, съ четири милиона само шумадийска Сърбия?“

Царьтъ срещна известни мжчнотии, защото новата власть е противъ назначаването за воененъ министъръ генералъ Ватева. Но не мина много време, чрезъ други офицери военната лига на Дамянъ Велчевъ пакъ биде разпусната.

Най-важниятъ фактъ, който освѣтлява отношението на царя къмъ

превратa, е усвояването на същата програма, която имаха извършителитѣ на превратa, както и тѣхнитѣ съюзници звенари, за управлението на държавата и за нейната външна политика. Царската диктатура продължи до избухването на Втората свѣтовна война, а и презъ самата нея. Критикитѣ за тая политика падаха най-много върху Г. Кьосеивановъ, който остана нѣколко години като министъръ-председатель; той бѣ атакуванъ особено въ връзка съ така наречения „Пактъ за вѣчно приятелство" между България и Югославия. Но фактически политиката я ржководѣше царь Борисъ.

Отговорността би могла да бжде отхвърлена отъ него, ако следъ падането на Кимонъ Георгиевъ отъ власть и арестуването на Дамянъ Велчевъ бѣше възвърнатъ демократическия редъ въ страната, и ако бѣ промѣнена политиката спрямо Бѣлградъ.

Способността на царь Борисъ да използува събитията, която нѣкои му приписватъ, се е проявила въ случая само съ опита му да прехвърля отговорността върху авторитѣ на превратa. Но следъ като тѣ бързо бидоха съборени отъ власть, следъ като самиятъ царь продължи политиката имъ изцѣло, а и при подозрението, че той е насърдчилъ и самия превратъ — тая му способность не е успѣла да го представи като безучастенъ и безотговоренъ по тѣзи събития.

Що се отнася до сближението съ сръбския краль, той тръгна въ тая посока още преди превратa. Както се подсказваше отъ приближени до Двореца, цельта била да се отнеме отъ ржцетѣ на земедѣлската партия — а сетне и отъ звенаритѣ — знамето за сръбско-българско сближение.

Отдавна преди превратa висши военни лица бѣха съобщили на наши приятели въ София, че царь Борисъ на нѣколко пжти предъ тѣхъ — военнитѣ — недвусмислено е давалъ да се разбере неблагоразположението му спрямо македонското дѣло, желанието му за приятелство съ Бѣлградъ. Още тогава тия му приказки бѣха преценявани въ нашата срѣда като косвено насърдчение за антимакедонската агитация всрѣдъ офицерството.

Както звенарскитѣ глашатаи отъ рода на Димо Казасовъ, и съзаклятницитѣ-офицери, така и нѣкои убедени монархисти, но доста наивни хора, разпространяваха увѣрения, че Сърбия ще направи споменатитѣ отстжпки, ще повърне Западнитѣ покрайнини, ще даде правдини на македонскитѣ българи.

Широкото общество въ България не знаеше, но за известенъ кржгъ обществеици не бѣ тайна, че короната на царь Борисъ бѣ спасена отъ сръбския краль.

Презъ 1959 г., въ чужбина, Г. Кьосеивановъ изрично ми потвърди, че е ималъ споменатата мисия въ София. Относно мотивитѣ на това кралско поведение Кьосеивановъ подчерта същото, което и въ нашата срѣда се смѣташе правдоподобно: кралътъ се боеше отъ интегрална Югославия и отъ република въ България; допускаше, че при обединяване на България съ Югославия републиканизмътъ ще завладѣе и сръбския народъ, заобиколенъ все отъ републиканци — хървати, македонски българи, албанци, словенци, бошняци и пр. Но даже и да остане като напълно отдѣлна държава България, пакъ нейниятъ евентуаленъ републикански примѣръ може да повлияе неблагоприятно въ срѣдата на сърбитѣ.

За сръбския краль и неговия Генераленъ щабъ бѣ важно само едно: България да имъ помага противъ Македонското движение и да върви въ политическа хармония съ Бѣлградъ. При това условие не би имъ пречило ако въ София има български царь.

Но ако би могло и самата българска армия да държатъ въ своя

ржка чрезъ вѣрни тѣмъ хора, сърбитѣ биха били още по-доволни.

Царь Борисъ продължи сѫщата гонитба на Македонското движение, сѫщото пренебрежение къмъ македонската кауза, каквото показаха и звенаритѣ съ съдружницитѣ имъ превратаджии-офицери на 19 май 1934 година.

Отъ момента на преврата нататъкъ хората на сръбския краль не само въ подробности знаятъ всичко около управлението въ България, но даже направо се изпълняватъ тамъ нарежданията имъ въ много отношения.

Сръбската легация има основание да тържествува. Вечерьта срещу преврата, 18 май, всичкиятъ нейнъ персоналъ е гуляелъ до късно следъ полунощь въ софийския „Юнионъ клубъ", кѫдето обикновено се събираха дипломатитѣ. Пиейки шампанско, чувани сѫ били отъ присѫтствуващитѣ какъ изказватъ гласно пожелания „за успѣха на дѣлото".

При посещението на краль Александъръ в София, две-три седмици преди загиването му въ Марсилия, интернирани сѫ били въ различни посоки на България надъ две хиляди души македонски българи. А когато кралътъ бѣ загиналъ, наредено е било да се устроятъ навсѣкѫде панихиди. Въ с. Павелъ-Баня, Казанлъшко, свещеникътъ, щипянина Дачевъ, вмѣсто да произнесе кралското име при молитвата за успокоение на душата му, споменалъ името на Владо Черноземски. Военнитѣ власти веднага сѫ арестували свещеника и го закарали въ Стара-Загора.

По нареждане отъ високо мѣсто всички офицери въ България носили трауренъ знакъ заради смъртьта на краля.

Извънредно голѣмо смущение е обхванало офицеритѣ-лигари като сѫ научили за убийството на сръбския краль.

Ржководительтъ на сръбския шпионажъ въ България, Цвѣтанъ Джорджевичъ, при единъ приемъ въ югославската легация, казалъ на журналиста Данаилъ Крапчевъ, посочвайки му касата си:

— Да знаете колко български съвести сѫ заключени тукъ . . .

Сръбскиятъ вѣтъръ духаше изъ всички ржководни канцеларии на българската държава и следъ като падна кабинета на Кимонъ Георгиевъ. Съ това се обяснява отъ мнозина и внезапното уволняване на военния министъръ генералъ Христо Луковъ. Този офицеръ бѣ, който и официално обяви разтурването на Военната лига. Знаменита ще остане произнесената отъ него родолюбива речь въ Военния клубъ предъ множество офицери. По уволнението му Ал. Цанковъ ми каза, а сетне ми извести и въ писмо отъ Аржентина следнитѣ подробности.

Получилъ една сутринь известие, че го викатъ въ Двореца, генегалътъ — обличайки се — дочулъ какъ радио Бѣлградъ съобщава за неговото уволнение. Като се явилъ предъ царя, казалъ: „Ваше Величество, зная, че ме викате, за да ми съобщите уволнението ми."

— Отъ кѫде знаете това? — запиталъ учуденъ царь Борисъ.

— Отъ радио Бѣлградъ. Изтъквамъ по какъвъ начинъ се отплащате за вѣрната ми служба на Царь и Отечество . . . .

Генералъ Луковъ е разказалъ за своя кратъкъ разговоръ съ царя и предъ Софийския окржженъ сѫдъ, когато се е явилъ за свидетель по едно политическо дѣло. Но протоколитѣ за въпросното дѣло сѫ изчезнали безследно отъ сѫда.

И въ течение на Втората свѣтовна война духътъ на българската държавна политика оставаше сѫщия. Той бѣ благоприятенъ за подривната комунистическа деятелность въ всички посоки. Когато падна убитъ Луковъ, властьта не е позволила да му бѫдатъ отдадени всички почести, за да не бѫдели дразнени . . . комуниститѣ. Цѣлиятъ 19-майски духъ е пропитъ съ угодничества спрямо сърбитѣ и комуниститѣ.

Всички онѣзи очаквания за връщане на Западнитѣ покрайнини, за

правдини въ Македония и пр., — ако сѫ били искрени — се оказаха напразни. Въ югославския дѣлъ на Македония не се допускаха даже български вестници. А за други отстѫпки наивницитѣ и до днесъ, може би, хранятъ надежди.

Изтъкватъ, че тогава България успѣла да се въоръжи. Но въоръжението и безъ това се извършваше. То можеше и до край да се привърши, безъ да се продаватъ националнитѣ позиции. На Балкана има и други държави освенъ Сърбия, които биха си затворили очитѣ предъ едно превъоръжаване на България, и то тъкмо защото не желаятъ Сърбия да разпорежда повече отъ тѣхъ въ политиката на полуострова. По сѫщото време се въоръжиха и други победени държави, намиращи се въ не по-малко стегнатъ вражески обръчъ.

Двамата владетели си уредиха донейде личното положение; смѣтнаха, че сѫ позатвърдили троновете си; по-точно — дали сѫ си обещание да се подкрепватъ взаимно що се отнася до запазване на троновете имъ. И Ал. Цанковъ и Кьосеивановъ ми споменаха една и сѫща дума — уреждали сѫ „професионалнитѣ“ си работи. Съ други думи, царетѣ се споразумѣха противъ народитѣ въ Югославия, на първо мѣсто противъ народа въ Македония.

По поводъ на срещитѣ между царь Борисъ и сръбския краль, Свѣтозаръ Прибичевичъ, водачъ на сърбитѣ въ доскорошнитѣ австроунгарски провинции, писа въ френския в-къ „Ла Репюбликъ“ отъ 2 януарий 1934 година следното:

„Най-тежкиятъ и най-важниятъ конфликтъ на Балканитѣ е този, който сѫществува между България и Югославия. Това е конфликтътъ между сърбитѣ и българитѣ.

Единъ конфликтъ отъ единъ такъвъ характеръ, отъ такива размѣри, не може да бѫде уреденъ въ течение на кралски срещи. Кралетѣ не сѫ нито квалифицирани, нито акредитирани за това; тѣ нѣматъ необходимата власть, за да го направятъ. Нѣма освенъ заинтересованитѣ народи, които могатъ да донесатъ едно решение на този исторически конфликтъ, т. е. политическитѣ партии, създадени отъ тѣзи народи и радващи се на тѣхното довѣрие.

Що се отнася до краль Александъръ, той не е отишелъ въ Варна, както той не е поканилъ царь Борисъ въ Бѣлградъ, съ цель да уреди сръбско-българския конфликтъ и за установяването на мира на Балканитѣ. Той има нужда да упражнява въ този моментъ тази акция, за да направи по-малко видимъ пълния фалитъ на неговата политика въ вѫтрешностьта, и така да засили своята разклатена позиция върху тази почва.

Българитѣ знаятъ, че конституивния елементъ на Югославия сѫ сърбитѣ, хърватитѣ и словенцитѣ; но тѣ знаятъ сѫщо днесъ, че подъ автократичния режимъ на краль Александъръ, националнитѣ индивидуалности, хърватска и словенска, сѫ потиснати. Тѣ знаятъ освенъ това, че водачътъ на хърватитѣ (докторъ Мачекъ) е затворенъ, и че водачътъ на словенцитѣ (докторъ Корошецъ) е интерниранъ. Предъ тѣзи факти, какво довѣрие може да иматъ тѣ въ краль Александъръ и какъ могатъ тѣ да вѣрватъ въ неговата искреность по отношение на българитѣ?

Надъ всичко това цѣла България знае, че фактътъ на произнасянето на българското име въ Югославия подъ режима на краль Александъръ, е считанъ като едно престѫпление на измѣна къмъ държавата.“

Че за Македонския въпросъ България при царската диктатура не желаеше нито дума да проговори, свидетелствува и единъ отъ българскитѣ дипломати, бившиятъ пълномощенъ министъръ въ Москва и Анкара, Никола Антоновъ. Той изнесе въ в. „Македонска Трибуна“, органъ на македонската емиграция въ Америка, че, дори въ надвечерието на Втората свѣтовна война, до всички български пълномощни министри въ чужбина е било отправено окръжно тайно нареждане (подъ № 19), съ което се заповѣдва щото предъ никого да не се подига Македонския въпросъ.

По времето на тази война царскиятъ режимъ продължаваше да се

държи неприязнено спрямо македонскитѣ борци въ самата Македония, заета вече отъ българската армия.*

*

Когато се критикува политиката на царь Борисъ, чуватъ се понѣкога такива запитвания:

— Какво искате вие македонцитѣ отъ царь Борисъ, — война ли да е водилъ за Македония? България ли да опропастѣше заради васъ? — Чувствувамъ, че тѣзи въпроси ще ми зададатъ мнозина, даже и ако не сж български пораженци. И отговарямъ.

Никога не сме критикували царь Борисъ задето не е обявилъ война на Югославия.

Но твърдимъ, че както други нѣкои, така и царь Борисъ нѣмаше право да разтуря македонскитѣ легални организации, а имаше дългъ да ги търпи поне до толко, до колкото въ Румъния нѣкога — въ времето на Л. Каравеловъ, Левски, Ботевъ — бѣха търпени българскитѣ емигрантски сдружения и вестници; или колкото въ Америка сж търпени.

Скрѣбно е, но е фактъ, че Македония и въ тия години на царска диктатура бѣ третирана както въ 1912 г., когато се извърши дѣлежа й отъ български министри. При проявитѣ на деветнадесетомайството, тя бѣ пренебрѣгвана съ всичката й погазена отъ сърбитѣ правда, съ всичкитѣ й страдания и български пориви, съ всичкото й борчество.

Всѣки може да разсжждава и заключава — споредъ разума си — дали печалбата на царь Борисъ по това време, получена отъ приятелството му съ сръбския краль, представлява отъ българско национално гледище по-голѣма полза, отколкото бѣ направената пакость чрезъ принесената на сръбството услуга въ вреда на Македония.

Само звенаритѣ ли имаха интересъ да се разяжда Македонското движение? Не! Това бѣ интимното желание и на върховетѣ на държавата. Не можеше старият върховистъ Протогеровъ да си пуска пояса така безразсждно ако не е подушвалъ тѣхнитѣ настроения. Не можеше да се вѣрва, че двамата запасни генерали Сирмановъ и Мидилевъ ще се отказватъ така лесно отъ дадената дума за противодействие срещу „протогеровиститѣ", за което читателтъ е челъ вече, ако не помирисваха сжщитѣ настроения; нито пъкъ за Дамянъ Велчевъ—Кимонъ Георгиевъ бѣха тайна ония недвусмислени антимакедонски фрази, изговаряни отъ царя предъ военни, когато ги е поканвалъ въ Двореца — за което загатнахъ вече. Накратко — Дворецътъ не се бѣ отказалъ ни най-малко отъ стария разчетъ на царь Фердинанда — да види македонското дѣло колкото може по-слабо.

Нѣкои сж готови изцѣло да одобряватъ политиката на царь Бориса, безъ да я анализиратъ. Имаше и въ Македония едно време мнозина, които смѣтаха добро всѣко нѣщо, което изхожда отъ българския царь или е свързано съ него. Това безкритично отношение сжществуваше особено до 1912 г. Слѣпо вѣрваха въ царскитѣ дѣла, а всичко потапяха въ удоволствието си, че има на тоя свѣтъ и български царь, а не само гръцки или сръбски краль. Броятъ на такива хора е крайно намалѣлъ вече въ Македония. Ако се тръгне по тѣхнитѣ преценки, на живия царь трѣбваше да принадлежатъ едва ли не и всички голѣми дѣла, извършени отъ нѣкогашнитѣ български царе, преди вѣкове — отъ Крума, Симеона, Иванъ Асѣнъ Втори, Калоянъ и пр. Такива българи не си даваха

---

* Въ страницитѣ, кждето се говори, въ книга трета съ мои спомени, относно върховисткитѣ тенденции въ покушението върху живота на Тодоръ Александровъ, сж казани нѣкои отъ фактитѣ, които тукъ, по необходимость, бѣгло припомнямъ въ връзка съ царь Бориса.

смѣтка, че на царския престолъ сж стояли и хора като Борилъ.

Нѣкои представятъ царь Борисъ и като демократъ. Обаче, фактитѣ показватъ, че отъ 1923 година до края на Втората свѣтовна война, т. е. въ течение на двадесеть години, България е управлявана полудиктаторски или напълно диктаторски; само презъ три-четири години отъ този периодъ има известно смекчаване на режима. Почти при всички избори полицията е имала първата дума. Царьтъ умѣло се е скривалъ задъ офицери, партии и общественици.

Царьтъ ржководѣше външната политика на държавата по своя преценка. Затова му е изглеждало удобно ако нѣма партии, нито самостоятелни политици въ България, нито македонски факторъ, т. е. движение, което да има своя позиция и гледище по македонския въпросъ.

А относно външната политика, която започва да се оформява още преди превратa на 19 май 1934 г., а възтържествува при неговото провеждане, имаме на лице сякашъ надпреварване като при търгъ — кой пръвъ и по-сигурно да си спечели симпатиитѣ на Бѣлградъ; надпреварватъ се звенаритѣ и царь Борисъ. Земедѣлската секция „Пладне“ оставаше засѣнчена малко.

Звенаритѣ взиматъ направо сръбска страна противъ Македония. Тѣхни съмишленици писаха — и то въ философски български списания, че Сърбия била водила три войни заради Македония. Не казваха, че ги е водила за заграбване на чужди земи. България сжщо бѣ водила три войни, но за освобождение на македонския българинъ отъ робство.

Нѣколко пжти съмъ ималъ случай да чуя такива думи отъ български общественици:

— Считахме Стамболийски за пораженецъ. Царь Борисъ е много по-голѣмъ пораженецъ отъ него.

Така, съ царската диктатура продължаваше най-голѣмото измежду усилията на свободни българи за унищожаване на Македонския въпросъ, започнато на 19 май 1934 година.

За пораженството въ България ето какво писа познатиятъ български историкъ проф. П. Мутафчиевъ,* презъ Втората свѣтовна война:

„Имаше време — и то не е далеко отъ насъ — когато загубената вѣра въ себе си и унинието до такава степень бѣха овладѣли душитѣ ни, че за мнозина нашата роля като народъ изглеждаше вече изиграна. Пораженството шествуваше по земята ни, безъ да срѣща прегради, и заразяваше все по-широкитѣ срѣди. Накрай то се превърна въ идеология — духовна ликвидация съ цѣлото ни историческо минало . . .

Задкулиснитѣ вдъхновители на тая идеология знаеха защо имъ е нужна тя. Очакванията имъ, че могатъ сжщо тъй лесно да заличатъ българския ликъ на македонската земя, както това имъ се удаде въ Моравско, бѣха се оказали напразни. Всички тѣхни усилия тамъ удряха на камъкъ и ние сами трѣбваше да имъ помогнемъ; чрезъ унищожението на най-здравата часть отъ своя народъ да подготвимъ пълната му и окончателна гибель. Може би въпрѣки насъ Провидението ни избави отъ тоя, вече истински и непоправимъ грѣхъ.

Най-голѣмата трагедия на българщината презъ тия години на безпжтица се състоеше въ това, че безвѣрието и унинието опустошаваха душитѣ само тукъ всрѣдъ насъ, въ свободнитѣ предѣли на общобългарското отечество. Ония отвъдъ, които страдаха стократно повече отъ насъ, не имъ се поддадоха, а не измѣниха и на гласа на кръвьта. И затова не преставаха да вѣрватъ въ чудото на възкресението и да се надѣватъ . . .“

Тая политика бѣше отъ естество да внася духовно раздѣление всрѣдъ българщината. Съ голѣмо прискърбие отбелязвамъ, че опасностьта отъ подобно раздѣление е еднакво голѣма и сега (бидейки на лице българска държава), както бѣ и преди сто години — когато надъ

* Списание „Просвѣта“, год. 4, книга 10, 10 юний 1941 г. — П. Мутафчиевъ, статия „Македония и македонскитѣ българи“.

насъ висѣше опасността отъ фенерската Патриаршия.

Подробни разяснения около превратa въ България на 19 май 1934 година сж дадени въ приложението.[51]

Безосновно е да се смѣта, че цѣлата тази политика за България е само едно минаване на моста. Ако българскитѣ „Кавуровци" рекатъ още два-три пжти да „минаватъ моста" по такъвъ начинъ, чрезъ такива унижения и жертви, нѣма да остане необругано и непожертвувано нищо българско. Нѣма да има всѣки день по нѣщо тъй ценно като македонското освободително дѣло и като Македония, та да бжде злепоставяно и отричано, за угода на поробителя. Нѣма нужда, никой не може да наложи на България такива „маневри", отъ които за българщината произлизатъ грамадни загуби.

Какви общественици, съ какъвъ духъ и разбиране държавници и политици ще създаде България за утрешния день при обществено-политическата атмосфера на пораженство, насаждани отъ години насамъ? Какви защитници и водители на българщината ще бждатъ тѣзи хора, обучавани, че „не е тактично" да се споменава за българи въ Македония?

Разни български обществено-политически фактори сж въ разрѣзъ съ народнитѣ движения въ сръбската държава.

Следъ превратa — и другаде казахъ — бѣхъ написалъ малка брошура подъ заглавие „Македонското освободително дѣло и превратa отъ 19 май 1934 година," подъ псевдонимъ Балканикусъ*. Имайки предъ видъ тръгналитѣ да правятъ голѣма Югославия звенари, група офицери и пр., но сприятелили се съ сръбския краль, съвсемъ на края на брошурата бѣхъ писалъ:

> „Вие забравяте Македония, но знайте, че не ще мине много време и сърбитѣ ще започнатъ да говорятъ за „югославяни" въ България. Ще почнатъ, може би, и ноти да даватъ въ тѣхна защита, макаръ България да не посмѣ да даде нито една нота въ защита на потиснатия свой македонски братъ . . ."

Не минаха нито десеть години и това „пророчество" се изпълни. Кой не знае сега, че подиръ 1944 година Югославия започна да дава ноти и да пише постоянно статии съ искане да й се даде Пиринска Македония или поне да се възвърнели отнетитѣ „права на македонската народность въ този край"? За жалость и за срамъ, обаче, пакъ български „държавници" на власть въ София — открито, дори съ поза на нѣкакво геройство — насочваха Югославия въ тоя пжть на българоядство и завоевания на български земи. Не е важно, че тия нови „държавници" бѣха часть отъ една международна организация; важното е, че тѣ сами се смѣтатъ за български политици, а така минаватъ официално и предъ свѣта.

*

Около политиката, която отпочнаха звенаритѣ и авторитѣ на превратa, а продължи царь Борисъ, тукъ му е мѣстото да добавя нѣкои разяснения, къмъ описанието на самия превратъ и неговото проваляне.

Близкиятъ до дворцовитѣ срѣди Данаилъ Крапчевъ, известенъ журналистъ въ България, още преди 19 май 1934 година ми е говорилъ, че царьтъ желае да извземе отъ ржцетѣ на така наричанитѣ пладняри (лѣво, сърбофилско крило въ земедѣлската партия) и звенаритѣ, открити привърженици на интегрална Югославия до Черно море, стара-

---

* Брошурата бѣ отпечатана въ Индианаполисъ, Индиана, като издание на тамошната, въ Америка, организирана наша емиграция.

нията за сближение съ Бѣлградъ. Неговитѣ думи потвърждаваха това, което и по други пѫтища научавахме.

Георги Кьосеивановъ, при дветѣ ми срещи съ него въ чужбина подиръ Втората свѣтовна война, ми каза, че царьтъ му е наредилъ да помоли настойчиво краль Александъръ да направи посещение въ България, като отговоръ на визитата, която царьтъ бѣше направилъ на краля още докато бѣ на власть правителството на Никола Мушановъ. И наистина кралътъ пристигна въ България, отзовавайки се на царската покана. По това време Кьосеивановъ бѣше пълномощенъ министъръ въ Югославия. Той изтъкналъ изрично предъ краля — както му било поржчано — че съ визитата си краль Александъръ ще направи голѣма услуга лично на царя.

При тия срещи той ми потвърди изрично, че кралътъ го е молилъ, като стана превратa на 19 май 1934 г., бързо да замине за София и да каже на новитѣ отговорни лица, че за него — т. е. за краля — не е желателно да се докосва короната на България. Когато има пожаръ въ кѫщата на съседа — казалъ краля — огъньтъ може да обхване и моята кѫща.

Кьосеивановъ подчертаваше предъ мене, че царьтъ много държалъ за короната си. Запитваме се: колко български политици имаше, които за личнитѣ си кариери не поставиха на заденъ планъ всичко друго? Не правя защита на царь Борисъ, а само слабо докосвамъ единъ горчивъ въпросъ въ българската общественость.

Царската политика сключи „пакта за вѣчно приятелство“ съ Югославия. Въ това дѣло голѣмо участие има Кьосеивановъ, който бѣше повиканъ отъ царя за министъръ-председатель. При една среща съ моя приятель Асѣнъ Аврамовъ въ чужбина, пакъ подиръ втората голѣма война, Кьосеивановъ просълзенъ увѣрявалъ, че този пактъ не означавалъ признаване на граници и че той лично не е извършилъ никакво предателство спрямо Македония. Наричалъ го празенъ пактъ. Сѫщото повтори и въ разговора си съ мене.

Цельта на пакта била да се разхлаби довѣрието между членоветѣ на Балканското съглашение, което е било сключено главно противъ България. Членоветѣ бѣха Турция, Гърция, Румъния и Югославия. Тази цель въ голѣма степень била постигната чрезъ въпросния пактъ.

Намирамъ това оправдание неефикасно, защото години подъ редъ македонскитѣ легални организации въ България бидоха забранени; за Македония дума не се проговаряше въ България и — ако събитията въ Европа не бѣха се промѣнили — така можеше да продължи докато евентуално македонскитѣ българи биха били даже посърбени.*

Когато ставало подписването на пакта за „вѣчно приятелство“ съ Югославия, присѫтствувала и г-жа Кьосеиванова. Тя заявила: „Азъ такъвъ пактъ не бихъ подписала. Азъ съмъ македонка“. Присѫтствуващитѣ сръбски дипломати на шега ѝ казали: „Вѝе сте гъркиня“, — понеже е живѣла въ Солунъ, макаръ да е българка отъ Велесъ. Думитѣ на госпожата, които ми съобщи лично Кьосеивановъ — отлично изразяватъ мнението на всички македонски българи.

Вѣрна на духа на този пактъ, България не поиска отварянето на български училища въ поробена Македония дори когато Югославия влизаше въ Тристранния пактъ (сключенъ между Германия, Япония и Италия). Все въ духа на „вѣчно приятелство“ българското Министер-

---

* Въ връзка съ разглежданитѣ тукъ въпроси, свързани съ Югославия и поробена Македония, както и съ българската държавна политика спрямо тия два обекта, читателтъ би могълъ да прочете нѣкои констатации въ страници 756-758, 763, 764 отъ книга III съ мои спомени.

ство на външнитѣ работи бѣ издало окржжното №19 до всички свои легации въ чужбина — въ никой случай да не говорятъ за Македонския въпросъ предъ съответнитѣ правителства. Значи „вѣчно приятелство" е било сключено поради излишенъ страхъ, а и при недоглеждане, че въ Европа завѣваше вѣтъръ, който самъ започваше да разклаща Балканското съглашение.

Относно влизането на България въ Тристранния пактъ, Кьосеивановъ твърдѣше, че то е било излишно, особено като е било направено безъ никакви уговорени условия, безъ никакъвъ договоръ. Не било ясно какво може България да спечели отъ тая си постжпка. По този пунктъ установихъ известно противоречие, тъй като самъ Кьосеивановъ ми казваше, че нѣмало друга сила, на която България да се облегне. Но защо — по неговата логика — тамъ се е облегнала, щомъ като не вижда за какво прави това?

Ако Бѣлградъ не бѣ — подчертавамъ и тукъ — изневѣрилъ на осьта Берлинъ—Римъ презъ мартъ 1941 г., България не би могла да вземе по време на Втората свѣтовна война никаква територия отъ Югославия. Това и не е очаквалъ царь Борисъ, както не е очаквалъ да заеме територия и въ намиращата се подъ гръцка власть Южна Македония.

И въ двѣтѣ посоки българската войска навлѣзе само защото се случиха две неочаквани събития — едното бѣ военния превратъ въ Югославия, насоченъ срещу Германия, а другото — наложилата се нѣмска намѣса въ Гърция, за да се помогне на италианската армия.

България получи чрезъ германско настояване Добруджа. За тази отстжпка веднага се изказаха одобрително западнитѣ сили и Русия. Но Добруджа не би могла да остане въ българската държава, ако тѣ — западнитѣ сили и Русия — не се окажеха благоразположени по въпроса следъ края на войната. Най-важно въ случая е, че самата България нищо не е поискала.

Въ връзка съ политиката на царь Борисъ Кьосеивановъ твърдо заключаваше, че ако България би била република, съ повече българско чувство щѣли да бждатъ водени държавнитѣ работи. И тукъ не правя нито за секунда защита на когото да е. Но се питамъ: какво добро сториха на българщината републиканцитѣ звенари, заедно съ групата югославизирани офицери, като взеха властьта въ 1934 г.? А какво сториха и републиканцитѣ комунисти подиръ 1944 г., като взеха властьта? И еднитѣ и другитѣ интегрално погазиха правата на народа въ България, но вторитѣ много по-жестоко отъ първитѣ. И единитѣ и другитѣ подчиниха държавната политика на чужди фактори, както никоя друга българска власть не е сторила това преди тѣхъ; но при комуниститѣ много по-цѣлостно, така че България заприлича на колония. Звенаритѣ и въпроснитѣ офицери изоставиха македонския въпросъ и всѣка мисъль за македонската българщина. Но комуниститѣ обявиха тая българщина за друга народность. И еднитѣ и другитѣ се стараятъ да позакриватъ нѣкакъ грѣховетѣ си; но тѣ не се заличаватъ и ще служатъ за поука на българскитѣ поколѣния. Ив. Ев. Гешовъ въ 1912 година само „изземваше" отъ Македонския комитетъ решаването на Македонския въпросъ. Той стоеше все пакъ много по-високо отъ тия две републикански течения въ България.

ГЛАВА СЕДМА

СЪБИТИЕТО ВЪ МАРСИЛИЯ

СРЪБСКИ И ХЪРВАТСКИ МНЕНИЯ ЗА КАРАГЕОРГЕВИЧИТѢ И РЕЖИМИТЪ ИМЪ

Понастоящемъ — като пиша тия редове — на Балканитѣ остана само една монархия — гръцката. Ако не бѣше ефикасната външна помощь отъ различно естество, съмнително е дали и тя би останала. Впрочемъ, въ Гърция презъ това столѣтие нѣколко пѫти вече се смѣняватъ републиката и монархията.

Ако има, обаче, въ Югоизточна Европа държава, кѫдето народътъ — при пълна демокрация и свободно гласуване — сигурно би премахналъ трона, това е „Югославия". Много нѣщо, или почти всичко друго, въ тая държава комуниститѣ прокараха противъ волята на народа. Но що се отнася до премахването на монархията — това положително е въ съгласие съ волята на огромното мнозинство отъ тамошното население. По което и да е време между двѣтѣ свѣтовни войни резултатътъ би билъ сѫщиятъ, ако се прибѣгнеше до плебисцитъ по тоя въпросъ.

Излишно е да се запитваме защо е така. Който внимателно се е взрѣлъ поне само въ това, що изнасямъ въ моитѣ спомени до сега, смѣтналъ би за непотрѣбно такова запитване. Тъй изобилни сѫ злинитѣ, които върховната държавна управа нанасяше надъ народитѣ въ Югославия; тъй очевидно е намѣрението за самото изкореняване на самобитностьта на повечето отъ тѣзи народности — и то, на първо мѣсто, чрезъ даваната отъ горе, отъ самия краль, директива . . .

Поробенитѣ народности си бѣха казали отдавна мнението за краль Александъръ. Казала си бѣ мнението и наша Македония, и то — още въ 1912-1913 година. Който иска да го почувствува, нека прочете страницитѣ на Карнегиевата анкетна комисия. Нека читательтъ си спомни за времето, когато имаше на лице само Сърбия, а не голѣма Югославия: случая като убийството на учителя Лютвиевъ въ Прилепъ, защото въ наздравицата си предъ сръбски офицери споменалъ името на съюзника имъ — българския царь; случката съ Миланъ Пурчевъ въ с. Живинйе, комуто искатъ да даде списъка на ония селяни, които той смѣта като най-добри българи въ селото му — и който е принуденъ да застреля трима души сърби, а на края и себе си; случката съ българина-търговецъ Петрушъ Колевъ въ Куманово, който е принуденъ съ секира да убие сръбския поручикъ Животинъ Милковичъ, задето последниятъ настоявалъ да спи съ дъщерята на Колевъ.

Но, дълги дни и нощи би трѣбвало да чете читательтъ трагичнитѣ, унизителни, невѣроятни примѣри за сръбскитѣ злодеяния въ Македония, ако бихме рекли и ако бѣ възможно да ги изброимъ едно по едно. Сърбитѣ третираха македонскитѣ българи горе-доле така, както бѣха третирани негритѣ отъ ония господа, които нѣкога по Африка съ ласо сѫ ги ловили и продавали презъ океана за черна работа. Разликата бѣ тази, че Бѣлградъ не искаше да ни праща презъ океана, а да ни посърби чрезъ всички срѣдства, та да станѣла по-голѣма сръбската нация . . .

Колко много биха могли да разкажатъ и хървати, и албанци, и черногорци, и босненски мюсюлмани, и румъни, и унгарци, и нѣмци за режима, начело на който стоеше краль Александъръ, членъ отъ династията на Карагеоргевичитѣ! Азъ не зная вѣрно ли е това, което отъ много хора съмъ слушалъ, че потеклото на тази династия било циганско. Шумадия има твърде много цигани, наистина.

Умѣстно ми се вижда да дамъ тукъ свидетелството поне на единъ

виденъ сърбинъ за тая династия. Той е г. д-ръ Миланъ М. Стоядиновичъ, който въ течение на около четири години бѣ министъръ-председатель на Югославия, до самото избухване на Втората свѣтовна война. Даннитѣ взимамъ отъ неговата книга, печатана въ Буеносъ-Айресъ презъ 1963 г., за която и другаде споменавамъ.

На страница 716 въ споменитѣ си г. Стоядиновичъ ни рисува лика на принцъ Павелъ, който стана регентъ следъ загиването на краль Александъръ. За обществото Павелъ минаваше като много изтънченъ, западно възпитанъ, кротъкъ и културенъ човѣкъ. Ето какво точно ни казва дори за него г. Стоядиновичъ:

„Онѣзи, които не познаватъ отблизо княза-намѣстникъ, могатъ да се заблудятъ поради неговата външна угладеность, тихия начинъ на говора му, слабия физически изгледъ, и ще се запитатъ:

— Възможно ли е този сѫщиятъ Павелъ, за постигане на свои цели да прибѣгва и до убийство?

На този въпросъ еднъжъ той самия отговори:

— Ние Карагеоргевичитѣ неохотно газимъ въ кръвь, но ако нѣма другъ изходъ . . .

Това сѫ негови думи, казани въ разговоръ съ Миланъ Ачимовичъ*".

Г-нъ Стоядиновичъ продължава:

„Наистина, историята говори какъ Георги Петровичъ, когото турцитѣ сѫ нарекли Карагеорги, т. е. „Черния Георги", основатель на династията на Карагеоргевичитѣ, е билъ „напраситъ"** и склоненъ, като е разсърденъ, да убие противника. Него своевременно сѫ обвинявали противницитѣ за разни злоупотрѣбления съ власть. Така еднъжъ сѫ писали на руситѣ, че Карагеорги е „тиранинъ"; че е заграбилъ властьта надъ страната и народа; че е избилъ много заслужили хора . . .; че никой не е сигуренъ за живота, имота и честьта си; че отъ него, като отъ човѣкъ, който е убилъ баща си и обесилъ своя братъ, не може да се очаква никакво добро за страната и народа."***

Интересни, характеристични сѫ описанията, които г. Стоядиновичъ дава**** и за опита на върховнитѣ власти въ Югославия да убиятъ самия него, следъ като бѣше съборенъ отъ власть и интернирванъ отъ едно село въ друго въ Шумадия. Не се спирамъ на причинитѣ за неговото събаряне отъ власть, които изглеждатъ сѫщо доста чудновати. Независимо, че мотивътъ билъ ужъ неговото нежелание да уреди хърватския въпросъ, той твърди, че по срѣдата стоятъ главно личнитѣ неразположения на принцъ Павелъ и неговата съпруга принцеса Олга. Тѣ били искали да отнематъ престола на малолѣтния краль Петъръ II, като за тая цель трѣбвало да бѫде обявенъ като недоразвитъ. Стоядиновичъ отказалъ да даде поддръжка на принца въ тия му намѣрения. А прибавили се къмъ това и горчиви чувства у принцъ Павелъ, задето нашироко по Бѣлградъ се заприказвало за нѣкаква тайна любовна връзка между принцеса Олга и Стоядиновича. Последниятъ отблъсква тази измислица съ възмущение.

Обаче той поддържа, че следъ втората голѣма война въ чужбина

---

* Ачимовичъ е бившъ градоначалникъ на Бѣлградъ.

** „Напраситъ", бихъ го превелъ съ турската дума серсеминъ, или съ латинската „агресивенъ".

*** Г-нъ Стоядиновичъ цитира „История политичкихъ странака и струя у Сръбии" (стр. 44 и 45) отъ Яша Продановичъ.

**** Вижъ стр. 710—716 на споменатата негова книга.

се е снабдилъ и съ писмени доказателства, че е било сериозно замислено да бѫде убитъ.

Единъ отъ хората, които е трѣбвало да проведатъ плана за убийството, билъ Бранко Чубриловичъ, народенъ представитель отъ земедѣлската сръбска партия, отъ Босна; той е билъ министъръ въ правителството Цвѣтковичъ—Мачекъ; по-късно се върналъ въ комунистическа Югославия. Въ Баня-Лука Чубриловичъ говорилъ на интимнитѣ си приятели: „Князътъ желае да бѫде убитъ Стоядиновичъ". По това говорилъ и на подбана, който отхвърлилъ да съдействува въ такова злодеяние. Почти веднага следъ това този подбанъ, именуемъ Петъръ Цвѣтковичъ, е билъ поставенъ въ пенсия, а е очаквалъ повишение. Съобщилъ, обаче, всичко на приятеля си Божа Максимовичъ, министъръ на просвѣтата, който отъ своя страна писалъ до министъра на Двора Античъ, завършвайки писмото си съ тѣзи думи: „На това престѫпление трѣбва да се попрѣчи, а азъ лично не желая да бѫда членъ на правителство, което се занимава съ политически убийства". На другия день бѣлградското радио съобщило, че е уважена оставката на Божа Максимовичъ; а той не е билъ подалъ никаква оставка . . .

Следъ войната, въ Ню-Йоркъ, като е станало дума за тази случка, Максимовичъ казалъ предъ д-ръ Бранко Пешелъ: „Азъ тогава спасихъ живота на Милана".

Следъ туй споменатиятъ Чубриловичъ се опиталъ да спечели за плана си околийския началникъ въ Баня-Лука, Миодрагъ Богдановичъ. Чубриловичъ искалъ щото да бѫде само потвърдено отъ околийския началникъ, че Стоядиновичъ е извършилъ самоубийство; и обяснилъ, че за тая цель другитѣ мѣрки сѫ взети, и че Стоядиновичъ ще бѫде премѣстенъ въ единъ усамотенъ манастиръ. Прибавилъ и предъ Богдановича, че се касае до едно желание на принцъ Павелъ. Но предложението е било отхвърлено и отъ този чиновникъ. И той, както и споменатия по-горе Петъръ Цвѣтковичъ, сѫ дали писмени изложения върху всичко презъ време на войната, когато могли вече свободно да кажатъ истината, безъ страхъ, че ще имъ бѫде отмъстено.

Подробности относно намѣрението за физическа ликвидация на Стоядиновича били узнати отъ негови близки, между които е билъ братъ му, а сѫщо тъй д-ръ Душанъ Летица, Джуро Котура и д-ръ Федоръ Никичъ, помощникъ на Божа Максимовичъ въ министерството на просвѣтата. Братътъ на Стоядиновичъ се явилъ при министъра на Двора Античъ и му заявилъ:

— Знайте, че ако се случи каквото и да било на моя братъ, Вие лично и князъ Павелъ, както и неговото семейство, ще бѫдете отговорни. Когато и да било нѣкой отъ насъ ще ви плати.

Съпругата на Миланъ Стоядиновичъ се погрижила да даде по възможность по-широка гласность на замисленото злодеяние, и въ страната и въ чужбина, за да бѫде то осуетено. Нейната сестра, Йованка Чолакъ—Античъ, посетила аташето за печатъ въ германската легация въ Бѣлградъ, д-ръ Берге—Хрибовшекъ, и го осведомила, като представила и писмени изявления на видни личности като д-ръ Душанъ Летица, бившъ министъръ на финансиитѣ; дългогодишния народенъ представитель протоиерей Душанъ Суботичъ и запасния полковникъ Живко Стефановичъ.

Д-ръ Берге осведомилъ нѣмския министъръ въ Бѣлградъ Фонъ Хееренъ. А министърътъ отъ своя страна осведомилъ въ Берлинъ Фонъ Рибентропъ. Получило се нареждане отъ Берлинъ да бѫдатъ направени официални постѫпки лично предъ принцъ Павелъ, като му се обърне внимание върху плана за убийството.

Нареждане за подобна постѫпка предъ принца е получилъ, отъ

италианския министъръ на външнитѣ работи графъ Чано, и представителя на Италия въ Бѣлградъ.

Стоядиновичъ изказва убеждението си, че е останалъ живъ само

Владо Черноземски

защото не сж намѣрили подходящитѣ лица за извършване на злодеянието; и отъ друга страна, благодарение на нѣмско-италианската дипломатическа намѣса. Той пише изрично, че е съборенъ отъ власть

задето отклонилъ да участвува въ мрачния планъ за отнимане престола въ полза на принцъ Павелъ; но се запитва защо принцътъ е пожелалъ да го лиши отъ животъ? Той счита абсолютно изключено, че убийството му е кроено безъ знанието на княза.

Но срещу Стоядиновича е направенъ и другъ, съвсемъ публиченъ опитъ да бжде убитъ, и то въ самата Народна скупщина — на 6 мартъ 1936 г., когато бѣше министъръ-председатель. И това подробно описва въ цѣла глава въ споменитѣ си.

Така че, не само при убийството на Стйепанъ Радичъ сж гърмѣли револвери въ сръбския парламентъ.

Следъ като депутатътъ Дамянъ Арнаутовичъ отправилъ разни забележки отъ галерията срещу говорещия на трибуната Стоядиновичъ, последниятъ му извикалъ:

— Ако желаете да се намѣсвате, Вашето мѣсто, г. народни представителю, е тукъ доле, въ депутатскитѣ пейки, а не горе въ вестникарската ложа!

Следъ това Арнаутовичъ се явилъ въ заседателната зала и продължилъ съ своитѣ прекжсвания на оратора и забележки. Очевидна била цельта му да попрѣчи на министъръ-председателя мирно да довърши своето експозе. Депутатитѣ край него се опитали да го успокоятъ и вразумятъ, като единъ даже му подхвърлилъ, че е пиянъ и е по-добре да отиде въ кжщи да спи. Стоядиновичъ описва какво е станало нататъкъ*:

„Въ тоя моментъ Арнаутовичъ стана отъ мѣстото си, излѣзна отъ пейката и съ бързи стжпки се упжти къмъ трибуната, на която азъ стоехъ, и на разстояние отъ петь метра извади съ дѣсната си ржка отъ лѣвия вжтрешенъ джебъ на палтото си, единъ револверъ отъ голѣмъ калибъръ, насочи го къмъ менъ съ думитѣ:

— Сега ще ви кажа, мангупи, кой е вашия Богъ!

Но преди да успѣе да потегли револвера, съ свѣткавична бързина скочи младиятъ народенъ представитель Стоянъ Димитриевичъ и, съ силенъ ударъ подъ лакъта му, повдигна неговата ржка. Така, първиятъ изстрелянъ куршумъ мина надъ главата ми, единъ и половина метъръ високо,както по-късно прецизно се установи отъ изследването на техническата полиция. За мигъ покрай Стоянъ Димитриевичъ се намѣриха Новица Поповичъ и Джура Чеповичъ, единиятъ отъ които мина задъ гърба му и го сграби съ ржцетѣ си презъ гърдитѣ му, докато другиятъ хвана дѣсната му ржка, въ която държеше револвера, и го принуди да промѣни посоката на стрелянето: така че вториятъ и третиятъ куршумъ сж ударили подъ краката ми.

Когато Арнаутовичъ излѣзна отъ пейката и тръгна къмъ мене, азъ — естетсвено — спрѣхъ да говоря, и наблюдавахъ какво той прави. Щастието ми бѣ въ туй, че той не претърча онѣзи последни петь метра до мене, тъй като нищо не му пречеше, и не изстреля всичкитѣ три куршума отъ непосрѣдствена близость. Той се бѣше спрѣлъ и азъ можахъ точно да видя какъ бръкна въ джоба си да вади револвера. Това изваждане на револвера и прицеляване къмъ мене, макаръ и да стана съ голѣма бързина, изглеждаше ми тогава, че трае цѣли минути. Видѣхъ, че иска да стреля и въ оня моментъ, спомнямъ си, презъ главата ми минаха две мисли: „Нима това не виждатъ другитѣ, за да му попрѣчатъ?“, и сетне другата мисъль: „Пакъ единъ голѣмъ скандалъ съ стрелба въ нашата Народна скупщина“ . . .

— Бидейки азъ спортистъ, като ловецъ и боксьоръ, хладно фик-

* Стр. 382 въ споменитѣ на Стоядиновичъ „Ни ратъ, ни пактъ“.

сирахъ Арнаутовича и следѣхъ неговитѣ движения. Това бѣше, наистина, гледане смъртьта въ очитѣ. Съ прицелването той постжпваше по всички правила на военното изкуство. Насочи револвера срещу мене, като започна да се цели надъ главата ми, и спущаше вертикално револвера отъ главата къмъ гърдитѣ. Види се, билъ е упражненъ отъ страна на специалисти. Въ онзи моментъ, като прецънихъ, че продължителната линия на револверната цевь ще достигне точно височината на главата ми, азъ съвсемъ хладно и спокойно спуснахъ дѣсния ми кракъ на едно стжпало по-доле отъ ораторската трибуна, смѣтайки, че така куршума ще погрѣши поне съ половинъ метъръ и че междувременно други ще се намѣсятъ. Ударътъ по ржката на атентатора отъ страна на депутата Димитриевичъ направи, както споменахъ, диференцията не половинъ, а метъръ и половина.

Веднага следъ първия изстрелъ Арнаутовичъ бѣше вече заобиколенъ отъ страна на огорченитѣ народни представители, които съ юмруци го удряха по главата и му скубѣха коситѣ. Председательтъ на Скупщината Чиричъ веднага прекжсна заседанието и повика полицията . . .

Възъ основа на фотографиитѣ, които въ тоя моментъ журналиститѣ сж направили отъ своята галерия, можеше да се види какъ, следъ първия изстрелъ, всичкитѣ министри сж се скрили подъ министерскитѣ пейки. Виждаше се само дебелия и широкъ гръбъ на д-ръ Корошецъ, който не е могълъ да се смѣсти въ тѣсния просторъ между пейкитѣ.

Веднага следъ свършеното заседание прибрахъ се у дома си, и поведохъ на обѣдъ нѣколко близки сътрудници, коментирайки случката. Още докато седѣхме на трапезата съобщиха ми, че сж пристигнали княза и княгинята да ме посетятъ. Князътъ лично е шофиралъ и сж дошли безъ никаква охрана, както князътъ имаше обичай да прави. И двамата бѣха подъ прѣснитѣ впечатления и много възбудени. Разказахъ имъ нѣкои подробности въ връзка съ атентата. Князътъ забеляза:

— Всичко това е дѣло на Петъръ Живковичъ.

— Това ще установи следствието — отговорихъ спокойно. За сега нѣмаме никакви доказателства въ тая посока.

— Какъ не! — продължи князътъ. Той настояваше да го приема точно въ 10 часа и уморяваше ме надълго и нашироко съ военни въпроси, които не ме толкова интересуваха. Нѣколко пжти се връщаше назадъ върху минали вече въпроси. Дойде точно въ 10 и се задържа и следъ 11 часа . . .

— То не е достатъчно доказателство — забелязахъ.

— Чакайте. Когато сте телефонирали въ 11 и половина, Петъръ бѣше все още при мене. Излѣзнахъ въ съседната зала, на директния телефонъ, и като се върнахъ, генералътъ ме запита: „Живъ ли е?“, на което азъ му отговорихъ: „Да, хвала Богу. Куршумитѣ сж погрѣшили“ . . . Въ първия моментъ не обърнахъ внимание отъ кжде знаеше той кой ме е викалъ на телефона и за какво се е касаело, а наймалко, че преди нѣколко минути е билъ извършенъ атентатъ срещу Васъ . . .

— Да, съгласихъ се, това е наистина силно указание. Той е билъ премного нетърпеливъ и не е могълъ да овладѣе възбуждението си.

— Ето, виждате — каза княза — искалъ е на всѣка цена да бжде покрай мене и въ случай, че атентатътъ успѣеше, да наложи волята си . . . Отговора ми прие съвсемъ гладко, прибра книжата си и бързо се изгуби. Той сега сигурно нѣщо крои. Трѣбва да му се попрѣчи.

— Да, да! — съгласи се бързо княгиня Олга. Всичко това той е

нагласилъ заедно съ кралица Мария. Трѣбва нѣщо да се предприеме."

Следъ туй разговорътъ между княза и Стоядиновичъ продължава относно онова, което трѣбва да се стори. Князътъ настоява да бжде веднага арестуванъ генералъ Петъръ Живковичъ. Стоядиновичъ забелязва, че при единъ процесъ не е удобно самиятъ князъ да се явява като свидетель; а вънъ отъ туй, Живковичъ ще отрича онова, което князътъ ще каже за чутото при аудиенцията отъ самия Живковичъ. Князътъ и княгинята сж се боели да не би тоя генералъ да извърши нѣкой превратъ. Тѣ сж били въ лоши отношения съ кралицата-майка Мария и еднакво убедени, че Живковичъ е преданъ на нея. Затова князътъ казалъ сериозно и следнитѣ думи на Стоядиновича*:

„Има още единъ начинъ да се попрѣчи на Петъръ въ намѣренията му. Вие трѣбва нѣщо да му нагласите" . . . (на сръбски „спакуйете"). Вие сте го замѣнявали за нѣкое време на поста военен министъръ и сигурно сте забелязали нѣщо, което би могло да послужи като поводъ за арестуване . . .

Бѣхъ много изненаданъ отъ това предложение на князъ Павелъ. А работата бѣше двойно нежелателна. Отъ една страна недостойно е за носителя на кралската власть да предлага „спаковање кривице" (съчиняване на виновность), а и обидно за мене, неговиятъ представитель, да приема такава роля."

Тъкмо тукъ е мѣстото да си припомнимъ какво бѣше писалъ Св. Прибичевичъ въ книгата си „Диктатурата на краль Александъръ" за единъ разговоръ, воденъ между съпругата на Александъръ, Мария, и нейната майка — румънската кралица. Този разговоръ е билъ съобщенъ на Прибичевича отъ г. Крамеръ, словенецъ, министъръ безъ портфейлъ въ Бѣлградъ около 1933 г. А на Крамеръ разговорътъ помежду кралицитѣ е билъ съобщенъ отъ лице, което е присжтствувало, когато той е воденъ.

Кралицата Мария казала предъ майка си, че съ единия се свършило вече (думата била за Стйепанъ Радичъ — б. н.), и оставало да се премахне и другия, т. е. Св. Прибичевичъ.

Отъ своя страна пъкъ румънската кралица изказала на дъщеря си безпокойството, задето и въ Румъния се надигали обществени сили, които не се харесвали на династията.

Нашироко въ Югославия се разправяше какъ при единъ разговоръ съ Св. Прибичевичъ кралтъ, разядосанъ, се надигналъ да го удари; но че и самиятъ Прибичевичъ взелъ съответната поза за контраударъ, чрезъ което избѣгналъ унижението, което изглежда по-скоро унизително за самия краль.

Самъ Прибичевичъ не е скривалъ въ своитѣ писания упоритѣ си словесни сблъсквания съ краля.

Въ Югославия сжщо така е всеизвестно, че старият държавникъ на Сърбия Никола Пашичъ, „създательтъ" на Югославия, се е поминалъ скоропостижно следъ една аудиенция при краля, който се отнесълъ къмъ него крайно грубо.

Г-нъ Стоядиновичъ разказва и следното:

„За нѣкои други убийства отъ политическо естество въ XIX и XX в., се вѣрва, че сж извършени съ знанието или въ споразумение съ нѣкой членъ на тази династия.

Но, оставяйки настрана историята, Ачимовичъ е ималъ случай,

* Стр. 386 на сжщата книга.

въ течение на своята работа съ княза-намѣстникъ лично да се увѣри, че онѣзи княжевски думи не сѫ празни фрази; но че наистина той, понѣкога, сериозно помислюва и за такива срѣдства.

На мене сѫ познати два случая, кѫдето, поради интервенция на княза, се касаеше за извършване на политически убийства.

Първиятъ случай е съ Ванчо Михайловъ, шефъ на Българската революционна организация . . . Идеята да бѫде той „ликвидиранъ" е дошла — споредъ моитѣ сведения — отъ Цека Джорджевичъ, висшъ полицейски чиновникъ, който едно време бѣше на служба въ нашата легация въ София. Тамъ, а по-късно и въ Бѣлградъ, на Джорджевича много работа е създавалъ Ванчо съ своята акция въ Македония. За да се освободи отъ тая неблагородна работа, съкрушаването на Ванчовата дейность, на Цека* е изглеждало като най-радикално срѣдство ликвидацията на Ванчо Михайловъ.

— Трѣбва змията да се удари въ главата — говорѣше Цека — и тая теория най-сетне е успѣла да намѣри привърженици и въ срѣдата на княза, па и въ самия него.

Така е било поржчано на д-ръ Корошецъ „отъ високо мѣсто" да приеме и изслуша Цека Джорджевича.

Когато Цека е изнесълъ своя планъ, щото платенъ агентъ да извърши убийството на Ванчо при едно пѫтуване на последния въ една чужда страна, д-ръ Корошецъ се замислилъ за мигъ и казалъ:

— Като министъръ на вѫтрешнитѣ работи напълно схващамъ, че понѣкога и такива срѣдства сѫ потрѣбни; но като духовно лице абсолютно не мога да се съглася съ това; затуй, моля Ви, недейте ми говори другъ пѫть за нѣкакво убийство. Не изговаряйте тази дума предъ мене! Но просто ми кажете, че за известни Ваши служебни работи имате нужда отъ съответната сума пари, и азъ ще Ви я поставя на разположение, безъ да Ви питамъ повече за какво ще послужи тя . . . .

Цека е билъ въодушевенъ отъ този отговоръ, резултатъ на едно много гъвкаво и наистина гениално разграничение между длъжностьта на министъра и съвѣстьта на църковния великодостойникъ.

По-късно, обаче, Ванчо е успѣлъ да се изгуби въ чуждитѣ страни; наемниятъ убиецъ не е могълъ да намѣри дирята му. Така д-ръ Корошецъ е излѣзналъ предъ лицето на Господа съ единъ грѣхъ по-малко на душата си."**

Вториятъ случай, за който г. Стоядиновичъ пакъ подробно разказва, се отнася до хърватския общественикъ д-ръ Бранко Йеличъ, който се е намиралъ като емигрантъ въ Берлинъ и тамъ е упражнявалъ професията си, като младъ лѣкарь. Но понеже Йеличъ е отивалъ въ американския континентъ да организирва тамошнитѣ хървати за борба срещу бѣлградската политика, името му е било добре записано отъ сръбската полиция. Стоядиновичъ казва, че не е отдавалъ никакво значение на слуховетѣ за нѣкакво евентуално нападение върху Югославия отъ страна на доброволци, които въ чужбина билъ събралъ д-ръ Йеличъ. Но все пакъ поискалъ отъ германското правителство да бѫде арестуванъ. Тогава, начело съ Стоядиновичъ, Югославия бѣше въ много добри отношения съ властьта на Хитлеръ.

Въ затвора, обаче, д-ръ Йеличъ обявилъ гладна стачка. И заради

---

* Цека (Цвѣтанъ) Джорджевичъ бѣше много известенъ въ България шефъ на сръбския шпионажъ.

** Приповтаряме това, макаръ да е казано въ книга трета съ мои спомени. Приповтаряме го, защото и то се явява като приносъ къмъ характеристиката на сръбската династия, така образно рисувана отъ г. Стоядиновичъ.

това единъ день нѣмскиятъ генераленъ консулъ Францъ Нойхаузенъ се явилъ при Стоядиновича и му казалъ, по нареждане на Райхсмаршала Гьорингъ:

„Ако Вие и по-нататъкъ настоявате Йеличъ да се държи въ затвора, желанието Ви ще бѫде изпълнено. Само че райхсмаршалътъ желае да Ви известя, че ако д-ръ Йеличъ умре поради гладуването, първиятъ вѣнецъ, който ще бѫде положенъ на неговия гробъ, ще носи подписа на маршалъ Гьорингъ.“

Стоядиновичъ отговорилъ, че Йеличъ може да бѫде освободенъ, но да се направи невъзможна всѣкаква негова дейность противъ Югославия на германска територия. Тукъ Стоядиновичъ разказва дословно:

„Между туй князъ Павелъ, не знамъ възъ основа на чии сведения, дошелъ до заключение, че д-ръ Йеличъ трѣбва да бѫде ликвидиранъ; и директно се намѣси въ този случай. Той не само реши да иска съгласието на нѣмскитѣ власти за своето намѣрение, но и тѣхното съдействие.

Единъ день Ачимовичъ, по това време градоначалникъ, ми каза:

— При мене бѣше Нойхаузенъ, нѣмскиятъ генераленъ консулъ, и ми съобщи, че е билъ повиканъ отъ княза-намѣстникъ, който му е искалъ щото нѣмцитѣ да ни предадатъ д-ръ Йелича; а ние, при транспорта му съ аеропланъ, да го „ликвидираме“ по нѣкакъвъ начинъ. . .

— А какво каза при това Нойхаузенъ?

— Човѣкътъ бѣше слисанъ. Не е знаелъ какво точно да отговори на княза. Но понеже князътъ му е споменалъ да се споразумѣе съ мене за изпълнението, Нойхаузенъ се заловилъ за тия думи и казалъ, че ще разговаря съ мене . . . .

— А какво мисли самиятъ Нойхаузенъ? — запитахъ.

— Той ми каза, че това е за него абсолютно неизпълнимо искане. Слушалъ е за д-ръ Йеличъ само най-добри работи; че е отличенъ лѣкарь, че върши работата си въ една болница. „Но че застѫпва хърватскитѣ националистически идеи, не може за насъ това да бѫде никаква причина да го лишаваме отъ животъ“, каза Нойхаузенъ. — „Цѣлото наше движение се основава на национализма“.

— А какво мислите Вие? — запитахъ Ачимовича.

— Работата е наистина отъ много деликатно естество . . . .

— Сѫщото това мисля и азъ и Ви моля — казахъ съ сериозенъ тонъ — да не се впускате въ такива авантюри. Ако успѣемъ да ни предадатъ Йелича, той ще бѫде изведенъ предъ сѫдъ за защита на държавата, който ще каже присѫдата си. Въ никой случай не можемъ да си служимъ съ терористическитѣ методи като тѣхъ.“

Тукъ Стоядиновичъ би трѣбвало малко да се корегира, защото съ тероризъмъ, и то въ баснословни размѣри, си служи именно Бѣлградъ; а „другитѣ“, т. е. поробенитѣ само се защищаватъ, доколкото могатъ. Ето че самиятъ той, т. е. г. Стоядиновичъ ни рисува като терористъ и самия князъ Павелъ. И заключава своя разказъ, на стр. 719 въ споменитѣ си съ следнитѣ думи:

„Като съмъ наблюдавалъ какъ въ високото общество князътъ изглежда благъ като момиче и питомъ като гълѫбъ, винаги се сещахъ за Шекспировия „Макбетъ“ — какъ Леди Макбетъ съветва своя мѫжъ — когато той се решилъ на кралеубийство, — казвайки му приблизително: „Твоята рѫка и езикъ трѣбва да бѫдатъ невинни като цвѣте, но съ змия подъ него“.“

Това ни разправя Стоядиновичъ, министъръ-председателтъ на Югославия, за принцъ Павелъ; а какво ли би могълъ да ни разкаже за самия краль Александъръ, който по изгледъ никакъ не приличаше на момиче и на гължбъ, а по нрави всички го описватъ така, както г-нъ Стоядиновичъ по-горе ни припомни за основателя на династията, Карагеорги?

Указанията за манталитета на хората отъ кралския домъ, т. е. на тия, които разпореждаха съ всичко въ Югославия, дадени отъ националиста, по-скоро шовиниста д-ръ Стоядиновичъ, вѣренъ ученикъ на Н. Пашичъ, както той самъ се изтъква, сж повече отъ красноречиви.

Ако съ юмруци се разправя самия краль; ако грубото му невъзпитание се отразява върху живота на Пашича, който има може би първата заслуга за довеждане на престола династията на Карагеоргевичитѣ; ако князъ Павелъ и съпругата му сж увѣрени че кралицата-майка Мария, въ съгласие съ генералъ Пера Живковичъ, насочватъ убиецъ срещу Стоядиновича въ самия парламентъ; ако отъ своя страна принцъ Павелъ сетне насочвалъ убийци срещу самия Стоядиновичъ; ако недвусмислено е обвиняванъ самия кралъ за убийството на Радича и други депутати въ парламента; ако кралицата изказва задоволство, че е убитъ Радичъ и чака сжщата участь за Прибичевича, — всѣки може да разсжди възможно ли е тия короновани, или близки до короната хора, да нѣматъ отговорность за злодейскитѣ режими, подъ които пъшкаха десетилѣтия подъ редъ народноститѣ въ Югославия? Отъ кралския дворецъ човѣкъ трѣбва да слѣзне до деянията на безотговорнитѣ жандари, детективи, жупани, държавни банди по Македония, Косово, а сетне Хърватско и други области въ държавата, за да си представи патилата и униженията, на които е билъ изложенъ народа.

И ако така сж обрисувани най-високитѣ срѣди въ Бѣлградъ отъ страна на единъ човѣкъ като Стоядиновичъ, какво биха казали срѣдитѣ съ по-свободолюбиви разбирания срѣдъ самото сръбство?

Излишно е да се питаме въ името на кои основни идеи, на коя морална догма принцъ Павелъ внушава убийството на българина Иванъ Михайловъ, или на хърватина д-ръ Йеличъ. Като бѣлъ день е ясно, че тия хора, и много като тѣхъ, сж защищавали само правата и свободата на своитѣ народи, докато сръбската династия или нейнитѣ последователи сж поробвали тѣзи и други народи. Разликата е колкото отъ небето до земята. Колко сж безчовѣчни, лишени отъ право и честь деянията на сръбскитѣ шовинисти, казалъ го е въ Бѣлградъ и германскиятъ консулъ, комуто отъ принцъ Павелъ е предлагано да се отнима живота на единъ хърватски родолюбецъ.

Следъ всички тия разкази, излѣзнали изподъ неговото перо, доста чудно се явява, че въ своята книга г. Стоядиновичъ е нарекълъ България „земя на конспирациитѣ“. Така я е нарекълъ въ връзка съ опита на полковникъ Дамянъ Велчевъ да извърши втори превратъ въ България, следъ като бързо се бѣ провалилъ превората му отъ 19 май 1934 година и последвалиятъ го режимъ, означенъ и отъ Стоядиновича като много непопуляренъ.

По-точно и основателно е тъкмо Сърбия да бжде наречена земя на конспирациитѣ. Доводи? Тѣ сж премного, за да ги изброяваме всички. И самитѣ преврати на Дамянъ Велчевъ — единиятъ успѣлъ презъ май 1934 г., а другиятъ провалилъ се още като опитъ нѣколко месеци покъсно, сж въ сжщность най-много дѣло на Сърбия. Не напразно Дамянъ Велчевъ въ Бѣлградъ се установи, следъ като се провали деветнадесетомайскиятъ му превратъ. Че нали самъ Стоядиновичъ надълго описва въ сжщата своя книга какъ Дамянъ Велчевъ отъ сръбски офицеръ е доведенъ отъ Бѣлградъ до границата край Цариброд, за да извърши

втория си превратъ? . . .

Че Сърбия е земя на конспирациитѣ ни сочатъ и двата опита да бѫде убитъ самия Стояджновичъ, по внушения и на най-отговорнитѣ фактори въ Бѣлградъ. Това ни показватъ кралеубийствата, съ които Сърбия е така добре позната въ свѣта. Убитъ бѣше съ сѣкира и Карагеорги, който пръвъ подигна възстание срещу турцитѣ и основателно може да се счита като освободитель — създатель на нова Сърбия отъ миналото столѣтие.

Не е ли държава на конспирациитѣ тъкмо тази, въ чийто парламентъ се стреля отъ страна на депутати и се избиватъ други депутати, между които истински народни водачи като Ст. Радичъ?

Да припомнимъ ли и за Сараевския атентатъ, чиито нишки водятъ въ Бѣлградъ, и който даде поводъ за Първата свѣтовна война? Да припомнимъ ли и застрелването, чрезъ инсталиранъ процесъ, на полковникъ Драгутинъ Димитриевичъ (Апису), въ което се преплитатъ и лични смѣтки на сръбската династия, която и Апису до голѣма степень бѣ поставилъ на престола?

Закржглена погрѣшка е да се назовава България, а не Сърбия, земя на конспирациитѣ. Друга непростима грѣшка, и нѣщо повече, е извършилъ г. Стояджновичъ — както правятъ всички сръбски шовинисти, — че съвършено е отбѣгналъ въ книгата си да опише какъвъ страшенъ режимъ бѣше въведенъ въ Македония, Косово, Хърватско и прочее отъ страна на бѣлградскитѣ агресори.

Сърбия бѣ, значи, и си остава земя на конспирациитѣ не срещу отдѣлни личности, но срещу цѣли народи. И за самия Стояджновичъ въ Македония славянитѣ не сж друго, освенъ сърби. Самото това вѣрване и твърдение е вече една конспирация и агресия. Доколкото е употрѣбилъ въ книгата си израза „македонци“, той съ това име разбира винаги само сърби; така както би употрѣбилъ за други сърби имената шумадийци, пречани, войводяни, босанци и прочее.

*

Господинъ Иванъ Мештровичъ, чието име и по-рано споменахме, разказва за разговора си съ министъра на кралския дворъ Драгомиръ Янковичъ*. Последниятъ изповѣдалъ предъ своя събеседникъ, че е съветвалъ краля да се постигне споразумение съ хърватитѣ, макаръ даже градъ Земунъ, въ близость съ Бѣлградъ, но оттатъкъ рѣката, да мине въ границитѣ на хърватската федеративна единица.

— Не, на такова нѣщо азъ никога нѣма да се съглася — казалъ краля. Зеръ отъ Кале Мегданъ да гледаме въ Земунъ хърватското знаме, както иска Мачекъ.**

Когато Янковичъ се опиталъ да успокои краля и да му обясни, че може да бѫде фатално обявяването на кралската диктатура, за самия краль и за държавата, той му заповѣдалъ накратко: „Вървете си“; и така Янковичъ е билъ уволненъ.

— Ето, виждате защо съмъ изгоненъ. А вашитѣ хървати разправятъ, че Пуниша*** е билъ при мене преди да стреля въ Парламента срещу Радича и неговитѣ депутати.

— Но нима това не е истина, г-нъ Янковичъ?

— Формално то е истина, но не въ оня смисълъ, въ който се инсинюира. Пуниша можеше да идва и дохождаше въ двореца, когато же-

---

* Страница 210 въ книгата на Ив. Мештровичъ.

** Владимиръ Мачекъ наследи Стѣпанъ Радичъ като председатель на Хърватската селска партия.

*** Пуниша Рачичъ е, който уби Радичъ и другаритѣ му.

лаеше, и то споредъ волята му, дали отъ тукъ или презъ главната врата. Въ оня фаталенъ день не влѣзна отъ тукъ, но отъ тукъ излѣзна, безъ да ме поздрави. Това е реалната истина.

Въ думитѣ на кралския дворцовъ министъръ има неоспоримо признание, че Пуниша Рачичъ е влизалъ въ двореца като у дома си. Разбира се, въ пояса си винаги е носилъ своя револверъ, а може би и два. Имаме и признание, че точно преди убийството на Радича той е билъ въ двореца. Щомъ като не се е обадилъ, а на излизане нито е пожелалъ да поздрави дворцовия министъръ, пита се: при коя друга по-важна личность въ двореца може да е билъ, освенъ при краля?

Дължа да подчертая, че тѣзи нѣща ни ги разказва въ книгата си не другъ, а Мештровичъ, който много нѣща — както самъ твърди — искрено е казвалъ на краля, — но никжде въ книгата си не отбелязва нѣкакво свое лошо чувство къмъ него. Това идва само да потвърди истинностьта и на краткия разказъ за срещата му съ дворцовия министъръ Янковичъ.

Но г-нъ Мештровичъ е ималъ среща и съ самия краль, при която станало дума за убийството на Радичъ*. Кралътъ го запиталъ ненадейно:

— А какъ Вие преценявате смъртьта на покойния Радичъ?

— Мислите ли, Ваше Величество, за убийството на покойния Радичъ? Азъ мисля, че чрезъ Радичевото убийство сте изгубили по-голѣма битка, отколкото сте спечелили съ Кумановската.**

Тукъ кралътъ изкриви лицето си и започна да пипа ржкава на своята блуза, а следъ малко каза:

— Може би имате право.

Господинъ Мештровичъ ни разказва подробности отъ единъ свой разговоръ съ водача на пречанскитѣ сърби Свѣтозаръ Прибичевичъ.*** Нѣма никакво съмнение, че между двете свѣтовни войни Прибичевичъ е единъ измежду най-изтъкнатитѣ сърби. Мештровичъ е ималъ недобро мнение за него, тъй като следъ 1918 година Прибичевичъ се показа упоритъ сръбски шовинистъ, който не водѣше много смѣтка за хърватскитѣ искания. Но успѣ да разбере погрѣшната политика на Бѣлградъ и на краля. Срещата, за която споменавамъ, е станала въ дома на докторката Ристовичъ—Германовичъ. Отишли тамъ на вечеря. Присжтствувала домакинята и брата й сждия; останали до полунощь. Прибичевичъ обяснявалъ какъ е станалъ атентата срещу Радичъ въ Парламента и че всичко туй било извършено съ знанието на Двореца, следъ като не сж успѣли опититѣ да се разбие политическата коалиция между Радичъ и Прибичевичъ.

Мештровичъ разказва:

„Свѣтозаръ описваше краля като лукавъ и неискренъ човѣкъ, чиято главна цель е била и останала да бжде самодържецъ и диктаторъ. Съ това намѣрение кралътъ всичко е вършилъ и върши, за да се отърве отъ по-силнитѣ хора, които иматъ авторитетъ срѣдъ народа, и така да стане не само диктаторъ, но и водачъ на народа. Но за това нѣщо му липсватъ, между другото, и необходимитѣ способности. Следъ смъртьта на Пашичъ (10 декември 1926 г.), за която той, кралътъ — макаръ Пашичъ да бѣше старъ и узрѣлъ за гроба, — има донейде вина, а следъ туй и подиръ Радичевата смърть, Александъръ мислѣше, че сега е дошелъ неговия часъ. Още Свѣтозаръ му пречи донѣкжде, та затова ни и така мрази. Тѣ биха убили и мене,

---

* Страница 212 въ споменатата книга на Мештровичъ.

** При Куманово презъ 1912 г. сръбската войска имаше единственото си важно сражение срещу турската армия.

*** Страница 218 въ сжщата книга.

ако не се боеха, че това още повече ще привърже хърватитѣ съ пречанскитѣ сърби."

Прибичевичъ изнесълъ въ разговора много подробности за лошия характеръ на Александъръ. Между другото казалъ, че кралътъ ималъ връзки и съ нѣкакви тайнствени личности, които му гадаятъ, че ще стане царь. Въ това игралъ роля нѣкой Страндманъ; той му довеждалъ руски гледачки, които му предвиждали, че ще заеме руския престолъ.

Очевидно, и Свѣтозаръ Прибичевичъ подозира двореца за убийството на Радичъ и отъ тамъ очаква и своето евентуално убийство.

Въ другъ разговоръ съ Свѣтозаръ Прибичевичъ* презъ 1933 г. въ Парижъ, Мештровичъ чулъ отъ него и тѣзи думи: „Единственъ бѣ Радичъ между хърватитѣ, който разбираше тѣхнитѣ (на сръбскитѣ отговорни фактори — б. н.) методи. Затова го и убиха. А убийството не стана безъ знанието на Александъръ, тъй като той бързаше, следъ като изчезна Байе (Пашичъ — б. н.) и Стипе (Радичъ — б. н.), покрай това, че е краль, да стане и водачъ на народа."

Относно убийството на хърватския професоръ Миланъ Шуфлай** г. Мештровичъ пише:

„Когато посрѣдъ Загребъ биде убитъ д-ръ Миланъ Шуфлай, на 18 февр. 1931 г., въ града настжпи голѣмо смущение; и то не само заради личностьта на Шуфлай, но поради методитѣ, съ които си служи режима, за да премахва нежелателнитѣ хора. Узна се, че е убитъ отъ полицейски агенти, а наскоро се знаеха и имената имъ. Има и други указания, че Шуфлайевото убийство е последвало следъ официално нареждане отъ страна на държавнитѣ власти. Самиятъ краль, напримѣръ, е казалъ на д-ръ Св. Ритигъ, който го е посетилъ, за да се оплаче срещу тѣзи методи:

— Трѣбваше да бжде убитъ, защото той бѣше италиански агентъ."

Чужди мнения за краля и режима му

Мжчно е да се изброи колко пжти чуждестранни вестници бѣха го нападали заради царуващитѣ порядки въ държавата му следъ 1918 г. безъ да говоримъ за времето отъ 1912 до 1915 г. Срѣщаха се дори открити предвиждания, че той непремѣнно ще загине по причина на жестокия режимъ, целящъ да сърбизирва цѣли народности въ Югославия — режимъ, за който на първо мѣсто нему се приписваше главната отговорность.

Прибавяме тукъ още нѣколко чужди мнения, твърде ясни по стилъ и недвусмислени по съдържание.

Ето какво е писалъ торонтскиятъ вестникъ „Старъ" на 23 януарий 1931 г. въ връзка съ отиването на краль Александъръ въ Загребъ:

„Откакто краль Александъръ направи своята последна визита въ Загребъ, казва се въ телеграмата, много вода е изтекла по Дунава и не малко кръвь е била пролета. Югославскиятъ парламентъ изчезна подъ звуцитѣ на революционернитѣ изстрели въ Скупщината, които отнеха живота на нѣколко депутати, следъ което се прокламира единствената кралска диктатура въ свѣта. Едно отъ пророкуванията тукъ въ Виена е, че куршума, който ще отнеме живота на краля, е вече изработенъ нѣкжде, въ нѣкоя фабрика, и сега е притежание на нѣкой

---

* Страница 232 въ сжщата книга на Ив. Мештровичъ.

** Страница 220 въ сжщата книга

„патриотъ“, който ще го отправи къмъ краля при сгоденъ случай и мѣсто.“

*

Въ „Ревю офъ Ревюсъ“ отъ 1 октомврий 1931 година Уикхамъ Стийдъ, прононсираниятъ приятель на Югославия, който минава между най-добре запознатитѣ журналисти по нейнитѣ работи, публикува една статия, отъ която предаваме нѣколко пасажи, толкова по-поучителни като се знае, че тѣхниятъ авторъ е свързанъ съ едно приятелство, потвърдено много пѫти, съ краль Александъръ.

„Югославия, казва г. Стийдъ, продължава своя пѫть въ лоша посока, съ военната диктатура и съ вѫтрешнитѣ политически слабости. Този пѫть свършва съ разтурянето на държавата. Варварскитѣ методи, съ които си служи югославската полиция къмъ задържанитѣ личности за тѣхнитѣ противни политически идеи, ни напомнятъ най-мрачнитѣ епохи на турския деспотизъмъ. Единъ тронъ поддържанъ съ такива методи не е сигуренъ, дори ако той е заобиколенъ отъ много генерали и отъ хиляди щикове. Краль Александъръ би направилъ добре да промѣни основно курса и начина на своето управление въ лицето на опасността, която заплашва неговата личность и държавата. Въ всѣки случай наложително е щото Англия, чийто гласъ още важи въ свѣта, да се намѣси въ тази работа, и да се постави начело на всички международни елементи, които отричатъ насилническитѣ методи въ собственитѣ си страни и у другитѣ, и да откаже помощъ на държави, които си служатъ съ такива методи . . . “

*

Специалниятъ кореспондентъ на американския вестникъ „Чикаго Трибюнъ“, Едмондъ Тейлъръ, който е придружавалъ американския генералъ Дъгласъ Макартъръ при неговата визита въ Бѣлградъ, изпратилъ много интересна кореспонденция до вестника си отъ австро-югославската граница, въ която излага своитѣ наблюдения отъ виденото и чутото въ Бѣлградъ, следъ „премахването“ на диктатурата въ Югославия:

„Научаваме се, казва авторътъ, че три главни подбуди сѫ накарали Александъръ Карагеоргевичъ, да изостави личния си диктаторски режимъ, който той упражняваше отъ 6 януарий 1929 г. насамъ. Първата е една игра, за да спечели симпатии въ Америка за единъ заемъ на Югославия. Това съвпада най-много съ визитата на генералъ Макартъръ, главнокомандуващъ отъ щаба на американската армия ...

Презъ своята визита въ Бѣлградъ, миналата седмица, генералъ Макартъръ можа да хвърли погледъ на една картинна драма на ориенталски интриги, която обкрѫжава краль Александъръ — „заражданща се оловна отрова, или страхъ отъ убийство“ — и която е разнебитила неговитѣ нерви и руши здравето му.

Когато генералъ Макартъръ пѫтуваше съ автомобила си за кралската вила, построена на единъ хълмъ надъ рѣката Сава, той може да е, или не, забелязалъ маскиранитѣ мѣста, приспособени за поставяне на тежка артилерия, които обкрѫжаватъ кралския палатъ.

Може сѫщо така той да се е чудилъ на силата и въоръжението на кралската гвардия, които въ Югославия не сѫ войници излѣзнали на парадъ, но една силна армия въ самата армия — една дивизия съ организацията на една армия, включваща въ себе си тежка артилерия и аероплани . . .

Укреплението-палатъ, кѫдето Александъръ прие ген. Макартъръ,

е било построено за цѣли десеть години. Казва се, че укреплението-палатъ е така здраво построено, щото може да устои на най-силния артилерийски огънь и е приспособено за картеченъ огънь отъ вжтре, който би позволилъ на една шепа вѣрни войници, или само на домашнитѣ слуги, да се противопоставятъ на една цѣла дружина войници . . .

Споредъ много достовѣрни сведения, кралътъ живѣе живота на единъ преследванъ човѣкъ, постоянно въ уплаха отъ комплотъ срещу живота му, не вѣрващъ дори въ лоялностьта на своята гвардия и още по-малко въ своя главенъ последователь, министъръ-председателя, който до скоро бѣше комендантъ на кралската гвардия."

*

Въ списанието „Контемпорари Ревю" отъ януарий 1932 година г. Р. У. Сетонъ Уатсонъ пише следното, следъ като прави кратъкъ прегледъ на диктатурата:

„ . . . На 3 септемврий 1931 г. единъ новъ кралски декретъ прокламира, че главната задача на диктатурата бѣше изпълнена и че краля бѣше решилъ да премине къмъ единъ конституционенъ режимъ.

Първата новина бѣ приета съ облекчение отъ приятелитѣ на Югославия, но тѣхнитѣ надежди се изпариха твърде скоро, когато точниятъ текстъ на новитѣ закони бѣ научень. Цельта на тази статия е да анализира главнитѣ линии на претендираната „конституция" и да покаже, че въ почти всички подробности, тя е една недодѣлана и аматьорска пародия на принципитѣ за политическа свобода . . .

Въ Македония, кждето официалния тероръ е специално тежъкъ, сж констатирани случаи на убийства или на изтезавания, които пресата не може никога да донесе . . .

Съ една дума, диктатурата разполага съ сждилищата и ги използува безъ милость да тероризира населението и да парализира всѣка опозиция; и сега никой не може да претендира, че това е дѣло на скрити или неотговорни елементи. Напротивъ, тѣзи методи иматъ изказаното отъ краля одобрение, и на неговия пръвъ министъръ, и тѣхъ единъ день народа ще държи отговорни. Самитѣ югославяни сж здраво потиснати — режима е отстранилъ единъ следъ другъ независимитѣ чуждестранни журналисти, малко на брой, които можеха да понасятъ задушаващата политическа атмосфера — и дипломатическото чуждо тѣло се подчини сервилно на тази система на потисничество. Налага се, следователно, на приятелитѣ на Югославия въ чужбина да говорятъ толкозъ по-ясно . . . .

Новиятъ парламентъ има две камари, не вече една само . . .

Сенатътъ е така единъ инструментъ на кралската власть . . . Нѣма въ Европа другъ примѣръ на такъвъ кралски контролъ . . .

Фалшивата конституция групира бърже цѣлата страна противъ краля-диктаторъ и неговитѣ сътрудници, и докато монархическата теория е винаги поддържана, републиканското течение се увеличава бързо . . ."

Авторътъ се спира и на съставътъ на Скупщината и подчертава невъзможностьта за образуване на политически партии, като специално за Македония прибавя:

„Нека всѣки съ що-годе познаване на Македония, прецени възможноститѣ за получаване на 260 подписа срещу правителството (т. е. срещу полицията, срещу кмета и мѣстния кандидатъ) въ една македонска избирателна колегия.

Простъ фактъ е, че ние се връщаме въ старата ера на Обрено-

вичитѣ отъ 1902-1903 г., и по една ирония на сждбата, ние имаме единъ краль, който носи сжщото име както нещастниятъ Александъръ, и единъ примѣръ, който играе една второстепенна роля въ крайната конспирация."

Горниятъ приятель на сърбитѣ, г. Сетонъ Уатсонъ, постоянно излиза ту съ статии, ту съ сказки, въ които осжжда по единъ категориченъ начинъ бѣлградския режимъ. Той е държалъ сказка въ Лондонъ, въ „Роялъ Институтъ офъ Интернашъналъ Аферсъ" върху сръбската диктатура.

„Презъ последнитѣ три години — казалъ между другото г. Уатсонъ, Югославия е полицейска държава, която напомня за прочутия „Баховъ режимъ", подъ който петдесеть години е управлявано възъ основа на крайна реакция и всемощь на полицията. Краль Александъръ е Александъръ Бахъ. Системата се осланя на сжда за защита на държавата, който е подложенъ на политическо влияние, на пълната зависимость на сждиитѣ и на редовнитѣ сждилища, и на ненаказуемостьта на полицията и за най-голѣми престжпления. Далечъ бихъ отишелъ, ако изброя всички такива престжпления и изнеса дългата листа на политически процеси противъ хърватитѣ, комуниститѣ (истински и мними) и македонцитѣ."

(Изъ „Македонска Трибуна", 28 априлъ 1932 г.)

*

По поводъ писанията за положението въ Югославия отъ г. Сетонъ Уатсонъ, бѣлградскиятъ в-къ „Време" пише между другото и следното за него:

„Поставя се на становището на злорадъ критикъ, който всичко у насъ наблюдава презъ черни очила и който приема всѣка, макаръ и съвсемъ измислена информация за нашата страна, само ако тя отговаря на неговата буйна суета, че той единственъ има право да опредѣля какъ да се развиватъ условията у насъ."

(Изъ „Македонска Трибуна", 11 августъ 1932 г.)

*

Кореспондентътъ на торонтския вестникъ „Старъ" г. Джанъ Маркусъ Мъри, който пжтувалъ изъ балканскитѣ страни, праща дописка отъ Бѣлградъ до своя вестникъ отъ 9 юлий 1932 г., въ която описва впечатленията си отъ балканскитѣ страни. Между другото г. Мъри казва:

„Тукъ се складиратъ пръчки, сухи пръчки, до балканската барутница. Много наскоро ще има една експлозия, която ще отвори очитѣ не само на европейскитѣ канцеларии, защото тѣхнитѣ очи и уши сж вече отворени, но и на цѣлия свѣтъ. Всѣки единъ тукъ сътрудничи за подпалването на новия всесвѣтски огънь — сърбитѣ, хърватитѣ, боснянцитѣ, словенцитѣ, българитѣ, румънитѣ, Французкото министерство на външнитѣ работи, Мусолини и много други. Конфликтътъ ще започне или съ убиването, или съ свалянето на югославския краль. Краль Александъръ вече вижда въ какво положение се намира. Той вече е депозиралъ 50 милиона франка въ парижкитѣ банки."

*

Въ пражкия вестникъ „Лидове Новини" отъ 16 декемврий 1933 год. г. Сетонъ Уатсонъ помѣства още една статия за положението въ Югославия, въ която, следъ като описва режима прилаганъ къмъ политическитѣ затворници, казва още следното:

„Единъ отъ главнитѣ организатори на тия насилия, Бедековичъ, е билъ награденъ миналата година отъ краля и повишенъ въ чинъ въ Министерството на вѫтрешнитѣ работи, при правителството на Сръшкичъ. На времето, другъ Бедековичъ бѣше награденъ отъ Абдулъ Хамидъ за своитѣ кланета надъ българитѣ. Гладстонъ протестира тогава въ Камарата на общинитѣ. Днесъ нашитѣ души треперятъ отъ възмущение, но нѣмаме вече единъ Гладстонъ, за да протестира.

Ще кажатъ сигурно, че югославскитѣ изстѫпления не сѫ работа на чуждитѣ наблюдатели и че трѣбва да се изостави Югославия свободна да се организира, както иска; въ тая формула се мѫчатъ да намѣрятъ на западъ заеми, за да продължатъ живота на единъ кобенъ режимъ и да закъснѣятъ деня на възмездието. Ония, които бѣха задъ кулиситѣ на декларацията въ Корфу, на римския пактъ и на женевската декларация, не могатъ да се освободятъ отъ моралнитѣ отговорности. Тѣ сѫ длъжни да обърнатъ вниманието на общественото мнение върху положението въ Югославия и да припомнятъ на днешнитѣ управници на тая страна, че тѣ сѫ се борили за една свободна държава, а не за една полицейска държава. И ако политиката на тия управници води къмъ единъ международенъ конфликтъ, Югославия нѣма да може да разчита на симпатиитѣ и на помощьта на Запада . . .“

*

Лондонскиятъ вестникъ „Таймсъ“ отъ 3 май 1933 г. публикува едно писмо, подписано отъ Артуръ Евансъ, Р. У. Сетонъ—Уатсонъ и Уикамъ Стийдъ, тримата доказани приятели на Югославия. Между другото въ писмото се казва:

„Осѫждането на хърватския шефъ д-ръ Мачекъ на три години затворъ е едно събитие отъ свѣтовна важность. То е една провокация по отношение на общественото мнение въ Сърбия и Словения, не помалко въ Хърватско, отъ страна на кралската диктатура и по наши сведения, възмущението е общо.

Наши последни сведения — напълно заслужаващи вѣра — разкриватъ, че краль Александъръ е успѣлъ въ трудната задача да обедини противъ личностьта си всички свои поданици. Той ще трѣбва да бѫде държанъ отговоренъ за всички вѫтрешни последствия, каквито и да сѫ, за този резултатъ. Но ние потвърждаваме, че международнитѣ последствия могатъ да бѫдатъ тежки и сериозни, и ето защо, тѣ трѣбва да бѫдатъ бърже взети подъ внимание отъ всички срѣди, които считатъ още, че мира въ Централна и Югоизточна Европа е нѣщо отъ първа важность.“

*

За посещението на Луисъ Адамикъ, американски писатель отъ словенски произходъ, „Македонска Трибуна“ отъ 12 априлъ 1934 година изнесе нѣкои подробности.

„Краль Александъръ, пише Адамикъ, често се допитва до гледачки. Наскоро следъ войната една стара македонка му казала, че ще бѫде убитъ, когато се освети новата парламентарна сграда. Това става причина щото новата парламентарна сграда, която е задъ кралския дворецъ и която е започната преди двадесеть години, да не се довърши!

Той (краля) живѣе подъ постоянна опасность, че ще бѫде убитъ. Информирахъ се, че всѣки нѣколко седмици обикновено въ връзка съ нервнитѣ спазми на червата му, той идва до крайна паника, не вѣрва никому и понѣкога съ седмици наредъ той спи въ различни стаи или различенъ палатъ всѣка нощь. Той си спомня кралеубийството отъ 1903

година. Той знае, че страхътъ му да бѫде убитъ се носи навсѣкѫде. И понѣкога, за да покаже, че не се страхува, той ненадейно се появява на главната улица въ Бѣлградъ, бледенъ и строгъ, придруженъ само отъ единъ отъ своитѣ адютанти, очевидно неохраняванъ. Но започва да става всеизвестно вече, че часове преди това стотици тайни агенти, различно дегизирани, сѫ пръснати нагоре-надолу по улицата."

Кремянското предсказание

Въ Сърбия бѣ нашироко известно едно старо предсказание на обикновенъ селянинъ отъ с. Крема. Виенскиятъ кореспондентъ на в-къ „Ню-Йоркъ Ивнингъ Постъ" въ дълга телеграма говори за това, съ явното намѣрение да изтъкне, че става дума за евентуално убийство на краль Александъръ. Ако за читателитѣ на тоя американски вестникъ кремянското пророчество е нѣщо интересно, то заслужава да бѫде прочетено и отъ нашитѣ читатели, повечето отъ които лично или фамилно сѫ почувствували на гърба си тежестьта на сръбското потисничество. Ето — както е предадено въ „Македонска Трибуна" отъ 19 февруарий 1931 г. — описанието на американския вестникъ:

„Това прочуто предсказание сѫществува отъ 1869 г., когато на сръбския престолъ е седѣлъ князъ Милошъ Обреновичъ. Единъ день, стариятъ селянинъ отъ Крема се разтичалъ като лудъ изъ улицитѣ, викайки за помощь, защото княза е билъ убитъ. Селото не е било свързано съ сръбската столица чрезъ телеграфъ; телефони тогава още не е имало. Селянитѣ помислили стареца за полудѣлъ. Но изненадата е била твърде голѣма, когато следъ два дена до селото достигнала новината, че действително князъ Милошъ е билъ убитъ и то сѫщия день и сѫщия часъ, когато старикътъ е викалъ за помощь. Полицията го арестувала, но отъ разпита разбрала, че той нѣма нищо общо съ самото убийство. На въпроса какъ е разбралъ, че княза е билъ убитъ, отговорилъ: „Разбрахъ по звездитѣ, кѫдето видѣхъ и много други нѣща."

Разпитанъ подробно отъ началника на жандармерията, старикътъ казалъ:

„Лоши времена ще настанатъ. Единъ нашъ владѣтель отъ династията на Обреновичитѣ, на име Александъръ, ще бѫде убитъ. На престола ще се възкачи нова династия, която ще освободи страната. Сърбия ще се развие и засили, но нѣма да живѣе въ миръ. Виждамъ да наближава една голѣма война срещу нашитѣ потиснители — турцитѣ. Тѣ ще бѫдатъ изпѫдени отъ Европа. Сърбия ще се увеличи съ територия — народа ще ликува отъ радость. Тѣзи, които ще дочакатъ да преживѣятъ този периодъ, ще отидатъ въ гробищата и ще канятъ мъртвацитѣ да станатъ отъ гробоветѣ си и да заживѣятъ въ веселие заедно съ живитѣ. Но скоро следъ това ще дойде една ужасна катастрофа, която ще унижи нашата страна. Страшна мизерия ще върлува навсѣкѫде въ държавата и тѣзи, които ще оцѣлѣятъ живи, ще отидатъ въ гробищата и ще викатъ: Вземете ни при васъ въ вашитѣ гробове. Тази мизерия ще трае нѣколко години, следъ което Сърбия ще се възстанови и ще стане по-голѣма отъ когато и да е било въ миналото. Други наши братя ще се присъединятъ къмъ насъ. Голѣма радость и веселие ще настѫпятъ навсѣкѫде по нашата страна. Но величието на нашата страна нѣма да трае за дълго. Цѣлата страна ще бѫде опустошена. Кралтъ, носящъ сѫщото име на убития Обреновичъ, ще го постигне участьта на неговия предшественикъ."

*

И въ Полша се е случило презъ миналото столѣтие едно подобно пророчество. Чухъ го* отъ мнозина поляци и почувствувахъ трепета, съ който хиляди пѫти презъ дълги години сѫ го повтаряли безброй полски патриоти, очаквайки неговото сбѫдване. Съ жена ми видѣхме и картина — ако се не лъжа, нарисувана отъ знаменития полски художникъ Матейко, представляваща простия селянинъ съ израза на неговата унесеность въ съновидението му.

Този човѣкъ е предсказалъ, че Полша — разпокѫсана между Русия, Германия и Австро-Унгария — ще бѫде свободна, ще възкръсне наново; и това щѣло да стане когато турската войска напои конетѣ си въ рѣката Висла.

Стана точно така, макаръ предсказанието да е изглеждало като плодъ на болна фантазия. Кѫде е Турция, кога ще успѣе да победи Русия,пъкъ евентуално и австрийската империя, та да дойде съ войскитѣ си до Висла? . . . Но избухна Първата свѣтовна война. Въ единъ моментъ военното командуване на централнитѣ сили поиска въ помощь турски военни части за австрийския фронтъ срещу руситѣ. И така, наистина, конетѣ на турската армия сѫ могли да пиятъ вода отъ Висла. Свърши се войната и Полша възкръсна, държава съ около тридесеть милиона население.

Нападението въ Марсилия

Както е известно, Владо Черноземски е действувалъ по твърде смѣлъ начинъ. Излѣзналъ отъ редицитѣ на публиката, пълнеща тротоаритѣ на булеварда, по който минавалъ автомобила на краля. Затичанъ къмъ автомобила, извикалъ на френски „Да живѣе краля!“ (Вивъ льо роа!); скочилъ върху стѫпалото на автомобила, мигновенно извадилъ револвера и стрелялъ. Случайно, обаче, е билъ засегналъ и министъра на външнитѣ работи на Франция, г-нъ Луи Барту, който се помина. А раненъ е билъ и френския генералъ Жоржъ, членъ въ Върховния воененъ съветъ, намиращъ се сѫщо въ автомобила.

Не е точно казано дали Владо е успѣлъ да стреля върху себе си, преди да бѫде ударенъ съ сабя отъ подполковникъ Piollet, който съ коня си е съпровождалъ наблизо кралския автомобилъ.

***

Тримата хървати, другари на Черноземски въ тая задача, Поспишилъ, Мио Краль и Райчъ, по една случайность сѫ били заловени на френска територия, близо до швейцарската граница, когато насмалко щѣли да я прехвърлятъ. Тѣ бѣха осѫдени на дълъгъ затворъ.

Процесътъ срещу тѣхъ бѣ единъ измежду най-интереснитѣ между двете голѣми войни. Защитникътъ имъ бѣше адвокатътъ при Парижкия апелативенъ сѫдъ Жоржъ Десбонъ, чието име основателно се разнесе по свѣта заради смѣлото му държание. За да се угоди на Югославия, види се, той биде отстраненъ отъ списъка на адвокатитѣ. Но по-късно френскиятъ парламентъ му възвърна адвокатското право.

Жоржъ Десбонъ е роденъ въ Мобурге, малъкъ градъ северно отъ Пиринеитѣ. Училъ е въ Парижъ въ лицея Св. Станиславъ. Свършилъ е правния факултетъ въ френската столица, кѫдето е взелъ и доктората си. Бивалъ е подпрефектъ, назначенъ отъ министъръ Вивиани. Изпълнявалъ е мисии въ Холандия, Палестина, Полша, Египетъ, Швейцария

---

* Отъ септември 1938 г. до м. априлъ 1940 г. съ жена ми прекарахме въ Полша, кѫдето ни завари и започването на Втората свѣтовна война.

и прочее. Написалъ е нѣколко книги и брошури върху икономически, обществени, правни и политически въпроси.

Четейки книги по балканскитѣ въпроси, самъ, безъ ничий страниченъ подтикъ, е схваналъ правото и мжката на българщината, която несправедливо биде ощетена отъ свои съседи и тѣхнитѣ покровители. Но особено бѣ проникналъ въ трагедията на македонскитѣ българи. Тѣхната защита той пое доброволно, съвършено незаинтересовано и съ ентусиазъмъ. Перото му бѣ великолепно, а сжщевременно бѣше и превъзходенъ ораторъ.

Десбонъ бѣ отдавна преди това познатъ на македонското общество. Запознатъ бѣ съ Македонския въпросъ основно, по-добре отколкото го познаватъ мнозина наши общественици. Но добре бѣше разучилъ и редица въпроси, засѣгащи Централна и Източна Европа. По едно време, подиръ първата голѣма война, е билъ юридически съветникъ на членове отъ старата черногорска династия. И това му бѣ дало възможность да узнае разни интересни подробности относно сръбския политически животъ.

Като най-подходящъ защитникъ въ случая той е билъ посоченъ на запасния полковникъ Иво Перчевичъ отъ Димитъръ Цилевъ, бившъ помощникъ-редакторъ на вестникъ „Ла Маседоанъ“ въ Женева. Намиралъ се е въ Виена случайно, когато пристигнала новината за марсилското събитие. По-нататъкъ Перчевичъ влиза въ връзка съ Десбонъ, който съ готовность приелъ защитата. Цилевъ имаше точна представа за свободолюбието, енергията, познанията, темперамента и ораторството на Жоржъ Десбонъ.

Когато разговаряте съ него, неволно въ паметьта ви нахлува впечатлението, което сте получили отъ описанията на нѣкой измежду най-блѣстящитѣ двигатели на Френската революция. Гласътъ на Десбонъ, пламтящиятъ му погледъ, буйната коса, жестоветѣ му, силната му диалектика и споменатитѣ други качества ви напомнятъ за нѣкой Дантонъ или Демуленъ.

Искрено съжалявамъ, че покрай разни други книжа, трѣбваше да се лиша и отъ описанието на най-драматичнитѣ моменти въ процеса, което Десбонъ ми даде въ Загребъ, написано лично отъ него на машина. Заслужаваше да бжде прочетено отъ мнозина.*

Повече отъ десеть години следъ втората голѣма война го срещнахме въ чужбина съ жена ми. Случайно се отбихме, при една разходка,

---

* Темпераментътъ на убедения борецъ за истина и правда Жоржъ Десбонъ се чувствува и въ самата книга „България следъ Ньойския договоръ“, която той написа. Тя е положително най-аргументираната и голѣма книга отъ чужденецъ въ защита на България и Македония следъ Първата свѣтовна война.

За този трудъ и други редица негови проявления въ полза на българската държава, Десбонъ бѣ награденъ отъ царь Борисъ съ два ордена.

Но когато, презъ лѣтото на 1936 г., той пожела да посети България, пълномощниятъ български министъръ въ Парижъ г. К. Батоловъ отказа да му даде виза. Съ присжщата му доблесть Ж. Десбонъ върна двата ордена на царь Бориса. За тая си постжпка писмено бѣше уведомилъ председателя на дружеството на чуждестраннитѣ публицисти и писатели въ София, членъ на което бѣше и самиятъ той. Текстътъ на писмото, носещо дата 22 ноември 1936 г., бѣ изнесенъ въ вестникъ „Македонска Трибуна“ отъ 14 май 1959 г., въ статия отъ самия тогавашенъ председатель на дружеството г. Жоржъ Нуржанъ.

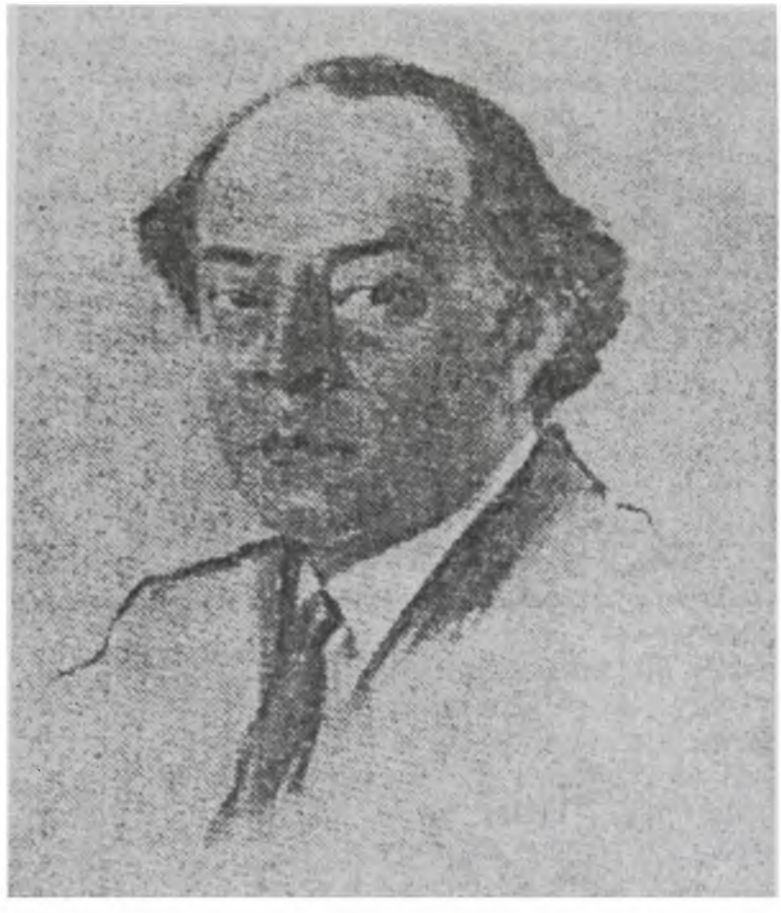
Че е върналъ орденитѣ, г. Десбонъ бѣ уведомилъ и председателя на македонската емиграция г. д-ръ К. Станишевъ.

На мнозина стана достояние казаната тогава отъ Десбонъ истина, която управляващитѣ срѣди въ България не бива да забравятъ: че повечето отъ своитѣ приятели-чужденци България е спечелила главно поради македонската освободителна кауза.

На Десбонъ визата бѣ отказана, за да се угоди на бѣлградската тирания.

И другаде съмъ споменалъ, че той е върналъ орденитѣ.

да зърнемъ едно военно френско гробище, каквито войната бѣ посеяла на много мѣста въ Западна Европа. Върху редица гробове стоеше скроменъ надписъ на френски „Моръ пуръ ла Франсъ“ и надъ него знакъ, че починалиятъ е мюсюлманинъ отъ Алжиръ. Тукъ живо почувствувахъ колко свободолюбивъ човѣкъ бѣше Десбонъ. Очитѣ му бързо се залѣха въ сълзи. Отстранихме се внимателно отъ него, когато той се спрѣ предъ единъ гробъ. Видѣхъ какъ плачеше като надъ изгубенъ свой най-близъкъ. Сетне приближи къмъ мене и съ още влажни очи, развълнуванъ ми каза:

à mes deux amis,
en témoignage d'une
affection qui brave
les tempêtes.

Georges-Desbons

Жоржъ Десбонъ и неговъ автографъ

— „Моръ пуръ ла Франсъ“ . . . И ние сега хвърляме отъ аеропланитѣ бомби върху децата на тия покойници . . . . Ако Франция не по-

бърза да направи нѣкаква федерация или дори конфедерация съ Алжиръ, той ще бжде напълно загубенъ за нея.

Не мина много време и предвиждането му се сбждна. Франция окончателно изгуби Алжиръ. Десбонъ бѣше твърде осведоменъ върху положението въ така наричаната Френска Африка.

По това време той бѣше така любезенъ да ни подари, на Менча и мене, отлично аргументираната негова книга, която бѣ печаталъ презъ 1930 година въ защита на България и Македония*. Въ знакъ на почитъ къмъ тоя борецъ за правда, когото и нашитѣ бждещи поколѣния трѣбва да зачитатъ като независимъ приятель на македонскитѣ българи и на хърватитѣ, въ приложение давамъ снимка отъ посвещението му върху подарената ни книга. Бѣше ми писалъ, че това е предпоследниятъ екземпляръ, който е останалъ при него.

*

Бѣлградъ отправи настойчиви обвинения противъ Италия, кждето хърватскитѣ усташи имали база; но сжщо така и срещу Унгария, по сжщитѣ мотиви. Пресата на тия две държави и Австрия, общо взето, държаха обща линия на поведение следъ събитието въ Марсилия. Много вестници поддържаха тезата, че като се разглежда този атентатъ, наложително е да се разгледатъ и всички събития, станали въ близкитѣ предшествуващи години. А тъкмо подобно нѣщо плашеше Югославия.

Тя бѣ дала нота до Обществото на народитѣ, съ обвинение срещу Унгария въ връзка съ покушението върху краля.

Италия отказа да предаде на Югославия хърватскитѣ емигранти д-ръ Анте Павеличъ и Евгенъ Кватерникъ, обвинени като участници въ устройването на атентата. Апелативниятъ сждъ въ Торино взе решение въ тоя смисълъ.

Въ това време вестницитѣ изнесоха, че отъ италианска страна сж били депозирани на Франция 42 ноти за екстрадирането на италиански политически емигранти; но нито на една отъ тѣхъ Франция не е отговорила задоволително за Италия. Писа се сжщо, че тритѣ държави — Италия, Австрия и Унгария — щѣли да поискатъ отъ Обществото на народитѣ да се разгледа изцѣло въпроса за политическитѣ емигранти.

Нѣкои вестници изнесоха и факта, че две години преди събитието въ Марсилия, Франция е отказала да екстрадира въ България лицето Дочо Узуновъ; и че по искане на тѣхния съюзникъ, Югославия, Узуновъ е билъ обявенъ отъ французитѣ за политически емигрантъ, макаръ да бѣ извършилъ въ България маса престжпления.

„Чувайте ми Югославию“

Г-нъ Боголюбъ Йевтичъ придружаваше краля при пжтуването му за Франция. Ето какво пише г. Стоядиновичъ за него, все въ споменатата му книга:

„Онѣзи, които сж имали случай да гледатъ единъ филмъ, тогава забраненъ въ Югославия, кждето точно се вижда какъ се е разиграла сцената въ момента на атентата въ Марсилия, могли сж да забележатъ, че единственъ отъ югославянитѣ, който е тичалъ къмъ кралския автомобилъ, е билъ министърътъ на външнитѣ работи г. Боголюбъ Йевтичъ. Впрочемъ, неговиятъ автомобилъ е идвалъ веднага следъ кралския, така че неговото появяване е било нѣщо съвсемъ естествено.

---

* Georges Desbons, "La Bulgarie apres le traite de Neuilly", Paris, Librairie des sciences politiques et sociales, Marcel Riviere, 1930.

Но което е по-малко естествено, то е, че отъ устата на краля билъ чулъ и за историята следъ това съобщи последнитѣ кралски думи: „Пазете Югославия“.

В-къ „Temps“, тогава полуофициаленъ органъ на френското правителство, дода̀де къмъ тѣзи думи още нѣколко, така щото последнитѣ кралски думи трѣбваше да гласятъ „Пазете Югославия и приятелството съ Франция!“

Съ огледъ на туй, че това изречение е било малко дълго за човѣкъ, който е билъ улученъ съ нѣколко куршуми отъ револверъ голѣмъ калибъръ, отъ които единъ му е прерѣзалъ аортата близо до сърдцето, въ по-сетнешнитѣ официални съобщения, както французски, така и югославски, ограничаваха се на възпроизвеждане само първитѣ думи: „Пазете Югославия“. Останалото е изоставено.

Много тежко е да се вѣрва, че бедниятъ краль е билъ въ състояние да дочака идването на Йевтича, та да изговори тъкмо предъ него тѣзи две думи; но понеже Йевтичъ е билъ единственият свидетель и понеже тия думи все пакъ сѫ отговаряли на идеитѣ, които кралътъ имаше, то никой не пожела сетне да дискутира по този въпросъ. Прие се като истина, че тѣзи две думи представляватъ „кралското завещание“.

При такива обстоятелства мѫдростьта налага да се слуша държавника, а не лѣкаря . . .

Въ оня моментъ тѣзи думи сѫ били истинска мѫдрость. „Se non e vero e ben trovato“ (ако не е вѣрно, добре е измислено), казватъ италианцитѣ. Ако тъкмо Йевтичъ е билъ автора на тѣзи думи, можемъ да го поздравимъ.“

Къмъ този разказъ, богатъ съ тънката си ирония, едва ли е нужно да се прибавя и една буква повече.

*

Въ онова време единъ отъ близкитѣ на краль Александъръ бѣ и Константинъ Фотичъ. Написалъ бѣше, следъ Втората свѣтовна война, статия подъ заглавие „Кой е организиралъ убийството на краль Александъръ“, като въ заглавието бѣ поставилъ и думата „мѫченикъ“. Македонскитѣ вестници публикуваха въ отговоръ следната статия:

„За единъ човѣкъ, като загиналия въ Марсилия Александъръ, ние — естествено — никога не можемъ да употрѣбимъ подобна дума: защото той именно бѣ обрекълъ на мѫченичество нѣколко народности.

Фотичъ прави догадки кои могатъ да бѫдатъ организаторитѣ на убийството въ Марсилия презъ октомврий 1934 г. И намира, че отговорнитѣ били Мусолини, итало-маджарското съзаклятие и пр. Споменава и македонскитѣ и хърватскитѣ борци като участници въ това съзаклятие. Френскиятъ държавникъ Лавалъ билъ му казалъ тогава, че само Унгария трѣбва да бѫде обвинена, тъй като политическото положение не позволявало да се отправи тѫжба предъ Обществото на народитѣ и срещу Италия.

Оставяме накрай всичкитѣ умувания и горести на Фотича. Отбелязваме, че споредъ него убийството на краля било не само страшенъ ударъ за сръбския народъ, но и „превратна точка въ историята на Европа и свѣта“. Посмали Манго — ви отговаряме ние, господинъ Фотичъ! Много има нужда свѣта отъ такива индивиди, какъвто се показа починалия въ Марсилия сръбски краль!

Ако вамъ сѫ потрѣбни такива управници, защо се обявявате

противъ Тито, който почти съ нищо не се различава отъ краль Александъръ — било въ методитѣ на управлението, било въ обезправянето на народноститѣ, било въ слабостьта му къмъ самовластие?

Колкото до виновницитѣ по убийството ние ще кажемъ, че тѣ сѫ самитѣ сръбски шовинистически срѣди, които и до днесъ още нѣматъ другъ погледъ върху работитѣ въ Югославия, а стоятъ на старитѣ изгнили схващания за държавно управление и отношение къмъ чуждитѣ народи. А виновенъ на първо мѣсто си бѣ самъ краль Александъръ, който се явяваше както символъ, така и реаленъ вдъхновитель на безправията въ държавата му.

Александъръ показа характера си още когато залепи плѣсница на едно момиче отъ десетгодишна възрасть въ Скопйе, въ деня когато той влизаше тамъ следъ отстѫпването на турската армия при Куманово, въ 1912 г. Цѣлъ народъ се зачуди на тази недопустима сцена. Колкото до управлението му пъкъ, ако г. Фотичъ обича, можемъ да му дадемъ поименно данни за избити стотици хора изъ Македония отъ страна на сръбската властъ — само защото сѫ били българи. Много нѣщо ще има да каже за това управление и Хърватско. Ако г. Фотичъ оспорва тѣзи работи, нека поиска една анкета отъ ОН. Има начинъ и сега да се установятъ фактитѣ. Неоспоримата голѣма истина е, че краль Александъръ следваше една програма, целяща да затрие отъ лицето на земята народноститѣ съ 14-вѣковна история, по-високо стоящи отъ сърбитѣ въ културно отношение и съ по-богато минало отъ тѣхъ.

Така че, губене на време е за г. Фотичъ тепърва да търси отговорноститѣ за убийството на краля. Ако до сега не е разбралъ кѫде е капиталната, най-сѫществената отговорность, никога нѣма и да я съгледа.“

Преценки на чужденци следъ станалото въ Марсилия

Въ голѣмия американски вестникъ „Ню-Йоркъ Постъ“ отъ 10 октомврий 1934 година американскиятъ писатель Луисъ Адамикъ написа обширна статия върху причинитѣ, които сѫ докарали убийството на краля. Между другото г. Адамикъ казва:

„За да се отговори напълно за причинитѣ, които предизвикаха убийството на краль Александъръ, трѣбва да се напише цѣла книга. Азъ посетихъ всѣки кѫтъ отъ кралството на Александъръ и въ продължение на десеть месеца бѣхъ подъ влиянието на две вълнения. Едното бѣше радостьта ми предъ неизразимо прекраснитѣ области на Словения, Хърватско, Сърбия, Далмация, Босна, Херцеговина, Черна-Гора и Македония, всички отъ тѣхъ населени отъ забележително гостоприемливи и щедри хора. Другото вълнение бѣше онова на мѫка предъ ужасната политическа агония и страшнитѣ економически и социални условия, които сѫ сѫдбата на този прекрасенъ народъ.

Срещнахъ жени и мѫже, които сѫ били мѫчени въ кралскитѣ затвори въ Бѣлградъ, Загребъ, Нови-Садъ, Скопйе, Любляна и Сараево. Срещнахъ хървати, чиито мишници бѣха обгорени отъ нажежени вѫглища въ кралскитѣ стаи за мѫчение. Видѣхъ сръбски, словенски и македонски студенти, които осакатѣха до животъ изъ тѣзи стаи на мѫчение. Въ маларичнитѣ села на Македония, азъ наброихъ много политически изгнаници, които умираха бавно, осѫдени отъ кралскитѣ сѫдилища.

Въ около шесть държавни затвори повече отъ 2,000 души мѫже

и жени излежаватъ наказанието си, между една и петдесеть години затворъ, по политически причини. Имаше между тѣхъ хърватски и македонски патриоти, словенски автономисти, бошняци и комунисти.

Нѣмаше свобода на печата и събранията. Книгитѣ се конфискуваха. Писатели и журналисти, които дръзваха да пишатъ истината относно режима въ Бѣлградъ, биваха затваряни въ затворитѣ на маларичнитѣ села въ Македония.

Сега, деветнадесеть месеци следъ като се видѣхъ съ краль Александъръ, той е убитъ отъ куршумъ. И когато пиша това, азъ не знамъ кой е убиеца; обаче азъ вѣрвамъ, че при всѣка възможность, той счита себе си за патриотъ и неговиятъ актъ е актъ на патриотизъмъ. Въ него бѣше агонията на неговитѣ сънародници отъ Югославия, която той не можеше да понася повече и която го накара да убие краль Александъръ, като обвинява него — и твърде право — за повече отъ злинитѣ, които нанесе не само въ Хърватско, но и въ другитѣ части на държавата. Енергията на пръста му, който дръпна спусъка на револвера, когато той стреляше, бѣше позволена отъ тази агония.

*

Въ сѫщия вестникъ уводната статия отъ казаната дата съдържаше следнитѣ редове:

„Убийството на краль Александъръ отъ Югославия не е за учудване. Убийството отвори пѫтя му къмъ трона и убийството го премахна отъ него. Убийството възстанови династията на Карагеоргевичитѣ на трона презъ 1903 г. Генералъ Пера Живковичъ, сега началникъ-щаба на армията, тогава бѣше поручикъ въ гвардията. Той отвори презъ една нощь вратитѣ на палата за хората отъ Черната ржка. Тѣ убиха последниятъ отъ Обреновичитѣ, кралицата, премиера и министъра на войната, и хвърлиха тѣхнитѣ тѣла презъ прозорцитѣ на палата.

По-късно, ако по-стариятъ братъ на Александъръ не бѣше убилъ единъ слуга въ моментъ на раздразнение, той нѣмаше да бѫде на трона. Той не можеше сѫщо да се държи на трона, съ кървавитѣ му методи срещу бунтуващитѣ се македонци, недоволнитѣ хървати, републиканцитѣ и прочее.“

*

Другъ голѣмъ американски вестникъ „Чикаго Дейли Трибюнъ“ писа въ уводна статия на 10 октомврий 1934 година:

„Убийството на краль Александъръ отъ Югославия е една сѫдба, отъ която самата жертва се е опасявала. То бѣ наистина основателно предвидено. Югославия бѣше една синтетична страна, създадена отъ части, при силно очевидни неравенства; и Александъръ бѣ далечъ да бѫде обединителя и успокояващъ факторъ. Напротивъ, той бѣше диктаторъ отъ 1929 г., държейки властьта чрезъ военни сили и единъ курсъ на тероризъмъ така дивашки, щото напоследъкъ повдигна възмутителния протестъ на британскитѣ либерали.“

*

Професоръть по история въ университета въ Блумингтонъ, Индиана, и голѣмъ познавачъ на Балканитѣ, г. Бенисъ писа на 10 октомврий 1934 година въ американскитѣ вестници следното:

„По-скоро вѫтрешното положение въ Югославия може да се смѣта като причина за неговото убийство, отколкото нѣкаква международна омраза. А вѫтре въ Югославия има много нѣща, които

могатъ да докаратъ нѣкой недоволенъ югославянинъ да убие краля. На първо мѣсто още отъ войната насамъ Александъръ започна да прокарва една политика на централизация. Това породи недоволството на хърватитѣ.

Обаче правителството на Александъръ прокарваше сѫщо така една груба политика на сърбизация спрямо македонцитѣ въ страната. Македонцитѣ сѫ се оплаквали постоянно отъ строгитѣ мѣрки, които се употрѣбяватъ спрямо тѣхъ и не е чудно атентаторътъ да е македонецъ, огорченъ отъ неправдитѣ наложени върху неговитѣ сънародници."

*

Добре познатиятъ отъ Първата свѣтовна война кореспондентъ Уил. Симсъ, отъ Вашингтонъ, като се спира върху диктатурата въ Югославия, отбелязва думитѣ на д-ръ Владко Мачекъ — че страната ще загине, ако не постигне нѣкакво съгласие. И продължава така:

„Обаче не само хърватитѣ — продължава по-нататъкъ кореспондента — искатъ това. Сѫщото искатъ словенцитѣ, македонцитѣ, албанцитѣ, черногорцитѣ и други, които казватъ, че днесъ тѣ иматъ много по-малко свобода, отколкото презъ времето на турцитѣ или другитѣ управници."

(Цитирано отъ „Македонска Трибуна" отъ октомврий 1934)

*

Въ органа на македонската емиграция въ Америка презъ октомврий се даде цитатъ и отъ писаното отъ страна на г. Милтонъ Бронеръ, кореспондентъ на американски вестници въ Европа. Той казва:

„Надминаващи сърбитѣ въ културно и икономическо отношение, католицитѣ хървати и словенци, искаха своята автономия. Обаче Александъръ винаги имъ отказваше. Съ не по-малка упоритость и другитѣ националности въ границитѣ на Югославия искаха смекчаването на сръбското робство, обаче напраздно. Тия различия въ национално отношение и исканията висѣха постоянно като заплаха надъ кралския палатъ въ Бѣлградъ, откѫдето сърбитѣ властвуваха надъ хърватитѣ, далматинцитѣ, черногорцитѣ, албанцитѣ, българомакедонцитѣ и словенцитѣ."

*

На 10 октомврий с. г. г-нъ Людвигъ Лоръ, американски журналистъ, който праща статиитѣ си въ много вестници писа:

„Въ държавата на краль Александъръ имаше сили, чрезъ които той държеше своята власть: армията и бюрокрацията. Докато режима плащаше на една армия отъ чиновници и подлизурковци, а офицеритѣ налагаха бича на подчинението върху синоветѣ на селячеството, краль Александъръ управляваше като жестокъ терористъ, като безмилостенъ тиранинъ, единъ човѣкъ, който макаръ и младъ на години, започна безъ центъ и достигна до милиони. Наследството, което той оставя, обаче, на своя престолонаследникъ, е едно зло."

*

Въ френския вестникъ „Пти Марсейе" отъ 17 октомврий 1934 год. известниятъ публицистъ Людвигъ Нодо е помѣстилъ статия подъ заглавие „Две кървави рани на Югославия. Борбитѣ на хърватитѣ и македонцитѣ срещу бѣлградската диктатура". Между другото г. Нодо казва:

„Колкото до Македония, която до преди Балканската война отъ 1912 г. бѣше още подъ турско иго, именно тамъ автора на тия редове изкара първата си военна служба презъ 1901 и 1902 г. По него време почти изключително българитѣ организираха възстанията срещу турцитѣ въ Македония, докато сръбскитѣ искания бѣха насочени главно къмъ Австрия.

Трѣбва да заявя, че до 1912 г. азъ бѣхъ свикналъ напълно искрено да смѣтамъ, че Македония е българска земя. Но вследствие редица събития, които сж много сложни, за да бждатъ споменати тукъ, Букурещкиятъ договоръ (потвърденъ и отегченъ впоследствие и отъ Версайлския такъвъ) даде Македония на сърбитѣ. Македонцитѣ, които се смѣтаха за българи, бѣха изумени отъ това, че бѣха ненадейно преименувани на сърби. Отъ тая дълбока промѣна последва цѣла серия македонски възстания, насочени противъ сърбитѣ. Българскитѣ комити въ Македония, калени въ продължение на петдесетгодишни ожесточени борби противъ турцитѣ, се противопоставяха упорито на сърбитѣ.Тамъ, сжщо както въ Хърватско, и дори повече, отколкото въ Хърватско, се извършиха репресалии — арести, екзекуции, безмилостни заговори, ужасни вражди.“

*

Въ вестникъ „Индианаполисъ Старъ“ отъ 21 октомврий американскиятъ журналистъ г. А. А. Мърси, помѣства една обширна статия върху македонската борба. Поводъ за тази статия дава убийството на сръбския краль Александъръ. Между другото г. Мърси пише следното:

„Въпросътъ за убийството на краль Александъръ отъ македонеца Владо Георгиевъ е директно и сложно заплетенъ съ борбата, която хърватитѣ и македонцитѣ водятъ за своята автономия. Изстрелитѣ, които имаха сериозни последствия изъ европейскитѣ канцеларии, бѣха свързани съ стрелбата на Гаврило Принципъ, членъ на сръбската националистическа организация „Черната ржка“, когато той застреля архидуктъ Фердинандъ презъ 1914 година.

Мжчнотията на балканския проблемъ е борбата, която тѣзи два народа водятъ за свобода — хърватитѣ въ Югославия, и македонцитѣ, чиято територия се включва отчасти въ Югославия, а сжщо въ България и Гърция. Обаче, за да узнаемъ причината, отговорноститѣ и ефекта отъ убийството въ Марсилия, ние трѣбва да се върнемъ назадъ къмъ неспокойнитѣ Балкани и да вникнемъ въ положението на барутния сандъкъ на Европа . . .

Изглежда, обаче, че сърбитѣ на краль Александъръ, както и самиятъ краль, разбираха подъ славянска солидарность сърбизирането на хърватитѣ и словенцитѣ — единъ процесъ, който тѣ бѣха вече започнали да прилагатъ въ Македония. Тамъ тѣ затвориха всички български училища и черкви, затвориха македонскитѣ интелектуалци, нѣкои прогониха, а други убиха безъ сждъ. Хърватитѣ подъ унгарско владичество се радваха на пълна локална автономия. Тѣ се възпротивиха, обаче, на новото похитяване на тѣхнитѣ свободи.

Следъ като хърватитѣ разбраха, че легалното развитие бѣ безплодно, тѣ организираха една революционна организация, наричана „Усташи“. Подъ водителството на д-ръ Анте Павеличъ организацията сключи единъ общъ съюзъ съ ВМРО за една обща борба срещу абсолютизма на югославския краль. Отъ тогава дветѣ организации водятъ героична борба за своитѣ народи.

Отговорността за убийството на краль Александъръ не лежи върху самитѣ конспиратори. Окончателната отговорность лежи върху

държавницитѣ въ Европа, които последователно сѫ отказвали да чуятъ апелитѣ на потиснатитѣ малцинства на Балканитѣ и другитѣ мѣста въ Европа.“

*

Специалниятъ кореспондентъ на „Ню-Йоркъ Таймсъ“ г. Е. Р. Геди писа, споредъ цитата отъ статията му въ „Македонска Трибуна“ отъ 6 декемврий 1934 година:

„Революционернитѣ изстрели въ Марсилия бѣха само едно ехо отъ онѣзи, които бѣха дадени въ Бѣлградската скупщина на 20 юний 1928 г. отъ сръбския депутатъ Пуниша Рачичъ, който застреля лидера на хърватитѣ, Стйепанъ Радичъ и трима отъ неговитѣ поддръжници. Ако бѣше убиецътъ екзекутиранъ споредъ законитѣ, този актъ на героизъмъ щѣше може би да бѫде изолиранъ. Обаче правителството на краль Александъръ покровителствува убиеца, който бѣше осѫденъ само на затворъ.

Атентаторътъ на краль Александъръ, Георгиевъ, бѣ въ действителность македонецъ. Анте Павеличъ, следъ като напусна Югославия, отиде въ София. Тогава той бѣ на ножъ съ Бѣлградъ. Той се заклѣ въ кръвно братство съ Иванъ Михайловъ, всесилниятъ лидеръ на македонскитѣ терористи, и отъ него день македонскитѣ и хърватскитѣ терористи заработиха ржка за ржка срещу югославския режимъ.

Македонската организация, известна като ВМРО, е една отъ найстаритѣ въ Европа. Образувана още презъ 1893 г., за да се бори срещу турцитѣ, тя има патриотиченъ ореолъ въ очитѣ на македонцитѣ и българитѣ.“

*

Членътъ на английската камара на общинитѣ г-нъ Райсъ Дейвисъ е държалъ сказка предъ студентитѣ отъ Манчестерския университетъ, въ която изложилъ впечатленията си отъ посещението въ Югославия. Въ „Македонска Трибуна“ отъ 20 юний 1935 г. така е предаденъ разказа за сказката му:

„Границитѣ — казалъ той — сѫ затворени съ телени мрежи. Всѣка желѣзопѫтна линия, презъ която е миналъ краль Александъръ, е била пазена отъ войници, поставени на 50 крачки единъ отъ другъ.

Колкото обаче Марсилската трагедия да е плачевна, тя по никой начинъ не ни изненадва. Отговорностьта не лежи само върху революционнитѣ организации, обаче трѣбва да бѫде поета до голѣма степень отъ сръбското правителство и отъ тѣзи, които следъ свѣтовната война, си поставиха за цель да управляватъ, въпрѣки волята имъ, хетерогенни раси.

Сърбитѣ трѣбваше да управляватъ повече отъ 3 милиона и половина хървати, които, самитѣ тѣ признаватъ, сѫ много по-културни отъ тѣхъ. Сръбското правителство угаси и последната искра националенъ животъ на хърватитѣ, словенцитѣ, черногорцитѣ и македонцитѣ. При липса на свобода за говора, единственията възможенъ начинъ да се отговори на тирания отъ този родъ бѣше пистолета.“

Черноземски

На друго мѣсто* съмъ казалъ вече нѣколко думи за моето запознаване — презъ 1922 г. — съ Черноземски, чието истинско име бѣше Величко Георгиевъ Керинъ. Въ българскитѣ вестници бѣха изнесени кратките думи на неговъ другарь следъ станалото въ Марсилия:

---

* Въ книга втора съ мои спомени.

„Владо бѣше много тихъ човѣкъ и крайно изпълнителенъ. Мразѣше другаритѣ си, които пиянствуваха. Женитѣ не обичаше. Обичаше усамотението и много четѣше. Знаеше до малки подробности историята на Василъ Левски и Христо Ботевъ. Бѣше националистъ. Въ затвора постоянно четѣше. Не взимаше участие въ гладнитѣ стачки."

Владо е попадналъ въ български затворъ следъ Първата свѣтовна война, поради неговата политическа борба, като участникъ по това време въ Македонското освободително движение.

Родолюбието на Владо и на най-близкия му другарь Ипократъ Развигоровъ, който загина въ планината Плачковица, следъ като бѣ стрелялъ срещу генералъ Ковачевичъ въ Щипъ, не се манифестираше чрезъ никакви приказки и пози. Той бѣ наистина тихъ и мълчаливъ човѣкъ.

Родното му село не е далечъ отъ Батакъ, чиято сѫдба подбуди на времето Уилямъ Гладстонъ да дигне мощния си гласъ и която е прѣко свързана съ последвалото освобождение на България. Красотата и шепотътъ на родопскитѣ гори, всрѣдъ които бѣ израстналъ Величко Георгиевъ, очевидно сѫ му говорили за трагичното минало, забравено отъ мнозина вече въ свободна България, но все още настояще задъ планинскитѣ гребени, прегражданщи на югъ погледа къмъ Македония. Черноземски даде единъ знаменитъ ударъ срещу злото въ тоя свѣтъ, какъвто Батакъ — половинъ столѣтие преди това — нанесе на едно друго, но въ известни отношения по-малко зло, чрезъ невинната кръвь на нѣколко хиляди свои жители.

Че Владо е мечтаелъ така именно да се жертвува противъ робството на Македония, показватъ нѣколкото реда отъ 1924 г., които той ми бѣ написалъ върху една своя снимка отъ Македония, въ четнишката му униформа.[58]

Намирайки се всрѣдъ поробения народъ, комуто сръбската власть налагаше и езика си, Владо на две мѣста въ това кратко писъмце влага ирония спрямо сръбския езикъ, а именно — въ адреса „За Господину Ив. Брѣзову" и въ думата „бугараши", често употрѣбявана отъ пришълцитѣ сърби.

Въ картичката прочетохъ нѣколко доста смислени и силни стихотворни реда. Владо имаше наистина нѣщо поетическо въ себе си. Ако въ българската домашна или преводна литература нѣма такова стихотворение, трѣбва да се приеме, че авторътъ му е самиятъ Владо. Ето онова, което е добре четливо и разбираемо въ тая картичка отпреди петдесеть години. Съ разредеаи букви сѫ думитѣ, които той самъ е подчерталъ въ картичката:

„Подарявамъ ликътъ си за споменъ на нашия учитель-ратникъ — л ю б и м е ц ъ т ъ на „хъшоветѣ"* Иванъ Михайловъ (Брѣзовъ) — отъ единъ отъ многото „Бугараши" . . . .

К о п н е ж а н а Р е в о л ю ц и о н е р а :

Съ едно желание душата си обжарвамъ,
Съ едно стремление по пѫтя къмъ върхътъ;
Съ едно копнение — рѫждивитѣ окови
Съ единъ замахъ да ги разбия
Тамъ, где духа си калихъ.

** „Хъшъ" е станала популярна между българитѣ дума, особено следъ употрѣбата ѝ въ една книга (пиеса) отъ българския народенъ поетъ Иванъ Вазовъ. Подъ това име трѣбва да се разбира човѣкъ, който е емигрантъ, обикновено беднякъ, горещъ родолюбецъ, готовъ на всѣкаква жертва за свободата. Но „хъшове" могатъ да се нарекатъ и мнозина, които живѣятъ въ поробената си родина.

Че любя волностьта на бурята — въ гърмежа,
Както молния проблѣсва въ нощьта;
Че любя азъ сломенитѣ крила въ стремежа,
Крила сломени въ к р а с о т а.

Животъ, о, дай ми ти на молния крилата,
И порива свещенъ на ястребъ устременъ,
Да срещна азъ въ набѣгъ врагътъ-тиранинъ,
Да смажа неговата мощь.

Македония В. Димитровъ (шофьора)

17 — I 924 г.“

Въ думитѣ му „тамъ, где духа си калихъ“ трѣбва, очевидно, да се подразбира поробена Македония.

Минаватъ години следъ това. Той продължава да е въ редоветѣ на Македонското движение. Но като се озова при хърватитѣ, той напълно е знаелъ, че врагътъ на хървати и македонски българи бѣ общъ.

Той лично познаваше жестокия сръбски режимъ въ Македония, положението на измжчения тамошенъ народъ.

Челъ бѣ и е слушалъ какво ставаше сжщо съ хърватския народъ и съ други, насила вмъкнати въ Югославия. Целѣше се и се прилагаше затриването имъ, всѣкидневно, систематически, чрезъ всички видове насилия и подлости. Отъ както се създаде тая държава и до днесъ — тамъ свободата е разпъната на кръстъ.

Тия му впечатления и убеждения сж ржководили сърдцето му, мисъльта му и ржката му. Нищо друго!

И ако милиони народъ го възхвалява и благославя, не само срѣдъ българитѣ и хърватитѣ, а и въ далечно бждаще ще го слави, — то е тъкмо защото той е единъ герой срещу тиранията, а не нѣщо друго.

Краткитѣ стихове, впрочемъ, които той е написалъ цѣли десеть години преди да го чуемъ въ Марсилия, потвърждаватъ това, което казвамъ.

Извършеното отъ него въ Марсилия не може да се нарече убийство. Това е така ясно за всѣки, който що-годе познава режима на краль Александъръ и плановетѣ на Бѣлградъ. Въ сжщность значи, убиецътъ бѣ Александъръ и бѣлградската политика. А Владо се яви само като изпълнитель на наказанието, което чрезъ хиляди клетви, потоци сълзи и кръвь бѣха произнесли срещу него цѣли народи — като македонскитѣ българи, хърватитѣ, албанцитѣ, както и други милиони недоволни граждани и селяни всрѣдъ другитѣ народности въ тая държава; между тѣхъ и доста сърби.

Въ множество илюстрации, въ Европа и Америка, проникна снимката, изобразяваща момента на нападението.

Впечатлението всрѣдъ южнитѣ славяни

На 9 октомврий 1934 год. приключи живота си краль Александъръ.

Огромното мнозинство всрѣдъ всичкитѣ южни славянски народи сж били обхванати отъ вълнуваща радость.

Твърде жалки бѣха официалнитѣ съобщения отъ Бѣлградъ по онова време, че . . . всички въ Югославия плачели за краля.

Кой може въобще да помисли, че за загубата на Александъръ сж плакали хърватитѣ, македонскитѣ българи, албанцитѣ, нѣмцитѣ, унгарцитѣ, босненскитѣ мюсюлмани и прочее?

Истината е, че всички тѣ сѫ тържествували, а мнозина сигурно сѫ и плакали отъ радость. Обяснимо. Ще се съгласятъ и всички почтени сърби. Следъ Косовската битка, близо петстотинъ години подредъ, сръбската нация си остана сръбска не само по сърдце и съвѣсть, но и чрезъ много външни белези и проявления, на първо мѣсто езика. Султанъ Мурадъ, нито нѣкой отъ наследницитѣ му, не посѣгна върху националнитѣ индивидуалности на никого отъ завладѣнитѣ народи.

А следъ като Сърбия загради часть отъ Македония, на третия день още не само всички видими знаци на мѣстната българщина силомъ бидоха премахнати, но се почна систематическо потискане и гонитба на самия български езикъ. Постави се въ ходъ подробенъ планъ за потискане и на българското тамошно сърдце и съвѣсть. Но тъкмо въ това, — което бѣ най-важното — Сърбия не успѣ; съвѣстьта, езикътъ и сърдцето на македонскитѣ българи устояха срещу вълнитѣ на сръбския шовинизъмъ.

Въ България цѣлиятъ народъ е билъ доволенъ, че изчезна Александъръ, съ изключение на една група офицери всрѣдъ военната лига, и привърженицитѣ на онова крило отъ земедѣлския съюзъ, което по онова време бѣ наричано „пладняри“ по името на печатния имъ органъ „Пладне“. За тия две срѣди стана дума другаде.

Около две седмици преди да загине, кралътъ бѣше направилъ посещение на царь Борисъ въ София и смѣташе, че окончателно е впрѣгналъ българския народъ въ ярема на своята политика.

Чрезъ тази визита мнозина въ чужбина бѣха повѣрвали, че въ дветѣ страни — Югославия и България, — които фактически съставляватъ гръбнака на Балканитѣ, се е затвърдила за дълго време една коронована диктатура.

Но и много свѣтъ въ чужбина, който е считалъ, че правата на народа стоятъ по-високо отъ едноличната воля — и особено отъ тиранията — на единъ коронованъ глава, е разбиралъ правилно и одобрявалъ станалото въ Марсилия.

Хърватската и македонската емиграции въ Америка сѫ били дълбоко ентусиазирани. Известието тамъ стигнало късно презъ нощьта. Въ Торонто и на други мѣста мнозина нашенци се намѣрили на улицата и въ кафенетата; вълнението ги е подтиквало да излѣзнатъ отъ кѫщи, на улицата, и да чакатъ нови подробности по събитието.

Азъ научихъ за станалото въ турския корабъ „Анкара“, на пѫть за черноморското пристанище Инеболу, на северния брѣгъ на Турция. Отъ Цариградъ бѣхме потеглили съ жена ми, придружени отъ турски полицаи, на 9-ти октомврий. Радиотелеграфистътъ въ кораба бѣ хваналъ известието късно следъ вечеря, когато се бѣхме прибрали вече за спане. Турската власть бѣше намѣрила за подходяще да ни изпрати въ малоазиатския градъ Кастамону, следъ като бѣхме престояли около единъ месецъ въ Цариградъ подиръ военния сърбофилски превратъ въ България.

Марсилската акция удари въ сърдцето режима на Кимонъ Георгиевъ въ България, на когото тъкмо сръбскиятъ краль бѣше най-важната политическа и морална опора.

Че тази акция доста разклати Югославия често е подчертавано всрѣдъ чуждия свѣтъ и между народитѣ, потиснати отъ Бѣлградъ. За примѣръ, дори въ 1960 г., м. януарий, хърватскиятъ вестникъ „Даница“ въ Чикаго писа:

„Съ загиването на Александъръ Карагеоргевичъ, биде изнесенъ хърватскиятъ въпросъ, който до тогава бѣ все забашуренъ (оставенъ въ страни, подценяванъ — б. н.) предъ свѣтовното общество ...“

Въ Хърватско, въ Македония и България, въ разговори съ хора отъ различни обществени срѣди, когато случайно се споменаваше това събитие, всѣки започваше да описва обстановката при която е чулъ за него. Увлечението въ тия разкази, тона, погледа на събеседника — всичко показваше, че тия хора, отъ разни съсловия и националности, сѫ приели наказанието на коронования тиранъ едва ли не като нѣкакво лично тѣхно дѣло, като отмѫщение и отдушникъ на нѣкаква отдавна потискана мѫка отъ погазена лична и национална гордость, засегната честь, пренебрегнати интереси и права, понесени страдания. Така е записала на единъ листъ впечатленията си отъ разговори въ онова време и моята покойна съпруга; бележката й отговаря точно на истината, каквато и азъ съмъ констатиралъ въ общение съ редица лица.

Но нека пакъ г. Мештровичъ, приятеля на краль Александъръ, ни каже колко е вѣрно твърдението на официалния Бѣлградъ, че народитѣ въ Югославия сѫ били разплакани отъ тѫга при загиването на краля. Ето какво ни разказва въ споменатата негова книга за последния му разговоръ* съ краля въ Загребъ:

„Има нѣкои области, кѫдето почти нѣма нито една хърватска кѫща, отъ която нѣкой да не е билъ затворенъ или пребитъ, — баща, чичо, братъ или синъ, и всичко това става въ Ваше име, „въ името на краля и държавата". Съ каква сигурность бихте могли да дойдете между тоя свѣтъ и кой може да гарантира Вашата сигурность?

— Благодаря Ви — ми отговори кралътъ. Никой не ми е говорилъ така, но азъ вѣрвамъ, че е тъй. Азъ, между насъ казано, имамъ предчувствието, че ще бѫда убитъ; кога, какъ и отъ кого, това не знамъ . . . "

И отъ тия думи на кралския приятель, Мештровичъ, е повече отъ ясно какво насилие е упражнявано отъ кралскитѣ органи и въ хърватскитѣ краища.

Следъ известието, че кралътъ е загиналъ въ Марсилия, Мештровичъ е посетилъ загребския банъ Перовичъ. Последниятъ му отправилъ въпросъ — може ли въ Загребъ да се стигне до нѣкакви бунтове.**

„ — Азъ смѣтамъ, г-нъ Перовичъ, че нищо нѣма да се случи освенъ ако „обранашитѣ",*** „четницитѣ" или други не предизвикатъ . . . .

— И азъ мисля така. Но, ако би се случило нѣщо, какъ мислите — кой би могълъ да повлияе на народната маса, да я успокои?

— Като липсва Мачекъ,**** единствено Трумбичъ и Архиепископа.

— И азъ поддържамъ сѫщото — потвърди Перовичъ.

Малко следъ раздѣлата си съ бана, последниятъ наново повикалъ Мештровича. При него намѣрилъ генерала, началника на гарнизона.

— Ето, господинъ генералътъ тъкмо се завърна; и той иска да чуе Вашето мнение, има ли нѣкаква опасность отъ гражданството; и ако нѣщо се появи, на кого да се апелира, за да не се случи нещастие. За това Ви помолихъ да дойдете.

— Азъ, господинъ бане, Ви казахъ вече моето мнение, — че за

---

* Страница 267 въ книгата „Успомене на политичке люде и догодяйе" отъ Ив. Мештровичъ.

** Страница 270—271 на сѫщата книга.

*** Подъ „обранаши" Мештровичъ подразбира членоветѣ на поддържаното отъ държавната власть шовинистическо сдружение „Народна отбрана".

**** Владко Мачекъ бѣ тогава арестуванъ.

безредици отъ страна на гражданството нѣма никаква опасность, освенъ ако „четницитѣ", „Отбраната", и какъ ли сж имената на всички други — не инсценираткъ и не предизвикатъ нѣщо.

— И азъ мисля, че е така. Главното е да смѣтаме, че гражданството ще се държи мирно; а за ония, които споменахте, азъ ще взема грижата — каза гарнизонниятъ началникъ."

Това е още едно, може би излишно, потвърждение до каква степень самата сръбска власть, въ лицето на най-висшитѣ й цивилни и военни представители, е смѣтала народното настроение въ Хърватско антисръбско, готово даже да се изрази въ открити масови бунтове въ ония дни, когато кралтъ загина. Не бѣше по-друго, а бѣше много полошо спрямо сръбската управа и срещу самата Югославия народното настроение — както вече толкова пжти казахъ — въ редица други области на държавата.

Г-нъ Мештровичъ разказва, че следъ убийството на Радичъ, на загребската гара го е срещналъ Хохнйецъ, членъ отъ Словенската народна партия и интименъ приятель на попъ Корошецъ, водача на партията. Обяснилъ му, че Корошецъ го е изпратилъ да му обясни, че държавата се намира въ положение, което прилича на разпадане; и че за това Корошецъ се съгласилъ да състави правителството следъ убийството на Радича, — за да попрѣчи на разпадането.

Тукъ имаме друго меродавно признание, че и тогава е грозила опасность да се сруши отвжтре Югославия. Ако наистина — споредъ бѣлградскитѣ комюникета — цѣлиятъ народъ бѣше плакалъ за краля, то би значило, че народътъ единодушно ще крепи тая държава, а не че тя ще се разпада.

Мештровичъ билъ много сърдитъ, а Хохнйецъ неприятно смутенъ питалъ какво да отговори на Корошецъ.

— Кажете на господинъ Корошецъ, като отговоръ на неговата покана, че ние хърватитѣ никога нѣма да забравимъ какъ той е покрилъ тѣхната кръвь съ своето попско расо.

Г-нъ Мештровичъ по следния начинъ ни предава въ споменитѣ си единъ свой разговоръ*, който наскоро следъ убийството на Радича е водилъ въ Римъ съ тамошния югославски воененъ аташе, сърбина генералъ Мича Недичъ:

„ — Разговаряйки за нуждата отъ сближение и споразумение между балканскитѣ народи, дойдохме на първо мѣсто до българитѣ. Недичъ мислѣше, че тѣ, макаръ и ослабени, сж най-силни отъ всички други наши балкански съседи; затова трѣбва първо съ тѣхъ да се дойде до споразумение. „Да се допълни Югославия" — казахъ — „пъкъ тогава да се свържемъ съ другитѣ".

— Разбирамъ какво искате да кажете, но за дълго още нѣма да стане. Ето нито азъ, напримѣръ като е дума за онуй, което до сега е събрано заедно, не знамъ какъ ще върви нататъкъ. Виждате ли какво се случи у насъ и какъ се появяватъ разложителни тенденции? И азъ съ интелекта ми приемамъ югославянството, но не съ сърдцето. Нека бжде Югославия; споредъ мене нека има и общо държавно знаме; но на моята кжща нѣма да се вие друго знаме, освенъ сръбското. Може би синъ ми ще приеме югославянското знаме, и нека това стори, ако желае. Но що се отнася до българитѣ, ние за сега не бихме могли да приememъ съ тѣхъ тѣсна общность, даже ако тѣ биха желали това.

— А защо не, господинъ генерале?

---

* Страница 201—202 въ сжщата книга.

— Ето защо. Докато Македония не бѫде напълно посърбена, ние не можемъ и не ще искаме общность съ българитѣ. Затова ще ни сѫ нужни поне двадесеть и петь години; а следъ това на драга воля може да дойдатъ наредъ и българитѣ. Работитѣ трѣбва да бѫдатъ гледани реално. Централниятъ дѣлъ на народа трѣбва да бѫде най-силенъ и далече най-многоброенъ, за да може всички други да ги държи заедно. Този централенъ дѣлъ е Сърбия и сръбството.

Запитахъ го на какво основание той мисли, че тази програма по отношение на Македония може да се изпълни въ 25 години. Припомнихъ му, че съмъ пропѫтувалъ Македония и не съмъ забелязалъ да се е постигнало нѣщо въ тази посока; освенъ това, имамъ впечатление, че македонцитѣ сѫ по-твърдъ и здравъ елементъ отъ сърбиянцитѣ, или отъ насъ на западъ. А македонцитѣ иматъ съзнание за тая своя сила. Това се вижда както отъ тѣхното държание, така и отъ онова, което казватъ. Тѣ сѫ по природа интелигентни, работливи и издържливи.

— Възможно е македонцитѣ да сѫ силни и способни. Но държавата ще бѫде по-силна отъ тѣхъ; пъкъ нѣщо съ сила, нѣщо съ благость . . . Държавата може да употрѣби едното или другото, споредъ нуждата. Силата мѣси и създава нациитѣ, г-нъ Мештровичъ; така и нашата държава ще направи отъ македонцитѣ и добри граждани и добри сърби; но последното трѣбва да дойде на първо мѣсто.

Азъ не се съгласихъ съ мнението на Недичъ; и го запитахъ дали ония, които има предъ видъ, сѫ направили съ Господина Бога договоръ и дали Той любезно ще имъ позволи да иматъ миръ 25 години, докато изпълнятъ програмата си?

— Разбира се, че нѣма никакъвъ договоръ съ Господа — засмѣ се Недичъ; но има други договори, и предполага се, че тѣ ще продължатъ; а тази международна констелация на силитѣ ще помогне, както и волята ни да се поддържа и прокара народната мисъль. Впрочемъ, намъ е потрѣбна Македония, за да излѣзнемъ на Солунъ.“

Когато Мештровичъ изказалъ мнение, че е по-добре да се опита другъ пѫть за спечелване на македонското население, чрезъ зачитане на неговитѣ мѣстни особености, и на езика му, който е отдаленъ отъ хърватския и сръбския, генералъ Недичъ отговорилъ:

„ — Това никакъ. Това би значило да се признае тѣхното различие отъ насъ; а и друго — този езикъ е по-близъкъ на българския, отколкото до нашия. Вие сте минали презъ тѣзи области, но не ги познавате като насъ. За сега сѫ по-важни и по-успѣшни стражарскитѣ караулници покрай българската граница, отколкото онова, което Вие предполагате.

— Виждамъ, че Вие въ това отношение имате сѫщото гледище, безразлично дали сте поети или генерали. Сѫщото ми каза миналата година поетътъ Ракичъ, когато минаваше презъ Загребъ, за да отиде въ Римъ като пълномощенъ министъръ.“

И горниятъ разговоръ на г-нъ Мештровичъ, воденъ сигурно не покъсно отъ единъ месецъ следъ стрелбата срещу Стйепанъ Радичъ, е красноречиво свидетелство колко и Македония е отдалечена отъ сръбството и каква безсрамна лъжа разпространяваха бѣлградскитѣ известия, че народа въ Югославия плакалъ за починалия въ Марсилия сатрапъ.

Въ послесловието на своята книга Мештровичъ пише между другото, че въ Югославия е горѣлъ огънь още отъ началото на нейното създаване и той е заплашвалъ да се обърне въ окончателенъ пожаръ ...

„ . . . Въ Югославия сѫ останали до днешната пропасть като главни и единствени фактори онѣзи хора и онази класа, които сѫ причинявали раздора и докарали пропастьта. Тѣзи хора сѫ скривали своята алчность и развиената до крайность мегаломания подъ името на нещастния сръбски народъ.“

Следователно г-нъ Мештровичъ приключва своитѣ спомени съ заключението, че сръбскитѣ мегаломани сѫ виновницитѣ, които сѫ носили нещастие не само за другитѣ народности въ държавата, но и за самия сръбски народъ.

Г-нъ Мештровичъ ни разказва накратко и за срещата си, наскоро следъ Втората свѣтовна война, съ намиращия се въ Швейцария специаленъ пратеникъ на председателя Рузвелтъ Mr. Dulles. Между разнитѣ въпроси, които сѫ били отправени отъ Mr. Dulles къмъ Мештровичъ, е билъ и този: Какъ е приелъ народа въ Хърватско независимата хърватска държава и сътрудничеството съ германцитѣ и италианцитѣ. Въ дадения отъ г. Мештровичъ отговоръ недвусмислено е изтъкнато, че деветдесеть на сто отъ хърватитѣ биха искали да иматъ своя независима държава.

На въпроса възможно ли е нѣкакво споразумение между хърватитѣ и сърбитѣ и дали може да се задържи една обща тѣхна държава, г-нъ Мештровичъ е казалъ, че следъ дългогодишнитѣ му желания за единство, тежко и жалко му е да отговори отрицателно; но, че не смѣта възможно нѣкакво споразумение за запазване на обща държава, като има предъ видъ всичко, което се е развивало отъ началото на съвмѣстния животъ.

При това е изказалъ мнение предъ Mr. Dulles, че Западнитѣ сили трѣбвало да дойдатъ съ войски и да инсталиратъ въ Загребъ хърватско правителство начело съ д-ръ Мачекъ, а въ Бѣлградъ сръбско правителство, па макаръ начело и съ генералъ Миланъ Недичъ. Съюзническата окупация — пояснилъ той — трѣбва да трае тъй дълго, докато не се успокоятъ духоветѣ и не бѫдатъ способни трезвено да разсѫждаватъ; следъ което народътъ въ Хърватско и Сърбия, — по отдѣлно всѣки отъ тѣхъ за себе си — да гласуватъ—желаятъ ли обща държава и каква.

Този разговоръ билъ доставенъ отъ Mr. Dulles въ Вашингтонъ, но по нѣкакъвъ начинъ за него узнало югославското емигрантско правителство въ Лондонъ, което решило чрезъ комюнике да обяви за предатель Мештровича, задето предложилъ чужда окупация.*

Имаме така недвусмисленото признание и на единъ човѣкъ като г. Мештровичъ, който тъй много бѣше работилъ още при Първата свѣтовна война за създаването на Югославия, тъй много бѣше мечталъ за нея презъ цѣлия си животъ, — признание къмъ края на живота му, че неговитѣ мечтания не сѫ могли да се приложатъ на практика дори при отношенията между хървати и сърби; и че хърватската нация фактически се стреми къмъ своя независима държава. А какво да се каже за интимното чувство и отношение къмъ нѣкаква Югославия на албанци, македонскитѣ българи, босненскитѣ мюсюлмани, македонскитѣ турци, нѣмцитѣ, унгарцитѣ, румънитѣ и прочее, които никога въ миналото изобщо не сѫ се занимавали съ мисъль за югославска държава, и които тъй много патиха отъ нея?

И тоя разговоръ на прононсирания югославянинъ Мештровичъ, е характерно свидетелство за бѣлградската агресия, прикривана съ маска

---

* Страница 381—383 въ споменатата книга.

на югославизъмъ. Когато за равноправие заговорватъ лица като Мештровичъ, тѣ сѫ обявявани отъ бѣлградскитѣ правителства за предатели, дори когато такива правителства се намиратъ въ емиграция. Нѣма съмнение, че ако се намираха у дома си, и ако Мештровичъ можеше да бѫде заловенъ отъ кралскитѣ стражари, заради разговора му съ Mr. Dulles щѣше да се скапе въ тъмницитѣ или да увисне на вѫжето.

*

Всрѣдъ самитѣ сърби се намираха много хора, които биха гласували открито противъ династията и противъ монархическото управление изобщо. Понеже азъ пиша все пакъ спомени (макаръ въ много отношения тѣ да изглеждатъ вече и като история на нашето освободително движение за опредѣлена епоха) привеждамъ единъ автентиченъ примѣръ.

Подиръ безпричинното убиване на баща ми и по-стария ми братъ отъ сръбската власть въ моя роденъ градъ, за семейството ми е станало невъзможно да живѣе тамъ. Хората, отъ страхъ да не паднатъ въ окото на държавнитѣ органи, не сѫ смѣяли и да поздравляватъ домашнитѣ ми; а поминъкътъ имъ е станалъ сѫщо невъзможенъ. По-малкиятъ братъ успѣлъ да намѣри работа като помощникъ въ аптеката на единъ човѣченъ сърбинъ въ Лѣсковецъ, въ моравската область. Тамъ се изселватъ следъ туй всички мои домашни — стара майка, сестра ми и най-малкиятъ братъ. Прекараха тамъ седемь години единъ сиромашки и усамотенъ животъ, но главно — постоянно въ нѣкаква тревога. И тѣ, както всички нашенци, знаеха, че сръбската власть избива и тормози невинни хора.

Случило се еднъжъ, обаче, моятъ братъ да бѫде повиканъ въ околийското управление. Обзетъ отъ съмнения, тръгналъ следъ стражаря. Едва вратата на началника се отваря, той вижда срещу себе си усмихнатъ, любезенъ самия началникъ.

— Седнете, моля, му казва. Азъ съмъ съученикъ на Вашия братъ Ванчо; преди избухването на Първата свѣтовна война бѣхме заедно въ сръбската гимназия въ Скопйе, въ седми класъ. Азъ съмъ черногорецъ; при австрийското настѫпление въ Шумадия се прехвърлихъ да уча въ Македония. Имамъ отлични спомени отъ Ванчо. Отъ снимката му по нашитѣ вестници познахъ, че той е въ ВМРО. Азъ Ви повикахъ, за да Ви кажа, че можете въ тоя градъ да бѫдете напълно спокойни. Имате ли нужда отъ нѣщо? Азъ отъ скоро съмъ тукъ.

— Извънредно Ви благодаря, господинъ началниче, отговорилъ Тасе. Благодаримъ и на Бога; добре сме. Азъ работя тукъ въ една аптека, чийто господарь е отличенъ човѣкъ.

— Знамъ, знамъ, че сте тукъ. Полицията има винаги сведения, какви хора сѫ подъ нейно наблюдение. Не забравяйте, че съмъ на разположение да ви услужа въ всичко, което е по моитѣ сили. Искахъ само да Ви видя, да се запозная съ Васъ. И много се радвамъ, че Ви видѣхъ.

Началникътъ е билъ наистина моятъ съученикъ Гойко Ружичичъ, когото помня отъ Скопйе. Сериозенъ и любезенъ другарь бѣше. Отъ него не чухъ нито една дума, която да ми напомня за нѣщо неприятно, „победителско“ спрямо насъ, нѣколцината македонски българи въ сѫщия класъ, каквото чувствувахъ, че повѣва отъ нѣкои сръбчета.

Дошло и въ Лѣсковецъ като гръмъ отъ ясно небе известието, че краль Александъръ е убитъ въ Марсилия; единъ день следъ това и съобщения, че атентаторътъ билъ членъ на ВМРО. Домашнитѣ ми, специално братъ ми Тасе, очаквали, че може и тамъ да ги сполети нѣкое зло — защото човѣкътъ, който бѣ стрелялъ срещу краля се оказа бъл-

гаринъ и азъ, тѣхниятъ братъ, съмъ въ Македонското движение. Но случило се нѣщо, отъ което моятъ братъ е билъ слисанъ, защото никога не е могълъ и на сънь да го повѣрва преди това. Заредили се въ аптеката много десетки мѫже, особено млади хора. За какво мислите? — Да го поздравляватъ, да го прегръщатъ, да му стискатъ ржката ентусиазирани, сияещи отъ радость.

— Дойдатъ двама-трима, ужъ купуватъ аспиринъ или нѣщо друго, поогледатъ се наоколо дали нѣма други лица, и се нахвърлятъ върху мене съ любезности, съ усмивки и нѣкакви чудни за мене адмирации, разправяше братъ ми, като го видѣхъ за малко въ Загребъ презъ войната. И говорятъ: да живѣятъ потиснатитѣ народи! Това заслужава краля! И други подобни възгласи.

— Едва тѣ си излѣзнатъ, другъ нѣкой се вмъкне въ аптеката, внимателно отиде въ по-задната стая и почне да ме цѣлува. Все сѫщитѣ поздравления, ахкания и охкания отъ възхищение, като въ полупияно състояние. Тия хора като да се чувствуваха освободени отъ робство.

— Вѣрвайте ми, следъ нѣколко дни устнитѣ си чувствувахъ потекли, наболяваха ме отъ цѣлувкитѣ. А въ цѣлото време азъ не можехъ да се отърва отъ мисъльта, че нѣкой отъ тия хора ще избърбори нѣщо, или нѣкой стражарь ще забелѣжи тия многобройни визити въ аптеката — и ето ме въ затвора, ако не ме сполети и нѣщо по-лошо.

По увѣрението му, половината отъ Лѣсковецъ е била въ такова настроение.

Но само въ тоя градъ ли имаше подобни сърби? Имаше на много мѣста въ Шумадия и Босна, и другаде, групи републиканци; имаше доста и комунисти; всрѣдъ сърбитѣ тѣ бѣха въ сѫщность най-многобройни въ Югославия; имаше недоволни елементи и всрѣдъ земедѣлската малка сръбска партия; може и въ други сръбски партийни срѣди. Имаше зле настроени и въ Черна-Гора.

*

Що би загубилъ краля и династията му, пъкъ и Сърбия, ако биха дали пълни права на народноститѣ?

Мѫдростьта на вѣковетѣ, изразявана чрезъ народни пословици или мисли на видни хора, говори тъкмо противъ тирании каквато упражняваше краль Александъръ. Поучително е да си спомнимъ какво говорятъ поне следнитѣ мислители.

Гръцкиятъ мѫдрецъ Питтако, който е живѣлъ въ шести вѣкъ преди Христа, е писалъ: „Щастливъ е оня царь, за когото поданицитѣ му треперятъ, но отъ когото тѣ не треперятъ“.

Прочутиятъ латински древенъ историкъ Тацитъ казва: „Силата не е никога сигурна когато е прекалена“.

Стариятъ латински поетъ Публио Сиро, отъ първия вѣкъ преди Христа, е казалъ: „Отъ мнозина трѣбва да се бои онзи, отъ когото се страхуватъ мнозина“.

Голѣмиятъ френски трагически писатель Пиеръ Корнейлъ е писалъ: „Който може всичко, трѣбва да се бои отъ всичко“.

Италианскиятъ държавенъ мѫжъ и писатель отъ миналото столѣтие Массимо д'Адзелио е казалъ: „На едно несправедливо правителство пакости повече мѫченика, отколкото бунтовника“.

А безброй сѫ мѫченицитѣ въ царството на сръбския краль Александъръ. Ако не бѣха тѣ, сигурно нѣмаше да се появятъ бунтовницитѣ въ Югославия.

*

До каква степень Александъръ бѣ мразенъ отъ народитѣ, които бѣ обрекълъ на национално-исторически и културенъ геноцидъ, прокарванъ съ най-варварски срѣдства, може да се посочи следнятъ фактъ, на който съмъ билъ личенъ свидетель. Единъ македонски борецъ, десетина години преди марсилската драма, заявяваше: „Ако нѣкой би могълъ да намѣри тоя краль и желае да го премахне, но му е нуждно първо да се научи да стреля на човѣкъ, нека се знае, че азъ съмъ готовъ да послужа като обектъ на неговото обучение. Така ще имамъ радостьта, че съмъ участвувалъ въ унищожението на единъ тиранинъ, който срами днешния вѣкъ и унищожава народа ни.“

Човѣкътъ, който правѣше това изявление, бѣ отъ такъвъ духовенъ ковъ, че за ония, които го познаваха, не можеше нито за секунда да има съмнение дори въ една дума отъ казаното. Това бѣ Трайчо Чундевъ отъ с. Кожле, Велешко; безкрайно скроменъ човѣкъ, честенъ, прямъ. Свършилъ бѣше философия въ Софийския университетъ.

Толстоевата препоржка, за непротивене съ зло срещу злото, какво би донесла на Македония и изброенитѣ други области? Само доброволно посърбяване, плюене върху собствената история, съвѣсть и национално име.

И кѫде би спрѣла сръбската агресия, бичувана колкото сбито — въ една фраза, — толкова решително и отъ г-нъ Уинстонъ Чърчилъ?

Знаемъ, че срещу виновници, много по-малки отъ сръбскитѣ тирани, и Христосъ дига бичъ.

Не напраздно голѣми християнски народи, като американския, французкия, английския, тържествено възвестиха, че народътъ има право на възстание срещу властьта, която гази волята му и го потиска.

Толкозъ примѣри ни дава историята за изразената чрезъ бунтъ народна воля. Има ли смисъль да изреждамъ цѣла редица? Ще се задоволя само съ припомняне на това, което стана въ самата Америка по времето на Вашингтонъ, Джеферсонъ, и пр.; това което стана въ Англия въ времето на Кромвелъ; това, което избухна въ Франция презъ 1789 г. и е тъй познато въ всемирната история само съ тритѣ думи „Велика френска революция“. Нѣматъ брой възстанията на малки или по-голѣми народи за освобождение изподъ чужди или домашни тиранически режими.

Ако огромното мнозинство отъ народа въ Югославия би имало възможность свободно да избере сѫдъ, за да се произнесе той за злодеянията надъ тия народи между дветѣ свѣтовни войни, редица бѣлградски управници биха били отправени на гилотината; пръвъ между тѣхъ би билъ кральтъ. А ако тия народи имаха оржжие въ ржка, подигнали биха се на революция. Впрочемъ, свѣтътъ виде въ 1941 година месецъ априлъ, какъ всички хървати, албанци, македонски българи, босненско-херцеговски мюсюлмани, маджари, нѣмци въ Югославия, а не малъкъ брой и черногорци, не само отказаха да защищаватъ като войници тая държава, но се нахвърлиха срещу нея, за да я видятъ часъ по-скоро унищожена.

Но когато сѫ съ голи ржце, и при рискъ да бѫдатъ унищожени, — какъ биха могли другояче да реагиратъ потиснатитѣ въ Югославия народи, освенъ чрезъ наказване поне на най-проявенитѣ и отговорни насилници?

Въ защита на народитѣ винаги се явяватъ доброволно тѣхни самоотвержени синове. Такива примѣри ни посочва и самата Библия.

Защитната речь на Черноземски — ако имаше възможность да я произнесе, сигурно би била твърде проста и убедителна, както сѫ прости и велики основнитѣ права на човѣка и на народитѣ.

Срещу краль Александъръ, въ своето сърдце, много пѫти е стрелѣла съ своитѣ най-дълбоки чувства, съ своя свещенъ гнѣвъ, не една майка, а стотици хиляди майки въ Югославия. Думитѣ на г-жа Радичъ* — „Да бѫде благословена рѫката на Черноземски“ — сѫ думи на милиони съпруги, майки и сестри.

Оставямъ накрай мрежата отъ дипломатически и политически сплетни и интереси, които въ всѣко време сѫществуватъ между голѣмитѣ и малки държави.

Държавитѣ, за които вестницитѣ на времето често писаха, че били отговорни въ връзка съ станалото въ Марсилия, сѫ бивали нѣкога противъ Югославия, нѣкога съ нея, сетне пакъ противъ нея и т. н. Само поробенитѣ си останаха неизмѣнно противъ Югославия. А Черноземски бѣ само съ поробенитѣ и съ никого другиго.

Ако той бѣше, напримѣръ, полякъ, — имайки наумъ раздѣлената между съседитѣ й Полша преди двеста години, — той би билъ въ биткитѣ съ Косцюшко, дори въ Америка; а билъ би — да можеше — и съ Понятовски при Наполеоновитѣ войни; и съ Пилсудски въ Първата свѣтовна война; и на Касино съ Андресъ — носейки въ себе мечтата си за свободната родина, въ момента потисната и страдаща.

Читателтъ ще намѣри приложение [59] отъ отзиви въ печата относно македонския въпросъ, положението на хърватитѣ и другитѣ потиснати отъ Югославия народи, появили се въ връзка съ станалото въ Марсилия.

Шумътъ и тревогитѣ срѣдъ дипломацията около разглежданото събитие набързо улегнаха. Оставаше факта, че съ смъртьта на краль Александъръ така наречената Югославия, по-точно сръбската Югославия, претърпѣ тежъкъ ударъ, който значително я раздруса. Ако не бѣха се появили и тогава политически инжекции отъ чужбина, трудно е да се вѣрва, че би се задържала на краката си. И то поради простата причина, че мнозинството отъ нейнитѣ жители и тогава не желаеха сѫществуването й.

*

За сръбскитѣ националисти не би трѣбвало да бѫде голѣма изненада случилото се въ Марсилия на 9 октомврий 1934 г., тъй като тѣ у дома си сѫ наказвали съ смърть нѣколко свои крале въ най-нови времена.

Два факта и две имена ще останатъ въ паметьта на широката маса, особено всрѣдъ южнитѣ славянски народи, въ връзка съ марсилското събитие, а именно — че е билъ убитъ единъ тиранинъ съ корона на главата, и че го е наказалъ Черноземски.

Може би и днесъ има хора, които ще разправятъ за разни политически комбинации, смѣтки, вѣроятности, които били приплитани въ акцията на Черноземски. Всичко това за него не е имало значение.

Нѣма да се спираме повече върху личностьта му. Ще споменемъ бѣгло, че презъ 1969 година италианската телевизия е предавала въ течение на близо половинъ часъ сцени отъ станалото въ Марсилия, придружени съ доста обяснения за живота на Черноземски и другаритѣ му хървати въ едно малко италианско село. Предавани сѫ били изявленията на жени и мѫже отъ селото; на хората, въ чиито домове сѫ квартирували; на тѣхни познати въ това полупланинско мѣсто. Нито единъ измежду тия интервюирани хора не е казалъ една лоша дума за своитѣ познати

* Тия думи ми съобщи нейниятъ синъ Владко, при среща въ Загребъ. Става дума за съпругата на хърватския народенъ водачъ Стйепанъ Радичъ.

отъ онова време, настанили се въ селото като бѣжанци. Всички сѫ ги хвалили за тѣхното почтено, кавалерско държание. Особено възторжено сѫ се изказвали мѫже и жени за Черноземски, когото сѫ наричали „булгаро“, „мълчаливецъ“, „проповѣдникъ на моралъ и на въздържание“, прекрасенъ човѣкъ“ и прочее.

Славата на Черноземски ще пребѫде, както и стремежътъ у човѣка къмъ свобода никога нѣма да изчезне.

ГЛАВА ОСМА

РЕВИЗИЯТА НА ДОГОВОРИТЂ

МНЕНИЯ ПРОТИВЪ ДОГОВОРИТѢ

Ревизията на договоритѣ за миръ трѣбваше да се направи по мирен начинъ. Иначе, тя би се наложила чрезъ сила. Първа отхвърли договора Турция, като разби гръцката армия въ Мала Азия. Великитѣ сили приеха свършения фактъ и одобриха Лозанския договоръ преди още да бѣха приложени плановетѣ имъ въ връзка съ турскитѣ територии, отредени въ околноститѣ на Парижъ.

Измежду пропагандитѣ противъ несправедливитѣ договори заслужава да се спомене изрично унгарската акция, водена отъ самата държава чрезъ съответни сдружения.

Нѣмайки никакви други срѣдства на разположение, македонскитѣ българи започнаха въоржжена борба, която на първо мѣсто означаваше апелъ за приложение на договоритѣ за малцинствата. Но, като липсваше всѣка воля за подобна стжпка отъ страна на победителитѣ, общественото мнение съ право причисли македонската борба къмъ общото движение, означено съ думата „ревизионизъмъ". Въ тоя смисълъ ВМРО е, може би, първиятъ ревизионистъ въ Европа съ пушка въ ржка.

Ако чл. 19 отъ Устава на Обществото на народитѣ се използуваше и по миренъ начинъ се пристжпѣше къмъ ревизията, щѣха да се избѣгнатъ всичкитѣ разрушения и страдания отъ втората голѣма война. Първо причинитѣ за тази катастрофа се криеха въ Парижкитѣ договори.

По-надолу следватъ нѣкои становища на вестници и общественици, както и на организации, относно ревизията на договоритѣ.

*

Загребскиятъ в-къ „Обзоръ" пише, че членътъ на лондонския Балкански комитетъ г. Ноелъ Бъкстонъ е направилъ обиколка на Македония и Добруджа. Следъ обиколката е направилъ едно изложение предъ Комисията върху непоносимото положение, въ което се намиратъ българскитѣ населения въ тия земи. Възъ основа на това изложение Балканскиятъ комитетъ щѣлъ да предложи и да поведе акция за ревизия на Ньойския договоръ за миръ. Комитетътъ решилъ единодушно да се присъедини къмъ тия, които почнаха акция за ревизия на другитѣ договори за миръ. („Мак. Трибуна", 6 окт. 1927 г., Индианаполисъ)

Водительтъ на Английската лейбъристка партия и бившъ министъръ-председатель, Рамзей Макдоналдъ, наскоро се завърналъ въ Лондонъ отъ една обиколка изъ държавитѣ на Срѣдна Европа. Напоследъкъ той държалъ речь, въ която предалъ на слушателитѣ си впечатления отъ тая часть на Европа и отъ опасноститѣ, които застрашаватъ сериозно мира, вследствие несправедливоститѣ отъ договоритѣ за миръ.

Между другото английскиятъ работнически водачъ заявилъ:

„Когато се сключваше мира победителитѣ се възползуваха отъ представената имъ възможность да наложатъ своитѣ условия върху нациитѣ, които тѣ победиха. Дипломатическото положение на последнитѣ и до днесъ си остава тамъ, кждето бѣ шесть месеци следъ края на войната. Но победенитѣ страни презъ всичкото това време увеличаваха своята реална сила. Ще дойде единъ моментъ, когато тѣ ще бждатъ въ положение да се обърнатъ и да кажатъ на своитѣ победители: „Безразлично, искате или не, ние нѣма да се подчиняваме

на известни точки отъ мирнитѣ договори, които вие ни насилихте да подпишемъ подъ принуда . . . .“

(Справка в. „Свобода или Смъртъ“, органъ на ВМРО, 3.I.1928)

*

Прибирайки се въ Лондонъ следъ тая обиколка, г. Макдоналдъ е държалъ речь на единъ банкетъ. Между другото е казалъ, че договоритѣ за миръ нѣмаше да съдържатъ много отъ притѣснителнитѣ за победенитѣ клаузи, ако бѣха подписани не веднага следъ войната, а три години следъ нея. Изказалъ се е, че се налага ревизия на договоритѣ.

(„Мак. Трибуна“, Индианаполисъ, 10 януарий 1929 г.)

Членътъ на Висшия сѫдъ въ Унгария, законоведътъ д-ръ Алекси де Боеръ, е направилъ тия дни — съобщава „Крисчанъ Сайънсъ Мониторъ“ отъ 5 февруарий 1929 г. — изявления предъ Бостонския клонъ отъ Дружеството за външна политика и казалъ, че договоритѣ за миръ отъ 1919 година трѣбва да се смѣтатъ като едностранни закони, наложени отъ победители надъ победени, и че тѣ трѣбва да се ревизиратъ: „Тѣзи договори не излѣкуваха старото зло на подчинение народностни малцинства — заявилъ висшия унгарски магистратъ, — а само замѣниха робството: сега други народностни малцинства сѫ поставени подъ иго“.

*

Английскиятъ либераленъ органъ „Дейли Нюзъ“ въ броя си отъ 26 мартъ 1929 г. печати, по поводъ опасноститѣ, които биха предизвикали нова война, статията отъ лордъ Ротърмиръ, въ която между другото се казва:

„Сѫщинската опасность за свѣтовния миръ възниква отъ ожесточението, създадено въ Централна Европа отъ ония малки „мирни договори“, самитѣ имена на които сѫ почти забравени въ Англия, макаръ че за народитѣ, угнетени отъ тѣхъ, тѣ сѫ вечни паметници на унижение и несправедливость. Никой наблюдателенъ човѣкъ не може да пѫтува презъ Централна Европа днесъ, или дори да изучава нейнитѣ забъркани политически граници по картата, безъ да схване безразсѫдството, съ което реални и жизнени интереси бѣха потѫпкани при това произволно и невежо разпредѣление на територииѣ. Всички естествени принципи на границитѣ бѣха отхвърлени. Новитѣ гранични линии нѣматъ никакво оправдание, било етнографско, географско или икономическо.

Нацията чака безпокойно английскиятъ държавенъ секретарь на външнитѣ работи да вземе инициативата за премахването на смъртнитѣ опасности, въ които сѫ поставили Европа грѣшкитѣ на мирнитѣ договори.“

Въ уводна статия органътъ на новото английско правителство — в-къ „Дейли Хералдъ“, отъ 28 юний 1929 г., пише:

„ . . . Да се говори за ревизия на договори все още значи да се събудятъ старитѣ страсти. За формална ревизия времето още не е дошло. И все пакъ ревизията вече иде.

Фактитѣ се оказаха твърде силни за дипломатитѣ и съставителитѣ на мира. Репарационнитѣ постановления напр., оставатъ по форма: репарационнитѣ реалисти на 1929 г. сѫ неизмѣримо далечъ отъ фантастичнитѣ репарационни намѣрения на 1919 година.

Не отъ най-малкитѣ е задачата на една нова дипломация да намѣри пѫтища и срѣдства за ревизиране и нагаждане на договоритѣ по начинъ различенъ отъ грубия и престѫпенъ методъ на войната . . . Такава задача е предвидена въ чл. 19 отъ устава на ОН. Но тя още не е била опитвана. И все пакъ — тя иде.“

*

„Има повече причини за война сега въ Източна Европа, отколкото презъ 1914 година“ — казалъ бившиятъ австроунгарски министъръ на външнитѣ работи, графъ Юлиусъ Андраши, на г. Джонъ Маккормикъ, кореспондента на „Ню-Йоркъ Таймсъ“, който се е срещналъ съ Андраши въ Будапеща и ималъ на 9 юний 1929 г. интервю съ него.

. . . Има ли следъ войната една държава — продължилъ г. Андраши въ тая часть на свѣта, която да не е безпокойна за своитѣ граници или да не е недоволна отъ тѣхъ?“

(„Мак. Трибуна“, Индианаполисъ, 13 юний 1929 г.)

*

Въ отговоръ на едно запитване отъ в. „Кьолнише Цайтунгъ“, който публикува въ броя си отъ 28 юний 1929 г. мнения на редица европейски общественици по договоритѣ за миръ, лордъ Робертъ Сесилъ, бившъ и предстоящъ делегатъ на Англия въ ОН, заявилъ:

„ . . . По-рано или по-късно ще стане належаще да се прибѣгне до членъ 19 отъ устава на ОН, така че договори, които сж останали или сж станали предметъ на незадоволство, да могатъ да се измѣнятъ.“

*

„Така е свѣтътъ. Това, което е право, не може да се скрие дори отъ ония, които сж измислили специални прикрития за него.

Лойдъ Джорджъ, известниятъ английски държавникъ, който заедно съ двама-трима още европейски политици, взе живо, активно и първенствуваще участие въ налагането на Парижкия миръ и въ новооснования тогава институтъ „Обществото на народитѣ“, преди известно време писа въ европейския печатъ статии, съ които казваше, че договоритѣ за миръ не могатъ да осигурятъ мира, понеже тѣ не сж били добри.

Ето сега пъкъ, въ Лондонъ, въ Камарата на общинитѣ, той е говорилъ на 4 декември т. г. съ много остъръ езикъ за голѣмия фалшъ на речитѣ, които се произнасятъ въ Обществото на народитѣ по въпроса за мира.

Голѣми събрания се устройватъ въ Обществото на народитѣ — казалъ той, — на които се говорятъ красноречия въ полза на мира, разоржжението и арбитража. Но ние не можемъ да разрешимъ този голѣмъ въпросъ съ ораторски заключения. Азъ не съмъ противъ ораторствуването когато си има мѣстото. Ораторствуването е газолинъ, но ние трѣбва да имаме сжщо и машината. Въ Женева има само газолинъ, а никаква машина. Въ резултатъ всичко отива въ въздуха и не остава нищо друго, освенъ миризмата.

Въоржженията и сумитѣ за въоржжения все повече се увеличаватъ. Народитѣ все още сж съ старитѣ си схващания и разчитатъ не на арбитражи и пактове, а на силата.“

(„Ню-Йоркъ Таймсъ“, 5 декември 1929 г.)

*

Въ една телеграма отъ Торонто, Канада, до в. „Крисчанъ Сайънсъ Мониторъ“ отъ 28 юний 1930 г. се съобщава за нѣколко речи, произнесени на международния конгресъ за религиозно възпитание, състоялъ се въ Торонто.

„Описвайки условията, сѫществуващи днесъ въ Европа — казва се въ телеграмата — Джеймсъ Кили, отъ Глазгоу, каза, че семената на подозрителность, които причиниха безпокойства, бидоха посети въ България и Югославия; и само чрезъ задружни усилия за ревизия, отново обсѫждане на Трианонския договоръ, би могло да се внесе справедливость за народитѣ на Балканитѣ.“

*

Джонъ Маккормикъ въ дописка отъ Прага до „Ню-Йоркъ Таймсъ“ отъ 29 юний 1930 г., разглеждайки проекта Брианъ за Европейски съединени щати и държането на Малкото съглашение, казва:

„Европа днесъ е раздѣлена почти на две равни части — едни, желаещи да се запази днешното териториално положение и други — да го промѣнятъ. Между вторитѣ е и Италия, която се явява като врагъ на Франция. Ревизионисти сѫ: Италия, Германия, Австрия, Унгария, България и Албания съ население всичко 126,000,000. Противъ тѣхъ сѫ — за запазване на статуквото: Франция, Полша, Чехословакия, Румъния и Югославия съ около 4,000,000 души по-малко.

Ревизиониститѣ гледатъ на плана Брианъ като на срѣдство за поддържане на статуквото. Англия, вижда се, че се е откѫснала отъ континенталнитѣ условия; а Русия не се смѣта, тъй като тя стои резервирана до като не е настѫпила обща опасность.“

*

На „Крисчанъ Сайънсъ Мониторъ“ отъ 2 юлий 1930 г. телеграфиратъ отъ Букурещъ:

„На единъ банкетъ, даденъ тукъ на 30 юний 1930 г. въ честь на министъръ Маринковичъ, се произнесоха речи отъ Маринковичъ и отъ румънския външенъ министъръ Миронеско, въ които подчертаха светостьта на договоритѣ за миръ. Тѣ заявиха, че всѣко посегателство за измѣнение на тия договори ще означава нова свѣтовна катастрофа, която до сега биде отстранена отъ тѣсното сътрудничество на членоветѣ на Малкото съглашение.

Миронеско каза, че основата на такова сътрудничество е прилагане на справедливостьта, осветена съ договоритѣ отъ 1919 година; посегателството срещу нея би означавало експлозия.“

В-къ „Ню-Йоркъ Таймсъ“ отъ 13 юлий 1930 г. печати дълга статия съ подробенъ и остъръ анализъ на политическото положение въ Европа. Ето извадки отъ нея:

„ . . . Самитѣ договори, които начертаха постановленията на договора за ОН, отбелязаха съ двойна черта линиитѣ, които раздѣлятъ Европа на два лагера. Защото мирътъ, който тѣ отредиха, бѣ миръ на победители, единъ миръ наложенъ съ сила, единъ миръ, който трѣбва да се поддържа съ сила. Тъй като победителитѣ решиха да го поддържатъ, победенитѣ решиха да го премахнатъ.

Германия бѣ на чело на ония, които сѫ за ревизия на договоритѣ за миръ и за измѣнение на статуквото. Германия настоява, че германското разоръжение било извършено само като предварително условие за общо разоръжение. Вмѣсто да се разоръжаватъ, съседнитѣ ѝ държави увеличиха своитѣ въоръжения. Тъй, Германия остана обезоръжена всрѣдъ единъ тежко въоръженъ свѣтъ.

Австрийцитѣ съсрѣдоточиха своитѣ усилия за съединение съ Германия. Така тѣ се надѣватъ, чрезъ крайно пожертвуване на държавното си сѫществуване, да осигурятъ помощь за облекчение тежестьта на отдѣлнитѣ граждани, която изглежда, не може да се понася. Но дори и тази последна надежда имъ се отказа . . . .

Македония мина въ владение на други. България до сега не е получила обещаното ѝ пристанище на Бѣло море. И армията ѝ е така ограничена, щото не може да се съобрази съ исканията на съседитѣ

й да контролира собственитѣ свои крайно патриотически настроени граждани, които даватъ изразъ на своитѣ чувства чрезъ навлизане въ съседната територия.

Въ Германия, Австрия, Унгария и България искането за ревизия на договоритѣ е високогласно и непрекѫснато. Въ тѣхнитѣ граници 82 милиона души чувствуватъ, че животътъ имъ е стегнатъ въ клещи и щастието имъ е разрушено по начинъ, въ който не виждатъ никакво оправдание. Но това не е всичко. Преценявайки силата на незадоволенитѣ населения въ Европа, трѣбва да се прибави къмъ тѣхъ и още една страна. Това е Русия. Управителитѣ на Русия сѫ силно опозиционно настроени срещу сѫществуващето днесъ положение въ Европа.

Англия никога официално не е приела една политика за ревизия на договоритѣ. Британия не обича да говори за общи принципи. Тя предпочита да се занимава конкретно съ всѣки появилъ се случай споредъ изискванията на момента. Но като погледнемъ на усилията на Англия изобщо отъ войната насамъ, английската политика може да се каже, че е за ревизия на договоритѣ.

Две сѫ причинитѣ за това. Първо — тя е търговска държава и не намира за полезно да сведе до просяшка тояга своитѣ купувачи. Тя иска всички тѣ да напредватъ, за да купуватъ.

Другата причина е, че проучванията по отговорноститѣ за започването на войната бѣха следени внимателно отъ Англия. Известната теория, че Германия е отговорна за войната, намѣри осѫждане почти навсѣкѫде. Особено въ интелектуалнитѣ срѣди на Лейбъристпарти не смѣтатъ Германия за виновна. Но Англия, макаръ и ревизионна сила, не ще отиде да умре за ревизията на договоритѣ. Тя иска миръ и съвзимане, по-малко войни и повече търговия.

Франция смѣта договоритѣ почти за свещени и всѣко внушение за ревизия на тия договори — за богохулска ересь. И сега, съ плана на Брианъ за федериране на Европа се гледа първенъ да се гарантира сѫществуващето положение, да не се промѣни то въ нѣщо."

По-нататъкъ се говори за държавитѣ отъ Малкото съглашение като поддържници на френската теза по договоритѣ за миръ.

„ . . . До сега Италия съ своитѣ 41 милиона жители се смѣташе като поддържница на сѫществуващето положение. Но сега Мусолини, чрезъ парижкия в-къ „Пти Паризиенъ" казва, че преди да се възстанови спокойствие, трѣбва да се ревизиратъ договоритѣ за миръ, които сѫ основа на европейското отношение и по въпроса за федерацията на Европа.

Това изявление на Мусолини говори, че Италия позовава своитѣ бивши неприятели въ помощь срещу бившитѣ й съюзници.

Това показва, че ставатъ сериозни заплитания, застрашаващи мира въ Европа."

Речьта, която министърътъ отъ правителството на Германия, Готфридъ Тревиранусъ, произнесълъ въ Берлинъ за това, че ще трѣбва да се промѣнятъ източнитѣ граници на Германия, произвела извънредно силенъ ефектъ въ Франция и разтревожила крайно цѣлото френско обществено мнение, а не по-малко и официалнитѣ френски политически срѣди . . . Почти едновременно сѫ били извикани германскитѣ посланици въ Парижъ — отъ министъра на външнитѣ работи, Брианъ, и въ Варшава — отъ полския министъръ на външнитѣ работи, Залески, за да обърнатъ вниманието на своята държава, че съ подобни речи се подготвятъ само нови международни усложнения.

Вследствие на тая постѫпка отъ страна на Франция и Полша, Тревиранусъ, за да поясни мисъльта си и да отхвърли подозрението, че той става проводникъ на едно намѣрение на Германия да промѣнява границитѣ си чрезъ война казалъ, че самиятъ пактъ на ОН предвижда въ чл. 19, че Събранието на ОН може да покани членове на ОН да се пристѫпи къмъ ново разглеждане на договоритѣ за миръ, щомъ нѣкои точки отъ тѣхъ станатъ неприложими или застрашителни за свѣтовния миръ . . . .

Самата ревизия на договора за Франция означавала война. Това го е изтъкналъ Поанкаре и официозътъ в. „Танъ", произнасяйки се въ статии, че Германия много внимателно и съ свойствената си системность се стреми къмъ ревизия на Версайлския договоръ и че нейното намѣрение, даже и въ рамкитѣ на ОН, ще срещне отъ страна на Франция енергична съпротива . . .

(Справка „Мак. Трибуна", Индианаполисъ, 21 августъ 1930 г.)

*

Съгласно в. „Ню-Йоркъ Таймсъ" отъ 27 септемврий 1930 г. парижкиятъ вестникъ „Ла Волонте" публикувалъ единъ силенъ апелъ за ревизия на договоритѣ. Това е първиятъ гласъ въ френската преса противъ сѫществуващитѣ договори и политическитѣ кръгове въ Франция останали изненадани.

„Дали Европа желае или не, пише „Ла Волонте" — ревизията на договоритѣ за миръ все повече и повече става наложителна. Причината е лесно обяснима: договоритѣ за миръ създадени въ едно време, когато народитѣ бѣха още опиянени отъ кървавитѣ пари, когато треперѣха отъ омраза . . . . и се въодушевляваха отъ най-долни империалистически страсти. А миръ не може да се създаде съ варваризъмъ и омраза, но само съ разумъ, справедливость и истина. Това показва колко е наложителна ревизията на договоритѣ. Нито единъ договоръ не е вѣченъ и историята ни учи, че договоритѣ сѫ били измѣнявани съ сила или съ правото.

Факти, които налагатъ ревизията: 1. Незаконния характеръ на договоритѣ, наложени на победенитѣ, безъ да имъ се даде възможность да представятъ своитѣ възражения и 2. Признаването на Поанкаре, че не е била Австрия, която първа мобилизирала войскитѣ си презъ 1914 година.

Ако народитѣ знаятъ за ужаса на бѫдещитѣ войни, тѣ ще настояватъ за миръ, който не ще се постигне безъ ревизия на договоритѣ отъ 1919 година."

*

П. Филипъ пише отъ Парижъ до „Ню-Йоркъ Таймсъ" (3 юлий 1930) за интервюто, което Бенито Мусолини е далъ на представитель на в-къ „Пти Паризиенъ" въ връзка съ проекта Брианъ за федериране на европейскитѣ държави.

„Мусолини — казва П. Филипъ, — който на нѣколко пѫти отъ войната насамъ намекваше за нуждата отъ ревизия на договоритѣ за миръ, за да може Европа да се омиротвори, сега открито и решително поема водителството на европейското недоволство и то съ единъ тонъ, който смѣтатъ въ Парижъ обезпокоителенъ.

Основата на неговата теория е, че народитѣ, които излѣзоха победители отъ войната, не сѫ задоволени отъ победата и трѣбва да стане една обща ревизия на договоритѣ за миръ, като предварително условие за федерация.

Тѣзи му думи безспорно ще иматъ за последица поставянето на Мусолини начело на всички недоволни измежду победителитѣ въ Европа и създаване по тоя начинъ за първи пѫть едно разцепление между съюзнитѣ редове."

*

„Прага, 1 октомврий — Цѣла Централна Европа е развълнувана отъ изявлението на Масарикъ, че той съ готовность би приелъ ре-

визирането на унгарскитѣ граници. Най-много изплашена изглежда Полша, която се страхува, че ако се нарушатъ договоритѣ съ ревизирането на границитѣ между Унгария и Чехословакия, всички други граници, включая и полския коридоръ, ще трѣбва да бѫдатъ ревизирани. Тия изявления сѫщо сѫ наострили чехословашкитѣ шовинисти противъ Масарикъ; но докато тѣхниятъ в. „Народни Листъ“ се рѣзко противопоставя на изявленията на Масарикъ, другитѣ вестници се занимаватъ главно съ контраисканията, които въ такъвъ случай Чехословакия ще трѣбва да предяви. Най-важното отъ тия искания е да се продължатъ нейнитѣ граници на югъ отъ Братислава, за да се създаде единъ видъ коридоръ на Югославия.“

(„Мак. Трибуна“, Индианаполисъ, 9 октомврий 1930 г.)

*

„Свобода или Смърть“, органъ на ВМРО, въ броя си отъ януарий 1931 г., въ статия подъ заглавие „Краятъ на договоритѣ за миръ“, изнася следнитѣ факти:

1. Бившиятъ италиански министъръ-председатель Нити пръвъ заговори за ревизия на мирнитѣ договори.

2. Лойдъ Джорджъ следъ него заговори за ревизия.

3. Лордъ Ротърмиръ отпочна пропаганда за ревизия на Трианонския договоръ спрямо Унгария.

4. Графъ Апони въ Унгария открито повдигна въпроса за ревизия на Трианонския договоръ.

5. Мусолини, италианскиятъ министъръ-председатель, въ речи въ Флоренция, Милано и Римъ, заяви:

„Ревизията на мирнитѣ договори е отъ общоевропейски и свѣтовенъ интересъ; тя не е абсурдна, нито неосѫществима, защото е предвидена отъ устава на ОН; абсурдна е мисъльта, че тия договори могатъ да бѫдатъ вѣчни и неизмѣнни; единственото срѣдство да се омиротвори Европа е: да се поправятъ неправдитѣ, извършени въ Версайлъ.

6. Единъ французки социалистъ писа, че нѣма значение това, че въпросътъ (за ревизията) е опасенъ, а това, че е откритъ съ официална речь на една отъ държавитѣ-авторки на Версайлския договоръ и то победителка. Той заключава, че „по-добре е да поправимъ неправдитѣ, отколкото да се изложимъ на опасность отъ нова война.“

*

До излизащия въ Женева в-къ „Ла Маседоанъ“ е изпратилъ писмо английскиятъ депутатъ г. Бенъ Райли. Въ него е казано между другото:

„Драги Господине,

Като редовенъ и заинтересованъ читатель на „Ла Маседоанъ“ мисля, че вие трѣбва да бѫдете поздравенъ за Вашата предприемчивость и постоянство, съ които изнасяте предъ нациитѣ и правителствата на Европа исканията на балканскитѣ народи за най-пълно и най-либерално прилагане на малцинственитѣ договори . . .

Неспазването на договоритѣ е станало скандалъ и постоянна опасность за мира и човѣшкия прогресъ. Крайно време е демократическитѣ елементи въ всѣка западна страна да предприематъ постѫпки, за да се изнесе този въпросъ на предния планъ на международнитѣ работи, както сѫ разгледани въ Обществото на народитѣ. Ако засегнатитѣ национални правителства не приложатъ договоритѣ, то дългъ е на Обществото на народитѣ да предприеме независими

мѣрки за тѣхното прилагане.

Искрено Вашъ: Бенъ Райли
членъ на Парламента
(Камарата на Общинитѣ)
Лондонъ“

(За справка „Мак. Трибуна“, Индианаполисъ, 2 априлъ 1931)

Забележка: Бенъ Райли е роденъ въ Халифаксъ, Йоркширъ, 1867 година. На 23 годишна възрасть той бѣ убеденъ социалистъ и влѣзе въ Британската социалъ-демократическа федерация, като бѣ секционенъ секретарь много години подъ редъ. Въ 1893 г. той, заедно съ покойния Кйнъ Харди, основава независимата лейбъръ-парти, на която е членъ отъ тогава до сега. Отъ 1907 до 1925 година той бѣ членъ на националния съветъ на независимата лейбъръ-парти, като вземаше дейно участие както въ политическата, тъй и въ печатната работа на тая партия.

Въ 1922 г. бѣ избранъ въ парламента отъ текстилния градъ Дюсбъри, Йорширъ, като лейбъристки представитель. Въ сегашния парламентъ той работѣше като частенъ парламентаренъ секретарь на г-нъ Ноелъ Бъкстонъ, министъръ на земедѣлието, т. е. въ 1931 г.

Презъ последнитѣ години той ходи въ много отъ европейскитѣ страни, за да изучава на самото мѣсто както земедѣлскитѣ, тъй и малцинственитѣ въпроси. Въ 1923 година г-нъ Райли, заедно съ Ноелъ Бъкстонъ, членъ на парламента, направи специална обиколка въ България и, като резултатъ на това посещение, неговиятъ интересъ къмъ балканскитѣ страни се засили.

*

„Римъ, 9 априлъ 1932 г. — Върховниятъ съветъ на фашистката партия въ Италия, въ едно важно заседание подъ председателството на Мусолини, взе една резолюция въ полза на опрощаването на репарациитѣ и военнитѣ дългове, като първа стѫпка къмъ икономическото заздравяване на свѣта. Комюникето, дадено на представителитѣ на печата, съдържа петь главни препоржки за възстановяването на нормалното положение въ свѣта. Тѣ сѫ:

1) Разрешението на въпроса за репарациитѣ и военнитѣ дългове въ смисълъ, щото и еднитѣ и другитѣ да бѫдатъ опростени.

2) Премахване на прѣчкитѣ за международна търговия.

3) Разрешаване на икономическитѣ затруднения на дунавскитѣ и балканскитѣ страни.

4) Ревизия на договоритѣ за миръ и

5) Туряне край на постояннитѣ международни конференции.

„Мирнитѣ договори, казвало се въ комюникето, носятъ въ себе си безпокойство и една нова война. Главниятъ съветъ на партията препоржчва, тѣ да бѫдатъ ревизирани отъ ОН. А честитѣ международни конференции, продължавало комюникето, пълнятъ хората съ фалшиви надежди, които почти винаги биватъ последвани отъ все по-голѣми разочарования.“

(„Мак. Трибуна“, Индианаполисъ, 14 априлъ 1932 год.)

*

Американскиятъ сенаторъ Бора въ в. „Съндей Експресъ“ отъ 16 априлъ 1933 година казва:

„По мое мнение всѣка програма за свѣтовно изграждане не може да отмине съ мълчание въпроса за ревизията на договоритѣ. Ние разискваме съ години върху обезоржжението. При това, никакво обезоржжаване не е възможно ако така наречените договори за миръ останатъ въ сила.“

*

Френската лига за правата на човѣка въ Ирви на 18 ноември 1933 година е имала заседание, на което е говорилъ голѣмиятъ приятель на Македония г. Жоржъ Десбонъ. Събранието е гласувало резолюция, въ която между другото се пише и следното:

„Членоветѣ на Лигата за правата на човѣка, събрани на 18 ноември 1933 г. въ общината на Ирви (Сена), следъ като изслушаха г-нъ Десбонъ, денонсиратъ веднъжъ за винаги Ньойския договоръ, като го смѣтатъ за една отъ главнитѣ прѣчки за установяването на траенъ миръ и братство на Балканитѣ.

Тѣ отправятъ своитѣ най-искрени чувства и симпатия къмъ емигрантитѣ отъ Добруджа, Тракия и Западнитѣ покрайнини на България. Тѣ се присъединяватъ напълно къмъ българския народъ и къмъ грижата му да уреди грѣшкитѣ и несправедливоститѣ на Ньойския договоръ по законенъ и миролюбивъ начинъ.

Тѣ изпращатъ на македонцитѣ своята най-топла и предана братска обичь. Веднъжъ за винаги тѣ протестиратъ противъ разпокжсването на Македония на три части. Тѣ поздравляватъ паметьта на всички македонци, паднали за освобождението на своето отечество.

Тѣ декларираатъ, че най-бързата работа, която трѣбва да се извърши, за да се установи мирътъ въ близко-източна Европа, се състои отъ това — да се наложи на държавитѣ, които държатъ чужди малцинства, да почнатъ да зачитатъ правата на малцинствата така, както тѣ имъ сж признати и санкционирани отъ Обществото на народитѣ. Тѣ се обявяватъ здраво и за винаги привързани къмъ свещения принципъ на справедливостьта, който повелява на всѣки народъ да разполага свободно съ себе си.“

*

Твърде известниятъ швейцарски журналистъ, редакторъ на „Журналъ дьо Женевъ“, г. Вилиямъ Мартенъ, въ редица конференции се е изказалъ за ревизията на договоритѣ. Ето извадка отъ неговитѣ схващания:

„Никой договоръ не е билъ и не може да бжде вѣченъ. Още помалко сж трайни договоритѣ, които изразяватъ едно изкуствено положение. Тъкмо такива сж въ много пунктове договоритѣ отъ 1919 година. Тѣхната ревизия е неизбежна и необходима. Въ сжщность тя е вече започната и се извършва предъ нашитѣ очи, каквото и да е упорството на победителитѣ и особено на нѣкои отъ тѣхъ. Това движение продължава и нѣма да спре, докато не бждатъ измѣнени договоритѣ въ всички ония постановления, които не намиратъ оправдание въ съвѣстьта на народитѣ.

Днесъ е ясно, че единственіятъ човѣкъ, който въ 1919 година е ималъ ясна представа за положението на Европа, това бѣше председательтъ Уилсонъ. Но, пазейки преди всичко своя планъ за създаването на Обществото на Народитѣ, той биде принуденъ да направи много отстжпки на една друга мистика: на мистиката на силата и победата.

Капиталниятъ въпросъ сега е дали ревизията на договоритѣ ще се извърши по миренъ начинъ, или неминуемо ще се стигне до нови сътресения и война. Членъ 19 отъ устава на ОН., който предвижда мирната ревизия на договоритѣ, е най-великата политическа придобивка на нашето време. За жалость, така, както е редактиранъ този членъ, не е намѣрилъ до сега приложение, а може и да се окаже неприложимъ. Неговото измѣнение, прочее, се налага като една върховна необходимость за мирното развитие на Европа."

(„Мак. Трибуна", Индианаполисъ, 12 януарий 1933 г.)

*

„Будапеща, 5 януарий 1934 г. — Снощи бившиятъ премиеръ графъ Бетленъ произнесе една речь на едно частно събрание, на което присѫтствуваха видни политици и литератори. За пръвъ пѫть унгарскиятъ държавникъ е поставилъ конкретно исканията за ревизия. Ревизията може да бѫде постигната единствено на Уилсоновитѣ принципи за самоопредѣление на народитѣ. Той посочи точкитѣ, съ които унгарската програма трѣбва да иска ревизията на Трианонския договоръ."

*

Образуванъ е билъ единъ новъ студентски фронтъ, който ще има за цель да се бори срещу договоритѣ за миръ и срещу прекрояването картата на Европа. Първиятъ учредителенъ международенъ конгресъ се е състоялъ въ София. Между другата работа, международниятъ конгресъ е приелъ и следната резолюция:

„Албанската, българската, германо-австрийската, хърватската, македонската, украйнската и унгарската академическа младежь заявява, че тя не признава потисначеската политическа система създадена отъ международнитѣ договори и че тя ще се бори срещу нея съ всички срѣдства . . .

Основавайки се на необходимостьта за гарантиране мира, университетската младежь не вижда друго срѣдство срещу денационализаторското страшилище освенъ отказа на послушание отъ страна на потиснатитѣ спрямо потисницитѣ.

Университетската младежь прави единенъ фронтъ въ борбата за справедливость за народитѣ и поканва всички онѣзи, които желаятъ мира и истината да се присъединятъ къмъ нея, за да се замѣни съ единъ справедливъ редъ хаосътъ създаденъ въ Европа отъ договоритѣ."

(Известието бѣ предадено въ много вестници. Има го и въ „Македонска Трибуна", Индианаполисъ, отъ 3 августъ 1933 г.)

***

Несправедливитѣ договори, които приключиха Първата свѣтовна война, не бидоха премахнати по миренъ начинъ. Както голѣмъ брой предвидливи хора бѣха предсказали — стигна се до Втората свѣтовна война.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение № 1

КАКЪ СРЪБСКАТА ВЛАСТЬ СЪСИПВАШЕ ПО-ЗАМОЖНИТѢ МАКЕДОНСКИ БЪЛГАРИ, ОБИРАШЕ НАРОДА И ОБЛАГОДЕТЕЛСТВУВАШЕ ПРИШЪЛЦИТѢ СЪРБИ

(По разказа на Т. Крайничанецъ*)

Сърбитѣ почнаха по икономически пѫть да разоряватъ по виднитѣ семейства, по различни начини.

Данъчната система на сърбитѣ е такава, че не я разбиратъ и самитѣ данъчни чиновници, които я прилагатъ. А първиятъ начинъ за провеждането на икономическия тероръ въ Македония е данъкътъ. Въ една и сѫща данъчна книжка, на когото и да било се вписватъ данъци за свещеника, за кулукъ, личенъ данъкъ, за лична безопасность и др. Ще дамъ нѣколко примѣра отъ Скопйе:

Фирмата Коце Митовъ, която имаше представителство на шапки съ годишенъ оборотъ 200,000 динара, плащаше: 60,000 редовенъ данъкъ, 15,000 динара за наемъ и 6,000 динара персонални разноски. Фирмата бѣ принудена да ликвидира и Митовъ, който работеше отъ 30 години, сега работи у дома си, колкото да изкара хлѣба си, а въ сѫщото време пришълцитѣ отъ Стара Сърбия, съ сѫщия оборотъ плащатъ по 5,000 динара всичко.

Атанасъ Божковъ, бакалинъ, съ капиталъ 15,000 динара, плаща годишно 7,000 динара данъци, а единъ пришълецъ отъ Враня, който работи съ 50,000 динара плаща 7,000 динара данъци, има кредитъ предъ народната банка 30,000 динара и не си е платилъ данъцитѣ отъ 8 години. Божковъ не бѣше ги платилъ за едно тримесечие, конфискуваха стокитѣ му и му наложиха глоба 3,000 динара.

Здравевъ, известна търговска кѫща, плаща 100,000 динара данъкъ на деклариранъ капиталъ 1,000,000 дин. и годишенъ оборотъ 5,000,000 динара, а печалбитѣ сѫ крайно малки, защото артикули като сольта, захарьта и газьта сѫ монополизирани и печалба се предвижда само три на сто.

Въ сѫщото положение се намиратъ фирмитѣ на Чокатовъ, бр. Никифоръ и Иванъ Костови, Андрей Цупевъ и др. По тоя начинъ бѣха съсипани фирмитѣ на бр. Атанасови, бр. Пиперкови, бр. Кючукъ-Петрови, семействата на които сега буквално гладуватъ.

Съдържателтъ на хотелъ „Бристолъ“, Владимиръ Богдановичъ, шумадиецъ, влезе като членъ на данъчната комисия и наложи на собственицитѣ на хотелитѣ „Москва“ и „Балканъ“ — Доротей Стояновъ и Антонъ Петровъ, такива грамадни данъци, че въ една година тѣ бѣха съсипани. Двамата плащаха само порезъ безъ върхнини и др. по 80,000 динара или общо по 160,000 динара и бѣха принудени да напуснатъ хотелитѣ си, още повече, че Жика Лазичъ бѣ забранилъ на всички чиновници да посещаватъ локалитѣ. Семейството на Тодоръ Стояновъ сега живѣе отъ милостиня.

Аптекаритѣ Бабайчевичъ, Йовановичъ и Ристичъ — тримата сърби, сѫ взели въ ржцетѣ си всички търгове и плащатъ минимални данъци при годишенъ оборотъ 3-4 милиона динари, само 6-7 хиляди динари. Македонецътъ аптекарь Нишанджиевъ отъ Кочани плаща 30,000 дин. данъкъ, Петъръ Прокопиевъ — 40,000 динара, оборотъ по 150,000 динара.

На македонци, свършили фармация, не се дава концесия, а биватъ настанявани на работа при сръбски аптекари, какъвто е случаятъ съ Драганъ Михайловъ отъ Велесъ, Димитъръ Трайковъ и др. Аптекаритѣ сърби не сѫ дипломирани. Въ Велесъ нѣкой си Станоевичъ дошелъ голъ и въ три години направилъ състояние отъ нѣколко милиони съ кѫща, магазинъ и пр., а македонецътъ аптекарь Карпузовъ едва се прехранва. Повече отъ 25 души македонци лѣкари отъ две години сѫ безъ работа. Свършилитѣ други клонове на висшето образование могатъ да получатъ служба само въ Шумадия или Черна-Гора, а като искатъ работа въ Македония, биватъ преследвани на всѣка крачка.

Интелигентнитѣ македонци, които не служатъ на сърбитѣ, плащатъ тежки данъци. Братята Калайджиеви сѫ обложени съ 200,000 динара годишно, бр. Чкотрови съ 240,000 дин. годишно. Изобщо числото на безмилостно ограбвани мѣстни жители е безкрайно. За да се получи най-дребно удостовѣрение или услуга, трѣбва да се платятъ всички данъци. За македонцитѣ въ Щипъ, Велесъ, Струмица и Прилепъ има нареждане данъцитѣ да се събиратъ веднага по екзекутивенъ начинъ — продаватъ се стоки, покѫщнина и кѫщи на безценица. Въ Сърбия и Черна-Гора данъцитѣ не се събиратъ отъ десеть години.

Преди нѣколко месеци Йорданъ Трайковъ отъ с. Беши, Скопски окржгъ, продалъ

---

* Т. Крайничанецъ бѣ живѣлъ и работилъ години подъ редъ при сръбския режимъ. Сведенията му бѣха публикувани въ македонскитѣ вестници въ България, както и въ броя отъ 5 октомврий 1933 г. на „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ.

на пазара една коза, 3-4 кгр. вълна и две оки афионъ, които приготвилъ за зестра на дъщеря си, която щѣла да се вѣнчава на следната недѣля. При с. Душаново 3-4 бирници съ нѣколцина стражари спрели него и дъщеря му съ викъ — „горе ржцетѣ“ и съ насочени къмъ тѣхъ пушки, арестували ги, обискирали ги безсрамно, до голо, взели паритѣ и въ безсъзнание ги оставили въ данъчното управление.

Следъ день-два въ селото пристигналъ данъченъ агентъ да иска още пари и понеже Йорданъ Трайковъ нѣмалъ достатъчно, продалъ му кравата и покжщнината на безценица — за 2,000 динара и по тоя начинъ му взелъ 8,000 динара. Сватбата била отложена съ горчиви сълзи.

Въ Радовишъ единъ селянинъ донесълъ за продажба 4 кгр. афионъ, но не посмѣлъ да вземе пари отъ търговеца, защото го било страхъ, че на улицата ще му ги вематъ данъчнитѣ чиновници и стражари; и помолилъ търговеца да му ги пази, та като има нужда да взима по малко.

За да нанесатъ още по-жестокъ и катастрофаленъ ударъ на търговцитѣ, сърбитѣ започнаха да основаватъ чиновнически кооперации; на безценица купуватъ произведенията на селянитѣ, които сж принудени да продаватъ на всѣка цена, за да си платятъ данъцитѣ. Начело на тия кооперации сж поставени сърби отъ Сърбия или Черна-Гора, хора, които не сж можали по честенъ пжть да си осигурятъ екзистенцъ-минимумъ за животъ и се стоварватъ на врата на македонцитѣ. Това е вториятъ начинъ на тероръ.

Третиятъ начинъ за асимилация е една глупава идея на Жика Лазичъ. Той почна да заселва въ Македония отъ Сърбия и Черна-Гора цѣли семейства, на които помага морално и материално. Народната и ипотекарната банка сж отворили за тѣхъ каситѣ си и имъ помагатъ въ всички нужди. Доведоха търговци отъ Враня, Нишъ, Лѣсковецъ, като Сотировичъ, Диторица, Ристичъ, Байковичъ, Поповичъ, Стаичъ, Костичъ и др., които веднага получиха кредитъ 400,000—500,000 динара, даже и до два милиона, и тия хора сж въ пълна услуга на властьта . . . Тѣ сж въ управитѣ на търговскитѣ камари, на „омладината“ и всички стопански и шовинистически организации. Тѣ не плащатъ данъци, врѣхнини.

Въ Скопйе имаше две модерни печатници — на Крайничанецъ и на В. Димитровъ. Обложиха ги съ тежки данъци, а презъ 1926 година Жика Лазичъ направи да се достави печатница за банството, която струва около два милиона динари само постройката, а машинитѣ много повече. Тая печатница служи само за пропаганда, за приближаването на македонскитѣ българи къмъ сръбската книжнина. Директорътъ й Д. Мартиновичъ, форменъ пияница, пропадналъ печатарски работникъ отъ Бѣлградъ, получава 18,000 динара месечна заплата. За да нанесе ударъ на нашитѣ печатари, почна да печати безплатно държавнитѣ поржчки, а частнитѣ — на цена по-низка отъ костуемата. Така е, защото Жика Лазичъ дава отъ фондоветѣ на министерството си за издръжка на органа на бановината, вестникъ „Вардаръ“ — 2 милиона динара и 300,000 динара дава бановината. А „Вардаръ“ се пласира въ цѣлата бановина въ 600 броя.

Имаме двама братя сърби търговци въ Скопйе, които отдавна трѣбваше да фалиратъ, но Народната банка имъ отпусна 1,500,000 динара, следъ което тѣ избѣгаха. Данаило Тохачъ, за да не пропадне, получи 500,000 дин., Владе Богдановичъ 1,300,000 динара; Владе Янковичъ — 500,000 дин., председателтъ на търговската камара Хаджи Патроновичъ Михайло получи 3 милиона динара.

Милорадъ Ристичъ, калфа и обикновенъ слуга отъ Бѣлградъ, сега има грамаденъ магазинъ и кредитъ отъ 800,000 динара; Михайло Сотировичъ, пропадналъ търговецъ отъ Враня, бившъ фурнаджия, получи изключителното право да изнася житото. Стояновичъ, Дипорозъ и Голочевичъ, бивши фурнаджии, сега сж милионери съ голѣми кредити. Тѣ сж доставчици на армията. Тома Поповичъ, Тасо Стаичъ, обикновени слуги, сж членове на търговската камара, а вториятъ и членъ на народната банка.

Нашитѣ търговци, доскорошни милионери — бр. Пиперкови, Атанасови, Кючукъ-Петрови, Асѣнъ Накови, Здравеви, Шулеви и др. пропаднаха, както казахъ.

По линията Велесъ—Прилепъ наши селяни работятъ за 8-10 динари дневно.

Въ Македония понастоящемъ се събиратъ най-голѣми данъци. Тютюнътъ се закупва отъ държавата по три динара. Тамъ се трупатъ чиновници, за да плячкосватъ, грабятъ като яничари и живѣятъ на гърба на мѣстното население.

Какво дава Македония на Сърбия

500,000,000 динара данъци; 80,000,000 дин. бановински такси; 3 милиона отъ налогъ върху тютюна; 100,000,000 отъ опиумъ, който се купува отъ властьта по 280 динара килограма, а се продава въ страни, кждето се произвежда морфинъ, по 1,300 динара; отъ пашкули 50,000,000 динара; приходи отъ жито и пр.

Съ срѣдствата на македонското население сж построени въ Македония 3,000 жандармерийски постове, военни клубове за развлечение на сръбскитѣ офицери, и други подобни постройки. Само за военния клубъ въ Скопйе сж похарчени 40 милиона дина-

ра. Скопйе, кждето сж струпани почти всички военни резервни части, има изгледъ на окупиранъ градъ.

Грабейки така жестоко населението, сърбитѣ не сж направили нищо за него. Премахнати сж почти всички гимназии като гевгелийската, струмишката, велешката, прилепската, охридската и щипската. Въ цѣла Македония понастоящемъ има гимназии само въ Скопйе, Битоля и Тетово.

Много видни и заможни фамилии, които сж имали смѣлостьта открито да манифестиратъ своя български произходъ, сж съсипани икономически. Единъ отъ най-новитѣ примѣри за това е видниятъ скопски търговецъ Анте Петровъ, чийто синъ бѣ единъ отъ обвиняемитѣ по процеса на скопскитѣ студенти.

Родоначалникъ на този икономически гнетъ е Жика Лазичъ, който смѣташе по този начинъ, чрезъ стопанското разоряване на населението, да сразi гордия духъ на българитѣ.

Обаче, въпрѣки тѣзи страдания, братята ни въ поробеното отечество сж съ здравъ духъ, чакайки съ твърда вѣра часътъ на своето спасение.

*

Приложение № 2

ИНСТРУКЦИЯ ЗА ДЕЙСТВИЯТА НА СРЪБСКИТѢ ЧЕТИ ВЪ СЛУЧАЙ НА ВОЙНА

„Настжплението въ бждеще ще се сблъсне веднага съ фанатизирани и крайно враждебни намъ маси. Затова цѣлата боева дейность трѣбва да се развива по начинъ различенъ отъ оня въ войнитѣ презъ 1912-1913 г., когато нашитѣ войски и чети срѣщаха навсѣкжде братски по кръвь и раса населения и добиваха отъ тѣхъ материална и морална подкрепа — това твърде много улесни дейностьта на четитѣ и позволи да се причинятъ на противника загуби по-голѣми, отколкото можеха да се очакватъ.

Кама, кръвь и разрушение трѣбва да показватъ пжтя, по който сж минали четитѣ: не любовь, а страхъ трѣбва да се внуши на неприятеля — тази е основата върху която трѣбва да се гради славата на четитѣ.

а) Широкото разпространение на патриотическата литература — задача на Министерството на просвѣщението, на Постоянното бюро при Щаба на армията и на частната инициатива. Тази литература трѣбва да обгърне нашата история презъ периода на нашитѣ победи и нашето робство. Тукъ влизатъ и нашитѣ пѣсни за хайдутитѣ; подвизитѣ на нашитѣ знаменити хайдути и пр.

б) Пропаганда въ военнитѣ и граждански учреждения, младежкитѣ организации и пр.

в) Организацията и развитието на тази важна пропаганда трѣбва да се остави на частната инициатива и на върховната народна отбрана, на съюза на учителитѣ и професоритѣ, на клуба на сръбскитѣ сестри и всички културни сдружения.

г) Кинематографитѣ, статиитѣ на нашия ежедневенъ печатъ, на периодическия печатъ. Разпространението на нашитѣ патриотически емблеми за символизиране на нашитѣ национални срѣдства, като: гусла, пушка, бомби и пр.

Попълване на четитѣ ще става отъ избрани между войницитѣ момчета, които да отговарятъ на следнитѣ физически и морални качества: здрава кръвь, физически годни да носятъ всички несгоди въ войната, здрави дробове и стомахъ, мускули развити и здрави зжби, умствено развити, хитри, волеви, упорити, енергични, кръвожадни и безскруполни, за да могатъ да бждатъ пригодни да изпълнятъ всѣкаква задача — и въздържателни. Други качества особена роля не играятъ.

Тѣзи сжщитѣ качества се изискватъ и отъ подофицеритѣ.

Отъ офицеритѣ се изискватъ сжщитѣ качества, съчетани съ голѣма енергия, възвишени чувства, характеръ и широка култура.

Щомъ последва нуждната заповѣдь, въпроснитѣ чинове ще бждатъ изпратени въ . . . . . ., за да следватъ курса по водене четническа война.

Съгласно сведенията, които се иматъ, съ сигурность може да се приеме, че въ известни държави се намиратъ множество лица, които сж подъ ефекта на пораженството, на антимилитаристическата пропаганда . . . Пропагандата трѣбва да бжде използувана съ една крайна активна дейность за сломяване бойния духъ на неприятелската войска и население и да има за цель да възбужда низкитѣ инстинкти, които лежатъ въ дъното на душата на всѣки народъ и които се проявяватъ само въ изключителни обстоятелства. Тѣзи инстинкти сж: омраза на беднитѣ класи противъ богатитѣ. Тази точка е отъ особена важность за известни съседни държави, гдето голѣма часть отъ населението принадлежи на умствения пролетариатъ, на селянитѣ и работницитѣ. Доказателство за тази омраза е бунтарството на селянитѣ противъ богатитѣ и благороднитѣ. И въ това отношение имаме примѣри въ историята на нашитѣ съседи. За това е нуждно щото четитѣ, подъ предлогъ да помагатъ на беднитѣ класи, да поведатъ борбата противъ благороднитѣ и богатитѣ, противъ офицеритѣ и чиновницитѣ. Да се изтъква, че интелектуалнитѣ класи се обръщатъ къмъ народа само въ тежки моменти, за да предпазятъ себе си и имотитѣ си и да продължатъ следъ това да си живѣятъ въ мързелъ и разточителство. Да се внуши на селянина, че той нищо нѣма да спечели, ако държавата му победи, или не победи; че той ще си остане вѣчно селянинъ, неграмотенъ, за да работи въ полза на богатитѣ и благородницитѣ.

Да се внуши на селянитѣ, че емигрантитѣ трѣбва да живѣятъ въ странство, само защото искатъ да освободятъ селянитѣ отъ ярема на управляващитѣ класи.

Да се внуши на народа, че ние не идемъ да воюваме срещу него, а да го защитимъ отъ потисничеството на управницитѣ му, които искатъ и насъ да поставятъ подъ своя яремъ, за да ни потискатъ и експлоатиратъ.

Да се изтъкне, че неприятелската армия е само единъ инструментъ въ ржцетѣ на богатитѣ, за да държатъ подчиненъ народа и за да могатъ спокойно да

управляватъ.

Да имъ се обещае (на селянитѣ), че щомъ изгнаницитѣ (емигрантитѣ — наша бележка), се завърнатъ, ще въведатъ едно управление на свобода за селянитѣ по образеца на нашата държава и че ще се пристѫпи къмъ раздаването на земята на всички богати, по начинъ, щото всѣки селянинъ да има свое абсолютно владение, за да се изхранва и използува благата, на които сега се радва само управляващата класа; че отнимането земята отъ богатитѣ е справедливо, защото тѣ притежаватъ повече земя отколкото имъ е нуждно; че е справедливо да се отнеме земята отъ държавата; за да се уредятъ разни народни сдружения.

Да имъ се обещае пълна автономия на общинитѣ; да имъ се обещае премахване на административнитѣ ангарии и своеволия; отстраняването отъ длъжность на всички любимци на управляващата класа; да се обещаятъ изборни права на всички мѫже и жени надъ 20 години.

Тази пропаганда може да даде добри резултати, само ако се води много умѣло, за да не може да се разбере, че се инспирира отъ държавата съ враждебни замисли. Маситѣ трѣбва да останатъ съ убеждението, че пропагандата се води отъ лица, които сѫ загрижени само за доброто на страната. Поради това, необходима е голѣма предпазливость и дълбоко познаване на психиката на неприятелския народъ. Пропагандата трѣбва да бѫде засилена къмъ нашия фронтъ по начинъ да се постигнатъ онѣзи цели, които е било невъзможно да се постигнатъ отъ нашето орѫжие, а именно: сломяване и предаване на неприятелската армия, като последица на нейното разбунтуване.

Подпалване сеитбитѣ по полета и горитѣ; заразяване на водитѣ; избиване съ ножъ чиновницитѣ отъ всѣка категория — административни, пощенски и др.; избиване селяни, намѣрени по полето и тѣхнитѣ кучета вълча порода; избиване изолирани войници, офицери, часови; атентати противъ отдѣлни чиновници, генерали, щабове, важни политически лица. Всички тѣзи убийства да се вършатъ по начинъ, щото да не може да се узнае отъ кого, где и по какъвъ начинъ тѣ сѫ извършени. При такива случаи да се действува съ кама, като при жертвитѣ се оставятъ следи и знаци и емигрантски или комунистически, така щото народътъ да отдава на тѣзи срѣди извършенитѣ атентати.

Гореизложената въ резюме „инструкция“ е законъ и наредба за сръбскитѣ четници, но задължително трѣбва да я познаватъ и всички офицери и подофицери отъ сръбската армия.“

Приложение № 3

ДАННИ ЗА ТЕРОРА НА СРЪБСКИЯ (ЮГОСЛАВСКИ) РЕЖИМЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ (1918 — 1924 г.)*

В Е Л Е Ш К А О К О Л И Я

ВЕЛЕСЪ

Презъ 1920 г. е изчезналъ безследно Гечо Докурчевъ. Сираковъ Христо се е самоубилъ следъ жестоко изтезание. Тома Пойковъ умрѣлъ отъ изтезания въ затвора въ гр. Битоля.

Село БАНИЦА

Иванъ Радинъ е застрелянъ отъ властьта презъ 1919 г.

Село БИСТРИЦА

Умрѣлъ отъ изтезания въ затвора на гр. Битоля селянина Андре.

*

Кръсто Тодевъ, 35 годишенъ, Павле Чакревъ, 55 год., и Петре Мисковъ Миякотъ, 55 г., сж бити до смърть отъ потерата на убиеца на Илия Кушевъ.

Село БОГОМИЛА

Андрей попъ Арсовъ е убитъ отъ сръбския държавенъ бандитъ Бабунски презъ 1919 година.

Село ВЕТЕРСКО

Никола Мановъ умрѣлъ въ скопския затворъ презъ 1920 г. отъ изтезания.

Село ИВАНОВЦИ

Презъ 1920 г. е убито въ затвора едно турче.

Село ИЗВОРЪ

Миланъ Митковъ и Тево Греовъ сж убити отъ Бабунски презъ 1919 г.

Село КРАЙНИЦИ

Попъ Иванъ е убитъ презъ 1919 г. отъ Бабунски.

Село КРИВА КРУША

Гьошо Пановъ е убитъ като бѣглецъ въ балкана.

Село КЪРПИНО

Ванде Гюровъ е убитъ въ 1919 г. отъ Бабунски.

---

* Настоящиятъ списъкъ за терора надъ нашия народъ въ Македония подъ югославска власть е трети по редъ. Другитѣ два списъка се намиратъ въ книга втора съ мои спомени. Първиятъ по редъ се отнася до режима на Сърбия, преди тя да се разшири и вземе име Югославия.

Други сведения за терора се намиратъ и въ текста на тритѣ книги съ мои спомени (втора, трета и настоящата четвърта). Бѣгло нѣщо е загатнато за тоя тероръ и въ първата ми книжка „Спомени — Младини".

Даннитѣ, които изнасямъ, обаче, не сж дали цѣлостната картина на сръбскитѣ злодеяния въ нашата родина; тѣ сж многократно повече. Посоченитѣ отъ мене факти все пакъ биха могли да послужатъ като примѣръ, като характеристика за новото, много по-тежко робство, което сполетѣ българската народность, а въ голѣма степень и другитѣ народности, въ отечеството ни, следъ 1912 и следъ 1918 г.

Между лицата, посочени въ списъцитѣ, има и такива, които по нѣколко пжти сж понасяли бой, арести и затвори въ Сърбия и Югославия; а мнозина подиръ това сж и убивани. Така, броятъ на беззаконията и злочинствата пораства още повече. Има и цѣли села, въ които всички жители надъ 15 годишна възрасть, масово сж подлагани на побоища по два и по три пжти.

Казаното относно списъцитѣ, засѣгащи Югославия и Сърбия, се отнася и до Гърция.

Село ЛОКВИЦА

Арсо Йовевъ, 50 годишенъ, заловенъ като четникъ, както спѣлъ, на 10 мартъ 1923 година и застрелянъ въ Скопйе. Той е борецъ отпреди Илинденското възстание. Писано е за него въ книга втора съ спомени отъ автора.

Село ОРѢХОВЪ ДОЛЪ

Презъ 1920 г. е билъ осѫденъ на 15 години затворъ селянина Димко, 50 годишенъ. Лежалъ въ затвора Лепа Глава и по-късно (презъ 1928 г.) е билъ помилванъ.

Село ПАПРАДИЩЕ

Презъ 1919 година Миланъ Димовъ е билъ убитъ отъ Бабунски.

Село ПОДЛЕСЪ

Тео Чундевъ убитъ отъ Бабунски.

Село ПОПАДИЯ

Иванъ Дяковъ презъ 1919 г. е билъ убитъ отъ Бабунски.

Село СЪЛПЪ

Презъ 1923 г. е билъ осѫденъ на 15 години затворъ Лазаръ Димитровъ, заподозренъ въ убийството на шпионина Василъ Андоновъ. Амнистиранъ е билъ презъ 1924 г., но вследствие голѣмитѣ изтезания скоро умира.

За сѫщото подозрение сѫ били осѫдени на 10 години затворъ: Пане Петровъ, 35 годишенъ, и Йованъ Пановъ, 30 годишенъ; а Йорданъ Пановъ е билъ осѫденъ на 8 години затворъ. Сѫщо така е била измѫчвана, бита и арестувана Мария Георгиева Чолакова и мѫжътъ й Павле заради сѫщото.

*

Презъ месецъ мартъ 1924 г. властьта арестувала 20 души селяни, обискирала всички кѫщи въ селото, обвинени, че сѫ имали връзки съ Организацията. Арестуванитѣ селяни сѫ били вързани на едно вѫже и жестоко изтезавани.

Село ТЕОВО

Божко Плевенски убитъ отъ Бабунски презъ 1919 година.

ГЕВГЕЛИЙСКА ОКОЛИЯ

Село ГАБРЕВЦИ

Мито Христовъ, убитъ край селото на 17 юлий 1923 година. Лазаръ Христовъ затворенъ въ гевгелийския затворъ, задето „съдействувалъ“ на четницитѣ.

Село ГЪРЧИЩЕ

Ефремъ Петковъ е битъ и затворенъ въ гевгелийския затворъ „като членъ на ВМРО“ презъ 1919 г.

*

На 8 юлий 1923 г. сѫ бити и затваряни въ гевгелийския затворъ Атанасъ Христовъ, 58 годишенъ; Теохаръ Илиевъ, 28 г.; Василъ Стайковъ, 45 г.; Христо Томовъ, 27 г.; Стефанъ Дѣлевъ, 59 годишенъ.

На 20 юлий с. г. Фандакия Христова е била затворена въ гевгелийския затворъ, „задето съдействувала на четницитѣ“.

Село ГЯВАТО

Христо Дѣлковъ, 53 г. е битъ и умрѣлъ въ гевгелийския затворъ на 15 декемврий 1919 г. „като членъ на ВМРО“. Сѫщо така сѫ били арестувани на сѫщата дата Стоянъ Дѣлковъ, 35 г.; Мицо Хаджиевъ, 58 г., въ гевгелийския затворъ.

Село МИЛЕТКОВО

Христо Стояновъ, 32 г., е билъ затворенъ въ гевгелийския затворъ на 20 юлий 1923 година.

Село МИРЕВЦИ

Спасъ Николовъ, 45 годишенъ, е билъ затворенъ съ цѣлото му семейство въ гевгелийския затворъ, задето „съдействувалъ на четницитѣ“.

Село СМОКВИЦА

Мито Илиевъ, 35 годишенъ, битъ и затворенъ въ гевгелийския затворъ на 18 юлий 1919 г. Сжщо Мицо Гавазовъ, 58 г. и Кирилъ Мицовъ, 28 годишенъ.

*

На 8 юлий 1923 г. умрѣлъ отъ изтезания въ гевгелийския затворъ Никола Ивановъ, 49 годишенъ.

ДЕБЪРСКА ОКОЛИЯ

Село ГАЛИЧНИКЪ

Йеронимонахъ Партений, игуменъ на манастира Св. Ив. Бигорски, е убитъ на 28 октомврий 1918 година.

Якимъ Томовъ, убитъ на 28 ноемврий 1923 г.

Село ГАРИ

Исай Трайковъ, убитъ на 24 юний 1923 г.

Село ЛАЗАРОПОЛЕ

Свещеникъ Павелъ Теодосиевъ, убитъ на 19 декемврий 1923 г.

Село ТРЕСОНЧЕ

Свещеникъ Апостолъ Мироновъ, убитъ на 24 юний 1923 г.

ДОЙРАНСКА ОКОЛИЯ

ДОЙРАНЪ

Гоце Бояджиевъ, 50 годишенъ, убитъ край Дойранъ на 12 октомврий 1923 г.

Село БАЛИНЦИ

На 25 септемврий 1923 г. сж затворени: Тома Пеновъ, 45 г.; Мито Атанасовъ, 52 г.; Глигоръ Митковъ, 56 г.; Вангелъ Илиевъ, 50 годишенъ.

Село БРАЙКОВЦИ

На 25 септемврий 1923 г. сж затворени: Мито Андоновъ, 35 годишенъ; Атанасъ Ташковъ, 38 г.; Иванъ Ташковъ, 32 г.; Андонъ Кировъ, 53 г.; Костадинъ Кировъ; 36 г.; Илия Петковъ, 55 г.; Иванъ Савовъ, 50 г. и Христо Марковъ, 44 годишенъ.

*

Убити на 15 октомврий 1923 година Милошъ Николовъ, 32 годишенъ и Мано Мицовъ, 51 годишенъ.

Село ВЛАДАЙ

Серафимъ Поповъ, убитъ край селото Свидовица, Струмишко, на 5 юлий 1923 г.

Село КАЗАНДОАЛИ

Бекиръ Пеливанъ, 60 годишенъ, затворенъ на 25 юлий 1923 година.

Село МОРВИНЦИ

Станко Илиевъ, затворенъ на 28 септемврий 1923 г. На сжщата дата сж затворени Стефанъ Димитровъ и Христо Стоевъ.

Село НИКОЛИЧЪ

На 20 септемврий 1923 г. сж затворени Мито Бакаловъ, 45 г.; Димитъръ Гайдаджиевъ, 30 г. и Христо Сапунджиевъ, 50 годишенъ. На 25 септемврий 1923 г. е затворенъ Гоно Петровъ, 52 годишенъ.

Село ПИРАВА

Дино Кафадаровъ, 48 г., и Андонъ Хаджиевъ, 50 г., сж затворени на 22 августъ 1923 година.

Село ПОПОВО

Тимо Христовъ, 32 г., и Георги Митовъ, 52 г., сж затворени въ струмишкия затворъ на 12 септемврий 1923 г.

Село ФУРКА

Христо Тончевъ и Иванъ Караивановъ, 21 г., сж били затворени въ струмишкия затворъ на 2 мартъ 1921 г.

*

Наке Христовъ, 46 г., осжденъ на смърть въ Кавадарци на 15 мартъ 1921 г. като членъ на ВМРО. На сжщата дата е убитъ край селото Христо Аговъ 51 годишенъ.

*

На 15 мартъ 1923 г. сж били затворени следнитѣ лица: Иванъ Гжлъбовъ, 48 г.; Никола Георгиевъ, 45 г.; Панде Говъ, 50 г.; Тодоръ Дѣлевъ, 38 г.; Анго Гоцевъ, 32 г.; Илия Паневъ, 26 г., и Христо Бързицовъ, 50 годишенъ.

*

На 15 августъ 1923 г. сж били затворени „като членове на ВМРО" следнитѣ лица: Димитъръ Ефтимовъ, 38 г.; Никола Ефтимовъ, 27 г.; Христо Дѣлевъ, 26 г.; Григоръ Марковъ, 50 г.; Христо Костадиновъ, 37 г.; Сократъ Костадиновъ, 25 г.; Христо Прошевъ, 50 г.; Василъ Илиевъ, 37 г.; Илия Анговъ, 40 г.; Никола Андоновъ; Василъ Дѣлевъ, 38 г.; Димитъръ Христовъ, 36 г.; Иванъ Христовъ, 27 г.; Костадинъ Ивановъ, 35 г.; Григоръ Манолевъ, 45 годишенъ.

*

Стоянъ Митевъ, 26 годишенъ, умрѣлъ въ затвора на 22 юний 1924 г. На сжщата дата сж затворени: Борисъ Заховъ, 30 г., и Христо Ефтимовъ, 38 годишенъ.

КОЧАНСКА ОКОЛИЯ

КОЧАНИ

Блаже Джиновъ е арестуванъ презъ есеньта на 1920 година. Блаже Джидровъ е арестуванъ и изтезаванъ на 2 декемврий 1920 г. Сжщо така сж били арестувани и бити: Спиро Симеоновъ, дърводѣлецъ, Хафъсъ Реджебъ Хаджи, Тодоръ Митевъ и Лазаръ Варадиновъ.

*

Презъ юний 1922 г. е битъ до смърть и обвиненъ, че билъ се срѣщалъ съ комититѣ Келъ Пано, търговецъ.

*

Тома Басановъ е сжденъ съ други петима на 20 юний 1924 г. и осжденъ на две години затворъ.

Презъ сжщия месецъ е битъ отъ Мино Станковъ младежътъ Стоянъ Симеоновъ. Счупени сж му били ржцетѣ и краката.

Махала БАБИЩЕ (ПОЛАКИ)

На 6 септемврий 1923 г. сж бити и изтезавани отъ група стражари, изпратени отъ Матковичъ лицата: Гена Атанасова, 17 годишна; Цвѣта Соколова, 16 годишна; Христо Арсовъ.

Село БАНЯ

Марко Данаиловъ, 18 г., и Янко Миновъ, влахъ, 38 г., сж бити на 29 декемврий 1920 г. отъ жандарми въ кочанския затворъ.

*

Презъ 1922 г. сж арестувани 130 селяни въ връзка съ откриването на четата на Панчо Михайловъ.

*

Илия Петревъ, 22 г., е битъ до смърть презъ юний 1923 година.

Село БУРИЛЧЕВО

Презъ октомврий 1923 г. сж изтезавани отъ Суджукаро: Атанасъ Стоименовъ, 45 годишенъ, който е билъ боденъ и съ щикове; Стоянъ Богатиновъ, 32 г., и Стоянъ Димитровъ, 35 годишенъ.

Село ВИНИЦА

Презъ 1921 година сѫ бити отъ четата на Бабунски: Стоянъ Козановъ, Ване Тосевъ, който останалъ 24 часа въ безсъзнание; Мише Папарата, за да каже кѫде е оръжието и архивата на Организацията; Методи Ивановъ, 25 годишенъ; Мирко Х. Терзийски, 28 г.; Борисъ Андрѣевъ, 25 г.; Лазо Георгиевъ, 28 г.; Мито Христовъ, Петъръ Велиновъ и Б. Стефановъ, задето пѣли български пѣсни. Владимиръ Атанасовъ е билъ арестуванъ и битъ заради брата си Ефтимъ, който билъ нелегаленъ. Тодоръ Цонето е битъ и осѫденъ на две години затворъ.

Село ГРАДЧЕ

Янко Стояновъ, 32 г., на 5 януарий 1921 г. е стрелянъ и раненъ въ корема.

*

Йорданъ Гл. Атанасовъ, 48 г., билъ е арестуванъ и жестоко битъ на 6 май 1924 г. Починалъ отъ побоя.

*

Баба Д. Стоименова е бита защото бандититѣ не били доволни отъ храната й.

Село ГЪРДОВЦИ

Михайиъ Шумановъ, 50 г., презъ есеньта на 1921 г. е битъ и затворенъ, заедно съ други осемь души, понеже били въ връзка съ четитѣ. Лазо Тасинъ, Георги Ивановъ, 25 г., и Лазаръ Пждаря, 38 г., сѫ били арестувани и жестоко изтезавани.

Село ЗЪРНОВЦИ

Тодоръ Митевъ, 35 г., е жестоко битъ презъ 1921 г., а следъ това успѣлъ да избѣга.

*

Презъ септемврий 1923 г. въ връзка съ убийството на шпионина отъ Щипъ Коце Шеретовъ, сѫ арестувани, бити и осѫдени на три години затворъ следнитѣ лица: Тодоръ Аджийски, 22 г.; Иванъ Доневъ, 35 г.; Иванъ Генинъ, 30 г., а Лизена Лазова, 24 годишна, е бита.

Село ИСТИБАНЯ

Риза Ефенди и Риза Ага сѫ арестувани и бити като членове на ВМРО.

Село КИТКАТА

Презъ май 1924 г. е битъ, отъ Църнилишки и подпоручикъ Стефо, Коста Михайловъ, влахъ. Сѫщо сѫ бити, обвинени, че давали приемъ на комититѣ и следнитѣ власи: Коста Митовъ, Станке Николовъ, Никола Георгиевъ, Мито Николовъ, 40 г., и Георги Щерьовъ, 50 годишенъ.

Село ЛЕСКОВО БЪРДО

Кръстана Апостолова е изтезавана на 10 февруарий 1921 г.

*

Изтезавани отъ жандарми на 8 януарий 1922 година Сребранъ Атанасовъ и Кръсто Стойковъ.

*

Презъ лѣтото на 1924 г. всички селяни сѫ бити и обвинени, че били въ връзка съ четитѣ.

Село ЛЕСКИ

Мино Цинцарски, 37 г., битъ на 28 дек. 1920 г. По-късно е пакъ битъ и затворенъ. Осѫденъ на 8 години затворъ.

Село ЛИСО БЪРДО

Богатинъ Сталниковъ е завлеченъ отъ Кр. Търговишки на 13 септ. 1921 г.

Село МОРОДВИСЪ

Петре Деяновъ е битъ и изтезаванъ отъ сръбски жандари, задето братъ му билъ

четникъ, на 15 авг. 1923 г. Презъ септ. 1924 г. умира вследствие побоя.

*

На 9 ноември 1923 г. е жестоко битъ отъ ренегата М. Суджукаро, Наумъ Кръстевъ, 22 годишенъ.

Село МОЯНЦИ

Разбойницитѣ Суджукаро, Циклевъ и Йорде сѫ убили, и ги насѣкли на кѫсове трима селяни въ горитѣ на сѫщото село, въ ноември 1923 г.

Село НЕБОЯНИ

На 21 окт. 1921 г. сѫ арестувани селянитѣ Стоянъ Рашковъ и Ефтимъ Боровобрѫдски. Последниятъ е билъ по-късно убитъ.

*

На 15 юлий 1922 г. е битъ отъ потера Мите Богатиновъ, а на 25 юлий с. г. е смазанъ отъ бой Георги Януловъ.

*

Презъ пролѣтьта на 1924 г. е битъ до смърть, вследствие на което умира, Симеонъ Арсовъ, 25 г., отъ махала Прадище.

Село НИВИЧАНИ

Презъ августъ 1919 г. е арестувана, затворена и малтретирана, задето мѫжътъ ѝ избѣгалъ въ България, Пистимия Стоянова, 47 годишна.

*

Презъ септ. 1922 г. сѫ арестувани и осѫдени следнитѣ лица: Филипъ Ефремовъ, 44 г., осѫденъ на 3 години затворъ и после амнистиранъ; Гицо Гроздановъ, 45 г., на 3 години затворъ; Петрушъ Теодосиевъ, 29 г., на 1 год. затворъ; Мито Нановъ, 34 г., на 1 година затворъ и свещ. Теодосий п. Яковъ, осѫденъ на 10 години затворъ, следъ това амнистиранъ иразпопенъ.

*

Презъ 1923 г. битъ до смърть, задето се срѣщалъ съ комити и ги охранявалъ, Траянъ Христовъ.

Село ОБЛЕШЕВО

Убити на 2 февр. 1922 г., обвинени като членове на ВМРО, следнитѣ лица: Кадри Ходжа, 42 г., Ибраимъ Расимовъ, 24 г., Садикъ Юсуфовъ, 20 г., Герасимъ Стоевъ.

*

Бити до смърть отъ Суджукаро на 19 юлий 1923 г. селянитѣ Арсо Ивановъ, 53 г., и Доне Арсовъ, 20 годишенъ.

Село ОРИЗАРИ

Презъ февруарий 1922 г. сѫ арестувани и бити следнитѣ лица: Дионисъ Георгиевъ, 42 г.; Ване Мичовъ; Ване Стояновъ, 42 г.; Паунъ Стоименовъ, 35 г.; Йорданъ Арсовъ.

*

Презъ пролѣтьта на 1922 г. е битъ жестоко, задето не купилъ календаръ съ лика на сръбския краль, Йорданъ Миновъ, 51 г. Въ сѫщия периодъ сѫ бити отъ ренегата Стойчо Добревъ следнитѣ лица: Петъръ Ивановъ — Жабата, 32 г.; Санда Богатинова, 36 г.; Нисо Георгиевъ, 52 г.; Зара Данева, 38 г.; Ампо Наумовъ, 41 г. и Иванъ попъ Арсовъ, 51 годишенъ.

*

Цѣлото население е тероризирано отъ бандитѣ на ренегатитѣ Циклевъ, Суджукаро, Йорде Гърдовски и Нако, презъ месецитѣ октомврий и ноември 1923 г.

Село ПАНТЕЛЕЙ

Презъ 1920 г. сѫ били бити и изтезавани въ кочанския затворъ Димитъръ Каровъ и Стойчо Кировъ.

*

Презъ 1921 г. сѫ били арестувани въ кочанския затворъ кметътъ Сандо Зафировъ, 38 г., и Доне Маневъ.

Село ПАШАДЖИКОВО

На 8 декемврий 1921 г. е битъ отъ жандарми Марко Ангеловъ.

Село ПОДЛОЗИТѢ

Иванъ и Никола Сарафчето сѫ бити жестоко. На последния е билъ счупенъ гръбнака; затова е билъ отнесенъ въ болницата въ Щипъ.

Село ПРЕСЕКА

Въ началото на 1922 г. е билъ битъ и арестуванъ Ангелъ Ерманчинъ.

На 14 януарий 1922 г. е битъ и окото му отъ побоя повредено, Стоименъ Николовъ. Сѫщо така е билъ битъ до смърть и презъ ноември 1924 г.

*

На 13 януарий 1923 година сѫ арестувани Василъ Атанасовъ, 18 г., глухонѣмъ, и Иванъ Цинцарски.

На 15 юний 1923 г. сѫ арестувани и изтезавани Йорданъ Стоименовъ, 28 г., и Йорданъ Андовъ, 20 годишенъ.

На 15 августъ с. г. е изтезавана Стоя Захова. Кѫщата й била опожарена.

На 10 септемврий с. г. е бита, а после изнасилена Румена Христова, Сѫщата е била бита и презъ 1922 година.

Махала ПРАДИЩЕ

На 1 ноемврий 1921 г. сѫ изтезавани отъ бандата на Църцориски: Захари Миладиновъ, Ангелъ Марковъ, Йорданъ Кръстевъ, Стоянъ Стоевъ, Арсо Христовъ и Велинъ Христовъ.

На 13 ноемврий с. г. е бита Мита Миладинова, 65 годишна.

Село ПРИПЕЧЕНИ

На 18 септ. 1923 г. е арестуванъ, битъ и мушканъ съ ножове, за да признае, че билъ ржководитель на селото, Василъ Николовъ, 35 г.

Село СВИНИДОЛЪ

Стоянъ Карамфиловъ, 30 г., е битъ презъ юний 1924 г.

Село СЕЛНИКЪ

Презъ ноември 1923 г. е битъ и осѫденъ на 3 години затворъ въ Скопйе, Петко Шумански, въ връзка съ сѫдението на свещеника попъ Христо отъ Царево-Село.

Село СОКОЛАРЦИ

Презъ юлий 1924 год. е битъ Григоръ Цвѣтановъ. Презъ сѫщия месецъ е билъ жестоко битъ и изтезаванъ отъ околийския началникъ Милошъ, Нуше Маликовъ, вследствие на което умира. Сѫщо така е битъ Божинъ Тековъ.

*

Арестувани и изтезавани сѫ били Методи Агчигиевъ и Тодоръ Георгиевъ.

Село СПАНЧЕВО

На 2 декемврий 1920 г. сѫ арестувани и изтезавани: свещеникъ Миладинъ, 48 г.; Димо Донинъ, 52 г.; Сотиръ Атанасовъ. 44 г.; Иванъ Данаиловъ, 40 г.; Гиче Ивковски, 58 г.; Моне Ламбовски, 45 г.; Мите Свелански, 56 г., и Пецо Тарлевски, 42 г.

*

Презъ септемврий 1921 г. сѫ бити Моне Георгиевъ, 40 г, и Гичо Миновъ, 50 г.

Презъ сѫщата година сѫ бити и изтезавани: Арсо Минарковъ, Ампо Зашовъ Тар-

левски, 40 г.; а следващитѣ лица сѫ умрѣли отъ побоя: Зашо Бързачки, 52 г.; Мино Митревъ, 55 г., и Зашо Якимовъ, 48 г.

*

На 21 августъ 1922 г. е билъ изтезаванъ дѣдо Йоско.

На 2 немврий с. г. сѫ бити Арсо Пелтечки, 50 г.; Стоянчо Д. Наковъ, 40 г., и Мино Райчански, 85 годишенъ.

*

Презъ ноември 1923 г. е битъ Анастасъ Коцовъ, 58 год. Кѫщата му е била опожарена.

*

На 20 януарий 1924 г. сѫ опожарени кѫщитѣ на Доне Йордановъ и Арсо Митревъ.

Махала СУХО БЪРДО

Бита е Божана Димитриева 9 годишна. Сѫщо така е била оплячкосана цѣлата махала.

Село ТРАКАНИЕ

На 25 декември 1921 г. Стефана Ефтимова, 32 г., е била арестувана. Задържана е била 12 дена. Въ знакъ на протестъ е отказала да се храни.

*

Мите Рендара е арестуванъ и битъ; а Стоянъ Доневъ, 8 годишенъ, е мушканъ съ ножове въ дѣсната ржка отъ Кр. Търговишки.

Село ТЪРСИНО

Презъ 1924 г., въ връзка съ убийството на М. Суджукаро, е било арестувано и осѫдено, безъ доказана вина, на 15 години затворъ едно турче, 35 годишно.

Село ЧЕШИНОВЦИ

На 28 февр. 1923 г. е битъ отъ сръбската потера кметътъ на селото.

Село ЧУРИЛЯКЪ

Божинъ Миладиновъ, 40 г., е билъ стрелянъ отъ Кр. Търговишки въ началото на май 1921 г., обаче успѣлъ да избѣга. Били сѫ бити отъ Търговишки децата: Никола Серафимовъ, 10 годишенъ, и Богданка Серафимова, 12 годишна.

*

Презъ 1922 г. сѫ бити на нѣколко пѫти Димитъръ Андоновъ, 40 г., и Ганчо Димитровъ, 52 годишенъ.

*

Презъ пролѣтьта на 1923 г. е битъ и мушканъ съ ножове Атанасъ Стаменковъ, 47 г., отъ ренегата Йорданъ Ефтимовъ. Дѣсната му ржка е била осакатена.

На 23 октомврий сѫщата година Миланъ Ачковъ е билъ смъртно битъ отъ Суджукаро.

*

Презъ 1923 г. въ махалата Ораовецъ сѫ бити и връзвани, а кѫщитѣ имъ опожарени отъ М. Станковъ, Доне Ораовички, 37 г., и Постолъ, 50 годишенъ. Сѫщо така е битъ Саздо Илиевъ, понеже братъ му избѣгалъ.

Село ЦЪРВЕНА НИВА

На 25 окт. 1921 г. сѫ били арестувани и жестоко бити: Стоименъ Илиовъ, 38 г.; Мите Цековъ, 49 г.; Лазаръ Цековъ, 37 г.; обвинени, че укривали четата на Евтимъ Полски.

*

На 1 декември 1923 г. Ангелъ Стоименовъ е билъ арестуванъ и жестоко битъ, обвиненъ, че хранилъ комити.

Село ЯСТРЕМНИКЪ

На 6 септемврий 1923 г. сж бити отъ жандари, изпратени отъ жупана Матковичъ: Георги Стояновъ, 22 г., и Божилъ баба Видинъ.

На 29 окт. 1923 г. сж бити отъ М. Суджукаро: Салтиръ Димитровъ, 12 г., и Евтимъ Николовъ, 16 годишенъ. Презъ сжщия месецъ сж били жестоко бити и дветѣ дъщери на Евтимъ Деяновъ: Стоя, 8 годишна, и Тодорка, 6 годишна.

РАЗНИ ВЪ КОЧАНСКА ОКОЛИЯ

По поводъ наказанието на ренегата Мите Соколарски въ Виница, осжденъ е билъ на смъртъ Раде Кръстевъ; Реджебъ Хасанъ — осжденъ на 2 години затворъ; Атанасъ Дончевъ — на 6 години затворъ; Георги Христовъ — на 3 години; Григоръ Спасовъ — на 3 години затворъ.

КРАТОВСКА ОКОЛИЯ

Село ДИМОВЦИ

Кръсто Марковъ е билъ задържанъ въ участъка и после битъ.

Село ДОБРЕВО

Презъ декемврий 1920 г. попъ Аритонъ, следъ като е билъ закарванъ отъ сръбскитѣ власти въ Златево, Калнище и Кратово, е битъ и изтезаванъ. Сжщо така е битъ и изтезаванъ и неговиятъ синъ, 28 годишенъ.

*

Стефанъ Митевъ, 25 г.; Игнатъ Атанасовъ, 47 г.; Петрушъ Филиповъ, 48 г.; Коле Досевъ, 45 г.; селянина Лонте и свещеника Стоянъ, 45 г., сж изтезавани. На свещеника е била скубана брадата.

Село ДРЕНАКЪ

На 8 априлъ 1920 г. сж били арестувани въ кривопаланечкия затворъ и бити Тоне Пешевъ и Пано Нацевъ Лангуровъ, 35 годишенъ.

*

На 10 мартъ 1921 г. сж жестоко бити отъ сръбски стражари Ангелъ Давидковъ, 25 г.; Миялко Давидковъ и Мите Филиповъ.

Село ЕМИРИЦА

На 18 февр. 1923 г. смъртно е битъ селянина Якимъ Шуменски, отъ бандата на Страцински.

Село ЗЕЛЕНИГРАДЪ

На 4 юлий 1923 г. жандармитѣ отъ злетовския участъкъ сж подложили на ужасенъ побой Траянъ Ивановъ.

Село ЗЛАТОВО

Моне Апостоловъ, 55 г., е битъ въ околийското управление въ Кратово.

Село КНЕЖЕВО

На 10 декемврий 1920 година е бита снахата на С. П. Стоименовъ.

*

На 16 февруарий 1923 г. родоостжпникътъ Максимъ Страцински съ 25 души смъртно набили селянина Илия.

На 12 августъ сжщата година е битъ до смъртъ отъ Григоръ Циклевъ Стоилъ Ивановъ, 40 годишенъ.

*

На 13 февр. 1924 г. е бита до смъртъ и изнасилена Съвета Попова, 25 годишна, отъ бандата на М. Станковъ.

Село КОЙКОВО

На 28 декемврий 1919 г. е бита и изтезавана Роса Велкова, 56 годишна, отъ бандата на Дончо Църцоришки.

*

На 17 февр. 1923 г. е смъртно битъ и изтезаванъ отъ Максимъ Страцински, Доне Доневъ.

Село КРИВА ЯБУКА

На 1 януарий 1922 г. е битъ Пано Ивановъ, 30 годишенъ. По-късно избѣгва и бива убитъ въ сражение като четникъ на Злетовската рѣка на 25 май 1925 г.

Село КУНОВО

На 9 юний 1923 г. секретарьтъ на околийския началникъ Митровичъ подложилъ на изтезания селянина Лазо Яковъ.

Село ЛУКОВО

На 17 декемврий 1921 г. е битъ отъ жандари Доне Зашовъ, 30 годишенъ.

*

На 26 февр. 1923 год. Страцински прави страшенъ побой надъ селянитѣ. Женитѣ биватъ обезчестени.

Село НЕЖИЛОВО

Презъ 1921 г. въ връзка съ Нежиловската афера, станала поради предателството на Коцана отъ Нежилово, сж подложени на жестоки мжчения следнитѣ селяни: Коле Лековъ, 35 г.; Дѣдо Нако, 55 г.; синъ му Стойменъ 25 г.; Вуче Стойчевъ, 35 г.; Христо Атанасовъ, 50 г.; Стоянъ Христовъ, 50 г.; Илия Д. Наковъ, 20 г.; Герасимъ Тоневъ, 32 годишенъ; Георе Спиридоновъ, 16 г.; Георе Младеновъ, 22 г., и Денко Филиповъ, 25 г.

*

На 20 августъ 1923 г. сж бити отъ бандата на Циклевъ следнитѣ лица: баба Траянка Лекова, защото не му дала подслонъ въ нейната кжща; Нанчо Младеновъ, овчарче; Славчо Тасевъ, овчарче, 17 г., и синътъ на Коле Лековъ, овчарче, 18 год.

Село МАРИЧИНО

На 12 юлий 1923 г. бандата на Циклевъ отива въ селото и подлага на изтезания пждаря Пано.

Соло ШЛЕГОВО

На 26 февруарий 1923 г. бандата на Страцински набива селянитѣ, а обезчестява доста жени.

Село ЯМИЩЕ

На 2 октомврий 1921 г. е бита отъ жандарми Ленка Манева, 30 г.; обвинена, че поддържала връзки съ комититѣ.

РАЗНИ

Цвѣтанъ Симеоновъ, 50 г., е убитъ презъ септемврий 1921 година.

КРИВОПАЛАНЕЧКА ОКОЛИЯ

Село БОРОВО

Арестувани сж и бити следнитѣ лица: Йосифъ Христовъ, Йорданъ Петровъ, Якимъ Стояновъ и Йорданъ Ангеловъ.

Село ЖЕДИЛОВО

Презъ 1924 г. е изчезналъ безследно Цвѣтанъ Ангеловъ, 30 годишенъ.

Презъ сжщата година сж бити и изтезавани отъ бандата на Георги Дурачки следнитѣ лица: Димитъръ Луканинъ, 35 г.; Якимъ Спасовъ, 50 г. — държанъ 6 месеца въ затворъ въ Паланка и Куманово; Павле Ивановъ, 55 г.; Менко Доневъ, 25 г.; Коле Славевъ, 30 год.; Максимъ Цвѣтановъ, 25 г.; Стоянъ Христовъ, 30 г. Кольо Димитровъ, 37 годишенъ; Георги Славовъ, 37 г.; Ицко Цвѣтановъ, 30 г., и Димитъръ Николовъ, 25 г.

Село КОНОПНИЦА

Презъ 1921 г. сж бити и изтезавани отъ сръбска банда следнитѣ лица: Ангелъ Станковъ, Величко Станковъ, Младенъ Якимовъ, Якимъ Ангеловъ, Ангелъ Атанасовъ, Стоянъ Вучковъ, Цвѣтанъ Митовъ, Георги Якимовъ, Димитъръ Меджовъ, Арсо Сте-

фановъ, Кръсто Стояновъ, Стоянъ Гешовъ, Младенъ Ценовъ, Мите Георгиевъ, Гошо Ивановъ, Веселинъ Стояновъ, Богданъ Петровъ, Стойко Митевъ, Якимъ Стояновъ, Павле Гьошевъ, Стефанъ Величковъ, Якимъ Миленковъ, Ангелъ Стефановъ, Никола Христовъ, Иванъ Георгиевъ, Спаско Ценовъ, Спаско Георгиевъ, синъ му Младенъ, Цвѣтанъ Якимовъ, Йорданъ Величковъ, Георги Давидовъ, Петъръ Илиевъ, 70 г.; Стефанъ Петровъ, 40 г.; Димитъръ Илиевъ, Стоянъ Митовъ, Георги Кръстовъ, Стефанъ Георгиевъ и Георги Петровъ.

Село КРЪКЛЕ

Бити отъ М. Станковъ, отъ 2 до 4 априлъ 1924 год., въ махалата Сливовъ Долъ; Илиянко и Таше Ангеловъ, който следъ това е билъ арестуванъ.

Село МУЖДИВЯКЪ

Презъ 1921 г. сж арестувани и бити Герасимъ Христовъ, Петъръ Богдановъ, Андонъ Цвѣтановъ и Мите Ангеловъ.

Село НОВО-СЕЛО

Осждени на 20 години затворъ презъ 1920 г. селянитѣ Серафимъ и Славе.

*

На 8 мартъ 1921 г. въ Паланка е билъ застрелянъ Петко Стефановъ.

Село ПЕТЪРЛИЦА

На 8 мартъ 1921 г. е билъ застрелянъ въ Паланка Симеонъ Спасовъ.

Село СТАНЦИ

Стоянъ Милановъ е билъ арестуванъ и битъ до смърть.

Село ТЪРНОВО

Ангелъ Китановъ, 23 г., е битъ отъ М. Станковъ, отъ 2 до 4 априлъ 1924 г., въ махалата Сливовъ Връхъ; онѣмелъ отъ отъ боя Михаилъ Гицевъ, 40 г., е убитъ на 19 априлъ 1924 година.

Село УЗЕМЪ

Гоге Цинцарски, 50 г., е битъ и изтезаванъ на нѣколко пжти презъ 1921 и 1923 г.

*

Арестувани и бити сж били отъ Г. Дурачки следнитѣ селяни: Нако Стойковъ, Иванъ Николовъ, Стоименъ Стояновъ, Г. Стоилковъ.

КУМАНОВСКА ОКОЛИЯ

КУМАНОВО

Презъ 1919 г. сж осждени следнитѣ лица: Миле Марковъ, 40 г., на 20 години затворъ като бившъ революционеръ; Траянъ Димовъ, 40 г., на 6 години затворъ; Андонъ Тодоровъ, 40 г., на 20 години затворъ.

*

Презъ 1922 г. сж арестувани Иванъ Маноловъ, Денко Георгиевъ и Христо Димчевъ.

АГИНО СЕЛО

Въ връзка съ Кумановската афера, станала презъ 1921 г., сж арестувани и изтезавани и следнитѣ лица: Коста Тодоровъ, Туше Тодоровъ, Стойче Моневъ, Стоянъ Спасовъ и Тодоръ Кръстевъ.

Село БУЧИНЦИ

Пакъ въ връзка съ гореспоменатата афера е билъ арестуванъ Младенъ Стояновъ.

Село ВАКЪФЪ

Презъ 1921 г. въ връзка съ Кумановската афера сж арестувани Василъ Богдановъ, Стойчо Божиновъ, Траянъ Арсовъ, Яне Михайловъ, Зафиръ Киряковъ и Стойко Митревъ.

Село ВИНЦИ

Пакъ въ връзка съ сжщата афера е смазанъ отъ бой и закаранъ въ затвора въ Куманово Цвѣтко Петрушевъ. Лазо Стоименовъ, Йованче Станчевъ, Тома Трайковъ, Петре Трайковъ, Моне Костовъ, Милошъ Величковъ и Иванчо Стоименовъ сж сжщо арестувани.

*

Въ началото на мартъ 1922 г. сж арестувани и подложени на побой, обвинени че приели четата на Величко Веляновъ, Стойче Димчевъ Милевъ, Кузе Д. Милевъ, Илия Смилковъ, Трайче Петрушевъ, Смиле Наумовъ, Зафиръ Костовъ, Атанасъ Марковъ, Тасе Станчевъ, Трайче Паневъ, Стойче Йордановъ, Мане Пиперковъ, Геоше Д. Пиперковъ, Зене Тушевъ, Симеонъ Здравковъ, Геле Ивановъ, Насе Ристевъ, Наско Петковъ, Стоянъ Трайковъ, Панзо Илиевъ и Зафиръ Гиевъ.

На 9 август 1922 г. сж жестоко бити и закарани въ затвора въ Куманово, въ връзка съ убийството на шпионина Манчо: Гене Николовъ Насковъ, 16 г.; Мите Кузевъ, 36 г.; Атанасъ Марковъ, 35 г.; Тасо Станчевъ, 34 г.; Ефремъ Насковъ, 40 г.; Павле Кузевъ, 32 г.; майката на Б. Маневъ, 42 г., и жената на Б. Маневъ, Гора, 21 годишна.

Село ГРАДИЩЕ

Василъ Ивановъ, 45 г., е арестуванъ и битъ отъ Кръсто и Дончо Църцоришки.

Село ГОРНО ГЮГЯНЦИ

Гошо Спасовъ е отвлеченъ на 28 май 1922 г. отъ Църцоришки.

Село ДЕЛЯРДОВЦИ

Презъ 1921 г., въ връзка съ Кумановската афера, сж арестувани Коле Грасаротъ, Велко Яневъ и Трифонъ Яневъ.

Село ДЪЛГА

Въ връзка съ Кумановската афера, презъ 1921 г., сж затворени и бити до смърть шесть души.

Село ЖИВИНИЕ

Презъ 1921 г. въ връзка съ Кумановската афера сж затворени и бити до смърть Арсо Ангеловъ, Доце Димковъ, Данаилъ Дравковъ и Владе Кицевъ.

*

Презъ 1924 г. изчезналъ безследно Саве Георчевъ, 40 годишенъ.

Село МАЛИНО

Въ връзка съ Кумановската афера е арестуванъ и битъ Онко.

Село МЛАДО НАГОРИЧАНЕ

Павелъ Ангеловъ, Кръсто Кръстичинъ, Спиро Кръстичинъ сж арестувани и бити, заедно съ други 30 селяни, презъ 1921 г. въ връзка съ Кумановската афера.

Село ПЕЗОВО

Презъ 1921 г. е битъ отъ Кръсто и Дончо Църцоришки, синътъ на Тасо.

Село ПЧИНЯ

Въ връзка съ Кумановската афера сж арестувани Коце Димитровъ, Мите Стояновъ, Велико Стефановъ и Кръсто Кипринъ.

Село РАМАНОВЦИ

Презъ 1921 г., въ връзка съ Кумановската афера, сж арестувани Ходжата Алия и Трендо Бакалина, съ още трима души.

Село СКАЧКОВЦИ

Презъ 1922 г. е убита Петра Лешничкова, 40 годишна.

Село ХОТЛЯ

Презъ 1921 г., въ връзка съ Кумановската афера, сж арестувани Байрамъ Сюлеймановъ Кехая, който е билъ и осжденъ; Сали Шемо и Алия Лютви.

МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ

БЕРОВО

На 3 августъ 1922 г. сж арестувани Григоръ Митрошински и Гаве Шамански.

Село ВЛАДИМИРОВО

Мито Ивановъ е убитъ отъ сърбитѣ, а Слава Лазарова е бита до смърть.

Село ДВОРИЩЕ

Георги М. Станоевски, убитъ отъ сърбитѣ.

Село МИТРАШИНЦИ

На 9 августъ 1922 г. сж арестувани и звѣрски бити, обвинени като участници въ революционната борба: Григоръ Поповъ и Атанасъ Кръстевъ.

Село НЕГРЕВО

Арестувани сж и изтезавани на 3 авг. 1922 г.: Тодоръ Рунтевъ, Мито Рунтевъ, Михалушъ Рунтевъ, Глигоръ Поповъ, Спиро Ивановъ, Тимо Митовъ, Велко Гошевъ, Андрей Гошевъ, Георги Китановъ, Василъ Китановъ, Иванъ Мушковъ, Михалушъ Андреовъ, Глигоръ Стамболийски, Мито Цинговъ, Мито Георгиевъ, Иванъ Мицовъ, Глигоръ Мицовъ, Василъ Начовъ, Панте Николовъ, Лесо Яловаровъ, Мите Яловаровъ, Иванъ Котевъ, Глигоръ Митковъ, Андонъ Андреевъ.

Зетътъ на Колтата е убитъ, а жена му е арестувана.

На 9 августъ с. г. е арестувана Санда Николова.

На 17 февр. 1923 г. е убитъ Никола Караивановъ.

Село ПАНИЧЕРЕВО

На 19 дек. 1920 г. е задигната отъ сръбски войници дъщерята на П. Костовски, а Петра Костовски е арестуванъ на сжщата дата.

Село ПЕХЧЕВО

На 10 май 1921 г. е арестуванъ Никола Караивановъ.

Село РАЗЛОВЦИ

На 7 авг. 1923 г. е смазанъ отъ бой Георги Постоловъ, а снахата на Илия Стоилковъ е изнасилена.

Село РУСИНОВО

На 7 дек. 1923 г. сж арестувани и жестоко бити, обвинени за връзка съ ВМРО: Алекса Калпаковъ, Георги Калпаковъ, Ан. Калпаковъ, Стоянъ Калпаковъ, Василъ Бошнаковъ, Ал. Буровъ, Иванъ Вакановъ, Григоръ Димитровъ, Мито Б. Дуровъ, Игнатъ Кьосевъ, Василъ Кьосевъ, Ал. Кудулова, Наце Тушевъ, Ефтимъ Мехалски, Иванъ Чоклевъ, Василъ Алангьозовъ, Христо Вачковъ, Сава П. Букова, Мария Букова, Алекса Чочковъ, Алекса Вачковъ, Лисавета Чочкова, Дина Уйнова, Коста Зизайковъ, Йорданъ Зелениковъ, Серафимъ Зелениковъ, Алекса Зелениковъ, Ефтимъ Мадевъ, Анета Давидкова, Ефремъ Тушевъ, Петъръ Дунчевъ, Миланъ Дунчевъ, Илия Пърцевъ, Пандо Тренчевъ, Зойца Механдийска, Васа Механдийска, Ангелина Механдийска, Мите Ликаровъ, Тиме Ковачевъ, Лесо Мирчевъ, Андонъ Мирчевъ, Никола Мирчевъ, Иванъ Мирчевъ, Ефремъ Коколановъ, Димчо Гащаровъ, Симо Коколановъ, Арсо Мирчевъ, Георги Стоименовъ, Георги Мадевъ, Арсо Мадевъ, Мара Цикарова, Манолъ Цоревъ, Наса Калпакова, София Монева, Ефтимъ Моневъ и Иванъ Калпаковъ.

ОХРИДСКА ОКОЛИЯ

Село КОЙНСКО

Презъ май 1923 г. сж убити отъ Св. Георгиевичъ кмета на селото и пждаря на селото.

РАДОВИШКА ОКОЛИЯ

Село ГОРНИ ЛИПОВИКЪ

На 8 авг. 1922 г. е битъ до смърть Тане Трайковъ Гунички.

Село КАМЕНДОЛЪ

Арестувани сж Стоянъ Стояновъ, жена му Ленка и Коне Костовъ.

Село ОРАОВИЦА

На 8 авг. 1922 г. сж бити до смърть Кръсто Доневъ, Василъ Спасовъ, Григоръ Митовъ.

Село ПОДЕРЕШЪ

На 8 августъ 1922 година Стоянъ Месаровъ е битъ до смърть.

Село СМИЛЯНЦИ

Презъ декември 1923 г. сж затворени и изтезавани въ радовишкия затворъ Коце Станковъ, Василъ Тасевъ, Аврамъ Митевъ, Мито Стояновъ, Илия Казанджиевъ, Кръсто Галевъ, Григоръ Георгиевъ, Мите Тасковъ, Василъ Георгиевъ, Петро Стояновъ, Георги Арсовъ, Коле Пантевъ, Тасе Ивановъ, Мите Георгиевъ, Аргиръ Василевъ.

Село ШАЙНЪ ТАШЪ

Атанасъ Томевъ е битъ до смърть.

Село ШИПКОВИЦА

Презъ февр. 1922 г. сж арестувани и бити Стойчо Ат. Коцевъ и жена му Сребра.

РЕСЕНСКА ОКОЛИЯ

Село ОТЕШЕВО

Ристе Ивановъ е арестуванъ презъ 1923 г.

СВЕТИНИКОЛСКА ОКОЛИЯ

СВЕТИ НИКОЛЕ

Спиро Ефтимовъ, 26 г.; Яче Ивановъ, 38 г.; Алексий Милевъ, 40 г.; Мичо Максимовъ, 26 г.; Санда Дафкова, 55 г.; Спиро Д. Дафковъ, 26 г.; Ване Алексовъ, 24 г.; Ангелъ Йовевъ, 20 г.; Васе Павликенски, 34 г.; Павле Михайловъ, 40 г.; Панче Гелевъ, 28 г.; Герасимъ Наумовъ, 34 г.; Кочо Алексовъ и Тоше Соколовъ сж арестувани и бити. Синътъ на Ал. Бенинъ е битъ до смърть отъ Стоянъ Мишевъ.

Село ГАЙРАНЦИ

Мирчо Стояновъ, 40 г.; Санде Трайковъ, Саве Милевъ, Доно Ушлевъ, сж затворени и жестоко бити презъ май 1922 год. Мите Милевъ и Сане Ристовъ сж затворени въ Св. Николския затворъ. Ване Ушловъ е осжденъ на 8 години затворъ.

Село КУКОВО

Презъ 1922 г. е осжденъ на десеть години затворъ Санде Костадиновъ.

Село МЕЧКУЕВЦИ

Тоде Велковъ, 35 г.; Спиро Саздовъ, Мане Пешовъ, Герасимъ Йовчевъ, Пано Ефремовъ и детето на П. Кръстевъ сж бити до смърть на 28 май 1922 година.

*

Георги Атанасовъ е убитъ на 15 октомврий 1923 г.; Гешо Гочевъ, 31 г., е убитъ на 12 септемврий 1923 година.

Село НЕМАНИЦИ

Презъ 1919 г. сж арестувани и осждени Санде Моневъ, 45 г.; Коце Гроздановъ, 53 г.; Миланъ П. Ганевъ, 45 г., и Дафче Пиперковъ, 45 годишенъ.

*

На 25 мартъ 1922 г. сж бити и затворени Дафче Трайковъ, 55 г.; Боше Лазовъ, 75 г.; Иванъ Костевски, 72 г., и Наце Кардумовъ, 75 г. На 28 май с. г. е битъ отъ Църцориски Йованче Яневъ. А на 10 май сж бити отъ потера Лазо Наковъ, Пано Пауновъ, внучето на Спиро Цвѣтковъ.

Въ началото на августъ 1922 г. сж бити отъ сръбска потера начело съ околийския

началникъ: Нацо Атанасовъ, 70 г.; Насе Стояновъ, 55 г.; Лазо Никовъ, 70 г.; Гишо Парлапановъ, 45 г., и Сандо Марковъ, 45 годишенъ.

*

На 16 февруарий 1923 г. сж бити и затворени Пано Ивановъ, 35 г.; Стойче Гичковъ, 38 годишенъ.

Коне Тимевъ е битъ презъ юний с. г. Презъ септемврий с. г. е битъ Коста Поповъ, 45 г. Сжщо така сж арестувани и бити: Йорданъ Божинковъ, 36 г.; Коце Шалевъ, 62 г.; Гаврилъ Шалевъ, 55 г.; Петрушъ Шалевъ, 68 г.; Дафче Шалевъ, 52 г.; Траянъ Шалевъ, 25 г.; Андрей П. Ганевъ, 25 г.; Якимъ Поповски, 58 г.; Христо Зарковъ, 35 г.; Мише Ласковъ, 75 г.; Раде Марковъ, 67 г.; Тодосъ Радевъ, 33 г.; Гоце Тасевъ, 38 г.; Дафче Нацевъ, 43 г.; Кръсто Димовъ 38 г.; Мано Марчевъ, 52 г., и Дафче Марчевъ, 48 г.

*

Презъ 1924 г. е застрелянъ Андрей Моневъ, 22 г.; Мосе Ричевъ, 44 г., е битъ до смъртъ и умира отъ побоя. Коце Костевски, 42 г., е битъ.

Село ОРЕЛЪ

Георги П. Конярски е завлеченъ отъ потера презъ май 1922 г.

Село ПАТЕТИНО

Ката Иванова е бита на 10 май 1922 г. и отвлечена. На 28 май с. г. е отвлеченъ отъ Църцориски и останалъ въ неизвестность Йованче Зафировъ.

Село ПРЕОДЪ

Арестувани и бити: Ильо Андовъ, 60 г., и Ильо Георгиевъ, 55 г., лежали две години въ кумановския затворъ; Славка Колева — оглушела вследствие побоя; Коне Трендафиловъ, 30 г.; Севда Смилева, 50 г.; Тева Гелева, 60 годишна.

Село РАНЧАНЦИ

Презъ 1922 г. е убитъ Стойче Саздовъ отъ сръбски стражари.

*

Затворени и бити: Мано Каймакански и Андреа Голевски, който е билъ осжденъ на три години затворъ. Сжщо сж жестоко бити и изтезавани: Темелко Петковъ, 60 год.; Гаврилъ Ефремовъ, 48 г.; Миланъ Анастасовъ, 30 годишенъ.

Село СОПОТЪ

Презъ 1924 г. сж арестувани и бити: Салтиръ Трайковъ, 35 г.; Геле Поповъ, 30 г.; попъ Никола, 50 г., и Петре Тупановъ, 60 годишенъ.

Село СУДИКЪ

Бити сж и изтезавани на 25 май 1922 г.: Тоде Трайчевъ, 28 г.; Доне Апостоловъ, 37 г.; Димо Апостоловъ, 26 г., който е и затворенъ; Коле Доневъ; Зафиръ Трайчевъ, 70 г.; Анто Лазовъ, Петко Лазовъ; Станой Милевъ, 26 г., комуто сж горени ушитѣ и който, осжденъ на смъртъ, умира въ затвора отъ мжченията. Злате Николовъ е осжденъ на 20 години затворъ.

*

Андрей Гърбенски, 25 г., е убитъ отъ Стоянъ Мишевъ презъ мартъ 1923 г. Владе М. Чавковъ, 35 г., е тежко раненъ отъ сжщия Мишевъ, и умира отъ ранитѣ. На 27 септемврий 1923 г. сж убити Пане и Тоде Митеви, 38 и 23 годишни, по заповѣдь на околийския началникъ на Св. Николе.

Село ТРООЛО

Коле Петруновъ, 40 г., и Пане Стояновъ, 38 г., сж осждени на 3 год. затворъ, а Тоде Андоновъ, 40 г., е осжденъ на 10 години затворъ.

СКОПСКА ОКОЛИЯ

СКОПИЕ

Презъ 1922 г. сж арестувани и изтезавани: Славе Панковъ, занаятчия, 40 г.; Яна-

кия Шуплевъ, 42 г., и Дано Чупето, търговецъ, 45 г., който е осѫденъ на три години затворъ.

*

Арестувани сѫ и осѫдени следнитѣ лица: Траянъ Наумовъ, на 12 год. затворъ; Блажо Гавазовъ — на 12 г.; Велко, бившъ стражарь; Кузе Миюковъ, 35 г., — на 20 години затворъ; Нуреди̇нъ бегъ, 45 г., — на 20 г.; Кадри Буня, 45 г.; Есадъ, 36 г.; Османъ Ефенди; Андрей Тодоровъ, 44 г.; Игнатъ Лазаровъ — на 20 години затворъ; Сакидъ Османъ; Пане; Иванъ Велешанецъ — на 20 год. затворъ; Гиго Гогчевъ — на 3 години затворъ, и Петъръ Стойковъ.

Село АЙВАТОВЦИ

Бити сѫ и осѫдени „като членове на ВМРО“: Трайче Ламевъ, 38 г.; Цвѣтко Диневъ, 42 г.; Спасо Стефановъ, 35 г.; С. Т. Давиковски, 33 г.; Блаже Трифуновъ, 40 г., и Спиро Найденовъ, 36 годишенъ.

Село АРАЧИНОВО

На 6 септ. 1922 г. сѫ арестувани и лежали по на 3 год. затворъ: Коле Колевъ, 32 г.; Миле Стоиловъ, 30 г. Арестувани сѫ и бити Тодоръ Весовъ, 35 г., и Милче Богдановъ.

Село БРѢСТЪ

Арестувани сѫ презъ 1921 г.: Яшаръ Буша, Елмазъ Небизовъ, Яя Бонтаизовъ и Веля Незировъ — „като съчувственици на ВМРО и ятаци на четитѣ“.

Село БУЛАЧАНИ

Осѫдени сѫ по на 20 години затворъ и затворени въ „Лепа Глава“ Наче Стефановъ, 45 г.; Гаво Трифуновъ, 41 г., и Стоянъ Лукаровъ, 42 годишенъ.

Село ГОРНО СОЛНЕ

Презъ есеньта на 1921 г. сѫ арестувани, бити и изтезавани, обвинени като членове на ВМРО осемь души селяни отъ с. Горно Солне и десеть души селяни отъ Долно Солне.

*

Сѫдени сѫ следнитѣ лица презъ 1921 г.: Велко Гитамовъ, Айде Миновъ, Стефко Ангеловъ, Перо Якимовъ и Трифонъ Яневъ.

Село ГРАДМАНЦИ

Презъ 1921 г. сѫ бити и сѫдени: Гошо Доневъ, 40 г.; Геле Ивановъ, 44 г.; Коце Георгиевъ, Моне Тошевъ и Йованъ Стояновъ.

Село ДЖИДИМИРЦИ

Презъ 1921 г. сѫ бити и сѫдени Наце Кратовъ, Арсо Ордевъ, 40 годишенъ.

Село ДИВЛЯ

Бити сѫ на 15 декемврий 1920 г. отъ К. Търговишки: Янето Петровъ, 45 г.; кметътъ на селото, 34 г., и Яне Трайковъ, 42 годишенъ.

*

Арестувани и бити на 12 ноемврий 1921 г. отъ окол. началникъ: Насе С. Николовъ; Петре Витановски, 42 г., — осѫденъ на 20 год. затворъ; Лазаръ Костадиновъ, 35 год.; Пано Кметовски, 30 г.; майката и сестрата на войводата Л. Велковъ Дивлянецъ.

Къмъ края на 1921 г. арестувани и осѫдени: Насе Кралевъ, 35 г.; Михаилъ Стойчевъ, 45 г., — лежалъ въ затвора „Лепа Глава“; Петре Лазевъ; Насе Строимановъ, 20 г.; Андрей Дончевъ, 30 г.; Митре Соколевъ, 30 г.; Стоя Нанева; Косто Лазовъ, 45 год., — лежалъ въ „Лепа Глава“; Спиро Дончевъ; Петре Доневъ, 50 г.; Панко Маневъ, 30 год.; Андо Маневъ; Дончо Маневъ, 50 г.; Саздо Ристевъ, 58 г., — умрѣлъ въ затвора; Андо Петровъ; Зафиръ Марковъ — оправданъ, но умира; Стойчо Спасевъ, 60 г.; Лазо Костадиновъ, 40 г.; Гечо Илиевъ. Всичкитѣ сѫ лежали въ затвора „Лепа Глава“. Трайко Тодевъ, 30 г., е осѫденъ и после оправданъ. Арестувани и осѫдени сѫ сѫщо: Митре Колевъ; Иле Петровъ, 30 г.; Дончо Ивановъ — осѫденъ на 5 год. затворъ; Петрушъ Митевъ, 70 г.; Пано Илиевъ, 60 г.; Доне Илиевъ; Роде Стоиловъ; Анушъ Костевъ, 40 г.; Ангелко Дамяновъ, 60 г.; Мите Арсовъ, 60 г., и Петре Катинъ, 50 годишенъ.

*

На 30 януарий 1923 г. една потера, водена отъ убийцитѣ на Илия Кушевъ, подложила на ужасни изтезания 20 души селяни, между които Митре Илиевъ и Стоименъ Стойчевъ, 40 годишенъ. Последниятъ е и осѫденъ. Въ затвора на „Лепа Глава" умира.

Село ДРАЧЕВО

Презъ 1921 г. сѫ осѫдени на 20 години затворъ въ връзка съ Скопската афера: Пече, 42 г.; Панче, 42 г.; Веле, 40 г.; Трайче Кузмановъ, 42 г.; Спасъ Шиндеровъ, 44 г., който е билъ затворенъ въ Скопйе, а после освободенъ.

Презъ есеньта на сѫщата година Тонче Жежовъ, 47 г., е арестуванъ ведно съ осемь други селяни, обвинени като членове на ВМРО.

Село ИБРАИМОВО

Презъ 1921 г. въ връзка съ Скопската афера сѫ сѫдени: Никола Цвѣтковъ, Василъ Богоевъ и Стойче Димовъ.

Презъ есеньта на сѫщата година сѫ арестувани и изтезавани: Кръсто Арсовъ, Трайче Петрушевъ, Атанасъ Зелениковски и Стоянъ Георгиевъ.

Село КАДИНО СЕЛО

Презъ 1921 година сѫ сѫдени Илия Ив. Смилевъ и Богоя Георгиевъ.

Село КОЙНАРЕ

На 15 декемврий 1920 г. сѫ бити отъ сръбска банда и арестувани: Айдинъ Елезовъ, 45 г., който умира въ затвора отъ побоя; Шабанъ Елезовъ, 25 г.; Айдинъ Ислямовъ, 40 г.; Рашидъ Айдиновъ; А. Велиевъ и Айрушъ Айрадиновъ.

Село ДОЛНО КОЙНАРЕ

Презъ 1921 г. е сѫденъ селянинътъ Илясъ.

Село КРУШИЦА

Къмъ края на февруарий 1922 г. сѫ арестувани и жестоко бити: Трайчо Дупнатовъ; Пано Косевъ, 45 г.; Насе Анголовъ, 50 г., и Коле кмето, 50 годишенъ.

Село КЬОЙЛИ

Презъ есеньта на 1921 г. сѫ арестувани и изтезавани Георе Петрушевъ и Василъ Богоевъ.

Село ЛЕТЕВЦИ

Мине Орданов е битъ отъ Кр. Търговишки на 10 декемврий 1920 г.

Село ЛЮБАНЦИ

Задигнати сѫ отъ сърбитѣ прозъ 1921 г. Ацо Костенцевъ, 50 г., и внукъ му Тоде, 30 год. — Изчезнали сѫ безследно.

*

На 6 септемврий 1922 г. сѫ затворени и изтезавани: Ивко Бибановъ, 42 г.; Никола Чанкуловъ, 40 г.; Петко Ацковъ, 42 г.; Стойко Тошевъ, 38 г.; Лазаръ Милошевъ, 37 г.; Кръстьо Поповъ, 50 г.; Велко Бибановъ, 45 г.; Георги Бибановъ, 40 г.; Блаже Траяновъ, 37 г.; Нецо Тъпчановъ, 41 г., и Петко Цонковъ, 36 годишенъ.

Презъ 1922 г. сѫ бити до смъртъ майката на революционера Спасъ Станковъ; Гия Колевъ, 50 г.; Богоя Колевъ, 48 г., и Наско Колевъ, 45 годишенъ.

Село ОГНЯНЦИ

Презъ 1921 г. въ връзка съ Скопската афера сѫ сѫдени Христо Новаковъ, Богоя Новаковъ и Миланъ Заета.

На 18 години затворъ е осѫденъ като бившъ революционеръ Стойчо.

Село РАЧИНОВО

Презъ 1921 г. сѫ бити и изтезавани: Илия Кузмановски, 45 г., който лежалъ три години затворъ и останалъ ненормаленъ вследствие побоя; и Митре Парчевъ, 50 г.

Село РАЩАКЪ

Презъ 1921 г. въ връзка съ Скопската афера сѫ сѫдени Йованъ Рачевъ, Желе Минишъ и свещеникъ Коста п. Тъпчевъ, който лежалъ три години затворъ и следъ това разпопенъ.

Село СУШИЦА

Презъ 1921 г. Геошо Стойновъ е битъ жестоко — счупена му е била ржката.

*

Арестувани и изтезавани сж презъ мартъ 1922 год. Ангелъ Паневъ, Стойко Стояновъ, Тоде Димитровъ, Аврамъ Тасевъ — починалъ отъ побоя следъ три дни, Голе Николчевски, Владо Давчевъ, Саздо Димитриевъ, Лиляна Трайкова, Иванка Тодева и Спасо Димовъ. Семейството на последния, отъ осемь души, е интернирано.

Село ТИСОВИЦА

Презъ 1921 г. е убитъ Адемъ Кехая, заедно съ други шесть души, обвинени като съчувственици на ВМРО.

Село ЧАПЛИЯ

Къмъ края на 1921 год., въ връзка съ Скопската афера, сж арестувани и сждени Илия Колевъ и Тодоръ Георгиевъ.

Село ЦРЕШОВО

Въ връзка съ Скопската афера, презъ 1921 г. сж били арестувани и сждени Илия Спасовъ, 55 годишенъ, и Димитъръ Богоевъ.

СТРУМИШКА ОКОЛИЯ

СТРУМИЦА

На 27 януарий 1922 г. е билъ убитъ край Струмица Васе Григоровъ, 26 годишенъ, отъ сърбитѣ.

На 18 априлъ 1922 год. Панде Пайвановъ, 65 год., е затворенъ въ струмишкия затворъ.

*

На 1 септемврий 1923 г. безследно изчезва Мито Тупаровъ, а Крумъ Пакетовъ и Петре Чашски сж затворени въ струмишкия затворъ.

На 9 септемврий сжщата година Гьошо Парчановъ, 38 годишенъ, и Кольо Годевъ, 30 годишенъ, сж били арестувани сжщо въ струмишкия затворъ.

На 12 септемврий с. г. изчезва безследно Андонъ Илиевъ.

*

На 16 мартъ 1924 г. е осжденъ на смърть и застрелянъ Атанасъ Карнаковъ, 30 г.

Село БАДИЛЕНЪ

Яне Танушевъ, 40 годишенъ; Андонъ Трановъ и Тушо Гоцевъ сж били убити на 25 юлий 1923 година.

На 16 ноемврий с. г. Иванъ Златановъ е умрѣлъ следъ побой.

*

На 15 августъ 1924 година Мито Велевъ, 65 годишенъ, е битъ и затворенъ въ струмишкия затворъ.

Село БАЙКОВО

На 25 май 1923 година Стоянъ Бакаловъ, 45 годишенъ, е убитъ въ планината Огражденъ.

Село БАНИЦА

На 12 априлъ 1922 година сж затворени въ струмишкия затворъ Ахмедъ Ахмедовъ, 40 годишенъ, и Коце Каревъ, 55 годишенъ.

Село БАНСКО

На 15 октомврий 1922 г. сж арестувани въ Струмица Лямо Пандевъ, 38 г.; Лазаръ Тренковъ, 50 г.; Георги Митевъ, 45 г.; Георги Тренковъ, 45 г., и Али Чаушъ, 40 год.

Село БАРБАРЕВО

Арестуванъ е презъ ноември 1921 г. и влаченъ за шията дѣдо Божинъ.

*

На 15 ноември 1923 г. умрѣлъ е въ струмишкия затворъ, обвиненъ като членъ на ВМРО, Вело Георгиевъ, 60 годишенъ.

Село БОРИЕВО

На 23 юлий 1922 г. сж бити и затворени въ струмишкия затворъ Атанасъ Витановъ, 37 годишенъ; Георги Бродовски, 45 г.; Георги Янчевъ, 45 г., и Яне Стояновъ, 28 год.

На 27 ноември с. г. е битъ и затворенъ Коте Пандевъ, 27 годишенъ.

*

На 5 януарий 1923 г. е битъ и затворенъ Василъ Т. Манчевъ, 48 годишенъ. На 20 май сж бити и затворени Тимо Терезиевъ, 65 г., и синъ му Стоянъ Тимовъ, 45 годишенъ.

*

Арестувани въ струмишкия затворъ и изтезавани сж селянитѣ: Георги Янчовъ, Георги Петровъ, Гоце Малчовъ, Василъ Ефтимовъ, Нико Цоцуловъ, Атанасъ Витановъ, Симеонъ Велковъ, Стоилъ Илиевъ и Лазаръ Андоновъ.

Село БѢЛОТИНО

На 15 юлий 1923 г. сж бити и изтезавани Илия Коцевъ, 30 годишенъ; Петъръ Коцевъ, 40 г.; Яна Коцева, 25 г., — била е и изнасилена; Тимо Коцевъ, 20 г.; Зоя Божинова, 30 г., — изнасилена; Янета Коцева, 18 г., — била е сжщо обезчестена; Коста Атанасовъ, 38 г.; Никола Атанасовъ, 30 г.; Никола Андоновъ, 30 г.; Яне Стояновъ, 40 год.

На 23 октомврий с. г. сж убити Иванъ Стояновъ, 28 г., и Никола Ивановъ 40 г.

*

Арестувани и бити сж Тимо Влаховъ и други 15 души. Сжщо: Коста Петровъ, Петре Ляповъ, Христо, Арсо, Лазаръ и Василъ.

Село ГРАДОШОРЦИ

На 12 мартъ 1923 година попъ Костадинъ Градошорски, 67 г., и Кольо п. Костадиновъ, 30 г., сж затворени въ струмишкия затворъ.

Село ДОБРЕШИНЦИ

Григоръ Илиевъ е пребитъ отъ бой и затворенъ въ Струмица.

Село ЕДРЕНИКОВО

На 15 юлий 1923 г. сж бити и затворени въ струмишкия затворъ Георги Коцевъ, 40 годишенъ; Петре Коцевъ, 50 г.; Ефтимъ Стояновъ, 45 г.; Пандо Стояновъ, 40 год.; Тушо Христовъ, 50 г.; Нако Стояновъ, 34 г.; Иванъ Тасковъ, 30 г.; Василъ Колчовъ, 50 г., и Димитъръ Яневъ, 50 годишенъ.

*

Бити сж до смърть: Георги Коцевъ, Нако Стояновъ, Стоянъ Атанасовъ, Димитъръ Йоновъ, Тино Стояновъ и Панде Стояновъ.

Село ИЛЬОВИЦА

На 15 октомврий 1922 година Григоръ Ильовски, 55 г., е убитъ край селото.

Село КОЛЕШИНО

На 17 май 1923 г. сж затворени въ струмишкия затворъ Андрей Христовъ, 58 г.; Димитъръ Милчовъ, 55 г., и Иванъ Шилковъ, 56 годишенъ.

На сжщата дата е осжденъ на 20 години затворъ Иванъ Митовъ, 65 годишенъ.

Презъ месецъ май сжщата година сж били арестувани и следнитѣ лица: Пандо Ангеловъ, 52 г.; Доне Ивановъ, 60 г.; Никола Стоиловъ, 65 г.; Никола Костовъ, 70 г.; Пандо Николовъ, 32 г.; Лефтеръ Атанасовъ, 35 г.; Андонъ Григоровъ, 40 г., и Тушо Григоровъ, 22 годишенъ.

Въ сжщото село сж бити Коце Яневъ, 35 г., и Манушъ Яневъ, 28 годишенъ.

На 5 юлий 1923 година е умрѣлъ отъ побой Спасъ Яневъ, 60 годишенъ.

Село КОСТУРИНО

На 15 юлий 1923 година е битъ Яне Г. Поповъ, 24 годишенъ.

*

На 8 мартъ 1924 г. сѫ убити, обвинени, че сѫ имали връзки съ ВМРО, Елена Петрова, 38 г.; Никола Митевъ, 19 г., и Тимо Бедски, 28 годишенъ.

Вследствие на побой умрѣлъ Стоянъ Баджадановъ, 62 годишенъ.

На 12 мартъ с. г. е битъ Кольо Стефановъ, 27 годишенъ.

*

Село КУКЛИШЪ

На 15 септемврий 1922 г. сѫ бити и арестувани въ струмишкия затворъ Велко Дуковъ, 65 г., който умира въ затвора; Василъ Трайковъ, 50 г.; Георги Митушевъ, 45 г.; Панде Вуцинъ, 50 г., и Василъ Атанасовъ, 32 годишенъ. Василчо Коле Поцковъ, 9 годишенъ, е обезчестенъ отъ сръбски учитель.

На 20 септемврий с. г. сѫ сѫщо така бити и изтезавани Панде Начевъ, 50 г.; Никола Поповъ, 45 г.; Мито Динкинъ, 60 г.; Тацо Яневъ, 33 годишенъ. Последниятъ е билъ и осѫденъ на 3 години затворъ.

Село МОНОСПИТОВО

Арестуванъ е билъ на 8 октомврий 1920 година Манушъ Цоцевъ Вълкановъ.

*

На 11 мартъ 1921 година Божинъ Чушковъ, 65 г., е осѫденъ на две години затворъ въ Кавадарци. Сѫщо и Спасъ Стояновъ, 35 годишенъ.

*

На 27 май 1923 г. сѫ бити до смъртъ Стоянъ Котевъ, 25 г.; Янушъ Петровъ, 24 г.; Спасъ Милчовъ, 25 г.; Трайко Кицевъ, 50 г.; Гоце Василевъ, 42 г.; Стоянка Колева, 40 г.; Мария Атанасова, 42 г.; Панде Соколовъ, 32 г.; Михаилъ Анзаровъ, 30 г.; Пано Плесовъ, 70 г., и Славчо Пецевъ, 18 годишенъ.

На сѫщата дата сѫ опожарени кѫщитѣ на Атанасъ Анзаровъ, 50 г., и Дончо Аладжовъ, 44 годишенъ. Битъ е сѫще до смъртъ Панде Ефтимовъ, 38 годишенъ.

На 1 юний 1923 г. са затворени Христо Джолевъ, 58 г.; Христо Яневъ Върговъ, 60 г.; Христо Иловъ, 62 г., и Никола Георгиевъ, 40 годишенъ.

На 20 юний с. г. умира отъ побой въ струмишкия затворъ Атанасъ п. Яневъ.

На 11 ноември с. г. сѫ арестувани въ струмишкия затворъ и изтезавани: Мите Смилковъ, 45 г.; Василъ Стойковъ, 40 г.; Василъ Тренчовъ, 42 г.; Василъ Митевъ, 25 г.; Тане Георгиевъ, 25 г.; Никола Христовъ, 42 г.; Тимо И. Бъсевъ, 32 г.; Спасъ Баневски, 50 г.; Панде Котевъ, 30 г.; Панде Христовъ, 28 г.; Кръсто Трайковъ, 30 г.; Наке Трайковъ, 32 г.; Костадинъ Божиновъ, 32 г., и Панде Петровъ, 38 годишенъ.

*

На 13 мартъ 1924 г. е битъ и затворенъ Стоянъ Милчовъ, 37 годишенъ.

На 29 май с. г. сѫ бити и изтезавани въ струмишкия затворъ: Костадинъ Аладжовъ, 20 г.; Христо Аладжовъ, 17 г.; Костадинъ Д Петровъ, 28 г.; Коте Лазаровъ, 27 г.; Витанъ Пеневски, 38 г.; Андонъ Юрчовъ, 48 г., и Доне Силявски, 50 годишенъ.

На 15 юлий 1924 г. сѫ осѫдени на смъртъ и застреляни Трайко Трендовъ, 50 г.; Мите Тренчевъ, 48 г., и Андонъ Николовъ, 50 годишенъ.

На 19 октомврий с. г. Стоянъ Джатевъ, 35 г., е умрѣлъ отъ побой на пѫть къмъ Кавадарци.

*

Христо Диноловъ е арестуванъ и битъ въ струмишкия затворъ. Умрѣлъ е отъ побоя.

Село МУРТИНО

На 3 юлий 1923 година Атанасъ Тешевъ, 65 г., е битъ и затворенъ въ струмишкия затворъ.

На 23 октомврий с. г. е битъ и затворенъ Атанасъ Манушовъ, 55 годишенъ.

*

Василъ Митевъ, 40 г., е жестоко изтезаванъ въ околийското управление. Неможейки да понесе мжченията, на които е билъ подложенъ, се хвърлилъ отъ околийското управление и починалъ.

Село НОВА МАХАЛА

Бекиръ Ага е арестуванъ и битъ съ други 70 души.

Село НОВО-СЕЛО

Умрѣлъ въ струмишкия затворъ отъ изтезания Филипъ Назиевъ, 45 годишенъ.

Село ПОПЧЕВО

На 12 априлъ 1924 година Алекса Попчевски, 50 г., е затворенъ съ жена си въ струмишкия затворъ.

Село РИЧЪ

Арестувани сж и бити заедно съ други 40 души селяни Стоянъ Байрактара, Трайко Кончашевъ и Андонъ Трайковъ.

Село РОБОВО

На 9 септемврий 1921 г. сж бити и затворени: Панде Куклишки и Алекса, Миле Хараманчовъ и Г. Р. Яневъ Тимовъ.

На 7 ноемврий с. г. сж бити и изтезавани Тимо Петровъ, който е обесванъ съ главата надолу, синоветѣ му Панде и Нако и внукъ му Атанасъ.

Село СМОЛАРЕ

Презъ 1921 година Димитъръ Тилевъ и Цвѣтанъ Стоиловъ сж били арестувани и изтезавани отъ сръбската власть.

Село СУШЕВО

Презъ 1921 г. арестувани и бити сж въ струмишкия затворъ „за връзки съ ВМРО" Гоно Кехая, Анто Кехая, Трайко Кехая, Христо Чофата, Христо Пждаря, Шукри Медиевъ и Дино Митовъ.

Сжщо така сж били арестувани и бити до смърть въ струмишкия затворъ, обвинени като членове на ВМРО Абдулъ К. Хасановъ, Ахмедъ Алиевъ, Бейти Хасановъ, Ибраймъ Детановъ, Абдулъ Хамидовъ, Юнусъ Кириповъ, Юнусъ Керимовъ, Юнусъ Алиловъ, Нуришъ Хасановъ, Ҳасанъ Тазиевъ, Бекиръ Мустафа и Тобасъ Хюсеиновъ.

Село СУШИЦА

Презъ 1921 г. сж арестувани и бити въ струмишкия затворъ: Илия Янчовъ и Гоце Поповъ.

Село СТИНИКЪ

На 14 ноемврий 1921 г. е арестуванъ Димитъръ Малиновъ, 24 г., който вследствие побоя починалъ.

На 15 ноемврий с. г. Сирма Панделева е арестувана и изнасилена.

Арестувани въ струмишкия затворъ и изтезавани сж лицата: Никола Стойковъ, Георги Ивановъ, Китанъ Димитровъ, Стойко Гроздановъ и Иванъ Илиевъ.

Село СЪЧЕВО

Презъ 1921 г. е арестуванъ и изтезаванъ съ други 25 души Арифъ Чаушъ.

*

На 15 септемврий 1922 г. сж бити и затворени въ струмишкия затворъ Атанасъ Арабаджиевъ, 47 г., и Ангелъ Коцевъ, 50 годишенъ.

Село ТРИ ВОДИ

Презъ 1921 г. сж арестувани и бити до смърть въ струмишкия затворъ Иванъ Трайковъ, Кьоръ Стоянъ, Димо Тамбураджията, Димитъръ Дизовъ и Ничето.

*

На 22 августъ 1923 г. сж бити и затворени въ струмишкия затворъ Ниче Метаковъ, 60 г.; Тимо Кировъ, 58 г.; Ангелъ Атанасовъ, 28 г., и Атанасъ Ивановъ, 38 год.

Село ЩУКА

Арестувани и бити въ струмишкия затворъ „за връзки съ ВМРО“, презъ 1921 г.: Ваньо Бакаловъ, Илия Петровъ, Тошо Бѣжанеца, Ванко Бѣжанеца.

*

На 5 августъ 1924 г. умрѣлъ въ струмишкия затворъ Тано Яневъ, 40 годишенъ.

ТЕТОВСКА ОКОЛИЯ

ТЕТОВО

Сждени сж по Тетовския процесъ Тодоръ Бояджиевъ, Григоръ Аврамовъ, Илия Герасимовъ, Илия Стойчевъ, Кръсто Серафимовъ, Димитъръ Саровъ, свещеникъ.

ТИКВЕШКА ОКОЛИЯ

КАВАДАРЦИ

Арестувани сж: Илия Ад. Чейковъ, Христо Юручето, Дине Панчевъ, Спасъ Счемовъ, Тодоръ Мицевъ, Дано Караджовъ, Пане Х. Шевовъ и Фота М. Клинчарова.

Село БАРОВО

Арестувани и бити до смъртъ на 16 януарий 1923 г.: Доньо Меловъ, Божинъ Деловски, Марко Кралевски, Гело Мойсовъ, Костадинъ Кралевски — счупени му ржцетѣ, и Павелъ Лазаровски.

Село БЕГНИЦА

Презъ октомврий 1923 г. сж бити Тодоръ Самарджиевъ и Лазаръ Лазаровски.

Село БОШОВО

На 23 май 1923 г. сж бити и изтезавани Георги Кадийчето и Петъръ Ризовъ.

Село ВАТАША

Презъ октомврий 1923 г. сж вити жестоко Борисъ Ташевъ и Ино Мечковъ.

Село ГЛИШИКЪ

Арестувани сж: Ильо Караджовъ, Гьошо Данаиловъ, жена му Сута и Илчо Ефремовъ.

Село ДАБНИЦА

Къмъ края на септемврий 1923 г. сж жестоко бити Ильо Кузмановъ, Георги Димитровъ, Лазо Стоименовъ и други трима селяни.

Село КОШАНИ

Къмъ края на септемврий 1923 год. сж жестоко бити Петре Петковъ, селскиятъ кметъ и още единъ.

Село КЪРНЕВО

Яно Киовски, Вандо Георгиевъ и Дончо Коновъ сж изтезавани на 18 януарий 1923 година.

Село МЕЛНИЦА

Презъ октомврий 1923 г. сж бити и изтезавани Петко Димовъ и други двама.

Село МЪРЗЕНЪ-ОРАОВЕЦЪ

Димо Доневъ е арестуванъ.

НЕГОТИНО

Арестувани: Илчо Енчовъ, Христо Чаушовъ, Христо Михайловъ, Ленка Бошкова и дъщеря й Сийка, Пандо Динковъ.

Село СЕНЦЕ

Коце Митровъ е убитъ отъ сърби.

Село СТАГОВО

На 18 януарий 1923 г. е съблича̀на гола и бита Божана Каменова, а Божана Видисова вследствие на изтезанията абортирала.

Село ФАРИШЪ

Арестувани: Невче Силяновъ и Темо Костовъ.

ЦАРЕВОСЕЛСКА ОКОЛИЯ

Село БЕЗИКОВО

На 26 ноемврѝй 1920 год. сѫ̀ бити до смъртъ Арсо Соколовъ, Иванъ Цвѣтковъ, Иванъ Атанасовъ, Петре Стоиловъ и Стоилъ Ивановъ.

*

Презъ 1922 г., на 21 септемврѝй, сѫ̀ бити отъ сръбски жандарми Деянъ Стоиловъ, Йованче Илиевъ и Ана В. Богданова.

*

Стоянъ Димитровъ, 18 год., е изкаранъ една вечерь отъ сърбитѣ отъ дюкяна и следъ това изчезва безследно.

Село БИГЛА

На 23 мартъ 1922 г. е затворенъ и изтезаванъ въ царевоселския затворъ Григоръ Алексовъ. Презъ сѫ̀щата година сѫ̀ арестувани и изтезавани: Стоименъ Дамяновъ, Иванъ Цековъ, жена му Яна, Стоименъ Иванчовъ — осѫ̀денъ на 5 години затворъ, Тасе Маджирски — убитъ отъ бандата на Д. Църнилишки, Атанасъ Китановъ, Тодоръ Стоименовъ и Митра Серафимова.

Село ВИРЧЕ

Атанасъ Ил. Марковски е изчезналъ безследно.

Село ГЛОВОВИЦА

Презъ 1919 г. сѫ̀ арестувани и жестоко бити Стоя Деспотова, 25 г., и Георгика Милосиева, 23 годишна.

*

Паунъ Дългия е битъ до смъртъ. Таско Цвѣтковъ, 78 г., е битъ до смъртъ, ограбено му е всичко отъ кѫ̀щата, заедно съ работния му добитъкъ. Сѫ̀щото му се е случило и презъ 1914 година.

Христаки Георгиевъ, 48 г., умира вследствие побой.

*

Презъ 1914 г. двамата братя Велинъ и Стоянъ Георгиеви Спанчевци, на 25 и 30 г., сѫ̀ били изведени отъ домоветѣ имъ и бити.

Ангелина Лазарова, Мита Божилова и Стоименка Миткова, 18 г., сѫ̀ били изнасилвани отъ по 10 души. Стоименка Миткова — момиче, е била обезчестена и изнасилена отъ 12 души въ една нощь.

Село ДРАГОБРАЩА

На 14 септ. 1922 г. е битъ отъ жандарми Мите Лесковлията.

*

Трайко Драгобяшки е интерниранъ съ цѣлото му семейство, състояще се отъ 25 души.

Село ДРАМЧЕ

На 26 юний 1921 година е жестоко изтезаванъ Митре Георгиевъ.

*

На 10 мартъ 1922 г. сѫ̀ затворени въ царевоселския затворъ и изтезавани Ст. Миляовъ, Теодосия Митревъ и Яна Митрева, която е бесена съ главата надолу, следъ това осѫ̀дена на 8 години затворъ въ Нишъ.

Село ДУЛИЦА

Ампо Газянски, 30 г., е убитъ съ дърво презъ 1919 г., като бившъ революционеръ, връщайки се отъ България следъ войната.

*

Презъ 1922 година Велинъ Стоилковъ, 30 г., е билъ затворенъ и е починалъ вследствие побоя. Презъ сжщата година е убитъ Михаилъ Радевъ.

*

Презъ септемврий 1923 г. е убитъ Коле Пешовъ, 30 г., обвиненъ като членъ на ВМРО. По-рано сжщиятъ е билъ жестоко изтезаванъ.

Стоянка Вангелова, 28 г., е бита презъ сжщата година. Никола Петровъ, 25 г., е убитъ. Янко Курешката, 60 г., умира вследствие побой.

*

Арестувани сж и изтезавани отъ Д. Църнилишки на 12 априлъ 1924 г.: Янко Моловъ, 70 г., който починалъ отъ побоя; Доне Митевъ, бившъ кметъ, 55 г.; Христо Становъ, 54 г.; Кръсто Стойковъ, 15 г.; Григоръ Богдановъ, 16 г.; Григоръ Тасевъ, 30 г.; Мите Цвѣтковъ, 60 г.; Спиро Цвѣтковъ, 18 г.; Йованъ Постоловъ, 55 г.; Георги Постоловъ, 18 г.; Зашо Пауновъ, 20 г.; Богатинъ Цоневъ, 30 г., — звѣрски битъ; Трифунъ Ивановъ, 25 г.; Велинъ Стоилковъ, 80 г., и Деспотъ Стояновъ, 25 годишенъ.

Презъ юний 1924 г. сж бити и изтезавани: Богдана Деспотова, 48 г., държана две седмици въ царевоселския затворъ; Манасия Хр. Деспотовъ, 13 г., — битъ; Стоянка Деспотова, 23 г., и Стоянъ Говъ, 60 годишенъ.

Презъ сжщата година, с. м., сж ограбени Диле Гоцевъ и Йованъ Ивановъ.

Село КАЛИМАНЦИ

Презъ есеньта на 1921 година Атанасъ Димитровъ, 55 г., е битъ и живъ заровенъ въ земята.

*

Гафа Ефтимова, 31 г., е бита и разкарвана изъ участъцитѣ презъ 1924 година.

Село КАМЕНИЦА

Веселинъ Горановски е битъ на 23 февруарий 1922 година.

*

Презъ 1923 г. сж жестоко бити Петъръ Ангеловъ Стипцаровъ, 21 г., сестритѣ му Стоянка, 30 г., и Ристена, 18 годишна.

Презъ сжщата година сж бити: Велинъ Песколийски, 30 г., който вследствие побоя умира презъ 1924 г.; Орде Багалийски, 45 г., който сжщо починалъ отъ побоя; Велика Пешова, 25 г., бита и изнасилена отъ жандари; Василка Песколийска, 26 г., — бита и изнасилена; Алтжна Валявичарска, 25 г., бита и изнасилена; Люба Анастасова, 22 г., изнасилена отъ сръбски жандарь; Стоилъ Бачковски, 45 г.; Миленко Атанаскинъ, 40 г., освенъ че е битъ и изтезаванъ, е затворенъ въ царевоселския затворъ и държанъ две години безъ присжда; Роса Бачковска умира вследствие побоя.

*

На 14 априлъ 1924 г. тритѣ деца на Гена Йованчева сж бити до смърть. Битъ е сжщо Павелъ Ангеловъ.

Село КИСЕЛИЦА

Гешо Ниневски е арестуванъ и изтезаванъ. Държанъ е въ затворъ три години.

Село КОСЕВИЦА

Презъ 1920 г. сж бити и изтезавани Милошъ Петровъ, Ефтимъ Чорбаджийски и жена му.

*

На 10 юлий 1923 г. е жестоко битъ и оставенъ въ безсъзнание Стоименъ Атанасовъ.

Село ЛИПЕЦЪ

Бити сѫ, изтезавани и осѫдени: Филипъ Стойковъ на 5 години затворъ, Станко Гацевъ, 41 г., на 4 год. затворъ, и Йорданъ п. Василевъ, 30 г., на 4 год. затворъ.

Село ЛУКОВИЦА

На 15 априлъ 1924 г. е битъ Стоянъ Рашковъ, 35 годишенъ. Ограбени сѫ му 15 лири.

Презъ сѫщата година е изнасилена Ангелина Петкова отъ сръбски писари.

Село МЛАЩИЦА

Велинъ Павлидолски е битъ на 22 февруарий 1922 година.

Село ПЕКЛЯНО

Презъ августъ 1920 година Иванъ Бабунски, сръбски войвода, съ бандата си, е малтретиралъ и ограбилъ: Лазаръ Ивановъ, 35 г., — взети сѫ му 7 лири; Софрония Пешовъ, 25 г., — взети сѫ му 2 лири.

*

Презъ 1924 г. е жестоко бита Йордана Лазарова, 35 г., въпрѣки че била въ положение.

*

Стоименка Дончева, 45 г., и Дафка Гаврилова, 35 г., сѫ бити и изтезавани.

Богданъ Стоименовъ е жестоко битъ въ Виница отъ разбойника Мите Суджукаро.

Трайчо Ефремовъ, 28 г., е жестоко битъ; извадено му е едното око.

Село САСА

На 16 декемврий 1922 г. е арестуванъ Богатинъ Иловъ, 27 г., и е осѫденъ на три години затворъ.

*

Презъ августъ 1923 г. сѫ звѣрски изтезавани отъ потераджии подъ командата на сърбина Тихомиръ, и следъ това осѫдени: Иванчо Стоименковъ, 42 г., — на 3 години затворъ; Вангелъ Велевъ, 67 г.; Йорданъ Вангеловъ, 17 г.; Златанъ Антовъ, 37 г.; Янинка Стоимирова, 25 г.; Спиро Пауновъ, 35 г.; Тодоръ Милошевъ — умрѣлъ вследствие побоя, и Паунъ Атанасовъ, 58 годишенъ. Осѫждането е вършено обикновено безосновно.

Село ТРАБОТИВИЩЕ

Презъ 1923 г. е жестоко битъ Атанасъ Георгиевъ.

*

Т. Механджийски, 40 г., е обесенъ всрѣдъ селото безъ присѫда отъ бандата на Пандурски.

Ангелъ Белогазки е изчезналъ безследно.

Село ЦЕРА

На 31 мартъ 1922 г. сѫ жестоко бити отъ сръбската власть Петре Янакиевъ и Чиме Георгиевъ.

*

Презъ 1923 година Ристе Каралеовски, 50 г., е жестоко битъ. Вследствие на побоя умира.

*

На 31 януарий 1924 година Манасия Каралеовски, 60 г., е битъ и кѫщата му е била опожарена. Обвинението е било, че е далъ приемъ на съселянина си, четникъ, Миленко. По сѫщия поводъ сѫ бити всички селяни.

На сѫщата дата е билъ застрелянъ бащата на Миленко Стоименовъ, Стоименъ, следъ като побѣгналъ отъ съседната запалена кѫща.

ЩИПСКА ОКОЛИЯ

ЩИПЪ

На 6 февруарий 1922 година сж арестувани и бити до смърть: Мария Г. П. Янева, 25 г.; Сава Ванева, 30 г.; Ленка Петрова, 24 г.; Маца Санева, 30 г.; Ристена Санева, 50 г.; Свободка Борисова, 50 г., — била е прободена съ щикъ; Мария Митилова, 30 г.; Бичаклиева; Иванъ Радевъ, 45 г.; Трайчо Георгиевъ, 50 г.; Мишо Кукубаевъ, 35 г., — билъ е и окованъ; Ладе Деспотовъ, 50 г.; Коце Горгиевъ, 15 г.; Коне Лазовъ, 15 г.; Ана Панова, 70 г., и Сава Тодорова, 35 годишна.

*

На 28 юний 1922 г. осждени сж въ Скопйе, обвинени, че сж поддръжници на ВМРО: Петъръ Ачевъ, Зафиръ Яневъ, Стойчо Трайчевъ, Петъръ Костовъ — осждени на 20 години затворъ, — Димитъръ Соколовъ, Панче Маневъ, Стоянъ Георгиевъ, Начевъ, Цвѣтанъ Христовъ, Ниче Ивановъ, Стойчо Цвѣтковъ — осжденъ на 16 години затворъ, — Трифонъ Смилевъ — осжденъ на 15 години затворъ, — Йорданъ Димитровъ, Наце Николовъ, Богоя Давидковъ, Спасъ Ангеловъ — осжденъ на 12 години затворъ, Никола Димитровъ, Гьоро Смилковъ и Трайче Петрушевъ.

Село БАЛВАНЪ

Презъ февруарий 1922 година, взимайки поводъ отъ сражението при с. Танатарци, при което сърбитѣ дадоха доста жертви, арестувани сж безразборно къмъ шестдесеть и трима души, между които и щипски граждани.

Осждени сж: Софка Тодорова, 42 г., — на 3 години затворъ. Лежала деветь месеца въ щипския затворъ ведно съ четиримесечното си дете; останалото време въ Пожаревацъ. Трайчо Самарджиевъ, 40 г., — на 3 години затворъ; Ристена Александрова, 52 г.; баба Ангя Зипева, 60 г.; Димко х. Кимовъ, 45 г., — амнистиранъ презъ 1923 г.; Мите Слезковъ, 32 г.; Христо Шекеринski, 50 г., — вследствие мжченията въ затвора, следъ като е освободенъ, умира; Димко п. Ефремовъ, 50 г., — амнистиранъ; жена му е лежала въ щипския затворъ; Ване Криводолски, 40 г.; Йове Петрушанецъ е оправданъ; Григоръ Стефанинъ, 32 г., — лежалъ въ Топчи-дере въ Бѣлградъ.

Село ГОРНИ БАЛВАНЪ

Презъ 1920 г. сж арестувани и малтретирани Орде Караджата и Иванъ Дафковъ, 35 годишенъ. Освободени сж следъ като сж платили по десеть лири откупъ.

*

На 10 май 1922 г. сж бити отъ сръбска потера Герасимъ Куцевъ и Мане Коларски.

Село КАЛОПЕТРОВЦИ

Арестувани сж и бити: Пане Мановъ и Христо Милановъ.

Село КРУПИЩЕ

На 8 юлий 1922 г. сж бити отъ сръбска потера Владимиръ Петровъ и Арсо. Презъ сжщата година е битъ Владе Градинаровъ.

Село ЛИПОВДОЛЪ

На 6 февруарий 1922 г. сж бити и арестувани: Сане Топузовъ, 50 г.; Ильо Стояновъ, 42 г., — билъ е и окованъ; Гичо Жамовъ, 38 г.; Коце Топузановъ, 45 г.; Ристо Бориновъ, 30 г., и Сандо Буржажиновъ, който е билъ окованъ въ вериги. Вследствие побоя умира.

Село ЛЮБОТЕНЪ

Затворени сж и зле бити Пано Балкански и синъ му Петрушъ.

Село МУСТАВИНО

Въ началото на августъ 1922 г. сж бити отъ колонисти сърби, а следъ това арестувани, Стоянъ Давидковъ, 60 г., и Миланъ Влаха.

Село НИКОМАНЪ

Презъ 1922 г. е арестуванъ и окованъ въ вериги Лазо Коневъ.

Село ПИШИЦА

Стоянъ Бельовъ, 48 г., изнуденъ съ 20 турски лири отъ страна на горнобалванския

„председникъ“ Стево, който искалъ незаконно да вземе сина му за войникъ.

Георги Шировски, 50 г., обранъ съ 20 лири по сѫщия начинъ.

Село СЪРЧИЕВО

На 6 февруарий 1922 год. сѫ арестувани и бити до смърть: Димко Доневъ, 40 г.; Митре Каменарски, 50 г., — осѫденъ на 3 години затворъ; братанецътъ му, 45 год.

Село ТАНАТАРЦИ

Следъ сражението при с. Танатарци презъ 1922 г. сѫ арестувани и бити: Стоянъ Стояновъ и Гошо Данаиловъ.

Село ГОРНО ТРОГЕРЦИ

На 24 августъ 1922 г. е звѣрски битъ Трайче Филиповъ.

Сѫщо така сѫ били бити: Васа Трайчева, 47 г.; Станка Трайчева, 30 г.; Сава Трайчева, 31 г.; Перса Миланова, 40 г.; Миланъ Коцевъ. На всички тѣхъ сѫ имъ били туряни и спици подъ ноктитѣ, а нѣкои отъ тѣхъ сѫ повръщали и кръвь вследствие тежкитѣ изтезания.

*

На 21 ноемврѝий 1923 г. е билъ убитъ Никола Данаиловъ, 30 годишенъ.

Село ДОЛНО ТРОГЕРЦИ

Презъ 1920 година Христо Яневъ, 45 г., е арестуванъ отъ „председника“ на горнобалванската община, обвиненъ, че се е срѣщалъ съ четата на Лазо Кльонковъ. За да не бѫде сѫденъ, поискалъ му откупъ съ пари.

*

На 30 юлий 1923 година Петре Хр. Рогушковъ и Ильо Рогушковъ сѫ били жестоко бити и изтезавани отъ сръбска потера.

На 2 августъ с. г. Кольо Арсовъ, 16 г.; Петре Христовъ; Наста Хр. Рогушкова, 40 г.; и Моне Костадиновъ сѫ жестоко бити и затворени отъ сръбска потера, обвинени за връзки съ ВМРО. Моне Костадиновъ е осѫденъ и на три години затворъ.

РАЗНИ ВЪ ЩИПСКА ОКОЛИЯ

Арестувани сѫ и осѫдени Харалампи Давидовъ и Стефанъ Христовъ.

Методи Агапиевъ отъ Щипъ е осѫденъ на 4 години затворъ.

ДАННИ ЗА ТЕРОРА НА СРЪБСКИЯ (ЮГОСЛАВСКИ) РЕЖИМЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ (1924 — 1934 г.)*

БИТОЛСКА ОКОЛИЯ

БИТОЛЯ

Презъ юлий 1926 г., въ връзка съ убийството на Спасой хаджи Поповичъ, сѫ сѫдени следнитѣ лица: Митко Романовъ на 5 години затворъ; Методи П. Петровъ — на 5 години затворъ; Стоянъ Костовъ е сѫденъ и оправданъ; Пандо Тошковъ — сѫденъ и оправданъ. А само арестуванъ е билъ Петъръ Николовъ.

*

На 11 януарий 1928 г. е арестуванъ Стойчо Димовъ, обвиненъ въ убийството на сръбския полицейски агентъ Вукашинъ Деспотовичъ.

На 27 срещу 28 юлий 1928 година Петъръ Данабашъ, 62 годишенъ, виденъ търговецъ, е закланъ въ дома му; заграбени му сѫ следъ това 1,700 наполеона, 30 дуката, 5,000 динара и много скѫпоценности.

*

Презъ втората половина на месецъ юний 1929 г. сѫ арестувани тримата търговци и общински съветници Здравко Радоевъ, Сотиръ Алегрия и Мустафа Асимъ.

Село ГОРНИ ЧАИРЪ

На 5 юний 1929 година Тодоръ Й. Стойчевъ е убитъ сутриньта отъ засада, като отивалъ на нивата си да оре.

Село ГЯВАТО

Презъ септемврий 1927 г. сѫ арестувани „за връзки съ ВМРО“ Илия Крайчевъ и кметътъ на селото.

Село ДЕСОВО

Презъ мартъ 1927 г. е арестуванъ и малтретиранъ помакътъ Десоецо, задето като ясновидецъ предсказалъ на Матковичъ, въ присѫтствие на депутата Кирковичъ, че тѣхното властвуване въ Македония ще се свърши и че за Сърбия не предвижда нищо хубаво.

Село ДРѢНОВО

Презъ месецъ юлий 1927 г. къмъ селото, между Прилепъ и Кичево, е билъ убитъ отъ сръбска засада богатия житель на с. Дрѣново, Расимъ, който се връщалъ отъ село Бродъ, кѫдето е билъ извиканъ ужъ по работа отъ околийския началникъ.

Село КОШИНО

На 22 юлий 1927 г. баща и синъ (на 13 години), отивайки на пазаръ за Прилепъ, сѫ убити отъ сръбски бандити.

Село КУКУРЕЧАНИ

Презъ юлий 1926 год., въ връзка съ убийството на Спасой хаджи Поповичъ, сѫ арестувани Пандо Петковъ и Коле Титиновъ.

Село ЛЮБОЙНО

Йосифъ Туджаровъ е битъ презъ 1927 година.

Село СМИЛЕВО

Въ началото на м. септемврий 1927 г. е починалъ отъ побой, въ битолския затворъ, арестуваниятъ нѣколко месеци преди това Щерю Граматиковъ, обвиненъ заедно съ

---

* Както и другаде е казано, авторътъ не е ималъ възможность въ чужбина да събере всички данни за терора, вършенъ отъ поробителитѣ надъ българското и други населения въ Македония. Този списъкъ прибавя още нѣщо къмъ другитѣ публикувани отъ автора сведения.

За нѣкои отъ пострадалитѣ хора не се е успѣло своевременно да се уточнятъ датитѣ относно претърпеното отъ тѣхъ зло.

много други българи за „съучастничество въ ВМРО“. Въ затвора е билъ подложенъ на непрекѫснати страхотни изтезания.

Село СРѢДНО ГОРИ

Презъ юлий 1928 г. сѫ арестувани като добри българи Ангелъ Тръпковъ, неговиятъ братъ и Каре Бояджиевъ.

Село СТРЕЖЕВО

Алексо Димовъ е арестуванъ презъ лѣтото на 1929 г., задето получавалъ писма отъ България. Освободенъ е. Следъ това презъ августъ повиканъ е въ общината, откѫдето жандаритѣ го взиматъ, извеждатъ го вънъ и го обесватъ, безъ сѫдъ и присѫда.

РАЗНИ ВЪ БИТОЛСКА ОКОЛИЯ

Презъ май 1927 г. сѫ извършени въ Битолско много арести.

*

На 22 май 1928 г. вечерьта група разбойници, отъ които двама облечени въ сръбски жандарски униформи, нападнали автомобилъ, съ който пѫтували група граждани при село Гявато и задигнали трима отъ пѫтницитѣ.

ВЕЛЕШКА ОКОЛИЯ

ВЕЛЕСЪ

На 2 юлий 1925 година Гроздана Зафирчева, родена въ градъ Велесъ презъ 1906 година, е убита въ общината отъ сръбския чиновникъ Б. Димитриевичъ, защото не му се отдала.

*

На 25 юлий 1925 г. е убитъ Тодоръ Льошковъ, търговецъ, отъ Велесъ.

*

Божко Гаджевъ е убитъ презъ 1926 г. заедно съ Божко Трайковъ, Панчо Варненски и единъ четникъ, който е заловенъ и убитъ край Скопйе.

*

Въ края на 1927 г. сѫ арестувани 20 граждани, обвинени, че презъ 1915 г. сѫ имали участие въ изчезването на 15 сръбски войника.

*

Въ началото на 1928 г. единъ месарь е арестуванъ и пребитъ въ затвора. Освободенъ, трѣбвало е да бѫде пренесенъ съ черга въ кѫщи.

*

Презъ май 1928 г. въ града бива пратенъ единъ убиецъ отъ Скопйе, който трѣбвало да убие търговеца Стоянъ Поповъ, и по убийството трѣбвало да бѫдатъ обвинени и осѫдени гражданитѣ Иванъ Грацковалиевъ, Миланъ Фарфовъ, Форо Ивчевъ и др. Стоянъ и други граждани научили това, но не знаели кому да се оплачатъ. Най-после казали на сръбския попъ Тодоръ, който хваща атентатора предъ дюкяна и го подкарва къмъ полицията. Но той казалъ открито, че е пратенъ отъ жупана Наумовичъ; следъ това идватъ полицаи и го „арестуватъ“; нѣколко дни по-късно гражданитѣ сѫ го видѣли да си пѫтува свободенъ съ влака за Скопйе.

На 25 юлий 1928 г. къмъ 9 часа вечерьта е убитъ Тодоръ Кюшковъ, търговецъ, когато е отивалъ отъ дюкяна въ дома си.

*

На 24 ноември 1929 година Миланъ Карпузовъ, кафеджия, е убитъ, ужъ по невнимание, отъ единъ сръбски наредникъ.

*

Младиятъ хлѣбарь Константинъ (Коце) Наковъ презъ септемврий 1930 г. отишелъ въ България да търси работа. Той прекаралъ тамъ нѣколко месеци, но като не намѣрилъ добри условия за работа, поради стопанската криза, завърналъ се въ Велесъ, кѫдето живѣли родителитѣ му. Малко време следъ завръщането му, той билъ арестуванъ отъ полицията, която го обвинила, че билъ въ връзка съ революционната организация. Напълно невиненъ, нещастниятъ отказалъ да подпише „признанията", които му предложили сръбскитѣ полицаи. Отъ тогава той изчезналъ безследно.

*

На 29 януарий 1931 г. въ района на велешката община е намѣренъ трупа на единъ 25 годишенъ младежъ.

*

Павлина, жена на Петъръ Поповъ, следъ смъртьта на мѫжа й, бивала непрекѫснато задиряна и преследвана, за да бѫде изнасилена отъ сръбски жандари въ Велесъ, поради което направила опитъ да се хвърли въ Вардара; близки едва успѣли да я спасятъ.

*

Презъ 1933 г. сръбскитѣ власти сѫ създали нѣколко афери въ Велесъ, за да тормозятъ населението. Тамъ сѫ били арестувани: Кочо Крайчинецъ, Лазаръ Крепиевъ, Никола Георгиевъ, Борисъ Къртевъ, Илия п. Йордановъ и други.

Село БАШИНО СЕЛО

Презъ 1927 г. е убитъ единъ селянинъ, обвиненъ, че носи хлѣбъ на комититѣ.

Село БѢЛЕЩЕВИЦА

Никушъ Колевъ, 40 г., е осѫденъ на 8 години затворъ въ връзка съ убийството на шпионина Василъ Андоновъ.

Село ВЕТЕРСКО

Презъ 1929 г. е битъ и изтезаванъ, заради внукъ си революционеръ (Ангелъ Мановъ), Иванъ Мановъ Василевъ, 50 годишенъ.

Село ДОЛНО ЧИЧЕВО

Презъ 1926-1927 година Никола Ив. Даскаловъ, 68 г., е подложенъ на жестоки морални изтезания.

Село КАРАБУНИЩЕ

Въ връзка съ убийството на шпионина Василъ Андоновъ сѫ осѫдени: Саздо Соколовъ — на 10 години, а после амнистиранъ; Тодоръ Траяновъ — сѫщо; Адемъ Исмаиловъ — на 8 години затворъ.

Село МРАМОРЪ

Въ края на 1928 г. е убитъ Атанасъ Новевъ отъ бандити на Матковичъ.

Село ПАПРАДИЩЕ

Павле Марковски е арестуванъ презъ лѣтото на 1931 г. и жестоко изтезаванъ въ затвора; на тестикюлитѣ му е обесвана стомна пълна съ вода. Освободенъ е следъ много месеци затворъ.

Село ПОДЛЕСЪ

Презъ първата половина на месецъ октомврий 1931 г. е убитъ до една воденица Гълѫбъ Недевъ.

Село СЪЛПЪ

На 27 май 1925 г. е убитъ Лазаръ Д. Чолаковъ, 49 годишенъ.

*

Презъ май 1927 година Лазаръ Илиевъ, Иванъ Ангеловъ и Миланъ Петровъ сѫ арестувани и държани подъ следствие 9 месеца, обвинени като членове въ ВМРО.

РАЗНИ

На 21 октомврий 1926 г. сж бити безпричинно десеть видни селяни.

ГЕВГЕЛИЙСКА ОКОЛИЯ

ГЕВГЕЛИ

На 19 септемврий 1927 год. сж арестувани въ връзка съ атентата по линията при Удово: Димитъръ Х. Наковъ, Христо Т. Петровъ, Георги Пакетовъ, Кирилъ Георгиевъ, Тото Митревъ, Кирилъ Берберпелевъ, Лазаръ Костовъ, Антонъ Христовъ, Димитъръ Христовъ, Глиша Катаничъ (русинъ), Марко Алексичъ, Коста Търченковъ, Йорданъ Анастасовъ и Григоръ Колковъ.

На 20 декемврий 1927 г. е убитъ Христо Бакърджиевъ, 48 г., а на 25 с. м. сж убити Юмеръ Асановъ, 58 г., и Анастасъ Анастасовъ, аптекарь.

Презъ сжщата (1927) година въ Гевгели сж били арестувани 15 души граждани, защото били ужъ противници на депутата Игнатъ Стефановичъ, избранъ отъ полицията презъ последнитѣ избори.

*

На 6 априлъ 1928 г. е убитъ отъ сръбски полицаи видниятъ гражданинъ Исмаилъ Ахмедъ.

На 27 ноемврий 1928 г. е убитъ единъ гражданинъ.

*

Презъ лѣтото на 1929 г. сж арестувани доста будни младежи.

*

На 13 срещу 14 септемврий 1931 г. двама младежи съ спортни костюми (предполага се хървати) сж изведени отъ гевгелийската жандармерийска станция, прекарани на лѣвия брѣгъ на Вардара и убити въ мѣстностьта „Панова воденица".

Една жена съ дветѣ си момичета на 17 и 19 години е успѣла да стигне въ София презъ септемврий 1931 година. Сърбитѣ сж я тормозили дълго време и карали я насила да ожени едната си дъщеря за единъ сръбски жандарь.

*

Илия Баялцалиевъ избѣгалъ въ България презъ 1934 година.

*

При всѣко подозрение, или раздвижване на чета, фамилията Капсарови бива арестувана.

Село БОГДАНЦИ

На 15 августъ 1928 г. сж арестувани и бити: Пено Енджегъчевъ, 45 г.; Мито Арнаудовъ; Лазаръ Константиновъ; Гоне Караивановъ; Георче Чавдаровъ и Кръсто Яневъ.

*

Презъ ноемврий 1933 година Никола Чърчевъ Моневъ и Благой Симепѣевъ, 20 годишни, сж избѣгали въ България, за да се спасятъ отъ сръбския тероръ.

*

Въ августъ 1934 г. единъ младежъ избѣгва въ България, но разочарованъ тамъ отъ антимакедонски гонения, решава да се върне и минава въ сръбска територия къмъ Сливница. Сърбитѣ го осжждатъ на 15 години затворъ.

Село ГЪРЧИЩЕ

На 15 юлий 1925 г. е арестувана Стана Пенева, 40 годишна.

Село МОИНО

Презъ есеньта на 1928 година сж убити Иванъ Пѣевъ, жена му и шестгодишниятъ му синъ Спасъ за пари, съ знанието на властьта.

Село МЪРЗЕНИ

На 3 май 1932 година Алия Онбаши е нападнатъ въ дома му отъ сръбския колонистъ Валиша Поповичъ, който му стрелялъ съ пушка; само по чудо Алия и жена му се спасили отъ смърть. Властьта въобще не е разследвала случая.

Село ПИРАВА

Христо К. Азаровъ е затворенъ въ Струмица.

ГОСТИВАРСКА ОКОЛИЯ

ГОСТИВАРЪ

Четирмата видни граждани Абдулъ Малъ — кметъ на града, Шекиръ Шаинъ — общински съветникъ, Угринъ Йоксимовъ — бившъ кметъ и народенъ представитель и Кадри Сали — адвокатъ, сж арестувани презъ августъ 1930 г.

Село ВРАБИЩЕ

Презъ септемврий 1930 г. последваха много изтезания на албанското население. Между пострадалитѣ сж и следнитѣ: Демиръ Сали и Арифъ Мусли, убити.

Село ГОРНА РѢКА

Белубъ Шурени и Вели Богдова сж убити.

Село ДЯКОВО

Убити сж: Дѣдо Ноу и Нуе Прекмешхи, и още трима отъ сжщото село.

Село ИЗНИКЪ

Тукъ сж убити: Зекъ Ланинъ и братъ му.

Село КАДЖАДЖИ

Въ това село сж убити: Юсуфъ Мета и Яшаръ Сайели.

ДЕБЪРСКА ОКОЛИЯ

Село ГАЛИЧНИКЪ

Презъ ноемврий 1928 г. сж арестувани въ селото ученици отъ едно основно училище, които пѣли македоно-български пѣсни. Държани сж въ затвора десеть дни.

*

Презъ лѣтото на 1929 г. сж арестувани доста младежи.

*

Къмъ края на августъ 1930 г. почти цѣлото мжжко население е подложено на тормозъ отъ сърбитѣ.

Село ЛАЗАРОПОЛЕ

Иванъ Х. Георгиевъ, 18 годишенъ, който работелъ въ нѣкаква военна бакалничка въ Скопйе, билъ пребитъ отъ сърбитѣ, следъ което се прибралъ въ селото си. Но тукъ е убитъ отъ сръбскитѣ жандари презъ октомврий 1931 г.

Методи Х. Георгиевъ, братъ на убития Иванъ, млѣкарь въ Сараево, е жестоко битъ презъ есеньта на 1931 година и подъ непрекжснатъ полицейски тероръ.

ДЕМИРХИСАРСКА ОКОЛИЯ (БИТОЛСКО)

Село БАБИНО

Блаже Секуловъ е битъ до смърть отъ двама стражари.

Село БОИЩА

Презъ февруарий 1927 г. двама сръбски жандари, преоблечени като „комити", срѣщатъ единъ селянинъ и искатъ хлѣбъ; кметътъ съобщилъ въ общината за това. На другия день идватъ сръбски жандари и искали 4 агнета, 10 баници, 10 погачи. Кузо

Димовъ позналъ между жандаритѣ двамата „комити“ отъ предишния день. Селянитѣ събрани насила отъ жандаритѣ, били бити и изтезавани. Между бититѣ селяни сж: К. Димовъ, Христо Ивановъ, Лозе Котевъ, К. Митревъ, Лазаръ Мицевъ и много други.

Село БРѢЗОВО

Селянинътъ Димитъръ е битъ до смърть отъ двама стражари.

Село ДОЛЕНЦИ

Никола Макаровенски е битъ до смърть отъ двама стражари.

Село РАДОВО

Максимъ Радовски е арестуванъ и изтезаванъ; битъ по дървения му кракъ, понеже билъ инвалидъ, после освободенъ и екстерниранъ въ Турция презъ 1927 година. Агния Максимова, негова съпруга, е насила омжжена за единъ сърбинъ. Миленко Недѣлковъ е арестуванъ и изтезаванъ, задето синъ му Максимъ протестиралъ предъ общината съ писмо, че жена му Агния е била насилствено омжжена. Изтезавана е сжщо неговата жена Стойна.

КИЧЕВСКА ОКОЛИЯ

КИЧЕВО

Наумче Стефановъ е арестуванъ, по заповѣдь на Матковичъ, и държанъ въ затвора единъ месецъ, презъ май 1927 г., защото отивалъ въ България и Румъния да пренася пари отъ гурбетчиитѣ, които иначе не могли да пренасятъ паритѣ си.

*

Въ началото на януарий 1928 год. сж арестувани Заре Цвѣтиновъ Стършиновъ, Минчо Заревъ Стършиновъ, други четирма граждани, нѣколко кафеджии, нѣколко младежи. Заре и синъ му сж арестувани, задето имали грамофонъ; кафеджиитѣ и други граждани, защото имали плочи съ българо-македонски народни пѣсни, а младежитѣ, защото пѣели български народни пѣсни.

Георги Николовъ, кметъ на града, е билъ тежко раненъ отъ петь изстрела на 3 априлъ 1928 година.

Презъ сжщата година (1928) Насто Стойковъ, ханджия, родомъ отъ с. Бѣлица, е арестуванъ, защото получилъ писмо и 1,700 динара отъ единъ свой съселянинъ отъ България, които трѣбвало да предаде на неговъ роднина въ селото си. Държанъ е десеть дни за това.

КОЧАНСКА ОКОЛИЯ

КОЧАНИ

На 11 юний 1925 г. на пазара въ Кочани бандитътъ Йорданъ Гърдовски е жестоко малтретиралъ единъ влахъ, който презъ сълзи викалъ: „Ето, съграждани, какъ ни освободиха освободителитѣ на Македония. Това животно ме бие, понеже му дадохъ само 2,000 динара, а не 5,000, както искаше“. Влахътъ бѣ арестуванъ, хвърленъ въ затвора и довършенъ.

Сжщиятъ разбойникъ Йорданъ Гърдовски е отнелъ на Лазаръ Пауновъ 8,000 динара. Тѣзи изнудвания той и другитѣ бандити вършатъ редовно въ села и колиби и си строятъ голѣми кжщи. Така Й Гърдовски си строи кжща въ Гърдовци, Мино Станковъ въ Злетово и Пандурски въ Царево-Село.

*

Сане Алексовъ, шефъ на група за преследване, затворилъ трима селяни, дошли на пазара, въ единъ хотелъ и имъ отнелъ по 2,000 динара.

*

Презъ 1927 г. сж арестувани, въ връзка съ атентата предъ хотелъ „Балканъ“, Михаилъ Симеоновъ и други трима граждани.

*

Цѣлата сръбска стража предъ Великдень 1928 г., на пазара въ Кочани бѣше се

впуснала на ловъ за каскети. За единъ часъ по улицитѣ станаха гологлави мѫжетѣ. Шапкитѣ имъ бѣха изпокѫсани, за да бѫдатъ принудени да си купятъ и да носятъ шайкачи.

Презъ сѫщата 1928 година е убитъ младежъ по пѫтя Щипъ-Струмица.

*

Лазаръ Бабановъ, студентъ въ Бѣлградския университетъ, е закланъ въ Кочани презъ августъ 1929 година.

*

Подпрефектътъ въ Кочани, радикалъ, се е отличилъ по жестокостьта си и алчностьта си. За да издаде нѣкакво разрешение, той изисквалъ отъ всѣки гражданинъ 120 динара, които никѫде не отбелязвалъ. Окуражени отъ резултата на изборитѣ, жителитѣ на Кочани, които почти изцѣло гласуваха за демократитѣ, свикали едно тайно събрание, за да избератъ комисия, която да се яви предъ подпрефекта и иска обяснение за изискването на тѣзи суми, каквито никой законъ не предвижда, и искатъ да подаде оставката си. Комисията е водена отъ Милан п. Димитровъ отъ Кочани и е говорила съ доста строгъ тонъ.

Село БАБИЩЕ

На 20 юний 1925 г. е арестуванъ Кръсто Ефремовъ, въ връзка съ откриване четата на Ефтимъ Полски въ мѣстностьта надъ „Лешки".

Село БѢЛИ

Траянъ Ивановъ, заловенъ като четникъ презъ м. май 1924 г. е застрелянъ презъ пролѣтьта на 1925 г. въ околноститѣ на Кочани, а имота му е опожаренъ.

Презъ сѫщата година Стоянка Митева, 37 г., е избѣгала въ България съ тритѣ си деца.

*

Йорданъ Н . . . . . , кметъ на селото, е убитъ презъ 1927 година.

Йорданъ Димитровъ Шоповъ, кметъ на селото, отива на 2 априлъ 1928 г. на пазаръ въ Кочани. Тамъ е билъ повиканъ отъ единъ жандарь отъ участъка въ Нивичани и заведенъ неизвестно кѫде. Жената на жертвата нѣколко пѫти ходила до околийския началникъ да пита за мѫжа си, но той я разкарвалъ отъ едно мѣсто на друго. Два дни следъ това жандаритѣ отиватъ въ селото и питатъ кѫде е кметътъ имъ. Жената тогава имъ казала открито, че жандаритѣ знаятъ кѫде е. Наистина, жандаритѣ повели селянитѣ и при единъ хълмъ предъ Кочани имъ показали трупа на жертвата, безъ глава и съ отрѣзани ржце. Главата била намѣрена въ долчето, цѣла издѣлкана съ секира, а секирата е намѣрена до трупа. Сърбитѣ не само. че го заклали. а спокойно завеждатъ селянитѣ да имъ покажатъ „подвига си". Убитиятъ оставя жена и четири деца.

*

Теодосия Митовъ, Фидана Теодосиева, Паца Ефтимова, Иванъ Арсовъ и Мите п. Кировъ сѫ жестоко бити, ограбени и изтезавани отъ бандата на Стоянъ Мишевъ. Следъ това имотитѣ имъ сѫ били опожарени.

Село ВИНИЦА

Отъ Виница сѫ изгонени презъ 1925 година Мите Ивановъ, Чорбаджийски и семейството на свещеникъ Кръстевъ.

*

Презъ 1929 година Моне Трънковъ, ханджия въ селото, бива извиканъ отъ патрула презъ нощьта, изведенъ вънъ отъ селото и убитъ. Трупътъ му е намѣренъ край Градечка рѣка въ единъ върбалакъ.

Презъ сѫщата година сѫ убити Лазаръ Мицовъ, студентътъ Спиро Ивановъ и Лазаръ Христовъ.

Село ВРАНИНЦИ

На 4 декемврий 1924 г. бандата на Нако Трогерски е била жестоко селянитѣ отъ селото. Подъ предлогъ, че укривали комити, сѫ бити: Димитри Коларски, 70 г.; синъ му Атанасъ Димитровъ, 35 г.; Мите Йордановъ, 37 г.; Йованче Николовъ, 30 г.; Стоянъ Миладиновъ, 58 г.; Стоименъ Кмето, 69 г.; Мите Каровъ, 35 г.; Ангелъ Тасевъ, 63 г., и Стоянъ Божиновъ, 40 годишенъ.

Село ВРАНИЦА

Презъ 1924 г. е жестоко бито 13-годишното дете Ефтимъ Панчевъ.

Село ВЪРБИЦА

Презъ декемврий 1924 г. сѫ арестувани, бити и закарани въ затвора въ Кочани следнитѣ лица: Ефтимъ Постоловъ, 45 г.; Зашо Каински, 45 г.; Ефтимъ Каински, 40 г., и Мано Мартиновски, 46 годишенъ.

Село ГИГЯНЦИ

Гена Панова, 40 годишна, е избѣгала въ България съ тритѣ си деца презъ 1925 г.

Село ГРАДЧЕ

Бити сѫ презъ 1924 година Стойко Ангеловъ, 50 г.; Коцо Арсовъ, 60 г., и Симеонъ Яневъ, 80 годишенъ.

Презъ сѫщата година сѫ убити Китанъ Митевъ, 63 г.; Стоилко Стояновъ, 30 г.; Кръсто Цоневъ.

Пакъ презъ сѫщата година сѫ бити следнитѣ лица: Мария Велкова, 75 г.; Мито Андовъ, 60 г.; Стоянъ Врестовъ, 70 г.; Ангелъ Стоименовъ, 35 г.; Илия Темелковъ, 60 годишенъ; Китанъ Цековъ, 73 годишенъ. Последниятъ е починалъ вследствие на побоя.

*

Презъ 1925 година Алтъна Кръстева, 28 г., е избѣгала въ България съ тритѣ си малки деца.

*

Христо Вълковъ е жестоко битъ отъ бандитѣ на Войо Пеевичъ, които на края сѫ му взели 5 златни турски лири, за да не бѫде отвлеченъ.

Село ЖИГЯНЦИ

Презъ юлий 1925 г. сѫ бити отъ потераджии Тодоръ Вас. Шопски и Иванъ Стояновъ Чивски.

На 5 августъ 1925 г. е убитъ Михаилъ М. Златевъ, 33 годишенъ.

На 6 септемврий 1925 година е убитъ Траянъ Митевъ, 28 годишенъ.

Село КАЧАНИКЪ

Презъ 1925 г. сръбски жандари нахлули въ селото, събрали селянитѣ и ги подложили на страшенъ побой. Особено сѫ пострадали Велинъ Стойковъ, 30 годишенъ, и Стоименъ Вачковъ, 50 годишенъ.

Село КОЧАНСКИ ПѢТЕЛЪ

Презъ първата половина на 1928 г. безследно сѫ изчезнали Тома Димитровъ, търговецъ, и жена му.

Село ЛЕШКИ

На 27 октомврий 1924 г. сѫ бити: Божилъ Алексовъ, 45 г.; Мино Анчевъ, 38 г.; Анани Богатиновъ, 30 г.; Геро Минчевъ, 30 годишенъ. На Богатиновъ сѫ били взети сѫщо 18 овни.

Презъ сѫщата година е битъ мелничарьтъ Постолъ Плачковички.

*

Презъ 1925 година сѫ жестоко бити и осѫдени по на три години затворъ Мано Анговъ, Илия Божинъ, Коце Николовъ и Мите Стоименовъ.

Село МОРОДВИСЪ

На 10 априлъ 1926 г. сѫ жестоко бити и изтезавани отъ ренегата Стойчо Добревъ: Ангелъ Цоневъ, 41 г., който презъ февруарий 1927 г. умира вследствие нанесения му побой; Лазаръ Георгиевъ, 25 г.; Жамалъ Ибраимовъ, 77 г., и Богданъ Кръстевъ, на когото е била опожарена кѫщата.

Село НЕБОЯНИ

Презъ 1924 г., бандата на Войо Пеевичъ жестоко е изтезавала селянина Лазаръ Арсовъ, който е билъ боленъ на легло.

Село НИВИЧАНИ

Презъ 1925 година Санда Ефтимова, 30 г., е арестувана и закарана въ кочанския затворъ съ семейството ѝ. Тя е била затваряна и презъ 1919 и 1922 год.

*

Ангелъ Ташовъ, 27 г., е жестоко битъ презъ септемврий 1926 г., подъ претекстъ, че носелъ оржжие.

Село НОВО-СЕЛО

На 16 февруарий 1926 г. биватъ задигнати отъ сърбитѣ и заведени въ Костинъдолъ цѣлитѣ семейства на селянитѣ Никола Пауновъ, Димитъръ Пауновъ и Григоръ Пауновъ. Тамъ тримата мжже биватъ отдѣлени отъ семействата имъ; женитѣ и децата, и особено баба Дафка на 75 години, сж жестоко бити. Тримата мжже ги постига следната участь: направятъ единъ дървенъ сандъкъ, върху който поставятъ по коремъ тримата мжже; но така че на сандъка е подпренъ само корема, а останалитѣ части отъ тѣлото увисватъ. Следъ това жандаритѣ ги биятъ и ударитѣ се чувствуватъ и по корема. Така се продължава известно време, докато тримата нещастници, полумъртви отъ бой, биватъ заклани като овци на 22 февруарий, следъ нѣколкоседмични нечовѣшки изтезания.

Село ОРИЗАРИ

Презъ априлъ 1928 година Ангелъ Костовъ, кметъ на община Оризари, е арестуванъ и държанъ дълго.

Презъ сжщата година е убитъ на границата Манте Н . . . . . , когато искалъ да избѣга въ България.

Село ПАНТЕЛЕЙ

Презъ 1925 година Маца Стефанова, 27 годишна, е избѣгала съ малкото си дете въ България.

Село ПОЛАКИ

Презъ октомврий 1924 г. сж бити, оковани въ вериги и арестувани следнитѣ лица: Стоименъ Дановъ, 45 г.; Диванисъ Деяновъ, 26 г.: Христо Лазаровъ; Трендафилъ Левковъ; Димитъръ Спасовъ, 42 г.; Максимъ Филиповъ; Стоя Андонова, 32 г. (ржцетѣ ѝ счупени); Мита Атанасова, 25 г.; Гина Иванова, 14 г.; Стоя Велинова, 25 г.; Достена Кръстева, 42 г. (изтезавана); майката на последната, баба Тодора Янева, 65 г. (лѣвата ѝ ржка счупена); Йорданъ Костадиновъ, 35 г.; Митко Малиновъ; Стефана Митова, 24 г.; Велинъ Соколовъ и Гена Соколова, 72 годишна.

Презъ ноемврий сжщата година сж били арестувани и жестоко бити следнитѣ лица: Иванъ Филиповъ, 49 годишенъ. Осжденъ на три години, починалъ е въ скопския затворъ отъ изтезанията. Бисера Иванова (жена на Иванъ Филиповъ), 45 г.; а дъщеря му Благуна Иванова, 17 годишна, е била изнасилена. Осждени на по две години затворъ сж били Димо Николовъ, 50 г., и Петре Николовъ, 46 годишенъ. Кжщитѣ и на двамата сж изгорени и цѣлото имъ имущество ограбено. Сжщо така изтезавани сж били Стойо Антовъ, 38 г.; Тасе Филиповъ, 65 г., и Никола Филиповъ.

Презъ сжщата година е избѣгала въ България съ петтѣ си малки деца Дилберта Димитрова, следъ като преди това е изтезавана и изнасилвана.

*

Презъ месецъ априлъ 1925 г. сж бити Гоше Петринъ, 48 годишенъ, който е билъ заравянъ живъ и държанъ 4 часа така, за да признае, че е помагалъ на комититѣ; Ефтимъ Ивановъ, 49 г., дѣсниятъ му кракъ е билъ счупенъ отъ бой, и Йорданъ Павловъ битъ по втори пжть, вследствие което останалъ сакатъ.

Презъ месецъ май сжщата година бити сж жестоко Манасия Антовъ, който покъсно избѣгалъ въ България съ семейството си; Цвѣта Манасиева, 58 годишна, вследствие на което е останала саката; Стоимиръ Вучковъ, 59 годишенъ, който е билъ изтезаванъ, обвиненъ, че пренасялъ поща нелегално.

На 20 юлий с. г. сж арестувани и жестоко изтезавани, за да признаятъ, че сж се срѣщали съ нелегални: Стоя Йорданова, 43 г.; Ефтимъ Яневъ, 38 г.; Йорданъ Яневъ, 35 г.; Костадинъ Яневъ, 32 г., и Атанасъ Филиповъ, 58 г., който е починалъ отъ изтезанията. На сжщата дата сж били изнасилени много жени отъ селото, а сжщо и нѣколко кжщи разрушени.

Презъ октомврий 1925 г. жандари срещнали близо до Дълги Дѣлъ кмета на село Полаки заедно съ Янинка, жена на Ефтимъ Атанасовъ отъ Качаникъ, които отивали да прибератъ добитъка. Следъ като ги питали кжде отиватъ, почнали да ги биятъ обвиня-

вайки ги, че излѣзли да се срѣщатъ съ комити. Следъ това ги обискирали и случайно у Янинка намѣрили една свирка и решили, че тя служела за даване сигналъ на революционеритѣ. Жената била пребита отъ бой.

Бити сѫ още Велинъ и Стоименъ Равнонивишки.

Презъ 1926 г. цѣлото село е наново изгорено отъ сърбитѣ и бандититѣ на тѣхната служба. Цѣлото население отъ 150 фамилии останало безъ подслонъ. Много селяни сѫ жестоко бити. Битъ е тогава и старият баща на Анчо Соколовъ.

*

Презъ октомврий 1927 година Стаменко Даневъ, 48 г., е осѫденъ на 15 години затворъ, обвиненъ, че укривалъ убийцитѣ на ген. Ковачевичъ. А за „съучастие", въ убийството на сѫщия генералъ, Георги Янкулевъ, 58 г., е осѫденъ на 12 години затворъ; Илия Велковъ, 38 годишенъ, е осѫденъ на 20 години затворъ.

*

На 8 май 1928 година Арсени Левковъ, 56 г., следъ като е нѣколко пѫти изтезаванъ и лежалъ две години въ затворъ, е убитъ въ дома му следъ изтезания. Заедно съ него на сѫщата дата сѫ убити жена му Стоимена Левкова и синъ му Стоименъ Левковъ, 25 годишенъ.

Презъ сѫщата година Ефтимъ Ангеловъ е убитъ, следъ като нѣколко пѫти преди това е арестуванъ и изтезаванъ.

*

Гурко Серафимовъ е изтезаванъ и битъ почти до смърть.

Село ПРЕСѢКА

На 17 февруарий 1925 година Мара Стоянова, 36 год., е изнасилена отъ сръбски стражари, а кѫщата й е опожарена.

Презъ сѫщия месецъ февруарий сѫ бити и изтезавани: Пено Димитровъ, 50 г.; жена му Денка, 55 г.; Лазаръ Давкинъ, който остава инвалидъ отъ побоя; Иванъ Теодосиевъ, 42 г.; Петре Николовъ, 53 г.; синъ му Захари, 25 г.; Миладинъ Стоиловъ, 40 г., и Теодоси Николовъ, 60 годишенъ.

Презъ юний с. г. е жестоко битъ, задето си позволилъ да направи кѫщата на сѫщото мѣсто, на което по-рано е била построена кѫщата на единъ бѣжанецъ въ България, Стаменъ Яневъ, 28 годишенъ.

*

На Великдень 1928 година сѫ убити Ангелъ Николовъ и Лазаръ Враговски отъ бандитѣ на Стоянъ Мишевъ.

*

Презъ 1929 г. е убитъ отъ хората на Стоянъ Мишевъ Костадинъ Атанасовъ.

Село ПРИПЕЧЕНИ

Презъ октомврий 1924 г. е убитъ Никола Йордановъ, 30 годишенъ.

*

На 15 мартъ 1925 година, следъ като го ограбили, сръбскитѣ стражари убили Пайотъ Ивановъ, 50 годишенъ.

На 25 ноември 1925 година Стоянъ Кърчаковъ, 42 г., е жестоко изтезаванъ отъ сърбина Лазичъ. Починалъ отъ изтезанията.

Презъ сѫщата година Цвѣтко Андовъ е жестоко битъ отъ бандититѣ на Гърдовски; предварително сѫ му били взети 5 турски лири откупъ.

Село ПРИПОРЪ

Презъ 1924 г. сѫ бити: Лазаръ Кръстевъ, 36 г.; Христо Велковъ, 52 г.; Богданъ Митевъ, 23 годишенъ.

*

Презъ февруарий 1928 година сѫ заловени и жестоко изтезавани отъ бандита Сане Алексовъ, Мите Николовъ и малкия му синъ. Бащата далъ всичко, което ималъ, за да спаси отъ бой детето си; следъ това дошли сръбски жандари и опожарили кѫщата имъ.

*

На 19 февруарий 1930 година Велика Митева, 55 г., е арестувана и жестоко измѫчвана по заповѣдь на сръбския началникъ Поповичъ.

Село РАВНО НИВИЩЕ

Презъ последнитѣ дни на септемврий 1925 година група отъ 5-6 сръбски жандари слезли отъ поста Маркова Стѫпка къмъ Равно Бърдо. Въ мѣстностьта Равно Нивище тѣ забелязали нѣколко селяни, които носели дърва. Безъ нищо да имъ кажатъ или да ги питатъ, почнали да стрелятъ въ тѣхна посока. Селянитѣ побѣгнали и се скрили въ гората, а селянката, баба Богдана, стара жена, била ранена отъ единъ куршумъ, следъ това и бита.

Село СЕЛНИКЪ

Презъ 1929 година Христо Драговановъ, 70 годишенъ, на връщане отъ Щипъ, е задигнатъ отъ жандари отъ гърленската полицейска станция и тамъ убитъ. Трупътъ му е намѣренъ край рѣка Турищица, влаченъ отъ кучетата.

Село СОКОЛАРЦИ

Презъ юний 1925 година Нисо Максимовъ, 50 г., е повиканъ за следствие отъ околийския началникъ. При повикването обадилъ се: „Азъ“, — затова околийскиятъ началникъ самъ съ дърво му счупва главата отъ бой.

*

На 21 февруарий 1928 година Методи Атанасовъ, секретарь-бирникъ, е осѫденъ на 10 години затворъ въ Щипъ.

Село СПАНЧЕВО

Презъ 1925 г. сѫ убити отъ ренегата Йорде Гърдовски, Нисо Ивановъ и Ангелъ Яневъ.

Обвинени, че сѫ дали храна на комити сѫ бити и закарани въ затвора въ Кочани Стойчо Попенаковъ, 40 годишенъ; Серафимъ Зашовъ, 25 годишенъ, на когото и кѫщата му била опожарена.

Село ТЕРАНЦИ

Презъ септемврий 1925 година Стоянъ Картачовъ е жестоко битъ и изтезаванъ отъ бандата на Гърдовски.

Презъ сѫщата година е жестоко битъ, пакъ отъ бандата на Гърдовски, Сюлейманъ Шадиръ.

Село ТЪРСИНО

На 10 декемврий 1924 г. сѫ откарани въ затвора и изтезавани Василъ Муратовъ и Реджебъ Османъ. Взети сѫ имъ по 15 турски лири, за да бѫдатъ освободени.

Село ЧЕРВЕНА НИВА

На 16 октомврий 1924 година Нако Трогерски е подложилъ на побой Лазаръ Георгиевъ, 45 г., (счупилъ му дѣсната ржка); Мите Георгиевъ, 52 г., и Стоименъ Георгиевъ, 36 годишенъ.

*

На 14 априлъ 1928 г. пристигналъ въ Кюстендилъ бѣжанецътъ Христо Петровъ, родомъ отъ с. Добридѣлъ, Кочанско и живущъ въ Червена Нива. Като бѣгали презъ границата, двамата му другари Манто Николовъ отъ с. Усрендолъ и Мите Зашовъ отъ с. Цървена Вода, били настигнати отъ сръбска жандармерия и убити. Мите Зашовъ преди да избѣга е билъ изтезаванъ отъ сърбитѣ.

Село ЧИПЕРНИКЪ

На 29 октомврий 1924 година Нако Трогерски начело на петдесетина бандити и жандари влезълъ въ кѫщата на Стоянъ Рачковъ, обвиненъ, че укривалъ комити. Като не намѣрили нищо, бандититѣ изтезавали жената и децата на Стоянъ, за да ги накаратъ да кажатъ кѫде сѫ комититѣ. Следъ това изкарали вънъ цѣлото семейство отъ 20-тина души, отдали се на грабежъ и най-сетне запалили кѫщата, заедно съ два хамбара и една сграда за прасето, което сѫщо изгорѣло. Въ огъня се стопили 25 турски лири.

*

Презъ 1925 г. бандата на Войо Пеевичъ обискирала домоветѣ на Христо Стояновъ

и Тодоръ Рашковъ, кѫдето са намѣрили ловни пушки, за които двамата сѫ имали разрешение отъ властьта. Въпрѣки това пушкитѣ сѫ били конфискувани, а двамата, следъ като сѫ имъ взети 2 турски лири, сѫ подложени на жестокъ побой.

Сѫщата банда е заловила вънъ отъ селото селянитѣ Павле Петревъ и Стойчо Петревъ, като сѫ се прибирали отъ работа. Двамата сѫ бити и имъ е взета по една лира, защото нѣмали повече.

Село ЧУРИЛЯКЪ

Презъ 1924 г. сѫ бити Зафиръ Кръстевъ, 30 годишенъ и други двама, чиито имена сѫ неизвестни. А е била запалена кѫщата на Семревски.

*

Презъ юлий 1925 г. сѫ жестоко бити и изтезавани Анания Богатиновъ, 30 г; Стоименъ Богатиновъ, 30 г., и Йорданъ Андоновъ, 26 годишенъ.

Село ЯСТРЕМНИКЪ

На 14 октомврий 1925 г. жандаритѣ отъ поста Пашаджиково нахлули въ селото и спрѣли рано сутриньта предъ кѫщата на Данаилъ Стояновъ, отъ когото поискали да ги нахрани. Понеже той нѣмалъ друго, далъ имъ хлѣбъ и сирене. Жандаритѣ се разярили, като викали, че за комититѣ той има пилета, а за тѣхъ само хлѣбъ и сирене. Подложили го на побой, следъ това го завели въ поста, кѫдето е наново битъ, и най-сетне въ Кочани, кѫдето въ подпрефектурата е подложенъ на ужасни изтезания. Предаденъ е на Йорданъ Гърдовски, който го върналъ въ селото. Но по пѫтя е билъ постоянно битъ.

На 15 октомврий с. г. сѫ малтретирани доста селяни. Измежду на-пострадалитѣ сѫ: Ив. Ангеловъ, Мите Богдановъ, 70 г.; Павле Богдановъ, Мишо Георгиевъ, Лазаръ Каровъ, Георги Николовъ, Петре Падински — кметъ на с. Ястремникъ, Зафиръ Стояновъ, Павле Наумовъ и Димитъръ Трайчевъ.

РАЗНИ ВЪ КОЧАНСКА ОКОЛИЯ

По заповѣдь на Нако Трогерски сѫ запалени следнитѣ влашки села: на 16 октомврий 1924 г. село Китка (20 пожара); на 17 окт. 1924 г. с. Лопенъ (50 пожара); на 18 окт. с. г. село Кормила (10 пожара); на 19 окт. с. г. с. Пониква (45 пожара); на 24 октомврий с. г. с. Чатало Плачковица (32 пожара) и на 25 октомврий с. г. село Лисенъ (36 пожара).

*

Презъ юний 1925 година Григоръ Циклевъ, Мино Станковъ и Йорданъ Гърдовски, начело на тѣхнитѣ групи, следъ едно сражение съ кочанския войвода Ефтимъ Полски, който имъ нанесълъ доста загуби, за отмъщение се нахвърлили върху мирното население и изгорѣли напълно селата: Бабище, Сухо Бърдо, Лисо Бърдо, Борово Бърдо, Касиро, Ястремникъ, Чурилякъ, Качаникъ, Дълги Долъ, Лешки, Пастите, Пашаджиково, Орѣховица, Саса, Мишино, Равно Нивище и отчасти Небояни.

Презъ м. августъ с. г. сѫ били арестувани Петъръ Карагьозовъ, Мишко Икономовъ, Петъръ х. Гановъ и Мицо Дорбовъ.

На 18 декемврий сѫщата година сѫ изкарани предъ щипския сѫдъ 38 селяни отъ областьта Кочани, обвинени, че дали подслонъ на комитаджии. Сѫдътъ е произнесълъ присѫда, основавайки се върху наредбитѣ по закона за защита на държавата, въпрѣки, че липсвали доказателства, и осѫдилъ 20 селяни отъ една до три години затворъ. Другитѣ обвинени били освободени.

*

На 28 януарий 1928 година много селяни сѫ арестувани въ Кочанско.

Презъ априлъ сѫщата (1928) година на пѫтя между Щипъ и Струмица е убитъ единъ младежъ. Къмъ края на сѫщия месецъ четирма селяни сѫ заклани между селата Оризари и Винища.

*

Стотици селяни сѫ задържани презъ 1929 година и сѫ държани съ месеци, нѣкои по 7-8 месеци въ затворъ, кѫдето сѫ подлагани на ужасни изтезания.

КРАТОВСКА ОКОЛИЯ

КРАТОВО

Иванъ Топуковъ, 70 годишенъ, е жестоко битъ въ полицията презъ 1926 год.

*

Стойчо П. Трушевъ, 45 г., е осѫденъ на 25 години затворъ като бившъ революционеръ, но въ 1930 г. е избѣгалъ отъ затвора. Сѫщо и Георги Шатевъ Джековъ, 38 г., който е освободенъ презъ 1930 г.; Йонче Ивановъ, 40 г., който по-късно избѣгалъ въ България.

Село БУЧИЩЕ

Презъ септемврий 1927 година Стоименъ Петровъ е арестуванъ и изтезаванъ, защото „билъ въ връзка въ ВМРО".

Презъ сѫщия месецъ Велика Филипова, жената на войводата Филипъ Бучишки, е изтезавана, а по-късно е била насила заставена да се омѫжи за единъ старецъ.

Село ВИЛЯНОВЕЦЪ

Презъ 1925 година е битъ Ампо Митевъ, задето билъ ужъ касиеръ на организацията.

Село ВРАЧКО

Въ втората половина на май 1925 година Мино Станковъ, начело на голѣма банда, влѣзълъ въ селото. Тамъ е подложилъ на ужасенъ бой и изтезания селянина Богатинъ Младеновъ. Освенъ това му е взелъ 2,500 лева и 5,000 динара.

Село ДОБРЕВО

Презъ 1925 г. сърбитѣ сѫ убили кмета на селото и единъ овчарь.

Село ЕМИРИЦА

На 28 юний 1927 г. повечето селяни сѫ подложени на ужасенъ тормозъ и побоища отъ сърбитѣ.

Село ЗЛЕТОВО

Презъ 1928 година дѣдо Заро, родомъ отъ с. Ямище, но живущъ въ Злетово, е билъ пребитъ съ камшикъ отъ Мино Станковъ, защото се оплакалъ, че воловетѣ на последния влѣзнали въ нивата му. Сѫщо така е жестоко битъ, пакъ отъ Мино Станковъ, Анито Гавриловъ, който си позволилъ да осѫди неговитѣ деребейства. Следъ единъ месецъ починалъ отъ побоя.

*

Костадина Миладинова (на която мѫжътъ е въ България), 32 годишна, е насила заставена да се омѫжи за единъ куцъ жандаринъ, когото тя отъ дъното на душата си мразела. Сестрата на Костадина сѫщо така е била заставена да се омѫжи за единъ сърбинъ. Люба, 33 годишна, жена на Йорданъ Бурмаго, който сѫщо се намира въ България, е омѫжена за единъ сърбинъ.

Село КОЙКОВО

Презъ пролѣтьта на 1925 г. сѫ подложени на жестоки изтезания Мишо Спасковъ, 60 годишенъ; Стоянъ Доневъ, 20 годишенъ, и Ангелина Митева.

*

Павле Маневъ, 38 г., е убитъ презъ септемврий 1927 г. „като членъ на ВМРО".

Презъ сѫщата година Иванъ Тодоровъ, 45 г., е битъ жестоко. По-късно починалъ отъ побоя.

Село КРАТОВО

Презъ ноемврий 1925 г. е убитъ Йованъ Величковъ, 28 г., обвиненъ „като членъ на ВМРО".

Село КРИЛАТИЦА

Къмъ срѣдата на юний 1929 година е убитъ въ собствения му ханъ, на пѫтя между Страцинъ и Крилатица, Стоянъ Велковъ.

Село КУНДИНО

Катерина Миланова, чийто мѫжъ е въ България, е насила омѫжена за единъ отъ бандититѣ на Мино Станковъ презъ есеньта на 1927 година.

*

На 13 януарий 1928 г. около 50 мѫже, жени и деца сѫ арестувани и отведени въ Лесново.

Село ЛЕСНОВО

Презъ декемврий 1927 г. въ кулата на Лесново сѫ държани около 50 жени и деца, за да не давали подслонъ на комити.

Село МАРИЧИНО

Всички селяни сѫ бити презъ септемврий 1927 година, защото не сѫ признавали, че сѫ „въ връзка съ комититѣ“ и не сѫ искали да дадатъ 100 златни лири.

Село МУЖКОВО

Презъ пролѣтьта на 1925 година цѣлото население е жестоко бито отъ бандити на Мино Станковъ.

Презъ юлий 1925 г. е арестуванъ и ограбенъ Стойменъ Вертарджия.

Село НЕЖИЛОВО

Почти цѣлото население е жестоко бито отъ бандити на Мино Станковъ, презъ пролѣтьта на 1925 година.

*

Презъ ноемврий 1927 година Якимъ Христовъ, 23 г., е убитъ следъ премѣстването му въ село Турско Рудари, Кратовско.

Село НЕОКАЗИ

Пано и Лазо Кралеви сѫ заклани презъ 1927 г. отъ Мино Станковъ на пѫтя между Неокази и Лесково. Следъ това Мино Станковъ накаралъ насила женитѣ имъ да се омѫжатъ за двама негови приятели.

Село ПЕТРИШИНО

Презъ септемврий 1927 година сѫ бити Сенто Андовъ и Велко Василковъ.

Село ПЛЕШЕНЦИ

Траянъ Златановъ и Стоянъ Протовъ сѫ починали отъ жестокъ побой, нанесенъ имъ отъ сърбитѣ, защото се върнали късно отъ работа.

Село ПРИКОВЦИ

Презъ май 1932 година сѫ арестувани и изтезавани трима селяни.

Село ПРОБИЩИПЪ

Презъ септемврий 1927 година Георги Йосифовъ е билъ битъ и изнасиленъ. После се самоубилъ, защото не можалъ да понесе позора; Младенъ Колевъ е битъ почти до смърть отъ бандита М. Станковъ, защото отказалъ да даде жената на починалия си братъ за съпруга на единъ отъ бандититѣ.

Село РАДКОВИЦА

Презъ 1925 г. една група отъ бандата на Мино Станковъ е подложила на жестокъ побой Моне Станковъ, 72 г.; Иванъ Моневъ, 40 г., и Тодоръ Моневъ, 35 г., — синове на горния; Димчо Моневъ, 20 г., и Иванъ Моневъ, 26 годишенъ. Бити сѫ сѫщо женитѣ на изброенитѣ.

*

Презъ 1928 година Мино Станковъ разгонилъ цѣлото село и го далъ за паша на единъ овчарь-влахъ.

Село СЕКУЛИЦА

Презъ май 1932 година сѫ арестувани и изтезавани седемь души.

Село СТЪРМОШЪ

Димо Яневъ и Тасе Павловъ сѫ починали отъ бой презъ септемврий 1927 година,

защото отказали да вематъ оржжие срещу комититѣ.

Село ТАТОМИРЪ

Презъ май 1932 година сж арестувани, бити и изтезавани четирма селяни.

*

Тасо Спасовъ е хвърленъ въ горящъ огънь отъ ренегата М. Станковъ; държанъ въ огъня докато далъ 200 златни лири.

Село ТРАКАНИЦА

Презъ 1925 година сж изгорени четири кжщи.

Село ТРИПОТАНЦИ

Кимо Копилачки е починалъ отъ жестоко нанесения му побой презъ септемврий 1927 г., защото не позволилъ на бандита М. Станковъ да се гаври съ жена му и дъщеря му.

Село ТУРСКО РУДАРИ

Презъ 1927 година снахата на баба Севда е насила омжжена.

Село ФИЛИПОВЦИ

Презъ май 1932 година сж арестувани и изтезавани осемь селяни.

Село ЯГОДНО-БЪРДО

Изгорени сж четири кжщи, презъ 1925 година.

Село ЯМИЩЕ

Презъ 1925 година група отъ бандата на М. Станковъ е подложила на жестокъ побой Костадинъ Тодоровъ, 42 годишенъ, защото ужъ билъ куриеръ на Организацията, и Ангелина Стоянова, 60 годишна, защото имала двама сина въ България.

*

Презъ ноември 1927 г. е бита почти до смърть Яна Ангелова, 50 годишна.

Презъ сжщата година е битъ на нѣколко пжти Игнатъ Якимовъ, 27 годишенъ, следъ което починалъ вследствие изтезанията.

Презъ сжщата година сж бити и изтезавани: Стефанъ Данаиловъ, който после избѣгалъ въ Перникъ; Георги Ивановъ, 55 г.; Ефтимъ Йордановъ, 32 г.; Нуфко Михайловъ, 33 г.; Алексо Велковъ, 38 г., който следъ това е билъ закланъ на 16 декември отъ М. Станковъ до мѣстностьта „Озренъ".

РАЗНИ ВЪ КРАТОВСКА ОКОЛИЯ

Презъ декември 1927 година цѣлото мжжко население въ продължение на 27 дни е разкарвано по баиритѣ да търси „комити" и понеже не намѣрило нищо, М. Станковъ почналъ да бие селянитѣ съ камшикъ отъ коня си.

КРИВОПАЛАНЕЧКА ОКОЛИЯ

Село ВИРОВИЩЕ

Презъ 1925 г. сж бити: Тасе Варавишко, Стоянъ Николинъ, Георги — клисарь въ манастира Св. Йоакимъ, хаджи Йорданъ — игуменъ въ сжщия манастиръ и Стоянъ Фурнаджията.

Село КРЪКЛЕ

Презъ 1925 година сж бити: Славе Николинъ, Г. Урса, Стоянъ Стоиловъ, Георги Капсало и Стефанъ Здравковъ.

Село ПСАЧА

На 23 октомврий 1924 година е убитъ Йосифъ Димовъ, 35 годишенъ.

Село СТАНЦИ

Презъ 1925 година е жестоко битъ Илия Сулимански.

*

Презъ 1928 година е починалъ въ скопския затворъ Коле Пешевъ, 33 годишенъ.

Село УЗЕМЪ

Банда сръбски наемници, водена отъ бандита Георги Дурачки, придружена отъ 25 жандари, е арестувала и жестоко била следнитѣ селяни: Иванъ Ваковъ, Велинъ Гочевъ, Петре Гочевъ, Христо Давидовъ, Стойко Ивановъ, Коце Ивановъ, Спасъ Костовъ, Илия Митовъ, Георги Наковъ, Цвѣтанъ Петровъ, Арсо Петровъ, Иванъ Стойчевъ, Мано Стойковъ, Стефанъ Стоименовъ, Цвѣтко Стоилковъ, Георги Спасовъ, Г. Тасковъ, Ст. Христовъ.

Безъ да сѫ арестувани сѫ само бити: Мите Стоилковъ, Тасе Стоилковъ, Димчо Николовъ, Максимъ Димитровъ, Ангелъ Раневъ, Стоица Стояновъ, Менчо Стояновъ, Стоянчо Стояновъ, Василка Константинова, Павелъ Стоилковъ, Тасевъ, Стоимиръ Давидовъ, Карамфилъ Давидовъ, Таше Ташевъ, Станолайко Младеновъ, Петъръ Стоименовъ, Мите Николчевъ, Г. Хеменковъ, Гешовъ, Коце Димитровъ, Арсо Якимовъ, Доне Цвѣтковъ, Стефанъ Цвѣтковъ, Димитъръ Митевъ.

РАЗНИ ВЪ КРИВОПАЛАНЕЧКА ОКОЛИЯ

Презъ юлий 1931 година сѫ убити 4 души селяни, на пѫть за българската граница, бѣгащи отъ сръбския тероръ.

КРУШЕВСКА ОКОЛИЯ

КРУШОВО

Пандо Начовъ, пощенски разносвачъ, е убитъ при пощенското здание на 7 юний 1929 година.

Село БѢЛА ЧЕРКВА

Презъ 1925 година сръбска банда срещнала двама полски стражари и ги била; единиятъ, Дончо Гавриловъ, 36 г., е загубилъ едната си ржка, вследствие побоя и нанесенитѣ му рани. Сѫщо така е билъ битъ селянинътъ Димко Райчиновъ, 58 годишенъ.

Село ЗАХЛЕ

Презъ 1925 г. цѣлото население е било подложено на побой. Особено сѫ пострадали: Михаилъ Насевъ, 60 годишенъ, комуто е била счупена ржката; Наумъ Тоевъ, 70 годишенъ, който загубилъ съзнание и трѣбвало да го заведатъ на конь въ Крушово при лѣкарь (но последниятъ отказалъ да го лѣкува); Илия Найденовъ поради жестокия бой е плювалъ кръвь, безъ никой да му даде медицинска помощь.

Село СЕЛЦЕ

На 22 юлий 1927 година Кръсте Димевъ Веляновски, воденичарь, билъ нападнатъ въ воденицата си отъ сърби, за да бѫде убитъ, но по чудо останалъ спасенъ.

*

Презъ лѣтото на 1930 година всички селяни отъ селото сѫ жестоко бити отъ сръбски жандари. Селянинътъ Марко Пелтеко е починалъ отъ побоя.

*

Никола Христовъ Бадевъ се завърналъ въ родното си село отъ Канада. Канадскитѣ власти адресирали паритѣ му — 26 хиляди динара — до Министерството на външнитѣ работи въ Бѣлградъ. Последното едва две години по-късно изпратило паритѣ до крушевския замѣстникъ-префектъ, та той да ги предаде на Христовъ. Отишелъ да вземе паритѣ братътъ на Никола Христовъ, Атанасъ, но замѣстникъ-префектътъ му далъ само 17 хиляди динара, като задържалъ деветь хиляди за себе си и му забранилъ да се оплаква.

РАЗНИ ВЪ КРУШЕВСКА ОКОЛИЯ

Около 40 селяни отъ селата Локвени, Кореница и Турски сѫ арестувани презъ лѣтото на 1930 година. Всички сѫ жестоко изтезавани и бити.

КУМАНОВСКА ОКОЛИЯ

КУМАНОВО

На 5 февруарий 1927 година сж убити Стоянъ Спасовъ и Младенъ Църнотревски.

*

Презъ 1929 година е убитъ видниятъ гражданинъ Атанасовъ, а безследно сж изчезнали Спиридонъ Кралевъ, 23 г, и Саве Якимовъ, 18 годишенъ. Родителитѣ на последнитѣ, намиращи се въ България, сж направили постжпки предъ сръбскитѣ власти за тѣхното издирване, но сждбата имъ останала неизвестна.

*

Презъ есеньта на 1932 година Мирчо Стефановъ, 12 годишенъ ученикъ, е убитъ отъ сръбския училищенъ инспекторъ. Последниятъ при изпита му задалъ въпроса: съ какво се отива отъ Паланка до Куманово; на което ученикътъ отговорилъ „съ кола", а не „са колима". Поради това ученикътъ е пребитъ отъ бой и следъ два дни починалъ.

Село КУКУШИНЕ

На 28 октомврий сж убити отъ една сръбска банда, преоблечени въ арнаутски дрехи, въ която е билъ и сръбскиятъ свещеникъ попъ Блаже, въ мѣстността „Градишка Лжка": Доне п. Стойчевъ; неговиятъ зетъ; Димче, синъ на дѣдо Мите; Славе, другъ синъ на дѣдо Мите. Ограбени сж били отъ сжщата банда: Денчо Миленковъ, Гаве Миленковъ и Трайко Цвѣтковъ.

*

Жената на Ар. Митевъ е арестувана и подложена на голѣми изтезания.

Село КЪШАНЕ

Стоилъ Колевъ, 35 годишенъ, е изчезналъ безследно презъ 1927 година.

Село МЛАДО НАГОРИЧАНИ

На 17 априлъ 1928 година е убитъ Петко Димитровъ.

Село ПАВЛИШЕНЦИ

Презъ октомврий 1926 година сж ограбени Мино Пърдлевски и Матовски отъ една сръбска банда.

Село РАМАНОВЦИ

Презъ 1929 година е убитъ Блаже Трайковъ.

Село ТРЪСТЕНИКЪ

Арестувани и изтезавани, а следъ това сж сждени следнитѣ лица: Мане Темелковъ, 55 г.; Димчо Кралевъ, 45 г.; Беза Геошева, 50 г.; Дане Арсовъ, 45 г.; Доне Божковъ, 50 г.; Петре Паневъ, 35 г., и Пано Димовъ, 16 годишенъ.

Лицата Арсо Петковъ, 60 г.; жена му Фета, 55 г.; снаха му Евдокия, 35 г.; внукъ му Герасимъ, 12 г., и внукъ му Михаилъ, 8 год., сж били интернирани и затворени въ Нишъ.

РАЗНИ ВЪ КУМАНОВСКА ОКОЛИЯ

Презъ мартъ 1927 година Борисъ Гоневъ, осжденъ и затворенъ въ затвора въ Скопйе, направилъ опитъ за бѣгство, но билъ заловенъ.

МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ

БЕРОВО

Григоръ Стамболиевъ е арестуванъ на 2 септемврий 1927 година.

Никола Андреевъ, свещеникъ, е арестуванъ презъ септемврий 1927 г., обвиненъ въ връзки съ ВМРО.

*

Презъ пролѣтьта на 1928 година Симеонъ, младъ момъкъ, е убитъ отъ жандаритѣ край града, които го водели ужъ за следствие къмъ Царево Село.

*

Презъ втората половина на 1929 година е убито лицето Хаджията.

*

Коста Фурнаджиевъ е осѫденъ на 18 години затворъ. Освободенъ е въ 1941 година отъ германскитѣ войски.

Село ВЛАДИМИРОВО

Владимиръ Аджиски е убитъ презъ 1924 година отъ Пандурски.

*

Григоръ Колевъ Каковъ е жестоко битъ отъ Пандурски.

Село ДВОРИЩЕ

На 13 октомврий 1925 г. е убитъ Иванъ П. Терзийски, 40 г., а презъ ноемврий с. г. въ планината Огражденъ сѫ убити Атанасъ Илиевъ, 60 г., и Илия Димовъ, 50 годишенъ.

*

Презъ януарий 1927 г. сѫ убити въ планината Огражденъ Иванъ Русковъ, 70 г., и Иванъ Якимовъ, 40 годишенъ.

*

На 15 септемврий 1929 г. е убитъ на границата Георги Марковъ Станоевски, 70 г.

Село ПАНИЧЕРЕВО

Презъ лѣтото на 1927 г. е убитъ Георги Стойчевъ, 23 г.; Йорданъ Ивановъ е безследно изчезналъ; Сава Ефтимова, Иванъ Таскинъ, Стойчо Арсовъ, 15г.; Михаилъ Дончевъ и още единъ селянинъ сѫ арестувани и изтезавани.

*

Въ началото на 1928 година сърбитѣ устройватъ една афера, че ужъ заловили пощата на ВМРО и по тоя измисленъ отъ тѣхъ поводъ почватъ арести и ужасни побоища. Никола Стойчевъ е умрѣлъ отъ изтезанията още въ началото, въ Берово. Сѫщо така е починала и Мара Иванова, въ Царево Село. Останалитѣ сѫ отведени въ затвора въ Царево Село и тамъ подложени на изтезания, безъ да иматъ доказателства да ги сѫдятъ. Ето имената: Костандия п. Анастасовъ, 28 г.; Георги Атанасовъ, 26 г.; Давидко Атанасовъ, 52 г.; Иванъ Атанасовъ, 37 г.; Петрадинъ Арсовъ; Атанасъ Василевъ, 30 г.; Стоянъ Василевъ, 26 г.; Ангелъ Василевъ, 48 г.; Христо Василевъ, 34 г.; Ангелъ Върговъ, 36 г.; Иванъ Георгиевъ, 30 г.; Стоица Георгиевъ, 32 г.; Ефтимъ Димитровъ, 43 г.; Стоянъ Димитровъ, 32 г.; Серафимъ Дончовъ, 38 г.; Георги Ивановъ, 45 г.; Коте Ивановъ, 30 г.; Никола Ильовъ, 36 г.; Ангелъ Костадиновъ, 28 г.; Иванъ Костадиновъ, 32 г.; Маноилъ Костадиновъ, 28 г.; Спасе Лесовъ, 26 г.; Георги Маноловъ, 30 г.; Георги Митковъ, 41 г.; Санде Мишевъ, 25 г.; Димитъръ Мияловъ, 31 г.; Атанасъ Николовъ, 55 г.; Георги Николовъ, 37 г.; Санде Николовъ, 42 г.; Христо Николовъ, 42 г.; Андонъ Петревъ, 36 г.; Иванъ Петревъ, 40 г.; Иванъ Петревъ, 26 г.; Стоянъ Петревъ, 40 г.; Благой Поповъ, 35 г.; Дончо Ризовъ, 50 г.; Салтирко Стойчевъ, 28 г.; Маноилъ Цоневъ, 40 г.; Наче Цоневъ, 52 г.; Борисъ Яневъ, 28 г.; Иванъ Траяновъ, 35 годишенъ. Последниятъ, Ив. Траяновъ, е убитъ на 10 ноемврий с. г. нарочно до българската граница, ужъ бѣгалъ. Арестувани сѫ още: Сотиръ Георгиевъ, Манолъ Яневъ, Георги Мичевъ, Ангелъ

Георгиевъ, Благой Ивановъ, Богатинъ Георгиевъ отъ с. Разловци и Мито Борисовъ отъ село Истевникъ.

На 25 септември сѫщата (1928) година сѫдътъ оправдалъ селянитѣ като невинни; но въпрѣки това имъ наложилъ да платятъ разноскитѣ по процеса. А на тѣхъ никой нищо не е платилъ за прекаранитѣ 9 месеца въ затвора и за понесенитѣ побоища.

Заслужава да се отбележи, че Зафиръ Димитровъ, бръснарь отъ Царево Село, и Митко Ангеловъ, търговецъ отъ сѫщото мѣсто, като поемни лица, предъ сѫда говорили въ полза на обвиняемитѣ.

Сотиръ Христовъ, търговецъ, и Василъ Петровъ, обущарь, и двамата отъ Царево Село, заявили, че не сѫ присѫтствували при разпита на арестуванитѣ хора. Василъ Христовъ преди това е билъ осѫжданъ на осемь години по закона за защита на държавата.

Иванъ Димитровъ казалъ предъ сѫда, че обвиняемитѣ сѫ били бити и затова предъ полицията сѫ признали, че участвували въ нѣкакъвъ комитетъ. Сѫщото потвърдили царевоселскитѣ жители Тодоръ Ивановъ и Миланъ Боровъ.

Установило се, че на Сотиръ Георгиевъ била подхвърлена у дома му българска пушка.

Трима сърби — Михайло Радичъ отъ Босна, Джурдже Катичъ отъ Чачакъ, Радулъ Недѣлковичъ, сѫщо отъ Чачакъ — говорили въ полза на обвиняемитѣ.

Дѣлото на всички тия хора бѣ гледано въ Щипъ.

Село ПЕХЧЕВО

Презъ мартъ 1928 година е арестуванъ, затворенъ и битъ до смърть Иванъ Тиевъ.

Село РАЗЛОВЦИ

Презъ юлий 1927 година сѫ арестувани, сѫдени и оправдани: Богатинъ Георгиевъ, Мане Константиновъ, Стоянъ Великовъ, Тома Гячевъ, Виктория Гячева, Виктория Янкулова, Петрушъ Пауновъ, Герасимъ Антоновъ, Теодосий Веляновъ, Иванъ Стаменковъ, Янко Николовъ и Митъръ Соколовъ.

*

Презъ мартъ 1928 година е арестуванъ селянина Богданъ.

Село РАТЕВО

Единъ сръбски жандаринъ преследвалъ отъ дълго време едно младо момиче, Даринка Боянина, сестра на революционера Токалиевъ. Понеже Даринка го отхвърлила, казвайки му, че иска да се ожени за македонецъ, сръбскиятъ жандаринъ я застрелялъ на 19 януарий 1926 година.

*

Презъ мартъ 1928 година е арестуванъ Камберъ, свирачъ, заедно съ свои трима другари, загдето свирилъ българския маршъ „Шуми Марица“, а презъ априлъ с. г. сѫ арестувани попъ Серафимъ, неговиятъ синъ, Аце Ременски, Гаве Аврамски.

Село РОБОВО

Василъ и Тиме Демяне лежали въ затвора презъ 1924 г. и се спасили съ откупъ.

Село РУСИНОВО

На 24 май 1925 година три сръбски банди запалили въ околноститѣ на селото 45 кошари, повечето съ добитъка заедно, подъ претекстъ, че тамъ се криели комити. На следния день свикали всички селяни отъ 12 годишна възрасть нагоре, за да ги каратъ въ Берово. По пѫтя селянитѣ сѫ ужасно бити. Взети сѫ били сѫщо и гоститѣ, присѫтствуващи на две сватби, а сѫщо и младоженцитѣ.

Село УМЛЯНО

Презъ 1928 година е арестуванъ и битъ до смърть Христо Маховъ.

Село ЦЪРВНИКЪ

Даудъ Мула-Арифъ, 50 г., и х. Мустафа Мехмедовъ, 40 г., сѫ арестувани и държани въ затвора и изтезавани въ началото на 1928 г, заедно съ тѣзи отъ с. Паничерево, по-горе споменати.

РАЗНИ ВЪ МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ

Въ цѣлата область презъ 1925 г. вършатъ всевъзможни произволия банди надошли отъ Радовишъ, Щипъ и Струмица. Въ селата Разловци, Будинарци, Митрашинци и Русиново повече отъ 80 души, мѫже и жени, сѫ били тормозени.

ОХРИДСКА ОКОЛИЯ

ОХРИДЪ

Иванъ П. Анастасовъ е арестуванъ презъ декемврий 1926 г. и следъ това убитъ.

*

Презъ априлъ 1927 година сж арестувани трима граждани.

Презъ нощьта срещу 28 май 1927 година единъ албанецъ, Шефкетъ бей, убилъ въ най-оживеното кафене „Сръбски краль" видния гражданинъ Наумъ Дуковъ, 35 г. Сръбскиятъ сждъ осждилъ леко убиеца, въпрѣки, че той цинично заявилъ, че убилъ българина, „защото му било кефъ". Никакви причини не сж изтъкнати въ това убийство, освенъ, че убитиятъ е буденъ българинъ. Дѣлото е разгледано на 17 юний 1927 г.

*

Презъ лѣтото на 1929 година сж арестувани мнозина будни младежи.

*

Презъ септемврий 1930 г. група младежи работели по шосето Ресенъ-Прилепъ. На връщане отъ работа ги срещналъ единъ сръбски стражарь, прегледалъ имъ документитѣ, заповѣдалъ имъ да се наредятъ въ една редица и почналъ да стреля по тѣхъ, ругаейки тѣхъ и Македония; спасили се съ бѣгство.

*

Якимъ Точковъ, 22 годишенъ, е арестуванъ и осжденъ на две години затворъ, затова, че пѣелъ български пѣсни. Лежалъ въ Пожаревацъ. Освободенъ е презъ 1932 година; макаръ и съсипанъ отъ затвора и изтезанията, веднага бива взетъ за войникъ.

*

Владо п. Ризовъ (бившъ секретарь-бирникъ) е арестуванъ.

Село ВЕЛМЕЙ

Презъ августъ 1925 година капорала отъ сръбската армия Йованъ Милошевичъ, заповѣдалъ да му доведатъ въ общината младата Петра Паунова. Тя била приета съ усмивка на уста, но когато капорала я нападналъ, тя почнала да вика, бранейки се съ всички сили, докато изтичали отъ вънка общинскитѣ служители, българи, изтръгвайки момичето отъ лапитѣ му.

Село СКРЕБАТНО

Трима селяни сж убити отъ сърбитѣ въ началото на 1927 година.

РАЗНИ ВЪ ОХРИДСКА ОКОЛИЯ

Селата Годивйе и Върбяни е трѣбвало да плащатъ на държавата данъкъ за паша по собственитѣ си планини; с. Годивйе 16,000 динара и с. Върбяни 32 хиляди динара. Това е било презъ юлий 1926 година.

*

На 4 априлъ 1927 година много българи сж арестувани въ Охридско, обвинени за участие въ шпионска афера.

ПРИЛЕПСКА ОКОЛИЯ

ПРИЛЕПЪ

Презъ августъ 1925 година Сотиръ Гърдановъ, шивачъ, е взетъ отъ дома на Петъръ Трайковъ отъ трима сръбски бандити, отведенъ въ затвора, следъ това изведенъ отъ града и убитъ въ мѣстностьта „Али Чаиръ".

Презъ сѫщата година, единъ пазаренъ день, единъ подофицеръ, пиянъ, застаналъ на площада и почналъ да бие всички селяни, които не му подали ржка, защото тѣ били „бугараши" и „комити".

*

Презъ 1929 година е убитъ Рампо Поповъ.

Презъ 1930 година е убитъ Иванъ Гаджевъ.

*

Презъ юний 1933 година Александъръ А. Бадевъ, студентъ, е умъртвенъ въ затвора „Главняча" въ Бѣлградъ следъ жестоки мѫчения. По-голѣмиятъ му братъ на времето — презъ турския режимъ — е загиналъ като четникъ въ четата на Георги Сугаревъ.

Село БОРОТИНО

Презъ 1925 година единъ сръбски подпоручикъ лично е изтезавалъ осемь селяни.

Село ВИТОЛИЩА

На 29 мартъ 1928 година Кольо Диновъ, кметъ на селото, е нападнатъ въ собствената му кѫща отъ две лица, орждия на сръбската власть. Единъ куршумъ го е наранилъ тежко въ врата. Сѫщиятъ е убитъ презъ 1930 година.

Село МОРИОВО

На 31 декемврий 1930 година Никола Миновъ е убитъ отъ органи на сръбската власть. Преди това сѫ били направени нѣколко опити да бѫде убитъ.

Село ПОЛИЧИЩЕ

Коне Биновъ, бившъ кметъ на село Витолища, е убитъ на 7 януарий 1931 година.

РАДОВИШКА ОКОЛИЯ

РАДОВИШЪ

Презъ августъ 1928 година сѫ арестувани и жестоко бити Василъ Кръстевъ, Александъръ Купитановъ, Георги Пашевъ, а Атанасъ Лазовъ, 35 годишенъ, е убитъ.

Село ГАРВАНЪ

Презъ априлъ 1928 година е убитъ отъ сърбитѣ единъ селянинъ.

Село ЗЛЕВО

Първенецътъ на селото е убитъ презъ 1928 година.

Село СМИЛЯНЦИ

Презъ есеньта на 1925 година въ селото бѣха арестувани къмъ тридесеть души. Освободени сѫ били презъ юний 1926 година. Имената на една часть отъ тѣхъ сѫ споменати въ текста.

Ето още нѣкои имена: Панде Смоловъ, Аврамъ Бойчевъ, Петре Тодевъ, Григоръ Георгиевъ, Иванъ Серафимовъ, Лазаръ Василевъ, Василъ Георгиевъ, Тасе Ивановъ, Георги Тасевъ, Коле Митовъ.

РЕСЕНСКА ОКОЛИЯ

РЕСЕНЪ

Христо Стояновъ е арестуванъ презъ юлий 1926 година въ връзка съ убийството на Сп. х. Поповичъ.

Село КРУШЕ

Презъ юлий 1929 година е битъ единъ селянинъ, като си орѣлъ на нивата.

Село НАКОЛЕЦЪ

Пандо Колевъ Барчевски се завърналъ, презъ 1932 година отъ Америка въ родното си мѣсто, но билъ арестуванъ на втория день и отведенъ въ Ресенъ. Оттогава е изчезналъ.

Село ПОДМОЧАНИ

Гошо Глъмбочки е убитъ презъ юлий 1926 година.

Село ЦАРЕВДВОРЪ

Единъ отъ българскитѣ първенци въ Истанбулъ, Алексо Николовъ, установилъ се въ Цариградъ отъ 60 години, е поискалъ да посети, презъ 1925 година родното си село. Но при пристигането си въ Битоля сръбскитѣ власти веднага го нападнали, защото на паспорта му пишело „българинъ“. После Николовъ е арестуванъ и е трѣбвало да напустне селото си и се върне въ Турция. Паспортътъ му е билъ редовенъ турски. Въ Солунъ Николовъ е вржчилъ протестъ до турския консулъ.

Село СТИПОНА

Презъ лѣтото на 1929 година е битъ единъ селянинъ, защото кучето му лаело по сръбски патрулъ.

СВЕТИНИКОЛСКА ОКОЛИЯ

Село БАРБАРЕВО

Наумъ Костадиновъ, 50 годишенъ, е убитъ на 15 октомврий 1932 година по заповѣдь на кочанския околийски началникъ.

*

Стоянъ Стойковъ, 70 годишенъ, е осѫденъ на 25 години затворъ, като бившъ революционеръ.

РАЗНИ ВЪ СВЕТИНИКОЛСКА ОКОЛИЯ

На 24 юний 1927 година е осѫденъ Киро Симеоневъ — на петь години затворъ. Заедно съ Христо Трайчевъ сѫ били обвинени, че убили единъ капитанъ и петь жандари, принадлежащи на една сръбска група за преследване, която е била по диритѣ на четата на войводата Бърльо, не далече отъ Судикъ. Капитанътъ и жандаритѣ сѫ били убити на 22 май 1922 година.

Както и при други случаи, присѫдата е била произнесена безъ да има каквото и да е доказателство. Всички свидетели единодушно сѫ установили алибито на обвиненитѣ.

СКОПИЕ

Презъ юлий 1926 година Илия Чорбевъ, банковъ чиновникъ, е арестуванъ и толкова жестоко битъ отъ сръбскитѣ жандари, че е трѣбвало съ файтонъ да бѫде заведенъ после въ затвора отъ участъка.

*

Презъ мартъ 1927 година, въ връзка съ бѣгството отъ скопския затворъ на Борисъ Гоневъ и още единъ затворникъ, сѫ били арестувани Богданъ Ивановъ, търговецътъ Симеонъ Пенушлиевъ, работницитѣ, които били при Б. Ивановъ, и много други граждани.

Презъ сѫщата година сѫ били арестувани Никола Аврамовъ, Борисъ Ивановъ и Цвѣтанъ Ивановъ.

*

Въ началото на 1928 година се намирали въ Валйево двадесеть скопски семейства, прогонени отъ сръбския тероръ. Много други скопски фамилии сѫ прогонени изъ други сръбски градове.

Презъ февруарий 1928 година е убитъ младиятъ адвокатъ Борисъ Стояновъ, запасенъ офицеръ отъ българската армия, а Манолъ Стояновъ е билъ арестуванъ и изтезаванъ.

Презъ мартъ сѫщата година въ връзка съ разни измислени отъ властитѣ афери, сѫ арестувани 138 души; почти всички сѫ подлагани на ужасни мѫчения, за да бѫдатъ принудени да се съгласятъ съ обвиненията, които имъ приписвала властьта. Много отъ бититѣ сѫ осакатени.

*

На 18 януарий 1929 година сѫ арестувани двамата братя, известни търговци, Димитъръ и Коста Атанасови.

Презъ октомврий сѫщата година сѫ убити Алексо Поповъ, 60 годишенъ, въ дома му, и Цвѣтанъ Станоевъ — на улицата, съ ножъ.

*

На 28 януарий 1931 година Назиръ Кадри е убитъ въ околностьта на манастира Св. Спасъ отъ сърбина Раде Новчичъ, горски стражарь.

Презъ октомврий сѫщата година сѫ били арестувани 25 души граждани и много кѫщи сѫ били претърсвани.

*

Презъ есеньта на 1932 година единъ младежъ е измъкнатъ отъ затвора и убитъ.

*

Презъ лѣтото на 1933 година, като гледали отъ балкона на кѫщата си дефилирането на соколитѣ, малкото 5-годишно дете отъ семейството Кръстеви казало нѣкаква обидна дума. Единъ полицейски агентъ го чулъ, сграбчилъ детето и го закаралъ въ полицията. Следъ десетина минути били арестувани по-старитѣ братя Кръстеви съ женитѣ имъ, майка имъ и баща имъ.

Село БАРДОВЦИ

Гошо Илковъ е сѫденъ презъ мартъ 1926 година.

Село БРАЗДА

Презъ 1928 година сѫ осѫдени на 20 години затворъ, обвинени като бивши революционери, Тодоръ Живанчевъ, 42 г., и Стефко Тамолиевъ, 40 годишенъ.

Село БРѢСТЪ

На 20 априлъ 1928 година сѫ арестувани и подведени подъ сѫдъ Хебибъ Ахме-

довъ, Незиръ Ахмедъ, 60 годишенъ, и Фазли Ахмедовъ.

Село ВАДАРЪ

Гошо Велковъ е осѫденъ на 20 години затворъ на 27 декемврий 1926 година, обвиненъ въ убийството на ренегата свещеникъ Атанасъ Трайковъ.

Село ВЛАЕ

Селянинътъ Трайчо е осѫденъ на 15 години затворъ като бившъ революционеръ, презъ 1928 година.

Село ДИВЛЯ

Презъ май 1927 г. сѫ извършени много арести и обиски. Много зидове изъ кѫщитѣ сѫ били разкопвани, за да се търси оржжие и комити.

Село ДОЛНА ГЪГНИЦА*

Въ връзка съ атентата на ж. п. линия Скопйе-Куманово сѫ ужасно изтезавани селянитѣ Лазо Митевъ, Коле Давидовъ, Пандо Йосевъ.

Село КОЖЛЕ

Трайко Атанасовъ е сѫденъ презъ мартъ 1926 година.

Село КРУШИЦА

Презъ 1928 г. сѫ арестувани и изтезавани до смърть Цене Арсовъ, Дине Весевъ, Сандо Коцевъ, Симо Митревъ, Трайко Доневъ, Манасия Кимевъ, Коле Петрушевъ, Зафиръ Маневъ, Миле Кимевъ, Миланъ Филиповъ, Йове Величковъ, Тоде Велковъ, Наце Тодевъ, Трайко Тодевъ, Стойчо Спасовъ, Смиле Диневъ, Петре Алексовъ и Миланъ Яневъ съ семейството му и четиритѣ му деца.

Село ЛЮБАНЦИ

Презъ 1925 година сѫ били бити и после интернирани: Цена Вел. Величкова, 40 г.; нейнитѣ деца, като жена на войводата Величко Веляновъ. Сѫщо така е билъ битъ и изтезаванъ бащата на войводата Веляновъ, Велянъ Кръстевъ.

*

На 25 юний 1926 година сѫ бити и изтезавани, обвинени, че сѫ ятаци на войводата Величко Веляновъ следнитѣ лица: Димашко Спасовъ, 55 г.; Ангелъ Чуревъ, 44 год.; братъ му Митре, 45 г.; Илия Георгиевъ, 40 г.; Гойко Раевъ, 42 г.; Станко Стойковъ, 45 г.; Георги Милошевъ, 45 г.; Стоилко Бадаревъ, 42 г.; Димитъръ Кожаровъ, 44 г.; Стоилко Спасенковъ, 41 г.; Петко Панчиловъ, 38 г.; Стоилко Павинковъ, 41 г.; Станко Стоиловъ, 75 г.; Кръсто Кьосевъ — глухонѣмъ; Димче Козаровъ; кметътъ на селото; Спасъ Б. Райновъ — дете; Никола Чанкуловъ; Венко Стояновъ; Петко Ортичевъ и Стойко Спасовъ.

На 25 августъ сѫщата (1926) година сѫ станали кървави изстѫпления на сръбска жандармерия и арнаути въ селата Любанци и Булачани. Подъ предлогъ, че сѫ крили комити, бити сѫ 20 души, отъ които 8 смъртоносно.

*

Презъ септемврий 1929 година е убитъ селянинътъ Иванъ. Той е билъ взетъ ведно съ много още мѣстни българи да гонятъ комити. Билъ е нарѣзанъ на парчета отъ сръбскитѣ жандари. Баща му е ходилъ да се оплаква на разни мѣста, но е билъ заплашванъ да си затвори устата.

Село СТАНИЕВЦИ

Въ връзка съ атентата по ж. п. линия Скопйе-Куманово сѫ ужасно изтезавани селянитѣ П. Кръстевъ и Стоянъ Блажевъ.

---

* Подробности за невѣроятнитѣ изтезания на хората въ селата: Долна Гъгница, Станйевци и Сушица, сѫ дадени вече въ книга трета при описанието на революционнитѣ акции. Сръбската власть бѣ скроила обвинение, че измѫчванитѣ селяни били съдействували за извършването на желѣзопѫтенъ атентатъ.

Село ЦРЕШОВО

Презъ априлъ 1928 година сж били осждени, обвинени, че били ятаци на войводата Величко Веляновъ, следнитѣ лица: Петъръ Кръстевъ на 4 години затворъ; Мидчо Таневъ на 10 години затворъ. Коста Ивановъ, 44 г., Иванъ Божиновъ, 42 г.; Тръпче Недѣлковъ, 42 г.; Тодоръ Петрушовъ, 42 г., и Тодоръ Гелевъ, 45 г., сж били осждени на по 8 години затворъ. Тодоръ Гелевъ е умрѣлъ въ затвора.

РАЗНИ ВЪ СКОПСКА ОКОЛИЯ

Въ селата Любанци, Бутелъ, Црешово и пр. селянитѣ презъ 1926 година сж подложени на ужасни побоища. За да маскиратъ този тероръ сърбитѣ курдисали ужъ процесъ, на който сждили виновнитѣ жандари и войници; но всички били оправдани, макаръ че се явили селяни за свидетели, които посочвали побойницитѣ.

**
*

Селянитѣ отъ Скопско презъ време на най-усилената полска работа сж карани да работятъ на сърбитѣ ангария. Тия, които не могатъ да работятъ, трѣбва да плащатъ надница по 35 динари, за да ги замѣстватъ други.

СТРУЖКА ОКОЛИЯ

СТРУГА

Станой Георгиевъ е арестуванъ презъ 1927 година, обвиненъ, чеималъ връзки съ ВМРО.

*

На 17 априлъ 1928 година Миланъ Несторовъ е починалъ следъ нечовѣшки бой въ затвора.

*

Презъ юлий 1929 год. единъ сръбски жандарь убилъ три жени — жена си (мѣстна българка), майката на жена си и една мома, тѣхна роднина.

*

Презъ пролѣтьта на 1932 година сърбитѣ подпалили кжщата на братя Миладинови.

СТРУМИШКА ОКОЛИЯ

СТРУМИЦА

На 16 октомврий 1924 година Ташо Седларски, 60 годишенъ, е затворенъ.

*

Презъ 1925 година сж били застреляни безъ никакъвъ процесъ, старцитѣ Ристо Георгиевъ и жена му Тина Ристова, защото синъ имъ билъ революционеръ.

*

Презъ май 1926 година Андонъ Илиевъ е повиканъ въ околийското управление, измъкнатъ е въ полето и тамъ убитъ. На 24 май с. г. е убитъ и Донче Лазаровъ, надъ 60 годишенъ, който сжщо е билъ повиканъ въ околийското управление, измъкнатъ въ полето къмъ село Ангелци и убитъ.

На 28 декемврий 1926 година сж арестувани и затворени въ струмишкия затворъ Георги Ришлиевъ, 50 г.; Илия Гавранлиевъ, 60 г.; Нако Камбазковъ, 40 г., и Панде Карамановъ, 50 годишенъ.

*

На 1 ноември 1927 година е убитъ единъ българинъ, „задето посрѣщалъ чети".

На 15 декември сѫщата година Георги Василевъ е сѫденъ, следъ това оправданъ, понеже разпространявалъ българската книга „Илиндень". За сѫщото е сѫденъ и Антонъ Георгиевъ, артистъ въ Бѣлградъ.

Презъ сѫщата 1927 година около 20 граждани отъ града сѫ бити и изтезавани, задето присѫтствували на предизборното събрание, устроено отъ хърватски депутати и министъра на пощитѣ Влай Коцичъ.

*

Въ началото на 1928 година сѫ арестувани къмъ 50 души, отъ които жупанътъ освобождава 40 като невинни. Другитѣ сѫщо сѫ арестувани безпричинно. Между арестуванитѣ е и едно момиче, което отказало да се поддаде на единъ отъ сръбскитѣ шпиони.

Презъ сѫщата година двама селяни сѫ накарани да играятъ върху разгорещена жарь, докато паднали въ безсъзнание. Арестуванъ е билъ Костадинъ Котевъ.

*

На 20 мартъ 1929 година протестантскиятъ пасторъ Пано Темковъ, родомъ отъ Кавадарци, е билъ арестуванъ. Той не се е занимавалъ съ политика, но е често викант въ полицията и заплашванъ да говори сръбски въ черквата.

На 10 май 1929 година предъ затвора отъ конвоиращия го стражарь е убитъ Христо Георгиевъ, ужъ при опитъ за бѣгство.

На 1 септември 1929 година е затворенъ въ струмишкия затворъ Панчо Костурлиевъ.

*

Презъ февруарий 1930 г. сѫ арестувани Тома Фиданчевъ, кметъ; Михаилъ Ефтимовъ, подкметъ; Григоръ Самарджиевъ, вторъ подкметъ и Тасо Костовъ, секретарь, загдето издавали фалшиви легитимации и съ това услужвали на ВМРО.

*

Презъ октомврий 1932 година е убитъ Киро Авговъ отъ сръбската гранична стража, когато се опитвалъ да мине на българска територия.

Село БАДИЛЕНЪ

На 12 априлъ 1927 година е осѫденъ на 10 години въ скопския затворъ Стоилъ Стоименовъ, 34 г.; Никола Георгиевъ, 35 г., на 6 години затворъ.

На 12 юлий сѫщата година е убитъ Ефтимъ Стойчевъ, 35 годишенъ.

На 18 августъ сѫщата година е убитъ Атанасъ Чулевъ, 25 годишенъ.

*

На 29 августъ 1930 година е убитъ Ефтимъ Костовъ, 35 годишенъ.

Село БАРБАРЕВО

На 18 юлий 1925 година е убитъ въ планината Огражденъ Георги Василевъ, 40 г.

На 1 ноември сѫщата година сѫ жестоко изтезавани Стойчо Божиновъ и Митко Божиновъ. А на 5 ноември сѫ убити Атанасъ Делиевъ и Атанасъ Терзийски, заподозрени въ услуги на ВМРО.

*

На 23 януарий 1927 година е убитъ въ планината Огражденъ Костадинъ Атанасовъ, 42 годишенъ.

*

На 10 януарий 1928 година е убитъ Костадинъ Андоновъ, 32 годишенъ.

*

На 16 юлий 1929 година Вангелъ Ангеловъ Стояновъ, 26 годишенъ, е починалъ вследствие на жестоки изтезания отъ страна на сръбскитѣ стражари въ жандармерийската станция на село Ильовци. Той е братъ на отлично проявения борецъ Панделия Стояновъ.

Село БУРИЕВО

На 15 септември 1924 година сѫ бити и жестоко изтезавани въ струмишкия затворъ Тимо Испировъ, 65 г.; Кольо Ямукановъ, 40 г.; Пандо Томевъ, 50 г., и Наке Ти-

мевъ, 35 годишенъ.

Село ВАЛАНДОВО

Въ началото на ноември 1925 година, въ връзка съ аферата въ Валандово, сѫ осѫдени къмъ 50 души, между които сѫ и следнитѣ: Насте Ванчетовъ, Григоръ Даневъ, Алко Улировъ, Димо Кавадарски и Тома Байлозовъ.

Село ВАСИЛЕВО

Наке Василевъ, 18 годишенъ, е убитъ край селото на 11 юний 1927 година.

Село ГАБРОВО

Христо Малевъ, 40 годишенъ, е убитъ край селото на 11 септември 1924 година.

Село КОСТУРИНО

На 15 августъ 1925 г. сѫ арестувани и бити въ струмишкия затворъ Томе Павловъ, 54 г.; Тиме Василевъ, 39 г.; Коце Митевъ, 40 г.; Коце Чарлиновъ, 68 г.; Петъръ Бъчваровъ, 88 г.; Спасо Кобуровъ, 64 г.; Коце Ефтимовъ, 50 г.; Коце Василевъ, 70 г.; Гоно Ристовъ, 60 г.; Илия Жбруновъ, 40 г.; Доне Говъ, 30 г.; Коце Гоновъ, 24 г.; Григоръ Бачевъ, 74 г., и Коце Годицевъ, 50 годишенъ.

Село МОНОСПИТОВО

На 2 клм. отъ Струмица, по пѫтя, сѫ убити Андонъ Поповъ, Трайко Барбутовъ и Мито Тренчовъ отъ сѫщото село, „подозрени, че сѫ въ контактъ съ комити".

Село ТРИ ВОДИ

Презъ 1927 година Атанасъ Трайковъ, 58 годишенъ, е умрѣлъ въ скопския затворъ.

Село ЧАМЪ ЧИФЛИКЪ

Петре Костадиновъ, 26 годишенъ, е убитъ въ скопския затворъ презъ 1927 година.

ТИКВЕШКА ОКОЛИЯ

Село АЛЕКИНЦИ

Въ края на 1927 година е убитъ отъ сръбски жандари Яне Стойчевъ.

Село ДРѢНЪ

Двама селяни сѫ убити отъ сръбски банди въ края на 1927 година.

Село МИВЕНЕ

Единъ селянинъ е убитъ въ края на 1927 година отъ сърбитѣ.

НЕГОТИНЪ

Джапуновъ, учитель, е арестуванъ и битъ и презъ 1930 година починалъ.

*

На 17 февруарий е убитъ Пане Николовъ, съ секира.

Село РОЖДЕНЪ

На 3 декември 1927 година единъ виденъ селянинъ е извиканъ отъ жандаритѣ, които били пияни, и го изпромушкали съ ножоветѣ си и после отъ участъка го пренесли въ двора на кѫщата му.

РАЗНИ ВЪ ТИКВЕШКА ОКОЛИЯ

На 24 ноември 1929 година е убитъ кафеджията Миланъ Карпузовъ, ужъ по невнимание, отъ своя другарь работника Стоянъ Пановъ, който билъ сръбски наредникъ.

Една седмица преди това е убитъ, пакъ ужъ по невнимание, Тодоръ Николовъ отъ Неготино на Вардара, отъ поднаредника Драганъ Бискуповичъ.

ЦАРЕВОСЕЛСКА ОКОЛИЯ

ЦАРЕВО СЕЛО

Георги Михайловъ е убитъ на 27 септемврий 1927 година.
Въ края на сѫщата година едно момиче е убито отъ жандаритѣ.

*

Презъ януарий 1928 година сѫ убити четирима селяни и една жена.
Презъ септемврий с. г. сѫ арестувани Иванъ Траяновъ, Сотиръ Георгиевъ и Манолъ Яневъ.

Село БЕЗИКОВО

Стойменъ Алексовъ, 44 годишенъ, е убитъ въ началото на 1928 година отъ сърбитѣ.

Село БИГЛАТА

На 12 ноември 1924 г. бандата на Доне Индинлишки нападнала Лазо Димитровъ, 74 годишенъ, и го била жестоко. Запалила и опожарила неговата кѫща и кѫщата на Христо Арсениевъ. На 14 ноември с. г. бандата опожарила, следъ като ги плячкосала, кѫщитѣ на Атанасъ Постоловъ, Ив. Будовъ и Вангелъ Ангеловъ.
Презъ сѫщата година е арестуванъ и изтезаванъ, а следъ това осѫденъ на 5 години затворъ Стоимиръ Тасевъ, 36 годишенъ.

*

Презъ 1925 година е опожарена кѫщата на Григоръ Андоновъ, 26 годишенъ.

Село БЛАТЕЦЪ

На 20 ноември 1924 г. е арестуванъ, подложенъ на жестоки изтезания и следъ това убитъ Григоръ Атанасовъ.
Презъ сѫщата година е арестуванъ, изтезаванъ и осѫденъ на 7 години затворъ Трифунъ Блатечки, който умира въ затвора.

*

Презъ юлий 1925 г. въ връзка съ аферата въ с. Блатецъ сѫ осѫдени, между другитѣ: Йорданъ Поповъ, 35 г., — осѫденъ на 4 години затворъ; Еротеа Дамяновъ, 28 г., и Ефтимъ Анковъ, 40 г., сѫщо на 4 години затворъ.
На 3 години сѫ били осѫдени селянитѣ: Гиго Касапина, 40 г., и Мирко Николовъ, 30 годишенъ.
На 2 години сѫ били осѫдени: Ефремъ, 60 г.; Ангелъ Томевъ, 50 г.; Спиро Симеоновъ, 20 г.; Герасимъ Давчевъ, 20 г.; Арсо Кутмански, 40 годишенъ.
На 1 година затворъ сѫ били осѫдени: Геро Богданчевъ, 20 г.; Дане Стаменковъ, 25 г.; Стойменъ Давчовъ, 30 годишенъ.
На 9 месеци затворъ сѫ осѫдени: Беца Трифунова Момчилова, 40 г.; Дона Стойчева, 35 г., която умира въ затвора; Спасе Митевъ, 40 годишенъ.

*

Калимански, 35 годишенъ, е убитъ отъ сърбитѣ.

Село ГАБРОВО

Садикъ Пеливано, 35 годишенъ, е убитъ презъ 1928 година.

*

Задигнатъ е и убитъ, презъ 1929 година, Спасъ Златановъ.

Село ГЛАВОВИЦА

Ангелина Лазарова, Мита Божилова, Стоименка Миткова — всички 18 годишни, сѫ били изнасилвани отъ десеть души. Стоименка Миткова — момиче, е обезчестена, и изнасилвана отъ 12 души въ една нощь.

Село ГЪРЛЕНО

Презъ 1924 година е жестоко битъ и изтезаванъ Христо Трайновски, 35 годишенъ, поставени сѫ му варени яйца подъ мишницитѣ.

*

Григоръ Симовъ е извиканъ въ полицията, презъ 1929 г., и не се е върналъ вече.

*

Христо Илиевъ, 38 г., е арестуванъ въ кочанския затворъ, кѫдето е жестоко изтезаванъ. Гр. Симеоновъ, 34 годишенъ, е убитъ.

Село ДРАГОБРАЩА

На 11 декември 1924 г. е арестуванъ Григоръ Спасовъ, обвиненъ, че е въ връзка съ чети. Въ затвора е изтезаванъ, а за да бѫде освободенъ сѫ му искали 15 златни лири.

Презъ сѫщата година сѫ бити и изтезавани Йордана Лазарова, 40 г., и Спасена Дончова, 30 г., обвинени, че мѫжетѣ имъ били революционери.

Село ДУЛИЦА

Презъ 1928 година сѫ затворени и изтезавани Иванъ Тачовъ, 48 г.; Велинъ Колевски, 50 г., и Кръсте Стояновъ, 25 годишенъ.

Село ИЛЬОВО

На 14 ноември 1924 година сръбски жандари безъ никакъвъ претекстъ сѫ опожарили кѫщата на Траянъ Стоичковъ. Следъ това той е арестуванъ, жена му изтезавана и изнасилена.

*

Петко Анастасовъ е битъ презъ 1926 година.

*

Петко Илиовски на връщане отъ пазаръ, отъ града, е задигнатъ отъ сръбски жандари и убитъ презъ 1929 година.

Село ИСТЕВНИКЪ

На 9 декември 1924 година е арестуванъ Ангелъ Курачки.

*

Презъ 1925 година Йорданъ Захариевъ и майка му сѫ били арестувани и изтезавани. Йорданъ е билъ и обесванъ, за да каже кѫде е братъ му Ефтимъ. Лежалъ е десеть години въ затвора, а следъ това е оправданъ.

*

Въ началото на 1928 година сѫ арестувани и държани въ затвора въ Царево Село: Мите Борисовъ, 50 г.; Никола Ивановъ, 30 г.; Гаврилъ Атанасовъ, 37 г.; Павле Георгиевъ, 28 г.; Никола Хараламиевъ, 42 г., и Мито Христовъ, 40 годишенъ.

*

Тасо Тасевъ е изчезналъ безследно.

Село КОСТИНДОЛЪ

Тиме Узуновъ, 38 годишенъ, е арестуванъ и много битъ; осѫденъ на 20 години затворъ презъ 1925 година.

*

Тиме Милчовъ, 58 г.; Савета Милчова, 50 г.; Васо Ковачевъ, 50 г.; Фима и сестра й Руса сѫ били арестувани и изтезавани. Тимо Милчовъ е билъ осѫденъ на осемь години затворъ.

Село ЛЖКИ

На 15 и 16 ноември 1924 година сръбски жандари сѫ опожарили всички подслони, плѣвни и нѣкои хамбари съ храна въ околноститѣ. Селянитѣ сѫ масово изтезавани.

Село ПЕКЛЕНО

Презъ месецъ май 1925 година Спасъ Ивановъ е битъ нѣколко пѫти подъ редъ.

Презъ юлий сѫщата година е жестоко битъ Атанасовъ, 36 годишенъ.

Сѫщо така, презъ сѫщата година (1925) сѫ жестоко бити Теодоси Спасовъ, 35 г.; Спиро Дончевъ, 25 г., който е билъ битъ до смърть и презъ 1920 година — кожата отъ гърба му окапала отъ побоища, защото братъ му избѣгалъ въ България; Аврамъ Атанасовъ, 22 г., който като бѣжанецъ се прибралъ отъ България. Лежалъ е две горини въ скопския затворъ; Стоица Миленковъ, 23 годишенъ.

Село САСА

На 23 септемврий 1924 година е убитъ Тасе Йосифъ Якимовъ, 35 годишенъ.

*

На 26 май 1925 г. сѫ жестоко бити отъ сръбския жандарь Йорданъ Марковичъ, и починали отъ изтезанията Димо Ангеловъ, 30 г.; Мите Ангеловъ, 45 г.; Ефремъ Стояновъ, 14 г.; Стоимиръ Иловъ, 35 годишенъ.

На 15 октомврий сѫщата година Георги Панковъ, 60 годишенъ, е убитъ и изрѣзанъ на парчета отъ сръбския жандарь Марковичъ, защото отказалъ да му даде дъщеря си за жена.

*

Презъ май 1926 година сѫ изгорени двадесеть кѫщи.

На 16 октомврий сѫщата година Деспотъ Наумовъ, 18 г., и Наумъ Соколовъ, 15 г., сѫ карани да ходятъ боси по огънь.

*

На 20 априлъ 1927 година Георги Илчовъ, 45 г.; Иванъ Стояновъ, 52 г.; Тасо Ангеловъ, 37 г., и Станоя Стойковъ, 35 г., сѫ арестувани и държани осемь месеци въ затвора въ Царево Село. После на пѫть за Щипъ убити. На домашнитѣ не бѣ позволено да ги погребатъ.

На 2 май сѫщата година Ана Гаврилова е жестоко изтезавана, следъ което починала.

На 1 августъ 1927 година Звезда Стоименова, 60 годишна, е жестоко бита, вследствие на което останала осакатена.

*

Николчо Христовъ, 45 годишенъ, е убитъ презъ януарий 1928 година.

Презъ май сѫщата година четирма селяни сѫ арестувани и мушкани съ ножове преди да бѫдатъ предадени на сѫдъ.

*

Презъ 1929 година сѫ арестувани, жестоко бити, карани да ходятъ по току-що загасена варь, следнитѣ селяни: Апостолъ Христовъ, Мано Георгиевъ, Стоименъ Митевъ, Серафимъ Капитански и Ампо Гошевъ.

Село ТОДОРОВЦИ

Лазаръ Алексовъ, 25 годишенъ, е убитъ на границата презъ ноемврий 1926 г.

Село ЦЕРА

Презъ есеньта на 1924 година Цоне Йордановъ е жестоко битъ, обвиненъ като членъ на ВМРО. Лежалъ 2 години затворъ безъ присѫда. Неговата жена е била изнасилена.

*

Презъ януарий 1927 година Божинъ Николовъ, 38 годишенъ, е осѫденъ на 20 години затворъ, безъ никаква вина, като му е приписано участие въ убийството на сръбския майоръ Шаранковичъ.

*

Санта Цвѣтина, 23 годишна, е изнасилена отъ общинския писарь Воинъ и неговитѣ десетина стражари. Следъ 24 часа починала.

Село ЦЕРОВИНЕЦЪ

На 15 октомврий 1924 година Гена Митева, обвинена, че искала да върши атентатъ въ Царево Село, е жестоко изтезавана въ затвора.

РАЗНИ ВЪ ЦАРЕВОСЕЛСКА ОКОЛИЯ

На 10 ноемврий 1924 година бандата на Доне Индрилишки нападнала кѫщата на Иванчо Царевоселски и следъ като сѫ я оплячкосали, сѫ подложили на жестоки изтезания самия домакинъ.

*

Въ началото на 1928 година въ царевоселския затворъ сѫ избити четирма мѫже и една жена.

**
*

Селата Блатецъ и Липецъ сѫ блокирани отъ сръбски войски и всички кѫщи подложени на обиски. Много селяни сѫ подложени на ужасни побоища. Между пострадалитѣ сѫ и: Герасимъ Данаиловъ, 60 г.; Ерате Дамяновъ, 35 г.; Методи Трайковъ, 35 г.; Владимиръ Трайковъ, 25 г.; Симеонъ Янакиевъ, 30 г.; Григоръ Георгиевъ, 45 г.; Пелагия Ампова, 40 г.; Блаже Момчиловъ, 16 г.; Владимиръ Пърловъ, 45 г.; Йорданъ Димитровъ, 45 г.; Спиро Симеоновъ, 25 г.; Герасимъ Зафировъ, 30 г.; Симеонъ Георгиевъ, 60 г.; Стоименъ Девинясовъ, 35 г.; Йорданъ Момчиловъ, 35 г.; Герасимъ Богдановъ, 31 г.; Лазаръ Симеоновъ, 47 г.; Йорданъ Симовъ, 45 г.; Атанасъ Трифуновъ, 27 г.; Трифунъ Ефтимовъ, 35 г.; Методи Филиповъ, 27 г.; Симеонъ Дамяновъ, 40 г.; Йорданъ попъ Павловъ. Кметътъ С. Дамяновъ е изчезналъ заедно съ други.

ЩИПСКА ОКОЛИЯ

ЩИПЪ

На 28 априлъ 1925 година е убитъ Митко Домазетовъ. Той е роденъ въ 1905 г. Български студентъ, изпратенъ въ сръбски казарми, по заповѣдь на великия жупанъ Матковичъ. Тамъ бива безчовѣчно изтезаванъ.

Въ първитѣ дни на юлий 1925 г., безъ никакъвъ претекстъ сѫ били интернирани отъ Щипъ майката на Трайчо Пацковъ, 60 годишна; Мише Дербовъ и майката на Стоянъ Нанчевъ, 66 годишна.

Презъ месецъ августъ сѫщата година арестувани сѫ следнитѣ лица: Крумъ Бабамовъ, Петъръ Карагьозовъ, Мише Икономовъ, Мите Боринаровъ, Дончо Живадиновъ, Аврамъ Леви.

Презъ сѫщата (1925) година Славка Тодорова, 45 годишна, избѣгала въ България съ три малки деца.

*

На 1 януарий 1927 година Славко Ивановъ и единъ другъ затворникъ сѫ изведени отъ щипския затворъ и застреляни.

Презъ сѫщата 1927 година сѫ били арестувани следнитѣ лица: Тодоръ Хр. Успърцовъ, 24 г., въ връзка съ студентската афера; билъ е студентъ въ Бѣлградъ по медицина; следъ 6 месечно престояване въ затвора сѫдътъ го оправдава; Панчо Григоровъ, набедяванъ по аферата около убийството на генералъ Ковачевичъ, е билъ сѫденъ. Убити сѫ били: единъ шивачъ при отвеждане отъ Царево Село въ Щипъ, и единъ младежъ, който се върналъ отъ България.

*

Презъ януарий 1928 година сѫ арестувани и осѫдени следнитѣ лица: Димитъръ Зографски и Тома Георгиевъ на 4 години затворъ. Обвиненията срещу двамата сѫ напълно измислени.

На 3 години затворъ сѫ осѫдени: Илия Врановъ и Миланъ Петровъ.

Презъ месецъ мартъ сѫщата година е билъ арестуванъ и осѫденъ Димчо Нацевъ, обвиненъ като разпространитель на български книги.

Презъ пролѣтьта на сѫщата година е убитъ Христо Буюклийчето по пѫтя между Щипъ и Царево Село отъ група сръбски жандари, които първо отвличатъ по погрѣшка Барутчиевъ, когото насмалко щѣли сѫщо да убиятъ. Сѫщо така е убитъ Симеонъ Таневъ (Серемката).

Презъ сѫщата 1928 година сѫ арестувани и много бити, поради едничката вина, че сѫ добри българи следнитѣ лица: Митко Кузмановъ, Михаилъ Василевъ, Христо Димитровъ, Йорданъ П. Арнаудовъ, Михаилъ Бъчваровъ, Благой Ефремовъ. Заедно съ тѣхъ сѫ арестувани и турцитѣ: Мустафа Зейнелъ, Шайнъ Али, Расимъ Исмаилъ, Ибраимъ Хасанъ Руса, Зейнелъ Ахмедъ, Демиръ Шакиръ.

*

Презъ 1929 година, на 17 юлий, е убитъ младежътъ Добри Цуцевъ.
През сѫщата година безследно е изчезналъ Мито Дзулевъ.

*

Презъ зимата на 1933 година Шюкри Ахмедъ продалъ 480 килограма тютюнъ за 1140 динари. Следъ всички направени му удръжки, дали сѫ му само 25 динари. Той протестиралъ, но стражарьтъ го изблъскалъ съ приклада навънъ. Ахмедъ изхвърлилъ 25-тѣ динари и изпсувалъ сръбската държава, поради което билъ арестуванъ и държанъ много месеци въ затвора.

Село ЛЕЗОВО

Йорданъ Наневъ е осѫденъ на 16 юний 1927 година на 20 години затворъ, обвиненъ, че помагалъ на ВМРО.

Село ЛЮБОТЕНЪ

Презъ 1925 година е избѣгала въ България Гена Георгиева, 45 годишна.

Село МУСТАВИНО

Стамена Герасимова, 38 годишна, е избѣгала въ България съ дветѣ си малки деца презъ 1925 година.

НОВО СЕЛО

Добре Милевъ (Карцуга) убитъ презъ първата половина на 1928 година.

Презъ сѫщата година сѫ бити до смърть: Тодоръ Пърлевъ, Григоръ Загоричанецъ, 29 г.; Саздо Доневъ (Царето), Пане Коцевъ (Буфчето), 30 годишенъ.

Село ТРОГЕРЦИ

Презъ 1925 година избѣгали въ България Славка Гьошева, 28 годишна, съ дветѣ си деца, и Маца Давкова, 29 годишна, съ едно дете.

Презъ сѫщата 1925 година въ селото Долно Трогерци, по заповѣдь на ренегата Трогерски сѫ подложени на ужасенъ бой лицата: Петъръ Арсовъ, 45 г., обесванъ съ главата надолу; Илия Сандовъ, 35 г.; Тоде Сандовъ, 23 г.; Петъръ Стефановъ, 45 г.; Мите Стефановъ, 37 г.; Дане Захариевъ, 30 г.; Донко Яневъ, 42 г., е билъ изтезаванъ въ църквата; М. Трайчевъ; Богородна Лазова, Павлина Тимева, Гена Павлева.

Село ЦЪРКОВЦИ

Презъ юлий 1930 година сѫ били убити Юнусъ Хусеинъ, който е билъ заподозренъ като извършитель на убийството на единъ предатель, по заповедь на ВМРО, и Демиръ Мехмедъ, бившъ кметъ.

РАЗНИ ВЪ ЩИПСКА ОКОЛИЯ

На 7 и 8 августъ по заповѣдь на ренегата Трогерски сѫ подложени на ужасенъ бой лицата: Арсенъ Мановъ, 30 г.; Коле Ванковъ, 20 г.; Петре Кръстовъ, 19 г., битъ за да каже кѫде е баща му; Томе Ивановъ, 32 г., кметъ; Доне Ефремовъ, 39 г.; Петрушъ Стояновъ, 45 г.; Коце Тасевъ, 70 г.; Григоръ Коцевъ, 38 г.; Коле Коцевъ, 70 г.; Сане Ефремовъ, 37 г.; Сане Трайчевъ, 38 г., кметъ; Моне Митевъ, 40 г.; Моне Иванчевъ, 50 г.; Пано Иванчевъ, 55 г.; Гиго Ефремовъ, 39 г.; Дано Радковъ, 29 г.; Герасимъ Кузовъ, 37 годишенъ.

ОБОБЩЕНИЕ ЗА ДВАТА ПРЕДШЕСТВУВАЩИ ТУКЪ СПИСЪЦИ ПО СРЪБСКИЯ (ЮГОСЛАВСКИ) ТЕРОРЪ (периода 1918 — 1934 г.)

ОКОЛИЯ	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани, изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи	Брой на злочинствата въ отдѣлнитѣ околии
Битолска	7		22		1		30
Велешка	28	2	74	1			105
Гевгелийска	13		63				76
Гостиварска	13		4				17
Дебърска	6		1				7
Демирхисарска	3		10				13
Дойранска	7		50				57
Кичевска			10				10
Кочанска	73	7	548	4	20	367	1019
Кратовска	23		192	14	3	8	240
Крушевска	2		47		1		50
Кумановска	20	4	212		3		239
Малешевска	19	2	250	2		45	318
Охридска	6		6				12
Паланечка	10		121				131
Прилепска	7		8				15
Радовишка	9		53				62
Ресенска	1	1	5				7
Светиниколска	16	3	85				104
Скопска	22	2	476				500
Стружка	4		1			1	6
Струмишка	57	3	471	3		2	536
Тетовска			6				6
Тиквешка	8	44					52
Царевоселска	52	3	226	10	1	28	320
Щипска	20	1	215				236
ОБЩО	426	72	3156	34	29	451	4168

Приложение № 4

Скопйе, декемврий 1929 г.

До Негово Превъзходителство
Съръ Ерикъ Дръмондъ,
Главенъ секретаръ на ОН въ Женева

По силата на чл. 2 отъ договора, подписанъ въ Сенъ-Жерменъ на 10 септемврий 1919 г. между главнитѣ съюзни сили и кралство Сърбия, Хърватско и Словения, покровителството на малцинствата, които живѣятъ въ кралството е подъ гаранцията на ОН. Подписвайки тоя договоръ, кралството пое, съобразно съ тоя договоръ, задължението да даде права на всички малцинства, включени въ границитѣ му следъ 1 януарий 1913 година.

По силата на всичко това, тия права и тая протекция сѫ признати сѫщо на българското население въ Югославия, присъединено къмъ нея следъ споменатата дата. Основавайки се на тоя договоръ, населението се обръща къмъ ОН съ молба, то да изпълни и приложи договора за покровителство на малцинствата въ дадения случай за българското малцинство въ Югославия, дето то съставлява компактна маса всрѣдъ населението, което живѣе въ Македония.

Десеть години минаха отъ сключването на договора за миръ. Въпрѣки това Сенжерменския договоръ за покровителство на малцинствата си остава мъртва буква. Нѣщо повече: българскитѣ малцинства въ Югославия сѫ не само лишени отъ предвиденитѣ права въ тоя договоръ, но сѫ и подложени на една системна денационализация и насилствена асимилация, лишени сѫ отъ политически права и сѫ превърнати на икономически роби и обречени на мизерия.

Противно на сѫществуващитѣ договори югославското правителство унищожи всички наши културни институции — национални, образователни и политически — затваряйки 641 български училища съ 37,000 ученици, прогони 1,013 български учители; конфискува и превърна въ сръбски черкви 761 български черкви, изпѫди шестима владици, прогони и унищожи 833 български свещеници; унищожи всички български библиотеки и читалища, въ които ние се учехме на майчиния си български езикъ, забрани български вестници и списания въ Македония. Съ една речь, югославското правителство разруши въ Македония всичко, което може да служи за национално, културно и социално развитие на македонскитѣ българи.

Въ преследването на своята политика за унищожаване българщината въ Македония югославското правителство прибегна дори къмъ мѣрки, които навсѣкѫде се считатъ като пълно отрицание на съвременната цивилизация и елементарнитѣ понятия за свобода:

а) Въпрѣки чл. 7 отъ Сенжерменския договоръ, то забрани да си служимъ по улицитѣ съ нашия майчинъ български езикъ, както въ частнитѣ отношения, въ търговията, въ събранията и пр. безъ да може да става дума за употрѣбяването на българския езикъ въ публикации и печатъ. Употрѣбяването на нашия български езикъ въ държавнитѣ, общински и др. учреждения е напълно забранено.

б) Нашитѣ имена бѣха насилствено промѣнени съ сръбски окончания.

Кръщаването на нашитѣ деца съ национални имена е забранено и ние сме заставени да ги кръщаваме по единъ списъкъ, изработенъ отъ сръбскитѣ църковни власти специално за Македония.

в) Четенето на български книги и български вестници е забранено подъ страхъ на най-тежко наказание и ние никога нѣмаме възможността да прочетемъ нито единъ редъ на нашия майчинъ езикъ. Четирима младежи бѣха осѫдени въ Кавадарци, защото у тѣхъ е била намѣрена една българска книга.

г) Пѣнието на български народни пѣсни се счита за престѫпление. Въ Тетово много граждани, начело съ единъ свещеникъ, бѣха осѫдени защото сѫ пѣли на едно праздненство български пѣсни.

д) Югославскитѣ власти ни забраниха да празднуваме нашитѣ национални и обичайни празници, именнитѣ и еснафски празници, налагайки ни вмѣсто тѣхъ сръбската „слава".

е) За да улеснятъ асимилацията, властитѣ насилствено заставятъ да се женятъ млади момичета и жени отъ Македония за сръбски жандарми, доведени тамъ, и всички протести противъ това насилие до сега сѫ били безъ резултатъ.

ж) На македонската интелигенция се отказватъ всички общински и държавни служби. Тѣхнитѣ заявления се оставятъ безъ последствия и самитѣ тѣ се пропѫждатъ отъ кралството, както бѣше случая съ г-жа д-ръ Пиперкова отъ Скопйе, д-ръ Наумовъ отъ Охридъ, д-ръ Ципушевъ отъ Велесъ, или се интернираТъ, както е случая съ инж. Караджовъ и д-ръ Тошановъ отъ Щипъ, или се убиватъ, какъвто бѣше неотдавна случаятъ съ Благой Моневъ отъ Щипъ, Рампо Поповъ отъ Прилепъ и пр. — безъ да говоримъ за многобройнитѣ убийства, които станаха по-рано.

Ваше Превъзходителство, българското население въ Македония има дълбока вѣра къмъ великата мисия на ОН и иска да вѣрва, че то бди надъ точното прилагане на международнитѣ договори. Затова, имайки съзнание за правата, които му сѫ гарантирани като малцинство отъ Сенжерменския договоръ и въпрѣки голѣмитѣ страдания поради насилствената асимилация на югославското правителство, българското население въ Македония, организирано въ своитѣ национални организации, реши да ни изпрати въ Женева въ качеството на негови законни представители, за да отправимъ до ОН тая петиция и да искаме неговата протекция въ качеството на национално малцинство въ Югославия — нѣщо, отъ което досега ние не сме се ползували, вследствие познатото поведение на югославското правителство.

Ние долуподписанитѣ югославски поданици, родени и живущи въ Македония, сме заемали разни обществени и политически служби и сме участвували въ политическия животъ на нашата страна; въ качеството си на представители на българското национално малцинство въ Югославия, приехме деликатната и патриотическа мисия да отправимъ до ОН тая петиция, убедени, че съ тоя актъ ние изпълняваме единъ дългъ къмъ нашия собственъ народъ и къмъ цивилизованото човѣчество, защото ние вѣрваме, че подпомагаме, за да се отстранятъ по миролюбивъ пѫть угрози за мира.

Излагайки всичко това, ние си позволяваме да обърнемъ внимание на ОН върху опасноститѣ, които заплашватъ самото сѫществуване на българското население въ Югославия.

Ние заявяваме въ сѫщото време, че всички тия и други изложени досега факти въ петициитѣ, представени било отъ емигрантската организация на македонцитѣ, било отъ други организации, като Балканския комитетъ въ Лондонъ, Французката лига за правата на човѣка, или Американската лига, напълно отговарятъ на действителностьта и на желанията на българското население въ Югославия.

За да се отстрани тежкото и непоносимо положение, въ което се намира българското малцинство въ Югославия, положение, което създава всички условия за нежелателни събития, ние вѣрваме, че е необхо-

димо и целесъобразно да се вематъ следнитѣ мѣрки:

1. Да се съблюдава националностьта на македонското население и строго да се съблюдава подъ контрола на Обществото на народитѣ договора за покровителство на малцинствата.

2. Да се позволи завръщането въ Македония на нашитѣ емигрирали братя.

3. Да се амнистиратъ всички политически затворници, осѫдени отъ сръбскитѣ сѫдилища само за това, защото тѣ сѫ искали права и свободи, гарантирани отъ договора за покровителство на малцинствата.

4. Да се разреши отварянето на българскитѣ черкви и училища, издигнати съ толкова жертви отъ самото население преди сръбското владичество въ Македония.

5. За да се контролира изпълнението на поетитѣ задължения отъ югославското правителство по силата на договоритѣ, да се изпрати въ Македония една специална комисия, назначена отъ ОН, която да бди за изпълнението на тоя договоръ.

Ваше Превъзходителство, македонското население, което ние имаме честьта да представляваме посрещна съ радость новината за Вашето идване въ югославската столица. Това е доказателство за вѣрата, която има това население къмъ ОН и за голѣмата му мисия да въдвори една ера на пълна толерантность въ отношенията между народитѣ, толерантность необходима за мира. Ние сме убедени, че тая вѣра на нашитѣ братя ще бѫде оправдана, като Ваше Превъзходителство даде ходъ на тая петиция.

Д. Шалевъ
Д. Илиевъ
Гр. Анастасовъ

подаденъ отъ тримата македонски българи — делегати на поробеното македонско население, до силитѣ, които сж подписали Сенжерменския договоръ, и до други обществени мѣста и международни институции.

„Ваше Превъзходителство,

Възъ основа на членъ втори отъ договора, подписанъ въ Сенъ-Жерменъ, на 10 септемврий 1919 година между главнитѣ съюзени и сдружени сили и кралството на сърби, хървати и словенци, подписанитѣ вржчиха на 14 януарий 1930 година, отъ името на българското национално малцинство въ Югославия, на Негово Превъзходителство Съръ Ерикъ Дръмондъ, главенъ секретарь на Обществото на народитѣ, една петиция по сжществуващето въ Македония положение. Съ петицията се моли уважаемото Общество на народитѣ, което е гарантъ за закрилата на малцинствата, живѣещи въ въпросното кралство, да приложи споменатия договоръ и да настои предъ правителството на югославското кралство да изпълни задълженията, които е поело чрезъ алинея 3-та на чл. 9 отъ Сенжерменския договоръ по отношение на българското национално малцинство въ Югославия, което представлява МНОЗИНСТВОТО ОТЪ НАСЕЛЕНИЕТО ВЪ МАКЕДОНИЯ.

Обществото на народитѣ ни потвърди получаването на нашата петиция на 10 февруарий 1930 година съ писмо № 4-16962-166.

Въ тоя моментъ петицията следва своя нормаленъ ходъ, съгласно процедурата, възприета въ Мадридъ по въпроса за националнитѣ малцинства, и ние сме дълбоко убедени, че тя ще бжде посрещната както трѣбва отъ компетентнитѣ фактори, защото националната проблема, която е предметъ на тази петиция и чието разрешение се иска отъ последната, е позната въ нейната сжщина и въ нейния исторически развой. Отъ друга страна, актуалността на проблемата, до която се отнася нашата петиция, проучена отъ всички гледища, такава каквато се поставя тя днесъ въ една твърде остра форма, НЕ ТЪРПИ НИКАКВО ОТЛАГАНЕ.

Нѣщо повече, тази проблема изисква за своето разрешение една бърза акция — прилагането на договора за миръ — въ интереса на:

1. Мира на Балканитѣ;
2. Справедливостьта и правото;
3. Вжтрешното заздравяване на всички балкански държави и
4. Едно население отъ 1,000,000 души жители, което има право да сжществува и да има човѣшки права въ отечеството на своитѣ прадѣди.

Следъ тѣзи констатации, съобразно съ изискванията за миръ, справедливость и демокрация, които въодушевляватъ днесъ човѣчеството и които принципи лежатъ въ основата на нашата законна борба за политическото разрешение на нашата национална проблема, повдигната по силата на договоритѣ за миръ, ние се смѣтаме длъжни да направимъ изложение въ настоящия мемоаръ, съ строга обективность и съ дълбока вѣра, че ще бждемъ чути и разбрани кждето и отъ когото трѣбва, върху ТЕЖКОТО ПОЛОЖЕНИЕ въ което се намира българското национално малцинство въ Югославия, респективно въ Македония.

Идеалътъ, къмъ който се стремятъ днесъ всички народи, е трайниятъ миръ, изграденъ върху правото и справедливостьта.

Войната е изключена и осждена.

Прѣкото споразумение между народитѣ и арбитражътъ за уреждането на конфликтитѣ сж издигнати въ култъ.

Тѣзи сж основнитѣ принципи, възприети отъ народитѣ, и тѣ трѣбва да създадатъ необходимитѣ условия за защита и напредъкъ на човѣшката цивилизация.

Предъ видъ степеньта на своя политически, културенъ и социаленъ развой, Балканитѣ иматъ нужда отъ миръ повече отъ всѣка друга часть на континента.

Принципътъ, споредъ който мирътъ трѣбва да се основава на справедливостьта, е еднакво валиденъ за всички балкански страни, кждето окончателното уреждане на националнитѣ проблеми стои въ прѣка зависимость отъ разрешението на въпроса за закрилата на националнитѣ малцинства. Следователно, мирътъ на Балканитѣ и сближението между народитѣ, които населяватъ полуострова, както и вжтрешното заздравяване на държавитѣ въ тази часть на Европа, зависятъ преди всичко отъ СТРОГОТО И ЛОЯЛНО ПРИЛАГАНЕ НА КЛАУЗИТѢ ЗА ЗАКРИЛА НА МАЛЦИНСТВАТА.

Тѣзи клаузи, които съставляватъ нераздѣлна часть отъ договоритѣ, сж една отъ основитѣ, върху които почива мирътъ. Гаранцията за тѣзи клаузи, обаче, тежи на Обществото на народитѣ и на главнитѣ съюзени и сдружени сили.

Разглеждани поотдѣлно за всѣка държава или пъкъ въ тѣхнитѣ взаимни отношения, събитията, които се развиваха на Балканитѣ отъ 1919 година насамъ, потвърждаватъ тази констатация. Ако разнитѣ инциденти не се разшириха още повече и бѣха локализирани, заслугата за това се пада преди всичко на енергичната намеса на правителствата на Великитѣ сили и на Обществото на народитѣ, а ако искате и на случая. За нещастие, и въ единия и въ другия случай, причинитѣ, които предизвикаха тѣзи инциденти, не бѣха издирени или премахнати отъ заинтересованитѣ правителства или отъ виднитѣ пазители на мира.

За да подкрепимъ своята теза по въпроса за малцинствата изобщо и косвено за ПРАВАТА НА БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО МАЛЦИНСТВО, ние ще припомнимъ безъ да ги цитираме, забележителнитѣ речи, произнесени въ течение на десетото събрание на ОН отъ министритѣ на съответнитѣ правителства въ качеството имъ на делегати, именно г. г. Макдоналдъ, Брианъ, Щреземанъ, Дандюранъ, Белертсъ ванъ Блокландъ, Мота, графъ Апони и др.

Преди да направимъ изложение по юридическото, политическото, социалното и културното положение на българското национално малцинство въ Югославия, което представлява мнозинството на населението въ Македония, ние сме особено щастливи, че можемъ да цитираме забележителнитѣ думи на уважаемиятъ пръвъ министъръ на Великобритания г. Макдоналдъ, произнесени въ качеството му на делегатъ въ заседанието отъ 3 септемврий на десетото заседание на ОН по въпроса за малцинствата:

„Голѣмата привилегия на малцинствата, — каза господинъ Рамзей Макдоналдъ — трѣбва да се състои въ това, да се дадатъ доказателства за мѫдрость, като се даде на малцинствата вѫтре въ политическитѣ граници на държавата едно задоволително положение, та тѣзи малцинства да се гордеятъ съ това, че принадлежатъ къмъ дадената държава."

Великиятъ апостолъ на мира, министърътъ на външнитѣ работи на Франция, г-нъ Аристидъ Брианъ прогласи сѫщо

„СВЕЩЕНО ПРАВО НА МАЛЦИНСТВАТА".

Тѣзи думи, произнесени предъ аеропага на народитѣ отъ знаменити държави, станаха символа на вѣрата, която ни крепи въ тѣзи дни, когато БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ВЪ ЮГОСЛАВИЯ Е ПОДЛОЖЕНО НА ЖЕСТОКО АСИМИЛИРАНЕ И ДЕНАЦИОНАЛИЗИРАНЕ. Отзвукътъ на тѣзи думи стигна въ Македония и, като ни окуражи, посочи ни пѫтя за осѫществяването на правата на българското малцинство въ Югославия, пѫть, който води къмъ Обществото на народитѣ.

По поводъ на тази декларация на г. Рамзей Макдоналдъ, ние можемъ само да повторимъ думитѣ, които каза видниятъ германски държавникъ Щреземанъ: „Не мога да не се присъединя къмъ тази декларация. Държава, въ която живѣятъ малцинства и която се мѫчи да прѣчи чрезъ силитѣ, съ които разполага, на културния животъ на своитѣ малцинства, нѣма да спечели нищо нито вънъ отъ страната, нито въ вѫтрешностьта, и може да остави впечатление, че не се чувствува достатъчно силна, за да ржководи и управлява народитѣ, събрани въ нейнитѣ граници."

Уви! Вмѣсто да се изпълни пожеланието, изказано отъ г. Макдоналдъ по въпроса за положението на малцинствата, нека видимъ какво е положението на българското малцинство въ Югославия.

Ваше Превъзходителство,

МАКЕДОНИЯ Е ТИПИЧНА СТРАНА НА МАЛЦИНСТВАТА ВЪ ЮГОСЛАВИЯ.

Тя се населява отъ българи, турци, албанци, евреи, гърци, куцовласи (арумъни), цигани и т. н. Българитѣ представляватъ мнозинството на населението. Подиръ тѣхъ следватъ по численость турцитѣ, албанцитѣ, евреитѣ, гърцитѣ, куцовласитѣ, циганитѣ и т. н. Доколкото има сърби въ Македония, това сѫ сръбски колонисти, населени следъ 1913 и следъ 1919 г., както и държавни чиновници, пребиваващи временно въ Македония. До Балканската война презъ 1912 година имаше въ Скопския окржгъ, областьта „Скопска Черна Гора",въ Велешки окржгъ, областьта „Азотъ", и въ Бродска околия, областьта „Порече" нѣколко сърбомански села съ едно население отъ около 20,000 души жители.

Безъ да се отказватъ отъ своята история, традиция и езикъ, македонцитѣ отъ славянска раса сѫ се чувствували винаги и се чувствуватъ и днесъ още българи и ИМАТЪ НАЦИОНАЛНО СЪЗНАНИЕ, което ги сочи като такива не само въ тѣхното минало, а и въ всички борби на тѣхното национално възраждане отъ първата половина на 19-ия вѣкъ до наши дни.

Ще посочимъ като най-характеристични религиознитѣ борби, водени отъ

македонскитѣ българи за създаването на една независима национална Българска църква и тѣхнитѣ революционни борби отъ тридесеть години насамъ за национална политическа свобода.

И днесъ още македонскитѣ славяни се чувствуватъ българи. Този фактъ е доказанъ и потвърденъ отъ безпристрастни компетентни историци, етнографи и пѫтешественици, които сѫ се занимавали съ националнитѣ въпроси на Балканитѣ. Този фактъ може да бѫде установенъ сѫщо така и въ наши дни посрѣдствомъ една БЕЗПРИСТРАСТНА АНКЕТА, гарантираща на населението свобода на изказването. Впрочемъ, македонскитѣ българи сѫ признати като такива въ международнитѣ договори отъ Санъ-Стефано и Берлинъ, както и въ договора за съюзъ между България и Сърбия за войната срещу Турция.

Положението на българитѣ въ Югославия е тежко и непоносимо. Както се изтъква въ „Изложението по политическото положение на българитѣ въ Югославия", къмъ настоящия мемоаръ, българитѣ сѫ подложени на жестоко денационализиране и асимилиране, прилагани отъ единъ своеволенъ и насилнически режимъ. Животътъ, честьта и имотътъ на българското национално малцинство въ Югославия сѫ въ опасность, безъ да могатъ да намѣрятъ юридическа защита предъ съответнитѣ власти.

Българското национално малцинство бива ИЗБИВАНО ОТЪ ОРГАНИТѢ НА ДЪРЖАВАТА, безъ последнитѣ да бѫдатъ сѫдени и наказани за своитѣ деяния. Единственията грѣхъ на това малцинство е това, че е българско и се чувствува такова. (Имената на жертвитѣ сѫ посочени въ приложението къмъ настоящия мемоаръ).

Имотитѣ на това малцинство сѫ сѫщо въ опасность, защото му се отнематъ безъ обезщетение подъ булото на аграрния законъ и биватъ раздавани на сръбскитѣ колонисти.

Накърненията на неговата честь сѫ сѫщо така нѣщо обикновено. (Нѣколко отдѣлни случаи, изброени измежду многото, сѫ изброени въ приложението къмъ настоящия меморандумъ).

Българското национално малцинство е лишено отъ своитѣ национални, религиозни, училищни и културни свободи; неговитѣ училища бидоха затворени; неговитѣ черкви и неговитѣ манастири — конфискувани и превърнати въ сръбски черкви и манастири; неговитѣ библиотеки и неговитѣ читалища бѣха разрушени, книгитѣ — конфискувани и изгорени; неговитѣ културни организации бидоха разтурени и тѣхнитѣ имоти конфискувани. (Даннитѣ за това се намиратъ приложени къмъ настоящия мемоаръ).

Българската книга и българското писмо сѫ забранени, внасянето на български вестници е абсолютно забранено; сѫществуващитѣ по-рано вестници бидоха спрѣни. Внасянето и разпространяването на български книги, дори Евангелието и Библията на български езикъ, сѫ строго забранени, както и народнитѣ обичаи и пѣенето на народни пѣсни — и всичко това подъ страхъ на най-тежки наказания, на каторжна работа. Сръбското окончание „ичъ" бѣ наложено на всички български имена.

Обществените служби, общински или държавни, сѫ изобщо недостѫпни за българитѣ, въпрѣки факта, че последнитѣ отговарятъ на всички изисквани условия и иматъ необходимия цензъ, за да заематъ тѣзи постове. Най-проститѣ служби (прислужници, пазачи, жандарми и т. н.) се заематъ отъ хора, дошли отъ Сърбия. Македонцитѣ не се допущатъ сѫщо тъй до пограничнитѣ военни формации. Македонскитѣ българи, които успѣватъ, въпрѣки всичко, съ цената на голѣми усилия и на силна протекция, да бѫдатъ назначени за чиновници, биватъ изпращани въ вѫтрешностьта на кралството, далечъ отъ тѣхнитѣ родни мѣста.

Въпрѣки постановленията на законитѣ, на българитѣ въ Югославия не се разрешава да се организиратъ въ свои собствени културни, национални и политически организации. Властитѣ не позволяватъ на македонскитѣ българи да упражняватъ своитѣ активни политически права, като ги заплашватъ съ затворъ и убийство. Що се отнася до тѣхното пасивно право, то може да бѫде упражнявано само когато се касае да се осигури избора за кандидатитѣ на властьта.

Българското национално малцинство се обрича систематично на СТОПАНСКО ЗАПАДАНЕ И ОБЕДНЯВАНЕ.

Търговцитѣ и занаятчиитѣ сѫ изложени на непрестанни прѣчки отъ страна на желѣзопѫтнитѣ, митническитѣ, санитарнитѣ, пощенскитѣ, фискалнитѣ и други власти. Селското население се ограбва отъ бирницитѣ, полскитѣ пазачи, свещеницитѣ, учителитѣ, жандаритѣ, които всички сѫ родомъ отъ други области на кралството. Злоупотрѣбленията на дребнитѣ чиновници възлизатъ на милиони динари. (Примѣри: бирницитѣ на Драчевската община, въ околноститѣ на Скопйе; бирникътъ Кондичъ отъ Кавадарци и т. н. и т. н.). Въ Македония се изпращатъ КОРУМПИРАНИ ЧИНОВНИЦИ, нѣкои отъ които сѫ осѫдени за злоупо-

трѣбления, но повечето отъ тѣхъ не се преследватъ.

Неизброими случаи отъ този родъ сж излагани въ Скупщината въ Бѣлградъ.

Ваше Превъзходителство,

Грижитѣ и застжпничествата на Вашето уважаемо правителство за запазване на мира и установяване справедливость между народитѣ и държавитѣ въ свѣта, както и Вашата известна дейность като държавникъ съ голѣмо политическо значение, принадлежащъ къмъ една държава, която е членъ на Обществото на народитѣ и на Съвета на този институтъ, създаденъ на базата на принципитѣ за миръ и справедливость, ни позволяватъ да Ви представимъ този меморандумъ, възъ основа на членъ 2 и алинея 3-та на чл. 9 отъ договора, подписанъ въ Сенъ-Жерменъ на 19 септемврий 1919 година между главнитѣ съюзени и сдружени сили и кралството на сърби, хървати и словенци, сега кралство Югославия.

Като представяме отъ името на българското национално малцинство въ Югославия този мемоаръ, въ който е изложено действителното положение въ Македония, имаме честь да помолимъ, въ лицето на Ваше Превъзходителство, Вашето уважаемо правителство да посвети въ качеството си на членъ на Съвета на ОН цѣлото си внимание на справедливата и законна кауза, изложена въ петицията отъ декемврий 1929 година, която предадохме на 14 януарий 1930 година на уважаемия Секретариатъ на ОН по въпроса за правата на българското малцинство въ Югославия, за да може тази петиция да получи навреме юридическа сила и да бжде подложена на проучване отъ Съвета съгласно установената процедура. По този начинъ ще бжде дадена възможность да се разреши този националенъ въпросъ въ духа на договоритѣ и на справедливостьта.

Ваше Превъзходителство,

Като ставаме тълкуватели на тѣзи законни национални и човѣшки искания на българското национално малцинство въ Югославия, което иска сега по този начинъ своитѣ права на една законна база въ духа на договоритѣ и справедливостьта, ние сме дълбоко убедени, че тази акция ще бжде оценена споредъ нейната истинска стойность отъ уважаемото правителство на Ваше Превъзходителство.

Приемете, Ваше Превъзходителство, израза на нашата най-дълбока почитъ.

Женева, 9 май 1930 г.

Отъ името на българското население на Македония подъ югославска власть:

Григоръ Анастасовъ, адвокатъ, бившъ депутатъ въ Скупщината.

Димитъръ Шалевъ, адвокатъ, бившъ кметъ въ градъ Скопйе.

Димитъръ Илиевъ, бившъ сждия и адвокатъ въ гр. Велесъ."

Приложено къмъ петицията на тримата

ГРИГОРЪ АНАСТАСОВЪ СЕ ПРИСЪЕДИНЯВА КЪМЪ ПЕТИЦИЯТА

Тукъ предаваме текста на писмото, съ което по-късно отишлиятъ въ Женева трети делегатъ отъ българското население въ Македония подъ сръбска власть, г. Григоръ Анастасовъ, е поискалъ отъ ОН да се смѣтне, че и той се присъединява къмъ общата, отъ тримата изработена още въ Скопйе, петиция. Ето самото писмо:

„Ваше Превъзходителство,

Българитѣ въ Югославия, които съставятъ мнозинството на населението въ Македония, решиха да изпратятъ въ Женева една делегация, натоварена съ задачата да представи предъ почитаемото Общество на народитѣ една петиция относно прилагането на Сенжерменския договоръ спрямо правата на българското народно малцинство въ Югославия, права, които му сѫ отричани досега отъ всички югославски правителства.

Населението избра като делегатъ г. Григоръ Анастасовъ, адвокатъ въ гр. Кавадарци и дълго време депутатъ въ югославския парламентъ; г. Димитъръ Шалевъ, адвокатъ въ Скопйе и бившъ кметъ на тоя градъ; г. Димитъръ Илиевъ, бившъ сѫдия и адвокатъ въ Велесъ.

Поради сѫществуващия въ Югославия режимъ, който винаги е билъ режимъ на произволи спрямо насъ, българитѣ-македонци, тримата делегати не можаха да заминатъ едновременно и трѣбваше да напуснатъ страната единъ по единъ.

Въ качеството ми на бившъ депутатъ, избиранъ три пѫти въ югославския парламентъ отъ Тиквешкия окрѫгъ, азъ срещнахъ голѣми мѫчнотии при снабдяването ми съ паспортъ и по тая причина можахъ да пристигна въ Женева едва на 25 януарий.

Моитѣ другари делегати, г. г. Шалевъ и Илиевъ, заминаха веднага. Желаейки да представятъ петицията въ момента, когато заседаваше Съветътъ на Обществото на народитѣ, и като не бѣха сигурни дали ще ми се даде паспортъ, другаритѣ ми врѫчиха на 14 януарий 1930 г. петицията, съставена въ Скопйе, която не можахъ и азъ да подпиша въ качеството ми на делегатъ.

Ето защо, имамъ честь да заявя, въ качеството ми на законенъ представитель на българското население въ Македония, че се присъединявамъ напълно къмъ петицията, изработена отъ тримата ни въ Скопйе и представена отъ двамата ми другари на почитаемото Общество на народитѣ. Моля Ваше Превъзходителство да благоволите да вземете бележка отъ това обстоятелство и да приложите къмъ петицията тоя документъ.

Ваше Превъзходителство,

Позволете ми да добавя следното: като общественикъ, дейностьта ми въ Югославия винаги се е вдъхновявала отъ възвишената идея за миръ между народитѣ изобщо, идея, която лежи и въ основата на Обществото на народитѣ, и особено отъ идеята за помирение и сближение на народитѣ, които населяватъ Балканския полуостровъ. Ето защо, азъ съмъ особено щастливъ, като изпълнявамъ деликатната си длъжность и пледирамъ въ полза на правата на българскитѣ малцинства въ Югославия, да помогна за справедливото разрешение на тая задача върху основата на Сенжерменския договоръ, защото съмъ дълбоко убеденъ, че само по тоя пѫть ще може да се осѫществи толкова желания миръ на Балканитѣ.

Приемете, Ваше Превъзходителство, израза на моитѣ високи почитания.

Отъ името на българското население въ Македония подъ югославска власть.

Григоръ Анастасовъ,
адвокатъ, бившъ депутатъ въ югославския парламентъ."

Приложено къмъ мемоара на трима̀та

ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТѢ ВЪ СЪРБИЯ

„Непосрѣдствено следъ сключването на Букурещкия договоръ за миръ презъ 1913 година, по силата на който кралство Сърбия анексираше по-голѣмата часть на Македония, сърбитѣ установиха въ тази страна, съ цель да денационализиратъ и асимилиратъ по-бързо и по-леко българското население, единъ режимъ на специално управление, базиранъ на единъ изключителенъ „правилникъ“. Конституцията имаше силата на законъ само въ старата територия на кралство Сърбия отпреди войната, докато Македония бѣше управлявана споредъ този „правилникъ“, съ министерски декрети, санкционирани отъ краля безъ съдействието на парламента. Този „правилникъ“ не бѣше въ състояние да създаде нормаленъ юридически редъ въ анексираната часть на Македония, защото ограничаваше до минимумъ правата на гражданитѣ, а даваше, отъ друга страна, възможность на разнитѣ държавни чиновници, дошли всички отъ старитѣ провинции на кралството и недостатъчно подготвени, да действуватъ споредъ своитѣ разбирания при прилагането на „правилника“.

Така установения юридически редъ намали до минимумъ ПРАВАТА И СВОБОДИТѢ НА НАСЕЛЕНИЕТО, което започна да съжалява за турския режимъ, въпрѣки неговата нечовѣчность и жестокость. Възползувайки се отъ този режимъ на незаконность, общинскитѣ, административнитѣ и съдебнитѣ власти, както и военнитѣ власти, всички чужди на населението на страната, започнаха да грабятъ немилостиво жителитѣ. Отговорниятъ факторъ търпѣше това положение, защото то бѣше едно срѣдство за материално и стопанско обедняване на „освободенитѣ“ въ полза на „освободителитѣ“. Така, напримѣръ, свикването на военнитѣ набори ставаше безъ система: свикваха се и малолѣтни и старци съ цель да бѫдатъ освободени следъ това, ако семействата имъ платятъ искания подкупъ.

Неописуеми фискални тежести, безъ никакво съотношение съ имотното състояние, биваха налагани на населението. Не бѣха рѣдки случаитѣ, когато сумата на искания данъкъ надминаваше значително цѣлата стойность на имота на облагания съ данъкъ гражданинъ.

Полицейскитѣ, общински и военни власти създаваха всѣка вечерь политически афери подъ претекстъ, че населението криело оржжие и муниции. Съ това се гонѣше цельта да се преследва населението и да му се изтръгватъ пари. Имаше сѫщо и масови кланета на събудени селяни и граждани съ цель да се задуши българското национално съзнание на населението.

Всички тѣзи факти бѣха установени на времето отъ Карнегиевата анкета. Резултатътъ на тази политика бѣше затваряне на всички училища, библиотеки и други български културни институти. Българскитѣ черкви и манастири бѣха преобърнати въ сръбски черкви и манастири. Свещеницитѣ, учителитѣ и владицитѣ бѣха затворени, изгонени или избити. За да се фалшифицира историческата истина, бѣха обезобразени българскитѣ паметници, като бѣха заличени българскитѣ надписи въ черквитѣ, манастиритѣ, училищата и на надгробнитѣ паметници. Въведени бѣха сръбска литургия въ черквитѣ, сръбски езикъ въ училищата и бѣше наложено окончанието „ичъ“ на всички имена на населението, включително и на турцитѣ. Но най-ужасното е това, че всички тѣзи светотатства бѣха заповѣдани и извършени отъ официалната сръбска власть, включително и отъ сръбското духовенство начело съ неговитѣ владици.

Българскиятъ езикъ, българската книга, българскитѣ национални пѣсни и обичаи бѣха забранени подъ страхъ на най-тежки наказания. Този начинъ на управление създаде отново благоприятни условия за известни методи на борба за свобода на цѣлото население, на което бѣха отнети дори политическитѣ, религиозни, административни, училищни и сѫдебни права, съ които се ползуваше подъ турския режимъ.

Голѣмата война прекрати този режимъ на управление въ Македония. Договоритѣ за миръ, подписани въ околноститѣ на Парижъ, създадоха единъ новъ политически редъ въ Европа и на Балканитѣ. Но и въ новото кралство на сърби, хървати и словенци Македония бѣше управлявана пакъ споредъ системата на фамозния „правилникъ“ отъ 1913 г., въпрѣки кралския указъ отъ 1919 г., съ който се даваха на македонското население сѫщитѣ права, както и на населението отъ другитѣ области на кралството, между другото и правото да изпращатъ свои представители въ временния парламентъ на сѫщото основание, както и представителитѣ на другитѣ провинции. Съгласно поетитѣ международни задължения, всички граждани на новото кралство на сърби, хървати и словенци бѣха обявени равни предъ законитѣ. Въпрѣки всичко, и този пѫть законодателнитѣ избори въ Македония не станаха съгласно избирателния законъ, който бѣше въ сила въ сръбското кралство, а по единъ съвсемъ произволенъ начинъ, по заповѣдь на централната власть посрѣдствомъ замѣстници, избирани по единъ на хиляда души

избиратели. Броятъ на народнитѣ представители бѣше опредѣленъ отъ правителството за всѣка избирателна околия. Този начинъ на процедиране гонѣше цельта да не се даде на населението възможность да изпрати свои довѣрени хора въ парламента, защото, съгласно собственитѣ думи на министъръ-председателя отъ онова време г. Стоянъ Протичъ, населението въ Македония се смѣташе за „подозрително". По този начинъ въ течение на изборитѣ, които ставаха по тази система, кандидатитѣ биваха опредѣляни отъ околийския началникъ въ съгласие съ министъра на вѫтрешнитѣ работи. Трѣбва да се припомни сѫщо и декларацията на единъ известенъ сръбски политически мѫжъ, споредъ която тази привидна отстѫпка, направена на македонското население, е имала за цель да увеличи броя на народнитѣ представители отъ кралство Сърбия, за да създаде въ Скупщината едно болшинство въ полза на сръбската хегемония. Изборитѣ станаха и македонското население бѣ принудено по този начинъ да изпрати въ Скупщината въ Бѣлградъ сърби, които нѣмаха нищо общо съ неговитѣ аспирации и чувства и бѣха известни като закоравели шовинисти.

Едничкиятъ синъ на Македония, чието избиране бѣ допуснато, бѣше г. Григоръ Анастасовъ, адвокатъ отъ Кавадарци, и неговото избиране стана благодарение на изключителното държание на кавадарския околийски началникъ г. Васа Разаревичъ, културенъ и честенъ човѣкъ, който бѣше действувалъ обективно по изключение, съобразно съ положението въ околията и състоянието на духоветѣ на народа и въпрѣки известната политика на централната власть.

Нѣма да бѫде безъ интересъ да обяснимъ следния фактъ, характеризиращъ мнимия парламентаризъмъ, който сѫществуваше въ Македония. Депутатитѣ отъ Македония и отъ Косово искаха да образуватъ една отдѣлна парламентарна група, но сръбскитѣ политически и правителствени кръгове задушиха тази инициатива още въ самия ѝ зародишъ, съ цель да подчертаятъ ужъ сръбския характеръ на Македония и едно несъществуващо единство между Сърбия и Македония.

Поради натиска на сръбското правителство, по-голѣмата часть отъ депутатитѣ, бивши „сръбски национални пионери" въ Македония, отказаха да се присъединятъ къмъ отдѣлни областни парламентарни групи и предпочетоха да влѣзатъ въ Сръбската радикална партия, която тогава бѣше на власть. По този начинъ съзнателно се сведе до незначителность политическата организация на народа около депутатитѣ, въпрѣки сръбската националность на последнитѣ. Нѣщо повече: сръбскитѣ политически партии започнаха да вербуватъ партизани измежду населението съ посрѣдничеството на чиновницитѣ, членове на съответната партия.

Въ временния парламентъ народнитѣ представители отъ Македония и Косово поддържаха винаги политически контактъ помежду си по въпроситѣ, които се отнасяха до Македония и Косово, и представяха идентични искания до правителството и парламента. Въпрѣки тѣхниятъ духъ, пропитъ отъ сръбски шовинизъмъ, тѣзи хора имаха желанието да бѫдатъ полезни на населението и на провинцията, която представляваха. Първата обща акция на представителитѣ отъ Македония и Косово бѣше тѣхното решение да искатъ отъ коалиционното правителство на г-нъ Стоянъ Протичъ, дори преди още да сѫ положили клетва предъ Скупщината, премахването на специалнитѣ правилници, по които се управляваха Македония и Косово отъ 1913 година насамъ, и прилагането въ тази провинция на сръбската конституция и сръбскитѣ закони.

Съобразно съ това решение народнитѣ представители посетиха колективно министъръ-председателя г. Стоянъ Протичъ и народниятъ представитель отъ Скопйе г. Станишичъ, родомъ отъ Плевле (Санджака), директоръ на сръбската гимназия въ Скопйе, изложи исканията на народнитѣ представители. Министъръ-председателтъ бѣ неприятно изненаданъ отъ това искане, което смѣташе за прибързано, и отговори рѣзко, че този въпросъ е работа на сръбското правителство и че населението на Косово, кѫдето има много албанци, и населението на Македония, кѫдето има много „бугараши", още не се ползуватъ съ довѣрието на държавата, както и че поради тази причина не може да имъ се дадатъ правата, съ които се ползува населението отъ кралството. Народнитѣ представители останаха много недоволни отъ този отговоръ . . . Нѣкои отъ тѣхъ, между които и г. Анастасовъ, заявиха поради това въ своитѣ парламентарни групи, че иматъ намѣрение да положатъ клетва за вѣрность предъ законитѣ и предъ краля, но не и предъ конституцията, която не е въ сила въ тѣхната избирателна околия. Министърътъ на народната просвѣта по това време г. Светозаръ Прибичевичъ, и шефътъ на демократитѣ, г. Люба Давидовичъ, одобриха тѣзи резерви като основателни и обещаха да се намѣсятъ въ полза на разширението на действието на конституцията и върху Македония при условие, че народнитѣ представители ще положатъ въ Скупщината исканата клетва. Действието на конституцията и на другитѣ закони на кралството бѣше разширено и върху Македония едвамъ на 16 августъ 1919 г. Но и следъ тази дата режимътъ въ Македония си остана сѫщиятъ; корумпиранитѣ чиновници си запазиха мѣстата и положението на българското население остана непромѣнено,

Нѣколко месеци по-късно сръбското правителство образува въ Македония сръбски банди подъ водителството на известния по своитѣ престѫпления Иванъ Бабунски,

за „да възстанови реда и равенство“ въ страната. Закрилянъ и подпомаганъ отъ властитѣ, Бабунски обикаляше съ бандата си, състояща се отъ 120 души, селата въ околиитѣ на Щипъ, Велесъ, Радовишъ и Тиквешъ и убиваше публично безъ присѫда, както той си искаше, най-събуденитѣ българи. Още презъ първитѣ дни бѣха убити около тридесеть души въ разнитѣ села. Между тѣхъ бѣха: Иванъ Паризовъ отъ с. Джубавецъ, председатель на общината въ Дрѣново; Иванъ Даскаловъ отъ с. Бегнище, председатель на общината на сѫщото село; Петъръ Константиновъ, бившъ български учитель въ с. Ресава; свещеникътъ Христо Мицевъ отъ с. Чемерско и т. н. Краятъ на този свещеникъ е билъ особено трагиченъ; Бабунски пристигналъ съ своитѣ хора въ с. Чемерско, родно село на свещеника, влѣзълъ въ кѫщата му и накаралъ да заведатъ свещеника вързанъ на площада на селото. Други негови четници събрали насила селянитѣ и Бабунски, като си присвоилъ законодателна, сѫдебна и изпълнителна власть, заявилъ публично на свещеника: „Кажи сбогомъ на всички селяни, защото ще бѫдешъ убитъ, понеже си българинъ“. Събранитѣ селяни, ужасени и съ сълзи на очи, казали единъ следъ другъ сбогомъ на своя старъ свещеникъ. Тази покъртителна картина не могла да смекчи безжалостното сърдце на престѫпника, който заповѣдалъ следъ това да обесятъ нещастния свещеникъ на едно дърво на площада. Цѣлото семейство на жертвата било принудено да присѫтствува на тази ужасяваща картина.

Този примѣръ характеризира „конституционния“ режимъ, въведенъ следъ 16 августъ 1919 година.

Въ време на една нова престѫпна експедиция отъ този родъ, закриляниятъ отъ властитѣ разбойникъ, Бабунски, се уби при падане отъ конь. Между народа се пръсна слухътъ, че Божието отмѫщение е достигнало „невредимия“ разбойникъ. Но най-ужасната страна на тази афера се състои въ това, че властитѣ издигнаха въ самото сърдце на Македония, въ Велесъ, единъ паметникъ на убиеца.

Този фактъ предизвика негодуванието на македонската съвѣсть точно тъй, както издигнатиятъ напоследъкъ въ Сараево паметникъ на убиеца на ерцхерцогъ Францъ-Фердинандъ и неговата съпруга, Гаврило Принчипъ, предизвика възмущението на съвѣстьта на цивилизована Европа.

За да бѫдатъ засилени ужасътъ и страхътъ, правителството устрои изкуствено нѣколко политически афери въ Скопйе, Куманово, Струмица, Щипъ, Битоля, Прилепъ, Тетово и други градове на Македония. Тѣзи афери надминаваха значително по своя размѣръ устройванитѣ презъ време на турското владичество афери. Презъ 1928 г. въ Скопйе бѣха арестувани въ връзка съ афера отъ този родъ 138 лица; въ Куманово бѣха арестувани 240 души и т. н. Жертвитѣ на тѣзи афери понесоха непознати на срѣдновѣковната инквизиция мѫчения. Сѫдилищата оправдаха най-голѣмата часть отъ обвиняемитѣ, които починаха отъ ранитѣ си или полудѣха. Другитѣ бѣха осѫдени, за да се покрие престѫплението на властитѣ.

Понеже, въпрѣки конституцията, на народа бѣше забранено подъ страхъ на най-тежки наказания, да образува своя политическа партия, той се възползува отъ единъ устроенъ въ Скопйе конгресъ на Сръбската демократическа партия, за да даде изразъ на своя отчаянъ протестъ, като склони тази партия, която искаше неговитѣ гласове, да представи на правителството единъ мемоаръ, въ който се протестираше противъ беззаконията, извършени спрямо българското население отъ властитѣ, и се искаше да бѫдатъ наказани виновницитѣ и да бѫде подобрено положението. Мемоарътъ трѣбваше да бѫде изготвенъ отъ народния представитель Анастасовъ, директора на гимназията Симичъ, журналиста Жика Видаковичъ и гражданина Тома Тополовъ.

Нещастниятъ гражданинъ Тополовъ, скроменъ и безъ защита, бѣше арестуванъ, понеже бѣше приелъ благородната мисия, която му бѣше повѣрена отъ конгреса, бѣше осѫденъ и изпратенъ въ нишкия затворъ, за да излежи тамъ своето наказание. Мемоарътъ бѣ представенъ, но не даде никакъвъ резултатъ. Министърътъ Вуйовичъ дори упрекна народния представитель Анастасовъ, за гдето взелъ участие въ изработването на тоя мемоаръ.

Всичко това направи само още по-лошо положението въ Македония. Отчаянъ отъ режима, който бѣше довелъ до мизерия, при законодателнитѣ избори презъ 1920 год., народътъ гласува, въ знакъ на протестъ, съ комунистическитѣ листи въпрѣки факта, че нито единъ отъ кандидатитѣ не бѣше родомъ отъ Македония и че комунизмътъ бѣше напълно чуждъ на избирателитѣ. По тоя начинъ, въ знакъ на протестъ, Македония избра 17 народни представители комунисти, всички сърби, родомъ отъ старитѣ области на кралство Сърбия. Изборнитѣ резултати отъ 1920 година отчаяха Сърбитѣ и правителството въ Бѣлградъ влоши още повече непоносимия режимъ въ Македония. Тогава въ Македония бѣха назначени за жупани Добрица Матковичъ — въ Щипъ, Буда Будисавлйевичъ — въ Битоля и Антонъ Вилдовичъ — въ Скопйе. Подъ ржководството на сегашния вардарски банъ Жика Лазичъ, тогава висшъ чиновникъ въ Министерството на вѫтрешнитѣ работи, и съ подкрепата на чиновницитѣ Велимиръ Преличъ, Драгачевацъ, Михайлъ Степановичъ и други, тѣзи жупани бѣха натоварени да всѣятъ страхъ и ужасъ въ Македония. Тѣ трѣбваше да продължаватъ дѣлото на Бабунски и за тази

цель получиха най-широки пълномощия и увѣрението, че ще бѫдатъ освободени отъ всѣка отговорность за извършенитѣ беззакония. Периодътъ на управлението на Жика Лазичъ-Вилдовичъ-Матковичъ-Будисавлйевичъ се отличава съ нечуванъ тероръ и съ безбройни насилия срещу живота, имота и честьта на българското население въ Македония, безъ да се щадятъ дори и малолѣтнитѣ деца.

Между безбройнитѣ престѫпления, извършени по това време, ще спомена̀мъ найужасното и най-характеристичното — избиването на 3 мартъ 1923 година въ селото Гарванъ, Радовишка околия, кѫдето по заповѣдь на Добрица Матковичъ, тогава жупанъ на Щипъ (той бѣ назначенъ по-сетне великъ жупанъ на Брѣгалница, следъ това на Битоля, а сега е помощникъ-министъръ на вѫтрешнитѣ работи), 29 селяни между които две деца, бѣха покосени отъ картечница, безъ присѫда или разследване. Жертвитѣ бѣха грабнати отъ тѣхнитѣ кѫщи или отъ нивята и отведени вързани като добитъкъ, на смърть чрезъ картеченъ огънь. Тѣхното едничко престѫпление бѣше това, че бѣха и се чувствуваха българи. Избиването стана въ присѫтствието на тѣхнитѣ близки, които бѣха принудени да присѫтствуватъ на мѫченията на жертвитѣ и да имъ изкопаятъ сетне гроба.

Тази Голгота, наложена на Македония отъ сръбския режимъ, бѣше съвсемъ излишна, но уви, народътъ трѣбваше да се качи на нея, две хиляди години следъ другата Голгота, на която се качи Исусъ Христосъ и предъ която се прекланя днесъ християнскиятъ свѣтъ.

Обаче, картината на избиването въ Гарванъ, не можа да смекчи немилостивото сърдце на интелектуалнитѣ и физически виновници, които продължиха да изтрѣбватъ систематически единъ народъ, като при това иматъ смѣлостьта да твърдятъ предъ цивилизования свѣтъ и предъ историята, че този народъ, на който причиняватъ всѣки день нови жертви, не сѫществувалъ.

По поводъ на убийството въ Гарванъ, народниятъ представитель Григоръ Анастасовъ интерпелира министъра на вѫтрешнитѣ работи, Вучичъ, който защити въ своя отговоръ убийцитѣ, като твърдѣше, че селянитѣ въ Гарванъ били убити случайно отъ заблудени куршуми въ време на една престрелка между сръбски жандари и една революционна чета. На забележката, че това не отговаря на истината, защото е съвсемъ невъзможно 29 селяни да бѫдатъ убити въ време на една такава престрелка, докато не е билъ убитъ или раненъ нито единъ жандарь или революционеръ, и на предложението на интерпелатора да се произведе една парламентарна анкета, отговорниятъ министъръ отвърна, че не приема никаква анкета и последната бѣ отхвърлена съ гласоветѣ на сръбскитѣ политически партии, които одобриха отговора на министъра.

Изявленията на отговорния министъръ на вѫтрешнитѣ работи по поводъ на убийството въ Гарванъ хвърли въ отчаяние българското население въ Македония, което се чувствуваше изоставено, безъ защита, на беззаконията на властитѣ, които продължаваха своето дѣло на изтрѣбление на българщината.

По това време въ нѣкои сръбски и хърватски срѣди се подхвърли идеята за създаване на една нова политическа партия съ широка югославянска идеология, чиято програма трѣбваше да предвижда обширни реформи въ управлението на държавата. Водителитѣ на това движение бѣха г. г. Марковичъ, професоръ въ университета въ Бѣлградъ, С. Михайловичъ, бившъ югославски пълномощенъ министъръ въ Америка, Миланъ Гролъ, директоръ на театъръ въ Бѣлградъ и по-късно министъръ, Тома Леловичъ, адвокатъ, бившъ банъ и народенъ представителъ отъ Загребъ, Гуниусъ, директоръ на вестникъ „Слободна Трибуна“ въ Загребъ, д-ръ Павеличъ, зѫболѣкарь и председатель на Далматинския съборъ въ Загребъ и т. н. Желаещи да дадатъ и този пѫть достатъчни доказателства за своята лоялность, при условие, че ще имъ бѫде гарантирано равенство предъ законитѣ, заедно съ другитѣ националисти въ кралството, македонскитѣ българи взеха участие въ предварителнитѣ преговори чрезъ посрѣдничеството на народния представитель г. Григоръ Анастасовъ, български адвокатъ отъ Кавадарци, когото натовариха да представи отъ тѣхно име следнитѣ искания:

1. Да се гарантира на българското население на Македония правото да може да се организира свободно въ една отдѣлна политическа партия, което право е предвидено въ самата конституция.

2. Да се гарантира на македонцитѣ въ държавата равенство предъ законитѣ, наредъ съ другитѣ славянски народности, и да бѫде оставенъ всѣки гражданинъ въ Македония свободно да се обяви за такъвъ, какъвто се чувствува въ национално отношение.

3. При уреждане на администрацията на Югославия Македония да бѫде установена като отдѣлна административна область, която да се ползува съ сѫщитѣ права, както и сръбскитѣ, хърватскитѣ и словенскитѣ области.

Въ изпълнение на мандата, който му бѣше даденъ, г. Григоръ Анастасовъ представи тѣзи искания на македонскитѣ българи въ време на разискванията въ подготвителното събрание въ Сушакъ, като заяви сѫщевременно, че осѫществяването на идеята за югославянска нация и югославянска държава, както и заздравяването на послед-

ната може да станатъ само на базата на правното равенство между всички славянски народности въ държавата, включително и българското население въ Македония. Конференцията допусна по принципъ тѣзи искания съ изключение на сръбскитѣ делегати, които разрушиха всѣка възможность за осѫществяване на програмата на партията, принципа на равенство между всички славянски народи.

Въпрѣки факта, че се застѫпиха за югославската идея и за триумфа на демокрацията, сръбскитѣ делегати, проникнати отъ шовинизъмъ, заявиха чрезъ устата на професоръ Воя Маринковичъ, който председателствуваше събранието: „Въ Македония не може да има българи и македонцитѣ не може да се смѣтатъ за друго, освенъ за сърби". Чрезъ тая декларация сръбскитѣ делегати потвърдиха политиката на денационализиране на българското население въ Македония, една политика, която доведе до деянията на Бабунски, до избиването въ Гарванъ и до други политически афери.

Между това стопанскиятъ и общественъ животъ, както и всѣкидневнитѣ нужди налагаха създаването на една политическа организация.

Въ своето желание да опитатъ всички законни срѣдства, македонскитѣ политици и македонската интелигенция, съ едно самоотречение, достойно за похвала, се заеха съ задачата да организиратъ на легална база населението за осѫществяване на неговитѣ политически и граждански права.

Вследствие на това решение въ нѣкои общински управления и нѣкои общински съвети бѣха избрани българи. Направени бѣха сѫщо така усилия да се поставятъ начело на мѣстнитѣ организации на сръбскитѣ политически партии мѣстни българи, постоветѣ на народнитѣ представители да се оставятъ на сърбитѣ. Сѫщото нѣщо стана и въ търговскитѣ и професионалнитѣ организации, кѫдето мѣстниятъ елементъ започна да преодолява, както бѣше и естествено.

По този начинъ въ Скопйе, центъръ на Македония, населението избра за три пѫти за кметъ г. Димитъръ Шалевъ, въпрѣки факта, че понастоящемъ сръбското влияние е най-силно именно въ този градъ поради това, че най-голѣмата маса сръбски колонисти е концентрирана тамъ. Сѫщото това население изпрати въ Скопския общински съветъ 9 българи, 14 турци, 2 евреи, 2 куцовласи, 2 сърбомани и само 7 сърби, посочени и наложени отъ властьта.

Опозицията на българското население бѣше толкова силна, че сърбитѣ останаха малцинство, въпрѣки енергичния натискъ на полицейскитѣ и административни власти. Сѫщото стана и въ общинскитѣ съвети въ Велесъ, Щипъ, Охридъ, Прилепъ, Струмица, Битоля и други градове и села на Македония.

Тази политическа дейность има за резултатъ опита на народния представитель г. Григоръ Анастасовъ отъ Кавадарци да създаде една независима македонска политическа партия.

Тази законна борба на македонскитѣ българи, водена въ духа на демокрацията, имаше чисто националенъ характеръ, както се вижда това отъ характера и миналата и настояща дейность на лицата, които бѣха застанали начело на движението.

Младитѣ македонци, които следъ 1913 г. бѣха възпитавани и учени въ сръбски училища и университети и бѣха станали лѣкари, инженери, професори, сѫдии, адвокати, търговци и т. н. взеха сѫщо тъй живо участие въ това ново политическо-национално движение, и този фактъ дойде да подчертае истината, че македонското семейство, което е основа на развоя на всички човѣшки сѫщества, е достатъчно кристализирано отъ национално гледище, че се чувствува българско въ душата си и че децата пазятъ своето национално съзнание, въпрѣки всички влияния.

Между това, положението въ градоветѣ и селата продължаваше да бѫде тежко и преследванията не преставаха. Нѣщо повече: бѣха извършени ужасяващи неправди подъ булото на аграрна реформа; подъ предлогъ на липса на достатъчно документи за доказване на правото на собственость, имотитѣ на селянитѣ биваха разграбвани и раздавани на сръбски колонисти.

Тѣзи злодеяния на отговорни и неотговорни фактори по отношение на оставеното безъ защита българско македонско население създадоха благоприятна почва за дейностьта на Вѫтрешната македонска революционна организация, която засили своитѣ позиции и разви една по-широка дейность, подпомогната отъ мѣстното население.

Политическитѣ процеси, които се развиха следъ това въ Скопйе, Щипъ, Битоля, Кавадарци, Куманово, Струмица, Прилепъ и т. н. потвърдиха тоя фактъ, като се има предъ видъ, че много българи бѣха осѫдени отъ сръбскитѣ сѫдилища за тѣхната революционна дейность. Желаейки, обаче, да запазятъ специалния режимъ на управление въ Македония и искайки да компрометиратъ и да задушатъ въ самия й зародишъ законната политическа борба на македонскитѣ българи, водена на базата на конституцията и на законитѣ на страната, полицейскитѣ власти експлоатираха тѣзи процеси и ги разшириха и спрямо водителитѣ на законната борба, които бѣха арестувани и осѫдени съ цель да бѫдатъ отстранени отъ политическия животъ, както и съ цель да бѫде сплашено населението.

Това стана съ кмета на Скопйе, г. Димитъръ Шалевъ, съ българскитѣ македонски студенти отъ университетитѣ въ Бѣлградъ, Скопйе и Загребъ, съ гимназиалнитѣ учи-

тели Р. Панзовъ и Чочковъ отъ Велесъ и Славко Недковъ отъ Щипъ съ търговцитѣ и индустриалцитѣ Спиро Китинчевъ и Коце Миовъ отъ Скопйе, Христо Ризовъ отъ Битоля и много други. Нѣкои отъ тѣхъ имаха щастието да бѫдатъ освободени отъ сѫдилищата и по този начинъ да избѣгнатъ нещастната сѫдба на невиннитѣ, които и днесъ още чезнатъ въ влажнитѣ и мрачни зандани на Скопйе, Нишъ и други градове, като напримѣръ д-ръ Татарчевъ отъ Ресенъ; Борисъ Андреевъ, студентъ отъ Велесъ; Харалампи Фукаревъ, инженеръ елекротехникъ на електрическата централа въ Бѣлградъ, родомъ отъ Прилепъ; Димитъръ Чкатровъ, студентъ въ политехническото училище, родомъ отъ Прилепъ; Стерьо Боздовъ, студентъ по медицина, отъ Крушево; Борисъ Светиевъ, студентъ по медицина, отъ Битоля; Димитъръ Нецевъ отъ Струмица, касиеръ въ пощата въ Скопйе и т. н. и т. н.

Все съ сѫщата цель властитѣ принудиха нѣкои други македонски българи да напуснатъ своитѣ родни мѣста и да се настанятъ въ други провинции на кралството подъ страхъ да бѫдатъ убити. Такива бѣха случаитѣ съ д-ръ Благой Тошановъ, лѣкаръ, и Димитъръ Караджовъ, инженеръ и председатель на общината въ Щипъ; д-ръ Александъръ Георгиевъ отъ Кратово, лѣкарь въ Скопйе; д-ръ Илия Ципушевъ отъ Радовишъ, лѣкарь въ Велесъ и т. н. Други пъкъ бѣха принудени да напуснатъ страната, като напримѣръ г-жа д-ръ Пиперкова, лѣкарка въ общината въ Скопйе; Стефанъ Янакиевъ, адвокатъ въ Скопйе; Младенъ хаджи Геровъ, счетоводитель въ Скопйе, и т. н. Най-сетне нѣкои други изгубиха своята служба и бѣха премѣстени, като напримѣръ д-ръ Петъръ Здравковъ отъ Тетово, лѣкарь въ Скопйе; д-ръ Атанасиевичъ отъ Охридъ, лѣкарь на околийското управление въ Скопйе, който бѣ премѣстенъ въ Прищина; Георги Таневъ отъ с. Богданци, стажантъ въ сѫда въ Скопйе; Икономовъ, инженеръ въ Скопйе, родомъ отъ Крива Паланка и т. н. и т. н.

Чрезъ изборенъ тероръ бѣха отстранени отъ активния политически животъ българскитѣ народни представители отъ Македония, които бѣха избирани до тогава на нѣколко пѫти въ тѣхната родна избирателна колегия: Григоръ Анастасовъ, адвокатъ, народенъ представитель отъ Тиквешка околия; Арсо Лазаровъ, търговецъ и Владимиръ Пуздерлиевъ, търговецъ и банкеръ, и двама отъ Щипъ, народни представители отъ Брѣгалнишка околия; Георги хаджи Алексовъ, банкеръ отъ Велесъ и народенъ представитель отъ Скопска околия; Христо Настевъ, народенъ представитель отъ Охридска околия; Христо Трайковъ, народенъ представитель отъ Кавадарци, и Робевъ, народенъ представитель отъ Битолска околия.“

Следъ като изброяватъ извършенитѣ по македонскитѣ градове убийства отъ страна на органи на властитѣ презъ 1927-1928 год., които сме посочили вече въ отдѣла за сръбския тероръ, тримата делегати продължаватъ:

„Периодътъ 1927-1928 година, въ течение на който стана най-голѣмата часть отъ тѣзи насилия и убийства, е едно отъ най-тъмнитѣ петна въ македонската история и е резултатъ на специалнитѣ мѣрки, прилагани въ Македония по силата на 42-тѣ точки, изработени отъ конференцията на великитѣ жупани Добрица Матковичъ, Вилдовичъ и Будисавлйевичъ, помощникъ на министъра на вѫтрешнитѣ работи Жика Лазичъ, министъра на вѫтрешнитѣ работи Веля Вукичевичъ, сръбскитѣ народни представители Игнатъ Стефановичъ и Драгомиръ Обрадовичъ и министъра на вѣроизповеданията. Тѣзи точки бѣха ратифицирани сетне отъ Министерския съветъ.

Едно официално комюнике на правителството съобщи този фактъ, безъ, обаче, да се спомене каквото и да било по съдържанието и мѣркитѣ, които се препоржчватъ отъ тѣзи 42 точки.

Терорътъ се засили още повече: великиятъ жупанъ Будисавлйевичъ бѣ отстраненъ и замѣненъ съ Добрица Матковичъ. Постътъ на последния бѣ заетъ отъ полковникъ Михайловичъ. Полковникъ Наумовичъ бѣ назначенъ на мѣстото на Вилдовичъ за жупанъ въ Скопйе. За пръвъ пѫть сега бѣха назначени военни лица на длъжности, на които трѣбва да се назначаватъ, споредъ изричнитѣ постановления на закона, граждански чиновници. Тѣхното назначение като велики жупани означаваше въ действителность прилагането на военна диктатура въ Македония, въпрѣки конституцията.

По-късно въ Скупщината по този въпросъ се чуха критикитѣ и възмущението на видни парламентаристи като г. г. Люба Давидовичъ, шефъ на демократическата партия; Светозаръ Прибичевичъ, Стйепанъ Радичъ, Павле Радичъ, водители на селско-демократическата коалиция (последнитѣ двама бѣха убити въ Скупщината отъ единъ сръбски народенъ представитель — Пуниша Рачичъ), Йованъ Йовановичъ, водитель на земедѣлската партия, всички бивши министри, които се изказаха противъ публично отправянитѣ закани отъ великия жупанъ Йованъ Наумовичъ въ Скопйе, Тетово и Велесъ предъ българското население, събрано специално за тая цель. Той бѣше казалъ: „За око — глава, за зѫбъ — челюсть!“.

Нѣма да описваме ужасното положение на този новъ законъ, което бѣше прока-

рано отъ единъ човѣкъ, действуващъ и говорещъ отъ името на правителството. Нека цивилизованата европейска съвѣсть си състави сама мнение! За насъ е важно да констатираме, че тѣзи заплашвания бѣха изпълнени и че нашитѣ братя въ Македония бѣха убивани безъ присѫда или разследване посрѣдъ бѣлъ день, както на времето бѣха убивани безстопанственитѣ кучета въ Стамбулъ и на островъ Халки. Онѣзи, които бѣха пощадени отъ разнитѣ афери или освободени отъ сѫдилищата, бѣха убити отъ цивилни стражари.

Освенъ тѣзи насилия, извършени отъ властитѣ въ Македония, упражнява се — за да се заблуди общественото мнение въ вѫтрешностьта на страната и въ чужбина — и цензура върху печата изобщо и върху кореспонденцията на македонскитѣ българи. Други срѣдства за заблуждаване на общественото мнение сѫ още и наблюдението отъ органи на властьта на чуждестраннитѣ политици и публицисти, които посещаватъ Македония и които биватъ поставени въ невъзможность да влѣзатъ въ връзка съ населението, и обратното; поклоннические депутации, организирани отъ властитѣ съ цель да се заблуди общественото мнение и да се създаде впечатлението, че народътъ е доволенъ отъ диктатурата, което нѣщо е абсурдно по само себе си; забраната и конфискуването на чуждестраннитѣ вестници, изпращани въ Македония и т. н. и т. н.

Всички изброени по-горе факти могатъ да бѫдатъ установени въ всѣки моментъ чрезъ една международна анкета. Самитѣ ние, живи свидетели на трагичнитѣ страдания на нашия народъ, отговаряме съ честь за истинностьта на тия факти. Впрочемъ, свидетели за тѣзи убийства сѫ още прѣснитѣ гробове на жертвитѣ, трауртъ на семействата, протоколитѣ по разисканията въ Скупщината въ Бѣлградъ, македонското обществено мнение и обективното обществено мнение въ Югославия.

Още преди 6 януарий 1929 година Македония понасяше въ действителность единъ режимъ на военна диктатура, който не може да бѫде оправданъ съ нищо, като се има предъ видъ силата на държавната власть; още по-малко оправдателенъ е предлогътъ, че се касае да се задуши дейностьта на ВМРО, защото въ Македония има постоянно 11,000 жандарми и 80,000 погранични войници.

Едничкото основание за една такава администрация и за такива срѣдства е въ действителность желанието да се унищожи българщината въ Македония и да се изкорени законна политическа борба, като сѫщевременно бѣ предизвикано нейното стопанско обедняване съ цель да се улесни окончателната денационализация и асимилация, която преследватъ сърбитѣ; защото усилията правени въ продължение на осемнадесеть години въ този смисълъ, останаха безполезни и дори дадоха тъкмо противни на очакванитѣ резултати, което нѣщо, впрочемъ, е твърде естествено.

Политическата акция на българското население въ Македония, базирана на законитѣ на страната и на международнитѣ договори, както и на пакта на Обществото на народитѣ, и преследваща осѫществяването на неговото право като национално малцинство, бѣ спрѣна и задушена посрѣдствомъ жестоки мѣрки, които предизвикаха и скѫпи жертви.

По този начинъ македонскитѣ българи, които имаха пълна вѣра въ договоритѣ и въ Обществото на народитѣ, като гарантъ на закрилата на националнитѣ малцинства, и които бѣха понесли търпеливо десеть години на страдания, последвали подписването на договоритѣ, надевайки се постоянно, че правителството на Югославия ще изпълни само поетитѣ задължения по отношение на малцинствата по силата на Сенжерменския договоръ, се видѣха сега лишени отъ възможностьта да водятъ тази законна борба, и да осѫществятъ непосрѣдствено, чрезъ една спогодба съ правителството на Югославия, своитѣ права на малцинство.

Всички тѣзи опити, въ този смисълъ, не срещнаха никаква добра воля у противната страна и дори послужиха като предлогъ за нови преследвания и за нови убийства. Понеже отъ друга страна положението на македонскитѣ българи е станало абсолютно непоносимо по вината на единъ своеволенъ и безмилостенъ режимъ, българското население на Македония, базирайки се на правата, които му даватъ международнитѣ договори и специално Сенжерменския договоръ, реши да отнесе предъ Обществото на народитѣ въпроса за своитѣ права на национално малцинство, който е за това население въпросъ на животъ и смъртъ, като е дълбоко убедено, че, защитявайки своята справедлива кауза, то служи на мира и справедливостьта.

За да завършимъ това изложение трѣбва да прибавимъ още и че тази акция на българското население на Македония срещна, следъ подаването на петицията презъ месецъ декемврий миналата година до Обществото на народитѣ, една неоправдана съпротива отъ страна на властитѣ въ Македония, които се опитаха да попрѣчатъ по непростимъ начинъ на справедливото уреждане на въпроса, като организираха за тази цель митинги по заповѣдь."

Приложено къмъ
петицията на тримата

ПИСМО ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТѢ РАБОТИ НА ЮГОСЛАВИЯ, Г-НЪ МАРИНКОВИЧЪ

Господинъ Министре,

Честь ни е да Ви представимъ за сведение тукъ приложена петицията, която подадохме до главния секретарь на Обществото на народитѣ, Негово Превъзходителство Съръ Ерикъ Дръмондъ на 14 януарий т. г., въз основа на чл. 2 отъ Сенжерменския договоръ, въ връзка съ алинея 3-та на чл. 9 отъ сжщия договоръ, съ която петиция търсимъ отъ Обществото на народитѣ да накара правителството на кралство Югославия да изпълни задълженията по отношение на българскитѣ национални малцинства въ Югославия.

Надѣваме се, Господинъ Министре, че и Вие сами ще прецените правилно тази наша умѣстна постжпка предъ Обществото на народитѣ, която е законна още повече, че въпрѣки нашето най-добро желание да се обърнемъ предварително до нашето правителство, не можахме да направимъ това, поради туй, че режима на управлението въ Македония никога не е давалъ достатъчно сигурность дори за живота на българитѣ живущи тамъ.

Господинъ Министре,

Населението въ Македония въ своето огромно мнозинство винаги е било българско и за такова се чувствува и днесъ. Ние изявяваме това като негови синове, безъ да може нѣкой да ни опровергае.

Смѣтаме, че е крайно време правителството на кралството Югославия да съзнае историческата истина, да признае, че въ Македония живѣятъ българи. По този начинъ ще се разреши въпроса за българскитѣ национални малцинства въ Югославия, като първа стжпка къмъ консолидиране на вжтрешното положение въ кралство Югославия, което силно желаемъ.

Приемете, Господинъ Министре, увѣренията за нашето почитание:

Г. Анастасовъ, Д. Шалевъ, Д Илиевъ

5 февруарий 1930 г., Женева

Приложено къмъ мемоара на трима̀та

ТРИМАТА МАКЕДОНЦИ ВЪ ЖЕНЕВА ОПРОВЕРГАВАТЪ МИНИСТЪРЪ МАРИНКОВИЧЪ

Женева, 30 май 1930 г.

Въ интереса на истината и справедливостьта принудени сме да направимъ следната декларация:

Въ вестникъ „Политика" — Бѣлградъ, 19 май т. г. бр. 7914, четемъ изявленията на д-ръ Маринковичъ, министъръ на външнитѣ работи на Югославия, по поводъ на своята дейность въ Женева презъ време на заседанието на 59-та сесия на Съвета на ОН, която той председателствуваше, и за работата на Съвета.

Въ тия изявления, на въпроса за петицията, подадена отъ насъ презъ месецъ януарий т. г. до ОН за правата на българското национално малцинство въ Югославия, г. Маринковичъ е казалъ:

„ . . . . Комитетътъ на трима̀та за малцинствата при Съвета е възприелъ становището, че поради извора на тая петиция, тя не може да се вземе подъ внимание, тъй като комитетътъ е ималъ предъ видъ нѣкакви очевидни връзки на трима̀та петиционери, съ така наречения Македонски комитетъ, а въ ОН презъ месецъ юний 1928 год. е взето едно принципиално решение: да не се взиматъ подъ внимание никакви петиции, нито меморандуми, които произхождатъ отъ кржгове на тоя Македонски комитетъ или иматъ връзка съ него . . . ."

По поводъ на горнитѣ изявления дължимъ да заявимъ категорично, че нито въ миналото сме имали, нито понастоящемъ имаме каквито и да било връзки съ Македонския революционенъ комитетъ.

Акцията предъ ОН на българското национално малцинство въ Югославия, изразена чрезъ петицията и меморандума, поднесени отъ насъ, е само продължение на легалната му политическа и национална борба, продиктувана отъ самитѣ обстоятелства въ страната и подкрепена отъ вѣрата му въ международнитѣ договори и ОН.

Една подобна акция, допустима както отъ законитѣ на Югославия, отъ международнитѣ договори, а така сжщо и отъ самия пактъ на ОН, не може да бжде презумирана, че стои въ връзка съ единъ революционенъ комитетъ, а още по-малко би могло да се допусне, че една подобна презумпция може да бжде взета като поводъ за подвеждането на нашата петиция подъ едно принципиално решение на Съвета, взето по поводъ на съвсемъ другъ случай.

Напротивъ, нашата легалность, като граждани и общественици въ Югославия, е несъмненъ фактъ, било поради самото обстоятелство, че до момента на подаването на самата петиция, пъкъ и до днесъ, съ нищо не сме се провинили противъ законитѣ на страната, било и поради самитѣ факти, че сме избрани отъ народа и вършили съответнитѣ политически функции, доколкото това сж позволявали условията, което пъкъ само по себе си изключва всѣка незаконна връзка съ чужбина, даже и презумптивнитѣ връзки съ Македонския комитетъ, които несправедливо ни се вмѣняватъ въ грѣхъ.

Петицията, за която е речь въ тия изявления, следва своя нормаленъ ходъ: тя е оценена като приемлива. Югославското правителство, въпрѣки желанието си, биде заставено да се откаже да направи формална контестация по приемливостьта на петицията, понеже възраженията му бѣха несъстоятелни, и биде принудено да даде своя отговоръ, съгласно процедурата, въ който отговоръ прави резерва предъ страха да не би въпросътъ да дойде на разглеждане по сжщество, като казва, че поднесенитѣ „забележки" не смѣта за свой отговоръ на петицията. Следователно, не отговаря на истината казаното отъ г. Маринковичъ: „Нѣмаме никакво основание да не желаемъ малцинствения комитетъ на Съвета да не я (петицията) прегледа".

Петицията е била предметъ на обсжждане въ комитета на трима̀та отъ процесуална гледна точка; обаче, никакво решение не е взето, което съвсемъ не значи, че петицията е отхвърлена, както казва г. Маринковичъ, тъй като, споредъ процедурата, всѣки членъ на Съвета има право тъкмо сега да повдигне въпроса за нейното разглеждане по сжщество въ самия Съветъ, което право има и всѣки членъ на ОН за повдигане въпроса и въ самия пленумъ на сжщото.

Ето защо, тъкмо съ огледъ на тая процедура и съ тая цель е упжтенъ познатиятъ нашъ меморандумъ до държавитѣ-членове на Съвета на ОН, чието значение и действие именно г. Маринковичъ желае да парира и дисквалифицира още отсега.

По себе си се разбира, че въпросътъ за правата на българскитѣ национални мал-

цинства въ Югославия, повдигнатъ предъ ОН на базата на Сенжерменския договоръ, стои откритъ и чака своето решение, тъй като не е разгледанъ по сѫщество; а процедурата при ОН никога не може да има за цель неприлагане на договоритѣ, а заедно съ това и лишаването на когото и да било отъ едно свое право, гарантирано отъ международнитѣ договори.

Представителството на българското национално малцинство въ Югославия ще преодолѣе всѣка процесуална форма и вѣрва, че правителството на Югославия нѣма да успѣе да наложи и въ ОН своята позната политика, подчертана въ нашия меморандумъ, съ която потжпква всѣки опитъ на македонскитѣ българи, макаръ и легаленъ, за осѫществяване на своитѣ национални и политически права въ границитѣ на Югославия, тъй като това е вече въпросъ до авторитета на Съвета на ОН и на самото ОН, а противното въ конкретния случай би значило, че на българското национално малцинство въ Югославия се отнема всѣка възможность да осѫществява своитѣ права като малцинство на базата на международнитѣ договори.

Г. Анастасовъ, Д. Шалевъ

Юний 1930.

Приложено къмъ
петицията на тримата

ИСКАНЕ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКВА ВЪ МАКЕДОНИЯ

Представителитѣ на българското национално малцинство въ Югославия г. г. Гр. Анастасовъ, бившъ депутатъ, и Д. Шалевъ, бившъ кметъ на Скопйе, отъ името на българското население въ Македония подъ югославска власть и по пълномощие на Св. Българска Екзархия въ Цариградъ, на 13 май 1931 г. поднесоха три петиции до Обществото на народитѣ въ Женева върху положението на Българската национална църква Въ Югославия.

Петициитѣ сѫ базирани на Сенжерменския миренъ договоръ и съ тѣхъ се изтъква нарушението на постановленията на сѫщия (чл. 2, 7, 9 и пр.). Въ съгласие съ процедурата на малцинствата при ОН и възъ основа на приложенитѣ къмъ петициитѣ официални документи, съ тѣхъ се иска:

Възстановяване на Българската национална църква въ Македония и нейнитѣ шесть епархии съ всичкитѣ имъ заварени права въ 1912 г., по отношение на българското население (черква, училище и черковно-училищни общини), противоправно суспендирани отъ сръбскитѣ власти презъ 1913 година.

Живитѣ македонски владици, Тѣхни Високопреосвещенства Скопскиятъ митрополитъ г. г. Неофитъ и Охридскиятъ митрополитъ г. г. Борисъ съ специални пълномощия сѫ оторизирали г. г. Гр. Анастасовъ и Д. Шалевъ да искатъ отъ ОН, освенъ възстановяването на тѣхнитѣ епархии, да имъ се осигури връщането всрѣдъ паството имъ въ Македония заедно съ изгоненото българско духовенство.

Петициитѣ сѫ подкрепени съ официални документи: фермана на Българската Екзархия отъ 28 февруарий 1870 г.; бератитѣ на българскитѣ владици заедно съ фотографическитѣ снимки на оригиналитѣ на турски езикъ, пълномощията и единъ меморандумъ по въпроса.

*

Близайки въ връзка съ унгарски срѣди, които бѣха много заинтересовани отъ въпроса за покровителството на националнитѣ малцинства, македонскитѣ делегати дойдоха до споразумение да се създаде едно бюро въ Женева за борба противъ потъпкването на малцинствата въ Югославия.

По поводъ на това „Ню-Йоркъ Таймсъ“ писа на 31 май 1931 г.:

„Когато преди една година молбата на македонскитѣ делегати въ Женева за една анкета въ Македония бѣше отхвърлена отъ ОН поради противопоставянето на Югославия, която също отказа да поднови паспортитѣ имъ, Съръ Ерикъ Дръмондъ, главниятъ секретарь на ОН, се застъпи и имъ предложи паспорти, издавани отъ ОН, съ които имъ се позволява да останатъ въ Женева, ако за това се вземе съгласието на швейцарското правителство.

Въпрѣки протеста на Югославия, швейцарското правителство даде своето съгласие и въ началото на м. май въ Женева започна да функционира „Бюро на малцинствата въ Югославия“. Бюрото е поставено подъ ржководството на г. Григоръ Анастасовъ, бившъ народенъ представитель въ Бѣлградската скупщина и г. Димитъръ Шалевъ, бившъ кметъ на Скопйе. Заедно съ тѣхъ е и Емерикъ Прокопи, бившъ околийски началникъ въ Унгария.

Съгласно тѣхната програма, бюрото ще функционира „строго върху базата за правата на малцинствата, гарантирани отъ Сенжерменския договоръ, а цельта ще бъде да влезе въ близки връзки съ други подобни организации, за да се изнесе предъ свѣта въпроса за страдащото българско малцинство въ Македония. Бюрото разчита специално на подкрепата на онѣзи правителства, които подписаха Сенжерменския миренъ договоръ и устава на ОН.“

ОТЗИВИ НА ЧУЖДАТА ПРЕСА

Много чужди вестници писаха за петицията; невъзможно е тукъ да ги изброимъ. Задоволяваме се да дадемъ още нѣкои извадки.

Въ в. „Крисчанъ Сайънсъ Мониторъ“ отъ 31 януарий 1930 год. е обнародвано следното съобщение отъ София:

„Трима видни граждани, Димитъръ Шалевъ, бившъ кметъ на Скопйе, Димитъръ Илиевъ, виденъ сѫдия и Григоръ Анастасовъ, народенъ представитель, избѣгаха отъ Сърбия съ една молба до Обществото на Народитѣ да вземе мѣрки за закрила на правата на македонското население въ Сърбия, наброяващо 500,000 души.

Тѣ изявили, че на македонцитѣ въ Югославия се забранява да употрѣбяватъ своя роденъ езикъ, промѣнятъ се имената имъ по сръбска форма, забраняватъ имъ книги, вестници, праздници, традиции и пр. Всички български училища, 641 на брой, сѫ затворени; 761 черкви превърнати въ сръбски, надъ 1,000 свещеници и толкова учители прогонени.

Подалитѣ молбата молятъ ОН да направи нуждното за признаване на македонското малцинство, освобождаване на затворницитѣ, осѫдени загдето не сѫ искали да се откажатъ отъ народностьта си.

Такъвъ меморандумъ до ОН сѫщо сѫ представили и двама видни хърватски представители относно сръбската диктатура.“

Подъ заглавие „Балканскиятъ барутенъ погребъ“ проф. Джорджъ Ренардъ публикува статия въ „Ла Депешъ“, излизащъ въ Тулуза, Франция, отъ 19 февр. 1930 г. Между другото той казва:

„Не трѣбва да се забравя, че кървавата драма, която се разви презъ юлий 1914 г. въ Сараево бѣ искрата, която запали голѣмия европейски пожаръ; и ако случайно не се мисли за това, жителитѣ на страната ще ви го припомнятъ, поставяйки, както се е решило напоследъкъ, една паметна плоча на кѫщата, кѫдето е билъ Гаврило Принчипъ и неговитѣ другари преди атентата, който откри кървавия катаклизъмъ . . . .

Централистическитѣ тенденции на югославското правителство срѣщатъ силни съпротиви при хърватитѣ и при македонцитѣ.

Последнитѣ особено се оплакватъ, че сѫ потискани, жертви на арести и произволни затваряния, защото се иска да имъ наложатъ единъ езикъ и закони, които имъ изглеждатъ чуждъ вносъ.

Азъ не притежавамъ документи, необходими за да преценя дали тѣхнитѣ оплаквания и ревандикации сѫ основателни отъ всѣка гледна точка. Но азъ виждамъ, че Балканскиятъ комитетъ, намиращъ се въ Лондонъ, Лигата за правата на човѣка, намираща се въ Парижъ, Американската лига за правата на гражданина, сѫ интервенирали въ тѣхна полза при Обществото на народитѣ. Азъ виждамъ особено, че презъ декемврий 1929 г. една петиция, датирана отъ Скопйе е била отправена до Съръ Ерикъ Дръмондъ, генераленъ секретарь на това Общество на народитѣ, което е провидението за малтретиранитѣ малцинства . . . .

Още единъ пѫть, азъ нѣмамъ качеството да контролирамъ рекламациитѣ отправени до Женева и подписани отъ двама адвокати, единъ отъ които е бившъ кметъ на Скопйе, а другиятъ сѫдия. Но изглежда ми необходимо, че тази петиция не трѣбва да остане мъртва буква; не както тѣзи отправени преди въ Женева отъ хърватитѣ.

Тѣ се обръщатъ къмъ вниманието на всички тѣзи, които желаятъ поддържането и заздравяването на мира. Фашиститѣ въ Унгария, Австрия и другаде сѫ твърде наклонни да ловятъ риба въ мѫтна вода, за да не трѣбва да се пренебрегватъ зародишитѣ на разногласия, които могатъ да станатъ опасность, не само за директно засегнатата область, но за всички съседни държави.“

Вестникъ „Берлинеръ Тагеблатъ“ отъ 25 мартъ 1930 г. публикува статия отъ . Теодоръ Беркесъ, която заключава така:

„Усилията за асимилация на сърбитѣ не сѫ дали голѣми резултати. Последнитѣ дни, трима македонци, единъ бившъ кметъ на Скопйе и двама адвокати, оти-

доха отъ Македония въ Женева, за да депозиратъ една петиция и да искатъ „отъ името на българското население въ Македония подъ югославска власть, което съставлява въ компактна маса мнозинството отъ населението на Македония", тѣхнитѣ права на малцинство, училища, черкви, български вестници, запазване на тѣхнитѣ български имена (които всички сѫ били сърбизирани), възвръщане на емигрантитѣ, на брой стотици хиляди души, амнистия на политическитѣ затворници и изпращане на една специална международна комисия въ Македония. Всички тѣзи ревандикации сѫ били отхвърлени отъ Бѣлградъ и се отрича дори признаването на сѫществуване на едно българско малцинство. Диктатурата ще продължава ли политиката на своитѣ предшественици? Македонскиятъ въпросъ е главниятъ въпросъ на сръбската политика и е ясно, че правителствата, по-малко или повече солидни, отъ Бѣлградъ, нѣматъ куража да изтъкватъ този въпросъ. Но знака на една диктатура е да се покаже смѣла и енергична въ своитѣ акции. Да се гарантиратъ на народитѣ полагаемитѣ имъ се права, особено когато тѣзи права сѫ международно гарантирани, винаги е било единъ актъ на мѫдрость, създаващъ доволни и лоялни граждани. Противното, както го доказва и сръбската история, създава революционни духове. Бѣлградската диктатура не ще действува противъ собственитѣ интереси на държавата, избирайки първия пѫть, единъ пѫть, който не е една задънена улица, но пѫтя, който води не само къмъ сърдцето на македонскитѣ славяни, но и къмъ София."

Излизащиятъ въ Нюренбергъ „Френкишеръ Курийръ" отъ 4 априлъ 1930 г. пише:

„Видни македонски граждани неотдавна сѫ описали въ единъ мемоаръ, представенъ на ОН, непоносимото положение на българитѣ въ Македония и сѫ искали прилагането на правата на малцинствата, гарантирани отъ договоритѣ. Малко следъ тази напраздна постѫпка се извършиха атентати и подозрението падна веднага върху македонскитѣ революционери. Постѫпката на Югославия, на Франция и на Англия бѣше насочена противъ ВМРО. Но последната е една организация изцѣло тайна, на която никой не знае седалището, и която не трѣбва да бѫде сливана съ македонскитѣ легални организации въ България."

„Взимайки поводъ отъ едно писмо на англичанина г. Сесилъ Малонъ до в. „Манчестеръ Гардиянъ", въ което той говори противъ диктатурата и бруталнитѣ опити на правителството да асимилира македонцитѣ, г-да Анастасовъ и Шалевъ отправиха едно писмо до редакцията на сѫщия вестникъ, което е помѣстено въ броя му отъ 23 декември 1930 година. Въ това писмо тѣ въ сбита форма излагатъ днешното положение на българитѣ въ Македония и изключителния режимъ, подъ който тѣ сѫ поставени отъ сръбското правителство; и даватъ статистически данни за българскитѣ черкви и училища въ Македония подъ сръбска власть, които сѫществуваха до 1912 г. Изброяватъ числеността на разнитѣ малцинства подъ властьта на сърбитѣ, която изчисляватъ на повече отъ седемь милиона. Тѣ заявяватъ: „Докато не се разреши задоволително въпроса за тия малцинства подъ сръбска власть, миртъ на Балкана винаги ще бѫде въ опасность и опититѣ на приятелитѣ на мира, официални или частни, за федерация на балканскитѣ страни ще останатъ безрезултатни."

Писмото на Шалевъ и Анастасовъ е било последвано отъ друго едно, отправено и публикувано въ сѫщия вестникъ отъ страна на г. Бенъ Райли, депутатъ въ английския парламентъ и подпредседатель на Балканския комитетъ въ Лондонъ. Г-нъ Райли говори за мирнитѣ договори, които включиха въ границитѣ на много държави етнически малцинства и за днешното несносно положение на тия малцинства, като споменава, че само въ Югославия днесъ има повече отъ седемь милиона малцинства, на които сѫ отнети най-елементарнитѣ права. „При подписването на договоритѣ за миръ, казва г. Райли, бѣше поставено като изрично условие, че етническитѣ малцинства ще се ползуватъ съ еднакви права, както и мнозинството отъ населението въ държавата, къмъ която принадлежатъ. За тая цель великитѣ сили дадоха изрични и тържествени гаранции. Въпрѣки това, тия договори останаха досега единъ парцалъ хартия. И навсѣкѫде малцинствата сѫ въ положение на жестоко преследване. ОН, което биде натоварено съ закрилата на малцинствата, не се показа способно да се справи съ тоя дългъ. Трѣбва да се основе една нова организация, която да направи анкета на самото мѣсто и да разучи въпроса за малцинствата."

По поводъ писмото на г. Райли, видната англичанка, г-ца Едитъ Дърхамъ, която е живѣла нѣколко години въ Сърбия, Черна Гора, Албания и Македония, и много отблизо познава положението, е отправила едно писмо до „Манчестеръ Гардиянъ", помѣстено въ броя му отъ 8. II. 1930 година. Тя напълно е съгласна

съ писаното отъ г. Райли и се явява въ защита на българитѣ и албанцитѣ въ границитѣ на Сърбия. Тя припомня за петицията на Анастасовъ, Шалевъ и Илиевъ, отправена до ОН и изброява нѣкои отъ по-важнитѣ актове на сръбското насилие. „Тримата видни македонски представители, казва г-ца Дърхамъ, въ своето приложение къмъ петицията до ОН тържествено подкрепиха истинностьта на тия факти и заявиха, че една комисия може да установи достовѣрностьта имъ на самото мѣсто. Време е да бѫде изпратена една анкетна комисия, както въ Македония, така и въ Косово, продължава г-ца Дърхамъ. Гладстонъ повдигна възмущението на половината Англия, когато турцитѣ опожариха само Батакъ и изклаха жителитѣ му. А сега се отнася до цѣли области."

Въ отговоръ на тия писма и главно на писмото на г. Райли, обажда се нѣкой си г. Дж. Махони — Ши Лолъръ, който защищава отдавна изтърканата и пропаднала сръбска шовинистическа теза, споредъ която, македонскитѣ славяни не сѫ българи. Тоя сръбски защитникъ, който ,изглежда, много слабо познава въпроса, разправя, че македонското наречие било близко до сръбското, че българитѣ и сърбитѣ принадлежатъ къмъ една и сѫща черква и като така българскитѣ черкви въ Македония не били затворени, но само били поставени подъ властьта на сръбския патриархъ.

На тая платена и смѣшна сръбска защита е отговорилъ достойно председательтъ на Балканския комитетъ, Съръ Едуардъ Бойлъ. Съ едно силно мотивирано писмо, въ което се изброяватъ редъ факти, Съръ Бойлъ отхвърля твърдението на Ши Лолъръ. „Азъ, казва той, познавамъ страната отъ 30 години. Преди 30 години единъ консулъ въ Македония би се изсмѣлъ на предположението, че тѣзи хора сѫ всичко друго, но не и българи". Споменава, че видни историци, етнографи и пѫтешественици, като Съръ Артуръ Евансъ, Ами Буе, Робертъ Лежанъ, Тозеръ, Ханъ, Иречекъ и др. сѫ единодушни въ твърденията си, че македонскитѣ славяни сѫ българи. Говори за миналата освободителна борба и Илинденското възстание. Спира се на исканията, предявени отъ тримата македонски представители въ Женева, а именно да се дадатъ на българитѣ въ Македония правата, предвидени за малцинствата, и заключава: „Ако тия тъй скромни искания продължаватъ да се отхвърлятъ въ Женева, ще се създаде едно опасно положение. Въ старо време, при турския режимъ, страданията на македонскитѣ българи бѣха станали международенъ въпросъ и навлѣкоха остри порицания на турското правителство. Сега, обаче, когато сръбското правителство просто отказва сѫществуването на българско малцинство въ Македония, положението на македонскитѣ българи е безкрайно по-лошо."

(Изъ в. „Македонска Трибуна", Индианаполисъ, 5 февр. 1931 г.)

Приложение № 5

АПЕЛЪТЪ НА Г-ЦА ГЕНА ВЕЛЕВА

„Избавила се отъ тормоза на югославскитѣ власти и стѫпила на свободна европейска земя, дето най-после мога, безъ да рискувамъ живота си, да говоря свободно и да се подпиша съ собственото си име, а не съ онова, що ми бѣха натрапили сърбитѣ, азъ излизамъ днесъ, въ изпълнение на единъ дългъ и на едно обещание, дадено на моитѣ другарки и сестри, които съ смъртна болка понасятъ гоненията и изтрѣбването на своитѣ бащи, братя и съпрузи — да апелирамъ предъ хуманното обществено мнение и специално предъ женскитѣ организации, за морална подкрепа и за една благородна намеса съ цель да се тури край на жестокия режимъ, въведенъ въ моята родина отъ сърбитѣ.

Моята цель не е тукъ да излагамъ вѣковнитѣ страдания на моя народъ подъ чуждо иго, нито описвамъ картината на националното робство въ цѣлата страна. Достатъчно е да изтъкна примѣра на моя роденъ градъ Скопйе, гдето днесъ нѣма нито едно българско училище, макаръ до идването на сърбитѣ да имаше повече отъ десеть основни български училища, съ нѣколко хиляди ученици, една педагогическа мѫжка гимназия, една девическа педагогическа гимназия, духовна семинария, женско стопанско училище, нѣколко черкви, българска митрополия, търговски и промишлени дружества, юнашко дружество, библиотеки, читалища, печатници и пр. и пр. културни придобивки на българския духъ, отъ които днесъ не е останало нито поменъ — за да се разбере трагедията на македонския българинъ.

Следъ затварянето на нашитѣ училища и изпѫждането на нашитѣ учители, свещеници и владици, заставени да се учимъ въ сръбски училища, въ които бѣхме подложени на едно жестоко денационализиране, ние противопоставихме единъ непосиленъ отпоръ срещу агресивността на сръбския шовинизъмъ. Но, уви! При тѣзи напълно лоялни усилия ние минахме не само презъ шумни политически процеси като тоя въ Скопйе, но дадохме и скѫпи жертви, като нашия другарь Благой Моневъ отъ Щипъ, закланъ въ избитѣ на щипската жупания, или Кирилъ Ципушевъ, отъ Радовишъ, отведенъ къмъ австрийската граница въ Словения и тамъ закланъ, или като Тодоръ п. Йордановъ, отъ Кочани, загиналъ подъ колелата на локомотива въ Земунъ, бѣгайки отъ преследващитѣ го агенти на сръбската тайна полиция и пр. Нашето поколѣние въ отпора си срещу сръбската денационализаторска политика даде и други многобройни жертви извънъ университетскитѣ срѣди, какъвто е случая съ младежитѣ: Куюмджиевъ, Ангюшевъ, Бояджиевъ, Андрейчинъ, Рампо Поповъ, Сотиръ Гърдановъ, Стоянъ Тодоровъ, Моне Дръчковъ, Боне Припорски и още толкова други мѫченици, които не бѣха извършили друго престѫпление, освенъ непростимата за сърбитѣ смѣлость да се чувствуватъ българи. Вмѣсто да продължавамъ нескончаемия списъкъ на тия млади жертви, откѫснати отъ срѣдата, въ която азъ самата се движехъ, бързамъ да ги приключа съ последнитѣ две имена на младитѣ дѣвици: Люба Карагюлева, отъ Охридъ, и Грозданка Зафирчева, отъ Велесъ — жертви на ненаситния сръбски Моллохъ — за да мина къмъ най-новитѣ проявления на сръбската тирания, която въ последнитѣ нѣколко месеци е насочила съ нови методи всичкитѣ си усилия за смъртно уязвяване на македонската интелигенция и специално на академическата младежь. Бидейки единствена свидетелка, която по чудо успѣхъ да се укрия и спася отъ ноктитѣ на сръбскитѣ палачи, които ме търсѣха подъ дърво и камъкъ, днесъ, излагайки макаръ и бѣгло последнитѣ събития на Македония предъ общественото свѣтовно мнение, азъ считамъ, че изпълнявамъ единъ дългъ не само къмъ моитѣ преследвани другари и къмъ моята родина, но още и къмъ цѣлото човѣчество, което трѣбва да се счита еднакво обидено, че следъ толкова жертви, дадени за тържеството на принципитѣ на свободата и демокрацията, днесъ има срѣдъ Европа страни, дето хората се избиватъ само защото предявяватъ правата си въ името на сѫщитѣ принципи.

Въ началото на м. юлий сърбитѣ туриха въ изпълнение, по единъ отдавна намисленъ начинъ, планъ, за да нанесатъ ударъ върху македонската интелигенция и да я компрометиратъ въ очитѣ на народа й, следъ като скопскиятъ процесъ и другитѣ политически процеси бѣха й създали ореолъ на мѫченици за народнитѣ права. На сцената се яви единъ агентъ-провокаторъ — Кирилъ Караджичъ, който още въ 1927 г. бѣше умѣло вмъкнатъ за шпионинъ въ студентския процесъ и още тогава бѣше предалъ намѣренията на студентитѣ да излѣзнатъ предъ сѫда като българи, поради което процесътъ бѣше отложенъ, за да иматъ време сърбитѣ да разколебаятъ и разрушатъ постигнатото на тая база единодушие. И сега въ устата на сѫщия агентъ-провокаторъ, експлоатирайки неговото нѣкогашно качество на другарь на студентитѣ още отъ процеса, сърбитѣ вложиха нови и тежки обвинения противъ македонската академическа мла-

дежь, обвинявайки македонскитѣ студенти като „български агенти“, като платени „шпиони“ и пр. Веднага следъ публикуването на тѣзи „декларации“ на агентъ-провокатора и на фалшиви документи, ужъ отъ македонски емигранти, въ сѫщность писани въ канцеларията на фамозния полицай Добрица Матковичъ, понастоящемъ помощникъ-министъръ на полицията, почна се преследване противъ македонскитѣ младежи. Съ тероръ и заплашвания тѣ бѣха заставени да подпишатъ декларации, че признаватъ да сѫ били „на служба на Комитета“, но че се разкайватъ и се признаватъ за сърби и др. подобни. Даваше ни се два-три дни срокъ да подпишемъ написанитѣ отъ полицията декларации, като вмъкнемъ и името на нѣкой нашъ другарь, който следъ това на свой редъ да стори сѫщото за други и т. н.

Подъ сѫщия страшенъ тероръ попаднахме и азъ и моятъ братъ Панче Велевъ, магистъръ по фармация, който — бидейки слабъ физически — не можа да понесе терора и почина въ най-голѣми мѫки, следъ кратко боледуване. Всички ние, обвинени така страшно, бѣхме въ сѫщность невинни. Но ние се чувствуваме като българи съ силно национално чувство, съ което заразявахме и нашитѣ по-малки братя и сестри, за да ги предпазваме отъ отровата и денационализацията; и затова трѣбваше да бѫдемъ компрометирани, а после унищожени. Тежко е да се опишатъ всички страдания понесени отъ моитѣ другари, поставени подъ непрекѫснатото наблюдение на тайни полицаи. Но ще кажа накрая онова, което азъ лично преживѣхъ.

Нѣколко пѫти бѣхъ викана отъ бана Жика Лазичъ, по чиято лична заповѣдь ставатъ всички насилия и убийства въ Македония. Преди това бѣхъ разпитана отъ началника на полицейското отдѣление на бановината, Арсо Петровичъ. Този развратникъ поиска да се гаври съ моята честь, вследствие на което нададохъ викове и избѣгахъ отъ канцеларията му, имайки на умъ трагичната сѫдба на Грозданка Зафирчева, която биде изнасилена въ канцеларията на единъ колега на Петровичъ и следъ това убита. При многобройнитѣ ми разтакания предъ бана Жика Лазичъ последния ме караше съ всевъзможни заплашвания и обещания да препиша съ мой почеркъ и да подпиша приготвенитѣ „признания“ и покаяния, стъкмени споредъ разкритията на агентъ-провокатора Караджичъ, но азъ решихъ да устоя до край и предъ никакви заплашвания да не изнасиля съвѣстьта си и да не подпиша онова, което ми се предлагаше. Когато Лазичъ съ вдигнати юмруци и съ диви крѣсъци ме заплаши, че ще ме убие, ако не призная — азъ настояхъ да доведатъ агентъ-провокатора, който чакаше въ съседната стая — да потвърди предъ мене казаното по мой адресъ, но банътъ отказа да стори това, откривайки по този начинъ голословностьта на направенитѣ отъ Караджичъ „разкрития“. Когато протестирахъ противъ терора упражняванъ върху мене и върху брата ми, който бѣше падналъ на легло, и предложихъ на Жика Лазичъ да събере сведения за насъ отъ честнитѣ граждани, пъкъ дори и отъ сръбски колонисти отъ Санджака и Шумадия — той има цинизма да признае, че всички сведения сѫ гласели, че сме честни хора, но — добави той — „тъкмо отъ такива хора най-много се боимъ — отъ честнитѣ и отъ идеалиститѣ. Следователно, отъ тоя фактъ положението не се измѣня въ ваша полза“.

Следъ нѣколко още разкарвания отъ полицията, братъ ми умрѣ! Вследствие на това скрѣбно събитие, полицията ме остави спокойна два-три дни. Не желаейки да подпиша декларацията, за която настояваше банътъ, а отъ друга страна не бидейки сигурна дали ще мога да изтрая на физическитѣ мѫчения, които ми предстоеха, азъ се възползувахъ отъ кратковременната пауза и се укривахъ въ свои близки и познати. Презъ това време старитѣ ми родители — и безъ това съсипани отъ смъртьта на моя братъ — сѫ били подлагани на жестоки насилия, за да кажатъ кѫде съмъ.

Направени сѫ били опити нощно време да извлекатъ по-малкия ми братъ, за да бѫде убитъ. Страхътъ, че мога да избѣгамъ въ чужбина и да изнеса всичко предъ чуждото обществено мнение, е вбѣсилъ сръбскитѣ полицаи. За да тормозятъ родителитѣ ми и да си отмъстятъ за моето укриване, прибегнали сѫ и до най-долно светотатство, разровили сѫ прѣсния гробъ на братъ ми, вѣнцитѣ сѫ били разхвърлени и изгазени; кръстътъ е билъ изваденъ, фенерътъ — счупенъ, а самиятъ гробъ оскверненъ съ нечистотии. Нѣколко пѫти гробътъ е билъ поправенъ, но нѣколко пѫти сърбитѣ сѫ извършили сѫщото светотатство.

Подобни насилия и заплашвания съ убийство сѫ били упражнени и надъ останалитѣ мои другари. Едни отъ тѣхъ бѣха постоянно тормозени и насилвани въ Министерството на полицията, а на други полицейски органи сѫ отивали въ домоветѣ имъ и ги насилвали да подпишатъ декларации, които въ последствие се публикуваха въ вестницитѣ съ двойната цель: отъ една страна да заблудятъ общественото мнение, че македонскитѣ студенти ужъ се разкайватъ за миналото си и ставатъ добри сърби, а отъ друга — да ги компрометиратъ въ очитѣ на собствения имъ народъ като измѣнници на миналото и на идеалитѣ на бащитѣ имъ. Никой не може да опише адскитѣ душевни мѫчения, които изпитватъ моитѣ другари, които не могатъ да опровергаятъ помѣстеното въ сръбскитѣ вестници, защото се намиратъ въ ржцетѣ на една варварска полиция. Обаче, всѣки има право да изисква отъ сърбитѣ да пуснатъ поне едного отъ тѣзи изнасилени академици тукъ въ чужбина, за да потвърди съчинената отъ Матковичъ

декларация. Тогава свѣтътъ ще чуе истината, която съвсемъ не е такава, каквато я описватъ отъ Бѣлградъ.

Въ кржга на предприетитѣ напоследъкъ насилия надъ съвѣстьта на македонскитѣ студенти, сърбитѣ упорито ни предлагаха да образуваме едно „дружество на студентитѣ отъ Южна Сърбия", следъ което да направимъ въ Скопйе манифестация въ полза на сръбска Югославия, да възхвалимъ диктатурата и да заявимъ, че сме сърби, че въ Македония нѣмало българи, че не искаме никакви права на малцинствата и т. н.

Макаръ дружеството, за което настояваха сърбитѣ, да не бѣше още образувано докато азъ бѣхъ на югославска територия, датата за сръбската манифестация въ Скопйе се фиксираше за 17 декември, рождения день на краль Александъръ. За тая цель много отъ другаритѣ ми бѣха получили нареждане за споменатата дата да се намѣрятъ въ Скопйе и тамъ да изпълнятъ искането на Жика Лазичъ.

При тѣзи условия и следъ всичко преживено, за мене бѣше ясно какво ме очаква. Спомнихъ си участьта на друга една македонска мжченица, съгражданката ми Васа Иванова, която биде по-рано обвинена въ нѣкакво измислено престжпление и най-жестоко изтезавана, докато повърна кръвь, а тѣлото й се покри съ рани. Следъ това тя биде пусната на свобода като невинна, но вече съвсемъ рухнала. За да избегна сжщата участь и да изпълня едно решение на всички мои другари, които пострадаха отъ споменатия тероръ на властьта, решение, споредъ което всѣки отъ насъ, който може да успѣе да се спаси, да изнесе предъ свѣта истината за нашитѣ страдания — съ помощьта на единъ старъ паспортъ и при голѣми рискове азъ се домъкнахъ до границата и успѣхъ да се озова въ свободна страна, за да дамъ болезненъ викъ къмъ цѣлъ свѣтъ за помощьта на моитѣ близки, на македонската младежь и на цѣлия изстрадалъ македонски народъ.

Изложеното отъ менъ е една нищожна часть отъ страданията на моитѣ млади сънародници и то само презъ последнитѣ 4-5 месеци. Цѣлиятъ македонски народъ пъшка подъ непоносимъ тероръ, лишенъ отъ всичко свое национално, напълно разоренъ материално отъ преголѣми данъци и глоби, за които се продава на търгъ и последниятъ волъ, и последната овца на македонския земедѣлецъ, отъ които той се препитава, и то на нищожни цени. За събирането на устроени данъци на търговцитѣ се продаватъ мебелитѣ на барабанъ. Никой не смѣе да протестира, защото всѣки протестъ се счита за „противодържавенъ актъ" и се таксува като бунтове срещу сръбската власть въ Македония.

А до кжде може да стигне тази власть въ измислянето на срѣдства за потискане — нека послужатъ следващитѣ нѣколко примѣра взети измежду хилядитѣ подобни:

1. За да си отмъстятъ на емигрирали македонци и да уплашатъ другитѣ да не бѣгатъ въ България и да излагатъ режима, на женитѣ на емигрантитѣ не се дава паспортъ да излѣзатъ. Нѣщо повече: насила, съ побоища, сж заставени да подпишатъ едно разводно прошение, написано въ сръбската митрополия, която разтрогва брака и следъ това насила оженватъ тия жени за сръбски жандари дошли отъ Шумадия.

Така между многото други разведени нека посоча: Яна Лазарова, отъ с. Кундино, Тофа Накова, отъ с. Кнежево, Стана Салтирова, отъ с. Кнежево, Петра Авксентиева, отъ с. Добрево, Костадина Миладинова, отъ с. Добрево, Таса Георгиева, отъ с. Калнище, Илинка Якимова, отъ с. Кавракъ, Тодора Салтирова Ананиева, отъ с. Приковци, Ката Миланова, отъ с. Куново и пр. и пр.

2. Понеже за оженването на придошли сърби съ мѣстни момичета властитѣ даватъ награди и повишения (това се върши съ цель да се създаватъ роднински връзки и да се отстрани обтегнатостьта между македонскитѣ българи и придошлитѣ сърби), много жандарми и чиновници изнасилватъ момичета и следъ това се оженватъ за тѣхъ. Никой не ги преследва за това, а ги награждаватъ.

3. На населението е забранено да празднува своя обичай „именъ день". За това властитѣ държатъ смѣтка и въ деня на „именъ день" предписватъ на членоветѣ на семейството да заминатъ за ангария на тоя день, който е тѣхенъ праздникъ — не само да не празднуватъ, но и да работятъ тежка работа. Срещу туй на всички семейства се налага сръбския обичай „слава", за който свещеницитѣ и сръбскитѣ чиновници държатъ смѣтка и провѣряватъ по нѣколко пжти на день дали се празднува.

4. Въ Скопйе, при черквата „Св. Димитъръ", бѣха събрани и тачени гробоветѣ на дейцитѣ отъ българското възраждане Кара Йове, Хаджи Трайко, Дранго и др., чиито надгробни плочи носѣха, естествено, български надписи. Народътъ често спохождаше гробоветѣ на тия символи на българския духъ, чието възкресение почна именно отъ Скопйе въ 1829 г., и имъ отдаваше почитъ. Сърбитѣ разрушиха тия гробове и разровиха коститѣ на виднитѣ покойници, както и гроба на скопския герой Борисъ Дранговъ, полковникъ отъ българската армия.

Въ централнитѣ гробища е разрушенъ гробътъ и счупена надгробната плоча съ български надписъ на поручикъ Кебеджиевъ. Акацията, израстнала въ срѣдата на гроба, е изпочупена.

5. Пѣенето на нашата народна пѣсень се счита за престжпление. Следъ осжжда-

нето на тетовскитѣ граждани за такова „престѫпление“, напоследъкъ младежитѣ братя Стефчеви, отъ Скопйе, които сѫ пѣли български пѣсни въ своя обущарски дюкянъ, сѫ били арестувани отъ полицията и въ затвора сѫ били премазани отъ бой.

6. Духовнитѣ лица, по заповѣдь на патриарха Варнава, сѫ забранили посещението на манастиритѣ отъ по-виднитѣ българи. Това е обяснимо за насъ, които знаемъ, че патриархъ Варнава е бившъ сръбски комита, който като такъвъ още отъ турско време действуваше противъ българското население въ Македония, а въ последно време, като скопски митрополитъ, заедно съ директора на сръбската банка Тодоръ Васоевичъ и Ристичъ, бѣше членъ на „екзекутивата“. Тѣ, като компетентни познавачи на „виреглавитѣ българи“, произнасяха смъртни присѫди противъ тѣхъ, които присѫди се изпълняваха отъ членоветѣ на четническото дружество „Петъръ Мърконичъ“, чийто членъ на комитета е и самиятъ Варнава.

7. На вдовицата на аптекаря Миланъ Геновъ, убитъ по присѫда на горепоменатата „екзекутива“, е забранено да носи трауръ. Викана е била често въ полицията и е била заставена да махне траура. Чернитѣ знамена на вратитѣ на кѫщата й сѫ изпокѫсани. Сѫщо така е забранено да носятъ трауръ и на родителитѣ на заклания отъ жандармитѣ Стоянъ Тодоровъ отъ Виница. Заповѣдьта за махване на траура е далъ палачътъ му капитанъ Стояновичъ.

8. Сѫщиятъ капитанъ Стояновичъ е накаралъ единъ селянинъ отъ Виница презъ нощьта да отиде на гроба на брата си и да счупи надгробната плоча, писана на български.

9. Бащата на заклания отъ жандармитѣ младежъ Иванъ отъ с. Любанци, Скопско, който отчаянъ е тичалъ обезумѣлъ изъ скопскитѣ улици и разказвалъ какъ жандармитѣ сѫ убили единствения му синъ, е билъ арестуванъ въ участъка и отъ тогава нищо не се чу за него.

10. Самитѣ жандарми, които сѫ заклали студента Благой Моневъ въ избата на жупанията, разправятъ за това си престѫпление като за „изпълнение на заповѣдь“, дадена отъ жупана полковникъ Михайловичъ въ Щипъ. Майката на тая млада жертва много пѫти е отивала да иска позволение за отпѫтуване до Скопйе и Бѣлградъ (безъ специално позволение никой отъ Македония не може да пѫтува), за да се оплаче. Но Михайловичъ постоянно я пѫделъ и й е забранилъ да излиза извънъ чертата на града. Нѣколко по-смѣли младежи и граждани отъ Щипъ подписаха едно общо заявление до властитѣ, съ което търсятъ извикания въ кметството и изчезналъ отъ тамъ студентъ Моневъ. Понеже минали много дни, а властитѣ не сѫ давали никакъвъ отговоръ, нѣколцина отъ гражданитѣ отидоха при полковникъ Михайловичъ да питатъ какво е станало съ младежа. Михайловичъ имъ е отговорилъ: „Престанете да се занимавате съ този въпросъ, ако не искате да ви постигне сѫщата сѫдба“.

11. Следъ подаването на петицията до ОН отъ македонскитѣ граждани: Гр. Анастасовъ, Д. Шалевъ и Д. Илиевъ, властитѣ въ Кавадарци сѫ извикали брата на Анастасовъ и подъ страхъ на смърть сѫ го заставили да се откаже отъ брата си. А въ Скопйе тайнитѣ агенти и жандармитѣ сѫ отивали отъ дюкянъ на дюкянъ, отъ кѫща на кѫща да събиратъ гражданитѣ на митингъ. На този митингъ тѣ дадоха на видния търговецъ Чакъровъ готова написана речь, която той да прочете предъ множеството. Въ председателството на митинга поименно назначиха най-виднитѣ българи, на които дадоха готова написана резолюция за прочитане, следъ като сѫ били заставени да я подпишатъ.

12. За събиране глоби отъ земедѣлцитѣ по селата постѫпва се по следния начинъ: кметътъ и стражарьтъ на селото (пришълци отъ Шумадия) узнаватъ, че селянина е на нивата си. Тогава веднага изпращатъ призовка въ кѫщата, съ нареждане селянина да се яви незабавно въ общината. И, естествено, понеже адресантътъ не е въ кѫщи, а на нивата си — не може да се яви незабавно. Това му костува тежка глоба, която после се събира, като му се продава добитъка.

13. Други многобройни поводи за глоби доставятъ шапкитѣ. Въ Македония на селянитѣ е забранена всѣкаква друга шапка, а имъ е наложена сръбската войнишка шапка, „шайкачъ“. Който бѫде заловенъ безъ „шайкачъ“ на главата — веднага бива глобяванъ.

Такива примѣри могатъ да се изброятъ съ стотици. Но за да не злоупотрѣбя съ търпението Ви, азъ ще туря точка на тѣхъ, за да посоча нѣколко примѣри за начина на действие спрямо най-младитѣ македонски деца въ училищата.

1. Една ученичка, скопянка (чието име, по понятни причини, се въздържамъ да спомена), на въпроса на учителя си каква е (по нареждане отъ горе тоя въпросъ често се задава на ученицитѣ въ Македония), отговаря високо, че е българка и че никой не е въ състояние да я разубеди въ това. Тази нейна „смѣлость“ й костува единъ учителски сѫдъ, който, следъ дълги разисквания не можа да измисли друго наказание, освенъ да се предпише на преподавателитѣ й да се стараятъ да я скѫсатъ по предметитѣ. Съ това наказание сѫ наказвали много ученици въ Македония. Въ тая область особено се проявява сръбската учителка въ търговското училище г-жа Йовановичъ и нейния съпругъ — Цанта Йовановичъ. Тѣ заедно съ други още учители, между които на първо

мѣсто трѣбва да се спомене Тошо Смиляничъ, скѫсваха систематически на изпититѣ и пропѫдиха отъ училището много млади македончета затова, че сѫ се проявили като българи.

2. Отчаяни отъ неуспѣхитѣ на денационализаторската си пропаганда въ гимназиитѣ, сърбитѣ сега сѫ обърнали изключително внимание на основнитѣ училища, при които създаватъ пансиони и награди, за да изтръгнатъ малкитѣ деца отъ тѣхната родна срѣда и да превиятъ тѣхнитѣ крѣхки души по своя воля. А за по-възрастнитѣ измислиха едно ново срѣдство: отъ една година насамъ въ Македония сѫ закрити почти всички гимназии. За да следватъ въ гимназия, македонскитѣ деца се изпращатъ въ предѣлитѣ на Стара Сърбия, дето за тѣхъ сѫ открити специални пансиони. Така, днесъ сърбитѣ действуватъ подобно на турцитѣ, които нѣкога създаваха яничаритѣ, като откѫсваха българскитѣ младежи отъ семействата имъ и ги изпращаха на възпитание въ Цариградъ.

3. Съ разни подаръци: бомбони, картини, играчки и други — сръбскитѣ учители развиватъ доносничеството между малкитѣ деца, като ги подмамватъ и ги каратъ да съобщаватъ какво говорятъ и вършатъ въ кѫщи тѣхнитѣ родители, дали сѫ българи или сърби и пр. Родителитѣ сѫ изпаднали въ ужасъ отъ тия срѣдства на възпитание и въ кѫщи не смѣятъ нищо да продуматъ предъ децата си.

Изнасяйки всичко това, азъ отправямъ апелъ къмъ всички хуманитарни организации въ свѣта, къмъ всички женски и студентски организации и къмъ всички свободолюбиви и благородни лица, молейки въ името на правдата и на човѣшката защита на всички ония мои братя, които оставатъ въ Македония, подложени на най-изтънчени физически и душевни насилия.

Въ името на македонската младежь подъ робство, азъ се обръщамъ и къмъ младежьта на всички нации, молейки нейното застѫпничество. Македонскиятъ народъ е на върха на Голгота. Той очаква подкрепата на свободнитѣ народи въ усилията му за национално самозапазване, за миръ и свобода, които сѫ неговитѣ най-велики, но непостигнати блага, та да може и той да послужи като елементъ на сигурность и прогресъ за цѣлия Балкански полуостровъ.

Гена Велева,

политическа емигрантка отъ Македония подъ сръбска власть*

Приложение № 6

АПЕЛЪ на госпожа Марта д-ръ Асѣнъ Татарчева до общественото мнение въ цивилизования свѣтъ

„Следъ 8 годишни непрекжснати страдания, сполучвайки най-сетне да стжпя на швейцарска земя, моето родно отечество, азъ идвамъ да изпълня своя свещенъ дългъ спрямо съвѣстьта на цивилизования свѣтъ, извършвайки мисията, която ми повѣриха моитѣ другарки по нещастие отъ Македония подъ сръбска власть, като отправя настоящия апелъ за помощь, въ името на хуманностьта, както и въ името на застрашения миръ на Балканитѣ и Европа, на едно население подложено на небивалъ физически и мораленъ режимъ отъ страна на правителството на югославската диктатура.

Въ продължение на осемь години азъ бѣхъ нѣма свидетелка на издевателствата на органитѣ на сръбската власть въ Македония, безъ да мога да утеша своята съвѣсть като прокламирамъ истината предъ лицето на свѣта. Въ продължение на осемь години затворътъ и страданията, наложени на моя съпругъ, както и повторното отказване на бѣлградското правителство да ми издаде паспортъ, защото се страхуваше, че ще изнеса истината предъ цивилизования свѣтъ, ми затвориха устата. Сега, успѣвайки да се освободимъ съ бѣгство, безъ паспортъ, отъ Югославия, при опасностьта отъ смъртъ, която тежеше върху живота на мжжа ми, на моитѣ деца и на менъ, азъ мога да удържа обещанието, направено предъ моитѣ другарки македонки и да издигна гласа си за помощь.

Главната политика, следвана отъ сръбското правителство, понастоящемъ наречено югославско, въ Македония отъ 1912-1913 г. и въ бившитѣ провинции отъ австроунгарската империя отъ 1918-1919 г., може да бжде характеризирана въ две думи: сърбизация съ морално и физическо насилие.

Когато, следъ женитбата си, азъ отидохъ въ Македония, отечеството на моя съпругъ, сръбското правителство бѣше вече започнало своето дѣло на унищожаване и тероръ срещу македонскитѣ българи. Тѣзи презъ 1912 г. притежаваха 677 черкви, 54 параклиси и 48 манастири, обслужвани отъ 6 владици и 647 свещеници; нѣколко лицеи съ 875 ученици и 51 учители; 556 основни училища съ 33,156 ученици и 847 учители. Сръбското правителство разруши съ единъ ударъ цѣлото това културно дѣло. Владицитѣ, учителитѣ и по-голѣмата часть отъ свещеницитѣ бѣха изгонени въ България, докато пъкъ черквитѣ и училищата бѣха обърнати въ сръбски черкви и училища.

Въпрѣки, обаче, този фактъ на насилие, въ страната оставаше единъ народъ съ здраво национално съзнание, който отъ преди близо единъ вѣкъ се бѣ борилъ за своята народна църква и който бѣше започналъ отъ преди 40 години, съ цената на безбройни жертви, борбата за политическа свобода. Естествено, явната цель на бѣлградското правителство да унищожи националностьта на този народъ не закъсне да създаде една пропасть на недовѣрие между победители и победени. Още отъ първитѣ дни на окупацията на Македония, сърбитѣ направиха отъ физическия, моралния и икономическия тероръ една система на управление.

Следъ като бѣха унищожили всички български институти и изгонили по-голѣма часть отъ интелигентнитѣ хора, сръбскитѣ власти се заеха съ унищожаването на онѣзи, които оставаха въ страната, съ огледъ да унищожатъ българскитѣ фамилии, които бѣха взели участие въ борбитѣ за духовна или политическа свобода. Единъ живъ примѣръ отъ тази терористическа политика на сръбското правителство е моятъ съпругъ, чиято фамилия отъ три поколѣния насамъ има народната традиция да се бори за свободата.

Свършилъ своето учение по медицина въ Женевския университетъ, моятъ съпругъ реши да се посвети на своята професия въ родния си градъ Ресенъ (Западна Македония), съобразявайки се съ законитѣ на държавата като лояленъ гражданинъ, безъ да иска сжщевременно да се откаже отъ своята българска националность. При това съ огледъ на главната политика на югославското правителство, само фамилната традиция на моя съпругъ бѣше достатъчна, за да го отбележатъ като годенъ за голѣмо предателство. При това, желанието му да се ползува отъ свободитѣ, гарантирани отъ законитѣ и конституцията, само отегчиха неговото положение предъ властитѣ.

На 1 май 1927 г. той бѣ затворенъ съ 14 души видни българи отъ града и околностьта, въ една изба отъ 6 квадратни метра, безъ свѣтлина и въздухъ, кждето краката имъ потъваха въ калта. Презъ всичкото време на неговото задържане, мжжътъ ми имаше на краката вериги 12 килограма тежки. Два пжти презъ месеца, той и другаритѣ му по нещастие биваха насилвани да поставятъ въ вода своитѣ нозе и ржце, за да се заличи следата отъ стотѣ тояги, които му удариха по краката и ржцетѣ. Но не бѣха само тѣзи мжчения; увисваха ги съ главата надолу на едно бесило, направено въ една тъмна килия.

Вследствие на мѫченията, моятъ съпругъ загуби слуха на лѣвото ухо. Другаритѣ му не бѣха по-добре. Между другаритѣ, Христо Ангеловъ загуби разсѫдъка си вследствие на продължителнитѣ мѫчения; Христо Лазаровъ, бившъ кметъ на с. Кривени, е парализиранъ отъ лѣвата страна; жена му умрѣ отъ скрѫбь; Мице Гошевъ, бившъ кметъ отъ с. Златари, бѣ съ разчупенъ черепъ, като преднитѣ му зѫби сѫ строшени.

Съ помощьта на тѣзи срѣдства полицейскитѣ и административни власти осѫждаха затворници. Съпругътъ ми бѣше осѫденъ на 6 години затворъ, но следъ като лежа 4 години бѣ помилванъ.

Презъ време на разследването срещу моя съпругъ, азъ бѣхъ на нѣколко пѫти викана въ полицията. Тѣзи разпитвания представляватъ най-мѫчителнитѣ спомени въ моя животъ. Сѫдията постоянно обиждаше моитѣ съпружески чувства и искаше на всѣка цена да изтръгне отъ менъ лъжливи показания срещу съпруга ми.

Следъ освобождаването на моя мѫжъ, полицията направи всичко, което бѣ въ нейната възможность, за да попрѣчи на връзкитѣ между нашата фамилия и нашитѣ съграждани и да направи невъзможно практикуването на професията на моя мѫжъ. Когато се увѣри въ безплодностьта на своитѣ усилия, министърътъ на вѫтрешнитѣ работи Жика Лазичъ забрани на моя мѫжъ чрезъ подпрефекта въ Ресенъ да продължава да упражнява своята професия. Мѫжътъ ми, който бѣше придобилъ законно право да практикува медицина, протестира срещу това незаконно нареждане. Министърътъ нареди тогава неговото интерниране въ едно загубено село на бившето сръбско кралство. Това нареждане не бѣше нито писано, нито мотивирано отъ сѫда. Тоя актъ на своеволие отваряше перспективитѣ на мизерия за семейството ми, защото мѫжътъ ми се намираше предъ невъзможностьта да упражнява своята професия и да смогне за нашитѣ нужди. При това рискътъ, че мѫжътъ ми може да бѫде убитъ отъ органитѣ на властьта, както много други македонски българи, растѣше всѣки день. Ето затова ние решихме да напустнемъ нашето родно огнище и да избѣгаме нелегално отъ Югославия.

Не е нуждно да се каже, че разказътъ за нашитѣ страдания е единъ характеренъ примѣръ за приложението на политиката на сърбизация чрезъ насилието въ Македония и въ цѣлото кралство. За да унищожатъ българскитѣ традиции въ Македония, сръбскитѣ власти не се спиратъ предъ нищо. Така напримѣръ, тѣ заличиха всички български надписи върху гробоветѣ, датиращи отъ турско време. Въ Скопйе тѣ разрушиха надгробнитѣ паметници и разпръснаха останкитѣ на виднитѣ българи Кара Йове, Хаджи Трайко, Стоянъ Дранговъ, които бѣха погребани презъ Турско още въ черквата Св. Димитъръ. Тѣ се отнесоха по сѫщия начинъ съ гробоветѣ на полковникъ Дранговъ, родомъ отъ Скопйе, погребанъ въ сѫщата черква; на коменданта Атанасовъ, родомъ отъ с. Сухо, Солунско; на поручикъ Грашевъ отъ Прилепъ и други, които бѣха погребани въ черквата Св. Пантелеймонъ въ Велесъ презъ време на Свѣтовната война. Този варварски актъ бѣше извършенъ въпрѣки традициитѣ на цивилизованитѣ народи и противно на постановленията на договоритѣ за миръ относно гробоветѣ на падналитѣ войници презъ време на войната.

Българскитѣ пѣсни сѫ строго забранени. Изпълнението на български пѣсни дори на скрито, празднуването на българскитѣ праздници, сѫ наказвани съ затворъ и глоба, а сѫщо и съ едно безмѣрно увеличение на данъцитѣ. Българското окончание на „овъ“ или „евъ“ на българскитѣ имена е замѣнено съ „ичъ“. Въ селата носенето на сръбската шапка шайкачъ е задължително.

По нареждане на сръбскитѣ власти въ Македония, чиновницитѣ, които сѫ сърби, както и колониститѣ, се стремятъ чрезъ всички срѣдства да се сближатъ чрезъ женитба съ българското население. Чиновници, които сполучатъ да взематъ за жена българка, биватъ повишавани и получаватъ специални възнаграждения. Лесно е да се разбератъ жестокоститѣ, на които сѫ подложени българкитѣ, вследствие на тѣзи насърдчения на властьта. Люба Карагюлева, отъ Охридъ, и Грозданка Зафирчева, отъ Велесъ, бѣха изнасилени и убити отъ сръбскитѣ чиновници, защото бѣха отказали да се оженятъ. Гена Велева отъ Скопйе щѣше да има сѫщата сѫдба, ако не бѣ сполучила да се изскубне отъ шефа на полицията на Вардарската бановина, Арса Поповичъ, и да избѣга въ чужбина. Разбира се, тѣзи престѫпления останаха ненаказани.

Отъ друга страна, за да се скѫсатъ връзкитѣ между македонскитѣ българи, които сѫ принудени да емигриратъ, и тѣхнитѣ жени, останали въ родното мѣсто, по нареждане на властьта духовнитѣ сръбски власти налагатъ насила развода на тѣзи нещастни жени и ги накарватъ да се оженятъ за сръбски жандарми или чиновници.

Финансовиятъ и икономически тероръ върви успоредно съ физическия и моралеиъ тероръ. Всички македонци сѫ тежко обложени и данъчнитѣ власти не имъ признаватъ никакво пресрочване на плащането на данъцитѣ. Въ 24 часа отъ фаталното пресрочване, тѣ започватъ разпродажбата чрезъ наддаване на всичкото имъ имущество, включая и най-необходимитѣ инструменти за работа. Бѣлградското правителство изпраща отъ Бѣлградъ най-корумпиранитѣ чиновници, които налагатъ грамадни суми на нещастното население. Отъ друга страна пъкъ кредитната политика на сръбскитѣ банки фаворизира сръбскитѣ колонисти въ вреда на македонцитѣ. Накрай, държавни-

ятъ монополъ на тютюнитѣ увеличава още повече мизерията на селскитѣ маси, плащайки имъ реколтата на смѣшни цени. Съ една дума, бѣлградското правителство иска да увеличи икономическата мизерия на македонцитѣ, за да може по-лесно да ги сърбизира. Мизерията на селянитѣ е неописуема. Туберкулозата и маларията върлуватъ всрѣдъ населението. Въ градоветѣ мизерията не е по-малка; почти стогодишни търговски кѫщи бѣха накарани да фалиратъ. Такъвъ бѣ случаятъ съ търговцитѣ П. Атанасовъ, П. Якимовъ, Т. Тополовъ, и др. въ Скопйе.

Въпрѣки всички тѣзи жестоки мѣрки на бѣлградското правителство, българското национално съзнание на населението не е ни най-малко накърнено. Сърбитѣ се надѣваха, че ще спечелятъ за своята кауза младитѣ поколѣния и затова тѣ създадоха една образователна система, която приличаше на тази, която рекрутираше яничаритѣ въ Турско. Но сѫщо и тукъ тѣхнитѣ усилия бѣха напразни. Знае се процеса на македонскитѣ студенти въ Скопйе отъ 1927 г. Едни бѣха осѫдени на затворъ, други се самоубиха, или бѣха убити отъ властитѣ. Нѣкои македонски студенти бѣха убити дори и безъ сѫдъ, като напримѣръ Благой Моневъ, отъ Щипъ, удушенъ въ избитѣ на префектурата въ Щипъ; Кирилъ Ципушевъ, отъ Радовишъ, застрелянъ отъ органитѣ на властьта близо до австрийската граница и т. н. Виждайки противоположния резултатъ на своитѣ усилия въ тази насока, сръбското правителство затвори повечето отъ второстепеннитѣ училища въ Македония и се стреми сега да привлича чрезъ стипендии младитѣ македонци, за да ги изпраща да учатъ въ училищата на старото сръбско кралство. Въ Македония, въ първоначалнитѣ училища, учителитѣ дори малтретиратъ децата, за да ги накаратъ да се отрекатъ отъ своя произходъ. Такъвъ бѣ сѫщо случаятъ съ моитѣ деца.

Едно младо момиче отъ Скопйе, г-ца Гена Велева, избѣга нелегално вследствие заплашванията на полицията презъ 1930 г. и представи тогава единъ апелъ, отъ името на македонкитѣ. Следъ нейното бѣгство полицията упражни репресалии върху женитѣ и момичетата въ Скопйе, между които Донка Иванова отъ Скопйе, г-жа Елена Павлова отъ Скопйе, майка на 5 деца. Семейството на Гена Велева, специално нейниятъ старъ татко и братъ ѝ бѣха веднага подгонени. Нейниятъ чичо, Петъръ Павловъ (50 годишенъ) предприемачъ въ Велесъ, бѣ повиканъ една вечерь въ полицията и отъ него моментъ всѣка следа отъ него изчезна. Всички търсения на семейството му останаха напразни.

Такива сѫ методитѣ, упражнявани въ Македония отъ югославското правителство. Тѣзи методи създаватъ една постоянна опасность срещу мира на Балканитѣ и на Европа и сѫ единъ истински срамъ за нашия вѣкъ. За нещастие, наравно съ растещата опасность за пропадането на Югославия, тѣзи методи се увеличаватъ и удвояватъ по жестокость.

Въ името на човѣшката солидарность и на мира, въ името на едно население обречено на изтрѣбление, азъ отправямъ горещъ апелъ къмъ всички хуманни организации въ свѣта, къмъ всички международни организации, работещи за затвърдяването на мира, къмъ всички почтени съвѣсти да издигнатъ своя мощенъ гласъ, за да се тури край на единъ небивалъ тероръ на сръбската тирания въ Македония и Югославия."

Приложение № 7

I

МЕМОАРЪТЪ, който бѣ приложенъ къмъ петицията на инженеръ Иванъ Петровъ, подадена до Обществото на народитѣ на 14. II. 1934 г. и АПЕЛЪТЪ на госпожа Жерменъ Петрова.

Ето текстътъ на мемоара:

„Отъ първия день на сръбската окупация въ Македония, окупационнитѣ власти започнаха систематически да прилагатъ една политика на насилствена денационализация и посърбяване, която причини неописуеми страдания на беззащитното българско население.

Отъ 1913 до 1915 г., сръбската власть изгони по-голѣмата часть отъ македонската интелигенция, свещеници и учители; затвори и конфискува българскитѣ черкви и училища и ги замѣсти съ сръбски черкви и училища — които населението винаги чувствува чужди за себе си. Сръбскитѣ войски извършиха неизброими жестокости и убийства — съ цель да изплашатъ населението и да го направятъ по-податливо на принудителната денационализация и посърбяване. Това неудържимо положение, твърде точно описано въ рапорта на Карнегиевата анкетна комисия, доведе до многобройни възстания и бѣше една отъ косвенитѣ причини за Свѣтовната война. Следъ единъ периодъ на успокоение, отъ 1915 до 1918 г., македонското население видѣ съ страхъ втората сръбска окупация. Но това население все пакъ се надѣваше, че сръбското правителство ще се откаже отъ старата си политика на тероръ и насилствено посърбяване, толкова повече, че задълженията, които то бѣше поело въ това отношение съ подписването на Сенжерменския договоръ за покровителство на малцинствата, бѣха ясни и точни, а сжщо така и сжществуването на ОН, гарантиращо изпълнението на тѣзи договори — изглеждаше, че ще бжде достатъчно за защита правата на българитѣ въ Македония.

За жалость, и следъ подписването на Сенжерменския договоръ, сръбскитѣ правителства не се отказаха отъ крайно враждебното си отнасяне къмъ българското население. За да оправдаятъ предъ чуждия свѣтъ и предъ ОН неприлагането на договоритѣ за покровителство на малцинствата по отношение на това население, тѣ се задоволиха да отричатъ чисто и просто, въпрѣки очевидната за всички истина, самото сжществуване на българско малцинство въ Югославия, претендирайки, че то било чисто сръбско население. Въ сжщото време тѣ удвоиха терора въ страната съ цель да ускорятъ по възможность посърбяването на населението. А отъ друга страна сжщитѣ сръбски правителства сами унищожиха твърдението си, че македонското население е сръбско — въвеждайки единъ специаленъ режимъ за него, който се отличава сжществено отъ режима прилаганъ върху истинскитѣ сърби.

Въ сжщность македонското население е поставено вънъ отъ законитѣ. За него законитѣ въ кралство Югославия важатъ само доколкото позволяватъ това властитѣ, натоварени да извършватъ посърбяването на македонскитѣ българи. Най-малката съпротива на тази сърбизация и най-малката проява на нашето българско национално съзнание се наказва било съ убийство по заповѣдь на властьта, било съ произволно затваряне, придружено съ нечовѣчни измжчвания въ сръбскитѣ затвори. Не е нуждно тукъ да изброяваме имената на всички жертви отъ тия действия на сръбскитѣ власти, защото петициитѣ на македонскитѣ емигрантски организации и мемоаритѣ, депозирани въ ОН отъ мнозина македонски българи, успѣли да избѣгатъ отъ Югославия и да опишатъ страданията на своитѣ сънародници подъ сръбско иго, хвърлиха пълна свѣтлина върху печалнитѣ последици отъ тази политика на насилие и денационализация, упражнявана отъ бѣлградското правителство.

Успѣлъ да премина херметически затворената граница на Югославия и да намѣря прибѣжище въ една свободна земя, азъ си позволявамъ да опиша страданията, претърпени отъ моето семейство и отъ мене лично, като типиченъ примѣръ за страданията, които понася българското население въ Македония подъ сръбска власть.

Роденъ съмъ на 6 септемврий 1901 г. въ Скопйе (Македония) отъ родители македонски българи. Моятъ баща, Анте Петровъ, се радваше на известно благосъстояние и нашето семейство се считаше между най-виднитѣ семейства въ Скопйе — чието население въ своето голѣмо мнозинство е българско. До 1912 г. азъ следвахъ въ българското училище въ Солунъ. Следъ Балканската война азъ се върнахъ въ Скопйе, дето се видѣхъ принуденъ да следвамъ въ сръбско училище, защото българскитѣ училища бѣха затворени. Както всички мои съграждани азъ бѣхъ заставенъ да посърбя българското си име, прибавяйки му сръбското окончание — така че отъ

Петровъ азъ станахъ Петровичъ. Свършихъ гимназия презъ 1922 г. въ Скопйе.

По-късно отидохъ въ Брюкселъ, дето следвахъ политехниката, която завършихъ въ 1928 г. Тамъ азъ се запознахъ съ г-ца Жерменъ Вилерсъ, която стана моя жена въ 1926 година.

Следъ завръщането ми въ Скопйе, презъ февруарий 1929 г., азъ бѣхъ поставенъ — както всички други българи — подъ непрекжснатия полицейски надзоръ на агентитѣ Станишичъ и Топаловичъ отъ политическата секция, които ме следѣха до моето постжпване въ Военната инженерска школа въ Карловацъ. Въпрѣки яснитѣ постановления на закона, азъ бѣхъ задържанъ въ казармата 14 месеца вмѣсто два. И тамъ всѣко мое движение бѣше следено и ми бѣше забранено да се срѣщамъ съ мои другари.

Следъ уволнението ми отъ военна служба, азъ подадохъ многократно молба да бжда назначенъ на държавна или общинска служба. При това всѣки пжть ми се даваше да разбера, че преди всичко азъ „трѣбва да изпъкна отъ национална гледна точка", като стана членъ на шовинистическата сръбска организация „Югославянска омладина" и като държа сказки противъ българското национално чувство на населението. Разбира се, азъ отказахъ да се подчиня на тѣзи изисквания и мѣстата бѣха винаги давани на сърби — които не притежаваха нуждния цензъ. Виждайки, че е невъзможно да изкарамъ поминъка си въ Скопйе, азъ заминахъ за Загребъ, презъ мартъ 1932 г., съ надежда тамъ да намѣря работа. Два дни следъ пристигането ми азъ бѣхъ арестуванъ отъ полицията и изпратенъ подъ стража въ Скопйе. Тамъ, въ полицията, ми заявиха, че ми е забранено да напускамъ града докато не се запиша членъ на „Югославянска омладина".

Следъ известно време азъ поискахъ паспортъ, за да замина за Белгия, отечеството на моята жена. Моето искане на паспортъ бѣше отблъснато по следния мотивъ: „Бидейки политически подозрителенъ, не може да напусне Югославия". Отъ друга страна снимката на едно полицейско удостовѣрение (приложено къмъ настоящия мемоаръ), върху което началникътъ на полицията е написалъ, че „молителтъ Иванъ Петровъ, инженеръ, е познатъ тукъ като изправенъ гражданинъ въ морално и национално отношение . . ." показва, че споменатиятъ мотивъ е само единъ претекстъ. Истинската причина на отказа бѣше желанието на сръбскитѣ власти на всѣка цена да ме принудятъ да се откажа отъ своята българска народность и да стана членъ на сръбската шовинистическа организация „Югославянска омладина", надѣвайки се, че моятъ примѣръ ще повлече други млади българи.

Въ сжщото време сръбскитѣ власти прилагаха къмъ моя баща икономическата политика, създадена отъ вжтрешния министъръ Жика Лазичъ, съ цель да се разорятъ материално най-първитѣ български семейства въ Македония и съ това да се ускори по възможность посърбяването на българското население. Тази политика, прилагана систематично, се изразява въ произволни фискални мѣрки — като напримѣръ: облагане — 5 или 10 пжти по-голѣмо отъ предвиденото въ закона; произволни глоби, налагани отъ полицейската дирекция, безъ да бжде съставенъ необходимия актъ; незабавно събиране на данъцитѣ, безъ да се даде предвидения отъ закона срокъ; нови изисквания на данъци, вече платени; отказъ да се даде патентъ безъ всѣкакви уважителни мотиви; заповѣдь, дадена до всички органи на властьта и до гражданитѣ да бойкотиратъ — подъ страхъ на тежки наказания — предприятията на българитѣ и пр. Така, напримѣръ, за едно състояние, чийто годишенъ приходъ възлиза на 48,000 динара, моятъ баща бѣше принуденъ да плаща въ форма на данъкъ 163,000 за 1929 и 1930 г. и 170,000 динара за 1931 и 1932 г. Въпрѣки протеститѣ на моя баща, въпрѣки даже признанието на самото Министерство на финансиитѣ, че 53,000 сж взети въ повече, никога тѣзи пари не бѣха повърнати, нито прихванати на смѣтка. Ние сжщо бѣхме принудени, подъ страхъ на незабавенъ запоръ, да изплащаме по нѣколко пжти и общински данъци, платени вече единъ пжть отъ насъ. Въпрѣки всички наши оплаквания, нищо не ни бѣ повърнато.

Презъ септемврий 1932 г. английскитѣ депутати г. г. Бенъ Райли и Р. Дейвисъ дойдоха въ Скопйе, за да извършатъ една анкета върху положението. Азъ, както и много други граждани на Скопйе, имахъ случай да се срещна съ тѣхъ и да отговоря открито на всички тѣхни въпроси — въпрѣки строгата бдителность на сръбскитѣ власти, които ги следѣха на всѣка стжпка и които бѣха преоблѣкли нѣкои сръбски полицаи като прислужници въ кафенетата — за да прислушватъ разговоритѣ на анкетьоритѣ. Следъ тѣхното заминаване, на 23 септ. 1932 г., азъ бѣхъ арестуванъ въ Бѣлградъ — кждето бѣхъ отишелъ да посрещна жена си, и изпратенъ подъ стража въ Скопйе като обикновенъ престжпникъ. Въ продължение на 2 часа азъ бѣхъ разпитванъ отъ Цвѣтанъ Джорджевичъ, началникъ на секция въ Министерството на вжтрешнитѣ работи и Мирко Хаджичъ, полицейски началникъ, които настояваха на всѣка цена да опровергая въ вестницитѣ евентуалнитѣ заключения на анкетьоритѣ, г. г. Бенъ Райли и Р. Дейвисъ. При моя отказъ двамата полицаи ми дадоха единъ срокъ отъ 2 месеца — за да си помисля, и ме заплашиха, че въ случай на новъ отказъ, ще вематъ спрямо мене крайни мѣрки.

Точно следъ два месеца, тъй като азъ постоянствувахъ въ отказа си, съ една тайна заповѣдь на министъра на вѫтрешнитѣ работи — отправена до всички граждански и военни власти, до всички сръбски учреждения и организации — бѣше наложенъ бойкотъ на скопския хотелъ „Балканъ", който се държеше отъ моя баща. Несъобразилитѣ се съ тая заповѣдь бѣха заплашени съ най-тежки наказания. Но тъй като — въпрѣки всичко, българитѣ, въ знакъ на протестъ, взеха още повече да посещаватъ нашия хотелъ, сръбскитѣ власти поставиха стражари и детективи предъ вратитѣ, за да изгонватъ всички клиенти, които биха дошли. Тѣзи, които следъ всичко това влизаха въ хотела, бѣха извиквани на другия день въ полицията и заплашвани съ смъртъ, ако продължаватъ да пребиваватъ въ нашия хотелъ.

Най-после, като корона на всички тѣзи произволни мѣрки, на 21 януарий 1932 година по заповѣдь на министъра на вѫтрешнитѣ работи, безъ всѣкакъвъ сѫдъ или сѫдебно решение, сръбската полиция запечати вратитѣ на хотела.

Азъ зная, че моятъ разказъ ще се види невѣроятенъ на европееца, който е свикналъ да мисли, че властитѣ изобщо зачитатъ законитѣ и не може да допусне, че всичко това е възможно въ 20-ия вѣкъ. Ето защо азъ съмъ щастливъ, че мога да представя тукъ документирани доказателства за истинността на моитѣ твърдения. Тѣзи доказателства се съдържатъ въ две писма-снимки, отъ които азъ прилагамъ къмъ настоящия мемоаръ. Тѣ сѫ писани отъ двама сърби, които не могатъ да бѫдатъ подозирани, че сѫ пристрастни въ полза на българитѣ. Първото писмо е отъ депутата Василъ Тръбичъ, бившъ сръбски комита, известенъ съ своя шовинизъмъ и омраза къмъ всичко българско — върху съвѣстьта на който тежатъ неизброими престѫпления спрямо македонското население. Той е при това, единъ отъ довѣренитѣ хора на сръбската диктатура въ всичко, което засѣга сърбизацията на Македония. Ето неговото писмо въ текстуаленъ преводъ:

„СЕКРЕТАРИАТЪ НА НАРОДНАТА СКУПЩИНА

Драги господинъ Анте,

Азъ бѣхъ днесъ по твоята работа при г. Жика Лазичъ, министъръ на вѫтрешнитѣ работи. Азъ му изложихъ твоето сегашно положение, така както го разбирамъ и схващамъ. Следъ моето изложение, азъ го помолихъ да ти даде на тебъ и семейството ти единъ паспортъ за изселване; обаче г. Лазичъ категорично отказа това (подчертано въ самото писмо — Ив. П.). Той не е съгласенъ при никакви условия да ти даде паспортъ. Азъ го помолихъ тогава да премахне известната забрана (заповѣдьта за бойкотъ) въ смисълъ да може Ристо (единъ сърбинъ, който искаше да пренаеме хотела, Ив. П.) или нѣкой другъ да наеме хотелъ „Балканъ", така че ти съ семейството си да можешъ да заминешъ нѣкѫде въ старитѣ граници на Сърбия. Въ такъвъ случай самъ г. Жика Лазичъ би се ангажиралъ твоя синъ Ванчо да получи една подходяща служба. Както виждашъ, резултатътъ отъ моята визита е следния: ти можешъ да дадешъ хотела подъ наемъ на Ристо. Красоевичъ (подбанъ на вардарската бановина, Ив. П.) ще получи инструкции въ това отношение. Ако Ристо желае, нека дойде самъ или съ тебъ и азъ ще го заведа при г. Лазичъ, отъ когото той ще получи всички необходими обяснения. Вие тогава можете веднага да заминете въ старитѣ граници на Сърбия и г. Ванчо ще може да добие държавна служба.

Очаквамъ отговоръ на това писмо. Поздравъ и пр.

(подписъ) Василие Тръбичъ."

Разбира се, това обещание на министъра на вѫтрешнитѣ работи не бѣ изпълнено, защото цельта, която той преследваше, бѣше да ни принуди на всѣка цена да отречемъ българското си национално съзнание и да се зачислимъ въ редицитѣ на ренегатитѣ, натоварени да съдействуватъ за сърбизацията на населението. Когато ние помолихме подбана Красоевичъ да ни освободи хотела, за да можемъ да го дадемъ подъ наемъ, припомняйки обещанието на неговия шефъ министъръ Лазичъ, той открито се смѣеше съ насъ и ни каза: „Всичко това е шега. Вие можете да пукнете отъ гладъ".

Другото писмо е отъ сръбския адвокатъ Драголюбъ Михайловичъ, роденъ въ Шумадия, който се радва сѫщо така на довѣрието на сръбскитѣ власти. Ето какво казва той въ едно писмо, адресирано до моя баща:

„На приятелитѣ, ако ти сѫ приятели и защитници, разкажи какъ си докаранъ до пропасть, не само ти, но и една маса почитани граждани, които неотдавна се броеха въ реда на първитѣ стопани, а днесъ се нареждатъ между първитѣ, или по-добре казано, между последнитѣ просеци.

Разкажи имъ какъ се дойде до продажбата (на нашия хотелъ, Ив. П.): бой-

котътъ организиранъ отъ властьта — съ единствената цель да ти попрѣчатъ да устоишъ на ангажиментитѣ си. А щомъ бойкотътъ на твоето предприятие успѣ, тогава неминуемо се дойде до решението за продажба, въпрѣки липсата на сѫдебно решение (подчертано въ самото писмо).

Мило ми е, че още има приятели, които разбиратъ нещастието, което постигна тукашния свѣтъ и се радвамъ, че тѣ се стараятъ да поправятъ злото. За твоята работа може да се предупреди който трѣбва — да си отварятъ очитѣ, когато решаватъ. Защото възможно е, подъ впечатлението на бойкота, тѣ да си замълчатъ и да решаватъ противъ закона — така че ние ще бѫдемъ заставени да се обърнемъ съ оплакване предъ Касационния сѫдъ. По-добре е да се действува на време.

Пиши. Поздравъ на домашнитѣ ти и на тебе.

23. 9. 1933 г. (подписъ) Д. Михайловичъ, адвокатъ."

Последниятъ пасажъ отъ писмото на сръбския адвокатъ означава, че той намира за по-добре да се освѣтлятъ предварително сѫдиитѣ, натоварени съ разглеждане на нашето оплакване срещу произволнитѣ мѣрки на властитѣ, защото знаейки, че бойкотътъ е извършенъ по заповѣдь на министъра на вѫтрешнитѣ работи, тѣ ще мислятъ, че интереситѣ на сръбската кауза изискватъ да се откаже правосѫдие на просителя. Не трѣбва да се забравя, въ връзка съ това, че за българитѣ въ Македония подъ сръбска власть правосѫдие не сѫществува. Сѫдиитѣ сѫ изцѣло въ услуга на политиката за посърбяване.

Доведено до крайна бедность и разорение, нашето семейство се видѣ предъ перспективата буквално да измремъ отъ гладъ. Виждайки, че животътъ ни въ Скопйе за напредъ е невъзможенъ, ние поискахме на нѣколко пѫти паспортъ, за да се изселимъ окончателно отъ Югославия и другаде да потърсимъ условие за сносенъ животъ. На всички наши просби, сръбскитѣ власти отговаряха съ грубъ отказъ. Тъй като ние не преставахме да настояваме, презъ юлий 1933 г. ние бѣхме интернирани въ Бѣлградъ, дето ни поставиха подъ непрекѫснатъ полицейски надзоръ. Разбира се, ние бѣхме оставени да живѣемъ съ нашитѣ собствени срѣдства. Тъй като тѣ се изчерпаха скоро, азъ подновихъ моето искане за паспортъ и поискахъ да бѫда изслушанъ отъ министъра на вѫтрешнитѣ работи Жика Лазичъ. Последниятъ ме прие три пѫти презъ месецитѣ май и юлий 1933 г. Още въ началото той ми заяви троснато, че азъ нѣма да получа паспортъ. Искайки му тогава да ми даде работа, за да издържамъ семейството си, той отвори едно чекмедже и взимайки една шепа банкноти ми отговори, че азъ мога да живѣя на широко безъ да работя — ако се съглася „да развия една национална дейность", като стана членъ на шовинистическитѣ организации и ако „очитѣ и душата ми престанатъ да бѫдатъ обърнати къмъ България".

При моя отказъ, той грубо ме изгони съ тлъсти ругатни по мой адресъ. И втората аудиенция нѣмаше по-добъръ резултатъ. Министърътъ се задоволи да ме попита — размислилъ ли съмъ се добре и приемамъ ли „да работя за държавата" — като наново ми отказа издаването на паспортъ.

На третата аудиенция, която стана по застѫпничеството на белгийския пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ — който бѣше заявилъ предъ вѫтрешния министъръ, че е готовъ да ми даде виза за Белгия и да гарантира, че нѣма да се върна въ Югославия — сръбскиятъ министъръ грубо ме наруга и ми заяви ясно, че ако продължавамъ да му досаждамъ, той ще се отърве отъ мене по „кратъкъ поступакъ" (по кратка процедура, т. е. чисто и просто съ убийство).

Виждайки, че животътъ ми е изложенъ на сигурна опасность, азъ решихъ да се опитамъ да избѣгамъ нелегално. Съ рискъ да бѫда убитъ като куче, азъ успѣхъ да премина нелегално границата и да намѣря убежище въ България. Но моятъ баща, моята майка и сестра ми останаха въ Бѣлградъ и тѣхната по-нататъшна сѫдба ме изпълва съ голѣмо безпокойство, защото азъ зная, че моята петиция до почитаемото ОН, както и разкриването на страданията, които понасятъ македонскитѣ българи подъ сръбска власть, ще навлекатъ върху тѣхнитѣ глави смъртна опасность отъ страна на сръбскитѣ власти — както бѣше случаятъ съ единъ отъ моитѣ съграждани, младия Панчо Велевъ, умрѣлъ вследствие ударитѣ, нанесени му отъ сръбски полицаи, защото неговата сестра г-ца Гена Велева, която бѣше успѣла да избѣга отъ Югославия, отправи единъ апелъ до свѣтовната съвесть. И ако въпрѣки всичко това, азъ не се отказвамъ да подамъ петицията, това е защото смѣтамъ, че бихъ измѣнилъ на своя дългъ къмъ стотицитѣ хиляди мои сънародници, които стенатъ днесъ подъ сръбска власть, и къмъ съвѣстьта на цивилизованитѣ народи и европейския миръ.

Положението въ Македония подъ сръбска власть е неудържимо. То представлява голѣма опасность за мира и време е ОН и отговорнитѣ велики сили да взематъ необходимитѣ мѣрки, за да предупредятъ усложненията, които неминуемо ще настѫпятъ. Въпрѣки всички петиции на македонскитѣ емигрантски организации и на

македонски българи, излѣзли отъ самата Югославия, които можеха да издигнатъ гласъ въ защита правата на македонскитѣ българи, клаузитѣ за покровителство на малцинствата останаха мъртва буква въ Македония подъ сръбска власть. ОН, което гарантира лоялното изпълнение на договоритѣ, е учреждение, въ което винаги се съсрѣдоточаватъ надеждитѣ на българското население въ Македония, население доведено отъ сръбската тирания до отчаяние. Въ името на човѣщината и мира, въ името на свещената мисия, съ която е облечено отъ създаването си, ОН, трѣбва да изпълни своето задължение и да поиска отъ югославското правителство точно и лоялно приложение на Сенжерменския договоръ за покровителство на малцинствата — подъ върховния контролъ на ОН. Извършвайки това, то ще окаже една неоценима услуга на каузата на балканския и европейския миръ.

Инж. Иванъ Петровъ"

II

АПЕЛЪТЪ, на госпожа Жерменъ Петрова до общественото мнение въ цивилизования свѣтъ:

„Намирайки се на свободна земя, откждето мога да вдигна гласъ, безъ страхъ, че скжпи за менъ сжщества ще платятъ заради това съ живота си, азъ мога най-после да изпълня обещанието, дадено предъ моитѣ сестри македонски българки, които стенатъ подъ робско иго и да открия предъ свѣта една малка часть поне отъ страданията на българското население подъ сръбско владичество. Въ течение на петтѣ години, които преживѣхъ въ Скопйе, азъ можахъ да наблюдавамъ положението въ тази поробена земя — положение, което мога да окачествя само като адско. Никога докато азъ разтѣхъ въ свободна Белгия не можехъ да допусна, че единъ невиненъ народъ може да търпи такива страдания. Най-мрачнитѣ описания за живота на туземцитѣ въ нѣкои колонии изглеждатъ като райски образи въ сравнение съ печалната македонска действителность. Престжпленията, които вършатъ сръбскитѣ власти въ тая страна, сж истински срамъ за цивилизована Европа и за великитѣ сили, които сж позволили, поради незнание и поради бездействие, установяването на такъвъ невиждань тероръ. Азъ не се съмнявамъ, че съвѣстьта на цивилизования свѣтъ ще настръхне отъ ужасъ и възмущение, когато узнае истината за сръбския режимъ въ Македония. Нека разказа за това, което видѣхъ тамъ, ускори намѣсата на свѣтовната съвѣсть и докара спирането на жестокоститѣ, упражнявани върху цѣлъ единъ народъ.

По произходъ белгийка, родена Жерменъ Вилерсъ, азъ се оженихъ презъ 1926 година за инженеръ Иванъ Петровъ отъ Скопйе и станахъ поради това югославска поданица. Още преди сватбата ни моятъ мжжъ ми бѣше нарисувалъ една мрачна картина за положението въ неговата родина, но наистина не можехъ да повѣрвамъ, че това е възможно и мислѣхъ, че той е наклоненъ да преувеличава. Уви, трѣбваше скоро да видя всичко съ очитѣ си.

Още на първото преминаване на македонската граница при Ристовацъ, азъ забелязахъ веднага, че страната изглежда въ обсадно положение. По цѣлата дължина на желѣзницата военни и полицейски патрули се редуваха на всѣки сто метра. На три пжти между Лесковацъ и Скопйе ни се направи най-строга провѣрка на паспорти и лични карти. Въ Скопйе впечатлението, че града е въ обсадно положение, бѣше още по-поразително. Всички обществени здания бѣха пазени отъ военна стража. Забранено бѣше на гражданитѣ да вървятъ по тротоаритѣ и да държатъ ржцетѣ си въ джобоветѣ. Сръбскитѣ полицаи и военни се отнасяха твърде грубо къмъ мѣстното българско население.

Отъ първия день на нашето настаняване, азъ забелязахъ, че цѣлото наше семейство се намира подъ единъ постояненъ полицейски надзоръ. Сжщото бѣше съ повечето български семейства въ града. Единъ инцидентъ, който стана презъ юний 1929 г. по време на една вечеря, която ние дадохме по случай заминаването на моя зетъ, който ме бѣше придружилъ при идването ми въ Скопйе, ми разкри ясно, че азъ се намирахъ въ една страна, на която й бѣха отнели всѣка свобода. Презъ време на тази вечеря полицаятъ Будимировичъ пристигна неканенъ, заявявайки, че е изпратенъ да види дали нѣма да се водятъ политически разговори. Тъй като мнозина отъ присжтствуващитѣ на вечерята гости запѣха по едно време марсилезата, полицая се изправи и забрани троснато да се пѣе френския народенъ химнъ подъ претекстъ, че това е „една революционна пѣсень, забранена въ Югославия".

Поради преследванията отъ страна на властитѣ, мѣстнитѣ българи, които сѫ голѣмото мнозинство въ града, се сношаватъ помежду си тайно, защото всѣка близость между нѣкои семейства рискува да предизвика намѣсата на полицията подъ претекстъ, че има „конспирация". Трѣбваше да се употрѣбяватъ непрекѫснато хитрости, за да се срещнемъ вънъ отъ нашитѣ домове. Азъ бѣхъ станала приятелка съ жената на секретаря на албанското консулство, но нито тя, нито азъ смѣехме да си правимъ взаимни посещения и предпочитахме да се срещнемъ на друго мѣсто, обикновено въ френския клубъ, кѫдето все пакъ гъмжеха детективи. Ние трѣбваше сѫщо така, непременно да бдимъ върху децата, за да не би да извършатъ нѣкое неблагоразумие съ приказкитѣ си, които можеха да струватъ скѫпо на родителитѣ, като напр. пѣнето на български народни пѣсни, приказване за надеждитѣ за освобождение на населението и пр. „Ако азъ пѣя на улицата, ще арестуватъ татко" — ми каза единъ пѫть моята малка дъщеря и това уви, е самата печална истина.

Отъ друга страна, азъ трѣбва да подчертая въ връзка съ това, че българското население въ Македония има високо национално съзнание, и че то е устояло съ успѣхъ срещу всички опити за посърбяване. Семействата пазятъ ревниво култа къмъ националнитѣ традиции и този фактъ вбѣсява сръбскитѣ власти, които удвояватъ терора. До 1931 г. напр. женитѣ въ Скопйе носѣха редовно цвѣтя върху гроба на македонската героиня Мара Бунева. Когато сръбскитѣ власти забелязаха благоговението, съ което македонскитѣ българи тачатъ паметьта на героинята, тѣ решиха да турятъ край и съ тази цель единъ день разрушиха гроба и задигнаха останкитѣ. По сѫщия светотатственъ начинъ тѣ постѫпиха съ гробоветѣ на полковникъ Борисъ Дранговъ и на Грашевъ, които бѣха погребани въ черквата Св. Димитрий и хвърлиха тѣхнитѣ останки въ единъ общъ гробъ въ гробищата. До 1933 г. още можеше човѣкъ да прочете българскитѣ надписи въ черквата Св. Спасъ. Презъ февр. 1933 г. не остана нито единъ отъ надписитѣ, тѣ бѣха унищожени по заповѣдь на сръбскитѣ власти.

Между българскитѣ семейства и тѣзи на сръбскитѣ чиновници и офицери е издигната стена, нѣматъ никакви връзки; никоя българка не участвува въ сръбскитѣ женски организации. Сръбскитѣ власти се отнасятъ и къмъ женитѣ по единъ грубъ и циниченъ начинъ. Случаитѣ на насилия сѫ твърде чести, особено въ селата. Мѫченията и убийствата на македонскитѣ българи, чието единствено престѫпление е, че не искатъ да станатъ сърби, нѣматъ край. Азъ ще посоча само убийството на студента Моневъ въ околийското управление въ Щипъ; убийството на Панчо Велевъ въ Скопйе; на предприемача Поповъ въ Велесъ и пр. Тѣзи пъкъ, които сърбитѣ нѣматъ смѣлость да убиятъ, се интернирватъ въ Шумадия или се хвърлятъ въ затвора безъ всѣкакъвъ сѫдъ. Азъ видѣхъ съ собственитѣ си очи въ двора на околийското управление въ Скопйе (среско началство), чието здание се намира точно срещу нашия домъ, презъ прозорчето на хамбара, единъ македонски селянинъ обесенъ съ главата надолу на едно дърво, и единъ сръбски жандарь му нанасяше жестоки удари съ мокро вѫже. Азъ видѣхъ сѫщо съ очитѣ си единъ селянинъ отъ с. Горно Гуличани, който бѣше полудѣлъ поради убийството на неговия синъ отъ сръбски стражари — да идва редовно два пѫти презъ седмицата въ околийското управление, за да търси своя синъ. Всѣки пѫть той бѣше пребиванъ съ удари и изгонванъ най-грубо, докато единъ день сръбскитѣ стражари туриха край на тая трагедия, заколвайки и него. Всѣка нощь нечовѣшки викове се разнасятъ отъ това околийско управление. Това сѫ виковетѣ на македонски българи, измѫчвани тамъ. Навсѣкѫде изъ страната женитѣ ми разказваха страданията на своитѣ мѫже и на своитѣ деца отъ терора на властьта. Този тероръ стигаше понѣкога до садизъмъ, какъвто е случая, напримѣръ, съ бащата на македонския войвода Димитъръ Паликрушевъ, загиналъ въ едно сражение съ сръбската войска. Нещастниятъ баща бѣше насиленъ не само да се отрече отъ своя синъ, но бѣше заставенъ отъ властитѣ подъ страхъ на смъртъ, да извърши едно светотатство, равно на което надали познава историята. Той бѣше заставенъ да купи бурета съ бира и вино, да ги постави върху гроба на своя синъ и да черпи съгражданитѣ си, които сѫщо бѣха принудени да взематъ участие въ това мъртвешко веселие. Азъ се питамъ какъ нещастниятъ баща не загуби ума си.

Както и другитѣ български семейства, и нашето не бѣше пощадено отъ преследването на сръбскитѣ власти. Моятъ мѫжъ е разказалъ въ своя мемоаръ страданията, които ние претърпѣхме. Но азъ считамъ, че не ще бѫде излишно да допълня неговия разказъ, предавайки страданията, които претърпѣхъ самата азъ. Естествено, азъ не мога да предамъ всички подробности, защото и цѣла една книга не би стигнала за това. Ще се задоволя да посоча само нѣколко факти.

Презъ августъ 1929 г. майка ми дойде да ме види въ Скопйе. Тя прекара тамъ единъ месецъ. Презъ цѣлото време на нейното престояване ние бѣхме постоянно посещавани отъ полицаи, които идваха да питатъ кога ще си замине тя. Тъй като моята майка искаше да остане по-дълго време, сръбскитѣ власти я изгониха по

единъ грубъ начинъ.

Презъ юний 1930 г. моятъ мѫжъ бѣше тежко боленъ въ загребската болница. Азъ поискахъ едно позволително, за да отида при него, защото никой македонски българинъ не може да пѫтува въ Югославия безъ специално позволение отъ властитѣ. Полицията ми отказа по единъ грубъ начинъ позволителното и ме изпрати съ вулгарни ругатни. Оплаквайки се отъ тѣзи постѫпки предъ полицейския началникъ Мирко Хаджичъ, той взе да се шегува съ мене, казвайки ми: „Това е обичай у насъ на Балканитѣ". Искайки презъ августъ 1931 г. да замина за Нишъ, за да видя тамъ майка си, която преминаваше транзитъ презъ Югославия за Цариградъ, азъ можахъ да замина само придружена отъ единъ полицай, натоваренъ да ме следи.

Презъ 1931 г. цѣли 6 месеци азъ молихъ да ми се издаде паспортъ, за да замина за Белгия при моитѣ родители. Азъ не получихъ никакъвъ отговоръ и тогава поискахъ настоятелно да бѫда приета отъ бана Жика Лазичъ (сегашенъ министъръ на вѫтрешнитѣ работи), изказвайки готовность да бѫда предварително обискирана ако тѣ се страхуватъ за живота на бана. Азъ бѣхъ приета отъ подбана Красоевичъ, който отказа грубо да ми се даде паспортъ. Искането ми бѣше удовлетворено едва следъ намѣсата на пълномощния министъръ на Белгия въ Бѣлградъ. Презъ декември 1932 г., следъ бойкота върху предприятието на моя свекъръ, азъ помолихъ белгийския пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ графъ Де Ромре, да се застѫпи предъ министъра Жика Лазичъ, за да бѫде отмѣнена тази мѣрка. Сръбскиятъ министъръ отговори на графъ Де Ромре, че азъ съмъ го излъгала. Белгийскиятъ министъръ предложилъ тогава на Жика Лазичъ да ме доведе при него, за да ме изобличатъ ако азъ лъжа. На това сръбскиятъ министъръ отговорилъ смутенъ, че това не е нуждно. Презъ юний 1933 г. азъ направихъ наново постѫпки предъ белгийския пълномощенъ министъръ. Последниятъ ми даде белгийски паспортъ за мене и детето ми, но ме посъветва да не го използувамъ.

— Азъ Ви съветвамъ да не напускате своя мѫжъ и да не го оставяте самъ,— ми каза той.

Трогнатъ отъ нашата мизерия и нашитѣ страдания, г-нъ графъ Де Ромре се застѫпи още единъ пѫть предъ министъръ Жика Лазичъ, искайки му да ни се даде паспортъ за изселване, гарантирайки при това, че ние нѣма да се върнемъ въ Югославия. Но и този пѫть сръбскиятъ министъръ отказа.

Въпрѣки всички застѫпничества азъ виждахъ ясно, че една смъртна опасность висѣше надъ моя мѫжъ. Непрекѫснатото и безсрамно следене на сръбскитѣ полицаи ме изпълваше съ страшно безпокойство и азъ живѣехъ съ постоянния страхъ, че ще бѫде извършенъ атентатъ върху моя мѫжъ. Виждайки, че нѣма другъ изходъ отъ положението, моятъ мѫжъ реши да премине границата нелегално. И кошмарътъ престана колкото се отнася лично до насъ.

Но нашитѣ близки и стотици хиляди македонски българи продължаватъ да живѣятъ подъ смъртния кошмаръ на сръбския тероръ. Цѣлъ единъ народъ е застрашенъ съ унищожение отъ кървавия шовинизъмъ на Бѣлградъ. Въ името на човѣшкото достойнство, въ името на принципитѣ, които сѫ основа на всѣка цивилизация, азъ отправямъ най-гореща молба къмъ цивилизования свѣтъ, къмъ ОН, къмъ човѣколюбивитѣ организации, къмъ всички, за които думата човѣкъ не е изгубила значението си, да се намѣсятъ въ полза на този народъ и да изискатъ повелително една международна анкета, която да установи отговорноститѣ за това нечовѣшко положение и да наложи необходимитѣ мѣрки за възстановяването на мира и елементарнитѣ човѣшки права на това измѫчено население."

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ЮГОСЛАВСКА ВЛАСТЬ

Сръбски признания

Произволитѣ, насилията сѫ най-характеристични по време на изборитѣ, тоестъ въ днитѣ, когато ужъ свободно и суверенно се изявява народната воля. Ето защо въ изброенитѣ свидетелства преобладаватъ описанията на терора тъкмо по време на изборитѣ.

Подъ заглавие „Страданията на Македония“ бѣлградскиятъ вестникъ „Новости“ отъ 4 октомврий 1924 г. пише следното:

„Миналата седмица една банда отъ 5 комити българи влѣзла въ с. Робово. Забелязана отъ селянитѣ, които стреляли срещу й, тя се оттеглила. Презъ нощьта, използувайки тъмнината, бандата се промушила презъ селата Хамзали и Гечерли. На другия день рано нападнала с. Петралица, задигайки двама селяни и 2 овена. Подпрефектътъ на Струмица натоварилъ секретаря си Ягуша да отиде съ нѣколцина жандари по следитѣ на комититѣ. Но секретарьтъ вмѣсто това почналъ да гони селянитѣ. Пристигайки въ Робово, той повикалъ 10 селяни и заповѣдалъ да имъ нанесатъ жестокъ бой, следъ който хвърлилъ въ затвора кмета, за дето не хваналъ комититѣ. Секретарьтъ е действувалъ така, като че ли кметътъ и селянитѣ сѫ платени отъ държавата да гонятъ комити. Отъ Робово той отишелъ въ Петралица, кѫдето накаралъ да бѫде бито цѣлото мѫжко население. Но не се задоволилъ съ това, а влѣзълъ въ с. Дървошъ и Хамзали, влачейки следъ себе си 6 отъ бититѣ селяни отъ първото село и 14 отъ второто. Навсѣкѫде селянитѣ сѫ били жестоко бити и заставени да кажатъ, че сѫ желаели идването на комититѣ. Населението е въ страшно отчаяние и не знае на кѫде да се обърне. Революционната организация осѫжда на смърть, нашитѣ власти изтезаватъ и хвърлятъ въ затвора. Вината на селянитѣ въ Хамзали и Гечерли е, че не видѣли презъ нощьта комититѣ да минаватъ край селото имъ. Откато се разчу новината за затварянето на нещастнитѣ селяни, адвокатитѣ едва прикрито се израдваха, за новата плячка, която имъ се готви.“

Споменатиятъ бѣлградски вестникъ „Новости“ пише:

„Въ Македония, тази страна на скрьбь, царува единъ режимъ на тероръ, който прави полицая всесиленъ. Докато въ Войводина, и въ Босна, агитацията се прави въ името на краля на Сърбия; въ Хърватско чрезъ извънредни закони; въ Сърбия чрезъ пари; въ Македония се прибѣгва до терора. Административната машина е въ служба на правителствената партия. Тероротъ се упражнява по единъ бруталенъ начинъ, недостоенъ за културни хора. Полицаитѣ и агентитѣ, както и самитѣ жупани, работятъ за успѣха на радикалитѣ въ народното движение . . . .

Съ цель да се осигурятъ по-голѣмъ брой гласове, полицията на радикалитѣ прибѣгва до бандититѣ . . . .

Полицаитѣ отиватъ отъ община въ община и заповѣдватъ на жителитѣ да гласуватъ за правителствената листа. Тѣ опредѣлятъ броя на гласоветѣ, който се изисква отъ всѣка отъ тѣзи общини. Въ противенъ случай, тѣ сѫ обвинени, че укриватъ комити.

Успоредно съ дейностьта на жандаритѣ и на полицията се разви-

ва и тази на контрачетитѣ, които трѣбва привидно да преследватъ комититѣ. Въ Куманово има една група отъ този родъ, съставена изцѣло отъ доказани престжпници. Човѣкъ може да си представи ужаса на злодеянията, извършени отъ тѣзи сатрапи върху мѣстното население. Миналия день войводата Мино заплашваше мълниеносно въ едно кафене единъ земедѣлски кандидатъ и преди петь дни демократическиятъ кандидатъ бѣ убитъ срѣдъ бѣлъ день въ Кратово. По причина на терора, който вилнее, никой не смѣе да постави своята кандидатура въ името на демократическата партия. Всички тѣзи, които се осмѣляватъ да поставятъ своята кандидатура отъ името на една опозиционна партия, сж обявявани за комити и затваряни . . . ."

(„Нувелъ Маседониенъ" отъ 25 януарий 1925 г.)

*

Бѣлградскиятъ вестникъ „Балканъ" отъ 29 май 1925 г., разглеждайки разни мѣрки взети въ Гевгели за борба срещу комитаджиитѣ, съобщава и това, че всички контрабандисти били взети на служба да пазятъ по границитѣ населението отъ комитаджиитѣ.

*

Бѣлградскиятъ сръбски вестникъ „Цицваричевъ београдски дневникъ" отъ 15 юлий 1925 г. описва следната забавна история:

„Сдружението „Свети Климентъ" е публикувало единъ трудъ върху литургията на Свети Иванъ Владимиръ и живота и дѣлото на светеца, който е патронъ на сдружението. Книгата е на славянски езикъ и ще бжде раздадена на всички черкви отъ диоцеза на Охридъ. Авторътъ твърди тамъ на много мѣста, че царь Самуилъ и Владимиръ сж били българи и че армиитѣ на Самуилъ, както и неговото царство въ Македония, имаха чисто български характеръ и пр. Всички тѣзи глупости, съдържащи се въ едно предишно произведение върху Свети Иванъ Владимиръ, се повтарятъ въ второто. Първото произведение бѣ издадено на разноски на държавата подъ грижитѣ на владиката Николай; последното е издадено отъ сдружението „Свети Климентъ", което прибѣгва сжщо до други фондове. Неговиятъ председатель, единъ архимандритъ, преподава въ една гимназия сръбска история. Докато нашитѣ историци твърдятъ, че Сърбия има старъ коренъ, а учителитѣ сж пратени въ тѣзи краища, за да работятъ за разпространението на сръбското име и да възпитаватъ народа тамъ въ националенъ духъ, тѣзи автори поддържатъ въ писанията си и преподавания въ училищата обратно на това, което науката е установила."

*

На 14 декемврий 1925 г. се приключилъ въ Бѣлградъ конгресътъ на демократическата сръбска партия, траялъ 3 дена. Въ една резолюция, приета отъ конгреса, ето какъ е рисуванъ режима въ Македония:

„Конгресътъ констатира, че настоящиятъ режимъ не уважава нито основнитѣ принципи на Хартата и на законитѣ, нито обикновенитѣ изисквания на морала. Нѣмайки никаква подкрепа отъ страна на народнитѣ маси, този режимъ се основава само на бруталната сила и на насилието. Той е направенъ само отъ насилие, отъ неспособность и корупция, и следователно, абсолютно некадъренъ да окриля интереситѣ на държавата и на народа. Единствената му цель, изглежда, е тая да покровителствува партизанитѣ и гони противницитѣ си. Констатирайки злото, което тежи надъ цѣлата страна, конгресътъ не би могълъ да премълчи особенитѣ условия, които правятъ по-тежко положението, установено въ нѣкои провинции. Така, въ Стара Сърбия и въ Македония настоящиятъ режимъ не се грижи за икономическото и културно положение, нито изобщо за прогреса и за съобщенията. Действувайки най-произволно, полицейскитѣ власти слагатъ жителитѣ вънъ отъ закона и тъпчатъ личнитѣ имъ права, безъ да даватъ никаква гаранция за живота и имуществата имъ."

Демократическиятъ лидеръ Люба Давидовичъ е взелъ пръвъ думата. За Македония той казалъ: „Осмѣлявамъ се да кажа, че нѣма никаква свобода въ страната ни. Всѣки полицай, ако му скимне, може да ви арестува, безъ най-мал-

ката отговорность. На югъ царуватъ методитѣ отъ Срѣдновѣковието. Азъ ви го казвамъ, защото знамъ какъ сѫ третирани тамъ хората. Тамъ се страхуватъ много повече отъ затвора отколкото отъ осѫждане. Полицейскитѣ власти не се интересуватъ отъ присѫдитѣ. Обикновено арестуватъ безъ никаква причина или сѫдебно нареждане. Достатъчно е да си припомнишъ случая съ 270-тѣ кѫщи запалени и семействата останали безъ подслонъ подъ претекстъ, че тѣ били дали гостоприемство на български комити! Съ малко изключения, функционеритѣ сѫ взети отъ привърженици на радикалната партия. Единственото условие е да се принадлежи на тази партия, и радикалната карта е единственото парче хартия, което ти отваря вратитѣ до всичкитѣ служби."

Една истинска война се води въ последно време въ сръбската преса. Претекста сѫ думитѣ на Радичъ, който въ една речь въ Хърватско, казалъ:

„Въ Македония административнитѣ власти малтретиратъ и убиватъ."

Вестникъ „Време" контраатакува казвайки, че Радичъ си е послужилъ съ една лъжа за демагогически цели. Напротивъ, пише редакторътъ на „Време" Станиславъ Краковъ — редъ и спокойствие царуватъ въ Македония, съ една прекрасна администрация, заслужаваща да бѫде взета за моделъ.

Вестникъ „Новости" публикува едно писмо, изобличаващо поведението на редактора на вестникъ „Време". Вие сте ни изпратили, се чете въ писмото — чиновници излѣзли отъ затворитѣ, които като гѫсеници нахлуха въ страната ни. Тѣ сѫ дошли да грабятъ. Когато се награбятъ достатъчно, тѣ ще отстѫпятъ мѣстото на други като тѣхъ. Подъ турския режимъ „братята" отъ тази категория ние ги купувахме, се провиква възмутенъ кореспондентътъ на „Новости" — който се подписва „Сърбинъ отъ Южна Македония" — за четвъртъ меджидия! Народътъ вече нѣма вѣра, защото нѣма на кого да се оплаче."

Даваме тази кореспонденция защото тя представлява, споредъ насъ, едно ценно признание отъ страна на единъ ревностенъ привърженикъ на идеята за пансърбизма.

Бѣлградъ е побързалъ да заповѣда свикването въ Скопйе на единъ митингъ, на който чиновницитѣ, освободени отъ затворитѣ, гласували една резолюция, за да хвалятъ прекрасната администрация въ Македония и обвинявайки вестника, който поради сектарни причини наклеветилъ по най-вулгаренъ начинъ хората, които вършатъ национална мисия!

Резолюцията е била публикувана отъ всички органи на бѣлградската преса. Даже вестникъ „Самоуправа" е обвинилъ „Новости" въ предателство противъ интереситѣ на държавата. И най-накрая „Време" пише, че авторътъ на писмото билъ отъ комититѣ, поддържани отъ българското правителство!

Лъжата на „Време" е предизвикала реплика отъ страна на „Сърбинътъ отъ Македония", който отговаряйки на обвиненията, казва че ще продължава да пази анонимностьта си още повече, че писаното отъ „Време" го кара да вземе мѣрки противъ риска да стане жертва, като се върне въ страната си, на „непознати агресори" . . .

(„Нувелъ Маседониенъ", 5 юлий 1926 г.)

*

Вестникъ „Търговски Гласникъ" отъ 17 декември 1927 г. помѣства дописка отъ Лондонъ, написана отъ бившия сръбски дипломатъ въ Англия Чеда Миатовичъ. Между другото той казва:

„Азъ съмъ изпълненъ съ едно предчувствие, защото като старъ дипломатъ намирамъ, че Версайлскиятъ миръ носи въ себе си зародиша за нови войни; ако Обществото на народитѣ е разумно създадено, ще трѣбва да се премахне такава възможность."

*

Вестникъ „Политика" отъ Бѣлградъ, отъ 7 априлъ 1928 г., публикува две интерпелации отъ Василие Тръбичъ, народенъ представитель, отправени до министъра на вѫтрешнитѣ работи, първата отъ които по поводъ на убиването въ Прилепъ на Иванъ Бояджиевъ на 31 мартъ 1928 г. Въ интерпелацията между другото се казва:

„Убийството, при обстоятелствата познати на васъ, на почитания търговецъ

Иванъ Бояджиевичъ отъ Прилепъ, е не само симптоматично по отношение на начина и мѣстото кждето е извършено, но още повече и поради това, че жертвата е прекарала цѣлата вечерь и нощь въ компания съ командира на жандармерийското отдѣление въ Прилепъ.

Следствието, което бѣ извършено въ връзка съ това убийство, по начина по който се извърши, не дава ни най-малко гаранция, че убиецътъ ще бжде намѣренъ. Съмнението, което азъ изразявамъ, се основава на следнитѣ факти: Презъ августъ 1925 г. Насто Чимовичъ и двама съучастници влѣзнаха въ кжщата на Петъръ Трайковичъ въ Прилепъ. Тримата хванаха шивача Петъръ Гърдановичъ и го взеха съ себе си — бѣ къмъ 9 часа вечерьта; отведоха го въ затвора, кждето го предадоха на жандармерийския подофицеръ Никола. Понеже споменатитѣ трима не заемаха никакви обществени мѣста и нѣмаха право да лишаватъ никой отъ личната му свобода, подофицерътъ Никола, следъ единъ часъ, върна Гърдановичъ на тримата, които сж го довели тамъ. Чимовичъ и неговитѣ двама съучастници сега го извеждатъ на едно мѣсто вънъ отъ Прилепъ, наречено „Али Чаиръ", кждето го убиватъ. Бѣ започнато следствие за този случай и свидетели дадоха доказателства, че убийството е извършено отъ сжщитѣ лица, които задигнаха лицето отъ дома въ затвора и отъ тамъ до мѣстото на убийството. Убийцитѣ бѣха временно задържани, но освободени пакъ отъ сжда, защото тѣлото на убития не е било намѣрено. Когато истинскитѣ факти бѣха най-после установени и тѣлото намѣрено, великиятъ жупанъ въ Битоля, Добрица Матковичъ, въпрѣки законитѣ въ страната, взема всички актове по следствието при себе и ги задържа и до този моментъ. Убийцитѣ сж не само на свобода изъ Прилепъ, но дрънкатъ публично, че споменатитѣ актове ще бждатъ задържани отъ великия жупанъ, докато главнитѣ свидетели бждатъ избити. Отъ всичкитѣ прояви на великия жупанъ въ Битоля може да се заключи, че случаятъ ще се приключи споредъ предсказанията на убийцитѣ.

Председателтъ на общинския съветъ въ Прилепъ Петъръ Соколовичъ бѣ обвиненъ въ кражба на желѣзопжтни релси отъ прокурора, които той е употрѣбилъ при постройката на кжщата си. Той бѣ сжщо обвиненъ въ даване на фалшиви доказателства за своето забогатяване. Когато всички факти бѣха установени и актоветѣ бѣха предадени на сжда на първата инстанция, за да докажатъ виновность, великиятъ жупанъ на Битоля отново взема отъ следователя тѣзи актове и ги задържа при себе . . . ."

Иванъ Бояджиевъ бѣше убитъ на площада предъ общината и предъ офицерския клубъ и жандармерийския участъкъ въ 1 часа следъ полунощь.

Ето какво пише „Свобода или Смърть", органъ на ВМРО, отъ 7 юний 1928 г. по този случай:

„Бояджиевъ бѣше скроменъ, тихъ и отъ добро семейство. Той никога не забравяше, че е синъ на Македония.

Презъ 1923-1924 г. той държеше ханъ въ градъ Бродъ. Тогава той често се срѣщалъ съ жандармитѣ, акцизнитѣ стражари — хървати и черногорци.

Хървати и черногорци го обикнаха, а сърбитѣ го замразиха и още тогава му се заканваха да го убиятъ.

Презъ 1923 г. селянинъ отъ българското село уби единъ сръбски стражарь. Властьта е готова да обвини Иванъ Бояджиевъ, но скоро се узнава кой е убиецътъ.

Иванъ Бояджиевъ бѣше увѣренъ, че ще бжде убитъ, защото се чувствуваше твърдъ българинъ и като такъвъ работѣше и говорѣше дори на сърбитѣ.

Околийскиятъ началникъ отъ Бродъ, Рада Петровичъ, „войводата" Михаило отъ Бродъ, Протата (арх. намѣстникъ) и свещеникъ Цвѣтко не единъ пжть сж казвали, чн Иванъ Бояджиевъ трѣбва да бжде убитъ, защото като българинъ билъ опасенъ за сърбитѣ въ Поречето, кждето недоволството отъ сръбския режимъ всѣки день се усилва.

За да се запази Иванъ напуска Бродъ и става членъ на демократическата партия, която по-късно напуска и отива съ Василие Тръбичъ, като радикалъ. Иванъ Бояджиевъ разтури едно събрание на Иванъ Кириловичъ, когото нарече лжжецъ, арамия и пр. и пр.

Въпрѣки че стана привърженикъ на Тръбичъ, комуто най-много спомогна за избирането му за народенъ представитель въ днешната Скупщина, полицията го смѣташе за голѣмъ българинъ, който е въ връзка съ селянитѣ и крепи духа имъ и вѣрата въ скорошното освобождение на Македония."

Сжщиятъ вестникъ, органъ на ВМРО, „Свобода или Смърть", ето

какво пише за Василие Тръбичъ:

„Напоследъкъ Василие Тръбичъ, радикалски народенъ представитель, изпрати чрезъ вестницитѣ отворено писмо—запитване до министъра на полицията Корошецъ, до кога ще продължаватъ убийствата и насилията въ нашия край. Нѣма по-голѣма подлость отъ това писмо — защото съ него Тръбичъ иска да минава за нашъ „защитникъ“ и „благодетель“ — човѣкътъ, който самъ е въ връзка съ сѫщата тая власть и продължава да върши тукъ, тайно, нейното унищожително дѣло.

Ние прилепчани познаваме тоя „благодетель“ и „защитникъ“ най-добре като сръбски „четникъ“, а днесъ като грабитель на чужди имоти и „народенъ“ представитель. Напоследъкъ тоя господинъ се много изхитри и въ договоръ съ голѣмцитѣ въ Бѣлградъ чисти своята околия отъ интелигенцията по единъ особенъ начинъ: иска да се отърве отъ нѣкого, който му мѫти водата, веднага му съобщава на ухото тайно: „Бѣгай, ще те убиятъ“. До сега е „предупредилъ“ въ града 7 лица и чакаме, още нѣколцина ще „предупреди“. Разбира се, че избранитѣ жертви, оставяйки всичко, бѣгатъ къмъ Бѣлградъ, мислейки, че тамъ ще бѫдатъ оставени на мира.“

*

Подъ заглавие „Всѣки сърбинъ е Пуниша Рачичъ“ сръбскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 3 юлий 1928 г. предава едно интересно писмо отъ Скопйе*. Той разказва историята на едно осуетено артистическо турне.

„Въ Скопйе имало сръбско пѣвческо дружество „Мокрянецъ“, чийто хоръ изпълнявалъ „хубавата пѣсень отъ Вардаръ, Треска, Брѣгалница, Бистрица, и Църна“, разработена като сръбска отъ покойния сръбски композиторъ Мокрянецъ. Хоръ̀тъ се тъкмилъ да потегли въ дълго пѣвческо турне. Нѣколко месеци се готвелъ за това. Настоятелството на дружеството вече предупредило всички мѣста, които щѣли да бѫдатъ посетени. И изведнажъ — каква неприятна изненада! — отъ „две важни мѣста“ се получава телеграфически отговоръ: да не отиватъ като сърби, „защото въ нашия край всѣки сърбинъ се смѣта като Пуниша Рачичъ“, гласело въ писмото. Турнето е било осуетено.

„Политика“ предава съобщението като „най-добро свидетелство“ колко нещастни сѫ били въ последно време условията въ Сърбия и колко голѣма е изостреностьта.“

(Вестникъ „Македонска Трибуна“, 26 юлий 1928 г.)

Въ случая имаме сръбско признание, че въ Македония сърбитѣ сѫ мразени.

*

Вестникъ „Политика“ въ началото на месецъ августъ 1928 г. препечатва една статия отъ вестникъ „Сръбски Гласникъ“ отъ Санъ-Франциско, въ която сърбинъ, отишелъ въ родния си край, въ Сърбия, и пакъ се завърналъ въ Америка, се оплаква отъ разбойничеството на сръбскитѣ власти:

„Вмѣсто да намѣрятъ сърдеченъ приемъ въ родината си — пише „Сръбски Гласникъ“ — нашитѣ хора, отиващи тамъ, биватъ оплячкосвани и малтретирани. Отъ последния носачъ до най-висшия чиновникъ, всички гледатъ на върналия се емигрантъ като на предметъ, който трѣбва да се използува и да се оплячкоса. Хиляди такива емигранти сѫ напускали отново отечеството си напълно ограбени и тежко разочаровани.

Това грабителство е охладило и любовьта на емигрантитѣ къмъ отечеството.“

*

Вестникъ „Свобода или Смъртъ“, органъ на ВМРО, отъ 20 ноември 1928 г. писа:

---

* Пуниша Рачичъ е черногорецъ, твърде близъкъ на дворцовитѣ срѣди въ Бѣлградъ. Той бѣше народенъ представитель; и като такъвъ въ самата заседателна зала на бѣлградския парламентъ застреля хърватския народенъ водачъ Стйепанъ Радичъ и други депутати.

„Подъ заглавие „Въ килиитѣ на смъртьта" загребскиятъ вестникъ „Хърватъ" помѣства отъ Щипъ дописка. Въ нея се изтъкваха всички страхотни перипетии, презъ които минаватъ македонскитѣ мжченици всѣкидневно, ржка за ржка съ самата смърть.

Въ статията не се цитира самата дописка отъ Щипъ, печатана въ хърватския вестникъ, а се изтъква, че „бѣше време и то не много отдавна, когато потиснатитѣ отъ бѣлградската клика народи и области не се познаваха, или по-право, не се интересуваха освенъ отъ своята сждба. Въ това отношение Македония бѣше сякашъ на луната, а не подъ единъ и сжщъ яремъ съ хървати, словенци, черногорци и прочее."

Чуждестранни признания

„Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ" въ броя си отъ 4 февруарий 1927 г. помѣства писмо отъ нѣкой познавачъ на Македонския въпросъ отъ Вашингтонъ, което разглежда исторически въпроса отъ началото. Авторътъ изтъква, че днесъ исканията на македонцитѣ, дори на ВМРО, сж скромни и казва:

„За сега македонцитѣ искатъ да се установи въ Македония единъ режимъ, който да осигури на всѣки живущъ въ Македония правото свободно да изповѣдва народностьта си и да се учи на своя роденъ езикъ. Нѣма нужда да се измѣняватъ договоритѣ за миръ. Достатъчно е тия договори да се изпълнятъ."

*

Белгийскиятъ вестникъ „Нептунъ" излизащъ въ Анверсъ, Белгия, печати статия въ връзка съ Македония, въ която следъ като отбелязва, че сегашното положение на Балканитѣ никакъ не е благоприятно за сключването на едно споразумение между балканскитѣ държави, казва:

„По този начинъ се идва до заключението, че за образуването на югоизточния блокъ не се изисква само съгласието на странитѣ, които биха взели участие въ него, но едновременно съ това — и разрешението на редица въпроси, начело на които стои този на Македония.

Букурещкиятъ миръ освети периода на недоразуменията между балканскитѣ народи.

Всички постановления на договоритѣ за миръ, отнасящи се до защитата на етническитѣ малцинства, останаха мъртва буква. Стотици хиляди бѣжанци, чиито брой продължава да расте, е доказателство за това.

Политиката на денационализация и на обезлюдяване отъ страна на сърби и гърци, не ни изглежда отъ естество да доведе до окончателно умиротворяване на Балканитѣ."

(Изъ „Македонска Трибуна" отъ 14 юлий 1927 г.)

*

Вестникъ „Детроитъ Нюзъ" отъ 11 ноември 1927 г. пише статия по случай годишнината отъ примирието; между другото казва:

„Македония биде раздѣлена между три държави противъ волята на населението ѝ, което не биде запитано и което желае да живѣе въ едно независимо, свободно свое отечество. Поради честитѣ нападения и взаимни обвинения между България и Сърбия по поводъ на Македония, може да осъмнемъ единъ день при избухнала нова война на Балканитѣ.

Деветь години следъ примирието ние сме предъ неуспокоени, нападащи се, взаимнообвиняващи се държави, предъ поддържане на много военни сили за защищаване на изкуственитѣ граници и за потискане на малцинствата."

*

„Лондонъ Нийръ Истъ" отъ 22 декември 1927 г. помѣства една дописка на лице (името не е отбелязано), което напоследъкъ е пропжтувало Македония и е предало впечатленията си въ това списание. Това лице, казва дописката, презъ време на 6-месечната си обиколка, е имало възможность да се срещне съ видни държавници въ София и Бѣлградъ, съ много македонци въ Македония и съ нѣкои отъ водителитѣ на Ма-

кедонската революционна организация.

Следъ като дава известни сведения за сръбския режимъ въ Косово и като казва, че тамъ, кѫдето мнозинството отъ народа сѫ албанци, е наложенъ единъ насилнически режимъ и сѫ отнети всички права на жителитѣ, авторътъ на статията преминава къмъ положението въ Македония.

Той е обиколилъ Скопйе, Битоля, Кочани, Щипъ, Струмица и Гевгели.

Той казва:

„Въ Македония подъ Югославия македонскитѣ славяни, благодарение на емигрирането на другитѣ елементи, съставляватъ 70 на сто отъ македонското население. Ученитѣ ще си противоречатъ по въпроса за народностната принадлежность на тия славяни; ще противопоставятъ единъ на другъ употрѣбяването на сръбския обичай „слава“ и употрѣбяването на опредѣлителния членъ въ говора, както въ българския езикъ. За насъ ще бѫде достатъчно да признаемъ, че следъ балканскитѣ войни, югославското правителство трѣбваше да се справи не съ едно население, съставено отъ славяни съ неопредѣлена народностна принадлежность, готови да станатъ сърби или българи, по силата на влиянието, упражнено върху тѣхъ, но съ едно население сравнително високо образовано и съ силни симпатии къмъ българското . . .

Тамъ нѣма училища за малцинствата отъ славянска раса, които официално сѫ провъзгласени за сърби, нито пъкъ за албанцитѣ, турцитѣ, куцовласитѣ и евреитѣ, които съставляватъ останалата часть отъ населението. Единчкото изключение въ случая е, че нѣкои отстѫпки сѫ били направени за турскитѣ деца въ най-долнитѣ класове на основнитѣ училища; но тия отстѫпки изглежда да сѫ ограничени на първо мѣсто за религиозно учение и на второ — за използуване на сръбския езикъ отъ турчетата, които, както въ Гевгели и Куманово и на други мѣста, не знаятъ никакъвъ другъ езикъ, освенъ турски. Трѣбва да се отбележи, че почти всички отъ учителитѣ сѫ сърби (отъ Стара Сърбия) и че, за нещастие, една грамадна часть отъ тѣхъ сѫ фанатици. Учителитѣ отъ македонско потекло се изпращатъ въ другитѣ части на кралството.“

Сѫщиятъ авторъ засѣга редица други въпроси въ Македония, като:

„1. Службата въ Македония се смѣта като заточение. Често тѣзи служебни мѣста се запазватъ за хора безъ никакво влияние и способность.

2. Стйепанъ Радичъ казвалъ, че по тактически съображения той предложилъ въ Македония бюлетини, начело съ името на единъ хърватинъ, а останалитѣ лица въ бюлетина все мѣстни хора.

Г-нъ Радичъ обикновено избиралъ кандидати въ Македония не отъ страна на българитѣ тамъ, но живущи тамъ сърби — такива, които сѫ били гонени и преследвани отъ страна на сърбитѣ, хора, които той ги описва като вѣрни демократи и които били за самоуправление въ Македония. Нито една отъ тия бюлетини не е било позволено да се представи на народа. Често пѫти полицейскитѣ стражари посещавали подписалитѣ бюлетина и ги карали чрезъ заплашвания да си изтеглятъ имената отъ бюлетината. Самитѣ бюлетини били изземвани и разкѫсвани . . . Хърватитѣ изпратили три „експедиции“ въ Македония. Г-нъ Радичъ казва, че членоветѣ на тази „експедиция“ били грубо нападнати отъ полицейски стражари, облечени като цивилни. Г-нъ Павелъ Радичъ и д-ръ Швегелъ били сериозно ранени.

3. Правителството има пълненъ монополъ на покупката на тютюна и плаща много по-низко отъ пазарната цена, специално въ пограничнитѣ околии; 5 или 6 динара се плаща на кило.

Жителитѣ сами сѫ убедени, че причината за това е страхъ да не би селянитѣ да забогатѣятъ и да бѫдатъ въ състояние да даватъ пари на Комитета.

4. Общопризнато е, че Македония и днеска още живѣе въ положение на война. Всѣки възрастенъ човѣкъ, който желае да излѣзе отъ родното си село или градъ, трѣбва да бѫде придруженъ отъ пѫтенъ билетъ, който му бива даванъ или отказванъ, въ зависимость отъ това, какво е желанието на официалната власть.

5. Има голѣмъ страхъ отъ терористически акции на Вѫтрешната революционна организация.

Следъ станалитѣ инциденти, условията за живѣене ставатъ за народа още по-трудни. Напримѣръ: мѣстнитѣ власти иматъ силата да нареждатъ, до кой часъ може да си вънъ вечерно време; а азъ намѣрихъ въ Щипъ едно разпореждане,

което позволява на гражданитѣ да се движатъ само до 8 часа вечерьта, а въ Гевгели само до 7 часа.

6. Съ голѣма трудность може да се добие довѣрието на населението и да се накаратъ хората да говорятъ свободно. При все това, обаче, това фактически се постигна съ голѣмо число македонци. Какво иска населението и оправдава ли терористическитѣ акции на комитетитѣ? Увѣренъ съмъ, че близо до българската граница сѫществува голѣма симпатия къмъ революционната организация и нейнитѣ цели и че тази симпатия, макаръ не толкозъ явна, сѫществува изъ цѣла Македония подъ сръбска власть. По-голѣмата часть отъ населението, може би, би било задоволено съ едно локално самоуправление, такова, каквото Радичевата партия и часть отъ демократитѣ сѫ наклонни да имъ дадатъ."

*

Римскиятъ вестникъ „Импero" въ броя си отъ 17 априлъ 1928 г. печати дописка отъ своя виенски кореспондентъ, която между другото казва:

„Както всички знаятъ, въпрѣки многократнитѣ настоявания на българското правителство, сръбско-българската граница остава все затворена. Продължава и, види се, все се увеличава въ душата на сърбитѣ страхътъ отъ ужаснитѣ комити, чиито заплашителни и отмъстителни сѣнки пратеницитѣ на бѣлградското правителство виждатъ навредъ: задъ всѣко дърво, задъ всѣка скала, задъ всѣки прозорецъ.

Както и да е, ние ще посочимъ едно положение колкото смѣшно, толкова и унизително: унизително за Европа и преди всичко за балканскитѣ държави.

Печатътъ въ тѣзи страни се пита: Каква сила, божествена или човѣшка, кой миренъ или военень договоръ е далъ на Югославия правото да заповѣдва по цѣлата балканска страна, да налага волята си на тоя или оня съседенъ народъ, да затваря и отваря границитѣ по собствено желание, да организира преследвания въ суверенни държави, да претендира, най-сетне, щото българи и албанци да се поставятъ въ нейна услуга, за да се задуши една борба, която се развива на югославска територия и е предизвикана отъ сръбското потисничество? . . .

При трескавия ловъ на комити, сърбитѣ обвиняватъ въ съдействие съ опаснитѣ революционери не само свои граждани, не само съседнитѣ държави, но и Италия, па ако щете и Папата! Що се отнася до България и Албания, нотитѣ текатъ една следъ друга, протестира се, настоява се, заплашва се.

А какво става въ Македония?

Единъ тираниченъ режимъ, единственъ въ историята: сѫдятъ, изтезаватъ, избиватъ се хиляди невинни македонци. Една безподобна администрация, издигнала въ принципъ мъстьта и чиито най-висши представители крещятъ за кръвь и разрушение; но тази администрация може да възбуди само бунтъ, негодуване и върховно усилие за постигане на национална свобода. Нечувана система на убийства, организирани отъ самата власть, изнесена отъ сръбски депутати въ Скупщината. Тѣ бѣха, сръбскитѣ депутати, които обвиниха правителството си въ варварство. И всичко това създава на Балканския полуостровъ онази несигурна напрегнатость, която наистина трѣбва да интересува не само балканскитѣ народи, но цѣла Европа.

Ако отчаянитѣ викове на цѣлия измѫченъ македонски народъ не стигнатъ до ушитѣ на европейскитѣ дипломати, поне опасността отъ тежки компликации трѣбва да ги опомни.

И единъ край трѣбва да се тури на това голѣмо унижение: да се търпи нахалното заповѣдничество върху народи, които сѫ часть отъ европейското общество, отъ страна на една власть, наречена варварска отъ самитѣ свои депутати."

*

Централниятъ комитетъ на Френската лига за правата на човѣка и гражданина е отправилъ следното писмо до главния секретарь на Обществото на народитѣ въ Женева:

„Ваше Превъзходителство,

Съ дата 24 априлъ 1928 г. Националниятъ комитетъ на македонската емиграция отправи единъ настойчивъ позивъ, съ който молѣше Обществото на народитѣ да се намѣси бърже въ Македония и да тури край на едно положение, което заплашва да стане трагично.

Едно дълго изложение придружаваше този позивъ и привличаше Вашето внимание върху пръсни факти: убийства на интелигентни македонци, осжждане на смърть на младежи, подозирани като привърженици на ВМРО, и други жестокости.

Лигата за правата на човѣка има честь да помоли Ваше Превъзходителство да проучите съ едно особено внимание, въ интереса на мира, позива, който Ви е представенъ.

Ние считаме, що се отнася до насъ, че смутоветѣ не ще престанатъ въ Балканитѣ, докато македонската проблема не бжде разрешена съгласно съ правото и докато македонскитѣ малцинства не добиятъ — въ Сърбия и въ Гърция — правата, които имъ сж признати отъ договоритѣ.

Благоволете да приемете, Ваше Превъзходителство, израза на нашето високо почитание.

Председатель: В. Башъ; главенъ секретаръ: Х. Герню"

*

В-къ „Мюнхенеръ Нахрихтенъ" (1 юлий 1928 г.) помѣства дописка на д-ръ Каимъ отъ Скопйе за впечатленията му отъ Македония.

Говорейки за спора между българи и сърби и многобройната литература въ защита на едната или другата кауза, както и за пропагандата на македонската организация, пише:

„Дори и половината отъ материала, който съдържатъ тия позиви и представенитѣ въ ОН меморандуми, да е измисленъ или преувеличенъ, човѣкъ се запитва: би ли бѣлградското правителство прибѣгнало до такива строги военни мѣрки, ако срещу себе си имаше едно спокойно население? И би ли то организирало днесъ една такава сложна система за наблюдение, контрола и охрана на желѣзопжтнитѣ линии, ако то бѣше сигурно отъ нападения? Това не е така: то не знае днесъ за никой македонски селянинъ, дали той не е конспираторъ съ своитѣ братя.

Ние всички сме въ една окупирана область. Отъ българомакедонски църкви и училища, музеи и гимназии, които бѣха отбелязани въ годишницитѣ до 1912 година — нѣма нито следа."

*

Французкиятъ в-къ „Еко де Пари" въ една дописка отъ Шарлъ Бонфонъ предава следнитѣ изявления на Ст. Радичъ за положението въ Македония:

„Македония, драги господине, казалъ Радичъ, е въ адъ; отъ Васъ сж скрили това, което става тамъ. Тамъ е адъ, защото администрацията е лоша, понѣкога и корумпирана, винаги самоволна. Тамъ е адъ, защото полицията е всевластна и отвратителна. Ще ми кажете, че Македония е представена отъ правителствени депутати. Това е вѣрно. Обаче македонцитѣ предпочитатъ да избиратъ правителствени хора или да се въздържатъ, вмѣсто да бждатъ бити. За да се стигне до депутатство трѣбва петь граждани, подкрепени отъ сто подписи, да се явятъ предъ сжда, за да зарегистриратъ листа. На колко мжчения се излагатъ тѣзи петь герои! Ако подъ натиска на застрашаванията тѣ не се явятъ, листата се отстранява. Понѣкога се постжпва по-просто — листата се скжсва отъ полицията и никой вече не говори за нея."

(Изъ „Свобода или Смърть", органъ на ВМРО, 20 юлий 1928 г.)

*

Англииското списание „Нийъръ Истъ" въ една статия за положението въ Югославия, между другото, казва:

Трѣбва да се признае съ съжаление, че не може да не се уважатъ хърватскитѣ обвинения срещу сърбитѣ. Между друго, начинътъ, по който сърбитѣ се

справятъ съ македонския въпросъ, споредъ хърватскитѣ обвинения, е такъвъ, че когато фактитѣ станатъ напълно известни въ чужбина, хърватитѣ не ще искатъ да бждатъ държани отъ чуждото обществено мнение съвмѣстно отговорни съ сърбитѣ за това . . . .“

(Изъ „Свобода или Смъртъ“ отъ 3 януарий 1929 г.)

*

Вестникъ „Пестеръ Лойдъ“ отъ 22 януарий 1929 г. пише:

„По отношение на Македония новия режимъ не донесе нищо ново и Македония си остава „Южна Сърбия“. Българитѣ очакваха поне отъ краля една по-обективна преценка относително Македония и повече склонность, една справедлива спогодба относително тая спорна область.“

*

Вестникъ „Щутгартеръ Нойесъ Тагеблатъ“ отъ 7 юний 1929 г. публикува единъ репортажъ за едно пжтуване на единъ неговъ кореспондентъ из Балканитѣ. Въ статията си отъ края на май, кждето той прави алюзия за „хигиеничнитѣ условия“, на които гръцката ж. п. администрация, и сръбската, подлагатъ пжтницитѣ, се казва и следното:

„Когато пжтникътъ е вече привикналъ съ недостатъка на вода, той ще има всичката радость да се радва на пеизажа. Таблото представлява една рѣка, която тече съ часове покрай желѣзопжтната линия; това е Вардаръ, който е билъ предметъ на толкозъ описания вече и който идва отъ планини, мѣсто на безбройни авантюри: жици отъ телени мрежи, завоеватели, военни патрули и караулни постове върху желѣзопжтната линия. Човѣкъ се усѣща като въ време на война; това е за този, който знае значението на малката дума „Македония“ въ Южна Сърбия! Човѣкъ си обяснява така присжтствието въ влака на въоржжени войници, които си присвояватъ мѣстата, безъ да държатъ смѣтка; и, разбира се, че не само чужденцитѣ, но особено мѣстниятъ житель е длъженъ въ всѣки моментъ да показва своитѣ документи за самоличность, и че неговитѣ багажи сж подложени на единъ постояненъ контролъ.

Накратко, човѣкъ не се чувствува твърде на удобно и не може да не вѣрва, че се намира въ една окупирана територия. Всичко ни прави да го подозираме: атмосферата, мѣркитѣ за контролъ, които достигатъ до досадность, и тѣзи неописуеми чувства, отъ които човѣкъ се усѣща заобиколенъ, чувства на недовѣрие и възбуда. Вѣчното повтаряне на военнитѣ образи, уморява; винаги отново караули, телени мрежи, пушки. Човѣкъ се пита дали това е толкозъ тежко или се симулира една фиктивна тежесть; човѣкъ се пита дали страхътъ отъ македонобългарскитѣ „комитаджии“ е действително толкозъ голѣмъ, и дали той е оправданъ. И съвсемъ изведнажъ започва да размисля така: може ли човѣкъ да вѣрва наистина, че едно народно движение може за дълго да се държи неофанзивно съ такива срѣдства?“

*

На вестникъ „Крисчънъ Сайънсъ Мониторъ“ (20 юний 1929 г.) телеграфиратъ отъ София:

„Бѣлградскитѣ вестници единодушно настояватъ Югославия да вземе драстични мѣрки, да застави българското правителство да бжде по-миролюбиво и да не допуска да минаватъ въ Сърбия — както се обвинява България — български революционери.

Софийскитѣ вестници почти всѣки день описватъ разни случаи, които били станали, на избиване на българи — жени, мжже и деца — близо до българската граница, отъ сърби и подкрепватъ полуофициалното искане на българското правителство за международно изследване на положението.

София сжщо иска Бѣлградъ да утвърди Пиротскитѣ спогодби и да назначи членове за смѣсена една комисия, която да разследва пограничнитѣ инциденти.

Понеже нѣколко отъ виднитѣ вестници въ Италия и Франция подкрепватъ агитацията въ полза на ревизирането на договоритѣ за миръ, дори парижкиятъ в. „Танъ“ не иска да осѫди унгарския министъръ-председатель заради твърдитѣ му усилия Унгария да си възвърне изгубенитѣ територии, въ столицитѣ на държавитѣ отъ Малкото съглашение се появиха много изрази на негодувание срещу Италия и разочарование отъ Франция. Мнозина политици въ тия столици искатъ да се отправи единъ категориченъ и настойчивъ позивъ до Обществото на народитѣ.“

*

Въ уводна статия „Манчестеръ Гардиянъ“ отъ 23 юлий 1929 г. пише между другото:

„Македонската проблема си остава неразрешена. Македонцитѣ сѫ все още потиснати, само че отъ сърбитѣ, вмѣсто отъ турцитѣ, и при това повече. Навсѣкѫде изъ Македония, чакъ до гръцката граница, има казарми, много отъ тѣхъ новопостроени, и сръбски войници сѫ разквартирувани изъ селата. Желѣзницата южно отъ Нишъ се патрулира отъ сръбски войскови отдѣления. Когато навлѣзатъ въ Македония, треновετѣ се напълватъ съ войници, съ щикове на пушкитѣ. Всѣки мостъ и всѣки входъ на тунелъ е преобърнатъ на крепость. Паспортитѣ или личнитѣ карти се преглеждатъ отъ войници или въоръжена полиция. Всички тѣзи военни предпазителни мѣрки се вематъ не срещу съседнитѣ държави, а срещу жителитѣ , македонцитѣ. Хърватитѣ все още сѫ подвластенъ народъ, само че сега тѣ сѫ потиснати отъ суровитѣ сърби, вмѣсто отъ мекитѣ, цивилизовани австрийци. Сега, както винаги, Балканитѣ сѫ разкѫсани отъ съперничеството на великитѣ сили; само че мѣстото на Хабсбургската монархия е заето отъ Франция и Италия. Югославия е южния бастионъ на оня обрѫчъ отъ въоръжени съюзи, който Франция поддържа като една крепостна система, ограждаща победенитѣ централни сили.“

*

Сѫщиятъ вестникъ отъ 15 септемврий 1929 г. пише:

„Ротшилдъ по покана на краль Александъръ е билъ въ Бледъ; ходилъ е съ краля на ловъ. Но Ротшилдъ попиталъ краля:

— Ами ако ви дадемъ пари, ще можете ли после да ги плащате? Ще плащатъ ли народитѣ ви? Ще плащатъ ли Македония и Хърватско?“

*

Въ една отъ статиитѣ на в. „Манчестеръ Гардиянъ“ (24 септемврий 1929 г.), като се взима поводъ отъ настаняване на диктаторско управление въ Сърбия и отъ хърватскитѣ акции за независимость на Хърватско, се казва:

„Опасностьта днесъ, югославската държава да се разгроми напълно, е поголѣма отъ всѣкога други пѫть. Малко новини могатъ да преминатъ презъ строго пазенитѣ граници.

Почти нѣма мѣсто за съмнение, че разгрома на Югославия може да стане само съ силата на оръжието. Съ други думи, хърватитѣ и македонцитѣ не могатъ да постигнатъ независимостьта, която тѣ искатъ, освенъ чрезъ възстание. На Балканитѣ гдето хората не се колебаятъ да грабнатъ оръжие; гдето пограничнитѣ инциденти сѫ нѣщо обикновено; кѫдето е почти невъзможно да се каже, кой е нападателтъ; кѫдето, като се започне веднажъ борбата, тя продължава докрай и кѫдето страститѣ сѫ силни и непримирими раздразненията, — единъ конфликтъ, подобенъ на тоя, който предвижда разгромъ на Югославия, е опасность за реда въ Европа.

Какво трѣбва да се направи? Диктатурата — явно е — пропадна. Хърватитѣ нѣма да приематъ сръбско господство, — не може повече да има съмнение за това. И, както сега сѫ възбудени страститѣ, мѫчно е да се каже, какво е практично да се направи, за да се разреши въпроса. Може би много или дори всичко би могла да направи Великобритания и чрезъ ОН да разреши въпроса за стабилизиране изобщо на Балканитѣ. Сѫщностьта на цѣлото положение въ Югославия е гдето правата на народностнитѣ малцинства не се зачитатъ. Това е резултатътъ отъ факта, че ОН почти напълно не успѣ да даде на народностнитѣ малцинства оная закрила, която то е длъжно да дава и много жалко е, че между другитѣ

добри нѣща, направени въ Женева за мира презъ последната сесия на ОН, не се направи още малко нѣщо за избѣгване на непосрѣдната и може би най-смъртна опасность за европейския миръ — именно опасността, която иде отъ преследването на народностнитѣ малцинства. На всѣки случай крайно време е да се обърне вниманието на югославското правителство върху неговото непрекжснато нарушение на задълженията, които е поело за добро отнасяне съ малцинствата. Ако тия задължения се спазватъ, Балканскиятъ въпросъ, който е въ сжщность въпросъ за малцинствата — самъ ще се разреши своевременно. Нѣма по-подходяща отъ Великобритания сила, по своето влияние и поради това, че е свободна отъ частни голѣми интереси на Балканитѣ, която би могла да поеме грижата за осигуряване изпълнението на тия задължения."

*

В-къ „Манчестеръ Гардиянъ" отъ 24 септ. 1929 г. печата едно изложение отъ бившия редакторъ на хърватския вестникъ „Хърватъ", г-нъ Славко Цихларъ, въ което последниятъ описва непоносимото положение на Хърватско подъ сръбския гнетъ. Въ това изложение г. Цихларъ между другото казва:

„Македонскиятъ въпросъ днесъ гори като отворена рана. Въ Македония подъ Сръбско постоянно ставатъ екзекутирания. Жестокоститѣ на сръбскитѣ стражари напомнятъ за най-страшнитѣ години отъ турското управление. Македония е станала адъ — трѣбвало би човѣкъ да има перото на Данте, за да опише неговия ужасъ. Само въ Македония има 20,000 жандармерия."

*

Въ надвечерието на заседанията на последното събрание на ОН въ Женева, очаквайки, че тамъ ще се повдигне съ повече подробности и посериозно въпросътъ за народностнитѣ малцинства, а следователно и тоя за българитѣ въ Македония, бѣлградското правителство скроило една глупава хитрость да поразведе изъ Македония подъ сръбска власть нѣколцина европейци съ видно обществено положение, които да „предадатъ после своитѣ впечатления" отъ рая, който сж видѣли въ Сърбия и особено да изтъкнатъ, че македонскитѣ славяни сж чисти сърби, та да нѣма защо да се повдига въпросъ за даване на тѣхъ правата, предвидени отъ клаузитѣ за малцинствата въ договоритѣ 1919 година.

Изъ Сърбия и Македония подъ сръбска власть пропжтували бившиятъ френски министъръ-председателъ, Ерио, нѣмскиятъ социалистъ Зигфридъ Якоби и чешкиятъ земедѣлски лидеръ Краликъ; и следъ това в. „Политика" и в. „Време" дадоха „изявления" отъ тия лица, въ които изявления се изтъкваше, че македонскитѣ славяни били сърби и доволни отъ режима.

Хората, които познаватъ Якоби и Краликъ и тѣхнитѣ мнения за сръбския режимъ и за положението въ Македония, разбраха, че въ тия „изявления" има фалшификация, извършена отъ страна на сръбския в. „Време". Следъ като З. Якоби писа на 1927 г. специална статия въ органа на македонската емиграция въ България, в. „Македония" (бр. 238 отъ 29 юлий 1927 г.), че „Македония е населена съ чисти българи"; че „сърбитѣ въ нея сега сж самозаселени колонисти и пришелци"; че „македонскитѣ българи сж отдавна стигнали до национално самосъзнание" и че „който нарича македонскитѣ българи, борящи се за своитѣ свещени права, „разбойници" и „бандити", е съзнателенъ лъжецъ и интригантъ", — следъ това сжщиятъ този господинъ да казва две години по-късно въ бѣлградския в. „Време" отъ 22 августъ 1929 г., че всичко показвало, че македонскиятъ елементъ е чисто сръбски" — това е невѣроятно. Въ „изявленията" на З. Якоби въ в. „Време" има и едно отворено писмо до българския социалистически лидеръ Кръстю Пастуховъ, въ което се напада Българската социалистическа партия, че помагала на македонскитѣ пра-

тениці, когато въ Македония нѣмало национална проблема. И, когато се обърна отъ страна на българскитѣ социалисти вниманието върху тия противоречия на З. Якоби, последниятъ узнава каква бозсрамна фалшификация се е извършила отъ страна на сръбския печатъ и отправи до ЦК на Българската социалистическа партия писмо въ което се казва (вижъ броя отъ 4 септемврий 1929 г. на софийския в-къ „Зора"):

„Току-що се върнахъ въ Берлинъ отъ едно голѣмо пѫтуване и ми се съобщи, че цѣлиятъ български печатъ остро атакува моята личность. Обвиняватъ ме, че съмъ билъ направилъ въ разни югославски вестници изявления върху Македония, въ които моето гледище, което азъ отъ години съмъ поддържалъ, е дрѫзко изопачено. Азъ наистина дадохъ изявления, но върху добритѣ хигиенични условия въ Македония, които сѫ постигнати въ последно време. Не съмъ водилъ никакви политически дискусии и не съмъ давалъ никакви мнения върху политическото положение въ Македония. Ако такива сѫ издадени противъ моята воля и безъ мое знание, заявявамъ, че тѣ сѫ невѣрни.

Моятъ възгледъ върху Македония е известенъ отъ дълги години; за своята по-раншна теза държа и днесъ."

Сѫщиятъ в-къ „Време" отъ 23 августъ 1929 г. бѣ предалъ „разговора" си съ чешкия депутатъ отъ земедѣлската партия, Краликъ, който въ последно време пропѫтува презъ Сърбия и Македония и който ужъ казалъ въ Скопйе на представителя на вестника, че сега Македония не сѫществувала, а само Южна Сърбия, въ която живѣли сърби.

И този пѫть в. „Време" е изобличенъ въ безсрамна лъжа.

Главниятъ органъ на Чешката земедѣлска партия в. „Венковъ", на 5 септемврий 1929 г. обнародва едно писмо отъ Краликъ, въ което последниятъ заявява категорично, че не е говорилъ съ никакъвъ бѣлградски редакторъ, нито е направилъ каквито и да е изявления.

Ето два прѣсни случая на безсъвѣстность, фалшификаторство, което има вече белезитѣ на вулгарна криминалность, на сръбския печатъ.

(Изъ „Македонска Трибуна", 26 септемврий 1929 г.)

*

Английскиятъ в. „Манчестеръ Гардиянъ" прави съкрушителна за сръбската диктатура констатация, че бѣлградскитѣ власти отказали на кореспондента да пребивава въ сръбска територия и искали отъ него обещание, че ще пише добри работи или най-малко — нѣма да пише лошо нѣщо за диктатурата.

(„Македонска Трибуна", 3 октомврий 1929 г.)

*

Минавайки на пѫть за Атина презъ Сърбия, видниятъ белгийски политически деецъ и общественикъ, г. Лафонтенъ, известенъ като единъ отъ най-добритѣ и най-авторитетни строители на дѣлото за умиротворяване Европа чрезъ международна справедливость, се произнесълъ въ гръцката столица, въ конференцията за миръ, състояла се тамъ, за опасностьта отъ въоръженията и казалъ:

„Югославия е, изглежда, въоръжена до зѫби. Току-що видѣхъ високитѣ ѝ тунели и мостове, пазени най-грижливо отъ войници съ натъкнати на пушкитѣ ножове, като че ли неприятелтъ стои предъ вратитѣ на държавата. Улицитѣ на нейнитѣ градове сѫ пълни съ войници. Това наподобява Прусия презъ 1914 год. Подобни констатации ще се направятъ въ повечето страни на Европа, гдето императоритѣ, любители на военни паради, окончателно бѣха повалени въ праха."

(Изъ „Македонска Трибуна" отъ 31 октомврий 1929 г.)

*

Рожеръ Н. Балдуинъ, директоръ на Американския съюзъ за правата на човѣка и гражданина, казва:

„Азъ посетихъ цѣла Европа. Следъ всичко това, което азъ видѣхъ и констатирахъ, не се страхувамъ да кажа, че най-ужасното положение е това въ Македония подъ сръбско и гръцко господство."

(„Ла Маседоанъ", Женева, 17 януарий 1930 г.)

*

„Асошиейтедъ Пресъ" съобщава отъ Берлинъ на 4 февруарий 1930 година, че откриването паметника на Гаврило Принчипъ — убиецъ на австрийския престолонаследникъ Фердинандъ — въ Сараево, предизвикало осждителни статии и бележки въ нѣколко берлински вестници.

Вестникъ „Монтагпостъ" между другото писа: „Сърбитѣ не се посвѣниха да славятъ съ паметника убиеца, чийто подълъ актъ причини онова крайно раздразнение, което докара свѣтовната война и смъртьта на 10,000,000 души". Вестникътъ казва, че е срамъ за Сараево.

„Просто не може да се повѣрва — пише в-къ „Бйорзенцайтунгъ" — че въ една цивилизована страна най-позорното дѣло би могло да се слави чрезъ паметникъ, който е и прослава на избухването на свѣтовната война."

*

Вестникъ „Тагъ" отъ Берлинъ отъ 3 юний 1930 г. публикува подъ заглавие „Македонската енигма" една статия отъ своя постояненъ кореспондентъ въ Балканитѣ, изпратена отъ Битоля, въ която се казва:

„Официална Югославия не признава нито една Македония, нито единъ македонски въпросъ и говори само за една „Южна Сърбия" . . . . Едно истинско споразумение и едно сътрудничество, необходимо за взаимнитѣ интереси на двѣтѣ славянски държави, сж невъзможни, докато Бѣлградъ се държи на фикцията, че нѣма Македония и докато той преследва своята политика на посърбяване на всѣка цена на новитѣ провинции. Сжщия е психологическиятъ неуспѣхъ отъ белградския централизъмъ, който може да се забележи и по отношение на хърватския федерализъмъ."

Следъ като говори за появяването и развитието на ВМРО, статията прибавя:

„Сръбската администрация претендира, че така многобройнитѣ войски въ Македония сж необходими, за да се покровителствува мирното население срещу „комитскитѣ банди", толкозъ повече, че населението се било чувствувало сърбоюгославско. Моитѣ разговори съ разни лица отъ мѣстното население не потвърдиха тѣзи официални претенции. Има, истина е, едно доста голѣмо число хора, особено въ административната иерархия, които се чувствуватъ сърби, и които считатъ македонската мечта като една утопия, но по-голѣмата часть, може би мнозинството отъ населението, колкото и изплашено и боязливо да е въ началото, се изказва почти цѣлостно за македонския национализъмъ и оказва една нѣма съпротива на опититѣ за посърбяване. Отнети имъ сж всички училища и църкви, изгонени сж тѣхнитѣ свещеници, забранени сж тѣхнитѣ вестници, разтурени тѣхнитѣ сдружения, доколкото тѣ сж били българско- или гръцко-македонски. Всичкитѣ функционери сж сърби. Въ общинската администрация въ Скопйе, която брои повече отъ сто лица, само две лица сж отъ македонски произходъ. Банкитѣ преследватъ една политика на кредитъ, целяща цѣлостно да подпомага съ голѣми суми пари имигрираля сръбски елементъ."

*

Вестникъ „Цюрихъ Постъ" отъ 4 септемврий 1930 г. публикува подъ заглавие „Викътъ за война на Бѣлградъ" статия, въ която се казва:

„ . . . Докато Бѣлградъ желае да „реши" Македонския въпросъ, промѣняйки просто името на Македония съ това на „Южна Сърбия"; докато демаркационната линия ще представлява табла на безумие (демаркационната линия сече ниви и

кжщи, градини и гробища, раздѣля малкитѣ ниви въ територии югославска и българска), докато границата ще бжде единъ военененъ фронтъ, украсенъ отъ вълчи ями, отъ телени мрежи и отъ картечници, Бѣлградъ не ще може да се надѣва, че българското правителство ще може да стане господарь на едно движение, което трѣбва да бжде считано като национално, въпрѣки всичкия ужасъ на метода, защото, на страна отъ идеала за автономия, то иска сжщо регуларизиране на границата и ревизия на невъзможния договоръ наложенъ на България.

Лошата съвѣсть на една група луди политици, асимилатори, иска съ голѣми викове, въ Бѣлградъ, войната като последно срѣдство за една пропаднала вжтрешна политика; въ основата, знае се твърде добре какъ сж унгарското, нѣмско, албанско и македонско малцинства; знае се сжщо цѣлата опасность отъ играта съ хърватскитѣ селяни, които нѣма да забравятъ никога своя шефъ Радичъ, жертва на сръбскитѣ противници; и човѣкъ се страхува за последствията на първо мѣсто отъ политиката на насилие и тероръ, и на второ мѣсто, отъ магическата сила на короната на Свети Стефанъ.

Този, който желае да избѣгне войната трѣбва, следователно, да отправя много по-малко погледа си къмъ вжтрешнитѣ желания на Унгария, отколкото върху условията, които правятъ да се появяватъ тѣзи желания на Унгария, така опасни за своитѣ съседи. Викътъ за война на Бѣлградъ не е нито единъ изразъ на любовь къмъ мира, която Малката антанта, източниятъ пазитель на парижкитѣ договори, обича толкозъ да подчертава, нито знакъ за една чиста съвѣсть, нито доказателство за една отговорна политика, защото това, което човѣкъ трѣбва да знае е, че тукъ се касае до съвсемъ друго, а не до война между две „заинтересовани“.“

*

Въ броевете отъ 19 до 24 октомврий 1930 г. на чешкия в-къ „Лидове Новини“, излизащъ въ Бърно, сж помѣстени петь статии написани отъ г. Сетонъ Уатсонъ, професоръ въ Лондонския университетъ. Тукъ предаваме извадки:

„Презъ последнитѣ 12 години, пише г. Уатсонъ, се е развила една особена тенденция да се взима становище на зле осведоменъ оптимизъмъ относно обезпокоителнитѣ събития, развиващи се въ Югославия; да се разглеждатъ повърхностно или пъкъ да се пренебрегватъ всецѣло. Видейки единъ отъ тѣзи, които отъ самото начало сж били ревностни крепители на каузата за обединението на югославянитѣ и чехословацитѣ, азъ забелязахъ становището на чехословашкото обществено мнение съ увеличаващо се безпокойство и азъ съмъ заставенъ да призная, че моя длъжность е да издигна гласъ на предупреждение . . . .

Новиятъ режимъ въ всѣко отношение е враждебенъ къмъ принципа за народовластието и е потъпкалъ всѣкаква свободна критика . . . .

Съветитѣ на банствата сж съставени отъ малки олигархии, назначени заради тѣхната преданость, а не като представители на общественото мнение въ тѣхнитѣ територии.

Два други факта, представляващи сериозна опасность въ новия режимъ, представляватъ пълното унищожение на сждебната независимость и създаването на Сжда за защита на държавата, който изпълнява по единъ забележителенъ начинъ своитѣ функции подъ политически натискъ.

Никаква свобода на печатъ не сжществува . . . . Излишно е да се споменава, че никой не вѣрва на новинитѣ, печатани въ официалнитѣ вестници на страната; паритѣ, употрѣбявани въ странство за вестникарска пропаганда, сж пари прахосвани.

Единъ отъ най-печалнитѣ, употрѣбявани методи, е сжщинската мания да се организиратъ депутации отъ всички части на държавата, за да отдаватъ почитъ на краля и управлението . . . . Болшинството отъ тѣзи депутации е съставено отъ лица, които сж готови да се подчинятъ на давлението, упражнено отъ страна на локалнитѣ власти, които не смѣтатъ да откажатъ своето участие отъ страхъ да не загубятъ длъжноститѣ си, или пъкъ, които търсятъ случай да направятъ една безплатна екскурзия до Бѣлградъ.

Личната свобода е предоставена на милостьта на единъ режимъ, който нѣма законни граници. Едно своеволно порицание е достатъчно, за да осигури осжждането на лица. За тая цель „комунизмътъ“ и „сепаратизмътъ“ представляватъ най-пригоденъ и винаги готовъ претекстъ. Арестуването често пжти трае съ месеци, преди жертвата да е научила причинитѣ за туй . . . Когато, най-после, дѣлото започне да се разглежда, винаги това става при затворени врата, безъ присжтствието на представители на пресата или нѣкакъвъ другъ контролъ . . . .

Азъ ще говоря съвсемъ малко за Македония — не защото нѣма какво да

говоря относно нея, но по причини, че чехословашкитѣ читатели сѫ добре познати съ Македония.

Днесъ на македонцитѣ не имъ се позволява даже да употрѣбяватъ своитѣ фамилни имена. Всичкитѣ по-добри административни длъжности сѫ заети отъ чужденци, дошли отъ северъ; тѣхнитѣ деца сѫ предоставени на благоволението на чужди свещеници и учители; лишени сѫ отъ всѣкакви законни срѣдства за едно свободно разискване на голѣмитѣ несправедливости, които тѣ сѫ заставени да понасятъ."

*

Кореспондентътъ на гръцкия вестникъ „Елефтеросъ Антропосъ" (Свободенъ човѣкъ) въ броя си отъ 17 мартъ 1931 г. публикува кореспонденция отъ Бѣлградъ, въ която се казва:

„Тръгвайки отъ Скопйе за Бѣлградъ, на нѣколко километри отъ мѣстото на тръгване, единъ войникъ влѣзна въ вагона и ми каза: „паспорта!". Азъ си прехапахъ езика, защото моятъ паспортъ не бѣ съ мене, но у шефа на екипа, който отиваше въ Бѣлградъ. Признавамъ, че изпитахъ единъ голѣмъ страхъ. Въ тѣзи нѣща сърбитѣ сѫ много строги и първата работа, която имъ остава да направятъ, е да ви изпратятъ на границата съ единъ почетенъ конвой. Но моето положение бѣ направено ужасно по-трудно отъ факта, че азъ бѣхъ взелъ влака отъ Скопйе, който е смѣтанъ като центъръ на антисръбската пропаганда. Ето защо въ столицата на Македония доминира военниятъ животъ. Скопйе е подъ властьта на армията. Кѫдето и да се отиде, дори въ най-отдалеченитѣ улици, ще се срещне винаги единъ жандарь, войникъ или офицеръ, грубъ и придирчивъ.

Ние пристигнахме въ Нишъ къмъ полунощь и азъ бѣхъ веднага отведенъ въ канцеларията на полицейския комисарь; една малка стая, кѫдето се намираха 4 или 5 тайни агенти. Сѫщитѣ обяснения, сѫщата анкета, сѫщитѣ стереотипни въпроси, но по-подробни. Следъ петь минути разпитъ, презъ което време моето лице промѣни всички цвѣтове, шефътъ заяви, че азъ можехъ да продължа моето пѫтуване и ми обясни тѣзи извънредни мѣрки, взети по отношение на онѣзи, които проникватъ въ тѣхната територия."

*

Бригадниятъ генералъ Ф. Е. Бърнхамъ, който се би презъ Първата свѣтовна война като офицеръ въ канадската армия, прекара три години на Балканския полуостровъ, презъ което време той свикна да познава и обича балканскитѣ народи. Той прекара известно време и въ Македония. По-долу даваме едно негово писмо до „Ла Маседоанъ", Женева, брой 163 отъ 27 мартъ 1931 година.

„Спомнямъ си, че „Ла Маседоанъ" минава третия крайжгъленъ камъкъ въ своята кариера. Вие трѣбва да бѫдете поздравени за превъзходностьта на вестника, който списвате, както и за кампанията за справедливость за Македония и малцинствата въ близкия изтокъ, която вие преследвате съ неотслабваща енергия.

Азъ имамъ щастливи възпоменания отъ моето престояване въ Воденъ (1917 година), кѫдето придобихъ една дълбока привързаность и дълбокъ респектъ за народа въ Македония. При моето отпѫтуване тѣ ме питаха: „Ще се върнете ли пакъ?" — „А, да", отговаряхъ азъ, „сигуренъ съмъ, че ще се върна". И азъ гледамъ напредъ времето, когато ние ще бѫдемъ въ състояние да ги подпомогнемъ, безъ намѣсата на бандата на убийци, които извършиха неописуеми жестокости срещу народа въ Македония, Черна Гора, Хърватско и Албания.

Апатията къмъ човѣшкитѣ страдания, проявена отъ така наречените християнски народи, е една отъ трагедиитѣ на този егоистиченъ вѣкъ . . . Сърбия извърши жестокости въ Македония и Черна Гора, които биха затъмнили варварствата презъ срѣднитѣ вѣкове . . .

Азъ непрекѫснато се застѫпвамъ за едно тѣсно сътрудничество между патриотичнитѣ общества на всички потиснати страни. Азъ вѣрвамъ, че всичко може да се координира въ една силна офанзива срещу силитѣ на потисничеството.

Македония е преминала презъ мрачни дни, но слънцето на по-добритѣ времена ще проблесне презъ мрака. Тѣзи, които даватъ живота си въ защита на своитѣ страни, не ще бѫдатъ забравени. Стотици умиратъ, за да може хиляди да бѫдатъ спасени."

*

Вестникъ „Словакъ", органъ на Словашката автономистическа партия, пише:

„Сегашниятъ сръбски режимъ идентифицира своитѣ интереси съ тѣзи на православието. Девизътъ на този режимъ е: „Една държава — единъ народъ — една религия". Въ желанието на абсолютизма тази „единствена религия" трѣбва да бѫде само сръбско-православната религия; защото само тази религия би била една религия национална, докато католицизма би билъ една „чужда сила и символъ на робството" . . . ."

(„Ла Маседоанъ", Женева, 27 мартъ 1931 г.)

*

Ястребовъ, руски професоръ и сърбофилъ, презъ 1915 г., въ единъ сборникъ отъ статии върху свѣтовната война писалъ, че наистина сърбитѣ трѣбвало да осѫществятъ своя идеалъ за Велика Сърбия, като събератъ подъ единъ скиптъръ всички славяни между Адриатика и Дунава. Но и той не е пропусналъ да предупреди сърбитѣ, че едно отъ условията за осѫществяването на тая идея е „Сърбия да върне на България българска Македония."

(Изъ статията „По обратния пѫть" въ „Свобода или Смъртъ" отъ априлъ 1931 год.)

*

Подъ заглавие „Драмата на Македония" италианскиятъ публицистъ В. А. Мартини публикува въ два последователни броя (отъ 31 мартъ и 1 априлъ 1931 г.) въ италианския ежедневникъ „Илъ Пополо ди Триесте" една студия по Македонския въпросъ:

„Ние не вѣрваме, че сѫществува въ свѣта една така измѫчена и нещастна страна като Македония. Точно си служатъ отъ известно време съ неологизма „македонизирамъ", за да се посочи единъ насилственъ и смутенъ процесъ на националистически колониализъмъ, който носи всички опасности присѫщи на една политика на тирания и безотговорность. Македония е подложена на този процесъ на насилствена колонизация отъ времето на фамозния Берлински договоръ отъ 1878 г., който отбеляза най-хаотичното и най-смутното начало на политическия животъ въ цѣлия Балкански полуостровъ.

Македония е днесъ една платформа за окупация на сърби и гърци, върху която се пробватъ опити за опасна национална асимилация и културно изравняване. За да може да се разбере въ цѣлата си драматичность въпросътъ, познатъ днесъ международно подъ името „Македонски въпросъ", ние ще се занимаемъ съ историческитѣ аспекти на Македония, аспекти така безсрамно фалшифицирани отъ сръбскитѣ учени, които за да служатъ на империалистическата кауза на Бѣлградъ, не се страхуватъ да извратятъ съ една изумителна простотия това, което е строго завоювано за науката и за историята . . . .

Непрестаннитѣ петиции и протести изпращани въ Женева отъ различни македонски делегации доказватъ ясно бруталностьта на нечовѣшката система, усвоена отъ Бѣлградъ, за да асимилира напълно Македония. Тѣ ни осведомяватъ, че до сега сѫ били затворени 541 български училища съ 37,000 ученици; 1,013 учители сѫ били изгонени; 761 български черкви сѫ били конфискувани и превърнати въ сръбски; 6 владици сѫ били изгонени; 833 свещеници сѫ били изгонени или избити; всички библиотеки и читалища сѫ разрушени; публикацията на български списания е забранена; забранена е употрѣбата на българския езикъ въ всички манифестации на обществения и частния животъ; промѣнени сѫ насила имената, промѣняйки имъ окончанията на „ичъ"; забранено е да се даватъ национални имена на новороденитѣ; кръстнитѣ имена трѣбва да бѫдатъ избрани въ единъ приготвенъ списъкъ отъ сръбскитѣ черковни власти; изнасилватъ се момичетата и женитѣ, за да оженватъ сръбскитѣ жандари настанени въ Македония; достѫпътъ на македонскитѣ интелектуалци е затворенъ въ обществанитѣ функции и пр. и пр.

За да допълнимъ това изобилно табло, трѣбва да се даде още ужасяващото резюме на престѫпленията, извършени отъ сърбитѣ въ Македония отъ 1 януарий 1919 до 1 февруарий 1926 г.: 263 убити, 178 изнасилени, отъ които 43 деца подъ 13 години; 1,342 опожарени кѫщи; 4,850 произволно арестувани; 12 милиона и половина динари ограбени съ заплаха съ смъртъ; 5,455 лица малтретирани по най-жестокъ начинъ . . .

Ние имаме твърдото убеждение, че най-голѣмата прѣчка на опититѣ за омиротворяване, извършени или които се извършватъ между балканскитѣ държави, се състои главно въ Македония; точно както ние сме убедени, че Балканскиятъ по-

луостровъ ще има винаги едно сѫществувание несигурно и нестабилно, докато не се признаятъ на разпъната Македония неотемлимитѣ ѝ права."

*

Подъ заглавие „Пѫтуване презъ опасни граници" в-къ „Зюддойче Цайтунгъ" отъ Щутгардъ отъ 2 априлъ 1931 г. публикува статия, въ която се казва:

„Отъ политическа гледна точка, Македония остава едно огнище на смутъ отъ първа степень. Броятъ на войницитѣ е огроменъ, както и на полицаитѣ. Тѣзи, които сѫ на служба, иматъ винаги ножове на пушката. Пазятъ се преди всичко желѣзопѫтнитѣ линии и това наистина не е една лесна задача, ако освенъ това се иматъ предъ видъ голѣмитѣ отговорности, които се натрупватъ поради минаването на голѣмитѣ европейски експреси отъ Атина и за Цариградъ.

Сърбитѣ сѫ очертали една особена граница, въ тѣхната държава, между Стара Сърбия и Македония. Тази граница не е отбелязана върху никоя официална карта, но тя сѫществува така, както границата между Франция и Германия. Купетата на югославскитѣ вагони могатъ да се затворятъ, но всѣки полицай може да ги отвори. Въ пѫтнишкитѣ влакове се извършва, въ македонска територия, почти всѣки часъ, контролъ на паспортитѣ и на позволенията за пѫтуване на мѣстнитѣ жители. Експресътъ се контролира малко следъ Нишъ и този, който иска да отиде, напримѣръ, въ Скопйе, т. е. въ Македония, е разпитванъ дълго за подробности на сръбски, френски, английски, нѣмски, както той иска . . .

Идва се най-после до единъ видъ протоколъ, позволяващъ на властитѣ да видятъ дали напримѣръ г. Мюлеръ отъ Панковъ отива въ Струмица, за да покаже тамъ последнитѣ произведени тиранти. Но се провѣрява строго дали се отнася за г. Мюлеръ отъ Панковъ, въ който случай той става по-малко интересенъ, или не до единъ Никола Танковъ отъ Струмица или отъ Петричъ. За последния тѣ се интересуватъ специално и той ще има известни трудности дори при една дейность на търговски пѫтникъ."

*

Въ „Македонска Трибуна" отъ 21 май 1931 г. се появи следния документъ:

МЕЖДУНАРОДЕНЪ КОМИТЕТЪ
ЗА ПОЛИТИЧЕСКИ ЗАТВОРНИЦИ
70 Пето Авеню, Ню-Йоркъ

Май 6, 1931 г.

Негово Превъзходителство, Д-ръ Леонидъ Питамикъ,
Министъръ на Югославия,
Югославската легация
Вашингтонъ, Д. К.

Господине,

Долуподписанитѣ американски граждани желаятъ да зарегистрират предъ Васъ тѣхния протестъ противъ политиката на югославското правителство, насочена срещу хърватскитѣ и македонскитѣ малцинства.

Многоизвестно е, че хиляди хървати и македонци се държатъ въ югославскитѣ затвори подъ неимовѣрни лоши условия, само поради тѣхнитѣ усилия да се сдобиятъ съ народна независимость. Стотици, ако не и хиляди, сѫ били убити. Всичкитѣ усилия на малцинствата въ Югославия да агитиратъ културна и политическа автономия се третиратъ като нелегални. Съвършеното потѫпкване на всички права за агитация е принудило тия движения да работятъ подмолно и е дало поводъ за тероризъмъ отъ страна на потиснатитѣ, както и на полицията.

Вѣрни информации, които идватъ до насъ отъ тѣзи, които сѫ жертва на преследването въ Македония, казватъ, че политическитѣ

права на тѣзи хора се зачитатъ само въ България. При все, че тѣ иматъ единъ силно развитъ националенъ духъ и търсятъ автономия, или независимость, гръцкитѣ и югославскитѣ власти посрѣщатъ тѣхнитѣ искания чрезъ опитъ да наложатъ върху тѣхъ своята национална култура.

Отъ 1918 г. насамъ всички македонски училища и черкви сж затворени отъ югославскитѣ власти. Употрѣбяването на българския езикъ е забранено, дори притежаването на Библията, напечатана на български езикъ, се счита за престжпление.

Населението отъ тази часть на Югославия е подложено на единъ постояненъ тероръ, защото тѣ трѣбва да издържатъ една въоржжена часть отъ югославски войници.

Македония, съ едно население отъ единъ милионъ жители, трѣбва да издържа една полицейска сила, наброяваща 11 хиляди души, докато пъкъ останалата часть на Югославия, съ своитѣ 12 милиона жители, има само 4 хиляди полицейски стражари. Въ Македония сжщо има една постоянна армия отъ 80 хиляди души. Всички граждански и военни постове се заематъ отъ югославци. Македонцитѣ се управляватъ отъ една чужда и тираническа власть.

Ние искаме да присъединимъ нашия протестъ къмъ тоя на проф. Айнщайнъ, Хенрихъ Манъ и Французката лига за правата на човѣка срещу ненаказанитѣ убийства, които сж били извършени отъ една организация, позната подъ името Млада Югославия. Отъ името на заинтересовани американски граждани, както и отъ името на хиляди хървати и македонци въ Съединенитѣ щати, ние желаемъ да регистрираме нашия протестъ срещу насилственото потъпкване на тѣхнитѣ национални движения.

Съ почитание:

Подписали: Роджеръ Н. Балдуинъ, Артуръ Гарфилдъ Хейсъ, Е. К. Линдеманъ

*

Г-нъ Емилъ Купферъ е роденъ въ Цойернъ (швейцарския кантонъ Во) въ 1872 г. Свършилъ е университетскитѣ си науки (литература и история) въ Цюрихъ и Лозана. Авторъ е на разни съчинения по швейцарската и балканската история, както и на множество статии въ вестници по балканскитѣ въпроси. До в-къ „Ла Маседоанъ“ той пише:

„ „Ла Маседоанъ“ започна бодро своята четвърта годишнина на животъ, т. е. на борба за истината и правото. Азъ се радвамъ за моята страна, дето гласътъ на потиснатитѣ е винаги бивалъ чуванъ свободно, и ви поздравлявамъ отъ все сърце . . .

Вашиятъ народъ е по-нещастенъ отъ всѣки другъ пжть, тъй като по-малко отъ всѣки другъ пжть е собственъ свой господарь. Той е лишенъ дори отъ елементарни свободи, за каквито всѣко цивилизовано управление би трѣбвало да се зачерви отъ срамъ, ако не ги е обезпечило за всѣкиго. И ако тая всеобхващаща тирания на полицията тежи върху дванайсеть и повече години, то е за това, че тя го чувствува още настръхналъ и по-малко отъ всѣки другъ пжть готовъ да се примири.

Присъединяването на Македония отъ сърбитѣ и гърцитѣ е престжпление спрямо мира. Защото, както заяви въ 1917 г. председателтъ на нашата република, Адоръ, „не е възможенъ траенъ миръ, ако не е изграденъ върху началата на истината, на правото и свободата, и върху зачитането на свободно проявената воля на народитѣ“.

Евг. Рамберъ, единъ отъ нашитѣ най-честни приятели, на другия день следъ избухването на Френско-германската война писа, че „онѣзи, които търгуватъ съ човѣшки населения, сж въ стадия на варварството“.

Не е ли сжщото съ потисницитѣ на Македония? Где сж, въ нейната хилядо-

годишна история, колективнитѣ прояви на сърбизъмъ или на елинизъмъ, които тѣзи потисници да могатъ да призоватъ, за да оправдаятъ своята придобивка другояче, освенъ съ доводитѣ на грубата сила? И тѣхниятъ задушаващъ режимъ не е ли сто пѫти доказалъ, че македонцитѣ българи, албанци румъни или турци имъ сѫ съвсемъ чужди?

На 8 априлъ 1914 г. бѣлградскиятъ националистически в-къ „Пиемонтъ", писа, въ края на едно описание на положението въ Стара Сърбия (не се изключваше и Македония), че „режимътъ въ новитѣ територии ще разтърси земята ни чакъ до нейнитѣ основи".

Ако този вестникъ излѣзе добъръ пророкъ, причината е, че тогава имаше още нѣкои ясновидещи сърби. Днесъ такива вече нѣма; мегаломанската психоза е всеобща; всеобща е и илюзията на единъ 5-милионенъ народъ, който вѣрва, че ще успѣе тамъ, дето голѣми империи претърпѣха крушение! Русия унищожи ли националното съзнание на своитѣ инородци, които третираше сурово? Австро-Унгария успѣ ли да претопи народитѣ на двойната монархия? Германия изтри ли, презъ 45-тѣ години на единъ специаленъ режимъ, френския духъ на Елзасъ—Лотарингия? Нещастната Ирландия не устоя ли победно на стогодишното английско потисничество?

Нѣма да бѫде духовно унищоженъ единъ народъ, каленъ отъ една дълга и жилава история. Народитѣ, които искатъ да живѣятъ, не ще умратъ. И македонскиятъ български народъ е отъ тѣхъ . . ."

(Горното писмо е публикувано въ „Ла Маседоанъ", а е препечатано въ „Македонска Трибуна" отъ 28 май 1931 г.)

*

Подъ заглавие „Македония — нейното мѫченичество — нейнитѣ аспирации", хърватското списание „Кроация", органъ на хърватската емиграция въ Южна Америка, излизаще въ Буеносъ Айресъ (Аржентина), публикува въ броя си отъ май 1931 г. една превъзходна статия, въ която се казва:

„Бѣлградъ е пролѣлъ рѣки отъ кръвь въ Македония. Престѫпленията на бившия великъ жупанъ Добрица Матковичъ и тѣзи на сегашния банъ на Вардарското банство (Македония) Жика Лазичъ, не могатъ да бѫдатъ изброени. Историята не познава такива престѫпления. Хората сѫ избивани безъ мотиви, кѫщитѣ опожарявани, ограбвани, женитѣ изнасилвани, децата застрелвани, и всичко това, понеже тѣ не желаятъ да станатъ сърби и да се откажатъ отъ своята българска народность.

Македония не иска своето присъединяване къмъ България, но тя искаше и иска своята независимость. Членъ първи отъ устава на Вѫтрешната македонска революционна организация (ВМРО) казва, че „цельта на ВМРО е извоюването на пълната политическа автономия на Македония".

На края на свѣтовната война македонцитѣ се надѣваха, че ще бѫде възможно да водятъ борбата по легаленъ пѫть. Когато сръбската власть направи това невъзможно, прилагайки най-брутални срѣдства, за да унищожи традициитѣ и особеноститѣ на македонцитѣ, тѣ се видѣха принудени да реагиратъ съ една енергична борба.

Тероризъмътъ не е нито цель, нито желанъ въ македонската революционна дейность, но само единствено срѣдство за борба, възможно противъ сърбитѣ. Доказателство за това е, че покойниятъ македонски шефъ Тодоръ Александровъ съобщи на сръбскитѣ политици и заяви публично, че Организацията ще спре веднага своята революционна дейность щомъ като на македонцитѣ бѫде позволено да се върнатъ по своитѣ домове и да се организиратъ за една легална борба.

Нищо не може да бѫде отречено отъ извършенитѣ жестокости въ Македония. Хиляди незаинтересовани лица сѫ се убедили на самото мѣсто за истинността на това твърдение. Когато въ 1927 г. депутатитѣ отъ Хърватската селска партия отидоха въ Македония, по покана на самото население, за да подготвятъ съ една обща спогодба листитѣ за изборнитѣ кандидати, тѣ бѣха изгонени съ сила. По този поводъ депутатътъ Павелъ Радичъ (убитъ въ Скупщината въ Бѣлградъ) бѣ жестоко битъ и изгоненъ после.

Сърбия нѣма никакво право върху Македония. Въ 1912 г. тамъ нѣмаше никакъвъ мѣстенъ сръбски елементъ. Сръбскиятъ държавникъ Миловановичъ самъ каза, че до 1885 г. Сърбия дори не мислѣше за Македония . . .

Ние хърватитѣ имаме винаги симпатии къмъ праведнитѣ каузи. Презъ последнитѣ години Бѣлградъ прехвърли сѫщо и въ Хърватско своитѣ ужасни ме-

тоди на управление, като въ Македония. По тѣзи причини, поради нашата симпатия къмъ праведната кауза на македонцитѣ, както и поради нашата омраза срещу нашия жестокъ общъ неприятель, хърватскиятъ народъ цѣлия се нарежда на страната на македонцитѣ."

*

На конгреса на МПО отъ 6 септемврий 1931 г. проф. Ф. К. Крюгеръ е заявилъ между другото и следното („Ла Маседоанъ" отъ 2 октомврий 1931 г.):

„ . . . Американската делегация на мирната конференция, подкрепена отъ японската и италианската делегации, формално предложиха автономията на Македония. Тя бѣ абсолютно противна на раздѣлянето на Македония, както Полша бѣ раздѣлена между нейнитѣ съседи . . . Още когато Клемансо отхвърли настрана всички аргументи и настоя за поставянето на Македония подъ робство, Съединенитѣ щати и другитѣ сили отстжпиха, и по този начинъ подкрепиха оковаването на Македония на кръста. Питамъ се, нѣмахме ли, ние американския народъ, тогава морални задължения къмъ македонцитѣ? . . . Справедливостьта е майка на мира. Реалниятъ миръ е невъзможенъ безъ справедливость. Насилването на справедливостьта въ края на свѣтовната война е причината щото Европа днесъ да е неспокойна. Много доброжелателни, но повърхностни хора викатъ днесъ: Миръ на всѣка цена! Какъвъ миръ — миртъ на гробищата? Това е невъзможно докато червена кръвь тече въ венитѣ на хората. Първото изискване е, следователно, справедливость за Македония . . . Сждбата на македонцитѣ е най-жалката отъ всички потиснати народи въ Европа. Напълно достовѣрни очевидци и чужди наблюдатели сж съгласни, че бруталностьта на сръбската полиция е еднаква съ найлошитѣ методи на срѣдновѣковната инквизиция. Сждилища въ истинския смисълъ сж престанали да функционират. Затворитѣ сж пълни съ така наречени политически престжпници. Броятъ на мжчениците, които сж претърпѣли мжчителна смърть, или които сж били принудени да направятъ самоубийство, за да избѣгнатъ една още по-ужасна смърть, е ужасяващъ. България и други европейски страни, както и Съединенитѣ щати, сж пълни съ македонски бѣгалци. Македонскитѣ пѣсни и обичаи сж забранени. Училища и черкви, въ които майчиниятъ езикъ, българскиятъ, се говорѣше, сж затворени. Хората сж дори принуждавани да промѣнятъ имената си съ сръбски окончания. Нищо не е по-сигурно въ Македония, освенъ несигурностьта за свободата и живота на македонцитѣ . . . Поведението на сърбитѣ е толкова ужасно, и това на гърцитѣ толкова неразумно и несправедливо, че само едно решение на Македонския въпросъ е възможно и практично: Македония на македонцитѣ, обединението на всички македонци въ една автономна държава."

*

Вестникъ „Франкфуртеръ Цайтунгъ" отъ 3 ноември 1931 г. въ една редакторска бележка, която предшествува статията на неговия сътрудникъ Герхардъ Христовъ, изгоненъ отъ Югославия, и който споменава сжщо една „неокачествима атака" на официалния органъ „Новости" противъ кореспондента на „Таймсъ" въ Бѣлградъ, пише:

„Изглежда, че се желаело преди „изборитѣ", които ще станатъ на 8 ноември, да се изгонятъ отъ Югославия последнитѣ независими и критични наблюдатели. Но властодръжцитѣ отъ Бѣлградъ иматъ очевидно едно мнение твърде слабо за възможностьта за преценка на европейското мнение, ако вѣрватъ, че това ще прибави повече вѣра на тенденциознитѣ официални комюникета и на статиитѣ на правителственитѣ журналисти, следъ изгонването отъ Югославия на независимитѣ кореспонденти . . ."

*

Американскиятъ професоръ Фрицъ Конрадъ Крюгеръ писа:

„Държавата Югославия, или по-добре сегашна Сърбия, която нарича себе си „Югославия", стои обвинена предъ международния сждъ на либералното обществено мнение, като нарушителка на признатитѣ принципи на справедливость, като потисница на несръбскитѣ народности, живущи въ територията ѝ, като убиецъ на стотици политически противници, и отъ горнитѣ и отъ долнитѣ слоеве на обществото, като унищожителка на тѣхния животъ, тѣхната свобода и тѣхния стремежъ къмъ благоденствие. Гърция на Венизелосъ, макаръ и да работи съ по-

прикрити методи, сподѣля съ Сърбия отговорността за потисничеството на македонцитѣ . . .“

(Изъ „Македонска Трибуна“ отъ 4 февруарий 1932 г.)

*

Въ в-къ „Торонто Дейли Старъ“ отъ 22 май 1933 г. специалниятъ му кореспондентъ Пиеръ Ванъ Пасенъ публикува втора дописка за положението въ Югославия. Въ нея той, спирайки се на Македонския въпросъ, пише между другото следното:

„ . . . Преди известно време азъ нарекохъ македонцитѣ единъ многоизмѫченъ народъ. Имаше нѣколко протести срещу това опредѣление, което косвено дискредитира югославската държава. Но какво друго освенъ единъ измѫченъ народъ е една нация, когато тя е бивала систематически денационализирана, когато нейнитѣ водачи сѫ затворени и измѫчени, и нейнитѣ деца понасятъ потисничеството на една култура, която е чужда на тѣхния характеръ и традиция? Какво другояче можемъ да кажемъ освенъ измѫчени двата и половина милиона македонци, които живѣятъ раздѣлени отъ своитѣ братя, съ които, ако се съединятъ, могатъ да достигнатъ национално величие и да играятъ една роля въ концерта на европейскитѣ нации, обаче, които сѫ осѫдени на културно безлюдие въ чуждата обстановка на сръбското робство?

О, азъ познавамъ всички възражения, тия наивни и недостойни оправдания, които се изричатъ понѣкога вънъ. Македонцитѣ са назадничавъ народъ, се казва. Тѣ нѣма какво да допринесатъ къмъ общата цивилизация. Тѣ са една тълпа отъ назадничави селяни и планинци, които стоятъ на последното културно стѫпало и които трѣбва да бѫдатъ образовани, дори съ сила ако е нужно. Когато ние чуваме да ни казватъ тѣзи нѣща, нека да изследваме преди всичко отъ какъвъ източникъ тѣ произхождатъ. И ако направимъ това, ние ще установимъ, че потисницитѣ на македонцитѣ сѫ, които разпространяватъ подобни слухове по свѣта, съ надеждата, че това ще бѫде повтаряно и повтаряно, докато мнозина го повѣрватъ. Либералитѣ нѣма какво да правятъ съ подобни реакционни тактики.

Ако македонцитѣ сѫ назадничавъ народъ — което не е вѣрно — кой ги държи тогава въ невежество? Това е въпросътъ, който трѣбва да се даде. Какво друго може да се очаква освенъ безнадеждна назадничавость срѣдъ македонцитѣ, живущи въ настоящитѣ югославски граници, щомъ като тѣ сѫ насилени да асимилиратъ и приематъ една култура, която не е тѣхна? Македонскиятъ националенъ характеръ е систематично подриванъ. Свободата на мисленето на македонцитѣ е строго отречена. Тѣ трѣбва да мислятъ по сръбски, да приказватъ по сръбски, да се носятъ по сръбски, да се съобразяватъ съ сръбскитѣ правила, и когато тѣ не могатъ да направятъ всички тѣзи нѣща, защото е срещу природата, тъй като тѣ сѫ така неестествени, както да се опита риба да живѣе на сухо, и защото то било значило отричане отъ тѣхния националенъ характеръ, та затова тѣ трѣбва да се наричатъ назадничави? И свѣтътъ гледа на всичко това, което става, спокойно и одобрително?

Не, югославскитѣ пропагандисти трѣбва да заговорятъ на другъ тонъ. Досегашниятъ започва да става малко монотоненъ. Че Бѣлградъ иска да следва стѫпкитѣ на другитѣ сили и да играе империалистическата роля на денационализиране националнитѣ групи, е работа на Бѣлградъ може би; но югославскитѣ пропагандисти не трѣбва да очакватъ либералитѣ да харесватъ или одобряватъ това чрезъ възприемане дискредитиранитѣ имъ теории.

Македонцитѣ не ще бѫдатъ назадничави, когато тѣ бѫдатъ оставени свободни да творятъ собствената си сѫдба. Ако предположимъ канадскиятъ народъ бѣ покоренъ отъ една чужда сила и му бѣ казано да измѣни своя езикъ, обичаи, да забрави традициитѣ си и възприеме езика и обичаитѣ на победителитѣ, не ще съмнение, че отъ гледна точка на победителитѣ, канадскиятъ народъ би билъ безнадеждно назадничавъ и колкото по-безнадеждно назадничавъ, толкова подобре, бихъ смѣталъ азъ. Да обучавашъ деца на единъ чуждъ езикъ, който не се говори въ кѫщи, е опасно срѣдство, което е показвало лошитѣ си последствия стотина пѫти . . . .

Безъ комититѣ, които живѣятъ на българска територия и които правятъ набѣги понѣкога на сръбска територия, не ще има македонски въпросъ, казватъ въ Сърбия. Все едно да се каже: не ще има ирландски въпросъ на свѣта, ако нѣма ирландци и нѣма германски въпросъ, ако нѣма германци. Това е ученически споръ. Сръбско-българската граница е херметически затворена. Осемнайсеть хиляди сръбски войници въ пълно военно снаряжение пазятъ задъ гѫсто напластени телени мрежи. Тѣ стоятъ тамъ още откато се подписаха договоритѣ за миръ.

Една държава, която взима подобни мѣрки на границата срещу друга една държава, която нѣма армия, поставя себе си въ подозрението, че е съ агресивни настроения. Югославия играе една опасна игра. Ако се говори за Балканитѣ, че сж единъ барутенъ сандъкъ, който може да експлодира всѣки день и да запали Европа, ние трѣбва преди всичко да изследваме кой поставя барута въ сандъка. Ако ние направимъ това, ние скоро ще установимъ, че Югославия не е чужда на тази процедура, защото Югославия тласка македонцитѣ и хърватитѣ къмъ отчаяние и революция."

*

Въ броя си отъ 21 септемврий 1933 г. излизащиятъ въ Ню-Йоркъ хърватски вестникъ „Хърватски Листъ" дава една обширна дописка отъ сина на Стйепанъ Радичъ върху положението въ Македония.

Въ тази статия г. Вл. Радичъ изнася много данни отъ книгата на познатия френски журналистъ г. Поци. Ето що казва последниятъ:

„Сръбската кралска власть поддържа въ Македония около петдесеть хиляди стражари, войници, шпиони и пр., налагайки по този начинъ единъ режимъ на народа, какъвто човѣкъ не би могълъ даже да сънува . . .

Тѣзи ужаси на сръбската власть точно и най-подробно бѣха изследени отъ мене. За тѣхъ се говори и въ дипломатическитѣ рапорти на френскитѣ консули, които сигурно и днесъ се намиратъ въ канцелариитѣ на Ке д' Орсе, захвърлени въ отдѣлението за „Изтокъ". Тѣзи факти напълно поддържатъ въ македонското население чувството на омраза къмъ сърбитѣ и желанието за отмъщение, защото този народъ не чака нищо друго освенъ случай да си отмъсти."

*

Голѣмиятъ френски журналистъ Анри Поци е издалъ една книга въ Франция подъ името „Войната се връща". Въ нея той излага всичкитѣ си наблюдения отъ Балканитѣ, кждето той вижда най-много да сжществува опасностьта отъ война. Като главна причина за всички безпокойства г. Поци счита неразрешения македонски въпросъ. Той го проучва най-щателно и въ книгата си, подъ отдѣла „Въ Долината на Вардара", той изнася картинитѣ на черното робство, което е видѣлъ. Г-нъ Поци е билъ дълги години искренъ приятель на сърбитѣ, но следъ като е посетилъ Македония и видѣлъ съ очитѣ си сръбската тирания, той се отказва отъ тѣхъ и ги изобличава смело и открито.

„Македонска Трибуна" отъ 28 юний 1934 г. дава следнитѣ извадки отъ книгата на г. Поци:

„Онова, което бие на очи, още когато се влѣзе въ Македония, станала отъ 1918 г. „Южна Сърбия", е огромното затишие, необикновеното почти спокойствие, които царуватъ . . .

Тълпитѣ, които се разхождатъ всѣка вечерь презъ часоветѣ следъ залѣзъ слънце, говорятъ безъ викане, сякашъ шепотятъ и тѣхниятъ тропотъ прилича на този на нѣкаква процесия. Подъ прѣкия надзоръ на жандаритѣ съ пушка презъ рамо и револверъ на кръста, които сноватъ по шосето, тѣ се сбръчкватъ сякашъ въ себе си. Къмъ която категория и да попадатъ, всички македонци, които срѣщате въ Македония отъ Охридъ до Битоля, отъ Велесъ до Гевгели, по градоветѣ и по полята, сж такива . . .

А Нишъ не бѣ нищо въ сравнение на онова, което ни очакваше въ Лѣсковецъ! Женитѣ въ трета класа биваха полусъбличани. Мжжетѣ трѣбваше да се събуятъ . . .

Желѣзопжтнитѣ линии отъ Нишъ сж пазени както въ Хърватско, но безкрайно много по-строго: постове има навсѣкжде, безъ да се смѣтатъ онѣзи, които се криятъ задъ глогинитѣ при наближаването на влака. На всѣки мигъ, при правата желѣзопжтна линия, която пресича великолепнитѣ ниви съ макъ, тютюни и лозя, кавалеристи се появяватъ, вървейки по двама като патрули презъ време на война.

Колко такива видѣхъ отъ Лѣсковецъ до Скопйе, отъ Велесъ до Битоля, или въ Щипъ и Охридъ, отъ тѣзи тежки жандарми на пъргави коне, сложили карабини предъ тѣхъ преко седлото, претърсвайки изъ хоризонта или разпитвайки селяни и овчари . . . Петдесеть? . . . Сто . . . Още повече? . . . Може би . . .

Разходиха ме навсѣкжде: въ Военното казино, по брѣговетѣ на Вардара,

въ печатницата, която ржководи Йовановичъ, въ Профилактическия институтъ. Представиха ми една тълпа приятни хора, граждани и военни, които имахъ удоволствието да срѣщамъ следъ това на всѣка крачка — даже изъ старитѣ македонски квартали, кждето тѣхното положение малко ги изискваше, даже при французкитѣ военни гробища, три километра далечъ отъ града, кждето безъ менъ, сигурно, тѣ не биха никога дошли.

Едничкитѣ ми моменти на самота, азъ ги дължа на нашия консулъ.

Прекрасниятъ г. Гюисъ ще ме извини ако му призная, че благодарение на него, безъ дори да е подозиралъ той за моментъ, дължа за направеното въ Скопйе, почти всичко, което искахъ да сторя.

. . . Въ кжщата, кждето влѣзохъ нѣколко минути по-късно, майката, при моето пристигане превързваше едно момиче отъ десеть до дванадесеть години. Два дни преди това то бѣ хванато, че говори български съ една другарка, вързано е било за срѣдата на единъ чинъ и бито до кръвь.

Нейниятъ кръстъ, слабинитѣ й, кълкитѣ й, бѣха покрити съ рани. Тя едва се движеше, плачеше отъ болки, когато се опиташе да се движи. Бѣха й казали сжщо, че ако отсжтствува отъ училище, или идва късно, наказанието щѣло да се поднови . . .

— Упражнявате ли тѣлесни наказания въ вашитѣ училища? — запитахъ сжщата вечерь Йовановича въ Грандъ кафе, съ когото бѣхъ въ компания заедно съ десетина други негови приятели, между които и единъ редакторъ на вестникъ „Време“ отъ Бѣлградъ.

— Никога, отговори ми той. — Да не ни считате за германци?

— Господине, каза ми напущайки, бащата на малкото ранено, Вие видѣхте какъ се третиратъ нашитѣ деца. Онова, което правятъ на децата, вършатъ надъ всички. Една македонка, която влиза въ полицейския участъкъ и въ жандармерията, е посрещната като проститутка. Единъ македонски търговецъ, който кредитира нѣкой сръбски чиновникъ, не получава никога обратно и ако той се оплаче за своето вземане, той не може да прогресира. Нашитѣ селяни сж съсипани отъ тежестьта на данъцитѣ, и ако закъснѣятъ единъ день, биватъ хващани и изхвърляни на улицата. Овчаритѣ, които отиватъ въ планинитѣ, не могатъ да носятъ храна повече отколкото е необходима за единъ день. И единъ отъ тѣхъ всѣка сутринь трѣбва да идва за провизии и да дава отчетъ на полицията какво е видѣлъ, онова, което е чулъ и за онова, което той и другаритѣ му вършатъ презъ деня. Писмата ни сж отваряни, децата ни разпитвани въ училището за онова, което става по кжщитѣ имъ, и дори не се има правото да се отива вънъ отъ едно село до друго безъ разрешение. Обаче, никога нашиятъ народъ, който живѣе въ мизерия и сълзи, не е билъ по-вѣренъ на Македония! И когато дойде случай, нашето отмъщение надъ сърбитѣ ще бжде така немилостиво, както Божията правда . . . .

. . . Д-ръ Трумбичъ, бившъ министъръ на външнитѣ работи на Сърбия, когато ме прие въ Загребъ, Стефаничъ и Месличъ, въ Бѣлградъ, и единъ високопоставенъ сърбинъ отъ опозицията, съ когото закусихъ при единъ общъ приятель въ Земунъ, ме снабдиха съ такива подробности върху наказателния режимъ упражняванъ отъ диктатурата, щото бѣше всичко навременно за да чуя.

— Ако се знае какво става изъ нашитѣ затвори — казаха ми тѣ, — изъ цѣла Европа ще има единъ викъ на ужасъ. Кабинетитѣ на сждебнитѣ заседатели сж стаи на мжчение . . . Затворитѣ сж адове на мжки и безчестие! Хиляди човѣшки сжщества, жени и мжже, та дори и деца, сж осждени на смърть и агонизиратъ безъ надежда. Политическитѣ затворници, натъпкани прави въ килиитѣ, сж толкова много притиснати, щото не могатъ дори да се раздвижватъ. Тѣ сж оставяни съ седмици въ една атмосфера задушна, въ урината и калта до глезенитѣ . . . Изкарватъ ги вънъ само, за да ги биятъ до смърть, да ги измжчватъ чрезъ желѣзо и огънь и да понасятъ гнусни псувни.

. . . Когато запитахъ ученика, когото учительтъ ми бѣ посочилъ въ едно училище въ Скопйе, като най-силенъ по френски, да ми каже своята националность, ученикътъ ми отговори: „Азъ съмъ югославянинъ, господине!“ съ една живость, която не оставяше никакво съмнение за неговитѣ чувства, както и за изпълнението на нареждането, което неговиятъ учитель му бѣше внушилъ . . . .

Да! Обаче на какъвъ езикъ, ако не на български, тѣзи деца, прибрали се въ кжщи, говорятъ съ своитѣ родители, които не знаятъ другъ езикъ? И тѣхната душа, тѣхното вжтрешно сжщество на кой отъ двата езика говори, когато говори на себе си — на този на майка си ли, или на този на учителя отъ училището? . . .

Въ цѣла Македония вие не ще намѣрите нито единъ вестникъ, книга, брошура, дори единъ подписъ на български езикъ — единствения говоримъ въ Македония, ето вече 15 години . . . Притежанието на най-малката печатна работа, дори една малка часть български букви ще костува на заловения отъ 6 месеца до 5

години затворъ и толкова много бой съ тояги, преди, презъ и следъ това, щото това обяснява сърбизирането на македонцитѣ . . . .

Азъ се завърнахъ отъ Македония смаянъ, възнегодувалъ, отвратенъ отъ онова, което видѣхъ, чухъ, научихъ, провѣрихъ самъ, благодарение на срѣдствата за информация, които притежавахъ, и въпрѣки голѣмитѣ усилия, правени отъ агенти на Бѣлградъ да ми попрѣчатъ на всѣка цена да открия истината . . . .

Преди да отида на самото мѣсто, преди да съмъ видѣлъ съ очитѣ си, азъ се отказвахъ да повѣрвамъ, въпрѣки тѣхната точность, въ реалностьта на обвиненията, изнасяни чрезъ македонскитѣ организации отъ България противъ сръбската администрация въ Македония. Сега признавамъ, че обвиненията не съдържатъ ни една неистинска дума. Всичкитѣ случаи на жестокости, изнасилвания, своеволия, безнравственость, които можахъ да провѣря, азъ ги намѣрихъ точни — безъ ни едно изключение. Материално и морално завладенитѣ сж съсипани, ограбени, изтезавани надъ всѣко изказване. Тѣ нѣматъ никаква възможность да получатъ справедливость, никаква помощь за тѣхъ отъ никжде, никакво покровителство да очакватъ отъ нѣкого, каквито и да сж тѣхнитѣ обществени положения, полътъ и възрастьта имъ. Въ Македония конфискуватъ, арестуватъ, изтезаватъ, изнасилватъ, убиватъ легално, безпрекжснато, спокойно, отвратително.

— Изпратили сж тамъ, казваше ми презъ последния августъ въ Топчидеръ единъ французки чиновникъ, чието име премълчавамъ, за да не му главоболя — калта на югославската администрация, всички онѣзи, които не бѣ възможно да настанятъ или поддържатъ другаде, една сбирщина отъ крадци, садисти и грабители. Тѣхното невежество, тѣхната суета, тѣхната неморалность сж невъобразими.

. . . Македонскиятъ въпросъ? Но той е цѣлиятъ балкански въпросъ! Македония обяснява Хърватско, Банатъ, Словения, ВМРО и цѣлата кървава и трагична дилема, кждето се души пансръбската диктатура.

Пожаръть на Балканитѣ може да избухне въ единъ или други моментъ — той не може да стане презъ януарий — и това е Македония, която прѣко или косвено ще го запали. Близката опасность не иде отъ Рейнъ, нито отъ Полския коридоръ. Тя е на югъ отъ Дунава, кждето „миръть или войната — да изразя думата на г. Полъ Бонкуръ — се преплитатъ въ месецитѣ, които идватъ". Тукъ е барутниятъ складъ, тукъ, както презъ 1914 г. ще блесне искрата.

И вината на кого ще бжде?

На македонцитѣ, на българитѣ, на хърватитѣ, на италианцитѣ, за които пансърбитѣ не преставатъ да разправятъ въ всички срѣди у насъ, които имъ сж предани, за духа на реваншъ и агресивнитѣ подготовления?

Не! . . .

Трѣбва да се има куража да се каже това, защото единственіятъ начинъ, който остава за поддържане мира въ Европа, единъ миръ въ всѣко отношение разклатенъ, е да се говори правото: вината ще бжде на сърбитѣ! . . .

. . . Бѣлградската диктатура е, която докарва войната на Балканитѣ и отъ тамъ въ Европа — чрезъ омразитѣ, които нарежда, чрезъ нарушението на всичкитѣ й задължения къмъ свободата и правдата спрямо победенитѣ, чрезъ цѣлата й политика на насилие, хипокризия, империализъмъ, които следва срещу интереса и срещу волята на грамадното мнозинство на югославянитѣ . . .

Още факти?

Презъ 1918 г., когато Македония стана сръбска провинция, тя имаше повече отъ 700 черкви, параклиси и манастири, 86 гимназии и прогимназии съ 460 учители, 556 основни училища съ 33 хиляди души ученици и 850 учители. Манастиритѣ и черквитѣ имаха стари манюскрипти, златни нѣща, статуи, икони, фрески — неоценими скжпоценности, дѣло на хилядогодишната македонска култура и мисъль.

Черквитѣ, манастиритѣ и училищата бѣха конфискувани. Всички свещеници, всички религиозни хора, всички учители бѣха прогонени, затворени или изпратени въ Стара Сърбия. Натрупанитѣ богатства въ черквитѣ и манастиритѣ, които самитѣ турци респектираха, бѣха изцѣло ограбени.

Въ Скопйе, Щипъ, Велесъ, въ 20 села около тия градове, въ околноститѣ на Охридъ и Гевгели, азъ намѣрихъ въ училищата сръбски учители, въ черквитѣ сръбски попове. Когато запитвахъ последнитѣ, какво е станало съ така скжпитѣ икони, статуи, резби, чието сжществуване личеше и чието праздно мѣсто виждахъ, тѣ ми казваха — всичко, безъ изключение, е изпратено въ Бѣлградъ.

Споредъ признанията на всички югославски чиновници, които запитвахъ по този въпросъ — подпрефекта на Нишъ, г. Николичъ, неговия инспекторъ на полицията г. Джаганетичъ, агента на пресъ-бюрото въ Скопйе г. Йовановичъ, двама директори на профилактическия институтъ въ Скопйе, главния секретарь на префектурата въ Нишъ г. Чичичъ, шефа на полицейската служба въ Куманово, и най-сетне югославския министъръ въ София, — всичко е било систематично,

методично разрушено отъ религиозната организация и отъ културното национално дѣло на македонскитѣ населения.

И всичко това, което нарани до мозъка македонскитѣ населения и които никога не ще го простятъ, бѣше, повтарямъ го, официално забранено отъ единъ договоръ, възприетъ отъ Франция. Нито единъ редъ, нито една запетайка отъ този договоръ не бѣха уважени отъ сърбитѣ!

Има още:

Въ всички гробища, въ всички черкви на анексирана Македония, по заповѣдь на Бѣлградъ, изличиха се българскитѣ надписи, които се намираха по олтаритѣ, по стенитѣ на сградитѣ или по гробоветѣ, счупиха надгробнитѣ паметници, изпразниха отъ тѣхното съдържание гробницитѣ.

Напримѣръ въ Скопйе повече отъ 40 трупа бѣха така измъкнати отъ черквата Св. Димитъръ.

— Какво сториха съ тѣхъ? — запитахъ сътрудника на г. Йовановичъ, който ме развеждаше изъ черквитѣ и ми разказваше това.

— Тѣ ги изхв . . . въ Вардара — отговори ми той.

Въ Велесъ, тѣлата на българскитѣ офицери, паднали презъ време на последната френско-сръбска офанзива отъ 1918 г., бѣха прибрани отъ старата черква Св. Пантелеймонъ. Тѣ бѣха разровени отъ сърбитѣ и останкитѣ хвърлени въ сметьта.

Видѣхъ нѣкои гробища въ Щипъ, Градско, Куманово, Радовишъ, Криволакъ, Велесъ, Кратово, Охридъ, кѫдето всички надгробни македонски паметници бѣха разхвърлени, имената и надписитѣ български изличени съ удари на чукъ, каменнитѣ плочи на гробищата извадени и разчупени. Тѣзи полета на почивка приличатъ на мѣста на разрушение.

Предпочитамъ да не кажа нищо за състоянието, въ което се намиратъ военнитѣ гробища, малкитѣ островчета отъ гробове, които се срѣщатъ по продължение на пѫтя, който сѫ следвали българскитѣ войски, конто капитулираха Скопйе . . . .

И отъ този адъ никой не може да се откопчи. Границата е затворена като затворническа ограда, и нито една молба за паспортъ за чужбина, не е бивала удовлетворявана. Двадесеть пѫти ми бѣ казана сѫщата история: това сѫ горещо обичащи родители, които се молятъ да имъ разрешатъ да идатъ да прегърнатъ своето умиращо дете въ Швейцария, Франция или България. Това е нѣкоя стара жена, която иска да иде и се присъедини къмъ мѫжа си, избѣгалъ преди 10 или 15 години, това е нѣкой гимназистъ, който би искалъ да иде въ нѣкой французки университетъ . . . Отговорътъ е сѫщиятъ: Не!

— Помислете — казваше ми Йовановичъ — тѣ не ще се върнатъ!

— Познавамъ стотици, декларираше ми единъ отъ нашитѣ консулски агенти, които биха дали всичко, което притежаватъ въ замѣна на единъ паспортъ!

. . . Въ Скопйе, напримѣръ, стотици милиони сѫ били изразходвани, за да се построи едно колосално военно казино, по-голѣмо отъ клуба на сухопѫтнитѣ и морски войски въ Парижъ и една пристройка голѣма почти колкото Народната банка въ Бѣлградъ, и луксозни квартали съ вили на разположение на чиновницитѣ и офицеритѣ. Обаче следъ залѣзъ слънце облаци комари излизатъ изъ тинята на Вардара, отъ устията на геризитѣ, отъ всичкитѣ застояли води изъ стария градъ и околностьта му . . . .“

Въ връзка съ книгата на г. Анри Поци намираме следната бележка въ „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ, отъ 11 юлий 1935 г.:

„Отъ Лондонъ се пуща на пазаръ една много интересна книга, въ която се описва по единъ извънредно много логиченъ и живъ начинъ състоянието на нѣщата на Балканския полуостровъ и специално положението, въ което се намира Македония. Подъ заглавие „Черна ржка надъ Европа“ новиятъ приятель на Македония г. Анри Поци, предава въ една книга отъ 250 страници впечатленията и заключенията си отъ всичко онова, което самъ той е констатиралъ на Балканитѣ.

„Г-нъ Поци — пише книгоиздателството, — който произхожда отъ видно англо-френско поколѣние, винаги е хранилъ симпатии къмъ Сърбия, докато направи преди нѣколко месеци едно пѫтуване тамъ. Той се завърна ужасенъ отъ онова, което видѣ и специално да види Франция да стои задъ Балканското чудовище (Б. Р. Бѣлградъ) използувайки го като плашило, да страши Германия“.“

Книгата на Поци при френското издание е направила силно впечатление въ страната, защото тя разкрила съ една откровеность и смѣлость всички онѣзи тайни машинации, съ които си служатъ сърбитѣ въ тѣхната политика, както и държавитѣ, които ги подкрепятъ.

„По желанието, обаче, на представителитѣ на Малкото съглашение — пише въ предговора си Поци — всички голѣми френски вестници мълчаха за книгата ми и дори отказаха да приематъ бележкитѣ, предложени имъ отъ моя издатель. Обаче нищо не можеше да спре проникването на истината. Въ нѣколко месеци повече отъ 30 хиляди екземпляри бидоха продадени въ Франция и въ странитѣ говорещи френски, и около 10 хиляди екземпляри вънъ.

Азъ получихъ стотици поздравителни писма. Две отъ тѣхъ бѣха подписани отъ бивши френски министри на външнитѣ работи. Поканенъ бѣхъ да държа повече отъ 50 лекции въ Франция и Белгия.

Всички голѣми вестници въ Белгия, Германия, Италия и Австрия посветиха дълги статии на моята книга. Убийството на краль Александъръ въ Марсилия (което азъ предвидѣхъ), даде нова сила на думитѣ ми. Бившиятъ френски амбасадоръ въ Римъ, сенаторъ Анри де Жувеналъ, ме нарече „пророкъ“. Не е много мѫчно да е човѣкъ пророкъ, ако всичко, което трѣбва да прави, е да казва една очевидна истина!

Два месеца отъ публикуването на книгата ми Върховниятъ сѫдъ въ Бѣлградъ ме осѫди на 20 години каторжна работа, а Бѣлата Ржка (пансръбската терористична и милитаристична организация) ме осѫди на смърть. Азъ бѣхъ предупреденъ, че ако се опитамъ да дамъ доказателства при Марсилското дѣло щѣлъ съмъ билъ да бѫда убитъ. Но това е още една причина, за да ида тамъ!“

*

Добавямъ само още нѣколко цитата, нѣкои отъ които се отнасятъ до произведенитѣ отъ краля избори за замаскирване на диктатурата му, а говорятъ изобщо и за гнилото положение на Югославия.

На вестникъ „Илъ Джорнале д'Италия“ (Римъ, 24 януарий 1929 г.), г-нъ Алфредо Монтеро съобщава отъ Бѣлградъ:

„Комитаджийската организация „Петъръ Мърконичъ“ изпратила до всички министерства и до министъръ-председателя покани за участие въ една голѣма манифестация въ Скопйе.

Петъръ Мърконичъ е името, възприето отъ краль Петъръ преди да стане краль, когато е вземалъ участие въ възстанията въ Босна и Херцеговина противъ Австрия.

Както се вижда, привърженицитѣ на тая организация още сѫществуватъ.

Въ Македония, кѫдето кървавиятъ тероръ владѣе катадневно, въ Македония, въ тая часть на Европа, която като че ли се намира въ сърдцето на Азия, толкова непозната на пѫтника, противъ македонскитѣ революционери действуватъ членоветѣ на „Петъръ Мърконичъ“, които подпомагатъ на жандармерията.

Бѣлградскиятъ печатъ дава сведения за патриотическа манифестация на „Петъръ Мърконичъ“. Той не казва, разбира се, че привърженицитѣ на тая организация сѫ отишли и къмъ Хърватско и Словения, за да въвеждатъ евентуално методитѣ въведени въ Македония.“

В-къ „Синсинати Енкуайреръ“ въ броя си отъ 13 януарий 1929 год. препечатва една статия на „Ню-Йоркъ Трибюнъ“ въ връзка съ преврата въ Сърбия. Между другото той пише и следното:

„Най-основната причина е фактътъ, че Югославия е съставена отъ разни народности. Официално тя се знае държава на сърби, хървати и словенци, но къмъ тѣхъ трѣбва да се прибави още: черногорци, бошняци, херцеговци, далматинци, македонци и още нѣкои, за да бѫде картината пълна. Тѣ не сѫ само имена. Въ сѫщность тѣ сѫ истински различия по вѣра, култура, традиция, история, азбука. и пр. Договоритѣ за миръ ги хвърлиха безогледно въ една държава. Ето отъ кѫде почна мѫчнотията. Сърбитѣ, самитѣ роби подъ турцитѣ, като добиха властьта — а тѣ я добиха съ армията — въведоха турски режимъ въ държавата, а турцитѣ никога не търсѣха съгласието на народа въ управлението. Сърбитѣ се научиха отъ тѣхъ и смѣтнаха новата държава за Велика Сърбия, а новитѣ земи — за колонии.

Отъ всички страни започнаха оплаквания, а въ Македония помислиха, че чумата е дошла отъ небето. Борбата почна отъ страна на хърватитѣ, но безъ полза. Всичко свърши съ убийствата на тѣхнитѣ лидери въ Бѣлградския парламентъ. Отъ тоя день хърватитѣ се убедиха, че за политически методи и легална борба вратитѣ бѣха затворени. Оставаше само нелегалната борба — явна революция, а днешниятъ превратъ има за цель да предотврати революцията или ако тя стане — да смаже всички революционери съ помощьта на сръбската армия, вѣрна на великосърбианскитѣ идеи.“

Много нѣмски вестници, между които „Хамбургеръ Нахрихтенъ“, „Хемницеръ Алгемайне Цайтунгъ“ и пр. публикуватъ по поводъ визитата на краль Александъръ въ Загребъ една статия, въ която се казва:

„Вече три години откакто краль Александъръ обеща да прекарва всѣка година по нѣколко месеци въ хърватската столица. Той пропустна вече три години да удържи това обещание, но месецитѣ сж станали само нѣколко дни. Тази визита бѣ известна преди много месеци, но деньтъ на пристигането бѣ държанъ въ тайна до надвечерието на визитата. Само шефътъ на полицията, въ Загребъ, бѣ предупреденъ една седмица по-рано. Той е ималъ така времето да проведе една генерална ревизия на населението въ Загребъ, съ резултатъ щото 2,000 души бѣха затворени.

Само при това положение може да се осмѣли да организира визитата на суверена. Опитътъ успѣ. Презъ кралския престой само една бомба избухна.“

(Изъ „Ла Маседоанъ“, Женева, 6 мартъ 1931 г.)

По случай деветгодишнината отъ провъзгласяването на диктатурата въ кралството на Александъръ Карагеоргевичъ голѣмиятъ швейцарски в-къ „Националъ Цайтунгъ“, който излиза въ Базелъ, въ броя си отъ 16 януарий 1931 г. помѣства дълга статия, въ която разглежда положението въ „Югославия“. Вестникътъ споменава за сръбскитѣ безчинства въ Македония и Хърватско, за разногласията всрѣдъ сръбската армия, за нагласенитѣ поклоннически депутации до краля и дейностьта на шовинистическата „Народна Отбрана“, и казва:

„Изглежда, че усилието на диктаторското правителство е насочено къмъ македонизирането на цѣлата страна. Бомбенитѣ атентати, които напоследъкъ сж зачестили въ Хърватско, явно показватъ това. Възможностьта за едно сръбско-хърватско разбирателство сега е изключена. Хърватскиятъ народъ ще продължи започнатата борба съ всички срѣдства на негово разположение.“

Говорейки за положението въ Македония, вестникътъ казва:

„Нѣма нужда да се говори за терора, който царува въ Македония, чието несръбско население живѣе въ единъ инквизиторски режимъ“. Въ заключение статията подчертава, че пжтьтъ по който е тръгнала Сърбия, води къмъ пълно сгромолясване.“

(Изъ „Македонска Трибуна“, 26 февруарий 1931 г.)

*

Правителственията бѣлградски органъ „Югославянски Гласникъ“, излизащъ въ Бѣлградъ, пледира въ полза на „елиминирането на всичко това, което е останало отъ миналото и което е въ противоречие съ югославянската идеология“. За тази цель препоржчва: „премахване въ училищната програма на всичко това, което показва на децата, че народитѣ въ Югославия сж били нѣкога раздѣлени и формираха три различни единици (Хърватско, Словения и Сърбия)“.

(Изъ в. „Ла Маседоанъ“, 9 януарий 1931 г.)

Седмичниятъ органъ на правителството на генералъ Живковичъ „Югославянски Гласникъ“ пише следното:

„Въ Южна Сърбия е живѣлъ и живѣе само единъ народъ — сръбски народъ. Този народъ е днесъ въ своята държава.“

Въ друга статия се казва:

„Презъ Балканската война, когато сръбската армия разкжса въ единъ еланъ турската империя на Балканитѣ, за очудване на самитѣ съюзници, бѣ показано, че сръбскиятъ народъ е опредѣленъ да има господството на полуострова.“

И ето още единъ цитатъ отъ този брой на „Югославянски Гласникъ“:

„Положението на нашия народъ (сръбски) подъ българско господство е ужасно и нетърпимо."

(„Ла Маседоанъ", 30 януарий 1931 г.)

Но кѫде се намира тоя народъ?!

Кралскиятъ социалистъ Живко Топаловичъ писа въ „Политика" отъ 6 мартъ 1931 г., че изобщо не трѣбвало да се правятъ дискусии по въпроса за националнитѣ малцинства, нито върху границитѣ, а само да се поправели икономическитѣ несгоди въ държавата. За него националнитѣ въпроси въ Югославия като да не сѫществуваха, както и за най-върлитѣ шовинисти въ Шумадия.

*

При разискванията по отговора на Тронното слово въ Скупщината, сръбскиятъ депутатъ Мита Димитриевичъ, е скицiралъ програмата на новия пансръбски парламентъ на краль Александъръ, казвайки:

„Югославия трѣбва да преследва пѫтя на обединение и развитие здраво и мѫдро, за да стигне до едно пълно единство; така щото нашата бѫдеща Югославия да се опира на три морета: Адриатика, Егейско море и Черно море. Преследвайки по този пѫть, ще може така да се създаде третата балканска цивилизация. Първата цивилизация бѣше тази на Елада и втората на Византия."

(В-къ „Време", Бѣлградъ, 28 януарий 1932 г.)

*

Самиятъ краль бѣ направилъ изявления предъ г. Жакъ Куврьоръ, кореспондентъ на „Пети Журналъ" и цѣлото народно възмущение въ страната бѣ означилъ като „озлобление на нѣколцина недоволници".

*

Въ чуждестраннитѣ вестници положението на Югославия бѣ правилно преценявано и подлагано на критика, както и специалното положение въ Македония. Следватъ за примѣръ нѣкои цитати.

Бившиятъ приятель на сърбитѣ г. Сетонъ Уатсонъ писа въ английския „Таймсъ" отъ 14 декемврий 1929 година:

„Новитѣ изкуствени граници въ Югославия сѫ създадени по долни мотиви; опитътъ да се създаде едно ново сиво еднообразие е престѫпенъ и безнадеженъ."

*

Цѣлиятъ английски печатъ е наводненъ отъ едно изложение, което е подписано отъ много видни английски общественици върху положението въ Югославия. То е подписано отъ следнитѣ лица: Джеймсъ Бъри, Едуардъ Бойлъ, Викторъ Казалетъ, Роландъ Брайсъ Къшедънъ, Артуръ Евансъ, Х. А. Фишеръ, Д. П. Гучъ, Елинoръ Ф. Гроганъ, Хари Ламбъ, Гилбертъ Мъри, Х. Невинсонъ, Ноелъ Бъкстонъ, Боенъ Райли, Сетонъ Уатсонъ, Уикамъ Стидъ, Гертрудъ Уайлдъ. Въ изложението, следъ като се напомня накратко при какви условия е създадено днешното кралство и като се посочватъ похватитѣ на днешната диктатура, се казва:

„Подписалитѣ това изложение, които сѫ се завърнали неотдавна отъ отдѣлни продължителни пѫтувания изъ западнитѣ области на Югославия, могатъ да свидетелствуватъ, че ожесточенитѣ чувства на раздразнение, предизвикани отъ сѫществуващата диктатура, се споделятъ отъ всички елементи на населението. Единъ отъ насъ е получилъ лично увѣрение отъ водителитѣ на босненскитѣ мохамедани, че

тѣ смѣтатъ сегашното положение за непоносимо и сѫ напълно единни съ своитѣ хърватски съседи. Но онова, което е особено занимателно, то е, че тази непримирима опозиция не само се сподѣля отъ сърбитѣ въ стария унгарски Банатъ, но че тамъ кѫдето, както въ областьта на Лика, тази опозиция е стигнала етапа на възстание, образуванитѣ чети принадлежатъ на сръбския православенъ елементъ. Отговорнитѣ рѫководители на опозицията срещу диктатурата все още, обаче, се държатъ за мирнитѣ и конституционни похвати. Тѣ сега сѫ издали една тържествена декларация, въ която осѫждатъ сегашното положение и искатъ радикална промѣна въ отношенията на различнитѣ национални единици. Тѣхната цель е федерална конституция, въ която разнитѣ елементи трѣбва да заематъ мѣстото си на равна нога. Въ това устройство трѣбва евентуално да се включи Македония, кѫдето подобни похвати на потисничество се употрѣбяватъ съ още по-безпощадна суровость срещу едно родствено славянско население, различния етнически и езиковъ характеръ на което до сега е последователно признаванъ въ продължение на тринадесеть вѣка отъ византийцитѣ, турцитѣ и съвременнитѣ гърци."

(Изъ „Македонска Трибуна", 19 януарий 1933 г.)

*

Въ голѣмия парижки ежедневникъ „Пти Паризиенъ" отъ 2 мартъ 1933 година специалниятъ пратеникъ въ Югославия, г. Рубо, описвайки столицата на Херцеговина, Мостаръ, казва за Македония следното:

„Бихъ изглеждалъ много смѣлъ за приятелитѣ си въ Бѣлградъ, ако кажа, че въ Македония сѫществуватъ македонци. Последнитѣ наричани официално „южни сърби", сѫ още по-горещи привърженици на отдѣлна и самостоятелна държава, отколкото хърватитѣ, далматинцитѣ и словенцитѣ. Тѣ отлично се борятъ за независимостьта си. Читателитѣ на „Пти Паризиенъ" сѫ запознати съ ВМРО и съ девиза на членоветѣ й: „Свобода или смъртъ". Отъ моя наблюдателенъ постъ азъ не съмъ далечъ отъ дветѣ югославски бановини Зетска и Вардарска, които по-рано сѫ се наричали Босна-Херцеговина и Македония. Въ първата, въ Сараево, има единъ мостъ, който обикновено се нарича „Мостътъ на Принчипъ", въ споменъ на единъ герой и трагическия му жестъ. Въ втората бановина има мостове надъ Вардара. Дано тѣ никога не получатъ такова кърваво кръщение."

*

Двамата компетентни французи, приятели на Югославия или поточно на сърбитѣ, г. г. Ернестъ Пезе, депутатъ и секретарь на комисията по външнитѣ работи въ французкия парламентъ, и Хенри Симонде, извънреденъ професоръ въ университета, професоръ въ училището за политически науки, сѫ написали въ сътрудничество една книга, озаглавена „Югославия въ опасность?" Ето нѣкои заключения въ тѣхната анкета:

„Ние показахме защо и какъ борбата на народитѣ и на партиитѣ, или поточно пламенната съпротива срещу „сърбизма", бѣше компрометирала дѣлото на унификацията между 1919 и 1928 година . . .

Народътъ, тежко третиранъ и наблюдаванъ, понася режима, не безъ бунтове впрочемъ, и го презира: фактътъ е констатиранъ дори въ Стара Сърбия . . .

Често се идентифицира краль Александъръ съ Югославия. Ние сме задължени да констатираме, че югославскиятъ народъ не счита краль Александъръ като довѣреникъ и покровитель на неговитѣ аспирации, но като шефъ на единъ непопуляренъ режимъ: тежко указание, че въ нашъ дългъ бѣше да оповестимъ френското мнение, твърде дълго време заблуждавано отъ тенденциознитѣ информации на диктаторския режимъ . . .

Понастоящемъ, най-добритѣ приятели на Югославия не могатъ освенъ да изпитватъ страхъ. Франция, която се показва много пѫти щедра къмъ тази страна, и която желае да може да я подпомогне още, е жертва тамъ на едно странно

недоразумение, което насочва срещу нея народното мнение, защото то я държи отговорна за режима на Бѣлградъ . . .

Югославскиятъ народъ ни го каза вече, че той се смѣта поробенъ, вѣрва, че Франция е свързана съ диктатурата; така щото всичката помощь, отпусната на правителството отъ Бѣлградъ се обръща противъ влиянието и доброто име на нашата страна. Франция е вече изгубила, безъ да го е желаела, нито заслужавала, и дори безъ да го знае, една часть отъ твърде голѣмия си престижъ, на който се радваше, и на моралната полза на споменатата и щедра помощь, която тя даде нѣкога на нападнатата Сърбия."

(В-къ „Ла Маседоанъ", Женева, 19 май 1933 г.)

*

Лесно може да си представи читателтъ колко дълги списъци на вестници би трѣбвало да се изпишатъ ако може да се събератъ всички статии, които чуждата преса е помѣстила въ връзка и съ острата борба на хърватитѣ срещу неправдитѣ въ мозаична Югославия; а сжщо така и статиитѣ въ връзка съ недоволнитѣ, сжщо насила вмъкнати въ Югославия албанци, унгарци и германци.

*

„Манчестеръ Гардианъ" отъ 18 септемврий 1929 г., подъ заглавие „Едно царство на терора" пише, че на неговия кореспондентъ властитѣ въ Бѣлградъ забранили да стои въ Югославия ако не пише благоприятни за диктатурата статии; или поне да не бждатъ насочени противъ нея. Не можелъ да даде подобно обещание и напусналъ страната. Отнети били всички свободи на народа и Югославия изглеждала като едно политическо гробище. Югославия станала рай за шпионитѣ.

*

В-къ „Либъръ Белжикъ" отъ 16 ян. 1930 год. помѣства кореспонденция отъ Ханри Пишонъ, който се запитва дали Югославия нѣма да стигне до рухване. Атмосфера на подозрение и стагнация царувала въ страната. Новитѣ бановини сж нагласени да благоприятствуватъ сръбството. Затова и Южна Сърбия е обединена съ Македония — за да се засилятъ сърбитѣ срещу българския елементъ въ тая провинция. Кралската реформа насилва дълбоко закоренени исторически чувства; тя може да се поддържа само чрезъ крайни методи отъ страна на полицията.

*

В-къ „Базлеръ Нахрихтенъ" отъ 30 априлъ 1930 г. говори за практикуванитѣ въ Югославия звѣрски методи. Казва, че главната грижа на Европа, произлизаща отъ условията въ тая държава, е кипежътъ въ Македония. А имало опасность положението да стане и въ Хърватско така опасно.

*

В-къ „Журналъ дьо Женевъ" отъ 9 октомврий 1930 г. говори за мѣркитѣ на правителството въ Югославия, които сж взимани, за да хвърлятъ прахъ въ очитѣ на чужденцитѣ. Депутациитѣ „отъ народа", изпращани въ Бѣлградъ, били правени подъ натискъ и организирвани отъ добри режисьори.

*

В-къ „Ехо деръ Гегенвартъ" отъ Аахенъ съ дата 7 февруарий 1931 година изтъква контраста между становището на диктатурата, че „югославскиятъ народъ е единенъ и съ ентусиазъмъ къмъ режима" отъ една страна, а отъ друга паническия страхъ на сръбскитѣ управници. Единството на държавата и на народа е една голѣма лъжа. Тази държава е

създадена съ излъгване на свѣта и на народа; тя е поддържана съ брутална сила отъ сърбитѣ.

*

Голѣмъ брой вестници въ чужбина се изказаха отрицателно за станалитѣ на 8 ноември 1931 г. избори въ Югославия.

Чехскиятъ в-къ „Вечерникъ“ — Прага заяви, че демокрацията въ Югославия е поробена и дълбоко наранена.

„Недѣлни Листъ“ отъ Прага говори за изборния тероръ и подчертава, че не желае да оставя своитѣ читатели криво информирани. Това което се пишело въ френската, италианската и английската преса по изборитѣ въ Югославия било оскърбително и за чехитѣ, които сж приятели на сърбитѣ, и ги изпълвало съ страхъ.

В-къ „Експресъ“ отъ Прага отъ 9 ноември 1931 г. пише за нечуванъ тероръ въ Югославия.

Гръцкиятъ вестникъ „Елефтеросъ Антропосъ“ изтъква, че изборитѣ не сж предизвикали нито най-малъкъ интересъ дори срѣдъ привърженицитѣ на управляващата военна група.

Гръцкиятъ в-къ „Пройа“ пише, че югославскиятъ режимъ събужда страхове дали държавата ще сжществува.

В-къ „Л' Йовъръ“ отъ Парижъ изнася на 3 септември, че новиятъ Мартенъ, споредъ когото краль Александъръ взима върху себе си ужасна отговорность. Той казва буквално: „Голѣмата цель на тѣзи избори бѣше недоволнитѣ да бждатъ представени отъ доволнитѣ.“

В-къ „Л' Йовъръ“ отъ Парижъ изнася на 3 септември, че новиятъ парламентъ ще има предназначение да лъже чужбина и по-специално Франция — резервоаръ на капитали.

Лондонскиятъ „Таймсъ“ писа, че решението да се прибѣгне до избори може да е повлияно отъ испанския примѣръ, кждето една чиста диктатура свърши съ пропадане. Кралътъ е искалъ да прехвърли отговорностьта върху единъ парламентъ, който да подкрепя пакъ диктаторския режимъ. Хърватитѣ се отнасяли къмъ изборитѣ така, като че ли тѣ сж станали въ Китай. Къмъ Югославия, като такава, имало слабъ интересъ.

Лондонскиятъ „Дейли Телеграфъ“ говори за изборенъ фарсъ, който цели да лъже чуждитѣ финансисти.

В-къ „Берлинеръ Тагеблатъ“, отъ 9 ноември, казва, че въ Югославия ще има единъ лъже-парламентъ, който и не желае да бжде друго, освенъ това.

В-къ „Форвертцъ“ отъ 7 ноември помѣства статия отъ познатия сръбски приятель Херманъ Венделъ, въ която се твърди, че новиятъ режимъ е толкова лошъ, колкото и предишниятъ; иска да изглежда парламентаризъмъ, а си остава диктатура.

Все въ този смисълъ писаха и вестницитѣ: „Фронта“ отъ Прага; бернскиятъ „Деръ Бундъ“; „Националъ Цайтунгъ“ отъ Базелъ; „Фрайе Ретиеръ“ отъ Куаръ; виенскиятъ „Райхспостъ“; френскиятъ „Прогре“ отъ Лионъ; парижкиятъ „Льо Пьоплъ“; парижкиятъ „Льо Попюлеръ“; „Ла Жьонъ Репюбликъ“ отъ Парижъ; „Ню-Йоркъ Таимсъ“; „Франкфуртеръ Цайтунгъ“; „Кьолнише Фолксцайтунгъ“; „Саарбюкенъ Ландесцайтунгъ; „Англифъ“ отъ Берлинъ; „Лайпцигеръ Фолксцайтунгъ“; „Фогтлебишеръ Анцайгеръ“ отъ Плауенъ; „Магдебургише Цайтунгъ“; „Бремеръ Нахрихтенъ“; „Швайцеръ Цвелдеръ Боте“ отъ Оберндорфъ; „Хамбургеръ Кореспондентъ“; „Констанцеръ Цайтунгъ“; „Дойчъ“ отъ Берлинъ; „Райнишъ-Вестфалише Цайтунгъ“; „Хановершеръ Анцайгеръ“; „Дрезднеръ Анцайгеръ“; „Байерише Шаатсцайтунгъ“; „Берлинеръ Бьорзенъ Цайтунгъ“; „Дюселдорферъ Нахрихтенъ“; „Генералъ Анцайгеръ“ отъ Еберфелдъ; „Фолксщиме“ отъ Шемницъ; „Берлинеръ Моргенпостъ“; „Кьониксбергеръ Хартунгше Цайтунгъ“; „Швебишеръ Меркуръ“ отъ Щутгардъ; „Фолксцайтунгъ“ отъ Нордхаузенъ. Всички тѣзи вестници пишатъ въ самитѣ дни на изборитѣ, два-три дни по-рано или два-три дни по-късно.

Съ осжждане на югославския режимъ можемъ да изредимъ стотици други вестникарски писания отъ Европа и Америка. Но това би било вече и претоварване на книгата ни, което можемъ да избѣгнемъ.

СПИСЪКЪ НА НѢКОИ ВЕСТНИЦИ СЪ БЛАГОПРИЯТНИ ОТЗИВИ ЗА МАКЕДОНСКАТА КАУЗА САМО ОТЪ 1927 и 1928 г.

1927 г.

Съ твърдение, че **македонскитѣ славяни сж българи.** Но често покрай това се изтъква и преследваната политическа цель на освободителното движение; или се подчертава терора надъ българското население отъ страна на югославскитѣ и гръцкитѣ власти и пр.

1) В-къ „Новости", Бѣлградъ, 2 януарий.

2) „Новъ Животъ", 6 февруарий. Бѣлградско списание.

3) Л. Немановъ, руски общественикъ и кореспондентъ; въ в. „Македонска Трибуна" — 24 февруарий.

4) „Кастория", 6 мартъ; статия отъ П. Мициалисъ.

5) „Нептунъ", Анверсъ, Белгия; цитирано въ „Македонска Трибуна" — 10 мартъ.

6) Уинстонъ Чърчилъ, цитатъ въ „Македонска Трибуна" отъ книгата му „Кризата следъ войната" — априлъ.

7) „Ню-Йоркъ Таймсъ — 1 май.

8) „Ла Бюлгари", София; цитирано въ „Макед. Трибуна" — 5 май.

9) Р. Х. Маркъмъ, въ вестникъ „Свѣтъ", София; цитирано въ „Мак. Трибуна" 2 юний.

10) „Неа Империа", гръцки; цитирано въ „Македонска Трибуна" — 16 юний.

11) „Контемпорари Ревю", Лондонъ. С ъ р ъ Едуардъ Б о й л ъ, председатель на Лондонското дружество за Близкия и Срѣдния истокъ. Цитирано въ „Мак. Трибуна" — 23 юний.

12) „Ню-Йоркъ Таймсъ", 26 юний; статия отъ Анна Маккормикъ.

13) „Македонска Трибуна" — 30 юний; резолюция на Международната федерация на Лигата за правата на човѣка и гражданина.

14) „Нашинецъ", органъ на чехската правителствена партия — 3 юлий.

15) „Нептунъ", Анверсъ, Белгия. Цитирано въ „Макед. Трибуна" — 14 юлий.

16) „Ла Маседоанъ", 21 юлий; статия отъ Е. Кюпферъ.

17) Щулце Йена, цитатъ отъ книгата му „Македония, изгледи и културни образи" въ „Мак. Трибуна" — 4 августъ.

18) Г-жа Камий, главна редакторка на в-къ „Ла Вуа де Фамъ", речь предъ Международната лига на женитѣ

за миръ и свобода, на публично събрание въ Парижъ — 12 юлий. Цитирано въ „Мак. Трибуна“ — 11 августъ.

19) В-къ „Македония“; статия отъ Зигфридъ Якоби, секретарь на професоръ Айнщайнъ; цитирана въ „Мак. Трибуна“ — 18 августъ.

20) „Врадини“, гръцки вестникъ; Атина, 1 октомврий.

21) „Ла Маседоанъ“; статия отъ Е. Кюпферъ, швейцарски публицистъ, цитирана въ „Свобода или Смърть“, 1 октомврий.

22) „Хърватски Листъ“, Загребъ — 11 октомврий.

23) „Врадини“, гръцки в-къ. Цитатъ въ „Свобода ли Смърть“ — 15 октомврий.

24) „Дитроитъ Фри Пресъ“, 23 октомврий; статия отъ Южинъ Йжнгъ.

25) В-къ „Райнишъ-Вестфалше Цайтунгъ“, Германия; цитиранъ въ „Свобода или Смърть“, 1 ноемврий.

26) В-къ „Народъ“, София. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 1 ноемврий.

27) „Независимость“, София, редакторъ Смиловъ. Цитатъ въ „Свобода и л и Смърть — 1 ноемврий.

28) „Независимость“, София, редакторъ Даскаловъ; цитатъ въ „Свобода и л и Смърть“ — 1 ноемврий.

29) „Радикалъ“, София; цитатъ въ в. „Свобода или Смърть“ — 1 ноемврий.

30) „Знаме“, София. Цитирано въ „Свобода или Смърть“ 1 ноемврий.

31) „Ла Франсъ“, френски в-къ, 2 ноемврий; статия отъ Анри Герню, главенъ секретарь на Френската лига за правата на човѣка и гражданина.

32) „Арми, Нейви ендъ Ежръ Форсъ Газетъ“, английско военно списание. Цитирано въ „М. Триб.“, 10 ноем.

33) „Льо Соаръ“, Парижъ. Цитирано въ „Свобода или Смърть“ 15 ноемврий.

34) „Ниръ Истъ“, Лондонъ, 17 ноемврий.

35 В-къ „Аргусъ“, Австралия. Цитиранъ въ „Мак. Трибуна“ — 24 ноемврий.

36) „Борсовъ вестникъ“, гръцки, Атина — 25 ноемврий.

37) „Независима национална кореспонденция“, германска. Цитирано въ „Свобода или Смърть“ — 5 дек.

38) „Чикаго Дейли Нюзъ“, 15 дек.; статия отъ Джанъ Гънтъръ.

39) Лондонскиятъ Балкански комитетъ въ резолюция отъ 15 окт.; цитирана въ „М. Трибуна“ — 15 дек.

40) В-къ „Лупта“, румънски, въ единъ ноемврийски брой; цитиранъ въ „Мак. Трибуна“ — 29 декемврий.

41) „Врадини“, атински в-къ; цитирано въ „Мак. Трибуна“ — 12 януарий.

42) В-къ „Дитроитъ Нюзъ“, 15 януарий, статия отъ У. К. Келси.

43) „Хърватски Листъ“, Загребъ. Д-ръ Анте Павеличъ, следъ завръщането си отъ Скопския процесъ. Цитирано въ „Мак. Трибуна“ — 19 януарий.

44) „Ла Румьоръ“, парижки в-къ; цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 20 ян.

45) „Ла гранде илюстрационе д' Италия“, въ февруарската книжка, статия отъ Чезаре Спеланцони.

46) Елефтеросъ Логосъ“, Атина, 3 мартъ.

47) Стидъ, английски публицистъ съ споменитѣ си за голѣмата война. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ —5 мартъ.

48) „Ревю де Онгри“. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“, 5 мартъ.

49) Рожеръ Н. Балдуинъ, директоръ на американския юнионъ за гражданскитѣ права на човѣка, въ доклада му предъ Международния комитетъ за политически затворници — 27 февруарий. „Мак. Трибуна“, 15 мартъ.

50) Проф. Жоржъ Балонделъ на събрание въ Сорбоната. Цитиранъ въ „Македония“ — 13 февр. и „Мак. Трибуна“ — 15 мартъ.

51) „Елефтеросъ Вима“, атински, въ дописка отъ Скопйе. Цитирана въ „Македонска Трибуна“ — 5 апр.

52) „Ню-Йоркъ Таймсъ“ — 9 априлъ.

53) „Индианаполисъ Старъ“ — 12 априлъ.

54) „Империо“, Римъ — 17 апр.

55) Центр. к-тъ на Френската лига за правата на човѣка и гражданина на публично събрание въ Парижъ — 9 мартъ. Цитирано въ „Мак. Трибуна“ — 19 априлъ. Говорили: Прюдомо, Арматиеръ, Немановъ, Робертъ Пелетие, Жюстенъ Годаръ.

56) „Еленикосъ Тахидромосъ“; статия отъ Стаматиусъ Стамату — 20 априлъ.

57) „Империо“, италиански в-къ — 26 априлъ.

58) „Нийръ Истъ“, лондонско списание; цитирано въ „Свобода или Смърть“ — 7 май.

59) „Пестеръ Лоидъ“, маджарски вестникъ. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 22 юний.

60) „Милиетъ“, цариградски вестникъ, 25 юний.

61) „Мюнхенеръ Нахрихтенъ“, 1 юлий; д-ръ Каимъ въ дописка отъ Скопйе.

62) Френската лига за правата на човѣка до ОН; цитирано въ в. „Ла Маседоанъ“, Женева — 6 юлий.

63) „Дейли Телеграфъ“, Лондонъ; дипломатическиятъ му сътрудникъ въ телеграма до „Политика“, Бѣлградъ — 10 юлий.

64) „Вечерникъ“, чехски в-къ — 26 августъ.

65) „Македония“, Солунъ — 4 декемврий.

66) „Кориерре делла Сера“, милански в-къ — 27 дек.

67) „Манчестеръ Гардианъ“. Статия отъ Мисъ М. Дърхамъ.

Оправдание на македонската борба. Често въ статиитѣ се говори и за македонски българи; за терора на поробителитѣ; за целитѣ на македонската борба.

1927 г.

1) „Крисчънъ Сайансъ Мониторъ“, 4 февруарий.

2) „Донау Кореспонденцъ“, Виена. Цитирано въ „Мак. Трибуна“ — 7 априлъ.

3) „Знаме“, София — 18 май.

4) „Ню-Йоркъ Таймсъ“, 5 юний, препечатва статията на Кръсто Веляновъ отъ в. „Македония“.

5) „Политика“, Бѣлградъ, 6 юний.

6) П. Жантизонъ, кореспондентъ на в. „Танъ“, до в-къ „Ла Маседоанъ“.

7) В-къ „Народъ“, София. Янко Сакъзовъ при дебатитѣ въ Народното събрание по отговора на Тронното слово. Цитиранъ въ „Свобода или Смъртъ“, 15 юлий.

8) „Ла Маседоанъ“, Женева. Жостенъ Годаръ, френски сенаторъ, писмо — „Мак. Трибуна“, 28 юлий.

9) „Ла Маседоанъ“. Алфредъ Рапапортъ, писмо. („Мак. Трибуна“ — 11 августъ).

10) Жостенъ Годаръ, речь на македонска вечерь въ Парижъ. Цитирана въ „Мак. Трибуна“, 8 септемврий.

11) Карлайлъ Веръ, американски общественикъ до Мак. нац. к-тъ въ София. („Мак. Трибуна“, 29 септемврий).

12) „Дойче Алгемайне Цайтунгъ“, германски вестникъ. Д-ръ Франкъ Зилберщайнъ, кореспондентъ за Балканитѣ. („Свобода или Смъртъ“, 1 окт.).

13) „Нетъ Фолкъ“, белгийски вестникъ. („Свобода или Смъртъ“, 1 октомврий).

14) В-къ „Танъ“, 1 октомврий,

Парижъ.

15) „Нюве Ротердамне Курантъ“, холандски, отъ 4 октомврий.

16) „Нийръ Истъ“, Лондонъ. („Мак. Трибуна“, 6 окт.).

17) В-къ „Пестеръ Лойдъ“ — 7 октомврий.

18) „Кьолнише Цайтунгъ“, 8 октомврий.

19) „Пополо д'Италия“, Милано, 9 октомврий.

20) „Акшамъ“, турски в-къ, 10 октомврий.

21) В-къ „Ресто делъ Карлино“, Болоня, Италия, 11 октомврий.

22) „Пополо д'Италия“, Италия. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“, 15 окт.

23) „Вийнеръ Алгемайне Цайтунгъ“. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“, 15 окт.

24) В-къ „Тагеспостъ“, Грацъ, Австрия. — „Свобода или Смърть“, 15 октомврий.

25) „Таймсъ“, Лондонъ. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 15 октомврий.

26) В-къ „Кориерре д'Италия“. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 1 ноемврий.

27) В-къ „Килеръ Нойсте Нахрихтенъ“, цитиранъ въ „Свобода или Смърть“, 1 ноемврий.

28) „Фьолкише Беобахтеръ“, Германия. Цитиранъ въ „Свобода или Смъртъ“ — 1 ноемврий.

29) „Фосише Цайтунгъ“. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 3 ноемврий.

30) В-къ „Форверцъ“, органъ на Германската социал. партия. Цитиранъ въ „Мак. Трибуна“ — 3 ноемврий.

31) Италианскитѣ вестници: „Трибуна“, „Джорнале д' Италия“, „Газетъ делъ Пополо“ цитирани въ „Мак. Трибуна“ — 3 ноемврий.

32) „Торонто Старъ Уикли“, 5 ноемврий.

33) „Филаделфия Рекордъ“, 7 ноемврий.

34) Френската лига за правата на човѣка. Резолюция цитирана въ „Мак. Трибуна“ — 10 ноемврий.

35) „Дитроитъ Нюзъ“ — 1 ноемврий.

36) „Брюгеръ Тагеспостъ“. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 15 ноемврий.

37) „Ефоръ“, швейцарски в-къ; цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ отъ 15 ноемврий.

38) „Аусигеръ Тагблетъ“, чехски. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 15 ноемврий.

39) „Моравски Народни Новини“, чехски. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ — 15 ноемврий.

40) „Врадини“, дописка отъ Гевгели. Цитиранъ отъ „М. Трибуна“ — 17 ноември.

41) „Крисчънъ Сайансъ Мониторъ“, Бостонъ — 18 ноември.

42) „Журналъ дьо Женевъ“, редакторъ Вилямъ Мартенъ — 20 ноември.

43) „Пополо д'Италия“, 26 ноември.

44) Проф. Луи Льо Фюръ, Парижъ. Членъ въ журито при защитата отъ Ив. Сливенски докторската си теза въ Сорбоната. Цитиранъ въ „Мак. Трибуна“, 29 дек.

45) Проф. Бадванъ, Парижъ, членъ въ сжщото жури. Цитиранъ въ Мак. Трибуна“, 29 ноември.

46) „Демократъ“, френски демократически в-къ, 4 дек.

47) „Тагеспостъ“, 15 дек. Статия отъ д-ръ Е. Аменде, главенъ секретарь на конгреса на малцинствата.

1928 г.

48) Съръ Дикинсонъ предъ лондонското д-во за Близкия и Срѣдния изтокъ. Цитиранъ въ „Мак. Трибуна“ — 5 януарий.

49) „Ла Маседоанъ“, Женева. Статия отъ д-ръ Кръсто Ж. Николовичъ, черногорски емигрантъ. Цитирана въ „Свобода или Смърть“ 5 януарий.

50) „Хърватско Право“, Загребъ. Статия отъ Адамъ Прибичевичъ — 7 януарий.

51) Проф. Артуръ И. Андрюсъ, щата Вермонтъ. Рефератъ на конгреса на 16 американски научни д-ва въ Вашингтонъ. („Мак. Трибуна“ — 12 януарий).

52) „Народни политика“, чехски. Статия отъ Хайретъ, 17 януарий.

53) „Чехски Дневникъ“, Пилзенъ — 25 януарий.

54) „Хърватъ“, Загребъ. Светозаръ Прибичевичъ въ Скупщината. („Мак. Трибуна“, 26 януарий).

55) „Льо Карийонъ“, Остенде, Белгия — 28 януарий.

56) „Форейнъ Аферсъ“, лондонско списание. Статия отъ С. Х. Грей. „Мак. Трибуна“, 9 февруарий).

57) „Месаже Поленъ“; статия отъ Вилямъ Мартенъ — 28 февруарий.

58) „Ла Маседоанъ“; статия отъ д-ръ проф. А. Форелъ, швейцарски ученъ. („Македонска Трибуна“ — 8 мартъ).

59) „Чикаго Дейли Нюзъ“; статия отъ Джонъ Гжнтеръ, специаленъ пратеникъ на вестника въ Македония. („Свобода или Смърть“ — 20 мартъ).

60) „Форейнъ Аферсъ“, лон-

донско списание. Статия отъ Ч. Х. Грей — мартъ.

61) „Фортнайтли Ревю“, английско списание. Цитирано въ „Свобода или Смъртъ“, 20 мартъ.

62) „Иворъ“, парижки вестникъ въ дописка отъ Скопйе — 7 априлъ.

63) „Шкиперия е Ре“, Кюстенджа, Румъния — 15 апр.

64) „Ла Волонта д'Италия“, римски вестникъ. Цитиранъ въ „Свобода или Смъртъ“, 22 априлъ.

65) Международниятъ комитетъ за полит. затворници въ писмо до гл. секретарь на ОН. Цитирано въ „Македонска Трибуна“ — 26 априлъ.

66) Стоянъ Христовъ, кореспондентъ на „Чикаго Дейли Нюзъ“. Интервю съ Иванъ Михайловъ. („Свобода или Смъртъ“ — 22 априлъ).

67) „Льо Петитъ журналъ“ — 10 юний.

68) „Ла Маседоанъ“. Статия отъ Л. Немановъ. Цитирано въ в-къ „Свобода или Смъртъ“, 2 юлий.

69) „Еко де Пари“, 8 юлий; Шарлъ Бонфонъ предава разговоръ съ Ст. Радичъ.

70) „Ню-Йоркъ Таймсъ“. Статия отъ д-ръ Хенри Сузало; 16 юлий.

71) „Ню-Йоркъ Хералдъ Трибюнъ“, 19 августъ. Статия отъ Ана О'Хейръ Маккормикъ, политическа писателка.

72) П. Риссъ, парижки кореспондентъ на в-къ „Зора“. Цитирана въ „Свобода или Смъртъ“, 31 августъ, преценка за Т. Александровъ.

73) „Загребъ“, вестникъ излизащъ въ Загребъ. Дава характеристика за Т. Александровъ. („Свобода или Смъртъ“, 31 августъ).

74) „Домъ“, органъ на Радичевата партия, Загребъ. Статия отъ депутата Шимичъ — 17 октомврий.

75) „Трибюнъ де Женевъ“, 24 октомврий.

76) „Хърватъ“ — загребски вестникъ. Кореспонденция отъ Щипъ — 20 ноемврий.

77) Проф. Василъ Сугаревъ, братъ на войводата Георги Сугаревъ. Преподавателъ по история въ държавния колежъ на щата Тексасъ.

Засѣга се **нерешениятъ македонски въпросъ.**

1927 г.

1) „Илъ Джорнале д'Италия“; дописка отъ Бѣлградъ — 20 мартъ.

2) „Ню-Йоркъ Таймсъ“, 20 априлъ. Статия отъ Г. П. Гучъ, проф. въ Оксфорд-

ския университетъ въ Англия.

3) „Правда“, Бѣлградъ. Цитиранъ отъ „Макед. Трибуна“, 12 май.

4) Д-ръ Баръ, началникъ на шведската мисия за подпомагане на бѣжанцитѣ. Цитирано въ “„Македонска Трибуна“ отъ 16 юний.

5) „Ембросъ“, гръцки вестникъ. Цитиранъ въ „Свобода или Смърть“ отъ 17 юний.

6) „Дейли Мейлъ“; статия отъ Лордъ Ротермеръ, 21 юний.

7) „Хроника“, гръцки вестникъ; 15 юлий.

8 „Нойе Фрайе Пресе“; статия отъ Съръ В. Дикинсонъ — 14 августъ.

9) „Франкфуртеръ Цайтунгъ“ отъ 8 октомврий.

10) „Нийръ Истъ“, лондонски вестникъ. Статия цитирана въ „Македонска Трибуна“, 27 октомврий.

11) „Манчестеръ Гардианъ“, лондонски вестникъ, дадена дописка отъ Парижъ. Цитирана и въ „Македонска Трибуна“, 3 ноемврий.

12) „Дейли Хералдъ, лондонски вестникъ. Статия отъ г. Макдоналдъ, водитель на Английската лейбъръ-парти. Цитирана въ „Мак. Трибуна“, 10 ноемврий.

13) Проф. Жиденъ, Парижъ. Цитиранъ въ „Македонска Трибуна“, 29 ноемврий.

Изтъква се **упражняванията надъ македонскитѣ българи тероръ.**

1927 г.

1) В-къ „Домъ“, Загребъ, 1 юлий.

2) Проф. Вайгандъ, речь произнесена отъ него на конгреса на македонскитѣ студенти въ чужбина. Цитирана въ „Македонска Трибуна“ — 14 юлий.

3) В-къ „Ресто делъ Карлино“, италиански. Изявления на Хасанъ-бей Прищина, бившъ министъръ-председатель на Албания. Цитирани въ „Македонска Трибуна“ — 11 августъ.

4) „Народни Валъ“, органъ на Хърватската селска партия. Цитиранъ въ „Македонска Трибуна“ — 5 декемврий.

1928 г.

5) „Ла Румьоръ“, парижки вестникъ, 6 мартъ.

6) „Ню-Йоркъ Таймсъ“, дописка отъ Бѣлградъ — 16 мартъ.

7) „Хърватъ“, Загребъ — 23 мартъ.

8) „Неа Алитиа“, Солунъ — 21 юний.

9) „Таймсъ“, Лондонъ — 22 юний.

10) „Газетъ де Лозанъ“ — 24 юний.

11) „Ню-Йоркъ Таймсъ“ — 24 юний.

12) „Таймсъ“, Индианаполисъ, Индиана — 9 юлий.

13) „Политика“, Бѣлградъ, 6 августъ. Статия отъ Л. Стояновичъ.

14) „Правда“, Бѣлградъ, 16 августъ. Изявления на Прибичевичъ.

15) „Правда“, Бѣлградъ; цитиранъ въ „Македонска Трибуна“ отъ 16 августъ.

16) „Сръбски гласникъ“, Санъ Франциско, Калифорния. Цитатъ вземенъ отъ „Политика“ въ началото на августъ. Цитиранъ въ „Македонска Трибуна“ отъ 1 ноември.

Приложение № 9

ИЗЛОЖЕНИЕ ДО БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ОТНОСНО ПРОДАЖБАТА НА ЧЕРКВИТѢ, УЧИЛИЩАТА И ПР. ВЪ ЮЖНА МАКЕДОНИЯ

„Изложение на Националния комитетъ
до Българското правителство.

Уважаеми Господинъ Министъръ-председателю,

Съ прискърбие узнахме отговора, който министърътъ на външнитѣ работи г-нъ Буровъ даде на питането, отправено отъ народния представитель г. Иванъ Каранджуловъ, по въпроса за българскитѣ черкви и училища въ Македония подъ гръцко владичество. Отъ този отговоръ стана ясно за насъ и за цѣлата македонска емиграция, че българското правителство е заело въ случая едно становище, което споредъ нашата преценка, не се оправдава нито отъ правно, нито отъ политическо, нито отъ морално гледище и което, напротивъ, е отъ естество да нарани най-свети чувства и да увреди скжпи народни интереси.

Нашето огорчение е толкова по-дълбоко, като взимаме предъ видъ, че всички наши апели и протести, изразени между другото въ специална резолюция на недавнашния конгресъ на македонскитѣ емигрантски организации, не сж могли да отвърнатъ българското правителство отъ погрѣшния пжть, който то, изглежда, бѣ избрало. Не се обърна отъ правителствена страна достатъчно внимание и на извънредно рѣзкитѣ доводи, които развиха народниятъ представитель г. Каранджуловъ, чиято рѣдка компетентность по юридическитѣ въпроси — мимоходомъ казано — е общопризната въ България. Въ замѣна на това ние чухме неутешителнитѣ и неубедителни изявления на министъра на външнитѣ работи въ Камарата и узнахме разпоредбитѣ, издадени отъ нѣкои органи на българската власть въ връзка съ проектираната ликвидация на народнитѣ имоти въ Македония — разпоредби, които сж отъ характеръ да потресатъ съ своето светотатство всѣка българска душа.

Господинъ Министъръ-председателю,

Ние имаме ясно съзнание за неправдитѣ и тежеститѣ, които българската държава е принудена да понася и днесъ, осемь години следъ края на войната. Ние знаемъ, че на България бѣ наложена съ сила конвенцията отъ 27 ноември 1919 г. Но дори и тая конвенция, насилническа по начина на създаването си и безчовѣчна по целитѣ, които преследва, дори тя не предвижда, още по-малко налага, ликвидирането на народнитѣ имоти, като черкви, гробища и училища, които, впрочемъ, по самото си естество навсѣкжде сж считани и се считатъ неоправдаеми, неотчуждаеми. Една многовѣковна правна традиция, която тръгва отъ езическото римско право и достига до съвременната доктрина, неизмѣнно е подчертавала неприкосновения характеръ на имотитѣ отъ тоя родъ. Отъ тази традиция, отъ тия начала не се отклонява даже поменатата конвенция, която, ако се анализира предъ очитѣ на юриста, ще се види, че тя има предъ видъ само общества, като религиозни ордени и пр., каквито не сж нашитѣ народни общини въ Македония.

Отъ друга страна, както самъ г. Буровъ установи въ своя отговоръ по тълкуването на тѣзи постановления на конвенцията, нѣма и до днесъ едно мѣродавно, задължително решение. Юридическата комисия при Обществото на народитѣ, напримѣръ, не е изказала официално мнение, понеже за това трѣбвало е да бжде сезирана не отъ смѣсената гръцко-българска комисия, а отъ респективнитѣ правителства — българско и гръцко. Правителството на България нито се е опитало да прибѣгне до тази възможность. Знаменателенъ е сжщо факта, който пакъ лично г. Буровъ изнесе въ своя отговоръ — а именно, че въ известенъ моментъ българскитѣ делегати въ смѣсената комисия поддържали тъкмо противното на сегашното становище, когато пъкъ гръцкитѣ делегати се изказали за обратното тълкуване, а отпосле „ролитѣ се измѣнили“.

Ясно е прочее, че българското правителство не е било ни най-малко поставено предъ нѣкаква абсолютна необходимость да се съгласи на едно тълкуване, което нито е съобразно съ постояннитѣ принципи на положителното право, нито произтича отъ буквитѣ на самата конвенция. Но дори ако, въпрѣки всичко това, трѣбваше да приемемъ за моментъ, че черквитѣ, училищата и гробищата сжщо подлежатъ на „ликвидация“, кой би ималъ право да иска и да извърши, въ качеството на собственикъ, тази ликвидация? Естествено, не българското правителство, което не е и не може да бжде собственикъ на въпроснитѣ имоти. Единственитѣ, които биха могли да се явятъ въ такъвъ случай да искатъ ликвидация, сж ония македонски българи, които сж създали тѣзи

имоти за своитѣ народни, вѣрски и културни нужди. Македонскитѣ бѣжанци, обаче, съзнаватъ, че дори и тѣ нѣматъ право да ликвидиратъ съ имоти, които сж неотчуждаеми. Тѣ не желаятъ да се ликвидиратъ тия имоти и напротивъ, считатъ всѣки опитъ за такава ликвидация като едно безподобно светотатство и възставатъ противъ него съ цѣлата си душа.

И позволете ни, Господинъ Министъръ-председателю, да добавимъ, че това тѣхно негодуване, което е такова и на всички македонски българи, не е нѣкаква празна сантименталность къмъ родъ и родни огнища. То е гласътъ на нараненатa народна съвѣсть и протестътъ на вѣчното, неотемлено право, което има всѣки човѣкъ и всѣки народъ да живѣе въ своето отечество. Тия свети чувства и грижитѣ за постояннитѣ интереси на племето могатъ, мислимъ ние, да оправдаятъ дори и известни материални жертви, ако такива жертви биха били неизбѣжни, макаръ че българското правителство има всички законни срѣдства, за да отхвърли несправедливитѣ претенции, които гърцитѣ били повдигнали за нѣкакви тѣхни имоти въ България.

Дължимъ да добавимъ, че споредъ нашето непоколебимо убеждение, една „ликвидация", за каквато става дума, съ нищо не ще допринесе за уреждане спорнитѣ въпроси между България и нейната южна съседка или — както се изрази г. Буровъ — за „очистването на положението". Напротивъ, сигурно е, че отъ паритѣ, които ще даде, за да купи български черкви, училища и гробища, гръцкото правителство ще се опита да изкове едно остро оржжие, което да насочи навсѣкжде и при всички случаи противъ правата и интереситѣ на българската народность. Но до едно трайно и истинско подобрение на бждещитѣ отношения между България и Гърция би се дошло не чрезъ продажбата на черквитѣ, училищата и гробищата на ония българи, които бидоха прогонени отъ роднитѣ имъ огнища, а чрезъ осигуряване човѣшки и национални права на онова българско население, което остава въ родната земя и което е несравнено помногобройно отъ числото на бѣжанцитѣ изъ Южна Македония. За тия права българското правителство има националенъ дългъ и договорни основания да се застжпва, вмѣсто да мисли какъ да продаде свещенитѣ имоти на изгоненитѣ отъ отечеството имъ българи.

Господинъ Министъръ-председателю,

Като има предъ видъ изложеното по-горе и изразявайки чувствата и желанията на цѣлокупната македонска емиграция въ България, Националниятъ комитетъ счита за свой дългъ да изрази предъ Васъ, въ качеството Ви на шефъ на българското правителство, силното смущение и негодувание, което изявленията на министъра на външнитѣ работи предизвикаха въ нашитѣ души. Съ настоящето си изложение Комитетътъ прави последенъ апелъ къмъ българското правителство и го моли да вземе по въпроса за народнитѣ имоти въ Македония едно становище, което да е въ съгласие съ честьта и интереситѣ на българското племе.

Като хранимъ надежда, че този нашъ позивъ ще намѣри отъ страна на почитаемото правителство благоприятна преценка, ние се считаме задължени да заявимъ, че ако македонската емиграция бжде измамена въ справедливитѣ си очаквания, тя ще си послужи, за да защити своето право, съ всички срѣдства, които й даватъ законитѣ на братска България.

Приемете, Господинъ Министъръ-председателю, увѣрение въ отличнитѣ ни къмъ Васъ почитания.

Председатель: Д-ръ К. Станишевъ;
Подпредседатели: Л. Киселинчевъ и Ев. Спространовъ;
Секретари: В. Думевъ, Н. Габровски и В. Василевъ;
Членове: Н. Якимовъ, Б. Антоновъ, Г. Кондовъ, Ив. Хаджовъ, М. Димитровъ и Г. Апостоловъ"

ПРОТЕСТИ СРЕЩУ ПРОДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИТѢ ЧЕРКВИ, УЧИЛИЩА И ГРОБИЩА ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ГРЪЦКА ВЛАСТЬ

На 22 априлъ 1927 година Македонскиятъ националенъ комитетъ е изпратилъ до секретаря на Обществото на народитѣ следното изложение:

„До Негово превъзходителство,
сръ Ерикъ Дръмондъ, главенъ секретарь
на Обществото на народитѣ

Г-нъ Главни секретарю,

Чрезъ едно превратно тълкуване на конвенцията отъ 27 ноември 1919 г., Смѣсената комисия по гръцко-българското изселване се готви напоследъкъ, въ съгласие съ атинското и софийското правителства, да ликвидиратъ съ българскитѣ черкви, манастири, училища и гробища, оставени въ гръцка територия отъ прогонените българи.

Тази мѣрка извиква всрѣдъ многобройната емиграция въ България дълбоко вълнение и силни протести. Касае се до имоти, които сж свещени за всѣки народъ и които по самото си естество не могатъ да бждатъ предметъ на покупко-продажба. Македонскитѣ изселници сж далечъ отъ мисъльта да приематъ подъ каквато и да било форма пари срещу отстжпването на имоти, които въ тѣхното съзнание сж свързани съ почитьта къмъ Всевишния и съ култа на умрѣлитѣ. Напротивъ, всѣка мисъль за подобна сдѣлка тѣ считатъ като едно тежко светотатство. Македонскитѣ емигранти не могатъ сжщо така да гледатъ безучастно и безъ протестъ, когато трети лица, респективно правителствата на Гърция и България, се уговарятъ да купуватъ или продаватъ, безъ да иматъ за това каквото и да било право, имоти, които нито принадлежатъ на тия правителства, нито могатъ да служатъ за друго освенъ за предназначението, което сж имали въ течение на вѣковетѣ.

Ваше Превъзходителство,

Огорчението и негодуванието на македонскитѣ емигранти е толкова по-дълбоко, предъ видъ на факта, че самата конвенция отъ 27 ноември 1919 г., колкото жестока да е била нейната цель, и колкото несправедливо да е било нейното прилагане, не налага една ликвидация, за каквато става дума по-горе. Достатъчно е да се вникне сериозно въ смисъла на членове 6 и 7 на конвенцията, за да се разбере, че тѣ не визиратъ българскитѣ народни общини въ Македония, които се приближаватъ и почти се покриватъ съ административнитѣ общини, защото обхващатъ цѣлото население въ дадено мѣсто. Въ членове 6 и 7 се говори изрично за ОБЩЕСТВА, които очевидно не могатъ да се идентифициратъ съ общинитѣ и които единствени могатъ да се разтурятъ въ смисъла на сжщитѣ членове. Едно подобно тълкуване, доколкото ни е известно, е било вече дадено по частенъ редъ и отъ самата юридическа секция при Обществото на народитѣ, въ отговоръ на едно запитване отъ Смѣсената гръцко-българска комисия по тоя въпросъ.

Ваше Превъзходителство,

Ние не веднажъ сме имали дълга да привлечемъ Вашето просвѣтено внимание върху неправдитѣ, на които сж изложени нашитѣ съотечественици — както тия, които бидоха изгонени отъ роднитѣ имъ огнища, така и тия, които оставатъ и днесъ въ страната. Но тѣзи неправди сж известни на почитаемото Общество на народитѣ още и отъ доклада на г. г. Корфъ и Руверъ, неутрални членове въ смѣсената комисия, депозиранъ въ Обществото на народитѣ на 2 мартъ 1925 г., както и отъ участьта на тържествено подписания въ Женева на 29 септември 1924 г. протоколъ за покровителство на българското малцинство въ Гърция. Известни сж сжщо отъ начина, по който гръцкото правителство се съобрази съ въпросника, формулиранъ отъ г. Чемберлена предъ Съвета на Обществото на народитѣ въ сесията отъ месецъ мартъ 1925 г., следъ като Гърция се отказа отъ своя подписъ даденъ въ Женева.

Всичко това остави една дълбока горесть въ душата на нашитѣ сънародници. Ние искаме да се надѣваме, че Обществото на народитѣ, призовано да бди за правата и мира на свѣта, нѣма да допустне да се добави още една тежка обида

и неспрведливость спрямо нещастното македонско население отъ българска народность, като остави да се тълкува и прилага произволно една конвенция, изпълнението на която е поставено подъ неговъ надзоръ и гаранция.

Съ тия надежди Националниятъ комитетъ на Съюза на македонскитѣ емигрантски организации въ България, тълкувайки чувствата и желанието на емиграцията, Ви моли да вземете подходящи мѣрки, за да не се допустне една ликвидация, която дори ако се извърши, ще бѫде недействителна и нестанала, защото е противна на конвенцията отъ 27 ноември 1919 г., както е противна на понятията, които всички народи сѫ имали отъ древностьта до днесъ за неприкосновения характеръ на сградитѣ, отредени за служба на Бога, за съхранение праха на покойницитѣ и за народна просвѣта.

Приемете, Ваше Превъзходителство и пр.

Председатель: Д-ръ К. Станишевъ
Секретарь: В. Думевъ"

*

„Р е з о л ю ц и я

Днесъ, 17 априлъ 1927 г. цѣлокупната македонска емиграция въ София, свикана на протестационно събрание по поводъ решението на българското правителство да продаде българскитѣ училища и църкви, съ гробищата до тѣхъ, въ Македония подъ гръцка власть, като изслуша ораторитѣ и като взе предъ видъ

1. Че българското правителство въ случая е увлечено въ погрѣшенъ пѫть отъ една погрѣшна стѫпка на външния министъръ, като е подчинило неоценими национални и племенни интереси на лошо стъкмени смѣтки;

2. Че никакви задължения, произтичащи отъ текста на позорната конвенция за доброволното изселване, която донесе толкова беди за народа ни, не налагатъ тази продажба;

3. Че народътъ ни е издигналъ въ култъ, отъ вѣкове насамъ съзнанието, какво църквата, училището и гробищата принадлежатъ толкова на всички, колкото на никого;

4. Че всѣко посегателство върху тѣхъ, отъ каквито подбуди и да иде, е неокачествимо рушене на религиозния моралъ всрѣдъ народа ни и светотатствено издевателство върху най-съкровеното въ народната душа;

5. Че църквитѣ, училищата и гробищата въ заграбената наша родина сѫ нашето свещено право върху нея и паметницитѣ, отъ които поколѣнията ще получатъ завета на дѣдитѣ си за борба до смърть, когато се борятъ за родъ и вѣра, езикъ и народность;

6. Че въ всички срамни времена, които е зарегистрирала до днесъ, историята не помни толкозъ срамно време, когато църква и гробъ сѫ изваждани на пазаръ,

ЕДИНОДУШНО РЕШИ:

1. Протестираме противъ решението на българското правителство да продава български църкви, училища и гробища въ Македония подъ гръцка власть, съ всичкото съзнание, че по този начинъ изпълняваме повелителенъ дългъ къмъ Родина и родъ;

2. Заявяваме на всеуслишание, че всѣка ликвидация, извършена въпрѣки нашитѣ протести, считаме за новъ грабежъ на нашитѣ имоти и светини и ново неокачествимо насилие върху нашата национална съвѣсть. Неизмѣрима е нашата болка и покруса, когато виждаме, че това насилие ни се готви този пѫть отъ българското правителство, въ името на проблематични държавни интереси, задъ които въ сѫщность се хили цинизма и лукавството на нашитѣ палачи отъ югъ;

3. Ако българското правителство мисли два дни въ годината за българитѣ въ Македония подъ гръцка власть, нека тази мисъль бѫде неговата повелителна грижа — да отвори църквитѣ и училищата имъ, да възстанови националнитѣ имъ, вѣрски и културни права, признати въ договоритѣ за малцинствата, защото безъ това неговата политика води къмъ стѫпки, които никакви държавни интереси не могатъ да оправдаятъ;

4. Отправяме апелъ къмъ българското общество, къмъ всички, които заедно съ насъ сѫ съгласни, че църквитѣ, училищата и гробищата сѫ светини, върху които никой нѣма право да посѣга, да издигнатъ гласъ противъ готвеното посегателство върху нашитѣ църкви и скѫпи гробища на нашитѣ близки. Тѣ нѣматъ материална стойность. Тѣ сѫ нашъ свещенъ заветъ. Не посѣгайте на него!

5. Одобряваме всички досегашни усилия на Националния комитетъ по този поводъ и му вмѣняваме въ дългъ да продължи борбата за осуетяването на пра-

вителственитѣ намѣрения, ако досегашната резолюция и всички досегашни постѫпки не достигнатъ цельта си.

Настоящата резолюция да се изпрати до г. Министъръ-председателя и г. Министъра на вѫтрешнитѣ работи съ копие до вестникъ „Македония" и до цѣлия български печатъ."

***

„До Господинъ Министъръ-председателя
на Българското правителство
въ София

Господинъ Министъръ-председателю,

Въ допълнение на телеграфическия протестъ, който ние направихме въ връзка съ намѣрението на Българското правителство да „ликвидира" съ черковно-училищнитѣ имоти на македонскитѣ българи въ частьта на Македония, намираща се подъ гръцка власть, Централниятъ комитетъ на Съюза на Македонскитѣ политически организации въ Съединенитѣ щати и Канада дава съ настоящето още единъ пѫть изразъ на голѣмата покруса и възмущение, което е обхванало македонската емиграция въ Америка отъ проектираното „ликвидиране", и на нейната готовность да защити интереситѣ на поробеното си отечество съ всички срѣдства, които ни даватъ законитѣ на странитѣ, кѫдето сме намѣрили прибѣжище.

Организираната македонска емиграция въ Америка осѫжда решението на Българското правителство да продава на Гръцкото правителство нашитѣ черкви, училища и гробища, като единъ напълно незаконенъ актъ, противенъ на установения моралъ и международното право. Той накърнява въ висша степень националното чувство на цѣлото българско племе, като отстѫпва срещу пари скѫпи притежания на поробения българинъ.

Ние смѣтаме, че единственитѣ законни притежатели на въпроснитѣ имоти сѫ македонскитѣ българи останали въ Македония или емигрирали отъ нея, като сѫ жертвували всичко за тѣхното създаване. Не малъкъ дѣлъ за изграждането на тѣзи черкви и училища има македонската емиграция въ Америка, която се състои въ голѣмото си мнозинство отъ бѣжанци отъ Югозападна Македония и която е изпращала грамадни срѣдства въ своитѣ села и градове за постройка на тѣзи свети народни институти.

Имайки всичко това предъ видъ и, взимайки отъ друга страна подъ съображение общитѣ интереси на поробена Македония, Централниятъ комитетъ на Съюза се отнесе днесъ до г. Председателя на Съединенитѣ щати и отъ името на македонцитѣ, американски поданици, потърси интервенцията на Американското правителство за защита на тѣхнитѣ народни притежания, които сѫ застрашени съ продажба отъ Българското правителство, което никога не е имало право на собственость върху тѣхъ.

Съобщавайки Ви горното, ние най-настоятелно искаме, Господинъ Министъръ-председателю, спирането на въпросната продажба и ревизиране на политиката по нашитѣ черковно-училищни имоти, която далечъ отъ това да бѫде „реална", минава въ сферата на едно незаконно и жестоко посегателство върху жизненитѣ интереси на македонскитѣ българи.

Председатель: П. Г. Шаневъ
Секретарь: Йорданъ Чкатровъ"

Приложение № 11

СПИСЪКЪ НА ТЕРОРА ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ГРЪЦКА ВЛАСТЬ (1918 — 1924 г.)

БЕРСКА ОКОЛИЯ

Село ГОРНО КОПАНОВО

Сотиръ Аврамовъ, Таше Аврамовъ, Мите Арабаджиевъ, Ташо Димовъ и Доне Карабатаковъ сѫ интернирани съ семействата имъ въ вѫтрешностьта на Гърция.

ВОДЕНСКА ОКОЛИЯ

ВОДЕНЪ

Иванъ Банушевъ и Георги Тирковъ сѫ живи изгорѣни отъ гърцитѣ презъ май 1924 година.

Село АРСЕНЪ

Презъ августъ 1923 г. сѫ убити петь души селяни отъ страна на гръцки комитски чети. А до самото село е убитъ воденичаря съ жена му и тритѣ му малки деца.

Кольо Поповъ е интерниранъ съ семейството си въ вѫтрешностьта на Гърция.

Село ВЪГЛЕНИ

Атанасъ Туджаровъ е интерниранъ въ вѫтрешностьта на Гърция заедно съ семейството.

Село КАМЕНИКЪ

Георги Дългинъ, Гоце Капиданчевъ и Дино сѫ интернирани въ вѫтрешностьта на Гърция заедно съ семействата имъ.

Село ОРИЗАРИ

Интернирани сѫ съ семействата имъ въ вѫтрешностьта на Гърция: Иванъ Карабатаковъ, Христо Карабатаковъ, Дино Стойчевъ, Иванъ Светищийцевъ, Дино Ванчовъ, Кольо Динковъ, Христо Динковъ, Доно Василевъ и Георги Цаканалиевъ.

Село ЦЪРМАРИНОВО

Мицо Марковъ е интерниранъ съ семейството си въ вѫтрешностьта на Гърция.

ДЕМИРХИСАРСКА ОКОЛИЯ

Село ГОЛѢМА МАХАЛА

Бити сѫ жестоко презъ 1921 година: Василъ Керетчиевъ, Янаки Тасевъ, Ангелъ Сотировъ и Ильо Ст. Кировъ. Последнитѣ двама сѫ арестувани и закарани въ солунския затворъ.

Бити до смърть на 10 ноември с. г., а следъ това арестувани сѫ: Танчо Шабановъ, 35 г.; Кольо Хаджиевъ, 30 г.; Георги Марковъ, Георги Кръстевъ, Василъ Кечеджиевъ, Коле Кечеджиевъ, Стойчо Шабановъ, Дино Майтарлия и Ване Припеченлия; Мито Караколевъ, Илия, Великъ Карамитовъ и Георги Разпопниковъ.

Село ДЕРВЕНЪ

Бити сѫ и затворени въ солунския затворъ презъ юлий 1921 г.: Вангелъ Милевъ, 40 г.; Георги Илиевъ, 35 г.; Мито Трайковъ, 40 г.; Костадинъ Илиевъ, 18 г.; Велинъ Стойковъ, 40 годишенъ.

Василъ Велевъ, 14 годишенъ и Дино Хр. Абаджиевъ, 15 г., сѫ бити. Бити сѫ сѫщо

Георги Ивановъ, 35 г.; Стоянъ Г. Чапкъновъ, 65 г.; Георги Терзиевъ, 50 г.; Гого Милевъ Аризановъ, 50 г.; Иванъ Николовъ, 15 г.; Яна Димова, 30 г.; Щеряна Аврамова, 30 г.

Село ДОЛНИ ПОРОЙ

Недѣлковъ е арестуванъ, обвиненъ, че братята му били въ ВМРО.

Село КРУШОВО

На 21 февруарий 1922 г. сѫ бити жестоко Илия Бузовъ и Петре Бошкиловъ. Иванъ Г. Пълчевъ и Л. Рояновъ, малолѣтенъ, сѫ жестоко бити и интернирани.

Село КУМЛИ

Ранени сѫ двама селяни отъ гръцката власть.

Село МѪТНИЦА

На 16 августъ 1923 г. сѫ интернирани въ вѫтрешностьта на Гърция Султана Костадинова, 22 г., съ дветѣ си деца, и Митра Димитрова, 20 г., съ децата си. Кметътъ на селото, гръкъ, е арестуванъ, защото приказвалъ въ полза на автономията. Битъ е жестоко, зѫбитѣ сѫ му изкъртени.

Село ПОРЛИДА

Г. Мезарлия и Стою Толевъ сѫ жестоко бити и арестувани.

Село ЦЪРВИЩЕ

Селянката Наса и единъ овчарь сѫ убити отъ гръцки войници.

ДРАМСКА ОКОЛИЯ

ДРАМА

Презъ августъ 1923 г. сѫ интернирани следнитѣ лица: Махмудъ Бей, Меминъ Казмаолу, Хюсейнъ Ефенди, Елебеседжи и други двама турци.

Село БѢЛОТИНЦИ

Презъ 1918 г. сѫ жестоко бити: Костадинъ Андриковъ, 45 г.; Тодоръ Първаковъ, 60 г.; Иванъ Ил. Ялковъ, 46 г.; Ангелъ Яневъ, 38 г.; Георги Ангелачовъ, 42 г.; Василъ Воденичаровъ, 38 г.; Ангелъ Циловъ, 34 г.; Ангелъ В. Манафовъ, 38 г.; Коста Ан. Манафовъ; Иванъ К. Докузовъ, 50 г.; Костадинъ Ив. Боинъ, 38 г.; Атанасъ Близнаковъ, 33 г., и Иванъ Ингилизовъ.

*

Презъ 1920 година Прокопъ Гюлемеровъ, 35 г., е арестуванъ и тежко битъ.

*

Презъ 1922 година Димитъръ Бойковъ, 25 г., е арестуванъ въ затвора въ Кавала и жестоко битъ.

*

Презъ 1923 г. жестоко бити: Стоянъ Камбуровъ, 50 г., и Тодоръ Камбуровъ, 25 г.

Село ВИСОЧЕНЪ

Георги Тосоровъ, Димитъръ Тимчевъ и Вангелъ Пройчевъ сѫ интернирани въ вѫтрешностьта на Гърция съ семействата.

Село ДОЛНО БРОДИ

Презъ 1918 г. е жестоко битъ Никола Купеновъ, 70 годишенъ.

*

Презъ 1919 година е жестоко битъ Георги Купеновъ, 42 годишенъ.

*

Георги Коджабашиевъ, 15 г., е хвърленъ отъ гърцитѣ въ огъня.

Село ЕЛЕСЪ

Презъ 1919 г. е жестоко битъ Иванъ Чалибиевъ, 38 годишенъ.

*

Презъ 1923 г. е жестоко битъ Георги Сабъхлъковъ, 23 годишенъ.

Село КАРА КЬОЙ

Василъ Ив. Германовъ, 35 г., инвалидъ отъ войната, е убитъ съ ножове отъ жандарми, поради проявитѣ му като добъръ българинъ и противопоставяйки се на исканията на азиатски гръцки бѣжанци да отнематъ имуществата му.

Село СТАРЧИЩЕ

Атанасъ Н. Попадиновъ и Димитъръ Пумпаловъ, 17 г., сѫ интернирани презъ 1918 година въ островъ Критъ. Димитъръ Варадевъ, 52 г., е битъ и осѫжданъ презъ сѫщата година.

*

Презъ 1920 г. е интерниранъ въ Янина Георги Варадевъ.

Село ТЪРЛИСЪ

Презъ 1924 г. между арестуванитѣ 70 души отъ селата Търлисъ, Ловча и Каракьой е и 12-годишното дете Ангелъ Станковъ отъ Търлисъ.

Село ЧЕРЕШОВО

Презъ 1918 г. е убитъ отъ гърцитѣ Иванъ Узуновъ.

ЕНИДЖЕВАРДАРСКА ОКОЛИЯ

ЕНИДЖЕ-ВАРДАРЪ

Една гръцка банда отъ около 20 души тероризира цѣлото население въ града и околията. Убитъ е отъ тѣхъ единъ отъ най-добритѣ българи въ околията, Гоно Хаджиевъ Призненски, дъщеря му Траянка, храненикътъ и слугата му. Направенъ е опитъ да бѫде убитъ Петъръ Танасчевъ. Сѫщо така бандата е разпратила заплашителни писма до по-изтъкнатитѣ българи, съ които сѫ искали пари отъ 5 до 10 хиляди драхми.

Село ГОЛО СЕЛО

Интернирани сѫ въ вѫтрешностьта на Гърция заедно съ семействата: Василъ Арсанлия, попъ Петъръ, Кольо Манолевъ, Бойчо Гадевъ, Тръпче Мустакина, Гоце Балабановъ, Стоянъ Чочовъ, Иванъ Манолевъ, Атанасъ Лугарче и Доне Торбаръ.

Село ЛУКОВИЩА

Джодо Динчовъ е интерниранъ въ вѫтрешностьта на Гърция съ семейството си.

Село МАРЕНО

Доне Липинъ, Кочо Липинъ и Иванъ Поповъ сѫ интернирани въ вѫтрешностьта на Гърция съ семействата имъ.

Село МОНОСПИТА

Иванъ Поповъ и Георги Петровъ сѫ интернирани въ вѫтрешностьта на Гърция съ семействата имъ.

Село МУСТАФА ОГЛАРИ

Гоце Милчинъ, Тренчо Верговъ, Гоно Мицевъ, Андонъ Верговъ, Андонъ Алекса, Стоянъ Поповъ, Гоце Овчаровъ, Христо Юйовъ и Ташо Жепинъ сѫ интернирани въ вѫтрешността на Гърция съ семействата имъ.

Село ПЛАСНИЧЕВО

Мицо Дѣловъ, Христо Врежотъ-чолакъ, Атанасъ, сѫ интернирани въ вѫтрешността на Гърция съ семействата имъ.

Село СВ. ГЕОРГИ

Иванъ Новакъ е интерниранъ въ вѫтрешността на Гърция съ семейството му.

Село ЦЪРВАРЬ

Петъръ Альошовъ, Иванъ Мутафчиевъ, Джоджо Василичевъ, Тома Василичевъ, Георги Карамичевъ, Василъ Саранде и Мицо Вимовъ сѫ интернирани въ вѫтрешността на Гърция заедно съ семействата имъ.

Село ЯНЧИЦА

Яне Шареновъ, Петре Нашковъ, Доне Радевъ, Янко Долдуръ, Тръпче Попадиинъ, Христо Копанчевъ, Джоджо п. Рендевъ, Дине Мангазъ и Джоджо Кехайовъ сѫ интернирани въ вѫтрешността на Гърция съ семействата имъ.

КОСТУРСКА ОКОЛИЯ

Село ДРѢНОВЕНИ

Презъ августъ 1923 година Таша Мих. Фотова съ 15 годишния ѝ синъ, снахата ѝ и деветмесечното ѝ внуче сѫ интернирани.

Село ЖЕЛЕВО

Презъ августъ 1923 г. интернирана е Севда, съпруга на Георги Спировъ, която, бидейки бременна, абортирала въ Солунъ.

Село ЗЕЛЕНИЧЕ

Презъ 1914 година Михаилъ Которчевъ е осѫденъ отъ гърцитѣ на 12 години затворъ; амнистиранъ, завръща се въ родното си село. За тая му смѣлость гърцитѣ го задигатъ отъ селото и го убиватъ.

Село КОНОМЛАДИ

Георги Поповъ, 12 год., е рѣзанъ съ бръсначъ по главата, защото говорилъ български.

Презъ августъ 1923 година Йованъ Сидоровъ, съ сина му Димитри и внукъ му Атанасъ, сѫ завлечени неизвестно кѫде.

ЛЕРИНСКА ОКОЛИЯ

Село БУФЪ

Презъ августъ 1923 г. е интерниранъ Недѣлко Алабаковъ.

Село ВОЩАРЕНИ

Презъ августъ 1923 г. интернирани сѫ съ семействата си: Ичо Кулбанчевъ и Ицо Шейтановъ.

Село ЕКШИ-СУ

Симо Граматиковъ съ семейството си е интерниранъ презъ августъ 1923 година.

Село ПЖТЕЛЕ

Презъ августъ 1923 г. е интернирана Ката Унковска съ 16-годишната ѝ дъщеря.

Село СЕТИНА

Презъ августъ 1923 г. сж интернирани Кръсто Ивановъ и Лазаръ К. Даскаловъ съ семействата имъ. Една отъ сестритѣ на Ивановъ, 19 годишно момиче, починала отъ голѣмитѣ изтезания, които претърпѣла, когато се гаврили съ нейната честь. Имотитѣ на интернираните сж били взети и дадени на гръцкитѣ бѣжанци.

Село ХАСАНОВО

Презъ августъ 1923 г. сж интернирани съ семействата си Филипъ Муловъ и Кръсте Николовъ.

СОЛУНСКА ОКОЛИЯ

СОЛУНЪ

Презъ октомврий 1920 г. сж арестувани Мито Геновъ и Миро Таневъ.

СѢРСКА ОКОЛИЯ

АЛИПАШОВА МАХАЛА

Ангелъ Тоневъ е арестуванъ презъ 1921 година.

Село БАТИЯРЪ

Ильо Бащовъ е жестоко битъ отъ гърцитѣ.

Село МАНТАРЪ

Бити и осждени сж на 8 години затворъ въ Солунъ презъ 1921 г. следнитѣ лица: Кольо Таръльтаковъ, 35 г.; Георги Анговъ, 36 г.; Георги П. Николовъ, 35 г.; Петрушъ Ничевъ, 35 г.; Карамфилъ Божиковъ, 30 годишенъ.

Село МРЪСНА-МАХАЛА

Арестувани сж и жестоко бити презъ 1921 г.: Димо Т. Пановъ, синъ му Нашко, Илия Нашковъ и Петре Карамитевъ.

Село ОБАЯ

На 26 мартъ 1921 г. сж затворени въ демирхисарския затворъ: Дино Ангеловъ, 42 г., и Иванъ Димитровъ, 42 годишенъ.
Презъ сжщата година е арестуванъ Димо Георгиевъ.

Село ШУГОВО
Ване Сугаревъ съ семейството си е интерниранъ въ вжтрешностьта на Гърция.

ДАННИ ЗА ТЕРОРА НА ГРЪЦКИЯ РЕЖИМЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ (1924 — 1934 г.)*

ВОДЕНСКА ОКОЛИЯ

Село ВЛАДОВО

На 9 декемврий 1927 година Иванъ Д. Гърковъ е станалъ жертва на атентатъ: гръцки органи поставили бомба на оралото му, оставено на нивата. Убити били двата вола, а Гърковъ е смъртно раненъ.

Село ЧЕГАНЪ

Презъ зимата на 1933 г. е билъ арестуванъ младиятъ селянинъ на име Пандилъ Христовъ Колчевъ, 24 годишенъ. Едничката вина срещу него е, че е българинъ и че баща му въ миналото е взималъ живо участие въ македонскитѣ работи. Бащата на Пандилъ се казва Христо Василевъ и е билъ селски войвода въ родното си село презъ турско време. Той е ходилъ въ четата на Тане войвода и падна заедно съ него убитъ при сражението, което стана въ Чеганъ презъ 1908 година. Имайки това предъ видъ, гърцитѣ арестуватъ и изпращатъ въ неизвестность Пандилъ. Въ последствие се узнава, че е билъ изпратенъ на заточение въ гръцкия островъ Св. Евстратосъ.

Заточеницитѣ сѫ живѣли при извънредно лоши условия. Имаше голѣми студове и не имъ дали никакви завивки, а сѫ се покривали съ чували. Хлѣбъ имъ давали на два дни веднажъ.

Единъ отъ заточеницитѣ изчезва отъ лагера. Гърцитѣ твърдѣха, че е избѣгалъ съ турски параходъ, преоблеченъ като турчинъ.

ГЮМЕНДЖЕНСКА ОКОЛИЯ

ГЮМЕНДЖЕ

Хаджи Георгиевъ и Самаровъ сѫ арестувани въ началото на 1927 г. и закарани въ Солунъ, затова, че говорили български. Обвинени били, че сѫ български шпиони.

*

Къмъ 20 ноември 1927 год. сѫ арестувани нѣколко селяни. Арестуванъ е сѫщо единъ селянинъ, който ужъ се срѣщалъ съ нѣкой си „комита", който минавалъ презъ селата съ автомобилъ и раздавалъ позиви отъ ВМРО, канещи населението да се приготви за революционна акция.

ДЕМИРХИСАРСКА ОКЛИЯ (СѢРСКО)

Село КРУШОВО

Димитъръ Парапановъ е изгоненъ отъ гръцката власть въ България презъ октомврий 1931 година.

*

Мария Панушкова е изгонена отъ гърцитѣ презъ месецъ февруарий 1932 година.

*

Петъръ Тренковъ е взетъ отъ гръцкитѣ власти, въ началото на 1932 г., за да бѫде изгоненъ въ България. Но бива убитъ, следъ като е ограбенъ отъ всичко, което носелъ съ себе си: 50 турски лири, 120 хиляди драхми, които получилъ отъ продажбата на овци, кози и говеда.

---

* Сведенията въ настоящето изложение никакъ не изчерпватъ всички насилия и беззакония извършени върху българското население отъ страна на отговорни гръцки фактори. Изброенитѣ тукъ данни може да се вематъ само като бѣгла характеристика за положението на това население.

Село ЛѢХОВО

На 22 октомврий 1925 г. сѫ убити: Иванъ К. Шарковъ, 42 г.; Тодоръ Ст. Бундевъ, 18 г.; Стоя Пишиева, 11 годишна.

Село ПОРОЙ

Българинътъ Недѣлковъ е арестуванъ презъ ноември 1927 г.

Село СИНГЕЛЕВО

На 22 октомврий 1925 г. е убитъ Никола Н. Дюлгеровъ, 50 годишенъ.

ДРАМСКА ОКОЛИЯ

Село БУТИМЪ

На 24 януарий 1925 г. сѫ били бити отъ гръцкитѣ власти: Петъръ Тутмановъ, Георги Мариновъ, Тодоръ Мариновъ, на когото сѫ му били оскубани мустацитѣ, Атанасъ Парбатски, Георги Галелиевъ, Ангелъ Шоповъ, Стоянъ Зимевъ, Гена П. Кутманова, Еленка Г. Сачанова на която сѫ й туряли спици подъ ноктитѣ, а после сѫ я изнасилили.

*

На 27 януарий 1925 година Христо Хитмановъ е билъ битъ, а следъ това е билъ интерниранъ въ вѫтрешностьта на Гърция.

Село ДОЛНО БРОДИ

На Великдень 1925 година Георги Димитровъ Коджабашевъ, 15 годишенъ, сираче, както си е паселъ овцитѣ вънъ отъ селото, е хванатъ отъ гръцки войници, битъ и хвърленъ върху запаленъ огънь. Нещастниятъ младежъ цѣлъ обгорѣлъ, но е замълчалъ и джелатитѣ смѣтайки, че е вече мъртавъ го изоставили. Останалъ самъ, той отишелъ въ селото си, кѫдето билъ подпомогнатъ отъ мѣстни жени съ разни лѣкарства. Подобрилъ се малко, заедно съ други свои съселяни избѣгалъ въ България, кѫдето веднага е трѣбвало да бѫде настаненъ на лѣчение въ Александровската болница, защото билъ още съ обгорѣли меса и страданията му били ужасни.

Братътъ на Георги Коджабашевъ е задигнатъ отъ гърцитѣ и изчезналъ безследно.

Село ЛИВАДИЩЕ

На 10 януарий 1925 г. сѫ били арестувани, бити и откарани неизвестно где: Петъръ Каразовъ, Ваню Теповъ, Лазо А. Тумбековъ, Ангелъ Пасковъ, Андрей А. Пасковъ, Иванъ Скендеровъ и синътъ на Коста Пиляковъ.

*

На 13 януарий 1925 г. сѫ били задържани въ село Зърново и бити: Атанасъ Гушевъ, Георги Поповъ, Атанасъ Гулевъ.

*

На 27 януарий с. г. сѫ били интернирани неизвестно где: Г. Пейковъ, Боянъ Маноловъ, Коста Пиляковъ, Георги Каразовъ, Ангелъ Стефановъ.

*

Интернирани съ семействата си били следнитѣ лица: дѣдо Аргиръ Георгиевъ, Иванъ Чакърдаковъ, Георги Каневъ, Великъ Пискулевъ.

ЕНИДЖЕВАРДАРСКА ОКОЛИЯ

Село ПРИЗНА

Въ края на 1928 г. е билъ убитъ Гоно Хаджиевъ. Неговиятъ храненикъ и Траянка дъщеря му сѫ били ограбени.

КАЙЛЯРСКА ОКОЛИЯ

РАЗНИ

На много мѣста дошлитѣ отъ Турция гръцки бѣжанци прибѣгватъ до обикновени грабежи на имотитѣ и стоката на мѣстнитѣ българи.

КОЖАНСКА ОКОЛИЯ

На 29 октомврий 1931 г. е убитъ българинътъ Василевъ отъ гръцки полицай.

КОСТУРСКА ОКОЛИЯ

КОСТУРЪ

Презъ 1926 г. българското класно училище е опожарено отъ гърцитѣ една вечерь, а на другия день всичко останало е било изравнено съ земята.

Следъ това гръцкиятъ костурски владика наредилъ да се заличатъ всѣкакви надписи по училища, черкви, гробища и пр. подъ заплаха за най-строги наказания.

Село АПОСКЕПЪ

Презъ 1926 година гробището е било напълно сринато, защото имало тамъ погребани стари революционери отъ турско време още.

Село БАБЧОРЪ

На 18 септемврий 1927 г. сж арестувани шестима селяни и подложени на изтезания отъ гръцкитѣ власти.

Село ВИШЕНИ

Презъ м. декемврий 1926 г. е арестуванъ Петъръ Заковъ (Жаковъ?), обвиненъ, че искалъ да стане комита въ гръцка Македония.

Село ВЪМБЕЛЪ

На 4 май 1932 г. деветь младежи сж арестувани и откарани въ Брѣзница, кждето сж смазани отъ бой. Следъ това сж закарани въ Костуръ кждето сжщо сж жестоко бити. Освободени сж следъ като платили 12,000 драхми рушветъ. Обвинени сж, че на 3 май (Великдень) пѣли български пѣсни.

Село ГАБРЕШЪ

Христо Тумбовски е билъ арестуванъ презъ месецъ априлъ 1929 г. и задържанъ дълго време въ затвора. Сжщо така сж били арестувани на сжщата дата Пандо Л. Робевски и селянинътъ Пандо.

Село ДЪМБЕНИ

Съ присжда отъ 24 ноемврий 1925 г. сж били осждени да бждатъ депортирани въ островъ Андросъ следнитѣ българи: Лазо Ставровъ Сотировъ, Филипъ Московъ, Никола Соколовъ, Пандо Ваневъ, Димитъръ А. Секуловъ и Лазо Каранджовъ.

Село ЖЕЛЕВО

Д. Карамфиловъ и Н. Ляшковъ връщайки се отъ гората, били срещнати отъ горския стражарь, презъ декемврий 1927 г. и бити. На Карамфиловъ е била отрѣзана дѣсната ржка отъ горския стражарь.

Село КОНОМЛАДИ

Презъ 1927 г., лѣтото, гърцитѣ намѣрили, че селото не било чисто и го глобили

60 хиляди драхми. Всичко това се прави за тормозъ.

*

На 18 септемврий 1927 година сѫ арестувани Марко Илиевъ Пандевъ и Венко Карапетовъ, жестоко бити и изтезавани. Презъ октомврий с. г. Пандевъ е изгоненъ въ България.

Село КОСИНЕЦЪ

Презъ декемврий 1926 г. по искане на гръцкия консулъ въ Корча, сѫ арестувани българитѣ Димитъръ Петровъ и Никола Диневъ, и двамата отъ с. Косинецъ, подъ обвинение, че искали да минатъ като комити въ гръцка Македония.

*

На 20 декемврий 1929 г. сѫ арестувани и изпратени въ затвора въ Костуръ: свещеникъ Петре Пинзовски — защото му намѣрили българско евангелие; съпругата на Христо Русковъ, намиращъ се въ Америка; синътъ на свещеникъ Пинзовски; Коста Пинзовъ, Митре Миовски, Ламбо Майналовски, Петре Пировски, Ламбро Главковъ и други.

Село ЛУВРАДИ

Аргиръ Атанасовъ Нестимски, родомъ отъ с. Лувради, но живущъ въ Билища, Албания, презъ януарий 1927 г. отишелъ да прекара Коледа при фамилията си, която живѣела въ Хрупища, следъ като гръцки андарти изгорили с. Лувради. Въ Хрупища Нестимски билъ виканъ въ полицията, разпитванъ и после освободенъ. Но следъ нѣколко дни наново е арестуванъ и пратенъ безъ присѫда въ островъ Критъ на заточение.

Село ОЛИЩА

Презъ 1928 година Христо Клапсовъ, неговиятъ синъ и още 5 души отъ сѫщото село сѫ били заточени, обвинени като видни българи.

Село СТАТИЦА

На 18 септемврий 1927 г. сѫ арестувани и жестоко бити нѣколко селяни.

Село ТУРЙЕ

Презъ пролѣтьта на 1927 г. единъ селянинъ е пребитъ отъ гръцки войници.

Село ХРУПИЩА

Презъ 1926 г. костурскиятъ гръцки владика наредилъ да бѫде разрушенъ стария български параклисъ „Св. Врачъ“. Известно време параклисътъ е употрѣбяванъ отъ гърцитѣ като оборъ за коне, следъ това го изоставили и българитѣ продължавали да отиватъ тамъ да се молятъ — затова е и разрушението му.

А българското училище въ селото било дадено на гръцкитѣ бѣжанци да живѣятъ въ него.

*

На 30 августъ 1928 година Василъ Михайловъ Чакаловъ, 19 годишенъ, е убитъ въ землището на с. Арменохоръ, като си пасѣлъ овцитѣ, отъ гръцкия бѣжанецъ Димитриосъ Франзеросъ. Последниятъ преди да го убие му казалъ: „Още ли бре, старобългаринъ, нѣма да се махнете въ България, та да се отвори за насъ повече мѣсто? Нали и по-рано съмъ ти казвалъ“. И понеже момчето му отговорило: „Ние тукъ сме родени и тука ще си умремъ“ гъркътъ го застрелялъ. Дълго време убиецътъ не билъ арестуванъ, защото мѣстнитѣ власти гледали да прикриятъ работата, но майката на младежа протестирала непрекѫснато и накрая осѫдили убиеца на 10 месеца затворъ само.

Село ЧЕРЕШНИЦА

Лазаръ Караджовъ, Ангелъ Караджовъ, Коста Щърбановъ, Димитъръ Шилковъ, Георги Шилковъ, Ангелъ Палазовъ сѫ били интернирани неизвестно кѫде отъ гръцкитѣ власти.

КАВАЛСКА ОКОЛИЯ

КАВАЛА

Въ солунския гръцки вестникъ „Прогре“ отъ 26 априлъ 1932 г. четемъ следната телеграма отъ Кавала:

„Поправителниятъ съветъ е изпратилъ предъ сѫда свещеникъ А. Лазарианъ, д-ръ Х. Каилианъ, отъ нѣмски произходъ Лина Йенсенъ, г. Рекъ и Е. Ехокъ подъ обвинение за протестантски прозелитизъмъ.“

КУКУШКА ОКОЛИЯ

КУКУШЪ

Свещеникъ хаджи Илия, 73 г., цѣли 22 години е билъ католически свещеникъ въ Солунъ, въ Зейтинлъка. Къмъ 20 октомврий 1927 г. отишелъ по работа въ Кукушъ, но билъ арестуванъ и отведенъ въ Солунъ. Тамъ е разкарванъ по участъци и изтезаванъ. На пѫть да бѫде пратенъ на заточение въ островъ Корфу бива откритъ случайно отъ единъ членъ на смѣсената българо-гръцка комисия, който успѣлъ да издействува да бѫде пратенъ въ България. Пристигналъ на българската граница почти обезумѣлъ отъ страданията.

ЛЕРИНСКА ОКОЛИЯ

ЛЕРИНЪ

По атентата отъ 16 октомврий 1925 г. въ Леринъ е проявена голѣма жестокость спрямо българското население отъ страна на гръцкитѣ власти. Отначало сѫ арестувани къмъ 400 души. После нѣколко десетки останаха въ затворитѣ, докато се приключи следствието. Даваме тукъ нѣкои отъ арестуванитѣ и осѫдени: отъ с. Попължени сѫ следнитѣ лица: Недѣлковъ осѫденъ на 18 години затворъ; Дѣлениковъ осѫденъ на 18 години затворъ; попъ Димитъръ на 15 години затворъ; Мицевъ, Божиновъ и Алексиевъ по на 12 години затворъ; Роселиевъ, Алексиевъ, Гице и Пецевъ. Други осѫдени лица сѫ следнитѣ: Сулидовъ и Капшутовъ по на 4 години затворъ. Григоръ Ивановъ, Стефо Ролевъ и дѣдо Трайко сѫ били жестоко бити и задържани въ затвора 10 дни. Просеновъ сѫщо е билъ осѫденъ на 12 години затворъ.

*

Геле Кучкоецо отъ Леринъ; интернирванъ отъ гърцитѣ въ периода отъ 1912-1941 год. надъ двадесеть пѫти. Сѫщиятъ открито говорѣлъ противъ гърцитѣ; говорѣлъ винаги на български езикъ; на български поздравлявалъ и всички гръцки голѣмци въ града, нарочно го подкачали презъ време на германската окупация (1941-1944 г.); открито говорѣлъ въ полза на България — поддържалъ връзка съ Младеновъ, а после съ Калчевъ.

Село АЙТОСЪ

На 12 ноември 1930 г. гърцитѣ Став. Кочопулонъ и Евангелонъ Ханджинъ нападнали презъ нощьта въ кѫщата на Михаилъ Пека, 45 г., и жена му. Жената успѣла да избѣга, а Михаилъ е мушканъ съ ножъ, докато е предалъ 40,000 драхми на нападателитѣ.

Село АРМЕНОХОРЪ

На 29 януарий 1926 г. всичкитѣ българчета-ученици сѫ бити, защото говорили помежду си български. По стенитѣ на кѫщитѣ сѫ били залепени афиши, че се забранява употрѣбата на българския езикъ.

Село АРМЕНСКО

Въ края на 1933 г. сж заточени въ островъ Св. Евстратиосъ двама българи.

Село БЕТИНА

Кръсто Поповъ, заедно съ други селяни, е билъ битъ и изтезаванъ на 28 януарий 1926 година.

Село БОРЕЩНИЦА

Въ градъ Кожани е осжденъ на смърть Атанасъ Поповъ отъ с. Борещница. Застрелянъ е на 13 декемврий 1925 г. Сжщо така е билъ арестуванъ и битъ жестоко Павле Мафчевъ.

Село БУФЪ

Солунскитѣ вестници отъ 31 октомврий 1931 г. писаха за процеса срещу четирима македонски българи: Тодоръ Мановъ, Георги Петковъ, Стоянъ Балафа и Тодоръ Ивановъ — всички отъ село Ано Каленикъ — погърченото име на българското село Буфъ.

Процесътъ за пръвъ пжть се гледа презъ месецъ май с. г., но се отложи.

Подсждимитѣ се обвиняватъ, че сж били членове на Вжтрешната македонска организация и че сж убили, по заповѣдь на организацията — „гръцкиятъ патриотъ и бившъ гръцки подофицеръ — Тодоръ Чантевски".

Споредъ солунския вестникъ „Прогре" подсждимиятъ Мановъ е призналь, че е извършилъ убийството, но останалитѣ трима сж отричали приписанитѣ имъ отъ полицията деяния.

Солунскиятъ вестникъ „Неа Алития" писа:

„Мановъ е извършилъ убийството, подтикнатъ отъ останалитѣ трима — всички членове на Вжтрешната македонска революционна организация — презъ време на единъ ловъ, понеже убитиятъ е билъ прѣчка за тѣхнитѣ комитаджийски акции. Процесътъ ще трае много дни. Полицията ще вземе мѣрки за запазването на реда и сигурностьта."

Но процесътъ е билъ отложенъ наново поради внезапното заболяване на единъ отъ сждиитѣ, за да се гледа къмъ януарий 1932 година.

Въ началото на декемврий, обаче, процесътъ се е гледалъ наново въ Солунъ.

Органътъ на ВМРО „Свобода или Смърть" писа следното по случая:

„На 2 августъ 1932 г. били застреляни отъ гръцки войници въ Солунъ Тодоръ Мановъ, Стоянъ Балафа и Георги Петковъ и трима родомъ отъ с. Буфъ, Леринско.

Тодоръ Мановъ убилъ ренегата Чантевски, за да защити поруганата си семейна честь. Това било повода за гръцката власть, за да погуби четирима отъ виднитѣ българи отъ Леринско.

Тодоръ Мановъ, Стоянъ Балафа и Георги Петковъ следъ дълги мжчения и разкарвания по зандани и сждилища били осждени на смърть, а Тодоръ Ивановъ, и той отъ сжщото село, на доживотенъ затворъ. Нѣколко месеци е тежела смъртната присжда надъ тримата докато най-сетне е била изпълнена въ Солунъ.

Георги Петковъ въ предсмъртния си часъ извикалъ:

— Трима Петковци ще отмъстятъ за мене!"

„Македонска Трибуна" отъ 18 августъ 1932 г. между другото писа:

„Сждебното решение на гръцкия солунски сждъ се посрещна отъ много мѣста съ възмущение. Така парижкиятъ вестникъ „Ла Волонте", отбелязвайки този процесъ и неговата несправедливость, предаде и единъ апелъ отправенъ до Венизелосъ отъ страна на много видни общественици, писатели, професори и разни институти, съ който апелъ се искаше отмѣняването на присждата. Разбира се, гръцкитѣ власти останаха глухи и къмъ гласоветѣ, които идѣха отъ чужбина."

А на 3 мартъ с. г. „Македонска Трибуна" съобщи:

„Френската женска международна лига за миръ и свобода, като не получила приема, който нейнитѣ делегатки сж искали отъ гръцкия пълномощенъ министъръ въ Парижъ, му е отправила протестно писмо срещу жестокитѣ присжди издадени въ Солунъ върху четиримата македонци, обвинени въ убийството на единъ агентъ, безъ да бжде доказана тѣхната виновность."

Село ВОЩАРАНИ

На 29 януарий 1926 г. въ селото гръцката банда е малтретирала петима селяни, най-много Дельо Петровъ Картчаковъ, който е билъ подиръ това на легло поради побой.

*

На 19 февруарий 1926 година „капитанъ" Стефанъ влѣзълъ въ селото кѫдето е билъ безмилостно шестима селяни. Най-много е пострадалъ Илия Стойчевъ Совитчоновъ; жестоко изтезаванъ, защото се е оплакалъ предъ властитѣ, че анадолскитѣ пришълци сѫ му взели всичкитѣ имущества. Цоле Кочковъ и Христо Пеловъ, отъ сѫщото село, сѫ оставили кѫщитѣ си и забѣгнали въ македонскитѣ територии подъ Сърбия. Кочковъ е избѣгалъ съ 19-годишната си дъщеря, която „капитанъ" Стефанъ се опиталъ да обезчести посрѣдъ бѣлъ день. Като чулъ за бѣгството имъ, „капитанътъ" разяренъ, начело на една група отъ 10-15 души, решилъ да намѣри забѣгналитѣ и почналъ да обискира кѫщитѣ имъ. Било ограбено всичко каквото е имало нѣкаква стойность, а другото е било разрушено. Били сѫ изпочупени прозорцитѣ. Преди да извършатъ този вандализъмъ, бандититѣ сѫ наредили да имъ се приготви богатъ обѣдъ.

Село ВУЧКОВЕНИ

Презъ януарий 1926 г. една рота войници е заседнала въ селото, въ тежесть на населението. Войницитѣ се отдавали на всѣкакви произволи, между които и обезчестяване на женитѣ.

Село ВЪРБЕНИ

На 31 октомврий 1925 г. войскови части и артилерия обискиратъ селото. Селянитѣ сѫ ужасно тормозени. Арестувани сѫ 30 души. Никола Христовъ, Василъ Домазетовъ, Мара Капланка, Стефо Стефовски, Стефо Дановски, Геле Чачковъ сѫ осѫдени да бѫдатъ депортирани за 6 месеца на островъ Андросъ.

*

Въ градъ Кожани сѫ осѫдени на смъртъ Павле Мавчевъ, Михаилъ Стефовски. Застреляни сѫ на 13 декемврий 1925 година.

*

Изпратени сѫ на островъ Скиросъ: Траянъ Мелиовъ, Антонъ Мелиовъ, Кръсто Гюровски, презъ 1925 година.

Село ГОРНИЧЕВО

Давидко Дзоле Кляндjовъ, 26 годишенъ, е убитъ презъ лѣтото на 1932 год. отъ орѫдия на гръцката власть, които били арестувани и следъ два дни пуснати.

*

Презъ 1934 г. четникътъ Тодоръ Кангеловъ, който е билъ заловенъ тежко раненъ презъ последнитѣ революционни акции въ Македония подъ сръбска власть, е билъ арестуванъ и изпратенъ на заточение на гръцкия островъ Св. Евстратосъ.

Село ГОРНО КОТОРИ

Двама пѫдари и единъ горски стражарь сѫ убити между селата Горно Котори и Невеска. По поводъ на това цѣлото население е подложено на изтезания за откриване на убийцитѣ, тъй като властитѣ предполагатъ, че убийството е дѣло на ВМРО.

Село ДОЛНО КОТОРИ

Въ връзка съ атентата станалъ въ Леринъ презъ 1925 год. сѫ били арестувани и жестоко изтезавани Кр. Золидовъ, Ико Шутовъ, Христо Арменовъ.

Село КАЛАМБОЩИЦА

Осѫденъ е да бѫде депортиранъ на островъ Андросъ, съ присѫда отъ 24 ноемврий 1925 година Димитъръ Крисевъ.

Село КРУШОРАДИ

Презъ 1926 г. по внушение на терористическата организация „Гръцки Юмрукъ", начело съ Стефо капитанъ, сж били жестоко бити и следъ това изпратени на заточение въ Бѣломорскитѣ острови следнитѣ лица: Кимо Кулебовъ, Лазо К. Кулебовъ, Леко Дранговъ и Леко Баничанеца.

*

На 1 май 1927 г. селото е подложено на обиски. Много селяни сж бити и ограбени. Много жени сж изнасилени.

*

Солунскиятъ вестникъ „Неа Алитиа" въ броевете си отъ 12 и 13 юний 1927 г. дава сведения за дѣлото срещу четирима селяни отъ сжщото село, Крушоради, обвинени въ укриването на комитаджии. Дѣлото се е гледало предъ солунския окржженъ сждъ. Отъ показанията на обвиняемитѣ и на свидетелитѣ станало ясно, че всичко е било скроено отъ прочутия гръцки капитанъ Стефо, началникъ на държавната организация „Македоно-гръцки юмрукъ". Тѣ били жестоко бити, да направятъ признания.

Сжщиятъ вестникъ „Неа Алитиа" съобщава, че на 18 май 1928 г. били изправени предъ сждъ въ Солунъ четирима българи: Христо, Иванъ, Тодоръ Русеви и Христо Малевъ.

Въ обвинителния актъ се изтъква виновността имъ, — че вечерьта на 7 срещу 8 октомврий 1927 г. дали убежище въ дома си на една седмочислена комитска чета, преследвана отъ войска и жандармерия. Благодарение на укривателството имъ четата успѣла да избѣга.

Предварителниятъ имъ арестъ е продължилъ цѣла година.

Иванъ Х. Русевъ е осжденъ на 9 години, а Тодоръ Х. Русевъ на 7 години. Петь души други обвиняеми сж били оправдани.

Село КЪРПЕЩЕНЕ

Никола п. Ивановъ, 24 г., продалъ имота си съ намѣрение да се пресели въ България; но на 16 августъ 1928 г. е убитъ отъ гърцитѣ и ограбенъ. Оставилъ жена и две деца.

*

На 26 декемврий 1932 г. органи на гръцката власть запалили кжщата на Христо Василевъ Магдинъ отъ всички страни. Пожарътъ е билъ толкова внезапенъ и буенъ, че успѣла да скочи отъ балкона само жената на Христо Магдинъ. Всички останали, включително децата на Магдинъ, две момичета и две момчета отъ 5 до 13 години, сж изгорѣли живи.

Село ЛѢСКОВЕЦЪ

Презъ 1926 год. бандата на „капитанъ" Стефо е тормозила цѣлото население. На попъ Христо е откжсната брадата. Братъ му Митре е жестоко битъ. Сжщо сж бити тритѣ жени: Минкова, Джолева и Пандева.

Село НЕОКАЗИ

Коце Латовъ, Тане и Кире Латовъ сж бити до смърть презъ май 1927 година.

Село ПОПОЛЕНИ

На 31 октомврий 1925 г. селото е обискирано и населението подложено на тормозъ отъ войскови части и жандармерия. Арестувани сж 41 души. Изпратени сж на островъ Скиросъ: Илия Жировъ, Лазо Деларовъ, Стоянъ Газевъ, Коста Дейковъ. Сжщо сж заточени изъ разни острови: Никола Шкаклевъ, Тодоръ Котевски, Филипъ Мицаревъ, Атанасъ Ивановъ.

Село ПОПЪЛЖЕНИ

На 24 ноември 1925 година Димитъръ Гоцевъ, Филипъ Маджаровъ и Тодоръ Коревчовъ сж осждени да бждатъ депортирани за шесть месеца на островъ Андросъ.

*

Презъ сѫщата 1925 година сѫ били осѫдени следнитѣ лица, обвинени за връзки съ ВМРО: свещеникъ Димитъръ Шкендеровъ, Тодоръ Анастасовъ, Гуревски и Анастасъ Д. Попгьоргьовъ на доживотенъ затворъ; Иванъ Глувчевъ и Димо Газевъ на 2 години затворъ и 4,000 драхми глоба; Иванъ Станчевъ на 4 години затворъ и 5,000 драхми глоба.

*

На 21 мартъ 1928 г. е билъ убитъ Мицко Ташковъ, обвиненъ за връзки съ ВМРО.

*

Въ края на 1933 г. сѫ заточени въ островъ Св. Евстратосъ двама българи.

Село ПЯТЕЛЕ

Методи Поповъ е билъ осѫденъ презъ 1927 година въ връзка съ убийството на ренегата х. Поповичъ въ Битоля. По нареждане на Матковичъ е билъ жестоко изтезаванъ вследствие на което заболява отъ туберкулоза.

*

Христо Смиляновъ, 38 г., е убитъ, както си е билъ на софрата съ семейството си, вечерьта на 5 януарий 1928 г., отъ единъ ренегатъ на гръцка служба.

*

Коле Тръпчевски е билъ изтезаванъ отъ бандата на капитанъ Стефо, задето се противопоставилъ да напустне родното си мѣсто и отиде въ България.

Село РОСЕНЪ

Презъ май 1927 г. става сбиване между мѣстнитѣ българи и гръцки бѣжанци, които искали да имъ обсебятъ имотитѣ.

Село СЕТИНА

На 26 януарий 1926 г. една банда, изпратена отъ организацията „Гръцки юмрукъ" навлѣзла въ селото и извършила редица вандалски актове, подъ претекстъ, че търси комити. Бити сѫ мнозина, между които доста пострадалъ Кръсто Поповъ.

*

На 1 май 1927 г. селото е подложено на обиски. Много сѫ бити селянитѣ и ограбени, а женитѣ изнасилени.

Село СЕТОМА

Децата на Стоянъ Музовъ, Траянъ Лебановски, Кръсто Вигиковъ, Василъ Николовъ, Русе Меловъ и Петъръ Кочовъ сѫ изтезавани отъ гръцкитѣ власти, защото говорели майчиния си български езикъ.

Село ТЪРСЬЕ

Янко Герджовъ е изгоненъ отъ гръцкитѣ власти въ България презъ есеньта на 1927 година.

РАЗНИ ВЪ ЛЕРИНСКА ОКОЛИЯ

На 30 априлъ 1927 г. новиятъ околийски управитель раздава декларации на селянитѣ за подписване: че били доволни отъ режима.

*

На 28 февруарий презъ нощьта гръцки андарти, начело съ „капитанъ" Ставро отъ Баница, заловили цѣлото семейство Миланъ Пецеви въ дома имъ, вързали ги и имъ искали пари. Пратили жената да ги донесе отъ стаята, но тя избѣгала презъ прозореца. За отмъщение гърцитѣ убили съпруга й и четиритѣ имъ деца. Предали се на полицията, но следъ три дни били освободени.

СОЛУНСКА ОКОЛИЯ

СОЛУНЪ

Арестуванъ презъ месецъ мартъ 1927 г. е билъ осѫденъ и екзекутиранъ Василъ Ивановъ, обвиненъ въ подготовка на атентатъ. Сѫщо така сѫ били арестувани и осѫдени Атанасъ Л. Георговъ, Стоянъ Лазаровъ, Иванъ Станчевъ.

*

Презъ юлий 1927 година Иванъ Теодоровъ, Ефтимъ Павловъ и Христо Николовъ сѫ задържани отъ гръцката полиция като българи и като опасни лица.

*

Трайко Пелтековъ, старецъ, пазачъ на френскитѣ гробища въ Солунъ е заточенъ въ островъ Корфу презъ есеньта на 1927 година.

*

Презъ септемврий 1927 година сѫ арестувани българитѣ Нановъ и Кулелията, обвинени, че имали намѣрение да вършатъ атентати. Безъ никакви доказателства биватъ осѫдени на смъртъ и застреляни на 7 май 1928 година.

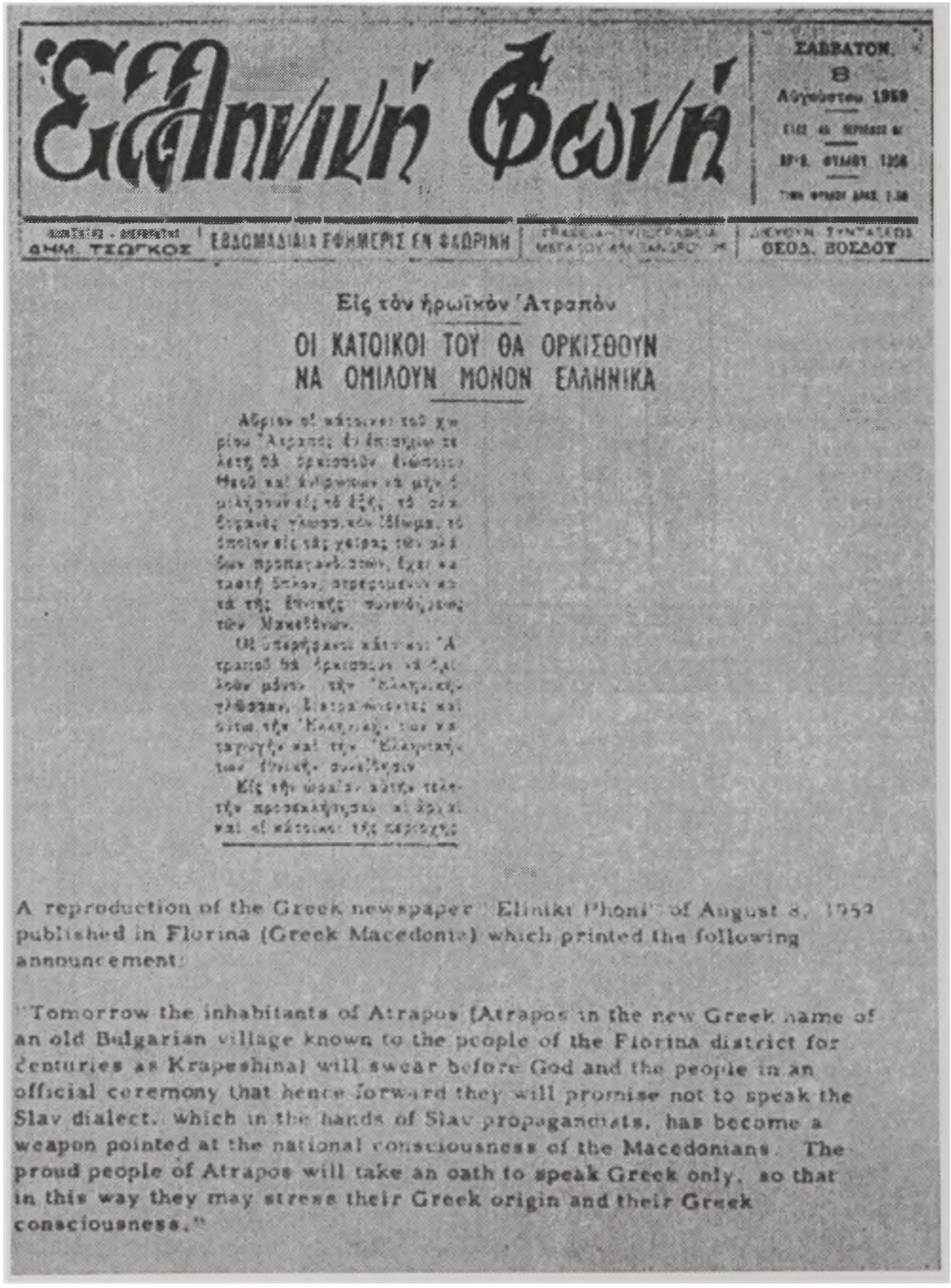
**
*

ОБЩА БЕЛЕЖКА:

Що се отнася до интернирванитѣ отъ гръцкитѣ власти българи, отбелязваме и тукъ, че при навлизането си въ Гърция, включая егейскитѣ острови, германскитѣ войски въ 1941 г. намѣриха въ гръцкитѣ затвори къмъ 2,000 души българи, изпратени тамъ да гниятъ — почти всички безъ никаква вина, а само защото сѫ били будни българи.

ОБОБЩЕНИЕ ЗА ДВАТА ПРЕДШЕСТВУВАЩИ ТУКЪ СПИСЪЦИ ПО ГРЪЦКИЯ ТЕРОРЪ (периода 1918 — 1934 г.)

ОКОЛИЯ	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани, изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи	Ранени	Заточени	Брой на злочинствата въ отдѣлнитѣ околии
Воденска	12	1	42				1		56
Берска			5						5
Демирхисарска	7		49		1			2	59
Гюмендженска			3						3
Драмска	2	1	137	1			1	17	159
Ениджевардарска	4		135		2				141
Кожанска	1								1
Костурска	3	3	50			1		21	78
Леринска	20		553	2			1	39	615
Солунска	3		11					1	15
Кукушка			1						1
Сѣрска			18						18
ОБЩО	52	5	1004	3	3	1	3	80	1151

Ἑλληνικὴ Φωνή

ΣΑΒΒΑΤΟΝ
8
Αὐγούστου 1959

ΔΗΜ. ΤΣΩΓΚΟΣ | ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΝ ΦΛΩΡΙΝΗ | ΘΕΟΔ. ΒΟΣΔΟΥ

Εἰς τὸν ἡρωϊκὸν Ἀτραπὸν

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΟΥ ΘΑ ΟΡΚΙΣΘΟΥΝ
ΝΑ ΟΜΙΛΟΥΝ ΜΟΝΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

A reproduction of the Greek newspaper "Elliniki Phoni" of August 8, 1959 published in Florina (Greek Macedonia) which printed the following announcement:

"Tomorrow the inhabitants of Atrapos (Atrapos is the new Greek name of an old Bulgarian village known to the people of the Florina district for centuries as Krapeshina) will swear before God and the people in an official ceremony that hence forward they will promise not to speak the Slav dialect, which in the hands of Slav propagandists, has become a weapon pointed at the national consciousness of the Macedonians. The proud people of Atrapos will take an oath to speak Greek only, so that in this way they may stress their Greek origin and their Greek consciousness."

ΣΦΑΙΡΑ ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1920

ΚΟΝΤΑ ΣΤΗ ΦΛΩΡΙΝΑ

ΤΡΙΑ ΧΩΡΙΑ ΩΡΚΙΣΤΗΚΑΝ...

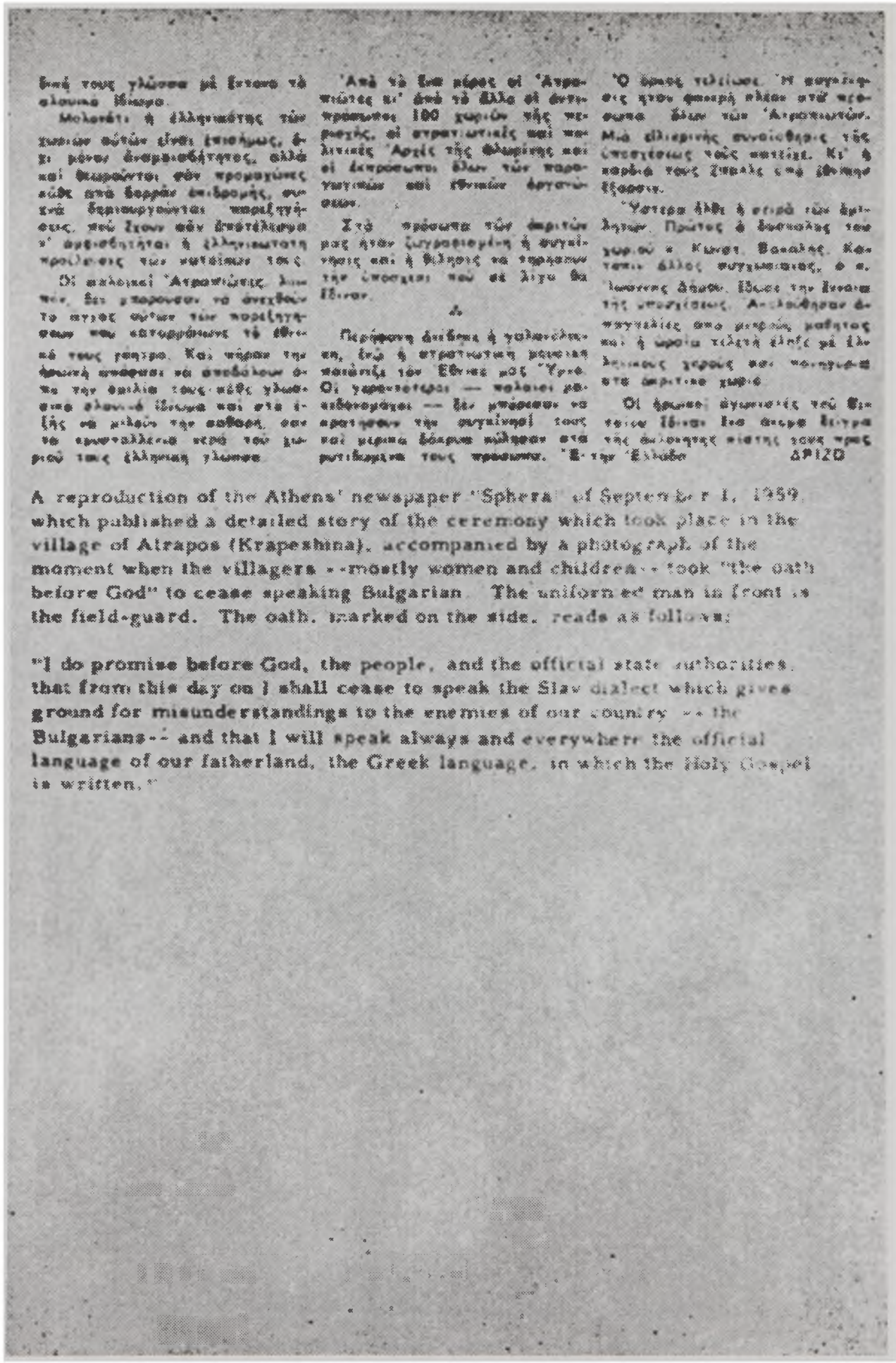
Μια νέα παράξενη τελετή [illegible] χωριό σ' ένα γραφικό μέρος [illegible] Ο λόγος γιατί θέλησαν να [illegible] ήταν να θέσουν τέρμα στις [illegible] τα χωριά τους και [illegible] το όνομα στους [illegible] και δώσουν μέσα στη [illegible]

Οι κάτοικοι του χωριού [illegible] όπως και πολλοί άλλοι [illegible] ενδιαφέρονται όπως τις αλλεπάλληλες επιδρομές των Σλάβων, πρώτα κατά όπως την γλώσσα τους επιβάλλουν και δημιούργησαν μια [illegible]

Στην πραγματικότητα λίγες μέρες [illegible] πρωτοβουλία ένα [illegible] τα χωριά τους [illegible] Κρήτη να τα κάνουν [illegible] Έτσι ξεκίνησε στην [illegible] της εφημερίδας του [illegible] τρόπο. Αυτή η πρωτοβουλία [illegible]

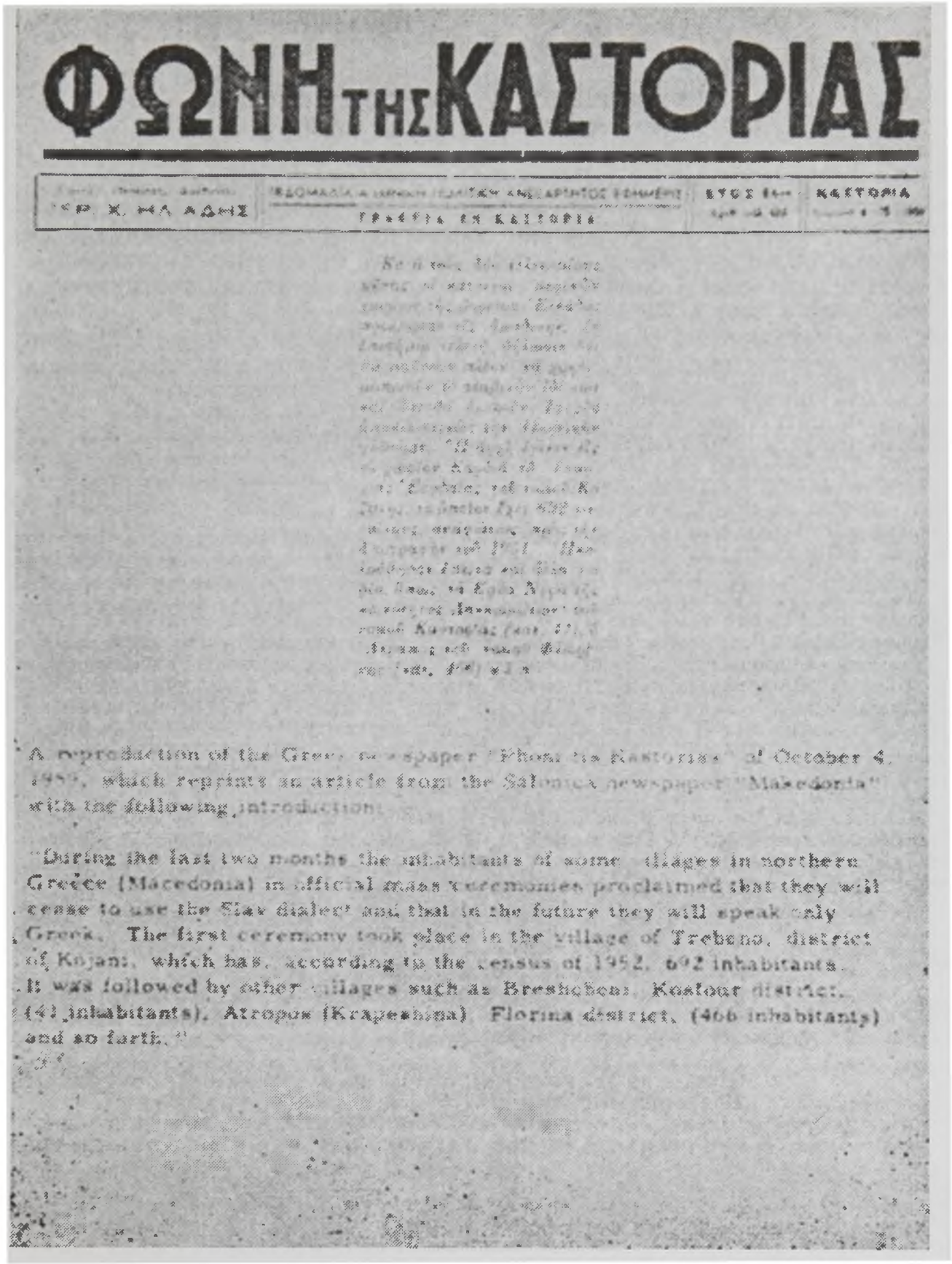
Σήμερα Κυριακή τα [illegible] στην χαμηλότερα [illegible] φως ήρθε να [illegible] πρωτοπόρους [illegible] στους κατοίκους [illegible] Ο επικεφαλής [illegible] τους, ψυχοπαιδαγωγικές [illegible] ένα ξεκουραστικό [illegible] χαρές και πόνοι [illegible] Και οι δικοί [illegible] μητρικά γλυκές [illegible] "Ολοι [illegible] προς την διαλεγμένη [illegible] μέρα για τον [illegible] Η βιβλιοθήκη τελείωσε [illegible] ο σωλογυρος του σχολείου [illegible]

Οι γυναίκες του Αιτρανού με [illegible] αγροφύλακα του χωριού τους, δίδουν την ιερή υπόσχεση: «Έτσι όπως θα μιλάμε μόνον Ελληνικά...»

A reproduction of the Athens' newspaper "Sphera" of September 1, 1959, which published a detailed story of the ceremony which took place in the village of Atrapos (Krapeshina), accompanied by a photograph of the moment when the villagers -- mostly women and children -- took "the oath before God" to cease speaking Bulgarian. The uniformed man in front is the field-guard. The oath, marked on the side, reads as follows:

"I do promise before God, the people, and the official state authorities, that from this day on I shall cease to speak the Slav dialect which gives ground for misunderstandings to the enemies of our country -- the Bulgarians -- and that I will speak always and everywhere the official language of our fatherland, the Greek language, in which the Holy Gospel is written."

ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΣΤΟΡΙΑ

A reproduction of the Greek newspaper "Phoni tis Kastorias" of October 4, 1959, which reprints an article from the Salonica newspaper "Makedonia" with the following introduction:

"During the last two months the inhabitants of some villages in northern Greece (Macedonia) in official mass ceremonies proclaimed that they will cease to use the Slav dialect and that in the future they will speak only Greek. The first ceremony took place in the village of Trebeno, district of Kojani, which has, according to the census of 1952, 692 inhabitants. It was followed by other villages such as Breshchoni, Kostour district, (41 inhabitants), Atropos (Krapeshtina) Florina district, (466 inhabitants) and so forth."

Приложение № 13

ПОЛОЖЕНИЕТО НА СОЛУНСКИТѢ ЕВРЕИ
(Изъ студията на г. д-ръ С. Мезанъ)

„Когато презъ зимата на 1912 г. гръцкитѣ войски се настанили въ града, гръцкото правителство е заявило на Алиансъ Израелитъ Универселъ, че правата на евреитѣ не ще бѫдатъ нарушени. Презъ юлий 1913 година г-нъ Генадиосъ, гръцки пълномощенъ министъръ въ Лондонъ, потвърждава тия ангажименти. Съ параграфъ 11 на мирния договоръ между Гърция и Отоманската империя, първата се задължила категорично да зачита живота, честьта, вѣрата и обичаитѣ на мѣстнитѣ жители. На 1919 г. тогавашниятъ и сегашенъ министъръ-председатель Елефтериосъ Венизелосъ е заявилъ презъ време на преговоритѣ за миръ въ Парижъ, че евреитѣ могатъ да бѫдатъ спокойни; че не само ще се ползуватъ съ равноправие, но още и съ права, съответно равни на правата на християнското население по отношение на сѫботната почивка и свободата на труда презъ другитѣ дни. Една година по-късно гръцкиятъ парламентъ гласува особенъ законъ (августъ 1920) въ духа на изявленията на г. Венизелосъ. По-късно, обаче, едно първо ограничение на този законъ се явява въ кралския указъ отъ 1923 г., чийто чл. 135 гласи, че сѫбота е седмиченъ день на солунскитѣ (а не на македонскитѣ) евреи.

Трѣбва да се отбележи, че още отъ първитѣ дни на режима на Венизелосъ, въ Македония борбата между гърци и евреи се бѣ разпалила отново подъ покровителството на самата власть; пазарниятъ день става отъ понедѣлникъ въ сѫбота, съ явна цель да се ощетятъ евреитѣ; носенето на традиционния фесъ се забранява и даже се опитватъ да разрушатъ старитѣ исторически еврейски гробища подъ предлогъ за благоустройство. Евреитѣ разбиратъ много добре, че противоеврейската политика се инспирира отъ самия Венизелосъ, задалъ си за цель да сломи еврейското първенство въ Солунъ и да елинизира града. Въ отговоръ на това негово поведение евреитѣ преминаватъ масово въ консервативно-монархическата партия на Гунарисъ и гласуватъ всички за нейната листа на изборитѣ презъ 1916 г., въ която се избиратъ нѣколко народни представители евреи, между които и Малахъ, по-късно министъръ на финансиитѣ въ кабинета на Гунарисъ. На 1917 г. избухва голѣмиятъ пожаръ въ Солунъ, при още не добре изяснени обстоятелства — почти всички еврейски училища, синагоги и стари библиотеки биватъ унищожени, а сѫщо и множество домове. Настаняването на малоазийски бѣжанци гърци довършва разнебитването на вѣковния еврейски центъръ. Съ настаняването на последнитѣ въ Солунъ избухва нова кампания противъ евреитѣ. Законътъ за сѫботната почивка бива отмѣненъ, въпрѣки поетитѣ международни задължения. Опитътъ на диктатора Пангалосъ да удовлетвори макаръ и частично еврейскитѣ искания, пропада поради зложелателството на Търговската камара и Търговския силагосъ. Едничка работническата класа се отзова симпатично на еврейскитѣ искания. Напротивъ, властитѣ ставатъ все по-зле разположени спрямо евреитѣ, а опититѣ да се превърне сѫботата въ пазаренъ день не сѫ изоставени и до сега.

Отъ друга страна гръцкото правителство открива въ Солунъ специална гимназия за евреитѣ и университетъ, казвайки имъ ясно, че тѣ трѣбва да станатъ непременно елини отъ Мойсеевско вѣроизповѣдание."

(Цитата правимъ споредъ както е въ в. „Македонска Трибуна" отъ 11 декемврий 1930 година)

Приложение № 14

ГРЪЦКИ ОБВИНЕНИЯ СРЕЩУ СОЛУНСКИТѢ ЕВРЕИ

„Изминали сѫ седемнадесеть години откакъ Гърция окупира и владѣе Солунъ, но еврейското население на този градъ има по отношение на гръцката държава едно поведение пасивно и дори въ много случаи враждебно, давайки така впечатлението, че то не желае гръцкото владичество, или че го смѣта като временень пѫтникъ. Има много указания за тѣзи факти, защото, за нещастие, евреитѣ отъ Солунъ не пропускатъ нито единъ случай, позволяващъ имъ да създадатъ едно такова впечатление. Фактитѣ, които ние излагаме по-доле, сѫ достатъчни и ще подчертаятъ красноречиво точностьта на нашето твърдение.

1. Отъ първия день, когато гръцката армия окупира Солунъ, и когато българската армия се намираше въ Солунъ, най-голѣмата часть отъ еврейския елементъ показа едно предпочитане безъ резерва въ полза на българитѣ и даваше очевидно признание за тѣхното предпочитане.

2. Непосрѣдствено следъ утвърждаването на гръцкото господство надъ Солунъ и следъ изгонването на българитѣ отъ този градъ, много между по-първитѣ евреи побързаха по различни съмнителни начини да получатъ чуждо поданство, доказвайки и подчертавайки така тѣхнитѣ елинофобски чувства.

3. По време на междусъюзническата окупация на Солунъ виднитѣ евреи отъ града поискаха, чрезъ посредничеството на генералъ Сарай, щото Солунъ да бѫде обявенъ свободенъ градъ и да бѫде изтръгнатъ отъ гръцкия суверенитетъ.

4. Всѣкога, когато упражняваха своето право на гласъ, 90 на сто отъ евреитѣ избиратели гласуваха противъ гръцката „голѣма идея“ и допринасяха чрезъ тѣхния бюлетинъ за катастрофата, за разрушението на Гърция, която трѣбваше да допира на петь морета и да се простира на два континента. Евреитѣ подражаваха така вѣрно и точно турцитѣ, българитѣ и левантийцитъ, които се намираха тогава въ Гърция. Съ други думи, тѣ маршируваха рамо до рамо съ най-непоправимитѣ противници на елинизма.

5. Евреитѣ отъ Солунъ се поставиха начело на комунистическото движение въ Гърция. Тѣхнитѣ депутати публикуваха статии и произнасяха речи въ полза на идеята за автономия на Македония, увличайки следъ себе си нѣкои безотечественици, наричащи се гърци.

6. По-голѣма часть отъ евреитѣ въ Солунъ изпращаха и продължаватъ да изпращатъ децата си въ чужди училища, формирайки така главното ядро за разпространяването на чуждата пропаганда въ Гърция.

7. Тѣ избѣгватъ грижливо да говорятъ държавния езикъ, гръцкиятъ, употрѣбявайки демонстративно чуждитѣ езици въ тѣхнитѣ отношения отъ всѣкидневенъ видъ.

8. Тѣ имаха едно поведение наистина революционно по въпроса за недѣлната почивка, установена съ законъ, достигайки до положение да искатъ вмѣшателството на Обществото на народитѣ въ вѫтрешнитѣ работи на държавата и намѣсата на видни и силни евреи, поданици на велики сили.

9. Миналата година, при пристигането на една мисия отъ професори отъ католическия университетъ въ Парижъ, членове на едно известно ционистическо еврейско сдружение имъ направиха тукъ визита и ги молиха да интервенират, за да се уреди въвеждането въ френскитѣ училища въ града ученето на Стария Заветъ и, общо, на еврейски свещени книги, за еврейскитѣ деца, които правѣха тамъ своето учение. Когато шефътъ на тази мисия, французинътъ Понтинели, ректоръ на университета, изтъкна, че евреитѣ въ Солунъ, живѣещи въ границитѣ на Гърция, сѫ не само длъжни да изпращатъ децата си въ гръцки училища, но че е дори въ тѣхенъ интересъ това, тѣ отговориха всички въ единъ гласъ: „Ние мразимъ гърцитѣ и тѣхния езикъ“. Този отговоръ бѣ даденъ отъ еврейската делегация отъ Солунъ на въпросната мисия, въ присѫтствието на ректора на Солунския университетъ г. Занисъ Пападопулосъ, когото членоветѣ на делегацията не познаваха и взимаха за французинъ.

10. Въ Солунъ сѫществуватъ и функциониратъ — за нещастие, безъ никакъвъ

контролъ на областната администрация — различни ционистически корпорации, чиято далечна цель не съвпада напълно съ сѫществуващитѣ закони, особено съ тѣзи, които засѣгатъ сигурността на държавата.

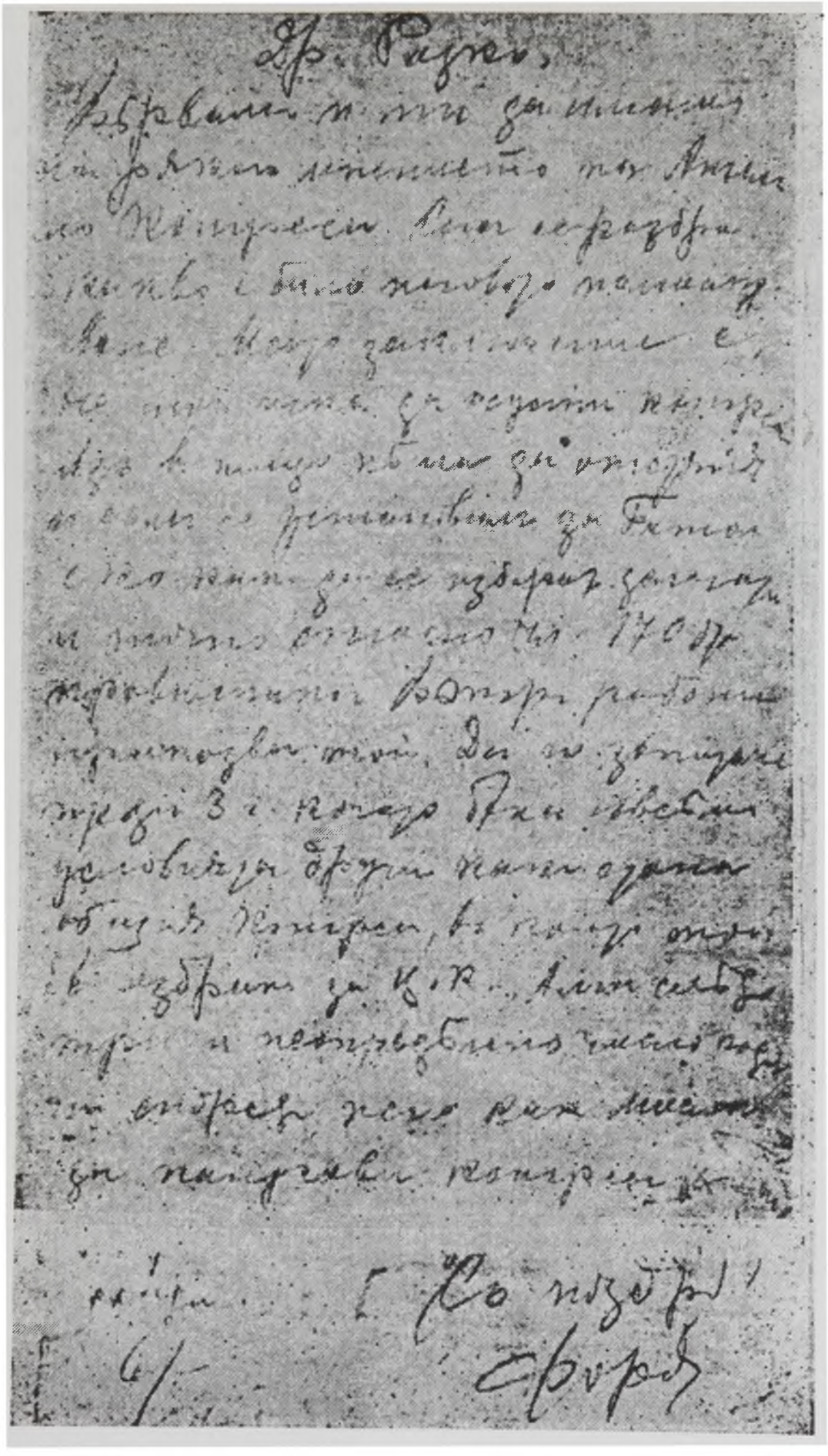
11. Въ Солунъ има евреи скаути, които се разхождатъ явно изъ улицитѣ, съ една специална униформа и ционистически знаци.

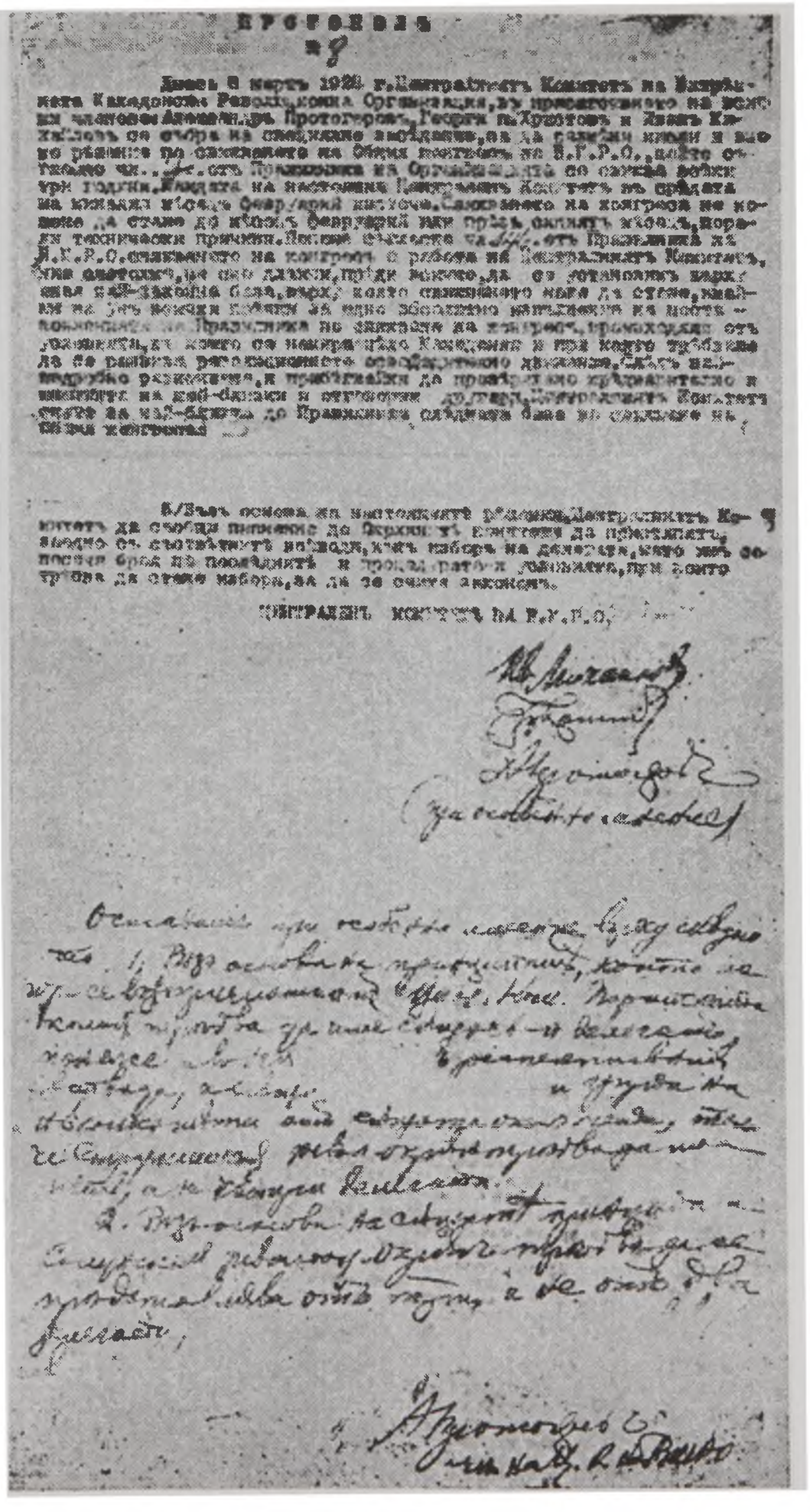
12. Евреитѣ ционисти правятъ една бѣсна и немилостива война на евреитѣ, които желаятъ асимилирането, и искреното сътрудничество съ гръцкия елементъ въ страната. Циониститѣ обиждатъ публично тѣзи евреи, които окачествяватъ като „предатели на еврейската идея".

Ние можемъ да изброимъ още многобройни данни отъ този родъ, които притежаватъ властитѣ и които ние познаваме въ подробность. Ние знаемъ твърде добре това, което казватъ евреитѣ отъ Солунъ при различнитѣ ционистически конгреси, но ние избѣгваме да ги излагаме и да ги цитираме въ момента, за да не бѫдемъ зле разбрани и таксувани като хора искащи да хвърлятъ масло въ огъня.

Въ интереса на евреитѣ е да промѣнятъ своята тактика, да разбератъ и да приематъ, че Солунъ ще остане гръцки за винаги. Пламеннитѣ желания за промѣна на статуквото въ държавата, на нѣкои между тѣхъ, нѣма да се реализира, за щастие. Време е най-после щото евреитѣ отъ Солунъ да разбератъ това и да се приспособятъ, или тѣзи между тѣхъ, които оставатъ непоправими, да напуснатъ Гърция. Това е предпочтително за тѣхъ, защото търпението на гръцкия народъ има сѫщо своитѣ граници."

(В-къ „Акрополисъ", цитирано отъ в. „Ла Маседоанъ" отъ 22 мартъ 1929 г.)

ПРОТОКОЛЪ
№ 9

Днесь 8 мартъ 1923 г. Централенъ Комитетъ на Българската Комунистическа Революционна Организация, въ присъствието на всички членове Атанасъ Протогеровъ, Георги Пъртовъ и Димитъръ Хаджиевъ се събра на спешно заседание, за да разгледа и вземе по решение по следната на Обща поща отъ В.Р.О., която отъ тамошнитѣ членове Правителството на Организацията се сменя всѣки три години. Кандидатъ на настоящия Централенъ Комитетъ за предстоящия мѣсецъ февруарий настоящата година. Заседанието на конгреса не можело да стане до краятъ на февруарий мѣсецъ, поради технически причини. Затова отъ Правителството на В.Р.О. спешното на конгреса е работа на Централния Комитетъ, той авторитетъ, да сега, преди всичко, да се отложатъ всички най-важни дела, които спешното нѣма да отлагатъ, защото не могатъ да бѫдатъ изпълнени въ кратко време. Правителството на конгреса, произхождащъ отъ голѣмостъ, да всѣки се намира тукъ. Каквото и да каже трѣбва да се работи централното организационно движение. Сѫщо най-широко разширение, и привличане до правилно изучаването и изпълнението на най-важни и отговорни дѣла. Централенъ Комитетъ спешно да изпълни до Правителството сѫдържа дали не сѫществуватъ на своя контроль.

Въ основа на изложените мѣрки, Централенъ Комитетъ да свика спешно до Върховенъ Комитетъ да присъствуватъ всѣки отъ съставните въ него, като на делегатъ, като же за всѣки отъ тѣхъ да се изпълнятъ и предварително уведомятъ, при всѣко трѣбва да стане избора, за да се спази законъ.

ЦЕНТРАЛЕНЪ КОМИТЕТЪ НА В.Р.О.

Приложение № 17

До другарите отъ Ц.К. и З.П.на ВМРО.

Днесь на обсъда, срѣщу ви членовете на Ц.К.и на З.П. ще се разгледатъ нѣкои по конспектите, които трѣбва да се направятъ въ устава и Правилника на ВМРО:

Понеже съмъ боленъ на тази сесия не ще мога да присъствувамъ. Затова [illegible] считамъ за излишно, тъкмо, които заявихъ устно въ засѣданието на същите другари на 6-й т.м., аз напомнямъ редоветѣ на ВМРО.

Ако Ви интересува моето мнение ще кажа слѣдното:

1.Новитѣ условия налагатъ нови цѣли, нови задачи и нови срѣдства на борба; затова и устава трѣбва да се приспособи къмъ тѣзи нови условия.

Опита ни показва, че сегашния уставъ и правилникъ на ВМРО съвсѣмъ не отговарятъ на новитѣ условия на борба.

2.Сегашния уставъ и правилникъ съ безсистемни, безъ ясни основни принципъ, а има много излишенъ баластъ.

Конгреса да изработи уставъ, който да дава само директиви, само цѣлитѣ, принципитѣ на борбата, безъ да дава норми, принципитѣ, на които трѣбва да почива управлението на ВМРО.

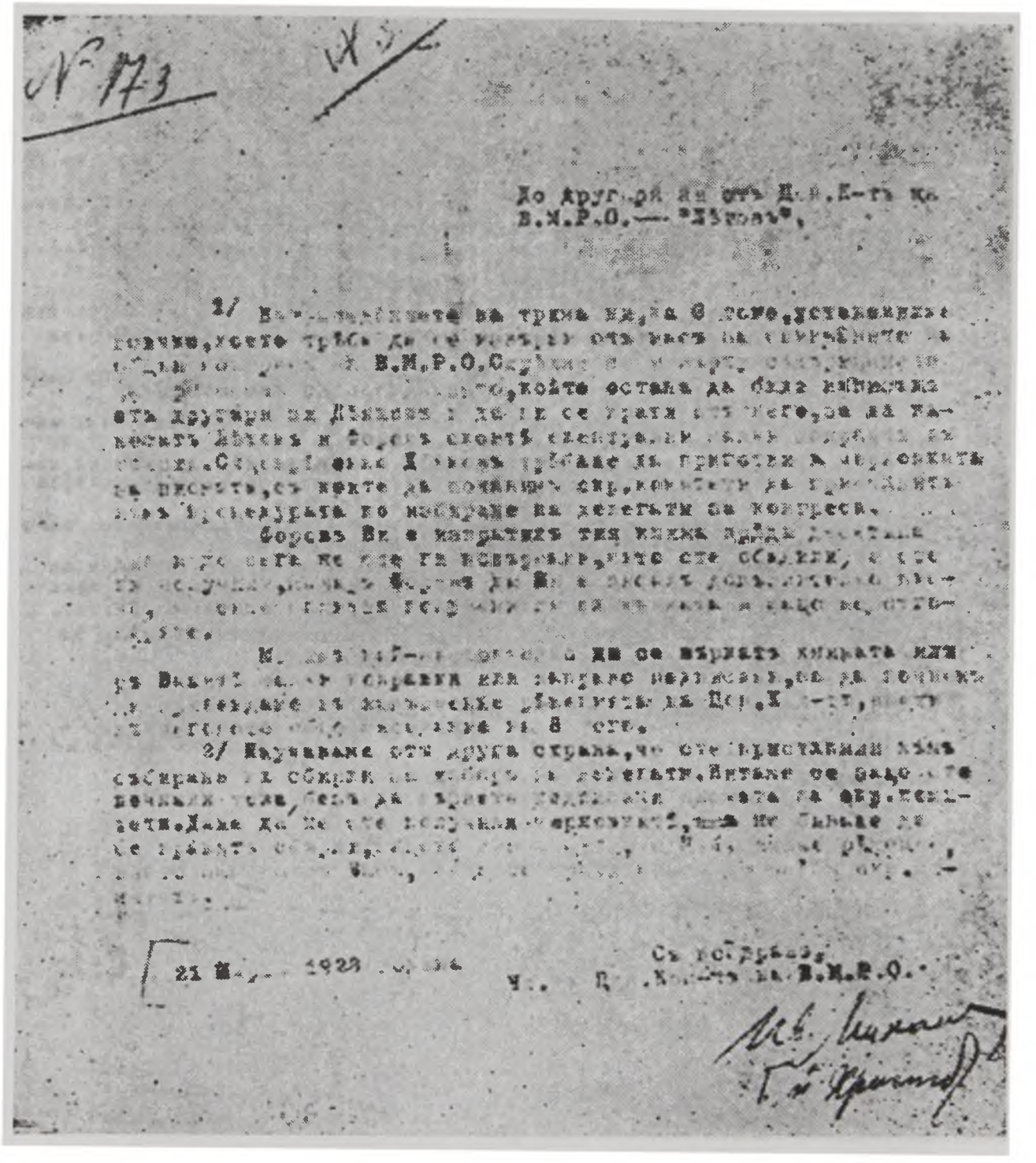
3.Върховното ръководство на ВМРО да се състои само на едно тѣло а не на две, както бѣ до сега-Ц.К. и З.П.

4.Върховното ръководно тѣло-Ц.К.да обгръща всички функции на Освободителната борба, двигатель и до послѣдния дѣецъ, та да няма пръсъединение между Ц.К. и по промежуточнитѣ тѣла въ нѣкои функции.

Богъ да Ви даде отлични успѣхъ и да бидете щастливи да новелите СВОБОДНА И НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ.

14.Мартъ 1928 г. Съ другарски поздравъ,

Приложение № 18

№ 173

До Друг.ря на отъ Б.р.К-тъ къ
В.М.Р.О.— „Звънъ",

1/ [illegible] на трима вж.ма О.сно,установяващи
точно,кога трѣбва да се изпъл.ва отъ васъ на [illegible]
[illegible] В.М.Р.О.С[illegible]
[illegible]го,който остана да бъде изпълнява
отъ другари ни Дѣлови [illegible] се [illegible] отъ него,да ра-
вносмѣтъ дѣлото и [illegible] своята [illegible]
[illegible].Ст[illegible] Ц[illegible] трѣбва да приготви и [illegible]
да внесете,съ нрѣте да [illegible] [illegible] да [illegible]
[illegible] [illegible] по избирането на делегати за конгреса.

Борсвъ Ви с напрѣтнѣ тая книжка [illegible]
[illegible] не [illegible] да [illegible],[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

М. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

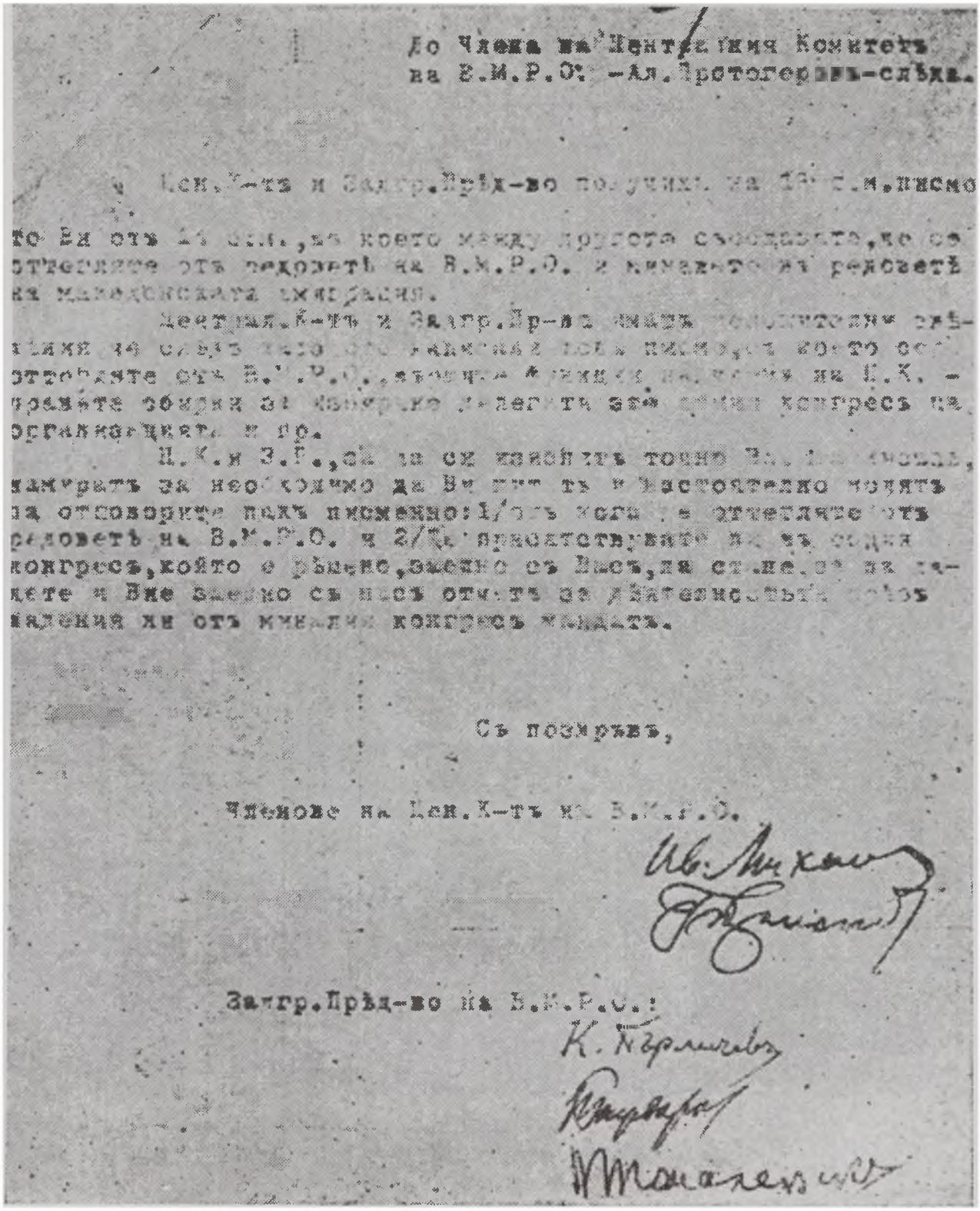
2/ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] 21 М[illegible] 1923 [illegible] [illegible] Съ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Г. Драги Радко,

1. Вълдъ! опіс заранъ сайдемъ
[illegible] и разтурви ми погробко
за стопанъ ти ден. Моя човѣкъ
лъгъ совѣтъ пощурелъ!
Въ сбирката чель имъ протоколо
то убиение и говорѣлъ не врѣ-
ме имѣли, на вѣтка убила ста-
рала се и още не е отвозила за
водъ отпарай; за болницу во далега
ти да исхарч. Добре и ти да
по идашния вълдевъ.

Приложение № 20

До Члена на Централния Комитетъ
на В.М.Р.О. –Ал.Протогеровъ-сѫщ.

Цен.К-тъ и Заагр.Прѣд-во получихъ на 19 с.м.писмо
то Ви отъ 14 с.м.,за което между другото съобщавате,че се
отстранихте отъ редоветѣ на В.М.Р.О. и минавате на редоветѣ
на македонската емиграция.
Централ.К-тъ и Заагр.Пр-во имать [illegible]
[illegible] отстранихте отъ В.М.Р.О.,[illegible]
правите обиждане [illegible]
организацията и пр.
Ц.К.и З.Р.,съ за съжаление точно [illegible]
намиратъ за необходимо да Ви отг тъ и настоятелно искатъ
да отговорите пакъ писмено: 1/Отъ кога сте отстранили отъ
редоветѣ на В.М.Р.О. и 2/Ще присъствувате ли въ седмия
конгресъ,който е редовенъ,законенъ съ Васъ,ли ст.ле.е за та-
кете и Вие законно съ насъ отнети ли [illegible]
наденията ни отъ миналия конгресъ мандатъ.

Съ поздравъ,

Членове на Цен.К-тъ на В.М.Р.О.

Ив.Михайлов
Ст.Димитровъ

Заагр.Прѣд-во на В.М.Р.О.:

К.Кърлиевъ
Кърчовъ
Тошевъ

Приложение № 21

До другарите от Ц.К.

Писмото Ви от 21 т.м. №173 получих вчера 23 т.м.въ 10 часа вечерьта,а изпратих отъ протокола и окръжното,за които спаха дума,на 25 т.м.

При всъка на телеграти.съмъ ще ръководя споредъ вашето ръководство,както и е писано въ протокола-проекть.

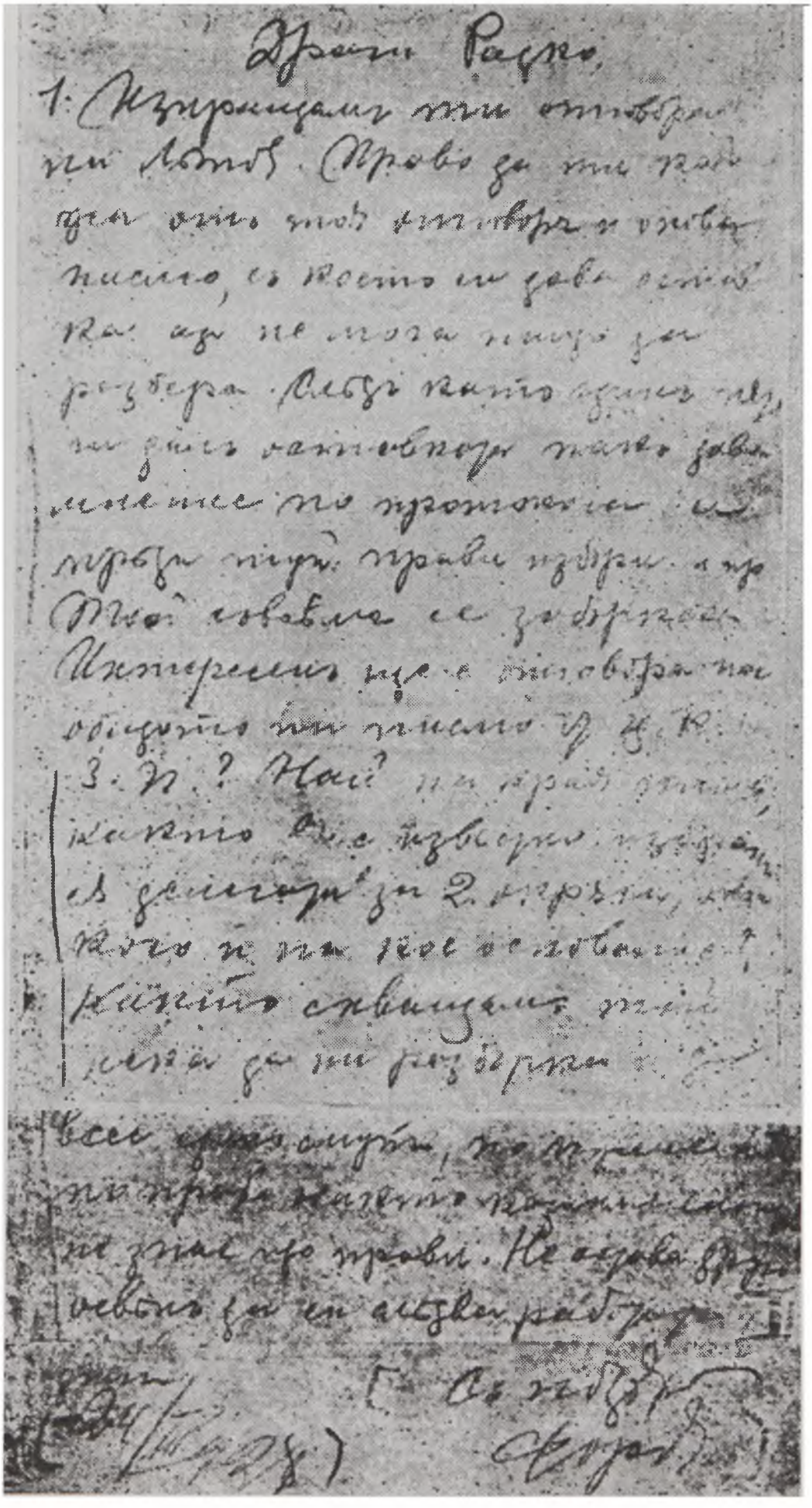
XII.28 г. [Съ поздрав,]

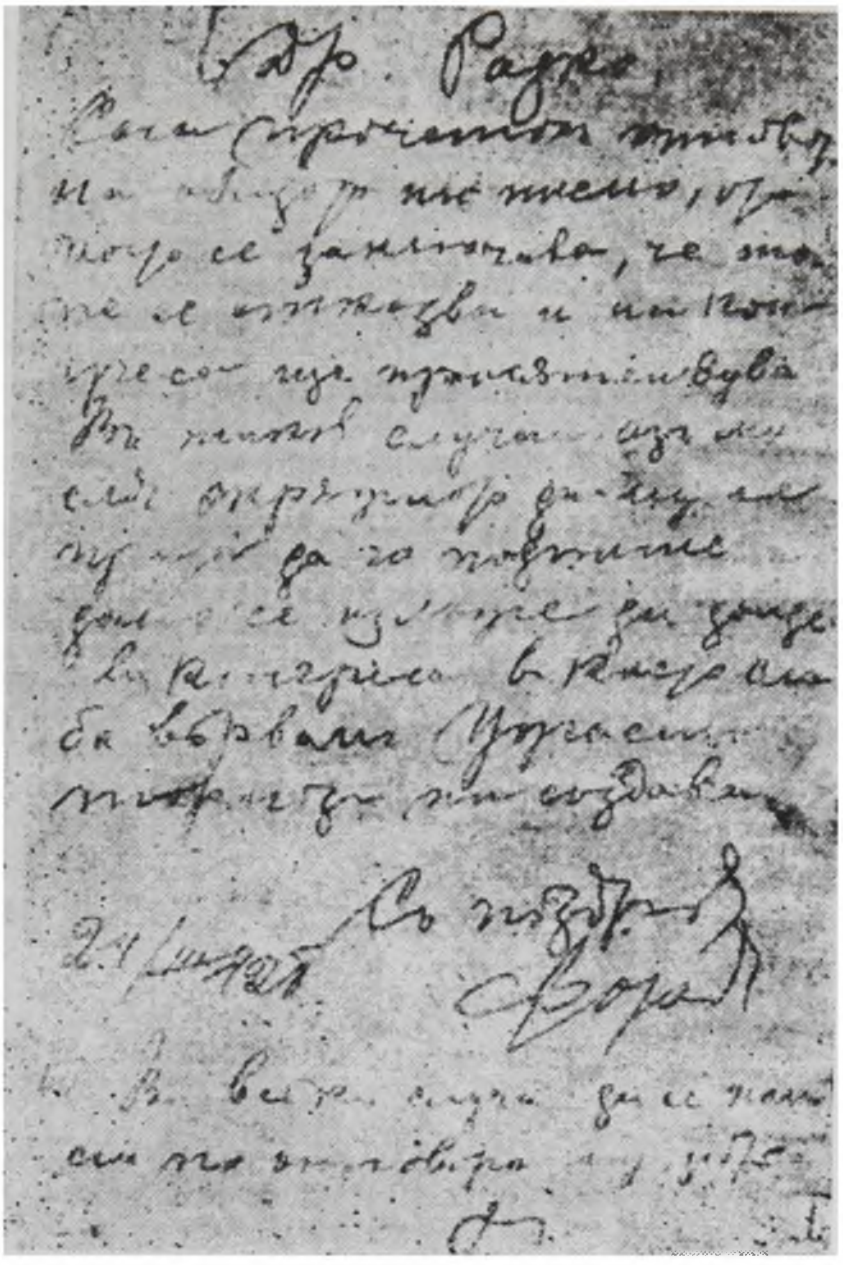
Приложение № 22

Любо ти поставя в без
сюрпо положение с тоя
който не дава ходъ на работ
ун. Най-после трябва да го за
ставимъ или за отговори
или тия, или тия. Още един
опитъ да ги вкараме както ни
пишемъ, после да се пари работ
ун Цъкъ ни

Съ поздр
Ф

20/I-929.

Приложение № 25

До другарите Дъдовъ и Горовъ, членове на Ц.К. на ВМРО.

Протокола и Окръжното за подписъ по избора на делегати за Общия конгресъ на ВМРО получихъ ги днесъ на 27-й въ 1 ч. 1/2 часа следъ пладне и веднага ги върнахъ.

Протокола подписвамъ при особеното мнение, изложено въ самия протоколъ подъ подписа ми, че Струмишкия окръгъ трябва да се представлява отъ двама и не отъ четири делегати и Солунския отъ три а не двама делегати.

27-VIII. 28. София. [illegible]

Приложение № 26

До другаря ни отъ Ц.К.
Л Ъ Т О В Ъ.-

Изборни на делегати могатъ да станатъ само следъ като нашето писмо отиде противно до окр.комитети. [illegible] ни ръкахме, че ако не щъли окр.комитети,

Писмата пръщаме до окр.комитети и последните съ войводите да трябъ да присъстватъ техъ изборъ.

Който желае да присъствува членъ отъ Ц.К. въ събранието за делегати - може да присъствува.

23 Мартъ 928 год.

Съ поздравъ,
За чл.отъ Ц.К. на В.М.Р.О.:

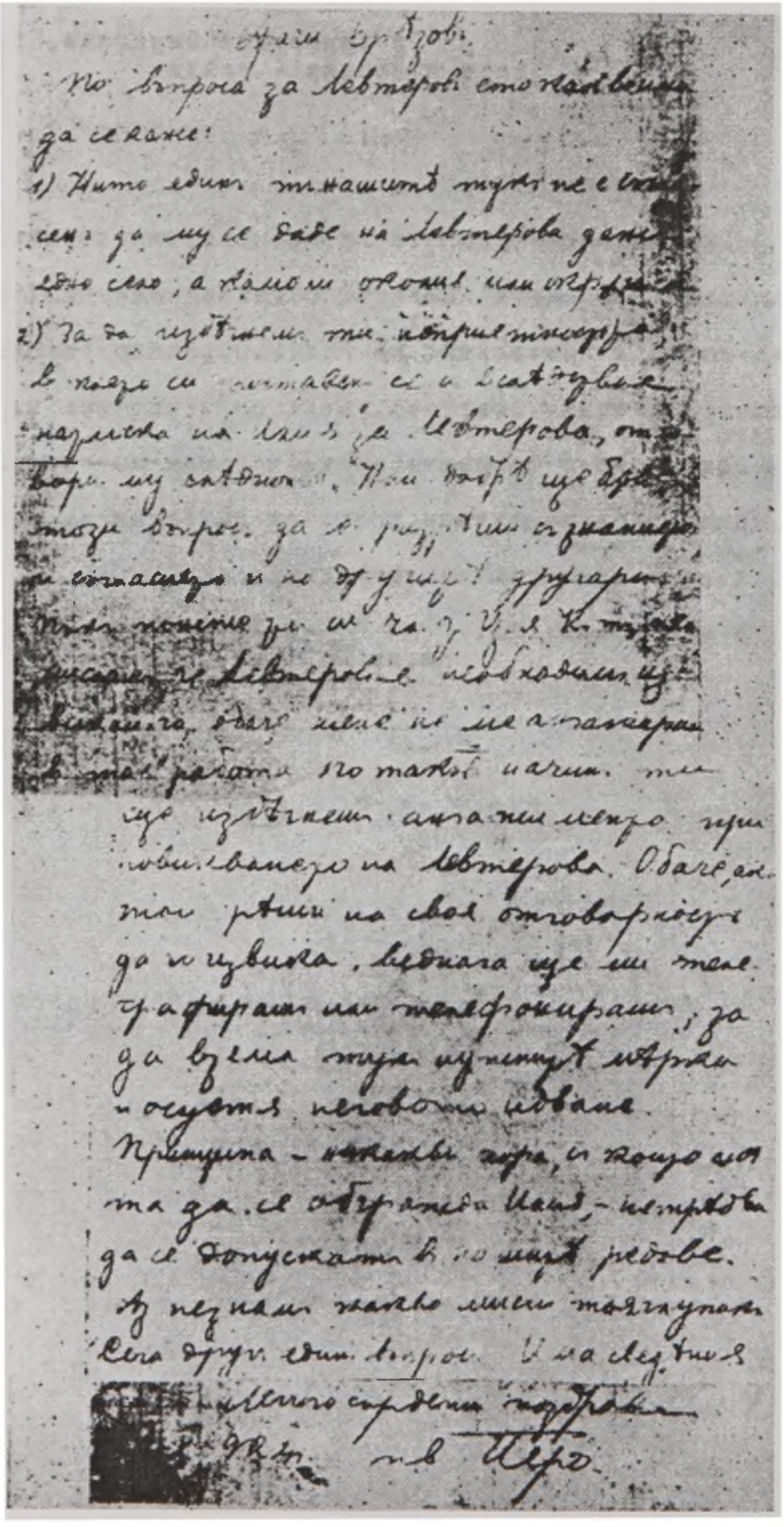
Приложение № 27

До другарите Веригинъ, Пъкменовъ и Йосифъ – сѣда

Драги другари,

Гледайте да отдѣлите врѣме и въ тия нѣколко дни да приготвите единъ проектъ за съкращение или промѣни въ устава и правилника на В.М.Р.О., който да сжне комисия предъ общия конгресъ, за да се икономиса на последния, доколкото е възможно, врѣме и грижа по въпроса за правата и съкращенията, които си налѣжкали да стане въ нашитѣ основни организационни наредби.

28 Мартъ 928 год. Съ друг. поздрави,
Чл. въ Ц.К. на В.М.Р.О.:

Драги другове,

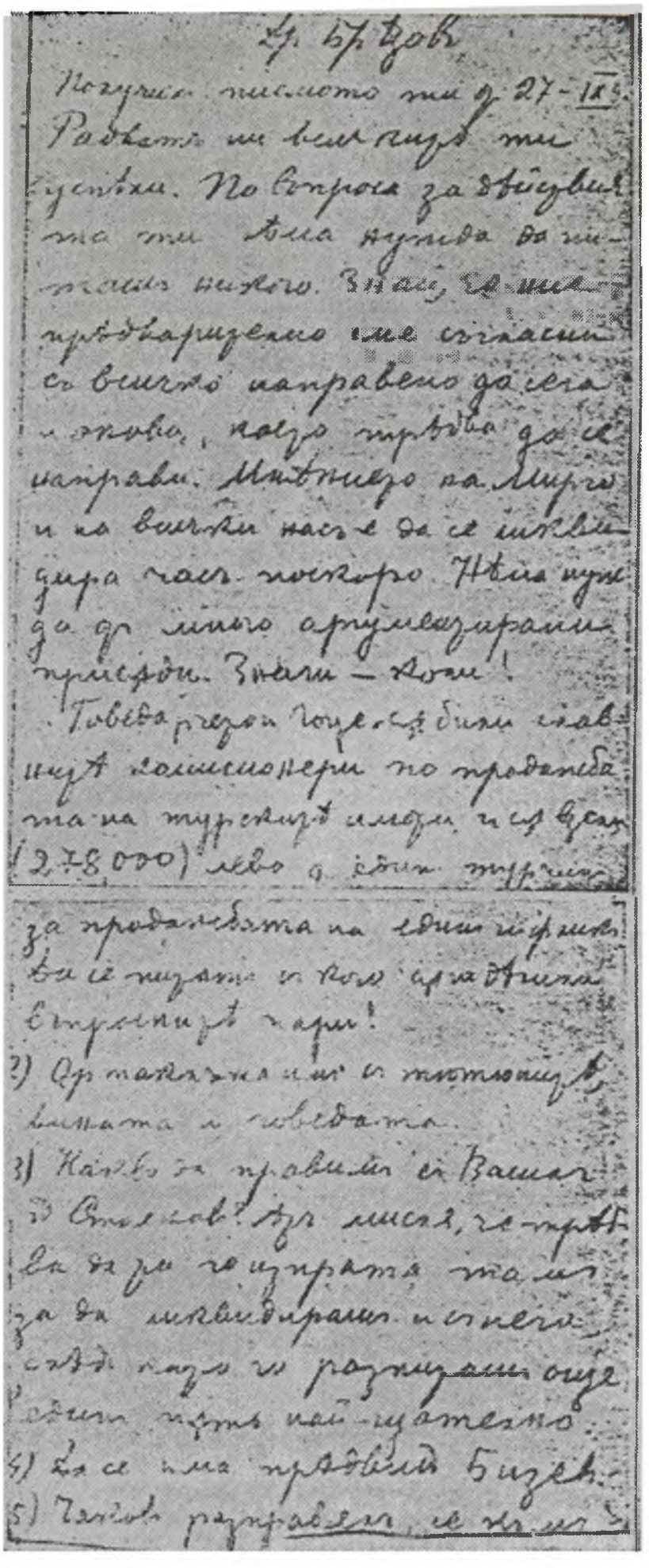
По въпроса за Левтеров сто пъти
да се каже:

1) Нито един от нашите трудно ще с
сем: да му се даде на Левтерова дяло
едно село, а камо ли околия или окр

2) За да изтъкнем ще напрегнем
в полза на нападнатия и в защита
нарушена на дълга да Левтерова, от
вора му затвор. Пак въпрос ще бъ
този въпрос, да е ред, или с дълга
на затвора и не друг път друга
Пък поне ще е на ред. Ще бъде
писано ще Левтерова необходим
Видяхме, обаче нещо не се захвана
в наш работа по такъв начин. Ще
ще изтъкнем дълга ни много при
повишаването на Левтерова. Обаче,
тои ръши на свой отговорност
да не убиват, бедната ще ни теле
графират или телефонират, за
да вдигат тука шумотевица и
осъдят неговото убиване.
Принципна - нашата гара, и нашто
та да се обуздае Наш - непрекъ
да се допускат в по-широк размер.
Ще пишем нашто имам тълкуване
Сега друго един въпрос. И на следния

Сърдечно здраве

Шеф

Др. Бр. Дов

Получих писмото ти д. 27-IX.
Радвам ми вие сте живи ти
здрави. По въпроса за двойствия
та ти бяла нужда да ми
пишеш нищо. Знаех, че ще
предварително не съгласиш
се всичко направено до сега
и знаех, какво трябва да се
направи. Мятвнего на Мирю
и на всички наши да се пожел
дера час по-скоро. Нека нуж
да от нашо артилерийски
прибори. Знам — Вие!

Говеда редом тоже сега бяха из-
вънредт големи по продажба
та на турския имоти и сега вече
(2.78.000) лева а един турчин

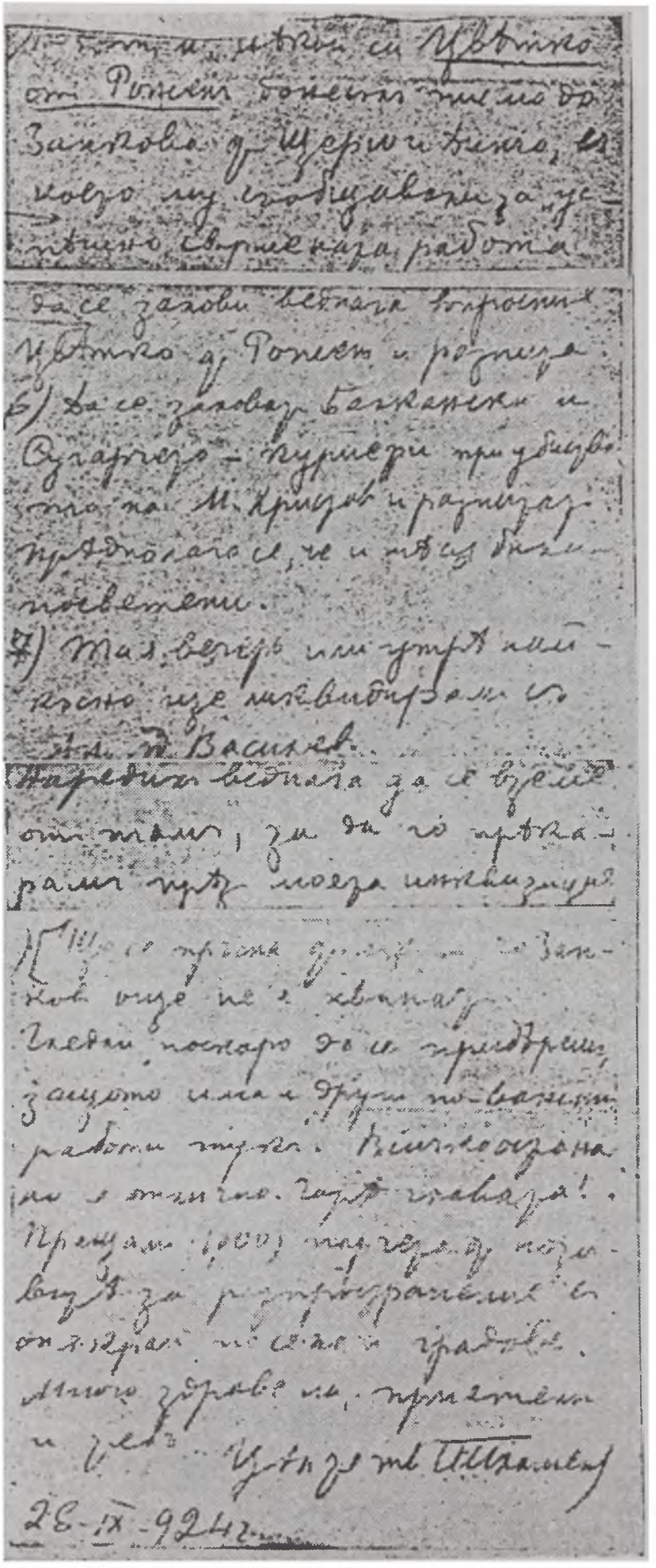
за продажбата на едни ферми
ва се пишат и Ваш орден
Станиславъ трети!

2) Др Тайлъма ни е пратил
бялата и говеда.

3) Какво за правите с Вашат
Стамболов? Аз мисля, че пръ
ва да ще изпратя та ли
за да ликвидирам и с него
след като се разберем още
един път най-щателно.

4) За се има правен бизнес.

5) Тодор разправя, че има

Да се заповяда Ботушанската Цветарска дружба да се разпусне.

б) Да се заповяда Бакърджи и Дулгерско-Куриерски прибързано да се изправят пред Н. Кръстев и разпитат, предполагало се, че и тях ще бъдат повикани.

7) Мая Вечер или утре ще пристигне от Васильов.

Напредната бедната да се вдигне от там, за да не пречат при ходенето.

Ще се прати да купят Заповед още не е хванал.

Гледи, пожарно да се предвиди, защото има и други по-важни работи тук. Пожелателна не е отишло. Гарф гледа!

Пращам (две) пакети, да подадат за разпространение в околията. Много здраве на приятели и Вас. Ваш от сърце

28-IX-924г.

II. ДЕЯНИЯТА НА „ПРОТОГЕРОВИСТИТЪ“ СЛЕДЪ КОНГРЕСА НА ВМРО

Първитѣ имъ „подвизи“

Следъ наказателната мѣрка спрямо Ал. Протогеровъ, Организацията не предприе никаква друга мѣрка за наказване на бившитѣ задгранични представители и бившия членъ на ЦК Георги п. Христовъ. Обратно — новиятъ ЦК, избранъ отъ конгреса, амнистира прегрѣшилитѣ, стига да престанатъ да пакостятъ на народното дѣло.

Нѣколкото господа отъ бившето ЗП и самозвания ЦК, обаче, схванаха това като слабость и разчитайки на неосведомеността на обществото, продължиха своята пакостна дейность.

Тукъ ще изброимъ нѣкои измежду по-важнитѣ тѣхни предизвикателства и престжпления, за да се види, че докато ВМРО проявява търпение и великодушие, тѣ запушватъ ушитѣ си при апелитѣ за благоразумие, преструвайки се, че тѣзи апели не се отнасятъ до тѣхъ.

Ето престжпленията извършени отъ Баждаровци противъ ВМРО, за които се предвиждатъ тежки наказания:

1. Смѣтайки, че фирмичката имъ ще добие тежесть, ако памфлетитѣ имъ носятъ нѣкакъвъ печатъ, Георги п. Христовъ и Перо Шандановъ фалшифицираха печата на Централния комитетъ на ВМРО — онзи печатъ, който сж носили Гоце, Даме, Пере Тошевъ и Тодоръ Александровъ. Дори федералисткитѣ разбойници и виенскитѣ предатели не бѣха извършили подобно престжпление, макаръ и тѣ не по-малко отъ Баждаровци и Шандановци да претендиратъ, че „представляватъ“ истинската ВМРО *.

2. Въ своята кампания противъ Организацията хората отъ бившето ЗП и самозвания ЦК пръснаха една улична литература. Въ нѣкои отъ памфлетитѣ имъ тѣ достигатъ до формено предателство. Послужиха си и съ имената на чужденци като руския публицистъ г. Немановъ, чието открито писмо до Иванъ Михайловъ, пръскано и по улицитѣ, издава дълбоко заблуждение, плодъ на лъжитѣ на Баждаровъ и Томалевски, съ които се е срещналъ г. Немановъ, безъ да потърси за освѣтление, или провѣрка на даденитѣ му „данни“, и други хора, отъ Организацията.

Тая кръчмарска литература даде на враговетѣ на дѣлото материалъ за клевети и доносничества.

3. Организира се специална команда начело съ Георги х. Митревъ (Гевгелийски), която е имала за задача да тормози и нанася побоища на беззащитни хора. Тази команда е извършила „подвизи“ като следнитѣ:

а) Въ началото на м. августъ 1928 г. е нахлула въ кжщата на Ст. Кировъ отъ София, шурей на Георги Въндевъ. Тамъ е била жената на последния. Ст. Кировъ и г-жа Въндева сж били безмилостно бити съ бастуни и съ дръжкитѣ на револверитѣ и сж били оставени въ безсъзнание.

б) Пакъ презъ м. августъ Мито Умленски, търговецъ отъ Горна-Джумая, бидейки по работа въ София, билъ заловенъ отъ тая хвър-

---

* Въ книга втора съ мои спомени е изяснено кои сж тия „федералисти“ и коя е виенската централа, на която тѣ бѣха обикновени орждия.

чаща команда и подложенъ на побой, защото въ разговоръ съ свои съграждани отъ Малешевско е казалъ, че Баждаровъ и неговитѣ приятели не знаятъ какво вършатъ и че тѣ нѣматъ съ себе си никаква организация, понеже всички дейни сили на последната въ Македония сѫ единодушни и сплотени около новия Централенъ комитетъ. Мустацитѣ на Умленски били оскубани, а главата му била спукана отъ ударитѣ. Той дълго време е трѣбвало да ходи съ превързана глава.

в) Презъ м. септемврий софийскиятъ печатарь Никола Божиновъ, минавайки покрай бирария „Съединение", билъ внезапно нападнатъ изъ засада отъ Георги Гевгелийски, който му е нанесълъ удари съ бастунъ по главата, защото не скривалъ симпатиитѣ си къмъ новия Централенъ комитетъ.

г) Сѫщата тази банда систематически е заплашвала съ побоища и убийства нѣкои отъ членоветѣ на Секретариата на Македонския младежки съюзъ, защото последниятъ не е искалъ да вземе участие въ поржчанитѣ панихиди за Протогеровъ, както и за това, че нѣкои младежи открито сѫ порицавали разколническата и предателска акция на Баждаровци.

4. Въпрѣки поканата, отправена отъ конгреса до бившето ЗП и самозвания ЦК на Георги п. Христовъ и Перо Шандановъ, да предадатъ нѣкои организационни суми, материали и архиви, които сѫ останали въ тѣхъ, господата не сѫ отговорили на тая официална покана отъ най-висшата инстанция на ВМРО.

5. Въ кафенето на Атанасъ Калчевъ въ София сѫ се явили Ст. Каркалашевъ и Дончо Зафировъ. Щомъ сѫ ги забелязали „приятели" на Баждаровци, събрани около споменатия Георги Гевгелийски, помислили сѫ, че „отивали да имъ устройватъ атентатъ"; извадили револверитѣ си, стреляли и наранили Дончо Зафировъ въ крака и шията. Полицията е арестувала . . . нападнатитѣ. Че не е имало абсолютно никакво нападение върху „бойнитѣ сили" на Баждаровци, свидетелствува фактътъ, че нито Каркалашевъ, нито Дончо Зафировъ сѫ стреляли, което не е било трудно да се установи отъ полицията.

6. Презъ септемврий, въ София, заповѣдаха убийството на Тодоръ Георгиевъ — Гущера. Заповѣдьта е дадена на Тано Г. А. Дончевъ въ магазинъ „Торино" отъ Пърличевъ и Томалевски, които казали, че Тодоръ Георгиевъ, който по-рано е служилъ при Пърличевъ, билъ натоваренъ отъ Организацията да убие последния. Излишно е да се казва, че този мотивъ е чиста измислица, защото ако Организацията бѣше решила да убие Пърличева, тя би намѣрила по-подходящъ човѣкъ, когото Пърличевъ не познава. Това, обаче, не попрѣчи на господата да заповѣдатъ убийството на добрия родолюбецъ, поваленъ на улица „Св. св. Кирилъ и Методий".

7. Въ село Елешница — Петричко, Христо Гоглевъ, насъсканъ отъ „пратеника" на самозвания ЦК, Димитъръ Димашевъ, убива стария и многозаслужилъ, като Дойрански войвода, организационенъ работникъ Христо Андоновъ, когато последниятъ е отивалъ да го съветва да не се поддава на престжпнитѣ внушения отъ страна на Димашева. Сѫщиятъ този съюзникъ на Баждаровъ веднага се предаде на сърбитѣ и се зачисли въ редоветѣ на ренегатитѣ. Дали Баждаровци сѫ искали да създадатъ ренегати или не, това е по-маловажно. Въ случая е важенъ фактътъ, че тѣхнитѣ действия и агитации чрезъ „пратеника" Димашевъ създадоха нови ренегати, а агитациитѣ на Димашевъ пратиха на сърбитѣ и други двама ренегати отъ Петричъ, лични негови приятели и ятаци.

8. На обрисувания другаде Д. Димашевъ е възлагано да убие видни хора въ Пиринска Македония, вѣрни привърженици на Македонското движение. Въ книгата по наказанието на Протогеровъ бѣ дадена снимка

отъ писмото, което до разбойника Димашевъ е отправилъ Мишо Шкартовъ, чрезъ Е. Чифлишки.

Отъ това писмо е ясно, че самозванията ЦК устройва нападения за убийства, а така сѫщо, че отречената Юндолска експедиция, както и по-късната, за която Мишо пише, че „другаритѣ се готвятъ да слизатъ надоле", сѫ дѣло на Баждаровци.

9. Александъръ Колчаговъ (Цанката), отъ Банско, е билъ прибранъ отъ самозванията ЦК на Баждаровци, както сѫ били прибрани отъ комарджийницитѣ, или извикани отъ провинцията и други хора, които сѫ си гледали мирно работата. Цанката е билъ изпратенъ тайно въ Банско да убие Жоро Настевъ или Стоянъ Вардарски. Той е чакалъ въ една тѣсна уличка прибирането на Настевъ, за да го убие; но вмѣсто Настевъ оттамъ е миналъ жителътъ на Банско Димитъръ Колчаговъ. Цанката, за когото се знаеше, че е зачисленъ въ „организацията" на Баждаровъ, виждайки, че неговото присѫтствие въ Банско е открито, убива на мѣсто Димитъръ Колчагова.

10. Въ първата половина на м. юлий Георги Бистрички и Славчо Алтипармаковъ сѫ били изпратени да убиятъ Иванъ Караджовъ и Йорданъ Гюрковъ, но не успѣли въ мисията си, понеже не могли да открияТъ кѫде се намиратъ тѣзи лица и се върнали. Този фактъ се признава и въ показанията на заловения Борисъ Изворски.

11. Въ рѫцетѣ на Организацията се намираха данни, за редица други комплоти, целящи убийството на Иванъ Михайловъ и други организационни лица.

12. Баждаровци не се ограничиха съ изброенитѣ акции „на дребно". Тѣ имаха примѣра на Тодоръ Паница и Стоянъ Мишевъ, на чиято слава завидѣха и решиха да имъ подражаватъ. Бившето ЗП, самозванията ЦК, изпратиха две експедиции отъ въорѫжени хора съ задача да навлѣзнатъ въ Пиринския край и тамъ да избиятъ всички, които не можеха да се кълнятъ въ името на Баждарова и Пърличева. За забелязване е, че пѫтьтъ, по който сѫ тръгнали въорѫженитѣ групи, изпратени отъ София, е абсолютно сѫщиятъ, по който Паница и Стоянъ Мишевъ водѣха оранжевата гвардия и „федералисткитѣ" групи презъ режима на Стамболийски.

Експедициитѣ сѫ били подготвени и изпълнени по следния начинъ:

а) Първата експедиция се състоеше отъ тридесеть и трима души, въорѫжени съ пушки, бомби, револвери. Групата е заминала презъ Бѣльово, предшествувана отъ Георги Гевгелийски, за да подготви той ятаци и храна. Установили се на Юндола, докато куриери и ятаци влѣзнатъ въ връзка съ хора отъ близкитѣ села на българска Македония, които пъкъ да преведатъ групата къмъ Мелнишко и Петричко. Пандо Струмишки и Борисъ Изворски щѣли да бѫдатъ главнитѣ водачи изъ Мелнишко, а въ Петричко такава роля се предоставяла на Д. Димашевъ, единъ форменъ разбойникъ, бившъ членъ на прочутата банда на Митьо Ганевъ въ Южна България, а обирачъ и на власитѣ въ Горноджумайско. Той бѣше отстраненъ отъ Организацията още въ времето на Т. Александровъ и било решено да се води следствие и да бѫде наказанъ. Но Протогеровъ, който завеждаше окрѫга, кѫдето порано Димашевъ е действувалъ като четникъ, съветванъ отъ Баждаровци, го бѣ извикалъ, за да засили фронта имъ.

Населението въ българска Македония, узнало за тая експедиция и имащо поука отъ експедициитѣ на Тодоръ Паница и Стоянъ Мишевъ, посрещна и разпръсна групата. При схватката пада убитъ Пандо Струмишки, а живъ бѣ заловенъ Лазаръ Христовъ отъ Гевгелийско. Следъ като е разпитанъ и чистосърдечно е признаЛъ кои и защо сѫ ги изпратили, Лазаръ биде освободенъ и се върна въ София. ВМРО искаше да

даде още едно доказателство, че не желае въобще да пролива кръвь, но защищава тила си. Този жестъ, обаче, пакъ не вразуми Баждаровци и Шандановци. Последнитѣ, вмѣсто да поематъ доблестно отговорността за тази своя безумна акция — заявиха чисто и просто, че хората сж били „на курортъ“ и смѣтнаха, че съ това сж се отървали отъ своята отговорность. Само че Шандановъ (който е държалъ на групата при Юндола напжтствена речь отъ името на самозвания ЦК) и Баждаровъ забравиха да кажатъ, какъ тридесеть и трима души съ пушки, бомби и револвери сж решили за пръвъ пжть въ живота си да отидатъ на курортъ и то по пжтя, кждето и тѣхния предшественикъ, Тодоръ Паница, е отивалъ „на курортъ“.

Разобличителнитѣ признания, които направи заловения Лазаръ Христовъ, сжщо така не стреснаха Г. Баждарова, чието око не трепва отъ подобни работи. Той набързо, сбутано нѣкжде въ тѣхния вестникъ е написалъ, че показанията на Лазаръ Христовъ сж били изтръгнати съ насилие, забравяйки да обясни, какъ е било възможно въ такъвъ случай Христовъ да бжде освободенъ недокоснатъ и да се прибере въ София.

Водачитѣ на тѣзи надъ тридесеть души „курортисти“ бѣха (сжщо така въоржжени) Перо Шандановъ и Мишо Шкартовъ. Последниятъ, както читателя ще си спомни, бѣше и членъ въ така наречения „Акционенъ комитетъ“ на протогеровиститѣ, за когото стана дума по-рано. Шандановъ и Шкартовъ сж се скрили въ дъскорѣзната фабрика на Бояджиеви при Юндола, когато сж чули първитѣ гърмежи отъ страна на пристигналата селска милиция откъмъ Якоруда и Бабякъ. Но понеже Баждаровци все пакъ се решиха и публично да заблуждаватъ обществото, поддържайки смѣшната приказка за курортисти, даваме и фотографирано като приложение следното писмо на Мишо Шкартовъ, отправено до живущия въ село Брѣзница, Петричко, малешевецъ Ефтимъ Чифлишки:

„Драги Ефтиме, известно ти е какво става и какво трѣбва да става. Ще ти кажа само едно, тайно, бавно, но сигурно — нашитѣ другари отдавна сж решили да слезатъ надолѣ и да те посветатъ устно какво трѣбва да вършишъ и ти.

Ние съ нетърпение очакваме да чуемъ че си спрѣлъ нѣкой автомобилъ, съ който се движатъ нашитѣ противници и да се справишъ както е казалъ Господъ. Тѣ не се ли движатъ съ камионетка или автомобилъ, та да разбератъ хубаво кой е Ефтимъ Чифлишки? Действувай тайно и избирай си хората.

Братовчедъ ти Пандо Богъ да го прости. Умрѣ геройски.

Милицията отъ помаци е била заблудена отъ извѣрга Стоянъ Вардарски, че отива да преследва разбойници. Само съ подлость можаха да убиятъ Дѣдо Ангелъ, а и по-сетне героя Пандо Струмишки.

Горе сърдцата! Горе главитѣ! Поздрави най-сърдечно другаритѣ си и добритѣ приятели.

Много ви здраве отъ всички ни. Гответе се добре и дръжте се здраво.

5. VIII. 928 г. Съ другарски поздравъ,
твой Мише Шкартовъ

Обаждай се начесто. Изпращамъ ти изложението на ЦК. Изпратихме и други, да се раздадатъ.“

Пандо Струмишки падна убитъ на Юндола кждето бѣ съ групата 33 души, изпратена да превзима Македония подъ българска власть. Въ некролога, издаденъ отъ Баждаровци и Шандановци, казаха, че е билъ

на курортъ и билъ убитъ отъ „хората на Иванъ Михайловъ“. На курортъ, а умрѣлъ геройски — както пише Мише Шкартовъ, който най-нагледно опровергава Баждаровци и ги изобличава въ публична лъжа.

Що се отнася до Ефтимъ Чифлишки, приятель на Мише Шкартовъ, виждайки той твърдото единодушие на населението, намѣри за най-подходяще да избѣга въ София. Очевидно бѣ, че бѣше се изплашилъ отъ писмото и отъ изложението на самозвания ЦК. Не е искалъ да си създава съвършено излишни безпокойства.

б) „Курортистътъ“ Димашевъ и другаритѣ му не напраздно сж чакали при Бѣльово. Презъ втората половина на м. августъ Георги п. Христовъ, Шандановъ и бившето ЗП сж посъбрали разпръснатитѣ си хора отъ първата експедиция; формираха въ София втора група въоржжени хора на брой 16 души, които се отправиха презъ Юндола пакъ за Петричко, по направление за село Обидимъ. Селянитѣ, обаче, сж открили и тая група, обградили сж я и поискали помощь отъ околнитѣ села. Стегнали оброжча около пратенитѣ отъ Баждаровци „освободители“ и сж вървѣли по петитѣ имъ. Въ горитѣ около село Обидимъ, групата е била разпръсната, като нѣкои отъ членоветѣ й сж били убити, други ранени и живи заловени. Само старият разбойникъ Димашевъ, съ още единъ свой другарь, Иванъ Начевъ, следъ започване на сражението, хвърлили пушкитѣ си, оставили другаритѣ си и незабелязано сж се измъкнали отъ обсадата. Димашевъ, раненъ въ лѣвата ржка, заедно съ другаря си се отправилъ за Петричко, кждето се скита цѣлъ месецъ, преследванъ отъ населението, едва успѣвайки да залови нѣкое овчарче, за да се снабди съ хлѣбъ „на айдучки начала“, както самъ той пише.

Въ следващитѣ редове, писани, по всичко изглежда до върховното „началство“, (книгата върху която сж писани е скжсана, вѣроятно при бѣгството, и другитѣ кжсове не сж намѣрени) Димашевъ ето какво съобщава:

„Четири пжти правам стражение в петричко, ного е зле работата виште посюоро ако може с власта и воините да се нареди добре ако ли не пишете ми да се върнам в балгария. Тука доднез се се хранам по аидучки начала, зимам леп и гоплащам и бегам . . . (скжсано, б.н.) друго аз съм вече с една ръка когато не удариха в неврокопско и съм съкат незнам за другари . . . . наха.“

И отъ това писмо, както и отъ следващото по-долу, бѣха дадени сжщо снимки въ издадената отъ ВМРО книга „По стжпкитѣ на Стоянъ Мишевъ и Паница“.

Липсата на доблесть, да признаятъ дѣлата си и да поематъ отговорноститѣ, се прояви и въ този вторъ случай. И за Обидимската акция, Баждаровци си умиха ржцетѣ, като Пилата. И за нея, както и за Юндолската експедиция, отрекоха, че е тѣхно дѣло. Колкото и да е възмутителна тази игра съ живота на другитѣ — Баждаровци трѣбваше да приематъ отговорноститѣ за нея, а не да бждатъ толкова подли да пращатъ хора да умиратъ за тѣхнитѣ лични интереси, а после да се отказватъ отъ тѣхъ.

Едно писмо, изпратено отъ Димашевъ до Ефтимъ Чифлишки въ Брѣзница и което бѣ заловено въ кореспонденцията на последния, говори много ясно за задачитѣ, съ които Шандановци и Баждаровци изпратиха групата, която бѣ разбита въ Обидимско. Ето това писмо:

„Драги брато ивтиме аз пристигнах в петричко но ного мегонат и съм ранет в ръката моляте брате ела дотука с принасящия на писмотоми или дип ти ако не можеш дадоидиш прати чингулчето и един

друк другар само дае верен брате аз бех с 18 души другари но нераспръснаха в неврокопско и затуи съм само с един другар моляте пратими двама души другари и ти ела да се разберим понекои работи които с дадено нареждане от централния комитет сегадруго нема приими моето писмо и поздрави сички другари от мене само искам съдеиствие от тебе ного ти здраве от баи мишо и перо и Г. п. Христов. С поздрав Аз твои брат Д. Димашев

5 / септ 1928 г.

брате купими един чив гумени цървули пратих пари по брато Никола само да съ малко големи пратими и малко ракиика защо тук нема сега чакам те с нетърпение. Аз

твои брат

брате държи сичко
в таино

13. Братята на тоя разбойникъ, Димашевъ, и други негови сродници и приятели, които сѫ му служили за ятаци, уплашени, че могатъ да бѫдатъ открити и наказани, напуснали кѫщитѣ си и, безъ никой да ги е гонилъ, сѫ се прибрали въ София, кѫдето при това, издръжката имъ е била гарантирана отъ Баждаровци съ суми отъ незнаенъ приходъ.

Хората отъ бившето ЗП сѫ решили да се възползуватъ отъ тоя „благоприятенъ“ случай, за да представятъ предъ обществото, че „населението“ въ Петричко било преследвано, за да си припишатъ ролята на „спасители“, на които „хората на Михайловъ“ пречатъ да изпълнятъ дълга си. Тѣ сѫ написали единъ махзаръ, накарали сѫ братята и ятацитѣ на разбойника Димашевъ да го подпишатъ и сѫ ги отправили до министритѣ и председателя на Народното събрание. Съ изложенитѣ въ тоя махзаръ измислици и лъжи Баждаровци открито пледиратъ за . . . прилагане на Нишката спогодба*.

Но най-позорното е, че преписа отъ тоя махзаръ тѣ сѫ изпратили и до чуждитѣ легации. Сърбитѣ и гърцитѣ, които сѫщо сѫ го получили направо или чрезъ нѣкой свой съюзникъ, имаха основание да имъ благодарятъ.

Изброенитѣ по-горе престѫпления и много други, на които не се спираме, говорятъ ясно за заниманията на групичката около Баждарова, която се мѫчи да убеди обществото, че е тя именно . . . ВМРО. Тѣзи тѣхни прояви, предостатъчни да наложатъ на Организацията взимането на мѣрки, на които тя има право за самозащита, се посрещнаха съ търпение, хладнокръвие; и съ надежда, че апелитѣ на обществото за спиране разколническитѣ действия, които предизвикватъ неминуемо проливане на кръвь, ще внушатъ на Баждаровци да прекратятъ своитѣ престѫпления.

Тѣ не си взеха никаква бележка и не престанаха да конспиратъ противъ интереситѣ на ВМРО, която изчерпва и последнитѣ капки търпение, като даде и много доказателства за великодушие.

---

* Нишката спогодба се сключи между правителството на Стамболийски и Югославия. Споредъ нея сръбскитѣ и българскитѣ войски и полиция трѣбваше да преследватъ македонскитѣ революционни чети и отъ двѣтѣ страни на границата, ако бѫдатъ забелязани тамъ, като взаимно си съдействуватъ. Срещу тая спогодба на времето не малко мастило сѫ изхабили да пишатъ Баждаровъ, Пърличевъ и Томалевски.

Приложение № 31

СПИСЪКЪ НА ПРЕДСТАВИТЕЛИТѢ НА СОФИЙСКИТѢ МАКЕДОНСКИ БРАТСТВА, които подписаха протоколъ за протестъ срещу беззаконията на властьта, възглавявана отъ Кимонъ Георгиевъ, презъ септември 1934 г.

Наименование на братството	Кой е представлявалъ братството
1) Тетовско-Гостиварско	Ср. Стояновъ
2) Скопско	Ан. Кожухаровъ
3) Малешевско-Пиянечко	К. Николовъ
4) Щипско	М. Николовъ
5) Галичко-Рѣканско	Ф. Томовъ
6) Леринско	Илия Гулабчевъ
7) Паланечко	Ал. Йосифовъ
8) Демирхисарско (Битолско)	секретаря (името нечетливо)
9) Воденско	Попивановъ
10) Прилепско	Йорданъ Ачковъ
11) Костурско	(подписъ нечетливъ)
12) Ресенско	Коста Николовъ
13) Кумановско	Карамфилъ Йосифовъ
14) Кратовско	Сим. Добревски
15) Драмско	Гавалюговъ
16) Ениджевардарско	А. Петровъ
17) Кайлярско	Благой Димитровъ
18) Кичевско	М. Поповъ
19) Битолско	Ст. Ивановъ
20) Дебърско	Вел. Стояновъ
21) Кварталъ „Мара Бунева", София	Г. Джидаловъ
22) Тиквешко	Т. Камчевъ
23) Стружко	Иванъ Хаджовъ
24) Кочанско	А. Тодоровъ
25) Солунско	Бож. Тончевъ
26) Кукушко	Д. Шоповъ
27) Велешко	Деяновъ
28) Радовишко	Иванъ попъ Ефтимовъ
29) Красно Село, Софийско	Хр. Занешевъ

Приложение № 32

ПОКАЗАНИЯ НА СИМЕОНЪ КАВРАКИРОВЪ

Въ брой 138 на в. „Свобода или Смърть“, органъ на ВМРО, сж помѣстени следващитѣ по-надолу своержчно написани сведения отъ Кавракировъ. Вестникътъ въ кратъкъ уводъ привлича вниманието на родолюбивитѣ българи върху тѣзи сведения, които почти напълно съвпадатъ съ изнасяното отъ македонскитѣ организации относно предателската дейность на групата, за която обстойно се говори въ настоящата книга.

Ето самитѣ показания:

Питате ме какви сж нашитѣ връзки
съ групата на тъй наречения Про-
-геровистъ и какъ гледаме ние на съби-
-дията които станаха въ В.М.Р.О.
презъ 1924 год. Ще отговоря на ва-
-ше питане:

По нашата преценка разцеплението
което стана презъ 924 год въ първия
редъ на В.М.Р.О. не се дължеше на
нѣкакви идейни разлики, за нась
бѣше ясно още презъ 921 год., че глав-
-ните виновници за убийството на
Тодоръ Александровъ бѣ генералъ
Протогеровъ. Въ този духъ сж вси-
-чки писания на Комунистическата
Партия и В.М.Р.О. (обединена),
за доказателство бѣ издадена и жи-
-гата „Злодѣянията на Македонското
дѣло“.

Когато презъ лѣтото на 28 год
стана убийството на Генералъ Про-
-тогеровъ, ний предъ видъ на новосъздадено-
-то положение и конспиративните ни. че за нась
настъпваатъ благоприятни условия за
работа сръдъ Македонската емиграция.

ция и македонските левичарски интелигенти, които поддържаме от чудовища чрез Григор Вълка въ своя смисъл. Нашите отношения, като дългогодишни сътрудници въ В. М. Р. О. бяха сдържани. Ние ги третирахме като французите отъ времето на които нарѣдбата е да се освободи македонската емиграция и да се възпитава постоянната въ националъ-левичарски духъ за една борба съ работниците. Но нашият главенъ атаки бѣха насочени срещу Иванъ Михайловъ по простата причина, че около него застанаха почти всички левичарски елементи отъ В. М. Р. О., както и македонската емиграция. Той нарѣдваше да се дискредитира въ всички македонски среди, като се използуваше всѣкъ случай за провокации и опозиция, които стояхме между редовете. Въ това отношение ние систематично манипулирахме изразите „дому убийствата", които правеше силно впечатление както на македонската емиграция, така и на българското общество и на външния свѣтъ. Убийствата на Пропокеровистите имат

Името Григоръ, което се споменува въ тая страница, е псевдонимъ на единъ отъ първите български комунисти.

чрезъ различни колебания свѣта хвърли останала публиката въ конгресът на македонските братства и особено свѣта на интелигентните емигранти въ Женева, да потърси подкрепата на балканските будители, а особено на френския клубъ „Лига", който навѣтрѣ подаваше и комитета въ Женева. Но още отъ тамъ не либеваха обвди отъ ехрата на П. Шандаковъ да вѣзне въ връзка

съ Комунистическата Партия и клуба на В. М. Р. О. (Обединена). Тамъ се държаме резервирано, защото Протогеровистите държаха надъ и камарада подкрепа въ френските среди въ Бъ. Гарид, сами нѣкои вѣрваха подобна подкрепа, а отъ друга страна да нѣкои отъ тѣхъ се повърне, че подкрепа връзки съ ехрата

Спиръ заявлението на Георги Попъ Христовъ, отъ Гевгели до нѣкои тѣхни хора, върху Протогеровистите се нанесе новъ ударъ, който и накара решително да потърси нашата подкрепа. Въ срѣщата, която е станала между нашъ хора и П. Шан.

- дали въ сѫщность тогавашния с
обещалъ да скѫсатъ съ миналото,
като осѫдятъ върховистическата
политика на македонските дър-
- жавници, като престанатъ да пишатъ
квалевезвия за Тодоръ Александровъ
а го придадатъ като водачъ на въ-
- ховиститѣ дѣятели и като
подкрепятъ фактически общия фронтъ
съ В. М. Р. О. (обединена). Постѫпката
е била невѫзпримѣнчиво за нашитѣ
хора които по силѫ близкото минало
на Шандановци; въпрѣки тѣхнитѣ
врѣдителни дѣла отъ фашистката клѣка
„Звено", които до не сѫ скрили
въ гѫзбината и поне тѣ имали малко
здраво съображение, което въ особи
полза за насъ, а именно: за насъ
бѣ да предпочитанъ Шандановци да
сѫществуватъ като опозиция В. М. Р. О.
отъ Михайловата и да водятъ
вѫтрешна борба, отъ колкото да
станатъ нови привърженици на
В. М. Р. О. (обединена) и като
такива да водятъ борба съ Миха-
- йлова. Въ послѣдния случай удар-
- ритѣ на Михайловата В. М. Р. О. щѣ-
ха да се съсредоточатъ върху
наши хора, а това нѣщо бѣше

чрезвичайно, нищо няма общо-
-ственно за нашата кауза.

На горната база се е появила
спорадична между нашите хора
и Н. Шанданов.

Точно дали с/в дадени пари
на Шанданова и каква сума е да-
-дена не мне известно, но от
товаа Протогерови имат про-
-тивна роля на своя вестник.
Нами се пише сутрин вероятно
публикува се декларацията на на-
-шия народен представител
Димо Трайков, апелиращ се фра-
-нкистки македонски съюз в Аме-
-рика, както се подкрепя комуни-
-стическия народен съюз на маке-
-донските народни организации
и пр. На този свят дори убеждо-
-вания няма постоянни.

Против последните бунтове, общо,
нито комунистите нареждат да вдем
особено внимание с изявленията.
Те поради дружат, колко ст. с/в
подкупени са с/бити.

Съществува комунистическа пар-
-тия в ждедружествена нашите из-
-вестни в изгнанието, че Протогерови-

-умрът съ въоръжка и съ гаждужани и отъ срѣбската полиция въ Бѣлградъ. Бѣлградъ съ великосъ-
-сърва искалъ да съдава задъл-
-жение въ македонскитъ организации и да ги уволнятъ отъ тѣхъ-
ни мѣста. Освенъ това ни научихме и за сѫдбата, която сполетѣла
Н. Шандановъ съ Шантичъ въ Парижъ. Шантичъ е подъ строг-
-ко полицейско наблюдение и дори е билъ напо-
-вареченъ съ задачата да вкара Шанда-
-новъ въ Парижъ и да уговори под-
-робностите по въоръжаването на дру-
-жината.

Отъ нашитъ редактори сме узна-
-ли още, че безпорѣдиците въ, сръб-
-ското военно аташе въ София е подкупило въ въ Христакъ Н. Тодоровъ чрезъ Михаилъ Пундевъ.

По сѫщо Христакъ е билъ въ въоръ-
-жени съ Дуковдуевичъ, отъ когото не единъ пѫть е получавалъ средства. Пундевъ е билъ главенъ доносникъ на срѣбската легация въ София за дѣй Пундевъ е подкупилъ поста-
-ната въ въоръжка съ Н. Тодоровъ. Всичко до-
-ва ни накара да бѫдемъ по дезорие-

. дали въ отношенията си съ Щатовъ
. Героевъ-тъ, но по. тенденцията
на Вакарова не бивашо да се скъ-
. ва, защото въ края на краищата
пакъ до бъха поетини въ борбата
ни срещу В.М.Р.О Михайловата,
На угнетителя комитетъ и
останалите македонски дъвани-
. защити и подобни на дъвъ .
14. VI. 1932 год .

Г. Кавракиров

Брой 259

Героичният път на партията

ТЕЖКАТА БОРБА НА БКП СРЕЩУ КЪРВАВИЯ РЕЖИМ НА ЦАНКОВ

Из лекциите на др. Вълко Червенков

След поражението на Септемврийското въстание презратаджиите постигнаха не малко. На антифашистското движение беше нанесен сериозен удар. Но колкото и голям да беше този удар, цанковци нямаха никакво основание да празнуват победа.

Въпреки тежкото поражение, нашият народ ярко изрази своята ненавист към фашистката власт като в парламентарните избори, които тази власт проведе през октомври 1923 г., тутакси след кървавото поражение на въстанието, масово гласува за единния работническо-селски блок. Блестящата победа на работническо-селския единен фронт, който събра в тези парламентарни избори повече от 300 хиляди гласа, означава, че нашият народ не се признаваше за победен.

Комунистическата партия много бързо се оправи след удара. Централният комитет на партията беше сформиран веднага след въстанието. Начело на партията в страната застана Станке Димитров—Марек. В затвора се намираха другарите Христо Кабакчиев и Антон Иванов, а

проява на Комунистическата партия. Тя издаваше свой орган «Знаме на труда», но просъществува много малко време. Беше разтурена по силата на закона за защита на държавата едновременно с разтурянето на Комунистическата партия, на Комсомола, Общия работнически синдикален съюз и кооперация «Освобождение».

През пролетта и лятото на 1924 г. се наблюдава определена тенденция към разрастване на освободителното антифашистко движение. Манифестацията на 1 май 1924 г. показа значителна политическа активност на трудещите се след поражението на въстанието. Няколко дни след Първи май ние загубихме основателя и вожда на Комунистическата партия — Димитър Благоев. Неговото погребение се превърна в изключително голяма манифестация.

Голям успех имаше партията през този период в своето сближение с БЗНС или по-право с лявото крило на БЗНС. Установиха се тесни връзки и с левицата на ВМРО.

През есента на 1924 г. нашата партия не можа да преценя правилно

Кавракировъ не скрива, че Българската комунистическа партия имаше връзки съ „протогеровиститѣ". Тя полагаше всички усилия, за да ги представя като друго крило на ВМРО, използувайки за тази цель и пропагандата чрезъ множеството комунистически печатни издания въ свѣта. Доколкото тая група е имала връзки и съ фашистки български срѣди — както пише Кавракировъ — тия срѣди сѫ кръжока „Звено"; комуниститѣ и днесъ изтъкватъ, че този кръжокъ е билъ съ фашистки идеи, което е истина.

Тукъ даваме и снимка отъ писание въ органа на Българската комунистическа партия „Работническо дѣло", брой 259 отъ 3 ноември 1948 година, кѫдето Вълко Червенковъ (който бѣ и министъръ-председатель при комунистическия режимъ въ България) признава, какъ презъ 1924 година имали голѣмъ успѣхъ чрезъ сближаването имъ съ лѣвицата на Българския земедѣлски народенъ съюзъ, а и съ „левицата на ВМРО". Голѣмата дума въ лѣвицата на БЗНС имаше известниятъ Коста Тодоровъ. А въ редоветѣ на ВМРО съ комуниститѣ бѣха завързали мистериозни връзки Ал Протогеровъ, Алеко Василевъ и подполковникъ Георги Атанасовъ, както това е разяснено въ книга трета съ мои спомени. Лѣвицата значи бѣха тримата души, които сѫ виновницитѣ за убийството на Тод. Александровъ. Около тѣхъ имаше повлечени двадесетина души нѣкогашни сданисти, които въ момента бѣха или комунисти или — нѣкои отъ тѣхъ — се стараеха да станатъ комуниствующи.

Това известие отъ Вълко Червенковъ — като допълнение на казаното отъ Кавракировъ — сѫщо потвърждава нашитѣ твърдения за общъ фронтъ между комунисти, Коста Тодоровци и звенари противъ Македонското освободително движение. За всѣка отъ тия срѣди бѣгло посочихме на съответно мѣсто антимакедонскитѣ имъ проявления. Ясно е кои чужди фактори стоеха задъ гърба на този единенъ фронтъ; и това сме вече споменавали. Тукъ не говоря за Виенската комунистическа централа, кръстена съ името „ВМРО—обединена", ржководена отъ стария сданистъ и комунистъ Димитъръ Влаховъ пакъ за пропаганда противъ македонското народно дѣло, както и за конспирации едновременно и срещу България.

Докато Протогеровъ бѣ държанъ подъ контролъ въ ВМРО (следъ септември 1924 г.) не можеше да върши нищо на своя глава. А следъ като бѣ наказанъ, последователитѣ му се приближиха къмъ споменатия фронтъ, и по-специално къмъ комуниститѣ, което и Кавракировъ отбелязва.

„Протогеровиститѣ“ не сѫ били никакво крило въ ВМРО, а само прегрѣшили отпадъци отъ нея, поставили се въ чужда услуга

На съответно мѣсто загатваме какъ подиръ Втората свѣтовна война почти въ всички гимназии въ Вардарска Македония, подъ властьта на „Югославия“, се появиха тайни съзаклятнически кржжоци, които нашироко станаха известни като „ванчовисти“ (по името на Иванъ Михайловъ). На много мѣста, при сѫденето на тѣзи млади хора, тѣ смѣло сѫ отговаряли, че признаватъ за водачъ на Македонското освободително движение Иванъ Михайловъ, което само по себе означава, че тѣ зачитаха като ВМРО тая организация, кѫдето се числѣше Михайловъ.

Въ България микроскопичната, но много шумяща групица на звенаритѣ, и комунистическата партия — особено докато дойде на власть — голѣми старания полагаха да представятъ, че имало нѣкаква „протогеровистка ВМРО“. Това изнасяше на комунистическитѣ центрове въ борбата имъ противъ македонското дѣло, задето то не пожела да предаде или продаде своята самостоятелность и да се нареди на фронта на комунизма, който посегна дори върху нашето национално минало и име.

Свѣтътъ знаеше това, което бѣ познато и на нашия народъ, а именно, че има само една ВМРО, начело на която стоеше фактически Т. Александровъ до смъртьта си, а подиръ него начело застанаха други, между които всрѣдъ обществото най-често се споменаваше името на Иванъ Михайловъ. Поради това, сѫщото широко и анонимно общество (за да различи ВМРО отъ нейнитѣ отпадъци, които се отдадоха, съ чужда помощь и инспирация, на борба противъ самото освободително дѣло, както и отъ комунистическата фалшификация на самото име на ВМРО, преиначавано като „ВМРО-обединена“) започна да означава истинската ВМРО и съ название „михайловисти“.

Срѣдитѣ, обаче, които добре следѣха положението на Балканитѣ, отлично знаеха истината. Най-добре я познаваха пъкъ онѣзи фактори, които бѣха съседни на Македония, а имаха и похитителски планове спрямо нея. Излишно е да припомняме, че между дветѣ голѣми войни, сръбската преса стотици пѫти е нападала само Иванъ Михайлова и ВМРО, въ която е той; никога не се е занимавала съ нѣкакви протогеровисти.

По-надолу привеждаме съобщения, повече отъ вражески на ВМРО срѣди, за да се види коя бѣ и въ тѣхнитѣ очи ВМРО. Свидетелствата отъ този родъ сѫ премного; затова тукъ се задоволяваме да изнесемъ съвсемъ малъкъ брой отъ тѣхъ:

1) Вестникъ „Независима хърватска държава“, излизащъ въ Питсбургъ — Ню-Йоркъ — Чикаго — Сан Франциско, въ своето издание за Европа съ дата 24 септ. 1938 г., известява, че водачътъ на Вѫтрешната македонска революционна организация Ванчо Михайловъ, е освободенъ отъ Турция и е заминалъ за Полша.

2) Тито въ една своя речь въ Скопйе казва, че нѣкой си руски свещеникъ Василий Козличевъ презъ мартъ 1947 г. влѣзналъ въ връзка съ ВМРО за борба срещу Югославия.

3) Бѣлградскиятъ вестникъ „Борба“, отъ 10 априлъ 1949 г., на цѣли четири страници дава политическия рефератъ на Тито, предъ третия конгресъ на Народния фронтъ на Югославия. На страница трета въ тоя

вестникъ Тито се спира върху Благой хаджи Панзовъ, който бѣ осѫденъ въ София и казва:

„. . . Кой е Благой хаджи Панзовъ? Синъ на една дребно-буржоазна фамилия отъ Велесъ, която още преди войната е била чисто великобългарофилска (избѣгва да каже великобългарска — бел. наша). Той и самъ е показвалъ въ бѣлградския университетъ своето българофилство. Въ 1942 година той е положилъ адвокатски изпитъ въ София, при фашисткия режимъ. Братята му Страхилъ и Петъръ сѫ познати привърженици на Ванчо Михайловъ и сѫ били сътрудници на окупатора . . .". Тито е пропустналъ да каже, че къмъ шестдесеть души почтени и будни велешани бидоха избити отъ неговата полиция, безъ сѫдъ и присѫда, защото бѣха българи. Пъкъ и цѣлиятъ Велесъ е билъ отъ вѣкове изцѣло български градъ.

4) Сѫщиятъ вестникъ „Борба" отъ 13 декември 1949 г., като се спира на процеса въ София срещу Благой хаджи Панзовъ изтъква, че още въ своята младость той застѫпвалъ схващанията и линията на Ванчо Михайловъ.

5) Сретенъ Жуйовичъ, когото по-късно титовци ликвидираха и физически, докато бѣ министъръ на вѫтрешнитѣ работи въ Бѣлградъ, бѣше препоръчалъ открито на властитѣ да внимавали, защото въ гимназиитѣ изъ Вардарска Македония навсѣкѫде имало организирани групи „ванчовисти".

6) Скопскиятъ вестникъ „Нова Македония" отъ 12 мартъ 1947 г. пише, че чрезъ искането за независима Македония Иванъ Михайловъ искалъ да разруши отвѫтре балканскитѣ страни. Въ сѫщность, касае се само до разрушаване, както е била и волята на самитѣ тамошни народи, на Югославия, и побратимяването на балканскитѣ народи чрезъ създаването на независима Македония; но безъ да се денационализирва никоя отъ историческитѣ народности.

7) Лазаръ Колишевски (споредъ бѣлградския вестникъ „Политика" отъ 9 юний 1947 г.), предъ делегати на „македонската младежь" въ Скопйе говори, че имало младежи, които се увличали следъ паролата „автономна Македония", начело съ Иванъ Михайловъ.

8) Сѫщиятъ бѣлградски вестникъ „Политика" отъ 29 септември 1947 г. печати дълга речь на Сретенъ Жуйовичъ, тогава вече главенъ секретарь на Югославската комунистическа партия, предъ конгреса на Народния фронтъ на Югославия. Като говори за Македония, Жуйовичъ нарича престѫпникъ Иванъ Михайлова, задето издигалъ формулата за независима Македония подъ протектората на великитѣ сили. Забравилъ е, обаче, Жуйовичъ да прибави и това, че — споредъ Михайлова — славянитѣ въ Македония сѫ българи.

9) Бѣлградскиятъ вестникъ „Борба", отъ 28 ноември 1948 г., въ цѣла страница разглежда брошурата на Л. Мойсовъ противъ Българската комунистическа партия. И изнася, че Отечественияътъ фронтъ въ България презъ 1943 година е поддържалъ идеята за независима Македония подъ протектората на великитѣ сили. И прибавя, че това била точно позицията на Иванъ Михайловъ.

10) Сѫщиятъ вестникъ „Борба" отъ 12 юлий 1948 г донася резолюция на Центр. комитетъ на Македонската комунистическа партия. Въ резолюцията се напада Отечествения фронтъ въ България, задето въ 1943 година поддържалъ, че единственото спасоносно решение на Македонския въпросъ било създаването на цѣлокупна, свободна и независима Македония. И прибавя, че тая позиция нито на влакно не се различава отъ позицията на Ив. Михайловъ.

11) Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика" отъ 24 юлий 1948 г. сѫщо се спира на решението на Отечествения фронтъ въ България презъ 1943

година да се поддържа идеята за цѣлокупна и независима Македония. И прибавя, че това било становището на Иванъ Михайловъ и на американскитѣ империалисти.

12) Вестникъ „Вйесникъ Народне Фронте Хърватске“ изнася речьта на Вукмановичъ—Темпо предъ конгреса на Народния фронтъ на Югославия, въ Бѣлградъ, презъ юлий 1948 г. И Темпо критикува Отечественния фронтъ въ България, задето билъ възприемалъ становището на Ив. Михайловъ и американскитѣ империалисти относно независима Македония.

13) Италианското лѣвичарско списание „Вие нуове“ отъ 11 февруарий 1951 г. дава снимка отъ това, което контъръ-адмиралъ Ивановъ е писалъ отъ Бѣлградъ до началникъ-щаба на българската армия и до софийското Външно министерство за слухове, които стигнали до него за нѣкакво споразумение на Иванъ Михайловъ съ Тито. Адмиралътъ изтъква, че Михайловъ е българинъ и националистъ; и може би — за всѣки случай — да е търсилъ и други пѫтища, за да се осигури свобода на цѣла Македония. Адмиралътъ е чулъ нѣкакви фантазии отъ нѣкого и по дългъ ги е писалъ въ София.

14) Загребскиятъ вестникъ „Вйесникъ“ отъ 11 октомврий 1949 г. пише, че резолюцията на Информбюрото била оживѣла паролата на Иванъ Михайловъ за независима Македония . . .

15) Вестникъ „Македонска Трибуна“, органъ на МПО въ Америка, въ броя си отъ 17 юний 1948 г., цитира думи на тогавашния скопски червенъ жупанъ Лазаръ Колишевски — че Отечественияъ фронтъ въ България се е старалъ да си постави сѫщитѣ цели, които имала ВМРО относно Македония.

16) Вестникъ „Салцбургеръ Нахрихтенъ“, бр. 168 отъ 24 / 25 юлий 1948 г., въ уводна статия изтъква, че Тито по време на войната е държалъ повече сръбска линия, а Георги Димитровъ издигалъ паролитѣ на „фашисткия“ водачъ на македонската освободителна организация Иванъ Михайловъ.

17) Бѣлградскиятъ вестникъ „Борба“, отъ 12 августъ 1950 година, фалшиво твърди, че презъ войната паролата „независима Македония“ била на Ванчо Михайловъ, но сѫщо така и на „окупатора“ — значи и на държавата България. Не на Ванчо, а на ВМРО е тази парола.

18) Започна следъ втората голѣма война взаимно обвиняване между софийскитѣ и скопскитѣ комунисти — че еднитѣ, или другитѣ, били взели позицията на Иванъ Михайловъ по Македонския въпросъ.

Примѣръ: „Работническо дѣло“ отъ 30 декемврий 1948 година пише статия подъ заглавие: „Скопскитѣ ржководители и михайловиститѣ на еднакви позиции“. Статията е дълга. Но все за Ванчо Михайловъ става дума, за неговитѣ и на ВМРО идеи, но не за „протогеровисти“.

19) Г. Т. Мадолевъ, познатъ членъ въ Българската комунистическа партия, пише статия, въ която говори, че нѣкакви михайловистки групи били влизали отъ Пиринския край въ Вардарска Македония и имали връзки съ Титовата полиция. Има ли човѣкъ съ здравъ умъ да повѣрва на това? Но все пакъ за михайловисти се говори. Статията му бѣше публикувана въ в-къ „Работническо дѣло“, 18 януарий 1950 година.

20) Въ статия отъ 8 мартъ 1950 г. в. „Македонска Трибуна“ писа, че споредъ „Работническо дѣло“, както и споредъ италианското списание „Вие нуове“ (отъ 11 февр. с. г.) имало съюзъ между Тито и Иванъ Михайловъ още презъ войната; и че Михайловъ знаелъ, че Тито ще изневѣри на Русия и Коминтерна.

21) Презъ януарий 1951 г. въ Бѣлградъ сж сждени сръбски монархисти. По този поводъ въ сръбскитѣ вестници се писа, че Ив. Михайловъ живѣлъ по едно време въ нѣкаква кжща на Ватикана въ Римъ . . . .

22) Вестникъ „Работническо дѣло“ отъ 4 януарий 1951 г. на цѣла страница разказва приказки отъ хиляда и една нощь, за „Единния фронтъ между Титовци и Иванмихайловци“.

23) Загребскиятъ „Вйесникъ“ отъ 8 априлъ 1951 г. пише курсивна статия въ връзка съ това, което е изнесено въ „Работническо дѣло“ и „Вие нуове“, наричайки документа на контра-адмиралъ Ивановъ „сензационаленъ“. Съ пълно право този вестникъ се подиграва съ този документъ и дори предполага, че е изфабрикуванъ въ София.

24) Вестникъ „Отечественъ фронтъ“ въ София, брой 1328 отъ месецъ декемврий 1948 г., пише, че титовци и михайловиститѣ били станали приятели, и че разни брошури и вестници, проникващи къмъ Светиврачко откъмъ Югославия, били четени все отъ михайловисти. Значи, все пакъ въ Светиврачко (именувано сетне Сандански — бел. наша) имало михайловисти, макаръ тамъ ужъ да е било — споредъ комуниститѣ — „царството на Сандански“.

25) Въ брошурка на титовци, издадена по случай 50 години отъ Илинденското възстание, се отхвърля идеята за независима Македония. Писано е въ нея, че издадената отъ Иванъ Михайловъ, подъ псевдонимъ Македоникусъ, книжка „Сталинъ и Македонския въпросъ“ била отпечатана съ пари на Уолстритъ въ Америка.

26) Въ брой 126 на „Работническо дѣло“ отъ 1951 г. сж нападани михайловиститѣ, които „се били приютили при господаритѣ си отвъдъ океана“.

27) „Работническо дѣло“ отъ 5 септ. 1950 г. известява за излизането на книгата „Македония — Швейцария на Балканитѣ“ отъ Иванъ Михайловъ. Но ни въ клинъ, ни въ ржкавъ пише, че независима Македония била насочена срещу славянството, и щѣли да я създадатъ — ужъ споредъ Михайлова — „американскитѣ банкери“; и други невѣроятни измислици, съ почти цинични прибавки.

28) Вестникъ „Отечественъ фронтъ“ отъ 19 ноември 1949 година пакъ говори за михайловиститѣ, които искали независима Македония подъ протектората на Америка.

29) Въ „Работническо дѣло“ отъ 4 май 1950 година Христо Калайджиевъ пише противъ михайловиститѣ и ги свързва съ американцитѣ.

30) Лазаръ Мойсовъ, единъ отъ сръбскитѣ възпитаници и голѣмецъ въ Скопйе подиръ 1944 година, е написалъ книга „Бугарската работническа партия и македонското национално прашанье“. И той казва, че брошурата „Сталинъ и Македонския въпросъ“, издадена отъ Иванъ Михайловъ съ псевдонимъ Македоникусъ, била платена съ паритѣ на Уолстритъ, тоестъ съ американски пари. Тогава титовци бѣха бѣсни противъ Америка, та затова пишеха всѣкакви лъжи.

31) „Работническо дѣло“ отъ 6 май 1951 г., въ дълга статия отъ Д. Г. Кьосевъ, пакъ разправя за „жалкитѣ остатъци на михайловистката банда, намѣрили приютъ при своитѣ господари (американцитѣ — б. н.) оттатъкъ океана“.

32) Бѣлградскиятъ в-къ „Борба“, отъ 11 априлъ 1949 г., дава речьта на Лазаръ Колишевски за дейностьта на Народния фронтъ на Югославия, предъ третия конгресъ на този фронтъ. На страница 4 е казано, че Българската комунистическа партия презъ 1943 година заела сжщата позиция за Македония, която имали ванчовиститѣ (михайловиститѣ — б. н.), които Колишевски кръщава съ прилагателното „империалистически агенти“.

33) Вестникъ „Македонска Трибуна“ отъ 24 юний 1954 г. посочва, че въ новоизлѣзла гръцка книга се говори за ВМРО и че — споредъ книгата — Иванъ Михайловъ маскиранъ присжтствувалъ на 28-ия конгресъ на МПО въ Америка; конгресътъ се застжпвалъ за независима

Македония.

34) Въ връзка съ марсилския атентатъ презъ 1934 година въ множество вестници по цѣлия свѣтъ се писа за ВМРО, а Иванъ Михайловъ се посочваше като нейнъ водачъ.

35) Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 24 ноември 1948 г., при сѫдението на рѣдкия по качества борецъ Трайчо Чундевъ отъ Велешко, на нѣколко мѣста изтъква, че той е билъ членъ на ВМРО и познатъ на Иванъ Михайловъ още преди 1925 година.

Сѫщитѣ сведения се появиха и въ останалитѣ югославски вестници, като — естествено — редица лъжи проникнаха и по този случай въ тѣзи вестници.

36) Бѣлградскиятъ в-къ „Политика“ отъ 12 май 1948 г., при процеса срещу Ангелъ Мишевъ и много други лица отъ Тиквешко и Велешко, споменава за Иванъ Михайловъ, като сѫщо навежда редица измислици.

37) Почти нѣмаше сѫдебенъ процесъ при комунистическия режимъ въ Вардарска Македония срещу добри българи, кѫдето да не бѣ споменато името на ВМРО и на Иванъ Михайловъ.

38) Вестникъ „Салцбургеръ фолксцайтунгъ“ отъ 21 май 1948 година споменава пакъ за Иванъ Михайловъ като антикомунистъ — и по свое усмотрение му приписва саботажни акции въ България.

39) Италианскиятъ вестникъ „Со тутто“, въ своя брой отъ 17 априлъ 1949 г., и следващия подиръ туй брой, помѣства фантастични сведения отъ свой кореспондентъ отъ Горна-Джумая. Но и тоя вестникъ говори за Иванъ Михайловъ като за главно лице въ ВМРО.

40) Миланскиятъ вестникъ „Корриере делла Сера“ отъ 8 юлий 1947 година споменава за Иванъ Михайловъ.

41) Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 22 май 1947 година въ уводна статия говори, че ВМРО, следъ Втората свѣтовна война, била започнала подземна борба срещу Югославия и България и ужъ имала най-тѣсни връзки съ гръцки кръгове.

42) Вестникъ „Хърватски гласъ“, органъ на Хърватската селска партия въ Винипегъ, Канада, отъ 18 януарий 1949 г., на две мѣста споменава за Иванъ Михайловъ и го нарича водачъ на ВМРО.

43) Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ отъ 6 февруарий 1948 г. дава известие, че подсѫдимиятъ водачъ на земедѣлската партия въ България, Димитъръ Гичевъ, следъ смъртьта на Ал. Стамболийски, се билъ ориентиралъ къмъ ВМРО. А известно е, че срещу Гичевъ сѫ се явявали въ сѫда като свидетели лица, които се кичеха съ име „протогеровисти“. Следователно, вестникътъ има предъ видъ пакъ тая ВМРО, кѫдето бѣха Т. Александровъ и Ив. Михайловъ, т. е. единствената ВМРО.

44) Вестникъ „Знаме“, органъ на земедѣлската група на Обовъ, съобщава презъ августъ 1946 година нѣкои подробности за сѫдението на полковникъ Антонъ Кръстевъ, обвиняванъ като създатель на организацията „Царь Крумъ“. Като напада ВМРО, този вестникъ е свързалъ имената на Т. Александровъ и Ив. Михайловъ.

45) Австрийскиятъ в-къ „Салцбургеръ Нахрихтенъ“, отъ 10 септемврий 1947 г., въ уводна статия споменава за озовали се въ западния свѣтъ хора на „легендарната ВМРО“. Естествено, нито единъ протогеровистъ не се визира въ случая, защото нѣколцината протогеровисти бѣха следъ Втората свѣтовна война изцѣло органи на комунистическата власть въ България.

46) Бѣлградскиятъ вестникъ „Борба“ отъ 24 януарий 1948 г. дава подробности за сѫдене въ Скопйе на турци отъ тайната група „Юджелъ“. Държавниятъ обвинитель Поповски запитва обвиняемия председатель на тая група, Азисъ, дали не е ималъ връзка съ ВМРО. Естествено, и тукъ не става дума за нѣколкото протогеровисти, които

сѫ по това време само полицейски агенти въ София, а става дума за познатата ВМРО.

47) Австрийскиятъ в-къ „Фолксботе“ отъ 17 ноември 1949 г. въ дълга статия върху Македония пише, че Тито продължава още побезогледно сърбизирането на българитѣ, като срещу привърженицитѣ на ВМРО устройва сѫдилища-зрелища, наричани „народни“. Ясно е, че става дума за тая ВМРО, която е единствена и кѫдето е и Иванъ Михайловъ; тъй като за никаква друга никой нито говори, нито пише, нито знае.

48) Скопскиятъ вестникъ „Нова Македония“ отъ 22 априлъ 1950 г. съвсемъ фалшиво говори, че Сандански билъ убитъ отъ „михайловисткитѣ лакеи на българския дворецъ“. Авторитѣ на този вестникъ сигурно не сѫ знаели, че Иванъ Михайловъ презъ 1915 г., т. е. когато отъ ВМРО е билъ наказанъ Сандански, що-току бѣше свършилъ гимназия и се намираше като свободенъ младежъ въ Щипъ.

49) Бѣлградскиятъ вестникъ „Борба“ отъ 6 октомврий 1949 година, въ статия отъ Моша Пияде, като споменава за ВМРО, свързва я съ името на Ванчо Михайловъ.

50) Бѣлградскиятъ в-къ „Борба“ отъ 29 януарий 1950 г., при процесъ противъ двама българи, говори пакъ за „бандитѣ на Т. Александровъ и Ив. Михайловъ“. Сѫщото се повтаря и въ броя на вестника отъ 28 сѫщия месецъ.

51) Въ резолюцията на XVI пленумъ на Българската работническа партия (комуниститѣ), взета въ заседанието на 12 и 13 юлий 1948 г., е казано, че трѣбвало да се засили борбата противъ михайловиститѣ, които били агенти на англо-американския империализъмъ. Ужъ ги нѣма никакви тия михайловисти, ужъ били изчезнали още въ май 1934 г., а следъ цѣли четиринадесеть години Българската комунистическа партия още взима резолюции за засилване на борбата противъ тѣхъ. („Работническо дѣло“ отъ 15 юлий 1948 г.)

52) Софийскиятъ вестникъ „Отечественъ фронтъ“ отъ 1 августъ 1948 година въ статия, посветена на Илинденското възстание, напада михайловиститѣ и говори за македонски и български народъ.

53) В-къ „Македонска Трибуна“ отъ 9 октомврий 1952 год. печати дописка отъ Бразилия за отпразднуванъ тамъ Илиндень; на празднеството е отправенъ приветъ къмъ Иванъ Михайловъ. Впрочемъ, поздрави до Михайловъ отъ страна на нашата емиграция въ Новия свѣтъ сѫ отправяни много пѫти, та затова на тѣхъ тукъ нѣма да се спираме повече.

54) Сръбското списание въ чужбина „Наша речь“ въ броя си за месецъ май 1951 г. се занимава съ книгата на Ив. Михайловъ „Македония — Швейцария на Балканитѣ“. Това е съобщено и въ словенското списание „Клицъ Триглава“, излизащо въ Англия, бр. 70 отъ 4 юлий с. г.

55) Вестникъ „Канадски Сръбобранъ“ отъ 15 априлъ 1952 г., пише статия „Комуниститѣ славятъ ВМРО“, изтъквайки, че на власть въ Скопйе били дошли последователитѣ на Иванъ Михайловъ; за такива посочва Д. Влаховъ и всичкитѣ познати намъ ренегати.

56) Комунистътъ Георги Чанковъ, виденъ деецъ въ Българската комунистическа партия, говори за михайловисти въ статия отъ 9 октомврий 1948 година въ „Работническо дѣло“.

57) В-къ „Македонска Трибуна“ отъ 22 мартъ 1951 г. пише върху книгата на г. Ст. Клисолдъ, англичанинъ, който съвсемъ погрѣшно говори, че нѣкога д-ръ Анте Павеличъ защищавалъ предъ нѣкакъвъ сѫдъ Иванъ Михайлова.

58) Брой нѣматъ писанията на титовци противъ михайловиститѣ подиръ втората голѣма война, както пъкъ преди нея пишеха сърбитѣ,

при кралския режимъ. Но нито дума не писаха противъ „протогеровисти“ ни еднитѣ, нито другитѣ.

59) „Американски Сърбобранъ“ отъ 18 августъ 1955 год. споменава за Иванъ Михайловъ като сръбски врагъ. И се занимава съ книгата му „Македония — Швейцария на Балканитѣ“.

60) Брошура отъ скопскитѣ нови жупани „Илиндень — 1903“, изпращана отъ югославското консулство въ Чикаго официално — напада главно Ванчо Михайловъ, а успоредно съ това и МПО и нейнитѣ първи хора — Аврамовъ, Любенъ Димитровъ, Петъръ Ацевъ, Христо Анастасовъ и прочее.

— Тогава Колишевски въ Скопйе създаваше „македонска народность“; но нийде не виждаме да напада нѣкакви протогеровисти.

61) Въ брой отъ 13 декемврий 1949 г. в-къ „Работническо дѣло“ продължава дългъ разпитъ по процеса срещу „бандата на Трайчо Костовъ“. Тамъ на нѣколко мѣста пакъ се говори все за „михайловистки елементи“.

62) Вестникъ „Салцбургеръ Нахрихтенъ“ отъ 9 юний 1947 г. казва покрай други описания, че споредъ „Юнайтедъ Пресъ“, българскитѣ правителствени кржгове поддържали, че Никола Петковъ ималъ връзки съ унгарската партия на малкитѣ собственици, съ македонския водачъ Иванъ (Ванча) Михайловъ и прочее.

63) Софийскиятъ вестникъ „Изгревъ“ отъ 6 юний 1947 г. дава писмото на прокурора при Софийския областенъ сждъ, за отнимане депутатския мандатъ и арестуване на Никола Петковъ. Въ писмото се твърди, че Петковъ билъ влѣзналъ въ връзки съ групи на Иванъ Михайловъ . . .

64) Христо Калайджиевъ пише уводна статия въ броя отъ 18 май на „Работническо дѣло“ 1950 г., съ заглавие върху „михайловизма“. Философира Калайджиевъ споредъ както му скимне.

65) Загребскиятъ Титовъ вестникъ „Вйесникъ“ отъ 18 юний 1951 г. пише, че известната резолюция на Коминформа противъ Тито подбудила пограничнитѣ български органи — при благословията на Кремълъ — да възприематъ противъ Югославия методитѣ на Иванъ Михайловъ.

66) Умѣстно е тукъ да цитираме какво бѣ писано и въ книгата, която презъ 1926 година издаде въ Прага така наричаната „ВМРО—Обединена“(т. е. комунистическото бюро въ Виена за пропаганда въ Балканитѣ):

а) На страница 69 за Иванъ Михайловъ е казано „сегашния шефъ на Организацията“ (още когато Протогеровъ бѣ членъ въ ЦК на ВМРО.

б) На стр. 92 е казано: „ . . . Съображения отъ организационенъ характеръ сж заставили приятелитѣ на Александровъ, като Ив. Михайловъ, Пърличевъ, Баждаровъ, Томалевски, които мразѣха и ненавиждаха Протогерова, да го пощадятъ, да не го убиватъ . . . Той е останалъ живъ само благодарение на посоченитѣ по-горе съображения, като при това се е съгласилъ да поеме всичката отговорность за извършеното злодеяние (наказанието на Алеко Василевъ и подполковникъ Атанасовъ, споредъ Виенската централа е злодеяние — бел. наша) . . . въ тоя случай той е действувалъ като единъ мерзавецъ, подлецъ, като единъ безхарактеренъ типъ“.

За пояснение на читателя: Пърличевъ, Баждаровъ и Томалевски понятие нѣмаха, че въ Горна-Джумая ще бждатъ наказани Алеко и Атанасовъ; но по начало само Баждаровъ и Пърличевъ знаеха, че се налага да бждатъ наказани, като настояваха щото Протогеровъ да се запази живъ. Вѣрно е писано, че Протогеровъ е билъ презиранъ отъ Баждаровъ, Томалевски и Пърличевъ, които сетне се прекръстиха на „протогеровисти“, по много долни тѣхни лични съображения.

в) На стр. 96 е писано: „Задграничното представителство на тѣхната организация демонстративно оповести въ българския печатъ, че конгресътъ имъ билъ избралъ за членове на ЦК Иванъ Михайловъ съ „всички гласове“, а Протогеровъ — само „съ болшинство“. Тѣхнитѣ вестници Илиндень и Независима Македония постоянно наблѣгатъ, че не другъ, а Иванъ Михайловъ билъ шефъ на ВМРО; при всѣки случай тѣ се стремятъ да втълпятъ на македонското, българското и международното обществено мнение, че Протогеровъ не играе никаква роля въ ВМРО и че Иванъ Михайловъ е лицето, което било замѣстило Т. Александровъ въ тая организация“.

Писачитѣ на тѣзи редове въ Виена иматъ предъ видъ избора на ЦК на ВМРО въ общия конгресъ на революционната организация презъ февруарий 1925 г. Що се отнася до прикритото недоволство на Виенската централа, че органитѣ на македонската емиграция въ България пишели пренебрежително за Протогеровъ, можемъ да кажемъ, че и да биха писали възхитително — действителностьта бѣше пакъ неблагоприятна за него; защото всички борци въ ВМРО знаеха не само какво представляваше той, но знаеха и вината му по убийството на Тод. Александровъ.

67) Ето пъкъ какво сж написали въ тѣхния „Революционенъ листъ“ (брой 3 и 4 отъ януарий 1932 г.) „протогеровиститѣ“, въ статия подъ заглавие „Чудно единомислие“:

„Следъ разколническата акция на Иванъ Михайловъ съ убийството на члена отъ ЦК на ВМРО Алекс. Протогеровъ, българското обществено мнение сякашъ по даденъ знакъ почна да идентифицира ВМРО съ разколника и неговата банда. Никакви уставни позиции, никакви разяснения не бѣха въ състояние да отклонятъ българския печатъ отъ погрѣшния пѫть, по който тръгна на времето.

Много наскоро, и сръбското обществено мнение, изразявано чрезъ бѣлградския печатъ, почна съ сѫщата настойчивость да идентифицирва ВМРО съ бандата на Ив. Михайловъ“. Сърбитѣ нѣмаха нужда Баждаровци да имъ кажатъ истината за ВМРО. „Чудятъ“ се — значи — г-дата Баждаровъ, Томалевски и Пърличевъ защо българското общество повѣрвало на комюникето, което тѣ издадоха още въ 1925 г. — че не е Протогеровъ, който води ВМРО; или задето всички мислящи хора всрѣдъ това общество сж успѣли сами да узнаятъ кои следъ Т. Александровъ задържаха силитѣ на Македонското движение. И се мѫчатъ своето падение и разколнически опитъ да прикриватъ чрезъ означаване като разколници не себе си, а Ив. Михайлова и ВМРО. Жалки фокусници, които сж дръзнали да говорятъ даже за нѣкакви „уставни позиции“, следъ като плюха и върху устави, и върху собствени подписи.

КИРИЛЪ КАРАДЖОВЪ, ХРИСТО ДАСКАЛОВЪ И Д-РЪ КОНСТАНТИНЪ ТЕРЗИЕВЪ (органи на сръбската полиция)

Освенъ охридчанина Шантичъ, братовчедъ на Перо Шандановъ, за когото споменахъ вече накратко, и горнитѣ трима души бѣха станали изцѣло орждия на бѣлградската полиция. Ето, накратко, антибългарскитѣ имъ авантюри.

Кирилъ Караджовъ е отъ щипско Ново-село; познавамъ го отъ детскитѣ ми години; по-малъкъ братъ е на Димитъръ Караджовъ, съ когото сме връстници. При студентската афера, която се разви презъ 1927 г., сръбската полиция е арестувала и него, заедно съ десетки други студенти въ Македония, всички българи. Но шефътъ на полицията Жика Лазичъ, лично или чрезъ свои органи, успѣва да привлече въ своя услуга Кирила — едновременно съ обещавани облаги и съ мораленъ натискъ, вѣроятно. Наскоро ролята му на провокаторъ и предатель става безсъмнена за мнозина негови познати.

Четири или петь години следъ аферата той пристигналъ въ София и оттамъ се опитвалъ чрезъ познати да търси нѣкаква връзка съ мене;ималъ да ми каже интересни работи. Вмѣсто мене, видѣ го единъ мой съгражданинъ, комуто Караджовъ съ пълно довѣрие можеше да съобщи каквото желае. Но всичко се е изчерпило въ празни приказки и както неочаквано е дошелъ въ България, така е изчезналъ отъ тамъ, безъ да се обади никому. Схваналъ бѣ, че не му вѣрваме.

Следъ десетина години Югославия пропадна. Отъ Будапеща, кждето бѣхъ престоялъ повече отъ година като емигрантъ, заминахъ съ жена ми за Загребъ, за да поздравя — по случай възникването на хърватската държава — моитѣ познайници хървати отъ времето на борбата срещу кралския режимъ. Тамъ намѣрихъ мнозина студенти отъ Македония, а идваха често хора отъ България, както и отъ новоосвободенитѣ македонски околии. Това ме насърдчи да остана по-дълго въ Загребъ, защото въ Унгария бѣхме крайно усамотени.

Една вечерь Анте Павеличъ ми телефонира да се видимъ, за да чуя нѣщо, което може да ме интересува. Като се срещнахме, каза ми:

— Азъ ще чета, а ти слушай.

И зачете една молба, написана на хърватски, отъ лице, което му съобщаваше, че е било подсждимъ по студентската афера и че самиятъ Павеличъ му е билъ защитникъ предъ сръбския сждъ въ Скопйе. Лицето посочваше кжде се намира въ Далмация и молѣше да му бжде дадена нѣкаква работа, за да преживѣва. Следъ като прочете всичко до края, Павеличъ шеговито-тържествено ме погледна и произнесе самото име на просителя. Подписътъ бѣ: Кирилъ Караджичъ.

— Какво ще кажешъ, пита ме усмихнатъ.

— Дайте му, напримѣръ, учителско мѣсто въ нѣкое село, му отговорихъ.

Ето какъ му телеграфирахъ, додаде Анте Павеличъ: „Спомнямъ си, че защищавахъ единъ подсждимъ Кирилъ Караджовъ, но никакъвъ Караджичъ не познавамъ".

— Отлично, му заявихъ. А той допълни, че на този ренегатъ ще се даде учителско мѣсто. Какво е станало подиръ войната съ Кирилъ Караджовъ не ми е известно.

***

Читателътъ ще си спомни, че въ книга втора на моитѣ спомени е обяснено какъ презъ августъ 1920 г. биде убитъ стариятъ Симеонъ Клинчарски, миренъ житель на градъ Кюстендилъ, а до Балканската война войвода въ Кочанско. Секретарь на неговата чета е бивалъ Тод. Александровъ.

Едновременно когато трупътъ на Клинчарски е билъ захвърленъ на шосето между Кюстендилъ и Гюешево, край село Панчарево — Софийско — е билъ намѣренъ убитъ полицаятъ Тончевъ. А веднага се разбра, че е избѣгалъ въ Югославия важниятъ чиновникъ въ Софийската тайна полиция Христо Даскаловъ, родомъ отъ село Смилево, Битолско. Предава се на сърбитѣ, обаче, и Стойчо Добревъ отъ Кумановско, доскорошенъ четникъ, но много подозиранъ въ ВМРО. За всички стана ясно, че стариятъ Симеонъ е убитъ отъ полицията, която го бѣ арестувала и закарала въ София. За да се закриятъ следитѣ на престѫплението, двамата „бѣгълци“ въ Югославия веднага сѫ заминали съ редовни пѫтнически документи; а полицаятъ Тончевъ, очевидно, е ималъ участие въ убийството, и — вѣроятно — не е пожелалъ да се прехвърли въ Югославия, та затова сѫ го убили.

Изминали се бѣха двадесеть и четири години; за предателя Христо Даскаловъ едва ли нѣкой се сѣщаше вече. Мой познатъ хърватинъ единъ день ми каза, като бѣхъ въ Загребъ, че единъ македонецъ, много близъкъ на бившитѣ сръбски власти, билъ въ града и запитвалъ дали нѣма възможность да се срещне съ мене. Обясни ми, че въпросниятъ човѣкъ билъ твърде богатъ; носилъ се като нѣкакъвъ чокой, винаги великолепно облеченъ и разполагащъ съ пари. Водилъ нѣкаква търговия, ималъ нѣкакво предприятие въ областьта на Загребъ. Често прескачалъ въ миналото до Бѣлградъ, а му идвали и видни гости сърби. Що се отнася до името му, моятъ събеседникъ можа да ми каже само, че лицето се казва „Госпонъ Христа“ (думата господинъ изговорена на загорското наречие).

Установихме бързо, че се касае до Христо Даскаловъ. Но моятъ приятель ме предупреждаваше да бѫда внимателенъ, защото тоя човѣкъ за всички минавалъ като абсолютно преданъ на кралската полиция. Успокоихъ го и чрезъ него наредихме щото Даскаловъ да дойде у дома ми на обѣдъ. Така и стана.

Говорихме съ госта за разни нѣща; но го прекѫсвахъ когато той се опитваше да засегне станалото презъ 1920 г. и да ми посочи доводи за своята невинность. Заявихъ му, че ако попада на такива стари теми, ще прекѫсна всѣки разговоръ. Както казахъ и по-рано за Шантичъ, моето стоене въ Загребъ не желаехъ да свързвамъ съ никакви стѫпки, които биха измѣнили характера му на частно гостуване.

Наистина Даскаловъ можеше да се уприличи на тежъкъ нѣкакъвъ бей; но заедно съ туй издаваше веднага и енергията на крайно предприемчивъ, съ подвиженъ умъ и хитрина човѣкъ. Наскоро свърши войната.

Чухъ по-сетне, че заедно съ Пецо Трайковъ — за когото съмъ споменалъ въ книга трета съ мои спомени, въ връзка съ ресенската афера на д-ръ Асѣнъ Татарчевъ — сѫ били на деликатни постове въ единъ въоръженъ отрядъ, заминалъ отъ София за Скопйе, следъ опразването на града отъ българската армия въ есеньта на 1944 г. Ако сѫ имали власть въ интендантския отдѣлъ на отряда, увѣренъ съмъ, че и двамата сѫ крали тамъ.

*

Четвъртиятъ ренегатъ, когото срещнахъ въ Загребъ, бѣше д-ръ Константинъ Терзиевъ (Шантичъ и Караджовъ, трѣбва да повторя, лично не съмъ виждалъ). Не си спомнямъ неговото родно мѣсто; струва

ми се, че бѣ нейде отъ Солунски окржгъ.

Съвсемъ случайно узнахъ въ Загребъ, че въ града Земунъ, точно срещу Бѣлградъ, но останалъ въ границитѣ на Хърватско, билъ издаванъ вестникъ, списванъ отъ македонецъ. Редакторътъ се казвалъ д-ръ Терзиевъ. Стана ми ясно, че и той се е намѣрилъ на хърватска територия при сгромолясването на Югославия, или пъкъ за сигурность е прибѣгналъ тамъ. Съмнение нѣма, че това ще да е именно д-ръ Константинъ Терзиевъ, защото другъ съ сжщото име не можеше да знае тъй добре хърватски, та веднага да списва и вестникъ. И безъ туй Терзиевъ пишеше доста статии, срещу ВМРО и българщината, презъ повече отъ двадесеть години, откакто бѣ напусналъ България следъ Първата свѣтовна война. Защо я напусна и защо се отдаде въ служба на сръбската полиция и до сега не знамъ; не го запитахъ и когато вече го срещнахъ, все по сжщитѣ съображения, които бѣха въ сила и при случаитѣ съ Шантичъ—Шанданъ, Караджовъ и Даскаловъ.

Помолихъ единъ хърватинъ, при когото той понѣкога идвалъ въ Загребъ, да ми обади когато Терзиевъ ще бжде при него нѣкой день. Съ този хърватинъ добре се познавахъ, та се съгласи да ми извести и да пристигна въ бюрото му когато тамъ нѣма друго лице, освенъ Терзиевъ. Така и стана следъ две три седмици.

Почукахъ на вратата и чухъ отвжтре отговора: напредъ! Влизамъ и приятелтъ хърватинъ като ме видѣ извика: „Оо, Господинъ Ванча, изволите!“ Но тукъ вече би трѣбвало нѣкой другъ, който отстрани би наблюдавалъ, да опише изненадата на д-ръ Терзиевъ. Той едва промърмори: „Но кой е господинътъ?“ (а домакинътъ бързо му каза „Ванчо Михайловъ“) и мигновено се хвърли на врата ми, започна да ме цѣлува навсѣкжде по лицето ми; почувствувахъ сълзитѣ му. Повтаряше като уморенъ или отчаянъ човѣкъ: „Ахъ, братко Ванчо . . . , ахъ драги Ванчо . . .“. Вѣрвамъ, че бѣ минала цѣла минута, а той все още ме прегръщаше развълнуванъ до крайна степень. Помолихъ го да седне и му казахъ:

— Много ми е драго, че се виждаме. Отдавна се познаваме само по име . . . — Докато той още ме прегръщаше, домакинътъ каза: „Господинъ Ванча, господинъ йе докторъ Терзиевъ“.

Веднага започнахъ да му задавамъ обикновени въпроси, но твърде учтиво и приятелски — по какъвъ случай е дошелъ въ Загребъ, кжде живѣе, какъ е съ здравето и прочее. Постепенно той се успокои напълно. Осведоми ме, че издавалъ хърватски вестникъ въ Земунъ, че тамъ живѣелъ напоследъкъ. Поздравихъ го, че се е заелъ съ този вестникъ. Поканихъ го на обѣдъ у дома ми. Избѣгвахъ да се попада върху двадесетгодишното му минало, презъ което той бѣше винаги въ услуга на сръбската власть и бѣ смѣтанъ като единъ отъ най-довѣренитѣ хора на прословутия Жика Лазичъ, шефа на югославската полиция. Насочвахъ разговора около далечното минало на Македония, къмъ което и той съ удоволствие прояви голѣмъ интересъ.

Изненаданъ бѣ като чу съображенията ми, поради които азъ нѣмахъ намѣрение да се завърна въ новоосвободената часть на Македония, намѣрила се подъ българска власть. Терзиевъ намѣри за нужно да подчертае следното:

— Много пжти съмъ смѣталъ, че ти наистина си искрено убеденъ въ ползотворностьта, за цѣлия Балканъ, отъ една независима Македония. Но този пжть безрезервно и възторжено те поздравлявамъ и те увѣрявамъ, че азъ постоянно съмъ мечталъ да бжде реализирана тази идея.

На раздѣляне го поканихъ да ми се обажда всѣкога, когато пожелае, при идването му въ Загребъ. Казахъ му, че може да ми пише,

ако прецени, че нѣщо може да е интересно за мене; мѣстожителството му е близо до Бѣлградъ, а тамъ винаги има известни новини. Ако желае — прибавихъ — може да се подписва съ друго име и да пише на машина. Той отговори, че ще се подписва съ името Несторъ. Но нито единъ пѫть не се обади съ писмо, а въ Загребъ го видѣхъ още два пѫти по-късно; и разговорътъ винаги минаваше въ рамкитѣ на старата българска история и по-специално около сѫдбинитѣ на Македония. Бѣхъ увѣренъ, че и този ренегатъ е останалъ крайно доволенъ отъ запознаването му и срещитѣ му съ мене. Защото и нему не казахъ нито една лоша или двусмислена дума; обратно — питахъ го — дали има нѣкаква нужда, за да му помогна въ рамкитѣ на моитѣ възможности. Оказа се, че нѣма нужда отъ нищо.

И за него не знаехъ какъ и кѫде е дочакалъ края на войната. Когато се озовахъ къмъ Западна Европа, узнахъ отъ югославскитѣ вестници, че е билъ арестуванъ заедно съ други лица въ Скопйе, сѫденъ и сетне наказанъ съ смъртъ. Обвиняванъ е билъ, че почналъ да работи срещу Титова Югославия, а заедно съ негови другари билъ отправилъ и мемоаръ до нѣкои чуждестранни столици съ искане Македония да бѫде обявена като независима държава. Не знамъ дали трѣбва да допусна, че и моятъ разговоръ съ него е допринесълъ, за да се реши той безъ колебание и страхъ да подпише подобенъ мемоаръ. Възможно е да е пожелалъ, между другото, да очисти съвѣстьта си следъ неговото тъй некрасиво минало. Впрочемъ, съмнение не може да има, че неговото арестуване много го е реабилитирало въ очитѣ на обществото въ Македония. Сигурно мнозина тамъ сѫ си казали, че той трѣбва да е билъ поставенъ отъ ВМРО при Жика Лазичъ, за да осведомява македонскитѣ борци какво върши и какво замисля по много въпроси сръбската полиция. Още повече до такава мисъль и вѣрване сѫ могли да дойдатъ хората, когато сѫ прочели въ югославскитѣ вестници, че въ обвинението се говори и за създадената негова връзка съ Иванъ Михайловъ въ Загребъ, а отгоре на туй и за уговоренъ псевдонимъ „Несторъ“ . . .

Още по-интересно е, че комунистическата Титова полиция е осведомявала и рускитѣ власти относно нѣкаква подривна дейность на Терзиевъ противъ Югославия, а въ полза на американцитѣ, сѫщо „уговорена съ Иванъ Михайловъ“. Въ печатаната презъ 1949 година въ Москва книга подъ заглавие „Вопроси международнаго права и международной политики“, на страница 266, се говори за Коста Терзиевъ като ржководитель въ ВМРО, която била създадена презъ 1941 година подъ водителството на Ванчо Михайловъ. Казва се тамъ, че на сѫдебния процесъ въ Скопйе презъ февруарий 1947 г. това било установено и чрезъ показанията на Тренчевъ, който сѫщо е билъ осѫденъ, както — впрочемъ — бѣха сѫдени и други хора съ образование. Въ споменатата книга, която е излѣзнала като издание на Всесъюзния институтъ за юридически науки при Министерството на правосѫдието въ СССР, е казано, че Терзиевъ билъ създалъ бойни отряди и установилъ връзка съ армията въ Гърция, а и съ опозицията въ България. Тѣзи отряди били отправяни отъ Гърция въ Югославия, кѫдето водили сражения срещу Титовия режимъ, съ цель да се създаде независима Македония подъ егидата на англичанитѣ и американцитѣ. Авторъ на тази книга е А. Я. Вишинский, известниятъ министъръ на външнитѣ работи въ Съветска Русия.

Тукъ трѣбва и публично да заявя, че всичко, което югославскиятъ печатъ или споменатата книга казватъ въ връзка съ мене е кржгла измислица; Звучи ми като приказка отъ хиляда и една нощь. И не вѣрвамъ никакви отряди да е създавалъ Терзиевъ и никакви връзки да е ималъ съ срѣди въ България или Гърция; мемоаръ, обаче, допускамъ

тая сѫдена група да е изпратила до чужди срѣди.

Въ всѣки случай странно е, че комуниститѣ въ Югославия сѫдиха бившето орѫдие на Жика Лазичъ, но самия Жика не само не го сѫдиха, но му даваха и заплатата, а го и пуснаха въ чужбина. Нито единъ човѣкъ всрѣдъ народа въ Македония не би могълъ да разбере защо е проявена тази милость и награда къмъ този сръбски шовинистъ, който пролѣ толкова невинна българска кръвь въ Македония. По сѫщия толерантенъ начинъ господа комуниститѣ се отнесоха и спрямо презрения въ Македония бившъ жупанъ Добрица Матковичъ. За проявитѣ на тия двама сърби съмъ писалъ въ книга втора и трета съ мои спомени.

*

Не се спирамъ по-надолу, а само споменавамъ и за другъ единъ агентъ на Жика Лазичъ измежду студентитѣ отъ Македония. Но този човѣкъ е вършилъ дребни услуги на сръбската власть. По-скоро го смѣтахъ единъ нещастенъ младежъ; затова и избѣгвамъ тукъ да спомена името му. Бѣхъ научилъ, че постоянно живѣелъ въ страхъ следъ като Югославия бѣ пропаднала. Чрезъ приятели го успокоихъ, че отъ страна на Македонското движение никой нѣма да го закача, а българската полиция едва ли е чула нѣщо за него. Доставихъ му и една малка сума пари, тъй като знаехъ, че не разполагалъ съ никакви срѣдства.

*

Ще спомена тукъ за Бане Андрѣевъ отъ Велесъ, който сигурно е най-главниятъ комунистъ въ Македония следъ Първата свѣтовна война. Той е, вѣрвамъ, единственият осѫденъ на по-дълготраенъ затворъ измежду ония малцина комунисти въ Вардарския край, които толко много шумъ дигатъ около себе си, но не се решиха да изстрелятъ нито единъ куршумъ срещу четвъртвѣковната кралска тирания въ Македония. Както и да е, Андрѣевъ е билъ осѫденъ на четиринадесеть години затворъ. Когато азъ се озовахъ въ Загребъ презъ месецъ май 1941 г., узнахъ отъ тамошни наши студенти, че Бане ималъ да излежава още около четири или петь години и че се намира въ единъ отъ затворитѣ, които сѫ вече въ границитѣ на възкръсналата хърватска държава.

Това известие ме накара да наруша единъ единственъ пѫть правилото ми за ненамѣсване въ никакви хърватски обществени въпроси докато съмъ гостъ въ Хърватско. И подсетихъ мои стари приятели хървати, които имаха власть въ рѫцетѣ си, че ще бѫде много добре посрещането всрѣдъ македонскитѣ българи и албанцитѣ, ако бѫдатъ освободени всички политически затворници, по народность българи и албанци. Моитѣ приятели даже ми благодариха за това подсещане и веднага освободиха тия затворници. Известно бѣ, че сръбскитѣ сѫдилища обявяваха много пѫти, напълно произволно и несправедливо, че и хърватскитѣ борци-националисти, както и македонскитѣ борци, били комунисти. Значи, не трѣбваше да се държи никаква смѣтка за сръбскитѣ присѫди надъ политически затворници. Естествено, за криминалнитѣ престѫпници не можеше да става дума; тѣ сѫ си останали въ затворитѣ.

Когато комуниститѣ заеха властьта въ Югославия, Бане Андрѣевъ отъ Велесъ се озова на министерско мѣсто въ Бѣлградъ. Имахъ случай въ чужбина да прочета, че въ качеството му на министъръ той е държалъ речь въ Нишъ, и остро нападналъ мене. Сигурно и той ме е наричалъ фашистъ, американско орѫдие и прочее, както бѣше, а и до сега е обичай да се украсяватъ комунистическитѣ речи съ всевъзможни прилагателни. Допускамъ, че за Бане е било неудобно ако не ме нападне

въ речитѣ си; другаритѣ му комунисти биха изтълкували това зле, като се знаеше вече отъ мнозина, че азъ съмъ го извадилъ отъ затвора; иначе Богъ знае каква би била сждбата му.

Но той има нещастието да бжде изпратенъ въ затвора и отъ другаритѣ му титовци, защото останалъ сталинистъ, когато Тито се скара съ Сталинъ. Следъ като дълго си е полежалъ въ комунистическитѣ зандани, била му дадена — както научавахъ — нѣкаква писарска служба при бѣлградската гара. Той въ сжщность е българинъ. Но при скарването между българскитѣ и Титовитѣ комунисти наложило му се е да излѣзе открито съ декларация, че е билъ македонецъ по народность. Когато той се е родилъ въ Велесъ никой не бѣ чулъ нищо за подобна народность; нито неговитѣ родители.

МЕРОДАВНО ТУРСКО СВИДЕТЕЛСТВО ЗА НЕПОЧТЕНИТЪ ПРОЯВИ НА САНДАНСКИ И Т. ПАНИЦА

Презъ месецъ септемврий 1970 година турскиятъ вестникъ „Бизимъ Анадолу“ (Нашъ Анадолъ) започна да публикува на части книгата — Спомени на Шейхъ Мухсинъ Фани,* — „Десетоюлската революция и последствията отъ нея“. Това име на автора е псевдонимъ. Сѫщинското му име е Кязимъ-Бей. Това е нѣкогашниятъ мютесарифинъ въ Сѣръ, а сетне валия (окрѫженъ управитель) въ Солунъ по време на младотурското управление. Билъ е избиранъ и за народенъ представитель въ цариградския Парламентъ, съ листата на младотурската партия.

Въ шестия подлистникъ (откѫслекъ) отъ тия спомени авторътъ се спира върху ролята на Яне Сандански, всеизвестенъ по това време приятель на младотурцитѣ. Кязимъ-Бей (подъ псевдонима си, посоченъ по-горе) изнася въ този брой на вестника своето недоволство задето е било дадено голѣмо довѣрие на Сандански отъ хора на младотурския комитетъ. Тукъ правимъ извадка отъ това, което авторътъ Кязимъ-Бей е казалъ за нѣкои нечестиви дѣла на Сандански и антуража му по време на близостьта имъ съ младотурската власть, — дѣла, за които много пѫти се е говорело, а понѣкога е било и писано отъ хората на Македонското движение, които въ своето огромно мнозинство сѫ осѫждали не добре измѣренитѣ и дори безразсѫдни отношения на Сандански съ младотурцитѣ.

Къмъ онова, което съмъ писалъ за Сандански и Паница въ моитѣ втора и трета книга съ спомени, прибавямъ тукъ и следния цитатъ отъ книгата на Кязимъ-Бей, взетъ — както казахъ вече — отъ шестата публикация на вестникъ „Бизимъ Анадолу“:

„ . . . Сандански, който презъ време на македонскитѣ борби съ измѣната си засрами своитѣ приятели, бѣше административенъ съветникъ на Солунския виляетъ. Всичкитѣ чиновници, отъ окрѫженъ и околийски управитель до селскитѣ пѫдари, биваха назначавани и уволнявани съ неговата препоръка и удобрение. Приятелитѣ на този продаженъ хайдутинъ, които бѣха причинили убийства и разни проклети действия, бѣха назначени на най-видни постове. Даже и Чернопѣевъ бѣше членъ на Струмишкия сѫдъ и бѣ спечелилъ сѫдийско право.

Сандански бѣ наелъ за петнадесеть години Марикостенскитѣ минерални бани и бѣ спечелилъ правото, заедно съ капитанъ Паница, да изсѣкатъ съ стотици хиляди дървета отъ разложкитѣ гори, докато селянитѣ отъ разложкитѣ села, чиито поминъкъ бѣ дърварството, не смѣеха да откѫснатъ даже и единъ дървенъ листъ.

Отъ Министерството на просвѣщението се отдѣляха суми, за да се подпомогнатъ училищата и този даръ минаваше въ рѫцетѣ на Сандански. Гордитѣ и национално осъзнати български селяни не получаваха отъ Сандански никаква материална помощь, а съ събранитѣ помежду тѣхъ пари докарваха отъ България учители и учителки.“

Трѣбва ли да търсимъ по-меродавенъ турски свидетель за държанието на Яне Сандански и приятелитѣ му като Паница, отколкото е този

---

* Тукъ е приложена снимка отъ заглавната страница на самата книга, печатана въ 1916 г. съ арабската азбука; а така сѫщо и снимка отъ стр. 63 на книгата, кѫдето се намиратъ цитиранитѣ по-горе думи относно Сандански и близкитѣ му сътрудници. Въ подзаглавието на книгата стоятъ думитѣ „македонския, арменски и сирийски въпроси“.

най-висшъ турски държавенъ функционеръ, какъвто е мютесарифина, солунски валия, народенъ представитель и писатель Кязимъ-Бей? Той публично потвърждава обвиненията, които ВМРО хвърляше срещу Сандански. Той ни показва, че Сандански се чувствуваше следъ 1908 г. на власть въ Турция повече, отколкото даже и такива видни младотурски деятели като Кязимъ-Бей. Това му властничество продължи докато гръмна първиятъ топъ отъ страна на българската армия, за да повѣрва Яне Сандански, че е започнала война отъ страна на балканскитѣ съюзници срещу Турция. Билъ е поканванъ — както въ своитѣ спомени ни посочва Владимиръ Куртевъ, четникъ въ групата на Чернопѣевъ и Яворовъ — да се присъедини къмъ четитѣ въ самитѣ дни и часове преди да загърмятъ орждията. Но той отказалъ да стори това, заявявайки ясно, че докато не чуелъ топовния гърмежъ откъмъ България, той съ своитѣ хора ще си стои накрай. И едва когато е чулъ такъвъ гърмежъ откъмъ границата при Горноджумайско, взелъ е страната на българската армия и народъ.

Що се отнася до Христо Чернопѣевъ, той не е сторилъ нищо лошо като е билъ назначенъ за сждия или нѣщо подобно въ Струмишки окржгъ. Нали всички християни въ европейска Турция тогава бѣха готови да заематъ и чиновнически мѣста, ако „Хуриета“ се покажеше като обективно, лоялно управление, задоволяващо правата на всички народности въ страната? Щомъ Чернопѣевъ схвана игритѣ на лошата младотурска политика, той бързо нарами пушката за борба, така както бѣше постжпилъ Тодоръ Александровъ и редица войводи, на първо мѣсто въ Скопския революционенъ окржгъ. Всички тѣ докрай, т. е. до избухването на Балканската война, продължиха да се борятъ срещу режима както и преди Хуриета. А презъ тия четири години — никога не е излишно да повтаряме това — Сандански и дружинката му продължаваха да властвуватъ заедно съ младотурцитѣ. Че това властвуване е било въ вреда на българскитѣ национални интереси, посочва го самиятъ Кязимъ-Бей.

Напраздно сега въ България съ комунистическо управление се полагатъ старания, за да се оправдава нѣкакъ вражеското държание спрямо Екзархията, и изобщо погрѣшнитѣ му (на Сандански) и пакостни комбинации съ младотурцитѣ относно българското просвѣтно дѣло въ Македония, по-точно въ нѣкои мѣста въ Сѣрския окржгъ. Тежка е плѣсницата, която солунскиятъ валия Кязимъ-Бей нанася върху Сандански тъкмо въ връзка и съ неговото отношение къмъ първостепенния по важность въпросъ за българското учебно дѣло въ Македония. Очевидно е, че Кязимъ-Бей, съ това, което е писалъ въ книгата си изтъква Сандански като лошъ човѣкъ отъ българско национално гледище.

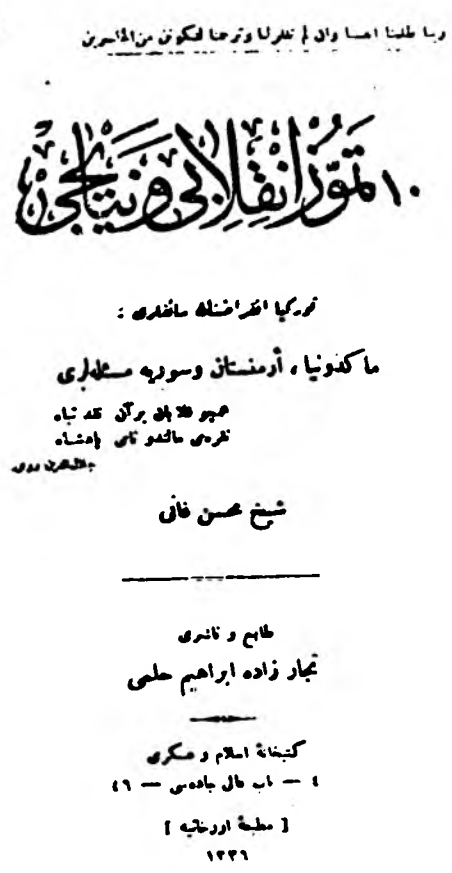
Чрезъ едно издание на Българската академия на наукитѣ* виждаме, че Българската комунистическа партия е взела грижата да оправдае Сандански срещу обвиненията, които въ Македонското движение му

---

* Въ книгата „Документи и материали за историята на българския народъ“, отпечатана въ 1969 г. въ София, като издание на Българската академия на наукитѣ, сж посочени две свидетелства (на А. Мартулковъ и една кореспонденция въ вестникъ „Дневникъ“ отъ 8 августъ 1909 г.), че Сандански билъ за непосегане върху Екзархията. Мартулковъ изнася, че „и нѣкои сѣрчани бѣха отишли твърде далечъ въ своето отоманизиране и имаха открити отомански централистически настроения, повлияни явно отъ иттихатчийскитѣ кржгове“ (партията на младотурцитѣ — бел. моя). Тѣ отричаха всѣкакви минали придобивки още отъ епохата на Възраждането, между които най-вече отричаха нашия национално-политически институтъ — Екзархията, и застжпваха нейнитѣ атрибути да бждатъ поети отъ държавата. Нашето училищно дѣло да бжде ржководено и контролирано отъ държавата, а училищата да бждатъ издържани отъ нея, както и другитѣ привилегии на общинитѣ, съ една дума институтътъ Екзархия да бжде унищоженъ“.

се отправяха тъкмо относно неговото и на така наричаната федеративна партия държание следъ „Хуриета“, въ мѣстата, кждето Сандански имаше влияние. За да се загрижи комунистическата българска партия да оправдава Сандански тъкмо по този конкретенъ въпросъ, предполагаме, че въ по-малка или по-голѣма степень може да е повлияло онова, което азъ писахъ за Яне въ книга втора съ мои спомени. Но ако не е този подтикътъ, следва, че и безъ това се е налагало да бжде оправдавана въпросната „федеративна партия“, чийто водачъ бѣ именно Сандански.

Изнесеното отъ Кязимъ-Бей, обаче, много сериозно подравя и самозащитата на Сандански, както и опититѣ на други да го отбраняватъ по въпроса. Щомъ той е взималъ пари въобще отъ младотурцитѣ, логично е да се приеме, че съ такива пари може да е поддържана и самата партия на Яне. А Кязимъ-Бей говори и за суми, които той (Яне) е взималъ отъ турскитѣ власти ужъ за поддържане на нѣкакви български училища, макаръ че селянитѣ сами събирали помежду си срѣдства и повиквали отъ България учителитѣ си.

وما طلبنا امسا واق إ نكون من الماشرين

١٠ تموز انقلابی و نتائجی

تورکیا انقراضنه ساعدی :

ماکدونیا ، آرنمستان وسوریه مسئلهلری

عبرتلی برکاچ گذ نیاه
نظری مالعدو نای پادشاه
بالعشرین دوی

شیخ محسن فانی

طابع و ناشری
نجار زاده ابراهیم حلمی

کتبخانهٔ اسلام و عسکری
٤ — اب حال جادهسی — ٤٦
[مطبعهٔ اورخانیه]
١٣٢٦

٦٤ ١٠ موز انقلابی و نتائجی

کوندن خلق امیدسزلکه و حاکمیتك بی طرفانه شهیدوشوردی . بوغریب سیاستك مروجی او آرالق سلانیك والیلکنده بولونان عدلیه نظری ابراهیم بك ایدی . آك طوغریسی ابراهیم بك یونتهکاری اولوندهٔ باشقارینك واسطهٔ ملاحظه و آلت احراآتی اولیوردی . ماکدونیا مأمورلری ایچندهبولونانلرك عایلهلری اولان بالکز بن ایکم و سیروزدن کوندوریلکم رابورلرده یونك ذکاوت پرقاعت اولدیغی اثباته اوغراتیوردم مع الأسف بواشعارلرمه برجواب اولسون آلهمادم . بونك حقنده جمله بش دقیقه اولسون تعاطی افکارایتك ایستهمین ابراهیم بك منلکلی شقی مشهور صاندانسکینك اخطارات و ارشادیله پوروملکده ایدی ! سانترالیست وؤساسی هر لرعده مطر حمایه اولدقدن باشقا حکومتك پك واسع مقیاسده لطف و عنایتنه کوروبلر . ماکدونیا محاربهسی زمانندهکی مظالمله آسکی دوستلرینی محجوب براقان صاندانسکی سلانیك ولایتك مشاور اموری ایدی . قضا قائمقاملرندن ناحیه مدیرلرینه ، کوی یکجبارینه قادار یونون مأمورین اونك رأی و تصبیله عزل و نصب ایدلکده ایدی . بو خائك آرقداشلری ، طرفدارلری ، رعنای ملعنت و جنایتی آك مهم مأموریتلره کتیریلدی . جرتوبیه ف بیله استرومجه محکمهسنده أعضا ایدی و مدت حاکمیت قازاندیغی صاندانسکیلری غوستنا ایلجه لرینی اون بش سنه مدتله استیجار (؟) ایدیور و باجه ایله رابر رازلق اورمانلرندن بوز بیکرجه آغاج کسمك حقنی قازاندیوردی :.. دیکر طرفدن بالکز بر اورمانلرك یوزدن باشقیان رازلق کویلولری بر تك پارای بیله قوپارمایورلردی . معارف اعاشهسی اولدیغی حالده رق بولغار مکتبلرینه ویریلمك تخصیصات صاندانسکینك آله تسلیم ایدلکده ایدی . کر نص و ضرور ملی صاحبی اولان بولغار کویلولری صاندانسکیدن چوق دفعه بو پارهلری آلدیلر و کندی ویردکلری پارهلرله بولغارستاندن مهمات و مهمات کتیردیلر . سانترالیستك ویرخوبیستك سیاسی ماکدونیاده دهشتلی بر قلق و احتراس اوآندیردی و خلقك اعتمادینی صارصدی . مختلف عناصری بربرینه دوشورمك صورتیله بر موازنه یولی سیاستی باشدن بوبوك بر فلاکه چیقاردی : چونکه

Заглавната страница отъ споменитѣ на Кязимъ-Бей (псевдонимъ Шейхъ Мухсинъ Фани), солунски валия, печатани въ 1916 г. Появиха се и въ цариградския вестникъ „Бизимъ Анадолу“ презъ септ. 1970 г.

Снимката въ дѣсно съдържа текста относно Яне Сандански и Тодоръ Паница; преводътъ на български е даденъ по-горе.

Яне Сандански съ младотурския деятель Нурединъ-бей

Приложение № 37

Снимка взета отъ цариградското турско списание „Тахиръ конушуйоръ“, брой I, февруарий 1964 г., стр. 139.

Enver Paşa, Harbiye Nazırlığının ilk günlerinde, Mebuslar Meclisi Reisi Halil Bey (solda oturan), daha o zaman (Bey) ve Dahiliye Nazırı olan Talât (Halil Beyin arkasında) Beylerle Türk - Bulgar ittifakını görüşmiye gelen M. Sandanski ile beraber.

(Преводъ: Енверъ Паша, въ първитѣ му дни като воененъ министъръ; председателтъ на Народното събрание Халилъ-Бей (седналиятъ въ вѣво); тогавашниятъ министъръ на вжтрешнитѣ работи Талаатъ-Бей (задъ Халилъ-Бей) — заедно съ пристигналия за обсжждане на турско-българско споразумение г. Сандански.)

Забележка: Сандански бѣ само окржженъ войвода на ВМРО въ Сѣрския окржгъ, кждето българското население бѣше решително противъ неговото разколничество. Той не е билъ упълномощаванъ отъ ВМРО да води отъ нейно име разговори съ турскитѣ отговорни хора. Постжпкитѣ му бѣха самоволни, нанасяха вреда на освободителното движение и още на времето бѣха означени отъ ВМРО като предателство.

ПРИПОМНЯНЕ НА НѢКОИ ФАЛШИФИКАЦИИ ВЪ КОМУНИСТИЧЕСКИ ПИСАНИЯ ОТНОСНО МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

Не само въ България, но и навсѣкѫде, кѫдето сѫ могли, рѫководствата на Българската комунистическа партия сѫ писали всевъзможни измислици противъ Македонското движение. И не само въ колонитѣ на тѣхнитѣ вестници, но и въ книги, които би следвало да иматъ наученъ образъ, тѣ сѫ вмъквали измислици. Колкото за примѣръ изтъквамъ това, което следва.

Комунистическата партия е наредила на академика Д. Косевъ, проф. Хр. Христовъ и проф. Д. Ангеловъ да съставятъ кратко изложение за историята на България. Книгата е отпечатана въ София на френски езикъ презъ 1963 година подъ заглавие „Precis d'histoire de Bulgarie". Значи, предназначена е за чуждия свѣтъ. И въ тази книга не е пропусната фалшификацията относно ролята на Сандански въ Македонското движение; на страница 275 е казано, че създадената въ 1893 година ВМРО била „рѫководена отъ видни революционери — демократи като Гоце Дѣлчевъ, Даме Груевъ, Яне Сандански". Истината е, че Сандански никога не е рѫководилъ цѣлата ВМРО; той е билъ само окрѫженъ войвода въ Сѣрския окрѫгъ, въ който при това за кратко време насочи срещу себе си най-малко половината отъ мѣстното българско население. Фразата, която поставихме въ кавички може да заблуди чуждия читатель въ смисълъ, че Сандански е билъ дори измежду основателитѣ на ВМРО.

Тая внушена на професоритѣ грѣшка въ книгата, ни дава добъръ поводъ да изяснимъ и друга една разлика между Българската комунистическа партия и всички останали политически партии въ България. Разликата е въ туй, че комуниститѣ искатъ да минаватъ въ очитѣ на хората като че ли сѫ били съ двата си крака въ Македонското движение, и то — въ позитивенъ смисълъ. А въ сѫщность проявитѣ имъ се изчерпватъ въ опити за всѣване смутъ и интриганства срѣдъ македонскитѣ борци, кѫдето имъ бѫде възможно. Позната е ролята имъ въ Сѣрския окрѫгъ преди 1908 г., — роля, прокарвана чрезъ комуниста Хаджидимовъ и двама-трима негови съмишленици отъ стара България. Нѣма защо тукъ да повтарямъ въ подробности онова, което е писано въ моитѣ спомени, книга втора и трета, относно участието на Хаджидимовци въ заговора срещу живота на Тодоръ Александровъ; нито да споменавамъ за опититѣ имъ да даватъ партийна окраска на легалнитѣ македонски организации въ България. Сѫщо е излишно да преповтарямъ казаното въ тия две мои книги относно предателската роля на Тодоръ Паница, който бѣше се поставилъ въ пълна и нескривана услуга на сръбскитѣ полицейски и военни власти за борба срещу организирани въ редоветѣ на ВМРО поробени българи; а съ такава задача бѣше въ интимни връзки и съ гръцкитѣ военни власти. Разказалъ съмъ въ книга трета и за ренегатската антибългарска проява на разбойника Илия Пандурски. Той, съ двама-трима негови другари отъ сѫщия сортъ, бидоха екипирани и въоръжени отъ комунисти въ Дупница, съ пълно знание и съдействие на тамошния кметъ д-ръ Петровъ. Тази банда направо замина презъ границата, за да се впрегне въ потераджийската задача срещу селянитѣ, които въ долината на Брѣгалница бѣха всички организирани отъ ВМРО. На шапкитѣ си тази банда носѣше сърпъ и чукъ, т. е. комунистическия знакъ, макаръ да влизаше въ състава на

сръбскитѣ войнишки и стражарски групи. Пандурски извърши редица обири и убийства надъ невинни и отлични българи до границата, и на българска територия. Деньтъ, въ който населението отъ дветѣ страни на границата узна, че най-сетне Пандурски е наказанъ, бѣше нѣщо като Великдень за този нашъ народъ. И въпрѣки всички такива факти, комунистическитѣ печатни издания въ България не само никога не сж осждили постжпката на споменатия докторъ Петровъ, но обратно — съ озлобление нападатъ ВМРО задето и него е наказала. Очевидно става, че българскитѣ комунистически ржководители не само съ случая на Паница, но и съ този на Илия Пандурски се явяватъ като солидарни съ мисията на сръбскитѣ власти за изтрѣбване на всички по-будни и по-смѣли българи въ Македония. Ако отъ българско гледище има нѣкоя друга логика въ връзка съ деянията на Паница и Пандурски, нека българскитѣ комунистически водачи ясно, точно и открито да я изнесатъ предъ очитѣ на цѣлата българщина.

Почти въ всички комунистически печатни издания, които засѣгатъ македонската народна борба за освобождение, трѣбва да бждатъ заличени маса неточности.

Въ книгата на трите споменати по-горе професори сж допуснати и следнитѣ празноти или неточности въ връзка съ Македонското движение:

1) На страница 279 е казано, че българската армия не се е притекла въ помощь на борцитѣ при Илинденското възстание. Казано е това съ неодобрение. Но на други мѣста въ книгата всѣка намѣса на България съ оржжие за освобождение на Македония се означава като империализъмъ, като нѣкаква агресия, и като лакомия за заграбване на нѣкаква едва ли не чужда земя . . ., макаръ, че трите автори посочватъ като българско славянското население въ Македония.

2) Като се споменава, че подиръ Илинденското възстание борбата е продължила, но че се появили и чети „отъ близкитѣ държави", книгата не ни изяснява кои сж тия чети; добива се силно впечатление, че авторитѣ сж избѣгнали нарочно да споменатъ името на сръбскитѣ и гръцкитѣ чети, които извършиха толкова насилия срещу българскитѣ села въ Македония (стр. 283).

3) И тази книга не споменава нищо за борбата на ВМРО между 1910 и 1912 г.; нито за дългата борба на ВМРО между дветѣ свѣтовни войни и за даденитѣ безброй жертви отъ страна на поробенитѣ наши братя подъ югославска и гръцка власть. Премълчана е и борбата на народа ни срещу Сърбия отъ 1913 до 1915 година.

4) Пълна измислица е казаното на стр. 336, че ВМРО била дала съгласие да участвува на страната на комуниститѣ въ тѣхното септемврийско възстание презъ 1923 г., но че сетне се отказала отъ обещанието си.

5) Сжщо тъй долна измислица е, че терористически групи на ВМРО били участвували въ потушаването на това комунистическо възстание въ България (стр. 342). Въ моята втора книга съ спомени точно е посочено, че нѣкои лица, които чрезъ клетва бѣха участници въ милицията на ВМРО въ Разложко и въ Горна-Джумая, подло си бѣха послужили съ даденото имъ отъ ВМРО оржжие, за да въвлекатъ нѣкакъ Македонското движение въ визираното септемврийско комунистическо възстание. Понеже въ Разложко не бѣха успѣли да стрелятъ, тамъ ВМРО никого отъ виновницитѣ не наказа. А въ Горноджумайско сж стреляли и затова сж загинали около 25 души (погрѣшно е казано въ моята книга втора, че сж къмъ четиридесеть души).

Странно е, за да употрѣбя най-меката дума, чужденцитѣ да бждатъ заблуждавани и чрезъ имената на трима български професори.

6) Александъръ Цанковъ билъ организиралъ нѣкакво избиване на „лѣвицата на ВМРО“ презъ есеньта на 1923 година (стр. 346). Това е отвратителна измислица. За наказанието на виновнитѣ въ връзка съ заговора срещу живота на Тодоръ Александровъ, Цанковъ не е ималъ понятие; научилъ го е или отъ вестницитѣ, или отъ известията на полицията, следъ като вече цѣлиятъ градъ Горна-Джумая е узналъ, че сж наказани тамъ Алеко Василевъ и другаря му Георги Атанасовъ. Никой другъ за тази акция не е знаелъ освенъ тѣзи четири-петь души, които я организираха и приведоха въ изпълнение. Нищо не е знаелъ и Ал. Протогеровъ, който страховито е билъ изплашенъ когато предъ очитѣ му е билъ застрелянъ Алеко Василевъ.

7) Едва ли нѣкой въ България вѣрва каквото въ тази книга е казано за атентата въ катедралата „Света Недѣля“ въ София, който е дѣло на комунистическото партийно ржководство. И въ книгата на тримата професори се внушава на читателитѣ, че атентата билъ извършенъ отъ нѣкаква военна секция на комунистическата партия, безъ знанието на самата партия.

8) Повтаря се и въ тази книга лъжата, че въ Пиринската область „фашистката ВМРО“, начело на която билъ Иванъ Михайловъ, извършила нечувани насилия и жестокости. Поне когато иматъ власть въ ржцетѣ си, българскитѣ комунисти най-точно можеха да направятъ списъкъ на тия насилия и жестокости, но съ всички, даже и съ по-голѣми подробности, отколкото ние ги даваме за югославския тероръ надъ македонската българщина. На лице има въ София толкова професори и академици, които биха изпълнили нареждането на партията, за да подредятъ и съ наученъ методъ даннитѣ за тия насилия на „фашистката“ ВМРО изъ Пиринския край. А отъ друга страна твърде убедителна и похвална би била една постжпка на комунистическата партия на България предъ Обединенитѣ народи и Международния червенъ кръстъ за една анкета, която да установи на самото мѣсто „нечуванитѣ насилия и жестокости“, за които пишатъ тримата професори. Има още голѣмъ брой живи хора отъ онова поколѣние въ Пиринския край, а и по-младитѣ хора отъ пострадалитѣ семейства отлично могатъ да бждатъ свидетели, за да се установи колко има истина и колко лъжа въ комунистическитѣ писания и по този пунктъ. И тукъ трѣбва да припомнимъ, че български комунисти като Димитъръ Влаховъ бѣха лъгали свѣта, че ВМРО е избила петь хиляди души въ петтѣ околии около Пиринъ-планина; цифрата сетне биде намалявана отъ видни лица въ комунистическата партия на две хиляди души; по-късно я сваляха докъмъ стотина души. Анкетата би изнесла наяве всичко. Приематъ ли я първенцитѣ на партията въ София?

За да привърша съ недопустимитѣ фалшификации въ цитираната книга, още единъ пжть подчертавамъ, че и въ нея сж напълно премълчани цѣли двадесеть и осемь години отъ борбата на ВМРО срещу поробителитѣ на Македония.

Но заслужава да се спремъ, макаръ и съвсемъ накратко, и върху това, което е писано въ „Кратка българска енциклопедия“, която започна да излиза въ София презъ 1963 година. Въ нейния томъ първи сж допуснати следнитѣ измислици:

А) че ВМРО участвувала „най-активно въ масовитѣ избивания по време на Априлскитѣ събития въ 1925 г.“, т. е. следъ извършения отъ комуниститѣ атентатъ въ черквата „Света Недѣля“ въ София. Голата истина е, че ВМРО при тия събития не е настжпила нито върху една мравка. Наистина е унизително въ едно академическо издание като енциклопедията да се вмъкватъ толкова долнопробни лъжи.

Б) Еднакво невѣрно е, че Т. Александровъ и Ал. Протогеровъ из-

бѣгали отъ Софийския затворъ следъ Първата свѣтовна война съ улеснението на български офицери. Въ книга първа съ мои спомени е посочено какъ е станало тѣхното бѣгство.

В) Може би по незнание, а може би поради злонамѣрность, въ енциклопедията и Ал. Протогеровъ се посочва като възобновитель на Македонската революционна организация следъ Първата свѣтовна война, заедно съ Александровъ. Въ сѫщата моя книга съ спомени подробно е изложено какъ заслугата по това възобновяване на ВМРО е изключително на Т. Александровъ. И смѣшно е твърдението въ енциклопедията, че това дѣло Александровъ билъ извършилъ по внушение на нѣкакъвъ военен съюзъ въ България.

— Програмата на ВМРО, станала известна и на чуждото общество, предвиждаше извоюване правата на българската народность въ поробена Македония, като за главна цель се изтъкваше независимостьта на Македония; а въ енциклопедията се измисля и приписва на ВМРО нѣкаква задача, за която пръвъ пѫть слушаме: „възобновяване на реваншизма на буржоазно-монархическитѣ срѣди въ България . . .“

Г) Казаното въ енциклопедията относно мотивитѣ на Македонското движение за наложената му борба срещу властьта на Стамболийски не отговаря на истината; и по този въпросъ точнитѣ обяснения сѫ дадени въ книга втора съ мои спомени.

Д) Празни приказки сѫ вмъкнати относно дупнишкия кметъ д-ръ К. Петровъ и относно нѣкакви избити „много прогресивни граждани“ при нападенията на ВМРО въ Неврокопъ и Кюстендилъ — и въ енциклопедията. Всичко това е изчерпателно разяснено въ моитѣ спомени; съ това сѫ унищожени и всички измислици въ комунистическитѣ печатни издания. Въ споменатата моя книга втора е казано и онова, което се отнася до разговоритѣ на ВМРО съ комунистическитѣ представители въ Виена презъ 1924 година.

Е) Нищо общо нѣматъ вѫтрешнитѣ работи срѣдъ партията „Демократически сговоръ“ въ България съ наказанията, които получиха Алеко Василевъ и Георги Атанасовъ презъ септември 1924 година, а Александъръ Протогеровъ презъ 1928 година. Най-подробно е описана вината на тия трима виновници въ книга трета съ мои спомени.

Ж) Енциклопедията, обаче, е улеснила нашата задача що се отнася до ролята на така наричанитѣ „протогеровисти“. На стр. 586, колона 2, въ томъ първи, се признава, че протогеровиститѣ сѫ били съ звенаритѣ и съ комуниститѣ. Но вмѣсто ясно да бѫде казано, че сѫ отишли съ тия две срѣди, енциклопедията, сякашъ съ желание да поприкрие жалката роля на протогеровиститѣ, послужила си е съ израза „минаватъ на отечественофронтовски позиции“. Въ сѫщность „Отечественъ фронтъ“ се появява въ България по време на Втората свѣтовна война; а протогеровиститѣ влизатъ въ връзки съ комуниститѣ много години по-рано.

З) Доколкото и енциклопедията говори за нѣкаква „ВМРО-обединена“, и тукъ е нужно да пояснимъ, че се касае само до една агентура на комунистическата партия, която злоупотрѣблява съ названието ВМРО. Тази агентура нѣма нищо общо съ въжделенията на поробения българинъ, — тя даже посѣга върху неговото национално име.

И) Енциклопедията казва, че ВМРО се разпаднала щомъ като била лишена отъ подкрепата на българската полиция и власть въ 1934 година. Отбелязваме, че и другъ пѫть българскитѣ власти и политици сѫ бивали срещу Македонското движение — въ неговия легаленъ и нелегаленъ секторъ, напримѣръ при управлението на Стамболийски. И въпрѣки туй ВМРО се е противопоставяла срещу партийнитѣ власти и полиции. Знаемъ, че всички врагове на македонското дѣло съ нетърпение

очакваха щото милицията на ВМРО въ Пиринския край да подигне възстание и да влезе въ битка срещу българската армия. Не само защото прозираше тия надежди на разнитѣ антибългарски централи, но и защото всѣкога се е водила отъ своята възвишена национално-политическа стратегия, ВМРО заповѣда на споменатата милиция и на всички свои борци да не изстрелятъ тогава (презъ 1934 г.) нито единъ куршумъ срещу българската войска. Мнозина наши борци сж плакали при получаване на това нареждане, но стоически го изпълниха.

Широкото българско общество не знаеше какво носи тази нова власть. И понеже нѣмаше възможность лесно да осведомимъ България за каквата и да е наша стжпка, властьта спокойно би ни представяла като нападатели върху българската войска, ако наистина бихме почнали нападение.

Знаехме, че много по-голѣмата часть отъ офицерството не е участвувала въ превратa. Дигнехме ли прибързано оржжие, можеше да настроимъ противъ насъ безъ нужда цѣлото офицерство. Отъ това нѣмаше интересъ македонската кауза. Твърде благоразумно бѣше постжпилъ моятъ колега Владимиръ Куртевъ, срещу когото една значителна група войници е била изпратена да го гони и намѣри въ Осоговската планина. Той и другаритѣ му сж били добре осведомени отъ селянитѣ и се явили на мѣстото, откждето биха могли да избиятъ мнозина войници, а останалитѣ да пленятъ, заедно съ офицера имъ. Вмѣсто това, пропустнали сж войницитѣ да продължатъ напразното кръстосване изъ планината.

Налагаше ни се да изчакваме известно време. Следъ нѣколко седмици почти за всички мислящи хора въ България започва да става ясно, че превратътъ е дѣло на сръбската политика. И се показаха знаци на несъгласия между самитѣ изпълнители на превратa — малцинството офицери. Тѣ започнаха да спятъ по казармитѣ, боейки се да не би останалото офицерство да вдигне войската срещу тѣхъ. При тѣзи признаци на разложение въ срѣдата имъ, още повече се налагаше да доизчакаме провалянето на цѣлата имъ власть.

Особено се стараехме да избѣгнемъ стълкновения въ Пиринския край, които биха се разпространили вѣроятно по всички села. Въ програмата и задачитѣ на ВМРО — и тукъ ще кажа — не е влизало каквото и да е възстание противъ България като държава. Въ лицето на войската виждахме държавата. При това войницитѣ сж най-безотговорни за дадена политика. Смѣтахме оправдани всѣкакви бунтове, даже възстания, противъ югославската или гръцката власть. Но едно възстание противъ България за дълги времена би било използувано отъ нашитѣ поробители като доводъ, че не сме българи, а нѣкаква друга народность. Оставямъ настрана въпроса за крайния изходъ на единъ подобенъ въоржженъ бунтъ въ Пиринския край. Тамъ нѣмаше складирани достатъчно храни; населението живѣе съ значителенъ вносъ откъмъ околиитѣ на стара България. Така че, гладътъ би билъ първиятъ нашъ минусъ при по-масова борба; къмъ това се прибавя и факта, че войската е помногобройна, по-организирана и по-добре снабдена. По тѣзи и по други подобни причини не допуснахме въ този край да се случи нѣщо, което съ удоволствие очакваха звенаритѣ и сръбскитѣ имъ приятели. Никога не бива да забравимъ, че Светозаръ Прибичевичъ явно изказваше съжаление въ бѣлградската Скупщина задето при превратa срещу властьта на Стамболийски, презъ юний 1923 година сръбската войска не е окупирала Пиринския край.

Съвсемъ ясно бѣше, че ако бихме отпочнали нѣкаква борба, тя трѣбва да бжде отъ съвсемъ другъ характеръ. Такава борба винаги може да се почне — стига да се прецени, че ще има полза отъ нея.

Преди още да се дойде до военния превратъ имахме сериозни подозрения, че политическата линия на звенаритѣ безшумно усвояваха и се готвѣха да продължатъ и други фактори въ България. Така че, и тѣзи подозрения диктуваха известно изчакване.

Звенарско-лигарската власть се сгромоляса при всеобщото мълчаливо опозиционно настроение въ страната, дори при едно широко народно презрение.

Въ една своя статия — въ вестникъ „Обзоръ“ — проф. Любомиръ Милетичъ изказа възторга си отъ решението на ВМРО да се въздържа отъ нападение съ оржжие, независимо отъ извършенитѣ насилия върху мнозина всрѣдъ народа въ околиитѣ около Пирина, а и срещу емиграцията въ България. Той и устно е заявявалъ предъ наши другари, че въздържанието въ такива моменти изисква повече духовна смѣлость, отколкото е нужна за обявяването на едно възстание.

П. ШАТЕВЪ И П. ЧАУЛЕВЪ ПРЕЗЪ ПЪРВАТА СВѢТОВНА ВОЙНА

(Примѣри за непостоянство на комунистическитѣ преценки за хора и събития)

На нѣколко мѣста сме споменавали, че Димитъръ Влаховъ, дългогодишенъ членъ на Българската комунистическа партия, бѣше царски български консулъ презъ време на Първата свѣтовна война; бѣше и окржженъ управитель въ градъ Прищина по сжщото време. Но нийде не сме срѣщали споменатата партия да го осжжда задето е подкрепвалъ политиката на царь Фердинандъ и на д-ръ Радославовъ, целяща обединението на българския народъ при Първата свѣтовна война. Обратно, виждаме, че даже въ нѣкои издания на Българската академия на наукитѣ, печатани презъ 1969 година, има цитирани статии, които сжщиятъ Влаховъ е помѣствалъ на български книжовенъ езикъ въ списанието „Балканска федерация", което бѣше органъ на познатата комунистическа централа въ Виена между двете свѣтовни войни. Тѣзи статии, нѣмащи нищо общо съ македонската освободителна борба, а само съ комунистическитѣ планове, сж представяни отъ страна на Българската комунистическа партия като „материали за историята на българския народъ". Цитиратъ се тѣзи статии на Влахова, макаръ той да бѣше се вече проявилъ като единъ измежду най-заслѣпенитѣ поддръжници на старата сръбска мисъль, че въ Македония нѣмало българи, а имало „македонска народность".

Съ никаква комунистическа диалектика не можемъ да си обяснимъ тия премълчавания на Влаховитѣ срамни прегрѣшения — отъ една страна да бжде членъ на българска политическа партия (комунистическата), да бжде царски български консулъ и окржженъ управитель, а следъ туй пъкъ отрицатель и денационализаторъ на македонската българщина.

Такива противоречия сж налице и въ преценкитѣ, които първенцитѣ на Българската комунистическа партия даватъ за Павелъ Шатевъ, познатиятъ участникъ въ Солунскитѣ атентати отъ 1903 г., който всѣкога е ималъ анархо-комунистически разбирания, независимо, че бѣше съ опредѣлено българско съзнание. Сжщитѣ противоречиви преценки даватъ българскитѣ комунисти и за Петъръ Чаулевъ, който биде наказанъ отъ ВМРО въ Милано.

Турскиятъ патриотъ Фуатъ-Бей Балканъ изнесе спомени за своята дейность преди и въ време на Първата свѣтовна война, въ списанието „Батж Тракия" (Западна Тракия), въ броя отъ 15 февруарий 1968 год. Тамъ Фуатъ-Бей говори за сътрудничеството на ВМРО съ турски въоржжени групи срещу Сърбия и Гърция при Първата свѣтовна война. И изтъква, че срещу Гърция отъ името на македонскитѣ борци е сътрудничелъ, заедно съ Фуатъ-Бей, Павелъ Шатевъ. А срещу сърбитѣ, заедно съ поручикъ Чолакъ Ибрахимъ-Бей е сътрудничелъ Петъръ Чаулевъ. Групитѣ, турски и български, подъ ржководството на Чолакъ-Ибрахимъ Бей и П. Чаулевъ нападнаха къмъ Валандово и имаха за цель да разрушатъ моста на рѣка Вардаръ при Удово.

Посоченитѣ тукъ примѣри съ Влаховъ, Шатевъ и Чаулевъ установяватъ старата истина, че всички така нарекли се „протогеровисти" или „лѣвичари", които следъ неуспелия завършекъ на войната, смѣтнаха за нужно или забавно да отправятъ критики, бѣха на едно мнение съ Т. Александровъ и съ цѣлата ВМРО, че войната за спасение на Македония отъ посърбяване и погърчване трѣбваше да се води. Никжде

не сме срещнали отъ страна на комуниститѣ критики или нападки за участието на Шатевъ и Чаулевъ въ общитѣ турско-български военни акции срещу поробителитѣ на Македония.

Ако Тодоръ Александровъ бѣше приелъ да стане такъвъ проводникъ на комунистическитѣ планове, каквито станаха хора като Влаховъ, Шатевъ и Чаулевъ, той щѣше да бѫде хваленъ сто пѫти повече отъ тѣхъ въ вестницитѣ и „историитѣ“ на комунистическата партия въ България, а вѣроятно и въ Югославия.

***

Както и на други мѣста сме отбелязали, фактъ е, че комуниститѣ прибѣгватъ и до обикновени лъжи, когато сѫ си поставили за цель да заблуждаватъ читателитѣ по единъ или другъ въпросъ. Ще обрисуваме тукъ накратко, като подходящъ примѣръ, какво пишатъ за едно познато събитие — въоръженията бунтъ на нѣколко десетки комунисти въ Разложка околия презъ септември 1923 г. Този безкръвенъ инцидентъ Българската комунистическа партия го слави, наричайки го „Септемврийско разложко възстание“. Ето какво пише въ в-къ „Отечественъ фронтъ“, брой 1248 отъ 23 септември 1948 година Г. Т. Мадолевъ:

„Нашата партия чрезъ Димо х. Димовъ бѣ постигнала споразумение съ ВМРО въ Пиринския край, при евентуално възстание на работницитѣ и селянитѣ въ България ВМРО да не взема страната на правителството, да стои неутрална. Въ замѣна на това, въ Пиринския край, кѫдето истински господарь на положението бѣ ВМРО, партията не трѣбваше да вдига никакво възстание.

Съгласно споразумението съ ВМРО въ Горноджумайско, Петричко, Светиврачко и Неврокопско не бѣ вдигнато възстание.

Но донесенията гласѣха, че ВМРО мобилизира своитѣ бойни сили отъ Петричко, Светиврачко, Горноджумайско и Неврокопско и съ петхилядна часть е започнато обграждането на Разложка околия.“

Ето кои необорими истини е искалъ комунистътъ Мадолевъ да прикрие чрезъ лъжата, която представлява отъ себе си цитираниятъ до тукъ пасажъ:

1) ВМРО никога не е имала намѣрение да повдига или да участвува въ каквото и да е възстание. Следователно не е имала и никаква нужда да уговаря това съ Хаджидимовъ или съ когото и да било отъ комуниститѣ.

2) Доказателство е фактътъ, че въ посоченитѣ отъ самия Мадолевъ други четири околии въ Пиринския край не само възстание, нито най-малко смущение не се бѣ отбелязало.

3) Но нѣколцината комунисти, предимно приятелитѣ на Вл. Поптомовъ, отъ разложкото село Бѣлица, подло, погазвайки устава и наредбитѣ на ВМРО, нападнаха малкия български гарнизонъ въ градъ Разлогъ; и обезоръжиха спящитѣ нѣколко десетки войници. Тѣзи „възстаници“ всички бѣха дали клетва предъ ВМРО като нейни членове, че нѣма да вършатъ нищо друго освенъ това, което заповѣдва самата ВМРО. Това е било правилото за всички членове на тая организация още отъ времето на турския режимъ.

4) Отъ самия Мадолевъ се потвърждава, че Димо х. Димовъ е билъ активенъ членъ на тѣхната партия и, безъ съмнение, е знаялъ, че и въ Разложко комунистическата партия е имала намѣрение да създава смутове, когато на разни мѣста въ стара България комуниститѣ подигнаха Септемврийското възстание.

5) Комунистътъ Мадолевъ красноречиво опровергава стотицитѣ писания на комуниститѣ, че ВМРО нѣмала никакви привърженици въ Пиринския край и че народътъ тамъ билъ противъ нея. Мадолевъ изтъква, че само срещу размирницитѣ въ Бѣлица и Разлогъ ВМРО е изпратила петь хиляди души въоржжени свои милиционери, всички жители на този край. Но и следъ това свидетелство на Мадолевъ, никой не се съмнява, че комуниститѣ ще продължаватъ да пишатъ лъжи относно ВМРО и нейнитѣ дълбоки връзки съ народа.

Въ следващото приложение читателътъ ще види снимка отъ цитирания тукъ брой на в. „Работническо дѣло“.

Читателитѣ на моитѣ спомени може да не сж забравили, че Вл. Поптомовъ, Г. Ковачевъ, Г. Пенковъ и още двама-трима тѣхни другари и при убийството на Т. Александровъ, въ 1924 г., безъ никой да ги гони, но чувствувайки се виновни, бѣха избѣгали съ оржжие въ Пиринъ планина. И тогава тѣ бѣха се забъркали въ замисли и дѣла, които бѣха пакостни за македонското освободително дѣло. И тогава сж погазвали устава и правилата на ВМРО. А сетне другаритѣ имъ пишеха пакъ измислици срещу Македонското движение.

— Трѣбва да пояснимъ, че ВМРО дигна петь хиляди души презъ септември 1923 г. и ги отправи въ Разложко, за да попрѣчи на евентуалното появяване, къмъ източнитѣ Родопи и южнитѣ склонове на Рила, на разбунтувани комунисти откъмъ Самоковско и Дупнишко. Иначе, за обуздаване на „революцията“ въ с. Бѣлица и нѣколкото души въ гр. Разлогъ, предостатъчни бѣха само милиционеритѣ отъ Банско и близкитѣ села.

Часть отъ статия на българския комунистъ Г. Т. Мадолевъ, публикувана въ вкъ „Работническо дѣло“, бр. 1248 отъ 23 септемврий 1948 г.

Както е известно, ЦК на нашата партия чрез Димо х. Димов бе постигнал споразумение с ВМРО в Пиринския край, при евентуално въстание на работниците и селяните в България ВМРО да не взема страната на правителството, да стои неутрална. В замяна на това, в Пиринския край, който истински господар на положението бе ВМРО, партията не трябваше да вдига никакво въстание.

Съгласно споразумението с ВМРО в Горноджумайско, Петричко, Св. Врачко и Неврокопско не бе вдигнато въстание.

Но донесенията гласяха, че ВМРО мобилизира своите бойни сили от Петричко, Св. Врачко, Гор. Джумайско и Неврокопско и с 5-хилядна част е започнато обграждането на Разложкия околия.

Главните сили на въстаниците бяха разпратени в посоките, от където се приближаваха силите на автономистите. На 25 септември, третия ден от въстанието, въоръжените въстанишки сили влязоха за пръв път в допир с въоръжените сили на автономистите.

Въстаническият комунистически актив взе решение да се започнат преговори с автономистите, командувани от Алеко паша, който бе вече поискал да влезе във връзка с въстаническото командуване.

На четвъртия ден, 26 септември, болшинството от актива прие условията на Алеко, след като всички по-прогресивни автономистки ръководители гарантираха за живота на въстаниците.

Властта и оръжието бяха предадени на ВМРО. Една част от въстаниците избягаха в Рила и Пирин, а болшинството се прибраха по домовете си.

Г. Т. МАДОЛЕВ

ВЧЕРА БЕ ПОЛОЖЕНА ПАМЕТНА ПЛОЧА

ЗА ГЕОРГИ КОЕВ И ИВАН МИНКОВ

Снощи бе положена паметна плоча на ъгъла ул. Чумерна и Искър, където героически загинаха през 1925 г. в борба с данковата полиция о. а. подполковник Георги Коев и о. з. майор Иван Минков.

Присъствуваха: секретарят на ЦК на СБПФ Цоло Кръстев, представители на д-вото на бойците против фашизма — VI секция, на кв. женско дружество, близки на загиналите и др.

Цоло Кръстев произнесе слово за геройчния подвиг на загиналите.

Положиха венци от д-вото на бойците против фашизма — VI секция, на ПО, на БРП (к) и др.

„Героитѣ“ Коевъ и Минковъ сж извършители на атентата въ катедралната черква „Света Недѣля“ въ София презъ априлъ 1925 г.

[illegible]
По линията на моята личната сигурност като пред
ставо Дяне се помисли и моя покоен брат, ка
то подкрепяше извънредно бързо и Пере Шандалъ
Моля Ваша Жора ме предупреди, че ко тол —
брата ли — продължава да бъдат се с протоиерей
стават ще се тегли последствията. Разбрах в пост.
с сигнал, че брат ми Тодор чакал в кръвопро.
дажбата. Това как го вдигна и много енергично го
отвиду продажбата да отрече всичко и да не
мисли за Вашата репутация а още по-малко добре
страна. Сега за колко дела и свобода, че е помисли
Шандалова да го освободи и не спи у дома. Вчера
-рано тов дребен факт за да отиде да се
брат си отдели невъзможно, ако мусафир
ите тъкъ. Брат ми заминал за София мисля
заедно с много други. Един от тях Болшевишко
комунистическата лагери в България [illegible] Да прилага

„ПРОТОГЕРОВИСТИТЪ“ УБИВАТЪ ЛЕГАЛНИ МАКЕДОНСКИ ДЕЯТЕЛИ

Посочихме, че организираната македонска емиграция въ България недвусмислено и решително осжди групата на протогеровиститѣ. Своето становище легалнитѣ организации не промѣниха и следъ като бѣ наказанъ Протогеровъ. Нѣмаше родолюбивъ и разуменъ човѣкъ въ тѣхната срѣда, който да бѣ забравилъ огромното дѣло на Тодоръ Александровъ. Голѣмо множество бѣха лицата всрѣдъ емиграцията, които подозираха, а нѣкои измежду тѣхъ вече и точно знаеха, че Протогеровъ именно бѣше виновникъ за смъртьта на Александровъ. Не бѣха малцина и тѣзи, които узнаха по какви долни мотиви Протогеровъ и Баждаровци цѣли шесть месеци създаваха прѣчки за свикване на конгреса на ВМРО. Можемъ да прибавимъ и необоримата истина: нашата емиграция отлично знаеше, че освободителната борба следъ Тодоръ Александровъ вдъхновяваха и водѣха не Протогеровъ, не и Баждаровци, а тъкмо ония хора въ ВМРО, срещу които протогеровиститѣ напразно дигаха книженъ шумъ въ България.

Нѣмайки съ себе си никаква обществена и борческа поддръжка на македонска почва, разколницитѣ полагаха всички старания — изтъкнахме вече — да привлекатъ къмъ себе си, чрезъ заблуди и дори заплаха, макаръ частица отъ голѣмата наша емиграция, за да изглежда предъ неосведоменитѣ наблюдатели, че и тѣ иматъ нѣкакво обществено значение.

Ржководнитѣ тѣла на емиграцията и публично известиха, че къмъ тѣхъ се отправятъ заплашвания; но не се смутиха. Насърдчени потайно отъ странични срѣди, протогеровиститѣ решиха да приложатъ на дѣло своитѣ закани. И започнаха да стрелятъ срещу деятели отъ легалнитѣ емигрантски организации. Убедили се бѣха, че никакво македонско дѣло не ще могатъ да вематъ въ ржцетѣ си; и все едно имъ бѣше вече — дали ще рушатъ това дѣло въ нелегалния, или въ легалния неговъ секторъ. Разсжждаваха, значи, точно въ съгласие съ явнитѣ и прикрити противници на македонската народна кауза.

*

1) Най-флагрантното доказателство, че тѣ бѣха изцѣло скжсали всѣка връзка съ интереситѣ на тая кауза, бѣше посѣгателството върху живота на Василъ Ив. Василевъ, секретарь на Националния комитетъ на Македонскитѣ братства. На 16 октомврий 1929 г., въ мрака, срещу него сж стреляли четирима души на улица „Узунджовска“ въ София; раненъ е билъ сериозно въ лѣвата ржка и лѣвия кракъ. Вестникъ „Македония“ на другия день писа, че отъ нѣколко дни преди това били забелязвани предъ помѣщението на Националния комитетъ да се мѣркатъ хора отъ охраната на Томалевски, Пърличевъ и Кулишевъ.

За щастие Василъ Василевъ остана живъ, макаръ и съ малъкъ недостатъкъ въ ржката. Убиха го комуниститѣ, когато дойдоха на власть въ есеньта на 1944 г. Относно инспираторитѣ на това нападение, което тукъ ни занимава, органътъ на емиграцията в. „Македония“, писа следното:

„За насъ не е тайна отъ кои срѣди произхождатъ нѣколцината злодейци... Тѣ произхождатъ отъ сжщата оная жалка група престжпни македонски изчадия, които черпейки срѣдства отъ чужда държава, сто вече близо две години водятъ непрекжсната борба срещу дѣлото на Македония. Въ своето безсилие и въ своя

разрушителенъ бѣсъ тѣ преминаха вече всѣка граница . . . Тѣ откриватъ вече фронтъ срещу цѣлото македонско освободително движение . . .

Македонската емиграция, обаче, нѣма да се смути нито за мигъ отъ предателскитѣ домогвания на тия нѣколко злодейци . . . ,И за да чуятъ тѣ веднажъ за винаги нейната дума, Националниятъ комитетъ ще бѫде принуденъ да свика въ скоро време конгресъ, който, отъ името на сплотената и единна македонска емиграция, ще хвърли въ лицето имъ своята строга, но справедлива присѫда."

Василъ Ив. Василевъ

Това, което накратко бихъ казалъ за Василъ Василевъ, публикуваха го въ органа на нашата емиграция въ Америка, на 11 мартъ 1948 г. въ статия „Тримата граничарски синове" (проф. Никола Милевъ, Василъ Василевъ и Симеонъ Евтимовъ). Цитирамъ това що се отнася до Василева:

„Измежду македонската интелигенция въ България най-познатъ на широкитѣ емигрантски слоеве и жителитѣ въ Петричкия окрѫгъ бѣ и друго чедо на Емборе — Василъ Василевъ. Съ стотици лица бѣ завързалъ лично познанство при грижитѣ му за масови народни нужди. Много пѫти е очаквалъ по гаритѣ идващи отъ Гърция бѣжанци, на които е отправилъ първитѣ братски думи въ свободна България. И е полагалъ първитѣ грижи за тѣхното подслоняване. Много пѫти е говорилъ предъ селяни въ връзка съ инициативата за тѣхното стопанско възмогване. Много другарски срещи и многолюдни събрания е устройвалъ всѣкѫде изъ България кѫдето живѣятъ македонски българи.

Дълго време той бѣ измежду ржководителитѣ на македонското младежко движение всрѣдъ емиграцията. По-късно бѣ организаторъ на цѣлата емиграция и влизаше въ нейното ржководство. Като народенъ представитель пакъ бѣ въ досѣгъ съ народа.

Василевъ имаше дарба за строителство и организиране. Не случайно е създалъ организации по села и градове, организаторъ е на синдикати за напояване, за строене на хижи изъ Пирина и вдъхновитель на кооперации и пр. Първото младежко дружество въ България е основано въ Варна преди повече отъ тридесеть години; неговъ двигатель е Василевъ. Когато бѣ поканенъ за организаторъ на емиграцията, той остави доходната си частна работа и апостолски се отдаде на нашето народно дѣло. Цѣлата му младость протече въ агитации, въ организиране, въ движение.

Когато врагътъ поиска да спъва народното ни дѣло, първо върху Василъ Василевъ посегна всрѣдъ емиграцията. Очевидно и врагътъ го бѣ преценилъ споредъ стойностьта му въ македонското движение. По чудо той остана живъ, въпрѣки полученитѣ нѣколко рани. И продължи работата съ още по-голѣма твърдость въ редоветѣ на движението.

Той бѣ единъ измежду най-популярнитѣ македонски оратори. Бѣше отличенъ другарь, лояленъ, търпеливъ, духовитъ.

Съзнанието му за дългъ не се помрачаваше у него предъ никакви напори и опасности. Имаше стоманени схващания по Македонския въпросъ. Вдъхновитель бѣ на множество млади македонски българи, които минаха презъ младежкитѣ организации. Всрѣдъ тѣхъ споменътъ за него е твърде дълбокъ и интименъ.

Винаги мечтаеше да може да поработи въ обновата и повдигането на освободена Македония. Но духътъ му може да бѫде спокоенъ. Той въодушеви мнозина, които продължаватъ дѣлото за осѫществяване на голѣмия народенъ идеалъ. А това строителство бѣ най-сюблимно въ живота на Василевъ и отъ най-голѣма цена за борбата.

Чрезъ голѣмата работа извършена отъ него за каузата на поробенитѣ българи, чрезъ посегателството върху живота му и чудното му спасение, чрезъ отвличането му безследно отъ народния врагъ подиръ 9 септември 1944 г. — Василъ Василевъ се врежда между нашитѣ голѣми герои и мѫченици. Съ достойнство може дн бѫде посочванъ като назидателенъ примѣръ за всички, които искатъ честно да служатъ на Македония и своята народность.

И тримата бѣха рицари безъ укоръ и безъ страхъ. Борбата имъ не бѣ нито за кариера, нито за богатство, нито за власть. Работѣха съ открито чело и съ чиста съвѣсть. Затуй въ подбудитѣ и дѣлата имъ нѣмаше ни хитрость, ни криволичения — тѣ вървѣха право като войници на една света идея. И не бѣха мобилизирани войници, а доброволци, за които животътъ би билъ безчестно животуване, ако не се посвети въ помощь на поробеното отечество.

Който ги познаваше можеше да разбере какво значи граничарскиятъ духъ на българщината при Бистрица и Грамосъ. Да работишъ съ такива мѫже, значи да черпишъ въодушевление и куражъ. Народната борба добива съ тѣхъ криле.

Кой отрѣза тия криле? — Комуниститѣ! Тѣ убиха професоръ Никола Милевъ, по нареждане на Влаховата виенска централа; комунистъ участвува въ убийството на Симеонъ Евтимовъ; комунисти задигнаха Василъ Василевъ следъ навлизането на болшевишкитѣ войски въ България и до днесъ нѣма следа отъ него.

Защо извършиха тия престѫпления? — Защото нашата народна идея пречи на комуниститѣ за осѫществяването на ония планове и политики, на които тѣ сѫ слуги. Сърби и гърци, като поробители на Македония, целѣха да победятъ народа въ борбата му за освобождение. Но тия врагове — комуниститѣ, целятъ нѣщо по-страшно; тѣ искатъ да накаратъ нашиятъ народъ да се откаже отъ себе си, да се самооплюе. И за да достигнатъ тая си пъклена замисъль, заели сѫ се отдавна да лишаватъ нашата нация отъ буднитѣ й стражи, каквито бѣха тримата незабравими граничари по рождение и духъ — професоръ Никола Милевъ, Симеонъ Евтимовъ и Василъ Василевъ."

Софийскиятъ вестникъ „Камбана" на 21 октомврий с. г. писа дълга статия по поводъ стрелбата срещу В. Василевъ, въ която се казва между другото:

„Нѣма нужда отъ много думи около нападението на В. Василевъ. Целта е била да се удари Националния комитетъ на организираната емиграция. За подобно дѣло тиранинътъ на Македония пей дава."

Вестникъ „Прѣпорецъ", органъ на демократическата партия, писа между другото:

„Нѣма никакво съмнение, че нападателитѣ въ случаитѣ отъ тоя родъ не действуватъ по лично настроение и по своя инициатива. Тѣ сж обикновени изпълнители на чужди решения. Тамъ трѣбва да насочатъ усилията си властьта и обществото, за да спре безумното изтрѣбление на толкова добри македонски синове."

*

2) На 16 май 1932 г. въ София бѣ убитъ отъ сжщата банда председательтъ на Македонския националенъ комитетъ Димитъръ Михайловъ.

Не бѣше минало много време откакто той бѣше застаналъ начело на емиграцията. Но още въ първитѣ седмици се бѣ почувствувала неговата организаторска способность, както и твърдата му воля. Всички, които отъ миналото го познаваха, изтъкваха голѣмитѣ му духовни и интелектуални качества.

Той поиска да се срещнемъ. Тогава за пръвъ пжть го виждахъ. Помоли ме да убедя другаритѣ си, че е полезно Централниятъ комитетъ на ВМРО още единъ пжть да потвърди готовностьта си за спиране на всѣко преследване срещу протогеровиститѣ, ако тѣ се откажатъ отъ погрѣшния пжть, по който бѣха тръгнали. Казахъ му, че подобно изявление ВМРО съ удоволствие ще направи. Той се раздѣли отъ мене зарадванъ и ми подчерта, че вѣрвалъ да се постигне нѣщо добро следъ такава наша декларация.

Не си спомнямъ дали бѣ изминалъ единъ месецъ и враговетѣ на Македония го погубиха. Още тогава изказахъ предъ приятели подозрение, че е билъ убитъ главно защото ржководителитѣ на злосторницитѣ сж се побояли отъ акцията му, която би довела, може би, до тѣхната капитулация.

Димитъръ Михайловъ имаше солидно класическо образование. Познатъ бѣше като отличенъ педагогъ; дълги години е билъ учитель въ софийската Семинария, кждето мнозина отъ издигнатитѣ български духовници сж били негови ученици. Следъ Първата свѣтовна война е работилъ нѣколко години въ Българската Екзархия въ Цариградъ.

Изборътъ на Д. Михайловъ на чело на емиграцията въ България бѣше щастливо събитие. Той можеше да допринесе твърде много за македонската кауза. Това бѣ известно и на протогеровиститѣ; не е изключено поради това именно сжщо да сж побързали да стрелятъ върху него.

Битоля, родниятъ градъ на Димитъръ Михайловъ, съ гордость може да посочва неговото име въ редицата на най-заслужилитѣ на българщината битолчани. Отъ младини още Михайловъ е билъ участникъ въ македонското народно дѣло. И чрезъ заслугитѣ си, и чрезъ върховната си жертва, презаслужено записа името си въ историята на нашия народъ.*

Органътъ на ВМРО „Свобода или Смърть" писа, между другото и тия редове:

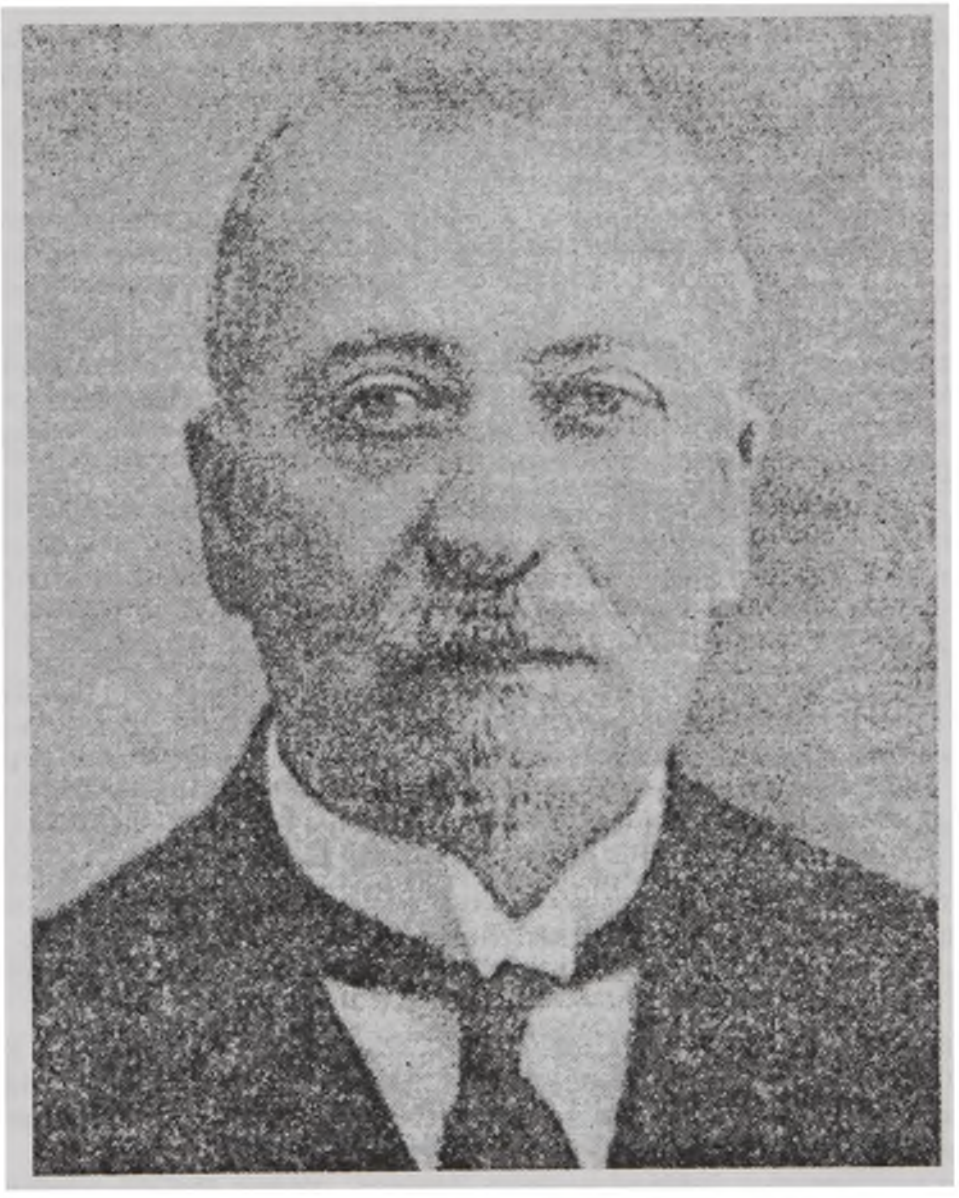
„Председательтъ на Националния комитетъ на македонската емиграция въ България загина като войникъ на своя отечественъ постъ, оплаканъ отъ цѣла поробена Македония, отъ цѣлата емиграция въ България, Америка и другитѣ страни, отъ всички родолюбиви българи и отъ всички приятели на македонската освободителна борба. Само нѣколко вестници въ България повториха подлитѣ и безсмислени апели: „да спратъ убийствата между македонскитѣ фракции". Като че

* Д. Михайловъ е роденъ на 13 окт. 1873 г. Основно и гимназиално образование е получилъ въ Битоля. Следвалъ е въ Софийския университетъ. Следъ това е училъ въ Мюнхенъ. Бивалъ е учитель въ софийскитѣ гимназии; преподаватель и възпитатель — както се каза — въ Софийската семинария. Бивалъ е училищенъ инспекторъ (на българскитѣ училища, естествено) въ Македония.

ли Димитъръ Михайловъ загина като глава на фракция въ македонското освободително и легално движение; и като че ли светата кръвь на първенеца на Националния комитетъ не събуди приспанитѣ съвѣсти на мнозина български „общественици“!

Димитъръ Михайловъ е мъртавъ! Не е нашъ дългъ вече да посочваме какво става въ България и каква сѫдба й готвятъ змийскитѣ гнезда въ нея.“

Въ последната фраза на този цитатъ е предсказано онова, което

Димитъръ Михайловъ

змийскитѣ гнезда успѣха да устроятъ на самата България и го проявиха красноречиво следъ 9 септемврий 1944 година.

*

Погребението на Д. Михайловъ е извършено на 19 май. Траурната манифестация била огромна, съ нѣколко стотинъ венци отъ различни организации и отдѣлни лица.

Подпредседателтъ на Македонския националенъ комитетъ Георги Кондовъ е говорилъ въ черквата. Между другото е казалъ:

„Д. Михайловъ влѣзе въ редоветѣ на македонското легално освободително движение съ чистото чувство да работи за преуспѣването на единъ великъ идеалъ. Застана той начело, готовъ чрезъ нравственитѣ си сили, чрезъ волята си, да примири страститѣ и обедини около окървавения трупъ на Македония всички сили и ги даде въ служба на голѣмата цель — свободна и независима Македония. Това красиво дѣло на нашия председатель внесе смутъ въ редоветѣ на заклетитѣ врагове на Македония; и за да пресекатъ тая творческа сила за освободителното дѣло, тѣ въоржжиха срещу него две престжпни ржце.

Кой уби Д. Михайловъ и защо? Това македонската емиграция и българското общество знаятъ. Не падна той нито като личностьта Д. Михайловъ, нито като противникъ на враждуващи две страни, защото въ македонското легално движение такива не сжществуватъ, но като глава на македонското легално освободително движение. Въ него бѣ убитъ председательтъ на Македонския националенъ комитетъ. Съ неговата смъртъ се предизвиква цѣлокупната македонска емиграция; открива се фронтъ следъ онзи, който е откритъ на Вжтрешната македонска революционна организация.“

*

Въ броя си отъ 18 юний с. г. вестникъ „Македония“ публикува последната статия на Димитъръ Михайловъ, писана два-три дни преди да бжде убитъ. Въ нея той очертава ясно задачитѣ на всѣки македонецъ:

„ . . . Преди всичко ние трѣбва да бждемъ всички — мжже, жени и младежи — сплотени и единни. Никой да не остане извънъ редоветѣ на своята организация; и всѣки, както богатиятъ, така и най-бедниятъ, да е готовъ да изпълни споредъ силитѣ си своя дългъ при най-голѣмо съзнание, че това изискватъ отъ насъ сѣнкитѣ на падналитѣ за свободата на Македония борци . . . Свободата се добива съ много жертви и ние трѣбва да ги дадемъ. Нека всички работимъ неуморно и безкористно за осжществяване на тая възвишена цель.

Пжтьтъ е предначертанъ отъ нашитѣ велики учители. Всички трѣбва да вървимъ по тоя пжть. Лжкатушкане на дѣсно и на лѣво е пакостно. Демагогии и разни умувания, отъ кждето и да идватъ тѣ, сж вредни за светото ни дѣло. Нека идеалътъ на всички ни бжде автономията на Македония. А тоя идеалъ ще се постигне, ако всички македонци, кждето и да се намираме, мислимъ и работимъ само за Македония. Всичко друго трѣбва да стои на заденъ планъ.“

*

Председательтъ Шаневъ отъ името на македонската емиграция въ Америка изпрати телеграма до Националния комитетъ: „Сърдечни съболезнования за голѣмата загуба. Смъртьта на председателя Михайловъ да стегне македонскитѣ редици около Националния комитетъ за тържеството на нашия идеалъ. Това ще бжде най-заслуженото наказание за долнитѣ убийци — чужди орждия. Положете венецъ отъ наше име върху тленнитѣ останки на скжпия покойникъ.“

Въ отговоръ Националниятъ комитетъ отговори до Пандилъ Шаневъ: „Комитетътъ и емиграцията сж единни около паметьта на Д. Михайловъ. Всички на поста! Да живѣе Македония!“

*

3) На 28 декември 1932 година бѣ тежко раненъ и на 31 с. м. почина Симеонъ Евтимовъ, редакторъ на в. „Македония“. Тукъ ще приповторя нѣколкото реда, които писахъ за него въ вестникъ „Македонска Трибуна“*:

„Че животътъ е една корава борба — това бѣ дълбоко запечатано въ съзнанието на Евтимовъ. Крайната сиромашия, която бѣ познавалъ въ детинство, още повече го бѣ подготвила за това съзнание. И той бѣ винаги добре въорженъ за тая борба — приемаше я не като гладиаторъ, комуто тя е наложена, а като борецъ, за когото тя е самата му мисия. Затова въ всѣка негова работа имаше лъхъ на въодушевление. Между нашата интелигенция той бѣ съ качествата

* Въ горепосочения брой отъ 11 мартъ 1948 г. на вестникъ „Македонска Трибуна“, който излиза въ Индианаполисъ, Индиана.

на призванъ борецъ.

Велико дѣло сѫ извършили ония патриоти въ Емборе, начело съ непоклатимия родолюбецъ и просвѣтитель Иванъ Василевъ, които не сѫ оставили малкия Симо да изтлѣе съ всичкитѣ си способности въ село, а се погрижили да бѫде подпомогнатъ за учение въ Солунската българска търговска гимназия. Тамъ той е между първитѣ ученици. Поради Балканската война учението си завършва въ България. А още като юноша сърдцето му бие въ съзвучие съ трепетитѣ на нашата нация. Твърде младъ, още непълнолѣтенъ, се явява като доброволецъ въ войната.

Следъ Първата свѣтовна война остава за известно време въ София, кѫдето е чиновникъ въ една френска книжарница. Тамъ успѣва да овладѣе френски езикъ, добре запознатъ още въ Солунската гимназия. Но не се поглъща въ частнитѣ си работи, а посвещава голѣмъ дѣлъ отъ времето и старанията си въ полза на освободителната кауза. Поддържа връзки съ най-активни хора отъ Македонското движение, които още тогава по-точно сѫ могли да схванатъ, че той може да бѫде неоценимо полезенъ за Македония.

Подиръ смъртьта на Тодоръ Александровъ на Евтимовъ се предлага да замине за Женева и основе вестникъ. Замина и създаде вестникъ „Ла Маседоанъ", отъ който бѣха възхитени въ скоро време всички приятели на македонската кауза въ чужбина. Той направи отъ него авторитетна трибуна за осведомляване на политическия свѣтъ по Македонския въпросъ и остро оржжие противъ вражескитѣ заблуждения въ връзка съ нашето отечество. Евтимовъ, обаче, не сметна, че неговата работа въ чужбина се изчерпва само въ колонитѣ на вестника. Отъ редакцията той създаде политическа канцелария по Македонското движение. Завърза връзки въ много посоки. Съ писма и изложения възразяваше на много автори, вестникари и общественици, които изпадаха въ грѣшки относно нашата кауза; дава обилни освѣтления на безброй отправени му отъ разни страни запитвания. Оказва се, че тая дейность е по-внушителна отъ самата работа въ вестника. Съ всѣки день връзкитѣ му съ чуждия журналистически свѣтъ растѣха. Негови статии се явяваха понѣкога и въ чужди издания. На чужди езици публикува и нѣкои брошури, които сѫ образцовъ приносъ въ политическата литература относно Македония.

Следъ нѣколкогодишна работа въ чужбина, той пое редакторството на органа на македонската емиграция въ България. Никой въ нашитѣ срѣди не се съмняваше, че той е най-способния журналистъ между македонскитѣ българи. Но имаше всички данни да се наложи въ недалечно време и като най-добрия български журналистъ изобщо. Макаръ и съ ограничена рамка — да пише предимно, даже изключително, по македонската кауза — вестникъ „Македония", попадналъ отъ месецъ-два въ ржцетѣ на Евтимовъ, обърна вниманието на българското културно общество, на политически мислящитѣ хора въ България. Стари опитни журналисти бързаха да се запознаятъ съ редактора му и изказваха възторга си предъ негови приятели. Всрѣдъ емиграцията се появяваше нѣкаква нова вълна. Нейниятъ органъ започна да я води идейно и да я въодушевлява, както никога дотогава.

Евтимовъ бѣ прекрасенъ полемистъ. Задоволяваше читателя съ хубавия стилъ на статиитѣ си, съ сериознитѣ си мисли, съ дълбочината и силата на аргументацията си, съ широта на погледа. Смѣлъ общественикъ, убеденъ патриотъ, просвѣтенъ борецъ се чувствуваше въ написанитѣ отъ него редове.

Но той бѣ и голѣмъ ораторъ — съ сжщата логика, сжщия борчески темпераментъ, както и съ творчески отпечатъкъ въ излагането. Който е челъ какъ Евтимовъ пише или го е слушалъ да говори, веднага ще разбере, че има работа съ човѣкъ отлично запознатъ съ Македонското движение, преданъ, убеденъ и обреченъ на Македония.

Симо бѣ прямъ, казваше истината направо въ очитѣ на всѣкиго. Имаше забележителна енергия. Извънредното му трудолюбие бѣ подсилвано отъ крайна добросъвѣстность. — „Въ частната фирма си длъженъ да работишъ осемь часа дневно. А колко трѣбва да работишъ за Македония . . . ." — говорѣше предъ сътрудницитѣ си. И не можеше спокойно да спи, ако не е работилъ поне дванадесеть, често до петнадесеть часа въ денонощието. Той бѣ измежду ония македонски дейци, които почиватъ само презъ краткия сънь.

Блѣскавитѣ способности на Евтимовъ имаха и една още по-свѣтла рамка — това бѣ неговиятъ издържанъ, възвишенъ характеръ. Къмъ другаритѣ си можеше да бѫде само вѣренъ, къмъ каузата — неизмѣнно преданъ, къмъ себе си — строгъ, критиченъ, логиченъ въ мисъль и дѣло. Бѣ точенъ, скроменъ и услужливъ. Въ всѣко общество, но особено въ идейно и борческо общество, хората иматъ често повече значение чрезъ характера си, нежели чрезъ дарбитѣ си. Евтимовъ бѣ съ безукоренъ характеръ. Готовъ бѣ на всѣкакви рискове и жертви за Македония.

Той загина още твърде младъ. Въ гроба занесе огроменъ неизползуванъ капиталъ отъ дарования, енергия, борчество. „Смъртьта на Евтимовъ е една национална катастрофа“ — ни бѣ казалъ единъ бележитъ български общественикъ и писатель, който отблизо бѣ следилъ издаванитѣ отъ Евтимова вестници и който е неоспорванъ авторитетъ при преценка на способности. Съжаляваме, че не можемъ да споменемъ името му по понятни съображения. Той не преувеличаваше, като се вземе предъ видъ колко много извърши Симо въ петь-шесть години, начални за неговата обществена и народна служба, и какво би могълъ да извърши, ако бѣ поработилъ още двадесеть-тридесеть години.

Истинско Божие благоволение е малъкъ народъ като нашия да бѫде даруванъ съ синове като Евтимовъ. Следъ 1918 г. най-голѣмата загуба за легалната наша борба бѣ той, както за нелегалната бѣ Тодоръ Александровъ.“

Лицето, чието име премълчавахъ въ последнитѣ редове на горната статия, бѣше Симеонъ Радевъ, който се помина въ България двадесеть години следъ като „Македонска Трибуна“ бѣ публикувала статията.

Погребението на С. Евтимовъ може да се нарече грандиозно. Опелото се извърши въ черквата „Света София“. Молитвата бѣ прочетена отъ Епископъ Борисъ, въ съслужение съ всички македонски свещеници. Говори председательтъ на Националния комитетъ Георги Кондовъ. Следъ опелото се образува внушителна процесия, толкова многолюдна и продължителна, както съобщава кореспондентътъ на „Македонска Трибуна“ отъ 26 януарий с. г. — че не можа да се види началото и нейниятъ край. Въ знакъ на трауръ всички магазини, кѫдето минаваше процесията, и околнитѣ, бѣха затворени.

Предъ Външното министерство множеството направи внушителна демонстрация. Хиляди гърла проклѣха бѣлградскитѣ орѫдия, спрямо които българската власть се държеше съвсемъ пасивно.

Повече отъ триста венци бѣха носени отъ македонски девойки и младежи, а поднесени отъ софийскитѣ братства и делегации на провинциалнитѣ. Следъ венцитѣ вървѣше музиката на Македонската младежка организация.

Отстрани на ковчега се развѣваха знамената на братствата и младежкитѣ организации. Музикитѣ тръбѣха марша на македонскитѣ революционери. Тридесеть хиляди души стѫпваха бодро въ процесията, съ непреклонна воля за борба.

Едно море отъ народъ покриваше и тротоаритѣ на софийскитѣ улици. Предъ сградата на Националния комитетъ прочувствено говориха Кирилъ Христовъ, председатель на Илинденската организация и Печо Господиновъ отъ името на добружанската емиграция.

Въ 12 часа безъ петь минути, въ сѫщото време, когато Симеонъ бѣ пронизанъ отъ орѫдията на Бѣлградъ, процесията спрѣ на площадъ „Александъръ I“, кѫдето падна незаменимата жертва. Цѣлото множество тукъ коленичи; грамадниятъ площадъ почернѣ отъ народъ. На това мѣсто вдъхновено говориха Георги Николовъ отъ името на македонската младежь, а Асѣнъ попъ Аврамовъ отъ името на Пиринския край.

Вървейки къмъ гарата, шествието се спрѣ и направи демонстрация предъ Дирекцията на полицията. Въ два часа, всрѣдъ звуцитѣ на „Колъ славенъ“ влакътъ съ ковчега и голѣмъ брой придружаващи го родолюбци напустна софийската гара на пѫть къмъ Пирина. Отъ софийската емиграция заминаха за погребението повече отъ три хиляди души. Дирекцията на желѣзницитѣ отпусна и други два специални влака.

На гара Перникъ влака бѣ посрещнатъ отъ македонската емиграция и почти цѣлото тамошно гражданство. Всички коленичиха при изпѣване „Вѣчная память“. Сѫщото се повтори въ Радомиръ. Къмъ петь часа следъ обѣдъ влакътъ бѣ посрещнатъ въ Дупница отъ многобройни почитатели. Въ тоя градъ тленнитѣ останки на Симо останаха една нощь. Пристигналитѣ съ влакове и мѣстното гражданство залѣха

Погребението на Симеонъ Евтимовъ
въ София

улицитѣ на Дупница, кѫдето Евтимовъ бѣше много познатъ; тамъ бѣше прекаралъ нѣколко години на частна работа. Множеството е наброявало къмъ десеть хиляди души, предвождано отъ мѣстнитѣ хорове „Свети Иванъ Рилски“ и „Родни звуци“. Двадесеть свещеници начело съ архиерейския намѣстникъ Еньо Мънковъ прочетоха молитва въ черквата. Говориха свещеникъ Мънковъ, д-ръ Сапунджиевъ отъ името на Дупнишкото македонско братство, и учительтъ Д. Рясовски отъ името на гражданството.

На другия день влакътъ бѣ изпратенъ тържествено за Горна-Джумая. Дупничани разправяха, че отъ освобождението на града отъ турско робство до днесъ не било виждано подобно шествие.

Въ село Кочериново сѫ се стекли да посрещнатъ процесията стотици селяни. При моста на село Бараково — границата между Македония и България — грамадно множество се е събрало, начело съ всички градски и множество селски кметове отъ Македония подъ българска власть.

Въ Горна-Джумая множеството е наброявало около двадесеть хиляди души. Тамъ е произнесълъ речь представительтъ на Македонския националенъ комитетъ Козма Георгиевъ. Въ речьта си е заявилъ: „Македонското дѣло се руши не на Вардара, а въ София“. Сигурно Горна-Джумая ще помни този день години подъ редъ, когато всичко живо въ града и множество селяни сѫ се поклонили предъ паметьта на Евтимовъ, оплаквайки жертвата му.

Въ Симитли кортежътъ е причаканъ отъ две хиляди души коленичили селяни. На баиритѣ до село Крупникъ сѫ накацали множество селяни, за да изпратятъ процесията. При излизане отъ прохода Кресна, въ Крива-Ливада, сѫ били струпани селянитѣ отъ всички околни села. При село Бѣлица е срещната сѫщо група отъ множество селяни.

Въ Свети Врачъ нѣколко хилядно множество е дочакало кортежа. Въ хубавата си речь тамъ другиятъ представитель на Македонския националенъ комитетъ, гимназиалниятъ учитель Христо Зографовъ, е казалъ, че Евтимовъ самъ бѣше цѣла една македонска организация.

При село Дѣлчево бѣха се струпали отъ градъ Петричъ и отъ много села на Мелнишка и Петричка околия повече отъ хиляда души мѫже. При селата Хотово и Деремислимъ сѫщо такива голѣми групи селяни сѫ посрещнали процесията. Въ градъ Мелникъ сѫ я чакали и посрещнали две хиляди души.

На гроба е чакала една внушителна маса къмъ шесть хиляди души, изключително мѫже главно отъ планинскитѣ мелнишки села. Стотици души измежду тѣхъ сѫ минали по пиринскитѣ урви, за да стигнатъ до гроба, а нѣкои сѫ прехвърлили цѣлия Пиринъ, потеглили отъ долината на рѣка Мѣста, за да присѫтствуватъ при последното прощаване съ Симо.

На самата поляна пакъ около двадесеть свещеници сѫ прочели молитва. Подиръ тѵй възторжено сѫ говорили Панче Тошевъ, младежътъ Аспарухъ Миниковъ, госпожица Костадина Александрова — сестра на Тод. Александровъ — отъ името на Македонския женски съюзъ, и гимназиалниятъ директоръ Стефанъ Димитровъ, съгражданинъ на Евтимовъ, отъ името на емборчани.

Не е възможно да се опише голѣмия ентусиазъмъ, воля и преданость къмъ македонския идеалъ, който се манифестира отъ десетки хиляди македонски българи, които изразиха почитьта си къмъ Евтимовъ. Навсѣкѫде гърмѣха музики; непрекѫснато се пѣеше македонския маршъ и други патриотични пѣсни; на много мѣста се произнесоха възторжени речи. Като се почне отъ паметника на Царя Освободитель въ София и се свърши до гроба на Тодоръ Александровъ, отъ Витоша до

Погребението на Симеонъ Евтимовъ
въ Горна-Джумая

Али Ботушъ, непрестанно гърмогласно „ура“ на хилядитѣ македонци, а и множество наши братя отъ стара България, огласяше урви и долини.

При спускането на ковчега колѣничилото множество изпѣ „Покойници“, подиръ което едно громко ура огласи долинитѣ на Пирина. Въ изблицъ на родолюбиво чувство, къмъ сто и двадесеть хиляди души по такъвъ начинъ изказаха и презрението си къмъ предателитѣ.

Ако нѣкому бѣ нужно да се увѣрява и въ ония моменти, че дѣлото на ВМРО и на македонската емиграция е дѣло народно, трѣбвало би да придружи тленнитѣ останки на Симеонъ Евтимовъ отъ София до мелнишкитѣ долини надъ село Сугарево.

Вестникъ „Свобода или Смърть“ въ брой 139 отъ м. януарий 1933 г. писа и следното въ връзка съ погребението на Симеонъ Евтимовъ:

„За държанието на българската официална власть може би е излишно да пиша. При убийството на Евтимова българската официална власть се показа достойна за досегашната политика, която отъ десетилѣтия насамъ се върши спрямо Македония отъ София. Тя се показа достойна за калимявката на Фирмилиана, който биде допуснатъ въ Скопйе, благодарение на българската официална подкрепа; достойна за „спорната“ зона въ Македония, която отъ София биде призната и по този начинъ призната бѣ несѫществуваща сръбска нация въ Македония; достойна за агитацията, която водиха срѣдъ българското население официални български представители въ Южна Македония, за да напуща то роднитѣ си огнища и да се изселва въ България; достойна за продължаването съ две години срока на онази конвенция, която целѣше изпѫждането на българския родъ откъмъ Бѣло море; достойна се показа и за продажбата на македонскитѣ черкви, манастири и гробища — една продажба на нашата история, традиции и национална честь. Изобщо българскитѣ официални срѣди и голѣмъ дѣлъ отъ българската преса се показаха достатъчно тѫпи, за да не могатъ да проумѣятъ нито голѣмитѣ български народни интереси, нито своя дългъ къмъ тѣхъ.

За да бѫде закрѫглена картината на българската политическа действителность, знайте, че въ сѫщитѣ дни, когато отъ чужди орѫдия въ София загина кристалниятъ патриотъ Симеонъ Евтимовъ, благодарение на чийто трудъ и способности напоследъкъ българската кауза въ продължение на петь години събра хиляди приятели на западъ, въ сѫщитѣ тѣзи дни, българското Народно събрание гласува амнистия на патриарха на българскитѣ шпиони Коста Тодоровъ и на неговитѣ другари. Епоха, достойна за плача Иеремиевъ, отъ която иднитѣ поколѣния сигурно ще се срамуватъ.

За срамъ, не зачетоха съ нищо паметьта на загиналия народенъ ратникъ Евтимовъ, особено като се знае, че въ Парламента сѫществува Македонска парламентарна група, която заедно съ своя народъ бѣше покрусена отъ загубата. Българското Народно събрание не стана на крака, когато загина и другъ единъ голѣмъ патриотъ и борецъ за свободата на българитѣ — Тодоръ Александровъ, но стана на крака, когато умрѣ българоядецътъ Никола Пашичъ.

Това е то страшната българска действителность, въ която се дави и българското Народно събрание и въ която умиратъ единъ следъ другъ великитѣ спомени и копнежи на едно велико национално минало. Страшно, но истина.

Още колко ще се чудятъ и ще съжаляватъ приятелитѣ-чужденци!

Има ли кой да чуе отъ тази страна, че българскитѣ правителства и печатъ сами кѫсатъ съ жестока рѫка нишкитѣ на едно вѣковно духовно единство?

Да помнимъ всички: единството на единъ народъ не се крепи съ еднаквия само езикъ и споменъ отъ миналото. Нуждно е да се пази единството на народната душа, да се поддържатъ взаимни братски чувства, взаимна любовь и грижи. Не стори ли всичко официална София, за да огорчи дълбоко българската душа на Македония? Показаха ли българскитѣ управници и голѣмата часть отъ ржководителитѣ на българското обществено мнение любовь и грижа къмъ дѣлото на Македония? Върху плещитѣ на македонското дѣло зѣятъ много рани отъ ударитѣ на Бѣлградъ и Атина, но най-дълбоко зѣятъ тѣзи, които София му отвори.

Не е ли крайно време да се тръгне по другъ пжть, за да не бжде много късно утре?"

*

Отбелязваме нѣкои отъ съболезнованията на чужденцитѣ, приятели на нашата народна кауза и лични познайници на Евтимова.

Мисъ Едитъ Дърхамъ, една измежду най-осведоменитѣ личности въ Англия по балканскитѣ въпроси, писа:

„Научихъ съ ужасъ отъ вестницитѣ за атентата срещу Симеонъ Евтимовъ. Бързамъ да ви изкажа моитѣ симпатии и да подчертая моето отвращение отъ подлото покушение. Че вашитѣ неприятели изхождатъ отъ Бѣлградъ, нѣма никакво съмнение. Само между трупове и убийства господата отъ Бѣлградъ искатъ да построятъ тѣхната Велика Сърбия.

Царството на Душана трая само двадесеть и петь години. Да се надѣваме, че и Югославия ще се разпадне на парчета."

Леонъ Ламушъ, добре известниятъ приятель на Македония, който я познаваше основно още като французки офицеръ за организиране на турската жандармерия, политически писатель, въ писмо каза следното:

„Съ най-дълбока скръбь узнахъ, че моятъ почитаемъ приятель, Симеонъ, тежко раненъ на 28 декември отъ злодейци-предатели на своето македонско дѣло, се поминалъ нѣколко дена по-после.

Познавамъ стойностьта на Симеонъ Евтимовъ като писатель, вестникарь и борецъ за македонската кауза, за която неговата смъртъ е голѣма загуба . . ."

Германската телеграфна агенция „Телеграфенъ Унионъ" въ вечерното си издание отъ 6 януарий 1933 година печати кореспонденция отъ София, въ която подчертава участието на Бѣлградъ въ всички удари отправени срещу легалнитѣ македонски дейци въ София. Кореспонденцията завършва така:

„Безумниятъ начинъ, по който бѣше изпълненъ атентатътъ срещу Евтимовъ показва, че врагътъ е получилъ новъ куражъ, нови подкрепления. Много доказателства потвърждаватъ, че това иде отъ Москва.

Новиятъ фронтъ разполага срещу ВМРО съ запаси отъ хора изъ комунистическитѣ кржгове. Скоро ще почне — и съ право — да се говори за една борба между Коминформа и ВМРО.

Съ това борбата получава едно значение, което излиза далечъ извънъ границитѣ на България и на отношението й къмъ Югославия."

Голѣмиятъ приятель на Македония, виденъ французки адвокатъ и общественикъ Жоржъ Десбонъ, телеграфира отъ Парижъ: „Плача заедно съ васъ за моя приятель Евтимовъ".

Въ едно писмо по случай годишнината отъ смъртьта на С. Евтимовъ г. Десбонъ писа:

„Азъ казвамъ на българитѣ, които поради умствена ленивость, егоистични смѣтки или животинско отпадане биха били наклонни да смѣтатъ, че Македонскиятъ въпросъ е мъртавъ, или да презиратъ идеала, за който умрѣ Симеонъ Евтимовъ: не забравяйте, че всички истински приятели на България, всички ония, върху които България може да разчита като стари приятели, приятели въ лоши

дни, сж отворили отначало сърдцето си за Македония, преди да го дадатъ на България."

Дружеството на чуждестраннитѣ журналисти въ София е пратило телеграма до Сдружението на журналиститѣ въ София, въ която се казва: „Дълбоко опечалени отъ преждевременната смъртъ на даровития български колега-журналистъ Симеонъ Евтимовъ, Съюзътъ на чуждитѣ кореспонденти въ България ви моли да приемете израза на искренитѣ му съболезнования. Председатель: Брелъ".

Болеславъ Тахауеръ, аташе по културни въпроси при унгарската легация въ София, писа по случай една година отъ смъртьта на Евтимовъ:

„Той бѣ олицетворение на добротата и азъ настоявамъ върху тази точка, защото това е върховното качество на човѣка. Революционерътъ не бѣ заличилъ у него тази добродетель. Блѣстящиятъ умъ на Евтимовъ се изразяваше въ най-тънки нюанси. Животътъ му е образецъ на трудъ и преданость къмъ родината, къмъ близкитѣ и къмъ всички, които се обръщаха къмъ него. Той бѣ човѣкъ съ велико сърдце, съ рѣдка съвѣсть, съ най-високъ патриотизъмъ. Кой не си спомня съ какъвъ ужасъ столицата научи за подлото убийство, което тури край на единъ животъ, толкова много далъ и който обещаваше още повече? Той бѣ единъ искренъ и вѣренъ приятель измежду толкова мои български и македонски приятели, съ които се гордѣя. Но приятелството ми съ Евтимовъ ще бжде за мене вѣчна честь."

Органътъ на Германската националъ-социалистическа партия в-къ „Фолкишеръ Беобахтеръ" въ обширна статия относно събитията въ българската столица писа:

„Тукъ виждаме едно движение за национална свобода да се бори съ платена организация за убийства.

Българското правителство нѣма смѣлостьта да запази собственитѣ си синове, а Бѣлградъ съобщава на цѣлъ свѣтъ за „братоубийствата въ България". . . Борящитѣ се за свобода на народа си македонци не само че сж убивани по срѣдъ бѣлъ день, но сж и клеветени . . . ."

Централниятъ комитетъ на арменската организация „Дашнакцутюнъ" е изпратилъ телеграма: „Присъединяваме се къмъ великата ви скръбь, по случай скръбната загуба, претърпяна въ лицето на Симеонъ Евтимовъ".

Прекрасно описание за погребението на С. Евтимовъ бѣ написалъ за емигрантски хърватски вестници дѣдо Марко Дошенъ, най-стариятъ емигрантъ измежду забѣгналитѣ въ чужбина хърватски общественици при режима на краль Александъръ. По-сетне, презъ Втората свѣтовна война, г. Дошенъ стана председатель на хърватското Народно събрание въ Загребъ. Описалъ бѣше и заслугитѣ на Евтимовъ въ борбата срещу югославската тирания. Цитиралъ бѣше най-силнитѣ мѣста изъ речитѣ на ораторитѣ, които сж говорили при траурнитѣ шествия въ София, Дупница и предъ самия гробъ на Симеонъ Евтимовъ въ Пирина.

По това време г. Марко Дошенъ бѣше гостъ при македонската емиграция въ България. Въ около двадесеть български градове той говори предъ публични събрания срещу домогванията на Бѣлградъ и за необходимостьта отъ българо-хърватско приятелство и съгласувана борба въ името на независимо Хърватско и независима Македония.

Управата на „Хърватски Домобранъ" е телеграфирала: „Дълбоко нажалени отъ вестьта за трагичната смъртъ на дивния македонски борецъ и голѣмъ приятель на хърватитѣ, Симеонъ Евтимовъ, молимъ ви да приемете израза на нашето искрено съчувствие".

Д-ръ Юрай Кърневичъ, секретарь на Хърватската селска партия, отправи писмо до Националния комитетъ на емиграцията, въ което е казано: „Дълбоко потресенъ отъ трагичната смъртъ на моя добъръ

познатъ отъ Женева г. Симеонъ Евтимовъ, непоколебимия борецъ за човѣшки права на Македония, изпращамъ на опечалена Македония изразъ на моето искрено съчувствие".

Д-ръ Анте Павеличъ е телеграфиралъ: „Обвзетъ отъ голѣма скръбь дълбоко ви съчувствувамъ. Слава на Симеонъ Евтимовъ".

Владимиръ Радичъ, синъ на Стйепанъ Радичъ, отъ името на селската републиканска партия, въ писмо до нашата емиграция казва:

„Като гръмъ отъ ясно небе ме порази, менъ и моитѣ приятели, вестьта за атентата срещу Симеонъ Евтимовъ. И следъ това вестьта за неговата смърть... Той лично написа безброй статии и бележки не само за мжченическа Македония, но и за нейната сестра, не по-малко страдална и измжчена, за моето скжпо Хърватско.

Миналата година бѣше тукъ въ Парижъ нѣколко дена. Следъ дългъ разговоръ съ мене, по негово желание азъ го заведохъ между наши хърватски работници въ едно предградие въ Парижъ, които посрещнаха Евтимова съ такава обичь и топлота, както хърватитѣ знаятъ да посрещнатъ . . . Когато следъ това се раздѣлихме, трогнати, увѣрени въ по-хубавото бждеще на Хърватско и Македония, нито на умъ не ми минаваше, че го виждамъ за последенъ пжть . . . .

Вѣчна слава на Симеонъ Евтимовъ, на смѣлия борецъ и голѣмъ приятель на потиснато Хърватско."

Излизащото въ Берлинъ хърватско издание „Кроация Пресъ" посвети почти цѣлия си брой отъ 4 януарий 1933 година на С. Евтимовъ, подъ надсловъ „Единъ отъ най-способнитѣ и най-виднитѣ борци за Македония". Между другото бѣ казано:

„Убийството на Евтимовъ е дѣло на Бѣлградъ. Сърбитѣ го убиха, защото въ отлично списвания отъ него женевски вестникъ „Ла Маседоанъ" се разкриваха тъмнитѣ планове и дѣла на Бѣлградъ; и защото, отъ друга страна, той поддържаше връзки съ политически, културни и дипломатически кржгове всрѣдъ всички европейски народи. Поради всичко това Симеонъ Евтимовъ си навлече адската омраза на бѣлградското правителство . . . . За С. Евтимовъ еднакво съ Македония скърби и Хърватско; но както Македония, така и Хърватско надъ неговия гробъ полага клетва да отмъсти."

Въ броя си отъ 7 януарий с. г. „Гричъ", хърватски задграниченъ органъ писа между другото: „Както Бѣлградъ нае Пуниша Рачичъ, за да убие хърватския председатель Стйепанъ Радичъ и хърватскитѣ депутати въ Парламента; както нае пропаднали улични типове да убиятъ д-ръ Шуфлай, д-ръ Будакъ и много други въ Хърватско . . .; както нареди да бждатъ убити македонскитѣ борци Т. Александровъ, Димитъръ Михайловъ, Йорданъ Гюрковъ и други — сжщо така нае наемници, които убиха бореца Симеонъ Евтимовъ".

Въ своето нѣмско издание бюлетинътъ „Гричъ" писа и следното:

„Неинформираниятъ свѣтовенъ печатъ чува разпространявания отъ бѣлградското правителство възгледъ, че зачестилитѣ презъ последнитѣ години кървави саморазправии въ България били братоубийства между две фракции — едната отъ които Бѣлградъ нарича фракция на „михайловиститѣ", а другата — на „протогеровиститѣ".

Първо и първо ще кажемъ, че дума не може да става за сжществуване на такива фракции. Подавляващото множество отъ македонскитѣ българи отъ десетилѣтия насамъ е организирано въ ВМРО и въ легалнитѣ македонски организации. Само една малка, комунистически настроена часть отъ тѣхъ принадлежи къмъ тъй нареченитѣ „федералисти".

Крилото на „протогеровиститѣ" въ сжщность се състои отъ две лица: Кръстанъ попъ Тодоровъ, роденъ въ Стара България; и македонеца-емигрантъ Перо Шандановъ. И двамата, благодарение на изобилнитѣ парични срѣдства, които сж оставени въ тѣхно разположение, вербуватъ разни комунистически настроени елементи, съ които си служатъ за постигане на тъмни цели . . . .

Тъй като Бѣлградъ не можа да стори нищо на ВМРО, и той потърси да я отслабва чрезъ убийства на видни македонски деятели, вършени отъ платенитѣ „протогеровисти". Тия убийства и последвалитѣ ги като реакция отъ ВМРО бѣлградскиятъ печатъ ги нарече „братоубийства" между македоецитѣ, целейки съ

това да компрометирва предъ външния свѣтъ македонскитѣ организации . . . .

Всичко това е доказателство, че Бѣлградъ не може да мине безъ убийства въ вѫтрешната и външната си политика, и продължава да си остава вѣренъ на своитѣ традиции въ тази посока."

Познатиятъ български писатель К. Константиновъ писа:

„Онова открито и смѣло чело, като че винаги устремено напредъ, пламеннитѣ ясни очи, дето грѣятъ воля и вѣра; оная свѣтла и жизнена сила, която излѫчва цѣлиятъ образъ на тоя момъкъ, и която единствено може да бѫде смисъль на всѣко сѫществуване . . . .

Сега надъ неговия гробъ пищятъ вѣявици и трупатъ снѣжинки, като смразени сълзи. Пиринъ прави поменъ, тържественъ и страхотенъ, за това рано замлъкнало сърдце. Надъ високото плато се носи звънътъ отъ затрупаната църквица, и вѣтърътъ го отвѣва отвъдъ — къмъ Али Ботушъ, Беласица и Огражденъ.

Тѣ сѫ двама тамъ: старият, вождътъ, желѣзната рѫка, и младиятъ, пламенният устремъ, лѫчезарното слово. И както въ капка роса се отразява небето, въ тѣхъ двамата грѣе частица отъ цѣлокупната душа на народа ни."

*

Нападението надъ С. Евтимовъ е станало тъкмо на пладне, когато той се е завръщалъ отъ редакцията на в. „Македония" въ кѫщи. Стреляли сѫ двама души — Христо Траяновъ и Иванъ Петровъ, които веднага сѫ били заловени. Ранени сѫ били и придружаващитѣ Евтимова трима души: Ефтимъ Захариевъ Орловъ, Йорданъ Ивановъ, Ефремъ Атанасовъ Ефремовъ; последниятъ е починалъ на другия день.

*

На 4 с. м. единиятъ отъ нападателитѣ, а именно Христо Траяновъ, който се е намиралъ въ хирургическото отдѣление на Александровската болница, бидейки раненъ отъ придружаващитѣ Евтимова другари, получи окончателно наказанието си. Ураганното обществено възмущение всрѣдъ македонскитѣ българи не позволи колебание дори у милосърдната сестра, която е гледала тоя антибългарски агентъ. Оправяйки леглото и възглавницитѣ му, въ присѫтствието на полицаитѣ, тя ненадейно изважда револверъ изподъ престилката си и съ три куршума убива на мѣсто злосторника. Заловена веднага, тя смѣло е отговорила, че е изпълнила заповѣдьта на Македонското движение, смѣтайки се патриотка.

Нейното име е Катерина Константинова. Родомъ е отъ Банско; на възрасть е била 26 годишна. До тогава е служила шесть години като милосердна сестра; отличавала се е съ добритѣ си и нежни грижи къмъ болнитѣ.

Органътъ на емиграцията в. „Македония" отъ 2 юний 1933 г. даде следното съобщение:

„За днесъ бѣ насрочено за разглеждане дѣлото по убийството на Христо Траяновъ Изворски — убиецъ на Симеонъ Евтимовъ, който бѣ наказанъ отъ героичната македонка Екатерина Константинова отъ Банско. Сутриньта предъ Окрѫжния сѫдъ една голѣма група младежи и девойки причакаха подсѫдимата и й поднесоха цвѣтя.

Поради това, че не сѫ се явили нѣкои свидетели, дѣлото се отлага.

На излизане отъ сѫда Екатерина Константинова бѣ отново аплодирана отъ младежи и девойки. "

Не еднажъ приятели сѫ ме запитвали защо Евтимовъ напусна Женева и дойде въ София да редактира вестника на емиграцията. Дойде следъ крайно настойчивото му желание да постѫпи именно така. Единственият му аргументъ бѣше, че в. „Македония" трѣбваше да бѫде

списванъ по-живо, по-разнообразно и — главно — да стане по-борчески.

Ималъ бѣхъ случай да срещна преди това въ чужбина Евтимова и му изтъкнахъ всичко, което бѣ нужно, за да го отклоня отъ мисъльта за идване въ България. Посочихъ му най-ясно и опасноститѣ, на които се излага, като знаемъ, че враговетѣ не правятъ разлика между легални и нелегални македонски деятели; и че, при това, отлично знаятъ кѫде по-първо да ударятъ, особено когато обектитѣ за прицелване спокойно си вървятъ по улицитѣ. Упорито му подчертахъ, че не бива да напуска женевския си постъ. Но понеже той не престана да настоява за отиване въ България, съгласихъ се, при условие да пише вестника и да преглежда корекциитѣ у дома си; а отъ кѫщи да излиза много редко, въ часове, когато е мѫчно да бѫде проследяванъ отъ чужди орѫдия. Казахъ му, че е достатъчно да даде една по-нова посока на емигрантския органъ, а следъ туй, не по-късно отъ шесть месеци, обратно да се прибере въ Женева, за да не се отрази нѣкакъ лошо отсѫтствието му върху оня твърде важенъ нашъ вестникъ за чуждия свѣтъ. Той се съгласи на всичко и единъ день пристигна въ София.

Но, въпрѣки честитѣ напомнювания, които и азъ му правѣхъ следъ донесения на приятели, не е спазвалъ важното условие — да не се мѣрка презъ день изъ софийскитѣ улици, подъ никакъвъ предлогъ.

*

Въ живота изобилствуватъ предчувствия за едно или друго, което сетне се сбѫдва. Възползувайки се отъ факта, че азъ и въ настоящата книга все пакъ пиша спомени, ще кажа какво точно предчувствие имахъ въ връзка съ С. Евтимовъ.

Беседвахме петима души — азъ, Динко Василевъ, съпругата ми Менча и двама наши мѣстни дѣятели, въ крайнинитѣ на Банско. Отдавна се бѣ вече стъмнило. Не помня какъ се заговори за Евтимовъ, който е съселянинъ на събеседника ни Василевъ. И пакъ повторихъ, че голѣма грѣшка направи той като настояваше да дойде въ София. Динко ме запита нѣма ли опасность за живота му при създалата се обстановка. Отговорихъ му приблизително така:

„Пълна опасность има, когато той излиза на улицата. И хиляда души да те пазятъ, врагътъ ще стреля на тебе, а не на хилядата. Могатъ да го изчакатъ и преоблечени въ женски дрехи, или въ свещенически, терористи. Могатъ и като ловджии да се разхождатъ изъ улицата, безъ да се усъмни въ тѣхъ охраната . . .“

При тия ми думи и Динко, и съпругата ми, подкрепени и отъ другитѣ двама, почти едновременно настояха: „Изпрати му още еднъжъ поръка да не излиза отъ кѫщи. Остро нека му се пише!“ . . .

Нѣщо ме възбуди. Прибрахме се бързо въ дома, кѫдето отъ два дни гостувахъ; веднага написахъ кратка бележка до Симеона, съ категорично нареждане да не напуска кѫщата и прочее. И наредихъ възможно най-рано да потегли за София едно лице съ писмото.

Лицето бѣ тръгнало. Но на гара Дупница научава отъ пѫтницитѣ, че срещу Евтимова е било стреляно отъ двама души въ ловджийски униформи и съ ловджийски пушки.

Симеонъ бѣ роденъ на 11 августъ 1897 година. Въ Солунъ бѣхъ го виждалъ само. Запознахме се — както другаде е казано — при едно събрание на наши младежи въ София, презъ режима на Стамболийски.

*

4) На 21 февруари 1933 година отъ сѫщата шайка бѣ убитъ въ Варна аптекарьтъ Мане Накашевъ, родомъ отъ Щипъ. Отличенъ родо-

любецъ. Завършилъ бѣ фармация въ Турция. Бивалъ е аптекарь въ Свищовъ, а следъ това въ държавната болница въ Шуменъ. Идейно, морално всѣкога се е чувствувалъ близо до македонското освободително движение, а като студентъ въ Цариградъ е билъ и по-активенъ участникъ въ нашето дѣло. Въ Варна е билъ познатъ като скроменъ и честенъ човѣкъ.

Цѣлата македонска емиграция въ Варна, заедно съ множество мѣстни граждани, сж отдали почить на Накашева при погребението му. Произнесли сж речи: секретарьтъ на Националния комитетъ Козма Георгиевъ, бившъ учитель въ Солунската реална гимназия; Василъ Василевъ, народенъ представитель; Миле Симеоновъ, деятель въ младежкитѣ редове; Кръсто Пинзовъ и Никола Никовъ.

Заловенъ е билъ убиецътъ Германъ Петровъ, както и съучастницитѣ му: Коста Бичиновъ, Харалампи Каракашевъ (убиецъ на собствения си братъ и освободенъ отъ затвора тъкмо два-три дни преди да бжде убитъ Накашевъ), Наумъ Журковъ и Сребро Дилевъ.

Посѣгателството върху Накашевъ е извършено, очевидно, само за да се покаже, че бандата на „протогеровиститѣ“ може да убива и въ Варна.

*

5) На 30 юний 1932 година биде убитъ, все отъ сжщата шайка, софийскиятъ гражданинъ Иванъ Христовъ Тодоровъ, по професия художникъ. Убиецътъ, заловенъ отъ полицията, призналъ, че по по-

Петъръ Мърмевъ

грѣшка е убилъ тоя човѣкъ; а че цельта му е била да убие Петъръ Мърмевъ отъ Прилепъ, познатъ македонски общественикъ, бившъ учитель

въ солунската и битолската гимназии, революционенъ деятель при турския режимъ въ родния си градъ.

6) Заплашвани сж били съ убийство двамата видни крушовчани — д-ръ Владимиръ Руменовъ и проф. Баджовъ. Безъ никакво съмнение, тия заплахи сж идвали откъмъ приятелитѣ на Наумъ Томалевски, който следъ Перо Шандановъ бѣше вториятъ търтей измежду онѣзи, които съвсемъ неоснователно правѣха съ години пози изъ София, като да сж Богъ знае какви македонски дейци . . . И въ позитѣ имъ се изчерпваше главната проява.

7) На 26 мартъ 1933 година въ Хасково бѣ убитъ Панчо Тодоровъ отъ Щипъ, председатель на Македонското благотворително братство въ сжщия градъ. Той е главния герой при знаменития отказъ на македонскитѣ новобранци да дадатъ клетва за вѣрность на сръбския краль, въ Крагуевацъ. По това съмъ писалъ въ книга втора съ мои спомени.

Градъ Хасково не е помнѣлъ такова многолюдно погребение, каквото е било устроено на Панчо Тодоровъ. Стекло се е цѣлото гражданство, срѣдъ което той се е ползувалъ съ много добро име.

Нападателитѣ сж ранили случайно единъ тракиецъ.

Панчо загина 40-годишенъ. Произхожда отъ много бедно семейство. Винаги е билъ, съ цѣлата си душа, вѣренъ на македонската освободителна борба. Бивалъ е и четникъ въ турския и при първия сръбски режимъ. Негова снимка се намира въ книга трета съ мои спомени.

*

Щерю Божиновъ

8) На 29 май 1933 година въ София бѣ убитъ Щерю Божиновъ, членъ отъ Македонския националенъ комитетъ. Убийството е станало

на улицата, когато Божиновъ се е връщалъ въ кѫщи, носейки въ рѫцетѣ си зеленчукъ и други покупки. Заловениятъ убиецъ — нѣкой си Атанасъ Цицковъ, се е оказалъ старъ клиентъ на полицията, по професия изнудвачъ и апашъ; но минавалъ за комунистъ. Нѣколко пѫти е лежалъ въ затвора за кражби.

Щ. Божиновъ е родомъ отъ Солунъ, кѫдето бѣше единъ отъ най-симпатичнитѣ и добри ученици въ българската реална гимназия. Завършилъ бѣ Софийското военно училище; участвувалъ бѣ въ две войни и бѣше раняванъ, като единъ пѫть получилъ осемнадесеть рани. Напусна армията съ чинъ капитанъ.

Той бѣше председатель на Солунското братство въ София. Поради благиятъ му характеръ и наистина рѣдки човѣшки добродетели, Щерю ставаше милъ всѣкиму, съ когото се запознае. Когато сѫ научили за убийството му, много жени отъ квартала, въ който живѣеше, сѫ наизлизали отъ кѫщитѣ си и сѫ сипѣли проклятия срещу убиеца и неговитѣ инспиратори. Предана на македонското дѣло бѣше и неговата съпруга, която въ деня на нещастието се е намирала въ градъ Петричъ като делегатка въ конгреса на Македонския женски съюзъ.

Вестникъ „Македония“ публикува снимка отъ ржкописно писмо на тоя Цицковъ, което той е изпратилъ до жена си отъ софийския затворъ. Самоувѣрено и точно съобщава на жена си, покрай други работи, че полицията въ София помагала на „протогеровиститѣ“.

Убиецътъ бѣ осѫденъ на доживотенъ затворъ.

Щерю Божиновъ загина на 39 годишна възрасть.

9) Въ вестникъ „Македонска Трибуна“, органъ на нашата американска емиграция, отъ 29 юний 1933 година намираме следното кратко описание на друго злодеяние:

„Македонскитѣ предатели опетниха челата си съ още единъ новъ позоръ. На 6 юний, день на Македония, въ Пловдивъ, бандититѣ на Жика Лазичъ сѫ убили двама предани и честни македонски младежи: Асѣнъ Гьорчевъ и Петъръ Благиновъ. Първиятъ бѣше по-рано председатель на македонската младежка организация въ Пловдивъ, родомъ отъ Солунъ. Вториятъ бѣ членъ на сѫщата, родомъ отъ с. Горно-Броди, Сѣрско. И двамата служеха вѣрно на Македония и посвещаваха младежкитѣ си сили на нейната кауза.

Платени отъ Бѣлградъ бандити нанесоха този ударъ въ Пловдивъ, за да помрачатъ величествената манифестация и сплотеность, която е станала въ този день тамъ. За тѣхъ всѣка проява на родолюбие е противна, тъй като на Жика Лазичъ сѫ противни македонскитѣ родолюбиви прояви. И като вѣрни кучета на Бѣлградъ, тѣ простреляха още две македонски млади сърдца.

Погребението на двамата младежи се е извършило при стечение на хиляденъ народъ отъ Пловдивъ и отъ цѣлия окржгъ. Македонската емиграция съ своето единодушие доказа още веднъжъ своята твърда воля да води борбата до последна победа.“

10) На 11 май 1933 г. вечерьта въ Пловдивъ враговетѣ на Македония, закрити задъ името „протогеровисти“,, сѫ издебнали видния македонски патриотъ и дългогодишенъ гимназиаленъ учитель въ Македония Атанасъ Михайловъ, родомъ отъ село Бобища, Костурско. Презъ турския режимъ той е билъ осѫденъ и изпращанъ на заточение въ Бруса.

Основното си образование Атанасъ Михайловъ получава въ родното си село, въ българското училище; а гимназия завършва въ Солунъ, кѫдето е билъ единъ измежду най-силнитѣ ученици. Следъ това заминава за Загребъ и тамъ завършва специални педагогически курсове. Негови познати съ възхищение говорѣха за педагогическата му дарба. А като характеръ и по сърдце за него може да се каже всичко похвално.

Изъ Македония е учителствувалъ въ много градове, а е бивалъ и директоръ на девическата гимназия въ Солунъ, както и на мѫжкитѣ

гимназии въ Скопйе и Битоля.

Всѣкога е развивалъ родолюбива обществена дейность. Заточаването му въ Бруса стана поради пламенната му речь при погребението

Асенъ Гьочевъ

Македонската емиграция въ Пловдивъ, която на 20 декемврий м. г. даде Иванъ Кочевъ, на 11 май т. г. — стария народенъ учитель Атанасъ Михайловъ, паднали подъ удара на измѣната, на Деня на Македония излѣзе на улицата, за да протестира масово срещу юдинското дѣло на продажницитѣ и за да манифестира своето желѣзно единство и сплотеность. Помрачената съвѣсть на измѣната не можа да понесе това тържество и повали сѫщата вечерь незабравимитѣ ратници отъ мѣстната младежка организация
Асенъ Гьочевъ и Петъръ Благиновъ.

на скопския войвода Василъ Аджаларски, убитъ следъ Хуриета отъ подставени орждия на властьта.

Бивалъ е лекторъ въ Пловдивската духовна семинария. Въ негово лице македонското българско общество изгуби крайно ценен свой членъ, безкористенъ и скроменъ въ всѣко отношение.

11) На 23 май 1933 година въ Станимака бѣ убитъ подпредседателътъ на Македонското братство Михаилъ Кочевъ, адвокатъ, 51-годишенъ, родомъ отъ Гевгели.

Въ надвечерието на Св. Кирилъ и Методий, той излѣзналъ съ свой приятель на разходка изъ града. Къмъ 9 часа се раздѣлилъ отъ приятеля си сѫдия и тръгналъ къмъ дома си въ македонския кварталъ. Убий-

Петъръ Благиновъ

цитѣ го настигнали и тежко го наранили съ нѣколко куршуми. Заведенъ въ една пловдивска болница, починалъ е тамъ отъ ранитѣ си.

Непотрѣбно е наново да подчертаваме, че всички посочени до тукъ избити легални македонски деятели не сѫ имали нищо общо съ така наричанитѣ протогеровисти. Тѣ сѫ били най-лоялни членове на легалнитѣ, позволени отъ държавнитѣ закони, емигрантски организации. Тѣ загинаха изключително въ името на плана, изработенъ отъ по-далечни чужди централи, за нанасяне пакость на македонската освободителна кауза. Планътъ бѣ провежданъ — нѣма да се уморимъ да повтаряме това — отъ лица по рождение българи, но които служеха на чужди и далечни фактори.

12) Тукъ се налага съвсемъ бѣгло да припомнимъ, че по наше дълбоко убеждение — отъ сѫщата банда е убитъ и председателтъ на Охридското братство Наумъ Бѣлевъ. Най-вѣроятно е, че той, за едно или друго, не е пожелалъ да бѫде командуванъ отъ протогеровиститѣ като Перо Шандановъ, и затова е пострадалъ. Неговиятъ роднина, гимназиалниятъ учитель Георги Бѣлевъ, съ брошура излѣзна срещу протогеровиститѣ, като изказа предположение, че Наумъ е убитъ отъ изнудвачи за пари, каквито полицията познавала. Убийството е станало — споредъ изнесени въ в. „Македония“ данни — когато Наумъ Бѣлевъ е разговарялъ по търговски работи съ евреитѣ Марко Юлзари и Шаломъ Коенъ, въ склада имъ на улица Нишка. Раненъ билъ и слугата Давидъ Халфонъ. Допускало се и нѣкакво лично отмъщение.

Н. Бѣлевъ бѣше съвсемъ непознатъ за ВМРО човѣкъ. Перо Шандановци съвсемъ безчестно се стараеха да настройватъ нѣкои охридчани противъ ВМРО въ връзка съ това убийство, което бѣ или отъ самитѣ

тѣхъ устроено, или пъкъ фактически и за тѣхъ е останало мистериозно, както остана и за ВМРО.

13) Презъ ноемврѝий 1932 г. все сѫщата предателска банда покоси живота на младия Иванъ Кочевъ. Органътъ на Младежкия македонски съюзъ въ България, списанието „Родина“, писа между другото и тия редове за него:

„Кой не познаваше смѣлия, безукорно честния и вдъхновенъ членъ отъ пловдивската организация Иванъ Кочевъ?

Иванъ Кочевъ

Роденъ е въ село Акжнджали, Дойранско, отъ бедно, но родолюбиво българско семейство, което по силата на конвенцията за „доброволното изселване“ на българитѣ отъ Македония подъ гръцка власть, дойде въ България и се засели въ Пловдивъ. Работникъ, по професия зидарь, той се отличаваше съ голѣмо родолюбие и честность.

Още щомъ въ него премина бурята на юношескитѣ години и настжпи периода на зрѣлостьта, той стана активенъ и много деенъ членъ на пловдивската македонска младежка организация. Той години на редъ бѣ първиятъ между първитѣ; и най-характерното, което го отличаваше отъ мнозина негови другари, това бѣ неговата скромность и мълчаливость.

Следъ като се създаде секцията въ квартала „Малъкъ Парижъ", кѫдето живѣеше и той, една голѣма часть отъ македонскитѣ младежи навлѣзнаха въ редоветѣ на организацията. На първата позиция застана Иванъ. Бѣше избранъ и въ секционното настоятелство. Тукъ именно се разгънаха въ широкъ мащабъ неговитѣ способности на отличенъ организаторъ и на добъръ познавачъ на душата на своитѣ другари.

Благодарение на него секцията нарастна количествено и тя стана здрава стена, въ която се разбиваха пакостнитѣ агитации на ослѣпени партизани."

ИЗБИТИ ОТЪ „ПРОТОГЕРОВИСТИТѢ" ХОРА НА ВМРО ИЛИ СМѢТАНИ ЗА ТАКИВА

1) На 12 августъ 1928 година въ София бѣ убитъ Тодоръ Георгиевъ Гущеровъ, родомъ отъ село Криви-долъ, Щипско, 38-годишенъ.

Дълго време този човѣкъ бѣше тѣлохранитель и прислужникъ при Кирилъ Пърличевъ. Чрезъ посѣгателството върху скромния, послушенъ Георгиевъ, „протогеровиститѣ" предизвикаха общо отвращение всрѣдъ всички, които познаваха жертвата. Тълкуването бѣ, че Пърличевъ се е уплашилъ да не би тъкмо неговиятъ тѣлохранитель да му стори нѣщо зло. Но покрай страха, виждаме и слѣпотата на себелюбцитѣ; тѣ не сѫ могли да просѫдятъ, че ВМРО нѣма да изпраща срещу Пърличева тъкмо онова лице, което нему е тъй добре познато. Но нека спомена, че изобщо никога не се е помислювало всрѣдъ ВМРО да се посѣга върху него независимо, че бѣ показалъ кѫсогледство, инатъ и суета изненадващи. Той остана живъ и следъ като бѣ допусналъ подлата игра въ връзка съ Кръстанъ попъ Тодоровъ, и следъ като се бѣ съгласилъ да бѫде убитъ тѣлохранителя му (само защото почтения селянинъ-борецъ е отказалъ да остане при убийцитѣ на Тодоръ Александровъ).

2) Доколкото си спомнямъ, пакъ така наскоро следъ наказанието на Протогерова, въ с. Банки, или тамъ наблизо нейде, е билъ намѣренъ убитъ младиятъ щипянинъ хаджи Тошевъ. Тоя младежъ никога не е билъ близо до работитѣ на Организацията, а се е занимавалъ изключително съ частния си животъ. Най-вѣроятно бѣ, че въ Банки случайно може да се е намиралъ нѣкой отъ „протогеровиститѣ", който го е познавалъ. И сѫ допуснали, че ги е следилъ; а може да е билъ тамъ по нѣкаква своя работа или за кѫпене. Знае се, че въ Банки постоянно пристигатъ влакове, които пренасятъ хиляди хора до мѣстната прочута баня.

3) На 29 августъ 1928 година бѣ убитъ Христо Андоновъ отъ село Гърчище, който е бивалъ войвода въ Дойранско и Гевгелийско. Въ броя на вестникъ „Свобода или Смъртъ" отъ 20 септемврий с. г. е писано следното:

„Ние вече казахме, че пѫтьтъ, по който тръгнаха Баждаровъ, Пърличевъ, Томалевски, Георги п. Христовъ и нѣколцината престѫпници около тѣхъ, е сѫщиятъ, по който се упѫтиха преди нѣколко години Тодоръ Паница и Стоянъ Мишевъ. Новитѣ Паницовци не можеше, разбира се, въ края на краищата да не стигнатъ тамъ, кѫдето отидоха и всеизвестнитѣ вече ренегати. Поддръжницитѣ на злополучното Задгранично представителство сѫ вече въ обятията на сърбитѣ. Преди нѣколко дни на сръбскитѣ власти въ Струмица се предаде разбойникътъ Гоглевъ, който посегна върху живота на Христо Андоновъ. Както това посегателство отъ страна на Гоглева, така и предаването му на сърбитѣ и бѫдещитѣ негови изстѫпления надъ македонския робъ, влизатъ въ равносмѣтката, която Македония ще прави днесъ и утре за деятелностьта на Баждаровци. Тѣ и безъ туй даватъ да се разбере, че щомъ не сѫ рѫководители на македонското дѣло, по-добре би било то никакъ да не сѫществува. Дѣлата имъ, обаче, още по-крас-

норечиво показватъ до каква степень тѣ сж себепоклонници и колко слабо ги е интересувала здравината на ВМРО. Ние сме заявили, че на интригитѣ и измислицитѣ имъ нѣма да отговаряме; полемика съ тѣхъ нѣма да водимъ, защото е унизително за Македонското движение да води споръ съ тѣхъ. Обаче, нѣма да престанемъ да изнасяме на показъ дѣлата имъ, защото тѣ трѣбва да се знаятъ и да се отбележатъ; по дѣлата имъ ще ги познаятъ, може би, и шепата тѣхни лични приятели ще се отвратятъ отъ тѣхъ. По дѣлата имъ ще се разбере до колко е истина и всичко онова, което въ течение на два месеца тѣ се мжчатъ да разпространятъ въ обществото въ вреда на ВМРО. Въ случая ние подчертаваме вѣроятността на една наша констатация, направена неотдавна, а именно: че бившитѣ задгранични представители и тѣхнитѣ нѣколцина жалки сподвижници ще изпратятъ нови ренегати при сърбитѣ. Съвсемъ малко време мина и нашитѣ предвиждания се оправдаха."

По-нататъкъ вестникътъ напълно основателно казва, че Христо Андоновъ, единъ ветеранъ на живото дѣло, загина заради престжпнитѣ домогвания на една група интелигентни лентяи отъ софийскитѣ кръчмарници, които взети вкупомъ, не струватъ нито колкото едната ржка на Христо Андоновъ.

Той е роденъ въ с. Гърчище, Гевгелийско презъ 1887 година. Презъ 1911 година турцитѣ го подгонватъ и избѣгва въ България. Презъ 1912 година съ четата на Коста Попето действува въ Гевгелийско, като взима участие и въ сражението при с. Серменинъ. Следъ туй е въ четата на войводата Старий Въндо въ Енидже-Вардарско, кждето е участникъ въ сражението при мѣстностьта „Байрацитѣ". Билъ е и въ сражението при село Крива.

Презъ 1913 година е доброволецъ въ македонското опълчение и участвува въ боя при Кешанъ. Следъ войната се прибира въ селото си, но наскоро трѣбва да бѣга отъ сръбската власть. Съ десетина другари развива революционна дейность въ Гевгелийско, а малко по-късно се е проявилъ при известното Валандовско нападение.

При сръбския режимъ подиръ първата голѣма война наново е нелегаленъ въ струмишката чета. Взе участие въ сражението при мѣстностьта „Макриевска", кждето сърбитѣ трѣбваше да употрѣбятъ срещу тази чета и артилерия. Сражавалъ се е срещу сърбитѣ и между струмишкитѣ села Дървошъ и Амзали. Презъ 1923 година въ Гевгелийско е съ друга чета и води сражение при село Радна, Тиквешко, и при село Собра, Дойранско.

Презъ 1924 година е дойрански околийски войвода и нѣколко пжти влиза въ сражение. Важни услуги е принесълъ при извършване на желѣзопжтнитѣ атентати около Вардара въ 1927 година.

Седемнадесеть години Христо Андоновъ бѣ посветенъ почти непрекжснато на нелегална и боева дейность.

„Протогеровистътъ" Гоглевъ е подканвалъ Андонова да се обяви срещу ВМРО. Но е билъ посъветванъ отъ Христо да се върне въ правия пжть. За да се яви предъ сърбитѣ съ „капиталъ", Гоглевъ по най-подълъ начинъ е убилъ скромния и многозаслужилъ борецъ.

Въ книга трета съ мои спомени е помѣстена снимка на Христо Андоновъ.

4) На 30 априлъ 1929 година е убитъ въ София Димитъръ Джъзда новъ, роденъ въ с. Сехово, Гевгелийско, презъ 1887 г. Младежкитѣ си години е прекаралъ като овчарь въ селото. Въ редоветѣ на ВМРО е влѣзналъ твърде младъ, и винаги е оставалъ преданъ и готовъ на рискове. Преди Балканската война е избѣгалъ въ България, тъй като доста е билъ компрометиранъ предъ турската власть. Взелъ е участие въ войнитѣ. Но следъ Първата свѣтовна война е участвувалъ въ нѣколко сражения срещу гръцки и сръбски войски. Презъ септември 1924 година взелъ участие въ схватката, при която, въ Кумановско, за-

гина скопскиятъ войвода Лазаръ Дивлянски. Тамъ Джузановъ е билъ леко раненъ.

Вестникъ „Свобода или Смърть“ отъ 17 май с. г. писа, че „протогеровиститѣ“ нарочно сж извършили убийството, за да се помрачи нѣ-

Димитъръ Джузановъ

какъ посещението на двамата хърватски общественици — д-ръ Анте Павеличъ и Густавъ Перчецъ — като гости на нашата емиграция. Тѣхното посещение наистина е било величествено.

Сжщиятъ вестникъ писа между другото:

„Групата шайкаджии не посмѣва да признае, че Джузановъ е убитъ по нейно решение. Въ неговото лице е поваленъ просто единъ македонецъ, бившъ борецъ, когото бандата е мразила, както мрази всичко, което е противъ нея или не е съ нея. Нейнитѣ водачи сж обвзети отъ паника като виждатъ, че македонското дѣло се развива правилно и безъ тѣхъ, които заслужено сж отритнати; че то още по-успѣшно намира пжтя си безъ тѣхнитѣ плесенясали мозъци и безъ срѣдновѣковния обскурантизъмъ на душитѣ имъ. Съскайки съ немощьта на презрени бивши величия, тѣ особено се смутиха презъ днитѣ, когато хърватскитѣ водачи посетиха македонската емиграция въ България. Тѣ тогава още по-живо почувствуваха, че се заличава даже спомена за тѣхнитѣ особи, ако продължи да нараства впечатлението, че македонската кауза смѣло върви напредъ.“

5) На 7 ноември 1929 година падна убитъ въ София Пандилъ Шишковъ отъ Екши-Су. Той е доста проявенъ борецъ, като войвода въ Леринско; взелъ е живо участие и въ Илинденското възстание. Отъ дълги години въ България е билъ установенъ на частна работа.

Пандилъ Шишковъ

Голѣма изненада бѣ за всички, а най-много за леринчани, неговото убийство.

Вестникъ „Свобода или Смърть“ отъ 15 с. м. писа: „Само около петь до десеть минути преди убийството, на отсрещната страна на улица „Алабинъ“, кждето падна Шишковъ, е билъ виденъ да се мѣрка Митко Томалевски, по-малъкъ братъ на известния търгашъ съ македонското дѣло Наумъ Томалевски. Присжтствието му на това мѣсто не е случайно. По всѣка вѣроятность задачата му е била да насочи убийцитѣ къмъ жертвата . . .

Пандилъ Шишковъ, който половина отъ живота си бѣше посветилъ на Македония; Пандилъ Шишковъ, отъ името на когото треперѣше цѣлата Леринска кааза; тоя безстрашенъ юнакъ на легендарното Леринско, безкористниятъ, сиромахътъ, скромниятъ Пандилъ, чиито дѣла и име сж народна светиня, трѣбваше да бжде прострелянъ всрѣдъ София съ три куршума въ гърба отъ вулгарни убийци, водени и платени отъ братята Томалевски — тѣзи изроди, които ограбиха и продължаватъ да ограбватъ светото македонско дѣло."

По случай три години отъ смъртьта на Пандилъ Шишковъ сжщиятъ вестникъ, съ дата декемврий 1932 година, писа между другото:

„Убийството на Пандилъ Шишковъ е белязано съ единъ по-особенъ трагизъмъ, понеже тоя старъ и прочутъ македонски войвода падна преди всичко като жертва на бѣсното умопомрачение на нѣколцината измѣнници, които отъ петь години насамъ, скрити по таванитѣ изъ България, подло нанасятъ удари на освободителното ни дѣло; падна като жертва на тѣхната сатанинска злоба и на тѣхния страхъ предъ собственото имъ престжпление. Макаръ и да бѣше взелъ открито едно правилно становище по развилитѣ се събития следъ 8 юлий 1928 г., Пандилъ не взимаше активно участие въ тия събития. Като честенъ борецъ той не можеше да стои съ затворени очи предъ злодеянията на предателитѣ; той рѣзко осжждаше тѣхнитѣ безчинства; но обремененъ отъ тежки семейни грижи и вече на преклонна възрасть, не взимаше участие въ борбата срещу тѣхъ. Убиха го, защото съ своето име и авторитетъ, съ своята честность и доблесть, той бѣше опасенъ за тѣхнитѣ предателски кроежи . . .

Убийството на Пандилъ Шишковъ е вѣрно указание за пълното и окончателно падение на тѣзи софийски предатели . . .

Благодарение на своята природна интелигентность, цѣлостенъ характеръ, и идейна воля, Пандилъ се издигна между челнитѣ ржководители на революционното движение въ Леринско. Взималъ е най-живо участие въ редица акции въ тоя македонски край, както презъ време на Илинденското възстание при превземане на Невеска, тъй и въ редъ други сражения. Следъ възстанието остана въ своя районъ, за да сподѣля съ своитѣ братя и другари мжката на настжпилитѣ тежки дни. Презъ Балканската война взима живо участие начело на една чета въ помощь на „съюзницитѣ" сърби и гърци. Презъ време на голѣмата война пакъ е на своя постъ, начело на единъ малъкъ отрядъ."

„Протогеровиститѣ" много желаеха да привлекатъ Пандилъ Шишкова около себе си, за да изглежда компанията имъ по-съдържателна. Но и Пандилъ имъ обърна гръбъ.

За тоя заслужилъ борецъ писа въ в-къ „Македонска Трибуна", по случай годишнината отъ смъртьта му, Трифунъ Домусчиевъ, подчертавайки колко добре цѣло Леринско е гледало на войводата Пандилъ и какво довѣрие е имало у него при борбата.

6) На 27 януарий 1930 година измѣнницитѣ направиха опитъ да отнематъ живота на Йорданъ Чкатровъ. В-къ „Свобода или Смърть" отъ 1 февруарий с. г. отбелязва:

„Чкатровъ е билъ нападнатъ отъ Левъ Главинчевъ, братъ на битолския прокуроръ Главинчевъ. Върху Йордана Главинчевъ (отъ срѣдата на бандата Кръстанъ попъ Тодоровъ — Перо Шандановъ и на в. „Вардаръ") е стрелялъ въ момента когато той (Йорданъ) излизалъ отъ кжщата на единъ европейски журналистъ на улица Чепино. По една случайность Чкатровъ е останалъ живъ."

Излизащиятъ въ София вестникъ „Време" отъ 3 февруарий с. г. пояснява:

„Редакторътъ на вестникъ „Вардаръ" Василъ Пундевъ, придруженъ отъ лицето Левъ Главинчевъ, братъ на прословутия Главинчевъ (поставилъ се напълно въ услуга на сръбскитѣ власти въ поробена Македония — бел. наша), срещналъ на улица „Шипка" двама души, въ които Левъ Главинчевъ е позналъ охраната на г. Чкатровъ. Два часа по-късно, заедно съ други четирима свои другари Левъ Главинчевъ устройва засада на жгъла на улица „Чепино" и улица „Велико Търново", очаквайки оттамъ да мине Чкатровъ. Въ 6 часа и 25 минути, Чкатровъ, който

е билъ на чай въ квартирата на германския кореспондентъ г. Брелъ, излиза и върху него и придружаващитѣ го лица се отправятъ изстрели. За щастие г. Чкатровъ остана незасегнатъ."

Въ случая подчертаваме, че Василъ Пундевъ още по онова време е билъ „идеенъ" и дори дѣлови сътрудникъ и приятель на Левъ Главинчевъ, чиято мрачна слава на садистъ и палачъ стана нашироко известна всрѣдъ цѣлото родолюбиво българско общество, когато комунистическата партия въ България биде поставена на власть. И тукъ заключението е, че ако бѣше останалъ живъ, Василъ Пундевъ щѣше да бѫде измежду най-отговорнитѣ хора за редицата антибългарски прояви, които въ София отговорнитѣ фактори допуснаха следъ септемврий 1944 година, включая официалното обявяване на македонскитѣ българи за нѣкаква друга народность, а не българска.

7) На 20 ноемврий 1930 година вечерьта е билъ нападнатъ и раненъ въ главата Гьошо п. Яневъ отъ Щипъ. Нападателитѣ, които сѫ били четирима души, сѫ помислили, че той е убитъ и сѫ се разбѣгали. Раненията е можалъ да познае само едного измежду четиримата; той е билъ отъ познатата ни измѣнническа група.

Следъ Първата свѣтовна война п. Яневъ е бивалъ четникъ и помощникъ войвода въ околиитѣ на Щипски окрѫгъ. Установенъ като легаленъ работникъ въ Станимака, представлявалъ е тамошното братство въ конгреситѣ на емиграцията. Твърде младъ, при турския режимъ, е билъ участникъ въ ВМРО.

8) Вестникъ „Свобода или Смъртъ" отъ месецъ ноемврий 1930 г. дава сведения за убийството на Нанчо Витларовъ отъ Щипъ.

Снимката на Нанчо, заедно съ другаря му Пацковъ, е дадена въ книга трета съ мои спомени. Още съвсемъ младъ той е билъ въ редоветѣ на ВМРО, както и много негови другари въ Щипъ. Следъ като известно време водилъ четнически животъ въ околиитѣ около Брѣгалница, прехвърлилъ се въ България по време на земедѣлски режимъ. Но веднага се смѣталъ активенъ редникъ въ ВМРО.

Убитъ въ София на улица „Екзархъ Йосифъ". Излишно е и да се изтъква кои сѫ посегнали върху живота му.

9) На 8 февруарий 1931 година отъ рѫката на сѫщитѣ предатели загина Йорданъ Гюрковъ отъ Щипъ, единъ измежду най-просвѣтенитѣ, най-предани и дѣлови хора всрѣдъ ВМРО подиръ Първата свѣтовна война. За него съмъ писалъ въ книга трета съ мои спомени, по поводъ на сраженията при върха Голакъ въ Царевоселско, което изнесе четата на Дончо Христовъ; въ тая чета бѣше и Гюрковъ. Тамъ сѫ дадени и нѣкои цитати отъ български вестници по случай убийството му, както и речьта на писателя Димитъръ Талевъ, произнесена по случай три години отъ смъртьта на Гюркова. Тамъ е помѣстена и негова снимка като четникъ.

В-къ „Свобода или Смъртъ", брой 125 отъ мартъ 1931 г. писа:

„Като личность Гюрковъ правѣше неотразимо впечатление. Преди всичко съ своята външность на хубавъ, строенъ мѫжъ. Но още повече съ своята способность, духовни качества, и съ голѣмата си култура. Всичко това, съчетано найхармонично, даваше завършения човѣкъ у него, който, стѫпилъ на житейското поприще, спокойно би могълъ да тръгне по който пѫть желае и сигурно да върви отъ успѣхъ къмъ успѣхъ въ всѣко отношение. Но Гюрковъ се отрече отъ съмнителнитѣ ценности и преходни блага на тоя животъ — както учителитѣ му и другаритѣ му — и своята личность, съ всичкитѣ й качества, отдаде въ служба на великото освободително дѣло . . . Додето не падна, мнозина не знаеха какво бѣ сътворилъ Гюрковъ презъ своя кратъкъ животъ, преди да стигне най-мѫдрата и най-плодовита възрасть за всѣки просвѣтенъ мѫжъ. И то, защото винаги упорито мълчеше за своето дѣло поради скромность, която бѣ едно отъ най-отличителнитѣ му качества. У всички, които го познаваха, бѣше сложено твърдо и оправдано убеждение, че Йорданъ Гюрковъ съ течение на времето ще стане единъ отъ

първитѣ водачи на ВМРО, единъ отъ най-незаменимитѣ и най-обичани учители на подрастващото македонско поколѣние.

И затова, когато до тѣхъ — младитѣ — стигна вестьта за неговото убийство — стана нѣщо страшно въ душитѣ имъ, което не закъснѣ и видимо да се появи. Огромната манифестираща маса народъ, която е следвала тѣлото на Гюркова, бѣ само слабъ изразъ на тая видима проява.

Йорданъ Гюрковъ

Ударътъ на врага, който повали Гюркова, дали успѣ и въ каква посока? Тоя е най-важниятъ въпросъ, свързанъ съ неговата кончина. Ударътъ успѣ напълно, но въ обратна посока. Той засегна най-съкровената надежда на цѣлъ народъ, който настръхна отъ страшната и неочаквана загуба. Но силата на неговото отражение бързо доунищожи съпротивляващитѣ се остатъци на врага. И ако той знаеше предварително, че ударътъ, който нанася ще се върне и ще го сразi окончателно, никога нѣмаше и да помисли за него.

Наистина, Йорданъ Гюрковъ го нѣма вече, но за смъртьта на нашитѣ ратници ние не мѣримъ съ обикновената мѣрка въ живота. Тѣ сж обречени и всѣки отъ насъ ще загине единъ день. Ще дойде смърть, но небитие не ще настжпи. Ще остане навѣки свѣтлата диря на личностьта и дѣлото. Гюрковъ остана последователенъ докрай: и съ смъртьта си принесе неоценима услуга на народното дѣло."

Последната фраза отъ горния цитатъ има предвидъ оттеглянето отъ вражеския фронтъ на Георги попъ Христовъ, бившъ членъ отъ Централния комитетъ на ВМРО, и на Кирилъ Пърличевъ, бившъ зад-

граниченъ представитель на сѫщата организация. Това оттегляне дойде веднага почти следъ кончината на Гюрковъ. Попъ Христовъ и Пърличевъ даже заявиха, че нѣматъ нищо общо съ убийството на Гюрковъ. Какъ по-конкретно се стигна до тѣхното оттегляне отъ зловещия фронтъ на предателитѣ, читательтъ ще прочете по-нататъкъ.

При погребението на Йордана сѫ участвували къмъ петнадесеть хиляди души.

Преди да се включи въ редоветѣ на ВМРО, Гюрковъ бѣше следвалъ по висша търговия въ Виена, кѫдето отлично се е проявилъ и съ членството му въ тамошното студентско македонско дружество. Той бѣше свършилъ софийското военно училище, участвувалъ бѣше презъ цѣлото време въ Първата свѣтовна война; нейниятъ край го завари като адютантъ на генералъ Златаревъ, командира на 11-та македонска дивизия. Демобилизира се въ чинъ капитанъ.

Следъ като Тодоръ Александровъ успѣ да избѣга отъ рѫцетѣ на българската полиция (при управлението на Стамболийски) подиръ войната, Гюрковъ, докато още бѣ офицеръ, на два-три пѫти се притече въ услуга на Тодора при неговото прикриване въ София. Наскоро Тодоръ се озова въ поробена Македония, а Гюрковъ отиде да учи въ чужбина. Но и той тръгна изцѣло по пѫтя на Тодора и изгуби живота си — както и Тодоръ — отъ куршумъ, въ чието изстрелване имаха участие точно сѫщитѣ срѣди, които еднакво бѣха използували суетата и завистьта на Протогеровъ, както и на други нѣколцина, намислили си да правятъ лична кариера въ . . . Македонското движение.

Една сѫществена грѣшка вършеше Йорданъ: премного подценяваше бандата на протогеровиститѣ. Имаше всичката възможность да остане невидимъ за нея. Но смѣташе, че тя е вече напълно парализирана. И затова си позволяваше отъ време-навреме да се явява и открито по софийскитѣ улици. Десетина дни преди да загине бѣше идвалъ при мене въ едно село; по най-изриченъ начинъ му подчертахъ, че занапредъ не трѣбва да се показва открито. Ако той и още двама-трима, съвсемъ близки до ВМРО дейци, биха послушали тия съвети, враговетѣ — въ течение на цѣлото време докато капитулираха — нѣмаше да успѣятъ да засегнатъ нито единъ членъ на ВМРО; а — за тѣхенъ още по-голѣмъ позоръ — биха си останали изключително като сърбокомунистически терористи срещу напълно легалната македонска емиграция.

Гюрковъ бѣше повѣрвалъ, че всички тъй наричани „протогеровисти“ ще се оттеглятъ, следъ като една делегация отъ видни македонски общественици, отъ името на всички легални организации, се бѣ явила при Пърличевъ и Г. п. Христовъ, за да ги покани да прекратятъ всѣкакви по-нататъшни пакостни деяния. Така, на 8 февруарий излѣзналъ на улицата и се отправилъ въ черква. На връщане, слизайки отъ трамвая, до жгъла между улицитѣ „Пиротска“ и „Драгоманъ“ е билъ нападнатъ отъ две лица. Едното лице е било Илия Ст. Костурковъ отъ Панагюрище (България), а другото — Трайко Миладиновъ Петровъ отъ Охридъ. Костурковъ е билъ преди това членъ на известната разбойническа банда на братя Тумангелови, която бѣ правила нападения въ България, но се прикривала въ Сърбия и е била подпомагана отъ сръбската държава.

Освенъ македонскитѣ печатни издания въ България, обширно писаха за загубата на Йорданъ Гюрковъ и нашитѣ организирани емигранти въ Америка и Канада. Тѣ подробно описваха и погребението, при което сѫ били носени на рѫце къмъ 120 венци. Шпалиритъ по улицитѣ, кѫдето е минала дългата процесия, е наброявалъ петдесеть хиляди души. Оратори при погребението сѫ били софийскиятъ митрополитъ Стефанъ, Йорданъ Чкатровъ, Василъ Ив. Василевъ и Петъръ Мърмевъ.

Гюрковъ имаше едва четиридесеть години, когато склопи очи.

Вестникъ „Слово“ отъ 11 февруарий 1931 година писа следното въ връзка съ убийството на Йорданъ Гюрковъ:

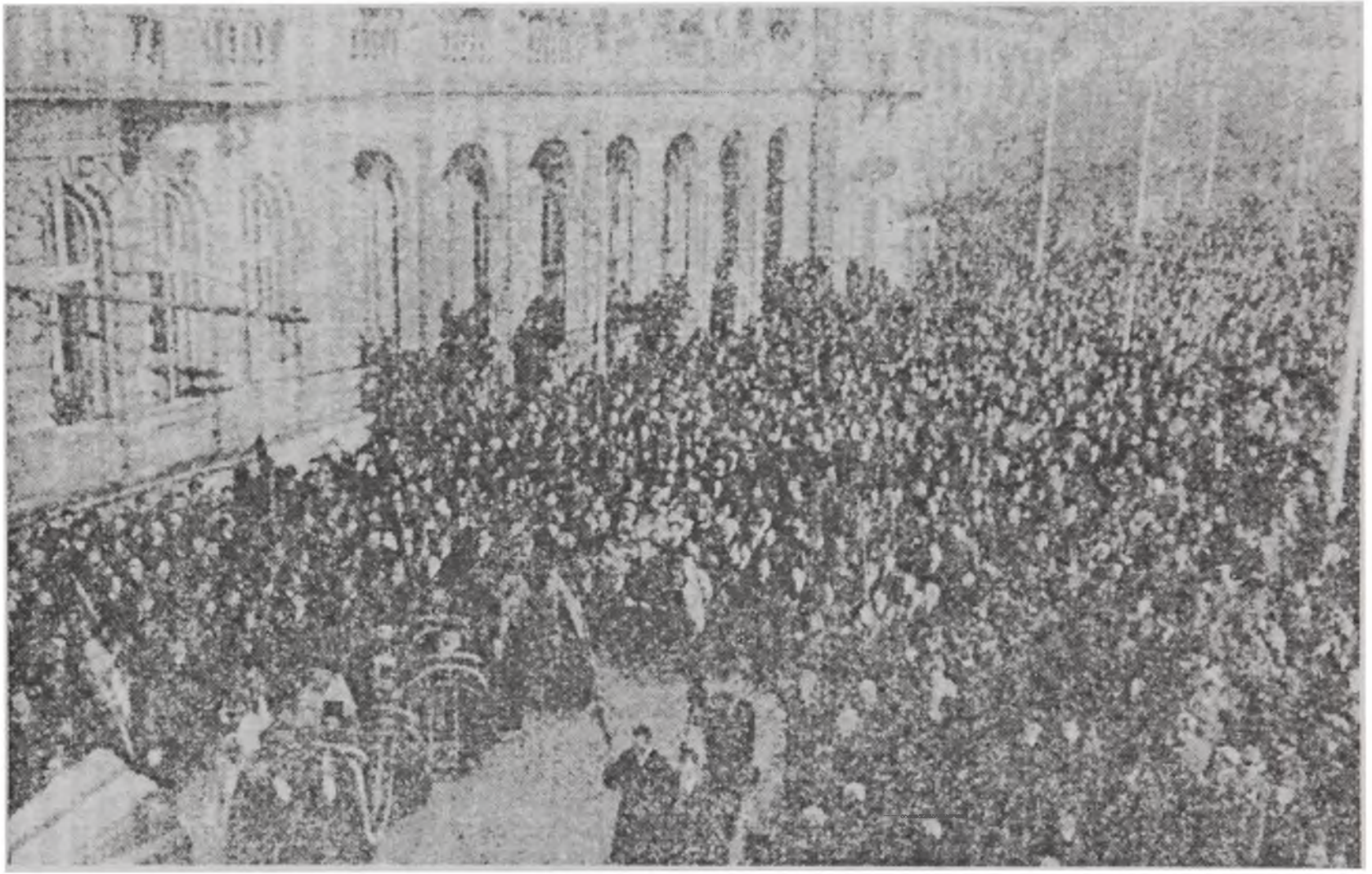
„Величественото погребение, което македонската емиграция устрои вчера на Йорданъ Гюрковъ, бѣше една спонтанна манифестация на нейното единодушие и най-голѣмо доказателство, че въ лицето на покойния тя губи единъ отъ своитѣ всеобщо уважавани водачи. Голѣмиятъ синъ на Македония и съ своята смърть оказа услуга на дѣлото, за което живѣ, защото надъ гроба си обедини всички македонци въ една мисъль и въ едно чувство. Отъ вчера вече не може да има споръ, кой има право да представлява македонската емиграция и кой носи знамето на нейнитѣ идеи. Всички борчески сили на Македония бѣха надъ гроба на Гюркова, и провокаторъ ще бѫде занапредъ този, който ги предизвика.“

Димитъръ Талевъ, главенъ редакторъ на вестникъ „Македония“, органъ на македонската емиграция въ България, писа въ сѫщия вестникъ на 9 мартъ 1931 година следната уводна статия подъ заглавие „Единъ моментъ, който не се повтаря“:

„Въ завчерашния брой на вестника ни помѣстихме съобщението на Централния комитетъ на Вѫтрешната македонска революционна организация, издадено по поводъ декларацията на Георги п. Христовъ и Кирилъ Пърличевъ, съ която тѣ се отказватъ отъ по-нататъшна борба срещу македонското освободително движение. Това кратко съобщение на ЦК е и едно допълнение къмъ неотдавнашната декларация на ВМРО, съ която последната заяви, че е готова да спрѣ всѣкакво преследване срещу нѣколцината отцепили се отъ нея бивши македонски революционери — стига тѣ да се откажатъ отъ своята пакостна дейность.

Две нѣща сѫ рѣзко подчертани въ споменатото по-горе съобщение на ЦК: първо, че Македонската революционна организация, както преди, тъй и сега, не желае да се пролива братска кръвь и, второ, че тя, както винаги до сега, стои твърдо на своята дадена веднъжъ дума. Така рѣзко подчертания смисълъ на това съобщение придобива още по-голѣмо значение, като се има предвидъ, че то е издадено следъ убийството на Йорданъ Гюрковъ, една неоценима загуба за ВМРО и за цѣлото македонско освободително дѣло. Но има и трето едно нѣщо, което ясно проличава между редоветѣ на горното съобщение: между редоветѣ на това съобщение проличава една несъмнено искрена загриженость за спокойствието и престижа на българската държава, чиято столица бѣ избрана като главна база на нѣколцината отцепници въ борбата имъ срещу дѣлото на поробена Македония. По улицитѣ на българската столица паднаха Йорданъ Гюрковъ, Пандилъ Шишковъ, Нанчо Витларовъ и други още нѣколцина предани македонски ратници.

Съ своята неотдавнашна декларация, за която споменахме по-горе, ВМРО пожела, съ едно рѣдко великодушие, да издигне преграда между сегашното и кърваво минало на една пакостна, на една престѫпна борба. И макаръ че своето великодушие тя плати съ една скѫпа жертва — съ последното съобщение на ЦК Македонската революционна организация още веднъжъ дава изразъ на своята готовность да прекрати всѣко преследване срещу всички ония, които биха приели и които биха се подчинили на декларацията ѝ, помѣстена въ бр. 122 на нейния органъ „Свобода или Смърть“. Случаятъ съ Георги п. Христовъ и Кирилъ Пърличевъ, особено първия, който бѣ въ рѫцетѣ на Организацията, категорично потвърждава тая готовность

Погребението на Йорданъ Гюрковъ
въ София

на ВМРО. Следователно, ние смѣтаме, че примѣрътъ на п. Христовъ и Пърличевъ може да бѫде последванъ отъ всички ония тѣхни довчерашни съмишленици, които, подобно на тѣхъ, не сѫ очернѣли душитѣ си съ никакво участие въ последното злодеяние на измѣната — убийството на Йорданъ Гюрковъ.

Споредъ нашата преценка оттукъ нататъкъ вече ВМРО не би дължала никому каквато и да била отговорность, каквито и да сѫ разяснения дори, за своитѣ евентуални действия, съ огледъ на едно продължение на пакостната дейность на останалитѣ нѣколцина отцепници — последнитѣ отпадъци отъ групата около бившето ЗП, които се биха опитали да поддържатъ за въ бѫдеще нѣкакъвъ фронтъ срещу ВМРО — сега, разбира се, повече отъ всѣки другъ пѫть, въ границитѣ на една вулгарна престѫпность. И най-малкото тѣхно проявление въ духа на досегашната имъ противомакедонска дейность не би намѣрила никаква опора, нито капка оправдание предъ българското общество, още по-малко спрямо върховнитѣ принципи и строгитѣ статути на ВМРО. Нека всички, до които прѣко се отнася последното съобщение на ЦК, си вематъ добра бележка отъ всичко това. Нека си вематъ бележка и ония, които сѫ готови да ги подкрепятъ морално и материално, а сѫщо така и ония, които наредъ съ насъ сѫ длъжни още веднъжъ да имъ посочатъ пѫтя на благоразумието. Удобни моменти като сегашния не се повтарятъ."

10) На 17 юний 1931 година е убитъ въ София нѣкогашниятъ четникъ Доне Таневъ Димитриевъ. Вестникъ „Свобода или Смъртъ" отъ месецъ юлий с. г. изтъква, че той е билъ човѣкъ съ заслуги.

11) На 11 августъ 1932 година въ околностьта на София е билъ убитъ Владимиръ Вакъвчиевъ, синъ на български офицеръ. Близъкъ е билъ на Македонското движение и надъханъ съ любовь къмъ поробенитѣ българи. Загиналъ е на 23-годишна възрасть.

12) На 20 октомврий 1932 година сѫщата банда е убила въ София Тома Григоровъ Дуровъ отъ с. Пѫтеле, Леринско, 33-годишенъ.

Тома се е отличавалъ съ доброта, но и съ силенъ духъ. Като юноша е влѣзналъ въ борба съ група въоръжени гръцки войници, които го ранили съ куршумъ въ рамото. Селскитѣ гръцки власти сѫ го чувствували като трънъ въ очитѣ си. За да го предпазятъ, родителитѣ му го изпратили въ Цариградъ и тамъ е престоялъ две години като градинарь. Завърналъ се наново въ селото си, гърцитѣ го взели войникъ и наскоро билъ произведенъ въ чинъ старший подофицеръ. Повѣрени му били група български пленници, следъ първата голѣма война — офицери и войници, за да ги пази. Той, обаче, ги улеснилъ да избѣгатъ въ България. Усъмнили се въ него гръцкитѣ власти, арестували го, измѫчвали го и го осѫдили на доживотенъ затворъ. Следъ две години и половина билъ амнистиранъ, но отново взетъ на военна служба. Тогава вече забѣгва въ Битоля. Заподозренъ тамъ отъ сръбскитѣ власти, следъ много премеждия се озовава въ България и се установява на частна работа.

Съ неговия съселянинъ Йосифъ Зунковъ и още двама другари образуватъ чета, която заминава за Леринско.

Като миренъ гражданинъ въ България падна убитъ по решение на „протогеровиститѣ", защото не е пожелалъ да приглася на лъжитѣ имъ и да сътрудничи въ дѣлата имъ.

13) На 16 ноември 1932 год. съ измама е билъ задигнатъ и убитъ, по най-звѣрски начинъ, въ Варна, Тодоръ Христовъ Николовъ, родомъ отъ Радомиръ, роденъ презъ 1909 г. Баща му и чичо му сѫ били въ пълна услуга на Македонското движение при турския режимъ.

Тодоръ е билъ убитъ защото вражеската шайка го е смѣтала идейно близъкъ на македонското дѣло.

Владимиръ Вакъвчиевъ

14) На 25 ноември 1932 година стана нападението срещу стария македонски борецъ Стоянъ Филиповъ, родомъ отъ с. Старчища, Драмско. Много би могло да се каже за революционната дейность на Филиповъ още при турския режимъ. Тогава на два пѫти е билъ осѫжданъ на смъртъ. Но сетне е билъ помилванъ и е дочакалъ днитѣ на Хуриета, когато и всички политически затворници въ Турция бѣха вече освободени. Участвувалъ е и въ сражения.

Заедно съ Стоянъ Мълчанковъ, Филиповъ е единъ между най-твърдитѣ и решителни противници на разрушителната акция, която Яне Сандански проведе въ Сѣрския окрѫгъ. Мълчанковъ загина отъ рѫката на санданиститѣ. Филиповъ остана като централна личность въ тоя край противъ остатъцитѣ отъ санданистката разколническа зараза. Въ Неврокопска околия, кѫдето се бѣ установилъ следъ напускането на родното село, едва ли имаше селянинъ и гражданинъ, който да не го познава. Поддържаше отлични връзки съ мюсюлманското население — турци и помаци, които изцѣло бѣха съ освободителното движение. При

режима на Стамболийски, заедно съ негови другари, се принуди да стане нелегаленъ.

Никой въ Неврокопско не е отрекълъ добрия характеръ, готовността да се притича въ помощь на бедни и затруднени хора, искрената обноска на Стоянъ Филиповъ. Но що се отнася до разколничеството и заблужденията на санданиститѣ, той бѣ непримиримъ, коравъ като скала. Преданността му къмъ ВМРО бѣше несъкрушима.

Тома Дуровъ

За народенъ представитель отъ Неврокопска околия бѣ избранъ съ одобрението на огромната часть отъ народа. Когато комуниститѣ бидоха поставени на власть въ България, Филиповъ, както и десетки други изпитани родолюбци, бидоха задигнати отъ новата полиция и безследно изчезнаха.

Нападателитѣ срещу Филиповъ сж изстреляли повече отъ четиридесеть куршуми. Самъ той е разказвалъ въ болницата, че ако не е билъ въоржженъ, сигурно щѣлъ да бжде убитъ. Нападателитѣ, споредъ него, трѣбва да сж били четирма. Но сж побѣгнали когато той е почналъ да стреля срещу тѣхъ.

15) На 25 ноември 1932 г. загина Анчо Соколовъ отъ село Полаки, Кочанско. Той падна като вѣренъ тѣлохранитель на Стоянъ Филиповъ, който биде ударенъ отъ тринадесеть куршума. А Анчо Соколовъ е билъ смъртно раненъ още при първитѣ изстрели.

Той е билъ четникъ въ славната кочанска чета, другарь на незабравимитѣ герои — войводата Ефтимъ Полски, Георги Спанчевски, Кръстьо Припорски и други. Участвувалъ е въ голѣмото сражение при село Ораовецъ въ 1926 година.

Тодоръ Хр. Николовъ

16) На 30 януарий 1933 година въ София е убитъ Мино Г. Пържоловъ, бившъ четникъ отпреди Балканската война. До смъртьта си, обаче, е останалъ привързанъ къмъ дѣлото, на което още отъ младини е билъ посветенъ. Роденъ е въ село Баровица, Енидже-Вардарско. При настжпилото сръбско-гръцко робство подиръ 1912 година действувалъ е като войвода въ Гевгелийско и съседни райони.

Убитъ е отъ Иванъ Трайковъ, наричанъ „Пожарникарчето", познатъ комунистъ.

Мино е роденъ презъ 1886 година. Имаше основно образование. Едва 20-годишенъ влиза въ четата на Ичко Димитровъ Гюпчето и е взелъ участие въ редица походи и сражения на сжщата чета.

Презъ Първата свѣтовна война като началникъ на четническа група е минавалъ често бойния фронтъ въ Македония, престоявалъ въ гръцка територия и е данасялъ ценни сведения за положението на противника въ Мъгленско и областьта на Паякъ-планина. Тамъ е ималъ широки връзки съ населението.

Макаръ и неукъ, имаше природна интелигентность, здрави и практични разбирания по редица въпроси около македонската кауза. Нѣкои комунизирани единици отъ родния му край, емигранти въ София, добре сѫ го познавали като врагъ на тѣхната пропаганда.

Мино Пържоловъ загина съ сѫщата вѣра и преданость къмъ Македонското движение, съ които бѣ стѫпилъ въ редоветѣ му.

17) Въ брой 141 отъ месецъ априлъ 1933 година на в. „Свобода или Смърть“ сѫ дадени повече сведения за убийството на Иванъ Коцевъ Параспуровъ отъ градъ Щипъ, наредено пакъ отъ сѫщата група, служеша за параванъ на чужди домогвания.

Анчо Соколовъ

И той е членъ на ВМРО отъ крѣхкитѣ си младини. Но въ Щипъ тайно и отлично се проявява срещу сръбския режимъ, специално подиръ Първата свѣтовна война. Покрай неуморимата му енергия, съобразителность и смѣлость, съумяваше да създава връзки съ хора отъ разни срѣди и отъ всѣкиго да вземе макаръ и най-малка услуга за общото дѣло. Благодарение на тая му незабелязана общителность, въ Щипъ бѣше успѣлъ чрезъ подофицери-хървати да ограби въ полза на ВМРО оръжие и войнишки дрехи. И други дѣлови постижения е записалъ въ родния си градъ, докато полицията не бѣ хвърлила съмнение върху него.

Сетне той постжпва въ четата на Иванъ Яневъ Бърльо, въ която се е показалъ крайно дисциплиниранъ и юначенъ. Участвувалъ е въ сражения при селата Абрасанци и Судикъ. Пристигналъ като бѣжанецъ въ София, презъ време на режима на Стамболийски, бай Ване постжпва на работа въ нѣкаква работилница за щавене на кожи. Много случайно приятели сж го открили тамъ. Нѣколко години подъ редъ той вършеше работата, която би била уморителна ако бѣше разпредѣлена даже на трима души. Въ София го познаваха стотици хора, които се числѣха въ легалнитѣ организации или съчувствуваха на ВМРО. Поканенъ да

Мино Г. Пържоловъ

услужва на народното дѣло, съ войнишка готовность се отзовава. Бай Ване Параспуровъ влизаше, все въ връзка съ общата кауза, въ кжщитѣ на професори, на селяни, на занаятчии и прочее. Знаеха го и го ценѣха и нашенци, и хора отъ стара България; и евреи, и арменци, и офицери, свещеници, студенти.

Познатъ бѣше и лично на Тодоръ Александровъ, при когото известно време е билъ четникъ.

Единъ единственъ пжть Параспуровъ показа недисциплинираность — когато не послуша съвета за предпазване въ София. Той мразѣше сръбскитѣ шпиони и заяви, че нѣма да се укрива заради тѣхъ. И така лесно биде издебнатъ.

Единиятъ отъ убийцитѣ му е билъ комунистътъ Тома Трайковъ, който е бивалъ преди това арестуванъ отъ полицията седемь-осемь пѫти. Другиятъ убиецъ е билъ Кирилъ Мартиновъ, сѫщо така комунистъ и старъ клиентъ на сѫдилищата; презъ 1930 година той е убилъ единъ трамвайджия и като малолѣтенъ лежалъ въ затвора.

Всички наши родолюбци искрено скърбѣха за загубата на Ване, който — безъ да бѫде нѣкакъвъ водачъ на нашето дѣло, — се оказваше фактически незамѣнимъ съ неговата способность за работа.

Този героиченъ и заслужилъ синъ на Македония, истински народенъ човѣкъ, бѣ погребанъ въ Пирина, до гробоветѣ на Тодоръ Алек-

Иванъ Коцевъ Параспуровъ

сандровъ, Симеонъ Евтимовъ и загиналия заедно съ Тодора Панзо Зафировъ. Въ Горна-Джумая около десеть хиляди души сѫ посрещнали тленнитѣ му останки. Такива сцени сѫ се повтаряли въ Свети Врачъ и Мелникъ.

18) Излишно е да пишемъ колко много цѣлиятъ антимакедонски фронтъ съжаляваше, че не успѣ да удари Иванъ Михайлова. Въ в-къ „Свобода или Смъртъ“ отъ 15 октомврий 1929 година бѣха помѣстени снимки отъ дълги пасажи изъ писмо на Христо Коцевъ отъ Варна, отправено до Георги Баждаровъ, въ което най-настойчиво се съветва

Баждаровъ и компанията му: само ако паднелъ Михайловъ, всичко щѣло да бѫде уредено; тоестъ ВМРО щѣла да се разпадне и споменатиятъ фронтъ ще тържествува. За голѣмо тѣхно съжаление, измѣнницитѣ и господаритѣ имъ не успѣха да доживѣятъ такава радость.

19) При първитѣ имъ тайни дѣла следъ като бѣ наказанъ Протогеровъ, между които влизаха и дветѣ тѣхни нещастни експедиции къмъ Пиринска Македония, споменато е и убийството на скромния родолюбецъ Димитъръ Колчаговъ въ Банско. Това злодеяние, както сме изтъкнали, бѣ извършено отъ Цанката, сѫщо житель на Банско, но инспириранъ чрезъ Иванъ Вапцаровъ. По този начинъ името и злитѣ настроения на Вапцарова се замѣсиха въ аферата съ протогеровиститѣ и съ цѣлия антимакедонски фронтъ. Между скоба дължа да спомена, че единъ купъ комунистически брошурки бѣхъ видѣлъ въ дома на Вапцарова още презъ 1923 година, когато за пръвъ пѫть се случи да преспя тамъ. Убеждението ми бѣше, че младитѣ деца на Вапцаровъ по-достойно ще изпълнятъ дълга си, като станатъ зрѣли мѫже, ако работятъ за Македония, която е сѫщо часть — и то много онеправдана — отъ цѣлото човѣчество, отколкото ако тѣзи брошурки ги захласнатъ по неподходящи за нашия народъ утопии. Подъ претекстъ, че много ме интересуватъ тѣзи книжки, помолихъ Иванъ Вапцарова да ми ги даде за прочитъ, и така ги отстранихъ отъ тази кѫща.

Обаче, знаехме, че бащата веднага следъ Първата свѣтовна война е започналъ да флиртува съ комуниститѣ, макаръ въ околията мнозина да смѣтаха, че били голѣми приятели „Царя и Вапцаря“. Тая формула е тръгнала въ обръщение още когато царь Фердинандъ, следъ Балканската война, е направилъ екскурзия до нѣкое мѣсто изъ Пирина, а Иванъ Вапцаровъ е поелъ грижата, съ голѣма група познавачи на планината, да бѫде главниятъ водачъ и разпоредитель при пѫтуването. Отъ тогава Вапцаровъ се е обаждалъ въ царския дворецъ, когато му се случвало да посещава столицата.

Още къмъ 1922 година, обаче, спомагателната организация на ВМРО прониква до последната колиба въ околиитѣ около Пирина. И Вапцаровъ побързва да се включи въ нея, както постѫпиха и всички стари борци въ Разложка околия, но заедно съ туй и цѣлото население. Двуличието, което не липсваше въ характера на Вапцаровъ, той съумяваше да го прикрива и чрезъ ефекта на нѣкогашното му четничество, за кратко време, при турския режимъ, както и чрезъ бабаитско-бейското му държание предъ мѣстното общество. При това, винаги биваше избиранъ ту въ Околийския комитетъ на Спомагателната организация, ту въ Окрѫжния. Но между по-старото борческо поколѣние въ Банско имаше хора много по-солидни, непоколебими въ своята вѣрность къмъ ВМРО.

На друго мѣсто съмъ отбелязалъ, че когато загина Тодоръ Александровъ, по най-очебиещъ начинъ се показа измѣнчивостьта на Вапцарова. Не бидейки сигуренъ какво ще донесе бѫдещето, той не посмѣ дори да се ръкува съ мене, когато се раздѣляхме следъ погребението на Тодора въ Пирина. А когато узна, че Алеко Василевъ и подполковникъ Атанасовъ сѫ ликвидирани отъ ВМРО, самъ побърза съ услугитѣ си за парализирането на оная групица отъ четири-петь души комунизирани приятели на Алековци и Протогерова, които съвсемъ нагледно сами показаха, че сѫ били участници въ заговора срещу Александровъ, та затова бѣха напуснали домоветѣ въ Разложко и се скитаха изъ Пирина.

Недоволенъ задето не е вече председатель на Околийския комитетъ въ Разложко, а само членъ въ Окрѫжния комитетъ, — съ други думи, почувствувалъ, че конкретнитѣ въпроси въ Банско и околията

не ще може вече той да урежда, Вапцаровъ се бѣ потопилъ въ нѣкаква за насъ необяснима, и съвсемъ неоправдана, завистъ и омраза срещу влѣзналия въ Околийския комитетъ Георги Цаковъ, младъ и активенъ човѣкъ, по убеждение социалистъ. И единъ день се чу, че въ спалната стая на Цакова била хвърлена откъмъ улицата бомба, която по чудо не е избила спящето въ стаята семейство, а е извадила само едното негово око. Внимателно следствие установи кой е хвърлилъ бомбата и виновника биде наказанъ. Грѣхътъ за престжплението, обаче повече носѣше подбудителтъ; а това бѣ Иванъ Вапцаровъ, по признание на извършителтъ на акцията.

Вапцаровъ биде арестуванъ, съ нареждане да бжде третиранъ внимателно, докато самъ се убеди, че трѣбва да признае до кжде се простира неговата вина. Междувременно нѣкои банскалии, близки до Общинското управление, едва тогава се бѣха решили по свой починъ да изнесатъ предъ Организацията какъ Вапцаровъ билъ задигналъ нѣколко десетки хиляди лева, които случайно били останали при него, временно, докато се уредятъ нѣкакви смѣтки въ връзка съ продадени горски материали.

Докато той се намираше подъ арестъ, премѣстванъ отъ едно село въ друго изъ Пиринска Македония, отъ София чрезъ наши приятели стигнаха ходатайства — да се спаси живота на арестувания Вапцаровъ, като въ замѣна на това — съобразно вината му — се прибѣгне до други наказания. Допустнахме, че близкитѣ му трѣбва да сж правили постжпки и молби до съответни мѣста, уповавайки се на стари познанства.

Отговорено биде така: „Никой не желае да отнима живота на Вапцарова, независимо, че е извадено окото на единъ невиненъ родолюбецъ, а е изгубилъ живота си другъ деецъ, по вина на самия Вапцаровъ. Най-подходящето решение виждаме въ едно отдалечаване на Вапцарова въ Америка. Обаче, ВМРО не може да изважда отъ касата си сума, за да плаща пжтнитѣ и други разходи на единъ човѣкъ, който е толкова много провиненъ. Приятелитѣ му въ София, ако намѣрятъ начинъ, добре ще бжде да му доставятъ тѣзи срѣдства."

Не следъ много време се случи въ България военния превратъ отъ 19 май 1934 г. Единъ измѣнникъ го освобождава преждевременно. Вапцаровъ тогава, макаръ че бѣ оставенъ живъ отъ ВМРО, е изказалъ предъ новитѣ власти всички селяни, при които е билъ укриванъ. Около сто души селяни, които спрямо него нѣмаха никаква вина и които любезно сж го гледали и хранили въ кжщитѣ си, бѣха арестувани и изведени предъ сждилищата, като мнозина сж били и осждени на затворъ, а други на смъртъ. Никой, разбира се, измежду софийскитѣ приятели на Вапцаровъ, не се бѣ противопоставилъ на тѣзи арести и присжди, които нѣмаше да се случатъ ако виновния Вапцаровъ бѣше наказанъ.

Предъ сжда е установено колко добре е билъ третиранъ. Получавалъ е редовно вестници и книги, а когато е имало нужда и медицинска помощь; това установява предъ сжда познатиятъ въ Горна-Джумая д-ръ Бъчваровъ.

Установено е било предъ сжда сжщо, че Вапцаровъ е минавалъ като важенъ представитель на комуниститѣ въ околията, заедно съ сина му Никола, както посочвали и нѣкакви заловени документи. Изтъкнато е било, че въ дома му е намѣрено руско автоматическо оржжие, доставено чрезъ Варна. Доказано е било, че той е наредилъ да се хвърли бомбата въ дома на Цаковъ.

Съпругата и дъщерята на Вапцарова се явили въ сжда и свидетелствували противъ самия него, а въ защита на македонската организация. Следъ тази сждебна история той не е пожелалъ да се върне въ Банско, отъ срамъ предъ хората. А на нѣкои македонски деятели — за свое

оправдание — разправялъ, че билъ заставянъ отъ звенарската власть да свидетелствува противъ селянитѣ, които сѫ го укривали и сѫ полагали грижи за удобствата му. Унизително е това оправдание за човѣкъ, който тъй много е парадиралъ съ своето нѣкогашно четникуване.

Презъ 1972 година е излѣзнала въ София книгата „Спомени за Вапцаровъ". Като авторка е посочена Бойка, съпруга на Никола, сина на Иванъ (Йонко). Почти всички страници сѫ изпълнени съ бѣгло посочвани срещи на Никола съ негови другари комунисти. Заедно сѫ вършили нѣкакви потайни дѣла срещу българската власть преди и презъ Втората свѣтовна война. Но авторката е скрила какво точно е вършилъ съпругътъ й, за да бѫде осѫденъ на смърть. Тя признава (на страница 172) следното:

„Една седмица подредъ Вапцаровъ трѣбваше да отива презъ деня до Горна-Джумая въ връзка съ дѣлото, заведено отъ баща му срещу неговитѣ похитители. Следъ решението на сѫда Кольо се прибра доста мраченъ — текьо (баща) му бѣ получилъ сърдечна криза, огорченъ дълбоко отъ едно близко лице, свидетелствувало срещу него. Наложило се текьо да замине веднага въ София на лѣчение."

Това е презъ 1935 година.

Но Бойка премълчава, че близкото лице, което е говорило предъ сѫда противъ Йонката е собствената негова дъщеря Райна. Тя е казала най-лоши работи за баща си, изразявайки безкрайното си възмущение заради редица негови некавалерски и непочтени прояви.

И при сѫдене на други македонски деятели отъ сърбофилската власть на звенаритѣ, въ Пиринската область, съпругата на Иванъ Вапцаровъ предъ слушателитѣ и сѫдиитѣ е плакала като е видѣла докаранитѣ тамъ подсѫдими. Обърнала се къмъ мѫжа си съ такива думи: „Кьоравъ да ходишъ! Какъ кайдиса да вземешъ на душата си тия деца? Ти малко ли хора ми водѣше въ кѫщи? Хранила съмъ ги и укривала . . ." Впрочемъ, въ дома на Вапцаровъ още отъ времето на турския режимъ, а и при борбитѣ срещу полицията на Стамболийски, не еднажъ се е говорило за борба, взимани сѫ решения дори за наказване на провинени хора. На мнозина се е хвалилъ Йонката, че еималъ участие въ решението за убиване на познатия въ Разложко Молеровъ. И на мене лично се похвали повѣрително; но не ми се видѣха убедителни доводитѣ за посѣгателството върху този човѣкъ.

Бойка е прикрила изобщо причинитѣ, поради които македонската организация е била принудена да залови Йонката.

Ни въ клинъ, ни въ ржкавъ, Бойка е надраскала нѣколко думи противъ ВМРО и Иванъ Михайловъ. И ето защо: хора отъ мѣстната спомагателна организация въ Горна-Джумая напомнили на нея и любимиятъ й Никола Вапцаровъ да не скитосватъ така често около лозята и дръмкитѣ край града, защото на такива разходки обществото зле гледа и даже преувеличава сѫщината имъ. Въ Джумая по това време надделяваше още патриархалния моралъ. Сама Бойка пише, че родителитѣ й били противъ тия срещи, което значи — доволни сѫ били отъ предупрежденията на организационнитѣ хора. Смѣшно е тя да дава мнения за Македонското движение, което изобщо не познава. Може би е и вѣрвала, че Ив. Михайловъ е тръгналъ да следи какъ се занасятъ тя и Никола изъ горноджумайскитѣ баири. Взела е Михайлова да напада заради направеното й предупреждение.

Ето тъй, въ редицата акции срещу Македонското движение, единниятъ звенарско—комунистически—протогеровистки фронтъ включи и Йонката Вапцаровъ — чрезъ бомбата противъ Г. Цаковъ и убийството на Димитъръ Колчаговъ, за което на съответно мѣсто споменахме.

ОТБРАНАТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

Налагаше се да се противопостави отбрана преди всичко чрезъ изяснение предъ обществото относно долнитѣ цели, преследвани отъ антимакедонския фронтъ. Органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ“ даде доста подробности. Но и другаде сме казали, че презъ 1929 година бѣ издадена специална книга, която изяснява защо е билъ наказанъ Протогеровъ.

Самолюбцитѣ отъ бившия Централенъ комитетъ и Задграничното представителство си служеха обикновено съ много фрази, избѣгвайки да рисуватъ какъ точно сж се развили спороветѣ и съ тѣхъ въ срѣдата на самата ВМРО. Избрали бѣха предимно тактиката за разпространяване на измислици, безосновни лични нападки, особено срещу Иванъ Михайловъ; и абсолютно мълчание относно виновницитѣ по убийството на Тодоръ Александровъ, когото винаги до тогава бѣха боготворили, а не малко бѣха хвалили налѣво-надѣсно и самия Михайловъ. Голѣми усилия полагаха да използуватъ познанствата си (понеже винаги бѣха софийски жители) съ нѣкои журналисти въ столицата, за да прокарватъ фалшификациитѣ си въ български вестници. А най-много се надѣваха на моралната и вестникарска подкрепа тъкмо отъ онѣзи срѣди въ България, които бѣха противъ Македонското движение и въ съгласие съ външни, небългарски централи.

Истината скриваха по всички посоки, включително и предъ намиранитѣ тукъ-таме изъ България бивши македонски борци, които си гледаха частнитѣ работи; но биваха подканвани отъ прегрѣшилитѣ злосторници за борба противъ македонското дѣло.

Когато при село Обидимъ, Разложко, бѣ заградена изпратената отъ „протогеровиститѣ“ въоржжена група, на заловенитѣ нейни членове подробно сж били обяснени отъ хората на Организацията много нѣща, по които тия пленници до тогава нищо не сж знаели. Единодушно сж подчертавали, че отъ тѣхнитѣ инспиратори срещу ВМРО сж чували точно обратни обяснения. И затова сами сж пожелали да напишатъ писмо и да го изпратятъ до Георги попъ Христовъ , Баждаровъ, К. Пърличевъ, Наумъ Томалевски, Перо Шандановъ и Мишо Шкартовъ. Писмото изцѣло бѣ помѣстено, както е било писано на ржка, и подписано отъ осемтѣ души заловени (Запревъ, Изворски, Наковъ, Кицовъ, Х. Антоновъ, Б. Козовъ, П. Верговъ, Спасъ Стояновъ), въ „Свобода или Смъртъ“ отъ 20 септември 1928 година. За краткость цитираме само следнитѣ пасажи отъ него:

„. . . Вашата кауза, господа, е лична кауза. Въ това всѣки отъ насъ се убеди още въ момента, когато се озовахме всрѣдъ македонското население. Вие ни лъжете, че то било съ васъ; оказа се точно обратното . . . .

Били сте канени на конгресъ и не сте искали да се явите на него преди да ви се подпише контрактъ, че ще бждете избрани на голѣми постове; отказали сте се отъ подписитѣ си, положени върху документи по свикването на конгреса; революционнитѣ окржзи сж ви подканвали да се свика конгреса, а вие не сте благоволили да отговорите на хората; на насъ нищо не сте обаждали за тия покани, а ни разправяхте, че Иванъ Михайловъ и неговитѣ приятели не желаели да се свика конгресъ . . . .

Вие презъ миналитѣ четири години нито единъ день не сте били приятели на Протогеровъ. Въ последно време вие тръгвате съ него, ужъ за да спасявате отъ нѣкого Организацията. За насъ бѣше чудно, че вие отидохте съ Протогеровъ само въ момента, когато е ставало дума да ви се намалятъ въ конгреса правата (на ЗП) и когато нѣкои отъ васъ сж се видѣли несигурни за заемане на очакванитѣ голѣми постове . . . .

Престанете да лъжете обществото, че Пандо Струмишки и ние сме тръгнали за курортъ и че подло билъ нападнатъ Пандо и убитъ. Признайте си откровено, че изпратихте въоржжени групи противъ ВМРО . . . .“

*

Естествено, ВМРО взе и сега своитѣ мѣрки за самоотбрана срещу всички, които се подиграха съ конгреса на борческа Македония и си въобразиха, че могатъ да командуватъ на Македонското движение, безъ да иматъ никакво особено значение въ неговитѣ редове и опрѣни на външни фактори; така, както бѣ взело мѣрки и четири години по-рано, когато друга компания около Протогерова бѣ простреляла Тодоръ Александрова, на петь километра предъ вратитѣ на другъ единъ революционенъ конгресъ, все съ надежда да превзима македонското дѣло и го ржководи по прищѣвкитѣ на почти сжщитѣ фактори.

ВМРО имаше дългъ да накаже провиненитѣ.

Протогеровъ бѣ получилъ каквото заслужаваше и за непростимата му вина отъ 1924 г. Компанията му отъ бившето ЗП и Ц. к-тъ, обаче, препълни чашата, когато на два пжти изпратиха чета, за да всѣва — чрезъ измами и насъсквания — раздоръ между населението въ Пиринския край, та да се повторятъ самоизбиванията между селяни и граждани както по времето на върховизма двадесетина години по-рано. Вършеха това злодеяние, а едновременно подигаха врѣва чрезъ вестници противъ ВМРО, обвинявайки я въ „братоубийства“ — защото наказала убиеца на Т. Александровъ. Самъ Кавракировъ, ржководительтъ на комунистическитѣ ровения по македонска линия, заявява въ показанията си, че и тѣхната пропаганда (въ хармония съ „протогеровиститѣ“, разбира се) отлично е боравела съ формулата „Стига убийства!“, насочвана не срещу „протогеровиститѣ“ и антимакедонския фронтъ, а срещу Македонското движение, даже и срещу легалнитѣ македонски организации.

*

Възможно е по-горе да съмъ пропустналъ имената на нѣкои лица, които сж загинали отъ ржката на измѣнницитѣ, защото нѣмамъ достатъчно стари вестници и бележки като пиша тия редове.

Що се отнася до наказанитѣ отъ ВМРО грѣшници, нека тѣхнитѣ инспиратори ги изброяватъ, съпровождайки съ пъстри лъжи описанията въ такива случаи, както вече отдавна ни е познато. Броятъ имъ не ще да е по-голѣмъ отъ тоя на падналитѣ достойни членове на ВМРО и легалнитѣ организации. Тукъ, обаче, ще спомена нѣкои отъ ударитѣ, които бидоха нанесени върху престжпното сдружение.

1) На 19 септември 1929 година въ Варна бѣ убитъ Георги Баждаровъ. Тамъ е гостувалъ при стария му приятель Христо попъ Коцевъ, за чиито писма загатнахме вече. Въ тѣхъ попъ Коцевъ най-настоятелно съветва Баждарова, че на всѣка цена трѣбвало да бжде убитъ Иванъ Михайловъ. Съмнение не може да има, че и при престоя му въ Варна Баждаровъ е разговарялъ съ попъ Коцева върху тая най-гореща за тѣхъ тема — какъ да се премахне Михайловъ.

Прокуроръ̀тъ въ Варна, безъ да има никакви основания, издалъ бѣше съобщение, че убийцитѣ били Борисъ Чавдаровъ и Методи Василевъ, — първиятъ шурей, а вториятъ братъ на Василъ Иванъ Василевъ, който по това време бѣше членъ въ Националния комитетъ на македонската емиграция. Дали този прокуроръ е билъ близъкъ на звенаритѣ или на други антимакедонски кржгове въ България, не ми е известно. Но произволното обвинение срещу споменатитѣ две лица очевидно даваше подкрепа въ усилията на „протогеровиститѣ“ да представятъ, че Националниятъ комитетъ има пръстъ въ това или въ други убийства.

Разви се сждебенъ процесъ и двамата задържани — Чавдаровъ и Василевъ — бидоха напълно оправдани, а отъ многобройна публика съ овации посрещнати.

Свидетелство за заслѣпение, като плодъ на безсилие, бѣ едно писмо-завещание, което Баждаровъ е оставилъ, а приятелитѣ му публикуваха. Въ вестникъ „Камбана“ отъ 23 септемврий с. г. намираме този кратъкъ цитатъ отъ писмото:

„Ако убиятъ нѣкого отъ насъ, нека невинната ни кръвь тежи не само на Иванко II и най-близкитѣ му хора, но и на д-ръ Станишевци, Каранджуловци, на тѣхъ, и на децата имъ, и на поколѣнията имъ, защото тѣ дадоха кредитъ на братоубийцитѣ и насърдчиха убийствата на хора не само безъ вина, но съ заслуги въ миналото и отъ полза за настоящето и бѫдещето на освободителното движение.“

По-надолу и азъ ще кажа нѣколко думи въ връзка съ тоя цитатъ отъ писмото на Баждаровъ. Но нека първо посоча какъвъ коментаръ е направилъ споменатиятъ вестникъ „Камбана“:

„Бихме могли и никакъ да не коментираме това писмо на Баждаровъ. То е красноречиво. То е картина съ много ярки бои. На една страна е нарисуванъ Иванъ Михайловъ като Иванко II. Убилъ единъ царь. Непосрѣдствено до него като велможи на убиеца сѫ поставени д-ръ Станишевъ (председатель на Националния комитетъ) и Иванъ Каранджуловъ (председатель на Македонската парламентарна група) и грамадното, подавляющето мнозинство на водителитѣ на организираната македонска емиграция у насъ. И вички тѣ, Централниятъ комитетъ на ВМРО (Ив. Мих.) и Националниятъ комитетъ, и водителитѣ на братствата, сѫ стигматизирани като убийци на другитѣ, начело съ Баждаровъ, които иматъ заслуги въ миналото и мислятъ, че сѫ полезни и необходими и дори незамѣними за настоящето на освободителното дѣло. Тази картина е написана отъ Баждаровъ, за да остане като документъ, свидетелство подиръ смъртьта му. Наистина, по-автентиченъ документъ отъ този за установяване действителното съдържание на борбата на Баждаровъ и другаритѣ му срещу Комитета на Иванъ Михайловъ не може да има и не бива повече да се търси.

Е добре, какво трѣбва да мисли днесъ българското общество за тъй наречените македонски ежби? Очевидно, това не сѫ споровете, които нѣкога отдѣляха Върховния комитетъ отъ Вѫтрешната организация; не сѫ и споровете, при които Сандански оправдаваше отдѣлната си организация. Ако е истина, както твърди Баждаровъ въ предсмъртното си писмо, обнародвано отъ другаритѣ му, че д-ръ Станишевъ и Иванъ Каранджуловъ били дали всичката си нравствена поддръжка на Ив. Михайловъ, става за всички ясно, че въпросътъ за първенството въ ВМРО е решенъ окончателно въ полза на Иванъ Михайловъ.

Ние не знаемъ точно, какъ стоятъ работитѣ въ ВМРО. Ние виждаме само, че Македонскиятъ въпросъ е на дневенъ редъ и, че заслуги за това иматъ много фактори, легални и нелегални, вѫтрешни и външни, единъ отъ които е и ВМРО. Кой има повече заслуги и кой по-малко, никой днесъ не може да каже.

Това, обаче, което знаемъ и което сме длъжни да оповестимъ високо, то е, че Баждаровъ е писалъ въ писмото си неистини; писалъ е въ увлечението на една застрастена борба; и несправедливо, лъжливо приписва на господа Станишевъ и Каранджуловъ едно мѣсто въ работитѣ на ВМРО, което тѣ нито иматъ, нито могатъ да желаятъ да иматъ. Защото всичкото имъ минало, всичкото имъ настояще, цѣлата имъ обществена и професионална кариера се е развивала въ условията на една абсолютна легалность.

Сѫщото се отнася и до братствата, чиято дейность е само благотворителна. културна и просвѣтна.

Ако Баждаровъ, обаче, е помислилъ, че Националниятъ комитетъ, Парламентарната група и цѣлата организация на братствата сѫ едно съ ВМРО — това говори за една окончателно провалена кауза.“

Протогеровъ бѣ поставенъ — и тукъ дължа да кажа — много подолу отъ Иванъ Михайловъ още въ комюникето на Задграничното представителство на ВМРО, издадено следъ първия изборъ на Михайловъ въ Централния комитетъ на революционната организация, въ месецъ февруарий 1925 г. Комюникето бѣ написано лично отъ Георги Баждаровъ. Както и другаде е изтъкнато, Баждаровъ бѣ изнесълъ истината, че всички делегати въ конгреса на ВМРО сѫ гласували за Иванъ Михайловъ, докато Протогеровъ е билъ избранъ въ Централния комитетъ съ обикновено мнозинство. Обясненията, които Баждаровъ бѣше далъ на приятели за това не особено тактично комюнике, сѫ след-

нитѣ: че добре било обществото да схване кой е надеждата и спасителя на ВМРО. И на друго мѣсто съмъ казалъ, че въпросното комюнике не трѣбваше да бѫде издавано; Баждаровъ бѣше направилъ грѣшка. Но съ писаното въ предсмъртното си писмо е станалъ смѣшенъ.

Той посочва себе си и своитѣ нѣколцина приятели като хора безъ вина. Ако даже бихме заличили всичкитѣ му други прегрѣшения, достатъчно е да си спомнимъ, че той пръвъ плю върху подписа си, поставенъ въ протокола за свикване на конгреса на ВМРО презъ 1928 година. И стори това съ изричното заявление въ очитѣ на Иванъ Михайловъ: „Ако се заемешъ да убедишъ конгреса щото Задграничното представителство да бѫде тамъ — въ конгреса — избрано, нѣма да оттеглямъ подписа си; но ако не се съгласявашъ да сторишъ това, оттеглямъ подписа си и не идвамъ на конгреса . . .“ Следователно, по този начинъ Баждаровъ консумира тежко престѫпление, защото се стига до нѣколкомесечни спорове, които излагаха ВМРО. Следъ това пъкъ Баждаровъ се съюзи съ Протогеровъ за борба срещу огромното мнозинство на ВМРО, въпрѣки, че преди това Протогеровъ и писмено бѣше заявилъ, че напуска вече редоветѣ на революционната организация. Нека спомена и факта, че той води кореспонденция съ Христо попъ Коцевъ за убиването на Иванъ Михайловъ. Пъкъ не бѣше и никаква тайна за насъ, че Баждаровъ именно бѣше единъ отъ най-отговорнитѣ за изпращането на дветѣ въоръжени експедиции срещу Пиринска Македония, които така катастрофално пропаднаха. И въпрѣки всичко той се смѣта толкова невиненъ и светецъ, че дори далечнитѣ поколѣния призовава къмъ отмъщение — и то срещу напълно невинни хора отъ категорията на д-ръ Станишевъ и стария, всеизвестенъ юристъ въ България Иванъ Каранджуловъ.

Що се отнася до преценката на вестникъ „Камбана“, тя е съвършено точна: Баждаровци спрямо цѣлото македонско движение представляваха едва едно на сто отъ неговата фактическа сила, въ което и да е отношение.

2) Презъ 1930 година е наказанъ така наричаниятъ Мариовчето, участникъ въ убийството на отличния борецъ Нанчо Витларовъ отъ Щипъ.

3) Презъ сѫщата година е устроенъ атентатъ срещу Кръстанъ попъ Тодоровъ и Пецо Трайковъ, въ дома на първия. Поради непростима прибързаность на лицето, което е ръководило тази акция, атентата само е наранилъ попъ Тодорова, а Трайковъ не е билъ засегнатъ. Тия двама души бѣха фактически най-важнитѣ устроители на убийства всрѣдъ „протогеровистката“ група.

4) На 2 декември 1930 година получи заслуженото си наказание другиятъ членъ отъ бившето Задгранично представителство — Наумъ Томалевски. Читательтъ знае вече мотивитѣ му, за да се откаже и той отъ подписа си въ споменатия протоколъ. Присѫтствието си въ ВМРО Томалевски интимно не схващаше другояче освенъ като кариера, при която безотговорно може да се правятъ пози и фактически да се дембелствува. Неговата отговорность е стопроцентна въ всички злодеяния, които „протогеровиститѣ“ извършиха до деня когато го настигна наказанието.

Дѣлото по неговото убийство е гледано въ Софийския окрѫженъ сѫдъ на 23 априлъ 1931 година.

Единъ отъ участницитѣ въ наказанието на Томалевски е билъ Владо Черноземски; другиятъ — идеалниятъ бившъ четникъ Андрейчо Мановъ отъ Щипско — е загиналъ отъ стрелбата на полицаи, на улицата. При идването на комунистическата власть въ България убитъ е билъ единъ отъ защитницитѣ на тия двама души — адвокатътъ Г. Чернооковъ.

Много допустимо е той да е билъ намразенъ отъ „протогеровиститѣ“, които на 9 септемврий 1944 година дойдоха на власть въ България, макаръ и привързани като катраница къмъ колата на комунистическата партия.

5) На 4 мартъ 1930 година въ София е наказанъ редакторътъ на в-къ „Вардаръ“ Василъ Пундевъ. Този вестникъ отъ скоро бѣ създаденъ съ изключителната цель да сѣе заблуди, лъжи и нападки срещу Македонското движение.

Нападателитѣ сж двама измежду най-заслужилитѣ членове на кочанската революционна чета — Димитъръ Медаровъ отъ с. Дулица, Царевоселско и Никола Стаменковъ Беговъ отъ село Полаки, Кочанско; първиятъ 29-годишенъ, а вториятъ 28-годишенъ. И двамата сж постжпили въ редоветѣ на ВМРО твърде млади. За Медарова читателтъ ще намѣри най-подробни сведения въ книга втора и трета съ мои спомени. Участвувалъ е въ редица сражения и случайно е останалъ живъ следъ полученитѣ рани. А Никола Беговъ още като малко дете е бивалъ въ сръбския затворъ, кждето майка му е била изпратена, заподозрена като участница въ ВМРО; и нѣмайки кому да остави детето си, позволили й да занесе и него въ затворническата си стая.

Като подсждимъ е билъ привлеченъ и Страхилъ Топуковъ отъ Кратово, рапортьоръ при в. „Македония“ въ София. Двамата четници сж съ слабо образование, но много будни хора; а Топуковъ е свършилъ гимназия.

Подведенъ е билъ подъ отговорность и членътъ отъ ЦК на ВМРО Иванъ Михайловъ.

Сждебното дѣло се разглежда отъ Софийския окржженъ сждъ, второ наказателно отдѣление, въ публично заседание, отъ 19 до 25 ноемврий 1930 г. Сждътъ има този съставъ: председатель Т. Ив. Коевъ, а членове Б. Тодоровъ и Вл. Мавродиевъ; замѣстникъ-прокуроръ П. Пешевъ.

Това дѣло събуди голѣмъ интересъ ворѣдъ обществото. Задоволявамъ се да цитирамъ два отзива. Вестникъ „Независимость“ отъ 20 ноемврий с. г. писа:

„Вчера се даде ходъ на дѣлото по убийството на В. Пундевъ. Изказаното желание отъ повече отъ двеста и седемь адвокати да защищаватъ вожда на ВМРО г. Ив. Михайловъ, се коментира най-оживено, като това се счита за изразъ на общественото мнение. Противно на нѣкои слухове, че това сж адвокати македонци, отъ списъка прочетенъ въ сжда се вижда, че адвокатитѣ сж въ абсолютното си болшинство по рождение отъ България и отъ всички срѣди и движения. За първи пжть въ нашата сждебна практика се отбелязва тоя значителенъ фактъ за защитата на едно подсждимо лице и то сждено задочно, да изказва доброволно готовностьта си толкова огромно множество адвокати. Още повече значение добива това, като се има предъ видъ, че се касае за вожда на една революционна и конспиративна организация, което се счита и за изразъ на симпатия къмъ самия подсждимъ и съчувствие къмъ дѣлото, което той ржководи.“

Другиятъ органъ на либералната партия, пакъ подъ име „Независимость“ (съ редакторъ П. Н. Даскаловъ) писа следното:

„Сжди се ВМРО. Вчера се започна въ Софийския окржженъ сждъ разглеждане на дѣлото за убийството на В. Пундевъ. по което като обвиняемъ е привлеченъ водачътъ на Македонската революционна организация Иванъ Михайловъ.

За режима на Ляпчева-Бурова тоя процесъ е въ реда на нѣщата. Но за историята на Македонското освободително движение даването подъ сждъ на водача на туй движение отъ българското правителство ще остане като единственъ случай, безъ прецедентъ въ коя да е отъ балканскитѣ държави, сжщо и въ България, народитѣ на които сж се борили подъ знамето на революцията за свобода.

Сръбското правителство, което вижда най-опасния врагъ за държавното си единство въ Македонската революционна организация, не е потърсило и до днесъ сждебнитѣ присжди на своитѣ сждилища за Ив. Михайлова. То е предлагало, което за него е въ реда на нѣщата, само милионъ динари за главата му.

Въ турско време румънски сѫдилища не сѫдиха нито Ботйова, нито Хаджи Димитра, нито Стефанъ Караджа. Сърбитѣ търпѣха български революционери на тѣхна територия противъ турцитѣ додето имъ изнасяше, а щомъ си свършеха работата чрезъ тѣхъ, най-многото което предприемаха, бѣше разгонването имъ. Въ най-критическитѣ времена на България, когато външенъ натискъ идеше върху българското правителство въ миналото, то разтурваше македонскитѣ комитети въ страната. Разбира се, че това ставаше при управление на русофили пораженци.

Подъ сѫдъ се дава сега за пръвъ пѫть въ България водачъ на Македонската революционна организация. Дѣлото е отъ огромно морално значение. То се отразява силно върху българската национална съвѣсть, безъ да говоримъ за голѣмото му политическо значение и за ехото, което ще се получи отъ него въ съседнитѣ ни страни."

За осведомление на читателя пояснѣваме, че редакторътъ г. Пеню Н. Даскаловъ, споменавайки за русофилитѣ пораженци, които разтуряха нѣкога македонскитѣ легални организации въ България, има предъ видъ споразуменията въ първитѣ години на настоящето столѣтие между Сърбия и България. Тогава — около 1904 година, ако добре помня — въ София и Бѣлградъ едновременно бѣ издадено комюнике, съ абсолютно еднакво съдържание, въ което македонскитѣ борци бѣха наречени разбойници. Комюникето претендираше, че сръбскитѣ и българскитѣ държавници, и никой другъ, трѣбвало да промишляватъ и уреждатъ македонския въпросъ. Нѣма нужда тукъ подробно да описваме какъ тия държавници — кѫсогледитѣ български и лукавитѣ сръбски — „решиха" въпроса. Българската политика още тогава започна да се поддава на сръбскитѣ измами. И затуй лекомислено биде подписано споменатото комюнике по единъ поводъ, за който България имаше дългъ само да протестира срещу сръбската агресия спрямо македонската българщина. Въ село Кокошинйе, Кумановско, петь-шесть души сѫ били подкупени отъ сръбската пропаганда и бѣха предали ресенската чета, водена отъ щипянина-войвода Славейко Арсовъ. Обградена отъ турската войска, цѣлата чета юнашки загина. Скопскиятъ окржженъ войвода Мише Развигоровъ, съ помощьта на околната селска милиция и вѣрнитѣ въ сѫщото село хора залавя виновницитѣ и ги осѫжда на смърть; въ акцията енергично е действувалъ кратовскиятъ войвода Йорданъ. Вмѣсто да бѫдатъ осѫдени продалитѣ се на сръбската пропаганда измѣнници, българското правителство — повтарямъ — нарече разбойници Дамянъ Груева, Развигорова, Христо Матова, д-ръ Христо Татарчевъ, а заедно съ тѣхъ и всичко будно всрѣдъ македонската българщина, което ржководѣше ВМРО.

Нека се върнемъ къмъ нашата тема. Софийскиятъ в. „Македония", брой 1227 отъ ноември 1930 година дава и подробности относно явилитѣ се доброволци-адвокати. Отъ Пловдивъ е пристигнала една група, отъ чието име адвокатътъ Г. Стойковъ се явилъ предъ сѫда и изявилъ желанието имъ да бранятъ Ив. Михайлова. Отъ Кюстендилъ се явили десеть души адвокати. Отъ Радомиръ — четворима. Отъ Плѣвенъ — пакъ една група. Отъ Горна-Джумая — сѫщо. Въ залата на сѫда сѫ могли да влѣзнатъ само адвокатитѣ: Антонъ Бесарабовъ, Аспарухъ Велевъ, Ал. Цоневъ, Яко Баруховъ, Ст. Йовевъ, К. Захариевъ, И. Нейковъ, К. Минковъ, Д. Балдуиновъ, Д. Марковски, В. Поповъ, Т. Константиновъ, А. Апостоловъ и още нѣколцина. Стотина души сѫ останали въ коридоритѣ по липса на мѣсто, а и вънъ на улицата.

Сѫщиятъ брой на вестника помѣства и нѣкои извадки отъ писмата на тия доброволци до сѫда. Въ едно писмо е казано:

„Дълбоко убедени, че подвеждането на Михайловъ подъ углавна отговорность е исторически скандалъ въ освободителнитѣ борби на българското племе, ние не можемъ да не реагираме срещу него. Докато чужди намъ, европейски сѫдилища, приеха за законни изпълненитѣ отъ ВМРО присѫди и не направиха въ-

просъ за отговорность на издателитѣ на сѫщитѣ присѫди, въ насъ стигнахме до тамъ — дейностьта и проявлението на една цѣла организация да се считатъ и припишатъ като такива само на едно лице — членъ на ВМРО."

Въ друго писмо е казано:

„Всѣка нелегална борба налага извършването и на действия, които излизатъ извънъ рамкитѣ на официално господствуващия правовъ мирогледъ. Тия действия, обаче, въпрѣки това ще бѫдатъ търпени и оправдани по простата причина, че националнитѣ освободителни борби и днесъ си оставатъ една историческа необходимость."

Тѣзи два цитата давамъ за ориентация на читателя — съ какви разбирания сѫ били въпроснитѣ доброволци адвокати.

Сѫдътъ отби явяването на толкова защитници, сѫщо както бѣ станало при случая съ явилитѣ се 163 защитници на д-ръ Владко Мачекъ, водача на Хърватската селска партия, когато той бѣ сѫденъ отъ диктаторския режимъ на краль Александъръ въ Югославия. Действително, ако се допуснѣха пледоариитѣ на тѣзи 207 адвокати, процесътъ би трѣбвало да продължи съ месеци. Останаха да бранятъ обвиняемитѣ само тѣзи четирма адвокати: Держански, Георги Чернооковъ, Панчо Тошевъ и Ал. Огняновъ.

Органътъ на ВМРО „Свобода или Смъртъ", брой 122 отъ месецъ декемврий 1930 година, подъ заглавие „Отряденъ фактъ" писа:

„Може би е излишно да подчертаваме братската преданость на българския народъ къмъ каузата на поробена Македония. Независимо отъ политиката на нѣкои правителства въ България, която въ разни моменти е била въ пряма противоположность съ интереситѣ на собствената си страна и гибелна за дѣлото на Македония; независимо отъ отдѣлния политически идеалъ на македонскитѣ организации, който съ нищо не накърнява духовното единство на свободни и поробени българи — за свѣта остава налице единъ крупенъ исторически фактъ, който говори красноречиво за абсолютната привързаность на българския народъ къмъ борбата на поробенитѣ му братя и къмъ тѣхнитѣ свръхчовѣшки усилия за национално запазване. Свидетелство за това е цѣлата история на свободното царство отъ 1878 година насамъ; свидетелство сѫ и гробоветѣ на двеста хиляди български покойници, които почиватъ по бойнитѣ полета на Македония . . . .

Единъ последенъ примѣръ въ това направление е явяването на 207 адвокати да защищаватъ безплатно члена на Централния комитетъ на ВМРО Иванъ Михайловъ предъ българскитѣ сѫдилища. Двеста и седемь представители само на едно съсловие отъ българската интелигенция, безъ разлика на партийна принадлежность и политически убеждения, пожелаха, въ лицето на Иванъ Михайловъ, да бранятъ свещеното дѣло на измѫчена Македония, срещу което една безумна политика насочи своитѣ срамни удари, прикривайки се задъ завесата на законностьта . . . .

ВМРО констатира съ особена радость този единственъ случай въ българския сѫдебенъ животъ и изказва най-искрената си признателность къмъ доблестнитѣ български адвокати, които така сърдечно и толкова трогателно манифестираха своята голѣма любовь къмъ каузата на поробена Македония . . . . Ние никога не сме се съмнявали, че ще имаме пълната и безрезервна подкрепа на братския български народъ. Това налагатъ неговитѣ жизнени племенни интереси; това налага и неговата вродена любовь къмъ всѣка борба за миръ, правда и свобода."

Сѫдътъ напълно оправда Ив. Михайлова и Страхилъ Топуковъ. Медаровъ и Стаменковъ бѣха осѫдени на 15 години затворъ. Тѣ се държаха доблестно предъ сѫда. Единиятъ отъ сѫдиитѣ, Вл. Мавродиевъ, е подписалъ присѫдата при особено мнение, — че трѣбва да бѫдатъ оправдани и Медаровъ и Стаменковъ.*

---

* Сърбия не можа да получи очакваното удовлетворение, въпрѣки прикритото желание и на нѣкои отъ управляващитѣ тогава фактори въ България. Рушителтъ и предатель В. Пундевъ бѣ наказанъ, както заслужаваше.

Но когато, въ 1934 г., дойде друга власть въ България, действуваща като бѣлградски политически органъ, тя нареди да се издаватъ колкото може повече смъртни присѫди надъ македонски борци, безъ да се държи смѣтка за доказана или недоказана ви-

Въ специална декларация, публикувана въ в. „Свобода или Смъртъ“ отъ м. октомврий 1930 година Централниятъ комитетъ на ВМРО е казалъ между другото:

„ВМРО наказа не гражданина и български публицистъ Василъ Пундевъ, а престѫпника предъ македонското освободително дѣло Пундевъ, който, живѣейки въ София, безъ да бѫде членъ на ВМРО, искаше да подчини волята на революционна Македония на своята амбиция и се отдаде на една бѣсна разрушителна дейность, срещу проявленията на всички македонски организации . . . .

Централниятъ комитетъ заявява, че членътъ на ЦК Иванъ Михайловъ не е давалъ нито устна, нито писмена заповѣдь за наказването на В. Пундевъ и не носи никаква лична отговорность по това деяние. Присѫдата на Василъ Пундевъ е дѣло на съответнитѣ институти на ВМРО, която приема предъ обществото и историята цѣлата отговорность за наложеното наказание; и дѣлото на Димитъръ Медаровъ и Никола Ангеловъ Стаменковъ не е нищо друго, освенъ изпълнение на единъ дългъ и вѣрность къмъ дадената клетва да действуватъ навсѣкѫде съ сѫщия рискъ и себеотрицание, които сѫ проявявали въ сражения съ сръбскитѣ насилници; тѣ изпълниха възложената имъ задача отъ компетентнитѣ органи на ВМРО . . . .“

Вмъкването въ този процесъ на Иванъ Михайловъ декларацията означава като „дързъкъ политически актъ, който е насоченъ срещу освободителното движение на поробена Македония и че Централниятъ комитетъ правилно разбира противомакедонскитѣ и противобългарски прояви на известни срѣди въ България“.

Печатнитѣ органи на македонската емиграция въ България и Америка сѫщо писаха по този процесъ и срещу пакостната дейность на Пундевъ. Гледището на македонската емиграция въ България бѣ ясно изразено въ уводна статия отъ редактора на нейния печатенъ органъ, в. „Македония“ отъ 18 ноември 1930 г. Спирайки се върху една бележка на правителствения официозъ, редакторътъ Димитъръ Талевъ писа между другото:

„Сѫщата самонадеяность се вижда и въ неотдавнашната имъ уводна бележка по поводъ помѣстената въ брой 121 на вестникъ „Свобода или Смъртъ“ статия подъ заглавие „Провокациитѣ на вестникъ „Демократически сговоръ“, и въ статията имъ отъ 14 т. м., дето, по старъ навикъ, мърморятъ подъ носа си повтаряни до втръсване нотации по адресъ на македонската емиграция въ България, и, най-после, когато произнасятъ, сякашъ съ нѣкакъвъ жестъ на заклинатели, спасителната за тѣхъ и шефоветѣ имъ максима: една държава — една власть, за която спасителна, както имъ се струва, максима, сѫ се уловили като слѣпеца за тоягата, чувствувайки своето безсилие.

Ако господата отъ „Демократически сговоръ“ бѣха погледнали на въпросната декларация на ВМРО като добри българи преди всичко — тѣ нѣмаше да намѣрятъ толкова много дързость въ себе си, за да твърдятъ, че едва ли не организацията на поробена Македония е най-голѣмиятъ врагъ на свободната българска държава. Ако тия господа бѣха повече българи, отколкото сѫ партизани — щѣше да имъ дойде на умъ, че освенъ интереситѣ на днешната българска държава — има и други едни върховни интереси; че освенъ законитѣ въ тая държава има и други едни закони. Това сѫ интереситѣ на цѣлокупното българско племе, предъ които тѣ трѣбва да се преклонятъ; това сѫ законитѣ на освободителната

новность, безъ да е осигурена и сериозна защита на сѫденитѣ. Изключително за реабилитиране на доказани шпиони и предатели на българщината се водѣха сѫдебнитѣ дѣла. И срещу мене сѫ били издадени смъртни присѫди и нѣкакви други. До този моментъ не съмъ се заинтересувалъ да узная точно какви присѫди сѫ ми прикачили тогавашнитѣ български сѫдии за угода на Бѣлградъ.

Въ 1934 г. новитѣ властници довъоржжиха и по-старателно използуваха за свои цели групицата „„протогеровисти“. А при комунистическата власть следъ 1944 г. сѫщата група получи високи чиновнически мѣста. Отъ нейната срѣда комунистическата власть намѣри палачи — за избиване на маса родолюбци отъ България и Македония. Както въ 1934 г., и тогава властьта не потърси, не арестува и не даде подъ сѫдъ нито едного отъ онѣзи, които избиха прекрасни легални деятели всрѣдъ македонската емиграция. Но привърженицитѣ на Македонското освободително дѣло бѣха изъ цѣла България гонени, пращани по концентрационни лагери или избивани.

борба на поробенитѣ два милиона българи, къмъ които закони редакторитѣ на официоза, ведно съ министъръ Кънчо Милановъ, трѣбва да се отнасятъ съ поголѣма почить. Всички българи, свободни и поробени, сѫ дали редица доказателства, че скѫпятъ твърде много свободната българска държава. Затова безочливъ провокаторъ е оня партизанинъ, който се осмѣлява да изрича хули и обвинения въ това отношение срещу тоя или оня дѣлъ на българското племе, а още по-престѫпна е дързостьта на оня български властникъ, който, въ името на една тъмна политика, се опитва да сложи на подсѫдимата скамейка поробенитѣ македонски българи въ лицето на тѣхната организация и на тѣхния вождъ."

Вестникъ „Македония" отъ 21 ноември 1930 година дава нѣкои подробности отъ показанията на свидетелитѣ предъ сѫда. Отбелязваме тукъ нѣкои моменти:

а) Адвокатътъ П. Тошевъ запитва свидетеля Михаилъ Пундевъ — дали не му е правило впечатление, че братъ му е взималъ участие въ организиране на акции и дали е пращалъ хора да убиватъ нѣкого. М. Пундевъ отговаря, че Василъ Пундевъ устройвалъ срещи съ цель да се „поправи непоправимото зло" следъ 7 юлий (убийството на Протогеровъ — бел. наша).

На други зададени въпроси отъ защитата не желае да отговаря.

б) Адвокатътъ Огняновъ запитва дали подъ редакцията на братъ му е печатана книгата „Тритѣ дѣла" и дали неговитѣ (на братъ му) показания предъ сѫда въ Милано сѫ автентични.

Мих. Пундевъ отговаря, че книгата е печатана отъ братъ му Василъ и че и показанията му въ Милано сѫ негови.

в) Сѫщиятъ адвокатъ запитва дали братъ му Василъ е казвалъ кои сѫ убийцитѣ на Тод. Александровъ. А Мих. Пундевъ отговаря, че по въпроса братъ му е говорѣлъ много неохотно и давалъ да се разбере, че въ това има нѣщо тайно.

г) Адвокатътъ Г. Чернооковъ запитва Г. Кулишева дали докато той (Кулишевъ — бел. наша) е билъ още редакторъ на в. „Македония" остро е обвинявалъ убийцитѣ на Протогерова или е действувалъ за едно помирение.

Кулишевъ отговаря, че тѣ (т. е. той и отстраненитѣ заедно съ него хора отъ редакцията на вестника — бел. наша) били възприели и двете нѣща.

Запитанъ отъ адвоката какво е мислилъ за Иванъ Михайловъ преди 7 юлий, Кулишевъ отговаря, че Михайловъ е билъ тѣхна (т. е. негова и на приятелитѣ му — бел. наша) надежда. Следъ смъртьта на Тодоръ Александровъ били въ тревога — кой ще го замѣсти. И заявява, че това билъ И. Михайловъ.

д) Понеже Кулишевъ отказва да е взималъ страна въ споветѣ, адвокатътъ П. Тошевъ го запитва откѫде произхожда охраната му. На това Кулишевъ отговаря, че щѣлъ да вземе охрана откѫдето му дадатъ.

При едно запитване на адвоката Чернооковъ, Кулишевъ признава, че като редакторъ на в. „Македония", преди да бѫде изгоненъ отъ тая длъжность, е посочилъ Иванъ Михайлова въ вестника като виновенъ отъ гледище на устава на ВМРО. Съ други думи, взелъ е страна.

А трѣбва да пояснимъ, че случаятъ съ наказанието на Протогеровъ е напълно еднакъвъ съ наложеното въ Милано наказание на П. Чаулевъ. Това на друго мѣсто въ моитѣ спомени е разяснено. Вънъ отъ туй, вината на Протогерова, било по убийството на Т. Александровъ, било по изложеното въ настоящата книга, е много по-голѣма отъ тая на Чаулевъ.

е) Адвокатътъ П. Тошевъ се обръща съ въпросъ къмъ свидетеля Димитъръ Талевъ: „Отъ кога сте главенъ редакторъ на вестника (в. „Македония", органъ на емиграцията — бел. наша)?"

Талевъ отговаря: „Отъ миналата година (значи, отъ 1929 година

— бел. наша)".

П. Тошевъ: „Знаете ли защо бѣше отстраненъ бившиятъ съставъ на редакцията (начело съ Г. Кулишевъ — бел. наша)?"

Д. Талевъ: „Защото тѣ взеха становище, което бѣ въ разрѣзъ съ разбиранията и преценката на емиграцията."

П. Тошевъ: „Опитваха ли се тѣ съ вестника да влияятъ на емиграцията?"

Д. Талевъ: „Да. Дори следъ като бѣха отстранени, издадоха по единъ незаконенъ начинъ притурка на в. „Македония", въ която изложиха своето становище."

Съвършено ясно е, че Г. Кулишевъ се е опитвалъ да лъже сѫда, че не е взелъ страна въ спороветѣ, когато въ сѫщность изцѣло бѣше съ протогеровиститѣ и съ цѣлия антимакедонски фронтъ.

Ако бѣше останалъ живъ, и Василъ Пундевъ щѣше днесъ да бѫде на високо мѣсто въ комунистическото управление въ България; най-малко подпредседатель на Президиума на Народното събрание, както Кулишевъ. Но за да се види главоломното му противоречие — както това на Кулишевъ — въ идеи и дѣла, достатъчно е да повторимъ думитѣ на адвоката Ал. Огняновъ, че именно Василъ Пундевъ написа книгата „Тритѣ дѣла". Въ нея сѫ дадени въ подробности сѫдебнитѣ процеси по наказанията на Петъръ Чаулевъ въ Милано,* Райко Даскаловъ въ Прага и Тодоръ Паница въ Виена. При процеса въ Милано Василъ Пундевъ е единъ измежду свидетелитѣ, които изнасятъ комунистическата „ориентация" на Петъръ Чаулевъ. Умѣстно е да цитираме тукъ какво е писалъ В. Пундевъ въ предговора на тая книга, за да стане още по-доказано неговото антикомунистическо становище:

„Тритѣ дѣла, които се описватъ въ тая книга, сѫ три скрѣбни моменти отъ македонската борба следъ Европейската война, когато Вѫтрешната македонска революционна организация (ВМРО), въ дейностьта си срещу днешното робство, бѣше заставена да отдѣля усилия и за да прекрати предателството било на свои измѣнници, било на други отговорни лица, които съ престѫпническо заслѣпение бѣха се поставили въ услуга на поробителитѣ на Македония.

Но тия епизоди отъ освободителното движение на Македония, които въ общъ изгледъ сѫ прояви и на тежката духовна криза следъ войната, заедно съ това свидетелствуватъ за издържливостьта на Движението, за здравитѣ сили у него, които можаха да преодолѣятъ прегради и да го запазятъ като чистъ националенъ стремежъ на единъ подтиснатъ народъ, достоенъ за исканитѣ права на свобода и независимость. Оттукъ е голѣмото значение на тия процеси, които чрезъ патриотическото самопожертвуване въ Прага, Виена и Милано — дадоха доказателства предъ Европа за несъкрушимостьта на националната воля у македонцитѣ, способна да премахне всѣка прѣчка, за да реализира тѣхното освобождение. Предъ сѫдебнитѣ заседатели въ тия градове, предъ цѣлото европейско обществено мнение, следъ изстрелитѣ къмъ предателството, се издигна незабравима защита на Македония, благороденъ гласъ за нейнитѣ вѣковни мѫки, за хероизма на нейния народъ, за дълга на човѣчеството къмъ тая хубава, поробена земя, която трѣбва да бѫде свободна.

За да се разбератъ по-добре причинитѣ за тритѣ смъртни наказания: на Райко Даскаловъ въ Прага, на Тодоръ Паница въ Виена и на Петъръ Чаулевъ въ Милано — необходими сѫ предварително нѣколко думи за тъй нареченото македонско „федеративно" течение, чието начало и цели сѫ най-близката атмосфера на престѫпленията къмъ Македония.

Историята на „федератиститѣ" е кѫса и ясна. Когато следъ мира (презъ 1919 г. — б. м.) ВМРО начело съ убития по-късно отъ болшевизиранитѣ „федератисти" Тодоръ Александровъ поднови своята дейность срѣдъ гнетеното отъ сръбски и гръцки режимъ македонско население, Организацията, поради труд-

---

* Василъ Пундевъ бѣше свидетель предъ сѫда въ Милано, срещу Петъръ Чаулевъ. Той изнесе факти и даде освѣтления, за да се увѣрятъ сѫдиитѣ, че Чаулевъ се е продалъ на комуниститѣ. Тия показания сигурно и днесъ стоятъ въ архивитѣ на миланското сѫдилище. Значи, що се отнася до развитието на сѫдебния процесъ въ Милано, В. Пундевъ, авторъ на книгата „Тритѣ дѣла", бѣше очевидецъ.

ността на новитѣ условия, бѣше принудена да приеме участието само на изпитани и некомпрометирани въ една или друга посока свои членове, както и веднага да отстранява ония, които се провинѣха къмъ нея или общо къмъ македонското освободително дѣло. Благодарение на тази строга дисциплина, прилагана неуклонно отъ Т. Александровъ — самоотверженъ революционеръ съ желѣзна воля, идеализъмъ и необоримъ духъ — въ скоро време ВМРО издигна своя престижъ и значение както въ Македония, така и въ чужбина.

Бързитѣ успѣхи на Организацията, съ възстановяване на революционната мрежа въ Македония, твърде много загрижиха бѣлградското правителство, станаха важна пръчка въ политиката на тогавашнитѣ български управници, начело съ Стамболийски—Димитровъ—Даскаловъ, които съ жертва на националнитѣ интереси искаха да бждатъ въ повече отъ добри отношения съ Сърбия. Отъ друга страна тѣзи успѣхи възбудиха завистьта и амбицията на нѣкои македонци въ България, къмъ услугитѣ на които — по изтъкнатитѣ съображения — ВМРО не желаеше да прибѣгне. Тия недоволници се увеличаваха и съ подкупници отъ софийското и бѣлградското правителства. За да дадатъ нѣкаква идейна окраска на своята опозиция къмъ Организацията, тѣ измислиха политическия абсурдъ: понеже въ Македония има нѣколко народности (българи, турци, власи и др.), тя трѣбвало въ бждеще да се организира като федерация, която пъкъ да стане часть отъ обща югославянска федеративна държава. Абсурдъ, защото народноститѣ въ Македония не населяватъ отдѣлни области, а сж примѣсени по села, градове и околии, тъй че не може да става дума за нѣкакво нейно федеративно устройство. Скоро, обаче, се видѣ, че идейностьта на тѣзи окаяници е една маска, за да прикриватъ своята користь и лошитѣ си инстинкти. Повечето отъ тѣхъ, осждани отъ ВМРО за вулгарни престжпления въ Македония или отъ българскитѣ сждилища, както е случаятъ съ Тодоръ Паница — се отдадоха въ пълна служба на правителството Стамболийски, което преследваше истинскитѣ революционери. Отъ тѣзи федератисти то вербуваше шайкаджии и убийци, щедро заплащани, въ разразилата се борба между ВМРО и угодническото спрямо Бѣлградъ българско правителство. Сродството между „федератиститѣ“ и поробителитѣ на Македония се манифестира въ факта, че следъ разбиването на тѣхния отредъ въ Неврокопско мнозина избѣгаха въ Гърция, а оттамъ се прехвърлиха въ Сърбия.

Следъ падането отъ власть на земедѣлската партия (9. VI. 1923 г.) нейнитѣ водачи емигрираха и образуваха съ комуниститѣ т. н. единенъ фронтъ, дирижиранъ отъ Москва. Къмъ него, естествено, се присъединиха и „федератиститѣ“, които взеха комунистическата идеология, приспособиха я къмъ своята антинационалистична пропаганда и почнаха по-оживена задгранична работа, като влѣзоха въ контактъ и съ болшевизирани емигранти отъ други балкански държави. Въ самата Македония тѣ нѣматъ връзки, освенъ съ нѣколцина свои „федератисти“, които следъ превратa на 9 юний избѣгаха въ Сърбия, и Гърция, дето, както и трѣбваше да се очаква, постжпиха на официална служба, за да преследватъ революционното движение, като по тоя начинъ бѣха най-лошитѣ носители на терора въ Македония. На тѣхъ се дължатъ тамъ масови гонения, малтретирания и убийства. Фактитѣ за това сж изобилни и достжпни за всички, защото се изнасятъ не само отъ българския, но и отъ сръбския печатъ.“

Следъ като споменава за опита на болшевикитѣ да привлекатъ ВМРО въ участие на една борба, която да улесни настаняването на болшевишка власть въ България, „разоренията отъ която борба не биха държали никаква смѣтка за македонскитѣ интереси, ЦК на ВМРО не прие болшевизирането“. Констатиралъ това, Василъ Пундевъ продължава въ своя предговоръ:

„. . . Следъ този отказъ дойде убийството на Александровъ, наредено отъ болшевизирани „федератисти“. Но въпрѣки убийството на голѣмия водачъ, Организацията успѣ да запази своята независимость, благодарение енергията на новитѣ водачи; като се видѣ принудена да накаже съ смъртъ по-виднитѣ измѣнници на националната революция . . . .

Органъ на болшевизиранитѣ „федератисти“ е виенското списание „Балканска федерация“, редактирано отъ Димитъръ Влаховъ, когото е вѣнчалъ и издържа Кръстю Раковски, съветски посланикъ сега въ Парижъ. Раковски е може би най-важниятъ и въ парично отношение най-сжществень водачъ на балканскитѣ „федератисти“.

. . . Както е ясно, че въ една страна на вжтрешнитѣ македонски борби застана Третиятъ интернационалъ, който въ болшевизирането на ВМРО търсѣше първостепенна опора за болшевишка революция въ Балканския полуостровъ, сжщо така е ясно, че срещу тия домогвания се издигна една централна личность, личността на Тодоръ Александровъ, чиято смъртъ стана изкупителна жертва преди

всичко за запазването независимостьта на Македонското освободително движение, а по-нататъкъ — и за предохранения отъ много по-широка и значителна мѣрка . . . .

Само враговетѣ на Македония и нѣколцина продажници оспорватъ днесъ величието на тая личность. Знае се какъвъ култъ къмъ паметьта на Тодоръ Александровъ се създаде въ Македония, въ сърдцата на всичкитѣ й жители . . . ."

А колко високо се цени и въ чужбина вече дѣлото и личностьта на Тодоръ Александровъ, показватъ следнитѣ думи на известния австрийски историкъ проф. д-ръ Хансъ Юберсбергеръ:

„Тодоръ Александровъ принадлежеше къмъ ония рѣдки, всецѣло изпълнени отъ своята мисия мѫже, които не живѣятъ свой животъ, а само живота на своя народъ. Непретенциозенъ, скроменъ, но при това съ непреклонна енергия и студена размисъль, винаги имащъ великата цель предъ очитѣ си, — все още виждамъ тоя рѣдъкъ човѣкъ ясно и отчетливо предъ себе си, макаръ да се изминаха вече близо десеть години, откато го видѣхъ и говорихъ съ него за пръвъ и последенъ пѫть. Освенъ Левъ Толстой никой другъ не ми е оставилъ тъй неизгладимо впечатление както Тодоръ Александровъ. Следъ разцеплението и измѣната въ собственитѣ му редове само личностьта на Тодоръ Александровъ можа, ако не съвсемъ да отстрани, поне да възспре отчаянието, обезсърдчението и престѫпнитѣ инстинкти и, въпрѣки всички прѣчки отъ правителството на Стамболийски и Югославия, да извика ВМРО къмъ животъ. Разбира се, паритѣ на неговитѣ врагове бѣха силно изкушение, и Третиятъ интернационалъ, който за целитѣ на революционнитѣ действия по цѣлъ свѣтъ винаги има достатъчно злато, не се скѫпѣше. Така Москва успѣ да подкупи двама отъ неговитѣ сътрудници, Алеко Василевъ и Георги Атанасовъ, за да убиятъ тѣ коварно на 31 августъ 1924 г. почитания като светецъ и пророкъ македонски водачъ. Цельта на това убийство бѣше да се даде ВМРО на комуниститѣ, сиречъ на Третия интернационалъ, за да получи той следъ това на Балканитѣ единъ инструментъ, който би можалъ да употрѣбя по единъ и сѫщъ начинъ срещу всички некомунистически правителства. (Neue Freie Presse отъ 13. VI. 1925)."

Такъвъ бѣше човѣкътъ, който поднови и спаси борбата за освобождението на Македония — и постоянното споменаване на името му въ тая книга нека бѫде винаги примѣръ за ония, които вървятъ въ неговия пѫть, за да бѫдатъ по-щастливи и видятъ свободна своята Родина."

Отъ всичко, което изнасяме срещу протогеровиститѣ, между които се нареди и Василъ Пундевъ, не е ли ясно като бѣлъ день, че тѣ бѣха тръгнали не по пѫтя, който самъ Пундевъ препоржчва въ цитирания по-горе предговоръ на книгатъ „Тритѣ дѣла", тоестъ не по пѫтя на Тодоръ Александровъ, а точно въ обратна посока? Тѣ най-флагрантно погазиха дисциплината въ ВМРО; тѣ колкото позорно, толкова и смѣшно, се обявиха дори съ комюнике за привърженици на Бѣлградъ, подъ маската на интегрална Югославия. Тѣ, сѫщо като взетитѣ предъ видъ отъ Василъ Пундевъ нѣкогашни грѣшници, поради амбиция потърсиха чужди помощи за борба срещу Македонското движение само защото то прецени, че тѣхнитѣ услуги не му сѫ вече потрѣбни. Протогеровиститѣ, сѫщо както нѣкогашнитѣ „федералисти"* отъ компанията на Влаховъ, Паница и Стоянъ Мишевъ, отвориха фронтъ срещу македонското дѣло, като даже първата имъ стѫпка бѣше къмъ Юндола, — тамъ кѫдето и тѣ, както Паница—Стоянъ Мишевъ, намѣриха поражението си. И отъ тѣхната срѣда Гоглевъ се предаде на сърбитѣ, по примѣра на нѣкогашнитѣ федералистки бандити. Федералиститѣ отъ времето на Стамболийски тръгнали съ Москва — казва В. Пундевъ; но нали сѫщото сториха неговитѣ приятели Шандановци, Кулишевци, което значи

---

* И другаде сме отбелязали чужди преценки за така наричащитѣ се федератисти, събрани като храненици на виенската централа. За нея вече сѫщо е казано въ споменитѣ ми. Тукъ посочваме, че и румънското списание „Пенинсула Балканика", излизаще въ Букурещъ, въ броя си отъ юлий—августъ 1927 г., писа, че федератиститѣ сѫ една фиктивна организация на бръщолевещи лица, които отъ служба на Стамболийски сѫ минали на болшевишка служба.

и самия той? ВМРО не приела да се болшевизирва и да се постави въ услуга на комунистическия центъръ за болшевизирване и на България — съ похвала пише Пундевъ; но цѣлата тайфа „протогеровисти“ се постави въ пълна услуга тъкмо за болшевизирване на България. В. Пундевъ адмирира Тодоръ Александрова, задето спаси независимостьта на Македонското движение; но самиятъ Василъ Пундевъ и приятелитѣ му най-невъздържано нападаха ВМРО и Иванъ Михайловъ, задето пазѣха именно тая независимость. Цельта на комуниститѣ била, увѣрява ни Пундевъ, чрезъ убийството на Т. Александровъ да вематъ въ своя ржка ВМРО; но самиятъ той — В. Пундевъ — както и всички протогеровисти целѣха преди всичко убиването на Ив. Михайловъ, за да бжде поставено македонското дѣло именно въ ржцетѣ на комунизма. Пундевци не вършеха нищо друго срещу Михайлова и ВМРО, което да се различава отъ туй, което Алеко Василевъ и подполковникъ Георги Атанасовъ, заедно съ Протогерова, вършеха противъ Тодоръ Александровъ.

Ония български журналисти, които държеха исо на клеветитѣ въ протогеровисткитѣ вестничета и хвърчащи листове, бѣха чели какво бѣше писалъ В. Пундевъ въ книгата „Тритѣ дѣла“. Той бѣше я раздалъ и на своитѣ приятели въ срѣдата на български литератори. Не виждаха ли тия хора противоречията между думитѣ и дѣлата на В. Пундевъ? Грижеха ли се тѣ въобще за България и българщината? Или — кому въобще тѣ служеха? Истинскитѣ български родолюбци, съ независима мисъль, безпогрѣшно могатъ да кажатъ за вестникаритѣ и нѣкои писатели, които изразяваха възмущения и нападаха ВМРО защото наказала В. Пундева и други като него, че тѣ — тия вестникари и писатели сж играли ролята на „полезни идиоти“ въ вреда на България и македонскитѣ българи, а за тържеството на комунизма.

Ролята пъкъ на „протогеровиститѣ“ най-добре е описана въ цитирания предговоръ отъ Василъ Пундевъ, отнасящъ се за други едни измѣнници и предатели. Написалъ е този предговоръ, като ясновидецъ, за бждещитѣ прояви на онния, които се нарекоха протогеровисти.

6) На 14 февруарий 1931 година Георги попъ Христовъ бѣ заловенъ живъ отъ хора на ВМРО. Въ връзка съ тая случка въ нѣкои вестници, като „Ню-Йоркъ Таймсъ“, проникнаха голѣми неточности. Писано бѣ, че били ужъ заградени кжщитѣ на попъ Христовъ и Кирилъ Пърличевъ и задигнати цѣлитѣ имъ фамилии, заедно съ охраната имъ, —всичко 12 души пленени.

Истината е следната. Знаело се е въ колко часа вечерьта Г. п. Христовъ ще напустне кжщата си въ София, за да отиде на разговоръ при свои приятели, съ такси. Кварталътъ, кждето бѣ кжщата му, е тихъ. Наблюдавано е било внимателно когато автомобила ще потегли откъмъ кжщата, и въ единъ широкъ, но безлюденъ булевардъ, въ нощната тъмнина, единъ униформенъ полицай се изпречва на нѣколко метра предъ колата и я спира. Попъ Христовъ и придружаващитѣ го лица сж помислили, че се касае до нѣкаква обикновена полицейска провѣрка въ връзка съ нѣкакъвъ инцидентъ въ квартала. Двама стражари поканватъ попъ Христова и съпжтницитѣ му да отидатъ съ колата до полицейския участъкъ за справка. Естествено, полицаитѣ даватъ видъ, че въобще не познаватъ кои сж хората въ автомобила.

Следъ нѣколко минути колата влиза въ единъ широкъ дворъ и портата се затваря веднага. Тогава попъ Христовъ разбира, че е плененъ. Придружаващитѣ го стражари се оказватъ преоблечени хора на ВМРО.

Въ таксито се оказва и госпожа Олга К. Пърличева, която много се изплашила. Но бързо е била освободена, а Георги п. Христовъ зака-

ранъ много далече отъ София. Съобщаваха ми, че билъ много угнетенъ и често плачелъ. Третиранъ е билъ, обаче, най-внимателно. Отидохъ да го видя. Между насъ се разви следния кратъкъ разговоръ, безъ да му загатвамъ нито съ една дума за онова, което бѣ извършилъ.

— Какво мислишъ сега да правишъ, Георги? — го питамъ.

— Ако ме пустнете, ще се откажа отъ всѣкакво участие въ тия работи.

— Нѣма ли рискъ да те убиятъ „протогеровиститѣ"? Нима не виждашъ къмъ коя посока тѣ все повече загазватъ, — къмъ комуниститѣ и сръбскитѣ поддръжници въ България?

— Наистина, има такава опасность. Но какво мога да правя, нѣмамъ и никакви пари . . .

— Понеже за тебе ще бжде много по-унизително да продължавашъ нѣкаква борба занапредъ, следъ като сме те залавяли и освободили, не намирашъ ли подходяще да отидешъ поне за нѣколко месеци въ Америка, на гости при нѣкои отъ старитѣ ти познати между тамошнитѣ емигранти?

— Това е отлична идея. Но пари нѣмамъ за такива проекти.

— Ние ще ти помогнемъ съ пари.

— Ама сериозно ли говоришъ?

— Добре, имашъ ли случай да съмъ ти говорилъ на вересия?

— Имашъ право. Ако ми помогнете, веднага отивамъ въ Америка.

Подиръ два-три дни извикахме тайно запаснитѣ генералъ Бояджиевъ и полковникъ Дървинговъ, които по-рано се бѣха явили, заедно съ други лица, като помирителна комисия.*

Когато предадохме попъ Христова на двамата, за да го придружатъ до София, Дървинговъ бѣ крайно развълнуванъ. Обърна се къмъ мене съ тия думи:

— Заявявамъ Ви, Михайловъ, че подобно нѣщо никога не съмъ очаквалъ. Попъ Христовъ трѣбва да признае, че даваше авторитетъ на оная група, за да се всѣва толкова смутъ всрѣдъ обществото за смѣтка на македонската кауза. Вие го пускате живъ-здравъ. Това за мене е особено събитие. За споменъ искамъ да Ви напиша нѣколко думи.

И почна да бърка въ джобоветѣ си; попадна на единъ правилникъ за върховисткитѣ чети, печатанъ кой знае преди колко години. Може би го бѣ взелъ съ себе си, за да ми го остави за проучване; или случайно бѣ въ джоба му. Написа ми върху него нѣколко възторжени думи въ паметь на това голѣмо събитие, както той го наричаше. И заминаха. До последния моментъ като че ли на двамата стари военни не имъ се вѣрваше, че попъ Христовъ ще се отърве безъ никакво наказание.

Въ вестницитѣ се появи следната декларация, носеща дата 17 февруарий 1931 година, и подписана отъ Георги п. Христовъ и Кирилъ Пърличевъ:

„Въ резултатъ на преговоритѣ, водени съ комисията за постигане умиротворение между македонцитѣ, стоящи извънъ легалнитѣ организации, ние, долуподписанитѣ, считайки вредна за Македония една борба между македонци, заявяваме, че се оттегляме отъ борбата и отъ всѣкаква революционна дейность."

---

* Такива помирителни комисии се явяваха два-три пжти. Въ една отъ тѣхъ влизаха споменатитѣ двама. Другъ пжть се явиха пакъ тѣ, но заедно съ други седемьосемь души, между които — спомнямъ си — Христо Силяновъ, д-ръ К. Станишевъ, Никола Стояновъ. Трети пжть се яви председателтъ на Националния комитетъ на емиграцията — Димитъръ Михайловъ.

Всички тия комисии обикновено идваха съ едно предложение: ВМРО да обещае, че нѣма да налага наказание, нѣма да преследва никого отъ „протогеровиститѣ"; а тѣ отъ своя страна да се оттеглятъ отъ всѣкакви борби и прѣчки въ работата на Македонското движение. И обикновено ВМРО обещаваше, даваше съгласие; но протогеровиститѣ, насърдчавани отъ други срѣди, не се съгласяваха.

Появи се и едно съобщение, но безъ подписи, отъ комисията, за която е споменато въ горната декларация. Въ сѫщность не е имало нужда нито отъ преговори, нито отъ увещания. Г. попъ Христовъ предварително още бѣ напусналъ погрѣшния пѫть; а К. Пърличевъ веднага е заявилъ на свои познати, че се оттегля отъ всѣкакви борби, следъ като е видѣлъ пусната съпругата му и чулъ решението на попъ Христовъ. Двамата военни, явяващи се въ случая като комисия за помирение, бѣха издали въпросното съобщение, отъ което лъхаше надежда, че всички пакостници ще турнатъ край на своята акция. Лъжеха се, обаче, всички, които хранѣха подобна надежда. Защото се касаеше до промѣна на отношението, което до тогава имаха срещу Македонското движение сръбскитѣ власти, звенарската групица въ София и нейнитѣ приятели офицери, нѣкои срѣди отъ лѣвицата въ Българската земедѣлска партия, а на първо мѣсто комунистическата централа. Промѣна отъ тѣзи посоки ние не очаквахме.

Отъ ВМРО се издаде следното комюнике:

„За да подчертае за последенъ пѫть не веднажъ изразената воля на ВМРО да не се пролива братска кръвь, нейниятъ Централенъ комитетъ, взимайки актъ отъ публикуваната декларация на Георги п. Христовъ и Кирилъ Пърличевъ за оттеглянето имъ отъ всѣка борба срещу Македонското освободително движение и отъ всѣка революционна дейность, реши:

1. Да освободи заловения и намиращъ се въ организационни рѫце Георги п. Христовъ;

2. Да прекрати всѣко преследване, независимо отъ досегашната имъ дейность, срещу Георги п. Христовъ и Кирилъ Пърличевъ."

Вестникъ „Македонска Трибуна" издаванъ въ Индианаполисъ, на 5 мартъ с. г. съобщи, че споредъ една телеграма отъ Лондонъ за въ бѫдаще всѣко политическо убийство (всрѣдъ македонцитѣ — бел. наша) ще трѣбва да се отдава на обикновени криминални типове, действуващи по поржка на чуждестранни агенти. Въ телеграмата се е казвало следното: нищо още не се знаело за политиката, която ВМРО ще следва въ бѫдаще, съ огледъ на общото усмирение на Балканския полуостровъ; но добре било известно, че Михайловъ и последователитѣ му сѫ били винаги най-крайнитѣ елементи.

Правилно сѫ посочени като криминални типове въ тая телеграма всички онѣзи, които следъ оттеглянето на п. Христовъ и Пърличевъ продължиха съ своитѣ убийства. А що се отнася до борбата за освобождение на Македония отъ сръбската и гръцка тирания, погрѣшно е било съобщено отъ Лондонъ, че това е борба на Иванъ Михайловъ. Исторически фактъ е, че нашата народна борба е започнала преди още Михайловъ да е билъ роденъ. И всички основания бѣха на лице, за да се продължава, като изразъ на народното желание, тази освободителна борба.

На 18 февруарий с. г. в-къ „Ню-Йоркъ Таймсъ" писа, че помирението на попъ Христовъ и Пърличевъ е постигнато не толко отъ желание за компромисъ, колкото поради факта, че протогеровистката група е почти пометена. Вестникътъ предполага, че последователитѣ на Пърличевъ и попъ Христовъ „ще бѫдатъ свободни да направятъ изборъ — дали да се присъединятъ къмъ Михайловата група, или пъкъ съвсемъ да се оттеглятъ отъ Македонското революционно движение". Съмнително било, споредъ „Ню-Йоркъ Таймсъ", че може да се очаква помирение, тоестъ промѣна въ досегашнитѣ отношения на България и Югославия, щомъ като върховната власть въ Македонското движение държи Иванъ Михайловъ.

По-горе изяснихме, че въпросътъ не трѣбва да се свежда до Михайловъ, а до тиранията, която Югославия упражнява въ заграбенитѣ македонски области.

Бостонскиятъ в-къ „Крисчънъ Сайансъ Мониторъ“ е писалъ (споредъ „Македонска Трибуна“ отъ 26 февруарий с. г.), че ако настжпи действително съединение на силитѣ, „Македонскиятъ въпросъ ще добие много по-голѣма известность всрѣдъ европейската дипломация, отколкото сега“.

Относно това мнение на бостонския голѣмъ вестникъ ще кажемъ:

а) Малко по-късно той сигурно се е убедилъ, че фактически никакви сили не сж се борили срещу ВМРО, които отъ нея да сж се откжснали. А се касаеше до срѣдства и сили, които се доставяха отъ гореизброенитѣ чужди фактори.

б) Преди да се появи тая афера, погрѣшно означавана като „протогеровистка“, Македонскиятъ въпросъ бѣше добре известенъ всрѣдъ европейската дипломация. Само че по всѣко време, и при всички условия, се е старала да го използува за свои взаимни съревнования, а не се е погрижила да му даде справедливо разрешение. Сжщото върши тя и днесъ, когато пиша тѣзи редове.

Въ броя си отъ 26 февруарий 1931 година вестникъ „Македонска Трибуна“ писа:

„ . . . Търпението, обаче, което ВМРО показа къмъ бившитѣ си членове бѣше чудовищно. То само подчерта великодушието, отъ което сж се ржководили нейнитѣ водители. Двегодишната разрушителна дейность на бившитѣ задгранични представители и тѣхниятъ съмнителенъ антуражъ показва, че е трѣбвало много отдавна по единъ или другъ начинъ, съгласно статутитѣ на ВМРО, да се ликвидира съ тѣхъ, защото тѣ сж били непоправими и непримирими и защото интереситѣ на цѣлокупното македонско движение го изискваха.

Не сж ли предъ насъ жертвитѣ, които даде необузданата имъ борба? Трѣбваше да загине и единъ Гюрковъ, за да се реши найсетне ВМРО да имъ потърси смѣтка и да ги накара да спратъ. Колкото и нищожни да бѣха, тѣ помрачаваха македонската душа, и даваха куражъ на враговетѣ на Македония да очакватъ загиването на борбата ни . . .

Македонската емиграция въ своята цѣлокупность прояви силна политическа и организационна зрѣлость. Атакувана отъ сжщата групичка, лъгана, смущавана съ памфлетна литература и съ вистрелитѣ на парабела, тя показа завидна привързаность къмъ своитѣ организации и не се поведе по мизернитѣ желания на отдѣлни личности. Македонската емиграция въ България, всрѣдъ която най-много действуваше това котило, показа най-голѣма твърдость.“

Както му бѣ обещано, на Георги п. Христовъ доставихме срѣдства и той замина за Америка. Тамъ се бѣше срѣщалъ съ свои стари познати още отъ времето на Илинденското възстание. Едни приятели ми писаха, а други устно сж ми разправяли какъ попъ Христовъ представялъ въ Америка, че азъ съмъималъ право и че той се билъ заблудилъ. Д-ръ Цвѣтко Анастасовъ отъ с. Подмочани, Ресенско, познатъ деятель всрѣдъ нашата американска емиграция, бѣше писалъ въ България, до бившия секретарь на сжщата емиграция Асѣнъ Аврамовъ, точнитѣ думи, които попъ Христовъ му е казалъ: че правото било напълно на страната на Михайловъ, и че той не могълъ да си представи ВМРО безъ Михайловъ.

До колко това е било тъкмо така при тогавашната действителность — всѣки членъ на ВМРО е могълъ самъ да сжди, въ една или друга смисъль. Но д-ръ Анастасовъ твърдѣше, че предава собственитѣ думи на попъ Христова. За такива писма ми съобщаваше и Йорданъ Чкатровъ, който сжщо е бившъ секретарь на македонскитѣ сдружения въ Америка и фактически главенъ тѣхенъ организаторъ. Като чувахъ тѣзи нѣща, сякашъ наново виждахъ попъ Христова цѣлъ цѣленичъкъ предъ мене,

какъвто го познавахъ — добъръ човѣкъ, но безъ особена воля, безъ твърди мнения, безъ солиденъ интелектъ.

7) На 26 декември 1932 година е билъ наказанъ въ София Георги Узуновъ, за когото е имало данни, че е единъ отъ убийцитѣ на председателя на Националния комитетъ Димитъръ Михайловъ. Присѫдата на ВМРО е била изпълнена отъ Дончо Димитровъ Атанасовъ отъ Воденско. Подозрения е имало, доста силни, че Узуновъ е участвувалъ и въ убийството на Тома Дуровъ отъ Пѫтеле.

8) Единъ отъ нападателитѣ срещу народния представитель Стоянъ Филиповъ е билъ хванатъ и изпратенъ въ Софийския централенъ затворъ. Името му е Георги Кръстевъ Дерменджиевъ.

Въ килията му е билъ посетенъ отъ Ангелъ Стефановъ Анчевъ, отъ село Бутенъ, Драмско, който съ едно желѣзо го е убилъ и веднага се е предалъ на главния затворнически надзиратель. Анчевъ е избѣгалъ отъ родното си село, кѫдето е билъ осѫденъ отъ гръцкитѣ власти на шесть години затворъ, като заподозренъ членъ въ ВМРО.

9) Наказанъ е билъ сътрудника на протогеровистката банда Никола Будаковъ.

10) Ще повторя, че сѫ били наказани и други четири-петь лица, чиито имена не си спомнямъ, които сѫ били доказани ятаци и сътрудници на вражеската банда. И наново ще спомена, че особено комунистическата партия има обичай да приписва на ВМРО всевъзможни убийства, за които последната не е имала никакво понятие. Достатъчно е да си спомнимъ, че тая партия писа — и то не еднажъ — за петь хиляди избити отъ ВМРО въ Пиринска Македония следъ смъртьта на Тодоръ Александровъ; сетне цифрата намалиха на две хиляди; подиръ това — на сто души. А всички виновници по това велико злодеяние, които бидоха наказани, въ цѣлия Пиринский край не надминаваха двадесеть души — и то, безсъмнени виновници.

11) Доколкото бѣ възможно, хората на ВМРО се стараеха и по косвенъ начинъ да попрѣчватъ на нѣкои акции, проектирани отъ „протогеровиститѣ“ съ цель да привличатъ неосведомени добри хора, да си набавятъ парични срѣдства и пр. Въ София се бѣ узнало, че тѣ проектираха да задигнатъ синъ или внукъ на познатия въ България Ан. Куюмджийски, доста заможенъ човѣкъ, шефъ на банка, евреинъ, родомъ отъ Самоковъ.

Безъ той нищо да знае, нашитѣ хора сѫ се явявали по следитѣ на лицата, които е трѣбвало да задигнатъ младежа. Рискувайки да бѫде нападната и планътъ й осуетенъ, протогеровистката групица изоставя намѣрението си. А. Куюмджийски узна за грозящата близкия му човѣкъ опасность двадесеть години по-късно, следъ Втората свѣтовна война. Портретътъ на въпросния младежъ се е намиралъ въ работния кабинетъ на Куюмджийски; и е билъ посочванъ на групицата отъ единъ чиновникъ въ банката, назначенъ тамъ по-рано чрезъ ходатайство на хора отъ Македонското движение. Цельта на това проектирано нападение е била, очевидно, да бѫдатъ изтръгнати отъ Куюмджийски пари.

12) До 7 юлий 1928 година и малко по-късно господата отъ ЗП често сѫ дискутирали около борбата имъ срещу ВМРО, по-специално тогава за осуетяване конгреса й. Наши хора неусетно сѫ инсталирали подслушвателенъ апаратъ и бѣха записали нѣкои части отъ разискванията имъ. Между другото бѣха уловили заканителнитѣ, но и пропити съ мечти думи на П. Шандановъ: „Важното е да се премахне Брѣзовъ (псевдонимъ на Ив. Михайловъ — бел. наша). Всичко останало е безъ особено значение . . .“. На края жицитѣ сѫ били нарочно разпокѫсани, за да узнаятъ дискутиращитѣ, че сѫ били подслушвани.

Припомнямъ и тукъ този случай, за да изтъкна кои бѣха замислитѣ на въпроснитѣ господа. Това подслушване бѣ отъ наша страна една

защитна мѣрка.

13) Къмъ единниятъ фронтъ на нѣколкото централи срещу македонското освободително дѣло биваха привличани и най-пропаднали елементи, като обрисуванитѣ въ книга втора съ мои спомени Славе Ивановъ и Стоянъ Мишевъ. Славе бѣше на издръжка и при виенската комунистическа централа. Неговъ братовчедъ, възмутенъ отъ предателствата му, по съвсемъ свой починъ е заминалъ въ Виена подъ нѣкакъвъ претекстъ. И при срещата си съ своя опозоренъ роднина, стрелялъ е, за да го убие. Но случайно и този пѫть Славе Ивановъ остава живъ. Нападателтъ е синъ на Пане Прошевъ, заклетъ отъ Дѣлчевъ и Груевъ въ щипско Ново-село, нѣкогашенъ началникъ на мѣстната чета въ родното си мѣсто; до края на живота си остана беззаветно преданъ на освободителната идея.

СПИСЪКЪ НА ГРАЖДАНИ И СЕЛЯНИ ОТЪ ПИРИНСКА МАКЕДОНИЯ, УЧАСТНИЦИ ВЪ СПОМАГАТЕЛНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ВМРО

Следващитѣ имена сѫ взети отъ петтѣ околии на Пиринския край напосоки. Защото иначе би следвало да дадемъ имената на всички пълнолѣтни мѫже и жени отъ оная епоха, които масово влизаха въ Спомагателната организация. Посочваме тукъ следващия малъкъ брой имена само — това вече и другаде е споменато — като по-подчертанъ изразъ на похвала и признание къмъ населението на споменатия край, което споредъ силитѣ си въ течение на около четиринадесеть години подпомагаше морално и материално поробенитѣ братя.

Мнозина отъ изброенитѣ по-надолу лица съмъ познавалъ и лично. За всички тия хора може да се каже най-доброто, което заслужава всѣки почтенъ и родолюбивъ българинъ. Нѣкои измежду тѣхъ пъкъ (както и множество неспюменати тукъ хора) се отличаваха и съ по-специални добродетели, изразени въ пожертвователность, родолюбиви инициативи, воля и смѣлъ духъ.

Минавамъ къмъ посочване на имената, нека повторя още единъ пѫть — взети напосоки.

ГОРНОДЖУМАЙСКА ОКОЛИЯ

Лица отъ гр. Горна-Джумая

а) Аргиръ Манасиевъ, прославениятъ презъ турския режимъ войвода въ Солунския окрѫгъ, специално въ Гевгелийско. За него и до днесъ говорятъ легендитѣ въ родния му край; слабо бихъ могълъ азъ да прибавя нѣщо къмъ тѣхъ. Той бѣше съ срѣдно образование; познаваше добре френски езикъ. Бѣше истински идеалистъ. Бивалъ е окрѫженъ училищенъ инспекторъ въ Пиринска Македония. Избиранъ е билъ въ окрѫжния, както и въ околийския комитетъ на Спомагателната организация, и делегатъ въ окрѫжни и общи конгреси на ВМРО. Помина се въ Горна-Джумая, до последния си часъ вѣренъ на освободителното дѣло.

б) Георги Талевъ, по-старъ братъ на писателя Димитъръ Талевъ отъ Прилепъ. Презъ турския режимъ е бивалъ членъ въ рѫководнитѣ тѣла на ВМРО въ родния си градъ. По професия учитель. Много благъ и разуменъ човѣкъ. Александровъ се запознава съ него въ с. Селище, когато бѣ миналъ за известно време на българска територия. Талевъ бѣше винаги членъ въ околийския комитетъ на Горноджумайска околия.

в) Василъ Мечкуевски, по произходъ отъ с. Мечкуевци, Щипско. Честенъ човѣкъ, енергиченъ, юначно проявенъ презъ Първата свѣтовна война; запасенъ капитанъ. Неговата енергия много допринесе, за да бѫде градътъ Горна-Джумая почти цѣлостно подновенъ.

г) Димитъръ Бѣлорѣчки, заселенъ въ града отъ Стара България, предприемчивъ, пъргавъ и боякъ човѣкъ. Бивалъ е началникъ на градската чета.

д) Никола Северовъ отъ щипско Ново-Село, установенъ въ Горна-Джумая отъ много години. Чистъ патриотъ. Рѣдко е влизалъ въ рѫководнитѣ тѣла, но всячески е работелъ въ рамкитѣ на Спомагателната организация.

е) Коста Димитровъ, учитель, родомъ отъ Прилепъ, кѫдето презъ турския режимъ живо е участвувалъ въ революционното дѣло. Често е бивалъ членъ въ околийския комитетъ на Горноджумайска околия.

ж) Андонъ Кьосето, записанъ въ споменитѣ на мнозина македонски войводи. Неустрашимо проявенъ като нелегаленъ въ различни околии преди Балканската война. Поради напреднала възрасть не поемаше отговорни служби, но винаги бѣ съ народното дѣло, неизмѣнно правдолюбивъ, врагъ на егоиститѣ и македонофобитѣ. Служеше за примѣръ на по-младитѣ.

з) Спасъ п. Найденовъ, чиновникъ, отъ с. Сърбиново (Брѣжани). Свършилъ бѣ Солунската реална българска гимназия. Тамъ бѣхме съученици съ него. Уталоженъ, разсѫдливъ и съ здравъ характеръ. Бивалъ е членъ въ околийското рѫководно тѣло.

и) Асѣнъ п. Аврамовъ отъ Горна-Джумая. Нѣколко години подъ редъ помощникъ на пунктовия началникъ Иванъ Караджовъ. Много енергиченъ човѣкъ. И той бѣ свършилъ реалната гимназия въ Солунъ.

й) Йорданъ Бировъ, учитель, ако се не лъжа бѣ родомъ отъ с. Градево, Горноджумайско. Бивалъ е членъ въ градския и въ околийския комитетъ.

к) Вмѣсто десеткитѣ предани деятели, които познаваха и турския режимъ, споменавамъ само едного — Тано Бурдевъ отъ Воденско. Извънредно скроменъ, но изтъкналъ се въ миналитѣ борби като предприемчивъ и юначенъ деецъ. Презъ Първата свѣтовна война съ свои другари е показалъ специална упоритость, минавайки презъ бойния фронтъ и събирайки въ Югозападна Македония сведения, които сетне е донасялъ на българскитѣ военни команди.

л) Редица учители, търговци, адвокати, работници и пр. сж влизали въ ржководнитѣ тѣла на културно-стопанскитѣ съвети, въ мѣстната чета, въ милицията и пр.

Ето нѣкои лица отъ селата:

а) За ориентация, като какъвъ сортъ хора влизаха въ разнитѣ обществени организации, ето поне единъ примѣръ. Въ с. Сърбиново, Горноджумайско, като се основава презъ 1929 г. читалище, въ неговата управа влѣзнаха следнитѣ лица: председатель — протоиерей Найденъ Златковъ; подпредседатель — секретарь-бирника въ селото Иванъ Янакиевъ; секретарь-директора на мѣстната смѣсена прогимназия Евтимъ п. Димитровъ; касиеръ — Владимиръ Тасевъ; библиотекарь — г-ца Йорданка Кирова, учителка; съветници — Димитъръ Илиевъ и Димитъръ Н. Гължбовъ; провѣрителна комисия — Димитъръ Вангеловъ и Димитъръ Петровъ. Вънъ отъ горнитѣ лица веднага се записватъ 25 души селяни за членове на читалището.

Протоиерей Найденъ Златковъ бѣше съ голѣмо влияние не само въ родното си село. Взелъ е голѣмо участие въ върховисткото възстание презъ 1902 г., което обхвана 3/4 на Горноджумайска околия. Но нѣкогашнитѣ различия срѣдъ селянитѣ бѣха вече заличени. Попъ Найденъ бѣше приятенъ човѣкъ и отличенъ българинъ.

б) Предъ очитѣ ми е често образа на Георги (Гьоре) Христовъ Даскала отъ село Покровникъ, Горноджумайско. Бивалъ е за кратко учитель въ селото си, но къмъ деветь години е кръстосвалъ разни околии на Македония като нелегаленъ четникъ. Известно участие е взелъ при укриването на Мисъ Стонъ. Мълчаливъ, скроменъ. Веднага проличава у него твърдостьта на характера и непоколебимата му вѣрность къмъ освободителното дѣло. Смѣлъ човѣкъ. При краткитѣ ми разговори съ него, всѣкога ме запитваше дали се снабдяваме съ по-модерно оржжие. И даваше препоржки какъ да се събератъ, по-неусѣтно, но и въ по-голѣмъ размѣръ, срѣдства отъ народа за тая цель. Познанството съ подобни хора ви дава криле.

в) Спасъ Георгиевъ Йотовъ отъ с. Селище. Той бѣ самообразованъ селянинъ. Нѣкога се бѣ числилъ въ широкосоциалистическата българска партия. Но когато Тодоръ Александровъ препоржча безпартиенъ режимъ въ Петричкия окржг, за да се съсрѣдоточатъ всички народни усилия къмъ освобождението на Македония, Спасъ Йотовъ съ въодушевление възприема тази препоржка, както впрочемъ я възприеха и всичкитѣ негови съселяни.

Отъ този моментъ и до самата си смъртъ, значи презъ близо двадесеть години, Спасъ неуморно работи за народната кауза.

Влиянието му въ родното село бѣ голѣмо, а допираше и до други села. Свършилъ бѣ първоначално училище, но можеше по редица въпроси да разисква и съ хора, които сж свършили университети.

Йотовъ имаше добри познания и по селскостопанскитѣ въпроси; бѣ любознателенъ, старателенъ читатель на книги по тая материя. Винаги бѣ начело на просвѣтни и строителни мѣроприятия въ селото. Избиранъ е билъ и въ околийски стопански съвети.

Срѣдата, въ която той се движеше, бѣ фанатично предана на македонското дѣло. Тя бѣ запалена отъ енергията на самия Спасъ.

Тодоръ Александровъ лично познаваше този младъ човѣкъ и го посочваше за примѣръ.

Отъ детинството си Йотовъ бѣ запомнилъ образа на Христо Чернопѣевъ, който е идвалъ съ четата си въ тѣхния домъ. Запомнилъ бѣ живо и борбата между централисти и върховисти. Още отъ това време се бѣ привързалъ къмъ програмата на централиститѣ. Но при работата му срѣдъ народа, съумѣваше идеално да изглажда всѣка следа отъ нѣкогашнитѣ раздѣления въ селото. Бидейки самъ израсълъ срѣдъ народа, знаеше какъ да подхване всѣка работа, за да привлече въ нея всички мѣстни сили.

Загубата на Спасъ Йотовъ бѣ загуба, може да се каже, за цѣлия Горноджумайски край. Има срѣдъ народа ни много будни селяни. Но отъ категорията на Спасъ Йотовъ по-рѣдко се намиратъ.

Въ цѣлия край, кждето Йотовъ бѣ познатъ, комуниститѣ сж си спечелили огромната омраза на селянитѣ. Тѣ се опитаха чрезъ убийства да сплашатъ народната маса, но я насочиха безвъзвратно срещу себе си.

г) Иванъ Въсенски отъ с. Лѣшко, Горноджумайско, учитель въ родното си село. Отлично помнѣше борбата при турския режимъ. Често ми разказваше случки, свързани съ учителствуването и революционната работа на Кръсто Асеновъ, когото селянитѣ

тамъ и следъ двадесеть години дълбоко почитаха.

Въсенски бѣше районенъ началникъ въ Спомагателната организация; ползуваше се съ авторитетъ между съселянитѣ си. Твърде преданъ на Дѣлото.

Цвѣтко . . . . . отъ с. Падежъ. Съ влияние въ селото си и всѣкога готовъ за работа въ Организацията.

е) Старият, познатъ на мнозина, бай Христо отъ с. Делвино. Преданъ деятель още отъ времето на Гоце Дѣлчевъ. Съсипанъ е билъ отъ бой, макаръ да бѣ възрастенъ човѣкъ, отъ страна на полицията, следъ като въ България се установява сърбофилска власть въ 1934 г.

ж) Петъръ Сучевъ отъ Солунско, установенъ съ мнозина бѣжанци отъ родния му край, въ с. Крупникъ. Тактиченъ, буденъ, симпатиченъ човѣкъ. Вѣренъ на Дѣлото.

з) Коте Узунски отъ с. Покровникъ, скроменъ като момиче, но смѣлъ. Началникъ на селската чета. Оставаше мило впечатление съ своята мълчаливость и вѣрность. И той е измежду много пострадалитѣ следъ сърбофилския превратъ въ 1934 година.

Въ сѫщото село отлични деятели бѣха сѫщо старият Стойче Воденичарьтъ, Таче Пържовъ, Яне Пържовъ, Стоица Янчовски, Атанасъ Гробищарски, и мнозина други, както по всички села.

и) Георги х. Евтимовъ отъ Радовишъ, установенъ въ Симитли. Имаше висше образование. Работилъ е и при турския режимъ; бивалъ е и учитель. Съобразителенъ и вѣренъ на освободителната кауза.

й) Тодоръ х. Костадиновъ и Мане Кльонковъ отъ щипско Ново-Село, установенъ сѫщо въ Симитли. Винаги въ услуга на Дѣлото.

к) Ибраимъ Ботушъ отъ с. Осеново, помашко село. Ибраимъ бѣше селскиятъ първенецъ, споредъ старата турска традиция. Тактиченъ и авторитетенъ. Преселвалъ се бѣ еднажъ въ Турция, но наново се завърналъ съ други съселяни въ Осеново, което мѫчно могли да забравятъ. Никога не се чу за нѣкакво безредие и неправда въ това село. Ибраимъ е билъ изтезаванъ отъ сърбофилската власть следъ 1934 г., защото билъ вѣренъ на Македонското движение.

л) Салихъ . . . . . , .помакъ отъ с. Осеново. Той бѣше началникъ на селската чета, понѣкога и ржководитель.

***

Срѣдъ всички народи — издигнати или назаднали културно — еднакво се ценятъ нѣкои основни добродетели. На първо мѣсто: готовностьта да се поематъ всѣкакви отговорности за защита на народа; и сетне, безрезервната решителность да се отива и на смъртъ за него. Особено признание е отдѣлено къмъ ония, които доброволно, а не мобилизирани по силата на принудителенъ законъ, посрѣщатъ рисковетѣ и опасноститѣ, пренебрегвайки всичко останало.

ПЕТРИЧКА ОКОЛИЯ

а) Илия Атанасовъ, районенъ войвода за милицията въ Петричъ. Бивалъ е бирникъ въ градската община;

б) Петъръ Пасковъ, районенъ началникъ на милицията въ Подгорието, т. е. за селата въ политѣ на Бѣласица. Смѣлъ и дисциплиниранъ работникъ;

в) Стоянъ Мравката отъ с. Кърналово, районенъ началникъ за милицията въ селата около Струма;

г) Иванъ Поповъ, човѣкъ съ образование; презъ дълго време ржководитель въ гр. Петричъ. Бивалъ е секретарь на градската община;

д) Георги Новоселски отъ с. Яворница, сѫщо районенъ началникъ на милицията въ Петричко. Споредъ получени сведения и той е билъ убитъ следъ заемането на властьта отъ комуниститѣ;

е) Сашо Поповъ отъ Струга, за когото споменахъ вече; бивалъ е и околийски пълномощникъ;

ж) Никола Георгиевъ отъ Радовишъ, установенъ като адвокатъ въ гр. Петричъ. Старъ деятель отъ турския режимъ. Бивалъ е въ околийското ржководно тѣло;

з) Атанасъ Маджаровъ отъ Солунско, установенъ въ Петричъ. Учитель и народенъ деятель още отъ турския режимъ. Бивалъ е пунктовъ началникъ на ВМРО, членъ въ околийския комитетъ. Произхожда отъ позната патриотична фамилия въ Солунска околия;

и) Хаджи Григоръ х. Кимовъ отъ щипско Ново-Село. Бивалъ е нелегаленъ четникъ и помощникъ-войвода въ Кочанско. Участвувалъ въ сражения. Съ широко сърдце, неуморимъ за работа всрѣдъ народа. Познаваше душата на селянина още отъ Щипъ, кѫдето въ манифактурния магазинъ на баща му и чичо му имаха стотици клиенти селяни отъ овчеполскитѣ села. Имаше връзки и съ множество юруци (турци) отъ планина-

та Плачковица. Дълго време той обикаляше въ Петричка околия, специално въ Ограждена, за да контролира селската милиция и мѣстнитѣ чети. Следъ като комуниститѣ бидоха настанени на власть въ Скопйе, арестували сѫ го въ Щипъ и дълго време държали въ затвора, безъ да има дори и капка вина за нѣщо предъ тѣхъ. Работилъ бѣше и се борилъ противъ Бѣлградъ — значи, бѣлградскитѣ орждия не можеха да го оставятъ спокоенъ, както се случи и съ стотици други вѣрни синове на Македония;

й) Александъръ Димчевъ отъ с. Скребатно, Неврокопско. Мѫжъ на мѣсто. Свършилъ бѣ Солунската българска реална гимназия. Сетне е станалъ артилерийски офицеръ въ България. Участвувалъ въ войнитѣ. Дълго време председатель на Петричката окржжна постоянна комисия. Съ инициатива. Давалъ е много тласъкъ за стопанското подигане на цѣлия Пиринский край;

к) Никола Манчовъ, деятель въ Петричъ.

л) Деятель въ мѣстната петричка организация Андонъ Стойчевъ;

м) Районенъ войвода за селата въ Огражденъ бѣше по едно време Димитъръ Николовъ отъ с. Мендово, предимно за Игуменецъ.

А въ другата часть на тоя районъ, къмъ с. Добрилаки, войводата бѣ Христо отъ с. Цапарево.

МЕЛНИШКА ОКОЛИЯ

а) Митю дѣдо Илиевъ отъ с. Петрово, синъ на стария борецъ дѣдо Илия Кърчовалията. Крайно спокоенъ и юначенъ човѣкъ. Бивалъ е и войвода въ околии на Южна Македония следъ Първата свѣтовна война. Съ влияние всрѣдъ селянитѣ.

б) Иванъ Паскалевъ отъ сѫщото село. Минаваше като секретарь на войводата Митю дѣдо Илиевъ. Буденъ, енергиченъ, предприемчивъ младъ човѣкъ. Имаше образование;

в) Златко отъ с. Капатово, Мелнишко. Авторитетенъ, разуменъ селянинъ; съ правилно разбиране на македонската кауза;

г) Зисо Поповъ отъ Костурско, установенъ въ Свети Врачъ. Много буденъ и родолюбивъ човѣкъ. Преданъ на народното дѣло;

д) Гогата Полски отъ Сѣрско, установенъ въ с. Чучулигово. близо до Рупелското дефиле и границата съ Гърция. Спокоенъ, уталоженъ характеръ. Бивалъ е въ турско време помощникъ-войвода. Съ добро име между селянитѣ. Нѣкога е минавалъ като санданистъ, бидейки Сандански окржженъ войвода. Но за Гогата каузата на Македония оставаше на първо мѣсто;

е) Франгата отъ Сѣрско. Установенъ въ Мелникъ. Абсолютно преданъ на Македонското движение отъ младини. Борилъ се е отлично презъ турския режимъ. Бѣше началникъ на мѣстната чета въ Мелникъ, а понѣкога и районенъ началникъ. Убиха го органитѣ на сърбофилската власть въ България, подиръ превратa отъ май 1934 г. Надхвърлилъ бѣ 60-тѣ години, но духътъ му бѣ напълно младежки;

ж) Михо Гочковъ отъ Дере-Мислимъ, Мелнишко. Буденъ, ученолюбивъ, много залѣгаше за подигане на земедѣлското и изобщо на стопанското преуспѣване въ Мелнишко и цѣлия Пиринский край. Бѣше членъ въ окржжната постоянна комисия. Правѣше честь на своята околия чрезъ държанието си, работата и преданностьта му къмъ народното добро.

РАЗЛОЖКА ОКОЛИЯ

Въ тази околия се срѣщаха сѫщо отлични патриоти, въ всѣко село. И тукъ би трѣбвало да се наброятъ стотици имена, ако искаме чрезъ това да правимъ впечатление на читателя. Задоволявамъ се да спомена само нѣколко имена измежду хората, които лично съмъ запомнилъ по-добре.

а) Костадинъ Миленовъ отъ Банско. Видѣлъ бѣ и турския режимъ. Търпеливъ и преданъ на каузата;

б) Динко Улевиновъ, младъ и решителенъ; напълно вѣренъ на македонското дѣло;

в) Георги Цаковъ, за когото се спомена на друго мѣсто. Напълно уравновесенъ въ обществените работи; бившъ социалистъ; работливъ, мълчаливъ и точенъ. Ползуваше се съ добро име срѣдъ гражданството;

г) Борисъ Колчаговъ, чиновникъ. Човѣкъ съ добро сърдце, искрено преданъ на македонската идея;

д) Веселинъ Колчаговъ, младъ чистосърдеченъ деятель, братъ на Борисъ;

е) Ваканъ Вакановъ, и той съ образование; бивалъ е кметъ на Банско. И върху него се виждаше преобладаващия характеръ на банскалии — спокойствие, плавенъ говоръ, кратки приказки, за да се вземе каквото и да е решение. Полагаше искрени грижи за градскитѣ работи.

Голѣмъ бѣ броятъ на банскалиитѣ, които бѣха привързани къмъ македонската кауза.

ж) Бангиевъ, запасенъ майоръ въ Якоруда, ако се не лъжа преселенъ отъ Стара България. Бѣше районенъ началникъ на милицията около Якоруда. Изпълнителенъ и лоялен ратникъ;

з) Семейство Лазарови въ с. Бѣлица. Една измежду най- добритѣ отъ национално гледище, фамилии въ това голѣмо село;

и) Спасъ Рашевъ и други членове на тая фамилия въ с. Бачево. Съ рѣдка преданость се числѣха къмъ Македонското движение;

й) Томето Самарджиевъ отъ с. Елешница. Симпатиченъ юначага; много буденъ, макаръ да нѣмаше високо образование. Бивалъ е и нелегаленъ въ четата на Аспарухъ Ганчевъ, въ Сѣрския окржгъ; ако си спомнямъ добре, участвувалъ е и въ сражения срещу гръцки потери;

к) Въ село Обидимъ се намираха множество фамилии напълно предани на македонското дѣло. Имаше ги и по другитѣ села въ околията;

л) Помацитѣ въ голѣмото село Бабякъ до единъ бѣха организирани и съ завидна дисциплина се озоваваха за всѣка задача, като и въ селата си бѣха установили образцовъ редъ;

м) Неуморимиятъ и многозаслужилъ за с. Добринище Тома Мунинъ;

н) Благо Петловъ сжщо отъ с. Добринище.

НЕВРОКОПСКА ОКОЛИЯ

Въ града:

а) Георги Арнаудовъ; Георги Божиновъ, учитель; Асѣнъ п. Ангеловъ, учитель; Борисъ Праматарски, учитель; — отлични деятели въ организацията.

б) Илия Стефанинъ, бѣжанецъ отъ Южна Македония, войвода на градската чета. Безъ образование, но смѣлъ и крайно преданъ.

в) Лазаръ Пашковъ; Самуилъ д-ръ Шейнинъ; Тодоръ Гелемеровъ; Костадинъ Мълчанковъ; Костадинъ Филиповъ; Иванъ Ангушевъ; Гължбушъ Илиевъ, — граждани съ различни занятия, вѣрни на Дѣлото.

г) Георги Ангушевъ, бивалъ е кметъ на града; Георги Хаджиевъ — предани деятели.

д) Ламбро Дуковъ, бивалъ е градски ржководитель; нѣкога се е считалъ сданистъ; преданъ къмъ каузата.

е) Иванъ Мълчанковъ, много вѣренъ на Дѣлото; Кирилъ Мълчанковъ сжщо тъй.

ж) Костадинъ Чапкъновъ, нѣкогашенъ санданистъ; напълно вѣренъ и въ услуга на Дѣлото.

з) Илия п. Ивановъ, бившъ учитель и революционенъ деецъ отъ турския режимъ; единъ измежду най-проявенитѣ деятели въ Неврокопско. Бивалъ е и нелегаленъ войвода.

и) Илия Гаджевъ, учитель; бивалъ е въ градското ржководно тѣло.

й) Димитъръ Божиковъ и Михаилъ Коджабашевъ, бивали сж въ градското ржководно тѣло.

к) Хюсеинъ Шейхъ Салиевъ, много издигнатъ турчинъ отъ града; търговецъ. Взимаше живо участие въ организационнитѣ работи. Фамилията, специално стария Шейхъ Салихъ, минаваха като първенци срѣдъ турцитѣ въ околията.

л) Иванъ п. Евтимовъ отъ Радовишъ, дългогодишенъ учитель въ разни градове още при турския режимъ; винаги участникъ въ ВМРО.

м) Д-ръ Занешевъ отъ Воденъ, установенъ въ Неврокопъ. Често е билъ въ околийския и градски комитетъ.

н) Измежду македонскитѣ деятели, които даде Сѣрския окржгъ, твърде крупна фигура е Стоянъ Филиповъ. Роденъ е въ с. Старчища, което следъ 1913 г. остана подъ гръцко иго. Следъ тая година Филиповъ се преселва въ Неврокопъ. Завършилъ е Солунската българска гимназия, кждето още като ученикъ влиза въ революционнитѣ кржжоци. Следвалъ е една година по право въ Швейцария.

Завладянъ всецѣло отъ освободителната идея, той се завръща въ Македония и се отдава на революционната борба. Учителствувалъ е, но и като учитель е билъ заетъ главно съ революционизиране на населението въ Драмско, Неврокопско и Сѣрско. Когато турската власть започна решително да го преследва, Филиповъ постжпва въ четитѣ, като отначало е билъ секретарь на познатия въ окржга войвода Атанасъ Тешовалията. По-късно и самъ е водилъ чета отъ дветѣ страни на рѣка Мѣста.

Презъ турския режимъ на два пжти е изправянъ предъ сждъ и е

билъ осжжданъ на 101 година затворъ. Добре познава турскитѣ тъмници. Следъ като е амнистиранъ, наново е активенъ членъ на Македонското движение. Взималъ е участие и въ конституционнитѣ клубове, както и въ учителската организация въ турско.

Презъ цѣлата си борческа деятелность Филиповъ е фанатично вѣренъ на разбиранията, които изповѣдва мнозинството отъ ВМРО и нейниятъ Централенъ комитетъ. Докато бѣ живъ Стоянъ Мълчанковъ, всеизвестенъ деятель въ Сѣрския окржгъ, Стоянъ Филиповъ е неговиятъ неизмѣненъ и равенъ по заслуги другарь. Тѣ двамата, опрѣни на популярни войводи, както Дѣдо Ильо Кърчовалията, неговиятъ синъ Митю, и мнозина други, а подкрепвани въ разнитѣ околии на окржга и особено въ Неврокопско — отъ голѣма часть на населението, винаги успѣшно сж се противопоставяли на разколническата акция на Сандански въ този окржгъ.

Филиповъ е участвувалъ въ много околийски и окржжни конгреси на ВМРО, понѣкога и въ общитѣ конгреси.

Презъ Балканската война той е нелегаленъ и въ услуга на освободителнитѣ войски, съ свои другари.

До края на живота си бѣ противникъ на външнитѣ вмѣшателства въ живота на Македонското движение. Бѣ съ голѣма популярность въ Сѣрско, Драмско, Неврокопско, а добре познатъ и въ съседнитѣ околии.

Когато Пиринскиятъ край остана въ предѣлитѣ на България, Филиповъ е измежду първитѣ, които и тамъ допринасятъ за възтържествуването на освободителната идея. Той бѣ човѣкъ съ много благъ характеръ, но съ неукротима енергия за работа и стоманена преданость къмъ ВМРО. Той бѣ съветникъ на всички въ Неврокопския край, които биваха отъ нѣщо затруднени. Домътъ му бѣ винаги пъленъ съ посетители — млади и стари, жени и деца, бедни и богати. Знаеше да се бори срещу враговетѣ на Македонското движение, но не веднажъ е помагалъ и на врагове, когато тѣ и семействата имъ сж били въ нужда; стига противницитѣ да не сж въ услуга на поробителя. За противници, впрочемъ, на Движението, той смѣташе и всички, които не се подчиняватъ на неговото мнозинство.

Филиповъ е вдъхновитель на множество стопански, културни и строителни планове въ Неврокопско. Голѣмитѣ му връзки улесняваха осжществяването на много замисли.

Когато нуждитѣ налагаха, той зарѣзваше семейството и търговската си работа, нарамваше и пушката въ името на македонската народна идея. Той се бори срещу корумпираната българска власть (1920-1923), както и срещу комунистическата опасность по това време и по-късно. Макаръ и въ напреднала възрасть, не оставаше по-назадъ отъ младитѣ негови последователи.

Като се ползуваше съ довѣрие и почитъ срѣдъ народа, той бѣ избранъ презъ 1930 г. за народенъ представитель, членъ на Македонската парламентарна група. Напълно безкористенъ, както винаги, съ крайна енергия услужваше на селяни и граждани и въ това си качество.

Отдаденитѣ на чужди интереси измѣнници, широко опрѣни на комуниститѣ и на тъй наречените звенари въ България, посегнаха и върху живота на Филипова въ София, когато той бѣ членъ на Парламента. Стариятъ борецъ обаче, успѣ да се отбрани и прогони убийцитѣ си, макаръ да бѣше получилъ четиринадесеть рани. Оцѣлѣ и продължи дѣлото си съ сжщата неуморность.

Една продажна власть на 19 май 1934 г. чрезъ превратъ се появи въ България и разтури Парламента. Безъ сждъ и следствие Стоянъ Филиповъ бѣ вдигнатъ отъ дома му и затворенъ въ зимника на казармата въ Ломъ, кждето бѣха изпратени и други македонски общественици. Следъ

около една година бѣ освободенъ, но съсипанъ материално.

Народътъ въ Неврокопско, обаче, не го напусна. Останалъ безъ срѣдства, гоненъ отъ властьта Филиповъ започна наново частната си работа и, благодарение на народното довѣрие и преданость, успѣ да изплати най-изправно задълженията си, въ които го постави звенарскиятъ превратъ. Не се възползува отъ никакви облекчения, които законътъ му позволяваше въ връзка съ неговитѣ дългове; по неговитѣ разбирания, позорно бѣ човѣкъ да се ползува отъ тоя законъ спрямо кредиторитѣ си. Съ подобно държание Филиповъ спечелваше още повече симпатии. Презъ време на гонитбитѣ противъ македонски деятели и организации въ България той насърдчаваше и подкрепваше нуждаещитѣ се.

За неговата дейность би трѣбвало да се напише цѣла книга. Голѣмъ нейнъ дѣлъ би съставяла борбата му срещу отцепническия санданизъмъ. Не напразно Тодоръ Паница и хората му споменаваха името на Стоянъ Филиповъ съ огромно озлобление. Имаха право. Защото тѣ въ сѫщность треперѣха и отъ сѣнката му. За Драмско и Неврокопско дълги години подъ редъ името на Филиповъ бѣ символъ на самата освободителна борба — въ очитѣ не само на нашата народность, но и на мѣстнитѣ турци и гърци. Той бѣ тамъ обединяващата голѣма фигура, около която се събираха мисъль, чувство и воля за борба. Турцитѣ, помацитѣ и евреитѣ еднакво уважаваха Филипова. Когато трѣбваше да се прикрива и отъ небългарски по мисъль власти въ България, той леко намираше подслонъ при хора отъ всички вѣроизповедания.

И Филиповъ бѣ между онѣзи патриоти българи, които не допускаха, че следъ 1944 г., септемврий, въ България ще се настани една толкова противонародна власть; бѣше измежду онѣзи, които очакваха България да бѫде окупирана и отъ западнитѣ сили. Затова и не помисли да се прикрие. Така бѣ задигнатъ една сутринь, презъ септемврий 1944 г., отъ дома му въ Неврокопъ, отвлѣченъ въ Разложко и убитъ.

Стоянъ Филиповъ бѣ личенъ приятель на всички първи водачи на македонското дѣло — Гоце Дѣлчевъ, Христо Матовъ, Пею Яворовъ, Чучковъ, Развигоровъ, Александровъ и пр. Въ негово лице всички тѣ сѫ ценѣли единъ незаменимъ, гранитенъ борецъ.

Тѣзи редове за Филиповъ съмъ публикувалъ анонимно въ вестникъ „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ, отъ 16 августъ 1951 година.

о) Никола Атанасовъ. Той е рѣдъкъ човѣкъ, съ усетъ и способности; еднакво бѣ нуженъ както за самата освободителна борба на Македония, така и за изграждането на народния животъ въ свобода.

Никола Атанасовъ е роденъ въ с. Огняново, Неврокопско. Още въ турско време завършва българската духовна семинария въ Цариградъ, отъ кѫдето се завръща въ родното си мѣсто като напълно оформенъ борецъ. Отъ младини е членъ на ВМРО. Въ училището, или всрѣдъ народа, съ словото си защищава освободителната програма на Организацията. Но той и съ пушка въ ржка е одѣлотворявалъ проповѣдитѣ си. Не веднажъ съ четитѣ на известнитѣ войводи Стоянъ Филиповъ и Стоянъ Мълчанковъ е миналъ презъ рискове за живота си.

Следъ освобождението на Пиринския край (1912 г.) Атанасовъ съ разбиране се отдава на изграждането културния и стопански животъ въ Неврокопъ и околията, като ни за моментъ не изоставя дейностьта си въ Македонското движение. За него Пиринския край следъ 1912 година бѣ мѣстото, кѫдето свободниятъ македонски българинъ трѣбваше да показва своята зрѣлость за строежъ на новъ, самостоятеленъ животъ по съвременнитѣ изисквания.

Като кметъ на Неврокопъ той показа удивителна смѣлость. Разрѣза старата турска паланка, за да прокара модерния благоустройственъ планъ. Днесъ Неврокопъ има канализация, водопроводъ, електрическо

освѣтление, прекрасна градска градина, хубави улици, модерни частни и обществени сгради, митрополитска палата, общински домъ, общинска аптека, болница, лѣчебници, ветеринарна болница, гимназия, голѣмо читалище съ театраленъ салонъ, модерна кланица . . . всичко планово постигнато отъ Никола Атанасовъ и то по време, когато трѣбваше да подпомага настаняването на маса бѣжанци, които прииждаха отъ поробената часть на Македония. Неговата амбиция бѣ да преобърне сухитѣ мѣста на голѣмото неврокопско поле въ плодна градина. Затова бѣ единъ отъ първитѣ, които правѣха проучванията за изкуственото напояване на това поле. Когато се създаде голѣмия мѣстенъ воденъ синдикатъ за оросяване и електрификация, обхващащъ града и всички села по полето, той бѣ посоченъ като най-достоенъ да заеме председателското мѣсто. Неговото име бѣ гаранция за селяни и граждани, че тежкия проектъ, макаръ при оскждни срѣдства, ще стане дѣло. Като председатель отъ самото начало на водния синдикатъ, до убийството му, въ продължение на нѣколко години, той успѣ да ороси голѣмата часть отъ неврокопското поле.

Никола Атанасовъ носѣше високо знамето на македонското освободително движение. Враговетѣ на Македония отдавна знаеха това, тѣ го виждаха. Тѣ се смущаваха и отъ гордо изправената му фигура. Затова единъ отъ първитѣ подирени за арестуване въ Неврокопъ, следъ като комуниститѣ окупираха България, бѣ Атанасовъ. Той не бѣ изненаданъ и продължително се укриваше. Но единъ день бѣ откритъ и следъ престрелка, само като тежко раненъ, падна въ ржцетѣ на враговетѣ. Въ това състояние бѣ жестоко битъ отъ комунистическитѣ палачи, които яростно скачаха на гърдитѣ му. Безъ никакви причини, бѣ сжденъ отъ „народенъ“ сждъ, ведно съ други първенци на града. Селяни и граждани съ смирена почтить сж се трупали по улицата, за да видятъ носения на носилка отъ затвора до сждебната зала Никола Атанасовъ. Но тамъ — въ тая зала — тежко раненията Атанасовъ съ достойнство е защитилъ македонската освободителна борба и съ гордость е изреждалъ голѣмитѣ си обществени дѣла. На 15 мартъ комунистическиятъ сждъ осжди на смърть заслужилия синъ на Македония. Къмъ 12 часа презъ нощьта, за изненада на всички, откъмъ затвора се разнасятъ мощно звуцитѣ на „Изгрей зора на свободата“ и „Смъртьта, смъртьта плаши врага“. Около сто македонски затворници се прощаватъ съ Никола Атанасовъ. На носилка той бѣ изнесенъ въ двора на затвора. Тукъ комунистическитѣ палачи изпълниха смъртната присжда: — убиха Никола Атанасовъ съ удари съ кирки. Пѣснитѣ утихнаха и затворенитѣ мжченици, както и хиляди потиснати въ града и околията, оплакваха своя вѣренъ другарь.

Никола Атанасовъ е типиченъ примѣръ за служба на единъ голѣмъ народенъ идеалъ. Той не правѣше кариера отъ обществената работа, за да подрежда себе си. Той не направи дори кжща за себе си, въпрѣки че като кметъ раздаваше мѣста на безимотни и малоимотни — мѣстни и бѣжанци.

Новопостроениятъ Неврокопъ вѣчно ще напомня, че той е замисленъ и построенъ отъ варварски убития Никола Атанасовъ. Когато селяни и селянки ще прибиратъ плодоветѣ на своя тежъкъ полски трудъ, не ще пропуснатъ да шепнатъ и името на Никола Атанасовъ, който ороси голѣмото неврокопско поле, за да обезпечи вѣчно плодородие за нашето население.

Въ огромния пасивъ на комуниститѣ предъ българската история, а особено предъ народа въ Пиринския край, ще остане и зловещия фактъ, че тѣ сж погубили рѣдкия, многозаслужилъ и забележителенъ мжжъ Никола Атанасовъ.

(Тия редове бѣха помѣстени въ в-къ „Македонска Трибуна“ отъ 11 октомврий 1951 г.).

п) Войводата отъ Сѣрския окржгъ Нури-Бей.

Нѣкои лица отъ Неврокопска околия:

с. Абланица: Мурадъ Мурадовъ, ржководитель;

с. Балдево: Никола Ежовъ, ржководитель; свещеникъ Никола п. Ивановъ; Андонъ п. Николовъ;

с. Вълкоселъ: Ибраимъ Мангала, ржководитель;

с. Гайтаниново: Бойковъ; Коце Хрисимовъ, учитель отъ сжщото село;

с. Гърменъ: Никола Тъпанковъ, районенъ началникъ; Йорданъ Коневъ, ржководитель;

с. Доленъ: Тодоръ х. Костадиновъ, познатъ деецъ отъ турската епоха; съ влияние въ околнитѣ села; изтезаванъ следъ сърбофилския превратъ въ 1934 г.; Коста Тамповъ; Сотиръ Георгиевъ; Димитъръ Палжока;

с. Дъбница: Мула Рушанъ, ржководитель; Георги Малиновъ, членъ въ околийския комитетъ; много енергиченъ и преданъ деятель;

с. Ковачевица: Георги Орозовъ; Стоилъ Баятевъ, прогимназиаленъ учитель, председатель на най-голѣмия горски съюзъ въ България; издигнатъ човѣкъ, съ завиденъ характеръ; Петко Орозовъ;

с. Копривленъ: Тодоръ Воевъ, ржководитель и много преданъ на дѣлото; Василъ Джинсовъ, Хараламли Алексиевъ, Крумъ Воевъ, Василъ Бежовъ;

с. Кочанъ: Сали Пехливанъ, ржководитель; Юсеинъ Мохаджия, войвода; Имама отъ Морулево, ржководитель;

с. Либяхово: Георги Бойковъ, районенъ началникъ;

с. Огняново: Борисъ Тапанковъ, селски войвода; Георги Стоевъ, ржководитель; Димитъръ Благоевъ, Никола Терзиевъ, Илия Делиевъ;

с. Осиково: Кирилъ Славковъ, районенъ войвода; Ангелъ Пасковъ, ржководитель; Димитъръ Бакаловъ, селски войвода;

с. Плетена: Коста Барбутовъ, ржководитель; Лятифъ Ибраимовъ, ржководитель; Исмаилъ, войвода; Бакала, ржководитель; Спасъ Мановъ;

с. Сатовча: Илия Терзиевъ и Никола Терзиевъ, ржководители; Лазо Терзиевъ, Тома Боазлиевъ, свещ. Тодоръ п. Костадиновъ, Атанасъ Вълчевъ, Георги Чобановъ, Мирчо Стояновъ, Прокопъ Куюнджиевъ и Тодоръ Куюнджиевъ;

с. Слащенъ: Али Османъ, ржководитель;

с. Сингартиитѣ: Георги Варадевъ, районенъ началникъ; Атанасъ Гушевъ, ржководитель; Недѣлчо Ивановъ, ржководитель;

с. Хисарлъкъ: Георги п. Ивановъ и Александъръ Пашевъ;

с. Фустана: Хаки Чаушъ, районенъ началникъ; Али Чаушъ, ржководитель;

с. Цръбча: Мустафа Чаушъ и синоветѣ му;

с. Шабанли: авторитетнитѣ селяни Ардалията и Али Каната. Тѣхъ познаваше цѣлиятъ край. Имало би нужда човѣкъ да е беседвалъ съ двамата, за да разбере, че влиянието имъ всрѣдъ народа произлиза наистина отъ личнитѣ имъ качества.

Само за една околия (Неврокопска) посочихъ по-голѣмъ брой лица и отъ селата, както отъ града. Но въ всичкитѣ петь околии организирането — както е вече казано — бѣше еднакво масово. Не може да се каже, че нѣкоя околия и село въ това отношение сж стояли по-назадъ отъ други.

Въ Неврокопска околия всѣкога сж били на услуга на организационното ржководство и следнитѣ изпитани борци: а) Ангелъ Тодоровъ Чорбаджийски отъ с. Ливадища, Драмско. Той е бивалъ нелегаленъ четникъ и действувалъ въ гръцка територия съ войводитѣ Скендеровъ, Келпековъ и Доню Качарковъ; б) Йорданъ (Данчо) Шкуртовъ отъ с. Сатовча, Неврокопско. И той е бивалъ нелегаленъ съ Скендеровъ и Келпековъ; в) Кочо Бараковъ отъ с. Карлуково, Драмско; г) Никола Гиздаровъ отъ с. Ливади, Енидже-вардарско, братъ на загиналия въ поробена Македония четникъ Ташо Гиздаровъ; д) Щерьо Димитровъ отъ с. Калапотъ, Драмско, бивалъ четникъ при споменатитѣ трима войводи; е) Тодоръ Панайотовъ (Тотката) отъ с. Скрижево, Драмско, бивалъ сжщо нелегаленъ; ж) Георги Вас. Халевъ (Шилето), отъ с. Скрижево, Драмско.

Между тѣзи седемь души само Халевъ бѣ съ прогимназиално образование, а другитѣ съ основно. Но всички бѣха будни хора, съ добъръ опитъ за нелегална борба.

Впрочемъ, въ всички околии, въ градоветѣ и селата на цѣла Пиринска Македония, се намираха множество годни за нелегаленъ животъ лица. Не е ставало нужда да бждатъ повиквани за нелегални задачи.

МАКЕДОНСКИ БЛАГОТВОРИТЕЛНИ БРАТСТВА ВЪ БЪЛГАРИЯ

I. Въ СОФИЯ

1. Битолско благотворително братство;
2. Благотворително братство въ с. Надежда;
3. Благотворително братство въ с. Сливница;
4. Велешко благотворително братство;
5. Воденско благотворително братство;
6. Галичко-рѣканско благотворително братство;
7. Гевгелийско благотворително братство;
8. Гостиварско благотворително братство;
9. Дебърско благотворително братство;
10. Демирхисарско (битолско) благотворително братство;
11. Дойранско благотворително братство;
12. Драмско благотворително братство;
13. Ениджевардарско благотворително братство;
14. Кайлярско благотворително братство;
15. Католическата лига;
16. Кичевско благотворително братство;
17. Княжевско благотворително братство;
18. Костурско благотворително братство;
19. Кочанско благотворително братство;
20. Красноселско благотворително братство;
21. Кратовско благотворително братство;
22. Крушовско благотворително братство;
23. Кукушко благотворително братство;
24. Кумановско благотворително братство;
25. Леринско благотворително братство;
26. Македонско благотворително братство „Трайко Мачевъ";
27. Малешевско благотворително братство;
28. Малкопапрадишко благотворително братство;
29. Охридско благотворително братство;
30. Паланечко благотворително братство;
31. Прилепско благотворително братство;
32. Радовишко благотворително братство;
33. Ресенско благотворително братство „Трайко Китанчевъ";
34. Скопско благотворително братство;
35. Смилевско благотворително братство;
36. Солунско благотворително братство;
37. Стружко благотворително братство;
38. Струмишко благотворително братство;
39. Сѣрско благотворително братство;
40. Тетовско благотворително братство;
41. Тиквешко благотворително братство;
42. Щипско благотворително братство „Тодоръ Александровъ".

II. Въ ПЕТРИЧКИЯ ОКРЪГЪ (ПИРИНСКИЯ КРАЙ)

1. Въ **Горна-Джумая** — „Тодоръ Александровъ";
2. „ с. Крупникъ — Горноджумайско;
3. „ с. Симитли — „
4. „ **гр. Неврокопъ**;
5. „ с. Копривленъ — Неврокопско;
6. „ **гр. Разлогъ**;
7. „ **гр. Петричъ**;
8. „ с. Брѣзница — Петричко;
9. „ с. Враня — „
10. „ с. Въксенъ — „
11. „ с. Гореме — „
12. „ с. Добри-Лаки — „
13. „ с. Игралище — „

14. въ с. Камена — Петричко;
15. „ с. Ключъ — „
16. „ с. Кулата — „
17. „ с. Митиново — „
18. „ с. Скъртъ — „
19. „ с. Старчево — „
20. „ с. Тополница — „
21. „ с. Ширбаново — „
22. „ **гр. Свети Врачъ** — „Али-Ботушъ";
23. „ с. Бѣлица — Светиврачко;
24. „ с. Горно-Спанчево — „
25. „ с. Долно-Спанчево — „
26. „ **с. Лѣхово** — „
27. „ с. Манджово — „
28. „ с. Марикостеново — „
29. „ с. Марино-поле — „
30. „ с. Ново-Ходжово — „
31. „ гр. Мелникъ — „
32. „ с. Петрово — „
33. „ с. Пиперица — „
34. „ с. Плоски — „
35. „ с. Склаве — „
36. „ с. Чучулигово — „
37. „ с. Хърсово — „
38. „ с. Левуново — „

III. ИЗЪ ДРУГИТѢ ОКРЪЖИ ВЪ БЪЛГАРИЯ

1. Въ **гр. Анхиало**
2. „ с. Алекария — Анхиалско;
3. „ с. Баня — „
4. „ с. Власи — „
5. „ с. Даутли — „
6. „ с. Равда — „
7. „ с. Чимосъ — „
8. „ **гр. Айтосъ**
9. „ **гр. Борисовградъ**
10. „ **гр. Бургасъ**
11. „ **гр. Бѣла-Слатина**
12. „ с. Ружинци — Бѣлославинско;
13. „ **гр. Варна**
14. „ с. Бѣла — Варненско;
15. „ с. Долни-Чифликъ — „
16. „ **гр. Видинъ**
17. „ **гр. Враца**
18. „ с. Елисейна — Врачанско;
19. „ с. Криводолъ — „
20. „ гара Мездра — „
21. „ **гр. Габрово**
22. „ **гр. Горна Орѣховица**
23. „ с. Кесарево — Горноорѣховско;
24. „ **Дарж-Дере**
25. „ **гр. Дупница**
26. „ с. Рила — Дупнишко;
27. „ **Егри-Дере**
28. „ **Елхово** (градъ);
29. „ **Есхи-Джумая**
30. „ с. Долна-баня — Ихтиманско;
31. „ **гр. Карнобатъ**
32. „ **Кавакли**
33. „ **гр. Казанлъкъ**
34. „ **гр. Карлово**
35. „ **гр. Кула**
36. „ **Кушу-Кавакъ**
37. „ **гр. Кърджали**
38. „ с. Фотакларъ — Кърджалийско;
39. „ **гр. Кюстендилъ**

40. „ с. Гюешево — Кюстендилско;
41. „ **гр. Ловечъ**
42. „ **гр. Ломъ**
43. „ с. Крива Бара — Ломско;
44. „ с. Сливовикъ — „
45. „ с. Телишъ — Луковитско;
46. „ **гр. Месемврия**
47. „ **гр. Никополъ**
48. „ с. Саладиново — Никополско;
49. „ с. Т. Тръстеникъ — „
50. „ с. Шияково — „
51. „ с. Коиловци — „
52. „ **гр- Нова-Загора**
53. „ **гр. Нови-Пазаръ**
54. „ **Орта-Кьой**
55. „ с. Мандрица — Ортакьойско;
56. „ **гр. Орѣхово**
57. „ с. Бешли — Орѣховско;
58. „ с. Галово — „
59. „ с. Гложене — „
60. „ с. Долни-Луковитъ — „
61. „ с. Кнежа — „
62. „ с. Козлодуй — „
63. „ с. Ставерци — „
64. „ с. Хайрединъ — „
65. „ **гр. Пазарджикъ**
66. „ с. Башикърово — Пазарджишко;
67. „ гара Бѣлово — „
68. „ с. Ели-Дере — „
69. „ с. Кюсе-Муратово — „
70. „ с. Пателяница — „
71. „ с. Сараньово — „
72. „ с. Църча — „
73. „ **гр. Перникъ**
74. „ **гр. Плѣвенъ**
75. „ с. Долни-Джбникъ — Плѣвенско;
76. „ с. Левски — „
77. „ с. Махалата — „
78. „ с. Радешево — „
79. „ **гр. Пловдивъ**
80. „ с. Бѣлащица — Пловдивско;
81. „ с. Голѣмо-Конаре — „
82. „ с. Дудене — „
83. „ с. Дълги-Геранъ — „
84. „ с. Ени-Кьой — „
85. „ с. Кричимъ — „
86. „ с. Куртово-Конаре — „
87. „ с. Малъкъ-Чардакъ — „
88. „ с. Насва-Кьой — „
89. „ с. Брѣзово — „
90. „ с. Мечкюръ — „
91. „ с. Демиръ-Дишли — Пловдивско;
92. „ **гр. Пещера**
93. „ с. Айдиново — Пещерско;
94. „ с. Батакъ — „
95. „ Перущица — „
96. „ с. Ракитово — „
97. „ **гр. Провадия**
98. „ с. Горни-Чифликъ — Провадийско;
99. „ **гр. Попово**
100. „ **гр. Радомиръ**
101. „ **гр. Разградъ**
102. „ **гр. Русе**
103. „ с. Хотинци — Русенско;
104. „ **гр. Самоковъ**
105. „ **гр. Свиленградъ**
106. „ **гр. Свищовъ**
107. „ с. Кара-Исенъ — Свищовско;

108. въ с. Морава — Свищовско;
109. „ с. Овча-Могила — „
110. „ с. Чаушово — „
111. „ **гр. Севлиево**
112. „ **гр. Сливенъ**
113. „ **гр. Станимака** (Асеновградъ)
114. „ с. Горни-Воденъ — Станимашко;
115. „ с. Долни-Воденъ — „
116. „ с. Кукленъ — „
117. „ **гр. Стара-Загора**
118. „ **гр. Троянъ**
119. „ **гр. Търново**
120. „ **гр. Фердинандъ**
121. „ **гр. Харманли**
122. „ **гр. Хасково**
123. „ **гр. Червенъ-Брѣгъ**
124. „ **гр. Чирпанъ**
125. „ с. Скобелево — Чирпанско;
126. „ **гр. Шуменъ**
127. „ **гр. Ямболъ**
128. „ с. Атолово — Ямболско;
129. „ гара Тръмбешъ
130. „ гара Раднево.

Приложение № 45

НЕПЪЛЕНЪ СПИСЪКЪ НА МАКЕДОНСКИТѢ МЛАДЕЖКИ ОРГАНИЗАЦИИ ВЪ БЪЛГАРИЯ

I. ВЪ СТАРА БЪЛГАРИЯ:

Организация „П. К. Яворовъ„ въ София; организация „Сѣрско поле“ — село Константиново, Бургаско; организация въ гр. Анхиало; въ с. Баня, Анхиалско; с. Равда, Анхиалско; гр. Каваклий; с. Шийково, Никополско; с. Гулянци Никополско; гр. Стара-Загора; гр. Плѣвенъ; с. Долни Воденъ. Станимашко; организация „Трайко Китанчевъ“ по княжевската линия край София; организация „Шаръ“ въ гр. Кърджали; организация „Т. Александровъ“ въ Кюстендилъ; организация „Устремъ“ въ гр. Русе; въ гр. Пловдивъ; с. Атолово, Ямболско; с. Бѣла, Варненско; въ гр. Бургасъ; гр. Ломъ; гр. Айтосъ.

II. ВЪ ПИРИНСКА МАКЕДОНИЯ:

1) Въ **Петричка околия**: въ с. Кърналово; с. Игуменецъ; с. Долна Рибница; с. Добрилаки; с. Раздолъ; с. Камена; с. Право Бърдо; с. Яворница; с. Рибница; с. Старчево; с. Чуричене; с. Долене; с. Елешница; с. Коларово; с. Самуилова крепость; село Горна Рибница.

2) **Мелнишка околия**: гр. Мелникъ; с. Петрово; с. Пиперица; с. Черешница; село Пиринъ; с. Яново; с. Левуново; с. Хърсово; с. Манджово; с. Враня.

3) **Горноджумайска околия**: гр. Горна-Джумая; с. Симитли; с. Крупникъ; с. Лисия; с. Бараково; с. Грамада: с. Покровникъ; с. Лешко; с. Падежъ; с. Сърбиново.

4) **Разложка околия**: гр. Разлогъ; гр. Банско; с. Бѣлица; с. Баня; с. Добринище; с. Якоруда; с. Елешница; с. Бачево.

5) **Неврокопска околия**: гр. Неврокопъ; с. Горна Сингартия; с. Копривленъ; село Ковачевица; с. Доленъ; с. Парилъ; с. Лжки.

Въ настоящия кратъкъ списъкъ споменавамъ само онѣзи младежки организации, за които въ чужбина намѣрихъ потвърждение въ запазени отъ приятели стари броеве на списанието „Родина“, органъ на младежкия съюзъ. Доколкото помня, въ Пиринската область имаше надъ сто младежки организации. А нѣколко десетки наброяваха онѣзи, които бѣха създадени всрѣдъ нашата емиграция, пръсната изъ села и градове на Стара България.

КАКВО СЕ КАЗА ПРИ ВЕЛИКИЯ МАКЕДОНСКИ СЪБОРЪ ВЪ ГОРНА-ДЖУМАЯ — НА 12 ФЕВРУАРИЙ 1933 ГОД.

1. Речьта, съ която председателтъ на емиграцията Георги Кондовъ се обърна къмъ Събора, имаше следното съдържание:

„Управителнитѣ тѣла на македонскитѣ легални организации въ България: Македонскиятъ националенъ комитетъ, Ржководнитѣ тѣла на Илинденската организация, на Македонския женски съюзъ, на Македонския младежки съюзъ, на Съюза на македонскитѣ студентски дружества, на Македонския научен институтъ и на Македонската парламентарна група, полагайки на всестранна и обективна преценка развитата отъ тѣхъ поотдѣлно и съвокупно дейность, презъ последнитѣ петнадесеть години, и постигнатитѣ чрезъ нея резултати, както и чертаещитѣ се близки благоприятни възможности за осжществяването на крайния идеалъ — Свободна и независима Македония, решиха да ви свикатъ на този Първи великъ македонски съборъ и оттукъ, отъ гр. Горна-Джумая, да изнесемъ предъ общественото мнение въ свѣта и въ братска България, защо ние се боримъ и кои сж нашитѣ срѣдства въ тази борба; какво ние сме постигнали чрезъ нея въ последнитѣ петнадесеть години и какво ни вещае утрешниятъ день като краенъ нейнъ придобивъ. Извършената несправедливость къмъ Македония и други поробени народи ще погребе днешното политическо статукво въ Югоизточна Европа. Ние сме щастливи да заявимъ, че въ борбата ни за свобода и политическа независимость на Македония вървимъ ржка за ржка съ братския хърватски народъ, подкрепени отъ силата на своитѣ синове, отъ силата на своето право и отъ международния моралъ.

И ето ни днесъ въ гр. Горна-Джумая, ние македонскитѣ изгнаници въ България, събрани всенародно, за да изразимъ по най-тържественъ и най-внушителенъ начинъ предъ всички фактори, които днесъ водятъ обществената съвѣсть и предъ тѣзи, които редятъ сждбинитѣ на свѣта, че всички македонци сме здраво сплотени около великата идея — Свободна и независима Македония; че между насъ цари пълно единодушие, както върху нашитѣ цели, както върху необходимостьта отъ запазването независимостьта на нашето освободително движение, така и върху срѣдствата за тѣхното осжществяване. Това единодушие и единомислие е плодъ на дълбоко и вѣрно национално чувство; на единъ природенъ усетъ къмъ право и граждански дългъ; на една дисциплина, израстла у насъ въ междувремето на епични борби и че онова, което е вънъ отъ нашитѣ редици — то може да е всичко друго, но не и македонско.

Азъ нѣма да бжда пъленъ, ако, откривайки Събора, не кажа и две думи за другата страна на действителностьта. Никога презъ течение на полувѣковната борба, която ние македонцитѣ водимъ за освобождението на нашата Родина и за запазване на българското си име и честь, не сме изживявали толкова силно двоякото чувство, първо — това на гордость отъ добити резултати и запазени нравствени сили и второ — отъ голѣмата погнуса предъ паденията, до което злобата и престжпната склонность водятъ човѣка. Но болката, която ни носи това второ чувство, ние претжпяваме, защото знаемъ, че нѣмаше да има възкресение, ако не бѣше Голгота, на която между двамата разбойника увисна на кръста Богочовѣкътъ и ако, преди тая Голгота, нѣмаше предателство и то — запомнете — предателството на Юда. Предателство къмъ Македония има, македонска Голгота сжщо има — вѣрвайте, прочее, че ще има и възкресение и то е въ утрешна свободна и независима Македония.

Преди да ви отправя поздравъ за добре дошли, преди да открия Първия великъ македонски съборъ, азъ имамъ единъ другъ дългъ: да ви поканя да отдадете почить къмъ паметьта на нашитѣ голѣми покойници, паднали въ служба на Родината: Димитъръ Михайловъ, Симеонъ Евтимовъ, Йорданъ Гюрковъ, Мане Накашевъ, Анчо Соколовъ, Ефремъ Ефремовъ, Тома Дуровъ, Мино Пържоловъ, Иванъ Кочевъ и всички други знайни и незнайни синове на борческа Македония.*

Приветствувамъ ви съ добре дошли, пожелавамъ ви успѣшна работа за Ма-

---

* Тѣзи лица, членове на легалнитѣ организации, а нѣкои отъ тѣхъ привърженици на ВМРО или участници въ нейнитѣ редове, загинаха срещу единъ вражески на Македонското движение фронтъ, за който обстойно се говори въ една отъ следващитѣ глави на тая книга.

кедония и обявявамъ Първия великъ македонски съборъ за открить. Да живѣе Македония!"

2. Поздравътъ до Събора отъ ВМРО съдържаше и следнитѣ пасажи:

„Отъ името на Вѫтрешната македонска революционна организация сърдечно приветствуваме Великия съборъ на живѣещитѣ въ България македонци. И времето, въ което се свиква Събора, и мѣстото, гдето той е свиканъ, изглеждатъ намъ символични. Сега сѫ събрани въ гр. Горна-Джумая представителитѣ на онази часть отъ нашия народъ, която свободно може да говори на майчиния си езикъ; дано въ най-близко бѫдеще се събератъ на Учредително народно събрание всички македонци — и тѣзи, чиито уста днесъ сѫ насилствено затворени, за да проговорятъ всенародно въ столицата на свободна и независима Македония. Повече отъ всѣкога се рисуватъ понастоящемъ изгледи, за да настѫпи и този сюблименъ моментъ.

Драги братя,

Отъ последната война до днесъ изминахме труденъ пѫть, преодолѣхме много прѣчки и, въпрѣки че задачата ни още не е постигната, трѣбва да бѫдемъ доволни отъ наличнитѣ резултати.

Благодарение, главно, на жертвитѣ, които даде поробеният македонецъ, нашиятъ народенъ въпросъ решително бѣ открить предъ свѣта като люта рана въ тѣлото на Европа.

Преди 15 години всички повѣрваха, че Македония е сложена въ дълбокъ гробъ и че въпросъ за нея вече нѣма да става. Днесъ всички прозорливи политици — да не говоримъ за всички хуманни хора — сѫ убедени, че правата на Македония трѣбва да бѫдатъ непременно възстановени, защото иначе може да пострада цѣла Европа.

Идеята за самостоятелность на Македония, въпрѣки многото спънки, даже отъ родствени намъ срѣди, все повече и повече се възприема отъ общественото мнение. Тази формула за разрешение на македонския въпросъ се препоржчва вече отъ видни професори, учени и политици въ Европа и Америка и отъ важни организации. Видни ржководители на други поробени народи въ сръбската държава сѫщо напълно одобряватъ и подкрепятъ тази идея.

Въ последно време и чисти сърби почнаха да свикватъ съ мисъльта за неизбѣжното обособяване на Македония като отдѣлна единица. Идеалътъ за независима Македония ще бѫде постигнатъ толкова по-скоро и по-пълно, колкото потвърдо стоятъ задъ него, като войници, всички македонци, кѫдето и да живѣятъ тѣ. Въ туй отношение ние пожелаваме на нашитѣ братски организации да успѣятъ да пробудятъ и последния нашъ емигрантъ, който е загубенъ въ мъглата на българското партизанство, който хаби енергията си за пусти цели или е съ пронизанъ отъ дребнави борби духъ. Нека грамадната маса на емиграцията ни изцѣло да живѣе съ огъня на високия идеализъмъ и съ фанатичната преданость къмъ македонската независимость; вѣрата и идеализмътъ сѫ най-силнитѣ оржжия, които могатъ да сломятъ и въ днешната сурова и безсърдечна епоха всѣка вражеска преграда.

Нашата най-радостна констатация е, че духътъ на поробенитѣ братя не е засегнатъ отъ никакво отчаяние. Този духъ си остава бодъръ, силенъ и несъкрушимъ. Поробеният македонецъ нито за минута не престана да пази презъ изминалитѣ години своя народенъ битъ и да гради националната си история, макаръ и съ безбройни жертви, въ наложената ни борба. Името на борческа Македония израстна предъ свѣта съ още по-голѣмъ блѣсъкъ. Оптимизмътъ и беззаветното родолюбие на македонеца още повече се прославиха.

Съ особено задоволство сѫщо трѣбва да се констатира, че и утрешното поколѣние — най-ценната и грамадна часть отъ македонската младежь — не се поддава на чуждо влияние и партизанство, а се впрегна съ фанатизъмъ въ служба на Родината и съ ясна мисъль за крайната и велика цель. Приятелитѣ на Македония въ чужбина се намножиха презъ изтеклитѣ години, а съюзницитѣ ни въ борбата сѫщо се очертаха недвусмислено. Що се отнася специално до борбата срещу сръбската тирания, ние трѣбва да споменемъ съ задоволство за нашето братство съ хърватитѣ, чиято решителна борба за свободно и самостойно Хърватско ние сърдечно адмирираме.

Оправдава се стократно отдавнашната македонска преценка, че съ бѣлградскитѣ управници може да се говори само съ пушки и бомби. А ние ще си спомнимъ, отъ колко страни се опитваха да отричатъ този методъ разни звани и незвани. За съжаление, чухме думи противъ този методъ и отъ нѣкои въ София: сякашъ по навикъ официална София трѣбва да участвува въ всѣко отрицание или реакция противъ македонската борба, услужвайки по този начинъ на нашитѣ по-

робители. Ние сме били на най-правия пѫть, който единствено се налагаше отъ живота, отъ страшната македонска робска действителность. Този правъ пѫть само отвънка може да го осѫждатъ и то невежи или заинтересовани. На самото мѣсто въ Македония, по пѫтя на революцията, не би тръгнала само една маса безъ съзнание, а съвсемъ не и нашиятъ гордъ народъ съ неговото остро национално чувство. Методътъ на енергичния отпоръ, употрѣбата на оръжие се явяватъ за насъ единствената защита противъ всѣко насилие и посѣгане отъ когото и да било върху идеала ни. Насилникътъ и посегателтъ върху македонцитѣ и върху правата имъ заслужаватъ всѣко порицание, а нашиятъ отпоръ трѣбва да бѫде поздравенъ, защото нѣма нищо по-свѣтло отъ защитата на поробенитѣ и на стѫпканитѣ наши народни права.

И въпрѣки всичко, македонцитѣ показаха голѣма търпеливость.

Осемь години изтекоха откакъ Вѫтрешната македонска революционна организация съобщи на свѣта минималнитѣ условия, при които тя би преустановила въоръжената борба. Това не биде достатъчно оценено отъ поробителитѣ и отъ тѣхнитѣ покровители. Македонското дѣло въ неговата цѣлость не е дѣло само за откриване на българскитѣ черкви и училища въ Македония. Македонскиятъ въпросъ не може да бѫде инструментъ за постигането на каквито и да било чужди, немакедонски желания. Повтаряме, че той е въпросъ за изграждането на самостоятелна държава. Това бѣше и си остава програмата, за която работиха и загинаха толкова нелегални борци, за която до последната си минута работиха и загинаха много легални борци въ Турция, Сърбия, Гърция и България, а страдаха и се бориха, ще страдатъ и ще умратъ, ако трѣбва, и много други народни синове."

3. Представительтъ на Хърватското освободително движение г. М. Дошенъ произнесе предъ Събора следната речь:

„Мили братя и сестри,

Отъ речитѣ на преждеговорившитѣ господа азъ разбирамъ, че се води една борба на животъ или смъртъ и то за свободата (възгласи: Така е!). А когато се води борба за свобода, нищо не е тежко.

Българитѣ и хърватитѣ въ миналото имаха свои държави, свои исторически имена. Тѣ оставиха на Балканския полуостровъ следи отъ своя юнашки духъ и отъ своята национална култура. (Викове: истина е!). Като погледнемъ на нашето минало, ще забележимъ, че сме били много единъ до другъ, че много добре се познаваме; въ миналото сме били не само добри съседи, но и добри съюзници. Съ пълно право се надѣваме, че нашиятъ съюзъ въ бѫдещето ще бѫде още поздравъ и по-силенъ. Въ епохата на царь Симеонъ за пръвъ пѫть хървати и българи влѣзнаха помежду си въ борба. И поради кого? Поради онази чума на Балканския полуостровъ — поради сърбитѣ. (Викове: вѣрно!).

Ние сме увѣрени, драги братя, че наближава часътъ на нашето освобождение. Но най-добре ще бѫдемъ чути въ Европа чрезъ гласа на пушкитѣ и на бомбитѣ. (Браво!. Дълготрайни ржкоплѣскания и мощно ура). Бѫдете увѣрени, братя македонци, че всички хървати сѫ съ васъ; вие не сте сами. Вие доказахте вашето юначество и когато бѣхте самички. Но занапредъ, когато и хърватитѣ сѫ съ васъ, общата ни борба ще бѫде не само по-смѣла, но и победоносна (ржкоплѣскания).

Ние вѣрваме абсолютно въ нашето право за свобода, а правото е сѫщо сила, която е непобедима. Правото може да бѫде потискано и стѫпкано, но то никога не се изгубва, ако за него се грижатъ съзнателнитѣ синове на народа.

Едно нѣщо ни учудва: че между васъ българитѣ се намиратъ лица, които се застѫпватъ за нѣкаква „интегрална Югославия". Азъ по никой начинъ не мога да разбера какъ е възможно тукъ, въ свободна България, да се говори за такова нѣщо. Само духовни слѣпци и наивници могатъ да сънуватъ, да говорятъ и да пишатъ за подобно нѣщо, следъ всичко, което преживѣхме презъ последнитѣ десеть години. Подъ думата „Югославия" сърбитѣ разбиратъ следното: „Това, което е твое (българско или хърватско), то е мое — сръбско; а, което е мое, това не е твое". (Смѣхъ). Каквото Сърбинътъ е заграбилъ, той нѣма да го даде обратно доброволно; сърбинътъ постѫпва споредъ пословицата: „Каквото разбойникътъ заграби, не го връща".

Не бива да се забравя постѫпката на сърбитѣ отъ 1885 година, когато трѣбваше да се съединятъ Северна и Южна България, които бѣха живѣли петстотинъ години подъ робство. Нападението, което тѣ по единъ подълъ начинъ извършиха надъ България тогава, е въ духа на сѫщото „интегрално югославянство", каквото днесъ се споменува и както го разбиратъ сърбитѣ.

Азъ вѣрвамъ въ здравия разумъ на хърватитѣ и на българитѣ, а особено на македонскитѣ българи, които най-много сѫ страдали. Сърбитѣ тѣхъ нѣма да

успѣятъ да прелъжатъ съ сладки приказки, както тукъ-таме изъ свободна България се залъгватъ нѣкои единици измежду българитѣ.

Сѫщо така нѣма да излѣзе нищо и отъ проектитѣ за нѣкаква федеративна република Югославия. Ако би могло съ сърбитѣ да се живѣе на почтени начала, тѣ трѣбва незабавно да върнатъ ограбеното чуждо благо — да оставятъ Македония на македонцитѣ и Хърватско на хърватитѣ. Самото име Югославия е една измислица. Нека българитѣ внимаватъ да не бѫдатъ подлъгвани съ сладки приказки, така както следъ войната бидоха подмамени хърватитѣ.

Увѣренъ съмъ въ крайния успѣхъ на борбата, която така предано започнахте вие македонцитѣ и въ която съ съзнание и съ пълно сърдце се присъединихме и ние хърватитѣ. Надѣваме се, че и братята свободни българи ще дадатъ всичката си морална помощь на македонцитѣ въ тази борба.

Понеже времето е кратко, азъ трѣбва да завърша, макаръ че бихме могли да говоримъ седемь дни и седемь нощи върху днешното тежко положение на нашитѣ поробени отечества и върху борбата, която тѣ водятъ, и въ която борба тѣ непремѣнно трѣбва да сполучатъ.

Заявявамъ ви, че този часъ е най-радостниятъ въ моя животъ, задето на мене се падна честьта да поднеса отъ името на хърватитѣ и на Хърватско поздрава имъ къмъ този Съборъ на свободата.

Цѣлувамъ вашия председатель и чрезъ него предавамъ цѣлувката си на всички васъ, мили братя македонци.

Да живѣе свободна и независима Македония!

Да живѣе свободно и независимо Хърватско!“

Бурни, продължителни и нестихващи ржкоплѣскания и мощно ура съпровождаха речьта на скѫпия хърватски гостъ, г-нъ Марко Дошенъ.

4. Подиръ него Съборътъ бѣ поздравенъ отъ Хасанъ-Бей отъ Кукушъ, на турски езикъ. А следъ него говориха: Кирилъ Христовъ, председатель на Илинденската организация; г. Ангелъ Стояновъ, отъ името на добружанцитѣ; г. Еленковъ, отъ името на Западнитѣ български покрайнини; г. Калоянъ Бобевъ, отъ името на тракийцитѣ; г. Георги Московъ, отъ името на общия съюзъ на пострадалитѣ отъ войнитѣ.

Поради лошото време заседанието е било пренесено въ салона на мѣстното читалище, кѫдето сѫ взели думата: протоиерей Дим. Ташевъ отъ Радовишъ, живущъ въ Плѣвенъ; Василъ Василевъ отъ Емборе, народенъ представитель отъ македонската група; Вангелъ Голевъ отъ Солунско, живущъ въ Месемврия; Сребренъ попъ Петровъ отъ Екши-Су, живущъ въ София; Мария Иванова Петрова отъ София; Иванъ Хаджовъ отъ Струга, живущъ въ София, гимназиаленъ учитель; Козма Георгиевъ отъ с. Смилево, Битолско, секретарь на Националния комитетъ и гимназиаленъ учитель; Георги Анастасовъ, кметъ на гр. Петричъ.

Приложение № 47

ДОПЪЛНИТЕЛНИ СВЕДЕНИЯ ЗА ДЕЛЕГАЦИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ДУХОВЕНСТВО, ЯВИЛА СЕ ПРИ ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЕ

1. Делегацията имаше следния състав:

Архимандритъ Кирилъ. Той е роденъ на 12 февруарий 1861 год. въ с. Битуше, Мала Рѣка, Дебърска епархия. Свършилъ е Киевската духовна академия. Ржкоположенъ е въ иеромонашески чинъ въ Русия. Заемалъ е духовни длъжности въ много градове на Македония, билъ е управляващъ Драмската епархия. Игуменъ на Рилския манастиръ.

Нишавскиятъ епископъ Иларионъ, председатель на делегацията. Роденъ презъ 1872 год. въ с. Цикнихоръ, Малкотърновско. Ржкоположенъ въ епископски санъ презъ 1910 г. Въ Македония е билъ протосингелъ на Скопската епархия, управляващъ Воденската, Костурската и Сѣрската епархии. Преди изгонването му билъ викарий на Дебърската митрополия. Живущъ въ Кюстендилъ.

Иеромонахъ д-ръ Иеронимъ Стамовъ. Роденъ на 17 ноември 1888 г. въ гр. Гевгели. Завършилъ гимназиалното си образование въ гр. Солунъ, а висшето въ Мюнхенъ съ докторатъ по философия. Билъ е архиерейски намѣстникъ въ Енидже-Вардаръ, лѣкарь въ затвора Караферия; следъ това е билъ преподаватель въ френския колежъ въ Цариградъ. Свещеникъ въ Източно-католишката (униатска) църква въ София.

Свещеникъ Христо Буцевъ, родомъ отъ с. Загоричани, Костурско, завършилъ висше образование въ Русия. Свещеникъ въ Ямболъ.

Протоиерей Трифонъ Стояновъ, роденъ на 27 януарий 1877 г. въ Скопйе. Свършилъ духовна семинария въ Цариградъ, а следъ това следвалъ въ Фрибургъ, Германия. Учителствувалъ въ Малешевско, Скопско, Кумановско и Скопйе. Билъ е архиерейски намѣстникъ въ Кочани и Прищина. Отъ 1918 г. свещеникъ въ Радомиръ и мина Перникъ.

Г-нъ Стоянъ Симеоновъ, публицистъ, аташиранъ къмъ делегацията.

2. Между упълномощителитѣ на делегацията сѫ и следнитѣ висши архиереи:

а) Митрополити: Борисъ, замѣстникъ-екзархъ въ Цариградъ, охридски митрополитъ и управляващъ Дебърската и Пелагонийската епархии; Неофитъ, скопски митрополитъ и управляващъ епархиитѣ Велешка и Струмишка, сега митрополитъ въ Лозенградъ.

б) Епископи: Иларионъ Нишавски, викарий на Дебърската и Кичевската митрополии, живущъ като изгнаникъ въ Кюстендилъ; Никодимъ Тивериополски, управляващъ Костурската епархия, въ момента управляващъ Охридската митрополия; Панаретъ Брѣгалнишки, родомъ отъ Гявато (Ресенско), живущъ като изгнаникъ въ Бачковския манастиръ; Борисъ Стобийски, управляващъ Солунската епархия, ректоръ на семинарията въ София.

в) Архимандрити: Кирилъ, управляващъ Драмската епархия, въ момента въ Рилския манастиръ като изгнаникъ; Дионисий, протосингелъ въ Охридската митрополия, установенъ въ Драгалевския манастиръ като изгнаникъ; Гораздъ, протосингелъ въ Пелагонийската митрополия, въ Рилския манастиръ като изгнаникъ; Паисий, протосингелъ на Струмишката митрополия, въ Пловдивъ като изгнаникъ; Климентъ, родомъ отъ Костурско, въ момента въ Цариградъ; Гаврилъ, отъ Велесъ, въ момента въ Цариградъ.

г) Униатски епископи: Епифанъ Шановъ, Либийски епископъ, апостолически викарий на българитѣ-католици (униати) въ Македония, съ седалище Солунъ, живущъ въ Казанлъкъ.

3. Съ петицията се искатъ следнитѣ права:

а) Да бѫдатъ допуснати духовницитѣ да се върнатъ въ диоцезитѣ, които сѫ имали преди изгонването имъ.

б) Да се възстановятъ българскитѣ религиозни общини въ Македония съ правата, които имъ е признало турския режимъ, що се отнася до религиознитѣ и училищни работи.

в) Да се възстановятъ отнетитѣ имъ права, що се отнася до управлението на диоцезитѣ и енориитѣ имъ и се повърнатъ имотитѣ на черквитѣ и манастиритѣ, предадени на сръбскитѣ и гръцкитѣ свещеници.

г) Да се въведе българския езикъ, който е майчинъ на пасомитѣ имъ въ Македония, въ училищата и черквитѣ.

д) Да се разреши на населението на македонскитѣ епархии и енории, като му се гарантира свободата, да избира своитѣ духовни пастири следъ смъртьта на сегашнитѣ, съобразно съ каноните на Църквата и пр.

Въ друга допълнителна петиция до главния секретарь на ОН пълномощницитѣ на

прогонените владици, свещеници и пр. молятъ, що се отнася до Македония подъ гръцка власть, да се възстанови Българската църква подъ юрисдикцията на Екзархията, която е считана като схизматична и, като така, не се намира въ никаква зависимость отъ Гръцката православна църква и въ никакви сношения съ нея.

Петицията е придружена съ нѣколко приложения. Едното съдържа изложение за създаването, сѫществуването и юрисдикцията на Българската православна църква. Второто — стремлението на българското паство въ Македония къмъ национална култура и политическа свобода. Третата — сръбскитѣ и гръцкитѣ насилия презъ 1912-1913 г.

4. ИЗЯВЛЕНИЯ НА НЕГОВО ПРЕОСВЕЩЕНСТВО НИШАВСКИЯ ЕПИСКОПЪ ИЛАРИОНЪ.

Делегацията на македонското духовенство, следъ едномесечната си обиколка изъ Европа, на 15 октомври т. г. се е върнала въ София. На гарата тя е била посрещната отъ едно голѣмо множество македонски емигранти, начело съ Македонския националенъ комитетъ. Предъ представителитѣ на печата, за работата на делегацията въ чужбина, Негово преосвещенство Нишавскиятъ епископъ Иларионъ е далъ изявления, въ които, между другото е казалъ:

„Пристигнахме въ Женева на 16 септемврий. Едва на третия день отъ нашето идване, цѣлата делегация можа да влѣзне въ палатата на ОН, за да вржчи петициитѣ си.

Точно въ 7 часа и 15 минути Съръ Ерикъ Дръмондъ ни покани въ кабинета си.

Следъ представянето на всички членове на делегацията, казаха се на френски езикъ нѣколко думи за цельта на идването ни въ Женева, и вржчихме петициитѣ си. Г-нъ Дръмондъ ни изслуша съ голѣмо внимание и въ отговоръ ни каза:

— Преди всичко, приемете моитѣ извинения, че не можахъ веднага да излѣза отъ заседанието. Що се касае до исканията ви, тѣ ще бѫдатъ предметъ на най-дълбоки и внимателни проучвания отъ моя страна.

На другия день, 19 септемврий, ние потърсихме аудиенция съ председателя на ОН г. Льорю, испанецъ.

Г-нъ Льорю много любезно ни покани да седнемъ и съ внимание изслуша нашитѣ искания, които почиватъ на договоритѣ за миръ между народитѣ и пакта за ОН.

Въ отговоръ той ни каза:

— Азъ почти нищо не зная за вашитѣ искания. До кѫде сѫ стигнали тѣ въ канцеларията?

— Ние вчера вржчихме тия искания на Съръ Ерикъ Дръмондъ.

— Тогава азъ ще дамъ нареждане на г. Аскараде да ги проучи веднага внимателно, и, когато се докладватъ въ Съвета, разчитайте на моята подкрепа.

Сѫщиятъ день, 19 септември, заминахме за Римъ, кѫдето пристигнахме на 21 сѫщия месецъ.

Точно въ 12 и половина часа ни въведоха въ апартаментитѣ на Светия Отецъ. Нашата делегация бѣше на първо мѣсто и въ отдѣлна стая, въ която нѣмаше никой другъ, освенъ гвардията на Папата, начело на която стоеше принцъ-генералъ Оросини. Точно въ 12 часа и 35 минути Св. Отецъ, придруженъ отъ двама кардинали, се яви при насъ и ни благослови съ думитѣ:

„Давамъ ви моята благословия споредъ вашитѣ желания и намѣрения!“

Веднага следъ това ни се съобщи, че редътъ за приемъ при главния секретарь е дошелъ.

Кардиналъ Пачели прие цѣлата делегация твърде любезно, вржчи му се петицията, и той изслуша нашитѣ устни обяснения.

Въ отговоръ той ни заяви, че за възможното и разумното въ нашата петиция ще се погрижи.

На 24 септемврий потеглихме за Парижъ и на 26 сутриньта бѣхме тамъ.

На 1 октомврий бѣхме приети отъ кардинала, комуто вржчихме копие отъ петицията.

Кардиналъ Вердие бѣше много любезенъ и приветливъ. Той ни разпита по нашитѣ искания и ни обеща, че ще направи всичко зависещо отъ него.

„За да може — каза ни той — да се очакватъ полезни резултати отъ вашитѣ искания, сега наскоро ще имаме архиерейски съборъ — преди 14 октомврий. Ще заинтересувамъ събора и ще направя постѫпки отъ името на цѣлия епископатъ, кѫдето трѣбва, като заинтересувамъ нѣкои наши държавници, като г. Бриянъ и други.“

Въ Парижъ имахме и други нѣкои срещи съ видни лица.

На 2 октомврий, въ 7 часа вечерьта потеглихме за Лондонъ, а на 3-и сутриньта бѣхме тамъ. Негово високопреосвещенство Кентерберийскиятъ архиепис-

копъ отсѫтствуваше отъ града, понеже бѣ заминалъ за Шотландия.

Ние решихме да връчимъ петицията на замѣстника на архиепископа — главния секретаръ на Архиепископията, на 5 октомврий.

Въ недѣля, на 4-ти, ние бѣхме приети отъ председателя на Балканския комитетъ г. Едуардъ Бойлъ.

Той ни прие въ 4 и половина часа въ частния си домъ, въ присѫтствието на всички членове на семейството му. Приемътъ бѣ твърде сърдеченъ и непринуденъ. Ние се чувствувахме като въ своя близка срѣда. Следъ като произнесохме нѣколко приветствени думи, ние му връчихме петициитѣ. На приветствието ни той отговори:

„Мене ми е известно твърде добре Македонското дѣло. Отъ 30 години насамъ изучавамъ Македония. Македонското дѣло е близко до сърдцето ми, и вие разчитайте на англичанитѣ. Мнозина видни англичани съчувствуватъ на вашето Дѣло и рано или късно вие ще видите Македония свободна. Може би нѣма да дочакаме освобождението ѝ, но подиръ насъ, убеденъ съмъ, вие ще получите своитѣ права."

Любезниятъ домакинъ ни задържа на чай. Самъ той и членоветѣ на семейството му ни сервираха чая. Този радушенъ приемъ продължи цѣли два часа и повече. Излѣзнахме отъ дома на г. Бойлъ твърде доволни и радостни, сподѣляйки впечатленията си.

На 5 октомврий се отправихме за Архиепископията (Ламбертъ).

Връчихме петицията на главния секретарь, който ни обеща, че ще докладва веднага, щомъ се завърне архиепископътъ и ще започне проучването ѝ.

Още на 4 октомврий, недѣля, бѣше съобщено на лордъ Ноелъ Бъкстонъ, че искаме да го посетимъ. Той отсѫтствуваше отъ града.

На другия день той ни посети въ хотела, кѫдето бѣхме отседнали.

Лордъ Бъкстонъ стоя при насъ повече отъ часъ. На тръгване, ние, като му поблагодарихме, му казахме, че това посещение е направено на цѣлата македонска емиграция, която макаръ и да е намѣрила гостоприемство при своитѣ еднокръвни братя въ България, копнѣе да се завърне въ своето отечество, както и ние се надѣваме да се завърнемъ при своето паство въ Македония, докато имаме такива приятели въ Англия, какъвто е той и много други негови другари въ Балканския комитетъ. Въ отговоръ г. Бъкстонъ каза:

— Както винаги съмъ действувалъ за доброто на Македония, така и сега ще действувамъ, като добъръ християнинъ.

На 5 октомврий вечерьта потеглихме за Берлинъ, кѫдето пристигнахме въ 6 часа вечерьта.

На 9 октомврий къмъ 12 часа ни приеха въ зданието на Висшето управление на духовния съветъ на Съюзенитѣ евангелски църкви въ Берлинъ, председатель на който е д-ръ Шайлеръ. Той самъ не се яви, а опредѣли двучленна комисия състояща се отъ директора на службата по сношение съ чуждитѣ църкви, г. Хаусманъ, и главния секретарь на Духовния съветъ г. Щрайберъ.

Следъ нашитѣ устни обяснения и приветствия, ние връчихме петициитѣ. Въ отговоръ г. Хаусманъ каза:

— Ние веднага ще докладваме за цельта на вашето идване въ Берлинъ и ще започнемъ грижливо проучване на вашитѣ искания. Евангелскитѣ църкви съ симпатии и внимание изслушватъ болкитѣ на Българската православна църква."

Завършвайки своя разказъ, епископъ Иларионъ билъ любезенъ да сподѣли своитѣ общи впечатления отъ мисията на делегацията.

„Впечатленията ми сѫ отлични. Никѫде ние не претърпѣхме афронтъ. Навсѣкѫде ни приемаха съ съчувствие и обещаха съдействие.

Не остава нищо друго, освенъ да се радва поробената Църква начело съ Негово високопреосвещенство Намѣстникъ-екзарха, че ние, поробенитѣ митрополити, епископи и свещеници, ще се завърнемъ въ едно близко бѫдеще при своитѣ паства, всрѣдъ своитѣ родни братя."

**
*

Вестникъ „Свобода или Смърть" отъ месецъ януарий 1932 г., брой 131, писа следното въ връзка съ духовната делегация:

„Списанието „Ниъръ Истъ" сѫщо тъй намѣри исканията на делегацията съвършено справедливи и че трѣбва да бѫдатъ задоволени, но английското списание посъветва делегацията да се обърне непосрѣдствено къмъ югославското и гръцкото правителства, да поиска направо отъ тѣхъ да допуснатъ възвръщането

на владицитѣ и свещеницитѣ по епархиитѣ и енориитѣ имъ въ Македония! . . .

И наистина, отъ гледище на единъ англичанинъ, който мѣри нѣщата съ английска мѣрка, нищо по-естествено отъ подобенъ съветъ . . . .

Положението на българското духовенство въ Македония подъ сръбска и гръцка власть е днесъ буквално сѫщото, каквото бѣше презъ днитѣ на войната, когато решително всички лица, които по единъ или другъ начинъ бѣха имали връзка съ Екзархията, бѣха или изгонени или направо убити — безъ сѫдъ и присѫда! Така бѣ убитъ, като бѣ хвърленъ въ морето, незабравимиятъ и многодостоенъ Солунски архимандритъ Евлогий. Всички англичани, които бѣха познавали архимандритъ Евлогия, си спомнятъ съ очарование за неговия рицарски духъ и горда осанка на человѣкъ, служитель на правдата и истината. Гърцитѣ го хвърлиха въ морето. Питайте, господа редактори на „Ниръ Истъ“, питайте Венизелоса да ви отговори публично, защо бѣ хвърленъ въ морето арестуваниятъ отъ гръцкитѣ власти архимандритъ Евлогий!

Други български свещеници измрѣха на заточение по островитѣ.

А голѣмото мнозинство бидоха изгонени или спасиха живота си съ бѣгство въ България . . . .

Е добре, предъ лицето на факта, че и днесъ гръцката власть не отрича официално българската народность въ предѣлитѣ на Гърция, какво ще кажатъ редакторитѣ на „Ниръ Истъ“, като имъ съобщимъ, че нѣма въ Македония и Тракия подъ гръцка власть нито едно българско училище, нито една българска черква? . . .

Най-настойчиво молимъ господа редакторитѣ на „Ниръ Истъ“, които сѫ тъй голѣми ревнители на сближението между балканскитѣ народи, да вематъ инициативата, поне за единъ излетъ на група македонски свещеници изъ Македония. Ако поне този излетъ бѫде позволенъ и се осѫществи, ние публично ще признаемъ, че е настѫпило ново време въ балканскитѣ отношения . . . .

Въ Петричкия окрѫгъ населението си остана сѫщото, каквото бѣше и попреди. Заселване отъ Стара България въ него не се извърши. Тоя окрѫгъ запази българскитѣ си черкви и училища. Въ Петричкия окрѫгъ Македония е представена въ нейната първобитна чистота. Който иска да види Македония непокрита отъ черното робство и неупостошена отъ насилственитѣ изселвания, нека отиде въ Македония подъ българска власть.“

Приложение № 48

СПИСЪКЪ НА УЧЕНИТѢ, ПИСАТЕЛИ, АРТИСТИ И ХУДОЖНИЦИ ОТЪ МАКЕДОНИЯ, КОИТО ОТПРАВИХА АПЕЛЪ ДО ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ ВЪ СВѢТА ВЪ ЗАЩИТА НА ПОРОБЕНОТО ОТЕЧЕСТВО

ПОДПИСАЛИ:

Д-ръ Л. МИЛЕТИЧЪ, редовенъ професоръ въ университета, председатель на Македонския научен институтъ и на Българската академия на наукитѣ, отъ Щипъ.

Проф. д-ръ ИВ. ГЕОРГОВЪ, председатель на секция въ Българската академия на наукитѣ и членъ на Женевския националенъ институтъ, отъ Велесъ.

Проф. д-ръ М. АРНАУДОВЪ, председатель на Съюза на българскитѣ писатели, председатель на Добруджанския научен институтъ и членъ на Българската академия на наукитѣ, отъ Русе. Родителитѣ му сж отъ Македония.

Проф. д-ръ АЛЕКСАНДЪРЪ БАЛАБАНОВЪ, редовенъ професоръ по класическа филология, председатель на Пенъ-Клубъ, председатель на Дружеството за класическа филология въ България, членъ-основатель на Македонския научен институтъ, писатель и преводачъ на античната поезия, носитель на златния медалъ на Гьоте и пр., отъ Щипъ.

ДИМ. СИЛЯНОВСКИ, професоръ въ университета, деканъ въ юридическия факултетъ, отъ Крушево.

Д-ръ АЛЕКС. СТАНИШЕВЪ, професоръ въ университета, деканъ на медицинския факултетъ, отъ Кукушъ.

ИВАНЪ СНѢГАРОВЪ, професоръ по религиозна история, членъ въ управата на Македонския научен институтъ, отъ Охридъ.

ДИМ. МИШАЙКОВЪ, професоръ въ университета, членъ въ Академията на наукитѣ, председатель на Съюза на популярнитѣ банки, председатель на Централната кооперативна банка въ България, председатель на Висшия статистически съветъ, бившъ министъръ, отъ Татаръ-Пазарджикъ. Родителитѣ му сж отъ Македония.

ЙОРДАНЪ ИВАНОВЪ, редовенъ професоръ въ университета, отъ Кюстендилъ. Родителитѣ му сж отъ Македония.

ПЕТ. ДЪРВИНГОВЪ, полковникъ отъ Генералния щабъ на армията, въ запаса, воененъ писатель, отъ Кукушъ.

Н. БЛАГОЕВЪ, редовенъ професоръ въ юридическия факултетъ, отъ Емборе.

Д-ръ ПЕТ. ДЖИДРОВЪ, адвокатъ, бившъ министъръ на правосѫдието, отъ Щипъ.

АНДРЕЙ ПРОТИЧЪ, бившъ директоръ на Народния музей, отъ Велесъ.

Н. МУШМОВЪ, бившъ директоръ на нумизматическия отдѣлъ при Народния музей, отъ Струга.

ТЕОДОРЪ ТРАЯНОВЪ, писатель, председатель на литературния кржгъ „Хиперионъ“, членъ на Македонския научен институтъ, членъ-основатель на Пенъ-Клубъ, отъ Татаръ-Пазарджикъ. Родителитѣ му сж отъ Македония.

ПАНЧО МИХАЙЛОВЪ, писатель, членъ на Съюза на писателитѣ, отъ Щипъ.

ЛЮДМИЛЪ СТОЯНОВЪ, писатель, отъ Ковачевица, Неврокопско.

ДИМ. ПАНТЕЛЕЕВЪ, писатель, секретарь на Съюза на писателитѣ, отъ София. По произходъ отъ Македония.

АТАН. ДАЛЧЕВЪ, писатель, отъ Солунъ.

Д. ТАЛЕВЪ, писатель, отъ Прилепъ.

ВЛАДИМ. ТРЕНДАФИЛОВЪ, артистъ отъ Народния театъръ, отъ Охридъ.

НИКОЛА БАЛАБАНОВЪ, артистъ отъ Народния театъръ, отъ Щипъ.

КРЪСТЬО САРАФОВЪ, артистъ отъ Народния театъръ, отъ с. Либяхово, Неврокопско.

БОГОМИЛЪ АНДРЕЕВЪ, артистъ отъ Народния театъръ.

БОРИСЪ БОРОЗАНОВЪ, артистъ отъ Народния театъръ, отъ Кратово.

ДОБРИ х. ЯНКОВЪ, артистъ отъ Народната опера, отъ Щипъ.

СТЕФАНЪ МАКЕДОНСКИ, артистъ отъ Народната опера, отъ Дебърско.

СЛАВЧО ФИЛЕВЪ, артистъ отъ Народната опера, отъ Охридъ.

ПАНДО КИСЕЛИНЧЕВЪ, скулпторъ, секретарь на Съюза на артиститѣ, архитектитѣ и музикантитѣ, отъ с. Косинецъ, Костурско.

АРИ КАЛЪЧЕВЪ, художникъ, подпредседатель на Съюза на артиститѣ, архитектитѣ и музикантитѣ, отъ с. Горно Броди, Сѣрско.

РАЙКО АЛЕКСИЕВЪ, художникъ, отъ Горна-Джумая.

ЛАЗАРЪ ЙОРДАНОВЪ, художникъ, директоръ на Народния театъръ, отъ Прилепъ.

Проф. СТЕФ. БАДЖОВЪ, художникъ, членъ на Македонския научен институтъ, отъ Крушево.

Проф. ТОДОРЪ ХРИСТОВЪ, художникъ.

ГЕОРГИ ТРАЙЧЕВЪ, исторически писатель, отъ Прилепъ.

АЛ. ДУДУЛОВЪ, художникъ, отъ Струга.

БЛАГОЙ ДИМИТРОВЪ, писатель-педагогъ, отъ Емборе.

ПЕТ. МАРТУЛКОВЪ, писатель-педагогъ, отъ Велесъ.

ИВАНЪ ДОБРЕВЪ, писатель-педагогъ, отъ Битоля.

ПАВ. ГЕНАДИЕВЪ, редакторъ-издатель на „Изкуство“, „Библиотека“ и „Наука“, отъ Битоля.

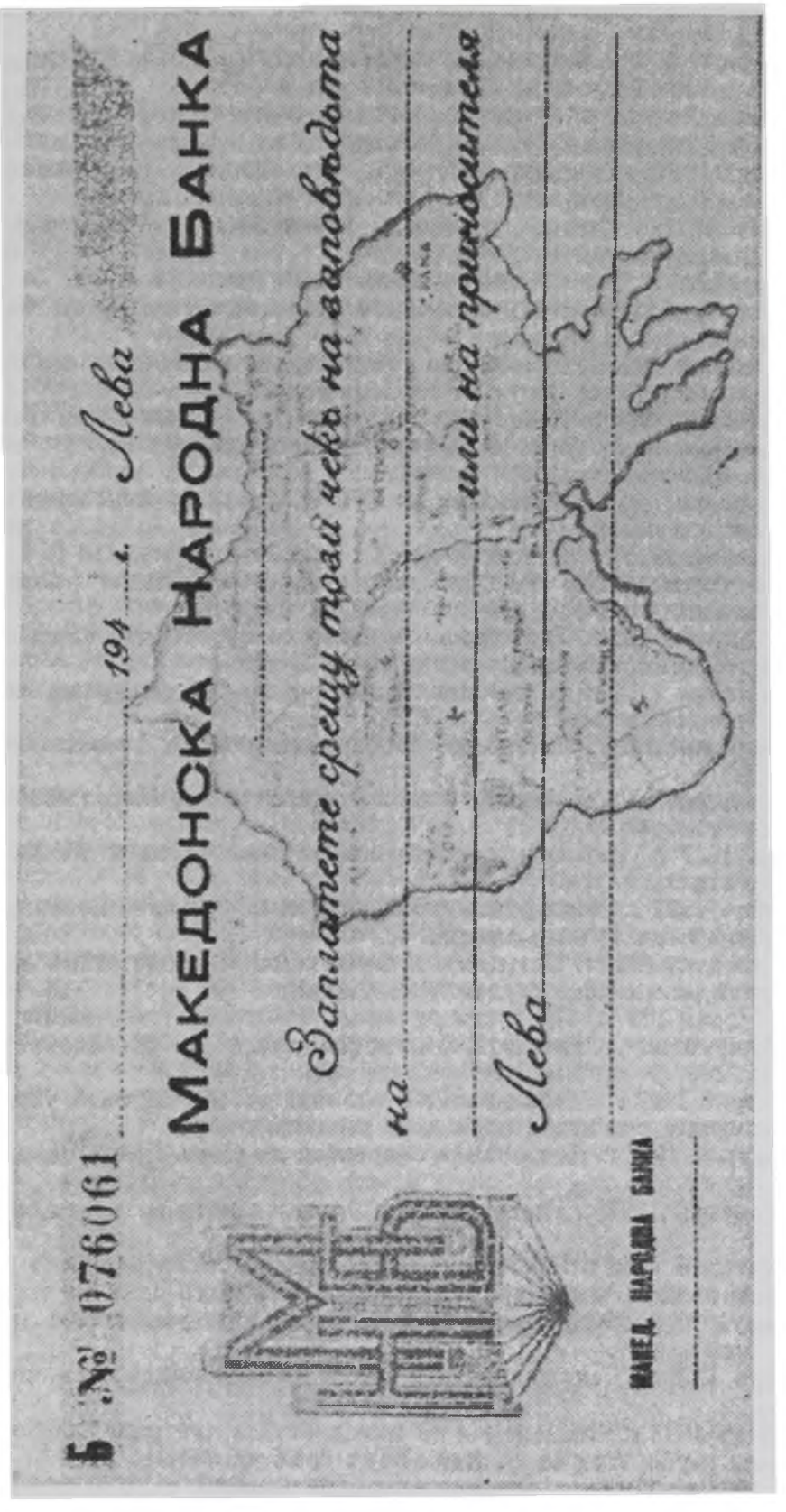
Т. АТАНАСОВЪ, писатель-педагогъ.

ИВАНЪ ХАДЖОВЪ, писатель-педагогъ, отъ Струга.

АПОСТОЛЪ ХРИСТОВЪ, художникъ иконописецъ.

КАТЯ СПИРИДОНОВА, членка на Народната опера, отъ Охридъ.

МЕТОДИ КЕЦКАРОВЪ, скулпторъ, отъ Охридъ.

5 № 0760061
194....г.
Лева
МАКЕДОНСКА НАРОДНА БАНКА
Заплатете срещу този чек на адоводата
на
или на притежателя
Лева
МАКЕД. НАРОДНА БАНКА

Приложение № 50

НЕПЪЛЕНЪ СПИСЪКЪ НА ПОДАДЕНИТѢ ДО НАЧАЛОТО НА 1933 ГОДИНА МЕМОАРИ, ПЕТИЦИИ, ИЗЛОЖЕНИЯ И ТЕЛЕГРАМИ ДО О. Н. ОТЪ НАЦИОНАЛНИЯ КОМИТЕТЪ НА МАКЕДОНО-БЪЛГАРСКАТА ЕМИГРАЦИЯ ВЪ БЪЛГАРИЯ

1). 7 септемврий 1923 г. Телеграма, описваща плачевното положение на българитѣ въ Македония, съ искане намеса на Обществото на народитѣ.

2). 19 септемврий 1923 г. Искане до ОН да защити българското население въ Македония съобразно разпорежданията на договоритѣ за защита на малцинствата.

3). 6 януарий 1924 г. Декларация до ОН, описваща лошото положение на българското население въ Македония, лишено отъ всички човѣшки права.

4). 31 мартъ 1924 г. Петиция, рисуваща положението на българското население подъ сръбска и гръцка власть.

5). 1 августъ 1924 г. Енергиченъ телеграфически протестъ срещу бездействието на ОН при вършенитѣ отъ гръцкитѣ и сръбскитѣ власти атентати срещу българското население въ Македония.

6). 2 септемврий 1924 г. Резолюция отъ конгреса на македонската емиграция относно положението на Македония подъ сръбска власть.

7). 2 септемврий 1924 г. Резолюция отъ конгреса на македонската емиграция въ България за положението на българитѣ подъ гръцко управление.

8). 2 мартъ 1925 г. Резолюция на редовния конгресъ на македонскитѣ емигранти въ България, отправена до председателя на ОН за отчаяното положение на българитѣ подъ сръбска и гръцка власть.

9). 7 декемврий 1925 г. Телеграма до ОН, съ която се иска да се спре насилственото емигриране (прогонване) на българското население подъ гръцка власть, поне презъ зимнитѣ месеци.

10). 20 декемврий 1925 г. Телеграма, съ която се протестира противъ деянията на гръцкитѣ власти въ връзка съ единъ атентата въ Леринъ.

11). 31 декемврий 1925 г. Резолюция, изпратена до ОН, рисуваща положението въ Македония подъ сръбска власть.

12). 19 февруарий 1926 г. Петиция за положението въ Македония подъ гръцка власть.

13). 19 февруарий 1926 г. Петиция за положението на Македония подъ сръбска власть.

14). 5 мартъ 1927 г. Резолюция, която описва положението въ Македония подъ гръцка и сръбска власть.

15). 21 априлъ 1927 г. Декларация относно отнимането на черковнитѣ и училищни имоти на българитѣ подъ гръцка власть.

16). 17 септемврий 1927 г. Петиция, съ която се настоява за освобождението на невинно арестуванитѣ македонски студенти въ Скопйе.

17). 21 октомврий 1927 г. Протестъ на македонското братство въ Варна срещу ликвидирането на черковно-училищнитѣ български имоти въ Македония подъ гръцка власть.

18). 4 ноемврий 1927 г. Резолюция на бѣжанцитѣ отъ с. Шугово, установени въ Кавакли, България, срещу смѣшната оценка на тѣхнитѣ имоти.

19). 24 ноемврий 1927 г. Декларация отправена до Съръ Ерикъ Дръмондъ, съ протестъ срещу извършенитѣ отъ сръбската власть убийства въ Щипъ.

20). 21 декемврий 1927 г. Протестъ срещу осжждането на македонскитѣ студенти въ Скопйе.

21). 10 февруарий 1928 г. Резолюция на шестия редовенъ конгресъ на емиграцията. въ България въ връзка съ положението на българитѣ подъ сръбска и гръцка власть.

22). 24 февруарий 1928 г. Декларация въ връзка съ убийството на българи отъ страна на сръбскитѣ власти.

23). 31 мартъ 1928 г. Декларация по поводъ на вършенитѣ отъ сръбскитѣ власти убийства.

24). 28 априлъ 1928 г. Декларация на македонската емиграция по поводъ на политическитѣ процеси и убийства на българи подъ сръбска власть.

25). 2 май 1928 г. Петиция относно опититѣ на сръбскитѣ власти да унищожатъ осжденитѣ презъ 1927 г. въ Скопйе българи.

26). 9 май 1928 г. Допълнителни информации относно извършенитѣ отъ сръбскитѣ власти убийства въ Македония.

27). 23 май 1928 г. Протестъ срещу кървавия режимъ въ Македония подъ сръбска власть и исканещото Съвета при Обществото на народитѣ да се занимае сериозно съ положението на българското население въ Македония.

28). 28 януарий 1928 г. Резолюция на седмия редовенъ конгресъ на македонската емиграция за положението на българитѣ подъ гръцка власть и сръбска власть.

29). 21 февруарий 1929 г. Две изложения до председателя на Обществото на народитѣ върху непоносимото положение на българското национално малцинство подъ сръбска и гръцка власть.

30). 8 априлъ 1929 г. Подробно изложение до графъ Адачи, главенъ докладчикъ на Съвета на ОН по въпроса за националнитѣ малцинства.

31). 29 августъ 1929 г. изложение, отправено до председателя на ОН.

32). 10 декемврий 1929 г. Резолюция на осмия конгресъ на македонската емиграция изпратена до ОН.

33). 14 януарий 1930 г. Петиция, представена отъ господа Д. Шалевъ и Гр. Анастасовъ отъ името на българското население въ Македония подъ сръбска власть.

34). 2 февруарий 1930 г. Телеграма отъ Централния комитетъ на Политическитѣ македонски организации въ Американскитѣ съединени щати и Канада — съ която се иска създаването на независима Македония.

35). Априлъ 1930 г. Телеграма отъ македонскитѣ емигранти въ гр. Дупница, протестиращи срещу упражнявания въ Македония тероръ отъ сръбскитѣ власти и искащи прилагане клаузитѣ за защита на националнитѣ малцинства.

36). Априлъ 1930 г. Телеграма отъ страна на двадесеть хиляди македонски българи-бѣжанци въ областьта на Св. Врачъ, съ която се иска помощьта на ОН относно тѣхното национално самоопредѣление.

37). 9 май 1930 г. Петиция на емигрантитѣ отъ Кратово, съ която се протестира срещу терора въ Македония провежданъ отъ сръбската власть.

38). Априлъ 1930 г. Петиция на македонскитѣ българи-католици, съ която се протестира срещу религиознитѣ преследвания въ Македония и се иска защита за правата на малцинствата.

39). Май 1930 г. Петиция отъ Македонскитѣ политически организации въ Американскитѣ съединени щати и Канада, съ която се иска международна анкета за нетърпимитѣ условия за животъ въ Македония подъ сръбска и гръцка власть.

40). Августъ 1930 г. Петиция отъ името на нѣколко стотинъ културни и социални сдружения относно въпроса за българскитѣ училища, черкви и други свещени мѣста въ Македония.

41). Септемврий 1931 г. Петиция на македонското (българско) духовенство, съ която се иска намѣсата на ОН и отварянето на заграбенитѣ български черкви въ Македония.

42). Февруарий 1933 г. Декларация на Великия македонски съборъ въ Горна-Джумая, съ която се иска създаването на независима Македония, като единствено възможно уреждане на всички балкански въпроси.

43). Февруарий 1933 г. Петиция на д-ръ Асѣнъ Татарчевъ относно положението на българското население въ Македония подъ сръбска власть.

До тукъ изброихме само по-важнитѣ документи, които отъ страна на македонски българи бидоха отправени до ОН въ течение на едно десетилѣтие. Но отправени бѣха и други петиции, протести и освѣтления, нѣкои отъ които сж споменати въ отпечатанитѣ до тукъ мои спомени. А има и такива, които не сж споменати.

Всички тѣзи постжпки и молби не раздвижиха Обществото на народитѣ, за да изпълни дълга си, макаръ въ нѣкои изложения, като напримѣръ въ петицията отъ 14 януарий 1930 г. да бѣха посочени 222 българи, избити отъ сръбскитѣ власти; а вънъ отъ това бѣха посочени данни и за маса други жестокости, грабежи, палежи и прочее — съ цель да бжде унищожено всичко по-съзнателно българско отъ страна на сърбитѣ.

В-къ „Ла Маседоанъ“ (21 юний 1929 г.), излизащъ въ Женева, Швейцария, съобщи, че „при последната сесия на Съвета на ОН въ Мадридъ, Испания, въ листа за съобщенията отъ разни организации и дружества до г. Адачи, председателя на тричленната комисия при Съвета на ОН за малцинствата, било вписано и писмото на Националния комитетъ на македонскитѣ емигрантски организации въ България, който бѣ изпратилъ изложение за положението на българското малцинство въ Македония. Сръбската делегация се научава и Кумануди отъ нейно име поискалъ да не се споменава за писмото на Националния комитетъ.

По желанието на Сърбия и на приятелитѣ й, въ списъка на полученитѣ отъ Адачи писма отъ разни малцинства, върху отпечатанитѣ редове, гдето се казва: „ . . . Отъ Н. к-тъ на организациитѣ на македонскитѣ бѣжанци въ България“ била залепена тѣсна ивица хартия. Но при все това хартията не могла да скрие това, което е подъ нея.

Жалко, смѣшно и отвратително! Съ хартийки ще покриватъ траге-

дията на цѣлъ единъ народъ и ще затулятъ своитѣ престжпления предъ историята и човѣчеството."

Първиятъ председатель на ВМРО, и единъ отъ нейнитѣ основатели, — д-ръ Хр. Татарчевъ, — писа следната статия отъ 2 декемврий 1933 г., която бѣ помѣстена въ „Македонска Трибуна" на 28 с. м-цъ:

„Торино, Италия — 1933 г., 2 декемврий.

. . . . Обществото на народитѣ, както е известно, е изцѣло инструментъ на англо-френската дипломация, която се стреми на всѣка цена чрезъ него да запази настоящето международно положение на неправда и потисничество. Затова и въ продължение на 14 години ОН светотатствува, безъ да даде каквото и да е разрешение на най-сжществените свѣтовни въпроси, като въпроса за малцинствата, равноправието между победителитѣ и победенитѣ, обезоржжаването и пр. Това положение, безспорно, възмущаваше отдавна просвѣтения свѣтъ и не би имало нито начало, нито край, ако не бѣха се явили движенията въ Германия и Италия, които да откриятъ публично тенденцията на англо-френската дипломация, която подъ маската на мира и общо сътрудничество, цели да поддържа сегашния политико-социаленъ хаосъ въ Европа . . . .

Тѣзи движения израстнаха морално предъ очитѣ на културния свѣтъ съ смѣлитѣ изявления, че грѣшкитѣ на миналото трѣбва да бждатъ поправени и да нѣма унижени и онеправдани народи, като народната честь и достойнство да бждатъ зачитани еднакво между победителитѣ и победенитѣ народи . . . .

Епичната борба, която се води днесъ изъ нашата родина съ такъвъ пламъкъ и себеотрицание на борцитѣ, който е рѣдъкъ въ историята на свѣта, е плодъ именно на това възпитание. Революционната борба отъ една страна и акциитѣ на македонската емиграция и нейната младежь отъ друга, спомогнаха щото да се популяризира правото на нашата кауза предъ културния свѣтъ, както и да й се даде международенъ характеръ.

Македонскиятъ въпросъ е вече въ реда на международнитѣ въпроси. Неговото разрешение ще се наложи по силата на нѣщата . . . .

Македонскиятъ народъ не си прави никакви илюзии, че Балканското Локарно и срещитѣ на балканскитѣ владетели, биха могли да допринесатъ нѣщо, докато сегашнитѣ владетели на Македония не бждатъ проникнати отъ чувството и съзнанието на правда. Факти за такива промѣни въ разбиранията имъ, за жалость, липсватъ сега. Денационализацията на чуждитѣ народи продължава съ сжщото темпо. Затова македонскиятъ народъ ще стои на поста си и ще брани сега, както и въ миналото, родната си земя съ сжщия ентусиазъмъ, енергия, самопожертвуване, додето идеалътъ му се реализира."

ПРЕВРАТЪТЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ ОТЪ 19 МАЙ 1934 ГОДИНА И МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДѢЛО *

Наши възражения срещу доводитѣ на българскитѣ „интегрални югославяни“

Почти всички държавни преврати въ Европа следъ войната, издигащи силна власть на мѣстото на партийнитѣ управления, и особено превратитѣ, които поставяха властьта въ ржцетѣ на военнитѣ, бидоха извършени все подъ знака на голѣми национални идеали. Но установената на 19 май 1934 г. диктатура въ България е пълно отрицание на горното. Тя не само не бѣ реакция срещу пораженството, а се опираше на него.

Преди всичко трѣбва да се спремъ на нѣкои отъ теориитѣ, съ които най-често боравѣха идеолозитѣ на този превратъ.

Тѣ считатъ, че къмъ сръбско-българското сближение трѣбва да се върви даже презъ трупа на Македония. Въ връзка съ този въпросъ се прибави нова мрачна страница въ отношенията между македонското освободително дѣло и българската държавна политика.

Братя сме, славяни сме — така сантиментално започватъ аргументацията си мнозина по-наивни сторонници на сближението.

Не ни е позната нѣкаква политика на славянскитѣ държави и народи за постигане на общославянски цели. Що се отнася до сърбитѣ, задъ термина „славянство“ тѣ прикриватъ само сръбскитѣ си интереси. Всѣки, който е посочвалъ нечестивитѣ имъ смѣтки, обявяванъ е билъ отъ тѣхъ за врагъ на славянството. Българитѣ, както поляцитѣ, най-много сж обвинявани въ този смисълъ, макаръ тъкмо тѣ да сж патили най-вече отъ свои братя-славяни.

Сърбия не е била вѣрна, отначало докрай, на славянската общность, нито специално на Русия, съ приятелството си къмъ която сърбитѣ тъй много шумятъ.

По време на Берлинския конгресъ (1878 г.) сърбитѣ сж недоволни отъ Русия, понеже тя не пожела да задоволи безкрайния имъ апетитъ за българската земя. Дълги години следъ това Сърбия водѣше австрийска политика, вражеска на руската.

Примѣри за сръбска измѣна спрямо българитѣ намираме още въ историята на старитѣ български царства.

Отношението на Сърбия спрямо българитѣ презъ 19 вѣкъ, когато тѣ бѣха подъ турско робство, се изчерпва въ редица измами и опити за посърбяването имъ.

Игра съ българската кръвь е имало още въ времето на Хайдутъ Велко, българинъ отъ Неготинъ, който се е притекълъ въ помощь на сръбското възстание, водено отъ Карагеорги.

Измѣна отъ сръбска страна има при „Манчовата буна“ въ Берковско презъ 1835 година.

Измѣна има презъ 1835 г. сжщо при възстанието на българитѣ въ Ломско, Бѣлоградчишко, Видинско и Кулско.

Презъ 1841 г. сърбитѣ добре използуваха за свои цели възстанието на българитѣ въ Нишко.

Легендарниятъ български апостолъ на свободата, Василъ Левски, е билъ арестуванъ презъ 1868 г. отъ сърбитѣ въ Зайчаръ, защото е говорилъ на тамошнитѣ българи, че трѣбва да служатъ на българскитѣ народни интереси, а не на сръбската дипломация.

Българскитѣ борци, съ Раковски начело, много пжти сж били лъгани отъ Сърбия, че ще имъ помогне за освобождението на поробена България; били сж затваряни, бити, прогонвани, заплашвани отъ сръбскитѣ управници.

Презъ 1867 г., когато се водѣли преговори между Българската легия въ Букурещъ и князъ Михайлъ за сръбско-българско споразумение на федеративни начала, сърбитѣ умѣло използували всички опити за сближение, за да засилватъ своята акция въ Македония.

Презъ сжщата 1867 г. сърбитѣ сж уговаряли съ Румъния подѣлба на Бъл-

---

* Много отъ следващитѣ въ това приложение страници сж взети отъ моята книга „По трънливия пжть на македонското освободително дѣло“, излѣзнала подъ псевдонимъ Брѣгалнишки. Тя е отдавна напълно изчерпана. Не намѣрихъ за нужно да повтарямъ съ други думи тукъ сжщитѣ въпроси. Книгата е писана презъ 1937 г.

гария. Въ чл. осми на договора е било казано:

„Ако Провидението благослови тѣхнитѣ усилия и имъ предостави свободно да разполагатъ съ отнетитѣ отъ отоманското владичество територии, дветѣ договорящи страни ще се споразумѣятъ както следва:

Ще бѫдатъ присъединени завинаги къмъ Румъния островитѣ образуващи делтата на Дунава, както и източния предѣлъ на България, включенъ между Русе и Варна отъ една страна, Черно море — отъ друга.

Ще бѫдатъ присъединени завинаги къмъ Сърбия Стара Сърбия, Босна, Херцеговина и България, безъ оня предѣлъ отъ последната область, отреденъ за Румъния.“*

На 1885 г. Източна Румелия пожела да се обедини въ Българското княжество, но Сърбия нападна българитѣ откъмъ гърба имъ, защото България щѣла да се уголѣми. Въ случая сърбитѣ служеха открито на политиката на Австрия и се харесваха на Турция. Разбира се, цѣлиятъ славянски свѣтъ, вънъ отъ рускитѣ управляващи срѣди тогава, се зарадва, като биде бита Сърбия на Сливница. Това бѣ първиятъ урокъ по „славянство“, даденъ на младата българска държава отъ сърбитѣ.

Подушили, че е възможно македонскитѣ българи да получатъ нѣкакви права или автономия въ турската държава, сърбитѣ засилиха противомакедонското си четничество, действуващи въ съгласие съ гръцкитѣ чети. По всичкото време, докато се водѣше борбата срещу турцитѣ, сърбитѣ услужваха на турскитѣ власти противъ освободителното движение на македонцитѣ и получаваха турско съдействие за подравяне на българщината. Тукъ виждаме втория важенъ урокъ по славянство, даденъ отъ Сърбия на българитѣ въ ново време.

Презъ Балканската война, докато българската войска продължаваше да се бие въ Тракия за общата съюзническа кауза, а сръбската войска си почиваше въ Македония, политицитѣ отъ Бѣлградъ сключиха тайно воененъ съюзъ съ Гърция, за да обератъ България. И наистина славянитѣ българи бидоха ограбени отъ „братята“ сърби въ сътрудничество съ румънци, гърци и турци. Това бѣше третиятъ сериозенъ урокъ по „славянство“, който българщината получаваше отъ сърбитѣ въ най-новитѣ времена. В-къ „Миръ“, органътъ на партията, която бѣ сключила съюза съ Сърбия и бѣ водила заедно съ нея войната противъ Турция, която дълги години е била сторонникъ на сръбско-българското братство, писа за сръбското поведение:

„Да се съюзишъ съ единъ свой братъ съ цель да го измамишъ, да го ограбишъ, да му вземешъ онова, предметъ на което е билъ самиятъ съюзъ, и да сторишъ това, следъ като твоятъ съюзникъ е употрѣбилъ най-голѣмитѣ усилия за възтържествуването на общото дѣло, следъ като е далъ най-голѣмитѣ жертви, и е спечелилъ най-видни сражения. — това е престѫпление, нечуто въ историята на народитѣ. Това престѫпление е извършено отъ Сърбия.“**

Разбира се, много пѫти преди Балканската война Сърбия е преговаряла съ другитѣ неславянски държави на Балкана и имъ е обещавала помощь противъ българитѣ, все поради завистъ и лакомство. Сръбското правителство е обещавало военна помощь на Турция на два-три пѫти, за да се попрѣчи било на въвеждането автономия въ Македония, било за да се осуетятъ други нѣкои полезни възможности за българщината.***

По поводъ на едно сръбско предложение за сближаване съ България, българскиятъ министъръ на външнитѣ работи, С. Паприковъ, на 18 юлий 1908 година пише между другото:

„. . . Ние трѣбва да държимъ смѣтка и за едно възможно вѣроломство. Где е гаранцията, че ако ние започнемъ нѣкакви преговори, това нѣма да бѫде съобщено въ Цариградъ, за да стане Сърбия вѣрна приятелка на Турция, а България нейнъ врагъ.****

Следъ великата война Сърбия си остана съюзникъ на Гърция и Румъния, безъ да се интересува отъ обстоятелството, че въ тия две стра-

---

* А. Тошевъ, „Балканскитѣ войни“, т. 1, 83 и 84.

** В-къ „Миръ“, 19 юний 1923 г., София.

*** Въ книгата на Андрей Тошевъ „Балканскитѣ войни“, т. 1, сѫ посочени такива случаи; вижъ напр. стр. 94 и 95.

**** А. Тошевъ. „Балканскитѣ войни“, , т. 1, стр. 192.

ни има потиснати славяни-българи. Презъ последнитѣ години тя заякчи съюзнитѣ си връзки съ тѣхъ, а сключи съюзъ и съ Турция; играе известната своя роля въ Балканското споразумение, като за обектъ на хитринитѣ ѝ остава асимилацията на българитѣ въ Македония и евентуално България.

Ако сърбитѣ сѫ влѣзнали въ голѣмата война водими отъ славянски чувства и цели, както тѣ обичатъ да се представятъ, ето резултатътъ отъ тая война: славянитѣ хървати, македонски българи, черногорци сѫ поробени отъ Сърбия. Заграбени сѫ и българскитѣ Западни покрайнини (Царибродъ и пр.).

Значи, поведението на сърбитѣ трѣбва да се посочва като примѣръ за липса на славянско чувство, като позоръ на славянството. Тѣхнитѣ домогвания и похвати по отношение на Македония сѫ наречени отъ проф. Державинъ „атентатъ противъ славянската солидарность", а проф. Густавъ Вайгандъ е нарекълъ тѣхната пропаганда „безочливо мошеничество". Славянофилътъ В. Т. Велчевъ заявява:

„Грѣхътъ, който се извърши спрямо Македония, на славянската съвѣсть ще тежиѣе."

*

Известни срѣди искатъ да изкаратъ сближението, по-точно югославянската идея, като голѣмъ идеалъ на българския народъ. Ималъ ли е нашиятъ народъ нѣкога такъвъ идеалъ? Кои сѫ били носителитѣ му, каква крайна цель е била преследвана?

За българитѣ сѫ сѫществували идеали: обединението имъ въ една държава; добиране до автономия; съхранението имъ като нация презъ вѣковетѣ. Тия идеали сѫ имали и своитѣ голѣми дати, и герои, и паметници. Но абсолютно никаква диря не се намира отъ стремежъ на българина да си промѣня името и съ други славянски народи да образува нова народность — югославянска.

Нѣма югославянска нация и едва ли нѣкога ще се създаде. Причинитѣ сѫ сѫщитѣ, поради които нѣма напримѣръ западнославянска нация. Отдѣлнитѣ народи отъ западната славянска група — поляци, чехи, словаци — не могатъ да станатъ единъ народъ. Чехитѣ и словацитѣ прокараха различието си и въ наименованието на общата имъ държава — бившата Чехословакия. Очевидно е, че за всѣки отъ тия два народа националното име се явява много по-сѫщо, отколкото съдружния животъ въ една държава. Илюзии си прави всѣки, който мисли, че народностното име е по-малко сѫщо за хърватина, словенеца, сърбина и българина, отколкото то е за поляка, чеха и словака.

Има хора съжаляващи задето българскиятъ царь Симеонъ преди хиляда години, а нѣколко вѣка следъ него сръбскиятъ царь Душанъ, не сѫ успѣли да изфабрикуватъ единъ югославски народъ. Мечтателитѣ трѣбва да си вематъ бележка именно отъ този фактъ — че даже въ онова време, когато националното съзнание е било по-неоформено, оказало се е невъзможно сливането на различнитѣ наши народи въ единъ. Днешнитѣ наследници на Душана пожелаха да се покажатъ похитри и прекръстиха държавата си на „Югославия", но това само зле прикрива сѫщностьта на замислитѣ имъ.

Фактитѣ днесъ показватъ, че българинътъ иска да си остане българинъ, а сърбинътъ — сърбинъ, тъй както е било преди вѣкове.*

---

* При завладяването на Македония, турцитѣ сѫ продавали мѣстни жители като роби. Въ спис. „Мак. прегледъ", год. 7. книги 2 и 3, бидоха факсимилирани 13 нотариални актове отъ венециански нотариуси въ Критъ, въ връзка съ такива продажби. Продаванитѣ мѫже и жени, на запитването на нотариуса, сѫ отговаряли, че сѫ българи —

Може да ни се посочи посърбяването на Моравската область като доказателство, че между южнитѣ славяни лесно може да бѫде промѣнено националното име и възприето друго. Но този примѣръ подкрепя нашата теза — а именно, че до день днешенъ въпросъ за югославянство не е занимавалъ нито сърбитѣ, нито насъ; че сърбитѣ сѫ се интересували само отъ своето народно име. Ако бѣше иначе, тѣ нѣмаше насила да посърбяватъ българитѣ въ Моравско, а биха ги нарекли югославяни. Или пъкъ, ако идеята имъ е била да проповѣдватъ сближение и братство, биха ги оставили да си живѣятъ като българи. Сѫщо тъй и България презъ великата война не се зае да създава югославизъмъ, а желаеше да върне на българщината посърбенитѣ преди нѣколко десетки години моравски българи.

Както и съ всички други народи, съседни или по-далечни, сърбитѣ и българитѣ сѫ бивали помежду си много пѫти приятели и много пѫти врагове, съобразно интереситѣ имъ. Но сближение заради самото сближение, като идеалъ, не сѫ правили.

Югославската идея се появи за пръвъ пѫть между хърватитѣ, презъ миналия вѣкъ, и нейнъ главенъ носитель бѣ просвѣтениятъ хърватски владика Щросмайеръ.

Той, обаче, съвсемъ не е смѣталъ, че хърватскиятъ народъ и който и да е другъ отъ южнитѣ славянски народи ще трѣбва да изчезне, претопявайки се въ нѣкаква нова „югославска“ нация, а още по-малко да се посърби. Загребскиятъ в-къ „Обзоръ“ помѣсти презъ м. февруарий 1938 г. едно писмо на Щросмайера до неговия приятель и сътрудникъ Франьо Рачки, писано по поводъ разбиването на сърбитѣ отъ българската войска при Сливница, помѣстено и въ „Кореспонденцията на Щросмайеръ“, издание на Загребската академия на наукитѣ. Въ него се казва:

„Не мога да ви опиша колко много се радвамъ, че справедливата кауза на българитѣ, подъ защитата на Божието провидение, победи. Това е Божия рѫка. По тоя начинъ е победена чужда, съвсемъ противна на славянството мисъль. Това означава победа и на нашитѣ намѣрения. Лудитѣ сърби мислѣха, като унищожатъ съ помощьта на вѣчнитѣ неприятели на славянството хърватската държавна идея, подъ която намѣриха братска защита, използувана отъ тѣхъ вѣкове, и като унищожатъ добрия български народъ, ето имъ готово Душановото царство. Дано сега Богъ даде да прогледнатъ. Би трѣбвало да разбератъ, че гроба, който копаятъ за другитѣ, на първо мѣсто готвятъ го за себе си. Изобщо идеята за възкръсването на Душановото царство е луда идея и заблуждение . . .“

Щросмайеръ е привърженикъ на славянската федерация на Балканския полуостровъ, която е противоположность на великосръбската идея.

Проф. Ватрославъ Ягичъ, хърватинъ, най-голѣмиятъ славистъ, въ едно писмо до Л. Милетичъ казва:

„Ние желаемъ да живѣемъ въ славянския свѣтъ, а не да загинемъ.“*

Водачътъ на хърватитѣ Стѣпанъ Радичъ, бѣ привърженикъ и на Балканската федерация и на тая на южнитѣ славянски народи; и за двата случая той подчертава, че всѣки народъ трѣбва да запази пълната си индивидуалность.

Наследникътъ му въ партията, д-ръ Владко Мачекъ, сѫщо е решителенъ борецъ за запазване на хърватския народъ изцѣло и за неговото пребѫдване въ вѣковетѣ. Това е становището на голѣмитѣ хървати, въ чиято политическа програма се допуска възможностьта за федеративна югославска държава. Какво да кажемъ пъкъ за онѣзи хърватски борци и водачи, които по начало сѫ били противъ федерацията и специално противъ съжителството съ сърбитѣ, като, напримѣръ, Анте Старчевичъ преди нѣколко десетилѣтия, и Анте Павеличъ?

Водачитѣ отъ епохата на българското възраждане, легални и революционери, доколкото сѫ се спирали на мисъльта за съжителство съ сърбитѣ, смѣтали сѫ го за възможно само върху основата на една федерация, при пълно зачитане езика и всички други права, поотдѣлно на българския и сръбския народъ. Това начало е прокарано и въ протокола на българската „Благодетелна дружина“ въ

отъ Скопйе, Битоля, Струмица и др. мак. градове. Македония бѣ стояла въ сръбски рѫце нѣколко десетилѣтия и турцитѣ я бѣха отнели отъ тѣхъ. Това е още едно отъ многото доказателства, че славянитѣ въ Македония сѫ били българи още преди вѣкове.

* Списание „Македонски прегледъ“, г. 2, бр. 3, стр. 16.

Букурещъ отъ м. януарий 1867 г., която се бѣ съгласила на времето да се образува югославянско царство, начело съ сръбския князъ Михайлъ.* Въ чл. 2 на протокола се казва:

„Югославското царство ще се съставлява отъ Сръбско и Българско (Българско обема областитѣ България, Тракия и Македония)."

А чл. 5 гласи:

„Всѣка страна ще сохранява своето си наречие за официално, и затова чиновницитѣ трѣбува да бѫдатъ отъ онова племя гдето служатъ, и което говори наречието въ страната."

Въ статиитѣ на безсмъртния поетъ и революционеръ Христо Ботевъ горещо сѫ защищавани етнографскитѣ граници, езика и правата на българитѣ, като сѫ нападани сръбскитѣ домогвания за присвояване на български земи.

Патриархътъ на българскитѣ борци, Раковски, е гледалъ съ недовѣрие на едно по-голѣмо югославянско царство, а осѫждалъ и панславизма, отъ който нищо добро не трѣбвало да очакватъ балканскитѣ народи. Съгласенъ е билъ съ принципа, че Балканитѣ трѣбва да принадлежатъ на балканцитѣ, но при условие всѣки да запази своята народность.** Той сѫщо пише за неискрената сръбска политика спрямо българитѣ.

Любенъ Каравеловъ, най-яркиятъ привърженикъ на южнославянското разбирателство и сръбско-българското братство, ето какъ е разбиралъ установяването на братството:

„Българитѣ трѣбва да иматъ свое народно развитие, свое вѫтрешно управление, което отговаря на народнитѣ обичаи и народнитѣ нрави, затуй защото България има своя история (не политическа, а народна). Мнозина искатъ да се създадатъ между българи и сърби сѫщо по-тѣсни връзки, т. е. българитѣ да приематъ сръбския езикъ и да станатъ единъ народъ, но това е — споредъ мене — още по-непостижимо, защото тъй бихме засегнали свободата на нацията и свободата на човѣка . . . ."***

Въ позивъ до българитѣ, сърбитѣ, румънитѣ и гърцитѣ, писанъ въ Пещенския затворъ и печатанъ пакъ въ в-къ „Застава", бр. 35, Каравеловъ развива идеята си за балканска федерация по типа на швейцарската:

„ . . . . Сърбинъ, може да живѣе както му е воля; гръкъ да живѣе гръцки; и румънъ — румънски. Тия мѣста, които сѫ населени съ българи — български. Ние желаемъ пълна свобода и затова не щемъ да ни се покорява и да ни робува и други, така сѫщо и не щемъ и ние да се покоряваме и да робуваме другиму.

Ние своето не даваме, и чуждо не щемъ — кой желае да вземе чуждото, той не ще свобода . . . ."****

Така сѫ мислили българскитѣ водачи преди да сѫществува българска държава. Днесъ още по-малко ще се намѣри добъръ българинъ, който да жертвува националното си съзнание.

*

Каква роля игра Византия спрямо дветѣ български царства въ Срѣдновѣковието, досущъ такава роля — ще повторя — Сърбия играе днесъ спрямо България и българския народъ. И при очевидния имъ стремежъ да доведатъ българщината до залѣзъ, сърбитѣ успѣха, обаче, да си намѣрятъ въ България поддръжници: и военни хора, обладани отъ амбиция за властвуване, и лекомислени професори, и разпуснати духовни лица, и първенци на политически партии, за да не споменаваме за вулгарнитѣ имъ орждия. Съ една дума, Сърбия можа да си създаде партия така, както на времето въ българскитѣ царства е сѫществувала византийска партия. Споредъ нуждата, тя сѣе идеологическа отрова, подготвя българската политика за свои комбинации, устройва военни преврати, прибѣгва до конспирации и убийства, възпрепятствува и оклеветява освободителнитѣ усилия на поробенитѣ българи и пр. Въ ходъ е цѣлъ арсеналъ отъ похвати, пръскатъ се грамадни парични срѣдства.

Но най-вече се използува идеята за югославянско братство. Не е толкова важно кой подъ каква форма се застѫпва за нея. Отъ сръбска гледна точка важното е всрѣдъ българското общество да се появяватъ спорове, борби, и българинътъ, малко или много, да се измѣства отъ чисто българскитѣ позиции. Къмъ това се върви даже и тогазъ,

---

* А. Тошевъ, „Балканскитѣ войни", часть 1, стр. 78-81.

** А. Тошевъ, „Балканскитѣ войни", т. 1, стр. 71.

*** Статия отъ Л. Каравеловъ „То ни е нужно", въ сръбския в-къ „Застава"; вижъ в-къ „Зора", София, бр. 5699 отъ 23 юний 1938 г.

**** В-къ „Зора", бр. 5699 отъ 20 юний 1938 г.

когато застжпницитѣ на югославянското сближение поддържатъ, че се ржководѣли отъ грижа за българскитѣ интереси.

„Апостоли“ на югославизма въ България — за примѣръ Димо Казасовъ, както другаде споменахме — отидоха дотамъ, че да сравняватъ положението на турското население въ България съ това на потиснатитѣ македонски българи и открито оправдаваха сърбитѣ за страховитата имъ тирания надъ тия българи. А въ чужбина се появи нѣкой си проф. Константинъ Кацаровъ да разправя въ своя книга на френски и нѣмски езикъ, че българскиятъ народъ копнеялъ за приключването си въ „югославската“ държава. Подобна фалшификация на българската национална воля не сж си позволявали нито сърбитѣ. Въ книгата си „Анализа на победата“, въ дисхармония — може да се каже — съ цѣлото й съдържание — той е вмъкналъ една глава за Югославия. Тамъ* изрично изтъква той, че нищо по-назрѣло, категорически необходимо, нѣмало отъ едно обединяване на България съ Югославия. Изглежда, че тоя човѣкъ изобщо не се е интересувалъ отъ това, което става въ прогнила Югославия отъ деня на създаването й до днесъ. Не е обърналъ никакво внимание на епохалната борба, водена отъ хърватския народъ, за да излѣзне отъ тая тъмница (Югославия); а и понятие сигурно нѣма за интимното желание на косовскитѣ албанци да се присъединятъ къмъ албанската държава; да не говоримъ пъкъ за тежкитѣ страдания и борби, които винаги сж водили македонскитѣ българи, за да се отърватъ отъ клещитѣ на сръбското или югославско (съ други думи) робство.

На пръвъ погледъ сърбитѣ оставятъ у наблюдателя впечатление, че сж голѣми романтици. Въ сжщность, тѣ по най-реалистиченъ начинъ използуватъ романтиката, по-вѣрно наивностьта, тъкмо на известна часть измежду българитѣ, минаващи ужъ за хора реалисти. Никой по-добре отъ сърбитѣ на Балканския полуостровъ не си е послужилъ съ общи фрази, съ отвлечени програми, за да постига съвсемъ тѣсни, добре пресмѣтнати свои задачи.

Така, отъ нѣколко десетилѣтия насамъ, декламирайки все за славянство, за побратимство, ограбиха половината българска земя, набелязвайки и остатъка като югославска земя, т. е. обектъ на сръбско завладяване. Отъ такива намѣрения сж пропити отношенията имъ и спрямо другитѣ южни славянски народи.

**
*

Българскитѣ права въ Македония бѣха погазени, отречени дори когато тамъ дойде комунистическиятъ режимъ, който обича да си прикачва прилагателното „прогресивенъ“. Звенаритѣ, които бѣха ортаци на комунизма, за да не кажемъ слуги, — доколкото сж запазили у себе си нѣкакво българско чувство, можаха ли да си теглятъ заключенията отъ този фактъ и да захвърлятъ въ коша за непотрѣбни нѣща старитѣ свои идеи за интегрална Югославия?

Любима теза на звенаритѣ бѣ, че Македонскиятъ въпросъ трѣбва да бжде само български държавенъ въпросъ. Разбира се, тѣ не смѣятъ устата си да отворятъ ако имъ се постави такова питане: Българската държава ще стреля ли на генералъ Ковачевичъ въ Щипъ, или на Преличъ въ Скопйе, или на Жика Лазичъ въ кабинета му въ министерството въ Бѣлградъ, ако тия тирани денационализиратъ народа ни и избиватъ смѣлитѣ по духъ македонски българи?

Трѣбва да изтъкнемъ, обаче, и тукъ, че и между звенаритѣ имаше хора, които не мислѣха като проф. Михалчевъ, Кимонъ Георгиевъ и тѣмъ подобни. Ето какво пише напримѣръ звенаръта Иванъ Харизановъ:

> „Идеята на нѣкои, че македонскиятъ въпросъ е въпросъ на българската държава, е пакостна идея — той е билъ и си остава въпросъ, преди всичко, на македонското население. Като българи, ние имаме само едно **право** спрямо македонската организация — **да не вреди тя на интереситѣ на българската държава**, но заедно съ това и една длъжность — **да бжде тя независима въ своето развитие.**“ И другаде сме цитирали тия му думи.
>
> (В-къ „Изгревъ“ отъ 30 януарий 1932 г.; курсивътъ е на Харизановъ)

Органътъ на ВМРО писа въ връзка съ звенарскитѣ философствувания:

---

* Konstantin Katzarov — "Analyse des Sieges", Verlag A & G De May, Dusseldorf, 1964 год., страници 454—457, 459, 460, 462, 464.

„. . . . Българскитѣ правителства никога не сѫ последвали примѣра на графъ Апони въ Женева, за да поискатъ изпълнението на онѣзи клаузи за покровителство на малцинствата, които сѫ тѣхно договорно право и не нарушаватъ съ нищо установеното варварско териториално статукво. Нѣщо повече: българскитѣ правителства още не смѣятъ да допуснатъ единъ пасажъ въ отговоритѣ на Тронното слово, отъ който да се вижда, че има поробени българи и че тѣ сѫ лишени отъ най-елементарнитѣ човѣшки и национални права, които имъ предвиждатъ самитѣ договори за миръ . . . .“

Има сърби, които биха желали съ българска помощь да вематъ и другата половина на Македония, така както презъ 1912 год. взеха едната, и следъ туй пакъ да постѫпятъ съ България, както тогава . . . Но нека видимъ какво излѣзна досега отъ споменатитѣ политически тенденции.

Стамболийски бѣ общественикъ, комуто сърбитѣ имаха основание да се довѣряватъ поради неговото минало: афиширанъ бѣ като противникъ на царь Фердинанда; противопоставилъ бѣ се твърдо срещу намѣсата на България въ голѣмата война; лежалъ бѣ въ затвора, докато траеше войната; обявилъ бѣ, че се смѣта за югославянинъ; врагъ бѣ на македонцитѣ и воюваше срещу тѣхъ. Той се опита да спечели подкрепата на Сърбия въ Лозана презъ 1922 г. и повдигна въпросъ за изпълнение задължението на силитѣ по чл. 48 отъ договора въ Ньойи за излаза на България на Бѣло море. Българската делегация поддържаше, че това задължение може да се изпълни чрезъ създаване автономна Западна Тракия или чрезъ независимъ коридоръ по долината на Марица, свързващъ България съ морето. Опитътъ на Стамболийски да спечели сърбитѣ претърпѣ пъленъ неуспѣхъ. Българскитѣ искания не бидоха удовлетворени.

Нека си спомнимъ и поведението на сърбитѣ къмъ края на 1924 г. въ връзка съ известния „Женевски протоколъ за малцинствата“, сключенъ на 29 септември сѫщата година между България и Гърция. Това споразумение се отнасяше до начина, по който ще се прилагатъ клаузитѣ за малцинствата, съдържащи се въ договоритѣ. Гръцкото народно събрание отхвърли протокола, понеже Сърбия упражни натискъ върху Гърция да се откаже отъ тоя опасенъ починъ — признаването на българи въ Македония.

Друго. — Всички сторонници на побратимяването съ Сърбия сѫ искали да минатъ за голѣми миролюбци . . . Искайки сближението съ сърбитѣ, споредъ тѣхъ, иска се миръ, спокоенъ напредъкъ. Самата идея за създаване голѣма Югославия носи опасение за война. Откато се яви въпросътъ за нѣкаква интегрална Югославия, турцитѣ поеха задължение да бранятъ границитѣ на Гърция. Освенъ това, укрепени бидоха наново срещу България Одринъ и Лозенградъ. При опитъ да се отива къмъ морския брѣгъ, отъ страна на България или Сърбия, изгледи има за война съ цѣла редица държави. Найновитѣ събития потвърдиха истинността на всичко туй.

Съ шума около сближението Сърбия спекулира политически и повдига престижа си на Балканитѣ и по-далече; цели да повлияе върху духа и надеждитѣ на потиснатитѣ народи въ смисълъ изгоденъ за нея. Около 1934 г. най-добритѣ ѝ приятели въ чужбина я осѫждаха; очакваше се отъ нѣкои страни да ѝ се откажатъ и заеми, поради назадничавия ѝ режимъ и несъгласието ѝ съ националноститѣ въ нейнитѣ граници. Сближението съ България ѝ помогна въ много отношения; тя го използува почти така, както въ 1908 г. младотурцитѣ използуваха прогласения „хуриетъ“.

Бѫдещето ще покаже дали на България нѣма да останатъ въ резултатъ отъ тази политика само укрепената турска граница, дадената чужда гаранция за гръцкитѣ земи, подозренията на останалитѣ балкански страни, разправиитѣ съ македонскитѣ българи и . . . празди ржце.“

*

България не може да се откаже отъ връзки съ една държава поради това, че въ границитѣ на последната сѫ останали българи; тя ще постѫпва така, както сѫ постѫпвали и други, когато сѫ се озовавали въ положение прилично на нейното, напримѣръ: Италия, Румъния, Гърция и др. — ни се възразява. И ние ще си послужимъ съ тѣзи примѣри.

Италия на времето поддържаше приятелство и съюзъ съ своя вѣковенъ врагъ Австрия. Но въ предѣлитѣ на австрийската империя далечъ нѣмаше такъвъ процентъ италиански малцинства както има български подъ Сърбия; и доколкото ги имаше, тѣ си оставаха тамъ италианци, ползуваха се отъ всички права за народностнитѣ групи въ Австроунгарската империя. Италия никога не се опетни отъ национално гледище при водене на приятелската политика спрямо австрийската монархия, нито постави на изпитание своята държавна самостоятелность, както стана въ България.

Румъния, преди Европейската война, дълги години бѣ съюзница на Австро-Унгария, въ чиито предѣли живѣеха милиони румънци. Но националната принадлежность и на тия австроунгарски поданици сѫщо не бѣ отричана; напротивъ — тѣ бѣха отишли културно много по-напредъ, отколкото братята имъ въ румънското кралство.

Отъ идеологията на Македонското движение се подразбира, нѣщо повече — тя изрично изтъква, че македонцитѣ сѫ за сближението на всички балкански народи, за тѣхното побратимяване, чрезъ обособяване на Македония, вмѣсто да се дѣлятъ и избиватъ заради нейното владение. Нийде не е казано, че македонскитѣ организации иматъ задача да пречатъ на сближението между българи и сърби. Македонцитѣ се борятъ за свободата на Македония, това е тѣхната велика цель. Нищо друго. Тѣ иматъ право да зададатъ на България следния въпросъ: „Твоятъ идеалъ кой е?". Сближението съ Сърбия не значи освобождение на Македония.

Не е вѣрно, че македонцитѣ били противъ всѣкакви срещи на българи съ сърби. Тѣ поддържатъ само, че Македонскиятъ въпросъ не бива да бѫде възпрепятствуванъ заради празни срещи. Едно време българи отъ царството се срещнаха и съ турци, но българскитѣ черкви и училища въ Македония и Одринско сѫществуваха, тамошнитѣ българи не бѣха наричани турци, интелигенцията ни не бѣ прогонвана; въобще, Турция не заличаваше българската култура. Напротивъ, и при най-добритѣ отношения между Турция и България, по времето на Ст. Стамболовъ, българската държава се застѫпваше непрестанно за закрепването на нашата националность въ Турция.

Имало е случаи да се срѣщатъ съ турцитѣ, а по-късно съ сърбитѣ, даже македонски четници и войводи, но все съ цель да извоюватъ нѣщо въ полза на Македония, а не за да се допринася къмъ нейното забравяне.

Следъ освобождението на България, години подъ редъ не бѣ забранено българи да отиватъ въ Нишъ, Пиротъ, Враня и др. поморавски градове, но това бѣ безъ значение, тъй като продължаваше отричането на българската националность по долината на рѣка Морава. И днесъ позволението, което сърбитѣ биха дали на нѣколко души отъ Скопйе, Битоля или Охридъ да посетятъ България, не означава, че се признава българщината въ Македония. А българската официална политика, безъ да е извоювала нѣщо, което да струва много повече отъ една Македония, заради такива безсмислени срещи се съгласява и съдействува да бѫде наложено около името на Македония политическо и обществено мъртвило.

Тия срещи, споредъ насъ, трѣбва да иматъ юзда, защото приучватъ народа ни да вѣрва, че официална Сърбия му мисли доброто, когато въ сѫщность тя му копае гроба.* Въ всѣка среща следва да се пледира за правата на Македония, а фактически нито въ едно отъ изявленията не се споменава нейното име. Сближенскитѣ излияния ще убедятъ и чуждия свѣтъ, че въ Македония всичко е по медъ и масло. Поддържаше се искъ срещу Турция отъ страна на нашия народъ. Съ много повече основание трѣбва да бѫде поддържанъ противъ Сърбия. ВМРО и легалнитѣ македонски организации поддържатъ единъ духъ, който служи като бариера между българската национална душа и сръбската. Политиканствуваща София желае да унищожи тази бариера. Бащитѣ ни едно време станаха униати тъкмо съ цель да се отдалечатъ духовно отъ гърцитѣ.

Заради износа и вноса на стоки не можемъ да ставаме югославяни, тъй както не станахме турци, макаръ да можехме чрезъ това да бѫдемъ паши и богаташи. България до Балканската война живѣ и безъ бѣломорския брѣгъ, тридесеть и три години; тогава тя бѣ най-напреднала и силна на Балканитѣ, защото национално бѣ здрава.

Външна и вѫтрешна политика на авторитѣ на преврата

Тепърва ще се изнасятъ тайни и ще се даватъ всестранни оценки по превратa отъ 19 май 1934 година. Има, обаче, нѣща, които още отъ сега сѫ напълно ясни и за българитѣ и за чуждия свѣтъ.

Дълго преди 19 май 1934 година бѣха започнали усилията за омаломощяване на македонскитѣ организации чрезъ странични фронтове, за излагане на ВМРО съ шантажи, за злепоставянето ѝ, особено въ очитѣ на българскитѣ офицери. Повече отколкото самиятъ превратъ, неговата подготовка показва, че Македонското движение бѣ твърде важенъ обектъ на съюза между нѣкои обществени срѣди въ България и Бѣлградъ. По-долу следватъ нѣкои подробности за тая подготовка, доколкото е нужно да се очертае отношението къмъ македонската кауза, което най-добре характеризира идеитѣ и цѣлото дѣло на превратa.

Звенаритѣ имаха като негласни съюзници и проводници на агита-

* Тѣзи редове иматъ предвидъ главно положението до 1941 г. Но въ много отношения казанитѣ тукъ преценки подхождатъ и за настѫпилото въ Македония положение следъ 1944 г.

циитѣ си и други хора съ окапалъ патриотизъмъ. На първо мѣсто, естествени съюзници имъ бѣха първенцитѣ отъ онова крило на земедѣлската партия, което признаваше за свой вдъхновитель дългогодишния сръбски шпионинъ Коста Тодоровъ. За да се развива спокойно, почти безъ протестъ отъ страна на свободното българско общество агитацията на звенарството, допринасяше, естествено, най-много пораженскиятъ духъ, отъ който България не бѣ се изцѣрила следъ войната.

Все вѣрни на своя противомакедонски духъ и за да се препоржчатъ предъ сърбитѣ, звенаритѣ публично защищаваха и сръбскитѣ шпиони въ България. Красноречиво доказа това известната афера съ полковникъ Маринополски и поручикъ Алексиевъ презъ 1931 г., развила се по следния начинъ. Близъкъ човѣкъ на македонското дѣло узнава, че нѣкой си Андрѣевъ поржчалъ да му се изработи въ София печата на Централния комитетъ на ВМРО. Проследено, лицето бива обискирано, а у него се намиратъ сръбски въпросници за шпиониране на българската армия и македонската организация. То признава, че въ шпионажа е замѣсенъ и поручикъ Алексиевъ. Военни лица, предупредени отъ македонци, залавятъ поручика, който отъ своя страна разкрива, че въ услуга на сърбитѣ се намира и полковникъ Маринополски. Арестуванъ билъ отъ военнитѣ лица и самиятъ полковникъ, който, обаче, следъ кратко време бива намѣренъ самообесенъ въ софийскитѣ казарми, кждето е билъ задържанъ.

Звенаритѣ се заематъ да използуватъ това положение възможно най-пълно за своята кауза. Тѣ представиха предъ обществото, че македонската организация била арестувала и биела офицери. Атакуваха сжщевременно нѣкои генерали отъ Военното министерство, които не бѣха добре разположени къмъ съзаклятническитѣ планове. Естествено, звенаритѣ публично лъжеха; тъй като македонцитѣ само бѣха съобщили на дадени военни лица за сжществуващия шпионажъ; нито македонцитѣ сж, които наредили арестуването на офицеритѣ, нито тѣ сж, които по-нататъкъ сж се занимавали съ тѣхното разследване.

Вѣрно е, че звенаритѣ правилно бѣха преценили до каква степень българското общество бѣ станало безчувствено, привикнало бѣ съ шпионствата; то обърна внимание повече на поднасянитѣ му отъ звенаритѣ сензации около тая афера, отколкото на единствения въ случая важенъ елементъ — че е налице единъ шпионажъ между военни противъ българската армия. Вмѣсто нѣкой да изкаже благодарность на лицата, които бѣха разкрили шпионажа, оклеветено бѣ цѣлото македонско дѣло, съ огледъ да се настройватъ офицеритѣ противъ него. Андрѣевъ бѣ даденъ подъ сждъ и осжденъ отъ българскитѣ сждилища за шпионажъ. Но по-нататъкъ властьта не позволи да се отиде и поручикъ Алексиевъ не биде сжденъ. Защото отъ една страна правителството не е искало да изнася, че въ войската е проникналъ чуждиятъ шпионажъ, а отъ друга, за да не се дразнятъ сърбитѣ.*

---

* Въ връзка съ тая афера на 4 декември 1930 г. военниятъ министъръ генералъ Бакърджиевъ заяви въ Народното събрание следното: „Ние въ войската сме подъ впечатление, създадено не отсега, а отъ дълго време, че сведенията, които трѣбва да бждатъ достояние само на ограничено число длъжностни лица, знаятъ се далече вънъ отъ тѣзи лица; знаятъ се отъ срѣди, които не би трѣбвало да ги знаятъ и които не боравятъ съ тази материя, за да познаватъ такива въпроси. Отъ дълго време сме подъ впечатление, че служебната тайна у насъ не е запазена. Този въпросъ всички насъ е занимавалъ и то много по-рано, преди азъ да дойда на това мѣсто.

Но защо въ „Звено“ се настоява по този начинъ върху единъ очевиденъ въпросъ, по една лъжа — позволете ми да я назова съ тая дума, — лъжа нагла, лъжа низка, лъжа безподобна?

Останахъ подъ впечатлението, че само онѣзи, които могатъ да плещятъ повече, които могатъ да интриганствуватъ повече, само тѣ иматъ правото на своя страна, а онѣ-

Интересно е, че тръбачътъ въ „защита на офицерския мундиръ“ бѣ пакъ Казасовъ. Той забравяше, че нѣкога, по нареждане на Дамянъ Велчевци, бидоха избити генералитѣ Личевъ и Топалджиковъ, безъ да е доказана нѣкаква тѣхна вина, безъ сждъ и присжда. Казасовъ по това време бѣ министъръ и гласъ не повдигна срещу тия убийства, за да не изгуби министерския си постъ. А убийството на тия двама генерали бѣ извършено близо до македонската граница съ цель деянието да бжде приписано на македонцитѣ.

Агитацията си служеше и съ още по-вулгарни лъжи. Ето единъ примѣръ.

Въ Горна-Джумая, по инициатива на Националния комитетъ на Македонскитѣ благотворителни братства, биде издигнатъ паметникъ на незнайния четникъ. Офицери отъ мѣстния гарнизонъ, привърженици на Дамянъ Велчевъ, разпространиха клеветата, че паметника билъ построенъ на мѣсто, кждето били погребани офицери, загинали въ боеветѣ срещу гърцитѣ презъ 1913 г., за защита на Горна-Джумая; коститѣ на тѣзи герои били изровени, захвърлени били, та върху тѣхнитѣ гробове билъ издигнатъ паметникътъ на незнайния четникъ . . . Никой човѣкъ съ здравъ разумъ не може да повѣрва на тази легенда, но въ съзаклятието на Велчева тя настойчиво се разправяше, за да създаде омраза противъ македонцитѣ всрѣдъ по-наивнитѣ офицери. Въ сжщность, мѣстото на паметника е на площада въ Горна-Джумая, кждето никога не сж сжществували гробове.

*

Бидейки противъ македонското дѣло даже като проява на сръбска и гръцка територия, замисляйки разгонването и на легалнитѣ македонски организации, звенаритѣ се обявиха, естествено, и срещу мѣстната организация въ Петричкия окржгъ. Положението въ този край бѣ често и старателно експлоатирано. Какво бѣ това положение? Читательтъ нека прочете окржжното писмо на Тодоръ Александровъ отъ 22 августъ 1922 година по създаване на Спомагателната организация, което е дадено като приложение. [52]

зи, които по манталитетъ, по възпитание, по служебно положение, трѣбва да измѣрватъ думитѣ си, трѣбва да се въздържатъ, тѣ излизатъ виновни . . . Не може да се понася! Тукъ е отдушникътъ, откждето ще се чуе навсѣкжде, кжде е правдата и истината и кжде е лъжата; а има и сждъ да се произнася“.

Министъръ Бакърджиевъ отрече по най-категориченъ начинъ да е даванъ поручикъ Алексиевъ на неотговорни фактори и да е малтретиранъ. Той е билъ предаденъ лично на полковникъ Заховъ, по заповѣдь на министъра, чрезъ командира на полка Здравко Георгиевъ.

Между това — казва министъръ Бакърджиевъ — поручикъ Алексиевъ набързо решилъ да замине за странство; изпратилъ единъ свой роднина офицеръ да го снабди бързо съ паспортъ. Роднината сжщо се казвалъ Алексиевъ. Този въпросъ ще се разследва.

Не можемъ да кажемъ — заявява министъръ Бакърджиевъ, — че нѣмаме съмнение върху полковникъ Маринополски. Установява се, че той е притежатель на едно материално състояние, парично, каквото не може да притежава единъ офицеръ отъ неговото служебно положение. Става достояние, че той е правилъ вноски въ банки повече, отколкото единъ офицеръ съ неговото материално състояние може да прави.

Другото сведение говори — все споредъ думитѣ на министъръ Бакърджиевъ, — че Маринополски ималъ намѣрение да се уволни и да замине въ чужбина. Имало е и редъ други сведения; но най-фрапантното било, че презъ Балканската война Маринополски се държалъ много непочтено. Тѣзи сведения сж били подкрепени съ подписъ. Тѣ засилвали съмнението, че Маринополски не билъ толкова амбициозенъ офицеръ, та е посегналъ на живота си само защото го обвинили. Съмненията били много и трѣбвало да се изчака думата на правосждието.

Министъръ-председательтъ А. Ляпчевъ е заявилъ въ Народното събрание, на сжщата дата, че сждебното дирене се е добрало до сведения, че шпионажъ е имало; и апелира да не се партизанствува въ войската.

Организацията въ този окржгъ бѣ изнесла нѣкои борби, преди да излѣзне това окржжно. То идваше да изясни и затвърди едно положение, диктуващо се отъ изтъкнатитѣ въ него нѣколко обстоятелства съ по-дълготрайно значение.

а) Изрично се подчертава, че се подпомагатъ законно установенитѣ власти за закрепване на реда. Нѣкои тълкуватъ, че суверенитетътъ е накърненъ съ премахването на партиитѣ, позволени отъ конституцията. За прекаленоститѣ на партизанството доста сж казали и писали най-видни партийни хора въ България, та ние повече не ще прибавимъ. Тѣзи прекалености отъ всички страни се сочеха като държавенъ и общественъ неджгъ. Но въ Петричкия окржгъ партизанството просто рушеше държавата. Голѣма часть отъ населението бѣ попаднала подъ влияние на антинационални групи. Сръбската и гръцката граници тукъ бѣха съвсемъ близо. Въ течение на десетина години, благодарение на Спомагателната организация, само въ тоя окржгъ държавата бѣ най-запазена отъ разрушителни акции и замисли. Презъ това време отъ единия край на България до другия сновѣха пристигащитѣ отъ Сърбия емигрантски чети, избиваха по друмищата чиновници, проповѣдваха неподчинение, устройваха заговори, вършеха обири. Въ Петричкия окржгъ всички подобни банди биваха или живи излавяни, или избивани при самия имъ опитъ да навлѣзнатъ въ българска територия. Така че, съ премахване на партиитѣ, въ окржга се даваше подкрепа на държавната сигурность. Следъ създаване на Спомагателната организация тоя край почувствува, че служи вече на държавата, а не на партийния егоизъмъ. Всичко, което представлява държавата и обществения животъ, вънъ отъ партизанскитѣ прояви, си остана непокжтнато и функционираше много по-правилно; защото не бѣ подкопавано и разхлабвано отъ партийни домогвания и експлоатации. Населението само разкриваше престжпленията, които постепенно намаляваха. Въ изплащане на данъцитѣ си тоя край бѣ най-изправниятъ. Държавата печелѣше отъ туй, че въ народа се насаждаше общественъ моралъ и патриотиченъ духъ. Ако всичко гореказано биваше таксувано отъ заинтересовани хора като накърнение на държавния суверенитетъ, македонскитѣ деятели имаха искреното убеждение, че се касае до охрана на държавата и нацията. Въ това отношение, както и за благоустройството и напредъка въ този край, организираното мѣстно общество правѣше това, което пропускаше или не успѣваше да направи държавата.

б) Следъ войната Македония бѣ изоставена отъ цѣлия свѣтъ. За дългата и велика освободителна борба македонцитѣ полагаха усилия да постигнатъ своето морално единство и въ Петричкия окржгъ, както всрѣдъ емиграцията въ Америка и България, така и всрѣдъ поробеното население. Македонцитѣ бѣха длъжни първо сами да си помогнатъ.

При това, отъ първостепенно политическо значение е да се вижда и чувствува, че македонцитѣ, гдето и да се намиратъ, изповѣдватъ единъ и сжщъ идеалъ и работятъ за една програма. Щомъ македонцитѣ въ останалитѣ части на Македония, щомъ емиграцията въ България и въ Америка вървятъ по единъ пжть, нашитѣ братя отъ Петричкия окржгъ не могатъ да вървятъ по друга посока. Обратното би значило да повреждатъ на Македония. Сплотеността въ Петричкия окржгъ може много да послужи въ решителенъ моментъ за правилното разрешение на македонския въпросъ. Македонскитѣ водители имаха пълно право да очакватъ за цѣла Македония отъ Петричкия окржгъ поне толкозъ, колкото полскитѣ борци и водачи очакваха и получиха за цѣла Полша отъ оная часть на полскитѣ земи, която бѣ подъ австрийска власть и се ползуваше съ известна свобода; макаръ че Австрия не бѣше за Полша онова, което България е за Македония.

в) Въ срѣдата на емиграцията, разпръсната изъ България, сжщо нѣмаше партийни бюра, междуособни партийни борби. Страстьта и проявитѣ на всѣки разгорещенъ привърженикъ на партия македонецъ се губѣха тамъ въ преодоляващето мнозинство отъ мѣстни българи. А жителитѣ на Петричкия окржгъ, бидейки всички македонци, не можеха нито морално, нито материално да подпомагатъ македонското дѣло, изобщо да се обединятъ въ името на македонската идея, ако останѣха разкжсани и озлобени единъ срещу другъ на партийна почва. При туй, за разлика отъ емигрантитѣ — особено поновитѣ — въ които мисъльта за Македония е свързана и съ тжга за бащиния кжтъ, останалъ далече, македонецътъ въ казания окржгъ живѣе въ дома си. Мнозинството тамъ по-лесно може да бжде погълнато отъ изключително партийна борба, липсвайки му тжгата къмъ роденъ край. И по това съображение македонскитѣ водачи считаха, че въ окржга трѣбва да се поддържа, чрезъ сплотеность и националистически духъ, пожива мисъльта на Македония.

г) Въ самото окржжно на Тодора се споменава, че това население е дало клетва въ миналото предъ ВМРО да работи за освобождение на Македония. Борбата продължава и, следователно, продължава и правото и дългътъ на тия македонци да подпомагатъ. Тѣ не можеха да забравятъ, че за освобождението на тѣхния край има заслуга и поробена днесъ Македония, чрезъ усилията й презъ турския режимъ.

д) Поддържаното въ Петричкия окржгъ положение въ голѣма степень помагаше на македонското дѣло да запази своята самостоятелность. Движение като нашето винаги ще има нужда отъ срѣдства, и всѣкога е най-добре да ги взима отъ своя народъ.

е) Присжтствието въ българския парламентъ на безпартийна група депутати, избрани въ тоя окржгъ, имаше своето политическо и морално значение. Чрезъ това повече се открояваше безправието и робското мълчание, на което сж обречени намиращитѣ се подъ сръбска и гръцка власть части на Македония. Избранитѣ депутати, раждани въ разни македонски краища, повдигаха отъ трибуната на Народното събрание, въ кржга на законитѣ и на сжществуващитѣ международни договори, въпроса за Македония. Гласътъ имъ се чуваше и по-далече отъ София. Твърде естествено е отъ тая депутатска група да сж недоволни всички, на които се е искало тя да се опартизани, и ония, които сж желаели да се забрави Македонския въпросъ.

На времето младотурцитѣ проектираха да вмъкнатъ въ своя парламентъ представителства отъ името на мюсюлманитѣ въ островъ Критъ, Босна, Херцеговина и други балкански земи вънъ отъ Турция.*

По много съображения, между които и туй, че стоеше неприложенъ единъ договоръ за малцинствата, ясно е, че нашитѣ депутати отъ Петричкия окржгъ имаха несравнено по-солидно основание да говорятъ отъ името на цѣла Македония, отколкото проектиранитѣ представители биха говорили, отъ името на далечното турско население, въ цариградския парламентъ. Споменавайки за този младотурски проектъ, ние искаме да изтъкнемъ само неговото поучително значение и да подчертаемъ още веднъжъ, че македонскитѣ ржководители сж влагали, въ безпартийностьта на Петричкия окржгъ, твърде високи мотиви, изцѣло оправдани отъ национално гледище. Умѣстно е да припомнимъ, че въ статутитѣ на легалната македонска организация въ България още въ 1895 г., като едно измежду важнитѣ срѣдства за постигане на освободителната цель (покрай митингитѣ, агитацията, меморандумитѣ, делегациитѣ до европейскитѣ дворове и пр.) е предвидено и „поддържане избора за депутати въ Народното събрание на ония лица, които се биха задължили да действуватъ и за постигане цельта на македоноодринскитѣ дружества“.**

Ако водачитѣ на легалната организация сж оценявали нуждата отъ постоянна работа по македонската кауза въ българския парламентъ тогава, колко повече тѣ биха съзрѣли тая нужда следъ 1918 година . . . И ако сж изисквали подобна работа отъ избранитѣ въ предѣлитѣ на Стара България депутати, толко повече биха я изисквали отъ избранитѣ въ Петричкия окржгъ . . . . Въ старата легална организация ржководни мѣста заемаха или съ влияние се ползуваха, значи, и въпроснитѣ статути одобряваха Трайко Китанчевъ, генералъ Николаевъ, Йосифъ Ковачевъ, Стоянъ Михайловски, П. К. Яворовъ, проф. Л. Милетичъ и мн. други.

ж) За реда, дисциплината и творчеството въ този край сжществуватъ доста свидетелства отъ посетители, числящи се къмъ разни партии или безпартийни. Нека споменемъ:

Впечатленията на проф. Б. Филовъ, сподѣлени въ изявления предъ в-къ „Македония“, следъ обиколката му въ качеството му на ректоръ на Софийския университетъ, изъ Петричкия окржгъ;

Изявления на Ст. Костурковъ, водачъ на радикалната партия, бившъ министъръ;

Изявления на Кънчо Милановъ, бившъ министъръ и виденъ членъ на народняшката партия, направени по време на подофицерския конгресъ презъ 1933 г. въ Петричкия окржгъ;

Речитѣ и писанията въ органа на Подофицерския съюзъ, по случай конгреса на тоя съюзъ презъ 1933 г., пропити отъ възторгъ за положението въ Петричкия окржгъ. По-подробно за такива отзиви е казано другаде вече.

Мнозина още български журналисти, общественици и политици сж се отзовавали най-благоприятно. Въ много вестници сж публикувани наблюденията и впечатленията имъ. Не единъ виденъ българинъ отъ Царството е изказвалъ съжаления, че такъвъ порядъкъ не е създаденъ въ цѣла България. Михаилъ Маджаровъ бѣ писалъ въ вестникъ „Миръ“, че влиянието на Организацията може да бжде измѣстено, че симпатиитѣ и благоприятната почва за нея биха могли да бждатъ подровени само ако държавната власть може да гарантира на населението толкова сигурность, редъ, изгледи за културно-стопанско приповдигане, покровителство на личнитѣ и обществени интереси, колкото тѣ сж били гарантирани отъ Организацията. Съ тѣзи думи стариятъ врагъ на македонското дѣло идѣше да признае високата роля на Организацията, макаръ че той не е засегналъ другата страна на нейнитѣ заслуги; тя винаги е била пазителка на национализма ни, врагъ на предателитѣ и пораженството, възпитателка на младото поколѣние за твърда

---

* По тоя въпросъ споменава и г-нъ Л. Ламушъ въ книгата си „Петнадесеть години балканска история“, френско издание на Пайо отъ 1928 г., стр. 76.

** Вижъ „Гоце Дѣлчевъ — Биография“, отъ П. К. Яворовъ, издание на „Хемусъ“, София, стр. 181.

служба къмъ българската свобода и име. Нѣкой день и тая й роля публично ще бѫде призната даже отъ народняцитѣ.

И следното обстоятелство можемъ смѣло да изтъкнемъ: ржководнитѣ кржгове въ България се пробудиха, здраво мушнати отъ сплотеността въ окржга, която ги накара да направятъ малко повече за материалния напредъкъ на Пиринския край. Следъ двадесеть и петь години животъ въ свободна България и тоя край ще може да има нѣколко десетки километри желѣзница или по-здрави шосета. Ако не бѣше тая сплотеность, мжчно биха се раздвижили въ София и следъ нови двадесеть и петь години. Налице е, значи, още едно голѣмо основание, щото населението около Пирина да бѫде признателно на Организацията.

з) Говори се за насилия. Имаше такива за елементи, които бѣха въ връзки съ чужди държави, и за разбойници. И въ старитѣ предѣли на Царството е имало насилия, особено по време на избори. Забранени бѣха въ окржга само писанията на разрушителни течения, които не се отказваха отъ желанието си да цепятъ населението и да създаватъ свои групи. Всѣка друга литература бѣ свободна. И една друга разлика има въ полза на Петричкия окржгъ, а именно, че тамъ и поменъ нѣма отъ предизборното развращение въ България — обещание за служби, за утрешни всевъзможни келепири, раздаване подкупи, безплатно черпене по кръчмитѣ и пр. Да не говоримъ колко зле сж възпитани българскитѣ граждани въ предизборнитѣ периоди чрезъ речитѣ на агитаторитѣ, взаимнитѣ отричания на кандидатитѣ, на партийнитѣ водачи и пр. Въ Петричкия окржгъ не бѣ допускано сжщо чиновническитѣ служби да бѫдатъ продавани, както тъй често ставаше тайничко въ другитѣ окржзи.

Недоволни отъ положението бѣха преди всичко тъй наричанитѣ пладняри — партията на Коста Тодоровъ. Тѣхнитѣ „грижи“ за българския държавенъ суверенитетъ бѣха най-смѣшни. Когато излѣзна на сцената „Звено“, съгласно противомакедонската му мисия, то сжщо започна на високъ гласъ да плаче за държавния суверенитетъ въ Петричкия окржгъ.

***

Македонскитѣ борци бидоха наречени въ България „сепаратисти“. Защо?

Ако е дума за българската националность, нѣма по-вѣрни и покорави нейни защитници отъ македонскитѣ ратници. Тѣ неотстжпно държатъ за българското народностно и духовно единство въ сжщитѣ етнически граници, които очертава Възраждането. Сепаратизъмъ значи стремежъ да се отдѣлишъ отъ нѣщо, на което си часть. Щомъ македонскиятъ българинъ не се дѣли отъ нацията си, а точно обратното върши — бори се, за да не бѫде раздѣленъ отъ нея, на тая почва, подчертаваме още веднажъ, не може да става дума за нѣкакъвъ сепаратизъмъ.

Ако ли пъкъ думата е за това, че македонцитѣ стоятъ на политическа позиция, различна отъ тази на официална България, смѣшно е да имъ се посочва това като нѣкакъвъ недостатъкъ отъ българско гледище; най-виднитѣ българи сж препоржчвали тази политическа позиция; посочваха я и българскиятъ Царь и българскиятъ Екзархъ, и цѣлата българска общественость. Впрочемъ, и по тоя въпросъ достатъчно сме се изяснили до тукъ.

Що се отнася до звенаритѣ, както и до още по-малобройния кржгъ на тѣхни съмишленици, най-доволни биха били тѣ ако изобщо се поставеше кръстъ върху Македонския въпросъ. Не за тѣхъ, а за всички неосведомени по въпроса българи, изброяваме съвсемъ сбито, въ приложение [53] какъ отъ български политици и обществени е препоржчвана идеята за автономна или независима Македония (одобрявана и отъ авторитетни чужденци), безъ да сж наричани отъ никого сепаратисти.

Вгледаме ли се въ времето, презъ което започна да се шири термина „сепаратисти“, ще се отгадаятъ лесно и срѣдитѣ, които го разпространяваха и тѣхнитѣ интимни побуждения. До 1926 година македонцитѣ не бѣха таксувани като сепаратисти, макаръ че всички тѣхни обществени прояви носѣха отпечатъкъ на пълна самостоятелность. Презъ 1922 година Т. Александровъ бѣ издалъ известното окржжно № 303, помѣстено малко по-горе, въ единъ пунктъ на което Петричкия окржгъ се посочва

като часть на утрешната отдѣлна македонска държава, въ съгласие съ обещанието и на самата България предъ Парижката конференция за миръ. Въ представения отъ българската делегация документъ предъ отговорнитѣ фактори въ конференцията, за първи пѫть България официално се застѫпва не вече за автономия на Македония, а за независима македонска държава, изпреварвайки по тоя начинъ македонскитѣ дейци и организации. Обществеици отъ всички патриотически партии въ България дирѣха тогава македонскитѣ дейци, начело съ водача имъ Александровъ, искайки съдействието имъ за връщането на България къмъ вѣрния националенъ пѫть, отъ който режимътъ на Стамболийски застрашително я отбиваше. Македонскитѣ дейци бѣха наричани „автономисти“ и това име означаваше защитници на българщината. За тѣхъ се пѣеха пѣсни по цѣла България. Къмъ 1923 година мнозина въ България получиха като благодарность за принесени услуги, значката на ВМРО, върху която стои сѫщо девизътъ „Независима Македония“. Издаваниятъ въ София органъ на емиграцията носѣше сѫщо име „Независима Македония“. Уставитѣ на легалнитѣ македонски организации, които бѣха представени за одобрение въ българското Министерство на вѫтрешнитѣ работи следъ войната, посочваха като цель на Македонското движение все независима Македония. Така, чл. 3 отъ Устава на братствата въ България гласи:

„Съюзната организация на македонскитѣ емигранти, чийто девизъ е „Македония за македонцитѣ“, има за цель:

1. Да ратува по легаленъ начинъ за въздигане Македония въ нейнитѣ географически и икономически граници въ независима държава, съ пълно право и равно участие въ управлението ѝ на всички населяващи я народности, при пълно равенство и право и при еднакви вѣрски, народностни и политически права за тѣхъ. Новата държава да бѫде поставена подъ покровителството на Обществото на народитѣ.

2. Да култивира идеята за образуване Балканска федерация, за да се премахнатъ по тоя начинъ съперничествата между балканскитѣ народи и се примиритъ тѣхнитѣ културни, стопански и политически интереси.“

Въ сѫщия смисълъ сѫ уставитѣ на организацията „Илиндень“, на Младежкия съюзъ, на студентскитѣ дружества и на всички други легални организации въ България, въ други европейски страни и въ Америка.

Членъ първи отъ Устава на ВМРО, приетъ отъ Шестия редовенъ конгресъ въ 1925 година, гласи:

„ВМРО има за цель да обедини раздѣлена Македония въ нейнитѣ географски граници и да извоюва пълна политическа автономия (самоуправление) за нея.“

Всички македонски оратори свършваха събранията си, на които присѫтствуваха и много българи отъ свободното царство, съ неизмѣнния възгласъ за независима Македония. Всички резолюции — тѣхниятъ брой е много голѣмъ — на легалнитѣ организации, всички мемоари и петиции, предназначени за общественото мнение и Обществото на народитѣ, изявленията на легални и нелегални македонски водачи, бивaха публикувани години подъ редъ въ българския печатъ и неизмѣнно съдържаха доводи за македонската независимость. Сѫщо тъй въ българския печатъ намираха мѣсто статии на чужденци — защитници на македонската кауза и цитати отъ чуждия печатъ, въ които се говори за македонското обособление.

Ржкоплѣскаше се на македонцитѣ, когато тѣ заявяваха, че ще се обяватъ за отдѣлно малцинство въ България, ако това имъ се наложи въ защита на чистата българщина. Никому на умъ не мина да обвинява въ сепаратизъмъ напр. организацията „Илиндень“, когато тя отправи до правителството на Стамболийски следното характерно писмо:

София, 24 ноември 1922 год.

Господинъ Министре,

Съ постановление № 6088 отъ 7 ноември т. г. повѣреното Ви Министерство е забранило следъ 20 ноември т. г. издаването на периодически списания и вестници по тъй наречения старъ правописъ. Безъ да тълкуваме въпроса дали въведения новъ български правописъ, санкциониранъ отъ Народното събрание, е задължителенъ и за други, освенъ за държавнитѣ учреждения и за училищата, ние намираме, че известна неясность въ постановлението Ви го поставя въ недоразумение съ македонската емиграция, която счита, че трѣбва да публикува своитѣ издания на досегашния правописъ.

Поради това, ние дължимъ следното тълкуване.

Македонската емиграция въ България, както това не еднажъ декларираме въ нашия органъ „Илиндень", е водила освободителното дѣло къмъ погрѣшни пѫтища, като го е свързвала съ държавната политика на България. Срещу тия схващания на емиграцията се води двадесетгодишна борба отъ страна на Вѫтрешната македонска организация, която си бѣ поставила за лозунгъ „Автономия на Македония" и която изразяваше гледището на македонското население. Правотата на това схващане, на това отдѣляне на Македония отъ българската държава, се доказа съ десетгодишни безплодни кървави войни, следъ които вече лозунгътъ не само за автономия, но за пълна независимость на Македония, стана общъ и за македонското население и за емиграцията.

Ние съ пълна искреность констатираме, че българското правителство, изходящо отъ Българския земедѣлски съюзъ, гледа на тоя въпросъ еднакво съ насъ и проповѣдва нееднократно отдѣляне на Македония отъ орбитата на българската държава.

Но тукъ, Господинъ Министре, бихме поискали отъ Ваша страна последователность, за която имаме вече всичкитѣ наши основания. Въпросътъ е за правописа, който Вие искате да ни налагате въ дни, когато, изпълнявайки и Ваше едно желание, ние се раздѣляме отъ България.

Ще се съгласите съ насъ, че ние които ратуваме за независима Македония, имаме право и на независимъ правописъ и че правописътъ на българската държава е задължителенъ за вашитѣ българи, но не и зи българитѣ въ Македония, за македонската емиграция въ Америка, въ Румъния, въ Турция и най-сетне въ България. Съзнанието на българското население въ Македония и на онова на неговата емиграция по свѣта е единно и общо, и като така то не може да се накърнява отъ една наредба на Правителството.

Това би било вмѣшателство въ нашитѣ работи, тъй както би било вмѣшателство напр. ако Българското просвѣтно министерство настоява неговитѣ наредби да бѫдатъ задължителни за бѫдещето Македонско народно събрание. Ала съ сигурность можемъ да Ви увѣримъ, Господинъ Министре, че македонското население, което днесъ отблъсква налагания съ огънь и мечъ сръбски правописъ, което, въ писмата си до насъ и въ отговоръ на нѣкои наши безъ еръ голѣмъ писма, непрестанно демонстриратъ съ своя македонски „ъ", сигурни бѫдете, казваме, че то не ще се подчини на Вашето постановление.

Независимо отъ това, ние и сега не виждаме задължителностьта на Вашето постановление по отношение на насъ, македонскитѣ емигранти, отдѣлени по политическа замисъль отъ васъ; часть отдѣлени, часть присъединени къмъ България по силата на Ньойиския договоръ, сме за сега въ България едно малцинство, което трѣбва да има всички културно-просвѣтни права по задължителнитѣ клаузи на малцинствата. Така, турцитѣ въ България иматъ право да издаватъ вестници и списания на турски езикъ, арменцитѣ — на арменски, руситѣ — на руски, безъ разлика дали тѣ сѫ отъ области присъединени къмъ България, или сѫ емигранти. Защо тогава да се не разреши и намъ, на македонцитѣ, да пишемъ на собствения си правописъ? Такъвъ ние имаме, Господинъ Министре, той ни е даденъ отъ нашитѣ бащи Кирилъ, Методи и Климентъ и вие, руситѣ, сърбитѣ, които го взехте отъ насъ, може да го мѣните както си искате, но ние не може да го мѣнимъ докато по тоя въпросъ не се произнесе бѫдещето Македонско учредително народно събрание, представляващо цѣлокупната воля на българитѣ въ Македония.

Освенъ това, за да туримъ край на анексионистичната политика на Сърбия и България, успоредно съ политическитѣ лозунги, ние считаме, че е по-добре ако се отдалечимъ отъ вреднитѣ тия магнитни притегляния — чрезъ нашето обособление и въ правописно отношение. Това ще е приносъ противъ попълзновенията на българската държава да прави политика и съ македонския правописъ, политика, може би, безвредна за българитѣ въ България, но катастрофална за изложенитѣ на посърбяване македонски българи.

Следъ всичко изложено, би било доблесть, Господинъ Министре, отъ Ваша страна да ни признаете вече правото на чуждо население, като емигрирало отъ чужда страна, Македония; би било доблесть да ни разрешите и на дѣло да се отдѣлимъ отъ васъ, една идея, която Вашето правителство сподѣля и проповѣдва; би било, следователно, напълно основателно да дадете на Вашето постановление № 6088 тълкуване какво то не засѣга насъ, македонскитѣ малцинства въ България, които могатъ да си пишатъ и четатъ на своята родна писменость.

Това би било и една решителна стѫпка напредъ къмъ оня нашъ пѫть, който противоположно на изминатия до сега, би отвелъ нашето Отечество на въжделения спасителенъ брѣгъ.

Прочее, молимъ, Господинъ Министре, да ни разрешите, въ духа на правдивото наше тълкуване, щото занапредъ да печатимъ нашитѣ печатни издания, като вестникъ „Илиндень", книги, брошури и пр. на македонски правописъ.

Приемете, Господинъ Министре, увѣренията ни въ нашата къмъ Васъ почитъ.

Управителниятъ съветъ и редакционниятъ комитетъ на Илинденската организация.

Тая молба биде удовлетворена — македонскитѣ издания продължиха да се печататъ по стария правописъ.

Пуснатиятъ хитро въ обращение терминъ „сепаратисти" бѣ единъ отъ похватитѣ за „обработка" на българското общество въ сърбофилски духъ. Задъ него сръбскитѣ агенти можеха да се прикриватъ като нѣкакви националисти, а отъ друга страна се внасяше смутъ специално въ останалата часть отъ офицерството, която не бѣ заразена отъ духа на звенарството. Мнозина и не забелязваха какъ отъ вѣрни съчувственици на македонското дѣло, ставаха негови врагове. На всички, които по едни или други причини бѣха недоволни отъ него, допадна тоя повикъ. Той бѣ „добре дошелъ" и за оная часть на обществото, която живѣе съ настроението на еднодневкитѣ и е противъ всѣки позивъ за изпълнение на дългъ, за духовна бодрость и вѣра въ бѫдещи победи на българския духъ. Тая срѣда бѣга като дяволъ отъ тамянъ отъ всѣка помисъль за напрежение, за борби; нейниятъ идеалъ е личното спокойствие. И понеже признанието, че ги е страхъ отъ борбата, че сѫ безсилни да намѣрятъ у себе си надежда и вѣра, имъ се вижда трудно, всички тия хора съ удоволствие се залавяха да успокояватъ нѣкакъ българската си съвѣсть, обвинявайки македонцитѣ въ „сепаратизъмъ". Лошитѣ чувства не идѣха поради туй, че македонцитѣ искали независимость, а задето тѣ въобще си позволяватъ пакъ да работятъ за нѣкакво освобождение на Македония. Духомъ убититѣ се обявяваха противъ тия, които бѣха запазили духа си.

Има наслоено доста нѣщо следъ войната въ България, отъ което македонцитѣ, наистина, докрай трѣбва да се дѣлятъ и да го отбѣгватъ — това е измѣната, хванала дълбоки корени тамъ, по отношение на българскитѣ национални въжделения. Тя се е прикрила подъ разни маски, като почнете отъ вулгарното шпионство и стигнете до велемѫдрото „държавничество". Между тѣзи, които дирятъ успокоение на съвѣстьта си чрезъ нападки противъ македонцитѣ, се намиратъ и хората, които нѣкога молѣха султана да попрѣчи на съединението между Южна и Северна България; които признаха спорна зона въ Македония, а преди това докараха въ Скопйе сръбския владика Фирмилиянъ. Между тѣхъ сѫ и авторитѣ на Нишката спогодба, споредъ която сръбскитѣ жупани и българскитѣ окрѫжни управители трѣбваше да преследватъ при взаимно съдействие, на сръбска и българска територия, всѣка свободолюбива и борческа проява на македонцитѣ. Тамъ сѫ и хората, които срещу разписка продадоха българската история въ Бѣломорието; които изселиха българския народъ отъ Южна Македония. Тия сѫщо, които забравиха, че България бѣ подписала договоръ, споредъ който за поробенитѣ българи се предвиждаха права. Тукъ се

наредиха, естествено, и умницитѣ, споредъ които между България и Сърбия нѣмало вече висящи въпроси . . . Въобще, подушиха се презъ деветь баира и ревнаха въ хоръ всички, които отъ 1893 година до днесъ сж извършили всевъзможни посѣгателства върху каузата на Македония и на българщината.

Оправдание се опитаха да дирятъ въ обстоятелството, че много било изтъквано наименованието „македонско", „македонски". Но това наименование всѣкога се е употрѣбявало, тъй както и името Македония. Ако речемъ да го заличимъ, трѣбва да унищожимъ повече отъ половината страници на българската история, наука и изкуство; трѣбвало би да престанемъ светитѣ Кирилъ и Методия да наричаме „македонски равноапостоли", да престанемъ най-хубавитѣ български народни носии да именуваме „македонски" и т. н. На свой редъ ще запитаме, защо единъ отъ българскитѣ полкове биде нареченъ „14 пехотенъ македонски полкъ"; защо презъ голѣмата война цѣла дивизия биде наречена „македонска"; или защо говоримъ сжщо за Тракия, Добруджа, за тракийски комитетъ, добруджански маршъ и пр., а не ги назоваваме съ единственото име „български"?

Защо не е обявенъ за сепаратистъ проф. Йорд. Ивановъ, който изтъква, че отъ вѣкове насамъ Самоковско, Дупнишко и Кюстендилско сж считани за часть отъ Северна Македония? Защо не сж обявени като сепаратисти и всички, които споменаваме като сторонници на македонската автономия? Христо Ботевъ пише за Македония, а не я нарича напримѣръ, Югозападна България. Съ истинското й име наричатъ тая страна всички народи въ течение на предългата й история; така сж я означавали и монаситѣ отъ Рилския манастиръ, въ отправенитѣ до руския царь писма, съ които сж молили да имъ се изпращатъ помощи — при датата на писмото всѣкога стои написано: „Рилска Света обитель — Македония".* Името на Македония е споменато на 14 мѣста въ Светото Писание.

Трѣбва да подчертаемъ още веднъжъ връзката между времето, презъ което това отрицание се появи, и хората, които ревностно го прокарваха. Това бѣ около появата на групата „Звено", а хората бѣха съзаклятници на полковникъ Велчевъ.

Тия хора се заеха не само да провалятъ България, но още и да подпомагатъ поробителя, за да се забрави въ свѣта понятието Македония . . .

Нѣкога и върховиститѣ наричаха дейцитѣ отъ ВМРО сепаратисти. Като смекчаваще вината обстоятелство за тѣхъ може да се каже, че до тѣхното време още не бѣ започнала дългата редица отъ политически поуки, които днесъ сж вече налице, за да се закржгли правдивостьта на македонската позиция като една неатакуема истина.

На върховизма трѣбва да се признае, че въ него имаше динамично родолюбие; той бѣ непримиримъ врагъ на турското господство. Сегашнитѣ критикари сж пораженци, хора съ молепсанъ духъ; мнозинството отъ тѣхъ сж се помирили съ робството на Македония. Най-върлитѣ противници, измежду тѣхъ, на македонското дѣло, правиха превратъ въ България, въ съгласие съ сръбския краль.

Македонското дѣло стои на своята изпитана позиция. Най-малко предъ българщината то има да се стѣснява за нѣщо. То е дѣло на най-здравитѣ, на най-коравитѣ измежду македонскитѣ българи. Не може и да бжде дѣло на слабитѣ.

Враговетѣ на македонцитѣ въ България ще се успокоятъ, ще пре-

---

* Вижъ сборника на Диамандиевъ съ документи, преведени отъ турски езикъ и оригинални български относно Рилския манастиръ.

станатъ да ни ругаятъ, само ако се погърчимъ и посърбимъ. Тогазъ тѣ ще могатъ да кажатъ: „Нинѣ опущаещи раба твоего, Господи . . . Най-после се отървахме отъ тия фанатични българи, сега можемъ спокойно да си гледаме гечинмека".

*

Единъ отъ най-главнитѣ ходове на тия, що подготвяха превратa, бѣ създаването на тъй наричанитѣ македонски убийства, чрезъ поддържане на групата „протогеровисти". Каква бѣ и какъ бѣ поникнала тая група? Интересуващиятъ се читатель може да намѣри подробности по тоя въпросъ въ печатнитѣ издания на ВМРО*; но и въ предшествуващата тукъ глава.

Тукъ можемъ да отбележимъ само, че се касае до една група, която имаше за цель да върши убийства надъ македонски деятели и която вършеше услуга на сръбската политика.

Звенаритѣ полагаха всички усилия, за да се предизвикватъ убийства. А отговорнитѣ фактори, които не попречваха на инспирациитѣ имъ, нито на превратa имъ, сѫщо смѣтаха, че печелятъ ако се подяжда македонското дѣло. Преди всичко, чрезъ убийствата се създаваше въ България настроение изобщо противъ Македонското движение. Колкото по-дълго и ефикасно анархизираха положението, толкова по-добре дошла ще бѫде — правѣха си смѣтка Д. Велчевъ и Ким. Георгиевъ — за обществото въ България една промѣна на управлението. И залегнаха все повече да объркатъ работитѣ въ България, та утре да минатъ за по-голѣми спасители. Тѣ издигнаха кредита си най-много предъ Сърбия чрезъ тѣзи убийства, които подравяха реномето на македонското дѣло и отвличаха донейде вниманието му отъ неговата главна задача — борбата срещу сръбско-гръцкия режимъ. Сърбия печелѣше и отъ излагането на България, което бѣ още единъ резултатъ отъ нежеланието на тогавашната власть да погледне право въ очитѣ на опасностьта, а като изводъ отъ това да вземе нуждитѣ мѣрки. Вмѣсто тоя вѣренъ погледъ, тогавашната власть дълго време покровителствуваше тия, които бѣха инструменти въ ржцетѣ на Д. Велчевъ и К. Георгиевъ. Нито въ единъ моментъ и вестници въ България не викаха „долу разколницитѣ!", или „долу предателитѣ!". Тѣ крещѣха „стига убийства!"; по тоя начинъ, поставяйки на еднакво ниво македонското дѣло и нѣколцината разколници, даваха куражъ на последнитѣ и великолепно подпомагаха звенарскитѣ планове.

Полицията, подъ натиска на общественото негодуване, се поразмърда и това бѣ достатъчно, за да спратъ съвършено убийствата. Престанаха и по тѣзи две причини — първо, защото вилнѣещата въ София група бѣ малобройна. Нужно бѣ да почувствува, че полицията й отказва покровителственото си безразличие, а тукъ-таме и съдействие, за да се разпръсне или поне да бѫде парализирана за каквото и да е ново посѣгателство. Другата причина се състоеше въ туй, че ВМРО бѣ противъ убийствата; тѣ й бѣха налагани.

*

На 19 Май се опитватъ да припишатъ заслуга, че се билъ опълчилъ срещу партизанството въ България. Но ония, които желаеха да се обуздае партизанството, съвсемъ не сѫ били за диктатурата, която той въведе. Велчевъ и приятелитѣ му въ сѫщность само злоупотребиха съ известни настроения противъ партизанството, за да се наложатъ на свободния български народъ.

---

* „Защо бѣ убитъ Ал. Протогеровъ".
„Постѫпкитѣ на Ст. Мишевъ и Т. Паница".
В-къ „Свобода или Смъртъ" отъ 1928—1934 г.

Що се отнася до стопанската програма на новата власть, както и въобще до шумно обявения нейнъ планъ за обновление, по тѣхъ въ България имаше пълно отрицание и всеобщи подигравки. Но все пакъ, авторитѣ на преврата поддържатъ, че България била доволна, задето той билъ извършенъ. Главниятъ имъ доводъ се съдържа въ задаванията въпросъ: „Кѫде народа се дигна противъ преврата?“ Тоя доводъ е напълно безсъдържателенъ. Народътъ не се дигна, не се разбунтува, защото това преди всичко физически е невъзможно, когато армията стои на стража, когато народътъ е обезоржженъ, при това и изненаданъ, неориентиранъ. Никоя обществена срѣда не бѣ подготвена за борба съ български войски.

Ако не може да се сѫди за общественото настроение въ тия дни по липсата на бунтъ, могло би прекрасно да се сѫди по проявитѣ на одобрение и на радость, ако такива биха се нейде манифестирали. Поменъ отъ такива, обаче, нѣма. Едно гробно мълчание зацари въ цѣлата страна и то бѣ жестоката присѫда на народа. Това като слана попаряше настроението на офицеритѣ — изпълнители на преврата. Слушайки преценкитѣ и подозренията, сѫществуващи вънъ отъ тѣхния тѣсенъ кржгъ, мнозина отъ тѣхъ още въ първитѣ дни започнаха да проглеждатъ и съ мѫка да признаватъ колко много сѫ сбъркали. Изобщо, пасивната съпротива на народа свали отъ власть кабинета на Кимонъ Георгиевъ.

Доволни бѣха отъ преврата съмишленицитѣ на Коста Тодоровъ. Мнозинството отъ земедѣлския съюзъ бѣ недоволно; то бѣ свалено отъ власть чрезъ преврата. Недоволни бѣха всички буржоазни партии, изключая известенъ брой народняци. Превратътъ бѣ осѫденъ и въ онѣзи срѣди, които не се числѣха къмъ партиитѣ.

За разлика отъ 9 Юний 1923 г., сегашниятъ превратъ бѣ извършенъ и противъ волята на мнозинството отъ офицерството.

Съ заемането на властьта бѣха арестувани нѣкои генерали, после интернирани или уволнени. Извършиха се премѣствания на маса офицери. За общо удивление, съзаклятницитѣ офицери започнаха да се занимаватъ съ общински, училищни и други работи. Обществото все повече изпадаше въ тревога, виждайки какъ българската войска, въ лицето на командуващитѣ я, започва да се проваля. Почти непрекѫснато участвувалитѣ въ преврата офицери трѣбваше да държатъ подъ наблюдение голѣмъ брой свои колеги и да бѫдатъ особено бдителни въ казармитѣ, за да не би войницитѣ да бѫдатъ вдигнати срещу тѣхъ. Появиха се отдѣлни кржжоци и между самитѣ привърженици на Дамянъ Велчевъ, следѣха се единъ други. И по сѫдебенъ пѫть се установи, че едни войскови части сѫ се готвели съ артилерия и танкове да заобикалятъ други, въ които не сѫ вървали, и пр.

Когато българскиятъ печатъ можа да заговори донейде по-свободно, най-сериозни вестници писаха, че превратътъ поставилъ българскитѣ граждани въ положението на египетски роби. Сравняваха въведения режимъ сѫщо съ тоя на руския императоръ Николай Първи.

Привърженицитѣ на конституционния режимъ бѣха решително срещу управлението както на Кимонъ Георгиевъ, тъй и на замѣстилитѣ го кабинети, намиращи се въ пълно противоречие съ основния законъ. Излишно и невъзможно е да се цитиратъ тѣхнитѣ многобройни изявления. Ще се ограничимъ да изтъкнемъ мненията за преврата само на нѣкои лица, едни близки до управлението на Кимонъ Георгиевъ или до наследилото го управление на Кьосеивановъ, а други — тѣхни противници.

Запасниятъ генералъ М. Йововъ заяви, че

> „Правителството на 19 Май 1934 г. попадна подъ опеката на неотговорни фактори и организации. Страната преживяваше тежки дни и се намираше подъ кошмара на нови преврати. Гражданитѣ живѣеха несигурни дни, а държавнитѣ институти бѣха подложени на страшни изпитания . . .“*

Това мнение може да се вземе като изразъ на преценката, която по-голѣмата часть отъ офицерството имаше за преврата.**

За нечисто дѣло е смѣталъ тоя превратъ и К. Батоловъ, когото Велчевъ извика отъ Парижъ и му повѣри поста министъръ на външнитѣ работи. Приятели на Батолова счетоха за нужно при смъртьта му да изнесатъ, че той осѫждалъ извършеното на 19 май дѣло. Бившиятъ

---

* Изъ речьта му въ Народното събрание на 30 юний 1938 г., вижъ в-къ „Зора“, брой 5706.

** Въ Нар.събрание се чуха доста подобни гласове. Вижъ напр. речитѣ на: Г. Говедаровъ — 3. юний 1938 г., в-къ „Зора“, бр. 5685; д-ръ Н. Найденовъ, 21 юнийй 1938 г., в-къ „Зора“, бр. 5698; Сирко Станчевъ — 3 юний 1938 г., в. „Зора“, бр. 5685; Н. И. Василевъ и др.

министъръ-председатель г. Мушановъ, въ речьта си при погребението на Батолова, каза между другото:

„ . . . Сждбата бѣ отредила на Батолова единъ мжчителенъ день. Извършенъ бѣ актътъ отъ 19 май. Авторитѣ на превратa бѣха опредѣлили Батоловъ за министъръ на външнитѣ работи. Още рано, на 19 май, азъ научихъ за това решение и изказахъ мнение, че Батоловъ не би приелъ този постъ, ако не го повикатъ лично въ София и го убедятъ въ необходимостьта да го приеме. Батоловъ бѣ повиканъ. Батоловъ реши да заеме тоя постъ отъ желание да бжде полезенъ на родината си. Дългътъ къмъ държавата го застави да сътрудничи съ 19-майцитѣ. И това сътрудничество тормози чувствителната и честна душа на Батолова презъ цѣлото време на неговото министерствуване. Азъ дължехъ да направя това съобщение предъ неговия гробъ, за да успокоя неговата чиста съвѣсть и да бжде оправдано участието му въ кабинета следъ 19 май.“*

Г-нъ Мушановъ е счелъ за свой дългъ да оправдае покойния си приятелъ; значи, самъ той счита, че би било едно безчестие да се сътрудничи въ управлението на Ким. Георгиевъ. А председательтъ на Българското журналистическо дружество, г. Мечкаровъ, разказва:

„Като министъръ на външнитѣ работи Батоловъ обичаше следъ работа да се връща у дома си пешъ. Една вечерь, следъ министерски съветъ, той ме настигна (ние сме почти съседи) и поиска на всѣка цена да се отбия у тѣхъ.

Нашиятъ разговоръ продължи до късно. Мисля, че на края му присжтствува и уважаемиятъ проф. Ал. Балабановъ. Между другото покойниятъ каза:

— Въ Министерския съветъ се носятъ готови решения, които никой не знае кжде и какъ сж взети. Азъ се борихъ срещу едно подобно лекомислено ржководство на държавнитѣ работи. Но невидимиятъ диктаторъ въ България, уви, не пожела нито да мисли, нито пъкъ въобще можеше да надмине това, което съ всичкитѣ си пороци, бѣ създала българската политическа действителность. Не мога да гледамъ спокойно хората изъ улицата. Струва ми се, че въ погледа на всѣки срещнатъ чета нѣкакъвъ упрѣкъ . . . .“**

Това е, накратко, превратътъ отъ 19 май за България. Такова е доброто, което неговитѣ автори сж й сторили, споредъ преценката на общественици, които не сж македонци и отъ които ние посочихме крайно незначителна часть. Ако тоя превратъ докара за България само беди, ако 19 Май бѣ единъ черенъ день за българската свобода и самостоятелность, какво би трѣбвало да се очаква отъ него за Македония и нейното освободително дѣло? Конкретнитѣ факти, които читательтъ ще прочете [54] по-нататъкъ, отговарятъ красноречиво на този въпросъ.

*

Следъ като бѣха извършени редица насилия надъ македонцитѣ въ България министъръ-председательтъ К. Георгиевъ въ първата си речь*** предъ софийското гражданство между другото изнесе и обвиненията си срещу македонското дѣло. Хитрината, съ която той докосваше въпроситѣ, не бива да се отдава на обстоятелството, че той е по рождение грькъ. Въ тактиката на цѣлия звенарски кржжокъ лежеше византийщина; всичкитѣ имъ дѣла бѣха пропити отъ нея. Нали Дам. Велчевъ бѣ пращалъ опровержително писмо до редакцията на в. „Македония“, заявявайки, че нѣмалъ никакви връзки съ кржжока „Звено“? Нали се опитаха да идентифицират честьта на шпионитѣ съ тая на българския офицеръ; нали високо протестираха срещу задържането на обвиненъ въ шпионство поручикъ, а избиваха генерали безъ сждъ, безъ каквото и да е обвинение и безъ поемане на отговорность? И още колко други подлости . . . .

А) Считайки, вѣроятно, България населена отъ хора безъ паметь, Ким. Георгиевъ разправяше, че превратътъ билъ турилъ край на убийствата. Въ сжщность, властьта на Георгиева прибра на превратa около себе си протогеровиститѣ, освободи нѣколко души интернирани дотогава измежду тѣхъ, довъоржжи ги, та да бждатъ готови да извършатъ нови явни или тайни акции срещу свои лични врагове и такива на неговата власть. Що се отнася до убийствата, тѣ бѣха престанали точно една година преди превратa. Изтъкнахме, че тѣ бѣха насърдчавани, желани и отъ звенаритѣ.

---

* Вижъ в-къ „Зора“ — 14 августъ 1938 г.

** В-къ „Слово“, София, 13 августъ 1938 г., статия отъ Йорданъ Мечкаровъ.

*** В-къ „Зора“ отъ 1 юний 1934 г. — речь на Кимонъ Георгиевъ.

Б) Сѫществуването на македонското дѣло, революционната борба срещу поробителитѣ, поставяли въ опасность България. За една българска политика, която се интересува отъ поробенитѣ българи, специално отъ Македония, сѫществуването на македонски организации не само не пречи, но подпомага защитата на българското право. Говорейки, че македонското дѣло, чрезъ акциитѣ си, можело да пречи на българскитѣ правителства, Кимонъ заяви, че рѫководството на политиката било „изключително право на отговорното правителство". Всичко, което има да се каже въ връзка съ политиката на българското правителство и македонската кауза, казалъ съмъ вече. Но тукъ трѣбва да се отправи въпросъ: какво бѣ правителството на Ким. Георгиевъ — отговорно или безотговорно? Кой го избра и кой му даде право да говори отъ името на българския народъ? То не само бѣ попречило на политиката на отговорното правителство, но го бѣ и свалило насила отъ власть.

В) Спомена въ речьта си и за шпионската афера, наричайки я страшно поругание съ честьта на българския офицеръ. Случвало се е въ много армии да бѫдатъ обвинявани и осѫждани офицери за шпионажъ. Но тѣхниятъ личенъ позоръ нѣма нищо общо съ колективната честь на цѣлата армия. Не напразно на времето бѣха полагали усилия да се изопачава сѫщината на тази афера. Поискаха и следъ превратa да си послужватъ съ нейния изопаченъ образъ. Първата имъ работа бѣ да направятъ церемониално реабилитиране на самоубилия се полковникъ Маринополски. Логично — и той бѣ обвиненъ като тѣхъ, че служи на Сърбия. И можеше да бѫде реабилитиранъ само когато на власть сѫ тѣ.

Г) Погазенъ билъ отъ македонцитѣ държавниятъ суверенитетъ въ Петричкия окрѫгъ. И по тоя пунктъ другаде изтъкнахме, че обществената сплотеность тамъ нито е погазвала, нито се е стремѣла да погазва тоя суверенитетъ.

Първо нека и тукъ изтъкнемъ, че Велчевъ и другаритѣ му дълго време рѫкоплѣскаха за положението въ тоя край и се обявиха срещу него откато се сдружиха съ сърбитѣ. Тѣ се възхищаваха на времето даже отъ заканата на Т. Александровъ, че народътъ въ Петричко ще си помисли дали да плаща данъци на българската държава — по време на борбата срещу Стамболийски. Мнозина, впоследствие звенари, бѣха чели окрѫжното на Александрова относно спомагателната организация въ казания окрѫгъ и никой отъ тѣхъ не бѣ казалъ лоша дума по тоя въпросъ.

Когато македонски чети окупираха градове въ България, тѣ сѫщо рѫкоплѣскаха и желаеха — а заедно съ тѣхъ и мнозина държавници — тия чети да продължатъ до София и, ако е възможно, да предизвикатъ падането на земедѣлската власть. Тогава звенарътъ Димо Казасовъ дирѣше македонскитѣ деятели и ги убеждаваше, че само изтрѣблението на земедѣлскитѣ водачи може да донесе спасение; и не смѣташе, че това ще е накърнение на суверенитета. Тогава и Атанасъ Буровъ, водачъ на духовно близкитѣ до „Звено" народняци, по своя воля обещаваше на ВМРО петь милиона лева помощь, като не се спираше на никакъвъ въпросъ за накърненъ суверенитетъ. Но дойде и превратътъ отъ 9 юний 1923 г. и обещанието биде забравено; свободата за партизанствуване настѫпи, а за свободата на Македония г. Буровъ не е и мислилъ, когато е обещавалъ помощь на македонската организация. Малко по-късно, подиръ казания превратъ, Алекс. Малиновъ ходатайствуваше да бѫде избранъ за депутатъ въ Петрички окрѫгъ Петко Пенчевъ; но македонцитѣ отказаха, понеже тамъ не биваха избирани прононсирани партизани. Не е изключено поради това да избликна омразата на Пенчева противъ македонската организация; и интересно е какъ бѫдещиятъ архизвенаръ Пенчевъ би защищавалъ положението въ Петрички окрѫгъ срещу звенаритѣ, ако бѣ приетъ за депутатъ отъ тоя край . . .

Та, Дамянъ Велчевци съвсемъ не ги интересуваше „суверенитета". Ето съ нѣколко думи, какъ тѣ се грижеха за него.

Въ продължение на десетина години групата на Велчевъ устройваше тайни събрания всрѣдъ офицерството изъ цѣла България, издаваше тайни бюлетини и кроеше конспирации срещу държавния редъ. Това съобразно ли е съ законитѣ и държавния суверенитетъ?

Всрѣдъ ядрата на офицерския заговоръ царуваше волята на Д. Велчевъ, а не дадената войнишка клетва. Съ една дума, разрушена бѣ дисциплината въ армията. Това съобразно ли бѣ съ конституцията и държавния суверенитетъ?

Съзаклятието проагитирваше постоянно една политика различна отъ тая на отговорни правителства и върховни институции. Бѣ ли това въ хармония съ суверенитета на държавата?

На 19 май тая шепа заговорници насочи картечници срещу Военното министерство; завзе пощата и всички държавни учреждения, съ една дума яхна България. Тя изгони отъ служба достойни български офицери, като постави подъ наблюдение мнозинството отъ офицерството. Дамянъ Велчевъ се самоопредѣли за властитель на България при наличността на конституция и царь. Зае се съ изработката на нова конституция, изгодна за особата му. Такова нѣщо и Стамболийски бѣ замислилъ навремето, но той поне имаше задъ гърба си 80 на сто отъ населението на България. Кое отъ изброенитѣ нѣща мо-

же да се нарече грижа за българския държавенъ суверенитетъ?

Съ тѣхъ престижътъ на България бѣ сведенъ до нула, животътъ ѝ отровенъ, бѫдещето ѝ поставено подъ въпросъ. И когато първиятъ превратъ на Велчева не можа да закрепи властьта му, той се запретна втори пѫть да доопропастява държавата, ползувайки се отъ явното съдействие на сръбското офицерство. И това ли е грижа за суверенитета на България?

Сърбитѣ всѣкога сѫ желаели да се унищожи българската държавна независимость. Въ последно време една отъ важнитѣ прѣчки за това бѣ и положението въ Петричкия окрѫгъ. Така че, не случайно Велчевъ, Кимонъ и пр. се заеха да „бранятъ" по византийски нѣкакъвъ суверенитетъ въ тоя окрѫгъ. Тамъ никога не би била застрашена България. А звенаритѣ я разклатиха още въ първия день на своето властвуване, подравяха я дълго преди да дойдатъ на власть. На 19 май, по общо признание, не ставаше вече въпросъ доколко е погазенъ българскиятъ суверенитетъ, а хората се боеха за самото сѫществуване на държавата. Твърде жалки сѫ въ позата на защитници на българската независимость и суверенитетъ тѣзи, които прикачиха България като катраница на чужда кола.

Щомъ всички българи, мислещи по български, правилно оцениха противобългарското дѣло на 19 Май, какъ може да се допусне, че Велчевъ е преследвалъ нѣщо почтено, че се е водилъ отъ добра идея по отношение на Петричкия окрѫгъ — тъкмо окрѫга, който най-много се зловидѣше на сърбитѣ?

Безпартийностьта ли нападаха въ тоя окрѫгъ звенаритѣ? Не! Тѣ я въведоха карикатурно въ цѣла България, закривайки и партийнитѣ вестници.

За правата на гражданина ли тамъ се бѣха загрижили? Не! Това най-малко. Тъй като сведоха до положението на роби всички граждани на България.

Накратко, тѣ се проявиха не само като държава въ държава, но, като чужда окупационна сила въ България.

Положението въ Петричко бѣ възприето отъ една грамадна часть на населението съ убеждение, докато диктатурата на Д. Велчевъ се възприемаше само отъ нѣколцината негови привърженици, при опозицията на шесть милиона български граждани. Въ полза на положението въ Петричкия окрѫгъ говори още и фактътъ, че тия, които го създадоха, никога въ живота си не сѫ се стремили къмъ министерски постъ, за разлика отъ звенаритѣ, които впрегнаха въ ярема България, за да станатъ министри.

Планътъ имъ целѣше — външъ отъ намѣренията имъ по отношение на България — премахването на македонското дѣло въобще. Затова и въ Петричкия окрѫгъ властьта на Д. Велчевъ не отиде да дири само македонски революционери, но разтури всичкитѣ благотворителни братства и младежки организации, всички дружества на старитѣ илинденци и женскитѣ македонски дружества въ цѣла България, а така сѫщо и Националния комитетъ. Ясно е, че насилията срещу македонското дѣло съвсемъ не бѣха мѣрки отъ вѫтрешенъ характеръ, а бѣха изразъ на една външна политика, уговорена съ чужденци, безъ знанието на България и противъ нейната воля.

Новата власть въ Петричкия окрѫгъ възкреси — както се каза — кърджалийскитѣ времена, облѣгайки се единствено върху проявенитѣ срещу държавата елементи. Властьта тамъ насърдчаваше подигравкитѣ съ националната идея. Въ културно-стопанско отношение новото бѣ, че изпаднаха въ застой всички полезни мѣстни инициативи. Появяваха се отвреме навреме фотографии ту на нѣкоя хижа въ строежъ, ту нѣкой каналъ на воденъ синдикатъ, започнати преди 19 Май, за да бѫдатъ представени като начинания на новата власть. Малко по-късно въ България, при общинитѣ, бидоха учредени културно-стопански съвети по подобие на сѫществуващитѣ преди превратa въ Петричкия окрѫгъ.

За да се препорѫча още по-добре като възстановитель на държавния суверенитетъ въ окрѫга, К. Георгиевъ въ речьта си съобщи, че войската била иззела тамъ около 11 хиляди пушки. Той се правеше като че ли нищо не е знаелъ за това орѫжие; като че ли тия пушки сѫ се намирали въ рѫцетѣ на комити и че държавата всѣкога е могла да бѫде изпречена предъ неприятности отъ тѣхъ. Въ сѫщность, много отъ пушкитѣ бѣха тайно набавени за населението въ окрѫга отъ офицери, другари на Велчева и Кимона, при борбата срещи Стамболийски и за защита на границитѣ. Сетне, тѣ отлично знаеха, че орѫжие е било използувано въ трудни моменти само за защита на държавата; така бѣ, напримѣръ, при гръцкото нахлуване презъ 1925 г. Свидетели бѣха множество офицери, между които интимнитѣ сътрудници на Велчева по превратa, като генералъ П. Златевъ, който отблизо наблюдаваше сраженията на милицията въ Петричко съ гръцкитѣ войски. Но вѣренъ на себе си, Кимонъ се представляваше предъ публиката като да е открилъ Америка и обвиняваше всички предишни правителства, че търпѣли на своя територия тѣзи единадесеть хиляди души въорѫжени „четници", и че даже били въ сътрудничество съ тѣхъ. Вѣрно е, едно българско правителство за кратко време бѣ въ съюзъ съ спомагателната организация на Петричкия окрѫгъ; то бѣ правителството, което Дамянъ Велчевци докараха на власть; презъ 1923 г. тѣ самитѣ дирѣха сътрудничеството и на нелегалнитѣ чети отъ поробена Македония, за да се нареждатъ домашни-

тѣ работи на България, въпрѣки теориитѣ на Кимонъ Георгиевъ, че единствено отговорнитѣ правителства трѣбвало да ги редятъ. Д. Велчевци изпращаха на времето запасния майоръ Н. Рачевъ, сега покойникъ, да търси за разговори съ Т. Александровъ въ Македония. Сѫщиятъ Рачевъ се среща съ войводата подполковникъ Атанасовъ въ София. Тогава, все като приятель на македонското дѣло, Д. Велчевъ се среща и съ Тодоръ Александровъ.

Клеветата на Ким. Георгиевъ целѣше да изложи предъ свѣта всички предшествуващи български правителства, които съ право отхвърляха отъ себе си всѣка отговорность за революционнитѣ акции въ Македония, тъй като тѣ бѣха дѣло на потиснатитѣ македонци, протестъ срещу робството. България доживѣ да бѫде клеветена отъ единъ свой министъръ-председатель; клеветена и излагана политически тя, за да си осигури той, съ външна подкрепа властвуване.

Каква незаслужена за българския народъ промѣна всрѣдъ голѣма часть отъ неговата интелигенция, та дори всрѣдъ офицерството, въ сравнение съ онова, което бѣше налице двадесеть години по-рано, до Балканската война! . . . Въ своята възторжена речь (каквато сигурно твърде рѣдко е била произнасяна отъ български офицеръ въ софийския воененъ клубъ) министърътъ на войната генералъ Луковъ, следъ позорното падане отъ власть на Кимонъ Георгиевъ, бѣше припомнилъ на мнозинството военни лица отъ столичния гарнизонъ какъ нѣкога тѣхни предшественици хвърляха военната униформа и отиваха да ставатъ комити въ Македония; и се прекланяше предъ примѣра имъ. Другъ воененъ министъръ на България, генералъ Паприковъ, презъ 1902 г. си подаде оставката, за да се отбие неоснователното подозрение, че съ участие на пазачитѣ билъ ограбенъ отъ македонски деятели единъ оржжеенъ складъ въ Княжево край София. Сравнете постѫпката на генералъ Паприковъ съ тая на Кимонъ Георгиевъ — запасенъ полковникъ, — който самъ обвинява правителството на България! А колко по-долно е обвинението му като си спомнимъ посочения и другаде фактъ, че той именно възклицаваше: „Докато имаме такъвъ народъ, българщината и България сѫ сигурни!“. Въодушевлението си изказваше на пѫть къмъ Кресна, презъ май 1925 г., при нападението на генералъ Пангалосъ надъ българска територия, виждайки какъ отъ всички посоки на Горноджумайска и Петричка околии се стичатъ бързо и предпазливо групи въоржжени селяни за бой срещу гръцкитѣ войски. Въодушевлението си Кимонъ бѣ изказалъ предъ Михаилъ Моневъ, който се е намиралъ въ момента до него.*

*

За външната политика на Кимонъ Георгиева нѣма нужда да подчертаваме, че тя не бѣ българска. Добритѣ българи се бѣха изплашили отъ политическитѣ намѣрения на превратa. Можеше да бѫдатъ разправяни отъ чиновницитѣ-агитатори хиляди приказки за вѫтрешна обнова. Всичко туй не струваше грошъ за обществото. Българинътъ чувствуваше, че неговиятъ свободенъ домъ става чужда собственость, че той самиятъ се обръща на слуга въ своя домъ. При такова положение никого не можеше да интересува начинътъ, по който Кимонъ Георгиевъ щѣлъ да подреди мебелитѣ въ българския домъ, даже ако подреждането би било блестяще, а не така жалко, каквото се оказа. Опитътъ за вторъ превратъ още повече разкри небългарската политика на съзаклятницитѣ. Най-важнитѣ имъ замисли относно вѫтрешната уредба на България услужваха пакъ на външно-политическия имъ планъ.

Въ отношението на новата власть къмъ Сърбия, обаче, най-силно изпъкваше едно старание — да се заличи, да се погребе, ако може, Македонския въпросъ.

Основателно въ обществото се говорѣше, че външната политика се води отъ дирекцията на полицията, като се взимаха предъ видъ нескончаемитѣ мѣрки срещу мадедонското движение. Въ политиката активно се намѣсваше и Коста Тодоровъ, до степень, щото стана нужда министърътъ на външнитѣ работи Батоловъ официално да помоли отговорнитѣ хора въ Бѣлградъ да не се сношаватъ чрезъ него съ управлението въ София. Вмешателството на този шпионинъ бѣ направило впечатление

---

* За случая съ генералъ Паприковъ е писано въ „Родина“, списание за българска историческа култура, редактирано отъ проф. Борисъ Йоцовъ, книгоиздателство „Казанлъшка долина“, София 1940 г., год. III, октомврий, книга I.

на нѣкои измежду съзаклятницитѣ съ по-българско чувство; и затова К. Георгиевъ е допусналъ да бжде направена такава посжпка въ Бѣлградъ.

Въ мълчанието на българския народъ се съдържаше и въпроса: „Какво България ще получи заради всички угодничества къмъ сърбитѣ?“ Отговори се чрезъ познатото заявление на К. Георгиевъ: „Първо ние трѣбва да покажемъ добра воля“. Съ това обяснение искаха да оправдаятъ всички измѣнничества на звенарството, извършени въ опозиция и на власть. За вѣрность и добра воля спрямо Бѣлградъ, показана още преди превратa, звенарството можеше да посочи, покрай всичко друго, и гробоветѣ на Симеонъ Евтимовъ, председателя на емиграцията Д. Михайловъ, члена на Националния комитетъ Щерьо Божиновъ, Йорданъ Гюрковъ, Ат. Михайловъ, и пр.; подземията въ които бидоха хвърлени членоветѣ отъ управата на емиграцията, концентрационнитѣ лагери, гроба на Г. Кондовъ и още гробове следъ превратa.

А тъй ясно е, тъй естествено нѣщо е, че първо поробителтъ трѣбва да покаже добра воля спрямо българския народъ, следъ като последователно бѣ му ограбилъ Тимошко, Моравско и Македония; следъ като въ съюзъ съ други ограби всичкитѣ плодове на българскитѣ победи презъ 1912 г.; противникътъ, който отричаше националностьта на българитѣ дори около София. Но казахме, по отношение на сърбитѣ, диктаторската власть бѣ решила всичко да забрани. Тя искаше да впрѣга колата предъ воловетѣ. И когато заявяваше, че следъ показаната отъ нея добра воля щѣло да дойде и „другото“, това друго въ никой случай, въ тѣхната представа, не бѣ свързано съ Македония, не се отнасяше до ограбеното отъ Сърбия българско право. Оставаше на наивницитѣ да се надѣватъ, че това „друго“ може да бжде изходътъ на Бѣло море и турска Тракия до Чаталджа. А на времето оставаше да покаже, че то ще бжде само злепоставянето на България.

Кимонъ Георгиевъ не само нито дума не споменаваше за македонското робство, но целѣше никога да не се позволи да се работи въ полза на Македония, нито даже да се протестира срещу тиранията.

Това бѣ смисълътъ на неговитѣ думи, това бѣха показали дѣлата му.

При всичко туй обяснимо е защо звенаритѣ не обърнаха внимание на многократнитѣ декларации на организиранитѣ македонци, въ това число и на ВМРО, че ако сръбската власть възвърне черковно-училищнитѣ български правдини и даде възможность за легална проява въ Македония, македонскитѣ борци доброволно ще сложатъ оржжие. Ако насреща имаше наистина водачи на свободна България, хора съ български духъ, тѣ щѣха да се възползуватъ отъ примирителната готовность на македонцитѣ, не само за да защитятъ македонската кауза, но и да поставятъ и искания на противника.

Въ съгласие съ външната имъ политика, звенаритѣ сега, бидейки на власть, си послужиха пакъ съ протогеровиститѣ, както си бѣха послужили и когато бѣха вънъ отъ управлението. Протогеровиститѣ, заявявайки, че се саморазтурили като македонска група, влѣзоха въ ролята на официална терористическа група на разположение на диктаторската централа. Въ сжщото време звенаритѣ целѣха да убедятъ общественото мнение, че всички спорни въпроси между България и Сърбия сж уредени, че Македония почти се е освободила; да внушатъ, че македонското движение е напълно съгласно съ политиката на Д. Велчевъ. Следъ като тая група му бѣ послужила за рушене на македонскитѣ организации, сега трѣбваше да му послужи за фалшифициране идеитѣ на освободителното движение. Въ надвечерието на Балканската война Ив. Ев. Гешовъ и приближенитѣ му сътрудници по сключването на Балканския съюзъ се опитваха да се скриватъ задъ гърба на македонеца Д. Ризовъ по въпроса за признаването на „спорна“ зона въ Македония. Колко повече Дамянъ Вел-

чевъ и Кимонъ Георгиевъ биха искали всичкитѣ си домогвания по затриване на македонската кауза да припишатъ на македонци. Съ такава цель полицията на генералъ Мидилева се опита да създаде и свое ржководно тѣло за емиграцията, съставено отъ протогеровисти, но опитътъ свърши жалко; емиграцията се отнесе съ презрение къмъ тази полицейска инициатива.

Къмъ началото на 1935 г. съзаклятницитѣ офицери се сритаха, кабинетътъ на Кимонъ Георгиевъ си подаде оставката. Д. Велчевъ биде поставенъ отъ противницитѣ си подъ полицейско наблюдение, а новиятъ кабинетъ биде съставенъ отъ генералъ П. Златевъ, който влизаше като военененъ министъръ въ падналия кабинетъ. Въ речьта си предъ софийското гражданство, генералъ Златевъ заяви следното за ролята на протогеровиститѣ следъ преврата:

„. . . . Обаче следъ саморазтурянето на протогеровисткото крило, привържениците на последното се оставиха на свобода и почнаха да проявяватъ дейность и активность, каквито бѣха забранени на членоветѣ отъ другото крило. Нѣщо повече, на тѣхъ се позволи носене на оржжие, даваше имъ се такова, отдѣлни личности се назначаваха на служба, отпущаха имъ се държавни автомобили и съ открити листове почнаха да се явяватъ ту въ Ломъ, около помѣщенията на михаиловисти, ту въ Петричко, Светиврачко, Неврокопско, за формиране и възобновяване на ужъ разтурената протогеровистка организация.

Дойде се до положение, че самозабравили се функционери отъ тая група почнаха да вадятъ пистолети изъ софийскитѣ локали и да ги насочватъ срещу органи на полицейската и военната власти и да ги заплашватъ съ убийство и разни дързости.

Доживѣхме да видимъ спасенитѣ отъ гонене и преследване отъ хората на едното крило да вадятъ пистолети, да заплашватъ съ убийство и да псуватъ своитѣ спасители въ лицето на армията и полицейската стража.

Ясно изпъкваше стремление да се формиратъ терористически групи, последнитѣ открито се толерираха, въоржжаваха и поддържаха и се достигна до тамъ, че се заплашваше добрия редъ и спокойствието на държавата.“

Но що получиха съ своя методъ нашитѣ господа, съ идеята за унищожение на македонския въпросъ, съ челобитието предъ Бѣлградъ? — Нищо. Какво завещаха на бждещето? — Само позора си.

Че отношенията между сръбския и българския народъ никога не ще станатъ братски чрезъ третирането на Македония по маниера на звенаритѣ, даже ако Сърбия и България тръгнатъ заедно къмъ Бѣло море, ясно е като бѣлъ день. Ето какво пише членътъ на кабинета на К. Георгиевъ, злополучниятъ финансовъ министъръ П. Тодоровъ:

„. . . . сръбско-българскитѣ отношения не могатъ да се уредятъ само съ проповѣдване други форми на балканско общежитие . . . . Разрешението на кризата е съвсемъ просто . . . . на единствената безправна область въ Югославия да се даде това, което има всѣки народъ вжтре.“

„Едно дипломатическо и военно сътрудничество между Югославия и България — за което се толкова много апелира къмъ добритѣ воли — днесъ би имало за обектъ главно новитѣ земи на полуострова, но то би се предшествувало отъ едно споразумение по сждбата на Македония.“

„Въ тия голѣми, напрегнати борби, които изграждатъ бждещето на Югославия, — борби съ голѣми компромиси и неочаквани решения — не се споменава името само на една единствена народность — Македония. На югъ не е позволено да бжде произнасяно, въ Бѣлградъ не се чува съвсемъ, въ севернитѣ части на кралството се сжщо замълчава. Като че ли въ тази изстрадала страна не живѣятъ славяни, като че ли на тази народность сж дадени вече всички права и всички условия за спокойно сжществуване.“

Тъй пишеше П. Тодоровъ нѣколко години преди преврата. Но скоро следъ това, като звенаръ, искаше обезличаването на Македония и въ границитѣ на България. Последователенъ човѣкъ . . .

Презъ есеньта на 1935 год. Велчевъ направи опита си за вторъ превратъ, идвайки нелегално презъ сръбската граница. Но тоя пжть попад-

на въ клопката. Разкритъ биде заговорътъ му, арестувани сътрудницитѣ му офицери. Обиски и арести бидоха извършени и надъ протогеровиститѣ.

На 2 октомврий министъръ-председательтъ А. Тошевъ свика представителитѣ на печата и направи предъ тѣхъ изявления, казвайки между другото:

„Правителството отдавна разполагаше съ сведения, че известни самозабравили се българи, които отъ редъ години смущаваха армията и минираха спокойствието на държавата, се готвятъ за нови акции, целящи да отстранятъ Държавния глава и Правителството и да хвърлятъ България въ междуособици, изправяйки я предъ страшна неизвестность. Щадейки, обаче, спокойствието на страната, Правителството се въздържаше отъ преждевременни мѣрки, преди да се разкриятъ напълно замисліитѣ на тия злосторници.

Днесъ пъклената конспирация е разкрита. Въ деня, когато българскиятъ народъ и нашата доблестна армия се готвѣха да отпразднуватъ най-тържествено Възшествието на Н. Величество Царя на Престола, Празднікътъ на победитѣ и този на Независимостьта, и когато въ Столицата се проектираше единъ голѣмъ парадъ на частитѣ отъ Софийския гарнизонъ, тъкмо въ този свѣтълъ день заговорницитѣ сѫ се готвѣли да осѫществятъ своето пъклено дѣло, подкрепени отъ нѣкои лица, чиято родоостѫпническа дейность е отдавна известна на народа . . . .

Нощесъ въ с. Сливница, идвайки нелегално отъ чужбина, за да застане начело на заговора, е арестуванъ отъ тамошната войскова часть Дамянъ Велчевъ, човѣкъ, който отъ години наредъ се очерта като професіоналенъ конспираторъ.

Благодарение на тѣзи разкрития, днесъ властьта е въ състояние да знае какво сѫ готвили тия окаяни хора и, по този начинъ, Правителството съ чиста съвѣсть и съ пълно съзнание за своитѣ отговорности, решава да действува твърдо и енергично за смазването на конспирацията. Заговорницитѣ и всички тѣхни помощници сѫ заловени и ще бѫдатъ изправени да отговарятъ предъ сѫдилищата.

За запазване реда въ страната, отъ днесъ Правителството обявява военно положение въ цѣлото Царство.

Отъ този моментъ започватъ да действуватъ военнитѣ сѫдилища."

Въ българския печатъ се яви следното известие № 2 отъ Министерството на войната:

„Въ допълнение на правителствения бюлетинъ отъ 2 т. м., въ който се съобщава, че въ нелегалното преминаване на границата отъ Дамянъ Велчевъ и организацията на замисления превратъ има замѣсени и служебни лица, Министерството на войната съобщава, че въ резултатъ на взетитѣ бързи мѣрки всички замѣсени служебни лица офицери вчера бѣха заловени.

Дамянъ Велчевъ е билъ улесненъ въ нелегалното преминаване на границата и следъ това е укриванъ отъ четири офицери отъ Сливнишкия гарнизонъ, а именно: полк. Игнатъ Илиевъ, кап. Ас. Китовъ, кап. Ат. Радойковъ и кап. Никола Цвѣтковъ.

Въ връзка съ организацията на замисления превратъ въ Софийския гарнизонъ сѫ били майоръ Кирилъ Станчевъ, майоръ Борисъ Мариновъ, майоръ Ас. Мискановъ, кап. Ас. Стоилковъ, кап. Тод. Джоневъ, кап. Петъръ Шамутковъ, кап. Константинъ Чичевъ, кап. Ганчо Ивановъ, кап. Ник. Петковъ, кап. Петъръ Станевъ и кап. Мих. Матеевъ.

Всички тия уличени офицери вчера бѣха задържани, уволнени отъ служба и предадени на военно-сѫдебнитѣ власти."*

Почти никакви подробности относно минаването на Д. Велчевъ презъ сръбската граница не се дадоха за публикуване, тъй като властьта продължаваше да угажда на Бѣлградъ. Не се изнесе даже, че полковникъ отъ сръбския Генераленъ щабъ го е довелъ отъ Бѣлградъ до границата съ автомобилъ, че въ сръбския граниченъ постъ Велчевъ е прекаралъ два дни и пр.

В-къ „Зора" писа:

„Българското общество и въ столицата и въ провинцията редко е реагирало

* Вижъ в. „Зора", бр. 4881 отъ 4 октомврий 1935 г.

така живо, както сега, въ връзка съ разкритията около готвения превратъ. Манифестира се обща радость, че пъкления планъ на заловенитѣ конспиратори е осуетенъ. Сжщевременно навсѣкжде се говори съ най-голѣмо възмущение за авторитѣ на тъмната конспирация."*

Въ сжщия вестникъ, министърътъ на просвѣтата генералъ Т. Радевъ заяви между другото:

„Ние, които сме проследили подробно и хронологически всички събития отъ известно време насамъ, сме дълбоко убедени, че се касае до единъ комплотъ насоченъ срещу държавата, който, ако бѣше успѣлъ, днесъ народътъ ни щѣше да бжде изправенъ предъ неописуема катастрофа."

Министъръ-председателтъ А. Тошевъ произнесе по радиото речь, въ която обясни предъ българския народъ какво е целилъ Д. Велчевъ съ своитѣ сподвижници. Между другото той каза:

„Българи,

Вчерашниятъ день ще остане паметенъ въ историята на България. Нашата родина, преминала досега презъ толкова сътресения, изпитни и страдания, отново биде изправена предъ едно голѣмо премеждие. Група заслѣпени честолюбци, отдадени на своитѣ безгранични амбиции, се съюзиха съ отритнати отъ цѣлия народъ престжпници, за да нанесатъ още единъ, може би последенъ и непоправимъ ударъ на българската държава . . . .

Вмѣсто да осъмнемъ всрѣдъ ужаса на кръвопролитията, и на анархията, вмѣсто да видимъ страната си хвърлена въ мрачна неизвестность и въ безкрайни унижения предъ външния свѣтъ, ние можемъ да кажемъ съ облекчение, че и тоя пжть Богъ запази България и че можаха да се предотвратятъ събития, които съ вѣкове щѣха да петнятъ българското име и да тежатъ върху съвѣстьта на много поколѣния."

Въ тоя духъ се произнесоха и всички вестници. Въ в. „Зора" бѣ казано:

„. . . . вече е ясно, — ясно като бѣлия день, че Дамянъ Велчевъ и неговитѣ съподвижници не особено се интересуватъ за независимостьта и цѣлостьта на България. За тѣхъ е важно да постигнатъ своитѣ мрачни замисли, да управляватъ като васали, па било само въ Софийския пашалъкъ."

Военниятъ сждъ осжди Велчева на смърть заради измѣнническитѣ му дѣла. Докато се разнищятъ всичкитѣ му съзаклятнически връзки съ войската, изживѣни бидоха отъ България много неприятности и рискове; спънатъ бѣ почти изцѣло правилниятъ животъ на държавата и държано въ смутъ и трепетъ обществото, което подушваше опасноститѣ.

Когато по-голѣмата часть отъ съзаклятницитѣ на Д. Велчевъ бѣха започнали да се разколебаватъ и властьта му започна да се подронва, съмишленицитѣ на Коста Тодоровъ сж били готови да му се притекатъ въ помощь и чрезъ селска милиция, която да се организира всрѣдъ тъй нареченото пладнярско крило на земедѣлската партия. Относно тѣзи проекти, както и въобще по връзкитѣ между Кимонъ Георгиевъ, Д. Велчевъ, изобщо звенаритѣ и Коста Тодоровъ, се изнесоха и документи въ българското Народно събрание.

Ядосани отъ неуспѣха на Велчева, сърбитѣ не можаха да се въздържатъ и открито взеха подъ защита своитѣ орждия. Читательтъ си спомня за цитата отъ бѣлградския вестникъ „Политика" (отъ 6 октомврий 1935 г.) въ който сж хвалени протогоровиститѣ задето пречели на ВМРО въ борбата й срещу Югославия; изказва се съжаление за неуспѣха на Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ, както и на пладнярите.

Това писание на „Политика" е едно измежду доказателствата за тѣсната връзка на споменатитѣ отъ тоя вестникъ срѣди съ сръбскитѣ фактори.

---

* Вижъ в. „Зора", бр. 4881 отъ 4 октомврий 1935 г.

Съвсемъ конкретни факти за сръбски услуги и съучастие въ плана на Дамянъ Велчевъ, да прави превратъ, сж посочени отъ г. Миланъ Стоядиновичъ, по това време министъръ-председатель на Югославия. Въ книгата си „Ни ратъ, ни пактъ“, издадена въ Буеносъ-Айресъ презъ 1963 година, той изнася следното относно участието на сръбски офицери въ довеждането на Дамянъ Велчева отъ Бѣлградъ до българската граница:

а) Шефътъ на разузнавателния отдѣлъ въ бѣлградското Военно министерство, подполковникъ Милошевичъ, придружилъ Д. Велчева отъ сръбската столица до границата на България;

б) Въ довеждането на Велчева до самата граница участвувалъ подполковникъ Душанъ Бойовичъ, установенъ на разузнавателна служба въ Пиротъ;

в) На 28 септемврий 1935 год. генералъ Лазаръ Тоничъ, отъ Генералния щабъ, попиталъ по телефона споменатия Бойовичъ: дали може да се обади на телефона капитанъ Мирко Чубрило, командиръ на граничната рота въ село Протопопинци, околия Царибродска, и дали може и кжде въ Пиротъ да се направи среща съ тоя капитанъ;

г) На 29 септемврий капитанътъ пристигналъ въ Пиротъ, въ самата канцелария на подполковникъ Бойовичъ;

д) Къмъ два часа следъ пладне сжщия день пристигнали съ автомобилъ нѣколко души; между тѣхъ билъ и подполковникъ Милошевичъ, шефътъ на разузнавателния отдѣлъ на армията и флотата. Съ него билъ Ика Паничъ, познатъ индустриалецъ въ Бѣлградъ и добъръ приятель на Миланъ Гавриловичъ, известенъ общественикъ и виденъ членъ на Сръбската земедѣлска партия;

е) Подполковникъ Бойовичъ позналъ и Дамянъ Велчева, който сжщо е пристигналъ съ тоя автомобилъ. Докато стоялъ въ Пиротъ, Дамянъ Велчевъ се преоблекълъ въ други дрехи, набавени му отъ тия офицери.

ж) Шефътъ Милошевичъ е наредилъ на Бойовичъ и Чубрило да устроятъ превеждането на Велчевъ презъ българската граница, което и станало близо до поста „Врабче“. Но то не успѣло сжщия день, защото отъ българска страна не се явилъ на сръбския постъ очакваниятъ отъ Велчевъ български офицеръ, неговъ приятель; а станало на другия день, т. е. на първи октомврий 1935 г.

При разговора си съ подполковникъ Бойовичъ въ Пиротъ — въ отговоръ на забележката, че на 19 май 1934 г. царь Борисъ не е билъ свраленъ отъ престола, Дамянъ Велчевъ казалъ: „Да, имате право. Това бѣше грѣшка; но краль Александъръ не позволи да го свалимъ. Сега, обаче, нѣма да бжде така“ (стр. 407 въ сжщата книга). Така че, Дамянъ Велчевъ е вършилъ това въ 1934 г., което позволява сръбскиятъ краль. Сега пъкъ, въ 1935 г., понеже кралътъ го нѣмаше, трѣбваше да върши каквото искаше сръбския Генераленъ щабъ. Все аргатлъкъ въ полза на Бѣлградъ и срещу българщината.

з) Следъ като Д. Велчевъ е билъ арестуванъ въ Сливница, споредъ разказа на Бойовичъ предъ М. Стоядиновичъ, цѣли десетина дни никой отъ сръбската военна управа не проявилъ предъ Бойовича никакъвъ интересъ относно станалото въ Сливница. Едва на 10 октомврий му се обадилъ отъ Бѣлградъ по телефона бригадниятъ генералъ Петъръ Арачичъ, началникъ на разузнавателната служба при Главния генераленъ щабъ, и го повикалъ да отиде въ Бѣлградъ. Тамъ се опиталъ да го мъмри задето билъ забърканъ въ превеждането на Велчева.

Тогава Бойовичъ направо поставилъ на генерала следния въпросъ: „Добре, какво щѣше да бжде ако опитътъ на Велчевъ успѣеше?“

Генералътъ скочилъ отъ стола си, изпъчилъ се и извикалъ: „Е, да бѣше успѣлъ!“

Бойовичъ схваналъ, че отговорнитѣ военни търсятъ нѣкой другъ да бжде виновника. Написалъ, обаче, най-подробенъ докладъ, въ който изтъкналъ, че по негово убеждение превратътъ въ България е подготвенъ отъ сръбскитѣ министерства на войната и на външнитѣ работи. Присжтствието на Ика Паничъ, за когото Бойовичъ знаелъ, че е приятель и на Стояниновичъ, му подсказвало да вѣрва, че е на лице и участието на Външното министерство, ржководено отъ самиятъ Стояниновичъ.

Генералъ Арачичъ настоявалъ щото Бойовичъ да не споменава сръбското военно министерство въ случая, а да се говори само за Ика Паничъ. Но той пожелалъ да изложи самата истина.

Интересни сж тия думи на Стояниновичъ: „. . . И съ огледъ на непредпазливия животъ на югославския пълномощенъ министъръ въ София, не е никакъ чудно, че този генералъ, чрезъ своитѣ агенти, точно е билъ информиранъ за готвения превратъ“. Визираниятъ генералъ е Коста Златановъ, който съ група офицери билъ въ Сливница при арестуването на Дамянъ Велчевъ. Трѣбва да се запитаме — щомъ като и пълномощниятъ министъръ на Югославия въ София е знаелъ, че се готви превратъ въ българската държава, нима този дипломатъ не е докладвалъ на шефа си Стояниновичъ? Издържа ли критика заетото отъ Стояниновичъ становище, че Външното министерство въ Бѣлградъ нищо не е знаело за проектирания превратъ? . . .*

*

Стояниновичъ заявилъ предъ Бойовича, че всичко се е вършило задъ гърба му и че той ще си разчисти смѣткитѣ съ военния министъръ.

Даже да се приеме, че Стояниновичъ нищо не е знаелъ за участието на Югославия въ проектирания превратъ отъ страна на Д. Велчевъ, достатъчно говори участието на сръбскитѣ военни. Кой не знае, че въ стара Югославия (както и при нейното комунистическо управление) войската е имала фактически първата дума по всѣки важенъ въпросъ?

Казанитѣ до тукъ работи сж описани въ страницитѣ 401 до 413 на посочената книга — спомени на М. Стояниновичъ. Той пише, че — споредъ сведенията, които ималъ — комбинацията за превратa въ България излизала отъ тройката Дамянъ Велчевъ—Заимовъ и Дража Михайловичъ. Д. Велчевъ е станалъ близъкъ на Дража Михайловичъ, който е бивалъ военно аташе въ югославската легация въ София. И трима били твърдо решили този пжть царь Борисъ да бжде сваленъ отъ престола.

Стояниновичъ изтъква, че руската разузнавателна служба точно знаела какво и какъ кроятъ въ София югославскиятъ министъръ и Дража Михайловичъ. Но и българската полиция била уведомена добре за връзкитѣ на Д. Велчевъ съ Дража Михайловичъ.

Знаелъ или не знаелъ лично Стояниновичъ за проектирания превратъ, умѣстно е да изтъкнемъ, че той и предъ Ал. Цанковъ — като емигрантъ въ Буеносъ Айресъ — категорично е заявилъ: „Мислите ли, че ние не знаемъ, че македонцитѣ сж българи? На албанцитѣ, куцовласитѣ

---

* Подробноститѣ, които ни дава единъ министъръ-председатель на Югославия — Стояниновичъ — за всѣки българинъ сж свидетелство отъ голѣмо значение. Съвсемъ нагледно се посочва кои въ сжщность провеждаха мрачната политика противъ македонската поробена българщина. Това бѣ сръбскиятъ Генераленъ щабъ на армията. Орждие на тая политика стана часть отъ българското офицерство. За тия факти винаги трѣбва да държи смѣтка особено македонския българинъ. Генералниятъ щабъ и Църквата въ Сърбия имаха много повече тежесть, отколкото всички политически партии тамъ, взети вкупомъ.

и турцитѣ признаваме правата на национално малцинство, но на българитѣ тия права нѣма да признаемъ!“ Сѫщото становище има Бѣлградъ когато тамъ властьта взеха комуниститѣ. Върху това трѣбва да поразмислятъ добре ония наивни българи, които вѣрваха, че „пактътъ за вѣчно приятелство“, сключенъ отъ Стоядиновичъ и царь Борисъ, щѣлъ да има за резултатъ връщането на Западнитѣ покрайнини на България и признаването на македонскитѣ българи въ Югославия.

Стоядиновичъ казва, че царь Борисъ намѣрилъ за по-целесъобразно за себе си да застане самъ начело на идеята за приятелство съ Югославия. А Д. Велчевъ искалъ да реализира това приятелство отдолу, чрезъ народа, противъ царя, а ако трѣбва и безъ царя. Въ сѫщность и двамата сѫ действували противъ волята на българския народъ, който бѣше ограбенъ отъ сърбитѣ. За такова сближение открито бѣ и единъ секторъ отъ Българската земедѣлска партия, за разлика отъ мнозинството въ партията. Така се случи, че по въпроса за сближаването съ Бѣлградъ (съ тамошната камарила, но не съ народитѣ въ Югославия) се оказаха на една линия споменатитѣ три български срѣди. Логически — и тритѣ проявиха еднакво безразличие къмъ теглото на македонскитѣ българи и враждество срещу македонското освободително движение.

Заслужава да се изтъкне факта, че Дража Михайловичъ нийде не е посоченъ като противникъ на своя краль, докато Д. Велчевъ въ съдружие и съ сръбскитѣ офицери тръгва да прави специаленъ превратъ за сваляне отъ престола на царя, комуто се е клѣлъ за вѣрность. Съ това отбелязвамъ само разликата въ манталитета и духа на сръбското и на часть отъ българското офицерство по онова време.

Спомнямъ си за една моя среща съ запасния подполковникъ (не помня точно чина му) Акрабовъ, звенаръ, приятель на Д. Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ. Среща бѣше поискалъ чрезъ Борисъ Буневъ. Веднага се заговори за злободневни въпроси.

— Г-нъ Михайловъ, ми каза напълно искрено Акрабовъ, звенаритѣ Ви обвиняватъ, че Вие сте се срѣщали съ царь Борисъ и заради това иматъ недобро настроение къмъ Васъ.

— Едва ли нѣкой българинъ ще повѣрва, че азъ никога не съмъ виждалъ царь Бориса. Но истината е, че не съмъ го виждалъ. Обаче, много по-важно е това, което ми казвате. Следва, значи, че азъ ще бѫда много симпатиченъ на звенаритѣ, и на тѣхнитѣ приятели офицери, ако бихъ се срѣщалъ съ сръбския краль. Нѣма нужда повече да характеризирамъ тия български офицери и приятелитѣ имъ звенари . . . .

Акрабовъ се позамисли; личеше си, че нѣкакъ се смути. Когато се озовали вънъ отъ мѣстото на срѣщата ни, той казалъ на Бунева:

— Трѣбва да призная, че Михайловъ е напълно правъ. Лошото е ако се срѣщаме съ сръбския краль, но защо да е престѫпление ако той би се срещналъ съ българския царь? . . . Тукъ се касае до една основна истина, която нѣкои българи прегазватъ. Точнитѣ думи не помня, но въ този смисълъ се бѣ изказалъ Акрабовъ предъ Буневъ.

Относно благосклонното държание на краль Александъръ къмъ българския царь, проявено специално при превратa отъ 19 май 1934 г., Стоядиновичъ казва (на стр. 396): „Смѣта се, че по срѣдата е чисто монархическиятъ принципъ“. Това свидетелство потвърждава казаното отъ Кьосеивановъ и Ал. Цанковъ относно намѣсата на сръбскитѣ решаващи фактори за спасяване короната на царь Борисъ въ 1934 г.

Стоядиновичъ, обаче, признава, че властьта въ България, която дойде на 19 май 1934 г., е била съвсемъ непопулярна. Това, което и ние, а и 99% отъ всички българи знаеха и твърдѣха.

Умѣстно е да припомнимъ, че Дража Михайловичъ на края се обяви

за независима Македония.* Но подобно нѣщо никога не се чу отъ страна на Д. Велчевъ, отъ още по-проядения българинъ Кимонъ Георгиевъ или отъ който и да е звенаръ. И другаде съмъ споменалъ за изнесения отъ българскитѣ комунисти (въ вестницитѣ имъ) дневникъ на Богданъ Филовъ, регентъ въ България подиръ смъртьта на царь Борисъ. Отбелязалъ е Филовъ пристигането въ София на адмиралъ Ивановъ отъ Бѣлградъ, който е билъ офицеръ за връзка тамъ съ германскитѣ командни служби. Ивановъ е донесълъ предложение отъ страна на Дража Михайловичъ (водачъ на сръбскитѣ възстаници още при навлизането на нѣмцитѣ въ Югославия) въ тоя смисълъ: българската армия да действува заедно съ сръбскитѣ възстаници противъ настжпващата комунистическа опасность, при условие — на Македония да се даде независимость. Звенаритѣ и Кимонъ Георгиевци си останаха привърженици на интегрална Югославия.

***

Като малка илюстрация за тайнственитѣ и антибългарски връзки на звенаритѣ съ сръбската кралска камарила въ Бѣлградъ може да се посочи и следния разказъ на Георги Кьосеивановъ, изнесенъ въ среща съ македонския деецъ Асѣнъ Аврамовъ въ чужбина, а по-късно повторенъ отъ Кьосеивановъ лично предъ мене и съпругата ми.

При едно негово връщане отъ София за Бѣлградъ, кждето бѣше пълномощенъ министъръ, на гара София Кьосеивановъ видѣлъ Петко Пенчевъ** да пжтува за сръбската столица. Пенчевъ бѣше вече станалъ звенаръ. На бѣлградската гара Пенчевъ билъ дочаканъ отъ Коста Тодоровъ, който се стараелъ да се обръща гърбомъ къмъ Кьосеивановъ, но последниятъ го е позналъ добре.

Наскоро Петко се отдѣлилъ отъ Коста, настигналъ Кьосеивановъ и му казалъ: „Имамъ интересни нѣща да ти разправямъ. Заминавамъ за Западъ и като се върна ще се отбия при тебе, за да ти ги кажа. Утре въ България ще има превратъ."

Кьосеивановъ не повѣрвалъ, че ще има превратъ. На сутриньта не успѣлъ да вземе телефонна връзка съ София. Отишелъ веднага при министъра на външнитѣ работи Йевтичъ, който му казалъ: „Въ София има превратъ". Но на Йевтича Кьосеивановъ не казалъ какво е чулъ отъ Пенчевъ. Йевтичъ му подалъ листата на новитѣ министри и попиталъ дали ги познава. И прибавилъ: „Вчера бѣха при мене Петко Пенчевъ и Коста

---

* Поучително е да отбележимъ, че съвсемъ при края на втората голѣма война за независима Македония се обявяваха въ България дори хора като Атанасъ Буровъ, много виденъ членъ на народняшката партия, — хора, които въ 1911—1912 г. лекомислено бѣха пренебрегнали автономията на Македония, та се стигна тогава до познатитѣ печални резултати. И други политици освенъ Буровъ сж дошли до идеята за независимость на Македония, но все тогава — когато Втората свѣтовна война вече свършваше въ ущрѣбъ на България и българщината. Кой би повѣрвалъ тогава на Буровци, че сж искрени?

Но и тѣхното, макаръ моментно, политическо преобръщане по въпроса, както и постжпката на Дража Михайловичъ показватъ, че независима Македония твърде лесно би могла да се създаде и на Балканитѣ да настжпи примирение — стига преди всичко Бѣлградъ и София да не прѣчатъ за това решение.

** За Петко Пенчевъ съмъ споменалъ въ книга втора съ мои спомени (стр. 155, 164, 223, 224, 310); и въ книга трета (стр. 611, 612, 689).

Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ го назначиха за директоръ на „Обновата", — институция, която трѣбваше да . . . обнови България въ хармония съ тѣхната диктатура по фашистки образецъ и привързана къмъ Бѣлградъ външна политика. Пенчевъ е показалъ премного превръщнаия въ живота си.

„Обновата" стана обектъ на подигравки и карикатури въ България. Александъръ Божиновъ бѣ направилъ най-сполучливата карикатура: Пенчевъ седналъ кръстато, по турски, съ дветѣ си ржце брои дебели броеници; живъ изразъ на задничавость и застоялость.

Тодоровъ; и двамата ми заявиха, че движението въ София било чисто републиканско."

Значи, Пенчевъ се е постаралъ да скрива предъ Кьосеиванова, че предишния день се е срѣщалъ на гарата съ Коста Тодоровъ. Съ него наново се е намѣрилъ въ Бѣлградъ и двамата сѫ посетили Йевтича.

День или два подиръ това кралътъ е повикалъ Кьосеиванова и му казалъ: „Моля Ви веднага заминете за София и вижте що става тамъ. Отъ рапортитѣ на Цинцаръ—Марковичъ (югославския пълномощенъ министъръ — б. н.) нищо не можемъ да разберемъ; тѣ сѫ неясни и противоречиви. Виждамъ, че гори въ София. Щомъ гори кѫщата на комшията, пожарътъ може да се пренесе и въ моята кѫща. Идете да кажете въ София, че азъ не искамъ да закачатъ короната". По това стана дума и по-рано.

Споредъ Кьосеиванова, превратътъ се правелъ противъ царя; така смѣталъ самиятъ царь Борисъ.

Кьосеивановъ твърдѣше, че ако по това време царьтъ не е билъ детрониранъ, това се дължи на Бѣлградъ. Превратаджиитѣ не получили благословия отъ Бѣлградъ и затова не сѫ свалили отъ престола царя. Тая поржчка на сръбския краль бѣше най-неочаквания студенъ душъ за звенари и превратаджии.

Кьосеивановъ сѫщо прибавяше, че когато Пенчевъ заминалъ за Бѣлградъ, на софийската гара го е изпращалъ генералъ Мидилевъ. И този фактъ говори, че Мидилевъ се бѣше продалъ на звенаритѣ. Трѣбва да подчертая и тукъ, че му е било обещано министерско мѣсто отъ звенаритѣ и затова той осуети замисленото отъ генералъ Сирмановъ и него комюнике, отъ името на запаснитѣ офицери, срещу така наречените протогеровисти, които предизвикваха убийства въ България по споразумение съ звенаритѣ и други врагове на македонското дѣло. При превратa Мидилевъ стана министъръ на вѫтрешнитѣ работи.

***

Александъръ Цанковъ казва отъ Аржентина:

„Лигаритѣ подъ идейното влияние на звенаритѣ, главно на Кимонъ Георгиевъ, Димо Казасовъ, Петъръ Тодоровъ и други нѣкои, се насочиха и дирѣха подкрепа — въ случай на неуспѣхъ, въ Бѣлградъ, разбирайте срѣдитѣ на военнитѣ. Въ това отношение последваха външно-политическата линия на Ал. Стамболийски, което значеше включването на България въ интегрална Югославия. Деветнадесетомайскиятъ превратъ започна и свърши съ измама и фалшификация. Паролата бѣше да се освободи царя отъ партизанството — това бѣ за вѫтрешно употрѣбление; сѫщинската главна цель бѣ да се ликвидира монархията, като въ последствие и България се присъедини къмъ Югославия. Лигаритѣ и звенаритѣ бѣха въ връзка съ сръбската легация въ София. Тя бѣ осведомена за това, което трѣбваше да стане. На 18 срещу 19 май, презъ нощьта, цѣлата сръбска легация, во главе съ титулярния пълномощенъ министъръ Александъръ Цинцаръ—Марковичъ, бѣше събрана на гуляй въ Юнионъ клубъ. Въ 3 часа следъ полунощь, опредѣления за отпочване часъ, се е пило шампанско съ поздрави и пожелания за успѣхъ на „дѣлото". Това ми разказваха мои приятели и познати, които по това време сѫ били въ Юнионъ клубъ, на който азъ нѣколко години бѣхъ подпредседатель, т. е. фактически председатель, тъй като формално председатель бѣше нѣкой чуждъ пълномощенъ министъръ. Други факти. Дамянъ Велчевъ, който по принуждение трѣбваше да напустне България, за кратко време се пресели въ Бѣлградъ. И когато трѣбваше да се върне въ България, за да

подеме наново дѣлото на което служеше, бѣше докаранъ до сръбско-българската граница съ автомобилна кола на военни, т. е. на офицери. Заловенъ на границата, биде сжденъ. Азъ бѣхъ свидетель по това дѣло и трѣбваше да установя факти, които имахъ отъ генералъ Заимовъ, осжденъ въ последствие за шпионажъ и кандидатъ за болшевишки червенъ генералъ, а може би и маршалъ. Димо Казасовъ, първиятъ български звенарски пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ, когото по едно време лигаритѣ и звенаритѣ тъкмѣха за замѣстникъ на генералъ Пенчо Златевъ, министъръ-председатель, бѣше въ най-приятелски връзки съ търговеца Ика Паничъ, богатъ човѣкъ, но който е разполагалъ и съ държавни парични суми за финансиране на мероприятия . . . досещате се за какви. Като българинъ ме е срамъ и ми е обидно да ги нарека съ истинското имъ име. Сърбофилскиятъ курсъ въ нашата външна политика се поде отъ всички безлични правителства следъ 19 май 1934. На първо мѣсто отъ царь Борисъ."

Като приложение[55] е дадена фотография отъ това писмо.

Приложение № 52

Ето първо наредбата на Тодоръ Александровъ, отнасяща се до Петричкия окржгъ:

„Свобода или Смърть“
В. М. Р. О.
Македония
22 августъ 1922 г.

Окржжно. Тайно
До заведущи окржзитѣ
и до нелегалнитѣ групи
въ МАКЕДОНИЯ

Централниятъ комитетъ на Вжтрешната македонска революционна организация, като взе предъ видъ:

1. Декларациитѣ на българското правителство на 1919 г., че за създаване на автономна Македония то е готово да отстжпи частьта отъ нея останала въ предѣлитѣ на царство България;

2. Че на сжщата година българското правителство предложи плебисцитъ надъ всички свои покрайнини, върху които изявяватъ претенции съседитѣ на България, като молѣше да се простре той и надъ Македония, Тракия и Добруджа;

3. Че населението на останалата подъ българска власть часть отъ Македония се изказа по осезателенъ начинъ, какво то ще предпочете да влѣзе въ състава на автономна Македония, щомъ бжде създадена тя и

4. Че това население по право и дългъ, както и въ изпълнение на дадена въ миналото клетва предъ Организацията, не може да не подпомага морално и материално борбитѣ за свобода на своитѣ братя отъ поробена Македония,

РЕШИ: Да се възобнови и преустрои Организацията въ тоя край, като спомагателна на ВМРО, съ следнитѣ цели:

1) Да подпомага морално и материално ВМРО въ поробенитѣ подъ Сърбия и Гърция части на Македония:

2) Да премахва всички прѣчки за успѣха на Организацията, а именно: унищожаване разбойничеството, контрабандата и шпионажа, наказване крадцитѣ, изнудвачитѣ, рушветчиитѣ и золумджии чиновници и пр.;

3) Да дава приемъ и съдействие за намиране работа на завърнали се на почивка или за работа качаци и бѣжанци отъ Македония подъ сръбско и гръцко иго, както и да съдействува на желающитѣ отъ тѣхъ да се завърнатъ въ роднитѣ си мѣста;

4) Да смекчи партийнитѣ борби тамъ до степень да не бждатъ вредни за каузата на роба;

5) Да подпомага законно установенитѣ власти за закрепване реда и законностьта въ тоя до скоро най-размиренъ край въ царство България;

6) Да уреди и тамъ милиции главно за усилване охраната на селата и границата срещу нападения отъ крадци, контрабандисти, разбойнишки банди, наши и чужди, и други подобни.

Спомагателната организация въ тия земи, както и Македонската революционна организация е самостойна и безпартийна; тя не се мѣси въ вжтрешнитѣ борби на царство България, нито взима страна въ партийнитѣ борби тамъ. Ако, обаче, бжде засегната или предизвикана отъ личности и групи, безразлично какви убеждения иматъ тѣ, Организацията се разправя лично съ тѣхъ, съгласно правилника и традициитѣ си.

Съ много сърдечни поздрави,
Чл. въ Ц. к-тъ на В. М. Р. О.
(п) Т. Александровъ*

* Това окржжно писмо е дадено и въ книга втора съ мои спомени. Но сметнахъ подходяще да го посоча и тукъ, за по-пълно изяснение на третирания въпросъ, заедно съ нѣкои отъ съпровождащитѣ го кратки коментари.

ПРИМЕРИ ЗА ИЗКАЗВАНИЯ НА БЪЛГАРСКИ ПОЛИТИЦИ И ОБЩЕСТВЕНИЦИ ВЪ ПОЛЗА НА АВТОНОМНА ИЛИ НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ

1) Министърът-председателтъ г. Стоиловъ — на запитване отъ страна на г. Христо Славейковъ, депутатъ — отговаря, че България иска автономни права въ Македония, тъй като това е въ интереса на всички на Балканитѣ. (Запитване на 13 декемврий 1897 година въ Народното събрание въ София).

2) На 18 юний 1908 год. г. С. Паприковъ, министъръ на външнитѣ работи въ България, е писалъ на Андрей Тошевъ, че българитѣ иматъ само полза като получатъ автономия или независимость. (А. Тошевъ въ „Балканскитѣ войни", томъ първи, стр. 192)

3) Радость предизвика всрѣдъ българитѣ решението на Цариградската конференция на Великитѣ сили и Турция за създаването и на западна (покрай една източна) автономна область съ преобладаващо българско население, съ главенъ градъ София. Въ тази область влизаше по-голѣмата часть на Македония.

4) Цѣлъ легионъ самоотвержени българи, родени въ Стара България, между които имаше и мнозина просвѣтени хора, се бориха, а мнозина отъ тѣхъ и загинаха, като четници и войводи, въ името на цельта: автономна Македония, или напълно независима.

5) Уставътъ на върховиститѣ (Върховния комитетъ) предвиждаше като политическа цель автономията на Македония. Отдѣленъ въпросъ е интимното желание на върховиститѣ да ржководятъ тѣ именно освободителното дѣло. Може би само като тактически ходъ, но фактъ е, че тѣ официално поддържаха принципа за автономията.

6) Данаилъ Крапчевъ, познатъ журналистъ, цитира думитѣ на Дамянъ Груевъ: „Нека възприемемъ автономното начало като лозунгъ, около който да групираме всички живи сили въ страната, недоволни отъ днешния режимъ". Крапчевъ добавя: „Груевъ обича своя народъ; той е стражъ на интереситѣ на своята нация; но той не се стреми къмъ политическа хегемония на българския елементъ въ Македония. (В-къ „Илиндень", брой 9 отъ 29 декемврий 1907 г.)

7) На 30 май 1908 г. се постигна съглашението въ Ревалъ между Русия и Англия, водещо къмъ автономия на Македония. Военниятъ писатель полковникъ Дървинговъ казва, че царь Фердинандъ има сжщо заслуга за това съглашение. (В-къ „Слово", София, брой 4101 отъ мартъ 1936 г.)

8) Пакъ полковникъ П. Дървинговъ обвинява българското командуване и политика, че въ 1912 г., въ договора съ сърбитѣ, не сж въздигнали идеята за автономия на Македония „въ категорична и неизменна цель". (В-къ „Миръ" въ София, брой 4103 отъ 7 мартъ 1936 г., статия отъ Дървинговъ)

9) На 1 мартъ 1908 г. Едуардъ Грей съобщилъ въ Камарата на общинитѣ, че е взелъ инициативата за назначаване на генералъ-губернаторъ за Македония. На 27 с. м. въ София македоно-одринскитѣ братства устроили голѣмъ митингъ за изказване благодарность къмъ Ед. Грей. Андрей Тошевъ пише, че жестътъ му е билъ посрещнатъ съ радость отъ всички българи. Тази инициатива е сметната като уводъ къмъ една автономия. (А. Тошевъ въ споменатата негова книга, т. I, стр. 179)

10) Гоце Дѣлчевъ е предпочиталъ Македония да влѣзне въ Австро-Унгарската империя като автономна единица, вмѣсто да бжде разкжсана и поделена. („Гоцевъ листъ", издаденъ отъ Кукушкото братство въ София, м. май 1936 г., статия отъ Н. Манолевъ). Знае се стремежа на Австро-Унгария да слезне до Солунъ, приключвайки си първо Новопазарския санджакъ. — П. К. Яворовъ, Т. Александровъ, Христо Матовъ сж обсжждали сжщия въпросъ; изгубена е цѣла преписка съ тѣхни писма по това.

11) Данаилъ Крапчевъ, въ книгата си „Изминатъ пжть", стр. 10, казва, че голѣмата часть отъ населението въ Македония се стреми къмъ автономия. Бѣгаха отъ автономията гърцитѣ и сърбоманитѣ, защото бѣха малобройни въ страната.

12) Полковникътъ отъ Генералния щабъ К. Соларовъ пише, че задружната борба на македонскитѣ българи и румъни има за цель автономията на Македония.

13) Сжщиятъ авторъ, пакъ въ книгата си „България и Македонския въпросъ", стр. 129, изнася, че царь Фердинандъ е изтъкналъ предъ английския краль и първия министъръ Лордъ Лансдау плачевното положение въ Македония, като подчерталъ следното: „. . . желанието на българския народъ е да се даде автономно управление на Македония и Одринско, тъй като отъ опита до тогава се вижда, че това е единственятъ начинъ за умиротворяването на Балканитѣ".

14) Екзархъ Йосифъ, сжщо загриженъ за спасяването на българщината въ Македония, е приемалъ и друго решение на Македонския въпросъ, а не непременно Санъ-Стефанска България. Казвалъ е: „. . . гърци и сърби да се откажатъ отъ своитѣ „мегали идеи", а ние българитѣ отъ идеята за Санъ-Стефанска България". Въ това е виждалъ срѣдството за споразумение между балканскитѣ народи. (Списание „Народенъ стражъ",

брой 14—15, 1938 г., стр. 12; статия отъ А. Недѣлевъ, „Единъ отъ безсмъртнитѣ“)

— Впрочемъ, нито единъ отъ споменатитѣ тукъ български политици и общественици не е помислювалъ нито за минута да се изоставятъ македонскитѣ българи, да бѫдатъ денационализирвани. На подобна мисъль биха се изсмѣли и чужденцитѣ, познавачи на вѣковното българско минало на славянското население въ Македония.

15) Професоръ Иванъ Снѣгаровъ, добре познатъ историкъ, пише: „Самостойността на Македония щѣше да бѫде единственото справедливо и миролюбиво за цѣлия Балкански полуостровъ решение на Македонския въпросъ . . . . Българитѣ винаги сѫ искали да остане Македония самостойно и недѣлимо цѣло“. (Списание „Македонски прегледъ“, София, год. 10, книга 1—2, стр. 188)

16) Въ надвечерието на Балканската война Андрей Тошевъ пише: „Вѣренъ отзвукъ намѣри възмутената народна съвѣсть и въ цѣлокупната българска преса. Всичко искаше автономия, ако не — мобилизация и война за избавление на поробенитѣ братя“. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни“, томъ първи, стр. 355)

17) Професоръ Геновъ казва: „България дълго време стоеше на почвата на недѣлимостьта на македонската область и за тая цель искаше или издигането ѝ въ автономна провинция, или пълното ѝ включване въ границитѣ на българската държава“. (Проф. П. Геновъ — „Източниятъ въпросъ“, часть втора, стр. 563 и 564)

Оказа се, че нито за автономията се положиха старания, нито пъкъ недѣлимостьта бѣ защитена, а се прие дѣлежа.

18) Въ „Погромитѣ на България“, часть първа, стр. 73., П. Тодоровъ казва за Ив. Ев. Гешовъ: „Той бѣше отначало за автономията на Македония, като убеждаваше всички да вложатъ едно безкористно отношение къмъ целитѣ на войната“.

19) На 21 септ. 1912 год. Ан. Тошевъ — български пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ — е получилъ сръбския проектъ за ултиматума, който трѣбва да се подаде на Турция. Иска се въ проекта Турция да пристѫпи къмъ прилагане на членъ 23 отъ Берлинския договоръ, възъ основа на етническа автономия за народноститѣ въ Европейска Турция (автономни области и пр.). (Въ спомената книга на Тошевъ, стр. 401)

20) Въ сѫщата книга на П. Тодоровъ (часть първа, стр. 66) е казано, че: Н. Пашичъ, сръбскиятъ министъръ-председатель, посрѣщалъ съ радость готовностьта на българското правителство да влѣзне въ преговори на базата на автономна Македония; и че не билъ само този знакъ, който показвалъ — при твърдо държание отъ страна на България — да се склони Сърбия щото войната противъ Турция да се води съ неотемнима цель да се получи автономията. П. Тодоровъ добавя: „Нашитѣ делегати не сѫ искали да преговарятъ на базата на сфери на влияние, но на автономна Македония“.

21) Предъ известната Изпитателна комисия въ София, протоколъ отъ 27 септемврий 1914 год., д-ръ Ник. Генадиевъ изтъкналъ, че автономията е била изходната идея и на сключения по-рано митнически договоръ съ Сърбия.

22) Пакъ П. Тодоровъ говори въ спомената му книга, че сърбитѣ усвоявали началото на автономията и при преговоритѣ за балканския съюзъ. На стр. 68 той пише: „Никѫде, обаче, не се установява, че Сърбия и Гърция щѣха и можеха да се противопоставятъ на България, ако тя упорито отхвърляше дѣлбата“.

23) На 29 априлъ 1912 г. въ София е свиканъ митингъ подъ председателството на д-ръ Стамболски и подъ патронажа на Иванъ Вазовъ, д-ръ Ст. Сарафовъ, Ив. Грозевъ, Г. Георговъ, инж. Хр. Станишевъ, професоритѣ Ив. Шишмановъ, д-ръ Б. Цоневъ и др. Поднесена е резолюция на Гешовъ, съ която се иска правителството да вземе всички мѣрки, за да спаси Македония, като се действува за изпълнение наредбата на чл. 23 отъ Берлинския договоръ. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни“, томъ първи, стр. 152)

24) Македонскитѣ братства въ България публикували на 5 октомври 1912 г. възвание до поробенитѣ българи, въ което е казано, че воюващитѣ противъ Турция държави идватъ само „да възстановятъ мира и реда въ нашата страна“ и че „не искатъ нищо друго за жертвата, която правятъ“. (Полковникъ Соларовъ — „Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912 и 1913 г.“, стр. 39)

25) Андрей Тошевъ изнася, че сръбскиятъ министъръ Миловановичъ подчерталъ автономията като най-целесъобразно решение на Македонския въпросъ. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни“, томъ първи, стр. 238)

26) Ив. Ев. Гешовъ твърди, че би било по-добре да се иска автономията на освободенитѣ земи, защото едно присъединение на Македония и Стара Сърбия затруднява задачата поради щекотливостьта на съседитѣ (очевидно ималъ предвидъ Румъния, Гърция и др. балкански държави. (Ив. Ев. Гешовъ — „Балканскиятъ съюзъ“, стр. 16)

27 Въ своята книга Гешовъ подчертава: „Азъ възстанахъ и противъ дѣлежа, и противъ бойкотирането на самата идея за автономия на Македония“.

28) Д-ръ Алекс. Гиргиновъ,бившъ министъръ, казва: „. . . Да се прави българска политика за подѣлбата на Македония между всички балкански народи, — една такава политика би била най-голѣмото престѫпление спрямо македонското население, което очакваше преди всичко своето освобождение“. (Ал. Гиргиновъ — „Народната катастрофа“, 1926 г., стр. 4)

29 На стр. 35 отъ сѫщата книга Гиргиновъ казва: „Балканскиятъ съюзъ бѣ погрѣшно замисленъ . . . Той на вѣчни времена ще напомня на поколѣнията непредвидливостьта на българския управникъ, който така повърхностно и така пагубно се нагърби съ задачата за националното обединение".

30) Андрей Тошевъ пише: „Благодарение на туй, че вмѣсто да се придържаме докрай въ автономията на Македония, ние превърнахме въ договора си съ сърби и гърци войната на завоевателна". (Книгата на Тошевъ „Балканскитѣ войни", т. първи, стр. 478)

Фактически въ договора съ Сърбия думата автономия едвамъ е спомената, като отъ кумова срама, и то негативно („Ако договорящитѣ се страни не биха се съгласили върху автономията . . . .); а що се отнася до дѣлежа на Македония, изпълнена е цѣла страница съ указание за рѣкичкитѣ, долинкитѣ и пр., презъ кѫдето трѣбвало да мине евентуалната нова граница между България и Сърбия, върху трупа на Македония.

31) Въ рапортъ до царь Фердинанда Ив. Ев. Гешовъ посочва следното заявление на Миловановичъ: „За сега да не теглимъ никаква раздѣлителна линия. По този начинъ вие нѣма да се излагате на обвинението, че сте се съгласили на единъ предварителенъ дѣлежъ на Македония". (Ив. Ев. Гешовъ — „Балканскиятъ съюзъ", стр. 26 и 27, френско издание.)

Значи, сърбинътъ Миловановичъ вижда, че български политикъ не бива да уговаря дѣлежъ на Македония съ сърбитѣ и съ когото и да било.

32) Станчовъ и Д. Ризовъ, делегати на България за преговори съ сърбитѣ, представили на Миловановичъ формула на 7 ноември 1911 г., която гласи, че подиръ войната срещу Турция, ако Сърбия и България се съгласятъ за автономията на областитѣ, кѫдето има българи и сърби, ще сключатъ миръ съ Турция при една гарантирана автономия за тия области. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни", томъ първи, стр. 319)

33) Ив. Ев. Гешовъ пише: „Още къмъ срѣдата на м. октомврий 1912 г., следъ нашитѣ първи победи, г. Даневъ ми съобщи отъ Главната квартира, че следъ войната РЕЧЬ ЗА АВТОНОМИЯ НЕ ТРѢБВА ДА СТАВА ОТЪ НАША СТРАНА. Главнокомандуващиятъ саморѫчно бѣ писалъ на това съобщение, че напълно сподѣля мнението на г. Данева". (Ив. Ев. Гешовъ — „Престѫпното безумие", стр. 10)

Въ книгата си Ал. Гиргиновъ цитира тѣзи думи на Гешова и той именно е отпечатилъ съ голѣми букви думитѣ, които читателтъ и тукъ вижда по сѫщия начинъ напечатани.

Трѣбва да добавимъ, че Турция побърза, следъ явнитѣ нейни неуспѣхи на бойното поле, да предложи автономията. Но нейното предложение биде отблъснато отъ българскитѣ отговорни фактори.

34) Ал. Гиргиновъ казва: „Именно, тъкмо въ тоя моментъ, около срѣдата на октомврий 1912 г., съвпада и точното опредѣляне цельта на войната —вмѣсто автономия се прегръща идеята за присъединение на Македония. („Народната катастрофа" отъ Ал. Гиргиновъ, стр. 41)

Извършена бѣ най-фаталната грѣшка въ досегашната нова българска история. Така сѫ се изразявали предъ мене мнозина български видни хора. Сѫщото ми казаха въ чужбина, подиръ Втората свѣтовна война, Георги Кьосеивановъ, бившъ министъръ-председатель, и генералъ Ганчевъ — многогодишенъ твърде близъкъ на царь Фердинанда. Генералъ Ганчевъ самъ ме потърси да ми каже това, следъ като бѣ прочелъ моята книга „По трънливия пѫть на македонското освободително дѣло".

35) Н. Колушевъ, пълномощенъ министъръ въ Цетина по това време, въ повѣрителенъ докладъ до българското правителство, № 98 отъ февруарий 1913 г., е поставилъ въпроса: „Гърци и сърби се опасяватъ отъ мисъльта за една автономна Македония. Не е ли тази мисъль, която можемъ да усвоимъ, за да биемъ ребромъ нашитѣ неприятели-съюзници?" (Въ доклада на парламентарната анкетна комисия, назначена отъ 17-то обикновено Народно събрание въ София, томъ първи, стр. 590)

36) Познатиятъ журналистъ Велчо Велчевъ пише: „Ние се опихме отъ победитѣ си и не само не мислѣхме да отстѫпимъ нито педя отъ завзетата земя, а замечтахме и за Цариградъ, за триумфално влизане въ столицата на Халифитѣ и за издигане кръста върху Св. София". (В. Велчевъ — „Къмъ погромъ. Какъ се провалиха народнитѣ идеали", стр. 53.)

37) А. Тошевъ пише: „На заминаване за Бѣлградъ (на 5 мартъ 1913 г.) отидохъ да си взема сбогомъ отъ Гешова и да получа последнитѣ му инструкции. Безъ да ми каже, обаче, нѣщо особено, той ме натовари само да подхвърля на Хартвигъ (руския пълномощенъ министъръ въ Сърбия — бел. наша), че ако сърбитѣ продължавали да ни създаватъ главоболия, могли сме да проговоримъ за автономията на Македония". (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни", томъ втори, стр. 198)

Тия думи на Гешова посочватъ, че действително е могло да се говори и да се наложи автономията.

38) Въ вестникъ „Прѣпорецъ" (брой 130, 16 юний 1919 г., София) Данаилъ Крапчевъ казва: „Тръгнахме да освобождаваме Македония презъ 1912 г., отплѣснахме се въ Тракия. Фердинандъ ходи въ Родосто да позира на Мраморно море и си приготви им-

ператорска мантия за Цариградъ. Така рѣжехме клона, върху който бѣхме седнали; направихме руситѣ подозрителни спрямо насъ и ги накарахме отпосле опредѣлено да вематъ страната на сърбитѣ по македонския въпросъ".

39) Българската държавна делегация въ Парижъ, презъ 1919 г., за сключване на мирния договоръ, подаде аргументирано изложение въ полза на една независима македонска държава. (Въ „ Забележки на българската делегация върху проекта за договора за миръ", въ Парижъ—Ньойи, 19 септемврий 1918 г., стр. 33 и 34)

40) Кръстю Пастуховъ, лидеръ на българскитѣ социалисти, съобщи въ Народното събрание на 4 априлъ 1929 г., че делегацията на българскитѣ социалисти въ Стокхолмската свѣтовна социалистичоска конференция, е застжпила становището за автономна Македония. (Стенографски дневници на Народното събрание — двадесеть и второ, обикновено, — стр. 2010)

41) Петъръ Джидровъ, единъ измежду лидеритѣ на българския социализъмъ и бившъ министъръ на Правосждието, казва: „По необходимость идеята за освобождението на македонския робъ е изразена днесъ въ идеята за автономия на цѣла Македония". (Д-ръ П. Джидровъ — „Проблемътъ за Македония", стр. 53)

42) Презъ Втората свѣтовна война така нареченията Отечественъ фронтъ въ България, съставенъ отъ части на различни български партии, включая изцѣло комунистическата, застана на позицията за независима Македония. Нѣколко пжти югославскитѣ комунисти негодуваха противъ това, казвайки, че това била позицията на Иванъ Михайловъ. Бързо „забравиха" тѣ, че и въ своя конгресъ бѣха препоржчвали точно сжщата идея.

43) Почти неизмѣнно правило бѣ конгреситѣ на нашата емиграция въ София да бждатъ поздравлявани и отъ представители на българскитѣ запасни подофицери, а често и запасни офицери. На тѣхъ не се виждаше като ересь идеята за независима Македония, особено като знаеха жертвитѣ, старанията на Македонското освободително движение да се спаси македонската българщина. Но такива поздрави сж идвали и отъ разни други български обществени организации, години подъ редъ.

44) Тукъ не цитирамъ нито едно мнение на чужденци-приятели на българщината. Но отбелязвамъ само казаното отъ всеизвестния български приятель и много крупенъ общественополитически деятель проф. Павелъ Н. Милюковъ, русинъ. Той препоржчва автономията на Македония още въ първитѣ години на Македонското движение. (Негова статия въ „Сборникъ журнала Русское богатство", С. Петерсбургъ, 1899 год., стр. 291, статия „Сръбско-българскитѣ отношения по Македонския въпросъ")

45) Известна е на цѣлия културенъ български елитъ Карнегиевата анкетна комисия и нейниятъ докладъ отъ 1914 г. Въ състава на анкетьоритѣ не се намираха врагове на българщината. Тази анкетна комисия отъ високопросвѣтени хора на западния свѣтъ (между тѣхъ само П. Н Милюковъ е русинъ) казва:

а) „Най-естествената развръзка на заплетенитѣ балкански работи бѣше образуването на една автономна или независима Македония, наредъ съ другитѣ вече осжществени единици — България, Гърция, Сърбия, Черна-Гора — всички освободени порано, благодарение на руска или европейска интервенция." (Българското издание „Карнегиевата анкетна комисия по войнитѣ презъ 1912 и 1913 година", книгоиздателство Паскалевъ, 1915 г., София, страница 219)

б) „. . . . Петнадесеть хиляди македонски доброволци, които можеха да се биятъ въ самата Македония, близо до своитѣ огнища, презъ цѣлата война бидоха заставени да стоятъ далечъ отъ своитѣ села, на Чаталджа и Булаиръ. По тоя начинъ неудобнитѣ свидетели на денационализирането на Македония бѣха намалени до последна възможность и усвояването на покорената отъ сръбска и гръцка армии страна бѣ улеснено. Ако мислѣха по тоя начинъ да улеснятъ подѣлбата, реалниятъ резултатъ не постигна цельта. Загубването на Македония бѣ ускорено въ полза на съюзницитѣ. Отъ страхъ предъ истинското освобождение на Македония, докараха завладяването ѝ отъ съперницитѣ." (Стр. 240 на сжщото издание)

Анкетьоритѣ на стотици мѣста говорятъ само за българи въ Македония. Тѣ най-искрено сж желаели тѣхното освобождение.

Отъ всичко гореказано става ясно, че никакъвъ сепаратизъмъ не е вдъхновявалъ македонскитѣ борци и организации, а само грижата за спасяване на българщината въ Македония — ако на въпроса речемъ да гледаме само отъ българско национално становище. Грѣшкитѣ на българската държавна политика сж, които сж нанасяли голѣми злини на самата България, а македонската българщина обричаха на пропасть. Излишно е да приповтаряме тукъ и онова, което ставаше подиръ 1944 г. по вина на политици въ София и което е толкова тежко зло, че кантаръ не го мѣри.

ВЪ БЪЛГАРИЯ СЛЕДЪ ПРЕВРАТА ОТЪ 19 МАЙ 1934 ГОДИНА
Докато бѣ на власть кабинетътъ на Кимонъ Георгиевъ

За онова, което новиятъ режимъ вършеше спрямо цѣлото българско общество въ страната, е доста писано, а и въ бждеще сигурно ще дадатъ по-подробни сведения други съвременници, които сж проучвали ограниченията, неправдитѣ и заблудитѣ на новитѣ управници. Бруталности понесоха не само българскитѣ общественици, особено числящитѣ се къмъ партиитѣ; недоволна бѣ цѣлата народна маса.

Но македонцитѣ бѣха подложени на редица насилия и оскърбления. Ето нѣкои подробности.

1. Легалнитѣ македонски организации бидоха поставени вънъ отъ законитѣ. Всичкитѣ имъ ржководни тѣла подъ полицейско наблюдение. Мнозина тѣхни членове — специално отъ Националния комитетъ на емиграцията и отъ Парламентарната македонска група — бѣха изпратени въ военнитѣ погреби край София, а следъ това въ подземията на казармитѣ въ гр. Ломъ. Поради тия тормози почина председательтъ на емиграцията Г. Кондовъ.

Освенъ на Националния комитетъ, на Младежкия македонски съюзъ и студентското дружество „Вардаръ“, полицията забрани всѣкаква обществена проява и за лицата, които влизаха въ ржководството на македонския студентски съюзъ въ чужбина.

Инвентаръть и всички архиви, както и библиотекитѣ на тѣзи организации бидоха конфискувани, а голѣмата часть отъ тѣхъ унищожени или разграбени.

Всичкото движимо и недвижимо имущество, както и касата на многобройнитѣ македонски младежки организации изъ Пиринска Македония и въ цѣла България, бѣха ограбени, конфискувани или унищожени.

Македонската народна банка въ София, заедно съ клоноветѣ ѝ изъ нѣкои провинциални градове, бѣ обсебена отъ властитѣ; конфискувана бѣ една сума около петнадесеть милиона лева, обявена като принадлежаща на освободителното македонско движение.

2. По това време изъ лагери и затвори въ България се намираха много повече македонски българи, отколкото изъ затворитѣ на Гърция и Югославия.

Не бѣ лесно за близкитѣ да се доближатъ до арестуванитѣ и интернираните македонци като имъ занасятъ храни и дрехи. Единъ офицеръ — подполковникъ Марко Атанасовъ въ Ломъ — заплаши мнозина тамошни граждани задето проявили внимание спрямо задържанитѣ въ казармитѣ македонски обществеци. Нанесенъ е билъ побой по тая причина на Мане Арсовъ, познатъ сждия въ тоя градъ, родомъ отъ Щипъ.

3. Голѣмъ брой чиновници бѣха уволнени отъ служба, защото били отъ Македония. Подиръ превратa преустановиха приемането на млади македончета въ Военното училище.

4. Офицеритѣ, които имаха македонски произходъ бѣха поставени подъ особено наблюдение; съ изключение на тия, които влизаха въ конспирацията на военната лига съ проявена вѣрность къмъ Дамянъ Велчевъ.

5. Забранено бѣ произнасянето на речи при погребенията или при панихиди за загинали македонски борци отъ миналото. Имаше случаи когато думата „Македония“ бѣ заличавана въ некролозитѣ отъ полицията, ако въ тѣхъ се отбелязва, че покойникътъ е родомъ отъ тая страна.

6. Паметникътъ на Тодоръ Александровъ въ гр. Кюстендилъ бѣ пре-

мѣстенъ „по благоустройствени причини".

7. Сърбофилска пропаганда е ширена по всички посоки изъ България. Нейната задача бѣ да убива вѣрата на македонския българинъ въ свободния му братъ.

8. Издаденъ бѣ законъ-наредба срещу българскитѣ граждани, които биха се опитали да се борятъ противъ поробителитѣ на Македония.

9. Бидоха заведени сѫдебни процеси срещу мнозина македонски деятели, въ това число и членоветѣ на Централния комитетъ на ВМРО. Издадени бидоха много смъртни присѫди въ връзка съ акции срещу доказани предатели, акции, които по основнитѣ си мотиви съ нищо не се различаватъ отъ вършенитѣ на времето по заповѣдь на В. Левски, Дѣлчевъ, Груевъ, Александровъ и др. Тия процеси се създаваха за угода на Сърбия и бидоха водени съ пристрастие.

Заслужава да се отбележи, че ако нѣкой отъ сѫденитѣ лица биха пожелали поне малко да си послужатъ съ морала на Дамянъ Велчевитѣ съзаклятници, доста офицери биха сѫщо влѣзнали въ затвора по тия дѣла. Но прости хора измежду народа се показаха неимовѣрно по-голѣми кавалери, отколкото тия господа.

10. Клеветитѣ, лъжитѣ противъ Македонското движение никога не сѫ били печатани така изобилно въ правителствени вестници както по това време въ София. Но тѣ не хващаха коренъ. Жалко пропадна измислицата, че емиграцията била по-рано организирана и била идейно солидарна съ ВМРО поради страхъ отъ револверитѣ на последната. Властьта имаше съ себе си не само револвери, но и всичкитѣ топове и аероплани на армията; имаше на свое разположение и специална шайка за заплашване на хората — позната подъ името протогеровисти — и въпрѣки това не успѣ да вземе съ себе си емиграцията. Защото, наистина, емиграцията се е организирвала по своя воля и никаква външна сила не е успѣвала да й поставя водачество.

Следъ 19 Май сѫществуваха най-широкитѣ, най-идеални възможности за клеветене и отричане на македонското дѣло. Приповторено биде всичко, което отъ години насамъ пишеха сръбскитѣ, гръцки и комунистически издания. Ние не отричаме, че въ едно дѣло, въ което участвува цѣлъ народъ, може винаги да бѫдатъ извършени известни грѣшки, даже известни престѫпления. Но надлъжъ и наширъ е известна една истина: че рѣдко нейде другаде престѫпленията се наказватъ така строго, както въ редоветѣ на ВМРО. Така че, отъ клеветитѣ на хора като Кулишева и П. Пенчева, които сами бѣха грѣшници спрямо македонското дѣло, то не може да бѫде уязвено; нито една отъ основнитѣ негови позиции, до вчера защищавани отъ самитѣ тѣхъ, не можеха да затъмнятъ. Нито правотата на идеала ни, нито основанията за революционна борба, нито законностьта на легалнитѣ организации въ България, нито единството на емиграцията, нито престѫпленията на протогеровиститѣ, нито почтеностьта и идеализма на македонскитѣ водачи — нищо отъ това не можа да бѫде отречено и опровергано чрезъ клеветитѣ на сръбското агенство въ България, което си бѣ прикачило име „Обнова". Македонското дѣло си остана чисто и възвишено, съ малко повече ореолъ на мѫченичество, прикаченъ му чрезъ ругатнитѣ и преследванията заради дѣла, които въ 99 на сто бѣха извършени за защита на самата България отъ разрушителни сили.

Впоследствие и въ сѫда се изнесе, че правителственитѣ органи сѫ давали на вестницитѣ за напечатване готови изложения съ измислици и клевети по адресъ на македонскитѣ дейци и организации.

11. Помѣстиха въ „Нови дни" списъкъ на лица, които били получавали издръжка отъ македонското дѣло. Но бѣха пропуснали да поставятъ въ списъка и себе си. П. Пенчевъ и Кулишевъ дълги години получа-

ваха издръжка отъ касата на македонскитѣ организации. При това, за Кулишевъ трѣбва да се отбележи, че той е човѣкътъ, който е получавалъ най-голѣма заплата въ македонското движение, откакто то сжществува: като депутатъ отъ Петричкия окржгъ, избиранъ по волята на сжщата организация, която сега ругаеше, получаваше 12,000 лв. месечно; а въ сжщото време е взималъ други 8,000 лв. месечно като редакторъ на в-къ „Македония“, печатния органъ на Националния комитетъ, който Кулишевъ сега сжщо нападаше.

Нѣма революционно движение и въобще народно движение въ свѣта, което да не е осигурявало прехраната поне на известенъ брой лица, ежедневно заети въ дѣлото. И Левски, и Дѣлчевъ, Груевъ, Матовъ, Александровъ, не се занимаваха съ частна работа, за да печелятъ, нито имаха богатства отъ бащитѣ си; тѣ живѣеха съ помощь отъ народната каса, споредъ правилото: „които служатъ на олтара, отъ олтара се хранятъ“. Но не само първенцитѣ. Налагало се е да се издържатъ и известно число функционери.

12. Нека прибавя, че по това време протогеровиститѣ печатаха своя вестникъ въ сжщата печатница и канцеларии, кждето се отпочна издаването на правителствения органъ. Познатиятъ протогеровистъ Георги Кулишевъ стана единъ отъ редакторитѣ на правителствения листъ, заедно съ това и единъ отъ „идеолозитѣ“ на новата власть. Той бѣше най-интименъ съ Кимонъ Георгиевъ; и заедно съ него останаха на предна служба при по-сетнешното комунистическо управление. Въ това, впрочемъ, нѣмаше нищо чудно за осведоменитѣ хора; касаеше се до едно звенарско-комунистическо-протогеровистко сдружие, което се бѣ оформило отдавна преди превратa.

Стотицитѣ чиновници-агитатори при „Обновата“ — институтъ за проагитирване на диктатурата — получиха инструкции да петнятъ македонското дѣло и участницитѣ въ него по четиритѣ краища на България. Сжщата задача пое и печатниятъ органъ на властьта „Нови дни“, въ чието списване участвуваха довчерашнитѣ редактори на протогеровисткия листъ, начело съ Г. Кулишевъ. Разчитайки на Абдулъ-Хамидовската цензура, при която никой не можеше да ги опровергае и постави до стената, П. Пенчевъ, Кулишевъ и други като тѣхъ вдъхновители на правителствения печатъ, се заеха да изкаратъ всѣки наказанъ отъ ВМРО предатель за светецъ, да величаятъ измѣнническата роля на протогеровиститѣ и съзаклятницитѣ, които опропастяваха България.

33. Отидоха дотамъ, щото да разравятъ гробове на избити отъ военни и милиция въ Петричкия окржгъ бандити, които бѣха изпращани отъ Сърбия, или на тѣхни ятаци и конспиратори, доказани разрушители на държава и нация. Защо не изровиха и фотографираха хилядитѣ избити въ България при комунистическото възстание?

Разбира се, сжщата власть не се сети да потърси виновницитѣ за убийствата на Симеонъ Евтимовъ, Йорданъ Гюрковъ, председателя на емиграцията Димитъръ Михайловъ, бившия гимназиаленъ учитель въ Македония Атанасъ Михайловъ, члена на Националния комитетъ Щерю Божиновъ, заслужилия нѣкога въ Леринско войвода Пандилъ Шишковъ, Панчо Тодоровъ, Мане Накашевъ и други. Не ги потърси, защото морални съучастници и отговорни за тѣзи убийства бѣха тъкмо най-виднитѣ хора на новата власть.

Редакторитѣ на правителствения вестникъ отлично знаеха всичко около милицията въ Петричко, около наказанитѣ бандити и пр. Г. Кулишевъ, най-приближенъ до представителитѣ на ВМРО, бѣ идвалъ съ тѣхъ на революционни конгреси, кждето се разискваха подобни въпроси. И бѣ доволенъ, солидаренъ съ всички решения въ такива конгреси. Още по-добре бѣха известни тия нѣща на Пенчева, който и при режима на

Стамболийски бѣ македонски войвода, а сега, бидейки директоръ на „Обновата“, ржководѣше правителствени вестници.

14. Властитѣ интернирваха стотици хора отъ околиитѣ около Пиринъ планина; общиятъ имъ брой е около деветстотинъ души. Интернирвани биваха най-влиятелнитѣ хора въ селата и градоветѣ.

15. Обискитѣ по частнитѣ домове бѣха обикновено явление, еднакво изъ селата и градоветѣ.

16. Насила бидоха премахнати отъ кафенета, училища и частни домове портретитѣ на Дамянъ Груевъ, Гоце Дѣлчевъ и Тодоръ Александровъ.

17. Съ барабанъ бѣ обявено, че се забранява посещаването гроба на Тодоръ Александровъ въ Пирина.

18. Забранено бѣ да се пѣятъ македонскитѣ революционни пѣсни, а особено известния маршъ „Изгрей, зора на свободата“.

19. Задържани бидоха за по-дълго време въ специални лагери около двеста души; тѣ често биваха подлагани на оскърбления отъ полицейски и военни органи и понасяха крайно притеснителенъ режимъ.

20. Множество хора бидоха смазани отъ бой, предимно отъ военнитѣ органи, числящи се въ съзаклятието на Дамянъ Велчевъ.

21. Осемь души бидоха убити, шестимата отъ които починаха вследствие на нанесения имъ побой.

22. Интернирани бидоха въ течение на месеци надъ хиляда души селяни, граждани и хора отъ емиграцията, като не се обръща внимание, че се разстройваха икономически повечето отъ засегнатитѣ семейства.

23. За да се омаломощи гражданската солидарность въ малкия Петрички окржгъ, единственъ той измежду дотогавашнитѣ окржзи на България биде административно разкжсанъ.

24. Излизащиятъ въ Горна-Джумая вестникъ „Македонско огнище“ бѣ преименуванъ на „Югозападъ“. Терминътъ „македонско“ нервираше новата власть, която искаше да се забрави Македония. За нея българскиятъ югозападъ не се простираше по-далече отъ Горна-Джумая и Мелникъ. Сърбия е следвана въ всичко. Тамъ Македония се именува „Южна Сърбия“, тукъ нейното име се замѣства съ „Югозападъ“.

25. Пиринска Македония тогава бѣ третирана като завоювана чужда територия. При много случаи офицери и новоназначени чиновници казваха на мѣстнитѣ хора: „Вие не сте българи, вие сте македонци . . . .“ Сжщата формула, която десеть години по-късно комунистическата власть и официално, даже и съ камшици, ще налага на тамошното население.

Новоназначениятъ околийски началникъ въ гр. Св. Врачъ заявяваше безъ стеснение, че е дошелъ тамъ „да пие македонска кръвь“.

26. По всички села и градове бидоха изпратени нови кметове отъ Стара България. Тѣзи хора — заслужава да ги наречемъ пришълци — започнаха да взиматъ подкупи и по разни други начини да обиратъ населението.

27. Масово бѣха уволнявани въ този окржгъ чиновници и учители, околийски управители и лѣкари, инженери, лѣсовъди. Голѣмото множество отъ уволненитѣ бѣха мѣстни хора. Подобно изгонване отъ служби на мѣстнитѣ хора, и настаняване на тѣхното мѣсто лица отъ далече, въ македонскитѣ области не бѣ се случвало откакто сръбскитѣ и гръцки власти бѣха заели презъ 1912-1913 година Македония и си докараха свой служебенъ апаратъ, пропжждайки нашитѣ учители, свещеници, еснафски ржководители и пр.

28. Има случаи и на посегателства върху жени.

29. Въ Петричкия окржгъ бѣ въведенъ режимъ, таксуванъ отъ български вестници като възвръщане на кърджалийскитѣ времена. Наложено бѣ обсадно положение, каквото не бѣ въвеждано следъ възстанията

при турския режимъ.

30. Изгонени бѣха намиращитѣ се въ Пиринска Македония на лѣтуване гости отъ емиграцията. Между тѣхъ бѣ и вдовицата на легендарния полковникъ Дранговъ; тя бѣ най-грубо изгонена отъ полковникъ Трънка, когато се е намирала на банитѣ въ с. Добринище.

31. Забранено бѣ въ Пиринския край събирането на каквато и да е помощь за македонскитѣ затворници.

32. Селяни и граждани отъ Петричкия окржгъ можеха да пжтуватъ къмъ Стара България само съ специално разрешение отъ околийскитѣ управители. Нужни сж били разрешения за движение и въ самия окржгъ.

33. Много пжти ученици и ученички отъ гимназиитѣ въ тоя край бѣха разгонвани и бити отъ полицията. Чести инциденти сж ставали въ Горна-Джумая, когато младежи сж пожелавали да поставятъ цвѣтя при паметника на незнайния четникъ. Не единъ пжть ученици сж били закарвани въ затвора. Измежду подвизитѣ на 19-майскитѣ герои е и страхотниятъ побой, нанесенъ на студента Димитъръ Бихлюмовъ отъ Неврокопъ, роденъ въ с. Старчища, Драмско. Битъ е съ пѣсъчни торби по коремната область; заболѣлъ отъ това и малко по-късно починалъ. Причината на побоя е билъ факта, че студентътъ е закачилъ на едно старо минаре македонското борческо знаме, съ червения и черенъ цвѣтъ. Тамъ го е закачилъ, защото нийде другаде не се е позволявало да се мѣрне това знаме.

34. Даваме списъкъ на пострадали въ Пиринска Македония хора. Повечето отъ тѣхъ сж бити отъ тайни агенти, изпратени отъ Стара България при мѣстната полиция; а сжщо така и отъ офицери. Между пострадалитѣ има и убити хора. Разбира се, списъкътъ не изчерпва всички случаи на безчинствата.

35. Не минаха и нѣколко дни следъ преврата, а кражбитѣ въ този край — които бѣха забравени въ течение на близо дванадесеть години — наново започнаха да се появяватъ. Презъ тѣзи години едва ли нѣкое домакинство смѣташе за потрѣбно да затваря пжтната си врата. Но следъ преврата всѣки започна да се страхува отъ кражби и отъ разни други беззакония; и затова портитѣ старателно се заключваха.

36. Независимо отъ постояннитѣ измислици на правителствения вестникъ за доскорошното положение въ тоя край, властьта започна да копира нѣкои отъ тамошнитѣ обществени порядки и да ги въвежда изъ цѣла България. Особено много й се бѣха харесали културно-стопанскитѣ съвети, които бѣха свършили добра работа въ петтѣ околии около Пирина. Властитѣ започнаха да приписватъ на себе си инициативитѣ за воднитѣ и други синдикати, започнати съ усилията и срѣдствата на мѣстната дотогавашна обществена организация.

Дълго време срѣдъ македонскитѣ тамошни българи съ омраза бѣха произнасяни имената на офицери като подполковникъ Трънка, Черневъ, Ивановъ и пр. Тѣ бѣха се проявили еднакво зле, ако не и повече, отколкото споменатия Марко Атанасовъ въ Ломъ.

Както по-късно — следъ Втората свѣтовна война — изнесе въ в-къ „Македонска Трибуна“ познатиятъ на българското общество г. Жоржъ Нурижанъ, по онова време председатель на чуждестраннитѣ журналисти въ София, подполковникъ Трънка си бѣ позволилъ предъ група чужди вестникари да изнася нѣкаква архива на ВМРО. Ограниченията му умъ не е могълъ да прецени, че въ сжщность той нанася обвинение противъ България, — ако изобщо може да се смѣта за престжпление сжществуването и на тайни борчески архиви срѣдъ македонскитѣ българи въ Пиринска Македония. Предъ самата журналистическа група Нурижанъ е обърналъ внимание на подполковника, че тѣ — поканенитѣ за разходка въ Пиринския край чужди журналисти — нѣматъ никакво право нито да

разглеждатъ подобни архиви, нито да даватъ своя присѫда върху тѣхъ; и че нетактично е отъ страна на подполковника да бѫдатъ занимавани съ такива въпроси. Нѣколко години по-късно Трънка срещналъ Нурижанъ въ София и се извинявалъ, изказвайки благодарность задето е билъ сепнатъ, та не е продължилъ по-дълго своитѣ нетактични разкрития.

*

Предълго би станало настоящето изложение ако изброимъ всички нападки и всички дѣла на новия режимъ, насочени къмъ дискредитиране и изкореняване на македонскитѣ организации и на по-виднитѣ тѣхни ржководители.

Между другото непрекѫснато се създаваха сѫдебни процеси противъ македонски деятели все заради взимани мѣрки срещу предатели на българщината. Издадени бидоха редица смъртни присѫди въ България срещу хора отъ Македонското движение. За деяния, по които най-често не съмъ билъ и осведоменъ, и противъ мене сѫ били издадени нѣколко смъртни присѫди отъ тогавашнитѣ български сѫдилища. И въ последствие не съмъ се интересувалъ кои сѫ основанията за тия присѫди. Припомнямъ само това, че споредъ устава на ВМРО предателитѣ се наказватъ отъ всѣки нейнъ членъ.

Ако смъртни присѫди не бидоха приложени дължи се на появилата се борба по този въпросъ въ срѣдата на правителството, което дойде на 19 май 1934 г. Министритѣ и факторитѣ по превората скоро почувствуваха, че може да изгубятъ властьта и не можаха да дойдатъ до съгласие, или не намѣриха куражъ за изпълнение на присѫдитѣ.

За всички бѣ ясно, че софийскитѣ правителства отъ онова време се самоунищожиха предъ Бѣлградъ, безъ да държатъ смѣтка, че той ги лъже. Както и събитията показаха, никаква отстѫпка не направи Югославия на българщината. А що се отнася до преследването на шпиони и разколници — авторитѣ на превората постоянно бѣха адмирирали въ миналото ВМРО, че не прощава именно на шпионитѣ и на разколницитѣ.

За много свѣстни българи ставаше ясно, че не е нужно съ български военни преврати да се заплащатъ кухитѣ обещания на Бѣлградъ за възвръщане на Западнитѣ покрайнини, а още по-малко за даване правдини въ Македония. ВМРО толкова пѫти на всеуслишание бѣ заявила, че сама ще се разформира — стига Югославия да възвърне поне елементарнитѣ права на поробения нашъ народъ, и емигрантскитѣ наши организации тогава биха станали почти съвсемъ излишни.

Съ приказкитѣ и идеитѣ за интегрална Югославия бидоха подозрително настроени къмъ България съседнитѣ ѝ държави — Турция, Румъния и Гърция, безъ никаква нужда. Българската държава се излагаше и предъ поробенитѣ въ Югославия народи.

Обяснимо е защо още на другия день следъ превората почнаха да се срамуватъ мнозина отъ офицеритѣ, които бѣха подлъгани да участвуватъ въ него.

Следъ като падна кабинетътъ на Кимонъ Георгиевъ

Истинскиятъ кабинетъ на превратаджиитѣ, начело съ Кимонъ Георгиевъ, не остана на власть нито една година.

До избухването на Втората свѣтовна война, а и въ течение на нея, министерскитѣ кабинети биваха назначавани по волята на царь Борисъ. Затова тѣзи години сѫ означавани като години на царската диктатира.

Презъ цѣлото това време Търновската конституция продължаваше да бѫде погазена. Запазено биде сѫщото безпартийно управление, каквото се въведе съ превората.

Препоръчвано бѣ при царската диктатура връщане къмъ Възраждането. Но то бѣ едно жалко възраждане — когато е забравено произнасянето даже на една дума противъ народнитѣ ни врагове. А тѣ бѣха сѫщитѣ и по времето на старото, истинското народно Българско възраждане.

Мнозина български общественици бѣха интернирвани, защото се опитвали да възкръсватъ партийния животъ, позволенъ отъ конституцията.

Партийнитѣ имоти въ България бѣха конфискувани, а спрени и всички партийни вестници. Цензурата продължаваше да работи и следъ падането на Кимонъ Георгиевъ отъ власть.

Българскитѣ младежки национални организации сѫщо бидоха забранени. Не се позволяваха никакви национални манифестации.

Редица националисти бѣха арестувани, интернирани, а нѣкои отъ тѣхъ и сѫдени.

Познатитѣ дотогава български държавници, бивши министри и партийни водачи не можеха да пишатъ въ български вестници. Понѣкога сѫ издавани тайни циклостилни издания, които сѫ преследвани отъ полицията.

Отъ печата, който излизаше по времето на министъръ-председателя Кьосеивановъ, не можеше да се разбере какво мислятъ върху провежданата политика бившитѣ политици. Сѫщото бѣ, естествено, и при кабинета на Кимонъ Георгиевъ.

Бѣлградскитѣ сръбски вестници бѣха започнали да даватъ по-точни информации за положението въ България и за нейната политика. Затова голѣмо количество сръбски вестници сѫ били разпродавани особено въ София. Хората сѫ ги търсили, за да прочетатъ въ тѣхъ онова, което не се печаташе въ българскитѣ вестници.

Бивши български държавници сѫ започнали да даватъ изявления въ сръбски вестници, за да кажатъ разбиранията си. Такива изявления е направилъ и Александъръ Цанковъ, който въ съзнанието на българското общество минаваше за краенъ националистъ.

Обаче, полицията е забранявала тѣзи изявления на български политици да бѫдатъ препечатвани отъ софийскитѣ и провинциалнитѣ вестници.

Цензурата не е допускала да бѫдатъ препечатвани въ българската преса и изявления, които министъръ-председателтъ Кьосеивановъ е правилъ предъ сръбски журналисти относно политиката на България.

Късно следъ като Кимонъ Георгиевъ е падналъ отъ власть, пожелалъ бѣ да посети България познатиятъ на българското общество французки общественикъ Жоржъ Десбонъ. Обаче, българската легация въ Парижъ му отказала виза. Трѣбва да припомнимъ, че Десбонъ бѣ написалъ обширенъ трудъ следъ Първата свѣтовна война, подъ заглавие „България следъ Ньойиския договоръ“. Цѣлата книга е блестяща защита на българскитѣ държавни и национални интереси. Десбонъ бѣ получилъ отъ българската държава ордени. Но когато вижда, че пѫтуването за България му се забранява, той е повърналъ обратно орденитѣ на онѣзи, които сѫ му ги дали. По това време бѣ писалъ до свои познати въ България, че тамъ политицитѣ не трѣбва да забравятъ едно нѣщо: почти всичкитѣ си приятели българската държава е спечелила само въ връзка съ Македонския въпросъ. Искалъ е да каже, че всички тия чужденци сѫ се застѫпвали за правото на македонскитѣ българи.

*

Интернирвани биваха по-известни македонци за дълги месеци изъ затънтени краища на България.

Царската власть гледаше да не остане по-назадъ въ произнасяне присѫди надъ македонски деятели.

Положението въ Пиринския край съ нищо не бѣ промѣнено; всички ограничителни мѣрки останаха въ сила.

Легалнитѣ македонски организации въ България бѣха разтурени. Неразтурени останаха само дружествата на старитѣ Илинденци и Македонския научен институтъ. Но и тѣхната дейность бѣ много ограничена, като изрично имъ е било забранено да се занимаватъ съ каквато и да е политика. Забранено имъ е било сѫщо да проявяватъ интересъ къмъ интернираните и затворенитѣ македонци; и това е било считано като политическа деятелность.

Начело съ стария архитектъ Христо Станишевъ и женитѣ отъ управата на Женския македонски съюзъ тайно сѫ били обмисляни мѣрки и отпочвани безобидни инициативи — на първо мѣсто за подпомагане на интернираните, ходатайства за освобождението имъ, както и постѫпки за нѣкои амнистии. При тия заседания сѫ идвали запасниятъ полковникъ Коста Николовъ и Никола Стояновъ, който въ миналото е бивалъ членъ на Националния комитетъ.

Въ тѣзи грижи особено сѫ се отличавали арх. Христо Станишевъ и проф. Иванъ Георговъ. Понѣкога на заседанията е присѫтствувалъ и проф. Милетичъ, а два-три пѫти се е явилъ и Симеонъ Радевъ. Въ инициативитѣ винаги е участвувалъ д-ръ Константинъ Станишевъ, а следъ като е освободенъ отъ интернирване — и Георги Кондовъ.

За удобство тоя кржжокъ е натоварвалъ най-често женитѣ и полковникъ Коста Николовъ да се явяватъ съ молби и постѫпки предъ съответнитѣ власти. Най-добри изгледи, за да бѫдатъ приети при властитѣ, сѫ имали Коста Николовъ и Никола Стояновъ, особено когато е трѣбвало да се действува предъ военни.

Въ нѣкои моменти сѫ се срѣщали и представителитѣ на разтуренитѣ братства, за да подкрепятъ нѣкоя обмислена мѣрка.

Но, споредъ констатациитѣ на мнозина, Никола Стояновъ и Коста Николовъ сѫ се почувствували като нѣкакъвъ инициативенъ центъръ, макаръ фактически да не сѫ били тѣ двигателитѣ на тази дейность.

Въ надвечерието на Втората свѣтовна война се появила надежда, че македонцитѣ ще могатъ да свикатъ и свой конгресъ. Тогава именно у бай Коста Николовъ и още единъ-двама се появила мисъль, да бѫдатъ елиминирани изпитанитѣ активни деятели на македонската емиграция, за да поематъ тѣ нейното ржководство.

Когато войната съвсемъ наближава, въ срѣдата на правителството нѣкои почувствували нужда отъ изказване на македонскитѣ организации. И понеже не сѫ имали вѣра въ дейцитѣ отъ разтуренитѣ ржководни тѣла на емиграцията, нито пъкъ последнитѣ сѫ вѣрвали на правителството, властьта е прибегнала къмъ услугитѣ на Костн Николовъ и Никола Стояновъ. Съ тѣхъ двамата е билъ курдисанъ и единъ меморандумъ за присъединяване на Македония къмъ България, отправенъ до чужди представители, безъ да е питана подъ каквато и да е форма македонската емиграция. Очевидно, този меморандумъ и всичкитѣ политически стѫпки по това време на споменатитѣ лица, — на първо мѣсто Николовъ и Стояновъ — се явяватъ като дѣла противоуставни, незаконни отъ гледище на македонскитѣ организации.

По сѫщия начинъ и сърбофилското звенарско правителство бѣ желало да се вижда нѣкаква македонска подкрепа на политиката му. Тѣ пъкъ накараха Перо Шандановъ да излезне публично съ декларация, че „разтурва“ ВМРО. Въ случая имаме една обикновена шарлатания отъ страна на човѣкъ, който нито е представлявалъ ВМРО, нито нейнитѣ борци сѫ го зачитали.

Звенарското правителство е позволило и на нйкой си Ангелъ Диневъ да издава списание, въ което се е поддържало, че македонскитѣ българи сж отдѣлна народность.

Все съ сжщата цель правителството на Кимонъ Георгиевъ назначи нѣкакъвъ управителенъ съветъ за македонската емиграция начело съ Мирчевъ. Назначенитѣ се опитали да свикатъ братствата, но никой не се е озовалъ на поканата имъ. Мирчевъ се опиталъ да обиколи провинциалнитѣ братства, но никжде не е билъ приетъ. Не е успѣлъ да устрои нито едно събрание въ България; не сж се явявали нито настоятелствата на братствата. Така „комитетътъ" на Мирчевъ е изгасналъ при презрението на цѣлата македонска емиграция.

Представителитѣ на властьта продължиха да насаждатъ македонофобия. Що се отнася до македонскитѣ затворници, въ нѣкои случаи тѣ бѣха поставени по-долу и отъ вулгарнитѣ разбойници. Мнозина предполагаха — и то хора отъ разни срѣди, че се касае не само до прекалено угодничество къмъ Бѣлградъ; но и до нечие лично зло чувство противъ македонцитѣ.

Режимътъ на Кимонъ Георгиевъ бѣ взелъ мѣрки срещу Македонското движение въ България. Но следъ него мѣрки бидоха взети за разстройване на македонскитѣ организации дори въ Америка. Тогава бѣ изпратенъ срѣдъ нашата емиграция въ Новия свѣтъ единъ епископъ, който идваше да препоржчва пакта за „вѣчно приятелство съ Югославия". Той докрай си остана македонофобъ.

Докато устата на македонцитѣ въ България бѣ запушена, сръбскитѣ агенти свободно агитираха. Председательтъ на сръбско-българското дружество Казасовъ въ публично събрание — презъ месецъ юний 1937 г. — оправдаваше предъ софийската публика Сърбия задето не допускала българската книга*. Той заяви, че и въ самата България вкусътъ къмъ четене на българската книжнина билъ отпадналъ. И съ подобенъ аргументъ смѣташе, че е оправдалъ цѣлата сръбска тирания въ Македония.

Правителствата, които наследиха Кимонъ Георгиевъ, безъ да влагатъ неговитѣ страсти въ преследванията на македонцитѣ, поддържаха съ методичность всички мѣрки противъ македонската кауза и следваха сжщото угодничество къмъ Сърбия. Любезноститѣ и цѣлувкитѣ съ Бѣлградъ се засилиха. И единствената печалба отъ „побратимяването" бѣ яденето, пиенето, разходкитѣ съ намалени цени по влаковетѣ на Югославия.

И следъ многобройнитѣ манифестации и угощения, соколскитѣ събори, срещи на писатели, българскитѣ вестници не бидоха допуснати въ сръбската държава. Нищо по-лесно нѣма отъ сключването на пактове за „вѣчно" приятелство и съ цѣлия свѣтъ, щомъ като си готовъ да се отказвашъ отъ своето.

Сърбитѣ сж готови да съдействуватъ на България охотно само въ преследване на македонското освободително движение; въ нищо друго. Само ако България би се опитала да поиска приложение отъ страна на Югославия на договора за закрила на малцинствата, изчезналъ би и единственятъ действителенъ резултатъ отъ пакта на вѣчно приятелство — взаимнитѣ гощавки.

Бѣлградската камарила използуваше предъ общественото мнение въ чужбина цѣлия въпросъ за сближението си съ България въ вреда на потиснатитѣ народи. Съ право бѣ писалъ до свой приятель, подиръ 19 май 1934 г., Жоржъ Десбонъ:

„Азъ плача за България. Въ момента, когато даже въ Франция се

---

* В-къ „Миръ", бр. 11384 отъ 8 юний 1938 г.; сжщо бр. 11233 - статия отъ П. Братановъ.

прояви отъ министри, военни, представители на финансовия свѣтъ, духовници и пр. най-голѣмъ интересъ къмъ македонското освободително движение, — въ този моментъ именно отъ София се прави всичко, за да остане впечатление въ свѣта, че македонскиятъ въпросъ не сѫществува и че водителитѣ на македонската борба сѫ вулгарни престѫпници."

Официална България сама се постави въ положение, което ще даде основание на сърбитѣ да обвинятъ нея самата сетне за всѣка извършена въ София панихида надъ гроба на нѣкой починалъ македонски борецъ.

Звенаритѣ, които бѣха използували за своята теза и размѣненитѣ още презъ 1933 г. любезности между българския царь и сръбския краль Александъръ, фактически можеха да се чувствуватъ реабилитирани и оправдани чрезъ мѣркитѣ и политиката на така наричаната царска диктатура.

Излишно е, може би, да изтъквамъ, че всѣкакъвъ македонски печатъ продължаваше да бѫде забраненъ въ България. А и другитѣ вестници не смѣеха да споменатъ нищо за Македония. На частни начала започна да излиза седмичникътъ „Обзоръ", списванъ на широка българска основа, а не като македонски вестникъ. Само защото си бѣ позволилъ да прави нѣкаква далечна, косвена критика срещу усвоената политика на прекалено сърбофилство, и да засѣга нѣкои национални въпроси, редакторътъ му бѣ интерниранъ, а вестникътъ малко по-късно спрѣнъ. Като излѣзна подъ друго име, наново биде спрѣнъ.

Всѣка година преди 31 августъ полицаи заемаха цѣлата височина надъ Мелникъ, обграждаха поляната, кѫдето бѣха гробоветѣ на Тодоръ Александровъ и Симеонъ Евтимовъ, и не допущаха никакъвъ посетитель. Това скандално държание на властитѣ продължи дори и следъ като Югославия пропадна презъ втората голѣма война. Идващитѣ на поклонение хора отъ Вардарска Македония бидоха върнати отъ полицията; допуснати сѫ били само нѣколко души съграждани на Александровъ до неговия гробъ.

Въ Пиринския край не се позволиха никакви честувания на „Илиндень". Този край продължаваше да бѫде разпокѫсанъ административно между Софийската и Пловдивската области, независимо отъ трудноститѣ и разноскитѣ за населението, специално за Неврокопска и Разложка околии.

Движението изъ Пиринския край ставаше само съ специални бележки, издавани отъ Дирекцията на полицията. Разбира се, тя не позволяваше всѣкиму да пѫтува нататъкъ. Военното положение въ тоя край, въведено отъ по-рано, приличаше вече на обсадно при управлението на Г. Кьосеивановъ. Масово уволненитѣ отъ държавни служби следъ превратa, не бидоха възстановени на работа; не имъ даваха и нови служби.

Чиновницитѣ въ Пиринския край идваха пакъ главно отъ Стара България.

Младежи македонци, които бѣха минали успѣшно конкурса за приемане въ военното училище, и при царската диктатира не биваха допускани, защото сѫ били родомъ отъ Вардарска или Пиринска Македония.

На македонскитѣ обществени не позволяваха да пѫтуватъ въ Пиринската область. Попречваше се да отиватъ тамъ даже на адвокати македонци. Има случаи, когато насила сѫ били сваляни отъ пѫтническия автобусъ, по нареждане на съответнитѣ околийски началници.

Преследваха се и биваха интернирвани жители на Петричкия окрѫгъ, защото сѫ ангажирвали като свои адвокати познати македонски деятели.

Имаше случаи да бѫдатъ арестувани селяни и граждани само защото сѫ посетили неприятни на властьта адвокати, по произходъ отъ Македония.

Забранено и преследвано бѣ въ България разпространяването на в. „Македонска Трибуна“, който излиза въ Америка.

Въ време а Кьосеивановото управление въ Северна Америка бѣ изпратен Народниятъ театъръ отъ София. Артиститѣ видѣха въ Съединенитѣ щати и въ Канада отъ какви здрави българи се състоѣше тамошната македонска емиграция. Тя бѣ посрещнала артиститѣ по единъ блестящъ начинъ, съ отворено сърдце. Правителството бѣ сметнало, че артиститѣ сѫ участвували въ нежелателни за неговата политика манифестации, заедно съ тази емиграция. И затова то нареди най-виднитѣ български артисти да бѫдатъ уволнени отъ театъра. На първо мѣсто като виновници сѫ били сметнати Кръсто Сарафовъ и Георги Стаматовъ. Но заедно съ тѣхъ уволнени бѣха още и артиститѣ Никола Балабановъ, Трендафиловъ, Петя Герганова и други. Уволнението имъ бѣ съобщено още докато се намираха въ Америка. Дълго време Сарафовъ и Стаматовъ трѣбваше да даватъ представления изъ разни провинциални градове на България, за да се прехранятъ. По това сѫ казани подробности и другаде.

Когато се помина проф. Любомиръ Милетичъ, председатель на Българската академия на наукитѣ, полицията бѣ взела специални мѣрки, за да не се обърне погребението въ една народна манифестация, която би придобила значение на демонстрация срещу политиката на сближение съ Сърбия. Полицейски части отъ всички страни сѫ обградили погребалното шествие. При гробищата сѫ бити мнозина младежи отъ полицията, защото сѫ поискали съ речи да изтъкнатъ голѣмото национално и културно дѣло на покойника. Получили сѫ здрави стражарски удари ентусиазирани български младежи отъ Македония и България.

Когато министъръ-председатель бѣ вече Андрей Тошевъ, интерниранъ бѣ и стариятъ архитектъ Христо Станишевъ, добре познатъ на македонското и софийското общество, председатель на Великия македонски съборъ въ Горна-Джумая и македонски общественикъ още отъ времето на Груевъ и Дѣлчевъ. Причината за интернирането му бѣ само туй, че е поднесълъ на министритѣ изложение съ факти за изтезанията, на които сѫ били подложени незаконно много отъ арестуванитѣ македонски деятели и жители на Петричкия окрѫгъ. Поискали отъ него да каже кой му е далъ това изложение. Разбира се, архитектъ Станишевъ не е казалъ нищо. Веднага е билъ затворенъ въ Дирекцията на полицията, а следъ 16-дневно разследване е билъ интерниранъ въ Северна България, въ течение на шесть месеца. Властьта, обаче, не е наредила да се разследватъ тежкитѣ факти за изтезанията надъ арестуванитѣ.

Много селяни отъ Петричкия окрѫгъ сѫ интернирани и при режимитѣ следъ Кимонъ Георгиевъ. Даже когато нѣкои офицери сѫ се застѫпвали за нѣкои селяни край границата — поради принесени заслуги относно сигурностьта на този край — постѫпкитѣ не сѫ успѣвали.

*

Споменахме, че властьта се опитваше да поставя приятни за нея хора начело на емиграцията, макаръ последната да не ги е избирала. Това й бѣ нужно — ще повторимъ — за да създава фалшиви политически ефекти.

Едновременно съ това властьта взимаше мѣрки, за да не може емиграцията по никакъвъ начинъ да подигне гласъ относно македонския въпросъ по свой починъ. И тукъ заслужава да споменемъ една осждителна мѣрка.

Известниятъ Балкански комитетъ въ Лондонъ, или негови членове, сѫ поискали презъ 1939 г. отъ Централния комитетъ на македонскитѣ политически организации въ Индианаполисъ да бѫде изпратено едно

лице въ Лондонъ, за да може съ него да се разговаря върху македонския въпросъ. Въ Индианаполисъ сметнали, че е по-подходяще съ такива задача да се натовари нѣкой отъ нашитѣ хора въ София. Отнесли се до Асѣнъ Аврамовъ, когото отъ миналото познаватъ като секретарь на организираната американска наша емиграция. Следъ съвещание съ нѣколко свои другари, Аврамовъ решилъ да замине за Лондонъ. Вѣрвало се, че правителството на Кьосеивановъ би му дало паспортъ за такова пѫтуване. Самъ Аврамовъ разказва:

„Поискахъ отъ Дирекцията на полицията паспортъ; даде ми се, безъ каквито и да е трудности. Веднага почнахъ да искамъ виза отъ Румъния, Унгария, Австрия, Франция и Англия. Всички легации, освенъ французката, ми дадоха визи. Французката ми отказа; билъ съмъ въ списъка на нежеланитѣ лица за Франция. Взехъ визи отъ Германия и Белгия, за да мина презъ тия две държави.

Отъ Индианаполисъ ми пратиха веднага необходимата сума за пѫтуване. Взехъ си билетъ София-Букурещъ съ аеропланъ, а останалия пѫть съ влакъ.

На аеродрумъ Божурище бѣха се почти изпълнили всички гранични формалности, за да се кача вече на аероплана. Въ последния моментъ се яви единъ граниченъ чиновникъ и ми каза, че по личното нареждане на министъръ-председателя, което току-що се получило, не мога да пѫтувамъ. Единственията, който ме изпращаше, бѣ Д. Цилевъ. При това положение, веднага се върнахъ.

Приятелитѣ, които знаѣха за моето пѫтуване, се изненадаха, като ме видѣха.

Изглежда, че това спиране веднага се е разчуло всрѣдъ българскитѣ и чуждестраннитѣ кореспонденти. Дойде при мене Любчо Крапчевъ и ми каза, че сензация всрѣдъ журналиститѣ била забраната да напусна страната и начина, по който е дадено нареждането . . . .

Съ връщането ми, Дирекцията на полицията веднага постави трима политически детективи да вървятъ по стѫпкитѣ ми отъ ранна сутринь до късна вечерь; тѣ ме причакваха предъ дома ми сутринь, слѣдѣха ме навсѣкѫде — по сѫдебни зали, учреждения, кафенета, предъ кантората ми, на театъръ и пр; и вечерь, колкото и късно да се прибирахъ, ме следваха до пѫтната врата на дома ми.

Приятелитѣ решихме да поискаме обяснения лично отъ министъръ-председателя Георги Кьосеивановъ. Пратихме Х. У. при него, понеже тѣ се познаваха отъ Бѣлградъ. Кьосеивановъ го прие и му каза: „Спирането на Аврамовъ е по искането на югославската легация. Тя даде нота, въ която казваше, че пѫтуването му е въ връзка съ македонския въпросъ и за повдигане на тоя въпросъ вънъ отъ България; затова искаше на всѣка цена да не му се позволява на напуска страната“. Въ нотата се казвало още, че подобно пѫтуване е въ противоречие на възприетата политика на сближение между дветѣ страни.

По-сетне разбрахме, че французката легация, съ отказа, веднага е уведомила югославската, че азъ съмъ търсилъ виза, че имамъ паспортъ и че ще напускамъ България. Казаха ни, че нѣкой отъ протогеровиститѣ работилъ въ французкото консулство и той билъ уведомилъ.

Около три месеци ме следѣха тия три детективи. Опасявали се, да не би нелегално да напусна страната. Следъ три месеца, азъ писахъ едно писмо до директора на полицията. Пишехъ му, че властьта се много излага като харчи тия държавни заплати, за да бѫда следенъ. Излага се навсѣкѫде, защото моята работа като адвокатъ е постоянно по сѫдилища и учреждения. Напомнихъ, че страната е въ тежко финансово положение, и че за да се облекчи, азъ съмъ готовъ да декла-

рирамъ, че не ще се отклонявамъ отъ постояннитѣ си занимания. При това положение детективитѣ не ще отбелязватъ нищо повече отъ това, което сж отбелязвали до сега. Грѣхота е да се плащатъ три заплати за нищо.

Следъ изпращането на това писмо, веднага бѣ преустановено следенето ми отъ тримата детективи."

Кой може да оправдае постжпката на властьта, защото тя била искана отъ югославската легация? Никой не е знаелъ съ каква цель пжтува за чужбина Аврамовъ. Но и да се е знаело, на какво основание българската държава ще трѣбва като покоренъ слуга да слуша заповѣдитѣ на Бѣлградъ, даже и като се касае за пжтуване вънъ отъ България на нейнъ гражданинъ? Обясненията, които сж били дадени, абсолютно не оправдаватъ никого. Тѣ само потвърждаватъ, че отговорнитѣ срѣди въ България по това време сж прокарвали една антибългарска политика, съпроводена съ недопустими унижения.

***

Докато продължаваше общата гонитба противъ Македонското движение, не сж спирали и непочтенитѣ срѣдства на малки и по-голѣми фактори отъ властьта за „компрометирането" на едни или други македонски деятели, за изкуственото създаване на претексти за тѣхни безпокойства и прочее.

Интересенъ е случая съ убийството на ген. Пѣевъ, началникъ-щаба на българската армия. Нѣколко минути подиръ убийството изъ цѣла София свѣткавично се разпространява слухъ, че убийството било дѣло на македонцитѣ, като подъ име „македонци" въ случая се разбираше ВМРО, или съ други думи михайловиститѣ.

Не много подиръ това билъ намѣренъ единъ кьоръ фишекъ подъ вагонъ натоваренъ съ домати за централна Европа. Вагонътъ билъ български, но откритието на фишека станало въ сръбска територия. Разгласило се, че има опитъ за бомбардиране на влака. И веднага сж интернирани двама „михайловисти" — Пешо Гребенаровъ отъ Охридъ и Страхилъ Топуковъ отъ Кратово. Следъ тѣхъ сж интернирани и нѣколцина други.

Въ връзка съ слуховетѣ около убийството на ген. Пѣевъ се е явилъ при министъръ-председателя Кьосеивановъ единъ отъ македонскитѣ общественици. Кьосеивановъ е заявилъ, че нишкитѣ на убийството водятъ къмъ Бѣлградъ, но нѣмало да бжде подиганъ никакъвъ въпросъ; налагало се мълчание. Така и необяснено остана това убийство; ако не смѣтаме за изяснение слуховетѣ, че убиецътъ билъ смахнатъ човѣкъ. Той не е ималъ нищо общо съ македонскитѣ срѣди. Очевидно бѣ, че тѣзи, които сж скроили убийството, сж се постарали веднага да пуснатъ слухове срещу македонцитѣ.

Когато адвокатътъ А. Аврамовъ направилъ постжпки за освобождаване на интернирания Гребенаровъ, по-точно само защото написалъ заявление въ тоя смисълъ на съпругата му, дигнатъ е билъ отъ дома му, отведенъ въ Дирекцията на полицията и до вечерьта интерниранъ въ Карлово, кждето намѣрилъ изпратени и други македонци. Никакви обяснения не сж дадени комуто и да било за тѣзи интернирвания. Следва, че властьта е третирала македонскитѣ деятели чисто и просто като „козелъ отпущения"; т. е. — въ връзка съ мистериозното убийство на генерала и съ кьоръ фишека подъ вагона — сърбитѣ сж успѣли все пакъ да обезпокоятъ македонцитѣ въ София. Интернираннитѣ сж били държани далече отъ домоветѣ имъ цѣли месеци.

По-късно ген. Христо Луковъ, бившъ министъръ на войната, обстойно е разправилъ на македонски деятели защо сж били интернирани по онова време. Подчерталъ, че тѣ сж станали жертва на конфликтитѣ, сж-

ществуващи въ Министерския съветъ, особено на конфликта между него и министъра на вѫтрешнитѣ работи Красновски. Между тѣхъ двамата отношенията станали нетърпими. Върху причинитѣ на тия разпри Луковъ написалъ документирана брошура, която възнамерявалъ да напечати. Красновски искалъ да бѫде махнатъ отъ Министерския кабинетъ Луковъ и за тая цель се стремилъ да го компрометира съ вършене на нѣкакви нелегални деяния; най-сгодно му се виждало да го представи като врагъ на българо-югославското приятелство. Така Красновски дошелъ до идеята да изкара Лукова буквално като атентаторъ срещу Югославия. И понеже Бѣлградъ и безъ туй зле гледалъ на Лукова, Красновски е разчиталъ, че и най-малкото подозрение може да бѫде достатъчно за изхвърлянето му отъ кабинета.

Красновски веднага съ директора на полицията Голюбовъ наговорили лицето Славе Наумовъ отъ Битоля (чийто чичо е познатъ сътрудникъ на Жика Лазичъ въ Бѣлградъ, а братъ му подозиранъ въ връзки съ софийската сръбска легация) да постави фишека подъ вагона съ доматитѣ. Едновременно била уведомена сръбската легация въ София, а тя наредила до своитѣ органи въ Цариброд да открияТъ фишека подъ вагона.

Красновски поддържалъ въ Министерския съветъ, че фишекътъ е дѣло на самия воененъ министъръ Луковъ, който устроилъ конспирацията въ сътрудничество съ македонски дейци и то съ прецизна цель да се минира българо-югославското сближение. Отъ своя страна Луковъ направилъ чрезъ военни органи специално разследване, при което се случили доста разправии между органитѣ на вѫтрешното и военното министерство. Като се добралъ до истината, Луковъ изложилъ въ Министерския съветъ кои сѫ фактитѣ. И за да бѫде замазана и прикрита цѣлата работа, та да не се излагатъ министри, Красновски наредилъ интернирването на македонци; по този начинъ въ обществото нищо не се узнало за отговороститѣ, а се хвърлило съмнение, че по срѣдата има нѣкакви македонски планове. Съ основание Луковъ е твърдѣлъ, че въпросътъ е много интересенъ и че съ неговата брошура обществото ще бѫде доста заинтересовано.

Не много следъ описаната история и Красновски и Луковъ сѫ били уволнени като министри.

*

Много мастило похабиха звенаритѣ и съдружницитѣ имъ да разправятъ, че народътъ въ Пиринска Македония ликувалъ задето тамъ властьта предприела гонитби срещу Македонското движение. Всички тѣзи приказки сѫ голословни. За доказателство ще посочимъ какъвъ бѣ резултатътъ когато народътъ отъ този край имаше случай, при едни избори, да каже мнението си.

Както е споменато, забранено бѣ за дълго време на македонски деятели и общественици даже да се мѣркатъ изъ Пиринския край, камо ли пъкъ да се кандидатиратъ при избори за депутати. Минаха обаче четири години отъ превратa и въ 1938 г. се произвеждаха такива избори въ цѣла България. Адвокатътъ Асѣнъ Аврамовъ, който повече отъ три години бѣше се занимавалъ съ македонски обществени работи въ Мелнишка и Неврокопска околии, решава да се кандидатира за народенъ представитель въ Неврокопско. По-долу описваме поучителната история на това кандидатиране, отъ чийто резултатъ съвсемъ ясно може да се схване съ кого е билъ народътъ въ тоя край — дали съ превратаджиитѣ и царската политика, или съ Македонското движение.

Тогава изборитѣ не можеха да ставатъ изъ единъ пѫть въ цѣлата страна; наредено бѣ да се произвеждатъ по области, за да може да се

съсрѣдоточаватъ насилнически мѣрки отъ страна на полицията тъкмо въ една область, та по този начинъ лесно да бѫде изопачена народната воля.

Въ Неврокопско е била докарана полиция отъ Пловдивската и други области. За примѣръ, само въ с. Копривленъ сѫ били докарани шестнадесеть души стражари отъ далечни околии. По шосетата, при мостове, кръстопѫтища и пр. били установени постоянни постове, за да контролиратъ всѣкиго. По всички села обикаляли цивилни полицаи.

Цѣлата полиция, чиновницитѣ, кметоветѣ, офицеритѣ отъ казармата, имали заповѣдь да действуватъ за провалянето на Аврамовъ и за подкрепа на правителствения кандидатъ.

Опозиционнитѣ кандидати сѫ били често обискирвани, даже и като се намиратъ на пѫть; специална наредба забранявала на кандидата да раздава самъ за себе си изборни бюлетини. Отъ друга страна цѣлиятъ държавенъ и общински апаратъ агитирва и раздава бюлетини за кандидата на правителството.

Централната власть е правила натискъ надъ Горноджумайския сѫдъ да не одобрява кандидатурата на Аврамовъ. Но сѫдътъ не послушалъ полицейскитѣ разпоредби. Закривайки се задъ военното положение въ окржга, софийската Дирекция на полицията много късно дала разрешение на кандидата да отиде въ изборната си околия. Правени били прѣчки и за отпечатване на афишитѣ. Когато тѣ вече били все пакъ напечатани, неврокопскиятъ околийски началникъ — комуто се падало право да цензурира афишитѣ — нарочно тръгналъ по обиколка изъ селата, за да нѣма кой да ги цензурира.

Когато и тази прѣчка бива преодолена, полицията започва да арестува лицата, които сѫ лепили по стенитѣ тѣзи афиши. А презъ нощьта били изкѫсвани отъ самата полиция. На другия день се явяватъ нови афиши.

За голѣма изненада на властитѣ, въ хотела, кѫдето Аврамовъ е отседналъ, сѫ идвали голѣми групи селяни да го поздравятъ. Властьта почва да арестува мнозина отъ тѣхъ. Самиятъ съдържатель на хотела, Костадинъ Чапкъновъ, подиръ изборитѣ е билъ интерниранъ за шесть месеца въ Стара България, само защото е далъ стая на Аврамова.

При изходитѣ на града полицейски агенти преглеждали дисагитѣ, чувалитѣ и пояситѣ на всички селяни — да не би да разнасятъ по селата бюлетини за Аврамовъ.

Въ много села поединично и групово сѫ арестувани лица, като нѣкои веднага сѫ интернирани. Въ околийското управление сѫ докарани подъ арестъ мнозина учители; нѣкои отъ тѣхъ сѫ и бити.

Въ това време срещу правителствения кандидатъ сѫ се обявили дори и негови роднини. Но властитѣ сѫ ги арестували. Много сѫ случаитѣ на такива произволни арести. Георги Малиновъ нарочно е билъ изпратенъ на командировка като общински съветникъ, за да не се намѣри въ с. Дѫбница по време на изборитѣ. Костадинъ Филиповъ е задържанъ два дни въ околийското управление, за да не може да стигне въ с. Корница. Обсадени сѫ били отъ полиция селата Лъжница, Брѣзница и Корница, като мѫжетѣ сѫ били закарани насила да отбиватъ трудова повинность.

Когато кандидатътъ Аврамовъ е пѫтувалъ за с. Осиково, автомобилътъ му затъналъ въ каль. Властьта е арестувала всички селяни, които сѫ се притекли да извадятъ автомобила отъ кальта. А въ с. Копривленъ сѫ му забранили да се храни въ селото. Той е излѣзналъ вънъ и се нахранилъ въ полето, седналъ на единъ камъкъ. На селянитѣ било забранено да присѫтствуватъ на събранието му. Но той нарочно е говорилъ цѣли два часа само предъ полицаитѣ и предъ единъ единственъ селя-

нинъ. Обаче, бюлетинитѣ показали, че цѣлото село единодушно е гласувало за него.

Въ селата Джбница, Фустана и др. кутиитѣ съ бюлетини сѫ били смѣнени; турнати били на тѣхно мѣсто други кутии, пълни съ бюлетини на правителствения кандидатъ. Извършена е, значи, масова изборна фалшификация. Но понеже селянитѣ отъ тѣзи три села сѫ били на страната на Аврамовъ, при следващитѣ избори, презъ януари 1940 г., нарочно сѫ били присъединени къмъ Дьовленска околия, макаръ да се намиратъ на 12 клм. отъ Неврокопъ, а Дьовленъ е четири пѫти по-далече. Въ това време къмъ Неврокопско оставатъ села, които се намиратъ на повече отъ тридесеть клм. разстояние, като напр. с. Доленъ. Понеже и други села сѫ били откѫсвани по този начинъ, за да може властьта да бѫде по-сигурна за изборния резултатъ отъ 1940 г., административната карта на Неврокопско тогава, ако би била нарисувана на книга, би представлявала невѣроятни зигъ-заги.

Съставени сѫ били много актове отъ горски и финансови власти въ надвечерието на избора — за да може на селянитѣ да се даватъ обещания, че — ако гласуватъ за правителствения кандидатъ — на тия актове нѣма да се дава ходъ. Актове сѫ съставени на мнозина учители и селяни, защото ужъ разпространявали нежелателни бюлетини. Така, на учителя Стоилъ Баятевъ отъ с. Ковачевица сѫ били съставени шестнадесеть акта, по които е трѣбвало да плати глоба 32 хиляди лева, а заплатата му е била две хиляди лева месечно.

Въ с. Садово училищниятъ разсиленъ е билъ хванатъ на тавана като е наблюдавалъ презъ малка дупка кой ще гласува за Аврамовъ, за да бѫде сетне тормозенъ. Самитѣ селяни сѫ изхвърлили навънъ разсилния. Тамъ сѫ извършени много фалшификации, но въпрѣки това селото е гласувало за Аврамовъ.

Следъ изборитѣ сѫ интернирани мнозина селяни за по шесть месеца, защото не сѫ подкрепили кандидата на правителството.

Всички лица, които сѫ се опитали да придружаватъ Аврамова като е обикалялъ селата, сѫ били връщани назадъ отъ полицейски органи, а мнозина и арестувани. Той не е ималъ време да посети много села. Подиръ изборитѣ властьта на много мѣста е водила следствия, за да установява по кои причини хората сѫ гласували за него.

При всички фалшификации, при очевидния тероръ, и всевъзможни други прѣчки, резултатътъ бѣ следния: правителственият кандидатъ получава осемь хиляди гласа, а Аврамовъ петь хиляди. Но убеждението и въ самата власть и всрѣдъ народа е, че правителството е изгубило. Защото Аврамовъ не можа да посети повечето села; масово бѣха украдени бюлетинитѣ; арестувани биваха и бити тия, които го поддържаха. Вънъ отъ това, на петстотинтѣ души чиновници въ града е било наложено да гласуватъ противъ него. А циганитѣ сѫ закарани отъ полицаитѣ подъ строй, за да гласуватъ за правителствения кандидатъ; на всѣки циганинъ бюлетината е дадена на ржка отъ полицията. Така че, около хиляда гласа отпадатъ само отъ циганитѣ и чиновницитѣ. При свободни избори никакъ не е сигурно, че тия гласове биха били дадени за правителството.

Всички села сѫ се борили при изборитѣ съ ентусиазъмъ противъ кандидата на властьта. Изборътъ въ Неврокопско нагледно показа какъ народътъ преценява Македонското движение, за което Аврамовъ работѣше съ години. Сѫщо така народътъ добре е разбиралъ кои сѫ работили за лична користь.

Накратко, станалото въ Неврокопско красноречиво опроверга лъжитѣ на правителствената преса, че народътъ въ Пиринска Македония „съ камбани“ посрещналъ гонитбитѣ срещу македонската кауза и движение.

Въ другитѣ околии на Пиринска Македония никой македонски дея-

тель не се кандидатира, защото всѣкиму бѣ предварително известно какви ще бѫдатъ прѣчкитѣ и на какви тормози ще бѫде изложено населението. Кѫдето и да би спечелилъ такъвъ кандидатъ, властьта щѣше на края да обяви избора за незаконенъ, компрометиранъ и пр.

Подробноститѣ, които даваме тукъ за отношението спрямо македонската кауза и спрямо освободителното движение отъ страна на български официални фактори заслужаватъ най-сериозно внимание. Тѣхъ трѣбва да познава всѣки македонски родолюбецъ българинъ; но и всѣки българинъ съ здраво национално съзнание.

Ние дълбоко вѣрваме, че и за бѫдеще, презъ вѣкове, въ Македония ще живѣятъ българи. Вънъ отъ туй, въ сегашната българска държава има приблизително седемстотинъ хиляди души македонски българи, които и сами сѫ достатъчни, за да създаватъ предъ общественото мнение македонски въпросъ. Тѣ сѫ лоялни български граждани; не е позволено на държавнитѣ власти (особено пъкъ когато тѣ сѫ заграбили властьта противъ волята на народа) да се отнасятъ къмъ македонскитѣ българи и тѣхната кауза по този недостоенъ начинъ, както тукъ е посочено. Въ всѣки случай, изнесенитѣ факти могатъ да бѫдатъ добра поука и за бѫдещитѣ македонски борци, ако е сѫдено на Македония и по-нататъкъ да се бори за своето освобождение и за свои погазени права.

***

Следватъ две приложения [56-57], а именно — списъкъ за нѣкои пострадали отъ звенарската власть въ Пиринска Македония, и нѣкои примѣри за безтактичность и своеволия презъ време на Втората свѣтовна война въ Македония.

Симпатии под общото название позвеляват,
главно на Христо Георгиев, Димо Кусев, Петър
Тодоров и др. Цяла, се насочиха и тази дружба по-
крепна – в случая не успяха в Белград, подбудени
средствата на военната. Във това отношение до-
поднася много външно-политическата пози-
ция на Ал. Стамболийски, който значително
повлия на Белград в интерес на този съюз.
Известно време бяха спрени дипло-
матическите изпращания. Дойде
с освобождението – това
за напрежено употребление, отношенията,
които имаха Цар Фердинанд монархиите, които
в последствие и Белград се приведоха към съ-
ставяне. Липсата извънредно Цар в връзка с
Сръбската легация в София. Тя бе освободена за
това, която стоеше да стане. На 18 срещу
19 май привечер, цялата сръбска легация во гла-
ве с тогавашния пълномощен министър
Стоян Алексиев Цинцар-Марковић, бяха
отведени на гарата в Княжево – Кулата
са под охрана, откъдето заминаха
с влака за Ниш. Тогава се разказваше много
приятели и познати, които по това време
са били в Юнион-Клуб, на който от Цяла
Ню Йорк са председателствали, че фактически
председателствал, бил само формално председателят
Цяла някои от другите пълномощни лица.

шри Фрунзе фактич. Дивизия Волкова, който по пр-
нудителна принадлежи на 4-ту сибирска бригада, за кой-
то бригадата се пресели в Белград. В колата, в която
пристъпи да се качи и Белград за да подпомогне
новото Белград на Косово Сърбия, бивше дока-
рано на Сърбия - белградската пристанищна
автомобилна колона на восеми, т.е. на сорокери
за свине на убождане, бивше седем. Но Пъкъ свободи
по товарно и пристъпи да участва в този фак-
тор, който имаше в Генерал Заседа, седем в
подпомогне, че за цялото време и каждо се Белград
винаги Сърбия Генерал, а после за и Сърбия. Дали
Кодаса, първа белградска двигателна пъкъ
идеи цялото в Белград, което по-скоро
лагерата и двигателя тъкмо за белградския
и Сърбия Белградска, и пр. пристъпи, бивше
най-приятната фраза за пристъпване към
"Ямата", белград Сърбия, но при който е
разположен и за Дружина първата сърбия за
Финландия не пристъпят.... Белград ли се
не казва, като Белград не е срещу и обаче
да за пристъпа не цялото и на цяла Сър-
бофилски курс в цялото цялата пристъпва
подир от всички Белградски пристъпване
19 мая 1914 г. На друго място от Сърбия Дори

Приложение № 56

СПИСЪКЪ НА НѢКОИ ПОСТРАДАЛИ ОТЪ ЗВЕНАРСКАТА ВЛАСТЬ ВЪ ПЕТРИЧКИЯ ОКРЖГЪ (Пиринска Македония)

I. ГОРНОДЖУМАЙСКА околия:

1. Методи Сотировъ — отъ с. Бучино, битъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията. Околийскиятъ управитель е билъ свидетель на трагичнитѣ сцени, но не е направилъ нищо за вразумяването на разбѣснелитѣ се македономразци: Топаловъ и Раковски.

2. Стоянъ Николовъ — отъ с. Бучино, на нѣколко пжти е изкарванъ отъ затвора и жестоко битъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията: Топаловъ и Раковски.

3. Димитъръ Самарджиевъ — битъ до смазване. Сжщиятъ е изкарванъ отъ затвора, битъ въ участъка и наново връщанъ въ затвора. Подаденото отъ него заявление до прокурора, съ което искалъ наказанието на неговитѣ побойници — пратеницитѣ на Дирекцията на полицията — е било оставено безъ последствие.

4. Спасъ Йотовъ — отъ с. Селище. Битъ до смазване въ Горноджумайския военен клубъ. Побоятъ е нанесенъ отъ груповия началникъ при Дирекцията на полицията Саларовъ.

5. Лазаръ Ивановъ Бачевъ — отъ с. Логодажъ; жестоко битъ отъ полицейския инспекторъ Д. Вълковъ и пратеницитѣ на Дирекцията на полицията: Раковски и Топаловъ.

6. Мите Таунтевъ — отъ с. Логодажъ; битъ отъ Д. Вълковъ, Топаловъ и Раковски.

7. Христо Картала — отъ с. Лисия; жестоко битъ.

8. Коте Узунски — отъ с. Покровникъ. Съсипанъ отъ бой нанесенъ му отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ, въ присжтствието на окржжния управитель Никола Савовъ.

9. Димитъръ Миразчийски — съсипанъ отъ бой отъ Добри Вълковъ.

10. Санде Константиновъ Новоселски — отъ с. Бучино; битъ много жестоко. Сжщиятъ бѣ убитъ въ затвора отъ единъ войникъ-комунистъ, подъ предлогъ, че е гледалъ презъ прозореца. Побоятъ е нанесенъ отъ Добри Вълковъ, Топаловъ и Раковски.

11. Стоянъ Николовъ Цвѣтански — пребитъ отъ пол. инспекторъ Добри Вълковъ. Въ последствие полудѣ отъ преживѣния ужасъ. Лѣкуванъ въ Александровската болница въ София.

12. Дѣдо Христо Градевеца — 90-годишенъ; безмилостно битъ отъ по-

ручикъ Аврамовъ. Въ околийското управление докаранъ полумъртавъ на конь. Държанъ затворенъ за политически деяния, извършени презъ 1925 г., които по времето на Кимоновия режимъ бѣха амнистирани.

13. Иванъ Негревски — родомъ отъ с. Зарево, Солунско; битъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията и полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

14. Сандо Негревски — живущъ въ с. Крупникъ, родомъ отъ с. Зарево, Солунско. Жестоко битъ отъ Топаловъ, Раковски и Добри Вълковъ.

15. Ефремъ Чековъ — живущъ въ с. Крупникъ. Битъ отъ Добри Вълковъ.

16. Иванъ Чековъ — отъ с. Крупникъ. Изтезаванъ отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

17. Недѣлчо Спасовъ — отъ с. Лисия. Жестоко битъ отъ Добри Вълковъ.

18 Василъ Чаушовъ — битъ заедно съ множество отъ жителитѣ на село Делвино. Побоятъ е нанесенъ отъ поручикъ Коюмджиевъ.

19. Чиме Велковъ — отъ с. Габрово; жестоко битъ отъ Добри Вълковъ.

20. Иванъ Покровнишки — битъ по гърдитѣ и държанъ три дни на крака, безъ вода и храна. Побоятъ му е нанесенъ отъ поручикъ Аврамовъ и полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

21. Иванъ Спасовъ — силно битъ отъ Д. Вълковъ и държанъ три дни правъ на слънце.

22. Христо Конст. Делвински — почина отъ жестоко нанесения му побой. Битъ отъ поручикъ Аврамовъ.

23. Стоянъ Христовъ Бошковъ — много битъ. Изтезаванъ отъ поручикъ Аврамовъ, въ присѫтствието на капитанъ Неновъ.

24. Кирилъ Пауновъ — битъ до смазване отъ поручикъ Тимчевски и пол. инспекторъ Добри Вълковъ. Челюстьта му е била изкривена. Той страдаше отъ сърдечно разстройство дълго време и трѣбваше да се лѣкува.

25. Мите Джаневъ — отъ с. Грамада, ежедневно битъ въ продължение на цѣлъ месецъ. Една нощь е намѣренъ обесенъ на една слива надъ селото. Той бѣ семеенъ съ деца. Битъ е отъ Добри Вълковъ.

26. Гьоре Гемиджийски — изтезаванъ много жестоко отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

27. Павле Гемиджийски — отъ с. Грамада. Изтезаванъ заедно съ осемь души негови съселяни отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ. Побоятъ имъ е билъ нанесенъ въ околийското управление.

28. Стоянъ Спасовъ Новоселски — битъ доста жестоко.

29. Александъръ Константиновъ — изтезаванъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията.

30. Фердинандъ Мелтиевъ — жестоко битъ. Побоятъ е нанесенъ отъ Добри Вълковъ.

31. Димитъръ Босото — жестоко битъ отъ поручикъ Алексиевъ.

32. Славе Константиновъ — отъ с. Падежъ. Битъ заедно съ много негови съселяни. Побоятъ е нанесенъ отъ Добри Вълковъ.

Забележка: Иванъ Чековъ, Ефремъ Чековъ, Сандо Негревски и Иванъ Негревски подадоха оплакване до военния министъръ, до командира на полка и до прокурора. Тѣхнитѣ оплаквания останаха безъ последствие.

II. РАЗЛОЖКА околия:

1. Стоянъ Алексовъ Чувениковъ — отъ Щипско. Битъ жестоко; мушканъ съ ножъ около сърдцето. Изтезаванъ е отъ капитанъ Ивановъ.

2. Динката Василевъ — родомъ отъ Емборе, Кайлярско; синъ на стария и многозаслужилъ на народната кауза учитель Иванъ Василевъ. Жестоко битъ отъ фелдфебела Крумъ п. Радоновъ, който се присъединилъ къмъ конвоиращитѣ го войници.

3. Гошо Христовъ — убитъ при обезоржжителната акция въ Разложка околия отъ военни лица.

4 Дончо Василевъ — убитъ при обезоржжителната акция.

5. Михаилъ п. Григоровъ — отъ с. Богданци, Гевгелийско. Битъ жестоко отъ ротмистера въ 3-ти коненъ полкъ.

6. Ваканъ Вакановъ — бившъ кметъ на Банско; оставенъ въ едно подземие, кждето имало само единъ камъкъ за сѣдане. Краката му били въ вода. Нощно време сж го преобличали въ войнишки дрехи и сж го извеждали вънъ отъ града; окачвали сж на врата му вжже и сж го заплашвали, че ще го удушатъ, ако не направи исканитѣ признания.

7. Кръстьо Петрушевъ — родомъ отъ с. Богданци, Гевгелийско. Жестоко битъ отъ ротмистера въ 3-ти коненъ полкъ.

8. Лазаръ Думановъ — отъ Банско. Жестоко битъ въ казармитѣ на Разлогъ.

9. Динко Улевиновъ — отъ Банско. Жестоко битъ въ казармитѣ на Разлогъ.

10. Методи Терзиевъ, 16 г. — отъ Банско. Жестоко битъ въ казармитѣ на Разлогъ.

11. Георги Христовъ Колчаговъ — отъ Банско. Битъ жестоко отъ поручикъ Стоевъ

12. Борисъ Колчаговъ — помощникъ кметъ на Банско. Жестоко битъ отъ поручикъ Стоевъ.

13. Димитъръ Калайджиевъ — отъ Банско; битъ до полудяване отъ поручикъ Стоевъ.

14. Никола Циклевъ — отъ с. Гулийна-баня, Разложко; битъ жестоко отъ поручикъ Митовъ.

15. Христо Циклевъ — отъ с. Гулийна-баня, Разложко; секретарь-бирникъ; битъ отъ поручикъ Митовъ.

16. Борисъ Чобановъ — отъ с. Гулийна-баня; битъ отъ поручикъ Стоевъ.

17. Стоянъ Чачкаровъ — отъ Горна-Джумая. Битъ въ разложката казарма.

III. СВЕТИВРАЧКА околия:

1. Димитъръ Марковъ — кметъ на с. Бѣлица, Светиврачко; убитъ отъ органитѣ на военнитѣ власти при обезоржжителната акция.

2. Танчо Сугарски — житель на с. Склаве, Светиврачко; битъ отъ военни лица съ прикладитѣ на пушкитѣ; вследствие на жестокия побой останалъ инвалидъ.

3. Кръсто Г. Гиздаковъ — житель на с. Склаве, Светиврачко; битъ жестоко отъ вийницитѣ.

4. Захарий Новевъ — родомъ отъ Тетово; житель на Свети-Врачъ; изкарванъ вънъ отъ града и заплашванъ съ убийство. Издевателствата надъ него сж вършени отъ полицейския инспекторъ Пушкаревъ.

5. Ангелъ Джоджовъ — отъ с. Бѣлица, Светиврачко; битъ жестоко отъ полицейскитѣ власти.

6. Никола Тодоровъ — житель на Свети-Врачъ; битъ много жестоко; побойникътъ му — капитанъ Черневъ — незадоволявайки се съ извършенитѣ отъ него мжчения надъ наши съотечественици, е удрялъ съ сабята си табелитѣ съ надписи на Илинденското дружество и Младежката организация въ Свети-Врачъ.

7. Атанасъ Мицевъ — отъ с. Левуново, Светиврачко. Жестоко изтезаванъ.

IV. ПЕТРИЧКА околия:

1. Константинъ Николовъ — родомъ отъ с. Фурка, Дойранско; мушканъ съ ножъ въ устата. Умрѣ отъ полученитѣ рани. Побоятъ е нанесенъ отъ единъ поручикъ отъ Кюстендилския гарнизонъ.
2. Константинъ Мендовски — съсипанъ отъ бой.
3. Велко Митревъ Масларевъ — жестоко битъ отъ поручикъ Венчевъ.
4. Константинъ Христовъ Парцалковъ — родомъ отъ с. Гърчище, Гевгелийско, житель на гр. Петричъ; жестоко битъ отъ капитанъ Събевъ и въ последствие полудѣлъ отъ преживѣнитѣ страдания.
5. Борисъ Божиновъ — отъ гр. Петричъ; съсипанъ отъ изтезания. Побоятъ е нанесенъ отъ поручикъ Ханджиевъ, който го мушкалъ съ ножъ. Борисъ Божиновъ следъ побоя е интерниранъ въ гр. Бургасъ, кѫдето почива вследствие изтезанията.
6. Мара Божинова — учителка; изнасилена отъ единъ войникъ.
7. Константинъ Николовъ Илиевъ — отъ с. Долна Рибница; жестоко битъ отъ капитанъ Събевъ.
8. Иванъ Филчевъ — отъ с. Долна Рибница; жестоко изтезаванъ отъ поручикъ Ханджиевъ.
9. Велко Пантелеевъ — отъ с. Ключъ; битъ е отъ полицейския агентъ Райчо.
10. Никола Кръстевъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
11. Кольо Траянкинъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
12. Стойчо Константиновъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
13. Константинъ Димитровъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
14. Иванъ Златановъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
15. Георги Николовъ Чанковски — отъ с. Долна Рибница; жестоко битъ отъ поручикъ Ханджиевъ.
16. Андонъ Петровъ Манчовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
17. Ив. Илиевъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
18. Ив. Марковъ Усковъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
19. Никола Никовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
20. Ангелъ Николовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
21. Илия Христовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

22. Христо Филиповъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

23. Петко Таневъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

24. Иванъ Филчевъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

25. Константинъ Николовъ — отъ с. Мендово; битъ отъ подп. Хаджиевъ; срещу него е стреляно и съ пушка; а при изтезанията подпор. Хаджиевъ е забилъ 18 игли подъ ноктитѣ му.

26. Трушка Точевъ — отъ с. Тонско-Дабе; битъ и измѫчванъ съ игли; изтезаванъ е отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

27. Андонъ Бъчваровъ — битъ въ полицейското управление въ гр. Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

28. Гоце п. Ивановъ — битъ въ околийското управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

29. Илия Аврамовъ — отъ с. Порой; тежко битъ въ окол. управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

30. Пантелей Ангеловъ — отъ с. Долна Рибница; битъ въ околийското управление въ гр. Петричъ отъ Никола Ангеловъ.

31. Георги Николовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ въ околийското управление въ гр. Петричъ отъ Никола Ангеловъ.

32. Георги Танушевъ — отъ с. Долна Рибница; битъ въ околийското управление въ гр. Петричъ отъ Никола Ангеловъ.

33. Никола Трайковъ — отъ Петричъ; битъ въ околийското управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

34. Кольо Ангеловъ — битъ тежко въ дома му и въ окол. управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

35. Никола Никовъ — битъ отъ поручикъ Босилковъ.

36. Никола Мицевъ — битъ въ гр. Петричъ въ окол. управление отъ фелдфебела на пор. Босилковъ; после битъ отново въ Горна-Джумая отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

37. Кръстьо Маджаровъ — родомъ отъ Охридъ; много битъ; побоятъ нанесенъ отъ полицейския агентъ Никола Ангеловъ.

38. Иванъ Робовалията — отъ с. Скъртъ, Петричко; битъ жестоко отъ младшия подофицеръ Чаръкчиевъ.

39. Пандо Константиновъ — отъ с. Кърналово. Петричко: битъ на два пѫти отъ органи на полицията.

40. Илия Георгиевъ — отъ Малешевско; жестоко битъ отъ по-

ручикъ Босилковъ; тикалъ въ устата му и револверъ.

41. Димитъръ Цинцевъ — отъ с. Ръждакъ; битъ отъ военнитѣ.

42. Георги Танковъ — отъ с. Ръждакъ; битъ отъ военнитѣ.

43. Велко Митревъ — отъ с. Скъртъ; битъ отъ младш. подофицеръ Чаръкчиевъ.

44. Борисъ Манасиевъ — битъ отъ полиц. инспекторъ Добри Вълковъ.

45. Константинъ Илиевъ — битъ отъ полиц. инспекторъ Добри Вълковъ.

46. Стоянъ Петровъ — битъ отъ полиц. инспекторъ Добри Вълковъ.

Забележка: Въ НЕВРОКОПСКА околия сѫщо сѫ извършени безчинства, — за съжаление, написанитѣ данни сѫ изгубени.

СПИСЪКЪ НА ПОСТРАДАЛИТѢ ОТЪ ЗВЕНАРСКАТА ВЛАСТЬ ВЪ СОФИЯ И КЮСТЕНДИЛЪ

I. СОФИЯ

1. Борисъ Панчевъ — умрѣлъ отъ бой. Изтезаванъ е отъ полицейския агентъ П. Соларовъ.

2. Георги Бояджиевъ — търговецъ; битъ жестоко съ гумени бичове по краката.

3. Борисъ Игнатовъ Георгиевъ — жестоко изтезаванъ въ Дирекцията на полицията отъ груповия началникъ Никола Георгиевъ и Никола Бѣлевъ — тѣлохранитель на Кимонъ Георгиевъ.

4. Трифунъ Савевъ — житель на гр. Кюстендилъ; стѣганъ съ вѫжета по краката и рѫцетѣ. Изтезанията му продължили 45 дни. Изтезаванъ въ Дирекцията на полицията отъ Джеферовъ, полиц. агентъ Соларовъ и п. Тодоровъ.

5. Христо Тасевъ — родомъ отъ Дебърско; житель въ София; битъ до смазване по краката.

6. Димитъръ Дражевъ — студентъ; битъ въ Дирекцията на полицията отъ агента Соларовъ.

II. КЮСТЕНДИЛЪ

1. Ефремъ Калимански — родомъ отъ Царево-село, Кочанско; жестоко битъ отъ полиц. агентъ Димитъръ Пановъ.

2. Ефремъ Деспотовъ — родомъ отъ Царево-село, Кочанско; битъ жестоко отъ полиц. агентъ Димитъръ Пановъ.

3. Любенъ Георгиевъ — родомъ отъ Кичево; жестоко битъ отъ полиц. агентъ Димитъръ Пановъ.

4. Стоянъ Атанасовъ — родомъ отъ Кочани; жестоко битъ отъ Димитъръ Пановъ.

5. Милушъ Веселиновъ — родомъ отъ Царево-село, Кочанско; битъ отъ полиц. агентъ Василъ Соларовъ.

6. Дане Йордановъ Спанчевски — родомъ отъ Кочанско; изтезаванъ жестоко отъ полиц. агентъ Дим. Пановъ.

7. Константинъ Стоиловъ — битъ отъ пол. агентъ Димитъръ Пановъ.

ЗНАЦИТѢ НА ПОРАЖЕНСТВО И СЛЕДЪ ПРОПАДАНЕТО НА ЮГОСЛАВИЯ
(въ течение на Втората свѣтовна война)

За мене бѣше ясно, че официална България ще бѫде доволна ако при настѫпилия европейски конфликтъ — запази „вѣчното си приятелство“ съ Югославия. Не мина много време и мнозина отъ срѣдата на българската интелигенция потвърдиха, че въ решителни дни българското правителство не е правило нищо въ полза на македонскитѣ българи. Твърде близкиятъ до царь Борисъ проф. Александъръ Балабановъ бѣ казалъ на наши приятели, че ние, македонцитѣ, нѣма защо да се сърдимъ на други хора въ България заради безразличието имъ или за проявена македонофобия, когато първиятъ, който въ душата си се е отказалъ отъ Македония, е царь Борисъ. Балабановъ бѣ въ състояние да знае интимнитѣ настроения на царя.*

До този моментъ само единъ разговоръ на българския дипломатъ, Първанъ Драгановъ, съ Хитлеръ, е станалъ известенъ (поне за мене) публично, въ който предъ германцитѣ се споменава относно погазенитѣ отъ Югославия права на македонскитѣ българи. Този разговоръ е помѣстенъ въ книгата на Андреасъ Хилгруберъ „Държавници и дипломати при Хитлеръ — повѣрителни бележки 1939—1941 г.“, издадена въ Франкфуртъ на Майнъ презъ февруарий 1969 г., стр. 211. Ето съдържанието на занимаващата ни часть отъ този разговоръ:

„. . . . Следъ това Драгановъ се върна къмъ въпроса, който му бѣше поставенъ отъ фюрера при последния разговоръ — какъ ще се държи България при влизането на Югославия въ Тристранния пактъ (Германия—Япония—Италия — бел. моя). Той бѣ казалъ тогава, че България сигурно би поздравила това. Къмъ тази тема, обаче, той има да добави нѣщо частно, за което той никакъ не е натоваренъ, но споредъ неговото мнение непременно трѣбва да спомене: въ Македония живѣятъ единъ и половина милионъ българи; тѣ не може да бѫдатъ така оставени. Третирането на тѣзи българи отъ страна на Югославия е извънредно лошо. Докато въ България навсѣкѫде може да се четатъ югославски вестници, въ Югославия е забранено даже българското Евангелие. Проблемътъ за малцинствата гори и трѣбва сѫщо да бѫде решенъ. Половинъ милионъ български бѣжанци отъ тази область има сега въ България; и ако Германия сега се споразумѣе съ Югославия, това несъмнено ще причини една неприятна реакция; и той (Драгановъ — бел. моя) се бои, че може да се появи настроение противъ Германия . . . .“

Г-нъ Хилгруберъ дава и възраженията на Хитлеръ, който поддържа, че въ момента най-важното е България да се придружи къмъ Тристранния пактъ; и че г. Драгановъ знае какво би означавало едно нахлуване на болшевизма въ Балканитѣ. При това Хитлеръ прибавя, че борбитѣ между хората и народитѣ ще продължатъ така сигурно, както голѣмитѣ природни явления се повтарятъ; граничнитѣ и малцинственитѣ проблеми на Балканитѣ не може въ единъ мигъ да се разрешатъ. Но окончател-

---

* Ал. Балабановъ, сѫщо както и писательтъ Елинъ-Пелинъ, е билъ често, може би по-често отъ всѣки другъ българинъ, съ царь Борисъ, въ течение на дълги години. Това бѣ известно на цѣлата културна часть отъ българското общество.

ното тѣхно уреждане ще закъснѣе. Главно е да се отстрани болшевишката опасность.

Ясно е, че българското правителство не е направило постѫпки нито за отварянето на българскитѣ училища въ границитѣ на Югославия.

Но македонското общество, включая неговата емиграция, имаше дългъ да проявява грижа за цѣлостно уреждане на Македонския въпросъ, въ духа на всички наши устави — на легална или нелегална организация. Убеденъ въ това, азъ бѣхъ решилъ отдавна, че нѣма да се прибирамъ въ България, или въ Македония презъ време на войната, въ случай, че Македония даже да бѫде заета отъ българскитѣ войски. Знаехъ, че ако се завърна, по единъ или другъ начинъ властьта ще ме представи като съгласенъ съ нейната политика. Така и стана, но опититѣ не хващаха мѣсто. Една година подиръ установяването на българската власть въ Македония видѣхъ публикувани въ софийския вестникъ „Зора" статии на хора, които не бѣха размѣнили въ Загребъ* нито една дума въ тоя смисълъ съ мене; а пишеха, че съмъ билъ най-добре разположенъ къмъ българската политика и власть. Очевидно, статиитѣ сѫ били публикувани, за да се заблуждава на първо мѣсто нашето общество въ Македония.

Въ чужбина азъ смѣтахъ, че по-свободно бихъ свършилъ каквато и да е работа въ полза на Македония — ако изобщо бихъ преценилъ, че е възможно да се стори нѣщо. Твърде ясно ми бѣше, че ние и софийскитѣ фактори стоимъ на два полюса въ връзка съ важни проблеми на Македония и вървежа на нейния общественъ животъ.

Неочаквано за всички дойде военниятъ превратъ въ Бѣлградъ презъ месецъ мартъ 1944 г. и Югославия се намѣри въ война срещу Германия. Цѣла Македония, съ изключение на югозападната ѝ часть, бѣ заета отъ българската войска. Историческа и неоспорима истина е, че народътъ я дочака съ голѣмъ възторгъ. И не можеше да бѫде другояче, когато се сгромолясва едно робство като сръбското, а наскоро и гръцкото, и когато идва роденъ братъ. Камбанитѣ на всички черкви сѫ биели радостно както въ 1915 г.; викове „ура" сѫ се чували всѣкѫде, кѫдето се е явилъ българскиятъ войникъ.

За безкрайно съжаление е факта, че тази велика радость наскоро започна постепенно да полинѣва не само поради вражески пропаганди, но и поради нетактичность на мнозина измежду представителитѣ на новодошлата власть. Колкото за бѣгла ориентация на читателя къмъ края на настоящето изложение посочвамъ нѣкои примѣри, които сѫ събуждали общо осѫждане.

*

Властьта имаше интимно желание да води Македония за носа; да ѝ представи своята администрация и диктатура като достигнатъ пълненъ идеалъ, отъ който нищо повече не трѣбва и не може да се желае. Тя не само спъваше въ близкото минало македонската освободителна борба, но и за въ бѫдеще искаше да бѫде изключено всѣко колективно чувство въ Македония, свързано съ нейното мѫченическо и борческо минало.

Това се бѣ потвърдило и отъ политическитѣ съображения, които българското правителство бѣ вложило при гласуването на „амнистия" за македонскитѣ деятели. Понеже и въ този случай съвсемъ изразително проличава отношението на тогавашната власть въ София къмъ Македонското движение, намирамъ за целесъобразно да изнеса по-подробно какъ се е развилъ въпросътъ.

---

* Следъ като напуснахъ Турция, кѫдето бѣхъ задържанъ като политически пленникъ четири години, а сетне престояхъ въ Полша и Унгария, прехвърлилъ се бѣхъ презъ войната въ Загребъ.

Подиръ превратa отъ 19 май 1934 г. маса български граждани бѣха хвърлени въ затворитѣ изъ цѣла България по политически причини. Тогавашнитѣ диктатори не сж могли да понасятъ критикитѣ противъ управлението имъ, нито лично срещу тѣхъ. Преследвали сж съ скалъпени отъ тѣхъ декрети всѣка свободна политическа проява; по-късно декретитѣ сж замѣнявани съ закони отъ предани на правителството, избрани чрезъ полицията парламенти.

За тогавашната сърбофилска политика като врагъ №1 бѣха позициитѣ на македонското общество относно разрешението на македонския въпросъ. Решили бѣха да побратимяватъ българи и сърби върху трупа на Македония, възъ основа на Ньойиския договоръ. Ето защо голѣма часть отъ изпратенитѣ въ българскитѣ затвори лица бѣха македонски деятели.

Следъ превратa българското общество започна да гледа на арестуванитѣ македонци като жертви на една мрачна политика. И искането за амнистия започва да обхваща все по-широки кржгове отъ българската общественость, която бѣ залъгвана отъ управницитѣ съ постоянно отлагани обещания.

Когато въ затвора попадна Дамянъ Велчевъ съ приятелитѣ му, протакането на въпроса за амнистията намѣри другъ претекстъ: ако се дадела амнистия на македонскитѣ затворници, трѣбвало да бжде амнистиранъ и Дамянъ; но положението не позволявало да се прибегне до такъвъ политически актъ. Не бѣ възможно точно да се схване кого помалко искатъ да амнистиратъ властницитѣ — дали сръбския приятель Дамянъ Велчевъ, или сръбскитѣ противници — македонскитѣ дейци. Ние вѣрваме, че по-близо до истината е второто предположение.

Презъ 1938 и 1939 г. станаха законодателни избори при голѣмъ теророъ; органитѣ на властьта извършиха много провинения и престжпления, за да изпратятъ въ парламента посоченитѣ отъ правителството депутати. Но първата работа на върховната власть бѣше да нареди амнистия за тѣзи изборни престжпления на органитѣ си.

Предъ видъ на бързо усложняващето се международно положение, правителството все пакъ търсѣше начинъ да внесе нѣкакво успокоение срѣдъ народа. Замисли да изкара отъ затворитѣ и политическитѣ арестанти. Дадени бидоха частични помилвания по общия наказателенъ законъ, но съ това малцина сж били задоволени. По-щедро сж били помилвани криминалнитѣ престжпници, отколкото политическитѣ. Най-малко сж се възползували отъ помилванията македонцитѣ.

Въ началото на 1941 г. централната власть започнала тайно да обмисля единъ проекто-законъ за амнистия. Но интимната цель е била: да не се увреждатъ политическитѣ ангажименти въ чужбина, нито вжтрешната политика на страната. Диктатурата не е желаела да бжде смущавана отъ каквито и да е политически проявления, стоящи вънъ отъ нейната воля и противоречещи евентуално на външната ѝ политика. Специално внимание е полагано да не бжде помрачена политиката за тѣсно приятелство съ Югославия.

Презъ февруарий 1941 г. министърътъ на правосждието Василъ Митаковъ внесълъ въ Народното събрание законопроектъ за амнистия. Текстътъ ясно е показвалъ, че македонскитѣ дейци не сж напълно амнистирани, а Иванъ Михайловъ въобще е изключенъ отъ амнистията. Този законопроектъ въ сжщность е за условна помилваща амнистия, която обхваща само деяния по присжди влѣзнали въ изпълнение. Съ забележката въ закона, че не се амнистиратъ присжди, изпълнението на които не е сложено въ изпълнение, се е целѣло да бжде засегнатъ именно Иванъ Михайловъ, за угода на Бѣлградъ. Законопроектътъ е давалъ широка възможность на властьта да изпраща въ затворитѣ македонскитѣ дея-

тели когато пожелае; тъй като тя винаги може да скрои обвинения за нарушаване на българскитѣ закони, въ връзка съ Македонското движение; и така да привлече подъ отговорность единъ или другъ македонски деятель за работи, които не сж обхванати отъ проектирания законъ за амнистия.

Вънъ отъ туй, казано е въ текста на този проектъ, че ако амнистираното лице извърши каквото и да е друго престжпление въ течение на петь години, ще изтърпява и наказанията си по амнистиранитѣ присжди. По общия наказателенъ законъ срокътъ за условнитѣ присжди е тригодишенъ; а тоя специаленъ законъ, който ужъ цели да внесе успокоение, предвижда петь години. При все това авторитѣ на законопроекта го бѣха нарекли законъ за амнистия . . .

Македонски общественици сж се срещнали съ министъра на правосждието, за да му изтъкнатъ недостатъцитѣ на тоя законопроектъ. Той не е направилъ нито опитъ да оспорва направената критика; само повдигналъ рамене заявявайки, че нищо не може да каже по въпроса и че трѣбва да се разговаря съ министъръ-председателя Богданъ Филовъ.

Срещнатъ е билъ следъ това министъра на вжтрешнитѣ работи Петъръ Габровски. Но и той отправилъ събеседницитѣ си къмъ Филовъ. Той е приелъ двама македонски легални деятели; изслушалъ критиката и отсечено заявилъ: „Иванъ Михайловъ нѣма да бжде амнистиранъ. Амнистията има за цель да възвърне пенсията на осжденитѣ политически затворници, които тя засѣга, и да улесни влизането на Югославия въ Тристранния пактъ. Само на тази база тя засѣга и вашитѣ хора“.

Обяснено му е, че както е редактиранъ закона, амнистията не засѣга македонцитѣ; чрезъ помилвания почти всички тѣ сж излѣзнали вече постепенно отъ затворитѣ; а пенсионери между тѣхъ е имало двама души. Следователно, амнистията освобождава само приятелитѣ на сърбитѣ отъ затворитѣ и на тѣхъ възвръща пенсиитѣ, тъй като тѣ всички сж били държавни чиновници — офицери и пр. Въ отговоръ на това Богданъ Филовъ наново рѣзко е заявилъ: „Иванъ Михайловъ нѣма да бжде амнистиранъ!“.

България бѣше вече влѣзнала въ Тристранния пактъ, а нѣколко дни подиръ визираната среща съ Филовъ, и Югославия тържествено се присъединява къмъ него. Точно по това време въ дневния редъ на Народното събрание е билъ вписанъ за разискване законопроекта за амнистията.

При разискванията въ Парламента е била на лице благоприятна за обща амнистия атмосфера. Виждайки това, правителството прекратява дебатитѣ, а законопроектътъ бива препратенъ въ парламентарната комисия по Министерството на правосждието.

Презъ месецъ мартъ се извършва превратa на ген. Симовичъ въ Бѣлградъ; политическото положение съвсемъ се промѣня. На 6 априлъ Германия обявява война на Югославия и за нѣколко дни я прегазва.

Въ Парламента почти всички говорятъ вече, че когато Македония се освобождава, непремѣнно е нужно да се гласува пълна амнистия. Обаче, презъ м. май Парламентътъ е билъ подведенъ и, безъ да си даде смѣтка, съ въодушевление е гласувалъ първоначалния текстъ на законопроекта. Употрѣбената въ случая хитрость се е състояла въ следното:

А) Министърътъ на правосждието Митаковъ внася законопроекта, който е вписанъ за разискване.

Б) Още първиятъ ораторъ започва да пледира за пълна амнистия, като вижда, че Ив. Михайловъ не се включва въ нея. Речьта му намира удобрението на Парламента.

В) Точно въ този моментъ Митаковъ тържествено известява, че Ив. Михайловъ е включенъ въ амнистията, понеже предишния день били издадени два царски указа (по военното министерство и по министерство-

то на правосѫдието), съ които царьтъ изцѣло помилвалъ приписванитѣ на Михайлова по присѫдитѣ деяния. Така че, Михайловъ билъ обхванатъ отъ закона.

Парламентътъ при въодушевление и ржкоплѣскания, по спешность приема закона изведнажъ, като че ли е миналъ презъ всички три, необходими споредъ правилника, четения. На никого въ момента не е дошло на умъ, че по начало този законъ не е пълна амнистия. Така, за нѣколко минути правителството съ хитрина успѣ да прокара своитѣ политически намѣрения, заблуждавайки парламента и обществото.

Само общиятъ наказателенъ законъ и съответенъ правилникъ посочватъ по какъвъ начинъ и при кои условия ставатъ помилвания на осѫдени. Правителството и царьтъ не сѫ желаели да дадатъ пълна амнистия на македонскитѣ дейци, и специално на Иванъ Михайловъ. Но като не сѫ могли да се борятъ срещу настѫпилото общо настроение срѣдъ българитѣ за пълна амнистия, измислили сѫ хитро горната процедура съ царски укази; та по този начинъ сѫ смѣтнали, че въ бѫдеще ще могатъ да държатъ подъ своя юмрукъ македонскитѣ дейци. Кои сѫ били политическитѣ съображения на царя и правителството, всѣки може да тълкува. На първо мѣсто е стоело угодничеството къмъ Бѣлградъ.

Разбира се, правителството е било убедено, че Иванъ Михайловъ ще се завърне отъ чужбина, ще се прибере въ „обединена" България. То имаше интересъ отъ неговото прибиране — съ огледъ на настроението въ Македония и срѣдъ патриотичното българско гражданство въ Стара България. Но Михайловъ не намѣри за нужно да се завърне, защото не бѣше съгласенъ съ политиката на българската държава по отношение на Македонския въпросъ. Що се отнася до самата амнистия или до царскитѣ укази, този въпросъ малко го е интересувалъ.

Незавръщането му, обаче, постави въ деликатно положение правителството и царя. Много политически лица изтълкуваха това незавръщане именно като несъгласие на македонцитѣ съ политиката на царя. Депутати сѫ смѣтнали, че причината за невръщането може да е непълния законъ за амнистия; и затова сѫ се явявали предъ Богданъ Филовъ да протестиратъ. Нѣмайки солидно аргументи, за да отблъсне обвиненията, Филовъ и негови колеги сѫ казвали: „Кой човѣкъ въ България може да допустне, че въ тия радостни за българския народъ дни нѣкой ще посегне върху Ив. Михайловъ? Това нѣма да стане никога. Той може спокойно да се върне". Министритѣ сѫ изпадали въ деликатно положение; излизало би, че тѣ третиратъ събеседницитѣ си като деца, разправяйки имъ общи приказки — че никой нѣмало да посегне на Михайловъ и пр. Като че ли въ това се е състоелъ въпросътъ . . .

Когато Филовъ обикаляше изъ нѣкои македонски градове, при завързали се разговори съ мѣстни граждани, старалъ се е да ги убеди, че Михайловъ трѣбва да се завърне отъ чужбина заради общобългарскитѣ интереси; и че добритѣ родолюбци отъ Македония трѣбва да му пишатъ, да настояватъ предъ него за връщане.

Но понеже Михайловъ продължаваше да мълчи и да не се връща, властьта не можа да запази спокойствие, започна да го обявява за сепаратистъ; отиде до тамъ — да издава окржжни разпореждания до общини и до гарнизони въ Македония, за да бѫдели внимателно следени движенията и постѫпкитѣ на „михайловиститѣ", които „раздвоявали общественото мнение". Сигурно искаха да кажатъ, че политиката на Богданъ Филовъ е изправна и победоносна; и че населението въ Македония е съ тѣхъ, а противъ Иванъ Михайловъ и ВМРО . . .

Може би не е излишно да прибавя тукъ, че голѣмъ брой български общественици пращаха поздрави до Иванъ Михайловъ въ Загребъ и му известяваха, че напълно одобряватъ неговото незавръщане. Сѫщото му

заявиха лично и нѣколко души депутати, които бѣха дошли въ Загребъ по случай първата годишнина отъ обявяването на независима хърватска държава (1942 г.). Освенъ депутатътъ Дочо Христовъ, който по-късно стана министъръ, всички правителствени депутати отъ тази делегация, както и онѣзи отъ опозиционни срѣди, недвусмислено подчертаха предъ Михайловъ, че отъ всѣко гледище правилно е постжпилъ като не се е завърналъ. Измежду българскитѣ общественици, които чрезъ приятели бѣха изказали такова гледище бѣше и проф. Петко Стояновъ, виденъ членъ на бившата радикална партия. Съвсемъ ясно бѣше подчерталъ такова становище и бившиятъ министъръ-председатель Никола Мушановъ. Той бѣ казалъ, че амнистията има прикрита цель да унижи Македонското движение.

Редакторътъ на в-къ „Зора" Дан. Крапчевъ, за когото другаде съмъ споменавалъ, че минаваше за царски човѣкъ, бѣ поржчалъ на мои приятели да ми пишатъ, че не трѣбва да се връщамъ. Точнитѣ му думи сж тѣзи: „Не му трѣбва да се връща. Нека стои вънъ, за да бжде поне една малка заплаха срещу тукашнитѣ заслѣпени господа".

Не всички български общественици, които одобряваха моето стоене въ чужбина, сж тръгвали отъ едни и сжщи съображения; но всѣко отъ тѣхъ добавяше по нѣщо къмъ мотивитѣ ми да не бързамъ съ връщане. Що се отнася до нашитѣ другари, всички тѣ се радваха задето бѣхъ взелъ такова решение.

Още като научи какви условни амнистии се проектиратъ въ София, Михайловъ отправи едно отворено писмо до министъра на правосждието В. Митаковъ. Ето неговото почти цѣлостно съдържание:

„Настоящето писмо се отнася не само лично до Васъ, а и до множество управници въ София, които сж мислили и действували като Васъ.

Прочетохъ речьта Ви, произнесена предъ Народното събрание въ връзка съ представения отъ Васъ законопроектъ за амнистия. Съ благонравнитѣ наставления къмъ македонскитѣ борци тая речь ми напомня за нѣкогашнитѣ аази-българи въ турскитѣ сждилища, които сждѣха борцитѣ за българската свобода. Вие искате македонскитѣ борци да станатъ подлеци.

Законопроектътъ е продиктуванъ не само отъ нечии лични чувства. Той е и проява на пораженството, което започна на 1918 г. Политическото ви вѣрую отъ тогава насамъ относно Македония бѣ: никакво освободително движение, никакъвъ македонски въпросъ! Борческото дѣло поникна мимо желанието на българската държавна власть и въпрѣки противодействията ѝ.

Специално противъ нелегалния методъ, наложенъ на македонскитѣ българи за самозащита, отъ ваша страна идѣха най-долнитѣ нападки и отрицания. Ако довчерашнитѣ победители биха позволили едно разглеждане на македонския въпросъ, то, като най-добъръ свидетель въ полза на поробителя биха се явили писанията, внушени отъ български власти и обществени фактори, или търпѣни отъ тѣхъ. Страшенъ бѣ воятъ срещу този методъ, чрезъ който, впрочемъ, на два пжти възкръсна българското царство — въ XII вѣкъ при братята Асѣновци и въ XIX вѣкъ по поводъ на Априлското възстание.

Ние работимъ еднакво и по двата метода — легално и революционно. А вие — само по метода на примирението. Презъ изтеклитѣ двадесеть и три години за васъ не сжществуваха и предатели на българския народъ; България стана нѣкакво Елдорадо за измѣнницитѣ; предателството започна да не прави никакво впечатление, като да бѣ безобидна мода. Почти всички разколници биваха взимани подъ закрила на българската власть. Тя създаде и прочутото ренегатство, върху което тепърва ще има да узнава ужасяващи работи нашето общество. А относно Македония се проповѣдваше — даже отъ професори, на които държавата продължаваше да плаща — изселването на българитѣ, които се чувствуватъ такива, отъ македонскитѣ „чукари". За добиране до власть въ София общественици и „държавници" бързаха да си спечелятъ благоволението на Бѣлградъ, като предварително изсипваха купъ ругатни срещу Македонското движение. Туй бѣ на пжть да стане като неизбѣженъ протоколъ преди заминаването имъ за сръбската столица.

Българската власть обезбългари Южна Македония и Бѣломорието. Тя агитираше чрезъ свои пратеници за тая цель и на два пжти продължи съ години срока за изселването — нѣщо, за което не я задължаваше договорътъ. Това бѣ въ

пълния смисълъ на думата ликвидация съ македонския въпросъ и Македония. И за да се изкорени всѣка възможность за български пратеници, бидоха продадени черквитѣ и училищата, черковнитѣ и училищни имоти, както и гробищата на дѣдитѣ ни. Даже при днешното неочаквано стечение на обстоятелствата подобна ликвидация е една лоша спънка за националния ни въпросъ. Представлявате ли си колко голѣма прѣчка би била тя при малко по-други обстоятелства?

Но има нѣщо повече. Години подъ редъ вашитѣ побратимски излияния убеждаваха и външния свѣтъ, че въ Македония подъ сръбска власть всичко отива по медъ и масло. Вашето държание бѣ най-полезния сътрудникъ за въдворяване на политическо и обществено мъртвило около името на нещастна Македония. Затова разтурихте легалнитѣ македонски сдружения, а се направиха опити за разстройство и на организациитѣ на емигриралитѣ въ Америка македонски българи. Обърнали се бѣхте на задоволена отъ договоритѣ държава. Въ свободна България сръбското влияние се ширѣше така както въ старитѣ български царства византийското.

Да споменемъ ли за 19 май 1934 г. — дѣло, за жалость, на български офицери, който ще остане най-срамна дата въ българската история? Неговата политика относно Македония изцѣло възприехте всички, които наследихте властьта. Единъ месецъ преди смъртьта си Тодоръ Александровъ завеща, въ едно паметно свое окржжно, трагично признание, че е срещналъ отъ български срѣди повече спънки въ освободителната борба, отколкото отъ страна на гърци и сърби. Той бѣ щастливъ, че не доживѣ да види пълнитѣ размѣри на пораженството въ България.

Ние знаемъ, че ни мразите. Преди всичко мразите ни заради нашата неизмѣнна позиция, заради нашата безкомпромисна борба срещу робството. Не можете да ни простите, че ви навираме въ носа цѣлувкитѣ и лигавенията съ поробителитѣ ни; ренегатството; ликвидацията; псуването на македонска майка; кжсането на портретитѣ на Александрова; премахването на гроба на Симеонъ Евтимовъ; заличаването името Македония въ некролозитѣ; изявленията, че нѣмало висящи въпроси между Сърбия и България; унищожението на легалнитѣ македонски сдружения; държането на легалнитѣ водачи съ месеци въ казармени подземия; диренето и пленяването на македонски архиви както турци не сж правили това; избиването на най-предани македонски българи и пр.

И сте ни сждили за дѣла, които биха били извършени и отъ Тодора, и отъ Даме, и отъ Левски. Александровъ не се ли бори, пакъ въ сжщата пораженска епоха, срещу поробителскитѣ домогвания, поваляйки мнозина рушители и всрѣдъ софийскитѣ улици, посѣгайки и върху българскитѣ министри, превзимайки и български градове съ чети? Вие тогава възхвалявахте тѣзи действия и при тѣхнитѣ автори търсѣхте закрила и упование за по-добри дни на българщината. Така бѣ, защото мнозина отъ васъ съзираха съвпадение на лични и партийни свои интереси съ високитѣ цели, които ржководиха македонското движение въ борбата му срещу политиката на Стамболийски. Но така бѣ и защото отровата на разложението не бѣ проникнала и между тъй наричаната патриотична часть на свободното българско общество, специално всрѣдъ интелигенцията.

Отиде си режимътъ на Стамболийски и за тая категория „патриоти“ македонското дѣло стана непотрѣбно. Настжпи после сръбската отрова между васъ и почнаха клеветитѣ, измислицитѣ, ровенията противъ това дѣло, въ размѣръ несравнено по-голѣмъ и по начинъ по-подълъ, отколкото при режима на Стамболийски, който все пакъ отбеляза и една хубава защита на Македония предъ една международна конференция, за разлика отъ васъ. Тоя режимъ имаше разпра съ ВМРО, но вие се обявихте изцѣло и противъ легалнитѣ организации; той сключи спогодба за гонене на македонскитѣ дейци отъ дветѣ страни на границата съ общи усилия на българскитѣ и сръбскитѣ власти — спогодба, която остана, общо взето, само на книга; — а отровената интелигенция, довчерашниятъ врагъ на Стамболийски, отиде до тамъ щото видни военни да бждатъ съпровождани отъ сръбски офицери и нелегално прекарвани презъ границата, за да погребатъ България. Режимътъ на Стамболийски се бѣ обявилъ противъ македонския нелегаленъ методъ, но режимитѣ на интелигенцията се обявиха противъ сжществуването на Македонския въпросъ.

Прочее, въ духа на Вашитѣ мотиви за законопроекта, трѣбвало би заради деянията си да се покаятъ въ гробоветѣ и покойнитѣ македонски дейци во главе съ Александрова, чиито имена напоследъкъ плахо-плахо започвате да споменавате и по радиото за примѣръ на подрастващитѣ поколѣния.

Жалка е Вашата проповѣдь. Ако и македонскитѣ дейци биха се отрекли отъ своето вѣрую и дѣла, съ коя друга срѣда българскиятъ народъ би могълъ да се похвали презъ изминалитѣ двадесеть и три години, отъ великата война насамъ,

като защитница на българското име и достойнство, която да е била готова да поеме всички рискове и отговорности за тази защита, излагайки се на опасностите идващи преди всичко откъмъ гърба ѝ — отъ свободна България? Останало би предъ съвременността и предъ историята само пораженството.

Въ живота на сждените отъ васъ македонски борци нѣма нищо, за което да се разкайватъ. Тѣ докрай изпълниха своя дългъ, режейки и ржцетѣ, чрезъ които поробителтъ искаше да посърбява и васъ тамъ, свободнитѣ българи, и въ което намѣрение той има доста успѣхи. Въ тази страшна борба ние бѣхме сами, но не отстжпихме. Това е, което сме вършили и въ поробеното Отечество и въ България.

Ние съ право очаквахме вашето покаяние за ударитѣ, които ни нанасяхте отъ дълги години, за да ни спжвате. И смисълътъ на една амнистия би билъ главно въ това морално ваше реабилитиране, а не въ възвръщането правата на македонскитѣ дейци, които особено отъ национално гледище нѣмахте никакво основание да отнимате. Толкозъ по-належаще е вашето покаяние следъ като сближенскитѣ заблуди, съ които тровѣхте българския народъ, тъй жалко се провалиха.

Този законопроектъ не допринася нищо за примирението всрѣдъ българитѣ, както Вие говорите. Той е една награда само за предателитѣ, които единствено се стреми да вземе подъ закрила.

Много хитрини се приложиха, за да бждатъ осждените македонци оставени на заденъ планъ. Дълго време се скривахте задъ Дамянъ Велчевъ, разправяйки, че всѣко намаление на тѣхнитѣ страдания изисквало облекчение и за него. Ваша работа бѣ да третирате Велчева както си желаете; но въ случая е важенъ опитътъ ви да сравнявате македонскитѣ дейци съ него. Имаше моменти, когато македонскитѣ затворници бѣха поставени по-долу и отъ разбойницитѣ.

Усилията ви бѣха насочени и къмъ моралното наше унищожение. Безъ стеснение посочвамъ за примѣръ лично себе си, който четири години подъ редъ бѣхъ политически пленникъ въ Турция, пазенъ денонощно отъ полиция и войници, за да не избѣгамъ и не продължа борбата противъ робството. Презъ цѣлото това време български министри не преставаха да разпространяватъ клевети по мой адресъ. Вашиятъ колега Иванъ Красновски, като министъръ на вжтрешнитѣ работи, публично разправяше изъ България, презъ сжщото време, че начело на турска чета съмъ навлѣзълъ въ българска територия, за да руша България. До преди нѣколко седмици отъ своя страна хората на Слободанъ Йовановичъ отъ Бѣлградъ ме нападнаха съ позиви като рушитель на тѣхната държава. Какви сж тѣзи съвпадения? Има ли нужда отъ много доказателства, че по отношение на македонската освободителна кауза вие бѣхте се изравнили съ Бѣлградъ и съ Балканското споразумение?

Заключавамъ. Не само не се разкайваме за това що сме вършили, но въ името на македонската свобода и сто пжти бихме го извършили, ако би се наложило. Съ тѣзи дѣла ние се гордѣемъ, както съ цѣлото македонско освободително движение ще се гордѣе историята на българската нация. Предъ това върховно усилие за правда и свобода, каквото е усилието на ВМРО, ще се преклони всѣки честенъ човѣкъ.

Май 1941 г.“

*

Значителенъ е броятъ на фактитѣ отъ този родъ, каквито се изнасятъ по-долу. Взимамъ напосоки само нѣкои. Въ връзка съ туй въ Македония се създаде неблагоприятно мнение за българската власть изобщо, безъ да се държи смѣтка, че мнозинството отъ народа въ самата Стара България не харесваше въведената диктатура.

Въ изброенитѣ случаи читательтъ добре ще разграничи кжде е прокарвана антимакедонска тенденция и кжде става дума за користолюбия и недомислия на отдѣлни чиновници. Обстоятелството, обаче, че не сж били взимани ефикасни мѣрки противъ тия своеволия, сжщо е допринесло да се засилва неприязънта и да се подхранва мисълта, че е налице македонофобия.

*

Тукъ ще започна съ припомняне на нѣкои моменти отъ времето около 1912-1913 г., когато българската власть за пръвъ пжть се установи въ Македония, по-точно до рѣкитѣ Лакавица, Брѣгалница и Злѣтовска. Войната противъ турцитѣ още продължаваше изъ тракийскитѣ полета.

Въ нашия градъ, Щипъ, бѣха повикани на военно обучение къмъ хиляда души мѣстни българи. Набързо ги приготвиха и почти всички следъ четири-петь месеци се сражаваха при Кукушъ срещу гръцката войска. По сѫщото време сърбитѣ, които бѣха окупирали областитѣ до албанската граница, не посмѣваха да повикатъ за служба въ войската си нито единъ човѣкъ измежду македонскитѣ българи, които бѣха подложени на жестоки преследвания, за да се признаватъ като сърби . . . Сѫщото бѣ и подъ гръцката окупация.

Нашитѣ граждани и селяни отиваха въ българската войска като въ своя, безъ сѣнка на колебание или незадоволство. А какъ гледаше народътъ ни къмъ административната българска власть? Ето два примѣра.

Въ една кѫща били складирани голѣмо количество пакети съ памучна прежда (индиплия), обявени като държавно имущество. Чиновникътъ по държавнитѣ имоти, наскоро пристигналъ отъ Стара България на тази служба, въ съгласие съ единъ щипянинъ, намислилъ да направи една печалба въ своя полза. Нощно време щипянинътъ и неговъ другарь изхвърлили презъ нѣкакъвъ отворъ доста отъ пакетитѣ въ двора; оттамъ сетне съ чували ги пренесли на скрито мѣсто. Получената отъ разпродадената индиплия сума си дѣлили съ чиновника. Това се узна въ града и падна много смѣхъ. Хората се забавляваха чрезъ разказа за залавянето на крадцитѣ — точно когато прехвърляли къмъ двора пакетитѣ. Никаква критика, а още по-малко нападка противъ българската власть не чухъ въ чаршията, кѫдето постоянно се движехъ. Всѣки разбираше, че подобно нѣщо може да се случи кѫдето и да било; а отъ друга страна никому на умъ не идваше да прави разлика между чиновника и двамата щипяни заради това, че той билъ родомъ отъ Стара България.

Другъ примѣръ. Като надзиратель на затвора въ Щипъ бѣ единъ кротъкъ човѣкъ съ слабо образование отъ България. По едно време самиятъ той се озовава въ затвора поради нѣкакви злоупотрѣбления. Пакъ смѣхъ изъ чаршията; но нѣма ни следа отъ критики спрямо властьта изобщо. Затворникътъ е билъ пренесенъ въ Скопйе, а оттамъ въ Софийския централенъ затворъ, кѫдето се запозналъ съ Стамболийски. Когато последниятъ заема властьта въ България, назначилъ е стария си познайникъ за началникъ на персонала при . . . Външното министерство; може би съ намѣрение да бѫде подигранъ българския дипломатически свѣтъ. Мои съграждани въ София, кѫдето и азъ се озовахъ емигрантъ, зле тълкуваха тоя фактъ — назначаването на необразования крадецъ на подобно мѣсто; но пакъ никой не обвиняваше властитѣ заради злоупотрѣблението му.

Въ 1912 г. народътъ ни до Брѣгалница, а въ 1915-1918 г. изъ цѣла Македония, опредѣляше отношението си къмъ българската власть възъ основа на чувства като следнитѣ:

а) Дълбока радость, че се туря край на вѣковното турско и на краткото, но жестоко сръбско-гръцко иго. Живѣеше се още като въ сънь и съ блѣнове, чието осѫществяване се отдаваше въ най-голѣма степень на българската армия;

б) Признание за превъзходство на братята ни отъ България въ редица области — преди всичко въ образованието, общата култура, администрацията, сѫдебнитѣ работи, техниката, военно изкуство, обществена обноска;

в) Безкритичность къмъ всичко, което е наше, българско.

*

Преди още да дойде въ Македония, въ 1941 г., българската власть трѣбваше да е запозната съ ония промѣни, които настѫпиха тамъ въ течение на 23-годишния вторъ сръбско-гръцки режимъ, които бихъ наре-

къмъ социално-психологически. По-конкретно имамъ предъ видъ тия нѣща:

а) Старата интелигенция, възпитана въ нашитѣ училища презъ турския режимъ, отдавна бѣ почти изчезнала — прогонена къмъ България, или преживѣваща тежки дни на оскѫдица и подозрения, доколкото малцина отъ нея бѣха останали изолирани по домоветѣ си.

На нейно мѣсто, и въ по-голѣмъ брой, се явяваха млади хора, свършили най-често вънъ отъ Македония наукитѣ си — мнозина въ Загребъ, нѣкои въ Бѣлградъ, а известенъ брой въ голѣмитѣ европейски държави. Тѣ виждаха години подъ родъ другъ свѣтъ, съ повече културни и икономически придобивки, съ повече угладеность, съ по-гъвкави обществени отношения. Старата наша интелигенция, по-примитивна по навици, посвитичка, не импониираше на младитѣ въ много отношения, независимо че голѣмата й родолюбива добродетель и поучителенъ примѣръ се криеха именно въ нейната скромность.

Тази нова интелигенция свикваше да прави сравнения между нашето общество и по-близкитѣ до Запада словенци и хървати. Тя съ по-леко сърдце си позволяваше да ги прави и когато не говорятъ въ наша полза, защото не бѣ вкусила отъ българското образование и възпитание.

Доста младежи бѣха усвоили и нѣкои привички, които по традиция сѫ осѫждани отъ грамадното мнозинство на нашия народъ. Напримѣръ честото закъснѣване вечерно време вънъ отъ кѫщи; зяпане тамъ, кѫдето се подвизаваха сръбски „пѣвачици"; чести танцови забави въ другарска срѣда и пр. Когато нѣкои измежду българскитѣ държавни органи сѫ се опитали, следъ 1941 г., да критикуватъ тия навици, автоматически сѫ си спечелили врагове въ лицето на такива младежи.

Накратко, новата интелигенция бѣ по-критично настроена отколкото старата.

б) Ентусиазмътъ въ 1912 и въ 1915 г. отъ нищо не бѣ смущаванъ. Сега, въ 1941 г., всрѣдъ цѣлата народна маса въ Македония, независимо отъ радоститѣ, че се е сгромолясало 23-годишното робство, тази радость потайно е гризена отъ съмнение, отъ нѣкакъвъ страхъ — че може би пакъ всичкитѣ надежди ще бѫдатъ напраздни; че може би пакъ не се е попаднало на правилно решение на македонския въпросъ; че може пакъ ще дойдатъ старитѣ угнетители.

Изживѣни бѣха премного разочарования отъ дотогавашнитѣ политики около Македония.

в) Налице бѣха комунистическитѣ агитации. Когато българската армия навлиза въ Македония презъ 1941 година, веднага следъ нея идватъ тамъ и комунисти отъ България. А сѫ се вмъкнали и преди това. Но нѣкои сѫ повлияни и отъ Сръбската комунистическа партия. Задъ гърба имъ стои пропагандата на руската болшевишка централа, заедно съ огромнитѣ си финансови срѣдства. Тя имъ обещава активна помощь и твърдо застѫпвана рецепта относно уреждането и на Македонския въпросъ. До тогава никоя велика сила не се е заемала сама да предлага подобно нѣщо.

Колкото и малко да бѣха на брой комунистическитѣ агитатори, тѣ вече бѣха единъ изворъ на смущение, като се знае, че Македония не е много голѣма страна.

г) Намираха се известенъ брой хора, които бѣха служили най-вѣрно на сръбския краль и бѣха нанесли страховити пакости въ нѣкои околии, особено лѣво отъ Вардара. Тия хора влияеха — макаръ и въ тѣсния имъ домашенъ или приятелски кръгъ — въ полза на Бѣлградъ, въ вреда на българщината.

д) Но имаше и голѣмъ брой разочаровани и смутени поради общото отношение на държавната политика спрямо македонската кауза и

освободително движение.

Въ Загребъ срещнахъ презъ Втората свѣтовна война студенти отъ Македония, които ми изброяваха разнитѣ посегателства върху нашитѣ организации още отъ края на миналото столѣтие — до момента на разговора ми съ тѣхъ; споменаваха дѣлежа на Македония, допуснатъ главно поради съгласие на българската държавна политика; спираха се особено на пакта за вѣчно приятелство съ Сърбия и съпровождащитѣ го гонитби на македонското дѣло. Въ заключение тия млади хора казваха:

— При такова положение не трѣбва ли да се запитаме — дали ние сме единъ и сѫщъ народъ съ българитѣ отъ Стара България?

Естествено, азъ съмъ давалъ следващитѣ се обяснения; но самото поставяне на подобенъ въпросъ отъ тѣхна страна вече е достатъчно, за да се позамисли всѣки съвестенъ българинъ — до кѫде сѫ стигнали работитѣ.

е) Цѣлата народна маса въ Македония сега бѣ по-раздразнена и оскърбена следъ дългото сръбско-гръцко робство. Бѣха указали влиянието си разочарованията отъ Европа и мѫката, че въпрѣки 50-годишна борба, започната отъ 1893 г., не биде уважена волята на народа ни. Струпанитѣ върху главата на тоя народъ неправди и подценяване отъ страна на външния свѣтъ го бѣха направили по-недовѣрчивъ.

Накратко, общественото мнение, настроение и духъ въ Македония не бѣха сега тъй монолитни, като гранитенъ блокъ, както бѣха до 1912 или 1915 година.

*

Но трѣбва да се има на умъ, че и въ България много нѣщо бѣ се промѣнило презъ изтеклитѣ дълги години. И тамъ вече обществото не бѣ съ еднакво, непоклатимо чувство спрямо Македония и македонцитѣ. Пораженствата, идейнитѣ течения, чуждитѣ политически влияния бѣха създали вече и противници на македонската кауза.

А властитѣ пращаха въ Македония цивилни, военни и духовни лица безъ подборъ, безъ провѣрка на настроенията и идеитѣ имъ, които можеха да иматъ едно или друго отражение всрѣдъ македонското общество.

Подсказано е било на централното управление, че съ огледъ на всичко гореказано трѣбва да се внимава при подбора на чиновническия кадъръ и при общитѣ разпоредби, които ще се даватъ. Независимо отъ различието имъ относно решението на македонския въпросъ, тъкмо македонски обществеици сѫ обръщали вниманието на министритѣ въ София. Но поради загнездилата се неприязънь въ държавното ржководство спрямо Македонското движение, а оттамъ донейде и къмъ цѣлата македонска общественость, отговорнитѣ фактори не сѫ желаели нито да чуватъ съвети и предупреждения. Тѣ сѫ смѣтали, че е достатъчно да разговарятъ съ нѣкои кариеристи изъ македонската срѣда, които сѫ били готови да викатъ „на здраве“ при всѣко кихане на въпроснитѣ отговорни фактори — стига да получатъ възмечтаванитѣ служби и постове.

Всѣки хладенъ погледъ, всѣка крива дума отъ страна на дошлитѣ чиновници, или отъ страна на мѣстнитѣ хора спрямо чиновницитѣ, сега би се приели съвсемъ другояче, а не както до 1918 г., когато такива нѣща не се и забелязваха.

Ето защо най-малкитѣ опущения, нетактичности, грубости, а особено неморални прояви на държавнитѣ органи, бързо бидоха взети на прицелъ преди всичко отъ по-новата мѣстна интелигенция. Тия минуси биваха преувеличавани, украсявани отъ комунистическитѣ прикрити агенти. А когато стана ясно, че войната може да бѫде изгубена отъ Германия, тоестъ, че тѣзи мѣста едва ли ще останатъ подъ българска власть,

критикитѣ и недоволствата сѫ послужили на множество хора вече и като закритие, като срѣдство за приспособяване къмъ утрешното ново положение. Такива приспособления, впрочемъ, бѣха обикновено явление въ много европейски земи по време на войната.

Налага се да подчертаемъ, че е изключено българската централна власть да е давала нареждания да се вършатъ въ Македония беззакония. Мѣстнитѣ власти въ много отношения сѫ вършили най-съвѣстно дълга си. Проявена е похвална грижа и за просвѣта, и за съобщения, и за земедѣлие, и за прехрана, и за общинитѣ. Но независимо отъ това, бързо е почнала да се шири една вълна отъ критики срещу произволи и грѣшки, които сами по себе не представляватъ нищо катастрофално. Комуниститѣ, или по-точно сърбо-комуниститѣ, не закъснѣватъ отъ такива критики противъ отдѣлни чиновници да изграждатъ цѣла своя антибългарска програма, прокарвана сетне и чрезъ преса, и чрезъ радио, и въ книги, и въ казарми и училища.

По-важни сѫ нетактичноститѣ на централната власть, по-точно на държавнитѣ ржководители. И тѣзи, както и по-малкитѣ грѣшки, нѣма защо да бждатъ скривани; по-полезно е да се знаятъ. Посочвамъ понадолу нѣкои примѣри, които иматъ връзка съ въпроситѣ, които всѣкога сѫ поставяни на първо мѣсто отъ страна на македонското освободително движение, т. е тия, които засѣгатъ българското национално чувство. Въ задачата ми не влиза тукъ подробно разглеждане на плюсоветѣ и минуситѣ на българското управление въ новоосвободена Македония по време на Втората свѣтовна война.

*

Съжалявамъ, че известна студенина и неблагоразположение на много мѣста е предизвикало държанието на нѣкои офицери. Всрѣдъ обществото наскоро — следъ установяването на българската власть — се ширѣше мълвата, че офицери-звенари (увлечени въ миналото отъ лица като полковникъ Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ) проявяватъ своята македонофобия, бидейки заразени отъ антибългарската отрова на „югославизма“.

*

Въ една скопска бирария млади офицери започнали да пѣятъ сръбски севдалински пѣсни. Единъ гражданинъ се приближава до едного отъ офицеритѣ и учтиво го помолилъ да не се пѣятъ тия пѣсни предъ публиката, която толко години ги е слушала отъ поробителитѣ. На излизане отъ бирарията, този гражданинъ е причаканъ въ една тъмна улица и двама млади офицери му нанесли здравъ бой. Станалото се е коментирало съ възмущение въ срѣдата поне на нѣколко стотинъ души мѣстни хора. Битиятъ е моятъ братъ Павелъ.

*

Презъ сръбския режимъ съвсемъ малъкъ брой лица-продажници бѣха се отдали на масови изтезания, обири, обезчестявания и убийства на българи. Властьта не пожела да обезпокои тѣзи отвратителни ренегати даже чрезъ единъ разпитъ за деянията имъ, за получаванитѣ отъ сръбската власть нареждания и пр. Въ Щипъ къмъ четиридесеть души пострадали сѫ подали заявление до царь Борисъ противъ тия доскорошни бандити. Не се е получилъ никакъвъ отговоръ. Така че, най-престжпнитѣ служители на сръбския краль бѣха взети подъ покровителството на българската власть. А въ това време тя следѣше съ полицаи борцитѣ срещу сръбското робство.

*

Презъ първитѣ два-три месеци на българския режимъ не сѫ били допускани да отидатъ въ Македония редица по-познати македонски общественици отъ срѣдата на емиграцията или отъ Пиринския край. Не е било позволено да се направи панихида на гроба на легендарния полковникъ Дранговъ, загиналъ презъ Първата свѣтовна война и погребанъ въ Скопйе, откѫдето е родомъ. Семейството му не е допустнато презъ това време да посети Скопйе. Властьта е считала, очевидно, че тия посещения иматъ нѣкакво антисръбско значение и не е желаела да допустне подобно нѣщо.

Споменахме другаде, че следъ 19 май 1934 г. е налице забрана да се посещава гроба на Тодоръ Александровъ въ Пирина.

Следъ като Щипъ е вече освободенъ, група щипяни тръгватъ да посетятъ гроба на своя славенъ съгражданинъ Тодоръ. Но българската полиция спира почти всички въ Мелнишко, на нѣколко километри отъ гроба. Пуска само двама души да отидатъ при самия гробъ. Всѣки може да си представи какви сѫ били впечатленията всрѣдъ щипското гражданство, което е научило за случката. Чудили сѫ се и сѫ се разочаровали и мнозина отъ онѣзи, които сѫ участвували при най-възторженото посрещане на царь Борисъ въ Щипъ, когато той внезапно е посетилъ града още при неговото заемане отъ българската войска. Чувството на широката народна маса; обаянието, което будеше самото име на България и нейната войска, съ нищо не се различаваше отъ онова, което накратко съмъ описалъ въ първата книжка съ мои спомени, озаглавена „Младини".

*

Презъ м. Мартъ 1942 г. полицията въ Горна-Джумая грубо забрани на македонски студенти да се доближатъ до паметника на незнайния четникъ и да правятъ снимки.*

*

Отъ Първата свѣтовна война, тоестъ цѣли двадесеть и четири години, при гроба на Дамянъ Груевъ въ Малешевско не е отслужена молитва, не е направено свободно посещение. По случай 40-годишнината на Илинденското възстание — въ 1943 г. — македонската студентска корпорация „Шаръ" (бившето дружество „Вардаръ") организирала посещение при гроба на Даме, основателя на ВМРО и главния водачъ на възстанието. Обаче и по този случай властьта е показала нетактичность, която говори за нейно духовно отчуждение отъ македонския българинъ. Ето нѣкои подробности по тържеството.

Кметоветѣ на Берово и с. Русиново своевременно сѫ били осведомени и помолени да разгласятъ предъ населението, че на 2 августъ ще се отслужи панихида на Дамевия гробъ. Но въ черква се оказватъ само нѣколко стари жени. Провѣрката показала, че общинскиятъ барабанъ не е битъ и никой не е знаелъ за панихидата. Единъ отъ студентитѣ самъ е взелъ барабана отъ общината и далъ известие за предстоящето поклонение до гроба и за вечеринката сѫщия день. Следъ това черквата е била изпълнена съ народъ.

При гроба сѫ присѫтствували масово селянитѣ отъ Владимирово, Русиново и други по-близки села, както и много хора отъ Берово. Произнесени сѫ подходящи речи и положени нѣколко вѣнци. Следъ това с. Владимирово поканва студентитѣ за вечеря. На народната трапеза е имало повече отъ три хиляди души. Цѣлото село е излѣзнало да изпрати

---

* По погрѣшка е казано въ книга трета съ мои спомени, че паметникътъ на незнайния четникъ билъ премахнатъ следъ 19 май 1934 г. Касае се само до забрана да се правятъ предъ него патриотични манифестации и полагатъ цвѣтя.

студентитѣ, начело съ три свещеника. Не сѫ били доволни отъ произнесенитѣ речи само двамата полицаи, присѫтствуващи тамъ. Тѣ бързо докладвали на околийския началникъ въ Берово. За това е билъ арестуванъ единъ отъ студентитѣ, който е произнасялъ речь. Запитанъ е билъ кой е далъ позволение за това тържество; защо не е било произнесено името на царь Борисъ при речитѣ; защо не е било споменато името на министъръ-председателя; защо е говорено за Иванъ Михайловъ и поднесенъ вѣнецъ отъ негово име; защо студентитѣ сѫ споменали за цѣлостна и независима Македония. Прибавилъ, че тѣзи сведения се искатъ отъ Скопската областна дирекция.

Студентътъ е отговорилъ така:

а) Не е нуждно да се искатъ разрешения за посещаване гроба на Груевъ. И ако нѣкой забранява посещението — нѣма кой да се подчини.

б) Не споменаваме имената на тия, които ржководятъ политиката въ България, понеже не дължимъ на тѣхъ сриването на сръбския режимъ. Тѣ се отказваха отъ Македония.

в) Говоримъ за Ив. Михайловъ, защото той не престана да работи противъ робството, а и до момента стои далече, защото е противъ възприетата следъ 19 май 1934 г. политика. Видѣхме какъ блѣщятъ очитѣ на селянитѣ, когато произнасяхме неговото име, а нѣкои и плачеха.

г) Що се отнася до имената на другитѣ студенти, пратете вашъ човѣкъ да имъ вземе и адреситѣ.

На нѣкои мѣста, напр. въ Горна-Джумая, полицията е узнала, че се готви такова поклонение; наредила да бѫдатъ спрѣни по пѫтищата заминаващитѣ отъ тоя градъ студенти. Заради тая подозрителность на властитѣ студентитѣ сѫ пѫтували 22 часа пеша до гроба на Даме. Въ известията си тѣ подчертаваха, че посрещането отъ страна на народа е било неописуемо, по въодушевление и преданость къмъ македонската кауза.

Но полицията, като по инерция още отъ 19-майския превратъ, продължаваше да гледа вражески на всѣко обществено проявление на македонцитѣ.

*

Въ архивитѣ на полицията македонскитѣ деятели продължаваха да бѫдатъ отбелязвани като неблагонадеждни елементи. Това бѣ казано направо въ очитѣ на нѣкои, когато тѣ търсили разрешение за пѫтуване въ чужбина. Следъ като Сърбия бѣ пропаднала, нейниятъ духъ се спотайваше и между книжата, а може би още по-сигурно — въ помишленията на български държавни ржководители.

*

Македонското общество, естествено, не можеше да се помири съ факта на раздѣлението на Македония. Особено бѣ недоволно задето шесть околии въ западната часть на страната бидоха дадени на Албания, а оттамъ постоянно трѣбваше да бѣгатъ българи, застрашени отъ насилията на новата власть. Въ Скопйе се насъбраха къмъ двадесеть хиляди бѣжанци отъ тия мѣста, кѫдето българи бѣха избивани като кучета по улицитѣ и полетата. Никой въ Македония не вѣрваше, че българското правителство се тревожи много заради това положение.

Сѫщото безгрижие се приписваше на правителството и по отношение на намиращата се въ Бѣлградъ македонска емиграция. Тя се насъбра тамъ по време на сръбското господство; въ Македония мѫчно намираха поминъкъ хората. Бѣлградскитѣ управници имаха всичкия интересъ да насърдчаватъ такова преселение. Но софийскитѣ власти не проявяваха интересъ къмъ въпроса.

Не се чувствуваше ефикасно застжпничество и относно сждбата на българското население въ Костурско, Леринско, Воденско, Солунско и пр. Затова мнозина потърсиха помощьта на комунистическитѣ гръцки партизани, а въ споменатитѣ шесть западно-македонски околии — закрилата на албански партизани. И въ двата случая се нанасяше голѣма загуба на общобългарския националенъ духъ.

*

За по-наблюдателнитѣ хора въ Македония не остана скрито, че властьта е дошла до голѣма степень съ манталитета на познатитѣ звенари въ България. Тя насочи усилията си предимно къмъ славословие на довчерашната пораженска политика, така рѣзко антимакедонска. Но обществото въ Македония не бѣ тъй слѣпо, че да не вижда въ какво се състоеше заслугата на тая власть при премахването на сръбския режимъ. Нѣмаше налице голѣма нейна заслуга; германцитѣ сгазиха Сърбия, окупираха и последния милиметъръ македонска територия и сетне я дадоха на България за администриране. Така че, пресилено бѣ ржководителитѣ на българската държава да се самокръщаватъ съ прилагателни като „освободители", „обединители" и пр.

Духътъ на тая власть бѣ антисвободолюбивъ.

Тя се зае да прокарва въ Македония политика на „раздѣляй и владей". Естествено, иматъ грѣхъ и тѣзи македонци, които ламтѣха да стават министри, окржжни управители и околийски началници.

Допускайки, че за неуредицитѣ, които тя може да докара, властьта ще иска сетне да прехвърля вината върху мѣстни хора, или специално върху Македонското движение, много по-отрано бѣхъ помолилъ редица другари да проагитират следното: да се избѣгва заемането на държавни служби отъ страна на всички, или поне на по-проявенитѣ македонски дейци; да си търсятъ и въ Македония частни работи, както сж ги намирали понѣкога и въ България.

*

Неопростимъ е стремежътъ на управлението да хвърля сѣнка върху заслугитѣ на ВМРО; да премълчава колкото може повече нейната борба срещу сръбската власть, съ която десеть години подъ редъ вече българската политика бѣ въ приятелство. Но властьта забравяше, че всички въ Македония бѣха страдали за македонската освободителна борба. Комунистическитѣ агенти правилно бѣха схванали това. Ето защо тѣ побързаха да използуватъ за свои цели даже отношението на властьта спрямо Ив. Михайловъ. Най-мразещата го политическа централа — комунистическата — бѣ наредила да бжде възхваляванъ, задето не се връща въ България и посочваше тоя фактъ като указание, че и споредъ него войната за Германия е загубена, което значи и за България. Очевидно е, че комуниститѣ много по-основно обмисляха ефектитѣ на своитѣ приказки и дѣла предъ народа въ Македония, отколкото българската власть; тя като че ли не се интересуваше какъвъ споменъ ще остави тамъ.

За да не се усъмни никой въ вражескитѣ й настроения къмъ македонскитѣ борци, тя нареди още въ първитѣ седмици тѣ да бждатъ изъ Македония следени отъ тайни полицаи. Нѣкои отъ последнитѣ сами сж се чудѣли защо имъ е възлагана такава задача. Владимиръ Куртевъ, мой колега отъ Централния комитетъ на ВМРО, ми разказваше:

„Тръгнахъ да видя Скопйе, а оттамъ да посетя и Тиквешко, кждето съмъ билъ четникъ още при турския режимъ и съмъ билъ раняванъ, лѣкуванъ и укриванъ дълго време въ една селска кжща.

На вратата на единъ скопски ресторантъ случайно се сблъсквамъ съ единъ господинъ, който ми казва:

— Извинявайте, господинъ Куртевъ. Азъ съмъ Вашъ ученикъ отъ гимназията.

— Какво правишъ тукъ — питамъ човѣка, когото припознахъ и азъ.

— Ама, не ме ли видѣхте до сега? Азъ Ви следя още отъ София. Заедно пѫтувахме въ автобуса отъ Кюстендилъ. Пратенъ съмъ отъ Дирекцията на полицията да видя какво ще правите изъ Македония. Не зная съ какви цели Ви следятъ. Отъ нѣкое време азъ работя като таенъ полицай.

— Не е лошо да се поразходишъ. Тия празноглавци въ София не знаятъ какво правятъ . . . .“

Характерно е окрѫжното № 1621 отъ 13 юний 1941 г., което началникъ-щаба на Седма пехотна дивизия повѣрително е отправилъ до околийскитѣ управители въ Кочани, Крива Паланка, Берово, Свети Николе, Щипъ, Струмица, Велесъ, Куманово, Кавадарци, Неготино, Дойранъ и което гласи така:

„Има сведения, че хора отъ бившия Македонски революционенъ комитетъ — Владимиръ Куртевъ, Аврамовъ, Мотикаровъ, Настевъ и др. — при обиколката имъ изъ новоосвободенитѣ земи сѫ събирали привърженици около себе си съ цель да раздѣлятъ общественото мнение. Наредете да бѫдатъ следени действията на въпроснитѣ лица.“

Въ сѫщность, нито едно отъ тѣзи лица, и който и да е тѣхенъ другарь, не е вършилъ друго освенъ само да посети довчерашна поробена Македония и да се види съ свои познати — нѣщо най-естествено подиръ двадесеть и три годишно робство въ тоя край.

Съ подобни окрѫжни, както и съ редица свои жестове, властьта си създаде сама неприязнь всрѣдъ населението. Защото не бѣ тъй лесно за нея да говори противъ борцитѣ, които четвъртъ столѣтие подъ редъ бѣха нападани, гонени, осѫждани отъ поробителитѣ. Единствено чрезъ водената борба македонецътъ чувствуваше, че и неговата уста говори предъ свѣта, че и неговитѣ желания и протести се чуватъ; чрезъ борбата неговото сърдце биеше въ единъ народенъ, общъ ритъмъ.

Личеше си, че министритѣ и тѣхнитѣ началства не сѫ познавали обществената психология въ поробена Македония или не сѫ се интересували за нея. Не сѫ схванали, че отдавна въ Македония има нѣкакъвъ локаленъ патриотизъмъ, изграденъ върху колективното тамошно борческо минало, възъ основа на общитѣ страдания за една идея, причинени отъ общъ противникъ. Оформила се бѣ и своего рода гордость, че толко много тегла изнесоха, а не се посърбиха тамошнитѣ хора. Истината е точно тая — нѣкои отъ тѣхъ станаха комунисти, други се заблудиха покрай географското си име, та се считатъ упорито македонци; но сърби не станаха. Не говоря за редки единици, които сѫ се продали и които сѫ посочвани съ пръстъ отъ самото македонско общество.

И сега Богданъ Филовъ, или Дочо Христовъ, идватъ да пренебрегватъ македонскитѣ усилия, продължили съ десетилѣтия, за свобода и за запазване на българщината. И не само това, ами поставятъ детективи задъ гърба на борцитѣ.

Такива нескопосани мѣрки подпалваха честолюбието на маса македонци, бихъ казалъ както кибрита подпалва барута. И изъ единъ пѫть властьта минава въ тѣхното съзнание като чужда и вражеска. Хората по Македония знаеха, че ако не бѣ случайното развитие на събитията, сѫщитѣ Филовци биха продължили любезнитѣ си приятелства съ Бѣлградъ и докато въ Македония всичко би било единъ день посърбено. И затова мнозина се подсмиваха на тия „освободители“ и обединители“.

Доколкото властьта се опита понѣкога да говори за покойници борци, правѣше го предимно съ цель да не допусне проявлението на живитѣ

борци; и славословѣше нѣколцина самолюбци, за да премълчава голѣмото борческо дѣло и неговата организация.

*

Трупаха се така, день следъ день, нетактичности и грѣшки, които караха и множество измежду по-възрастнитѣ македонски българи да казватъ за представителитѣ на българската власть:

„Това не сѫ старитѣ българи, които ние познавахме отъ 1915 г. . . .". Съ такива скрѣбни признания тѣ искаха да защитятъ изобщо българитѣ предъ по-младитѣ, всрѣдъ които критикитѣ бѣха все по-чести съ приближаването на края на войната.

*

Много нападки дойдоха отъ комунистическа страна противъ българскитѣ власти за мѣрки, които били взети срещу проявилитѣ се въ Македония партизански групици. По този пунктъ ние не даваме никакво право на комуниститѣ. Защото:

а) Въ много по-голѣмъ размѣръ българската власть е взимала мѣрки противъ комунисти и партизани въ Стара България.

б) Такива мѣрки сѫ взимани въ всички държави. По сѫщия начинъ, както партизанитѣ сѫ тръгнали да рушатъ властьта и държавата, и тя взима мѣрки срещу тѣхъ.

в) Комуниститѣ сѫ проповѣдвали, че македонскитѣ славяни не сѫ българи. Това е фалшификация и на историята, и на науката, и на истинското положение въ Македония.

г) Комуниститѣ сѫ органи въ рѫцетѣ на съвсемъ чужда власть; тѣ работятъ за промѣна на обществения строй въ самата България.

д) Тѣ сѫ въ пълно съгласие съ Сръбската комунистическа партия, а и съ Гръцката — две партии, въ които властвува националниятъ шовинизъмъ, и на първо мѣсто отричането на македонската българщина. Преди войната още тѣхни привърженици, като Тодоръ Паница, сѫ били въ пълна услуга на сръбската и гръцката полиция за упражняване насилия върху най-добритѣ българи по села и градове въ Македония.

е) Тѣ не сѫ били преследвани отъ българската власть въ началото, а едва тогава, когато по чужда заповѣдь сами започватъ да атакуватъ органитѣ на властьта — т. е., следъ като Съветска Русия е влѣзнала въ война.

ж) Мнозина отъ тия партизани сѫ били добре нагласени на български държавни служби.

з) Мнозина отъ тѣхъ сѫ били снизходително третирани отъ българскитѣ сѫдилища, даже когато сѫ извършили убийства.

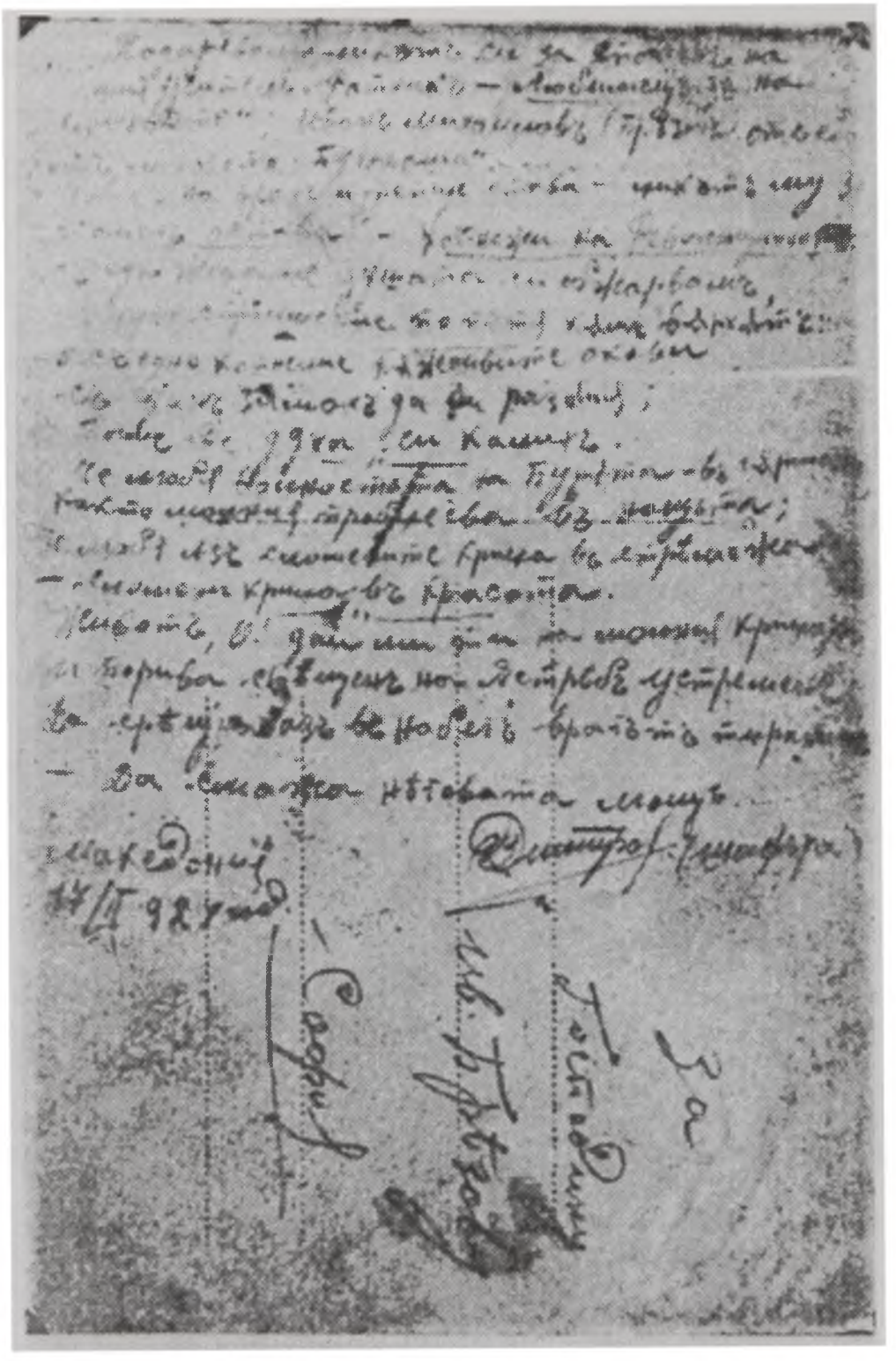
Опозицията, която комуниститѣ сѫ правили срещу българскитѣ власти, нѣма нищо общо съ схващанията и поведението на македонското освободително движение.

*

Още по време на войната се убедихъ, че въ интереса на всебългарското духовно единство по-добре бѣше ако българската държавна власть не се установеше въ Македония. Годинитѣ, които изминаха отъ тогава до днесъ, още повече затвърдиха това ми убеждение. Ако не бѣ дошла, съ тогавашната ѝ политика и съ манталитета на мнозина отъ тогавашнитѣ ѝ чиновници, за България щѣха да се запазятъ много по-възвишени чувства всрѣдъ македонското население; или по-точно казано — нѣмаше да бѫдатъ дадени поводи на недобросъвѣстни, а и на повлияни отъ чужди централи хора, да изграждатъ антибългарска пропаганда дори на национална почва.

Владо Черноземски като четникъ
презъ 1924 година

Поздравителни думи отъ Владо Черноземски до. Ив. Брѣзовъ (Ив. Михайловъ) отъ 1924 година

Моментъ на нападението срещу краля. Въ дѣсно пушека отъ изстрелитѣ. Въ лѣво изненадената публика бѣга. Отъ коня си единъ полковникъ замахва съ сабята си върху Владо. Лицето съ цилиндъра е министъръ Йевтичъ, който измисли, че кралтъ билъ казалъ „Чувайте ми Югославию“.

ИЗВАДКИ ОТЪ ЧУЖДАТА ПРЕСА ВЪ ВРЪЗКА СЪ МАКЕДОНСКИЯ ВЪПРОСЪ ПОДИРЪ СЪБИТИЕТО ВЪ МАРСИЛИЯ

Въ свѣтовната преса, както казахъ, се появиха маса писания по поводъ на марсилската случка. Писаха много и върху македонския въпросъ и ВМРО. Пакъ само за допълване на представитѣ относно тогавашната раздвижена политическа, и особено журналистическа атмосфера, въ която се забелязваха понѣкога и фантастични явления, прилагамъ нѣкои отъ тѣзи отзиви, главно изъ американската преса.

Но първо цитирамъ нѣкои отзиви на хърватскитѣ печатни издания. Тѣ, впрочемъ, основно критикуваха режима въ Югославия още отъ деня, когато тя се създаде следъ Първата свѣтовна война. Но атаката имъ бѣ доста силна и непрекѫсната особено следъ като хърватскиятъ народенъ водачъ Стйепанъ Радичъ, както и негови колеги, депутати, бидоха стреляни въ самия бѣлградски парламентъ. Убиецътъ Пуниша Рачичъ отъ много хърватски срѣди бѣ посочванъ като близъкъ на кралската срѣда. И отъ споменитѣ на голѣмия скулпторъ Иванъ Мештровичъ, нѣкогашенъ привърженикъ на „югославянската идея", се подразбира, че хората отъ кралския дворъ не сѫ били чужди на това злодеяние въ Парламента. Владимиръ Радичъ, синъ на убития водачъ Стйепанъ Радичъ, лично ми е подчертавалъ убеждението си, че кралскитѣ хора направо сѫ замесени въ убийството; той подчертаваше, че това било убеждението всрѣдъ върховетѣ на Хърватската селска партия.

Стйепанъ Радичъ, смѣло може да се каже, бѣше станалъ изразитель на съвѣстьта и стремежитѣ на огромното мнозинство отъ цѣлото население въ Югославия. Познатиятъ черногорски комунистъ Милованъ Джиласъ, презъ цѣли години посочванъ като замѣстникъ на Тито, изрично изтъква въ една своя книга относно Черна-Гора сѫщото, а именно — че Радичъ бѣше будната съвѣсть на цѣла Югославия. Срещу тази съвѣсть сръбскитѣ шовинисти, вдъхновявани отъ краля преди всичко, отправиха куршуми и въ самия Парламентъ.

Миланъ Стояниновичъ, бившъ министъръ председатель на кралска Югославия, въ споменатата вече книга „Ни ратъ, ни пактъ" казва:

> „Когато отекнаха първитѣ гърмежи, съ изключение на нѣколко души, които безуспѣшно и съ опасность за себе си се опитаха да се намѣсятъ, никой не се помръдна при тая кървава разправа. Повечето отъ народнитѣ представители побѣгнаха къмъ изхода или се скриха подъ пейкитѣ.
>
> Единственията, който мирно стоеше край вратата, наблюдавайки какво става, бѣше народниятъ представитель отъ Загребъ д-ръ Анте Павеличъ. Той още сѫщата вечерь взе трена за Загребъ, а отъ тамъ малко по-късно — право при шефа на българската терористическа организация Ванчо Михайловъ, нейде дълбоко въ непроходимитѣ планини на българска Македония."

Г-нъ Стояниновичъ не нарича терористи, още по-точно убийци на народа, сръбскитѣ шовинисти; но ето, признава, че и единъ най-легаленъ човѣкъ, адвокатъ и народенъ представитель отъ Загребъ — д-ръ Анте Павеличъ — е принуденъ да потърси защита за хърватския народъ въ изразителната хърватска поговорка: „На люта рана — люта трева". Потиснатитѣ до крайна степень македонски българи, специално по вина на сръбския шовинизъмъ, много по-отдавна бѣха разбрали включената въ

тази поговорка истина, която е оправдавала и всички неизбѣжни народни революции въ свѣтовната история.

Хърватскиятъ бюлетинъ „Гричъ“, органъ на правашитѣ (партия на хърватското държавно право) писа на 16 априлъ 1932 г. между другото:

„На 21 априлъ е третата годишнина отъ събитието, което донесе единъ новъ фактъ, важенъ и твърде ценен въ борбата на хърватския народъ за една свободна и независима хърватска държава: побратимяването на хървати и македонци, тѣхното сътрудничество въ борбата противъ потисника и общия неприятель, срещу тираничния Бѣлградъ, който е поробилъ еднакво Хърватско и Македония.

Това събитие отекна съ ентусиазъмъ въ хърватскитѣ и македонски редове, давайки една нова сила и единъ новъ елементъ въ борбата за свобода.

Следъ 6 януарий 1929 г., когато Бѣлградъ прокламира военна диктатура, една тежка тѫга завладѣ цѣлия хърватски народъ: цѣлиятъ политически народенъ животъ бѣ унищоженъ, и Хърватско падна подъ господството на силата и на насилието на диктатурата въ Бѣлградъ.

По срѣдата на тази тѫга се видѣ едно ново събитие, мощно и свѣтло, което освободи и просвѣтли смрачения и замъгленъ хоризонтъ — голѣмата манифестация въ София противъ диктатурата на Бѣлградъ, манифестация, която разкѫса първа кръга отъ желѣзо на сръбската диктатура, екзалтира духа въ Хърватско и Македония, отекна въ цѣлия чуждъ свѣтъ и донесе първия силенъ ударъ на диктатурата на Бѣлградъ.“

А вестникъ „Независима хърватска държава“ писа презъ октомврий 1933 година:

„Ние хърватитѣ, които сме здраво свързани съ македонцитѣ чрезъ нашия общъ идеалъ, взаимната ни борба и общи радости и страдания, можемъ да ги вземемъ за примѣръ. Въ едни мрачни дни, когато Хърватско съ своята неравна борба срещу черния Бѣлградъ бѣ изоставена отъ всички, и когато въ тѣзи критични моменти днешниятъ нашъ храбръ вождъ д-ръ Анте Павеличъ, и неговиятъ вѣренъ другарь Густавъ Перчецъ, трѣбваше да напуснатъ своята родина поради злочинствата на Александъръ последни, пръвъ братскиятъ македонски народъ ги дочака съ отворени обятия и ги прие като свои синове. Незабравимо ще остане това събитие въ историята на нашето братство. Великъ е македонскиятъ народъ съ своето братско гостоприемство, а това хърватитѣ нѣма никога да забравятъ.

Героитѣ се познаватъ въ изпитанията, а вѣрнитѣ приятели въ неволи и злини. Македонцитѣ, чиито главенъ вождъ Т. Александровъ бѣ убитъ отъ чернитѣ сръбски орѫдия, иматъ днесъ водитель още по-неуморимъ въ борбата — Ив. Михайловъ, който понастоящемъ води храбрия македонски народъ . . .“

(Изъ „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ, 26 окт. 1933 г.)

Авторитетното американско списание „Дж Нейшънъ“ въ броя си отъ 10 октомврий 1934 г. пише на уводно мѣсто следното:

„Напоследъкъ се появиха оплаквания отъ страна на нѣкои силни малцинствени групи въ Европа, които целятъ да подчертаятъ факта, че нѣкои националности сѫ подложени на повече или по-малко постоянно потискане отъ много години. Между онѣзи, които надаватъ найвече викъ, сѫ македонцитѣ, които бѣха разпръснати безразборно отъ Ньойиския договоръ между Югославия, Гърция и България. Теори-

тично пълнитѣ културни и политически права на македонскитѣ малцинства, както тѣзи отъ Украйна и Германия въ Полша, и рутинцитѣ въ Румъния, бѣха гарантирани отъ договора. Въ случай на нарушение тѣзи права, на тѣхъ бѣ дадено правото да се отнасятъ направо до Обществото на народитѣ.

Въпрѣки това, обаче, отъ времето още на окупацията, гръцкитѣ и югославскитѣ власти сѫ обвинени, че сѫ напълно пренебрегнали всички договорни предписания. Училищата и черквитѣ на македонския роденъ езикъ се казва, че сѫ затворени. Българскитѣ книги, включително и Библията, сѫ строго забранени и се съобщава, че много македонци сѫ били убити, или прогонени заради тѣхната политическа активность. Въ противовесъ на това, положението имъ въ България до напоследъкъ е било по-добро. Обаче, диктатурата, която се наложи съ превратa отъ 19 май е про-югославянска. Тя се опита грубо да унищожи надигащето се македонско националистическо движение. Стотици македонци бѣха арестувани и много интернирани, като пресата биде наложена на строга цензура. Може би нѣкои отъ тѣзи оплаквания да сѫ преувеличени, обаче, ако даже една малка часть отъ тѣхъ да сѫ вѣрни, македонцитѣ сѫ напълно правдиви въ искането си за щателна международна анкета отъ страна на една безпристрастна група."

*

Видниятъ американски хронологъ, Артуръ Бризбейнъ, на 11 октомврий 1934 г. писа следното по поводъ убийството на краль Александъръ:

„Убитиятъ краль бѣше силно мразенъ отъ своитѣ поданици. Той бѣ обвиненъ, че експлоатира цѣлото си кралство, като е взималъ 1 милионъ долара на година пари отъ кралскитѣ монополи върху тютюна, горитѣ и пр.

Казва се, че при умирането краль Александъръ е казалъ: „Пазете Югославия". Подобни предсмъртни думи обикновено се измислюватъ впоследствие, и вѣроятно е щото краль Александъръ да не е казалъ тѣзи думи, или въобще нищо ясно да не е казалъ, бидейки пронизанъ съ нѣколко куршуми въ дробоветѣ и сърдцето."

*

Голѣмиятъ американски вестникъ, който има тежка дума срѣдъ политицитѣ и дипломатитѣ, „Вашингтонъ Постъ", излизащъ въ Вашингтонъ, Д. К., въ броя си отъ 14 октомврий 1934 г., по поводъ убийството на сръбския краль Александъръ въ Марсилия, дава една обширна статия по македонския въпросъ отъ американския журналистъ Арчъ А. Мърси, въ която се казва следното за нашето освободително движение:

„Убийството на краль Александъръ отъ Югославия и трагичнитѣ му последствия е, споредъ много наблюдатели, резултатъ отъ потискането на националноститѣ, които сѫществуватъ въ границитѣ на тази държава. Главнитѣ потискани групи сѫ хърватитѣ и македонцитѣ, които желаятъ локална автономия и отдѣлянето имъ въ отдѣлни държави.

Споредъ декларацията на краль Александъръ отъ 1 януарий 1929 година, локалната автономия на хърватитѣ бѣше отнета. Отъ тогава националната борба въ сериозни рамѣри започна заедно отъ хърватитѣ и македонцитѣ.

Хърватитѣ и македонцитѣ подписаха едно съгласие помежду си, за да водятъ борбата заедно срещу режима на краль Александъръ. Цельта на споразумението бѣ да упражнятъ влияние и сила срещу об-

щия врагъ — Александъръ Първи. Цельта бѣ независимостьта на тѣзи две групи.

Трѣбва да се припомни сѫщо, че първитѣ революционни уроци хърватитѣ научиха отъ македонцитѣ, които сѫ се борили 50 години за своята свобода. Иванъ Михайловъ, великъ лидеръ на македонцитѣ, който избегна залавянето отъ Югославия и България, даде лични инструкции, които отъ своя страна учиха хърватитѣ въ революционна тактика.

Убийството на югославянския краль сега повдига въпроса за македонската независимость, която е една отъ най-спорнитѣ и сериозни проблеми на Балканитѣ. Преди своята фатална визита за Франция, Александъръ заедно съ своя външенъ министъръ, Боголюбъ Йевтичъ, бѣха въ София на конференция съ царь Борисъ Трети. Фактътъ, че заедно съ краля отиде и неговиятъ външенъ министъръ говори, че нѣщо повече отъ обикновена любезность стоеше задъ тази среща . . .

За повече отъ 50 години македонцитѣ сѫ копнѣели, работили, борили и умирали за тѣхната независимость. Обаче следъ всички тѣзи години единственията отговоръ, който имъ е билъ даванъ, е билъ гоненето и отричането на тѣхната политическа и културна независимость . . . .

Европейскитѣ политици, които гледатъ съ тревога опасностьта отъ Балканитѣ, се замотаватъ несръчно въ сѫщото време въ Женева, пренебрегвайки правата на малцинствата . . . .

Дойде свѣтовната война, която завърши съ изнасянето на теорията на Удро Уилсонъ за самоопредѣлението на нациитѣ. Македонцитѣ помислиха, че философията на благородния човѣкъ на мира ще допадне на тѣхното положение. Обаче желѣзни ръце въ кадифени ръкавици ковѣха нови вериги въ Парижъ, кѫдето Македонскиятъ въпросъ бѣ „разрешенъ“. Обаче това „разрешение“ бѣше станало безъ да се иска мнението на македонцитѣ за тѣхнитѣ права и прерогативи и безъ присѫтствието на македонския лидеръ Тодоръ Александровъ . . . .

Разочаровани, наскърбени и обидени отъ великитѣ сили, македонцитѣ започнаха борба предъ свѣта, отражението отъ която ехти въ всѣка голѣма канцелария на земята . . . .

Единствената цель на ВМРО е да постигне македонската свобода. Преследвания, оскърбления и страдания бѣха сѫдбата на нещастнитѣ македонци, които не се подчиняваха на безочливата власть отъ наложени сили. Притиснати отъ тежкия ботушъ на силата, македонцитѣ сѫ записани въ единъ походъ къмъ тѣхната чаша на Причастието: пълна независимость. Тѣ не ще спратъ, докато постигнатъ своята цель.

ВМРО е една отъ най-фанатичнитѣ, отъ най-грубитѣ, най-безкористнитѣ и най-интелигентно дирижиранитѣ революционни организации въ модерния свѣтъ. Водени отъ хора отъ желѣзо, които сѫ готови да умратъ, и често правятъ това, за своитѣ идеали, тѣзи революционери вървятъ напредъ по единъ безкомпромисенъ начинъ за реализирането на тѣхната цель. Въ тази борба за независимость тѣ употрѣбяватъ всѣкакъвъ видъ оръжие, което иматъ — оръжието на интелекта и оръжието на силата. Единъ изстрелъ въ планинитѣ на Балканитѣ може да изпрати по цѣлия свѣтъ весть, която скоро се превежда въ едно проницателно парче на пропаганда изъ всѣка столица на Европа и Америка . . . .

Пропагандата е използувана въ смисълъ за съобщаване състоянието на събитията като свѣтовна информация.

Задъ границитѣ на Македония два важни аванпоста влагатъ уси-

лия, намѣрения, апели и интелигентность изъ цѣлия свѣтъ. Въ Женева има центъръ на пропагандата, отъ който излиза къмъ всѣки секторъ на Европа македонскиятъ апелъ. Другиятъ центъръ е въ Северна Америка и служи за Съединенитѣ щати и Канада. Този аванпостъ има за централа Македонската политическа организация съ седалище въ Индианаполисъ, Индиана . . . .

Воденъ отъ интелигентни лидери съ установена репутация, тѣзи аванпостове държатъ постоянно открить предъ свѣта Македонския въпросъ. Съ непрестанна упоритость и безкористна преданость тѣзи кръстоносци работятъ отъ името на своитѣ потиснати съотечественици. Тѣзи центрове сж строго легални и нищо нелегално или враждебно не вършатъ срещу реда на странитѣ, въ които живѣятъ. Водачитѣ иматъ само една група неприятели — управницитѣ на тритѣ страни, които отричатъ македонската независимость.

Употрѣбата на силата отъ ВМРО е едновременно драматична и ефективна. Едновременно бомбардиране на желѣзопжтната линия, по която ще мине тренъ съ амуниции, бомбардирането на нѣкое правителствено здание или нѣкое политическо убийство, целятъ да деморализиратъ потисницитѣ и да спратъ вниманието на външния свѣтъ върху отчаянитѣ срѣдства, които се използуватъ за постигане на независимостьта . . . .

Терористични задачи обикновено се изпълняватъ отъ трима души, като често между тѣхъ има и жени. Менча Кърничева, жена на Иванъ Михайловъ, сегашния лидеръ на ВМРО, застреля Тодоръ Паница, единъ сръбски шпионинъ, въ виенския Бургтеатъръ. Историята за отмъщението по убийството на Симеонъ Евтимовъ, журналистъ и редакторъ на вестникъ „Ла Маседоанъ“, показва ефективниятъ методъ, употрѣбяванъ отъ ВМРО. Евтимовъ бѣше убитъ отъ политически противници, обаче неговиятъ убиецъ бѣше раненъ и откаранъ въ една софийска болница. Обграденъ съ стража бѣ той, защото българитѣ очакваха хората на Михайловъ да отмъстятъ смъртьта на Евтимовъ. Обаче смъртната присжда бѣше изпратена на милосърдната сестра, която надглеждаше убиеца . . . Тя изпълни заповѣдьта и сега лежи въ затвора, заради изпълнение заповѣдьта на ВМРО.

Клетва на ВМРО се дава надъ кръстосани револверъ и кама върху библия, означаващи свещеностьта на целъта и оржжията, съ които се служи на тази цель. Наказанията на ВМРО сж бързи и строги. За членоветѣ на ВМРО, управлението на революционеритѣ е единственото, което тѣ припознаватъ. Македонцитѣ считатъ, че тѣхното правителство е легалното правителство, а натрапенитѣ власти сж узорпатори и потисници.

Макаръ управлявана отъ строга дисциплина, ВМРО е може би една отъ най-демократичнитѣ организации въ свѣта. Македония е раздѣлена на области, всѣка отъ които изпраща свой представитель на конгреса на ВМРО. Този конгресъ, който става всѣки три години, назначава Централенъ комитетъ отъ трима, които представляватъ върховната команда на ВМРО. Всѣки членъ на Комитета е равенъ по права и задължения и триото действува като една административна или изпълнителна група, която прокарва политиката и стратегията поставена отъ тригодишния конгресъ. Само при извънреденъ случай тѣзи трима измѣнятъ политиката — така демократична е традицията на ВМРО за повече отъ половинъ вѣкъ.

Спирайки се прямо върху причинитѣ на тревогитѣ, Александровъ презъ 1924 г. официално поиска, щото правителствата на Гърция и Югославия да дадатъ права на малцинствата. Тази концесия щѣше да се последва отъ отказването на революционната активность и възпри-

емане на легалнитѣ срѣдства за постигане на независимостьта. Тѣзи правителства се съгласиха при подписването на договора отъ Сенъ-Жерменъ да позволятъ на македонцитѣ да иматъ своитѣ училища, черкви, книги, библиотеки и всички други нѣща за културната свобода. Неустойката на тѣзи задължения даде като резултатъ изпращането на много петиции до Обществото на народитѣ, което остана глухо на македонскитѣ апели.

Прогресътъ на ВМРО се дължи въ голѣма степень на лидерството на Иванъ Михайловъ, човѣка съ желѣзни нерви. Михайловъ е 37 годишенъ, юристъ. Той е характеръ и пленяващъ . . . .

Човѣкъ, който приказва малко, обаче действува бързо. Този водитель днесъ се счита като единъ отъ най-голѣмитѣ конспиратори и революционери въ свѣта. Културенъ и пѫтувалъ, той има качествата на цивилизованъ човѣкъ, какъвто и е .

Обаче, вѣренъ на своята кауза, той е твърдъ и действува съ бързи и унищожителни ефекти, следъ което изчезва . . . .

Михайловъ и неговитѣ комити вършатъ днесъ работата и ако умратъ или бѫдатъ убити, други ще заематъ тѣхното мѣсто . . . .

Борбата за независимость ще върви напредъ, докато се извоюва. България и Югославия сѫ оценили неговата глава, обаче той все още води революционеритѣ въ една отъ най-прекраснитѣ и хуманни борби отъ модерния свѣтъ."

*

Видниятъ американски публицистъ, Емилъ Ленгелъ, публикува въ „Ню-Йоркъ Таймсъ" отъ 21 октомврий 1934 г. статия, въ която между другото се казва следното:

„Последнитѣ събития отправиха вниманието къмъ една отъ най-палещитѣ проблеми въ Европа — тази за малцинствата. Краль Александъръ на Югославия бѣше убитъ отъ рѫката на единъ македонецъ, който принадлежи къмъ малцинствата на неговата страна.

Въпросътъ за малцинствата е отъ жизнена важность, първо защото той може да направи вѫтрешни тревоги срѣдъ много европейски страни и второ, защото той може да причини международни конфликти. Преди 20 години точно тази проблема бѣше, която запали барутния складъ.

Въ Европа, вънъ отъ Русия, има около 30 милиона хора, които принадлежатъ къмъ различни национални малцинства. Нѣкои отъ днешнитѣ национални малцинства сѫ живѣели въ сегашнитѣ си мѣста въ продължение на вѣкове, противопоставяйки се на всички усилия да бѫдатъ асимилирани и често излагани на преследванията отъ нежелани гости. Най-голѣмиятъ брой отъ тѣхъ живѣятъ въ Източна Европа.

Между балканскитѣ страни Югославия има най-голѣмото число малцинства, около 2,600,000, съставляващи македонци, германци, унгарци и други. Македония, една планинска страна въ сърдцето на Балканитѣ, отъ дълго е била болно мѣсто. Изисквана отъ три страни, тя е населена отъ единъ народъ, който все още напомня славата на Александъръ Велики. Македонцитѣ може би набройватъ 1,800,000 включая и тѣзи, които живѣятъ въ България и Гърция.

Отъ края на месецъ май въ Македония стана една промѣна. Когато въ България се въведе диктатурата, единъ отъ първитѣ актове на новото правителство бѣ опита му да спре македонската активность. Иванъ Михайловъ, младиятъ лидеръ на ВМРО, отиде въ Турция. Стотици хора, обвинени като македонски терористи, бѣха арестувани и

затворени. Последната визита показва колко много тѣхнитѣ усилия сѫ накърнени.

Има много оплаквания, че ОН не е изпълнило своитѣ задължения като гарантъ на малцинственитѣ права така сериозно, както малцинствата искатъ. Има много оплаквания, че петициитѣ на малцинствата се изхвърлятъ навънъ отъ самата врата на ОН. Тепърва ще се види какъ Женева ще реагира относно общото си становище спрямо малцинствата, поради трагичнитѣ събития въ Марсилия."

Голѣмиятъ американски вестникъ „Ню-Йоркъ Таймсъ" въ броя си отъ 21 октомврий 1934 г. дава сведения за различнитѣ революционни организации въ Европа. Най-много мѣсто той дава за ВМРО. Между другото вестникътъ пише следното:

„Убийството на краль Александъръ отъ членове на една тайна организация отправя вниманието върху активностьта на тѣзи групи въ Европа и специално онѣзи, които сѫ на Балканитѣ. Образувани главно съ цельта да накаратъ своитѣ управници да имъ дадатъ конституционни права или други концесии, тѣзи организации сѫ се развивали въ страни управлявани отъ чужденци, диктатори или потисници на народа.

Въ Югоизточна Европа, чието население се състои отъ много националности, съ различенъ расовъ характеръ и икономически интереси, тѣзи организации сѫ били особено активни. Трѣбва да се припомни, че убийството на архидуктъ Фердинандъ въ Сараево презъ 1914 г. се отдаде отъ Австрия на една сръбска революционна група.

На Балканитѣ Македонскиятъ въпросъ е билъ до голѣма степень причина за създаването и активностьта на революционнитѣ групи. Лицето, което застреля Александъръ, бѣше македонецъ. Македонцитѣ сѫ били отъ много години управлявани отъ чужди правителства. Сега тѣ сѫ подъ България, Гърция и Югославия.

За да получи самоуправление мощната ВМРО, или Вѫтрешната македонска революционна организация, бѣше образувана преди около 40 години и е била начело на терористическото движение.

ВМРО почти взе управлението, отъ турцитѣ, на Македония. Тя имаше своитѣ такси, колектори, полиция, сѫдилища и армия. Тя е рѫководена отъ единъ Централенъ комитетъ, който се състои отъ трима души. Обаче активната ѝ сила презъ последнитѣ шесть години изхожда отъ Михайловъ."

*

Голѣмото американско списание „Литерари Дайджестъ" въ броя си отъ 27 октомврий 1934 г. се спира върху дейностьта на ВМРО и пише между другото следното:

„Споредъ мнението на нѣкои политически наблюдатели на Източна Европа, убийството на краль Александъръ се дължи до голѣма степень на силния патриотизъмъ, който се подхранва отъ тайни организации. Въпрѣки, че въ България презъ 19 май имаше единъ опитъ да се унищожи силата на македонскитѣ организации, тѣ продължаватъ да поддържатъ враждата срещу Югославия.

ВМРО, за която се казва, че е била моделъ за хърватската революционна организация „Усташа", е образувана презъ 1893 г. Тя се води отъ Иванъ Михайловъ — най-мразениятъ, най-обожаваниятъ и най-страшниятъ човѣкъ въ Балканскитѣ страни. Далечъ да е една безцелна банда отъ мародери, тя е една добре организирана политическа цѣлость, която има своитѣ закони и уставъ. Специалната ѝ цель е из-

воюването автономия за Македония, взета презъ 1913 г. отъ Сърбия и Гърция.

Женитѣ участвуватъ активно. Въ България едно младо момиче се оженва за единъ български офицеръ, обаче впоследствие тя отива въ Скопйе и се настанява като модистка. Въпрѣки, че това е било истинската й професия и тя скоро започва да прави дрехитѣ на женитѣ на сръбскитѣ офицери, тя бива гледана съ подозрение. Това, обаче, не й попрѣчва да се разхожда презъ почивнитѣ си дни съ единъ револверъ подъ дрехата си. Когато тя виде предателтъ, който й бѣ опредѣленъ за жертва, тя го убива и насочва смъртоносно револвера и на себе си. Презъ 1925 г. единъ бившъ поддръжникъ, който е измѣнилъ на каузата, носещъ името Паница, бѣ убитъ отъ сегашната жена на Иванъ Михайловъ.

Европейскитѣ наблюдатели отдаватъ сѫществуването на тѣзи и други терористически групи въ голѣма степень на грубото потискане на малцинствата въ Източна и Срѣдна Европа, което договоритѣ за свѣтовната война смѣтаха да премахнатъ, обаче не сториха това. Тѣ предричатъ, че организациитѣ ще продължатъ да се развиватъ, докато последната политика на Александъръ, която иска да подчини расовитѣ традиции, се измѣни коренно.“

ПОКАЗАЛЕЦЪ НА НѢКОИ ИМЕНА

А

Абдулъ Хамидъ, султанъ — 93, 158, 159, 426, 525, 923
Аврамовъ Асѣнъ — 175, 261, 292, 322, 394, 396, 482, 484, 505, 913, 932-936, 963
Аврамовичъ Петъръ, д-ръ — 139
Автовъ Атанасъ, свещеникъ — 109
Агапиевъ Методи — 102,
Адачи — 881
Адилъ Бей, ректоръ —168
Азевъ — 267, 268
Аксевъ Мише — 397
Аладжовъ Д. — 246
Албански Атанасъ — 304, 391, 392
Александровъ Тодоръ — 25, 42, 82, 83, 93, 103, 122, 217-221, 223, 224, 229-231, 236, 240, 241, 247, 249, 251, 252, 255, 256, 258-264, 266-269, 271-277, 280, 282, 285, 310, 311, 323, 329, 330, 333, 334, 337-339, 342-345, 347-351, 355, 359, 365, 369-371, 373, 379, 383, 384, 388, 390, 391, 396, 405, 410, 412, 413, 421, 424, 431, 442, 444, 467, 468, 474, 479, 483, 502, 763, 769-771, 779, 783, 785, 786, 789, 790, 791, 794, 800, 801, 805, 824, 832, 834, 847-849, 892, 893, 896, 903, 905, 916, 921-924, 930, 954, 960, 969, 971, 972
Александъръ Карагеоргевичъ, краль — 23, 24, 32, 42, 44, 47, 62, 68, 78, 80, 82, 83, 87, 92, 93, 95, 106, 122, 125, 133, 312, 319, 320, 322, 327, 500, 501, 505, 509, 510, 515, 518, 520, 521, 522, 524-526, 531-536, 538-540, 544-547, 676, 693, 694, 697, 843, 912, 970, 971, 973-975
Александъръ Велики — 191
Алексо — 88, 89
Алексовъ Андрѣй — 131
Алексовъ Спиро — 109
Алексовъ Филипъ — 103
Али Риза Джавидъ Бегъ — 62
Алтипармаковичъ — 56, 68
Амандосъ К., професоръ — 191, 198
Ана Рихардъ, журналистъ — 383
Анастасовъ Григоръ, адвокатъ — 27, 123-124, 126-131, 136, 355, 630, 634, 635, 637-640, 643, 645-650
Ананиева Тодора — 79,
Ананиевъ Салтиръ — 79,
Анастасовъ Благой — 124
Анастасовъ Иванъ — 27
Андовъ Нуше — 142
Андреевъ Борисъ — 89
Андрейчинъ Борисъ Стояновъ — 99, 100,
Андрѣевъ отецъ Софроний — 141
Ангелова Таса — 79,
Ангеловъ Георги — 79,
Ангеловъ Д., професоръ — 783
Ангеловъ Евтимъ — 139
Ангеловъ Иванъ — 37
Анговъ Михо Василевъ — 262
Ангеловъ Панталей — 85,
Ангеловъ Христо — 141
Ангеломатисъ Хр. Еп. — 205
Ангюшевъ Георги — 99, 100, 101,
Адамикъ Луисъ, писатель — 525, 532
Андоновъ Костадинъ — 79,
Андоновъ Хр. — 246, 817, 818
Андраши Юлиусъ, графъ —553
Андричъ Влада, министъръ — 61
Андресъ — 547
Андреевъ Бане — 776
Андрюсъ Й. Артуръ, проф. — 485
Антониевичъ Душанъ — 72
Антоновъ Илия Даскала — 102,
Антоновъ Никола, пълном. мин. — 501
Апису — Драгутинъ Димитриевичъ —519
Апони, графъ — 557, 889
Апостоловъ Ангелъ — 173
Апостоловъ Михаилъ — 28, 29
Апостоловъ Тодоръ — 173
Аргирова Лозана — 184
Аргировъ Илъо — 184
Аргировъ Лука, свещеникъ — 184
Ардити — 430
Арие — 56
Арнаудовъ Мих., проф. — 443, 877
Арнаутчевъ Илия — 26
Арсеновичъ Милованъ — 78,
Арсовъ Димитъръ — 316
Арсовъ Любчо — 28, 29
Аскарате — 190
Атанасовъ Георги, подполк., — 217, 219, 259, 262, 264, 274, 276, 285, 317, 392, 330, 338, 339, 344, 345, 351, 363, 785, 786, 849
Анастасовъ Коце — 330
Атанасовъ Мане — 142
Атанасовъ Марко, полковникъ 320
Атанасовъ Никола — 401, 861, 862

Б

Бабамовичъ Крумъ — 84,
Бабамовичъ Йорданъ — 40, 41, 72
Бабунски Йованъ — 38, 114
Бадевъ Йорданъ — 221, 259, 264, 265, 276, 282, 283, 344, 345
Бадаревъ Стоилко — 88
Баджовъ Стефанъ, проф. — 350, 812, 878
Баждаровъ Георги — 219, 221, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 236, 237, 241-243, 245, 247, 256, 259, 260, 261, 264, 266, 267, 269, 270-272, 282-283, 292, 315, 324, 343, 344, 362, 368, 750, 770, 771, 817, 838
Бакърджиевъ, полковникъ — 321
Балабановъ Александъръ, проф. —477, 479, 480 877, 902, 948

Балдуинъ Н. Роджеръ — 157, 201, 697,684
Балканъ Фуатъ Бей — 789
Барту Луи, министъръ — 527
Баръ, д-ръ 424
Батоловъ К., министъръ — 498, 528, 901, 902
Бачки Мицко — 139
Башъ Викторъ — 134
Бедековичъ — 34, 114, 525
Бежевичъ Григорие, писатель — 62
Безитъ — 143
Бейклесъ Джанъ, професоръ — 134, 153, 160, 203, 484
Бенешъ Едуардъ — 371
Бенисъ, професоръ — 533
Бераръ Викторъ — 166
Беркесъ Теодоръ, журналистъ — 153, 648
Бесарабичъ — 71
Бетленъ, графъ — 560
Бешировичъ Д. — 72,
Бизевъ — 272
Благиновъ Петъръ — 814
Боге, войвода — 77,
Ботевъ Христо — 377, 421, 431, 502, 537
Боеръ де Алекси — 552
Божиновъ Стойчо — 85,
Божионвъ Щерю — 812, 813
Божковичъ, инспекторъ — 92
Бозвели 283
Бойковъ Ангелъ — 88
Бойлъ съръ Едуардъ — 130, 448, 459, 466, 650, 875
Бонапартъ Наполеонъ — 41
Бонфонъ Шарлъ — 674
Борисъ III, царь — 321, 412, 464, 497, 498-506, 528, 539, 912, 913, 915 926, 948, 959, 960, 971
Борисъ, митрополитъ Охридски — 466, 467, 646, 873
Босичъ, капитанъ — 87, 114
Бояджиевъ, генералъ — 383
Брайлсфордъ Х. Ноелъ, д-ръ — 166
Браму Коста — 197
Брашнаровъ Панко — 109
Брашнарчето Дуле — 109
Брѣгалнишки, псевдонимъ на Ив. Михайловъ — 150, 176, 420
Бризбейнъ Артуръ — 920
Бронеръ Милтонъ, журналистъ — 534
Бругеръ д' Луи, сенаторъ — 437
Будимировичъ — 113
Будисавлевичъ Буда - 84, 638
Бузалаковъ Ангелъ — 223
Бумбаловъ Добри — 391, 392
Буневъ Борисъ — 912
Бунева Мара — 26, 284, 664
Будийонъ — 135
Бурмазовъ Спиро — 109
Буровъ Атанасъ, министъръ — 175, 352-355, 409, 707, 708, 903, 913
Бъкстонъ Чарлсъ Ноелъ — 130
Бъкстонъ Чарлсъ Роденъ — 128, 130, 459
Бънзенъ де Бернаръ — 430
Бърдарова Панова Костадинка — 97
Бърнхамъ Е. Ф. — 681
Бѣлевъ Г. — 307-309, 815
Вайгандъ Густавъ, проф. — 436, 885
Василевъ Алеко — 217, 219, 241, 259, 262-

В

264, 266, 273, 274, 285, 317, 329, 330, 338, 339, 334, 345, 348, 372, 379, 785, 786, 849, 950
Василевъ Василъ — 135, 289, 291, 292, 303, 304, 411, 431, 794-796
Василевъ Георги — 100
Василевъ Костадинъ — 391
Вакъвчиевъ Владимиръ — 827
Вангеловъ Василъ — 80
Вангеловъ Кирилъ — 89
Вангеловъ, студентъ — 77
Вандервелъ Емилъ — 83, 329, 340, 437
Вандергистъ — 437
Ванди Емилъ, кореспондентъ — 371
Вапцаровъ Иванъ (Йонката) — 416, 834-836
Вапцаровъ Никола —836
Вапцарова Бойка — 836
Варнава, сръбски патриархъ — 31, 37 42, 80, 114, 654
Варошанецотъ Данаилъ — 102,
Василевъ Илия — 89
Васовъ Ефтимъ — 142
Ватевъ, генералъ — 498
Вашингтонъ — 549
Велева Гена — 131-136, 426, 651, 655, 658
Велевъ Миланъ — 131
Велевъ Тома — 131
Великовъ Атанасъ — 173
Велковъ Стефанъ — 142
Велимировичъ д-ръ Николай — 157
Велчевъ Дамянъ — 277, 318, 322, 323, 326, 330, 343, 350, 351, 380, 497-499, 502, 518, 892, 899-901, 903, 904, 906-914, 921, 955, 959
Веляновъ Величко — 412
Веляновъ Кръсто — 97, 274, 431
Венделъ Херманъ — 697
Венизелосъ Елефтериосъ — 168, 172, 173, 178, 199-202, 206, 209, 210, 732, 876
Беркесъ Теодоръ — 153
Веровски — 143
Веселиновъ П. — 173
Весовичъ Тодоръ — 56
Визасъ Василиосъ, депутатъ — 199
Висти Фолмеръ, филологъ — 153
Вилдовичъ, жупанъ — 103, 105, 106, 112, 113, 638
Влаховъ Георги — 173
Витларовъ Нанчо — 368, 822, 825
Влаховъ Димитъръ — 92, 231, 250, 276, 332, 335, 341, 343-345, 347, 763, 785, 789, 847
ВМРО — 48, 53, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 92-100, 102, 103, 107, 117, 124, 125, 127, 129-131, 135, 136, 142, 143, 148, 150, 156, 161, 172, 174, 175, 178, 203, 205, 207, 208, 217-231, 233-249, 251-271, 273, 276-290, 292-295, 297-299, 302-304, 306, 308-318, 323-326, 328-331, 333-341, 344, 346-348, 351, 352, 356, 357, 361-373, 377, 382, 384-388, 392, 396, 397, 400-402, 405-407, 411, 412, 415, 416, 422, 427, 432, 444, 445, 449, 456, 457, 464, 469, 486, 494, 495, 535, 536, 544, 551, 642, 671, 674, 679, 685, 690, 695, 754, 763, 764, 767-769,

779, 783, 784, 786-791, 794, 797, 808, 817, 818, 822-825, 827, 829, 831, 834, 835, 837-840, 842, 847-853, 870, 890, 891, 893, 896, 899, 916, 922, 923, 925, 926, 928, 955, 960, 962, 968, 971-974
Вукачичъ Шаксъ — 143
Вукичевичъ — 118
Вукмановичъ Темпо — 766
Вучковичъ — 57
Въндевъ Георги — 233-235, 238, 241, 246, 391, 749

Г

Габевъ Тодоръ — 90
Габровски П., министъръ 175, 176
Гавриловъ Анастасъ — 96, 97, 544
Гавриловъ Мише — 91, 92, 100, 114
Гавриловъ (Михайловъ) Христо — 91, 92, 95, 100, 114
Ганевъ Мито — 263
Ганчевъ Аспарухъ — 381, 389, 391, 393, 394
Гарашанинъ Илия — 24
Гарвановъ Иванъ — 255, 283, 395
Гарибалди Джузепе — 422
Геди Р. Е., кореспондентъ — 536
Гелевъ Живко — 291, 438
Генадиосъ — 732
Геновъ Георги, професоръ — 211
Геновъ Арсо — 31
Геновъ Миланъ — 31, 99, 100, 105, 106, 114, 115, 117, 131
Ганчевъ Петко — 88
Георгиева Тофа — 79,
Георгиевъ Антонъ — 100
Георгиевъ Блаже — 139
Георгиевъ Божинъ — 85
Георгиевъ Георги — 105
Георгиевъ Иванъ, проф. — 152, 211, 463,
Георгиевъ Илия — 87
Георгиевъ Коста — 173
Георгиевъ Нако — 79
Георгиевъ Петъръ — 107
480
Георгиевъ Кимонъ, министъръ — 264, 277, 317-319, 321-323, 326, 330, 341, 343, 350, 351, 480, 481, 498-500, 502, 539, 900-907, 909, 913, 921, 923, 926, 927, 929, 931, 959
Георгиевъ Козма — 303
Георговъ Иванъ, професоръ — 152
Георчевъ Ангелъ — 103
Георчевъ Георги — 103, 104,
Гергиновъ, министъръ — 304, 356
Герню Анри, министъръ — 437
Гешовъ Иванъ, министъръ — 151, 506, 906
Гиковичъ Чедомиръ — 79, 80,
Гичевъ Димитъръ — 768
Главинчевъ Левъ — 329, 331, 336, 337, 821
Гладстонъ Леди — 466
Гладстонъ Уилямъ — 83, 466, 525, 537, 650
Глигоровъ — 104, 105
Глобочки Тоше, — 139
Глушковъ Тего — 173
Говедаровъ Петъръ — 272
Годаръ Жюстенъ — 125, 437
Голевъ Димитъръ — 411
Гочевъ Асѣнъ — 841
Гошевъ Мице — 141
Гешовъ С., свещеникъ — 149
Грабова Лазаръ Янковъ — 212
Граматиковъ Щерю — 89
Гребенаровъ Пешо — 254, 307
Григорий, гръцки патриархъ — 209
Григоровъ Кирчо — 29, 284
Григоровъ, Христо — 77, 98, 100
Гроганъ, леди — 434
Гроздановъ Пешо — 90
Гролъ Миланъ — 23
Груевъ Даме — 222, 265, 283, 315, 395, 406, 410, 421, 442, 749, 842, 922, 931, 960
Гули Питу — 421
Гунарисъ — 732
Гушлевъ Н. — 281
Гущаровъ Г. Тодоръ — 817
Гюзелевъ Димитъръ — 89
Гюрковъ Йорданъ — 227, 241, 269, 299, 304, 309, 331, 390, 822-825, 827
Гюровъ Тасе — 141
Гяни Бегъ — 115

Д

Давидковъ Харалампи — 102,
Давидовичъ Люба — 22, 23, 60, 68, 71, 84, 156, 497, 637, 641, 676
Давидовичъ, търговецъ — 60
Давковъ Гьошо — 142
Д' Азелио Массимо — 545
Даме, попъ — 102,
Дами Алдо, проф. — 341
Дамяновичъ Воя — 102,
Дамяновъ Борисъ — 438
Даневъ Добри — 411
Даничъ — 26
Данте — 26
Дантонъ — 283, 528
Даскаловъ Стоянъ — 173
Даскаловъ Христо — 772-774
Дачевъ, свещеникъ — 322, 500
„Дашира", алб. организация — 149, 212
Дейвисъ Р. — 153, 160, 536, 660
Делиевъ Атанасъ — 85,
Делюсъ, проф. — 144
Демуленъ — 528
Де Пресансе Франси — 125
Дервишовъ Мише — 143
Дервишъ-Ефенди — 111
Десбонъ Жоржъ — 437, 440, 461, 464, 466, 475, 527-530, 559, 806, 927, 929
Джамбазовичъ — 102,
„Джемиета" — 148
Джероморски — 143
Джеферсонъ Т. — 546
Джидровъ П. — 321
Джиласъ М. — 968
Джонсонъ Линдонъ — 486
Джорджевичъ Д., адвокатъ — 107
Джорджевичъ Йоцо — 56
Джорджевичъ Цвѣтанъ — 324, 335, 500
Джорджъ Лоидъ — 124, 553, 557
Джуздановъ Димитъръ — 368, 818, 819

Джукичъ Воя, адвокатъ — 105
Диличъ, окол. началникъ — 114
Димашевъ Д. — 261-263
Димитриевичъ Мита, депутатъ — 694
Димитриевъ Доне — 827
Димитровъ Георги — 337-340, 342, 766
Димитровъ Илия — 144
Димитровъ Любенъ — 135, 484
Димитровъ Александъръ — 392
Димитровъ Арсе — 142
Димовъ, кметъ — 117
Димовъ х. Димо — 224, 339, 343-345, 348, 790
Долянеца Санде — 91
Дончо Войвода — 143
Домазетовъ Василъ Ивановъ — 261
Домусчиевъ Т. — 821
Дошенъ Марко — 452, 453, 475, 476, 807, 871, 872
Драгановъ Първанъ, бълг. дипломатъ — 948
Драгачевацъ, окол. началникъ — 76, 107,
Драгачевичъ — 43, 76, 107, 114
Драгойчева Цола — 416
Дракаловичъ Глигоръ, депутатъ — 155
Дранговъ Борисъ — 43, 99, 319
Дранговъ Тодоръ — 99
Дръмондъ съръ Ерикъ — 124, 458, 628, 631, 643, 708, 847
Думовъ Александъръ — 144
Дълесъ — 543, 544
Дуровъ Г. Тома — 827, 893
Душанъ Стефанъ, царь — 33, 159
Дървинговъ, полковникъ — 383, 384
Дърхамъ Едитъ — 649, 650, 806
Дѣлчевъ Гоце — 42, 90, 222, 283, 341, 388, 390, 395, 421, 445, 749, 894, 922, 931

Е

Евансъ Артуръ — 525
Евлогий, архиепископъ — 867
Евтимовъ Симеонъ — 129, 222, 280, 309, 311, 313, 332, 336, 427, 445-448, 468, 473, 795, 799, 800, 801, 803, 805-808, 810
Едуардъ Ерио — 144, 157, 313, 677
Екатерина Велика — 117
Енверъ Паша — 346
Ерио Ги, проф. — 341
Ефремовъ Бойчо — 86
Ефтимовъ Хр. — 89

Ж

Жаца, жандармерийски офицеръ — 80,
Жековъ Никола — 383
Живковичъ Пера, генералъ — 37, 40, 42, 59, 72, 110, 514, 515, 518, 533
Живковичъ Тодоръ — 34
Жозефъ, свещеникъ — 80,
Жостовъ, генералъ — 279, 280, 411
Жуйовичъ Сретенъ — 369, 765

З

Зашовъ Мито — 139
Звезданова Сута Димкова — 103
Зелески, министъръ — 367
Златевъ П., генералъ — 318, 322, 323, 907, 915
Зогу Ахмедъ — 113
Зоневъ Кръсто — 139

И

Ибровацъ, проф. — 478
Иванова Ристана — 79
Иванова Васа — 131
Иванова Донка — 132
Ивановичъ, чиновникъ — 84
Ивановъ Ангелъ — 79
Ивановъ Гошо — 86
Ивановъ Димитъръ — 135
Ивановъ Й., проф. — 135
Ивановъ Панайотъ — 87
Ивановъ Петко — 142
Ивановъ Славе — 854
Иванчевичъ — 75
Изворски Борисъ — 261, 262
Ивковичъ, капитанъ — 87
Иларионъ, епископъ — 873, 874
Илиева Илинка — 79,
Илиева Стана — 79,
Илиевъ Атанасъ — 85,
Илиевъ Димитъръ, адвокатъ —122, 123, 126, 127, 130, 131, 136, 630, 634, 635, 643, 648, 650
Илиевъ Марко — 141
„Илинденъ“, организация — 306, 423, 432, 896
Илиевъ Салтиръ — 79,
Илиевъ Якимъ — 79,
Иличъ — 26
Ингилизовъ Иванъ — 407, 408, 411
Ихчиевъ Василъ — 268

Й

Йеличъ Бранко — 516, 517
Йеличъ Мирославъ — 113, 148
Йефтичъ Б., министъръ — 72, 503, 531, 913, 914, 971
Йоакимовичъ — 70
Йовановичъ Алексо — 26
Йовановичъ Б. — 39
Йовановичъ Д. — 68
Йовановичъ Лазаръ — 27
Йовановичъ Милошъ — 80
Йовановичъ Чедо — 76
Йовковъ Наумъ — 139
Йововъ Михаилъ — 498, 901
Йосифовъ Ефремъ — 142
Йосифовъ Н. — 307, 314, 315

К

Кавракировъ Симеонъ — 332, 331, 335, 349, 416, 756, 763
Кадирджанъ Кефли — 193
Казанджиева Арнаудова Свобода — 87
Казасовъ Димо — 264, 300, 316, 318, 320, 360, 361, 366, 370, 477, 495, 499, 888, 892, 915
Кайзеръ Жакъ, професоръ — 134
Каламатиевъ М. — 29, 65, 68, 106, 107, 114, 115

Калеврасъ А., губернаторъ — 179
Калфовъ Хр., министъръ — 169, 170, 194, 195, 201, 211
Кантарджиевъ Чудомиръ — 223, 268
Каравеловъ Любенъ — 283, 377, 421, 502, 887
Каравидисъ — 183
Караджата Стефанъ — 396, 421
Караджовъ Димитъръ — 68, 106, 115
Караджовъ Кирилъ — 772, 774
Караджовъ Иванъ — 241, 261
Каранджуловъ Иванъ — 175, 232, 409, 410, 465, 468, 707, 839
Карайордановъ Стефанъ — 392
Карамфиловъ Миле Кучкаро — 254
Каранджевъ Хенри — 485
Карагеоргевичъ Павелъ, принцъ — 510, 511, 513, 515
Каратанева Афродита — 262
Каратаневъ Илия — 262
Каратаневъ Кочо — 262
Кардаросъ С. — 186
Кардиналъ Вердие — 459, 874
Кардиналъ Пачели — 874
Карнегиева анкетна комисия — 28, 31, 93, 119-121, 182, 477, 509
Катериакисъ — 199
Катонъ — 220
Катошевъ — 393
Кафандарисъ, министъръ — 172, 173
Качарковъ Дончо — 388-390
Каяфа, свещеникъ — 117
Кватерникъ Евгенъ — 530
Кезнеръ — 143
Келешовъ Г. Киро — 29
Кирковичъ Йованъ — 23, 71, 156
Кирова Ката — 79,
Кировъ Миланъ — 79
Китинчевъ — 113
Кларичъ Бранко — 90
Клешковъ Кирчо — 29
Клинчарски Симеонъ — 773
Клисолдъ Ст. — 769
Ковачевъ Йосифъ, проф. — 408
Ковачевичъ Драгиша, генералъ — 39, 92, 106, 111, 112
Коджабашевъ Георги Димитровъ — 182
Коенъ — 210, 437
Кожаровъ Димитъръ — 88
Кожовъ Цвѣтко — 79,
Кожухаровъ Т. — 362, 363
Козма, владика — 114
Коичъ Боривой — 42
Коларовъ Н. — 291, 307, 436, 449
Колишевски Л. — 765-767
Колчаговъ Димитъръ — 834
Кондовъ Георги — 293, 321, 449, 468, 471, 798, 801, 869, 921, 928
Комитата Насто — 102,
Коница Искендеръ — 211, 213
Коница Мехмедъ-Бей — 211, 213
Константинъ, гръцки краль — 120
Константиновъ Алеко, писатель — 395, 408
Константинова Екатерина — 809
Константиновъ К. — 809
Константиновъ Спиро — 442, 443
Корнейлъ Пиеръ, писатель — 545
Корошецъ Антонъ, министъръ — 73, 105, 115-118, 501, 516, 541
Костичъ, генералъ — 21, 22
Костовичъ Аца — 109
Костовъ Наце — 107
Костурковъ Стоянъ — 382
Косцюшко Тадеушъ — 422, 547
Котовчевъ Димитъръ — 144
Коцевъ Христо — 266
Коцевъ Траянъ — 142
Коцичъ Влайко — 71
Кочевъ Иванъ — 816, 817
Кочевъ Михаилъ — 814
Кошутичъ Августъ — 71
Кошутъ — 283
Краевъ — 77
Крайничанецъ Д. — 60
Крайничанецъ Т. — 27, 55, 76, 563
Кралевичъ Марко — 34
Кралевъ Ефремъ — 141
Краликъ — 677, 678
Крапчевъ Д. — 265-275, 500, 504, 932, 953
Красаевичъ — 34
Красновски Иванъ — 955
Кромвелъ — 546
Кръстевъ Василъ — 172
Крюгеръ К. Ф. — 485, 686
Куба Людвигъ — 439
Кузевъ Тома — 107
Куклечки Стойчо — 141
Кукушовъ Добре — 143
Кулишевъ Георги — 264, 265, 276, 283, 286, 291, 293, 294, 309, 315, 317, 318, 320, 330, 336, 342, 347, 362, 411, 427, 794, 845, 846, 922, 923
Купферъ Е. — 684
Куртевъ Владо 267
Кусевъ Владимиръ — 787, 962, 963
Куюнджиевъ Тома — 98, 99, 100
Куюнджичъ Михайло — 71, 87-113, 119
Кушевъ Бано — 410
Кушевъ Илия — 410
Кушевъ П., д-ръ — 410, 378
Кушевъ Тодоръ — 460
Куврьоръ Жакъ — 22, 694
Кърничева Менча — 95, 97, 368, 381, 416, 433, 434, 530, 972
Къртевъ Богданъ — 324, 325
Кьосеивановъ Г. — 498, 499, 501, 505, 506, 912, 913, 914, 927, 930, 932
Кьосевъ Кръсто — 88
Кязимъ Бей — 346, 778, 779, 780
Кяни Бегъ Алилъ — 100,

Л

Лавалъ, френски държавникъ — 531
Лазаревичъ — 72
Лазаровъ Арсо — 84, 107, 122
Лазаровъ Велизаръ, генералъ — 300
Лазаровъ Т. — 283, 304, 410, 421
Лазаровъ Христо — 141
Лазаровъ Я. — 75
Лазичъ Арса, депутатъ — 84
Лазичъ Жика — 28, 34, 38, 43, 56, 65, 68, 75, 77, 78, 81, 91, 100, 102, 110, 111, 113, 115-117, 149, 246, 324, 347, 368, 369, 563-565, 638, 641, 652, 661, 662, 665, 776, 888, 934

Лайберъ Х. А., проф. — 485
Лайтмановичъ Раде — 56, 57
Ламбинъ А. — 173
Ламушъ Леонъ — 438, 466 806, 894
Лансингъ Робертъ — 201
Ларшеръ М. — 152
„Ла Трибюне Ентернасионалъ“ — 438
Лафонтенъ — 678
Ла Фаръ Де, публицистъ — 438
Леви, Аврамъ — 84
Левкова Стоименка — 139
Левковъ Арсени — 139
Левковъ Стаменъ — 139
Ленгелъ Емилъ, публицистъ — 973
Ленинъ — 283
Леру — 459
Лилинковъ Илия — 284
Лоръ Людбигъ, журналистъ — 534
Луковъ Христо — 500
Льорю — 874
Любобратичъ — 60
Люменъ А. Роландъ, академикъ — 485
Ляповъ Димитъръ — Гуринъ — 222, 480, 481
Ляпчевъ Андрѣй, министъръ — 175, 410, 892

М

Мавровъ Наумъ — 89
Магда, началникъ — 67
Маджаровъ Атанасъ — 413
Маджаровъ Лазаръ — 413
Маджаровъ К. — 307, 392
Мадолевъ Г. — 348, 766, 790-792
Мажураничъ Иванъ, поетъ — 156
Майореско Т. председатель — 151
„Макаби“, еврейска организация — 199, 208-210, 430
Макартъръ, генералъ — 522
Макаричъ Янушъ, журналистъ — 49
Макдоналдъ Рамзей — 551, 552, 633
Маккормикъ Джонъ, кореспондентъ — 553, 554
Максимовичъ Божидаръ — 28
Максимовичъ, ректоръ — 90
Максимовичъ — 117
Маккормикъ Анна, журналистка — 111
Марковъ Величко — 87
Маркъмъ Рувинъ Х., журналистъ — 189, 385, 485
Максимовичъ Божа — 511
Малахъ, министъръ — 732
Малевъ Коста — 173
Малиновъ Александъръ, министъръ — 222, 357, 359, 386, 498
Малиновъ С. — 397
Манасиевъ Аргиръ — 264, 291, 386, 398
Мандекичъ В., журналистъ — 71-153, 154
Мараптисъ, капитанъ — 173
Маргаропулосъ — 197
Маринковичъ В., министъръ — 23, 175
Маринковичъ М. — 171
554, 643, 644
Матисъ Мавро — 183
Мацанкиевъ — 329
Мартенъ Вилиямъ, журналистъ — 559
Мартини А. В., публицистъ — 682
Марулецъ Йорданъ — 143
Масарикъ Т., политикъ — 557
Масларова Вангя — 156
Матейко, полски художникъ — 527
Матковичъ Добрица, жупанъ — 37, 38, 84, 88, 89, 111, 112, 154, 155, 638, 639, 641, 669
Матовъ Христо — 223, 236, 266, 283, 395, 410, 421, 473, 842
Мачекъ Владко, д-ръ — 438, 501, 519, 525, 534, 540, 543
Матцулевски Янкулъ — 86
Мацини Джузепе — 283
Медведъ — — 143
Мезанъ С., д-ръ — 207, 732
Мелезановъ Лазаръ — 103
Мечкаровъ Й., журналистъ — 366
Мечкуевски Василъ — 401
Мещровичъ Иванъ, скулпторъ — 519-521, 540-544, 968
Мехмедъ Пети, султанъ — 346
Миатовичъ Чедо, дипломатъ — 668
Мидилевъ, генералъ — 350, 351, 502
Милевъ Димитъръ —211
Милевъ Никола, проф. — 444, 792
Милетичъ Любомиръ, проф. — 265, 298, 300, 307, 341, 346, 442, 463, 476-480, 788, 799, 877, 886, 894, 931
Милевичъ Драганъ — 56
Миленковъ Цвѣтко — 109
Миловановичъ Бора — 70, 71
Милошевичъ М. — 76
Милошевъ — 88
Милюковъ Павелъ, проф. — 127
Милчиновъ Коста — 102,
Миновъ Йорданъ — 103
Мирчевъ Димитъръ — 265 266
Митаковъ Василъ — 950, 951, 953
Митевъ Кольо — 139
Митевъ Кръсто — 139
Митревъ Димитъръ — 332
Михайловичъ — 69
Михайловичъ, подполковникъ — 111, 115
Михайловъ Димитъръ — 301, 302, 304, 319, 325, 468, 797, 850, 853
Михайловичъ Дража — 197, 911-913
Михайловичъ Йосифъ — 56
Михайловичъ Михайло, жупанъ — 69
Михайловска Иванка — 189
Михайловски Стоянъ, писатель — 408
Михайловъ Атанасъ — 813
Михайловъ Иванъ — 92, 94-96, 103, 107, 150, 197, 200, 203, 218, 222, 227, 228, 234, 237, 239, 241, 242, 244, 245, 247, 249, 250, 252, 253, 255, 256, 258, 260, 261, 266, 267, 270, 271, 273, 274, 277, 278-281, 283-285, 294, 299, 309-313, 326, 328, 329, 333-335, 337, 339, 340, 342, 365, 366, 369-371, 383, 385, 390, 425, 456,
Ричардсъ Бернардъ — 209
Робеспиеръ 283
Роелсъ Едгардъ — 202
Рокничъ — 57
Роменъ Жюлъ, писатель — 154
Ротърмиръ, лордъ — 552, 557
Рубо — 695
Руверъ — 709
Ружичичъ Г. — 544
Руменовъ Владимиръ — 350, 410, 812

469, 496, 516, 536, 537, 544, 749, 751, 753, 764-771, 775, 785, 833, 834, 836-845, 850, 851, 853, 912, 950-953, 961, 968, 969, 971-975
Михалакопулосъ, министъръ — 173
Михалчевъ Д., проф. — 364
Миховъ Коце — 103
Мициадисъ П. — 187
Милковичъ Василие — 67
Милутинъ, стражарь — 114
Мишевъ Костадинъ — 268
Мишевъ Стефчо — 482
Мишевъ Д. — 355
Мишевъ Стоянъ — 29, 65, 155, 368, 371, 751, 817, 854, 900
Митковъ Иванъ — 90
Митова Петра — 79
Митовъ Авксенти — 79
Мишовъ Китанъ — 139
Миялковъ Миланъ — 109
Младеновъ Панчо Димитровъ — 109
Младеновъ Спиро — 109
ММТРО (Македонска младежка тайна революц. организация) — 103
Мойо, професоръ — 437
Мойсовъ Лазаръ — 767
Молотовъ — 413
Молловъ — 498
Момчиловъ Иванъ — 102, 263, 284
Моневъ Михаилъ — 232, 411
Монтеро Алфредо — 692
Морарски Ванчо — 262
Мотикаровъ Иванъ — 390, 391
МПО — 201, 306, 337, 395, 449, 482, 485-489
Муратъ, султанъ — 539
Мутафчиевъ П., проф. — 503
Мусолини Бенито — 48, 524, 531, 555-558
Мутафчиевъ Славко А. — 105
Муцаридисъ — 199
Мушановъ Никола — 481, 493, 497, 498, 505, 902
Мушицки Анастасие — 76
Мълчанковъ Кирилъ — 393
Мълчанковъ Стоянъ — 393, 829
Мъри Маркусъ Джанъ, кореспондентъ — 524
Мърмевъ Миро — 77
Мърмевъ Петъръ — 77, 301, 302-304, 320, 331, 359, 360, 411, 427, 811
Мърси А. А. , журналистъ — 535, 970

Н

Накашевъ Мане — 350, 810, 811
Настевъ Георги (Жоро) — 263, 284, 307, 391, 433, 963
Настевъ Стефанъ — 60
Наумовичъ, полковникъ — 102, 106, 108, 111, 115, 117, 641
Наумовичъ Павле — 80
Наумовъ, д-ръ — 324
Начевъ В., майоръ — 318
Начевъ Славе Панковъ — 103, 104, 105
Недичъ Миланъ, генералъ — 34, 36, 541, 542
Нидерле Луборъ, проф. — 436
Никола, свещеникъ — 89
Николай Велимировичъ, владика — 34, 109, 156, 157, 667
Николичъ Йорданъ — 102
Николовъ Дане — 143
Николовъ Диаманди — 442
Николовъ Панчо — 142
Николовъ Тодоръ — 827, 828
Николовъ Янчо — 142
Нинчичъ — 327
Нйегошъ Петъръ Петровичъ, поетъ — 161
Новаковичъ Стоянъ — 29
Новевъ Захарий — 392
Нововъ Атанасъ — 107
Нодо Людвигъ, публицистъ — 534
Нойхаузенъ Францъ — 517
Нунева Тана — 79
Нуневъ Лазаръ — 79
Нурединъ Бей — 346

О

Обаръ Симо — 87
Обрадовичъ, министъръ — 113
Обрадовичъ Сава — 56
Обреновичъ Александъръ, краль — 92, 526
Обреновичъ Милошъ, князъ — 526
Общество на народитѣ — 123-136, 138, 144-147, 150, 159, 169, 170-172, 174, 175, 177, 185, 190, 195, 201, 202, 211, 356, 435, 454, 457, 458, 460, 465, 474, 530-532, 551-554, 556-558, 560, 628, 632, 635, 643, 644, 646, 647, 659, 668, 676, 677, 707, 708, 873, 874, 881, 970, 973, 974
Огняновъ А. 109
Омарчевски Стоянъ, министъръ — 478, 495
О' Нейлъ Й. Харри — 485
„Отецъ Паисий", съюзъ — 126

П

Павеличъ Анте, д-ръ — 283, 368, 436, 453, 530, 535, 536, 769, 772, 808, 968, 969
Павловъ Петъръ — 131
„Павлосъ Меласъ", организация — 199
Падиковъ Благой — 90
Паланкалиевъ — 393
Паликрушевъ Добри — 107
Паликрушевъ Митко — 131
Пазарджиевъ Траянъ — 144
Пальошъ Иванъ — 262
Пангалосъ, генералъ — 732, 905
Пандурски Илия — 384, 413, 784
Панзовъ Миланъ Фантомътъ — 105
Паница Тодоръ — 66, 92, 95, 97, 263, 339, 343, 345, 346, 347, 359, 368, 369, 371, 380, 389, 415, 416, 751, 752, 772, 778, 783, 784, 817, 846, 900, 964, 972, 975
Панова Вела — 135
Пановъ Григоръ — 143
Паприковъ С. — 884
Папагеоргиу, майоръ — 173
Папа Пий XI — 459

Параспуровъ Ив. — 379, 398, 832, 833
Пасенъ Ванъ Пиеръ — 687
Пастуховъ Кръстю — 342, 359, 677
Патрониевичъ — 60
Пауновъ Димитъръ — 139
Пауновъ Григоръ — 139
Пауновъ Никола — 139
Пашичъ Никола — 29, 45, 69, 86, 96, 110, 114, 151, 171, 327, 497, 515, 518, 520, 809
Пезе Ернестъ — 695
Пекянецъ Коста — 34, 35, 37, 61
Пелетие Робертъ, проф. — 437
Пенковъ Георги — 274
Ценовъ Стефанъ — 107
Перчевичъ — 528
Перчецъ Густавъ — 368, 969
Петковъ Борисъ П., д-ръ — 212
Петковъ Василъ, полковникъ — 218
Петковъ Никола — 342
Петрова В. Жерменъ — 145, 659, 663
Петровичъ, шефъ на пол. отдѣлъ — 132
Петровичъ Марко — 72
Петровичъ Н., министъръ — 69
Петровъ А. — 105, 115
Петровъ Борисъ — 103, 104
Петровъ Гьорче — 347, 398, 422
Петровъ Иванъ, инженеръ — 145, 146, 659
Петровъ Павелъ Лопата — 143
Петровъ Стоянъ — 76
Петровъ Тома — 13, 104, 105
Петровъ Янкулъ — 86
Пименъ, владика — 322
Пилсудски — 547
Пипинелисъ Н. — 171
Пирасъ М. Н., журналистъ — 190
Пиринтиевъ Василъ — 89
Пирузевъ Владимиръ — 109
Питтако, гръцки мѫдрецъ — 545
Пишонъ Ханри — 696
Пияде Моша — 26
Плифка, редакторъ — 82
Поанкаре — 556
Повинковъ Стоилко — 88
Политисъ Никола, дипломатъ — 168, 169, 170, 192, 194, 195, 201, 202, 211
Поповичъ, адвокатъ — 72
Поповичъ Д. 57
Поповичъ У. — 114
Поповъ Александъръ — 391
Поповъ Георги — 117
Поповъ К. — 109
Поповъ Коста — 483
Поповъ Сашо — 254
Поповъ Трайко — 100
Поповъ Христо — 89
Попъ Аврамовъ Асѣнъ — 801
Попъ Андовъ Д. — 411
Попъ Василевъ Ангелъ — 273
Попъ Димитровъ Л. — 413
Попъ Петровъ Сребренъ — 411
Попъ Тодоровъ Кръстанъ — 259, 260, 298, 304, 312, 315, 324, 325, 331, 332, 335, 336, 362, 364, 808, 840
Попъ Томовъ В. — 377, 790, 791
Попъ Христовъ Георги — 219, 224, 226-231-246, 248, 250-254, 256, 267, 269, 281, 282, 284, 314-316, 325, 334, 343, 749, 750, 753, 817, 823-825, 849-852
Попъ Шайко — 75
Поспишилъ — 527
Поцци Анри, писатель — 688, 691
Преличъ Велимиръ — 112, 113, 116, 368, 638, 888
Прибичевичъ Адамъ — 66, 117
Прибичевичъ Светозаръ — 65, 66, 83, 118, 156, 283, 495, 501, 515, 518, 520, 521, 637, 641, 787
Принципъ Гаврило — 535, 638
Припорски Кръсто — 109, 139
Прица — 114
Прищина Хасанъ-Бей — 149
Продановичъ Яша — 510
Прокопиевъ Петъръ — 131
Протогеровъ Александъръ — 94, 103, 217-219, 223-230, 233-241, 244-264, 266-280, 282-285, 287, 292, 307-313, 316, 317, 323, 328-330, 333, 339, 342, 343, 351, 363, 365-369, 372, 378, 389, 390, 424, 425, 502, 749, 763, 771, 786, 794, 834, 838-840, 849, 900
Публио Сиро, латински поетъ — 545
Пуздерлиевъ В. — 56, 122
Пузичъ — 113
Пундевъ В. — 283, 286, 292, 309, 344, 362, 364, 821, 822, 841, 844-849
Пундевъ Михаилъ — 325, 335, 845
Пуричъ Божидаръ, министъръ — 152
Пържоловъ Мино — 350, 830, 831
Пърличевъ Кирилъ — 219-222, 224, 227, 230, 236, 237, 242, 245, 251, 253, 256, 259, 260, 264-267, 269, 282, 283, 285, 297, 298, 309, 315, 324, 325, 344, 365, 750, 770, 771,794, 817, 823-825, 827, 850, 851
Прьобстъ Херманъ — 437
Пѣевъ, генералъ — 933
Пѣевъ Христо — 81

Р

Радевъ А. В. — 383
Радевъ Симеонъ — 221, 222, 480, 928
Радевъ Т., генералъ — 909
Радичъ Владко — 688, 968
Радичъ Павле — 84
Радичъ Стйепанъ — 23, 39, 59, 68, 71, 117, 118, 141, 158, 283, 328, 513, 515, 518-520, 536, 541, 542, 547, 641, 668, 674, 886, 968
Развигоровъ Ипократъ — 537
Развигоровъ Мише — 283, 392, 410, 421, 842
Развигоровъ Страхилъ — 392
Райли Бенъ — 130, 153, 160, 557, 558, 649
Райсъ — 38
Раптарисъ — 208
Раковски Кръсто — 258, 847
Раковски Георги — 377, 421
Рачичъ Пуниша — 519, 520, 536, 670, 968
Рибентропъ — 511
Ризовъ Коста — 440-442
Ристичъ Драгутинъ — 80
Ристичъ Йованъ 70
Ристичъ Милорадъ — 33, 34
Ристичъ х. Спиро, сенаторъ — 76

Русевъ Маринъ — 498
Русекъ С. Йосифъ, проф. — 485
Рейналдъ Ж. — 426, 427, 437
Ренардъ Джорджъ — 648

С

Саздовъ Блажо — 75
Сеизовъ Василъ — 89
Саздовъ Гьошо — 142
Сакѫзовъ Я. — 211, 464
Сандански Яне — 255, 345-347, 357, 361, 369, 371, 384, 388, 422, 778-780, 783
Сапунджиевъ Йорданъ — 102
Сапунджичъ — 113
Сарафовъ Б. — 255, 304, 388, 390, 421
Сарафовъ Кръсто — 487, 877
Сволопулосъ Д. К. — 184
Сеизовъ Василъ — 80
Сенжерменски договоръ — 126, 128, 137, 138, 145, 355, 628, 629, 631, 973
Сесилъ Робертъ — 553
Силяновъ Христо — 200, 850
Силяновичъ Т. — 57, 58
Симичъ Ст. — 27
Симовичъ, генералъ — 951
Симонде Хенри — 695
Симопулосъ Х., дипломатъ — 201, 209
Сиросъ Н. — 179
Сирмановъ, генералъ — 350, 502
Сисъ Владимиръ, кореспондентъ — 152
Скендеровъ Михаилъ — 388-390
Соколовъ Анчо — 301, 829
Сониксенъ Албертъ — 347, 372
Сорде — 142
Софроний, свещеникъ — 89
Спространовъ Димитъръ — 321
Сръшкичъ, министъръ — 525
Сталинъ 347
Стаматиусъ Стамату — 166, 197
Стаматовъ Г. — 487
Стамболийски — 262, 316, 317, 326, 327, 349, 350, 352, 357, 396, 408, 421, 493, 494, 495, 497, 498, 503, 754, 847, 889, 896, 913, 954
Станишевъ К. — 287, 289, 292, 303, 304, 319, 410, 426, 430, 453, 455, 463, 468, 472, 528, 839, 850, 928
Станковичъ Мино — 79, 108
Станковичъ Светозаръ, министъръ — 61
Станчевъ Петъръ — 275, 410
Стефановичъ Игнатъ — 71
Степановичъ М. — 114
Стефанъ, соф. митрополитъ — 422
Стефановъ Алексо 316
Стефановъ Стефанъ — 498
Стефо капитанъ — 182-184
„Стоманени шлемове („Халевдокрони")
Стоилковъ Таско — 411-413
Стийдъ Уикамъ — 525
— организация 199, 210
Стояновичъ Миланъ — 510-513, 515-519, 530, 910-912, 968
Стояновъ Людмилъ — 331
Стрѣзовъ — 68
Сугаревъ Василъ, проф. — 485
Суруджиевъ Мише — 40
Съркяновичъ — 91

Т

Таджеръ, д-ръ — 463
Талаатъ Паша — 346
Талевъ Димитъръ, писатель — 309, 372, 427, 473, 823, 825, 844, 846
Татарчева (Тибо) Марта — 136, 138, 451, 457, 656
Татарчевъ Асѣнъ — 120, 136-138, 144, 451
Татарчевъ Христо, д-ръ — 136, 421, 842, 882
Тахауеръ Болеславъ — 807
Тацитъ — 545
Тачитъ Н., писатель — 158
Терзиевъ Иванъ — 85, 156
Терзиевъ Константинъ — 772-775
Терзичъ — 75
Тимевъ Атанасъ — 393
Тимотиевичъ — 69, 70
Тито — 197, 369, 532, 764-766, 777
Тодоровъ Хр. Иванъ — 811
Тодоровъ Коста — 277, 324, 326-329, 335, 360, 366, 377, 455, 498, 763, 891, 901, 905, 909, 913, 914
Тодоровъ Панчо — 812
Тодоровъ П., министъръ — 907
Толстой Левъ — 848
Томалевски Димитъръ 224, 820
Томалевски Наумъ — 219, 221-223, 229, 276, 297, 309, 311, 315, 320, 324, 343, 236, 237, 258, 264, 265, 269, 270, 274, 344, 357, 364, 365, 770, 771, 794, 812, 817, 820, 840
Томичъ, генералъ — 37, 65, 111
Топаловъ Гоно — 43
Тошевъ Андрѣй, министъръ — 211-213, 887, 908, 909, 931
Тошевъ Доне — 299, 398, 399
Тошевъ Панчо — 299, 385, 398, 399
Тошевъ Пере — 421, 749
Трайковъ Георги — 336
Трайковъ Пецо — 261, 276, 298, 329, 331, 336, 840
Трайковъ Христо — 331, 334
Тревиранусъ Готфридъ — 555
Трианонски договоръ — 129, 354, 554
Трифуновичъ Ранко — 70
Трокле, белгийски депутатъ — 437
Тръбичъ Василие — 59, 71, 77, 117, 669, 670, 689

У

Уатсонъ Сетонъ — 47, 524, 525, 680
Уилкинсонъ Х. Р. — 170
Узуновичъ — 37, 68, 71
Узуновъ Ангелъ — 222, 224, 227, 233, 236, 266, 267, 276, 278, 280, 325, 343, 344, 411
Узуновъ Христо, войвода — 267, 315, 325
Уикършамъ, сенаторъ — 185
Уилсонъ Уудроу — 201
Ушиновъ А. Стефчо — 396, 397

Ф

Фани Ноли — 113
Фардисъ, редакторъ — 210
Феровичъ Смайо — 115

Фиданчевъ Тома — 37
Филиповичъ Ставра — 75,
Филипъ, кореспондентъ — 118
Филовъ Богданъ, министъръ — 382, 913, 951, 963
Филиповъ Стоянъ — 301, 302, 386, 411, 828, 829, 853, 859-861
Фишеръ Й. Е., проф. — 485
Фирмилиянъ, владика — 30, 898
Фрагешъ, министъръ — 68
Франкъ Хари — 50
Фрашери Мехди — 206
Фрашери Маликъ Бей — 151
Фонъ Хафъ, баронъ, журналистъ — 132
Фотичъ К. — 531, 532
Фуадъ Бей Аслани — 211

Х

Хабибъ Бей — 346
Хаджиевъ — 411
Хаджи Ристичъ С. — 76
Халилъ Бей — 346
Харизановъ Иванъ — 361, 408
Хасанъ Бей Прищина — 149
Хаусманъ — 875
Хендерсонъ А. — 128
Херценъ — 283
Хилгруберъ Андреасъ — 948
Хилдъ В. — 166
Хилми Паша — 24, 41
Хитлеръ Адолфъ — 948
Холмсъ Джонъ Хайнесъ — 157
Хохнйецъ — 541
Христовъ Стоянъ — 97,
Христовъ Герхардъ — 686
Христовъ Д. — 963
Христовъ Кирилъ — 304, 801
Христовъ Х., проф. — 783
Хувъръ, президентъ — 173, 185
Хюго Викторъ — 400
Хюсни Зия — 132
Хюсни Онисъ — 132

Ц

Цаковъ Георги — 835, 836
Цангарикисъ Д. — 180
Цанковъ Александъръ — 330, 345, 351, 408-410, 481, 497, 498, 500, 501, 785, 911, 912, 914, 927
Цанковъ Тончо — 351, 352
Циклевъ Григоръ — 75, 92
Цилевъ Димитъръ — 280, 445, 447, 528
Циларъ Слахвко — 677
Ципушевъ, докторъ — 106
Цицеронъ — 185
Цицонковъ Й. — 284
Църнилишки Дане — 75, 86

Ч

Чавчето Славе — 254
Чаковъ — 272
Чаневъ Методи — 483
Чапрашиковъ Крумъ — 357
Чаулевъ Петъръ — 219, 231, 251, 368, 789, 790, 846
Чаушевъ Никола — 144
Червенковъ Вълко — 763
Черноземски Владо — 322, 500, 527, 536-538, 546-548, 840
Чернопѣевъ — 390, 422
Чемерикичъ — 56, 59, 60
Чешмеджиевъ Григоръ — 361
Чкатровъ Йорданъ — 97, 368, 450, 482-484, 711, 821, 852
Чубриловичъ Бр. — 511
Чундевъ Т. — 546, 768
Чучковъ Ефремъ — 42, 283
Чърчилъ Уинстонъ — 51, 121, 152, 564

Ш

Шабанъ — 143
Шабанъ Жакъ — 438
Шайо, попъ — 75
Шалдевъ — 394
Шалевъ Димитъръ — 103-106, 113, 123, 124, 126, 127, 130, 131, 136, 355, 630, 634, 635, 640, 643, 645-650
Шандановъ Перо — 227, 231, 232, 241-243, 247, 254, 263, 267-275, 279, 281-284, 298, 304, 312, 314, 315, 317, 318, 329, 331, 332, 334-336, 343, 344, 350, 351, 379, 750, 752, 753, 808, 812, 815, 853, 928
Шайлеръ — 875
Шаневъ П. — 292, 483, 711, 799
Шанталавъ — 143
Шекериновъ Александъръ — 107
Шекериновъ Борисъ — 107
Шекериновъ попъ Христо — 107
Шантичъ К. С. — 334, 335, 772-774
Шатевъ Павелъ — 789, 790
Шекспиръ — 26
Шивичъ, депутатъ — 117
Шошолчевъ Пано — 103, 104
Шишковъ Пандилъ — 295, 316, 820, 821, 825
Шкартовъ М. — 263, 267, 268, 275, 276, 281, 283, 284, 332, 751-753
Шкойновъ, генералъ — 257, 378
Шуменковичъ — 70

Щ

Щамлеръ Хайнрихъ — 485
Щреземанъ — 367
Щрупъ Карлъ — 464

Ю

Юберсбергеръ Хансъ, поф. — 848
Юда 264
Юкичъ Илия — 152
Юнгъ Джорджъ — 159

Я

Яворовъ Пею — 349, 401, 406, 422
Ягичъ Ватрославъ — 478, 886
Якоби Зигфридъ — 677, 678
Яковче — 89
Яневъ п. Гошо — 368, 822
Яневъ Илия Тодоровъ — 172
Ярановъ Димитъръ, проф. — 444
Ястребовъ, проф. — 682

НѢКОИ ЗАБЕЛЯЗАНИ ГРѢШКИ

1) Стр. 112 — редъ 13 доле да се чете: деня му се явявалъ на докладъ.
2) Стр. 186 — редъ 12 горе да се чете: Солунъ
3) Стр. 255 — редъ 6 доле да се чете: VI-я
4) Стр. 294 — редъ 25 доле да се чете: „Народното“ събрание
5) Стр. 448 — редъ 8 доле да се чете: английски
6) Стр. 464 — редъ 15 доле да се чете: Десбонъ
7) Стр. 469 — редъ 32 горе да се чете: Косинецъ
8) Стр. 506 — редъ 12 доле да се чете: еднитѣ
9) Стр. 537 — редъ 39 горе да се чете: разредени
10) Стр. 554 — редъ 9 горе да се чете: държанието
11) Стр. 634 — редъ 12 горе да се чете: Югославия
12) Стр. 697 — редъ 18 горе да не се чете. А на негово мѣсто се четатъ следнитѣ думи: В-къ „Журналъ дьо Женевъ“ дава статия отъ редактора му Вилямъ
13) Стр. 848 — редъ 24 доле да се чете: книгата
14) Стр. 869 — редъ 2 доле да се чете: миналитѣ
15) Стр. 880 — редъ 26 горе да се-чете: атентатъ
16) Стр. 880 — редъ 2 доле да се чете: искане щото
17) Въ книга трета съ спомени на автора, стр. 527, погрѣшно бѣ отпечатано името на Славе Начевъ „Чавчето“, войвода въ Ресенско. Трѣбва да се чете Начевъ, а не Наумовъ.
19) Въ книга първа съ спомени на автора, стр. 156, името на погребания, въ двора на черквата въ Ново-село, офицеръ отъ Костурско, не е Цирункаревъ, а е Митрушевъ.

ДОБАВКИ

Първата добавка трѣбва да се чете като продължение отъ отдѣла „Отношението на сърбитѣ къмъ протогеровиститѣ“, който започва на стр. 323 и завършва на страница 326.

I

Че тѣ, обаче, се поставиха въ услуга на нашитѣ поробители показватъ свидетелствата отъ самитѣ „югославски“ източници. Думата е за протогеровиститѣ. Цитирахме по-рано какъ бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ ги хвалѣше, при кралския режимъ, задето се обявили срещу „злодейската акция на Иванъ Михайловъ въ вреда на Югославия“.

— Следъ 1948 г. българскитѣ и „югославскитѣ“ комунисти се скараха, когато Тито бѣ изключенъ отъ блока на държавитѣ съ комунистическо управление. Тогава именно въ Скопйе се появи брошура подъ името на нѣкой си Благой Поповски, въ отговоръ на писаната съ името на протогеровиста Пецо Трайковъ, но твърде вѣроятно съставена отъ българскитѣ комунисти, друга брошура.

Поповски изнася обвинения, каквито цѣлата македонска емиграция и ВМРО винаги отправяха срещу Пецо Трайковци и Перо Шандановци. Ето кратъкъ цитатъ отъ това, което Поповски пише отъ името на Титовитѣ комунисти:

„ Великосръбската реакция начело съ Александъръ Карагеоргевичъ, ржководенъ отъ ненаситность, си бѣ поставила за цель създаване на „голѣма Югославия“, която да бжде подъ скиптъра на Карагеоргевичъ. И затова тя почна да вербува агенти между разнитѣ политически групировки въ България . . . . Великосръбската реакция преценява, че протогеровисткото крило начело съ Пецо Трайковъ, Перо Шандановъ и Кръстанъ попъ Тодоровъ ще може да го използува за реализиране на своята цель. Въ София се намира вече личниятъ разузнавачъ на краль Александъръ — Таса Диничъ. Той не се излъга въ своята преценка . . . . Но най-добре да оставимъ Таса Диничъ да говори; нека цитираме неговитѣ показания, дадени предъ народния сждъ въ 1946 г., когато бѣ водено сждебното следствие противъ Дража Михайловичъ, а въ който процесъ бѣ обвиняемъ и Таса Диничъ. Ето какво отговаря на поставенитѣ му въпроси, следъ като се установява, че е билъ личенъ осведомитель на краль Александъръ:

— Дали сте работили едно време въ разузнавателната служба противъ България?

— Да.

— Дали сте имали връзка съ терориститѣ?

— Като падна убитъ Протогеровъ въ София започна акция за

формиране на комитетъ противъ Ванчо Михайловъ. Тогава влѣзнахъ въ връзка съ комитета, но съмъ въ лична връзка съ краль Александъръ. Работя заедно съ Кръстанъ попъ Тодоровъ и Пецо Трайковъ. Шпионската ми връзка съ Пецо Трайковъ трая три-четири години.

— Какви задачи сте давали на протогеровиститѣ?

— Тѣ имаха за задача да унищожаватъ кликата на царь Борисъ, а азъ ги подпомагахъ съ пари, както имъ помагаше и опозицията въ България, а на първо мѣсто „звенаритѣ".

„Не е нуженъ никакъвъ коментаръ за тия показания на Таса Диничъ. Тѣ ясно говорятъ за шпионския характеръ на цѣлата Протогерова шайка, която отъ 1928 г. мина на открита служба на Карагеоргевича и на великосръбската реакция. Отъ горнитѣ показания е ясно, че тая шпионска връзка е траяла доста години. Сжщо така е ясно, че непосрѣдствената връзка я подържалъ Пецо Трайковъ."

Горнитѣ данни изнесе скопскиятъ вестникъ „Нова Македония" въ броя си отъ 19 августъ 1949 г. Тамъ е казано още, че било установено какъ Пецо Трайковъ преди това е подържалъ връзка съ известния сръбски народенъ представитель — ренегатъ Кръсте Стрезовски, който следъ 1944 г. е билъ убитъ отъ комунистическата власть.

Следъ това вестникътъ на Влаховъ („Нова Македония") казва:

„Обръщайки се въ шпионска великосръбска агентура, Протогеровата шайка се яви като проводникъ на великосръбската идея за създаване на обща държава отъ Черно море до Адриатика — естествено, подъ скиптъра на Карагеоргевичитѣ."

Относно протогеровиститѣ вестникъ „Нова Македония" заключава така:

„Тѣхнитѣ статии, тѣхната цѣлокупна дейность бѣше предварително разгледана и опредѣляна отъ познатата великосръбска шпионска тройка въ София съставена отъ Дража Михайловичъ, който бѣ воененъ аташе на Стара Югославия въ София, Цвѣтанъ Джорджевичъ и Таса Диничъ, които бѣха лични разузнавачи на краль Александъръ Карагеоргевичъ."

„Нова Македония" твърди, че Българската комунистическа партия е дала нареждане на своето „македонско" крило, начело съ Антонъ Югославъ, да влѣзне въ тѣсни връзки съ така наречените протогеровисти. Дословно този вестникъ казва:

„Тая връзка се потвърждава твърде ясно и отъ показанията на Перо Шандановъ, въ процеса противъ михайловиститѣ на 17 августъ 1946 г. въ София."

Споредъ вестника Шандановъ е заявилъ въ сжда:

„Азъ поддържахъ връзката съ Централния комитетъ на работническата партия. Тази връзка никой не я знаеше и сега азъ я откривамъ." (Стенографски бележки, стр. 121 отъ процеса противъ ВМРО — крило Иванъ Михайловъ. Дѣло номеръ 303, 1946 г.)

Вестникъ „Нова Македония" добавя: „Тѣзи показания на Перо Шандановъ сж дадени въ 1946 г., когато вече властьта я има въ свои ржце Българската комунистическа партия."

Тукъ Влаховци чрезъ този си печатенъ органъ отправятъ следното

неодобрение къмъ Българската комунистическа партия:

„Наистина, чудна тактика и още по-чудна линия на ржководството на Българската комунистическа партия въ този периодъ! Намѣсто да се пристжпи къмъ демаскирането на тази шпионска група . . . . и както трѣбва да се ликвидира, Централниятъ комитетъ на БКП (комунисти) й протѣга ржка . . . ."

„Нова Македония" казва и следното: „Провокаторската и антинародна дейность на Пецо Трайковъ особено ясно се прояви въ време на фашисткия превратъ отъ 19 май 1934 г., извършенъ отъ звенаритѣ начело съ Кимонъ Георгиевъ и Дамянъ Велчевъ, както и по време на тѣхната едногодишна кървава власть въ България. Въ тѣзи тежки моменти за българския народъ Пецо Трайковъ и Кръстанъ попъ Тодоровъ бѣха тѣзи, които поставиха на разположение на звенаритѣ своитѣ въоржжени бандити."

По тѣзи разкрития на скопския „Нова Македония" бѣ писано въ вестникъ „Македонска Трибуна", органъ на македонската емиграция въ Америка, на 16 и 23 мартъ 1950 година.

Намираха се българи, които се колебаеха да повѣрватъ на онова, което Македонското освободително движение твърдѣше за нечиститѣ връзки съ вражески срѣди на българщината. Но виждаме, че думитѣ на Македонското движение за протогеровиститѣ се потвърждаватъ и отъ личнитѣ разузнаватели на сръбския краль Александъръ.

Читателтъ ще си спомни показанията на Симеонъ Кавракировъ — че дори Д. Влаховъ е предупредилъ българскитѣ комунисти да внимаватъ при връзкитѣ си съ протогеровиститѣ, защото сжществували сведения, че последнитѣ сж въ връзка съ кралската полиция въ Югославия.

Сжщо тъй читателтъ ще си спомни открититѣ признания на Коста Тодоровъ, че е доставилъ на протогеровиститѣ известно количество револвери.

Следващитѣ тукъ редове сж часть отъ приложение № 33; тѣ трѣбва да се четатъ като продължение отъ страница 771.

II

ЗА СВЕДЕНИЕ НА ФАЛШИФИКАТОРИТѢ И НЕОСВЕДОМЕНИТѢ

Не единъ пжть четемъ писания въ югославскитѣ комунистически вестници, а понѣкога и въ българскитѣ, различни фалшификации относно обществеици, писатели или народни български герои отъ Македония. А има случаи когато неосведомени хора повтарятъ тѣзи фалшификации.

Въ последно време скопскитѣ диктатори на нѣколко пжти си позволиха да представятъ като македонецъ по народность авторътъ на популярната драма „Македонска кървава сватба" Войданъ Чернодрински. А въ България известни срѣди представятъ писателя Димитъръ Талевъ, сжщо отличенъ македонски българинъ, за комунистъ по убеждение. Неосведомени хора, или наивници, може би и поради мързелъ да разучаватъ работитѣ, хващатъ се на антибългарскитѣ въдици и относно тѣзи двама българи — Чернодрински и Талевъ.

За да запушимъ устата на фалшификаторитѣ и да освѣтлимъ неосведоменитѣ по тази точка, споменаваме тукъ за единъ документъ отпреди Втората свѣтовна война, въ който и Чернодрински и Талевъ най-нагледно сж показвали не само какви сж по народ-

ность,но и коя е била тѣхната идейна линия.

Документътъ с едно изложение, отправено отъ София презъ месецъ юлий 1936 г. до министъръ-председателя въ Турция, господинъ Исметъ Иньону. Подписанъ е този документъ отъ около седемдесеть души измежду елита на македонската интелигенция срѣдъ нашата емиграция въ България. Тѣзи общественици и културни деятели подсещатъ турското правителство, че е време да се даде възможность и улеснение на Иванъ Михайловъ и съпругата му Менча да напуснатъ Турция, за да положатъ въ чужбина повече грижа за здравето си. Знаеше се, че на Гърция, Румъния и особено на Югославия искаше щото Михайловъ да й бѫде предаденъ отъ Турция, безъ да се интересува отъ факта, че той бѣше политически емигрантъ.

Подписницитѣ на изложението мотивиратъ надълго онова, за което апелиратъ предъ турската върховна власть. Тукъ, за краткость, не се спираме върху цѣлия текстъ на изложението, тъй като това не е и еуждно за цельта ни въ тоя моментъ. Ние искаме само да изтъкнемъ фалшификациитѣ относно Талевъ и Чернодрински. Нека авторитѣ на тѣзи фалшификации ни отговорятъ: Ако Чернодрински и Талевъ не бѣха българи или бѣха комунисти, щѣха ли да се подписватъ въ единъ документъ, който признава Иванъ Михайловъ за водачъ на Македонското освободително движение? А това признание, чрезъ подписа имъ, доказваше, че както всички подписали лица, така и Чернодрински и Талевъ се смѣтатъ еднакво участници въ дова движение, т. е. сподѣлятъ идеитѣ, за които се бори Иванъ Михайловъ.

Този документъ бѣше публикуванъ на френски езикъ въ вестникъ „Ла Маседоанъ", който излизаше въ Женева, като органъ на Македонското освободително движение.

Пакъ заради краткость, даваме — съ известни съкращения — имената на подписалитѣ лица, така както сѫ означени въ вестникъ „Ла Маседоанъ":

Проф. д-ръ **Л. Милетичъ**, председатель на Българската академия на наукитѣ, председатель на Македонския научен институтъ, и пр.;

Проф. д-ръ **Ив. Георговъ**, председатель на Историко-филологическия институтъ при Българската академия на наукитѣ, членъ-кореспондентъ на Женевския институтъ, председатель на българския съюзъ „Отецъ Паисий" и пр.;

Проф. д-ръ **Вл. Алексиевъ**, професоръпо старобългарско право въ Софийския университетъ;

Проф. д-ръ **Александъръ Станишевъ**, професоръ по хирургия, директоръ на Хирургическата клиника при Софийския университетъ;

Професоръ **Ст. Баджовъ**, професоръ въ Академията за изящни изкуства въ София;

Професоръ **Константинъ Стефановъ**, професоръ по английска филология въ Софийския университетъ;

Професоръ **Никола П. Благоевъ**, бившъ професоръ по старобългарско право при университета въ София;

Професоръ **Ив. Снѣгаровъ**, професоръ въ Теологическия институтъ при университета въ София;

Докторъ **Петъръ Джидровъ**, бившъ министъръ на правосѫдието, председатель на административния съветъ на Македонската народна банка въ София, публицистъ и пр;

Д. Върбеновъ, бившъ министъръ на правосѫдието, публицистъ и пр.;

Никола Стояновъ, главенъ секретарь на Министерството на финансиитѣ, директоръ на Публичнитѣ дългове, и пр.;

Професоръ **Т. Димитровъ**, професоръ при Агрономическия факултетъ въ Софийския университетъ;

Петъръ Дървинговъ, полковникъ отъ Генералния щабъ въ запаса, военен писатель;

Докторъ **Бож. Татарчевъ**, лѣкарь, бившъ подпредседатель на Македонския изпълнителенъ комитетъ и пр.;

Докторъ **Константинъ Станишевъ**, бившъ председатель на Националния македонски комитетъ, бившъ председатель на Македонската парламентарна група, и пр.;

Б. Ивановъ, бившъ главенъ секретарь на Министерството на финансиитѣ, бившъ правителственъ делегатъ при Българската народна банка;

Тодоръ Павловъ, пълномощенъ министъръ;

Докторъ **Владимиръ Руменовъ**, запасенъ генералъ въ отдѣла на здравето, бившъ председатель на Върховния комитетъ за народното здраве, бившъ председатель на Македонската парламентарна група и пр.;

П. Мартулковъ, бившъ генераленъ инспекторъ и председатель на Висшето и срѣдно образование при Министерството на просвѣтата, писатель;

Ст. Стаматовъ, запасенъ полковникъ, военен писатель;

К. Николовъ, бившъ дипломиранъ полковникъ отъ Генералния щабъ, членъ отъ врѣменния комитетъ на Македонската емигрантска организация;

Христо Станишевъ, инженеръ, бившъ председатель на Великия македонски народенъ съборъ въ Горна-Джумая, бившъ председатель на Македонския комитетъ и пр.;

Христо Арсовъ, административенъ делегатъ при Македонската народна банка;

Ст. Стойковъ, директоръ на Македонската кооперативна банка;
Д. Николовъ, аптекарь;
Любенъ Димитровъ, представитель на Съюза на Македонскитѣ политически организации въ Американскитѣ съединени щати и Канада, писатель;
Кирилъ Мирчевъ, доцентъ въ Историко-филологическия факултетъ при Софийския университетъ;
Д. Николовъ, запасенъ полковникъ, секретарь на българския съюзъ „Отецъ Паисий";
М. Генадиевъ, бившъ председатель на Сметната палата, бившъ членъ на Върховния касационенъ сѫдъ, и пр.;
Л. Т. Киселинчевъ, бившъ членъ на Македонския националенъ комитетъ;
Райко Алексиевъ, председатель на Съюза на българскитѣ артисти, сатирически писатель;
Войданъ Чернодрински, писатель;
Сребранъ п. Петровъ, бившъ депутатъ, бившъ окржженъ управитель;
К. Николовъ, бившъ главенъ касиеръ на Българската народна банка, касиеръ на Македонската кооперативна банка;
Д-ръ **Веляновъ**, писатель и публицистъ;
Д. попъ Андовъ, бившъ депутатъ, председатель на македонскитѣ организации „Илиндень";
Димитъръ Талевъ, писатель и журналистъ;
Ст. Димитровъ, подпредседатель на Националния македонски комитетъ, гимназиаленъ директоръ;
Живко Добревъ, пълномощенъ министъръ, бившъ главенъ секретарь на Министерството на външнитѣ работи въ София;
Славейко Матовъ, адвокатъ, бившъ членъ на Македонския националенъ комитетъ;
В. Ив. Василевъ, бившъ депутатъ;
В. Татарчевъ, бившъ главенъ прокуроръ, журналистъ;
Е. Т. Александрова, съпруга на покойния Тодоръ Александровъ, шефъ на Вѫтрешната македонска революционна организация;
Д-ръ **Злата Сарафова**, председателка на Съюза на македонскитѣ жени;
Н. Сарафовъ, дипломиранъ инженеръ, бившъ инспекторъ на мостоветѣ и пѫтищата при Министерството на общественитѣ постройки;
Райна Драгова, съпруга на бившия генералъ-щабенъ полковникъ Борисъ Драговъ;
Кирилъ Христовъ, бившъ председатель на Съюза на дружествата „Илиндень", бившъ шефъ на секция въ Министерството на търговията;
Д-ръ **Филипъ Маноловъ**, главенъ секретарь въ Министерството на народната просвѣта, членъ въ Македонския националенъ комитетъ;
Тодоръ Паскалевъ, бившъ депутатъ въ Цариградския парламентъ, бившъ окржженъ управитель, и пр.;
Велко Думевъ, журналистъ, бившъ главенъ инспекторъ въ Министерството на просвѣтата въ София, и пр.;
Кръстю Сарафовъ, артистъ въ Софийския народенъ театъръ;
Н. Букурещлиевъ, секретарь на Адвокатския съюзъ въ България;
Благой Димитровъ, бившъ директоръ на гимназия, писатель-педагогъ;
Димитъръ Ачковъ, бившъ депутатъ, и пр.

Отбелязваме слѣднитѣ две малки грѣшки: на стр. 949, редъ 25 горе да се чете: месецъ мартъ 1941 г.; цифритѣ въ първата колона на стр. 983, най-горе се отнасятъ за името на Ив. Михайловъ въ показалеца на имената.

АВТОРЪТЪ Е НАПЕЧАТАЛЪ И СЛЕДНИТѢ КНИГИ:

1) Спомени I — Младини
2) Спомени II
3) Спомени III
4) По трънливия пѫть на македонското освободително дѣло
5) Македония — Швейцария на Балканитѣ; печатана и на английски езикъ
6) Сталинъ и македонскиятъ въпросъ; печатана и на английски езикъ
7) ВМРО — печатана и на хърватски езикъ
8) Брошура „Нашата 1903 година“ (относно Илинденското възстание); печатана и на английски езикъ
9) Превратътъ отъ 19 май 1934 г. въ България и македонското движение; брошура
10) Професоръ Антолякъ добре се измъкна — брошура
11) Неуравновесениятъ Кр. Мисирковъ, брошура
12) Какъ пишеха нашитѣ народни будители и герои, брошура
13) Цола Драгойчева пише „история“, брошура
14) Относно книгата на Д. Казасовъ „Видено и преживѣно“, брошура
15) Тукъ не сѫ споменати редица други брошури, изложения, мемоари и пр. въ връзка съ македонския въпросъ и нашата народна освободителна борба.

Printed In U.S.A.
By
Western Newspaper
Publishing Co., Inc.
544 S. Meridian St.
Indianapolis, Indiana

Иван Михайлов
СПОМЕНИ
I фототипно издание - том IV
формат 70/100/16
контролен редактор З. Андонова